

PATROLOGIÆ

CURSUS COMPLETUS,

SEN

BIBLIOTHECA UNIVERSALIS, INTEGRÆ, UNIFORMIS, COMMODA, OECONOMICA
OMNIUM SS. PATRUM, DOCTORUM, SCRIPTORUMQUE ECCLESIASTICORUM,
SIVE LATINORUM, SIVE GRÆCORUM,

QUI AB ÆVO APOSTOLICO AD ÆTATEM INNOCENTII III (ANN. 1216) PRO LATINIS
ET AD PHOTII TEMPORA (ANN. 863) PRO GRÆCIS FLORUERUNT :

RECUSIO CHRONOLOGICA

OMNIUM QUÆ EXSTITERE MONUMENTORUM CATHOLICÆ TRADITIONIS PER DUODECIM PRIORA
ECCLESIE SÆCULA ET AMPLIUS,

JUXTA EDITIONES ACCURATISSIMAS, INTER SE CUMQUE NONNULLIS CODICIBUS MANUSCRIPTIS COLLATAS,
PERQUAM DILIGENTER CASTIGATA ;

DISSERTATIONIBUS, COMMENTARIIS, VARIISQUE LECTIONIBUS CONTINENTER ILLUSTRATA ;
OMNIBUS OPERIBUS POST AMPLISSIMAS EDITIONES QUÆ TRIBUS NOVISSIMIS SÆCULIS DEBENTUR ABSOLUTAS
DETECTIS AUOTA ;

INDICIBUS PARTICULARIBUS ANALYTICIS, SINGULOS SIVE TOMOS SIVE AUCTORES ALICUJUS MOMENTI
SUBSEQUENTIBUS, DONATA ;

CAPITULIS INTRA IPSUM TEXTUM RITE DISPOSITIS, NECNON ET TITULIS SINGULARUM PAGINARUM MARGINEM SUPERIOREM
DISTINGUENTIBUS SUBJECTAMQUE MATERIAM SIGNIFICANTIBUS, ADORNATA ;

OPERIBUS CUM DUBIIS, TUM APOCRYPHIS, ALIQUA VERO AUCTORITATE IN ORDINE AD TRADITIONEM
ECCLESIASTICAM POLLENTIBUS, AMPLIFICATA ;

DUCENTIS ET AMPLIUS INDICIBUS LOCUPLETATA ; SED PRÆSERTIM DUOBUS IMMENSIS ET GENERALIBUS, ALTERO
SCILICET RERUM, QUO CONSULTO, QUIDQUID NON SOLUM TALIS TALISVE PATER, VERUM ETIAM UNUSQUISQUE
PATRUM, ARSQUE ULLA EXCEPTIONE, IN QUODLIBET THEMA SCRIPSERIT, UNO INTUITU CONSPICIATUR ;

ALTERO SCRIPTURÆ SACRÆ, EX QUO LECTORI COMPERIRE SIT OBVIUM QUINAM PATRES ET
IN QUIBUS OPERUM SUORUM LOCIS SINGULOS SINGULORUM LIBRORUM SCRIPTURÆ VERSUS,

A PRIMO GENESEOS USQUE AD NOVISSIMUM APOCALYPSIS, COMMENTATI SINT.

EDITIO ACCURATISSIMA, CÆTERISQUE OMNIBUS FACILE ANTEPONENDA, SI PERPENDANTUR CHARACTERUM NITIDITAS,
CHARTÆ QUALITAS, INTEGRITAS TEXTUS, PERFECTIO CORRECTIONIS, OPERUM RECUSORUM TUM VARIETAS
TUM NUMERUS, FORMA VOLUMINUM PERQUAM COMMODA SIBIQUE IN TOTO PATROLOGIÆ DECURSU CONSTANTER

SIMILIS, PRETII EXIGUITAS, PRÆSERTIMQUE ISTA COLLECTIO, UNA, METHODICA ET CHRONOLOGICA,
SEXCENTORUM FRAGMENTORUM OPUSCULORUMQUE HACTENUS HIC ILLIC SPARSORUM,

PRIMUM AUTEM IN NOSTRA BIBLIOTHECA, EX OPERIBUS ET MSS. AD OMNES ÆTATES,
LOCOS, LINGUAS FORMASQUE PERTINENTIBUS, COADUNATORUM.

SERIES GRÆCA

IN QUÆ PRODEUNT PATRES, DOCTORES SCRIPTORESQUE ECCLESIE GRÆCÆ
A S. BARNABA AD PHOTIUM,

ACCURANTE J.-P. MIGNE,

Bibliothecæ Cleri universæ,

SIVE

CURSUM COMPLETORUM IN SINGULOS SCIENTIÆ ECCLESIASTICÆ RAMOS EDITORE.

PATROLOGIA, AD INSTAR IPSIUS ECCLESIE, IN DUAS PARTES DIVIDITUR, ALIA NEMPE LATINA, ALIA GRÆCO-LATINA ; LATINA,
JAM INTEGRE EXARATA, VIGINTI ET DUCENTIS VOLUMINIBUS MOLE SUA STAT, CENTUMQUE ET MILLE FRANCIS VENIT. GRÆCA
DUPLICI EDITIONE TYPIS MANDATA EST. PRIOR GRÆCUM TEXTUM CUM VERSIONE LATINA LATERALIS COMPLECTITUR, ET
FORSAN CENTUM VOLUMINUM EXCEDET NUMERUM. POSTERIOR AUTEM VERSIONEM LATINAM TANTUM EXHIBET IDEOQUE IN-
TRA QUINQUAGINTA CIRCITER VOLUMINA RETINEBITUR. UNUMQUODQUE VOLUMEN GRÆCO-LATINUM OCTO, UNUMQUODQUE
MERE LATINUM QUINQUE FRANCIS SOLUMMODO EMITUR : UTROBIQUE VERO, UT PRETII HUIUS BENEFICIO FRUATUR EMPTOR.
COLLECTIONEM INTEGRAM SIVE GRÆCAM SIVE LATINAM COMPARET NECESSE ERIT ; SECUS ENIM, CUJUSQUE VOLUMINIS AM-
PLITUDINEM NECNON ET DIFFICULTATES VARIA PRETIA ÆQUABUNT.

PATROLOGIÆ GRÆCÆ TOMUS XXV.

S. ATHANASIUS ALEXANDRINUS ARCHIEPISCOPUS.

EXCUDEBATUR ET VENIT APUD J.-P. MIGNE EDITOREM,
IN VIA DICTA D'AMBOISE, PROPE PORTAM LUTETIÆ PARISIORUM VULGO D'ENFER NOMINATAM
SEU PETIT-MONTROUXE.

PATROLOGIA

CURSUS COMPLETUS

ONVIT 22. PATRIBUS DOCTORIBUS, SCIENTIARUM ECCLESIASTICARUM
HIGIOTHREIA I. P. REALES, EXIMIA, EMPHORIA, COMODA, COGNOMIA

ONVIT 22. PATRIBUS DOCTORIBUS, SCIENTIARUM ECCLESIASTICARUM
HIGIOTHREIA I. P. REALES, EXIMIA, EMPHORIA, COMODA, COGNOMIA

REGIO CHRONOLOGICA

ONVIT 22. PATRIBUS DOCTORIBUS, SCIENTIARUM ECCLESIASTICARUM
HIGIOTHREIA I. P. REALES, EXIMIA, EMPHORIA, COMODA, COGNOMIA

ONVIT 22. PATRIBUS DOCTORIBUS, SCIENTIARUM ECCLESIASTICARUM
HIGIOTHREIA I. P. REALES, EXIMIA, EMPHORIA, COMODA, COGNOMIA

SERIES GRÆCA

ONVIT 22. PATRIBUS DOCTORIBUS, SCIENTIARUM ECCLESIASTICARUM
HIGIOTHREIA I. P. REALES, EXIMIA, EMPHORIA, COMODA, COGNOMIA

ACCURATISSIMA

ONVIT 22. PATRIBUS DOCTORIBUS, SCIENTIARUM ECCLESIASTICARUM
HIGIOTHREIA I. P. REALES, EXIMIA, EMPHORIA, COMODA, COGNOMIA

ONVIT 22. PATRIBUS DOCTORIBUS, SCIENTIARUM ECCLESIASTICARUM
HIGIOTHREIA I. P. REALES, EXIMIA, EMPHORIA, COMODA, COGNOMIA

ONVIT 22. PATRIBUS DOCTORIBUS, SCIENTIARUM ECCLESIASTICARUM
HIGIOTHREIA I. P. REALES, EXIMIA, EMPHORIA, COMODA, COGNOMIA

PATRIBUS DOCTORIBUS, SCIENTIARUM ECCLESIASTICARUM

ONVIT 22. PATRIBUS DOCTORIBUS, SCIENTIARUM ECCLESIASTICARUM
HIGIOTHREIA I. P. REALES, EXIMIA, EMPHORIA, COMODA, COGNOMIA

ONVIT 22. PATRIBUS DOCTORIBUS, SCIENTIARUM ECCLESIASTICARUM
HIGIOTHREIA I. P. REALES, EXIMIA, EMPHORIA, COMODA, COGNOMIA

SÆCULUM IV.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ

ΤΑ ΕΥΡΙΣΚΟΜΕΝΑ ΠΑΝΤΑ.

S. P. N. ATHANASII

ARCHIEPISCOPI ALEXANDRINI

OPERA OMNIA QUÆ EXSTANT

VEL QUÆ EJUS NOMINE CIRCUMFERUNTUR,

AD MSS. CODICES GALLICANOS, VATICANOS, ETC., NECNON AD COMMELINIANAS LECTIONES CASTIGATA,
MULTIS AUCTA : NOVA INTERPRETATIONE, PRÆFATIONIBUS, NOTIS, VARIIS LECTIONIBUS
ILLUSTRATA : NOVA SANCTI DOCTORIS VITA, ONOMASTICO, ET COPIOSISSIMIS
INDICIBUS LOCUPLETATA, OPERA ET STUDIO MONACHORUM ORDINIS
S. BENEDICTI E CONGREGATIONE S. MAURI,

NOVISSIMIS NUNC CURIS EMENDATIORA, ET QUARTO VOLUMINE AUCTA ;

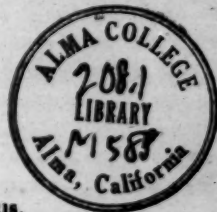
ACCURANTE ET RECOGNOSCENTE J.-P. MIGNE,

BIBLIOTHECÆ CLERI UNIVERSE,

SIVE

CURSUM COMPLETORUM IN SINGULOS SCIENTIÆ ECCLESIASTICÆ RAMOS EDITORE.

TOMUS PRIMUS.

VENEUNT QUATUOR VOLUMINA 45 FRANCIS GALICIS.

EXCUEBATUR ET VENIT APUD J.-P. MIGNE EDITOREM,
IN VIA DICTA D'AMBOISE, PROPE PORTAM LUTETIÆ PARISIORUM VULGO D'ENFER NOMINATAM,
SEU PETIT-MONTROUGE.

1857

8107

ELENCHUS

AUCTORUM ET OPERUM QUI IN HOC TOMO XXV CONTINENTUR.

S. ATHANASIUS ALEXANDRINUS ARCHIEPISCOPUS.

	pag. i.
Prolegomena.	col. 1
Oratio siue liber contra gentes.	93
Oratio de Incarnatione Verbi.	197
Expositio fidel.	207
In illud : <i>Omnia mihi tradita sunt a Patre.</i>	219
Encyclica ad episcopos epistola.	239
Apologia contra Arianos.	411
Epistola de Nicænis decretis.	477
Epistola de sententia Dionysii.	513
Epistola ad Dracontium.	535
Epistola ad episcopos Ægypti et Libyæ.	593
Apologia ad imperatorem Constantium.	643
Apologia de fuga sua.	679
Epistola ad Serapionem de morte Arii.	691
Epistola ad monachos.	595
Historia Arianorum ad monachos.	797
Condemnatio Arii. — Epistola synodalis Alexandri Alexandrini.	

EPISTOLA NUNCUPATORIA

EDITIONI VENETÆ PRÆFIXA (a).

SANCTISSIMO DOMINO NOSTRO PIÒ VI, PONTIFICI OPTIMO MAXIMO,

NICOLAUS ANTONIUS JUSTINIANI EPISCOPUS PATAVINUS F.

Cum verissimum sit, quod asseritur ab Ambrosio, nihil esse religione majus, nihil sublimius fide, eorum consilium optimum semper duxi, qui, quacunq[ue] ratione potuerunt, ad ejusdem fidei ac religionis incrementum atque propagationem elaborarunt. Horum et ipse imitatione succensus Magni Athanasii Opera seminarii mei typis edenda curavi; illius scilicet Athanasii, cujus ardentissimum in religionem studium, atque doctrinam hæretici ejus præsertim ætatis, atque adeo ethnici ipsi pertimuerunt. In quo quidem vehementer lætor oblatum mihi in præsentia tempus, testandi publice officium meum, et summam erga te, beatissime Pater, venerationem, tuum illud augustum nomen, quo nullum in terris majus, ad hujus operis præsidium ac patrocinium usurpans. Cui enim hæc, quæ fidei defensionem spectant, potiore jure dicanda sunt, quam illi, quem primum omnium ejusdem fidei assertorem ac vindicem Deus constituit? Accipe igitur meæ hunc sollicitudinis fructum, sanctissime Pater, fidei hujus et confessionis hæres legitime, qua firmissime Ecclesia nititur, ut contra ipsam inferorum portæ prævalere non possint. Neque vero ad id audendum me impellit summus tantum ille dignitatis gradus, ad quem divino afflante Spiritu evectus es, sed etiam eximia tua illa pietas atque doctrina, unde tibi novum splendoris decus accedit. Norunt siquidem omnes tuam in civilium atque sacrarum rerum procuratione solertiam et integritatem, ecclesiasticæ disciplinæ studium, in summa potestate modum, pietatem, æquitatem, munificentiam: norunt tuum in litteras earumque cultores amorem ac propensionem, et quam honorifice de te senserit ingeniorum æstimator acerrimus Benedictus XIV, qui te in adiutorem studiorum asciscendum sibi pro singulari sapientia sua judicavit. Hæc, quæ omnes norunt, ad id mihi sunt maximo incitamento. Quanquam ad te Athanasius ipse venire gestit, quique olim dum viveret validissimam decessorum tuorum opem expertus est, idem nunc se tibi sistit, et in clientelam tuam sese confert, sua tibi omnia in unum quasi corpus collecta exhibens, quæ cum antea late sparsa et variis fuerint inventa temporibus, clarissimorum virorum sedulitate recuperavit. Magnus archiepiscopus pontificem maximum te compellat, tibi plurimum, ubi admissus fuerit, profuturus. Habebis nempe sagacissimum virum in tot tantisque curis amplissimisque negotiis optimum consiliarium; habebis sapientissimum Ecclesiæ Doctorem, qui te possit in tanta temporum pravitate solari, et eos, qui contradicunt, arguere erumpentes ex Aquilone et mari: habebis tandem pulcherriimum virtutum omnium exemplar, in quod oculos animumque quotidie intendas. Utinam diutissime Ecclesiæ vivas! Interim Athanasius ex procellosis tam diuturni et ardui episcopatus quasi fluctibus in plenissimæ quietis et tran-

(a) Athanasii Opera omnia quæ exstant vel sub ejus nomine circumferuntur, opera et studio monachorum ordinis S. Benedicti e congregatione S. Mauri; novissimis nunc curis emendatiora et quarto volumine aucta. Græce ac Latine. Patavii 1777, curante Nicolao Antonio Justiniani episcopo Patavino, operam navantibus H. Graudonico et Andrea Gallandio. III tomi in IV voll., fol. Tria volumina priora reddunt editionem Benedictinorum; quartum vero ea, quæ post illam publici juris fecit D. Bernardus de Montfaucon in *Collectione nova Patrum* et in *Bibliotheca Coisliniana*, una cum pluribus locis ex *Epistolis festalibus* a Cosma in *Topographia Christiana* servatis, nec non omnia quæ Wolf ac Masseius emisissent in lucem; tum interpretatio Psalmorum ex Montfauconii *Collectione*, et alia, sive de titulis Psalmorum ab Nicolao Antonelli, Romæ 1746, fol., edita, postea variis lectionibus cod. Vatic. aucta.

quillitatis portum receptus tibi, sanctissime Pater, in totius Ecclesiæ administratione felicitatem obtineat. Tuis ipse tandem sanctissimis pedibus provolutus a te illud enixe flagito, ut mihi, seminario meo, totique gregi mihi concredito apostolicam benedictionem imper-tias. Vale.

AD LECTOREM.

(Ed. Venet. 1777.)

Divi Athanasii Opera cum jampridem a multis desiderentur, non exiguis illa laboribus et impensis ad publicam utilitatem et commodum evulganda curavimus, eademque, benigne fector, tibi in præsentia sistimus. Minime nunc necessarium putamus pluribus id ostendere, qualis nempe quantusque Athanasius fuerit inter veteres illos sanctissimosque Græciæ doctores, cum unanimi consensu ab omnibus ipse et dictus, et habitus Magnus sit. Illum certe Patres certatim laudant, ac duo præsertim splendidissima Catholicæ Ecclesiæ lumina Basilius et Gregorius Nazianzenus ut fidei magistrum venerantur, nec defuit qui ipsum cæteris Patribus anteponeret. Hinc maximo semper in honore fuerunt ejusdem Opera, quæ sibi adhuc superesse ad sui ipsius decus atque præsidium vehementer gaudet Christiana respublica. Meminit enim illa se his, veluti quibusdam armis instructam, insignes victorias de suis hostibus retulisse. Meminit his convictam olim fuisse perniciosam Arii dialecticam, his Eusebii Cæsariensis calliditatem deprehensam, his hæreticorum omnium tela depulsa. Utinam vero nullum lateret adhuc ex tanti Doctoris scriptis adeo pretiosis, ut si quid novi ex iisdem rursus occurrat, nec alia ratione servari possit, id eruditus vir vel in vestimentis ipsis jubeat inscribi. Ad hujusmodi Operum celebritatem magis augendam, ac propagandam utilitatem plurimorum virorum industria conspiravit, qui variis temporibus eadem modo Latine tantum, modo etiam Græce ediderunt. Nondum tamen satisfecerant eruditis, sed nova alia, eademque accuratior expetebatur editio, quæ errata veterum emendaret. Hanc concinnandam aggressus est P. Bernardus de Montfaucon totius antiquitatis peritissimus, ac rerum hujusmodi sagacissimus explorator, eandemque summo cum labore ac laude perfectam ac tribus magnis voluminibus comorehensam Parisiis anno 1698 publici juris fecit.

Multa præterea alia D. Athanasii scripta detexit subsequentibus annis idem P. Bernardus de Montfaucon, quæ ab eodem Parisiis in lucem edita anno 1707 obtinent primum locum in volumine altero ex iis duobus quæ ab ipso *Nova Patrum et Græcorum scriptorum Collectio* inscribuntur. Atque hæc appendix quodammodo dici possunt et additamentum editionis primæ Operum S. Athanasii, in quibus eruendis ac secernendis, digerendis, castigandis, illustrandis ille plurimum laboravit. Neque enim solum epistolas plurimas in varias Europæ partes ad nova detegenda transmisit, sed etiam longas peregrinationes suscepit, Galliam et Italiam peragravit, bibliothecas utrobique lustravit, quotquot occurrerunt codices diligentissime evolvit, monumenta percurrit, aliaque perfecit, ut ipse fateatur in præfatione utrique editioni præmissa. Nos primam editionem secuti qualem ipse protulit, talem damus: quæ vero postea edidit, ea cum pluribus aliis in tertium tomum conjecimus, quod ex ejusdem præfatione cognoscas (a). Sic qui primam postulant horum Operum editionem, eandem a nobis habent, nec aliis, quæ postea detecta sunt, fraudantur. Quidquid interea sit, hoc certe testari possumus, editionem hanc nostram primam esse post Parisiensem illam a B. de Montfaucon concinnatam, eademque multo locupletiore. Adhuc fortasse latent alia S. Doctoris scripta. Ne litterati eadem investigandi laborem fugiant. Interim, amice lector, oblatum munus ne respuas, ac nostrum tibi inser-viendi desiderium benevolo animo fac inflammes. Vale.

(a) Mox sequitur.

PRÆFATIO

EDITIONIS VENETÆ TOMO TERTIO (a) PRÆFIXA.

Hactenus D. Athanasii editionem opera et studio A monachorum ordinis S. Benedicti e congregatione S. Mauri adornatam, ac Parisiis an. 1698 typis excusam fideliter ita nobis nihil licere existimavimus, ut ipsas etiam emendationes, quas illi absoluto jam operi apposuerunt, suis locis insertas exhiberi noluimus, ut nostra hæc volumina legentibus illud etiam appareat, quid illi primum, quid postea cogitaverint, et ne viris doctissimis eam laudem quodammodo eriperemus, quæ ex posterioribus curis (quæ sapientiores esse solent) proficiscitur. Cum vero ex quo eadem editio felicissime absoluta fuit ad nostram usque ætatem per industrios antiquitatis indagatores non pauca S. Doctoris monumenta e bibliothecarum tenebris eruta in lucem venerint, plurima vero ad ejus scripta ac gesta illustranda, ac majus in lumen collocanda ab eruditissimis viris subinde fuerint elucubrata, ideo nos, qui in id studium omne ac diligentiam impendimus, ut nostra hæc et exacte omnino elaborata, et, quantum in nobis est, numeris omnibus absoluta prodeat, quæcunque post ea tempora Magni Athanasii scripta et *ἀποστολικά* vulgata sunt, accuratissime collegimus, et in unum quasi corpus congegimus; ex eruditorum autem opusculis ac dissertationibus ea tantummodo selegimus, quæ et magis necessaria et gratiora legentibus judicavimus, ne si omnia coacervaremus, et levioribus locus esset, et volumen ipsum in nimiam magnitudinem excresceret. Neque vero hujusmodi S. Athanasii monumentorum, quæ typis nostris commisimus, collectionis laudem nobis tributam volumus; iis enim jure optimo debetur, quorum doctrina et consilio id præstitimus. Ea vero laus, ac gloria propria in primis Joan. Hieronymi Gradonici, archiepiscopi Utinensis, qui ad ecclesiasticæ dignitatis amplitudinem in hoc præcipue studiorum sacrarum genere singularem quamdam et exquisitam eruditionem adjungit. In hujus etiam societatem venit congregationis Oratorii presbyter, Andreas Galland, qui, quantum studio, doctrina, criticæ artis peritia, ac rerum ecclesiasticarum cognitione præstiat, *Nova Patrum Bibliotheca* ab ipso Venetiis edita satis luculenter ostendit. In iis vero quæ horum consilio collegimus non eum ordinem secuti sumus, quem in sua ad rerum sacrarum, præcipue SS. Patrum studiosos admonitione anno proxime elapso edita

typographus noster indicavit; neque enim ad id fide obstrictos nos duximus; et cum hic ordo ex libero cujusque arbitratu potius pendeat, quam ex rerum ipsarum convenientia, eum demum prætulimus qui magis arrisit. Quid igitur a nobis præstitum fuerit, breviter indicemus, ac singula quæ postremo hoc volumine comprehensa sunt, sub unum quasi conspectum (quod munus eorum est qui præstantur) subjiciamus.

I. Principem itaque locum *XXII Animadversionibus in D. Athanasii vitam et scripta* attribuimus, quas statim excipiet *Diatriba de causa Marcelli Ancyran*: egregium utrumque opus præstantissimi P. Montfauconii, quo nemo in excutiendis et illustrandis D. Athanasii operibus, ac rebus ad ejus vitam et scripta pertinentibus impensius ac felicius insudavit. Atque in priore quidem cum nonnulla in Parisiensi editione in transcurso agitata accuratius, ut ipse fatetur, excussit; tum præcipue cl. Tillemontium strenue refellit, ubicunque ille aut in gestorum recensione, aut in temporum supputatione sibi adversatur. In posteriore vero rem in ecclesiastica historia perobscuram, et ab eruditis magna animorum contentione in utramque partem agitatam, de Marcelli nempe Ancyranæ doctrina, disquirendam aggreditur, eaque affert, ex quibus nova Marcellianis rebus lux oboriatur, ut sin minus in omnibus, in multis saltem quæstionis admodum implicatæ difficultas enodetur.

II. Neque minus obscura atque difficilis quæstio est de anno, quo D. Athanasius tantorum laborum pro Ecclesiæ utilitate exantlatorum præmia recepturus e vivis excessit. Ut enim de iis taceam qui ejus interitum ad an. 375 referendum putant, nonnulli magni nominis scriptores et chronographi sanctissimum patriarcham an. 371 decessisse arbitrantur: contra vero ecclesiasticorum annalium parens Baronius pro an. 372 acriter pugnat: maxima tandem eruditorum pars insequente an., nempe 373, eundem obiisse contendit. Postrema hæc opinio cum jam vulgo recepta esset, totius antiquitatis peritissimus vir Justus Fontaninus, archiepiscopus Ancyranus, *Historiam litterariam Aquileiensem* conscribens, ut certo statueret quo anno Rufinus et Melania in Ægyptum venere (eodem autem anno venisse constat, quo D. Athanasii interitus contigit), quæstionem de anno emortuali S. Doctoris iterum ad examen revocavit peculiari dissertatione ad calcem

mus. Cæterum ordinem novum cum veteri collatum ad calcem tomi IV exhibebimus. Edit.

(a) Cum scripta in hoc volumine contenta dispo-
suerimus juxta ordinem novum a nobis institutum,
præfationes eidem volumini præfixas huc revocavi-

Historiae litterariae Aquileiensis adjecta. In ea vir et ingenio et eruditione summus multa eaque gravia ex omni ferme antiquitate testimonia congerit, quibus Baronii calculos longe accuratissimos ceteris fideiiores ostendat. Gratum igitur lectoribus nos facturos putavimus, si post *Animadversiones* ac *Diatribam* cl. Montfauconii hanc quoque dissertationem adjungeremus, ut in re adeo in incipiti posita, pro qua summa ingenia haud segniter inter se decertarunt, quid ad veritatem accedere propius videretur, clarius dispicere ac dignoscere possent. Hæc nimirum solummodo ex eruditorum lucubrationibus ad scripta, gesta obitumque Athanasii spectantibus nobis seligere visum est; de cl. autem Scipionis Maffei animadversionibus in insignem historię ecclesiasticę sæc. iv fragmentum ab eo Veronæ repertum editumque paulo infra dicemus.

III. His in antecessum præmissis ad ipsius Athanasii Opera devenimus, quæ nunc primum collecta typis nostris evulgamus. Ex his, quæ primo loco occurrunt, quæque secundo supra vicesimum numero censentur, e bibliothecarum latebris primus eduxit ac publici juris fecit cl. Montfauconius, duobus contra Novatianos fragmentis exceptis, decimo octavo numero comprehensis, quæ ex codice LVIII bibliothecę collegii Novi Oxoniensium prodierunt cura ac diligentia Joan. Christophori Wolfii (a). Insignis siquidem ille Benedictinæ familiæ monachus, atque indefessus antiquitatis perversigator, lustratis excussisque summa cura ac studio Galliæ et Italiæ bibliothecis, quotquot ad manum venerunt codices evoluit, ut si qua adhuc laterent Athanasii scripta in lucem emitteret; tantique laboris ac solertia fructus fuere quæ supra innuimus opera. Ac fragmentum quidem ex *sermone de fide* in *Coisliniana Bibliotheca* edidit, reliqua vero in *Nova Patrum et scriptorum Græcorum Collectione*. Neque vero omnia ut genuinos sanctissimi antistitis fetus venditat, de pluribus tamen nihil esse ambigendum statuit. Quid vero de illis sentiendum sit, ex ejusdem præfatione potius, et ex *Monitis* singulis operibus præfixis, quam ex nobis ediscendum. Nihil enim pro ea, qua pollebat, eruditione ac doctrina prætermisit, quod ad rectam eorum intelligentiam atque judicium necessarium videretur.

IV. Inter Athanasiana vero, quæ collegimus, scripta suum etiam habere locum putavimus monumenta aliquot ecclesiastica a cl. Maffeo in lucem emissum tum tom. III opusculorum quibus titulus *Osservazioni letterarie*, tum in fine ejus operis quod inscripsit *Storia teologica*. Non omnia quidem a Magno Athanasio conscripta sunt, sed duæ tantum epistolæ, quarum altera ad Mareoticas Ecclesias missa fuit, ad clerum altera Alexandrinum ac Parenbolam. Verum cum ex illis quoque, quæ Athanasium auctorem non jactant, non pauca ejusdem vitam ac scripta propius attingant, nullum duximus

omittendum. Ac primum quidem ex hisce monumentis historicum quoddam fragmentum est ad Meletiani schismatis primordia pertinenens, in quo duas habemus epistolas perraras eorum temporum reliquias, quæ Nicænæ synodum præcesserunt. Sequitur deinde Sardicensis concilii ad Mareoticas Ecclesias epistola, itemque D. Athanasii duæ, quas paulo ante commemoravimus. Ac Sardicensis quidem concilii epistola eo magis summo in pretio atque honore habenda est, quod, ut recte animadvertit cl. Maffei, licet multæ ab eodem conscriptæ fuerint, paucae admodum injuria temporum ad nos pervenerunt; ex priorē vero D. Athanasii, etsi in ea subscriptiones fœde alicubi depravatæ appareant, episcopalium tamen aliquot Ecclesiarum nomina ediscimus, quas apud sacros geographos frustra requiras; nonnulla etiam virorum ac locorum nomina nondum emendata rectæ lectioni restituantur, ex posteriore demum præcipuarum in historia ecclesiastica gestarum rerum veritas evidentius demonstratur firmissque stabilitur. Hujusmodi tres epistolas *Historia acephala* consequitur ad Athanasium potissimum ac res Alexandrinæ pertinenens, in qua nonnullæ rerum *πρωτόγενε* prius ignotæ afferuntur, quædam explicantur enucleatius, quædam etiam aliter enarrantur, singula vero temporibus exacte prorsus distincta sunt; quæ utinam amanuensium incuria non vitiasset! Verum, quod est notatu præcipue dignum, annus est emortualis S. Athanasii, quem, si hujus historiæ scriptori habenda est fides, an. 373 decessisse comperimus; ex quo celeberrimi Montfauconii cæterorumque hac de re sententiæ non parum roboris ac firmitatis accedit. Qui vero pleniorē de istis ecclesiasticis monumentis cognitionem desiderat, is legat, quas simul edendas curavimus, cl. Scipionis Maffei in eadem animadversiones, seu potius commentaria, in quibus omnia pro mira ingenii sui felicitate sagaciter evoluit, et exquisitæ eruditionis luce perfudit, quin etiam obiter aliqua eruditorum errata castigat.

V. Græcus quoque textus *Epistolæ ad papam et Jerum Persarum* prætermittendus non fuit, ne quid in hac nova Operum Athanasii collectione deesset. Latinum typis excudimus tom. II, pag. 649; Græcum primus dedit cl. Montfauconius in *Bibl. Coislin.*, pag. 269, unde nos illum desumpsimus. De hac epistola nihil addendum *Monito* quod Latino ejus textui Benedictini monachi præmiserunt.

VI. Exstat tom. VII, pag. 846, *Novæ conciliorum Collectionis*, quam Venetus typographus Antonius Zatta edere pergit, Athanasii de Christo testimonium, asserturque a Leontio Byzantino monacho in opere nondum edito *contra Nestorianos et Eutichianos*. Vetustus hujus operis codex asservatur Venetiis in Græca D. Marci bibliotheca. Ex eo quædam

(a) Vid. ejusdem Præf. ad tom. III *Anecd. Græc.*

exscripsit, Latine reddidit, notis illustravit cl. vir Antonius Bongiovanni, misitque ad doctissimum virum Joan. Dominicum Mansi, archiepiscopum postea Lucensem, quibus novam et amplissimam conciliorum Collectionem, cujus paulo ante meminimus, locupletaret. Hoc Athanasii de Christo testimonium illud ipsum est, quod in ejusdem *De Incarnatione Verbi Dei* opusculo legimus inter opera dubia initio tom. II (a) a monachis Benedictinis relato. Quoniam vero in eo paucula quædam aliter leguntur atque ibi editum fuit, ne quid videamur omittere, placet illud hoc loco proferre. ΤΟΥ ΜΕΓΑΛΟΥ ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ. Ὁμολογοῦμεν καὶ εἶναι αὐτὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, καὶ Θεὸν κατὰ πνεῦμα, υἱὸν ἀνθρώπου κατὰ σάρκα, οὐ δύο φύσεις τὸν ἕνα Υἱὸν, μίαν προσκυνήτην, καὶ μίαν ἀπροσκύνητον, ἀλλὰ μίαν φύσιν τοῦ Θεοῦ Λόγου σαρκαρνωμένην, καὶ προσκυνουμένην μετὰ τῆς σαρκὸς αὐτοῦ μιᾷ προσκυνήσει. Quæ ita veritit Ant. Bongiovanni: MAGNI ATHANASII. *Confitemur et ipsum esse Dei Filium, atque Deum secundum Spiritum, et filium hominis secundum carnem, non autem duas naturas unum Filium, unam adorandam, aliam non item; sed unam in ipso Dei Verbo naturam incarnatam, atque uno eodemque cultu prosequendam.* Exstat pariter tom. I, pag. 34, *Catalogi codicum manuscriptorum bibliothecæ Medicæ Laurentianæ*, quem diligentissimus æque ac eruditissimus vir Ang. Mar. Bandinius Florentiæ edidit an. 1764; exstat, inquam, interpretatio tituli psal. LXXVII, quæ Magni Athanasii nomen præ se fert. Desumpta est ex plut. V, cod. XIV, in quo habetur catena quorundam Patrum in Psalmos; cumque ipsa etiam ab edita (b) tituli ejusdem psalmi interpretatione differat, hic saltem post Bandinium merito recudendam putavimus. Ea autem est hujusmodi: *Ψαλμὸς οἱ. Συνέσεως τῷ Ἀσάφ. Ἐνταῦθα τὰ τῆς Ἐξόδου, τὰ τῶν Ἀριθμῶν, καὶ τὰ τοῦ Δευτερονομίου ψάλλει, τὸν δὲ ψαλμὸν ᾄδει τῷ νέῳ λαῷ, παραινῶν τῷ νόμῳ προσέχειν τῷ εὐαγγελικῷ τοῦ δὲ παλαιοῦ τῶν Ἰουδαίων δήμου κατηγορῶν, ὡς ἀγνώμονος, καὶ ἀχαριστοῦ τὰς εὐεργεσίας ἀμειψαμένου, παρόρμων δὲ ἡμᾶς ἐπὶ τὴν σύνεσιν τῶν ἐπιτερομένων, Συνέσεως τὴν ἐπιγραφὴν ἐποίησατο. Quæ nos ita interpretamur: PSALMUS LXVII. INTELLECTUS ASAPH. Refert in hoc psalmo quæ in libris Exodi, Numerorum et Deuteronomii narrantur, psalmum vero canit novo populo, admonens ut legi evangelicæ attendat. Cum autem veterem Judæorum populum tanquam insipientem accuset, qui beneficia nulla gratiarum actione rependerit, nosque excitet ad intelligentiam eorum quæ afferuntur, ideo Intellectus titulum præposuit.*

VII. Reliquum tandem est, ut de interpretatione Psalmorum, sive libro *De titulis Psalmorum*, quem ut genuinum D. Athanasii opus edidit Nicolaus Antonellus Romæ an. 1746, quique, licet postremam, maximam tamen hujusce voluminis partem conficiet,

A pauca dicamus. Librum itaque *De titulis Psalmorum* a sanctissimo Doctore fuisse conscriptum nos dubitare non sinit D. Hieronymus *De script. eccles.* cap. 87. S. Athanasii librum interpretationis Psalmorum synodus quoque in Nicæna commemorat act. 6. Fragmenta quædam Athanasiana *Expositionum in Psalmos* Latina interpretatione donaverat Politianus; quædam etiam Daniel Barbarus, et Balthasar Corderius in Catenis Patrum ad Psalmos protulerant; Petrus item Felckmannus ex Catena Nicetæ Heracleotæ fragmenta *Commentariorum* Athanasii in Psalmos evulgaverat. Postea monachorum Benedictinorum studio ac diligentia locupletiores in *Psalmos Expositiones* D. Athanasii prodierunt, et quamquam inscriptionem non satis commode libro *De titulis Psalmorum* ab Hieronymo laudato convenire ultro fateatur Montfauconius, ea tamen genuinum S. Doctoris setum asseverat. Verum enimvero non defuerunt viri eruditi, qui, re attentius explorata, easdem Magno Athanasio abjudicarunt. Tandem quod cl. Montfauconius in Præfatione ad opera S. Athanasii ab se in *Nova Patrum Collectione* evulgata persuasum sibi esse affirmaverat, nimirum præter ea, quæ tunc temporis in vulgus primum mittebat S. Doctoris scripta, alia insuper inedita delitescere, eruditus vir Nicolaus Antonellus inter manu exaratos bibliothecæ Barberinorum codices *Expositionem Psalmorum*, sive librum *De titulis Psalmorum*, de quo agimus, feliciter detexit. Id germanum esse D. Athanasii opus omnino non ambigit, idemque esse ac librum *De titulis Psalmorum* à D. Hieronymo recensitum. Quod ut sibi persuadeat, duorum doctissimorum virorum Andreæ Scotti, et Lucæ Holstenii auctoritate præcipue movetur; multa præterea, eaque non levia argumenta affert, quibus idipsum manifeste evincat; quædam etiam, quæ in contrariam partem obijci possent, ingeniose non minus quam erudite refellit. Legenda omnino ejusdem Prælatio, quam operi a se edito præmisit, ubi rem totam docte admodum ac fusiori stylo persequitur. Ultra istarum in *Psalmos interpretationum* Athanasio tribuenda sit, eane Benedictini monachi, an vero quam Antonellus detexit, definire ipsi nos non audemus: litem hanc eruditorum judicio dirimendam relinquimus. De hoc uno, quod ad nos attinet, admonendus est lector, post editum nempe ab Antonello *Psalmorum Commentarium* Athanasii nomine insignitum in bibliotheca Vaticana repertum fuisse codicem inter Palatinos n. XLIV, in quo Psalms, idemque *Commentarium* continebatur, unde ille plurimas variantes lectiones ac supplementa deprompsit, eaque omnia appendicis loco suæ editioni adjecit. Ut igitur Barberini ac Vaticani codicis identidem conferendi labor ac tædium lectori immi-
D nueretur, variantes lectiones et addimenta suis locis inseruimus, codicis tantum adjecto nomine, vel ut

(a) Nostræ recensionis quarti. Edit.

(b) Tom. II edit. Paris. an. 1698 et Venetæ 1777, nostræ tom. III. Id.

plurimum nulla codicis mentione facta, si quasdam A
variantes textus Psalmorum lectiones excipias, quas
perspicuitatis gratia Vaticani vel Palatini codicis
nomine indicavimus. Neque vero verba singula ab
Antonello in appendice ascripta retulimus, sed ea
duntaxat, quibus constat lectionis varietas; quæ
porro ille ex conjectura sagaciter emendaverat, ubi
illa cum Vaticano codice concinere animadvertimus,
quod sane pluribus in locis accidit, præmittenda
duximus, ne idem iteratum legeretur; minime au-
tem variantium lectionum interpretationem omisi-
mus, quam nec ipse omisit Antonellus, quotiescun-
que alteram ab altera differre deprehendimus. Hæc
nos de D. Athanasio locuti, summam tandem lau-
dem Nicolao Antonello debere certe fatemur, ejus
doctrina cum ex omni eruditionis genere floresce-
ret, fuit etiam sancti hujus doctoris Operibus for-

tunatissima. Ille quidem amplissimam dignitatem
consecutus Romanæ purpuræ splendorem auxit,
editis vero luculentissimis operibus sui nominis im-
mortalitati consuluit. Nos, quam viro huic honoris
gratque animi significationem debemus, eam non
aliter explebimus, quam ea subjiendo quæ ipse
scripsit, quæque Christophanus Amadutius earum
litterarum, quas Romæ proficitur, Græcarum scilicet,
scientissimus cl. Joanni Lamio a. d. vi Kal.
Octob. an. 1767 per epistolam commemoravit (a).
Hæc igitur nos præmonuimus; hæc illa sunt, quibus
nostra hæc D. Athanasii Operum editio præ cæte-
ris, quæ ad hanc diem prodierunt, aucta et locu-
pletata publicæ luci sese committit; quæ si erudi-
torum suffragio, ut nobis pollicemur, comprobabitur,
B majora etiam, quæ animo volvimus, in posterum
aggrediemur.

PRÆFATIO

In opera S. Athanasii quæ nunc primum collecta publicantur.

(MONTFAUCON, *Nova Bibliotheca Patrum*, t. II. Stellulis prænotata interseruerunt editores Veneti. — Omnia, ut jam
diximus, ordine novo dohavimus, quem indicabit editionis utriusque collatio.

Qui a primis adolescentiæ annis ad decursam C
usque ætatem, frangendis tum calamo tum opera
hæreticorum conatibus et consiliis strenue advigi-
lavit, Athanasius; qui totis sex et quadraginta an-
nis Alexandrinæ Ecclesiæ præsul, non plebis modo
regimini, sed etiam fovendæ per orbem rei catholi-
cæ totus incubuit; infinita prope scripserit necesse est.
Nam quanta putas edidisse contra hæreticos, nec
tantum illos qui sua ætate ingenti numero proru-
pere, Arianos, Pneumatomachos, Photinianos, Di-
mœritas, Apollinaristas; sed etiam eos, qui pridem
exorti, sanæ fidei oppugnandæ nondum finem fece-
rant, Manichæos, Novatianos, Marcionitas? Quot
epistolas ejusdem fidei causa ultro citroque missas
penes se habuit, qui de rebus solum Sardicensis syn-
odi quadringentorum episcoporum litteras ad se
missas, servare se testificatur: quibus ἀποβὰς
remisisse, silente licet Athanasio, indubitatum vi-
detur? Quot homilias ad populum edidit ille, dum
præsens Alexandriæ consideret, itemque dum pro-
fugus per otium solitudinis, populos ad pietatem
et rectam fidem, missis litteris, informaret? Non
mirum ergo si nova in dies prodeant S. Doctoris
opuscula: ac etiamsi, lustratis Galliæ et Italiæ bi-
bliothecis, summa cura studioque quotquot ad ma-

num venerunt codices evolverim, ut Athanasii ἀνέ-
δοτα eruerem, publicique juris facerem, bene multa
adhuc latere nihil ambigo, eruditosque, nec sino
spe amplæ segetis, investigandi laborem adire per-
opto. Quanquam vero ad singula opera præviis
Monitis, quid de quolibet sentiendum sit, aperui-
mus: libet ea quæ jam diximus paucis retractare,
et quæ nobis δευτέρας φροντίας notitiæ accesserint,
lectori benevolo patefacere.

I. *De legatione Ecclesiæ Ancyranæ* ad Athanasium
pro causa Marcelli peculiari diatriba pluribus infra
agitur, ac eximii opusculi occasione, Marcelli causa
pro virili expenditur.

II. *Sermo major de fide*, opus a Theodoro lau-
datum, egregia est contra Arianos aliosque Athana-
siani ævi hæreticos disceptatio: ubi syllogismis et
dilemmatibus lucifugarum errores proterit et refel-
lit S. Doctor. Et primo quidem cum Ariani deitatem
Verbi minuentes, ἐλαττωύτας, dicerent, Verbum
esse rem factam et creatam; iis ille strenue obsi-
stit, evincitque, non posse rem creatam esse eum,
qui omnia creaverit, tam visibilia, quam invisibilia:
nec vere dici posse omnia creasse Deum Verbum, si
vel aliud quidpiam ab ipso non creatum, vel ipsum
Verbum creatum esse reperiatur: hinc ipsum Fili-
teranense illustrato da lui con note e dissertazioni;
le Ragioni della santa sede sopra Parma e Piacenza;
la dissertazione sopra il titolo di S. Evaristo e
l'altra sulla commemorazione del Romano pontefice
da farsi dagli Orientali nel sacrificio della messa; e
finalmente un nuovo Compendio della Somma di S.
Tommaso stampato ultimamente in Propaganda per
uso degli alunni di quel collegio, lo distingueranno
sempre per un egregio letterato, e per un degnissi-
mo cardinale.

(a) Qui nient' altro v'è di nuovo, che abbia di
letterario, se non che la perdita pur troppo funesta
alla più colta letteratura, che facemmo Giovedì notte
all' ore 6, del più dotto cardinale che ornasse ora il
sacro collegio, l' eminentissimo sig. card. Niccolò An-
tonelli, morto in età d'anni 69 involatoci in poche
ore da una gagliardissima infiammazione. L' inter-
pretazione Greca de' Salmi di S. Atanasio, le Opere
Armene di S. Jacopo Nisibeno, quella e queste da
lui tradotte in Latino ed illustrate con prefazione e
con note; l' antice *Messale Romano monastico La-*

nomen proprietatemque, quominus sit creatus Filius officere : nam, etsi multi filiorum Dei nomen nacti sint, quin vere et natura filii essent ; non parem esse de Filio Dei rationem : etenim, ut alibi ait, ideo μονογενής, sive unigenitus ille dicitur, quod solus Filii rationem vere et proprie obtineat. Consequenter vero Arianos arguit, quod dicant Filium esse mutabilem : cum enim Pater natura sit immutabilis ; Filius, qui naturam et essentiam Patris accipit, alias enim non vere Filius esset, natura immutabilis sit oportet. Quoniam autem Ariani, Scripturas ad libitum usurpantes, multa de Christo ut homine dicta, ad Verbi deitatem minuendam in medium afferebant, accuratissime Athanasius, quæ a Christo ut homine gesta sunt ab iis, quæ ab ipso ut Deo sunt edita, distinguit et segregat. Nec minus illos adortus est, qui de incarnatione Verbi falsa proferebant, Dimœritas maxime aliosque, in quos ad Epictetum scribens invehitur. Quia enim nonnulli hoc Joannis dictum interpretantes, *Et Verbum caro factum est*, ita explicari volebant, ac si Verbum ipsum in carnem et ossa mutatum fuisset ; eam ille opinionem ut insanam explodit, ac repetitis exemplis probe commonstrat, in usu esse ut ex aliquo extrinsecus adjuncto, dicatur homo, verbi gratia, tale quidpiam factus esse, quin naturam mutaverit. Cum autem ii qui Verbum in carnem vere conversum fuisse dictitabant, humana opera, et τὰ πάθη ipsi Verbo, ut Verbum erat, ascriberent ; comprobatur ille, non Verbo ascribi posse, quatenus scilicet Verbum et Deus est, quod postulet pro nobis, quod passum fuerit, etc. Licet autem Christi, ut Deus est, opera, ab iis quæ ut homo operatus est distinguere vellet, negat tamen Verbum unquam deseruisse quod semel assumpserat, affirmatque corpus Christi incorruptum mansisse post mortem *propter Verbum inhabitans*, quod a corpore nunquam discessit. Ex iis fortasse quæ contra Dimœritas afferuntur, non abs re credatur, tunc ab Athanasio editum fuisse *Sermonem majorem de fide*, cum jam Dimœritæ erumperent et blasphema dicta contra Christum efferrent, anno circiter 369 vel 370.

III. In fragmento ex sermone *De fide* agit de junio.

IV. In fragmento de *Paulo Samosateno*, ait Paulum Zenobiæ patrocinio nixum fuisse dum errores spargeret ; sed nihil ipsi profuisse ejus patrocinium, nec obtulisse, quominus is ab episcopis in synodo coactis damnaretur.

V. *Fragmentum de Stephano Antiocheno* est pars historię cujusdam ab Athanasio conscriptę, ubi de conspiratione Stephani in legatos synodi Sardicensis Euphratem et Vincentium structa, quam in *Historia ad monachos* carptim tetigerat, pluribus agit ille, remque memorat accuratius.

VI. *Epistola ad monachos*, brevissima licet, pulcherrimas de Arianorum consortio declinando præ-

ceptiones offert : nam, quia multi Catholicorum erant qui Arianorum conventibus interesse cum iisque precari solebant, a tali consuetudine eos qui rectę fidei hærerent, absterre conatur Athanasius. Qua de re vere auream ejus sententiam hic apponere libet : *Ne quid igitur tale contingat, id vobis in proposito sit, dilecti, ut eos qui palam impie sentiunt aversemini ; eos autem qui se cum Ario non sentire putant, sed cum impiis tamen communicant, caveatis : nam quorum sententiam averſamur, eorum maxime communionem fugere consentaneum est. Quod si quis dum rectam se fidem profiteri simulat, cum illis tamen communicare videtur, hunc hortamini ut a tali consuetudine abſtineat : ac si quidem pollicetur, hunc fratris loco habeatis ; sin proterve insiſtat, hujusmodi hominem repudiate.*

VII. *Commentaria, sive Sermones Athanasii in Matthæum* exstitisse jam certo constat : quorum nos partem haud modicam ex codicibus eruimus. Quia vero opus antiquissimum Athanasii semper nomen prætulit, vere Athanasii esse opinamur. Licet autem Origenem, quem in *Epistolis ad Serapionem* purgare videtur, hic ἀδελφον vocet, hinc tamen nihil scrupuli exoritur : exploratum quippe est Origenem, quem magistri loco in honore habebant Ariani, ab adversę partis scriptoribus temeritatis nomine culpatum fuisse : ac etsi Athanasius, dum ad confutandos Pneumatomachos ejus auctoritatem usurpat, illum, licet tamen frigide, excusare videatur, nihil tamen obest quin, expensis ejusdem lucubrationibus, ipsum alio loco et tempore insectetur ; ut de Basilio Ancyrano a S. Doctore factum deprehendas.

Primo quidem occasione stellę quę Magos ad præsepe duxit, egregie pugnat contra genethliacos et astrologos, qui actiones et vitam nostram astrorum motu regi dictitabant : unde id absurdi sequi commonstrat, neminem sceleris admissi causa culpandum, si astrorum motui vel fato humana gesta ascribantur : nam contra fatum et necessitatem, ut vulgo fertur, ne Jovis quidem pater pugnare valet. Quę de novem Herodis morbis et ejus genealogia sub hæc leguntur, ex Josepho et Africano mutuatus Athanasius est ; neque hac de re quidpiam jam dictis adjicere libet.

Agit postea Athanasius contra hæreticos nonnullos, qui dictum illud Jobi : *Nemo mundus a sorde, etiamsi unius diei fuerit vita ejus**, de peccatis tenellorum infantium actualibus intelligi pugnant. Quę tanta insaniam forte videatur, vix ut credi posset id opinionis alicui unquam hæsisse ; nisi magistra rerum experientia doceret, in absurdissima quęque commenta prorumpere eos qui arbitrio suo religionis capita definire audent. Horum itaque sententiam acriter depellit Athanasius ; et quia existimabat ille sordes animi cujusque de actuali tantum peccato proprie intelligi posse, de sordibus corporeis, quas ex utero matris contrahimus, Jobi

* Job xiv, 4.

dictum explicat S. Doctor, non quod inficietur singulos homines cum peccati originalis sordibus in lucem edi: eam quippe ille sententiam clarissime proficitur; sed cum hæretico illo Jobi loco nixi, actualia peccata in parvulis constituerent: ex adverso pugnans ille a sordibus animi ad corporeas maculas ejus loci interpretationem transfert. Quia vero locus ille Athanasii, initio et sine mutilis, non totam illius hac de re sententiam exprimit, abs re esset his explicandis diutius immorari, cum maxime peccati originalis doctrinam perspicue Athanasius, si quisquam alius, enuntiet. Sic p. 866: *Omnes itaque qui ex Adamo oriuntur, in iniquitatibus concipiuntur, in proavi sui damnationem collapsi*; et alibi multis in locis, quæ longum esset enumerare.

Singulare admodum est quod habet S. Doctor in hæc Matthæi verba, *Si oculus tuus dexter scandalizat te, erue eum* ², etc., quod Athanasiani ævi conditioni apprimè convenit. Ait quippe ille, dicti hujus explanationi insistens, Si episcopus et presbyter, qui sunt corporis Ecclesiæ oculi, vel si diaconus, qui pro manu habetur, aut demum minister, qui pes esse intelligitur, improbe versentur, et populo lapsus occasio sint, abjiciendos oportere ex Ecclesia, præstabiliusque esse abjectis illis conventus agere, quam cum ipsis damnationem incurrere: quæ res eo tempore non insolens erat. Nam Theodorus Oxyrinchi episcopus ab Georgio Ariano ordinatus, a clero et populo abjectus est. Ecclesiam vero deinde interposito temporis spatio regebant presbyteri et diaconi. Similiterque Georgius Alexandrinus a plebe pulsus narratur; aliosque multos perinde a populo eliminatos haud difficile esset recensere. Verum, etsi Athanasius hæc monita dederit, caveas putes licuisse populis præsules suos, etsi sotes et improbos, indiscriminatim ex Ecclesia pellere: nam id muneris ad synodos episcoporum spectabat. At cum illo ævo Arianorum Meletianorumque protervia omnia miscuisset, ac ecclesiastica synodaliaque statuta pessumdaret, cum venalia omnia conscelerati illi proponerent, episcopos plerumque ethnicos simoniacos, aliosque sexcentis sceleribus obnoxios cooptarent; tum scilicet cum nullum a Catholicis præsulibus subsidium sperari posset, oppressis nempe, in exilio degentibus sedeque motis; licitum populis erat episcopos, qui luporum instar Ecclesias occupaverant, pellere si possent, et Ecclesiæ aditu arcere.

In illud, *Nolite judicare, ut non judicemini* ³, hæreticorum sui temporis consuetudinem carpit. Hi namque, sic ille, *per insanos atque perniciosos penitentiae ritus pecuniæ quæstum aucupantes, aiunt non judicandum sive damnandum esse eum, qui peccata mortalia perpetrat; ait quippe Dominus, Nolite judicare, ut non judicemini. Quod si ita se res habet,*

A ut affirmant ipsi, Noe sane vir justus damnatus fuit, quod derisorem Chamum judicaverit et damnaverit, ut esset fratrum servus. Nimirum illi pactione pecuniæ homines gravissimis peccatis obnoxios, penitentiae legibus et satisfactione immunes dimittebant. Quod Arianis et Meletianis apprimè convenit, qui ecclesiasticos ritus pessumdabant, nihil non quæstus causa agere parati.

In illud, *Nolite sancta dare canibus, neque mitatis margaritas vestras ante porcos* ⁴, hæc pulchre tradit Athanasius: *Quemadmodum enim si quis porcum e cæno eduxerit, id sibi porcus damno esse arbitratur; ita si quis libidinosum ex cæno voluptatis avertat, is temperantiæ consiliarium non amicus, sed adversarii loco habet. Ne projiciamus ergo nostras incontaminatorum mysteriorum margaritas ante homines porcis similes. At dicet quispiam, Sacrorum participes esse volunt, et sunt tamen canes impudentes, et porci volutati in cæno voluptatis. Tu vero ne dederis: nam ægri quoque aquam postulant, sed medici vetant: tyranni regiam purpuram expetunt, sed illius custodes, periculum suspicantes, non concedunt. Vide ergo tu quoque, diacone, ne indignis purpuram impeccabilis corporis præbeas, ne rationi reddenda, non secundum Romanas leges, sed secundum Domini dicta obnoxius sis.*

In hæc verba, *Propterea dico vobis: Omne peccatum et blasphemia remittetur hominibus, sed blasphemia in Spiritum non remittetur illis. Et quicumque dixerit verbum contra Filium hominis, remittetur ei; qui autem dixerit verbum contra Spiritum sanctum, non remittetur ei, neque in hoc sæculo, neque in futuro* ⁵; eandem compendio explanationem profert, quam in fine epistolæ 4 ad Serapionem pluribus adduxerat; ita ut sententias prope iisdem verbis usurpet; ut vel inde hæc Commentaria certissime Athanasii esse pronuntiet, quisquis hæc accurate mutuo conferat. Hic ille Origenem, ut diximus, carpit, quod pœnarum finem aliquem in futuro sæculo præscripserit, et Novatum, quod penitentiam rejecerit. Cætera studioso lectori mittimus exploranda.

VIII. *Commentaria in Lucam*, ut in *Monito* diximus, vere Athanasium edidisse, ipsa res perspicue commonstrat; contra quam olim suspicabamur, videlicet fragmenta illa Athanasii in *Lucam*, quæ in catenis cum manuscriptis tum editis circumferuntur, ex variis S. Doctoris, iisque jam amissis operibus excerpta fuisse. Etenim monuisse juvabit in catenis manuscriptis, ubi non ex justis commentariis, sed ex variis hinc inde operibus, interpretationes afferuntur, notare semper catenarum collectores ex tali vel tali opere (a) exscriptam expositionem fuisse. Ad hæc vero, hic Lucæ versiculos ordine afferi et explicat Athanasius, quo perspicuum sit ipsum ple-

² Matth. v, 29. ³ Matth. vii, 1. ⁴ ibid. 6. ⁵ Matth. xii, 31, 32.

(a) Speciminis loco hæc sint quæ in catena in Novum Testamentum Oxonii anno 1844, curante J.-A. Cramer edita, ad hæc cap. vi vers. 18 Epist. 1 ad Cor., *ὁ δὲ πορνεύων εἰς τὸ ἴδιον σῶμα ἀμαρτάνει*,

leguntur: *Τοῦ ἀγίου Ἀθανασίου. Ἐστὶ πρὸς τοῖς ἀπασιν καὶ τοῦ ἀγίου Ἀθανασίου ἐκμνηστικὰ ἐν τῷ περὶ σεμνοῦ γάμου*. Hæc catena, nec plura. EDIT.

nos in Lucam commentarios dedisse, quorum hic aliquantulam partem publicam facimus.

Ipsa in limine singulari modo cognitionem B. Mariæ Virginis cum Elizabetha explanat Athanasius. *Cognatam autem, ait, sanctissimæ Virginis Elizabetham dixit angelus, sive quia ex uno eodemque proavo Jacobo ortum ambæ ducebant, sive quia ante datam legem Aaron, qui ex tribu Levi erat, Elizabetham uxorem accepit, filiam Aminadab et sororem Naasson, ex tribu Juda orti. Siquidem hic regia tribus Juda, ex qua sanctissima Virgo exorta est, sacerdotali tribui Levi conjuncta est, ex qua Elizabeth erat.*

In sequentibus, p. 34, contra Arianos agit qui dicto Lucæ, *Scimus te quis sis, Sanctus Dei*^a, ad Filii deitatem oppugnandam abutebantur. Hos sanctus Doctor strenue pro more suo refellit, eademque ipsa argumenta quæ in epistola ad episcopos Ægypti et Libyæ protulerat, sed hic paucioribus, in medium adducit. Tantaque est inter hæc loca similitudo, ut eandem utrobique Athanasii manum nullo negotio internoscas.

Pulchre Athanasius binos status eorum qui in peccatis obeunt distinguit (p. 36): aliorum qui salutis quidem aliquam sollicitudinem habent, sed præ segnitie, incuria, aut procrastinatione non omnia pietatis munia implent; aliorumque improbe versantium, qui in cœno voluptatis demerguntur, neque ullam habent conscientie curam. Prioribus ait, cognatorum et familiarium auxilium prodesse; videlicet eos suorum precibus bonisque operibus juvari: nam ii, inquit, *quæ defuncto deerant supplement*^C*unt*: ei autem, qui posteriori modo versatus est, nullus omnino, ait, porriget manum; atque ita cum ipso agatur, ut neque ab uxore, neque a filiis, vel a fratribus, aut a cognatis et amicis juvetur; neque Deus illum ullatenus curabit.

IX. *Homilia in Canticum canticorum*, ut spuriam dedimus, neminemque puto fore, qui ea de re controversiam inoveat.

X. *Sermo de patientia*, stylo quidem *χρδατω* ac demissiore conscriptus est, neque tamen ideo Athanasio abjudicandus: imo vero postremæ Arianorum carnificinæ sub Constantio excitatæ, imaginem præfert: nam hic episcopi sedibus pulsi, virgines vexatæ, plebs catholica exagitata et abducta fertur. Populum ergo ad patientiam cohortatur S. Doctor, monetque ut exemplo martyrum, qui olim paribus, imo gravioribus, affecti ærumnis fortiter se gesserant, inflicta calamitates alacriter subeant. In memoriam revocat illos olim sibi necessitudine conjunctos præsules, Paphnutium scilicet et Potamonem, tacito tamen nomine, quibus pro fide Christi fuerat olim, imperante Maximino, oculus excusplius. Quæ sane omnia operis *γρησιότητι* patrocinantur. Quod si styli ratio populare quidpiam ac demissum præferat, nihil mirum, quando infi-

A mam plebem, virgines, mulieres, viduas et parvulos alloquitur. Et aliunde fragmenta illa *Epistolarum festalium* Athanasii, quarum sinceritas ne minimam suspicionem admittit, eodem prorsus sunt, nec limatiori styli genere conscripta. Cum autem Athanasius haud dubie pulsus et exsulans, hunc sermonem plebi suæ scriptum transmiserit, *ἐγπά-φαιεν*, neque præsens oraverit, hinc forte conjiciatur ipsum ex numero *Festali*um, ab Athanasio exsulante missarum, esse.

XI. *Homilia in Ramos Palmarum* parem cum *Epistolis festalibus* consonantiam exhibet, atque adeo illam ut germanum Athanasii opus admittimus. Epistola alia festalis in *Ramos item Palmarum* sive *εἰς τὰ βαλτα*, scripta est, ut videas in fragmentis a Cosma Ægyptio allatis inferius, pag. 78 (a).

XII. *Opusculum in dictum Apostoli*, *« Novi hominem raptum usque ad tertium cælum »*, ex vitio linguæ Græcæ usu inter spuria ablegatur.

XIII. *Opusculi in dictum Apostoli*, *« Datus est mihi stimulus carnis »*, pari vobetæ vitio laborat.

XIV. *Argumentum in Psalmos* nihil non præfert Athanasio magno dignum, qui nonnulla ex Eusebii commentariis mutuatus videtur.

XV. *Supplementa in Psalmos*, ex manuscripto Ambrosiano recenti, ad fidem antiquioris Scorialensis exarato prodeunt. Nimirum ea quæ in edito Athanasii nostro deerant, hic supplentur. Qua de re in *hæc* supplementis præfixo videsis.

XVI. *Fragmentum contra Macedonianos* τὸ δριμύταλ τὸ ἀπέρπτον, id est, eam sermonis vim, quæ omnem superfluitatem rescet, exhibet: hæc vero sunt notæ et tesseræ styli Athanasiani, ut observat Photius in *Bibliotheca*. Ad hæc autem integram periodum affert, qualis in *Epistola ad episcopos Ægypti et Libyæ* legitur, ut nulla suboriri possit, περὶ γρησιότητος disceptatio. Licet porro multa contra Pneumatomachos, sive Macedonianos scripserit Athanasius, in iis quæ supersunt operibus, eam hæresim ille, tacito semper Macedonii et Macedonianorum nomine refellit: hicque tantum illos nominatim perstringit.

XVII. *Fragmenta contra Novatianos* ἀποστασμάτια sunt insignis ejusdam contra eosdem hæreticos operis, quod in duos saltem libros distributum erat. Siquidem Novatianæ sectæ reliquias ad usque Athanasii ætatem devenisse, non semel in scriptis suis denotat S. Doctor. In tertio autem excerpto, ex eodem, ut videtur, opere desumpto, hanc memoratu dignam sententiam effert Athanasius: *Quemadmodum homo a sacerdote baptizatus, Spiritus sancti gratia illuminatur, ita qui confitetur in pœnitentia, per sacerdotem Christi gratia remissionem accipit.*

* XVIII. Accedunt in hac nostra editione duo alia

^a Luc. iv, 13.

(a) Vide hujus editionis tom. II, post Athanasii *Epistolas festa'es*. Edit.

Fragmenta contra eosdem Novatianos, quæ, ut duo A superiora, ad Actus apostolorum illustrandos in catena mss. afferuntur.

XIX. In *Fragmento de amuletis*, sive præstigiis, contra eos agit qui, instante morbo, ad striges seu vetulas confugiebant: veneficarumque hujusmodi usum et consuetudinem paucis depingit.

XX. *Fragmenta alia*, variis ex locis excerpta, varii argumenti sunt. In secundo brevem et dilucidam mysterii S. Trinitatis explicationem offert. In tertio ait, si Adamus in innocentia perstisset, non naturali via et ordine, sed alio ignoto nobis ritu, propagandum fore genus humanum: quæ item fuit quorundam veterum opinio. In quarto dicitur Africanum et Athanasium de sepultura Domini pertractasse. In septimo fertur Paulum vestimenta servantem, Stephanum protomartyrem multorum manibus lapidasse, quod alii ab Athanasio fortasse mutuati postea usurparunt. In octavo observatur Paulum, non dogmatis tradendi causa, sed ut tempori sese accommodaret, circumcidisse Timotheum.

XXI. *Brevis Expositio fidei* notas omnes Athanasiani ævi præfert: quippe cujus omnia dicta ad repudiandam Arianorum et Pneumatomachorum hæresin concinnata sint.

* XXII. *Fragmenta ex Epistolis festalibus*, de quibus hæc habet Cosmas Indicopleusta in suo opere, cui titulus, *Christiana Topographia*, sive *Christianorum opinio de mundo*: « Animadverte mihi, quæso, C quomodo magnus hic Doctor circa figuram mundi

A nobiscum consonet, cum videlicet regnum cælorum, magnum et cæleste cœnaculum, quod omni creaturæ sufficiat, appellat: in eoque præcursorem pro nobis ingressum Dominum Christum prædicat ac nos cum eo in secundo adventu ingressuros clamat; atque illud: *Intra in gaudium Domini tui**, de cœnaculo illo, id est de cœlo cœli, sive de regno cælorum, explicat: atque illud a constitutione mundi hominibus a Deo præparatum fuisse, atque tabernaculum a Moyse structum figuram esse cælorum. »

* XXIII. *Frammento insigne di storia ecclesiastica del quarto secolo*. Cum in hoc fragmento et in cl. Scipionis Maffei animadversionibus non solum scripta quædam S. Athanasii, verum etiam multa ad ejusdem vitam spectantia, et ad ea tempora illustranda, contineantur, operæ pretium putavimus tum fragmentum ipsum, tum etiam animadversiones ea lingua qua ab auctore celeberrimo exarata fuerunt hoc loco apponere.

* XXIV. Quid de *Epistola ad populum et clerum Persarum*, quam hic Græce etiam damus, sentiendum sit, monuimus tom. II, pag. 619, ubi illam Latine tantum exhibuimus. [Græce et Latine exstat lujus edit. tomo IV. *Ed. Patr.*]

* XXV. *Interpretatio in Psalmos*. Vide præfationem huic interpretationi præfixam.

Hæc S. Athanasii opusculis nunc primum collectis præmittenda duximus. Tu vero. lector erudite, vale et his fruire.

* Matth. xxv, 21.

EPISTOLA PRÆFIXA EDITIONI PP. BENEDICTINORUM ANNI MDCXCVIII.

SERENISSIMO PRINCIPI EMMANUELI THEODOSIO DE BOUILLON
S. R. E. CARDINALI EPISCOPO ALBANENSI,
MAGNO FRANCIE ELEEMOSYNARIO, ORDINIS CLUNIACENSIS PRÆPOSITO GENERALI,
ET IN ROMANA CURIA LUDOVICI MAGNI ORATORI ASSIDUO.

Athanasium tibi offerimus, Serenissime Princeps; magnum illud Ecclesiæ lumen, in observantiæ erga te nostræ significationem, conspectui sistimus tuo. Haud ingrato munere instructis aditus ad magnificentiam tuam perfacilis sane futurus est, qui, qua polles ingeni perspicacitate, pretium cuique rei suum assignare nosti.

Tanti Doctoris opera, etsi a doctis et laudatis viris jamdiu expurgata fuerant, eruditorum tamen judicio, nondum sordibus vacabant; quid quod inerant passim spuria a Græculis adornata, et sagaci indigna viro? Jam vero ille suo cultu ornatus, prisco nitore, quoad facultas nostra tulit, restitutus ac tersus prodit: positoque pudore, suis auctus, alienis exoneratus in publicum venit, ac priorem te salutatum Romam commigrat; ut si quid in Galliis ornamentis, si quid beneficii nactus sit, id tibi, Serenissime Princeps, inter Galliæ magnates conspicuo et æquo rerum æstimatori recenseat.

Nec insolens est quod Gallorum se officiis cultum testificetur Athanasius, cui Gallia per-fugium, dum viveret, non semel fuit. Nunc autem cum non minus scriptorum quam gestorum suorum ope, in memoria hominum vivit et perennat, sub auspiciis tuis in lucem prodire gestit, Eminentissime Cardinalis, et te insignis ille præsul, Gallum patronum, multis nominibus insignem ambit. Nam, sive generis amplitudo, quæ domestica; sive dignitas et ingenium, quæ tua laus est, spectetur, jure tibi nuncupatus oblatuque tantus Doctor esse

censebitur. Quid si accedat Ludovici Magni, quod unum instar omnium esse possit, iudicium; qui te ad præstantissima omnium negotia gerenda delegit, et tui gratia tantam, tam insignibus in rempublicam officiis præclaram familiam, singulari beneficio, singularis affectus indice, auxit et exornavit? Quid si illa summi Pontificis pro tua dignitate studia, qui delatum a Ludovico Magno beneficium, lubens sanxit et confirmavit? Annon virum certatim a supremis orbis principibus cultum et ornatum jure ac merito Athanasio nostro patronum ascribere videamur?

Tantum Doctorem, orbis spectaculum, præsulum exemplar, comi haud dubie placidoque vultu excepturus es, Serenissime Princeps. Et quæso, ut si quid tibi otii sit a quotidianis illis curis et amplissimis negotiis quæ animum distinent tuum, ne gravare Athanasii scripta lustrare, et tam sagacem virum consiliorum participem admittere. Enimvero ab illo ediscitur quod sit antistitum munus: qui esse debeant in otio, qui in negotio, qui in periculis, qui in calamitatibus vitæ, qui cum æqualibus, qui plebi, qui Ecclesiæ hostibus. Omnia quippe casuum, omnia calamitatum genera emensus Athanasius, nunquam semel initum pietatis cursum intermisit, omniumque virtutum sese specimen obtulit. Nemo est qui tibi sapientius suadere possit Athanasio; nunquam labere, si ipsum audias.

Hæc ratio tibi, Serenissime Princeps, haud injucunda spero fuerit testificandæ obsequentiæ erga te nostræ: Athanasique concinnandi laborem nos auspicato aggressos arbitramur, si lucubrationes nostras in officii signum oblatas tibi, grato animo acceperis, et patrocinium tuum te summe colentibus impenderis

*Obsequentissimis monachis ord. Sancti Benedicti
congregationis Sancti Mauri.*

PRÆFATIO

IN UNIVERSA S. ATHANASII OPERA.

(Ed. Bened. 1698 [a].)

Mirari subit quare cum in antiquorum libris emendandis nostro et præterito ævo tanta sit industria desudatum, nonnullorum tamen Ecclesiæ Græcæ Patrum opera scateant mendis, sordescant misere spuris intermistâ; et dum in dies eruditorum manibus teruntur, non sordes deponant, non ad meliorem conditionem revocentur. Hæc sane sunt quæ stimulos nobis addiderunt, ut quoad facultas ferat, Patribus Græcis manum admoveamus, quando jamdudum nostri Latinis. Prior autem suapte dignitate ad hujusmodi curam nos evocavit, qui inter Ecclesiæ Græcæ doctores primas tenet, magnus ille Athanasius, cujus scripta immane quantum vitio laborent. Nemo enim est, qui percursis ejus operibus, et perturbatum librorum ordinem conspiciat, sparsa hinc et inde spuria nulla vobiscum significatione distincta, orationem passim viciatam, hiulecam, laceram, Homericum illud non exclamet: Πολλὰ δ' ἀνάρτα, κἀνάρτα, πάπαντα τε δόχμυδ τ' ἡθόρ (b).]

Tanti Doctoris, omnibus retro sæculis celebra-

(a) Monendus Lector in textu et in notis paginas retineri editionis Venetæ, quas typis grandioribus

tissimi, scripta in tam misera sorte versari ne patere-
mur, vetabat recordatio victoriæ olim de perniciosissimis Ecclesiæ hostibus, non aliis quam hisce telis partæ. Quis enim, si perpenderit quantum ingenio, quantum peritia litterarum, quantum humana gratia valerent quibuscum Athanasius assidue per totam vitam congressus est, non maximi ea scripta ducat, quibus ii profligati, vera doctrina asserta sunt? His Arii dialectica, Eusebii Nicomediensis calliditas illa, parque maximis gerendis rebus ingenium; his gentilis ejus Cæsariensis eruditio varia, Theodori Heracleotæ sacrarum litterarum peritia erroribus tuendis addicta, his demum hæreticorum omnium tela depulsa sunt. Operæ igitur pretium fuerit, ut ea pristino nitore restituere curremus, per quæ, Numine ita providente, id nacti sumus, ut sana fides ad nos usque pervenerit. Qua autem ratione, quid actum sit, quænam hujusmodi scripta complectantur, paucis expendere jubet animus, cum de manuscriptis ac de prius editis pauca præmiserimus.

expressimus. EDIT.

(b) Hom. *Iliad.* V, vers. 116.

1.

De manuscriptis et de veteribus Athanasii operum editis.

1. Res est explorata, Athanasium certa quædam opera sua asservasse, lustrasse cum id otium ferret, iis quædam adjecisse sicubi res postularet: animadvertum id fuit in *Apologia contra Arianos*, et in libro *De synodia*, et fortasse aliis in libris factum, etai haud certis notis deprehendi queat. Ordinem autem operum, qui in plerisque manuscriptis idem ipse comparet, ut fuit superius recensitus (a), multis secundum Athanasii ætatem sæculi adornatum fuisse hinc liquidum est, quod multa ille completatur spuria veris intermista, ut sese dabant, et fors ferebat, nulla servata temporis vel argumenti ratione. Inter codices autem Basiliensis, cujus varias lectiones edidit Petrus Felckmannus, cæteris præstat antiquitate et accuratone, a Doxopatre quodam exaratus, erudito viro et de Athanasii scriptis bene merito. Illic explanationes hinc inde adiecit, sagacis et periti hominis notam præferentes. Basiliensi codici haud multum concedere putatur Regius numero 2284, septingentorum circiter annorum, egregiæ notæ, qui olim fuit monasterii τοῦ Κυρίζου, nam ita folio primo: Ἡ βίβλος αὐτῆς τῆς μονῆς τῆς Κυρίζου. Postea vero cum in alias manus devolutus esset, recentiore caractere scriptum fuit, κτῆμα μονῆς τοῦ κυρίου Διονυσίου. De cæteris codicibus sat alias agitur. Est porro manuscriptorum ordo, qualis qualis est, summo quidem opere notandus, tum hoc nomine quod interdum ab iis scriptoribus sequioris ævi, qui Athanasii opera commemorant, hujusce ratio habeatur; tum etiam ut nuperi scriptoris difficultas levetur, qui cum in amanuensis cujusdam verba incidisset, scilicet: Ἐγράφη ὁπίσω ἐν τῷ 5ῳ λόγῳ, inauspicate satis legendum putavit ἐν τῷ 5ῳ συλλόγῳ, id est, ut comminiscitur ille, in collectione monumentorum, quam esse putat *Apologiam contra Arianos*. At τὸ 5ῳ esse numerum 68, cuilibet laterculum manuscriptorum a nobis editum inspicienti palam erit.

2. Editio autem quæ prior prodiiit in publicum, est, ni fallor, Vicentina, anno 1482, Leonardo Basiliensi typographo. Ibi perpauca Athanasii opera Latine tantum, Omnibono Leonicensi interprete, continentur, videlicet, tres *contra Arianos Orationes* hinc inde dispersæ; *Oratio contra gentes* et *De Incarnatione*; *Epistola prima ad Serapionem*; *Liber de Incarnatione Dei Verbi, contra Arium et Apollinarium*; *Disputatio contra Arium in synodo Nicæna*. Præit ejusdem Omniboni epistola nuncupatoria ad Paulum II, summum pontificem. Neque tamen idem Omnibonus has lucubrationes ipse prelo tradidit, sed ejusdem morte præoccupati operam suscepit Barnabas Celsanus, ut videre est ex epistolis Petri Bruti episcopi Catharensis ad Celsanum, et Celsani

A ad eundem episcopum, huic edito præfixis (b). Versio Omniboni non mala, quæ satis accurate Græcorum sententiam referat. Secundum hanc editionem publicatus est Hagenoæ, anno 1519, liber *De variis quæstionibus*, Joanne Reuchlino Capnione interprete, idipsumque opus Romæ item, anno 1523.

3. Anno 1520, Lutetiæ, apud Joannem Parvum, prodiiit Athanasii nomine volumen unum, cui præfixa est epistola Nicolai Beraldi ad Michaellem Bodelum, Lingonensium episcopum. Illic autem, præter duas orationes, *contra gentes* et *De Incarnatione*, Ambrosio Camaldulensi interprete, reliqua omnia supposititia sunt; nimirum, *Commentarii Theophylacti in Epistolas Pauli*, *Disputatio contra Arium Probo iudice*, *Liber de exhortatione monachorum*, *Historia imaginis Berytensis*, *Epistolæ summorum pontificum ad Ægyptios episcopos*, *Quæstiones ad Antiochum numero pauciores quam nunc exstant*: fragmentum item *Epistolæ ad Marcellinum de interpretatione Psalmorum*, *Vita Athanasii* per Joannem Tortellium Aretinum, cui præmittitur ejusdem Tortellii epistola ad Eugenium IV pontificem.

4. Sub hæc, anno 1527, Desiderius Erasmus cum in codicem incidisset, Athanasii non pauca complectentem, ea Latine dedit, nimirum binas ad *Serapionem* epistolas, tertiam scilicet et quartam, *Epistolam de decretis Nicænis*, *Apologiam de Jaga*, partem *Apologiæ contra Arianos*, *De passione et cruce Domini*, in illud: « Euntes in vicum quod contra vos est; » *De virginitate*, in illud: « Quicumque dixerit verbum, » etc., *Epistolam ad Serapionem*, quæ prima omnium est, initium libri *Contra omnes hæreses*. Et mireris, lector erudite, præjudicatam opinionem Erasmo fucum fecisse. Nam quia Athanasium inter Græcorum elegantissimos numerandum, nec injuria, æstimabant; hinc factum, ut *epistolam primam ad Serapionem*, quæ apertissime Athanasii est, non sine convicio auctoris Athanasio abjudicaverit, quoniam videlicet in ea τὸ εὐτονον desideratur, non scriptoris vitio, sed quia ab initio ad calcem loca Scripturæ sacræ perpetuo congeruntur; quo in genere scribendi eloquentiam orationisque nervos expetere, idipsum sit quod nodum in scripo quærere. Non hic unus comparet nævus in his Erasmi lucubrationibus. Cum enim in *Apologeticum contra Arianos* incidisset, ubi triginta sex monumenta exstant historiæ ecclesiasticæ opportunissima, hæc nihili fecit ille, imo hæc effatus est: *Sequebantur hic diversæ diversorum epistolæ, episcoporum, synodorum et principum de actis adversus Athanasium, quas, quoniam et multæ erant et prolixæ, quædam etiam supposititiæ, piguit vertere*. Hæc sane, quanquam pœnitel inclementius effari in tantum virum, minus peritum in ecclesiasticis arguant. Anno 1532, Lugduni cusa

(a) Post collationem ordinis veteris cum novo, quam nos ad calcem tomi IV exhibemus. EDIT.

(b) Iufra, p. XLV.

sunt quotquot in Parisiensi editione anni 1520 exstant, iis additis quæ ab Erasmo versa fuerant.

5. Hactenus igitur valde imperfectæ in lucem venerant Athanasii operum editiones: ac ne plura publicarentur, vetabat, arbitror, codicum Athanasii infrequentia. Verum, anno 1555, Petrus Nannius Alcmarianus, vir Græcæ Latineque peritus, summa cura et studio Athanasii opera multo auctiora quam ante Latina fecit, et Basileæ edenda tradidit; opusque totum ex officina Frobeniana in lucem, sed Latine tantum, editum anno 1556. Nanniana illa versio diu inter optimas annumerata est: at accuratius rem expendentibus multa sese vitia obtulere, de qua re inferius. Næ multa laude dignus Nannius est, qui prior elegantissima Athanasii opera, necdum nota, publica fecit. Exinde vero aliæ quædam prodierunt editiones, quæ ne transversum unguem ab illa Basiliensi discrepabant. Parisiensis tamen, anno 1572, a Sebastiano Nivellio cusa, *Vitam Antonii* insuper complectitur, nec non Vitas Athanasii per varios auctores concinnatas. Ad hæc, tria opuscula ex collectione Canonum mutuata, scilicet, *Epistolas ad Amunem, tricesimam nonam festalem, et ad Rufinianum*; quæ Parisiis seorsim publicatæ fuerant anno 1574.

6. Hucusque Latine tantum cusa fuerant Athanasii opera: verum, anno 1600, Græcæ primum Heidelbergæ, typis Hieronymi Commelini, in publicum prodierunt; ex codicibusque bibliothecæ Palatinæ Græcæ desumpta sunt. Sub hæc, confecto pene opere, Petrus Felckmannus summa accurate fragmenta multa Athanasii hinc et inde collecta, varias lectiones, notas quasdam, *Epistolas item duas ad Luciferum, allamque ad monachos* edicuravit ad calcem omnium. Et fuisset editio illa multum præstantior, si ab initio Felckmannus, vir sane eruditus et φιλόπνοος, ejus curam suscepisset. Sed quia ut plurimum operæ, quibus non erat codicum accurate et præstantiam internocendi facultas, Græcæ non quæ magis ad veram lectionem, sed quæ propius ad Nannii interpretationem accedebant, prelo submiserunt, hinc factum ut editio isthæc non adeo accurata sit. Secundum hæc, anno videlicet 1608, ex officina Claudii Chappletii Parisiis prodit nova Athanasii editio, sed Latine tantum, pauculis adjectis ad marginem Frontonis Ducæi, Societatis Jesu, notis. Anno item 1612, Latine cusa sunt Athanasii opera cum ejusdem Frontonis Ducæi notis, addita *Vita Antonii* Græcæ ex editione D. Hoeschelii, Augustani.

7. Sed hasce omnes editiones obscuravit Parisiensis Græco-Latina, anno 1627, publicata curante Joanne Piscatore, ubi multa ex variis Felckmanni lectionibus castigata, multo plura prætermissa, nonnulla vitia fuerunt; quod in variis lectionibus nostris cuique legenti animadvertere est. Versio autem Nannii multis in locis mutata fuit, et plerumque inconsiderate; ita ut contra fidem manuscritorum editorumque, infeliciter augurando suo-

que Marte, editores suos, non Athanasiana substituerint. Et monuisse juvabit, sicubi nos versionem Nannii memoramus, non Parisiensem significare, quæ innumeris in locis mutata fuit, sed alias ante annum 1600 publicatas. Mirum autem in Parisiensi isthac editione omissas fuisse Felckmanni varias lectiones omnes, quarum plerique magni pretii sunt. Ut ut sit, castigatio tamen in multis est hæc Parisiensis editio quam Commeliniana, verum in multis etiam inferior. Adjectæ sunt huic editioni *Homilia septem* cura et studio Lucæ Holstenii, quas cum plerisque aliis hactenus ineditis inter spuria ablegavimus. Post eas omnes editiones publicata demum est, Coloniensis nomine, Lipsiana, anno 1681, quæ innumeris mendis scatet, adjecto *Syntagmate doctrinæ*, ab Arnolde Norimbergensi edito.

8. Hæc ante nostram prodierunt Athanasii operum editiones bene multæ, quibus tamen, nedum id confectum sit ut non accuratior expeteretur, ne turpiores quidem errores expuneti sunt. Nam si in omnium præstantissimam, Parisiensem videlicet, oculos adjeceris, mirere sane quam oscitantes fuerint, qui tam conspicua vitia ne senserunt quidem. Primo enim germana et vera opera spuris passim intermixta sunt, tam in primo quam in secundo tomo, nullo delectu, nulla *νοθελας* vel *γνησιότητος* significatione; quæ quidem res lectorem quantumvis eruditum in consilii inopiam conjicit, cum non in promptu sit internoscere quid sincerum, quid alienum. Deinde perturbatio ubique tanta, ut nulla temporis, nulla argumenti ratio compareat; imo ne ea quidem, quæ natura sua cohererent, ac sine vitio semoveri nequeunt, vel minimum inter se ordinem teneant. Sic *Epistolæ ad Serapionem de Spiritu sancto*, quarum prima secundæ, secunda tertiæ, tertia quartæ occasio fuit; ita distractæ, et, ut ita dicam, dissipatæ fuerunt, ut tomo primo, quæ prior esse debuit, secunda legatur; quæ secunda, primas teneat; duæ autem posteriores in secundum tomum ablegatæ fuerint, ita tamen ut postremæ, quæ quarta est, fragmentum, primo tomo avulsam jaceat. Eandem animadvertere est in *Apologiis ἀπολογίαι*: nam quæ postrema omnium sita est, et *Apologia secunda* inscribitur, primum debet occupare locum, secunda vero tertium. Omnia demum ut casus tulit posita sunt: adeo ut si quis historia ecclesiastica mediocriter tinctus, aut in Athanasianis hospes, in hæc primum incidat, passim hæreat incertus; imo vero ne periti quidem his sese difficultatibus, nisi manuscritorum ope expedire valeant. Hinc enim cum alia permulta incommoda, tum hoc omnium fortasse maximum consecutum est; ut quæ certissime Athanasii sunt, a doctis in *νοθελας* auspicionem vocarentur. Sic Erasmus ó *φιλόλογώτατος* adversus *primam ad Serapionem epistolam* sententiam tulit: cui, si debito epistolæ illæ ordine sitæ fuissent, ne minimus scrupulus hæsisset; namque alia aliam confirmat, alia aliam memorat. Vulgatum sane est, quæ peregrinis in

locis versantur, peregrinum olere, et quamcunque rem nonnisi suo loco suas partes implere posse. Ad hæc autem, tot tantæque mendæ ubique locorum aspersæ, tot lacunæ, tot hiatus, ut in operibus permultis vix quidpiam sanum offendas: maxime vero in libris *De humana natura suscepta*, *De sententia Dionysii*, in *Epistolis ad Serapionem*, et in *Orationibus contra Arianos*; ibi sexcentæ lacunæ, infinitæ propemodum clausulæ vitiatæ, ut vix ubi pedem secure figas reperias. Quid si in *Epistolam encyclicam*, male ad orthodoxos inscriptam, incidas; ubi nomina virorum perpetuo alia pro aliis substituta deprehendas: annon indigne feras labefactatum ab imperitis amanuensibus libellum, qui ad historiam ecclesiasticam quarti sæculi plurimum juvet? Et incommodum accidit, ut pessimis omnium codicibus usi sint qui priores eam ediderunt, duce nimirum Nanniana versione, ex vitiatō et ipsa codice expressa. Hinc perspicuum quanto scrupulo et religione Athanasii editis illis uti debeat, et una quam necesse fuerit novam parare editionem, et errata veterum emendare.

9. Interpretationem Nannii quod spectat, diu hærebamus incerti novamne ederemus, an eam, olim probatam, laudatamque et quidem a laudatis prius emaculatam pro facultate, cuderemus iterum. Et sane in hanc potius partem propendebamus initio, ne scilicet actum agere videremur. Verum contra, ne versio illa iterum in lucem prodiret, multa suadebant. Primum enim cum ex manuscripto vitiatō, et infinitis prope mendis asperso expressa illa a Nannio fuerit, necessum erat ut sexcentis in locis immutaretur, ut cum Græcis quadraret. Ad hæc autem ut eruditi viri jamdudum animadverterant, versio illa non ea accurate concinnata fuit, ut Athanasii mentem probe assecutus sit Nannius; qui vir apprimè eruditus et multis nominibus præclarus, præstantiora nostris fortasse dedisset, si ætatis, manuscriptorumque conditio id tulisset. Verum vitiatā lectione, cum quis semel ab auctoris sententia exeidit, in reliquis etiam præceps fertur; et dum ad certos limites redierit, transversus agitur. Innumera possemus afferre ex illa versione exempla: sed pauca satis sunt, ne erudito lectori, dum aliena errata recensemus, fastidio simus.

10. Porro antequam animadversiones illas nostras ordiamur, non ingratum lectori fore puto, si hic afferatur in medium censura Nannianæ versionis olim jussu eminentissimorum cardinalium congregationis Indicis concinnata, et quidem ab emunctæ naris viro, cujus nomen tacetur in schedis nostris. Eam vero ex codicibus mss. Patris Barissy congregationis Vallicellanæ exscriptam transmisit nobis vir clarissimus Stephanotus noster. Needum, quod quidem norim, lucem aspexit.

CENSURA PRIORIS TOMI OPERUM D. ATHANASII GRÆCE ET LATINE EDITORUM ANNO MDC, LOCO UBI EXCUSA SUNT NON EXPRESSO, JUSSU ILLUSTRISSIMORUM ET

A REVERENDISSIMORUM CARDINALIUM CONGREGATIONIS INDICIS FACTA.

« Prior tomus operum D. Athanasii ea continet, quæ Latine solum edita multis ab hinc annis, Petro Nannio interprete, circumferuntur. Græcus ipse textus, qui nuper in lucem prodiiit, et phrasin certe Athanasii redolet, qualem ille fuisse tradit Gregorius Nazianzenus, minime Atticam et luculentam, sed pietatis et verum divinarum scientiæ plenam, et nequaquam corruptus aut adulterinum quid passus videtur; nisi quod fortasse ob incuriam typographorum vel depravata exemplaria, verba quandoque et commata, periodi etiam alicubi desiderantur. Interpres Nannius multa præclare reddidit, ubi præsertim historica narratio fuit illi vertenda. At vero in disputationibus theologicis, ubi creber et vehemens et argutus est Athanasius, succumbit plerumque, et multa verborum copia exprimere conatur quod non assequitur, atque invitus labitur: et aliquando dicta Athanasii de sanctissima Trinitate et mysterio Incarnationis tam infelicitè reddit, ut vix a theologis in scholis propositiones illæ defendi queant, quales illæ sunt quæ infra v. g. apponentur. Certe in duabus de Incarnatione Christi orationibus contra Apollinarium, septuaginta locis totum invertit et confundit Athanasii sensum, dum vel omnino contraria, vel longe diversa, pleraque etiam non nimis sanæ fidei consona scribit. In universum Nannius multa sæpe libertate utitur, et libenter vagatur, improprie loquitur, et obscuritate multa involvit; solet confundere tempora, periodos intercidere, et proinde rationum vires enervare; Scripturæ loca ita vertit, et sua semper interpretatione uti velit, cum sæpe, si Vulgata uti voluisset, aptius et apertius rem declarare potuisset. Ea porro loca, in quibus sensa textuum notabiliter corrupta sunt, per totum hunc primum tomum amplius sunt quingenta. In his vel affirmante Athanasio negat Nannius, vel negante affirmat, vel externa loquitur et non coherentia; ut aliam ipse, aliam Nannius cantilenam videatur cantare. Verum, ut res facilius pateat, ex eorum numero jam selecta loca quædam adnotata sunt, in quibus interpres non modo diversa loquitur, sed etiam vitiosis utitur dicendi modis, et sententiis proferit aut ambiguas, aut certe falsas, et omnino Athanasio indignas.

D « In oratione contra Sabellii gregales (a), inquit Athanasius, Εἰς Θεὸς τελείας μὲν ἐν Πατρὶ τῆς θεότητος νοουμένης, τελείας δὲ καὶ ἐν Υἱῷ τῆς πατρικῆς θεότητος ὑπαρχούσης. Nannius vertit: Unus quidem Deus, eo quod perfecta Deitas in Patre intelligatur, et perfecta paternitas in Filio subsistat. Vertendum erat ita: Unus Deus, quia perfecta Deitas in Patre intelligitur, perfecta quoque in Filio paterna existit Deitas.

« In oratione 4 contra Arianos (b), Athanasius: Οὕτως Θεὸς ἦν ἐν Χριστῷ κόσμον ἑαυτοῦ καταλλάττων· τὸ γὰρ ἔθιον τῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίας ἐστὶν ὁ Υἱός, ἐν ᾧ ἡ κτίσις πρὸς τὸν Θεὸν κατηλλάσσετο. Nann.:

(a) T. II [nunc t. IV], p. 32.

(b) T. I [nunc t. II], p. 439.

Ita Deus fuit in Christo, mundum sibi reconcilians; A nam propria substantia Patris Filius est, in quo creatura Deo reconciliabatur. *Vertendum erat ita*: Deus erat in Christo, mundum sibi reconcilians: proprium enim substantiæ Patris est Filius, in quo creatura Deo reconciliabatur.

« *In epistola de synodis Arimini et Seleucia celebratis (a)*, Athanasius: Λέγει δὲ ὁ Υἱὸς, Ἐγὼ καὶ ὁ Πατήρ ἐν ἑσμεν, καὶ, Ὁ ἐμὲ ἑωρακώς ἑώρακε τὸν Πατέρα· πῶς δὲ νοεῖν ταύτας τὰς φωνάς; ἢ πῶς αὐτὰς ἐκλαμβάνοντες σώσομεν τὸ ἐν εἶναι τὸν Πατέρα, καὶ τὸν Υἱόν; Nannius: Et Filius de se dicit, Ego et Pater unum sumus; et, Qui vidit me, vidit et Patrem meum. Quid de istis vocibus sentiendum est? aut in quem significatum eas accipientes tueri possumus, ut Pater et Filius unus habeantur? *Vertendum*: ut Pater et Filius unum habeantur.

« *In oratione 5 contra Arianos (b)*: Λέγεται δὲ ἐξ αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ λέγειν αὐτό· εἰ δὲ τοῦτο, ἄλλο ἂν εἴη τὸ ἐκ τινος, καὶ ἄλλο τὸ ἐξ οὗ ἐστίν. Nannius: Reliquum igitur est Verbum ex Deo existere: quod si concedas, aliud haud dubie fuerit, quod ex aliquo naturam accepit; et aliud, quod sui alteram naturam dedit. *Vertendum*: Alius fuerit, qui ex aliquo est; et alius, a quo ille est.

« *In eadem oratione (c)*: Ἡ δὲ διδασκαλία οἷδε Πατέρα, καὶ Υἱόν, καὶ σοφόν, καὶ σοφίαν, καὶ Θεόν, καὶ Λόγον· καθόλου μὲν τοι φυλάττει ἀδιαίρετον καὶ ἀδιάσπαστον, καὶ ἀμέριστον κατὰ πάντα. Nann.: Adversatur enim huic opinioni sacrarum litterarum constitutio, quæ Patrem et Filium sapientem, et sapientiam, Deum, et Verbum; ubique tamen quemque in sua natura indivisibilem, indiremptumque, et impartibilem per omnia agnovit et servat. *Vertendum*: Sacra vero doctrina agnovit Patrem et Filium, sapientem, et sapientiam, Deum, et Verbum; omnino tamen servat utrumque indivisibilem, indiremptum et impartibilem per omnia.

« *In eadem oratione (d)*: Ἐπιφέρει γοῦν· Ἴνα γνωσῇτε ὅτι ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ, καὶ ὁ Πατήρ ἐν ἐμοί. Τὸ γὰρ ἐν ἐπεξηγούμενος, οὐκ ἐν τῷ αὐτῷ εἶναι ἐκεῖνο πρὸς ὃ ἐν ἐστίν, εἰπεῖν ἀλλὰ ἐν τῷ αὐτῷ ἐν τῷ Πατρὶ καὶ τὸν Πατέρα ἐν τῷ Υἱῷ τὴν συνάφειαν καὶ τὸ ἀχώριστον. Nannius: Infert ergo: *Ut cognoscatis quod ego in Patre et Pater in me*; quid sit unum esse interpretans, non in eo consistere voluit, quasi in eodem sit illud, quod cum altero est unum, sed quod ipse in Patre et Pater in ipso esset, coactionem, inseparabilitatemque demonstrans. *Vertendum*: Infert igitur, *Ut cognoscatis quod ego in Patre, et Pater in me*; quid enim sit unum esse explicans, non in eo consistere voluit, ut ipse idem sit, qui ille ad quem refertur, sed conjunctionem, inseparabilitatemque significare ait, eo quod ipse in Patre, et Pater in Filio sit.

(a) T. I [nunc t. II], p. 608.

(b) Ibid. p. 491.

(c) Ibid. p. 494.

(d) Ibid. p. 490.

(e) Ibid. p. 732.

« *In epistola ad Adelphium (e)*: Οὕτω γὰρ καὶ τὴν πατριχὴν αὐτοῦ θεότητα ἐπιγινώσκουμεν. Nann.: Ita enim et Deitatem ejus ex Patre oriundam agnoscimus. *Vertendum*: Ita enim et paternam ipsius deitatem agnoscimus.

« *In oratione contra Sabellii gregales (f)*: Χωρίζομεθά τε καὶ τῶν Ιουδαϊζόντων, καὶ τὸν Χριστιανισμὸν ἐν Ἰουδαϊσμῷ παραφθειρόντων, οἱ τὸν ἐκ τοῦ Θεοῦ Θεὸν ἀρνοῦμενοι Θεὸν ἕνα παραπλησίως Ἰουδαίοις λέγουσιν, οὐκ ὅτι μόνος ἀγέννητος, καὶ μόνος πηγὴ θεότητος, διὰ τοῦτο φάσκοντες αὐτὸν εἶναι μόνον Θεόν, ἀλλ' ὡς ἄγονον Υἱὸν καὶ ἀκαρπον. Nann.: Disjungimur quoque a judaizantibus, qui Christianismum in Judaismum depravant; et ab iis, qui Deum ex Deo inficiantes Deum unum itidem ut Judæi prædicant, quique non ideo quod solus sit increatus et solus fons deitatis, solum Deum nominant; sed quia infecundum eum existimant. *Vertendum*: Disjungimur quoque a judaizantibus et Christianismum in Judaismum depravantibus, qui Deum de Deo negantes, Deum unum esse aiunt, itidem ut Judæi, non quod solus sit ingenuus, et solus fons deitatis, sed quia fecunditate Filii careat.

« *In epistola de sententia Dionysii contra Arianos (g)*: Μὴ γὰρ δὴ τις Ἀρειανὸς μὴ δὴ ἐν τούτῳ ὑπονοεῖται κατ' αὐτό, ὡς οὕτω λέγοντος· σύνεστιν ὁ Υἱὸς τῷ Πατρὶ, ὡς τὰ μὲν ὀνόματα συνήφθαι ἀλλήλοις, τὰ δὲ πράγματα πλείστον ἀλλήλων διςτάσθαι. Nann.: Imo ne hic quidem quispiam Arianorum male de eo sentire debet, cum dicit, ita una cum Patre Filium esse, ut ipsa nomina, quæ cum invicem cohereant, re tamen inter se plurimum distant. *Vertendum*: Ne vero hic etiam quispiam Arianorum male de eo sentiat ita dicente, Filius Patri coexistit; quasi velit dicere, nomina quidem inter se invicem conjuncta esse, res vero ipsas plurimum inter se distare.

« *In libello de communi essentia Patris, et Filii, et Spiritus sancti (h)*: Μαρτυρεῖται ἐκ τῆς Γραφῆς τῆς κατὰ φύσιν κοινωνίας ἐκ τοῦ ὁμοίως εἶναι τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱόν καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα πρὸς θεωρίαν δυσέρικτον καὶ μίαν ἔχον ἐνέργειαν. Nannius: Testimonia ex sancta Scriptura de naturali communione similis esse inter Patrem et Filium et Spiritum sanctum. *Vertendum*: Testimonia ex sancta Scriptura de naturali communione ex eo, quod Patris et Filii et Spiritus sancti pari ratione difficilis contemplatio, et una sit operatio.

« *In oratione 4 contra Arianos (i)*: Εἰ γὰρ τὰ τοῦ Πατρὸς τοῦ Υἱοῦ ἐστίν, ἀεὶ δὲ ταῦτα ἔχει ὁ Πατήρ· δηλονότι· ἃ ἔχει ὁ Υἱὸς ταῦτα ὄντα τοῦ Πατρὸς, ἀεὶ ἐστίν ἢ αὐτῷ, οὐ διὰ τὸ μὴ ἐσχηκέναι οὐδὲν ποτε ταῦτα ἔλαβεν, ἀλλ' ὅτι ἔχων ἀτέλειος ὁ Υἱὸς ἃ ἔχει παρὰ τοῦ Πατρὸς ἔχει. Nannius: Si enim quæ Patris sunt ad Filium pertinent, et semper illa Pater habet, cer-

(f) T. II [nunc t. IV], p. 28.

(g) T. I [nunc t. II], p. 203.

(h) T. II [nunc t. IV], p. 2.

(i) T. I [nunc t. II], p. 464. Græca vitiosa sunt.

tum est Filium semper habere ea quæ sunt Patris; A tamen ipsorum verba sunt. *Vertendum autem* : Qui quippe qui semper in eo sit. Quocirca non ideo quod aliquando non habuerit istiusmodi locutus est, sed quæ possidet ut Deus, ea postulat ut Filius. *Vertendum* : Quocirca non ideo quod aliquando non habuerit istiusmodi locutus est, sed quia habens perpetuo Filius quæ habet, ea a Patre habet.

« *Et secunda oratione contra Arianos (a)* : Καὶ φανερόν ἐκ τούτου δαίνυνται, ὅτι αὐτὸς μὲν ὁ Υἱὸς οὐδενὸς μετέχει, τὸ δὲ ἐκ τοῦ Πατρὸς μεταχόμενον τοῦτό ἐστιν ὁ Υἱός. *Nannius* : Atque inde clarum ac evidens fuerit Filium nullius rei extraneæ, diversæque a Patre participatu imbui ac tingi, sed idipsum quod ex participatu Patris existit Filium esse. *Vertendum autem* : Huc porro clarum ac evidens fuerit, ipsum quidem Filium nullam rem participare; quod autem ex Patre participatur, id esse Filium.

« *In oratione quarta contra Arianos (b)* : 'Ὡς γὰρ ὁ Κύριος ἐνδυσάμενος τὸ σῶμα γέγονεν ἄνθρωπος, οὕτως ἡμεῖς οἱ ἄνθρωποι παρὰ τοῦ Λόγου θεοποιούμεθα προσληφθέντες διὰ τῆς σαρκὸς αὐτοῦ. *Nannius* : Ut enim Dominus induto corpore factus est homo, ita et nos homines ex Verbo Dei deificamur, eo quod illud receptum sit in carne. *Vertendum autem* : Ut enim Deus induto corpore factus est homo, ita nos homines a Verbo deificamur assumpti per carnem ipsius.

« *In eadem oratione (c)* : Εἰ γὰρ καὶ ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο, ἀλλὰ τῆς σαρκὸς ἴδια τὰ πάθη. Καὶ εἰ ἡ σὰρξ θεωροῦνται ἐν τῷ Λόγῳ, ἀλλ' ἡ χάρις καὶ ἡ δύναμις ἐστὶ τοῦ Λόγου. *Nannius* : Si enim Verbum caro factum est, ergo carni et sua qualitas, diversæque a Verbo affectiones sunt. Rursum, si caro in Verbo deum gestat, gratiam inde commodaque percipit. *Vertendum autem* : Etsi enim Verbum caro factum est, passiones tamen propriæ sunt carnis. Rursum, si caro a Deo gestatur in Verbo, gratia tamen et virtus Verbi est.

« *In oratione, « Quod unus sit Christus (d)* : » Οἱ ταῦτα κατηγοροῦντες τὴν ἐαυτῶν γνώμην φανερὰν καθιστῶσιν, ὅτι δύο ὑποστάσεις τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ ἡμᾶς συκοφαντοῦσι καὶ πείρουνται ἅμα πανταχόθεν εἰς ἐν τῶν ἀτόπων περιάγειν τοὺς ἡμετέρους λόγους συμπληρωτικὸν εἰπεῖν τῆς ὑποστάσεως τοῦ Λόγου τὸ σῶμα, ἢ ὁμοούσιον τῷ Θεῷ, ἢ ἕτερον καὶ ἀλλότριον παντάπασι τῆς ὑποστάσεως τοῦ Υἱοῦ, ὅπερ αὐτοὶ λέγουσιν, ἀλλὰ ὑπόστασιν εἰσάγοντες τῆς σαρκὸς. *Nannius* : Cæterum, qui ista loquuntur, suam ipsorum mentem sensumque aperiunt, quod duas hypostases sive personas in Christo constituent, et adversum nos calumniis utantur, et undequaque satagant nostros sermones ad aliquid absurdum delorquere, quasi corpus diceremus aliquid conferre ad absolvendam Verbi essentiam, aut illud esse ejusdem cum Deo substantiæ, aut non alienum externumque omnibus modis a persona Filii, quæ

(a) T. I [nunc t. II], p. 531.

(b) Ibid., p. 463.

(c) Ibid., p. 468.

(d) T. II [nunc t. IV], p. 40.

talia contentiose aiunt, mentem suam aperiant, quod duas in Christo hypostases esse velint; et conantur undecunque eo nos redigere, ut unum ex hisce absurdis concedamus, vel corpus esse quid absolvens et consummans personam Verbi, vel esse Deo consubstantiale, aut certe externum quid aut alienum omnino a substantiâ Filii: quod ipsi concedunt et est illorum sententia.

« *Ibidem* : Οὐδελς γὰρ τῶν εὐφρονούντων, ἢ νῆφειν ὢλως καὶ νοεῖν δυνάμενος εἶποι ἂν ὅτι ὥσπερ ὁ Λόγος τέλειος ὢν καὶ ἐνυπόστατος οὐ προσεδέξτο σαρκὸς, ἵνα Θεὸς τέλειος γένηται, οὕτως οὐδὲ τὸ σῶμα τοῦ Λόγου ἐχρηζεν, ἵνα τέλειος καὶ ἐνυπόστατος ἄνθρωπος γένηται. *Nannius* : Nullus enim eorum qui recte sapiunt, aut quisquis sobrius est, aut mente non destituitur, de ea re dubius esse potest, quod quemadmodum Verbum perfectum est et sua hypostasi absolutum, neutiquam opus habuit carne, ut Deus perfectus esset; ita neque corpus Verbo indiguit, ut integrum pro sua hypostasi fieret. *Vertendum autem est* : Nullus enim qui sapiat, aut sanæ mentis homo, et qui ratione uti possit, dixerit; quod, quemadmodum Verbum, cum perfectum esset et sua hypostasi subsistens, non indigebat corpore, ut Deus absolutus efficeretur; ita neque corpus Verbo indigebat, ut perfectus et subsistens homo fieret.

« *In oratione De salutari adventu Jesu Christi (e)* : Πῶς οὖν ἴσχυσαν οἱ Ἰουδαῖοι λῦσαι ναὸν Θεοῦ καὶ τὴν ἄλυτον σύγκρασιν τῆς σαρκὸς πρὸς τὸν Λόγον γενομένην χωρίσαι, εἴγε καὶ ὁμᾶς ἔσχε τούτων τὸν τρόπον ἡ τοῦ σώματος νέκρωσις; *Nannius* : Quomodo igitur possunt Judæi solvere templum Dei, et indissolubile temperamentum carnis cum Verbo dissolvere, nisi instar nostri, proque nostra ratione sese habuisset corporis mortificatio? *Vertendum autem est* : Quomodo igitur potuerunt Judæi solvere templum Dei et indissolubilem carnis cum Verbo conjunctionem dissolvere, si mors corporis eo modo facta est quo vos dicitis, nimirum per separationem deitatis a corpore?

« *In oratione De incarnatione, contra Apollinarianum (f)* : Καὶ τίς ἢ ἐν τούτοις εὐεργεσία, ὧ μάταιοι, εἰ ταῦτα ἐν Χριστῷ οὐ γέγονεν, ἀ γέγονεν ἐν τῷ πρωτοπλάστῳ Ἀδὰμ; *Nannius* : At quenam isthinc beneficentia, o stolidi, si ea in Christo constituatis, quæ in protoplasto? *Vertendum autem est* : Quenam isthinc beneficentia, o stolidi, si ea natura in Christo non fuit, quæ facta est in protoplasto Adam?

« *In epistola ad Epictetum episcopum (g)* : Τοῦτο ἦν τὸ ἐν μνήματι τεθεὶν, ὅτε αὐτὸς ἐπορεύθη μὴ χωρισθεὶς αὐτοῦ, κηρύξαι καὶ τοῖς ἐν φυλακῇ πνεύμασιν. *Nannius* : Corpus tum quippe in sepulcro erat positum, cum Verbum abiit ut prædicaret spiritibus qui in carcere tenebantur. *Vertendum autem est* : Corpus hoc erat, quod fuit in sepulcro positum, cum

(e) T. I [nunc t. II], p. 760.

(f) Ibid., p. 740.

(g) Ibid., p. 723. Vide ibi.

ipsum Verbum non separatim a corpore, profectum est ut prædicaret.

« In disputatione in Nicæno concilio contra Arium (a): Οὐχ ὡς Θεὸς Λόγος ἐκποίησεν, ἀλλ' ὡς παρ' αὐτοῦ ὁ Λόγος καὶ Θεός, ταύτην ἀνέλαθεν διὰ τοῦτο τῇ σαρκὶ συνεχώρησε πάσχειν. Nannius: Non Verbum quod Deus est laboravit lassitudine, sed ideo factum est, ut ostenderet carnem, quam prius non habebat, cum Verbum et Deus esset, eam se denuo resumpsisse. Vertendum autem est: Non enim quia est Deus Verbum, lassitudine affectus est; sed ideo factum, ut ostenderetur, quod carnem, quam prius non habebat, Verbum divinum assumpsit.

« In oratione de sanctissima Deipara, quæ tamen neque stygium, neque exactum illum scribendi morem Athanasii præ se fert: nam ibi Platónico more philosophatur auctor de vocabulo οὐσίας et videtur etiam aperte docere, distinctum quid esse in divinis essentiam ab attributis et actionibus essentialibus; quæ fuit posterorum Græcorum opinio, et multum contra divinum Thomam agitata a quodam Gregorio Palama, quem fuisse alunt Marci Ephesini præceptorem: cum Athanasius ipse pluribus in locis contrarium doceat. Dicit præterea sicut beatam Virginem, ita ipsam animam Christi, non habuisse claram Verbi visionem necnon beatam Virginem hæsitasse ad verba angeli, etiam cum dixit: Ecce ancilla Domini; optandique modo dixisse, Fiat mihi secundum verbum tuum. Refertur vero ibi propositio illa, quam Cyrillus in epistola ad Successum episcopum Diocæsariensem ait esse Patrum antiquorum hæsitasse ad verba angeli, λέγοντας μίαν φύσιν τοῦ Θεοῦ Λόγου σεσαρκωμένην, καὶ μὴ ἐπιφέροντας ἐψυχωμένην λόγιχην τε καὶ νοερὰν, οὐ πάνυ ἀποδεχόμεθα. Nannius: Ideoque et eos qui dicunt, solum naturam Dei Verbi incarnatam, neque addunt eam animatam esse, et rationalem, et mente præditam, non admodum recipimus. Vertendum autem est: Ideoque eos qui dicunt unam esse Dei Verbi naturam incarnatam, neque addunt carnem assumptam esse animatam rationali et intellectiva anima, non admodum recipimus.

« Postremo quia in verbis Athanasii in Apologia secunda, auctor ille qui confecit indices toto secundo affixos, deducere vult suam illam conclusionem, quod Iulius pontifex ab Eusebio episcopo Ariano iudex factus constitutus, nolata sunt Athanasii verba, quibus ille oppositum asserit: inquit enim (c), Καὶ οἱ περὶ Εὐσέβιον καὶ πρὸς τοῦτον ἔγραψαν, καὶ νομίζοντες ἡμᾶς ἐκφοβεῖν ἤξελσαν σύνθετον καλέσαι, καὶ αὐτὸν τοῦτον, εἰ βούλοιο, χριστὴν γενέσθαι. Nannius: Quia et Eusebiani ad Iulium litteras misere, et ut nos terrerent, synodum iusserunt convocari, et ipsi Iulio, si vellet, arbitrium causæ detulerunt. Vertendum autem est: Quia et Eusebius

litteras ad Iulium misit, rogans ut ab ipso synodo convocaretur, aut si vellet, ipsemet præberet se iudicem, putans se terribilis hisce nos commoturum.

« Explicit censura in primum tomum Operum sancti Athanasii Græce et Latine editorum anno 1599, ex translatione Petri Nannii.

« Censura in secundum tomum deest in manuscripto codice.

11. Hæc probe observata. Verum hand feliciter, ni fallor, in historicis, ut putat iste quisque sitonymus, versatus Nannius est, quam in theologicis. Exemplis id palam fiat (d): Οὕτως εἰσὶν πρῶτοι, καὶ φιλόανθρωποι, καὶ τὸν πρόπον ἐπιχειρεῖς μᾶλλον δὲ, εἰρήσεται γὰρ τάληθες, πονηροὶ καὶ πικροὶ, καὶ ἐκ φόβου καὶ ἀπειλῶν, ἢ ἐξ εὐσεβείας καὶ ἐπιεικειᾶς, ἀ τοῖς ἐπισκόποις πρέπει, τιμῶμενοι. Ubi Nannius: Homines scilicet admodum mansueti, et moribus æquis, vel quod verius est, improbi et perquam acerbis, qui terroribus et minis potius, quam pietate et æquitate, quod episcopos decet, ad pænas deproperant. Vides quam importune illud, τιμῶμενοι, ad pænas deproperant, interpretetur; ubi vertendum, honorantur, vel, honorari student. Et paulo post: Κατηγορία γὰρ ἀληθῶς, ἀγαπητοὶ, τὰ παρ' αὐτῶν γινόμενα, καὶ πασῶν ἀνωτάτω κατηγορία: ὅπου γε καὶ πάντων τῶν ἀνθρωπίνων ἀνωτάτω τὰ δικαστήρια: τί γὰρ ἄλλο τέλος τῆς ἐπὶ τούτοις ἐξουσίας, ἢ θάνατος ἐκ βασιλικῆς κινήσεως ἀπαγόμενος; Calumnia enim est, dilecti, quam tentant, etque gravissima et maxime omnium capitalis, idque in summis omnium rerum humanarum tribunalibus. Quis enim alius iulius quæstionis finis, nisi ut mors regio tumultu inferatur? Illud, πάντων τῶν ἀνθρωπίνων ἀνωτάτω τὰ δικαστήρια, palam est significare, omnium humanorum suprema tribunalia, ἐκ βασιλικῆς κινήσεως, quam prave, regio tumultu, reddidi, cum luce clarius sit vertendum esse, ex imperatoris ira, vel, a commoto imperatore. Et, paucis interjectis, ut videas lector, quam frequens ruat Nannius, καὶ φονεῦειν ἐπιχειροῦσιν, ἐκ συγχωρῶνται, καὶ ποιεῖν ἐξορίστους: συνεχωρήθησαν γὰρ τοῦ θεοφιλεστάτου πατρὸς τῶν βασιλέων ἀντὶ θανάτου τῇ μετὰθεσι τοῦ τόπου τὸν θυμὸν αὐτῶν ἐκπλήσαντος. Hic Nannius, non advertens de unius Athanasii exsilio agi, imperite vertit: Aut necem moluntur, si ipsis liceat, aut saltem exsules facere. Quod et imperatorum ab religiosissimo Cæsarem patre, qui iras ipsorum offensaque, cum supplicium capitale posceretur, exsilio damnatorum explevit. Ne multa, si quis Græce gnarus, et historie ecclesiasticæ peritus, subsequenter percurrat, vix aliquam periodum Nannianis lapsibus vaneam deprehendat. Inferius vero quam incommode illud (e), Καὶ καθαιρέσιν ἀνεδίκειν αὐτῷ τοιμᾶ, καθαιρεθεὶς αὐτὸς, καὶ μάρτυρα τῆς καθαιρέσεως ἔχων τὴν ἀντ' αὐτοῦ (f) κατάστασιν. Πῶς οὖν ἢ αὐτὸς ἢ

(a) T. II [nunc t. IV], p. 162.

(b) T. II [nunc t. IV], p. 340.

(c) T. I, p. 410.

(d) Edit. Commel. p. 562, edit. Parisiens. pag.

PATROL. GR. XXV.

723, edit Venet. pag. 99.

(e) Edit. Parisiens. p. 727.

(f) Sic probe legit Nannius, non ἀντ' αὐτῶν, et habet editio Parisiensis.

Θεόγνης ἠδύναντο καθαιρεῖν ἄλλον, αὐτοὶ καθαιρε-
θέντες, καὶ ταῖς ἀντ' αὐτῶν καταστάσεσιν ἐλαγχόμε-
νοι; Ὄψατε γὰρ ἀκριβῶς; ὅτι Ἀμφίων μὲν ἐν
Νικαίωνεσσιν, Χρηστός δὲ ἐν Νίκαιᾳ καταστάθησαν ἀντ'
αὐτῶν. Ubi Nannius: *Nec veretur ei obicere ejus
dignitatis exauctorationem, ipse interim maxime ex-
auctoratus, ut qui suae exauctorationis testimonium
et argumentum in ipsa sui constitutione ostendat. Qui
igitur vel ipse vel Theognius potuerunt alios deponere,
ipsi depositi et exauctorati, et viri suae creationis
famosi? Bene si quidem cognitum habetis, Amphionem
Nicomediae in eorum locum episcopus constitutos
esse.* Ubi vertendum fuit, ut quisque vel mediocriter
peritus advertat: *Ac depositionem ipsi (Eusebius
Athanasio) exprobrare non veretur, cum ipse depositus
fuerit, ac eo ipso testem depositionis suae habeat, quod
alter ejus loco suffectus sit. Quomodo igitur vel ipse
vel Theognius alium deponere potuerunt, cum ipsi
depositi sint; ut vel hinc arguitur, quod alii eorum
loco sint constituti? Probe etenim notatis, Amphionem
Nicomediae, Chrsitum Nicææ eorum loco fuisse ordi-
natos.* Est ubi Nannius nomina propria non advertat,
et quasi aliud quam nomen viri significarent, inter-
pretetur. Sic in epistola Alexandri Thessalonicensis
haec, "Ὅπως μὲν οὖν διακρίματα περὶ τῶν μνημῶν
ἀξίως εὐαγγέλιον, οὐδ' αὐτὸς ἀγνοεῖ, ita verbi (a): *Quo
igitur nos affectu esse erga eum, qui ita virum me-
moriam dignum in se conservat, existimas.* Ubi haec
vera interpretatio: *Quo igitur affectu fuerimus erga
Sezonem memoria dignum virum, non ignoras.* Et
in Epistola encyclica (b), olim ad orthodoxos inscrip-
ta, Πιστὸν nomen proprium, fidum perperam in-
terpretatus est: quæ vox inconsulte est a Parisien-
sibus editoribus in Γρηγόριον commutata. Innume-
ra proferre possem, quibus eruditus lector luce
clarius id perspicere, non liceuisse nobis Nanniana
eius versione; quando tam multa immutanda opor-
tuit, ut vix Nannii versio exinde vocari posset: ve-
rum ne in re nota et pervulgata mokus et insolens
sim, libenter ingrato labore supersedeo. Niretur
autem acutus quilibet inter præstantissimas annu-
meratam, et quidem a doctis viris, Nannii versio-
nem; ut præpalam sit iustusmodi iudices in confe-
renda cum Græcis illa interpretatione non multum
oili consumpsisse. Nimirum decipit frons prima
multos: cum enim in loca quædam feliciter reddita
casu incidissent (et sunt solummodo ejusmodi non pau-
ca), de cæteris conjecturam fecerunt. Auctoribus
igitur et consuasoribus ell. VV. Bigotio et Cangio,
quos memorantem

Χαλεπὸν ἐμὲ πένθος ἰχάνει,

ad novam edendam versionem animum appolimus,
etsi rem arduam fore prospiciebamus. Etenim quam
difficile sit ad tot eruditorum nutum ac sententiam
Græca Latine dare, hinc palam, quod quantumvis

A multi sint qui librum eundem vertere seorsim ag-
grediantur, ne duo quidem eandem prorsus inter-
pretationem edant. Ea porro fuit instituti nostri ra-
tio, ut interpretando mediam cœn viam teneremus
inter παραφραστικὴν vertendi rationem, et strig-
gosam illam aliam, quæ Græca e vestigio et κατὰ
πῶδα consecratur: atque ita Græca reddidimus, ut
quoad facilius tulit, a consuetudine Latine linguae
non deflecteremus. A vocibus tamen perpetuo usu in
Ecclesia admissis, etsi Latine minus usitatis, non
abstinuimus, ut sunt exempli causa, mortificatio,
tribulatio, persecutio, et aliæ id genus, quia potissi-
mum exsant in Vulgata nostra, et a Patribus fre-
quentantur. Nec morigeros esse visum est iis, qui
oblitas Latine voces tam sedulo ancupantur, ut etiam
B importuno scrupulo a suavi, et ab ipsis Ecclesiae in-
cunabulis ubique recepta Salvatoris voce absti-
neant. Contra vero religio fuit sacrum nomen cum
aliis commutare, etsi magis ad Latine linguae idio-
ma acedentibus; cum maxime exploratum sit
voci ζωτῆρ nullam e Latinis probe congruere. Audi
Tullium (c): *Itaque eum non solum patronum istius
insulae, sed etiam sotera inscriptum vidi Syracusis.*
*Hoc quantum est? Ita magnum, ut Latino uno verbo
exprimi non possit. Is est nimirum sotera qui salutem
dedit.* Frustra igitur quæras apud antiquos Latini-
tatis auctores vocem quæ isti ζωτῆρ respondeat:
quapropter vulgo Salvatoris eam nomine reddimus,
raro Serratoris; a reliquis vero, nuper excogitatis,
utpote insolentioribus, abstinemus. Sicubi porro an-
tlimior res agitur, ut Trinitatis incarnationi quæ-
ratio, tum simpliciore vocum usu omnia interpreta-
mur, nam in hisce, ait Julius papa, non specimen
eloquentiæ quaerendum est. Si occurrunt Scripturæ
sacræ loca, Vulgatam, ubi res fert, sequimur: sed
quando ex Veteri Testamento sententiæ afferuntur,
quia plerumque Vulgata quæ ex Hebræo expressa
fuit, cum Græcis Septuaginta non convenit, tum ne-
cesse prorsus est litteræ obsequi, aliamque versionem
parare: imo etiam cum Vulgata nostra ex Græcis
exprimitur, non raro ab ea nonnihil deflectere opor-
tet, sive lectio diversa, sive Athanasii mens aliam
interpretationem postulet: quod haud raro eve-
nit.

D Ordinem quod spectat, una nobis fuit temporis
ratio, omnium scilicet opportunissima eum ad histo-
riam et chronologiam, tum ad iudicium vobis et
γνησθέντος ferendum. Admonitiones cuique libro
aut epistolæ; vel sicubi plura opuscula mutuo co-
hærent, pluribus, præmisimus. Ibi tempus investi-
gamus; opus germanum esse, cum res postulat,
palam facimus; quæ difficillima occurrunt explica-
mus, quantum in nobis situm est. Monitum porro
lectorem volumus, nos sic omnia temperasse, ut ne
nimia notarum prolixitate ipsi nauseam mole-
stiamve crearem: ac multa consilio prætermi-
sisse, quia vel in Onomastico explanata sunt, si

(a) Edit. Parisiens. p. 783.

(b) Edit. Parisiens. p. 948

(c) In Verr. iv.

qua voces spectant; vel in *Athanasii Vita*, si qua A
historiam; vel in *Monitis*, si qua res diversas et
insolentes; ut possit quisque animum expleri suum.
Dubia et spuria in secundum tomm (1), præmissis
votela signis, ablegavimus. Quanto autem labore
ac studio contenderimus, ut si qua latent in va-
riis Europæ bibliothecis Athanasii opera non edita
transmitterentur nobis, idem spero li facient,
quotquot ministerio atque officiis ea in re uti su-
mus. Et sanè bene multa jam primum Athanasia-
nis accedunt sive hactenus inedita, sive hic illic in
editis variis distracta. Quæ omnia observare licet
in catalogo suis distincta notis. In ἀνεκδότοις vero
mole et pretio antèit *Commentarius in Psalmos*;
qui ex compluribus manuscriptis jam primum in
lucem prodit, et quidem ingenti labore exscriptus,
ut pluribus ad frontem operis indicatur. Sed quanti
quanti, bene emittitur quod necesse est. Ne quid le-
ctoris commodis deesset, *Onomasticon*, quoad fa-
cultas tulit, accuratissimum datus ac non Atha-
nasii modo, sed aliorum etiam Patrum scriptis in-
telligendis peropportuno. Varias lectiones notis
intermistas ad inun paginæ locamus: quæ ratio
omnium est commodissima. Lectiones autem etiam
eis, quæ parti pretii videntur, non duximus negli-
gendas; id licet nostrum Gallorum genium non sa-
piat, ut minutis, si quæ ita videntur, rebus operam
denus: qui quodcumque primo aspectu leve puta-
tur, statim cum fastidio respuimus. Quorsum illæ
nænx, alentes, quis usus lectionis hujusmodi, quin
isthæc missa faciunt? Verum in promptu est quod
opponatur: nos omnium inservire commodis, ne-
que modo curare ut theologi, sed etiam grammati-
ci, rhetorici, et si qui alii, nihil in hoc opere de-
siderent. Et præterea non desunt ex iis qui in re-
publica litteraria inter primarios computantur, qui
id summe expetant a nobis. Et ni ea res nos lon-
gius ab incepto traheret, utilitates varias diversarum
lectionum etiam minutissimarum common-
strare in promptu esset. Nihil denum, candide le-
ctor, quod vires quidem ferrent, negleximus, ut
opus totum sartum et tectum, ut aiunt, tibi offer-
remus.

II.

De stylo Athanasii.

1. A præcis perinde atque a nuperis scriptoribus
admirationi habita est Athanasii eloquentia. Ejus
scripta quot quantisque veterum testimoniis laudi-
busque celebrentur, videre est in collectione loco-
rum, quæ bene multa congestimus. At ut semper
fuere quedam pestes hominum laude aliena dolen-
tium, unus repertus est Philostorgius, qui Athana-
sium innumeris prope maledictis in *Historia* sua
insectatus est: et nihil agebat aliud, quam ut do-
lorem suum in talem virum, suæ sectæ perniciem,
conviciis exoneraret. Is impudenter ait quodam

A loco (a), Athanasium Basilio, Gregorio et Apollina-
rio comparatum; instar pueri habendum esse. Sane
tanti facienda Philostorgii de Athanasio verba,
quanti hæc Eunomii de Basilio; quem, ut ait Gre-
gorius Nyssenus, lib. 1 *contra Eunomium*, vocabat
πονηρὸν, κακοῦθῃ, ψευστὴν, καὶ ἐτι πρὸς τοὺς τοῦ
θεοῦ, ἀμαθῆ, παράγρπτον, τῶν θεῶν ἀμύητον.
Id est: *Malum, improbum moribus, mendacem; et
præterea audacem, indoctum, falsificum, divinorum
reum imperitum*. Misso itaque iniquissimi rabulæ
judicio; ad Photium veniamus, æquum perlumque,
si quis alius, judicem. Is ait in *Bibliotheca* sua:
Σαφὴς μὲν ἐστὶ τὴν ῥάσιν, καὶ ἀπέρριτος καὶ ἀπε-
λῆς, ὁρίμους δὲ καὶ βαθεῖς, καὶ λίαν τοῖς ἐπιχειρή-
μασιν εὐτονος. — Καὶ τὸ γόνιμον αὐτοῦ, ἡλικίον
θεῶν καὶ θαυμαστόν. Hoc est: *Clarus, nihil redun-
dans, simplex; acutus tamē et altus, in argumen-
tationibus nervosus. Cujus tanta est ubertas ut ad-
mirabilis sit*. Et cætera quæ fusius ille prosequitur:
additque in subsequentiis, Basilium et Gregorium
Nazianzenum et ejus contra Arianos scriptis theo-
logiam hausisse suam.

2. Sublimiorem adhuc dicendi facultate Athana-
sium exhibet Erasmus, qui videtur eum Patribus
ferme omnibus anteferre. Sic ille in epistola ad
Joannem episcopum Lincolniensem: *Erat vir ille
sæculo tranquillissimo dignus, dedit nobis egregios
ingenii facundiaque suæ fructus. Habebat enim vire
dotem illam, quam Paulus in episcopo putat esse
præcipuam, τὸ διδακτικόν, adeo dilucidus est, acu-
tus, sobrius, attentus, breviter omnibus modis ad
docendum appositus. Nihil habet durum, quod offen-
dit in Tertulliano: nihil ἐπιδεικτικόν, quod vidimus
in Hieronymo: nihil operosum, quod in Hilario:
nihil laciniosum, quod est in Augustino, atque etiam
Chrysostomo; nihil Isocraticos numeros, aut Lyricæ
compositionem redolens, quod est in Gregorio Na-
zianzeno, sed totus est in explicanda re*.

3. Quid si incidisset Erasmus in exquisitissima
illa opera tam multa quæ nunquam vidit, in *Episto-
las* scilicet *De sententia Dionysii, ad Draconium*,
ad monachos, ad Epictetum, in libros *Contra Aria-
nos, Contra Apollinarium*? Quid si in librum *Contra
gentes, in Apologiam ad Constantium*? Annon tan-
torum operum artificem, omnium eloquentissimum
nuncupasset? Sed paulum libet spatium: et quia
tantam laudem tulit Athanasius, et quidem a lau-
datis viris, ut elegantissimis Græciæ scriptoribus
anteferebatur, jam qua in re præstare, qua item
aliis nonnihil cedere videatur expendamus; et quæ
crebro Athanasii scripta regustando comperimus,
proponamus studioso lectori. Primo quidem si
Gregorii Nazianzeni illam quadranti orationis in-
dustriam, si numeros spectes, ab hoc eloquentiæ
genere alienus semper fuit Athanasius, cujus dictio
plus habet nativæ elegantiae quam artificiosæ dili-

(a) Suidas in voce Βασίλειος.

(1) Abud nos quartum. Edit.

gentie. Et si quando hic plúsculum artis adhibeat, ut in *Oratione contra gentes, epístola ad Dracontium, Apología ad Constantium*; ita tamen omnia temperat, ut lateat artificium, et oratio non astrictè sed remissè numerosa sit: contra vero Gregorius, ultra aliquando quam satis sit, circumscriptione et ambitu utitur, ut certis numeris definita, tanquam orbe inclusa currat oratio. Chrysostomi vero:

Τοῦ καὶ ἀπὸ γλώττης μέλιτος γλυκύων βέβη ἀδὴ, illam expeditam et profluentem verborum copiam, concinnitatis leporisque plenam, non attingit Athanasius, qui plerumque pressus ac brevis est, et majore sententiarum quam verborum ubertate. Verum longe præstat salibus, nervis et τῷ αὐτόνῳ redundantiam omnem resecante. Nimirum possunt esse summi, qui inter se sint dissimiles: quod in eloquentia pariter et in mutis artibus observatur. Basilio autem nemo propius ad Athanasii dicendi genus accedit. Sed præit ille elaboratione; hic longe præstat acrimonia. Et hac in parte, quæ scilicet nervos spectat, sales, acrimoniam; omnes, mea quidem sententia, longe antecellit Athanasius, etque hoc in genere princeps. Figuris autem, sicubi hæreticos insectatur, frequens est, apte et apposite distributis, etsi potius suapte ingenio quam elaboratione adhibitis. Hujus oratio nunquam effluit, nunquam longius vagatur.

4. Sunt autem Athanasii, ut et alterius cujusque, opera, non pari elegantia concinnata. Quæ aliis antecellant, meo quidem iudicio, sunt: *Oratio contra gentes*, eximium opus; et cui, dicere liceat, par in eodem genere vix deprehendas; si respicias vim argumentorum, nervos; si advertas quam perspicuus sit, quam nitidus; quam salse rideat, ubi res fert, penitilium superstitiones, quam concinnus sit in descriptionibus. Nec præniteat quædam hic apponere (p. 27): Τίς γὰρ ὁρῶν τὸν οὐρανοῦ κύκλον καὶ τὸν δρόμον ἡλίου καὶ σελήνης, καὶ τῶν ἄλλων ἀστέρων τὰς θέσεις καὶ τὰς περιπολήσεις, ἐναντίας μὲν καὶ διαφόρους γιγνομένας, ἐν δὲ τῇ διαφορᾷ ὁμοίαν τὴν τάξιν παρὰ πάντων ὁμοῦ σωζομένην, οὐκ ἐνθυμεῖται ὅτι οὐκ αὐτὰ ἑαυτὰ, ἀλλ' ἑτέρος ἐστὶν ὁ διακοσµῶν αὐτὰ ποιητής; τίς δὲ ὁρῶν ἡλίον μὲν ἀνατέλλοντα καθ' ἡμέραν, σελήνην δὲ φαίνουσαν κατὰ νόκτα, καὶ φθίνουσαν, καὶ πληρουμένην ἀπαρallάκτως, κατὰ τὸν τῶν ἡμερῶν ἴσον πάντως ἀριθµόν, καὶ τῶν ἀστέρων τῇ μὲν διατρέχοντα καὶ ποικίλως ἐναλλάττοντα τοὺς δρόμους, τὰ δὲ ἀπλανῶς κινούμενα· οὐκ ἂν ἐννοίῃαι λάβοι, ὅτι πάντως ἐστὶν ὁ κυβερνῶν αὐτὰ δημιουργός; τίς ὁρῶν τὰ ἐναντία τῇ φώσει συνηµμένα καὶ σύµφωνον ἔχοντα τὴν ἁρμονίαν, οἷον, τὴν ἰδὼν κύρ ψυχρῶ, καὶ ξηρὸν ὑγρῶ κεκραµένον, καὶ ταῦτα μὴ ἀντιστατοῦντα πρὸς ἄλληλα, ἀλλ' ἐν ἀποτελοῦντα ὡς ἐξ ἑνὸς τὸ σῶμα, οὐκ ἂν ἐνθυμηθεῖται ἐκωδενεῖναι τούτων τὸν ταῦτα συνάψαντα; τίς ἰδὼν, etc. Id est: *Equus enim cæli ambitum, solique ac lunæ cursum, aliorumve siderum positiones ac circumvectiones, contrarias quidem ac dissimiles; sed in ipsa dissimilitudine æquantem ordinem*

A ab omnibus simul servatum intueatur, quin secum cogitet hæc non a semetipsis, sed ab alio, nempe ab Auctore, administrari et regi? Quis solem die exoriri et lunam nocte apparere, immutabili lege per æqualem omnino dierum numerum decessere ac crescere; atque ex sideribus alia quidem discurrere, cæcisque varie immutare, alia vero citra errorem moveri conspiciens, non intelligat illa necessario ab opifice aliquo gubernari? Quis contrarias naturas mutuo conjungi ac consonam efficere harmoniam cernens: quis ignem cum frigido conjunctum, et sic cum humido commistum, nec tamen secum invicem pugnare, sed unum quasi ex uno corpus conficere, non colligat, alium ab his esse qui illa simul copulavit? Quis videns, etc. Quibus quid validius, quid concinnius? Horum elegantiam Græce periti solum plene advertere possunt.

5. Miræ sunt eloquentiæ *Epístola de sententia Dionysii, Epístola ad Dracontium*; iidemque *Orationes contra Arianos*: ubi in altercando cum hæreticis, aculeis frequenter, maledictis facete utitur; creber in rependiendis, acutus in solvendis argumentis. *Apología de fuga et ad Constantium* elegantes, quibus plus inest quam reliquis diligentia et artis, tropis apposite et sobrie respersæ, salibus frequentissimis. Salsum est illud in priora (p. 254): Μόνη δὲ γῶσις; ἐν αὐτοῖς ἐστὶ τοῦ κακοποιεῖν, καὶ καθ' ἡμέραν χεῖρωνα χεῖρσιν ἐπευρίσκειν. Καὶ γὰρ καὶ τὴν νῦν φυγὴν ἡµῶν οὐκ ἐπ' ἀρετῇ θέλοντες ἡµεῖς ἀνδραγαθήσασθαι διαβάλλουσι· πῶθεν γὰρ εὐχὴ τοιαύτη παρ' ἐχθροῖς; ὑπερ τῶν μὴ συνερχόντων αὐτοῖς τῇ κακοφροσύνῃ; Ἀλλὰ κακοήθεις ὄντες σχηµατίζονται τοιαῦτα περιδορεῖν, νομίζοντες, εὐθελος ὄντες ἀληθῶς αὐτοῖ, ὡς ἄρα δεῖαι τῆς παρ' αὐτῶν λοιδορίας προσάξομεν ἑαυτούς; ποτε αὐτοῖς. Θέλουσι γὰρ, καὶ διὰ τοῦτο ταῦτα περιτρέχουσι, etc. Hoc est: *Una autem est illis scientia, maligne agere, ac quotidie pejora pejoribus committisci. Nostram quippe fugam non eo criminantur quo velini nos cum virtute ac fortiter agere: nam unde inimicis votum hujusmodi, pro viris qui non uno secum malignitatis cursu ferantur? At improbi eum sibi, simulatione usi, hæc ubique spargunt: rati, ita nempe stulti sunt, nos metu ejusmodi illorum convitii ali-*

D quando ipsi occurrentes. Id peto plam scilicet, eaque de causa ubique circumcursant, etc. Et inferius hæc quam pulchre, quam argute dicta (p. 257): Ταῦτα δρῶντες καὶ μὴ ἐντραπέντες ἐφ' οἷς πρότερον καθ' ἡµῶν ἐτύρρευσαν κακοί, εἰ καὶ νῦν κατηγοροῦσιν, ἐκφυγεῖν δυνήθεντας αὐτῶν τὰς ἀνδροφόνους χεῖρας· μέλλον δὲ ἐδύρονται πικρῶς, ὅτι μὴ καὶ ἐκποδῶν τέλειον πεποιθήσαι, καὶ λοιπὸν προσασίζονται βεβίαν ἐνειδίξειν, ἀγνοοῦντες ὅτι, καὶ τοῦτο γογγύζοντες, εἰς ἑαυτούς ἐπιστρέφουσι μέλλον τὴν μέψιν. Et γὰρ παῦλον τὸ φεύγειν πολλῶ χειρὸν τὸ διώκειν. Id est: *Hæc cum illi agant, nec pudeat malorum quæ adversum nos moliti sunt, nos etiamnum ideo criminantur, quod sanguinarias illorum manus effugere potuerimus; imo potius acerbè lu-*

genti, quod me non e medio prorsus sustulerint : ac deinceps simulate timiditate exprobrant ; non intelligentes se, dum ita obmurmurant, in sese magis ipsam vertere criminationem. Nam si turpe est fugere, multo deterius persequi, et cætera bene multa, præclara etiam, quæ consilio brevitatis causa prætermittimus.

6. Limitior etiam Apologia ad Constantium, quam cum lego videor mihi Ciceronianam orationem ob oculos habere. Annon Ciceroniana isthæc, quæ, cum mentirentur Ariani, misisse illum litteras ad tyrannum Magnentium, depellendi criminis causa dicit (p. 237) : Πότα με πρόφασις εἴλας γράψαι τῷ τοιοῦτῳ; Ποῖον προοίμιον τῆς ἐπιστολῆς ἔτασσον γράφων αὐτῷ; "Οτι τὸν τιμῶντά με, οὐ τῶν εὐεργεσιῶν οὐκ ἂν ποτε ἐπιλαθοίμην, τοῦτον φονεύσας καλῶς ἐποίησας, καὶ ἀποδέχομαι σε τοὺς γνωρίμους ἡμῶν Χριστιανούς καὶ πιστοτάτους ἄνδρας ἀνελόντα; καὶ ἀποδέχομαι σε σφάξαντα τοὺς ἐν Ρώμῃ γνησίως ἡμᾶς ὑποδεξαμένους; Hoc est : Quanam ductus occasione viro hujusmodi litteras misissem? Ecquod fecissem epistolæ ad talem virum mittendæ exordium? Num illud : Probe fecisti eum occidendo qui me cum honore excipere solebat, et cujus beneficiorum nunquam obliviscar : teque laudo quod viros nobis familiares, eosque Christianos ac fidelissimos sustuleris; te acceptissimum habeo, quod eos Romæ obtruncaris a quibus perhumaniter exceptus fui? Prorsus simile habes apud Tullium in Verrina v : Quæ porro præfatio tuæ donationis fuit? Illa scilicet vetus atque imperatoria : Quando tu quidem in prælio, in bello, in re militari ; cujus ne mentio quidem te prætoris ulla facta est? An illa : Quandoquidem tu nulla unquam mihi in cupiditate ac turpitudine defuisti, omnibusque in iisdem flagitiis mecum et in legatione et in prætura, et hic in Sicilia versatus es? etc.

7. Tempus me deficeret, si loca similia congerere vellem, si adnotare quæ notatu digna sunt : quam salse nimirum mordeat aversam eunuchorum libidinem, admistis facetiis, quæ tamen nihil de gravitate decerpant ; quam acriter inæctetur Meletianorum avaritiæ, qui dignitates ecclesiasticas venales quibuslibet viris proponebant, etc. Acutissimæ sunt etiam Orationes contra Apollinarium, in iisque invenimus Athanasium Athanasio δριμύτερον. In polemicis enim maxime ætatem contrivit, curans semper ne aliena dogmata Arianorumque ausus plebi catholicæ quid apportarent mali. Etsi vero asper est, et sanis maledictisque plenus, quando res est illi contra hæreticos : nemo tamen est, qui perspecta hæreticorum, maxime Arij sequacium pertinacia, furore, immanitate in Christianos, in episcopos, proborum item hominum carnificina, in nefarios aliquid inclementius dictum arbitretur. Aspere scilicet agit Arianos, quia nihil contra tantam vim sine vi fieri poterat : et remisse depellere feroces

A homines, fateri erat diffusum se causæ suæ. Etsi vero mordet acriter, cum insolentia criminum aut hæresum temeritas acrem postulat oratorem ; ubi tamen res illi est cum adversariis aliquam æqui bonique rationem tenentibus, sobrie ac prudenter verba facit,

.... mollitque animos et temperat iras.

Fuit autem illud sobrii temperantisque animi argumentum, cum rogatus a Serapione ut Arij mortem mandaret litteris, hominis Deo juxta hominibusque invisi ; perniciem divinitus immissam acre recensere se testificatur (p. 269), ne quantumvis impio post obitum insultare videatur ; nimirum,

Ζῶντας καὶ ἀδελφεὺν οὐκ εὐσεβές.

Ὁδὲ γὰρ ἐσθλὰ καθαρῶς κετομεῖν ἐκ' ἀν-

[δράσιν (α).]

8. Ad mansuetiores vero musas an aliquando se contulerit Athanasius, necne, haud facile dictu est : augurari tamen licet sanctum Doctorem, cum quotidianæ curæ angerent animum, et pro Ecclesia semper ille, pro capite, pro fide decerneret, modicam hujusmodi studiis operam dedisse, descriptionibus videlicet, encomiis, philosophiæ. Carmina vero ne minimum attigisse videtur. Dictio ejus pura et elegans est ut plurimum : nec inficior tamen nonnullis ejus operibus aliquam peregrinitatem attulisse Latinæ linguæ usum ; quale illud est, Ἐκκλησίαν ἔδωκεν εἰς πρέδαν, βεταράνος, et alia id genus. Impetratum scilicet a consuetudine fuerat, ut si ex quotidiana Latinorum familiaritate aliqua hujusmodi dictiones in buccam venirent, ne ab his vel Græcæ peritiores absteruerent. Licet autem insidias auribus minime paret, lectoris sibi tamen, illecebris nescio quibus, benevolentiam capiat. Nihil morosus in exordiis est, sed statim ab initio in arcem causæ invadit, et contra hæreticos canit quodammodo cla sicum. Platonis Homerique libros legit assidue, necnon aliorum veterum, ut ex Oratione contra gentes et ex aliis ejus operibus propalam est. Quod si Gregorius Nazianzenus illum hac in parte mediocriter duntaxat eruditum fuisse narret, id nimirum Gregorio visum fuit, qui magnam ætatis suæ partem, his in studiis contrivit. Aliis autem jure videatur Athanasius φιλόλογος, et his in rebus probe eruditus.

III.

De amissis Athanasii operibus.

1. Etsi tam peritum dicendi opifilem Athanasium fuisse mox narrabamus, ut ne nos pœniteat dicti, vel id unum satis sit, quod tanta vario scribendi genere Athanasii scripta amissa fuerint, ut nonnisi partem debitæ laudis tulisse ille videatur. Quot, amabo, opera emisit in lucem, qui ineunte adolescentia ejusmodi ludum ingressus, mox specimina dabat magistro digna ; qui decursa jam ætate adeo naviter et salse Ecclesiæ hostes aggreditur, ut dicas hæc dicendi ornamenta accevisse viro, dum cor-

potere vires deficerent? Quot, putas, tot annorum spatium elecburavit, ita diligens et navus, advigilans semper frangendis hæreticorum consiliis? Anni certe intersunt ab edita *Oratione contra gentes*, ad absolutos usque *Contra Apollinarium* libros, plus quatuor et quinquaginta, quibus innumera haud dubie scripsit, in otio, in negotio, homilias videlicet, epistolas, commentarios, hæreticorum confutationes. Quanta æstimas edidisse in deserto, dum calamitas, metus, solitudo prohiberent ab officio, et spatij multum esset ad scribendum; atque aliunde curis confectus animus nonnisi litterarum usu sese exonerare posset? Hinc propalam est, etsi multa ab antiquis laudantur Athanasii opera, jam injuria temporum extincta, multo plura esse quæ a scriptoribus tacita relicta sunt.

2. Paucissima sane enumerat Hieronymus, si vel solum conferas cum iis quæ jam edita exstant: et ex illis tamen ab eo memoratis quædam nusquam comparent, liber nempe *Contra Ursacium et Valentem*, liber *De virginitate*, alius scilicet ab eo qui inter dubia computatur secundo [quarto] tomo. Duos *Contra gentes* libros idem doctor commemoravit, unus jam superest ea inscriptione; ne tamen secundum amicum existimato. Nani qui librum *Contra gentes* excipit, *De incarnatione* nuncupatus, quoad magnam partem et ipse contra gentes datus est, et serie multa coheret cum præcedenti; ut exploratum sit hos esse binos contra gentes libros. Liber *De Psalmorum titulis* ab eodem Hieronymo inter Athanasiana connumeratus, si non idipsum est quod argumenta in expositionibus Psalmorum, ad frontem cujusque psalmi posita, vel quod expositiones ipsæ, exstinctis pariter fuit (1).

3. Sed nulla, opinamur, jactura major quam *Epistolarum ἑορταστικῶν*, aut *festalium*, sive in cœtu Ecclesiæ legendarum, quas item laudat Hieronymus. Has ingenti numero Athanasius, cum Arianici furoris declinandi causa in deserto Thebaidis latens ageret, ad plebem catholicam Alexandrinam misit. Atque ut ex iis quæ hodieque supersunt fragmentis, conjectare licet, magna pars in enarranda et deploranda Ecclesiæ calamitate versabantur (2). Hic quæstiones ab Arianis injectæ, ut plebem absente pastore a proba sententia excutierent, et vacillantes animo ad deteriorem partem applicarent, ab Athanasio solvebantur. Hic quæ doctrinam, quæ disciplinam, quæ mores spectabant, per otium solitudinis explanabat ille. Et demiror plane amanuensium Græcorum gustum; qui dum aniles fabulæ, fœdissimæque commenta, Athanasii nomine publicata, plus millies exscriberent, quæ nemo sanus sine stomacho legere possit, hæc ita neglexerunt, ut incuria perierint. Hoi hei! quam pungere dolor amissi thesauri! quantum ad historiam, ad consue-

(a) Epist. 75.

(1) Is est quem publici juris fecit Antonelli: Vide ejus præfationem hujus editionis tom. III. (Edit.)

(2) Athanasii *Epistolas festales* Syriace Londini nuper edidit Dr Willelmus Cureton; Syriace et Latine card. Angelo Mai, ex quo eas accepimus. Adi tomum III. Edit.

A Indines Ecclesiarum, ad morum præcepta hinc lucis accederet! Et fortassis adhuc alicubi latent in Oriente, ubi bene multa exstant. Nam licet complures inde ad nos perlati codices fuerint, at cum plerumque ut fors tulit, sine delectu et apparatu quopiam, ad eam rem tamen perquam necessario, codices accumularint qui curam hujusmodi suscipere; hinc factum ut sæpe quorum jam operum multi codices exstabant in bibliothecis nostris; eorundem alios codices sine fine compararent; et contra quorum vel rari vel nulli penes nos erant, ea prætermitterent. Ad *Epistolas festales* ut redeamus, exstat sat prolixum tricesimæ nonæ fragmentum, qua Arianorum falsis rumoribus, de Scripturæ sacræ libris, commotam catholicam plebem sedat sanctus Doctor, et verum Scripturarum sacrarum textit catalogum. Ad hæc Colbertianum quemdam cedicem antiquissimum evolvendo, in aliud fragmentum invidimus Latine ex Græco versum, quod perquam gratissimum accidit. Hinc cernas in Occidentem usque perlatas fuisse ejusmodi *festales epistolas*. Hæc autem, cujus fragmentum jam primum publicamus, ab Athanasio post traditas anno 356 Arianis ecclesiis, consolationis causa, ad plebem catholicam missa est. Haud improbabilius conjectamus, fragmentum item a Theodoro allatum, ab eoque *Ad virgines* nuncupatum, fuisse in cœtu Ecclesiæ legendum: nam cœtum populorum alloquitur in masculino genere. Et quia virgines maxime omnium ab Arianis vexatæ fuerant, cum in illis *παρὰμυθητικὸς λόγος*, id est *consolatorius sermonibus*, frequens virginum esset memoria, et sæpe fortasse virgines alloqueretur Athanasius, hinc factum ut *Ad virgines* nuncuparetur. *Festalium* item *epistolarum* mentio est inferius.

4. Athanasius ipse in sua *De Nicanis decretis epistola* prolixiorē laudat ab se ad amicum datam, quæ jamdiu interit et a nemine antiquo quod sciamus memorata fuit. Item in *Epistola ad Palladium*, alterius meminit, *ad monachos Cæsarienses*.

5. Ad hæc Basilios, cujus epistolæ ad Athanasium non paucae supersunt, cum magna significatione familiaritatis, aliquas memorat (a) ab eo ad se transmissas, quas ipse asservabat penes se; iisque velut normā quadam, sicubi res postularet, utebatur. Nam ad res ecclesiasticas componendas dabant illi operas mutuas.

6. Ait Epiphanius Athanasium contra Manichæum scripasisse, quod opus funditus periit. Ejus nomine perpauca asfert Facundus Hermianensis libro undecimo, quæ sunt Serapionis, non vero Athanasii, ut adnotavit Sirmondus. *Dialogus enim contra Manichæos*, qui inter Damasceni opera exstat, in manuscripto quodam ascribitur Athanasio, sed perperam: est enim revera ejusdem Damasceni. Qua de

re in præfatione secundi [quarti] tom. Memoratur A item apud Epiphanium (a) in epistola synodi Dioecariensis epistola Athanasii ad ejusdem synodi Patres. In *Ancorato* ejusdem in epistola Tarsini, Matidii et aliorum fertur Athanasius litteris suis multos, qui circumventi in errorem lapsi fuerant, ad sanum consilium reduxisse.

7. In *Chronico Alexandrino* epistolæ Athanasii ad Epiphanium excerptum legimus, editum una cum aliis fragmentis ad calcem.

8. Meminit insuper Theodoretus *Sermonis de fide majoris*, ejusque loca nonnulla assert, quæ nos ad calcem inter fragmenta locavimus (1).

9. Synodus vi œcumenica maximam partem assert operis in hæc Scripturæ verba: *Nunc anima mea turbata est.*

10. Facundus item Hermianensis hæc Athanasii scripta jam amissa memorat, horumque excerpta assert quæ nos edidimus ad calcem tom. primi, *Epistolam ad Diodorum Tarsensem* Tyri tum agentem, *Epistolam etiam ad Antiochenos*: cujus item fragmentum habetur in Actis concilii Lateranensis. Ambro edita sunt ad calcem primi tom. Aliud item Athanasii rescriptum in eodem concilio memoratur (b).

11. Leontius Byzantinus in libro *Adversus Apollinaristarum fraudes*, quorundam Athanasii scriptorum meminit. Hæc sunt ejus verba: *Sufficiunt hæc iis qui non sunt nimium rudes et tardi, ad ostendendum Apollinarii esse epistolas quæ nomine Julii feruntur, præter eas epistolas Apollinarii, de quibus Athanasius et historici meminerunt. Discipuli enim Apollinarii antiquiores sunt omnibus qui his usi sunt, quas, ut verisimile est, qui a Julio per schisma discesserunt, inscripserunt. Neque solum hoc: sed sunt ex orthodoxis qui, inscriptione decepti, rectas eas esse intelligere et dicere perseverabant propter personæ auctoritatem fide dignam. Alioqui magis orthodoxorum est agnoscere illos sermones proprii doctoris esse. Ne autem ex solo testimonio discipulorum, sermones ipsius Apollinarii agnoscamus, quamvis atique eos Julii, quamvis Gregorio, quamvis Athanasio falso inscribant; sed etiam ex eodem genere sermonis et stylo. In concilio Lateranensi, t. VI Conciliorum, p. 301, exstat fragmentum epistolæ cujusdam ad Antiochenos de doctrina vera agentis, a nobis pariter eusum ad calcem.*

12. Laudat Joannes Damascenus in *Oratione de defunctis*, sub finem, librum Athanasii *De mortuis in Domino*, qui jam non exstat. Item aliam hac inscriptione, *Ἐπὶ τοῦ κοιμηθέντος πατριάρχου Ἀθανασίου*, qui fortasse idem.

13. In secunda Nicæna synodo locum sat prolixum habes ex *Epistola Athanasii ad Eusebium Cæsareæ presbyterum*, quem pariter edidimus ad calcem, una cum fragmentis ex Gelasio desumptis: quæ tamen excerpta videntur ex operibus Athanasii, quæ

jam exstant, verbis paulum immutatis. In codice Felkmanni quodam assertur locus ex libro Athanasii *De honorabili conjugio*.

14. Photius in *Bibliotheca* sua memorat *Commentarium Athanasii in Ecclesiasten*, jam penitus amissum. Item in *Cantica canticorum*, cujus fragmenta dedimus. Alia porro fragmenta *Commentariorum in Jobum et in Evangelia*, quæ itidem edi curavimus ad calcem, aspiciamus ex variis Athanasii operibus, cum jam exstantibus, tum deperditis, a catenarum collectoribus excerpta fuisse, non autem ex perpetuis sancti Doctoris commentariis. Cujus rei sat perspicuum argumentum illud est, quod eorum multa in operibus jam exstantibus compareant.

15. Librum quemdam *De Incarnatione* laudat Michael Glycas, p. 208, ejusque bina assert fragmenta, quæ ni fallor non exstant in editis. In concilio Florentino hæc leguntur: *Τούτο γὰρ τὸ πνεῦμα, πρὸς ὃ λέγεται ὁ ἁγίος Ἀθανάσιος, πρὸς ἐστὶ τοῦ Υἱοῦ. Hoc est: Hic enim spiritus, ut ait sanctus Athanasius, spiratio Filii est. Quæ videntur ex quodam supposititio opere profecta.*

16. *Disputatio cum Zachæo Judæorum nomodiscalo*, quæ exstat in bibliotheca Vindobonensi, et Athanasii nomine memoratur a Petro Lambecio tom. V, pag. 135.

17. In schedis quibusdam Emerici Bigotii τοῦ μακαρίτου, quæ penes me sunt, fertur esse quendam beatæ Theclæ Vita in bibliotheca Scorialensi, quæ Athanasii nomen præferat.

18. Exstat item *Spicilegii* tom. II *Epistola Potamii ad Athanasium*, et quidem, ni labor opinione, ingenti suspitione laborat.

19. In *Vitis sanctorum Siculorum*, Octavio Casetano Syracusano collectore, est nomine Athanasii Vita S. Philippi Aggryrensis, de qua in spuris.

20. Vir clar. et nobis amicissimus Gabriel Grodecus, linguæ Hebrææ Lipsiæ professor, in catalogo quodam mihi transmissio, de quo alias fusius, testatur se Mediolani in bibliotheca Ambrosiana vidisse codicem, in quo exstat *Commentarius* nomine Athanasii in canticum *Moysis et Mariæ*.

21. Agmen claudat opus jussu Athanasii a quodam ejus familiari elucubratum, de quo hæc Lambecius ad tricesimum septimum codicem theologicum, p. 58: *Valde autem notabile est, in solo hoc codice 37 ante epistolam sancti Jacobi exstare anonymi cujusdam pervetusti auctoris proœmium sive epistolam dedicatariam ad sanctum Athanasium archiepiscopum Alexandrinum, quæ clare atque expresse testatur, se hypotheses illas et lemmata capitum Epistolarum catholicarum fraterno ipsius jussu composuisse. Titulus istius proœmii, una cum principio, est talis: Πρόλογος τῶν καθολικῶν Ἐπιστολῶν. Μικροὶ μὲν καὶ μικρὰ τομῶσιν, οὐκ ἀδελφ. Ὁ δὲ ἐλάχιστος ἐγὼ.*

(a) Hæc. LXXV.

(b) Concil. Lateran., t. VI Conc., p. 301 et p. 228.

(1) Integrum postea edidit Montfauconius in *Bibliotheca nova Patrum Græcorum*.

τοῖς ὑπὲρ ἐμὲ πόνοις ἐγχειρῶν ὡς ἥκιστα πέφυκα ἀκινδύνως· ὥσπερ ἂν εἰ τις, etc. Id est : *Prologus in catholicas Epistolas. Pusillis et pusilla aggredientibus, res metu non vacat. Quod autem ego perquam minimus homo laborem qui vires meas longe superet aggrediar, non modici periculi res est. Quemadmodum si quis, etc. Nec multo post auctor huius proemii sanctum Athanasium appellat fratrem his verbis: 'Εφ' οἷς οὖν ἔγωγε τολμῶ συγγνώμην αὐτῶν νέμειν, ἀγάπης νόμῳ βεβιασμένος ὑπὸ ΣΟΥ ΑΔΕΛΦΕ ΑΘΑΝΑΣΙΕ ΤΙΜΙΟΤΑΤΕ. Οἷα γάρ τις ἡμιδνήτων, etc. Id est : De tali ausu meo veniam rogans, vi et lege charitatis abs te compulsus, VENERABILISSE FRATER ATHANASI. Nam quasi semimortuus. Clauditur denique idem proemium hoc modo : Δέξαι τοιγαροῦν, δέξαι παρ' ἡμῶν ἀσμένως τῶν σὺν ἐπισταγμάτων τὴν πραγματεία, εὐχὴ τῇ ὑπὲρ ἡμῶν ἡμᾶς τῆς πειθοῦς διηνεκῶς ἀμειδόμενος. Ἐγὼ δὲ στοιχηθὼν τὰς καθολικὰς καθεξῆς Ἐπιστολάς ἀναγνώσομαι, τὴν τῶν κεφαλαίων ἐκθεσιν ὁμοῦ καὶ θεῶν μαρτυρίων ἐνθένδε ποιούμενος. Id est : Accipe igitur, accipe libenter a nobis opus jussu tuo editum, et assidue precibus tuis obsequentiam nostram remunera. Ego vero catholicas Epistolas ordine perlegam, atque capitulum una atque divinorum testimoniorum expositionem edam. Sequitur deinde hypothesis Epistolæ sancti Jacobi his verbis : Ἐπειδὴ αὐτὸς ὁ Ἰάκωβος ταύτην γράφει τοῖς ἀπὸ τῶν δώδεκα φυλῶν, etc. Id est : Quoniam Jacobus hanc duodecim tribubus rescribit, etc.*

IV.

De doctrina Athanasii.

1. In Christianæ fidei exortu non erant ejus mysteria certarum vocum limitibus circumscripta; sed emergentibus demum erroribus vocabula quædam designari necessum fuit, quibus seu claustris continentur temerarii homines rerum novandarum studiosi. Et indicare ne pigeat, cum nihil periculi ex indicio sit, salvis semper et integris rebus, ac fide nihil mutata, multa Athanasii ævo ejusque ope inducta verba fuisse, et ad certam formam redacta fidei capita; ut pater hodiernæ theologiæ jure ille vocari possit. Quo major vir habendus est, ut qui eam fidei enarrantæ rationem prior induxerit, ex qua peritissimi quique, tanquam ex fonte, verum sentiendi pariter et loquendi modum haurirent: inter quos Ecclesiæ lumina Basilus et Gregorius Nazianzenus pro fidei magistro virum habuere. Nos ut Athanasii doctrinæ specimen demus, a Deo optimo maximo orai, ad cætera progrediemur.

2. De Deo. — Primo ait (p. 27 seqq.). Deum cognosci ex opificiis, exque harmonia rerum, quæ quidem ratio cognoscendi Dei cuique obvia est, ut nulla sit venia aut excusatio iis, qui tantarum, tam disparatarum rerum concentum et motum ἀνοήτως et citra ejusdam intelligentiæ moderamen regi et servari putent. A simili autem probat (p. 29), animam cognos-

A sci ex concinnis et cum ratione adornatis corporis motibus. Sed quoniam qui profligatis moribus sunt, quo liberius vivendi sit potestas, et Deum esse et animam esse immortalem insciantur; contendit ille validis argumentis (p. 25), animam non exstingui extincto corpore, scelestorumque periculum amovet; qui, proh dolor! id summi boni loco efflagitant, ut aliquando existendi finem faciant. Cujus rei in propria salute periculum facere grave est. Ferreum sane pectus, quod tanto discrimine non moveatur; cum vel ipsi gentiles et profani præmia et pœnas, felicitatem et infortunia secundum hanc vitam esse arbitrati sint, juxta illud Tragici:

Εὐδαιμονοῦτορ, ἀλλ' ἐκεί· τὰ δ' ἐνθα δὲ Πατήρ ἀπέλειτ' (a)

B Furiosæ matris dictum, quæ dum necem liberis parat, felicitatem ipsis in futura vita precatur, quam pater abstulerat in præsentī. Deum esse unum pluribus commonstrat contra gentiles, pugnatque vel unum vel nullum esse: tibi (p. 30) hanc præclaram edit sententiam, quæ fertur in primis, Ἐλέγομαι τὴν πολυθεότητα ἀθεότητα εἶναι. Hoc est: Dicebamur multipliciter deorum, esse nullitatem deorum. Cui alludere forte videatur Gregorius Nazianzenus oratione 24, cum gentilium superstitionem vocat πολυθεὸν ἀθεῶν. Lepide autem nec sine facetiis exagitat illam gentilium deorum turbam, quorum quisque flagitiis suis nobilitabatur, ita ut nonnisi nota quadam turpitudinis alius secerneretur ab alio. Religionem sane pulchre ad perniciem hominum instructam, cum nullus modus sceleris esset, quin alicujus dei exemplo niteretur.

C 3. De Deo uno. — Ait item sanctus Doctor (p. 30), si multi essent dii, necesse fore ut multi mundi essent, nec posse ἀπαράχτως a multis unum regi mundum. Unum, inquit (p. 49, 171), Deum et in mundo et extra mundum suapte natura esse, quia spatio ullo circumscribatur. Depellit item (p. 38) Epicureorum commentum, qui nugabantur mundum fortuito factum; et Platonem, qui ex prius exstante materia conditum affirmabat. Genesim sive genethialogiam exitiosam artem, quæ ad hæc usque tempora perseverat, graviter exagitat (p. 46).

D 4. De generatione Filii. — Passim ac pene ubique locorum ait, Patrem Filium suum ab æterno gignere: generationemque illam esse passionem vacuum. Pugnat item frequens (p. 341), Filium esse ὁμοούσιον τῷ Πατρί, æternum, non factum, perinde atque Patrem: nec insolentem esse vocem ὁμοούσιον, exemplo Dionysii Alexandrini commonstrat, cui vitio datum fuit, quod ea voce non uteretur cum de origine Verbi Dei sermonem haberet. Id argumento est, eam vocem, licet a Patribus ante Dionysium non memoretur, fuisse tamen antea frequentatam. Exstat porro inter nugacissima Valentinianorum commenta vox ὁμοούσιον, sed ἰον-

ge alio usu. Affirmat contra Arium et assecclas ejus A (p. 174, 598) Verbum a Deo unum proferri, non multa. Deus, inquit sanctus Doctor (p. 31, 34), per Verbum suum omnia facit ac dispensat; ac per id intelligi datur, quod dicitur, ipsum esse principium viarum Domini: per ipsum movet etiam invisibiles illas potestates. Contendit Athanasius adversum Judæos (p. 36) Patrem cum diceret, *Faciamus hominem ad similitudinem nostram*, Filium compellasse suum; et hæc trita fuit omnium antiquorum Patrum sententia. Ut commonstret autem Verbum non esse rem factam, ex quotidiano Ecclesie usu progreditur, atque hoc utilis argumento (p. 388): Non licet rem factam adorare: Verbum adoratur: non est ergo res facta.

5. *De Spiritu sancto. Tres hypostases.* — Spiritum B sanctum ait (p. 86) esse ὑπόστασις, quasi dicas emissionem Patris. Ex Filio quoque procedere haud obscure prædicat, cum ait non semel (p. 701, 782), apud Deum Patrem Filium esse fontem. Spiritus sancti: et alio loco (p. 535), ideo Spiritum sanctum a Patre procedere, quia ex Filio effulget, atque ab eo mittitur (p. 81). Res cum primis observatu digna est, nec prætermittenda, quod Dionysius Alexandrinus atque Athanasius (p. 200) dicant, in manibus Patris et Filii esse Spiritum sanctum, et neque a mittente Patre, neque a ferente Filio dividi. Spiritus quoque ὁμοούσιος est Patri (p. 540), et tota Trinitas ὁμοούσιος dicitur (p. 741). Vulgare est et passim obijci (p. 700, 558, 748), in Patre, Filio, et Spiritu sancto unam esse deitatem, unam potentiam, unam substantiam. Pater per Verbum in Spiritu omnia condidit (p. 540, 551), non quidem ita ut Verbo, vel Spiritu sancto, seu instrumentis aut ministris spiritibus ab se conditis, Pater usus sit: sed tres personæ principii unius rationem tenere, tenentque. Tres hypostases, ὑποστάσεις, in Trinitate esse non semel docet, quod unum perfectas (p. 86, 616, 701): non tamen inter se divisas (p. 80); caute enim isthæc explicantur, ne suboriatur lapsus occasio. Et advertas quam inconsulte quidam ævi nostri scriptores Athanasium dicant nusquam hypostases memorasse. Ariani quoque tres hypostases profitebantur esse, verum subdolo consilio; eo quippe nomine diversas et divisas substantias intelligebant: monstrum scilicet erroris, quo vel unitas Dei, vel trinitas personarum elevatur. Etsi porro tres hypostases esse plerumque dicat Athanasius, nequaquam repudiat eos (p. 616) qui unicam ὑπόστασιν admissam vellent in Trinitate, dum id de substantia communi personarum intelligant, earumque distinctionem servant illasam; imo ipse quoque alibi (p. 714) ait, ὑπόστασιν idipsum esse quod οὐσίαν, seu substantiam, ea videlicet quam supra commemoravimus, sententia. In synodo autem Alexandrina anno 362 utraque formula, id est una hypostasis, et tres hypostases, catholica dicitur, dum recta servetur sententia. Et si quando velat Athanasius, ne dicatur Filius ex alia hypostasi esse quam Pa-

ter, mox interpretationem adjicit hoc pacto (p. 1016), Ἡ ἐξ ἑτέρας ὑποστάσεως, ἢ οὐσίας φάσκοντες εἶναι τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, ἢ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, τρεπὸν ἢ ἀλλοιωτὸν, τούτους ἀναθεματίζομεν. Id est: Aut qui dicunt ex alia hypostasi vel substantia esse Filium Dei, aut Spiritum sanctum, mutabilem aut variabilem, hos anathemate damnamus. Et in Epistola ad Afros similiter ὑπόστασιν per οὐσίαν sive substantiam explicat, ita ut ubi hypostasim eandem esse in Patre et in Filio prædicat, mox adjiciat οὐσίαν sive substantiæ explicationem. Hypostasim autem simpliciter ac sine addito hujusmodi, unam in Patre atque eandem in Filio esse, non meminisse me legisse in germanis Athanasii operibus.

6. Patrum antiquioris ævi scripta commemorat, ac excerpta eorum afferens, doctrinæ suæ auctoritatem parat. Origenem nunquam sine laude memorat, imo purgat eum a suspicionibus jam contra tanti viri doctrinam obortis: atque, quas sententias problematicis more ὁ φιλόσοφος dixerat, non perinde ac si affirmando dictæ fuissent, acceptas oportere. Idipsum vero Pamphilus martyr, in *Apologético pro Origene*. Quare non est quod inclementer cum viro tanto agatur; si dum liberum esset varie mysteria sacra enuntiare, ea dixerit, quæ ad hodiernum usum non satis accedant. Duram provinciam capit, qui ad certos verborum limites vult omnia omnium sæculorum effata revocare. Res, tempus, animus et cætera ponderanda; et sic odia minuas. Præter Origenem, Theognostum item præclarum virum Origenis æqualem laudat, et scripta ejus offert in testimoniū doctrinæ suæ. Utilis quoque Dionysii Romani pontificis loco eximio ad Arianorum commenta propulsanda. Æque huic rei opportunus Dionysius Alexandrinus, cujus auctoritate τὸ ὁμοούσιον confirmat. Etsi enim ille in suspicionem pravæ circa Filium Dei sententiæ vocatus fuerat, ejusdem dicti causa quo Filium incautius inter res factas connumerare videbatur, qua de causa in crimen vocatus a Basilio est; at cum postea sui purgandi gratia, et quid vere sentiret effatus, et τὸ ὁμοούσιον professus fuerit, adversum Arianos in medium profertur ab Athanasio, qui suo ipsos telo confodit. D Nam cum Dionysium illi erroris sibi auctorem esse clamitarent, ejus auctoritate assertum ὁμοούσιον nec sine pudore conpexerunt. Eximia porro Dionysii fragmenta nobis attulit Athanasius, ac percepto nobis datum est, ut codicum ope præclaram de Trinitate clausulam restitueremus, quæ sic habet: Οὕτω μὲν ἡμεῖς εἰς τὴν Τριάδα τὴν μονάδα πλατύνωμεν ἀδιαίρετον, καὶ τὴν Τριάδα πάλιν ἀμείνωμεν εἰς τὴν μονάδα συγχεραλισούμεθα. Id est: Sic quidem nos unitatem quæ dividi nequit in Trinitatem dilatamus, et rursus Trinitatem quæ imminui nequit in unitatem contrahimus. Hanc sententiam, quæ in nullis exstat editis Græcis, ex omnibus quibus bene multis usi sumus codicibus jam integram damus, magni usus sane contra novos Arianos, qui tertii

sæculi Patres secum consentire jactitant. Ob alia vero quæ minus considerate dixisse videbatur Dionysius, in Basilii reprehensionem incurrit: verum sat ab Athanasio purgatur ab omni adversum suspicionem.

7. *De Incarnatione.* — Alt Doctor sanctissimus (p. 757), carnis cum Verbo conjunctionem ex utero factam fuisse. Frequenti autem usu, carnis nomine testificatur se totius hominis, animæ scilicet et corporis, naturam complecti (p. 762). Et contendit non magis rationi absonum esse Verbum humanam assumpsisse naturam, quam omnibus in rebus existere (p. 68). At autem (p. 42) ideo Filium hominem factum fuisse, quia, cum omnia creasset, omnia solus instaurare potuit. Christum esse *τελειον ἀνθρώπου καὶ τελειον Θεόν* (p. 747), id est, perfectum hominem et perfectum Deum, quem cum adoramus non rem creatam aliquam adoramus, sed omnium rerum opificem (729, 732). Estque Athanasii illud effatum memorabile (p. 703): *Χριστός ἐστιν ἡ χεὶρ καὶ αἱ χεῖρες τοῦ Πατρὸς. Christus est manus ipsa, et manus ipsæ Patris*; qui indicat, nihil nisi per Christum a Patre effici vel creari. Neque minus memoratu dignum est, aliquando vocem, Dominus, in Veteri Testamento pro Filii persona intelligi, cum ab Athanasio (p. 707), tum ab aliis plerisque Patribus. Multis commonstrat (p. 53), e re fuisse ut Christus interficeretur, nec vulgari hominum morte interiret. Verbum ipsum natum et passum esse dicitur (p. 50), quia corpus non alterius, sed ejus ipsius erat. Quoniam vero Apollinaristæ Deum ipsum, id est divinitatem passam fuisse negabantur, hæc adversus lucifugas verba facit Athanasius (p. 758): *Cur ego scripsistis Deum esse, qui in carne passus est et resurrexit? Si enim Deus sit, qui per carnem passus sit ac resurrexit, possibilem ergo dicitis et Patrem et Paracletum, cum unum sit nomen, et una divina natura.* Ante Nestorianam enim hære-in, cum nondum res controversiis implicata esset, nec cautione esset opus, bono animo, salvaque fide hæc locum habebant: *Deus passus non est, Deus non est natus*, intelligas scilicet, divina natura aut divinitas, ut explicat Athanasius (p. 63). Hinc palam est, non esse quod Nestorianismi nota aspergatur liber ille Anonymus secundo [quarto] tomo quia inter alias clausulas isthæc rejicitur, *Passum est Verbum carne*: nondum quippe res ad certum vocum usum deducta fuerat. Et dum Dei nomine divina natura intelligeretur, Deum passum esse negare fas erat: hoc pacto negat Athanasius (p. 351), atque eo nomine Apollinaristas insectatur. Cum Filius exaltari dicitur, jubet Athanasius (p. 47) intelligas de Christo secundum humanam naturam. Quæ sententia porro dicitur Filium hominis ignorare judicii diem, pluribus explanat ille, et nos spero non indiligenter in notis, etsi paucis pro institui ratione. Mariam Virginem passim Θεοτόκον, sive Delparam nuncupat: sapienter, si consilio, feliciter, si casu: peropportuna quippe contra

Nestorianos fuit Athanasii hac in re auctoritas. Duas esse in Christo voluntates *φύσιν* affirmat (p. 709), et commonstrat ex plerisque litterarum sacrarum locis. Moriente Christo, deitatem corpus ejus non reliquisse hanc ait sententiam (p. 723, 748, 758); et si quid alienum dicere aliquando videntur, res est aliis locis explicanda.

8. Christi adventum veritatemque Christianæ religionis pluribus comprobat: contra Judæos quidem (p. 60, 64) sexcentis Veteris Testamenti locis, ac potissimum ex famosa illa Danielis prophetia: Contra gentiles autem (p. 71) Christiani cultus veritatem propugna: his argumentis: quod Græci philosophi tanta rerum peritia, tot conscriptis libris, ne pauculos quidem vicinorum ad suam pellexerint opinionem; cum contra evangelica doctrina humilibus dictis, atque usu plebeio iritis late serperet in dies et totum pervaderet orbem: quod ea ipsa doctrina (p. 74), simulacra deorum, magicam artem, philosophos omnes prodigaverit, non opibus armisque, sed innata vi veritatis: quod falsorum numinum cultus ab adventu Christi paulatim fractus viribus ad interitum pergeret (p. 76); dum homines alia conferrent animum confluere ad veram religionem.

9. *De Scriptura sacra et de fide.* — Scripturæ sacræ dignitatem hanc semel prædicat, atque cæteris omnibus præstare (p. 575): non quo tollat traditionis aut synodorum auctoritatem; minime gentium; imo vero non uno loco ait (p. 166, 167) licitum synodis esse voces proponere ex litteris sacris non mutatas. Affirmat evangelicam doctrinam eandem esse, quam antiquorum Patrum, Adami, Abelis, Enoch, Noe, Abraham, Moysis. Libros Scripturæ sacræ in canone receptos enumerat accuratissime (p. 768). Eleganter de fide loquens ita satur (p. 559): *Τὰ γὰρ πίστις παραδίδωμενα ἀπειρήραστον ἔχει τὴν γνῶσιν. Hoc est: Quæ fide traduntur, notitiam habent non curiose investigandam.* Memorabilia isthæc quoque sunt (p. 757): *Οὕτε γὰρ πίστις κατὰ βήλου φαινόμενη πίστις ἀν' λόγουτο· ἀλλ' ἐστὶ πίστις ἡ τὸ ἀδύνατον ἐν δυνάμει πιστεύουσα, καὶ τὸ ἀσθενὲς ἐν ἰσχύϊ, καὶ τὸ παθητὸν ἐν ἀπαθείᾳ, καὶ τὸ φθαρτὸν ἐν ἀφθαρσίᾳ, καὶ τὸ θνητὸν ἐν ἀθανασίᾳ. Hæc est: Neque enim fides evidenter apparet, fides dici potuerit: verum fides est, quæ quod impossibile est in potentia, quod infirmum in virtute, quod corruptibile in incorruptione, quod mortale in immortalitate esse credit.* Eam Christianæ fidei teneram, hunc *χαρὰν* esse ait (p. 550), quod Verbum Dei Filius, propter nostram salutem, in fine sæculorum homo factus sit.

10. *De restauratione humani generis. De gratia. De baptismo.* — Hominem suapte malitia collapsum esse dicit (p. 5): nam a Deo creatus cum libero vel boni, vel mali agendi arbitrio, ad deteriorem partem declinavit. Hinc sedata habefactataque divina illa ab ortu imagine, opus fuit adventu Filii Dei, qui sarciret damnum, et recrearet collapsum

humanum genus, instauraretque divinam illam imaginem: Sufficiebat, inquit Athanasius (p. 46), gratia qua ad imaginem Dei facti sumus, ad Deum Verbum, et Patrem per ipsum Verbum cognoscendum. Verum Deus, cui hominum infirmitas probe nota erat, eorum negligentie prospexit; ut nempe si Deum per seipsos cognoscere negligerent, possent ex naturæ opificiis Creatorem non ignorare. Gratia (p. 342) et donum, quod a Trinitate datur, datur a Patre per Filium in sancto Spiritu. Gratia autem peccato amittitur (p. 455), pœnitentia recuperatur. Baptismi necessitatem ubique prædicat: sed ait diserte (p. 403) inutilem esse baptismum Arianorum ac quorundam hæreticorum. Ubi meminisse iuvabit ea tempestate moris fuisse, ut qui baptismum adirent, Christianæ doctrinæ adiacende per aetatem idonei essent: 'Ἐν τῇ μαθήσει, inquit Athanasius, ἡ πίστις ὀρθῇ γίνεται, καὶ μετὰ πίστεως ἡ τοῦ βαπτίσματος τελείωσις προστεθεῖ. Ut ex doctrina oriatur recta fides, et cum fide baptismi initiatio accederet. Inferius autem, de hæresibus loquens: 'Ἀλυσίταλς, ait, ἔχουσι καὶ τὸ παρ' αὐτῶν διδόμενον ὕδωρ, λαίπόμενον εὐσεβεῖα, id est: Inutilis est aqua quam donant, quippe cui desit pietas. Nimirum ideo inutilis, quoniam qui illa tinguntur, salutem consequi non valent. Enimvero quod Athanasius iterandum esse baptismum censuerit, non constat; imo potius contrariæ sententiæ esse videtur ex Antiochenæ synodi tomo et ex epistola ad Rufinianum, ubi de conditione hæretici recipiendi agitur, nec dicitur baptismum ab Arianis datum de integro repetendum oportere. Et sane, dum ait ibidem (p. 403) in periculum venire Arianos amittende baptismi integritatis, subindicat se non ea esse sententia, iterandum esse eorum baptismum. Vide notam ibi. Hæc de iteratione baptismi satis sunt; rem enim pluribus agitare per otium non licet. Et exploratum est eam fuisse olim sat tritam in Oriente sententiam, hæreticorum baptismum esse redintegrandum (p. 100, 706). Adeantur qui hæc fuisse pertractarunt, inter quos facile princeps Augustinus.

11. *De Eucharistia.*—Corpus et sanguinem Christi in Eucharistia esse diserte neque semel prædicat, apertissime vero ubi ait, corpus quod selet a dextris Dei, illud ipsum esse quo pontifex et apostolus est, per mysterium quod dedit nobis, dicens: Hoc est corpus meum, etc. Ubi vero dicit, corpus illud esse spirituale cibum, et spiritualiter dari in escam, id ita intelligas, ut pluribus in notis explicatur: non more cibi corporei sumi, nec esse cibum corporalem, qui per partium divisionem communionemve comeditur: Quot enim hominibus, inquit, corpus salis esset ad esum, ut totius mundi fieret alimentum? Illi videsis.

12. *De ordine.*—Ordinatio presbyteri a presbytero facta, nulla habebatur, ut propalam est exemplo Colluthi presbyteri, qui ausu temerario et insolenti presbyteros constituendi potestatem vindicabat sibi. Verum jussu Alexandrinæ synodi, cu-

rante illo, quotquot tali aditu ecclesiasticos gradus invaserant, ad laicorum conditionem reducti sunt. Memoratu dignum est, episcopos, cum in litteris suis de presbytero aut diacono agerent, ita eos nuncupare solitos esse, συμπεσβύτερος, συνδιάκονος ἡμῶν, compresbyter, condiaconus noster. Quod signum est, ea illos fuisse sententia, ut episcopi gradum presbyteri et diaconi ordinem complecti putarent. Præter episcopos, presbyteros, et diaconos, subdiaconi, ὑποδιακόνου, item meminit Athanasius.

13. Animam justorum statim post obitum in cœlum ferri dicitur in Vita Antonii (p. 675). Suspectus autem est ille locus ex Damasceno allatus p. 1024, quem hic etiam asserre ne pigeat: Ἐτα δὲ ἐν βίῃ καὶ λόγῳ περίελεπτος, καὶ τῆς τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησίας θεμέλιος Ἀθανάσιος, τὰδε φησὶ περὶ τῶν ἐν Κυρίῳ νεκρῶν· ὅτι περ διὰ τοῦτο τοὺς σωζομένους ὁ Θεὸς κεχάρισται τὸ μέγχι τῆς κοινῆς ἀναστάσεως, φυγικῶς ἀλλήλοις συνείναι καὶ συνευφραίνεσθαι, ἀπεκδοχὴν ἔχοντες τῶν μελλόντων αὐτοῖς ἀποκλήρουσθαι θελὼν δωρεῶν, id est: Præterea conspicuus ille vita et moribus, aique Ecclesiæ fundamentum Athanasius, hæc habet de mortuis in Domino: Idcirco Deum iis qui salutem consequuntur concessisse, ut usque ad communem resurrectionem, animæ uno in loco simul commorantes, collatentur, cum apē ut futurorum tandem bonorum possessione fruantur. Quæ cum millenariorum sententiam oleant, et aperte repugnent cum loco Athanasii mox memorato, jure in suspicionem vocatæ vocentur.

Juramento perperam aut precipitanter dato non standum esse docet non semel Athanasius (p. 200, 210, 235)

V.

De hæreticis ab Athanasio impugnatīs et memoratis.

1. Impugnandi hæreticos studium ubique præfert Athanasius: quod inceptum a parvo cum ætate accevit simul. Arius enim unus perniciosus Ecclesiæ et patriæ suæ civis, totam pene Athanasii ætatem bellis, pugnis, controversiis, calamitatibus contrivit: nam defuncti provinciam in eandem palæstrā exceperunt, qui Ario nihil concedebant ferocitate, astutia, protervia. Ac præter istos, alii hæretici ex transverso subinde inexpectati accedentes, in discrimen vocabant Ecclesiæ tranquillitatem. Athanasius vero unus pene omnium impetum excepit, unus innumeros profligavit. Annon exsinctam apud homines veræ fidei curam dixisses, cum instante Constantii metu fracti omnes, aut cedere, aut dissimulare compulsi sunt; Athanasiique solitudo tanta erat, ut ne desertum quidem sat tutum ipse esset ab insidiis consecretorum? Et tamen illa strenuus veræ fidei patronus, non Arianorum modo, sed aliorum quoque conatus fregit, eorum scilicet qui postquam exoneratus ille Ariano metu fuerat, novarum opinionum auctores fuere. E re autem fore speramus, si de hæresibus, quas vel data opera confutavit, vel carptim tetigit Athana-

sius, paucis pro more verba faciamus. Nam Epiphanius, tametsi magno labore et accuratione hereticorum sententias collegit, attamen, uti solet in hujusmodi enumerationibus evenire, multa prætermisit intacta, quæ ab Athanasio aliisque Patribus notantur. Quoniam vero Arianam hæresim potissimum adortus est Athanasius: et si quando alias insectatur, vel occasione Arianorum, vel ab Arianis proseminatas exagitat, de Ariana primum agitur.

2. Arianismi in ipso exortu hæc fundamenta, hæc tesserae fuerunt. Ore impio Arius, quos privatim et in angulis consperserat errores, in synodo demum Alexandrina protulit audacterque propugnavit. Aiebat ergo, Dei Verbum non semper fuisse, sed ex nihilo factum et creatum (p. 314), non æternum, non Patri simile secundum substantiam, neque verum Dei Verbum, aut sapientiam, sed *καταχρηστικῶς* ita vocari: esse naturam mutabilem, neque nosse Patrem, imo ne suam quidem ipsius naturam. Propter nos factum fuisse, ut illo ceu instrumento nos conderet Deus; neque creandum unquam fuisse, nisi nos Deus condere voluisset. Hæc vera Arianæ doctrina, hæc pluribus ille in *Thalia*, quam vocem inter res tam serias ne memoratam quidem oportuit. Erat quippe illa effeminatis quibusdam ac joeculariis modis adornata, exemplo scilicet impurissimi Sotadæ, nobilis hoc in genere poetæ. Unde est quod a Gregorio Nysseno (a) Arianae *Thaliæ* dicta *καταχρηστικῶς* *ὑπερβολικῶς* nuncupentur. Callide item Arius cum vulgi multitudo nascenti hæresi nomen daret, carmina et cantus popularibus adornavit, quibus errorem propinaret suum: nam priscum est:

*Τὴν τὴν δοῦναι πᾶσιν ἐκκλησίαν ἀνθρώπων
ἵνα ἀκούοντες ῥωστέῃ ἀποκρίνηται* (b).

3. Hisce probe ad perniciem instructus, multis exilio fuit. Si quando vero post hæc vel ipse Arius, vel ejus sequaces, in fidei formulis ac controversiis, quædam vel celaverint prorsus, vel mitigarint, id vafre et fraudulentè, metu impendentium malorum, ut paulum tempori concederent. Et quia solet adversarius ille humani generis litteras sacras obtendere in velamen errorum, Arius, diaboli versutia usus, hæc ex Scriptura sacra argumenta mutuabatur (p. 405), his Verbi divinitatem tolli putabat: *Dilexisti justitiam et odisti iniquitatem, propterea unxit te Deus, Deus tuus oleo latitiae, pro consortibus tuis*. Et, *Dominus creavit me initium viarum suarum in opera sua*. Item, *Omnia mihi tradita sunt a Patre meo*. Et: *Nunc anima mea turbata est, atque aliis bene multis*. quæ in iudice congesta videre est. Aiebant item: Si Filius semper fuisset, frater Patris vocari posset, utpote ipsi coævus. Et, Si Filius perfecta esset imago Patris, etiam gignendi facultatem haberet. Eos perspicue refellit Athanasius (p. 240),

A injectasque difficultates elevat: Arianos vero Loc dilemmate oppugnat (p. 167): Verbum vel est Filius Dei natura, vel gratia, ut sunt illi de quibus Joannes: *Quotquot autem receperunt eum dedit eis potestatem filios Dei fieri*. Si priore modo, est igitur ejusdem substantiæ atque Pater; si posteriore, ut volebant Ariani (p. 168), falso unigenitus vocatur, neque a nobis in Filii-ratione differt. Reponebant Ariani: Ita intelligimus Filium rebus creatis antecellere, et ideo unigenitum dici, quod ipse solus a solo Deo factus sit: cætera vero omnia a Deo per Filium sint creata. Id depellit Athanasius hisce argumentis: Si Pater solum creat Verbum, an præ lassitudine a cæteris condendis abstinere? atqui impium illud est: an quia sua potentia indignum putans ea omnia condere, administrum ante creavit? verum nulla in Deo superbia, tumor nullus; et alioquin pugnat illud cum sexcentis Scripturæ locis, ubi omnia a Deo facta dicuntur, scilicet per Verbum suum: an quia cætera opificia invictam Dei τοῦ ἀγενήτου, id est, non facti, manum ferre non valerent, opus fuit Filio qui conderet, ut Asterius et Arius tradidere? Verum argute Athanasius id propulsat: Si, quia res factæ sunt, non facti manum ferre non possunt; sane neque Filius, qui, ut vos dicitis, factus est, manum ejus ferre potuit: et alio medio erit opus, itaque erit in infinitum progressio. Aliis item argumentis Arii insaniam depellit: Si Filius aliquando non fuit, non fuit semper Trinitas; Pater item non fuerit semper Pater, non existente Filio; insuper Pater fuerit aliquando *λογος*, sine verbo. Nam animadvertas velim, eam Arii opinionem fuisse, quod Pater verba multa produxerit. Quæ sententia, ut impia ab Athanasio rejicitur, ac merito quidem; unum quippe in Deo Verbum est. Nam Deus sapiens est, per sapientiam suam, id est per Filium: et rationalis per rationem suam, id est λόγον, seu Verbum. Demum si ex Arii furore aliquid crumperet novum argumentum, omnia Athanasio erant ad illud frangendum expedita.

4. Sentit fortasse lector quæz procul abducere-mur, si omnia Athanasii argumenta, si Arianorum sophismata recenseremus: quare, missis aliis, videamus quo pacto depellat argumentum Arianorum ex hoc Proverbiorum dicto depromptum: *Dominus creavit me initium viarum suarum in opera sua*¹. Insita hominum mentibus est opinio, Athanasium, si Hebraice peritus fuisset, si veram hujusce dicti sententiam tenuisset *קדם ראשית דתי קדם* quæ est: *Dominus possedit me initium viae suæ ante opera sua* ex tunc, non tantum laboris suscepturum fuisse in evolvendo argumento Arianorum, qui dictam hujusmodi: *Dominus creavit me*, ad Filium inter creatas res connumerandum detorquebant. Verum perquam facile Athanasio fuit ex Origenianis *Hexaplis*, quæ penes ipsum erant,

¹ Prov. viii, 22.

(a) Contra Eunomium.

(b) Odyss. A.

germanam Hebraicæ lectionis sententiam mutuari. A
At fortasse id non tanti ponderis futurum erat,
quanti arbitrantur illi. Nam una Septuaginta viro-
rum interpretatio in Ecclesia Græca obtinebat, nec
sedandæ controversiæ pares erant Aquilæ aliorum-
que interpretum versiones. Cujus rei id indicium
est conspicuum, quod Eusebius Pamphili, quò sēsē
ex hac difficultate expediat, non Hebraicam lectio-
nem, non Origeniana *Hexapla*, quæ tamen frequens
ille adibat, in medium attulerit; sed interpretatio-
nem dederit, Athanasianæ finitimam (a). Verum ut
ut sit, opportunam Athanasius huic sententiæ ex-
plicationem suppeditat, dum ait has voces, *feci, pos-
sedi, peperit*, Idipsum in Scripturis plerumque signi-
ficare, et ad rem perbelle hoc Geneseos exemplo
utitur (p. 373): *Possedi hominem per Deum*, ubi
posse, idem est quod *genui*; quod referas item ad
eam sententiam: *Dominus possedit me initio viarum
suarum*. Nam utrobique Verbum *ἔσθ* legitur. Aria-
norum verò sententiæ, quam paucis supra complexi
sumus, non una semper fuit: dum enim manaret in
dies latius, alii alia apprehenderunt, et in varias
opinionēs distracti sunt: multi quippe, non qua-
lis initio prodierat, hæresin vindicabant, sed quo-
dam delinitam verborum colore. Soli vero Aetiani
et Anomæi dissimilitudinem substantiæ propugna-
bant, dum alii temporum conditioni sēsē adtempe-
rantes, ut rerum eventus ferebat, plus minusve de-
traherent ex errorum perfidia. Orso autem dissidio
Semiariani ab Arianis, priscum retinentibus, abs-
cesserunt. Erant porro Semiariani ii qui, repudiato
ὑποούσιον, Filium *ὁμοούσιον*, sive substantiā simi-
lem esse profitebantur. Quam sententiam non peni-
tus improbat Athanasius, nec nisi ut minus idoneam
respuit. Erant tamen ex Seminariorum grege,
qui obtente verborum fuco in Arii impietatem prorsus
relaberentur. Etsi enim aiebant Filium esse si-
mitem Patri, at consensu et voluntatē tantum, non
autem naturā.

5. Ex inauspicatæ huiusmodi radice prodierunt
item Pneumatomachi, principe Macedonio episcopo
Constantinopolitano. Hi ingentes in Oriente atque in
Ægypto turbas dederunt, dum dicerent Spiritum
sanctum esse rem creatam, unumque ex admini-
stris spiritibus, Patri dissimilem, etc. Rem ut primum
accepit Athanasius, indicante Serapione Thmuis-
tano episcopo, nascentem hæresin, missis ad eum-
dem Serapionem litteris, pluribus exagitavit. Novos
autem lucifugas Tropicorum nomine insectatur,
quia tropis figurisque sacras adulterabant litteras. Hi
Tropici, ex Ario prognati, cum Arianis maxima pars
consentiebat. Nam plurimi Arianorum pari in Fi-
lium atque in Spiritum sanctum vesania debaccha-
bantur. Arius igitur, qui ut novati dogmatis suspi-
cionem declinaret, in alios hæreticos declamabat
nascentibus, hæreticorum ipse deterrimus fuit. A quo
serme ortum duxere omnes quarti et quinti sæculi

hæreses. Illo vero, impietatem suam ex superiorum
relatum hæreticis hauserat, et simplicioribus, quibus
per animi imbecillitatem non licebat bonam a prava
doctrina internoscere, haustum venenum propina-
bat. Et vero quid ex qualibet hæresi mutatus
Arius sit, obiter commemorat Athanasius. Hæc nos
paucis lectori ob oculos ponemus, orsi ab iis qui
primis Ecclesiæ temporibus novas opiniones in
Christianum orbem invexerunt.

6. Basilides putabat angelos creavisse mundum
(p. 386), cui hæc in parte affines Ariani erant, quod
ipsi a Filio Dei, re, ut impie dicebant, condita, mun-
dum creatum fuisse arbitrarentur. Idipsum docuit
Carpocrates (p. 364), ideoque cum Arii magistris
connumerandus.

7. Valentinus non modo angelos creasse mundum
autumabat, verum etiam Christum ejusdem atque
angelos generis esse, atque ea in re proxime ad
Arianam hæresin accessit (p. 364, 386). Duo prin-
cipia in Deo nugabatur, quæ in parte cum Arianis
item consentit: ii namque cum Filium diversæ a
Patre naturæ esse commisscenerunt, et tamen Fi-
lium *ἀρχήν*, principium rerum creatarum esse di-
cerent (p. 611), duo principia genere discrepantia
inducebant. Ad hæc Valentiniani litteras sacras
adulterabant (p. 303), in quo isdem finitimi Ariani
erant, qui licet ipsam Scripturarum litteram mi-
nime vitarent, adulterabant tamen ad pravam do-
ctrinam detorquendo. Hac in re quoque cum Ario
consonat Valentinus (p. 486), quod Arius sive ejus
sequaces Ariani duo verba prædicarent: aliud in
Patre, *ἐνδότητον* scilicet, sive internum; aliud ex-
tra Patrem *προποριχόν* nuncupatum, sive prolati-
tium aut externum, quæ tamen voces non ex Arii
officina profectæ, sed multo antiquiores sunt; Va-
lentinus autem Unigenitum vocat *νοῦν* seu mentem,
atque ab eo *λόγον* procedere dicit, quæ sententia
cum Ariana probe consonat. Cum Pneumatomachis
item mira Valentino affinitas (p. 527); ait quippe:
Misso Paracleto, una cum eo coæves ipsi angelos
fuisse missos, illi vero comministram angelorum
Spiritus sanctum esse impie commissccebantur.

Valentium in crimen vocabant Ariani (p. 583),
quod docuisset Filium esse Patris *προβολήν*, id est,
rem emissam, quæ tamen sententia, nisi ab hære-
ticis, corrupta mente præditis, ac vix quidpiam sa-
num admittentibus profecta esset, benigne fortasse
explicari posset. Erat item Valentinus ex eorum nu-
mero, qui dicerent Christum *σοφίας* tantum (p. 728),
id est, sola specie et phantasia venisse in mundum;
commentum Valentino antiquius, et post Valenti-
num inter Discordiarum errores connumeratum.
Putabant item Valentiniani (p. 743) Patrem et Spi-
ritum sanctum gestasse carnem. Et si nonnunquam
iis pugnantia sentire deprehendantur, id solemne
hæreticis est, ut, amisso semel veritatis tramite,
huc illuc oberrent, et ne secum quidem consistere

(a) Euseb. Pamphil. *contra Marcellum*, p. 45.

possint : atque item contingit plerumque, ut ejusdem A
sectæ homines alii aliud apprehendant, et diversa
proferant. Cæterum Ptolemæus Valentini discipulus
dixit (pag. 482), cum ἀνέστη, sive cum Deo, duo
conjuncta esse; nimirum cogitationem et volunta-
tem : ac primum cogitasse, deinde voluisse, nec quæ
cogitaret potuisse proferre, nisi postquam volunta-
tis virtus accesserit. Hinc sane, subsequitur Atha-
nasius, doctrinam suam mutuati Ariani, voluntatem
et arbitrium Verbo præire volunt. Nam impie cën-
sebant Ariani, voluntate et consilio Patrem crea-
visse Verbum suum.

8. Marcion monarchiam, id est unitatem prin-
cipii in Deo, in tria principia secabat, quæ in re
cum Ariani et pneumatomachis consentire vide-
tur. In Vetus Testamentum negabat; et cum aliis
superius memoratis hæreticis affirmabat angelos
creasse mundum. Dixit etiam, Christum non verum
corpus, sed similitudinem corporis gestasse, quod
fuit item Dimçritarum commentum (p. 182, 215,
386, 744).

9. Phrygum seu Montanistarum sententiam hanc
ait esse (p. 475), prophetas et alios verbi ministros,
cum ea quæ agunt, tum ea quæ annuntiant igno-
rare.

10. Manichæos sæpissime commemorat Athana-
sius, hæresinque illorum, ut dicebatur, peculiari
quodam opere confutavit. In duo principia induce-
bant, duosque ἀνέστη, unum bonum, alterum ma-
lum. In hoc affines Ariani, quod sicut Manichæi
Deum alium commenti sunt, qui omnia sub aspe-
ctu cadentia condiderit (p. 401, 402); ita et Ariani
præter Verbum quod est in Patre, aliud sibi Ver-
bum, Filiumque omnium conditorem excogitarunt.
Ad hæc autem, hos Manichæorum errores variis in
locis (p. 215, 302, 303, 360, 724, 737, 743, 475,
583, 222) enumerat Athanasius. Manichæi legem et
Vetus Testamentum negabant, Scripturas sacras
adulterabant, Verbum carnem esse factum, corpo-
reumque illius adventum inficiabantur; sed δόχον
seu specie solum advenisse dicebant. Cujus natu-
ram, non vero πρᾶξιν, peccatum esse impie afir-
mabant : nam aiebant peccatum ex natura esse. Nu-
gabantur insuper, ex ignorantia quæsisse Deum,
Adam ubi es? et : Ubi est Abel frater tuus? Si sit
Arianis fides, putabat Manichæus, Patris prolem
esse partem ejus ipsi ὁμοούσιον. Demum ait Athana-
sius, penes Manichæos nullam esse misericordiam,
remque perosam ipsis esse pauperem miserari.

11. Sabellii hæresis disparata omnino ab Ariani,
in eo sita erat, quod diceret, nullam in Deo esse
personarum distinctionem, Deumque non ὁμοούσιον,
sed ὁμοούσιον esse, id est non consubstantialium,
sed unius et ejusdem substantiæ non distinctæ per-
sonis. Nimirum unum Deum, penes varia officia,
Patrem, Verbum seu Filium, et Spiritum sanctum
nuncupari (p. 182, 205). Nam vocabat Filium ἀν-

πατρὸς, id est, sine hypostasi, et Spiritum san-
ctum ἀνὸςπατρὸς, scilicet sine existentia.

12. Paulus Samosatenus doctrinam sectatus est
Artemæ ejusdem, affirmantis Christum esse me-
rum hominem. A quo Artema, sive Artemone, ait
Athanasius (p. 586) posita fuisse fundamenta Arianæ
hæreseos. Paulus autem Samosatenus aiebat, Chri-
stum non fuisse antequam fieret, et hominem tan-
tum esse perinde atque cæteros homines, atque Pa-
tri externum (p. 339, 349, 379, 475, 180). Ex disca-
pulis porro ejus erant quidam magistro ipso nuga-
tiores, qui Verbum a Filio separarent. Ut ait autem
Athanasius (p. 606), cui accehit Basilus (a), ideo Pa-
tres Antiocheni vocem ὁμοούσιον repulsiaverunt, quia
Paulus argulari vellet ac diceret: Si Christus non ex hoc
mine Deus factus est, ergo consubstantialis est Patri,
atque hinc necesse est tres esse substantias, unam prio-
rem, duas vero ex illa procedentes. Ideoque illud
Pauli sophisma carentes dixere Christum non esse
consubstantialium; neque enim Filius ita erga Patrem
se habet, ut ille cogitabat.

13. Rhetorius Ægyptius prodigii similem induxit
sententiam, quam memorat Philastrius. Putabat
enim omnes hæreses optimas, omnes hæreticos
probe sentire. Quæ sententia ita porrecta Athana-
sio videtur (p. 759), ut ne commemorare quidem
ipsam vellet. Hujus sectatorum summam infrequen-
tiam fuisse verisimile est. Nam exigua permansit
hominis memoria.

14. Hieracas item Ægyptius aiebat Filium ex Pa-
tre esse, ut lucernam ex lucerna, ut lampadem in
duo distinctam (p. 583). Quæ tamen tolerari forte
potuissent, nisi insolentia dicti in suspicionem er-
roris vocaretur. Ad hæc autem, si fides auctori libri
Contra omnes hæreses, qui inter spuria ablegatus est
(l. II [IV], p. 186), nuptias rejiciebat Hieracas, ac
Vetus Testamentum negabat.

15. Meletii nullus initio error contra fidem erat :
sed hominis ambitus, scelus, protervia, totam Ægy-
ptum in perniciosum dissidium conjecit. Verum in
ordinem a synodo Nicæna redacti Meletiani, stimu-
lante dolore amissæ dignitatis, societatem ineunt
cum Ariani; et dum communis rei gerendæ studio
mutuas darent operas, demum Meletiani ex frequenti
Arianorum usu et familiaritate veræ fidei jacturam
fecerunt. Horum historia pluribus in Vita Athanasii;
quamobrem missis aliis, famosam illam de receptis
in Nicæna synodo Meletianis quæstionem obiter at-
tingamus. Apud Theodoretum igitur in epistola Ni-
cæne synodi fertur, eos qui a Meletio ordinati fuis-
sent, sanctiore manuum impositione confirmatos,
μὴ ἀποκρίψαι χειρὸς τῆς βαπτιστικῆς ad commu-
nionem statim conditionibus admissos fuisse. Hinc
controversiæ, hinc pugnæ : aliis collatas per Mele-
tium ordinationes, irritas arbitrantibus; aliis veras
opinantibus, sed ritu quodam confirmatis. Nonnihil
fortasse lucis huic controversiæ afferant hæc Pseudo-

(a) Basil. epist. 300.

Justinus verba (a) : Τοῦ αἰρετικοῦ ἐπὶ τὴν ὁρθόδοξον ἐρχομένου τὸ σφάλμα διορθοῦται· τῆς μὲν κακοδοξίας τῇ μεταθέσει τοῦ φρονήματος· τοῦ δὲ βαπτίσματος τῇ ἐπιχρίσει τοῦ ἁγίου μύρου· τῆς δὲ χειροτονίας τῇ χειροθέσει· καὶ οὐδὲν τῶν πάλαι μένει ἀλύτων. Id est : Cum hæreticus ad sanam fidem accedit, sic erratum ejus purgatur : praviæ doctrinæ scilicet mutando sententiam ; baptismatis per unguenti sacri unctionem ; ordinationis vero per manuum impositionem, ita ut nihil ex prioribus abrogetur. Quod si hæreticorum ordinationes inter irritas non numerabantur, multo minus schismaticorum qui nihil in fide peccarent. Μυστικώτερα autem, sive sanctior aut secretior ideo nuncupari videtur iterata illa manuum impositio, quia a sanctis et catholicis præsufibus collata. Ingenius operæ foret rem pro dignitate agere, quæ nos a cursu destinatæ viæ revocaret.

16. Colluthiani a Colluthio, qui presbyter cum esset tantum, eo erupit audacius, ut presbyteros constituendi sibi facultatem vindicaret; ac multis ejus cupidini suffragantibus præset invito Alexandro episcopo (p. 153, 154). Imo etiam contra sanam fidem peccabat, cum perspicuum sit non inesse presbytero hujusmodi facultatem. Colluthiani perinde atque Meletiani ad Arianorum partes confugerunt.

17. Marcellus Ancyranus (p. 118, 130, 494, 506), quicum Athanasio diuturnus usus et familiaritas intercessit, Arianorum hostis acerrimus, in crimen novæ doctrinæ ab ipsis vocatus est. Eusebius autem Cæsariensis, jussu Constantinopolitanae synodi Arianæ, ut testificatur ipse, Marcelli librum *Περὶ ὁποταγῆς Κυρίου*, id est, *De subjectione Domini* inscriptum insigni volumine exagitavit. Atque in ipso sui operis exordio, livoris odique erga fratres Marcellum incusat his verbis, Ἡ ὑπόθεσις αὐτῶν· τῆς γραφῆς μισοδελφίας κατέστη· τὸ δὲ ταύτης αἰτίον ζῆλος καὶ φθόνος. Hoc est : Argumentum hujusce libri scribendi ipsi fuit odium in fratres : causa vero ejus edendi livor et invidia. Ejus porro doctrinam his de causis in crimen vocat : quod affirmet, Verbum non ante fuisse Filium, quam carnem assumeret; Patrem et Filium unum esse ὁμοούσιον· nullam esse Filii existentiam; Christum ante ascensionem non fuisse Dei imaginem : ait etiam illum Sabellii errore imbutum esse, etsi non semel ille Sabellium oppugnet. Imple quoque in Marcellum invehitur, quod Verbum æternum esse dicat. Viro item vitio vertit, quod Deum dicat esse τριπρόσωπον, quæ tamen sententia ex æquo et bono accepta vera est et catholica. Verum hæc omnia Eusebius ex Marcelli scriptis hinc inde excerpta collegit, detorta persæpe viri sententia, atque ad pravam doctrinam vi ratiocinii deducta; Eusebius scilicet et ipse suspectæ fidei homo, quem inter Arianorum primipiles recensent Athanasius et Hilarius. Nec defuere tamen ex Ecclesiæ magistris, qui Marcellum corruptæ fidei notam inurerent.

(a) Justin. edit. Paris. p. 390.

(b) Basil. epist. 52.

Basilii enim multis in locis aspere hominem violatæ veræ doctrinæ causa insectatur, acmissis Athanasio sub extremum vitæ ejus litteris (b), ait necessum videri sibi Marcellum, disparatam Arianæ hæresin invehentem, perinde atque Arium damnari. Unde id certum videatur, Athanasium, etsi suspectam Marcelli fidem teste Epiphaniō aliquando habuerit, nondum tamen virum communione interdixisse suam cum Basilio hæc scriberet. Et vero testatur Epiphanius, a multis suo ævo in controversiam vocatum fuisse, hæreticusne an catholicus Marcellus esset.

18. Verum si dubia Marcelli, apertissima sane fuit discipuli ejus Photini impletas, qui affirmabat Christum non fuisse ante Mariam, eaque de causa damnatus fuit in variis synodis.

19. Agmen claudat Dimêritarum sive Apollinaristarum hæresis, extremis Athanasii vitæ annis exorta; de Dimêritarum nomine non semel alias actum, Eorum porro sententiæ ejusmodi erant. 1° Verbum non assumpsisse carnem humanam; 2° corpus ex Maria natum, esse consubstantialē Verbi deitati; 3° Verbum in carnem, ossa, capillos, et in totum corpus mutatum fuisse : error olim Marcionis; 4° Dominum δοχῆται solum adventasse in mundum, antiquissima et omnibus retro sæculis vulgatissima hæresis; 5° ipsam deitatem circumcissam et passam fuisse; 6° Verbum nequaquam ex Maria, sed ex sua sibi substantia, corpus efformasse; 7° qui ait Domini corpus ex Maria esse, non trinitatem, sed quaternitatem admittere. Ab argumentis autem adversum pugnantibus referendis abstinemus, quoniam hosce errores dilucide et naviter Athanasius propulsat in *Epistola ad Epictetum*, et in elegantissimis contra Apollinarium libris. Ipse autem Apollinarius, supersilte Athanasio, ejus captandæ amicitiae gratia, catholicam fidem ementebatur; ita ut etiam Athanasius, fraude veteratoris deceptus, Timotheum ejus discipulum Damaso papæ commendaret, teste Facundo Hermianensi, cujus hæc verba sunt (c) : Nam et si legere alia dignentur qui legenda conscribunt, invenient etiam Timotheum Apollinaris discipulum, a beato Athanasio per ignorantiam, temporibus beati Damasi, sedi apostolicæ velut orthodoxum commendatum : atque ab ipso papa Damaso sine cohibentia hæresis simpliciter esse susceptum. Verum si fragmentum illud in *Matherum* jam primò publicatum pag. 1006 (ubi ad hæc Scripturæ verba, *Surgens accipe puerum*, dicitur his argui Apollinarium qui dixit animam intelligentiæ capacem non inesse Christo), Athanasii verè sit, sub finem vitæ ejus conscriptum fuerit, ac recte arguerit Athanasium sub extremum vitæ Apollinaris impietatem effuisse; nisi forte dicatur eum, qui hæc in *Matherum* expositiones ex variis ejus operibus consarcinavit, nomen Apollinaris suo Marte adjecisse.

(c) Lib. VII.

VI.

De disciplina Ecclesiae Athanasii aeo, ex ejus scriptis συνοδικῶς.

1. Grandis otii res esset, quarti saeculi disciplinam ecclesiasticam, tot controversiis implicatam, minutatim ac pro rerum singularum dignitate commemorare: neque tamen horreret animus ah hujusmodi studio et labore, si aliquae venirent feriae. Verum in praesenti, pro instituti mei ratione, id mihi negotii credo solum dari, ut quae de consuetudine Ecclesiae Athanasius vel pluribus agit, vel tangit obiter, recenseam accurate, iis plerumque additis, quae scitu opus sunt ad Athanasii locorum intelligentiam.

2. *Sacrorum celebratio* (p. 100, 264, 88, 117, 298). — Mos erat illo aeo in secretiore aliqua ecclesiae parte sacra facere, qui locus *ταπεινόν* sive *sacrarium* dicitur. Significabatur item eo nomine coetus ministrorum altaris. Exempla vide in *Onomastico*. Altare autem seu mensa, utroque enim nomine notatur, aut lignea erat, aut lapidea, ut innuere Athanasius videtur cum ait: *Εἴτα ὡς τὸ ὄλον τῆς ἐντολῆς πληροῦντες, τοῦτο γὰρ ἦν τὸ σπουδαζόμενον, τοῦτο καὶ κόμης καὶ καθολικὸς παρήγγελον ἀρπάσαντες τὰ συμφέλα, καὶ τὸν θρόνον, καὶ τὴν τράπεζαν, ξύλινη γὰρ ἦν, καὶ τὰ βῆλα τῆς ἐκκλησίας, τὰ τε ἄλλα ὅσα ἔδυνήθησαν ἐξενέγκαντες ἔκασταν.* Id est: *Hinc quo penitus mandatum, exsequerentur* (hoc namque illis cordi erat, hoc item comes catholicusque, praecipiebant), *subsellia, thronum, mensam, nam lignea erat, vela ecclesiae, ac cetera quae potuere, direpta et asportata combusserunt.* Ubi illa exceptione, nam lignea erat, indicat ex alia materia nonnunquam extrui altaria, scilicet ex lapide. Ligneum altare memorat item Optatus Milevitanus (a) ubi ait: *Quis fidelium nescit, in peragendis mysteriis ipsa ligna linteamine cooperiri? Inter ipsa sacramenta velamen potuit tangi, non lignum. Aut si tactu possit penetrare velamen, ergo penetrantur et ligna. Si penetrari possunt ligna, penetratur et terra. Si a vobis lignum raditur, et terra quae subter est fodiatur. Altam facite acrobem, dum pro vestro arbitrio quaeritis puritatem. Sed observate ne veniat in inferos, et illic inveniatis Core, Dathan et Abiron schismaticos, magistros scilicet vestros. Ergo et fregisse vos et rasisse constat altaria. Quid est quod in hac re vester quasi languere visus est furor? Videmus enim vos postea mutasse consilium, et altaria a vobis jam non frangi, sed radi tantummodo aut removeri. Unde propalam sit, illa tempestate usu receptum fuisse ut altaria lignea essent, non omnia quidem, sed lapidea quoque alia deprehenderentur, ut Athanasii exceptione exploratum videtur, et ut diserte ait Chrysostomus hom. 20 in II ad Corinthios.*

3. *Synaxis* (p. 105, 156, 116). *Locus plebi deputatus in ecclesia* (p. 105, 312). *Thronus episcopalis* (p. 265, 109). *Cerei et candelabra* (p. 90).

(a) Optat. lib. vi contra Parmenianum.

A — Mos item in Aegypto illa aetate fuit, ut non nisi Dominico die sacra adirentur: qui sacerorum usus *σάβας* Graece vocabatur, varia exinde nomina consecutus. Non licitum catechumenis, multoque minus gentilibus et Judaeis erat, oblationi aut sacris rebus interesse. Sacrum calicem populi episcopi propinabant, ministrantibus, ut vero simile est, diaconis. Erant populares omnes, excepto clericorum coetu, sacrarii aditu interclusi. Intra sacrarii ambitum suggestus ligneus erat, *θρόνος* dicitur, editior, quo prospectus episcopo ad plebem esset; atque, ut videtur, proxime populares positi, ut hinc clerus, inde populus episcopi conspectibus pateret. Ut episcopale munus decebat, erat thronus tapetibus velaminibusque circumquaque exornatus, *ἐπισκοπικὸς ἐστολισμένος* et quidem, ut ex Athanasii verbis augurari licet, muro defixus, quo firmitus consisteret. Erat ecclesia velis aut ad ornatum, aut ad usum quemlibet instructa, itemque subsellis atque cancellis ad populi commodum. Cerei et candelabra haud semel memorantur; et quidem, ut videtur, ad rem sacram deputata, nec nisi cum honore tractari solita. Hinc queritur Athanasius, candelabra ecclesiae ad parietem reclinata fuisse, ac si rei sacrae violatae Arianos accusaret. Quem usum cerebrum ad rem sacram in Occidente suo aeo fuisse negat Hieronymus (b), conceditque tamen in Oriente admissum fuisse. Frequenti ac vulgato usu, cum motus instaret, aut incursionis formidine populi agitantur, oleum, vinum, facultates deportabant in ecclesias seu in perfugii ac praesidii loca.

4. *Baptisterium* (p. 90). *Fidei confessio in baptismo* (p. 92). — Baptisterium in ecclesia erat, muro aut saltem septo ligneo clausum. Nam queritur Athanasius, Judaeos in baptisterium dum confligaret ingressos. Qui sacro baptismate ungebantur, hanc perbrevev seu fidei formulam recitabant: *Credo in Deum Patrem omnipotentem, et in Jesum Christum Filium ejus unigenitum, et in Spiritum sanctum.* In extremo vitae baptismus quamplurimis conferebatur, in quam consuetudinem acerrime invehitur Augustinus. Erant tamen qui ad obitum usque rem non extraherent, ut in loco superius allato videre est et in *Vita Athanasii*.

5. *Delectus episcopi* (p. 88, 102, 117, 207, 210, 281). — Mos erat, ut episcopus deligeretur a populo et a clero: et quidem ex coetu cleri ejusdem civitatis, in eaque baptizatus, educatus, populi notus, ipsisque acclamantibus. Quae in re tamen non una consuetudo, non mos ubique idem. Jam enim eo tempore homines erant honoris quam officii cupidiore, qui in episcopatus involarent, vi, pecunia, gratia et patrocinio. Et frequens illa tempestate fuit, homines videre, qui de ambitu postulabantur, in synodis. Nec impune erant qui non trita via gradus ecclesiasticos adirent. Exteriore quadam nota episcopi, etiam cum decumberent ac somnum caperent.

(b) In lib. contra Vigilantium.

rent, dignoscantur; sed quæ illa nota esset ignoratur. Tres episcopi, recepto et vulgato more, ordinabant eum qui a populis allectus esset. Verum instanti hæreticorum formidine, cum non liberi aditus essent ad eam civitatem, unus poterat officio tali defungi, ut exemplo Siderii animadvertere est ad annum 371. Nefas erat episcopum, nisi suprema necessitas urgeret, episcopatum deserere: Cum Scripturas legeris, ait pulchre Athanasius Constantium alloquens, nosti quantum illud sit criminis, episcopum Ecclesiam deserere suam, Deique ovilia non curare. Pastorum enim absentia gregis invadendi occasionem lupis præbet. Et cætera quæ bene multa adjicit ille.

6. *Res nefaria episcopatum emere* (p. 309).— Pro nefario et execrando habebatur, episcopalem dignitatem pactione pecunie nancisci. Malum Athanasii ævo totam pervaserat Ægyptum, Meletianis, corruptissimis viris, venales ecclesiasticas dignitates proponentibus. Neque curabant impii homines an catechumenus esset, an gentilis, qui tale munus postulatum accedebat, aurum modo daret; nam

Quid faciant leges, ubi sola pecunia regnat?

Ideo autem viri ne quidem Christiani, ac nulla mentis ingeniique dote commendati, dignitatum ecclesiasticarum cupidine flagrabant, quia immunes clerici, multoque magis episcopi, erant a publicis operibus ac vectigalibus: atque ut conficere licet, pinguiore fundi et majores opes erant Orientalibus episcopis attributæ quam Occidentalibus; nam horum plerique laborabant inopia rei familiaris, ut vix ad vulgarem plebelumque usum necessaria suppetere (p. 579).

7. *Communitio episcopatum illicita* (p. 102, 114, 131).— Non licitum episcopis erat ad aliam, maximeque ad ampliorem civitatem transire. Qui id ageret, priorem etiam quam occupabat Ecclesiam amittebat, ἀκυρώσας αὐτὴν, utriusque scilicet ecclesiastico jure jacturam faciebat: ac perinde atque mæchus, qui alienæ uxori, despecta sua, cupiditatis oculos adjiceret, abdicabatur. Lex tamen impune ab Eusebio violata est.

8. *Perlustratio locorum per episcopos* (p. 108, 151, 147, 121).— Episcopus comitante clero, suæ ditionis loca, ordinis ac veræ fidei servandæ causa, frequens lustrabat. Imo legimus in *Vita Pachomii*, Athanasium, utpote Ægypti totius metropolitanum, initio episcopatus sui Thebaidem perlustrasse, ut infirmos in vera fide atque vacillantes recrearet, atque ad meliorem applicaret partem. Non licebat episcopis citra sententiam metropolitani sui decretum ullum edere, quod vel episcopos, vel rem communem spectaret. Ait Julius papa, id esse moris, ut ne de causis quibusdam (quas majores vocamus) inconsulto Romano pontifice judicetur. Hæc ejus verba sunt querentis de Athanasii abdicatione: Ἦ ἀγνοεῖται ὅτι τοῦτο ἔθος ἦν, πρότερον γράφεσθαι ἡμῖν, καὶ οὕτως ἐνθεν ἐπιλέγεσθαι τὰ δίκαια; id est: An ignoratis eam fuisse consuetudinem, ut primum nobis scribatur, ac deinde

A quod justum est decernatur? Et sane hujusce moris luculentum videmus exemplum ex tertio sæculo peti- tum: ubi Dionysius Alexandrinus, cum cujusdam epistolæ causa in suspitionem minus sanæ doctrinæ vocaretur, ad Dionysium Romanum ab Alexandrinis fratribus delatus est.

9. *Archiepiscopi nomen* (p. 148).— Archiepiscopi nomen in *Breviario Meletii* primum reperimus usurpatum. Post enumeratos enim alios aliarum civitatum episcopos, quos ausu temerario et insolenti, invitoque metropolitano, ordinarat ipse, de Joanne hæc Meletius ait: Ἐν Μέμφι Ἰωάννης καλεσθεὶς παρὰ τοῦ βασιλέως εἶναι μετὰ τοῦ ἀρχιεπισκόπου, id est: *Memphi, Joannes jussus ab imperatore ut esset* (sive *maneret*) *cum archiepiscopo*. Dixi in notis ad eum locum, Joannem juberi cum Meletio, qui archiepiscopi nomen aut jure obtinebat aut usurpabat, consistere atque una manere. At vidi secundum hæc emunctissimæ naris hominem, qui his de causis isthæc ad Alexandrum Alexandriæ archiepiscopum, cui *Breviarium* suum tradidit Meletius, spectare existimat, quia scilicet archiepiscopi nomen ad Alexandrinum quam ad Lycopolitanum præsulem potius pertinet. Idem cum Meletius prima persona loquens *Breviarium* ordiatur hoc pacto, Ἐγὼ Μελέτιος ἐν Αὐχῶ, hic dicturus erat, ὁ καλεσθεὶς εἶναι μετ' ἐμοῦ, non, μετὰ τοῦ ἀρχιεπισκόπου, si quidem hæc verba Meletii essent; sin glossema sit Athanasii, nunquam Athanasius Meletium vocaturus erat archiepiscopum. Ad hæc, verisimilius est Joannem petulantem virum, turbulentumque auctorem, jussum fuisse manere cum Alexandro, ubi nullus motuum locus, nulla turbandi via fuisset, quam apud Meletium, turbulentum et ipsum procacemque hominem. Verum isthæc, ut erudite observata sunt, non tanti mihi videntur esse, ut animum alio conferre suadeant. Nam archiepiscopi nomen quod spectat, ne semel quidem vel in Alexandri epistolis, vel in operibus Athanasii in usu reperimus: quo conjectura nascitur hæc verba esse Meletii qui totum *Breviarium* descripsit; nec antequam hæc proferantur, loquendi finem fecisse videtur. Quid quod certum est Meletium archiepiscopi nomen usurpasse? Epiphanius enim, qui suam de Meletianis historiam ab aliquo illius sectæ homine hausisse videtur, ita scilicet laudibus celebrat vel petulantissimos Meletianorum, Meletium ipsum ita exornat, ὁ δευτερεύων τῷ Πέτρῳ κατὰ τὴν ἀρχιεπισκοπὴν, hoc est, qui secundas post Petrum in archiepiscopatu obtinebat. Et alio loco: Μελέτιος ὁ τῆς Αἰγύπτου ἀπὸ Θεβαίδος δοκῶν εἶναι καὶ αὐτὸς ἀρχιεπίσκοπος. Meletius qui in Thebaidæ Ægypti regione archiepiscopus et ipse erat. Nam vox δοκῶν, uti observamus in *Onomastico*, frequentissime nihil minuit affirmationem. Quamobrem cum exploratum sit Meletium sibi archiepiscopi nomen arrogasse, et nusquam Alexander aut Athanasius illud memoraverim, aut sibi attribuerim, annon potius hic vox ἀρχιεπίσκοπος videatur esse Meletii, qui superius

ad hanc usque vocem verba fecit, quam Athanasii? Quod autem Meletius in prima persona loquatur initio *Breviarii*, hic vero in tertia, quid hac ἐναλλαγῇ frequentius, et quot vel ex Athanasii scriptis afferri possent consimilia exempla? Unum esto satis. In *Historia Arianorum ad monachos* (p. 281) hæc ille: Εἶτα μετὰ μῆνός σου δέξα τελευτήσαντος Γρηγορίου, μεταπέμπεται καὶ Ἀθανάσιον μετὰ πάσης τιμῆς, οὐχ ἅπαξ, οὐδὲ δεύτερον, ἀλλὰ καὶ τρίτον γράφας αὐτῷ μὲν φιλικὰ, δι' ὧν θαρβεῖν καὶ ἔλθεῖν προέτρεπε· πέμπται τε πρεσβύτερον καὶ διάκονον, ἵν' εἴ: μᾶλλον θαρρῶν ἐπανέλθοι, ἐνομίζε γὰρ διὰ τὸν φόβον τῶν πρότερον γανομένων ὀλιγωρεῖν με περὶ τὴν ἐπάνοδον. Γράφει δὲ τῷ ἀδελφῷ ἐκυτοῦ Κώνσταντι, ἵνα καὶ αὐτὸς ἐπανέλθειν με προτρέψῃται. Διεδοκίμαστο γὰρ ἐνταυτὸν ὅλον ἐκδέχεσθαι τὸν Ἀθανάσιον. Id est: *Hinc post decem circiter menses, defuncto Gregorio, Athanasium cum summo honore acciruit, cui non unam, aut binas, sed ternas misit litteras amicitiae plenas, quibus hortabatur illum ut cum fiducia accederet. Misit quoque presbyterum diaconumque, ut majore animi securitate rediret: ratus me, ob ante gestarum rerum formidinem ægre reversurum. Scripsit etiam fratri suo Constanti, ut me et ille ad remigrandum cohortaretur. Affirmabat enim se anno integro Athanasium expectavisse. Hic vides paucarum linearum spatium a tertia ad primam, a prima rursum ad tertiam personam regressum dari. Ad hæc autem, si Athanasius hæc glossematis more adiecisset, cum ignorantibus, multo post datum Breviarium annorum spatium, scriberet, non videtur ita perplexe locuturus fuisse. Contra Meletium, absoluta Nicæna synodo, mox *Breviarium* dedit, et de re manifestissima loquens paucis rem tetigit. His comprobatis, vix crediderim hic vocem ἀρχιεπίσκοπος intelligi de Alexandro, sed de Meletio putarim. Idque suadere videtur historia hujusce temporis: nam tribus post Nicænam synodum mensibus Joannes ab ipso Meletio orator ad imperatorem missus est. At si jussisset Constantinus Joannem proxime Alexandrum Alexandriæ consistere, an legatum a Meletio æquo animo excepisset? Annon potius existimes Meletium imperatori legatum talem misisse, qui jussu ipsius penes se degeret? Utra conjectura melior lectori erudito æstimandum relinquitur.*

10. *Frumenti largitio* (p. 109). — Frumentum a Constantino primum in usum viduarum egenorumque erogatum, ab episcopo tribui solebat, qui clericis hac in re administris utebatur.

11. *Memoria episcoporum*. — Mos erat defunctorum episcoporum, qui cum laude vitam egerant, nomina in album reponere.

12. *Clericorum officia* (p. 13, 300, 301). — Clericorum, scilicet presbyterorum, diaconorum et subdiaconorum officia hæc erant: ægros invisere, eos qui in extremo positi necdum baptizati essent sacro lavacro tingere, quod ad presbyterosne solos pertineret, altum silentium. Clerici item erant, qui

A egenis et viduis in assignato loco, et quidem intra ecclesiæ septum, sedentibus victum erogarent.

13. *Forenses judices* (p. 124, 137, 141). — Forenses judices arcebantur a causis ecclesiasticis, quæ tamen consuetudo, cum magno res in motu essent, sæpe violata fuit. Presbyteri ac clerici, multoque magis episcopi, gaudebant ἀλειτουργία, id est immunitate a publicis operibus. Clerici in sacerdotum officio stichariis lineis utebantur, quod vestis sacræ genus pluribus describitur in *Euchologio* Goari.

14. *Pervigilia* (p. 103, 311). — Ab ipsis primordiis more receptum erat pervigilia celebrare, quæ παννυχίδας vocabant. Nocte scilicet cum magnam solemnitatem, tum Dominicam in qua synaxis habenda erat, præcedente, in ecclesias confluere, pernoctabantque, orationibus et psalmis vacantes. Episcopus in throno sedebat: jussu ejus diaconus psalmum incipiebat ad medium usque versus: tum populi diacono respondebant, atque extrema versuum prosequebantur. Inter cantica Ecclesiæ, principem obtinebat locum ἡ δοξολογία, scilicet hic versus, Ἄγιος, ἄγιος, ἄγιος, Sanctus, sanctus, sanctus (p. 86), cui etiam τρισάγιον nomen fuit. Doxologia vero Hierosolymitana hæc verba complectebatur: Ὁ Κύριε, σῶσον δὴ, Ὁ Κύριε, εὐλόησον δὴ, ἡλόγημένος ὁ ἐρχόμενος ἐν ὀνόματι Κυρίου. O Domine, salutem da, o Domine, bene prosperare, benedictus qui venit in nomine Domini. Mos erat inter orandum manus extendere (p. 241).

C 15. *Cœmeteria* (p. 581, 689). — Cœmeteria loca sacra erant, in quibus Catholicorum tantum corpora humare licitum erat. Consuetudo a priscis usque idolorum temporibus, condiendi corpora defunctorum, atque in lectis reclinandi, adhuc obtinebat apud Christianos Ægyptios. Quem morem acerbissime insectabatur sanctus Antonius, monachorum pater, et curabat apud episcopos, ut subditos suos a simili ritu deterrent.

16. *Signum crucis* (p. 2, 642). — Signum crucis passim usu veniebat apud Christianos, eoque sancti viri ad mirabilia patranda demonesque fugandos utebantur. Vis illius non semel memoratur celebraturque.

D 17. *Synodorum ritus* (p. 103, 110, et in *Vita Athanasii*). — Synodi pro veris ac legitimis non habebantur, si episcoporum maxima pars ejus qui reus agebatur inimici essent; si depositi, vel idololatriæ crimini obnoxii; si vis quædam sæcularis conventum moderaretur. In templis celebrari solebant: quamobrem haud immerito carpuntur Ursacius et Valens, qui in Augusti palatium synodum Mediolanensem ex ecclesia transtulerunt. Officium diaconorum erat eos in synodum intronizzare, quorum causa agebatur. Synodorum cogendarum hæc causæ erant: hæresis oborta, grandis quædam de ecclesiastica disciplina controversia, qualis fuit illa de Paschate in synodo Nicæna; ingens cujuspiam episcopi flagitium; encænien templi recens ex-

elitati celebranda. In synodis vulgo edebantur fidei formulæ (p. 157, 586). Experientia quarti maxime sæculi compertum fuit, synodorum nimiam frequentiam plus ad perniciem quam ad commodum Ecclesiæ contulisse. In fidei formulis non temporis nota præmitti solebat, non imperatoris consulumve nomina. Quapropter cum Valens, Ursacius alique præsules, quotidiano aulæ Cæsareæ usu ad nimiam assentationem erudit, Constantii nomen, cum odiosa æterni nuncupatione, fidei formulæ præfixissent, in crimen ea de causa haud abs re vocantur ab Athanasio (p. 619). Qui episcopi synodo interesse non poterant presbyteros aut diaconos mittebant actum quæ agenda oporteret: aliqui etiam monachos.

18. Synodo reorum exsilium aut eadem decernere curareque non licitum erat (p. 103). Nicæna synodus concessit (p. 112), ut acta prioris synodi in subsequenti expendere, ut caute priores definirent, quæ post examini subiectum iri noverant. Signum communionis erat, alicui litteras mittere, missasque ab eo recipere: quare in synodo Sardicensi prohibetur litterarum usus cum hæreticis. Precari cum hæreticis vetitum erat: et si quis id facinoris admitteret, cum illo pariter precum usus interdictus erat. Lapsi in hæresim hac lege recipiebantur, ut si qui impietatis auctores patronive fuissent, iis venia quidem, non locus tamen restitueretur aut gradus pristinus in clero; iis vero qui vi aut necessitate compulsi ad hæreticos descivissent, et venia respicientibus daretur et locus pristinus. Eunuchos vetabat lex ad ecclesiasticum prorsus consilium admitti (p. 93, 110, 772, 768, 769, 290).

19. Tria videmus isto ævo per quidem mira atque insolentia. Epistolam Alexandri (p. 313) sic inscriptam: *Alexander presbyteris diaconisque Alexandriæ et Marociæ, præsens presentibus, dilectis in Domino fratribus, salutem*: datam scilicet illis qui præsentibus aderant. Litteras Alexandrinæ synodi, anno 362 missas (p. 619) ab Eusebio et Asterio cum aliis ea in synodo tum versantibus, ad seipsos ad Antiochenam synodum properantes, hac forma: *Athanasius, Eusebius, Asterius.... Luciferus, Eusebio, Asterio*, etc. Denique morem Ægyptiorum præsulum subscribendi pro absentibus, si quando synodum celebrarent (p. 718).

20. *Exsules, martyres* (p. 261). — Quotquot tyrannorum Christianæ religionis furorem declinantes, profugi interirent, martyrum loco habebantur.

21. *Monachi* (p. 634). — Monachi perpauci in Ægypto, ac pene ignoti fuerant, ad initium usque quarti sæculi. Eo namque tempore Antonius innumeros exemplo suo ad eam vitæ rationem deduxit. Pachomius item in extremis Thebaidos partibus cœnobita excitavit quamplurima, ac numerosa cœnobarum sodalitia. Ammonius etiam in Nitria monasteria exstruxit frequentissima, sed paucorum singula monachorum. Ex Ægypto Romam demi-

A grare cœpit insitutum huiusmodi anno 341, cum Athanasius eo profectus, Ammonium et Isidorum monachos virtutis eximie, viæ sibi cōmiles ascevit (a). Quorum prior tanta erat humanarum rerum incuria; ut, etsi Romæ amplitudo omnes vel longe terrarum sitos homines ad sui spectaculum evocaret, ille tamen amphitheatra, plateas et opera publica, Romæ degens, ne conspectum quidem ire vellet. Is ipse Ammonius est, qui postea ad episcopatum evocatus, abscissa sibi aure, ad eam dignitatem mutilatione corporis sibi aditum præclausit. Hinc vero colligas, ejusmodi vitium corporeum impedimento fuisse, ne quis episcopus constitueretur. Isidorus autem non minore virtutis fama et fluxarum rerum abdicatione florebat. Tum cœpit monasticus ordo in Occidente frequentari, ita ut paucis post annis monasteria permulta ubique locorum excitarentur, quorum frequentiam memorare videtur Athanasius sub initium *Vitæ Antonii*. Permultos circa medium quarti sæculi cum Alexandriæ, tum in locis circum positis fuisse monachos palam videtur esse: nam in tumultibus per Arianos excitis monachi semper aspere accepti feruntur. Tanta erat virtutis monachorum fama, ut honoris causa episcopi interdum ipsis in sacrario cum clericis locum darent. Ait enim Athanasius (p. 263), monachos et clericos, qui secum intus aderant quando Syrius cum exercitu ecclesiam circumsegit, in thronum ubi sedebat ipse conscendisse, atque vi extractum inde ferro inimicorum proripuisse. Ex monachorum numero permulti in episcopos electi Athanasii ævo, tali munere cum laude perfuncti sunt (p. 210). Quorum unus Serapion erat, is ipse fortasse, quicum Athanasius conjunctissime vixit, videlicet Thmuitanus. Monachi omnes ascetæ vocabantur: sed an ascetæ omnes monachi tum essent, incertum. Opinor sane multos fuisse, qui Antonium ἀσκησις, sive exercitationis causa adirent, qui exinde tamen vitam monachicam non inibant. Talisque fuisse videtur Athanasius, asceta scilicet nec modico tempore cum Antonio versatus, qui tamen nusquam monachus fuisse memoratur (p. 102, 663).

22. *Cœtus virginum* (p. 634, 90, et in *Vita Antonii*). — Ab ipso tertio sæculo cœtus erant virginum, quæ in corporis integritate consenescebant. In earum numero versabatur soror B. Antonii, quem demum in præfectam cœnobio electa fuit. Erant item aliæ virgines per urbes et pagos, quæ a tenera juventute voto virginis suam Deo offerebant. Virgines porro maforte, sive παρφορῶν, aut velo operiebantur: et grandis injuriæ loco habebatur, si quis virginum capita nudaret.

VII.

Varia explicantur.

1. Ad pag. 111 de Danio pauca tetigimus; et quia vulgaris opinio nostræ penitus adversatur, res est pluribus et accuratius explananda. Julius, litteris

(a) In *Vita Athanasii* ad hunc annum.

Orientalium provocatus, qui synodum ad Athanasii causam expendendam postulabant, eosdem Romam ad synodum ibidem celebrandam evocat. Superbe illi Romanum iter detrectant, atque inter alias querelas, hanc futilem afferunt, Julium scilicet Eusebio soli, factiosorum antesignano, litteras suas nuncupasse. Litteras ille denuo mittit hac inscriptione: *Julius Danio, Flacillo, Narcisso, Eusebio, Mari, Macedonio, Theodoro*, etc. Queritur quis iste Danius fuerit. Et primo manifestum est ab amanuensis vitiatum fuisse nomen, ac varie in manuscriptis exstare. Nannius enim legisse videtur διακόνου, vertit quippe *diacono*. Putant ferme recentiores omnes cum Baronio esse Dianæum Cæsareæ Cappadociæ episcopum. Et sane ait Sozomenus lib. III, c. 5, Dianæum Cæsareæ adfuisse synodo Antiochenæ, quæ anno 341 habita est. Nuncupatur autem ille, cum a Sozomeno, tum a Basilio in epistola ad Bosporianum episcopum, Διάκονος, *Dianæus*. Nos autem arbitramur esse Diognium, sive Theognium Nicænum inter factiosos insignem et passim memoratum, qui prior semper recensetur in legatione Mareotica, ubi sex erant legati, Diognius, Maris, Macedonius, Theodorus, Ursacius et Valens. Quod autem Theognius ille *Diognius* etiam vocaretur, planum est. Sic p. 196, ubi memorantur legati Mareotici, legitur: *Diognios, Διόγνιος, Maris*, etc. Similiterque p. 149, Διόγνιος, Μάρτις, etc. Et p. 129 Regius codex, quem solum in eam *Apologiam* legimus, habet, διάκονος Διόγνιου, *diaconi Diognii*, ut exinde conspicuum sit promiscue Theognium ac Diognium dici. Certe Hilarius col. 1284 *Diognium* ait, Theognium scilicet indicans. Cum igitur Julius septem Arianorum primipilares hic commemoret, puto hunc Danium corrupte positum fuisse pro Diognio. Nemo eat inficias, hic Julium inter multos episcopos, eos consilio non casu enumerare, qui inter Eusebianos antesignani erant. Quamobrem æque mirum esset inter illos recenseri, ac primas tenere Dianæum Cæsariensem, qui nusquam inter Eusebianos, vel ab Athanasio, vel ab aliis memoratur; atque prætermitti Diognium vel Theognium Nicænum, qui tum in vivis erat et rem strenue gerebat contra Athanasium, facileque secundas post Eusebium hoc in negotio tenebat. Fuitque Eusebio superstes, imo etiam post mortem Eusebii, ejusdem sectæ strenuus vindex. Nam is est qui Macedonium tunc Arianum, postea Pneumatomachorum ducem, episcopum Constantinopolitanum, in Eusebii defuncti locum, ordinavit. Tam proclivi errato Danius ex διακόνου, quam ex Διάκονου, effici potest. Quid causæ igitur fuerit, quod Dianæum hic, Eusebianis peregrinum, potius substituamus quam Diognium, in quæ omnes conjecturæ quadrant. Ad hæc Patres Sardicensis in epistola synodali sic habent apud Hilarium col. 1284, num. 2: *Olim quidem scribentibus Eusebio, Mario, Theodoro, Diognito, Ursacio et Valente, Julio consacerdoti nostro Romanæ Ecclesiæ episcopo adversus prædictos*

A coepiscopos nostros (dicimus autem Athanasium et Marcellum), ut ascripserunt ex aliis locis episcopi nostri, quæ autem ab Eusebio facta sunt, nihil aliud quam falsitatis et mendacii fuisse plena. Nam etsi ex eo quo vocati sunt a Julio episcopo charissimo fratre nostro, claruit noluisse eos venire ex ipsis litteris, quibus eorum mendacia detecta sunt. Venissent enim, si habuissent fiduciam, etc. His omnino consonat Theodoretus, qui eandem synodi Sardicensis epistolam affert libro II, cap. 8. Athanasius autem, qui eandem affert p. 127, solum Eusebii nomen habet, quia brevitalis causa nomina propria rescare solet, ut videre est hic et alibi. Ex superioribus autem patet, litteras Julii superius memoratas Diognium etiam spectare ut et alios Eusebianos: queritur enim eos noluisse Romam ad synodum accedere, quod perinde Theognio competit atque aliis. Re sic liquido enarrata, erudito lectori judicium permittimus.

2. Pag. 112, scholiastes quidam ad marginem Regii codicis 2284, in hæc verba: *Διὰ τοῦτο καὶ οἱ ἐν τῇ κατὰ Νίκαιαν μεγάλῃ συνόδῳ συνεληθότες ἐπίσκοποι, οὐκ ἀνευ Θεοῦ βουλῆσεως συνεχώρησαν ἐν ἐτέρᾳ συνόδῳ τὰ τῆς προτέρας ἐξετάζεσθαι*. Id est, *Quocirca episcopi in magna synodo Nicæna congregati, non citra Dei consilium prioris synodi acta in alia synodo disquiri permiserunt, hæc adnotavit ab annis circiter trecentis, ut ex caractere conjicere licet: Σημειώσαι ὅτι οὐκ ἀπατεῖ τὴν ἐκκλησίαν ὡς πάπας καὶ ἄλλους ἀρχιερεῖς, ἀλλ' ἀπλῶς ἀξιοῖ ἐν ἐτέρᾳ συνόδῳ τὰ τῆς προτέρας ἐξετάζεσθαι, κατὰ τὸν κανόνα τῆς ἐν Νικαίᾳ συνόδου*. Id est: *Nota eum (scilicet Julium) ejus sunt superius allata verba) non exigere appellationem, utpote papam et summum pontificem, sed simpliciter postulare, ut in alia synodo quæ a priore decreta fuerint exquirantur, juxta canonem Nicænæ synodi*. *Ἐκκλησίαν* enim dici appellationem ad summum pontificem tritum vulgatumque est.

Pag. 113. Diximus in notis, epistolam Alexandri episcopi Alexandrini ad calcem operum Athanasii cudendam fore. At secundum hæc mutata sententia, ex re magis visum est eam ante quatuor *contra Arianos orationes*, utpote quæ Arianismi initia spectet, collocare.

Pag. 119. Quam hic in notis vocamus epistolam ad solitarios, ea est quæ suo loco a nobis Athanasii vestigio hærentibus, *Historia Arianorum ad monachos* nuncupata est. Nec prætermittendum est, abs re vocatum in controversiam fuisse, utrum hoc præclarum opus Athanasii sit, an alterius qui jussu Athanasii hæc litteras mandavit. Nam quod dicunt, hic nunquam prima persona sed tertia semper loqui auctorem hujusce operis, illud, inquam, non considerate dictum est. Nam superius locum attulimus pag. xxxviii, in quo Athanasius bis in prima persona sermonem habet. Hæc ultra quam satis dicta sunt.

3. Pag. 132. In subscriptionibus Sardicensibus,

qui septuaginta octo primi recensentur ii sunt qui A ad monachos missa legitur, Παύλου ἐπισκόπου Τρι-
synodo interfuerunt, neque sunt per provincias
distributi, ut alii absentes qui post solutam syn-
odum nomen ascripsere. Palam res est ex Hilarii
subscriptionibus (a), quæ eadem ferme sunt, atque
illæ in prima classe ab Athanasio locatæ. Pauca
tamen omitta nomina sunt in subscriptionibus
Athanasii, quæ apud Hilarium leguntur; multoque
plura omittit Hilarius, quæ Athanasius enumerat.
Quæ apud Athanasium omittuntur, isthæc sunt ex
Hilario desumpta: Marcellus Ancyranus, Evagrius
a Macedonia de Heracleaneo, Julius ab Acacia [lege
Achaia], de Thebe Eptapyleos, nisi sit idem qui Ju-
lianus apud Athanasium dicitur. Miror Labbeum (b)
hoc loco restitui voluisse, Eptapoleos, cum luce
clarius sit esse Theban Ἐπτάπολον, id est, septem
portarum, aut Thebas Ἐπτάπολους, quæ ita vocan-
tur πρὸς ἀντιδιαστολήν Thebarum Ægyptiarum,
quæ ἑκατόμυλοι, sive centum portarum erant. De
Thebis Græciæ Homerus (c),

Ἡμεῖς καὶ θήβης ἔδος ἔλλομεν ἐπταπόλειο;
De Ægyptiacis vero Thebis (d),

οὐδ' ὄσα θήβας,

Αἰγυπτίας, ὅθι πλεῖστα δόμοις ἐν κτήματα
[κεῖται,

Αἰθ' ἐκατόμυλοι εἰσι.

Cochras item ab Achaia, Dionysius. Nam duo sunt
Dionysii apud Hilarium, unus apud Athanasium.
Verissimus ex iis qui synodo interfuerunt inter
Gallos recensetur ab Athanasio. Istos sex episco-
pos ab Athanasio omissos, si iungas cum 78 quos
enumeravit, erunt 84. His si addas Euphratam
Coloniensem et Olympium, qui synodo Sardicensi
interfuere, et ab Athanasio et Hilario prætermi-
tuntur, 86 reperies. Dominianus idem est qui Do-
mitianus ab Hilario dicitur, Musæus idem qui Moy-
sius Hilarii, Fortunatius idem qui Fortunatianus;
Irenæus idem videtur esse qui Lerenius Hilarii,
Ursicius idem qui Ursacius; Eutychius idem vide-
tur esse qui Euthitius, et Eutychus fortasse idem
qui Titius; nam apud Hilarium corruptiora no-
mina sunt quam apud Athanasium. Asclepius idem
qui Asclepas Gazensis.

4. Pag. 159. Paulinum sive Paulum episcopum, qui
Niteras Ursacii et Valentis ad Julium papam Atha-
nasio transmisit, esse Tiburensem aut Tiburtinum,
non Trevirensis antistitem, vix est quod ambiga-
mus. Nam omnes manuscripti et editi, hoc loco
Τιβέρων habent. Apud Photium autem ex Eulogio
I. clixiii, episcopus Tiburensis, aut Tiburtinus, sic
vocalur Ἀγαμέμνων ἐπίσκοπος Τιβέρως; et veri-
similius est Tiburtinum vicinum Romæ episcopum,
quam Trevirensis tanto itineris spatio dissitum
Niteras Julii Athanasio misisse. Paulinus autem
Trevirensis anno 319, quo datæ putantur litteræ
Ursacii et Valentis ad Julium papam, nondum inisse
episcopatum videtur. In Historia porro Arianorum

ad monachos missa legitur, Παύλου ἐπισκόπου Τρι-
βέρων, ubi Τριβέρων videtur mendose positum pro
Τιβέρων ab amanuensibus. Nam quod Paulus hic
dicatur, qui Paulinus superiore loco vocatus est,
forte amanuensium vitio contigit, imo fortasse po-
sterior lectio præstat priori. In Italia namque sacra
Paulus episcopus Tiburtinus memoratur, qui Ursi-
cium pseudopontificem consecravit anno 366. Nan-
nius vertit, episcopo Tyburis. Eodem autem loco
dele p, et lege Τιβέρων.

5. Pag. 157. Augustaliana, hoc nomen diximus
ex Augustalibus profectum. At licet vox Augustalis
antehac plerumque usurpata reperiat, non legi-
mus tamen prefectos Ægypti ante annum 351, quo
hæc Apologia scripta est, Augustales sine addito
B vocatos. Quare in incerto res versatur.

6. Pag. 288 dicitur Roma esse metropolis Roma-
niæ, τῆς Ῥωμανίας, ubi Nannius vertit, metropolis
Romanæ ditionis. Eademque sententia vox isthæc
bis usurpatur ab Epiphanio, scilicet hæresi lxxvi et
hæresi lxxix.

7. Pag. 318. Præter allata in Monito ad Episto-
lam ad monachos, quibus defenditur diversum illud
opus esse a quatuor Orationibus contra Arianos,
alia suppetunt gravissimæ rationes quæ idipsum
suadeant. Nam illud ad monachos missum opus
vetat Athanasius cuiquam exhiberi: hæc autem qua-
tuor orationes, ut cuique legenti palam erit, ita
concinnatæ sunt, ut publicis controversiis desti-
natæ haud dubie fuerint. Ac secunda adornata fuit
ad ea consulanda, quæ adversus primam Ariani
obtenebant. Tertia similiter est secundæ defen-
sio. Et sane non publicæ modo fuere; verum etiam,
ut ex ordiendi ratione conspiciunt, diversis tempo-
ribus, ut res et usus postulabat, adornatæ; ita ut
altera alterius occasio fuerit.

Pag. 652. Ex quo Antonii Vita edita fuit, in
codices Latinos varios incidi, in quibus legitur,
non paululum temporis cum eo feci. Hæc porro Eva-
grii versio tametsi libera admodum, et sententias
modo resecat, modo adauget, hoc in loco κατὰ
πῶσα consecratur. Unde magis magisque adau-
getur animus mihi, ut eam lectionem germanam
existimem.

8. In Monito ad Vitam Antonii omisimus præ-
clarum Justiniani imperatoris locum ex tractatu
adversus Origenis errores, qui sic habet: Εἶπε δὲ
καὶ ὁ ἐν ἁγίοις Ἀθανάσιος ἐπίσκοπος καὶ αὐτὸς
Ἀλεξανδρείας γενόμενος ἐν τῷ λόγῳ τῷ εἰς τὸν
βίον τοῦ μακαρίου Ἀρταρίου ταῦτα· « Πῶς δὲ
χλευάζειν ἡμᾶς τολμάτε λέγοντας τὸν Χριστὸν ἀν-
θρώπων πεφανερῶσθαι· ὅπου γε ἡμεῖς ἐκ τοῦ νοῦ
τὴν ψυχὴν ὀρίζοντες, φάσκετε πεπλανῆσθαι αὐτὴν
καὶ πεπτωκέναι ἀπὸ τῆς ἀψίδος τοῦ οὐρανοῦ εἰς
σῶμα; » Id est: Dixit autem sanctus Athanasius, qui
et ipse episcopus Alexandriæ fuit, in libro De Vita
beati Antonii: « Qui autem nos irridere aude-

(a) Hilar., col. 1292.

(b) Tom. II, concil. Sardic.

(c) Iliad. Δ.

(d) Iliad. Θ.

tis, quia dicimus Christum hominem apparuisse; quando vos ex mente animam esse desinientes, dicitis eam errasse, et ex cœli fornice in corpus delapsam esse?

9. Quanquam res est fortasse parvi momenti, ne pigeat hic adnotare, vocem *Δαβὶδ* ita cum β in prius editis haberi, quos etiam secuti sumus. Verum comperimus exinde *Δαυὶδ* vulgo a Græcis scribi: quod tamen raro animadverti potest, quia semper in codicibus *Δδ* brevitatis causa scribitur. Semel *Δαυττὶδς*, *Davidice*, scriptum reperimus. Et in codice Regio 211, ubi minio vita Davidis depingitur in tabellis sub initium adornatis, *Δαυὶδ* semper cum v scribitur.

10. Restat ut erudito lectori, quorum codicibus et opera usi simus significemus, et in grati animi obsequium, quid et quantum officii a singulis acceperimus litteratis omnibus qui in partem beneficii veniunt, palam faciamus. Præit autem hoc in munere bibliotheca illa vere Regia Ludovici Magni, omnium per orbem amplissima, unde ad arbitrium nobis codices omnis generis suppeditati sunt humanitate clar. viri abbatis De Louvois, bibliothecarii regii, cujus prolixam in nos voluntatem et in fovendis studiis nostris propositum passim experti sumus. Officia item nobis certatim impenderunt, qui secundum illum eam bibliothecam curant viri eruditissimi Clementius et Boivinius, toto orbe litterario notissimi. Haud minores suppetiæ accessere ex bibliotheca faustæ memoriæ viri clar. Joannis Bapt. Colberti, regii ministri, qui in usum et commodum litterarum, ingentem codicum vim ex remotissimis terræ partibus advectam accumulavit. Horum nobis ad nutum copiam fecit vir eruditissimus ac multis nominibus nobis conjunctissimus Stephanus Baluzius, quem ignorat nemo qui litteras norit. Hic non codicibus modo, verum et consiliis semper adfuit rogantibus, sicuti res postulavit. Grandi nobis auxilio fuit Seguerianæ bibliothecæ codex, illustrissimi ac nobilissimi episcopi Metensis, qui tum abbas Coislinius audiebat, opera et consilio nobis concrediti. Qui codex quanti nobis usus fuerit, advertet passim eruditus lector. Cæteros longum esset commemorare, quorum vel opera vel codicibus usi sumus, clar. viros Renandotium, Toynardum, Desmarezium, RR. PP. Jesuitas collegii

A Ludovici Magni, aliosque passim memoratos in *Monitiis* nostris.

Roma lectiones permultas, fragmenta, opuscula ex codicibus Vaticanis aliisque exscripta nobis transmisit dominus Claudius Stephanotius, procurator generalis congregationis nostræ, opera usus et manu ut plurimum Joannis Guillotii, sodalis sui, qui haud ita pridem obiit. In Anglia vero juvenis studiis nostris intentus semper fuit vir præclarus et eruditione conspicuus Jacobus Millius, principalis collegii S. Edmundi Oxoniensis, ut variis in locis observare quisque poterit: nec non quid collatum nobis fuerit a clar. viris Grodecio, Muratorio aliisque.

B Nec prætermittendi silentio sunt domestici, qui nobis harumce lucubrationum auctores et consuasores fuere, quos memorando vix a lacrymis temperamus, scilicet D. Claudius Martinus ὁ μακαρίτης, vir pietate et religione insignis, litteratorum in sodalio nostro patronus, quem patris loco venerabamur omnes. Is anno præterito cœlitibus, ut speramus, ascriptus fuit: cui enim nisi tam probo, tam pio, sors illa obvenerit? Itemque D. Antonius Durban, cœnobiarcha noster, nuperrime sublatus, vir frugi, probus, litteratis opportunus, integris moribus *ut prisca gens mortalium*. Cujus obitu vix consolabilem animo dolorem caperemus, nisi qui munus excepit, pari animo, æquali studio et opera rei litterariæ patrocinaretur.

C Ingemui ablatum mihi symmystam meum D. Jacobum Loppinum, quicum initio hujusce editionis dabamus operas mutuas. Is, vixdum ad mediam primi tomii partem devenimus, cum præmatura morte abreptus, mihi summo dolori fuit, vir Latine et Græce probe, Hebraice ματρώς eruditus, in philosophicis apprime versatus: comitate et modestia jucundus sodalibus. Hæc de nostris morte sublatis dicenda nobis erant,

Τὸ γὰρ γέρας ἐστὶ θανάτου.

Jam de Commelini Felckmannique lectionibus, necnon de codicibus quibus usi sumus hac in editione, agendum nobis est. Ac primum lectori Nannii, Commelini et Felckmanni hac de re *Monita* subicienda.

EXCERPTUM EX PRÆFATIONE PETRI NANNII ALCMARIANI.

Usus autem sum tribus exemplaribus, quorum primum cœnobii Prædicatorum Basiliensium fuit, adeo vetustum, ut litteræ multis in locis exolescerent, quo plurimum usus est Joannes Reuchlinus. Secundum fuit Justini Gobleri, juris peritia et eruditione linguarum, et quibusdam Demosthenicis versis clarissimi nominis, id quoque nullis mendis vitatum, sed notulis formisque abbreviationum

nusquam alibi visis, ita difficile, ut potius ex sententiis verba, quam ex verbis sententias divinarim. Tertium Joannis Christophoroni, Angli, eruditissimi et integerrimi viri, graviorum auctorum translatione insignis; id simul et emendatum et lectu facile et verbis ad plenum scriptis, non ita interpretem remorabatur. Ili tres clarissimi viri ad multos annos mihi sua exemplaria patientissime commu-

daverunt, quorum benignitatem silentio mihi prætermittendam non putavi. Exstant et alia vulgo Athanasii nostri nomen præ se ferentia, a diversis Interpretibus in Latinum traducta, quæ Frobenius

A et Episcopus chalcographi humanissimi, undecunque conquisita in quartum tomum congesterunt, ne quid Athanasio ascriptum huic operi deesset. Labores igitur nostros tibi debitos, etc.

PREFATIO AD LECTOREM IN EDITIONE COMMELINIANA.

Ut scian, Lector, quid in hac Athanasii editione præstitum sit :

Principio Græcum textum antea nunquam editum de libris manuscriptis jam primum nos edimus. Et quidem sic edimus ut perpauca desint, quæ nondum reperire licuit. Sed quæ et ipsa separatis pagellis edituri, et ad reliquum opus adiuncturi sumus, si quando nacti fuerimus, ad quam rem ut nobis adiumento sint qui possunt, publici commodi causa, vehementer etiam atque etiam rogamus. Deinde Latinam versionem Nannii, ubique eam habuimus integram et nullo prorsus aplice mutata Græco contextui e regione addidimus, ut de ejus integritate integrum cuique lectori iudicium relinqueretur. Habuimus autem versionem Nannii toto tomo primo, paucis lineis 716 et 828 exceptis, quas ille, nescimus qua de causa non converterat. Tomo vero secundo, ubi Nannii versio plane defecit, in quibusdam opusculis antiquas Erasmi Roterodami, Joannis Reuchlini, Joannis Curterii, et aliorum doctorum virorum versiones ascivimus : in plerisque autem hactenus nondum versis novas versiones studiose factas adhibuimus, et itidem omnes Græco contextui e regione apposuimus, præterquam in uno opusculo *De passione imaginis Domini nostri Jesu Christi*, in quo Græca exemplaria, neque inter sese, neque cum Latinis congruebant, ibi duo Græca inter sese conjunximus, Latinum unum subjunximus : rati, gratus fore lectori, si legat illa, qualia in bibliothecis antiquis reperiantur, quam qualia a recentibus interpolatoribus adornari possent.

Porro in Græcis excudendis usi sumus exemplaribus manuscriptis plus quam viginti : quorum undecim ad tomum primum pertinent, reliqui ad secundum. Primus codex, isque vetustissimus (ideoque lectu perdifficilis), optimus et qui plura reliquis omnibus habet, est Academiae Basiliensis, olim collegii Prædicatorum ibid., in quo præterquam quod inter media Athanasii opera non pauca inserta sunt quæ ad historiam synodi Nicænæ pertinent, multa quoque continentur Cyrilli Alexandrini, Theodoreti et Damasceni hactenus, vel nunquam, vel certe Latine tantum edita. Secundus est collegii S. Trinitatis in Academia Cantabrigiensi, olim D. Joannis Christophorsoni, quem in Italia magno pretio olim coemerat; qui ut præcedente est recentior, ita etiam facilius est, ac minus accuratus. Tertius hoc non paulo vetustior est : scriptus namque est circa annum mundi 6829, secundum Græcorum chronologiam (hoc est anno Christi

1319), ut hæc ipsius scriptoris verba in fine codicis indicant : Χειρὶ ἀμαρτωλῶ 'Ρωμανῶ ἀναγνώστη τοὺς σωθ'. Fuit is olim Justinii Gobleri : nunc ejus sit nondum exploratum habemus, cum inter res Hieron. Commelini repertus sit nullo possessoris nomine adjecto. Cæterum vere de hoc scribere potuit Nannius (qui eo ut et præcedentibus duobus usus est), eum notulis formisque abbreviationum nusquam alibi visis ita difficilem esse, ut potius ex sententiis verba quam ex verbis sententiæ divinandæ ipsi fuerint, comperiet quisque cui is olim in manus venerit. Ubi tamen mirari subit, quid tandem causæ fuerit, cur hunc potius secutus sit, cum illorum utriusque lectio longe sit facilior. Observavimus enim in lectionibus codicum discrepantibus Latinam Nannii versionem cum istius codicis lectione pene per omnia consentire. Quartus vetus non est, nec a Græca manu exaratus, Gobleriani absque dubio descriptum, cum quo (paucis locis et mendis descriptoris exceptis) pœnit consentit, adeo ut totidem quoque et eosdem libros ac eodem ordine cum eo dispositos habeat, incerti vera domini. Quintus bene vetustus, elegans, obscurus tamen et creberrimis abbreviationum notis repletus, ideoque difficilior : bonam quoque operum Athanasii partem continet, sed et ipse ὁδῶν καὶ πλῆμα. Textus, nostro iudicio, centesimum annum non superat, eleganti ac æquabili scriptura, minus amen accuratus et pauca quoque opuscula complectens. Septimus et octavus ejusdem ætatis, a diversa tamen manu : ille solam orationem tertiam contra Arianos comprehendens : hic quatuor priores et paucas quasdam alias, similiter ἀδελφῶν καὶ ἱστί; quemadmodum etiam nonus et decimus : qui quia admodum recentes sunt, ac per omnia similes Basiliensi, ex eo descripti videntur. Undecimum communicavit nobis ex bibliotheca Augustina vir clar. David Hoeschelius. Continet is præter opuscula quædam quæ in tom. II rejecta sunt, *Disputationem Athanasii cum Ario* Nicææ habitam. Conscriptus vero est ab Andræa Dermario Epidaurio anno 1584, Venetiis. Et hæc quidem de codicibus, quibus in primo tomo usi sumus. Nam ad secundum adornandum pene solis codicibus biblioth. Palat. adjuti sumus, excepto uno atque altero, qui ex Gallia ad nos perlati fuerunt, de quibus monuimus initio ejusque opusculi, et in variis lectionibus.

Cæterum, quia in tot codicibus mss. major erat varietas scripturæ, quam ut una perpetua lectio indubitata inde erui posset, ne vel reipublicæ ecclesiasticæ, vel tuis, quisquis es, pie lector, pri-

vatis studiis deessemus, varias lectiones codicum Græcorum non tantum scrupulose, sed pene etiam superstitiose adnotari cum elogiis Athanasii, ac reliquiis et fragmentis ejusdem, inter excudendum diverso tempore repertis conjungi, tituloque appendicis simul edi curavimus.

Hæc de materia scriptorum Athanasianorum. Ad dispositionem quod attinet, animadvertimus ex schedis Commelinianis voluisse illum ante omnia excudere ea quæ Nannius vertisset et antehac Latine edidisset. Id igitur consilii etiam nos secuti sumus, et in primum tomum omnia ea quæ Nannius converterat, conjecimus, alio tamen ordine. Nam ab ordine Nanniano (quem post ipsius Nannii præfationem videre poteris si voles) Commelinus tempestive discesserat. Ejus igitur vestigiis, quantum quidem ea deprehendere licuit, insistentes, in primo tomo primum elenctica, deinde historica, variis apologiis et epistolis comprehensa, mox exegetica sive commentationes in nonnulla sacræ Scripturæ dicta, deinde homilistica sive conciones populares posuimus. In elencticis quidem, primo loco quæ contra gentes, altero quæ contra Arianos et eorum complices, tertio quæ contra Apollinaristas, Sabellianos et Samosatenarios, quarto et postremo quæ contra omnes hæreses Athanasius scripserat collocata volumus. Sed hunc ordinem operæ typographiæ semel atque iterum interruperunt, et orationem Athanasii contra omnes hæreses, ac protestationem secundam populi Alexandrini a suis locis divulsas ad extremum primi tomi rejecerunt: in secundo tomo, quem ordinem servaverimus, ipse librorum catalogus, altera post titulum pagina collocatus, satis superque ostendit.

Porro, si quos titulos in catalogo editionum Nannianarum priorum exstantes hic non reperis, ne te id moveat. Nihil omisimus, sed ea tantum quæ per ipsitiam antea pro peculiaribus libris, et sub peculiaribus titulis vendita erant, cum non nisi aliorum librorum jam antea in hoc volumine excusorum fragmenta essent, sustulimus: ne his eadem frustra vel exprimerentur et venderentur, vel emerentur et legerentur. Hujus generis erant opusculum *De doctrina*, fragmentum *De passione*, et *Declaratio Levitici*, de diversa ejusdem rei nomenclatura; quorum tamen alia in aliis atque aliis

A tantummodo Athanasii Latinis editionibus exstant. Ac primum quidem est fragmentum *Epistolæ de synodo Nicæna*, ut videre est p. 30 tomi I. Alterum vero est fragmentum homiliæ *De passione*, ut patet ex tom. I, pag. 790. Tertium denique fragmentum est orationis quintæ contra Arianos, ut ex pag. 321, vers. 24, tom. I, manifestum evadit. Unicum λόγον σύντομον qui iidem est fragmentum primæ orationis contra Arianos, ut videre est ex tom. I, pag. 125 E et seqq., denuo excudi passi sumus: tum quod verba quædam Græca hic mutata essent præsertim ab initio: unde daretur existimandi copia quod Athanasius ipse hoc compendium suarum de deitate Christi demonstrationum seorsum exstare, atque ita in conspectu esse voluerit: tum quod versionem nacti essemus novam cujus collatio cum versione Nanniana non videretur fore infructuosa.

Sed et illud scito, Lector, in exemplari ms. Basiliensi, quod cæteris omnibus jure præferimus, multa inesse quæ neque Athanasii titulum præ se ferant, et jam antea, tam Græce, quam Latine in *Historia ecclesiastica* exstant, atque inde omnino in istum codicem transcripta: ista igitur omisimus, vel potius ad *Historiam ecclesiasticam*, unde ad verbum descripta erant, remisimus; idque ideo nos fecisse indicamus, ne quis forte, qui codicem Basiliensem aliquando viderit, nostram hanc editionem mutilam esse suspicari possit. Quam suspicionem ut evitarem, quæcunque usquam Athanasii nomine divulgata esse comperissemus, cum cæteris Athanasii libris, sine omni vel detractioe vel adiectione conjunximus, etsi certum nobis esset multa ex illis esse supposititia; quod et Nannius fatetur, et cum ipso fatebuntur omnes, quicunque ad hanc lectionem et scientiæ et conscientiæ non-nihil attulerint. Nec enim felicior hac in parte cæteris Patribus fuit Athanasius: quorum nullus unquam claruit, cui ista supposititorum librorum injuria illata non esset. Quæ autem in his duobus voluminibus genuina Athanasii scripta sint, vel non sint, theologis æstimandum relinquimus. Nos nullis partium studiis impliciti nostrum in faciendo officio nostro typographico candorem universo Christianorum populo probatum esse cupimus, et ita fore confidimus. V.

Et ad frontem variarum lectionum, hæc adnotat Petrus Felckmannus Coronæus.

Ad Lectorem.

De codicibus quibus in adornanda hac Operum D. Athanasii editione usi sumus, satis superque superius in præfatione tomo I monuimus. Hoc saltem nunc restat, ut quem codicum illorum quæque littera a tergo variæ lectionis posita signet, hic exponamus. Sic igitur accipe: B signat codicem Basiliensem, L Anglicanum sive Cantabrigiensem,

G Gobleianum, I primum anonymum et incerti domini, in ordine alias quartum; II secundum anonymum, sed in ordine quintum; III tertium sive sextum; IV septimum; V octavum, et sic deinceps: AV denique ultimum sive Augustinum. Ad hæc Fr. I amici nomen est, qui quasdam observationes nobis communicavit: at Fr. D. Frontonem Ducæum signat

VETERUM ATHANASII EDITORUM

PRÆLIMINARIA.

(Ex D. Bernardi de Montfaucon *Collectione nova veterum Patrum Græcorum*, t. II.)

MONITUM. — Dum huc eudendæ novæ Collectioni insudaremus, e re visum est fore ut etiam vetustissimorum Athanasii editorum præliminaria adnecteremus; quæ sane cum memoratu digna non pauca complentur, nec ingrata lectori, nec infructuosa erunt: cum maxime editiones illæ perraræ sint, et vix uspiam compareant. Prima omnium est Vicentina, quæ prodit anno 1482, et has initio præfert Epistolas et Præfationes.

Petrus Brutus artium doctor, episcopus Catha-

rensis, Barnabæ Celsano, S. P. D.

Non me fugit te errata corrigere, mi Barnaba: si qua sunt exscribentium vitio imperitorum divini operis adversus gentiles Athanasii scriptoris doctissimi: quod jampridem magna lucubratione et industria ex Græco in Latinum traduxit omnibus vir quidem ex omni parte bonus atque dicendi peritus. Quod laboris, mihi crede, religioni nostræ et fidei multum conferet: eritque legentibus et curiosis utile ac per jocundum. Ego enim qui librum quandoque lecitavi, mihi non parum emolumenti excepi. Quare tibi gratias ago et habeo, quod tuo labore, studio atque opera legi possit. Perge igitur ut cœpisti, et te hac suscepta provincia mortalibus gratum reddet: quippe qui mores tuos, ingenium atque doctrinam, et in primis litterati omnes, et approbant et amplectuntur. Non enim vereor quin de virtute benemeriti omnes, quamprimum te virum doctissimum codicem perlegisse acceperint, eum sibi peculiare præ omnibus habituri sint. Delectabitur profecto studiosissimus litterarum, qui de fide catholica bene sentit, modo ex hęc dialogo, modo ex illo. Inest enim tanta verborum concinnitas, tantaque dicendi copia cum gravitate conjuncta, ut divinum opus quidem, et in arce poni dignum, quasi Minerva illa Phidias merito dici et affirmari possit. Mirabar equidem, vir doctissime, cum non ignorarem priscorum nostrorum permultos codices et poetarum et oratorum tua emendatione castigatos, si missum faceres hoc tantum opus: quod non tantum fugatis nebulis irradiante sole mundus ubique luceat atque discernitur; quantum hujusmodi scriptis et disceptationibus pro veritate tuenda splendescit Christianus sensus et intellectus humanus. Nutritur veritas, augetur fides, ratioque servatur, necnon singulari quodam et admirabili documento ritus nostros et institutiones contra hæreticos cœleste hoc opus et necessarium

A firmavit et stabilivit. Quæ res non latuit Omnibonum doctorem tuum: cujus benevolentibus floribus atque doctrina te mirum in modum perornasti; et adeo perornasti, ut te omnes qui virtute præditi sunt, virum bonum, doctum atque peritum judicent, dicant et affirmant. Novit ipse hominum mentes quamplurimorum sæpius, curiosa quadam cupiditate, divina percontari, et dubitare aliquando quod certum est: quæ res quantum mali hominibus interdum afferri possit corde volutans et memoria repetens, Athanasii litteris Græcis scriptum in Latinum elere animum induxit: nec potuit vir optimus ipse addere quod optabat, minuere quod volebat, morte correptus: non sane ut scriptoris sententiam perturbaret, sed ut quod Græce dulce, Latine dulcius personaret. Nonne permisit hoc Deus? Voluit quidem atque decrevit: quando te alterum Omnibonum jure et merito hæc nostra ætas habeat et contempletur. Traduxit ipse, tu vero corrigis, castigas atque emendas: utrique debet non parum humana hæc mortalitas. Et cui plus? aliis relinquamus judicium. Attamen exitus acta probat (ut ille ait), et finis, non pugna, coronat. Neque, te rogo, Barnaba, exspectes ut aliquorum adhortatione et auctoritate ad hoc perficiendum munus incitatus videaris: quandoquidem inceptum hoc a te perfectum iri tua virtute, bonitate, constantia, integritate, boni judicent omnes. Fefellit unquam neminem probissimorum hominum optima de te opinio: quod impræsentiarum si decepti fortasse viderentur, eo gravius ferrent, quo facilius fideliusve hoc a te viro doctissimo fieri posse arbitrabantur. Non hæc scribo ut prudentiæ tuæ dissidam, vel quid tibi agendum sit te fugere dubitem; sed me æternus incitat amor, cogitque fides. Lego et ipse oratores tuos, quandoque lego et poetarum animi causa: cum e communi studio nostro juris pontificii et sacrarum litterarum lectione aliquantulum me subtraho: quorum doctrina, ut orationis suavitatem omittam, et

carminum dulci modulatione currentium, tantam præ se fert dignitatem, et rationem bene-vivendi; ut nonnisi quæ ingenio atque cognitione digna sunt in ipsis inveniri possint. Sed tamen nihil commodius ægritudinibus humanis, nihil animis nostris conducibilius, quam scriptis sanctorum Patrum incumbere, Joannis Chrysostomi, Basilii, Athanasii, Gregorii Nazianzeni, Ambrosii, Hieronymi, Augustini atque Gregorii, et hujusmodi omnium, qui de sacris litteris benemeriti exstiterunt. Hæc sunt quæ nostris angoribus sola medentur et sanant, adversa non curant, jocunditatem parant, felicitatem atque beatitudinem pollicentur. Ad hæc igitur incumbe,

Barnabas Celannus, Petro Bruto episcopo Catharensi, S. P. D.

Si eruditissimus quisque nostri sæculi Christiano munere fungeretur, Petre Brute episcopo Catharensis, non tam bene dicendi, quam etiam bene vivendi rationes iniri studeretur. Hinc efficeretur ut jam florentibus bonarum artium studiis, non deessent nobis optimi et eloquentissimi viri, qui de rebus divinis pulcherrime et ornatissime scriberent. Nam vis ingenii, et copia dicendi, ut ait Fabius, quemadmodum juncta natura, sic etiam officio copulata esse deberent. Sed, per Deum immortalem! quotusquisque est eloquentiæ studiosus, qui non malit humana orate dicendo laudare, quam vel recte scribendo, vel bene agendo divina complecti? An desunt fortasse nobis quæ de Deo dici possint? de beatissima Virgine? de mysteriis divinis? de universa Christiana religione? Quæ tam multiplex est, tam dives, tam copiosa, ut optimo cuique ingenio uberimam dicendi materiam præbere queat. Qua ex re plerique ad optimam frugem pervenirent, ac sapientiam cum vera religione conjungerent: cujus officium est docere, ut conculcatis terrestribus et abjectis erroribus, ad æterna cœlestis thesauri præmia dirigamur. Quid enim ad agnitionem Dei conducibilis? quid ad veram beatitudinem consequendam aptius? quid homini Christiano magis necessarium, quam divinarum rerum contemplatio? Nam cum humana despiciamus, cognoscentes superna atque cœlestia, hæc nostra ut exigua et mortalitati subjecta contemnimus, atque ego satis mirari nequeo quid ita cupidi cæteris bonis artibus incubamus, atque cujusque placitæ disciplinæ consecemur magistros; divinarum vero rerum libros negligentius evolvamus: et, quod monstro simile esse videtur, nos homines nati ad divinarum rerum contemplationem, a sacris litteris abhorreamus, atque in fabellis, et deliramentis magnam temporis partem conteramus. Hinc fit ut bona eruditorum pars potius inter gentiles, quam inter Christianos, censeri mereantur. Sed ex omni doctissimorum nostri temporis numero, pace aliorum dixerim, duos ego novi viros in omni genere doctrinæ eminentissimos: eosdem etiam vita probatissimos, ac Christianæ religionis assertores constantissimos; te dico, Petre Brute episcopo Catharensis, omni vir-

A humanissime Barnaba, peto a te precario: et præsertim hujus nostri Athanasii operis copiam perficito, omissis omnibus aliis; ut quamprimum haberi possit: ne illustrata fidei veritas, quam summus ille opifex hominibus dedit, incuria tua longius in occulto jacere videatur. Da hoc muneris tuo Petro episcopo Catharensi, da Vicentinis omnibus et cæteris, qui te virtute tua diligunt et observant. Hoc exspecto, hoc volo: qui si me audieris, habebis me profecto in omnibus semper jocundum et æque charum. Vale, litterarum decus. Quarto Nonas Decembres, MCCCCLXXXI in palatio episcopali Vicentino.

Btute et doctrina præstantem; alter exstitit Omnibonus Leonicensus, præceptor meus suavissimus; Omnibonus, inquam, nostri sæculi decus, civitatis vero nostræ fama et gloria, litterarum tam Græcarum quam Latinarum columen, bonorum specimen, veræ probitatis exemplum, ut alter suæ ætatis Socrates merito dici potuerit. Religione vero tanta atque modestia fuit, ut nihil ei defuerit, quod in optimo et sanctissimo viro requirendum videatur. Nemini unquam detraxit Omnibonus, neque loquendo, neque scribendo, quamvis ab æmulis sæpius fuerit lacessitus. Tanta denique vixit integritate, ut ἀνυπόκριτος dici potuerit. Quantum vero litteris Græcis valuerit (nam de Latinis testes sunt perpolitæ ejus orationes, et libri ornatissime conscripti) vel ex hoc intelligi potest, quod cum in Venetiis apud Bissarionem (sic) cardinalem Nicænum Græcæ orationem habuisset, tanta faecundia peroravit, ut Græcos omnes eloquentia doctissimi viri judicio præstitisse dictus sit, eloquentiæque palmam, quam sola Græcia possidebat, eum ita ad Latinos transiulisse, ut nihil aut parum egregiæ laudis apud Græcos relictum esse dicere non dubitaverit: quemadmodum de Marco etiam Tullio tradunt Apollonium dixisse. Sed, ut præterita et quæ sub oculis non sunt missa faciamus, conferamus Græcum Athanasium cum Latino: lectitemus utrumque; tum facile unicuique erit videre, si utramque linguam calluerit, quantum ille Græcarum litterarum cognitionis habuerit, in quo tanta dignitas, tanta veritas servatur, tanta verborum et sententiarum concinnitas, ut quod est in interprete mirum, ubique perspicitur æquabilitas orationis et gravitas. Non ita copiosa est ut luxuriat oratio, neque ita suavis, ut lasciviat, nec adeo compta, ut affectata compositione fucata esse videatur. Quibus virtutibus atque contextu orationis nihilo ipsius Athanasii archetypo inferior apparet: ex quo intelligi potest, quantum vel in scriptione Latina, vel eruditione Græca valuerit. Quamobrem nemo vel aptius, vel fidelius, vel etiam elegantius, quam Omnibonus, poterat traducere divinum Athanasii opus *Contra gentiles*: quippe qui et Christianissimus esset, et in utraque lingua præstantissimus: ut crediderim Deum opti-

mun maximum hunc delegisse hominem, qui ad institutionem nostram hunc librum posteris legendum atque ediscendum interpretaretur. Quod autem me, humanissime præsul, tam suavi epistola demulces tantumque tribuis, facis quidem amice; sed vereor ne id abs te potius ex propensa quadam erga me benevolentia dici plerisque videatur, quam quod tanto tanti viri præconio dignus existam. Nam quod tantopere me hortaris, petis, imo jubes, ut pergam hoc ipsum Athanasii opus emendare, id ego feci ἀκριβέστερον et celerius quam ipse putabam; sive suavitatem orationis pellectus, quod jocundissimi præceptoris mei viva vox adhuc auribus meis personare videretur, sive quod non ignorabam quam tibi jocunda futura foret nostra hæc qualiscunque esset emendatio. Jam nos tuæ morem gessimus voluntati, jam tibi satisfacimus. At tu (nam cum tua venia dicam), quid dormitas? quo vetero languescis? An oblivioni tradidisti id quod jampridem mihi recepisti [rescripsisti], te editurum propediem contra Judæos opus prophetica veritate conscriptum? Quid igitur in editione cessas? An expectandum tibi est, ut inveterata exuti perviciacia, ultro ad fidem convertantur? Aversi sunt penitus, mihi crede, a vera religione. Id ipse satis didicisti, optime præsul, cum eos proximis diebus et antehac sæpius in frequentissimo doctissimorum cœtu gravissimis disputationibus incessisti: liberius etiam monuisti, vellent vates suos audire rectum salutis suæ trauitem ostendentes, non esse amplius Messiam expectandum. Sic enim Jesum Christum humani generis Redemptorem appellant. Venisse jam qui mittent-

A dus erat. Quod tum multis rationibus, tum per suas illas hebdomadas, tum vero per Osee gravissimum oraculum facile declarabas. *Sedebunt, inquit, filii Israel sine rege, sine principe, sine sacrificio, sine altari, sine sacerdote*¹. Hæc et alia permulta, quæ memoriter enarrabas, Christianissime præsul, pro officio tuo argute simul, et copiose disserebas. Et ne gens impia tibi nimiam in disputando obiceret subtilitatem, in redarguendo vehementiam, in dissuadendo artificium (nam tuis omnibus quantum valeas testes sunt optimi et doctissimi viri, qui hisce disputationibus interfuerunt), Hebraica volumina cum Latinis conferebas, verba verbis, sensa sensibus, non sine peritissimo Hebraicæ linguæ interprete componebas. At illi modo calumniabantur, interdum prævaricabantur, nonnunquam tergiversabantur: quod Deus ipse per Isaiam futurum prædixit: *Audite, inquit, audientes, et nolite intelligere; videte visionem, et nolite cognoscere: excæca cor populi hujus, et aures ejus aggravat*². Tu tamen, optime præsul, a persequendo istos verpos non desistes, ut, si fieri possit, aliquando intelligant, non corpore, sed mente circumcidi oportere, si volunt veræ beatitudinis fieri consortes. Age igitur, solve rostratam navem, permitte vela ventis, atque in Judæorum classem ferare: quorum submersæ obrue puppes, aut age diversos, et disjice corpora ponto: ut Judæus se tandem omni pelle instar fabulosi illius Marsyæ, exutum intelligat. Vale, præsidium meum et Judæorum scopule. Vicentiæ quinto Kalendas Januarias MCCCCLXXII.

Omniboni Leonicensi rhetoris excellentissimi in Athanasium ad Paulum Venetum II, summum pontificem, præfatio feliciter incipit.

In multis Scripturæ locis, beatissime Pater, dolum quasi inimicum Dei legimus; sed præcipue ubi Dominus dixit disperdere omnia labia dolosa, et recte quidem: nam si Deus veritas est, contrarium nihil magis habet quam falsitatem: et repentibus sanctorum virorum monumenta persuaderi facile potest aliam vim nullam fuisse, quæ bellum Ecclesiæ Romanæ gravius aut periculosius intulerit. Idololatria primum gentes non tam errore seductas quam illecebris suis captas aliquandiu tenuit: mox ubi veritas de terra orta est, et lux de cælo prospexit, cum ipsa per se vanitas facile redargueretur, tum vero ineptiis suis homines magis magisque erubescere incipientes, Christum Dominum quidam spe alacres aperte sequebantur; pars metu perculsi sentiebant melius quam fatebantur. Nam cæteri grassabantur in eos, quia suis cupiditatibus impliciti novæ legis sanctimoniam videre non poterant, vel certe nolebant, quippe adversantem voluptatibus suis, quas illi magnopere amplexi tenentes, cum aliter non possent, vi ac terrore tueri parabant; donec jam fide confirmati complures, ferrum ac tormenta paterent, mortemque ipsam pro Christi

nomine contemnere. Nec viri solum et feminae, sed pueri etiam atque puellæ; ut abs se terrorer in eos qui inferebant metuendi magis quam metuentes converterent, et id quod novum est victoriæ genus, cæsi de occidentibus triumpharent: nam quos vincens ratio non flexerat, eosdem mors devicta frangebatur. Jamque omnes propemodum in una Ecclesia Domino ac Deo Christo dicata coalescebant: cum subito hæreseos dolus exoritur, qua nulla pestis perniciosior dici, aut fingi potest, qui mentes hominum securas ipsas, et prætextu pacis securiores factas, circumvenit. Siquidem sese ostentat, armis nostris et insignibus instructus, ut incautos opprimat, nihil minus quam bellum expectantes. Dolus enim, ut mihi videtur, nihil aliud est quam falsa miscere cum veris, bona cum malis: ut vinum aqua vitiatum, ut aurum vel argentum ære confusum adulteratur; sic veritas quoties sanctis verbis profana inseruntur. Eo evenit ut multis antea tempestatibus perfidus hic hostis fidem nostram suis insidiis obsitam, pene ad interitum deduxerit: cum adversus rem Christianam alios prope innumeros ediderit. Hic Eunomios extulit, hic Nesto-

¹ Osee. III, 4. ² Isa. VI, 9, 10.

rios, hic Samosatēnos, hic Marciones et Manichæos, hic Herodianos, hic Eutychios, hic Sadducæos Arabes protulit, aliosque multos, quos omneis longum esset enumerare : sed novissime dirum nefas Arium progenit, sicut in fabulis tellus, gigantum indignata cæde, monstrum in deos peperisse feritur immanius. Nam alii tametsi magnas in re Christiana calamitates fecerunt, eos tamen aliquando nostri nominis theologi viri singulos singuli excipientes profligaverunt. Nunc vero in unum conversi omnes (tantum fallendi arte pollebant!) vix tandem subigere potuerunt. Et ut alios omitam Christianæ fidei pugiles, ex nostris notissimi Hieronymus et Augustinus, duo, ut ita dicam, hæreticorum scopuli; ex Græcis duos item præ cæteris in Arianos scripsisse compario, Cyrillum et Athanasium : quorum alter librum edidit, in quo vir ille omnes eorum ambages evolvere ac refellere studet; Athanasius autem orator locuples, disputator acutus idem ac vehemens, subdolum et ipse Arium multiplicemque pertentat : ut ipsius ad Egypti et Libyæ episcopos epistola indicat, et altera ad Serapionem de Spiritu sancto, quatuorque sermones, necnon divinus ille cum Ario dialogus, ubi ex ipso dilabente, ac diu multumque repente, veritatem extorquet. Hæc Athanasii contra Arium scripta divinitus, cumque his homilias duas, contra gentiles unam, alteram de humanitate Christi, magno studio traducenda suscepit : quæ nomini tuo, beatissime Pater, Dei benigntate traducta devoceo. Nam etiamsi tanti viri characterem exprimere non petui, ut quantum ille dicendo, tantum ego vertendo consequer; tua tamen lectione, beatissime Pater, non indigna putavi, nec obsona quidem ab ea cogitatione, in qua mens tua tota versatur, ut hanc a grege tuo belluam pastor avertas, quæ cervicibus nostris jampridem imminere videtur. Nam ut illi, de quibus modo dicebam, sanctissimi viri ne veritatem inultam desererent, extrema omnia pati non dubitant, injurias, contumelias, relegationes, exsilium, mortem denique ipsam, si falsitati aliter obviam ire non poterant; sic tu nuper, beatissime Pater, nullum laborem, nullum periculum recusasti, ut com-

munis omnium salutis consuleres. Non longitudinem viæ, non locorum asperitates horruisti : omnia vitæ incommoda pro nihilo habuisti : ut qui jam tum Ecclesiæ carolo, nec ætati nec valetudini parceres : sed quod Dominus dixit reipsa præstares, *Pastor bonus animam suam pro ovibus ponit*². O te felicem, Christiane populus, qui talem tantumque Patrem sortitus fueris! O benignum potius, misericordemque Deum, qui tempora nostra miseratus gregem suum pastori vero demandaverit! Jam vero spe bona vos esse jubeo, Christiani. Profecto tantum promptitudinis Deus, tantumque studii minime contemnet. Nam si veteres illi Patres in dolo inimico Dei expugnando, qui ut ab initio docui, perniciosus est (capit enim improvidos, utpote sacris palliatus eloquiis); si in ambiguo, inquam, refellendo, quod sub veri specie latebat, sancti viri præsentia sua tantum valere, ut a veritate Romanos etiam imperatores stare compulerint; quid in periculo propulsando, tam certo tamque explorato, sanctissimus Pater quantum efficiet? Nonne conspectu ipso principum ac regum animos movebit, ut se ad hanc expeditionem accingant, tam honestam, tamque necessariam? Sanctorum enim virorum non verba solum, sed frons etiam atque oculi vim divinam quamdam præ se ferunt. Apparebant igitur majestati tuæ, beatissime Pater, cum cæteri omnes, tum vero Itali duces, tam armis, quam periculo primi. Nam te Itale, te, inquam, appello, quem ista procella petit, cui minatur exitum : quid dubitas? quid tergiversaris? Te belli necessitas sequitur, si eam fugis, quin expergiscere tandem : populusque prior, in bella convertet : quod profecto facies, si bene te tuorumque ingenia novi. Neque enim, fortissime, credo jussa aliena pati, et dominos dignabere Teucros, sic enim se appellant, tantumque sibi vanitate nominis arrogant, ut Romanum imperium, si Deo placet, tanquam debitum repetant. Sed me jam dudum procemii metas egredi sentio : quare Athanasio cedam, ut ubi voveris, beatissime Pater, virum audias præclare cum Ario de Christi fide certantem.

In editione Parisina anni 1520 hæc Nicolai Beraldi epistola præmittitur, ubi agitur, perinde ac in sequenti præfatione, de Commentariis Theophylacti, quæ tunc ut Athanasianum opus inter Athanasiana scripta cudi solebant.

Nicolaus Beraldis, doctissimo ac sapientissimo præsuli Michaeli Bodeto, Lingonensium episcopo, S. P. D.

Ea est humanarum rerum conditio, ea lex, is genius, præsul sapientissime, ut ab ipso ortu suo in deterius perpetuo labantur, ab initisque suis longe lateque degenerent, a seseque dissideant jamjam postremum peritura : quod cum sæpe nulla hominum culpa, sed naturæ ipsius decreto quodam eveniat, eo ferendum est æquius, quo nulla humana ope, nullo hominum consilio, ea sors vitari potest, atque interdum ne differri quidem. Id vero non paulo indignius, quod quæ ab hominibus hominum

causa summo sunt et ingenio et labore inventa, quæque non diu modo florentissima, sed etiam immortalia esse conveniebat, ea sic ab hominibus ipsis plerumque temerari videmus ac pollui, ut quasi sunt ab illis ad usum mortalium sapienter cogitata, tam nunc ad eorum perniciem ab aliis corrupta adulterataque esse videantur. Nam, ut alia omitam, quis non videt quanta sit superioribus sæculis bonis artibus ac studiis a barbaris clades illata, quam fœdè a Gothis istis disciplinæ omnes corruptæ, ab

² Joan. x, 11.

indoctis vexatæ, a sophistis, pene dixerim, excarnificatæ? quæ tandem philosophiæ pars non est hanc contumeliam experta? quotusquisque vero est ex iis, qui se solos Peripateticos ac philosophos haberi volunt, deque Aristotele ipso egregie se meritos gloriantur ac prædicant, quem non magis Buridani nescio cujus lectio teneat, quam Aristotelis? quique inmania illa glossemata (quæ tanto philosopho nimium impudenter ascribuntur, ac pro Aristotelicis passim citantur) non pluris faciat, quam quæ vir ille in omni disciplinarum genere summus tanta cura ac studio et exquisita et scripta posteris legenda reliquit? ac de Aristotele quidem ipso facile utcumque fuerat, ut cujus doctrina, quanquam admiranda ac summa, Christiana simplicitas carere potuerit, nisi inde excitata eadem mali labes, ipsas quoque sacrosanctas leges, quibus vivimus, jampridem occuparet. Illud porro indignitatem omnem superat, quod quamplurimæ hoc sæculo exortæ rænx (quo nomine potius sophistas appellem?) Salomonis templum, ac Christi quoque Ecclesiam nuper adortæ, ipsam evangelicam veritatem ita fæde distrabunt, diripiunt, lacerant; ut quæ suo candore illustris, eximia, intacta sacrosanctaque esse debuerat, ab iis non modo in ordinem coacta, sed suggillata etiam sit ac pene prostituta: nec desunt tamen (o tempora!) qui ex istiusmodi lacnissis malint, quam ex veterum theologorum purissimis fontibus haurire: tantumque eis jam tribuant, ut si quem videant antiquis ac melioribus litteris ad dictum, ab id genus scriptis vel tantillum dissidere, eundem protinus e sublimi illa theologorum arce deturbatum infra vilissimos grammaticistas abiciant. Rhetorculus est, inquit, poeta est, non philosophus, non theologus. Quare mirum non est, si passim summa quæque sibi genus id hominum vindicet, ut cui nihil non hoc sæculo jam concedatur, ob subtilissimas scilicet collectiones istas, elenchos, captionesque ac sophismata, quæ tamen, ut Seneca inquit, nec ignorantibus noceant, nec scientem ulla ex parte juvent. Idque in divinis litteris multo minus. Nam si, ut tragicus quidam scripsit, veritatis simplex est oratio, quorūsum attinebat quæ a veritatis auctore profecta sunt, quæque fallere non magis possunt, quam veritas ipsa, quæ nec fallit, nec fallitur, acutis, ut vere dixerim, deliramentis ac somniis implicare? Næ id ergo recte ac sapienter mihi sentire videntur, qui non modo seponendos novitos hos omnes prope theologos (ita enim sane vocentur, dum intelligatur modo id quod res est, nempe augusto hoc nomine eos demum fore dignos, qui se ad veterum theologorum exemplar comparaverint, neque frigidis argutiolis immorandum, nedum immoriendum esse sibi permiserint), sed omit tendos etiam in totum ac ejiciendos arbitrantur revocandosque veteres illos vere theologos, quorum perior est elocutio, doctrina præstantior, sincerior pietas, charitas longe ferventior. Nam sicuti novum hæc disputandi genus argutum quidem ipsum, sed

A loquaculum ac barbarum, non modo ingenii succum omnem exhaurit, sed pietatis etiam ipsius ignem ardoremque exstinguit, ut mirum non sit, si sic in quorūdam quoque pectoribus frigeat, qui se vulgo theologos profitentur; ita veteres illi suavissimo quodam ceu cœlestis ambrosiæ pabulo pium lectorem pascunt, fovent, saginant; neque animos vocum illecebris titillant, sed divino quodam nectare ebrios rapiunt, ac transformant. Vivit in illis spiritus quidam plane, ut sic dixerim, vivificus, legentis animum obfirmans ac vegetans. In his contra, quod ad rerum humanarum contemptum, summæque illius exoptandæque beatitudinis desiderium pertinet, mirum quantopere frigeant omnia: ac sicuti torpedo, cum suapte natura non torpeat, mirè tamen agnatanteis ad se pisces contactu torpescit; ita argumentosi theologo, qui nihil aliud quam quæstionum tendiculas ac retia sectantur, cum per se caleant satis, utpote in disputando aeres ac animosi, imo vero nunquam non pertinaces ac refractarii, nil aliud tamen quam lentum quoddam animi frigus legentibus immittunt; et ut promptior quis ad pugnam inde fortasse redeat, ad pietatem profecto nemo redditur instructor, nemo melior. En igitur tuis auspiciis in lucem redeunt Athanasii illius magni Alexandrini episcopi in Paulinas Epistolas Commentarii, eximia quadam cum eloquentia, tum doctrina refertissimi, atque antehac ubique rarissimi, ab exemplari vetusto quidem ipso, sed unico tamen, eodemque locis innumeris corrupto nostra opera nuper recogniti, multoque accuratius quam antehac et emendati, et distincti. Nam præterquam quod mendas, quibus opus ipsum ex sese satis luculentum, vel impressoris imperitia, vel emendatoris ignavia depravatum fuerat, non paucas sustulimus, illud etiam nobis permisimus, ut si quid uspiam esset Latinis auribus durum, quod vel interpretis negligentia, ne quid aliud dicam, vel temporum vitio, quibus Latine se primum litteræ experunt exerere, sæpius accidit, id ipsum permutatis verbis aliquot citra sententiæ detrimentum velut emolliremus. Quod ipsum tamen eo parcius fecimus, quod vulgo nefas esse videremus in sacris codicibus quidpiam immutari, ab homine præsertim in iis litteris haud ita diu versato. Sed nec magnopere vacabat aliis quibusdam occupato, divina hæc studia tractare, mihi alioqui grata adeo, adeoque et jucunda et suavia, ut cætera omnia ad hæc, non modo inamœna insuaviaque, sed plane flocci quicquiliæque esse videantur. Unum illud affirmare tibi posse videor, Commentarios hosce, quanquam sic quoque elegantibus per se satis ac nitidos, aliquanto tamen nitidiores fuisse in lucem prodituros, acubi Græcum exemplar id temporis, quo hæc excudebantur, inveniri potuisset. Nam nec Budæus ipse tuus, eloquentiæ vir utriusque princeps, tam eximio operi vel instaurando, vel resingendo componendoque defuisset, operamque hanc sibi vel primariam sumpsisset, vel vicariam nostram sua juvisset industria,

vir non humanarum modo rerum omnium, sed divinarum etiam peritissimus, sæculique hujus egregium decus, ac ornamentum quoddam (absit verbo invidia) prorsus incomparabile. Quantulumcunque vero id est, quod restituendo Athanasio operæ præstitimus, tibi debetur, tibi quoque nominatim inscribitur, præsul doctissime, ut quem unicum pene temporis hujus Mæcenatem studiosi omnes agnoscant, et ipse sim reapse, ut Plautus inquit, sæpius expertus : quemque in Ecclesiam Christi non secus esse videamus affectum, atque olim fuit Da-

A vid ille regum sanctissimus, quem arcane litteræ tradunt incredibili lætitia gestire solitum, cum populum spectaret varia pro se quemque donaria ad templi structuram congerere. Quare sicuti Origenis opera sub tui nominis auspicio proxime emissa, nunc ubique leguntur, ac per varias Europæ totius regiones circumferuntur; ita Athanasius hic noster quodam velut ejusdem nominis amuleto tutus, nunc e tenebris situque pulvereo in publicam lucem egreditur, multa ut speramus, tecum sæcla victurus. Vale diu felix. Lutetiae.

In editione Lugdunensi ann. 1532 hæc præfatio præmittitur.

Ad Christianum Lectorem Epistola Chalcographi parænetica.

Eam potissimum ob causam, Christiane lector, et efficit, et hunc in mundum emissus sumus, ut de externo cujusvis hominis corpore, quantum per facultatum copiam licet, volentes bene mereamur: maxime vero, sed longe abundantius et cumulatius, de anima. Nam si ipsi corpori, quod tandem aliquando perituum est, futurumque ut vermibus consumptum in fetidum redigatur cinerem, ipsi officia non mediocria exhibemus; par est nimirum ut ipsi animæ, quippe quæ tum præstantior, tum immortalis haud dubie futura sit, multo studiosius invigilemus, consulamus, prosimus. Ut enim a Thalete Milesio, Græcorum sophorum facile principe, sapienter admodum dictum est, corpus utique evanescet et consumetur; anima vero permansura. Id itaque præscriptum executioni demandare cupiens, cœpi mecum animo volutare, mecumque rimari, num quoddam opus, typographiæ exercendæ appositum foret, cujus sinceris præceptionibus et hominum salutem promovere, et de Christiana republica nonnihil benemereri possem. Quibus mentis cogitationibus anxie nimium inhærenti, demum feliciter occurrerunt divini illius Athanasii, insignis Alexandrinorum episcopi, in Paulinas Epistolas Commentarii, eximia sane cum eloquentia, tum doctrina quam refertissimi: quos cum non semel perlegissem, itque mihi viderentur evangelicæ veritati mirum in modum per omnia consentanei, non solum amplius quam antea et veneratus sum, et suspexi, verum etiam admodum pie religioseque factorum existimavi, si accuratissima cum diligentia castigatos, nostris characteribus, Deo gratia, haud omnino contemnendis, ipse tradendos curarem, excusos justo pretio distraherem, emendatos boni quique studiosius evolverent. Porro ut de opere nonnihil attingam, initio quidem ab eo recudendo deterrebatur animus: partim quod non satis vetustis exemplaribus instructus essem, quibus in ejusmodi præsertim sanctissimum negotio opus erat, partim quod adeo mendis scatebat innumeris, ut lectorem vel eruditissimum in plerisque locis remorari potuisset: tamen absurdum ducens et indignum, tam plum opus, tam elegans, tam luculentum, in oblivionis gremium consequitum iri, malui vel nonnulla rei familiaris jactura, denuo studiose recognitum in lu-

B cem emittere, quam portentosis mendis conspurcatum a paucis legi, a plerisque parvi duci, a nonnullis etiamnum (ut sunt quidam, qui anilla nugamenta, hominumque somnia plenis buccis efferunt, sacras autem litteras naso suspendunt), scurriliter derideri. Nam mihi videntur non mediocriter munus in Christianam rempublicam conferre qui evangelicis auctoribus in lucem eruendis invigilant, quique cen ad Solomonis templum exstruendum, lapides comportant quadratos, quo sinceritati evangelicæ (proh dolor!) quotidie relabenti vel utcumque possint consulere. Cæterum vix aliud opus, secundum tamen sacras litteras, jam exstare credam, quod perinde manibus omnium teri referat, atque hos Athanasii Commentarios; hos, inquam, et apostolicam resipientes salivam, et minime doctrinis gentilium, sed Jesu Christi Servatoris nostri suavissimis præceptionibus onustissimos. Nam præterquam quod in eis morum Christianorum, et vitæ purioris exempla proponuntur; ad cognoscendam tum Pauli erga fratres quam flagrantissimam charitatem, tum ipsius ærumnas et exantillatos labores, quæ ob Dei amorem perperussus sit, maxime videntur conducere. Deinde ea in enucleando puritas et pietas, ea in abstrusioribus sensibus eruendis subtilitas, id denique in dictis et paradoxis pondus, ut non possim non mihi certo persuadere, hosce quidem Commentarios Spiritu sancto dictante fuisse conscriptos. Quamobrem, candide Lector, nequaquam mirum, si in eis recudendis et sumptus fecerimus non mediocres, et operam supra quam dici possit majorem libenter adhibuerimus. Porro hæc Commentaria sintne Athanasii, aut cujusquam alterius, vel jam inter litterarum professores agitur controversia, et ut ait ille, adhuc sub iudice lis est. Non enim desunt, qui vel quadam pervicacitate, audeant ea Theophylacto ascribere, quem, ut suam tueantur sententiam, modo Vulgarium, modo Bulgarium solere vocari astruunt: adducentes etiam id, tanquam suæ opinionis firmissimum cardinem, Basilium in eis Commentariis sæpius induci, quem tamen Eusebius, si recte quidem animadvertit, fuisse Athanasio posteriorem, asserere minime veretur. Et hinc lis et controversia. Ego igitur, quando jam adhuc sum litterarum mysta, atque inter illarum colentes vel sane mini-

mus, censuram meam inter tot tantosque viros non interponere : tamen si quis privatim atque amice me roget, cuiusnam esse arbitrer, auderem vel iuramento appposito respondere, nullius quidem omnino alterius esse, præterquam Athanasii, utcumque variant hæreses et sententiæ, hoc sane maximo argumento, quod in Theophylacti Commentariis, quæ in Paulum edidit, et his, quæ titulo Athanasii circumferuntur, varia phrasis, varius stylus, variæ frequentius sententiæ : et hoc tum in Græcis, tum Latinis codicibus. Quod cum ita sit, præsertim in opinionum discrimine, qui fieri potest, ut ea commentaria possint Theophylacto vindicari? Aliorum tamen esto iudicium : nam ejus rei veritatem haud plane possum assequi. Verum, optime lector, nequam nominis rationem habeto : atque id unum tibi persuade, cujuscumque tandem sint, nihil præter pietatem, præter religionem, denique præter sanctitatem his inesse : multoque aliam illic vivendi rationem depingi, quam nunc temporis observemus : eam tamen Servator noster Christus tandem aliquando ad redire et reflorescere jubeat. Sane si plurimum laudibus efferendi sunt ii, qui sacra potissimum tractant, quique cœlestem callent sapientiam, inter hos nimirum Athanasius primus commendandus venit, eique palma jure deferenda. Nam apud hunc adeo sunt omnia divine scripta, adeo sunt ingenio atque arte composita, adeo mirum in exemplis eligendis iudicium, ut fieri non possit, quin subinde occuperis in contemplanda ejus viri sublimitate : tanti, inquam, ut in enarratione cœlestium mysteriorum velut solem quemdam suspiciam. Quare, obsecro, quædam brevius percurrit, quædam tempestive enucleat, rursus quædam sæpius repetit? Ne legentium memoria excidant. Et hæc quidem de auctore : de laboribus vero et sudoribus in eum impensis, pauca perscrute dicenda sunt. Atque in primis tantis sudoribus mihi constitit, ut vel jurejurando affirmare audeam nunquam Herculem, ut fabulantur poetæ, tam sustinuisse laboris in Augiæ stabulo repurgando, quam tum hoc in negotio mihi tolerandum fuerit : adeo ut trecentos amplius errores inde sustulerim. Quod haud dubie possis cognoscere, si collatis exemplaribus, periculum feceris. Etenim quiddam haud sane omnino pœnitendi præstitimus : atque non pauca pristino tum candori tum sensui restitimus ; sed id opulante Christo : nos enim ne minimum quidem boni ex nobis ipsis possumus efficere, utpote homines ; hoc est, plus carni addicti, quam spiritui. Et sane libenter labores tacite præterirem, qui nobis in qualicumque emendatione suscipiendi vernerunt, ne forsitan cuiquam moroso gloriosulus apparerem : sed quoniam pauci admodum sunt, qui recte labores æstiment, quos veteribus restituendis auctoribus impendere convenit, nisi qui aliquando in eadem palæstra dimicaverint, visum est te paucis super ea re commonefacere : tametsi non desint quidam calumniatores impij, quibus hæc

A tam amica parænesis et adhortatio vix fidem facit sit. Malim enim multo magis proprio quidpiam commentari et contexere, quam auctorem depravatam germanæ et veræ lectioni reddere. Quam nimirum provinciam plerique vel eruditissimi refugunt, scientes quia emolumenti parum habet, laboris vero et calumniæ plurimum : sed, ut jam præfatus sum, etiam hæc decies repetita, vix tandem sycophantis quibusdam persuaderi poterunt. Neque vero putes nos mendas in universum omnes sustulisse (nam quis, vel olim doctissimus id præstare posset?), sed adeo in ea re nos sudavisse, ut opera multo emunctiora luculentioraque nunc habeas, quam antea vel ex Gallica, vel Germanica editione circumferebantur : et hanc recentiorum eo cultu prodire, ut veteri omnino dissimilem arbitreris. Sane (quod tamen citra reprehensionem dictum velim) sive Gallicum, sive Germanicum exemplar absque punctis decentibus claudicabat, absque litteris majusculis suo loco impingendis, denum sæpius absque artificio grammatico : et ibi periculis notabatur, ubi legentis spiritus deciderat. Sunt nihilominus forsitan et in his characteribus quædam erratula : quæ tamen sensum literæ minime possunt invertere, si protinus et diligenter emendaveris, utpote a pro æ, u pro n, s pro f, et cætera hujusmodi. Ea igitur cum benignitate simul et silentio castigabis, non vociferans errorum plaustrum te deprehendisse : hoc enim non est charitatem imitari, quæ neminem lædit, prodest omnibus : tum tecum et tacite reputabis, nos etiamnum homines esse, id est lubrico insidere, quemadmodum ceteri, qui possumus et falli, et fallere. Bonam tamen mendarum partem, si quas deprehenderis, chalcographia tumultuationi vindicabis : nihil enim adeo terse, adeoque pure excudi potest, quin semper aliquid cœni non remaneat : sed hoc certe nulli norunt absolutissime, nisi qui aliquando similem nobiscum telam contexerunt. Ob imprime di siquidem difficultatem, fieri nequaquam potest, ut vel summa et cura et sedulitate apposita, non tamen aliquid errorum inter excudendum incidat. Id enim omnium suffragiis et calculo comprobatum est, præstare nempe ne ulla mendula in opus aliquod irrepit, multo sane difficilior esse, quam vel Jovi fulmen (ita enim garriunt mendaces poetæ) vel clavam Herculi detrudere : præsertim cum sint adeo oculatè perpendenda cola et commata, verborumque phaleris et cultui nonnunquam diutius immorandum, ad sensus obscuritatem eruendam. Sed utinam verborum lococinium, cui tam multi plus æquo dediti sunt, procul ablegaremus, rem vero ipsam pressius perpendere liberet. Sunt enim quidam curiosuli, qui dum verborum elegantiam attendunt, umbram duntaxat rerum degustant. Non quod velim politum et ornatum dicendi sermonem mea censura damnare : si enim hoc vellem persuadere, plurimi statim exorirentur, qui me retunderent : sed quod iniquo feram animo, quia tam multi, atque ii sane

putati doctissimi, totum studium, totum tempus, A totam gloriam: citra denique manuum laborem, quem tamen Paulus omnibus in universum præscribens, ita inquit: Qui non laborat, nec et is vescatur. Cujus versiculi sensum docte perinde ac evangelicè noster hic Athanasius exerit: quam interpretationem utinam tam factis exprimeremus, quam ore proloquimur. Quod superest, optime lector, quandiu hac aura vitali fruemur, bonis litteris, maxime vero sacris, nequaquam defuerimus: per eas enim, ut ait Paulus, vivimus, movemur et sumus: totisque præterea viribus enitemur, ut semper quidpiam non indignum a nostra prodeat officina, si modo nostram operam conatusque pios boni consuleris, hosque divinos in Epistolas Paulinas Athanasii Commentarios, tibi non ingratos fuisse perspexeris.

mus. Vale pie, feliciter et Christiane.

IN SEQUEM TABELLAM GEOGRAPHICAM MONITUM.

Grandis otii et consilii res esset Alexandrini patriarchatus plenam numerisque omnibus absolutam descriptionem aggredi. Cum enim centum circiter episcopatus in Ægypto, Libya et Pentapoli esse testificetur Athanasius, quantæ, anabo, operæ foret, cuiusque nomen, situm, limites investigare? Quamobrem id putamus esse ad præsent institutum satis, si loca Ægypti cum in Vita tum in operibus Athanasii memorata in tabella nostra topographica quamproxime ad verum situm adpingamus. Nec tamen eruditio lectori dissimulanda duximus, nos dum in his pro facultate et tempore versaremur, nec opinantes incidisse in nonnullos geographorum aevi nostri errores, quos cautionis et accuratioris causa ne pigeat indicare, ut ne qui post futuri sunt, in Ægyptiacis rebus per imprudentiam locorum errent.

Jam adnotavimus ad pag. 148 Hermopoleos parvæ episcopatum eundem esse, qui τῆς Ἀρσινόης πόλεως, sive agri Alexandrini dicitur. Hermopolis enim metropolis τῆς Ἀρσινόης πόλεως vocatur a Ptolemaeo; et apud Athanasium Dracontius modo Hermopoleos parvæ, modo τῆς Ἀρσινόης πόλεως episcopus nuncupatur. Non una porro Alexandrina civitas pro agro et suburbanis peculiarem episcopum habuit; sed etiam Arsinoe, quæ et Cleopatridis dicitur, apud Athanasium, aliosque ecclesiasticos posteriore ut plurimum nomine insignitur. Strabo certe l. xvii, p. 804: Καὶ τοῦτο Ἀρσινόης ἢ τοῦτο Κλεοπάτρας πόλιν. Et in subscriptionibus IV tomo Concil., p. 83, Theophilus Cleopatridis, quæ et Arsinoe, comparet. Præter episcopatum autem Cleopatridis sive Arsinoe, erat alius τῆς Ἀρσινόης, id est nomi Arsinoitæ seu locorum Arsinoe circumfacientium. Sic eodem tomo Concil., p. 119, est quidam Calostrius τῆς Ἀρσινόης, id est locorum circa Arsinoen episcopus. Fallacinantur porro qui Cleopatrida diversam ab Arsinoe rati, eam urbem nullo auctore propter Hermopolin puream locant, procul scilicet ab Arsinoitæ nomo, et Arsinoitæ episcopatum arbitrantur eundem esse qui Arsinoe. Nam præter loca mox allata, in Breviario Meletii, pag. 148, ita perspicue hi episcopatus distinguuntur: Ἰουδαία ἢ Κλεοπάτρα, Μένας ἢ Ἀρσινόη. Et in Notitia antiqua, cusa per Carolum a Sancto Paulo Fulienti, Cleopatridis et Arsinoitæ dioceses memorantur, Arsinoe vero nulla mentio, quia uti commonstratum est, eadem ipsa est quæ Cleopatridis vocatur.

Est illud geographorum quorundam nobile erratum, quod urbem Andro, ad Canobiticum Nili canalem sitam, vocent Andromentem, errore hinc orto quod quidam editi Athanasii ad hunc locum Epistolæ ad Antiochen. s. p. 619, Ζηνὸς Ἀνδρὸς, Μένας Ἀνδρῶν, Zoilus Andro, Menas Antiphrorum, una voce Andromenas legunt. Et propalam est Menas esse episcopum Antiphrorum nomen. Miror quæ causa sit hujusmodi lapsus, cum erratum ab amnis fere centum in notis suis emendaverit Petrus Felckmannus, cujus emendationem secuti sunt anno 1827 Parisienses editores. In Notitia antiqua mox memorata errore consimili legitur Ἀνδρόπολις, perperam adjuncto scilicet Nicus episcopatu cum Andropolitano. Ubi monitum lectori volumus, haud satis consulto geographos celatis nostræ urbem Nicus aut Nicii procul a canali Canobitico versus occidentem constituisse; ita ut longius ab Andro, quam Latopolis ipsa distet. Et exploratum tamen est urbem Nicus stationem esse publicæ viæ inter Andropolin et Latopolin; ita ut medium inter hæc urbes teneat, et propter Canobiticum canallem locanda sit, ut ex Itinerario Antonini plannissime constat.

Ea item in re labuntur plerique omnes hujus sæculi cosmographi, quod Philas extremum versus Æthiopiam Ægypti oppidum ad oram Nili occidentalem constituant, etsi certum est ad ripam adversam sive orientalem situm esse. Nam in Itinerario Antonini, ubi describitur iter ab extremis Ægypti partibus versus Æthiopiam ad uaque Clysmon locum in Arabia, procedendum scilicet ad oram fluminis orientalem, sic legimus:

Item per partem Arabicam trans Nilum.

CONTRA PSELGIM.
CONTRA TALMIS.
CONTRA TAHIS.
PHILAS.
SYENEM.
OMBOS.
CONTRA APOLLONOS.
CONTRA LATON.
THEBAS.

Ubi vides ad eandem Nili oram sitas esse has urbes, Philas nempe, Syenem, Ombos, Thebas, quæ ut nemo nescit in orientale ripa jacent. Alia contra, nempe Pselcis, Talmis, Tahis, Apollinis urbs, Latopolis, ad oram adversam sive occidentalem, ut voce contra plannam est.

Syenem Athanasius vocat Ζῆν, quam sic a plerisque nuncupari commonstravimus in nostro De veritate historię Judicis opusculo, et in notis ad p. 306. Vocatur item Ζῆν, et quidem frequentius.

Haud ingratum lectori fore putavimus, si triginta sex illas mansiones, quæ Alexandria Antiochiam intercedunt, in tabella nostra geographica adpingi curaremus, quæ scilicet grandem controversie ansam præbuerant. Nominis enim, cui vox paræ sitæ mansio perpetuus scopulus fuit, hunc locum epistolæ Julii papæ p. 117, ἡ οὐκ ἐπὶ τῇ πόλει καὶ ἐν πόλει Ἀντιόχειας ἐπὶ τῇ πόλει, et in notis ad p. 117, ἡ οὐκ ἐπὶ τῇ πόλει καὶ ἐν πόλει Ἀντιόχειας ἐπὶ τῇ πόλει, ita veritatē: An qui solum ad triginta sex suffragia eorum, qui Antiochiæ fuere, externum hominem episcopum salutarant, ubi vides triginta sex mansiones illas, in triginta sex episcopos commutatus, quod solenne Nantio fuit: nam alias ἐπὶ τῇ πόλει καὶ ἐν πόλει, et ab ocliginta episcopis fertur. Prima post Alexandriam mansio fuit Ceru, vel, ut Athanasius et Gregorius Nazianzenus vocant, Χερῶν, propter canalem Alexandrinum sita, ad oram occidentalem. Reliquas in tabella vide.

ÆGYPTI
ET
VICINARUM REGIONUM
TABULA

In qua delineantur loca sive ab
Athanasio sive in Vita Athanasii
memorata. Et una describun-
tur triginta sex mansiones quibus
conficiebatur iter Alexandria
Antiochiam.

MARE ÆGYPTIUM

CYPRUS INSULA

ANTIOCH.

37
Cathala
35

MARE PHENICUM

PIERS

ARABIA PETRÆA

PARS

ARABIAE

FELICIS

MARE ERYTHREUM et

MARE RUBRUM

ALEXANDRIA
MAKE
OTES
Bomathus
Dica
Mena
Nitra
AMMONIACA
OASIS PARVA
OASIS MAGNA
vol SUPERIOR
Thebaïs
Ri
OR
SUPE
RIOR
Hermathes
Hermobas
Diaspolis
parva
Tentyris
Coptos
Syene
Phila
Psephos
Iuvata
Tha

IN VITAM SANCTI ATHANASII MONITUM.

1. Særa querimonia esset, æqualibus amicisque Athanasii viuo dare, quod tanti viri gesta silentio prætermiserint, neque ullus familiaris ea scribendi provinciam susceperit, quæ jam haud sine ingenti labore hinc et inde e monumentis veterum repeti possunt. Durræ partes nobis sunt, cum haud minor sollicitudo incumbit qui caveamus commenta et fabulas, quam quo pacto vera et germana deprehendamus. Ne nos tamen curarum nimis pœniteat divino consilio prospectum est, quando Athanasii scripta bènè multa a temporum injuria vindicata sunt, quorum ope plerumque vera a falsis internoscere sit facultas. Quod si salva et integra omnia essent, facilius foret a commentis, a præposteris putandi rationibus, a turbato rerum ordine, quæ ut plurimum in reliquis scriptoribus occurrunt, sese expedire.

2. Ut enim ab iis ordiamur, qui tempore Athanasii vixerunt, Eusebius perpauca affert Athanasii vitam spectantia, ac mutua cum Arianis operæ causa, suspiciosissima. Quod autem per mihi mirum videtur, ne verbum quidem de Athanasio affert, nihil de pugnis cum Ariana hæresi, nihil de Tyriis rebus, et quasi per dissimulationem ignorandi omnia præterit, puta quia gestorum pudor silentium imperaret. Hilarius multa affert opportuna Athanasii vitæ adornandæ: at eorum pleraque apud Athanasium item leguntur, ita ut pauca nova et ab aliis intacta referat. Jam ad eos accedamus, qui proxime Athanasii ætatem vixerunt, ita ut senem et videre et alloqui potuerint. Gregorius Nazianzenus præit ætate dignitateque, par sâne enarrandis Athanasii gestis, quantumvis tritum ac vulgarem rerum usum excedapt. Verum ille ut scite atque naviter oratoris munus explevit, ita jejune et tenuiter res, acta, temporâ tetigit, ut ejus *Ἐγκύκλιον* perlecto haud multum doctiores abeamus, imo vero incertiores in plerisque quam dudum fuimus, ob minus accuratara certarum rerum memoriam.

3. Æqualis huic Epiphanius, de Meletianis, Arianis, Semiarianis, Dimœritis agens, multa dixit Athanasii historiam spectantia; at quæ de Meletianis ait, cum ex Meletiano quopiam hauserit, et plerumque commentitia sint, nedum quidpiam lucis afferant, fucum factum accedere videntur. Reliqua melioris notæ sunt, verum implicata sæpe et pauca pro tantarum rerum usu. Rufinus suppar, negligentia nomine passim suspectus, nimia facilitate historiolas multas inexit, quæ fingentis magis artificium quam rem vere gestam oleant: hinc est ut caute incauti ducis vestigia sectari necesse plerumque sit. Tam præposterus est in temporum rationibus, ut, cum Socrates illo auctore priores *Historiæ* suæ libros conscripsisset, ubi se longius abductum sensit, a Rufino in deviis locis actum se questus, a cursu ipso gradum revocaverit, et aliam ingressus viam sit. Sulpitius Severus importuna brevitate præterlabitur, ut vix rem quæ agitur ob oculos ponat; pauca de Athanasii vita narrat, perplexe satis, neque magni ad ejus historiam est usus. Auctor *Vitæ Pachomii*, quæ nuper in *Actis sanctorum*, tom. III Maii, cusa fuit, non pauca suppeditat nova, præclara, hactenus intacta, similiterque epistola Ammonii episcopi Athanasio æqualis, secundum eam *Vitam* cusa. Socrates Rufinum, ut mox dictum est, auctorem et ducem secutus est in prioribus *Historiæ* suæ libris, donec se abactum procul sensit, et novam historiæ viam ingressus est; neque seipso feliciore duce usus est, quam Rufino; plurima ex Sabino Macedoniano hausit, vel eo nomine suspecta et cavenda: quantam vero in ordine et tempore perturbationem attulerit, pluribus est alias commonstratum. Sozomenum aiunt vulgo ex Socratis scriptis omnia fere expiscatum esse, et nos statim rumore auctore idipsum putabamus; verum longe alio modo rem se habere deprehendimus, et tractatione diuturna comperimus, multo præstantiorem esse Sozomeni quam Socratis *Historiam*. Etsi enim ut plurimum consimili rerum ordine procedit, plurima certe affert optimæ notæ, ab Socrate intacta, inobservata, aut minus accurate recensita: cujus-

modi sunt res Tyri gestæ, Georgii expulsio Alexandria, quam in annum circiter 356 reponimus : et similia quæ *Vitam Athanasii* a nobis adornatam insipienti passim sese offerent. Ad hæc res pluribus majorique accuratione vulgo recenset. Id cuique Sozomeni Historiam legenti, dum præjudicatam ponat opinionem, propalam erit. Theodoretus etsi vulgo ita brevis et perplexus est, ut res misceat; opportunus tamen, quia acta quædam et monumenta rerum affert quæ nusquam alias exstant. Gelasius Cyzicenus nugax plerumque, quo sine magna cautione uti non licet. Hujus tamen beneficio aliquot epistolis, et sinceris quidem, aucti sumus. His maxime scriptoribus antiquis in adornanda *Athanasii Vita* usi sumus. Nam *Vitas Athanasii* Græcas a nobis editas quod spectat, quam minimi pretii illæ sunt. Prior enim quæ est anonymi ejusdam, ex Socratis, Sozomeni, et Theodoreti scriptis desumpta est, adjectis insuper sexcentis fabellis : nihil ibi sanum, omnia contaminata, sus deque versa; demum magno conatu magnæ nugæ dicuntur. Exstant ibidem quædam præfectorum nomina, non alibi memorata, ideoque non sine magno scrupulo usurpanda. Quæ vero ex Photii *Bibliotheca* desumpta est *Athanasii Vita*, ipsius Photii judicio, quisquiliæ sunt sine pari. Quod si, ut ait Tullius, omnibus in rebus similitudo est satietatis mater, in his haud dubiè fastidii et nauseæ parens erit; et fateamur necesse est nos damno auctos esse. *Vita Athanasii* Metaphrastæ opera concinnata melioris quidem notæ; sed cum ex laciniis hinc et inde consarcinatis constet, a scriptoribus qui etiamnum exstant mutuatis, non magni usus esse potest. Agmen claudit *Vita Athanasii* ad usum Coptorum adornata ex Arabico versa a clar. viro Renaudotio, linguarum Orientalium scientissimo, qui eam nobiscum amice ac perhumaniter communicavit. Est autem ea gens stupendæ ignorantie et nugacitatis, ut etiam, quod gravissimum dictu est, Græcos ea in parte longe retro relinquant, quod vel ex hoc opusculo videre est, nugis et ineptiis supra fidem plenissimo. Nec tamen pœnitel edidisse, ut videas, candide lector, gentis acumen. Exstant in Latinis codicibus *Athanasii Vitæ* nonnullæ, ex *Tripartita historia* et ex Rufino collectæ, nullius omnino usus; easque ideo prætermisimus.

4. Ad recentiores *Vitæ Athanasii* auctores veniamus, qui decimo quinto, decimo sexto, et præsentī sæculo floruerunt. Non omnium porro, qui huic rei operam dederunt, lucubrationes recensere animus est : res propemodum infinita foret, sed satis esto illos enumerare, qui hæc in parte primarii esse videntur. Primas inter illos oblinet Joannes Torlehus Aretinus, qui *Vitam Athanasii* ex veris, dubiis, falsis *Athanasii* et aliorum quæ tum Latine exstant operibus concinnavit, quæ in editione Parisiensi anni 1520 exstat, et nuncupatoriam præfixit epistolam ad Eugenium quartum pontificem. Hujus conatus pro temporis conditione laudandus : et si quidem jam nullius usus sit hujusmodi lucubratio, id ætati potius quam scriptori tribuas. Lipomanus multis post annis *Vitam Athanasii* inter alias dedit; et nihil aliud egit, quam quod ex diversis diversorum locis hinc et inde accitis unum opus contexit, perturbato plerumque rerum et temporum ordine. Nec plus lucis Athanasianis rebus attulerunt, qui secundum hæc *Vitis* sanctorum scribendis operam navarunt. Aliam exhibent veteres editi *Vitam Athanasii*, ab nescio quo anonymo, non ineleganter quidem, sed oratorio more conscriptam, permistis plerumque rebus, quam perinde atque cæteras mox commemoratas missas facere nullo dispendio licuit. Demum anno 1671 clar. vir Hermantius, insigni opere *Vitam Athanasii* Gallico idiomate in lucem emisit, probatam quidem, et omnium ore celebratam, ubi non quæ *Athanasii* modo, sed quæ æquales ejus spectant, pluribus complectitur vir eruditus. Et accuratius multo opus dedisset, si editione Commeliniana et Felckmanni lectionibus fuisset usus. Hujus lucubrationes magni facimus, sententiam tamen haud raro impugnamus : tum quia, ut vulgo fertur, variant opiniones; tum fortasse, quia diuturniore usu operum *Athanasii*, codicum et cæterorum ad eam rem pertinentium, plura perspiciuntur. Et vero is si tantumdem otii codicibus et editis *Athanasii* consumpsisset, multo plura vidisset, et accuratiora nostris dedisset.

5. Jam de *Athanasii Vita* a nobis adornata sit sermo, et quidem paucis : nam ego tuum, erudite lector, hac de re judicium exspecto, non tu meum. Id primum scitu opus est, in

proposito nobis minime fuisse, ut omnia Arium, Arianos aliosque hæreticos illius ætatis; itidemquæ Alexandrum Alexandrinum, Hosium, Marcellum, Serapionem, aliosque Athanasii familiares aut synodos spectantia recensere; sed solummodo ea quæ vel ad Athanasii Vitam pertinent, vel ad eam proximè accedunt. Etsi porro curarim pro facultate, ut narrationem gestorum ne interciperem: at ubi incidunt controversiæ, et interpellatum opus, tum paulum spatii sumo, et paucis ad quæstionem allatis destinatum persequor iter. Nova non pauca, nec quod sciam hactenus observata, animadvertent eruditi. Annalium more adornata omnia sunt, opportuno scilicet, ac dictis viris acceptissimo. Tametsi vero, si quid occurrat in gestis difficultatis, id, ut plurimum, quoad facultas tulit, expendimus, quædam tamen, ut evenire solet, prætermissa sunt, quæ jam explicemus oportet.

6. Diximus ad annum 323, num. 1, videri nobis Colluthum, temerarium illum presbyterum qui suoapte arbitrio jus constituendi presbyteros sibi arrogabat, eundem ipsum esse qui epistolæ synodi Alexandrinæ, anno 321 celebratæ, prior subscripsit; secus arbitrati sunt alii viri docti. Rem paucis lectori expromam. Arius damnatur cum sociis in synodo Alexandrina anno circiter 320 vel 321. Damnationi Arii subscribunt presbyteri omnes Alexandrini et Mareotici, et diaconi, quotquot scilicet ad Arium non desciverant: inter hosce presbyteros Colluthus unus hoc nomine fertur, qui prior dat suffragium contra Arianos: Colluthum vero audacem illum, infensum Arianis fuisse narrat Alexander Alexandrinus in epistola sua ad Alexandrum Constantinopolitanum (a). Hinc conjectamus Colluthum dissidii auctorem eum ipsum esse qui synodo Alexandrinæ primus subscripsit. Nondum enim quo tempore celebrata synodus Alexandrina fuit, anno scilicet 320 vel 321, nefariam illam rem aggressus fuisse videtur Colluthus; nam si jam orsum et publicatum malum fuisset, quæ causa erat quod de tanto ausu nihil in ea synodo ageretur? Res sane est ad synodos pertinens, et gravissima quidem. Sin vero orsum dissidium Colluthianum non erat cum ejusmodi synodus celebrata fuit, quid vetat quin putemus Colluthum presbyterum, qui synodo Alexandrinæ primus subscripsit inter presbyteros, et solus hujusce nominis ibidem memoratur, eundem ipsum esse qui dissidii paulo post auctor fuit (b); cum hic quoque et presbyter Alexandrinus, et Arianis, initio saltem sectæ suæ, infensus fuerit, ut testatur Alexander episc. Alexandrinus? Aiunt autem ex adverso, Alexandrum ita de Collutho schismatico verba facere, ut indicare videatur eodem quo Arius tempore ipsum turbas movisse; et Epiphanium hæc. lxx dicere, Colluthum, Sarmatam, Carponem et Arium presbyteros, quibus erant quatuor Alexandrinæ Ecclesiæ contributæ, turbarum auctores fuisse et populi Alexandrini multitudinem in varias distraxisse partes. Qui Epiphanius hæc dicendo videtur indicare, eodem tempore obortas fuisse illas Alexandrinæ factiones; atque adeo Colluthum jam tum cum Arius damnaretur defecisse ab Ecclesia, ideoque non illum ipsum esse qui Alexandrinæ synodo prior ex presbyteris suffragium dedit. Verum nemo, ut spero, citra præjudicatam opinionem Alexandri et Epiphanii verba leget, qui existimet eos ita stricte tempus significare voluisse, ut eodem omnino temporis puncto Arium, Colluthum et alios dedisse turbas et schismatis auctores fuisse narrent. Et vulgatum est ut eodem tempore gesta dicamus, quæ modico temporis spatio, licet alia prius, alia posterius, evenerint. Ad hæc ex Epiphanio haud invalidum pro nostra opinione argumentum eruitur. Cum enim in Alexandrina synodo superius memorata, Arius, Carpones et Sarmates damnantur, ac de Collutho nulla mentio sit; nisi an subscriptionibus presbyterorum Alexandrinorum ubi primas ille tenet; hinc sane confici videtur, Colluthum nondum aperte defecisse, et eum ipsum esse qui suffragium adversus alios dedit, et paulo post auctor dissidii fuit. Idem autem Colluthus, anno 324, ab Hosio in synodo Alexandrina in ordinem redactus est. Totam rem eruditi lectoris arbitrio permittimus.

7. Ad annum 326, num. 1, diximus mortem Alexandri Alexandrini præsulis a quibus-

(a) Theod. lib. 1, cap. 4.

(b) Theod. ibid.

dam consignari in 26 Februarii ejusdem anni : res jam accuratius investiganda nohis est. Ut diu ignotus Occidentalibus fuit annus obitus Athanasii; sic qua die decesserit Alexander, ad usque nostram ætatem ignoratum est; donec scilicet *Oriente Chronicon* ab Abrahamo Eckellensi editum fuit in typographia regia, anno 1631, et quidem concinnata ad mentem Coptorum seu Jacobitarum, non Melchitarum seu Græco ritui addictorum; ejus *Chronici* non contemnenda pars est chronographia patriarcharum Alexandriæ Latine translata ab eodem Eckellensi. Ibi annus obitus Athanasii, et anni episcopatus ejus apprime notantur. Alexander vero ibidem obiisse fertur die 22 Barmudæ, ut vocant, mensis exacto jam anno 318, currente vero 319 æræ Christianæ Alexandrinæ, videlicet anno 326 Dionysianæ, decima septima Aprilis Juliani, cum esset littera Dominicalis B, Dominica nimirum, ex antiquo Orientalis Ecclesiæ usu, inchoata ad vesperam Sabbati, occidente sole, ad vesperam usque sequentem; ita tamen ut vicesima secunda Barmudæ mensis, qui Coptis pro Aprile habetur, ad mediam noctem more Romano desineret. Obiit igitur Alexander, nocte Dominicæ inter et feriam secundam intercedente, anno 326, decima septima Aprilis. Wanslebius in Ægyptum haud semel peregrinatus, ex Coptorum libris eandem obitus Alexandri diem assignavit, scilicet 22 Aprilis (Coptici), quem Ægyptii vocant Barmudam, inciditque in 17 Aprilis Juliani. Eadem porro die S. Alexandri memoria celebratur a Copta et Abyssinis, et in antiquissimo eorum Kalendario ipsissima die mortuus fertur Alexander. Argumentum porro illud est, illam veram esse et genuinam Alexandri obitus diem, quod in Kalendario Abyssinorum Æthiopum, qui ex Coptico catalogo exscriptus olim fuit, ad vicesimam secundam mensis Barmudæ hæc legantur, *Alexandros Likæ Papas*, id est *Alexander presbyterorum patriarcha*, ac si dicas, *summus sacerdos*. In quæ verba hæc notat Ludolphus (a) : *Decimus nonus patriarcha Alexandrinus, Likæ Mahæbær, præses concilii Nicæni æcumenici ab encomiaste vocatur, cui astipulantur historici Orientales, obiit hoc ipso die*. Si Theodoretus fides esset, Alexandri obitus probe in Februarii anni 326 referri posset : ait quippe diem obiisse, *μετὰ μῆνας πέντε τὰς ἐν Νίκαιᾳ αὐτοῦ, quinque mensibus post Nicenam synodum exactis*. At Theodoretus haud satis accurate Athanasii sententiam excepit. Longe namque varia narrat Athanasius; sed en ejus mentem. Dum turbas daret Meletius, ταῦτα δὲ πράττωντος τοῦ Μελετίου, hæresim Arianam exortam esse, γέγονε καὶ ἡ Ἀρειανὴ αἵρεσις. Deinde vero hæresim Nicææ damnatam, Arianos vero Ecclesia ejectos fuisse, ἐξεβλήθησαν. At secus cum Meletianis actum, nam admissi in Ecclesiam fuere; additque Athanasius non necessum esse narrare quid causæ fuerit quod illi amitterentur. οὕτω γὰρ πάντα μῆνες παρῆλθον, nam quinque mensibus nondum exactis, Alexander reversus Alexandriam, Nicæno jussui obsequens, perfidos in Ecclesiam admittit, καὶ ὁ μὲν μακαρίτης Ἀλέξανδρος τετελεύτησεν, et beatæ memoriæ Alexander obiit. Οἱ δὲ Μελετιανοὶ δὲον ἤρμαινεν καὶ χάριν ἔχον ὅτι πᾶν ὅλον ἰδέχθησαν, scilicet Meletiani, quos quiescere par erat, et gratiæ loco habere quod aliquo saltem modo admissi fuissent, οἱ δὲ κατὰ τοὺς κύνας, etc., statim post mortem Alexandri, quasi canes ad vomitum reversi sunt. Palam est Athanasium, ut notet Meletianorum perfidiam, significare pacem cum illis initam damno fuisse, quando vix quinque mensium spatio post datum fœdus exacto, ad ingenium rediissent, et pejorem quam ante intulissent Ecclesiæ cladem. Illud porro, *mensibus quinque nondum exactis*, non a soluta Nicæna synodo ait Athanasius, uti diximus, sed a receptis Meletianis : quod quæ ratione peractum fuerit, narrat inferius, n. 72 *Apol. contra Arian.* Athanasius, ubi post allatum Meletii *Breviarium*, ait Meletium episcopos et presbyteros, abs se per diversa Ægypti loca constitutos, Alexandro coram abductos obtulisse. Ubi advertas velim, necessum esse non paulum intervenire temporis spatium ab adventu Alexandri Nicææ remigrantis Alexandriam, usque dum tot episcopi in tam dissitis locis positi in eandem urbem convenirent, ut Alexandro coram sisterentur. Ideo autem Athanasius post hæc verba, οἱ δὲ Μελετιανοὶ ὅπωςδὴ ποτε ἰδέχθησαν, οὐ γὰρ ἀναγκαῖον νῦν τὴν αἰτίαν ὀνομάζειν, mox adjicit, οὕτω γὰρ πάντα μῆνες παρῆλθον, καὶ ὁ μὲν μακαρίτης Ἀλέξανδρος τετελεύτησεν, οἱ δὲ Μελετιανοὶ, δὲον ἤρμαινεν, ut palam faciat infirmam fuisse pacem illam cum Meletianis, cum vix elapsis quinque post reconcil-

(a) In *Commentario*.

liatam gratiam mensibus denuo turbas dederint : unde perspicuum videatur, quinque mensium exordium duci ab adventu et reconciliatione Meletianorum cum Alexandro. In antiquis Latinorum Martyrologiis nulla S. Alexandri Alexandrini memoria erat : verum vicesima sexta Februarii die memorabantur Alexander, Nestor et Theon martyres cum sociis suis. Ita scilicet in Martyrologio Gellonense et in vetustissimo Luccæ cuso cum notis Florentinii(a). In his, inquam, Martyrologiis (Gellonianum excipe) secundum martyres mox memoratos, legitur : *In Alexandria Felicis et sociorum*. Hinc vitiata interpunctione, illud, *in Alexandria*, ad superius memoratos martyres, scilicet Alexandrum, Nestorem, etc., adjunctum fuit. Sic turbato semel ordine, auctor brevissimi Martyrologii Aquileiam Roma transmissi, et Adoni Viennensi postea oblato, nimium conjecturis indulgens, Alexandrum illum præsulem esse ratus, sic audacter restituit, *Alexandriae Alexandri gloriosi senis episcopi*, et ad vicesimam septimam ejusdem mensis habet, *Juliani martyris et Euni qui cum ipso senē in confessione perduravit*; ita ut martyrem et episcopum quôque Alexandrum fuisse memoret, quod utique falsum. Et vero Alexander ille quidem, ut primitus jacebat integris rebus, martyr vere fuit, ut observant in notis suis Florentinius et Henschenius. Vandebertus autem in Martyrologio suo metricè conscripto, Alexandrum omittit, socios memorat, Theonam scilicet et Nestorem martyres; Rabanus, Alexandrum et socios tantum. Ado autem Viennensis duce usus Martyrologio suo superius memorato, Alexandrum præsulem hic male situm suis etiam notis distinxit, adjiciens eum episcopum Alexandriae extitisse, et damnassee Arium, ac Nicænæ interfuisse synodo. Usuardus, auctor Martyrologii Bedæ falso ascripti, Notkerus, auctor Martyrologii Romani, quasi oves gregariæ, Adonis lapsum sequuntur. Atque exinde erratum obtinuit, ac in vicesimam sextam Februarii certatim omnes diem obitus Alexandri contulerunt. In decimam porro septimam Aprilis si constituamus, optime quadrabunt omnia, uti est a nobis superius commonstratum.

Ad annum 327, ubi de itinere Athanasii Thebaico, notandum eam clausulam Græcam *Vita Pachomii*, ἀρχόμενος τῆς ἐπισκοπῆς, non fuisse Latine versam ab interprete. Ejus vera sententia est, Athanasium eo concessisse cum iniret episcopatum.

Ad annum 362 magnopere observanda hæc Ammonii in epistola *De Vita Pachomii* verba καὶ μετὰ τὸ διωχθῆναι τὸν πᾶπαν Ἀθανάσιον τῷ ἐνίκτῳ καὶ τοῦ ἔκτου ἔτους, Ἰουλιανὸς βασιλεύσας, ἐντὶ αἰδωλατρίας, τὸν μὲν πᾶπαν Ἀθανάσιον εἰς τὴν Θεβαΐδα ἐξώρισεν, etc. Id est : *Nono mense sexti anni post pulsum papam Athanasium, Julianus imperio potitus vir idololatras, papam Athanasium in Thebaidem relegavit*. Duo hic observatu dignissima deprehenduntur. Primo Athanasium, circa mensem Octobrem anni 362, sub Juliano, pulsum fuisse, scilicet nono mense sexti anni postquam profligatus a Constantio fuerat, quod tum accidit cum mense Februario a Syriani et militum impetu se proripuit anno 356; postea vero, scilicet sub finem anni 361, vel initio 362, cum inauguratus Julianus imperator facultatem exsulis redeundi dedisset, Alexandria novem circiter menses commoratus est, donec mense circiter Octobri, ejusdem Juliani jussu, Alexandria decederet. Secundo Juliani jussu in Thebaide exulasse, quod ab aliis ecclesiasticæ historiæ scriptoribus minime traditum est.

Ad annum 363, num. 1. Non parum negotii facessunt hæc verba quæ apud Ammonium Græce ita leguntur : Διὸ οὐκ ὀρεῖσαι ἐπὶ τὴν Θεβαΐδα σκυλλόμενος ἀπελθεῖν, ἀλλ' εἰς τὸν κομιτάτον λεληθότως γενέσθαι. Συνεπὶ δὲ καὶ αὐτῷ κατ' ὅδον, καὶ γνησίως ὑποδεχθεὶς, ἐπανήξει εἰς τὴν Ἐκκλησίαν. Id est : *Propterea ne molestum iter ad Thebaidem excipias; sed ad comitatum clam te conferas. In via namque ipsum offendes, et clementer ab eo exceptus, reverteris in Ecclesiam*. Ubi videtur Theodorus, qui hæc ex prophetico spiritu Athanasio mandat, jubere ipsi ut recta imperatoris comitatum petat et imperatorem adeat. Et temen certum videtur ex iis quæ in *Vita Athanasii* ad hunc annum, et in *Monito* ad epistolam Joviani diximus, Athanasium non statim imperatorem adiisse, sed primum petiisse Alexandriam, ibique aliquantisper commoratum esse.

(a) *Spicileg. Dacheri.*

VITA SANCTI ATHANASII

ARCHIEPISCOPI ALEXANDRINI.

ANNO 296. — *Athanasii ortus, patria, parentes.* — Incidit Athanasii ortus in Diocletianea illa tempora, calamitatibus cædibusque Christianorum funestata. Parentes ejus pii, Christiani, ac, si qua fides inferioris ævi scriptoribus, nobilitate et opibus insignes. Patrium solum Alexandriam fuisse cum alii plurimi tradunt, tum ipse nec semel innuit, et perspicue cum profugus missis ad Luciferum litteris ait (a), excubantes Arianos in aditus portasque urbis, admisse sibi, ex quo se illorum manibus proripuerat, parentes invisendi facultatem. De ortu anno altum ubique silentium. Verum, prementibus ultro citroque argumentis et conjecturis, natum opinamur Athanasium anno circiter 296. Ne citius ortum dicamus, vetat quod ait ille (b) se a patribus accepisse quæ Maximiano principe anno 303 Christianis illata sunt mala: cum scilicet ipsi per teneram ætatem ne domesticas quidem calamitates sentire liceret et observare. Qui autem anno 290 natum putant, vereor ut majorem duodenne tantæ cladis immemorem suadeant. Et vero si anno 290 natus sit, anno 326, quo fuit in episcopum allectus, triginta septem annorum fuerit; ac ne minimus quidem Arianis fuisset locus criminandi, quod minore quam lex ferret ætate in episcopum Alexandrinum fuisset cooptatus: de quo tamen Athanasium in crimen vocatum fuisse memorat Ammonius (c). Ne post annum 296 referamus multa dehortantur: a martyribus quippe Athanasius se, ante annum scilicet 314, edidicisse ait sublinem divinarum Litterarum doctrinam: quod vergentem ad adolescentiam ætatem arguit (d), cum tantarum rerum tenuella et infantilis capax non sit. Ad hæc vero, ante annum 319, nondum exorto Arianismo, libros edidit, tanta eruditione et gravitate, ut nullis non Patrum scriptis sint comparanda. At enim si ineunte sæculo ortus esset, ut autumant nonnulli, quis putet novemdecim annorum adolescentem tantis edendis libris parem et maturum? Hæc jam satis sunt, multa enim quæ consequuntur, nostram firman opinionem.

ANNO 301. — 1. *Exortus Meletiani schismatis.* — Dum tenera adhuc infantia esset, cepit res publica in Ægypto Christiana intestino et exitioso dissidio conflagrare. Namque Meletius, Lycopolitanus episcopus (e), multorum scelerum, oblatique gentilium numinibus sacrificii reus, in judicium vocatur a synodo Alexandrina, cui tum

A præerat Petrus Alexandriæ præsul; ibique ille in promeritam flagitiis poenam damnatus et abdicatus est. Meletius vero, conscientia nempè stimulis exagitatus, non ausus aliam appellare synodum; nec, quæ una supererat gratiæ iocunda via, facti veniam precatus, abducta secum consceleratum turba, Petri in cujus ditione erat imperium detrectare; nova in dies machinari; episcopos presbyterosque ubique locorum contra jus fasque constituere; alias atque alias parœcias ad defectionem sollicitare; Mareotem ipsam nobilem Alexandrini episcopatus portionem tentare, quod tamen ei minime cessit ex voto. Fertur demum tanta fuisse vafritie, ut calumniis insidiisque non paucos a Petri, Achillæ et Alexandri partibus abduceret. Hujus sequaces, amisso Christianorum nomine, Meletiani audierunt, qui Athanasio haud minus quam decessoribus infesti, virum non semel fictis criminibus vocarunt in capitis discrimen.

2. Hæc ex Athanasio verace et ut plurimum oculato teste. Verum diversa longe narrat Epiphanius (f), quibus facti invidia Petro non minus quam Meletio conferatur. Ait nimirum Petrum et Meletium fidei causa comprehensos, atque in carcerem cum multis aliis reclusos, de recipiendis lapsis quæstionem agitasse: Meletiumque, gentilium ritibus pollutos, qui veram fidem negassent, Ecclesiæ aditu interclusos oportere contendisse: ac ne facilitas veniæ multis occasione et offendiculo foret, deterrendos exemplo severitatis: Petrum contra, et quorum melior sententia menti, poenitentia locum dandum esse resipiscenibus defendisse, ne præcisa spæ veniæ, in extremum perniciæ et infidelitatis ruerent qui semel lapsi fuissent. Acriter, ait Epiphanius, utrinque versa res est, alijs in aliam partem, quo scilicet opinio ferebat, concedentibus. Tum Petrus pallium in medio carcere stravit, et proclamari a diacono jussit: « Qui mecum sentiunt, hæc accedant. » Mox pauci episcopi, monachi, presbyteri Petrum; multo plures Meletium adeunt. Palam certo res est, Epiphanium Meletiani cujusdam fraude circumventum tale commentum edidisse, cui reclamant cum Athanasio omnes ecclesiastici scriptores. Quamobrem, missis cæteris quæ ille ad Meletii laudem et commendationem attulit, nos veriora sectemur. Annum porro orsi Meletiani dissidii, Athanasii vestigijs hærentes, statuimus 301. At Baronius

(a) Ep. 2 ad Luciferum.

(b) Hist. Arian. ad monachos, n. 64.

(c) Epist. Ammonii, p. 350.

(d) De Incarnat., n. 56.

(e) Apol. contra Arian., n. 52.

(f) Hæres., LVIII.

ex male intellecto Athanasii loco perperam inita temporis ratione in annum refert 306: Qua de re pluribus actum est ad epistolam *Aegyptii* episcopis datam.

ANNO 303. — *Maximiani furor in Christianos.* — Insignis est annus 303 furore Diocletiani et Galerii Maximiani in Christianos: qui Alexandria potissimum tam atrociter sæviit, ut gentiles ipsi misericordia erga Christianos moti quoad facultas erat cruciatibus subducerent, nec sine fortunarum et capitis discrimine domi occultarent. Quam rem, quod prima Athanasii pueritia evenerit, non sua ille, sed patrum memoria gestam narrat (a).

AB ANNO 303 AD 311. — *1. Arii mores et gesta.* — Neque ita multo post, grassante Meletiano schismate, longe gravior exitum Ecclesiam Dei invadit. Arius enim (b), ex Libya monstrorum parente oriundus, mutatis sedibus, Alexandriam commigrat, Petro sedem occupante. Proceras homo statura, subtristi et macilentio ore, cujus pallor animi tetra versantis indicium; passi crines et incompti, vestis squalida et ad reliquam speciem composita. Hoc apparatu, hoc artificio populi spectaculorum amantibus gratiam captabat. His artibus animus gloriæ appetens aditum sibi parabat ad honores et dignitates. Ad hæc, ait Epiphanius, leni interdum officilique pleno vultu obviis occurrere solebat; cunctosque comiter compellere, quo sibi quamplurimos devinciret. Hi mores hominis. Erat porro dialecticæ artis aliarumque disciplinarum scientissimus; et, quæ C opportunior ad existimationem via, præferebat pietatis religionisque studium singulare. Hic perspectis factionum partibus, statim in Meletii clientelam se contulit. Verum mutata brevi sententia, qua faciliorem putabat ad gradus ecclesiasticos aditum, eo consilia et studia convertens, a Meletio descivit ad Petrum Alexandrinum; a quo perhumaniter exceptus, ut erat ad fraudem et ad simulationem natus, viri gratiam aucupatur, ac brevi in diaconatus ordinem delectus est. Haud ita multo post, cum Meletianos Petrus ut factiosos, et reipublicæ Christianæ adversarios pelleret Ecclesia, Arium etiam, quem (ut est ambitio inquieta et turbulenta) gesta sua improbare traducereque, ac novâ in dies moliri deprehendit, Ecclesiæ ingressu et communione interdixit.

2. *Athanasii institutio.* — Inter hæc Athanasius in juvenili ætate humanis divinisque traditus disciplinis, specimina dabat ingenii ad summa nati. In humanis autem addiscendis non modicum operæ temporisque consumpsisse suadent ejus scripta, potissimum *Contra gentes*, varia et antiqua illa eruditione referta; ac videtur in primis fuisse in Homeri Platonisque libris versatissimus. Grammaticorum item ac rhetorum scholas frequentavit (c); nec

A ignarum hoc eruditionis genere produnt ejus quæ jam supersunt opera. Quid si superessent infinitæ prope illius homiliæ, epistolæ, commentaria, ingenti reipublicæ cum litterariæ tum ecclesiasticæ dispendio amissa? Divinas autem Litteras frequens adeo perlegit, ut universam pene Scripturam memoriter tenuisse dicas, ita frequenter et opportune illa utitur. In Patrum item superioris ævi scriptis evolvendis assidue diligenterque versatus, magistros in divinis sibi fuisse testatur (d), theologos eruditosque viros, pietatis doctrinæque causa martyrio consummatus. Iis ille doctoribus, quæ Christi incarnationem Scripturamque sacram spectant, edidicisse se commemorat. Et fortasse martyres cum meminit, apud Petrum ipsum Alexandrinum se Christianæ disciplinæ tyrocinia posuisse subindicat. Jurisconsultum appellat Sulpitius Severus. Et vero videtur, cum ex scientia rerum gerendarum, tum ex sparsis per diversa ejus opera locis, fuisse hoc litterarum genere egregie peritus. Sane providente Numine hæc opportune tela comparavit, quibus exinde hæreticorum agmina impeteret profligaretque, quod omni spe maturius evenit.

ANNO 311. — *1. Petri martyrium.* — Petri Alexandrini martyrio nobilitatus est annus 311, cujus sanguine restincta videtur immanis illa Christianorum vexatio, per Ægyptum præsertim, Maximini temporibus grassata. Quæ fertur autem in quibusdam Actis (e) historia de Petro antistite, cui instanti morte Christus apparuerit, talari qua operiebatur veste ab Ario discissa, monens ut ne Arium admitteret ad Ecclesiæ communionem, id ipsumque præciperet Achillæ et Alexandro, qui ejus futuri successores essent; hæc, inquam, a nemine veterum tradita, jure ac merito in vobiscum suspicionem vocatur, vel eo nomine quod Achillæ et Alexandri amicos aliquandiu fuerit Arius. In hujusmodi porro viros nulla contemptæ sancti viri fussionis suspicio cadere potest.

2. *Achillas Alex. episcopus.* — Petrum excipit Achillas (f), vir litterarum apprime gnarus, ab Theona Petri decessore in presbyterum cooptatus; si tamen is ipse Achillas est quem memorat Eusebius, quod veri plane simillimum. Ab illo Arius delicti defectionisque veniam precatus, reconciliata gratia, assuetæ simulationis artificio, tantam sibi apud virum pietatis existimationem peperit, ut ad presbyterii gradum promotus sit. Quas in eo gradu positus sub Alexandro Achillæ successore turbas dedit mox occurrit enarrandum.

ANNO 312. — *Achillæ succedit Alexander.* — Paucis Achillas mensibus sedit; defunctoque subrogatur Alexander, eruditione vir omnique virtutum genere ornatus. Si Eusebii *Chronico* steterimus, anno tantum 321 pontificatum inivit Alexander. Ve-

(a) Hist. Arian. ad monachos, n. 64.

(b) Epiphani. hæc. LXIX; Gelas. Cyzic. part. II; Sozom. lib. I, cap. 45.

(c) Greg. Naz. in Eucarpio.

(d) Orat. De Incarn., n. 56.

(e) In Actis Combelisianis.

(f) Euseb. Hist. Eccl. I, vii, c. 32; Theodoret., I, I, c. 2.

rum aperte reclamant Epiphanius, Theodoretus (a) A et alii, qui Achillam paucos menses episcopalem sedem occupasse tradunt. Repugnat item Athanasius, qui cum in *Epistola ad Ægyptios* anno 356 conscripta ait (n. 22), a triginta sex annis Arium et sequaces damnatos et proscriptos fuisse, palam significat in annum 320 vel 321 consignandam esse synodum ab Alexandro episcopo contra Arianos coactam, quam synodum non modico spatio, et fortasse aliquot annis, præverit impia illa Arii vesania, qua Alexandro jam episcopo errores spargere suos aggressus est.

ANNO 313. — 1. *De pueris ab Athanasio baptizatis.*
— In Alexandri pontificatus initium conferenda, quæ tradit Rufinus (b) de pueris ad oram maris ab Athanasio baptizatis. Hæc illius verba : « Tempore quo apud Alexandriam Petri martyris diem Alexander episcopus agebat; cum post expleta solemnia conventuros ad convivium suum clericos expectaret in loco mari vicino, videt eminens puerorum super oram maris ludum, imitantium, ut fieri solet, episcopum, atque ea quæ in ecclesiis geri mos est. Sed cum intentius diutius pueros inspectaret, videt ab iis geri quædam etiam secretiora et mystica. Perturbatus, illico vocari ad se clericos jubet, atque eis quid eminens ipse videret ostendit. Tum abire eos, et comprehensos ad se perducere omnes pueros imperat. Cumque adessent, quis eis ludus, et quid egissent vel quomodo, percontatur. Illi, ut talis habet ætas, pavidi negare primo; deinde rem gestam per ordinem pandunt, et baptizatos a se esse quosdam catechumenos considentur per Athanasium, qui ludi illius puerulis episcopus fuerat simulatus. Tum ille diligenter inquirens ab his qui baptizati dicebantur, quid interrogati fuerint, quidve responderint, simul et ab eo qui interrogaverat, ubi videt secundum religionis nostræ ritum cuncta constare, colloctus cum concilio clericorum, statuisse traditur illis, quibus integris interrogationibus et responsionibus aqua fuerit infusa, iterari baptismum non debere, sed adimpleri ea quæ a sacerdotibus mos est, Athanasium vero atque eos quos ludus ille vel presbyteros habere visus fuerat vel ministros, convocatis parentibus, sub Dei obtestatione tradidit Ecclesiæ suæ nutriendos. Parvo autem tempore, cum a notario integre et a grammatico sufficienter Athanasius fuisset instructus, continuo tanquam fidei Domini commendatum, a parentibus restituitur sacerdoti, ac velut Samuel quidam in templo Domini nutritur, et ab eo pergente ad Patres in senectute bona, ad portandum post se ephod sacerdotale deligitur. » Subdit autem Sozomenus (c), Alexandrum postea Athanasio scribæ et amanuensis loco usum fuisse.

2. Verum hæc Rufini historia grandi apud eruditos laborat suspitione. Etsi enim per Athanasium ætatem minime repugnaret ejusmodi lusus, quod haud facile tamen concedatur de adolescente, cui ex memoratis superius vix minus duodeviginti annorum tum ascripserimus; non is erat Alexander, qui tam seria in re ludum puerorum ratum haberet.

ANNO CIRCA 315. — *Antonium adit Athanasius.*
— Sub hæc, Antonium, magnum illum solitudinis cultorem, cujus jam fama erat ubique locorum pervagata, adiit Athanasius. Et viri pietate, vitæ genere, innata nec studio parta dicendi vi usque eo delectatus est (d), ut profectus et institutionis causa non modico tempore cum eo sit versatus, atque abluenti manus, ut olim Eliæ Elisæus, aquam ministraret. Hujus, ut putamus, magisterio ascetæ vitam iniiit, ut testes locupletissimi sunt Ægyptii episcopi in epistola synodica (e). Exinde vero Antonium frequens invisit quicum magna ipsi societas et necessitudo intercedebat.

ANTE ANNUM 319. — 4. *Scribit contra gentes.*
— Vixdum adolescentiam prætergressus, *Operationes contra gentes* edit, tanta eruditione, tanta elegantia, ut nihil supra. Mirere sane in juvene salem, leporem, vim argumenti. In priore salse ridet ac repudiat gentium numinum turbas, profanos obscenosque ritus; in altera Christi incarnationem adversum Judæos maxime comprobatur, allatis ex Veteri Testamento opportunioribus ad eam rem locis. Needum oborta Ariana hæresis hæc conscripta videtur: ne vel minima enim in hisce ejusmodi errorum mentio, licet posterioris libri argumentum et materies eo scriptorem velut e re nata deduceret. Ejusmodi cen præludii, Christi militiam ingressus Athanasius, ad periculosiora et jam imminencia certamina adornabat sese. Inter hæc etiam ad cleri statum evocatus, cunctisque ecclesiasticorum graduum muneribus perfunctus, in diaconi ordinem promovetur ab Alexandro, atque inter familiares computatus, ipsi a consiliis fuit.

2. *Arianæ hæreseos exordium.* — Arianæ vero hæreseos initia in quem sint annum conferenda incertissimum. Damnatum certe constat Arium in Alexandrina synodo anno 320 vel insequente, ipso teste Athanasio, qui in epistola ad Ægyptios anno 356 data, elapsos esse indicat triginta sex annos ab hujusmodi habita synodo. Et vero anno 321 late per Ægyptium effusa et pervagata hæresis illa erat: unde aliquot ante annos orsa videatur, quando præsertim exploratum est, Alexandrum nonnisi post multas Arii ad sanam mentem reducendi ten-

(a) Epiph. hæ. LXIX; Theod. lib. 1, cap. 2.

(b) Lib. 1, cap. 14.

(c) Lib. II, c. 17.

(d) In Vita Antonii sub initium.

(e) Athan. Apol. contra Arian., n. 6.

talas vias, hominem cum sequacibus ferisse anathemate.

3. *Arius Alexandro infestus. Arii impietas.*—Arium igitur, cui erat explanandæ sacræ Scripturæ provincia tradita, Alexandrinæ aedis occupandæ libido incesse-
rat. Quare cum delectum in antistitem Alexandrum inique ferret (a), excubant in occasiones turbarum, et quæ crimina viro offerat meditantur. Verum iis erat moribus Alexander, ut nullus criminationi aditus, nullus esset calumniæ locus: sanctimonia quippe haud minus quam senectute venerabilis, eloquentia, mansuetudine, liberalitate, omnium sibi gratiam conciliarat. Sed eo acrius invidia erupit, quo minus loci ad obrectandum inveniebat. Aliquando enim Alexandro Filii deitatem, eandemque Patris et Filii substantiam prædicante, ferociter Arius et impudenter eam doctrinam nec sanam, nec apostolicam, sed Sabellianam esse vociferatur, Filiumque inter opificia et res creatas non æternas connumerandum, hoc usus argumento (nam dialecticæ peritiam exitio fuit homini): Si Pater genuit Filium, initium habet existendi qui genitus est, et fuit tempus cum non esset. Quam viri proterviam et impietatem Alexander, ut erat mitis et pacis amans, primum leniter coarguit, monetque a pravis opinionibus abstat: tum suam ipse doctrinam ex sacris Litteris sinceram comprobat, Arianam vero impiam et execrandam. Ea porro lenitas vitio versa antistiti fuit: imo, si fides Sozomeno (b) est, sub initium controversiæ hærebatur ille incertus cui potius opinioni accederet: quæ res tamen scriptorum omnium testimonio refragatur. Addit Philostorgius (c), presbyterum quemdam cognomento Baucalim, quia in dorso tumor excreverat instar vasi testacei, cui baucalis nomen Alexandriæ, simultatis Alexandrum inter et Arium materiam subministrasse. Fides sit penes auctorem.

4. *Arius doctrinam spargit suam.*—Arius autem, ut rudioribus fœnem faceret, ex antiquorum Patrum scriptis nonnihil auctoritatis dignitatisque suæ sententiæ afferre nitebatur, novæ doctrinæ suspicionem declinans; ut simplicitate verborum, quæ per ingenii imbecillitatem non licebat res subtilius expendere, haustum venenum propinaret (d). Tum cœpit ille errores ubique spargere, vicatim domos adire, ex clericis, quos novandarum rerum studiosos comperit, sibi asciscere, alios cujusvis ætatis ac conditionis ab Alexandri partibus abducere. Ex virginum choro, Epiphonio teste (e), septingentæ ad Arii partes decivere: cui pro tanto numero vix fides habeatur. Excitatum itaque ab Ario malum late per Ægyptum, Thebaidem et Libyam pervasit. Neque vulgi solum multitudo nascenti hæresi

A nomen dedit, sed ad Arium quoque defecere presbyteri Carpones et Sarmates, quibus erant duæ intra urbem ecclesiæ commissæ. Hi jam olim Alexandro infesti (f), data occasione, ab Alexandro pariter et a sana fide desciscunt. Cum his item Achilles, Æthales et Arius alter; diaconi vero, Euzoius, Lucius, Julius, Menas, Helladius et Gaius; imo vero episcopi duo turpiter et indecore ad eorum partes defluxerunt, Secundus scilicet Ptolemaïdis, et Theonas Marmarices.

ANNO CIRCITER 320. — *Alexander tentat Arium a cœpto revocare.*—Ut animadvertit Alexander malum manare in dies latius, ne ulterius grassaretur, litteras dat ad Arium et socios, monet a prave inceptis desistant, impiam doctrinam ne ultra tueantur, sed sanæ catholicæque obtemperent. Tum Alexandrinos cogit et Mareoticos presbyteros diaconosque: rogat sibi sinceram fidem vindicanti ferant opem, litterisque suis, ad Arium et asseclas datis, suffragia ascribant; spem esse totius cleri monitis obtemperaturos, qui suis hactenus obstitissent. Alexander morem gerunt presbyteri omnes et diaconi, quorum suffragiis muniat litteræ Arianis offeruntur. Hæc illi, feroces cupidine cœpti perficiendi, nihili fecerunt, neque minus persistenter in pristina impietate.

ANNO 321. — 1. *Alexander synodum cogit.*—Sensit demum Alexander nullam superesse spem reconciliandæ pacis, Ariique ad sanum consilium reducendi. Quamobrem (g) coactis ex Ægypto, Libya et Pentapoli episcopis prope centum, synodum celebrat, in qua de Arii causa ageretur accuratius. Acciti impii homines, parati meditatuque veniunt. De doctrina rogati, incertum majore impietate an impudentia verba fecerint: Dei namque Filium ex non exstantibus factum affirmavere, creatum, Patri dissimilem, mutabilem. Sciscitanti cuidam, an perinde mutabilis esset atque diabolus, respondent aut secus mutabilem. Hac data voce exhorruere Patres, tantæque impietatis auctores, nulla interposita mora, uno omnium calculo, damnant abdicantque.

2. *Multi ad Arium desciscunt.*—Verum tanto vulnere curando impar fuit remedium. Arius enim, multo ardentior perturbandæ rei ecclesiasticæ cupiditate, asseclas confirmare, novos sibi in dies sua suorumque opera asciscere. Tum ingens fuit in Mareote defectio: Chares enim et Pistus, presbyteri: Serapion, Parammon, Zosimus et Irenæus, diaconi, Arianis nomen dedere. Arius autem, quo facilius gesta tueri liceret, vindicem et patronum sibi conciliat Eusebium, quicum vetus sibi necessitudo studiorumque societas intercedebat: qui Eusebius audax homo (h), honorum cupidine fla-

(a) Theodôr., lib. 1, cap. 2, *Hæret. fab.*, p. 252.

(b) Lib. 1, p. 426.

(c) Lib. 1, n. 4.

(d) Basil. *contra Eunomium*, p. 6; Socr., lib. 1, c. 2; Theodoret., lib. 1, c. 2.

(e) *Hæret. LXIX.*

(f) Epist. Alexandri, n. 2.

(g) Epist. Alexandri, n. 1, 2; Socr., lib. 1, c. 6.

(h) Epist. Alexandri, n.

grans, relicto nuper Berytensi episcopatu, Nicomediensem invaserat, quod episcopalem dignitatem metiretur amplitudine civitatum. Inerat vis ingenii, nec mediocris principum gratia, cum arte et officio, tum Constantiæ Constantini sororis affinitate paria. Parem studio et consiliis hominem eo libentius in arctiorem amicitiam recepit, quo altius in corde defixam tenebat eandem circa Dei Filium impietatem. Quare litteris ubique missis, episcopis per diversa loca auctor est, ut Arii sociorumque doctrinam et facta propugnent: Alexandri invidia aut immerentes pulsos Ecclesia fuisse. Exstat apud Athanasium (a) epistolæ Eusebii ad Arium fragmentum, quo clare deprehenditur viri impietas: « Cum recte sentias, inquit, precare ut omnes ita sentiant. Palam enim omnibus est, quod factum est, non existisse antequam fieret; quod autem factum est, existendi initium habet. » Litteras item frequens mittit ad Alexandrum, monens ut, compressa huiusmodi quæstione, Arium admittat ad communionem. Epistolis autem ultro citroque ea de causa missis factum, ut controversia, Ægypti hactenus limitibus circumscripta, per Orientem prope totum manaret. Hinc rixæ, disceptationes, invidiæ, iræ; aliis rei insolentia, aliis novandi studio concitatis.

3. *Alexandri litteræ de Arianismo.* — Alexander vero, qui damnatis a synodo sectæ principibus, fractam hæresim, et compressam fore sperabat, cæterarum regionum episcopis latere cupiebat res in Ægypto gestas, ut ne vulgatus error latius serperet (b). Ut autem vidit ingravescere in dies intestinum malum, nec externis hostibus minus quam domesticis Alexandrinam Ecclesiam laborare; epistola data, episcopis per orbem omnibus Alexandrinæ synodi acta renuntiat, memorat Arii et sectatorum ejus blasphema dicta, quæ ausi fuerant in cœtu Patrum proferre ac propugnare: rogat ne magis Eusebio adversus Christum jam pridem sentienti et ecclesiasticas leges pro libidine violanti morem gerant, quam tot episcopis, quibus sincera mens inesset, ac veræ fidei studium. Tum ut major litteris fides esset, Alexandriæ et Mareotæ clerum rursus evocat, laudat probum consilium, animumque paci et concordie addictum, monet e re fore, ut epistolæ omnibus ubique locorum episcopis mittendæ addant suffragia, necnon abdicationi Arianorum, etiam eorum, qui post latam sententiam descivissent. Presbyteri igitur Alexandrini septemdecim, inter quos primas tenet Colluthus; diaconi quatuor et viginti, in quorum numero duo comparent Athanasii, eorumque alteruter is de quo agimus est, item ex Mareote presbyteri novemdecim, diaconi viginti, antistiti obtemperantes epistolæ suffragia ascribunt. Hunc porro rerum

A in Arianae sectæ exortu gestarum ordinem ex Arii condemnatione et ex epistola Alexandri mutati sumus, quo pateat quanta ex brevissimo opusculo rebus ante admodum implicatis lux accesserit.

4. *Alii Arii adjuncti.* — Præter commemoratos superius, ad Arium deficit Ammonius quidam, inter Arianorum principes exinde connumeratus: ex Libya autem Sisinnius, et Seras presbyter, Eustathius etiam multis post annis in Sebastenum episcopum cooptatus, ac Basilio infensissimus. Arii doctrina ab adolescentia imbuti sunt item Ursacius et Valens: qui exinde fuere Arianae sectæ primitiales, Athanasioque non semel perniciosi machinati sunt (c).

B ANNO CIRCA 322. — 1. *Colluthi affectio.* — Inter hæc intestina mala, novo dissidio misere distracta civitas Alexandrina est (d). Colluthus enim presbyter, is ipse, ut arbitramur, qui in Arianos prior suffragium scripsit, arrepta ex conditione temporis occasione, ausu temerario atque insolenti, presbyter cum esset tantum, jus sibi arrogabat constituendorum sacerdotum, quod episcoporum duntaxat munus est. Nactus autem sectatores non paucos, Alexandri sese imperio subduxit, et a cœtu Catholicorum suoque motu et consilio segregatus, despecto pontificis nutu, suas sibi regendas Ecclesias ascripsit. Ariani vero, qui nondum in hanc proruperant audaciam, Colluthi exemplo, ecclesiis, seu potius, ut ait Alexander, speluncis latronum sibi constructis, jam separatim cœtus agere cœperunt. Tum illi nocte dieque calumniis in Ecclesiam spargendis advigilare, turbas dare, seditiones movere, mulierum virilis audaciæ opera, probos frugique viros in jus, in forum vocare, probro atque infamia universam conspergere Ecclesiam. Hinc tumultus, concursationes, dissidia, rixæ, virorum, mulierum, juvenularum: quæ turpiter et indecore gesta cachinnorum materies fuere gentilibus, quibus fabulæ argumentum isthæc erant in scenis ludisque publicis, ubi mysteria Christianæ religionis traduci et rideri videre erat.

2. *Arius demigrat in Palestinam.* — Sub hæc Arius, Achilla comite, demigrat in Palestinam. Ne posset enim Alexandriæ diutius consistere, vetabat Alexandri sollicitudo in fovendis rebus catholicis, et coercentis seditiosorum conatibus. In Palestina igitur aliquantum moratus, non immemor veteratoris artis, ementita pietatis specie, episcoporum regionis gratiam inire tentabat: et qua aditus esset observans, litteris et colloquiis præsulum animos experiebatur, pacem aliens et concordiam Ecclesiæ cordi sibi semper fuisse, sed livore Alexandri seque suosque solum vertere coactos. Doctrinam vero

(a) *Epist. De synodis*, n. 17.

(b) *Epist. Alexandri*, n. 1, et in *condemn. Arii*.

(c) *Ath. Ep. encyclic. ad episc.*, n. 7; *Hie-*

ron., *Dialog. contra Luciferianos*; *Basil.*, *epist.* 74.

(d) *Theodoret.*, lib. 1, c. 4; *Athan. Apol. contra Arian.*, n. 76.

nam non qua ratione Alexandriae evulgarat, exposuit; sed blasphema dicta partim silentio tegere, partim fucatis verbis delinire satagebat, quo lateret impietatis virus. His ille artibus, hac vafritie, non paucos, nec ignobiles episcopos conciliat sibi (a), Paulinum nempe Tyrium, Eusebium Cæsariensem, neque ita multo post Theodotum Laodicenum, Athanasium Anazarbensem, Gregorium Berytensem, Aetium Diosopolitanum. Nec defuere tamen quibus Arius verba dare non potuit. Hi erant senes, viri graves, neque novatoribus opportuni, qui præcauta vi ingruentis mali, curarunt ut non modo sibi, sed ne notis etiam damno foret pestiferorum hominum aditus. Tres huiusmodi memorantur ab Ario in epistola ad Eusebium Nicomediensem, Philogonius Antiochenus, Macarius Hierosolymitanus, et Hellenicus Tripolitanus, quos ille conviciis insectatur et maledictis: alios contra, qui operam sibi commodarent, vel immerentes, laudibus ad cælum tollit. Eam epistolam per Ammonium, quem honoris causa Patrem ille suum dicit, cum eodem itinere Alexandria in Bithyniam properaret, misit Eusebio Nicomedienensi, quem compellat titulo *virii Dei*, et *fidei defensoris*, vocatque Collucianistam, quia eodem magistro Luciano martyre disciplinis addiscendis ambo dedissent operam. Et verò ex Luciani discipulis non pauci ad Arianos descivere. Eusebius vero, flagrans cupidine promovendæ sectæ cui nomen dedisset, par in aliis studium expetebat: cunctantem et pene incertum consilii cernens Paulinum Tyrium, missis litteris carpit (b), animos facit, ut rem ardentius aggrediatur mones. Cui gessisse morem Paulinus ex iis quæ sunt consecutaprehendit.

3. *Gesta Alexandri contra Arium.* — Secundum hæc Alexander, cum rumore nuntio comperisset nullas non fraudes, nulla non artificia Arium adhibere; excubare in dies ad omnes erroris spargendi occasiones, præsulum extraneorum fidem tentare, captare benevolentiam, jam multos esse astu et dolo hominis circumventos: ut grassanti malo occurreret, epistolas misit ad permultos ubique terrarum episcopos, quas ait Epiphanius (c) ad suum usque tempus studiosorum cura asservatas, ut iis res uti gestas fuissent aperiret, atque una Arii fraudem et impietatem. Memorantur ab Epiphanio quibus huiusmodi epistolæ missæ sunt, Eusebius nimirum Cæsariensis, Macarius Hierosolymitanus, Asclepius seu Asclepas Gazensis, Longinus Ascalonensis, Macarius Iamniensis, Zeno quidam senex homo Tyrius, non quidem episcopus Tyri; nisi fortasse senio confectus, fractusque viribus, munus episcopale Paulino detulerit. Alexandri litteris acceptis præsules, ut cuiusque ferebat animus, responsum dedere, alii, commissuros se nunquam ut

A recipere Arium, alii ex rerum gestarum ignorantia; pars ejus ad sanam mentem revocandi studio, admisisse virum: demum nonnulli, quod essent Ario impensius addicti, simulata mutati consilii signa dederunt.

4. *Arius Nicomediam petit. Initium odii Arianorum in Athanasium.* — Non frustra datæ sunt Alexandri litteræ (d): Arius enim, cum multos episcoporum errore pristino levatos cerneret, ac vix quidpiam loci residuum sibi esse videret apud Palæstinos, quorum maxima pars hominem finibus pulsum suis exoptabant, ad Eusebium Nicomediensem se proripuit, neque dubiæ neque nascentis fidei amicum. Et vero ille Arii reditum Alexandriam ab Alexandro, missis litteris, impetrare nititur; curatque inter ambos pacem et communionis societatem reintegrare. At induci non potuit Alexander ut tanti artificem mali, necdum pertæsum ac penitentem factorum, in pristinum locum restitueret. Erat eo tempore Athanasius noster episcopo familiarissimus; qui cum ad huiusmodi bella conficienda divino quodam consilio natus esse videretur, jam cum episcopo suo, conspirantibus animis, arcendo hæreticorum impetui dabat operam. Nec fugiebat Arianos Athanasium a consiliis Alexandro, auctoremque esse negandi Ario aditus (e). Quare acerrimo in eum odio incensi, exsilium postea atque perniciem ipsi non semel machinati sunt.

ANNO CIRCA 325. — 1. *Arius et asseclæ mittunt ad Alexandrum litteras. Thalia Arii.* — Dum Nicomediæ cum Eusebio agit Arius, cum per ejus gratiam et patrocinium liceret, erroribus liberius spargendis vacabat; atque Alexandro epistolam misit suo suorumque nomine datam (f), qua non modo impietatem nudam ac nullo delinitam verborum colore aperiunt, verum etiam se ejusmodi verba ab ipso Alexandro media in ecclesia loquente accepisse mentiuntur. Huic porro epistolæ suffragia ascripserunt Ariani complures, imo duo episcopi apud Epiphanium, Secundus scilicet Ptolemaïdis et Theonas Marmarices. Quos tamen vix existimetur tum Nicomediæ degisse; sed vero similis est nactus illam epistolam, postquam missa fuit, munisse subscriptione sua (g). Nicomediæ item Arius execrandum opus edidit, quod *Thaliæ* inscripsit, ubi Sotadem impuram poetam Ægyptium imitatus, effeminatis quibusdam ac ridiculis modis penitiora Christianæ religionis arcana versabat, admisto errorum veneno. Nec tantæ rei dignitas ademit vesano homini jocandi libidinem. Hujus sæpe libri apud Athanasium mentio est, potissimum in *Epistola de synodis*, ubi nec modicam *Thaliæ* partem inspectare licet. Ad hæc (h), cantica navitis, pistrinariis, viatoribus conscripsit, certis concinnata modulis, quibus vulgi animis insidias parabat,

(a) Epist. Alexandri; Socrat., l. i, c. 6.

(b) Theodoret. l. i, c. 6.

(c) Epiphani. hæc. lxi.

(d) Epiphani. hæc. lxi.

(e) Athan. Apol. contra Arian., n. 6.

(f) Epiphani. hæc. lxi; Athan. De synodis, n. 16.

(g) Athan. De synodis.

(h) Philostorg. l. ii, n. 2.

ut per cantus suavitatem hausta sensim impietate A atque hinc deinceps Arianos, Eunomianos, Macedonianos, tela, quibus errores propugnarent, eas mutatos. Hisce vertendis rebus multæ per Ægyptum synodi coactæ fuere (e) : quarum Acta epistolæque synodice injuria temporum interierunt.

2. *Arius sibi Constantiam conciliat.* — Ejusdem Eusebii Nicomediensis opera, consilio, artibus, Constantiæ favorem et gratiam sibi conciliat Arius (b) : quæ res origo malorum fuit, ut inferius narratur. Eusebius autem, cui una fovendi Arianismi cura erat, perinique ferens, Alexandrum non auis, non suorum litteris a proposito dimoveri, synodum cum suis in Bithynia celebrat. Qui una coacti, missis undequaque per orbem litteris, episcopis Arianos ut frugi homines, Arianam doctrinam ut piæ, ut sanam venditabant. Rogabant admitti viros ad communionis societatem, agi apud Alexandrum, ut ne ultra eos intercluderet aditu ecclesiarum. Sed nihil hac via et ratione perfectum est : neque enim is erat Alexander, a quo crebris litteris, precibus, obsecrationibus, impetrari quid posset in gratiam perniciosorum hominum, pestium reipublicæ Christianæ. Sub hæc, Arii postulatu, et opera Paulini Tyrii, Eusebii Cæsariensis et Patrophili Scythopolitani, synodus item in Palestina cogitur, in qua de Arianis ad communionem admittendis actum. Inopportune cecidit ut qui aliis præerant auctoritate, seruditionis fama, eloquentia erga Arianos voluntate propensi essent. Quare Arianorum petitioni episcoporum suffragia data sunt, jussis tamen additis, ut parerent Alexandro, et quamprimum aliquam pacis ineundæ viam tentarent.

3. *Epistolæ Alexandri.* — Inter hæc Arii sectatorum molimina, nihilo secius Alexander, cernens quam sibi cum vafre et turbulentis hominibus res esset, advigilabat eorum frangendis consiliis et artibus. Tomumque sive epistolam, ut putamus, synodicam supra memoratam, variis per orbem præsulibus missis litteris offerebat subscribendam (c). Quo factum ut permulti ex Ægypto, Thebaide, Libya, Pentapoli, Syria, Pamphylia, Asia, Cappadocia episcopi, pacis et concordie litteras mitterent Alexandro, Arium et socios ut motuum turbarumque auctores traductos diris devoverent. Epistolas certe complures dedit sanctus ille præsul, quarum duæ solum ad nostra usque tempora deveniunt : illa scilicet synodica, et altera ad Alexandrum Byzantinum, multo prolixior, qua non semel usi sumus : est quippe rebus Colluthianorum et Arianorum ordinandis ac digerendis percommoda. Epistolas illas Alexandri septuaginta pene numero fuisse auctor est Epiphanius. Adjicitque Socrates (d), quæ ab Alexandro vel Alexandri causa conscriptæ fuissent, in volumen unum compactas esse, et quæ Arii causa, ab eodem Ario in alterum;

4. *Arianorum principes.* — Operæ autem pretium fuerit, priusquam majora ingrediamur Arianorum machinamenta, sectæ principes enumerare. Qui ab exortu pestiferæ doctrinæ nomen dedere, hi teste Athanasio (f) sunt, Eusebius Nicomediensis, Eusebius Cæsariensis, Narcissus Neroniadæ, Patrophilus Scythopolitanus, Maris Chalcedonensis, Paulinus Tyrius, Theodotus Laodiceus, Athanasius Anazarbensis, Georgius presbyter. Isti non consiliis modo et opera sed etiam scriptis suis, firmando ac promovendo errori advigilabant. Non est quod de Eusebio Nicomediensi agatur, qui, ut jam ex superius recensitis exploratum est, si quid gratiæ, si quid potestatis, si quid scientiæ inerat, fovendis Arianis conferebat. Jam de gentili ejus Eusebio Cæsariensi, qui postquam ad Arianam decivit opinionem, haud semel in scriptis suis ejus semina conspersit : ad Euphratorem enim Balanæ episcopum rescribens, non timuit palam efferre, Christum non esse verum Deum. Hujus porro epistolæ fragmentum exstat in actione quinta synodi Nicænæ II, ubi aperte ait, non una existere cum Patre Filium, sed esse Patrem et ordine et honore priorem : et in actione sexta habetur aliud fragmentum ex ejusdem epistola ad Alexandrum Alexandrinum, ubi blasphemam illam Arianorum vindicat opinionem, qua dicebant esse Filium rem a Patre creatam. Quare vereor ne aerem verberare videantur, qui ab hujusmodi homine nituntur Arianismi suspicionem dinovere. Athanasius autem Anazarbensis, clare et nihil circuitione usus, impietatem propugnabat, cum diceret, esse Filium Dei unam ex centum ovibus in Evangelio memoratis, atque inter opificia numerari. Georgius vero, tum presbyter Alexandrinus, post Laodiceus episcopus, suapte motu et consilio, nec ad id officii evocatus, paci inter utramque partem conciliandæ simulate dabat operam, Arianis tamen nec obscure deditus. Hic litteris Alexandrum carpere ausus, non oportere aiebat argui Arianos, quod dicerent Patrem ante Filium fuisse. Contra vero Arianis, vafre et de industria ludens, dicebat, Non culpandum esse Alexandrum quod ex Patre Filium esse diceret, cum omnes pariter res conditæ ex Deo sint. Hic autem Georgius, quem Arianorum nequissimum vocat Athanasius, ab Alexandro, cum studii Arianarum rerum, tum obscene libidinis causa abdicatus damnatusque est. Postea tamen ab Arianis in mercedem impietatis, necnon navatæ sibi operæ, cooptatus est episcopus Laodiceus. Hisce annumerandus circulator ille Asterius sophista, vir flagitiis nobilitatus, oblatus nu-

(a) *Urat. contra Arian.*

(b) Hieron. ad Ctesiphontem. Sozom. l. 1, c. 15.

(c) Epistolæ Alexandri. Theodoret. l. 1, c. 4.

(d) L. 1, c. 6.

(e) Sozom. l. 1, c. 16.

(f) *De synodis*, n. 17.

minibus gentilium sacrificii reus; qui sibi sua auctoritate, nullo ornatus ecclesiastico gradu, Christianæ fidei prædicandæ partes vindicabat. Hic temeritate et audacia cæteros longe retro reliquit. Effulgebat quippe, haud secus Dei virtutem esse Filium quam cæteras in Litteris sacris memoratas virtutes; ut exempli gratia, bruchus et locusta, non virtutes modo, sed virtutes magnæ appellantur. Illi duces, hi magistri Arianorum.

ANNO 324. — 1. *Constantinus de dissidio Orientium certior factus.* — Sub hæc, Constantinus Licio devicto pacem orbi restituit. At ne tantæ fructu victoriæ potiretur, factum reipublice Christianæ dissensionibus. Audivit siquidem Orientalem Ecclesiam intestinis odiis et dissidiis conflagrare. Inopportune cecidit in catholicæ rei ingens detrimentum, ut Eusebio Nicomediensi narrante de rerum ecclesiasticarum conditione ferebat certior. Quam rem non cujuspiam scriptoris testimonio accipimus; sed ex eo probe conjectare licet, quod in Nicomedia, Eusebii sede, litteras mox memorandas dederit imperator, ad quem perfacilis erat Eusebio aditus, cum dignitatis ingenique, tum affinitatis causa. Veterator igitur homo totam obortarum quæstionum invidiam in Alexandrum conferre nititur, et Constantino auctor fuisse putatur (a), ut Alexandro juxta atque Ario litteras scriberet, hætenus in Eusebii *Historia* superstites, in quibus vafritiem Eusebii et probam imperatoris mentem deprehendas. Nam in Alexandrum pariter atque in Arium acriter invehitur Constantinus, quod levissima de causa (sic Eusebio doctore existimabat) tantam movissent quæstionem, ac in mutuum exinde odium exarsissent. Monet ut, positis altercationibus, finem dissidendi faciant, pacemque inter se concilient; fore tum ut pateat sibi in Orientem aditus, eorum ante jurgio interclusus. Has ille litteras Hosio Cordubæ in Hispania episcopo, spectatæ fidei viro, tradidit Alexandriam deferendas.

2. *Alexandrina synodus.* — Caput mali Ariana hæresis erat. At multa quoque alia instabant negotia (b), licet neque tanti ponderis, neque tantæ operæ futura; quibus tamen a principio occurrendum erat, ne malum neglectum latius serperet. Hujusmodi erant Meletii et Colluthi factiones. Erat item per multas Orientis regiones mota de Paschatis tempore controversia; cujus in Alexandrina synodo componendæ provinciam Hosio tradit Augustus. His de causis Alexandriam demigrans Hosius, coacta isthic synodo, Colluthi audaciam et temeritatem compressit, constitutos ab eo clericos presbyterosque ad pristinam reverti conditionem jussit: ex quorum erat numero Ischyrras quidam Mareoticus, qui operam postea suam in Athanasii perniciem Arianis locavit. Neque enim turbarum finem fecerunt Colluthiani: sed pacto non

A semel cum Arianis fœdere, malis Ecclesiæ catholicæ inferendis inhiabant. Meletiani porro et Arianii altiores posuerant radices, quam ut Hosii conatu et ope convelli possent; frustra que cessit ea in re opera Hosii. Auctor est Socrates (c), Hosium Sabellii doctrinam evertere studuisse, ac de substantia et hypostasi agitasse quæstionem. Pro controversia autem de Paschate componenda quid actum et provisum sit, ignoratur. Unum constat, rem minime cessisse ex Constantini voto; cum ea quæstio inter præcipuas cogendæ Nicænæ synodi causas enumeretur. Quapropter re infecta Hosius ac Constantinum remigrat. Id tamen lucris catholicis rebus ex ejus itinere accessit, quod imperator, Hosio narrante, de Arianii protervia et impietate certior factus, eum postea oborti dissidii habuerit auctorem et antesignanum.

3. *Ariani Constantini statuas lapidibus impetunt.* — Ariani vero et Meletiani ex rebus improspere gestis in furorem et desperationem acti, Constantini statuas ferocius aggressi, jactis lapidibus deformare ausi sunt. Quæ ad imperatorem delata, misericordiam ejus magis movere quam iracundiam, ut nihil ille cum sceleratis exposularet. Si qua fides Meletianorum criminationibus (d) Tyri Athanasio oblatis, delatus ab Athanasio fuit Ischyrras apud Hyginum Ægypti præfectum, quod imperatoris imagines saxis appeliasset, atque ea de causa in carcerem detrusus. Quæ res, si vere gesta, in hoc posse tempus conferri videtur, cum maxime Ischyrras a sacrorum aditu et officio remotus ab Hosio, rem, ut æstimare est, perindigne tulerit.

4. *Litteræ Arianii ad Constantinum et Constantini ad Arium.* — Tum Arius, missis ad Constantinum litteris, et questus de rebus in se suosque admissis, suam imperatori fidem aperit, sed simulatis quibusdam et fucatis vocibus (e), ut solebat cum e re fore speraret. Cui imperator rescribens, adversam Christo et Ecclesiæ doctrinam ejus coarguit, Arianii depingit mores, carpit rerum novandarum cupidinem, pronum ad iracundiam et furorem animum: interminatur ultionem, si non respiscat; nec ipsum modo, sed et discipulos plectendos. Demum versa in clementiam severitate, leniter hortatur ut se conveniat: tumque, si minus sana sit sententia, ab se ad veram revocatum iri; sin vera sinceraque, id ingenti sibi gaudio futurum.

ANNO 325. — 1. *Synodus Nicæna convocatur.* — Sed cum frustra cederent Constantini monita, nec quidpiam flecteretur Arianii sectatorumque ejus perverbia; œcumenici tantum concilii opera incendium ejusmodi restingui posse ratus imperator, synodum convocat Nicææ in Bithynia celebrandam: cujus nos Acta a multis dudum studiose recensita,

(a) Euseb. l. iii; Socrat. l. i, c. 7; Sozom. l. vi, c. 16.

(b) Socrat. l. iii, c. 6

(c) Ibid.

(d) Sozom. lib. ii, cap. 25.

(e) Gelas. l. ii.

pauci pluribus

2. decim
Nicæna
ad 31
pauci
cento
acoly
Europ
Dei m
veniu
dilat
læstin
alioq
plexa
item,
que e
miser
rotæ,
cesse
lebrat
institu
imper
pleban
fuit A
molini
sius (c
streng
conve
lanta
lis ip
gno c
honer
cœliti
cuiqu
3. matu
de al
verso
nem,
quo
defin
4. episc
tuend
nec o
est, p
tem,
Scyth
Tyri
ryten
stini
Ephe

(a)

(b)

(c)

(d)

c. 2.

paucis narramus, quibus non vacat per otium ea pluribus persequi.

2. Anno igitur Christi 325, imperii Constantini decimo nono vertente (a), Paulino et Juliano coss., Nicæam confluit ex variis terrarum partibus episcopi ad 318, ut ferunt potissima scriptorum pars: alii pauciores numerant; Eusebius autem (b) supra ducentos quinquaginta; presbyteros autem, diaconos, acolythos et alios, ingenti numero. Ex universis Europæ, Africæ atque Asiæ Ecclesiis, qui inter Dei ministros principem tenebant locum, una conveniunt. Eadem orationis domus, ceu Dei consilio dilatata, Syros simul, Cilices, Phœnices, Arabes, Palæstinos, itemque Ægyptios, Thebæos, Libyes, aliosque ex Mesopotamia profectos suo ambitu complexa est. Non Persa, non Scythia defuit. Pontus item, Galatia, Pamphylia et Cappadocia, Asia quæ et Phrygia, lectissimum quemque suorum eo misere. Imo Thraces, Macedones, Achæi et Epirotæ, atque qui longiore distabant intervallo, accessere nec inviti. Ab Hispania quoque vir ille celebratissimus Hosius una cum multis aliis eo iter instituit. Aberat quidem senectutis causa Sylvester, imperatoris antistes civitatis, sed ejus vicem implebant presbyteri ejus Vito et Vincentius. Interfuit Alexandrinus præsul, qui pene solus antea Arii molimina depulerat: itineris comes fuit Athanasius (c) tum diaconus, consiliorum administer, qui strenue rem catholicam propugnavit. Eo pariter convenit Imperator Constantinus, hoc animo, ut tantam sanctissimorum præsulum frequentiam oculis ipse suis coactam perspiceret, præsensque magno concilio ad pacem momento esset. Quæ victum honestumque cultum spectant Augusti sumptibus cæni toti subministrata sunt, ac viaticum abunde cuique suppeditatum.

3. Nicæam vixdum pervenerant episcopi, cum mature in ecclesia conveniunt. Actisque Deo gratiis de alta pace Constantini victoriis parta, de converso Constantini animo ad veri Numinis cognitionem, cœlesti se lumine perfundi obnixè precantur, quæ veram possint doctrinæ rationem assequi ac definire.

4. Qui episcopi Arianis faverent. — Etsi porro episcoporum maxima pars ad synodum veræ fidei tuendæ studio commeavit, non defuere tamen qui nec obscure Arianis faverent. Horum, ut dictum est, princeps erat Eusebius Nicomediensis. Alii autem, Eusebius Pamphili Cæsariensis, Patrophilus Scythopolitanus, Theodotus Laodiceus, Paulinus Tyrius, Athanasius Anazarbensis, Gregorius Berytensis, Aetius Lydensis: qui omnes Syri, Palæstini et Phœnices erant. Cæteri, Menophantus Ephesinus, Narcissus Neronopoleos in Cilicia,

A Theognius sive Diognius Nicænus, Maris Chalcedonensis; Theonas item Marmaricæ, et Secundus Ptolemaidis, ambo jam ante quinque annos in Alexandrina synodo abdicati.

5. Libelli Constantino oblatis. — Nec defuere qui oblatis Constantino libellis quosdam episcoporum reos agerent. Arianine an Catholici si fuerint, nullius antiqui scriptoris (d) testimonio comperitum est; sed arbitrantur post Baronium recentiores pene omnes, id rei nonnisi Arianis episcopis ascribi posse, qui infesto semper in reliquos animo, nullum non querimoniarum argumentum aucuparentur. Verum si se ita res habuit, quid causæ esse possit quod Rufinus, Theodoretus et Sozomenus Arianorum nomen taceant? an eorum existimationi consultum voluere, qui nihil non aspersum in ecclesiasticæ doctrinæ corruptores passim per scripta sua conspergunt? Unde in incerto res versatur. Hujusmodi libellos Constantinus in fasciculum colligatos, annuloque suo obsignatos, asservari jussit. Posteaquam vero pacem præsules inter conciliarat, in medium allatos igne absumpsit, juratus nihil eorum se legisse: nefas aliens episcoporum delicta in sæcularium notitiam devenire.

6. Imperator synodo interest. — Sub hæc imperator diem dixit, quo episcoporum conventus inirentur, decimam nonam scilicet Junii anni 325. Coacti vero conductæ die in Palatio episcopi, imperatorem tacite præsulabantur mox adfuturum. Accedenti assurrexere omnes, dum inter episcopos ille ultro citroque positos permeans, in aurea sella, neq̃ nisi petita ab iis venia, sederet. Primam secundum Constantinum sedem occupasse nomine Sylvestri papæ Hosium, testatur Gelasius (e). Hosii comites fuere Vito et Vincentius presbyteri a Sylvestro item legati. Et sane quod primas tenuerit Hosius, videtur Athanasius innuere cum ait (f): « Cui synodo non præfuit senex ille Hosius? » Nec tamen res dubio vacat. Tum qui a dextris sedebat, orationem ad imperatorem habuit, quæ potissimum versabatur in referendis Deo gratiis ob collatas Augusto dotes ac victorias. Ab Eustathio Antiocheno oratum ait Theodoretus (g): verum id Sozomenus (h) Eusebio, Nicetas vero ex Theodoro Mopsuestiæ, Alexandro ascribit. Hinc multis imperator præsules alloquitur. In votis esse sibi, compressa vi tyrannorum paceque orbi restituta, concordiam in Ecclesia obtinere, intestina deponi odia, dissidiorumque finem esse: eum se fructum summe sperare ex tot tantorumque episcoporum adventu consecuturum.

7. Arius suos propugnat errores. Athanasius contra Arium disputat. — His præmissis, jubent episcopi Arium se sistere in medium, de doctrina et

(a) Socrat. l. 1, c. 8.

(b) Athan. ad Afros. De Vita Constantini, l. III, c. 7.

(c) Athan. Apol. contra Arian., n. 6.

(d) Rufin., Sozom. l. 1, c. 17; Theodoret. l. 1, c. 2.

(e) Lib. II, c. 5.

(f) Apolog. De fuga, n. 5.

(g) Lib. 1, c. 8.

(h) Lib. 1, c. 19.

fide sua responsurum. Is non intrepide modo in jus ambulat, sed proterve tnetur errores. Non imperatoris dignitas, non tanti cœtus reverentia, hominis arceat impudentiam. Blasphema Arii dicta non sine stomacho horroreque audiunt episcopi. At ne, si præmaturo ulciscendæ veræ doctrinæ studio Arius, necdum confutatus damnaretur, querelarum ipsi superesset locus, par esse visum, primo controversiam inire cum hæresiarcha. Hic complurium antistitum emleuit vis ingenii, veræ fidei amor, studium ecclesiasticæ pacis, Marcelli in primis Ancyranæ, maxime tamen omnium Athanasii : qui tametsi diaconus solum erat, et, ut ait Theodoretus (a), juvenilis ætatis, nemini uni quantumvis grandævio secundus erat studio Arii confutandi : qua de re audiendus Gregorius Nazianzenus : « In sancta synodo Nicæna atque illo trecentorum et duodeviginti lectissimorum virorum numero, quos Spiritus sanctus in unum coegerat, quoad facultas tulit, morbum compressit. Nondum ille quidem in episcoporum numerum allectus, verum primas tenuit inter eos qui una eo commigrassent. Non minus enim virtute, quam graduum dignitate, honoris præstantia censebatur. » Nec modo Arii ille (b), sed etiam propugnatorum ejus Eusebii, Theognii et Maris insidiis atque conatibus pro virili occurrit. Quo factum, ut tota vis mali in capitis ejus periculum postea immineret, ipseque unus omnium impetum exciperet. De Athanasii contra Arium disputatione hæc accepimus, pro gravitate certe dignitateque rei paucissima. Nam quæ vulgo fertur Athanasii cum Ario disputatio (c), Græculi commentum est, uti pluribus est a nobis alias comprobatum.

8. *Eusebiani libellum fidei offerunt.* — At Eusebius Nicomediensis, studio flagrans tuendæ impietatis, interposita clientium gratia et opera, imperatoris auctor erat (d), ut Arii patrocinium acciperet ; sed contra quam sperabat res se dederunt. Nam de fide ubi queri cœptum est, rescriptum Eusebii offertur in medium, blasphemis dictis plenissimum : quod palam episcopis audientibus recitatum, cæteris dolori, Eusebio autem summo dedecori ac pudori fuit. Et jam patefacta impiorum et Arii sequacium sententia, impius libellus discriptus est. Verum Ariani conspecta Catholicorum et frugum hominum indignatione, mox Arium Eusebiumque cum sociis damnatum iri prospicientes novam ineunt insidiarum viam ; rogantesque silentium, e mentito pacis concordiaque nomine, priores ipsi oblatum libellum, qui omnibus offensionem fuerat, damnant et proseribunt ; aliumque mox libellum omnium consilio adornatum muniunt suffragiis suis. Sed isthæc simulate et insidiose facta esse, explo-

ratum postea fuit : damnatas enim opiniones modo clam, modo publice defendunt ; et conspicati cum peritis et sagacibus sibi rem esse, nullo non artificio utuntur ne causa cadant. Hæc ex Theodoro lib. 1, c. 7, qui eadem ipsa, c. 8, ex Eustathio confirmat. Hallucinantur porro, qui libellum capite 7 memoratum, diversum esse putant ab alio de quo c. 8, nam id ipsum utrobique narrari, nemini accuratius legenti dubium (e). Hic ipse libellus exstat in epistola Eusebii Cæsariensis ; estque fidei formula. Præterea epistolam, teste Ambrosio, obtulerunt Ariani, qua confutarent τοῦ εὐσεβίου vocem. Quod si ejus nemo præter Ambrosium meminit, id ex amissis Actis Nicænensibus evenit.

9. *Quid pro τοῦ εὐσεβίου voce statuenda actum.* —

Sub hæc, cum peroptarent Patres certas quasdam, omniumque calculo et consilio admissas sacrarum Litterarum voces statuere ac promulgare (f), quæ omnis dissidii levaretur occasio, primo afferunt in medium eam formulam, ex Deo Filium esse. Verum Eusebiani id cum prava inveterataque sua opinione convenire rati, non ægre admisissent huic formulæ nomen dare, quando id juxta de conditis rebus dicitur quod ex Deo sint. Animadversa fraude ac subdolo lucifugarum consilio, præsules multas alias indidem mutuatas voces efferunt, Verbum scilicet esse virtutem, veramque Patris imaginem, ipsi in omnibus similem, ac semper esse. Tum Eusebiani deprehensi sunt sibi mutuo oculis annuere, ac musitare inter se, posse scilicet his vocibus suffragia ascribi, cum alia præter Verbum multa virtutes appellentur, erucam enim et bruchum magnam Dei virtutem nuncupari in sacris Litteris. Imaginem quoque Dei vocari posse Filium, quando nos homines imaginem et gloriam esse Dei ait Apostolus. Imo perridicule dicebant, nobis quoque id ascribi posse quod semper simus, secundum hæc Apostoli verba : « Semper enim nos viventes », etc. Verum episcopi insidias et vafriciem veteratorum conspicati, eo demum appulere animum, ut, præcisa subterfugii occasione, vocem εὐσεβίου proferrent in medium, qua posita circulationibus nihil residui foret. Contra Eusebiani, qui ea voce ademptas erroribus suis latebras perspicere, auctoritatem opponunt synodi Antiochenæ, in qua vox hujusmodi proscripta fuisset. At, cum non usque adeo obliterata esset ejus synodi memoria, ante annos tantum tres supra quinquaginta celebratæ, non fugiebat episcopos, nequaquam de consubstantialitate Verbi actum isthic fuisse, sed de sententia Pauli Samosatæni prave interpretantis vocem εὐσεβίου. Quamobrem uno omnium catholicorum Patrum consilio hanc vocem usurpatam oportere decretum fuit.

Joel II, 25. ^a I Cor. XI, 7. ^b II Cor. IV, 41.

(a) Theod. lib. 1, c. 8 ; Sozom. lib. 1, c. 17 ; Greg. Naz. in Encomio.

(b) Socrat. lib. 1, cap. 8.

(c) Inter spuria, tom. II [nunc tom. IV].

(d) Theod. lib. 1, cap. 7, 8.

(e) Athan. De decretis Nicænensibus.

(f) Id. ibid., n. 19.

40. *Hosius Nicænum Symbolum adornat.* — A Adornandæ porro fidei formulæ provincia magno Hosio Cordubensi tradita. Is omnibus retro sæculis celebratum illud Nicænum Symbolum concinnavit, quod omnium votis exceptum (a), cunctante nemine uno Catholicorum suffragium addere suum, promulgatum est. Et sane voce *ὁμολογίου* omnis de natura Filii prava opinio evertitur, omnis ambiguitas resecatur. Data est hujusmodi formula anno 325, die 19 Junii.

11. *Eusebianorum protervia. Demum simulate subscribunt.* — Verum Eusebiani, cum non arbitrato suo formula concinnata, sed inopportuna esset suis consiliis et cogitatis, detrectare illam, negare suffragia, ut ipsolentibus constructam vocibus despicere (b). Septemdecim erant numero B adversum pugnarent et obsisterent; qui tamen imperatoris minis fracti ac perterriti, exsilii declinandi causa subscripserunt (c). Residui tamen quinque obstinatior animo cœpta propugnabant, nimirum Eusebius Nicomediensis, Theognis Nicænus, Maris Chalcedonensis, Theonas Marmaricæ, Secundus Ptolemaidis: qui tandem, exceptis Theona et Secundo, aliorum cessere monitis et argumentis.

12. Verum simulate Eusebium atque socios Nicæne synodo nomen et suffragium dedisse, cum æqualium hominum testimoniis, tum iis quæ consecuta sunt consceleratum gestis propalam fuit. Eos Constantiæ Augustæ consilio ad dissimulationem consentiendi adductos tradit Philostorgius Arianus (d). Eusebius autem Cæsariensis missa ad suos epistola causam affert cur ad subscribendum appulerit animum, multaque περ τοῦ ὁμολογίου edisserit, quæ nedum Arianismi ab eo suspicionem dimoveant, dubiam ejus de Verbi generatione fuisse fidem confirmen.

13. *Arius damnatus et in exsilium pulsus.* — His peractis, eo demum ventum est, ut Arius synodi iudicio anathemate fereretur, qui pervicaci animo ad finem usque errores propugnabat (e). Non ille monitis imperatoris, non Patrum Athanasique argumentis cessit. Sed cum nulla spes esset ejus ad sanam mentem reducendi, obstinatusque ille blasphemata dicta hactenus inaudita proferret; omnium calculis damnatus et abdicatus est, atque a Constantino in Illyricum relegatus. Nec desunt tamen qui Arium tantisper declinandi exsilii causa cessisse, ac suffragium Nicæne formulæ simulate dedisse narrent (f); atque ideo, cæteris integris, solo Alexandriam ingressu interdictum fuisse. Sed præstat epistolis Nicæne et Alexandrinæ synodi habere fidem. Hisce namque Arius damnatus abdicatusque fertur: quod etiam testatur Athanasius.

14. *Thalia damnata.* — Tum proscripta et dam-

nata est impia illa et perridicula Arii *Thalia*, cujus blasphemata dicta ne auditu quidem ferebant Nicæni Patres, ita scilicet stomachum faciebat (g). Exsecrandi autem opusculi non lectione modo interdixit Constantinus, verum edixit quoque, nemini licere horrendum hujusmodi librum penes se asservare. Ut autem una cum mali auctoribus, sectatoribus etiam æternam probri et infamiæ notam inureret, jussit in posterum Arianos compellari Porphyrianos, Porphyrii videlicet nomine, qui fuerat olim Christianæ fidei infensissimus; quasi scilicet ne inter Christianos quidem connumerandi essent, qui Christi divinitatem, fundamentum Christianæ religionis, impugnare aggredierentur.

15. *Theonas et Secundus cum Ario damnati.* — Dammati et depositi cum Ario fuere Theonas Marmaricæ et Secundus Ptolemaidis, qui Arianæ hæreseos ab exortu propugnatores acerrimi fuerant (h), ac proterve ad finem usque errori inhæserunt: quare in ordinem redacti, una cum factionis principe Ario ablegantur in Illyricum. Alii item non pauci hæreseos nomine anathemate percussi sunt: inter quos principem obtinent locum Pistus, exinde ab Arianis in episcopum Alexandrinum delectus, et Euzoius tum diaconus, postea episcopus Antiochenus eorumdem lucifugarum consilio et opera constitutus. Nec audiendus Baronius, qui Secundum putat demum cessisse. At enim ex solis Nicænis subscriptionibus id mutuatur illustrissimus *Annalium* scriptor: quæ subscriptiones, cum aperte vitio laborant, non tanti sunt ut scriptorum omnium testimoniis anteponan- C

16. *Meletiani qua conditione recepti.* — Unum restabat Alexandrinæ redintegrandæ paci pernecessarium, videlicet ut de Meletianis quid agendum definiiretur (i). Quæ res si ex regulæ ecclesiasticæ usu ac præscripto decreta fuisset, nonnisi Meletianorum abdicatione conficienda erat. Verum ut properantius dissidiorum finis accederet, ea lege atque omine episcopi per Meletium promoti in sedibus constiterunt suis, ut nullo fungentes episcopali officio vacuum nomen retinerent, aliis ab Alexandro constitutis Ecclesiarum munia obeuntibus. Hujusmodi autem Meletianis oblatam conditionem, non ex sententia Athanasii fuisse memorat ipse (j), nec semel, nec sine quadam indignantis animi significatione.

Adimere autem Meletio fraudis occasionem volens Alexander episcopus (k), breviarium seu laterculum postulavit eorum, quos ipse variis in locis ad episcopatum promovisset; ut ne postea ad libidinem suam varios subjiceret, quos, etsi nunquam constituerat, constituisse se mentiretur. Exstat hujusmodi laterculus in *Apologia Athanasii*

(a) Athan. *Hist. Arian. ad monachos*, n. 42.

(b) Rufin. l. 1, c. 5; Sozom. lib. 1, cap. 18.

(c) Socrat. lib. 1, cap. 9.

(d) Philost. l. 1; Athan. *De decretis Nicænis*, n. 4.

(e) Socrat. lib. 1, cap. 8; Sozom. lib. 1, cap. 31.

PæROL. GR. XXV.

(f) Socrat. lib. 1, cap. 9.

(g) Socrat. *ibid.*

(h) Theod. lib. 1, cap. 8; Philost. lib. 1, n. 8.

(i) Socrat. l. 1, c. 9; Sozom. lib. 1, cap. 24.

(j) *Apol. contra Arian.*, n. 59.

(k) Athan. *ibid.*, n. 71.

contra Arianos. Archiepiscopi nomen apud suos obtinuisse Meletium, haud improbabilius conjectamus ex hisce laterculi verbis : « Joannes qui jussus fuit cum archiepiscopo degere. » Qua de re plura in præliminaribus.

17. *De Paschate decretum.* — Hæc scita, hæc placita synodi fuere. Ad hæc vero actum de celebrandi Paschatis die (a). Namque Ecclesiæ permultæ, veteri renovato errore, eodem quo Judæi tempore paschalem agebant solemnitate, nec sine ingenti cæterarum offensione. Quam præcisam volentes consuetudinem Nicæni Patres, sanxere ut ubique terrarum una eademque dies esset celebrando Paschati assignata, nempe æquinoccio transacto verno prima post quartam decimam lunam Dominica; cujus diei præsignificandæ commissa cura fuit Alexandrino episcopo, quod Ægyptia gens habetur astrorum cursus peritissima. Nec tanta res accuratione acta fuit, quin ea reformatione opus fuerit, quam inexit sæculo præterito Gregorius XIII pontifex.

18. *Canones Nicæni.* — Quæ disciplinam item spectabant ecclesiasticam, viginti canonibus sancita sunt : in quibus exponendis moras extrahere nostri non est instituti, cum res a multis viris doctis accurate et pluribus expensa fuerit.

19. *Epistolæ Constantini et Nicænæ synodi.* — Imperator Constantinus, cui una ecclesiasticæ concordie cura erat, rebus ex voto et arbitrio suo gestis, missis litteris gestiens lætusque acta per synodum significat ubique (b). Ecclesiis maxime, quæ dissidebant de Paschatis celebratione, auctor fuit ut starent synodi placitis, et dissidiorum finem facerent. Alexandrinos autem cohortatus est, ut si qui essent Arianae doctrinæ sectatores, eam quam maturime repudiarent; præstabilius esse episcopis plus trecentis obtemperare, quam unico impietatis auctori; id se sperare gaudii ex eorum obsequentia consecuturum. Exstat itidem alia sanctorum Patrum epistola ad Alexandrinos, qua significant impiam Arii sententiam, præsentem Constantino, præsulum omnium consilio, præmisso examine et diligenti perquisitione reprobam et proscriptam fuisse, Ariumque, quod audacius blasphemata dicta propugnaret, exsilio multatum : impietate pares Theonam et Secundum pari ultione plexos, Meletianos in ordinem redactos, Paschatis celebrandi diem uno omnium voto assignatam; si quid ulterius definitum fuerit, id ipsos Alexandro narrante accepturos, cui ut remigranti læti occurrerent, ipsique gererent morem summo peregrinabantur. Soluta demum synodus fuit die vicesima sexta Augusti, anno 325, vicesimo imperii Constantini.

20. *Celebritas Nicænæ magna.* — Prospero eventum rerum ecclesiasticarum mire gaudens Constanti-

nus, magna voluit celebritate ferriari (c). Commodum incidit ipsa in diem illam, qua de vicesimo initio imperii sui anno festum agebat. Et, quæ lætitiæ accessio foret, Constantium filium eadem die Cæsarem proclamari jussit. Eratque ingens concursus, summa frequentia præsulum, aulicorum, optimatum. In tanto cœtu orationem habuit Eusebius ad Constantinum et ad reliquam primatum multitudinem. Post hæc imperator ad lautas epulas totum conventum evocavit. Quæ res quo ritu et ordine gesta, non indiligenter Eusebius ibidem persequitur.

21. *Constantini pietas.* — Insigne illud fuit imperatoris pietatis argumentum, quod episcoporum quibus fuerat pro Christi nomine dexter oculus excelsus, vulnerum vestigia Constantinus frequens oscularetur honoris causa (d), muneribus cumularet omnes, juberetque statim frumenti mensuram quotannis in singulis urbibus distribui, in alimentum viduarum, virginum, ecclesiasticorum. Quæ tanta largitio ad imperium usque Juliani Apostatæ perduravit. Instante episcoporum digressu, pluribus cohortatus omnes est, pacem ut curarent, dissidiorum et rixarum finem facerent, odia invidiamque ponerent, delicta mutuo condonarent, caverent ne jurgiorum et disceptationum frequentia risum pararent inimicis Christianæ religionis, ne in contemptum res ecclesiasticas deducerent. Tum enixe rogabat, ut fuis precibus sibi suisque numen propitium esse impetrarent. Ita dimissus est amplissimus ille cœtus, nullius non ævi, nullius non populi laudibus celebratus. Regressi vero singuli, in suam quisque civitatem, quid gestum, quidve definitum a synodo fuisset, commemorarunt.

22. *Ariani et Meletiani non quiescunt.* — Postquam soluta synodo Alexandriam remigrasset Alexander, ac decreta sanctorum Patrum protulisset, optatissimam sibi pacem conciliare non potuit (e). Flagrantem enim Meletianorum dissidio Arianorumque furore Ægyptum, non synodi decreta, non imperatoria edicta compescuerunt. Meletius quippe, contra quam statutum fuerat, in episcopatum Lycopoleos ad sui vices implendas promovit Joannem, cognomento Archaph, hominem sibi addictissimum, qui Meletio defuncto factionis princeps fuit. Neque magis Ariani synodi placitis acquievere; namque ex damnatis erroribus suis in furorem et vesaniam acti, gesta synodi traducere in dies, in contemptum atque ludibrium voces ex sacris litteris non mutatas passim vocare, reintegrare controversias, nullum finem facere discordiarum. Si fides Epiphania (f), Meletius missis ad imperatorem oratoribus, Joanne scilicet supra memorato, Callinico Pelusii, et Paphnutio quodam anachoreta, Alexandrum in crimen vocabat. Verum imperator, cui perspecta erat viri integritas et sanctimonia, turbulentos hu-

(a) Socrat. lib. 1, cap. 9.

(b) Socrat. ibid.

(c) Sozom. lib. 1, cap. 25; Euseb. Hist. eccl.

(d) Socrat. lib. 1, cap. 1.

(e) Epiphani. hæres. LVIII.

(f) Ibid.

jusmodi viros, nec auditos, re infecta dimisit. A ab Ecclesia descivisse. Hæc ille Arianico et impio ore mentitus est.

25. *Eusebius et Theognius exsulant.* — Neque tamen tantis Augusti studiis, tanta navata opera extinctum malum fuit. Vixdum enim trium mensium spatium ab celebrata synodo elapsum erat, cum Eusebius Nicomediensis et Theognius Nicænus (a), quod Arianis partibus non obscure studerent, accitos ab imperatore Arianos adiissent, exceperissent domi diversores, iniissent cum illis societatem, relegati a Constantino sunt in Galliam. Constantinus autem in epistola ad Nicomedienses aliam exsilii causam, subobscurè tamen, indicat, reumque agit Eusebium pacti cum aliquo sibi adversante tyranno fœderis, cui ministerium et opem suam commodasset ille. Hujusce rei penes se luculenta esse argumenta testatur imperator, quando presbyteros diaconosque Eusebio hac in re administratos deprehenderat. Hæ causæ exsilii cum Eusebii, tum consiliorum socii Theognii : in quorum vicem Amphion Nicææ, Chrestus Nicomediæ episcopus constitutus fuit. Qui sit autem ille tyrannus, quocum societatem iniit Eusebius, non aperte significat imperator : sed nihil dubium de Licinio hic agi.

26. Mitto cætera quæ de eorum exsilio feruntur, quod vel magna suspicione, vel aperte falsitate laborent. Cujusmodi est illud, Eusebium scilicet et Theognium, postquam Nicææ synodo subscripserant, subornato exinde notario nomina abrasisse sua, ac deinde strenuos τοῦ ἐπερωσίου præcones fuisse (b). Qua de causa imperatore Theognium cum Eusebio expostulante, respondisse audacissime Eusebium, ostensa qua induebatur veste : « Si hæc vestis inspectante me divisa esset, nunquam dicerem utramque partem ejusdem esse substantiæ. » Quæ causa irarum et ultionis fuerit. Verum isthæc commentum esse ipse qui enarrat. Sozomenus ait. Longius a similitudine veri absunt, quæ narrat Philostorgius, ὁ φιλοφειδής οἷός τε καὶ κακοστόργος, Eusebium nempe, Theognium et Marin, dati suffragii pœnitentes, imperatorem adiisse, hisque compellasse dictis : « Iniqui, imperator, ea in re scimus, quod tui metu perculsi, impietati nomen ascripserimus. » Quo factum ut imperator ira percitus homines in Galatias seu Gallias occiduas relegarit (c), et Arianos sua quemque patria excedere jussisset. Et alio loco nugacissimus idem scriptor ait, Secundum cum sociis jussu imperatoris revocatum ab exsilio, litteris quaquaversum missis prescripsisse τὸ ὁμολύσιον, et τὸ ἐπερωσίον propugnasse : quibus litteris Alexandrum suffragium ascripsisse ait, Ariumque ad communionem admisisse; sed postea Alexandrum, cum ab imperatoris metu respiraret, ad priscam rediisse mentem; et tunc demum Arium cum sectariis ab Alexandro et

ANNO 326. — 1. *Alexandri Alexandrini obitus.* — Inter hæc Alexandri ætate ac senio confectus, diem obiit supremum. Instante obitu Athanasium designat sibi successorem. Cum enim ingravescente morbo paulatim deficerent vires, derepente Athanasium compellat (d). Respondet vocanti quidam nostro gentilis. Quem nihil affatus ille, interposita mora, Athanasium repetitis vicibus vociferatur, absentem indicans alium se vocare : qui re præcauta atque prævisa, ut tantum munus declinaret, sese proripuerat. Prophetica autem mente demum Alexander : « Effugisse te credis, ait, Athanasi, nec tamen effugies; » his significans, gravissimis cum certaminibus et calamitatibus deputatum. Sunt porro qui existiment, ea tempestate Athanasium rerum ecclesiasticarum causa in imperatoris aula versatum fuisse. Incidit Alexandri mors in diem vicesimam sextam Februarii mensis, anno 326, quinque scilicet post ejus Alexandriam reditum mensibus (e). Ita quidam, quibus consonat Theodoretus, vita functum referens quinque post Nicænam synodum mensibus. Quod autem habet Epiphanius, demortuum Alexandrum eodem quo Nicæna habita synodus est anno, intelligas nondum elapso anno post synodum celebratam.

2. *Meletiani Theonam cooptant in episcopum Alexandrinum.* — Si fides Epiphanio (f), excubantes Meletiani ad quascunque oblatas turbatur occasiones, defuncto Alexandro, absenteque Athanasio, in præsulis Alexandrini munus provehant quemdam suæ factionis hominem, nomine Theonam, quo tribus elapsis mensibus extincto, promotus exinde fidem superare non videantur. At mirum nullam de hujusmodi homine, vel apud Athanasium, vel apud æquales haberi mentionem, cum maxime frequentissime adfuerint illius memorandi occasiones. Verum fortasse quia secundum promotionem non nisi paucos menses superstes fuit, nulla aut exigua permansit hominis memoria.

3. *Athanasius deligitur.* — Quæ causa, quæ ratio Athanasium compulerit ad redeundum ex secessus loco (g); suone ille consilio, oblata muneris declinandi spe, an divino instinctu ad officium evocatus accesserit, pariter incertum. Redux autem summa populorum lætitia excipitur. Hinc concursus, clamor, vota publica plebis catholicæ Athanasium sibi episcopum efflagitantis. Hoc animo multitudo innumera confluit in ecclesiam, ubi tum erant Ægyptii episcopi eadem de causa coacti. Tum plebs incensa cupidine optati potiundi, edito clamore rogare, ob-

(a) Socrat. lib. 1, cap. 9 et 14; Sozom. lib. 1, cap. 21.

(b) Sozom. ibid.

(c) Philostorg. lib. 1.

(d) Sozom. lib. 1, cap. 17.

(e) Theod. lib. 1, cap. 26; Athan. *Apol. contra Arian.*, n. 59. Vide in *Monito*.

(f) Hæc. LXVII.

(g) Athan. ibid., n. 6.

testari præsules, Athanasium exposcere; deinde adversis ad Christum precibus obsecrare, concedi sibi postulatum virum: non passuros se ecclesia episcopos excedere, donec allectus Athanasius esset: virum frugi vociferantes, religiosum, vere Christianum, ascetam, vere episcopum. Illis permoti Ægyptii episcopi, Athanasium in sedem Alexandrinam provehunt, et quidem ingenti populorum plausu lætitiæque. Hæc in synodica Ægyptii præsules, oculati testes, qui suis ipsi manibus Athanasium in episcopali throno collocarant. At secus multum rem Eusebiani missis ad imperatorem litteris significarunt. Aiebant quippe (a) Meletianos cum Catholicis inita societate, una confluisse Alexandriam ex Thebaide et Ægypto episcopos quatuor et quinquaginta, qui (sic illi) jurati statuerunt omnium calculo et suffragiis deligendum qui Alexandrinam occuparet sedem; verum sex, septemve episcopos a cœtu digressos, imprudentibus invidisque cæteris omnibus, clam constituisse Athanasium episcopum; quæ causa esset ut frequens populus, clericique permulti ejus communionem aversarentur. Hæc illi. Verum multo impudentius Philostorgius (b), Athanasium narrat ecclesiam Sancti Dionysii invasisse, atque duos episcopos isthic repertos vi compulsisse ut episcopale sibi munus deferrent, cæteros autem facti indignatione permotos damnassee hominem, Athanasiumque vi multitudinis ac populi præsidio superiorem, litteris, cœu totius consilio civitatis, imperatori se electum fuisse significasse: quo factum ut vi occupatam sedem teneret. Hæc nimirum mendacissimus Philostorgius, qui nedum veritatem, ne veritatis quidem umbram et speciem sectatur.

4. Annum itaque cooptati in episcopum Athanasii assignamus 326, elapsis quibusdam ab Alexandri obitu mensibus. Atque ita probe constat quod a Cyrillo (c) et aliis traditur, Athanasium scilicet in episcopali sede totum sex super quadraginta annorum spatium emensum obiisse. At enim si pontificatus Athanasii exordium ducatur ab anno 326, aut dimidio circiter aut vertente, ad 373, die secunda Maii, quo tempore obiisse inferius communistratur, computantur anni sex et quadraginta cum quibusdam mensibus.

5. In Athanasii promotionem hæc habet Sozomenus (d): «Ego sane virum hujusmodi non citra Dei notum ad sacerdotium pervenisse existimo, utpote eloquentia juxta atque intelligentia præditum, et ad occurrendum insidiis adversariorum paratissimum, cujusmodi virum illa tempora quam maxime postulabant. Fuit certe ad conciones ecclesiasticas et ad sacerdotii munus obeundum aptissimus, atque ab ineunte ætate in ejusmodi rebus ἀντιόδοξος.»

6. Lubet Athanasii præconem omnium clarissi-

um Gregorium Nazianzenum in hanc rem audire (e). «Sic porro educatus et institutus, ut eos nunc quoque oporteret qui plebis antistites futuri, magnumque Christi corpus tractaturi sunt. Secundum ineffabile Dei consilium ac præscientiam, quæ magnarum rerum materiam diu ante præparat, in præclarum hunc sacerdotum ordinem cooptatur, atque in eorum qui appropinquanti Deo appropinquant numerum allegitur: cunctisque ecclesiasticorum graduum muneribus perfunctus, Alexandrino populo, quod idem est ac si dixissem universo terrarum orbi, præficitur. Neque sat definire possum, virtutisne præmium, an Ecclesiæ fontem ac vitam hujusmodi dignitatem acceperit. Hanc enim oportebat veritatis siti languentem, ac prope confectam, Ismaelis instar, potu recreari, aut velut Eliam, arente per siccitatem terra, ex torrente refocillari, paulumque respirantem ad vitam revocari, ac semen Israeli relinqui: ne ut Sodoma et Gomorrha efficeremur, quarum celebris quidem est improbitas, celebrior autem interitus; incolis nempe igne et sulphure oppressis et obrutis. Propterea nobis jacentibus cornu salutis erectum est.» Et paucis interjectis: «Sic igitur et ob eas causas, totius populi suffragiis, non autem secundum pravam formam, quæ postea obtinuit, per vim aut cædem; sed apostolico ac spirituali more, ad Marci thronum provehitur: non minus pietatis, quam sedis successor. Ut enim si hanc spectes, remotissimus ab eo futurus est; ita si illius rationem habeas, statim illi proximus invenietur, quæ quidem proprie successio existimanda est.» Et quibusdam interpositis hæc habet de illius vitæ instituto: «Athanasius vita quidem sublimis erat, verum animo demissus et humilis: et tanta quidem erat virtute, ut ad eam accedere posset nemo; ea comitate, ut ad ejus congressum facilis omnibus esset aditus, mansuetus, mitis, ad miserationem propensus, sermone jucundus, moribus jucundior, facie et multo magis mente angelicus, in increpando lenis, in laudando erudiendi vi præditus: sic utrumque temperans, ut neutrum horum per immoderationem labefactaret; sed ut increpato paternam charitatem, et laudatio imperii gravitatem retineret: nec aut lenitas mollior, aut severitas æquo rigidior esset; quin potius illa facilitatis et benignitatis, hæc prudentiæ nomen haberet, utraque vero sapientiæ laudem consequeretur. Cui id morum probitas præstabat, ut minus verborum esset opus; id verba, ut parcius virga uteretur; id virga, ut sectione rarius opus haberet.» Et post pauca: «Ille illius in jejuniis atque orationibus assiduitatem laudibus ornet, ille insuperabilem in vigiliis et psalmodiis vigorem: alius egentium curam et præsidium, alius enarret ut superbis restituerit et ad humiles sese demiserit. Virgines pronu-

(a) Sozom. lib. II, cap. 17; Athan. ibid., n. 6.

(b) Lib. II, c. 11.

(c) Epist. 1.

(d) Lib. II, cap. 17.

(e) Num. 4.

hum laudent; quæ matrimonii iugo constrictæ sunt, A moderatorem; qui solitariam agunt vitam, excitatorem et erectorem; qui in sodalitis vivunt, legislatores; simplices deductorem; speculationi dediti theologum; hilares frenum; calamitosi consolatorem; canities baculum; juvenus pædagogum; paupertas largitorem; divitiæ dispensatorem. Quin et mihi videntur et viduæ patronum laudatæ, et pupilli patrem, et peregrini hospitalem, et fratres fratrum amantem, sani valetudinis custodem, omnes denique eum qui omnia omnibus factus est, ut omnes vel quamplurimos lucrificeret. » Hoc Athanasii institutum, hæc episcopalis officii gerendi ratio fuit.

ANNO CIRCA 327. — 1. *Ἀρχόμενος τῆς ἐπισκοπῆς*. Athanasii in Thebaidem iter. — Neque B ita multo post episcopatus sui exordium, Thebaidis ecclesias Meletianorum dissidio Arianorumque moribus deflagrantes perlustravit, quo vacillantes debilesque animo recrearet ac firmaret in vera fide. Usque Syenem autem, extremum versus Æthiopiam Thebaidis oppidum, contendit adverso flumine. Cumque Tabennesin navigio transmitteret, exit obviam Pachomius (a) magna comitante monachorum frequentia, qui adventantem hymnis, psalmis, cantu, nulla prætermissa gaudii significatione, virum exceperunt. Tum Sarapion Tentyrorum episcopus Athanasium compellat. « Adest, inquit, in his sedibus, meo episcopatu contributis, monachorum quidam Pater et vere homo Dei; quem omnibus, qui in sinibus meis degunt, præficias monachis, et presbyterum constituas pervelim. » Quo Pachomius audito, sese in cœtu fratrum addidit, donec transmitteret Athanasius. Is tamen cum navim perlustrasset oculis, Dei famulum agnovit, ediditque jam multa eum Evangelii causa sustinuisse, veræque ipsum fidei sectatorem esse, cujus gratia postmodum in calamitates varias incidit.

ANNO CIRCA 328. — 1. *Arius ab exilio revocatus. Similiter Eusebius et Theognius*. — Vixdum elapso post Nicænæ synodum triennii spatio, Arius redit ab exilio antequam Eusebius et Theognius suas repetendi sedes facultatem impetrarent (b). Nec statim Ario copia facta remigrandi Alexandriam, ne de integro, conspiratis factionum D partibus, turbæ, seditiones, tumultus oborirentur. Quis porro artibus, qua ratione, ejus opera redeundi veniam impetrarit, ignoratur. Neque ita multo post Eusebius ac Theognius, circumvento solitis fraudibus atque dolis imperatore (c), oblatoque episcoporum principibus fictæ pœnitentiæ libello, acciti et in proprias sedes restituti sunt. Exstat libelli exemplum apud Socratem, quo queruntur illi se indicta causa ab episcopis damnatos in exsiliumque pulsos, suffragia tamen Nicænæ fidei

ascripsisse, atque eidem mordicus hæerere, ratam illam habere, tametsi condemnationi Arii non erant astipulati. At quando jam Arius ab exilio revocatus esset, rogant id apud imperatorem agatur, ut sibi quoque redeundi potestatem faciat. Impetrata reditus facultate, Amphionem illi et Chrestum, quorum alter Nicænæ, Nicomediæ alter, in pulsorum vicem constituti fuerant, deturbant sedibus. Sunt porro qui nullam hujusmodi libello fidem esse opinantur: verum ne minimam quidem præfert libellus, nisi mea me fallit opinio, *voδελας* aut suspicionis notam.

ANNO CIRCA 329. — 1. *Eustathius Antiochenus Arianos strenue oppugnat. Eusebianorum dolo pellitur*. — Reversi ad sedes, quas turbas dederint, quæ molimina, quas machinas, quas insidias struxerint in assertores et vindices τοῦ ἀποστόλου, haud facile narratu est. Eminebat inter veræ fidei propugnatores Eustathius Antiochenus (d) vir multis nominibus insignis, dignitate, pietate, eruditionis fama, confessionis gloria nemini secundus. Hic ardens studio veræ doctrinæ promovendæ, infestus Arianis, quos interclusos societate et communione sua edixerat, in odium invidiamque Eusebii et sociorum incurrit. Ad hæc, multa contra Arianos opera in lucem emisit, quorum mentio apud Hieronymum et Theodoretum. Cum Eusebio item Cæsariensi iniiit controversiam, eumque ut Nicænæ fidei infensum scriptis suis exagitavit. Ille contra Eustathium reum agit Sabellianæ opinionis, quod Sabellianismi crimen solemne Arianis erat iis offerre, qui Arianam hæresim infesti adorirentur. Neque in Eusebium duntaxat, sed etiam in Patrophilum Scythopolitanum et Paulinum Tyrium acerrime invehebatur. His accensi veritatis hostes, quo virum patrio solo et Ecclesia exturbarent, insidias parant et crimina comminiscuntur. Quod calumniæ genus adornaatum in Eustathium fuerit, quæve occasio illi calamitatis, non convenit inter scriptores. Ait Athanasius (e), ad imperatorem accusatum Eustathium irrogatæ matri ipsius contumeliæ, nulla interposita mora in exsilium actum fuisse cum magna comitantium presbyterorum et diaconorum frequentia. Socrates autem et Sozomenus narrant, odio flagrantibus Eusebianis, Eustathium in synodo Antiochiæ celebrata abdicasse, cum Sabellianismi, tum alius criminis non memorandi causa. Verum quod illud fuerit crimen aperit Theodoretus (f), Eusebium scilicet Nicomediensem in veritatis vindices insidias machinatum, desiderio videndi Jerusalem magnificumque templum ab Augusto excitatum flagrare se simulantem, Constantino vehiculum ministrante, eo profectum esse una cum Theognio Nicæno conspirationis socio. Quibus Antiochiam perlatis, amice et comiter Eustathius præbet

(a) Vita Pachomii in Actis SS. 14 Maii.

(b) Socrat. lib. 1, cap. 24; Sozom. lib. 11, cap. 16.

(c) Philostorg. l. 11, cap. 7.

(d) Socrat. lib. 1, cap. 24; Sozom. lib. 11, cap. 19; Philostorg. l. 11, cap. 7.

(e) Hist. Arian. ad Monachos. n. 4.

(f) Lib. 1, c. 21.

hospitium. Inde, ait Theodoretus, cum ad sacra loca pervenissent, in partem consilii et conspirationis vocant Eusebium Cæsariensem, Patrophilum Scythopolitanum, Actium Lyddensem, Theodotum Laodiceum; qui una omnes properant Antiochiam. Ibi conducta muliercula, quæ corporis pulchritudine quæstum faciebat, auctores sunt ut rei secum habitæ sanctum præsulem accuset. In episcoporum cœtuum intronmissa mulier, infantem uberibus admotum ostendens, illum ex Eustathii coitu peperisse affirmat. Eustathius vero, non ignarus conflata in se conspirationis, mulierem si quem haberet huiusmodi facinoris conscium in medium proferre iubet. Cumque neminem illa objecti criminis testem habere se diceret, ipsi iurjurandum Eusebiani detulere. Iuravit illa infantem Eustathii esse, statimque iudices iniquissimi virum damnant ut adulterum, reclamantibus licet cæteris episcopis qui eo loci convenerant, veri tenacibus, et frugi hominibus, qui Eustathio auctores erant ut ne iniquæ sententiæ acquiesceret. Hanc item criminationem commemorat Hieronymus, *Apolog. ii adversus Rufinum*: « Ista, inquit, machinæ hæreticorum, id est magistrorum tuorum sunt, ut convicti de perfidia ad maledicta se conferant. Sic Eustathius Antiochenus episcopus filios, dum nescit, invenit. »

2. Per mihi mirum est tam atrocem calumniam Athanasium præterisse, si vere oblata fuerit. Sin resciverit, quid causæ est quod tantum Eusebianorum facinus premit silentio, qui huic affinem historiam de Euphrate Coloniensi Stephani Antiocheni insidiis per intronmissam mulierculam tentato, accurate recenset. Ex Athanasii utique silentio non nihil fortasse nascatur suspicionis, quando potissimum cernimus, plerosque istius ævi scriptores libenter afferre muliercularum historias, quarum nonnullæ pari suspitione laborant. Et quod augeat scrupulum, Joannes Chrysostomus in prolixo *Eustathii Encomio*, ubi permultas affert ejus pro fide calamitates, rem istam præterit silentio. Næ Socrates postquam Eustathium Sabellianismi causa abdicatum narravit, adjicit, ὡς μὲν οὖν τινες φασίν, δι' ἧλλας οὐκ ἀγαθὰς αἰτίας· φανερώς δὲ οὐκ εἰρήχασιν. Hoc est, « Ut vero quidam narrant, aliis de causis minus honestis abdicatus est, quas tamen aperte non proferunt. » Quibus verbis innuit non concordiam omnium sententia eam rem tum admissam fuisse.

ANNO CIRCITER 330. — 1. *Seditio Antiochiæ*. — Abdicato igitur Eustathio, non in eo stetit Eusebianorum odium flagitiumque; sed imperatorem convenientes, auctores sunt ut in exilium pellatur antistes (a). De exilii loco non una sententia. Hieronymus Trajanopolin in Thracia, Theodoretus vero in quamdam Illyrici urbem relegatum narrant. Secus alii dicunt, nec nostrum est rem pluribus investigare. Cæterum in Eustathii abdicatione tota

A pene seditione conflagravit Antiochena civitas. Fremebant populi perinique tanti viri casum ferentes. Cumque de successore deligendo ageretur, tanta flamma dissensionis exarsit, ut prope fuerit totius civitatis perniciēs excidiumque. In duas namque partes distracta civitas erat, aliis Eusebium Pamphili allegere, aliis Eustathium retinere nitentibus. Stabant utrinque armati, hostilem spirantes animum. Militum quoque turmas vidisses utrique parti adjunctas. Omnia ad pugnam et horrendam cladem parata; ventumque fuisset ad gladios, nisi imperatoris metus plebis impetum coercuisset. Sed supervenientes Augusti litteræ mitigarunt animos. Eusebiani igitur Eustathio Eulalium subrogant; qui cum exiguo tempore superstes fuisset, ejus loco deligitur Eusebius Pamphili. Verum abnuat ille subire munus; ex animæ temperantia, ut innuit Socrates, an quod prospiceret nunquam sibi pacem fore cum Antiochenis catholicis, id summopere incertum. Ariano itaque alii, cui nomen Euphronio, episcopale munus deferitur: quo post annum et paucos menses vita functo, deligitur Flacillus item Arianus, et uno avulso non deficit alter. Quæ causa fuit ut multi, cum populares, tum clerici, quibus religio catholica cordi, a cœtibus Arianorum abhorrentes, seorsum collectas agerent. Hi ex ardenti erga Eustathium studio amoreque, Eustathiani deinceps audierunt. Huiusmodi porro discordia Antiochenorum ad integrum ferme sæculum extracta fuit.

C 2. Cæterum, si Theodoretus (b) fides, meretrix quæ Eustathium accusavit, cum in gravissimum ac diuturnum morbum incidisset, calumniam detexit, ac scenam totam aperuit: nec duobus tribusve, sed quamplurimis sacerdotibus indicavit ea quæ dolo fuerant concinnata, fassa se mercede conductam Eustathium in crimen vocasse; neque tamen falso juratam se, quando Eustathius quidam ærarius faber infantis pater esset. Quod si verè gestum, miror tam apertum Eusebianorum flagitium vel fugisse Athanasium, vel prætermissum ab eo fuisse.

D 3. *Gesta Eusebianorum in Asclepam Gazensem et Eutropium*. — Per idem fere tempus Eusebiani, qui veræ fidei assertoribus inextinguibile bellum indixerant, Asclepam Gazensem episcopum, virum probitate et multis ingenii dotibus ornatum, adoriuntur (c); et, quod adornatum erat adversum insontes et orthodoxos telum, præpostere de Christiana fide sentire criminantur. Nec mora, abdicato subrogant Quintianum nescio quem, suæ factionis hominem, Asclepamque patrio solo exterminant. Hinc conversis ad Eutropium Adrianopolitanum τὸν φιλόχριστον conatibus, virum fictis criminibus deturbare nituntur. Eutropius autem, ut nomen sonat, summæ vir probitatis, in crimen ideo vocatur, quod libere Eusebium coargueret, et istac transeuntibus auctor esset ut ne impiis ejus dictis haberent fidem. Quod

(a) Hieronym. *De scriptoribus ecclesiasticis*; Socrat. lib. i, cap. 24; Sozom. lib. ii, cap. 19.

(b) Lib. i, cap. 22.

(c) Athan. *Hist. Arianorum ad monachos*; n. 5; Theod. lib. i, cap. 20.

in causa fuisse creditur ut Eusebius, ulciscendi sui cupidine, Basilinam Julii Constantii uxorem concitaret in sanctum præsulem, cujus opera, eadem qua Eustathius poena multatur, urbe pulsus pariter et Ecclesia. Cum porro Basilina anno 331, paucis postquam Julianum pepererat mensibus, diem clausurit extremum, Euphronii exsilium opportune conferri potest in annum 330.

4. *Abyssini Frumentio doctore Christi fidem amplectuntur.* — Jam ad conversionem Abyssinorum Æthiopum enarrandam evocant nos scriptores omnes ecclesiastici, qui sub initium episcopatus Athanasii venisse Alexandriam Frumentium (a), atque ab Athanasio delectum fuisse episcopum, apostolumque ejus regionis testantur. Eam historiam ad verbum ex Rufino mutuamur, qui se ab Ædesio, Frumentii comite peregrinationisque socio, rem accepisse commemorat. « In ea, inquit Rufinus, divisione orbis terræ, quæ ad prædicandum verbum Dei sorte per apostolos celebrata est, cum aliæ aliis provinciæ obvenissent, Thomæ Parthia, et Matthæo Æthiopia, eique adhærens ceterior India Bartholomæo dicitur sorte decreta. Inter quam Parthiamque media, sed longo interior tractu India ulterior jacet, multis variisque linguis et gentibus habitata; quam velut longe remotam nullus apostolicæ prædicationis vomeri impresserat: quæ tamen temporibus Constantini tali quadam ex causa semina fidei prima suscepit. Metrodorus quidam philosophus, inspicendorum locorum, et orbis perscrutandi gratia ulteriorem dicitur Indiam penetrasse. Cujus exemplo invitatus Meropius quidam Tyrius philosophus, simili ex causa adire Indiam voluit, habens secum duos puerulos, quos liberalibus litteris, utpote propinquos, instituebat. Quorum unus, qui erat junior, Ædesius, alter Frumentius vocabatur. Igitur pervisis et in notitiam captis his quibus animus pascabatur, cum philosophus redire cœpisset, aquæ vel cæterorum necessariorum causa, ad portum quandam navis qua vehebatur applicuit. Moris est inibi barbarorum, ut si quando sædus sibi cum Romanis turbatum vicinæ nuntiaverint gentes, omnes qui apud eos ex Romanis inventi fuerint jugulentur. Invaditur navis philosophi, cuncti cum ipso pariter perimuntur: pueruli reperti sub arbore meditantés, et lectiones suas parantes, barbarorum miseratione servati, ducuntur ad regem. Horum ille alterum, id est Ædesium, sibi pincernam fecit; Frumentio vero, quem quasi perspicacem deprehenderat et prudentem, rationes suas scriniaque commisit: ex quo et in honore magno apud regem habitus, et in amore.

5. *Frumentius ab Athanasio constituitur episcopus Abyssinorum.* — « At vero moriens rex uxorem cum parvulo filio regni reliquit hæredem; adolescentibus autem quid vellent agendi dedit liberam facultatem: quos tamen regina suppliciter exorat, tanquam

A quæ nihil haberet in toto regno fidelius, ut secum usquequod adolesceret filius, regendi regni sollicitudinem partirentur; et præcipue Frumentium, cujus prudentia ad moderandum sufficeret regnum: nam alius fidem puram et sobriam mentem simpliciter exhibebat. Idque dum agerent, et regni gubernacula Frumentius haberet in manibus, Deo mentem ejus et animos instigante, requirere sollicitus cœpit, si qui inter negotiatores Romanos Christiani essent, et ipsis potestatem maximam dare ac monere ut conventicula per loca singula facerent, ad quæ Romano ritu orationis causa confluerent: sed et ipsa multo magis eadem facere, et ita cæteros cohortari, favore et beneficiis invitare, præstare quiddid opportunum fuisset, loca ædificiis aliaque necessaria præbere, et omnino gestire ut Christianorum ibi semen exsurgeret. Sed cum regius puer adolevisset, qui procurationem regni gerebant, expletis omnibus et ex fide traditis, multum licet detinentibus et rogantibus ut manerent regina vel filio, ad orbem nostrum revertuntur. Ædesio festinante Tyrum, parentes propinquosque revisere, Frumentius Alexandriam pergit, dicens æquum non esse opus occultare Dominicum. Igitur rem omnem ut gesta est exponit episcopo, ac monet ut provideat virum aliquem dignum, quem congregatis jam plurimis Christianis, et ecclesiis constructis in barbarico loco, episcopum mittat. Tum vero Athanasius (nam is nuper sacerdotium susceperat) attentius et propensius Frumentii dicta gesta que considerans, in concilio sacerdotum ait: « Et quem alium inveniemus virum talem, in quo sit spiritus Dei sicut in te, qui hæc possit implere? » Et tradito ei sacerdotio, redire eum cum Domini gratia unde venerat jubet. Qui cum episcopus perrexisset ad Indiam, tanta ei data esse a Deo virtutum gratia dicitur, ut signa per eum apostolica fierent, et infinitus numerus barbarorum converteretur ad fidem. Ex quo in Indiæ partibus et populi Christianorum et Ecclesiæ factæ sunt, et sacerdotium cœpit. Quæ nos ita gesta, non opinione vulgi, sed ipso Ædesio Tyri presbytero postmodum facto, qui Frumentii comes prius fuerat, referente, cognovimus. » Hæc Rufinus; cui, ut audita narranti, haud licet negare fidem. At multa sunt in quibus vel errore ipse labitur, vel vulgo receptam ævo suo, licet falsam, sequitur opinionem. Hæc paucis commemoranda nobis sunt, iis additis quæ, Tellexio cæterisque PP. Societatis Jesu auctoribus, accepimus. Quæ a clarissimo viro Jobo Ludolpho accuratissime collecta, et innumeris aucta monumentis haud ita pridem in lucem prodierunt.

6. Indiam Rufinus, quemadmodum et alii scriptores ecclesiastici, eam vocat regionem, quæ Frumentii ope Christi fide illustrata est. Tum enim remotissimis quibusque regionibus versus orientem ac meridiem late patentibus Indiæ nomen erat. At

(a) Socrat. lib. 1. cap. 19; Sozom. lib. II, cap. 24; Theodor. lib. 1, cap. 23.

immane quantum labitur Rufinus, cum Indiam illam ulteriorem, ut vocat, inter Indiam citeriorem et Parthiam sitam dicit. Exploratissimum quippe est, regionem, quæ Frumentium nacta apostolum est, eam esse Æthiopie partem, quæ Abyssinia, Habessinia, vel Abassia dicitur. Hujus regia tunc erat Auxumis, urbs perampla et opulenta, cujus hodieque rudera visuntur, nec nisi oppidulum est Acsum dictum, in regno Tigrae situm, decimo quarto et dimidio gradu latitudinis septentrionalis. Obtruncatum ait Rufinus Meropium: id negant Habessinii, sed morbo aiunt extinctum. Frumentium autem et Aedesium sua voce nuncupant *Fremonatum* et *Sydracum*. Priorem *Salamam* quoque appellare solent, quo nomine his celebratur carminibus ex Æthiopico versis a Ludolpho:

*Salutem voce latitiæ dico ei,
Magnificans et extollens eum,
Salamam, januam misericordiæ et clementiæ:
Qui oriri fecit in Æthiopia luminis Christi splendorem,*

Cum antea in ea caligo et tenebræ fuissent.

Fremona item exstat oppidum in eodem Tigrae regno situm, ex Fremonato seu Frumentio ita dictum. Frumentii autem memoria apud Æthiopes celebratur die decima octava Decembris. Unicum regi obeunti filium fuisse memorat Rufinus; sed Athanasii Æthiopiunque testimoniis compertum, duos fuisse fratres, qui apud Athanasium in epistola Constantii ad eosdem principes nuncupantur Aizana et Zazana Auxumeos tyranni, ab Æthiopibus autem Abreha et Atzbeha, quo nomine principum memoria recolitur die 4 Octobris, atque his carminibus ab Æthiophe vate celebratur:

*Salutem Abrehae et Atzbehae, qui sederunt
In regno uno, mutuo se amantes.
Priscis hominibus, qui in præceptis legis Mosaeicae*

*Ore eorum prædicatum fuit verbum Evangelii
Et manibus eorum quoque ædificata fuit habitatio ejus.*

Ex inveterata quadam opinione ortum, quod dicitur horum principum ævo legem Mosaicam obtinuisse in Habessinia. Nam putant regum suorum originem duci a quodam Menileheco, Salomonis ex regina Saba filio: quæ res sagacibus fabulam sapit. Quod vero ritus Judaici non pauci apud eos ad hæc usque tempora usu veniant, id unde progressum haud difficile est augurari. Nam tanta Judæorum multitudo jam olim eo confluit, ut non semel Negusi seu imperatoris copias adorti, in discrimen rem Æthiopicam adduxerint. Memoratur sane Judæus quidam Gedeon nomine, qui cum imperatoribus quatuor strenue sæpe congressus, demum anno 1624 victus captusque pœnas dedit. Ab hisce igitur Judæis invecta putatur circumcisio, Sabbati observatio, et similes ritus.

7. Jam quod annum delecti ab Athanasio Frumentii spectat, haud levem controversiæ ansam

(a) Athan. *Apolog. contra Arianos*, n. 59; Epiphani. *hæres.* LXXVIII.

Afferunt Rufini cæterorumque scriptorum verba; cum exemplo Metrodori philosophi, qui in ulteriorem Indiam commigrarat, dicunt Meropium tantam suscepisse navigationem. Metrodori autem reditus in annum ut citius 324 conferri oportere certum est. Nam ex illa peregrinatione reversus, Constantinum Byzantii offendit, cui gemmas unionesque ex India furtim ablatas dono dedit. Qui Constantinus anno tantum 324 Orientis imperio potitus, non ante potuit Byzantii considerare. Si vero Meropius post Metrodori reditum profectus est, anno puta 325 vel 326, qui potuerit Frumentius sub initium episcopatus Athanasii Alexandriam venisse, qui, ut diximus supra, anno 326 electus est episcopus? Nam præter illud in peregrinando elapsam temporis spatium, annos sane plurimos egisse Frumentium necesse est, sive cum Æthiopie rege, sive post defunctum regem cum regina, usque dum adolevisset filii. Sane si suscepta peregrinatio post Metrodori reditum fuit, vix anno 340 potest Frumentii Alexandriam profectus contigisse. Atque ita non paulo post electum Athanasium Alexandriam venerit; sed multis post annis. Verum his omnibus occurritur, si Meropium, non exspectato Metrodori reditu, Æthiopicum iter instituisse dicamus. Nec quidpiam in Rufini narratione comparet, quod huic sententiæ adversetur. In annum ergo circiter 350, vel fortasse maturius, conferenda Frumentii ordinatio videtur. Promotus ille ab Athanasio in Æthiopie episcopum, gentem illam Christi doctrina illustravit, ejusque apostolus haberi meruit.

ANNO CIRCA 351. — 1. Eusebius conatur Arium Alexandriam remittere. Meletianos sibi asciscit.

— Eusebius porro et assecræ, pulso Eustathio cæterisque veri defensoribus, ad hoc nervos omnes industriæ contenderunt, ut Arii Alexandriam regressum impetrarent (a); cumque occasionem illi et ansam gerendi rei percipide observarent, opportune cecidit ut tum Meletiani per Ægyptum turbas darent, ac contra quam fuerat in Nicæna synodo definitum, rebus sese immiscerent ecclesiasticis. Homines Athanasius precibus, hortamentis, comminationibus ad officium revocare societatemque communionis inire tentabat. At Meletianorum protervia frustra cessit conatus. Re comperta Eusebius, tum factionis suæ facile princeps, mittit ad Meletianos, quos magnis sibi pollicitationibus devincit; initaque cum illis clanculum amicitia, de Arii reditu constituit agendum. Postquam ergo prius Ariani cum Meletianis simulatas aperte gesserant (b), ubi adverterunt plebem catholicis sacerdotibus esse addictam, stimulante livore, ejusmodi fœdus inter se inierunt, communesque inimicitias susceperunt adversus clerum Alexandrinum. Quæ res male vertit Meletianis (c): ex Arianorum enim consuetudine et societate veræ fidei jacturam fecerunt, hausto sensim erroris veneno, ita ut et ipsi

(b) Sozom. l. II, cap. 91.

(c) Athan. *ibid.*, n. 60.

persæpti Ariani sint appellati. Hoc juncti sædexe, A operam inter se diviserunt; ut Meletiani callidissimi homines et ad calumnias semper parati, pro suis partibus criminum confictionem suseiperent, Ariani vero, Eusebianorum gratia et auctoritate freti, judicii ferendi sibi partes vindicarent.

2. *Eusebii calumniæ in Athanasium. Arius et Euzois libellum fidei offerunt Constantino.*— Et principio quidem Eusebius Athanasii animum tentavit, optatissimum sibi putans esse (a), ac rebus Ariano- rum augendis cominodissimum, si tantus ille vir ad eorum partes accederet; ac litteris quidem suis rogabat Arianis aditum, tabellarii autem opera interminabatur insidiis appetendum fore, nisi concederet postulatum. Verum Athanasius, ubi res agebatur ecclesiastica labefactanda, nec minis nec precibus opportunus, optatis Eusebii abnuvit: nec modo Ariani non aditum concessit, verum etiam in eorum hæresi extirpanda operæ semper plurimum studique consumpsit. Quæ res Eusebii et sectato- rum ejus animum exasperavit in antistitem. Et conspici non posse virum ab instituto revocari, promotionem ejus in sedem episcopalem in invidia vocant; juniorem pro tanto munere, indignum, ab improbis delectum ementiti, cujus criminationis vanitas ex recensita superius cooptati Athanasii ratione perspicua est. Ruebat suapte infirmitate calumnia, testibus innumeris rei veritatem procla- mantibus. Intellexit autem Eusebius nihil ejusmodi machinamenti perfectum iri, nisi imperator suam interponeret auctoritatem. Quamobrem alio vertit studia et conatus, et qua valebat apud Constantiam Augustam auctoritate et gratia usus (b), ministerio quoque adhibito ejusdam præbyteri inter familiares Augustæ computati, muliebrem animum ad Ariano- rum patrocinium allicere tentabat. Et vero admi- nister ille consiliorum Eusebii sæpe cum Constantia de Ario sermonem habuit, virum aïens injuria affectum a synodo, nec ita sentire ut vulgi rumore ferebatur, sed sanæ fidei hære. His Constantia fidem habuit; nec tamen ea de re imperatoris verba facere est ausa. Accidit inter hæc, ut in gravem illa morbum incideret: agram imperator frequens adibat. Ingravescente morbo, desperataque valetu- dine, Constantino presbyterum illum commendat, D testata viri probitatem juxta atque religionem, necnon benevolam illius imperio animum. Neque ita multo post diem illa clausit supremum. Presby- ter exinde inter familiarissimos imperatoris annu- meratus est: et majorem in dies nactus gratiam fiduciamque, demum Constantino suum de revocando Ario consilium aperit, nihil sentire virum aïens, quam quod in synodo decretum fuisset, si in con- spectum ejus admittatur, astipulatorum Nicænis decretis; sine causa reum agi et in crimen vocari.

A Nova res atque admiranda imperatori visa est. Respondetque roganti: « Si decretis synodi Arius, si doctrinæ astipulatur, libenter hominem ad conspectum admittam, et cum honore Alexan- driam reverti concedam. » Litterisque confestim evocat Arium (c). Procrastinantem ut videt, secun- das mittit, 27 Novembris datas, quibus cohortatur ut profectum maret, nec moras ulterius trahat, sed consensu publico vehiculo se conveniat. Ilis acceptis Arius, comitante Euzoio diacono imple- tatis, abdicationis, exsilii socio, imperatorem adit. Accedentes imperator percontatur, veramine fidem sectentur. Sectari, amplecti eam respondent. Libel- lum fidei dare jubet. Illi protinus offerunt medita- tum vasserrime, et dolosis verbis concinnatum, quæ nec aperte fidem impugnarent, neque erroris virus eliminarent. Perorabant autem sub libelli finem, rogantes, quando sana et sincera essent opinione, aditum sibi ad Ecclesiam non negari. Hac Arji formula offensi multi sectatorum ejus, pristini erroris retinentissimi, quibus impietas nullis deli- nita verbis, ut principio fuerat publicata, cordi erat, ab eo desciscunt, aliamque di- parem fami- liam ordiuntur, cujus secundum hæc antesignani fuerunt Aetius et Eunomius.

ANNO CIRCITER 352.— 1. *Arius Alexandriam petit. Constantinus jubet recipi Arium.*— Cæterum delusus Arji, calliditate Constantinus, eo appulit animum, ut eum Alexandriam proficisci libens concederet (d). Verum Athanasius, qui hominem pristino semper errore implicatum, simulatamque ac dolo plenam ejus fidei confessionem probe norat, aditum ei ad Catholicorum communionem interclusit. Et vero non sine causa repulsam tulisse Arium mox pro- palam fuit. Errores enim ille per urbem disseminare de integro conatus, turbas Alexandriæ dabat, et in discrimen vocabat pacem reipublicæ Christi- næ. Ut vidit Eusebius frustra tentari Athana- sium (e), nisi imperatoris jussio accederet, auctor ipsi fuit ut litteras ad antistitem daret minarum plenas, quarum partem affert Athanasius sic habentem: « Cum igitur voluntatem meam compertam habeas, omnibus qui in Ecclesiam admitti efflagita- rint, liberum præbeto ingressum. Si quos autem in Ecclesiæ communionem admitti cupientes te prohi- buisse, aut aditum illis interclusisse didicero, mit- tam quamprimum, qui te jussu meo aldiciet, et ex sedibus transferat tuis. » Ilis addit Sozomenus (f), Eusebii et Theognii criminationes in Athanasium, quod videlicet turbam et tumultum auctor esset, multisque in Ecclesiam ingredi cupientibus clauderet aditum, veras esse contendisse Meletianos, Joannis sequaces; qui crebris ad imperatorem itio- nibus, ementito Catholicorum nomine, Athanasio et catholicis episcopis crimina, carces, vincula,

(a) Socrat. lib. 1, cap. 23; Sozom. lib. 11, cap. 48; Athan. *Apolog. contra Arianos*, n. 59.

(b) Socrat. lib. 1, cap. 25; Sozom. l. 11, cap. 25.

(c) Socrat. *ibid.*; Sozom. lib. 11, cap. 27.

(d) Socrat. lib. 1, cap. 27; Sozom. lib. 11, cap. 22.

(e) Athan. *Apolog. contra Arianos*, n. 59.

(f) Lib. 11, cap. 22.

verbera, plagas, incendia ecclesiarum ascribebant. Athanasius acceptis ab imperatore litteris rescribit ipsi: Joanni et sociis ejus illegitimas objicit sacerdotum promotiones, studium immutandæ Nicænæ fidei, doctrinam minime sanam, contumelias et seditiones adversus orthodoxos. Inter hasce ultro citroque oblatas criminationes, animi pendens et cui crederet ignorans Constantinus, eam demum dedit epistolam, cujus superius partem exaravimus, deferentibus Synecleto et Gaudenzio palatinis.

2. *Athanasius negat Ario aditum. Meletianorum criminationes in Athanasium. Athanasius Nicomediam petit.* — Ejusmodi litteris nihil permotus Athanasius (a), imperatori renuntiat nullam esse hæreticis Christo adversantibus cum Ecclesia catholica societatem, nec posse se, salvo officio, hujusmodi hominibus aditum præbere. Imperator autem nihil ultra questus, Athanasio liberam rei ad arbitrium gerendæ facultatem permisit. At Eusebius, non ex voto cadente negotio, consilium init opprimendi Athanasii, ratus non posse, eo incolumi, impetrari quod in optatis erat. Meletianis igitur usus insidiarum administris, hortatur ut memores veteratorie artis, qua olim Petrum, Achillam et Alexandrum per calumniam vocassent in crimen, jam pari ausu aggredirentur Athanasium. Illi nec impigre Eusebii jussa exsequuntur: excubantesque in occasiones criminandi Athanasii, cum nullus accusationi locus vel aditus esset, demum Eusebii consilio, opera Isionis Athrubeos, Eudæmonis Taneos, et Callinici Pelusii, Meletianorum, hanc priorem fingunt criminationem; quod scilicet Athanasius lege data linea sticharia, seu vestes sacras ministrorum altaris ab Ægyptiis primus exegisset. Nec mora, crimen ad imperatorem deferitur. Sed commodum evenit ut duo Alexandrini presbyteri, quibus nomen Apis et Macarius, istic tum versarentur; a quibus rei veritatem cum didicisset imperator, Meletianorum deprehensa calumnia est. Secundum hæc litteras mittit Constantinus, queis Isionis factum damnans, Athanasium jubet se convenire. Eusebius, re improspere gesta, non finem fecit insidiarum: sed Isioni et consceleratis auctor est Nicomedia ne secedant, sed adventantem Athanasium novis adorianatur criminationibus. Eo cum pervenisset ille, delatores parati meditatieque accedunt; ac primo Macarium Athanasii presbyterum de confracto calice sacro insimulant, ipsumque Athanasium in capitale crimen omniumque atrocissimum vocant; quod videlicet hostili erga imperatorem animo, in subsidium belli scrinium misisset auri plenum Philumeno euidam imperium affectanti. Hæc sane erant ferini in Athanasium odii signa. Sed, providente Numine, ejusmodi hostium tela, quæ in sacri illius capitis periculum imminabant, brevi depulsa sunt. Ubi enim Athanasium hujusmodi crimen propulsantem in suburbio Nicomedie, cui nomen Psammathia

(a) Athan. *Apol. contra Arianos*, n. 60.

(b) Athan. *ibid.*, n. 60, 61.

A audivisset Augustus (b). Illi de more falsi convicti repulsam tulere. Athanasius autem honorifice exceptus remittitur Alexandriam, litteris munitus imperatoris ad populum Alexandrinum; quibus Constantinus Meletianorum scelera, turbas, ambitionem acriter insectatur, Athanasiumque commendat ut pium et frugi virum, æqui bonique studiosum.

3. *Ischyra historia.* — Reversus Athanasius aliquantisper in pace degit. At Meletiani, in calumniis et conspirationibus adornandis pervigiles (c), haud multo interposito spatio, pacti initii memores, oblatam moliendi nova in Athanasium occasionem arripiunt, et redintegrant de calice fracto querelam. Ea totam fabulæ causam. In Mareote, Alexandrinæ agri portione, viculus erat nomine Pax Secontaruri, quo loco sedem habebat Ischyra quidam profligatis moribus homo, perosus plebi; qui olim a Collutho presbyter creatus, ad laicorum conditionem Hosii jussu, ut dictum est, reductus fuerat. Is nefario ausu sacra attingere et munus sacerdotale obire nihil verebatur. Et cum nulla in viculo exstaret ecclesia, in ædícula orphani cujusdam Isionis rem sacram agebat, tanta tamen infamia apud accolos rusticanos laborans, ut nonnisi septem ex affinis cœtibus ejus interessent. Re comperta presbyter, cui erat ejusmodi viculus contributus, Athanasio ecclesias de more perlustranti facinus denuntiat; qui Macarium presbyterum mittit, Ischyram accitum. Eum ægri tudine laborantem ac decubentem reperit Macarius: patrique illius jubet, ut a tali ausu filium coerceat. Morbo demum levatus Ischyra, cum prohibente patre sacra adire facultas non esset, ad Meletianos se proripit: qui haud illibenter scelestissimum hominem, et consiliis opportunum suis recipiunt. Et quamprimum, ne frustra forent tanta accessione aucti, hominis ad meditatum facinus operam requirunt, insidias aperiunt in Athanasium structas, ejus ministerio opus esse sibi aiunt. Etsi perditis moribus erat homo, initio tamen negare operam, horroreque criminis resilire. At Meletiani vi compulsum, atque plagis oneratum, ad iniquam pactionem deducunt; ac hujusmodi criminationem una omnes fingunt et comminiscuntur (d), irruentem scilicet Macarium sacrum calicem confregisse, mensam evertisse, libros combussisse, et, ut narrant alii, cathedram dejecisse, ecclesiamque diruisse a fundamentis. Si Socrati fides, Nicomediam Ischyra, a sacrorum officio interclusus profugit, et cum Eusebio concinnandæ calumniæ rationem inivit. Verum cum ejusmodi protectio ab Athanasio juxta atque a cæteris scriptoribus taceatur, jure in suspicionem falsi veniat, maxime quia rem sæpissime tractans Athanasius, id non prætermisurus erat, si revera gestum fuisset. Meletiani igitur Ischyram esse presbyterum prædicant ubique, ut ejusmodi calumniam pervulganti habeatur fides. Is vero commentitium facinus ubique denuntiat. Verum a consanguineis

(c) Athan. *ibid.*, n. 70 et 71.

(d) Hilarii *Fragment.*, p. 1311.

objurgatus, pertæsusque sceleris, ad Athanasium adit collacrymans. Hominem ob tantum flagitium increpat Athanasius (a). Ille subornatum se et circumventum a Meletianis ait ad ejusmodi criminationem comminiscendam, libellum tradit antistiti, quo se testatur ab Isaaco Cleopatridis, Heraclide Nicii, et Isaaco Letopoleos, Meletianis episcopis, plagis et verberibus ad id facinoris compulsus. Ac Deum obtestatus, renuntiat se probe scire nihil ab Athanasio vel a Macario admissum hujusmodi. Rogat demum sibi Athanasii conventibus interesse liceat. Ejusmodi libellum curavit Athanasius a multis presbyteris diaconisque, cum Alexandrinis tum Mareoticis, subscribi et suffragiis muniri. Neque tamen statim Ischyrae concessus ad ecclesiam Catholicorum aditus (b). Cum enim jam diu ad Colluthianos, atque exinde ad Meletianos descivisset, diuturniore opus erat experimento, ut sincera viri poenitentia comprobaretur.

In epistola Mareotici cleri quædam præfert Nannii versio (c), quæ in nullo edito vel scripto codice, quem quidem inspectare licuerit, Græce comparent. Hæc sunt ejus verba : « Nam cum ille (Ischyra) post defectionem ad Meletianos nobis reconciliari et conjungi vellet, quemadmodum et Pistus, qui et ipse quoque talia de Athanasio in vulgus sparserat; neutrum tamen, quanquam propria manu testarentur nihil tale factum esse, et se subornatos a certis hominibus ut talia dicerent, recipere voluerunt. » Vix sane credatur de Pisto isthæc sine codicis cujuspiam Græci auctoritate adjecta fuisse a Nannio. Quæ si vera sunt, mirum ita carptim rem perstrictam fuisse.

4. *Arsenii historia.* — Neque fuerunt isthæc Meletianis ad perniciem Athanasio inferendam satis (d). Verum, ut multiplici crimine facilius virum opprimerent, aliud comminiscuntur portentis sane ac prodigii simile. Rem alius ordiri necesse est. Erat quidam Arsenius episcopus Hypseles, Meletianis necessitudine junctus, licet in *Breviario* supra memorato inter Meletianos episcopos non compareat; qui an ad Meletianos jam episcopus desciverit, an, contra quam vetitum in Nicæna synodo fuisset, ab iisdem fuerit cooptatus, pariter incertum. Eum sibi Meletiani ad singularem atrocemque criminationem in Athanasium adornandam administrum parant. Princeps conspirationis ordiendæ fuit Joannes cognomine Archaph, Meletianorum antesignanus. Et quia nemo solet ad maleficium sine spe et emolumento accedere, pactione pecuniæ hominem perpulit ad sese occultandum, eo nempe consilio, ut viri non ulterius inter homines versantis cædem aut mutilationem evulgandi facultas esset. Latebrarum locus monasterium fuit nomine Ptemencyrcis, in Antepolite nomo situm. Latente igitur Arsenio, primum

A rumores ubique spargunt, enectum ab Athanasio fuisse Arsenium, ac veneficii causa membratim obtruncatum. In sceleris testimonium truncam manum circumferebant, obviis ostentabant, ut universorum in auctorem iram accenderent. Demum ea ipsa crimina Ischyram et Arsenium spectantia deferunt ad Constantinum, qui, quod permirum videatur, etsi jam sycophantas Meletianos oculis ipse suis deprehenderat, fidem nihilo minus hæc renuntianubus habuit : ideoque litteras misit Antiochiam ad Dalmatium censorem, cui homicidii causam audiendam committebat.

ANNO 333. — 1. *Synodus Cæsareæ indicitur. Arsenii fabula deprehenditur.* — Et vero, ut nostra quidem fert opinio, eodem tempore synodum edixit Cæsareæ in Palestina celebrandam, triginta nimirum mensibus ante Tyriam synodum, ut habet Sozomenus (e), videlicet mense circiter Martio anni 333. Quæ res item Philippopolitanæ synodi epistola firmatur, quæ sic habet : « Nam propter hæc necessario concilium apud Cæsaream Palestinam primo videtur esse conductum ; et cum minime ab ipso vel ab satellitibus ad supradictum concilium occurreretur, post alterum annum in Tyro propter ejus facinora necessario iterum celebratur. » Cui synodo, ut videtur, Dalmatius Censor (f), quemadmodum Tyri Dionysius Comes, interfuturus erat, omnia auctoritate et arbitrio suo moderaturus. Censor Athanasio diem dixit, ut se adornaret ad eam depellendam criminationem. Qui litteris Dalmatii acceptis, initio futilem et a veri similitudine abhorrentem calumniam nihil curabat, tutus conscientia ne cogitati quidem, nedum admissi facinoris. Attamen ubi commotum ira imperatorem esse accepisset, ad comministros episcopos per Ægyptum rem significat diaconumque mittit, qui pervestigaret, ubi locorum esset Arsenius, qui a quinque vel sex annis in Athanasii conspectum non venerat. Diaconus autem profectus ad monasterium Ptemencyrceos, quo loco latere Arsenium rumor erat, primum incidit in quosdam, Pecysium nempe presbyterum, Sylvanum Helia monachi ejusdem monasterii fratrem, Tapenacrameum, et Paulum Hypseles monachum, qui Arsenium istic versari confessi sunt. Re comperta, Pinnes ejusdem monasterii presbyter hominem in naviculam conjici curavit, ut secundo flumine ad inferiores Ægypti partes una cum Helia monacho concederet. Post hæc, elapsis, ut putamus, quibusdam ab Arsenii profectione diebus, Athanasii diaconus cum comitibus nonnullis reversus, repente in monasterium quærendi Arsenii causa sese immisit ; quem, utpote alio transmissum, cum non reperirent, Pinnem presbyterum cum Helia monacho Arsenii comite Alexandriam deportatos duci obtulere. Et cum nulla negandi via esset, fassi

(a) Athan. *Apol. contra Arian.*, n. 63.

(b) Athan. *ibid.*, n. 74.

(c) Athan. *ibid.*, in notis.

(d) Athan. *ibid.*, n. 63 et seqq.

(e) Sozom. lib. II, cap. 25; Hilar. *Fragm.* p. 1312.

(f) Athan. *Apolog. contra Arianos*, n. 65 et seqq.

sunt in vivis Arsenium ac minime obtruncatum esse. Ad hæc omnia jam memorata Pinnes in monasterium regressus Joanni Archapho rescripsit, monens ut ne modo, pervulgata rei veritate, Athanasio eadem ascribere aggrediretur: quam epistolam, Paphnutii monachi manu exaratam, nobis Athanasius integram servavit. Narrat item Pinnes, Arsenii enecti fabulam ita per totam Ægyptum percrebuisse, ut ne ultra celari posset. Hæc causa fuisse putatur Arsenio ut Tyrum profugeret, quo ibi procul patria et Athanasio, tutius delitesceret. At forte evenit Archelai consularis famuli, ut in taberna latere Arsenium quibusdam renuntiantibus acciperent, remque indicarent hero. Is mature virum perquirat, repertumque in custodiam tradit asservandum; et sub hæc Athanasio significat deprehensum Arsenium. Cujus item rei oculati fuere testes quidam ipsius Athanasii familiares. Arsenius vero ne deprehensus quidem se Arsenium esse fatebatur, donec ad Pauli Tyri episcopi tribunal evocatus atque convictus, negandi finem faceret. Hoc autem ille pacti cum Eusebio initi causa agebat, ne se sycophanta deprehensio tota evanesceret fabula. Peccat autem Socrates (a), qui istam deprehensi Arsenii historiam Tyriæ synodi tempore contigisse narrat. Nos Athanasium sequimur fide sane digniorem.

2. *Calumniæ detecta.* — Inter hæc Eusebius Nicomediensis, Theognius Nicænus, et Theodorus Heracléotes, postquam crebris itionibus postulationibusque, intolerabilia, ut aiebant, Athanasii facinora in synodo aliqua disquiri oportere imperatori suassissent (b), jamque celebrandæ synodo deputata esset Cæsarea in Palestina; versus Orientem properabant animo Athanasii in ejusmodi synodo abdicandi. Verum ille gnarus insidiarum et malæ mentis adversariorum, iter et judicium istius synodi, nec injuria, detrectabat. Quare peracta de Arsenio perquisitione, et patefactis Meletianorum conspirationibus, imperatori renuntiat repertum Arsenium, et totam homicidiis scenam de medio sublatam fuisse: ac quæ de Macario presbytero olim Meletiani ad ipsum detulissent, revocat in memoriam. Commodum item accidit, ut Meletiani in iteratis suis, de calice fracto et de mensa subversa criminationibus Athanasium modo, modo Macarium insimularent. Quod utique signum erat luculentum conficti et excogitati criminis. Hæc misso Macario diacono significat imperatori: qui statim judicio censoris prohibito, Eusebium et socios in Orientem Athanasii Ecclesia deturbandi cupidine properantes retrogredi jubet; litterisque missis Athanasium cohortatur, ut populo suo pacem et tranquillitatem conciliare studeat, id cum primis in optatis esse sibi. In Meletianos autem, quos omni execratione dignos appellat, invehitur acerrime. Mirari se ait, quos illi viros interemptos jactitabant, eos ipsos incolumes ante omnium oculos versari;

(a) Socrat. lib. 1, cap. 29.

(b) Athan. Apol. contra Arianos, n. 65 et seq.; Theodoret. l. 1, cap. 28.

A mensam eversam, calicem fractum vecordes homines modo ab Athanasio, mox a Macario effutire, ut illa incertitudine accusationis in sycophantiæ suspicionem vocarentur. Jubet palam legi epistolam; ut nemo unus gestam rem, Meletianorumque insidias ignoret. Plectendos denuntiat, si quos paria ausos deprehenderet. Gratulatoriam Alexander Thessalonicensis Athanasio epistolam misit (c), acceptis per Serapionem Sozontis filium, bene moratum adolescentem, ejusdem litteris; scelerato Joanni aiens jure infamiæ notam inustam, utpote turpissimarum rerum artifice.

3. *Arsenius delicti veniam petit.* — Apertissimum autem illud fuit conspirationis argumentum, cum Arsenius ipse, postquam latens deprehensus fuerat, missis ad Athanasium litteris (d), significavit cordi esse sibi pacem et communionem Ecclesiæ catholicæ, rogare aditum sibi dari, polliceri nullam initurum se cum schismaticis societatem, neque imprudente aut invito Athanasio, scitum aliquod vel decretum una cum aliis episcopis editurum. Ista Arsenius dedit litteras, qui multa post hæc nec obscura prætulit mutati et catholicis rebus addicti animi signa. Re cognita Joannes Archaph, ut vidit gesta sua in ore omnium versari, traduci in dies, magnam sibi invidiam conflare, quasi poenitens facti, communionem Athanasii efflagitare cepit: ac litteris imperatori testificatur se, jam omni posita simultate, pacem communionemque cum Athanasio exoptare ac requirere. Pergratæ litteræ Constantino fuere, pacis scilicet amantissimo; dataque epistola virum evocat, publici vehiculi copiam facit, ut majore gaudio præsentem pacisque studiosum exciperet. Talis tum fuit rei exitus, et aliquantum temporis sopitum negotium fuit.

ANNO CIRCA 334. — 1. *Antonius Alexandriam venit.* — Per id circiter tempus Ariani, rumoribus spargendis semper invigilantes, temere jactitabant magni per Ægyptum nominis virum Antonium monachorum patrem doctrinæ suæ favere et astipulari (e). Perlata res Antonio dolori fuit; graviterque succensens novatoribus, hortatu episcoporum, et maxime Athanasii, Alexandriam se confert. Tum cepit Arianos publice coarguere, hæreticos appellare, hæresim eorum vocare Antichristi prodromum, prædicare Filii æternitatem, deitatem, populum voce monitisque in vera doctrina confirmare. Ingens fuit multitudinis lætitia, grande odium conflatum hæresi adventu viri Dei. Accurrebant cives videndi Antonii cupidine flagrantibus. Ipsi gentiles conspicata viri litterarum imperiti vi orationis, stupefacti signis miraculisque ad preces ejus editis (nam energumenos, ac mente captos bene multos curabat); tanto numero ad Christianam fidem confluxere, ut plures paucis diebus, quam alias per integrum annum, veræ fidei viam ingrederentur. Et vero tanta

(c) Athan. ibid., n. 66.

(d) Athan. ibid., n. 69.

(e) In Vita Antonii, n. 69.

erat opinione sanctimonie et pietatis, ut universi, A
ne paganis quidem exceptis, hominem Dei, Anto-
nium compellerent.

2. *Antonius curat dæmoniacam.* — Cum autem
excederet urbe, Athanasio honoris causa comitante,
ut ad portam pervenit, retro clamans mulier sistere
gradum rogabat, et sanare filiam suam dæmone ve-
xatam. Rogante etiam Athanasio, substitit ille; et
propius accedente cum filia muliere, dæmon puel-
lam humi dejecit. Tum precatus Antonius, impu-
rum dæmonem fugat, et incolumem matri filiam
restituit. Cunctisque cum gratiarum actione Anto-
nium honorifice deducuntibus, gestiens in amatam
solitudinem remigravit. Quædam certe sunt quæ
inducamur, ut contra quam sentiunt nonnulli docti
viri, in annum circiter 334, Antonii Alexandriam
profectionem consignemus. Ne ultra annum 334
vel ut tardius 335 differamus, vetat quod Athana-
sius in Antonii Vita, ubi apprime temporis rationem
ducit, ejus Alexandriam profectum enarrat, prius-
quam de Constantini ad eundem Antonium missis
litteris verba faciat. Et quia eo tempore Alexan-
driæ versabatur Athanasius, ut ipse narrat, non
potest ultra annum 335 differri iter Antonii; quia
post annum illum, dum viveret Constantinus, Alexan-
driam non vidit Athanasius. Ad hæc, post Athanasii
exsilium, cum frequens litteras Antonius ad Con-
stantinum reditus ipsius impetrandi causa mitteret,
nullus residuus fuit Arianis locus evulgandi, sibi
suisque erroribus astipulari Antonium; cum contra
clamarent viri gesta, et Catholicis addictum prode-
rent. Quæ sane causa nobis est, ne profectum ejus
post annum 335 conferamus.

3. *Eusebius Cæsariensis inimicitias suscipit ad-
versus Ægyptios.* — Hoc item anno Eusebius Cæsa-
riensis in odium inimicitiamque adversus Ægyptios
episcopos palam prorupit. Etsi enim a multis jam
annis esset Arianis rebus nec obscure deditus (a):
at non ita ut catholicorum præsulum palam hostis
audiret. Quæ porro causa fuerit simultatis, ut nulli
non tunc exploratum et notum fuisse memorant
Ægyptii episcopi, sic jam non in promptu fuerit
augurari. Subodoramur tamen, ideo Eusebium
Ægyptiis succensuisse, quod fortassis una cum
Athanasio abuissent ad synodum Cæsareæ indi-
cam se conferre, quia Eusebius jam in Arianismi
et odii erga Athanasium suspicionem venisset. Sane
ait Theodoretus (b), suspectam Athanasio Cæsaream
fuisse ob illius urtis antistitem.

ANNO 335. — 1. *Synodus Tyria.* — Meletiani vero
patefactis insidiis pudore affecti, studia et consilia
alio converterant (c); ac fortasse conspirandi finem
fecissent, nisi accessissent Eusebianorum stimuli,
quibus non Meletianorum fama et dignitas, sed
Arianorum res cordi et sollicitudini erant. Cum vi-

derent ergo, per otium et pacem Athanasio licere
solitam augendæ rei catholicæ operam navare; in-
terurbare consilia ejus Meletianorum ope satagunt,
hosque rursum evocant ad pristinam fingendi et ca-
lumniandi artem. Meletiani igitur instaurato fœde-
re (d), elapsis triginta ab indicta Cæsareæ synodo
mensibus, Athanasium denuo reum agunt apud im-
peratorem, et inveteratas confutatasque criminatio-
nes renovant. Prodigii simile est, tam versatilem et
sycophantis opportunum Constantini animum fuisse;
ut quæ toties ille falsa et commentitia deprehendis-
set, ea denuo in iudicium vocari concederet. Euse-
biani ergo, ut ait Athanasius, iis usi scenæ quam
parabant histrionibus, auctores sunt imperatori,
ut synodum Tyri jubeat congregari. Tum comes
Dionysius eo mittitur, imperio suo omnia modera-
turus (e). Satellitum militare Eusebianis datur, ut
arbitrio suo peragant omnia. Eo concedunt magno
numero Eusebiani; quorum primipilares Eusebius
Nicomediensis, Eusebius Cæsariensis, Narcissus
Neronopolitanus, Placillus Antiochenus, Theognius
Nicænus, Maris Chalcedonensis, Theodorus Hera-
cleotes, Patrophilus Scythopolitanus, Theophilus,
Ursacius Singidonensis, Valens Mursinus, Macedo-
nius Mopsuestenus, Georgius Laodicensis, et alii
plurimi. Nec tamen deerant quibus æqui bonique
studium esset, sed perpauca. Inter eos maximus
Hierosolymitanus, Marcellus Ancyranus, Alexander
Thessalonicensis, Asclepas Gazensis. Sexaginta
omnes numero præter Ægyptios erant, auctore So-
crate (f). Ab hoc cœtu avertebat Athanasii animum
pristinam recordatio conspirationum; nec tutum
esse arbitrabatur hostibus se committere, quos
penes tunc summa rerum esset, ubi nulla æqui ra-
tio futura, sed omnia Eusebianorum arbitrio agen-
da, jubente comite, cogentibus militibus. At vel in-
vitus ille, litteris compulsus imperatoris, iniquo ju-
dicio secum agi passus, eo cum Ægyptiis episcopis
quadraginta novem se contulit. Macarius item pre-
sbyter vincitus, catenisque onustus, Tyrum adduc-
tus a militibus est, ob delatum crimen fracti cali-
cis et eversæ mensæ. Quæ res per quidem indigna
erat, sacerdotem necdum convictum tam aspere
excipi in præsentia episcoporum.

2. *Eusebium arguit Potammon.* — Constantinus
reconciliandæ pacis percupidus (g), litteris ad Ty-
riam synodum missis, significavit optatissimum
esse sibi, ut simulas omnis et altercatio in Eccle-
sia comprimitur; sed quia non deessent, quæ
turbas dare et omnia miscere animus esset, hortari
se episcopos ad synodum celebrandam convocatos,
ut dissidentia membra ad concordiam revocarent,
quam de medio sustulerat paucorum hominum ar-
rogantia. Monet ut citra odium gratiamque ali-
quam, juxta Ecclesiæ regulas delictorum pœnas

(a) Athan. *Apol. contra Arian.*, n. 78.

(b) Lib. 1, cap. 28.

(c) Athan. *ibid.*, n. 70, 71.

(d) Sozom. l. 11, c. 23.

(e) Athan. *ibid.*, n. 71.

(f) Lib. 1, cap. 25.

(g) Theodoret. l. 1, c. 29.

sumant. His acceptis litteris, episcopi causam Athanasii agere cœperunt. Sedebant episcopi Athanasio infensissimi, inter quos eminebat Eusebius Cæsariensis. Stabat coram Athanasio, cui sedis suæ jure primas deferri oportuisset, una cum Ægyptiis episcopis, qui in viâ periculique societatem venerant. Eusebium inter judices conspicatus Potammon Heracleæ in Ægypto episcopus (a), cui fuerat sub Maximiano pro fide Christi oculus exsculptus, col-lacrymans et dolens his hominem dictis compellat. *Tene, inquit, Eusebi, sedere, et insontem Athanasium te judicem ferre? Quis isthæc toleret? Dic sodes, nonne tecum tyrannorum tempore in custodia fuisti? Atque ego quidem oculo sum pro veritate mul-tatus: tu nulla corporis parte mutilatus es, neque in fidei testimonium aliquid passus, sed incolumis integerque ades. Quanam ratione ex custodia elapsus es, nisi quia pollicitus es te nefarium quidpiam ad-missurum, vel fortasse admisisti?* His Eusebius au-ditis excanduit; et mox consurgens cœlum solvit hæc locutus: *Si tanta hic procul finibus vestris ar-gantia estis; haud abs re in crimen petulantiae et superbiæ vocamini a contribulibus vestris.* Non de-sunt tamen, qui Eusebium purgare curent a crimine vel suspicione oblatis diis sacrificii: verum nobis ad ulteriora properantibus hæc non licet subtilius ex-plorare. Cæterum non Eusebius tantum accusatus est; sed erant in cœtu Eusebianorum alii criminibus obnoxii: qui cum hærescos, tum aliorum fœde ge-storum causa male audiebant; hos inter eminebat nequissimus ille Georgius Laodicens, ab Alexan-dro olim abdicatus, qui turpissimæ vitæ causa om-nibus perosus erat.

3. *Quæ crimina Athanasio offeruntur.* — Ventum deinde ad crimina est; acceduntque ex parte Jo-an-nis Archaphi delatores Meletiani, Callinicus Pelusii, et Ischyra sive Ischyron (b). Hic de confracto calice, de mensa et cathedra episcopali subversis accusationes redintegravit. Querebatur item se sæpenumero Athanasii opera in vinculis detentum; et accusatum ficto crimine apud Hyginum Ægypti præfectum, quod imperatoris imagines saxis appe-tiisset, in carcerem detrusum fuisse. Callinicus abdicatum se ab Athanasio conquestus est, licet ante Alexandro communione junctus fuisset; cau-sam irarum fuisse, quod Callinicus ipse communi-caturum se cum Athanasio negasset, donec calicis confracti crimen et suspicionem depelleret. Indigne ferre se Callinicus aiebat, quod Marcum quemdam, presbyteri officio deturbatum, in Pelusii episcopa-tum promovisset; seque militarem custodiam, tor-menta ac judicia ejusdem Athanasii artibus, subire compulsus. Aderant præterea ex Meletianorum caterva Euplus, Pachomius, Isaac, Achilles et Hermæon episcopi, qui inflicta sibi ab Athanasio verbera mentiebantur. Omnes porro una ejusdem farinae accusatores promotionem ejus in crimen vo-

A cabant. Aiebant nempe, cum omnes episcopi ante decrevissent, ut nemo eligeretur antequam oblata sibi crimina coram dilueret; Athanasium tamen quorundam perjurio ad episcopatum pervenisse; quæ causa ipsis fuerat, ut fraude circumventi ab ipsius societate et communione desciscerent. Athanasium autem, nedum oblata crimina propulsaret, vi illata ipsos accusatores in carcerem conjecisse. Post hæc accusatio de Arsenio iterum agitata. Atque ut evenire solet, cum ii, qui perniciem alicujus ma-chinantur, gratia et auctoritate valent, videre erat Eusebio assentantes nonnullos, qui inter amicos Athanasii ante numerabantur, jam inexpectatos accusatores accedere. Lectus est quoque libellus popularium exclamationum, quasi scilicet plebs Alexandrina, odio Athanasii incensa, conventus ecclesiasticos detrectaret. Athanasius autem jussus causam dicere, ac frequenter in jus vocatus, ex oblatis criminibus alia depulit; pro aliis tempus et moram postulavit ad perquisitionem. Hæc ex Sozo-meno hausimus; in cujus narratione veri vestigia comparent. Meletiani namque omnes hic memorati, uno excepto Euplo, enumerantur omnes in breviario Meletii.

4. Etsi porro crimina multa offerebant antistiti, duo potissimum erant in ejus exitum comparata, in quibus comprobandis operam ponebant. Aderat Ischyra, qui Athanasium modo, modo Macarium confracti calicis insimulabat. Præsens item erat Joannes, qui Arsenii necem Athanasio imputaret perquam impudentissime, postquam, nec sine ejus pudore et infamia, deprehensa ac detecta calumnia fuerat.

5. *Calumniæ deteguntur.* — Tum Athanasius alii-que Ægyptii, qui principio Eusebium et socios su-perius memoratos judices in sua causa recusarant, quod probe scirent, neminemque fugeret, eos non Athanasii modo, sed orthodoxorum omnium inimi-cos esse, quæ quavis data occasione insidias et bellum pararent; necessitate atque injuria compulsi, Meletianorum criminationem in Athanasium adorna-tam propulsare aggrediuntur. Verum Eusebiani dicta episcoporum interpellare, eorumque testimo-nia repudiare nisi sunt. Tum versi in judices, qui-bus quoddam inesset veri et æqui studium, alios minis, alios conviciis lacessere, ut deterrent ab æquitate vindicanda. Neque tamen summa licet vi usi (c), licet comitis auctoritate ac militum manu freti, licet carnifice quodam et compulsore ministris usi, licet omnia præter jus fasque agerent, compro-bare potuere crimina Athanasio oblata. Ischy-ræ namque calumnia de calice fracto et de men-sa subversa, episcoporum omnium Ægyptiorum testimonio depulsa est, nec quodpiam gestæ hujusce rei potuit Ischyra, argumentum pro-ferre.

6. Quod aliam vero sycophantiam spectat de Ar-

(c) Athan. *Apol. contra Arianos*, n. 7-9.

(a) Epiphan. *hæc*. LXIX.

(b) Sozom. lib. II, cap. 25.

senii nece (a), sic illa referente Theodoro detecta, nec sine ingenti Meletianorum ignominia, fuit. Deinde famosas illam thecam et manum sale conditam protulerunt, tum erupit spectantium clamor; aliis verum flagitium esse aestimantibus; aliis, qui latere Arsenium norant, falsum putantibus. Vix tandem compressis clamoribus, iudices Athanasius percontatur, num cui notus Arsenius. Cum multi respondissent eum se probe nosse, adduci hominem jubet. Rursum ille, isne esset Arsenius rogabat, quem peremisisset ipse, quem perquirerent illi, cuius manum ipse dexteram amputasset. Fatentur illi, Arsenium ipsum esse. Quibus Athanasius, reducto pallio, utramque manum ostendit, dextram sinistramque. Aliam, inquit, præterea nemo requirat; duas enim solum manus a conditore Deo omnes acceperimus. Socrates autem ita rem narrat. Athanasius pallio in alterum latus reducto, manum hominis ostendit. Rursum nonnullis suspicantibus altera eum manu truncatum; aliquantum moratus, accipites illos hæere permisit, cum alterum pallii latus reduxisset, alteram quoque Arsenii nudavit manum; et præsentem compellens : Arsenius quidem, ait, ut videtis, utraque manu integer est. Tertia hæc unde excisa fuerit, indicent accusatores. Utrum vero ista serie calumnia mutilati Arsenii detecta sit, an exornandæ orationis causa multa sint adjuncta, incertum. Unum constat (b), Arsenium nempe synodo adfuisse, præsentemque cædis et mutilationis crimen repulisse, ut narrat Athanasius.

7. His perspectis accusatores, ait Sozomenus, ad levandam ignominiam novo usu crimine, aiunt Plusianum quemdam episcopum, Athanasio addictum, jussu illius incendisse domum Arsenii, ipsumque columnæ alligatum loribus excipisse, et in cellulam inclusisse, unde elapsus Arsenius per fenestram se proripuisse; ac exinde aliquandiu delituisse, nec sine causa pro mortuo et ambusto habitum fuisse : qui quod præclarus vir esset et confessionis gloria insignis, idcirco Joannem et assecas, ejus perquirendi causa, magistratus adiisse. Ait tamen Socrates, Joannem detectæ calumniæ pudore illico fugam fecisse.

8. *Historia mulierculæ suspecta.* — Aliam memorat Rufinus criminationem mulierculæ, quæ ad synodum intromissa vociferari cœpit (c), virginitatem se Deo vovisse, sed ab Athanasio tum hospite suo vi compressam et pollutam fuisse : « Introduci ad hæc, ait Rufinus, jubetur Athanasius. Ingreditur cum Timotheo presbytero suo, eumque monet ut posteaquam mulier dicendi finem fecisset, se tacente, ad ea quæ dixerat responderet. Cumque mulier ea quæ docta fuerat perorasset, Timotheus conversus ad eam : Vere, inquit, mulier, ego mansi apud te aliquando, aut vim tibi, ut asseris, feci ?

A Tunc illa, ut mulierum se talium procacitas habet, objurgans Timotheum : Tu, tu, inquit, mihi vim fecisti, tu in illo loco commaculasti castitatem meam. Tum omnes ridiculos pudor habere cœpit, quod tam facile tacente eo fictio compositi criminis patuisset. Tum dimissa mulier fuit. Athanasius vero non dimittendam esse contendebat, sed interrogandam quis horum auctor esset. Verum illi exclamarunt, alia superesse crimina longe graviora, quæ nullo possent artificio depelli. Ac tum ventum esse ait ad criminationem de Arsenio enecto.

9. Sed eam mulierculæ historiam multis nominibus suspectam esse, ac fingentis magis artificium, quam rem vere gestam olere, nemo inficias eat, qui adverterit eam non ab Athanasio, qui res Tyri gestas accurate bis terve recenset, imo nec a synodi Alexandrina, Romana sub Julio, et Sardicensi memorari, in quarum synodicis epistolis pluribus enumerantur aliæ Eusebianorum in Athanasium adornatæ criminationes. Quæ vero causa tanti facinoris silentio prætermittendi, potissimum in Sardicensi synodo, quando e re Patrum erat id inter alia afferre, quo liquidius foret jure ac merito tantæ calumniæ artifices damnari et abdicari ? Quorsum Philippopolitani præsules conscelerati, repetitis aliis in Athanasium criminationibus, hanc taceant ? Cur Epiphanius et Socrates tam nobile flagitium Ariatorum omittant, si vere gestum, qui pluribus Tyrias res persequuntur ? Et sane Sozomenus, qui ex Rufino eam historiam, ut et Theodoretus, mutuatus est, fateatur eam non in actis synodalibus comparere, sed, utpote turpem et ridiculam, omissam fuisse. Quasi vero id more receptum sit, ut in judicio taceantur reorum calumniæ, cum turpes, cum ridiculæ sunt, ubi e re judicium est, ut pateat omnibus jure ac merito infligi pœnas. Et alioquin non talis hæc historia est cui honos præfandus sit; cum maxime quantumvis turpe factum possit carptim honesteque narrari. Ad hæc, quis Eusebianos putet tam supinos, tam oscitantes fuisse, ut adornatæ ad calumniam mulierculæ non indicarint, quem accusatum oporteret ?

10. At his fortasse argumentis quis occurrat, dicendo Philostorgium (d), qui sanetis et catholicis infestus viris, criminationes ab eorum adversariis confatas ipsis ascribere solet, enarrare mulierculam ab Athanasio subornatam fuisse, quæ Eusebium Nicomediensem illati stupri accusaret : cui occasio hæc scribendi fuisse videatur illa Eusebianorum calumnia in Athanasium parata. Sed cum ante Philostorgii ætatem ea, seu vera, seu falsa sit evulgata, nihil hinc ad eam asserendam erui potest. Philostorgius quippe tam ex falsa, quam ex vera historia, potuit ea scribendi occasionem arripere.

11. — *Legatio Mareotica.* Eusebiani patefacta deprehensaque conspiratione, pudore affecti, inopes-

(a) Socrat. lib. 1, cap. 28; Sozom. lib. 11, cap. 23; Theodor. lib. 1, cap. 30.

(b) Athan. *Apol. contra Arian*, n. 72.

(c) Rufin. lib. 1, cap. 17; Sozom. lib. 11, cap. 23; Theodoret. l. 1, cap. 30.

(d) Lib. 11, n. 11.

que consilii, usque eo quid agerent non habebant. ut Dionysio comiti auctores essent legatos in Mareotem mittendi, perquisitum an quidpiam criminis possent in Macarii gestis deprehendere (a), quasi res non satis agitata et expensa fuisset. Verum nec obscure id consilii Eusebianis erat, ut quia, depulsis criminibus, interclusam sibi spem opprimendi Athanasii cernerent, in Athanasium absentem pro libidine conspirarent. Athanasius autem et Ægyptii contra contendere supervacaneam fore illam in Mareotem legationem, palam perstringere eorum simulationem atque vafritiem; quod rem tandiu meditatam, tanta opera concinnatam, jam inopia argumentorum dicerent non satis exploratam esse; quia res secus cessisset, quam peroptarent ipsi. Tum ubi adverterunt, eo demum Eusebianorum dolo et pervicacia ventum esse, ut omnino ejusmodi legatio mittenda esset; id rogabant, ut ne saltem suspecti viri quæsitores darentur. Æqua res comiti visa est, viros æqui bonique studiosos, nec cuiquam factioni deditos, eo mitti oportere. At illi, quibus in animo erat insidias iterum parare in Athanasii perniciem, missis quatuor ante diebus veredariis, qui Meletianos in Mareotem alienam sibi regionem cogerent, præmissis item Meletianis et Colluthianis quibusdam, qui omnia ad conspirationem adornarent, habito seorsim concilio, clam legatos eo delegant suæ sectæ principes, Theognium scilicet, Marix, Theodorum, Macedonium, Ursacium et Valentem. Hinc litteræ ad præfectum datæ, ut arbitratu legatorum omnia ageret. Hinc militare satellitium deputatum, ut militum ope et auxilio testimonia extorquerent, et documenta conscriberent. Quodque suspitione plenum ac iniquissimum erat, Macario presbytero sub militum custodia relicto, accusatorem secum abduxere.

12. *Conquestio Athanasii et Ægyptiorum.* — Ilis conspectis Ægyptii episcopi, qui cum Athanasio Tyri versabantur, rei indignitatem non ferentes, data ad alios episcopos Tyri coactos epistola (b), contestantur perspicuam sibi esse Eusebianorum in Athanasium et in se conflam conspirationem. Queruntur contra jus fasque gesta omnia, suspectos egeratosque iudices fuisse, ficta crimina, legatos sibi adversarios designatos, qui nihil non arbitratu Eusebianorum agerent, pari fide gesta cætera. Monent demum, Eusebianos dolo usos epistolam tradidisse, quasi a Colluthianis, Meletianis et Arianis adversum se scriptam: cavendum esse ne quidpiam eorum rogatu designetur, ntpote inimicorum sibi; non ignorare illos qui causæ esset, quod ab anno proximo Eusebius Cæsariensis in apertas adversum se inimicitias prorupisset. Huic quoque simile rescriptum Dionysio traditum comiti.

13. *Alexander Thessalonicensis improbat factum Eusebianorum.* — Horum certior factus Alexander

episcopus Thessalonicensis, cuius grandis erat apud utramque partem existimatio, fama sanctimonie, litteris monet comitem (c) palam se videre conspirationem in Athanasianos adornari, quod suspectos et recusatos homines eo misissent legatos: allatum sibi fuisse nuntios præmissos a Joanne, periculumque esse ne Colluthiani, Meletiani et Ariani per Ægyptum totam turbas moveant: neu locus criminandi episcopos fuerit, si non ex æquo et bono iudicium feratur.

14. *Ægyptii appellant imperatorem.* — Comes Dionysius litteris Alexandri commotus, Eusebio atque sociis rescribit, « jam se Flacillo renuntiassse conquestum Athanasium de iniqua et præpostera legatione, rem nequaquam ex animo domini animæ suæ (sic ille) Alexandri factam; id sibi semper consilii fuisse ut communi calculo et suffragio mitterentur legati; haud levem fore criminationi locum, si Alexander episcopus rebus gestis non obtemperaret. » Hæc ille. Neque id non intelligebant Eusebiani: sed vetabat cupido exterminandi Athanasii, ne quid consilio et æquitati darent. Cumque animadverterent Ægyptii episcopi, Eusebianos nihilominus ad cæpta progredi, neque sistere gradum; rescripto ad Dionysium comitem dato, rogant ut quando Eusebiani pro libidine, nulla servata æqui bonique ratione, multa in suam perniciem machinarentur, iudicium totum reservaretur imperatori. Comes autem, etsi legationis iniquitatem palam coarguebat, infestus tamen Athanasio, multum adversus illum operæ insumebat, usus ad arbitrium vi auctoritateque sua. Quæ causa fuit ut Athanasius, conspicatus omnia arbitratu et impulsu adversariorum agi, seque in discrimine versari, se proriperet adiretque imperatorem.

15. *Fuga Athanasii.* — Videtur porro Athanasius profectus esse statim atque legati ad Mareotem iter instituerunt, Ægyptiis imperatorem appellanti-bus. Et vero quid reliquum erat post hujusmodi appellationem, quam ut adiretur Constantinus? Et hæc est item concors scriptorum pene omnium sententia. Quæ vero quæstio movetur, utrum crimen prius oblatum, illudne de calice fracto, an aliud de enecto Arsenio, levis omnino momenti. Fortassis hac ratione facile conciliantur opiniones, si cum Athanasio dicamus, allatam primum fuisse criminationem illam de calice fracto et de mensa subversa; sed cum idonea testimonia et argumenta ad eam comprobendam non suppeterent, itum ad criminationem de Arsenio nece; quæ cum ipso præsentem Arsenio falsa et nugatoria esse deprehenderetur, inopia criminum, redintegratam tum fuisse pristinam illam propter quam legatio clam decreta fuit.

16. *Narrant Rufinus, Sozomenus et Theodoretus (d),* detectis insidiis ac deprehensa conspiratione, accusatores et iudices qui fraudis consilii

(a) Athan. Apol. contra Arian., n. 72.

(b) Athan. ibid.

(c) Athan. ibid., n. 80.

(d) Athan. ibid., n. 82; Rufin. lib. 1, cap. 17; Sozom. lib. 11, cap. 25; Theodor. lib. 1, cap. 30.

erant, tumultu ac seditione synodum complevisse, A præstigiorem vociferantes Athanasium, maleficum, sacerdotio indignum, ac de medio tollendum: tum eos qui jussu imperatoris disciplinæ pacisque servandæ causa synodo intererant, veritos ne violentas ei inferrent manus, clam iudicibus virum propripuisse, Athanasiumque conscensa navi Constantinopolim profectum esse, ut causam apud imperatorem ageret.

17. *Legatorum gesta Alexandria et in Mareote.*—

Interea legati cum Ischyra profecti, relicto sub militum custodia Macario, Alexandriam venerunt (a); dataque litteræ Philagrio sunt *Ægypti* præfecto, genere Cappadoci, transfugæ a religione Christiana, qui auctoritate deinceps et opera sua in res Eusebianorum gerendas incubuit. Alexandria dum versarentur legati, domus victusque quotidianam societatem habuere cum accusatore Ischyra. Et sub hæc, comitante Philagrio, militibus stipati in Mareotem proficiscuntur, sedemque ponunt in ipsius Ischyrae domo. Hic monumenta edita, hic perquisitiones factæ sunt: hic dolos, machinas, cuncta veteratoris artis tela compararunt. Animadversa presbyteri Alexandrini et Mareotici legatorum nequitia atque vafritie, homines coram objurgant, quod soli cum accusatore, reo Tyri dimisso, accederent: postulant sibi saltem eorum actis et perquisitioni interesse liceat; se totius negotii et eorum quæ Ischyram spectarent esse conscios, gnaros item qui testes veraces, qui contra ab Ischyra subornati essent: quorum nedum admissa postulatio fuerit, non sine vi repulsi et eliminati sunt. Quodque mirum, ac tali caterva dignissimum, exactis presbyteris, Philagrium militesque ethnicos admiserunt ad rerum sacrarum questionem. Intromissi ad testimonium ferendum, non clerici, sed catechumeni, qui sacris nunquam interessent. Imò vero ethnici ac Judæi in testes admissi, ubi de confractio sacro calice, de mensa seu altari subverso res erat; quibus, utpote profanis, nec initiatis, ne obtueri quidem res hujusmodi licitum erat. Non ea mente, non eo consilio interrogabantur (b), ut veritatem aperirent, sed ut nutu inimicorum Athanasii, crimina proferrent. Si quis Athanasium illatæ contumeliæ insinularet, is mox Catholicus audiebat, etsi nunquam Christianam professus religionem. Nec satis consulto tamen concinnatæ res fuere; suisque ipsi fraudibus, suis machinamentis proditi, ac suis, ut ita dicam, telis confossi sunt. De sacris enim questionem habentes cum Judæis et catechumenis: Ubinam, aiebant, eratis, quando irrumpens Macarius mensam evertit? Intus, inquit, eramus. Atqui non poterat oblatio tum fieri, si catechumeni intus erant. Et cum litteris evulgassent ubique, stante Ischyra et sacra faciente, irruiisse Macarium, et omnia evertisse; ea quoque de re percontantur, ubinam esset Ischyra, quo tempore Macarius irru-

perit. Responderunt iterum illi, in cellula ægrem decubuisse. Non stabat igitur qui decumberet, nec sacra faciebat qui in cellula ægrotus jaceret. Ad hæc testificante Ischyra a Macario ambustos fuisse ecclesiæ libros; ipsi tamen testes, etiamsi submissi et subornati, fassi sunt nihil hujusmodi gestum fuisse, sed mentiri Ischyram. Et perquam mirum fuit conquestos lucifugas, occultatos fuisse ab Athanasio eos qui testimonium ferre possent, eosdem tamen palam interrogasse. Acta autem hujusmodi eorum arbitrio et nutibus, præfecti terrore, militum vi atque illatis plagis conscripta, tanto pudori vel ipsis auctoribus fuere, ut ea summa sollicitudine abderent, amanuensibusque juberent, ut eorum nemini copiam facerent: sed cessit res contra quam rati erant. Nam Rufus eorum scriba, qui postea fuit in Angustaliana spiculator, omnium gnarus, aderat qui gestorum ferret testimonium. Eusebiani quoque (c) paucis post annis ea per oratores suos Romam miserunt, Athanasioque sunt ea ipsa per Julium episcopum transmissa. Quæ res sceleratos in furorem et vesaniam agebat, quod videlicet quæ occulta et ignota esse peroptarent, ea Athanasius præ manibus haberet, ea legeret.

18. Presbyteri autem et diaconi, cum Alexandrini, tum Mareotici (d), rei indignitatem non ferentes, rescripta edunt; contestantur non ex æquo et bono perquisitionem haberi. Et Alexandrini quidem, litteris ad legatos missis, queruntur reo non præsentem habitam questionem, sibi rerum gnaris denegatum aditum; ut solis liceret pro libidine rem gerere. Dare se epistolam istam, quæ in vera synodo in testimonium afferretur. Mareotici vero, epistola ad synodum Tyriam missa, significant Ischyram non vere presbyterum, ficta crimina in Macarium, id sibi in eodem agro versantibus probe compertum esse, qui Athanasio Mareotica loca perlustranti semper adessent: accedentes se ut inquisitionibus interessent, aditu interclusos, repulsam tulisse, et summo quidem opere exoptare, ut Tyrum accedendi facultas sit, si non omnibus, saltem quibusdam a se legatis. Eadem ferme ipsa Mareotici, Philagrio præfecto, Palladio Curioso et Antonio commeatuum præfecto litteris renuntiant, rogantque ut hujusce rei notitia ad imperatorem et ad filios ejus deferatur. Data fuit hæc epistola die decima mensis Thot, id est septima Septembris, coss. Julio Constantio fratre Constantini imperatoris et Rufino Albino, anno Domini 335.

19. Ex Mareote profecti Alexandriam (e), indigna in Catholicos, in virgines, in frugi homines Athanasii amantes perpetrarunt. Eorum quippe jussu milites et gentiles strictis gladiis obvios, et maxime virgines impetere, earum sacra corpora nudare, cedere, ita ut pedibus male multatæ claudicaret. Ethnici vero aras et sacrificia minitari; adeo ut

(a) Athan. *Apolog. contra Arian.*, n. 15, 14.

(b) Athan. *ibid.*, n. 85.

(c) Athan. *ibid.*

(d) Athan. *ibid.*, n. 73.

(e) Athan. *ibid.*, n. 13.

temerarius quidam homo, quasi potestate ab impio praefecto in episcoporum gratiam accepta, virginem manu abreptam ad altare forte obvium raptaret, vim olim Christianis illatam et tyrannorum violentiam aemulatus. Inter haec facinora videre erat virgines fugere, et ethniceo Ecclesiam ridere, et quidem ante ipsas episcoporum aedes, quae revera erant officina nequitiae et diversorum flagitiorum. Ex ea quippe domo gladiis ac telis instructi prodibant, qui vim et mala Catholicis inferrent, qui virgines nullo non contumeliarum genere onerarent. Et haec illae jejunii tempore a militibus contubernalibus et compotioribus episcoporum perpassae sunt. Quae autem tantorum flagitiorum occasio fuerit, nusquam traditur. Verum augurari licet eo iniquitatis et violentiae legatos et praefectum progressos, quia cernerent populum Alexandrinum, maximeque virgines horrere illam periniquam contra Athanasium structam conspirationem, et fortasse maledictis ejus artifices insequi, cum post peracta illa nefaria monumenta procederent per urbem.

20. *Athanasius damnatur.* — Legati demum rebus praecclare gestis Tyrum remigrarunt, cum sese jam Athanasius Eusebianorum furori proripuisse (a), Ait vero Socrates, post fugam Athanasium, declinati iudicii causa, damnatum fuisse; postquam autem acta Mareotica allata sunt, abdicationis in eum sententiam tulisse Eusebianos. Sozomenus vero (b), qui Tyrias res accuratius quam alii recenset, his prope verbis rem enarrat. Synodus absentem Athanasium damnavit et episcopatu abdicavit; interdixitque aditu Alexandriae, ne tumultuum turbarumque auctor esset. Joannem vero et assecclas, tanquam injuria pulsos et male acceptos, ad communionis societatem admittit, singulisque suum in clero gradum restituit. Hinc litteris imperatori gesta sua significant Eusebiani, epistolasque omnibus ubique terrarum praesulibus mittant, quos hortantur ut ne ultra Athanasii communioni sint adjuncti, ne litteris ultro citroque missis amicitiam cum illo foveant; scelestum vocantes, reum multorum criminum deprehensum, fuga elapsum iudicibus, quod novum facinorum esset argumentum. Hac porro de causa inflictas ei poenas esse, quod cum anno proximo synodum Athanasii causa celebrari edixisset imperator, detrectasset ille iter instituere, tametsi adventum ipsius expectantes multi praesules, diuturnum Caesareae tempus extraxerant; deinde quod cum plurimi episcoporum Tyri convenissent, ille multitudine stipatus accedens, turbis seditionibusque excitandis navasset operam, modo oblata crimina depellere abnuens, modo singulos episcopos conviciis et probris onerans, interdum accitus non gerens morem. Confracti autem mystici poculi convicium fuisse denuntiant, cujus rei testes essent Mareotici

(a) Socrat. lib. 1, cap. 28.

(b) Sozom. lib. II, cap. 25.

(c) Athan. Apol. contra Arian, n. 17.

(d) Lib. II, cap. 8.

(e) Lib. III, cap. 6.

A legati. Haec conscelerati homines litteris mandare non erubuerunt. Presbyteri autem Mareotici, qui confutandi Ischyrae causa accesserunt (c), ne auditi quidem, repulsi sunt. Multi tamen ex episcopis qui aderant, iniquo iudicio ac rebus contra jus fasque gestis minime astipulati sunt. Maximus autem Jerosolymitanus, cum in turba sceleratorum consisteret, vir tamen pius et sanctimonia insignis, et Christi confessor, a Paphnutio Aegyptio episcopo pariter confessore, cui effossus oculus pro Christi nomine fuerat, manu eductus est ex synodo, ne pravorum iudicio astipularetur. Sunt autem qui antea in ipso synodi decursu id gestum ardentur. Ait autem Socrates (d), Maximum damnationi Athanasii suffragium ascripsisse. Verum accuratius multo B Sozomenus (e), quam Socrates, quae Tyriam spectant synodum pertractavit. Nec plus habet firmitatis, quod ait ipse Socrates (f), Arsenium subscripsisse Athanasii abdicationi. Nam Aegyptii episcopi anno 340, contestantur sibi Arsenium haerere; et a vero simili abhorret, Arsenium, qui tempore synodi ex partibus stabat Athanasii, ut criminationem propulsaret, condemnationi postea ejus suffragium dedisse. Ignoratur porro quinam episcopi abdicationi Athanasii subscribere renuerint: unus tantum memoratur Marcellus Ancyranus, cujus persaepe mentio inferius.

21. *Ischyrae episcopus constituitur.* — Unum restabat, ut scilicet Ischyrae sycophantae pactam calumniae mercedem Eusebiani solverent. Itaque ut optatis hominis fieret satis (g), eum, tametsi nondum presbyterum, in vico ipsius omnium Mareoticorum minimo episcopum constituerunt. Neque tamen non intelligebant illi rem perabsurdam perque indignam esse, atque ecclesiasticae traditioni adversari. Sed pactione sua id agere compulsi sunt; ne si ingratis cum sceleratissimo homine ageretur, fabulam ille totam denuntiaret. Imperatori igitur auctores fuere, ut litteris ad Catholicum seu Thesaurarium missis, juberet ecclesiam Ischyrae aedificari in loco Pax Secontaruri dicto, eo quidem consilio ut episcopus cum esset atque ecclesia potitus, fide dignus haberetur cum de calice et de mensa ferret testimonium. Nullum enim unquam nactus fuerat obsequentem populum, ne cognatos quidem et affines suos; sed sycophanta audiebat apud omnes, et, ut ait Athanasius, quasi canis pellebatur ubique. Catholicus autem epistolam misit ad exactorem Mareotiae, jubens ecclesiam in hujusmodi vico excitari: quod tamen minime peractum fuit, sed vacuum ille et inutilem servavit epistolam, quam ad verbum affert Athanasius.

22. *Episcopi Tyrii a Constantino evocantur Jerosolymam. Synodus Jerosolymitana.* — Eusebiani Athanasio damnato (h), necdum tamen confectis re-

(f) Lib. 1, cap. 52.

(g) Apolog. contra Arianos, n. 85.

(h) Socrat. lib. 1, cap. 33; Sozom. l. II, cap. 26; Euseb. lib. IV De vita Constantini, c. 45 et sequent.

bus (una quippe supererat, cujus gratia tanta molimina, tantam negotiorum vim, tantum iter susceperant, nempe ut Arium Arianosque in ecclesiasticæ communionis societatem admitterent), rem prope diem acturi, imperatoris litteris evocantur Hierosolymam, tabellario præclaro quodam viro, imperatoris notario, cui nomen Marianus. Extructa namque in Calvariæ loco ecclesia, quæ magnum martyrium deinceps nuncupata est, encæniis totam synodum interesse celebritatis causa voluit Constantinus. Mature igitur ex Augusti voto eo se contulere episcopi, ut alios ex toto terrarum orbe coactos convenirent. Tanti cœtus amplitudinem, dignitatem, pietatem magnifice describit Eusebius Cæsariensis; cui fortassis fidem habere religio fuerit, cum eos quoque laudibus exornet qui nec obscure Arianis rebus dabant operam, alios itidem celebrat sexcentis sceleribus obnoxios. Tacito autem ejusque nomine, indicatis solum provinciis, de episcopis verba facit. Qui Macedoniæ primas dicitur Alexander est Thessalonicensis, vir sane frugi, insidiis tamen et machinamentis Arianorum circumventus, eo adductus est ut in eorum partibus consisteret. Lecta illa Pannoniæ et Mœsiæ juventus, ii sunt Ursacius et Valens, multis flagitiis nobilitati, Arii magisterio, studioque promovendæ hæreseos insignes. Episcopus autem Persarum memoratus ab Eusebio putatur esse Milles, qui postea Christi causa cervicem dedit. Cilices episcopi erant Narcissus Neroniadis et Macedonius Mopsuestenus Arianis deditissimi. Longum esset reliquos ex Thracia, Bithynia, Syria, Phœnice, Palestina, cæterisque regionibus commemorare. Ex Ægypto autem Thebaide atque Libya aderant Meletiani episcopi: qui post initam cum Eusebianis societatem eorum cœtus adire non impigri erant. Penes Eusebianos summa rerum erat; et si qui fuerunt in cœtu tanto æqui bonique studiosi, ii dolo atque mendaciis illorum a probo consilio abducti et circumventi sunt. Interfuit etiam Marcellus Arianis infestissimus, de quo mox plurima.

23. Non est instituti nostri ea recensere, quæ ineundæ cum Arianis gratiæ causa affert Eusebius de Hierosolymitanæ synodi dignitate, ita ut ausit eam cum Nicæna, decem ante annos celebrata, conferre. Ecclesiæ igitur a Constantino extructæ ejusque donis auctæ encænia episcopi celebrant. Orationem ea die solemnem habuit Eusebius Cæsariensis ad totum episcoporum et aulicorum cœtum. Diem celebritati assignat Chronicon Alexandrinum xvii Septembris, Græci recentiores decimam tertiam ejusdem mensis. Quæ ratio temporis vix ac ne vix quidem quadrare potest cum epistola cleri Mareotici, quæ dicitur die decima mensis Thot conscripta, id est septima Septembris, quo tempore in Ægypto versabantur Theognis cæterique legati ad Mareotem. Inde vero illi post peractam perquisitionem Tyrum concessere,

A ubi perfectis eorum monumentis, abdicatus Athanasius est. Sub hæc, evocante Constantino, Hierosolymam contendunt. Minus vero spatii et temporis est a decima Septembris ad decimam tertiam, vel decimam septimam, quam ut a numero cœtu tantum itineris sit emensum. Adeoque aut error sit oportet in epistola Cleri Mareotici, quod minus probabile; aut Græci encænia ecclesiæ Hierosolymitanæ non celebrant ea ipsa qua contigerunt die.

24. Arius admittitur ad communionem. — Secundum hæc Eusebii palam fecerunt quo spectarent illa tanta in Athanasium molimina (a), quo illæ circuitiones, conspirationes, calumniæ; concinnata scilicet hæc omnia fuisse, ut aditus pararetur Arianis ad Ecclesiæ communionem. Tentatæ igitur ab Ario re-
ditus viæ, cum non ex suo suorumque voto hactenus cessissent, jam Eusebii et asseclarum opera apertæ munitæque fuere. Hisdem enim, ut putatur auctioribus, litteris Constantinus Hierosolymitanam synodum cohortatur, ut Arium et sequaces admittat, quos nulli non bono infesta invidia diu foris Ecclesiam detinuisset. Sanam eorum fidem ipsis coram loquentibus et ad interrogata respondentibus comperisse, atque eorum fidei formulam epistolæ suæ adjicere. Cujus formulæ argumentum superius ad annum 329 expensum est.

25. Ejusmodi accepta imperatoris epistola Eusebii, haud impigre ejus placitis obtemperant; et, rem scilicet jamdiu paratam meditanturque, Arium et Arianos admittunt ad communionem: resque
gestas missis litteris ubique terrarum significant, receptos Arianos evulgant; idque imperatoris hortatu, ac synodi decreto. Non desunt tamen ex recentioribus, qui tempore synodi Hierosolymitanæ jam mortem obliisse Arium arbitrentur, neque Arium ipsum, sed ejus sequaces admissos. Quam sententiam alias confutavimus.

26. Eusebii Marcellum Ancyranum impetunt. — Ut res sese prospere dabant, ad Marcellum Ancyranum infensum sibi præselem deturbandum vertunt conatum Eusebii (b). Qui Marcellus, quoniam calamitatum, et, ut ita dicam, fortunarum Athanasii consors fuit, jubet animus res cum spectantes altius ordiri. Asterius quidam in Cappadocia sophista, sophisticæque artis magister, Christianam amplexus est fidem. Sub hæc autem ad Arianam perfidiam descivit, ejusque propugnandæ gratia libros edidit. Quæ causa est ut ab Athanasio multiceps sophista, Arianorumque orator appelletur. Versabatur is assidue cum episcopis, et cum primis Arii asseclis: frequens synodos adibat, observans num quam posset episcopalem sedem invadere, a qua tamen spe, sacrificii diis oblatis causa, lapsus est. Aitque Philostorgius lapsum Asterium, ad pœnitentiam Luciani martyris monitis revocatum, cujus item Luciani discipulus fuisse dicitur. Is ergo Asterius urbes

(a) Athan. *Apol. contra Arian.*, n. 81.

(b) Socrat. lib. 1, cap. 36; Athan. *De synodis*, n. 18.

Syriae peragrans libellos in vulgus spargebat : imo, A qua erat temeritate, in suggestu, quod unis licitum sacerdotibus est, legere multitudini non verebatur, in grave audientium detrimentum. Re comperta, Marcellus librum edidit confutandi causa hominis, *De subjectione Domini* inscriptum, quo strenue Asterianam juxta atque Arianam doctrinam impugnabat, invectus acriter in multos novatorum principes, Eusebium Nicomediensem, Paulinum, et Narcissum. Quae res cum impotentium hominum iram inflammasset, excubant exinde in occasiones viri opprimendi. Coacta porro Jerosolymitana synodo ubi quocunque inclinarent Eusebiani, eo omnium concors animus accedebat, evocant Marcellum causam dicturum. Ait Socrates deprehensum in synodo fuisse Marcellum Pauli Samosatani errore implicatum esse, jussumque ut a sententia decederet; illum vero pudore affectum pollicitum esse se flammis daturum scripta sua. Evocati autem inter hæc Eusebiani a Constantino, causam Marcelli intermittere coacti sunt.

27. *Athanasius Constantinum adit. Constantinus evocat Jerosolymitanos præsules. Nova calumnia Eusebianorum. Athanasius in Gallias relegatur.* — Interea Athanasius Tyro imperatoris adeundi causa profugus, Constantinopolim pervenit, atque ingredienti in urbem Constantino equo insidenti (a), de repente media in via cum quibusdam se comitantibus ita inexpectatus occurrit, ut stuporem attulerit. Et primo quidem intuitu imperator virum non agnovit : sed sciscitatus aulicos, et qui esset et quibus affectus injuriis edidit. Verum ex præjudicata opinione et occupato Eusebianorum criminationibus animo, ne quidem audire hominem volebat; proximumque erat ut amoveri præciperet. Ait Epiphanius (b) Athanasium, cum repulsam ab imperatore ferret, conquestum hæc vociferatum esse : *Dominus mei tuique judex erit, quando eorum partibus adjungeris qui me calumniis opprimunt.* Abnuente autem Constantino vel auditum ferre, libere instat Athanasius, majoreque cum fiducia, nihil se postulare ait, quam ut evocentur Jerosolymitani præsules, quo posset coram de illatis malis et injuriis conquiri. Rogabat item ut imperator legitimam cogi synodum curaret, aut ipse sese purganti præberet aurem. Equum postulatum Constantinus admittit; missisque mox litteris, evocat episcopos in synodo coactos, jubet Constantinopolim accedere, maturare profectum gesta defensuros; objurgat homines ut turbarum ac tumultuum auctores et oppressores veri. Ejusmodi litteris acceptis Eusebiani, perterriti scelerum conscientia, cum propediem futurum esset ut palam eorum consilia et studia evaderent, ad veteratorem artem de more confugiunt; cæterisque episcopis Constantinopolitano itinere interclusis, ne iis testibus rei gestæ veritas depre-

enderetur, a solis factionis suæ principibus rem apud imperatorem agendam decernunt. Erant ii Eusebius Nicomediensis, gentilis ejus Cæsariensis, Theognius, Patrophilus, Ursacius et Valens. Qui soli Constantinopolim advolant. Ubi imperatorem conveniunt, nulla ulterius fuit de calice fracto, de enecto Arsenio memoria : sed callide novum crimen comminiscuntur, imperatori commovendo peropportuno. Comminatus, inquit, Athanasius est, se commeatum frumenti quotannis Alexandria Constantinopolim transvehi solitum interclusurum. Rei insolentia indignatus Constantinus, plenus ira, vultu voceque terribilis, gravissimas effert minas. Inexpectata calumnia et Constantini furore stupefactus Athanasius, quæ una supererat adversus tantam iniquitatem defensionis ratio, ingemiscere, obtestari, affirmare falsam criminationem, nec posse virum, cui tenues opes et nullæ facultates essent (c), tantam aggredi rem. At Eusebius, qui quando semel verecundiae fines transierat, bene et naviter impudens erat, juratus affirmat divitem ac præpotentem Athanasium, penesque illum esse talia moliri, si vellet. Tum Constantinus, qui amoris suo erga patriam, ita vocabat Constantinopolim, plus sæpe largitus erat quam concederet æquitas, non exspectata ejus defensione, virum relegavit in Gallias. Aderant cum Athanasio Ægyptii episcopi numero quinque, qui rei testes fuere, Adamantius nempe, Anubion, Agathammon, Arbethion et Petrus; erratque Socrates qui præsules istos putat Athanasii accusatores apud imperatorem fuisse, deceptus scilicet obscuritate sententiae ejusdem in epistola Ægyptiorum præsulum (d). Narrat porro Sozomenus redintegratam coram imperatore fuisse criminationem de calice fracto, quæ causa fuerit ut in exsilium Treviros amandaretur Athanasius. Sed reclamant ipse Athanasius et Ægyptii episcopi, qui diserte aiunt, Eusebianos coram imperatore ne minimam quidem de calice fracto et de Arsenii nece fecisse mentionem.

28. Permirum sane, tanta pietate et æquitate principem eo calumniis maledicorum adductum, ut ne quidem exspectata defensione insontem virum pelleret in exsilium. Verum criminis opportunitate ita imperatoris animum occupavit Eusebius, ut perquam difficilis aditus veritati relinqueretur (e). Id eum non supplicii causa fecisse affirmat Constantinus junior, sed quo virum eriperet inimicis magnopere sævientibus. At licet Constantini facilitate nonnunquam Eusebius ad libidinem abuteretur, non tamen ejus animus eo usque Eusebii placitis deditus erat (f), ut in ejus gratiam, quem æstimaret insontem, solum vertere juberet. Quod sane perspicuum ex ejus ad episcopos epistola, ubi acriter objurgat illos quod Athanasium abdicassent. Et perquam tutus fuisset Alexandria Athanasius, si ex imperatoris placito eo reversus fuisset; nec quidquam ipsi formidinis hæ-

(a) Athan. *Apol. contra Arian.*, n. 86.

(b) *Hæres.* LXX.

(c) Athan. *Apol. contra Arian.*, n. 9.

(d) Sozom. lib. II, cap. 28.

(e) Athan. *Apol. contra Arian.*, n. 9.

(f) Athan. *ibid.*, n. 87.

sisset in patria sua ab Eusebii potentia et malignitate. Quamobrem vero similis arbitramur hæc dixisse Constantium juniorem, ut patris memoriam consularet, atque pulsus Athanasii iniquitatem et invidiam minuere saltem posset. Næ ita in Athanasium exasperatum Constantini animum narrant Ægyptii præsules, ut ex sola numinis providentia factum putent, quod exsilio tantum, non capite, virum multaret.

29. *Constantinus vetat alium eligi in locum Athanasii. Marcellus damnatur.* — In Athanasii pulsus et ejecti locum, alium factionis suæ episcopum deligere parabant Eusebiani et Ariani. Verum Constantinus sceleratos a tali ausu coercuit (a), quia oblatorum Tyri criminum convictus non fuisset Athanasius (b). Neque tamen illi, qua erant pervicacia et temeritate, finem faciebant hæc moliendi, donec intentatis minis imperator, petulantes homines a cæpto et proposito deterreret. Sub idem ferme tempus presbyteri quatuor Alexandrini, quod episcopo suo conjunctissimi essent, pulsus pariter et in exsiliū acti sunt; quorum hæc nomina, Paulus, Plution, Aphthonius et Paulus Capitonis filius (c).

30. Eusebiani prospero rerum eventu læti, jam cum potestas erat, adversariis suis perniciem machinantur. Quamobrem synodum Constantinopoli, repugnante licet Alexandro istius urbis episcopo (d), celebrant; et quod in votis erat, Marcelli causa affertur in medium. Is librum suum, quod ante (si Socrati fides) promiserat, flammis dare recusat. Quamobrem abdicato illo, Basilus in ejus deligitur locum. Vetat autem synodus Romanæ et Sardicensis auctoritas, ne putemus errorem in Marcelli scriptis exstitisse. Nam expensis istic Marcelli clausulis, quarum causa damnatus et sede pulsus fuerat, deprehensum est virum recte sentire, et injuria fuisse abdicatum. Eusebii porro Cæsariensis jussu, ut testatur ipse, Constantinopolitanæ synodi, Marcelli librum confutavit, quem Marcellum in ipso sui operis exordio invidiæ ac livoris accusat his verbis: 'H ὑπόθεσις αὐτῷ τῆς γραφῆς ἡ μεταδελφία κατέστη· τὸ δὲ ταύτης αἴτιον ζῆλος καὶ φθόνος. Ejus vero doctrinam multis nominibus culpat. Verum, ut alias commonstratum est, detorta persæpe viri sententia, atque ad pravam opinionem vi rationum deducta, ut etiam testatur Julius Papa in epistola ad Orientales (e).

ANNO 336. — 1. *Athanasius Treviros concedit.* — Athanasius solum vertere coactus, Treviros exsiliū locum contendit: eo cum pervenisset, a beato Maximo tum episcopo perhumaniter exceptus est (f). Treviris versabatur item Constantinus junior; a quo pariter honorifice habitus, omnibusque ad victum honestum cultum necessariis abunde instructus fuit. Ejus porro Treviros adventum cum viris doctis

A conferimus in exordium anni 336, cujus temporis ratio pluribus inferius indaganda veniet.

2. *Arius Alexandria pulsus Constantinopolim se confert.* — Inter hæc Eusebiani nervos omnes industria contendebant, ut tantæ molis rem, Arii videlicet in Ecclesiam admittendi propositum, perficerent (g). Is Jerosolyma Alexandriam profectus erat, ut jussu synodi ad Catholicorum collectas accederet. Verum Alexandrini indigne ferentes impurum hominem Catholicorum sese rebus immiscere, effertati item nuntio antistitis sui artificis et fraudibus hæreticorum sede et patria pulsus, in scelus hominem commoti, turbas ac tumultus concitant, futurumque erat ut tota civitas seditione confligaret, nisi Constantinus, postquam perversam Arii mentem compererat, eum rursus Constantinopolim evocasset, rationem motuum redditurum, quorum nec obscure auctor ille fuisset. Eusebius tamen quodam loco ait, rogatu suo, repugnante licet ac invito Alexandro, accitum Arium ab imperatore fuisse (h). Evocatum Arium Eusebius et assecræ, solitis artibus ac pro innata vafritie, curabant in Ecclesiæ Constantinopolitanæ conventus admitti. Quam rem ut imperatoris auctoritate conficere possent, de fidei formula Constantino offerenda una omnes prospiciunt, præcaventeque ne quid in illa offensionis occurrat. Ingressum post hæc Arium interrogat imperator, num Ecclesiæ catholicæ teneat fidem. Ille, cui perinde erat ad perjuriū atque ad mendaciū accedere, se recte sentire juramento confirmat, ac libellum offert fidei, ubi occultato hæreseos veneno, Scripturæ voces dolose usurpabat. Tum imperator: Si sana, inquit, est fides tua, probe jurasti; sin impia, et tamen jurasti, de jurato Deus sumat pœnas. Dimisso ab imperatore Ario Eusebius et socii solita usu petulantia in ecclesiam aditum facere tentabant. Jacobus autem Nisibensis episcopus, pietate vir ac miraculis clarus, Catholicis auctor fuit ut tantæ calamitatis declinandæ causa preces ad Deum funderent. Obsistebat item Constantinopolitanus præsul, non debere aliens hæreseos auctorem, locum in ecclesia occupare. At Eusebiani, jactatis interminationibus, hæc impudenter fari: Ut repugnantibus licet vobis impetravimus evocari ab imperatore virum; ita diē crastina, te licet invito, nobiscum Arius in hac ecclesia aderit conventui. Quis Alexander auditis, grandi mœnore peresus, ingressus est in ecclesiam Irene cognominatam; supplicesque manus ad Deum tendens, collacrymans in vultum procidit intra sacrarium; humique jacens, auditus a Macario presbytero est hæc mœstas effundere voces. Si Arius crastina die ad conventum accedet, me servum tuum ex hac luce dimitto, et ne sinas cum impio pium commisceri et una interire. Sin Ecclesiam miseraris tuam, et quidem miseraris, hoc

(a) Apolog. contra Arian.. n. 29.

(b) Athan. ibid., n. 30.

(c) Athan. ibid., n. 40.

(d) Socrat. lib. 1, cap. 37; Sozom. lib. II, cap. 29.

(e) Athan. Apol. contra Arian. n. 32.

(f) Athan. ibid., n. 87.

(g) Socrat. lib. 1, cap. 37; Sozom. lib. II, cap. 29.

(h) Athan. Epist. de morte Arii, n. 2.

bene novi, animadvertite Eusebii et sociorum verba, et ne dederis in exitium et in opprobrium hereditatem tuam, ac tolle Arium, ne ingrediente illo in ecclesiam, heresis una introire videatur, neu deinceps impietas pietatis loco habeatur.

5. *Mors Arii.* — Hæc Sabbato pomeridianis horis precabatur antistes, et sub hæc multum anxius digreditur. Ea vero ipsa hora, egressus imperiali palatio Arius (a), Eusebianis satellitum instar stipantibus, per civitatis medium magnifice incedens ac gestiens gaudio, futilia loquens, omnium in se movebat oculos. Cumque pervenisset ad forum Constantini dictum, quo in loco statua porphyretica posita erat, ut ait Socrates, conscientia scelerum exhorrescens, ad alvi exonerandæ necessitatem compulsus, percontatur num in proximo latrinæ. Cum pone Constantini forum esse didicisset, eo pergit; ac repente animo deficit, et una cum excrementis dilabuntur intestina cum eplene ac jecore; et, si Athanasii verba sunt ad litteram accipiendâ, crepuit ille medius velut alter Ischariotes; et ita multo vitam cum sanguine fudit. Cumque elapso quodam temporis spatio non regrederetur, qui foris hominem præstolabantur introgressi, extinctum in sella jacentem inveniunt. Ejusmodi fuit Arii exitus. Eo Eusebiani spectaculo pudefacti, sociique exitio perterriti, defuncti corpus humarunt. At beatæ vir memorix Alexander episcopus, lætis Catholicorum animis, accurrentibusque beneficii accepti causa fratribus, synaxin celebravit. Tum resonare omnia laudibus, et gratiarum actionibus celebrare omnes Dei providentiam, quæ tanta cura rebus prospicit ecclesiasticis; non quo gauderent de impii hominis interitu, sed quod ea res ex singulari Numinis providentia præter humanum usum accidisset. Latrinas porro illas ait Socrates longo post tempore superfuisse; sed Sozomenus (b) ita habet: Fertur porro diuturno tempore neminem ea sella usum. Nam, cum multi pellente necessitate eum in locum confluerent, alii alios monebant ut eam declinarent sellam, in qua Arius impietatis pœnas dedisset; atque demum execrationi fuit locus. Aliquanto post Arianus quidam prædives et opulentus locum emit: et commutata priore ædificii forma domum illic excitavit, ut res paulatim in oblivionem veniret.

4. Postquam rumore nuntio evulgata mors Arii fuit, non una omnium fuit, ut evenire solet, de re tam insolenti opinio. Putarunt alii repentino morbo oppressum, aut ingenti lætitia, quod res cecidisset ex voto, occupatum interiisse; alii scelerum et impietatis pœnas luisse. Pars ante ejus factioni dediti, audito subitaneo casu, ab Arianis partibus desciscunt. Alii errorum retinentissimi maleficis artibus enectum clamitant. Constantinus accepto Arii interitu, cum ut perfurum habuit atque hæreticum, promerito supplicio divinitus affectum; pernicesque

hominis animos fecit, ut impensius veram doctrinam vindicaret, quia Nicænæ fidei veritatem vi miraculi confirmatam intelligeret. Nec audiendus Rudinus (c), qui contra scriptorum omnium fidem et auctoritatem, narrat obitum Arii sub Constantio accidisse, aliaque immiscet plurima vero aperte repugnantia.

5. *Antonius pro Athanasio scribit ad Constantinum.* — Cæterum defuncto Ario (d), nequaquam sedata controversia fuit de dogmatibus ejus oborta, neque sectatores ejus insidiarum finem fecerunt, nec attritæ res eorum ducis casu et exitio videbantur. Sane cum populus Alexandrinus precibus, clamore, conquestionibus de revocando Athanasio ageret assidue, magnusque Antonius frequens litteras mitteret ad imperatorem, quæis malam fidem, malam mentem Meletianorum aperiebat, monebatque ne crederet nebulonum criminationibus; Alexandrinis Constantinus petulantiam et temeritatem exprobravit, clericis et virginibus ut quiescerent edixit, non posse aïens Athanasium revocari, seditiosum hominem et ecclesiastico judicio condemnatum. Antonio autem rescripsit, non licere sibi sententiam synodi despiciere: quamvis enim nonnulli aut odio aut gratia permoti in tali judicio fuissent, pari tamen modo affectam tantam prudentum proborumque episcoporum multitudinem credibile non esse; Athanasium hominem esse superbum, contumeliosum, ac discordiæ auctorem. Tantum præjudicata Constantini opinio valuit, tantum Eusebianorum machinæ potuerunt. Næ illi, gnari mire abhorrere imperatorem a controversiarum et motuum auctoribus, ejusmodi crimina opportuna scilicet rebus suis offerebant in Athanasium. Neque tamen omnino res cessit ex voto Arianorum. Nam cum Constantinus duas in partes distractam Ecclesiam Alexandrinam esse accepisset, et alios quidem Athanasium fovere, alios Joannem Meletianum; in Joannem juxta atque in Athanasium indignatus, hominem multavit exilio; nec ipsi profuere Tyriæ synodi decreta, quibus tuerat ad ecclesiasticam communionem admissus.

6. Interdixit præterea Constantinus (e), ne extra ecclesiarum septa, aut privatim aut palam hæretici convenirent, sed jussit ut se Catholicorum jungerent cœtibus. Necdum enim Ariani in sectam aliquam ab aliis hæreticis distinctam loco scilicet et conventibus, abierant; sed exceptis Novatianis, Phrygibus, Valentinianis, Marcionitis et Paulianis, aliorum indiscriminatio hæreticorum conventibus intererant. Hæc scilicet Sozomenus, cui in hoc reclamat Alexander Alexandrinus supra p. LXIV, ubi ait, Colluthianos atque eorum exemplo Arianos in separatis locis conventus agere. Ex prædicta imperatoris lege factum, ut earum hæresum memoria magna ex parte oblitterata sit.

(a) Socrat. lib. i, cap. 38; Sozom. lib. ii, cap. 50.

(b) Socrat. ibid.: Sozom. ibid.

(c) Lib. i, cap. 13.

(d) Sozom. lib. ii, cap. 52.

(e) Sozom. ibid., cap. 35.

7. *Eusebius et Theognius fidei formulam edunt.* — Eodem ferme tempore Eusebius Nicomediensis et Theognius Nicænus, turbam ac motum percipidi, novam fidei formulam edidit, qua τοῦ ὁμοουσιου vocem non repudiare quidem metu imperatoris Nicænæ fidei deditissimi, sed quibusdam ad suam libidinem interpretationibus infirmare sunt ausi. Atque inde novarum quæstionum et disceptationum origo.

8. *Alexandri Constantinopolitani mors. Paulus in ejus locum subrogatur.* — Alexander interim episcopus Constantinopolitanus, neque ita multo post relegatum in Gallias Athanasium, totos tres supra viginti annos episcopali munere cum laude perfunctus, diem obiit extremum (a), annos natus nonaginta et octo. Ut ante Constantini obitum ejus mortem conferamus, suadet Athanasius, qui successorem ejus Paulum eodem imperante patrio solo ejectum narrat. Errat Theodoretus, ubi Eusebium dicit post mortem Alexandri eam sedem invasisse. Nec minus labi videntur Socrates et Sozomenus, qui obitum ejus referunt in Constantii imperium. Præstat sane Athanasio habere fidem, qui duobus post Alexandri decessum annis Constantinopoli agens, per moram et quietem intermissi itineris testis fuit iteratæ in Paulum criminationis, quam cæteris scriptoribus, qui post elapsam sæculum hæc conscripserunt. In Alexandri ergo locum cooptatus Paulus fuit. Qui Alexander instante obitu rogantibus clericis, cui nam deferenda sedes esset: Si virum, inquit, pietate et doctrina insignem quæritis, adest Paulus; sin hominem cum gerendis rebus peracrem, tum colloquendi cum iudicibus peritum, mavultis, commodior Macedonius. Non intactum, neque dolis suis insidiisque expertem Paulum siverunt Ariani, virum scilicet pietatis sibi et integræ fidei nomine perosum; sed, quæ expedita illis assuetaque erat perniciem machinandi via, crimina insoniti offerunt, ipsumque reum agunt apud imperatorem. Constantinus, iterum circumventus artificio veteratorum, Paulum relegat in Pontum. At non diuturnum exilium fuit. Defuncto namque Constantino, in sedem ut alii exsules reversus est.

ANNO 337. — 1. *Julius in Romanum pontificem deligitur. Mors Constantini.* — Anno 337 ineunte, Julius in Romanum pontificem deligitur (b), cum post Marci pontificis ac Sylvestri successoris mortem sedes apostolica vacasset quatuor mensibus. Insignis idem annus fuit Constantini magni obitu; qui morbo laborans supremo, Nicomediæ Eusebii manibus baptismo tingitur, ut jam vulgata eruditorum fert opinio. Inopportune cecidit in catholicæ rei grave detrimentum, ut testamentum suum traderet Ariano presbytero, quem supra meminimus a Constantia Augusta in fratris clientelam et gratiam evocatum; obstrictum jurejurando, ut simul ac

A Constantius præ cæteris dilectus sibi filius adventaret, testamentum mature ipsi traderet. Nemo enim unus filiorum obeunti patri adfuit. Re sic constituta, exiguo interposito dierum spatio, vita functus est. Fertur in epistola Constantini junioris, id animi fuisse patri, ut Athanasium revocaret in sedem suam, sed fato præoccupatum non potuisse optatum exsequi. Obiit ille die sancto Pentecostes, vicesima Maii coss. Feliciano et Titiano.

2. *Constantius cognatos trucidat.* — Defuncto Constantino, imperium Constantius cæde consanguineorum est auspicatus. Nam sive clam jussi ab eo milites, sive suo motu et consilio, ut tutior Constantini filiis pateret ad regnum aditus, Constantio interea per dissimulationem ignorandi rem non ingratam sibi fieri concedente, Dalmatium Cæsarem, Annibalianum regem, Julium Constantium Constantini fratrem, cum alio item ejus fratre, cujus tacetur nomen, et quinque alios cognatos obtruncant. Cæsi etiam sunt Optatus patricius et Ablavius prætorii præfectus. Quæ res magnam, uti par erat, invidiam ineunti imperium Constantio conflagavit. Non perinde tamen in fratres iniquus, ambos, Constantinum scilicet et Constantem, in Pannonia convenit, ex æquo et bono imperium divisit, ut non potiorum ipse sibi sortem ascriberet.

3. *Eusebiani Constantium ad suas partes alligunt.* — Inter hæc (c) Eusebius Nicomediensis et Theognius Nicænus, assidui turbam in Ecclesia auctores, opportunum, Constantino demortuo, tempus se nactos arbitrati, de voce ὁμοουσιου ableganda, inducendaque Arii doctrina solliciti, eo consilia omnia referunt, rei gerendæ administro usi presbytero, cui concreditum a Constantino testamentum fuerat. Quod cum ille, ut jussus erat, Constantio obtulisset; hic ut optatum sibi a patre assignari Orientis imperium edidit, presbyterum in pretio habuit et in honore, liberumque concessit ad imperatoriam domum aditum. Hac data facultate brevi ille, ut erat veterator homo, et ad conciliandam sibi gratiam compositus, imperatrici per familiaris fuit, eunuchis item percharus et necessitudine junctus, quorum ingens erat in Constantii palatio numerus juxta atque auctoritas. Et brevi, eunuchorum principe Eusebio imperatorii cubiculi præposito in Arii sententiam deducto, ejus deinceps opera tota caterva eandem doctrinam amplexa est. Immo vero ipsa Augusta, presbyteri et spadonem hortatu, Arii sese partibus adjunxit. Ad cæteros auticos malum pervasit, atque ex palatio delatum in urbem, exinde per totum Orientem emanavit et late pervagatum est: dum interea occidentales regiones hujusmodi peste vacuæ et liberæ essent. Constantium item sæpe familiariter allocutus Arianorum ille administer, ubi ejus animum versati-

(a) Socrat. lib. II, cap. 6; Sozom. lib. II, cap. 6; Theod. lib. I, cap. 19.

(b) Socrat. lib. I, cap. 30; Sozom. lib. II,

cap. 34.

(c) Socrat. lib. II, cap. 2; Sozom. lib. III, cap. 1; Theod. lib. II, cap. 2.

lem levissimumque deprehendit, ad Arianorum patrociniū suscipiendum pellicere tentat, deplorat tempestates quibus essent Ecclesiae agitatae, tantae cladis auctores ementitur eos [qui innoxios τὸ θεοῦ σὺν] eam esse discordiarum et factionum occasionem, eam aeternum retineri ansam omnium controversiarum. Hinc in Athanasium reliquosque frugi praesules tantam invidiam derivare conatur. Hunc nacti fautorem Eusebius, Theognius, et Theodorus Heracleotes, cum, utpote vicini, frequentes imperatorem convenirent, Athanasio reditum intercludere moliebantur, quo possent in ejus locum Arianorum aliquem intrudere. At consilium eorum praevertit et disturbavit Athanasius. Cum enim tres Augusti una convenissent in Pannonia, isthic de exsulum reditu actum; unusque fuit omnium animus, ut remigrarent omnes in sedem patriamque suam.

ANNO 338. — 1. *Athanasii reditus.* — Quare Constantinus, cui Galliae sorte obvenerant, eodem reversus (a), cum Treviris moraretur, Athanasium remisit Alexandriam, datis ad populum Alexandrinum litteris, quibus virum summis exornat laudibus: atque ideo a Constantino patre sede pulsum, quod periculum esset ne inimicorum insidiis interceptus periret; in animo fuisse patri virum remittere in ecclesiam suam, sed fatio praecupatum quod in optatis erat exsequi non potuisse. Data fuit epistola Treviris die xvi Junii anno, ut putamus, 338.

2. Non desunt tamen qui ad annum 337, his de causis referant. Primo, quod Constantinus junior Caesaris solum nomen in ea epistola usurpet, Augusti accepturus, si ad annum 338 illa pertineret. Nam Augustus promulgatus est anno 337, mense Septembri. Ad haec, aiunt, si annus erat 338, jam illi sua imperii portio obvenerat, nec quidpiam in Alexandrinos, in Constantii ditione sitos, obtinebat auctoritatis, ut exsulem Alexandriam posset remittere. Verum haec argumenta non tanti sunt, ut apertis Athanasii, Epiphani ac Theodoretii testimoniis praevalere debeant. Aiunt namque duo priores, ex trium fratrum sententia revocatos exsules fuisse. Cum autem Constantinus Nicomediae obierit anno 337, vicesima die Maii, vix potuit decima septima Junii ejusdem anni mortis Constantini nuntius ad Treviros pervenire; multoque minus potuere tres Augusti, tanto terrarum intervallo dissiti, de revocandis exsulis una egisse. Ad haec, narrat Theodoretus Athanasium duos annos et quatuor menses Treviris moratum. Ex quo conficitur non remigrasse Alexandriam ante annum 338. Quod autem objiciunt Constantinum juniorem, si anno 338 eam scripsisset epistolam, Augusti nomen usurpatum, non est, ut arbitror, tanti ponderis. Neque enim Augusti nomen in epi-

A stolis Augustorum semper comparet, neque etiam Caesaris nomen semper abest. Sic in epistola Maximi Augusti apud Eusebium haec inscriptio legitur, Αὐτοκράτωρ Καίσαρ Μαξιμῖνος. Et Constantinus in epistola quae apud Theodoretum exstat, l. 1, c. 17, nec Augusti, nec Caesaris, nec imperatoris nomen assumit. Reliqua nullius momenti quae obijciuntur consulto omitimus.

3. Accepta Athanasius redeundi venia (b), Alexandriam contendens, Viminiano transit, ac ibi in Constantii conspectum venit; et qua erat animi temperantia nihil in malam partem de Eusebio et sociis exsilii sui auctoribus locutus est. Inde Constantinopolim contendit, et istic aliquantisper commoratus, erminationi per Macedonium Paulo episcopo intentatae interfuit. Si quidem Paulus decreti Augustorum beneficio post Constantini obitum sedem repetierat: nec diu viro catholicae opinionis licuit in pace versari. In proximo namque erat Eusebius Nicomediensis, impotens cupidine Constantinopolitanae sedis invadendae, qui Macedonio presbytero usus calumniae artificis, virum accusari et deferri curavit. Tacent autem ecclesiastici scriptores quae fuerit illa criminatio, atque solum Theodoretus Paulum seditionis aliorumque criminum accusatum. Unum exploratum est, ex Eusebii ambitione natam fuisse calumniam. Attamen tum temporis intermissa causa est, compositisque rebus, Macedonius cum episcopo reconciliata gratia inter presbyteros ejus annumerabatur, donec redintegratum crimen esset. Qua de re alius nobis locus ad dicendum est constitutus.

4. Athanasius vero (c), post aliquam ut videtur moram, Constantinopoli profectus, per Cappadociam pergens Alexandriam, Caesaris Constantium iterum offendit; ipsumque allocutus, nihil durum, nihil asperum effert in Eusebium et assecles sibi semper infensissimos. Inde vero per Syriam, vertente, ut putamus, anno 338, Alexandriam pervenit. Reducem Athanasium ingenti laetitia excipiunt Alexandrini (d), accurrere omnes, magna vis populi confluere, laudibus cuncta resonare, gestire universos sancti praesulis videndi cupidine. Maxima vero fuit ministrorum clericorumque jubilatio, qui eam exinde diem inter faustissimas computabant, Aegyptii autem episcopi, qui exsule Athanasio pulsos se cum illo aestimabant, regresso illo rebantur patrium sibi solum restitui.

ANNO 339. — 1. *Eusebii nova moluntur in Athanasium.* — Verum Eusebii et sociorum livor, aeternumque in Athanasium odium diuturnitati pacis atque laetitiae obfuit. Vixdum enim sedem suam repetierat, cum illi nova ineunt deturbandi viri consilia (e). veriti, ait Rufinus, ne si quando Constantium libere alloqueretur, verae fidei amplectendae, Arianæque repudiandae ipsi auctor esset. Nec mora,

(a) Athan. *Apol. contra Arian.*, n. 87.

(b) Athan. *Apol. ad Constant.*, n. 5.

(c) Ibid.

(d) *Apolog. contra Arian.*, n. 7.

(e) Socrat. lib. 11, cap. 3; Sozom. lib. 11, cap. 2.

novas illi calumnias struunt, veteres redintegrant, solitam fingendi artem exercent. Primo criminantur ingressum Athanasium Alexandriam, seditionum, caedum, exsiliorum auctorem fuisse. Monumenta publica proferebant in testimonium, et sententias in reos latis. At quod solebat conjuratis et mala machinantibus occurrere, jam accidit imprudentibus, ut secum scilicet ipsi pugnarent. Nam quæ reverso Athanasio illi gesta fuisse jactabant, ex ipsis actis palam erat contigisse nondum regresso Athanasio, cum in Syria esset, iterque faceret in patriam. In crimen vocabant quod damnatus et dejectus a synodo, suoque nutu et sententia sedem repetisset, non exspectato synodi alterius iudicio. Invetatas illas refricabant criminationes, de calice fracto et de enecto Arsenio, etsi depulsæ et explosæ illæ nec sine grandi sycophantarum infamia fuerant. Impudenter mentiebantur frumentum a Constantino alendis viduis erogatum, ab Athanasio in propriam diverti rem. Et erat illud veteratorum consilium, ut ejusmodi frumentum in Arianorum usum cederet. His permotus Constantius, ad quem perfacilis erat consceleratis aditus, litteris Athanasium querelarum plenissimis insectatur, ita nimirum Eusebianis opportunus, ut necdum explorata rei veritate, fidem dictis eorum haberet. Hæc non Constantio solum, sed et fratribus ejus Augustis denuntiabant seditiosi homines: quos tamen non ita facile erat verba dare, præsertim Eusebianis, quorum animus perspectus ipsis erat. Athanasius vero missis ad Constantium litteris oblatas sibi criminationes propulsavit. Sed frustra cessisse conatus ex rebus postea gestis palam est, Constantio scilicet ita occupato querelis assiduus atque criminationibus Eusebianorum, ut nullæ paterent purganti se viæ veri suadendi.

2. *Eusebius, pulso Paulo, Constantinopolitanam sedem invadit.* — Antequam erumperet in Athanasium Eusebianorum furor (a), Eusebius cupiditate semper flagrans imperatoris urbis sedem episcopalem invadendi, iutam proximo anno in Paulum Constantinopolitanum criminationem per Macedonium redintegrari curavit. Et tum quidem, cessante actione, Macedonius Paulo subditus, reconciliata gratia pacem colebat. At Eusebius, qui episcopalem dignitatem amplitudine civitatum metiebatur, sperabat se, si regis urbis ecclesiam occuparet, magis magisque officiis posse et obsequio imperatorem demereri. Moræ igitur impatiens Paulum desert ad imperatorem, et qua erat veteratoris artis peritia, ejus animum exasperat in optimum antistitem. Jussu ergo imperatoris acciti episcopi, plerique omnes Ariani, synodum Constantinopoli celebrant. Ibi Paulus ad Eusebii libidinem et arbitriam damnatus, depositusque est; et, qui unus erat conflatae conspirationis scopus, Eusebius in ejus locum promotus. Id gestum arbitramur anno

A 339. Socrates autem perperam Alexandri Constantinopolitani obitum, et quæ illum subsequuta sunt, post Constantini junioris mortem enarrat, sed præpostere, ut nemo peritus non videat. Eusebius optatum assecutus (b), imperatorisque amicitia et gratia fultus, tandiu meditatam consilium de recipiendis in Ecclesiam Arianis palam exsequi et implere decrevit. Et cum eo tempore Antiochiam peteret Constantius, isthuc cum eo Eusebius et socii sunt profecti: nec jam artibus solitis, occultisque insidiis usi sunt in Catholicorum perniciem; sed aperte causam Arianorum ut suam agere cœperunt.

3. *Eusebiani Pistum deligunt in Alexandrinum episcopum.* — Coacti igitur Antiochiæ, Pistum Arianum presbyterum ab Alexandro olim abdicatum, in B Athanasii locum episcopum constituunt Alexandrinum. Hoc exordium fuit malorum et origo calamitatum tumultuumque, qui haud ita multo post eam civitatem invaserunt. Missis autem Eusebiani Alexandriam ad Arianos diaconis, qui rem communem gererent, tum aperte cœperunt cum Arianis adjungi, nec puduit damnatos a synodo lucifugas in communionis societatem admittere: diaconi autem Alexandriam missi cum solis Arianis conventus agebant. Eusebius ipse Arii opinionem ut sanam et orthodoxam ubique prædicabat, commendabat litteris, fovebat pro viribus. Sub hæc idem Eusebius cum quibusdam sociis oratores cum litteris ad Julium papam mittit, Macarium presbyterum, Martirium et Hesychium diaconos; erantque litteræ C adversus Athanasium, Marcellum et Asclepam conscriptæ. Legatis jussum, ut Pisti causam cum Julio agerent, auctoresque illi essent ut litteras daret pacificas ad *ψευδὲς λόγον* illum transmittendas. Legationis qui fuerit exitus, mox enarrabimus.

4. Hoc ci reiter anno excessisse vita putamus Eusebium Cæsariensem, virum eruditione scriptisque suis quam fide et probitate insigniorem: ejus in locum subrogatur Acacius ejus discipulus, qui magistrum impietate facile superavit.

ANNO 340. — 1. *Synodus Alexandrina.* — Non fugiebant Athanasium tanta Eusebii et sociorum molimina in perniciem Ecclesiæ comparata. Et prospiciens quod illud foret periculum (c), hæreticum D hominem in episcopum cooptari, synodum Alexandriæ convocat. Eo confluent ex Ægypto, Libya, et Pentapoli episcopi prope centum. Actum de instantibus negotiis, deque periculo mox futuri Alexandrinæ Ecclesiæ discidii. Omnium calculo et suffragio epistola ad omnes ubique terrarum episcopos mittitur; qua orsi ab inveterato Eusebianorum in Athanasium odio, oblata olim viro crimina recensent, negant vera esse quæcunque eorum opera et arte evulgata fuissent; et tamen virum insontem patrio solo et Ecclesia ejectum acerbè vexatum, vixdum repetita sede, novis alienisque impeti criminationibus. Aiunt caedes, seditiones, exsilia in.

(a) *Historia Arianorum ad monachos*, n. 7.

(b) *Sozom. lib. III, cap. 5.*

(c) *Athan. Apol. contra Arian.*, n. 3.

putari, quorum nedum auctor ipse occasione fuisset, ne redux quidem, quando istiusmodi gesta sunt, erat; sed adhuc procul patria in Syria versabatur: negotiaque huiusmodi vel Ecclesiam, vel Athanasium nullatenus spectasse. In eorum fidem acta ipsa et sententias iudicum se attexere epistolæ. Multa deinceps enarrant, quæ jam a nobis suis sunt recensita locis, purgantque Athanasium a criminationibus adversariorum, carpunt Eusebii ambitum et cupidinem magnarum occupandarum civitatum. Mirari se a viro, qui jamdiu et jure quidem abdicatus fuisset, objici Athanasio illam portentosam et contra jus fasque Tyri editam abdicationem. Falso factare illos, redeuntem Athanasium ægre et indignante populo cleroque Alexandrino admissum, quando contra, omnium votis, lætitia, plausu exceptum nemini non exploratum esset; tanta cupidine viri perniciem expetere, ut contra quam perspectum sibi et Alexandrinis esset, illum apud imperatorem de conversa in rem propriam annona publica detulissent. Monent demum universos, Eusebium et socios posita larva cum Arianis palam societate et communione junctos, iisdem interesse cœtibus ecclesiasticis, atque Arianum episcopum Alexandrinis dedisse, novam hæresim ubique commendare celebrareque. Rogant præsules omnes, ut ne Eusebianis, si quid rescriberent contra Athanasium, fidem habeant, etiamsi litteræ Ægyptiorum complurium episcoporum nomen præforant: esse quippe ejusmodi nomina et suffragia Meletianorum schismaticorum, qui viros in dies tanto gradu perquam indignos ad sacerdotium promoverent.

2. Synodum porro Alexandrinam ideo non ante annum 340, celebratam arbitramur, quia non minore spatio temporis geri videntur potuisse, quæ ab editu Athanasii ad eam usque synodum gesta sunt. Athanasius enim sub finem Junii mensis anno 338 Treviris profectus, cum per Germaniam, Pannoniam, Mæsiam et Thraciam Constantinopolim; indeque per Asiam, Bithyniam, Cappadociam, Syriam, Palestinam in Ægyptum reversus sit, non nisi vertente eodem anno, tanto nimirum itineris emenso spatio, potuit Alexandriam pervenire. Exinde vero Eusebiani nova in eum commentiti crimina undique pervulgarunt, imo ad tres miserunt Augustos. Quo factum ut litteras Constantius ad Athanasium miserit querelarum plenissimas. Accedit Antiochenum Constantii et Eusebianorum iter, et synodus istic celebrata, in qua Pistus deligitur, legati cum litteris mittuntur Romam. Quas litteras sibi transmissas, et quidem, ut videtur, Roma, inveniunt episcopi Ægyptii. Sub hæc, celebratæ synodi Antiochenæ accepto nuntio, Ægyptii Alexandria synodum habuere. Vix autem possunt isthæc omnia intra anni 339 spatium circumscribi. Ad hæc in epistola quadam Athanasii anno 341 conscri-

pta (a) dicitur, fratres sive legatos suos πέποι, id est, anno proxime elapso 340, synodum Romæ postulasse: probabilique conjectura possunt synodus et ejus legatio in annum eundem conferri.

3. *Legati Athanasii cum Eusebianis congratiuntur.* — Hoc igitur, ut putamus, anno, missi sunt ab Athanasio et a synodo Alexandrina presbyteri, qui epistolam illam synodicam Julio offerrent, ac Eusebii legatorum postulatis obniterentur. Macarius siquidem presbyter, Martyrius et Hesychius diaconi oratores ab Eusebio missi, Romam, ut dictum est, commigrarunt; traditisque Julio litteris significarunt admissos ab Eusebianis ad communionem fuisse Arianos, auctoresque ipsi erant ut gratiæ pacisque ineundæ causa litteras daret ad Pistum Arianum ab Eusebianis delectum. Julio item tradunt monumenta et acta Mareotica, quæ ad Athanasium ille transmisit. Multa certe, dum Alexandrini legati accederent, mollebantur illi in Athanasium, nulla non mala prædicabant; nihil contra officii prætermittebant ad gratiam Arianis conciliandam. Accedentibus autem Athanasii legatis, perterriti inopinato adventu, ac supra fidem animo fracti sunt, ut etiam legationis princeps Macarius, corpore licet æger, noctu se proriperet, propediem futurum non ferens pudorem: quando Pistum, cujus ille causam agebat, legatorum Athanasii testimonio, non Arianum modo, sed a Secundo per Nicenam synodum abdicato ordinatum fuisse, comprobandum fore prospiciebat. Martyrius autem et Hesychius coram legatis Athanasii constituti, oblati de more criminibus et maledictis, ita probe naviterque confutati et repulsi sunt, ut inopes consilii eo demum confugerent, ut synodum indici rogarent, in qua polliciti sunt omnia se Athanasio oblata crimina comprobaturus. Id cum efflagitarent etiam Athanasii legati, edixit Julius ut utriusque arbitrio partis locus assignaretur, ubi possent res accuratius expendi. His perlatis ad Eusebianos, ubi subodorantur, Julii auctoritate celebrandam synodum æqui ac boni studiosam fore, in qua nihil favori aut gratiæ concederetur, abnuunt Julio gerere morem. Athanasius contra conditionem accipit. Nec tempus itaque nec locus futuræ synodi assignatus a Julio fuit, sed res est partium arbitrio permissa. Alii porro per orbem episcopi, quibus tradita est Alexandrinæ synodi epistola, Pistum impietatis causa damnarunt anathemate, et abdicarunt ut hæreticum.

4. *Athanasius libros Scripturæ sacræ mittit ad Constantem.* — Per idem fere tempus Constans Augustus litteris Athanasium rogat (b), uti curet sibi litterarum sacrarum libros in usum commodos adornari, quia scilicet Ægyptia gens iis exarandis et compingendis solertior cæteris esset. Quod ille haud indiligenter exsecutus, confectos libros ad

(a) Athan. Epist. encyclica.

(b) Athan. Apol. ad Constant., n. 4.

Constantem transmisit. Neque audiendi qui arbitrantur *πύρις* illa, ut vocat Athanasius, esse synopsis Scripturæ sacræ, ut pluribus alias ostensum est.

Constantinus junior obit. — Hoc anno diem obit Constantinus junior Augustus, qui cum bellum moveret in Constantem fratrem, ab hujus exercitu oppressus cæsusque est, coss. Acyndino et Proclo. Post hujus necem Constanti accessit Gallia et Hispania, cæteræque trans Alpes sitæ regiones.

ANNO 341. — 1. *Synodus Antiochena, Eusebius Emisenus episcopus Alexandrinus constituitur* : negat subire munus. — Eusebiani cum conciliandi sibi Julii pontificis præcisam spem intelligerent, multosque cernerent præsules a partibus suis desciscere, ad Constantii patrocinium confugiunt (a). Commodum illis accidit ut basilica aurea, cujus fundamenta Antiochiæ posuerat Constantinus pater, absolute demum cura Constantii ædificio, solemnî ritu dedicanda foret. Ad cujus encænîa majoris celebritatis causa evocat Constantius ex Oriente magnam vim episcoporum. Anno igitur ineunte 341, coss. Marcellino et Probino, indictione decima quarta, confluent Antiochiam episcopi xcvi, vel, ut habet Athanasius, xc. Horum principes erant Eusebius Constantinopolitanus, Theognius Nicænus, Flacillus Antiochenus, Theodorus Perinthius, Narcissus Neroniadis, Macedonius Mopsuestenus, Maris Chalcedonensis, Acacius Cæsariensis, Patrophilus Scythopolitanus, Eudoxius Germaniciæ in Syria, Georgius Laodicænus, Theophronius Tyanensis. Aderant etiam quidam frugi et catholici viri. Nec defuere tamen qui tali conventui interesse detrectarent; ex quorum numero Macarius Jerosolymitanus, qui semel circumventus Eusebianorum fraudibus, caute jam eorum frequentiam declinabat. Sed neque Julius quemquam misit qui vices impleret suas; cum tamen, ut ait Socrates (b), ecclesiastica regula vetet, ne absque nutu Romani pontificis quidpiam in Ecclesia decernatur. Aderat item synodo Constantius quotidianis querimoniis in Athanasium exasperatus, qui vi et auctoritate sua omnia in gratiam Eusebianorum moderaretur. Tum redintegratæ calumnix, repetita crimina sunt; nimirum quod abdicatus Athanasius episcopalem sedem, non expectata synodi ejuspiam sententia, suoapte arbitrio repetisset; quod sub ingressum ejus excitato tumultu, multi in seditione extincti, alii verberibus ab eo excepti, in jus vocati alii fuisse. Oblatæ denu sunt inveteratæ illæ, nec sine delatorum infamia olim repudiatæ criminationes, de Arsenio obtruncato et de fracto calice. Quibus allatis in medium, de successore in Athanasii locum deligendo confestim actum. Pudebat enim cooptati Pisti, omnium calculo episcoporum damnati, nec a quopiam

A veri loco præsulis habitî. Quamobrem alio convertunt studia. Erat tum Antiochiæ vir nobilis quidem et egregie eruditus, sed Ariana labe infectus, Eusebius cognomento Emisenus (c); qui Edessa oriundus, et a puero sacris litteris institutus, Græcas postea disciplinas à magistro quodam tum Edessæ degenti edoctus est, ac demum Patrophilo et Eusebio Cæsariensi doctoribus sacrarum interpretationem litterarum edidit. Sub hæc Antiochiam cum venisset, Eustathio tunc Arianorum insidiis abdicato, societatem inivit Eusebius cum Euphronio ejus successore. Inde vero sacerdotii vitandi causa Alexandriam se proripuit, atque istic philosophiæ dedit operam. Hinc reversus Antiochiam, cum Flacillo Euphronii successore versatur quam familiariter. Atque istic morabatur, quando ipsi ab Eusebio Constantinopolitano ædes Alexandrina defertur. Verum ille, cui perspectus erat Alexandrinorum erga Athanasium amor, negat id muneris se subire posse: quare in episcopum Emesæ in Phœnicia cooptatur. Emiseni adventantem ut episcopalem occuparet sedem conviciis onerant et maledictis, quod esset ille astrologia, quam apotelesmaticen vocant, periculosam admodum disciplinam, deditissimus. Ita pulsus ad Georgium Laodicenum confugit, qui Georgius curavit a Flacillo et Narcisso Emesam reduci.

2. *Gregorio munus defertur.* — Abnuente Eusebio, defertur episcopatus Alexandrinus Gregorio Cappadoci (d). Qui olim Alexandriæ litteris addiscendis dederat operam, comiterque ab Athanasio ac perhumaniter exceptus, atque filii et amici loco habitus, immemor officii, fabulæ cæsi Arsenii evangelicæ operam suam locarat. Ejusmodi hominem, postquam oblata fidei formulæ nomen et suffragium dedisset, Alexandriam mittunt episcopum, militari manu stipatum, viæ comitibus datis Philagrio præfecto et Arsacio eunucho, qui vi Alexandrinis illata, viam ipsi munirent ad episcopalem sedem.

3. *Antonius Paulum adit.* — Ut fertur in Hieronymi Chronico et Historia, hoc anno, Antonius Magnus, monachorum Pater, divino monitus oraculo, interiorum petit eremum, invisurus Paulum (e), qui ab ineunte adolescentia in cellula reclusus, hominibusque ignotus ad provectam usque ætatem, tantam coluit solitudinem, nemini ut notus esset. Instante obitu Paulus rogat Antonium, ut monasterium repetat, quæsiturus pallium dono ipsi ab Athanasio datum, quo sui defuncti corpus obvolveret. Quod eo ille animo efflagitavit, ut absentis mortem moderatius ferret Antonius, et una ut se communione Athanasio ad mortem usque conjunctum profiteretur. Quæ ille omnia divino illustratus numine acceperat, nullum, uti diximus, a tenebris annis hominum allocutus.

(a) Socrat. lib. i, cap. 8; Sozom. lib. iii, cap. 5.

(b) Lib. ii, cap. 48.

(c) Socrat. ibid., cap. 9; Sozom. lib. iii, cap. 6.

(d) Socrat. ibid., cap. 10.

(e) Hieronymus in Chronico, et in Vita sancti Pauli.

4. *Fidei formulæ Antiochiæ editæ.* — Interea Eusebius et socii (a), misso Alexandriam Gregorio, qui Athanasium invictum τοῦ ὁμοουσίου vindicem, sede, patria, vita, si posset, exueret, de eodem ὁμοουσίου abrogando deliberant. Quare fidei formulam edunt, qua se profitentur non Arii sequaces esse; sed ita sentire, ut sua, quam edunt, fidei formula effert. In ea autem tacetur invisum illud τοῦ ὁμοουσίου vocabulum. Sed quasi non esset illa ad fidem suam declarandam satis, aliam proferunt prolixiorum, in qua pariter misso ὁμοουσίου vocabulo, suspiciosissimam clausulam adjiciunt, dum aiunt, *Filium non esse creaturam velut unam ex creaturis*, errorem ita suum ambiguitate verborum contegentes: quam fidei professionem Ariani nominis et commendationis causa Luciano martyri ascribere. Verum, ut habet auctor *Dialogorum de Trinitate* (b), Luciani confessionem multis laciniis hæretici interpolaverunt. Tertiam breviorē protulit Theophronius episcopus Tyanensis, in qua, præter τοῦ ὁμοουσίου, omissionem nihil culpandum occurrit. Exstant præterea in Collectionibus canonum cum editis, tum manuscriptis, xxv canones Antiochenæ synodi, de quibus multæ nostro ævo controversiæ a doctis viris editæ; quo mittimus lectorem, ne, quam institutum ferat, longiores simus.

5. *Gregorii invasio truculenta.* — Gregorius autem, Philagrio et Arsacio comitibus, cum Alexandriam adventaret (c), populum Alexandrinum alta pace fruentem invenit, atque conventibus Athanasii de more vacantem. Tranquilla omnia, cum in urbe, tum in regione; summa pax episcoporum Ægypti, Thebaidis, et Libyæ cum Athanasio, mutuis officiis, mutuo amore culta: cum derepente præfectus Ægypti ceu bellicum canere cepit, edicto denuntiavit Gregorium Cappadocem, in locum Athanasii episcopum Alexandrinum mitti, et in comitatu esse. His auditis, populi insolentia rei permoti in ecclesias accurrere, atque collectas frequentare. At ubi animadvertunt novum episcopum cum solis Ariani versari, ingenti clamore obstantur iudices, magistratus, universam urbem, contra jus fasque rem agi, non accusatum legitime Athanasium deturbari; si quod crimen erat, oportuisse secundum leges ecclesiasticas rem inquiri et penas exposci, neque derepente vi atque patrocinio magistratum, vero episcopo pulso, ecclesiam invadere. Vel ipsis ethnicis dari male suspicandi causam ac æstimandi, non ex legum ecclesiasticarum præscripto, sed inundatione et favore episcopos creari. At frustra fuit populi clamor: Ingrediente namque Gregorio ut animadvertit Philagrius catholicam plebem tanto amore ac studio Athanasium amplecti, tam frequentem conventibus ejus interesse, coacta ethnicorum, Judæorum, opilionum, aliorumque forensium et petulantium juvenum caterva, multa pollicitus si rem strenue gererent, eos confertim in

ecclesias immittit. Qui promissis Philagrii concitati, irrumpunt in ecclesias: atque in ea potissimum, quæ Cyrini vocabatur, vix enarranda perpetrant flagitia. Incenditur ecclesia, sacrumque pariter baptisterium. Hinc luctus, ejulatus, et clamor populi rem indigne ferentis, ac contestantis vim inferri sibi ab impio præfecto. Sceslesti autem illi, ceu furibundi et amentes, virgines sacras nudare, cedere, obsistentes in periculum mortis conicere, monachos in terram decussos calcantium impetu extinguere; alios sustibus ferire, vulnerare, occidere.

6. In sacram autem mensam flagitia omnium impissima admissa. Aves enim strobilosque, seu pineas nucas, numinibus immolabant gentilium, laudes in deorum honorem, maledicta in Christum proferentes. Sacri libri, si qui obvii fuere, in ignem coniecti et combusti sunt. Imo mysteria, de quibus violatis Macarium accusarant Meletiani, ab ethnicis rapta humique projecta sunt. Tum Judæi atque ethnici in baptisterii adhuc conflantis septum ingressi, ac sese nudantes, obscena vociferabantur in sacri loci contumeliam. Nec desuere in tam impia turba qui tyrannos imitati, virgines honestasque matronas manibus pertractas raptasque, cogere blasphemias dicta in Christum proferre, abnuentes vero cæderent impetereque calcibus.

7. *Athanasius se fuga proripit.* — Tum Gregorius in rerum præclare gestarum mercedem, Judæis, ethnicis et aliis ecclesiam tradit in prædā. Concessa hac inique ac petulanter agendi licentia, quæ ex inde consecuta sunt, bello erant pejora et latrocinio crudeliora; ita ut alii obvia quæque diriperent; alii quorundam deposita inter se dividerent; grandem vini copiam illic repertam aut ebiberent, aut effunderent, aut asportarent; oleum reconditum auferrent: januas et cancellos ceu spolia singuli raperent; candelabra ecclesiæ ad parietem reclinarant; cereos idolis suis accenderent. Uno verbo, nihil nisi vastitas in ecclesia et plurima mortis imago. Atrociora post hæc videre erat; carnifices enim illi presbyteros et laicos plagis lacerare, virgines detracto maforte, seu sacro velamine, ad tribunal ducis pertrahere, et in carcerem conicere, alios proscribere et flagellis cedere, panes ministrorum ac virginum intervertere. Hæc autem in sancta quadragesima prope festum Paschalis gesta sunt. Sub hæc, in ipsa Parasceve Gregorius in unam ecclesiarum cum duce et ethnicis ingressus, ut populos violentum ipsius introitum aversari animadvertit, auctor duci fuit ut hora una triginta quatuor cum nobiles viri, tum virgines et matronæ, flagris publice cæsi in carcerem conicerentur. Virginem vero aliquam lectionis studiosam, cui psalterium præ manibus, palam verberari jussit. Demum liber raptus a carnificibus, virgo autem in carcere reclusa est. His peractis, in aliam ecclesiam;

(a) Socrat. lib. II, cap. 10.

(b) Athan. tom. II [IV], *Dialog. III de Trinit.*,

a. 1; Sozom. lib. III, cap. 5.

(c) Athan. *Epist. encyclica*, n. 2, 5.

ubi solebat Athanasius iis diebus agere, impetu A foruntur, eo consilio ut antistitem nec opinantem confunderent. Verum expulatio in Cyrino facta Athanasio saluti fuisse videtur. Nam ubi accepisset quanta illi et quam indigna perpetrarent, ad primum nuntium, necdum confecto in alia ecclesia latrocinio, populis se subduxit, maturavitque ab urbe proficisci, cavens mala non sibi solum, sed plebi, virginibus, ecclesiae mox inferenda, nec sine caedum discrimine; tanto nimirum erant furore correpti. Memor itaque Dominici praecepti : Si vos persecuti fuerint in una civitate, fugite in aliam^a, carnificibus se subduxit. Eam Alexandrinae Ecclesiae calamitatem duobus ante annis futuram prospexerat Antonius monachorum pater (a). Dum enim sedens labori manuum vacaret, derepente extra se raptus contremiscens ac gemens in genua procumbit, et diu precando perseverat, stupentibus omnibus qui aderant. Surgens demum lacrymis perfusus, rogatur a fratribus quae causa tantae commotionis, tantorum fletuum esset. Cunctatus ille, demum rogantibus respondet : Vidisse se mensam Dominici sive ecclesiae mulis undique circumsesam, qui ejus interiora calcibus vehementer impeterent; audissequae vocem dicentem, *Altare meum polluetur*. Addidit autem Antonius, non diuturnam fore calamitatem, sed ecclesiam ad pristinum statum ornatumque cito redituram.

8. Tanta porro erat Gregorius impietate, tanta immanitate, ut ne ipsa quidem Dominica Paschatis die abstineret a sceleribus et a calamitatibus inferendis : diemque ille resurrectione Domini, et redemptione generis humani faustissimam, conjectis in carcerem catholicis viris, in luctum vertit. Ecclesias igitur dux vi atque impetu occupavit, occupatas Arianis tradidit; ut qui jam olim fuissent impietatis causa puls, tunc ecclesiarum invasione gloriarentur : ac si qui vel laici, vel clerici a communione haereticorum abhorrent, ii introitu arceantur ecclesiarum. In nauceros usque caeterosque furor convertitur : nam praefecti jussu, cruciatibus, verberibus, vinculis, carcerique compulsi sunt litteras Arianorum deferendas accipere. Nec inferior patronis ac vindicibus suis arte flugendi Gregorius erat. Ut enim elapso manibus suis Athanasio perniciem inferret, acta et monumenta conscribi curat, tot criminibus et accusationibus referata, ut nonnisi capitalis supplicii poena lui possent : usus hac in re ministerio cujusdam ethnici scribae numinum cultoris, transfugaeque a religione Christiana. Qui autem nomen et suffragium ascribere, ethnici erant, idolorum aeditui, ac cum ipsis Arianis. Ne immani quidem illa tyrannorum tempestate, tanta crudelitate in Christianos saevitum est. Tunc enim, ait Athanasius, saltem qui se proripuerat,

A orare, et qui latitabat, baptizari poterat : nunc autem immanissimi viri Babyloniorum impietatem sunt aemulati. Quemadmodum enim illi [Danielem, sic praclarus Gregorius eos, qui domi orant, defert ad praefectum, ac ministros Ecclesiae cum ingenti contumelia observat; ita ut ejusmodi violentia multi nondum baptizati in discrimen salutis veniant; alii vero quamplurimi morbo laborantes, omnium ministrorum aditu et obsequio interclusi, lacrymis vicem suam deplorent, eamque calamitatem vel morbo ipso duriores existiment. Dum enim Ecclesiae ministri contumeliis et injuriis laceantur, populi, qui haereticorum impietatem execrantur, malunt ita aegrotare ac periclitari, quam ut Arianorum manus capiti suo imponatur.

B 9. Athanasius scribit encyclicam epistolam. Romam transmittit. — Haec Athanasius; qui postquam sese fuga proripuisse, quo loci statim se receperit incertum. Constat (b) illum propter urbem aliquot dierum spatio cum quibusdam fratribus commoratum, ut res quorsum evaderent oculis nuntiis acciperet. Tum litteris ad omnes ubique terrarum episcopos, missis tabellariis, significat res a Gregorio et sociis gestas, quo ferme ordine nos ante narravimus. Communem agi rem ait, et rogat ut quisque quasi laesus ipse opem ferat; periculum alias, ne res ecclesiasticae Arianorum dolis et insidiis labefactentur, si litteras Gregorius, si Eusebius et socii mittant, ne accipiant illas, tabellarios cum repulsa ejeciant. Ariomanitarum gratia isthaec C admitti flagitia indicat, virginum stupra, caedes, ecclesiarum vastitatem, incendia, maledicta. Dictata hujusmodi epistola, cum Romam evocatus a Julio fuisset, navim cum quibusdam fratribus conscendit, et Romam versus habet iter. Eo anno incidit Paschatis solemnitas in diem decimam nonam Aprilis; arbitramurque profectum Athanasium postremis hujus mensis diebus, mense Maio ad Italiae oras appulisse.

D 10. Oratores Julius mittit ad Eusebianos. Monachorum in Occidente origo. — Ingressus Romam Athanasius, a Julio Papa perhumaniter et honorifice excipitur. Et cum non una itineris causa esset, Arianorum ferocitas, et illatae in patriam calamitates; sed etiam quo, ut statutum fuerat, synodo istice celebrandae interesset : ideo Julius quamprimum presbyteros duos Elpidium et Philoxenum ad Eusebianos cum litteris misit, significans ut ante statim certam diem Romam se conferrent (c); alioquin male suspicandi ansam daturus. Quam vero diem Julius dicebat, ut Romam Orientales accederent, putamus versus finem anni 341 incidisse. Legati vero Julii vel Maio vertente, vel ineunte Junio profecti sunt, ut ex ordine gestarum rerum licet opinari. Praeter Julium, qui comi semper et

^a Matth. x, 23.

(a) Athan. in Vita Antonii, n. 82.

(b) Athan. Epist. encyclica, n. 2.

(c) Athan. Apol. contra Arian., n. 20. et Hist. Arian. ad monachos, n. 11

gratioso erga Athanasium animo fuit, Eutropium Constantii matertera bene morata matrona (a), Abuterius item et Sperantius exsulem omnibus humanitatis ac benevolentiae officiis prosecuti sunt. Erant porro cum Athanasio viæ et exsilii comites monachi duo Ægyptii, quorum exemplo (b), vitæ sanctimonia, secessus studio, Romana tum primum Ecclesia in monastici instituti amorem accensa fuit. Eorum nomina, Ammonius et Isidorus: prior tanta mundanarum rerum incuria, ut Romana illa ædificia, quæ nullis non admirationi erant, ac quorum gratia Roma visitatur frequentissime ab extraneis, ne inspectare quidem dignaretur; solasque Petri et Pauli basilicas adierit. Is ipse Ammonius est, qui sub hæc, cum ad episcopatum raperetur, fuga elapsus, alteram sibi abscondit aurem, ut mutilatione corporis sacerdotale munus declinaret. Isidorus autem non minore pietate et fluxarum rerum abdicatione micabat. Factumque ut eorum æmulatione inflammati Romani, tum primum monasticam cohererent disciplinam. Hinc monasteria multa per Italiam excitata, et institutum huiusmodi exinde per Occidentem manavit in dies latius. Addidit stimulos Athanasius, cum eximii monachi, monachorumque patris Antonii præclara gesta recensuit; ejus abstinentiæ, solitudinis, certaminum memoria multis abdicandi sæculi causa fuit. Sunt qui putent Athanasium Romæ versantem, edidisse symbolum quod vulgo ejus nomine circumfertur. Verum nec ab Athanasio, nec ejus ævo conscriptum fuisse, probe alias commonstratur.

11. *Oratores ad Julium mittit Gregorius.* — Gregorius autem sede potitus Alexandrina, retinendæ dignitatis percupidus, optatissimum sibi putans esse, si Julii papæ suffragio et consensu posset in occupata sede consistere, oratores mittit Romam, Carponem quemdam presbyterum, Arianismi causa ab Alexandro antistite olim damnatum et officio deturbatum, cum quibusdam aliis pari modo abdicatis. Quamobrem et ob alia in ejus Alexandriam ingressu admissa facinora, in Julii offensionem incurrit Gregorius (c).

12. *Eusebiani fidei formulam mittunt ad Constantem.* — Interposito post synodum Antiochenam paucorum mensium spatio, Eusebiani aliam per brevem fidei formulam edunt, in qua nihil quidem contra orthodoxam fidem comparet, sed præmittitur vox ἐμνοῦστος, quam formulam per legatos mittunt ad Constantem Augustum (d). Oratores porro fuerunt Narcissus Neroniadis, Maris Chalcedonensis, Theodorus Heracleotes, et Marcus Arcthusius. Iis mandatum ut Constanti significant quæ causa fuerit Athanasii abdicandi, quæ Pauli et aliorum præsulum, quo jure alii in eorum locum es-

sent adlecti. Eam igitur illi formulam in præsentia clientium et aulicorum offerunt Constanti. Quod autem ait Socrates (e), abnuisse oratores cum Athanasio colloquia miscere, non ita intelligas, quasi tum Athanasius in Constantis aula versaretur; certum quippe est tum Romæ fuisse; sed quod vel Romam cum eo congressuri se conferre noluerint, vel quod Roma cum pertransirent, Athanasii congressum declinarint. Fidei autem formulam postremo a se conscriptam, abditis et silentio missis prioribus, Constanti offerunt. Non ignota Augusto erat innata hominum vafrities mensque dolis plena. Quapropter re infecta oratores, ad suos remigrarunt.

13. *Alii episcopi ab Eusebianis pulsati.* — Nacti opportunum consiliis suis et voluntatibus principem Eusebiani, post pulsum Athanasium, tantam vim hominis, jam nihil inausum, nihil inaccessum conscleratis. Cæteros igitur adorti infestos sibi antistites, alium post alium deturbant sede, pellunt patriis finibus. Quibus exactis (f), unum fuit periculum Julius Romanus, quem ex multis orbis et remotissimis regionibus plurimi uno ferme tempore episcopi adierunt. Ex eorum numero Marcellus Ancyranus, jam olim ab illis abdicatus et pulsus; quem denuo impotentes furore aggressi, nullis non malis affecerunt; ut possent Marcello illatæ calamitates iis, quæ invadente Gregorio Alexandriam gesta sunt, probe conferri. Is ergo Julium convenit, fidem suam, cujus causa agitabatur, sinceram commonstrat; rogat evocari et coram statui adversarios. Accedit item Asclepas Gazensis, quem paribus artificii et calumniis deturbatum, quasi seditiosum et auctorem turbarum profligant. Hic Romæ anno uno ac tres menses moratus, Sardicensi postea synodo interfuit. Magna utique fuit pulsorum qui Romam se proripere turba, Lucius videlicet Adrianopolitanus non semel ferro et vinculis Arianorum opera constructus; ex Thracia item Paulus Constantinopolitanus bis Arianorum vexatione solum vertere coactus. Alii item eo confluerunt ex Thracia, Cælesyria, Phœnicia, et Palæstina. Et verisimile quidem est eos ipsos esse, qui alicubi memorantur ab Athanasio; ex Thracia scilicet, præter Lucium et Paulum, Theodulus Trajanopolitanus et Olympius Ænorum, de quibus plura inferius; ex Syria, Cymatius Palti, alter Cymatius Aradi, Cyrus Berœæ, Carterius Antaradi, Euphration Balanæ; ex Phœnice, Hellanicus Tripolitanus, vir catholicæ fidei observantissimus, infestus Arianæ, et ea de causa ab Arianis exactus, qui in ejus locum Theodorum quemdam suæ factionis adlegerant. Hi erant episcopi.

ANNO 342. — 1. *Eusebianorum ad Julium litteræ.* — Elpidius autem et Philoxenus presbyteri, Julii

(a) Athan. *Apol. ad Constant.*, n. 6.

(b) Sozom. lib. iii, cap. 7.

(c) Athan. *Apol. contra Arian.*, n. 24.

(d) Socr. lib. ii, cap. 18; Alban. *De synodis*, n. 25.

(e) Ibid.

(f) Athan. in epist. Julii; Sozom. lib. iii, cap. 8.

legati, Antiochiam profecti (a), litteras ejus offerunt A Eusebians. Hi ubi Athanasium venisse Romam intellexere, prospicientes ecclesiasticum illic fore judicium, quo procul abforent comes, milites, imperatoria auctoritas; quibus freti rem arbitrato suo agerent (iis namque deficientibus ne mutire quidem audebant); exagitante facinorum conscientia tanto sunt terrore perculsi, ut interpellandæ synodi causa legatos ultra præfinitum a Julio tempus detinerent, nec nisi mense Januario subsequentis anni abire concederent, datis ad Julium litteris querelarum plenissimis (b), oratorioque more conscriptis. Et quidem initio favebant Romanam Ecclesiam, eximiam omniumque metropolim esse, sed ex Oriente prodixisse doctores ejus; neque se inferiore loco haberi, quod amplitudine præstantior illa esset, quando ipsi virtute, consilio, sententia, facile antecederent. Nec par esse evocari se a Julio Romam ad synodum, cum Antiochena ab se edita decreta, rata, firma et legitima essent, nefas vilipendi synodum a tot episcopis celebratam; admitti ad societatem viros a se depositos et damnatos. Episcopos Orientis nequaquam iis repugnasse, quæ contra Novatianum decreta Romæ fuissent: neque vicissim Romanum pontificem obtulisse abdicationi Pauli Samosatani in Antiochena synodo decretæ. Querebantur item præfinitum temporis spatium angustius esse, quam ut valerent Orientales ante conductam diem Romam concedere; imminens quoque Persicum bellum profectus impedimento sibi esse; non decuisse, Eusebio et quibusdam sociis ejus, epistolas nuncupari a Julio, sed toti Orientalium antistitum cœtui; neque Julium suo, sed synodi nomine conscribere oportuisse. Demum pacem et concordiam fore cum Julio sibi pollicentur, si tamen res per se gestas ratas haberet; secus, si improbareret. Cum absurdum hujusmodi querelis legatos remittunt. Unum tamen erat quo se maxime arceri itinere Romano mentiebantur, Persarum scilicet bellum. Sed quid ad episcopos bellum? inquit Athanasius. Et qui Persico bello præpediantur quominus Romam pergant, longinquam et transmarinam urbem; qui per Orientis loca etiam Persis finitima, tum temporis instar leonum ultro citroque cursabant, quæsitum num quis adversaretur rebus Arianis, ut D conflictis criminibus pellerent in exsilium? Sed revera Romani itineris detrectandi causa erat admissorum scelerum conscientia.

2. *Immania Gregorii in Ægypto facinora.* — Sub hæc Eusebians, prospicientes non e re sua fore Romanæ synodi decreta, jam ad solitam audaciam et ferocitatem vertuntur. Missis itaque litteris auctores Philagrio sunt, ut cum Gregorio brevi Ægyptum peragraré curet (c). Nec mora, scelesti Ægyptum pervadunt. Hinc videre erat episcopos Athanasio conjunctos verberibus excipi, ac vinculis

A acerbè constringi. Non senum illi gravitatem, non dignitatem præsulum curabant: omnia perfregit prostravitque furor. Sarapammonem igitur, grandævum episcopum et confessorem, pellunt in exsilium: Potammonem item episcopum atque confessorem, cui fuerat oculus pro Christi nomine exsculptus, tot plagis in cervicem laniant, ut non ante cædendi finem facerent, quam virum extinctum putarent. Abiectus senex atque humi prostratus, curatione adhibita et flabelli ope paulum respiravit ac revixit; ita tamen, ut haud ita multo post ex vulnere dolore vita functus sit, iterari pro Christo martyrii gloria insignis. Alii item episcopi grandævii, qui in episcopatu consenerant, ad lapidicinas adducti sunt: alii item episcopi, presbyteri, clerici in exsilium transmissi. Quot monachi flagris cæsi, idque jussu Gregorii et Balacii ducis, qui ejusmodi carnificinæ aderant! Quot episcopi plagis lanati! Quot virgines verberatæ! His admissis sceleribus facinorosus homo populum cohortabatur, ut ad communionem suam accederent; quasi vero id illatis verberibus et contumeliis ille, non humanitate et beneficiis consequi posset. In episcopi autem Athanasii materteram (d), quam dum superstes esset calamitatibus oppresserat, vel defunctam ita sæviit, ut ne ejus quidem funeri justa solvi concederet. Quod sane futurum erat, abjectaque illa fuisset insepulta, nisi cadaver a quibusdam hominibus, quasi ad familiam suam pertineret, exportatum fuisset. Jussit præterea impius homo quæ viduis egenisque erogari consueverant abripi, vasaque confringi vino atque oleo distribuendo deputata. Alia nefanda edidit, quæ vix enarrari possint, digna sane viro qui non ex ecclesiasticis legibus cooptatus, sed militari manu stipatus in episcopalem sedem quasi in arcem invasisset, suamque dignitatem pro civili non sacro ministerio et officio haberet. Quare Magnatum quam episcoporum vel monachorum malebat gratiam inire. Patris Antonii sanctitate conspicui viri si quando litteras acciperet, nihil pensi habebat; si imperatoris aut ducis ejuspiam, quos ille sibi demereri efflagitabat, quasi re præclare gesta, ingenti perfuscus erat lætitia.

3. *Mors Balacii.* — Contigit interea ut Antonius audita Balacii ducis erga virgines monachosque ferocitate (e), missis litteris divinam scelerato interminaretur ultionem, nisi finem faceret Christianos excrucianti. Risit Balacius, annuenteque Gregorio, in epistolam humi projectam conspuat; tabellariisque cum repulsa et injuria remissis, renuntiare jubet Antonio, quando monachorum ipse vicem doleret, se paribus eum malis impetiturum. Necdum extracto quinque dierum spatio, cum ad primam mansionem Cereu dictam cum Nestorio Ægypti præfecto haberet iter, ambo equis Balacii omnium

(a) Athan. *Apol. contra Arian.*, n. 20; et *Hist. Arian. ad monachos*, n. 11.

(b) Socrat. lib. II, cap. 15.

(c) Athan. *Hist. Arian. ad monachos*, n. 12.

(d) Athan. *ibid.*, n. 15.

(e) Athan. in *Vita S. Antonii*, n. 86.

mitissimis vecti, dum pergerent, et equi pro more solito luderent, repente mansuetior, quo vehebatur Nestorius, morsu Balacium decussit in terram, irruensque femur illius ita dentibus laniavit, ut statim in urbem delatus intra triduum obiret. Quod ex divina ultione factum nemo non arbitratus est.

4. *Synodus Romana.* — Legati interea Elpidius et Philoxenus Antiochia profecti, Romam transmittunt (a), Julioque offerunt Antiochenae synodi litteras. Lectas Julius aliquandiu penes se tenuit occultas, spem esse putans nonnullos saltem Orientalium accessuros, atque ita integris rebus posse litteras querelarum plenissimas Patrum subripi notitiae: veritus scilicet ne lectionem earum indigne ferrent. At ubi spem sibi praecisam intellexit, epistolam proferit: qua perfecta, stupor primo, hinc indignatio omnes invasit. Coacti itaque praesoles plus quinquaginta numero in ecclesia Vitoni presbytero commissa, Athanasium coram consistentem audiunt. Is oblata crimina propulsat, atque ex ipsis rerum gestarum monumentis conficta, et adversariorum conspiratione concinnata ostendit. Quibus illi perspectis, virum ad ecclesiasticam communionem admittendum decernunt, et pro irritis habenda factiosorum scita desinunt. Marcellum pariter, postquam sese purgaverat, recipiunt, itemque alios episcopos pari artificio et iniquitate pulsos.

5. *Epistola Julii synodica ad Eusebianos.* — Tum Julius conscriptas hortatu synodi litteras per Gabianum comitem ad Antiochenos misit (b), nuncupatis scilicet ad Danium, quem nos Theognium Nicenum arbitramur, Flacillum, Eusebium, Narcissum, Marin, Macedonium, Theodorum, aliosque. Primo notat superbiam et procacitatem hominum, quam litteris ipsi suis proderent; majus eloquentiae studium in iis praeferrere, quam postularent ecclesiastica negotia. Non debere sibi vitio verti, quod ad synodum Romae celebrandam diem dixisset, quando oratores ipsorum id postulassent; nec esse praeter ecclesiasticum morem, quod de qua re ipsi jam sententiam tulissent, de eadem ipsa denuo Romae ageretur: esse quippe iteratam de eodem negotio quaestionem ex decreto Nicenae synodi licitam. Carpit eos qui cum Arianis societatem amicitiamque foverent, hominibus a Nicena synodo damnatis et Ecclesia pulsis: et tacito nomine Eusebianos nec obscure tanti flagitii reos significat. Si per Novatiani et Pauli Samosatani exemplum scita synodorum vigere oporteat, nefas trecentorum praesulum decreta vilipendi, admittendo Ariomanitas. Argute depellit illam pervicacium hominum querelam, non ex Romae amplitudine dignitatem ejus metiri oportere. Non decuit igitur, ait, eum, cui parva civitas credita fuerat, illa despecta, ampliorem ex sola inanis gloriae cupidine invadere: quis Eusebii am-

bitum exagitabat. Futilem afferri itineris detrectandi causam, cum dicerent, ob angustiam definiti temporis se non posse Romam concedere. Si iter ingressos, inquit, dies ille praevertisset, aequa foret querimoniae causa: at cum nedom iter instituerint, legatos etiam Romanos ultra praefinitum tempus detinuisent, negata ad Januarium usque mensis discedendi facultate, frustra esse querelam. Nugatoriam aliam afferre causam, Persicum scilicet bellum, viros utique quos tanti belli terror non coereret ab inferendis calamitatibus. Levissimum esse quod querebantur, soli Eusebio litteras suas nuncupasse Julium; quando solus Eusebius sibi litteras misisset. Quod si solus ipse litteras suo nomine mittat, id ex Italiae episcoporum sententia factum, ut nullam hinc irarum ansam arripiant. Afferit causas admissi ad communionem Athanasii, postquam oblata ille crimina depolisset, et malum inimicorum aperuisset animum; reliquos item episcopos, postquam sese purgaverant, similiter admissos. Perstringit acerrime Gregorii invasionem, deploratque calamitates et mala Ecclesiae, Catholicis, presbyteris, monachis, imo et episcopis, Alexandriae et per Aegyptum eo tempore inflictas. Queritur exinde interclusos itinere fuisse episcopos et presbyteros qui voluissent ad synodum accedere. Aliquos in ipsorum coetu reperiri immanium scelerum reos, quibus, si crimina propulsandi facultas esset, accedendum erat, ut omnis adversa suspicio levaretur. Leniter postea hortatur, ut querelarum et dissidiorum finem faciant, et accedant quibus cordi fuerit pax Ecclesiarum; accepisse se paucos esse numero discordiae auctores. Mirari cum de inclyta Alexandrina sede ageretur, nihil sibi rescriptum; cum ea esset consuetudo, ut nihil nisi consilio Romano antistite in tantis rebus definiatur. Rogat demum epistolam claudens, ut secum animo reputent gestorum omnium reddendam aequissimo iudici Deo rationem.

6. *Mors Eusebii.* — Synodalem Julii epistolam Gabianus comes, uti diximus, detulit in Orientem, et quidem, ut narrat Socrates et Sozomenus (c), Eusebio interea antequam synodi gesta comperisset defuncto. Quis, ut mea quidem fert opinio, neutiquam refragatur Athanasius, dum ait, postquam haec scripsisset Julius, Eusebium et socios, τοὺς πρὸς Εὐσέβιον, coeptis instituisse, ac turbas de more dedisse. Id enim dum Gabianus comes tantum itineris perficeret, potuit Eusebius moliri, obisseque tamen ante comitis in Orientem adventum. Eusebii autem sodales eo defuncto coeptis naviter iustitere. Extremum igitur diem clausit Eusebius mense circiter Octobri vel Novembri anni 342.

7. *Seditio Constantinopolitana.* — Plebs Constantinopolitana Nicenae fidei studiosissima, defuncto Eusebio, Paulum revocat in sedem (d). Eodem

(a) Athan. *Apolog. contra Arian.*, n. 20.

(b) Athan. *ibid.*, n. 20, 21.

(c) Socrat. *lib. II*, cap. 12; Sozom. *lib. III*, cap. 7.

(d) Socrat. *ibid.*, cap. 13; Sozom. *ibid.*, cap. 7.

antem tempore assidui turbarum auctores Theog-nius Nicænus, Theodorus Heracleotes, alique ejusdem factionis homines, qui tum Constantinopoli versabantur, in alia coacti ecclesia, Macedonium, opitulante Arianorum caterva, in episcopum promovent. Hinc turbis et seditionibus urbs prope universa conflagravit. Ex Catholicis enim nemo erat quin ardere omnia mallet, quam videre in Pauli viri optimi sede jactantem se Macedonium sycophantam. In tanto partium odio et furore, congressis utrinque popularibus, non pauci cæsi ac vulnerati sunt. Re comperta imperator, cui tum sedes Antiochiæ, Hermogenem magistrum militum in Thraciam iter habentem, jubet eodem itinere Constantinopolitanas res componere, Paulumque episcopatu deturbare. Ille Constantinopolim cum pervenisset, conatus jussa complere, turbam populi concitavit: qui adversi militibus, instructi ad pugnam, irrumpunt in Hermogenem, ejusque incensa domo, virum pertractum, ac ultro citroque raptum interimunt. Gesta res est cons. Constantio tertium et Constante iterum, id est, anno 342. Quo perlato nuntio, Constantius quam maturissime Constantinopolim eques se confert, animo plebis ulciscendæ. At ubi cives collæcrymantes, ac veniam precales obviam sibi occurrere perspexit, pepercit quidem multitudini; sed media solitæ annonæ parte multavit, Paulumque jussit pelli civitate. Sed et Macedonio quoque graviter succensuit, tum quod auctor seditionis cædiumque fuisset, tum quod ejus non exspectato nutu in episcopum fuisset adlectus. Et tamen nec approbata nec abrogata ejus promotione Antiochiam remigravit.

8. Sed longe aliam temporis rationem inierunt viri nostro ævo eruditionis fama conspicui, qui haud leviter quoque nobiscum in rebus gestis dissentiunt. Nam primo octodecim mensium, quos Athanasium versatum Romæ narrat in epistola sua Julius papa, initium ducunt ab anno 339. 2° Legatorum Elpidii et Philoxeni profectum Antiochiam ante Gregorii invasionem, reclamante licet Athanasio, constituunt. 3° Januarium mensem anni 342, quo profectos Antiochia eosdem legatos ait Julius, in Junium anni 341 commutandum arbitrantur. Nam si omnium mss. et editorum lectio steterit, ut Januarium legatur, ruit omnia, et ad sententiam accedant nostram necesse est. Si Januarii quippe sit, est anni 342, non 341, ut ex inferius positis propalam est. 4° Romanam synodum et epistolam Julii in annum 341 consequenter referunt. Verum hæc omnia mirum quam pugnent cum Athanasii et Julii litteris.

9. Et sane priorem illam Athanasii Romam profectionem anno 339, moramque diuturnam, per totum scilicet annum 340, et partem sequentis, ut octodecim menses a Julio memorati conficiantur, nullam fuisse perspicuum est ex iis quæ superius pag. xciii de synodo Alexandrina diximus. Non erat quippe Romæ Athanasius cum Eusebiani Antio-

chiam profecti Pistum delegerunt, ac legatos misere Romam; quæ anno 339 gesta sunt. Non erat Romæ cum Alexandrina synodus celebrata est, neque cum ejus legati missi Romam cum Eusebianis congressi sunt, quæ ad annum 340 referri debere ibidem demonstravimus. Non erat Romæ Quadragesimæ tempore anno 341, cum Gregorius Alexandrinam invasit ecclesiam. Qua ergo ratione illos octodecim menses Romani otii in annum 341 desinere statuam?

10. Elpidium autem et Philoxenum, nonnisi post Gregorii invasionem et Athanasii Romam profectum, circa Maium mensem iter instituisse perspicue scribit Athanasius in *Historia ad monachos*, ubi post descriptam Gregorii invasionem sic habet n. 41: *Athanasius porro his nondum peractis, ad primum rei auditum Romam navigavit quod hæreticorum furorem probe perspectum haberet, quo etiam, prout statutum fuerat, synodus istic celebraretur. Julius autem presbyteros Elpidium et Philoxenum cum litteris misit. Et in Apologia contra Arianos, n. 20: Cum igitur Romam venissemus, Julius, ut par erat, litteras scripsit ad Eusebianos, misitque duos ex presbyteris suis, Elpidium et Philoxenum. Eusebiani vero ubi nostrum adventum audierunt, consternati, quod nullatenus æstimarent nos eo venturos, accedere renuerunt. Ex quibus conspicuum legatos tunc solum Roma profectos, cum Athanasius post Pascha anno 341, Arianis necem molientibus, se proripuit Romam. Cum autem mense circiter Maio ejusdem anni legati Julii profecti sint, palam certe est germanam esse lectionem, quæ nec sine querela dicitur a Julio, legatos ab Eusebianis ultra conductum ad celebrandam synodum tempus ad mensem usque Januarium Antiochiæ detentos fuisse: et perperam volunt Januarium hic positum esse pro Junio; tum quia omnes editi juxta atque manuscripti codices Januarium habent; tum quia perabsurdum esset queri legatos ultra conductum ad celebrandam synodum tempus ad mensem usque Junium anni 341 detentos fuisse: qui legati mense ut citius Maio ejusdem anni Roma Antiochiam profecti fuerint.*

11. Cum itaque mense Januario anni 342 remissi fuerint Elpidius et Philoxenus, in tanto itinere adversa hiemis tempestate conficiendo, aliquot mensium spatium decurrisset necesse est. Romam cum venissent, Julius litteras Eusebianorum non modico temporis spatio Patrum oculis subluxit, sperans aliquos Orientalium venturos. Ubi nihil spei residuum, eas litteras profert: expenduntur post hæc negotia Athanasium, Marcellum et reliquos spectantia. Soluta synodo, epistolam synodicam scribit Julius mense circiter Octobri vel Novembri. En tibi octodecim menses quos Romæ moratus Athanasius est, a Maio scilicet anni 341 ad Novembrem anni 342, quin vel minima sit verbis Athanasii vel Julii vis inferenda.

12. Unum est in quo fortasse quidpiam difficultatis hæreat, quod scilicet Athanasius in *Historia ad monachos* (n. 11), post enarrata flagitia quæ Gregorius, Alexandriam ingressus, in ecclesia Cyrini perpetravit, dicat se, iis nondum actis, ad primum rei auditum navigasse Romam. Ex quo perperam inferunt eum, antequam veniret Gregorius Alexandriam, confugisse Romam. Verum hæc difficultas ipsis juxta atque nobis est concoquenda. Non modo enim exploratum est Athanasium Alexandriæ fuisse quando irrupit Gregorius, verum etiam edidicisse, antequam profugeret, expilationem in Cyrino factam. Illud ipse testatur his verbis: « Populis me subdixi: noveram enim ex iis quæ in aliam ecclesiam intulerant malis, nihil non sceleris in hac quoque ecclesia admissuros. » Sed Athanasius per Athanasium explicandus, et ne minima quidem supererit difficultatis ratio. Nam hæc quæ disparata videntur loca perfacile conciliantur, si dicamus, cum milites ecclesiæ Cyrini vastitatem inferrent, nuntium hujusce rei ad Athanasium venisse, qui ad primum rei auditum, necdum confecta expilatione, fuga se proripuerit.

ANNO 343. — 1. *Photinus*. — In hoc circiter tempus confertur Photiniane hæreseos exortus, Photino scilicet Galata auctore: qui cum juvenis Marcello Ancyrano doctore litteris operam dedisset, Sirmii in Illyrico episcopus creatus est. Hic cum facundia multum polleteret, popularium gratiam et existimationem conciliat sibi. At ubi postea profligatus esse moribus deprehensus est, minusque sanam de Trinitate et de Incarnatione doctrinam spargere, versa rerum conditio est. Quid demum de Photino actum sit, pluribus infra.

2. Athanasius vero in tanta temporum iniquitate, post Romanam synodum, tribus ferme annis Romæ versatur: qui tantum otii nactus quid gesserit edideritve, altum ubique silentium. Unum ipso auctore Athanasio discimus, dum Romæ moraretur, ecclesiasticis conventibus frequentem adfuisse. Non desunt qui arbitrentur sanctum præsulem per Romanum otium synopsis Scripturæ, quæ inter ejus opera recensetur, edidisse. Sed, uti a nobis est alias ostensum, grandi hic liber *ὀψίας* suspicione laborat, et diversus plane est ab illis Scripturæ sacræ voluminibus ab Athanasio ad Constantem Augustum transmissis. Narrat item Julius papa litteras ipsum frequenter Alexandrinorum accepisse, quibus non parum exillius molestia levaretur.

ANNO 344. — *Ariani episcopi novam edunt fidei formulam*. — Anno circiter 344, tribus videlicet post compositam postremam, de qua superius, fidei formulam, annis, coacti Ariani episcopi novam edunt, prioribus prolixiorē (a): in qua quidem hæc Arianica sententia ἐξ οὐκ ὄντων, aliæque hujusmodi confutantur, verum nihil de *ὁὐσία* et *ὁμοούσιῳ* effertur. Dicitur Filius Patri quidem simi-

lis, sed factus, etsi non eodem quo aliæ res creatæ modo. Missi in Occidentem sunt qui deferrent, Eudoxius Germaniciæ, Martyrius quidam, Macedonius Mopsuestenus, et alii. Oblata illi formula, vacui et re infecta remittuntur, proflentibus Occidentalibus esse sibi Nicænā fidem satis, neque egere se aliis doctrinæ formulis.

ANNO 345. — *Synodus Mediolanensis*. — Mediolani agens Constans Augustus, synodum ea in urbe celebrari curat, cujus perpauca nota. Eo item proficiscuntur legati Orientalium Demophilus, Macedonius, Eudoxius et Martyrius (b), spe ducti confirmandæ suæ fidei formulæ. Qui cum rogarentur Arii doctrinam proscribere, iratis illi animis re negata discedunt. Et fuit illud in synodo Mediolanensi multorum præsulum consilium, ut pulsorum causa in synodo œcumenica ageretur. Hujusce rei apud Constantem Augustum auctores et consuasores erant, ut putatur, Julius papa, Maximinus Trevirensis et magnus Hosius, id ipsum rogantibus Athanasio et cæteris, qui malis Arianorum artibus patrio solo pulsati fuerant. Nec fugiebat Augustum repulsos Eusebianorum legatos Romæ fuisse, cum rogarent exsilibus ab Julio communionem negari: nec imprudens erat calamitatum Alexandrinæ ac cæteris ecclesiis per fraudes et scelera Arianorum illatarum. His ille inductus, pacis nimirum ecclesiasticæ percupidus, litteris fratrem compellat et rogat, ut ad hujusmodi negotia componenda, utriusque natu et arbitrio, synodus convocetur. Sub hæc Constans Athanasium accivit. Qui causam evocandi sui ignorans, ac stupens, sciscitatus quod negotium instaret, edidit quæ res tum ageretur. Ille Mediolanum profectus, comite Protasio urbis antistite, Constantem adit; a quo perhonorifice excipitur, et ipsius Angusti ore evocandi causam ediscit. Tum Athanasius res Arianorum insidiis actas deplorat, apostolicam fidem bello peti conqueritur, patris pium animum revocat in memoriam, qui quæ in magna synodo decreta fuissent, ad mortem usque vindicasset. Quibus monitis pium principem inflammavit ad sanam fidem vindicandam.

ANNO 346. — Synodi tamen Sardicensis convocatio ad annum 347 extracta fuit: quia tum Constantius, Persico urgente bello, haud ita cupide et mature res curabat ecclesiasticas. Ubi autem in proximo fuit, ut episcopi eam in urbem iter instituerent, evocat Constans Athanasium in Gallias, quo item Hosius concesserat: at una inde ambo, cum Galliæ præsulibus eodem proficiscentibus, Sardicam secundo, ut putatur, Istri flumine concederent.

ANNO 347. — 1. *Synodus Sardicensis*. — Itaque, coss. Rufino et Eusebio, Sardicam confluent ex Occidente episcopi prope centum. Ad usque trecentos scribunt Socrates et Sozomenus, decepti

(a) Athan. *De synodis*, n. 26; Socrat. lib. II, cap. 49; Sozom. l. III, cap. 11.

(b) Hilar. col. 1331.

quodam Athanasii loco, qui totidem ait synodo suffragium et nomen ascripsisse, annumerans scilicet praesentibus quotquot absentes subscribere. Qua item sententia narrat Theodoretus ducentos quinquaginta in antiquis exstare monumentis (a). Sed fide dignior Athanasius, qui centum septuaginta circiter cetera ex Occidente, tum ex Oriente eo convenisse memorat. Et si demas LXXIII Orientales, qui Sardica se proripientes Philippopolin concessere, circiter centum supererunt. Sed erit fortasse rei pluribus indagandæ locus. Cum autem Julio negotiis detento non esset eo commigrandi facultas, legatos ille misit qui vices implerent suas, Archidamum et Philoxenum presbyteros, quibus cum erat quidam Leo diaconus. Primas obtinebat in synodo magnus ille Hosius. Qui intererant ceteri, ex Hispaniis erant, Galliis, Italia, Campania, Calabria, Apulia, Africa, Sardinia, Pannoniis, Mysiis, Dacia, Norico, Siscia, Dardania, altera Dacia, Macedonia, Thessalia, Achaia, Epiro, Thracia, Rhodope, Palaestina, Arabia, Creta et Aegypto. Quinam ex qualibet regione adfuissent, non in promptu est recensere. Aderant item Athanasius, Marcellus, Asclepas, nec non alii episcopi Arianorum furore, dolo, insidiis patrio exturbati solo. Eminebat inter alios Lucius Adrianopolitanus, catenas circumferens quois non semel fuerat constrictus et oneratus: ventitabant et alii, plagis, fame, variis calamitatibus afflicti.

2. *Orientales reformidant iudicium Occidentali-um.* — Orientales vero, quorum principes erant Theodorus Heracleæ, Narcissus Neroniadis, Stephanus Antiocheus, qui non diu Flacillum defunctum exceperat, Acacius Cæsariensis, Menophantus Ephesinus, Ursacius Singidonis, Valens Mursi, alique numero 75, si tamen subscriptionibus Philippopolitanis sit fides, nimia conscientiae formidine tenebantur, ut accederent soli; sed secum patronos et viæ socios adducebant Musonianum comitem et Hesygium Castrensem. Nihil enim perinde reformidabant atque honesto et ecclesiastico iudicio conflictari, nec nisi magistratuum ope se rem bene gesturos sperabant. At ubi Sardicam advenere, rem contra ac rati erant se habere conspicati, ecclesiasticumque tribunal adesse, ubi non comes esset, non milites, non imperatoris formido, sed ex veritate causa penderetur, ingenti sunt terrore percussi. Praesto namque erant accusatores ex singulis Ecclesiis, urbibus, regionibus, argumentis et probationibus instructi. Inopportune ceciderat ipsis, quod duo venerabiles episcopi, Arius scilicet in Palaestina episcopus et Asterius Petrarum in Arabia, qui cum factiosorum caetera ex Oriente venerant, cum primum Sardicam advenissent, desciscerent ad Occidentales, ac vafritiem conspirationemque hominum ceteris renuntiarent, comme-

A morarent item eorum formidinem, quando conspexerant aliter causam agi atque illi existimarent.

3. *Fuga Orientalium.* — Illis illi animadversis (b), tametsi alacriter et prompte sese viæ commiserant, rati Athanasium pulsoque ceteros, metu sui, ne commigrare quidem Sardicam ausuros, ubi, versa rerum conditione, paratos, causæ fidentes conspexere, in palatio, quo domicilio utebantur, clausis foribus considunt. Tum perterriti deliberant quid facto opus, quæ via expediendi se in tam difficili conditione rerum: nihil praesidii adesse, omnia ad sui perniciem comparata; integros iudices, accusatores documentis instructos, rem prope desperatam. Demum eo appellant animum, quæ unica supererat tanti periculi declinandi via, ut B. fuga se subducerent. Synodus tamen ait (c); jam cum iter ingrederentur, eo consilio fuisse, ut quamprimum Sardicam venissent, sese statim aliquo obtentu proriperent. Ut autem causam digrediendi vel commentitium afferrent, se non posse aiunt cœtum adire episcoporum, nisi Athanasium, Marcellum ceterosque a se damnatos eiecerent. Quæ conditio periniqua erat; cum id, quod quæstio tunc esset, ut decretum ac definitum haberi contenderent. Tum Patres una cum Athanasio compellere homines ac provocare: par fuisse aut non iter ingredi, aut jam coram positis non subterfugere: id esse maximum argumentum eos maleficioium conscientia torqueri. Si possent quæ crimina Athanasio obtulerant, comprobare, accederent; sin, cum non possent, se nolle simularent, aperte sycophantas esse et damnatum iri. Quibus illi auditis stupefacti, usque eo quid inirent consilii non habebant, ut iteratam ad Mareotem legationem postularent, quo ipsis in locis quid vere gestum fuisset deprehenderetur. Explosa hominum petitione, alteram illi perridiculam afferunt remigrandi causam; sibi scilicet maturandum in Orientem, quia Constantius Augustus litteris renuntiabat, magnam se Persarum stragem edidisse, et victoria lætum evocare præsules. Ante profectum Hosius, quo illis omnem querendi causam levaret, homines in ecclesiam adventantes leniter et pacifice commonet: si quid criminis habeant Athanasio offerendum ne cunctentur enuntiare, æquum fore ea de re iudicium. His senex verbis alloquitur consceleratos, ac bis hortatur, si nollent in conspectu synodi, sibi saltem indicent quid esset querimoniarum. Si reum peragant Athanasium, damnandum pollicetur ab Occidentalibus; sin insons ille, ipsi sycophantas deprehendantur, et tamen nollint virum recipere, auctorem ipsi fore, ut in Hispanias secum proficiscatur. Conditionem, disparem licet et iniquam, accipiebat Athanasius. Verum illi, tanto nimirum conscientiae timore tenebantur, rem negant, et fugam faciunt. Iter ingressos synodus mittit compel-

(a) Athan. *Apol. contra Arian.* n. 36, 55; Sozom. lib. ii, cap. 20; Theodor. l. i, cap. 7.

(b) Athan. *Apol. contra Arian.*, n. 36.

(c) Hilar. *Fragm.* 2, n. 7.

latum, denuntiaturque damnandos fore ut sycophantas, nisi se sisterent. At illi cum laesos vexatosque a se viros coram conspicerent, ne converso quidem ad legatos vultu, properantius fugiebant.

4. *Exsules depulsi criminibus restituuntur.* — Cum igitur Orientales indecore ac turpiter se propripuissent, tum reliqui Patres exsulum et oppressorum causam agitant. Leguntur litteræ cleri et populi Alexandrini, litteræ quoque octoginta Ægyptiorum episcoporum, diversæ, ut putamus, ab illis de quibus ad annum 340 dictum est. Erant isihæc totidem innocentie testimonia, quibus purgabatur Athanasius ab allatis criminibus. Vertuntur ad hæc decantatæ illæ Meletianorum accusationes de enecto Arsenio et de calice fracto, quarum statim vanitas palam fuit. Arsenius quippe, quem obtruncatum jactitabant, inter vivos comparebat integer et incolumis. Acta autem Mareotica, a factiosis edita, inter se pugnabant, ut est superius enarratum. Marcellus item et Asclepas probe et naviter crimina propulsant, ac innoxii deprehenduntur. Præsto erant alii scelestorum accusatores: comparebant viri ab exilio reversi, aliorum item exsulum legati, familiaresque aliorum qui ferocitate Arianica cæsi fuerant: proferebat Lucius catenas, quibus constrictus onustusque fuerat. Vulnera alii ostentabant: fame et inedia se afflictos nonnulli testificabantur. Oratores a diversis missi Ecclesiis denuntiabant, milites armatos immissos in ecclesias, turbasque clavis instructas, litteras in perniciem episcoporum confectas. Lectæ sunt litteræ a Theognio jam defuncto ad Augustos missæ, dolose confectæ, quibus Imperatores inflammaret in Athanasium; quas vere a Theognio datas fassi sunt ejus diaconi. His adjectæ virginum denudationes, ecclesiarum incendia, carceres, quæ mala in gratiam Arianorum infecta fuerant.

5. *Ariani episcopi damnantur.* — His perspectis ac probe commonstratis, Patres Athanasium, Marcellum, Asclepam, aliosque pulsos episcopos declarant innocentes, restituant in sedes, in ecclesias remittunt, missisque litteris jubent a Christiana plebe recipi. In consceleratos autem severe, graviter et prisce actum. Eos namque, qui luporum instar sedes pulsorum invaserant, Gregorium scilicet Alexandrinum, Basilium Ancyranum, Quintianum Gazensem, ne nominandos quidem episcopos definiunt neque cum ipsis ullam habendam societatem. Theodorum autem Heracleæ, Narcissum Neroniadis, Acacium Cæsareæ Palestinæ, Stephanum Antiochiæ, Ursacium Singidonis, Valentem Mursi, Menophantum Ephesi, Georgium Laodiceæ, damnant et abdicant.

6. *Epistolæ synodica.* — His peractis, quæ gesta in synodo fuissent litteris ubique significantur (a). Quarum exstant etiam nunc quatuor, cæteris inju-

(a) Athan. *Hist. Arian. ad monachos*, n. 19, 20, 21.

(b) Hilari. col. 4293.

ria temporum amissis. Prima nempe ad clerum et populum Alexandrinum, ubi ordine recensentur res in synodo gestæ; aiuntque Patres se rogasse Augustos ut finis tandem esset vexandi episcopos, arcerenturque iudices a causis clericorum: horiantur ut redeuntem Athanasium, patrem et episcopum suum, honorifice et cum gaudio recipiant: monent Gregorium ἐν φερετρῶντων a synodo damnatum et abdicatum esse: edicunt ut nulla cum eo ineatur communionis societas. Admissos indicant ut insonites, Aphthonium, Athanasium Capitonis, Paulum et Plutionem presbyteros pulsos ab Eusebianis. His similia scribunt ad episcopos Ægyptios (b): pluribus autem omnia in encyclicæ epistola. Ad Julium papam scribentes, li-dem ferme recensitis, adjiciunt Patres se ita credere, ut semper ante credidissent. Probant acceptumque habent Julii consilium, qui non sine causa Sardicam una cum aliis non concesserit: congruentissimum videri sibi si ad caput, id est, Petri apostoli sedem, de singulis quibusque provinciis Domini referant sacerdotes, Nar-rant breviter quæ gesta Sardicæ sint. Tria fuisse pertractanda, de fide scilicet, de vexatis et pulsatis episcopis, de sceleratis tantarum auctoribus calamitatum. Exagitant deinde impios et imperitos adolescentes, sic vocant Ursacium et Valentem, quod nunquam finem facerent adulterinam spargendi doctirinam. Valentem maxime carpunt, quod, relicta ecclesia sua, alienam, nimirum Aquileiensem, invadere tentasset; quo factum ut commota civitate unus ex fratribus, Viator nomine, obrutus et oppressus fuisset. Hisce epistolis nomen ascripsere Patres Sardiceases, atque exinde multi qui non adfuerant dedere suffragium, quos ad cclxxxiv recenset Athanasius.

7. *Nihil de fide Sardicæ actum.* — De fide quoque actum Sardicæ fuit; nec deerant qui novam fidei formulam in medium afferrent admittendam a synodo, atque promulgandam, quasi videlicet aliquid in Nicæna desideraretur. Quod indigne tulere Patres, decreveruntque nullam ulterius edi debere fidei formulam, eo quod esset Nicæna satis; ut ne turbulentis hominibus novas scribendi formulas hinc occasio foret. Oblatum autem hujusmodi rescriptum idipsum putatur esse, quod Theodoretus τῇ ἐγκυκλίῳ epistolæ concilii Sardicensis attexit. Hæc Patrum Sardicensium acta, hæc gesta fuerunt. Ad hæc vero, quæ disciplinam spectabant ecclesiasticam, viginti canonibus constituta sunt.

8. *Synodus oratores ad Constantium mittit.* — Oratores postea synodus mittit ad Constantium, Vincentium nempe Capuanum episcopum et Euphratam Coloniensem, qui cum Augusto de gestis synodi, deque exsulum causa agerent (c). Quibus etiam commendatitias ad fratrem litteras dedit Constantius Augustus, interminatus fratri bellum, nisi pulsus pre-sulibus in ecclesias suas revertendi copiam faceret.

(c) Soerat. lib. II, cap. 23; Sozom. lib. III, cap. 20.

Constantio nimirum auctor est ut episcopis facilem præbeat aurem, Stephani Antiocheni et assecrarum scelera perpendat, Athanasium, deprehensa adversariorum sycophantia et malignitate, gregi suo restitui jubeat : si neget postulata, sese, admotis copiis, profligatisque scelerum auctoribus, hominem Alexandriam deducturum. Soluta porro synodo, Naissum Athanasius in superiorem Daciam se confert, ubi commoratus est donec evocaretur a Constante.

9. *Orientalium facinora.* — Inter hæc Orientales profugi in Thraciam, quæ ad Constantii imperium pertinebat, sese recipiunt (a). Quia autem permulti in Thracia erant episcopi, qui a seditiosorum frequentia et communione abhorrent, delatos illi ad Constantium, qui Arianis omnia indulgebat, curarunt malis et calamitatibus affici, et nonnullos etiam capitali sententia damnari. Quæ quidem maxima pars post synodum Philippopolitanam contigerunt. Fuga tamen Olympii Aenorum, et Theoduli Trajanopolitani, prius quam scriberentur a synodo litteræ accidisse videtur. Hi capitis damnati fuga saluti prospiciunt; ac dum se carnificibus proriperet Theodulus, extremum clausit diem, nondum soluta synodo Sardicensi. Quæ ratio unica est ut duo Athanasii loca hæcenus in controversiam vocata (b), ac quorum conciliatio prope desperata, apprimè convenient; ille scilicet epistolæ Sardicensis synodi locus, quo dicitur Theodulus esse defunctus, alterque in *Historia Arianorum ad monachos*, quo narratur Theodulum post Arianorum fugam pulsum et profligatum, quod cavesis intelligas post solutam synodum Sardicensem contigisse.

10. *Synodus Philippopolitana.* — Facinorosi autem homines Philippopoli consistunt (c), ausuque temerario damnant episcopos, Julium Romanum, Hosium, Protophemem, Gaudentium, Maximinum, Athanasium, Marcellum, Asclepam et Paulum; epistolamque scribunt ἐγκύκλιον, quam nominis et commendationis causa Sardicæ datam ementiuntur, quo faciliorem ipsi apud omnes aditum munirent. Et sane res evenit ut peroptabant illi. Nam hæc epistola ad usque tempus Augustini pro vera Sardicensis synodi epistola a multis habita est. Ordiantur autem ab ementito quod præferunt pacis concordiaque servandæ studio. Marcellum exinde ut facinorosum exagitant, admissum ad communionem querunt. Athanasium sacrilegum, profanum, multis implicatum sceleribus denuntiant. Redintegrant pristinas adversus eum criminationes de calice fræcio, de diruto altari, de sede sacerdotali eversa, ecclesiæque solo æquata, de presbytero Ischya tradito custodiæ militari. Addebant ne ipsis quidem sacratissimis Paschæ diebus abstinuisse a scelere, sed nonnullos injuriis, verberibus, imo etiam morte multasse; jussum Cæsaream ad synodum se conferre renuisse, ideoque post annum alterum Tyri

A damnatum abdicatumque fuisse et ab imperatore ablegatum in exilium; in reditu pristinis graviora edidisse facinora, damnatos episcopos in priorem restituisse gradum, indignos aliquos, imo ethnicos, promovisse; adlecto in episcopum Alexandrinum Gregorio, Athanasium concitata et abducta gentilium manu templum incendisse, altare comminuisse, et clam aufugisse. In Paulum exinde atque in Marcellum et Asclepam acerrime invehuntur, et nefaria de more comminiscuntur. Moxque Athanasium denovo maledictis et calumniis onerant, fallacis scilicet, precibus, dolis, multos episcoporum ad suas pellexisse partes, et fraude impetrasse ut a Julio amitteretur. Querunt Occidentales defensorum, non judicium animo accessisse, et novis studere legibus, ut scilicet Orientales episcopi iudicio subessent Occidentalium. Qui jam inita pace mutuam concordiam foverent, acerbis olim inimicitias confictos esse, ab Athanasio scilicet damnatum fuisse Asclepam, Paulum Athanasii abdicacioni interfuisse, suffragium damnationi dedisse. Multis additis in ceteros adversæ partis episcopos, in Julium nempe, Hosium et Protophemem, et conficta immani scelerum multitudine, quibus discordiæ invidiam in Occidentales derivarent, vetant demum ne quis cum Hosio, Protopheme, Athanasio, Marcello, Asclepa, Paulo, Julio, Gaudentio et aliis quos damnant anathemate ipsi, atque abdicant, communionis societate jungatur. His editis, sycophantæ fidei formulam ascribunt, et LXXIII episcoporum nomina ac suffragia, sive vera, sive forte conficta, ad calcem adjiciunt.

11. *Decem laici capite truncati, alii vexati.* — Neque hic constitit scelus. Eos enim, qui se perfidiæ et timiditatis fugæque nomine aversarentur, nullis non insectantur malis. Adrianopolitanos, qui ab eorum communione abhorrebant, deferunt ad Constantium; ipsisque hortatoribus, ex Fabrica Adrianopolitana, ut vocabant, decem laici sunt capite truncati: ministro hujus rei usi sunt famoso illo Philagrio, tum iis in locis comite. Horum tumulos propter urbem sitos conspexit illæ transeundo Athanasius. Duos presbyteros, diaconosque tres, quos sibi insensos deprehenderant, curant in Armeniam ablegari. Arium autem et Asterium episcopos, quos a cœtu eorum descivisse supra memoravimus, non modo extorres in superiorem Libyam amandant, sed etiam ulciscendæ defectionis causa contumeliis et probris onerant. In Lucium autem Adrianopolis antistitem, qui grandi loquendi fiducia lucifugas insectabatur, acerbior sævitum est. Curant enim ferreis catenis ut ante collo et manibus constringi, atque ferro oneratum deportari in exilium; ubi paucis post annis sanctus præsul, tot calamitatibus perfunctus, diem obiit extremum. Diodorum item episcopum patrium vertere solum coegerunt. Quid sit de Theodulo et Olympio actum, jam enarravimus, quia rem ante clausam Sardicensem synodum con-

(a) Athan. Hist. Arian. ad monachos, n. 18, 19.

(b) Athan. Apol. contra Arian., n. 48.

(c) Hilar. col. 1307.

latum, denuntiaturque damnandos fore ut syco-
phantas, nisi se sisterent. At illi cum laesos ve-
xatosque a se viros coram conspicerent, ne con-
verso quidem ad legatos vultu, properantius fugie-
bant.

4. *Exsules depulsi criminibus restituntur.* — Cum igitur Orientales indecore ac turpiter se pro-
ripissent, tum reliqui Patres exsulum et oppres-
sorum causam agitant. Leguntur litteræ cleri et po-
puli Alexandrini, litteræ quoque octoginta Ægypti-
orum episcoporum, diversæ, ut putamus, ab illis
de quibus ad annum 340 dictum est. Erant isthæc
totidem innocentie testimonia, quibus purgabatur
Athanasius ab allatis criminibus. Vertuntur ad hæc
decanatæ illæ Meletianorum accusationes de enecto
Arsenio et de calice fracto, quarum statim vanitas
palam fuit. Arsenius quippe, quem obtruncatum
jactitabant, inter vivos comparebat integer et incol-
umis. Acta autem Mareotica, a factiosis edita, in-
ter se pugnant, ut est superius enarratum. Mar-
cellus item et Asclepas probe et naviter crimina
propulsant, ac innoxii deprehenduntur. Præsto
erant alii scelestorum accusatores: comparebant
viri ab exilio reversi, aliorum item exsulum legati,
familiaresque aliorum qui ferocitate Arianica cæsi
fuerant: proferebat Lucius catenas, quibus constrictus
onustusque fuerat. Vulnera alii ostentabant:
fame et inedia se afflictos nonnulli testificabantur.
Oratores a diversis missi Ecclesiis denuntiabant,
milites armatos immissos in ecclesias, turbasque
clavis instructas, litteras in perniciem episcoporum
confictas. Lectæ sunt litteræ a Theognio jam de-
functo ad Augustos missæ, dolose confictæ, quibus
imperatores inflammaret in Athanasium; quas
vere a Theognio datas fassi sunt ejus diaconi. His
adjectæ virginum denudationes, ecclesiarum incen-
dia, carceres, quæ mala in gratiam Arianorum in-
dicta fuerant.

5. *Ariani episcopi damnantur.* — His perspectis
ac probe commonstratis, Patres Athanasium, Mar-
cellum, Asclepam, aliosque pulsos episcopos decla-
rant innocentes, restitunt in sedes, in ecclesias
remittunt, missisque litteris jubent a Christiana
plebe recipi. In consecratos autem severe, gravi-
ter et prisce actum. Eos namque, qui luporum in-
star sedes pulsorum invaserant, Gregorium scilicet
Alexandrinum, Basilium Ancyranum, Quintianum
Gazensem, ne nominandos quidem episcopos defi-
niant neque cum ipsis ullam habendam societatem.
Theodorum autem Heracleæ, Narcissum Neroniadis,
Acacium Cæsareæ Palæstinæ, Stephanum Antio-
chiæ, Ursacium Singidonis, Valentem Mursi, Meno-
phantum Ephesi, Georgium Laodiceæ, damnant et
abdicant.

6. *Epistolæ synodica.* — His peractis, quæ gesta
in synodo fuissent litteris ubique significantur (a).
Quarum exstant etiam nunc quatuor, cæteris inju-

(a) Athan. *Hist. Arian. ad monarchos*, n. 19, 20, 21.
(b) Hilar. col. 1293.

ria temporum amissis. Prima nempe ad clerum et
populum Alexandrinum, ubi ordine recensentur res
in synodo gestæ; aiuntque Patres se rogasse Au-
gustos ut finis tandem esset vexandi episcopos, ar-
cerenturque iudices a cansis clericorum: hortantur
ut redeuntem Athanasium, patrem et episcopum
suum, honorifice et cum gaudio recipiant: monent
Gregorium ἐν ψευδελόχοισιν a synodo damnatum
et abdicatum esse: edicunt ut nulla cum eo ineatur
communio societatis. Admissos indicant ut inson-
tes, Aphthonium, Athanasium Capitonis, Paulum
et Plutionem presbyteros pulsos ab Eusebianis.
His similia scribunt ad episcopos Ægyptios (b):
pluribus autem omnia in encyclicæ epistola. Ad Ju-
lium papam scribentes, iidem ferme recensitis,
adjiciunt Patres se ita credere, ut semper ante cre-
didissent. Probant acceptumque habent Julii con-
siliium, qui non sine causa Sardicam una cum aliis
non concesserit: congruentissimum videri sibi si ad
caput, id est, Petri apostoli sedem, de singulis qui-
busque provinciis Domini referant sacerdotes, Nar-
rant breviter quæ gesta Sardicæ sint. Tria fuisse
pertractanda, de fide scilicet, de vexatis et pulsis
episcopis, de sceleratis tantarum auctoribus calami-
tatum. Exagitant deinde impios et imperitos ado-
lescentes, sic vocant Ursacium et Valentem, quod
nunquam finem facerent adulterinam spargendi do-
ctrinam. Valentem maxime carpunt, quod, relicta
ecclesia sua, alienam, nimirum Aquileiensem, inva-
dere tentasset; quo factum ut commota civitate
unus ex fratribus, Viator nomine, obrutus et op-
pressus fuisset. Hisce epistolis nomen ascribere
Patres Sardicensis, atque exinde multi qui non
adfuissent dedere suffragium, quos ad cclxxxv re-
censet Athanasius.

7. *Nihil de fide Sardicæ actum.* — De fide quoque
actum Sardicæ fuit; nec deerant qui novam fidei
formulam in medium afferrent admittendam a sy-
nodo, atque promulgandam, quasi videlicet aliquid
in Nicæna desideraretur. Quod indigne tulere Pa-
tres, decreveruntque nullam ulterius edi debere
fidei formulam, eo quod esset Nicæna satis; ut ne
turbulentis hominibus novas scribendi formulas
hinc occasio foret. Oblatum autem hujusmodi re-
scriptum, idipsum putatur esse, quod Theodoretus
τῇ ἐγκυκλίῳ epistolæ concilii Sardicensis attexit.
Hæc Patrum Sardicensium acta, hæc gesta fuere.
Ad hæc vero, quæ disciplinam spectabant ecclesia-
sticam, viginti canonibus constituta sunt.

8. *Synodus oratores ad Constantium mittit.* —
Oratores postea synodus mittit ad Constantium,
Vincentium nempe Capuanum episcopum et Euphra-
tam Coloniensem, qui cum Augusto de gestis synodi,
deque exsulum causa agerent (c). Quibus etiam com-
mendatitias ad fratrem litteras dedit Constantinus Au-
gustus, interminatus fratri bellum, nisi pulsus præ-
sulibus in ecclesias suas revertendi copiam faceret.

(c) Soerat. lib. II, cap. 23; Sozom. lib. III,
cap. 20.

Constantio nimirum auctor est ut episcopis facilem præbeat aurem, Stephani Antiocheni et assecularum scelera perpendat, Athanasium, deprehensa adversariorum sycophantia et malignitate, gregi suo restitui jubeat : si neget postulata, sese, admotis copiis, profligatisque scelerum auctoribus, hominem Alexandriam deducturum. Soluta porro synodo, Naissum Athanasius in superiorem Daciam se confert, ubi commoratus est donec evocaretur a Constante.

9. *Orientalium facinora.* — Inter hæc Orientales profugi in Thraciam, quæ ad Constantii imperium pertinebat, sese recipiunt (a). Quia autem permulti in Thracia erant episcopi, qui a seditiosorum frequentia et communione abhorrent, delatos illi ad Constantium, qui Arianis omnia indulgebat, curarunt malis et calamitatibus affici, et nonnullos etiam capitali sententia damnari. Quæ quidem maxima pars post synodum Philippopolitanam contigerunt. Fuga tamen Olympii Ænorum, et Theoduli Trajanopolitani, prius quam scriberentur a synodo litteræ accidisse videtur. Hi capitis damnati fuga saluti prospiciunt; ac dum se carnificibus proriperet Theodulus, extremum clausit diem, nondum soluta synodo Sardicensi. Quæ ratio unica est ut duo Athanasii loca hætenus in controversiam vocata (b), ac quorum conciliatio prope desperata, apprime convenient; ille scilicet epistolæ Sardicensis synodi locus, quo dicitur Theodulus esse defunctus, alterque in *Historia Arianorum ad monachos*, quo narratur Theodulum post Arianorum fugam pulsam et profligatum, quod cavesis intelligas post solutam synodum Sardicensem contigisse.

10. *Synodus Philippopolitana.* — Facinorosi autem homines Philippopoli consistunt (c), ausuque temerario damnant episcopos, Julium Romanum, Hosium, Prologem, Gaudentium, Maximinum, Athanasium, Marcellum, Asclepam et Paulum; epistolamque scribunt ἐγκύκλιον, quam nominis et commendationis causa Sardicæ datam ementiuntur, quo faciliorem ipsi apud omnes aditum munirent. Et sane res evenit ut peroptabant illi. Nam hæc epistola ad usque tempus Augustini pro vera Sardicensis synodi epistola a multis habita est. Ordiantur autem ab ementito quod præferunt pacis concordiaque servandæ studio. Marcellum exinde ut facinorosum exagitant, admissum ad communionem queruntur. Athanasium sacrilegum, profanum, multis implicatum sceleribus denuntiant. Redintegrant pristinas adversus eum criminationes de calice fracto, de diruto altari, de sede sacerdotali eversa, ecclesiae solo æquata, de presbytero Ischyra tradito custodiae militari. Addebant ne ipsis quidem sacratissimis Paschæ diebus abstinuisse a scelere, sed nonnullos injuriis, verberibus, imo etiam morte multasse; jussum Cæsaream ad synodum se conferre renuisse, ideoque post annum alterum Tyri

A damnatum abdicatumque fuisse et ab imperatore ablegatum in exilium; in reditu pristinis graviora elidisse facinora, damnatos episcopos in priorem restituisse gradum, indignos aliquos, imo ethnicos, promovisse; adlecto in episcopum Alexandrinum Gregorio, Athanasium concitata et abducta gentiliū manu templum incendisse, altare comminuisse, et clam aufugisse. In Paulum exipde atque in Marcellum et Asclepam acerrime invectuntur, et nefaria de more comminiscuntur. Moxque Athanasium denovo maledictis et calumniis onerant, fallacis scilicet, precibus, dolis, multos episcoporum ad suas pellexisse partes, et fraude impetrasse ut a Julio admitteretur. Queruntur Occidentales defensorum, non B iudicium animo accessisse, et novis studere legibus, ut scilicet Orientales episcopi iudicio subessent Occidentalium. Qui jam inita pace mutuam concordiam foverent, acrisque olim inimicitias conflictatos esse, ab Athanasio scilicet damnatum fuisse Asclepam, Paulum Athanasii abdicationi interfuisse, suffragium damnationi dedisse. Multis additis in ceteros adversæ partis episcopos, in Julium nempe, Hosium et Prologem, et confecta immani scelerum multitudine, quibus discordiæ invidiam in Occidentales derivarent, vetant demum ne quis cum Hosio, Prologene, Athanasio, Marcello, Asclepa, Paulo, Julio, Gaudentio et aliis quos damnant anathemate ipsi, atque abdicant, communionis societate jungatur. His editis, sycophantæ fidei formulam ascribunt, et LXXIII episcoporum nomina ac suffragia, sive vera, sive forte conficta, ad calcem adjiciunt.

11. *Decem laici capite truncati; alii vexati.* — Neque hic constitit scelus. Eos enim, qui se perfidiæ et timiditatis fugæque nomine aversarentur, nullis non insectantur malis. Adrianopolitanos, qui ab eorum communione abhorrebant, deferunt ad Constantium; ipsisque hortatoribus, ex Fabrica Adrianopolitana, ut vocabant, decem laici sunt capite truncati : ministro hujus rei usi sunt famoso illo Philagrio, tum iis in locis comite. Horum tumulos propter urbem sitos conspexit illæ transeundo Athanasius. Duos presbyteros, diaconosque tres, quos sibi infensos deprehenderant, curant in Armeniam ablegari. Arium autem et Asterium episcopos, quos a cœtu eorum descivisse supra memoravimus, non modo extorres in superiorem Libyam amandant, sed etiam ulciscendæ defectionis causa contumeliis et probris onerant. In Lucium autem Adrianopolis antistitem, qui grandi loquendi fiducia lucifugas insectabatur, acris sævitum est. Curant enim ferreis catenis ut ante collo et manibus constringi, atque ferro oneratum deportari in exilium; ubi paucis post annis sanctus præsul, tot calamitatibus perfunctus, diem obiit extremum. Diodorum item episcopum patrium vertere solum coegerunt. Quid sit de Theodulo et Olympio actum, jam enarravimus, quia rem ante clausum Sardicensem synodum con-

(a) Athan. *Hist. Arian. ad monachos*, n. 18, 19.

(b) Athan. *Apol. contra Arian.*, n. 45.

(c) Hilar. col. 1307.

itigisse arbitramur; et fortasse nonnulla ex his, quæ proxime recensuimus, ante finem synodi Sardicensis obvenire. Non ordine quippe res enarrat Athanasius.

12. *Alexandrinis et Egyptiis illata mala.* — Eorundem opera et gratia ad Alexandrinis usque et Egyptios calamitas et vexatio pervasit. Litteris namque jussu, ut portus aditusque urbium custodiis intercludantur, ne quibus id concessum ab synodo Sardicensi fuerat, ad ecclesias remigrarent suas; præscribiturque iudicibus, ut sive Athanasius, sive alius quispiam exsul episcopus aut presbyter, vel in urbem, vel in fines ejus ingressus deprehendatur, liceat isthic repertos capite truncare. Accepta autem illi publici curriculi facultate, si quos, ulro citroque cursando, offenderent qui fugam sibi exprobrarent, Arianamque aversarentur hæresim, hos flagris, vinculis, exsilio multabant. Tantusque terror carnificum erat, ut mulii ad simulandum metu compulsi sint, multi contra in solitudinem se propere mallerent, quam cum hujusmodi viris communicare.

13. *Mediolanensis synodus. Photinus damnatur.* — Eodem anno celebratur Mediolani synodus adversus Photinum episcopum Sirmiensem. Qui quotve fuerint præsules ibi coacti, pariter ignoratur. Unum constat, Photinum damnatum abdicatumque fuisse. Verum Sirmiensis populi amor et benevolentia præsidio ipsi fuit, ne sede pelleretur. Sunt qui arbitrentur, ea in synodo Ursacium et Valentem tibellum pœnitentiæ dedisse. Sed, ut probe adverterunt fratres nostri in postrema Hilarii operum editione, non adeo desperatæ res eorum tum fuisse videntur, ut homines protervi ac propositi retinentissimi eo inopia consilii devenirent: quanquam fortasse existimari queat, non pari tum conditione fuisse Valentem et Ursacium, ac cæteros Arianos, utpote qui in Constantis, catholicæ parti deditissimi, imperio versarentur.

Anno 348. — 1. *Stephani Antiocheni factum in legatos.* — Insequente anno contigisse putatur Stephani Antiocheni Arianorum antesignani conspiratio in Sardicensis synodi oratores (a), quam Athanasio ac Theodoro his pene verbis acceptam referimus. Antiochiam cum pervenissent legati Sardicensis, litteras Constantis fratri Constantio offerunt, cui tum temporis sedes Antiochiæ; polliceturque ille nihil non fratris nutu et arbitrio facturum. At cum rem perindigne ferrent veritatis hostes, in episcopos qui juxta clivum divertenterant, magistro militum non eodem loco diversante, execrandum opus aggreduuntur. Princeps autem conspirationis fuit urbis aulistes, qui alio incredibili scelere priora scelera cumulavit.

2. *Stephanus abdicatur, cui subrogatur Leontius.* — Stephano igitur præsuli Antiocheno varii audaciæ suæ administri erant, quorum ille opera veræ fidei

A sectatores poppimeret. Horum facile princeps erat quidam projectæ temeritatis adolescens, multis flagitiis nobilitatus; qui non solum homines ex foro abducere, ac contumeliis verberibusque excipere solet, verum etiam domos invadens, probos viros matronasque honestissimas deturbaret læcessendi causa. Quia vero non manibus tantum, sed et calcibus obvios impeteret, Onager auncupabatur. Is heri jussu ipsis sanctissimi Paschalis diebus metreticem adiens, peregrinos advenisse ait qui ejus cupidine flagrarent, noctemque cum ipsa agere percuperent. Assumptos deinde quindecim socios locat in insidiis; datoque conveniendi signo, properat ad fores diversorii. Tum scorto auctor fuit, ut sese in id conclave immitteret. Contigit porro ut in exteriori cubiculo somnum caperet Euphratas Colonix Agrippinæ episcopus, Vincentius autem Capuanus in interiore. Ingressa alacriter muliercula, quod se a juvene advocari putaret, deinde senem hominem dormientem, episcopi forma, ignarumque facti conspicata, se delusam æstimavit, rata non hominem id ætatis scortum arcessere. Sensit Euphratas in cubiculo gradientem; experfactusque, quis esset percontatur. Illa edito clamore vim inferri sibi conqueritur. Conturbatus Euphratas, dæmonem suspicatur muliebri forma adventantem, Dominique Christi implorat auxilium: Onager vero rogat scortum ut taceat, atque episcopum criminetur; statimque se cum agmine in conclave intravit, vociferans homines iniquos adventasse, qui se sperarent iniquitatis fore iudices. Tum ingenti oborto clamore, servi omnes currere, quid esset sciscitari, maturare ad fores diversorii occludendas. Onager fugam facit, relictis intro septem sociis, qui una cum scorto deprehensi in custodiam traditi sunt. Primo diluculo, cum Sallianum magistrum militum excitassent a somno, simul ad palatium properant: ac de Stephano conquesti, ad quem suspicio maleficii pertinebat, non iudicio opus esse contendebant, vel perquisitione. Magister vero militum rogabat, ut juberet imperator, non ecclesiastico, sed forensi iudicio rem inquiri: clericos Euphratæ et Vincentii se quæstionis habendæ causa traditurum, dum pari modo traderentur Stephani clerici. Contra Stephanus, quem conscientia sceleris exagitabat, non licere alebat clericos tormentis subijci, vetitum scilicet id esse ecclesiastica regula. Interrogata primum mulier fuit, quis accivisset: adolescentem illa indicavit, qui comitante juvenum turba se deductum intromisisset in cubiculum. Commemoravit item interrogationem, metum et precationem episcopi, impetumque petulantis catervæ. His cognitis iudices natu minimum adduci jubent; qui non expectata verberum quæstione, compositi facinoris scenam detexit, et rei auctorem Onagram esse fassus est. Accitus Onager id se jussu Stephani admisisse testificatur. Quis pudor, quæ

(a) Athan. *Hist. Arian. ad monachos*, n. 19; Theodoret. l. II, cap. 8 et 9.

infamia hinc consecuta! Antiochenum episcopum A tantum in Oriente nominis, tantum in Ecclesia dignitatis turpissimæ rei artificem deprehensum! In sceleris igitur poenam abdicatur Stephanus, Ariani autem, tali amisso patrono, operam dederunt ut alius suæ factionis in ejus locum cooptaretur, Leontius scilicet castratus. Is cum Eustolium quamdam adamaret, quæ virgo audiebat, licet Leontii consuetudine a virginum conditione et integritate lapsa, ea de re accusatus, quo facultas sibi foret cum illa habitandi, sese castraverat; atque adeo, si ex ecclesiasticæ regulæ præscripto cum illo actum esset, nunquam fuerat in episcopum promovendus. At enim Arianismi studium aditum facinoroso homini præbuit ad sedem Antiochenam. Ab episcopis itaque Arianis promotus ille fuit, atque deinceps Arianas res pro virili auxit; ementitæque mansuetudinis specie, Catholicos, præsertimque Athanasium, quos licuit, dire vexavit; vel hinc omnibus deinde sæculis pro nefario et execrando habendus, quod Aetium τὸν ἄθρον in amicis habuerit, et diaconum ordinavit. Nimirum καὶ οὗτος ἐγγράφηται.

3. *Constantius revocat exules.* — Imperator autem Constantius rem in Euphratam gestam secum reputans, et crimine ab uno id genus esse alia Arianorum in cæteros episcopos molimina suspicatus (a), de solita in probos catholicosque homines sævitie paulum remisit. Quamobrem quos Alexandria in Armeniam relegarat presbyteros, diaconosque, liberos quamprimum dimitti jubet; publicæque litteras mittit Alexandriam, ac vetat ullam ulterius clero et populo Alexandrino infligi calamitatem. Aliisque pariter exsulis liberum ad suas sedes et ecclesias reditum concessit. Tum Athanasio fuit Alexandriam commigrandi facultas. Nec mirum tamen, si perspecta adversariorum fraude, Constantiique levitate, insidias cavens, non continuo sese viæ commiserit.

ANNO 349. — 1. *Gregorius ab Alexandrinis obtruncatur.* — Secundum hæc, elapsis nempe decem post Stephani abdicationem mensibus, Alexandrini nefariis Gregorii τοῦ ψευδοπρωτοπρεσβυτέρου sceleribus commoti, mitioribusque postremo datis Constantii iussis animo audaciores (b), ut mos est multitudinis, afflictis rebus frangi, secundis ultra modum efferrî, impetu facto, scelestum præsulem trucidant. Quæ causa, quævis ratio cædis, omnium pariter scriptorum silentio premitur. Verum fortasse, quia superstitie Gregorio plebs Alexandrina optatissimo sibi Athanasio præcisam esse remigrandi spei intelligeret, in id facinoris prorupit. Ejus obitu levatum Athanasio fuit omne reditus impedimentum.

(a) Athan. *Hist. Arian. ad monachos*, n. 21, 22.

(b) Theodoret. lib. II, cap. 42.

(c) Athan. *Apol. ad Constant.*, n. 3.

(d) Lodi *rechio*.

2. *Athanasius Constantem convenit.* — Inter hæc ipse Athanasius, qui soluta Sardicensi synodo Naissum concesserat, litteris a Constante Augusto acceptis (c), inde profectus Aquileiam est, ubi imperatorem comite Fortunatiano illius urbis episcopo est allocutus. Memoratque idem Athanasius nequaquam se Constantem solum remotisque arbitris convenisse, sed comite semper episcopo urbis in qua degeret imperator. Nimirum Patavii cum Crispino ipsum adiit, Veronæ cum Lucillo, in Laude Pompela (d) cum Dionysio, aliis in locis cum Vincentio Capuano, Maximino Trevirensi, Protasio Mediolanensi, Eugenio item magistro. Quod divino consilio præcautum fuisse videatur: nam postmodum Ariani, quod Athanasius Constantem frequens B adiisset, inde criminandi eum ansam arripuerunt; quod scilicet simultatis inter fratres movendam causa cum Constante frequens colloquia misceret. Cui propulsandæ calumniæ commodum opportunumque fuit, quod nunquam solum Constantem solus convenisset.

3. *Constantius Athanasium hortatur ad reditum.*

— Aquileiæ cum degeret, ecclesiasticæque conventibus operam daret, in templo quod tum excitabatur, necdum tamen absoluto, collectam haberi conspexit, cui etiam aderat Constantius Augustus. Quæ res pariter ipsi utilis fuit ad aliam depellendam criminationem, ut inferius dicitur. In eadem urbe litteras accipit Constantii imperatoris, qui, deprehensa Arianorum in legatos Sardicenses conjuratione, leniore erga Athanasium erat animo: et tunc deservire tempestas cepit (e). Sanctum ille præsulem hortabatur, ut iter in patriam et ecclesiam suam susciperet, diu esse quod exspectaret venturum ultro ac redeundi facultatem postulaturum. Ne metus ulterioris moræ causa esset, jubere se ut omni posita formidine iter ingrederetur: scripsisse se fratri Constanti ut veniendi copiam faceret. At cum Athanasius, tot ante malis afflictus, vix a pristino metu respiraret, comperendinatus est donec altera accederet imperatoris Constantii epistola, qua virum jubebat consensu publico vehiculo se convenire, ut optatis frueretur. Tertiam item epistolam Constantius per Achitam diaconum misit ad sanctum præsulem, quem D diuturniores trahere moras ægre ferebat; conquestus se jamdiu illum exspectare, quem patriæ restituere peroptaret et ecclesiæ suæ. Scripsit item Constanti fratri, rogans ut eum ad reditum cohortaretur. At enim affirmabat se annum integrum exspectasse, neque concessisse novas dari turbas, aliumque Gregorii loco deligi episcopum. Nimirum id satagebant Ariani imperatori suadere. Ut autem omnem formidinis causam levaret, comites quoque suos, quibus maxime habenda fides erat, Polemius

(e) Athan. *Apol. ad Constant.*, n. 15; *Hist. Arian. ad monachos*, n. 21; *Apol. contra Arian.*, n. 54, 55; Socrat. lib. II, cap. 23; Sozom. lib. III, cap. 20; Theodoret. lib. II, cap. 41.

scilicet, Dorianum, Bardionem, Thalassum, Tau-
rum et Florentium, Athanasii, ut videtur, necessa-
riis (a), jussit epistolas ad Athanasium dimovende
suspicionis causa mittere.

4. *Athanasii reditus.* — Imperator ergo Constantius
iteratis fratris sui litteris permotus (b), Athanasium
accivit in Gallias. Qui mox Aquileia, ubi tum ver-
satus, profectus, Romam venit, episcopo Julio et
Ecclesie vale dicturus. Tum Ecclesia Romana ingenti
gaudio perfusa, Juliusque pontifex redeunti gratula-
tos, litteras dedit ad clerum et populum Alexan-
drinum, quibus se testificabatur summopere letari
de reditu tanti tandemque expetiti præsulis, lau-
dare propositi eorum perseverantiam, quam con-
digno et optatissimo Deus exitu donasset. Laudat
exinde Athanasii virtutem, fortitudinem animi,
patientiam in adversis: virum tot periculis per-
functum jam clariorem reverti quam ante fue-
rat, ex animo se gaudere prospicientem in ad-
ventu Athanasii lætulam populis futuram: sic
præterita mala læto exitu obliterari. Tum decedit
Roma in Gallias, Augustumque convenit Athana-
sius.

5. *Constantium convenit Athanasius.* — Hæcimus
nos aliquando inerti Aquileiano in Gallias, acceptis
Augusti litteris, confestim recta properavit, ac
deinde ex Galliis concessit Romam; an Aquileia
profectus Romam venerit, antequam de Italia,
Augustum adiurus, decederet. Verum jam nobis
pene cõstet, quia Athanasius Adrianopolim Alexan-
driam remigrans pertransiit, Aquileia Romam ve-
nisse antequam ad Constantem properaret, inde
recto per Germaniam secundo, ut putatur, Istri
flumine magnam itineris partem confecisse. Adria-
nopolim cum pervenisset (c), decem laicorum, qui
Arianorum præsulum jussu cæsi fuerant, tumulos
conspexit propter urbem sitos. Inde vero Antio-
chiam concedens Constantium adiit; qui virum
perhumaniter excepit, comi placidoque vultu intui-
tus. Cum autem Athanasius de sibi illatis malis
conquereretur, ac benefici et gratiæ loco peteret,
ut ne criminationes adversariorum post discessum
suum audiret; sed, si luberet, jam maledicos evo-
caret, ut coram objicerent crimina, id denegavit
imperator. At enim quidquid adversus eum ex ca-
lumnias inimicorum, litteris et publicis tabulis
mandatum esset, abradi et obliterari jussit, pollici-
tus juratusque nullas ulterius admissurum se cri-
minationes.

6. *Antiochiæ dum degeret Athanasius,* Leon-
tiorumque Arianorum conventu et communione
semper abstinuit, sed ad collectas Eustathianorum
frequens ventitabat. Erant tum ex Arianis, qui cum
gratia plurimum valerent apud imperatorem, au-
ctiores ipsi erant ut curaret providereque, ecce-

Asiam aliquam Alexandria Arianis ad collectas
concedi. Quibus morem gerens Constantius, rogat
Athanasium, quandoquidem ipse ex ejus voto om-
nia ageret, sibi etiam ille quod in optatis erat non
denegaret, ut scilicet ecclesiarum, quæ bene multæ
erant Alexandria, unam Arianis tradi concederet
pro conventibus agendis. Ad hæc Athanasius,
æquum quidem esse respondit imperatoris placito
ea in re obtemperare; sed quia multi etiam Antio-
chiæ Catholici degerent, qui ab Arianorum com-
munionem abhorrent, postulare se mutuo lisam
ad collectas celebrandas ecclesiam concedi. Et vero
non iniqua imperatori visa fuit ejusmodi ab Atha-
nasio oblata conditio. Verum Arianis secus existima-
bant. Nam cum grandis Athanasii esset Alexandria
auctoritas, non magni interesse putabant sodalibus
suis Alexandrinis quod Ecclesiam obtinerent, cum
tanti viri monitis atque adhortationibus futurum
prospicerent, sibi tamen nulla foret Arianicis
rebus accessio, etiamsi ecclesiam illi possiderent.
Contra vero Antiochiæ Eustathianos cernebant
magno esse numero; qui, si ecclesia sibi concele-
retur, rebus suis agendis studerent in Arianæ fa-
ctionis ingens detrimentum. Nam tum etiam cum
nullam haberent, sibi tamen formidini erant. Quan-
obrem imperatori auctores fuere, ut ab ejusmodi
postulatis absteret.

7. *Epistolæ Constantii in gratiam Athanasii.* —
Constantius autem vi et ingenio hominis obstupe-
scens (d), missis ad varios per diversa loca iudices
litteris, quibus ante jussu erat aditus intercludere
omnes, tum significavit ut liberum præberent trans-
itum. Data item epistola episcopis ac presbyteris
renuntiavit, se Athanasium patriæ et ecclesiæ sum-
restituere, omnia quæ adversus eum scripta vel
gesta fuerant abrogare, decernereque ut clerici ejus
eadem qua ante gauderent immunitate: dari epi-
scopis, dari clericis eidem adhærendi facultatem;
eam fore exinde notam argumentumque recti pro-
positi, si quis Athanasii communionem sequeretur.
Aliam item dedit ad Alexandrinam plebem; ubi
postquam summis Athanasium laudibus exornavit,
populi carpit animum inquietum ac tumultuosum,
hortatur ad pacem et concordiam, monet semel
iterumque ut turbas movendi finem faciant, se
iudicibus præcepisse ut quotquot seditiosos esse
comperirent, legum subicerent ultioni. Fortasse
Gregorii necesse commotus imperator, animum appu-
lit ad minas hujusmodi proferendas. Jussit præter-
ea, quæcunque Eusebii Nicomediensis consilio ad-
versus Athanasium in commentariis essent relata,
oblitterari et abrogari; missusque Eusebius decu-
rio ea abstulit ex tabulis. Cujus rei causa litteras
misit Constantius ad Nestorium Ægypti præfectum,
itemque ad præfectos Augustanmicæ, Thebaidis et

(a) Athan. Hist. Arian. ad monachos, n. 22.

(b) Athan. Apol. contra Arian., n. 55.

(c) Athan. Hist. Arian. ad monachos, n. 22;
Socrat. lib. II, cap. 23; Sozom. lib. III, cap. 20;

Theodor. lib. II, cap. 12.

(d) Athan. Apol. contra Arian., n. 54, et Hist. ad
monachos, n. 25.

Libyarum; mandavitque ut abolerentur quæcunque in damnum et contumeliam Athanasii decreta et conscripta essent, ejusque clericis pristina restitueretur immunitas.

8. *Excipitur Athanasius a synodo Jerosolymitana.*

— His ita gestis (a), postquam familiaribus velle dixisset Athanasius, sese viæ commisit. Dumque Syriam peragraret, amici amicum videntes, lætari; alii ex gestorum consensu cum pudore occurrere; pars se coram sistere non ausi, sese occultare; alii pœnitentia ducti scripta adversus episcopum suum repudiare. In Palestinam autem cum pervenisset, omnes illius provincie episcopi, duobus vel tribus exceptis, Patrophilo scilicet et Acacio, ut amicum excepere; litterisque nonnulli apud eum se factorum pœnitere testificati sunt, nec tempte motu ac consilio, sed metu ac terrore compulsos litteras adversus eum dedisse. Synodus autem in adventu illius Jerosolymis convocatur: ubi comiter excerptus Athanasius, cum litteris ad episcopos Egypti gratulatoriis dimittitur. Episcoporum nomina, qui synodali epistolæ subscripsere, hæc memorantur ab Athanasio: Maximus Jerosolymitanus, Aetius, Arius, Theodorus, Germanus, Sylvaus, Paulus, Patricius, Elpidius, Germanus, Eusebius, Zenobius, Paulus, Macrinus, Petrus et Claudius.

9. *Gaudium Alexandrinorum in adventu Athanasii.* — Quanta porro fuerit et quam effusa in reditu Athanasii Alexandrinorum ac episcoporum per Egyptum et Thebaidem lætitia (b), libet ex ipso Athanasio ediscere: quanquam, ut est ille temperans et a laude propria alienus, non sui, sed pacis conciliatæ causa, gaudio perflatus enaret. « Quod spectat, inquit, Egypti et Libyarum episcopos, necnon earundem regionum Alexandriaeque populos, enarrare forte supervacaneum fuerit. Accurrere enim omnes ingenti gaudio perflui, non solum quod præter spem suos reciperent incolumes, sed etiam quod ab hæreticis eriperentur, seu a tyrannis rabidisque canibus. Grandis itaque fuit lætitia populorum se mutuo in synaxibus ad virtutem cohortantium. Quot innuptæ, nubendi ante cupidæ, virgines Christo addictæ permanserunt! Quot adolescentes, aliòrum exemplo concitati, vitam amplexi sunt monasticam! Quot parentes illis suis sutores erant arctioris inveniendæ vitæ! Quot filii parentes obsecrabant, ut ne suam pro Christi amore exercitationem interpellarent! Quot uxores viris, quot viri uxoribus suaserent, ut secundum Apostoli jussum orationi incumbere! Quot viduæ, quot orphani, fame prius ac nuditate afflicti, ex ardenti populorum affectu, alimento et vestitu abunde sunt instructi! Tanta demum erat de virtute contentio, ut singulas familias, singulas domos, ex probitate inhabitantium et precandi fervore, tot ecclesias existimasses. Altam pacem videre erat

A in ecclesiis, episcopis undique ad Athanasium litteras mittentibus, ab eoque recipientibus. »

10. Athanasii Alexandriani ingressum magnifice suo more describit Gregorius Nazianzenus. « Tum nobis, inquit, ille athleta ex præclara peregrinatione, sic enim ejus pro Trinitate et cum Trinitate susceptam fugam appello, remigrat in urbem; atque eo modo lætis civibus accedit, imo vero tota prope Egypto undequaque in unum concurrente. In tumultu quibusque turba consistere, ut alii vel sola Athanasii voce, alii forma et aspectu fruuntur; alii, quod de apostolis accepimus, vel ex umbra saltem, vacuo corporis simulacro, sanctitatem contraherent: ita ut cum multi sæpenumero honore occursuque populorum ornati fuerint, nec modo præfati et episcopi, verum etiam viri quique amplissimi in familiam suam reversi; nullus tamen occursus frequentia, nullus splendore major memoretur. Unus duntaxat Athanasius Athanasio comparandus, unus ingressus ingressui: cum scilicet ex priore fuga, simili de causa suscepta, summo cum honore in urbem rediret suam. » Et paucis de Philagrio interjectis. « Tum e vulgo quispiam, cui infinita esse tanta multitudo videbatur, seu pelagus quoddam cuius non esset finem oculis attingere, familiarem, ut solet in ejusmodi rebus, ita compellasse fertur: « Die mihi, vir optime, tantamne unquam multitudinem vidisti, tamque concordibus et animis ad unum ornandum hominem effusam? Mihi nime, alii ille, ne Constantium quidem ipsum pari et honorificentia exceptum iri arbitror, quasi scilicet imperatorem memorando honoris cumulum indicaret. Tum ille perquam suaviter ardens, « Quid ais? » inquit; imo ipsum quoque Athanasium pari honore exceptum vix crediderim, quod patri ille juramento affirmavit. Eo autem hic sermo spectabat, quemadmodum cuique perspectrum arbitror, ut ipsi imperatori Athanasium anteferet. Tanta apud omnes erat viri veneratio! tanto stupore ingressus ejus memoria homines etiamnum afficit! Nam per sexus, ætates atque artes singuli divisi, quo pacto solet civitas illa instrui, cum publico aliquem excipit honore (æqua enim alia ratione possum magnificum hoc spectaculum declarare?), fluvius omnes unus erant. Nilum etiam quisvis poeta dixerit, illum, inquam, vere aurissimum et speciosum uberem, ab urbe ad Chereu retroacto cursu fluentem, diurno, imo longiore itinere. Liceat mihi per vos, quæso, paulum adhuc in hac narratione luxuriari; eo namque fertur animus, nec sermonem ab ea celebritate revocare facile possum. Pullus vehebat (absit, quæso, insanitæ suspicio), haud secus fere ac Jesum meum pullus ille famosus, siye gentilis populus, quem consecensu benefico, ignorantia vinculis absolvit, sive quid aliud hisce verbis designetur. Hoc unum interfuit discriminis, quod Christum rami exceperunt, et varia indumenta, multiplices florum genere

(a) Athan. Apol. contra Arian., n. 57, et Historia ad nonnches, n. 25.

(b) Athan. ibid.

constrata; excelsus autem et magnificus vir Athanasius id honoris minime consecutus est, Christi scilicet adventui impar. Hac quoque in re adventus Christi expressam imaginem cernere licet, quod erant etiam qui præeundo clamarent, ac eorum agerent: nisi quod non puerilis solum turba faustis virum acclamationibus exciperet, verum etiam omnis lingua concors et adversaria hominum sese mutuo superare contendendum. Nam quid publicos plausus commemorem, et aromatum profusiones, pervigilia et totam urbem lumine coruscantem, cæteraque omnia lætitiæ argumenta, quæ Athanasio amplissime, imo supra fidem conferebantur? Sic vir eximius, ac cum tali pompa et celebritate civitatem suam ingreditur.

11. Etsi porro Gregorius Nazianzenus Athanasii relictum, qui anno 362, post Georgii necem contigit, narrare se profiteatur, certissimum tamen, ex quo ipsius verbis exploratum videtur, complura hic recensita ad reditum et ingressum Athanasii Alexandriam pertinere anni 349, imo vero utrumque ingressum promiscue superiori narratione describi existimatur. Nam quæ de Constantio commemorantur, suadent istum, quem narrat ingressum, superstitie adhuc Constantio contigisse; qui, cum anno 361 vitam clausisset, hinc sane consequitur non posse isthæc ad annum 362 referri, sed esse in annum 349 conferenda. Inferius item Gregorius Nazianzenus, orat. 21, postquam de Athanasii veneratione et fuga sub Juliano Apostata verba fecerat, hæc adjicit: Ἐβει γὰρ τρισὶ παλαιάσασιν τὸν γεννῶσαν νικῆσαντα τέλειος τυχεῖν καὶ τῆς ἀναρρήσεως, id est: «Fortissimum enim virum triplici certamine vincere oportebat, ut perfectum inde præconium consequeretur.» Quo liquidum est, binam eum sub Constantio exsilia et certamina miscere, atque ut unum enarrare; ita ut quod sub Juliano contigit, quartum numero, ut tertium ipse recenset. Primo namque Treviris exsulavit Athanasius sub Constantino; secundo Romæ et in Occidente regnante Constantio; tertio in deserto Ægypti et Thebaidos eodem imperatore, quo defuncto, Alexandriam reversus est, quarto sub Juliano Apostata. Cæterum quæ de Philagrino habentur apud Gregorium, quæque nos brevitas causa prætermisimus, ἀσυστάτα sunt. Neque enim ad secundum vel ad tertium Athanasii reditum pertinere possunt. Nam anno 349, non Philagrius, ut innuit Gregorius Nazianzenus, sed Nestorius erat Ægypti præfectus. Anno autem 362, non potuit Philagrius eam gerere præfecturam, cum teste Nazianzeno et ipso Athanasio his solum præfecturam obierit; primum anno 335, ut liquet ex Tyriæ synodi epistolis; secundum, anno 311, in Gregorii ingressu Alexandriam, ut enarrat Athanasius. Quem Philagrino, hominem sane sce-

A leratissimum, non probe norat Gregorius, qui tot laudibus exornavit.

12. *Mors Pachomii. Ejus sententia de Athanasio.* — Quo tempore Athanasius a comitatu in Ecclesiam suam revertebatur, monachi quidam Pachomii, ex quorum numero abbas Zaccheus erat, Antonium magnum in exteriori monte tum versantem ad dentes, renuntiavit obisse Pachomium (a); quos ille multis consolatus seiscitabatur, quis jam ejus vices impleret. Responderunt, Orsisiu esse. Quibus ille: «Ne Orsisiu, inquit, sed Israelitam nuncupetis. Si vero ad episcopum Athanasium, virum eo gradu dignissimum, vobis est iter, sic ipsum meo nomine compellat: «Hæc tibi commendat Antonius: Curam habe filiorum Israelitæ.» Quo dicto, B fausta illis precatus, non sine commendatitiis ad Athanasium litteris dimisit. Qui ut Alexandriam pervenerunt, a sanctissimo pontifice ob Antonii commendationem magna benevolentie significatione excepti sunt. » Hæc in *Vita Pachomii*. Nec prætermittenda quæ, inferius eadem de re feruntur. Pachomius cum didicisset Athanasium fidei causa exsulare, non diu ante prædixerat eum cito rediturum ad Ecclesiam suam. Qui sanctissimus monachorum pater sub ipsum Athanasii reditum, signis et virtutibus clarius, diem clausit extremum. Diu ante obitum his fratres suos, Theodoro monacho presente, sermonibus est allocutus, «Futurum est ut nostris quoque temporibus tria in Ægypto præclara Dei beneficio lumina intueamur, in laborantium omnium commodum atque utilitatem, Athanasium videlicet episcopum, Christianæ fidei fortissimum vindicem; abbatem Antonium solitarie vitæ perfectissimum exemplar; fratrumque Tabennesiotarum cœtum, qui omnibus salutem consequi cupientibus in præclarissimum exemplum ac normam propositi sunt.»

13. *Ursacii et Valentis penitentia.* — Cum cerne- rent porro Ursacius et Valens tantam in Athanasii rebus inclinationem, sua se damnante conscientia Mediolanum sunt profecti; ubi proscripta atque condemnata Ariana hæresi, conficta esse declarant crimina a se pridem Athanasio oblata. Miseruntque ipsi Athanasio conciliandæ gratiæ causa litteras, D tametsi nullas ab eo acceperant (b). Verum, ut ex postremis hominum gestis exploratum fuit, non ex vera illi maleficiorum penitentia Athanasii amicitiam et communionem expetebant: sed quia ut res sese dabant, ad quascunque transire partes prompti paratique erant; tum labefactis ac prope desperatis Arianorum rebus, æstimabant haud sine magno periculo posse se cœptis insistere. Animo autem ita fracti, ita prostrati erant, qui nec diu antea pestem catholicæ reipublicæ moliebantur, ut supplices Romam concederent: ubi maledicta atque crimina

(a) *Vita S. Pachomii, Acta SS.*, Maii die 14, p. 324, 326.

(b) *Athan. Apol. contra Arian.*, n. 37; *Historia*

nd monachos, n. 26; *Socrat. lib. II, cap. 24*; *Sozom. lib. III, cap. 23 et 24.*

a se hactenus in Athanasium congesta immerenti oblata fuisse confessi, veniam a Julio papa et communionis societatem postulant. Pontifex, ut prior erat ad condonanda, quam scelesti illi ad perpetranda facinora, homines admisit ad ecclesiasticam communionem. Reversi ad suas sedes, nequid posita formidine, litteras poenitentiae suae testes mittunt ad Julium papam: quarum exemplar Athanasio per Paulinum Tiburensem episcopum transmissum fuit. Tiburensem enim, non Trevirensis hic legi oportere propalam est; quando in mss. Τιβέριον legitur, et episcopus Tiburensis apud Photium vocatur Τιβεριώτης Τιβερύων. Sane veri similis est Tiburensem episcopum Italum, quam Trevirensis, litteras Valentis et Ursacii ad Julium Athanasio misisse. Initio faiebantur, scititias se criminationes in Athanasium protulisse; Julium tamen pro insita humanitate veniam facti tribuisse. Polliceri se, si ab Orientalibus vel ab Athanasio in jus vocentur, citra conscientiam Julii non adfuturos; haeticum Arium damnare se, ac semper damnasce. Quod jam in priore libello suo Mediolani professi fuerant. Ut autem Athanasii quoque gratiam inirent, pacificas ipsi litteras per Musaeum presbyterum miserunt, rogantes ut se ad communionem admitteret, litterasque mutuo daret ipse in concordiae societatisque testimonium. Secundum haec Ursacius et Valens, oblati sibi Athanasii nomine per Petrum et Irenaeum presbyteros et per Ammonium laicum litteris, libenter subscripserunt.

14. Tam fausto rerum exitu, quae jubilatio, quae laetitia omnium subiecit animos, Athanasio narrante comperimus (a). « Quis, inquit, his animadversis, tantaque Ecclesiarum pace conspecta rem non miratus est? Quis non gaudio perfusus est, tantam cernens tot episcoporum concordiam? Quis non laudibus Deum celebravit, perspecta in synaxibus tanta populi laetitia? Quotus eorum numerus, qui cum inimicis ante computati, respicientis signa dederunt? Quam multi qui prius crimina obsecrant, veniam sunt precati? Quam multi ex inimicis inter amicos, versa rerum conditione, annumerati sunt? Quam multi litteris ante virum criminati, pallinodiam cecinerunt? Quot alii, qui non proprio consilio, sed vi atque necessitate compulsi ad Arianos desciverant, noctu veniam precaturi accedebant: haerensque ferientes anathemate, rogabant non sibi vitio verti, quod metu insidiarum criminationumque, eorum conventibus interessent, cum tamen corde et propensione voluntatis cum Athanasio convenirent! » Quorum tamen postulationi vix credatur Athanasium obtemperasse, cum nullatenus licitum sit vel formidinis, vel humanae gratiae causa a Catholicorum costibus ad haeticos desciscere.

15. *Damnatur Photinus.* — Eodem anno Sirmii

(a) Hist. Arian. ad monachos, n. 27.

(b) Hilar. col. 1206; Sozom. lib. iv, cap. 6.

(c) Socr. lib. ii, cap. 20; Sozom. lib. iii, cap. 21.

A contra Photinum haeticum synodus sententiam tulit (b). Qui damnatus cum fuisset, interpellante turba populi, cui adhuc erat eloquentiae gratia acceptissimus, abdicatus, uti decretum fuerat, sedoque pulsus non est. Photini damnationem episcopi Sirmienses missis undequaque litteris publicarunt. In Oriente vero, praesules erant prompti semper paratique ad captandas belli barbarumque occasiones: qui data ad Occidentales epistola Marcellum Ancyranum Photini consocium et ὀμόπρῳα esse criminabantur, eo nempe consilio ut Sardicensis synodi, quae Marcellum innoxium declarabat, acta abrogare et evertere possent, exindeque facilius foret Athanasii denuo criminandi.

ANNO 350. — 1. *Athanasii redueis gesta in Arianos.*

B — Athanasius interea sedi suae restitutus, Arianosque nec indiligenter adortus, rescriptis, orationibus, litteris undequaque missis exagitabat. Si fides est Socrati Sozomenoque (c), ejus sectae praesules, quos pravi consilii errorisque tenaces conspiceret, abdicabat, ut eorum sedes probis catholicisque viris contraderet, ac Nicenam fidei haerentibus. Et vero episcopi Alexandrini, cujus summa erat in Aegypto et Libya auctoritas, hoc munus hoc officium erat, ut haeticos antistites, qui in popularium perniciem spargendis erroribus advigilarent, sede pelleret atque profligaret. Verum quod iidem narrant, sacrum nempe praesulem, cum in reditu varias peragraret provincias, si quos deprehenderet episcopos Ariana labe conspersos, in ordinem redegisce, aliisque contulisse dignitatem, haud facile credatur: si quidem et magnae invidiae res fuisset in alienis regionibus episcopos abdicare, et ingentis operae, transeunti maxime atque ad imperatorem properanti, invitos deturbare, quibus haud dubie non spernenda civitatum pars haerere. Mirum profecto, si sic res acta sit, Arianos episcopos non acrius expositulasse cum illo, qui quavis minima occasione ingentes excitare turbas soliti erant. Quid causae igitur est, quod hujusmodi querela inter accusationes infra memorandas, non compareat? Nimirum de abdicatione praesulum non in crimen vocassent, qui quod Ischyram, qui vacuum presbyteri nomen usurpabat, sacrorum officio et aditu interdixisset Athanasius; cum infinitis prope calamitatibus, vexationibus, exilio demum multari curaverant?

D 2. *Constans occiditur. Cedes Roma.* — Ineunte anno 350, conspiratione Marcellini, Chrestii et Magnentii casus sublatusque est Constans Augustus, fervens Athanasii patronus (d). Magnentius autem, occupato Occidentis imperio, bellum parabat adversus Constantium. Audita Constantis nece, Vetrano quidam in Pannonia legatus, curavit a militibus imperium deferri sibi. Ut autem permistis rebus, turbatoque imperii ordine, solent multi in ejus potiundi spem venire, Nepotianus Eutropii sororis Constantini fl-

(d) Eutropii, Zosimus Socrat. lib. ii, cap. 25; Sozom. lib. iv, cap. 1 et seqq.

lius Romæ inauguratur; sed vixdum elapsis xviii diebus a Magnentii legato Marcellino vietus perimitur. Tum Roma Nepotiani cognatorum familiarumque sanguine cruentata (a). Eutropium ejus mater obruncta est: cæsi item Abuterius et Sperantius de Athanasio bene meriti, qui cum, cum Romæ degeret, beneficiis donisque cumulabant. Quorum omnium eam deploravit, fuscisque lacrymis prosecutus est Athanasius.

3. *Constantius bello Persico expeditus. Magnentius oratores mittit ad Constantium.* — Dum seditionibus Occidens confligaret, in Oriente Persæ redintegrato bello sub Sapore rege (b), Nisibin Orientalium partium præsidium jam tertio obsidebant. Cumque contra tantas difficultates Constantius consilio satis providere non posset, opportune accessit Dei subsidium. Precibus namque Jacobi Nisibensis tum sanctitate signisque præclari, Persæ variis divinitus immissis cladibus calamitatibusque afflicti, fugati tandem sunt. Constantius vero ea parte sollicitudinis levatus, diligenter undique in Vetraniorem et Magnentium copias cogebat, ingentique comparato exercitu, milites quosque hortatus est, qui nondum sacro baptismatis fonte abluti essent, ut quæ in primum sacramenti hujus beneficio peccatorum sordes deponerent. Inter hæc Magnentius oratores ad Constantium misit Servatium Tongrensem episcopum, et Maximum item episcopum, aulicosque duos, Clementem et Valentem. Valens in Libyam contendit, ejus, ut videtur, ad defectionem sollicitandæ studio. Athanasius porro cum accepisset Valentem per Libyam iter habere, vehementer extimuit, veritus ne quidpiam ille facinoris aggreditor; neu Constantis amicis, quibus ipse cum primis annumerabatur, violentas inferret manus. Quorsum autem abierint ejusmodi Valentis molimina, quive rei fuerit exitus, non fertur apud illius ævi scriptores. Clementius alter legatus, Alexandriam profectus, Athanasium convenit; cumque de Constante suorum perfidia trucidato verba faceret, in lacrymas sanctus præsul erupit, gemitibusque viri cædem lamentabatur. Tum pro Constantii incolumitate Domini opem imploravit; præsentibusque Felicissimo Ægypti duce, Rufino thesaurario, Stephano magistro, Asterio comite, Palladio palatii magistro, qui ambo missi fuerant, ut mox diceretur, a Constantio; Antiocho et Evagrio agentibus in rebus, hæc supplices emittebat voces: *Oremus pro salute piissimi Augusti Constantii*. Populusque una voce statim acclamavit: *Christe, auxiliare Constantio*. Et hæc precando aliquandiu perseveravit.

4. *Ariani crimina redintegrant in Athanasium.* — Constantis metu et auctoritate perterriti Athanasii adversarii, nihil ausi sunt, illo supervolante, in sanctum præsulem movere (c). Ejus autem evulgata

A nece, ramores denuo spargere cœperunt, atque occulte maledictis serpere, crimina jam olim oblata, totiesque depulsa ementiri vera esse, Arianii nocem, mensam eversam, fractum poculum denuo opponere, eo nempe consilio, ut versa rerum conditione, liberi metu, Athanasium aliosque infestos sibi præsules astu insidiisque circumvenirent. Quibus perspectis Athanasius prolixam illam edidit apologiam, antequam, ut ex compluribus ejus locis animadvertere est, Ursacius et Valens, qui flecta poenitentia defecerant ab Arianijs, mutata iterum sententiæ signa darent, ac nova molirentur in Athanasii perniciem. In ea igitur apologia vir sanctus ex ipsis rerum actis et monumentis falsa sibi comprobatur, et jam multoties repulsa objici crimina: malam mentem, malum animum inimicorum patefacit. Supervacaneum ait, de quibus toties judicatum fuerat, eadem denuo in judicium vocari. Esset Ursacii et Valentis poenitentiam ad innocentiam suam testimonium satis; suo ipsos nutu, nulloque eogente, facti veniam postulasse. Cætera autem quæ ille persequitur, suis jam in locis descripta et enarrata sunt.

5. *Constantii litteræ ad Athanasium.* — Ait porro Socrates (d), eosdem Athanasii adversarios nomen ejus apud imperatorem detulisse, quod per Ægyptum atque Libyam turbas seditionesque conciliaret, atque præter Ecclesiæ regulam in aliena provinciis episcopos constitueret. Verum Constantius Magnentiano tum bello occupatus, ac propellens pugnam commissurus, veritus, ut credibile est (e), ne, si quam Athanasio inferret molestiam aut calamitatem, hinc causæ irarum suborirentur ac seditionum apud Alexandrinam plebem Athanasii amatissimam, Asterium comitem, olim Armeniæ ducem, et Palladium palatii magistrum misit cum litteris ad Felicissimum Ægypti ducem et ad Nestorium præfectum, arceri iubens Philippum quemdam ac quemvis alium ab insidiis Athanasio parandis. Iisdemque litteras dedit Latine scriptas ad Athanasium deferendas; quibus deplorata Constantis fratris nece, Athanasium fidere jubet, nec adversariorum machinantibus perterriti, sed populum edocere veram pietatem ac religionem, velle se ac peropari ut in sede Alexandrina imperturbatus semper consistat. Hasce litteras Athanasius ceu inducias belli, haud ita multo post futuri, accepisse videtur: non ignarum quippe fuisse arbitramur, exasperatum Constantii animum simulato beneficio occultari.

6. *Vetranio abdicatus.* — Constantius porro cum grandi itinere multisque peragratibus nationibus in Daciæm pervenisset, Vetraniorem numeroso instructum exercitu offendit (f); eventumque pugne reformidans, ut astu declinaret, de pacis conditioni-

(a) Athan. Apol. ad Constant., n. 6.

(b) Victor., Eutrop., Zosim.

(c) Apolog. contra Ariam, sub initium.

(d) Lib. II, cap. 20.

(e) Apolog. ad Constantium, n. 22, 23; Historia ad monachos, n. 24.

(f) Socrat. lib. II, cap. 28; Sozom. lib. IV, cap. 4; Zosim. lib. II.

bus agere velle simulat. Tum ubi senex ille, Constantii arte delusus, in conspectum ejus venisset, in suggestum ambo conscendunt, circumstantibus undique militibus. Constantius autem, qui occulta largitione militum sibi animos devinxerat, pluribus commemorare Constantii beneficia, sacramenta militum ob oculos ponere, rem indignam dicens, tyrannum cæso Constantini filio imperium invasisse. Tum milites uno ore clamare, nonnisi Constantini filio deferendum imperium esse, ipsum solum inaugurari oportere. Vetrano autem tanta rerum inclinatione perterritus, protinus ex suggestu descendens, insignia imperii ad pedes Constantii deposuit; quem perhumaniter Constantius exceptum, Prusiamque in Bithynia missum, omnibus ad victum honestumque cultum necessariis instruxit. Senex vero piis hinc operibus deditus, reliquum vitæ suæ tempus probe et ut Christianum decebat exegit. Contigit Vetranonis abdicatio anno Domini 350, die vicesima quinta Decembris.

ANNO 351. — 1. *Sirmiensis synodus. Photinus ablegatur in exsilium.* — Anno sequente celebratur secunda Sirmiensis synodus adversus Photinum, versante tum Sirmii Constantio (a). Qui aderant episcopi, maxima pars Orientales erant. Photinus porro, cum obstinato animo ad extremum usque errores propugnaret suos, impiæ doctrinæ causa damnatus depositusque fuit. Quo peracto, aliam fidei formulam adjectis duodetriginta anathematismis eviderunt Orientales, quam transmissere nobis Athanasius et Hilarius (b). In ea tametsi nihil comparet ab ecclesiastica fide absonum, id suspiciosum tamen est quod τοῦ θεοῦ nomen tacetur, nec excluditur hæreseos venenum. Photino oblata fidei formula est, ut, si eam vellet subscriptione sua nudare, integris rebus suam repeteret sedem. Respuit ille conditionem, adiensque Constantium, se immerentem vexari et abdicari querebatur; si copia foret sibi congregiendi cum adversariis, ex Scripturarum se testimoniis sententiam suam confirmaturum. Constantius autem Photini conquestione permotus, septem aulicis designatis, jubet coram ipsis iniri controversiam. Quanquam turpis conditio, quia tamen id imperatori in optatis erat, deligitur a synodo Basilius Ancyranus, qui Photinum ipso præsentie Constantio confutavit, atque ex sacris Scripturis coarguit hæreticum esse. Hic deinde in exsilium deportatus, multis post annis in impietate perseveravit. Et quia rebus suis augendis strenue Ariani invigilabant, Germinium quemdam sue factionis hominem curarunt in Photini locum cooptari.

2. *Mursina clade accisa res Magnentii.* — Eodem anno, commissio ad Mursam prælio, diu ancipiti marie pugnatum est. Victus demum Magnentius in Italiam se recepit, ut pro facultate copias instauraret. Accidit autem, ut tempore pugnae, dolo ac simulatione Valentis ejus civitatis episcopi, Constan-

A Arius, qui jam nimirum in Arianas res animo propendebat, totus demum ad hæreticorum partes accederet. Quod qua ratione gestum sit, ita narrat Sulpitius Severus : « Nacti ergo Ariani istiusmodi occasionem, conspirant penitus Sardicensis synodi decreta subvertere. Etenim eis color quidam suppetere videbatur : quod tam injuste fuisset pro Athanasio judicatum, quam Marcellus fuerat absolutus, qui nunc etiam Athanasii judicio hæreticus esse probaretur. Namque Marcellus Sabellianæ hæresis assertor exsisterat : Photinus vero novam hæresim jam ante protulerat, a Sabellio quidem in unione dissentiens ; sed initium Christi ex Mariæ prædicabat. Igitur Ariani astuto consilio miscuit innoxium criminosis damnationemque Photini et Marcelli et Athanasii eadem sententia comprehendunt : illud nimirum apud imperatorum animos præstruentes, ut non putarentur de Athanasio perperam judicasse, qui de Marcello et Photino vera sensissent. Verumtamen ea tempestate Ariani perfidiam suam occultabant, non ausi palam erroris sui dogmata prædicare ; catholicos se gerebant, nihil sibi prius agendum rati, quam ut Athanasium Ecclesie submoverent, qui semper eis velut murus obstitit, quo remoto reliquos in libidinem suam cessuros sperabant. Sed pars episcoporum, quæ Arium sequebatur, damnationem Athanasii cupitam accepit, pars coacti metu et factione in studia partium concesserant. Pauci, quibus fides clara et veritas potior erat, injustum judicium non receperunt ; inter quos Paulinus episcopus Treverorum, oblata sibi epistola ita subscripsisse traditur, ac in Photini atque Marcelli damnationem præbere consensum, de Athanasio non præbere. Tum vero Ariani, ubi doli parum processerant, vi agere decernunt. Namque quodlibet audere atque agere facile erat, regis amicitia subnixis, quem sibi pravis adulationibus devinxerant : quietiam ex consensu multorum inexplugnabiles erant. Nam omnes fere duarum Pannoniarum episcopi, multique Orientalium ac tota Asia in perfidia eorum conjuraverant. Sed principes mali istius habebantur a Singiduno Ursacius, Valens a Mursa, ab Heraclia Theodorus, Stephanus Antiochenus, Acacius a Cæsarea, Menophanes ab Epheso, Georgius a Laodicea, Narcissus a Nerepoli. Hi ita palatium occupaverant, ut nihil sine eorum nutu ageret imperator : obnoxius quidem omnibus, sed præcipue Valenti deditus. Nam eo tempore, quo apud Mursam contra Magnentium armis certatum, Constantius descendere in conspectum pugnae non ausus, in basilica Martyrum extra oppidum sita, Valente tum ejus loci episcopo in solatium assumpto, diversatus est. Cæterum Valens callide per suos disposuerat, ut quis prælii fuisset eventus, primus cognosceret : vel gratiam regis captans, si prior bonum nuntium detulisset ; vel vitæ consulens, ante

(a) Socrat. lib. II, cap. 20; Sozom. lib. IV, cap. 8.

(b) Athan., l. *De synodis*; Hilar. *De synodis*.

capturus fugiendi spatium, si quid contra accidisset. Itaque paucis qui circa regem erant metu trepidis, imperatore anxio, primus nuntiat hostes fugere. Cum ille indicem ipsum intramitti posceret, Valens ut reverentiam sui adderet, angelum sibi fuisse nuntium respondit. Facilis ad credendum imperator, palam postea dicere est solitus, se Valentis meritis, non virtute exercitus, vicisse. Ab hoc initio illecti principis extulere animos Ariani, potestate regis usuri, ubi auctoritate sua parum valuissent. Hæc Sulpitius Severus, cui in eo haud libenter astipulamur, quod ait Marcellum eo tempore hæretici loco habitum ab Athanasio, quippe cum in *Historia Arianorum* (a) anno 358 ad monachos missa, inter præsules qui rectæ fidei ac pietatis causa ab Arianis exagitati vexatique fuissent, annumeretur Marcellus.

ANNO 352. — 1. *Librum scribit Athanasius de Nicænis decretis, et de sententia Dionysii.* — Etsi vero omnia ad perniciem Athanasio inferendam parata, Arianumque bellum tot præsulum hæreticorum opera mox redintegratum iri formido erat, in pace tamen Alexandria versabatur Athanasius, veræ fidei tuendæ augendæque plurimum intentus. Populus autem Alexandrinus, sancti viri monitis et exemplis institutus, florebat pietate, verâ fide morumque probitate ornatus. Quæ res Eusebii sodalium invidiam inflammabat. Queritare illi semper spatium occasionemque turbarum, nova machinamenta comminisci, quibus tantum pietatis studium interturbarent. Aliquot tamen annis Athanasio licuit in sua ecclesia considerare, donec scilicet Arianorum furor, ope principis, quo erumperet haberet locum. Nec deerant interea quædam ceu velificationes, in diesque controversias agitari videre erat, ut solet fieri cum contraria studia multitudinem in varias distrahant partes. Erat tum quidam ex Athanasii familiaribus, qui de fide frequens cum Arianis disceptabat, litterisque monebat Athanasium quid utrinque dictum allatumque esset, quæ quisque ratione sententiam asserere suam satageret (b). In quadam vero disputatione, cui nonnulli intererant Eusebii familiares, cum fracti Ariani planeque ab huiusmodi viro confutati; eo tandem argumentorum inopia confugerent, ut Nicænam synodum, quia vocibus ex Scriptura sacra non mutatis usa fuisset, repudiarent: rem ille Athanasio significat. Quapropter Athanasius hunc circiter, ut putamus, annum epistolam dedit de Nicænis decretis inscriptam; ubi quæ gesta sint in sacra illa synodo, cui ipse præsens interfuerat, recenset, quæve causa fuerit vocis ὁμοούσιον usurpandæ, quò pacto Eusebius ipse Pamphili vocem illam censuerit admittendam in sua ad Cæsarienses epistola, neque deesse ex antiquis Patribus qui ea ipsa aut similibus sint vocibus usi. Theognostum dicit, Diony-

sium Alexandrinum, et gentilem ejus Romanum, Origenemque. Memorat autem fustorem epistolam, quam eidem familiari rescripserat, jamque injuria temporum amissam. Vocem etiam ἀγένητον, in cuius usu ludebant Ariani, quoad varias quibus accipi solet significationes erudite explanat. Occasione, ut quidem æstimamus, hujus epistolæ, Ariani cum eodem Athanasii amico congressi, Dionysium Alexandrinum sibi suæque sententiæ astipulari contendebant (c). Et sane Basilus non obscure innuit, minus probe de ortu Filii Dei verba fecisse Dionysium. Verum Athanasius, data iterum epistola, sanam sancti viri fuisse fidem comprobatur ex aliis ejusdem scriptis et operibus. Quæ res, quia pluribus jam a nobis pertractata est, ne historię fines prætergressi extra metam excurramus, non ulterius hic indagabitur.

2. *Julii mors, et Liberii exordium pontificatus.* —

Hoc anno, duodecima mensis Aprilis, Julius, invictus ille Athanasii patronus, diem obiit extremum, cum sedem apostolicam rexisset annos quindecim, menses duos, tresque dies. In ejus vero locum die vicesima secunda Maii deligitur Liberius Romanus. Is, si quid fidei vel auctoritatis inesset epistolæ (d), quæ illius nomine inter Hilarii Fragmenta circumfertur, mox ab initio pontificatu Athanasio infestus, virum a societate et communione sua repulit. Enimvero cum litteras, ut fertur ibidem, adversus Athanasium ab Orientalibus Julio missas, ipso interea demortuo, Liberius exceperisset, presbyteros Lucium, Paulum et Helianum cum litteris Alexandriam legavit, Athanasio jubens ut maturaret Romanam, ex ecclesiasticæ regulæ præscripto oblatorum criminum redditurus rationem; si non properaret, Ecclesiæ Romanæ communione interdictum iri. Reversis autem legalis, renuntiantibusque Athanasium directare iter Romanum; Liberius missa ad Orientales epistola indicavit, cum illis sibi, minimeque cum Athanasio pacem et communionem esse. Verum, ut probe commonstratum a nostris fuit in postrema Hilarii editione, hæc epistola aperte vobisq; laborat. Athanasius enim, qui illatam sui damnandi causam Liberio vim variis in locis commemorat, nihil uspiam horum innuit; quodque plurimum urgeat, ipse Liberius, cum patrii soli repetendi desiderio flagrans, Orientalibus rescriberet (e), ait se virum ideo admisisse ad communionem, quia suscepisset eum decessor ejus Julius, ne in quorundam offensionem, despectis defuncti placitis, incurreret: at ubi deprehendisset jure damnatum fuisse, tum ejus abdicationi esse astipulatum. Quibus verbis palam innuit, se tum solum condemnasse Athanasium, cum Berceam relegatus, tradidit diuturnioris exsilii fractus, sedis suæ recipiendæ causa Arianorum, quos penes tunc summa rerum erat, gratiam efflagitaret. Quod ex aliis item Liberii

(a) Sub initium.

(b) Athan. epist. *De Nicænis decretis*, sub initium.

(c) Athan. epist. *De sententia Dionysii*.

(d) Hilar. col. 1327.

(e) Hilar. *Fragm.*, col. 1336.

apud Hilarium locis advertere est. Compertum itaque exploratumque nobis est Liberium, donec in exilium pulsus ab Athanasio deficeret, ejus semper fuisse partibus addictum.

5. *Livor Arianorum præsumit in Athanasium.* — Hoc circiter tempus Arianorum principes, Leontius Antiochenus, Georgius Laodiceus, Acacius Casariensis, Theodorus Heracleotes, et Narcissus Neroniadis, qui omnes, Leontio excepto, abdicati fuerant in synodo Sardicensi (a), invidia juxta atque metu agitati, magnis rursus excitandis tumultibus atque turbis intenti sollicitique erant. Et quidem invidia illi summa flagrabant, quod tantam cernerent episcoporum cum Athanasio concordiam: nam plus quadringentis erant, qui cum illo pacem et societatem forent. Metu item laborabant, ne episcopi nuper fraude ac insidiis suis circumventi, ad tantam multitudinem paulatim defluerent, non deserti illi, hæresisque eorum infamata, in triumphum, ait Athanasius, una ducerentur. Tantæ ergo calamitatis declinandæ causâ, primum Ursacio et Valenti auctores sunt, ut mutata iterum sententia, ad suas denuo partes deficiant, idque excusationis obtendant, se nimirum Constantis Augusti formidine compulso fuisse ad poenitentiam simulandam. Quæ res tamen, ait Athanasius, prorsus commentitia erat. Nullo siquidem compellente, nullo cogente, nullo accersente, ipsi ultro Romam profecti, in cœtu Ecclesiæ, ubi nulla extranea formido erat, facti veniam precati sunt. Id vero, mea quidem sententia, sic intelligatur; non quod illi nullo imperatoris Constantis urgente timore ad simulandam poenitentiam deducti sint (ad quid enim illa tanta terroris, tanta fracti animi signa pertinerent, nisi imperatoris metus accessisset?), sed quod nulla Constantis jussione, nullis intentatis minis, ipsi ultro ejus mandata prævertentes, factorum se poenitere simulaverint. Ad hæreticorum itaque catervam reversi Ursacius et Valens, una cum aliis imperatorem adeunt; cui ea commemorarunt, quæ jam prænuñtiasent ante Athanasii reditum, nimirum si exsuli foret ad ecclesiam Alexandrinam regressus liber, exitium sectæ suæ parari; omnes ab hujusmodi viro Arianis infestissimo, a suis partibus abductum Iri, periculumque fore ne ipsi mox soli, deficientibus omnibus, deserantur, atque cum Manichæis annumerentur hæreticorum nequissimis.

6. *Athanasius Constantium mitigare frustra tentat.* — Constantius autem, qui tum Magnentii debellandi causa properabat (b), conspecta tot tantorumque episcoporum cum Athanasio societate, atque iis et similibus Arianorum verbis inflammatus, cum rem concoquere non posset, exinde viro adversari calamitatesque parare cepit, juramentorum juxta ac litterarum, fraternique officii immemor: quæ quidem tertio post anno in apertum bel-

lum eruperunt. Athanasius porro cum exacerbato imperatoris animum esse cognosceret, persuasumque haberet insidias sibi in palatio adornari (c); ipse quidem ad imperatoris comitatum proficisci nec ausus, nec e re fore sua ratus, delectos quinque episcopos, ex quorum erat numero Serapion Thmuitanus, admirabili vir sanctimonia et eloquentia, parque tali negotio gerendo, ad imperatorem in Occidentis partibus tum degentem misit, datis legationis comitibus tribus presbyteris, qui omnes una a se aversum Constantii animum mitigarent, et adversariorum criminationes depellerent, cuncta denique agerent, quæ cum sibi tum Ecclesiæ conducere existimarent: qui, ut ex subsequentibus gestis licet augurari, re infecta reversi sunt.

B Anno 353. — 1. *Magnentii mors.* — Magnentius autem, qui post Mursinam cladem sese Aquileiam receperat, victus in Italia anno 353, cum ad Alpes præsidii causâ concessisset, demum accisis rebus anno 353 Lugduni manus intulit sibi, cum tres annos ac dimidium tyrannidem occupasset (d). His prospere gestis, Constantii victoria elatus, superbiæ tumens, eo insanie progressus est, ut æternum se dominumque totius orbis, nec sine risu gentiliū, appellari juberet. Tum videre erat assentantium Arianorum impudentiam, qui Filio Dei æternitatem denegare ausi, leviusculi ingenii hominem, æternum compellere non verebantur. In cuius appellationis insolentiam acriter invehuntur Athanasius, Hilarius, et Lucifer Calaritanus.

C 2. *Fraus Arianorum insinuat.* — Hoc item anno Ariani episcopi sua contra Athanasium molimina orsi, fictitias litteras Constantio obtulerunt (e), quasi ab Athanasio conscriptas, quibus rogaret, ipsius Augusti adeundi gratia, facultatem sibi in Italiam properandi concedi, ut una de ecclesiasticis instaurandis rebus agere liceret. Eo autem, ut videtur, consilio his insidiis usi sunt Ariani, ut quia sancto præsuli Alexandrini populi amor præsidio erat, facilius esset peregrinanti perniciem machinari. Et fortassis ipse Constantius in partem fabulæ venerat. Vix namque credatur, imprudente imperatore, Athanasii nomine litteras exarare ausos fuisse Arianos; cum mox Athanasio reclamante, fraudemque aperiente, exploratum foret, inscio episcopo, inimicorum dolo datas fuisse. Epistolam porro Constantii, quæ quod fraudulentis litteris postulatam fuerat concedebat, Athanasio detulit Montanus Palatinus; atque ut ex Athanasii verbis conjectare licet, publici vehiculi copiam faciebat imperator ad Italicum iter instituendum. His acceptis litteris Athanasius, animadversa quoque inimicorum conspiratione, scripto verboque significavit se iter minime detrectare, si imperator accerseret: at cum non suo ille nutu, sed dolo Arianorum litteras dedisset, quasi ipse proficiscendi facultatem peti-

(a) Athan. Hist. Arian. ad monachos, n. 23.

(b) Athan. Hist. Arian. ad monachos, n. 50.

(c) Sozom. lib. iv, cap. 9.

(d) Athan. lib. De synodis, sub initium; Ammianus Marcel. lib. xv.

(e) Athan. Apolog. ad Constantium.

set, qui ne id cogitaret quidem, nequaquam iter ingrossurum, nisi sincera et imperatoris consilio data episola accederet. Et hoc in capitale crimen Athanasio vortere Ariani sunt conati, ut narratur inferius.

3. Hæc circiter tempora, annum quippe assignare in promptu non est, aliud contigit, ex quo item criminandi Athanasii materiam nacti sunt ejus adversarii. Erant Alexandriæ ecclesiæ permultæ, sed pro populi frequentia ita angustæ, ut haud sine præfocationis periculo posset Christianorum turba conventus celebrare (a). Quæ causa fuerat, ut Gregorius ὁ ψευδονοµησας, impetrata ab imperatore Constantio facultate, Adrianum, sive templum ab Adriano excitatum, in ecclesiam convertere aggressus, ædificium epibus Constantii exstrueret, ita tamen ut nondum confectio opere obtruncatus ille fuerit. In quadragesimæ igitur synaxibus, ob locorum angustiam ingentemque populi frequentiam, multi infantes, mulieres, ancillæ, adolescentes, compressi ac pene exanimati domum delati sunt, ita tamen ut nullus, Deo concedente, exstingeretur. Sed universa multitudo, conqueri, obmurmurare postulareque ut in magna ecclesia, licet nondum absoluto opere, conveniretur. Accedente autem Paschatis solemnitate, ingens Christianorum frequentia cogitur, et grandi edito tumultu rogare omnes ut in eam ecclesiam conventus causa concederetur, ne cæterarum angustia ecclesiarum multos in periculum conjiceret; Athanasius contra hortari, turbamque obsecrare, ut nihil properantius ageretur, remque tantisper differrent, et donec completum opus esset, in aliis ecclesiis collectas celebrarent. At, quod fere sit in populi turba, ut quod semel apprehenderunt, exuere ac repudiare vix possint, nequaquam illi obtemperarunt; imo parati erant ex urbe egredi, et ad deserta loca orandi causa proficisci. Malebant quippe itineris perferre laborem, quam cum mœrore festum peragere. Tum Athanasius populo morem gessit, veritus et ipse ne cum discrimine vitæ conventus ageretur. Qua de re item vir sanctus in capitis crimen vocatus est. Ita nimirum, ut ipse nec semel conqueritur, erat opportunus insidiis atque criminationibus hæreticorum.

4. *Columniæ Arianorum in Athanasium.* — His machinamentis Ariani Athanasio exitium parabant, quod videlicet putarent perniciem ejus cum magna catholicæ rei calamitate esse conjunctam. Næ illi jam inveterata priorum criminum invidia, Arsenii necem, mensam subversam, allaque id genus missa faciunt: gravioraque commenti, Athanasium reum agunt apud imperatorem (b). Etsi porro quædam crimina jam meminimus ab Ariano Athanasio oblata, non ingratum lectori erit, si cum memoriæ causa, tum ut liceat hujusmodi criminationes omnes quo ordine in medium allatæ sunt paucis intel-

ligere, omnia denuo breviter perstringamus. Hæc itaque deferunt illi ad imperatorem. Primo, quod crebris itationibus atque colloquiis Constantem Augustum in Constantium exasperare, odiaque et inimicitias inter fratres movere conatus esset. Secundo, quod Magnentio gratiæ ejus ineundi causa misisset litteras. Tertio, quod in ecclesiis Cæsarem dicta, necdum absoluto ædificio, conventus habuisset. Quarto, quod jussus a Constantio in Italiam ipse adeundi causa proficisci, non obtemperasset. Si quid loci æquitati reliquum fuisset, hisce calumniis omnisi post accuratam rerum perquisitionem fidem habiturus erat Constantius. At ille insidiis obsequiisq. Arianorum circumventus, eunuchorum agmine obsessus, quorum audacia ipso imperante nihil non moliebatur, horum consilio et opera nullam æqui bonique rationem habuit, sed exinde Athanasio necem quavis data occasione machinatus est.

5. *Synodus Arelatensis. Lapsus Vincentii Capuani.* — Constantius post debellatam exstinctumque Magnentium in Gallias venit (c), Arelateque a die decima Octobris mensis ad annum ineuntem 354 consedit. Eo in loco adversus Athanasium signa canere ceperunt ejus adversarii, cum sancti præsulibus abdicandi gratia auctores sunt imperatori convocandæ in ista urbe synodi. Sperabant scilicet, præsentie ac patrocinante Augusto, inimici arbitrio suo ulciscendi facultatem fore sibi. Eo missi a Liberio sunt Vincentius Capuanus et Marcellus in Campania episcopos, datis quibusdam aliis viæ legationisque socis. Quia vero decretum jam fuerat, ut Aquileiæ synodus celebraretur, non autem Arelate, postulatum accedebant, ut in illa prius assignata urbe evocarentur omnes. Detulit item Vincentius Orientalium litteras, nec non alias ab Ægyptiis episcopis octoginta in gratiam Athanasii conscriptas. Rogabat porro per oratores suos Liberius, ut de fide deque Athanasii causa sincera mente ageretur, quo vera nullisque obnoxia fraudibus insidiisve pax posset conciliari. Hanc Liberii postulationem perinique tulit Constantius, ut nullis postea ejus dictis excusationibusque mitigari potuerit; tam feroci nimirum ex prosperis fortunæ casibus erat animo. Grandem in Vincentio Capuano spem repositam habebat Liberius, quod is rem quæ tractabatur apprime cognosceret, et iudex in eadem causa inter episcopos frequens sedisset. Interfuerat quippe Romanæ synodo ann. 342, Sardicensi ann. 347, et, ut veri quidem simile est, ipse Vincentius tum presbyter Nicænæ synodo interfuit cum Vitone item presbytero, legati ambo a Sylvestro pontifice. Verum cessit res contra quam ratus erat. Ardens enim furore ac acelere in Athanasium Constantius (d), terrore omnia et formidine complet, exsilium interminatur episcopis, qui bene multi ex Italia eo concurrerant, nisi Athanasium

(a) Athan. *Apol. ad Constantium*, n. 14.

(b) Athan., *ibid.*

(c) Ammian. Marcellin., lib. xiv; Hilar. in *Frag-*

ment.; Hilar. *contra Arianos*.

(d) Sulpicius Severus.

proscriberent. Minis hujusmodi fractus perterritusque Vincentius, eo appulit animum, ut quem insonentem toties declarasset, jam reum ageret atque damnaret. Et principio quidem ille integris rebus postulabat agi de fide: id negabant Ariani episcopi, veriti ne si in medium afferretur haeresis Ariana, Occidentalibus stonachum faceret, ac deinde peroptatam ipsi Athanasii damnationem impetrare non possent. Rem paulo secus narrat Liberius (a), legatos videlicet, ubi urgeri se ad Athanasium damnandum conspexere, spondisse virum se damnaturos, dum damnarentur item Ariani. Ili vero re secum deliberata respondent, non praesentis esse instituti Arianorum doctrinam proscribere, sed de sola Athanasii damnatione agi. Tum denique Vincentius tanta imperatoris formidine percussus est, ut contra quam vere sentiebat, simularet Athanasium se damnare, ejusque communionem respuere. Eam tamen postea maculam diluit Vincentius, ubi strenue Arianorum conatibus obstitit, abnuquitque actis Ariminensibus suffragari.

6. *Paulini Trevirensis constantia et exsilium.* —

Eadem in synodo Arelatensi fortitudine atque constantia emicuit Paulinus episcopus Trevirensis (b), qui Maximino successerat Athanasii necessario. Is, cum pari violentia, intentatis minis, episcopi Ariani instarent, juberentque ut cum Arianis amicitiam communionisque societatem iniret (c), Athanasiumque damnaret, maluit acceleratorum vindictae subjacere, quam ad indecoram simulationem deduci, se Photinum aiens et Marcellum damnaturum, non adduci tamen posse ut Athanasium, quem insonentem aestimaret. Cum autem e re fore sua putarent iniqui homines, si a tanto viro Athanasii damnatio extorqueretur, blandimentis atque promissis, quando vi nil impetrarent, id obtinere nisi sunt. Sed cum frustra se invictum Paulini animum tentare animadvertirent (d), ut Ecclesia indignum atque nefarium in exsilium deportari curant. Sic autem vir ille fortissimus exsulavit, ut non diu eodem loco consistere liceret, sed ex alia in aliam urbem raptatus, varias peragraret regiones: eo nimirum consilio, ut fractus tedio diuturnioris itineris animo concideret, moremque gereret Arianis. Dum vi compulsus sedes subinde commutat, in ea demum loca appulit, ubi Jesu Christi nomen non colebatur, in Phrygiam scilicet Montanistarum erroribus refertam. Erat siquidem impia mens nefariumque consilium Arianorum, ut vel fame istic interiret, vel pollutos execrandis Montani et Maximillae ritibus cibos, penuria cogente, comederet; qui demum, non fractus animo, sed inedia ærumnisque debilitatus, confessor et exsul occubuit anno 338.

ANNO 354. — 1. *Liberii gesta Athanasii causa.*
— Post Arelatensem synodum, pacis conciliandae

A specie, mandatum per Italiam totam prodiit, ut episcopi omnes Orientalium sententia astipularentur, gravibus in eos qui non obtemperarent factis interminationibus. Liberius autem, cui tum cordi erat aequitatis veræque fidei causa (e), accepto legatorum suorum lapsu, tanto punctus est dolore, ut præoptandam sibi fuisse mortem testaretur. Hosio rescribens, quam ut in legatis suis novissimus omnium Athanasii delator videretur esse, aut sententia Evangelio adversantibus astipulari. Ac ne permultis Vincentii lapsus exemplo vel offendiculo foret, litteras mittit ad Cæcilianum Spoletanum episcopum, hominem cohortans, ut ne a probe consilio Vincentii transgressione evocaretur; firmusque persisteret in aequitatis veræque doctrinae sollicitudine ac studio. Et vero ad magnum item Hosium dat litteras, deplorans legatorum lapsum. Quem Hosium, seu quendam Ecclesiae columnam suspiciebant tum universi. Præter hæc autem de integro oratores ad Constantium mittendos censuit (f), Luciferum nempe Calaritanum, qui Liberium adiens, sese ultro legationi ad Constantium obeundae obtulerat, Paneratum (Eutropium vocat Athanasius) presbyterum, et Hilarium diaconum cum epistola ad Augustum, datis item litteris, Eusebio Vercellensi eodem itinere, antequam Constantium adirent, tradendis: cujus hoc erat argumentum, solatio esse sibi invictam ejus fidem (g), quod sane commodum opportunumque accedebat. Nam post Vincentii casum, Orientalibus obtemperaturos fuisse reliquos per Italiam episcopos, nisi superveniens Lucifer ex Sardinia, qui probe norat eorum in Athanasium invidiam atque implacabilem iram, sese obtulisset ad legationem apud Augustum obeundam, postulaturus celebrandae synodi facultatem. Rogat sua suorumve opera Lucifero ad id impetrandum ferat opem; rem pluribus legatos ipsi narraturos. Constantio autem Augusto litteris significabat, spem fuisse sibi a Christiano imperatore et Constantini filio postulata concedenda fore, nisi exasperatum ejus erga se animum arguerent, quæ ad se facerandum populo misisset. Miraculo esse sibi a tam clemente principe profectam rem ejusmodi. Veram se cum imperatore pacem requirere, non fictam et simulatam. Non Athanasii modo causa haberi synodum oportere; sed alia quoque multa instare negotia, atque in primis de vera fide esse agendum. Rem ejus imperio dignam esse, ut tot disceptationes finem inveniant. Multos esse discidorum percupidos, qui se litteras quasdam occultasse mentirentur, quo possent latere crimina damnati viri, nempe Athanasii. Se illas quidem evulgasse litteras, legisse ecclesiae, legisse concilio; minime tamen iis habuisse fidem, quod putaret octoginta episcoporum de Athanasio sententiam iis

(a) Hilar. Fragm., col. 1332.

(b) Marcellin. et Faustin., in *Libello*.

(c) *Historia ad monachos*.

(d) Hilar., col. 1282.

(e) Hilarii Fragment., col. 1334.

(f) Athan. *Hist. Arian. ad monachos*, n. 44.

(g) Baron., ann. 353, n. 2.

esse anteferebam. Ea scripta detulisse Eusebium quemdam, qui iter in Africam haberet, eadem Arelatem pertulisse Vincentium Capuanum. Exinde vero, ut crimina propulset apud Constantium sibi oblata, se testificatur nihil ex temerario quodam furore, nihil per jactantiam aut gloriæ cupiditatem haecenus admisisse. Invitum se ad delatam sedem pontificiumque munus accessisse, suum jam esse cum timore Dei omnia peragere, ac curare non sua, sed apostolica statuta servari; se nihil jura Romani episcopatus minui, nihil augeri esse passum, fidemque veram illibatam custodiri se semper exoptare. Significare quidem Orientales, pacem se cum Liberio et cum Occidentalibus habere velle; sed nullam esse posse cum hominibus, quorum oratores ante annos octo Mediolani abnuissent Arii sententiam proscribere. Erantque ii legati quatuor episcopi Ariani Demophilus, Macedonius, Eudoxius, et Martyrius. Non esse novum quod jam occasione nominis Athanasii moliebantur Ariani. Exstare quippe litteras Alexandri Alexandriae episcopi ad Sylvestrum olim conscriptas, quibus significabat undecim tam presbyteros quam diaconos, quod essent Arii erroribus conspersi, a se Ecclesia ejectos fuisse; ex quorum numero quidam superessent qui privata extra ecclesiam conciliabula haberent, quibus erat societate ac communione junctus Georgius episcopus, ut videtur Laodiceus. Nullam esse pacem posse, si talibus hominibus cogantur obsequii Itali episcopi. Ex Vincentii et sociorum litteris propalam esse, terrore ipsos animique perturbatione, non proprio consilio descivisse ad sententiam Orientalium: proposuisse tamen ut alii episcopi Arianam hæresim proscriberent, sed repulsam tulisse. Obsecrat demum Liberius imperatorem, ut isthæ negotia curet provideatque in synodo agitari: legatos suos Luciferum, Pancratium et Hilarium perbenigne recipiat, concedatque celebrandæ synodi facultatem.

2. Profectis autem legatis, litteras Liberius, Calepodio quodam deferente, ad Eusebium misit; rogatusque tabellarius, ut Eusebio auctor esset cum legatis ad Constantium proficiscendi. Legatos autem Eusebius Vercellis honorifice comiterque excipit, viz juxta atque legationis comitem offert sese. Liberio significat, libentissime se huius negotio dare operam, nec defuturum officio, Ecclesiæ, Lucifero. Cui mox rescribit Liberius, gaudere se ex animo quod ejus negotii curam susciperet, sperare multum rem ejus sollicitudine feliciter gerendam: scripsisse Fortunatiano Aquileiensi, ex cuius item consilio atque opera impetrandæ synodi spes accederet.

3. *Synodus Mediolanensis indicitur.* — Neque tamen tantæ fuit operæ synodum impetrare, quantæ rebatur Liberius: nam eo Arianorum quoque præ-

solum vota concurrerant; qui Constantii ope et auctoritate freti, se nihil non in synodo pro libidine et arbitrio suo consecuturos sperabant. Resque sane contigit ut peropiabant ipsi. In annum itaque proxime sequentem Imperator synodum indicit Mediolani celebrandam.

4. *Galli mors.* — Hoc anno Gallus Cæsar de cædibus aliisque maleficiis delatus ad Constantium, jussu ejus capite truncatus poenas luit. Julianus vero frater ejus in summum capitis discrimen venit, viz impetrata a Constantio incolunitate. Is ipse Julianus est, qui ad imperium postea evectus, a Christiana religione ad gentilitios ritus deficiens, ingentes intulit Ecclesiæ calamitates.

5. *Missus qui Athanasium deturbaret, pellitur a plebe.* — Si fides est Sozomeno (a), anno post delatas a Montano Alexandriam litteras subsequente, scilicet hoc anno 354, æstate, alter ab imperatore eadem de causa missus Alexandriam, una cum magistratibus urbis, Athanasium urgebat ut civitate decederet, gravissimumque clericis ejus bellum indixerat. At cum populares ejus appulsu atque impetu perterriti respirassent a metu pristino, adversique et ad pugnam instructi consisterent, Imperatoris legatus metuens seditionem ac cædem, re infecta discessit. Eo loci apud Sozomenum perspicuo vitio laborat Valesii interpretatio. Hæc quippe verba, τῷ δὲ ἀπεργνομένῳ θέρει παραγενόμενος ἕτερος ἐκ βασιλέως, σὺν τοῖς ἐν τῷ ἔθνει ἀρχοῦσι, κατήπειγεν αὐτὸν ἐξέραι τῆς πόλεως, ita interpretatur ille: *Sequente æstate alter ab imperatore missus cum provinciæ rectoribus Alexandriam veniens, eum ex urbe discedere compulsi.* In qua versione duplicem nævum statim advertas. Illud enim, σὺν τοῖς ἐν τῷ ἔθνει ἀρχοῦσι, nequaquam copulandum cum præcedente voce παραγενόμενος; neque enim putandum magistratus Ægypti vel civitatis Alexandrinæ, ex comitatu imperatoris, qui tunc in Galliis versabatur, in Ægyptum venisse; sed jungas velim cum voce κατήπειγεν, ut sententia sit: cum magistratibus Ægypti legatus ille compellebat Athanasium urbe excedere. Illud enim Valesii compulsi vitiosum item est; neque enim Alexandria tunc decessit Athanasius, et sane verbum κατήπειγεν in imperfecto jacet.

D ANNO 355. — 1. *Synodus Mediolanensis.* — Annus 355 rei catholicæ exitiosus fuit; in quo vi et tyrannica Constantii potestate religionis jura violata, hæreticis summa rei ecclesiasticæ administrandæ permissa, catholicis præsulibus vis illata, oblata exsillii capitisque pericula, nisi Athanasium ferirent anathemate (b). Mediolanum igitur, ut statutum anno proximo fuerat, conveniunt episcopi, ex Oriente quidem pauci, reliquis aut morbi, aut senectutis, aut longinqui itineris causa eo concedere detrectantibus: Occidentales autem ingenti numero, ad trecentos enim adfuerunt. Et, uti supra tetigimus, suspi-

(a) Sozom. lib. iv, cap. 9.

(b) Sozom. lib. i, cap. 36; Sozom. lib. iv, cap. 9; Sulpitius Severus; Baron. ann. 353, n.

eari quidem erat, ex Constantii animo diuturnis A
 Arianorum fallaciis circumvento, exque rebus Arelate gestis, Arianorum præsulum arbitrato gerenda omnia fore. Quamobrem quibus cordi erat ecclesiasticæ doctrinæ integritas, ejus strenuus vindex a multis annis audiebat Athanasius, vix induci poterant ut Mediolanum concederent, ubi damnum prospiciebant insontem virum. Eusebius in primis, qui proximo anno orator Mediolanum venerat, in istam urbem, etsi propinquam, accedere abnuebat. Verum Ariani e re fore sua arbitrati si vir ille tantum synodi actis astipularetur, curarunt litteris synodi nomine conscriptis evocari. Et sane litteræ maximum pacis charitatisque studium præferebant; missique duo sunt qui inter Arianorum principes computabantur, Eustomius scilicet, seu, ut putatur, Eudoxius, et Germinius, qui litteras afferrent, et Mediolanum accedendi auctores essent. Se aiebant æquitatis concordieque amore adventum ejus expectere, rogare legatis gereret morem, nec cunctaretur contra Marcellum et Photinum hæreticos, Athanasiumque sacrilegum definire, quæ jam prope totus definisset orbis; plura dicturos legatos. Si non obtemperaret, ea se præstituros quæ postulare ecclesiastica regula, nec ipsi querelarum locum superfore, quando missis legatis rogatus fuerat. Cui epistolæ permulti episcopi subscripserunt. Exstant hodieque in subscriptionibus triginta præsulum nomina; ex quorum numero Valens, Leontius, Acaelius, Germinius, Arianorum principales. Eusebio rescripsit etiam imperator, urgens profectum, ac commonens ut cum cæteris episcopis paci Ecclesiæ conciliandæ navaret operam. Accesserunt item litteræ Luciferi, Pancratii et Hilarii legatorum, vehementiore ac mordaci, ut solebat Lucifer, stylo conscriptæ, quibus auctores Eusebio sunt (a), ut quam maturime proficiscatur, spem esse ut ejus adventu propediem Valens profligetur, Arianorumque machinæ obruantur: se summopere ejus præsentiam et operam expectere. His amicorum inimicorumque litteris inductus Eusebius, missa ad Constantium adventus sui præsentia epistola, Mediolanum se contulit. Quo vixdum pervenerat, cum ecclesiæ aditu intercluditur: ac deinde totum decem dierum extrahitur spatium, antequam miscendi colloqui facultas esset. Quo toto tempore conspirationis adornandæ rationem inibant Ariani. Cum porro essent omnia ad fraudem composita, et machinamenta in Athanasii perniciem comparata, tum evocatur Eusebius cum comitibus legatis, a quibus coram constitutis postulatum ut Athanasii damnationi astipularentur. At Eusebius contra primum de fide tractandum contendebat, adesse quippe viros hæretica labe pollutos; oblatoque Nicæno symbolo, se, si vellent ipsi ejusmodi fidei formulæ subscribere, damnaturum hominem pollicetur. Quam ille conditionem, iniquam licet, tuto offerebat: nunquam enim Arianorum

principes Nicænæ fidei, cui ab annis triginta implacabile bellum indixerant, astipulaturi erant. Tum accepta charta Dionysius Mediolanensis, veræ fidei propugnator, prior suffragium Nicænæ formulæ ascribere cœpit. Valens autem calanum et chartam violenter extorsit, vociferatus id nihil ad rem quæ tum agebatur pertinere, nec quidpiam ea ratione perfectum iri. Suborto exinde clamore, res in vulgus emanat, gravisque omnium animos dolor occupavit, quod ab ipsis sacerdotibus impugnari fidem cernebant. Valens autem, Ursacius, et reliqui Ariani, judicium populi reformidantes, ex dominico seu ecclesia ad palatium transeunt, quasi scilicet aulicorum comitia, non episcoporum, convocarentur.

2. Edictum Constantii offertur subscribendum. —

B Intra palatium congregati, ait Sulpitius Severus, illinc epistolam sub imperatoris nomine mittunt, omni pravitate refertam: eo nimirum consilio, ut si eam aquis auribus populus recepiisset, publica auctoritate cupita proferrent. Sin aliter fuisset excepta, omnis invidia esset in rege, et ipsa venialis: quia etiam tum catechumenus sacramentum fidei merito videretur potuisse nescire. Erat quidem edictum magnificis descriptum verbis: affectabat quippe Constantius eruditionis et eloquentiæ famam. Ariani auctoribus et magistris hæreseos vestigia in ejusmodi litteris videre erat; et quod fuit male feriat capitis argumentum, se per somnum Constantius quæ diceret a Deo accepisse mentiebatur. Primo igitur episcopis edictum subscribendum offertur, per aulicos et palatinos, omnibus in eodem quo imperator conclavi consistentibus, sed velo intermedio, qui mos erat ea tempestate, ut per facile Constantius colloquium audiret (b). Commemorabant aulici imperatoris sollicitudinem in concilianda Ecclesiæ pace, ejus esse votum ac in eo totum versari, ut Dei voluntatem impleret; etsi vero Lucifer Ariani illum doctrinæ addictum criminaretur, sanam ejus esse fidem ex collatis ipsi a Deo beneficiis ac victoriis comprobari. Ad hæc Lucifer, vehementi de more studio incensus, reclamavit, Nicænæ fidem Ariani oppositam solam piam, solam sanam, nec si adessent universæ Constantii copiæ militaresque turmæ, posse se edictum sacrilegum non despicere, et maledicta in Deum non execrari. Tum Constantius ea legatorum loquendi fiducia offensus, homines esse petulantes exclamare, nec ipsorum munus esse imperatorem ab Arii doctrina revocare; ac repente, mutato consilio, precibus viros, quando interminatione nihil conficiebat, tentare cœpit. Sed frustra eorum animos cum minis, tum blanditiis impetebat. In petra namque fundati, ut decumanos fluctus imperterriti exceperant, ita neque blandimentis a proposito dimoventur.

3. Dionysii suffragium asu delet Eusebius. Constantius frustra tentat episcopos. Episcopi multi in exilium ablegati. — Populus autem lectam in costu Ecclesiæ Constantii epistolam perindigne tulit. Plebs

(a) Hilar., col. 1232.

(b) Lucifer. lib. Mor. pro Dei Filio.

namque Mediolanensis veræ fidei studiosissima, quidquid peregrinam Arii doctrinam oleret, præsulis sui vestigiis insistens, summe aversabatur. De Dionysio tamen fertur, in sermone Maximi Taurinensis de natali die sancti Eusebii, huiusmodi historia: Cum Arianorum dolis circumventus Dionysius, suffragium suum adversus Athanasium scripto dedisset, superveniens Eusebius, rogatus ut pari modo et ipse subscriberet, se velle quidem idipsum præstare simulavit, sed quod sibi filium suum (sic nuncupabat Dionysium) in subscriptione anteposuisset, perindigne ferre. Vos enim, inquit, qui dicitis Filium Dei Patri Deo æqualem esse non posse, cur mihi filium præposuistis? Quibus illi dictis permoti, confestim Dionysii chirographum deleverunt, primas Eusebio deferentes. Quos ille objurgans atque irridens ait: *Neque ego me vestris sceleribus polluo, neque filium meum vobiscum participare concedo.* Unde cum dicat Evangelium in hac generatione prudentiores filios tenebrarum esse quam lucis, tum ipsis tenebrarum filijs prudentior lucis filius compertus est. Sic delusa Arianorum expectatio fuit. Jam quod colloquium invicti confessores cum Constantio habuerint, Athanasio narrante ediscimus (a): « Accitis, inquit ille, episcopis, nempe Luciferi, Eusebio et Dionysio, jussit imperator ut contra Athanasium suffragia darent. Ipsi vero id cum fiducia negare, commemorare Ursacii et Valentis poenitentiam, quæ Athanasii adversarios falsi argueret. Non ultra fidem Valentis socioque habendam, qui jamdiu ea ejurasset quæ nunc contra Athanasium afferrent. Ille confestim exurgens: Ego, ego, inquit, Athanasii accusator adsum, vel mei gratia eorum dictis habete fidem. Illi contra: Qui accusator esse potes absente reo? nam etsi tute sis accusator, de absente sane judicari nequit. Non judicium quippe Romanum instituitur, ut tibi, quamvis imperator sis, fides habeatur; sed cum de episcopo sit controversia, pari jure cum accusatore et cum reo agier oportet. Qui autem accusare potes hominem, eo tempore procul versantem et tanto itineris intervallo dissitum? Quod si illis narrantibus fidem habes, quid est quod Athanasio non æque habeas? Sin illis, non huic habes, sane hinc propalam est ipsos ad tui gratiam ineundam Athanasium accusare. » Alio autem loco hæc habet Athanasius (b): « Cum juberet imperator viros contra Athanasium suffragia scribere, ac cum hæreticis communicare; illis rei insolentia stupentibus, pugnantibusque id ecclesiastici non esse juris, statim ille: At quod mihi libitum est, id ecclesiastici juris loco habeatur: mihi quippe ita loquenti annunt Syri episcopi: aut igitur obtemperate, aut ipsi quoque extorres futuri estis. Illis auditis episcopi, remque summo opere mirati, supplices ad Deum manus tendere, cum fiducia compellare virum, docereque

A non suum esse imperium, sed Dei qui tradidisset: rogare ut eum timeret, ne derepente datum adimeret; interminari judicii diem, suadereque ne ecclesiasticas res pessum daret, neu Romanum imperium cum ecclesiasticis statutis commisceret, nec Ariam hæresim introduceret in Ecclesiam Dei. Verum ille neque aurem præbuit, neque plura dicere concessit; quin et acrius stricto adversum illos gladio comminabatur: imo nonnullos ad supplicium rapi abducque jusserat; sed postea mutato consilio vitam nec rogantibus concessit. » Iis Lucifer adjecit, eam episcopos obtulisse conditionem, præsto esse se suis sumptibus Alexandriam properare, ut auditis dumtaxat catholicis accusatoribus, si qui forent, requum de Athanasii causa ferre possent judicium. Hac vero repudiata conditione, habitisque ut supra colloquiis, (quæ tamen omnia ordine uti gesta sunt non in promptu est enarrare: nam hinc et inde ex variis collecta scriptoribus consequenter recensere facultas non est,) tres episcopos Constantius in exilium misit, Pancratium item presbyterum (quem Eutropium vocat Athanasius), una cum Lucifero a Liberio legatum pariter extorem fecit. Hilarium autem diaconum, ejusdem legationis comitem, Ursacius et Valens una cum spadonum caterva ubi nullo essent, atque dorso flagella cæcidissent, in exilium item deportari curarunt. Inter flagellandum autem hæc scelerati homines vociferabantur (c): Quare Liberio non obstitisti? cur ejus detulisti litteras? Diaconus vero inter verbera gratias Domino rependere atque dicere: *Dorsum meum flagellis obtuli.* Illi autem irridere ac cachinnos effundere, nec erubescere quod levitam contumeliis et plagis onerarent. In exilium itaque acti sancti confessores, excusso pulvere pedum, erectisque ad Deum oculis, ejus amore neque imperatoris iras reformidaverant, neque stricti gladii metu veritatem prodiderant, exilium pro ministerii sui officio habuerunt. Dum enim loca civitatesque peragrarent, etsi vinculis constricti, sanæ fidei prædicationem nihil intermitterebant, Ariam hæresim impiam ubique renuntiabant, tradebantque Ursacii et Valentis poenitentiam. Quod contra quam rati erant, cessit insidiatoribus. Nam quanto longiore spatio et intercapellæ distabat exilii locus, tanto gravius in impios homines concitabatur odium, latiusque serpebat invidia facti. Sanctorum itaque præsulum demigratio, vere prædicatio fuit, qua eorum impietatis fama ubique manaret. Quis enim dum peragrantes cerneret, non laudibus ut confessores exornavit? quis non Arianos maledictis et probris insectatus est ut impios, carnifices et homicidas, et non novius potius quam Christianorum nomine compellavit? Cæterum exsules, ait Sulpitius Severus, satis constat totius orbis studiis celebratos, pecuniasque eis in sumptum affatum congestas, legationibus quoque

(a) Athan. Hist. Arian. ad monachos, n. 76.

(b) Ibid. n. 33, 34.

(c) Athan. Ibid. 41.

eos plebis catholicæ ex omnibus fere provinciis frequentatos.

4. *Liberii litteræ ad confessores.* — Accepto Liberii rerum Mediolani gestarum nuntio, gratulatorias exsultibus misit litteras, quamvis, aliis, malis afflicti videantur, ipsos tamen singularis suæ fidei causa acceptissimos esse Deo, et jam ad futuram martyrii gloriam designatos. Optasse ut sibi priori id boni contingeret; sed quia illi prævertissent, rogare ut se studio amoreque præsentem æstimarent: et cum per hujusmodi ærumnas atque calamitates propius ad Deum accessissent, precibus jam suis ipsi optularentur. Postulat demum, missis litteris sibi quid gestum sit accurate significant, ne ipse inter incertos vulgi rumores animi pendeat.

5. Quo autem acerbiorum exsilii pœnam sancti præules experirentur, (quod erat hæreticorum consilium sindiumque,) non unum in locum relegati sunt, sed in varias et multo intervallo dissitas transmissi regiones, ne mutui conspectus solatio supplicii dolor levaretur. Verum, ut cæca res est malitia, non advertabant scelerati, in grave rerum suarum detrimentum veritatis præcones ac hæreseos hostes varia loca peragrarè, quo latius manarent illa perfidiæ Arianae argumenta. Nemo enim conspectis sanctis viris tantam pro veritate calamitatem ferentibus, accleratorum iniquitatem non est exsecratus. Eusebius igitur Scythopolin exsilii locum pervenit; cujus urbis episcopus erat Patrophilus Arianus, qui tanta cura, Epiphano teste, Catholicos a sua parœcia exegerat, ut non nisi unus Joseph comes isthic superesset, qui Ariam non sectaretur errorem. Erit fortasse narrandi locus quid ejus cura et opera perpressus sit Eusebius. Fuit autem Eusebio peregrinationis laborumque socius Exuperantius, qui postea fuit in Tortonensem episcopum cooptatus. Lucifer Germanicam mittitur; cujus tum episcopus erat Eudoxius Ariani. Quo in loco quibus sit ærumnis affectus, describit ipse in sua ad Constantium epistola. In carcere quippe reclusus ac luce privatus, in tenebris asservabatur, ut ne culpam, ejus invisendi cœpia esset. Dionysius autem Mediolanensis in Cappadociam deportatus, illic exsilii juxta ac vitæ finem invenit; Dominum precatus scilicet, ut ex hac vita demigrare liceret, ne reversus, parœciam suam Ariana labe infectam deprehenderet. Et sane res ut augurabatur accidisset, si diutius protraxisset vitam. In ejus quippe locum successit ex Auxentius Ariatorum deterrimus, à Gregorio Alexandrino presbyter ordinatus, qui Arianae rei augendæ atque promovendæ strenue operam dedit.

6. Præter memoratos autem episcopos, alii perpauci exsilii pœnam subire maluerunt, quam vel Athanasium damnare, vel cum Ariani ini-re societatem. Maxima pars minis, terrori ac fraudibus Constantii concessere; ex quorum nu-

A mero Fortunatianus Aquileiensis, et Eremius Thes-salonicensis, quorum lapsum deplorat Athanasius.

7. *Maximus sede pellitur.* — Eminuit autem inter veritatis confessores Maximus Neapolitanus; qui cum ægitudine stomachi laboraret, ab Ariani subscriptionem suam extorquere conantibus multis est afflictus malis. At cum ille in ægro corpore invictum gereret animum, nullis cedens cruciatibus, in exilium tandem pulsus est. In cujus locum cooptatur Zosimus quidam. Is cum hactenus catholicam fidem constanter propugnasset, tum Ariani rebus emolumenti causa studere cœpit. Quo audito Maximus dira homini imprecatus, præsentiat eum non diu episcopali in sede permansurum. Accidit res ut præfatus ille fuerat. Cum enim Zosimus episcopali munere in populi cœtu fungeretur, (derepente lingua horrendum in modum foras erupit, ut neque reducendi facultas esset. Quod cum repelitis vicibus accidisset, sensit ille divinitus immissum malum, novitque non frustra vaticinatum fuisse Maximum, ac sponte dignitatem exiit episcopalem. Maximus autem in exsilii loco postremum obiit diem, confessionis exinde gloria clarus.

8. *Martyrium Rufiniani.* — Iisdem annumeratur item Rufinianus quidam vitæ sanctimonia conspicuus; qui fidei causa ab impiissimo Epicteto Centum-cellarum episcopo immanem in modum vexatus, ante curram ejus concitato cursu procedere compulsus est: quo factum, ut erumpentem sanguinem ore evomens, exstinctus sit.

9. *Vexatio Catholicis per orbem illata.* — Nec solum autem Mediolani ac per Italiam Ariana lues grassabatur; sed per totum Romanum imperium horrore omnia plena: minæ, multe, exsilia, quodvis ærumnarum genus iis qui nollent Athanasii damnationi subscribere. Qua de re Athanasium libet audire loquentem. Statim litteræ ad præfectum missæ, jussumque est Athanasium solita frumenti annona privari, totamque in usum Arianorum conferri. Data cuique volenti facultas est, contumeliam iis inferendi qui Athanasii conventibus interessent. Hinc minæ quoque iudicibus intentatæ, nisi cum Ariani communionis societatem inirent. Paria in aliis regionibus jussa prodire: videreque erat per urbes singulas missos notarios et palatinos, qui iudices concitarent in Athanasium, et episcopos vel ad ferendum suffragium inducerent, vel pellerent in exilium, populisque graves interminerentur calamitates. Legatis dabantur itineris comites: Ursacii et Valentis clerici; qui si iudices viderent non strenue rem agere, deferrent ad imperatorem. Et quod stupendum plane erat, cum cæteras hæreses intactas sinerent; solis Catholicis bellum inferebant. Tum episcopi, ut scriptum est, ad reges et principes ducti, a iudicibusque hæc audiebant: Aut subscribe, aut decedite ab Ecclesiis; nam jus-

sit imperator ut abdicemini. Alii a praefectis exturbati; quod tamen primarii viri non odio quodam infensoque animo praestabant, sed ut ne ipsi inter episcoporum amicos computarentur, atque hinc foret sui criminandi occasio. Nam ipsis magistratibus missae litterae sunt, minisque adhibita, multa pecuniaria indicta, nisi singuli suae divitiae episcopum compelleret ad subscribendum. Omnis denique locus, omnis civitas terrore erat ac tumultu plena, dum raptati episcopi pellerentur, populi omnia luctu gemitibusque comple-

10. Haec erant missorum palatinorum gesta. Admirandi autem homines iis quae nati sunt patrociniis freti, in eo toti erant ut alios episcopos acciperent ad imperatorem, alios litteris fictisque criminationibus circumvenirent, ut illi Constantii vultum conspectumque, hi legatos, minas, conficta crimina pertimescentes, pariter a recto pioque consilio evocarentur. Iis artibus imperator tam multos episcopos compulsi ad haec proferenda verba: *Non ultra cum Athanasio communicamus*. Nam eos qui se adirent non ante ad conspectum admittebat suum, neque domo egredi facultatem dabat, quam vel subscriberent, vel abnuentes pellerentur in exilium. Id agebat autem, guarus invisam omnibus haeresim esse: quae potissima causa fuit quod tam multos vi compelleret, ut paucis annumerarentur. Cura summa atque sollicitudo ipsi erat vin nominum una cogere, cum ut invidiam Athanasio conficeret, tum ut Arianæ heresi, cujus fervens ipse vindex erat, aliquam afferret dignitatis speciem, ratus veritatem se perinde atque homines circumvenire posse.

11. *Sylvani defectio*. — Inter haec in Gallis contigit Sylvani defectio, qui ab exercitu imperator est inauguratus. Ea res Constantium in summam consilii inopiam perturbationemque conjecit. At cum ille interpositis viginti octo post defectionem diebus ab Ursicino obtruncatus esset, ingenti Constantius metu liberatus est.

12. Dum hi per totum orbem motus, haec turbæ dantur, Athanasius Alexandriæ haud sine metu impendentis periculi versabatur, populi praesidio et amore tutus ab insidiis Arianorum: qui semper machinis erant et calumniis struendis intenti, quo virom urbe pellerent et exterminarent.

13. *Dracontius in episcopum allectus fugit. Revocatur ab Athanasio*. — Accidit autem paucis ante Paschalem solemnitate diebus huius, ut opinamur, anni, ut vacante sede Hermopolis parvæ, quæ parœcia maximam Alexandrini agri partem complectebatur, Dracontius quidam monachus et monachorum ἡγούμενος in episcopum ejus loci promoveretur. Et quidem tantis erat ille populorum votis expellitus, ut gentiles etiam se Christianos fore pollicerentur, dum Dracontius esset episcopus. Is vero sive imminentis Christiano populo calamitatis declinandæ causa, sive quod monachali instituto ad-

A dictus animus episcopalem adire dignitatem pertimesceret, cum de eligendo antistite agebatur, ubi advertit inclinatas in se omnium voluntates, jramento edixit se, si deligeretur, nequaquam obtemperaturum. Cum autem communi calculo electus fuisset, auctoribus et consuasoribus monachis quibusdam fugam fecit, seseque occultavit. Re compta Athanasius de fuga summe doluit, elegantemque ad Dracontium misit epistolam per tabellarios Hieracem presbyterum et Maximum lectorem, jussos ut et ipsi cohortarentur ad remigrandum. Multis aiebat Athanasius, sibi in primis offensionem esse, quod propter impendentes Ecclesiæ calamitates fugam fecisset: hinc futurum ut episcopalis sedes a multis iisque improbis hominibus invaderetur, utque ethnici, qui se Christianos fore spondissent, in idolorum cultu perseverarent. Minabatur iudicii diem, nisi vocanti Domino obsequeretur. Si enim, inquit, eadem omnes semper mente fuissent, qua ratione Christianus tu esses, non exstantibus episcopis? Et si qui post futuri sunt, eodem animo fuerint, qua ratione constare valebunt Ecclesiæ? Deinde exemplo Moysis, Eliæ, Elisæ, et apostolorum, qui gravissima olim pro populo Dei subire certamina, et capitis periculum adire non recusaverant, Dracontium ille ad delatum munus revocare nititur, et ad calamitates Christi gregisque sui causa perferendas cohortatur. Monachos item recenset, qui ad episcopatum promoti, id oneris cum laude populorumque emolumento perferrent. Erant ii Apollos, Agathon, Ariston, Ammonius, Muis, Paulus. Non tam conditionem ipsam, quam institutum veri monachi amplexandum esse; quod præstare etiam episcopo liceret. Carpi autem monachos, qui Dracontio ejusmodi fugæ auctores fuissent. Hortatur ut maturè parœciam adire suam, cum maxime instet Paschatis solemnitas: ne populi in lætissimo resurrectionis festo absentem doleant pastorem suum. His Athanasii hortamentis cessit Dracontius, nec diu postea pro catholica fide in exilium ab Arianis pulsus est.

14. *Constantius Liberium a proposito dimovera tentat*. — Constantius, tot pulsus episcopis, Arianorum consilio Liberium aggreditur. Cum adverterent enim eum sanæ doctrinæ cultorem esse, Athanasio patrocinari, erroribus adversari suis, seque ut hæreticos ubique locorum traducere; rati impli homines se, si Liberium subornare possent, omnes illico superaturos, virom apud imperatorem criminantur. Ille vero sperans se Liberii opera quamprimum omnes sibi conciliaturum, cum litteris spadonem quemdam Romam mittit Eusebium nomine, qui principem inter eunuchos obtinebat locum; dona ferentem, ut Liberium muneribus tentaret, ac si minus dona possent, additis litterarum minis optatum finem assequeretur. Profectus Romam spado, principio auctor erat pontifici ut adversus Athanasium suffragium scriberet cum Arianisque commu-

nicaret : id exoptare, id jubere imperatorem. Hinc oblatis muneribus hortabatur, manusque Liberii contractans aiebat : « Imperatori obtempera, et hæc accipe. » Episcopus contra compellere hominem, et hæc adversum dicere : Non posse damnari Athanasium, quem non una duntaxat, sed et altera synodus purum innoxiumque promulgasset; quem Romana synodus cum pace dimisisset, æquum non esse a se Romano pontifice condemnari. Si imperatori tamen placeret abrogari quæ fuerant pro Athanasio conscripta, irrita quoque forent quæ adversus eum gesta, atque litteris mandata essent, ac de integro res in synodo ageretur, procul palatio, ubi non imperator, non forensis iudex, non comes, nulla demum extranea formido adesset, sed ex solo Dei timore ederentur omnia : ac primo exigerentur Ariani, utpote a Nicæna synodo anathemate percussi, aditus omnis ad hujusmodi synodum esset hæreticis interclusus, postea de reis ageretur, ut fontes pœnas luerent, insontes liberi dimissi tuto consistent in sedibus suis. Hæc imperatori renuntiaret, moneretque ut ne aurem ultra præberet Ursacio et Valenti, qui cum de rebus ante gestis pœnitentiam egissent, jam nulla essent fide digni.

15. Hæc Liberii dicta indigne ferens spado, non tam quod in Athanasium subscribere detractaret (a), quam quod illum hæresi adversarium comperisset, nihil reveritus episcopum, acriter interminatus, cum donis abscedit; nefariamque rem aggreditur, Christiano homine indignam, et majoris audaciz quam quæ spadonem deceat. Profectus enim ad martyrium Petri apostoli, dona illic apposuit. Re comperta Liberius in loco custodem graviter succenset quod non prohibuisset hominem : ipsaque dona, quasi illicitum sacrificium, abiecit. Quæ res castratum vehementius ad iram concitavit. Quare profectus ad imperatorem de Liberii in Arianam hæresim odio conquestus, juvantibus cæteris eunuchis, penes quos tum summa rerum erat, quorum vis et audacia multa in Arianorum gratiam moliebatur, hominem impotentem in furorem agit. Litteras igitur Romam quamprimum mittit : rursusque palatini, notarii et comites ad id negotii iter suscipiunt. Litteris præfectus urbis iubetur, aut Liberium dolo Roma subductum in castra transmittat, aut vi aperta comprehensum ad se pertrahat. Ejusmodi missis litteris exorta formido est, insidiæ per totam urbem paratæ, promissa dona iis qui strenue adversus Liberium rem gererent. Tum episcopi his perspectis rebus sese abdere, matronæ calumniarum metu per pagos secedere, ascetæ insidiis appeti, homines Romæ commorantes expelli, portus exitusque portarum intercludi, ut ne quis ingressus Orthodoxorum Liberium inviseret. Tunc

A Roma quoque Christi hostium immanitatem exspecta, re ipsa novit quæ vix ante crediderat, cum rumore nuntio audiret quantam cæteris Ecclesiis singulisque urbibus impii illi intulissent vastitatem.

16. *Liberius ad imperatorem trahitur.* — Cum itaque Constantius litteris, interminationibus, jussis instaret urgeretque profectum, Liberius tandem (b) curante Leontio Romæ præfecto ad imperatorem trahitur; multaque usus loquendi fiducia, « Desine, inquit, Christianos vexare, ne nostra opera cures impietatem introducere in Ecclesiam. Sumus sane ad omnia toleranda parati potius quam cum Ariomanitis annumeremur. Ne nos Christianos cogas christomachos evadere. Auctores tibi sumus, ne bellum moves in eum qui hoc tibi imperium tradidit, neu gratiarum actionis loco impietatem ipsi referas. Ne calamitatem iis inferas qui in Christum credunt, ne ipsæ quoque audias : *Durum est tibi contra stimulum calcitrare* ¹. Sed utinam aurem præbeas, ac tu quoque quemadmodum beatus Paulus morem geras! Ecce adsumus, accessimus, vel antequam crimen illi comminiscantur. Ideo properavimus, gnari licet a te nobis expectandum exilium esse, ut ante confictam criminatorem damnemur, cunctisque propalam sit pari ratione cum aliis actum esse, oblataque ipsis crimina similiter conficta ab inimicis fuisse; quorum omnia dicta nihil nisi calumniæ, nihil nisi mendacia fuere.

17. *Colloquium Liberii cum Constantio. Exilium Liberii.* — Hæc de colloquio Liberii cum Constantio Athanasius. Rem pluribus affert Theodoretus (c), cujus dialogum ascribere ne pigeat; ex eo quippe cum Liberii constantia et fortitudo, tum imperatoris in Athanasium infensus animus palam perspicitur. Constantius imperator dixit : « Nos, quoniam et Christianus es et nostræ urbis episcopus, te evocandum duximus, ac monemus ut nefariæ dementiæ impii Athanasii communionem abjicias. Id enim æquum esse orbis terrarum censuit, eumque ab ecclesiastica communione alienum fore synodali sententia decretum est. Respondit Liberius : *Judicia ecclesiastica, o imperator, summa cum æquitate ferri oportet : quare si pietati tuæ libeat, iudicium institui iubeto; et si quidem Athanasius damnatione dignus videatur, tum juxta ecclesiasticæ regulæ formam sententia in illum ferretur. Neque enim vir a nobis condemnari potest de quo non judicavimus. Cui Constantius : Totus terrarum orbis de ejus impietate tulit sententiam, eo quod jam inde ab initio deludendo tempus trahat. Ad hæc Liberius episcopus : Quotquot subscripserunt, res gestas ipsi non viderant; sed ex inani gloria, tui metu, ignominie a te inurendæ formi-*

¹ Act. ix, 5.

(a) Athan. *Hist. Arian. ad monachos*, n. 37.

(b) Athan. *ibid.*, n. 39; Ammian. *Marc. lib. xv.*

(c) Lib. II, cap. 16.

dine subscripserunt. Tum imperator : Quæ gloria, qui metus, quæ ignominia? Insi Liberius : Quotquot Dei gloriam non amant, si tua munera antepponentes, eum quem non viderant, de quo ne judicarent quidem, damnaverunt : quod alienum a Christianis est. Hic imperator : Atqui de præsentie judicatum est in synodo Tyria, universique orbis episcopi in ea synodo hominem damnavere. Cui Liberius : Nunquam ille præsens iudicio fuit. Quotquot enim eo tempore coacti in eum sententiam tulere, post Athanasii discessum inique de absente judicaverunt. Tum Eusebius eunuchus : In synodo Nicæna alienus a catholica fide demonstratus est. Liberius imperatori (despecta eunuchi futilitate) : Ex iis qui cum Ischyra navi in Mareoten transmiserunt quinque solum fuere iudices, quos illi quidem miserant ut adversus reum acta conficerent. Ex iis qui tunc eo legati sunt, duo ex hæc vita migraverunt, Theognis scilicet et Theodorus, reliqui tres adhuc superstites sunt, Maris, Valens, et Ursacius. Contra hosce in Mareoten missos Sardinia ea ipsa de causa lata sententia est. Qui postea veniam precati libellos obtulerunt, ob acta scilicet quæ per calumniam, altera duntaxat præsentie parte, in Mareote confecerant. Quos quidem libellos nunc in manibus habemus. Utris horum assentiri et communicare debemus, imperator; hisne qui cum Athanasium ante damnasent, veniam postea rogaverunt, an illis qui nuper istos condemnarunt? Tum Epictetus episcopus : Non fidei causa, nec pro defensione iudiciorum ecclesiasticorum Liberius jam verba facit, o imperator; sed ut apud Romanæ civitatis senatores gloriatur imperatorem a se fuisse speratum. Imperator Liberio : Quota pars es orbis terrarum, ut tu solus impio homini suffragari velis, et orbis Romani totiusque mundi pacem perturbes? Cui Liberius : Etiam si solus sim, fidei ratio non ideo minuitur. Nam et olim tres tantum reperti sunt qui regis mandato obisterent. Eusebius eunuchus ait : Imperatoremne nostrum Nabuchodonosori confers? Tum Liberius : Nequaquam. Sed tu inique hominem damnas, de quo non iudicavimus. Ego vero postulo, ut primum quidem omnium præcedat subscriptio, quæ fidem Nicææ editam confirmet, deinde ut revocatis ab exilio fratribus nostris et in sedes suas restitutis, si ii, qui jam tumultus in Ecclesiis auctores sunt, apostolicæ fidei consentire visi fuerint, tunc universi Alexandriam conveniant, ubi et accusatus et accusatores sunt, necnon eorum patronus, eorum examinata causa sententiam proferamus. Tum Epictetus episcopus : Verum cursus publicus vehendis episcopis nequaquam erit satis. Cui Liberius : Ecclesiastica negotia non egent cursu publico : Ecclesiæ enim singulæ episcopos suos ad mare usque perducere suis sumptibus facile possunt. Imperator dixit : Quæ jam rite statuta sunt, non ultra abrogari possunt : valere

A debet plurimorum episcoporum sententia. Tunc solus es qui impii hominis amicitiam foveas? Liberius : Nunquam audivimus, imperator, absenti reo iudicem impletatis notam inurere, quasi privatus eum eo inimicitias gerat. Imperator autem : Universos quidem ille affectu injuria, sed nullum perinde atque me. Qui non contentus exilio fratris mei majoris natu, felix memorie Constantem ad suscipiendas mecum inimicitias nunquam destitit; et id sane contigisset, nisi nos majore mansuetudine et incitantis et incitati impetum pertulissemus. Nullam itaque victoriam tanti facio, ne illam quidem quam de Magnentio retuli ac de Sylvano, quanti ut hunc sceleratum ab Ecclesiæ administratione submoveam. Cui Liberius : Noli, imperator, inimicitias tuas per episcopos vindicare. Ecclesiasticorum enim manus ad sanctificandum vacare debent. Jube igitur, si placet, ut episcopi ad proprias sedes revocentur : ac si quidem videantur cum illo consentire, qui rectam fidem Nicææ editam jam tuetur, in unum coacti paci orbis terrarum prospiciant, ne insontem virum infamia notatum esse comprobetur. Tum imperator : Unum est quod quaeritur. Te namque, ubi ecclesiarum communionem fueris amplexatus, Romam remittere volo. Assentire igitur paci, et suffragium scribe, atque ita Romam revertere. Ad hæc Liberius : Fratribus qui Romæ sunt jam vale dixi. Romano quippe domicilio anteferendæ ecclesiasticæ leges. Imperator autem : Triduum ergo tibi ad deliberandum conceditur, utrum postquam suffragium dederis Romam vells commigrare, aut ad deligendum quem in locum cupias deportari. Cui Liberius : Triduum dierum aut trium mensium interposita mora non mutabis sententiam. Itaque mitte quo libet. > Biduo post imperator, cum Liberium accivisset, atque is de sententia non decederet, eum Beroeam in Thraciam relegari jussit. Egresso Liberio, imperator quingentos solidos offerri jubet ad viaticum. Defendenti Liberius ait : Abscede, et hæc redde imperatori, qui iis sane in stipendium militum opus habet. Similiter Augusta tantundem ipsi pecuniæ misit. Remisitque Liberius : Redde, aiens, isthæc imperatori; iis enim habet opus in militum annonam. Quod si his non egeat, dentur Auxentio et Epicteto, qui opus habent. His rejectis, aliam pecuniæ summam attulit Eusebius eunuchus. Cui Liberius : Ecclesias orbis terrarum expilasti, et mihi tanquam reo eleemosynam offers? Abscede, et prius Christianus efficiare. Elapso autem triduo relegatus Beroeam est Liberius. Felix sane, si tanta invictæ mentis argumenta fœdis exinde fracti et emolliati animi notis non labefactasset.

18. Nec prætermittenda quæ de Liberii exilio habet Ammianus Marcellinus (a) : « Hoc administrante Leontio, ait, Liberius Christianæ legis antistes, a Constantio ad comitatum mitti præceptus

(a) Lib. xv, p. 91.

est, tanquam imperatoris jussis et plurimorum sui consortium decretis obstitens in re quam brevi textu percurram. Athanasium episcopum eo tempore apud Alexandriam, ultra professionem altius se efferentem, sciscitarique conatum externa, ut prodidere rumores assidui, cœtus in unum quæsitus ejusdem loci multorum (synodus ut appellant) reinovit a sacramento quod obtinebat. Dicebatur enim fatidicarum sortium fidem, quæve augurales portenderent alites scientissime callens, aliquoties prædixisse futura. Super his intendebantur ei alia quoque a proposito legis abhorrentia cui præsidebat. Hunc per subscriptionem abicere sede sacerdotali paria sentiens cæteris, jubente principe, Liberius monitus perseveranter renitebatur : nec visum hominem, nec auditum damnare nefas ultimum sæpe exclamans, aperte scilicet recalcitrans imperatoris arbitrio. Id enim ille, Athanasio semper infestus, licet sciret impletum, tamen auctoritate quoque qua potiores æternæ Urbis episcopi firmari, desiderio nitetur ardenti. Quo non impetrato Liberius ægre, populi metu, qui ejus amore flagrabat, cum magna difficultate, noctis medio potuit asportari. Quod ethnici hominis testimonium, Romanæ sedis auctoritate comprobandæ peridoneum, iniquum sane Athanasio est, quod augurali arti tribuat eam divinitus inditam Athanasio facultatem futura prospiciendi, quam sancto viro ascribit Sozomenus (a), ubi illum a Deo monitum pericula sæpe prævidisse declinasque commemorat. Illam futura prospiciendi vim in crimen vocabant gentiles et hæretici, quasi scilicet id ille magicis artibus consequeretur. Ut fertur autem, quodam tempore, Athanasio per urbem incedente, forte supervolitans cornix crocitavit. Turba vero gentiliū, quæ tum aderat, quasi præstigiatores deridens, rogabat quidnam cornix illa prænuntiaret. At ille suaviter ridens : Cras, inquit, clamat. Id autem vociferans, injucundam vobis fore crastinam diem denuntiat. Significat enim vobis ab imperatore prohibitum iri, ne cras festum diem de more celebretis. Quæ Athanasii prædictio, etsi ridicula visa illis est, vera tamen fuit. Insequente enim die magistratibus redditæ sunt imperatoris litteræ, vetantes ne pagani templis adire sua, neve solemnes sacrorum ritus ac publicos conventus celebrare liceret.

19. *Felix in Liberii locum adlegitur.* — Pulso Liberio, de successore deligendo actum fuit. Quod quam indigne, quam contra ecclesiasticum morem peractum sit, ita narrat Athanasius (b) : Imperator Epictetum quemdam, audacem adolescentem, qui etsi neophytus in episcopum adlectus fuerat, quod ad nulla non scelera paratum promptumque cognosceret in amicis habebat, ejusque opera invisit sibi episcopis arbitratu suo parabat insidias. Hujusmodi itaque usus administro rem plane stupendam

A Romæ aggreditur, quæ Antichristi malignitatem præ se ferat. Adornato namque in ecclesiæ vicem palatio, populi Christianique cœtus loco tres sibi spædonea adesse jubet. Demumque improbos tres catascopos, id est exploratores (haud enim episcopi nuncupandi), compulsi ut Felicem quemdam moribus sibi consimilem virum in ipso palatio ordinarent episcopum. Populi namque, animadversa hæreticorum prævaricatione, aditus illis ad ecclesias intercluserunt, et procul abeessere. Qui Felix Catholicisne postea, an Arianis rebus studuerit, jam quæstio est inter scriptores.

20. *Constantius hortatu Arianorum Hosium tentat. Hosii epistola ad Constantium.* — Unum restabat Arianis quod maxime cordi erat, ut scilicet Hosium illum venerandum et nobilem senem in suam sententiam perducerent. Qua de re Constantium conveniunt (c), monent nihilum actum esse, nisi sibi suisque factis magnus ille Hosius confessionis gloria conspicuus astipuletur. Rogant ut virom perinde atque cæteros vi compellat, ut secum communiet Athanasiumque damnet. His inductus imperator senem accivit, qui centenarius major annos jam plus sexaginta episcopalem occupabat sedem. Accedentem Hosium rogabat Constantius, lenibusque dictis hortabatur ut contra Athanasium sententiam daret, Arianisque communionem jungeretur atque amicitia. Senex, qui rei hujusmodi vel auditum ægre ferret, indignatus, quod talem imperator obtulisset conditionem, virom acriter compellat, monet ut finem faciat hujusmodi verba proferendi, clamore ait facti insolentiam : demum dictis suis persuasum ac perterritum deducit e sententia ; atque ita integris rebus redit in patriam et in ecclesiam suam. Sed cum absente eo hæretici haud sine querimoniis et lamentis denovo instigarent, urgerent, et sua eunuchorumque opera nullis non machinis levissimum Constantium animum tentarent ; acquievit demum ille postulatibus assentantium, litterasque minarum plenas ad Hosium misit. Hinc Hosius contumeliis, periculorum denuntiatione exagitur : neque tamen insidiarum metu de sententia dimovetur, sed fidenter hæresim ut impiam noxiamque traducit ubique locorum. His auditis Constantius cœpit senis animum iteratis litteris sollicitare, modo adulari quasi patrem, mox interminari exsilium. Necdum tamen ille vel minarum et impendentium malorum formidine, vel blandimentorum illecebris, cessit e sententia. Ino epistolam constantiæ et firmitatis plenissimam rescripsit imperatori, significans se jam pridem sub Maximiano pro Christi nomine passum, paratum esse ad æumnas quaslibet, si sit opus, pro veritate perferendas. Monet, Arianorum doctrinam ne tueatur, neu Ursacio et Valenti habeat fidem. Non tam illos Athanasii perniciem machinari, quam impietati Arianae augendæ atque promovendæ studere. Commemorat quæ in Sardicensi synodo gesta essent, Arianorum

(a) Lib. iv, cap. 5.

(b) Athan. *Hist. Arian.* ad monachos, n. 75.

(c) Athan. *Ibid.*, n. 43, 44.

metum, conscientiam scelerum, turpem in conspectu synodi fugam. In mentem revocat Ursacii atque Valentis penitentiam, qua palam esset insoniti Athanasio fuisse crimina oblata. Hortatur ne se rebus immisceat ecclesiasticis : « Tibi, inquit, Deus imperium, nobis ecclesiastica concedidit. Ac quemadmodum qui tibi imperium eriperet, Deo providenti repugnaret; Ita metue ne si tibi ecclesiastica vindicet, magni criminis reus evadas. » Se nedum cum Arianis consentiat, eorum hæresim anathemate ferire; Athanasium vero minime damnare, quem Romana Ecclesia, universalis synodus, ipseque imperator pro insonite habuisset. Hæc tum Hosius, qui haud diu, ut infra memoratur, in probo huiusmodi proposito perseveravit. Namque Constantius nec insidiarum finem fecit, neque desit occasiones aucupari, minasque in senem intentare. Accesserunt Arianorum criminationes, querimonie, maledicta. Aiebant eum, nedum Athanasium damnet, hæresim Arianam diris vovare atque proscribere, omnibusque auctorem esse ut fidem catholicam integram intactamque servent. Insuper monent Constantium, plurimos in Hispania eadem esse atque Hosium sententia, quorum imperator suffragia adversus Athanasium postulabat. Hi cum non metu imperatoris, non minis, non pollicitationibus eo adduci possent, in Hosium ducem vertitur Constantii furor. Accitus itaque senex anno integro Sirmii detinetur. Res quorsum evaserit, infra memoratur.

21. *Profligatis aliis Constantius Athanasium aggredditur.* — Constantius igitur, postquam terrore, minis, exsilio, malis artibus episcopos pene omnes aut profligasset, aut ad simulationem compulisset, jam in Athanasium machinas intendit (a); promissorum scilicet oblitus, immemor juramenti. Nam qui semel a veritate deflexit, hic non majore religione ad perjurium quam ad mendacium perducere consuevit. Hoc autem callide Arianis auctoribus, postquam præsulum turbam in suas allexisset partes, aggressus est, eo nimirum consilio, ut multorum antistitum suffragia ostentare posset, Athanasioque non modo retinendæ dignitatis, sed etiam deplorandæ calamitatis adimeret potestatem. Itaque concitatus imperator ab Arianis, primum litteras mittit ad ducem et ad milites, interminatus iram suam, nisi probe contra Athanasium rem gererent. Legantur item notarii Diogenes et Hilarius, et una cum illis palatini quidam. Horum consilium erat ut Athanasium dolo Alexandria extraherent, et quidem, ut ex imperatoris litteris postea memorandis liquidum est, nullis non malis, imo et morte multandum. Si namque palam et intra urbis mœnia manus in Athanasium violentas intulissent, non deerat barbarum tumultuumque formido. Quare astu providerant virum pellere, populique presidio subducere. Inter hæc, imminente Arianorum furore, obiit magnus ille de-

A serti incolæ Antonius (b), annos quinque supra centum natus, qui instante morte, discipulos hortatus multis ad veræ fidei virtutisque cultum, demum perorans his commonet dictis : « Mea inter vos vestimenta dividite : Athanasioque episcopo melotem date unam, palliumque quo utebar olim : ab eo novum acceperam, jam detritum usu est. Melotem alteram Sarapioni episcopo tradite; vos habete cilicium indumentum. Et quod reliquum est, salvete, filii : Antonius quippe hinc migrat, nec ultra vobiscum erit. » His ille dictis, placido vultu, lætusque animam efflavit. Qui autem, subsequitur Athanasius, melotes et pallium accipere, perinde asservant ac si magni res pretii essent; iisque conspectis Antonium se videre putant, iis amicti Antonii monita gestare se arbitrantur. Ita nimirum Athanasius dum insidiis eunuchorum Arianorumque impeteretur, viris Dei percharus erat et in amicis. Interea notarii adventantes Alexandriam jussa Constantii nec impigre exsequi conantur.

ANNO 336. 1. *Diogenes, Hilarius et Syrianus contra Athanasium rem gerunt.* — Diogenes porro nullas ab imperatore datas litteras tradidit Athanasio, nec in ejus unquam conspectum venit. Syrianus autem dux Ægypti, vel sub idem quo Diogenes tempus, vel paucis post diebus, Alexandriam ingressus, instare jubereque ut Athanasius Alexandria decederet (c). Ariani autem ubique spargere, id litteris, id jussis imperatoris ferri. Sciscitabatur porro ex Syriano Athanasius, num eas quas facitabant Ariani litteras penes se haberet. Cum autem non habere se dixisset, rogare Athanasium, ut vel ipse Syrianus, vel præfectus Ægypti Maximus hoc sibi jussum scripto traderent. Nam, uti supra memoratum, Athanasium Constantius jusserat nullis inimicorum fraude sparsis rumoribus moveri, sed cum pace populum edocere veram religionem : velle namque se ut tranquille degeret in sua parœcia. Hæc causa erat, ut nonnisi Constantii jussu civitate decedere vellet. Id ipsum ad Syrianum adeuntes populares, presbyteri, clerici, parsque maxima civitatis postulabant, præsentem Maximo Ægypti præfecto : nimirum vel litteras tradi, si quæ tandem essent; vel Ecclesiam non turbari, donec ea de re missis oratoribus cum imperatore ageretur. Populo acriter instante, Syrianus, sive quod perspectum haberet quam æqua postulatio esset, sive quod motum seditionemque, concitata plebe, metuere, præsentem tunc Hilario, inspectantibusque multis, per salutem Constantii pollicetur se nihil mali Athanasio vel ecclesiæ illaturum, antequam rem detulisset ad Constantium. Cujus rei testes erant cohortes duces, præfectique Maximi, qui ejusmodi rescriptum penes se retinuit. Quæ porro causa esset, quod cum Athanasius, tum plebs Alexandrina, duces fidem interponi curarent, ipse aperit Athanasius. Aderat

(a) Athan. *Hist. Arian. ad monach.*, n. 47, 48, 50.

(b) Athan. in *Vita Antonii*, n. 91, 92.

(c) Athan. *Apol. ad Constant.*, n. 19 et seqq., et *Hist. Arian. ad monachos*, n. 52.

scilicet ligens suspicio insidiarum, non tantum quia nullo oblato imperatoris rescripto jussum esse jactitarent ut Athanasius Alexandria excederet, sed etiam quia permulti cum Syriano essent Ariani comites quibuscum ille quotidie epulabatur ac consilia inibat, ut nisi eorum arbitratu nihil ageret. Quæ omnia certam male suspicandi causam Athanasio afferrent. Cum Syrianus itaque decima septima Januarii fidem ita dedisset, populus lætus, ac bene secum actum esse putans, conventibus ecclesiasticis vacabat, omni posito metu ac suspitione. Sed insidiosa promissa fulsisse exitus comprobavit.

2. *Syrianus noctu ecclesiam invadit. Cædes perpetrata. Athanasius se subducit.* — Nam elapsis viginti tribus a data fide diebus, ineunte nona Februarii, dum pervigilium agitur subsequens in Parasceve synaxeos, media circiter nocte, dux exercitus Syrianus repente cum militibus irruit plus quinque milibus, qui armis, strictis gladiis, arcibus, telis, fustibus, galeis instructi erant (a). Atque concitantibus comitibusque Arianis, ecclesiam densis collocatis militibus, ceu arcem quamdam hostiumve castra circumscedit, ne quis posset evadere. Tum Athanasius, ratus non probi pastoris esse gregem in tanto tumultu deserere, ac se solum subducere periculo, in throno sedens diacono jussit ut Psalmum legeret, populoque ut responderet, *Quoniam in æternum misericordia ejus*, ac omnes deinceps se recipere, abirentque domum. Verum perfecta lectione, populoque precante, a militibus januæ contractæ sunt. Foribus autem vi multitudinis patefactis, Syriani jussu alii sagittas emittere, alii bellicum canere; hinc arinorum strepitus insonare, enses ad lampadam fulgorem micare. Post hæc virgines occisæ, multi irrupentibus militibus corruere, alii sagittis confossi cadere. Militum pars ad prædam versi virgines nudabant, quibus vel minime virorum contactus ipsa morte acerbior erat. Tum episcopus qui in throno sedebat, conspecta clade et calamitate, surgit et ad preces cohortatur. Dux autem, qui loci sanctitatem tantidem quanti fidem suam fecit, agmen agebat comite Hilario notario, qui ea machinabatur quæ rerum exitus palam fecit. Nam Arianorum, quorum furoris administer fuit ille, hoc consilium erat, ut Athanasium nec opinantem confoderent, rati non posse diu se, vero episcopo incolumi, alienam ecclesiam obtinere. Milites porro sacrario circumfusi, corona facta, locum obsident, ut Athanasio adimant evadendi facultatem. Tunc quotquot e clero et populo istic aderant, clamare et obsecrare ut se subduceret. Ille contra negare recessurum se, nisi singulis egressis; satius esse periclitari se, quam lædi quempiam e plebe. Excedentibus ergo quamplurimis, cæterisque subsequentibus, qui cum Athanasio intus erant monachi et ex clericis quidam, in thronum ascendentes sanctum præsulem per-

A traxere. Raptus autem ille, ac Deo duce monachorumque et clericorum opo via facta inter strictos gladios et carnifices, qui ei necem parabant, pene exanimatus vi trahentium et compressione turbæ, clam militibus numine providente discessit; licet pars sacrarium circumstiterent, pars ecclesiam considerent. Ac in tuto cum fuit, dignas divinæ misericordiæ gratias retulit, quod, nec populo deserto, inimicorum manus evadere licuisset. Exinde vero Syrianus et Hilarius ubi stragem conspexere, militibus imperarunt ut defunctorum corpora amolirentur, in abditisque locis deponerent. Sanctissimæ porro virgines, quæ cæsse relictæ fuerant, in monumentis sepultæ sunt, martyrii gloriam ipsis Constantii qui se Christianum profitebatur, temporibus adeptæ. Diaconi autem in ipsa ecclesia plagis concisi ac reclusi sunt.

3. *Contestatio Alexandrinorum.* — Neque tamen hic constitit scelus. Nam post ea gesta (b), quivis arbitratu suo quam posset januam confringebat, ut obvia quæque diriperet. Imo ad ea loca penetrarunt, quo ne Christianis quidem omnibus liceat ingredi. His locis tam sanctis manus impias ac sacrilegas afferre ausi sunt acclerati homines, a quibus etiam oculos cohibere religionis jura cogebant. Hæc autem præsentem ipso Alexandriæ duce Gorgonio gesta sunt. Abscedentibus porro re adeo præclare gesta militibus, arma, tela, enses in ecclesia relictæ sunt, quæ populus ibidem suspendi in facti memoriam. Nam postquam fracti ac perterriti improvisa irruptione animi confirmati sunt, tum catholicorum multitudo coacta rescriptum edidit, quo rerum indigne gestarum ferrent testimonium, commemorarentque contractas fores, invasionem in ecclesiam, cædes, expilationem, aliæque id genus. Quod ubi comperit dux Syrianus, obvios vi compellebat ad testificandum, nullum existisse tumultum, nullam cædem factam. Quod sane argumentum erat, injussum illum id facinoris perpetrasse. Alexandrini autem, conspecta ducia iniquitate, hominem adeunt, rogant nulli vim inferat, neu gesta neget. Ille plebem fustibus cædi ac profligari jubet, nihil reveritus Christianorum cætum. Ac cum edidicisset, arma et tela a militibus relictæ in templo fuisse suspensa in rei gestæ memoriam, exercitus ut vocabant Dynamium cum tribuno misit, qui asportarent. At Catholicorum cætus id minime concessit, nec sivit auferri tam conspicua violatæ ecclesiæ vestigia. Exinde vero plebs catholica aliud edunt rescriptum ad imperatorem transmittendum (c), quo testificantur, cum ex priore rescripto occasionem arripuerit Syrianus contraria gestis rebus testimonia extorquendi, rogare et obtestari se Maximum Ægypti præfectum et curiosos, ut facti veritatem Constantio deferant; obtestari item et obsecrare nautas omnes, ut imperatori isthæc omnibusque

(a) Athan. Apol. ad Constant., n. 23, et Apol. de fuga sua, n. 24, et Hist. Arian. ad monachos, n. 81.

(b) Athan. Hist. Arian. ad monachos, n. 81.

(c) Athan. ib.

per diversa loca præfectis ac iudicibus renuntient. Exinde narrant ordine quæ ad v Idus Februarii gesta essent, uti nos supra recensuimus. Si sit illud ab imperatore edictum, paratos esse se ad martyrium subeundum; sin hoc Augusti placitum non sit, rogare Maximum reliquosque magistratus id apud Constantium agant, ut ne in posterum ejusmodi res eveniat. Obsecrare item, ut rescriptum a se editum imperatori offeratur, nec quis alius episcopus intrudatur in locum Athanasii, quem sibi Deus ab initio dedisset secundum successionem Patrum suorum, quem ipse Constantius juratus cum litteris transmisisset Alexandriam. Datum fuit hujusmodi rescriptum post consulatum Arbethionis et Lolliani, Mechir xvii, quæ est xii Februarii.

4. *Georgius Antiochiæ deligitur.* — Interea de successore in vicem Athanasii deligendo agebant Ariani. Et sane veri satis simile est quod habet Sozomenus (a), ordinatum scilicet Georgium fuisse in synodo Antiochiæ coacta; cujus principes erant Arianorum ea tempestate antesignani. In mensem Februarium hujusce anni opportune potest Georgii ordinatio conferri. Cætera porro, quæ ibidem narrat Sozomenus, avértata sunt, potissimumque quod ait, superstitè adhuc Constante cooptatum fuisse Georgium. De ejus moribus et ingressu Alexandriam pluribus inferius.

5. *Constantius nefaria Syriani gesta probat, et alia adjicit.* — Accepta imperator Alexandrina clade a Syriano gesta, ut erat feroci in Athanasium ejusque sequaces animo, factum probavit (b). Non ille funestatam credibus ecclesiam, non sacrorum expiationem, non denudatas virgines, non omnia sacra profanaque violata graviter tulit. Tanto nimirum Arianismi studio tenebatur, ut quantumvis atrox immanèque facinus, in rem modo illius cederet, probe factum optimeque consultum existimaret. Neque hinc tamen fuit calamitatum finis. Litteris quippe ad senatum et populum Alexandrinum missis juvenes cohortabatur, ut una coacti Athanasium insequerentur, ac ubi locorum esset pervertigarent, interminatus indignationem suam si non gererent morem. Litteras ejusmodi detulit Heraclius quidam comes, præcursor Georgii mox Alexandrinam sedem invasuri. Litteræ autem publice lectæ sunt. Aiebatque Constantius se in gratiam fratris sui Constantis, non suopte motu vel consilio, dedisse Athanasio Alexandriam revertendi facultatem. Comes jussu imperatoris denunciavit Alexandrinis, maximeque gentilibus, si non obtemperarent, auferendum panem, evertenda idola, ac plurimis optimatibus popularibusque expectandam fore captivitatem. Deinde his denuntiatis minis, non puduit hominem, hæc palam altaque voce proferre: Athanasium imperator non vult episcopum esse, ecclesias Arianis tradi jubet. Hinc mirari omnes,

Autus dare ac dicere: Num Constantius hæreticus effectus est? Ille autem nullo turpissimæ rei pudore, nullo rubore affectus, contra instare, urgere, postulare a senatoribus ethnicorum optimatibus, ædituis idolorum, ut imperatorio rescripto nomen et suffragium darent, profiterenturque illum se recipere episcopum, quem mitteret Constantius. In hoc certe agendo, ait Athanasius, Constantius Ecclesiæ canones egregie vindicabat, namque pro Ecclesiæ litteris, fori litteras; pro Christiani populi suffragiis, ædituorum suffragia reposcebat; gnarus scilicet se non episcopum Christianis, sed iis qui talia scriberent litigatorem mittere. Ethnicis itaque, qui tali subscriptione redimebant idolis suis immunitatem, et nonnulli ex agricolis, ac si de duce aut de alio quopiam misso iudice ageretur, licet inviti, minas tamen pertimescentes, suffragium dederunt. Nam ethnici cum essent, quid acturi erant, quam quod imperatori placeret?

6. *Alia Christianorum calamitas.* — Heraclius porro comes cum comperisset Christianum populum quarta Sabbati coactum in ecclesia esse (c); insequente die, assumpto secum Cataphronio Ægypti præfecto, Faustino catholico sive rationali, Bithynoque hæretico homine, juniores quosdam forenses idolorum cultores concitat, et ab imperatore jussum denuntiat, ut in ecclesiam irruant, populumque lapidibus obruant. Cum itaque jam plurimi post dimissionem Catholici digressi essent, remanentibus paucis mulieribus, tum uti jussum fuerat gesta res est. Eratque miserabile spectaculum. Nam cum paucæ completa oratione mulieres sederent, derépente petulans caterva cum lapidibus et fustibus nudi irruentes alias cedere, alias lapidare, sacra virginum corpora plagis concidere, detractis velaminibus earum capita nudare, ex adverso trahentes illas pedibus impetere. Virginum vero modestiam, auriumque castimoniam cum perspectam haberent, gnari graviorem obscenis dietis, quam gladiis et lapidibus, injuriam inferri, turpia quæque vociferari, instigantibus Arianis, qui ad ejusmodi sermones erumpebant in cachinnos. Jubentibus autem et cohortantibus comite atque catholico, subsellia, thronum, mensam, quæ lignea erat, vela ecclesiæ et cætera quæcunque potuere, direpta et asportata in magna platea ante ostium combusserunt, thusque iniecerunt in ignem. Heu! quis hæc audiens, inquit Athanasius, temperet a lacrymis? Imo aures non obstruat, ne alium narrantem ferat. ratus ejusmodi rerum vel auditum damno sibi fore? Tum ethnici in idolorum deorumque suorum laudes erumpunt, palamque clamant ad suam Constantium accessisse religionem, Arianosque suum nec horrere nec improbare cultum, imo vero sese ethnicos simulare, ut sua stabiliantur et confirmetur hæresis. Exinde buculam irrigandis hortis deputatam immo-

(a) Lib. iv, cap.

(b) Athan. Hist. Arian. ad monachos, n. 48

et seqq.

(c) Athan. ibid., n. 55.

lare aggressi sunt; et sane immolassent, nisi semina ea fuisset, quas in sacrificium offerre religio ipsis erat.

7. *Ultio divina in petulantes ethnicos.* — Ejusmodi facinora impij Ariani cum ethnicis admiserunt, rati ea in Catholicorum vertere contumeliam. At divinum Numen inultum acelus non prætermisit (a), gravesque facinorosis immisit pœnas, quibus sese læsum injuriæ affectum ostenderet. Nam ut juvenis quidam ex petulantioribus in sacrarium irruens ausus esset in episcopali throno sedere, sedensque temerarius ille meretricium nescio quid naribus personaret, inde cum surrexisset, thronum convellere ad seque trahere conatus, ignorans se sibi divinam attrahere vindictam, avulso ligno ventrem ipse suum percussit, atque ictu intestina foras emisit. Collapsus itaque asportatus est, et postmodum interiit. Ingressus item alius, qui thallos manu gestabat, cum more ethnicorum manu illos agitare, cachinnosque profunderet, repente tenebris offusus oculisque captus, non ultra sciebat ubi terrarum esset: qui jamjam collapsurus, a comitibus suis manu adductus et sustentatus exivit, vixque postmodum mentis compos effectus est, facinoris juxta ac casus sui immemor.

8. His conspectis ethnici perterriti sunt, nihilque ultra aggredi sunt ausi: Arianos vero ne tum quidem gestorum puduit, sed ejusmodi facinora a petulantibus hominibus admissa libentes ac læti conspiciebant. Aderat ipsis, opemque ferebat Faustinus quidam rationalis sive thesaurarius, circumforaneus et arrogans homo. Neque sane spectatores illi scelerum tantum fuerunt, sed nefariis ipsi manibus graviora perpetrarunt. « Quam enim, ait Athanasius (b), non diripere domum? quas ædes pervestigandi causa non expilarunt? Quem hortum nimis concursationibus non devastarunt? Quod sepulcrum non aperuere, specie quidem Athanasii perquirendi, cum nihil tamen aliud curarent, quam diripere et obvios quosque spoliare? Quam multorum domus obseignata sunt! Quam multa, quæ in hospitalibus erant, administris suis militibus traderunt! Quis eorum improbitatem expertus non est? Quis illis obvis non sese in foro occultavit? Quis non, relicta domo, in deserto pernoctavit? Quis, dum sua intacta servare curat, non multorum jacturam fecit? Quis maris imperitus non maluit adire periculum navigandi, quam minitantes illos conspiciere? Multi sane in discrimen ne vocarentur, domicilia permutarunt, et a vico in vicum, ab urbe in suburbia transmearunt. Quam multi, cum insidiis Arianorum multa sibi esset irrogata, cum nihil suppeteret, ab aliis mutuari coacti sunt, gravioris scilicet jacturæ vitandæ causa! » Nemo scilicet Arianorum manus effugere poterat in calamitatibus infligendis exercitatus. Hæc autem variis

acta temporibus acervatim uno loco recenset Athanasius.

9. Præfectorum itaque et comitum patrocinio freti Ariani omnibus terrori erant, imperatorisque formidinem oppoñentes, apud omnes venditabant sese, comminantes illius iram. Virginibus autem Christi implacabile bellum indixerant impuri homines (c), quia eas impietatem detestari comperebant. Quamobrem alias ex ædibus dejecerunt, alias affecere contumeliis; earumque capita, quæ potissima tunc erat ignominia nota, nudari jussuerunt a petulanti illa juvenum caterva. Mulieribus quoque suis facultatem dederunt contumeliarum arbitrio aut cuivis illarum inferendi. Honestæ igitur ac fideles matronæ, his conspectis, declinabant occursum hujusmodi. Illæ autem quasi bacchæ et foris circumcursantes, detrimentum potabant, si quam non offenderent cui inferrent injuriam.

10. *Quo se proripuit Athanasius.* — Jam ad Athanasium redeamus, a quo nos paulum abduxit illa tanta ab Arianis concitata tempestas. Postquam ergo furori Syriani militumque se proripuisse, hoc unum curavit, ut vitam suam sicariorum manibus ereptam fugæ solitudinique mandaret. Nec tamen in promptu est dicere quo statim loco se receperit. Nam vulgata illa Palladii de Athanasii secessu historia (d) multis nominibus suspecta nobis est. Apud virginem quamdam, inquit Palladius, speciosissimam, viginti annos natam aufugit; atachario tantum seu tunica et birro instructus. Obstupuit virgo rei insolentia. Cui episcopus: Me Ariani nefariis sceleribus accusatum perquirunt: ne ergo in malam incidam famam, neve peccati causa sim, sis qui me volunt supplicio afficere, fuga mihi consulere decrevi; mihi quoque Dominus revelavit hæc nocte nonnisi apud te posse me salutem consequi. Illa vero ex animo gaudens, totos sex annos, donec scilicet superstes fuit imperator Constantius, sanctissimum episcopum occultavit, pedes ablucens, necessaria suppedians, librosque mutuata legendos ipsi tradens. Accepta porro Constantii morte, solus nocte in ecclesiam concedit, honesto indutus habitu. Mirantibus autem amicis, quod quem virum defunctum putarent, vivum conspicerent, rogantibusque qui sibi fuisset latebrarum locus, respondit Athanasius: Ea de causa ad vos non confugi, cum ut sciscitantibus jurare vobis licitum esset, tum ut nemini suspectum locum nemo mei quærendi causa adiret. Scribit porro Palladius, eam se vidisse virginem septuaginta tum annos natam. Verum in hujusmodi historia nonnulla aperte falsa, reliqua suspecta videntur. Quod narratur enim divinitus præmonitum, vix dato ad vestimenta induenda spatio, aufugisse; toto sexennio delituisse apud virginem; amicos ejus virum per tantumdem temporis pro mortuo habuisse; hæc, inquam, plane repugnant

(a) Athan. Hist. Arian. ad monachos, n. 57.

(b) Ibid., n. 55 et seqq.

(c) Athan. ibid. n. 59.

(d) Pallad. lib. viii, cap. 136.

sexcentis Athanasii et aliorum testimoniis. Unde nec immerito historia isthæc tota ingenti suspitione laborare videtur. Vel si omnino ad virginem profugerit, paucis sane diebus isthic commoratus est; cum ante ipsum Georgii ingressum, ex deserto, ut testatur ipse, litteras quasdam dederit, quæ hodieque supersunt.

11. *Athanasius in deserto litteras ad plebem Alexandrinam mittit.* — In remotiora igitur Ægypti loca concessit; nec unquam tamen ab eo, licet absente, debitum Ecclesiæ suæ officium requisitum est. Accepto namque rerum post discessum suum gestarum nuntio, consolatoriam plebi catholice Alexandrinæ epistolam misit; qua deplorabat inflicitam calamitatem, cædem, expilationem. Hortabatur ne conciderent animo, sed in Deo spem reponerent res ipsorum prospiciente. Et quia de ablatis Arianorumque cœtui traditis ecclesiis dolebant maxime Catholici: « Illi, inquit, loca; vos fidem apostolicam habetis. Illi in locis existentes a vera fide sunt foris; vos vero a locis quidem foris estis, sed fides intus est. Discutiamus quid sit majus, locus, an fides? clarum est utique quia vera fides. Quis ergo plus amisit, vel quis plus habet, qui locum tenet, an qui fidem? Bonus quidem locus est quando illic apostolica fides prædicatur; sanctus est, si ibi sanctus habitat. » Exinde vero se didicisse ait, Arianos ecclesiam convertisse in speluncam laironum, in domum negotiationis, et in domum velli. Quid sit autem domus velli, vide in *Onomastico* ad vocem βῆλον. Hanc porro epistolam ex numero earum arbitramur esse, quæ ἐποταξιαὶ seu festales vocantur, et ab Athanasio dum, inimicorum furorē declinans, in desertis Ægypti et Thebaidos subinde mutans locum versaretur, ad gregem ipsius missæ sunt, ut in cœtu Catholicorum legerentur. Alterius item numero xxxix fragmentum exstat Græce, nec non aliud cujusdam epistolæ ex *Festaliis* numero infra commemoratur ex Theodoro.

12. *Martyrium Eutychii.* — Inter hæc Ariani Alexandriæ ecclesiarum rerumque omnium potiti, nihil semel initam intermittebant Catholicorum vexationem, cædem, vastitatem (a). Enimvero Scytharum barbarorumque more, Eutychium subdiaconum, virum probe Ecclesiæ ministrantem, ubi taurinis scuticis dorso ad necem ferre cædi curassent, rogarunt ad metalla transmitti; ad metalla sane omnium asperrima, Phæno appellata, ubi reus vix paucis diebus vitam agere posset. Et quod erat prorsus inhumanum, ac ferini odii indicium, ne paucis quidem horis ejus curari vulnera concesserunt; sed continuo lacerum viæ commiserunt. Tum superbe impii homines hæc effutire: Si ita res agatur, reformidabunt omnes, ac deinceps nostris erunt partibus addicti. At ille non multum progressus, cum ex vulnerum dolore iter ad metalla conficere non posset, inter eundem extinctus est.

Ac lætus quidem ille obiit, martyrii gloriam adeptus. Impii autem homines, qui sensum omnem humanitatis amiserant, atrociora statim admisere scelera. Nam cum supplices populi pro Eutychii salute precarentur, jusserunt illi ut quatuor ex turba probi liberique viri, interque eos Hermias, qui mendicorum pedes abluebat, mox corripere, quos gravibus ante plagis concisos dux conjecit in carcerem. Hos ubi Ariani plagarum vi non interire perspexerunt, efferatis animis in ducem fremere, expostulare, comminari: Eunuchis, aiebant, renuntiabimus ducem non arbitrio nostro verbera infligere. Dux autem non ignarus summam rerum penes eunuchos tunc esse, perterritos homines denuo comprehensos concidi verberibus mandat. Illi vero cum probe nossent quid causæ esset quod ita vapularent, hæc inter verbera effari: « Propter veritatem vapulamur, nec tamen communicamus cum hæreticis. Verbera pro libidine, a Deo hæc de re in judicium vocandus es. » Impii vero Ariani summopere optabant, ut illi in carcere vi vulnerum interirent. Sed catholica plebs nacta opportunitatem, septem interpositis diebus, impetrarunt probis viris libertatem.

13. *Eleemosynam erogare Ariani velant.* — Ariani autem, quasi rem indigne ferrent, immane facinus aggrediuntur. Cum enim egenos conspicerent et viduas sedere in assignato sibi loco a clericis, quibus viduarum cura concedita fuerat (b); (namque cum dux Ariani ecclesias tradidisset, interclusus Catholicis erat earum aditus;) cum cernerent item prompto et alacri animo viduis victum necessariaque præberi, tum cœperunt calcibus eas impetere, fugare, territare; eos autem qui victum eis erogarent deferebant ad ducem, ministro usi Dynamio quodam milite. Eratque illud Sebastiano Manichæo pergratum perque jucundum. Apud Manichæos namque nulla commiseratio: perosa sane res ipsis erat pauperem miserari. Insolens itaque accusationis genus, novum tribunal ab illis jam primum excogitatum est. Ob beneficium namque collatum in jus ambulabant homines. Qui beneficium tribuerent, deferebantur, qui reciperent, vapulabant. Neque tamen scelesti Ariani his præclare actis ea nacti sunt, quæ assequi, peroptabant: imo vero in gravissimum incurrerunt universorum odium. In spem venerant, terrore, insidiis, periculorum denuntiatione, multos ad hæresim amplectendam abductum iri, atque ita magnam conventibus suis parari frequentiam: verum cessit res contra quam rati erant. Ærumnas enim et vastitatem Catholici fortiter ferebant; ac nedom veritate proderent et negarent, fortiore in dies animo pericula et calamitates adibant, rati ea sibi martyrii loco esse. Amentes autem Ariani grandem sibi vel apud gentiles parabant invidiam; qui conspecta barbarorum hominum carnificina, nullis non maledictis, nullis non conviciis scelestos

(a) Athan. *Hist. Arian. ad monachos*, n. 60.

(b) Athan. *Ibid.*, n. 61.

incessebant. Est quippe ab ortu insita hominibus A de fuga (d), inter ea quæ post Georgii adventum erga pauperes et egenos misericordia.

14. *Presbyteri et diaconi fugati.* — Sub hæc autem in presbyteros et diaconos grassatur Ariana rabies (a); qui ducum et iudicum auctoritate profligati, fuga sibi salutem providere coacti sunt. Tum in affines eorum sævitum est; qui statim pulsati domibus ac sedibus suis, fugatique sunt. Si qui vero in ducis manus inciderent, hi plagis et verberibus ad necem ferme lancinati sunt. Quodque indignissimum juxta ac fœdissimum erat, cum vivorum, tum mortuorum panes petulanter diripiebant. Neque vero audiendi, qui vocem ἀρτους, artus, non panes, verti volunt. Res est sane apertissima, panes hic ab Athanasio, ut et alias similibus in locis, intelligi. Neque exemplo quopiam nititur prior interpretatio. B

15. *Martyrium Secundi. Ariani formulam fidei edunt. Epistola Athanasii.* — Ea porro erant animi vafritie Ariani et calliditate, ut patrocini sui sollicitatione ac pecuniarum largitione, multos sibi allicere tentarent; ut quandoquidem non ex æquo et bono in pretio erant, vel hinc saltem apud rudiores aliquam præferrent speciem dignitatis. Si quos ruteni frugum homines infensos sibi nosset, apud quos nullas ad pecuniam, ad blandimenta, ad munera aditus esset, hos nullis non malis, nullis non calumniis onerabant. Videre erat homines per urbem, perque varia Ægypti loca circumcursare, ut si quos offenderent hujusmodi, flagris, verberibus, exsilio, imo morte, si possent, afficerent. Non illis nocturna invasio, non cades atque expulatio, non ab Heracleo illata vexatio erant satis; sed levissimum suisque consiliis addictum Constantii animum ad graviora inferenda compellebant, necemque piorum hominum omni arte et studio moliebantur. Nam summæ viri audacie, Secundus Pentapolitanus strenuus rei Arianae propugnator, et Stephanus scelerum socius, gnari se hæreseos gratia et patrocinio nulla non crimina impune admissuros, cum in Barca presbyterum sibi non obsequentem deprehenderent, Secundum nomine, ita calcibus virum impetierunt, ut ictuum vi et frequentia interiret. Ille dum necaretur has emisit voces (b): Nemo me apud iudices ulciscatur, ultor aderit Dominus, cujus causa hæc patior. Illi vero nulla ejus miseratione commoti, nulla ducti sanctæ Quadragesimæ, qua hæc agebantur, reverentia, eum calcitrando interemerunt.

15. Hæc porro quæ superius enarrata sunt ante Georgii ingressum Alexandriam gesta opinamur: tum quod ea ipsa Athanasius post Syriani et Heraclii gesta consequenter enarrat in *Historia Arianorum ad monachos* (c), antequam ad ingressum Georgii Alexandriam veniat; tum quod in *Apologia*

gesta commemorat, nihil ex supra recensitis compareat. Et vero ex epistola ejus encyclica ad episcopos Ægypti (e) palam est, jam multa ante Georgii ingressum, Alexandriæ et per totam Ægyptum in catholicæ rei perniciem machinatos fuisse Arianos, imo episcopos et presbyteros quamplurimos misisse in exsilium. Nam ad omnia quæ jam admiserant facinora, novum hoc insidiarum genus addecere: coacti scilicet Ariani formulam fidei edunt ad episcopos Ægypti transmittendam, ab ipsisque subscribendam, denuntiantes exsilium iis qui nolent suffragium dare. Quo comperto Athanasius epistolam misit encyclicam ad universos Ægypti et Libyæ episcopos; in qua, præmissis multis de diaboli versutia, insidiis, machinationibus, de inani hæreticorum sollicitudine ut testimoniis ex Scriptura mutuatis errores suos confirmet, ait accepisse se illos multam in eo navare operam, ut episcopos Ægypti et Libyæ cogant suæ sententiæ assipulari; si abnuant, pellant sedibus; eo scilicet consilio, ut sua confirmata sententia, Nicænam abrogent fidem. Nec mirum, non esse illis Nicænam doctrinam satis, quando ne suis quidem contenti formulis, novas singulis annis edunt, priores obliterant: quod sane perspicuum sit Arianae impietatis atque instabilitatis argumentum. Queritur viros ad episcopale munus, tanto gradu indignos, ac ne Catholicos quidem, promoveri ab impiis hominibus. Adjectis exinde multis, narrat Arii interitum, ut commonstret Deo invisum fuisse hominem tam insolenti mortis genere sublatum. Meletianos ait cum Arianis non primitus et ab origine consentire, sed cum ante mutuo odio conflagrassent, jam in unum veritatis opprimendæ consilium concurrisse. Virosque autem ab Ecclesiæ communione jamdiu proscriptos fuisse, Meletianos nempe ut schismaticos ante quinquaginta quinque annos, Arianos vero ut hæreticos ab annis triginta sex, in Alexandrina nempe synodo anno 320, et in Nicæna anno 325. Jam multa molitos et machinatos esse Arianos, ecclesias invasisse, episcopos misisse in exsilium; sed spem esse sibi, fore ut imperator, si quando hæc comperiat, eorum consilia disturberet ac prævertat. Hortatur demum fortiter impiis obsistant, nec veritatis causa mortis adire periculum reformident.

16. *Ingressus Georgii Alexandriam. Nova in Catholicos irruptio.* — Erant ea quæ supra memoravimus mala, præludia ingressus Georgii Alexandriam. Is demum magna militum manu stipatus, qui mos erat Arianorum præsulum, sedem invasit Alexandrinam (f). Erat Georgius genere Cappadox, Tharbastenites dictus a vico, ut putatur, unde traxit originem (alii Cilicem dicunt), homo illiberalis et ine-

(a) Athan. *Hist. Arian. ad monachos*, n. 65.

(b) Athan. *ibid.*, n. 65.

(c) N. 58 et seqq.

(d) N. 6 et seqq.

(e) N. 22.

(f) Athan. *Ep. ad episc. Ægypti et Libyæ*, n. 7, et *Apol. de fuga sua*, n. 6, et *Hist. Arian. ad monachos*, n. 75. Greg. Naz. *orat. 21*; Ammian. Marcell. l. xxii; Sozom. lib. iv, cap. 10.

ruditus, nulla mentis dote commendatus. Fullonis filium fuisse ait Ammianus Marcellinus; qui paratis statim et quatuor conditionem seclatus, nihil non ventris gulæque causa agere paratus erat. Postmodum autem auctus in damnum complurium, penuriorum exceptor effectus, Constantinopoli sullia carnibus recipiendis ac distribuendis operam dabat; cumque pecunias omnes depeculatus esset, repelundarum reus aufugerat. His vir præclarus gradibus ad episcopi dignitatem ascendit. Ne quidem Christianum fuisse, quando fuit ad sacerdotale ministerium vocatus, testatur Athanasius. Huiusmodi hominem quærebant Ariani, venalem scilicet, cuius vita omnibus flagitiis inquinata esset, sumptus effusi cum probro atque dedecore, prorupta audacia, tantaque avaritia, ut nihil non ipsi quæstui esset opportunum. Ut talem igitur hominem decebat, adfuit ingredienti militare satellitum, quasi scilicet arceam ille non Ecclesiam regendam susciperet. Quadragesima tempus erat cum ille advenit (a). Neque ita: multo post, quid ab huiusmodi pastore Dominico gregi expectandum esset palam fuit. Etenim post hebdomadam Paschatis videre erat virgines in carcerem conjici, episcopos a militibus vinctos abducere, orphanorum viduarumque domos et panes diripi, irruptiones in domos fieri, multa nocte Christianos sedibus deturbari, domicilia obsignari, fratres clericorum pro fratribus periclitari. Hæc quidem atrocitas; sed atrociora deinde consecuta sunt facinora. Nam hebdomade sacram Pentecosten subsequente (b), cum populus expleto jejunijs orandi causa ad cimiterium, vel ut alio loco ait Athanasius, ad desertum locum prope cimiterium egressus esset (nam quod omnes a Georgii societate et communione abhorrerent, ecclesias Ariani traditas frequentare nolebant), re comperta sceleratissimus ille Sebastianum ducem concitat, auctorque est ut populum infestus adoriatur. Qui nec mora, cum manu militum plus trium millium, armis, strictis gladiis, arcubus et telis instructorum ipsa die Dominica in populum irruit. Tum perstrepere et horrere omnia, tumultu, clamore, plagis, gemitu dolentium, quod solet in huiusmodi incursionibus evenire. Commodum tamen accidit, ut cum adveniente hora turba populi digressa domum se recepisset, pauci eo in loco residui essent, qui nullis non malis contumeliisque sunt affecti. Non mulieres, non parvuli intacti fuere; qui tamen mali nihil admiserant, precibusque vacabant. Exinde vero in virgines sævitum est. Accenso quippe rogo, admotas igni dux compellebat ad Arianam fidem amplectendam. Ubi autem eas vim tormenti superare ignemque nihil curare animadvertit, nudas tot plagis in vultum impactis debonestavit, ut per aliquantum temporis spatium ne a familiaribus quidem internosci possent. Dum autem illæ inter verbera

A Christi Domini auxilium implorant, dentibus illi stridere ceu læsi et injuria affecti. Viros quadraginta comprehensos, dux insolenti ac inhumani supplicii genere multavit. Nam virgis palmarum recens amputatis, quibus adhuc aculei hærebant, sic eorum terga laceravit, ut nonnulli ob infixos aculeos medicorum subinde manu opus haberent, imo quidam vim plagarum non ferentes interirent (c). Reliquos autem omnes apprehensos una cum virginibus in magnam Oasin deportari curarunt.

17. *Consolatoria Athanasii epistola.* — Corpora porro eorum, qui vi plagarum extincti sunt, non continuo ad funeris justa solvenda tradiderunt; sed ipsa abjecerunt insepulta, canibusque discerpenda, donec cum ingenti periculo cognati suorum corpora clam subducerent; qui haud sine magno labore curarunt, ut ne cuiusmodi res nota esset. Ariani hisce efferati animi indicibus summæ sibi crudelitatis famam conciliarunt, ut nemo non eos quasi facinorosos et execrandos ubique traduceret! Hæc de re porro consolatoriam epistolam misit Athanasius, cujus fragmentum affert Theodoretus. « Horum, inquit, causa nemo vestrum dolore crucietur, licet impli sepulturam invident, et funeralia prohibeant. Eo enim usque progressa est Arianorum impietas. Portas occludunt, ad sepulcra sedent quasi demones, ne quis defuncti eo inferatur. » Ad virgines missam epistolam ait Theodoretus. Viros tamen una cum virginibus alloqui videtur Athanasius, cum ait, καὶ θαρσύνετε ὑμῖν φθονοῦσιν. Unde conjectare liceat ad cœtum Catholicorum missam epistolam fuisse, et aliquam esse ex iis quæ τοπαρχικαὶ sive in cœtu Christianorum legendæ dicuntur.

18. In sacras autem virgines hæc etiam gesta fuisse commemorat Athanasius (d). Admirandi, inquit, Ariani, iudicibus ipsis sibi hac in re ministrantibus obtemperantibusque, nudatas virgines in hermetariis, ut vocant, suspendi jusserunt, et sic illarum latera ternis usque vicibus lancinarunt, ut ne viri quidem scelestissimi talia unquam sint experti. Sed jam ad ista omnia Ariani obdurerant, et humanitatem omnem amiserant.

19. *Ecclesiæ jussu Constantii Ariani traduntur. Episcopi vexati et pulsi.* — Eo ipso tempore edicto mandavit Constantius, ut omnes episcopi catholici Ægypti et Libyæ sedibus pellerentur, ecclesiæ traderentur Ariani (e). Qua data jussione, confestim una omnes episcopi vexati, profligati, pulsi, vel ad simulandam cum Ariani communionem coacti sunt. Ad nonaginta numero erant qui cum Athanasio communionem et societatem colerent, in quos omnes Arianus furor grassatus est. Nam misit Sebastianus dux litteras ad omnes ubique locorum præpositos militaresque tribunos; quorum

(a) Athan. *De fuga sua*, n. 6.

(b) Athan. *Apol. ad Const.*, n. 27.

(c) Athan. *De fuga sua*, n. 7.

(d) *Apol. ad Constant.*, n. 33.

(e) Athan. *ibid.* n. 27, et *Apol. de fuga sua*, n. 7, et *Hist. Arian. ad monachos*, n. 72.

opera veri ac prohi episcopi exacti; il vero, qui impie sentient, in eorum sedes intrusi sunt. Grandevos igitur episcopos, qui ab Alexandro ordinati in sacerdotio consueverant, in exilium deportari curarunt, Ammonium scilicet, Herment, Anagampum et Marcum in superiorem Oasim; Mulin, Paenositim, Nilammonem, Plenem, Marcum et Athenodorum in Ammoniacam, non alia mente, quam ut per deserta loca peragrantes interirent. Nam ne infirmos quidem miserati, dum aegre illi conficerem iter, compellere tamen illi, urgere; et si qui non possent incedere, ne puncto quidem temporis intermissa via sella deserebantur. Tam feroci itineris laborem non ferens unus e turris praesul, cujus tacetur nomen, extinctus est. Illius cadaver suis asporiandum non concesserunt. Tam feroci nimirum erant animo, ut ne morte quidem adversariorum mitigari possent. Eadem de causa Dracontium episcopum ad deserta loca circa Clyma in Arabia relegarunt: Philonem, Babylonem, Adelphiū in Psinabla Thebaidis, Hieracem et Dioscorum presbyteros Syenem exules miserunt. Alios ad fugam expessendam compulerunt, nempe Ammonium, Agathum, Agathodemonem, Apollonium, Eulogium, Apollon, Paphoutium, Gajum et Flaviū antiquos episcopos: Dioscorum, Ammonium, Heraclidem et Psalm item episcopos proligarunt; quorum alios ad lapidinas, rem prorsus indignam, abduxerunt, alios ad necem insecuti sunt, aliorum multorum facultates diripuerunt. Demum ad triginta numero, ut fertur apud Albanasium, vexati et in fugam versi sunt, praeter exules, qui ad sedecim erant. Eratque miserabile spectaculum, episcopos vinculis constringi, presbyteros et monachos ferreis catenis ligari, ad necemque lanatos mitti in exilium. Tum mista ubique omnia, atque in periculo versabatur Aegyptus tota. Dum enim populi edictum huiusmodi perindigne ferrent, viderentque bona sua et fortunas devastari et in Arianam rem converti, in motuum seditionumque discrimen respublica vocabatur.

20. *Monasteria versa.* — Tum monachi cum primis Arianorum furorem experti sunt. Enimvero non erat improbia hominibus satis quod monasteria everterent et solo aequarent (a); sed etiam monachos in ignem conficere, vivosque concremare conabantur. Dum Catholicorum domos devastarent, deposita etiam ab Athanasio in honestorum civium aedibus collocata irrumpentes abstulerunt. Interea tamen clerus plebique catholica tot erumnis, tot calamitatibus afflicti (b), de constantia ac de vera fidei studio nihil intermittebant. Duo certe tantum presbyteri, Machetes et Didymus, vexationis declinanda causa ad Arianorum se partes proripuerunt. Nec desuere inter episcopos Aegypti, qui fracti

A terrore atque impendentium periculorum metu ad Arianos descenderent; inter quos adnumeratur Theodorus Oxyrinchi; qui postquam inter Arianos computatus est, denuo ordinatus a Georgio fuit (c).

21. *Qui fuerint episcopi ab Arianis constituti.* — Periniqua perque indigna res populi visa fuit, cum tot tamque gravibus ac grandavis episcopis proligatis (d), ethnici nondum initiati, catechumeni, senatores, juniores petulantesque homines, idololatras, bigami, magnisque criminalibus obnoxii viri ad eorum implendas vices delecti sunt, postquam ab Arianis Christianam fidem didicissent, qui Arian ad suos quæstus Ecclesiarum dignitatibus abusi, vanalia cuncta proponebant. Hoc sane exteris eorum sceleribus velut cumulus accessit. Non quærebatur ex apostolico præcepto, inculpatumne quia ac integris moribus esset; sed qui plus auri penderet, is episcopus reuantiabatur. Nihil curabant impli quod vel gentilia esset qui accederet, aurum modo daret. Hinc populi gravior emerit calamitas: cum enim mercenarios illos alienosque sibi viros aversarentur, tunc verberati, proscripti, carcerumque a duce mancipati sunt. Quod ille, utpote Manichæus et Catholicis infensus, libenter exsequebatur. Qui porro ejusmodi episcopos ordinarent, Meletiani erant: qui plerique omnes non religiosa institutione educati, non sanam fidem; non quid Christianismus, non quibus Christiani Scripturis niterentur noverant. Nam quidam eorum ex gentilistis, alii ex sensu et ex supremis magistratibus ad Christianos accesserant, ut miseram immunitatem ac patrocinium nanciscerentur; antiquioribusque Meletianis pecunia corruptis, ad eam pervenire dignitatem, priusquam catechumeni essent. At etiam fuisse, qualis, quæso, institutio apud Meletianos? Nullatenus ergo instituti derepente accedunt, statimque accepto quasi infantes nomine, episcopi sunt appellati: ignari sane homines quid esset pietatem inter et impietatem discriminis. Hi igitur, jubente imperatore, ne minimum quidem cunctati, ex Meletianis Ariani sunt effecti, parati certe ad quemvis Constantii nutum religionem mutare. Nam illi, cum ita moribus et cultu versatiles essent, rati Ecclesiam civilem esse senatum, cum adhuc idolorum impietatem utpote ethnici saperent, usurpato tamen præcloro Christi nomine, Ariana peste totam infecerunt Aegyptum; Aegyptum scilicet, in qua sola Orientis regione libera hactenus ubique fuerat sanae fidei prædictio (e).

De violatis Ecclesiarum sacerdotibus gravissimè conqueritur Athanasius (f): (antæque auctorem calamitatis Sauli et Achabo, Pharaoni ceterisque huiusmodi tyrannis comparat. Imo Achabum in ea re Constantio anteferendum, quod viso Elia penitens

(a) Athan. *Hist. Arian. ad monachos*, n. 70, 72.

(b) Lucifer *pro Athanasio*, 11.

(c) Marcellin. et Faustin. in *Libello*.

(d) Athan. *Ibid.* n. 73, 78.

(e) Athan. *Apolog. ad Constant.*, n. 10.

(f) *Hist. Arian. ad monachos*, n. 67, 68.

pertusque seeleris aliquando fuerit : verum Constantius in malis inferendis exercitatus, calamitatibus calamitates adiciebat, atque pulsus graviores arumnas parabat, ἀδάνατον κακὸν γινώσκωνος εἰς ἀβύσσον, ait Athanasius (a), alludens ad Homeri carmen de Scylla :

Ἥ δὲ τοι ὁ θνητὴ, ἀλλ' ἀδάνατον κακὸν ἐστίν.

Non mirum autem, subsequitur ille, si ita in episcopos sæviat, qui ne cognatis quidem suis pepercit. Patruos enim occidit, patruales sustulit, socerum cognatosque nihil miseratus est. Omnibus perjurus : erga fratrem, cujus sepulcrum excitare se simulat, impius et inhumanus : nam desponsam ejus Olympiadem barbaris tradidit, quam ille ad obitum usque apud se servavit, educavitque quasi propriam sibi uxorem. Eam Constantius scilicet Arsaci Armeniæ regi locavit conjugem, neque multo elapso tempore post Constantis mortem.

22. *Pia populi Christiani studia.* — Inter innumeras istiusmodi calamitates, verbera, exsilia, cædes, eminebat Christiani populi alacritas ad martyrium subeundum (b), graviorque in impiam hæresim odio conflagrabant Catholici. Hinc luctus, lacrymæ, gemitus, universis uno ore ad Dominum clamantibus : *Parce, Domine, populo tuo, et ne des hereditatem tuam in opprobrium inimicis tuis : sed festina ut eripias nos de manu iniquorum. Nam famulis ecce tuis non pepercerunt, sed viam præmuniunt Antichristo.*

23. *Oxyrinchi laus.* — Sensit sancta Oxyrinchi civitas hæreticorum furorem. Erat ea urbs perampla et populosissima, in qua tum eo tempore viginti millia virginum, et monachi ad decem millia degebant (c). Ejus, uti diximus, episcopus Theodorus, cum ad Arianas partes descivisset, denuo ordinatus a Georgio fuit. Quam rem indigne ferentes populi, ab ejus communione recesserunt, quemadmodum et monachi; quorum tum antesignanus erat Paulus quidam, vir sanctitate conspicuus. Ecclesiam vero deinde interposito quodam temporis spatio regebant presbyteri et diaconi. Si Faustino et Marcellino sit fides, in Theodori locum cooptatus est Heraclides, qui postea ad Luciferianos defecit. Erat item, ut in aliis permultis Ægypti Ecclesiis, episcopus quidam Oxyrinchi Meletianus, nomine Apollonius, qui Seleuciensi postea synodo interfuit. Ita tres in partes distracta tum erat civitas. Tantam scilicet hæreticorum furor Constantii-que levitas reipublicæ Christianæ intulerant perturbationem atque perniciem.

24. *Athanasius Apologiam ad Constantium edit.* *Ut Constantium adeat iter ingreditur. Remigrat in solitudinem.* — Inter hæc Athanasius in secretioribus eremi locis per summa corporis incommoda delitescens, ac cum feris, ut ipse ait (d), latendi

A causa versabatur. Cum autem Constantii imperatoris animum non probe perspectum haberet, ratus imprudente illo tanta admitti facinora, orationem in ejus conspectu ad propulsanda crimina habendam adornabat. Et primo quidem ille imperatorem, utpote Christianum ac religiosum, cum fiducia se adire significabat. Statimque a principio ex visceribus causæ orsus, grande se ait afferre in sycophantas argumentum, quia scilicet Ursacius et Valens, qui a multis retro annis sibi crimina obtulerant, libellum postea penitentiae dedissent, quo se mentitos esse et calumnias protulisse aperte faterentur. Magnam hujusmodi argumento accessionem esse, quod se absente, arbitrato suo ipsi rem-gessissent; cujusmodi acta non valere nemini comper-

B tum non esset. Ex hisce palam esse nullam fidem mendacibus habendam, si quas post hæc criminationes offerrent. Et primo quidem quod jaclitabant illi, Athanasium Constanti Augusto in malam partem de Constantio fratre verba fecisse, id nedum verisimile esset, ne fieri quidem potuisse, quando nunquam ille Constantem solum solus esset allocutus, sed semper comitibus permultis, qui geste rei testimonium ferre possent. Rogat ut ne patiator istam manere suspicionem, sed reminiscatur seipsum Augustum Constantium ter convenisse, ac inter alloquendum ne verbum quidem fecisse contra Eusebium et socios tantarum sibi calamitatum auctores. Quod si ne illos quidem accusaverit, quos

C criminandi causa aderat, qua ductus insania imperatorem apud imperatorem accusasset, fratremque concitasset in fratrem? Aliam exinde adversariorum calumniam depellere aggreditur. Aiebant enim eum litteras gratiæ conciliandæ causæ misisse ad Magnentium, cujus exemplar in suas incidisse manus jaclitabant. Gemit quidem Athanasius sibi tam atrocis rei vel suspicionem fuisse injectam, cum ignotus plane sibi fuerit parricida Magnentius, qui Constanti sibi patrōno aliisque permultis de se bene meritis necem intulerit. Sibi multum ab hujusmodi viro amicorum Constantis interfectore pertimescendum fuisse, cum nemini ipse hac in parte secundus esset. Aliis vero permultis ad eam levandam suspicionem allatis, ad tertiam criminationem progreditur. In crimen quippe vertebant, quod in magna ecclesia, nondum absoluto edificio, nec expectato Constantii jussu, synaxin habuisset. Ille vero non negat quidem factum, verum ait se non dedicationem ecclesiæ celebrasse, quod injussu Constantii nefas fuisset, sed cum ob ingentem populi frequentiam non possent Catholici omnes in aliis ecclesiis absque periculosa compressione convenire, rogantibus, imo obmurmurantibus populis, ac in desertum locum angustiæ vitandæ causa proficisci parantibus, compulsum se fuisse eorum optatui gerere morem, atque in ecclesia in

D

(a) Hist. Arian. ad monachos, n. 68.

(b) Athan. ibid., n. 79.

(c) Marcellin. et Faustin. in Libello.

(d) Apol. ad Constantium.

Cæsareo dicta conventum habere, quam rem et ex aliorum usu, et ex recta ratione licitam esse demonstrat. Quartam exinde criminationem ut propulset Athanasius, qua mentiebatur eum imperatori, iubenti ut se adiret, non obtemperasse: negat litteris. Constantium suis Athanasio jussisse ut se conveniret, sed quasi rogatum concessisse facultatem se adeundi, quam tamen ipse nunquam postulasset; hincque palam esse eas litteras ex adversariorum suorum conspiratione fuisse datas. Deinde vero cætera sanctus præsul prosequitur quæ nos superius enarravimus. Hac postrema confutata criminatione apologiam clauserat Athanasius, ejusque coram imperatore recitandæ gratia ad eum properabat. At iter ingressus, rumore vulgi edidit quæ sui causa Occidentis episcopis Constantius intulisset calamitates. Quo comperto, cum obstupesceret Athanasius ac secum hæsitaret, altera ecce fama vagatur, ecclesias Ægypti Arianis traditas, episcopos pulsos, viros Christianos, virginesque ad necem lancinatos, ethnicos in episcoporum sedes intrusos fuisse. Hæc quamvis accepisset Athanasius, pergebat tamen ad imperatorem, ratus imprudente illo ista peragi; cum tertium ecce nuntium accipit, epistolam a Constantio missam Alexandrinis fuisse, qua Athanasium scelestum, nefarium, omni supplicio dignum significaret, Georgium vero præstantissimum virum in rebus ecclesiasticis exercitissimum. Epistolam item datam ad tyrannos Auxumenos, Ezanam et Sazanam, qua jubebat ut Frumentium Auxumeos episcopum transmitterent Alexandriam, ut a Georgio veram fidem sanamque religionem edisceret. Hæ profecto litteræ, quas ad verbum refert Athanasius, animum præferunt maledicorum criminationibus vehementer exasperatum. His acceptis, Athanasius intellexit quanto in discrimine versaretur. Cumque omnes aditus arduos seu potius interclusos videret, in eremum pedem retulit, atque *Apologiam* suæ ea quæ posterius enarravimus adjecit, ubi et legitimam sibi adfuisse fugæ causam, nec se officio suo defuisse demonstrat. De virginum in Ecclesia dignitate et sanctimonia multa commemorat, et quantum sit criminis Christi sponsas a Christianis tam indigne exceptas, quas ipsi gentiles summo honori et admirationi haberent. Cæterum Constantius ea feritate erat, ut juberet aut adduci Athanasium, aut afferri caput ejus, magna promissa ei qui id ageret mercede (a).

25. *Georgii avaritia et immanitas. A plebe pulsus in sedem restituitur.* — Interea Georgius fretus Constantii gratia, cum sine injuria potestatem levem atque inopem arbitraretur, exactoris ac tyranni magis quam episcopi munus agebat, vimque toti civitati ac populo inferebat ut etiam civibus, erepta

A paterna bona in rem suam converteret (b). Ad hæc nitrum sibi omnem attribuit, cujus magna vis quotannis colligebatur ad lacum Mariam, atque una papyri calamitæ paludes, necnon salinaria stagna. Imo tam sordida avaritia laborabat, ut quantumvis vilissimæ res essent ipsi quæstui opportune. Nulla turpitudine, nulla infamia hujus unquam cupiditatem retardabat. Nam inter cætera, lecticarum ad efferenda mortuorum corpora certum numerum assignavit; nec cuiquam, præter eos, quos ipse constitueret, mortuorum, maximeque peregrinorum, corpora efferre licitum erat. Quod non ille hospitalitatis amore, sed lucri pecuniæque causa faciebat. Nemo impune et citra periculum corpus humabat, quia ex singulis cadaveribus nonnihil ipsi quæstus obveniret. Si quis autem sibi indigna molienti obsisteret, eum quamprimum ad Constantium deferrebat, professionis suæ oblitus, ait Ammianus Marcellinus, quæ nihil nisi justum suadet et lene. Memoratur a Juliano Apostata (c) quidam Zeno medicus, Georgii opera in exilium pulsus: qui postea revocatus, ac cum honore restitutus ab eodem Juliano fuit. Et inter cætera (hæc Ammianus) dicebatur id quoque maligne docuisse Constantium, quod in urbe prædicta, ædificia cuncta solo coherentia, a conditore Alexandro magnitudine publicarum impensarum exstructa, emolumentis æarii proficere debent ex jure. Non cogitabat scilicet homo pecuniæ semper quam oculi cupidior, quam turpia illa, quam aliena a pastoris munere. Non secum reputabat in civitate versari se, quæ suoapte motu, et ubi causæ non suppetere, seditionibus crebris agitabatur. Quæ sane inconsiderantia virum tandem coniecit in perniciem.

26. Cum itaque his de causis in Catholicorum juxta et gentiliū odium incurrisset, concitata plebs, ardensque furore, eum in ecclesia agentem adorta est, parumque abfuit quin hominem trucidaret. Vix itaque elapsus, ad imperatorem profugus adiit (d). Hinc autem data Athanasianis occasione, ecclesias ipsi, exactis Arianis, denuo obtinuerunt; quibus tamen non diu licitum fuit conventus in illis celebrare. Alexandriam enim concedens dux Ægypti, Catholicis ereptas iterum tradit Arianis. Post hæc missus ab imperatore Notarius, qui de seditionis pœnas exposceret, multos Alexandrinorum excrucianos verberibusque cædendos tradidit. Pulsus Georgius memorat cum Sozomeno Athanasius in libro *De synodis*. Neque ita multo post ipse Georgius regressus Alexandriam, memor ejus quo perfunctus erat periculi, ardens vindictæ cupiditate, multo plura quam ante mala infert populis. Quibus ipsi calamitatibus magis magisque ad iram accensi, hominem ceu pestem quamdam pero-

(a) Theod. lib. II, cap. 14.

(b) Rufin. lib. I, cap. 23; Greg. Naz. orat. 21; Ammian. Marcellin., lib. XXII.

(c) Epist. 45.

(d) Athan. *De synodis*, n. 37; Sozom. lib. VI, cap. 10.

sum et execrabilem habuero. Præterea perfidie et arrogantie incusabatur a monachis, quorum ingens tunc erat per Ægyptum numerus. Hoc autem genus hominum multitudini erat pietatis virtutisque causa acceptissimum. Ut autem narrat Gregorius Nazianzenus, et inferius dicitur in colloquiis Joviani, non in Ægypto duntaxat, sed et in Syria et per totum Orientem, parem quoad facultas fuit intulit vastitatem. « Exque proceribus, ait Gregorius, eos sibi pecunia concillabat, qui auri amorem Christi amoris anteferebant; ac potissimum mulieres homines (id est eunuchos) inter viros minime viros, sexu quidem dubios, impietate autem perspicuos: quibus cum seminarum cura committatur, haud scio qui fiat ut eos Romani imperatores virorum officiis muneribusque prædiciant. Tantum valuit ille diaboli administer, ille sator zizanierum, ille Antichristi præcursor, qui tum episcopo quodam ea tempestate omnium disertissimo linguæ vice utebatur (si cui tamen disertum eum appellare lubeat, qui non tam impius sectarius fuerit, quam inimicus et contentionis studio flagrans: nomen ejus consulo præteribo): ipse manus sibi officium apud suæ factionis turbam retinuit, qui veritatem auro evertere conabatur, quod quidem ad pios usus corrogatum, impietatis instrumentum improbis curantibus evasit. » Quis autem esset episcopus ille, quo vice linguæ uteretur Georgius, haud facile dictu est. Augurantur nonnulli Aecium fuisse Cesariensem. Sed qui potuit, tanto intercedente inter utrumque spatio, ejus hac in re ministerio uti? Annon potius Meletianum quempiam Arianumve episcopum hic subindicari putandum? Res esto penes eruditi lectoris arbitrium.

27. Georgium porro Alexandriæ sedentem convenit Aetius, τοῦ Ἀέτιου nomine infamatus apud sui ævi et sequentium temporum homines. Si Epiphanius creditur, a Georgio Aetius diaconi gradum accepit; verum alii a Leontio dicunt. Aetii vero adeundi causa Alexandriam item concessit Eunomius ejus discipulus æmulusque impietatis. Cujusmodi homines Georgius amico comiterque excipiebat, dum Catholicis piisque viris aspernum bellum indiceret.

ANNO 357. — 1. *Episcopi pulsi alii animo fracti cedunt, alii manent invicti.* — Inter hæc, ex episcoporum numero, qui veræ fidei et Athanasii causa exulabant, alii invicto semper animo ærumnas, solitudinem inediamque ferebant; alii vero diuturnitate calamitatum fracti cessare demum, atque ad simulandam cum Arianis concordiam deducti sunt. Eminuit quidem Eusebii Vercellensis fortitudo animique firmitas: qui Scythopolin relegatus, principio quidem blande perhumaniterque exceptus fuit, a Patrophilo autem deinceps et ab Ariani, nullis non malis et contumeliis est affectus.

A Quæ quidem minutatim enarrare prolixius esset, quam instituti nostri ratio ferat. Adeatur Ferrerius (a), qui rem fuse describit. Scythopolin postea in Cappadociam, inde in Ægyptum deportatus, synodo demum Alexandrinæ anni 362 interfuit, ut narramus inferius. Emicabat item inter confessores lumen Galliæ Hilarius episcopus Pictaviensis de ejus vita, certaminibus operibusque fuse nostri in postrema Hilarii operum editione.

2. *Liberii reditum Romanæ senajoriæ impetrant.* — Verum inter ea firmitatis et constantiæ exempla, quibus Christiani quique ad veram fidem tuendam et propugnandam concitabantur, summus ex Liberii Hosii lapsu mærorum piis hominibus coortus est. Nam ad Liberium quod spectat, dum Berocæ ille versaretur, Romam Constantius venit, atque triumphantis more urbem ingressus est 23 Aprilis anno 357. Tum matronæ Romanæ honorabiliores et senatoriæ, detrectantibus officium viris, Constantium supplices adeunt, reditumque Liberii præsulis sui obnixè postulant. Ille respondet adesse Felicem urbis episcopum, virum tanto munere dignum. Cui illæ, invisum omnibus Felicem esse, nec unquam se posse eo deduci, ut cum ejusmodi viro societatis vel communionis quidpiam habeant. Constantius autem, ut rem pergratam Romanis ediceret, jubet revocari Liberium, et una cum Felice ecclesiam moderari. Qua conditione cum risu excepta, et contra clamante populo, unus Deus, unus Christus, unus episcopus, postulat ille plebi concessit. Ut autem habet Sozomenus, nonnisi re cum episcopis deliberata evocandum statuit Liberium, et quidem ea lege et conditione, ut Orientium ante sententiam amplexaretur. Cui non statim fuit Romam commigrandi facultas, ut infra narramus.

3. *Blasphemia fidei formula Sirmii edita.* — Hoc anno Sirmii coacti Arianæ factionis præsules eam edidit fidei formulam, quæ septima numero recensetur ab Athanasio, tanta referant impietate, ut blasphemiam nomine insignita fuerit. Nam in lib. *De synodis* apud Hilarium hæc inscriptio legitur: « Exemplum blasphemiarum apud Sirmium per Hosium et Potamium conscriptarum. » Sed, ut conjectare licitum est, dolo Arianorum Hosius hic præmittitur, quo major formulæ auctoritas tam præclari viri nomine accederet; quia scilicet Hosius, uti mox narrabitur, eidem formulæ vi et plagarum dolore compulsus, suffragium ascripsit. In ea tacetur nomen substantiæ et consubstantialis, Filius minor Patre prædicatur, honore, dignitate, claritate, maiestate, Patrique subditus. Dicitur Pater solus initio carere, immortalis, invisibilis, impatiibilis esse. Quamobrem jure ab Hilario hæc fidei professio, blasphemiam et hæresin Sirmianam nuncupatur. Potamius vero illius, ut vulgo existimatur, artifex, Ulysiponensis episcopus, qui olim catholicæ fidei

(a) Joan. Stephan. Ferrerius, *De vita S. Eusebii Vercell.*

strenuus vindex fuerat, imperatoris gratiæ auctoriæ causa illam prodidit, Arianisque sese societate iunxit. In cuius prævaricationis præmium fundo fiscali, cui cupiditatis oculos adjecerat, donatus est. Quo factum, ut Hosius Potamium ut impium et hæreticum traduceret ubique. Neque bonis tanta impietate partis frui Potamio licuit. Dum enim fundi recipiendi causa properat, divina percussus ultione, ulcere linguam corrodeute, necdum conspecto prædio, diem obiit extremum.

4. *Hosii lapsus.* — Tot prostratis subornatisque veritatis vindicibus Constantius, ad Hosium a pristino consilio deturbandum semper intentus, senem anno integro Sirmii patria extorrens detinuit. Non ille viri canitiem, non dignitatem, neque paternum erga Hosium amorem est reveritus vir inhumanus; sed majorem centenari, non exsilio tantum, sed contumeliis, verberibus, plagis afficere est ausus. In cognatos autem ejus crimina flungunt Ariani, strenui calumniarum artifices, ut suis suorumque malis jam senio confectus homo frangeretur, ad suasque partes dediceret. Quibus tandem calamitatibus oppressus Hosius eo adductus est, ut cum Ursacio et Valente iniret communionis societatem, Sirmiensi fidei subscriberet, nec tamen unquam calculum ferret in Athanasium, quod peroptabant Ariani. De cuius lapsu a multis hoc sæculo disputatum est. Sunt qui dicant, virum id ætatis non sat mentis compotem tum fuisse, sed calamitate, et senio debilitatum ad imperatoris condiciones venisse. Alii porro Athanasium Hosium, instante morte, vim sibi illatam quasi testamento declarasse, Ariam hæresim feruisse anathemate, vetuisseque ne quis illam reciperet. Non desunt tamen qui de Hosii penitentia controversias moveant. Nos a re multum implicata consulto brevitatis causa abstinemus. Adeantur ii quibus rei fusiùs tractandæ otium fuit.

5. *Liberii lapsus.* — Hosii prævaricationem haud ita multo post subsecutus est Liberii lapsus: qui cum priorem vexationis tempestatem fortiter tulisset, fractus demum diuturnitate ac tædio exsilii, minis Arianorum, suis suorumque ærumnis, remotione familiarium, æmuli item sui felicitate stomachatus, jam ad simulandum declinabat, cum accedens Fortunatianus Aquileiensis dubium Liberii animum, ad ineundam cum Arianis societatem et denegandam Athanasio communionem deduxit. Moxque ille a Demophilo Berœnsi oblatam Sirmiensem fidem, sive potius perfidiam, suffragio suo munivit, pollicitus nullam se cum Athanasio societatem communionemve admissurum. Exinde litteras dat ad Constantium mittendas, cui testatur se jam dicto audientem esse, damnare Athanasium, precari legatis suis, sibi, aliis exsulis episcopis reinigrandi ab exsilio facultatem. Nec tamen ille tantis animi emolliç significationibus postulatum statim est assecutus. Quare diuturnioris moræ impatiens, litteras Orientalibus episcopis rescripsit,

A Itemque Ursacio, Valenti ac Germinio Arianorum in Occidente antesignanis: cum probro aique dedecore fractum abjectumque sese indicans, damnatoque Athanasio, supplex postulans eis amicitia et communione adjungi. Usque eo plus apud illum potuit amor patriæ et sedis recuperandæ libido, quam officii ac præterita laudis et existimationis recordatio. Ursacio autem et sociis pro Liberio imperatorem rogantibus, demum ipsi in Ecclesiam revertendi copia facta est.

ANNO 358. — 1. *Athanasii Apologia de fuga sua.* — Inter hæc Athanasius in secretioribus Ægypti locis degens, monachorumque tantum cœtus frequentans, comperit Leontium Antiochenum, Narcissum Neroniadis, Georgium Laodicenum, ceterosque Arianos probra et convitia multa spargere in fugam ipsius, ac timiditatis ipsum accusare, quod formidine mortis percussus se proripuisset. Quorum ille maledicta ut propulsaret, elegantem edidit apologiam; ubi sæpe ab exordio irridet hominum amentiam, qui eo consilio, ea spe sibi fugam formidinemque exproberant, ut pudore ejusmodi convitiis, ultro ipsis occurreret. Narrat vero quantis eos malis affecerint, quos secum non consentire deprehendissent, Liberium scilicet, Hosium, aliosque permultos. Contendit per evangelicam regulam cuique licere capiti et salutis suæ prospicere. Exemplum affert veterum Patrum, prophetarum, apostolorum, imo ipsius Christi, qui non solum docuit eas persecutionis tempore fugiendum ab alia in aliam civitatem, sed et ipse ad necem conquisitus, haud semel se proripuit insidiantibus. Demum, apologiam claudens, enarrat quo pacto obsessa a Syriano duce ecclesia, in qua ille tum versabatur, portentis ac prodigiis simile fuerit quod Deo opitulante tantum declinaret periculum.

2. *Epistola item et Historia ad monachos.* — A monachis autem frequenter rogatus Athanasius ut rerum sibi ab Arianis gestarum Ecclesiæque historiam transmitteret, necnon Arianorum dogmatum confutationem, eorum ille optatis obsecutus, Arianismi ad illud usque tempus historiam scripto mandavit, unde nos eorum quæ hactenus enarrata sunt maximam partem hausimus. Misit item librum, quo paucis impugnabat hæreseos Arianae commenta. Et rogabat, qua erat animi temperantia, ut postquam legissent opusculum, sibi remitterent, nec cuiquam legendum commodarent. Non enim, inquit, tutum est nostrum balbutientium et indoctorum litteras ad posteros pervenire. Eam vero Arianismi confutationem penitus interiisse arbitramur. Diversa enim prorsus erat ab orationibus contra Arianos et ab epistola secunda ad Serapionem, ut pluribus alibi commonstratur.

3. *Epistola ad Serapionem de morte Arii.* — Neque ita multo post accidit, ut cum Serapione et alii quidam disputationem inissent, ibi controversiæ finem facerent, an Ecclesiæ communionem junctus obisset Arius, quæ res in proximo congressu per-

tenda erat. Interpositus ad quæstionem diebus, Athanasium Serapion rogavit, Arianorum historiam et Arianismi confutationem mitteret sibi, ac una percontatus est, quæ ratio mortis Arii, quid ea de re ipse comperisset. Duo quidem postulata libenter exsequitur Athanasius, transmissis iis quæ ad monachos ante conscripserat. Tertium vero ægre se atque ingrato animo concedere fatetur, veritus ne mortuo insultare ac in perniciem hominis enarranda gestire videatur. Vetat similiter ullum libelli contra Arianos apographum edi, Tutum non est, inquit, imperiti scripta edere; ne si quid per imbecillitatem obscuritatemque sermonis minus perfecte dictum sit, noxam id lectoribus afferat. Quæ animi temperantia elucet item in toto operum ejus decursu.

4. *Libri contra Arianos.* — Idem circiter tempus, ut putamus, quatuor edidit libros contra Arianos, famosos quidem illos et nullis non sæculis postea celebratos; ex quibus ceu fontibus argumenta deinceps mutuati sunt quotquot pro divinitate Verbi asserenda scripserunt. Non uno quidem et eodem tempore illos divulgavit; sed ubi priorem ediderat, gnarus Arianos contra insurgere, et adversus veritatem eo libro vindictam dimicare, alterum edidit. Nec quiescentibus Arianis, tertium et postea quartum exaravit. Libros autem hujusmodi amicorum nescio cui mittit; Et fortassis quia innuit se eadem scripta viro nuncupare, qui controversiis adversus Arianos operam dare solitus erat, hinc suspicio oritur esse Serapionem Thmuitanum, qui multus erat in confutandis coarguendisque Arianis, et subinde controversias coram inibat. In prima vero ait Athanasius (a), Arianos circumcirca concursare solitos pueris in foro occurrere, atque ut argutis a fide dimoverent interrogare: Qui est, eumne qui nondum esset fecit ex nihilo, an qui jam esset? Et rursus: Unumne est ἀγέννητον an duo? Num Filius libero præditus est arbitrio, propriaque voluntate non mutatur, cum naturæ sit mutabilis? Non enim instar lapidis immobilis est. Mulierculas itidem sciscitatos esse: Num filium, aiebant, habuisti priusquam pareres? Atqui quemadmodum non prius habuisti, ita nec Dei Filius fuit antequam nasceretur. Hæc Arianorum sophismata invictus Verbi defensor, nec sine Arianorum convitiis confutat, et vanissima ostendit.

5. *Epistolæ ad Serapionem de Spiritu sancto.* — In deserto item, cum ardentibus instantibusque adversariis epis ad necem ubique locorum perquireretur, quatuor illas ad Serapionem epistolas etiamnum superstitas conscripsit; quarum hujusmodi data occasio est. Litteris Athanasio significabat Serapion, nonnullos esse qui Arianam quidem hæresim proscriberent, sed de Spiritu sancto ita

præpostere sentirent, ut non modo rem creatam esse pugnarent, sed etiam unum ex administris spiritibus esse, soloque gradu ab angelis differre. Re comperta Athanasius impios homines prolixa illa priore ad Serapionem missa epistola, innumeris pene ex Scriptura sacra mutatis testimoniis confutavit. Quam epistolam cum Serapion familiaribus necessariisque suis obtulisset, rogabant illi ut rem fusius istic agitatam in compendium redigeret ipse Athanasius; quo facilius ipsi possent veræ fidei hostes paucis coercere. Id quoque libenter Athanasius, Catholicorum semper commodis intentus, præstitit; alteraque missa ad Serapionem epistola de divinitate Filii, tertiam rescripsit, quæ erat prioris epitome. In quarta quoque idipsum argumentum persequitur, atque ceu appendicis loco explanat illud: *Quicumque dixerit verbum contra Filium hominis*¹, etc. Qui plura de epistolis ad Serapionem desiderarit, consulat monitum in eorum fronte adornatum.

6. *Liberius Romam redit.* — Hoc ipso anno Romam cum pervenisset Liberius, jussus, contra quam concessum fuisset, una cum Felice Romanæ Ecclesiæ gubernacula tenere, ingenti omnium plausu et lætitia exceptus est (b). Felix vero perosos multitudini, haud ita multo post pulsus profligatusque, procul Urbe postremum clausit diem. Non desunt qui eum quasi martyrem haberi atque celebrari oportere contendunt. Alii vix æstimant hominem in locum viri pro vera fide pulsus constitutum, martyris nomine ornandum esse, cum maxime ab æqualibus ferme omnibus tradatur ut tyrannus et Catholicis invitis ordinatus, nec nisi a viris qui multis postea sæculis scribere pro vera fide passus tradatur.

7. Quid autem toto septem annorum spatio exsul Athanasius egerit, cum incertis sedibus remotiora deserti loca peragraret, mirum ubique silentium: quo gravior oriatur dolor ex illa vel lacrymis deploranda jactura epistolarum festalium, quas magno numero sanctus præsul Alexandrinæ plebi in cœtu Catholicorum legendas transmisit; ubi de malis et calamitatibus Ecclesiæ illatis, deque gestis Arianorum persæpe mentio erat, atque dubio procul de ratione et instituto vitæ suæ apud monachos, quorum cœtus frequens adibat. Cum monachis, ait Gregorius Nazianzenus, consuetudinem habens magnus ille vir, ut aliorum omnium arbiter et conciliator erat, eum scilicet imitatus, qui sanguine suo ea quæ dissidebant in pacem deduxit; ita solitariam quoque vitam cum communi conciliavit: ostendens sacerdotium non esse philosophiæ experts, et philosophiam sacerdotio egere. Sic enim hæc duo copulavit consociavitque, et tranquillam actionem, et actuosam tranquillitatem: ut persuasum omnibus redderet, monasticæ vitæ professionem mo-

¹ Matth. xii, 32.

(a) Orat. 1 contra Arian. n. 22.

(b) Sozom. lib. iv, cap. 15; Theod. lib. ii, cap. 17; Philostorg. lib. iv, cap. 3.

rum potius gravitate et constantia, quam corporis A
 accessione exprimi atque insigniri. Quo pacto David
 simul et rerum gerendarum facultate præstabat, et
 in summa tamen solitudine degebat; si cui tamen
 illud: *Singulariter sum ego donec transeam*²; ad
 hujus dicti confirmationem afferri posse videatur.
 Ita ut qui alios virtute antebant, iidem ab illius
 consilio et mente longiore intervallo abessent, quam
 reliquos antecederent; atque ad sacerdotii munus
 numeris omnibus absolvendum pauca conferentes,
 multo plura ad monasticæ vitæ rationem partibus
 omnibus explendam recipere. Tantumque ei tri-
 buerant, ut quicquid ipsi visum esset pro lege ha-
 berent; ac rursus vetitum sibi et interdictum quid-
 quid ille sententia sua improbasset existimarent,
 illiusque decreta pro Mosaicis tabulis ducerent, ac
 majore quam quæ sanctis viris deberi videatur ipsius
 veneratione assicerentur. »

8. *Athanasius ad desertum usque perquiritur. Ar-
 temius dux ad monasteria venit.* — Tanta porro ve-
 sania, tanto furore et odio erant ejus adversarii
 correpti, ut ne desertum quidem sat tutum illi a
 perquisitionibus adversariorum esset, sed in quo-
 tidianis adhuc insidiis versaretur. « Nam cum qui-
 dam, prosequitur Gregorius, eo se contulissent,
 ut pium virum perinde ac feram quamdam investi-
 garent, nec eum undequaque perquisitum inveni-
 rent, ne miscere quidem cum his, qui missi fuerant
 colloquia voluere: verum cervices gladiis objicie-
 bant, velut pro Christo periclitantes, atque ita ani-
 mo comparati, ut, si acerbissimi quidpiam pro eo
 perferrent, id magni ad philosophiam momenti du-
 cerent, diuturnisque jejuniis, chameuniis, cæte-
 terisque corporis ærumnis, quas pro perpetuis de-
 lectis haberent, multo sublimius ac divinius. » Hæc
 Gregorius N. zianzenus. Quid autem in ejusmodi
 perquisitione eadem, ut videtur, quam narrat Gre-
 gorius, gestum sit, pluribus recensetur in vita Pa-
 chonii (a) ad hunc ferme modum. Post hæc, cum
 Athanasius ab imperatore Constantio perquireretur,
 atque ex insidiis Arianorum; ejus vestigandi pro-
 vincia cuidam duci data esset Artemio nomine, is
 ubique perscrutatus est. Cum rumor autem esset
 eum fortasse latere apud Tabennesiotas monachos
 sibi dilectissimos, solvit dux ut illic navigaret. Cui
 adverso flumine contendenti occurrit Theodorus;
 qui secundo flumine ferebatur, perlustraturus mo-
 nasteria circa Hermopolin. Cum autem monasterio
 cui Cajo nomen erat appropinquaret, vidit retro
 navigantem ducem. Domino autem revelante quid
 futurum esset intellexit, ac fratribus renuntiavit.
 Cum percerperent autem fratres retrogredi ipsum-
 que antevenire, ne forte fratres in Pabau agentes
 perturbarentur, ait illis: Is cujus gratia tantum
 itineris spatium servorum ipsius invisendi causa
 emensi sumus, potest eam rem citra tristem casum

² Psal. CXL, 10. ³ Isa. LX, 8.

aut eventum dispensare, atque ceptum ad mona-
 steria iter prosecutus est. Posteaquam itaque ad
 monasterium Pabau propius accessit Artemius,
 haud secus ac si bellum gereretur, dispositis circum-
 quaque militibus, jussit monasterium observari. In-
 greasus ibi considebat. Extra locum tamen conven-
 tus cum præpositis agebat, constitutis ulro citroque
 sagittariis. Quo conspecto fratres perterriti sunt.
 Erat tum istic vir sanctitate conspicuus nomine
 Pécysius, qui fratrum animos confirmabat. Dux
 autem interprete usus, Quo, inquit, in loco pater
 omnium vestrum versatur? Respondit abbas Pécy-
 sius: Abscessit ad monasteria. Cui dux: Qui se-
 cundum ab eo locum obtinet ubinam est? Tum in-
 dicant abbatem Psarphium magnum œconomum.
 B Quem seorsim dux alloquitur. Est penes me, inquit,
 imperatoris jussu contra Athanasium, quem apud
 vos delitescere fama est. Cui abbas Psarphius: Ipse
 quidem omnium nostrum pater est, necdum viri
 faciem asperi; ecce monasterium. Diligenter per-
 scrutatus dux, cum Athanasium non invenisset, ad
 conventum accedens: Orate, inquit, pro me. Repo-
 nunt illi: Non licet nobis. Vetitum quippe nobis est
 a Patre nostro, ne cum aliquo oremus qui cum Ari-
 anis communicet. Cum duce namque Arianum
 quemdam versari conspexerant episcopi formam
 præferentem. Abscedentibus autem illis, solus dux
 precatus est. Ac cum interdiu in synaxi obdormis-
 set, expergefactus sanguinem naribus emittebat.
 Cumque ignorarent monachi quid accidisset ipsi:
 C perterriti Artemius, Oblata mihi, inquit, visione,
 ex miseratione divina vitæ mortem effugi; atque ita
 discessit. Quæ cum reversus audisset Theodorus,
 Deo gratias retulit.

9. *Athanasii iter ad monasteria Thebaidis.* —
 Haud multo post ipse Theodorus, cum accepisset
 Athanasium in Thebaidem accedere, obviam cum
 antiquioribus patrum fratrumque monasterii pro-
 greditur (b); virumque offendunt ante quam in
 Hermopoliten nomum pervenisset. Quo procul con-
 specto, fratres maturantes accurrunt. Utramque
 autem fluminis ripam innumerabilis multitudo oc-
 cupabat episcoporum, clericorum, monachorum.
 Quos ubi primum vidit Athanasius, hæc ex Scriptu-
 ris vociferatur: Qui sunt isti qui ut nubes volant,
 et quasi columbæ cum pullis suis ad me feruntur?
 D Tantam exinde frequentiam salutavit Athanasius,
 ignaros quis abbas Theodorus esset. Neque enim
 ille ita proxime ad pontificem accesserat, sed mo-
 nachorum seniores ad turmæ frontem incedere jus-
 sit. Primo tamen aspectu virum agnovit Athana-
 sius; cujus apprehensa manu: Et quomodo, inquit,
 fratres se habent? Cui Theodorus: Sanctissimis
 tuis precibus bene, Pater, valemus. Tum fratres
 circiter centum numero psalmos canere, in tanta
 frequentia ut nemo proximum sibi cognosceret.

(a) Acta SS. 14 Maii.

(b) In Vita Pachonii.

Abbas interea Theodorus asinum, quo pontifex vehebatur, manu tenens præbat cum fratribus psallentibus. Lucernæ et faces ultro citroque micabant. Athanasius autem Theodorum cernens animo ferventem, non in promiscua solum turba pedibus incedere, sed ab accensis utrinque facibus ferme comburi, tantamque alacritatem, tantum virtutis studium præferre, alios episcopos sic affatur: Videte quanto nos spatio antecedit ille tantæ monachorum frequentiæ Pater. Nobis haud vere Patrum nomen convenit. Illi sane Patres, qui humilitati et obsequentiæ ex Dei amore dant operam. Beati profecto et nulla non laude digni, qui semper crucem Domini gestant: quorum ignominia vere est gloria, quorum labor vere requies. Paucisque diebus Antinoopoli et Hermopoli commoratus, utilibus eos ac divinis roboratus sermonibus, ad monasteria profectus est. Conspecta ibi fratrum probitate sinceræque mente summe lætus, laudes Domino retulit. Ac cum monasterium circumquaque perlustraret, attentèque dispiceret collectarum locum, mensæ conclave, singularum domorum cellulas, et ipsa usque sedilia, admiratione captus ait: Magnum, o Theodore, opus peregistis, curantes requiem animarum. Monachales vestras regulas audiui, præclara omnia. Hinc subjungit: Patris vestri opera vobis inest gratia Dei. Cum te conspiciamus nos, Christum conspiciere putamus. Paucisque ibi diebus commoratus, dicit abbati Theodoro: Quoniam prope est Pascha, fratres de more convoca; ego vero ut Dominus dispensaverit agam. Ipsoque salutato, istinc profectus est. Litterasque per eum misit ad Orsimum ejusque fratres, quibus se ad conspectum Theodori fratrumque ejus summopere lætatum fuisse significabat, nec unquam fore sanctissimi hujusmodi cætus immemorem.

10. Alia item exstat epistola Athanasii ad monachos per Ægyptum; quæ quo tempore scripta sit ignoratur. Cum accepisset nimirum Athanasius nonnullos Arianorum esse, qui monasteria peragrantes sanam et orthodoxam fidem simularent, ut fratrum ex hinc animos, sensim et occulte serpentes, dolo abducerent a recta fide, admonet illos ne cum Ariani ullam habeant vel ad precandum societatem, ne quibusdam rudioribus offensionis ac perniciæ hinc occasio oriatur: nec modo ab Arianorum congressu et colloquio abstineant, imo ne iis quidem jungantur qui cum Ariani foveant communionis societatem; potuisse se hujusmodi hortamentum innuumeris ex Scriptura mutuatis locis confirmare, suadesedere tamen, quia cum callentibus Scripturas geret.

11. Ariani in varias divisi sectas. — Ariani ubi omnia ex sententia et arbitratu suo, profligatis iis qui catholicam fidem tuerentur, procedere videbantur, obortis jam multis factionibus, mutuis discidiis,

A mutuo bello conflabant (a). Hinc proseminatæ sunt quasi familiæ dissentientes inter se ac multum disjunctæ et dispares. Macedonius quippe, inter Arianorum principes hucusque computatus, novam de Spiritu sancto sententiam induxit, aperteque docuit esse creaturam et unum ex administris spiritibus, licet aliis longe præstantiorem. Alii veri ac puri Ariani erant, duce Aetio, administris vero Eudoxio, qui Antiochenam hoc circiter tempus invasit sedem, ejusque discipulo Eunomio, qui haud ita multum postea hujusmodi sectæ nomen indidit. Maxima tamen pars Semiariani erant, antesignano et doctore Basilio Ancyrae episcopo. Ille autem hæc una in re a Catholicis dissentiebat, quod consubstantialitatem repudiarent. Filium namque affirmabant in omnibus Patri similem. Et vero, ipso salente Athanasio, non erant ii prorsus ab ecclesiastica communione abjiciendi, cum ea tantum repudiata voce, cum Catholicis reipsa concordarent. At non una, ut in similibus sectis solet, erat omnium Semiarianorum opinio. Non deerant enim ex illis, qui Filium quidem Patri similem dicerent, sed per gratiam tantum, omni repudiata naturæ similitudine. Basilius verò cum gratia et auctoritate apud Constantium multum valeret, Anomæus erat doctrinæ causa infestissimus; auctorque fuisse Constantio fertur, ut Aetius, Eudoxius, et alii permulti ejusdem sectæ homines, pellerentur in exilium. In eo sitæ res erant anno 358, cum Anomæi, qui paulum a calamitate respirabant, synodum celebrari rogant; eaque in re concurrentibus item Semiarianorum volis, amborum optatui ut fieret satis, synodum Constantii Nicomedie indixit, in qua erat de fide maxime statuendum. Sed jam multis episcopis eo concedendi causa iter ingressis, accidit ut horrendo terræ motu urbs everteretur, quodque intactum ab hujusmodi perniciæ superfuerat, incendio periret. Quæ causa fuit, ut ad cogendam synodum Nicæa, celebris illa ac magna synodo anno 325 nobilitata urbs, iterum deputaretur. Ut autem instabiles erant Ariani, ut sua quisque interesse putabat, mutato consilio, auctores et suasores Constantio sunt, ut divisus episcopis Occidentales Ariminum, Orientales Seleuciam in Isauria convenire jubeat.

D Anno 359. — 1. Synodus Sirmiensis. — Anno 359, cum Sirmii Constantius ageret, præsentibus Ariani episcopis haud parvo numero (b), qui aulicorum more principis comitatu hæreere solebant, quos inter videre erat Georgium, Alexandriae *κατάσκοπον* et Basilium Semiarianorum antesignanum; inita ibi controversia, eo demum ventum est, ut novæ eundem formulæ fidei Marco Arethasio provincia daretur; qui ut erat *εὐνοοῦσις* infestus, diserte nomen substantiæ et consubstantialis proscribendum in ipsa formula statuebat. Cui, nec tamen sine controversia, suffragium dederunt quotquot aderant

(a) Sulpicius Severus, lib. II; Rufin. lib. I, cap. 25; Socrat. lib. II, cap. 35; Sozom. lib. IV, cap. 11.

(b) Socrat. lib. II, cap. 37.

episcopi. Non nostrum est ea omnia recensere, quæ tum Sirmii ejusdem formulæ occasione designata sunt. Sed non silendum, cum magna Catholicorum omniumque frogi hominum offensa, fidei professioni præmissum hujusmodi titulum fuisse: *Edita est catholica fides, præsentie domino nostro piissimo et victorissimio Constantio Augusto, æterno, venerando. Coss. Fl. Eusebio, et Fl. Hypatio clarissimis. Sirmii undecimo Kalendas Junias.*

2. Displicebat iis quibus ecclesiastica disciplina et traditio cordi, quod in fronte formulæ temporum ascriberetur memoria, quando in his quæ fidem spectant nulla temporis ratio conditioque observanda sit. Nec minoris erat invidiæ, quod ubi Filii Dei æternitas ab impiis hominibus in controversiam vocabatur, æternus tamen impudentissima assentatione Constantius appellaretur. Hæc maxime omnium carpit Athanasius (a). Cui item illud rationi et Christianæ religioni absonum videtur, quod nulla urgente causa, nullo postulante negotio, tantum iter capessendum episcopis esset: quasi vero non esset Nicæna synodus ad sinceram firmandam fidem satis, ut in dies novæ de integro formulæ ac fidei professiones prodirent in publicum.

3. *Synodus Ariminensis.* — Ariminum itaque cum convenissent episcopi circiter quadringenti, Ariani, qui octoginta numero accesserant, Sirmiensem fidem de qua mox actum, totius synodi calculis et suffragiis consignandam offerunt (b). His Patres conspectis, statim insidias suspicari, sollicitæ Ursacii et Valentis artes et machinas ad Nicænam evertendam fidem comparatas subodorari. Quamobrem in hujusmodi conspirationis artifices conversi, acriter compellant et alloquuntur, non fidei formulæ promulgandæ causa a se tantum iter susceptum fuisse, quibus esset Nicæna fides satis; sed eo consilio accessisse, ut quotquot huic adversarentur ferirent anathemate. Ursacio autem Valente et sociis contra obnitentibus, et facta fidemque suam propugnantibus, nulla interposita mora; Patres Ursacium, Valentem, Germinium, Auxentium, Gajum, et Demophilum damnant ut hæreticos: missisque per viginti oratores ad Constantium litteris, quid gestum sit significant. Jussi sunt autem legati, qui episcopi erant, apud principem causam episcoporum agere. Obnixæ quippe rogabant, ut sibi ad parœcias suas revertendi copia esset: esse quippe multos paupertate ac senio laborantes, quibus diuturnior eo loci commoratio ærumnæ ac tædio esset. Verum auctoribus et consuasoribus Ariani Constantius, trahere moras, nec legis sui conspectus copiam facere; idque dolo ac versutia, ut rerum imperitos ac ætate juniores episcopos tædio mora, præcisa spe perficiendi negotii, frangeret demum, et ad ineundam cum Ariani societatem adduceret. Nec modico post accessum legatorum interposito spatio, Ariminen-

A sibus Patribus rescribit Imperator, se negotiorum mole obrutum nondum potuisse legatos alloqui. Illi contra obsecrare per litteras imperatorem, ut sibi ecclesias suas ante ineuntem hiemem repetendi facultas esset, nunquam se a proposito recessuros, quantumvis moræ diuturnitate ærumnisque pressos. Interea Ariani instare, urgere ac sollicitare legatos, qui tum Nice in Thracia versabantur, ut latam in synodo Ariminensi in Ursacium Valentem et socios sententiam abrogarent. Qui demum tædio ac desperatione bene gerendæ rei fracti ac devicti, optata concedunt Ariani, dato ad eorum libidinem rescripto. Quodque maxime deplorandum fuit, contumeliis et calamitatibus Arianorum opera inflicta, demum et ipsi Ariminenses episcopi, paucissimis exceptis, cesserunt; ac quæ jure ante decreverant, irrita ac rescissa fuere, non sine magna proborum offensione. Nam ingemiscens, ait Hieronymus (c), orbis terrarum se Arianum esse miratus est.

4. *Synodus Seleucianna. Acaciani damnantur.* — Dum hæc in Occidente geruntur, Orientales episcopi ad 160 numero Seleuciam convenerunt; ibique decima septima Septembris de fide agere cœptum est (d). Interfuit synodo Hilarius. Athanasiumque ipsum opinantur adfuisse quidam recentiores: quia nimirum ipse Athanasius librum de synodis orsus, testatur ea se scribere quæ vidit, quæque accurate novit, ἀπὸ τῶν παρὰ καὶ ἑγὼν ἀπὸ τῶν. At vix credatur Athanasium per totam Egyptum ea tempestate ad necem perquisitum, ut locum ubi consisteret reperire vix posset, Seleuciam concessisse, ubi nulla subterfugendi via erat ab insidiis inimicorum. Itaque quod ait ipse ea se scripto tradere quæ vidisset, non ita intelligendum putamus, quod præsens ea coram aspexerit; sed quod non rumore vulgi ea acceperit, verum litteras et acta synodorum suis ipse oculis intulit sit. Et sane verba isthæc, ἀπὸ τῶν παρὰ καὶ ἑγὼν ἀπὸ τῶν, non unam synodum Seleuciensem spectant, sed Ariminensem quoque, ejus historiam priore loco enarrat Athanasius, postea vero Seleuciensis synodi ad hunc fere modum: Erant istic, inquit (e), episcopi circiter centum sexaginta. Cum autem multorum nomina de variis criminibus deferrentur, accusatoresque edito clamore scelera objicerent, Acacius, Patrophilus, Urianus Tyri, Eudoxius, qui Antiochenam invasit Ecclesiam, Leontius, Theodorus, Evagrius, Theodulus et Georgius ille Laodiceus facinorum fama nobilitatus, veteratores homines, ac præteritarum fraudum non immemores, futuram damnationem astu declinare conantur. Veriti quippe cum argumenta adversariorum in se comparata, tum solitudinem suam, pauci enim admodum erant, et ingens illorum frequentia; alios sibi Arianzæ factionis ascivere, mercenarios homines, a Secundo Pentapolitano ordinatos, ex Libya scilicet Step-

(a) Lib. De synodis, n. 4 et seqq.

(b) Socrat. lib. II, cap. 37; Sozom. lib. IV, cap. 17 et sequent.; Theod. lib. II, cap. 47.

(c) Dialog. contra Lucif.

(d) Lib. De synodis.

Abbas interea Theodorus asinum, quo pontifex vehebatur, manu tenens præibat cum fratribus psallentibus. Lucernæ et faces ultro citroque micabant. Athanasius autem Theodorum cernens animo ferventem, non in promiscua solum turba pedibus incidere, sed ab accensis utrinque facibus ferme comburi, tantamque alacritatem, tantum virtutis studium præferre, alios episcopos sic affatur: Videte quanto nos spatio antecedit ille tantæ monachorum frequentie Pater. Nobis haud vere Patrum nomen convenit. Illi sane Patres, qui humilitati et obsequentie ex Dei amore dant operam. Beati profecto et nulla non laude digni, qui semper crucem Domini gestant: quorum ignominia vere est gloria, quorum labor vere requies. Paucisque diebus Antinoopoli et Hermopoli commoratus, utilibus eos ac divinis cohortatus sermonibus, ad monasteria profectus est. Conspecta ibi fratrum probitate sinceræque mente summe lætus, laudes Domino retulit. Ac cum monasterium circumquaque perlustraret, attenteque dispiceret collectarum locum, mensæ conclavæ, singularum domorum cellulas, et ipsa usque sedilia, admiratione captus ait: Magnum, o Theodore, opus peregistis, curantes requiem animarum. Monachales vestras regulas audiivi, præclara omnia. Hinc subjungit: Patris vestri opera vobis inest gratia Dei. Cum te conspicimus nos, Christum conspiciere putamus. Paucisque ibi diebus commoratus, dicit abbati Theodoro: Quoniam prope est Pascha, fratres de more convoca; ego vero ut Dominus dispensaverit agam. Ipsoque salutato, istinc profectus est. Litterasque per eum misit ad Orsianum ejusque fratres, quibus se ad conspectum Theodori fratrumque ejus summopere lætatum fuisse significabat, nec unquam fore sanctissimi hujusmodi cætus immemorem.

10. Alia item exstat epistola Athanasii ad monachos per Ægyptum; quæ quo tempore scripta sit ignoratur. Cum accepisset nimirum Athanasius nonnullos Arianorum esse, qui monasteria peragranter sanam et orthodoxam fidem simularent, ut fratrum ex hinc animos, sensim et occulte serpentes, dolo abducerent a recta fide, admonet illos ne cum Ariani ullam habeant vel ad precandum societatem, ne quibusdam rudioribus offensionis ac perniciæ hinc occasio oriatur: nec modo ab Arianorum congressu et colloquio absterneant, imo ne his quidem jungantur qui cum Ariani foveant communionis societatem; potuisse se hujusmodi hortamentum innumeris ex Scriptura mutuatis locis confirmare, supersedere tamen, quia cum callentibus Scripturas ageret.

11. *Ariani in varias divisi sectas.* — Ariani ubi omnia ex sententia et arbitratu suo, profligatis his qui catholicam fidem tuerentur, procedere videbantur, obortis jam multis factionibus, mutuis discidiis,

A mutuo bello conflabant (a). Hinc proseminatæ sunt quasi familie dissentientes inter se ac multum disjunctæ et dispares. Macedonius quippe, inter Arianorum principes hucusque computatus, novam de Spiritu sancto sententiam induxit, aperteque docuit esse creaturam et unum ex administris spiritibus, licet aliis longe præstantiorem. Alii veri ac puri Ariani erant, duce Aetio, administris vero Eudoxio, qui Antiochenam hoc circiter tempus invasit sedem, ejusque discipulo Eononio, qui haud ita multum postea hujusmodi sectæ nomen indidit. Maxima tamen pars Semiariani erant, antesignano et doctore Basilio Ancyra episcopo. Hi autem hac una in re a Catholicis dissentiebant, quod consubstantialitatem repudiarent. Filium namque affirmabant in omnibus Patri similem. Et vero, ipso fatente Athanasio, non erant ii prorsus ab ecclesiastica communione abjiciendi, cum ea tantum repudiata voce, cum Catholicis reipsa concordarent. At non una, ut in similibus sectis solet, erat omnium Semiarianorum opinio. Non deerant enim ex illis, qui Filium quidem Patri similem dicerent, sed per gratiam tantum, omni repudiata naturæ similitudine. Basilii vero cum gratia et auctoritate apud Constantium multum valeret, Anomæus erat doctrinæ causa infestissimus; auctorque fuisse Constantio fertur, ut Aetius, Eudoxius, et alii permulti ejusdem sectæ homines, pellerentur in exilium. In eo sitæ res erant anno 358, cum Anomæi, qui paulum a calamitate respirabant, synodum celebrari rogant; eaque in re concurrentibus item Semiarianorum votis, amborum optatui ut fieret satis, synodum Constantius Nicomedie indixit, in qua erat de fide maxime statuendum. Sed jam multis episcopis eo concedendi causa iter ingressis, accidit ut horrendo terræ motu urbs everteretur, quodque intactum ab hujusmodi perniciæ superfuerat, incendio periret. Quæ causa fuit, ut ad cogendam synodum Nicea, celebris illa ac magna synodus anno 325 nobilitata urbs, iterum deputaretur. Ut autem instabiles erant Ariani, ut sua quisque interesset putabat, mutato consilio, auctores et suatores Constantio sunt, ut divisis episcopis Occidentales Ariminum, Orientales Seleuciam in Isauria convenire jubeat.

D Anno 359. — 1. *Synodus Sirmienensis.* — Anno 359, cum Sirmii Constantius ageret, presentibus Ariani episcopis haud parvo numero (b), qui aulicorum more principis comitatu hæreere solebant, quos inter videre erat Georgium, Alexandriae *κατάσκοπον* et Basilium Semiarianorum antesignanum; inita ibi controversia, eo demum ventum est, ut novæ eundem formulæ fidei Marco Arethio provincia daretur; qui ut erat *καὶ ὁμοούσιος* infestus, diserte nomen substantiæ et consubstantialis proscribendum in ipsa formula statuabat. Cui, nec tamen sine controversia, suffragium dederunt quotquot aderant

(a) Sulpicius Severus, lib. 11; Rufin. lib. 1, cap. 23; Socrat. lib. 11, cap. 35; Sozom. lib. 14, cap. 11.

(b) Socrat. lib. 11, cap. 37.

episcopi. Non nostrum est ea omnia recensere, quæ A sibus Patribus rescribit imperator, se negotiorum tum Sirmii ejusdem formulæ occasione designata sunt. Sed non silendum, cum magna Catholicorum omniumque fragi hominum offensa, fidei professioni præmissum hujusmodi titulum fuisse: *Edita est catholica fides, præsentie domino nostro piissimo et victoriosa eximio Constantio Augusto, æterno, venerando. Coss. Fl. Eusebio, et Fl. Hypatio clarissimis. Sirmii undecimo Kalendas Junias.*

2. Displicebat iis quibus ecclesiastica disciplina et traditio cordi, quod in fronte formulæ temporum ascriberetur memoria, quando in his quæ fidem spectant nulla temporis ratio conditioque observanda sit. Nec minoris erat invidiæ, quod ubi Filii Dei æternitas ab impiis hominibus in controversiam vocabatur, æternus tamen impudentissima assentatione Constantius appellaretur. Hæc maxime omnium carpit Athanasius (a). Cui item illud rationi et Christianæ religioni absonum videtur, quod nulla urgente causa, nullo postulante negotio, tantum iter capessendum episcopis esset: quasi vero non esset Nicæna synodus ad sinceram firmandam fidem satis, ut in dies novæ de integro formulæ ac fidei professiones prodirent in publicum.

3. *Synodus Ariminensis.* — Ariminum itaque cum convenissent episcopi circiter quadringenti, Ariani, qui octoginta numero accesserant, Sirmiensem fidem de qua mox actum, totius synodi calculis et suffragiis consignandam offerunt (b). His Patres conspectis, statim insidias suspicari, solitasque Ursacii et Valentis artes et machinas ad Nicænam evertendam fidem comparatas subodorari. Quamobrem in hujusmodi conspirationis artifices conversi, acriter compellant et alloquuntur, non fidei formulæ promulgandæ causa a se tantum iter susceptum fuisse, quibus esset Nicæna fides satis; sed eo consilio accessisse, ut quotquot huic adversarentur ferirent anathemate. Ursacio autem Valente et sociis contra obstitentibus, et facta fidemque suam propugnantis, nulla interposita mora, Patres Ursacium, Valentem, Germinium, Auxentium, Gajum, et Demophilum damnant ut hæreticos: missisque per viginti oratores ad Constantium litteris, quid gestum sit significant. Jussi sunt autem legati, qui episcopi erant, apud principem causam episcoporum agere. Obnixæ quippe rogabant, ut sibi ad parœcias suas revertendi copia esset: esse quippe multos paupertate ac senio laborantes, quibus diuturnior eo loci commoratio ærumnæ ac tædio esset. Verum auctoribus et consuasoribus Ariani Constantius, trahere moras, nec legatis sui conspectus copiam facere; idque dolo ac versutia, ut rerum imperitos ac ætate juniores episcopos tædio moræ, præcisa spe perficiendi negotii, frangeret demum, et ad ineundam cum Ariani societatem adduceret. Nec modico post accessum legatorum interposito spatio, Ariminen-

mole obrutum nondum potuisse legatos alloqui. Illi contra obsecrare per litteras imperatorem, ut sibi ecclesias suas ante ineuntem hiemem repetendi facultas esset, nunquam se a proposito recessuros, quantumvis moræ diuturnitate ærumnisque pressos. Interea Ariani instare, urgere ac sollicitare legatos, qui tum Nice in Thracia versabantur, ut latam in synodo Ariminensi in Ursacium Valentem et socios sententiam abrogarent. Qui demum tædio ac desperatione bene gerendæ rei fracti ac devicti, optata concedunt Ariani, dato ad eorum libidinem rescripto. Quodque maxime deplorandum fuit, contumeliis et calamitatibus Arianorum opera infictis, demum et ipsi Ariminenses episcopi, paucissimis exceptis, cesserunt; ac quæ jure ante decreverant, irrita ac rescissa fuere, non sine magna proborum offensione. Nam ingemiscens, ait Hieronymus (c), orbis terrarum se Arianum esse miratus est.

4. *Synodus Seleuciæna. Acaciani damnantur.* — Dum hæc in Occidente geruntur, Orientales episcopi ad 160 numero Seleuciam convenerunt; ibique decima septima Septembris de fide agere ceptum est (d). Interfuit synodo Hilarius. Athanasiumque ipsum opinantur adfuisse quidam recentiores: quia nimirum ipse Athanasius librum de synodis orsus, testatur ea se scribere quæ vidit, quæque accurate novit, ἀπὲρ ἐὼπαξα καὶ ἔγνων ἀκριβῶς. At vix credatur Athanasium per totam Egyptum ea tempestate ad necem perquisitum, ut locum ubi consisteret reperire vix posset, Seleuciam concessisse, ubi nulla subterfugiendi via erat ab insidiis inimicorum. Itaque quod ait ipse ea se scripto tradere quæ vidisset, non ita intelligendum putamus, quod præsens ea coram aspexerit; sed quod non rumore vulgi ea acceperit, verum litteras et acta synodorum suis ipse oculis intuitus sit. Et sane verba isthæc, ἀπὲρ ἐὼπαξα καὶ ἔγνων ἀκριβῶς, non unam synodum Seleuciensem spectant, sed Ariminensem quoque, cujus historiam priore loco enarrat Athanasius, postea vero Seleuciensis synodi ad hunc fere modum: Erant istic, inquit (e), episcopi circiter centum sexaginta. Cum autem multorum nomina de variis criminibus deferrentur, accusatoresque edito clamore scelera objicerent, Acacius, Patrophilus, Urianus Tyri, Eudoxius, qui Antiochenam invasit Ecclesiam, Leontius, Theodorus, Evagrius, Theodulus et Georgius ille Laodiceus facinorum fama nobilitatus, veteratores homines, ac præteritarum fraudum non immemores, futuram damnationem astu declinare conantur. Veritiquippe cum argumenta adversariorum in se comparata, tum solitudinem suam, pauci enim admodum erant, et ingens illorum frequentia; alios sibi Ariani factionis ascivere, mercenarios homines, a Secundo Pentapolitano ordinatos, ex Libya scilicet Step-

(a) Lib. De synodis, n. 4 et seqq.

(b) Socrat. lib. II, cap. 37; Sozom. lib. IV, cap. 17 et sequent.; Theod. lib. II, cap. 17.

(c) Dialog. contra Lucif.

(d) Socrat. lib. II, cap. 39; Sozom. lib. IV, cap. 22; Theod. lib. II, cap. 26; Athan. lib. De synodis, sub initium.

(e) Lib. De synodis.

num, Seram et Pollucem, scelestos et reos homines, A insuperque Pancratium et Ptolemæum quemdam Meletianum. Tum ut accusationes adversariorum subterfugerent, de fide agere velle simulant. Quorum vafrilem conspicati cæteri episcopi eorum exinde gesta observabant. Illi autem non obscure Arianam se hæresim propugnaturus significabant. Quæ causa fuit ut duas in partes propalam synodus abiret. Pars minima, quæ ceu colluvies erat hominum, qui aut rei, aut suspecti, aut sceleribus insigniti erant, hærebant Acacio Cæsariensi; alii longe majori numero ab iis segregati Basilium, Ancyranum ducem sequebantur. Acaciani igitur temerarii homines, quibus nihil inausum, Nicænam synodum aperte criminari, negare fidem ejus sinceram, abroganda ejus decreta contendere, atque de integro statuendum de fide prædicare. Cæteri autem qui magno, ut dictum est, numero erant, summo quidem opere obnitebantur impiis hominibus, unam tamen, cæteris integralis, consubstantialis vocem præcidi optabant ex Nicænis decretis, eo scilicet obtenta, quod obscuritatis causa suspecta quamplurimis et formidolosa videretur. Cum igitur longiores istæ moræ traherentur, instantibus accusatoribus, reis autem solita calliditate judicium refugientibus, episcoporum coetus, cum negotii diuturnitatem, tum excogitatas in dies ab impiis hominibus ad subterfugiendum machinas indignissime ferentes, damnatos Acacium, Patrophilum, Uranium, Eudoxium, Georgium olim exactorem, et alios ex Asia, C Leontium, Evagrium et Theodulum abdicarunt. Communione autem sua interdixerunt Asterium, Eusebium, Augurum, Basilicum, Phœbum, Fidelium, Eutychium, Eustathium, et Magnum, quod in jus vocati, ut oblatas criminationes depellerent, comparere detrectassent: decretumque fuit ut ea conditione perstarent, donec se ab hujusmodi criminationibus purgarent. Confessionem autem novam fidei ediderunt, quæ voces *ὁμοούσιος* et *ὁμοῦσιος*, quod motuum et querelarum occasio fuissent, abjiciebant; *ἀνόμοιον* autem damnabant anathemate; in reliquis nihil alienum a catholica doctrina. Cæterum, postquam ad singulas ecclesias judicium in Acacianos latum miserant Semiariani, Constantium adeunt Augustum, actaque illi sua re-nuntiant. Hujusmodi fuit Seleuciensis synodi exitus.

5. *Athanasius epistolam scribit de synodis.* — Hæc maxima pars hausta ex epistola Athanasii de synodis, conscripta post celebratas synodos Ariminensem et Seleuciensem, antequam legatorum et patrum Ariminensium lapsum edidicisset. In cujus Prima parte paucis narrat quid in istiusmodi synodis sit actum. In secunda recenset blasphemias ab Ariatorum primipilaribus in Filium Dei prolatas. Ut autem eorum instabilem animum inconstantiamque palam faciat, recenset undecim diversas

bus conscriptas. In tertia, vocum *ὁρίσας* et *ὁμοόσιον* sinceritatem propugnat contra Semiarianos, quos tamen non inimicorum habere loco proficitur, in primisque Basilium Ancyranum, cum vocem tantum *ὁμοόσιον*, non rem ipsa significatam, respiciant. Quibus autem litteras miserit Athanasius, hand plane constat. Socrates *ἐπιστολὴν πρὸς τοὺς γνωρίμους* nuncupat, Sozomenus vero *πρὸς τοὺς ἐπιστηδελούς*. Sunt qui putent ad monachos missas. Sed crederem potius ad catholicum cœtum Alexandrinum, ne inter incertos vulgi rumores de ejusmodi synodis ubique pervagantes animi penderent: et sane initio et fine epistolæ cœtum, ut videtur, alloquitur.

B Anno 360. — 1. *Synodus Constantinopolitana.* — Semiariani autem Constantinopolim profecti, cum multa alia peregerunt, quæ nos consulto enarrare supersedemus, tum celebrata ea in urbe synodo, Aetium cum asseclis percusserunt anathemate. Et de more, quasi non essent tot jam pridem editæ fidei formulæ satis, quæ erant animi volubilitate mentisque incertitudine, eam quæ numero decima fertur apud Athanasium de integro promulgant; quæ similem quidem Patri Filium declarant, sed voces *ὁμοούσιος* et *ὁπόσας* repudiant: quia scilicet populis offensionem iuxta ac suspicionem essent, nec exstarent in divinis litteris.

2. *Lucifer pro Athanasii defensione libros edit.* *Epistolæ Athanasii ad Luciferum.* — Hoc, ut putatur, anno, vel fortassis superiore, Lucifer Calaritanus libros pro Athanasio necessitudine sibi aliisque nominibus conjunctissimo, itemque alia quæ adhuc exstant opuscula concinnavit; ubi acerrime in imperatorem invehitur, quod Athanasium bonum virum, æqui ac veri studiosum, de medio rerum tollere, quantum in ipso situm erat, satageret, universorum subscriptiones et suffragia extorqueret in perniciem innoxii. Ideo autem istæ in annum conferimus 360, quia Lucifer ait bellum eo tempore Constantio fuisse cum Soporino sive Sapore Persarum rege. Quod bellum cum anno proximo 359 cœperit, opportune in annum 360 Luciferi scripta conferri posse arbitramur. Cum rumore nuntio hæc a Lucifero conscripta fuisse accepisset Athanasius, misso Eutychese diacono litteris rogat Luciferum, ut sibi hujusmodi scriptorum copiam faciat, quem eximio confessoris nomine compellat. Optatum ei Lucifer quamprimum libens concedit. Id vero consecutus Athanasius; ex animo gaudens, libros accurate perlectos Græce, si fides Marcellino (a), transtulit, *εὐχαριστήριος* eidem Lucifero litteras remisit Athanasius; ubi deploratis Ecclesiæ calamitatibus, ait Arianos tanto furore in Catholicos agi, ut non modo clericos militum opera verterent in fugam, verum etiam nefarias in monachos et eremitas inferrent manus; quo factum ut ipse sa-

(a) In libello precum Marcellini et Faustini.

lulis causa in remotiora *Ægypti* loca secederet. A Grandi labore et periculo ejus acceperat lucubrationes, mirari opus, hortamenta ejus ad subeundum pro Christo martyrium magni facere: auctorem tanti operis suspicere, Eliæque similem habere. Rogat ut Deum supplex oret, tum in sui gratiam, tum eorum qui præ formidine lapsi essent. Queritur ex quo Arianis auctoribus ad fugam compulsus esset, non modo fratres videre sibi non licuisse, sed ne parentes quidem suos. Tanta scilicet Ariani cura urbis aditus observabant. « Naves, ait, quaerunt, eremias gyraunt, domos perturbant, concutiunt fratres, singulis negotia concinuant: quibus tamen rebus magis magisque universorum odium incurrerent. » Sed sceleratos tandem facinorum pœnas datuos. Hæc erat, cum Athanasius hæc scripsit, ecclesiasticarum rerum conditio. Ubi parentes autem meminit, non de patre matreque acceptum velim; grandævus quippe jam erat Athanasius: verum fortassis interpres vocem *συγγενεῖς* per parentes expressit. Et sane, in ecclesiasticis maxime, haud infrequens hujus vocabuli *parens* usus ad cognatos designandos.

ANNO 361. — 1. *Meletius in episcopum Antiochenum allectus ab Arianis.* — Anno 361 ineunte, Meletius vir pietate, sanctimonia, eruditione insignis, studio et opera Arianorum, qui non sat explorato ejus animo inter suos hominem connumerabant, in episcopum Antiochenum, defuncto Eudoxio, delectus est. Verum ut in tanto munere vix latere potest quid quisque sentiat, cum potissimum ille nec obscure *ὁμοούσιον* prædicaret propugnaretque, Ariani deprehensa ejus doctrina deturbatum ex episcopatu curarunt in exsilium ablegari, cum vix triginta sedisset dies, in ejusque locum Euzoium cooptarunt, nequaquam suspectum, sibi nec dubiæ fidei hominem, sed Arianum Arianæque hæreseos vindicem accerrimum. Hinc tres in partes distracta civitas. Prima numero potior Arianorum, Euzoio episcopo. Secunda Meletianorum, qui in Palæa seu veteri urbe collectas agebant, a Meletio sanam edocti fidem. Tertia Eustathianorum a sancto Eustathio olim episcopo. Hi a reliquis omnibus segregati, Paulini presbyteri conventibus interesse solebant. Hæ factiones, hæc dissidia, etsi levi motu, ac temerario prorsus ausu exorta sunt, ad multum tamen annorum spatium furore et pervicacia partium sunt extracta.

2. *Ariani novam edunt filii formulam. Constantii obitus.* — Porro ut solemne erat Arianis et Semianianis nunquam in unum coire, quin novam aliquam fidei formulam publicarent, quia scilicet a veritatis tramite deflecti, atque errorum caligine obvoluti, multiplici tentato itinere, nullum sat tutum, nullum pervium reperire poterant, novum jam fidei rescriptum ediderunt, quod ceteras fidei formulas impietate longe superaret. Filium scilicet in omnibus Patri dissimilem prædicabant. Et tanto quidem opere a pristina sententia, quam Constantinopoli

evulgarant, descivere, ut ipsis Arianæ doctrinæ vindictibus in communionis societatem admissis ecclesias traderent. Hinc oras Anomæorum et Euxontiorum nomenclaturæ. Horum principes Eunomius, Acacius, ac reliqui conscelerati, nullo metu, nulla adversa formidine impetum retardante, blasphemæ quæque et maledicta in Christum proferre ausi sunt, Constantium naeti impietatis vindicem; qui cum in hæresi confirmanda ad usque finem perseverasset, diem obit extremum. Cum properaret enim adversus Julianum, qui ab exercitu in Gallis inauguratus imperator in Orientem agebat iter, morbo correptus, Mopsuerenis in Cilicia defunctus est 4 Octobris, vel, ut alii, 3 Novembris: atque instante obitu ab Euzoio Ariano baptisate tingi voluit. Cujus corpus ingenti pompa in ecclesia Apostolorum Constantinopoli depositum fuit, populis ultro citroque accurrentibus ad exsequias cohonestandas.

ANNO 362. — 1. *Julianus inauguratur imperator. Artemii ducis martyrium.* — Etsi vero videbatur Ecclesiæ licitum fore, extincto Constantio, a calamitate ac terrore pristino respirare, occulto divinæ providentiæ consilio secus res cecidit. Julianus enim, repugnante nemine, imperium integrum adeptus, a Christiana fide, quam nomine tenus specieque tantum colebat, aperte descivit, impiisque profanorum ritibus impensè addictus, turbam gentilium deorum invexit in orbem. Christianis porro etsi bellum palam non indiceret, quavis data occasione sæviebat in eos qui eo deferrentur nomine. Unde infami apostatæ titulo appellari cœpit. Attamen, ut philosophiæ humanitatisque famam affectabat, cum imperium iniret, exsules omnes edicto publico revocavit. Quo factum, ut quotquot a Constantio pulsati in exsilium fuerant episcopi, redirent sedes suas. Antiochiam autem profectus Artemium ex duce *Ægypti*, de quo haud multo ante actum fuit, de templorum expilatione ab Alexandrinis gentilibus delatum, capitali supplicio multavit. Qui exinde Artemius pro martyre cum a Græcis, tum a Latinis est habitus. Et sane quanquam eum paulo antevidimus imperatoris jussu ad monasteria, Athanasii perquirendi causa, profectum, attamen immissa divinitus castigatione, pœnitentem facti fuisse ex ipsius supra memoratis verbis liquidum est. Pius autem eo nomine existimandus, quod monachos obnixè rogaret in suum ad fundendas Deo preces conventum admitti: Deo item charus, quia castigatus, divina tamen miserante providentia mortem effugerit.

2. *Georgii et multorum Christianorum cædes.* — Allato Alexandriam necis Artemii nuntio, gentiliū turba insolenti de inaugurato suæ religionis hominū gaudio effusi, impetu Georgium et Christianos omnes adorjuntur. Erant quippe tum Georgio offensi pagani omnes ob hujusmodi causam a Socrate me-

moratam (a). Locus erat in urbe jam inde a prisca A temporibus vacuus et neglectus, multa sordium coluvione refertus, in quo gentiles Mithræ mysteria peragentes immolare homines consueverant. Hunc utpote vacuum ac desertum Constantius ecclesiæ Alexandrinorum jam ante attribuerat. Georgius vero cum Ecclesiam eo loco excitare vellet, repurgari adytum præcepit. In perampro hujusmodi loco mysteria gentilium erant recondita; complures scilicet hominum calvarie, juvenum pariter ac seniorum: qui olim mactati ferebantur, quando extorum inspectione divinarent, ac magica sacrificia ad incantandas animas peragere. Hæc in Mithræ adyto repta Christiani ad gentilium ludibrium foras omnium oculis exposuere, eadem gestantes traduxere per civitatem. Quæ res paganorum turbam inflammavit. Tum furere arma ministrante, in obvios quosque Christianos impetum faciunt; quorum permultos vario mortis genere enecarunt, ferro, fustibus, lapidibus. Nec deerant qui funibus homines strangularent, nonnullosque ad ludibrium crucis in crucem agerent, alios vulnerarent. Non familiaribus illi, non cognatis pepercere; sed amicus amicum, frater fratrem, parentes filios confodere, ac in mutuam ruere eadem. Quæ causa fuit ut Christiani a repurgando Mithræ adyto absisterent. Gentiles vero Georgium abstractum ab ecclesia, et ad camelum alligatum, per urbem totam raptatum, fustibus percussus, variisque cruciatibus affectum et enecatam, cum aliis pariter cæsis, qui camelis impositi erant, combusserunt; cineresque in mare projecti sunt, ne a Christianis collecti, in honore deinceps ut martyrum reliquæ haberentur. Cum his autem obruncti sunt Dracontius monetæ præpositus et Diodorus quidam veluti comes; qui fune eraribus alligati, pertracti ultro citroque raptati, eo in supplicio extincti sunt: ille quod aram in moneta cui præerat recens locatam evertisset; alter quod, dum ædificandæ præset ecclesiæ, cirros puerorum, quos ad deorum cultum pertinere estimabat, licentius detonderet. Nec prætermittendum quod adjicit Ammianus, potuisse scilicet homines ad crudele supplicium ductos Christianorum auxilio defendi, nisi Georgii odio omnes indiscrete flagrassent: qui Georgius facinorum gravitate et frequentia sibi omnem misericordiæ aditum præcluserat.

5. Præter superius memoratam, aliam enecati Georgii causam affert Ammianus: quod scilicet cum transiret per speciosum genii templum, multitudine stipatus ex more, oculis in delubrum ipsum conjectis disisset: *Quand'iu sepulcrum hoc stabit?* Quo auditio pagani reformidantes ne illud quod tentaret evertere, quantum poterant in ejus perniciem insidias parabant, donec, inaugurato Juliano, oblatam illi occasionem arripuerunt. Hic exitus

Georgii fuit. Felix sane, si fidei causa, et non in acclerum poenam, homo gentilibus juxta atque Christianis invisus, tam male muliatus esset. Enocli porro Georgii invidiam in Catholicos conficere conati sunt Ariani. Verum ex Epiphonio et Ammiano Marcellino constat a solis gentilibus id facinoris perpetratum, et quidem, ut ait mendacissimus Philostorgius (b), concitatis ab Athanasio. Quæ calumnia vel hinc confutatur, quod per id tempus Athanasius in secretioribus eremi locis profugus et occultus versaretur.

4. *Julianus Alexandrinam eadem se indigne ferre simulat.* — Accepto Julianus rerum Alexandriæ gestarum nuntio, se quidem tantum tumultum, tam immanem carnificinam damnare simulat; B quamquam negligentia ulciscendi facinoris, non ingratam accidissem rem significaret (c). Litteris itaque missis, carpit animum Alexandrinorum turbulentum atque seditiosum: parcere tamen altitudini, rebus a Georgio scelerate gestis in furorē actæ. Oportuisse Alexandrinos Alexandri conditoris, magni Sarapidis, sui etiam imperatoris reverentia a tanto scelere cohiberi. Et si quidem atrocibus Georgii flagitiis accensi concitatisque fuisse, par fuisse iudicibus hominem pro merito plectendum tradi, non ipsi temerariam turbam violentas inferre manus. Præclare cum eis actum esse, quod se imperante tantum facinus sit admissum; qui partim verecundia in Deum, partim reverentia avi et avunculi sui veniam concederet civitati. Votat ne in simile crimen prorumpere deinceps audeant.

5. *Georgii bibliothecam transmitti sibi curat.* — Secundum hæc, Egypti præfecto Ecdicio jussit, ut Georgii bibliothecam multis philosophiæ, et rhetoriæ codicibus, necnon aliis Christianam religionem spectantibus instructam, diligenter perquisitam, Antiochiam curaret transmitti sibi. A quo Georgio quosdam se libros olim, cum in Cappadocia degeret, mutuatum esse commemorat. Et tamen Georgium illiberalem et ineruditum, præsertim in rebus ecclesiasticis, fuisse tradunt Athanasius alique Patres.

6. *Athanasius Alexandriam regreditur.* — Post publicatum Juliani edictum, quo exsilibus redeundi potestas erat, Athanasius Alexandriam reversus (d), ingenti de more plebis Catholicæ gaudio exceptus est. In hunc reditum Gregorius Nazianzenus ea omnia confert, quæ jam superius commonstratum est ad reditum anni 349 pertinere. Alexandrinus autem populus, Ariani ejectis, ecclesias conventibus ecclesiasticis frequentandas tradit Athanasio. Pulsi porro Ariani ab ecclesiis, clam privatisque in ædibus collectas agebant. In defuncti vero Georgii locum Arianos Lucium suæ factionis hominem cooptasse narrat Socrates. Verum reclamare videntur

(a) Socrat. lib. iii, cap. 2; Sozom. lib. iv, cap. 39; Ammian. lib. xv, cap. 7.

(b) Lib. ii, cap. 7.

(c) Socrat. lib. iii, cap. 3; Jul., epist. 10.

(d) Socrat. lib. iii, cap. 4.

acta, Joviano principe, edita. Non dicitur enim eo loci Arianos episcopum sibi Lucium constituisse, sed constituere voluisse. Et fortasse cum in Georgii sedem Lucium subrogare vellent, coerciti a Catholicis fuerant, quorum ingens erat Alexandria multitudo.

7. Simul atque ad Ecclesiam pervenit Athanasius, inquit infra Gregorius Nazianzenus, tanta lenitate atque humanitate res eorum a quibus lesus fuisset administravit, ut ne iis quidem ipsis rebus ejus molestus fuerit. Ac templum quidem sacrilegis nundinatoribus, qui Christo ad questum abutebantur, repurgat perinde atque ipse Christus; nisi quod non texto flagello, sed argumentis ad persuadendum accommodatis id efficit. Tum eos, qui inter se et cum ipso simulas gerabant, in mutuam concordiam reducit: et quidem ita, ut nullius pacificatoris opera ad eam rem opus haberet. Ad hæc, injuria affectos tyrannide liberat, nullo posito inter sectatores suos et alienos discrimine. Prolapsam insuper fidei doctrinam erigit: ac libere rursus Trinitas prædicatur, super candelabrum posita, splendidoque unius divinitatis lumine animas omnes collustrans. Leges etiam rursus orbi terrarum præscribit, atque omnium mentes ad se convertit; aliis epistolas mittens, alios accersens, nonnullos etiam ultro accedentes erudiens, omnibusque liberam voluntatem pro lege proponens, quam solam ut iter ad Deum recta instituitur, satis esse putabat. Hæc Nazianzenus.

8. *Alexandrina synodus.* — Neque ita multo post reditum Athanasius synodum Alexandria celebravit (a), ad quam convenit Eusebius Vercellensis; qui cum Lucifero in Thebaide exsul, promulgato Juliani de pulsorum revocatione edicto, Alexandriam rogante Athanasio concessit. Rogatus item Lucifer maluit Antiochiam, ad ejus Ecclesie factionum partibus laborantis negotia componenda, iter habere. Interfuit etiam Alexandria synodo Asterius Petrarum Arabia, qui olim Sardicæ ab Arianis ad Catholicos desciverat. Ex Ægypto autem quamplurimi episcopi ad synodum convenere, quorum septemdecim tantum nomina in synodali epistola comparent, ferme omnes ab Arianis antea pulsati, variisque calamitatibus afflicti. Eo item concesserunt diaconi duo a Lucifero legati, Herennius et Agapetus; a Paulino autem Antiocheno, Maximus et Calemerus item diaconi. Aderant etiam quidam monachi ab Apollinario episcopo missi.

9. *Acta synodi de lapsis.* — Actum est ea in synodo de iis qui tempore vexationis in hæresim essent delapsi (b). Eratque nonnullorum sententia, ejusmodi homines si episcopi essent aut clerici, officio sacrorumque aditu interdicendos atque in laicorum conditionem dejiciendos. At cæteris præsulibus,

A quorum mitior sententia, re accuratius expensa, placuit ut lapsis, si quidem erroris aut impietatis cuiuspiam artifices auctoresque fuissent, venia quidem rogantibus concederetur, sed ab officiis deturbati, inter laicos computarentur; sin necessitate solum ac vi illata eo deducti essent, ut, cum hæreticis communionem et societatem simularent, et veniam et de integro sedem esse concedendam; cum potissimum si non absurdam causam et excusationem afferrent: se nimirum œconomia quadam et probò consilio id præstitisse, nec in impietatem lapsos esse, sed maluisse aliquantum vi illata concedere, quam ut ab impiissimis hominibus Catholicæ plebis perniciem machinantibus occupatas viderent ecclesias. Ea tamen lege atque conditione admittendos consueverunt, ut Arianam hæresim damnarent, Nicænâ fidem amplecterentur; damnarent item eos qui dicerent Spiritum sanctum esse creatum, necnon cæteras hæreses, Sabellii videlicet, Pauli Samosatani, Valentini, Basilidis et Manichæi, ac nominatim Euzoii et Eudoxii. Cæterum tabellam Sardicensem, illam in Sardicensi synodo oblatam et propositam (de qua ad annum 347) proscripserunt Alexandrini Patres, quia non fuerat in synodo admissa.

10. *De hypostasibus.* — Actum præterea de hypostasibus, quas jam coeperant nonnulli in controversiam vocare. Erant nimirum qui tres hypostases in Trinitate esse dicerent, aliis unam esse pugnantibus. Re autem quæsitâ et deliberata, expensisque singulorum sententiis, utrorumque fidem sanam et orthodoxam esse deprehensum est. Nam qui tres hypostases dicerent, se ita profiteri aiebant, quod Trinitatem non nomine tenus crederent, sed singulas personas vere existentes et subsistentes; ita tamen admissa distinctione, ut neque tres deos, neque totidem principia vellent prædicari, sed Filium Patri consubstantialem, Spiritumque sanctum non creatam rem, sed a substantia Patris et Filii indivisum. Qui autem unam hypostasim esse defendebant, non ea mente ita enuntiabant, ut quemadmodum Sabellius, Filium ac Spiritum sanctum de medio tollerent, sed quia existimarent idem esse hypostasim atque oûstav sive substantiam, quam unam eandemque in Patre, Filio ac Spiritu sancto esse propugnabant. Re sic utrinque explanata, eandem omnium sententiam esse exploratum fuit. Atque uno omnium ore, uno consensu, hæretici omnes proscripti, Nicæna fides, ut omnium præstantissima, admissa est. Ea porro in disputatione et controversia, Orientalium Asterius, Occidentalium Eusebius Vercellensis causam et partes egerunt.

11. *De Apollinarii sententia.* — Ventum deinde est ad Apollinarii doctrinam expendendam. Tum monachi ab eo legati doctoris sui opinionem, ocul-

(a) Socrat. lib. III, cap. 5 et 7; Sozom. lib. V, cap. 12.

(b) Athan. tom. ad Antiochenos et Epist. ad Rufinianum.

tato tamen hæreseos veneno, aperuerunt : nempe, non qua ratione in prophetas advenit Verbum Domini, eadem in sanctum hominem, scilicet Christum, venisse; sed ipsum Verbum carnem esse factum, et cum in forma Dei esset, formam servi accepisse, exque Maria virgine secundum carnem pro nobis hominem esse factum. Prosterbantur item, non corpus inanimatum aut sensus expers, aut mente carens Christum habuisse. Neque enim, aiebant, possibile erat, Domino nostri gratia homine facto, corpus ejus sine mente existere : siquidem non corporis duntaxat, sed animæ quoque in ipso Verbo salus facta est. Hæc scilicet illi jubente Apollinario, qui Athanasii gratiam et amicitiam affectabat, professi sunt. Verum vafre ac subdole. Neque enim ea germana erat Apollinarii sententia. In epistola enim sua ad Patres Diocæsariensis synodi, cætera quidem ut a monachis Alexandriæ allata fuerant profiteretur, adjicit tamen ipsum Verbum carnem esse factum, non assumpta mente humana, mente mutabili, quæ turpibus cogitationibus captiva ducitur, sed divina mente immutabili et cœlesti. In synodo igitur Alexandrina Apollinarii doctrina, ut a monachis exposita est, utpote Catholica, admissa fuit. Et vero licet Athanasius haud semel postea in Apollinaristarum errores invecus sit, nunquam tamen Apollinarium ipsum nominatum est adortus : quoniam videlicet, ut quidem opinamur, dum vixit Athanasius, Apollinarius occulte serpens, errores spargebat quidem quantum in ipso situm fuit, apud Athanasium autem Catholicæ et sinceræ fidei studium ementebatur. Quo defuncto, palam apertisque verbis in ipsa Diocæsariensi synodo virus hæreseos ore impio evomit.

12. *De rebus Antiochenis.* — De rebus item Antiochenæ Ecclesiæ componendis actum Alexandriæ fuit. In ea quippe civitate tanta vis dissidii et contentionis obtinuerat, ut non ab Arianis modo, sed inter sese Catholici disjuncti essent, nec mutua communionis societate fruerentur; aliis Meletio præsule ecclesiam in veteri urbe sitam, aliis Paulino presbytero rectore aliam in urbe nova occupantibus. Optatissimum Patribus erat, ut non modo Catholicorum illæ factiones in unum coirent, verum etiam si qui ex Arianis ad veram fidem accedere vellent, iis facilis pateret aditus, dum Arianam proscriberent, Nicænam amplexarentur fidem. Quamobrem duos ex episcopis, qui Alexandrinæ synodo intererant, cum tomo seu synodali epistola legerunt Antiochiam, qui pacem inter dissidentes conciliarent. Quodque insolens et fortasse hactenus inauditum, non ad eos tantum, qui tum absentes Antiochiæ versabantur, epistola nuncupata est, sed etiam ad eos qui deferrent, atque inter mittentes adnumerarentur, hæc forma : *Eusebio, Lucifero, Asterio, etc.*

A *Athanasius..... Eusebius, Asterius, etc.* Hisce litteris Alexandrini Patres pacis conciliandæ auctores erant. Rogabant ut liberum facilemque aditum præberent iis qui secum conjungi ac communicare cuperent, dum Arianam damnarent impietatem, maximeque omnium iis, qui in veteri conventus agerent, scilicet Meletianis. Exinde vero res a se in synodo gestas enarrant, quo ferme ordine nos recensimus. Huic epistolæ subscribere præsules omnes Alexandrini, eorumque subscriptiones etiamnum exstant. Ait porro Socrates (a) Athanasium, quod fugæ ac secessus causa insimulatus fuisset, apologiam de fuga sua in synodo legisse.

13. *Lucifer Paulini promotione res Antiochenas labefactat.* — Cum hujusmodi litteris profecti Eusebius et Asterius, res Antiochenas deprehendunt præpostera Luciferi festinatione labefactas (b). Is enim Paulinum Antiochenum Eustathianis rogantibus ordinat episcopum. Factum improbat Eusebius Vercellensis, et cæteri quibus pax Ecclesiarum cordi. Quæ enim in urbe jam duo episcopi erant, quorum alter hæreticus, Catholicus alter esset, in eadem novum ex Catholicis deligere, quid id erat aliud, quam æterni prope dissidii auctorem esse? Et sane multis post annis discordia hujusmodi perseveravit. At obdurato Lucifer obstinatoque animo, iis insuper qui lapsi fuissent ad communionem Ecclesiæ aditum negabat. Quæ causa fuit ut in proborum præsulum, qui leniore ac moderatiore erant mente, offensam incurreret. Atque hinc ortum schisma Luciferianum. Nec prætermittendum Philonem episcopum Ægyptum, qui ab Arianis veræ fidei causa Babylonem in Ægypto relegatus fuerat, Luciferi sententiam in deneganda lapsis communionem secutum, ad Alexandrinam synodum non convenisse, quod Patrum, ut putatur, erga lapsos lenitatem, quam futuram prospiciebat, improbaret. Quæ item causa fuisse videtur, quod Lucifer, rogante licet Eusebio exsili socii, Alexandriam her habere noluerit.

14. *Athanasius partem reliquiarum sancti Joannis Baptistæ recipit.* — Dum post reditum Athanasius Alexandriæ consideret, partem reliquiarum sancti Joannis Baptistæ ad se transmissam accepit. Nam Juliani temporibus, ait Rufinus (c), velut relaxatis frenis effervuit in omnem sævitiam feritas paganorum. Ex quo accidit, ut apud Sebasten, Palestinæ urbem, sepulcrum Joannis Baptistæ mente turbida et funestis manibus invaderent, ossa dispergerent, atque ea rursus collecta igne cremarent, sanctos cineres pulveri immistos per agros et rura dispergerent. Sed Dei providentia factum est, quosdam de Jerosolymis ex monasterio Philippi hominis Dei, orationis illuc causa per idem tempus venisse. Qui cum tantum nefas humanis quidem manibus, sed ferina mente fieri viderent, mori gratius habentes

(a) Lib. III, cap. 8.

(b) Socrat. lib. III, cap. 9; Sozom. lib. V, cap.

15; Theod. lib. III, cap. 5.

(c) Lib. II, cap. 28.

quam huiusmodi piaculo funestari, inter eos qui a
ossa ad exurendum legebant misti, diligentius in
quantum res patiebatur, ac religiosius congregan-
tes, sursum se vel stupentibus vel insanientibus
pertraxere, et ad religiosum Patrem Philippum
venerandas reliquias pertulere. Ille supra se ducens
tantum thesaurum propriis servare vigiliis, ad
pontificem maximum tunc Athanasium hostia im-
maculatæ reliquias per Julianum diaconum suum,
post etiã Palæstinæ urbis episcopum, mittit. Quas
ille susceptas, paucis arbitris, sub cavato sacrarii
pariete inclusas, prophetico spiritu profuturas gene-
rationi posteræ conservavit: quibus nunc, dejectis
et postratis idololatriæ vestigiis, in sedibus quondam
profanis aurea lecta consurgerent. » Hæc Rufinus.

15. *Ethnici Julianum concitant in Athanasium.* B

Epistolæ Juliani contra Athanasium. — Haud diu
Athanasio licuit Alexandriæ post reditum consi-
stere. Gentiles namque suæ addictum impietati
imperatorem nacti (a), metuentesque cultui nu-
minum suorum, qui Athanasii doctrina, sermone,
precibus, decrescebat in dies: velut tetros serpen-
tes e cavernis egressos una secum assumpsere ma-
gos, aruspices et augures, qui simul contestaren-
tur; nihil e re gentilitatis prosperè cessurum, nisi
Athanasius pelleretur. Præterea dæmones, ait Theo-
doretus (b), cum vim sermonum precationumque
Athanasii ferre non possent, ministros suos ad
maledicta in eum congerenda incitarunt, ac multis
exposcebant exturbari Athanasium; addebantque:
Si Athanasius remanserit, nullus supererit deorum
cultor, cunctos enim ille ad suas partes alliciet.
Litteris ergo ethnici ad imperatorem missis monent,
Athanasium conventus in ecclesia agere, libere
populum docere, multosque gentilium illo consu-
sore Christianæ fidei nomen dedisse, nobiles ma-
tronas ejusdem fidei rudimentis imbutas baptismate
donatas. Re comperita Julianus factum perindigne
tulit, ac huiusmodi litteras dedit ad Alexandri-
nos (c). « Æquum erat eum, qui imperatoris edictis
compluribus eiectionis fuerat, unum saltem imperato-
ris edictum præstolari ad repetendam domum: nec
singulari temeritate atque amentia legibus tanquam
prorsus extinctis illudere. Enimvero nos haud ita
pridem Galilæis a Constantio eiectionis, non reditum
ad ecclesias, sed ad patriam cuique suam concessi-
mus. Audiō Athanasium hominem audacissimum
solita audacia elatum, episcopatus, ut ipsi vocant,
sedem usurpare. Quæ res non mediocriter Alexan-
drino populo displicet. Quare eum iubemus urbe
excedere, quo die humanitatis nostræ litteras acce-
perit. Quod si in urbe remanserit, longe majores
graviioresque pœnas ei denuntiamus. » Christiano-
rum vero perampla multitudo, cum litteris Julia-
num rogasset, ut omnium votis expetitur optatis-

simumque sibi Athanasium in pace Alexandriæ
consistere liceret, prolixiorum ille ad eosdem Ale-
xandrinorum dedit epistolam, futilibus dictis et face-
tiis plenissimam, qua deorum turbam laudibus ce-
lebrans, in Galilæos invehitur; pudori esse in-
quiens, si vel unus eorum se Galilæum esse fateat-
ur. « Vos igitur, ait (d), si monenti mihi obtempe-
rare vultis, majorem lætitiã afferetis: sin illa in
superstitione et vafrorum hominum institutione per-
severare mavultis, at mutuam inter vos concor-
diam retinete, neque Athanasium desiderate. Sunt
enim ex ejus discipulis utique complures, qui pru-
rientibus ac sermonibus impiis expleri cupien-
tibus auribus vestris faciant satis. Uinam enim
Athanasio solo sacrilegæ ipsius scholæ circum-
scripta esset improbitas: sed est in vobis hujus-
modi non ignobilis multitudo. Ac nullius sane ne-
gotii res est: nam quicumque tandem e populo
delectus erit a vobis, quod ad Scripturarum enarra-
tionem pertinet, nibilo est eo qui optatur a vobis
deterior. Sin quod vos Athanasii solertiam exopta-
tis, veteratorem enim esse hominem audio, scitote
hac ipsa de causa urbe illum ejectionis fuisse. Ete-
nim noxia per se res est, vir populi præfectus, ac
rerum novandarum cupidus. Quod si ne vir quidem
est ille, sed contemptus homuncio, qualis revera
est præclarus ille vir, qui jam in capitis discrimen
venit, hoc sane publicæ perturbationis initium
est. Quamobrem ne quid simile apud vos contingat,
cedere illum pridem urbe jussimus: nunc autem
C Ægypto etiam universa. » Ut urgeret autem Atha-
nasii exsilium, aliam misit epistolam (e) ad Eccli-
cium Ægypti præfectum, his verbis conscriptam.
« Etsi nihil nobis de cæteris rescribis, attamen de
illo deorum hoste Athanasio rescribere debuisti;
potissimum quia quod præclare a nobis decretum
fuit ante audiveras. Testor magnum Sarapin, nisi
ante Kalendas decembres inimicus deorum Atha-
nasius ex ea urbe, vel potius ex universa Ægypto
decesserit, centum auri pondo cohortem quæ tibi
paret multatum iri. Scis autem quam sim lentus
ad condemnandum, et quanto lentior postquam
condemnavi ad ignoscendum. Per mihi molestum
est ejus opera deos omnes contemni. Equidem nihil
a te factum libentius videam audiamque, quam
D Athanasium illum scelestum ex omniibus Ægypti
locis pulsum esse, qui ausus est in meo imperio
matronas Græcorum nobiles baptizare. »

16. *Athanasius se subducit. In desertum se reci-
pit.* — Quamobrem cum se denuo in discrimen et
periculum vocari animadverteret magnus Athana-
sius (f), quarto jam solum vertere coactus, cum cir-
cum se collaerymantes Christianos videret: Bono,
inquit, animo estote; nebula est, quæ brevi evane-
scet. Quæ cum dixisset, profectum parat; et Ecclē-

(a) Socrat. lib. ii, cap. 13 et 14; Sozom. lib. v, cap. 15.

(b) Lib. iii, cap. 9.

(c) Julian. epist. 28.

(d) Julian. epist. 15.

(e) Julian. epist. 6.

(f) Sozom. lib. iii, cap. 14; Theod. lib. iii, cap. 9.

sia amicis quibuscum arcuore charitatis vinculo junctus erat commendata, excedit urbe. Litteris porro Juliani secretioribus non pelli modo Athanasium, sed etiam obtruncari jussum erat. Subdixit se tamen Athanasius, inquit Theodoretus, comperio quærentium se accessu; nactusque ad ripam fluminis navigium, ad Thebaidem contendebat. Is vero, cui Athanasium confodere jussum fuerat, audita ejus fuga, quam celerrime virum insequitur. Præcurrens autem quidam Athanasii familiaris, maturare nuntiavit, qui ipsum ad necem perquirent. Tum nonnulli ex comitibus rogabant, ut in solitudinem secederet. Ipse re secum deliberata, gubernatori præcepit ut converso cursu, secundo flumine navigium dirigeret Alexandriam. Cum ergo obvii perquirentibus navigarent, occurrit sicarius, et quantum abesset Athanasius sciscitatur. Ille haud procul abesse respondit; ac prævertens Alexandriam repetiit, ubi latens degebat, reliquo imperii Juliani tempore. Hæc Socrates et Theodoretus. Verum quod postremo aiunt Athanasium ad necem usque Juliani delituisse Alexandriæ, aperte repugnat historiæ mox enarrandæ; cui, utpote ab Ammonio Athanasii equali traditæ, fidem negare nefas. In desertum igitur, teste Ammonio, Juliani furorē declinans, profugit (a). Et ad ejus usque obitum, nec satis tutus ab insidiis inimicorum, incertis sedibus apud monachos diversabatur.

ANNO 363.—1. *Quid Athanasio contigit qua die cæsus Julianus est.* — Quid autem ipsi, qua die cæsus Julianus est, nempe xxvi Junii, acciderit, ipso apud Ammonium narrante Athanasio comperimus. Cæterum, ait Ammonius, quia beatus papa Athanasius, me omnium minimo, aliisque Ecclesiæ Alexandrinæ clericis presentibus, beate memoriæ viro Ammonio, qui fuit episcopus Elearchiæ, et Hermoni Babastorum in magna ecclesiâ de Theodoro aliquid enarravit, quod tuam existimo sanctitatem tum præsentem audivisse; operæ pretium duxi, ad renovandam tuæ pietati eorum memoriam, ea conscribere quæ ille locutus est. Cum memorati episcopi de beato Antonio nec sine admiratione verba facerent: qui vir sæpe cum Athanasio versabatur, eos sic affatur Athanasius: Vidi etiam ea tempestate magnos Dei viros, Theodorum Tabennesiotarum monachorum præfectum, aliquique monachorum Patrem propter Antinonem, cui nomen abbas Pammo, qui haud ita pridem obdormierunt. Cum enim me illo tempore Julianus ad necem perquireret, expectaremque in dies interitum, amicis necessariorumque meis periculum renuntiantibus; dum memorati viri me quadam die Antinonem conveniunt. Cum mecum ego reputarem, qua ratione apud Theodorum possem latera, ejus naviculam undique operam atque clausam conscendi, abbate Pammonem nos honoris causa comitante. Vento au-

tem minus secundo affante, equidem corde anxius Dominum precabar: qui vero Theodorum comitabantur monachi, egressi naviculam trahebant. Cumque morrenti mihi abbas Pammo consolandi gratia verba faceret, respondi: Crede affirmanti mihi, non tanta tempore pacis cordi meo si inela inest, quanta tempora persecutionis. Confido quippe me pro Christo patientem, atque ejus misericordia roboratum, etiam oculis, multo majorem ab eo misericordiam consecuturum. Hæc verba necdum compleveram, cum Theodorus abbatem Pammonem intuitus subrisit: et cum pene arrideret abbas Pammo: Quid, inquam, me tanta loquentem ridetis? An me timiditatis arguitis? Tum ad Pammonem Theodorus: Dic illi, ait, quæ sit nobis causa ridendi. Cui Pammo: Tuum illud est. Ait Theodorus: Hac ipsa hora in Perside Julianus occisus est, ut de illo Deus prænuñtiaret: *Arrogans vir, contemtor et superbus, nihil perficiet*^a. Surget autem Christianus imperator, qui præclarus quidem, sed brevioris vitæ futurus est. Quare ne in Thebaidem ascendas, nec tanti itineris laborem feras: sed in comitatum clam te confer. Quem in itinere offendes, atque ille (Jovianus) citius a Deo ex hac auferetur vita. Hæc apud Ammonium Athanasius; in cujus postremis verbis quædam hæret difficultas alio loco exequenda.

2. Nec tamen Athanasius Theodori consilio obsecutus, ad Imperatorem statim, sed interposita quadam mōra spatium, adit. Ad hæc vero narrat Sozomenus (b), eisdem ex Juliani familiaribus revelatum divinitus futurum ejus interitum: Didymumque Alexandrinum Christianum philosophum gravissimo de Augusti impietate animoque falsis numinibus adducto affectum morore, cum deplorandis ac jejunis precibusque avertendis futuris Ecclesiæ eladibus daret operam, somno oppressum vidiisse equites candidis equis celo discurrentes, tum eam accepisse vocem: Nuntiate Didymo hodie Julianum ac ipsa hora peremptum esse, idque ille Athanasio episcopo significet, et exurgens comedat.

3. *Athanasius rediit Alexandriam. Jovianus imperator inauguratus litteras dat ad Athanasium, et Athanasius ad ipsum.* — Athanasius ergo accepta Juliani nece, nec expectata, ut arbitramur, a successore remigrandi venia, sedes quamprimum suas repetiit. Jovianus autem Christianus, mira vir pietate animique lenitate, uno cohortium voto post Juliani interitum inauguratus, exsulum episcoporum revocatione imperium est auspicatus. Morque ab Athanasio, qui cæteris multum pietate anteibat, orsus, litteras misit benevolentis et observantis plenissimas, sancti præsulis virtutem, in ferendis calamitatibus fortitudinem, affectum erga Christum mirifice exornans. Revocat ad salutis doctrinam prædicandam, jubet remeare in ecclesiam, populumque verbo Dei pascere. Testificatur magnam

^a Habac. 1, 16.

(a) In epistola Ammonii. Acta SS. 14 Maii.

(b) Sozom. lib. vi, cap. 2.

se spem in precibus ejus repositam habere. Εὐχαριστοῦντες porro litteras imperatori rescripsisse Athanasium nihil dubium, injuria scilicet temporum amissas. Neque ita multo post aliam dedit Jovianus ad Athanasium epistolam, rogans fidei veritatem, in sexcentas opiniones partesque distractam, transmittat sibi. Tum Augusto ille alteram misit tanto doctore, qui cumulus est laudis, dignissimam nomine synodi episcoporum Ægypti, Thebaidis et Libyæ conscriptam : qua se principis erga res cœlestes amorem discendique studium suspicere acceptumque habere testificatur : Nicænam fidem commendat, Arianosque carpit quod istius synodi decretis stare renuissent; unde ortæ tantæ turbæ, tanta per Ecclesiam dissidia. Enumerat exinde provincias et regiones in quibus obtineret ejusmodi doctrina, paucis admodum Arianis temerario atque impio ausu adversus eam dimicantibus, excubantibusque ad quasvis turbarum occasiones. Affert postea Nicænum symbolum, cui nonnulla perspicuitatis causa subjungit; iisdemque cum alia per necessaria, tum maxime Spiritus sancti deitatem declarat. Quæ Athanasii litteræ Joviano pergratæ perque jucundæ fuere, ut eas deinceps ceu veræ doctrinæ tesseram censuerit. Istam item Athanasii epistolam celebrat Gregorius Nazianzenus, quod trium personarum unam essentiam, unam divinitatem esse propalam et nullis ambagibus profiteatur. Estimavit porro vir cl. Henr. Valesius Antiochiæ datam ejusmodi epistolam fuisse, isthuc enim Athanasio profectis Ægyptiis præsulibus. Sed eam sententiam, utpote Theodoro et aliisque scriptoribus adversam, pluribus in Monito confutamus.

4. *Athanasius ad Jovianum adit Antiochiam. Arianorum querelæ in Athanasium, et responsa Joviani.* — Accepta Jovianus Athanasii epistola, ejus videndi desiderio flagrans, eum rogat Antiochiam proficiscatur. Quo cum ille concessisset, comiter exceptus ab Augusto, a consiliis, ut licet augurari, ipsi fuit, et machinamenta hæreticorum aperuit, commodum sane in tali rerum conditione. Enimvero Arianorum principes, inter quos Lucius ad Georgii implendas vices pridem ab Arianis destinatus, necnon Bernicianus nescio quis, Antiochiam concesserant, Athanasium Augusto de multis sceleribus delaturi, quod perpetuum erat eorum studium. Quadam ergo die (a) Joviano per Romanensem portam in agrum concedente, inexpectati accedentes Arianæ Ægyptii Augustum compellant his verbis : Rogamus potentiam, imperium, pietatem tuam, nos audias. Quibus ille : Quinam, et unde estis? Cui illi : Christiani, domine. Unde, ait imperator, et ex qua civitate? Respondent : Alexandrina. Imperator : Quid postulatis? Tum Ariani : Rogamus potentiam tuam et imperium tuum, ut

des nobis episcopum. Hic imperator : Jussi Athanasium, quem prius habuistis, in throno collocari. Tum Ariani : Jam multis annis exsul et reus es. Statimque miles ira commotus : Obsecro, inquit, imperium tuum, ipse inquiras quinam et unde sint. Sunt enim abjectæ reliquæ Cappadociæ, residua turba improbi illius Georgii, qui civitatem et mundum universum devastarunt. Quibus imperator auditis, admotis calcaribus equum concitavit, et abiit in campum.

5. Nec ejusmodi repulsa stupefacti Ariani, secundo imperatorem ita alloquuntur : En adsunt criminationes et argumenta in Athanasium, qui ante decem et viginti annos a Constantino et Constantio in exsilium relegatus est, itemque sub beatissimo philosopho Juliano exsulavit. Quibus Augustus : Jam obsoleverunt quæ ante decimum, vicesimum et tricesimum annum institutæ sunt accusationes. Ne mihi de Athanasio verba faciatis. Neque enim ignoro qua de causa accusatus et proscriptus sit.

6. Nec ista quoque responsio audaces homines compescuit. Tertio namque ad Jovianum advenientes aiunt : Aliæ quoque suppetunt accusationes contra Athanasium. Quibus imperator : Non ex tumultu et loquacitate, quid jus, quid æquum sit deprehenditur. Sed deligite ex vobis duos, ex plebe totidem. Nequeo enim ad singulos vestrum respondere. Tum qui ex plebe aderant : Hi sunt reliquæ improbi Georgii, qui provinciæ nostræ intulere vastitatem, et in civitatibus nullum permisere consiliarium habitare (b). . . . Instabant Ariani : Quemcumque volueris præter Athanasium. Dixi vobis, ait imperator, quæ Athanasium spectant jam constituta esse; et ira commotus, Feri, feri, clamabat. Nihil Ariani minus : Si mittas, inquit, Athanasium, perit civitas nostra; nemo cum illo consentit. Contra imperator : Atqui diligenter sciscitatus, novi illum recte sentire ac docere, orthodoxumque esse. Illi impudenter : Ore quidem recte loquitur, animo autem dolose sentit. Tum argute imperator : Satis est testificari vos eum recte loqui ac docere. Quod si lingua quidem recte loquitur, animo autem prave sentit, res illi cum Deo est. Nos quippe homines sermonem tantum audimus; quæ autem in corde latent novit unus Deus. Ariani vero : Jube nos conventus celebrare. Imperator : Quis vos prohibet? Illi contra : Hæreticos et dogmatistas nos appellat. Quibus Augustus : Hoc ejus est officium, necnon eorum qui recte docent. Iterum Ariani : Hunc ferre non possumus; nam et agros Ecclesiarum in rem propriam diverit. Imperator autem : Pecuniarum igitur, et non fidei causa, huc accessistis. Subdiditque : Recedite, in ecclesiam concedite. Cras conventus vobis erit, et post dimissionem, adsunt hic episcopi, itemque Nemesinus. Quisque vestrum se-

(a) Athan. Petit. ad Jovianum imperat.

(b) Hæc ipsissima sunt verba. Athan. ibid.

cundum fidem suam subscriptionem dabit. Adest etiam Athanasius. Qui fidei doctrinam ignorat, ediscat ab illo. Erit vobis crastinum et perendinum. Egredior enim in campum.

7. Quidam autem scholasticus ex Cynicorum numero conquestus apud imperatorem est, Catholicum sive rationalem ædes sibi eripuisse. Cui imperator : Si Catholicus ædes tibi eripuit, quid hoc ad Athanasium? Alius item scholasticus, cui nomen Patalas, dixit accusationem habere se in Athanasium proferendam. Tum Jovianus : Ecquid tibi cum Christianis, cum sis gentilis? Quidam autem ex plebe Antiochena comprehensum Lucium imperatori offerentes : Vide quæso, aiunt, quem voluerunt episcopum constituere.

8. *Lucius alloquitur imperatorem.* — Ipse quoque Lucius imperatorem convenit ad atrium palatii, aitque : Obsecro potentiam tuam, me audias. Tum imperator substitit, et ait : Tibi Lucio dico, quo pacto huc venisti? navine, an pedes? Cui Lucius : Navi. Statimque Jovianus, et facete quidem : Deus mundi et comatus sol atque luna iis succenseat, qui tecum navigarunt, quod non te in mare abjecerint : et navis illa nunquam in posterum secundis fruatur ventis, nec cum jactata fluctibus erit, cum navigantibus unquam ad portum appellat.

9. Cum autem Ariani eunuchos sibi, Probatium scilicet et socios Eusebii et Bardionis successores, Euzoii opera conciliassent; rati fortasse ut apud Constantium, ita et apud Jovianum spadones vi et gratia valere, re cognita imperator, eunuchos ex-cruciandos tradit, ita locutus : Hæc patiaturs quis ausus fuerit Christianos deferre. Atque ita dimisit eos Jovianus.

10. *Athanasius querit gratiam inire Meletii Antiocheni.* — Athanasii animus erat, cum Antiochiam proficisceretur, nihil non agere conciliandæ cum Meletio Antiocheno gratiæ causa. Sed veteratorum hominum consilio factum, ut ad aliud tempus extraeta res fuerit. Et magno quidem opere ille nitebatur pacem communionisque societatem inire cum Meletianis, communemque operam rebus ecclesiasticis conferre. Verum illi, sive Paulini amico diffisi (a), sive alio interpellante negotio, promissis quidem Athanasio spem fecere perficiendæ rei, optatissimamque ipsi pacem distulerunt in opportuniorē tempestatem. Et tamen multis post annis, cum Basilius scilicet jam episcopus esset, excubante licet Athanasio ad omnem concordiæ reducendæ occasionem, nondum confecta res fuerat. Quæ causa fuit ut Basilius hæc in quadam epistola Meletio verba fecerit (b) : « Athanasium quod spectat, prudentiam tuam, gnaram licet hujusce rei, commonefacimus, nihil posse litteris meis hoc in negotio confici vel promoveri; nisi a vobis quoque, qui olim tempus

A extrahebatis, quando de communione cum ipso ineunda ageretur, litteras accipiat. Certe aiunt illum summo studio vestram gratiam mutuique officii societatem efflagitavisse, et jam summo dolore, tum quod eo tempore rem consecutus non sit, tum quod jam vacua et infructuosa promissa vestra experiatur. » Cum itaque repulsam hujusmodi a Meletianis tulisset Athanasius, pacificis exinde mutisque litteris societatem fovit cum Paulino, alio catholicarum partium episcopo.

ANNO 364. — *Mors Joviani.* [In cujus locum deligitur Valentinianus, qui sibi Valentem asciscit imperii consortem. — Grandis sane spes Catholicis erat, si ad multum temporis superstes et incolumis Jovianus fuisset, Arianam hæresim funditus evertendam fore (c). At occulto providentis Dei consilio, necdum octo ab inito imperio mensibus elapsis, Dadastane ad Bithyniæ fines subito exsinctus est, die decima septima Februarii, anno 364. Cujus loco, septem interpositis diebus, inauguratur ab exercitu Valentinianus vir Christianus et pius; qui sub Juliano Christi nomen confessus, pulsus in exsilium fuerat. Et sane si solus, non admissio consorte imperii, clavum tenuisset, redintegrata spes, et sat prospectum reipublicæ Christianæ commodo et utilitati erat. Verum in gravem Ecclesiæ perniciem xxviii Martii hujus anni Valentem fratrem pronuntiat imperatorem : divisoque imperio, Occidentem sibi, fratri Orientem assignat. Qui Valens quantis Catholicos malis affecerit, a nullis non illius ævi scriptoribus narratur.

ANNO 365. — 1. *Mors Theodori abbatis.* — Prioribus tamen ab ineunte Valentis imperio annis pax Athanasio fuit a vexationibus et æramnis, atque facultas edocendi libere populi. Anno autem circiter 365 Theodorus ille abbas (d), quicum Athanasius exsul et profugus haud semel versatus est, diem obiit extremum. Quo perlato ad Athanasium nuntio, litteras ille consolatorias Orsisio abbati misit et monachis ei subditis, quibus testificatur se summe de obitu tam præclari viri dolere, in usum ac salutem fratrum nati; multis lacrymis mortem ejus prosecuturum, nisi summam nactum felicitatem crederet. Rogat monachos, precibus suis de pace Ecclesiæ confirmanda cum Deo agant: Licuisse sibi ait per inducias belli et vexationis isto etiam anno sanctum Pascha et Pentecosten cum lætitiâ celebrare.

2. *Athanasius scribit Vitam Antonii.* — Hoc item circiter tempus, rogantibus transnarinis monachis in peregrina regione versantibus, et quidem, ut arbitramur, Occidentalibus (jam enim per Occidentem frequentari cœperat monasticum institutum), Antonii præclari illius deserti incolæ vitam, gesta, et miracula scripto mandavit, ex iis quæ frequens adeundo virum nec modico temporis intervallo cum

(a) Basil. ep. 273.

(b) Basil. ep. 349.

(c) Soerat. lib. iv, cap. 1.

(d) In Vita Pachomii, Acta SS., 14 Maii.

eo versatus, oculis ipse conspexisset suis, necnon sodalium monachorum testimoniis texens historiam. Opus sane singulare, cuius dignitas omnibus retro sæculis commendata. Quod mox in Occidentem perlatum, non, ut quorundam fert opinio, ab Evagrio, qui jam antea, anno scilicet 362, cum Eusebio Vercellensi in Italiam iter habuerat, sed a tabellariis ad se transmissis, ut ipse indicat Athanasius. Eam autem Antonii Vitam in Occidente degens Evagrius Latine fecit ante annum 369, superstite adhuc Athanasio: quod vel solum est ad eorum sententiam, qui id operis Athanasio abjudicant, resellendam satis. Quam celebris autem illa in Occidente, quam studiose excepta fuerit, fidem faciunt, cum sexcentorum pene scriptorum testimonia, quorum nonnulli æquales, ac necessarii Evagrio fuere, tum manuscriptorum copia et antiquitas. Qua de re pluribus in *Monito ad Vitam Antonii*.

3. *Athanasius librum scribit de Trinitate; alium item de Trinitate et Spiritu sancto.*—Cum per otium Alexandrinum et pacem liceret, nihil intermittebat Athanasius Lucifugarum confutationem, quorum potissima tum pars erant Anomæi et Pneumatomachi sive Macedoniani. Istos insigni opere adortus, æqualem in Trinitate personarum dignitatem demonstravit, non aliunde quam ex Scripturæ testimoniis petens argumenta. Titulus operis aperto in editis vitio laborans ejusmodi est in manuscriptis: *De incarnatione Dei Verbi, contra Arianos*. Ab antiquissimis etiam scriptoribus hoc nomine laudatur: *De Trinitate et Incarnatione*. Inscriptio sane accommodatior ad libri materiem et argumentum. Mirum quam præclara hoc unum opusculum complectatur, de Trinitate et æqualitate trium personarum, de processione Spiritus sancti a Patre et Filio, de Eucharistia, et de aliis permultis. Huic persimilem lucubrationem, quæ Latine tantum exstat, Athanasio vindicamus adversus quorundam hujus ævi scriptorum sententiam. Utrumque porro opusculum in nullum isto 365 commodiorem annum conierri posse putamus.

ANNO 366. — 1. *Mors Liberii; in cujus locum subrogatur Damasus.* — Anno 366, mense Septembris, diem obiit Liberius papa. Qui post lapsum patriæ, et Ecclesiæ suæ restitutus, munere exinde episcopali inculpate ac diligenter ad obitum usque perfunctus est. Paucis interpositis post ejus exitum diebus in pontificem deligitur Damasus, eruditione, sanctimonia, fortitudine in oppugnandis hæreticis præclarus. Sub idem tempus, ut erat tum factionum partibus distracta Romana civitas, seditiosorum conspiratione in episcopum cooptatur Ursicinus quidam. Hinc turbæ, hinc cædes, cæteraque mala permittis et perturbatis rebus oboriri solita. Verum Damasi partibus a principio accesserunt, cum Athanasius, tum quotquot pacem curabant ecclesiastici.

2. *Epistola Athanasii ad Rufinianum.*—In hunc circiter annum conferre licet epistolam Athanasii ad Rufinianum. Is inter varias de recipiendis iis qui in hæresim lapsi essent opiniones animi dubius, ab Athanasio, quem patris compellat nomine, quæ forma, quæ conditio lapsis offerenda, ediscere efflagitabat. Cui Athanasius pro innata sapientia hanc a diversis synodis definitam formam missis litteris indicavit: ut qui hæresis seu auctores seu patroni fuerint, si quidem respiciant, ad communionem tantum admittantur, nec pristinam in clero dignitatem occupent; sin infirmitate atque formidine fuerint ad hæresim simulandam compulsi, integris rebus, gradum et officium retineant. Quæ quidem regula una Catholicis omnibus erat, solis Luciferianis aditum poenitenti negantibus. Hi namque, ut gesta clamant, nihili ducebant Alexandrinæ synodo placita.

ANNO 367. — 1. *Valens Catholicos vexat, edicit ut pellantur episcopi. Plebs Alexandrina pelli Athanasium non sinit. Athanasius se clam subducit.* — Anno 367, ut cum viris doctis opinamur, immani Valentis Ariani in Catholicos vexatione insignis fuit (a), qui Eudoxio auctore et consuasore singulis per urbes et regiones magistratibus, denuntiato in repugnantes ac non obsequentes fortunarum periculo, mandavit ut episcopi Constantii temporibus addicati, atque imperante Juliano restituti, sedibus pellerentur, et Ecclesiis suis. Edicti gravitate compulsi Ægyptii magistratus, Athanasium rursus ecclesia deturbare et pelli urbe parabant. Non levis enim poena omnibus per Orientem magistratibus, atque militibus indicta; nec modo multam pecuniæ ingentem, sed etiam corporis cruciatum interminabatur Augustus, si non strenue jussa exsequerentur. Tunc episcopo metuens Christiana plebs, quæ haud semel periculum et ferrum a cervicibus Athanasii depulerat, coacta ad Tatanum Ægypti præfectum adit, rogat ut ne temere et inconsulto Athanasium ejiciat, sed perpendat accuratius quid esset imperatoris litteris definitum; ad eos enim tantum pertinere, qui, temporibus Constantii pulsi in exilium, imperante Juliano remigrassent. At enim Athanasium, tametsi sub Constantio pulsum, eodem tamen revocante sedem aliquando repetiisse suam, Julianum autem, cæteris restitutus, ipsum solum patrio solo exturbasse, quem denuo Jovianus Ecclesiæ restituerat. Hac habita oratione, cum nihil præfecti animum mitigassent, tum ejus conatibus obsistere, et violentiam ab episcopo propulsare. Cum multitudo vulgi conflueret, ingensque tumultus ac perturbatio totam urbem occuparet, omniaque essent ad seditionem et bellum parata, rem imperatori præfectus denuntiavit, passus interim Athanasium in urbe manere. Interposito multorum dierum spatium, cum sedatus tumultus videretur, clam urbe digressus Athanasius, in occultum se locum proripuit, et jam quin'a

(a) Socrat. lib. iv, cap. 15; Sozom. lib. vi, cap. 12.

vir prope acta et decursa ætate patrium vertere solum coactus est. Multa nocte præfectus Ægypti, comitante duce militibus stipato, ecclesiam in qua domicilium habebat Athanasius invadit, ratus scilicet compressa seditione, populisque somnum capientibus, se nullo negotio, nullo concitato tumultu irrupentem, Valentis imperata facturum. Et cum ubique Athanasium in ipsis usque tabulatis perquisivissent, spe falsi, reque infecta abscedunt. Ingens tum admiratio cunctos subiit, quod Athanasius sive celesti monitu, sive ingenii perspicacitate, re præcauta atque prævisa, se subduxisset. Tamen, ait Sozomenus, ut quis tam opportuno tempore sibi prospicere insidiasque cavere possit, id majoris videtur esse providentiæ quam quæ in hominem cadat. Sunt qui dicant, Athanasium, cum inconsideratum populi tumultum prævideret, veritum ne turbarum ipse auctor haberetur, haud modico tempore in sepulcro patrio delituisse.

2. *Valens Athanasium revocat.* — Sub hæc Ariani, quæ animi ex Valentis edicto multum creverant, ab eo postulant, ut Alexandriam Lucius mitteretur, qui episcopalem sedem occuparet. Quod tamen illis Athanasio superstitie minime concessum. Imo vero Valens popularem seditionem reformidans, litteris suis Athanasio fecit repetendæ sedis potestatem. Suspicio, ait Sozomenus, Valentem non suoque consilio has litteras dedisse, sed, vel quod insitam omnium animis de Athanasii virtute opinionem secum reputaret, remque ideo Valentiniano, qui Nicænæ fidei hærebat, fore per molesta; vel quod Athanasii sectatorum multitudinem reformidaret, ne scilicet erumperent in turbas atque seditiones. Ad hæc vero Arianae factionis episcopi non tanta sollicitudine excubabant ad eum episcopali sede deturbandum: futurum prospicientes, si pelleretur denovo, imperatores interpellaturum; nactaque ipsos adeundi occasione, periculum fore ne Valentem ad suam deduceret opinionem, Valentinianumque, veræ sectatorem fidei, querelis, oratione, dignitate inflammaret in adversarios. Ne viri ingenium et sagacitas ex iis quæ Constantio imperatore contigerant, sat perspecta, sat explorata erat: prudentia quippe ac prospiciendi vi insidias et conspirationes sæpe declinaverat. Quæ causa fuisse videtur ut Ariani a consilio exturbandi Athanasii tum desciscerent, atque in pace sinerent Alexandriæ consistere, dum cætera circum loca, Orientalesque provinciæ omnes Valentis in Catholicos inmanitate, cædibus, exiliis, proscriptionibus, nullo non calamitatis genere conflarent.

3. Fugam autem Athanasii postremam, cum erudito viro Antonio Pagio in annum rejicimus circiter 367. Quia scilicet ait Theophanes Athanasium quadraginta sex annis episcopali perfunctum munere, totos quadraginta in periculis calamitatibusque versatum, ita ut sex postremis solum vitæ suæ

annis ei licuerit alta et imperturbata frui pace. Quæ sane temporis ratio constabit, si ad annum 367 ejus fugam reditumque conferamus. Et vero cum Theophane consentire videtur Sozomenus, qui post allatam ab Eustathio et sodalibus cusam fidei confessionem, ait eosdem acceptis Liberii litteris in Siciliam transmittentes istic synodum habuisse, et eodem tempore lectis in synodo Tyanensi iisdem litteris, cum alia perinulta, tum id etiam decretum fuisse, ut proximo vere Tarsi in Cilicia synodus celebraretur. Quæ tamen prohibitu Valentis habita non fuit. Is eodem tempore edixit, exturbandos fore catholicos præsules. Cum porro ut tardius anno 366 data sit epistola Liberii, qui eo ipso anno defunctus est, anno subsequente imperatoris edictum promulgatum fuerit. Non videtur enim ante datum, cum ad annum 367 Valens bello occupatus Gothico, tantæ inferendæ per totum imperium vexationi, vix spatium et occasionem habuisse potuerit.

ANNO 368. — *Synodus Romana prior sub Damaso.* — Anno, ut opinamur, 368, Damasus papa celebrato Romæ pro confirmanda Nicæna fide concilio, Valentem et Ursacium famosos illos Occidentaliū Arianorum antesignanos damnatos abdicavit, atque lapsos tempore vexationis episcopos ad officium revocare conatus est, detectis iis qui defectionis auctores fuissent. Litteris autem synodus acta et decreta sua ubique significavit.

ANNO 369. — *Synodus Alexandrina.* — His acceptis litteris, Athanasius synodum convocat Alexandriæ cujus synodalis ad Afros epistola exstat inter opera Athanasii. Is quanta sollicitudine non suorum modo, sed etiam externorum salutem invigilaret, hisce litteris deprehenditur. Cum enim accepisset, nonnullos esse oppugnandæ Nicænæ fidei cupidos, qui synodi Ariminensis Acta, illa nempe Constantii auctoritate, minis, formidine ad suam libidinem conscripta, afferrent in medium, ac omni ope studioque contenderent Nicænis decretis anteferenda, Afros Athanasius rei veritatem edocet; Arianorum scilicet hæc molimina, hæc nova machinamenta esse (a); Nicænam fidem a cccxviii episcopis editam, firmam, sanam, et omnium pietatis amantium calculo apud Indos usque et Barbaros receptam; Arianam vero, nedum probis esset accepta, ne ab Arianiis quidem sat firmam haberi, qui in synodis plus decem totidem formulas, mutata subinde sententia, varias inter se, nec satis sibi constantes edidissent. Nec esse quod de Ariminensi synodo sibi gratularentur: quæ dum libera, dum extranea formidine vacua esset, et arbitrato suo rem ageret, Arianorum principes abdicasset, Ursacium nempe, Valentem, Eudoxium et Auxentium. Si qua Ariminensibus Actis esset fides, huic habendam decreto, quod ex libero Patrum arbitrio datum ignoraret nemo; secus autem aliis Constantii opera terroreque extortis suffragiis. Testimoniis exinde antiquorum Patrum vocis ὁμοού-

(a) Epist. Athanasii ad Afros.

et usum, dignitatem, sinceritatem commonstrat, A et pluribus defendit adversum hæreticos. Ait esse nonaginta circiter per Ægyptum episcopos, qui secum ista scriberent; qui tam concordii, tam unanimi sententia essent, ut ex recepto more, qui adessent pro absentibus subscriberent. His similes Alexandrina synodus litteras ad Damasum papam dedit, quibus permirum sibi aiunt, Auxentium, non Arianum modo, sed etiam sexcentis flagitiis nobilitatum, Gregorio Alexandrino olim in amicis, ac scelere parem, non damnatum, non abdicatum in Romana synodo fuisse. Gratias Damaso et synodo referunt, quod pacis et ecclesiasticæ concordie causa factiosos et turbam auctores Ursacium, Valentem, et assecclas damnaverint.

ANNO 370. — *Synodus Romana altera.* — Athanasii aliorumque præsulum monitis morem gessit Damasus. Coacta quippe anno 370 vel sequente Romæ synodo, de Auxentii causa actum, qui omnium suffragio episcoporum condemnatus est (a), et munere dignitateque abdicatus. Quæ hactenus superest synodica Damasi epistola, videtur compendium esse epistolæ ad Afros, seu potius ei consimilis, quam ad Damasum miserant Ægyptii præsules, ejusque occasione conscripta. In ea quippe Auxentius damnatus, Ariminensis proscripta formula, Nicæna fides confirmata est. Quas res omnes complectitur epistola ad Afros. Vulgo arbitrantur, Basilium, qui anno 370 in episcopum delectus est, legatos Romam ad eam ipsam synodum cum epistola misisse. Quod si exploratum esset, palam hinc foret, Romanam synodum vel anno 370, vel sequente fuisse celebratam. Sed cum ea Basilii epistola ad episcopos Italiæ et Galliæ nuncupata sit, nulla facta synodi cujuscumque mentione, nullius, mea quidem sententia, est momenti ad temporis rationem ineundam. Conjectando solum in hoc circiter tempus Romanam synodum consignamus. Nam priorem sub Damaso synodum in annum repcimus circiter 368, Alexandrinam vero in sequentem. Qui autem illam in annum 366, hanc in 371 conferunt, minus certe probabilem ineunt chronologiæ rationem. An Athanasius et Ægyptii episcopi totum quinque vel sex annorum spatium effluere permiserunt, ut inveteratis rebus gestis, gratias Damaso et synodo Romanæ D referrent? Ad hæc, non videtur Damaso sub finem anni 366 in pontificem cooptato, et ineunte episcopatu Ursicini æmuli factione exagitato, spatium fuisse ad synodum eodem anno celebrandam; sed rebus demum compositis anno 368 de synodo cogitasse probabilius est, anno autem insequente litteras accepisse Athanasii et Ægyptiorum, iisque obtemperasse, ac synodum postea coegisse ad Auxentii causam excutiendam.

ANNO 371. — 1. *Athanasius præfectum Libyæ Catholicorum communione interdicit.* — Ilac circiter

tempestate, Basilio jam episcopo, in Libya monstro- rum semper parente præfectus erat crudelitate et lascivia insignis, cui mos erat in alienos toros inhiare. Impuri hominis sceleribus permotus Athanasius, ut infamem, Ecclesiæ communione interdixit, missisque litteris, cum obscenam hominis vitam, tum illatas merenti poenas significavit. Iis acceptis Basilius (b) litteris factum laudat, pronuntiat hominem esse Athanasii sententia exsecrandum, nemini cum illo ignis, aquæ vel tecti communionem ineundam; e re Ecclesiæ fore, ut violenti hujusmodi tyranni communi omni omnium calculo proscrubantur.

2. Aliæ item exstant ejusdem Basilii ad Athanasium epistolæ (c). In ea vero, quæ secundo fertur loco, deplorat calamitates Orientalis Ecclesiæ: et rogat Athanasium, apud Occidentales id agat, ut quam sollicitudinem adversus unum duosve qui prave sentirent prætulerant, eandem ipsam vertent ad res Orientales componendas. Neminem esse ad eam rem impetrandam ipso opportunior, sive ingenium, sive prudentia, seu virtus, seu venerabilis canities spectaretur: id epistolis, id legatis, id precibus obtinere contenderet. Ac cum primis res Ecclesiæ Antiochenæ tum luctuoso discidio, ac triplici factione confluentes componi curaret: si caput totius Orientis ad concordiam revocaretur, spem fore gratiæ inter reliqua membra reconciliandæ. Sunt autem qui putent, eam epistolam Athanasio missam antequam celebraretur Alexandrina synodus de qua superius. Verum ut eorum sententiæ palam non repugnemus, cum tamen paulo post Ursacii et Valentis abdicationem, quæ nec obscure in hac Basilii epistola memoratur, ea synodus subsecuta sit, hinc sane firmatur conjectura nostra.

3. In alia epistola rogat, ut in tanta Ecclesiæ perturbatione precibus se, consilio, peritia rerum gerendarum adjuvet, nec aliquam elabi sinat litterarum sibi mittendarum occasionem; grandi quippe subsidio et consolationi sibi esse ejus epistolas. In sequente de Meletio agit, Athanasioque innuit optatissimum quibusque esse, ut ipse solus Antiochenam regat Ecclesiam, reliquæ vero partiuncule in corpus unum coaptentur. Hanc excipit alia epistola, qua deploratis de more Ecclesiæ calamitatibus, postulat Athanasii epistolas ad varios episcopos datas sibi transmitti. Claudis agmen alia, qua se testificatur ingenti gaudio Petrum ab Athanasio missum accepisse, se omnibus in negotiis ipsum quasi ducem ac rerum gerendarum principem habere: Dorotheum Meletii diaconum ad ipsum mittere. Videri sibi consentaneum, si litteris apud Romanum episcopum agatur, ut rebus Orientalibus constituendis curam operamque navet. Nec synodo opus esse, sed ipse auctoritate propria viros deligat cum serendis viæ molestiis, tum rebus gerendis idoneos, qui mansue-

(a) Theod. lib. II, cap. 22.

(b) Epist. 47.

(c) Epist. 47 52.

tudine et facilitate ingenii male affectos valeant ad sanam reducere mentem : et quidem clam taciteque accederent, ut qui adversæ partis erant, ne præsentiscerent quidem adventuros. Esse qui Macellum contenderent abjici ab Ecclesia oportere, qui Verbi Dei ante incarnationem et post resurrectionem existentiam tollerent.

4. *Athanasius cum Meletio reconciliatur.* — Ex hac postrema epistola confici videtur, Basilii opera Athanasium Meletio reconciliatum fuisse. Nam quod Meletii diaconus ad Athanasium conveniendum properaret, id ea tempestate inter signa initæ aut saltem ineundæ pacis computabatur. In hisce omnibus epistolis magnam cernere est Basilii erga Athanasium observantiam. Virum ut patrem, ut doctorem, ut arbitrum semper alloquitur : et totius ferme Ecclesiæ sortem ex ipsius maxime pendere consilio testificatur. Athanasius vicissim Basilium filii loco semper habuit, ejusque doctrinam, vim ingenii, pietatem quanti faciat, haud semel significat in litteris Basilii causa conscriptis. Nam quæ ad ipsum Basilium datæ sunt, injuria temporum interierunt.

5. *Epistolæ Athanasii ad Joannem et Antiochum et ad Palladium. Basilii de Athanasio testimonia.* — Hoc circiter tempore excitatis de Spiritus sancti divinitate quæstionibus, Basilii temporum sese conditioni attemperans, etsi Spiritui sancto ea omnia quæ Deo competunt ascriberet, et Deum vere ipsum crederet esse, a Dei tamen nomine abstinere, ne res auditoribus appellationi hujusmodi insuetis offensioni foret. Id cum indigne ferrent monachi nonnulli, sanctum virum ubique traducere atque insectari cœperunt. Re litteris Joannis cujusdam et Antiochi presbyterorum comperta, Athanasius missa ad eosdem epistola, monachorum carpit audaciam et temeritatem, necnon eorum qui quæstionibus movendis intenti turbarum et dissidiorum essent auctores. Rem pluribus agit in epistola ad Palladium, quem rogat ut pacem Basilium inter et monachos componere curet. Probari sibi ait, acceptamque esse piam illam Basilii simulationem, qui pro infirmorum utilitate infirmitatem et ipse præferret. Virum hujusmodi, Ecclesiæ gloriam esse contendit. Et hæc quidem de Athanasii cum Basilio societate et amicitia dicta sunt, non quidem temporibus distincta suis, cum non sat conspicua ferant ejusmodi litteræ temporum signa. Hoc unum certum exploratumque, trium annorum spatium hæc omnia circumscribi oportere, ab anno scilicet 370, quo ordinatus fuit Basilii, ad 375, in quem, ut mox comprobatur, mors Athanasii conferenda est. Nec prætermittenda alia quædam Basilii dicta grandem Athanasii existimationem præferentia. In epistola ad Neocæsarienses (a) hæc habet : « Cum accepissem a beatissimo patre Athanasio Alexandriæ episcopo litteras, quæ etiam nunc penes me sunt, et flagitantibus offero legendas, quibus ille aperte edixit eos, qui ex Arianorum hæresi

(a) Epist. 75.

ad nos transire voluerint, admittendos esse, dum Nicænæ synodi fidem profiteantur, nec vel minimum esse ea in re hæsitandum : et cum sententiæ hujus consortes ille mihi cum Macedoniæ tum Achaïæ episcopos allegasset, necesse duxi tanto viro propter gravissimam eorum auctoritatem qui id decreverant obsequi : simulque præmium pacificis destinatum nancisci cupiens, eos qui fidem istam confiterentur communicantium parti ascripsi. » In epistola autem ad Euphemium hæc habet : « Studium tuum erga Athanasium evidentissimum erat argumentum, te in maximis fidei capitibus recte sentire. »

6. *Siderii Historia. Siderium confirmat Athanasium.* — Hæc item circiter tempora res evenit, quam Synesio auctore ediscimus (b). Erant in quadam Pentapoleos diocesi, cui nomen Erythrum, vici duo, Palæbisca et Hydrax. Episcopo autem Erythri Orioni, jamliu gravi et propecta ætate cum esset, summa facilitas ex ingenii mentisque imbecillitate advecta vitio vertebatur. Cum diutius autem vitam extraheret, longioris moræ impatientes vicorum incolæ, juvenem quemdam gerendis rebus strenuum, Siderium nomine, ab exercitu Valentis adventantem delegerunt, ut vicos administraret, ejusmodi virum scilicet, qui et inimicis nocere, et amicis prodesse posset. Per id enim tempus hæresis multitudine et auctoritate valebat, opportunaque tum dexteritas in agendo quæ est administra prudentiæ. Is primus fuit Palæbiscae creatus episcopus ; sed neque legitime, cum nec Alexandriæ, nec a tribus, ut mos erat, episcopis fuerit ordinatus. Solus namque Philo Siderium ordinavit. Is Philo fortasse idem est, qui fidei causa sub Constantio relegatus, Luciferianis postea nomen dedit, homo patria Cyrenensis, junioris cujusdam Philonis patruus : in cæteris quidem ex præscripto Christianæ disciplinæ vitam agens, quod autem ad regendum et parendum attinet audacior, quam legum observantior. Verumtamen hoc ad Philonis veniam afferri poterat, quod formidolosis temporibus accuratorem disciplinam prætermitti necesse fuerit. Quæ causa fuit ut Athanasius id tempori dederit, nec vel cum ordinante, vel cum ordinato expostulari. Imo vero cum exigua adhuc fidei scintillam quæ Ptolemaide residua erat fovere, et magis magisque vellet accendere, Siderium majoribus gerendis idoneum eo commigrare præcepit, ut metropolitani regeret Ecclesiam. At ubi senex demum exstinctus esset, Palæbisca et Hydrax in antiquam redactæ formam sunt, atque Erythro contributæ. Insequentibus autem annis turbæ rursus eadem de causa datæ sunt.

7. *Apollinari erroris late serpunt. Athanasii epistola ad Epictetum.* — Interea Apollinari erroris, qui post synodum Alexandrinam anni 362 ex simulata ejusdem confessione compressi et exstincti videbantur, late serpere et in multas spargi regiones cœperant, ut non per Syriam, Palæstinam, et Ægyptum modo, sed per Græciam et Achaïam emana

(b) Synesius, ep. 77.

rent. Et uti solet nova quæque opinio in varias A distrahi partes, cum, ut putamus, ex variis et in omnem partem effusis Apollinarii scriptis, alius aliud apprehendisset, hinc variae obortæ sententiæ, quas uno Dimœritarum nomine complectitur Epiphanius (a). Ejusmodi ergo pravæ et adulteræ opiniones cum Corinthi propositæ agitæque fuissent, Epictetus istius urbis episcopus commentarios edidit, ad Athanasiumque transmisit, rogans sibi quid agendum, quidve sentiendum, qua ratione confutandi ejusmodi errores essent, indicaret. Hæc autem erant istiusmodi sententiarum capita : 1° Consubstantiale Verbi divinitati esse corpus ex Maria genitum ; 2° Verbum in carnem, ossa, nervos, capillos fuisse mutatum. Qui error Marcionitis ascribitur in dialogo Origenis nomine publicato ; 3° Dominum fictione, non natura, gestasse corpus. Perantiqua hæresis ab Ignatio et ab omnibus ferme Patribus deinceps memorata ; 4° Ipsam divinitatem circumcissam et cruci affixam fuisse ; 5° Verbum nequaquam ex Maria, sed ex sua sibi substantia corpus efformasse ; 6° Eum qui ait Domini corpus ex Maria ortum, non trinitatem sed quaternitatem admittere. Isti hæc erant, testibus Epiphanio et Gregorio Nazianzeno, Apollinaristarum commenta. Tacebatur tamen in commentariis Epicteti error ille, qui ab initio fuerat Apollinaristarum cen tessera, quo negabant scilicet mentem humanam inesse Christo. Acceptis Athanasius Epicteti commentariis, litteris C ad eundem missis errorum opiniones acriter insectatur, validisque confutat argumentis. Mirere sane in homine prope decursa jam ætate tantum acrimoniæ, salis, eloquentiæ, quantum vix deprehendas in cæteris efflorescente ætate conscriptis. Nec omittendum, initio istius epistolæ errores hujusmodi tanquam insolentiores, ac sibi hactenus inauditos exagitare Athanasium. Unde pateat, reliqua opuscula adversum Dimœritas et Apollinaristas a sancto doctore adornata, secundum eam ad Epictetum epistolam fuisse conscripta ; quæ ad quinque sexve adhuc supersunt. Epistolam ad Epictetum, consequenter ad eam quam superius augurando statuimus chronologiæ rationem, in annum consignamus circiter 371. Memorat quippe istie Athanasius synodum Romanam anno 370 a D maso adversus Auxentium celebratam.

8. *Athanasii epistola ad Adelphium.* — In eandem circiter tempestatem referimus epistolam ad Adelphium confessorem. Qui litteris Athanasium, totius orbis eo tempore arbitrum et ceu oraculum, monuerat, esse ex Arianis nonnullos, qui negarent Christi corpus esse adorandum ; sed aiebant tamen Verbum hominem factum, quod animæ vicem in humano corpore impleret, adorandum esse. Ejusmodi homines datis ad Adelphium litteris solita vi ingenii refellit et coarguit : exprobratque Arianis, quod rem quam creatam putarent, Verbum scilicet, adorarent. Alios item oppugnat, qui carnem Chri-

(a) Hæc 77

sti ex conjunctione cum Verbo increatam evasisse affirmarent. Quæ sane opinio recidit in proxime commemoratos Apollinarii errores.

9. *Athanasii epistola ad Maximum.* — Inter hæc Maximus quidam philosophus, is ipse, ut videtur, qui ementita post hæc Gregorio Nazianzeno amicitiae necessitudine junctus, eundem sede pellere aggressus est, litteris Athanasio significavit, esse qui adversus Dei Verbum sententias efferrent erroneas, et quidem, ut inibi cernitur, Apollinaristarum hæresi finitimas. Athanasius vero, qui impigre semper obortis erroribus convellendis excubabat, eosdem integra mentis acie confutavit in epistola ad Maximum, quæ etiam nunc superest.

B ANNO 372. — 1. *Athanasii libri contra Apollinarium, et alia opuscula.* — Ejusdem elegantiae sunt duo libri contra Apollinarium, quos incunctanter post epistolam ad Epictetum reponendos censemus, quibus errores hominis et sectatorum ejus insectatur, tacito, semper Apollinarii nomine. Nam quod in inscriptione comparet, id videtur librariorum auctoritate inductum, quando in quibusdam exemplaribus non exstat. Et vero ea re firmatur nostra sæpe memorata opinio, Apollinarium, dum viveret Athanasius, ejus semper gratiam affectasse, atque studuisse imprudente illo errores spargere suos. Sane gloriabatur ille, multas se ab Athanasio accepisse litteras. Quæ nota esset servatæ semper ejus gratiæ amicitiaeque. Athanasio autem desuncto, posita larva, palam cepit errores evulgare ; ut ausus sit etiam missis ad Diocæsariensem synodum litteris virus hæreseos detegere et publicare. Præter memorata opuscula exstat alia perbrevis oratio contra Apollinarii errores, omisso de more illius nomine, quam antehac ineditam nunc primum publici juris facimus. Itemque fidei confessio haud multum diversa ab ea quam Joviano roganti transmisit Athanasius, insertis solum clausulis adversum Apollinaristas et Pneumatomachos ; quæ ab Athanasio sub finem vitæ concinnata jam primum lucem aspicit.

2. *Melaniæ iter Alexandriam.* — Hoc item anno Alexandriam proficiscitur Melania matrona Romana, et quidem, ut ex Rufini et Palladii testimoniis demonstrari videtur, Athanasio superstite ; etenim donatam aiunt ab Athanasio ovina pelle, dono ante sibi oblata a Macario abbate : qui Macarius eam a leone in beneficii præmium acceperat et mercedem restituti catulis suis luminum usus.

ANNO 373. — 1. *Mors Athanasii.* — Demum Athanasius cum totos quadraginta sex annos in episcopatu consedisset, et quadagesimum septimum ageret, ætate ac senio confectus, prope octogenarius, promeritum tantis officiis, tantis laboribus præmium accepturus, sexto Nonas Maii diem obiit (b). Moriturus successorem sibi designavit Petrum, virum jam plurimis fidei causa una cum

(b) Sozom. lib. x, cap. 49; Theod. lib. iv, cap. 20.

Athanasio susceptis laboribus præclarum, populorumque votis expetitum, dignum scilicet, quæ summa laus, qui Athanasium exciperet.

2. Non una est de anno obitus Athanasii sententia. Ex Socratis enim testimonio, qui cons. Gratiano secundum et Probo defunctum ait, multi nec ignobiles viri mortem ejus conferunt in annum 371 : sed hanc chronologiæ rationem sat firmitatis non habere suadent, cum ea quæ superius dicta sunt, tum aperta antiquiorum et fide digniorum scriptorum testimonia. Basilius namque anno 370 mense Junio, ut firmior fert sententia, in episcopum cooptatus est. Atque exinde multas quæ hactenus exstant misit, multas itidem accepit ab Athanasio litteras. Unde jam videatur angustius temporis intervallum, viris tanto terra marique spatio disjunctis, ad tot epistolas ultro citroque mittendas. Minus enim undecim mensibus ab ordinatione Basilii ad Athanasii obitum interessent. Et quod magis urget, ait Basilius in una epistolarum ad Athanasium, unum duosve ex Arianis Romæ damnatos, scilicet Ursacium et Valentem, in priore scilicet Romana synodo. Ex quo colligitur, necdum secundam sub Damaso Romanam synodum, ubi damnatus Auxentius Arianorum nequissimus fuerat, celebratam fuisse. Unde conficitur eam vel sub finem anni 370, quo delectus Basilius est, vel sequente habitam fuisse. Huic autem synodo diu superstes Athanasius erat, qui illam in epistola ad Epictetum laudat, quique multa alia, ut proxime ostendebamus, secundum eam datam epistolam edidit. Ad hæc, in vivis erat Athanasius anno 372, cum Melania in Ægypto peregrinaretur. Quamobrem Hieronymi et Proterii episcopi Alexandrini et martyris testimoniis hæere præstat. Hieronymus enim ad annum Domini 374, ait Petrum Athanasii sedem excepisse, qui annus est æræ nostræ 373. Proterius vero in epistola *Paschali* sic habet : « In octogesimo nono anno ab imperio Diocletiani, superstitute patre nostro et episcopo Athanasio, cum XIV luna Paschalis XXVIII die mensis Phaminoth, id est, nono Kalendarum Aprilium die provenisset, die Dominico, in subsequentem translatus est hebdomadam, ita ut quinta die mensis Pharmuthi, hoc est, pridie Kalendarum Aprilium, celebraretur Pascha Dominicum. » Quæ D

A adjicit argumentum vir eruditus Pagius mutuatum ex historia patriarcharum Coptitarum, Latine versa et evulgata per Abrahamum Eckellensem, ubi dicitur obisse sanctus patriarcha, septimo Bescinas die Jovis, cujus dies septimus cum die secunda Maii concurrat. Quare cum anno 373 dies secunda Maii in seriam quintam inciderit, in eundem annum optime confertur mors Athanasii.

3. Eo igitur anno ad cœlestem vitam demigravit vir ille tantus, tot laboribus periculisque perfunctus, tot emensis declinandæ vexationis causa terrarum spatiis, tot pro Christi fide ærumnis et calamitatibus affectus, quinquies exsul, insidiis semper Arianorum appetitus. Quot annos vitæ, tot fere annos calamitatis enumeres. Annos ferme septem: supra quadragenos sedem tenuit, annos prope totidem hæreticorum impetu, conspiracyonibus, fraudibus agitatus; qui exsuli necem, reduci exsilium parabant assidue. Non ille minis, non terroribus, non capitalis periculi denuntiationibus fractus unquam fuit, aut cessit adversariis; imperatores quatuor, duces, præfectos exercitus, mala perneciemque sibi parantes vidit: et qua erat animi fortitudine, imperterritus semper, nunquam deflexit a veritatis via. Ad hæc, quantum consilio, quantum dicendi copia valeret, cum ex rebus negotiisque per totum vitæ curriculum quantumvis ardua et periculosa essent, feliciter juxta atque prudenter administratis, tum adversariorum testimonio comprobatur; qui cum tam acri, tam sagaci viro rem esse sibi inique ferentes, haud semel ira feroces in maledicta erupere. Sed ut acer cum hæreticis et novatoribus, ita mitis et modestus cum iis qui, ex imbecillitate lapsi, resipiscerent: in bello pacis studiosissimus, faciles semper aditus præbens ad reconciliandam gratiam, quantum salvo officio poterat: quod ex rebus cum Basilio Ancyrano et Meletio Antiocheno gestis perspicuum. Qui vero fuerit in re domestica et familiari, ne sciamus, vetat omnium antiquorum ea de re silentium, vetat epistolarum ejus jactura. Sed amor populi Alexandrini, fama sanctitatis apud Ægyptios juxta, et alios externa usque orbis incolentes, omnium genere virtutum præclarum fuisse testificantur: quarum præmium obtinuit, æternumque habiturus est.

ANIMADVERSIONES

IN VITAM ET SCRIPTA S. ATHANASII

PROCEMIUM.

Novæ nec spernendæ Athanasii operum supelle-

tili (a) visum est observationes aliquot præmittere, quas per otium et diuturnam tractationem in Vitam

(a) Ea intellige quæ post absolutam editionem Benedictinam publici juris fecit D. Bern. de Montfaucon in *Bibliotheca nova*.

Benedictinam publici juris fecit D. Bern. de Montfau-

et scripta ejus adornavimus. Etsi enim his edendis haud indiligentem pro facultate operam dederimus, nonnulla tamen in transcurso agitata, sub hæc *δευτέρα ἐκδοχή* accuratius excussimus: ex assiduo quippe usu nova in dies affertur rebus jam tentatis accessio. Alia item intervenit his denuo manum admoveendi causa. Tillemontius quippe in egregio ad historiam ecclesiasticam opere, ut sapientissime nobis astipulatur, ita nonnunquam in gestorum recensione et temporum computo aliam sectatur viam et sententiam oppugnat nostram; qui si auspiciato rem aggressus esset, nobis uno veri studio permotis, ejus observationibus suffragium addere liberet, ubi quidem liceret. At cum editionem ille nostram vis sesquimesse ante obitum nactus, diuturnoque morbo pressus, cum paulatim vires tum corporis tum animi deficerent, nec res sane perplexas et obscuras ea qua par erat diligentia expendere, nec si quid difficiliter occurreret, aliorum comparatione locorum explanare, nec quod minus accurate positum erat posterioribus curis sarcire potuerit; nonnulla sunt cum in temporum calculo, tum in recensione gestorum, quæ minus assecutus videtur vir eruditus. Qui si tantumdem otii Athanasii scriptis evolvendis insumpisset, nostris sane accuratiora dedisset, omnibusque numeris absolutam narrationem adornasset.

ANIMADVERSIO I.

Num Athanasius a martyribus institutus sit.

A prima Athanasii adolescentis institutione initium questionum ducentes, in siitem non ambigam descendimus. Ex perspicuo namque S. Doct. testimonio, ipsum apud martyres Christianæ disciplinæ tyrocinia posuisse diximus: atque ut spero sic stabit sententia. Tillemontius contra (a), martyres ab Athanasio memoratos, ipsos esse apostolos arbitrat, in quorum libris adolescens Athanasius Christi doctrinam hauserit: hosce magistros et doctores habuisse putat; non autem martyres qui in Maximini carnificina cervices pro Christo dederunt. Ex uno Athanasii loco tota res penditur (b): *Ἐκεῖνα μὲν γάρ*, sic ille, *διὰ θεολόγων ἀνδρῶν παρὰ Θεοῦ ἐλαλήθησαν καὶ ἐγράφησαν, ἡμεῖς δὲ παρὰ τῶν αὐταῖς ἐντυγχάνοντων θεοπνεύστων διδασκάλων, οἱ καὶ μάρτυρες τῆς Χριστοῦ θεότητος γεγονάσι, μαθόντες μεταδίδομεν καὶ τῇ σῇ φιλομαθείᾳ.* — Id est: *Illæ enim (Scripturæ) theologorum hominum ministerio a Deo prolatae et scriptæ sunt: quarum sententiam cum a magistris divino Spiritu afflatis, qui ipsas legerant, quique deitatis Christi martyres affecti sunt didicerimus, eandem tuæ sedulitati tradimus.* Hic sane mireris rem ita planam in controversiam vocari: aperte namque et sine ambage ulla ait, Scripturas quidem sacras de Verbi adventu et de doctrina Christi a theologis viris, scilicet ab apostolis et evangelistis editas fuisse; se vero

A earum mentem a magistris suis, qui martyres Christi fuere, quique eas accurate perlegerant, edidicisse. De quibus item magistris suis initio libri *Contra gentes* hæc testificatur: *Exstant quoque plurimi ea de re a beatis magistris nostris conscripti libri, quos si quis legerit, Scripturarum interpretationem quodammodo intelliget, et eam, quam expetit, cognitionem consequi poterit.* Verumtamen cum magistrorum libros in manibus nunc non habeamus, necesse est ea, quæ ab illis didicimus, tibi patefacere et scribere. Quia igitur magistrorum libri non aderant, nec forte poterat res aliud in tempus prorogari, acceptam ab illis doctrinam, ut memoria tenebat, his in libris tradidit.

B Magistri vero a quibus institutus Athanasius est, alii ut liquet ab apostolis et evangelistis, si haud dubie erant, qui Maximino grassante martyrio perfuncti sunt: quibus accensendus Petrus martyr, Alexandrinus præsul, eximius divinusque doctrinæ magister, *θεὸν τι χρῆμα διδασκαλίας*, ait Eusebius (c), ac studio peritiaeque sacrarum litterarum insignis. Et fortasse cum magistros pluraliter memoret Athanasius, una cum Petro subindicat Phileam Thmuitanum episcopum doctrina conspicuum, qui scripto rem Christianam exornaverat, et post diuturnas in carcere cum Petro moras, cervices dederat. Petro item haud dubie annumerandi sunt, *οἱ οὖν αὐτῷ πρεσβύτεροι*, presbyteri Alexandrini, Faustus, Dios, Ammonius, qui in illa Maximini carnificina perfuncti martyrio feruntur. Hi doctores et magistri Athanasii.

C Ex dictis porro liquet Rufini historiam (d) de puerili lusu, quo Athanasius puer parvis ætatis infantes ad oram maris, Alexandro episcopo spectante, baptizavit, non posse cum vera putandi ratione consistere. Nam cum Petrus martyr, an. 314, postquam annum egerat in carcere pro Christo necatus sit, Athanasius, qui anno ut tardius 310, sub ejus aliorumve martyrum disciplina, penitioribus Christianæ doctrinæ mysteriis eruditus institutusque fuerit, tunc primam saltem adolescentiam ingressus sit oportet. Qui ergo potuerit sub Alexandro præsule, id est tribus hinc annis elapsis, sive anno ut citius 313, quo cæpit Alexander, puerili hujusmodi lusu vacare, qui tunc novemdecimum ut minus ætatis annum, ex definito a nobis annorum calculo (e), inerat; ex Hermantii autem compute vicesimum tertium?

ANIMADVERSIO II.

De titulo in Vitam Antonii, et num Athanasius aliquandiu cum Antonio in solitudine vixerit.

Præit Prologo ad Vitam Antonii titulus hujusmodi (f): *Βλὸς καὶ πολιτεία τοῦ ἐν ὅλοις Πατρὸς ἡμῶν Ἀντωνίου, συγγραφαὶς καὶ ἀποστολαῖς πρὸς τοὺς ἐν τῇ ξένῃ μοραχῶς παρὰ τοῦ ἐν ἀγίοις Πατρὸς ἡμῶν Ἀθανασίου ἐπισκόπου Ἀλεξανδρείας.* Id

(a) *Vie de S. Athanase*, not. 3.

(b) *Ath. De Incarnat.*, p. 77.

(c) *Hist.* l. vii, c. 32; l. viii, c. 10, 13; l. ix, c. 6.

(d) *Lib.* 1, cap. 14.

(e) *In Vita Ath.*, p. 1.

(f) *Athanas.*, p. 631; *Tillemont.*, not. 93.

est: *Vita et conversatio S. P. nostri Antonii, scripta missaque ad monachos in peregrina regione versantes, a S. P. nostro Athanasio episcopo Alexandriae.* His probe Græca exprimuntur, ut nemo non videt. At Bollandus illud, *πρὸς τοὺς ἐν τῇ ξένῃ μοναχούς*, ad monachos in Xene degentes, explicandum putat: ratus Xenem esse monasterium quoddam, aut regionem circa Scethen proxime Ægyptum. Verum ad regionis, non vero monasterii cuiusdam, monachos *Vitam Antonii* missam Athanasius his testificatur: καὶ γὰρ καὶ ὑμῖν λοιπὸν μοναστήρια, καὶ τὸ τῶν μοναχῶν ὄνομα πολιτεύεται: hoc est: nam apud vos quoque demum monasteria habentur, et monachorum nomen frequentatur: quod sane non de monasterio quodam, sed de regione vel tractu, intelligere fas est. *Ξένην* vero regionem frustra quæras: atque huiusmodi voce peregrinum aliquem tractum indicari, cum res ipsa, tum titulus Evagrii qui, superstitè adhuc Athanasio, Latinam *Vitæ Antonii* versionem concinnavit, comprobatur: sic ille habet: *Athanasius episcopus, ad peregrinos fratres.* Ea item Bollandi sententia aliis mox afferendis Athanasii testimoniis obruitur. Hac quidem in re nobis astipulatur Tillemontius: verum nescio quo permotus adjecerit, non posse se ex Athanasii dictis explicari, proculne an e vicino sita fuerit regio isthæc: ex Prologi quippe dictis liquet fuisse transmarinam: καὶ ὑμεῖς δὲ μὴ παύσηθε (sic ille) τοὺς ἐνθάδε πλεόντας ἐρωτᾷ, *Ne desinatis homines hinc ad vos navigantes percontari*; id est, ut gesta Antonii ediscatis; et inferius ait se festinanter *Vitam Antonii* describere, quia vertente jam navigandi tempestate tabellarius maturam discessionem pararet, ὁ καιρὸς τῶν πλεόντων συνέλπει. Quo sane transmarinam fuisse regionem significatur. Nam ad navigationem Nilī adverso flumine peragendam id referre, ut tentavit quidam, ἀπροσδιόνυστον est: siquidem ad superioris Ægypti monachos, in montibus procul degentes, longe expeditior terrestris via erat, ut nemo nescit: et alioquin ad monachos rerum Antonii ignaros hæc *Vita* mittitur, quod de Ægyptiis vel finitimarum regionum monachis, quis somnia-verit? An auctor est Athanasius Palestinis et finitimis Ægyptoque vicinis monachis, ut nautas vectoresque ad oras suas appellentes percontentur, quis qualisve fuerit Antonius, qui in media Ægypto ad quintum supra centesimum annum vitam producens, tantam monachorum populariumque frequentiam ex Syria, Palæstina, aliisque Orientis regionibus, ad sui spectaculum evocabat, ut testificentur Athanasius et Hieronymus (a)? An Athanasius ne navigandi tempestas efflueret, et opportunitas elaberetur, festinanter admodum, ut ait ille, *Vitam Antonii* edidisset, si ad Syros vel Palæstinos aliosque vicinos monachos transmittenda erat? Inde nobis exploratum omnino videtur, ad transmarinos et procul versantes monachos missam Antonii *Vitam* ab Athanasio fuisse, et ut conjecta-

(a) In *Vita Hilarionis*.

A mus ad Occidentales, quæ tamen non perinde certum. Hæc de titulo in fronte posito.

Jam ad locum Prologi, ubi veterum codicum et editorum lectionem a nobis restitutam respuit Tillemontius (b), et Hæschilianam pugnacissime defendit. Utque rem ab exordio ducamus: in antiquis omnibus Latinis editis, sub finem Prologi Athanasii ad *Vitam Antonii* ex versione Evagrii, hæc leguntur: *Ideo ea, quæ et ipse noveram: frequenter enim eum visitavi, et quæ ab eo didici, qui ad præbendam ei aquam non paululum temporis cum eo feci, dilectioni vestræ indicare properavi.* Hæc item lectio in omnibus Latinis exemplaribus manuscriptis, quæ ingenti numero vidi, quorumque non pauca ad hunc locum nominatim indicavi, ipsis verbis habetur: in uno tamen illius loco, *feci*, legitur, *sui*: in altero, *fuera*m, eadem prius sententia. *Vitam Antonii* Græce prior edidit David Hæschelius, an. 1611, ex vitulato exemplari expressam, ut videre licet ab innumeris mendis, quas in editione Athanasii nostra notavimus: ubi nonnunquam hiatus decem duodecimve linearum deprehendas. Ibi verò sic legitur: *Διὰ τοῦτο ἀπερ αὐτὸς τε γινώσκω, πολλὰ καὶ γὰρ αὐτὸν ἐώρακα, καὶ ἃ μαθεῖν ἠδυνήθη* παρὰ τοῦ ἀκολουθήσαντος αὐτῷ χρόνον οὐκ ὀλίγον, καὶ ἐπιχέων ὕδωρ κατὰ χεῖρας αὐτοῦ, γράψαι τῇ ἐντάλει ὑμῶν ἐσπούδασα. — Id est: *Ideo quæcunque novi, sæpe etenim illum vidi; et quæ ab eo ediscere potui, qui non modico tempore virum secutus est, atque lavanti manus aquam effudi, vestræ pietati rescribere festinavi.* Secundum hanc unam Hæschiliani editi lectionem, nulla manuscripti Latini auctoritate suadente, Rosweidus in Evagrii versione *feci*, pro *feci*, reposuit, qua unius litterulæ additione Hæschilianæ Latinam lectionem coaptavit hoc pacto: *Et quæ ab eo didici, qui ad præbendam ei aquam non paululum temporis cum eo feci.* Sub hæc dum Athanasii operibus edendis insudamus, et codices diligentissime perquirimus, in quatuor optimæ notæ manuscriptis, lectionem cum Latina veteri quadrantem deprehendimus, quæ sic habet: *Διὰ τοῦτο ἀπερ αὐτὸς τε γινώσκω, καὶ ἃ μαθεῖν ἠδυνήθη* παρ' αὐτοῦ ἀκολουθήσας αὐτῷ χρόνον οὐκ ὀλίγον, καὶ ἐπιχέων ὕδωρ κατὰ χεῖρας αὐτοῦ, γράψαι τῇ ἐντάλει ὑμῶν ἐσπούδασα. Hoc est: *Ideo quæcunque novi: sæpe etenim illum vidi; et quæ ab eo didici, qui non modico tempore virum secutus sum, atque ablueri manus aquam effudi, vestræ pietati scribere festinavi.* Eandem vero postea lectionem in exemplari Vaticano perantiquo, num. 566, et in codice RR. PP. S. Basilii Romæ paris vetustatis reperi. In quatuor autem aliis exemplaribus fertur Hæschiliana supra memorata lectio, quibus subjungendum aliud viri docti D. du Poirier Turonensis, sed recens et bombycinum, quod Hæschilianæ item lectioni accinit. Verum quæ hanc postremam præferunt, non mutuo consonant: nam horum omnium vetustissimum Regium sic habet: *παρὰ τῷ*

(b) Not. 4.

ἀκολουθήσαντι αὐτῷ, et reliqua perplexe refert. In qua manuscriptorum varietate quid agendum nobis erat, quam ut tot Græci, Latinisque omnibus assentiam lectionem amplecteremur: ac in Latino exemplari vocem restitueremus, ut erat ante Rosweidum; cum maxime altera lectio varie feratur, et in novanda sententia ab amanuensis titubatum esse palam sit? Nam cum omnes omnino codices Latini, ac editi quoque ante Rosweidum, eandem ipsam lectionem præferant; hinc sequitur ita legisse Evagrium, qui Athanasio adhuc superstite Antonii Vitam Latine vertit, atque adeo germanam illam esse Athanasii lectionem, quam item tot Græci codices præferant. Et hæc una nobis ratio erat ad eam restituendam satis.

Nec deerant alia quæ me ad Hæschillanæ repudiandam lectionem permoverent: hæc quippe loquendi ratio, καὶ ἃ μαθεῖν ἡδυνήθην παρὰ τοῦ ἀκολουθήσαντος αὐτῷ χρόνον οὐκ ὀλίγον. et quæ ab eo ediscere potui, qui non modico tempore virum secutus est, etc., insolens prorsus cum Athanasio tum aliis scriptoribus est; et vero potius diceret παρὰ τινος ἀδελφοῦ vel παρὰ τινος μοναχοῦ, nec indefinite παρὰ τοῦ ἀκολουθήσαντος, præter assuetum morem enuntiasset. Ad hæc vero quæ sequuntur, καὶ ἐπιχέαντος ὕδωρ κατὰ χεῖρας αὐτοῦ. et qui abluenti manus aquam effudit, ab re prorsus afferantur: nam quid inde ad conciliandam narranti fidem, quod æquam abluenti manus ministraverit? De ipso autem Athanasio dictum apprimè quadrat, ἀκολουθήσας αὐτῷ χρόνον οὐκ ὀλίγον, καὶ ἐπιχέων ὕδωρ κατὰ χεῖρας αὐτοῦ. Quæ postrema verba, ex libro IV Reg., III, 11, expressa videntur, ubi de Elisæo dicitur, ὃς ἐπέχεεν ὕδωρ ἐπὶ χεῖρας Ἠλίου. qui Eliæ manibus aquam effundebat; nimirum id honori sibi ducit Athanasius, quod perinde atque Elisæus Eliæ, ipse Antonio aquam lavanti manus ministraverit. Aliud, quod item dirimat, affero, sed iis solis qui Græcorum exemplarium sint usu assuefacti: necum enim fatebuntur in utramvis lectionem cadat vitium, id ex mutatione παρ' αὐτοῦ in παρὰ τοῦ, aut παρὰ τοῦ in παρ' αὐτοῦ invecitum esse; nam ea frequentissima mutatio in manuscriptis Græcis occurrit. Si facta mutatio fuerit ex παρ' αὐτοῦ in παρὰ τοῦ, quod nos volumus (a); cum jam non quadraret sententia, nimirum παρὰ τοῦ ἀκολουθήσας αὐτῷ χρόνον οὐκ ὀλίγον, καὶ ἐπιχέων, librarii, ut consonarent omnia, ἀκολουθήσας in ἀκολουθήσαντος, et ἐπιχέων in ἐπιχέαντος, commutarunt, et sic totam dicti sententiam vitiarunt, ut nos contendimus; sin ex παρὰ τοῦ vitio librariorum παρ' αὐτοῦ scriptum fuerit, non necesse erat, nec in mentem illis venisset, mutare genitivum in nominativum, et sensum inverttere, hoc modo, καὶ ἃ μαθεῖν ἡδυνήθην παρ' αὐτοῦ ἀκολουθήσας αὐτῷ χρόνον οὐκ ὀλίγον, καὶ ἐπιχέων ὕδωρ ἐπὶ χεῖρας αὐτοῦ. Quin facta illa in παρ' αὐτοῦ mutatione, expeditum erat regimine et

A sensu intemeratis vitium sarcire additione τοῦ, hoc modo, καὶ ἃ μαθεῖν ἡδυνήθην παρ' αὐτοῦ τοῦ ἀκολουθήσαντος, etc. Hinc sane videbunt Græcorum exemplarium peritiores mutationem in solam Hæschillanæ lectionem cadere potuisse. Quanquam hæc supervacanea forte videantur, quando alteram lectionem vere Athanasii esse sat comprobatum superius est.

Res itaque nostra auctoritate exemplarium; ac veræ seriei ratione asseritur. Argumenta vero quæ Tillemontius ad Hæschillanæ lectionis partes tutandas affert, levissima sane, imo potius nulla sunt. Ait igitur ille, χρόνον οὐκ ὀλίγον aliquot annorum spatium subindicare: neque potuisse Athanasium in juventute aliquot annos in solitudine commorari, qui a puero, Alexandri Alexandrini præsulis jussu, B paedagogorum disciplinæ traditus sit, teste Rufino, ac deinde ipsi semper hæserit. Diceret his perlectis nos Athanasii in juventute gesta annuatim scripto consignata tenere; ut non possit quis vel paulum temporis indicare, quo ubi vel penes quem egerit ignoretur. At vel paucissima vel fere nulla habemus, et si qua minutissima traduntur, ea sane plerumque vacillant incertaque sunt: maxime vero Rufini locus ille (b), quo nititur Tillemontius; is enim post enarratum commentitium illum Athanasii pueros baptizantis ludum, ita pergit: Athanasium vero atque eos, quos ludus ille vel presbyterios habere visus fuerat, vel ministros, convocatis parentibus, sub Dei obestatione tradidit Ecclesiæ suæ nutritiendos. Parvo autem tempore, cum a notario integre et a grammatico sufficienter Athanasius fuisset instructus, continuo tanquam fidei Domini commendatum, a parentibus restituitur sacerdoti, ac velut Samuel quidam in templo Domini utitur, et ab eo pergente ad patres in senectute bona, ad portandum post se ephod sacerdotale deligitur. Tillemontius, inquam, qui Rufino puerilem hujusmodi ludum narranti fidem derogat, ab appendicula illa ne latum unguem deflectere vult. Mirum non advertisse hominem placere consideratum, non minus appendiculam illam, quam ipsam puerilis ludi historiam, cum sua computandi ratione pugnare: ideo namque ludum puerilem repudiat, quia hæc ut citius anno 313, sive Alexandri episcopatus primo, ægi potnere, quo ex Herimantii calculo vicesimum tertium ætatis annum agebat Athanasius; ex nostro autem, quem non improbat Tillemontius, saltem decimum nonum: an minus repugnat, ut tunc primum grammatico traditus fuerit, quam ut pueriliter luserit; cum maxime jam ante aliquot annos Athanasius ab iis qui postea martyres fuere, alioribus Christianæ theologiæ disciplinis institutus fuerit, ut superius comprobatum est? An Rufinus, sublestæ fidei homo, semperque rumor serviens, fide dignior in appendicula, quam in historia? Adde etiamsi Rufini narrationi fides haberetur, cum rem ille compendio et paucissimis efferat, non abs re posse aliquan-

(a) Vide Ath. edit. ad not. p. 552 et 616.

(b) Lib. I, cap. 14.

exceptionem cogitari et admitti, quam tanta brevitas non exprimat: quod nemo sane inficias eat. Cum igitur ignoremus quem in juventute vitæ cursum tenuerit Athanasius, nihil repugnat, quominus pauculos adolescens annos cum Antonio egerit. Nec concedam tamen illud, χρόνον οὐκ ὀλίγον, non parum temporis, hic necessario annos indicare: si qua enim conjectura de temporis spatio hic duci valeat, ea ex serie narrationis petatur oportet. Ait autem ille: *Ideo quæcunque novi: sæpe etenim illum vidi: et quæ ab eo ediscere potui, qui non modico tempore virum secutus sum, atque abludenti manus aquam effudi, vestra pietati rescribere festinavi.* Tantum ergo temporis hic intelligere par est, quantum necesse fuit, ut in familiaribus colloquiis multa ad Antonii vitam spectantia, ipsius Antonii ore ediceret. Quot et quanta vero in quotidianis confabulationibus unius anni, imo etiam sex mensium, spatio audire potuit? Ne multa, sive annos sive menses dicas, æque nobis expedita manet ad objecta diluenda ratio. Hic porro notes velim Athanasium, cum sit, *Et quæ ab eo ediscere potui, ἡδυνήθην, qui non parum temporis virum secutus sum,* subindicare Antonium, ut solent pii ac modesti homines, ægre gesta commemorasse sua: quod etiam lectionem confirmat nostram, si tamen confirmatione opus ad rem tot codicum et editorum auctoritate fultam.

Aliud opponit ille, scilicet, si Athanasius non parum temporis cum Antonio egisset, annon idipsum in decursu vitæ ejus narraturus erat? Verum ad manum est quod huic regeatur: Si Athanasius sæpe Antonium inviserit, ut omnes codices editique in Prologo ferunt, annon vel semel in decursu vitæ ipsius se Antonium adisse commemorasset? At neutrum præstitit, quia ipsi fuit utrumque in exordio indicare satis. Par ultro citroque ratio est, et quæ ipsi causa frequentes aditus silendi fuit, eadem commemorationem cum Antonio tacere suasit. Nimirum urgente tabellario querebat compendium, ut in exordio ipse profiteretur. Et alioquin ea est modestia Athanasius, ut semper a sui commemoratione declinet, quantum nempe licitum est.

Pergit Tilenontius: Si Athanasius non parum temporis cum Antonio mansisset, an diceret ulterius ad majorem sibi conciliandam fidem, se frequenter Antonium vidisse? Hic fateor me non capere argumenti vim et efficaciam: quotidiani ac plebei usus est dicere: Probe novi talem hominem, utpote quem frequens inviserim, et quicum non parum temporis aliquando moratus sim. Hujusmodi vero objecta, unam præ se ferunt præjudicatam opinionem; siquidem Athanasii lectio, quam tuemur, omnino quadrat: *Ideo quæcunque novi: sæpe etenim illum vidi; et quæ ab eo ediscere potui, qui non modico tempore virum secutus sum, atque abludenti manus aquam ministravi:* id est: Ea quorum ocula-

A tus testis fui, qui frequenter hominem invisi; itemque illa, quæ in familiaribus colloquiis per otium solitudinis ab eo edidici, hic narraturus sum. Argumenta igitur isthæc ne minime quidem officiant veræ assertæque a nobis lectioni.

Ad hæc Athanasium ascetam fuisse, Ægyptiorum centum præsulum testimonio asseritur, qui in synodo Alexandrina anno 340, Athanasium ἓνα τῶν ἀσκητῶν fuisse narrant, et in electione ejus sic exclamatum esse ab Alexandrina plebe dicunt (a): Πάντα δὲ τὰ βέλτιστα, σπουδαῖον, εὐλαβῆ, χριστιανόν, ἓνα τῶν ἀσκητῶν, ἀληθῶς ἐπίσκοπον ὀνομάζοντες. Sed optima quæque prædicantes, probum, pium, Christianum, ex ascetis unum, ac verum episcopum nuncupabant. Itaque Athanasium aliquandiu asceticam vitam egisse conspicuum est, idque, ut ex

B restituto loco palam est, sub Antonii disciplina: nam alter locus alterum confirmat et defendit. At obviatur Tillemontius, et penes se domi Athanasium asceticam egisse vitam pugnat. Verum ubi nam? an apud grammaticum? an apud notarium? an cum Alexandro episcopo regendæ Alexandrinæ Ecclesiæ minister adesset? nam, uti supra diximus, ita juventutis ejus spatia his circumscribi, nemine auctore, contendit ille, ut alio concessisse non patitur. Sed ex Athanasio quid ascetæ et asceticæ vitæ nomine intelligatur excutiendum. Antequam Antonius in interiorem eremum concederet, ascetæ et monachi, si qui in Ægypto erant, haud procul vico suo in secessu debebant et asceticam vitam agebant: ἕκαστος δὲ τῶν βουλομένων ἑαυτῷ προσέχειν, οὐ μακρὰν τῆς ἰδίας κώμης καταμόνας ἤσκειτο. Sicque Antonius ipse a principio, ad asceticæ vitæ perfectionem contendebat; idque anno Christi circiter 271, cum is vicesimum ageret annum, natus anno 251. Multis postea laboribus exercitatus anno Christi 305, ætatis 55, monasteria plurima in montibus et in remotis solitudinibus excitavit, multosque ad asceticæ vitæ amorem inflammavit (b), quibus omnibus quasi pater ipse præerat, καὶ πάντων αὐτῶν ὡς πατὴρ καθηγέτο. Hinc frequenter ille ascetas et monachos, nam utroque nomine alternatim compellat, ad solitarii instituti perfectionem provocat, asceticamque vitam eam quæ in solitudine, et in monasteriis agitur nuncupat, nec

C aliam agnoscit, ut frequentibus in locis videas. In montibus itaque et in solitudinibus nihil aliud videbatur, quam multitudo ascetarum, ἀλλὰ πλεθος μὲν ἀσκητῶν. Sub hæc autem, Maximino grassante, cum Antonius martyrii cupidus (c), sese judicii obtulisset, providente Domino servatus est, ἵνα ἐν τῇ ἀσκήσει, ἣν ἐκ τῶν Γραφῶν αὐτὸς μεμύθηκε, πολλοῖς διδασκαλὸς αὐτὸς γένηται: καὶ γὰρ καὶ μόρον βλέποντες αὐτοῦ τὴν ἀγωγὴν, πολλοὶ τῆς πολιτείας αὐτοῦ σπουδάζοντο ζηλωταὶ γενέσθαι: Ut asceticæ vitæ, quam ex Scripturis ipse didicerat, permulti s

(a) P. 102.

(b) P. 644.

(c) P. 662.

magister foret. Enimvero multi, perspecto ejus vitæ instituto, imitari illum studuere. In quorum numero haud dubie Athanasius censendus, qui post Maximini carnificinam asceticum institutum, Antonio magistro, in solitudine iniiit, et quidem cum aliis multis: nam id manifeste indicant hæc verba, Ἐν τῶν ἀσκητῶν, unum ascetarum, eorum scilicet qui cum Antonio simul agebant in solitudine. Hic quærendi ascetæ, non autem in domo notarii, aut grammatici aut Alexandrini antistitis; sed in multitudine eorum quos modo ἀσκητὰς, modo συνασκητὰς nuncupat Athanasius (a), quia simul versabantur. Ubi notes velim ex ascetis alios, qui monachali instituto se penitus dederant, monachos item fuisse vocatos; alios autem qui exercitationis causa ad certum temporis spatium in solitudine degebant, ascetas solum dictos esse: e quorum numero Athanasius; ut innuit idem in Vita Antonii de Amone monacho loquens (b): Ἦν δὲ οὗτος ἕως ἡγῆρος ἀσκητῆς διαμένσας. Is autem ad senectutem usque in ascetæ statu perseveravit; quo subindicare videtur alios fuisse, qui ad tempus solum ascetarum institutum colebant, quod Athanasium fecisse putandum.

ANIMADVERSIO III.

Libri Contra gentes et De incarnatione quo tempore scripti.

Librum *Contra gentes* et subsequentem *De Incarnatione* in fronte operum Athanasii positos, eodem tempore scriptos, unumque esse in partes duas distributum opus, ipse rerum ordo, ipsumque posterioris libri exordium aperte significat: neque ulla movetur hac de re disceptatio. Dudum, et, ut videtur, ab ipso Athanasii ævo obtinuit, ut inter Athanasii opera hi duo libri primas tenerent. Hieronymus quippe in recensione sua libros duos *Contra gentes* primos enumerat, similiter et Photius in *Bibliotheca*: in omnibusque prorsus antiquis exemplaribus iidem libri agmen agunt: quos ideo in fronte locatos arbitramur, quia primi omnium scripti fuerant. Nec desunt alia, et quidem gravia, ad eam tuendam sententiam opportuna: nam in secundo libro, cui *De incarnatione* titulus, ubi contra gentes, Judæos et plerosque hæreticorum, qui Christi deitatem negarent, pro viribus depugnat ille; ne verbum quidem comparet, quod vel Ariam hæresin jam subortam indicet, vel pugnas oleat cum Arianis initas; licet posterioris libri argumentum et materies eo scriptorem velut e re nata deduceret. At enim si jam Arianicæ exortæ turbæ fuissent, etiamsi de industria Arianum nomen tacere voluisset Athanasius, quod haud verisimile, aliqua tamen in longissimo opere, temerariæ ab Arianis verbi Dei doctrinæ signa superessent. Agitur enim deitas Christi, quam Athanasius contra omnes quotquot emergerant hostes, acerrime propugnat, Græcos, Judæos, Valentinos, Manichæos aliosque

A hæreticos: quod si Ariana hæresis, ipsis infestissima, signa adversum canere cœpisset, putasne S. doctorem rem silentio fuisse prætermisurum? Id certe vix in animum inducas; si perpenderis eum, quavis minima data occasione, etiam cum aliud agitur, lucifugas illos insectari ac proterere.

Verum his non obtemperat Tillemontius (c), qui suam tamen sic offert sententiam, ut ignores plusne sibi quam nobis adversetur. Hoc opus, ait ille, edidit Athanasius, rogante quodam Macario Christiano, cui librum nuncupat. Libros autem Patrum cum penes se non habere testificetur, subindicat fortasse se, dum pulsus et vexatus lateret, opus hujusmodi in lucem dedisse. Arbitrantur Benedictini ante annum 319 hæc publicata fuisse; quia nihil tibi contra Arianos: quos tamen confutandi eadem ratio et occasio aderat, quæ ad alias hæreses propulsandas Athanasium perpulsi. At maturius fortasse quam ætas ferret, opus hujusmodi factum putabat: ignoret quid causæ esset, cur se libris tunc carere dixerit. Attamen cum hæc florido stylo narraverit, in primos ætatis annos opportunius conjiciantur. Sane vero videtur modicam tum Romanarum rerum notitiam habuisse, atque priusquam Romam adiiisset, hæc scripsisse. Sed postquam ita eluasi, ut in partem nostram propendere videatur, dictorum fortassis inmemor, in Notis suis, anno 346 ædium opus fuisse probabiliter existimat. Non igitur prius quam Romam vidisset hunc librum edidit: nam auctore Tillemontio (d) Romam primo adiit anno 339, etsi biennio maturius eam migrationem ponat, ut infra comprobatur. Qui ergo dubitare potuit, num mos Romani senatus, quo defunctos imperatores in deorum numero consignabat, tum exolevisset, qui jam aliquot annos Romæ consederat? Ad hæc vero anno 346, Ariani totum per orbem errores late sparserant, ingentique tumultu Catholicos oppugnabant; hic maxime error deitatem Verbi tum impetebat: quis vero putat Athanasium deitatis Christi hostes aggressum, hos deterrimos omnium intactos præterisse?

At junior videtur fuisse, pergit ille, ut ante annum 319 hoc opus emitteret. Verum cum anno 318 vicesimum quartum saltem ex computo nostro, vicesimum vero nonum, ex Hermantii calculo, annum ageret, annon suscipiendæ rei par et maturus videatur, cum maxime annis hinc septem elapsis ad supremum rerum apicem evectus sit, in Alexandrinum archiepiscopum cooptatus? Quot vidimus paris aut minoris ætatis eximia protulisse? Huc accedit quod in hisce libris non suam ille, sed magistrorum doctrinam efferre se profiteatur; ita ut inopiam librorum, recenti disciplinarum memoria sarciret: et alioquin, ipso fatente Tillemontio, hæc floridiore, quam Athanasius solet, stylo conscripta, in primos ætatis annos oportu-

(a) P. 669.

(b) P. 672.

(c) *Vie de S. Athanase*, art. 118.

(d) Not. 110.

nus conferantur. Quod ait vero, tunc verosimiliter Athanasium, pulsatum nempe vexatumque, in latebris egisse, utpote qui magistrorum libros ad manum non haberet, id sane nihili est. At enim de annis adolescentiæ Athanasii traditur fere nihil. Quid igitur de statu, de conditione, de loco attingi valeat? Quis sciat in agrone, in deserto, in urbe hæc scripserit? vel an Alexandriæ degens, cum facta perquisitione libros nancisci posset, quod ea quæ scripturus erat probe teneret, accersere nihil curaverit? Certe hac ex re notam temporis eruere, idipsum est, quod nodum in scirpo querere.

Nannii versionem seculus Tillemontius ait (a), libros *Contra gentes* Macario cuidam nuncupatos esse. Verum hallucinatur Nannius dum illud, ὁ μακάριος, o Macari, vertit: nam initio secundi libri hoc compellendi modo utitur Athanasius, ὁ μακάριος, καὶ φιλόχριστος, et subinde inter orandum, modo μακάριος, modo φιλόχριστος dicit: quare planum videtur non magis μακάριος, quam φιλόχριστος, nomen proprium esse. Athanasius ergo vel ejus ad quem scribit, nomen consilio tacens, sic eum in genere compellat; vel, ut verosimilius, cuius Christi amanti, ac proinde beato. sermonem nuncupat.

ANIMADVERSIO IV.

Quæ sit Θεὰ Νεωτέρα ab Athanasio memorata.

In libro *Contra gentes* (b) varia Græcorum Ægyptiorumque numina recensens Athanasius, feminas in Ægypto deas deridet et traducit, in quibus erant, Ἴσις, Κόρη, καὶ Νεωτέρα, Isis, Proserpina, et Neotera, sive dea junior. Hanc porro νεωτέραν nusquam memoratam me reperisse memini nec nisi in numismatibus Cleopatrarum ea vox occurrat usquam mihi. Nummus quippe M. Antonii exstat in cimeliarchio regio, in cujus antica caput Antonii cum hæc circum inscriptione: Αὐτοκράτωρ. Θεὰ νεωτέρα, id est: Imperator. Dea nova, sive dea junior. Illud autem, Dea nova, Cleopatram spectat, cujus caput in altera nummi facie cunsum est (c). Plutarchus in Antonio ait, ipsum Antonium, novum Bacchum in Ægypto dictum fuisse; de Cleopatra vero talia fatur: Στολὴν ἐτέραν ἱερὰν Ἰσιδος ἐλάμβανε, καὶ νέα Ἴσις ἐχρημάτιζε. Stola alteram sacram Isidis sumebat, et nova Isis vocabatur, ubi interpret male, stola Isidis sacram sumebat, atque novæ Isidis nomine responsa dabat. Cultum porro novæ deæ, et ejusdem farinæ deorum, ad ævum usque suum perseverasse, testis est ibidem Athanasius (d). Hæc autem nova Isis, sive νεωτέρα vocabatur ad discrimen veteris Isidis. Duas quippe Isides agnoscebant Ægyptii: æterem alteram, quam pro luna colebant; alteram novam, eandem scilicet quam Io Græci nuncupa-

bant, quæ postrema, jure nova Isis et Neotera dicebatur.

ANIMADVERSIO V.

De rebus Arianismi exortum et condemnationem spectantibus.

Vi morbi, ut arbitror, interceptus Tillemontius, Acta depositionis Arii et sociorum, ut nos primum edidimus, secus intellexisse videtur: resque nonnullas planas et apertas, ut mea quidem fert opinio, miscuit ipse vel præpostere narravit. Quia vero in prima Arii condemnatione rerum notitiam ordinemque haurire licet, neque ulla exstant monumenta his certiora, utpote ab Alexandro Alexandrinæ synodi præside confecta; ea hic præmittere visum, ut valeat lector de rerum conditione et tempore in utram visum fuerit partem ferre judicium. In exemplari igitur Regio 2284, sæculi x circiter, inter Athanasii opera exstat hoc ordine condemnationis et depositio Arii et sociorum, quam nos tom. I, p. 396 (313 ed. Venet.) edidimus Græce, et Latino sic vertimus:

DEPOSITIO ARII ET SOCIORUM AB ALEXANDRO ALEXANDRIÆ ARCHIEPISCOPO.

Alexander, presbyteris diaconisque Alexandriæ et Mareotæ, præsens præsentibus, dilectis in Domino fratribus, salutem. Licet jam subscripseritis litteris meis ad Arium suosque missis, quibus hortabar illos, ut, abnegata impietate, sanæ et catholicæ fidei obtemperarent; eaque in re rectum propositum vestrum, necnon Ecclesiæ catholicæ circa dogmata consonantiam, palam feceritis: attamen quia omnibus etiam ubique terrarum comministris, quæ Arium sociosque ejus spectant litteris significavi; necesse duxi, vos urbis clericos convocare, vos item Mareoticos arcessere: præsertim cum ex vobis Chares et Pistus presbyteri; Sarapion, Parammon, Zoimus et Irenæus diaconi, ad Arii partes transierint, atque voluerint deponi cum illis; ut nota sint vobis quæ nunc scripta sunt: utque vestram in hisce concordiam declaretis, ac depositioni Arii et sociorum, Pisti item et sociorum suffragium addatis vestrum. Par quippe est comperta vobis esse quæ a me conscripta sunt, eaque singulos, quasi quisque vestrum scripsisset, corde complecti.

His statim subjicitur condemnatio et depositio illa, sive epistola synodica, hoc ritu:

HARISSIMIS HONORATISSIMISQUE UBIQUE TERRARUM ECCLESIAE CATHOLICÆ COMMINISTRIS, ALEXANDER, IN DOMINO SALUTEM.

Cum unum sit Ecclesiæ catholicæ corpus, etc. Hinc Eusebium Nicomediensem exagitat quod relicto Berytensi Nicomediensem episcopatum invaserit, quodque suscepto Arianorum patrocinio, commendatitias in eorum gratiam litteras ubique terrarum transmittat. Deinde subsumit: Ecclesiæ autem desertores hi sunt, Arius, Achilles, Aitalles,

(a) Vie de S. Athanase, art. 118.

(b) P. 8.

(c) Vaillant., De numismatibus Cleopatrarum, p. 189

(d) P. 7 et 8.

Carpones, Arius alter, Sarmates, olim presbyteri, A Euzoius, Lucius, Julius, Menas, Helladius, et Gaius, olim diaconi, ac cum ipsis Secundus et Theonas, olim episcopi nuncupati. Verba autem ab illis adinventia, ac præter Scripturarum mentem prolata, hæc sunt: Non semper Deus Pater fuit.

Sciscitante quodam, num perinde mutari posset Dei Verbum atque diabolus mutatus est; non veriti sunt illi respondere: Sane potest: nam, utpote factum et creatum, mutabilis est naturæ. Hæc Arianos loquentes, hæc impudentissime affirmantes, nos cum episcopis Ægypti et Libyarum prope centum, in unum coacti, cum illos, tum eos qui ipsos secuti sunt, anathemate percussimus. At Eusebius et socii admiserunt illos. Deinde vero, confutatis Arii et sectatorum erroribus, sic clausit epistolam Alexander: Cum itaque Dominus et Salvator noster Jesus Christus per se ipsa ita præceperit, et per Apostolum res nobis huiusmodi significaverit; jure nos qui impietatem illorum ipsi coram audivimus, homines, uti supra dictum est, anathemata damnavimus, ipsosque a catholica Ecclesia et fide alienos declaravimus: remque, charissimi et honoratissimi comministri, vestræ religioni indicavimus; ut ne quospiam ex illis, si petulanter vos adire ausi fuerint, recipiatis: neve Eusebio, vel alii cuiquam de illis ad vos scribenti fidem habeatis. Nos enim, utpote Christianos, decet omnes qui contra Christum loquuntur aut sentiunt, velut Dei hostes animarumque corruptores adversari, ac ne quidem Ave illis dicere: ne quando scelerum ipsorum participes simus, ut præcipit B. Joannes. Salute fratres qui vobiscum sunt, vos qui mecum sunt salutant Alexandriæ presbyteri. Colluthus presbyter hisce scriptis suffragor, necnon depositioni Arii, eorumque qui ejus impietatis sectatores sunt. Et ita deinceps feruntur subscriptiones presbyterorum et diaconorum Alexandriæ et Mareotæ. Hæc necesse fuit in medium proferre, quia in omnibus pene, quæ de Arianismi exortu et condemnatione hic gesta feruntur, a Tillemontio dissentimus.

Ex his vero Alexandri litteris eam rerum gestorumque seriem fuisse asseritur, quam nos in *Vita Athanasii* texuimus, nimirum, ut animadvertit Alexander, malum manare in dies latius, ne ulterius grassaretur, hortatorias litteras dedit ad Arium et socios, quo illos ad sanam mentem reduceret: utque dictis adderet fidem, Alexandrini et Mareotici cleri suffragiis munitas ad Arium assecutasque mittit. Cum autem Arius et assecle, feroces cupidine cœpti perficiendi eas nihili facerent, nec minus persisterent in pristina impietate; Alexander, cum nulla spes superesset reconciliandæ pacis, coactis ex Ægypto, Libya et Pentapoli episcopis prope centum, Arii et sociorum causam agitavit: quæ pertiniaciis cœpta tuentibus, synodus adversus illos sententiam dixit. Arius hinc multo ardentior propagandæ hæresis studio, assecclas confirmare, novos sibi in dies sua suorunque opera adsciscere satagebat. Tum ingens fuit in Mareote defectio: tres

enim presbyteri, et quatuor diaconi Arianis nomen dedere. Alexander vero, qui damnatis a synodo sectæ principibus, fractam hæresim et compressam fore sperabat, cæterarum regionum episcopis latere cupiebat res in Ægypto gestas, ut ne vulgatus error latius serperet. Ut autem videt ingravescere in dies intestinum malum, nec externis hostibus minus quam domesticis Alexandrinam Ecclesiam laborare, litteras omnibus per orbem episcopis dedit, quales superius attulimus, ac cleri Alexandrini munitas suffragiis, quo Arianorum damnationem pervulgaret, undequaque misit. Hanc gestorum seriem perspicue in allatis litteris efferrî nemo non fateatur. Verum Tillemontius ex earumdem, ut putat, litterarum auctoritate, longe aliam narrandi viam aggredditur. Primo enim, contra fidem manuscriptorum et editorum omnium, subscriptiones illas cleri Alexandrini et Mareotici, quæ litteris Alexandri synodalibus, damnationem Arii et sociorum ferentibus, subjiciuntur; non ad eas litteras, sed ad hortatorias initio memoratas pertinere contendit. At qui hortandi modus isthic esset, si ii, qui hortatoriis subscribunt, sententiam depositionis et damnationis ferant in eos, quos ad pacem et reconciliationem evocant? Siccine hortarentur presbyteri et diaconi: Colluthus presbyter hisce scriptis suffragor, necnon depositioni Arii, eorumque qui ejus impietatis sectatores sunt? Miror plane Tillemontium fidem omnibus exemplaribus et manuscriptis derogare, ut rem prorsus incredibilem statuât et defendat. At enim ut exemplaria editique libri ferunt, ac nativus rerum ordo postulat, hortabatur Alexander Arium, ut resipiscentia sua damnationem præverteret et declinaret: ac postquam huic sarciendo malo nihil hortatio profuerat, demum ad extrema et ad damnationem ventum est.

Quo sua sibi constet ratio Tillemontius, binas Alexandriæ datas ab Alexandro episcopo Arii et sociorum damnationes comminiscitur, primam videlicet illam, quam ipse sibi, nemine auctore, confinxit, nempe hortatoriam damnationem, ad quam pertinent, ut ait, subscriptiones, quæ secundæ subjiciuntur; secundam vero vult illam esse, quæ etiamnum superest, hoc principio, *Cum unum sit Ecclesiæ corpus*, etc., cui perperam adjunctas subscriptiones arbitratur. Eam vero nullis testatam auctoribus opinionem his argumentis ille tuetur. In epistola, inquit ille, quam præsens præsentibus, ut supra, dedit Alexander; alios memorat, qui secundum priores illos Arianos, ad Arium defeccerant, nempe Chærem, Pistum, etc., hortaturque postea eosdem, ut non modo Arii et sociorum, sed etiam Pisti et sociorum depositioni subscribant: verum neque Pisti neque sociorum ulla mentio in epistola encyclica quæ superest, unde inferas subscriptiones adjunctas non ad eam epistolam pertinere, sed ad aliam, quæ interierit, quæque hortando diris devovebat Arianos. Egritudinis scilicet angustia pressus, hæc in transcurso legerat vir eruditus, neque animadvertit non

modo Arium et sequaces illos priores; sed etiam eos qui post defecerant, clare ab Alexandro memorari. Nam ubi diserte nominavit Arium, Achillem, Aithalem, et reliquos qui priores hæresin professi fuerant, atque in ipsa centum episcoporum synodo impietates impudenter extulerant, hæc subiungit: Ταῦτα λέγοντας τοὺς περὶ Ἀρείον, καὶ ἐπὶ τούτοις ἀναισχυντοῦντας, αὐτοὺς τε καὶ τοὺς συνακολουθήσαντας αὐτοῖς, ἡμεῖς μὲν μετὰ τῶν κατ' Αἴγυπτον καὶ τὰς Λιβύας ἐπισκόπων, ἐγγὺς ἑκατὸν ὄντων, συναλθόντες ἀνεθεματίσαμεν. Id est: *Hæc dicentes Arium et socios, hæc impudentissime affirmantes, nos cum episcopis Egypti et Libyarum prope centum; cum illos, tum eos qui ipsos secuti sunt anathemate percussimus: ubi vides clare distingui priores illos Arianos impietatem in ipsa synodo professos, ab iis qui postea sese ipsis adjunxerant, αὐτοὺς τε καὶ τοὺς συνακολουθήσαντας αὐτοῖς.* In epistola vero Alexandri superius allata, quæ sic habet, *præsens præsentibus*, utriusque defectionis primipilares cum sequacibus indicantur his verbis, καὶ τῇ καθαίρεσει τῶν περὶ τὸν Ἀρείον, καὶ τῶν περὶ τὸν Πιστὸν δόμνητοι γένησθε, ac depositioni Arianorumque, et Pistii sociorumque, suffragium additis vestrum. Quibus respondent illa Alexandri dicta: cum illos, scilicet Arium et socios; tum eos qui ipsos secuti sunt, videlicet Pistum et socios. Nam ut Arius primæ defectionis signifer erat, sic Pistus secundæ: neque necessarium fuit ut nomina eorum qui secundo defecerant in epistola encyclica subjuncta repeterentur.

Hæc de prima eaque hortatoria damnatione, quam Tillemontius manente adhuc Alexandriæ Ario datam autumnat. Secundam vero Arianæ depositionem et damnationem post recessum Arianæ ad Eusebium Nicomediensem, et post datas ab Eusebio in gratiam Arianæ et gregalium litteras, prolatam opinatur: eam scilicet quæ superest, cuiusque partem supra retulimus. Nam, ait ille, cum ratione pugnare videtur, Eusebium, qui tam aspere in epistola encyclica exagitur, secundum eam datam epistolam ad Alexandrum pro Arianis scripsisse: quare post priorem condemnationem in hortatoria, quæ periit, epistola expressam, ubi nulla Eusebii mentio erat, epistolas ipsi pro Arianis scripserit necesse est. Hæc ille, non animadvertens se, non modo cum epistola Alexandri ad clerum, et cum epistola encyclica; sed etiam ecclesiasticæ historiæ scriptoribus pugnare. Socrates enim l. i, c. 6, hæc post allatam Alexandri epistolam enarrat: *Hujusmodi litteris ad omnes episcopos per singulas urbes ab Alexandro datis, malum in deterius profecit, cum ii, qui litteras acceperant, ad contentionem excitarentur. Et alii quidem litteris consentientes, iisdem etiam subscriperunt: alii vero contrarium fecere. Sed maxime omnium Eusebius Nicomediensis episcopus ad dissentendum impulsus est, eo quod Alexander in suis litteris nominatim ipsum perstrinxisset. Porro tunc temporis Eusebius plurimum poterat, propterea quod imperator Nicomediæ debebat: illic enim paulo ante Diocletianus va-*

latum edificaverat. Hanc igitur ob causam multi episcopi Eusebio obsequebantur: at ille frequentes litteras mittebat, nunc ad Alexandrum, monens ut suppressâ questione, quæ inter ipsos commota fuerat, Arium in communionem reciperet; nunc ad singulorum urbium episcopos, suadens ne Alexandro consensum accommodarent. Viden, Eusebium postquam ab Alexandro in epistola synodali perstrictus fuerat, ipsi tamen litteras pro Arianis scripsisse? quod ipsum paulo infra repetit. Eodem ordine et sententia Sozomenus loquitur l. i, c. 15. Quam enim ob causam Eusebius, etsi ab Alexandro in epistola encyclica laceratus, eidem non rescriberet, quandoquidem Arius et gregales damnati, cum exonerati metu Nicomediæ degerent, litteras Alexandro observantiæ plenissimas miserunt, et quidem, ut existimatur, imo vero planum videtur, approbante et suadente Eusebio Nicomediensi, penes quem tum agebant? Annon item Athanasio, quem infensum sibi norat Eusebius, pro Ario postea rescripsit? Quo deducta res ecclesiastica erit, si ex levissimis huiusmodi conjecturis historiæ et actuum synodaliū ordinem invertere liceat?

Cæterum quod habet Tillemontius, cum epistola encyclica Alexandri conscripta fuit, jam Arium et socios Nicomediā demigrasse; id, inquam, suo Marte protulit, nec videtur cum ipsa epistola encyclica consentire. Nam sub initium epistolæ sic habetur: *Equidem volebam rem silentio tegere, ut in solis hæresis præfectis malum absumeretur, ne in cætera loca prævadens, simpliciorum quorundam aures contaminaret. At cum Eusebius jam Nicomediæ episcopus, ratus penes se sita esse ecclesiastica omnia..... apostatarum istorum patrocinium suscepit, litterasque pro iis commendatitiis ubique scribere aggressus sit, ut quosdam rei ignaros in hanc turpissimam Christianique oppugnatricem pertrahat hæresim: necesse mihi fuit, haud ignorant quid in lege scriptum sit, non ultra rem silentio premere.* Hæc sane cuique, spero, scripta videbuntur antequam Arius Achilla comite demigraret in Palæstinam: nam Alexandria decedens, eo prius profectus est, quam Nicomediā adiret. Etenim quid causæ fuisset ut rem silentio obtegere vellet, ne qua serperet malum ad alios, si jam Arius Palæstinam petisset, ut contra Alexandrum classicum caneret? Sane si jam profectus fuisset Arius cum sociis, non taceret Alexander lucifugarum decessum, quorum ad alias regiones aditus rei catholicæ summo opere erat pertimescendus. Et vero id formidare se testificatur Alexander, dum sub finem epistolæ encyclicæ sic episcopos affatur: *Remque, charissimi atque honoratissimi comministri, vestri religioni indicavimus; ut ne quospiam ex illis, si petulanter vos adire ausi fuerint, recipiatis: quæ item subindicat eos nondum ex Egypto demigrasse. Neque vero aliquis scriptorum veterum ante publicatam Arianæ damnationem ejus ex Egypto profectum constituit: sed prius*

Tillemontius ex præjudicata opinione, sic res et tempora ordinavit.

Ait deinde Tillemontius credi forte posse, Arium in illa episcoporum prope centum synodo impiam protulisse sententiam: cum rogatus a quodam, num perinde mutari posset Dei Verbum, atque diabolus mutatus est: Sane potest, respondit ille. Ubi Tillemontius rem planam et apertam in ancipiti vult relinqui: in epistola quippe synodica Alexander istius synodi princeps idipsum refert, ut cuique superius legere in promptu est.

De Collutho Alexandrino presbytero, qui prior huic epistolæ synodicae subscripsit, quædam exoritur difficultas et questio, quam nos in Præfatione ad *Vitam Athanasii* pro virili expendimus: quo lectorem mittimus, nam Tillemontius ne quidem legisse videtur.

ANIMADVERSIO VI.

Quid sit τόμος, sive tomus ille quem episcopis per orbem subscribendum Alexander Alexandrinus misit.

Jamdud agitari cœptum est, quid sit ille tomus de quo in epistola ad Alexandrum Byzantium, Alexander Alexandrinus talia fatur (a): Τούτους ἀποστραφέντες, ἀγαπητοὶ καὶ ὁμόφυγοι ἀδελφοί, σύμφηγοὶ γίνεσθε κατὰ τῆς μαριώδους αὐτῶν τόλης, καθ' ὁμοίτητα τῶν ἀγανακτισάντων συλλειτουργῶν ἡμῶν, καὶ ἐπιστελλάντων μοι κατ' αὐτῶν καὶ τῷ τόμῳ συνογραφήντων· ἃ καὶ διεπεμφάμην ὑμῖν διὰ τοῦ υἱοῦ μου Ἀπίωνος τοῦ διακόνου, τοῦτο μὲν πάσης Αἰγύπτου καὶ Θηβαΐδος· τοῦτο δὲ Λιβύης καὶ Πενταπόλεως, καὶ Συρίας, καὶ ἔτι Λυκίας καὶ Παμφυλίας, Ἀσίας, Καππαδοκίας, καὶ τῶν ἄλλων περιχώρων· ὧν καθ' ὁμοίότητα καὶ παρ' ὑμῶν δεῖξασθαι πέποιθα. Id est: *Hos aversantes, charissimi atque unanimes fratres, suffragium addite vestrum adversus furiosam illorum audaciam, perinde ac comministri nostri, qui indignati sunt et mihi epistolas scripserunt adversus illos, et tomo subscriperunt; quæ etiam ad vos misi per filium meum Apionem diaconum, tum ex Libya et Pentapoli; tum ex Syria, Lycia, Pamphylia, Asia, Cappadocia aliisque provinciis. Quorum exemplo a vobis quoque acceptum iri confido.* Voci τόμος explicandæ opportunus est hic Gregorii Nazianzeni ep. 1 ad Cledonium locus, Δεῖξουσιν δὲ πάντως ἢ διὰ τοῦ συνοδικοῦ, ἢ δι' ἐπιστολῶν κοινωνικῶν· οὗτος γὰρ τῶν συνόδων ὁ νόμος. Id est, *Omnino autem ostendent* (se scilicet ad communionem admissos esse) *vel per tommum synodalem, vel per epistolas communicatorias. Nam hic synodorum mos est.* Hic igitur mos synodorum erat ut per tomos synodicos quæ sancita erant emitterent. Cujus rei apertissimum testimonium habes in epistola synodi Alexandrinæ anni 362, ad Antiochenos ab Athanasio ipso conscripta, ut videre est sub linem, p. 620. Ea nempe τόμος Ἀθανασίου ἀρχιεπισκόπου Ἀλεξανδρείας, tomus Athanasii archiepiscopi Alexandrini inscribitur; ut nos ad omnium omnino manuscripto-

rum fidem edidimus: etsi titulo fidem addere necesse fuerit, in fine dicitur: Καὶ μετὰ τὸ ἀποσταλῆναι ἀπὸ Ἀλεξανδρείας τὸν τόμον τοῦτον· Id est, *Postquam autem hic tomus Alexandria missus est.* Id porro genus epistolarum synodicarum, ideo tomus dicitur, quia paucis edi solebat, συντόμως ὑπογεγραμμένως, *paucis dictavimus*, ut habetur ibidem: quibus accinit Niceph. patriarcha, lib. 11 *Adversus Niceph. Gregoriam*: quia scilicet ibi res συντεταγμένως, id est paucis, sic ille, enarrantur. Eodem usu vox τόμος occurrit apud Epiphanium her. Photinianorum: hinc etiam in Collectione conciliorum, tomus Leonis ad Flavianum. Unde Ducang. in *Glossario Gr.* τόμος, *Libellus, acta et decreta synodi et totum illud, quod fidei professionem et expositionem continet*.

B *complectens*, ubi multa loca explicationi huic opportuna colligit. Greizerus item ad Cantacuzenum, l. II. c. 40, τόμον, in synodis ait esse libellum, acta et decreta ejus, et totum illud quod fidei professionem expositionemque continet, complectentem. Itaque tomus quarto præsertim sæculo pro epistola synodica habebatur, quæ breviter res in synodo gestas, et dogmata promulgata enarraret, uti ex locis Gregorii Naz., Nicephori patriarchæ, ac præsertim exemplo tomi Alexandrini ab Athanasio conscripti, commonstratur. Cum igitur epistolam hujusmodi synodicam paucis conscriptam ab Alexandro nomine synodi centum circiter episcoporum datam habeamus, in qua cum Arii damnatio tum synodi sententia efferuntur, quam aliam dixerimus tommum nuncupari, nisi eam quam ad omnes universæ Ecclesiæ catholicæ episcopos misit, quamque superius ex parte retulimus? Eam siquidem jam a plurimis per orbem episcopis subscriptam memorat idem Alexander in epistola sua ad Alexandrum Byzantium.

C Huic tamen sententiæ Tillemontius obsistit, hoc argumento sane frigido et nullo: Non verisimile, inquit, est episcopos gestis quamplurimis in ea epistola memoratis, quorum testes esse non possent, suffragium dedisse. Sufficiebat enim ut confessioni fidei subscriberent, et se Arianos non recepturos ad communionem esse profiterentur: neque videtur tomus aliud quidpiam complexus esse. Hæc ille: at non meminit multa hoc sæculo exempla offerri, ubi absentes episcopi tomis et epistolis synodalibus, **D** quæ gesta bene multa enarrantur, suffragium dant et subscribunt. In tomo quippe Athanasii supra memorato, in quo gesta synodi accurate recensentur, Antiocheni qui gestis non interfuerant calculum addunt. Sic enim ibi, p. 620, Καὶ μετὰ τὸ ἀποσταλῆναι ἀπὸ Ἀλεξανδρείας τὸν τόμον τοῦτον, οὕτω παρὰ προειρημένον ὑπογεγραμμένον, κατὰ ταῦτα καὶ αὐτοὶ ὑπέγραψαν· Id est, *Postquam autem tomus hic Alexandria missus est, a supra dictis ita scriptus, postea et ipsi quoque (Antiocheni) subscribere*: et postea affertur Paulini subscriptio, qui sane gestis in tomo memoratis non interfuerat, nec eorum

(a) Tillem., *Vie de S. Alexandre*; Theodoret. l. 1. c. 4.

testis esse poterat. Et epistolæ encyclicæ synodi A Sardicensis, ubi historia rerum in synodo gestarum recensetur, episcopi plus ducenti, qui synodo non interfuerant, subscripsere, qui longo itineris intervallo dissiti, gestorum testes esse non poterant. Verum non quasi rerum in synodo gestarum testes subscribebant; sed dogmata, anathemata, hæreticorum et factiosorum hominum depositiones suffragio suo muniebant. Tillemontii igitur ratio nulla: neque felicius Valesius (a) qui putat tomum huiusmodi esse epistolam ad Alexandrum Byzantium missam. Nam ex iis quæ superius attulimus videtur tomum illum aliud quidpiam ab epistola esse. Tomus item ille ad omnes ubique episcopos missus fuerat, ut ex memoratis ibidem subscriptionibus liquet; hæc vero epistola ad unum Alexandrum missa est. Ad hæc B autem epistola ad Alexandrum prolixior est, quam quæ possit τόμος vocari: nam, ut supra notavimus, tomus dicitur in quo συντεταγμένως ac συντόμως, sive perbrevis res enarrantur; hic vero fuse admodum recensentur, nam vix tredecim quatuordecimve paginis epistola illa persolvitur.

ANIMADVERSIO VII.

Quo tempore Athanasius in Thebaidem profectus Pachomium viderit.

Auctor Vitæ S. Pachomii (b), qui quarto sæculo scripsit, narrat Athanasium initio episcopatus sui Thebaidis Ecclesias Meletianorum dissidio Ariano- rumque motibus deflagrantes perlustrasse, quo vacillantes debilesque animos recrearet et firmaret in vera fide. 'Ο δὲ ἀγιώτατος ἀρχιεπίσκοπος τῆς Ἀλεξανδρείας ἦν κατὰ τὸν καιρὸν ἀρχόμενος τῆς ἐπισκοπῆς: id est, Sanctissimus archiepiscopus Alexandrinus tunc temporis episcopatum inibat. Hinc nos in annum circiter 327 hunc profectum consignamus. Nimirum Athanasius vertente, ut diximus, anno 326, in episcopum Alexandrinum allectus (c), sequente hoc iter instituerit. Id tamen scriptori nostro non placet, qui in annum 333 Thebaicum iter conferendum æstimat. Et quia cum ratione pugnare videtur ut is, qui anno 326 episcopus esse cæperit, anno 333 episcopatum inire dicatur, nec nisi ἀμυχανίας ergo potest talis conjectura proferri, validissima, ut putat ille, argumenta adversum stare pugnat. Nam, inquit, eadem in Vita narratur Athanasium jam pro fide Christi varia perpassum esse (d), μάλιστα ἀκούων τοὺς ποικίλους πειρασμοὺς οὓς ὀπτεύειν κατὰ τὸ Εὐαγγέλιον καὶ κατὰ τὴν ὁρθὴν πίστιν, ἥς ἐνεκεν καὶ μετὰ ταῦτα ἐπασχεν. Hinc vero consequitur, pergit ille, post cæpias de calice fracto, de mensa subversa, et de Arsenii nece criminationes, atque adeo circiter annum 333, hoc iter suscepisse Athanasium, nam anno 327 nondum periculis et ærumnis perfunctus erat. Verum etsi jejuna nimis horumce temporum historia oblata Athanasio ca-

lamitates nullas memoraret, esset huius scriptoris testimonium ad rem alioquin probabilissimam asserendam satis: conspecto namque turbulento Ariano- rum Meletianorumque animo, vel tacentibus scriptoribus, multa ipsos in Athanasii perniciem molitos verisimile esset. At longe secus res se habet. Nam Athanasius ipse ait, Ariano- rum, postquam primo damnati fuerant, scilicet anno 321, impetum in se prorupisse, hincque eosdem conspecta sua in Nicæna, synodo pro fide tuenda firmitate in majus sui odium exarsisse: in epistola autem Ammonii Athanasio æqualis, fertur Athanasium, statim atque ordinatus fuerat, a sceleratis quibusdam lacescitum fuisse calumniis; quasi scilicet junior pro tanto munere cooptatus fuisset, eosdemque improbos Ecclesiam Dei scindere nisos esse narratur (e): 'Ελεγε δὲ ἡμῖν πᾶσι Παχόμιος (sic Ammonius), ἅμα τὸ κατασταθῆναι Ἀθανάσιον ἐπίσκοπον, οὐκ ἀγαθοὶ ἄνδρες αἰτιῶνται τὸ κρίμα τοῦ Θεοῦ ἐπ' αὐτῷ γινόμενον, προβαλλόμενοι τῆς ἡλικίας αὐτοῦ τὸ νέον, καὶ σχίσαι τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Θεοῦ σπουδάζοντες. Cui suffragatur Epiphanius (f), dum ordinatum post Alexandri Alexandrini mortem a Meletianis Theonam quemdam testificatur, qui Alexandrinam sedem, conspirante lucifugarum turba, tribus mensibus tenuerit. Itaque licet parcissime res illius temporis tangerent scriptores, magnas tamen Athanasio tum objectas tentationes significant: certumque insuper est multo plura prætermisisse, quam narraverint. Ex leviori ergo conjectura rem ille planam et dilucide narratam evertit. Et vero perinde mihi absonum videtur dici, ἀρχόμενος τῆς ἐπισκοπῆς, qui septimum vel octavum episcopatus annum agit, ac si quis illud Lucæ, ἦν ἀρχόμενος ὥσπερ ἐτῶν τριάκοντα, sic explicaret, ut Jesum tum tricesimum septimum vel tricesimum octavum vitæ annum egisse statueret. Ad hæc, consentaneum est Athanasium ipso episcopatus initio loca remotiora, Meletianorum Ariano- rumque fraudibus tentata, ad- isse, nec in plures annos remisisse munus. Et alioquin anno 333, mense circiter Martio quo susceptum ab Athanasio iter vult Tillemontius, dum bello ferverent omnia, et jam ardentes scelere adversarii extrema ipsi portenderent, non sat otii et spatii habuisse videtur, ut remotissima illa loca peteret. Illo quippe anno, Eusebianis molientibus, in perniciem Athanasii Cæsareæ in Palæstina indicta synodus est; ut calumniæ de calice fracto, de mensa subversa, et de Arsenii nece ab ipsis conspirationis auctoribus disquirerentur. Quod malum ut præverteret Athanasius, detectæ sycophantiæ monumenta imperatori remisit, quo factum ut ille Eusebianos in Palæstinam properantes revocaret, et a cæptis perficiendis arceret. Aliquot autem annis antequam synodus Cæsariensis indiceretur, Meletiani Eusebia-

(a) In notis ad l. i, c. 4, Theodoret.

(b) Acta SS., Maii tom. III, num. 20.

(c) Tillemont, Vie de S. Athanase, art. 14 et not. 16.

(d) Ibid.

(e) Ibid., p. 63.

(f) Hæc. LXVIII.

norum suavis crimina in Athanasium commenti, A quia scilicet Hieronymus sub finem imperii Constantii se infantem fuisse dicit : quæ loquendi ratio apud Hieronymum frequens, de tricenario expressa nonnunquam apud eundem scriptorem deprehenditur ; ut pluribus rem comprobabit D. Martianæus noster in *Vita Hieronymi*. Cum itaque Hieronymus anno 420 finem vivendi fecerit, nonagenario proximis, sive ut vetus Vitæ ejus scriptor narrat LXXXVIII annorum sexque mensium, quæ item Erasmi sententia fuit, anno XXXI vel XXXII ortum duxerit. Aliud de Didymo admodum leve est : nam sive annorum XXVI cum Antonius Alexandriam migraret, sive etiam aliquantum junior fuisset, non immature dicatur jam illa ætate eum disciplinis instructum tantaque Scripturarum intelligentia præditum fuisse, ut mirer talem adversum rationem adduci in medium. Quare nihil ad seriem Athanasii Interturbendam momenti afferunt argumenta illa ex Didymi et Hieronymi ætate petita. Addo nullo modo stare posse Tillemontii sententiam, quæ ejus Alexandriam iter in annum confert 352, id est in finem vitæ illius. Me quippe fugit quæ causa tunc erat ut Antonius imminente jam obitu se Arianis non favere testificaretur, qui ex quo pervulgata pestis illa fuit, classicam in Thebaide canebat contra hæreticos, qui ad imperatorem Constantinum Athanasii exsulis revocandi gratia litteras miserat, qui Balacio, duci Arianis amico, Catholicis infensissimo, mortem anno 341 ejus rei causa interminatur, quæ nec diu postea subsecuta est, qui Ari-

ANIMADVERSIO VIII.

Quo tempore Antonius Alexandriam venerit.

Ariani, rumoribus in sectæ suæ gratiam spargendis pervigiles, Antonium monachorum patrem doctrinæ favere suæ cum effluerent, Antonius suspicioni levandæ, rogantibus episcopis, Alexandriam properat. Ubi palam se Arianos detestari professus, hæresim illam Antichristi prodromum esse declaravit. Hunc Antonii profectum nos in annum circiter 334 his de causis conjecimus, quod Athanasius qui in *Vita Antonii* temporis ordinem apprime sectatur, ante missas a Constantino imperatore ad Antonium litteras, hanc rem scripto consignet. Et sane ea accuratissime ille Antonii gesta recenset, ut ne vel unam rem gestam præpostere narrare deprehendas. Ne autem post annum 335 id repoi posse putemus velat Athanasius, qui ait se cum Antonius accessit, Alexandriæ fuisse. At ab anno 335, dum viveret Constantinus, Alexandriam non vidit ille, qui toto deinceps Constantini tempore Treviris exsulabat. Et tamen ex Athanasii serie, Constantino imperante Antonium Alexandriam venisse necesse est. Huc accedit Antonium in gratiam Athanasii exsulis ad Constantinum scripsisse, secundum quas datas litteras, qui potuerint Ariani effluite, ac populis suadere Antonium ex partibus stare suis ; ita ut hujus levandæ opinionis ergo necesse fuerit Antonium Alexandriam arcescere.

Verum annis prope viginti tardius Tillemontius (a) hunc profectum Antonii statuit his de causis : primo quia Hieronymus testificatur se infantem fuisse cum Antonius Alexandriam venit : cum autem Hieronymus anno 342 vel 343 natus apud Baronium feratur, non potest tempore Constantini venisse Alexandriam, nam imperator ille anno 337 obiit, aliquot scilicet annis ante Hieronymi ortum. Ad hæc Didymus, teste Hieronymo, ita florebat cum Antonius Alexandriam venit, ut fama viri permotus ille ipsum adierit : at is cum anno 392, quo Hieronymus librum *De scriptoribus ecclesiasticis* adornavit, LXXXIII annorum fuerit ut idem Hieronymus testificatur, anno 334 vel 335 xvi annorum fuerit : quæ ætate non tantæ fuerit existimationis, ut homines ad sui spectaculum evocarit. Hæc ille. Et sane si vere anno 342 vel 343 natus Hieronymus esset, ut habet Baronius, magni habenda ratio esset : verum hæc opinio quæ Mariani item Victorini est, ex præjudicata opinione oritur,

ut quia scilicet Hieronymus sub finem imperii Constantii se infantem fuisse dicit : quæ loquendi ratio apud Hieronymum frequens, de tricenario expressa nonnunquam apud eundem scriptorem deprehenditur ; ut pluribus rem comprobabit D. Martianæus noster in *Vita Hieronymi*. Cum itaque Hieronymus anno 420 finem vivendi fecerit, nonagenario proximis, sive ut vetus Vitæ ejus scriptor narrat LXXXVIII annorum sexque mensium, quæ item Erasmi sententia fuit, anno XXXI vel XXXII ortum duxerit. Aliud de Didymo admodum leve est : nam sive annorum XXVI cum Antonius Alexandriam migraret, sive etiam aliquantum junior fuisset, non immature dicatur jam illa ætate eum disciplinis instructum tantaque Scripturarum intelligentia præditum fuisse, ut mirer talem adversum rationem adduci in medium. Quare nihil ad seriem Athanasii Interturbendam momenti afferunt argumenta illa ex Didymi et Hieronymi ætate petita. Addo nullo modo stare posse Tillemontii sententiam, quæ ejus Alexandriam iter in annum confert 352, id est in finem vitæ illius. Me quippe fugit quæ causa tunc erat ut Antonius imminente jam obitu se Arianis non favere testificaretur, qui ex quo pervulgata pestis illa fuit, classicam in Thebaide canebat contra hæreticos, qui ad imperatorem Constantinum Athanasii exsulis revocandi gratia litteras miserat, qui Balacio, duci Arianis amico, Catholicis infensissimo, mortem anno 341 ejus rei causa interminatur, quæ nec diu postea subsecuta est, qui Ari-

C nos semper, ut Athanasius habet, ceu canes pellebat : an hujusmodi viri dubia ad finem usque vitæ de Arianis sententia ? At, dicit Tillemontius, impudentissimi homines erant Ariani, qui vel in apertissimis rebus, si e re fore sua sperarent, mentirentur. Verum illi patefacto sexcentis argumentis Antonii erga se odio, eum nihili faciebant ac vilipendebant, nedum ut suæ sectæ hominem prædicarent. Sic Gregorius Arianus ejus litteras cum ignominia et risu excepit, auctorque Balacio fuit ut in eas humi projectas contumeliæ causa conspueretur, idque jam ab anno 341 : Εἴποτε οὖν, sic Athanasius (b), ὁ Πατήρ Ἀντώνιος, ἐκ τοῦ θρόνου ἔγραψεν, ὥστερ βέλλυμα ἀμαρτωλῶ θεοσέβεια, οὕτως ἐβέλυσσεν τὰ τοῦ ἀγίου ᾠκράμματα. Si quando igitur Pater Antonius illi ex monte scriberet, sicut pietas erga Deum peccatori abominatio est, sic ille sancti viri litteras exsecratur : et paulo post, Antonius vero cum aliquando scripsisset, auctor fuit ille (Gregorius) ut Balacius dux in epistolam spueret, illamque projiceret : sed rem haud inultam reliquit divina vindicta ; siquidem non diu postea equo insidentem ducem, et ad proximam mansionem iter instituentem, conversus equus in femore ita momordit, ut humi dejiceret, intraque triduum ille obiret. Hæc Athanasius, postquam ante dixerat, in illa Arianorum irruptione monachos dire vexatos et plagis laniatos

(a) *Vie de S. Athanase*, art. 66 et not. 69.

(b) P. 278.

fuisse. Hæc anno 341 et 342. An exinde opus fuerit ut Antonius Alexandriam veniret, quo se cum Arianis non consentire declararet, qui jam anno 335 Constantino in gratiam Athanasii rescripserat, qui anno 339, paulo post reditum Athanasii ab exsilio, divinitus revelatam sibi proximam Arianorum irruptionem, cum detestatione eorundem ubique pervulgarat: annon vel tunc Antonii erga Arianos animus omnibus perspectus et notus erat? Num sibi amicum talem Ariani vel tunc temporis, vel subsequentibus annis jactitassent, tot datis ultro citroque infesti animi signis? Sane ex iis, quæ supra diximus, liquet Antonii Alexandriam protectionem ante primum Athanasii exsiliū sive ante annum 335 contigisse. Unum est quod negotium facessere valeat: Theodoretus lib. iv, c. 27, ait, Antonium Constantii temporibus Alexandriam venisse, ἐν τοῖς Κωνσταντινου καιροῖς, qui Constantius imperium iniiit anno 337. Non potest igitur in annum 334 Antonii Alexandriam profectus consignari. Verum Theodoretī narratio nos a sententia minime dimoveat: nam ibi Theodoretus ἐκ παρέρργου loquitur, ubi res Ephesinæ synodi recenset: et alioquin Athanasii nobis auctoritas, et cætera quæ attulimus, Theodoretī testimonio potiora essent. Nam Theodoretus plerumque in temporum calculo labitur; ut cum ipse Tillemontius, tum alii, qui historiæ ecclesiasticæ navant opëram, sæpissime deprehendunt.

ANIMADVERSIO IX.

An vera historia mulierculæ, quæ Athanasium in synodo Tyria illati sibi stupri inculpaverit.

Veteris opinionis retinentissimus Tillemontius (a), ægre tulit a nobis ut suspectam mulierculæ violati pudoris in synodo Tyria Athanasium accusantis historiā afferri. Verum ea in re vulgarem æstimandi morem sectamur. Subornatam ab Arianis mulierem, quæ Athanasio crimen offerret, ait Rufinus, idipsum a Rufino mutuati narrant Theodoretus et Sozomenus (b); sed hic postremus, addita cautione, rem in actis non reperiri dicit. Socrates, Rufini pedissequus, suspectam rem habuit, ideoque prætermisit. Jam hinc vacillare videtur historiæ fides: verum notabit omnino, et fortasse corrueat, si animadvertas Athanasium, qui ut sese purgaret, et ut Arianorum nequitiam sycophantiamque proderet, res Tyrias bis terve fuisse recensuit, ea de re siluisse: synodosque Alexandrinam, Romanam et Sardicensem, in quarum epistolis synodalibus Athanasius singulatim ab objectis Tyri criminibus purgatus, pari silentio uti. Annon hujusmodi silentium nutanti jam historiæ fidem derogat? An hujusmodi crimen est, quod taceri possit a iudicibus, qui recensitis calumniis sententiam ferunt in sycophantas, ut præstitere Sardicenses Patres? Reus agitur episcopus, quod mulierculam violaverit: ejus

(a) *Vie de S. Athanase*, art. 20.

(b) Rufin. l. ii, c. 47; Sozom. l. ii, c. 25; Theod. l. i, c. 30.

A sycophantiæ auctores falsi in synodo arguuntur: an potest tam atrox flagitium ab Athanasio, qui bis res Tyrias fuisse prosequitur, a Sardicensibus Patribus, qui recensitis calumniis sententiam in maleficos proferunt reticere, si vere gestum fuerit? Quid ex hujusmodi silentio arguatur, nisi rem nec notam nec gestam unquam fuisse? Nam Rufini testimonium hujusmodi silentio obruitur. Et alioquin hæc historia fingentis potius artificium, quam rem vere gestam subolet: quis credat enim Arianos tam supinos tam stolidos fuisse, ut subornatæ mulierculæ, quæ Athanasium de facie non noverat, non indicarent quis Athanasius esset, quem in iudicio accusandum oporteret?

ANIMADVERSIO X.

De significato vocis ἐργασία.

Putabamus olim hunc Athanasii locum *Apol. contra Arianos*, p. 107, ἐργασίαι τε καὶ αὐτῶν ἐπισείοντο, καὶ ἐθνικοὶ δῆμοι πρὸς τὸ γυμνοῦν, τύπτειν, sic exponendum esse: *Hinc flagitia adversus illas (virgines) admissa: populi nempe ethnici ipsas nudabant, verberabant*, etc. Sub hæc autem in *Onomastico* monuimus, hic ἐργασίας officinarum operas commodius exprimere. Cui interpretationi suffragatur inscriptio a Sponio eruta (c), Τοῦτο τὸ ἡρώων στεφανοῖ ἡ ἐργασία τῶν βαφείων· hoc est, *Hoc heroum sepulcrum corona exornant operæ tinctorum*. Hic igitur Athanasii locus sic explicandus: *Officinarum operæ, populi que ethnici adversus illas concitabantur, ut eas nudarent, verberarent*, etc.

ANIMADVERSIO XI.

Ad quem missa Flavii Hemerii epistola.

Ischyrae, cujus ministerio usi Eusebiani insidias in Athanasium struxerant, ecclesiam episcopatumque excitare curantes, quo sycophantiæ gratiam pensarent, imperatori auctores fuerunt, ut litteris ad catholicum, sive thesaurarium missis, juberet ecclesiam Ischyrae ædificari in loco Pax Secontaruri dicto: nec tamen ille quæsitam scelere episcopatus umbram nancisci potuit. In *Apologia* vero contra Arianos exstat (d) epistola Flavii Hemerii catholici, cujus titulus in prius editis vitio laborabat; ita quippe legebatur, ἐπιστολὴ τῷ Κολλούθῳ· deinde vero, Φλαύιος ἡμέριος ἑξαρχὸς Μαρεώτου. Ubi nos ex Regio exemplari decimi circiter sæculi optimæ notæ sic restituvimus, ἐπιστολὴ τοῦ Καθολικοῦ· ac postea Φλαύιος ἡμέριος ἑξάκτορι Μαρεώτου· quam lectionem optime habere ex præcedentibus liquet, nam paulo superius ita legitur: καὶ ὁμοῦς πεποιήκασι καὶ βασιλεῖα γράφαι τῷ καθολικῷ, πάντα γὰρ αὐτοῖς ἐξεστίν, ἐκκλησίαν αὐτῷ γενέσθαι, ἵνα ταύτην ἔχων, ἀξιόπιστος φαίνεται περὶ ποτηρίου καὶ τροφῆς λέγων. Ubi prius editi contra fidem codicum omnium, sic habent, καὶ βασιλεῖα γράφαι τῷ Κολλούθῳ. Editores quippe ex subsequenti vitioso titulo, ἐπιστολὴ τῷ Κολλούθῳ, hic etiam Κολλούθῳ reno-

(c) *Voyage*, t. III, p. 150.

(d) *Athan.* p. 158 et 159.

nendum censuerunt, licet omnes mss. τῷ καθολικῷ A præferrent. Locum autem ita vertimus : Nihil tamen minus imperatori auctores fuerunt (Eusebiani) ut litteris ad catholicum (sive thesaurarium et procuratorem fisci) missis : illis quippe omnia licent : jubet ecclesiam Ischyra edificari ; ut ea potius, fide dignus haberetur cum de calice et de mensa ferret testimonium. Imperator itaque catholico Alexandrino, catholicus exactori Mareotæ pro excitanda ecclesia scribit, hoc pacto :

EPISTOLA CATHOLICI.

Flavius Hemerius exactori Mareotæ, salutem. Ischyra presbytero pietatem dominorum nostrorum Augustorum ac Cæsarum rogante, sibi in loco Paz Secontaturi dicto construi ecclesiam : jussit eorum divinitas, θεοῦτης, id quam primum effici. Curato B igitur, ut exemplar nactus divini diplomatis, quod cum debita reverentia priore loco positum est, nec non monumenta coram mea sanctitate edita, ea cito perlustrata in commentario reponas, ut quæ divinitus jussa sunt, ad exitum deduci queant.

Ex his igitur, ut etiam ex Regii codicis lectione, palam est epistolam hanc Flavii Hemerii catholici esse et ad exactorem Mareotæ mitti : nam quod in prius editis legitur Φλαύιος Ἡμέριος ἐξάρχος Μαρεώτου, ab editoribus ideo positum est, quod Basilienensis codex sic haberet, Φλαύιος Ἡμέριος ἐξάρχω male : illi vero ἐξάρχω in ἐξάρχος perperam verterunt, neque enim in Mareote, Alexandrini agri parte, exarchus esse poterat. Hæc pluribus efferre visum, quia Tillemontius eam restitutionem nostram vel non animadvertit, vel penitus neglexit. Et quidem ille mendum subodoratus, conjectura lapsum sarcire conatus est ; sed non ita feliciter. Etenim illius loco, ἐπιστολὴ τῷ Κολλούθῳ, sic legendum putat, ἐπιστολὴ τῷ καθολικῷ : at perperam, nam, ut supra videas, epistola catholico missa, Augustorum et Cæsarium erat, eaque nusquam reperitur : quæ sequuntur autem sic restauranda putat Tillemontius post Henricum Valesium, Φλαύιος Ἡμέριος ἐξάρχῳ Μαρεώτου, quæ sane ἀπροσδιόνυσα sunt : nam idem essent catholicus et exarchus, officia sane longe disparata ; at in Mareote Alexandrini agri parte nec catholicus nec exarchus erat. Exarchi enim summi imperii procures fuere, quorum ea erat auctoritas et dignitas, ut ministerium imperialis fastigii peregrisse dicantur in libro Diurno Romani pontif., c. 2, tit. 4, p. 19. Hac vero posita lectione, quisnam erit ille Flavius Hemerius qui tanta auctoritate catholico et exarcho, ut dominus famulo imperat : cujusque officium nullum memoratur secundum Tillemontianam restitutionem ? Hic spero neminem, re perpensa, restitutioni nostræ repugnaturum esse.

ANIMADVERSIO XII.

An epistola Eusebii Cæsariensis libro De Nicænis decretis recte subjungatur.

Ægre tulit vir quidam eruditus et de republica

(a) Guillelmus Cave.

(b) Admonit., § 10, p. 208, t. I ed. novæ. Felckm.

litteraria bene meritis (a), nos libro De Nicænis decretis epistolam Eusebii subjunxisse : ratus rem esse prorsus peregrinam, et extra sedem propriam hic locari : ac de tali ausu, usque adeo indignatur ut in Elencho rerum nos ideo malæ fidei accusaverit. Hæc ejus verba sunt, p. 90 : Antequam hanc de epistola Eusebiana disputationem claudam, non abs re erit breviter inquirere, unde factum sit, ut inter Athanasii opera locum habeat. Reposuerunt illam in tom. I novissimæ editionis curatores, Petrum Felckmannum hac in parte secuti, qui editionem Commelinianam anno 1601 adornavit, primusque hanc epistolam editis Athanasii operibus inseruit ; præter unicum Basiliensem, nullum codicem manuscriptum reperire potuit, quo inter opera Athanasiana reperta fuerit : alterum addidere Benedictini, in bibliotheca Regia Parisiensi : cujus vero ætatis, quantive pretii hi codices sint, nos non docent. Unde Parisienses editores anno 1627, quamvis in cæteris editionem Commelinianam presso pede sequebantur, hanc tamen epistolam excluserunt. Certe mihi videtur ab aliis adjecta, et ex Theodoretii historia primum deprompta. Verum ipsius Athanasii testimonio sententiam suam confirmare satagunt (b), unica Felckmanni conjectura nixi. Frustra quidem. Ipsa Athanasii verba hæc sunt (c) : postquam dixisset Eusebium epistola sua Arianos accusasse, sequitur, Καὶ τοῦτο οἶδε καὶ Ἀκάκιος· ἂν μὴ καὶ αὐτὸς φοβηθείη, νῦν διὰ τὸν καιρὸν ὑποκρίνηται καὶ ἀρνήσεται τὴν ἀλήθειαν. Ὑπέταξε γοῦν ἐν τῷ τέλει τὴν ἐπιστολὴν Εὐσεβίου : ἵνα ἐκ ταύτης γνῶς τῶν τε χριστομάχων, καὶ κατὰ περιττὸν τὴν Ἀκακίου πρὸς τοὺς ἐαυτῶν διδασκάλους ἀγομοσύνην. Et hoc ipsum scit Acacius, nisi et ille quoque nunc metu temporum id dissimulandum putet, veritatemque inficiari velit. Certe et is in sine subjunxit epistolam Eusebii, unde eos et Christi perduelles videas, et in primis Acacii adversus præceptores suos stoliditatem deprehendas. Hæc ut sententiæ suæ accommodarent, textui Athanasiano vim inferre necesse habent, ac proinde pro ὑπέταξε, substituerunt ὑπέταξα, plane contra omnium codicum fidem, non diffidente ipsomet Felckmanno, qui nec ipse textum mutare ausus est. Quin et totus ipse contextus, quidquid aliter sentiat Felckmannus, repugnat ; disputat enim his verbis Athanasius adversus Acacium, ipsius Eusebii discipulum et successorem, inconstantis ingenii virum, qui nunc cum catholicis, nunc cum Arianis fecit, quique ad scripti alicujus sui calcem (multa enim, eaque, ut videtur, in Ariano- rum gratiam scripsit) hanc magistri sui epistolam subnexuerat, eoque pacto stoliditatem adversus præceptores suos ostenderit, subjecta nimirum Eusebii epistola, qua Arianos diserte damnaverat. Verbis in hunc sensum explicatis, commode et perspicue fluunt omnia. An vero rem acu tetigerim, eruditorum judicium esto. Hæc ille : at in ea docti viri narratione, nihil sanum, verum nihil deprehendas. Nam quod tom. II, p. 47. Var. lect., p. 55.

(c) De decret. syn. Nic., p. 405.

ait primo Felckmannum fateri (a) in omnibus codicibus, uno excepto Basiliensi, adesse lectionem ὑπέταξε, maioremque codicum numerum hanc lectionem præferre, non accurate dictum, siquidem Felckmannus duos solum de decretis Nicænis adesse sibi codices testificatur; nimirum Basiliensem et eum quem VII notat. Primus autem, scilicet Basiliensis, omnium antiquissimus et optimus, ὑπέταξε habet, cui addas Regium decimi sæculi exemplar egregiæ notæ. Cum ergo duo manuscripti codices, lique præstantiores et antiquiores, nostram lectionem præferant, unusque tantum et quidem Inferioris notæ et ad Basiliensis fidem descriptus, ut ait Felckmannus in notis p. 55, secus habeat, cur nobis exemplarium penuriam perpetuo decantat? Nam quod ait ille, nec Felckmannum monuisse ejus vetustatis esset Basiliensis codex, nec nos de ætiquitate codicis Regii dixisse quidpiam, perinde falsum, et ne dicam, malæ fidei, summæ saltem oscitantia est: nam in Præfatione ad editionem Commelinianam, cui notas suas subjunxit Felckmannus, hæc habentur: *Primus codex isque vetustissimus (ideoque lectu perdifficilis) optimus, et qui plura reliquis omnibus habet, est academia Basiliensis...* et postea, in exemplari Basiliensi, quod cæteris omnibus jure præferimus, etc. De Regio autem codice diximus nos in Præfatione: *Basiliensi codici haud multum concedere putatur Regius, num. 2284, septingentorum circiter annorum, egregiæ notæ, etc.* Et postea in syllabo codicum diximus nos eodem codice Regio 2284, ad epistolam de Nicænis decretis vos esse, init. t. I. Itaque ex Felckmanni et ex nostra parte stant duo vetustissimi omnium codices; ex altera duo item, sed longe recentiores et inferioris notæ. Et aliunde lectio ὑπέταξε ita loco congruens est, ut si ὑπέταξε legas, aptam sententiam frustra quæras, ut inferius clare comprobatur. Non verius loquitur cum ait, Felckmannum vocem ὑπέταξε in ὑπέταξε commutare non ausum esse: nam ideo non emendavit, quia lapsus sero nimis animadvertit: et incogitantia item evenisse testificatur, quod epistola Eusebii in secundo tomo cusa, epistolæ de decretis Nicænis subjuncta non fuerit. Dolebat quippe veram lectionem non restitutam, nec epistolam in sede propria locatam fuisse, ut ex ejus verbis arguitur. Etenim secundo tomo Commelinianæ editionis hæc notat Felckmannus ante epistolam Eusebii ad Cæsarienses, p. 47: *Sequentis epistolæ cum sæpe Athanasius mentionem faciat.... Et vero etiam lib. De decretis Nicænis dicat se enim illi operi subjuncturum (ita enim textus ibi legendus est), quemadmodum etiam in cod. ms. Græco Academia Basiliensis post id posita est: idcirco eam hoc loco post Athanasii epistolas subijcere volumus bona fide ex dicto ms. Basil. descriptam, cum ea sero nimis animadversa suo loco reponi jam non posset. Sic censor ille res non uti se habent, sed uti sua inter-*

esse putat, effingit; quale est illud, *Unde Parisenses editores anno 1627, quamvis in cæteris editionem Commelinianam presso pede sequebantur, hanc tamen epistolam excluderunt.* At secum reputare debuit editionem illam Parisiensem omnium teri manibus, nec posse tale commentum impune proferri. Editores quippe infinita propemodum immutarunt, aliquando bene, frequenter secus, ordinem non raro inverterunt: non modo epistolam Eusebii, sed et alia multa resecerunt, ut epist. minorem Athanasii ad monachos, varias lectiones omnes, etc., ut plerique conquesti sunt; multa spuria tanquam germana adjecerunt: num dicere postea ausis, editores Parisienses edit. Commelinianam presso pede secutos esse? Itaque vir eruditus isthæc obiter pertractavit, qui nec quæ legenda erant legerit, nec illis quæ legit satis attenderit; id autem aperte liquet, in ea quam ex Nannio attulit loci, quo de agitur, interpretatione: hæc Græca verba sunt, Καὶ τοῦτο οἶδε καὶ Ἀκακίος, ἂν μὴ καὶ αὐτὸς φοβηθεὶς νῦν διὰ τὸν καιρὸν, ὑποκρίνηται καὶ ἀρνήσεται τὴν ἀλήθειαν. Ὑπέταξε γοῦν (alius codex ὑπέταξε) ἐν τῷ τέλει τὴν ἐπιστολὴν Εὐσεβίου, ἵνα ἐκ ταύτης γνῶς τῶν τε χριστομάχων, καὶ κατὰ περιστῆν τὴν Ἀκακίου, πρὸς τοὺς ἑαυτῶν διδασκάλους ἀγνωμοσύνην, quorum sensus haud dubie hic est: *Quod sane non ignorat Acacius (id est, Eusebium in epistola sua ad Cæsarienses τὸ ὁμοούσιον admisisse), nisi et ipse nunc præsentis temporis cōusa, factum præ metu dissimulet, veritatemque neget.* Itaque in fine subjeci Eusebii epistolam, ut Christi hostium, ac præcipue Acacii in suos magistros perfidiam (sive ingratum animum) ex ea liquido cognoscas. Nimirum Athanasius hic Acacium et Arianos perfidiæ et ingrati animi accusat, quia τὸ ὁμοούσιον, quod in epistola sua Eusebius Cæsariensis ipsorum magister confessus erat, ipsi negarent et impugnarent; utque res ad ejus, cui litteras mittit, amici notitiam veniat, Nannio se Eusebii epistolam in fine subnexurum ait. Contra vero si ὑπέταξε legeris, et ab Acacio subjunctam epistolam dixeris, aptam sententiam nunquam efficias: nam cui operi hanc subjunxerit Acacius, nusquam meminit Athanasius; imo nec Acacii, nec operis cuiuspiam ab eo editi, unquam antea in hac epistola verba fecit. Et prorsus ἀπροσδιόνυσον est dicere Acacium ideo illam epistolam subjunxisse, ut ille amicus Athanasii, cui epistolam mittit, cognosceret Arianorum et ipsius Acacii perfidiam. Et tamen hæc est loci sententia, si stet lectio veterum editorum, Ὑπέταξε γοῦν ἐν τῷ τέλει τὴν ἐπιστολὴν Εὐσεβίου, ἵνα ἐκ ταύτης γνῶς τῶν τε χριστομάχων καὶ κατὰ περιστῆν τὴν Ἀκακίου πρὸς τοὺς ἑαυτῶν διδασκάλους ἀγνωμοσύνην. Quamobrem Nannius ex vitiata lectione εἰς ἀμηνανίαν actus, eam quam supra attulimus edidit versionem: *Certe is in 4te subjunxit epistolam Eusebii. Quæ sunt ἀσυστάτα, nam neque Athanasius Acacium antea, nec unquam*

(a) V. edit. Felckm. tom. II.

opus quoddam illius indicavit, cui epistolam Eusebii subjungeret; particula autem γούν hic aperte concludentis est, et itaque vertenda, ut ex ordine sermonis videas. Quæ sequuntur autem in Nannii versione vitio laborant: *Unde eos et Christi perduelles videas, et in primis Acarii adversus præceptores suos stoliditatem deprehendas.* Nam ut vel mediocriter perito liquidum est, sic legendum et verendum est: *Itaque in fine subjecti Eusebii epistolam, ut Christi hostium ac præcipue Acarii in suis magistros perfidiam (seu ingratum animum) ex ea liquido cognoscas.* Et sane cum duo antiquissimi omnium codices in fine libri *De decretis Nicænis* epistolam Eusebii subjunctam habeant, hinc demonstratur ab ipso Athanasio vere subnexam fuisse: nunquam enim cogitasset amanuensis ipsam huic operi subnectendam exquirere, si non adfuisset. Nam quod alius posterioris ævi et infimæ notæ codex ipsam non circumferat, nihil mirum: quia ut persæpe in Athanasii edito monuimus, amanuenses, cum levandi laboris, tum quæstus causa, multa etiam necessaria prætermittébant, ut majus ex opera et labore suo lucrum accederet. Hæc satis superque sunt. Siquidem etiamsi epistolam Eusebii non subjunxisset Athanasius, quod tamen fecisse illum certissimum est, quid mali admissemus, eam subnectendo, de qua scilicet pluribus agit ille in libro *De Nicænis decretis*?

Cæterum quod ille scriptor eruditus Eusebium ab Arianismo purgare nitatur, etsi pari atque cætera *ἀκριβείᾳ* id tentaverit; nihil curo. Quid ea de re sentiam ex ipsis Eusebii scriptis, submotis pro more altercationibus, declaravi in Præliminaribus ad *Commentaria* Eusebii in *Psalms*. Quod autem adjicit idem: *Et quidem parum hac in parte audiendi sunt scriptores pontificii* (sic Catholicos vocare libuit), *jurati utpote Eusebii hostes, causam non dissimulante Baronio*; id non vere dicitur: non desunt enim apud Catholicos, qui Eusebii partes tueantur; et quidem prohibente nemine. Quod si multo plures in Eusebium sententiam dicant, quid inde arguas, nisi Eusebium adeo frequentes et perspicuas Arianismi notas tum gestis tum scriptis suis dedisse, ut paucissimi pro illo, innumeri contra semper steterint?

Adde, Erasmus, qui prior illam Athanasii epistolam Latine vertit, eam ipsam, quam nos, lectionem Græcam secutum esse. Locus Athanasii sic habet. Καὶ τοῦτο οἶδς καὶ Ἀχάκιος, ἂν μὴ καὶ αὐτὸς φοβηθεὶς νῦν διὰ τὸν καιρὸν ὑποκρίνηται καὶ ἀρνήσεται τὴν ἀλήθειαν. Ὑπέταξα γούν ἐν τῷ τέλει τὴν ἐπιστολὴν Εὐσεβίου, ἵνα ἐκ ταύτης γνῶς τῶν τε χριστομάχων, καὶ κατὰ περιττόν τὴν Ἀχάκιου πρὸς τοὺς ἑαυτῶν διδασκάλους ἀγνωμοσύνην: quæ sic Erasmus transtulit: *Novi; hoc et Acacius, nisi nunc et ipse metu percussus pro tempore simulat, negatque veri-*

atatem. Subjunxi igitur in fine epistolam Eusebii, ut ex hac abunde cognoscas, et istorum qui Christo rebellant, ac Acacii adversus suos doctores, ingratitudinem. Ubi vides Erasmus ὑπέταξα legisse, ut omnes antiqui codices habent, ac lectionem ὑπέταξε quæ in solo Gobleriano codice ad fidem Basilienensis exscripto, adest, amanuensis mendum esse: nam Basilienensis et Regius, ut diximus, ὑπέταξα habent. Hæc porro Erasmi versio cusa est in editione Latina Athanasii Lugdunensi an. 1532; vide fol. 263.

ANIMADVERSIO XIII.

Quo anno synodus Alexandrina celebrata fuerit, an 339 an 340

Quia non ita feliciter calculum posuit Tillemontius (a), dum epistolam Julii papæ synodicam in annum 341 contulit, quæ tamen nonnisi sub finem anni 342 data fuisse potest; hinc res ante Romanam synodum gestas mirifice arcere compulsus est. Nam Constantinopolitanæ sedis invasionem ab Eusebio factam, in finem anni 338, aut initium subsequentis conjicit; synodum vero Alexandrinam in medio anni 339 celebratam putat: cum enim invasionem Eusebii ea synodus memoret, post illam coacta sit oportet. Ut autem liberis spatiis veram temporum seriem teneamus, a reditu Athanasii orsi, sic omnia ad verum ordinem redigi posse censemus. Athanasius Treviris exsul, a Constantino juniore remigrandi veniam accepit, datis: ad eam rem xvii Junii litteris (b); idque anno, ut nobiscum censet Tillemontius, 338. Sub finem Junii profectus Athanasius, Viminacii ad Danubium Constantium adiit; inde Constantinopolim petiit: atque criminationi quam Macedonius episcopo suo Paulo obtulit præsens fuit: sed postea reconciliata gratia Macedonius Paulo junctus, solito presbyteri munere fungebatur. Sub hæc autem Constantius, dum in Orientem contra Persas concederet, Athanasium eodem itinere patriam repetentem Cæsareæ in Cappadocia iterum vidit et allocutus est, mense Septembri: nam Constantius jam Antiochiam venerat mense Octobri: quippe qui v Idus Octobris legem Antiochiæ dederit *De decurionibus*, ut videas in codice Theodosiano. Contra Persas igitur properans Antiochiam venit. Inde Octobri mense D Emesam, ubi data lex est *De decurionibus*, v Kal. Novembr. Paulo post ad Persarum confinia vectus in Mesopotamiam, Edessæ consedit, ut ait Libani oratione ad Theodosium, ubi tamen lapsu graphico Emesam legitur; sed haud dubie Edessam legendum, ut et alibi: quæ postrema urbs in Mesopotamia erat. Inde reversus Antiochiam, legem dedit ad Acyndinum præfectum prætorio *De temporum cursu*, vertente anno 338, scilicet vi Kal. Januarii. Ineunte anno 339, cum in Syria degeret Constantius, Laodicæ data lex est *De verborum formulis* (in codice Justin.) Kalend. Februarii.

(a) Note 38.

(b) *Apol. contra Arianos*, p. 152; *Apol. ad Constant.*, p. 236; *Hist. Arian. ad monachos*, p. 273.

Paulo post idem imperator Heliopoli in Phœnice leges dedit, pridie Idus Martias, scilicet quartam, *De maternis bonis*, et octavam, *Qui admitti ad bonorum possess.* Eodem mense Martio reversus est Antiochiam: ibidemque data est lex prima, *De incestis nuptiis*, pridie Kal. Aprilis. Hinc profectus Constantinopolim Constantius, Idibus Augusti legem ii dedit: *Ne Christianum mancipium*. Hoc posito, eoque certissimo rerum ordine, propalam est Constantium, medio circiter anno 338 contra Persas profectum, non ante medium anni 339 Constantinopolim revertisse. Ibi vero, instigante Eusebio, synodum coegit, in qua, accusationem, redintegrante Macedonio, Paulus depositus, Eusebiusque ejus in locum subrogatus est. Hinc vero manifeste ruit illa nuperi scriptoris computatio, qua synodum Alexandrinam centum episcoporum in medio anno 339 celebratam putat: nam cum ea synodus Eusebii intrusionem, multaue alia deinde gesta Eusebianorum commemoret, post illam coacta sit oportet. Pauli vero, cui subrogatus Eusebius est, depositio, accusante Macedonio peracta est: siquidem Macedonius, qui, uti supra diximus, cum patriam repetens Athanasius Constantinopolim advenisset, illo præsente, Paulum reum egerat, deinde reconciliata gratia, a cœpto destitit. At vixdum elapso a prima accusatione anno, instigante Eusebio, antistiti suo iterum crimen obtulit, unde Pauli abdicatio et Eusebii invasio consecutæ sunt.

Hic vero Tillemontius iis (a), quos ipse sibi nemine auctore præscripserat, arctatus limitibus, ne Macedonii accusationem illam priorem sub Constantio (nam sub Constantino semel, sub Constantio bis in crimen vocatus est), quæ mense circiter Augusto anni 338 facta sit oportet, reconciliatam gratiam, inducias illas et pacem aliquanto tempore servatam, Constantinopolitanam synodum, repetitam accusationem et abdicationem Pauli; hæc, inquam, omnia quatuor mensium spatio includere cogatur; priorem illam sub Constantio ab Athanasio memoratam accusationem in annum 336 conjicit, non animadvertens se Athanasio, quem tamen auctorem assert, manifeste repugnare: accusationi namque priori sub Constantio, de qua verba facit Athanasius, ipse præsens interfuit, *παρόντων*, inquit, *ὁμῶν κατὰ τὴν κατηγόριαν*. Neque potuit ille alteri, Paulo episcopo oblata, criminationi anno 336 interesse, Constantino videlicet imperante; quippe qui anno 335, Alexandro Pauli decessore superstiti, in Gallias relegatus sit, et anno tantum 338, sub finem Junii Treviris profectus ab exilioque redux Constantinopolim venerit.

Ex supradictis planum est non posse stare Tillemontii calculum, qui medio anno 339 celebratam putat Alexandrinam synodum, cum maxime illa non intrusionem Eusebii modo, sed etiam bene multa alia commemoret post sedis Constantinopolitanæ

A invasionem ab Eusebio et sociis perpetrata. Verum ex repetito rerum gestorum ordine id exploratum, ut spero, cuique erit. Athanasius Cesareæ in Capadocia Constantium allocutus, inde pedestri itinere per Syriam et Palestinam Alexandriam petiit sub finem anni 338. Aliquanto post tempore Eusebiani, quorum in Athanasium odia nondum detumuerant, in unum coacti Arianos receperunt, Pistum Arianum Alexandriæ episcopum constituerunt, legatos Macarium, Martyrium et Hesychium ad Julium papam; ad tres item imperatores, tunc variis in orbis partibus versantes, litteras miserunt: quæ Athanasium, ut cædium et exsiliorum, postquam Alexandriam remigraverat, reum agebant: ejusque nomen apud Constantium deferebant, quod frumentum a Constantino patre viduis alendis deputatum divenderet ac propriam in rem converteret. Oblatorum apud imperatores criminum nuntium Alexandriam devenit: quibus conspectis allatisque Athanasius centum episcoporum synodum coegit. Auferendus itaque Tillemontius, qui in medium anni 339 hanc synodum celebratam veli? Nam præter superius allata, quibus obsisti nequit, ut cum colore aliquo possent Eusebiani memorata crimina objicere; nempe cædes et exsilia post reditum irrogata, frumentum distribuendum in propriam rem distractum; necesse fuit Athanasium aliquanto jam tempore Alexandriæ commoratum, nuntiumque commentitiorum criminum Eusebianis, qui tum procul agebant, missum fuisse: in synodo Eusebianorum quæ narravimus geri oportuit, mitti nuntios ad imperatores; oblata apud tres Augustos crimina Alexandriæ renuntiari, cogi synodum Alexandrinam centum episcoporum. Quæ sane cordatus nemo, nisi volucris nuntiis usi Eusebiani fuerint, tam pauculorum mensium spatio facta concesserit; Constantinus quippe in Galliis, Constans in Italia degebat. Anno igitur 340 celebratam Alexandrinam synodum putamus: quod ipsius Athanasii testimonio confirmatur. Is enim anno 341 sub finem Aprilis ait, fratres ejusdem synodi Alexandrinæ legatos, uti certum est, Romæ synodum anno præterito *τέσσαρ* postulasse, legatis Eusebii cum Athanasianis idipsum petentibus: commode namque eundem D in annum synodus ejusque legatio conferantur (b): quod item ex præcedentibus propalam esse videtur, vix enim, ac ne vix quidem quæ a reditu Athanasii gesta feruntur anno integro accidere potuerunt. Et ideo, ut diximus, Tillemontius tantum hæc arctare compulsus est, quia synodi Romanæ tempus anno uno præverterit: quod mox spero commonstrabitur. Ad hæc vero cum pseudosynodus illa Constantinopolitana, qua intrusus in Constantinopolitanam sedem Eusebius fuit, post adventum Constantii Constantinopolim, qui sub finem Julii anni 339 certissime accidit, congregata fuerit, post anni medium celebrata illa fuit. Cum autem synodus Alexandrina

(a) Vide Till., sur S. Paul de CP.

(b) Athan., p. 93 et 112.

centum episcoporum, non intrusionem Eusebii modo, sed etiam multa alia illam consecuta commemoret, nequaquam potest illa ante annum 340 coacta fuisse.

Non placet Tillemontium (a) quod diximus, Pistum ab Eusebianis in episcopum cooptatum in synodo fuisse. Ego vero fateor, illum Eusebianorum conventum, ab Athanasio, qui solus de Pisti ordinatione loquitur, synodum nusquam vocari. Verum an cœtus ille Eusebianorum, in quo Ariani ad communionem admissi, Pistus electus, Athanasius repudiatus, tres legati ad Julium missi sunt, synodus nuncupari debeat, id eruditorum examini permittam. Scio tamen in more esse, ut talis consessus synodus appelletur. Nec sine causa queritur Athanasius synodos quotannis ab Arianis celebrari.

ANIMADVERSIO XIV.

Probatur epistolam synodalem Romanam, a Julio papa datam, scriptam esse anno 342.

Etsi perspicuum putemus celebratam illam synodum, et datam Julii epistolam fuisse anno 342, quia tamen a viris insignibus, Baronio, Hermantio et Tillemontio, pro adversa opinione naviter pugnatum est; rem qualis in Athanasii scriptis et in Julii papæ epistola enuntiatur ipsis verbis afferemus: nam horum auctoritas, annuente Tillemontio, Socratis et Sozomeni, qui plerumque res miscuerunt, testimonio longe anteponenda. Synodus Antiochena, Constantio Augusto præsentē, anno 341 celebrata est: ubi Eusebianorum opera Gregorius Cappadox Alexandriam episcopus missus est, qui Athanasium deturbaret. Præmisso autem Philagrīo, ut allectum Gregorium nuntiaret, ipse Gregorius paucis post Philagrīi adventum diebus Alexandriam invasit sedem. Athanasius vero post ingressum Gregorii, cum proximum periculum esset, ut scrutantium eluderet manus Paschalibus ipsis diebus se subduxit, et Romam navigavit. Haetenus, refragante nemine, sic se res habuerunt. Quid vero de rerum post gestarum serie Athanasius et Julius narrent, jam expendere libet. Post adventum Athanasii Romam Julius papa legatos misit Elpidium et Philoxenum Antiochiam ad Eusebianos, ut Athanasius post allatam Alexandrinæ synodi epistolam enarrat his verbis (b): Ταῦτα μὲν οἱ ἀπὸ τῆς Αἰγύπτου πρὸς Ἰουλίον τὸν ἐπίσκοπον τῆς Ῥώμης. Καὶ οἱ περὶ Εὐσέβιον δὲ πρὸς Ἰουλίον ἔγραψαν, καὶ νομίζοντες ἡμᾶς ἐκφοβεῖν ἤξιωσαν σύνοδον καλεῖσαι, καὶ αὐτὸν Ἰουλίον, εἰ βούλοιντο, χρεῖν γενέσθαι. Ἡμῶν τοίνυν ἀνελθόντων εἰς τὴν Ῥώμην, ἔγραψεν εἰκότως Ἰούλιος καὶ ἐπὶ τοὺς περὶ Εὐσέβιον, ἀποστεilas καὶ δύο πρεσβυτέρους αὐτοῦ Ἐλπίδιον καὶ Φιλόξενον. Ἐκεῖνοι δὲ ἀκούσαντες περὶ ἡμῶν, ἐτάρachθησαν, οὐ προσδοχῆσαντες ἡμᾶς ἀνέρχεσθαι· καὶ παρητήσαντο, προφάσεις ἀπιθάνους πορισάμενοι· id est: Hæc quidem Ægyptii ad omnes episcopos et

A ad Julium Romanum episcopum. Porro Eusebiani quoque ad Julium scripsere: ac sperantes se nobis terrorem incussuros, rogabant ut synodus convocaretur, et ipse Julius si vellet, iudex esset. Cum igitur Romam advenissemus, Julius, ut consentaneum erat, litteras scripsit ad Eusebianos, misitque duos e presbyteris suis Elpidium et Philoxenum. Illi vero ut de adventu nostro audierunt, consternati, quod nullatenus expectarent nos illos venturos, accedere renuerunt, absurdas causas commenti. Hic vides legatos Elpidium et Philoxenum post adventum Athanasii Romam a Julio papa missos. Ut autem palam sit cum adventum illum Athanasii Romam, tum legationem, post Gregorii invasionem, quæ anno 341 in Paschate facta est, contigisse, locum Athanasii ex historia ad monachos longiusculum licet

B afferimus. Γράφει τοίνυν τὸτε Κωνσταντῖνος, πάντας δὲ δούκει, καὶ πέμπει Φιλάγριον ἐπαρχον, καὶ Ἀρσάκιον τινα εὐνοῦχον· πέμπει δὲ καὶ Γρηγόριον μετὰ στρατιωτικῆς ἐξουσίας, καὶ τοιαῦτα γέγονεν ὅλα καὶ πρότερον. Συναγαγόντες γὰρ πλῆθος βουκόλων καὶ ποιμένων καὶ ἄλλων τε ἀγοραίων καὶ ἀσελγῶν νεωτέρων μετὰ ξιφῶν καὶ βοτάνων, ἐπῆλθον ἀθρόως τῇ ἐκκλησίᾳ τῇ καλουμένῃ Κυρίου· καὶ τοὺς μὲν ἀπέκτειναν, τοὺς δὲ κατεπάτησαν, ἄλλους τε πληγαῖς κατακόψαντες εἰς δεσμοκτήριον ἐνέβαλον, καὶ ἐξώριζον. Πολλὰς τε γυναῖκας κατασφύροντες, εἰλκον εἰς τὸ δικαστήριον δημοσίᾳ, καὶ τῶν τριγῶν ἔλκοντες ὕβριζον· ἄλλους ἐδήμευον, ἄλλων ἄρτους ἀφαιροῦντο, δι' οὐδὲν ἕτερον ἢ ἵνα τοῖς Ἀρειανοῖς προσθῶνται, καὶ Γρηγόριον δέξωνται τὸν ἀπὸ βασιλεως ἀποσταλέντα. Ἀθανάσιος μὲν οὖν πρὶν γενέσθαι ταῦτα, καὶ μόνον ἀκούσας, ἔπλευσεν εἰς τὴν Ῥώμην, εἰδὼς τε τὸν θυμὸν τῶν αἰρετικῶν, καὶ ἵνα, ὡς ἤρεσεν, ἡ σύνοδος γένηται· ὃ δὲ Ἰούλιος γράφει, καὶ πέμπει πρεσβυτέρους Ἐλπίδιον καὶ Φιλόξενον, ὁρίσας καὶ προβεσμίαν, ἵνα ἔλθωσιν· id est: Litteras itaque scribit Constantius, ac in omnes movet persecutionem, Philagrīumque mittit et Arsacium quemdam eunuchum. Mittit item Gregorium cum militari manu: resque superioribus similes gesta sunt. Coacta quippe illi bubulcorum, ovilionum, aliorum forensium ac psultantium juvenum multitudine, cum gladiis et clavis in ecclesiam Cyrini dictam irrumpere: ibique aios

C occiderunt, alios conculcarunt, alios plagis laniatos in carcerem truserunt, in exiliumque pepulerunt; mulieres plurimas abductas ad tribunal palam pertraxerunt, crinibusque raptatas contumeliis affecere; alios proscribere, aliorum panes abstulere: idque nulla alia de causa, quam ut eos Arianis adherere, Gregoriumque ab imperatore missum recipere cogerent. Athanasius vero antequam hæc facta essent, ad primum rei auditum Romam navigavit, quod hæreticorum furorem perspectum haberet; at etiam, prout placitum erat, synodus ibi celebraretur: Julius autem presbyteros Elpidium et Philoxenum mittit, tempusque illis (Eusebianis) præstituit, ut intra 4-

(a) Note 38.

(b) P. 110.

lud Romam se conferrent. Ex his omnibus luce clarius est, Athanasii Romam profectionem, ac Elpidii et Philoxeni legationem, post invasionem Gregorii, quæ fatentibus omnibus in Paschate anni 341 contigit, factam fuisse. Nec quispiam, spero, negabit, nisi sponte cæcutire velit. Jam ad cætera pergamus. Eusebiani Elpidium et Philoxenum legatos usque ad Januarium mensem, nempe anni 342 detinent, et ut habet Athanasius, ultra conditum a Julio ad celebrandam synodum tempus, ὡς τοὺς μὲν πρεσβυτέρους κατασχέιν καὶ μετὰ τὴν προθερίαν, Julius autem hæc habet: Οἱ ἔλθειν μὴ βουλόμενοι κατασχέχασαι καὶ τοὺς πρεσβυτέρους ἕως αὐτοῦ τοῦ Ἰανουαρίου μηνός, id est: *Illi quibus accedere non placuit, presbyteros quoque usque ad mensem Januarium detinuerunt.* Ex his porro Athanasii et Julii dictis facile calculum ponas. Athanasius Alexandria Romam proficiscitur paschali tempore anni 341, ut adversariorum furorem prudenti absentia falleret. Post ejus Romam adventum legatos Julius Antiochiam mittit Elpidium et Philoxenum: id una serie bis testificatur Athanasius: ad usque Januarium proximum (haud dubie anni 342) legati Antiochiæ detinentur. Id Julius narrat. Reversi Romam legati, Eusebianorum litteras Julio offerunt, quas Julius, ut testificatur ipse, aliquantum temporis penes se servavit, nec synodo protulit, sperans aliquot eorum mutata sententia ad conditum venturos. Spe tali depulsus, litteras demum recitat; Athanasius, Marcellus et Asclepas rei acti, discussis et confutatis criminibus, ad communionem admittuntur: denique annuente synodo epistolam Julius mittit, qua dicit Athanasium a mensibus octodecim Eusebianos Romæ expectare. Hæc sponte fluunt, et temporum notæ apprime quadrant: nam si legatos post fugam Athanasii, et ejus Romam adventum, profectos statuas; si usque ad Januarium mensem Antiochiæ detentos, atque sub hæc remigrasse dicas; si Julii, acceptis litteris, cunctationem, indeque synodi celebrationem, purificationem Athanasii, Marcelli, et Asclepæ, congruentibus spatiis metiare; octodecim menses in epistola Julii memoratos, quos Athanasius Romæ exegisse dicitur, nullo negotio enumeres; nimirum octo postremos anni 341, ac decem priores anni 342, ita ut mense Octobri vel Novembri epistola Julii data fuerit.

Jam vero restat ut videamus qua arte, quibusque machinis Tillemontius Julium et Athanasium ad sententiam suam detorqueat (a): nam, quod plane mirum, ut synodum Romanam et Julii epistolam in annum 341 conferat: auctoritate Athanasii et Julii, ut putat, hanc rerum temporumque seriem inducit. Legatos Elpidium et Philoxenum diu ante Gregorii invasionem, anno scilicet 340, Antiochiam profectos ait, quod ita manifeste in locis Athanasii superius allatis exploditur, ut perquidem mirum

A sit virum alias accuratum et doctum hæc vel cogitasse. Januarium mensem contra fidem manuscriptorum et editorum omnium vult in Junium commutari: qua facta mutatione, id absurdum sequitur, quod Julius queratur legatos suos mense, ut citius, Maio Roma profectos Antiochiam, ibi usque ad Junium ejusdem anni reditu interclusos fuisse: qui tamen vix mense Junio eodem pervenire potuerint. Octodecim porro menses quos Athanasium Eusebianos expectantem exegisse Romæ testatur Julius papa, ita vult ille computari, ut hujus temporis pars ab anno 340, quo venisse Romam Athanasium comminiscitur, ineatur; hinc Alexandriam rediisse putet, et aliquot ibi menses moratum, remigrasse Romam, et aliquot iterum menses ibi substitisse: atque ita calculum ponit, ut octodecim menses partim ante profectum ejus Alexandriam, et moras ibidem; partim post reditum Romam constituat. En Julii verba: Καὶ γὰρ πρὸς τοὺς τοῖς παῖσι, παρέμεινεν ἐν ταῦθα ἐνιαυτὸν καὶ ἑξήμισιν, ἐκδεχόμενος τὴν παρουσίαν ὑμῶν, ἣ τῶν βουλομένων ἔλθειν· τῇ δὲ παρουσίᾳ ἐδυσώπει πάντας· ὅτι οὐκ ἂν παρῇν, εἰ μὴ ἐθάρρει· id est: *Etenim præter hæc omnia, annum unum et sex menses hic remansit, ut adventum vestrum, aut eorum qui huc se conferre vellet, expectaret; suaque præsentia omnes pudore afficiebat: non adfuturus quippe, nisi causæ suæ confidisset.* Sane nisi Julii dicto palam vis inferatur, hic octodecim continuos, nec longa et diuturna peregrinatione interceptos menses intelligas oportet. Nam si per Romanum otium xviii mensium Athanasius Tiburem aut Tusculum se contulerit, fatemur id nihil officere, quominus octodecim mensibus Romæ expectantem consedissem dicatur; verum si anno 340 Romam commigraverit, ibique novem menses exegerit; deinde Alexandriam reversus, aliquot ibi menses consederit, tum Romam repetierit, et novem iterum menses ibi manserit; nequidquam dicatur ab octodecim mensibus eum Eusebianos in Oriente positos expectasse. Ad hæc vero, ne Tillemontius quidem, rerum et gestorum serie ad arbitrium suum ordinata, potest octodecim illos menses, quos Romæ Athanasium egisse narrat Julius, reperire. Siquidem fatetur ipse legatos Athanasii et synodi Alexandrinæ anno 340 cum legatis Eusebianorum suscepisse coram Julio papa, cum adhuc Athanasius Alexandriæ degeret, ἤνικα καὶ Ἀθανάσιος ὁ ἐπισκοπὸς ἐν Ἀλεξανδρείᾳ ἦν, ait Julius. Athanasius vero non ante Romam profectus est, quam legati redirent. Jam vero extremis omnia lineis in gratiam Tillemontianæ opinionis ponamus, dicamusque, legatorum disputationem mense Januario contigisse, ipsosque mox profectos mense Februario Alexandriam advenisse, Athanasium statim a legatorum reditu conscensa navi Romam mense Martio adventasse, ibique mansisse ad finem usque anni

(a) Tillemont, note 49, et *Vie du pape Jule*, n. 4.

eiusdem. Hinc remeasse Alexandriam, ubi, fatente Tillemontio, aliquot menses substitit; invadente Gregorio, denuo aufugisse Romam, profectumque sub Aprilis finem, mense Maio advenisse: demum epistolam Julii papæ, qua dicit Athanasium ab octodecim mensibus Romæ exspectare, datam fuisse mense Augusto vel Septembri anni 341, ut vult Tillemontius (a): sic rebus in gratiam sententiæ illius, etiam præter verisimilitudinem compositis, xviii mensium numerum non conficias, nam si novem anni 340 menses, quatuor aliis (a Maio nempe ad usque Augustum vel Septembrem) adjungas, tredecim aut ad summum quatuordecim reperiās. Ita omni ex parte labitur isthæc opinio. Omnes itaque temporis notas Tillemontius elusit: et certe hujusmodi sunt illæ, ut si vel una maneat, tota ejus supputatio subruat: nam si legati Julii post invasionem Gregorii et fugam Athanasii profecti sint, ad nostram accedat sententiam necesse est, perindeque si stet lectio manuscriptorum et editorum, quæ legatos ad Januarium usque mensem reditu interclusos ait; vel si octodecim continuos menses Romæ mansisse Athanasium dicatur, anno 342 epistola Julii data sit oportet: quod ipse Tillemontius fateatur. Cum contra si vera et asserta lectio servetur; si dicta Julii et Athanasii pura nec distorta maneant, res nativo ordine per se consistat.

Verum obnititur Tillemontius: Eusebiani Romanæ synodi judicium in Antiochena synodo ineunte anno 341 celebrata præverterunt: non potuerunt autem prævertere, nisi indicta illis antea fuisset, indicta vero fuit Romana synodus per legatos Elpidium et Philoxenum: unde sequatur Elpidium et Philoxenum ante annum 341 venisse Antiochiam, ut Romanam synodum indicerent. Qua in re sane vir eruditus se Athanasii et Julii verba non sat ponderasse testificatur. Nam Athanasius quidem, postquam Gregorii carnificinæ se subdlexerat anno 341, Paschalibus diebus, hæc scribit: Καὶ πέρυσιν οἱ κατὰ Ρώμην ἀδελφοί, μήπω τούτων γενομένων, ἀλλ' ἐνεκα τῶν πρώτων, σύνθεον ἔγραψαν γενέσθαι, ἵνα κακείνα ἐκδικηθῇ· ἥνπερ εὐλαβοῦμενοι οἱ περὶ Εὐσέβιον, προύλαβον διαταράξαι τὴν Ἐκκλησίαν· hoc est: Etiam anno præterito fratres nostri, qui Romæ sunt, his nondum actis, sed propter alia quæ prius contigerant, synodum cogendam esse scripserunt, ut de illis ultio sumeretur: quam reformidantes Eusebius et socii, Ecclesiam conturbare præverterunt. His luce clarius est, jam anno 340 de synodo agenda Romæ statutum fuisse, et quidem cum nondum Athanasius Romam venisset: ac tunc synodum per alios quam Elpidium et Philoxenum indictam esse, ut ex Julii dictis videas. Ait enim ille, Macarium presbyterum, Martyrium et Hesychium diaconos, Eusebianorum legatos, antequam Athanasii oratores accederent, rogasse ut Alexan-

driam Pisto cuidam pseudepiscopo litteras mitteret Julius, quo tempore Athanasius Alexandriæ degerebat, ἡνίκα καὶ Ἀθανάσιος ὁ ἐπίσκοπος ἐν Ἀλεξανδρίᾳ ἦν. Cum advenissent autem Athanasii oratores, nec valerent Eusebianorum legati eorum argumentis obsistere, synodum in qua res accuratius indagaretur postularunt: qua impetrata, tunc primo Eusebians synodum indixerunt: illi vero conscientia scelerum perterriti, in Antiochena synodo anno 341 ineunte celebrata, Romanæ synodi decreta præverterunt, deinde Gregorium Alexandriam episcopum miserunt qui Athanasium deturbaret. Athanasio autem anno 341 sese proripiente et Romam profecto, tunc demum Julius per legatos Elpidium et Philoxenum Romanam synodum secundo indixit. Ex allatis quippe duobus locis propalam est tum primo postulatam impetratamque synodum fuisse, cum Athanasius Alexandriæ ageret, et antequam Romam veniret. Cum autem perinde liquido constet, legatos Elpidium et Philoxenum, Athanasio Romæ præsentem, missos fuisse, qui Eusebianos ad synodum provocarent, diemque ipsis præstiterent; planum certe est synodum illam Romanam bis indictam fuisse: atque ita ruit tota scriptoris nuperi conjectura. Cur autem postquam anno 340 indicta fuerat, tantum spatii elapsum sit, ut secundo indicare necessum fuerit, haud difficile est augurari: cum videret enim Athanasius sub finem anni 340 cogi Antiochenam synodum, quæ initio anni 341 celebrari cœpta est; non nescius id in suam perniciem et expulsionem moliri Eusebianos, ne absente se quasi vacuum sedem novo a se creato episcopo traderent, ad adventum usque Gregorii Alexandriæ resedit.

Quod autem Athanasius post invasionem Gregorii Romam primo venerit anno 341, neque alia anno 340 Romam profectio statuenda sit, perspicuum sane est, cum ex iis quæ hactenus diximus, tum maxime ex primo, quem supra attulimus, loco, ubi dicitur: Porro Eusebiani quoque ad Julium scripserunt: ac sperantes se nobis terrorem incussuros, rogabant ut synodus convocaretur, et ipse Julius si vellet iudex esset. Cum igitur Romam advenissemus, Julius, ut consentaneum erat, litteras scripsit ad Eusebianos, misitque duos ex presbyteris suis Elpidium et Philoxenum. Illi vero, ut de adventu nostro audierunt, consternati, quod nullatenus exspectarent nos illuc venturos, accedere renuerunt, absurdas causas commentii. Quod si anno 340, postquam primo indicta synodus Romana fuerat, Athanasius Romam profectus esset, an id Eusebiani ignorassent; solumque mense Junio Juliove anni sequentis, narrantibus Julii papæ legatis, edidicissent, qui in deturbando Athanasio toti erant? id certe ne somniari quidem potest. An vero sileri poterat ille Romam profectus ab Athanasio, dum anno 341 paschalibus diebus, antequam Romam demigraret,

(a) Vie de S. Jule, art. 8.

hæc scriberet : *Etiā anno præterito, fratres nostri, qui Romæ sunt, his nondum actis, sed propter alia quæ prius contigerant, synodum cogendam esse scripserunt, ut de illis ultio sumeretur : quam reformidantes Eusebius et socii, Ecclesiam conturbare præverterunt?* Si ipse ad synodum celebrandam eo se contulisset, ut cum Eusebianis coram synodo concertaret; ac Eusebianis accedere non ausis, re infecta, remeasset Alexandriam, an id prætermitti poterat? Hoc silentii genus, in re prorsus necessario dicenda, si quidem gesta fuisset, adversam sententiam obnuere nemo eat inficias.

Ut autem videas quantum præjudicata opinio valeat, ait Tillemontius : Si Januarius mensis, quo Eusebiani legatos Julii Elpidium et Philoxenum dimiserunt, steterit, et si anni 342 fuerit, hinc consequetur synodum Antiochenam centum fere episcoporum, quæ ineunte anno 341 celebrata est, usque ad annum 342 prolata esse, quod hand verisimile. Et hæc causa est, ut contra fidem manusccriptorum et editorum omnium pro Januario velit Junium apponi. Sic ille, non animadvertens epistolam Julii, cui afferendæ deputatus est Gabianus comes, non ad synodum illam mitti, sed ad Danium, Flacillum, Narcissum, Eusebium et alios episcopos; neque ullam in epistola Julii synodi tum Antiochiæ considentis mentionem haberi : miror prorsus a mente nuperi scriptoris excidisse, epistolam Julii responsonem esse, non ad synodum missam, sed ad illos qui se litteris provocarant episcopos, ut ipse passim innuit in epistola sua. Ecquid ergo abs re nobis synodum, et nimiam synodi durationem obtrudit? Hic ne γὰρ quidem contra missitare liceat.

Pergit ille, verisimile non est synodum Romanam pro mense Decembri, incommoda scilicet tempestate, indictam fuisse : quod tamen innuere videntur Julius et Athanasius, dum aiunt, legatos Elpidium et Philoxenum ultra præfinitum ad synodum celebrandam tempus, ad usque Januarium mensem ab Eusebianis detentos fuisse; tum credibile non esse legatos mense Januario, media nempe hieme, ab iisdem dimissos fuisse. Hæc omnī ex parte labuntur; nam etsi daretur synodum ad mensem Decembrem indictam fuisse, non procul exempla petenda essent, ad comprobandum id non præter consuetudinem admitti : quando numerosa illa synodus Antiochena ex omnibus, etiam extremis, Orientis partibus collecta, ineunte anno 341 media videlicet hieme, celebrata est, ut fatetur vel ipse Tillemontius : quare nihil hinc vel ad synodi Romanæ celebrationem, vel ad profectionem legatorum obicis adesset : cum præsertim Eusebiani, non ita humani et opportuni essent, ut curarent adversane an comoda tempestate legatos Julii, cui tunc infesti erant, dimitterent. Quid quod nec Athanasius nec Julius aiunt, vel ad Decembrem vel ad alium

A mensem indictam synodum fuisse; sed duntaxat legatos ultra præfinitum tempus ad Januarium usque reditu interclusos narrant, nec indicant quodnam definitum illud tempus fuerit? Ex his porro videas nuperum scriptorem levissimis conjecturis planas et nullis circuitionibus enuntiatis temporum notas impetere.

ANIMADVERSIO XV.

Αν πυχτία τῶν θείων Γραφῶν, quæ Constanti Augusto Athanasius misit, idem sint quod synopsis Scripturæ sacræ; et an synopsis illa sit vera Athanasii.

Athanasius in *Apologia ad Constantium* (a) hæc habet : Τῷ ἀδελφῷ σου οὐκ ἔγραψα, ἢ μόνον ὅτε οἱ περὶ Εὐσέβιον ἔγραφαν αὐτῷ κατ' ἐμοῦ, καὶ ἀνάγκην ἔσχον, ἐτι ὢν ἐν τῇ Ἀλεξανδρείᾳ, ἀπολογησασθαι· καὶ ὅτε πυχτία τῶν θείων Γραφῶν καλεῖσθαι αὐτοῦ μοι κατασκευάσαι, ταῦτα ποιήσας ἀπέστειλα· hoc est : *Fratri autem tuo nequaquam scripsi, nisi postquam Eusebiani, missis adversum me litteris, necessitatem mihi intulere, cum adhuc Alexandriæ degerem, eorum calumnias propulsandi : iterumque cum illo præcipiente ut divinarum Scripturarum libros adornarem, confectos ad ipsum transmisi.* Hæc πυχτία τῶν θείων Γραφῶν vult Tillemontius (b) esse synopsis Scripturæ sacræ, quam nos inter dubia opera secundo tomo cusimus. Sed ad quæstionis notitiam, querendum statim quid sint πυχτία, quidque ævo maxime Athanasii hoc vocabulo indicaretur. Unde miror Tillemontium, qui nostrum in synopsis monitum legisse se testificatur, nihil pensi habuisse quid de hujus vocis significato perspicuis exemplis dixerimus. Juvat itaque quid sint τὰ πυχτία pluribus indagare. Suidas τὸ πυχτίον sic explicat, τὸ βιβλίον ἀπὸ τοῦ πυχτίζω, ὃ ἐστὶν ἀσφαλίζεισθαι καὶ συγχλίσσασθαι, id est, πυχτός, a verbo πυχτίζω, quod significat compingere et concludere. Est itaque πυχτίον liber compactus sive volumen : neque hac voce intelligitur liber qui dicitur tractatus aut quid simile; ut et mox afferendis locis propalam erit. Nam Gregorius Naz., oratione xx, sic habet : Ὅσον ἐνὶ τῶν ἀκολουθῶν εἰπεῖν, ἀραμὲν τὸ πυχτίον ἀκολουθεῖν· id est : *Quam uni ex asseclis, ut se accepto libro sequeretur, imperaret; et* orat. 6 : Ὅτι μοι πυχτίον ἐν χειρὶ τοῦ Ἀπολλινάρτου, mihi in manibus esse librum Apollinari; et epist. 64 : Τῶν δὲ πυχτίων ὧν ἤτησας, τὸ μὲν εὖρον, καὶ ἑπεμψά σοι προθύμως· τὸ δὲ ἐξημῶσθην, οὐκ ἔχων οἶον χρῆσεις, τὴν Ἰλιάδα· *Ex libris porro quos postulas, alterum inveni, eumque ad te libenter misi; alterum quem poscis damno meo non habeo, nimirum Iliadem;* ep. 87 : Πυχτίον ἀπεστάλαχάμην σοι τῆς Ὀριγένους Φιλοκαλλίας· *Librum ad te misimus Origenis Philocaliæ;* epist. 165 : Τὸ πυχτίον ὅπερ εἰληφας παρ' ἡμῶν, τὰς Ἀριστοτέλους ἐπιστολάς· *Librum quem a nobis accepisti, Aristotelis Epistolas;* et postea : Αἰτεῖς πυχτία παρ'

(a) P. 236.

(b) *Vie de S. Athan.*, art. 37, et note 45.

ἡ μὲν εἰς ῥητορικὴν ἀνηδάσκων· *Libros a nobis ex-*
potis, ad rhetoricam repubescens; et epist. 199 : Ἰδοὺ
 σοὶ τὰ πικτῖα, ἅπαρ ζητεῖς, ὅσα τοὺς σῆτας διέφυγε,
 καὶ τὸν καπνὸν ὑπὲρ οὗ κατέκειτο· *En libros eos a*
nobis habes, quos postulas, eos, inquam, omnes, qui
tineas effugerunt, fumumque supra quem siti erant.
 Gregorius item Nyssenus epistola ad Petrum fra-
 trem : Μόλις ἐπιτυχὼν βραχείας σχολῆς, τῇ τε τοῦ
 σώματος θεραπεία προσχεῖν ἠδυνήθην, μετὰ τὴν ἐκ
 τῆς Ἀρμενίας ἐπάνοδον, καὶ συναγαγεῖν τὰ σχεδάρια
 τὰ πρὸς Εὐνόμιον κατὰ συμβουλήν τῆς σῆς συνέσεως
 ὑπηγορευμένα· ὥστε μοι λοιπὸν εἰς λόγου σύνταξιν
 συναρμολογεῖναι τὸν πόνον, καὶ πικτίον ἤδη γεγε-
 νῆσθαι τὸν λόγον· *Vix tantillum otii nactus, post*
meum ex Armenia reditum, curando corpori operam
dare potui, et schedulas contra Eunomium prudentiæ
tuae consilio dictatas in unum colligere; ita ut labor
ille meus in tractatus formam concinnatus sit, et
jam tractatus ille in libri magnitudinem excre-
verit.

Innumera proferre licet his similia loca, quæ
 palam fiat πικτῖα τῶν θείων Γραφῶν nihil aliud
 esse, quam libros Scripturarum sacrarum plura in
 volumina compactos, non vero synopsis Scripturæ
 sacræ : quemadmodum πικτίον Ἀπολλινάριου est
 liber Apollinarii, et πικτίον Ὀριγένης Φιλοκα-
 λίας est liber Philocaliæ Origenis, etc. Nec abs re
 erit monere apud Græcos eodem sensu usuenire
 vocem πικτῖς, ἰδος, in codice quippe Regio 2284, x
 sæculi ingentis molis, hic titulus præmittitur, Ἰνδὰξ
 ἀκριβῆς τῆς παρούσης πικτίδος, hoc est, *Index ac-*
curatus hujusce libri. Igitur Scripturæ sacræ libros,
 Græce haud dubie exaratos, Constans Augustus ab
 Athanasio expetiit, et ab illo catholicarum partium
 in Oriente principe descriptionem accurari voluit :
 certus, hoc vigilante doctore, sacras litteras pu-
 ras, nec hæreticorum ausibus vitiatas, se nacturum
 esse.

Synopsisin autem Scripturæ sacræ germanum
 Athanasii fetum esse defendit Tillemontius (a) : ne
 minimamque ibi νοθεύς suspicionem deprehendit.
 Nobis secus videtur : nam multa occurrunt quæ
 Athanasio nostro abjudicandum opus esse sua-
 deant ; nostro dixi, nihil quippe obest quominus
 alteri cognomini ascribatur. Primo quidem scru-
 pulum movet, quod nemo veterum tam insigne
 opus, tam prolixum, memoret ; maximeque quod
 Hieronymus id taceat, qui in Præfationibus ad sa-
 cram Scripturam alios bene multos scriptores af-
 fert, argumento minus opportunos, Apollinarium,
 Ammonium, Hesychium et alios. Ad hæc, in an-
 tiquis Athanasii collectionibus hæc synopsis nus-
 quam habetur : et quod magis urgeat, in col-
 lectionibus canonum omnibus perantiquis, ubi κα-
 νονικά Athanasii in Scripturam sacram feruntur,
 una comparat epistola festalis 39, ex numero Festa-

lium, quas Hieronymus ab Athanasio datas memo-
 rat, in qua ex transcurso Scripturæ sacræ libri
 recensentur : itemque aliorum SS. PP. canones
 Scripturarum afferuntur. Ibi vero ne verbum qui-
 dem de synopsis Athanasii, quæ cæteris omnibus
 præstat et eruditione, et accurata omnium quæ ad
 Scripturam spectant mentione. Hoc sane opus non
 poterat, si quidem pro Athanasiano habitum fuis-
 set, reliceri, ubi de industria Patrum canones circa
 Scripturam sacram instituuntur. Præterea hæc syn-
 oopsis, quod gravius est, cum epistola festali Atha-
 nasii non consonat : nam epistola præmissis Scri-
 pturæ libris, qui in canone locabantur, de aliis
 hæc subjicit (b) : Ἔστι καὶ ἕτερα βιβλία τούτων
 ἔξωθεν, οὐ κανονιζόμενα μὲν· τιτυπωμένα δὲ παρὰ
 τῶν πατέρων ἀναγινώσκεισθαι τοῖς ἀρτί προσερχο-
 μένοις, καὶ βουλομένοις κατηχεῖσθαι τὸν τῆς εὐσε-
 βείας λόγον· σοφία Σολομῶντος, καὶ σοφία Σιράχ,
 καὶ Ἑσθήρ, καὶ Ἰουδῖθ, καὶ Τοβίας, καὶ διδαχὴ κα-
 λουμένη τῶν ἀποστόλων, καὶ ὁ Ποιμὴν. Καὶ ὅμως,
 ἀγαπητοί, κἀκεῖνων κανονιζομένων, καὶ τούτων
 ἀναγινωσκομένων, οὐδαμοῦ τῶν ἀποκρύφων μνη-
 μῆ· id est : *Præter hos alii libri sunt, qui in cano-*
ne quidem non habentur; sed quos a Patribus de-
cretum est legendos ab iis esse, qui nuper ediscendi
pietatis verbi gratia accesserint : Sapientia Salomo-
nis, et Sapientia Sirach, Esther, Judith, Tobias,
Doctrina, ut vocant, apostolorum et Pastor. Atamen,
dilecti, cum illi in canone reponantur, hi legantur,
nusquam est apocryphorum mentio. Sic Athanasius.
 At auctor synopsis (c) longe diversum horum cata-
 logum texit : *De libris, ait, Veteris Testamenti,*
quibus contradicitur, jam antea diximus; ut sunt,
Sapientia Salomonis, Sapientia Jesu filii Sirach,
Esther, Judith et Tobias. Istit etiam connumerantur
Machabæici libri quatuor, Ptolemaici, Psalmi et
Canticum Salomonis, Susannæ historia. Hi ex Ve-
teri Testamento sunt, quibus contradicitur. Deinde
 vero postquam apocryphos recensuit, ad ἀντιλεγό-
 μενα Novi Testamenti transit : *Periodi Petri, in-*
quit, Evangelium secundum Thomam, Doctrina apo-
stolorum, Clementina. Ubi vides librum Pastoris,
 non in epistola solum festali, sed alibi quoque, ut
 perutilem ab Athanasio laudatum, silentio præter-
 mitti, aliosque libros induci bene multos ab Atha-
 nasio nusquam memoratos. Huic argumento ut oc-
 currat Tillemontius, hæc postrema adjectitia esse
 ait. Verum quis audeat asserere istæc invecita
 fuisse? nemo negaverit hæc ad scriptoris scopum at-
 tingere voluit. Sane cum hæc aptissime cohæ-
 reant, nec valeant Athanasio ascribi, hinc conse-
 quitur in totam synopsis parem suspicionem ca-
 dere.

Nec prætermittendum, ea quæ de veteribus Scri-

(a) Note 45.

(b) P. 768

(c) Tom. II [nunc IV].

pturæ interpretibus subiiciuntur, de Aquila scilicet, A Symmacho, Theodotione, etc., ex Epiphani libro *De mensuris*, expressa et a synopsis auctore in compendium redacta fuisse, ut cuius legenti propalam erit. Hæc vero Athanasii non esse fatetur ipse Tillemontius : sed pro more suo ille adjectitia et secundæ manus esse dicitur. Id autem gratis omnino dicitur : nihil quippe illic præter primum scriptoris institutum fertur : hæc recensere debuit is, cui exactam rerum ad sacram Scripturam spectantium notitiam tradere in animo fuit ; hunc vero scriptoris scopum fuisse, nemo qui legerit inficias eat. Iis nos de causis synopsis Scripturæ sacræ dubiam et suspectam habemus : qua in re, spero, quivis emunctæ naris homo nobis astipulabitur.

ANIMADVERSIO XVI.

An *casi in Fabrica Adrianopolitana ecclesiastici laicive fuerint.*

Est locus in *Historia Arianorum ad monachos*, p. 280, qui sic habet : Καὶ πεποιήσασιν ἀπὸ τῆς ἐκεί Φάβριχος δέκα λαϊκῶν ἀποτμηθῆναι τὰς κεφαλὰς · ubi de episcopis Arianis agitur, qui Sardica fugientes omnia tumultu et cædibus replebant : *Effeceruntque ut ex Fabrica, ita scilicet dicta, decem laicorum capita truncarentur.* In editione vero Commeliniana legitur, δέκην λαϊκῶν, typographorum sane mendo : quæ lectio in editione item Parisiensi anni 1627 ad Commelinianæ fidem exprimitur. Veram nos lectionem, ut supra, ex optimis codicibus et nominatim ex Regio perantiquo, restituimus : iis item suffragatur Nannius, qui ita veritatem, *decem laicorum capita.* In Commeliniana lectione aptam sententiam frustra quæras : nam quid, quæso, sibi vult illud : *Effeceruntque ut ex Fabrica instar laicorum capita præciderentur ?* Hanc tamen vitiatam lectionem Tillemontius, Hermantium seculum, verè anteposuit, atque ita veritatem ac si legeretur, *Πεποιήσασιν ἀπὸ τῆς ἐκεί Φάβριχος ἐκκλησιαστικῶν δέκην λαϊκῶν ἀποτμηθῆναι τὰς κεφαλὰς · Effeceruntque ut ex Fabrica ecclesiasticorum instar laicorum capita præciderentur.* Sic ille suo marte, cum tamen ecclesiasticorum in Adrianopolitana Fabrica cæsorum nulla uspiam mentio habeatur, et alia quam asseruimus lectio optime habeat. Fabricenses autem Adrianopoli magno numero fuisse ab Ammiano Marcellino memoratur. *Omnem plebem*, inquit Ammianus Marcellinus (a), *cum Fabricensibus, quorum illic ampla multitudo.* Cum itaque Ariani episcopi, stimulante scelerum conscientia, quo Sardicensis synodi iudicium subterfugerent, Sardica se proripuisent, ubi conspexerunt Adrianopolitanos se perfidiæ timiditatisque nomine aversari, atque a communione abhorreere sua, ministro usi Philagrio, auctores fuerunt ut ex Fabricensibus, qui pars magna civitatis erant, decem capite minuerentur. Qua in re nihil dubii difficultatisve residuum

ANIMADVERSIO XVII.

Theodulum Trajanopolitanum tempore Sardicensis synodi defunctum esse probatur.

In editionibus Athanasii Commeliniana et Parisiensi anni 1627 locus aperte vitiatum exstat, unde exortæ de obitu Theoduli Trajanopolitani controversiæ sunt. Locus sic habet iisdem in editis (b) : Ὁ οὖν συλλειτουργὸς ἡμῶν ὁ μακαρίτης Θεόδουλος, φεύγων αὐτῶν τὴν διαβολὴν· κεκλειυστο γὰρ ἐκ διαβολῆς αὐτῶν ἀποθανεῖν. Hanc clausulam manifeste mutilam ex Regio exemplari antiquissimo sarcivimus hoc modo : Ἀπέθανεν οὖν ὁ μακαρίτης Θεόδουλος, φεύγων αὐτῶν τὴν διαβολὴν· κεκλειυστο γὰρ ἐκ διαβολῆς αὐτῶν ἀποθανεῖν· id est : *Obiit certe comminister noster beatæ memoriæ Theodulus, dum iis calumniantibus fuga sibi consuleret : ob eorum quippe criminationem, capitis fuerat damnatus.* Quæ lectio plane asseritur ex Hilarii versione epistolæ synodi Sardicensis dictum illud præferentis : quæ versio eodem tempore concinnata, magni est ad lectionem confirmandam momenti. *Decessit enim*, sic ibi, *coepiscopus noster, beatissimus Theodulus.* Et sane vox μακαρίτης, quæ cum apud Athanasium, tum apud Theodoretum, qui eamdem synodi Sardicensis epistolam attulit, circumfertur, de defuncto solum dicitur. Unde ejusdem Theodoretii lectionem corrigas, quæ sic habet, Ἀπέστη γοῦν ὁ συλλειτουργός, ubi tamen doctissimus Valesius sic interpretatur, *Obiit igitur comminister* : hæncque putat esse dicti sententiam. At quod Valesium et Tillemontium (c) eis ἀμνηστῶν egit, Athanasius in *Historia Arianorum ad monachos*, post enarrata Sardicensis synodi gesta, hæc de Arianis episcopis subjicit : Οἱ δὲ καθαιρεθέντες, δέον καὶ οὕτως ἡρεμεῖν · οἱ δὲ καὶ μετὰ τὴν οὕτως αἰσχρὰν φυγὴν κατελθόντες, τοιαῦτα ἐπρασαν, ὥς ἐκ τούτων μικρὰς αὐτῶν τὰς προτέρας δεῖχθῆναι πράξεις · id est : *Qui autem depositi fuerant, quos vel tunc quiescere par erat, post adeo turpem fugam talia perpetrarant, ut levia priora facinora iis collata viderentur.* Hæc porro facinora sub hæc recenset Athanasius (d), quod scilicet decem Fabricenses, de quibus supra, obtruncari curaverint ; episcopos, presbyteros diaconosque extorres fecerint ; ac Olymptum et Theodulum in Thracia episcopos ad necem quæsierint. Unde arguit Tillemontius, qui potuit Theodulus post Sardicensem synodum ad necem quæri, qui in ipsa Sardicensis synodi epistola obliisse fertur ? Verum in iis ne minima quidem adest difficultatis ratio : nam, ut ex allatis superius verbis liquidum est, Athanasius non modo quæ post absolutam synodum, sed etiam quæ post fugam Arianorum præsulum, antequam synodus perficeretur et epistola synodalis daretur, gesta sunt, promiscue recenset : idque sane vel hinc perspicuum, quod eadem quæ hic, scilicet in *Historia Arianorum ad monachos*, de Theodulo post fugam

(a) Lib. xxxi, c. 6. De Fabricensibus item in *Notitia Imperii* videsis.

(b) Athan. p. 129 et 280.

(c) Vales. not. ad Theodoret., p. 19 ; Tillemont, ex Ariens, note 22.

(d) Athan. p. 280.

episcoporum Arianicæ factionis gesta memorantur, in epistola pariter synodali Sardicensi recenseantur. Athanasius quippe in *Historia ad monachos* (a), postquam res synodi Sardicensis enarraverat, talia fatur: 'Ολύμπιον δὲ τῶν Αἰώνων, Θεόδουλον τὸν ἀπὸ τῆς Τραϊανουπόλεως, ἀμφοτέρους ἀπὸ τῆς Θράκης ἐπισκόπους, ἀγαθοὺς, καὶ ὀρθοδόξους ἀνδρας, ἐπειδὴ ἐωρίκασι μισοῦντας τὴν αἵρεσιν, διέβαλον, τὸ πρῶτον μὲν οἱ περὶ Εὐσέβιον, καὶ ἔγραψε βασιλεὺς Κωνσταντῖος· τὸ δεύτερον δὲ ὑπέμνησαν οὗτοι· ἦν δὲ τὰ γραφέντα, μὴ μόνον ἐκβάλλεσθαι τῶν πόλεων καὶ τῶν ἐκκλησιῶν αὐτοὺς, ἀλλὰ καὶ κεφαλὴν διδόναι δίκην, εἴ ποὺ εὐρεθεῖεν οὗτοι· id est: *Olympium autem Aenorum, Theodulumque Trojanopoleos, ambos in Thracia episcopos, probosque illos et orthodoxos viros, cum hæresis suæ adverterent esse infensissimos, calumniati sunt. Et illud primo egerant Eusebiani, eaque de re scripserat imperator Constantius: secundo autem ipsi calumnias redintegrarunt. Illud autem litteræ ferebant; ut non modo ipsi urbibus ecclesiisque suis pellerentur, sed etiam capitali pœna, sicubi reperti fuissent, plecterentur. In epistola autem synodali Sardicensi* (b) legimus: Εἰς τοσοῦτον γὰρ ἔφθασαν ἀπονοίας, ὥς καὶ ἐπισκόπους ἐπιχειρεῖν ἀνελεῖν, καὶ ἀνεῖλον· ἂν, εἰ μὴ ἐξέφυγον τὰς χεῖρας αὐτῶν. Ἀπέθανεν οὖν ὁ συλλειτουργὸς ἡμῶν ὁ μακαρίτης Θεόδουλος, φεύγων αὐτῶν τὴν διαβολὴν, κεκέλευστο γὰρ ἐκ διαβολῆς αὐτῶν ἀποθανεῖν· hoc est: *Eo enim insaniam venerunt, ut conarentur etiam episcopos perimere: et sane occidissent, nisi illi eorum manibus sese fuga proripuissent. Obiit certe comminister noster beatæ memoriæ Theodulus, dum iis calumniantibus fuga sibi consuleret: ob eorum quippe criminationem capitis damnatus fuerat. Ubi videas, eadem, quæ Athanasius post synodi Sardicensis historiam enarravit, ante absolutam synodum Sardicensibus episcopis nota, ideoque ante datam epistolam necessario gesta fuisse. Qua in re sane dubii nihil suboriatur. Nam Ariani episcopi ante initam synodum Sardica aufugerunt; et statim pro more solito multa in Catholicos moliti sunt: Olympium et Theodulum suis artibus capitali sententia damnatos, ad fugam compulerunt: qui Theodulus, dum se periculo subduceret, e vivis excessit. Ejus porro obitus ante solutam synodum et datam synodalem epistolam contigit. At enim synodus post fugam Arianorum inita, ad multum temporis extracta fuerit necesse est: nam infinita prope ibidem excussa et examinata fuere, ut in synodicis ejus epistolis videre est. Dum hæc porro gererentur, Theodulus profugus obiit: ejusque descensus nuntium ad Sardicensēs Patres, epistola synodica nondum conscripta, allatum est.*

ANIMADVERSIO XVIII.

De significatione vocis ἀνέξοδος.

Vox ἀνέξοδος his occurrit apud Athanasium in

(a) P. 280.

(b) P. 129.

A Historia Arianorum ad monachos, nempe p. 277: Καὶ γὰρ καὶ χηρῶν καὶ ἄλλων ἀνεξόδων λαθόντων ἐλεημοσύνην, ἐκέλευε τὰ δεδομένα διαρπάξεσθαι, καὶ τὰ ἀγγεῖα ἐν οἷς ἔφερον τὸ ἐλαῖον καὶ τὸν οἶνον κατεάγεσθαι· quæ nos sic interpretamur: Præterea enim cum viduæ cæterique mendici elemosynam acciperent, jussit ea diripi quæ erogabantur, vasaque in quibus oleum vinumque deferebant, confringi. Et ibidem p. 300: Ἑρμείαν λούοντα τοὺς ἀνεξόδους, id est, Hermiam qui mendicos, sive, mendicorum pedes abluebat. Hunc vero postremum locum inaspicito verterat Hermanthus, Hermiam, qui angiportus non perrios lavabat, Gallico vulgari idiomate les culs de sac des rues: nam, ut liquidum est, vox ἀνέξοδος homines quospiam significat, Tillemontius vero his vult intelligi inclusos sive incarcerationis homines: nec felicius sanè; siquidem ut ex primo loco propalam est, erant ἀνέξοδοι illi qui stipem cogebant, sive inopes et mendici, qui cum viduis panem emendicabant. Et sane Athanasius quos ἀνέξοδος ante vocaverat, δεομένους sive egenos infra nuncupat, p. 301: Τοὺς γὰρ δεομένους καὶ τὰς χήρας (ἐπειδὴ τὰς ἐκκλησίας παραδίδωκεν ὁ δοῦς τοῖς Ἀρειανῶς, ἐν αὐταῖς διατρέχειν οὐκ ἡδύναντο), καθεζομένους ἐν οἷς ὥρισαν αὐταῖς τόποις οἱ πεπιστευμένοι τὰς χήρας κληρικοί, ἐπειδὴ ἐδελπον τοὺς ἀδελφοὺς προθύμως ἐπιδίδοντας αὐταῖς· id est: Nam cum viderent egenos et viduas (qui cum dux ecclesias Arianis tradidisset, in iis versari nequibant) sedentes in assignatis sibi locis a clericis, quibus viduarum cura concedita erat; cum cernerent, inquam, fratres prompto ipsis animo elemosynam erogare, etc.

Quid quod vel ipsa Athanasii loquendi ratio manifeste indicat τοὺς ἀνέξοδος, perinde atque viduas, nihil aliud esse quam mendicos: nam ait, Καὶ γὰρ καὶ χηρῶν καὶ ἄλλων ἀνεξόδων λαθόντων ἐλεημοσύνην, ἐκέλευε τὰ δεδομένα διαρπάξεσθαι, καὶ τὰ ἀγγεῖα ἐν οἷς ἔφερον τὸ ἐλαῖον καὶ τὸν οἶνον κατεάγεσθαι. [Præterea enim cum viduæ cæterique mendici elemosynam acciperent, jussit ea diripi, quæ erogabantur, vasaque in quibus oleum vinumque deferebant confringi. Ubi illud, καὶ ἄλλων ἀνεξόδων, palam indicat, ipsas viduas in ἀνεξόδων numero comprehendendi, qui ad usum necessaria vicitim emendicabant, similiterque ἀνέξοδος et viduas erogatum oleum in vasis detulisse dicitur, quod de incarcerationis nequitiam intelligi potest. Itaque vox ἀνέξοδος, hic non ex particula negativa α adjecto v euphoniae causa conficitur, ut vult Tillemontius, neque ἀνέξοδος significat, inclusus et incarcerationis; sed ἀνέξοδος constat ex ἀνὰ εἰ έξοδος· ita ut ἀνέξοδοι sint illi qui ἀνὰ τὰς έξόδους, in exitibus viarum, stipem cogunt et emendicant.

ANIMADVERSIO XIX.

Num in Historia Arianorum ad monachos, τοὺς ἀρτους, artus sive membra, vel panes expriment.

Paulo post locum de quo supra legitur (c), Ἄ γὰρ

(c) P. 301.

καὶ πρεσβυτεροὶ καὶ διακόνους πεποιθήσασιν, καὶ πῶς αὐτοὺς, ἐκ τοῦ δουλοῦ καὶ τῶν δικαστῶν, ἐφυγάδευσαν, καταφέροντες ἐκ τῶν οἰκῶν τοὺς οἰκείους αὐτῶν, διὰ τῶν στρατιωτῶν καὶ τοῦ στρατηγοῦ Γοργονίου καὶ πληγαῖς κατακόπτοντος, καὶ πῶς αὐτῶν, τό γε πάντων ὁμότερον, καὶ τῶν ἡδὴ τετελευτηκόντων τοὺς ἄρτους μεθ' ὅσης ὕβρεως διήρπασαν, οὐκ ἔστιν οὐδὲ λόγῳ φράσαι, νικώσης τῆς ὁμότητος αὐτῶν τὴν ἐκ τῶν λόγων διήγησιν· quem locum sic nos vertimus : Enimvero quæ in presbyteros diaconosque perpetrarunt : quo pacto illos ducis iudiciumque auctoritate in fugam verterint, et affines domesticosque illorum domibus deturbarint ; militum scilicet opera, Gorgoniique ducis, qui plagis eos lacinabat ; quo pacto, illorum (rem sane crudelissimam), eorumque, qui jam obierant, panes, quantaque contumelia diripuerint, nequaquam verbis enuntiari potest : eorum quippe crudelitas omnem enarrandi facultatem superat. Ibi Nannius, τοὺς ἄρτους, Latine vertit, artus sive membra : quam amplexus interpretationem est Hermantius, et post eum Tillemontius (a), hoc nixi argumento : An postquam Ariani non paucos enecarunt, pro re omnium crudelissima habeatur, si eorum panes diripiant ? nonne ad rem aptius dicatur, homicidas illos eo crudelitatis devenisse, ut artus sive membra cæsorum deciperent ? Non advertentes, non mortuorum modo τοὺς ἄρτους, sed etiam vivorum et profugorum direptos fuisse, quod de artibus et membris dici nequeat. Sic etiam in Apologia de fuga inter Arianorum facinora hoc enuntiatur, Ὀρφανῶν καὶ χηρῶν ἡπανάγοντο οἰκίαι καὶ ἄρτος, id est : Orphanorum viduarumque domus et panes diripiebantur ; non autem, discerpebantur artus et domi. Etsi enim impetratum a consuetudine fuerit, ut Latine quædam voces a Græcis illo ævo usurparentur, ut δουκηνάριος, ἐξέκτωρ, et aliæ id genus ; at nunquam ἄρτος, aut similes tam vulgares et familiares eodem usu venire deprehendas, cum maxime ἄρτος, si pro Latina voce artus usurpetur, amphibologiam pariat. Quod dicunt autem non summæ crudelitatis videri, si cæsorum panes diripiantur, id nihili est : nam præterquam quod non defunctorum tantum panes direpti feruntur ibidem, sed etiam vivorum et profugorum ; cedere quidem et lacinare, utpote specie saltem iuridice inflicto, defendi potest : panes autem et domos cæsorum diripere, summæ crudelitatis est : quia ex mera violentiâ, nec ex iudicum decreto fieri potest.

ANIMADVERSIO XX.

An Liberii contra Athanasium epistola germana sit, necne.

In Fragmentis Hilarii (b) legitur Liberii nomine epistola ad Orientales, qua testificatur Liberius se Athanasium causam dicturum per legatos

A evocasse Romam, repugnantem vero a communionem Romanæ Ecclesiæ alienum declarasse. Juvat porro epistolam, quæ perbrevis est, hic ascribere ; ut expeditior sit ejus vel tuendæ vel repudiandæ facultas.

DILECTISSIMIS FRATRIBUS ET COEPISCOPIS NOTRIS
UNIVERSIS PER ORIENTEM CONSTITUTIS, LIBERIUS
URBIS ROMÆ EPISCOPUS ÆTERNAM SALUTEM.

Studens paci et concordie Ecclesiarum, posteaquam litteras charitatis vestræ de nomine Athanasii et cæterorum factas ad nomen Julii bonæ memoriæ episcopi accepi ; secutus traditionem majorum, presbyteros urbis Romæ Lucium, Paulum et Helianum e latere meo ad Alexandriam ad supradictum Athanasium direxi, ut ad urbem Romam veniret : ut in præsentem id, quod Ecclesiæ disciplina exstitit, in eum statueretur. Litteras etiam ad eundem per supradictos presbyteros dedi, quibus continebatur, quod si non veniret, sciret se alienum esse ab Ecclesiæ Romanæ communionem. Reversi igitur presbyteri nuntiaverunt eum venire noluisse. Secutus denique litteras charitatis vestræ, quas de nomine supradicti Athanasii ad nos dedistis, sciat his litteris, quas ad unanimitatem nostram dedi, me cum omnibus vobis, et cum universis episcopis Ecclesiæ catholicæ pacem habere : supradictum autem Athanasium alienum esse a communionem meâ, sive Ecclesiæ Romanæ, et consortio litterarum ecclesiasticarum.

C His subjungit Hilarius :

Quid in his litteris non sanctitatis, quid non ex metu Dei eveniens est ? Sed Potamius et Epictetus, dum damnare urbis Romæ episcopum gaudent, sicut in Ariminensi synodo continetur, audire hæc noluerunt. Quinetiam Fortunatianus episcopus epistolam eandem rursum diversis episcopis mittens, nihil profecit. Ut autem in negata Athanasio communionem sibi potius essent onerosi, remque omnem sibi periculi facerent, dummodo nihil Sardicensi synodo, qua Athanasius absolutus et Ariani damnati fuerant, deciperent ; litteræ ex Ægypto omni atque ab Alexandria missæ admonebant : quoniam quales ad Julium pridem de reddenda exsulanti Athanasio communionem erant scriptæ, tales nunc, ut de subjectis intelligetur, ad Liberium datæ sunt de tuenda.

Hanc Liberii epistolam cum nostri in editione S. Hilarii, tum nos ut supposititiam habuimus. Nani statim a morte Julii papæ, et ineunte Liberii episcopatu data dicitur : initio autem Liberius anno 352. At exploratum est utriusque præsulis, Liberii et Athanasii, testimoniis, nonnisi anno 357 Liberium, tædio exsilii fractum, ab Athanasii communionem recessisse. Et quidem de toto illo spatio quod ab anno 353, quo Liberius synodum pro causa Athanasii postulavit, ad 357 intercurrit, nulla pc-

(a) Tillemont, *Vie de S. Athanase*, art. 76, et la not. 71.

(b) Col. 1527.

test oriri controversia, cum certum sit illum per A
id temporis nec officio nec Athanasio defuisse: quod
autem nec anni 352 quo initio episcopatum, præ-
maturam hanc Athanasii damnationem emisit,
hanc minus compertum: ipso quippe Liberius in
epistola ad Constantium anno 354, vel circiter, data,
de Orientalium epistolis contra Athanasium ad se
nissis talia sator: *Qui fidem et sententiam non com-
modavimus nostram, quod eodem tempore octoginta
episcoporum Aegyptiorum de Athanasio sententia
repugnabat. . . . unde contra divinam legem visum
est, etiam cum episcoporum numerus pro Athanasio
major existeret, in parte aliqua commodare con-
sensum.* Quod qui, amabo, dicere potuisset, si jam
missa ad Athanasium legatione, illum iter Romam
detrectantem alienum a communione sua dixisset?
At hæc vero cum fractus ærumnis Liberius se pur-
gatum Ariani esse cuperet, eorumque communio-
nem expetere, in epistola sua ad Orientales anno
357 hæc ait: *Ego Athanasium non defendo: sed
quia suscepit eum bonæ memoriæ Julius decessor
meus, verebar ne forte ob aliquo prævaricator judi-
cetur.* At ubi cognovi, quando Deo placuit, iuste vos
illum condemnasse, mox consensum commodavi sen-
tentis vestris: litterasque super nomine ejus per
fratrem nostrum Fortunatianum dedi, perferendas
ad imperatorem Constantium. Illic plane per-
picuum est Liberium non ante Athanasium a com-
munionem removisse, quam litteras eas de causa ad
imperatorem Constantium mitteret, quod anno 357
factum: nemo quippe his perfectis non fateatur,
omnino repudiandam esse epistolam illam, qua di-
citur Liberium statim ab initio susceptæ dignitatis
Athanasium damnasse. Et vero ne tempus quidem
deprehendas quo Athanasium a communione sua
removerit. Nam an. 352, Aprilis vertente, in episco-
pum Romanum allectus fuit: anno autem 353,
missis ad Constantium legatis Arelatem, ab ipso
postulabat, ut iuberet, sic Liberius, sicut jamdudum
ipsi placuerat, concilium ad Aquileiam congregari;
videlicet pro causa Athanasii, ut exquireretur an
rejiciendus a communione esset necne. Ubi vides
jam ante aliquod tempus, ut illo, jamdudum, signi-
ficatur, de synodo pro causa Athanasii cogenda cura
imperatore egisse Liberium. Cum autem anno 352
Liberius in episcopum Romanum allectus fuerit, si
illud, jamdudum, aliquot saltem retro menses si-
gnificare concedas, aut nihil prorsus spatii super-
erit, vel tam angustum tempus maneat necesse
est, ut nullatenus possint ea, quæ in Liberii epi-
stola initio allata feruntur, tam brevibus includi
limitibus. Nam, si Liberius anno 352, Aprilis mense,
ad sedem evectus, Orientalium acceptis litteris, le-
gatos tres Lucium, Paulum et Helianum miserit
Alexandriam, qui Athanasium ad Romanam syno-
dum evocarent, ac postea legati, re infecta et Atha-
nasio abnuente Romam redierint, Liberiusque de-

repulerit, quod in tempus rejicias illam Aquileiensis
synodi indictionem: siquidem anno 353, Liberius
ait, jamdudum Aquileiensem synodum indictam
fuisse pro causa Athanasii examinanda: pone in-
dictam fuisse sub finem anni 352, quo pacto alia
quæ a mense Aprilis ad finem ejusdem anni gesta
feruntur, tam brevi spatio emittant? Imo vero
etiamsi ad ea omnia spatii satis esset: an pi-
tes Liberium cum in medio anni 352 litteras
Orientalium accepisset, mox legatos misisset,
ac post eorum reditum, Athanasium a commu-
nionem sua removisset, statim synodum in Atha-
nasii gratiam postulasse? Annon hæc ætate
essent, etiamsi, quod tamen negamus, spatii satis
esset?

Non minus cum Athanasii, quam cum Liberii di-
citis hæc epistola pugnat: nam is in fine *Apologiae*
contra Arianos ait Liberium pro judicio episco-
pum, qui secundum Athanasium sententiam dice-
rant, obstinuisse Ariani, donec biennii exilio
fractus cederet. Et in epistola encyclica, scripta
anno 356, ait (a), Ariani episcopis fidem ha-
bendam fore, si paria scriberent. Hosius, Maxi-
minus, Philogonius, Eustathius, Julius et Libe-
rius, etc., quod qui dicere potuisset, si Liberius
jampridem se Ariani episcopis stipulari de-
clarasset? Et quod magis urgeat, in *Historia*
Arianorum ad monachos, ait Athanasius, Arianos
Liberium ab initio episcopatus sui, *κατὰ τὴν ἀ-
ρχὴν*, calumniis apud imperatorem vel icasse, ut ab-
ducerent a proposito: *Arbitrati sunt impii homines,*
inquit, *se si Liberium subornare possent, omnes il-
lico superaturos: exintequè curasse, ut ad ipsum*
Liberium Eusebius spado mitteretur, qui aut d'n's
aut interminationibus viri constantiam emolliret,
eumque ad Athanasium damnandum inligeret.
Spadonem vero Liberius sic effatur: Qui, quæso,
adversus Athanasium id agitur? nam quem non una
*solum, sed et altera synodus ex toto orbe coacta, pu-
rum innoxiumque declaravit, quem Romana synodus*
cum pace dimisit, quo pacto damnare possumus? Quis
*nos probaturus est, si quem piacenter amanter exce-
pimus, ad communionemque admisiimus, absentem*
aversemur? non ecclesiastici canonis illud est, etc.
Quis ipsa luce lucidius est, Liberium ab initio epi-
scopatus sui, rem insolentem et contra canones esse
putasse, si Athanasius aliquot in synodis absolutus,
ab ecclesiastica communione removeretur: atque
adeo epistolam, quæ in Fragmentis Hilarii qualem
supra descripsimus circumferitur, ubi Athanasius a
Liberio episcopatum ineunte damnatus dicitur,
supposititiam esse. Nam præter ea, quæ supra dixi-
mus, animadvertas, quæso, nullam vel Arianos, vel
Eusebium eunuchum, vel Constantium Augustum,
quorum cum Liberio colloquia, et quidem prolixa,
feruntur, pristinae illius contra Athanasium dictæ

sententia mentionem fecisse : quod certe validissimum erat ad Liberii tentandam aequitatem incitamentum. Et sane dixissent illi : Quare Athanasium, quem tute jam damnare occupasti, tam naviter nunc defendis? quorsum isthæc mutatio tam repentina?

Reponit Tillemontius (a) : Eam epistolam Liberius in arcanis habuit, nec emisit; sed anno tantum 357, postquam ærumnis fractus cesserat, ipsam divulgavit. At si de epistola tantum ageretur, vix ac ne vix quidem staret illud sive ratiocinium, sive commentum. Cum autem legatione solennitrium presbyterorum Liberius Athanasium ad synodum evocasse feratur, interminatus communionis privationem ut accederet, incassum inter arcana hæc computare satagit. Nihilne horum subodorati Ariani fuerint? An inter arcana hæc item legatio statui possit?

Verum instat ille : Non possumus hanc epistolam, utpote intermistam aliis germanis epistolis, pro supposititia habere. Hæc sane abs re afferuntur; supposititia namque veris internista hoc maxime ævo deprehendere non insolens, sed admodum frequens est. Annon Liberii ad Athanasium, et Athanasii ad Liberium epistolæ, quæ a multis retro sæculis inter germana Athanasii opera locum habebant, jam culvis sagaci viro pro supposititis habentur? Annon, ut habet Athanasius in *Apologia ad Constantium*, Ariani non modo Athanasii et parium, sed etiam Imperatorum nomine epistolas confingebant : quid vetat et hanc item confictam ab Arianis fuisse?

Quod ad Appendicem Hilarii spectat, etsi illa admodum perplexa sit, ac vitiosa circumferatur, videtur tamen ἀπορίως ille, tanquam de re suspecta dicere, *Quid in his litteris non sanctitatis? quid non ex metu Dei eveniens est?* Nam Hilarius, qui nunquam Athanasio et fidei orthodoxæ defuit, nihil sanctitatis in illæ litteris deprehendere potuit. In subsequentibus autem indicat, Potamium, Epictetum et Fortunatianum, epistolam illam Liberii respuisse. Verum hæc adeo intricata sunt, ut vix aptam sententiam expiscari possis. Sed satis sunt quæ de Liberii epistolæ videtæ diximus.

ANIMADVERSIO XXI.

An epistola catholica Athanasii sit, necne.

Non paucas in hæc epistola peregrinitatis notas deprehendimus; etsi illa adeo brevis sit, vix ut pagellam absolvat. In ipso quippe titulo vox epistola catholica ita insolens videtur, ut mirer si uspiam apud Patres usurpatam reperias : siquidem hæc vox septem catholicis epistolis (Canonicas vulgo nuncupant) consecrata deprehenditur. Ad hæc vero, epistola isthæc in antiquis Athanasii Operum collectionibus non comparet; sed peregrinis in locis

A reperta est, permixta scilicet cum operibus variorum : nec stylum Athanasii sapit, imo vero multas ibi voces Athanasio minus usitatas et insolentes reperias. In titulo quippe præter illam supra notatam, vox συναριστοι, Athanasio non usuevni, qui semper συλλειτουργοι, et quidem frequentissime habet : his adijce σύμβολον τῆς πίστεως, et θεῶν πνεῦμα, ignotas Athanasio voces : qui priorem sexcenties sic effert, ἔκδοσις πίστεως, vel πίστεως· scruendam vero θεῶν πνεῦμα ubique scribit. Illic animadvertas, hujus epistolæ auctorem, quasi rem maximi momenti dicturum epistolam ordiri, et tamen paucissimis rem absolvere, ut vix sciatur quæ res quodve negotium sic urgeat, et ad scribendum impellat. Ne multa, quoties illam perlegi, in peregrinis versari mihi videbar; ita dissimilis Athanasianis operibus est : nèque tamen περὶ νοθρίας vel γνησιότητος iudicium ferro ausus sum; sed inter dubia locavi. Tillemontius (b) contra vult penitus certam, nec ἀμφιβάλλουσαν. Lis sub iudicio pendeat : nobis quæ causa ambigendi sit exposuisse satis esto.

ANIMADVERSIO XXII.

De aliis dubiis Athanasii operibus, et de quibusdam fragmentis.

Orationem, cui titulus, *Unum esse Christum*, dubiam esse cum multis doctis viris censeamus, nec dubiam diffidetur Tillemontius (c). Verum ait, quia hæc oratio a Petro Diacono in epistola ad S. Fulgentium laudatur, nos argumento, quod hinc adversus opinionem nostram eruitur, occurrere debuisse. Sed argumentum huiusmodi ne minimum quidem negotii facessere possit : opusculum enim perantiquum, et Athanasii nomine sæculo Nestoriano editum fuisse arbitramur. Qui mirum igitur si sæculo sexto Athanasii nomine a Petro Diacono laudatum fuerit?

Librum de Incarnatione, qui in prius editis contra Paulum Samosatenum inscriptus erat, nos inter dubia opera ablegavimus; Tillemontius vero γνήσιον esse pugnat. At longe plures suspicandi causas præfert hoc opusculum, quam oratio *Unum esse Christum*, suisque se notis prodiit Nestoriano ævo fuisse confectum. Id vero propalam videtur ex hoc uno loco : Ὁ δὲ ἄνθρωπος, sic ibi, ἐν πρόσωπον, καὶ ζῶον ἐν, ἀπὸ τοῦ πνεύματος καὶ σαρκός· κατὰ δὲ τὸ ὁμολοῦμα αὐτοῦ νοητέον τὸν Χριστὸν ἓνα καὶ οὐ δύο πρόσωπα, ὅτις ἡ νῦν ἀπιστία βιάζεται σαφῶς, ἀπολειπομένη τοῦ μεγέθους τῆς θείας χάριτος, καὶ τῷ Ἑλληνικῷ σχανδάλῳ περιπίπτουσα, id est : *Homo autem una persona, et unum animal est, spiritu et carne constans; ad cuius similitudinem intelligendum est, Christum unam esse personam, et non duas, ut jam incredulitas magnitudine diuinæ gratiæ desituta et in gentium scandalum prolapsa, aperte et summa*

(a) Tillem. *Vie de S. Athan.*, not. 68.

(b) *Ibid.*, art. 110.

(c) *Ibid.*, not. 401.

vi contendit : in cæteris item, quæ subsequuntur, Nestorianum errorem tum grassantem videas. Hæc vero Athanasii ævo ascribere non licet : ubi enim Athanasio superstitie videas hæreticos duas in Christo personas esse aperte et summa vi contendere. Hæc etiam ad Nestorianum sæculum pertinere, indicare videtur Codex antiquissimus Basilienis, qui ad marginem, ubi de Paulo Samosateno agitur, sic habet : ὅτι ἀρχὴ τῆς Nestοριου αἰρέσεως ὁ Σαμοσατένης, id est, Nestorianæ hæresi initium dedit Samosatenus. Ad hæc vero, hoc in opusculo assertur hæc apostolici dicitur lectio, ὁ θεὸς ἐφανερώθη ἐν σαρκί. Deus manifestatus est in carne, quæ in nonnullis Græcis exemplaribus habetur ; in aliis vero legitur, ὁ ἐφανερώθη ἐν σαρκί, Quod manifestatum est in carne¹. Priorem vero lectionem nunquam Athanasius in scriptis suis attulit : quo manifeste liquet ejus exemplaria posteriorem habuisse : nam, si priorem illam circumtulissent, locum sane contra Arianos opportunissimum sexcenties usurpasset Athanasius, qui incredibili diligentia Scripturas perestigavit, ut si qua contra Christi hostes objici possent, ex sacra penu depromeret. Ilæ nobis dubitandi causæ : hisque perspectis neminem puto non hæsitaturum, nisi quid ulterius decernatur.

Tractatum cui titulus, *Quicunque dixerit verbum contra Filium hominis*, opinatur Tillemontius esse partem epistolæ ad Marcellinum : quo videas non legisse eum quæ de hoc fragmento diximus. Est quippe, ut ex optimis codicibus et ex serie comprobavimus, pars postrema epistolæ quartæ ad Serapionem. Vide quæ hac de re necnon de epistolis ad Serapionem edisseruimus p. 515, initio secundæ partis (I. II). Earum quippe seriem haud dubiis indicis et codicum auctoritate restauravimus ; ὁ μαχαρίτης verè ingravescente morbo in extremisque versans, hæc non animadvertit.

Cæterum fragmenta in *Leviticum*, et in *Paulum Samosatenum*, quæ jure suspicatur ille alicunde divulsus fuisse, nos in Syllabo ad frontem Operum Athanasii unde excerpta fuerint indicavimus.

Restat ut de ordine Operum Athanasii paucis agamus : Tillemontius quippe quam tenuimus temporis seriem, non omnino probatam sibi testificatur : nam, inquit, paucissima sunt Athanasii opera, quæ quo tempore conscripta fuerint assignari valeat ; quare alium ille ordinem secundum argumenti et materiæ rationem confingit, et commodius iniri posse æstimat. Verum hæc Tillemontii observatio ne vel tantillum nos a pristino instituto dimovet : quia ex diuturna Athanasii scriptorum tractatione, commodiorem nostram non posse texi seriem comperimus. Siquidem contra quam putat Tillemontius, inter præcipua Athanasii opera pauca sunt, quorum tempus, circiter saltem, ignoretur. Nam duo libri *Contra gentes*, qui agmen agunt, ante Arianorum tumultum ab Athanasio juvene conscripti sunt. Ex-

A positio fidei proxime sequens nullam præfert temporis notam ; sed quia ejusmodi doctrinæ causa cum Arianis pugnatum est, ante scripta Arianismum oppugnantia commode locatur. Tractatus in illud, *Omnia mihi tradita sunt a Patre*², quia ante Eusebii Nicomediensis mortem scriptus fertur, quæ contigit anno 342, ab anno 339, quo redox ab exilio Athanasius Alexandrinæ sedi restitutus est, ad 342, quo obiit Eusebius, scriptus fuerit oportet. Epistola encyclica anno 341, certissime scripta est. *Apologia contra Arianos*, anno circiter 350, edita fuit, ut fatetur ipse Tillemontius. Libri *De Nicænis decretis* et *De sententia Dionysii*, post reditum Athanasii a secundo exilio et ante tertium adornati sunt, scilicet ab anno 350 ad 354, ut ibi comprobatur ; B Epistola ad Dracontium, imminente ultimo Athanasii sub Constantio exilio anno circiter 354, ipso faciente Tillemontio. Quæ sequuntur haud dubiis notis sic ordinamus : Epistola ad episcopos Ægyptii et Libyæ, anno 356 ; *Apologia ad Constantium*, eodem ; *Apologia de fuga*, anno 356 ; *Apologia ad Constantium*, eodem ; *Apologia de fuga*, anno 357 vel 358, Epistola ad Serapionem de morte Arii et *Historia Arianorum ad monachos*, eodem anno 358 ; Orationes contra Arianos eodem circiter tempore profugus scripsit, pariterque epistolas quatuor ad Serapionem contra Arianos et Pneumatomachos ; Librum *De synodis* subsequentem, anno 359 ; Tomum ad Antiochenos, anno 362. Hæc maxima pars operum Athanasii cum ordine temporis, tum argumento coherent, et Arianici tumultus seriem quamdam exhibent, ac pene omnia polemica, historica simul et dogmatica sunt. Illa porro sejungere, ac distrahere, diversisque titulis cum dubiis etiam operibus permista digerere, ut tentavit Tillemontius, cum recta ratione ita pugnat, ut libenter ad ipsum Tillemontium melius consultum, si in vivis esset, appellarem. Neminemque puto fore, qui hæc accurate perlegerit, quin hæc nativo ordine distributa esse contendat, et quin ægre ferat aliam proponi seriem et ordinis rationem. Hæc satis sunt : cum maxime quod ordinem et seriem operum cujusvis Scriptoris spectat, arbitrato et nutu quisque suo judicet, et alii alia ratio digerendi placeat. Exempli causa ; C si parem Tillemontianæ operam suscepissem, nunquam induxissem animum, ut res historiam Ecclesiæ spectantes vitis sanctorum et virorum illustrium singillatim descriptis includerem ; unde illud importunum accidit, ut, cum res v. g. Nicænæ synodi quis perlegere velit, non sub uno titulo omnia simul posita deprehendat ; sed ad Constantini, Alexandri Alexandrini, Hosii, Athanasii, Eusebii Cæsariensis et aliorum Vitas, diversis etiam in tomis conscriptas, remittatur ; ut quid singuli eorum eadem in synodo egerint ediscere queat. Verum quæ mihi ingrata est, Tillemontiana ratio, aliis fortasse perjuvanda et probata erit : neque ego probantibus et laudan-

¹ I Tim. III, 16. ² Math. XI, 27.

tibus repugnabo, dum mihi quid sentiam libero sari A volo lectori, de animadversionibus nostris in utram liceat. Perinde vero liberum erit erudito et benevisum fuerit partem ferre iudicium.

Absolute Vita sancti Athanasii archiepiscopi Alexandrini, non abs re visum fuit duos laterculos hic addere: primum episcoporum Alexandriae Graece ex codice Colbertino num. 3538, recenti manu exarato, sed ex antiquiore descripto; alterum Romanorum Alexandrinorumque pontificum ex Bibliotheca mss. S. Joannis Laudunensis ab annis plus mille descripto.

EX CODICE COLBERTINO 3538, XVI SÆCULI.

Πατριάρχαι Ἀλεξανδρείας.

α'. Μάρκος ὁ εὐαγγελιστής,
β'. Ἀνανίας,
γ'. Αἰμύλιος,
δ'. Κέρων,
ε'. Προμος,
ς'. Ἰούπτος,
ζ'. Εὐμένιος,
η'. Μάρκος,
θ'. Κελαδίων,
ι'. Ἀγριππίνος,
ια'. Ἰουλιανός,
ιβ'. Δημήτριος,
ιγ'. Ἡρακλῆς,
ιδ'. Διονύσιος,
ιε'. Μάξιμος,
ισ'. Θεωνός,
ις'. Πέτρος ὁ μάρτυς,
ις'. Ἀγύλλας,
ιθ'. Ἀλέξανδρος,
κ'. Ἀθανάσιος,
(α) (Πέτρος abest) κα'. Θιμόθεος,
κβ'. Θεόφιλος,

ετη β'. κγ'. Κύριλλος,
κδ'. Διδάσκαρος,
κε'. Προτέριος,
α'. κς'. Τιμόθεος,
ιβ'. κς'. Πέτρος, ς' ἡμῖς· ἐξεδήθη·
ια'. κη'. Ἰωάννης,
ιγ'. ηθ'. Ἀθανάσιος,
ι'. λ'. Ἰωάννης,
ιδ'. λα'. Διδάσκαρος,
ιβ'. λβ'. Τιμόθεος,
ι'. λγ'. Γαλιανός,
μγ'. λδ'. Θεοδόσιος,
ις'. λς'. Παῦλος,
ις'. λς'. Ζωῆλος,
ις'. λς'. Ἀπολλινάριος,
ις'. λη'. Ἰωάννης,
ι'. λθ'. Εὐλόγιος,
α'. μ'. Θεόδωρος,
ις'. μς'. Ἰωάννης,
ις'. μβ'. Γεώργιος,
ις'. μγ'. Κύριλλος,
κς'. μδ'. Πέτρος,

λβ'.
ς' ἡμῖς.
ς' ἡμῖς.
γ'.
η'.
ς' ἡμῖς.
ια'.
ις'.
α'.
β'.
β'.
ς' ἡμῖς.
κθ'.
ια'.
ις'.
ε'.
ι'.
θ'.
ι'.
η'.

Incipiunt Romanorum nomina Sacerdotum.

1. Petrus apostolus, ann. 25 (b), mensis 2. C
2. Julius, ann. 13, mensis 6.
3. Cletus, ann. 12, mensis 1.
4. Clemens, ann. 9, mensis 1.
5. Evarestus, ann. 9, mensis 10.
6. Alexander, ann. 12, mensis 7.
7. Xistus, ann. 10, mensis 3.
8. (c) Talsphorus, ann. 11, mensis 1.
9. Iginus, ann. 4, mensis 3.
10. Pius, ann. 19.
11. Niceta, ann. 11, mensis 4.
12. Soter, ann. 8, mensis 2.
13. Eleuterius, ann. 15, mensis 3.
14. Victor, ann. 15, mensis 4.
15. Zepherinus, ann. 18, mensis 6.
16. Calistus, ann. 5, mensis 10.
17. Urbanus, ann. 9, mensis 1.
18. Pontianus, ann. 7, mensis 10.
19. Anterus, ann. 2, mensis 2.
20. Fabianus, ann. 14, mensis 4. D
21. Victor, ann. 15, mensis 3.
22. Cornelius, ann. 2, mensis 3.
23. Lucius, ann. 3, mensis 7.
24. Stefanus, ann. 11, mensis 5.
25. Xistus, ann. 7.
26. Maximus, ann. 8, mensis 5.
27. Felix, ann. 4, mensis 2.
28. Euticianus (sic).
Dionysius, ann. 9, mensis 9.
29. Gaius, ann. 11, mensis 4.
30. Marcellinus, ann. 9.
31. Eusebius,
32. (d) Miltiades, ann. 4, mensis 7.
33. Silvester, ann. 33 (lege 23).

34. Marcus, ann. 17, mensis 2.
35. Julius, ann. 17, mensis 4.
36. Liberius, ann. 6, mensis 4.
37. Damasus, ann. 18.
38. Nesonius, ann.
39. Siricius, ann. 15.
40. Anastasius, ann. 3, mensis 1.
41. Innocentius, ann. 15, mensis 3.
42. Zosimus, ann. 7, mensis 9.
43. Bonifacius, ann. 3, mensis 8.
44. Cælestinus, ann. 9, mensis 10.
45. Xistus, ann. 3.
46. Leo, ann. 21, mensis 1.
47. Hilarius, ann. 6, mensis 2.
48. Simplicius, ann. 15.
49. Felix, ann. 9.
50. Gelasius, ann. 4, mensis 8.
51. Anastasius, ann. 1, mensis 11.
52. Simmachus, ann. 15, mensis 6.
53. Ormisdas, ann. 9.
54. Johannes, ann. 2, mensis 9.
55. Felix, ann. 2, mensis 2.
56. Bonifacius, ann. 2.
57. Joannes, ann. 2, mensis 1.
58. Agapius, ann. 1.)
59. Vigilius, mensis 12.
60. Silverius, mensis 10.
61. Vigilius, ann. 19, mensis 3.
62. Gelasius, ann. 4.
63. (e) Catellus, qui et Johannis.
64. Benedictus.
65. Pelagius, usque præsens, tempore Mauricii imperat. Augusti.
66. Gregorius.

(a) I. ρς'.
(b) Sic mss.
(c) Sic.

(d) Sic.
(e) Sic.

VITA S. ATHANASHI INCERTO AUCTORE.

CLXXIV

Item Alexandrinorum nomina Sacerdotum et Antistitum.

1. Marcus,	
2. Anianus,	ann. 22.
3. Avilius,	ann. 12.
4. Cerdon,	ann. 11.
5. Primus,	ann. 12.
6. Justus,	ann. 11.
7. Eumenes,	ann. 15.
8. Marcus,	ann. 10.
9. Calendio,	ann. 14.
10. Agripinus,	ann. 12.
11. Julianus,	ann. 10.
12. Demetrius,	ann. 43.
13. (a) Herachas,	ann. 16.
14. Dionisius,	ann. 17.
15. Maximus,	ann. 8.
16. Thomas (Theonas),	ann. 18.
17. Petrus martyr,	ann. 10.
18. Afillas (Achiillas),	(b) ann. 6.
19. Alexander,	ann. 15.
20. Athanasius,	ann. 46.

21. Petrus,	ann. 2.
22. Thimotheus,	ann. 5.
23. Theophilus,	ann. 29.
24. Cyrillus,	ann. 33.
25. Dioscorus hereticus,	
26. Proterius martyr,	ann. 5, mensis 5.
27. Timotheus (c) illarus,	ann. 3.
28. Timotheus alius.	
29. Petrus Mongos.	
30. Inanis Tavenensis (Joannis).	
31. Athanasius.	
32. Joannis alius, Niceta.	
33. Dioscorus alius.	
34. Timotheus.	
35. Theodosius Hæresiarchus.	
36. Gaianus Hæresiarchus.	
37. Paulus.	
38. Zoilus.	
39. Apollinarius.	

S. P. N. GREGORII

NAZIANZENI

ORATIO IN MAGNUM ATHANASIAM.

Vide Inter Opera Gregorii Nazianzeni.

ΒΙΟΣ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΕΙΑ

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ ΚΑΙ ΟΜΟΛΟΓΗΤΟΥ (d)

ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΓΕΝΟΜΕΝΟΥ ΛΑΞΑΝΑΡΕΙΑΣ.

VITA ET CONVERSATIO

SANCTI PATRIS NOSTRI ET CONFESSORIS ATHANASII

ARCHIEPISCOPI ALEXANDRINI

INCERTO AUCTORE.

1. Ἄλλοι μὲν ἄλλα τῶν μακαρίων ἀνδρῶν ὑπομνήματα πρὸς ἀρετῆς ὑπόδειγμα καὶ ζῆλον διεξέτισσαν, καὶ ἀκοαῖς φιλοθεῖων ταῦτα παραδιδόντας ἀπὸ γὰρ τοῦ συνεχῶς μεμνησθαι τῶν ἀρετῶν (c) μετιόντων τὸ καὶ μετέιναι καὶ ζηλοῦν ἀρετῇ περιγίνεσθαι πέφυκεν· ἐγὼ δὲ, ἥτινά μοι δοκῶ πασῶν ἀρίστην κατὰ θεὸν πολιτείαν, δυσχερῇ μὲν ἄλλως

1. Aliiquidem alia beatorum virorum scripta exempli et imitationis causa commemorent, auribusque tradant hominum Dei amantium : ex frequenti enim eorum qui virtute clari fuere memoria, ad virtutis studium et exercitium inflammamur. Ego vero quam puto omnium optimam secundum Deum vivendi rationem, aliqui licet ad perfecte imitandum diffi-

(a) Heraclas.

(b) Forte menses.

(c) Aelurus.

(d) Hæc, καὶ ὁμολογητοῦ et mox γενομένου desunt

in quibusdam mss.

(e) Sic Colbert. 2, et Reg. Edit. vero, male, τῶν ἀρετῶν.

cilem et inaccessam eam si vel aliquatenus assequamur, non minimum nobis arbitror asferre fructum. De Athanasii foenor vita, quam ceu quendam virtutis columnam, omnibus conspicuam notamque exhibere conabor. Hujusmodi namque viri vita, tot propter Deum calamitatibus perfuncti, tot tantisque mutationes experti, tam frequentes, tam varias: non talis modo est, quæ probis animis admirationem una cum voluptate asferat; sed quæ illos ad philosophiæ studium, ad quaecunque aliam virtutem, spem, magnanimitatem, patientiam opportunissime instituat. Haud facile profecto illius gesta omnia percurrere: non modo enim ob magnitudinem imitatu difficilia, sed etiam ob multitudinem vix sunt enumeranda: verum quæ audire utilissimum erit: quæ quidem, una cum aliis, explorata multis sunt.

2. Athanasio igitur patria fuit urbs in Ægypto celeberrima Alexandria. Parentes aliis virtute praestantiores; sed filio tamen uni inferiores, ut ex fractu arbor, ex germine radix, majorem consequeretur laudem. Cujus animi ingenuitas liberalitasque, sanum ac constans ingenium, pietas erga Deum, propensio ad spiritualia, statim a pueritia emicuit. Vixit enim excesserat ab infantia, quando (ut solet illa ætas ludis, et equalium consortio gaudere, ob animi simplicitatem) ad quoddam maris litus cum equalibus ille accessit, visusque est ibi joculari cum illis. At res seria lusus ille erat, atque futurorum signum, necnon occasio fuit et principium, quo ad Dei famulatum accessit. In ludo namque pueri sacerdotum ministeria imitati, Athanasium ordinant episcopum; ac qui in presbyteros et diaconos deputati erant, admovebant ipsi pueros baptismi nondum obsignatos, ut ab eo tingenterent. Tum ille omnia constituta rite perficiens; pueros aqua marina baptizatos, videbatur velle aliqua admonitione cohortari. Qui vero Alexandrinæ tum præerat Ecclesiæ divus Alexander, nactus aliquam negotiorum intermissionem, aliquantumque vacans a rebus suis, cum recreandi animi causa jucundum maris aspectum oculis contemplaretur, videns huic ludo vacantem Athanasium, postquam non modicum temporis spectaculo intentus constisset, valde rem admiratus, pueros statim accivit: ac quibuscunque cum Athanasii puræ manus, tum illi divinatorum præceptorum ab infantia diaconi sive ministri, ceu quendam in Christo sigilli formam imposuerant; eos ille prompta manu inungit, quasi honestarum Athanasii præmaturam manuum impositionem revereretur; neque irritam faciendam esse judicaret. Illos, inquam, inungit ac baptismo iniuat. Needum enim initiatis fuisse jam supra dictum est. Ipsum autem Athanasium, dulcem illum virtutis florem: amœnissimam plantam, jam tempestivis, imo præmaturis spiritus fructibus pullu-

A οὖσαν καὶ οὐκ ἐπικτητὴν τελείω; πρὸς μίμησιν, καὶ ἐπὶ ποσὸν δὲ ὁμῶς κατορθωθείη, οὐκ ἐλάττωτον ἡμῖν κέρδος παρεχομένην, Ἀθανασίου φησὶ τοῦ μεγάλου, ταύτην ὥσπερ τινὰ στήλην ἀρετῆς ἐμψυχον καὶ ἀθάνατον, διαφανή πᾶσι καὶ γνώριμον καταστήσαι πειράσομαι. Ἀνδρὸς γὰρ τοιοῦτου βίος, καὶ τοσαύταις μὲν διὰ θεὸν πληγέντος ταῖς συμφοραῖς, τοσαύτας δὲ καὶ μεταβολὰς ὑποστάντος, καὶ οὕτως αὐτὰς ἀλλεπαλλήλους καὶ ἀγχιστρόφους, οὐ μόνον ἱκανὸς ἔσται καὶ ἀπλῶς ἀκουόμενος θαῦμα μεθ' ἡδονῆς ἐνθεῖναι ταῖς φιλαγάθοις ψυχαῖς, ἀλλὰ καὶ φιλοσοφίαν, αὐτὰς μετὰ τῆς ἄλλης ἀρετῆς, ἐλπίδα, μεγαλοψυχίαν, ὑπομονήν, παιδεύσαι καίριώτατος (a). Πάντα μὲν οὖν οὐ ῥᾶδιον τὰ ἐκείνου διεξιέναι: εἰσὶ γὰρ οὐ μιμήσασθαι μόνον διὰ τὸ μέγεθος χαλεπὰ, ἀλλὰ καὶ τῷ πλήθει διελθεῖν δυσχερῆ· ἀλλ' ὅσα γε καὶ ἀκούειν ὠφελιμώτερα, καὶ τοῖς πολλοῖς; ἅμα τῶν ἄλλων ἐστὶ γνώριμώτερα.

2. Ἀθανασίῳ τοίνυν πατὴρ μὲν ἦ κατ' Αἴγυπτον ὀνομαστοτάτη πόλις Ἀλεξάνδρεια· πατέρες δὲ τῶν μὲν ἄλλων διενεγκόντες τὴν ἀρετὴν, μόνου δὲ τοῦ παιδὸς λειψόμενοι, ὥς ἐκ τοῦ καρποῦ μέλλον τὸ φυτόν, καὶ τὴν ῥίζαν ἐκ τοῦ βλαστοῦ μακαρίζεσθαι. Οὐ καὶ τὸ τῆς ψυχῆς εὐγενὲς τε καὶ ἐλευθέριον, καὶ τὸ ὀγιᾶς τοῦ ἥθους καὶ στάσιμον, ἦ τε πρὸς θεὸν νεύσαι καὶ ἡ περὶ τὰ πνευματικὰ ῥοπή, ἐκ παιδὸς εὐθὺς διεφαίνετο. Ἄρτι γὰρ τὴν τῶν νηπίων ἀμείβων ἡλικίαν (καὶ οἷα πύφικεν αὕτη παιδεία; ἀεὶ χαιρῶν καὶ ὁμηλικῶν συνουσίαις δι' ἀπλότητά), ἔρχεται καὶ οὗτός ποτε μετὰ τῶν ἡλικιωτῶν ἐπὶ τινι τῆς θαλάσσης ἀκτῇ. Καὶ συμπαίζειν μὲν αὐτοὺς παρὰ ταῖς ὄχθαις ἐδόκει, σπουδὴ δὲ ἦν ἀληθῶς ἡ παιδεία, καὶ τῶν μελλόντων οὐ τύπος μόνον, ἀλλὰ καὶ πρόσφασις Ἀθανασίῳ καὶ ἀπαρχὴ τῆς πρὸς θεὸν οικειώσεως. Ὑποκρινάμενοι γὰρ ἐν τῇ παιδείᾳ τὰ τῶν ἱερῶν οἱ παῖδες, Ἀθανάσιον μὲν ἐπίσκοπον δῆθεν χειροτονοῦσιν· αὐτὸ δὲ, εἰς πρεσβυτέρους ὥσπερ καὶ διακόνους ἀπορισθέντες, προσήγον αὐτῷ παῖδας ἐτέρους ἀσφραγίστους ἐπὶ τῷ θείῳ βαπτίσματι, ὥστε ὑπ' αὐτοῦ βαπτισθῆναι. Κάκεινος πάντα τελῶν ἐπ' αὐτοῖς (b) τὰ νομομισμένα, καὶ θαλαττίῳ τοῖς παῖδας βαπτίζων ὕδατι, ἐφίκει βούλεσθαι τινος πρὸς αὐτοὺς καὶ παραινέσεως ἀφασθαι. Ὁ γοῦν τῆς Ἀλεξανδρείαν τρικαῦτα προεστῆς ὁσιος Ἀλέξαν-

D δρος, σχολὴν τῶν ἐν χερσὶν ἄγων, καὶ τινι μετρίῃ δοὺς αὐτὸν ἀνέσει, τὰς εὐφείας τε τοῖς ἡλίστοις ἐπιθαλὼν τῆς θαλάσσης θεάμασι, καὶ παιδιᾷ τοιαύτῃ χρώμενον ἰδὼν Ἀθανάσιον, ἱκανῶς τε τῇ θείᾳ προσδιατρίψας, καὶ πάνυ σφόδρα θαυμάσας καθ' αὐτὸν, ἄγει τοὺς παῖδας εὐθὺς· καὶ τούτων ὅσους μὲν αἱ καθαφαὶ χεῖρες Ἀθανασίου καὶ θείων ἐντολῶν ἐκ νηπίου διάκονοι, καθάπερ τινὰ τύπον τῆς ἐν Χριστῷ σφραγίδος ἐπέβαλον, τούτους προθύμῳ χερσὶ καὶ αὐτὸς ἐπιχρίει, οἷα τὴν τῶν καλῶν ἐκείνων Ἀθανασίου χειρῶν ἐπίθεσιν καὶ (c) πρὸ τῆς ἡλικίας δυσωπηθεὶς καὶ μεταίαν θεῖναι μὴ δικαίως· ἐπιχρίει τοίνυν αὐτοὺς καὶ τελειοὶ διὰ τοῦ βαπτίσματος.

(a) Colheri. 2, κυριώτατος.

(b) Sic tres mss. recte. Editi vero, ὑπ' αὐτῆς.

(c) Collb. 2, καὶ.

τος· ἐτι γὰρ αὐτοὺς ἀμνηστους εἶναι προλαβὼν ὁ Ἀλῆος ἐβήλωσεν· αὐτὸν δὲ Ἀθανάσιον, τὸ γλυκὺ τῆς ἀρετῆς ἄνθος, τὸ τεργνὸν ἐκείνης φωτὸν, ἥδη τε ὠρίμοις βρῦον καρπὸς τοῦ πνεύματος καὶ πρὸ τῆς ὥρας, παραδίδωαι τοῖς τεκοῦσιν, ὥστε γράμμασι αὐτῷ τὸν παῖδα προσαγαγεῖν, τῇ Ἐκκλησίᾳ δὲ Σαμουὴλ.

3. Οὕτω τοιγαροῦν Ἀθανάσιος, τοῖς θεοῖς ἐμμελετήσας, μαθήμασι καὶ τινα τῶν ἱγυκλίων ἀσκήσας, ἥδη δὲ καὶ τὴν ἡλικίαν πρόσθετος ὢν, τῷ ἀρχιερεὶ πάλιν (α) ὑπὸ τῶν τεκόντων προσάγεται. Ὁ δὲ, τοῦτον ἀσμένως δεξιόμενος (ἥδει γὰρ οἶον ἔσται ταῖς Ἐκκλησίαις ἀγαθὸν Ἀθανάσιος), τὴν ἱερατικὴν αὐτῷ στολὴν περιτίθεται, καὶ τῷ κλήρῳ συγκαταλέγει, τὸν σύμμαχον τοῖς ἀγωνισταῖς, τὸν ἀριστὴ τῇ παρατάξει. Πολλὰ μὲν οὖν Ἀθανάσιω τῶν τρόπων πλεονεκτήματα, πολλὰ δὲ καὶ λόγων θαυμάσια· ἀξία κατορθώματα ὧν οὐδὲν οὕτω τὸν ἄνθρωπον γνωρίζει, ὡς οἱ περὶ τῶν ὁρθῶν δογμάτων ἀγῶνας, καὶ τὰ κατὰ τῆς ἀσεβείας νεανισμὰ· ἀπὸ ἀριθμῶν πάντα ἐξῆς ἐπίσης ἐστὶ καὶ κοτύλαις ὕδωρ θαλάσσης ἀναμετρεῖν. Ἄλλ' ἤμιν γε εὐλγ' α πάντως τῶν ἐκείνου παραληπτέων· ὥσπερ γὰρ τὸ πάντα διελεῖν ἀδύνατον, οὕτω πάλιν τὸ πάντα καταλιπεῖν προφανῶς ἀδίκον, καὶ φθορῶντων μᾶλλον ἢ χαίρόντων τοῖς ἀγαθοῖς ἴδιον. Ἐλύσσα μὲν Ἀρειος ὁ πολὺς τὴν μαρίαν καὶ πᾶσαν ἐκλόνη τὴν Ἐκκλησίαν, ἥδη δὲ καὶ τὴν οἰκουμένην αὐτὴν, καὶ διὰ πάντων ἡ κακία ἐχώρει, καὶ ὅρον αὐτῆς ἐκαίνας οὐδένα οὐδὲ καιρὸν ἐποιεῖτο· ἀλλὰ καὶ ὑπερορίαν κατακρίσεις, καὶ τῆς τοῦ Χριστοῦ μερίδος ἐκκηρυχθείς, καὶ σχεδὸν ἡμιθανὴς (β) ὁ δράκων γενόμενος, ἔσπαιρε τῷ οὐρέϊ, καὶ τοῖς ὁμόφορον ἐσάλευε μαθηταῖς. Διὰ τούτων οὖν καὶ τὸν μέγαν τὴν εὐσεβείαν Κωνσταντῖνον τὸ μέγα φρόνημα συναρπάσας· οὐδὲν γὰρ οὕτως ὡς ἐλευθέρῃ ψυχῇ πρὸς δόλον ἀνύποπτον· τὸν βασιλεῖα τοιγαροῦν ἔρκοις καὶ γράμμασι πολὺ τὸ ἐπαγωγόν τε καὶ πιθανόν ἔχουσι διὰ τῶν αὐτοῦ μαθητῶν, ἡ διδοσκέλων μᾶλλον τῆς ἀσεβείας καὶ νομοθετῶν ὑποφειράς, καὶ τὸ οἰκεῖον δόγμα ἐκθέμενος, ῥήμασι μὲν ψιλοῖς, καὶ αὐτῷ τῷ ἀκοῦσαι ὁμοίως ἔχον ᾄθεν τῷ ἡμετέρῳ, πράγμασι δὲ, καὶ γνώμῃ καὶ ταῖς ἐν βάθει διανοαῖς παρὰ πολὺ διεστῶς, ταύτη τὴν ἀπὸ τῆς ὑπερορίας ἀνάκλησιν πραγματεύεται.

4. Οὕτω δὲ τῷ μιᾶρῳ ἐκείνῳ τὴν Ἀλεξανδρέων ἐπὶ κακῷ τοῦ κοινού καὶ τῆς Ἐκκλησίας καταλαβόντι ὁ στεφθεὶς ὀπλίτης Χριστοῦ, ὁ τῶν ὁρθῶν δογμάτων καὶ τῆς εὐσεβείας προασπιστής, ὁ μέγας εὐθύς προσεβῆλεν Ἀθανάσιος, καὶ πολὺς τὴν ὑποκινῶν τὸν ἀρχιερέα καὶ πρὸς τὸν κατ' αὐτοῦ πόλεμον διεγείρων στρατηγὸν, καθάπερ τις ὑπερασπιστής (γ) γυναικώτερος· ἤξιωτο γὰρ ἥδη καὶ τοῦ τῶν ἀρχιεπισκόπων βαθμοῦ καὶ τῆς τάξεως· ἐφ' οἷς ἐταράττετο μὲν Αἴγυπτος, ἐταράττετο δὲ πᾶν ὅσον περὶ

lancem, parentibus tradit, quo litteris statim ascendendis daret operam, atque adultis sibi iterum offerretur, vel potius Ecclesiae atque Deo, quem admodum, aiebat, Anna Samuelem.

τίως αὐτὸν ἐκπνεῖν, εἰς ἡλικίαν δὲ ἤκοντα, πάλιν μᾶλλον καὶ τῷ Θεῷ, καθά, φησί, καὶ ἡ Ἄννα τὸν

5. Atque ita Athanasius in divinis institutus litteris, liberalium quoque disciplinarum aliquantum edoctus, cum adolescens jam esset, archiepiscopo iterum adducitur a parentibus. Quem ille libenter exceptum (norat enim quale quantumque bonum Ecclesiae foret Athanasius) sacra induit stola, atque clero annumerat, pugnantibus scilicet commitionem, in castris strenuum hominem. Multa itaque Athanasii erant bene morati hominis recte gesta: multa verborum, mirabiliaque documenta: quorum nulla ita praeclarus efficitur, ut iis quae sanae causa doctrinae subiit certaminibus, atque arduis contra impietatem pugnis. Quae omnia ordine recensere perinde fuerit atque cotylis aquam maris metiri. Sed nobis tamen pauca sunt enarranda. Quemadmodum enim omnia recenseri nequeunt, sic rursus omnia praetermittere plane esset iniquum, invidiorumque magis quam bonis alienis gaudendum. Furebat tunc Arius ingentis insaniae homo, totamque agitabat Ecclesiam, imo vero ipsum orbem, ac ubique malitia permeabat, nec ullus erat ejus terminus, temporis ratio nulla. Sed exsilio damnatus, atque ex Christi partibus proscripius, ac pene semimortuus ille draco, cauda palpitabat, ac sectatores discipulosque concitabat. Horum igitur opera pietatis prudentiaeque insignis virum Constantinum sibi conciliavit. Nihil enim aequae, ac liberalis anima, dolis est incautum. Imperatorem, inquam, juramentis litterisque multum probabilitatis verisimilitudinisque habentibus per discipulos suos, aut potius magistros, vel legislatores circumvenit: suaque exposita doctrina, verbis utique simplicibus, quae primo quidem auditu nostrae doctrinae affinia apparerent, re tamen atque latente intellectu ac sententia quam maxime different, hac ille arte sibi ab exsilio reversionem parat.

4. Cum scelerato itaque illo iam magnum reipublicae et Ecclesiae malum Alexandriam invadente, strenuus Christi miles, sanae doctrinae ac pietatis defensor, magnus Athanasius statim congregitur: multusque erat in concitando archiepiscopum, ac ipsum ducem ad bellum inferendum movebat, ceu quidam generosissimus antesignanus. Jam enim archidiaconi gradum erat ex ordine consecutus. Iis perturbabatur Aegyptus, tumultuabantur Eusebiani, contentiosi pravaeque doctrinae homines, qui

(α) Sic coniecit omnes mss. Editi vero, male, Παύλου.

(β) Reg. et Colbert. 2, ἡμιθανής. Mox 3 mss. οὐδ' αὖ.

(γ) Omnes mss. διεγείρων καθάπερ τις στρατηγὸν ὑπερασπιστής. Paulo post mss. ἐφ' οἷς. Editi, ἐφ' ἧς, male. Mox Reg. περὶ εὐσεβείων.

tum imperatoris simplicitatem litteris circumvenere
avis. Athanasius porro non otio vacabat; sed lingua
manuque strenue utebatur, ac una cum Alexandro,
non cessabat epistolas ad imperatorem mittere,
quibus sane asperius argueret ejus in audientis
pravis hominibus simplicitatem: quod scilicet eum
qui semel rectam Christianorum fidem abjecisset,
ac ea de causa a Deo et a cunctis patribus pro-
scriptus esset, ejus figmentis fabulisque circum-
ventus, admitteret, patrumque terminos, ut scri-
ptum est¹, immotos ipse moveret. Tum imperator
talem oburgationem non moderate ferens, sed ab
Eusebio et sociis accensus, aspere dureque respon-
det, comminatus depositionem nisi eorum doctrinae
acquiescerent. Hec autem non agebat ille, quod
ira commotus esset, aut quidpiam circa fidem inno-
varet, et Arianismum amplecteretur; sed zelo
permotus, qui tamen non erat secundum scien-
tiam: utque videretur operam dare, ne Ecclesia
discinderetur.

5. Alexander una cum Athanasio, ejusmodi ab
imperatore acceptis litteris, brevi post tempore su-
perstes, optimo exitu vitam obiit. Tum Athanasius
ut morum, sic statim ejus throni successor fuit:
totiusque populi calculo episcopatus illi concreditur,
dignum sane talis unguenti vasculum, eamque se-
dem, non ut humanae gratiae opus, sed ut Spiritus
donum, et virtutis certamen habuit. Tum graves
impietatis patroni, occultique zizaniorum satiores,
ardentesque malitiae ministri, paulum quidem tem-
poris latere, nihil moventes, nihil tumultuantes,
sed impetum reprimebant, bellumque Athanasio
inducere cunctabantur. Deinde velut accepta a mali-
gno qui cor eorum alloquebatur te-sera, partique
animae suae erumpente, latentem antea aperire ma-
litiā, insidias illi parare gravissimas: virumque
illi caelestibus dignum tabernaculis, non throno
tantum, sed urbe etiam pellere conantur. Ille im-
perterritus cum Davide psallere: *Si consistant ad-
versum me castra, non timebit cor meum*². Princeps
ponendarum insidiarum erat, qui solo nomine pie-
tate praeditus fuit, ejus sane mores tali appella-
tioni oppositi erant, Eusebius, inquam, impietatis
instrumentum. Ille enim cum assecis captans im-
peratoris simplicitatem, atque opportunum tempus
se nactum esse ratus, omnia movere, omnia misce-
re, quo Athanasium throno amoveret. Ea enim ra-
tione sperabat se et alia consequi posse et Arii
firmare sententiam. Conflata itaque adversus eum
conspiratione, insidias, ratione ad persuadendum,
ut sibi videbatur, optissima, paravere. Ex Meletia-
nis vero haereticis, Isionem conduxere, itemque
malitia divitem Eudemonem, et pravitatem omnes
superantem Callinicum. Accusationes porro in

¹ Prov. xxii, 28. ² Psal. xvi, 3.

(a) Sic duomss. recte. Editi male, Eusey.

(b) Ita mss. recte. Editi, ἐκείνων.

(c) Omnes mss. δεξάμενοι.

A Εὐσέβιον ἦν, φιλονεικῶν τε καὶ ἐπερόδοζον, ἔγραφον
τε πρὸς βασιλέα, καὶ ὑπεποιούνο αὐτοῦ τὴν ἀπλό-
τητα. Ἀθανασίῳ δὲ οὐκ ἦν ἡρεμεῖν, ἀλλὰ καὶ γλώσσα
ἦν αὐτῷ, καὶ χεὶρ ἐνεργὴς· καὶ σὺν Ἀλεξάνδρῳ καὶ
αὐτὸς οὐκ ὀλιγα (a) τῷ βασιλεὶ ἐπιστέλλων, καὶ
γράμμασιν αὐτοῦ κλητῶν αὐστηροτέροις τὴν περὶ
τούς σχολωτέρους ἀκεραιότητα· ὅτι τὸν ἀπαξ τὴν
ὁρθῶς ἔχουσιν τῶν Χριστιανῶν ἀθετήσαντα πίστιν,
καὶ ὑπ' αὐτοῦ Θεοῦ καὶ πάντων τῶν Πατέρων ἐκ-
κληρυχθέντα, κλάσμασιν αὐθις καὶ μύθοις ἀπατηθεὶς,
παραδέχοιτο, καὶ ὅρια Πατέρων κινεῖν κατὰ τὸ γε-
γραμμένον ἀκίνητα· ὅτε δὴ καὶ βασιλεὺς, οὐκ ἐνεγ-
κλιν μετρίως τὴν ἐπιτίμησιν, ἀλλ' ὑπὸ τῶν περὶ
Εὐσέβιον ἐξαφθεὶς, αὐστηρὰς διδῶσι καὶ τραχείας
τὰς ἀποκρίσεις, ἀπειλήσας αὐτοῖς καὶ καθάρσιν,
B εἰ μὴ τοῖς ἐκείνῳ (b) δεδογμένοις ἐφησυχάσαιαν.
Ταῦτα δὲ οὐ θυμῷ δουλεύον ἐποίει, οὐδὲ καينوτομῶν
τι περὶ τὴν πίστιν, καὶ τὸν Ἀρειανισμόν ἀσπαζόμε-
νος, ἀλλὰ ζήλῳ χρώμενος μέλλον, εἰ καὶ μὴ κατ'
ἐπίγνωσιν, καὶ τῷ δοκεῖν τὸ μὴ τὴν Ἐκκλησίαν δι-
εσπίζεσθαι πραγματευόμενος.

5. Ὁ μὲν οὖν Ἀλέξανδρος, τοιαῦτα σὺν Ἀθα-
νασίῳ παρὰ τοῦ βασιλέως δεξάμενος (c) γράμματα,
χρόνον ὀλίγον ἐπιθύσας, αὐτὸς μὲν ἐν τέλει καλῶ
καταλείπει τὸν βίον· ὁ δὲ τοῦ τρόπου διάδοχος Ἀθα-
νάσιος εὐθύς καὶ τοῦ θρόνου γίνεται, καὶ ψήφῳ τοῦ
λαοῦ παντὸς τὴν ἱερωσύνην πιστεύεται, μύρου τει-
οῦτου δοχεῖον ἀποδειχθεὶς ἄξιον, οὐ χάριτος ἀνθρω-
πίνης ἔργον, ἀλλὰ Πνεύματος ὁῶρον, καὶ ἀρετῆς
ἄθλων ταύτην πεποιημένος. Οἱ δαινοὶ μέντοι τῆς ἀσε-
βείας προστάται, οἱ κρυπτοὶ τῶν ζιζανίων σπορεῖς,
C οἱ θερμοὶ τῆς κακίας διάκονοι, ἔσπεγον μὲν ἄχρι τι-
νὸς παρακινούντες οὐδὲν ὅλως οὐδὲ ταράττοντες, ἀλλ'
ἡσύχαζον αὐτοὺς· αἱ ὁρμαὶ, καὶ Ἀθανασίῳ πόλεμον
ἐπικηρύξαι φανερώς ἀνεβάλλοντο· ἐπειτα, ὥσπερ
ὑπὸ τοῦ λαλοῦντος αὐτοῖς εἰς καρδίαν πονηροῦ λα-
βόντες τὸ σύνθημα καὶ τὴν ὥδιν τῆς ψυχῆς ἀναρ-
ρήξαντες, καὶ τὴν κρυπτομένην τέως γυμνώσαντες
πονηρίαν, ἐπισουλὰς αὐτῷ πέντοθεν ἐπήγον χαλε-
πωτάτας· οὐ τοῦ θρόνου μόνον, ἀλλὰ καὶ τῆς πό-
λεως αὐτῆς ἐκβαλεῖν τὸν ἄξιον ὄντως τῶν οὐρανίων
σκηνῶν σπουδάζοντες. Ἀλλ' ἐκεῖνος ἀσειστος ἦν
μετὰ τοῦ Δαυὶδ ψάλλον· Ἐάν παρατάξῃται ἐπ' ἐμὲ
παρεμβολή, οὐ φοβηθήσεται ἡ καρδία μου. Ἦρχε
D δὲ τῆς πονηρᾶς ταύτης ἐπιβουλῆς ὁ μόνος (d) κοι-
νωνῶν εὐσεβεῖα τῆς κλήσεως, ὡς ὁ γε τρόπος ἐναν-
τίος ἀτεχνῶς τοῦ ὀνόματος, τὸ τῆς ἀσεβείας ὄργα-
νον, φημί, ὁ Εὐσέβιος. Ὑπαλθὼν γὰρ σὺν τοῖς περὶ
αὐτὸν οὗτος τὴν βασιλείως ἀκεραιότητα, καὶ καιρὸν
οὐκ εἶχον νομίσας, πάντα κινῶν καὶ ταράσσων
ἦν, ὥστε καὶ Ἀθανάσιον τοῦ θρόνου μετακινήσαι.
Ταύτῃ γὰρ καὶ τῶν ἄλλων περιγενέσθαι, καὶ τὴν
Ἀρεῖου κρατῦναι δόξαν ἐνόμιζε. Εὐσεβεύοντες
γούν κατὰ τοῦ ἀνδρός καὶ τὴν ἐπιβουλὴν ἐναλξθῶς
ἄγαν, ὡς αὐτοῖς ἔδοκει, καὶ πιθανῶς διατίθενται.
Μισθοῦνται δὲ καὶ τῆς Μελετίου (e) αἰρέσεως

(d) Sic duo mss. Editi, μόνος.

(e) Coll. 2, Μελετινός.

Ἰστανά τι καὶ τὸν πλοῦσιον ἐν πονηρίαις Εὐδαί-
μονα, καὶ τὸν ἐν κακίᾳ νικῶντα Καλλίνικον. Ἐγκλη-
ματα δὲ Ἀθανασίου (α)· τὸ μὲν ὅτι ληνὴν ἐσθῆτα
τοῖς Αἰγυπτίοις τῇ Ἀλεξανδρείᾳ ἐκκλησίᾳ τέλει
ἀναγκάσει· τὸ δὲ, ὅτι μὴ περὶ τὸν κρατοῦντα
ἔχει (β) εὐνοίᾳ, ἀλλὰ καὶ βασιλικοῖς ἐπιβουλεύσει
γράμμασι· τρίτον ἢ φιλοχρηματία, ὅτι καὶ λάρνακά
τινα χρυσοῦ μεστέην πρὸς τινὰ τῶν αὐτοῦ φίλων
ἐκπέμφει· τέταρτον ἐπὶ τούτοις, ὁ Ἰσχύρας παρ-
ήγето, ἀνὴρ αἰσχιστά μὲν καὶ δεινότατα εἰργασμέ-
νος, καὶ οὐχ ὅπως κατηγορεῖσθαι, ἀλλ' οὐδὲ ἐλπεῖσθαι
ἀξίος· πολύτερος δὲ καὶ ποικίλος τὸ ἦθος, καὶ πε-
ριτρέφαι μάλλον τὰς αἰτίας τοῖς ἐγκαλοῦσι δυνάμε-
νος. Ὅς, ἱερωσύνην τινὰ πλάσας, καὶ ὄνομα
πρεσβυτέρου (γ) ἑαυτῷ περιθεῖς, καὶ μυσταγωγὸς
ἐξ ἀμύητου, καὶ σοφὸς τὰ θεῖα καὶ συνετὸς ἐξ ἀσυν-
έτου καὶ ἀφρονος ἀνδρὸς ἀναφανείς, ὅσα καὶ ἱερεὺς
πράττειν ἤξιον· καὶ ταῦτα μὴδὲ ὄναρ ἱερωσύνη
επιτηρημένος. Πόθεν ὁ παντάπασιν ἀπεναντίας ἱερωσύνη
βεβηκώς;

6. Μαθὼν δὲ τὰ κατ' αὐτὸν Ἀθανάσιος, ὅς ἐστι
νὸς ἀκριβὲς αἰὶ τῶν τοιούτων ἐξεταστὴς, λυθία τις,
τὸ τοῦ λόγου, λίθος, τὸν πρεσβύτερον Μακάριον εἰς
Μαρεώτην ἐκπέμπει (τῇδε γὰρ Ἰσχύρας ἐτύγγανε
διατρέφων), τὴν τοῦ πράγματος ἔρευναν αὐτῷ ἐπι-
τρέψας. Ἐπεὶ δὲ φωραθεὶς ὁ Ἰσχύρας ἔγνω, καὶ οὐκ
εἶχεν ὅ τι καὶ δράσειεν, ἀποδρὰς ἐκίπτεν, τὴν Νικο-
μήτους καταλαμβάνει, καὶ τοῖς περὶ Εὐσέβιον πρό-
σπειροι καταβοῶν ἀναίσχυντος Ἀθανασίου, καὶ τὰ ἐκεί-
νου πάντα διασύρων, καὶ πικρῶς αὐτῷ λοιδορούμε-
νος. Τοιούτων γὰρ ἡ κακία, εὐπροσώπου ἀφορμῆς
ἀπορήσασα, ἐπὶ τὸ ψεῦδος ὁμοίᾳ χωρεῖ, καὶ φανερώς
κατὰ τῆς ἀληθείας ὁπλίζεται. Οἱ δὲ τιμῶσιν αὐτὸν
ὅσα καὶ ἱερεῖα, καὶ γνησίως ἄγαν τὸν ἀποστάτην καὶ
θεοῦ καὶ νόμων καὶ κανόνων ἱερῶν ὑποδέχονται.
Φύσει γὰρ ἡδόμεθα τοῖς ὁμοίοις, ὅπως ἂν ἡμῶν (δ)
ἑκάστος ἢ φαυλότητος ἢ ἀρετῆς ἔχωμεν. Ἐκείνου
τοίνυν, τῇ πρὸς Ἀθανάσιον διαφορᾷ τὰς ψυχὰς φλε-
γμαίνοντες, μετὰ πόσης ἂν εἰποις τὸν Ἰσχύραν
εἶδον περιχαρείας, καὶ τὴν μεστέην αὐθάδειας ἐκείνην
καὶ δράσους ψυχὴν ἀγαθῶν ἐλπίσι παρέθηγον, καὶ τῷ
μεγάλῳ τῆς ἐπισκοπῆς ἀξιώματι τιμήσιν αὐτὸν
ἐπηγγέλλοντο, μόνον εἰ κατηγορίαν τινὰ, φησὶ, κατὰ
τοῦ δικαίου ράφαι δυνήσῃ, τοιούτων ἔργων τοιαύτας
ἀντιτάσεις παρέχοντες, καὶ τοσούτων ψυχῶν προστα-
σίαν μισθὸν ευκοφαντίας ποιοῦμενοι. Ὁ δὲ (καὶ γὰρ
ἦν οὐ σκευάσαι (ε) πράγματα μόνον, ἀλλὰ καὶ συγγέαι
ταῦτα καὶ περιτρέφαι δεινότατος, ὥς ὁ λόγος ἤδη
φάσας ἐδήλωσεν) Ἀθανάσιος μάλλον ἀντεπάγει τὸ
ἐγκλημα, ὥς ἄρα γνώμῃ τῇ ἐκείνου Μακάριος ὁ
πρεσβύτερος, κατὰ τῆς ἐκκλησίας ληστικῶς ἐπελθὼν,
καθάλλοιτο (ς) μὲν ἄλλῃ θυμῷ τοῦ θυσιαστηρίου, τρά-
πεζαν δὲ ἐκείνην ἀνατρέφαι τὴν ἱερὰν, ποτήριόν τε
συντρέφαι τὸ μυστικόν, καὶ τὰς ἱερὰς δὲ βίβλους πυρὶ
κατακαῦσαι. Καὶ τοιαύτῃ μὲν τοῦ δράματος ἡ δια-

A Athanasium huiusmodi fuere: quod lineam vestem
Egyptios Alexandrinæ Ecclesiam pensitare cogis-
set: quod se probe erga principem affectum non
exhiberet: sed imperatoris litteris insidiatus esset.
Tertio avaritiæ accusabatur, nempe quod arcam
auri plenam ad quemdam misisset amicam. Quarte
produebatur Ischyra, vir turpissimis gravissimis-
que facinoribus obnoxius: qui non modo indignus
qui accusaret; sed indignus misericordia erat. Va-
ser autem versutusque, qui posset causas accusan-
tibus evertere. Qui cum sibi sacerdotium confinge-
ret, nomenque presbyteri usurparet; qui, non
initutus licet, mystagogus in divinis sapiens;
imprudens licet et insanus, prudens videri conaba-
tur; et ea quæ sacerdotis sunt agere volebat, cum
ne per somnum quidem sacerdos ordinatus fuisset.
Unde illi talis honor, qui modo sacerdote indignis-
simo vitam egisset?

6. Ea cum didicisset Athanasius, quæ fuit semper
diligentia in huiusmodi rebus explorandis, et ceu
I. ydus, ut aiunt, lapis, presbyterum Macarium in
Mareotem mittit (ibi enim debebat Ischyra), eique
rei perquisitionem committit. Postquam autem no-
vit Ischyra se deprehensum esse, cum quid ageret
non haberet, fuga se propriens, Nicomediam petit.
Ibi quæ Eusebio et sociis se sistit, impudenter cla-
mans contra Athanasium, omniaque ipsum spectan-
tia traducens, acerteque homini maledicens. Sic
enim se habet malitia, opportuna siquidem data oc-
casione, ad mendacium cito concedit, atque palam
contra veritatem arma sumit. Illi eum quasi sacer-
dotem honorant, atque apostatam transfugamque a
Deo, a legibus et a sacris canonibus, perhumaniter
recipiunt. Natura enim similibus delectantur, prout
quisque nostrum aut vitio aut virtute præditus est.
Illi igitur sua cum Athanasio discordia animo æstuan-
tes, quanta putas lætitia Ischyram videre, et illam
arrogantia audaciaque plenam animam, præmiorum
spe concitavit. Magna autem episcopatus digni-
tate eum se honoraturos promissere, si modo quam-
dam adversus justum accusationem confingeret.
Talia nimirum talibus factis munera destinant.
Ac tot animarum curam mercedem fecerunt syno-
phantæ. Tum ille, qui non modo negotia ordiri, ve-
rum etiam confundere ac perturbare probe norat,
uti jam superius dictum est, hanc Athanasio dicam
impingit, quod scilicet Jussu illius Macarius pre-
sbyter, in ecclesiam latronum more irrupisset, in-
que altare animose insilisset, sacram mensam ever-
tisset: mysticum calicem confraxisset, sacros li-
bros combussisset. Talis Ischyrae apparatus ad sce-
nam fuit. Porro ab aliis quoque insidie instructæ
eum essent, ea deferunt imperatori Constantino,

(α) Sic mss. omnes. Editi vero, Ἀθανάσιον.

(β) Omnes mss. nostri, ἔχοι.

(γ) Ita mss. Editi vero, πρεσβύτερον.

(δ) Editi, ὅπως ἂν μὲν. Sed μὲν deest in omnibus

nss.

(ε) Rrg. συσκευάζει.

(ς) Sic mss. Editi vero, καθέλκοιτο.

concitantque illum atque iram ejus commovent in Athanasium. Quod autem magis accendebat illum (idque malitiae inventum fuit, gnara, quam sint homines natura sua honoris cupidi), aiebant illi: Ne vestris quidem litteris obtemperavit, neque Arium ad communionem admisit. Quae cum audiret Constantinus, primo quidem paulum conturbatus, rem deinde apud se considerabat, nec sciebat quid consilii caperet, quo se verteret, aut cui parti accederet. Virtutem Athanasii, omni suspicione superiorem norat: eorum tamen calumnia multum sane probabilitatis habebat atque coloris. Cum ita se haberet, mediam elegit viam, neque Athanasium damnans, neque inquisitionem fieri recusans; sed quoniam eo tempore Eucenia Jerosolymis celebrabantur, eoque conveniebant fere omnes episcopi: jubet ille ut paulum a via deflectentes, Tyri ea quae Athanasium magnum spectabant examinarent, neque minus de Arii rebus constitueret: ut si, quemadmodum aiebat ipse, in recta doctrina cum consisteret, per invidiam proscriptus fuisset, rursum in clerum atque in synodum admitteretur, et jungeretur membrum reliquo corpori. Quod si eloquentia ille uleteretur ad subripiendam veritatem, juxta sacerdos leges judicaretur: atque dignam subversionis dogmatum subiret poenam.

καὶ συναφθῇ τὸ μέρος τῶ λοιπῶ σώματι· εἰ δὲ τὸ ὅλον τοὺς ἱεροὺς κρίνειτο νόμους, καὶ δίκην ἀξίαν ὑπόσχοι

7. Tricesimus ille annus erat imperii Constantini: aderantque ex variis urbibus episcopi. Ducebatur etiam a militibus Macarius presbyter vinetis manibus. Aderat praefectus ipse una cum episcopis iudicem agens; imo etiam quidam ex magistratu: intererant syrophantae. Tribunal judicium aporiebatur: accusabatur Athanasius: ac primo quidem illa de linea veste, et de avaritia proposita est aliena calumnia: sed statim criminis solutio conserquebatur, manifestum sane inhumanitatis eorum argumentum. Nam ex ipsa hora litterae ab imperatore ad iudicii locum advenere, quibus non mediocriter carperentur accusatores, crimine solveretur Athanasius, accersereturque perhumaniter ad ipsum imperatorem. Quoniam Apis et Macarius (non is de quo jamjam sermo habitus est: ille namque pro reo ab Eusebianis habebatur: sed alius ipsi cognominis), amico Alexandrini presbyteri, Nicomediam non de industria, sed alio casu adierant, imperatoremque convenientes, omnia uti vere se habebant enarrare, falsamque adversus sanctum hominem accusationem, necnon iniquas illas insidias resolvunt. Quibus cum fidem haberet imperator, atque persuasus, imo potius veris argumentis pedefactus ac convictus, nihil credibile, nihil congruens esse cum veritate in calumnia hujusmodi, sed invidiae scilicet illam esse: hujusmodi ille dedit litteras: quibus in ipsa accusationis productione ad tribunal

Α σκηνῇ τῶ Ἰαχούρ. Ἡδὲ δὲ καὶ διὰ τῶν ἄλλων αὐτοῖς τελείως τῆς ἐπιβουλῆς κατασκευασθείσης, προσίασι τῶ βασιλεῖ Κωνσταντίνῳ ταῦτα περὶ Ἀθανασίου λέγοντες, καὶ ὁμοῦ εἰς τὴν κατ' αὐτοῦ ὁργὴν, τοὺς τοῦ βασιλέως θυμοὺς ἐξάπτοντες· ἦν δὲ τὸ μέγιστα παρεξῆναν αὐτόν (α) (τοῦτο γὰρ ἐξεύρεν ἡ πονηρὰ, ἐπισταμένη, ὥπως φύσει τοῖς ἀνθρώποις ἐστὶ τὸ φιλότιμον) ὅτι, Μηδὲ τὸ ὑμέτερον, φασι, γράμμα προσήκατο, μηδὲ τὴν Ἀρείου κοινωνίαν ἀνάσχοιτο. Ἐν ἀκούσαντα Κωνσταντίνον, πρῶτα μὲν μικρὰ διαπραχθῆναι, ἔπειτα δὲ καθ' αὐτὸν ἀνασκοπῆσαι τὸ πρᾶγμα, καὶ εἰς ἀμνησίαν πάντοθεν περιστῆναι, μὴ ἔχοντα ὅποι νεύσει, καὶ προστεθήσεται· τῆς μὲν Ἀθανασίου ἀρετῆς κρείττονος οὕσης ὑπονοίας ἀπάσης, τῆς ἐκείνων δὲ πάλιν διαβολῆς πολὺ τὸ πιθανόν καὶ παρόμοιον ταῖς ἀληθείαις ἐχούσης. Οὕτως οὖν ἔχων, τὴν μέσσην ἐχῶρει, μήτ' Ἀθανασίου καταγινώσκων (β), μήτε πάλιν ἀπογινώσκων τὴν ἔρευναν· ἀλλ' ἐπεί τῆνικαὶ ταὶς ἱεροσολύμοις τὰ Ἐγκαίνια ἐτελεῖτο, καὶ εἰς ταῦτ' οὐδεὶς ἐπίσκοποι πάντες συνεῆσαν· κελεύει, κατὰ τὴν Τύρον ἑδοῦ πάρεργον γενομένους, καὶ τὰ κατὰ τὴν μέγαν Ἀθανάσιον ἐτάσσει, οὐδὲ δὲ ἤττον ἐπιστῆσαι καὶ τοῖς Ἀρείου· ἐν, εἰ μὲν, ὡς αὐτὸς φησιν, ἐν ὁροῖς μένων (γ) τῶν ὁρθῶν δογμάτων τῆς ἀληθείας, διὰ φθόνον ὑπόστη τὴν ἀποκρίσιν, παραβιχθῇ πάλιν τῶ κλήρῳ καὶ τῇ συνόδῳ, ῥημάτων ἐστὶ παθεῖν κλέπτουσα τὴν ἀλήθειαν, κατὰ τῆς τῶν δογμάτων διαστρεφῆς.

7. Τριακοστὸν τοῦτο τῆς βασιλείας ἔτος ἐνεστήκει τῶ Κωνσταντίνῳ, καὶ παρήσαν μὲν ἐκ διαφόρων πόλεων οἱ ἐπίσκοποι· παρήγγοτο δὲ καὶ ὁ πρεσβύτερος Μακάριος ὑπὸ στρατιωτικῶν χειρὶ δέσμιος· παρῆν δὲ καὶ αὐτὸς ὁ ἄρχων συνδικάσων τοῖς ἐπισκόποις· ἀλλὰ καὶ τῶν ἐν τέλει τινές· παριστῆκσαν δὲ καὶ οἱ συκοφάνται. Καὶ τὸ μὲν δικαστικὸν ἀνεπτύσσετο βῆμα· ἐκαλεῖτο δὲ Ἀθανάσιος. Καὶ πρῶτον (δ) μὲν τὰ περὶ τῆς λινῆς ἐσθῆτος, καὶ ἡ τῆς φιλοχρηματίας εἰσῆχθη ἀλλόκοτος διαβολή· ἀλλ' εὐθὺς καὶ τοῦ ἐγκλήματος· ἡ λύσις ἐπιχολοῦει, σαφὲς ἐλέγχος οὕσα τῆς ἐκείνων ἀπανθρωπίας. Γράμματα γὰρ ἐκ τοῦ βασιλέως κατ' ἐκεῖνο τῆς ὥρας ἐπιφοιτᾷ τῶ δικαστηρίῳ, ἀπτόμενα μὲν, οὕτε (ε) μετρίως, τῶν κατηγορῶν, αἰτίας δὲ Ἀθανάσιον ἀπέναντα, καὶ πρὸς αὐτόν ἡμέρας πᾶν καὶ γησίως μετακαλούμενα· Ἐπειδὴ Ἄπες τε καὶ Μακάριος (οὐχ ὅν ἤδη φθάσας ὁ λόγος ἐδήλωσεν· ἐκεῖνος γὰρ ἐν ὑπευθύνῳ μοίρᾳ τοῖς περὶ Εὐσέβιον ἰνομίετο· ἀλλ' ἑτέρος μάλλον ὁμουνόμος αὐτῷ καλούμενος), τῆς Ἀλεξανδρείαν ἀμφω πρεσβύτεροι, Νικομηδεῦσιν οὐκ ἐκ προνοίας, ἀλλ' οὕτω συμβᾶν ἐπιστάνας, καὶ βασιλεῖ συγγενόμενοι, πάντα καταλέγουσι μετὰ τῆς ἀληθείας, καὶ τὸ φανερὸν ἐγκλημα κατὰ τοῦ ἁγίου, καὶ τὴν ἀδικον ταύτην ἐπιβουλὴν διαλύονται. Οἱς καὶ πιστεύσας ὁ βασιλεὺς, καὶ πισθεὶς, μάλλον δὲ τοὺς ἐκ τῆς ἀληθείας ἐλέγχους δυσωπηθεὶς, ὅτι μηδὲν εἶχε πιστόν, μηδὲ τῆς τοῦ πράγματος ἀκολουθίας ἐχόμενον, ἀλλὰ φθόνου γέννημα μόνον ἀτεχνῶς

(α) Sic mss. Editi vero, αὐτοῦ.

(β) Sic mss. vere, Editi vero, male γινώσκων.

(γ) I'a duo mss. Editi vero, μέν.

(δ) Omnes mss. καὶ πρῶτον.

(ε) Ita omnes mss. nostri. Editi vero, οὕτι.

ἡ διαβολή, τὰ τοιαῦτα ἐξέθετο γράμματα· ὧν ἐν αὐτῇ A
τῇ τῆς κατηγορίας εἰσαγωγῇ ἐπὶ τοῦ δικαστηρίου
ἀναγνωσθέντων, ἀγωνία τοὺς περὶ Εὐσέβιον εὐθὺς
καὶ ἄλλος κατέχευε, καὶ οὐκ εἶχον ὁ τι καὶ γένοιται.
Ἦλθον ἄλλ' οὐδ' ἐνταῦθα ἴσταντο τῆς μανίας, οὐδὲ ἡγά-
πων ἀπὸς ἐληγεγμένοι· ἀλλὰ καὶ οὕτω κατηγορίας
αὐτοῖς (α) εἰς τὸναντίον περιτραπέισης, καὶ βασιλι-
κοῖς μᾶλλον ἐγκλήμασι τοὺς ἀνοήτους ὑποβαλλούσης,
ἐκείνοι καὶ πρὸς τὰς ἄλλας ἐτρέποντο καὶ τὰ κατὰ
τὸν πρεσβύτερον Μακάριον ἐκινεῖτο. Καὶ παρήγετο
κατήγορος μὲν ὁ Ἰσχύρας, μάρτυρες δὲ οἱ περὶ Εὐ-
σέβιον· οὗς πρῶτα μὲν Ἀθανάσιος ὡς ἐχθροὺς παρ-
εγράφετο, καὶ νόμοις αὐτοῖς, καὶ ταῖς ἐκ τῶν νόμων
ἀνάγκαις εἶργε τῆς κατ' αὐτοῦ μαρτυρίας· ἔπειτα
δὲ καὶ εἰ (b) ὁ κατήγορος Ἰσχύρας ἱερεὺς εἴη ταῖς
ἀληθείαις δεικνύσθαι ἤξευ· καὶ τότε λόγους ὑπέβιν
ἔειπε καὶ αὐτὸς τοῦ ἐγκλήματος. Ταῦτα ἐκείνος μὲν
ἔλεγεν· οἱ δὲ δικασταὶ δὲ οὐκ ἠνεύχοντο· ἀλλ' εἰσήγγετο
μὲν ἡ κατὰ τοῦ Μακαρίου δίκη καὶ ἐκροτέϊτο, καὶ
πρὸς ἀγῶνας ἦδη καὶ ἀποδείξεις ἐχώρει. Ἀτονήσαν-
των δὲ τῶν ἐλέγχων, ἀναβολὴν ἐλάμβανεν ἡ ἀκράσις·
ὥστε καὶ τῆς ἐπὶ τοῦ τόπου δεηθῆναι ζητήσεως.
Ἐπεί δὲ οὗς Ἀθανάσιος παρεγράφετο, τοὺτους ἐώρα
πεμπομένους πρὸς τὴν ἐξέτασιν, τότε οὐδὲ σιωπᾶν
ἔκρινεν, οὐδὲ φέρειν, ἀλλ' Ἀπίσθη τὸ δικαίον, ἔδω-
κεν πᾶν (c) ἡ ἀλήθεια, νόμων ἀκρίβεια καὶ δικα-
σίων οἴχεται. Πῶς γὰρ, φησὶν, οὐκ ἂν εἴη τῶν ἀτόπων
τὸν μὲν ἀπολογισμένον ὑπὸ δεσμοῖς ἀσφαλῶς τη-
ρεῖσθαι, τὸν κατηγορησόμενον δὲ καὶ τοὺς ἐχθροὺς τὴν
δὴν τῆς δίκης πεπιστευθῆαι φῆγον· οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ
μάρτυρας αὐτῶν τοὺτους εἶναι τῶν ἐγκλημάτων, ἐφ'
οἷς αὐτοὶ δικάσαι (d) μέλλουσι; Ταῦτα τοῦ μεγάλου
φανερῶς ἐπιδοῶντος, κοινῇ δὲ καὶ τῇ συνόδῳ πάσῃ
διαμαρτυρομένου, ὡς οὐδένα λόγον αὐτοῦ τοῦ τε δι-
καίου καὶ τῶν αὐτοῦ λόγων ποιούμενους ἐώρα· ὁ μὲν
ἀναχώρησιν ἐννοεῖ, καὶ πρὸς τὸν βασιλέα λαθὼν ἐπ-
άγει· ἡ σύνοδος δὲ αὐτίκα, ἡ τὸ πονηρὸν φάναι
συνέδριον, ἐρήμην αὐτοῦ καταδείτῃ. Ἐπεί δὲ καὶ τὰ
ἐν τῷ Μαρκῶν πεπραγμένα πέρας εἶχε, καὶ πάντα
κατὰ γνώμην τοῖς ἐχθροῖς ἔκειτο, καθαιρέσιν Ἀθα-
νασίου παντελῇ ψηφίζονται, οἱ ταύτης ἄξιοι μᾶλλον,
ἀληθείας κρινούσης, τοῦ μηδένα μῶμον ἐν τῷ κάλλει
θαιρετικοῖς, καὶ ὕβρεσι καὶ διασυρμοῖς πλεονάντων, καὶ
8. Τούτων οὕτω τελεσθέντων, ὡς εἶχον, εὐθὺς ἐπὶ D
τὰ Ἱεροσόλυμα ἐτρέχον· ἐνθα καὶ τὸν θεομανῆ δέ-
χονται Ἀρειοί, ὅσοι γλώσση μόνον εὐσεβεῖν εἶλοντο,
καὶν τῇ κατὰ Νίκαιαν συνόδῳ προσποθήσης τῷ ὁμο-
συνῶν ὑπογεγραμμένοι. Οἱ δὲ τῆς ὁρθῆς πίστεως καὶ
αὐτῇ καρδίᾳ καὶ χεῖρεσιν ὕγιως ἔχοντες, ὁρίσαντες,
ἐπὶ τῆς ἐν Ἀλεξανδρείᾳ συνόδου τὸν Ἀρειον ἐξετά-
σαι, καὶ τοῖς τε ῥήμασι καὶ ταῖς διανοαῖς προ-
σχόντες τὸν νοῦν καὶ πολλὴν εἰσνευχάμενοι τὴν
ἀκρίβειαν, φησὶν τὸν ὅλον ὑπὸ πολλοῖς τοῖς παρ-
ετάμναι, τοῖς ἐκ τῶν ἐννοιών τῆμι καὶ τῶν λέξεων,
ὑποδεσνύοντα, καὶ τὸν ἐχθρὸν αἰρούσι τῆς ἀληθείας,
καὶ παλεύουσι (e) τὴν ἀλώπεκα. Εἶτα γράμματα καὶ

A lectis, angor mox et formido Eusebianos invasit;
nec quorsum evaderent sciebant. At non hic eorum
furor constitit; nec semi convicii quievere. Sed
accusatione sic in contrarium conversa, et insanos
illos imperatoris expostulationibus subijiciente: ad
alias illi accusationes sese vertunt. Ac tum crimi-
natio adversus Macarium affertur. Et adducebatur
accusator Ischyas: testes autem Eusebiani erant.
Quos primum utpote inimicos recusat Athanasius,
ipsisque legibus, legumque necessitate, arcebat a
testimonio adversum se dicendo. Postulabat deinde,
ut an sacerdos Ischyas esset verè comprobaretur;
tuncque ea lege pollicebatur se causam dicturum.
Hæc ille dicebat: at iudices id non concessere. Sed
tunc in medium adducta est Macarii causa; jamque
ad concertationes et probationes veniebant: sed
cum infirma essent argumenta, intermissio erat
actionis, ita ut etiam in ipso loco perquisitio facienda
necessario esset. At videns Athanasius eo ad per-
quisitionem mitti viros a se recusatos; tunc non
ultra silendum neque illud ferendum ratus: Extincta
est, exclamavit, justitia, conculcataque veritas: lo-
gum atque iudicium æquitas abscedit. Qui enim ab-
surdum non fuerit, eum qui causam defendit vin-
culis constrictum teneri, accusatorem vero et inimi-
cos, totum iudicii calculum penes se habere: ima
testes ea proferre crimina, de quibus ipsi iudices
sint? Hæc cum palam exclamasset vir magnus, con-
testatusque coram universa synodo, se nullam ibi
a qui homine rationem cernere; de discessu cogita-
vit, et clam imperatorem adiit. Statim autem syno-
dos, aut potius accleratus ille cœtus, fugæ illum
insinuat. Cum res in Marcote gesta ad finem de-
ductæ essent; omniaque inimicis ex sententia ces-
sissent, condemnationem Athanasii plenam decer-
nunt, ipsi potius, veritate iudice, condemnatione
digni, quam ille qui nullam in pulchritudine animæ
sue maculam admittebat: qui accusationibus, ab
dicandi causa viri, contumeliis, derisionibus eum
supra modum afflicientes, extremæ usi sunt furoris
impetu.

τῆς αὐτοῦ ψυχῆς ἔχοντος, κατηγορίας ἐν τοῖς κα-
ταφορῇ χρησάμενοι.

8. His ita completis, statim quam maturissime
Jerusolymam accurrunt: ubi etiam illum contra
Deum furiosum Arium, ad communionem admise-
runt, quotquot scilicet lingua solum pii esse decre-
verant, et in Nicæna synodo simulatè tantum con-
substantiali subscripserant. Qui autem sana erant
fide, et tam corde quam labiis recte sentiebant, se
deceverant ut Arius in Alexandrina synodo exami-
naretur: qui item cum verbis tum sententiis ani-
mum adhibuerant, nullaque accusatione expende-
rant, deprehenderunt dolum multis opertum inno-
lucris, tam sententiarum, inquam, quam verborum,
veritatisque inimicum capiunt ac vulpem compre-

(a) Sic omnes mss. Editi vero, εὐθὺς.

(b) Ita mss.; et deest in editis.

(c) Sic mss. Editi, πᾶν γὰρ.

(d) Ita omnes mss. Editi, δικάζεσθαι. Mox omnes
mss. ἐπιδοῶντος.

(e) Reg. παλεύουσι.

headunt. Exinde litteræ rursus imperatoris prodeunt, quibus iussum erat ut Athanasius quidem se conveniret, et ipsi quoque quam celerrime adfuerent. Hinc haud modicus timor synodo incussus. Verebatur quippe ne apud ipsum etiam imperatorem deprehenderentur, partim gratia, partim odio sententiam tulisse, patroni scilicet mendacii et manifesti proditores veræ fidei. Quamobrem maxima pars eorum domum remigrarunt. At Eusebius, Theognis et cæteri, verisimili conficta in iis locis remanendi occasione, non parvam fecere moram, atque sese apud imperatorem litteris suis excusarunt. Interea, dum hæc fierent, imperatori rursus Nicomedia coram assistit Athanasius, atque accusationem de pecunia intentatam legitime aperteque diluit. Cum autem magis magisque Eusebiani comperendinarent, litteris suis imperator Athanasium remittit Alexandriam, episcopatumque tradit ipsi, significans accusationes illas omnes sceleratas futesque videri sibi. Athanasio igitur ita reverso Alexandriam, congregatisque Arianis, magna confusio atque tumultus populum occupavit, ita ut multi indigne ferrent, cum ea quæ a tot episcopis jam examinata essent, iterum viderent in iudicium vocari. Iratus ergo Athanasius, quod non modo Alexandriam, sed totam quoque Egyptum tumultuantem videret, omnia indicat imperatori, eumque ad pœnas de Ario sumendas cohortatur, aliquam cupiens huiusce rei haberi ultionem. Statimque litteræ Alexandriam venerunt, quibus Arius arceabatur, ut immoderate linguæ sententiaque suæ supplicium subiret.

9. Cum ergo Alexandria ad imperatorem adduceretur Arius, Casaream pervenit, convenique Eusebium, Theognin et Mariu. Ille mihi, queso, perspice facinorum gravissimum, ut undenam tanta Athanasio tentationum procella orta sit. Consors illis Arius sermonis, consors morum; mensæ particeps, qui pugna contra Deum particeps item erat: omnia regnasset quæ ipsum spectabant, tum consilia ineunt mutua, ut neque Deo, proh furorem! neque Athanasio parcerent. Alias itaque adversus illum consuunt calumnias; homines qui, secundum maximum Isalam, parturiunt laborem et pariunt iniquitatem, qui posuerunt mendacium spem suam, et dixerunt: Mendacio obtemperum: omnemque verborum funem movent, ut throno sanctum virum dejiciant, et belli contra Christianos Alexandriam veluti tutam arcem constituent. Imperatorem itaque adierunt: Arius quidem sese defensurus, Eusebius autem et socii mendacio patrocinatori, testimonium contra Athanasium et contra veritatem dicturi. Postquam autem imperatori astantes, de rebus in synodo gestis interrogati essent, statim aliis de rebus verba facientes: Non ita, alunt, imperator, ægre fe-

A πάλιν ἑτερα τοῦ βασιλέως ἐπικαταλαμβάνει, Ἀθανάσιον μὲν ὡς αὐτὸν ἤκων, καὶ αὐτοῖς καὶ ὡς τάχιστα παρῆναι διακαλεῖσθαι. Ταῦτα φόβον οὐ μίχρον ἐπέφερε τῇ συνόδῳ, μήποτε καὶ ἀλώσιν ἐπὶ τοῦ βασιλέως, τὰ μὲν πρὸς χάριν, τὰ δὲ καὶ πρὸς (α) ἀπάθειαν κρίναντες, συνήγοροί τε τοῦ ψεύδους καὶ προδότες τῆς ἀληθείας πιστεύως γεγεννημένοι. Ὁν ἐνέκων οἱ πλείους μὲν ἐπὶ τὰ ταῦτα ἑκαστος ἀνεχώρει (β)· οἱ δὲ περὶ Εὐσέβιον Θεογνί τε καὶ τοὺς λοιποὺς, πιθανὰς προφάσεις, ὥστε κατὰ χώραν μένειν, πλατάνοντες, οὐκ ὀλίγην τῷ χρόνῳ διατρίβην ἐνεποιούν, καὶ βασιλεῖ μεταξὺ διὰ γραμμάτων ἀπελογουῖντο. Ἐν ᾧ δὲ ταῦτα ἐπράττετο κατὰ πρόσωπον τῷ βασιλεῖ, πάλιν ἐν τῇ Νικομήδους παραστάς Ἀθανάσιος, καὶ τὸ περὶ τοῦ χρυσοῦ ἐγκλημα νομίμως καὶ φανερώς ἀποδίδεται. Ὡς δὲ καὶ ἐπὶ μᾶλλον οἱ περὶ Εὐσέβιον ἀνεβάλλοντο, γράμμασιν ὁ βασιλεὺς Ἀθανάσιον ἐπὶ τὴν Ἀλεξανδρίαν προπέμπει, καὶ τὴν ἐπισκοπὴν αὐτῷ ἐπιχειρῶν, σαθρὰ φανῆναι σημάνας τὰ τῶν διαβολῶν ἅπαντα καὶ ἀνίσχυρα. Οὕτως οὖν Ἀθανασίου κατὰ τὴν Ἀλεξανδρίαν γενομένου, καὶ τῶν Ἀρείου συγκροτουμένων, πολλή τις εἶχε τὸ πλῆθος σύγχυσις τε καὶ ταραχή· οἷα μὴδὲ φέρειν τῶν πολλῶν θυμαμένων τὰ ὑπὸ τοσούτοις ἐπισκόποις ἤδη δοκιμασθέντα πάλιν ὁρᾶν ἀναδικαζόμενα. Ἀγανακτῶν οὖν Ἀθανάσιος, ὅτι μὴ μόνην τὴν Ἀλεξανδρίαν, ἀλλὰ καὶ σχεδὸν Ἀίγυπτον πᾶσαν κλονουμένην εἶδεν, μνησκει πάντα τῷ βασιλεῖ, καὶ πρὸς ἄμυναν αὐτὸν τὴν Ἀρείου παρακαλεῖ, λαβεῖν τινα παρ' ἐκείνου τιμωρίαν βουλόμενος. Καὶ παραχρῆμα γράμματα τὴν C Ἀλεξανδρίαν καταλαμβάνει, μεταπέμπτον ἄγεσθαι Ἀρείον, δίκην ἀκολάστου γλώσσης καὶ γνώμης ὑφείζοντα.

9. Ὡς οὖν ἤγετο παρὰ βασιλέα τῆς Ἀλεξανδρείας Ἀρείος, γέγονε κατὰ Καισάρειαν, καὶ τοὺς περὶ Εὐσέβιον, Θεογνί (c) τε καὶ Μάριον συγγέγονεν. Ἐνταῦθα μοι σκόπει τῶν προσβολῶν τὴν χαλεπωτάτην, καὶ ὅθεν τῷ μεγίστῳ Ἀθανασίῳ κλύδων ἐκπύεσθαι τῶν πειρασμῶν. Κοινωνὸς μὲν λόγων αὐτοῖς ὁ κοινωνὸς καὶ τῶν τρόπων· κοινωνεῖ δὲ καὶ τραπέζης ὁ κοινωνὸς καὶ τῆς πρὸς Θεὸν μάχης. Πάντα τε διηγείται τὰ κατ' αὐτὸν, καὶ συμβούλους ἀλλήλους ποιοῦνται, τοῦ μήτε Θεοῦ, ψεῦδους τῆς μανίας! μήτ' οὖν Ἀθανασίου φέισασθαι. Ῥάπτουσι τοιγαροῦν ἐτίρας κατ' αὐτοῦ καὶ πάλιν συκοφαντίας ἐκείνου, οἱ, κατὰ τὴν παμμέγαν Ἡσαίαν, κύουσι πόνον, καὶ τίκτουσιν ἀνομίαν, οἱ ψεῦδος εἶδοντο τὴν ἐλπίδα, καὶ, τῷ ψεύδει, εἶπον, σκεπασθὴσόμεθα· καὶ πάντα κάλων, τὸ τοῦ λόγου, κινουσιν, ὥστε τοῦ θρόνου τὸν ἅγιον καθελείν, καὶ τοῦ κατὰ Χριστιανῶν πολέμου τὴν Ἀλεξανδρίαν ὁρμητήριον ἀσφαλὲς ποιήσασθαι. Ἦσαν οὖν παρὰ βασιλέα, Ἀρείος μὲν ἀπολογησόμενος, Εὐσέβιος δὲ καὶ οἱ ἄλλοι αὐτὸν τῷ ψεύδει συνηγορήσοντες, Ἀθανασίου δὲ καὶ τῆς ἀληθείας φανερώς καταμαρτυρήσοντες. Ἐπεὶ δὲ τῷ βασιλεῖ παραστάντες τὰ εἰκῆτα περὶ τῶν τῇ συνόδῳ πεπραγμένων

(a) Πρὸς δεστ in omnibus mss.

(b) Οὐκ ἔστιν ἡμεῖς, nostrī, ἀνεχώρουν. Mox Reg. et Coll. 1, Θεογνίου.

(c) Reg. Θεόγνιον Paulo post, editi, καὶ ὅθεν ὁ μέγιστος Ἀθανάσιος κλύδων ἐκπύεσθαι. Manuscripti ut in textu.

ἐρωτηθεῖεν, αὐτίκα περὶ μὲν τῶν ἄλλων, οὐχ οὕτως, ἅρτιμος, quod sacram mensam everterit, calicemque confractum in minutissimas partes redegerit; quam quod comminatus sit, se frumenti comestum, Alexandria in urbem transmitti solitum se impediturum; hæc dolorem faciunt, hæc mordent, hæc ejus animum vel adamantinum non moveant? Horum testes sunt Adamantinus, Anubion, Arbethion, et Petrus episcopi: a quibus horumque omnium gestorum convictus, supplicium quidem effugit, abdicationem tamen effugere non valuit; sed ab universa synodo, ut nefandorum atque impiorum ejusmodi facinorum auctor abdicatus et depositus est. Dum hæc ita dicerentur, imperator primum ailebat animoque turbabatur: ac demum tali auditu suspensus, in iram proripit, justique viri exsilium in Gallias decernit; in hoc solum et animo et sententia corruptus, et utramque Eusebianis aurem subiciens. Revera enim circumveniunt et corrumpunt bonos mores, ut ait sapiens, colloquia prava. Sane semper antea alteram aurem integram et incorruptam accusato reservat: ut tunc hæc ipsi macula et labe inhærent, qui se antea incorruptum porumque conservarat. Sunt qui dicant, et forte accuratius scopum ejus atque judicium compertum habentes, cum non pœne et damnationis causa exsilio multasse Athanasium; sed ut Ecclesiarum tranquillitati et concordie provideret, tempestatem sedaret, ac tumultum compesceret. Quia enim seditio non parva Alexandriam totam, atque Egypti maximam partem invaserat, tranquillitatem ille rebus afferre conatus, decrevit pro eo scilicet tempore Athanasium ablegare. Hac enim ratione, se aliorum episcoporum animas emolliturum putabat, atque in unam omnes sententiam adacturum, si palam hominem urbe pelleret in exsilium.

10. Ἄλλ' ὁ μὲν ἐν τούτοις καταλείπει τὸν βίον τριακοστῷ μὲν τῆς βασιλείας ἔτει, πέμπτῳ δὲ καὶ ἐξηκοστῷ τῆς ἡλικίας, διαδόχους τῆς βασιλείας τοῖς υἱοῖσι χρησάμενος, καὶ ταύτην εἰς αὐτοὺς καταδιελών. Κωνσταντίνῳ μὲν γὰρ τῷ μετρίῳ τῶν υἱῶν μεζίζονα καὶ τὴν ἀρχὴν καταλείπει· τὴν δὲ διαθήκην πρεσβυτέρῳ τινὶ παρατίθεται, κρύφα τὴν Ἀρείου νόσον καὶ ἐν μυχῷ τῆς ψυχῆς νοσοῦντι, ὅστις ἐκρυπτε καὶ ταύτην μετὰ τῆς νόσου· καὶ παρὰ πολλῶν ἐρωτώμενος, εἰ ἐπὶ διαθήκαις ὁ βασιλεὺς τελευτήσκειν, εἰπεῖν ἀνεβάλλετο· κόνιν νοῦς οὕτω πράγματος ἀπορόρητον καὶ τοὺς οἰκιστάτους τῶν βασιλέων εὐνοῦχων παποιημένος. Ἐπεὶ δὲ βραδύαντος Κωνσταντίνου περὶ τὴν ἀνοδὸν, ὁ τρίτος τῶν υἱῶν Κωνσταντίνος πρῶτος παραγένοιτο ἐξ Ἀντιοχείας, ἐγγεῖρκει λαθραίως αὐτῷ τὴν τοῦ πατρὸς διαθήκην, καὶ μόνῃ παρ' αὐτοῦ καὶ μίαν αἰεὶ ἔχειν, ὥστε τοὺς Ἀρείου κακείνων συναπαχθεῖναι· καὶ ταύτην ἀμοιβὴν τῆς βασιλείας τῷ ἀθανάτῳ βασιλεὶ Χριστῷ δίδωσι, τὸ μὴ θεῶν αὐτὸν, ὡς τῆς ἀπονοίας! μὴδὲ τοῦ παντός εἶναι (d) δεσπότην. Συν-

ὑπερορίσει τὸν ἄνδρα τῆς πόλεως.

10. Sed interea ille vitam obiit, imperii anno tricesimo, ætatis sexagesimo quinto: imperii quoque successores habuit filios, quibus illud ipsum diviserat. Porro Constantino filiorum majori, majus reliquit imperium: testamentumque presbytero euidam committit, clam et in occulto animæ suæ Arii morbo laboranti, qui una testamentum et morbum suum celabat: a multisque interrogatus, an imperator testato decessisset, responsum distulit, atque occulti negotii eunuchos imperatori familiarissimos conscios effecit. Cum autem cunctaretur Constantinus decedere; tertio filiorum Constantio qui Antiochia prior advenit, testamentum tradidit, atque unam ab illo postulat gratiam, ut ad Arianas et ipse transiret partes: atque eam ille immortalis imperatori Christo, collati imperii gratiam retulit; ut ipsum nec Deum esse, o amentiam! neque dominum agnosceret. Sociusque illis audacis accedebat supra dictus Eusebius, et qui cum eo erant, rati se temporis opportunitatem esse nactos. Hæc autem

ἔνδεσιν ἐστὶν ἐν τριῶν χειρογράφοις.

(d) Codices duo εἶναι. Alii cum editis, εἰδέναι.

(a) Ita mss. Editi vero, male, ἀνθρώπου βίον.

(b) Ita mss. Editi vero, ἐπιλεγόμενον.

(c) Sic mss. Editi vero, φυλάττοντι οἰονεῖ. Infra,

una illis via esse videbatur Arii confirmandi, et veritatis evertendae, si Athanasii et ipse exilium ob-signasset: quasi probe et jure decretum esset. Ad quam rem manus illis promptissima execrandus isto sacerdos fuit, qui cum aliis domus etiam imperatoris praepositum ubi corruptisset, eum partem Ariani impietatis nec minimam esse communstravit. Ab eo namque ad reliquos etiam eunuchos morbus pervasit, qui perfaciles erant ad improbitatem admittendam, et apti ad eam aliis communicandam. Imo ipsa imperatoris uxor, blasphemis paulatim colloquiis corrupta, eadem ipsa quoque labe infecta est. Nec multum postea ipse quoque imperator, heu mihi, servorum facinora est imitatus, ubi, inquam, contra dominum suum insurrexit, atque improbe imperatorem suum, affecit contumelia: ad Arii item sententiam abreptus; ita ut in illo impletur illud Jeremie: *Etiam ipsi pastores impii ceciderunt in me*¹. Jubet itaque ille ut ejus doctrina vim obtineret, et ut quasi illius jussu episcopi improbo sentirent, et impietatem amplecterentur; non obtemperantes quidem, sed potius reformidantes. In tam gravi tempestate, et tanta procella, gubernatores Ecclesiarum erant, Maximus Hierosolymorum, Athanasius Alexandriae, qui, tametsi in exilio degebat, gubernacula non dimiserat, et Alexander Constantinopolitanus

μερίστη τῶν οἰκῶν, καὶ Ἀλέξανδρος δὲ τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὄντας ἐτύγχανον.

41. Eusebius porro pro impietate ardens audacissimusque, opportunitatem et loca, ut in pugnis solent optimi imperatores, ad veritatis subversionem observans: hujusmodi quidpiam cogitat. Arium introducit Constantinopolim, cum maxima pompa, ita ut questio in aliena regione haberetur, cum Athanasius quidem in exilio versaretur, nullusque adesset, qui sanam doctrinam vindicaret; imo imperator et magistratus omnes ad aliam partem transissent, propter oppugnationis absentiam. Hec ille secum reputabat. At supernus ille sapiens aëconomus alio modo rem dispensavit, parvoque casu improbitatis impetum repressit, et quanto magis Arii adversus pietatem lingua vigeat, tanto plus ejus intestina paulo postea diffuebant. Ac vacuus quidem intestinis, vacuus visceribus in impuris locis Arius projectus est. Justa poma effrenationis, ac putredine pleni pravi-que vasis digna evacuatio. Illo igitur ita anima ita corpore miserabiliter disrupto, Eusebius atque socii omnes subire bellum, omnes conturbare nisi sunt, utpote quibus instar manuum in hisce agendis erant imperatorum eunuchi: scelesti illa, violenta ac rerum mutationibus semper ac confusione gaudentia mancipia. Ac illi quidem priori suo scopo insistebant, ut scilicet Athanasium, throno simul et verbo, et doctrina et fiducia intercluderent. At diversa plane sapiens

¹ Jerem. 21, 8.

(a) Quidam mss. ὑπέδειξαν.

(b) Sic codices omnes. Editi vero, ἐπὶ τάγματος.

(c) Ha quidam codices. Editi vero, τοῦ ὑπὸ.

A ἐρήπτετο δὲ αὐτοῖς τοῦ τομήματος καὶ ὁ προῆρθε; Εὐσέβιος, καὶ οἱ σὺν αὐτῷ δὲ πάντας, καιροῦ τηνικαῦτα λάβεσθαι δόξαντες. Μία δὲ αὐτοῖς Ἀρείου τὴν σύστασις, καὶ τῆς ἀληθείας ἰδοῦναι κατάλοιπος, εἰ τὴν Ἀθανασίου καὶ οὐτο; ὑπερορίαν ἐπιπροαγίσαιτο, ὡς εὖ μᾶλλον καὶ τῷ δικαίῳ γεγεννημένην. Πρὸς δὲ χεῖρ αὐτοῖς ἀνυσιμωτάτῃ καὶ ὁ μαρὸς ἐκείνο; ἱερὰς γέγονεν, ὅς μετὰ τῶν ἄλλων καὶ τὸν ἐν τοῖς βασιλεῖσι; πραιπόσιτον ὑποφθεῖρας, μέρος οὐ τὸ ἐλάχιστον καὶ αὐτὸν τῆς Ἀρείου κακοδοξίας ἀνίδειξεν (a). Ἐκ τοῦτου γὰρ διέβαινε καὶ εἰς τοὺς λοιποὺς τῶν εὐνούχων ἡ νόσος, εὐχερὲς ὄντας φύσει καὶ μεταλαβεῖν κακίας, καὶ μεταδοῦναι λαῶν ἐπιτηθείους. Καὶ ἡ τοῦ βασιλέως δὲ γαμετή, λαῶν βλασφημοῖς κατὰ μικρὸν ὁμιλίαις διαφθαρεῖσα, τῆς ὁμοίας καὶ αὐτὴ λύμης ἐμπέπλητο. B Μετ' οὐ πολὺ δὲ καὶ ὁ βασιλεὺς, ὁ μοι, τὰ τῶν πονήρων ἔδρα δοῦλων, τοῦ ἰδίου δεσπότου φημί καταε-
αναστάς, καὶ εἰς τὸν αὐτοῦ κακῶς ἐξυδρίσας βασιλεία, καὶ τῷ Ἀρείῳ συναπαρθεῖς φρονήματι· ὡς καὶ ἐπ' αὐτῷ τὸ τοῦ θεοῦ πεπληρωθῆναι ἱερμίου, ὅτι· Καὶ οἱ ποιμένες ἡσίδουν εἰς ἐμὲ.· Καλεῖται τοιγαροῦν τὰ ἐκείνου κρατεῖν, καὶ ὥσπερ ἐξ ἐπιτάγματος (b) τοὺς ἐπισκόπους φρονῆσαι κακῶς, καὶ μὴ κτισθέντας, ἀλλὰ πτήξαντας μᾶλλον, ἀσπάσασθαι τὴν ἀσέβειαν. Κυβερνῆται δὲ τῶν Ἐκκλησιῶν ἐν οὕτω χειμῶνι μεγάλῳ καὶ κλύδωνι Μάξιμος μὲν Ἱεροσολύμων, Ἀθανάσιος δὲ Ἀλεξανδρείας, ὅς κἀν τῇ ὑπερορίᾳ ὦν οὐ

C 11. Εὐσέβιος δὲ, θερμὸν τι πνέων καὶ πάντολμον ὑπὲρ ἀσέβειας, καὶ καιροῦς καὶ τόπου, ὥσπερ ἐν μά-
χαις κατὰ τοὺς εὐμηχανοὺς τῶν στρατηγῶν εἰς ἐπι-
θεσιν τῆς ἀληθείας, ἐπιτηρῶν, τοίνυν τι ἐπινοεῖται. Εἰτάγει τὸν Ἀρείον εἰς τὴν Κωνσταντινίῳ μετὰ πολ-
λῆς πᾶν τῆς αὐθεντίας, ὥστε τὴν ζήτησιν ἐν ἄλλο-
δαπῇ γενέσθαι, ὄντος μὲν ἐπὶ τῆς ὑπερορίας Ἀθαν-
ασίου, μηδενὸς δὲ παρόντος τοῦ ὑπὲρ (c) τῶν ὁρθῶν
δογμάτων ἀνθεστημιένου, ἀλλὰ καὶ βασιλέως αὐτῷ καὶ
τῶν ἐν τέλει προστεθησομένων ἀπάντων διὰ τὴν τοῦ
ἀντιτείνοντος ἐρημίαν. Ταῦτα ὁ μὲν ἐσκόπει καθ' ἐαυ-
τόν· ἑτέρως δὲ πάλιν ἀσοφὸς ἀνοθεν οἰκονόμος με-
τεσκέυαζε τὰ τοιαῦτα, μικρὰν (d) τινα ἐγκοπὴν διδοὺς
τῇ θερμῇ φορᾷ τῆς κακίας· καὶ ὅσω περ (e) Ἀρείῳ
μᾶλλον ἔρρει κατὰ τῆς εὐσεβείας ἡ γλῶσσα, τοσούτῳ
D πλέον αὐτὴ καὶ τὰ ἔνδον μετὰ βραχὺ συνεβρύη. Καὶ
κενὸς μὲν ἐγκάτων, κενὸς δὲ σπλάγχμων ἐν βεβήλοι;
τόποις Ἀρείος ἔρριπτο (f)· δίκῃ δικαία στόματος
ἀκολάστου, καὶ σαπρίας γέμοντος πονηροῦ σκεύους
ἀξία κένωσις. Οὕτω τοιγαροῦν αὐτοῦ καὶ σῶμα καὶ
ψυχὴν ἀλαυνῶς ἀπορρήξαντος, Εὐσέβιος τε καὶ οἱ
περὶ αὐτὸν τὸν πάντα πόλεμον ὑπῆρχοντο καὶ τὴν
μάχην, καὶ ταράττειν ἅπαντας ἐπιχειροῦν, ὅσα καὶ
χεῖρας ἐν τοῖς τοιούτοις τοῖς τῶν βασιλέων εὐνούχους
ἔχοντες, τὰ μοχθηρὰ δὴ ταῦτα καὶ θερμουργὰ, καὶ
πραγμάτων μεταβολαῖς ἀεὶ καὶ συγχύσεισι χαίροντα.
Καὶ οἱ μὲν εἰχόντο τοῦ πάλαι σκοποῦ, καὶ θρόνον

(d) Editi et quidam mss. μακράν.

(e) Ita mss. quidam. Editi vero, ὅσω περ.

(f) Tres manuscripti, ὁ ἄθλιος ἔρριπτο.

ἰσχύος καὶ λόγων, καὶ διδασκαλίας καὶ παρότρυνας Ἀθανάσιον ἀποκλείσθαι πάσης ἐποποιήσεως. Ἐταραχὴ δὲ πάλιν ἡ σοφὴ πρόνοια ποικιλλοῦσα ἦν, καὶ κινήσασα τὴν Κωνσταντίνου ψυχὴν, ὃς τῶν τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου υἱὸν καὶ ἡλικίᾳ καὶ βασιλείᾳ πρῶτος ἐτύγχανε. Ῥώμης γὰρ τηλικαῦτα τῆς πρεσβυτέρως εἶχε τὸ κράτος· λύσαι μὲν αὐτῷ παρασκευάζει τὴν ἐξορίαν· ἐπιτρέπεται δὲ Ἀλεξανδρείᾳ, καὶ αὐτὸν ἔχουσι.

*Νικήτης Κωνσταντίνος Ἀλεξανδρέως
ἐκ τῆς Ἐκκλησίας καὶ τοῦ λαοῦ.*

Ὅμαι μὴδὲν ὁμῶν ἀγνοεῖν τὰ κατὰ τὸν μέγα χρῆμα τῆς εὐσεβείας, καὶ τοῦ προσκυνητοῦ νόμου ὑποφύγην Ἀθανάσιον πρῶτην συμβαδισκόντα, ὅπως τε καὶ αὐτοῦ κοινῶς ὑπὸ τῶν τῆς ἀληθείας ἐχθρῶν ἀναγέριστο πόλεμος, καὶ ὅπως, ἐν ταῖς Γαλλίαις οὖν ἐμοὶ διέγειν κεκλειστος, ὥστε μετρία γούν τὸν ἐπηρτημένον κατὰ τῆς αὐτοῦ κεφαλῆς ἐκκλίνει κίνδυνον. Οὐ μὴν παντάπασιν ἀειφυγίῃ (a) καταδεδικαστο, ἀλλὰ καὶ τοῦτον δὲ τὸν μεταξὺ χρόνον πολλῆς τινοῦ ἀπέλασε παρ' ἐμοῦ θεραπείας· ὥστε μὴδὲν αὐτῷ γενέσθαι τῶν ἀβουλήτων, εἰ καὶ καρτερικῶς, εἴπερ τις ἀλλος, ὑπὲρ τῆς ἀληθείας ἐστὶ καὶ φερέμενος, καὶ τῷ κατὰ θεὸν ζῆλῳ πάνθειον ἀχθος βέλον φέρειν δυνάμενος. Καὶ ὁ μακαρίτης δὲ Κωνσταντίνος ὁ ἐμὲς πατήρ ἀποκαταστήσας τοῦτον ὅσον οὐδὲ ποτὶ τῷ ἰδίῳ θρόνῳ ἰσοῦλετο· ὃς ἐπὶ τέλει τοῦ βίου ὢν, καὶ μὴ φθάσας ἐκκληροῦσαι τὰ τοῦ σκοποῦ, ἐμοὶ κατὰ διαδοχὴν τὸ πρῶτον κατέλιπε, τελευταίως περὶ τοῦ ἀνδρός ἐντολὰς ἐπιστήσας. Καλεῖσθαι οὖν ὁμῶν νῦν μὲν αἰδοί τε αὐτὸν τῇ πίστει, καὶ λαμπραῖς ὑπαντήσεσι καὶ τιμαῖς ὑποδέξασθαι· μετὰ ταῦτα δὲ πάλιν πρὸς ἡμᾶς παραπέμψαι, ὃς, ἐπειδὴν εἰς ἔβην καὶ αὖθις ἡμῖν κατεστῆ, ὅπως ταῦτα παρ' ἡμῶν τῆς θεραπείας καὶ τῆς αἰδοῦς, καὶ ὁμῶς, εἰσεσθε.

12. Τοῖτοι; θαρρῶν τοῖς γράμμασιν Ἀθανάσιος, τὴν Ἀλεξανδρείαν καταλαμβάνει (b), καὶ ἥδιστα μὲν αὐτὸν ὁ τῶν ὀρθοδόξων ὑποδέχεται ἄλλος· ὅσοι δὲ καὶ ἀρειανίζοντες ἦσαν καθ' ἑταιρείας συστάντες, πολέμους αὖθις κατ' αὐτοῦ καὶ ταραχὰς ἀνερρίπτουν. Καὶ τοῖς περὶ Εὐσέβιον ἄλλας τε κατὰ τοῦ ἀγίου παρεῖχον διαβολῶν ἀφορμὰς, καὶ οἱ, μὴ ψηφισαμένοι, αὐτῷ τῆς συνόδου τὴν ἀπὸ τῆς ὑπερορίας ἐπάνωθεν (c), οἰκωθεν ἐαυτῷ ταύτην ἐπιτρέψαι κατελιχθεὶ τὴν Ἐκκλησίαν· ἔπειτα δὲ καὶ νεκρὰν τινα τοῦ ἀγίου κατεψεύσαντο (d) χεῖρα, συλλαμβάνεσθαι φάσκοντες αὐτῷ ταύτην ἐνεκεν καὶ θαυμάτων καὶ γοητείαις, οἱ μισροὶ ἐκείνοι καὶ διεφθαρμένοι, καὶ φανερώς γόητες. Τὴν δὲ χεῖρα εἶναι τινας Ἀρμένιους τῶν Ἀλεξανδρέων ἐνὸς, ἐκ μηχανῆς φασιν, Ἀθανάσιον ἐκκικρομένην. Οἷς ὁ βασιλεὺς, τὰ ὅσα κλαπέει (ἐπαλ καὶ πείθει) ἀποχὴ τῶν καινότητος τοιαύτας ἐχόντων, καὶ τερατείαις πιδανῶς μάλιστα συγκειμένη ψυχῆς εὐκόλως ἐπάγεσθαι, ἀειφυγίαν μὲν ἐκ πρώτης εὐθὺς οὐ κατακρίνει Ἀθανάσιον (e)· τοῦτο γὰρ πῶς ἐχθροῖς ἐκ παντὸς ἐποποιήζετο· ἀλλ' ὥστα, νόμοις τῶν πρα-

illa providentia apparabat, quæ animum movit Constantini, et ætate et imperio. Inter magi Constantini filios maximus: nam veteris tum ille Romæ Imperium obtinebat, ut cum exsilio liberaret: litterasque Alexandrinis mitteret, ac ipsum mitteret Athanasium cum litteris sic habentibus.

ἔκ Ἀθανάσιον συνεκπέμψαι τοῖς γράμμασιν οὕτως

*Victor Constantinus Alexandrinis Ecclesie
et populo.*

Neminem vestrum ignorare arbitror, quæ pridem acciderunt magno pietatis præconi, et venerandæ legis interpreti Athanasio, quomodo adversus illum a veritatis inimicis bellum sit conchatum, et quæ ratione mecum in Galliis versari jussus sit, ut ita imminens capiti suo periculum declinare posset. Neque tamen perpetuum ipsi exsilio indictum fuit; sed etiam illo ipso exsili tempore, multa nobis ejus cura fuit, ita ut nihil ei præter voluntatem acciderit. Tametsi ærumnarum, si quis alius, et laborum patiens pro veritate est: atque ex zelo secundum Deum quamvis angustiam ferro valet. Sane beate memorie Constantinus pater meus brevi cum in proprium resituere volebat: qui cum vitæ finis immineret, nec posset scopum implere suum, rem mihi hanc agendam per successionem reliquit: datis pro viro illo supremis hæc de re voluntatis iussionibus. Mandamus igitur vobis, ut jam cum cum omni reverentia, cum splendido occurso et honore excipialis: et postea ad nos eum iterum remittatis, qui postquam in conspectum venerit nostrum, cum quanta a nobis excipiendus sit reverentia, vobis compertum erit.

12. His confisus litteris Athanasius, Alexandriam petiit, ac libentissime quidem illum recipit orthodoxus populus. Quotquot autem Ariani erant una convenientes, bella rursus et turbas movere, Eusebianisque alias sancti calumniandi occasiones suppeditare, quod scilicet nullo synodi decreto regressum ab exsilio concedente, ipso sua sententia remigrans occupasset Ecclesiam. Deinde mortuam quendam manum afferentes, falso jactabant illam eum resexisse mirabillum patratorum atque præstigiaram causa. Hæc, inquam, siebant illi exsecrandi, corrupti, ac aperte venefici homines. Manum autem dicebant esse Arsenii ejusmodi Alexandrini, arte quodam, ab Athanasio resectam. Quibus verbis imperator captus auribus (nam solet auditus ad tales novitates resque portentosas credendas propensus simplices animas secum trahere), nequaquam perpetuo exsilio Athanasium ab alio exsilio jamjam reversum multavit, id licet inimici obtinere totis viribus niterentur: sed jubet ut secundum leges hæc negotia pertractentur, ut sic legitimum ille

(a) Duo mss. ἀειφυγία. Alii, cum editis, ἀειφυγίαν.

(b) Ita mss. omnes. Editi vero, λαμβάνει.

(c) Unus, ἐπάνωθεν. Alii, καθόθεν.

(d) Sic omnes mss. recte. Editi, κατεψεύσαντο.

(e) Ita mss. Editi vero, Ἀθανάσιον.

subeat supplicium, si in talibus deprehendatur delictis. Archelaum itaque virum sibi familiarem et domesticum, una cum Nonno tum Phoenices praefecto, ad eorum perquisitionem rerum misit. Illi ubi Tyrum advenissent: in illa quippe Athanasius probationes de praestigiiis illis expectabat, paulum dilatum est examen, ac ideo quemadmodum videbatur, quod accusatores expectarentur qui ipsis oculis execrandum facinus perspicerant. Ut autem vere eventus rei docuit, quia Deus superne rem huiusmodi perspiciebat, atque clementer eam intermissionem fieri disposuisset, quo ipso tandem Arsenius adesset, cujus erat manus demortua, iniusta praecisio, talisque tragedia. Arsenius namque unus erat ex gradu lectorum, qui ob secretum quoddam facinus humi leviter daturus poenas, fugam cogitat, atque Athanasio et Ecclesiae se proripit. Illi itaque malitia sapientes, maligna adversarii portio, rati nunquam ausurum Arsenium, non modo ad medium iudicium procedere, sed ne ipsam quidem domum obtineri, ob nefarium scilicet et detestandum illud flagitium; ideo scilicet abscessam manum illi ascribebant, atque id contendebant, ut tante impietatis, tanti flagitii crimen ipse subiret. Quare frequenter nomen Arsenii proferebant.

Θῆμα, καὶ τὸ μῦθος, αὐτὸν ὑποστήναι διατίθεντο

45. Fama ergo undique perlata, Athenii causa Athanasium de beneficio iudicandum iri, deindeque re ad ipsum Arsenium perveniente, commiseratione motus ille, erga Athanasium, ac veritatem miseratus, namque ipsa antea generosam illam animam interitura erat. Per bonum malo moleatur, et clandestinam fugam aperta loquendi libertate corrigit. Omniaque sua nihili ducens, brevi Tyrum pervenit, solus soli Athanasio se sistit, atque privatum eum convenit. Qui Arsenio id solum dat consilii, id suggerit, ut ne ante iudicium appareret, neque se quorumpiam oculis aperte proderet: ne fortassis quid illi mali scelesti inferrent: qui si nihil aliud, saltem iudicium declinarent. Arsenius ergo ita se gessit, ac in intussum latebat loco. Inter haec minime quiescebat invidia, neque Athanasii malis exarsitata erat; sed ad alias procedebat insidias, ac caeterum ad tribunal iterum convocato adulteri crimen intentant pravis affectibus carenti homini. Fuitque drama huiusmodi: mulierem quamdam introducunt impudenti vultu, abominanda mente, quae egregie calumniis assueverat. Igitur illa calumniatrix, pecunia empta aiebat se domi excepisse Athanasium, et pietatis et virtutis causa. Cum autem ad medium circiter noctem ventum esset, contraria omnino iis quae existimasset, vidisse, passamque ab illo esse. Sic illa pocessante, aderat Athanasius haec audiens, cum illoque intererat Timotheus presbyter, foris ad januas stantes: qui adversus eam calumniam aliquid exagitavit sapiens et valde generosum. Repente enim cum Athanasio ingressus, eumque probe re-

Α γράτων καὶ διατηρηταῖς ἐγχειριζομένων, νόμιμον αὐτὴν ὑποστήναι καὶ τιμωρίαν, ἂν ἐπὶ τοιοῦταις ἀπὸ ἀμαρτήματι. Ἀρχέλαον τοιγαροῦν ἀνδρὰ τῶν αὐτῶν συνεστῆσαν καὶ ἐμφορῶν, ἀμα καὶ Νόννον (δ) τότε Φοινίκης ἀρχόντι, κατὰ ζήτησιν τῶν τοιούτων ἐκπέμπει. Ἐπὶ δὲ οὗτοι πρὸς τῇ Τύρῳ γεγνησιν: ἐν αὐτῇ γὰρ Ἀθανάσιος τοὺς περὶ τῆς γοητείας ἑμάν, ἐλέγχους: ὑπεριτίθετο μικρὸν ἢ ἐξέτασις, τῇ μὲν δοκεῖν τοὺς ἀπὸ τῆς Ἀλεξανδρείας κατηγοροῦν τοὺς αὐτοὺς: δὴθεν ὀφθαλμοῖς τὸ μῦθος ἰδόντας ἐκδεχομένη. ὥς δὲ τὸ τέλος ἀπὸ τῆς ἀληθείας δεικνυσιν, οὗτο: Θεὸς ἀνωθεν τὴν ἐφορὴν τὰ τοιαῦτα, καὶ τὴν ἀνεβολὴν φυλακῆς τῶν οἰκονομοῦμενων, ὥστε καὶ αὐτὸν Ἀρσένιον ἐπιστῆναι, οὗ ἡ νεκρὰ χεὶρ καὶ ἡ ἀδικος ἐκτομή, καὶ ἡ τοσαύτη τραγῳδία τοῦ δράματος. Ἀρσένιος γὰρ οὗτος εἰς μὲν ἐτύγχανε τοῦ βαθμοῦ τῶν ἀναγνωστῶν, διὰ τινὰ δὲ πρῶτον τῶν ἀπορρήτων (b) δίκας οὐ μεμπτὰς ἀποτίσαι μὲλλον, δραμὸν ἔνοστον, καὶ φηγὰς Ἀθανασίου καὶ τῆς Ἐκκλησίας καθίσταται. Οἱ γοῦν σοφοὶ τὴν κακίαν ἐκείνην, ἡ πονηρὰ τοῦ ἀντικειμένου μερὸς, μηδέποτε τομῆσαι Ἀρσένιον, οὐχ ὅπως εἰς μέσον τὸ δικαστήριον παρελθεῖν, ἀλλὰ μηδὲ αὐτῆς προκύψαι μικρὰ τῆς οἰκίας οἰόμενοι, διὰ τὸ τῆς πράξεως ἐναγὲς καὶ ἀπόπτυστον, διὰ τοῦτο γοῦν αὐτῷ τε τὴν χεῖρα ἐπέγραφον, καὶ τὸ τοσοῦτον ἀσέμνον: καὶ τὸ ὄνομα συνεχῶς Ἀρσένιον προέτινον.

15. Πανταχοῦ τοίνυν τῆς φήμης διαφύσεως, ὡς Ἰσραὴλ μίλλοι-δὲ Ἀρσένιον Ἀθανάσιος κρίνεσθαι γοητείας: ἔπειτα δὲ καὶ ὡς αὐτὸν Ἀρσένιον ἤδη παραλθούσης, οἰκτον ἐκείνος Ἀθανασίου λαβὼν, καὶ τὴν ἀληθειαν ἐλέγχεας: καὶ γὰρ ἐμελλεν αὐτὴν προσπύλλυσθαι τῆς γενναίας ψυχῆς: καλὸν τὸ κακὸν ἴσται, καὶ τὴν λαθραῖαν ἐκείνην φυγὴν παρρησίᾳ φανερὰ θεραπεύει. Καὶ πάντα καθ' αὐτὸν ἐν οὐδενὶ θέμενος, τὴν Τύρον ἐν ὀλίγῳ καταλαμβάνει, καὶ μόνῳ πρῶσι μόνος Ἀθανασίῳ, καὶ κατ' ἰδίαν αὐτῷ συγγίνεται. Ὁ δὲ τοῦτο μόνον Ἀρσένιον συμβουλεύει, καὶ ὑποτίθεται, ὥστε μὴ πρὸς τῆς δίκης ἐμφανισθῆναι, μηδὲ ὄφλον αὐτὸν ὀφθαλμοῖς τιεῖ τὸ παράπαν ἐνδεῖναι: ὅπως μὴ τι καὶ κακὸν ἴσως αὐτὸν οἱ κακοὶ δράσειαν: ἡγοῦν, εἰ μὴ τοῦτο, ἀλλὰ τὴν δίκην τίνος ἐκκλίνουσαν.

Ἀρσένιος μὲν οὖν οὕτως ἐποίησε, καὶ ἀσφαλίστατα ἦν κρυπτόμενος. Ὁ φθόνος δὲ οὐκ ἤρκει, οὐδὲ τινα κόρον ἤδει τῶν Ἀθανασίου κακῶν, ἀλλὰ καὶ πρὸς ἐτέρους ἐχώρουν ἐπιβουλὰς: καὶ τοῦ βήματος αὐτοῖς συγκροτηθέντος, μοιχείας ἐγκλημένα ἐπήγον τῷ ἀπαθεί. Καὶ τὸ δρᾶμά τοῦτο: Γυναίκα τινα παράγουσιν, ἀναδὴ τὴν ὄφιν, βδελυρὴν τὴν διάνοιαν, ἀκριβῶς τὰ σκεφαντῶν ἡσχημένην. Αὐτὴ οὖν ἡ συκοφάντης, χρημάτων ὄνον γενομένην, ἔλεγεν, ὡς ὑπεδέξατο μὲν τῇ οἰκίᾳ τὸν Ἀθανάσιον εὐλαθείας χάριν καὶ ἀρετῆς: ἐπὶ δὲ περὶ μέσας γένοιτο νύκτας, τὰναντία παντάπασιν ὧν ὑπέλαπεν, παρ' αὐτοῦ καὶ ἰδεῖν καὶ παθεῖν. Ταῦτα τῆς κατηγοροῦ διεξήουσης, παρῇ ἀκούων καὶ Ἀθανάσιος, συμπαρήν δὲ σὺν καὶ Τιμόθεος ὁ πρεσβύτερος ἔξω, παρὲς τῇ πύλῃ ἐστῶτες: ὅστις ἐπινούται τι πρὸς τὴν διαβολὴν, συνετὸν ἄγαν καὶ γενναῖον.

(a) Omnes mss. Νόννον. Editi, Νόννο.

(b) Tres mss. ἐπιρρότων.

"Αφνω γάρ σὺν Ἀθανασίῳ ἐπιπεσὼν (α), κάκεινον εὖ μάλα ὑποκρινάμενος ὁ Τιμόθεος, Γύναι, φησὶν, ἐγὼ σοι νύκτωρ ἐπήγαγον τὴν βίαν, ὡς αὐτὴ λέγεις, ἐγώ; Ἡ δὲ πρὸς τοὺς δικαστάς, ὡς εἶχεν εὐθὺς ἰταμῶς ἄγαν καὶ ἀναισχύντως ἐπιστραφεῖσα, Οὐτός μου, φησὶν, ὁ φόρεός· οὗτος ὁ τῆς ἀγνείας ἐπιβούλος· οὗτος, οὐκ ἄλλος, ὁ παρ' ἐμοὶ καταλύσας, καὶ ἀντιδούς τὴν βίαν τῆς χάριτος. Τῆς ἀκολάστου τοῖνον ἐκείνης οὕτως ἀπὸ τῶν ἑαυτῆς ῥημάτων ἐλεγχθείσης, καὶ οἰκοθεν ὁ μάρτυς, τὸ τοῦ λόγου, φανείσης, ἀνθ' ὧν οὐδὲ αὐτῶν ᾔδει τὸν ὕπ' ἐκείνης κατηγορούμενον, ὅστις ἦν, καὶ τοῦ πλάσματος ἐν φανερῷ γυμνωθέντος, οἱ δικασταὶ πρὸς ὃ τι καὶ χρῆσονται λοιπὸν ἑαυτοῖς οὐκ εἰδότες, ἤσυχόν τι καὶ γαληνὸν ὑπομειδιώσιν· ὅπερ εἰσθεν ἀμηχανία ποιεῖν, ἐντροπὴν βέβαιως ἐπικυρῶσαι μηχανωμένη. Οἱ γὰρ αὐτοὶ πάντα ἤσαν Ἀθανασίῳ, καὶ κριταί, καὶ μάρτυρες, καὶ κατηγοροί. Διὸ καὶ τὴν κατὰ τῶν συκοφαντῶν ἀπόφασιν τοῦ νόμου παραλιπόντες, ἐπὶ τὸ τῆς γοητείας ἐγκλημα τρέπονται, τοῖς δευτέροις οἱ ἀνόητοι παραμυθίῳ τι τῆς προτέρας ἀσχύνης ἐφευρεῖν σπουδάζοντες. Τὸ δὲ ἦν ἐλεγχος μᾶλλον τοῦ ψεύδους ἐπιφανέστερος. Προσάγουσι (β) τοῖνον τὴν χεῖρα, μῦσος οἰκτείρμονος ὀφθαλμοῖς, οὐδὲ ψιλῶς μόνον ἰδεῖν ἀνεκτόν. Ταύτην ἀπηγὼς ἐκείνου καὶ ἀναιδῶς ἐπισκιοῦντες τῷ ἀγίῳ. Αὐτὴ σου, φησὶν, Ἀθανάσιε, καὶ σιγῶσα, κατηγορεῖ· αὐτῇ σου ἀφύκτως ἔχεται καὶ στεβρῶς· ταύτην οὐ λόγοις, οὐ τέχνῃ, οὐκ ἄλλῃ τινι μηχανῇ δυνήσῃ διαφυγεῖν. Ἰσασί πάντες Ἀρσένιον, οὐ σὺ, ἔδωκε καὶ ἀνῶσι, τὴν χεῖρα ταύτην ἱκοφας. Λέγουσι ἀν' ἡδὲ λοιπὸν, ἐφ' ᾧ κέχρησαι ταύτῃ, καὶ πρὸς τί ἄρα τὴν ἐκκοπὴν (γ) ἔδρασας; Ὁ δὲ πρᾶξι φωνῇ, καὶ ὡς ἀν' εἰποι ψυχὴ τοιαύτη, καὶ τὰ Χριστοῦ πάντα ζηλοῦν σπύδουσα, δὲ ἀνόμως ὑπὸ Ἰουδαίων κρινόμενος οὐκ ἐρίζων ἦν οὐδὲ κραυγάζων, ἀλλ' ὡς πρόβατον ἐπὶ σφαγῇν ἤγετο, τὰ μὲν ὅλους σιγῶν, τὰ δὲ πρᾶξ ἀποκρινόμενος· Τίς οὐν ἐξ ὑμῶν, φησὶν, Ἀρσένιον ἐγνωκώς; ἢ τίς ὁ ταύτην αὐτοῦ τὴν δεξιὰν ἀκριδῶς εἶναι εἰδώς; Οὐκ ὀλίγων δὲ πρὸς ταῦτα τῆς καθέδρας διαναστάδων, καὶ Ἀρσένιον αὐτόν, καὶ τὴν χεῖρα, καὶ πάντα εἰδέναι σαφῶς διατεινομένων, λύσας αὐτίκα, τὴν σκηνὴν Ἀθανάσιος, κελεύει παρελθεῖν εἰς μέσους Ἀρσένιον. Ἐπὶ δὲ οὗτος εἰσῆλθῃ ζῶν τε καὶ ὕγιής ἄμφω τὰ χεῖρες, προσχὼν τοῖς τε κατηγοροῖς καὶ τοῖς κριταῖς ὁ μακάριος, καὶ δριμύτερον ἐμβλέψας αὐτοῖς. Οὐχ οὗτος, ἔφη, Ἀρσένιος; οὐχ οὗτος ὁ παρ' ὑμῖν νεκρὸς καὶ τὴν χεῖρα καθ' ὑμᾶς ἀποδεβληκός; οὐχ οὗτος ὁ πᾶσιν Ἀλεξανδρεῦσι γνῶριμος; Καὶ ἅμα πρὸς τὸ μεσαίστατον αὐτὸν ἐπισπασάμενος τοῦ δικαστηρίου, ὡς ἀν' καὶ ὁ ἄλλος ὀφθαλμοῖς εἶη τοῖς πᾶσιν, ὑπεκβάλλει πρῶτα τὴν δεξιάν· εἰτα κελεύει πρὸς ὕψος ἀνατείνειν καὶ τὴν λαίαν, καὶ μέγα τι καὶ γεγωνὸν (δ) ἀνακράξας, οἷα τοὺς μακρὰν τῆς ἀληθείας βντας ἀνακαλούμενος, Οὗτος μὲν, ὦ ἄνδρες, Ἀρσένιος, ἔφη· αὐταὶ δὲ χεῖρες ἐκείνου, τὴν ἐκκοπὴν ἀγνοήσασα. Τὸν δὲ παρ' αὐτοῖς Ἀρσένιον, ἀπιδὼν πρὸς τοὺς κατηγορούς, Ὡ θαυμαστοί, φησὶ, δικασταί, ἀξίῳ τίς τέ ἐστι δεῖξαι, καὶ τίνος ἡ ἐκμηθεῖσα χεῖρ αὐτῇ, καὶ ἡμῖν ὡς τὴν ἐκτομήν ἐργασαμένους ταύτης ἐγκαλουμένη;

(α) Tres mss. ἐπιπεσόν.

(β) Quidam mss. προσάγουσι.

(γ) Αἱ ἐκτομήν.

A praesentans Timotheus: Mulier, ait, ego tibi nocturnam vim intuli, ut ipsa ais. Egone? Tum illa ad iudices conversa quam citissime, proterve valde ac impudenter: Hic, ait, est corruptor meus, hic castitatis meae insidiator. Illic, non alius, est qui ad me diversatus, vim pro gratia retulit. Igitur impudente illa sic suis ipsius verbis convicta, et in seipsam teste, ut ita dicam, apparente, quippe quae nesciret quidem quem illorum accusaret: reque ita palam facta, iudices, quid postea facerant ignorantes, quiete atque tranquille subrisere, ut solet fieri ubi quispiam in consilii inopia, vultus ruborem obtegere conatur. Ipsi namque omnia erant Athanasio, iudices, testes, accusatores. Quare legis sententiam contra calumniatores omittentes, ad beneficii crimen convertuntur, insanique in secunda accusatione, requirunt pristini pudoris levamen, quod potius erat apertior mendacii reprehensio. Manum itaque producunt, rem execrandam misericordibus oculis, neque vel solo visui ferendam. Hanc crudeliter illi et impudenter sancto viro agitanter: Haec te, aiunt, Athanasi, vel silens accusat: haec te firmiter ac sine effugio urget: hanc nec verbis, nec artificio, nec alia quavis machina effugies. Norunt omnes Arsenium, cui tu, inique et impurissime homo, manum hanc amputasti. Dic ergo jam, quam ad rem illa es usus, et ad quem usum abscideris illam. Tum ille placida voce, ut decebat talem animam, quae omnia studiose exsequebatur Christum spectantia, qui cum inique a Iudaeis judicaretur, non contendeat, neque clamabat, sed tanquam ovis ad caedem ducebatur, partim omnino silens, partim mansuete respondens: Quis vestrum, ait, Arsenium novit? aut quis accurate scit, hanc ejus esse manum? Ad haec autem non paucis cathedra surgentibus, et Arsenium ipsum ejusque manum se probe nosse contententibus, solvens statim scenam Athanasius, jubet in medium prodire Arsenium. Cum autem ille vivus ambobusque manibus sanus inductus esset, tum beatus ille vir accusatores et iudices intuitus, torveque homines aspiciens: Nonne, ait, hic est Arsenius? nonne hic est, qui secundum vos mortuus est, et manum amisit? nonne hic omnibus Alexandrinis est notus? et simul ad medium tribunal adducens illum, ut omnium pateret oculis, primo dexteram educit: hinc jubet illum attollere sinistram, atque magna atque voce exclamans, quasi eos qui longe erant a veritate revocaret: Hic, o viri, inquit, Arsenius: haec manus illius sunt, amputationis nesciae (e). Tum Arsenio relicto, ad accusatores conversus: O mirabiles, inquit, iudices, rogo, quisnam is sit ostendite, et cuiusnam haec abscissa manus, quae nos amputationis accusat?

(d) Sic quidam codices recte. Alii vero γεγων'ς, cum editis.

(e) Forte vitiosa lectio.

14. Tunc non ultra iudicibus tolerabilis cathedra A
fuit, sed una cum satellitibus, ea relictis, tristes ad-
modum ac demissa facie evidentia pudoris signa in
vultu ferentes, abscessere. Itaque populus cum illos
sic perturbatos cerneret, ac cum pudore et tristitia
a tribunali recedere, quasi eorum et suarum pariter
impietatis studio effervesceret, jam enim Arianus
pene repletus erat: et alioquin, ut et episcopis et
imperatori gratum faceret, Athanasium laedere ten-
tabant, ac undique virum circumsistunt, verbis
perstringentes, manus inferentes: Garrulus, vene-
ficus, qui male pereat, amentes, multaque alia iis
pejora, quae nihil sane ad illum attinebant, sed ad
eos qui haec proferrent, quae etiam clementiora
erant iis quae ipsi audire merebantur: tum iudici-
bus conviciabantur, quod non poenis atque suppliciis,
potius quam legitimis argumentis, sententiam ius-
tissent, ac mortem ipsi, suapte nutu, iusto commi-
nabantur. Cum tanta tamen seditio excitata fuisset,
et tantus tumultus in populo coortus, nihil eam rem
Gallio curavit, qui tum praefectus erat civitatis; ita
malum ulterius pervasurum fecisset, nisi Archelaus
descendens, verborum suasionem et lenitatem plebem
sedasset, Athanasiumque ab iis mox dilaniandum,
ex mediis populi manibus eripuisset, clamque urbe
subduxisset. Erat porro Archelaus tribunalis quidem
praefectus: virque alias prudentissimus, mansuetis-
simus, ac dicendi peritissimus paratusque ad mor-
tis periculum advenandum, si id opus fuisset. Hic po-
pulo furenti minime cedens, suadet Athanasio ut per
secreta urbis exitus evadat. Cum itaque ille ea de
causa urbe excessisset, coacti injustissimi illi iudices
deliberant contra sanctum, et reumque allatorum
crimini pronuntiant. Scribunt acta, quae ubique
divulgant: intercludunt eum aditu omnium regio-
num, urbium, ecclesiarum: omnique ratione os-
tendunt tenebrarum filii, se longe abesse velle a
tanta luce. Ira item incendunt Constantium adversus
illum; ita ut etiam pecunias et honores decerneret
iis qui aut vivum indicarent, aut mortui caput
afferrent. Ille vero ac si non intra Romani fines im-
perii, sed etiam extra orbem exulare iussus et
damnatus, sexennium in lacu sicco et iniquo
latens peregit. Cum autem ei ne ita quidem ad
finem usque latere liceret, sed futurum esset ut
insequente die caperetur, ubique enim accurate
perquirebatur, et investigabatur, divina quadam
providentia et visione lacu egressus, alium in locum
procedit. Post metuens ne illic quoque comprehen-
sus periculum iis crearet qui se recepissent, ex
orientalibus discedens partibus, ad occidentales
concedit.

15. Imperabat tunc in Occidente Constans Con-
stantini frater, qui nuper fratri Constantino succes-

(a) Tres mss. ἀνεκτός.

(b) Ita mss. Editi vero δικαιότατοι, ironice.

14. Τότε οὐκ ἔτι οὐδὲ αὐτῇ τοῖς δικασταῖς ἀνεκτός
(a) ἡ καθέδρα, ἀλλὰ καὶ ταύτην μετὰ τῶν δορυφόρων
ἀπολιπόντες, σκυθρωποὶ λίαν καὶ κατηρεῖς, σαφῆ τὰ
σύμβολα τῆς αἰσχύνῃς ἐπὶ τῶν ὤψεων φέροντες ἀνε-
χώρουν. Τὸ γοῦν πλῆθος, οὕτως αὐτοὺς ἰδόντες τε-
ταραγμένους, καὶ σὺν αἰσχύνῃ καὶ ἀθυμίᾳ τοῦ δικα-
στηρίου ἀποφοιτῶντας, καὶ ὥσπερ ὑπὲρ ἐκείνων καὶ
τῆς κοινῆς ἀσεβείας ζηλώσαντες, (ἦδη γὰρ τῆς Ἀρείου
λύμης ἱκανῶς ὑποπέπληστο, ἄλλως τε δὲ καὶ τοῖς
ἐπισκόποις καὶ βασιλεῖς χαρίζομενοι,) βλάπτειν Ἀθα-
νάσιον ἐπεχείρουν, καὶ περιστάνται πάντοθεν αὐτὸν,
βήμασι βάλλοντες, χεῖρας ἐπάγοντες, ὁ λῆρος, ὁ γόης,
ὁ κακῶς ἀπολούμενος, καὶ πολλὰ ἕτερα χεῖρω τοῦτον
ἀποκαλοῦντες· ἂ πρὸς μὲν ἐκεῖνον οὐδὲν ὧως κοινὸν
εἶχον· πρὸς αὐτοὺς δὲ τοὺς λέγοντας, καὶ πολλῶ τοῦ
B δέοντος ἦσαν φιλανθρωπώτερα, καὶ ὧν αὐτοὶ ὑπῆρχον
ἀκούειν ἄξιον· αὐτοὶ τε τοῖς δικασταῖς διαλοδορούμε-
νοι, ὅτι μὴ ποινὰς μᾶλλον καὶ τιμωρίας, ἀλλὰ τοῖς
ἐκ τῶν νόμων ἐλέγχους τὴν ψῆφον ἐπέτρεψαν, καὶ θά-
νατον οἰκοῦσαν αὐτοὺς πάλιν ἀπειλοῦμενοι τῷ δικαίῳ.
Τοσαύτης δὲ ὁμῶς στάσεως ἀναβρίψισθαι, καὶ τη-
λικαύτης ἀταξίας ἐχούσης τὸν δῆμον, οὐδὲν ὧως ἐμέ-
λησι τῷ Γαλλίῳ, ὃς ἦρχε τότε τῆς πόλεως· ὥστε
καὶν προσέειπε τὸ κακὸν παραιτέρω, εἰ μὴ Ἀρχέλαος,
καταβὰς, πειθοῖ τε λόγων καὶ ἡμερότητι λεαίνει τὸ
πλῆθος, καὶ μέλλοντα διασπᾶσθαι τὸν Ἀθανάσιον, ἐκ
μέσων τῶν τοῦ δήμου χειρῶν, αὐτὸν ἀφαρπάξει, καὶ
λαθραῖως ὑπεξάγει τῆς πόλεως. Ἦν δὲ Ἀρχέλαος
οὗτος τοῦ κριτηρίου μὲν προσετός· τᾶλλα δὲ καὶ σω-
φρονέστατος καὶ ἐπιεικέστατος, καλεῖται ἱκανώτατος,
C εἰ δὲ πῶς καὶ θανάτου δέοι καταφρονεῖν ἐτοιμώτατος.
Οὗτος οὖν εἴσῃς μαινομένῳ τῷ δήμῳ, πείθει τὸν
Ἀθανάσιον ἐν κρυπταῖς τῆς πόλεως ἐξόδοις ὑπεξελ-
θεῖν. Τοῦ δὲ διὰ ταῦτα τὴν πόλιν ἀπολιπόντος, οἱ
ἀδικώτατοι (b) δικασταί, συνελθόντες, βουλευόμενοι
κατὰ τοῦ ἁγίου, ψηφίζονται, ἀποφαίνονται, ὑπεύθυνον
τοῖς ἐγκληθεμένοις ποιοῦνται· γράφουσιν ὑπομνήμα-
τα, πανταχοῦ διαπέμπουσιν, ἐκκλητοῦσιν αὐτὸν πάσης
χώρας, πόλεως, ἐκκλησίας, παντὶ τρύπῳ δεικνύουσιν
οἱ τοῦ σκότους υἱοὶ μακρὰν εἶναι βούλεσθαι τοιοῦτου
φωτός. Ἐξοργίζουσι δὲ καὶ Κωνσταντῖνον (c) κατ' αὐ-
τοῦ, τοσοῦτον, ὥστε καὶ χρήματα καὶ τιμὰς ὑποτεί-
νειν τοῖς ἢ ζῶντα τὸν ἄνδρα μηνύουσιν, ἢ ἀναίρε-
θέντος τὴν κεφαλὴν οἰσοῦσιν. Ὁ δὲ καθάπερ οὐκ ἐν
ὄροις τῆς βωμαῖαν ἀρχῆς, ἀλλ' ἐξω καὶ αὐτῆς τῆς
οἰκουμένης τὴν φυγαδεῖαν κατακρηθεῖς, ἔκτον μὲν
ἔτος ἐν λάκκῳ τινὶ ξηρῷ παντάπασιν καὶ ἀνύδρῳ λαν-
θάνων ἐκρύπτετο· ἐπεὶ δὲ μηδὲ οὕτω λαθεῖν ἦν διὰ
τέλους, ἀλλ' ἐμελλε τῆς ἐπιούσης ἀλίσκεσθαι· παντα-
χοῦ γὰρ ἀκριβῶς ἐξηγεῖτο καὶ ἀνιχνεύετο· θεία τινὶ
προνοία καὶ ὤφει τοῦ λάκκου ὑπεξελθῶν, ἀλλαχοῦ
μεταβαίνει. Ἐπειτα, δέσας μὴ καὶ ἐκεῖσε πάλιν
ἀλούς κινδύνου τοῖς ὑποδεξαμένοις αἵτιος καταστῇ,
πρὸς τὴν ἐσπέραν ἀπὸ τῆς ὥρας μεταφοίτα.

15. Ἦρχε δὲ αὐτῆς τηνικαῦτα Κῶνστας ὁ Κῶν-
σταντίνου ἀδελφός, ἀρτι τὸν ἀδελφὸν Κωνσταντῖνον

(c) Ita mss. Editi vero, μακρὸν εἶναι βουλευέσθαι...
Κωνσταντῖνον, male.

διαδεξάμενος, ὅς, οὕτω τὴν ἀρχὴν διαθείς, ὥσπερ καὶ λέγεται, δέχεται πρὸς τῇ Ἀκυλῆϊα παρὰ τῷ ποταμῷ Ἄλσιφ τὴν τελευταὴν ἐπιθέσει τῆς στρατιάς. Τῇ Εὐρώπῃ τοιγαροῦν Ἀθανάσιος ἐπιστάς, Ἰουλίῳ τε Ῥώμης ἐπισκόπῳ, πρὸς δὲ καὶ αὐτῷ βασιλεῖ Κωνσταντίνῳ παραβαλὼν τὰ κατ' αὐτὸν διηγείται. Μαθὼν δὲ τὴν ἐπὶ καταστροφῇ μὲν αὐτῶν, διαστροφῇ δὲ τῆς ὀρθοδόξου πίστεως ἐν Ἀντιοχείᾳ συγχροτηθεῖσαν, ὡς μὴ ὥφειλε, σύνοδον, καὶ οἱ Γεώργιος τις, πονηρὸν τοῦ ἀντικειμένου γεώργιον, εἰς τὸν αὐτοῦ θρόνον ὅσῳ οὐδέπω μέλλει ἀντικαθίστασθαι, φέρειν οὐκ εἴγεν, ἀλλ' ἔγραψεν ἀπανταχοῦ τῆς Αἰγύπτου, τῷ κλήρῳ, τοῖς ἐν τέλει, τῷ δήμῳ, παρακαλῶν, ἀπειλῶν, νοουθετῶν, παντοδαπὰς ἐλλείπων ὁδοὺς ἐν τοῖς γράμμασιν, ὥστε ἀπαρδέκτους μέναι παντάποσι τῶν Ἀρείου ζιζανίων, καὶ πάσης ἀμιγῆ βλασφημίας αὐτῷ τῆς ὀρθοδόξιας τηρῆσαι τὰ σπέρματα. Οἱ δὲ περὶ Εὐσέβιον, δεινοὶ καὶ παρασύραι ζῆνα, καὶ ὑποποιήσασθαι ὄντες, ὡς ἦδη πολλὴν ἐρώρων τοῦ ἀπολογησομένου τὴν ἐρημίαν, ὅλην γλώσσην πρὸς τὸν βασιλεῖα κατειπόντες Ἀθανασίου, καὶ τὸν εὐκολὸν ἐκείνον καὶ ἀφελῆ Κωνσταντίνον ὅλον ἐπισπασάμενοι, καὶ ὁμόφρον (α) αὐτοῖς θέμνοι, Ἀθανασίου μὲν καθαίρειν καὶ μὴ παρόντος καταψηφίζοντα· Γρηγόριον δὲ τινα τῇ Ἀλεξανδρείᾳ, λύσσης ἀναπεπλησμένον Ἀρειανικῆς, ἀντεισάγουσιν. Οὕτω δὲ πρὸς τὸ δοκοῦν ταῦτα διοικησάμενοι, κατὰ πολλὴν ἥδῃ τὴν ἐξουσίαν καὶ δόγμα οἰκίῳ ἐισφέρουσι. Γρηγόριος δὲ, μὴπω τῆς Ἀλεξανδρείᾳ ἐπιβὰς, ὡς ἦδη τῆς Ἐκκλησίας προεστὼς, καὶ τοῦ θρόνου ἀντιποιοῦμενος, καὶ ὥσπερ ἔχειν παρ' αὐτῷ προσδοκῶν, ὅπερ οὐδ' ὄναρ ἔχειν ἡλπίζετο, γράμματα χαερὸς ἰδίας καὶ αὐτὸς ἐπιστοῦτο τὰ δεδογμένα. Τοιοῦτον γὰρ ἀναίδεια καὶ κουφότης ἐν χερσὶν ἔχειν ἀεὶ δοκοῦσι τὰ προσδοκώμενα. Εὐσέβιος μέντοι, ὅς καὶ ἀξιόμαχος ἦν τῆς ἀσθεΐας προασπιστῆς, ἐπεὶ κατὰ γνώμην αὐτῷ τὰ παρόντα διέθετο, προσθεύεται πρὸς Ἰουλίον, πολλὴν μὲν Ἀθανασίου καταδρομὴν ἐν ταῖς ἐπιστολαῖς ποιησάμενος· πέμψας δὲ καὶ ἃς ἔρραψε κατ' αὐτοῦ ἐπιβουλὰς καὶ συκοφαντίας, καὶ δικαστὴν ἅμα καθίζων τοῦ ἀνδρός καὶ ἐπιτιμητὴν τὸν Ἰουλίον. Ὁ δὲ (ἦν γὰρ οὐχ ὅσος πλάσμασι καὶ δόλοις εὐκόλως ὑποσυρῆναι, ἀλλὰ καὶ φωρᾶσαι ταῦτα καὶ συνεῖναι μέλλον ὀξύτατος), τὰ Εὐσέβιου γράμματα κομισάμενος, καὶ σπουδαίως ἄγαν καὶ προσεχόντως αὐτὰ διελθὼν, καὶ σαφὴ φλυαρίαν ὄντα κατανοήσας, τούναντίον αὐτὸς ἀποψήφισάμενος, καὶ γράμμασιν Ἀθανάσιον ὀχυρώσας, ἐκπέμπει πρὸς Ἀλεξανδρείαν, οὐκ ὀλίγα καὶ τῶν προπετιῶς αὐτὸν καθελόντων ἀψάμενος.

16. Τοῦ δὲ πρὸς τὴν οἰκίαν καταγομένου, τοὺς ἐν Ἀντιοχείᾳ συνειλεγμένους θόρυβος οὐ μικρὸς εἶχε καὶ θεός, μὴ, προληψθεὶς Ἀθανασίῳ τῆς ἐκκλησίας, ἀποτεριχισθῇ λοιπὸν αὐτοῖς ἢ πρὸς Ἀλεξανδρείαν πάροδος. Ταῦτα τοὶ καὶ τὸν μὲν ἐλεῖν (μέλλον δὲ ἀνελεῖν), ἐποπύδαζον, τῷ θρόνῳ δὲ Γρηγόριον ἀντεισταγαγεῖν. Διὸ δὴ καὶ τὴν ταχίστην αὐτὸν κατήγον εἰς Ἀλεξανδρείαν. Συνέπραττε δὲ Γρηγόριον τὴν κάθοδον

A serat, qui cum ita de imperio statuisset, ut dicitur, exercitus sui seditione ad Aquileiam prope Alsum fluvium finem vitæ accepit. In Europam cum advenisset Athanasius, Julium adiit Romæ episcopum, itemque Constantem imperatorem, quibus suas res commemorat. Cum audisset autem de synodo, quam ad suam ipsorum perniciem, et ad fidei orthodoxæ ruinam, Antiochiæ nullo jure coegerant; et quod Georgius quidam, pravum adversarii, seu diaboli, γεώργιον, id est agricultura, in thronum suum brevi constituendus esset, rem non tulit; sed ubique per Ægyptum litteras misit, clero, magistratibus, populo, rogans, comminans, admonens, omnes vias litteris terens suis; ut nullatenus Ariana zizania reciperent, seminaque rectæ doctrinæ blasphemias nullo modo commiscerent. Eusebiani porro graves ad persuadendum, et ad simulandum, ubi viderunt procul abesse qui causam defenderet, effrenata lingua apud imperatorem criminantes Athanasium, atque perfacilem illum et simplicem Constantium subornantes, ad sententiamque suam pertrahentes, Athanasii licet absentis depositionem decernunt: Gregorium vero quemdam, Arianico plenum furore, Alexandriam intrudunt in Athanasii locum. Ut autem arbitrato suo hæc ita dispensarunt, magna jam cum potestate suam inferunt doctrinam. Gregorius autem, nondum Alexandriam ingressus, quasi jam Ecclesiæ præsul esset, et thronum occupasset; et quasi jam sibi ea obvenire cerneret, quæ ne per somnum quidem sperasset, litteris propria manu conscriptis decreta ipse confirmabat. Talis enim est impudentia et levitas, in manu semper illa habere se putat quæ expectantur. Eusebius autem, dignus sane impietatis antesignanus, ubi ex sententia sua res constituta fuere, legatos mittit ad Julium, Athanasium in epistolis suis vehementer accusans; misit item eas quas contra virum struxerat calumnias et sycophantias, judicem simul et correptorem constituens Julium. At ille (neque enim talis erat qui commentis et dolis facile circumveniretur; imo potius perspicacissimus ad hujusmodi res intelligendas ac deprehendendas), cum Eusebii litteras accepisset, ac diligenter et attente perlegisset, intellecta earum futilitate, contrariam ipse tulit sententiam, Athanasium litteris munitum suis remittit Alexandriam, nec parum perstrinxit eos qui deposuissent.

16. Cum autem ille Alexandriam pervenisset, haud modicus tumultus ac tremor invasit eos qui Antiochiæ congregati erant; veritos, ne si Athanasius Ecclesiam occuparet, aditus sibi Alexandriam intercluderetur. Quamobrem ipsum capere (imo potius occidere) quæritabant, in ejusque locum Gregorium intrudere. Quare quam celerrime ipsum Alexandriam deduxerunt. Gregorium vero

(α) Sic mss. Editi vero. ἐπισπασάμενοι, καὶ ὁμύγνον.

comitabatur Syrianus dux, cum sua militum manu, ita iubente imperatore, ut Athanasio necem, Gregorio episcopatum conferret. Qua porro via ex media eorum sagena effugere potuerit Athanasius, mox dicemus. Cum jam sol ad occasum vergeret, urbs tota festum celebrabat ac pervigilium agebat. Tum quasi in pugna irrumpit dux, instructaque acie cinxit ecclesiam. Hæc ubi castra conspexit Athanasius, curis plenus, non quo ipse non caperetur, sed quomodo potius nullum sui causa populo damnum inferretur, præcipit diacono ut orationem incipiat. Orationem porro canticum totius populi quoddam exceperit. Hinc exorto magno clamore atque concentu, uti fieri solet, a magno viro iussi sunt per eandem omnes exire januas. Duci vero et militibus studium erat populi, neque ulli manus conjecerunt. Sed erant omnium oculi in Athanasium intenti, ut quocumque eum in loco viderent interimerent. At ille in turba populi, quasi eorum unus, per medium tumultum et plebem evadens, sic militum oculos latens effugit. Et sic fugiens Romam remigravit. Gregorius vero occupata jam Ecclesia, adversus sanam fidem arma audacter arripuit. Quod cum non ferret Alexandrinus populus, magnam concitavit seditionem, ac templum Dionysii dictum incendit. Huiusmodi tumultu propter Christum læsus fuit etiam magnus vir S. Paulus Constantinopolitane Ecclesie tum præsul, thronoque exactus ipse quoque, Romamque fugiens, Athanasii socius fuit pietatis pariter ac periculorum. Constantem igitur ibi atque Julium convenientes, tum quæ passi essent ipsi, tum quæcumque alia contra veritatem Eusebiani designassent, enarrarunt. Statim ergo imperator Constans fratri super hac re litteras mittit. Cum autem nihil proficeret, synodum aliam universam Athanasius atque Paulus postularunt. Depositionem quippe suam, non alia de causa factam aiebant, quam ut secum una sana fides damnetur.

περὶ τὸν Ἀθανάσιον καὶ Παῦλον γενέσθαι ἡξίου. Τὰς γὰρ καθαιρέσεις αὐτῶν μὴ δι' ἄλλο τί φασιν ἐπινειοῦσθαι, ἢ ὥστε καὶ τὰ τῆς ὑγιоῦς πίστεως αὐτοῖς συγκαθαίρεθῆναι.

17. Amborum igitur jussu imperatorum, universalis rursus et œcumenica synodus Sardicæ congregatur. Occidentales autem, ut ipse refert Athanasius, coacti sunt episcopi plus quam trecenti: Orientales vero, ut ait Sabinus, solum septuaginta, inter quos Ischyra Mareoticus recensebatur. Qui igitur ex Asia confluxere, ne ad conspectum quidem Occidentalium se sistere ausi sunt: affirmantes, se nunquam colloquium instituturos, nisi Paulum et Athanasium ex concilio pellerent. Cum autem illi ne audire quidem rem ejusmodi vellent, quam celerissime Eusebiani regressi sunt, et cum Philippopolim pervenissent in Thracia, utinam in infernum potius, ibi demum peculiarem ineunt conventum: atque consubstantialem (quæ tua fuit patientia, Rex Chr'stie!) aperte anathemate condemnant: in epi-

A καὶ Συριανὸς ὁ στρατηγὸς, μετὰ τῆς ὑπ' αὐτὸν χειρὸς προηγούμενος, οὕτω καλεῖσάμενος βασιλέως, ἐν Ἀθανασίῳ μὲν θάνατον, ἐκείνῳ δὲ τὴν ἐπισκοπὴν πραγματεύσθαι. Ὅπως δὲ καὶ διαφυγεῖν ἐκ μέσης αὐτοῦς τῆς σαγήνης Ἀθανάσιος ἰσχυσεν, ὁ λόγος δηλώσει. Ἦδη περὶ δύοσιν ἔντος ἡλίου, ἡ μὲν πόλις ἐορτάζοντες τε καὶ παννυχίζοντες ἦσαν, ἡκεῖ δὲ ὥσπερ ἐν μάχαις ὁ στρατηγός, τὴν στρατιάν διατάξας, καὶ κύκλῳ τὴν ἐκκλησίαν διαλαβὼν. Ταύτην οὖν τὴν παρεμβολὴν ὁρῶν Ἀθανάσιος, καὶ φροντίζων πληρούμενος, οὐχ ὅπως ἂν αὐτὸς μὴ ἀλῶ, ἀλλ' ὅπως ἂν μᾶλλον τῷ λαῷ μηδεμίᾳ δι' αὐτὸν γένοιτο βλάβη, σημαίνει μὲν εὐχὴν κηρύττει τῷ διακόνῳ τὴν εὐχὴν δὲ ᾗδῃ τις-τοῦ πλήθους κοινῇ διεδέχετο. Εἶτα βόης τε πολλῆς καὶ συμφωνίας, ὥς εἰκὸς, γινομένης, διὰ

B τῆς αὐτῆς ἁπαντας ἐξίναει πόλης ὑπὸ τοῦ μεγάλου προστέτακτο. Τῷ μὲν οὖν στρατηγῷ καὶ τοῖς ὑπ' αὐτὸν φίλοι (α) τε ἦν πρὸς τὸ πλῆθος, καὶ οὐδενὶ τούτων χεῖρας ἐπέηγον· ἀλλὰ πρὸς μόνον πᾶς ὀφθαλμὸς ἑώρα τὸν Ἀθανάσιον, ὅπου περ ἂν αὐτὸν ἰδόντες ἀνέλοιεν. Ὁ δὲ, τοῦ λαοῦ μέρος γενόμενος, καὶ οἷα τῶν πολλῶν εἷς, διὰ μέσου τοῦ βορῦδου καὶ τοῦ πλήθους διελθὼν, καὶ ταύτῃ στρατιωτῶν ὄμματα λαβὼν, ὤχετο. Ἐκεῖνος μὲν οὖν εἰς τὴν Ῥώμην οὕτω διαφυγὼν ἐπαύηκε. Γρηγόριος δὲ, τῆς Ἐκκλησίας ἡδὴ κρατήσας, κατὰ τῆς ὀρθῆς πίστεως ἀδεῶς ὠπλίζετο, ἀ μὴδὲ φέρειν οἷός τε ὢν ὁ τῶν Ἀλεξανδρέων ἄνθρωπος. στάσις τε χαλεπὴν ἀνῆλθεν, καὶ τὸν καλούμενον Διονυσίου ναὸν ἐνέπερσαν. Παραπέλασε δὲ τῆς συγχύσεως ταύτης διὰ Χριστὸν καὶ ὁ μέγας ἐν ἁγίοις Παῦλος ὁ τῆς Κωνσταντινου τριηκᾶτα προσεστὼς (b) Ἐκκλησίας, τοῦ θρόνου καὶ αὐτὸς καθαιρεθείς, καὶ εἰς Ῥώμην φοιτήσας, καὶ κοινωνὸς Ἀθανασίου τῆς εὐσεβείας καὶ τῶν κινδύνων γενόμενος. Κωνσταντίνος τοίνυν ἐκεῖ καὶ Ἰουλιανὸν συννεχεθέντες, ὅσα τε αὐτοὶ πάθοιεν, καὶ ὅσα κατ' αὐτῶν καὶ τῆς ἀληθείας οἱ περὶ Εὐσέβιον δράσταν, ἅπαντα διηγοῦνται. Ἀμέλει καὶ βασιλεὺς μὲν Κωνσταντὶνός περὶ τούτων εὐθὺς τῷ ἀδελφῷ ἐπιστέλλει· ἐπεὶ δὲ οὐδὲν πλεόν ἤνυετο, σύνδοκον ἐτέραν κοινῇ οἱ

C 17. Γνώμη τοιγαροῦν τῶν βασιλέων ἀμφοῖν κοινὴ τε ἅμα καὶ οἰκουμένη κατὰ τὴν Σαρδικὴν αὐθις ἀβροῦζεται σύνοδος. Καὶ τῶν μὲν ἐσπερίων, καθὰ φησι καὶ αὐτὸς Ἀθανάσιος, συνέτρεχον ἐπισκοποὶ πλείους ἢ τριακόσιοι· τῆς ἐφ' ἑσπέρῃ, Σαδίνος φησιν, ἑξομήκοντα, οἷς καὶ αὐτὸς Ἰσχυράς ὁ τοῦ Μαρεώτου ἠρίθμητο. Οἱ μὲν οὖν Ἀσιαθεὶν συνεβρύχηκτες οὐδὲ εἰς ὅσιν τῶν ἐσπερίων ἔλθειν ὑπέμενον, ἰσχυρίζομενοι μὴ ἂν ἄλλως αὐτοῖς εἰς λόγων κοινωνίαν ἔλθειν, ἢ μὴ τοὺς περὶ Παῦλον καὶ Ἀθανάσιον ἐκβάλλωσι πρότερον τοῦ συλλόγου. Τῶν δὲ μὴδ' ὅλως ἀχρὶς ἀκοῆς ρυτῆναι τὸν λόγον ἀνασχομένων, ἐκείνοι ὥς εἰχον εὐθὺς ἀνέστρεφον, καὶ φθάσαντες εἰς πόλιν Φιλίππου τῆς Θράκης, ὥς φερεῖν ἐν ἡδον πρότερον, ἐκεῖ λοιπὸν ἰδιάζον ποιοῦνται συνέδριον. Καὶ τὸ μὲν ὁμοσύσιον οἱ πρόδδοι τὴν ἀσέβειαν (τῆς σῆς ἀνοχῆς, Χριστέ

(a) Sic mss. Editi vero, φύλα γε, mendose.

(b) Ita mss. Editi vero τριηκᾶτα καὶ αὐτοὺς πρ.

βασιλεῦ!) φανερώς ἀναθεματίζουσιν· ἐν ἐπιστολαῖς δὲ τὴν τοῦ ἑτερουοῦ δόξαν ἐκτίθενται, καὶ τὰ χειρόγραφα τῆς ἀσεβείας πανταχοῦ τοῖς ὑπ' αὐτοῦ διαπέμπονται. Ταῦτα μαθόντες οἱ ἐν τῇ Σαρδικῇ, πρῶτα μὲν αὐτῶν ἐρήμην δικαίως καταψηφίζονται· ἔπειτα δὲ καὶ τοὺς κατηγοροὺς Ἀθανασίου τῶν οικείων ἐξωθοῦσι βαθμῶν· τὸν ὅρον τε τῆς πίστεως τῆς ἐν Νικαίᾳ κρατύνοντες, καὶ τὸ ἀνόμοιον ἀναθεματίζαντες, κηρύττουσι τρανοτέρᾳ γλώσσῃ τὸ ὁμοούσιον· καὶ γράψαντες ἐν ὑπομνήμασι καὶ αὐτοὶ πᾶσαν μικροῦ τοῦτοις τὴν οἰκουμένην διαλαμβάνουσιν. Ἄθῃ καὶ βασιλεὺς Κώνστας ἀναμαθὼν, καὶ τῷ ἀδελφῷ Κωνσταντίῳ γνωρίσας, ἀποκαταστήναι Παῦλον καὶ Ἀθανάσιον τοῖς οικείοις παρ' αὐτοῦ θρόνοις ἤξiou. Τοῦ δὲ ἀναθυομένου πρὸς τοῦτο καὶ διαμέλλοντος, ἀσστηροτέροις αὖθις ἐκείνος ἐχρήτο τοῖς γράμμασι, καὶ ὥς, εἰ μὴ ἐκὼν εἴξειεν, ἀλλὰ καὶ ἄκοντος γοῦν αὐτοῦς ἤπειλε· ἐκάτερον ἀποδοῦναι τῇ κατ' αὐτοὺς Ἐκκλησίᾳ. Κωνσταντῖος τοίνυν οὐ πρὸς ἀναβολὰς ἔτι καὶ χρόνον, ἀλλὰ, τὴν τοῦ ἀδελφοῦ ἔνστασιν ὑποδείλναι, οικείοις εὐθὺς μετεκαλεῖτο γράμμασιν Ἀθανάσιον. Τοῦ δὲ ὑπόπτως ἐχόντος πρὸς τὴν κλήσιν· οὐδὲ γὰρ θαρρῆν αὐτὸν εἰς τὰ προλαβόντα· δευτέρως αὐτὸν ἐκείνος ὑπέρχεται γράμμασι, πολὺ τὸ θεραπευτικὸν καὶ ἡπιον ἔχουσιν. Ὡς δὲ μὴδὲ πρὸς ταῦτα καθαρὸς ἦν ὑποψίας, οὐδὲ οὕτως ἡ τοῦ ἀνδρὸς παρουσία τῷ Κωνσταντίῳ παρημελεῖτο· ἀλλὰ καὶ πάλιν αὐτῷ ἐπιστέλλει, προσθεὶς ἐν τοῖς γράμμασιν ἔτι τὸ ὑφειμένον καὶ προσηγνέ· ἀλλὰ καὶ περὶ τῶν προτέρων ἀπολογίαν, ὥς ἄρα βούλοιο μὲν φησι τῇνικαῦτα καὶ τῶν ἱερῶν τινα πρὸς ὑπάντησιν τοῦ ἀνδρὸς ἀποστεῖ· ἀλλ' οὐδεὶς αὐτῷ μηνυτῆς ἐγένετο τῆς ἐπιδημίας.

Νῦν δὲ φησι καὶ τὸν διάκονον μετὰ τῆς ἐπιστολῆς ἐκπέμψαι· Ἀλήταν, ὅστις σοι καὶ τὴν ἡμετέραν ὁπλάν διαθήσει γνωρίει, καὶ περὶ τῶν λοιπῶν θαρρῆν ἐγγυήσεται.

18. Ταῦτας Ἀθανάσιος δεξάμενος τὰς ἐπιστολάς, ἐκβάλλει μὲν τῆς ψυχῆς, εἰ τι περιδεὲς ἦν καὶ πρὸς τὸ μέλλον ἐλπὶδα πονηρὰν αὐτῷ ἐπιτεῖον (α). Ὑποδείξας δὲ καὶ αὐτῷ Κώνσταντι καὶ Ἰουλίῳ, πολλῆς αὐτοῦς τε καὶ τὴν ὑπὸ Ῥωμαίοις πᾶσαν ἡδονῆς πληροῖ καὶ φαίδροττος· καὶ ἰδὼν ἑκαστος ἐορτὴν ἐποιεῖτο τὴν Ἀθανασίου πρὸς τὸν θρόνον τὸν ἑαυτοῦ ἐπάνοδον. Βασιλεὺς μέντοι παραχρῆμα Κώνστας, καὶ αὐτὸς δὲ Ἰούλιος, ὁ μὲν βασιλικὸς ὑπασιπισταῖς καὶ δορυφόροις, ὁ δὲ τοῖς ἐν Αἰγύπτῳ καὶ Ἀλεξανδρείᾳ πᾶσι σχεδὸν κληρικοῖς τε καὶ λαϊκοῖς Ἀθανασίῳ (β) τὴν προπομπὴν ἐφιλοτιμοῦντο. Ἐλθόντα δὲ, ἀσμένως ἄγαν αὐτὸν Κωνσταντῖος ὑποδέχεται, καὶ ἥδιστα τῇ Ἀλεξανδρείᾳ ἀποκαθιστᾷ πόλει, καὶ τῷ κλήρῳ καὶ τῷ λαῷ· ὀνειδίζει καὶ πρῶτος, καὶ τὸν δρακόντα ἐκείνον φίλως αὐτῷ ἐγκαλεῖ, καὶ τὴν ἐκ τοῦ δικαστηρίου λαθραῖαν καὶ ἄδηνον ὑποχώρησιν. Ὅμως τοῦτων ἀπάντων μίαν, Ἀθανάσιε, χάριν αὐτῷ, ἔφη, τὸ καὶ μίαν τῶν ἐκκλησιῶν τοῖς ἐν Ἀλεξανδρείᾳ φοιτηταῖς Ἀρείου παραχωρήσαι. Ὁ δὲ καὶ προθύμως ἐκκληρῶσαι τὸ αἰτηθὲν ἐπηγγείλατο, εἴπερ ἑτέραν ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ αὐτὸς ἀπονεύμῃ τοῖς ὀρθοδόξοις εἰς βραχυεὶν τινα ζύμην ὅλης τῆς ἀληθοῦς πίστεως.

(α) Ita mss. Editi vero, ἐπιστεῖοντων.

A stolis autem, alterius substantiæ sententiam edunt, exemplariaque impietatis suæ apud suos ubique promulgant. His compertis ii qui Sardiciæ erant, primum, quidem desertæ causæ illos jure condemnant. Hinc Athanasii accusatores suis pellunt gradibus. Confirmatoque Nicænæ fidei decreto, ac anathemate percussa τοῦ ἀνομοίου, id est dissimilis, voce, clarius consubstantialitatem prædicant : scriptis ea de re libellis, hisce totum pene pervadunt orbem. Quæ cum didicisset imperator Constans, atque imperatori Constantio indicasset, rogat ut Paulus et Athanasius suis thronis restituantur. Tum illo tergiversante atque moras trahente, durioribus ille usus litteris, minatur, nisi cedat, vel invitum se cogendum fore ad utrumque Ecclesiæ suæ reddendum. Constantius ergo non ultra rem distulit nec comperendinavit. Sed fratris contentionem veritus, suis statim litteris accivit Athanasium. Illo autem de hujusmodi accitu male suspicante, neque enim eum quæ prius gesta fuerant fidenter agere permittebant, secundis imperator litteris invitavit officiosius ac mitius conscriptis. Cum autem nec illæ suspicionem levarent, ne tum quidem ejus profectum adventumque neglexit Constantius; sed rursus viro scribit, litterisque denuo magnam exhibet clementiam et humanitatem, imo de prius gestis excusationem, se voluisse aien sacerdotum aliquos in ejus occursum mittere, sed nullum ad se ejus profectus nuntium venisse. Jam vero cum epistola se mittere diaconum Aletan, qui ei suum affectum patefaceret, et de cætero fiduciam habere præciperet.

18. Athanasius, his acceptis litteris, quidquid timoris supererat animo ejicit, nec non quidquid malæ spei in futurum esset. Cum eas Constanti ac Julio ostendisset, ingenti eos, et quidquid Romanis suberat, lætitia implet et gaudio. Tum singuli sœstum celebrabant ob Athanasii reditum ad thronum suum. Tum imperator Constans, et Julius papa, ille militibus et satellitibus, hic clericis laicisque qui in Ægypto et Alexandriæ erant pene omnibus, jussere ut debito cum honore et apparatu reciperetur. Venientem porro placide admodum recipit illum Constantius, ac libentissime Alexandrinorum restituit urbi, clero, populo : mansuete tamen exprobrat, et amice arguit fugam, clandestinumque ex tribunali secessum. Attamen, ait, hanc a te, Athanasi, gratiam postulo, ut unam saltem ex Alexandrinis ecclesiis Arii sequacibus concedas. Ille se libenter concessurum postulatam rem promittit, dum ille unam item ecclesiam Constantinopoli orthodoxis concederet, in modicum fermentum totius veræ fidei. Cum imperator petitioni facile annueret, dolor adversarios intolerandus invasit, quod accessus quidam foret Athanasio et iis qui cum eo communi-

(β) Ita mss. Editi vero, Ἀθανασίῳ.

carent Constantinopoli. Constantio autem tum mirabiliore prudentia Athanasius esse videbatur. Ferturque dixisse imperatorem stupore plenum haud frustra qui Arianæ sunt hæresis, adversus virum hujusmodi omnes movere machinas. Sic illius prudentiam admiratus, reductionem illi gratissimam adornat, scribitque Alexandrino populo, atque episcopis et magistratibus per Ægyptum. Itemque Nestorio Augustalio, ac Thebaidis et Libyæ præfectis, ut eum magno honore et reverentia exciperent: ac non solum ipsi thronus, sed etiam omnibus qui cum eo communicarent proprius gradus et ministerium restitueretur. His ille munitus epistolis, et quasi resumpta fiducia, per Syriam et Palæstinam iter habens Jerosolymam pervenit, atque Maximum episcopum et confessorem convenit, didicitque quanta et ipse pro Christo passus esset. Enarrat item vicissim Athanasius quæ contra se ante, quæ pro se nuper acta decretaque essent cum a synodo tum ab imperatore. Quibus auditis Maximus, nihil cunctatus, accessit omnes Orientis episcopos, et una omnes Athanasio communionem et dignitatem reddiderunt.

πισθέντα, καὶ αὐτῇ συνῶν κυρωθέντα καὶ βασιλεῖ. μεταπέμπεται πάντας τοὺς τῆς ἀνατολῆς ἐπισκόπους, καὶ ξίαν ἀπέδωκεν.

19. Illo itaque cum tali honore et celebritate jam tertium urbem suam recuperanti, atque ab innumeris pene illis laboribus et calamitatibus paulum respiranti, videbatur reliquum vitæ cum tranquillitate et quiete transigendum fore: at revera tunc maximum illi calamitatum mare intumescerebat. Cum enim Constans nuper a Magnentio factioso oppressus et occisus fuisset, grave tum ab Arianis incenderetur bellum. Rursum Athanasio insidie, ad imperatorem calumnias deferuntur. Et magnum vetusque illi malum aderat Constantius. Rursum decreta, rursum minæ, fugæ, formidines, perquisitio per totum mare perque universam terram. Iterum sator ille zizaniorum Georgius Alexandriam occupans, Palæstinam deprædans, tumultu totum implens Orientem, neque ob insaniam impietatemque tolerandus, rursum Acacius, malitia præclarus, et Patrophilus Ario impietatis patri amicus; Jerosolymam concedentes, pulsoque Maximo, Cyrillum constituunt, virum qui tanto impietatis, quanto magnus ille vir pietatis studio tenebatur. Equa ratione jam quis digne deploraret illa omnia quæ eo tempore a Georgio Alexandria gesta sunt? nisi quia ipse vir beatus in *Apologia de fuga sua* rem enarravit. Hæc jam nobis memoranda, verum potius ipsi dulcissimæ viri linguæ committenda, quæ illa modesto moderateque, ut mos erat ipsi, recensuit.

20. Quidam, inquit, Alexandriam rursus invadunt, nosque ad necem perquirunt, faciaque sunt

A Τοῦ δὲ βῆον ἐπινοῦσαντος τῇ αἰτήσῃ. λύπῃ κατέσχε τοὺς ἐναντίους οὐ φορητῇ, ὅτι καὶ βάσιμα ὡς τὰ Κωνσταντινουπολιτῶν Ἀθανασίῳ καὶ τοῖς αὐτοῦ κοινωνοῖς. Κωνσταντεῖ δὲ καὶ ἐπὶ θαυμαστὸς μᾶλλον τὴν σύνεσιν Ἀθανάσιος. Καὶ λέγεται ποτὲ θαυμάσαντα φάναι τὸν βασιλεῖα μετ' ἐκπλήξεως. Οὐ μάτην οἱ τῆς Ἀρείου αἰρέσεως ἀπάσας κεκινήκασιν μηχανὰς πρὸς ἀνδρὰ τοιοῦτον ἔχοντες. Οὕτως οὖν. αὐτὸν ἀγάμενος τοῦ φρονήματος, προπομπὴν τε αὐτῷ χαριστάτην ποιεῖται, γράφει τε τῷ δῆμῳ Ἀλεξανδρείας, καὶ τοῖς κατ' Αἰγύπτου ἐπισκόποις καὶ ἀρχοῦσι· πρὸς δὲ καὶ Νεστορίῳ Αὐγουσταλίῳ, καὶ τοῖς κατὰ Θηβαῖδα καὶ Λιθύην ἡγεμόσι, μετὰ πλείους αὐτὸν τῆς θεραπείας καὶ τῆς αἰδοῦς ὑποδέξασθαι· καὶ τοῦ μὴ μόνον αὐτῷ τὸν οἰκεῖον θρόνον, ἀλλὰ καὶ πᾶσι τοῖς αὐτῷ κοινωνοῦν καὶ τὴν ἰδίαν ἐκάστῳ τάξιν, καὶ λειτουργίαν ἀποδοθῆναι. Ταύταις ἐκείνος ὀχυρωθεὶς ταῖς ἐπιστολαῖς, καὶ ὥσπερ ἀναβαρσῆσας, διὰ τε Συρίας καὶ Παλαιστίνης ἔρχεται, τὴν Ἱερουσόλυμον τε καταλαμβάνει, καὶ Μάξιμῳ τῷ ἐπισκόπῳ καὶ ὁμολογητῇ συγκρίνεται, ἀκούει τε, ὅσα κακείνος πεπνῶθι διὰ Χριστοῦ, καὶ διηγείται πάλιν αὐτὸς, τὰ τε κατ' αὐτοῦ πρότερον, τὰ τε ὑπὲρ αὐτοῦ νῦν πραχθέντα καὶ ψηφισθέντα, καὶ αὐτῇ συνῶν κυρωθέντα καὶ βασιλεῖ. Ὡς ἐπειδὴ ἀκούσειε Μάξιμος, μὴδὲν αὐτίκα μελλήσας καὶ κοινῇ πάντες Ἀθανασίῳ τὴν τε κοινωνίαν καὶ τὴν

19. Οὕτως οὖν τὸ τρίτον αὐτῷ καὶ μετὰ τοιαύτης τιμῆς τε καὶ πανηγύρεως τὴν ἑαυτοῦ πόλιν καταλαμβάνει καὶ τῶν μυρίων ὥσπερ ἐκείνων χαμάτων καὶ πόρων μικρὸν ἀναπεπνευκέναι, τῷ μὲν δοκεῖν γαλήνης αὐτῷ τὰ ἐξῆς τοῦ βίου καὶ ἀνέσεως ἔρχετο· τὸ δὲ ἀληθές, ἡ μεγίστη τῶν συμφορῶν αὐτῷ τότε μᾶλλον ἐπεκύμαινε θάλασσα. Κωνσταντεῖ γὰρ ἄρτι Μαγνηνίου ἐπαναστάντος, καὶ τελευτήν αὐτῷ τοῦ βίου ἐπαγαγόντος, δεινὸς ὑπὸ τῶν Ἀρειανιστῶν αὐθις ἀνῆπτετο (a) πόλεμος· καὶ πάλιν Ἀθανασίῳ ἐπιβουλαί, καὶ πρὸς βασιλεῖα διαβολαί· καὶ τὸ μέγα καὶ παλαιὸν αὐτῷ κακὸν, ὁ Κωνσταντῖος. Πάλιν οὖν διατάγματα, πάλιν ἀπειλαί, φυγαί, φόβοι, καὶ ἡ διὰ πάσης θαλάσσης καὶ γῆς ἀναζήτησις· ὁ τῶν ζιζανίων πάλιν σπορεὺς Γεωργίος Ἀλεξανδρείαν καταλαμβάνων, Αἰγύπτου κατασφύρων, καὶ Παλαιστινίων ληϊζόμενος, ταραχὴς πᾶσαν τὴν ἐφ' ἡμᾶς ἀναπληρῶν, καὶ μηδαμῷ χωρητὴς ὢν τὴν μανίαν καὶ τὴν ἀσέβειαν· πάλιν Ἀκάχιος ὁ πολὺς τὴν κακίαν, καὶ Πατρόφιλος ὁ τοῦ τῆς ἀσεβείας πατρὸς Ἀρείου (b) φίλος, Ἱερουσόλυμοις ἐπιφοιτῶντες, καὶ Μάξιμον ἐξωθούντες, καὶ ἀντικαθιστῶντες Κύριλλον, ἀνδρὰ ὅσον γε ὁ μέγας ἐν εὐσεβείᾳ, τσαῦτα τῷ τῆς ἀσεβείας ζῆλῳ ἀντίθετον. Τί ἂν τις ἐκτραγῶδοι πάντα ἐξῆς τὰ Γεωργίῳ κατὰ τὴν Ἀλεξανδρείαν ὑπὸ τὸν αὐτὸν χρόνον γεγενημένα; Πλὴν ὅσα καὶ ὁ μακάριος περὶ τῆς ἑαυτοῦ φυγῆς ἀπολογούμενος διεξῆλθε, τούτων καὶ ἡμῖν ἄρτι μνημονευτέον, μᾶλλον δὲ αὐτῇ ἐκείνῃ τῇ ὄντως γλυκείᾳ γλώσσῃ τοῦ ἀνδρὸς παραχωρητέον, ὕψιμῳ αὐτὰ δὲ [καὶ] μετρίως, ὅποιον αὐτῷ τὸ ἦθος, ἐν πᾶσι διηγούμενη.

20. Καὶ γὰρ εἰς τὴν Ἀλεξανδρείαν πάλιν, φησιν, ἐπεφύσαν τινες ζητούντες ἡμᾶς ἀποκτείνει· καὶ

(a) Tres mss. ἐξήπτετο.

(b) Sic mss. Editi πρὸς Ἀρείου. Errore ex abbreviatione orto. Similes sæpe mendas annotationibus.

γέγονε τὰ νῦν χεῖρονα τῶν πρώτων. Στρατιῶται γὰρ ἐξαίφνης τὴν ἐκκλησίαν ἐκύκλωσαν, καὶ τὰ τῶν πολεμίων ἀντὶ εὐχῶν ἐγίνετο. Εἷτα εἰσελθὼν τῇ ἀγίᾳ Τεσσαρακοστῇ ὁ παρὰ Μακεδονίου καὶ τῶν Ἀρειανιζόντων ἀποσταλὴς ἐκ Καππαδοκίας Γεώργιος, ἠβήτησεν, ἃ παρ' αὐτῶν μεμαθήκει κακά. Μετὰ γὰρ (η) τοῦ Πάσχα παρθένοι εἰς τὰ δεσμωτήρια ἐνεβάλλοντο, ἐπίσκοποι ὑπὸ στρατιωτῶν ἦγοντο δεδεμένοι, ὀρφανῶν καὶ χηρῶν ἠρπάζοντο οἰκίαι, καὶ ἄρτοι, ἐφόδιοι κατὰ τῶν οἰκείων ἐγίνοντο, καὶ νυκτὸς οἱ Χριστιανοὶ κατεφέροντο· ἐπεσφραγίσθησαν οἰκίαι, καὶ ἀδελφοὶ κληρικῶν ὑπὲρ ἀδελφῶν ἐκινδύνευον. Καὶ δεινὰ μὲν ταῦτα, δεινότερα δὲ τὰ μετὰ ταῦτα γενόμενα. Τῇ γὰρ ἑβδομάδι μετὰ τὴν ἀγίαν Πεντηκοστὴν ὁ λαὸς νηστεύσας, ἐξηλθε περὶ τοῦ κοιμητηρίου, εὐξασθαι τοῦ ἀγίου Πέτρου τοῦ ἐπισκόπου καὶ μάρτυρος, διὰ τὸ πάντας ἀποτρέπεσθαι τὴν πρὸς Γεώργιον κοινωνίαν· ἀλλὰ τοῦτο μαθὼν ὁ παμπόνηρος οὗτος, παροξύνει τὸν στρατηλάτην Σεβαστιανὸν, Μανιχαῖον ὄντα, ὃς μετὰ πλήθους στρατιωτῶν ὅπλα καὶ ξίφη γυμνά, καὶ τόξα καὶ βέλη φέρωντων, ὤρμησεν ἐν αὐτῷ τῷ Κυριακῷ κατὰ τοῦ λαοῦ. Καὶ ὀλίγους εὐρὼν εὐχομένους· οἱ γὰρ πλείους πάλοι διὰ τὴν ὥραν ἀναχωρήσαντες ἦσαν· τὰ πάντων δεινότερα κατεπράξατο. Πυρκαϊὰν γὰρ ἀνάψας, καὶ στήσας παρθένους παρὰ τὸ πῦρ, ἠνάγκαζε λέγειν ἐπ' αὐτὰς τῆς Ἀρείου πίστεως εἶναι. Ὡς δὲ νικῶσας αὐτὰς ἔβλεπε, καὶ μὴδ' ὅλως τοῦ πυρὸς φρονιζούσας, γυμνῶσας αὐτὰς, οὕτως αὐτῶν τὰ πρόσωπα κατέχευε ταῖς πληγαῖς, ὥστε μετὰ παρολίην μακροῦ χρόνου μόλις παρὰ τῶν οἰκείων ἐπιγινώσκεσθαι. Ἀνδρας τε κατασχὼν τὸν ἀριθμὸν τεσσαράκοντα καινότερον τρόπῳ κατέκοψε· ῥάβδους γὰρ τὰς ἀπὸ τῶν φοινίκων αὐτίκα τεμνὼν, ἐν αὐταῖς ἐτι ἐχούσας τοὺς σκόλοπας, τὰ νῦτα τούτων οὕτως ἐξέδειρεν, ὥς τινὰς μὲν πολυλάκεις χειρουργηθῆναι διὰ τοὺς ἀποπαγίντας ἐν αὐτοῖς σκόλοπας· τινὰς δὲ καὶ μὴ φέροντας οὕτως ἐναποθανεῖν ταῖς πληγαῖς. Πάντας μὲν οὖν τοὺς περιληφθέντας, πρὸς δὲ καὶ τὰς ῥηθείας παρθένους ὑπερορίους περὶ τὴν μεγάλην Ὑασιν ἀποστέλλει. Τὰ δὲ σώματα τῶν τεθνηκότων, οὐδὲ τοῖς προσήκουσι, κατὰ τὴν ἀρχὴν, ἀποδοθῆναι παροίχεν· ἀλλ' ἐκρυψαν, ὥς ἡθέλησαν αὐτοὶ, ἄταφα, ὑπὲρ τοῦ δοκεῖν αὐτοῖς λανθάνειν τὴν τοσαύτην ὁμότητα. Πράττουσι τε ταῦτα πεπλανημένοι τῇ διανοίᾳ, παράφρονες ὄντες· τῶν γὰρ οἰκείων τῶν τετελευτηκότων χαίροντων μὲν διὰ τὴν ὁμολογίαν, θρηγνούντων δὲ διὰ τὰ σώματα, μείζων ἐξηγεῖτο κατ' αὐτῶν ὁ τῆς ἀσεβείας καὶ ὁμότητος ἑλεγχος. Καὶ γὰρ εὐθύς ἀπὸ τῆς Αἰγύπτου καὶ τῶν Λιβύων ἐξώρισαν μὲν ἐπισκόπους, Ἀμμώνιον, Μωΐν, Γάϊον, Φίλωνα, Ἐρμῆν, Παυλῖνον, Τηνύσιριν, Νιδάμωνα (b), Ἀγάθωνα, Ἀγαμφρον (c), Μάρκον, ἕτερον Ἀμμώνιον καὶ Μάρκον, Δρακόντιον, Ἀδέλφιον, Ἀθηνόδωρον, καὶ πρεσβυτέρους Ἰέραχα καὶ Διόσκορον· καὶ οὕτω πικρῶς ἤλασαν, ὥς τινὰς μὲν αὐτῶν ἐν ταῖς ὁδοῖς, τινὰς δὲ καὶ ἐν αὐτῇ τῇ ὑπερορίᾳ ἀποθανεῖν. Ἀειφυγία δὲ κατεδίκασαν ἐπι-

(a) Sic omnes mss. Editi vero, τὴν ἑβδομάδα.

(b) Mss., Ἀνδάμωνα. Infra editi, Ἀγαθηνόδωρον.

A praesentia pejora prioribus. Milites quippe derепente ecclesiam obsedere, bellicusque tumultus vice precum exortus est. Hinc in sancta Quadragesima ingressus, qui a Macedonio et Arianis ex Cappadocia missus fuerat Georgius, mala quae ab illis edoctus fuerat adauxit. Etenim post hebdomadam Paschatis, vidisses virgines in carcerem conjici, episcopos a militibus vinculis abduci, orphanorum viduarumque domos et panes diripi, irruptiones in domos fieri, noctu Christianos dejici, domos obsignari, fratres clericorum pro fratribus periclitari. Haec quidem atrocita, sed atrociora deinde consecuta sunt facinora. Etenim hebdomade post sanctam Pentecosten, cum populus, expleto jejuniis, ad cimiterium Sancti Petri episcopi et martyris orandi causa egressus esset, eo quod omnes a Georgii communione abhorrerent, re comperta sceleratissimus ille Sebastianum ducem Manichaeum hominem conciat: qui mox cum turba militum, arma, strictos gladios, arcus et tela ferentium, in ipsum Dominicum impetum fecit adversus populum. Et cum paucos invenisset orantes, plurimi namque adveniente hora recesserant, omnium atrocissima commisit facinora. Nam accenso rogo virginis igni admotas adigebat ut dicerent se Arianae esse fidei: ut autem eas vim superare, ignemque nihil curare animadvertit, nudatas iterum ita in faciem caedit, ut post multum temporis vix a suis dignosci possent. Viros autem quadraginta comprehensos insolentiori modo verberavit: nam virgis palmarum recens amputatis quibus adhuc aculei haerebant, sic eorum terga laceravit, ut nonnulli ob infixos aculeos medici opera saepius eguerint; imo quidam vim plagarum non ferentes exstincti sint. Porro omnes quotquot apprehenderant una cum virginibus in magnam Oasim relegarunt. Neque initio concesserunt ut defunctorum corpora cognatis traderentur suis, sed ipsa arbitrato suo occultarunt abjeceruntque insepulta, rati sic suam latere posse crudelitatem. Qua in re recordes illi magno mentis errore tenebantur. Nam cum defunctorum cognati de suorum quidem confessione gauderent, lugerentque tamen ob subducta corpora, haec sane causa fuit ut magis magisque vulgarentur eorum impietatis crudelitatisque argumenta. Verum illi nox ex Aegypto et ex Libyis in exilium miserunt episcopos, Ammonium, Moim, Gaium, Philonem, Hermen, Paulinum, Psenosirin, Nilammonem, Agathouem, Anagamphum, Marcum, alterum Ammonium et Marcum, Dracontiam, Adelphium, Athenodorum, ac presbyteros Hieracem et Dioscorum. Quos tanta acerbitate expulerunt, ut illorum quidam in itinere, quidam in exsiliis loco interirent. Episcopus vero plus triginta ad perpetuum exsilium condemnarunt: ea enim illis quemadmodum Achabo cura fuit, ut si modo fieri posset, veritatem de medio tollerent.

Editi vero, Ἀθηνόδωρον.

c) Leg. Ἀνάγαμφρον.

σκόπων πλείους των τριάκοντα· σπουδὴ γὰρ ἦν αὐτοῖς κατὰ τὸν Ἀγαθὸν, εἰ δυνατόν, ἐξῆραι πάσης τῆς γῆς τὴν ἀλήθειαν.

21. Hæc magna illa Ecclesiæ tuba, ardens veritatis patronus, de malis Alexandriæ admissis, propria voce recenset. Nobis vero reliqua addere in animo est. Constantius ergo mortuo fratre imperator declaratus, cum solus potestate frueretur, nullusque superesset qui sententiæ ac voluntati suæ impedimento esset, non ultra malignitatem occultavit suam, sed magna cum auctoritate in medium illam protulit; et cum Orientem totum gravissima impietate replevisset, quiescere nec sciebat nec volebat, nisi una Occidentem corrumpere; alioquin putasset exiguum sibi esse imperium, et id in contumeliam fore gloriæ suæ: quocirca etiam Occidentales episcopos ad communionem cum Arii doctrina diligenter invitabat, monebatque unam sibi securitatis viam esse, si nempe Athanasium condemnarent. Qua de causa synodum coegit Mediolanum, Italiæ urbem: ac multos, hei mihi! etiam fortes ac generosos viros, alios metu, alios adulatione, necessitate alios, nonnullos fraude subornans, ad suam trajecit, imo potius dejecit voluntatem, et quam ipse foveam miserorum animabus effodit, eam ipsam Eusebius, Dionysius, Rhodanus, Paulinus et Lucifer, placide declinarunt. Athanasii namque condemnationem, rectæ fidei condemnationem, ut vere erat, arbitrati, unâ fraudem quam citius potuerunt effugere, ac jure eos condemnarunt qui condemnarant. Sed illos quidem Arimino excedere vetat Constantius. Athanasius vero gnarus dolis circumventum imperatorem, iudicesque corruptos esse, jamque instare præfectos qui se comprehenderent, ex divina iterum visione, media nocte episcopali domo egressus ad juvenculam quamdam virginem se proripit, quæ vicesimum circiter agebat annum. Speciosa porro ac jucunda erat virgo illa, cui domicilium cum viris societas nunquam expers foret suspicione. Hæc tam inexpectata re stupescens, ejus causam sciscitabatur, cui ille rem totam enarravit. Cum, ait, multam ubique de me perquisitionem faciant qui Arianzæ communionis sunt, metuens ego ne captus et occisus ab eis, immortalis supplicii causa ipsis essem, fugam cogito ac Deo soli negotia mea commendo, qui mihi hac nocte revelavit quod apud te solum incolumitatem reperturus sim. Hæc ubi audivit virgo, omni remota animi suspicione, gaudio plena totas Athanasio portas aperuit, seu potius cordis januam reseravit, ac supinis eum, ut aiunt, manibus excepit. Eumque illa per sex annos, quot scilicet Constantius vitam produxit, in recessibus domus occultavit, communes quotidie sales apponens, librosque aliunde acceptos, ipsi ad exercitum et meditationem asserens. Atque ita illius corpori et animæ convivia pie parabat: hanc sermonibus quos panem angelorum esse credimus, illud vero quotidiana mensa atque convivio, necnon quibuscunque aliis officiosa illa ignavis hospitem excipere valebat. Proprijs item

21. Ταῦτα ἡ μεγάλη σάλπιγξ τῆς Ἐκκλησίας, ὁ θερμὸς τῆς ἀληθείας προστάτης, περὶ τῶν ἐν Ἀλεξανδρίᾳ κακῶν φωναῖς οικείαις διέξεισιν. Ἡμῖν δὲ βούλεται τοῖς εἰρημένοις ὁ λόγος προσθεῖναι καὶ τὰ λειπόμενα. Κωνσταντῖος τοίνυν, τοῦ ἀδελφοῦ τελευτήσαντος, αὐτοκράτωρ ἀναβεγχεῖς καὶ καθαρῶς ἀπολαύσας τῆς ἐξουσίας, ἐπεὶ μηδὲν εἶχε τὸν ἐμποδῶν αὐτοῦ τῇ γνώμῃ καὶ τοῖς θαλήμασιν ὄντα, οὐκέτι τὴν κακίαν κρύπτειν ἠνέσχετο, ἀλλὰ κατὰ πολλὴν αὐτὴν εἰς μέσον προῆγε τὴν αὐθεντίαν· καὶ τὰ πρὸς ἑω πάντα δυσσεβείας ἀναπλήσας χυλεπωτάτης, ἡρεμῆν οὐκ ἔγνωκεν, οὐδ' ἡγάπα, ἀλλ' εἰ μὴ καὶ τὴν ἐσπέραν συνδιαφθεῖροι, μικρὰν αὐτῷ εἶναι τὴν βασιλείαν, καὶ ὕβριν τοῦτο τῆς αὐτοῦ δόξης ἐνόμιζε. Ταύτῃ τοι καὶ τοὺς κατὰ δύσιν ἐπισκόπους ἐπὶ κοινωνίᾳ τῶν Ἀρείου δογμάτων σπουδαίως μετεκαλεῖτο, καὶ μόνην ἐκείνων ἀσφάλειαν εἶναι τὴν Ἀθανασίου καθαίρειν ὑπετίθει. Ἐφ' ᾧ καὶ σύνθετον συνεκρότει κατὰ Μεδιόλανα, πόλιν τῆς Ἰταλίας, καὶ πολλοὺς, οἱμοὶ! καὶ τῶν γενναίων καὶ στεγνῶν, τοὺς μὲν φόβῳ, τοὺς δὲ κολακείᾳ, τοὺς δὲ χρεῖα, τοὺς δὲ ἀπάτῃ, καὶ ἄλλων ἄλλως παραγαγὼν, πρὸς τὸ οἰκεῖον μετήνεγκε, μᾶλλον δὲ κατήνεγκε, βούλημα, καὶ ὃν ἐκεῖνος ἔωρε βόθρον ταῖς τῶν ἀθλίων ψυχαῖς, ταύτην τὴν προσβολὴν Εὐσεβίῳ τε καὶ Διονύσιῳ, καὶ Ῥοδανῷ, Παυλίνῳ τε καὶ Λούκιφερ, ἡδέως ἐξέκλιναν. Τὴν γὰρ Ἀθανασίου καθαίρειν, καθαίρειν, ὥσπερ ἦν, τῆς ὁρθῆς νομίσαντες πίστεως, ὁμοῦ τε τὴν ἀπάτην, ἥ ποδῶν εἶχον, ἔφυγον, καὶ σὺν δίκῃ τῶν ψηφισαμένων κατεψηφίσαντο. Ἀλλὰ τοὺτους μὲν ἐν Ἀριμίνῳ περιορίζει Κωνσταντῖος· Ἀθανάσιος δὲ, τὸν βασιλεῖα μαθὼν οὕτω συσκευαζόμενον, διεφθορὸς τε τὸ δικαστήριον, ἐπιόντας δὲ ἤδη καὶ τοὺς ἐπαρχικοὺς, ὥστε συλλαβεῖν αὐτόν, κατὰ θέαν καὶ πάλιν ἔβην, μέσας νύκτας τοῦ ἐπισκοπεῖν ὑπεξελθὼν, ἐπὶ τινα νέαν καταφεύγει παρβένον, εἰκοστόν που ἤδη τῆς ἡλικίας ἄγουσαν ἔτος. Ὁραὶον δὲ ἄρα χρῆμα καὶ τερατὸν ἢ παρθένο, καὶ καθαρὰν ὑπονοίας τὴν κατὰ τῶν ἁρρένων συνοίκησιν παρέχειν οὐ δυνατόν. Ἦτις, τῷ ἄδοκτῳ τοῦ πράγματος ἐκπλαγεῖσα, τὴν αἰτίαν ἐζήτησε. Κάκεινος, ὑπολαβὼν, διηγείτο, ὡς Ἐπειδὴ, φησί, πολλὴν πανταχοῦ περὶ ἐμοῦ τὴν ἔρευναν οἱ τῆς Ἀρείου κοινωνίας πεποιθῆνται, δέσας ἐγὼ μὴ συλληφθεὶς ὑπ' αὐτῶν καὶ ἀναιρεθῆς, ἔπειτα τιμωρίας αὐτοῖς ἀθανάτου γένεσθαι πρόξενος, φυγὴν ἐννοῶ, καὶ Θεῷ μόνῳ τὰ κατ' ἐμαυτὸν ἐπιτρέπω. Τῆς νυκτὸς δὲ μοι ταύτης ἐκεῖνος παρὰ σοὶ μόνῃ τὴν σωτηρίαν εὐρεῖν ἀπορρήτως ἀνακαλύπτει. Τοῦτον ὡς ἤκουσεν ἡ παρθένος, πᾶσαν εὐθὺς ἀπὸ τῆς ψυχῆς ὑπόνοιαν ἐκβαλοῦσα, μεστὴ τε ἡδονῆς γενομένη, καὶ διὰς Ἀθανασίῳ πύλας ἀναπετάσασα, ἥ καὶ τὰς τῆς καρδίας μάλλον εἰπεῖν, ὑπὲρ αὐτὸν, ὃ δὲ λέγεται, δέχεται ταῖς χερσίν. Ὅτινα δὲ καὶ εἰς ἔκτον ἐξ ἐκεῖνου χρόνον, ἐφ' ὅσον δηλονότι καὶ Κωνσταντίῳ τὰ τῆς ζωῆς παρετίνατο, ἐν οἴκου μυχοῖς ἦν κατακρύπτουσα, κοινούς καθ' ἐκάστην ἡμέραν παρατιθεῖσα, βίβλους τε ἀλλάσθων ἀναιρου-

μένη, καὶ αὐτῷ πρὸς ἀσκησιν καὶ μελέτην παρέχουσα· καὶ οὕτως αὐτοῦ φιλοθέως καὶ σῶμα καὶ ψυχὴν ἐστιῶσα, τὴν μὲν λόγοις, οὓς δὴ καὶ ἄρτον ἀγγέλων εἶναι πιστεύομεν, τὸ δὲ καθημερινῇ τροφῇ καὶ ἐστιάζει, καὶ ὅσοις ἄλλοις ἢ φιλότιμος ἐκείνη χεὶρ δεξιούσθαι τὸν ξένον ἡδύνατο· νίπτουσα αὐτῇ τῇ προσψάσει τῶν ἐκείνου ποδῶν ἀγιάζουσα, σπουδαίως τε καὶ θερμῶς πάσας αὐτῷ τὰς χρείας διακονοῦσα, κακεῖνον μᾶλλον ἢ ἑαυτῆς τὰ τε ὄντα καὶ τὴν οἰκίαν εἶναι παρασκευάζουσα.

22. Ἐν τούτῳ δὲ Ἀλεξανδρέων ἦ τε πόλις καὶ ὁ ἔθνος κατὰ ζήτησιν Ἀθανασίου πανταχοῦ περιήσαν, οὕτω τι λίαν ἐπιμελῶς, ὥστε καὶ ψυχῆς ἀν αὐτῆς ἕκαστος τὴν τοῦ ἀνδρὸς εὐρεσιν ἡδέως ἐπρίαντο. Ἄλλ' ἦν ἀπολις, δοικος, ἀγνωστος (α), τῇ παρθένῳ δὲ μόνῃ καὶ Θεῷ γινώριμος· ὥστε καὶ πολλὴ κατ' ἐκεῖνο καιροῦ τὴν Ἐκκλησίαν κατεῖχε κατήφεια, καὶ ἦν τὸ κάλλος ἰδεῖν τῆς θυγατρὸς Σιών ἀπανθοῦν ἀθρόως καὶ μαραινόμενον. Πλὴν γὰρ ὀλίγων ἄγαν, οἱ μὲν καὶ πράγματι καὶ ὀνόματι οἶα καὶ (β) μετήσαν τὴν ἀσέβειαν· οἱ δὲ ὀνόματι μόνον τὸν Χριστιανισμὸν τιμήσαντες, ἔργῳ δὲ τοὺς πρῶτους πολὺ μᾶλλον εἰς κακίαν νικήσαντες, ὅσον οὐ φανερώς, οὓς ἐνῆν ὅσα καὶ πολεμίου φυλάσσειν, ἀλλ' ἀφανῶς ἐν προσχηματί Χριστιανισμοῦ, τὸ βλάσφημον Ἀρείου δόγμα κρατύνειν ἐσπούδαζον. Μέρος μὲντοι τῆς τοιαύτης ἀσεβείας οὐκ ἐλάχιστον ὁ Κωνσταντῖος, ὅσῳ καὶ τὴν ἐξουσίαν εἶχεν ἀπὸ τῆς βασιλείας συναιρομένην, καὶ πάντας εἰκοντας ὀξέως αὐτοῦ καὶ μόνῳ τῷ νεύματι. Παρεκελεύετο οὖν πρὸς τε τοὺς κατὰ τὴν Ἱταλίαν ἐπισκόπους, καὶ πρὸς τοὺς ἀπανταχοῦ γῆς διαβαίνειν τὴν νόσον· ἢ μὴ ὑπογράφειν τῷ ἑτερουσίῳ προήρημένους, ἐξωθεῖσθαι μὲν αὐτοὺς τῶν Ἐκκλησιῶν, ἑτέρους δὲ τοῖς θρόνοις ἀντικαθίστασθαι· ὅτε καὶ ὁ πολὺς ἐν ὁσίοις καὶ μέγας Λιβέριος, μετὰ Ἰούλιον τὸν τοῦ μακαρίου Σιλδέστρου διάδοχον κληρονόμος τοῦ κατὰ Ῥώμην θρόνου γενόμενος, ὑπερορίαν καταδικάζεται. Φηλὶς (γ) δὲ τις, ἀντ' αὐτοῦ παρὰ τῶν αἰρετικῶν αἰρεθεὶς, θεηλάτῳ παραχρήμα ποιῇ τὴν δίπλην δίδωσι· νῦν μὲν τῶν ἔργων ἑλεεινὸς ἀποστερηθεὶς, νῦν δὲ λοιμικῇ νόσῳ χρόνον ἐπὶ συχρὸν διαφθαρείς, καὶ χεῖρος ἄγαν κακῶς ἀπολλύμενος, τῆς θείας οὕτω δίπλης τοὺς ὄφριστάς μετιούσης. Γεώργιος δὲ, ἢ τῶν Ἀλεξανδρέων ἐρινὺς, εἶπεν ἂν τις, τὰ συνήθη πάλιν περὶ τὴν πόλιν ἐποίει, θερμότερος αὐτὸς ἑαυτοῦ φανείς, καὶ πλείονι τῇ κατὰ τῆς ὀρθοδοξίας ὁρμῇ καὶ τῷ θυμῷ χρώμενος. Ἐν τούτῳ δὲ καὶ Μελέτιος ὁ τῆς Ἀντιοχείας ἐπίσκοπος, τῷ ὁμοουσίῳ διαβρήδῳ συνηγορῶν, τοῦ θρόνου καθαιρεῖται, καὶ ὑπερορίαν καταφρίζεται, ὃ πολὺ τι πλῆθος τῶν ὀρθοδόξων ἐπόμενον ἦν, τὴν τῶν ἐναντίων κοινωνίαν οὐκ ἀνασχόμενοι. Εὐζώτος δὲ, ὁ ταῖς ἀληθείαις κακὸς, εἰς τὴν Ἀντιοχείαν καθίσταται. Ταύτης γὰρ προεστῆκει Μελέτιος. Εὐδόξιος τε ὁ λίαν κακὸς τῆς Κωνσταντινουπολιτῶν ἐπιβαίνει. Οὕτως ἢ κακία, οὕτως ὁ φθόνος, πάντοθεν τὰ τῆς Ἐκκλησίας συνταράξας τε καὶ συγχέας, καὶ πρὸς τὰ πολιτικὰ χωρεῖν ἄρχεται, καὶ Ἰουλιανὸν ἀναδείκνυσσι Καίσαρα ἐν Γαλλίαις, ὃν

A manibus ejus pedes abluebat; imo potius, ipso pedum ejus contactu manus sanctificabat suas, et quidquid ipsi opus erat diligenter ac studiose subministrans, quasi ipsi potius quam sibi et facultates et domus propriæ essent.

τε χερσὶν οἰκείαις τοὺς πόδας, μᾶλλον δὲ τὰς χεῖρας σπουδαίως τε καὶ θερμῶς πάσας αὐτῷ τὰς χρείας καὶ τὴν οἰκίαν εἶναι παρασκευάζουσα.

22. Tantopere autem Alexandrinorum civitas et populus, ad perquirendum Athanasium tum ubique circumcursabat, atque cum tanta cura, ut quisque vel animæ suæ pretio virum reperire peroptaret. Sed erat ille sine civitate, sine domo, ignotusque nisi soli virgini atque Deo, ita ut ingens eo tempore tristitia Ecclesiam occuparet, videreque erat decorem filiæ Sion flaccescentem in dies et emarcescentem. Paucissimis enim exceptis, alii quidem et res et nomine impietatem veluti artem proflitebantur: alii vero solo nomine Christianismum colentes, sed re ipsa vel malitia præstantissimos longe superabant, latenter licet, non ut ii qui utpote inimici, caveri facile poterant; sed occulte ac Christianismi sub specie, blasphemam Arii doctrinam confirmare satagebant. Non minima sane hujusmodi impietatis portio Constantius erat: quod inesset illi imperatoria potestas, quodque nutui illius omnes statim cederent. Jussit ergo ut ad omnes Italiæ episcopos et ad omnes alios ubique terrarum morbus ille pervaderet, et si qui τῷ ἑτερουσίῳ, id est alterius substantiæ, subscribere recusarent, ii exigenterur Ecclesiis suis, aliique eorum loco in thronos constituerentur. Quando etiam eximius ille inter sanctos, atque magnus Liberius, qui post Julium beati Sylvestri successorem, Romanum occupavit thronum, exsilio damnatus fuit. Felix autem quidam in ejus locum ab hæreticis cooptatus, divina statim ultione pœnas dedit, tum oculis miserabiliter privatus, tum pestilenti morbo longo tempore consumptus, admodumque malus male periit, sic divina vindicta contumeliosos insequente. Georgius autem Alexandrinorum furia, ut quis dixerit, de more in urbe sese gerebat, seipso vehementior effectus, ac magno contra sanam doctrinam impetu atque animo utens. Eodem quoque tempore Meletius Antiochenus episcopus, consubstantialem aperte defendens, throno dejecitur, et exsilio mulctatur, quem multa orthodoxorum turba secuta est, quod adversariorum communionem ferre non possent. Euzois vero, improbæ sane vitæ homo, in Antiochenam sedem ordinatus intruditur, cujus præsul erat Meletius. Eudoxius vero, pravæ doctrinæ homo, Constantinopolitanam invadit Ecclesiam. Ita improbitas, ita invidia, ubique Ecclesiam perturbans et confundens, etiam ad rem civilem procedere incepit, ac Julianum in Galliis Cæsarem declarat ab ipso Constantio promotum.

αὐτοῦ Κωνσταντίου προχειρισθέντα.

(α) Ita mss. In editis vero ἀγνωστος deest.

(β) Ita mss. recte, Editi, τέχνην.

(γ) Duo mss. Φιληξ. Unus Φιλιξ.

23. Constantius ergo cum Constantinopolim petiisset, Eudoxium, uti prius dictum est, constituit episcopum: ac templi Sophiae dicti, a seque tunc renovati celebrat Encenia, decimo imperii sui anno, Juliano tertium consule, decima quinta Februarii. Ille vero pravissimæ sane doctrinæ homo Eudoxius, jam completis Enceniis in thronum condescendens, hanc primam emisit vocem, utinam cum voce animam: Pater non pius, Filius pius. Cum igitur ea de causa tumultus atque seditio Ecclesiam occupasset, resumens ille, quasi volens sedare tumultum: Nulla, inquit, vos ob tale dictum perturbatio invadat. Nam Pater quidem non pius est, quod neminem pie colat; Filius vero pius est, quia Patrem pie colit. Inde risus auditoribus ortus, ita ut multi ejus improbanter ineptias ecclesia exacerarent. Futurumque erat ut Constantius male exciperetur, et illatæ in Deum contumeliæ condignas lueret pœnas. Deinde namque impius Julianus cupiditate imperii totius occupandi, magnum exercitum in Gallia conscribens, purpuram induit, et Augustus ab exercitu proclamatur. Constantius tum bello destinebatur Persico. Nec modicum ad famam gestorum Juliani commotus, insuperque ab impio Euzoio ad bellum ipsi inferendum concitatus, exercitum adversus patrum comparat, aperte intestinum concitat bellum. Cum autem Mopsucenis inter Cappadociam et Ciliciam versaretur, apoplexia correptus, vitam isthuc cum imperio amisit, cum annos vixisset quadraginta quinque, post patrem autem viginti quinque.

Καππαδοκῶν τε καὶ Κιλικίων ἐν Μόψου κρηναὶς τῷ χωρίῳ γενόμενος, καταλείπει μετὰ τῆς ἀρχῆς καὶ τὸν βίον, νόσον ὑπομείνας ἀποπληξίαν, πέντε μὲν καὶ τεσσαράκοντα τῆς ἡλικίας ἔτη βιώσας, πέντε δὲ πάλιν ἐπὶ τοῖς εἰκοσι μετὰ τὸν πατέρα ἐπιβιώσας.

24. Sed hunc quidem ita divina ultio abstulit. Quomodo autem contumeliosum Georgium invaserit, ac impium, sibi similibus, ut scriptum est, manibus abstulerit, nequaquam prætereundum est. Erat quidam Alexandriae locus, Mithræ olim Græcorum deo, ejusque sacrificiis et initiationibus destinatus, tum vero temporis, simo et putredine plenus, neque ad ullam rem civitati aut populo utilis. Hunc igitur Constantius, utpote omnino vacuum et desertum, Ecclesiæ attribuit. Georgius porro cum templum isthuc excitare vellet, simum et sordes asportari jubet. Expurgato loco, reperitur adytum quoddam in recessibus terræ, ubi Græcorum mysteria occultabantur. Hæc autem erant calvarie carnibus nudatæ, virorum et puerorum, quos fama erat Mithræ immolatos fuisse, quando Græci divinationibus ab extis, sectionibus, animarumque præstigiis utebantur. In hæc itaque cum Christiani quidam incidissent, palam ea ut risum populo moverent exposuerunt: atque omnium oculis triumphantium more obtulerant. Quod Græci non ferentes, atque impio pro diis et sacris suis studio commoti, in Christianos irrupere, hi gladiis,

23. Τὴν Κωνσταντινέου τοῖνον καταλαβὼν ὁ Κωνσταντίος, Εὐδόξιόν τε, ὡς ἤδη φθάσαντες εἶπομεν, χειροτονεῖ, καὶ τῷ τῆς σοφίας ἱκανοῦ μιν παρ' αὐτοῦ τότε καινουργηθέντι τελεῖ τὰ Ἐγκαίνια δεκάτῃ μὲν τῆς αὐτοῦ βασιλείας ἔτει, τρίτῃ δὲ τῆς Ἰουλιανοῦ ὑπατείας, πέμπτῃ καὶ δεκάτῃ Φεβρουαρίου. Ὁ μὲντοι κακοδοξότατος ἐκεῖνος ταῖς ἀληθείαις Εὐδόξιος, τοῦ θρόνου, τελούμενων ἤδη τῶν Ἐγκαίνων, ἐπιβάς, πρώτην ταύτην ἀφῆκε φωνήν, ὡς ὁφελον ἄρα σὺν ἐκείνῃ καὶ τὴν ψυχὴν· Ὁ Πατὴρ ἀσεβής, ὁ Υἱὸς εὐσεβής. Θορόδου τοῖνον, ὡς εἰκός, ἐπὶ τοῦτο καὶ στάσεως κατασχούσης τὴν Ἐκκλησίαν, αὐτὸς ἐκεῖνος ἀναλαβὼν, καὶ ὥσπερ κοιμῆσαι τὸν σάλον βουλόμενος, Μηδαίς, φησὶν, ὁμᾶς, ὦ οὔτοι, πρὸς τὸ λεγθὲν τάραχος κατάσχοι. Ὁ μὲν γὰρ Πατὴρ ἀσεβής, ὅτι μηδένα εἰσθεῖ· ὁ δὲ Υἱὸς εὐσεβής, ὅτι εἰσθεῖ καλῶς τὸν Πατέρα. Πρὸς ταῦτα γέλως ἐλάμβανε τοὺς παρόντας· ὥστε καὶ λήρον αὐτοῦ σαφῆ τοὺς πολλοὺς καταγόνοντας, ὑποχωρῆσαι τῆς Ἐκκλησίας. Ἐμελλε δὲ ἄρα καὶ Κωνσταντῖον γενέσθαι κακῶς, καὶ δίκας αὐτὸν ἀξίας τῆς εἰς τὸ θεῖον ὑποσχεῖν ὑδρεύας. Ἐνθεν οὐ καὶ ὁ δυσσεβής Ἰουλιανὸς, ἐπιθυμία τῆς τοῦ παντὸς ἐξουσίας χεῖρα συγχὴν ἐν Γαλλίαις ἐταιρῶν, περιτίθησιν ἑαυτῷ τὴν ἀλουργίδα, καὶ Αὐγουστος ὑπὸ τοῦ στρατοπέδου ἀναγορεύεται. Κωνσταντίον δὲ κατεῖχε μὲν ὁ Περσικὸς ἐπὶ πόλεμος· οὐ μετρίως δὲ καὶ πρὸς τὰς Ἰουλιανοῦ φήμας διακείμενος, ἄλλως τε καὶ ὑπὸ θεομάχου Εὐζώου πρὸς τὴν κατ' αὐτοῦ μάχην ἐρεθιζόμενος, στρατεύματα κατὰ τοῦ ἀνεψίου συγχροεῖ (α).

Καὶ σαφῶς ἐμφύλιον ἐξεγείρει μάχην. Μεταξὺ δὲ

24. Ἀλλὰ τοῦτον μὲν οὕτως ἡ δίκη μετέβη· ὥπως δὲ καὶ τὸν ὀδυσσῆα μετῆι Γεώργιον καὶ τὸν ἀσεβῆ, κατὰ τὸ γεγραμμένον διὰ χειρῶν ὁμοίων, οὐκ ἀξιον παρελθεῖν. Ἦν τις ἐν τῇ τῶν Ἀλεξανδρέων τόποις, πάλαι μὲν Μῖθρα τῷ τῶν Ἑλλήνων θεῷ, καὶ ταῖς ἐκεῖνου θυσίαις καὶ τελεταῖς ἀνειμένους· νῦν δὲ κόπρου καὶ σαπρίας κατὰπλεως, καὶ πρὸς οὐδ' ὅτι οὖν τῇ τε πόλει καὶ τῷ κοινῷ χρήσιμος. Τοῦτον τοιγαροῦν ὁ Κωνσταντίος, ὡς ἀργῶς ἔχοντα παντάπασιν καὶ ἀχρήστως, ἀπονέμει τῇ Ἐκκλησίᾳ. Γεώργιος δὲ, νῶν ἐν αὐτῷ δεῖμασθαι βουληθεὶς, τὴν τε κόπρον ἐκείνην καὶ τὸν πολλὸν συρφετὸν ἐκφορηθῆναι προστάττει· Ἦδη δὲ ἀνακαθαίρομένου τοῦ τόπου, εὐρίσκειται τι τῶν ἀδύτων εἰς μυχὰ γῆς, ἐν ᾧ τὰ τῶν Ἑλλήνων μυστήρια κέκρυπτο. Τὰ δὲ ἦν ἄρα κρανία γυμνά τῶν σαρκῶν, τὰ μὲν ἀνδρῶν, τὰ δὲ παίδων, οὓς μῦθος εἶχε τῷ Μῖθρᾳ διατεθῆσθαι, ὅτε ταῖς διὰ σπλάγγων μαντείας ἐκείναις Ἑλλήνες καὶ ταῖς ἀνατομαῖς, καὶ ταῖς κατὰ ψυχῶν μαγανείαις ἐπέχρηντο. Τούτοις οὖν τινες τῶν Χριστιανῶν ἐντυχόντες, γέλωτα τῷ δήμῳ ταῦτα φανερὸν ἱποιοῦντο, καὶ ὑπὸ ταῖς ἀπάντων ὀφθαλμοῖς ἐδιδράμευον. Ὅπερ Ἑλλήνων παῖδες οὐκ ἐνιγχνόντες, ἀλλ' ὑπὲρ τε θεῶν καὶ ἱερῶν

(α) Duo codices, συγχρῖνει. Unus, συγχροεῖ recte. Editi, συγχρῖνει.

τῶν σφετέρων ἀθλίως ζηλώσαντες, ἔθεν ἐπ' αὐτοὺς, οἱ μὲν ξίφει παύοντες, οἱ δὲ λίθοις· ὥστε καὶ πολλοὺς ἀναιρεθῆναι τῶν Χριστιανῶν, τοὺς δὲ καὶ ἀνασταυρωθῆναι, ὅσους ἐτι ζῶντας κατασχεῖν ἠδυνήθησαν, καὶ ἄλλους ἄλλοις ἐκδοθῆναι θανάτου τρόποις καὶ ποικίλαις ἰδέαις κολάσεων. Τὸν μάλιστα δυσσεβῆ Γεώργιον τῆς ἐκκλησίας ὡς εἶχον ἐξαγαγόντες, καὶ τινος καμήλου ἐκδήσαντες, ἐπειδὴ σφοδρῶς αὐτὸν ἡ κάμηλος σπαράζει (α) τε καὶ διασπάσαιο, εἶτα καὶ ὅλην ἱκανὴν συμφορῆσαντες, καὶ πῦρ ἐν κοινῇ θέα ὑφάψαντες αὐτῇ καμήλῳ, τοῦτον κατέκαυσαν. Οὕτως ὅψ' ἐνὶ μὲν τῷ τρόπῳ, διαφόροις δὲ ταῖς αἰτίαις, οἱ μὲν μακάριοι τοῦ τέλους, ὁ δὲ ἀθλιος τοῦ θανάτου τὸν βίον μετέλλαξαν. Καὶ τὰ μὲν κατ' αὐτοὺς εἰς τοῦτο ἐχώρει.

25. Ἰουλιανὸς δὲ τοῦ παντὸς οὗτω Κύριος καταστὰς, καὶ ἀνατρέπειν τὰς Κωνσταντίου πράξεις ἔργον ποιούμενος, ἔργων καὶ τοὺς ἐν ὑπερροαῖς ἀνακαλεῖσθαι. Ὅπερ οὖν μαθὼν Ἀθανάσιος, καὶ δεισας μὴ καὶ Ἰουλιανὸν οἱ τῆς Ἀρείου μοίρας φθάσαντες ἐπαγώνωνται· (ἡγοεῖτο γάρ ἐτι τὸ δυσσεβὲς τῆς ἐκείνου ψυχῆς ἀπειτὸν τε καὶ φιλομόγηρον) ὑπὸ νόκτα τοῦ οἴκου βαθεῖαν ἀπάρας, ἀπ' οὗ πεφυγάδευτο, ἐν ἐκκλησίᾳ μέσῃ τῇ τῶν Ἀλεξανδρέων εὐρίσκεται. Τί ἂν τις διεξίποι τὰ ἐπὶ τούτοις; ὅπως μὲν ἡδέως αὐτὸν ἐθεάσαντο, ὅπως δὲ κατὰ θέαν ἐκείνου πανταχόθεν ἠθροίζοντο, ὁ κληρὸς, ἡ πόλις, ὁ δῆμος, οἱ μὲν θερμῶς εὐχαριστοῦντες τῆς ἐπανόδου, οἱ δὲ τὸν μεταξὺ χρόνον διεγχαλοῦντες, καὶ τὴν ζημίαν αὐτῷ καὶ τὴν στέρησιν ὀνειδίζοντες. Εἶτα ὥσπερ ἱκανὴν τινα πίστιν τῆς πρὸς αὐτὸν εὐνοίας παρέχοντες, ἄλλως τε δὲ καὶ ἀπὸ μόντης τῆς τοῦ καλοῦ ποιμένου ἐκείνου παρουσίας θάρσους ἐμπλεοί, τὰς ψυχὰς καταστάντες ἐξωθοῦσιν αὐτίκα μάλ᾽ αὐτοὺς Ἀρειανιστὰς, καὶ τὴν πόλιν Ἀθανασίῳ, καὶ ἑαυτοὺς ἐγχειρίζουσιν. Οἱ δὲ, καὶ οὕτως αἰσχυρῶς ἐλαυνόμενοι, καὶ εἰς ἐρήμους τόπους τινὰς καὶ ἀσκήμους κατακρυπτόμενοι, οὐδὲ οὕτω τῆς μανίας ἐκείνης καὶ τῆς λύττης ἀπέληγον, ἀλλὰ καὶ Γεωργίου δίκας, ὡς ἦδη φθάσαντες ἐπομεν, ὑποσχόντος ἀξίας, Λουκίον ἑαυτοῖς ἀντικαθιστῶσι, καὶ πᾶσαν ὑπ' αὐτῷ πάλιν τὴν περὶ τὰς αἱρέσεις σπουδὴν ἐπανάγουσι, τοιοῦτου αὐτοῖς προσετώτος ἐπισκόπου (β), τῇ ἀσεβείᾳ καὶ ὀμώρτηι παρ' ἐκείνου μηδαμῶς ἡττηθέντος. Νῦν μὲν οὖν τὰ τοῦ ἀσεβοῦς Ἰουλιανοῦ κακὰ, καὶ τὴν ἀσεβειαν ἐν παρόδῳ ὁ λόγος δηλώσει, προσθεὶς καὶ τὰ τοῦ μεγάλου ἐκείνου, πῶς τε αὐτοῦ οὐδὲν μέρος τοῦ βίου κινδύνων καὶ ἀγώνων ἔξω ὑπῆρχε· τοῦ γὰρ ἀσεβοῦς Ἰουλιανοῦ ἐπὶ τὴν βασιλείαν φθάσαντος, καὶ τοῖς δαίμοσι, οἷος ἦν καὶ αὐτός, καὶ τῶν θεῶν ὀνόμασι μᾶλλον ἢ τοῖς θεοῖς θύοντος, πᾶσα μὲν τῶν Χριστιανῶν ἑκκλησία ἐταράττετο· οἱ δὲ τῶν Ἑλλήνων νοοί, οἱ μὲν ἀνεψήγισαν, οἱ δὲ ἀνευσεύοντο· ἀλλὰ μὴν καὶ νέοι ψυχοδομοῦντο, καὶ πάλιν κνίσσα καὶ καπνὸς πανταχοῦ, καὶ θυσίαι, καὶ τομαὶ ζώων, καὶ αἶμα, καὶ ἐν αὐτῇ, οἶμοι! τοῦ Κωνσταντίνου πόλει Τύχης τὸ

A lapidibus illi impetentes; ita ut Christianorum multi cæsi, alii crucifixi, quos scilicet vivos comprehendere potuerunt, alii aliis suppliciis variisque cruciatuum generibus necati fuerint. Impium sane Georgium extemplo ecclesia extractum, cum camelo cuidam alligassent, et camelus illum vehementer dilaniasset et distraxisset, comportatis lignis multis, omniumque sub conspectu succenso igne, eum una cum camelo combussere. Atque ita uno utique modo, variis tamen de causis, beati quidem illi felici exitu, hic vero miser infelici, vitam cum morte commutarunt. Et hæc quidem illis accidere.

B 25. Julianus porro omnium dominus eo pacto constitutus, cum statuisset omnia Constantii abolere acta, decrevit ut ii qui exsulerent ab exsilio revocarentur. Quod cum didicisset Athanasius, veritus ne etiam Julianum Ariani abriperent (ignorabat enim adhuc animæ illius impietatem, infidelitatem, malitiam), obscura nocte profectus domo ad quam confugerat, in media Alexandrinorum ecclesia reperitur. Quis porro enarraverit quæ gesta sunt? quam libenter scilicet eum conspexerint; quomodo ad conspectum ejus undique coacti sint, clerus, civitas, populus: alii ex animo gratias agentes de reditu; alii de tanta mōra arguentes, ac damnum ex ejus absentia subortum exprobrantes. Deinde quasi suæ erga illum benevolentiae satis fidem facissent, aliasque ex sola boni illius pastoris præsentia fiducia repleti, confirmatis animis quamprimum Arianos urbe pellunt, Athanasioque civitatem ac seipsos tradunt. Illi vero, etsi ita turpiter exacti, et ad deserta quædam obscuraque loca occultati, nequaquam tamen destiterunt a furore illo atque insania, sed etiamsi Georgius, uti supra diximus, condignas luisset pœnas, Lucium sibi ejus loco constituunt, et rursus sub illo omnem operam hæresi navant, talem nacti præulem, nec malitia nec impietate illi inferiorem. Jam impii Juliani mala obiter attingamus, adjiciamusque ea quibus vir ille magnus afflictus est; cujus scilicet vita, nunquam vel tantillum periculis laboribusque

D vacua fuit. Cum enim impius Julianus imperium occupasset, ac daemonibus qualis ipse erat, potiusque deorum nominibus, quam diis immolaret, tota quidem Ecclesia Christianorum perturbata fuit: Græcorum vero templa, alia aperta, alia instaurata sunt, imo nova exstructa. Ac rursus nidor ubique et fumus, sacrificia, sectiones animalium: et in ipsa, hei mihi! Constantini urbe, Fortunæ statua et libationes publice, hostiæ et alia hujusmodi, imperatore curam omnem imperiique potestatem contra pietatem adhibente.

(a) Mss. omnes, σπαράζειε.

(b) Ab hisce verbis contextus in Colb. 1, 2, et in

Reg. ita discrepat ab editis, vix ut una sententia inter se quadrent.

ἄλλα τοιαῦτα, τοῦ βασιλέως πᾶσαν σπουδὴν καὶ τῆς βασιλείας τὸ κράτος κατὰ τῆς εὐσεβείας ἐπιτείνοντος.

26. Tum etiam Maris, Chalcedonis in Bithynia episcopus, imperatorem adiens palam conviciabatur illi, impium, apostatam, atheum et similia proferebat. Erat porro Maris prae senectute laborans cecitate. Julianus vero contumelias iuste illatas iniuste depellebat, garrulum eum et caecum vocans, quem neque Deus Galilaeorum sanasset. Ille quasi stimulo concitatus, cum fiducia imperatori respondit: Gratias ago, inquit, Deo, qui me ad utilitatem meam excœcavit, ne impudentem vultum tuum conspicerem, qui tam proterve in impietatem delapsus es. Hujus libertatis exemplo commoti Jovinianus et Valentinianus, soluta cingula tyranno projecerunt. Nos, inquit, præsio sumus propter Christum vitam ipsam tradere. Imperator itaque, et qui cum eo sentiebant, adversus piam religionem tum conspirabant, et sapientes quidam qui cum illo versabantur, magos, veneficos, et divinatores coegerunt, rogarantque sententiam, quo pacto Christianos de medio tollerent. Omnium una sententia fuit ut Athanasius occideretur. Sublato namque fundamento facile fore reliquas fidei partes dissolvere. Rursum itaque judicia, rursum iudices qui condemnarent, rursum missus exercitus: turbatur populus, Alexandria circumsidetur, ecclesia depredatur, Athanasio ad necem perquisito. Sed cum etiam tunc ille per medium illorum evaderet, nullus eum cognovit: imo qui videbant ignorabant eum esse, cujus causâ ecclesiam, hei mihi! tanta militum manus obsederat, cujus item causa vias omnes armis intercluserant. Sic igitur, superna munitus manu Athanasius, inimicorum munus elapsus, vix ullo prohibente, omni cum fiducia, secessit urbe. Tunc iterum fletus genitusque occupavit Alexandriam. Ille noctu ad Nilum progressus, conscensa navicula, in Thebaidem rursum adverso flumine concedebat. Instabat autem quidam a tergo satrapes, a tyranno jussu eum necare ubicunque illum comprehenderet. Cum autem vectorum quidam qui cum Athanasio erat, procul novisset, conspexissetque insequentem, remiges urgebat. Tum Athanasius ubi paulum substitisset, secum oculis interius quiddam prospiciens, uti solebat, jubet remiges cursum vertere, et navigationem Alexandriam versus dirigere. Illis perturbatis, ut par erat, veritisque ne inciderent in satrapam, Athanasius jubet confidere, et divinum id opus esse inquit, persuasit. Tum conversa prora, et nave adversa fronte, recta Alexandriam navigarunt, persequentes eos, res mira! qui persequebantur. Cum autem jam prope satrapam accessissent, barbari quasi caligine quadam eorum oculis offusa, ac si nihil eorum quæ sub oculis erant vidissent, præternavigabant. Percontatur Athanasius, ut olim Eliseus, quem inquirent: Athanasium, respondent; tum ille: Paulum vos præcedit, quasi navigando quosdam se insequentes fugiat. Ita decepti illi animis excæ-

26. Τότε δὴ καὶ Μάρης, ὁ τῆς ἐν Βιθυνίᾳ Χαλκηδόνος ἐπίσκοπος, πολλὰ τὸν βασιλέα προσελθὼν προφανῶς περιῦρισε, τὸν ἀσεβῆ, καὶ ἀποστάτην, καὶ ἄθεον, καὶ τὰ ὅμοια καλῶν. Ἦν δὲ ὁ Μάρης πρὸς τῷ γῆρᾳ ὑπόχυσιν ὀφθαλμῶν ὑπομείνας. Ὁ δὲ Ἰουλιανὸς τὰς δικαίας ὕβρεις ἀδίκως ἡμέλειτο, σπερμολόγον καὶ τυφλὸν καλέσας, ὃν οὐδὲ ὁ τῶν Γαλιλαίων θεὸς θεραπεύσει. Ὁ δὲ, ὥσπερ οἰστρῶν κνὶ ἐπιληφθεὶς, καὶ παρρησιέστερον τῷ βασιλεὶ ἀποκρινόμενος, Εὐχαριστῶ, φησί, τῷ θεῷ, τῷ τυφλώσαντί με λυσιτελῶς, ἵνα μὴ ἴδω τὸ ἀναιδὲς πρόσωπόν σου, τὸ οὕτως ἱταμῶς πρὸς τὴν ἀσέβειαν ἐκπεπτωκός. Ἀπὸ ταύτης τῆς παρρησίας κινούμενοι Ἰουδιανὸς καὶ Οὐαλεντινιανὸς λύσαντες τὰς ζώνας, προσέβησαν τῷ τυράννῳ. Ἡμεῖς, φασί, ἔτοιμοι ἐσμεν διὰ Χριστὸν καὶ τὴν ζωὴν παραδοῦναι. Ὁ γοῦν βασιλεὺς καὶ οἱ ὁμόφρονες αὐτοῦ συνετίθεντο περὶ τῆς εὐσεβείας· καὶ τῶν σοφῶν τινες τότε σὺν αὐτῷ μάγους καὶ φαρμάκους καὶ μάντιες συνήγον, καὶ πῶς τοὺς Χριστιανοὺς περιέλωσιν γνῶμην παρ' αὐτῶν ἤτησαν. Ἐδόκει δὲ πᾶσι τούτοις ἡ τοῦ Ἀθανασίου ἀναίρεσις. Τοῦ γὰρ θεμελίου ἀπαιρεθέντος, βεβίως εἶναι καὶ τὰ λοιπὰ μέρη τῆς πίστεως καταλύειν. Πάλιν μὲν οὖν κριτήρια, καὶ δικασταὶ καταδικάζοντες, καὶ στρατοὶ ἀποπειρόμενοι· καὶ ὁ μὲν λαὸς ταράττεται, ἡ δὲ Ἀλεξάνδρεια περιέχεται, καὶ ἡ ἐκκλησία ληΐζεται, τοῦ Ἀθανασίου πρὸς θάνατον ζητουμένου. Ἀλλὰ τούτου μὲν καὶ νῦν διὰ μέσων αὐτῶν ἐκβάντος, οὐδενὸς δὲ αὐτὸν ἐπιγινώσκοντος· ἀλλὰ καὶ ἰδόντες ἡγνόνουν αὐτὸν εἶναι, οὗ ἐνεκεν τὴν ἐκκλησίαν, ὁμοί! τοσαύτῃ χεὶρ περιεκύκλωσαν, καὶ διὰ πᾶσας τὰς ἐξόδους ὁπλοὺς συνέκλειον. Οὕτως οὖν, παρὰ τῆς ἀνωθεν χειρὸς ὀχυρωθεὶς Ἀθανάσιος, ἀκράτητος ἦν ταῖς τῶν ἐχθρῶν χερεῖ, καὶ σχεδὸν οὐδενὸς κωλύοντος πάντα θαρσύνσας, τῆς πόλεως ἀνεχώρει. Τότε πάλιν κλαυθμὸς καὶ οἰμωγὴ τὴν Ἀλεξανδρείαν κατέλαβεν. Ἐκείνος δὲ, νύκτωρ τῷ Νεΐλῳ προσερχόμενος, ἐπιβάς ὀκτώδους εἰς θηβαῖα πάλιν ἐπιφόρως ἀνήγετο. Ἡκείνῃ δὲ τις ἐπισθεν αὐτοῦ καὶ σατράπης ἀνελείν, ὅπου καὶ καταλάβοι τοῦτον ἀπὸ τοῦ τυράννου προστεταγμένος. Ἐπεὶ δὲ τις τῶν Ἀθανασίῳ συμπλεόντων ἔγνω πόρρωθεν, ἰδὼν τὸν διώκοντα, καὶ τοὺς ἐρέττοντας ἐπετάχυνε· μικρὸν Ἀθανάσιος ἐπισχῶν, καὶ τι κεκρυμμένον, ὡς εἴοικε, τοῖς ἐντὸς ἰδὼν ὀφθαλμοῖς, ἀναστρέφειν ἐκέλευε τοῖς ἐρέταις, καὶ τὸν πλοῦν αὐτὸς ποιεῖσθαι πρὸς Ἀλεξάνδρειαν. Τῶν δὲ θορυβηθέντων, οἷα εἰκός, καὶ ὅπως μὴ τῷ σατράπῃ περιπέσωσι δεδιότων, πολλὰ παραβάρβρυνα ἔκεινος, καὶ θεῖν τι τὸ πραττόμενον εἰπὼν ἐπεισεν. Εἶτα συστρέψαντες τὴν κεφαλήν, καὶ τὴν ναῦν εἰς τὰ πρόσω ἀναχρυσάμενοι, ἔπλεον εὐθὺς τῆς Ἀλεξανδρείας, μεταδιώκοντες τοὺς διώκοντας, τὸ καίνυτάτον. Ὡς δὲ πλησίον ἦδη καὶ παρὰ τὸν σατράπην ἔγινοντο, οἱ βάρβαροι μὲν ὥσπερ τινὲς αὐτῶν ἀγλῶς ἐπιχυθείσης τοῖς ὀφθαλμοῖς, οἷα μὴδένα τῶν ὀρωμένων ὁρῶντες, παρέπλεον, Ἀθανάσιος δὲ τίνα ζητοῖεν, καθάπερ ἐπὶ Ἐλισσαίου, πυνθάνεται. Τῶν

δὲ Ἀθανάσιον ἀποκριναμένον. Μικρὰ προάγει ὁμῶν, ἅψῃ, κατὰ τὸν πλοῦν, οἰονεῖ τινὰς αὐτὸν διώκοντας φασίγοντα. Οὕτως ἀπατηθέντες οἱ τὰς φρένας τυφλοὶ, μετεδωκόν, ὃν ἐν χειρὶν ἔχοντες οὐκ ἠσθάνοντο. Ὁ δὲ, τὸ τάχος εἰς Ἀλεξάνδρειαν καταχθεὶς, τῇ πόλει τε ἀθρόον ἐπιδημήσας, ἡδονῆς δόξης αὐτὴν ἐμπύλησι. Τοιοῦτον γὰρ ποθομένην ἔβρις ἀδοκῆτως ἐπιφανέσθαι. Ἐπειτα ἡσυχίαν δοὺς ἑαυτὸν, ὅσοις ἐξῆς ὁ μεταξὺ χρόνος τῆς Ἰουλιανοῦ βασιλείας ἐκρύπτετο.

27. Μετὰ δὲ ταῦτα Ἰουλιανὸς μὲν, ὀνομαστότατος τῶν πρὸ αὐτοῦ γενόμενος εἰς ἀσέβειαν, καὶ μητροῦς κακίαν πάντα αὐτοῦς ἀποδείξας, μετὰ μυρίους τοὺς κατὰ τῶν εὐσεβῶν πολέμους εὐρίσκει καὶ τέλος τῶν πονηρῶν ἐπιτηδευμάτων, ἀκριδῶς μὲν οὐκ ἄξιον, ὥς τοῖς ἐκείθεν δικαιοτηρίοις ταμιευόμενος, πλὴν οὐδὲ εἰς ἅπαν τριβὸν ἁμαρτωλῶν δεικνύον εὐθυνομένην. Γοητείαις γάρ τισι καὶ τερατείαις καὶ μάγων τέχναις ἑαυτὸν ἐπιτρέφας, καὶ τὴν Ἀλεξάνδρου κτήσιαν δυνάστεϊαν ἀπατηθεὶς, οἷον ἐκείνῳ τὸ ἦθος ἀεὶ δόξης ἔρωτι σφοδρῶς κατεχόμενον, ἑαυτὸν δὲ εἶναι μᾶλλον ἐν ἐτέρῳ σώματι τὸν Μακεδόνα πιστεύσας, καὶ Πέρσαις ἐπιστρατεύσας, ἀνθ' ἧς τε ταῖς πρώταις ἐλπίσιν, ἡνίκα τι μέγα καὶ λαμπρὸν κατορθοῦν ἐνόμιζε, τότε καὶ ἦν εἶχεν ἀρχὴν αἰσχρῶς ἀπέβαλε, καὶ σὺν αὐτῇ τὴν ζωὴν. Δόλῳ γάρ τινος αὐτομόλου, τὰ τε σιτηγόντα διὰ τὸν ποταμὸν πλοῖα, καὶ ὅσοις ἄλλοις τῇ στρατιᾷ τὰ πολλὰ τῶν ἀναλωμάτων μετεκομίζετο, ἐκδοτὰ τῷ ποταμῷ ποιησάμενος, γῆς τε ξηρᾶς ἐπιβὰς καὶ ἀνδρῶν καὶ διακεκαυμένης, λιμῷ τε καὶ δίψει πιέσας τοὺς ὑπ' αὐτὸν, καὶ τὸ πολὺ σχεδὸν ἀπολωλέως τοῦ στρατεύματος, ἐπειδὴ πάντων ἀγανακτοῦντων, καὶ πολλῇ βλασφημίᾳ καὶ γλώσσει λοιδῶρ κατ' αὐτοῦ κεκρημένων, παρῆν αὐτὸς ἱππότης. Τότε ἀθιμονοῦν παραμυθούμενος, καὶ τὸ κάμνον τῆς στρατιᾶς ἀνακινῶν. ὅσον σου τὸ ἔργον, ὦ δίκη! ἀκόντιον, οὐκ οἶδ' ὅθεν, διὰ μέσου θραμνὸν τοῦ βραχίονος, εἰς τὴν δεξιὰν ἐκείνου πίπτει πλευράν. Καὶ ὁ μὲν ἄθλιος ἔκκετο, ἔστε παρὰ τοῦ αὐτομόλου βληθεὶς, ἔστε τινὸς καὶ τῶν ὑπὸ χειρὸς ἑκάτερα γὰρ περὶ αὐτοῦ παραδέδοται· ἔστε καὶ θεηλάτῳ πληγῇ, ὃ δὴ καὶ μᾶλλον τοὺς πλείονας ἔχει· ταύτην δὲ ὁμῶς τοῦ βίου τελευτὴν μετὰ ἑναυτὸν ἕνα τῆς βασιλείας καὶ μῆνας ὀκτὼ δεξάμενος. Ἐπειτα ψήφῳ τοῦ στρατοῦ παντὸς Ἰουλιανὸς τὴν βασιλείαν πιστεύεται. Ὁ μῆνας ἐπὶ μόνους ἄρδας, τοῦ ὁγδόου

28. Παραλαβὼν σὺν Οὐάλης τὴν βασιλείαν, οὐκ ἐφρόντισε θησαυρῶν, οὐκ ἐπεμελήθη χρημάτων, οὐδ' ὅπως ἂν σχολή αὐτῷ· καλῶς τὰ τῆς στρατιωτικῆς τάξεως τε καὶ ἀρμονίας· ἀλλ' ὅπως ἂν τὰ μὲν Ἀρεσιωστῶν αὐξήσοι, τὰ δὲ τῶν ὀρθοδόξων εἰς ἑλάττον θείῃ, καὶ τρόπῳ τῷ παντὶ καθέλῃ, ἢ πᾶσα ἦν αὐτῷ τῆς βασιλείας φροντίς. Καὶ τοῦτο μόνον εἰς λαμπρότητα καὶ δόξαν ἀρκοῦν ἔκρινεν εἶναι. Ταύτῃ τοι καὶ

cati homines, insequabantur eum quem se in manibus habere non animadveriebant. Ille vero celerime Alexandriam delatus, statimque urbem ingressus, ingenti illam voluptate replevit : uti solet fieri cum insperato conspiciatur quod desideratur. Hinc quieti sese tradens, toto imperantis Juliani tempore degit occultus.

27. Postea Julianus decessorum omnium impetate celeberrimus, quos omnes ostendit malitia sibi longe inferiores, post sexcenta adversus pios certamina, improborum operum invenit finem, nec tamen condignum, quasi in illo tribunali sibi iram et supplicium reconderet. Cæterum declaravit ille peccatorum viam non esse plane felicem ; præstigiis enim, portentis et magicis incantationibus cum sese dedisset, atque deceptus spe ejus, quod Alexandri fuisset olim imperii potiundi, ut erat semper vehementi gloriæ cupidine captus, imo ratus se in alio corpore Macedonem esse, illato Persis bello, cum spe initio floruisse, ac putaret se magni quidpiam ac præclari editurum, tum id quod tenebat imperium turpiter amisit, et una vitam. Doló namque transfuge cujusdam, oneraria importandis per fluvium frumentis navigia, et reliquos pro castrorum usu commentatus, in fluvium conjecit ; in aridamque et exustam terram egressus est, ubi deerat aqua : tum fame sitique sui afflicti sunt, ita ut maxima pars exercitus interiret. Deinde cum rem omnes indigne ferrent, et maledictis multis ac conviciis eum insectarentur, eques ipse aderat, ut cohortaretur eos qui desponderent animum, defessosque recrearet. Quale tunc opus, o ultio ! Sagitta, nescio unde, per medium volans brachium, in dextrum cedit latus. Tum prostratus est miser ille, sive a transfuga illo confossus, sive a suorum aliquo ; utrumque enim de illo traditum est : sive etiam, quod plurimum fert sententia, divinitus inflicto vulnere. Hunc exitum vitæ invenit post annum imperii unum mensesque octo. Deinde totius exercitus calculo, Joviano imperium traditur. Qui cum menses duntaxat septem imperasset, cum octavo in Galatia degeret, derepente vitam clausit, somno miscens mortem. Post illum inauguratur Valentinianus, qui cum fratre Valente societatem initi imperii, Orienteque ipsi tradito, in Occidentem ipse post triginta dies, in Galliasque properavit. Anίσχοντα παραδούς ἔχειν ἐκείνῳ, αὐτὸς ἐπὶ τὴν

28. Accepto igitur Valens imperio, non thesauros curavit, non de pecuniis sollicitus fuit ; non de exercitus ordine disciplinaque, sed omnis illi cura fuit quo pacto Arianorum rem augeret, orthodoxorumque imminueret, ac quibusvis modis perderet. Quod ipsum sibi satis esse aestimabat ad gloriam ac splendorem. Quare brevi, episcopos, sacerdotes, diaconos, eosque qui monasticum agerent vitam

extremis affectis malis. Tum Meletium pietate incomparabilem hominem, Antiocheno deiecit throno, Athanasium item magnum inter athletas virum comprehendere satagebat. Meletius porro exsilii damnatus est, et una cum eo pulsus totus Ecclesie clerus: necnon multi alii præsules, uno verbo, quotquot cum Ario corruptela communicare nollent, ecclesiis exacti, patria pulsati sunt, familiaribus et cognatis privati, calamitatibus item et cruciatibus gravissimis traditi. Cum autem ingens illud Alexandriam illatum bellum fuit, præfectorumque iussa, curante Eudoxio, ubique missa sunt, tum maximus ille athleta Athanasius persecutionem passus est, moxque capiendus erat, cum clam egressus urbe in paternamque ingressus sepulcrum, quatuor ibi menses transegit, atque ita brutum impetum et furorē vitavit. Tatiano tum Ægypti præsidente, horrendi Christianos omnes et gravissimi cruciatus exceperunt: ac per eum multi martyrii finem adepti sunt. At condignus statim ille pœnas luit, fortunis una et dignitate privatus, et ad hæc, oculorum morbo exaceratus, valdeque miserabiliter palam mendicans, vita sic functus est: neque mortuo quispiam Alexandrinorum libavit; imo etiam in ejus statuam et imaginem debacchati sunt, ut etiam fuligine faciem ejus inungerent, qua sola ille vere dignus erat. Sed hæc quidem gesta sunt, fraude jam marcescente et efflorescente.

κρῶ σπεισμένων αὐτῶν τῶν Ἀλεξανδρέων, ἀλλὰ καὶ πολλὰ κατὰ τῆς αὐτοῦ εἰκόνος καὶ τοῦ τύπου τῆς μορφῆς πεπαρρηχητόν, καὶ τὰς ὕψεις ἀσθόλῳ διαχρισάντων, ἥς μόνῃς ἐκεῖνος ἀληθῶς ἄξιος. Ἀλλὰ ταῦτα μὲν, ἥδη τῆς ἀπάτης ματαιωμένων καὶ ἀπανθούσης.

29. Quæ vero Constantiopolim adversus orthodoxos Eudoxius designavit, quæ lingua enarrare, aut solum memorare sustinuerit? Cum tot igitur tantaque mala primo Valentiniani et Valentis consulatione totum orbem occuparent, jure merito homines supernis etiam castigabantur plagis. Tantus enim fuit terræ motus, quantus nunquam fuerit, nec, ut videtur, futurus sit. Quo cum urbes aliæ dirutæ; tum in Creta plus centum ingenti ruina eversæ sunt. Mare item suis egressum limitibus quædam loca ita inundavit, ut fundos permultos prius arabiles, tum navigabiles efficeret, rem insolitissimam: aliis in locis tantum discessit, ut medio cursu navigantes in sicco solo reperti sint. Sed ne ita quidem improbi homines, communibus orbis calamitatibus, elementorumque mutationibus emendabantur; imo potius ad malitiam serventiores postea erant, vehementiusque deinde et atrocius in Christianos concitabatur bellum. Cum autem Athanasii desiderio, adversus imperatores Alexandrinus populus exasperaretur, et jam ad arma ac seditionem vertetur, re audita Valens, eorum veritus tumultum et audaciam, necessitate compulsus est ecclesiarum regimen rursum Athanasio tradere. Quod ille non illius gratia agebat; sed quod nullus ex subditis esset, ut par erat, qui sibi obtemperaret. Quo factum est, ut ab assiduus illis persecutionibus et bellis quiesceret Athanasius. Gravis

μικροῦ πάντας ἀρχιερεῖς τε καὶ ἱερεῖς διακονοῦμένους τε καὶ ὅσοι τοῦ μοναχικοῦ ἐτύγγανον βίου, ἐσχάτους κακοῖς περιέβαλε. Καὶ τοῦτο μὲν Μελέτιον ἄνδρα τὴν ἀρετὴν ἀπαράμιλλον, τοῦ θρόνου τῆς Ἀντιοχείας καθήκει, τοῦτο δὲ καὶ τὸν μέγαν τοῦτον ἐν ἀθληταῖς Ἀθανάσιον λαβεῖν ἐπεζητεῖ. Καὶ Μελέτιος μὲν ὑπερορίαν κατεδικάζετο· ὁ δὲ σὺν αὐτῷ κληρὸς ἅπας τῆς Ἐκκλησίας ἠλαύνετο· καὶ πολλοὶ δὲ τῶν ἀρχιερέων ἑτεροί, καὶ πάντες ἀπλῶς, ὅσοι γε μὴ τῆς Ἀρείου λύμης ἠνεύχοντο κοινωνεῖν, ἐξωθοῦντο μὲν τῶν Ἐκκλησιῶν, ἠλαύνοντο δὲ πατρίδων, πρὸς δὲ καὶ οἰκίαν καὶ συγγενῶν, ζημίαις τε καὶ τιμωρίαις χαλεπωτάταις ἐξεδίδοντο. Ὡς οὖν ὁ μέγας οὗτος καὶ εἰς Ἀλεξάνδρειαν ἦκε πόλεμος, καὶ προστάγματα τῶν ἐπαρχῶν σπουδῇ τῇ Εὐδοκίου πανταχοῦ κατέπεμπετο, ἐδιώκετο δὲ πάλιν ὁ μέγας οὗτος τρισαρσιστεὺς Ἀθανάσιος· ἥδη δὲ καὶ ὅσον οὕτω ἀλώσιμος ἦν, ὑπέβηται μὲν λάθρα τὴν πόλιν, εἰς τινα δὲ πατρίδων καταδὸς τάφον, καὶ μὴνα τέταρτον ὅλον ἐν αὐτῷ διαμείνας, ταύτῃ τὴν ἀλογον ὁρμὴν καὶ μακρίαν ἐξέκλινε. Τατιανοῦ γὰρ τηλικαῦτα τῆς Αἰγύπτου ἡγεμονεύοντος, θανατὸν Χριστιανῶν ἅπαντας, θανατὸν καὶ βαρεῖαι κολάσεις ἐλάμβανον, καὶ πολλοὶ δι' αὐτοῦ τὸ τοῦ μαρτυρίου τέλος ἐδέχοντο. Ἀλλ' ὁ μὲν τὴν ἀξίαν εὐθὺς ἔτισε δίχην. Τῆς τε γὰρ οὐσίας ἅμα καὶ τῆς ἀξίας ἀφαιρεθεὶς, πρὸς δὲ καὶ νόσω τοὺς ὀφθαλμοὺς ἀποτυφλωθεὶς, καὶ ἐλεεινῶς σφόδρα δημοσίᾳ προσαιτῶν, καταστρέφει τὸν βίον, μὴδὲ νε-

καὶ πολλὰ κατὰ τῆς αὐτοῦ εἰκόνος καὶ τοῦ τύπου τῆς μορφῆς πεπαρρηχητόν, καὶ τὰς ὕψεις ἀσθόλῳ διαχρισάντων, ἥς μόνῃς ἐκεῖνος ἀληθῶς ἄξιος. Ἀλλὰ ταῦτα μὲν, ἥδη τῆς ἀπάτης ματαιωμένων καὶ ἀπανθούσης.

29. Ἀ δὲ καὶ κατὰ τῶν ὀρθοδόξων ἐπὶ τῆς Κωνσταντινουπόλεως Εὐδόκιος ἐπεδείκνυτο, ποῖα τις ἂν καὶ διηγήσασθαι γλώσσα καὶ μνημονεύσαι μόνον ἀνάσχοιτο; Τοσούτων οὖν κατὰ πᾶσαν ἐπὶ τῆς πρώτης Οὐαλεντινιανοῦ καὶ Οὐάλεντος ὑπατείας, καὶ τηλικούτων γενομένων κακῶν, εἰκότως ἀνθρωποι καὶ ταῖς ἀνωθεν πληγαῖς ἐπαιδεύοντο. Τοῦτο μὲν γὰρ σεισμός ἐπισκῆψας, ὅσον οὐτε ὁ παρελθὼν ἤνεγκε χρόνος, οὐτε ὁ μέλλων οἴσειν ἠλπίζετο, πολλὰς τε ἄλλας ἀνέτρεψε τῶν πόλεων, καὶ ἡ Κρήτη πλείους τῶν ἐαυτῆς ἢ ἐκατὸν χαλεπὸν εἶδε πτόμα κατενεχθείσας· τοῦτο δὲ καὶ ἡ θάλασσα, τοὺς οἰκίους δροῦς ἀπολιπούσα, τινὰς μὲν τόπους οὕτως ἐπέκλυσεν, ὥστε πολλοὺς καὶ τῶν πρώην ἀροσίμων πλωίμους θείναι, πρᾶγμα καινότατον· ἐτέρωθι δὲ τοσούτον ἀπέστη πάλιν, ὥς καὶ κατὰ μέσον τὸν πλοῦν ἐπὶ ξηροῦ τοῦ ἐδάφους εὐρεθῆναι τοὺς πλέοντας. Ἀλλ' οὐδὲ οὕτως ὁ κακὸς ταῖς κοιναῖς μάστιγι τῆς γῆς, καὶ ταῖς μεταβολαῖς τῶν στοιχείων ἐσωφρονίζοντο· ἀλλὰ καὶ θερμότεροι μᾶλλον τὴν κακίαν ἐγίνοντο, καὶ σφοδρότερος ἔτι καὶ χαλεπώτερος ὁ κατὰ Χριστιανῶν ἦρετο πόλεμος. Ἐπειδὴ δὲ πᾶσι τῷ πρὸς Ἀθανάσιον ἅπας ὁ τῶν Ἀλεξανδρέων δῆμος ἐτραχύνετο τε πρὸς τοὺς κρατοῦντας, καὶ ἥδη πρὸς ὅπλα καὶ στάσιν ὁρῶν ὄλητος ἦν, μαθὼν ὁ βασιλεὺς Οὐάλης, καὶ δέσας τὴν ἀναρχίαν αὐτῶν καὶ τὸ θράσος, ἠναγκάσθη καὶ αὐτὸς Ἀθανάσιον τὰ τῶν Ἐκκλησιῶν ἐπιτρέψαι. Τοῦτο δὲ οὐ θεραπεύων ἐκεῖνον ἐποίησε, ἀλλ'

ὅτι μὴδὲνα εἶχεν, ὅσα δέοι, βασιλεὶ πειθαρχοῦντα τῶν ὑπηκόων. Ὅπερ οὖν ἀναπνεύσαι τοὺς περὶ τὸν Ἀθανάσιον τῶς τῶν συνεχῶν διωγμῶν ἐκείνων καὶ τῶν πολέμων πεποίηκεν. Ἐκράτει γὰρ πανταχοῦ τῆς ἀνατολῆς τὰ δεινὰ, καὶ ὁμοφύλους αἵμασι Χριστιανοὶ κατεχραίνοντο. Οὐδέποτε δὲ πρὸς τὴν Ἀντιοχείαν ἐπείγομένου, μεταλλάττει μὲν Εὐδόξιος τὸν βίον ὁ τῶν Ἀρείου δογμάτων ζηλωτῆς, καὶ βεβαιωτῆς, καὶ προστάτης, ἔννατον ἐπὶ δεκάτῳ τοῦ διωγμοῦ τῆς ὀρθοδοξίας ἄγων ἐνιαυτὸν· ἀντικαθίστῶσι δὲ οἱ μὲν τῆς χαλεπῆς Ἀρείου κοινωνίας Δημόφιον, οἱ δὲ τῆς ὑγιούς καὶ ὀρθοδόξου μοίρας Εὐάγριον, ἄνδρα καὶ βίον, καὶ λόγον, καὶ τρόπον ἐπίσημον. Τοῦτον μὲν οὖν αἱ ἱερὰ χεῖρες ἐτελείωσαν Εὐσταθίου, ἀνδρὸς ἐπιφανοῦς, καὶ πάλαι μὲν εἰς τὸν ἐν Ἀντιοχείᾳ θρόνον ἀναχθέντος, ὑπερορίαν δὲ μετὰ ταῦτα κατακρίθεις, ὑπὸ Ἰωβιανοῦ τε αὐτὸς ἀνακληθέντος ἂν τῇ Κωνσταντινουπόλει τῇ νικαύτῃ τοῖς ὀρθοδόξοις ἐπιδημοῦντος, ὃν οὐδὲ λαθεῖν ἦν τὴν πολλὴν ἐκείνην ὁδὸν κατὰ τῶν ὀρθοδόξων ἀπῆγειαν. Ἀλλὰ χεὶρ αὐτὸν οὐκ ὀλίγη σφατιωτῶν μετὰ βραχὺν τινα χρόνον τῆς Εὐαγρίου χειροτονίας ὑπερόριον πάλιν εἰς Βιζύην καθίστη· οὐδὲ τὸν Εὐάγριον ἀδείας ἀπολαβεῖν ἀφείσα, ἀλλ' ἐτέρωσε κἀκεῖνον ἀπαγαγοῦσα, ἐπ' ἰσθμῷ ἀμφοτέρους τῇ παρῆρσι τῆς πίστεως. Οὐάλης δὲ, τὴν Ἀντιόχου καταλαβὼν, τοὺς τοῦ ὁμοουσιου πρεσβευτὰς ἀνέδην ἐπολιόρχει τε καὶ ἀπῆλυνεν, οὐκ ἐκκλησιῶν μόνον, οὐδὲ συνάξεως, οὐδὲ κοινωνίας, ἀλλὰ καὶ βαθμῶν καὶ οἰκιῶν, καὶ πόλεως ἀπάσης σχεδὸν, ἥδη δὲ καὶ τῆς ἐφ' αὐτῆς. Πρὸς δὲ καὶ σφοδραὶ κολάσεις ἐπῆρτηντο, καὶ θάνατος αὐτοῖς χαλεπὸς ἐξεδέχετο. Εἶδε ποταμὸς Ὀρόντης ταῦτα, καὶ στενωποὶ τῆς Ἀντιόχου, καὶ ἀγοραὶ, καὶ ὁδοί, καὶ προδοτεῖα· ὁ μὲν αἵμασιν ἱερῶν βάψας τὸ βεθθρον, τὰ δὲ μεστὰ σωμάτων νεκρῶν γεγεννημένα. Ἐν τοσούτῳ τοῖνυν χειμῶνι, καὶ οὕτω μεγίστῳ καὶ σφοδρῶτά, καὶ ὁ λαμπρὸς οὗτος καὶ μέγας τὴν κατὰ θεὸν πολιτείαν καὶ τὴν ἀρετὴν Ἀθανάσιος, μετὰ τοῖς μακροῖς ἐκείνοις διὰ Χριστὸν ἰδρωτάς, καὶ τοὺς ὑπὲρ τῆς ὀρθοδοξίας ἀθλοῦς, καὶ τὰς ἀοιδίμους φυγὰς τε καὶ ἐξορίας, καὶ τὰ περιφανῆ τρόπαια πολλὰ, τῷ τοῦ θρόνου Πέτρῳ διαδόχῳ προσπιπὼν τῶν μελλόντων, ἔκτερ καὶ τεσσαρακοστῇ τῆς ἱερωσύνης ἔτει, ὁ γδὲ ἐπὶ δέκα μηνὸς Ἰανουαρίου, ἐπὶ τῆς Γρατιανοῦ καὶ Πρόβου ὑπαιτίας τὸ δεῦτερον, καταλύει τὸν βίον, καθάπερ ἱκανῶς αὐτῷ τῶν πόνων καὶ τῶν καμάτων ἐχόντων, καὶ διὰ τοῦτο πρὸς ἑαυτὸν ἀνωθεν τοῦ ἀγωνοθέτου μετακαλεσαμένου τὸν ἀθλητὴν· ἵνα ταῖς παρ' ἑαυτοῦ πάλιν ἐκεῖνος λαμπρότησι καὶ τοῖς στεφάνοις, καὶ ταῖς τῶν ἀπορρήτων ἀγαθῶν ἀντιδόσεσι, ἀξίως αὐτὸν ἀμειψῇται ὧν γένοιτο καὶ ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, ᾧ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

A quippe calamitas totum occupabat Orientem, et Christiani mutuo sese sanguine polluebant. Valente porro Antiochiam profecto, vitam clausit Endoxius ardens Arii doctrinae assertor et patronus, cum annum persecutionis sanæ doctrinae ageret decimum nonum. Cujus loco substituunt Arianæ sectæ homines Demophilum; qui vero sanæ et orthodoxæ pariter erant, Evagrius, virum vita, sermone et moribus insignem, quem initiabant sacræ Eustathii manus, præclari viri, qui olim in Antiochenum constitutus thronum, postea exsilio fuerat damnatus; ac rursus (per Jovinianum revocatus) tum temporis Constantinopoli degebat cum orthodoxis, nec ipsi latebat ingens illa Valentis immanitas in orthodoxos. Sed manus illum non parva militum, brevi post Evagrii ordinationem exsulem Bizyen deduxit. Neque Evagrius quiete frui passa est, sed alium adduxit in ejus locum, ob parem utriusque fidei enarrandæ libertatem. Valens porro Antiochiam ubi venisset, consubstantialis assertores oppugnabat pellebatque, non ecclesiis tantum, vel conventibus et communione; sed etiam gradibus, domibus, urbe ferme tota exigebat, imo toto Oriente. Ad hæc gravissimi cruciatus ingruerant, atroxque mors excipiebat. Vidit isthæc Orontes fluvius, et Antiochiæ vici, fora, viæ, suburbia: ille sacerdotum sanguine tincto alveo, hæc cadaveribus repleta. In tanta igitur tempestate, tam gravi, tam vehementi, præclarus ille et magnus vitæ secundum Deum Instituto et virtute Athanasius, post tam diuturnos illos propter Christum sudores, post illa pro orthodoxa fide certamina, post celebres fugas et exilia, et insignia tropæa permulta, cum successori Petro futura prænuñtiasset, sexto et quadagesimo sacerdotis anno, decimo octavo die mensis Januarii, Gratiano et Probo secundum consulibus, vitam clausit, utpote qui jam sat laborum et ærumnarum perceperisset, ideoque athletam agonotheta sursum ad se vocabat; ut eum ille splendoribus et coronis, arcanorumque bonorum retributione condigne remuneraret. Quæ sedit Deus ut et nos consequamur; in Christo Jesu Domino nostro, cui gloria et imperium nunc et semper et in sæcula sæculorum. Amen.

VITA ATHANASII EX PHOTIO.

Ἀνεγνώσθη ἐκ τοῦ λόγου ὃς ἐπιγράφεται· Βίος ἡτοῖς ἀθληταῖς τοῦ ἐν ἀγίοις Πατρὸς ἡμῶν τοῦ μεγάλου Ἀθανασίου ἐπισκόπου Ἀλεξανδρείας, τὸν ἴσον διατυπούμενος τρόπον.

1. Ὁ τῆς ἐορτῆς καιρὸς τοῦ ἀρχιερέως Θεοῦ καὶ

D Lectus est liber cui titulus: Vita seu certamina sancti Patris nostri Magni Athanasii episcopi Alexandrini, pari modo conscriptus.

1. Aderat festum sacerdotis Dei et martyris Pe-

tri, cujus memoriam venerabatur Alexandria tota. At successor illius sanctus Alexander post divina mysteria, insigniores et clero convivio excepit. Dum pararentur omnia, cernit ex quodam inaspecto loco ad oram maris pueros simplici animo ludentes, quorum jocus erat imitatio sacrorum terribiliumque mysteriorum: non quod ad contumeliam hæc fierent, sed solo spectaculi desiderio, ausi sunt ea quæ audere non oportuit. Tum eadem rituum imitatione Athanasium episcopum constituere, reliquos autem in catechumenos, baptizatos, presbyteros item et diaconos deputarunt. Stupefactus hisce gestis Alexander, pueros ad se duci jubet, cumque comperisset, non risus et ludi causa hæc acta fuisse; sed, ut ex subsequentibus æstimatur, afflatu quodam, atque simplicitate mentis, in amorem Dei excitatæ; quotquot igitur illorum baptizati fuerant, eos unxit, atque Christi signaculo initiavit. Athanasium autem parentibus commendat, mandata tradens ut eum disciplinis erudirent, et cum ad adolescentiam perveniret, sibi, imo potius Ecclesiæ traderent, quasi scilicet alterum a se oblatum Samuelem. Præstant igitur parentes quod jussum sibi fuerat ab episcopo, ac tempore id postulante puerum offerunt. Quem accipit ille domi, habuitque illum consiliorum participem ac pietatis consortem.

2. Cum porro Arii rabies orbem fere labefactaret, sub initium ille cum divino Alexandro, ac postremum per se ipse pro veritate decertavit. Nam cum Arius post depositionem et anathema, pietatem simularet quidem, sed illa ad breve tempus simulatione stabilire moliretur impietatem; id deprehendit sapiens Athanasius, Ariumque missum ad Alexandriæ episcopum Alexandrum a pio imperatore Constantino (colet enim sæpe dolus et vafrities etiam sapientes circumvenire), ne reciperetur contendit. Deinde, defuncto beato Alexandro, ipse successor designatus ad majora sese instruxit certamina. Quamobrem totus hæreticorum cœtus eum quasi scopum posuit loquacitatis et calumniarum suarum. Sese itaque adversus illum adornant Eusebius Nicomediensis et socii, conductisque quibusdam Meletianis hæreticis, eorum ministerio crimina conflungunt. Quorum primum fuit: quod ex Athanasii avaritia lineam vestem Ægypti Ecclesiæ Alexandrinæ pensarent. Secundum: quod imperatori insidiat, Philumeno cuidam, qui tyrannidem affectasse ferebatur, sese adjunxisset, illique crumenam misisset auri plenam. Tertium: Ischyram spectabat, necnon mensam subversam, et confRACTUM calicem mysticum, Mareotem etiam, et Macarium presbyterum, ejusque violentam latro-nem instar irruptionem, quæ omnia quasi in scena representabantur.

3. Hæc et similia dramata commenti Eusebii et socij, ad aures ea deferunt imperatorias, ad iramque concitarunt imperatorem, accusantes Atha-

A μάρτυρος ἐνεστήκει Πέτρου, καὶ Ἀλεξάνδρεια πᾶσα τὴν μνήμην ἐγείρει, καὶ ὁ τοῦτο διάδοχος ὁ ἱερὸς Ἀλέξανδρος μετὰ τὰς θείας τελετὰς καὶ τραπέζῃ τοὺς ἐν τῷ κλήρῳ λογάδας ἐδεξιοῦτο. Ἐν ᾧ δὲ ταῦτα ἡὑπερέπιζετο, ὁρᾷ τινας ἐξ ἀπόπτου παρὰ τὰς ὁχθὰς τῆς θαλάσσης παῖδας ἀπλάστῃ γνώμῃ παίζοντας καὶ τὸ παίγνιον μίμησις ἦν ἱερατικῶν καὶ φρικτῶν μυστηρίων, οὐκ εἰς ὕβριν αὐτὰ περιτρέπουσα, τῷ πόθῳ δὲ τοῦ θεάματος τολμῶσα καὶ τὰ ἀτόλμητα. Ἀλλὰ γὰρ τὸν μὲν Ἀθανάσιον ἐπίσκοπον ἐποίησε ἡ μίμησις· τὸ δὲ λοιπὸν εἰς τε κατηχουμένους καὶ βαπτιζομένους καὶ δὴ εἰς πρεσβυτέρους καὶ διακόνους ἐσημῆται. Ἐκπλαγεὶς οὖν τοῖς τελουμένοις ὁ Ἀλέξανδρος, ἀγείρει πρὸς αὐτὸν τοὺς παῖδας, καὶ γνοὺς ὅτι χλευᾷ ταῦτα γινόμενα, ἄλλ', ὥς ἂν τις ἐκ τῶν ἐκδεσθηκότων φαίη, B ἐπιπνολᾷ τινὶ καὶ ψυχῇ ἀπλότῃ εἰς ἔρωτα προδιανισταμένης τοῦ χρίσματος· ὅσοι μὲν αὐτῶν ἐβαπτίσαντο, τοῦτους ἐπιχρίσας διὰ τῆς ἐν Χριστῷ σφραγίδος ἐτελείωσεν· Ἀθανάσιον δὲ τοκεῦσι παρατίθησιν ἐντολὰς δεδωκὼς παιδεύειν μὲν τοῖς μαθημασιν, ἡδύναι δὲ ἀποδοῦναι αὐτῷ, μᾶλλον δὲ τῇ Ἐκκλησίᾳ, ὥς ἄλλον τινὰ Σαμουὴλ παρ' αὐτῶν θεῷ προσαγομένον. Πράττουσιν οὖν οἱ γονεῖς ὥς αὐτοῖς τὸ ἀρχιερατικὸν ἐκέλευε πρόσταγμα· καὶ τοῦ καιροῦ καλοῦντος, τὸν παῖδα προσφέρουσι. Ὁ δὲ δέχεται καὶ ὁμορρόφιον εἶχε, καὶ κοινωνὸν βουλῆς καὶ τῆς εὐσεβείας συλλήπτορα.

2. Τῆς δὲ Ἀρείου λύσεως μικροῦ τὴν οἰκουμένην λυμαίνοντες, πολλοὺς ἀγῶνας ἀρχομένης μὲν σὺν Ἀλεξάνδρῳ τῷ θεσπεσίῳ, ὕστερον δὲ καὶ καθ' αὐτὸν ὑπὲρ τῆς εὐσεβείας διήθλησε. Καὶ γὰρ Ἀρείον μετὰ τὴν καθαίρεσιν καὶ τὸ ἀνάθεμα ὑποκρινόμενον τὰ τῆς εὐσεβείας, κρατύνει δὲ τῇ πρὸς ὀλίγον ὑποκρίσει μηχανώμενον τὰ τῆς ἀσεβείας, ἐφώρσέ τε ὁ σοφὸς Ἀθανάσιος, καὶ ἀποσταλὲν πρὸς Ἀλέξανδρον τὸν Ἀλεξανδρείας παρὰ τοῦ εὐσεβοῦς βασιλέως Κωνσταντίνου (οἶδε γὰρ πολλάκις μεμηχανημένος ὁδὸς καὶ τοὺς συντοὺς ἐκκλέπτειν), μὴ παραδέξασθαι συνηγωνίσαστο. Ἐλτα τοῦ ἐν ἀγίοις τελευτήσαντος Ἀλεξάνδρου, αὐτὸς καταστάς διάδοχος πρὸς πολλῷ μείζους ἀγῶνας ἐναπέδωτο. Διὸ καὶ ἅπαν τὸ αἵρετικὸν σὺνταγμα σκοπὸν αὐτὸν τῆς οἰκείας προὔτιθεσαν γλωσσολγίας τε καὶ συκοφαντίας. Συμφράττονται δὲ μά- λιστα κατ' αὐτοῦ οἱ περὶ Εὐσέβιον τὸν Νικομηδείας, καὶ μισθοῦνται τινὰς τῆς Μελετίου αἱρέσεως καὶ δι' αὐτῶν κατηγόριας συρράπτουσιν. Ὡς ἡ μὲν πρώτη, λινὴν ἐσθῆτα τοὺς Αἰγυπτίους τελεῖν τῇ Ἀλεξανδρείᾳ ἐκ τῆς Ἀθανασίου πλεονείας, συνέπλαττεν. ἡ δευτέρα δὲ, ὥς τοῖς βασιλέωσι ἐνεδρεῦει πράγμασι, Φιλομένην γὰρ τινι, ἐπιθέσθαι τυραννίδι φήμην λαβόντι, χρυσίου πλήρης ἐξαποστεῖλαι γλωσσόκομον, ὑπετίθετο· καὶ ἡ τρίτη Ἰσχυρὰν καὶ τὴν ἀνατραπεί- σαν τράπεζαν, καὶ τὸ κατεαγὸς μυστικὸν ποτήριον, καὶ τὸν Μαρσιώτην, καὶ Μακάριον πρεσβύτερον, καὶ τὴν ληστρικὴν αὐτοῦ ἐφοδόν, καὶ τὸ ἀνὰ πᾶσαν τὴν οἰκουμένην θεατρίσθην δρᾶμα σκηνοποιεῖ.

3. Ταῦτα καὶ τοιαῦθ' ἔτερα οἱ περὶ Εὐσέβιον δραματούργησαντες, εἰς ἀκοὰς ἐνηχῶσι τὰς βασιλικὰς, καὶ κινουσιν εἰς ὀργήν· αἰτιασάμενοι, ὅτι καὶ Ἀρείον

βασιλικαῖς καὶ γράμμασι καὶ κροστάγμασι πεποιθό-
 τα, καίτοι τὰ ὁρᾶ φρονούντα, οὐκ ἠνέσχετο δέξα-
 σθαι. Κατ' ἐκεῖνον δὲ καιροῦ καὶ ἐπὶ τὰ τῶν Ἱεροσο-
 λύμων ἐγκαίνια σχεδὸν πάντες συνήσαν οἱ ἐπίσκο-
 ποι· καὶ γράφει Κωνσταντῖνος ὁ εὐσεβὴς βασιλεὺς
 πάλιν συλλεγῆναι σύνοδον ἐποφομένην ἃ διέβαλλέ τε
 Ἀθανάσιον καὶ ἃ συνίστη τὸν Ἀρείον. Καὶ εἰ μὲν
 φθόνος ὀρθοδοξοῦντα τὸν Ἀρείον τῆς Ἐκκλησίας δι-
 ἑστήσεν, εἰς εἰρήνῃν συμβιβάσαι τὴν διάστασιν· εἰ δὲ
 αὐτὸς ἀπάτῃ κέχρηται, εἰς Ἀλεξανδρείαν τε διαπεμ-
 φθῆναι, καὶ κεῖ ἐν ἀκριβεῖς ὕπ' ἐξέτασιν ἄγεισθαι.
 Τὴν δὲ διάσκεψιν τὴν περὶ Ἀθανάσιον καὶ Ἀρείον
 πορευομένους ἐπὶ τὰ Ἱεροσόλυμα ὁδοῦ πάρεργον ἐν
 Τύρῳ ποιήσασθαι. Τριακοστὴν δὲ τότε ἡνύετο ἡμέ-
 ρα τῆς Κωνσταντίνου βασιλείας. Ἐξήκοντα δὲ ἐπίσκο-
 ποι τὴν ἐν Τύρῳ σύνοδον ἐπλήρουν, Διονύσιον τοῦ ὕπα-
 τικοῦ συνάγοντος αὐτοῦς, μεθ' οὗ καὶ ὁ τῆς ἐπαρχίας
 ἀρχὼν καὶ τινες τῶν ἐν τέλει τῇ συνόδῳ συνέδρευον·
 παρῆν δὲ καὶ Ἀθανάσιος, ἀλλὰ καὶ Μακάριος ὁ πρε-
 σβύτερος, στρατιωτικῆς χειρὸς ἀπὸ Ἀλεξανδρείας
 σιδηροδέσμιον αὐτὸν ἀγούσης. Πρώτῃν οὖν κατηγο-
 ρίαν οἱ συκοφάνται τὴν περὶ τῆς λινῆς ἐσθῆτος προ-
 βάλλονται· ἀλλὰ ταύτην τὴν διαβολὴν οὐκ ἐν Τύρῳ
 μόνον κινήθεισαν, ἀλλὰ καὶ πρότερον ἐν Νικομηδείᾳ
 ταῖς τοῦ βασιλέως ἐνεχθεῖσαν ἀκοαῖς, ἅπεις τε καὶ
 Μακάριος οἱ τῆς Ἀλεξανδρείας πρεσβύτεροι, ἐκεῖσε
 παρατυχόντες, ῥαδίως διήλεγξαν. Διὸ τῶν μὲν συκο-
 φαντῶν ὁ βασιλεὺς καθήψατο γράμμασι, Ἀθανάσιον
 δὲ πρὸς αὐτὸν ἀλβεῖν προετρέψατο. Καὶ τὰ γράμμα-
 τα ἤκε πρὸς τὴν ἐν Τύρῳ σύνοδον καὶ εἰς καθήκειαν
 τὴν περὶ τὸν Εὐσέβιον πατριὰν συνέσταλλεν, ἥδη πολ-
 λὴν ῥέουσιν κατ' Ἀθανάσιον· ὅτι τε αὐτοῖς ὁ βα-
 σιλεὺς ἠτιάσατο, καὶ ὅτι ἡ κατὰ τὴν λινὴν ἐσθῆτα συ-
 κοφαντία προέφθεσε δοῦναι τὸν ἑλεγχον.

4. Τῆς δὲ διαβολῆς ταύτης ἐκπεσόντες, τὰ περὶ
 Ἰσχύραν καὶ Μακάριον τὸν πρεσβύτερον προτείνου-
 σιν. Ὁ δὲ σοφὸς Ἀθανάσιος παρεγράφετο μὲν κατὰ
 νόμους πράττων τοὺς προφανεῖς ἐχθροὺς, Εὐσέβιον
 φημι καὶ τοὺς ὁμόφρονάς· ἡξίου δὲ πρὸ πάντων Ἰσ-
 χύραν ἀποδειχθῆναι πρεσβύτερον, οὗ λειτουργούντος
 ἐπεισπεσεῖν ἐπλάττειν ἡ κατηγορία τὸν Μακάριον
 κατὰ ληστρικὴν ἐφοδὸν ἐξ ἀποστολῆς Ἀθανασίου, καὶ
 ἀνατρέψαι τὴν ἱερὰν τράπεζαν, καὶ τὸ μυστικὸν κα-
 τεάσαι ποτήριον, καὶ τὰ τῆς θείας Γραφῆς ἡμῶν βί-
 βλια πυρὶ παραδοῦναι. Ἄλλ' ὁ μὲν τὰ δύο ταῦτα νό-
 μῳ κοινῷ ἀντιπαρετίθει καὶ ἀντιπροῦδάλετο· οἱ δὲ
 κρίται οὐχὶ κρίνουν, εἰς δὲ τὸ κρατύνειν τὴν συκοφαν-
 τίαν ὅλον ἔτεινον τὸν λογισμόν· διὸ λόγον μὲν τῶν δι-
 καίως λεγομένων οὐδένα εἶχον. Εἰσάγεται δὲ ἡ περὶ
 τὸν Μακάριον καὶ Ἰσχύραν κατηγορία, καὶ τὸ μὲν
 πρόσθιμον ἦν τῶν συκοφαντῶν ἀφόρητον, τὸ δὲ τῆς
 ἀποδείξεως ἀπορον τὴν προθυμίαν δεῖξιν διουσεβείας
 καὶ φθόνου κακοῦργημα. Ὑπερβόσαι δὲ καὶ τέχνη
 τὴν τῆς ἀποτυχίας αἰσχύνῃν σκευάζοντες, πρὸς τὸν
 Μαρεώτην τῆς αὐτῶν συμμορίας ἀποστέλλουσιν,
 ἐκεῖσε τὴν ἑτάσιν, ἐν ᾗ ἡ πράξις προήλθε, δόν γενέ-
 σθαι προφασισάμενοι. Ὡς δ' εἶδεν ὁ Ἀθανάσιος οὗς
 παρεγράφετο χριτὰς στελλομένους, Θεογόνοιος γὰρ ἦν
 καὶ Μάρης, καὶ Θεόδωρος, καὶ Μακεδόνιος καὶ Οὐρ-

A nasium, quod Arium imperatoris litteris et jussio-
 nibus munitum, licet recte sentientem, recipere
 noluisse. Eodem porro tempore ad Ierosolymod-
 rum Encenia episcopi prope omnes convenere.
 Scripsit Constantinus pius imperator, ut hierum
 synodus celebraretur, in qua examinerentur quæ
 ad Athanasii accusationem et ad Aril commendationem
 dicta essent. Quod si Arium invidia ab Ec-
 clesia disjunctisset, ad pacem illum admitterent;
 sin dolo ipse usus esset, Alexandriam mitteretur,
 atque illic accurate disquireretur de illo. Examen
 autem negotiorum Athanasii et Aril, jussit, ut Je-
 rosolymam profecti episcopi, paulum a via de-
 cientes Tyri persicerent. Tricesimus tum absolve-
 batur imperii Constantini annus. Sexaginta autem
 episcopi Tyri aderant, cogente illos Dionysio cons-
 ulari, quocum et provincia præfectus, et aliqui
 magistratum in concilio sedebant. Aderat et Atha-
 nasius, atque etiam Macarius presbyter Alexandria
 vinculis catenis ferreis a militari manu abductus.
 Primum itaque sycophantæ illi accusationem pro-
 ferunt de linea veste, sed illam accusationem jam
 ante Nicomediæ imperatoris auribus allatam, Aris
 et Macarius Alexandrini presbyteri, qui tum illuc
 casu advenerant facile confutaverunt. Quapropter
 sycophantas imperator litteris suis peralinxit.
 Athanasiumque ut se adiret hortatus est. Litteræ
 porro ad synodum venerunt Tyriam, ac dolore Eu-
 sebiū et socios affecere, qui jam in unum multi
 confluerant adversus Athanasium: quod imperator
 illos graviter culparet, et quod calumnia de linea
 veste confutationem ipsis attulisset.

4. Cum porro ab hujusmodi sycophantia lapsi
 essent, quæ Ischyram et Macarium spectabant in
 medium afferunt. Sapiens autem Athanasius, juxta
 leges agens, apertos recusabat hostes, Eusebium
 scilicet et sectatores illius: in primis autem de-
 monstrari volebat an Ischyra vere presbyter es-
 set; quo scilicet liturgiā celebrante, falso accu-
 sabant irruisse Macarium, ab Athanasio missum,
 cum impetu latronum instar violento, atque sacram
 evertisse mensam, poculum sacrum confregisse,
 nostros divinæ Scripturæ libros in ignem conje-
 cisse. Hæc duo ex communi lege opponebat ille et
 objiciebat. At judices non ad judicandum de ca-
 lumnia, sed ad firmandam eam toto animo contē-
 debant, quamobrem eorum quæ juste dicta fuerant
 rationem habuere nullam. Inducitur ergo accusatio
 de Macario et Ischyra, eratque sycophantarum ani-
 mositas intolerabilis, nec suppetebant argumenta,
 quod sane indicium erat impietatis invidiæque illo-
 rum. Ut autem mora et arte quadam pudorem re-
 pulsæ tegerent, legatos suæ factionis mittunt in
 Mareoten, eo scilicet obtentu, quod ibi examen
 fore oporteret, ubi facinus admissum fuisset. Ut
 autem vidit Athanasius eos mitti legatos, quos re-
 cusasset ipse, Theogonium scilicet, Marin, Theo-

dorum, Macedonium et Ursacium, contestatus est omnibus manifestam esse injustitiam : et quod Macarius, qui prior accusationem sublisset, in vinculis esset, dum Ischyrae accusator illegitimis iudiciis adungeretur. Cum autem synodus nullam ejus querelæ et contestationis rationem haberet, clam imperatorem, utpote accitus, adiit. Iudices porro in Mareoten missi, altera absente parte, ut ipsis mendacium et invidia imperabant, commentarios cum edidissent, ad synodum remigrarunt, quæ priusquam illi advenissent, Athanasium desertæ causæ damnarat. Cum advenissent autem, depositionem ejus confirmarunt, multis additis contumeliis. Statimque ad consecrationem ecclesiæ Jerosolymitanæ, qui gestis suis sacerdotium profanaverant festinanter perrexerunt, Ariumque instantem libenter Eusebiani admiserunt : qui vero rectæ fidei erant illum aversati sunt, statueruntque, ut Alexandriæ, quo in loco crimen illi intentabatur, rationem redderet, quo illum jam advenisse deprehensum est. Cum res in tali motu essent, adveniunt imperatoris litteræ : quæ una Athanasium se adire, et ipsos in imperatoriam se conferre civitatem præcipient : quæ res synodum coniecit in animi anxietatem.

5. Quamobrem maxima illorum pars domum reversi sunt. Eusebius autem Theogonius et socii illic moram trahere decreverunt, illa temporis extractione sese ex angustiis extricare conati. Interea vero alia accusatio, qua dicebatur Athanasius aurum misisse Philumeno, coram imperatore confutata fuit in suburbio Nicomedie cui nomen Psammathia. Mittiturque cum honore Alexandriam Athanasius, imperatoris litteris ejus innocentiam populo declarantibus. Aderat item Arius missus, ut superius dixi, ab Jerosolymitanis episcopis, rursumque tumultus in Ægypto obortus est. Ille autem imperatori rescriptis Athanasius, qui imperator Arium revocavit. Hic vero cum Eusebianis iter faciendo Cesareæ congressus, alias rursus contra Athanasium conflavit sycophantias. Ut autem vix sero tandem Eusebiani in imperatoriam urbem accesserunt, dicebant, se non alias quidem accusationes in examen adducturos : quæ vero Ischyram spectabant se jam disquisivisse et probe scire ab Athanasio facta esse. Similiterque quod frumentum commeatum quotannis Alexandriam Constantinopolim vehi solitum ipse prohiberet. Quorum criminum cum reus Athanasius deprehensus esset, clam secedens iudicium effugisset. His imperator commentis persuasus, Athanasium certaminibus assuetum in exilium mittit in Gallias ad civitatem Trevirorum, ut illic degeret. Tumultu autem ac tempestate Ægyptum commovente, et heresi seu quadam peste Ecclesiis labefactis, imperator Constantinus in quodam Nicomedie suburbio, cum unum et triginta annos in imperio consumpsisset, hinc translatus est, anno a

δικαίως· διεμαρτύρατο πᾶσι τὸ περιφανέστατον τοῦ ἀδικήματος· καὶ ὅτι Μακάριος μὲν ὁ πρῶτος τὴν γραφὴν ὑφιστάμενος ἐν σιδήροις ἦν, Ἰσχύρας δὲ ὁ κατήγορος τοῖς ἐκθέσμοις κριταῖς συνετέτακτο. Ὡς δὲ οὐ προσεῖχον ἡ σύνοδος οἷς ἤτιςτο καὶ διεμαρτύρατο, διαλαθὺν πρὸς βασιλεῖα, ἅτε δὴ καὶ μετακληθεῖς, ἀνεχώρησεν. Οἱ δὲ τοῦ Μαριώτου κριταί, ἐκ μονομερείας ὥς αὐτοῖς τὸ ψεῦδος καὶ ὁ φθόνος ἐπέταττεν, ὑπομνήματα συνταξάμενοι, πρὸς τὴν σύνοδον ἐπανήσαν. Αὕτη δὲ, πρὶν ἢ παραγενέσθαι τούτους, ἐρήμην Ἀθανάσιον κατεδίτησε. Παραγεγονότων, τὴν τε καθαίρεσιν ἐπεκύρωσαν, καὶ λοιδορίαις ἐπηύξησαν. Καὶ παραυτίκα πρὸς τὴν καθιέρωσιν τῆς ἐν Ἱεροσολύμοις Ἐκκλησίας οἱ τὸ ἱερωρικὸν ἐξ ὧν ἔπραξαν ἀνοσιουργήσαντες, σπουδῇ παραγίνονται· καὶ τὸν Ἄρειον ἐπιστάνα, οἱ μὲν περὶ Εὐσέβιον ἀσμένως προσδέχονται, οἱ δὲ τῆς ὁρθῆς ἀπεστράφησαν πίστεως, ὀρίσαντες ἐν Ἀλεξάνδρειᾳ τὸν λόγον ὑπέχειν ὧν ἐν αἰτίᾳ καθίσταται, ἐν ἧ καὶ παραγεγονώς ἔβλεω. Ἐν τούτοις δὲ τῶν πραττομένων κινουμένων, φθάνει γράμματα τοῦ βασιλέως, καὶ Ἀθανάσιον πρὸς αὐτὸν ἀπαγγέλλοντα ἔχειν, καὶ αὐτοὺς ἐπὶ τὴν βασιλίδι παραγενέσθαι· καὶ εἰς ἀγωνίαν ἐμβάλλει τὴν σύνοδον.

5. Διὸ οἱ πλείους μὲν αὐτῶν εἰς τὰ οἰκία ἐπανήσαν· οἱ δὲ περὶ Εὐσέβιον καὶ Θεογόνιον τέως αὐτόθι χρονίζειν ἐγίνωσκον, τῇ παρολῇ τοῦ καιροῦ τὴν ἀγωνίαν λύειν μηχανώμενοι. Ἐν δὲ τῷ μεταξὺ καὶ τὸ ἕτερον τῶν ἐγκλημάτων, ὃ τῷ Φιλομένῳ χρυσίον ἔλεγεν Ἀθανάσιον διαπέμψαι, κατὰ πρόσωπον διαλύεται· τοῦ βασιλέως ἐν προαιτίᾳ τῆς Νικομηδείας Ὑαμαθίῳ καλουμένῳ διατρέποντος. Καὶ ἀποστελλεται εἰς Ἀλεξάνδρειαν μετὰ τιμῆς Ἀθανάσιος, γραμμάτων βασιλικῶν τὴν ἀθώωσιν αὐτοῦ πρὸς τοὺς ἐκεῖσε ἀνακηρυττόντων· παρὴν δὲ καὶ Ἄρειος ἀποσταλὴς, ὥς μοι προεῖρηται, ὑπὸ τῶν ἐν Ἱεροσολύμοις, καὶ τάρachον ἡ Ἀγρυππος δέχεται πάλιν. Καὶ γράφει ταῦτα τῷ βασιλεῖ ὁ Ἀθανάσιος, καὶ μετὰπεμπτον βασιλεὺς ἀγεί τὸν Ἄρειον. Ὁ δὲ τοῖς περὶ Εὐσέβιον κατὰ τὴν ὁδὸν ἐν Καισαρείᾳ συμβάλλει, καὶ ἄλλα πάλιν κατὰ Ἀθανάσιον συκοφαντήματα βράπτει. Ὡς δ' ὅψε καὶ μόλις οἱ περὶ Εὐσέβιον τῇ βασιλίδι παρῆγοντο, τὰ μὲν ἄλλα τῶν ἐγκλημάτων ἔλεγον ὑπ' ἐξέτασιν μὴ ἀγαγεῖν, τὰ δὲ περὶ Ἰσχύραν καὶ ἐξετάσαι, καὶ σαφῶς εἰδέναι ὑπ' Ἀθανασίου τετολημῆσθαι. Ὡς αὐτως καὶ εἰς τὴν σιτοπομπίαν τὴν ἐξ ἔθους δι' Ἀλεξάνδρειας τῇ Κωνσταντινουπόλει φερομένην κωλύσειεν. Ἐν οἷς καὶ φωραθεὶς ἔνοχος Ἀθανάσιος, λαθραίως ἀναχωρήσας, τὴν δίκην ἔφυγε. Συναρπαγείς οὖν τοῖς πλάσμασιν ὁ βασιλεὺς, εἰς τὰς Γαλλίους (α) οἰκεῖν ἐν Τριδεριάδι ὑπερόριον ἐκπέμπει τὸν πολυάθλον Ἀθανάσιον. Θορύβου δὲ καὶ ὀλῆς τὴν Ἀγρυπτον ἐκκυμαίνοντων, καὶ λοιμοῦ δίκην τῆς αἰρέσεως τὰ τῶν Ἐκκλησιῶν λυμαινομένης, ὁ βασιλεὺς Κωνσταντῖνος κατὰ τι προαστεῖον τῆς Νικομηδείας, ἐν καὶ τριακστῶν ἐν τῇ βασιλείᾳ διανύσας ἔτος, μεθίσταται

(α) ἰν editis, Γαλλίας.

τῶν ἐνταῦθα, ἄγων ἀπὸ γενέσεως πέμπτου καὶ ἐξηκοστού. Καταλείπει δὲ τὴν διαθήκην πρεσβυτέρῳ τινὶ τῇν Ἀρείου λύσαν νοσοῦντι, προσταξάς τῳ ὁμωνύμῳ ταύτην ἐγχειρίσαι Κωνσταντίνῳ. Δι' αὐτῆς γὰρ αὐτῷ καὶ ἡ τοῦ πατρὸς βασιλείος ἀρχὴ εἰς κληρὸν ἀντὶ τῆς Ἑσπερίας ἀφωρίζετο. Ἄλλ' ὁ θεilikos, πολλῶν πυνθανομένων εἰ βασιλέως διαθήκῃ προελήλυθε, μὴ γενέσθαι διετίετο, συνεργοὺς ἔχων τοῦ ψεύδους τοὺς ἀνδρογύνους εὐνοῦχος. Μετ' ὄλιγον δὲ πρὸ τῶν ἄλλων παραγεγονότι Κωνσταντίνῳ τὴν τοῦ βασιλέως ἐγχειρίσει διαθήκην λάθρα· καὶ χάριν ἀντὶ τῆς προδοσίας αἰτεῖ τῆς πατρικῆς αὐτοῦ καὶ ὁρθῆς πίστεως τὴν προδοσίαν. Οἱ δὲ περὶ Εὐσέβιον, παρίσθουσιν διὰ τοῦ πρεσβυτέρου πρὸς Κωνσταντίνον λαβόντες, Εὐσέβιον τε τὸν πραιπόσιτον, καὶ δι' αὐτοῦ τοὺς ἄλλους εὐνοῦχος, καὶ δὴ καὶ τὴν βασιλίδαν, τῆς αἰρέσεως παρασκευάζουσιν ἑραστάς. Καὶ τὰ Ἀρείου πάλιν ἐκρατύνετο.

6. Τῶν ἀρχιερατικῶν θρόνων κατ' ἐκεῖνο καιροῦ Μάξιμος μὲν τῶν Ἱεροσολύμων εἰχε τὴν ἐφορείαν, Ἀλέξανδρος δὲ τῆς βασιλίδος, Ἀθανάσιος δ' ἦν ὑπέρθεριος. Ἀρείος δὲ, παραγεγονὼς ἐν Κωνσταντινουπόλει, τὴν τοῦ Θεοῦ διαθεῖρειν ἐφρουρᾷ τὸ Ἐκκλησίαν. Ἄλλ' ἡ φιλόανθρωπος οὐκ ἐμακροθύμησε δίκῃ· ταῖς δὲ τοῦ Ἱεροῦ Ἀλεξάνδρου παροξυνθεῖσα προσευχαῖς, αὐτῇ αἰρέσει ἐκκόπτει τὸν Ἀρείον, καὶ τῶν σπλάγγνων αὐτοῦ ἀθρόον διαπεσόντων κάτωθεν, τῆς ζωῆς ἀπαλαύνεται. Μικρὸν δὲ τῶν ἐξ Ἀρείου ἐφησυχασάντων, αὐθὺς ἅπαντα κινεῖσι, τὸ ὑπερόριον Ἀθανάσιον μέγα ὄπλον αὐτοῖς εἰς τὸ καταπράξασθαι ἀδιανοοῦντο, νομίζοντες. Ἄλλ' ἡ θεῖα πρόνοια τὴν αὐτῶν σπουδὴν προφθάνουσα, Ἀθανάσιον ἐπαναγεῖ τῆς ὑπερορίας ἱράγμασιν ὠχυρωμένον βασιλικοῖς· οἷς αὐτὸν ὁ τῆς δύσεως ἔχων τὸ σκήπτρον Κῶνστας ἐφοδιάζων εἰς Ἀλεξάνδρειαν ἐξαπέστειλε. Καὶ ἥδιστα μὲν τὸν ποιμένα ὅσοι τῆς ὁρθοδοξίας ἦσαν ἐδέχοντο· τὸ δ' αἰρετικὸν στάσεις ἀνεκίνει, καὶ τοῖς περὶ Εὐσέβιον ἀφορμὰς παρεῖχον ἐνδιαβάλλειν πάλιν τὸν Ἀθανάσιον πρὸς Κωνσταντίνον, καὶ τοσοῦτον ταῖς διαβολαῖς εἰς ὀργὴν τὸν εὐρίπιστον ἀνέβριψαν, ὥς αὐτίκα πάλιν ὑπερορίαν κατὰ τοῦ ἁγίου ψηφίσασθαι. Οὗτοι, καὶ νεκροῦ τινος χεῖρα εἰς ὄπλον συκοφαντίας κατὰ τοῦ ὁσίου ἐκκόψαντες, καθωπλίσαντο, Ἀρσένιου δὲ ταύτην ἐφήμουν, καὶ ἀπὸ Ἀθανασίου μὲν ἐκκόψαι (α), εἶναι δὲ αὐτῷ ταύτην μαγικῆς τέχνης ὄργανον. Καὶ ἡ μὲν τῆς ὑπερορίας φήφος οὐ λύεται· συνέδριον δὲ ἐν Τύρῳ, βασιλέως προστάττοντος, συναθροίζεται· καὶ προκηρύσσεται τὸ βασιλικὸν βούλημα· ἀνδρα συνέστιον καὶ ὁμόφρονα Ἀρχέλαον ὄνομα, καὶ σὺν αὐτῷ τὸν Φοινίκης ἀρχόντα συνεδριάσαι τε τοῖς περὶ Εὐσέβιον, καὶ συνδιασκέψασθαι ἀ κατὰ τοῦ Ἀθανασίου συνεσκεύαστο. Ἐχρόνουν οὖν οἱ ἐν Τύρῳ, ὥς μὲν οἱ δυσσεβεῖς ἐπλάττοντο, τοὺς ἀπὸ Ἀλεξανδρείας κατηγοροὺς ἀναμένοντες, οὗς καὶ τοῦ μύσους αὐτόπτας, καὶ τὸν Ἀρσένιον καλῶς ἐπιγινώσκειν διήγγελλον· ὥς δὲ τὸ ἐκβεβηκὸς εἶδε, κατὰ θεῖαν πρόνοιαν. Ἦν μὲν γὰρ ὁ Ἀρσένιος τῆς ἐν Ἀλεξανδρείᾳ ἐκκλησίας ἀναγνώστης, καὶ ποτε δίκην αἰσχρᾶς αἰτίας μέλλων ὁπότερον, ἐξαπατάσθαι μὲν ὑπὸ Ἀθανασίου, δρασμῶ

(α) Sic, pro ἐκκόψασθαι. EDIT. PATROL.

A nativitate sexagesimo quinto, Testamentum autem commisit cuidam presbytero, qui Ariano sorore laborabat, iubens ut cognomini sibi Constantino traderet. Quo ipsi patris imperium loco Occidentalis imperii tradebatur. At miser ille sciscitantibus plurimis, an imperator testamentum fecisset, non fecisse affirmabat, nactus mendacii adjuutores androgynos eunuchos. Paulo post autem adveniens ante alios Constantio clam testamentum tradidit imperatoris, ac in proditionis suae mercedem, gratiam postulat, paternae scilicet sanaeque fidei proditionem. Eusebiani porro presbyteri opera periculum apud Constantium adepti, Eusebium praepositum, ac per eum alios eunuchos, imo ipsam imperatricem ad haereseos trahunt amorem atque patrociniū. Tum Arianæ res firmitatem accepere.

6. Archiepiscopales autem thronos tum hi occupabant, Maximus Jerosolymitanum, Alexander imperatoris urbis, Athanasius vero exsul erat. Arius vero cum Constantinopolim venisset, desiderio infremebat labefactandæ Dei Ecclesiæ. Sed divina ultio rem non ultra toleravit: precibusque sancti Alexandri commota, hæresin Ario privat, qui visceribus effusus exstinctus est. Cum autem post hæc parum conquievissent Ariani, omnia denuo commoverunt, rati magno sibi fore telo Athanasii exsilium ad omnia pro libidine peragenda. Verum divina providentia conatum præoccupavit eorum, Athanasiumque ab exsilio reduxit, litteris munitum imperatoris: quibus eum Constans Occidentalium partium imperator, ceu viatico quodam instructum, remisit Alexandriam. Tum pastorem suum quotquot sanæ fidei erant, libentissime receperunt, hæretici autem seditiones excitarunt, ac Eusebio occasionem dederunt, ut Athanasium rursus apud Constantium calumniaretur, atque calumniis suis levissimum hominem ita in iram concitarent, ut sanctum iterum exsilio damnaret. Ili mortui cujusdam manu abscissa, eam quasi telum adversus sanctum virum ad calumniam protulere, quam manum dicebant Arsenii esse, et ab Athanasio abscissam, aiebant esse magicæ artis instrumentum. Decretum porro exsilii nequaquam solutum fuit: sed D jussu imperatoris concilium Tyri cogitur: mandatumque imperatorium traditur, ut Archelaus, qui eadem in domo habitabat, ac cum ipsis sentiebat, una cum Phœnices præfecto Eusebianis assiderent, et una examinerent ea quæ adversus Athanasium conflictæ fuerant. Moram itaque trahebant qui Tyri sedebant, quasi Alexandria venturos accusatores expectarent, quos oculatos esse sceleris testes, atque Arsenium probe nosse nuntiabant: ut autem ex eventu palam fuit, divina providentia ita dispensante. Erat enim Arsenius Alexandrinæ Ecclesiæ lector, qui cum turpis sceleris pœnas daturus esset, ab Athanasio ereptus fuerat et fuga quæsierat sibi salutem. Cumque perfuga ille lateret, hinc calum-

niandi audacia impiis accessit. Sed commiseratione ductus Arsenius erga liberatorem suum (in illa enim concilii cunctatione sycophantiæ fama ubique pervagata est), Tyrum concedit; ratus sibi potius moriendum esse, quam sui causa circa tantum virum totum orbem scandalizari; Athanasio autem secreto se sistit, ac consilium ab eo accipit ut ante iudicium omnibus lateret, ne quid ipse mali a sycophantis pateretur, et ut conspecta calumniæ conflictæ manifesta confutatione, accusationem adversarii desererent.

7. Convocato itaque concilio, primam illi calumniam intentant mulieris de stupro oblato accusantis. Clamabat porro impudens moliercula, sibi noctu ab irrupente Athanasio vitium oblatum fuisse. Aderat porro illi virginitatis amator et Timotheus ejus presbyter, unaque consilium ineunt sapientissimum, imo a Deo ipso inspiratum, quo malæ impiorum artes, facile confutata forent. Cum enim coram muliere adducti essent, qui accusatus fuerat quiete Deum precabatur. Timotheus autem, furiosa illa muliere impudenter agente, et Athanasium, uti edocta fuerat, corruptorem vocante; ille, inquam, presbyter, quasi Athanasius ipse fuisset, Dic mihi, inquit, mulier, egone apud te mansi? aut tu me domi excepisti, an noctu te violavi? Illa, utpote ex publico lupanari mulier, impudente vultu, oculisque ad Timotheum intentis: Tu es, exclamat, qui vim mihi intulisti, meque noctu corrupisti. Et ad iudices conversa, calumniis suis horrenda adjecit juramenta, Timotheumque digito ostendens, illumque trahens dicebat: Is est, et non alius, corruptor meus. Iudices porro cum satellitibus ridere, Athanasique prudentiam mirari, quod vel silens, accusationem contra se intentatam in accusatores vertens, impudentissimos esse sycophantas palam fecisset. At illi nequaquam resipiere nec majorem æqui bonique habuere curam. Accusatores igitur, quos ingemere oportebat, et gratiæ loco habere, quod sycophantiæ pœnas non luerent, linguam adornant suam ad calumniam de Arsenii manu, crimenque cædis et veneficii viro ascribunt pietatis propugnatori. Ille voce ac mente imperterritus: Quis, inquit, ex vobis Arsenium novit vel dexteram ejus? Respondentibus ex consensu non paucis qui erant cum accusatoribus, se probe nosse Arsenium; tum Athanasius: Quandoquidem, ait, se probe et accurate nosse Arsenium consitentur; adest ille, ingrediatur. Quo ingressu, rursus interrogavit, an illum introductum, nossent esse Arsenium. Cum id negare non possent illi, pertrahit illum propius ad tribunal, jubetque primum ut dexteram erigat manum, deindeque sinistram. Et exclamavit: Ecce Arsenium, viri cives, ecce ambas ejus manus, o admirandi iudices. Dicant ergo accusatores, ejus est manus isthæc, et a quo illam rescuerint: quo autem animo ea sint usi, nemini ambiguum; rescue-

A δὲ τὴν σωτηρίαν καρποῦται. Καὶ τὸ ἀφανὲς τοῦ φηγὰδος θαρρῆν τῷ πλάσματι τοὺς δυσσεβεῖς ὑποτίθετο. Ἄλλ' οἶκτον λαβὼν τοῦ σωτῆρος ὁ Ἀρσένιος (ἐν γὰρ τῷ βραδύνειν τὸ συνέδριον ἢ τῆς συκοφαντίας φήμῃ πανταχοῦ διέδραμε), πρὸς τὴν Τύρον παραγίνεται, κρείσσον λογιζόμενος εἰ δεοὶ αὐτὸν καὶ τεθνάναι, ἢ δι' αὐτὸν τὴν οἰκουμένην περὶ τῆς τῆς οὐκ ἀνδρὸς σκανδαλίζεσθαι. Ἐμφανίζεται δὲ κατὰ μυστικὴν ὁμιλίαν τῷ σεβασμῇ Ἀθανασίῳ, καὶ δέχεται βουλὴν λανθάνειν πάντας πρὸ τῆς δίκης· ἵνα μὴ τι κακὸν αὐτὸς παρὰ τῶν συκοφαντῶν πάθοι, ἢ τὸν ἐλεγχον ἀφυκτον τοῦ δράματος συνιόντες εἰς ὑπέρθεσιν τὸ ἐγκλημα διαλύσωσιν.

7. Ἀπορίζουσιν οὖν τὸ συνέδριον· καὶ πρώτη συκοφαντία, γύναιον αὐτῷ ἐπαφίσει μοιχείαν ἀνακαλούμενον. Ἐβόα δὲ τὸ ἀναίδες ἔκείνο καὶ μεμισωμένον γύναιον νύκτωρ ἀκουσα φθορὰν ὑποστήναι ἐπιπεσόντος αὐτῇ Ἀθανασίου. Συνῆν τῷ τῆς παρθενίας ἐραστῇ καὶ Τιμόθεος ὁ αὐτοῦ πρεσβύτερος καὶ βουλὴν σοφίας, μᾶλλον δὲ θείας ἐπιπονοίας βουλευσονται, δι' ἧς τὸ κακομήχανον τῶν δυσσεβῶν βρῆδως ἔμελλεν ἀπαιτεῖσθαι τὸν ἐλεγχον. Ἐπεὶ γὰρ εἰς πρόσωπον ἤχθησαν τοῦ γυναικοῦ, ὁ μὲν κατηγορούμενος, ἡσυχῇ θεὸν ἰδυσώπει· Τιμόθεος δ', ἀναιδιστομένης τῆς μαινάδος, καὶ τὸν Ἀθανάσιον, ὡς ἐδιδάχθη, φθορία καλοῦσης, ὁ πρεσβύτερος, ὡς δῆθεν Ἀθανάσιος, εἰπέ μοι, ὦ γύναι, φησὶν, ἐγὼ παρὰ σοὶ ἔμεινα, ἢ σὺ με ἐν οἴκῳ τῷ σὺ ὑπεδέξω, ἢ νύκτωρ σὲ ἐδιασάμην; Ἡ δὲ, οἷα γύναιον ἐκ δημοσίου τέρους, ἀναιδεῖ προσώπῳ καὶ ἀτενέσιν ὀφθαλμοῖς πρὸς τὸν Τιμόθεον ἀποβλέψασα, Σὺ εἰ ὁ τὴν βίαν μοι ἐπενεγκόν, καὶ τὴν φθορὰν νύκτωρ, ἀνεβόα· καὶ πρὸς τοὺς κριτὰς ἐπιστραφεῖσα τοὺς φρικτοτάτους ὅρκους ταῖς διαβολαῖς συνῆπτεν, ὡς οὕτως, τὸν Τιμόθεον πάλιν δακτυλοδεικτοῦσα καὶ ἔλκουσα· Οὗτός ἐστι, καὶ οὐκ ἄλλος ὁ ἐμὸς φθορεὺς. Οἱ δὲ κριταὶ σὺν τοῖς δορυφόροις τῆς μαχλᾶδος μὲν κατεγέλων, Ἀθανάσιον δὲ τῆς συνέσεως ἐθαύμαζον, ὅπως σιγῶν τὸ κατ' αὐτοῦ ἐγκλημα εἰς τοὺς κατηγοροὺς περιτρέψας, ἀναιδεστάτους συκοφαντας ἀπέδειξεν. Αὐτοὶ δὲ ἐαυτῶν οὐδὲν ἀμείνουσιν εἰς τὸ φροντίσαι τοῦ δικαίου γεγόνασιν. Οἱ δὲ κατηγοροὶ, δέον στένειν καὶ χάριν εἰδέναι, εἰ τις αὐτοὺς μὴ ἀπαιτοῖ τὴν τῆς συκοφαντίας δίκην, οἱ δὲ καὶ πρὸς τὴν Ἀρσενίου δεξιάν τὴν γλῶσσαν ὀπλίζουσι· καὶ νόμον ἅμα καὶ γοητεῖαν τῇ τῆς εὐσεβείας ἀγωνιστῇ περιάπτουσιν. Ἄλλ' ἐκεῖνος ἐν τῷ ἀταράχῳ καὶ τῆς φωνῆς καὶ τῆς γνώμης, Καὶ τίς γάρ ἐστι, φησὶν, ἐξ ὑμῶν, ὁ γινώσκων τὸν Ἀρσένιον ἢ τὴν αὐτοῦ δεξιάν; Φαμένων δ' οὐκ ὀλίγων οὓς εἶχε τὸ συνέδριον σὺν τοῖς κατηγοροῖς, ὡς σαφῶς εἶδεν τὸν Ἀρσένιον· Καὶ ἐπεὶ βεβαίως καὶ ἀκριβῶς, ὁ Ἀθανάσιος ἔφησε, γινώσκειν οὗτοι συνωμολόγησαν τὸν Ἀρσένιον, ὁ δὲ παρέστη, εἰσέτω. Εἰσελθόντος δὲ, πάλιν ἐπηρώτα εἰ τὸν εἰσαχθέντα ἴσασιν, ὡς εἶη Ἀρσένιος. Τῶν δὲ οὐκ ἐχόντων ἀρνήσασθαι, ἔλκει τε αὐτὸν μᾶλλον τοῦ βήματος ἐγγύτερον· καὶ πρώτην τὴν δεξιάν ἀνατείνει καλεῖσθαι χεῖρα, εἴτα καὶ τὴν ἀριστεράν, ἀνέκραγεν· Ἰδοὺ Ἀρσένιος, ἄνδρες πολλοὶ· Ἰδοὺ καὶ αἱ τούτου δύο χεῖρες, ὧ θαυμάσιοι δικασταί. Εἰπάτωσαν οὖν οἱ

κατηγοροὶ τίνος ἐστὶν ἡ χεὶρ καὶ τίνος αὐτὴν ἐξέκο-
ψαν; ἐφ' ᾧ γὰρ ταύτῃ ἐχρήσαντο, οὐκ ἐτι λοιπὸν οὐ-
δεν ἀμφισβήτησις· ἐχειροκόπησαν γὰρ ἄνθρωπον ὡς
ἂν ἡμεῖς θανατώσωσιν. Ἄλλ' ὁ μὲν οὕτω τὰ τῶν
ἀντιπάλων πάντα διέλυε μηχανήματα· οἱ δὲ κριταί,
τυφλοὶ καὶ κωφοὶ ἐκ τε τοῦ ζητεῖν ἀρέσκειν Κωνσταν-
τίῳ γεγονότες, καὶ ἐξ ὧν ἀπέκλινον τοὺς αἰρετίζουσιν,
ἀπέλιπον τε τὸ βῆμα, καὶ σιγῇ διδόναι τὰ ἐληλεγμένα
ἐτεχνάζοντο. Ὑποχωρησάντων δὲ τούτων, κίνησις
οὐκ ἐτι συκοφαντιῶν, ἀλλ' ἀναιδῶς (α) μαιφονίας κατὰ
τοῦ τρισαριστέως ἀναβρόχυνται. Καὶ οἱ μὲν λόγοις,
οἱ δὲ καὶ χερεσὶ τὸν νικητὴν προὔπηλάκιζον· οἱ δὲ καὶ
τὸν ἐκ τοῦ βασιλέως ἐπέσειον θάνατον. Ὁ δὲ Ἀρχέ-
λαος μέλλοντα διασπᾶσθαι τὸν ὄσιον ὑπὸ τῶν δυσσε-
βῶν, μόλις τῆς οἰκίας καταβάς (εἰ γὰρ καὶ πρὸς τὴν
χρίσιν οὐχ ἑώρα, ἀλλ' οὐν εἶχε τινα τῆς φύσεως αἰδῶ),
μετὰ καὶ τῶν δορυφόρων ἐξαργάζει, καὶ βρασμὸν
κρύφιον αὐτῷ παρασκευάζει, καὶ ὑποτίθεται· τὸ δὲ
δυσσεβεὲς συνεδριάσαντες αὐδὺς γράφουσιν τε τὸν ἀναίτιον αἰτίας ἀτόποις, ἃς αὐτοὶ συνέπλασαν, ἀλῶναι·
καὶ διαφόροις βιβλιότοις ἐγκαταθέμενοι τὰ τοῦ ψεύδους, τῷ τε Κωνσταντίῳ καὶ πάσῃ διαπέμπονται τῇ
οἰκουμένῃ.

8. Καὶ γίνεται τῷ πολυάθλῳ πᾶσα χώρα φυγῇ
σφοδρὰ ζητούμενη. Καὶ ἡ ζήτησις τοῖς μὲν συνειδόσι
καὶ μὴ καταμνηνούσι ζωῆς ἀφαίρεσιν ἐπέβαλλε τὴν
ζημίαν· τοῖς δὲ κομίζουσιν ἡ ζῶντα ἡ τὴν αὐτοῦ
κεφαλὴν δωρεὰ προὔτειντο μεγάλα. Ἀ συνιδὼν ὁ
τῆς ὑπομονῆς ἀδάμας, ἐν λάκκῳ ὕδωρ μὴ ἔχοντι ἐπὶ
ἐξ ἔτεσι λαθὼν ἐκαρτέρει. Ὡς δὲ καὶ τὸ χωρίον ἐκεῖνο
προδίδοσθαι ἐμέλλε, θείας βίβλεως τὴν προδοσίαν τῷ
θεράποντι πρὸ μιᾶς ἡμέρας μηνυσάσης, κάκειθεν
ἀποδιδράσκει, καὶ πρὸς τὴν Δύσιν ἀπαίρει· τοῦ Κών-
σταντος ἦδη τὴν ἀρχὴν ἔχοντος, οὐ τὴν ἑαυτοῦ, ἀλλὰ
καὶ τὴν τοῦ ἀδελφοῦ Κωνσταντίνου. Καὶ γὰρ αὐτὸν
τὸ στρατιωτικὸν, τυραννίδι ἐπιθέμενοι (β), ἀνέβλιν.
Διδάσκει τοιγαροῦν διὰ συνδρομῆς Ἰουλίῳ τοῦ Ῥώ-
μης τὸν βασιλεῖα Κώνσταντα τὰς συσκευὰς ἃς ὑπὸ
τῶν Ἀρειανῶν ὑπέστη, καὶ τὴν σύνοδον τὴν ἐν Ἀν-
τιοχείᾳ ἐπὶ διαστροφῇ τῆς πίστεως συγκροτηθεῖσαν·
καὶ ὡς Γεώργιον εἰς τὸν αὐτοῦ θρόνον ἐκθέσμως χει-
ροτονήσαντες ἐγκαθίδρυσαν· καὶ οὐκ ἔκεινον μόνον,
ἀλλὰ καὶ πρὸ ἐκείνου Γρηγόριον. Εὐσέβιος μέντοι,
διαπρᾶξάμενος ἃ ἐσπούδαζε, διαπρᾶσθεύεται πρὸς
τὸν ὄσιον Ἰούλιον, κοινωνὸν λαβεῖν τῆς Ἀθανασίου
κατακρίσεως μηχανώμενος. Ὁ δὲ ἐξ ὧν ἐκεῖνος ἐγρα-
φεν, οὐ κατὰχρίσιν, ἀδωσίῳ δὲ μᾶλλον Ἀθανασίου
συνορῶν, γράμματα τὸν ἡδικοημένον ἐπιβρώσας, εἰς
Ἀλεξάνδρειαν ἀποστέλλει· ἐν οἷς καὶ τοὺς αὐτὸν
καθελόντας δικαία καὶ οὐ μικρὰ μέμψις μετήρχετο.
Ἄλλ' οἱ τῆς Ἀρείου λύσεως, ὑποφειραντες ἐπὶ πλέον
τὸν Κωνσταντίνον, ὃν αὐτοὶ κεχειροτονήχασιν Γρη-
γόριον, ἐπὶ τὴν Ἀλεξάνδρειαν στρατιωτικῇ χειρὶ
ἐκπεμφθῆναι καταπράττονται (Συριανὸς ἦν στρατη-
γὸς τῆς τοιαύτης παρατάξεως), καὶ ὁ στρατὸς εἰς
πάντε χιλιάδας ἀπηρτίζετο. Διαφεύγει δ' οὐδ' ὁ σοφὸς
Ἀθανάσιος τὸν τε στρατηγὸν καὶ τοὺς στρατιώτας
πνέοντας κατ' αὐτοῦ τὴν φόνον· καὶ τὸ δεύτερον ἐπὶ

A runt enim ab homine, ut nos interficerent. Sic ile-
rum ille sycophantarum machinas evertit omnes.
At iudices, cæci atque surdi, tum studio placendi
Constantio, tum ex animo ad hæreticos propenso,
tribunale relicto, rem gestam silentio premere mo-
liti sunt. Discedentibus illis, non jam inimici in ca-
lumbis, sed in cædem sirenuissimi viri erumpunt.
Et alii verbis alii vocibus pulsant victorem; alii
mortem ab imperatore illatum iri comminantur.
Archelaus porro sanctum virum jamjam ab impiis
discerendum, cum vix domo descendisset (tametsi
enim ad justum iudicium non respiceret, naturali
tamen verecundia tenebatur), cum satellitibus eri-
puit illum, occultamque ut fugam faceret monuit et
curavit. Impii autem cum rursus concessum venis-
sent, nefaria crimina a se confecta insonti ascribunt,
cumque in variis libellis mendacia sua exarassent,
Constantio atque universo transmittunt orbi.

8. Tumque de alia in aliam regionem fugiebat vir
sanctus, ærumnis confectus, acriter perquisitus;
adeo ut qui sciret ubinam esset, nec indicaret, ca-
pitalli plecteretur pœna; his verò qui indicarent
ubi degeret, vel caput ejus afferrent, magna propo-
nerentur præmia. Quorum gnarus patientiæ Ada-
mas, in fovea aqua carente tolos sex annos patien-
ter laquit. Pridie vero ejus diei qua prodendus locus
erat, divina quadam visione admonitus servus Dei,
inde aufugit, inque Occidentem contendit: cum jam
Constans imperium, non modo suum, sed etiam fra-
tris Constantini obtineret; nam illum exercitus ty-
rannidem affectantem interfecerat. Docet igitur,
opitulante Julio Romano, imperatorem, quas passus
esset conspirationes ab Arianis, necnon synodum
Antiochiæ ad eversionem fidei convocatam esse:
qua ratione item Georgium illegitime in eandem
sedem ordinatum constituissent; nec illum duntaxat,
sed prius etiam Gregorium. Eusebius porro cum
quæ in animo erant perfecisset, ad sanctum Julium
legationem mitti, hoc agens ut Athanasium ille una
damnaret. Ille vero ex Eusebii litteris, Athanasium
non damnandum, sed potius absolvendum judicavit;
litterisque munitum suis mitti Alexandriam. Quibus
litteris eos qui dampnasset jure merito acriterque
culpabat. Sed Ariani furentes, cum magis magisque
Constantium corrupissent, ordinatum a se Grego-
rium Alexandriam cum militari manu transmitti
curant (Syrianus copiarum dux erat) eratque exer-
citus quinque millium hominum. Fugit ergo sapiens
Athanasius ducem atque milites, sibi necem inferre
peroptantes, iterumque Romam concedit. Impius
porro Gregorius Alexandriam occupavit. Populusque
rem non ferendam ratus, ecclesiam incendit Dio-
nysii nuncupatam. Romæ igitur una erant exsules.

(a) Forte ἀναιδῶς. EDIT. PATROL.

(b) Sic supra legitur τὸ δυσσεβεὲς (collective pro οἱ δυσσεβεῖς) συνεδριάσαντες. In.

venerandus Athanasius et Paulus, aequalibus ornati certaminibus et palmis.

αναχθὲν οὐκ ἐν τῷ ἀνακτῷ θεμένῃ τὴν καλουμένην Διονυσίου ἐκκλησίαν ἐνέπηρσαν. Συνήσαν οὖν ἀλλήλοις φυγάδες ὄντες ὁ τε σεβάσμιος Ἀθανάσιος καὶ Παῦλος, τοῖς ἰσοῖς ἀριστείοις κοσμούμενοι.

9. Scripsit autem Constans, incitante Julio pontifice, fratri suo Constantio, monens ut qui injuste laesi essent suis episcopatibus restituerentur. Cum autem nihil impetrasset, rogant eum Athanasius et socii, ut in œcumenica synodo, cum de rebus suis, tum de læsa fide judicaretur. Consensu itaque amlorum imperatorum, Sardicæ indicitur œcumenica synodus, undecimo anno a morte Constantini imperatorum patris. Ex Occidente autem episcopi convenere plus trecentis : ex Oriente tantum sex et septuaginta, quibus annumerabatur Ischyrae ut episcopus. Cum igitur Sardicæ convenissent omnes, Orientales in conspectum venire Occidentalium recusabant, nisi prius Athanasium et Paulum ex concilio pellerent. Tum Protophages Sardicæ episcopus, Hosius Cordubæ et reliqui episcopi, ne audire quidem injustam eorum postulationem voluerunt, ut scilicet viros pro quibus judicandis convenerant, absque prævio judicio condemnarent et expellerent. Hinc Orientales sese a Sardicensibus segregantes, Philippopolim congregantur : ibique consubstantialitatem, non jam clandestina sententia, sed propalam audaci lingua condemnarunt, dissimilitudinemque substantiæ declararunt. Tum implia sua decreta transmiserunt ubique. Sardicenses autem primum quidem eos qui abscessissent deserere causæ condemnarunt : deinde accusatores Athanasii sycophantas esse cum deprehendissent, dignitate sua spoliaverunt, ac tertium jam Nicænæ synodi decretum confirmant, consubstantialitatem promulgant, dissimilitudinem substantiæ reprobant. Tum litteras ad universas orbis Ecclesias mittunt. Compertis vero Occidentis imperator rebus Sardicæ gestis, de his statim fratrem certiores facit, restituitque Paulo, Athanasio et aliis thronos suos partim hortatur partim jubet : cumque Athanasius rursum Arianorum insidiis peteretur, ac Romæ degeret, Occidentis imperator rursum fratri litteris significavit, se si ipse bono animo Athanasium recipere vellet, ipsique episcopalem thronum restituere, paratum esse ad Athanasium eo mittendum : si nollet, se suo marte juris ac justitiæ vindicem fore.

Ἀθανάσιον· εἰ δὲ μὴ βούλοιτο, αὐτὸς δι' ἑαυτοῦ τοῦ

10. Metuens itaque Constantius, litteris suis non semel, neque bis tantum, sed usque tertio, perhumaniter atque blande ad se vocat strenuissimum Athanasium. Quem Occidentis imperator cum multis satellitibus mittit. Julius item pontifex variis eum epistolis quasi viatico communivit. Advenientem porro Constantius in proprium restituit thronum, comiter prius increpatum : Cum aufugisti, ait, magnam mihi irrogasti contumeliam, tametsi te humaniter tractare cogitarem. Verum unam jam mihi conferto gratiam. Ille se dixit pro viribus imperatori facturum satis. Tum Constantius postu-

Α τὴν Ῥώμην ἀνατρέχει. Ὁ δὲ δυσσεβὴς Γρηγόριος τῆς Ἀλεξανδρείαν ἐκράτησε· καὶ ἡ πόλις, τὸ συνεπηρεαζομένης πείστεως ἐπικριθῆναι· καὶ κηρύσσεται γνώμη τῶν δύο βασιλέων κατὰ Σαρδικὴν οἰκουμένην συνόδου. Ἐνδέκατον δ' ἦν ἔτος ἀπὸ τῆς τελευταίας Κωνσταντινίου τοῦ πατρὸς τῶν βασιλέων. Ἐκ μὲν δὲ τῆς Ἑσπερίας ὑπὲρ τοὺς τριακοσίους συνῆλθον ἐπίσκοποι, ἐκ δὲ τῆς Ἀνατολῆς ἐξ ὀνότων καὶ ἐξ ὀνότων καὶ ὁ τοῦ Μαρεῶντος Ἰσχυράς ἡριθμεῖτο ὡς ἐπίσκοπος. Ὡς οὖν ἐν τῇ Σαρδικῇ συνεήσαν ἅπαντες, οἱ τῆς Ἀνατολῆς εἰς ἑξῆς τῶν Ἑσπερίων ἔλθειν ἀπέρριπτον, εἰ μὴ πρότερον τοὺς περὶ Ἀθανασίου καὶ Παύλου τοῦ συλλόγου ἀπελάσασαι. Πρωτογενὴς δὲ ὁ Σαρδικῆς ἐπίσκοπος καὶ Ὅσιος Κουδρουβῆς, καὶ οἱ λοιποὶ ἐπόμενοι οὐδ' εἰς ἀκοὴν τὴν ἐκθεσμον αὐτῶν ἀξίωσιν παρεδέξαντο, ἀνδράς, οὓς συνῆλθον κρίναι, ἀκρίτως κατακρίναι καὶ ἀπελάσσαι. Ἐξ ὧν οἱ μὲν τῆς Ἀνατολῆς, σχετιζόμενοι τῶν ἐν Σαρδικῇ, ἐν τῇ Φιλίππου πόλει συναθροίζονται καὶ τὸ ὁμοούσιον οὐκ ἔτι γνώμῃ ὑφάλλω, ἀλλ' ἐμφανεστάτῃ καὶ γλώσσης θρασύτῃτι ἀνθεματίζουσι, καὶ τὸ ἀνόμιον δογματίζουσι καὶ τὰ δυσσεβῆ ψηφίσματα πανταχοῦ διαπέμπονται· οἱ δὲ ἐν Σαρδικῇ πρῶτον μὲν τῶν ἀποσχισάντων ἐρήμην καταψηφίσαντο· εἶτα τοὺς Ἀθανασίου κατηγοροὺς, συκοφαντίας ἀλόγους, καθαιροῦσι τοῦ ἀξιωματοῦ· καὶ τρίτον τῆς ἐν Νικαίᾳ συνόδου τὸν ὅρον κρατοῦνται, καὶ ἀνακηρύττουσι τὸ ὁμοούσιον ἐπὶ πᾶσι, τὸ ἀνόμιον δὲ ἀποκηρύττουσι. Καὶ γράμματα πρὸς πάσας τὰς οἰκουμένης Ἐκκλησίας διαπέμπονται. Γνοὺς δ' οὖν Ἑσπερίων βασιλεὺς τὰ κατὰ τὴν Σαρδικὴν συνεγεγμένα, διδάσκει μὲν παραυτίκα τὸν ἀδελφόν, ἀποδοθῆναι δὲ Παύλῳ καὶ Ἀθανασίῳ καὶ τοῖς περὶ αὐτοὺς τοὺς οἰκείους θρόνους ἅμα μὲν παρῆναι, ἅμα δὲ καὶ παρεκλεῖναι. Καὶ Ἀθανάσιος μὲν ὑπεστέλλεται τὰς τῶν Ἀρειανῶν ἐπιβουλὰς, καὶ τῇ Ῥώμῃ προσέδρευεν· ὁ δὲ τῆς Δύσεως βασιλεὺς πάλιν γράφει τῷ ἀδελφῷ, ὡς, εἰ μὲν προθύμως προσδέχοιτο τὸν ἄνδρα, καὶ τὸν ἀρχιερατικὸν ἀποδίδωσι θρόνον, ἐτοιμὸς ἐστὶν ἐκπέμπειν τὸν δικαίον γενήσεται τιμωρὸς.

9. Γράφει δὲ Κωνσταντῖος, τῷ ἀδελφῷ Κωνσταντίῳ συμπαραρμύωντος αὐτὸν καὶ τοῦ ἀρχιερέως Ἰουλίῳ, ὥστε τὰς ἰδίᾳς ἐπισκοπὰς ἀναλαβεῖν τοὺς ἡδικημένους. Ὡς δὲ οὐδὲν ἤνυσεν, ἀξιοῦσιν αὐτὸν οἱ περὶ Ἀθανασίου οἰκουμένην συνόδου τὰ περὶ αὐτοὺς τε καὶ τῆς συνεπηρεαζομένης πείστεως ἐπικριθῆναι· καὶ κηρύσσεται γνώμη τῶν δύο βασιλέων κατὰ Σαρδικὴν οἰκουμένην συνόδου. Ἐνδέκατον δ' ἦν ἔτος ἀπὸ τῆς τελευταίας Κωνσταντινίου τοῦ πατρὸς τῶν βασιλέων. Ἐκ μὲν δὲ τῆς Ἑσπερίας ὑπὲρ τοὺς τριακοσίους συνῆλθον ἐπίσκοποι, ἐκ δὲ τῆς Ἀνατολῆς ἐξ ὀνότων καὶ ἐξ ὀνότων καὶ ὁ τοῦ Μαρεῶντος Ἰσχυράς ἡριθμεῖτο ὡς ἐπίσκοπος. Ὡς οὖν ἐν τῇ Σαρδικῇ συνεήσαν ἅπαντες, οἱ τῆς Ἀνατολῆς εἰς ἑξῆς τῶν Ἑσπερίων ἔλθειν ἀπέρριπτον, εἰ μὴ πρότερον τοὺς περὶ Ἀθανασίου καὶ Παύλου τοῦ συλλόγου ἀπελάσασαι. Πρωτογενὴς δὲ ὁ Σαρδικῆς ἐπίσκοπος καὶ Ὅσιος Κουδρουβῆς, καὶ οἱ λοιποὶ ἐπόμενοι οὐδ' εἰς ἀκοὴν τὴν ἐκθεσμον αὐτῶν ἀξίωσιν παρεδέξαντο, ἀνδράς, οὓς συνῆλθον κρίναι, ἀκρίτως κατακρίναι καὶ ἀπελάσσαι. Ἐξ ὧν οἱ μὲν τῆς Ἀνατολῆς, σχετιζόμενοι τῶν ἐν Σαρδικῇ, ἐν τῇ Φιλίππου πόλει συναθροίζονται καὶ τὸ ὁμοούσιον οὐκ ἔτι γνώμῃ ὑφάλλω, ἀλλ' ἐμφανεστάτῃ καὶ γλώσσης θρασύτῃτι ἀνθεματίζουσι, καὶ τὸ ἀνόμιον δογματίζουσι καὶ τὰ δυσσεβῆ ψηφίσματα πανταχοῦ διαπέμπονται· οἱ δὲ ἐν Σαρδικῇ πρῶτον μὲν τῶν ἀποσχισάντων ἐρήμην καταψηφίσαντο· εἶτα τοὺς Ἀθανασίου κατηγοροὺς, συκοφαντίας ἀλόγους, καθαιροῦσι τοῦ ἀξιωματοῦ· καὶ τρίτον τῆς ἐν Νικαίᾳ συνόδου τὸν ὅρον κρατοῦνται, καὶ ἀνακηρύττουσι τὸ ὁμοούσιον ἐπὶ πᾶσι, τὸ ἀνόμιον δὲ ἀποκηρύττουσι. Καὶ γράμματα πρὸς πάσας τὰς οἰκουμένης Ἐκκλησίας διαπέμπονται. Γνοὺς δ' οὖν Ἑσπερίων βασιλεὺς τὰ κατὰ τὴν Σαρδικὴν συνεγεγμένα, διδάσκει μὲν παραυτίκα τὸν ἀδελφόν, ἀποδοθῆναι δὲ Παύλῳ καὶ Ἀθανασίῳ καὶ τοῖς περὶ αὐτοὺς τοὺς οἰκείους θρόνους ἅμα μὲν παρῆναι, ἅμα δὲ καὶ παρεκλεῖναι. Καὶ Ἀθανάσιος μὲν ὑπεστέλλεται τὰς τῶν Ἀρειανῶν ἐπιβουλὰς, καὶ τῇ Ῥώμῃ προσέδρευεν· ὁ δὲ τῆς Δύσεως βασιλεὺς πάλιν γράφει τῷ ἀδελφῷ, ὡς, εἰ μὲν προθύμως προσδέχοιτο τὸν ἄνδρα, καὶ τὸν ἀρχιερατικὸν ἀποδίδωσι θρόνον, ἐτοιμὸς ἐστὶν ἐκπέμπειν τὸν δικαίον γενήσεται τιμωρὸς.

10. Καθίσταται δὲ ὁ Κωνσταντῖος εἰς δέος καὶ διὰ γραμμάτων οὐχ ἅπαξ, ἀλλὰ καὶ δις καὶ τρις σταλόντων, ἐπαγωγῶν τε καὶ θαλαττῶν, καλεῖ πρὸς ἑαυτὸν τὸν πολυάθλον Ἀθανάσιον· καὶ μετὰ πολλῆς δορυφορίας ἀποστέλλει· τοῦτον δὲ τῆς Ἑσπερίας βασιλεὺς, καὶ Ἰουλίῳ τοῦ ἀρχιερέως γράμματα αὐτὸν διαφόροις ἐφοδιάζοντος· Κωνσταντῖος δὲ παραγεγονότα εἰς τὸν οἰκεῖον θρόνον ἀποκαθίστησιν, ὑφειμένῳ πρότερον ὀνειδισμῷ καθυποβαλὼν· Ἀποδράς γάρ, εἶπε, μεγάλην ἔμοῦ λειδορίαν κατέχευας, καίτοι γε περὶ σοῦ φιλόνητοια μελετώντος. Πλὴν ἀλλὰ γὰρ νῦν μίαν μοι δίδου χάριν· Ὁ δὲ τὴν κατὰ δύναμιν ἐτοιμὸς

εἶναι δυσμολογεῖ χαρίζεσθαι. Καὶ ὁ Κωνσταντῖος μίαν ἐκκλησίαν τῶν ἐν Ἀλεξανδρείᾳ ἐπιζητεῖ τοῖς Ἀρειανοῖς δοθῆναι συνακτῆριον. Ὁ δὲ οὐκ ἀπέπειν, συνάπτει δὲ τῇ καταθέσει εἰ καὶ Κωνσταντῖος ἐν Κωνσταντινουπόλει μίαν τοῖς ὁμοδόξοις ἦν οὕτω εἶχον ἐγγεγραμμένα. Κωνσταντῖος δὲ προθύμως τε καὶ σὺν ἡδονῇ ἐπηγγελάτω. Ἡγνότες δὲ ἄρα λυπῶν τὰ μέγιστα τοὺς ὁμοφρονῶντας. Πλὴν καταπλαγείς τὴν τοῦ Ἀθανασίου σύνεσιν τε καὶ ἀγχίνοιαν, ὡς προείρηται, μετὰ πάσης δόξης καὶ τιμῆς ἐκπέμπει, γράφων καὶ πρὸς τὸν Αὐγουστάλιον τὰ τε ἄλλα διὰ σεβασμιότητος ἄγειν αὐτὸν, καὶ πάντα οἷς αὐτὸν αὐτὸς τε καὶ οἱ σὺν αὐτῷ καταψέφισαντο, τὸ ἀκυρον καὶ ἀνενέργητον ἔχειν· ἀλλὰ γε δὴ καὶ τὸν ὑπ' αὐτῷ κληρὸν τὴν προτέραν τιμὴν καὶ πάσης δημοσίου ὑπηρεσίας ἀναλαβεῖν τὴν ἐλευθερίαν. Καταλαβὼν οὖν ὁ Ἀθανάσιος τὰ ἱεροσόλυμα, καὶ Μαξίμου τῷ ἀρχιερεὶ τοῦ Θεοῦ καὶ ὁμολογητῇ συνελθὼν εἰς ὅψιν τε καὶ ὁμιλίαν, τὰ τε ἐν Σαρδικῇ διαπεπραγμένα, καὶ ὡς πρὸς αὐτὸν Κωνσταντῖος διετέθη ἀναδιδασκόμενος, σύνδοον ἀποδοῦναι τὸν ὁμολογητὴν καταπράττειται. Καὶ ἡ σύνδοος τῷ θαυμαστῷ Ἀθανασίῳ καὶ τῇ κοινωνίᾳ καὶ τῷ ἀρχιερατικῷν ἀξίωμα ἐπιψήφίζεται. Καὶ γράφει τοῖς ἐν Ἀλεξανδρείᾳ καὶ πάσῃ τῇ τε Αἰγύπτῳ καὶ Λιβύῃ ἃ περὶ Ἀθανασίου ἔγνω τε καὶ διεπράξατο. Ὁ δὲ γενναῖος οὗτος ἀθλητής, τῇ Ἀλεξανδρείᾳ ἐπιστάς, καθίζει καὶ αὐτὸς ἀρχιερέων ἐξ Αἰγύπτου τε καὶ Λιβύης σύλλογον· καὶ αὐτῇ (α) τὰς ὁμολίας καὶ ἀπαρτάτους ψήφους ταῖς ἐν Σαρδικῇ καὶ Ἱεροσολύμοις συνδόξοις ψηφίζεται. Ἀλλὰ γὰρ Μαγνητίου τυραννίδι ἐπιθεμένου, καὶ τὸν βασιλεύοντα τῆς Δύσεως διαφθείραντος, οἱ ἐξ Ἀρείου πάλιν τὸν κοινωρτὸν Κωνσταντῖον κατὰ τοῦ πολυάθλου ἀναρριπίζουσι· καὶ πάλιν τὰ τῆς ἀσεβείας ψηφίσματα, καὶ πάλιν φυγὴ καὶ πάλιν ἔρευνα, καὶ πάλιν ἀναζητήσεις. Ναὶ δὴ καὶ Γεώργιος ὁ τῆς Ἀλεξανδρείας πόλεως ἀρπάσας τὸν θρόνον ἅμα τοῖς περὶ Ἀκάκιον καὶ Πατρόφιλον, οἱ ἐπὶ Ἀρείου πατριάς, ἐξωθήσαντες Ἱεροσολύμων τὸν ὁμολογητὴν Μάξιμον, ἀντιστάγουσι Κύριλλον. Ὁ δὲ δυσσεβὴς Γεώργιος, τοσοῦτον τὴν Ἀλεξανδρείαν ἐνέπλησε κακῶν, ὡς τὰ τοῖς Ἑλλήσι κατὰ Χριστιανῶν τολμηθέντα φιλανθρωπίαν νομίζεσθαι. Αἰκισμοὶ τεγὰρ σωματῶν καὶ ναιὶς ἐπινοαῖς ἀφορήτους φέροντες τὰς ἀληγθόνας κατέβαινον, καὶ πῦρ γυναικῶν ταῖς παρθένους προσεφέρετο· καὶ θάνατος πολλοῖς ἄλλοις καὶ τοῦ ζῆν καὶ τῆς τιμωρίας ἐξήρπαζε. Γεγονάσι καὶ ὑπεροραῖ τῶν κατὰ τὴν Αἰγύπτου ἱερέων τε καὶ ἀρχιερέων δύο καὶ τριάκοντα.

11. Ὁ δὲ Κωνσταντῖος, προσλαβὼν καὶ τὴν τάδε· φου ἀρχὴν, καὶ τοὺς Ἑσπερίους ἐπισκόπους μεθέλκειν εἰς τε τὴν Ἀθανασίου κατὰκρυσιν, καὶ εἰς τὴν ἰδίαν ἐσπούδαζεν αἰρεσιν. Διὰ καὶ σύνδοον διὰ ταῦτα κατὰ Μεθιδιανον πόλιν τῆς Ἰταλίας ἀπορρίπτει, καὶ τινὰς μὲν πρὸς οἰκεῖον διαστρέφει βούλημα· Διονύσιος δὲ καὶ Εὐσέβιος καὶ Ῥοδανός, Παυλῖνός τε καὶ Λουκίφερ, τὸ οἰκεῖον καὶ τῆς εὐσεβείας μὴ καθυβρίζαντες φρόνημα, καὶ οὐδ' Ἀθανασίου κατὰγινῶναι ἀνασχόμενοι (ἥδεισαν γὰρ τὴν Ἀθανασίου κατὰκρυσιν τὴν τῆς πίστεως προσιμιάζεσθαι καθαίρεσιν), ἐν Ἀριμῇν ὑπερορίζονται. Γινούς δὲ ὁ τοῦ Θεοῦ θεράπων Ἀθανάσιος, ὡς πάλιν κατ' αὐτοῦ πικρότερόν τε καὶ

A lat unam ex Alexandrinis Ecclesiis Arianis pro conventibus celebrandis tradi. Nec abnuat Athanasius, adjectique, dummodo unam Constantius Constantinopoli, iis qui secum sentirent Ecclesiam traderet, ubi nulla potiebantur. Quod Constantius libenter ac prompte promisit ignarus se eos qui secum sentirent summo afficere dolore. Cæterum summam Athanasii prudentiam, ingenique acrimoniam miratus, eum, uti diximus, summa cum gloria et honore dimisit. Litteris Augustallo iubens, eum cum veneratione tractari, atque omnia quæ vel ipse Constantius, vel sui adversus eum promulgassent irrita forent, ac clerum illius pristino restitui honori, publicique ministerii immunitatem recipere. Cum itaque Athanasius Jerosolymam pervenisset, Maximumque Dei pontificem et confessorem adisset, collocutus cum eo est de rebus Sardiæ gestis, deque Constantii erga se affectu, ac confessori auctor fuit cogendæ synodi. Quæ synodus admirando viro Athanasio et communionem et pontificalem dignitatem restitui decrevit. Scripsit item Alexandrinis omnibus perque Ægyptum et Libyam res a se Athanasii causa gestas et statutas. Generosus autem athleta, Alexandriam cum venisset, synodum et ipse convocat episcoporum Ægypti et Libyæ. Quæ similia omnino decreta tulit iis quæ Sardiæ et Jerosolymis statuta fuerant. Verum cum Magnentius tyrannidem occuparet ac interfecisset imperatorem Occidentis, rursus Arianī pulverem movent, Constantium scilicet, adversus generosum Athanasium concitant. Hinc rursus impia decreta; rursus fuga, iterum perquisitio et investigatio. Interea Georgius thronum invadens Alexandrinum, una cum Acacio et Patrophilo Arianis hominibus, Jerosolymis pulso confessore Maximo, in ejus locum Cyrillum constituunt. Impius vero Georgius tot tantisque Alexandriam replevit malis, ut commissa a gentilibus in Christianos facinora, humana viderentur iis comparata. Novæ enim plagæ recens excogitatæ corporibus infliguntur, quæ intolerandum afferrent dolorem. Ignis nudis virginibus admotus. Mors vero multos vitæ et supplicii eripuit. Tum in exsilio pulsī sunt sacerdotes et episcopi in Ægypto triginta duo.

D 11. Constantius vero suscepto fratris imperio, Occidentales, cum ad Athanasii condemnationem, tum ad suam hæresin pertrahere satagebat. Quare synodum in Italiæ civitate Mediolano congregat, ac quosdam ibi ad suam abduxit voluntatem. Dionysius vero, Eusebius, Rhodanus, Paulinus et Lucifer, qui suam piæque religionem nequaquam contumelia afficere, neque Athanasium condemnare voverunt (sciebant enim Athanasii condemnationem esse fidei condemnationis quasi præcæm), Ariminum mittuntur in exsilium. Cum nosset porro Dei servus Athanasius, hæreticam turmam iterum adversum se acerbius ac crudelius commoveri,

(a) Leg. αὐτὸς, refertur enim ad σύλλογος. EDIT. PATROL.

clam omnibus qui in urbe erant ad virginem quamdam fugit, ut ad locum nullatenus suspectum non perquireretur. Erat enim speciosissima puella, ut omnes certum putarent virum nullum, nedum archiepiscopum apud illam diversatum iri. Eratque annos nata viginti. Commemorat autem ipsi veritatis ille magister et custos quæ se spectarent, quod scilicet ad sui eadem sese instruerent hæretici. Et quod omnia quæ extra urbem essent vestigarentur: quodque ex revelatione Dei salutis suæ consentientis ad ipsam venisset. Illa cum ineffabili gaudio virum recipit et per sex annos occultat, donec Constantij mors finem afferret latebris. In omnibus autem alacriter virgo, et cum reverentia sancto viro ministrabat, quod in civitate parvi et magni, amici et persecutores juxta ignorabant. Jussit porro Constantius ut quotquot in Italia episcopi nollent Arianæ hæresi subscribere, suis exigerentur Ecclesiis, eorumque loco ordinarentur impii homines. Exulavit tunc etiam Liberius, qui post Julium Romanum occupabat thronum, cuius loco ordinatur Felix, qui confestim divinitus immissa cæcitate poenas luit, ac deinceps pestilenti morbo sublati est. Ea ipsa Meletius Antiochiæ episcopus patitur, ejusque loco hæresis Euzoium constituit, Constantinopoli vero Eudoxium, viros impios dignamque hæresi suam vitam agentes.

ὁ Ἀντοχίας ὀφισσάται, καὶ ἀντικαθίστα ἡ αἵρεσις τὸν ἄνδρα δυσσεβεῖς καὶ τὸν βίον ἐπαχέως τῆς αἵρεσεως,

12. Eodem tempore Julianum Constantius Cæsar rem proclamat, et in Gallias mittit. Novam autem ecclesiam a se Constantinopoli constructam, ipsi Dei Sapientiae cognominem dedicavit. Tum impius Eudoxius in festo Encensiorum in throno constitutus, primam illam audacem stultissimamque protulit vocem: *Pater impius, Filius pius*. Tumultu autem jure inde oborto, malo malum sedare conatus est: Nihil id vos, inquit, conturbet, nam Pater impius, quia neminem pie colit; Filius vero pius, quia Patrem pie colit. Hoc furiose dictum in cæbinos et risus tumultum vertit, ita ut multi ab ecclesia discederent. Porro Julianus in Galliis agens, victoriis contra barbaros reportatis, a militibus imperator declaratur. Comperta Constantius ejus inauguratione, baptizatur impia Euzoii manu, armaturque contra adversarium. Cumque Mopsucrenem pervenisset, Ciliciæ oppidulum, belli sollicitudinibus ita laboravit, ut apoplexia correptus obiit, annum agens a nativitate quadragesimum quintum, imperii a morte patris vicesimum quintum. Georgius autem Alexandriæ templum Græcorum dirutum in quo olim Græci Mithræ mysteria agebant, viros sacrificantes, pueros item et mulieres ut eorum exitis divinarent, hoc, inquam, templum emundare aggressus est, ut illic oratorum excitaret. Dum expurgaretur, multæ reperiuntur calvariarum occisorum, quas Christiani zelo permoti eduxerunt, ut Græcorum mysteria traducerent et risum populo moverent. Hanc gentiles non serebæ

Α φονικώτερον τὸ αἰρετικὸν παροξύνεται στίφος, λαθὼν ἅπαντας τοὺς ἐν τῇ πόλει, παρθένῳ τινὶ καταφεύγει τῷ ἀνυπόπτῳ τῆς κόρης κλέπτων τὴν εὐρεσιν· ἦν γὰρ ἡ νεάνις καὶ τὴν θύην ὥραία, καὶ συνοικεῖν αὐτῇ μὴδὲ τὸν τυγχόντα ἄνδρα, μήτις γε ἀρχιερεῖα, πολλὴν καὶ βεβαίαν τὴν πληροφορίαν παρέχουσα. Ἔτος δὲ τῆς ἡλικίας εἰκοστὸν ἦν ὅτε αὐτῇ ἀπὸ γενέσεως. Ἀνατίθησιν οὖν αὐτῇ ὁ τῆς παρθενίας καὶ διδασκαλὸς καὶ φύλαξ τὰ καθ' ἑαυτὸν, ὅτι πρὸς μταιφονίαν αὐτοῦ ἐξοπλίζοιτο τὸ αἰρετικὸν· καὶ ὥς πάντα τὰ ἐξω τῆς πόλεως προκατεβλήπται ἐρευνᾷς· καὶ ὥς, ἐκ θείας βίσεως τὴν σωτηρίαν αὐτῷ πρυτανευούσης, πρὸς αὐτὴν ἦκοι. Ἡ δὲ μετὰ χαρᾶς ἀνεκλαλήτου καὶ ὑποδέχεται καὶ ἐπὶ ἐξ ἑτῆ κατακρύπτει· καὶ ἡ Κωνσταντίου τελευτῇ λύσις γίνεται τῆς ἀποκρυφῆς. Ἐν πάσι δὲ προθύμως καὶ σεβασμῶς ἡ παρθένος ἐξυπηρετεῖ τὸν δοιον, πάντας τοὺς ἐν τῇ πόλει μικροῦς τε καὶ μεγάλους, καὶ τοὺς φιλοῦντας καὶ τοὺς διώκτας διαλανθάνουσα. Προσάττει δ' οὐδ' ὁ Κωνσταντῖος τοὺς μὴ βουλομένους τῶν κατὰ τὴν Ἰταλίαν ἀρχιερέων τῇ Ἀρείου καθυπογράφειν ἐξωθεῖσθαι τῶν Ἐκκλησιῶν, ἀντ' ἐκείνων τοὺς δυσσεβεῖς ἐγκαθίστασθαι. Ὑπερωρίζετο καὶ Λιβέριος τότε μετὰ Ἰούλιον τὸν θρόνον Ῥώμης ἰθύνων· καὶ ἀντιχειροτονεῖται Φίλις, ὃς παραχρῆμα μὲν ποιῇ θεηλάτῳ τῇ τῶν ὀφθαλμῶν πηρώσει ὀποβάλλεται, ὕστερον δὲ καὶ λοιμικῇ νόσῳ κατασχεθεὶς διαφθείρεται. Τὰ αὐτὰ δὲ καὶ Μελέτιος τὸν Εὐζώϊον, ἐν Κωνσταντινουπόλει δὲ τὸν Εὐδόξιον,

12. Κατ' ἐκεῖνο καιροῦ καὶ Ἰουλιανὸς ὁ Κωνσταντῖος ἀναγορεύει Καίσαρα, καὶ πρὸς τὰς Γαλλίας ἐκπέμπει. Ἐγκαινίζει δὲ καὶ τὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει παρ' αὐτοῦ νεοεργηθεῖσαν ἐκκλησίαν· ἐπώνυμον αὐτῇ ἡ τοῦ Θεοῦ Σοφία. Καὶ ὁ δυσσεβὴς Εὐδόξιος κατὰ τὰ ἐγκαίνια ἐνθρονισθεὶς, πρῶτῃν ἐκείνην τὴν τολμηρὰν καὶ ἀφρονεστάτην ἀφῆκε φωνήν· ὁ Πατὴρ ἀσεβὴς, ὁ Υἱὸς εὐσεβής. Ὁ θορύβος δὲ δικαίως τὸ πλῆθος περιλαβόντος, κακῶς τὸ κακὸν ἐπείνει κατευνάζειν· καὶ Μηδὲν, φησὶ, ταραττέτω· ὁ μὲν γὰρ ἀσεβὴς Πατὴρ, ὅτι οὐδένα σέβει· ὁ δὲ Υἱὸς εὐσεβής, ὅτι σέβει τὸν Πατέρα. Ταῦτα τοῦ δυσσεβοῦς εἰπεῖν ἐπιμανέντος, ὁ θόρυβος εἰς χλεύην καὶ μυκτηρισμὸν ἐκλυθεὶς, τοὺς πολλοὺς τῶν συνειλεγμένων διεσκέδασε τῆς ἐκκλησίας. Ὁ μέντοιγε Ἰουλιανὸς κατὰ τὰς Γαλλίας διατρίβων, καὶ νίκας ἀναδιδάμενος κατὰ βαρβάρων, ὑπὸ τῶν στρατιωτῶν ἀνακηρύττεται βασιλεὺς. Καὶ Κωνσταντῖος, μαθὼν τὴν ἀνάρρησιν, βαπτίζεται μὲν τῇ θεομάχῃ χειρὶ Εὐζώϊου, ἐξοπλίζεται δὲ κατὰ τοῦ ἐπαναστάτος. Γενόμενος δὲ ἐν Μόφου κρήνῃ (πολὺν γινὼν δὲ τοῦτο τῆς Κιλικίας), ὑπὸ φροντιστῶν αἷς αὐτὸν ὁ πόλεμος συνεῖχεν ἀποκηλίσξαι ληφθεὶς, τελευτεῖ, ἔτος μὲν ἄγων ἀπὸ γενέσεως πέμπτου καὶ τεσσαρακοστὸν, βασιλεύσας δὲ μετὰ τὴν τοῦ πατρὸς τελευτὴν ἑτῆ πέντε καὶ εἰκοσι. Γεώργιος δὲ ὁ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ ναδὸν Ἑλληνικὸν δὴ κατηγορουμένον (ἐν ᾧ τὸ παλαιὸν οἱ Ἕλληνας τελετὰς ἐτέλειον τῷ Μίθρᾳ θύοντες τε ἄνδρας, καὶ παῖδας, καὶ γυναῖκας, καὶ τοὺς σπλάγγγιος αὐτῶν μαντευόμενοι), τοῦτον ἀνακαθαίρειν ἐπεμελεῖτο ἐπὶ τὸ ἀνοικοδομῆσαι εὐ-

κτῆριον. Ανακαθαίρομένου δὲ, εὐρηται πολλά κρ-
νία τῶν ἀνηρημένων· καὶ τῶν Χριστιανῶν οἱ ζη-
λωταὶ ἐκπορεύοντες τὰ τῶν Ἑλλήνων μυστήρια
εἰς γέλωτα τῷ δήμῳ καὶ χλευῖν τὰ κρανία προ-
άγουσι. Ὡς δὲ Ἑλληνικὸν, τὴν ὕβριν οὐκ ἐνεγκόντες,
ὀργῆς αὐτοῖς ἀθέου στρατηγούσης, ὁρμῶσι κατὰ τῶν
Χριστιανῶν· καὶ τοὺς μὲν ξίφεσι, τοὺς δὲ ροπάλοις,
ἐνίοις δὲ αὐτῶν καὶ ἀνεσταύρωσαν· τὸν δὲ Γεώργιον,
τῆς ἐκκλησίας ἐξελκύσαντες, καμῆλην τε
προσέβησαν, καὶ διασπαράχθοντα σὺν αὐτῇ πυρὶ παρέδωκαν.

13. Ἰουλιανὸς γε μὴν τὸ τῆς βασιλείας κράτος
λαβὼν, τὰ μὲν Ἑλλήνων ἐσποῦδαζεν· ἃ δὲ Κων-
σταντῖν κατὰ τῶν τοῦ Θεοῦ ἀρχιερέων πιπαρό-
νῃτο, στέργειν οὐ προηρείτο. Διὰ τοὺς ἐν ὑπερορίαις
πάντας φωναῖς φιλανθρωποῖς ἀνεκαλέσατο. Ἐξ οὗ
καὶ Ἀθανάσιος θαρρῆσας ἔξισι μὲν τῆς οἰκίας ἐν
ᾗ κατεκρύπτετο τῆς παρθένου· κατὰ νύκτα δὲ ἔνδον
ᾤφη τῆς ἐκκλησίας· καὶ ὁ Ἀλεξάνδρεον ὄμιλος
ἀσμένως αὐτὸν, καὶ ὡς ἐκ νεκρῶν ζῶντα, κατὰ ἑορ-
τῆς φαιδρότητα ὑπεδέξαντο. Ὅσον δὲ Ἀρειανίζον
ἐν τῇ πόλει ὑπελείπετο εἰς τὸν Γεωργίου τόπον
Λούκιον προχειρίζονται. Ἰουλιανὸς δὲ πανταχοῦ
ἔσεθε τὰ Ἑλλήνων· ἔθνε δὲ κατὰ τὴν Κωνσταντι-
νούπολιν δημοσίᾳ τῷ τῆς Τύχης ἀγάματι· ἥνικα
καὶ Μάρις ὁ Καλκηδόνος χειραγωγούμενος (ἦν γὰρ
ὑπὸ τοῦ γήρως ὑπόχυσιν ἔχων ἐν τοῖς ὀρθαλμοῖς),
πολλὰ τὸν ἀποστάτην ἐκάκιζεν. Ὁ δὲ τυφλὸν καὶ
πονηρὸν ἀντελοδορεῖτο, καὶ ὡς ὁ Γαλιλαῖος αὐτοῦ
Θεὸς οὐ θεραπεύσειεν αὐτὸν, κατωλεδίκεν. Ὁ δὲ
Μάρις· Τοῦτό με πρὸς τὴν μεγίστην εὐχαρίστιαν
κινεῖ τοῦ Θεοῦ, ὅτι με τυφλὸν ἔθετο, ἵνα τὸ σὺν
ἀναίδεῳ οὕτω δι' ἀσεβείας ἀπαυρωθὴν μὴ θεάσωμαι
πρόσωπον. Τότε δὴ τότε καὶ Ἰωδιανὸς καὶ Οὐαλεν-
τινιανὸς οἱ μετὰ ταῦτα κατὰ διαδοχὴν βασιλεύσαν-
τες, λύσαντες αὐτῶν τὰς ζώνας, τῷ τυράννῳ προσ-
έβησαν, ἔχοντες, ἔχοντες, λέγοντες, καὶ τὰς ζώνας καὶ τὰς
τιμάς· » εἰ βούλει δὲ καὶ κολάζειν, προθύμως σοὶ
παρέχομεν καὶ τὰ σώματα. Ὁ μὲντοι Ἀποστάτης σὺν
τοῖς ὁμόφροσι βουλήν βουλευόμενος Ἀθανάσιον ἐκπο-
δὸν ποιῆσαι, ἐννοοῦμενος, ὡς, εἴπερ ἡ Ἀλεξάνδρου
πόλις ἐκείνου ἀπαλλαγείη, βράδιος τοὺς ἐν αὐτῇ
Χριστιανούς εἰς τὸ οἶκίον μεθελκύσει· δυσσέθημα.
Διὰ πάλιν συκοφάνται, καὶ πάλιν στρατηγός, καὶ
πάλιν στρατός, καὶ πάλιν Ἀθανάσιος ἐκζητούμενος,
καὶ πάλιν φυγῇ. Καὶ τῆς ἐκκλησίας διαδράς ὀλέθρος
ἐπιβαίνει, καὶ ἐπὶ τὴν Θηβαίδα ἰθύνεται. Καὶ ὁ
σατράπης ὅπισθεν καταδιώκει· καὶ μνηύεται τοῦτο
ὁ διωκόμενος· καὶ ὅψις αὐτὸν θέλα παρακαλεῖται
ἀντιστρέφαι τὸ πλοῖον, καὶ τὴν ἐναντίαν πλωίζε-
σθαι. Τῶν δὲ συνόντων κωλύοντων οὐ λόγοις μόνον,
ἀλλὰ καὶ δάκρυσι, μὴ εἰς διέθρον οὕτω προφανῇ
ἐαυτὸν τε κάκεινους ἐκδοῦναι, ἐθάρρυνέ τε μὴ δε-
δίναται, καὶ ἀνεδίδασκεν, ὡς τὸ θεῖον αὐτοῖς εἶη σύμ-
μαχον. Ἐξ ὑποστροφῆς οὖν πρὸς τὴν Ἀλεξάνδρειαν
ἀναγομένοις συναντῶσιν οἱ διώκοντες, καὶ ἐπερω-
τῶσιν, εἰ που ἴδοιεν Ἀθανάσιον ψεύγοντα. Οἱ δὲ
ἡμεῖς οὐ καὶ ἰδεῖν αὐτὸν, καὶ ὡς, εἰ ἐπιταχύνειαν,
τοῦτον καταλήψεσθαι. Καὶ τούτους μὲν πλανωμέ-
νους ἀπέπεμπον· αὐτοὶ δὲ θάτον εἰς τὴν Ἀλεξάν-
δρου κατήχθησαν. Καὶ βραχὺν χρόνον ἀποκρυβεῖς ὁ

A contumeliam, impia ducente ira in Christianos
irrupunt: et alios gladis, alios fustibus, quosdam
lapidibus, ac quovis passim occurrente trucidarunt,
nonnullos etiam crucifixera. Georgium autem ec-
clesia extractum, cameloque illigatum, cum eo
pacto discerpsissent, coniecerunt in ignem.

τινάς δὲ λίθοις, ἄλλους δὲ τοῖς παρατυχούσιν ἀπέ-
κτειναν, τῆς ἐκκλησίας ἐξελκύσαντες, καμῆλην τε
παρέδωκαν.

13. Julianus autem accepto imperio, gentilium
quidem religionem coluit; quas autem Constantius
Dei pontificibus calamitates intulerat, noluit appro-
bare. Quare quotquot in exilio degebant, humani-
ter revocavit, quo factum ut Athanasius, accepta
fiducia domo egrederetur virginis in qua degebat.
Noctu autem in ecclesia comparuit, Alexandrinus-
que populus libenter illum, quasi viventem ex mor-
tuis festum agens excepit. Quotquot autem Ariani
in urbe residui erant, in Georgii locum Lucium
constituerunt. Julianus vero ubique locorum genti-
lium mysteria colebat: Constantinopolique palam
fortunæ idolo sacrificavit: quo tempore Maris
Chalcedonis episcopus manu ductus (laborabat
enim præ senectute oculorum hebetudine), multis
apostatam conviciis lacressivit. Ille cæcum impro-
bumque contra nuncupabat, exprobratque quod
Galilæus Deus non ipsum curaret. Cui Maris: Et
ideo maximas ago Deo gratias, qui me excæcavit
ne impudentem tuum et impietate obscuratum
vultum conspicerem. Tum vero temporis Jovianus
et Valentinianus, qui postea imperarunt, soluta
cingula sua tyranno projecerunt, habeo tibi, di-
centes, cingula et honores; quod si velis pœnas de
nobis sumere, libenter tibi. (aiunt, Juliano appro-
pinquant), corpora nostra offerimus. Apostata
vero cum viris secum sentientibus deliberat Atha-
nasium de medio tollere, ratus, si Alexandrina ci-
vitas illo liberaretur, facile Christianos cives in
suam pertrahendos impietatem. Quamobrem iterum
sycophantæ, iterum dux, iterum exercitus, iterum
Athanasius quæritur et fugit. Furim itaque ex urbe
fugiens conscendit in naviculam, et ad Thebaidem
cursum convertit. Satrapes illum a tergo secutus
est, quod ille cum didicisset divina visione jubetur
cursum convertere et retro navigare. Quod cum
prohiberent qui cum illo erant, non modo verbis,
sed etiam lacrymis monentes, ne se suosque in
apertum conjiceret interitum. Confidere jussit ho-
mines, nec reformidare, docuitque Deum sibi opi-
tulari. Revertentibus Alexandriam occurrunt per-
secutores, rogant num fugientem Athanasium vidis-
sent. Respondent illi et se vidisse, et si maturarent
cito comprehendi posse. Sic itaque errantes illōs
dimiserunt. Illi autem cito Alexandriam appule-
runt. Ac cum brevi tempore latitasset Athanasius,
postquam Julianus Apostata apud Persas pœnas
dedisset, tum ille libere ac confidenter egit, ac
Salvatoris sui fidem docuit et prædicavit. Julianus
porro in Perside interfectus est; aliis necem ad

transfugam Persam referentibus, aliis ad aliquem ex militibus. Quae vero plurimorum est, et verisimillior opinio, docet eum divinitus illata nece sublatum fuisse. Vitam igitur obiit cum annos vixisset triginta et unum, vicesimo initii imperii mense, Romanumque imperium totius exercitus calculo excipit Jovianus, cujus paulo ante meminimus. Sed ille cum octo tantum menses imperium tenuisset in Bithynia obiit. Post illum autem Valentinianus, vir, ut decessor illius, veritatis propugnator, Romanique sceptri consortem (quod utinam nunquam factum) admittit Valentem fratrem. Cumque mensem unum Constantinopoli degisset, Valenti Orientem, sibi Occidentis imperium reservavit.

τὰ ἀνθρώπινα. Μετ' ἐκεῖνον δὲ Οὐάλεντιανὸς, ἀνὴρ, ὡς περὶ τὸ πρὸ αὐτοῦ, τῆς εὐσεβείας ὑπέρμαχος· καὶ λαμβάνει κοινωὸν (ὡς εἶπε μὴ ὠφέλει!) τῶν Ῥωμαϊκῶν σκήπτρων Οὐάλεντα τὸν ἀδελφόν. Καὶ μῆνα ἡμερῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει διατρίψας, ἀφορίζει μὲν Οὐάλεντι τὴν Ἀνατολήν, αὐτῷ δὲ λείπει τῆς Δύσεως τὴν ἀρχήν.

14. Cum in Occidentem profectus esset, qui frater ejus erat uterinus, sed minime frater, imo adversarius, fidem quod spectabat, bellum implacabile adversus Ecclesiam, seu adversus orthodoxam fidem concitavit. Ac primo quidem admirandum Meletium a Juliano revocatum, ac proprio throno restitutum, in exsilium ablegavit cum multis aliis episcopis et ex clero praecipuis. Deinde etiam Egyptum perturbat, ac seditiones tumultusque praecedentibus graviores Alexandriam invaserunt. Metuens porro vir Dei, ne in causa ipse esset popularis tumultus, totos quatuor menses in paterno delituit sepulcro. Tatianus autem praefectus, qui caedibus Egyptum affligerat, divinitus caedium et impietatis poenas dedit. Nam dignitate juxta et multis divitiis excidit, ita ut stipem ipse cogeret, et amissis oculis, vita miserrime et turpius functus est. Cum autem tantis motibus omnia fluctuarent, terrae motus supervenit omnium qui retro fuerant longe maximus, qui multas evertit urbes: totasque decem in Creta urbes solo aequavit. Tum mare proprios excedens terminos, multam continentem reddidit novum mare, multam item terram ante aqua cooptam aratro subjecit. Sed nihil eorum Valentem ad bonam frugem reduxit. Cum porro Alexandrinus populus, desiderio pastoris sui tumultuaretur, se scilicet naves vehendo frumento deputatas, publica item horrea combusturos, nisi doctorem reciperent suum. His auditis impius Valens, literis suis Athanasio integram dat libertatem, ut Ecclesias administraret. Cum autem Antiochiam profecturus esset, quia Eudoxius Christi inimicus, postquam novemdecim annis adversus orthodoxos implacabile bellum gessisset, extinctus fuerat, Nicomediae substituit. Arianique Demophilum ordinant: qui autem consubstantialitatem propugnabant, Evagrium quemdam, cui beatus Eustathius manus imposuerat. Qui Eustathius cum ante Meletium Antiochenam regeret Ecclesiam, ab Arianis insi-

θεσπέσιος, Ἰουλιανῷ τοῦ Ἀποστάτου τὴν δίκην ἐν Πέρσαις ἀπαιτηθέντος, ἐπαβρόντισατό τε, καὶ τὴν τοῦ σεσωκότος πίστιν ἰδογμάτιζε καὶ ἀνεκέρυττεν. Ἀλλὰ γὰρ Ἰουλιανὸς μὲν ἐν Περσίῃ ἀνῆρεθη, τὼν μὲν εἰς Πέρσιν τινὰ τῶν αὐτομόλων τὴν ἀναίρεσιν ἀναφερόντων, τῶν δὲ εἰς τινὰ τῶν ὑποτελῶν στρατιωτῶν. Ὁ δὲ πολὺς καὶ τῆς ἀληθείας ἐγγύτερος λόγος, θέλητον αὐτὸν ὑποστῆναι τὴν σφαγὴν, ἐκδιδάσκει. Καταστρέφει γοῦν τὸν βίον ἐν καὶ τριακοστὸν διαβίουτος ἔτος, ἐν δὲ τῇ βασιλείᾳ μῆνας εἴκοσι. Καὶ διαδέχεται τὴν Ῥωμαϊκὴν βασιλείαν ψήφῳ τοῦ παντὸς στρατεύματος Ἰωδιανὸς, οὗ καὶ μνήμην ὁ λόγος ἔσχεν ἐμπροσθεν. Ἀλλ' οὗτος, ὀκτὼ μῆνας μόνους ἐν τῇ βασιλείᾳ διαρκέσας, κατὰ Βιθυνίαν ἀπολείπει

14. Ἐπεὶ δὲ οὗτος εἰς Δύσιν ἀπῆρεν, ὁ ἀδελφὸς μὲν ταῖς μητρικαῖς ὥδισιν, οὐκ ἀδελφὸς δὲ, ἀλλὰ καὶ ἀντίπαλος τὴν πίστιν, πόλεμον ἀσπονδὸν κατὰ τῆς Ἐκκλησίας, ἔχουσι τῆς ὀρθοδοξίας, κινεῖ. Καὶ πρῶτον μὲν τὸν θαυμαστὸν Μελέτιον ὑπὸ Ἰουλιανῷ ἀνακληθέντα, καὶ τὸν οἰκεῖον ἀπειληφότα θρόνον, ὑπερορίζει μετὰ καὶ πολλῶν ἄλλων ἀρχιερέων τε καὶ τῶν ἐν κλήρῳ λογίζων· ἔπειτα δὲ καὶ τὴν Αἴγυπτον ἐκταράσσει, καὶ στάσεις καὶ θόρυβοι χαλεπώτεροι τῶν φθασάντων διέσειον τὴν Ἀλεξανδρείαν πόλιν. Δεδιώξ δὲ ὁ θεόληπτος, μὴ ἄρα τῆς ἐν τῷ πλήθει στάσεως αὐτὸς τὴν αἰτίαν λάθοι, τέσσαρας ὅλους μῆνας ἑαυτὸν ἐν πατρὶν ἑστίῳ κατακρύπτει. Ὁ δὲ τοὺς κατὰ τὴν Αἴγυπτον φόνους καλαμώμενος, Τατιανὸς ἦν ὁ ταύτης ἐπαρχος, ὃν ἡ θεία δίκη καὶ τῆς μισοφονίας καὶ τῆς δυσσεβείας θάπτον μετέτληε· τοῦ τε γὰρ ἀξιώματος καὶ τῶν πολλῶν ἐκπίπτει χρημάτων, καὶ τῆς τροφῆς αὐτῆς ἐπαίτης ἦν. Ἀλλὰ καὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς ἀποβαλὼν, τὸν βίον ἀλγεινῶς τε καὶ αἰσχυρῶς καταστρέφει. Ἐν τούτοις δὲ, κυμαινομένων τῶν ὄλων, σκηπτὸς ἐπισκῆπτει τῶν πώποτε γεγενημένων ὁ μέγιστος· καὶ πολλὰς ἑδαφίζει τῶν πόλεων· ἀτὰρ δὴ καὶ τῆς Κρήτης τὰς δέκα πόλεις κατηρεῖπωσε· καὶ ἡ θάλασσα, τῶν ἰθίων ὄρων ὑπερχυθεῖσα, πολλὴν μὲν τῆς ἡπείρου ἀποτεμομένη θάλασσαν νέαν εἰδείξε, πολλὴν δὲ τῆς ὑποβρυχίου ἀρότρου ὑπέθηκεν. Ἀλλ' οὐδὲν τούτων ἐσωφρόνισε τὸν Οὐάλεντα. Ἐπεὶ δὲ ὁ Ἀλεξανδρέων ἄρχιερατος πῶθῳ καὶ πίπτει τοῦ ποιμένος ἐκτασίσσει τε καὶ πάντα πράξειν ἠπειλεῖ, καὶ τὰ τε σιτηρὰ τῶν πόλεων, καὶ αὐτοὺς τοὺς δημοσίους σιτοβολώνας, εἰ μὴ τὸν διδάσκαλον ἀποληφόντο, κατὰ παραδοξὴν διεταίνοντο· γνοὺς ταῦτα ὁ δυσσεβὴς Οὐάλες, δὲ γραμμάτων δίδωσιν Ἀθανασίῳ πᾶσαν ἐξουσίαν τῆς Ἐκκλησίας ἰθύνειν. Ἐξορμῶν δὲ πάλιν εἰς Ἀνατολήν, ἐπὶ Εὐδόξιος ὁ μισόχριστος, ὡς καὶ ἐν τῇ ἐτῇ κατὰ τὸν εὐσεβὲς ἐπιστολὴν πάλιν ἀναλεῖται, ἀπεφθάρη, τῆς ἀκατακτάτης καὶ τῆς Νικομήτειαν ἐπεσχέθη. Καὶ οἱ μὲν ἐξ Ἀρμενίας ἀντιφύγοντες χειρο-

(a) ἰ. δέχα.

τονοῦσιν· οἱ δὲ τὸ ὁμοῦσιον προσθεύοντες Εὐάγριον τινὰ τοῦ μακάριου Εὐσταθίου τὴν τελευτουργίαν χειρῶν ποιμαίνον (α) ὑπὸ τῶν Ἀρειανῶν συνεσκευάσθη, καὶ τῆς ὑπερορίας ψήφισματι τοῦ εὐσεβοῦς Ἰωδισανοῦ ἀνακληθεὶς, ἐν Κωνσταντινουπόλει διέτριβεν. Ὁ δὲ δυσσεβὴς Οὐάλης, μαθὼν τὰ πραχθέντα, οἷς μὲν οἱ ἐξ Ἀρείου ἐπραξαν συνήσθη τε καὶ ἡγάπησε, τῶν δὲ κηρύκων τῆς εὐσεβείας Εὐστάθιον μὲν τὸν χειροτονήσαντα διὰ στρατιωτικῆς χειρὸς ἐν Βιζύῃ πόλει τῆς Θράκης περιορίζει· Εὐάγριον δὲ τὸν χειροτονηθέντα ἄλλῃ συνεῖχεν ὑπερορία. Καὶ ταῦτα πράξας ὁ δυσσεβὴς, ἐπὶ τὴν Ἀντιόχου ἀπικνεῖται, τὰ αὐτὰ κατὰ τῶν εὐσεβοῦντων καὶ πράττων καὶ διανοούμενος· μᾶλλον δὲ πολλῶν χεῖρωνα· καὶ γὰρ διαφόροις θανάτοις τοὺς εὐσεβοῦντας ὑπῆγε· μάλιστα δὲ τῶν φόνων αὐτῷ τὸ προχειρότατον ποταμὸς ὁ Ὀρόντης. Τῆς συγγύσεως οὖν καὶ ταραχῆς ταύτης τὴν οἰκουμένην ἀνατρεπούσης μετὰ τοὺς πολλοὺς καὶ μακροὺς ὑπὲρ τῆς εὐσεβείας ἄθλους καὶ καμάτων εἰς τὸν κοινὸν Ἰεσοπότην, ὃν ἐφίλει, καὶ ὑπὲρ ὧν ἀπεδήμησεν, ἔτη διαρκέσας ἐν τῇ ἀρχιερατικῇ τελετῇ, μᾶλλον δὲ ἐν τοῖς ὑπὲρ αὐτῆς ἀγωνίσμασι, τεσσαράκοντα.

Οὗτοι ἡ συγγραφή ἐξ ἧς ἡ προκειμένη προῆλθεν ἐκλογὴ μᾶλλον ἐπὶ τὸ ἡμελημένον ἢ τὸ διηκριβωμένον ἔχει τὴν ῥοπήν· μάλιστα δ' ἐν τῇ τῶν νοημάτων οἰκονομίᾳ ἐν πολλοῖς κεφαλαίοις καὶ καινότερα παρὰ τοὺς ἄλλους ἱστορεῖ.

A mulatus fuerat, atque exsilio revocatus ex decreto pii Joviani, Constantinopoli debebat. Impius igitur Valens compertis iis quæ gesta fuerant, Arianorum quidem facta cum gaudio probavit. Ex præconibus autem piæ religionis Eustathium, qui ordinasset, cum militari manu misit Birzyen Thraciæ urbem, Evagrium autem ordinatum in aliud egit exsiliū. Et his gestis impius ille, Antiochiam concedit, ubi eadem ipsa adversus orthodoxos perpetravit et machinatus est; imo multo pejora: variis enim suppliciorum generibus ipsos interfecit, quod magis autem in promptu erat illi ad homines de medio tollendos, Orontes erat fluvius. Dum itaque tanta confusio, tantus tumultus universum orbem misceret, post tot tanta tamque diuturna pro pia religione certamina, post tot labores, ad communem quem dilexerat Dominum ejus causa passus fuerat, gaudens athleta migravit præmia consecuturus, cum annos in episcopatu, imo potius in certaminibus egisset quadraginta.

B οὐ ἔπαυσε, χαίρων ὁ ἀλλήτης, ἵνα τύχη τῶν ἐπά-

Liber unde hæc excerptimus negligentiam potius redolet quam diligentiam; maxime autem quod pertinet ad œconomiam orationis et sententiarum in multis capitibus, multa item nova enarrat quæ apud alios non reperiuntur

VITA S. ATHANASII EX METAPHRASTE.

ΒΙΟΣ ΗΤΟΙ ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΓΕΝΟΜΕΝΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ.

1. Πολλοὶ μὲν τῶν ἁγίων, τῷ οὐρανίῳ πόθῳ τρωθέντες, καὶ ταῖς μαρμαρυγαῖς τοῦ ἀγωνοθέτου Χριστοῦ ἐνατενίσαντες ἀκρίβως, καὶ ὑπὸ τοῦ ἀληθινοῦ καταναυασθέντες φωτὸς, μέχρι θανάτου ὑπὲρ τοῦ κηρύγματος τοῦ εὐαγγελικοῦ, καὶ τῆς εὐσεβείας ἀθλήσαντες, τὸν οὐράνιον στέφανον ἀνεδήσαντο, προτιμήσαντες τῶν ὁρατῶν τὰ ἀόρατα, καὶ τῆς παρούσης ζωῆς τὴν μέλλουσαν, καὶ τῶν ἐν χερσίν ὄντων τὰ μὴ βλεπόμενα· ἐξαιρέτως δὲ ὁ τῆς ἀποστολικῆς χάριτος μέτοχος ὑπάρχων, ὁ μέγας Ἀθανάσιος, ὁ ἐν τοῖς ἐπισκόποις τῆς μεγαλυνήσεως Ἀλεξανδρείας ὡς περ μαρτυρῆτος διαφανής, καὶ ζῶν τῷ πνεύματι, καὶ περὶ τοὺς τῷ οὐρανίῳ πόθῳ, ἐν πολλοῖς σφόδρα χρόνοις καὶ βασιλεῦσι πολεμοῦσι τῇ εὐσεβείᾳ μαχόμενος, καὶ τῷ ἑσμῷ τῶν αἰρετικῶν ἐν πάσῃ τῇ ὑψηλῇ, ἤρατο νίκην τῷ οὐρανίῳ σθένει κατὰ πάσης τῆς κακοδόξων ὁμηγύρεως. Οὕτινος τοὺς ἀγῶνας μὲν ἐκθέσθαι καὶ τὴν ποικίλην αὐτοῦ ἐν τῇ διδασκαλίᾳ τῶν θείων λογίων σοφίαν, ἥτις καὶ διὰ τῶν κατελειφθέντων παρ' αὐτοῦ συγγραμμάτων τηλαυγῶς

C VITA SEU CERTAMINA SANCTI PATRIS NOSTRI ATHANASII OLIM EPISCOPI ALEXANDRINI.

1. Multi sanctorum cælesti desiderio vulnerati, et splendoribus Christi, certantium remuneratoris, studiose intenti, atque a vera luce illustrati, ad mortem usque pro Evangelii prædicatione, et pro vera religione certantes, cælesti corona donati fuere, quod invisibilia visibilibus, præsentis vitæ futuram, præsentibus ea quæ in conspectu non erant antetulissent. In primis vero apostolicæ gratiæ particeps, magnus ille Athanasius, qui inter episcopos celeberrimæ Alexandriæ veluti margarita conspicuus, fervens spiritu, alatus desiderio cælesti, multis annis contra imperatores piæ religioni adversantes, necnon contra cælum hæreticorum in toto orbe dimicans, virtute cælesti victoriam retulit de toto prave sentientium conventu. Cujus certamina variamque ejus in sacrorum eloquiorum doctrina sapientiam quæ, ex scriptis ab eo relictis, omnibus perspicue nota est, enarrare nemo digne poterit, etiamsi fuerit dicendi peritissimus. Nos vero, quoad feret facultas, gesta ejus recensere. Oportet

(a) In editis ποιμαίνεν.

autem primum, pauca de viri a puero institutione enarrare. Nuper igitur sancto Alexandro Alexandriæ episcopo ad episcopatum promotō, post sancti Petri conventum qui antea martyrio affectus fuerat, cum ille ad convivium invitasset clerum, expectaretque donec cogeretur, cum in loco staret inaspecto, vidit pueros ecclesiasticam juxta normam, ludum quempiam agitantē. Erat enim domus ad mare conversā, ad cujus litus ludebant sacratissimi pueri, quorum episcopus erat Athanasius, et alii conveniē presbyteri et diaconi, qui adducebant ipsi pueros catechumēnos, ut baptizaret illos. Quos juxta ecclesiasticum ritum baptizatos alloqui volebat. Rem itaque miratus Alexander, pueros ad se duci jubet, comperisque iis omnibus quæ gesta fuissent, ex clericorum sententia pueros baptizatos unxit, sigilloque in Domino confirmavit: vocatisque Athanasii parentibus, commendat puerum, litteris institui jubens, et in Domino proficere; adultum vero reddi sibi, seu potius Ecclesiæ, ut Anna, ait, Samuelem obtulit. Cum advenisset ergo tempus, parentes offerunt ipsi Athanasium, statimque Alexander sacerdotale ipsi Ephod imponit; novum Samuelem in Ecclesia promovens, ad ultionem alienigenarum. Etenim multa ab hæresibus passus est certamina; ita ut de illo dixerit Dominus noster: *Ego enim ostendam illi quanta oporteat illum pro nomine meo pati*¹. Siquidem in illum conspirarunt, non quadraginta viri, sed totus hæreseos cœtus per universum orbem, Athanasio cum Davide psallente: *Si consistant adversum me castra, non timebit cor meum: si exsurgat adversum me prælium, in hoc ego sperabo*², me scilicet coronam gloriæ consecuturum. Quoniam igitur multa quæ illi accidunt commemorare constitui, infinita namque in persecutione perpassus est, insignioribus gestis ejus contenti erimus, quæ apud omnes viro familiares nota sũt. Impius itaque Arius minime quiescebat, sed in exilio cum esset potuit piissimum imperatorem Constantium circumvenire; cumque id arte sua effecisset ut accesseretur ad ipsum imperatorem, fidemque suam adhibito juramento descriptam exhibuisset, verbo quidem tenus nostræ fidei similem, revera autem, multum ab ea discrepantem, in admirationem cadit Imperator, statimque eum Alexandriam remisit. Cum veniret igitur Alexandriam, sanctus Alexander Alexandrinus episcopus, eum minime recepit: instigante atque incitante sancto Athanasio, tum archidiacono: eum namque quasi rem abominandam exercebatur, quod iterum vellet hæresim concitare. Ex hoc igitur iterum Ægyptus turbabatur. Tum Eusebius Nicomediensis litteras misit, imperatoremque ad scribendum concitavit.

στῶσιν, εἰς ἔκστασιν τὸν βασιλεῖα περιπεσεῖν, ὥστε τιμῆς αὐτὸν ἐκπέμψαι. Καταλαβόντα οὖν αὐτὸν τὴν

¹ Art. ix, 16. ² Psal. xxvi, 3.

(a) Palat., γεννητορας τοῦ Ἀθανασίου... ποιθεῖσαι γράμμασι, καὶ ἐν.

(b) Palat., συννομοθέσιον.

ἅπασιν γνωρίζεται, ἀξίως οὐκ ἂν τις δυνήσεται, εἰ καὶ ἱκανὸς περὶ τὸ λέγειν ὑπάρχοι· ἡμεῖς δὲ, ὡς ἂν οἶόν τε ἔστι, τὰ κατ' αὐτὸν δὴλα ποιήσομεν διὰ τῆς ὑφηγήσεως. Χρὴ δὲ πρῶτον βραχέα περὶ τῆς ἐν παιδὸς ἀναγωγῆς τοῦ ἀνδρὸς διελθεῖν. Ἄρτι τοίνυν τότε τοῦ ἀγίου Ἀλεξάνδρου, τοῦ ἐπισκόπου Ἀλεξανδρείας, τὴν ἱερωσύνην ἐγχειρισθέντος μετὰ τὴν τοῦ ἀγίου Πέτρου σύναξιν, τοῦ πρὸ αὐτοῦ μαρτυρήσαντος, καὶ τὸν κληρὸν εἰς ἐστίασιν προτρεψάμενου, καὶ περιμένοντος, ἕως ἂν συναθροισθῶσιν, ἐξ ἀπὸ πτοῦ ἐστὼς ὁρᾷ παῖδας ἐκκλησιαστικῶ κανόνι παιγνίων ὑπελθόντας. Ἦν γὰρ οἶκος πρὸς θάλασσαν τετραμμένος, ἥς παρὰ τὰς ὄχθας ἔπαιζον οἱ ἱερώτατοι παῖδες, ἐν οἷς ἦν ἐπίσκοπος Ἀθανάσιος, καὶ ἄλλοι συνήλυδες πρεσβύτεροι καὶ διάκονοι, οἱ καὶ προσήγον αὐτῶν παῖδας κατηχουμένους εἰς τὸ βαπτίζειν, οὓς παντὶ τόπῳ [τόπῳ] ἐκκλησιαστικῶ βαπτίσας, ἐβούλετο λόγον αὐτοῖς παρελθεῖν. Ἐκστὰς οὖν ἐπὶ τοῖς γινόμενοις ὁ Ἀλέξανδρος, ἀγέσθαι πρὸς αὐτὸν καλεῖται τοὺς παῖδας· καὶ ἐπιγνοὺς ἅπαντα ὅσα ἐγένετο, γνώμῃ τῶν συγχληρικῶν τοὺς μὲν παῖδας τοὺς βαπτισθέντας ἐπιχρίσας, τῇ ἐν Κυρίῳ σφραγίδι ἐτελείωσας· τοὺς δὲ γεννήσαντας τὸν Ἀθανάσιον συγκαλέσας, παρέθετο αὐτὸν αὐτοῖς, καλεῖσας παιδεῦσαι γράμματα αὐτὸν, καὶ ἐν (a) Κυρίῳ προδιδάξαι· ἡβῶντα δὲ αὐτῶ ἀποδοῦναι, μᾶλλον δὲ τῇ Ἐκκλησίᾳ, ὡς ἡ Ἄννα, φησὶ, τὸν Σαμουὴλ ἐποίησεν. Προδάντος οὖν τοῦ καιροῦ, οἱ γονεῖς προσφέρουσιν αὐτῶ τὸν Ἀθανάσιον, καὶ εὐθὺς ὁ Ἀλέξανδρος τὸ ἱερατικὸν αὐτῶ ἐφοῦδ περιτίθει, νέον Σαμουὴλ τῇ Ἐκκλησίᾳ προδιδάσκων εἰς ἀμυναν τῶν ἀλλοφύλων. Καὶ γὰρ πολλοὺς ἀγῶνας ὑπέμεινεν ἀπὸ τῶν αἱρέσεων· ὥστε καὶ εἰς αὐτὸν εἰπεῖν τὸν Κύριον ἡμῶν· «*Εγὼ γὰρ αὐτῶ ὑποδείξω, ὅσα δεῖ αὐτὸν ὑπὲρ τοῦ ὀνόματός μου παθεῖν.*» «*Οτι καὶ συνωμόσιον (b) οὐ τεσσαράκοντα ἄνδρες κατ' αὐτοῦ ἐποίησαν, ἀλλὰ πᾶν τὸ πλῆθος τῆς αἱρέσεως τὸ ἀνὰ πᾶσαν τὴν οἰκουμένην, τοῦ Ἀθανασίου μετὰ τοῦ δαυτὸ ψάλλοντος.*» «*Ἐὰν παρατάξῃται ἐπ' ἐμὲ παρεμβῶν, οὐ φοβηθήσεται ἡ καρδία μου· καὶ ἔὰν ἐπαναστῇ ἐπ' ἐμὲ πόλεμος, ἐν ταύτῃ ἐγὼ ἐλπίζω,*» στέφανον νίκης περιθέσθαι δηλαδὴ. Ἐπειδὴ οὖν τὰ πολλὰ τῶν συμβάντων αὐτῶ διεσθῆναι διεταξάμην· ἀπειρα γὰρ ὑπέστη διωκόμενος· ταῖς ἐπισημοτέραις αὐτοῦ πράξεσιν ἀρχεσθησόμεθα (c), αἱ καὶ παρὰ πᾶσι τοῖς γνωρίμοις τοῦ ἀνδρὸς ᾄδονται. Ἀρείου τοίνυν τοῦ δυσσεβοῦς μὴ ἡσυχάζοντος, ἀλλὰ καὶ ἐν ἑξορίᾳ δυτός, καὶ δυνηθέντος διὰ τῶν ὁμοφρόνων αὐτοῦ συναρπάσαι τὸν εὐσεβέστατον βασιλέα Κωνσταντῖνον, καὶ ἀνακληθῆναι πρὸς αὐτὸν ἀπὸ τῆς ἑξορίας παρασκευάσαντος, καὶ ἐνωμότως καὶ ἐγγράφως αὐτοῦ ἐκθεμένου τὴν πίστιν, λόγοις μὲν δεικνύσι τῇ ἡμετέρᾳ πίστει (d), ταῖς δὲ ἀληθείαις παρὰ πολὺ διεσθῆναι καὶ παραχρῆμα εἰς Ἀλεξανδρείαν μετὰ Ἀλεξανδρείαν, ὅστις Ἀλέξανδρος ὁ τῆς Ἀλεξαν-

(c) Palat., ἀρχεσθησόμεθα. Infra idem τὸ ἀπεθῆναι μὴ.

(d) Sic Palat., ἡμετέραν πίστιν.

δρῶν
τότε δ
σιν. Ἐ
τε ἔγγ
2.
ἀπὸ τῆς
ἐπισκοπῆς
πίστιν
ὑποστῇ
βασιλεῖ
τὴν κ
λησεν.
Μέρος

«*Ε*
τοῖς β
λυτον
κάς τι
ἀπειρ
καθαί
μετασ
Ὀμ
Ἀρεί
τοῦ λυ
κλησί
νοῖαν
παρὰ
σας γ
Ἀθαν
ξάτο.
κατὰ
Παρ
κλησί
αὐτῶ
τὸ μ
οἱ Ἰο
γὰρ
περὶ
οὐκ ἦ
βασι
ποῦ.
τῆς
ὕπελ
ἡλπι
ἐκπο
οἱ π
νάς
λινκ
ἐκιν
ὕπε
Αἰγυ
Δευ
ρας
τοῦ
σόκ
καλο

ἔρουν ἐπίσκοπος, οὐκ ἐδέξατο, παρορμῶντος αὐτὸν καὶ διεγείροντος πρὸς τοῦτο τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου, τότε ὄντος ἀρχιεπισκόπου· ὡς μῦθος γὰρ αὐτὸν ἐξετρέπετο αὐθις ἀνακινεῖν ἐπιχειροῦντα τὴν αἵρεσιν. Ἐκ τούτου οὖν πάλιν ἡ Αἴγυπτος ἐταράττετο. Τότε δὴ καὶ οἱ περὶ Εὐσέβιον τὸν Νικομηδεῖα αὐτοὶ τε ἔγραφον, καὶ τὸν βασιλεῖα γράφειν παρεσκεύαζον.

2. Ἀθανάσιος μὲν οὖν πάντῃ τοῦ δέξασθαι αὐτοὺς ἀπηγόρευε, καὶ πρὸς τὸν βασιλεῖα γράφων σὺν τῷ ἐπισκόπῳ Ἀλεξάνδρῳ ἐδίδασκεν εἶναι τοὺς ἀπαῖς τὴν πίστιν ἀθετήσαντας, καὶ ἀναθεματισθέντας αὐθις ἐξ ὑποστρώτης μὴ προσλαμβάνεσθαι. Τότε ὁ βασιλεὺς, βαρέως ὑπενεγκών, ὑπὸ τῶν περὶ Εὐσέβιον πρὸς ὀργὴν κινήσει, τάδε τῷ ἁγίῳ Ἀθανασίῳ γράφων ἠπέλησεν.

Μέρος ἐπιστολῆς τοῦ βασιλέως πρὸς τὸν ἅγιον Ἀθανάσιον.

« Ἐχων τοίνυν τῆς ἐμῆς βουλῆς τὸ γνῶρισμα, πᾶσι τοῖς βουλομένοις εἰς τὴν Ἐκκλησίαν εἰσελθεῖν ἀκώλυτον παράσχου τὴν εἰσόδον. Ἐάν γὰρ ὡσεὶ κεκώλυκας τινας αὐτῶν τῆς Ἐκκλησίας μεταποιούμενους, ἢ ἀπαίρῃς τῆς εἰσόδου· ἀποστελὼ παραχρῆμα τὸν καὶ καθαιρήσονται σε ἐξ ἐμῆς κελεύσεως, καὶ τὸν τόπον σε μεταστήσονται. »

Ὁμοίως δὲ καὶ τῷ ἐπισκόπῳ Ἀλεξάνδρῳ ἴσα περὶ Ἀρείου ἔγραφε. Τοιαῦτα μὲν ἔγραφεν ὁ βασιλεὺς τοῦ λυσιτελοῦς γινόμενος, καὶ μὴ βουλόμενος τὴν Ἐκκλησίαν διασπᾶσθαι· τοὺς γὰρ πάντας ἐπὶ τὴν ὁμόνοιαν ἄγειν ἐσπούδαζε. Δεξιόμενος δὲ ὁ Ἀλεξάνδρος παρὰ τοῦ βασιλέως τὰ νράμματα, καὶ ὀλίγον ἐπιβύσας χρόνον, μακαρίῳ τέλει μεταλλάττει τὸν βίον. Ἀθανάσιος δὲ τῆς ἱερωσύνης τὴν λειτουργίαν ὑπεδέξατο. Ὅσος δὲ ἦν νουνεγεία καὶ τῇ εὐσεβείᾳ καὶ τῇ κατὰ τὴν Ἐκκλησίαν διακονίᾳ, τὰ ἐξῆς δηλώσει. Παρ' ᾧ καὶ αἱρετικοὶ ἐπιγνόντες, ὅτι ἐξάρχει τῆς Ἐκκλησίας, τὰ μὲν πρῶτα συνέπεσον· αὐθις δὲ οὕτως αὐτῷ μὴ γνῶμῃ συμβάλλουσιν, ὥστε, εἰ χρὴ λέγειν, τὸ μνημόσυνον αὐτοῦ ἐκ τῆς γῆς περιελεῖν, καθὼς οἱ Ἰουδαῖοι κατὰ τοῦ Κυρίου ἐλογίσαντο. Παρ' αὐτὰ γὰρ αὐθις προστάντος αὐτοῦ τῆς Ἐκκλησίας, οἱ περὶ Εὐσέβιον, ἀπεχθῶς πρὸς Ἀθανάσιον ἔχοντες, οὐκ ἠρέμουν (α)· τότε δὴ καιρὸν εὐκαιρον τὴν τοῦ βασιλέως λύτην ὑπουργὸν ἐλάμβανον τοῦ ἰδίου σκοποῦ· καὶ διὰ τοῦτο πάντα ἐκίνουν, ἀποκινῆσαι αὐτὸν τῆς ἐπισκοπῆς σπουδάζοντες, ὡς ἀναξίως, φησὶν, ὑπαλθόντα αὐτὸν τὴν ἱερωσύνην. Οὕτω γὰρ μόνον ἤλπιζον τὴν Ἀρειανὴν ὀξάν κρατῆσειν, Ἀθανασίου ἐκποδὸν γενομένου. Συμπράττονται οὖν κατ' αὐτοῦ οἱ περὶ Εὐσέβιον τὸν Νικομηδεῖα, καὶ μισοῦνται· τινας τῆς Μελετίου αἵρέσεως, Ἰσιονα, Εὐδαίμονα, Καλλίνικον, καὶ διαφόρους κατὰ Ἀθανασίου κατηγορίας ἐκίνησαν. Καὶ πρῶτον μὲν, ὅτι Ἀθανάσιος, φησὶν, ὑπερβλήδων τῇ ἐπισκοπῇ ληνὴν ἐσθῆτα τελεῖν τοὺς Αἰγυπτίους τῇ Ἀλεξανδρείᾳ Ἐκκλησίᾳ ἐκέλευσε. Δευτέραν ἐπισυρράπτουσι διαβολὴν πολλῇ τῆς προτέρας χειρόνα, ὡς ἄρα Ἀθανάσιος, ἐπιβουλεύων τοῖς τοῦ βασιλέως πράγμασι, Φιλούμενῳ τινὶ πέμψαι γλωσσόκομον πῆλρες χρυσοῦ. Τρίτον, Ἰσχυρὰς (β) οὕτω καλούμενος πρᾶγμα ὑπέδω πολλῶν θανάτων ἔτιον.

2. Athanasius porro, ne reciperentur prohibebat, missisque cum episcopo Alexandro ad imperatorem litteris, docuit illum, eos qui semel fidem negassent, et anathemate percussi essent, redeuntis minime esse recipiendos. Tum, imperator, rem indigne ferens, ab Eusebio commotus ad iram, hæc sancto Athanasio scribens minatus est.

Pars epistolæ imperatoris ad sanctum Athanasium.

« Cum itaque voluntatem meam compertam habeas, omnibus qui in ecclesiam ingredi voluerint, liberum permittito aditum. Quod si quospiam Ecclesiæ adjungunt volentes cohibueris, adituque illis intercluseris, mittam quamplurimum qui te jussu meo deponat, et ex sedibus transferat tuis. »

Episcopo item Alexandro paria de Ario scripsit. Et hujusmodi quidem imperator scripsit utili proposito, quod nollet Ecclesiam distrahi: omnes quippe ad concordiam agere peroptabat. Cum accepisset Alexander ab imperatore litteras, pauco tempore superates beato sine vitam clausit. Athanasius vero sacerdotii ministerium excepit. Qualis porro fuerit, prudentia, pietate, Ecclesiæ administratione, sequentia declarabunt. Hæretici porro cum cognoscerent Ecclesiæ illum præesse, primum animo conciderunt. Deinde vero illum uno animo aggressi sunt quasi, ut ita dicam, memoriam illius de terra tollere curarent, quemadmodum Judæi contra Dominum moliti sunt. Statim namque ille Ecclesiæ præpositus fuit, Eusebius et socii, invisum habentes Athanasium, nequaquam quiescebant, sed tempus nacti opportunum imperatoris iram consilii sui administrationi adhibuerunt, omniaque movere ut eum episcopatu pellerent, quasi indigne, ut aiebant, talem occupasset dignitatem; ita enim duntaxat prævalere posse putabant Arianicam doctrinam, si Athanasius tolleretur de medio. Deliberant itaque Eusebius Nicomediensis et socii adversus illum; ac mercede conducunt nonnullos Meletianæ hæreseos, Isionem, Eudæmonem, Callinicum, variasque in Athanasium accusationes comminiscuntur. Ac primo quidem Athanasium cum irrepsisset in episcopatum, Egyptiis mandasse, ut lineam vestem Alexandrinæ Ecclesiæ pensitarent. Secundam item struunt calumniam, priori multo graviolem: Athanasium scilicet imperatoris rebus insidiantem, Philumeno cuidam misisse marsupium auri plenum. Tertium, Ischyras suscipit, negotium multiplici nece dignum. Cum enim nunquam sacerdotium accepisset, nomen sibi presbyteri attribuens, in vicis Mareotæ ausus est

(α) Οὐκ ἠρέμουν deest in Palat.

(β) Palat., Ἰσχύρας cum accentu in penult. hic et infra.

sacerdotis munia obire : interea vero sanctus Athanasius in Mareoten venit ; ut parœciam illam visitaret. Ac de Ischyre gestis certior factus, misit Macarium presbyterum, exploratum, an ea vere dicerentur. Quare deprehensus Ischyra, isthinc se fuga proripuit Nicomediam, et ad Eusebianos confugit. Qui odio Athanasii, illum quidem recipiunt ut presbyterum, promittuntque episcopalem illi dignitatem, si velit accusationem in beatum Athanasium suscipere. Ille porro hæc commentus est : Macarius, aiebat, presbyter, missus ab Athanasio, irruptione facta in ecclesiam nostram, in altare insiliit, sacram subvertit mensam, mysticum confregit calicem ; sacros libros combussit.

3. Hæc et talia Eusebiani imperatorem edocent, iramque illius accendunt in Athanasium : addentes item, illum, divinis acceptis litteris, nihil curasse, neque admisisse Arium ; a deo ut imperator auditis illis contra Athanasium criminationibus, in furorem actus, juberet, ut synodus iterum cogeretur. Licet enim ille firmum pro pia religione studium foveret ; at cum putaret lædi adversarios, utpote justus iudex illam denique tulit molestiam. Cum autem ad Enezenia Jerosolymorum omnes ferme convenissent episcopi, scripto jussit, ut examinarentur accusationes in Athanasium allatæ : similiter monet de Ario, ut accurate expendant, num, quemadmodum aiebat Arius, cum in recta staret fide, invidia separatus et ejectus fuisset. Et si quidem invidia in causa esset, curarent inter utrumque pacem conciliare. Quod si conflictu pœnitentia usus esset Arius, Alexandriam concederet, atque isthic de ea causa judicaretur. Episcopos itaque paulum a via deflectentes, jubet imperator, Tyri coactos, causam Athanasii et Arii expendere, ut e medio sublata omni simultate, pacatius ecclesiæ dedicationem celebrarent, consecrantes eam Deo. Tricesimus is erat annus imperii Constantini. Tyri aderant ex variis urbibus episcopi sexaginta, Dionysio consulari congregante illos. Ducebatur autem Macarius presbyter Alexandria a militari manu, vinctus catenis, simul assidente illius provincie præfecto, aliisque compluribus magistratibus. Paulo post accitum Athanasium a synodo, præsentibus sycophantæ, primum de linea veste accusarunt. Sed eam calumniam Apis et Macarius presbyteri Alexandrini, qui Nicomediæ erant, exstinxere, imperatorem docentes falsa illa esse quæ contra Athanasium dicerentur. Quare accusatores imperator litteris suis perstrinxit, jussitque Athanasium se adire. Statim ergo sub initium disquisitionis, traditis imperialibus litteris, Deo rem ita dispensante, in anxietatem Eusebius et socii redacti sunt. Cum igitur hac in parte excidissent accusatores, ad accusationes contra Macarium vertuntur.

(a) Palat., κρατύνει. — Mox leg. ἀνέτρεψε... κατέβη. EDIT. PATROL.

(b) Leg. αὐτός. id

A Οὐδέποτε γὰρ Ιερωσύνης τυχὼν, τὸ τοῦ πρεσβυτέρου ὄνομα αὐτῷ περιθέμενος, τὰ ἱερῶς πράττειν ἐτόλμησεν ἐν ταῖς κόμαις τοῦ λεγομένου Μαρεώτου. Ἐν τούτῳ δὲ καὶ ὁ ἅγιος Ἀθανάσιος, καταλαβὼν τὸν Μαρεώτην, τῆς ἐκεῖ παροικίας ἐπισκέπτετο. Καὶ μαθὼν τὰ περὶ τοῦ Ἰσχυρᾶ, ἀποστέλλει Μακάριον τὸν πρεσβύτερον ἐποπτεύοντα, εἰ ἀληθὴ εἴη τὰ λεγόμενα. Ὅθεν φωραθεὶς ὁ Ἰσχυρᾶς, ἀποδράς ἐκείθεν, καὶ καταλαβὼν τὴν Νικομήδειαν, προσφύγει τοῖς περὶ Εὐσέβιον. Οἱ δὲ μίσει τῷ πρὸς Ἀθανάσιον δέχονται μὲν αὐτὸν ὡς πρεσβύτερον· ἐπαγγέλλονται δὲ καὶ τῆς ἐπισκοπῆς ἀξίαν τιμῆσαι, εἰ κατηγορίαν ἐνστήσεσθαι κατὰ τοῦ μακαρίου Ἀθανασίου ἀναδείξεται. Ὅς ἔκ κατῴκει (a) ταῦτα· Ὅτι Μακάριος ὁ πρεσβύτερος ἀποσταλάς, φησὶ, παρὰ Ἀθανασίου, ἐφῶδον ποιήσας τῇ Ἐκκλησίᾳ ἡμῶν, καὶ εἰσπηδήσας εἰς τὸ θυσιαστήριον, ἀνατρέψαι μὲν τὴν τράπεζαν τὴν ἁγίαν, καὶ ποτήριον δὲ κατεάξει μυστικόν· καὶ οὗτὶ τὰ ἱερὰ βιβλία κατέκαυσεν.

B 3. Ταῦτα καὶ τὰ τοιαῦτα τὸν βασιλεῖα ἀναδιδάσκουσιν οἱ περὶ Εὐσέβιον, εἰς ὀργὴν κινούντες αὐτὸν κατὰ Ἀθανασίου, καὶ οὗτὶ τὸ θεῖον γράμμα λαβὼν οὐ προσήκατο, καὶ Ἀρειὸν οὐκ ἐδέξατο· ὡς ἀκούσαντα τὸν βασιλεῖα τὰ κατὰ Ἀθανασίου λεγόμενα εἰς ἔκστασιν περιπεσεῖν, ὥστε προστάζει πάλιν σύνοδον συγκροτηθῆναι. Τοῦς (b) γὰρ, εἰ καὶ τὸν εὐσεβείας τόνον εἶχεν ἀχάυντον, ἀλλὰ διὰ τὸ νομίζειν ἀδικεῖσθαι τοὺς ἐναντίους, ὡς κριτὴς δίκαιος ἠνέσχετο πάλιν ταύτης τῆς σκύλευσις. Ὅς δὲ ἐπὶ ἐγκαίνα Ἱεροσολύμων σχεδὸν πάντες συνέσαντο οἱ ἐπίσκοποι, γράφει καὶ περὶ τοῦ γυμνασθῆναι τὰ κατὰ τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου λεγόμενα· ὁμοίως (c) δὲ περὶ Ἀρείου ὑπομνήσκειν, ἵνα ἀκριβῶς ἐπιστήσωσιν, εἰς ἃ, καθὼς λέγει, ὁ Ἀρείος τῆς ὀρθῆς ἐνδὲς ὧν πίστεως, φθόνῳ τὴν διαίρεσιν ὑπέστη· καὶ εἰ μὲν ὁ φθόνος αἰτίας ἦν, ἵνα σπουδάσωσιν αὐτοὺς ἐκατέρους πρὸς εἰρήνην συνάψαι· εἰ δὲ πλάστῃ τινι μεταμειλίχῃ χεῖρηται ὁ Ἀρείος, καταλάβοι τὴν Ἀλεξάνδρειαν, χάκει περὶ τούτων κρίνοιντο. Ὅδου οὖν πάρεργον πρότερον ἐν τῇ Τύρῳ συναχθέντας τοὺς ἐπισκόπους, τὰ κατὰ τὸν ἅγιον Ἀθανάσιον γυμνασθῆναι, καὶ τὰ κατὰ Ἀρείον προστάξεν, ὥπως ἂν, ἐκποδῶν γενομένης πάσης ἐρεσχίλλας, εἰρηνικώτερον τὰ ἐπιβατήρια τῆς Ἐκκλησίας ἐπιτελέσωσιν, καθιερούντες αὐτὴν τῷ Θεῷ. Τριακοστὸν δὲ ἦν τοῦτο ἔτος τῆς βασιλείας Κωνσταντίνου. Περῆσαν δὲ ἐπὶ τὴν Τύρον ἐκ διαφόρων πόλεων ἐπίσκοποι ἐξήκοντα, Διονύσιου τοῦ ὑπατικοῦ συναγαγόντος αὐτούς. Ἦγετο δὲ Μακάριος ὁ πρεσβύτερος ἐκ τῆς Ἀλεξανδρείας σιδηροδόσμιος διὰ στρατιωτικῆς χειρὸς, συνεδριάσαντος καὶ τοῦ ἀρχόντος τῆς ἐπαρχίας, καὶ ἐτέρων πλειόνων ἐν τέλει ὄντων. Μετ' οὐ πολὺ ἐκαλεῖτο πρὸς τῆς συνόδου Ἀθανάσιος, καὶ παρόντες οἱ συκοφάνται, πρῶτον μὲν τὰ περὶ τῆς λινῆς ἐσθῆτος διέβαλλον. Ἀλλὰ ταύτην μὲν τὴν διαβολὴν Ἀπίς καὶ Μακάριος πρεσβύτεροι τῆς Ἀλεξανδρέων πόλεως, τῇ Νικομηδείᾳ τότε τυχηρῶς ἐπιδημούντες, ἀπέσβεσαν, ψευδῆ τὰ λεχθέντα κατὰ τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου εἶναι τὸν βασιλεῖα διδάξαντες. Αὐτὸ τῶν μὲν κατηγορῶν ὁ βασιλεὺς δὲ γράμματῶν καθήφατο· Ἀθανάσιον δὲ πρὸς αὐ-

(c) Palat., ὁμοίως καὶ. Infra idem, τῆς ὀρθῆς ἐν τῷ πίστεως ὄν.

τὸν (α) ἰλθεῖν προσερχάτο. Εὐθὺς οὖν ἐν ἀρχῇ τῆς ἀκρόασις, τῶν βασιλικῶν γραμμάτων ἀποδοθέντων, τοῦ Θεοῦ ταῦτα προσυτρεπίσαντος, εἰς ἀγωνίαν οἱ περὶ Εὐσέβιον καὶ οἱ σὺν αὐτῷ φρατρίσαντες κατέστησαν. Τούτου οὖν τοῦ μέρους ἐκπαιδύμενοι οἱ κατήγοροι, ἐπὶ ταῖς κατὰ τοῦ Μακαρίου κατηγορίαις ἐτρέποντο.

4. Καὶ πρῶτον μὲν Ἀθανάσιος ὁ μέγας νομίμως A τοὺς περὶ Εὐσέβιον ὡς ἐχθροὺς παρεγράφετο· ἔπειτα δείκνυσθαι, εἰ ὁ κατήγορος Ἰσχυρᾶς ἀληθῶς πρεσβύτερος εἴη. Οὕτω γὰρ καὶ ἐν τῇ κατηγορίᾳ ἐνεγέγραπτο. Τούτων δὲ οὐδένα λόγον οἱ κριταὶ ἐποιούντο· ἀλλ' εἰσέχθη μὲν ἡ κατὰ Μακαρίου δίκη· ἀπονησάντων δὲ τῶν ἐλέγχων, ὑπέρβειν ἐλάμβανεν ἡ ἀκρόασις, ἐφ' ᾧ τε παραγενέσθαι ἐπὶ τὸν Μαρεώτην τινὰς, ἵνα ἐπὶ τὸν τόπον ζητηθεῖ τὰ ἀμφίβολα. Ὡς δὲ ὁ ἅγιος Ἀθανάσιος πεμπομένους εἶδεν, οὓς παρεγράψατο, Θεόγνιον, Μάριν, Θεόδωρον, Μακεδόνιον, Οὐρσάκιον, ἐδόξα σκαιώριον εἶναι καὶ ὅλον τὰ γινόμενα· οὐδὲ γὰρ δίκαιον εἶναι· Μακάριον μὲν τὸν πρεσβύτερον ἐν δεσμοῖς εἶναι, τὸν δὲ κατήγορον ἅμα τοῖς ἐχθροῖς ἀπέναι, ἐφ' ᾧ τε ἐκ μονομεροῦς πρᾶξιν ὑπομνημάτων (b) ποιήσασθαι. Ταῦτα βούντος τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου, καὶ διαμαρτυρουμένου τὸ κοινὸν τῆς συνόδου, καὶ διονύσιον τὸν ὑπατικόν, ὡς εἶδε μὴδὲνα λόγον τούτων ποιεῖσθαι, αὐτοὺς διαλικῶν ἀνεχώρησε, καὶ πρὸς τὸν βασιλεῖα ἀνέδραμεν. Οἱ μὲν οὖν ἀποσταλέντες εἰς τὸν Μαρεώτην, ποιήσαντες ἐκ μονομεροῦς ὑπομνήματα καθὼς ἡθούλοντο, ἤσαν· ἡ δὲ σύνοδος πρῶτον μὲν ἐρήμην τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου κατεδίητησεν· ὡς δὲ καὶ τὰ ἐν τῷ Μαρεώτῃ πεπραγμένα συνέφθασε, καθάρισεν ἐψηφίσαντο Ἀθανάσιον, πολλὰ ἐν τοῖς καθαιρετικοῖς αὐτὸν (c) λοιδορήσαντες. Εὐθὺς τε ὡς εἶχον ἐκ τῆς Τύρου σπουδαίως ἐπὶ τὰ Ἱερουσόλυμα ἐπορεύοντο ἐπὶ τῇ καθιερώσει τῆς νέας Ἱερουσαλὴμ· ἰλθόντα τε ἐκεῖσε δέχονται τὸν Ἀρειὸν οἱ καὶ ἐπὶ τῆς κατὰ Νίκαιαν συνόδου προσποιητῶς εἰς τὸ ὁμοούσιον ὑπογράφαντες· φημὶ δὲ οἱ περὶ τὸν Νικομηδέα Εὐσέβιον. Οἱ δὲ τῆς ὁρθῆς πίστεως ἀπεστράφησαν τὸν Ἀρειὸν, ὁρίσαντες ἐπὶ τῇ κατὰ Ἀλεξάνδρειαν συνόδῳ αὐτὸν (d) ἀκουσθήσεσθαι, ἐν ᾗ καὶ παραγενόμενος ἐάλω. Τούτων δὲ ὄντων ἐν τούτοις, ἐπικαταλαμβάνει ἕτερα γράμματα τοῦ βασιλέως, σημαίνοντα Ἀθανάσιον μὲν ἔχειν πρὸς αὐτὸν, αὐτοὺς δὲ παρῆναι ὡς τάχιστα εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν.

Ἐπιστολὴ τοῦ βασιλέως.

« Νικήτης Κωνσταντίνος, Σεβαστὸς, τοῖς ἐν Τύρῳ συνελθοῦσιν ἐπισκόποις.

« Ἐγὼ μὲν ἀγνοῶ τίνα ἐστὶ τὰ ὑπὸ τῆς ὑμετέρας συνόδου μετὰ θορύβου καὶ χειμῶνος κριθέντα· δοκεῖ δὲ πως ὑπὸ τινος παραχΰδους ἀταξίας ἡ ἀλήθεια διαστράφθαι ὑφ' ὧμῶν, δηλαδὴ διὰ τὴν πρὸς τοὺς πλησίον ἐρεσχέλιαν, ἣν ἀτήτητον (e) εἶναι βούλεσθε, τὰ τῷ Θεῷ ἀρέσκοντα μὴ συνορῶντες. Ἀλλ' ἐστὶ τῆς θείας προνοίας ἔργον, καὶ τὸ τῆς φιλονεικίας ταύτης, καὶ τὰ φανερῶς ἄλωνα διασκεδάσαι, καὶ ἡμῖν διαβρόχην ἐπιδείξει, εἰ τίνα τῆς ἀληθείας αὐτόθι συνελθόντες ἐποίησατε φροντίδα, καὶ εἰ τὰ κεκριμένα χωρὶς τινος χάριτος καὶ ἀπεχθείας ἐκοίνωτε. Τοιγαρ-

4. Et primum quidem Athanasius ille magnus Eusebium et socios, utpote sibi inimicos, jure recusabat. Hinc postulabat comprobari, num accusator Ischyrae presbyter esset. Ita enim accusatione scriptum erat : sed Macarii causa in medium adducta est. Cum autem infirma argumenta essent, intermissa fuit interrogatio, ut quidam in Mareotem concederent, ut ipso in loco ambigua disquirent. Ut vidit autem Athanasius illos mitti, quos recusaret ipse, Theognium, Marin, Theodorum, Macedonium, Ursacium, exclamavit, dolo fraudeque res peragi, nec equum esse, in vinculis manere Macarium presbyterum, dum accusator cum inimicis abiret, rem et commentarios altera absente parte edituris. Hæc clamante sancto Athanasio, ac communem synodum, et Dionysium consulem in testes compellante ; ut advertit, nullam eos gestorum rationem habere, illis relictis abcessit, et ad imperatorem properavit. Qui porro missi in Mareotem fuerant, cum altera absente parte, arbitrato suo rem gessissent, remigrarunt : synodus vero primum Athanasium desertæ causæ damnavit. Ubi autem accessere quæ in Mareote gesta fuerant, tum Athanasii depositionem decernunt, multis cum conviciis in scriptis suis onerantes. Tum quam celerrime Jerosolymam concessere, ad novæ Jerosolymæ dedicationem. Istiuc porro occurrentem Arium admittunt, qui in Nicænâ synodo, consubstantiali simulate subscripserant ; Eusebius videlicet Nicomediensis et socii. Qui vero orthodoxæ fidei erant, Arium aversati, statuere audiendum illum esse in Alexandrina synodo, quo illum concessisse deprehensum fuerat. Cum hæc ita se haberent, accedunt aliæ litteræ imperatoris, jubentes Athanasium accedere, ipsosque Constantinopolim quam maturime se conferre.

Epistola imperatoris.

« Victor Constantinus Augustus episcopis Tyri congregatis.

« Equidem ignoro quænam sint a vestra synodo turbulenter ac tumultuose judicata : veritas quippe tumultu ac confusione quadam oppressa videtur a vobis, scilicet ob mutuam vestram contentionem, D quam invictam vultis, quæ Deo placent minime spectantibus. Sed erit illud divinæ providentiæ opus, istiusmodi discordiæ mala, manifesto deprehensa dissipare, nobisque palam facere si qua vobis fuerit isthic congregatis veritatis cura, et si iudicia vestra citra gratiam ullam vel odium laeta fuerint. Quocirca vos omnes quamprimum pietatem

(a) Sic Palat. Editi vero, παρ' αὐτόν.

(b) Palat., πρᾶξιν οὐκ μνημάτων. Infra idem, τὸ κενὸν τῆς συνόδου.

(c) Sic Palat. Editi vero, αὐτόν.

(d) Palat., αὐτοῦ.

(e) Hæc, ἣν ἀτήτητον desunt in Palat.

nostram convenire volo, rerum a vobis gestarum accurate rationem coram reddituros, » etc.

6. Hæ litteræ, homines in synodo coactos ad angustias redegere. Quamobrem plures domum regressi sunt : Eusebius, vero, Theognis et reliqui, aliquantum ibi cunctari studio extrahebant tempus ; litteris autem suis piissimo imperatori significarunt, invitò se detineri quominus ipsum adirent. Interea autem, aliud profertur crimen de auro ad Philamentum misso. Sanctus Athanasius sistit se in conspectum imperatoris in Psammathia suburbanò Nicomediæ. Quare cunctantibus Eusebianis cum honore illum Alexandriam remisit, scribens Alexandrinæ Ecclesiæ episcopum eorum Athanasium falso fuisse accusatam. Cum autem advenisset Alexandriam sanctus Athanasius, congregati que essent qui Ario faverent, frequens erat populi concursus, et spes, circa ejus negotii exitum : cum maxime viderent ea quæ a lot episcopis decreta essent divexari. Cum porro adverteret Athanasius iterum tumultu repleri Alexandriam Ægyptumque totam, non reticuit, sed ad imperatoris aures retulit. Cum autem imperator audivisset, Arian sententiam iterum prave detortam fuisse, accitum denovo illum Constantinopolim venire jussit, rationem redditurum de his quæ commovere aggressus esset. Arius vero cum Alexandria ad comitalium duceretur, congressus Cæsareæ cum Eusebio, Theognio, Mari et reliquis assedis, cum narrasset ea quæ sese spectarent, plurimisque diebus versatus cum illis, eorum usus consiliis ; alias una eum illis in Athanasium consuere calumnias in animum induxit. Tum præmissis ab illis ad imperatorem Arius, profectus est causam propugnaturus. Eusebiani vero Constantinopolim iterum profecti, ut pacti erant contra Athanasium, omnem lapidem moventes, quod dicitur, ut episcopatu eum pellerent. Acciti namque ab imperatore et interrogati ab eo de actis in synodo, respondent : Non tanta nobis, imperator, de prioribus Athanasio illatis cura est, quanta de sacra mensa subversa et de mystico poculo contracto ; insuperque quod interminatus sit se impediturum frumenti commeatum Alexandria Constantinopolim vehi solitum. Aiebant hæc Athanasii dicta audivisse, Adamantium, Anubionem, Arbetionem et Petrum episcopos, a quibus convictus, in omnibus reus deprehensus, judicium subterfugisset Athanasius. Sic igitur circumventus imperator, atque in iram versus, exilium multat Athanasium, Treviros in Gallias abire jussum. Ajunt autem quidam id egisse imperatorem animo pacis ecclesiasticæ conciliandæ ; quandoquidem

(a) Τῶς deest in Palat. Infra idem, τῷ εὐλαβεστάτῳ βασι.

(a') Legit interpres συστήσας αὐτόν. Caterum phrasis mutila est. Edit. PATROL.

(b) Palat., παραινέσθαι.

(c) Sic Palat. et sic legit vetus interpres. Editi

οὖν ἡπειγμένους πάντας ὁμᾶς πρὸς τὴν ἐμὴν ἐλθεῖν εὐλάβειαν βούλομαι, ἵνα τῶν πεπραγμένων ὑμῖν ἀκριβείαν δι' ὑμῶν αὐτῶν παραστήσῃτε, » καὶ τὰ ἐξῆς.

5. Ταῦτα τὰ γράμματα εἰς ἀγῶνα τοὺς ἐν τῇ συνόδῳ κατέστησε. Διὸ οἱ μὲν πλείους ἐπὶ τὰ ἑαυτῶν ἀνεχώρησαν· οἱ δὲ περὶ Εὐσέβιον καὶ Θεόγνιον, καὶ τοὺς λοιποὺς τῶς (a) ἐχρόνιζον αὐτοῖσι παρελκόντες ἑκοντὶ τὸν καιρὸν· ἔγραφον δὲ τῷ εὐσεβεστάτῳ βασιλεῖ, ἀκύντας ἐπιχεῖσθαι ἐπαιγομένους ἐξορμᾶν πρὸς αὐτόν. Ἐν δὲ τῷ μεταξὺ ἀποδύεται καὶ τὸ ἕτερον ἔγκλημα τὸ περὶ τοῦ χρυσοῦ τοῦ πρὸς Φιλούμενον. Ὁ ἄγιος Ἀθανάσιος, συστήσας αὐτῷ (a) κατὰ πρόσωπον τοῦ βασιλέως ἐν Ψαμμίτι προστείλει τῆς Νικομηδείας. Διὸ καὶ βραδυνάντων τῶν περὶ Εὐσέβιον, μετὰ τιμῆς αὐτὸν ἀπέμεινεν ἐπὶ τὴν Ἀλεξανδρείαν, γράψας τῇ Ἀλεξανδρείᾳ Ἐκκλησίᾳ, ὅτι ὁ ἐπίσκοπος αὐτῶν Ἀθανάσιος ψευδὺς διαβέβηται. Ἐν δὲ τῷ παραγενέσθαι (b) τὸν ἄγιον Ἀθανάσιον κατὰ τὴν Ἀλεξανδρείαν, καὶ συγκροτεῖσθαι τὰ κατὰ τὸν Ἀρειον, πολλή τις ἦν καὶ τοῦ πληθους συνέλευσις καὶ ἄλλῃς, ἐπὶ ταλαντεύουσῃ ἐκδόσει περιεργομένη· μέγιστα πάλιν ὁρῶντων τὰ τοσοῦτοις ἐπισκόποις χρεθέντα διασकुλλόμενα. Ὅρων δὲ ὁ ἄγιος Ἀθανάσιος αὐτῆς ταρattoμένην τὴν Ἀλεξανδρείαν καὶ πᾶσαν Αἴγυπτον, οὐ παρσιώπησεν· ἀλλὰ φανερόν ταῖς βασιλικαῖς ἀκοαῖς κατέστησεν. Ὡς δὲ ὁ βασιλεὺς ἐπέθετο (c) διεστράφθαι πάλιν τὴν Ἀρείου γνώμην, μεταπέμψων αὐτῆς εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἦκιν αὐτὸν ἐκέλευσε, λόγον δίδοντα ὡς ἀνακίειν ἐπιχειρεῖ (d). Ὡς δὲ ἤγετο πάλιν ἀπὸ τῆς Ἀλεξανδρείας ἐπὶ τὸν κομιτάτον ὁ Ἀρειος, συμβαλλὼν ἐν Καισαρείᾳ τοὺς περὶ Εὐσέβιον, καὶ Θεόγνιον, Μάριν, καὶ τοὺς λοιποὺς συνεργοὺς (e), διηγησάμενος τὰ καθ' ἑαυτὸν, ἐπὶ πλείους τε ἡμέρας συμπατριάσας αὐτοὺς, καὶ συμβούλοις χρησάμενος αὐτοῖς (f), ἑτέρας πάλιν συκοφαντίας κατὰ Ἀθανασίου βάπτειν προεθυμοῦντο. Καὶ προπημφθὲς ὅπ' αὐτῶν ὁ Ἀρειος πρὸς τὸν βασιλέα, ἦει ἀπολογίασόμενος. Οἱ δὲ περὶ Εὐσέβιον αὐτῆς ἐπανελθόντες ἐπὶ τὴν Κωνσταντινούπολιν, οἷα συνέθεσαν κατὰ Ἀθανασίου· τὸ δὲ λεγόμενον, πάντα λῆθον κινούντες, τοῦ ἐξωσθῆναι (g) αὐτὸν τῆς ἐπισκοπῆς. Μετακληθέντες γὰρ ὑπὸ τοῦ βασιλέως, καὶ ἐρωτώμενοι ὑπ' αὐτοῦ περὶ τῶν πεπραγμένων ἐν τῇ συνόδῳ, εἶψαν· Οὐχ οὕτω, βασιλεῦ, σπουδὴν παποήμεθα περὶ τῶν προτέρων, ὧν ἐνήγετο Ἀθανάσιος, ὅσον περὶ τῆς ἀγίας τραπέζης τῆς ἀνατραπέσης, καὶ περὶ τοῦ μυστικοῦ ποτηρίου τοῦ κατεαγμένου, ἐτι τε καὶ ὡς ἡπίλει κωλύσειν πεμφθῆναι τὸν στίον τὸν ἐξ Ἰθους ἐκ τῆς Ἀλεξανδρείας εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν κομιζόμενον. Καὶ τούτων λεγομένων παρὰ Ἀθανασίου ἀκροῖναι Ἀδαμάντιον, Ἀνουβιωνα, Ἀρθεβλιωνα, Πέτρον, τοὺς ἐπισκόπους, ὅψ' ὧν ἐλαγχθεῖς, φωραθεῖς (h) τε ἐπὶ πᾶσιν, ἀπέδρα τὴν χρίσιν ὁ Ἀθα-

vero, ἐποίητο.

(d) Palat., ἐπιχειρεῖ.

(e) Συνεργούς deest in Palat.

(f) Ita Palat. Editi vero, αὐτῆς.

(g) Palat., τοῦ ἐξωσθῆσαι.

(h) Φωρεθεῖς deest in Pal.

νάσιος. Οὕτω γοῦν συναρπαγείς ὁ βασιλεὺς, καὶ εἰς ὄργην ἐκπεσὼν, ἐξορίᾳ ὑποβάλλει τὸν Ἀθανάσιον, τὰς Γαλλίας οἰκεῖν ἐν τῇ (α) Ἱερίᾳ διακαλεῖσας. Φασὶ δὲ τινες τοῦτο πεποιθέναι τὸν βασιλεῖα σκοπῇ τοῦ ἐνωθῆναι τὴν Ἐκκλησίαν· ἐπειδὴ Ἀθανάσιος πάντῃ κοινωνῆσαι τοῖς περὶ τὸν Ἀρειὸν ἐξστρέπετο. Θορύβου οὖν καὶ στάσεως οὐ τῆς τυχοῦσης κατεῖληφύας, οὐ μόνον τὴν Ἀλεξάνδρειαν, ἀλλὰ καὶ πᾶσαν τὴν Αἴγυπτον, ὀδυρομένων δὲ περὶ τοῦ σφῶν ἐπισκόπου, ἀνεφύοντο πάλιν, ὥσπερ ἐκ μυγῶν τινων, οἱ τὰ λιν, ἐξερעυόμενοι τὰ φθοροποιὰ καὶ θανατηφόρα αὐτῶν ἀπατωμένοις.

6. Ἀλλὰ τοῦτοις ἐπινηχομένων τῶν ἀνθρωπίνων λογισμῶν (b), ὁ Κωνσταντῖνος τέλος ὑπομένει τοῦ βίου ἐν τινι προαστείῳ Νικομηδείας, ἐν καὶ τριακοστῷ ἔτος διαρκείας ἐπὶ τῆς βασιλείας· ὁ δὲ πᾶς τῆς ζωῆς αὐτοῦ χρόνος ἐν ἐξηκονταπέντε ἔτεσι διαλήξας· διαδόχοις τοῖς υἱεῖσι χρησάμενος, παραδούς τὴν διαθήκην πρεσβυτέρῳ τινὶ ἐνδιαθέτω τὰ Ἀρείου φρονούντι, εἰπὼν Κωνσταντίνῳ τῷ ὁμωνύμῳ ἀποδοθῆναι αὐτήν. Πολλῶν γοῦν διαπυρριζομένων ἐν εἰσιποίητι διαθήκῃ, διανεβάλλετο ὁ πρεσβύτερος, ἔχων συμμύστας τοὺς εὐνούχους (c) τοῦ ἱεροῦ κοιτῶνος. Παραγίνεται δὲ μικρὸν ὕστερον ὁ Κωνσταντῖνος, καὶ κρύβδην αὐτῷ δίδωσι τοῦ πατρὸς τὴν διαθήκην ὁ πρεσβύτερος, μίαν εὐθὺς χάριν αὐτῷ αἰτῶν, τὰ Ἀρείου φρονεῖν. Τελευτήσαντος τοίνυν τοῦ βασιλέως Κωνσταντίνου, Εὐσέβιος ὁ Νικομηδείας ἅμα τοῖς σὺν αὐτῷ, καιροῦ δεδράχθαι εὐκαίρου νομίσαντες, τὰ Ἀρείου συνίσταν ἐσπούδαζον (d). Περιέσεσθαι δὲ τούτου ἡλπίζον, ἐὰν μὴ ἀναχωρήσῃ τῆς ἐξορίας ὁ Ἀθανάσιος. Ταῦτα δὲ κατεσκευάζον συνεργῶ χρώμενοι τῷ πρεσβυτέρῳ, ὃς χάριν τῆς διαθήκης ὑποδύς πάλιν, ἐν τοῖς βασιλείοις τὸν πραιπόσιτον τοῦ βασιλέως, τοῖνομα Εὐσέβιον, συνθέσθαι τῇ Ἀρείου δόξῃ συνέπεισεν. Ἐκ δὲ τούτου καὶ οἱ λοιποὶ τῶν εὐνούχων τὰ αὐτὰ φρονεῖν ἐπέβηοντο. Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ἡ τοῦ βασιλέως γαμετή, διὰ τῶν εὐνούχων καὶ τοῦ πρεσβυτέρου ἀποπλανηθεῖσα, τῇ αὐτῇ δόξῃ προστίθεται. Μετ' οὐ πολὺ δὲ καὶ αὐτὸς ὁ βασιλεὺς ὑπήχθη τῷ αὐτῷ φρονήματι· παραχρημά τε κελεύει τὰ Ἀρείου συστῆναι, καὶ ἀκοντας τὰ δόγματα αὐτοῦ τοὺς ἐπισκόπους ἡμῶν καταδίδεσθαι. Κατὰ τὸν χειμῶνα τοῦτον τὸν νοητὸν, ὁ ἅγιος Μάξιμος ἐπίσκοπος τῆς Ἱερουσαλὺμιν Ἐκκλησίας ἤγειτο, καὶ Ἀλεξανδρείας ὁ μέγας Ἀθανάσιος· ἐν δὲ τῇ ἐξορίᾳ (e) διῆγεν· καὶ Κωνσταντινουπόλεως Ἀλέξανδρος, καθὼς ἐν τισιν Ἀθανασίου γράμμασιν ἀνέγνωμεν. Εὐσέβιος δὲ ὁ Νικομηδεύς, ἔχων συνεργόντων εἰρημνίων πρεσβυτέρων, μηχανᾶται τὸν Ἀρειὸν ἐν Κωνσταντινουπόλει ἀκούεσθαι, οἰόμενος ῥᾶστα περιέσεσθαι Ἀθανασίου, ἐπ' ἀλλοδαπῆς γενομένης τῆς ζητήσεως, τῇ αὐθεντίᾳ τοῦ βασιλέως, καὶ τῶν ἐκείσε συνερχομένων, τὰ Ἀρείου δῆπου φρονούντων (f). Ἀλλ' ὁ μὲν Ἀρειος, ὀργανὸν ὢν τοῦ διαβόλου καὶ σχεῦος αὐτοῦ κατηρτισμένον, φανταζόμενος τὰς τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησίας· διαρπάζειν, τέλος ἔδειον ἀπ-

A Athanasius communionem cum Ariani prorsus aversaretur. Tumultu itaque ac seditione non minima concitata, non solum Alexandriae sed etiam per universam Aegyptum, hominum scilicet lugentium episcopum suum; rursus quasi ex recessibus emergentes Ariani, totam commovere civitatem, evomentes pestifera illa et exitiosa Arian dogmata, atque pestis instar ingruentes hominibus a se deceptis.

Ἀρείου φρονούντες, καὶ διατάρττον πᾶσαν τὴν πόλιν· Ἀρείου δόγματα, καὶ λοιποῦ ὅκην ἐνέειντας τοῖς ὅπ-

B 6. Dum autem humanae cogitationes in hisce rebus incumberent, sinem vivendi facit Constantinus in quodam Nicomediae suburbio, cum annos unum supra triginta imperium tenuisset, totumque ejus vitae tempus sexaginta quinque annis absolutum est. Successores filios reliquit, tradito testamento atque in manibus deposito cuidam presbytero cum Ario sentienti, mandans ut Constantino cognomini traderet illud. Multis igitur quaerentibus an edidisset testamentum, cunctabatur presbyter, nactus consilii socios eunuchos sacri cubiculi. Paulo post advenit Constantius, clamque ipsi presbyter testamentum tradit, unam statim ab eo rogans gratiam, ut cum Ario sentiret. Defuncto itaque imperatore Constantino, Eusebius Nicomediensis et socii, tempus se nactus opportunum rati, Arian heresin firmare studebant. Quod ex voto cessurum sperabant, dum ab exsilio Athanasius non remigraret. Haec autem moliebantur opera usi presbyteri illius, qui testamenti traditi beneficio, sese ingerens in palatium, imperatoris praepositum, nomine Eusebium, induxit, ut Arian doctrinam tueretur. Hinc alii eunuchi ad eadem sentiendam inducebantur. Quin imo ipsa imperatoris uxor per eunuchos ac presbyterum decepta, eidem doctrinae adjungitur. Nec multum postea ipse imperator in eandem sententiam deductus est: ac statim mandat, ut Arian heresis firmaretur, omnesque episcopi nostri ejus doctrinam vel inviti cogerentur amplecti. Dum haec spiritalis tempestas ageretur, praerat Jerosolymitanæ Ecclesiae Maximus episcopus, Alexandrinæ magnus Athanasius, qui in exsilio agebat; Constantinopolitanæ vero Alexander, ut in quibusdam Athanasii scriptis legimus. Eusebius autem Nicomediensis, socium habens supra dictum presbyterum, operam dat ut Arius Constantinopoli audiat, ratus facile superatum iri Athanasium, si in peregrina urbe questio haberetur, auctoritate scilicet imperatoris, aliisque eo convenientibus Arianice sentientibus. Sed Arius cum esset instrumentum diaboli et vas ejus paratum, cum cogitaret Dei Ecclesias diripere, condignum retulit facinorum finem. Precibus namque sancti Alexandri episcopi

(a) Palat. ἐν τῇ Βερίδι· pro ἐν Τριβέρει.

(b) Haec, τῶν ἀνθρωπίνων λογισμῶν, desunt in Pal.

(c) Τοὺς εὐνούχους deest in Pal.

(d) Συνιστάναι νομίζων Palat.

(e) Palat. εἰ καὶ ἐν τῇ ἐξορίᾳ.

(f) Palat. φρονεῖν. Editi, φρονούντων.

Constantinopolitani, in latrinis imperatorie urbis viscera ejus avolsa sunt. Sed etiam post Arianismum, parvo elapso tempore, Eusebius Nicomediensis et socii ejus, eunuchorum sibi addictorum opera, quotquot recte doctrinæ adhaerescerent perturbare aggressi sunt, lucrum sibi existimantes sancti Athanasii absentiam, ac studentes suæ sententiæ episcopum in Alexandriam Ecclesia constituere. Sed Dei gratia præoccupavit eos, veritati præmium adjudicans. Hæc enim illis cogitantibus, magnus Athanasius ab exilio regressus est, imperatoris munus litteris ex Occidente scriptis a Constantio filio beatæ memoriæ Constantini, ad populum Alexandrinum, hisce verbis:

γράμμασι παρὰ Κωνσταντίνου τοῦ υἱοῦ τοῦ μακαρίου Κωνσταντίνου ἀπὸ τῆς Δύσεως γραφεῖται τῇ λαῷ Ἀλεξανδρείας, ἅπῃ ἔχει οὕτως·

Victor Constantinus, catholica Ecclesia et populo urbis Alexandria.

Nec sacræ mentis vestræ notitiam præterisse arbitror, ideo Athanasium adorandæ legis interpretem, in Gallias ad quoddam tempus missum fuisse, ut ne immanium ejus hostium feritas, quæ in periculum sacri illius capitis imminet, eorumdemque improborum perversitas ad nefaria sustinenda cum cogeret. Ad eam igitur eludendam, ex sanctis adorantibus se virorum est ereptus. Quamobrem sub me degere jussus est, ut in nullo sibi necessario deficeret. Tametsi ejus præclara virtus divinis freta auxiliis, graviore calamitates fert libentissime. Dominus porro noster beatæ memoriæ Constantinus Augustus pater meus, eundem religiosissimum episcopum suis sedibus restituere parat. Quia tamen humana sorte præoccupatus, antequam votum impleret suum ex hac vita migravit, consentaneum existimavi divæ memoriæ imperatoris propositum hereditate acceptum exsequi. Porro Athanasius quantæ mihi venerationi fuerit, cum ad conspectum venerit vestrum agnoscelis. Nec mirum est si quid ejus gratia fecerim: ad hoc enim desiderii vestri imago et tanti viri dignitas animam meam concitavit atque commovit. Divina vos Providentia conservet, fratres dilecti.

7. His confusus litteris Athanasius, Alexandriam venit, eumque libentissime excepit populus Alexandrinus. Quotquot autem Isthici Ariani erant, conventicula cogeant adversus illum; unde frequentes ortæ seditiones ansam Eusebianis dedere, virum apud imperatorem calumniandi: quod nullo episcoporum conventu id decernente, suo ipse motu remigrans occupasset Ecclesiam: eo usque calumnias illi ferebant. Ac rursus memorati homines imperatoris aures obtundentes, inconsiderato furore concitavit illum, ut exilium decerneret in Athanasium; veriti, ne si patris propositum sequeretur, vellet de fide edoceri, ipsique in periculum venirent. In tantum itaque furorem improbitate sua

(a) Palat. ἀπεδρόνι.

(b) Sic Palat. Editi vero Κώνστας, male.

ἠνέγκατο τῶν ἐπιτηδευμάτων αὐτοῦ, ταῖς εὐχαῖς τοῦ ἁγίου Ἀλεξανδρου τοῦ ἐπισκόπου Κωνσταντινουπόλεως ἐν ἀπεδρόνι (a) τῆς βασιλίδος πόλεως τῶν σπλάγχων αὐτοῦ κατασπασθέντων. Ἀλλὰ καὶ μετὰ τὸν θάνατον Ἀρείου, χρόνου βραχείως διελθόντος, Εὐδείος ὁ Νικομηθείας πάλιν, καὶ οἱ σὺν αὐτῷ διὰ τῶν συνεργούντων αὐτοῖς εὐνούχων παρτάτειν τοὺς τῇ ὀρθοδοξίᾳ προσκειμένους ἐπεχείρουν, ἔρμαιον ἡγούμενοι τὴν τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου ἀπουσίαν, καὶ σπουδάζοντες τῆς αὐτῶν δόξης ὁμόφρονα ἐπίσκοπον ἐγκαθίστην τῇ Ἀλεξανδρείᾳ Ἐκκλησίᾳ· ἣ δὲ τοῦ Θεοῦ χάρις προέτρεχε βραβεύουσα ὑπὲρ τῆς ἀληθείας. Ταῦτα γὰρ αὐτῶν διανοομένων, ἔφασκεν ὁ μέγας Ἀθανάσιος ἐπαυλεῖν ἀπὸ τῆς ἐξορίας ἀχυρωμένος βασιλικῶς

B Νικητῆς Κωνσταντίνος (b), τῇ καθολικῇ Ἐκκλησίᾳ καὶ τῇ λαῷ πόλεως Ἀλεξανδρείας.

Οὕδεν τὴν τῆς ὑμετέρας ἱερᾶς ἐννοίας ἀποπειφεγῆναι γινώσκιν οἶμαι, διὰ τοῦτο Ἀθανάσιον τὸν τοῦ προσκυνητοῦ νόμου ὑποφήτην, πρὸς καιρὸν εἰς τὰς Γαλλίας ἀπεστέλλεσθαι, ἵνα, ἐπειδὴ ἡ ἀγριότης τῶν αἰμοδόρων αὐτοῦ καὶ πολέμιον ἐχθρὸν εἰς κίνδυνον τῆς ἱερᾶς αὐτοῦ κεφαλῆς ἐπέμνη, ἀνήκεστα ὑποστῇ. Πρὸς τὸ διαπαῖσαι τοῖνυν ταύτην, ἀφῆρέθη τῶν φαρύγγων τῶν ἐπικειμένων αὐτῷ ἀνδρῶν. διὰ τοῦτο ὅτι ἐμοὶ μὲν διάγειν κεκλεισται, ὥστε μὴδὲν αὐτῷ τῶν ἀναγκαίων ἐλλείψαι, εἰ καὶ τὰ μέλαστα ἡ δοῖμος αὐτοῦ ἀρετῇ, ταῖς θείαις πεποιοῦσθαι βοηθείαις, καὶ τὰ τραχύτερα ἀχθὴ φέρει εὐχερῶς. Καὶ ὁ δεσπότης ἡμῶν ὁ τῆς μακαρίας μνήμης Κωνσταντίνος ὁ σεβαστὸς ὁ ἐμὸς πατὴρ τὸν αὐτὸν θεωροῦντατον ἐπίσκοπον τῇ ἰδίᾳ τόπῳ παρασχεῖν ἠβούλετο. Ὅμως, ἐπειδὴ, ἀνθρωπίνῃ κλήρῳ προσληφθεὶς, πρὸ τοῦ τὴν εὐχὴν πληρῶσαι ἀνεπάυστο, ἀκλόουθον ἡγήσασθαι τὴν προαίρεσιν τοῦ τῆς θείας μνήμης βασιλέως διαδεξάμενος πληρῶσαι. Ὅστις, ἐπειδὴ τῆς ὑμετέρας τύχῃ προσέφυγε, ὅσης παρ' ἐμοῦ αἰδοῦς τετύχηγε γινώσθε. Καὶ οὐ θαυμάστων, εἰ τι εἴ' ἂν ὑπὲρ αὐτοῦ πεποίηκα (c)· καὶ γὰρ τὴν ἐμὴν ψυχὴν ἦ τε τοῦ ὑμετέρου πόθου εἰκὼν καὶ τὸ τοῦ τηλικούτου ἀνδρὸς σχῆμα εἰς τοῦτο ἐκίνει καὶ προέτρεπεν. Ἡ θεία Πρόνοια ὁμᾶς διαφυλάξει, ἀδελφοὶ ἀγαπητοί.

7. Τοῦτοις θαρρύν τοὺς γράμμασιν ὁ ἁγιος Ἀθανάσιος, καταλαμβάνει τὴν Ἀλεξανδρείαν, καὶ ἡδιστα αὐτὸν ἐδέξατο. ὁ τῶν Ἀλεξανδρέων λαός. Ὅσοι δὲ ἐτύγχανον Ἀρειανίζοντες ἐν αὐτῇ, φρατρίδας συνιστάσαντες αὐτοῦ (d), εἰ' ὧν συνεχεῖς στάσεις ἐγίνοντο, αἰτίνες ὑπόθεσιν παρέχον τοὺς περὶ Εὐδείου τοῦ διαβάλλειν αὐτὸν τῷ βασιλεῖ· ὅτι, μὴ κρίναντος τοῦ κοινου συνεδρίου τῶν ἐπισκόπων, αὐτῷ ἐπιτρέψας τὴν Ἐκκλησίαν κατέλαβεν· ἐπὶ τοσοῦτον δὲ τὰς διαβολὰς ἐξέτειναν. Αὐθις τε τοῦ βασιλέως τὰ ὅσα οἱ προεξημένονι χράναντες, ἀπερισκέπτως μαλινονται, ἐξορίαν φηρίσασθαι αὐτὸν κατὰ τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου, δεδιότες μὴ, τῇ τοῦ πατρὸς γνώμῃ χρησάμενος, ἐθέλῃ τὰ περὶ τῆς πίστεως ἐκμαθεῖν,

(c) Palat. πεποίηκαμεν.

(d) Palat. φρατρίδας συνίσταν κατ' αὐτοῦ.

ἀργυρί

καὶ περίπεισσι κινδύνῳ. Ἐπὶ τοσούτων τοίνυν ἐν-
εμάνησαν τῇ φαυλότητι, ὥστε καὶ νεκροῦ τινος χεῖρα
εὗρεῖν, ἣν ἔλεγον Ἀθανασίῳ εἰς γοητείαν εἶναι ἐπι-
τηδεύαν, καὶ τίνος εἶναι ἐρασκὸν εἰδέναι. Ἀρσενίου
γάρ τινος ἀνδρὸς ἔλεγον τὴν κατὰ Ἀλεξάνδρειαν
ταύτην ἐκκεκῶσθαι παρὰ τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου. Δι'
ἦν αἰτίαν ὁ βασιλεὺς τὴν μὲν ἐξορίαν οὐ φηφίζεται
κατὰ τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου, ἣν ἐδόκουν οἱ τὰ Ἀρείου
φρονούντες φιλανθρωπώτερον ἐξαιτεῖσθαι· ὡς ἀπάν-
θρωπον αὐτοῖς εἰς αἷμα γράφασθαι κατηγορίαν, οὗσι
κληρικοῖς· διάγνωνσι δὲ προστάττει γενέσθαι, δι'
ἣς θέμις ποιεῖν, δοῦναι τὸν Ἀθανάσιον. Προχειρίζε-
ται γοῦν τὸν Ἀρχέλαον, ἀνδρα τῶν συνεστίων καὶ
ὁμοφρόνων αὐτῷ, ἐκπέμψας ἐν Τύρῳ, ὁμοῦ τῷ τῆς
Φοινίκης ἀρχόντι διακοῖσαι τῆς ὑποθέσεως. Διήγεν
οὖν ἐν τῇ Τύρῳ ὁ ἅγιος Ἀθανάσιος, τοὺς περὶ τῆς
γοητείας κατηγοροῦντας ἐκδεχόμενος. Ὑπέρθεσις δὲ
ἐγένετο, ὥς μὲν ἐκεῖνοι ἔλεγον, ἵνα ἀπὸ τῆς Ἀλεξ-
ανδρείας παραγένωνται οἱ ὅπ' ὧν τὸ μῦθος γινώ-
σκοντες, καὶ αὐτὸν τὸν Ἀρσένιον ἐπιστάμενοι· ὡς
δὲ ἡ ἀκολουθία διδωσιν ἐννοεῖν, κατὰ Θεοῦ οἰκονο-
μίαν. Ἦν γὰρ αὐτὸς ὁ Ἀρσένιος ἀναγνώστης τῆς
κατὰ Ἀλεξάνδρειαν Ἐκκλησίας, ὃν διὰ τινα αἰ-
σχουργίαν μέλλοντα δίκας διδόναι, ὁ μακάριος Ἀθ-
νάσιος περιποιεσόμενος, δρασμὸν ὑποδύναι ὑποτίθε-
ται. Ἀμεριμνούντες οὖν μὴ φανήσεσθαι τὸν Ἀρσέ-
νιον, ὡς ὑπόδικον, ὀνομαστὶ πρὸς πίστωσιν τῶν
ἀκούοντων, λέγοντες τὸ ὄνομα τοῦ Ἀρσενίου, ἐνήγον
τῷ ἁγίῳ Ἀθανασίῳ. Διαδίδονται γοῦν ἡ φήμῃ τῷ Ἀρ-
σενίῳ, ὅτι δι' αὐτὸν Ἀθανάσιος ὁ ἐπίσκοπος ὑπονοεῖ
μαγείας ἐν Τύρῳ πάρεστι, καὶ οἶκτον λαβὼν τὸν μα-
καρίου ἀνδρὸς ὁ Ἀρσένιος, ἀμείψασθαι τε θέλων αὐ-
τὸν τῆς εὐπορίας τῆς εἰς αὐτὸν, ἀπειπὼν ἑαυτοῦ,
φθάσει τὴν Τυρίων πόλιν, τὸν δρασμὸν ἐκλειοπῶς·
κρίσεισιν λέγων ἑαυτὸν θανεῖν, ἢ πᾶσαν τὴν οἰκου-
μένην περὶ τηλικούτου ἀνδρὸς σκανδαλίζεσθαι. Καὶ
ἐλθὼν ἐν Τύρῳ, τῷ ἁγίῳ Ἀθανασίῳ ἐμφανίζεται ἐν μυ-
στηρίῳ, ᾧ καὶ συμβουλευεταί, μὴ πρὸ τῆς δίκης
ἐμφανισθῆναι πολλοῖς, ἵνα μὴ τι δράσωσι αὐτὸν οἱ
ὑπεναντίοι φαῦλον· ἢ διωρίαν ἔχοντες σκέψωνται
δι' ὑπερθέσεως λῦσαι τὴν δίκην τὴν κατὰ τοῦ ἁγίου
Ἀθανασίου τὴν περὶ τῆς γοητείας. Μένει γοῦν ἐκεῖσε
ὁ Ἀρσένιος πρὸ μιᾶς τῆς δικασίμου παραγενόμενος.
Τῇ ἑξῆς οὖν, πρὸ βήματος οἱ κριταὶ καθεσθόντες,
ἀγεσθαι κελεύουσι τοὺς κατηγοροῦντας καὶ Ἀθανάσιον.
Πρὸ τὴν δὲ κατηγορίαν περὶ μοιχείας αὐτῷ ἐπάγον-
τες, παρήγον γυναικὰ τινὰ ἀναίδῃ, ἀκριβῶς τὸ συ-
κοφαντεῖν ἐπισταμένην· ἥτις ἔλεγεν, ὅτι, ὑποδεξα-
μένη τὸν ἅγιον Ἀθανάσιον οἶκον εὐλαλείας χάριν,
ὥπιστα φθορὰν ὅπ' αὐτοῦ νύκτωρ αὐτῇ ἐπιτεσόντος.
Αὐτῇς τοίνυν τὸν Ἀθανάσιον εἰσαχθῆναι κελεύουσιν,
ἐστῶτα παρὰ τὸν πέτασον τῆς ἀκροάσεως. Ἦν δὲ
οὖν αὐτῷ καὶ Τιμόθεος ὁ πρεσβύτερος, ὅστις καὶ
συνελθὼν τῷ ἁγίῳ Ἀθανασίῳ, αὐτὸς πρὸς τὸν γύ-
ναιον ἀντὶ τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου λέγει· Εἰπέ μοι, γύ-
ναι, ἐγὼ παρὰ σοὶ ἔμεινα· ἢ σὺ με ὑπεδέξω ἐν τῷ
οἴκῳ τῷ σῷ· ἢ νύκτωρ σου ἐδιδάσκη, καθὼς μοι
κατηγορεῖς· ἢ δὲ, ὅτι γυναῖον ἐκ ζήμουσίου τέγους
ἀρτυρισθὲν, προαλῶς τὴν ὧν περιτρέψασα, καὶ τὸ

deducti sunt, ut mortui cujusdam manum nacti,
dicerent eam ab Athanasio ad veneficia fuisse
usurpata: seque nosse ejus esset: affirmabant
quippe eam Arsenio cuidam viro, ab Athanasio
fuisse abscissam. Qua de causa imperator nequa-
quam decrevit exsilium contra sanctum Athana-
sium, ut sperabant Ariani, rati se humanius quid-
piam postulare, quam si capitis accusationem scri-
berent, clerici cum essent; sed jussit perquisitio-
nem haberi, qua Athanasio liceret sese defendere.
Mandat ergo Archelaum familiarem sibi et dome-
sticum virum, mittitque Tyrum, ut una cum Phoe-
nices præfecto causam cognosceret. Tyri ergo de-
gebat sanctus Athanasius, expectans illos de vene-
ficio accusatores. Mora autem et cunctatio fuit,
ut causabantur illi, quo Alexandria accedere pos-
sent ii, qui flagitii testes oculati fuissent, et ipsum
nosset Arsenium: at ut ex consequentibus cogi-
tare licet, id divina Providentia factum est. Erat
enim Arsenius Alexandrinæ Ecclesiæ lector, quem
ob turpe facinus pœnas daturum beatus Athanasius,
ut liberaret, ad fugam hortatus fuerat. Rati ergo
nequaquam comparitulum Arsenium, utpote reum;
ad fidem auditoribus faciendam, pronuntiato Arse-
nii nomine, crimen intentabant in Athanasium.
Pervenit ad Arsenium fama, quod ejus causa Atha-
nasius episcopus, Tyri in suspicionem magis veni-
ret, beatumque miseratus virum Arsenius, atque
accepti benefici gratiam referre peroptans, nihil-
que suum curans periculum, Tyriorum in civita-
tem venit e fuga reversus; potius esse ducens
mori se, quam totum orbem terrarum ob tantum
virum offendi. Cum venisset Tyrum, Athanasio
clam se sistit, qui consilium dat illi, ut ne ante ju-
diciū sese multis exhiberet; ne quod illi malum
inferrent adversarii, neve si per tempus liceret,
studerent solvere istam: contra sanctum Athanasium
accusationem de veneficio. Manet igitur ibi Arse-
ninus, qui uno die accesserat antequam causa dice-
retur. Insequenti igitur die, sedentes pro tribunali
judices, jubent adduci accusatores et Athanasium.
Primam igitur accusationem de adulterio inten-
tant, adducta impudente muliere, quæ opprime
callebat calumniandi modum. Dixit illa, cum ple-
tis causa Athanasium domi suscepisset, ab ipso no-
ctu irruente vitium sibi oblatum fuisse. Deinceps
jubent introduci Athanasium, qui tum stabat ad
limen secum habens Timotheum presbyterum, qui
una ingressus cum sancto Athanasio, dicit: Ain' tu
mulier, egone apud te mansi? Tūne me domi sus-
cepisti? an te noctu violavi, uti me accusas? Tum
illa, utpote mulier ex publico prostibulo pecunia
conducta, petulanter converso vultu, et labello vel-
uti lenocinium extenso, ad Timotheum clamavit:
Tu es qui mihi vim atque vitium obtulisti: tu ipse
es qui noctu me violasti invitam, et castitatem
foedasti meam. Hinc ad judices cum juramento
clamat: Hic est corruptor meus; hic, non alius
est, qui mei corrupendæ causa ad me venit. Co-

gnita furiosae mulieris insania, iudices cum satellitibus ridere, atque mirari sancti Athanasii prudentiam, qui vel silens, accusationem illam esse calumniam comprobarat, confusis adversariis suis. Scenae haud dissimile negotium fuit: nam in Timotheo Athanasius, actum adversariorum dolo plenum esse monstravit. Athanasius accusatus est, Timotheus insimulatus sese defendit, atque ita clypeos suos amiserunt adversarii. Fuit enim ipsis mulier, quam multa mercede conduxerant, telum perniciosum, conflictum non sustinens, imo praestigiantia contra suos dimicans. Qua de causa etiam poenas effugiunt a lege praescriptas: ipsi namque una iudices erant et accusatores.

μιοι. Γέγονε γὰρ αὐτοῖς ἡ γυνή, ἣν πολλοῦ κεφαλαίου ἐξηγοράσαντο, ὅπλον σαθρότατον, οὐκ ἀντέχον πρὸς ἐνστάσιν, ὑπὸ ἀγνοίας δὲ τοῖς ἰδίους ἀντιστρατεύσασθαι. Διὰ τοι τοῦτο καὶ φεύγουσι, τὴν ἐκ τῶν νόμων ἀπόφασις· αὐτοὶ γὰρ ἦσαν οἱ κριταὶ καὶ οἱ κατηγοροί.

8. Quamobrem suppressa mulieris accusatione, ad B
veneficii crimen concedunt: et cum se putarent ex secundo crimine priori calumniae fidem facturos, ipsi sese potius illaqueant, capti sua impietate. Itaque manum proferunt, detestandam rem magistratibus ostendentes, aiuntque: Viri iudices, ecce brachium, quod artificiosis verbis non valet Athanasius declinare. Ipsa te manu silendo accusat, o Athanasi, quam Arsenio abscidisti. De qua defensionem pares sportet, in quem illam usum amputaris. Tum Athanasius ad illos: Quis ex vobis novit Arsenium? Aut quis hanc ejus esse dexteram agnoscit? Et surgentes quidam cum accusatoribus, se Arsenium probe nosse dicebant. Tum Athanasius ad iudices: Quandoquidem, ait, se Arsenium nosse confessi sunt, rogo adduci Arsenium: adest namque. Ut autem adductus est Arsenius, adversarius obtulit beatus Athanasius, nit accusatoribus ac iudicibus: Annon hic est Arsenius, de quo mihi crimen offertur? Ecce adest Arsenius omnibus Alexandrinis notus. Et pertracto illo ante tribunal, dexteram ejus manum primo erigit, ac iubens rursus ut sursum aliam elevarat ad consensum exclamavit: Ecce Arsenium, o cives, ecce hominis manus, o mirabiles iudices! Rogo perquiratur, cujus sit manus illa quam tenent adversarii, et unde illam rescuerint. Tum vox et caligo eorum oculis offusa est, non modo ob sancti Athanasii purificationem; sed quod suis ipsi accusationibus venefici, et, quod grave dictum est, sycophantae deprehensi essent. In illum sane coelum quadrat illud quod dicitur: *Lacum aperuit et effudit eum, et incidit in foveam quam fecit*¹. Sed quoniam iudices ideo convenierant, non ut de jure et iustitia disquirerent, sed ut Athanasium condemnarent, compressa legum ancloritate, et potestatis ascia: quamprimum igitur satellitibus tribunal reliquerunt, silentio studentes veritatem obliitterare, ne imperatorem offenderent. Itaque videre erat discedentibus iudicibus seditionem, adversariorum contra sanctum

¹ Psal. vii, 16.

(a) Haec clausula deest in Palat.

A χαλόνιον μαστροπορνεῖα ἀνατείνασα, ἀνεθόρσα πρὸς τὸν Τιμόθεον· Σὺ εἰ δὲ τὴν βίαν μοι πρὸς τὴν φοβρὰν ἐργασάμενος (a)· σὺ εἰ δὲ νύκτωρ ἀκουσάν με βιασάμενος, καὶ τὴν ἀγγελίαν μου κηλιδύσας. Καὶ πρὸς τοὺς κριτὰς ἐνωμώτως ἀνέκραγεν, ὅτι οὗτος ἐστὶ μοι ὁ φοβεύς· οὗτος δὲ, οὐκ ἄλλος, ὁ τὴν ἐφοδὸν μοι ἐπὶ τῇ φοβρᾷ διαπραξάμενος. Καὶ ἐπιγινώσκοντες τὴν παροινίαν τῆς μαινάδος οἱ κριταὶ σὺν τοῖς δορυφόροις ἐμειδίον, καὶ τὸ φρόνημα ἐθαύμαζον τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου, ὅτι σιωπῶν τὸ ἐγκλήμα συκοφαντίαν εἶναι ἀπέδειξε, περιτρέψας τοὺς ἐναντίους. Σκηπὴς γὰρ οὐδὲν διέφερε τὸ γεγονὸς, ὅτι ἐν Τιμόθεῳ Ἀθανάσιος τὸ δρᾶμα τῶν πολεμίων διήλεγξε δόλου πεπληρωμένον. Ἀθανάσιος κατηγορήθη, καὶ Τιμόθεος ἐπεκαλεῖτο ἀπολογούμενος, καὶ βυψάσπιδες γεγόνασιν οἱ πολε-

8. Διὰ τοῦτο, ὡς τῆς γυναικὸς συστειλαντες ἐγκλήμα, ἐπὶ τὸ τῆς γοητείας χωροῦσι· καὶ δοκοῦντες ἐκ τοῦ δευτέρου τὸ πρῶτον διαβάλλειν, μᾶλλον ἐναιλουῦνται ἀλισκόμενοι τῇ ἀσεβείᾳ. Προσάγουσι γοῦν τὴν χεῖρα, μῦθος ἀνύποιστον κοσμηκοῖς ἀρχουσιν ἐπιδεικνύμενοι, καὶ φασιν· Ἄνδρες δικασταί, ἰδοὺ ὁ βραχίον, ὃν ἐντέχνους λόγους οὐ δύναται παραγράφασθαι ὁ Ἀθανάσιος. Αὐτῇ σου, φασίν, ἡ χεὶρ σιγῶτα κατηγορεῖ, ὡς Ἀθανάσις, ἣν Ἀρσένιον περιέκοψας. Περὶ τῆς ὀφείλεις ἀπολογησασθαι, εἰς τίνα σοι χρεῖαν τέμνηται. Ὁ δὲ Ἀθανάσιος πρὸς αὐτοὺς· Τίς γὰρ ἐστὶν ἐξ ἡμῶν, φησὶν, ὁ ἐπιγινώσκων Ἀρσένιον; Ἡ τίς ἐστὶν ὁ ταύτην αὐτοῦ τὴν δεξιὰν γνωρίζων; Καὶ ἀναστάντες τινὲς σὺν τοῖς κατηγοροῖς, σαφῶς εἰδέναι τὴν Ἀρσένιον εἶπον. Καὶ ὁ Ἀθανάσιος πρὸς τοὺς κριτὰς· Ἐπειδὴ, φησὶν, ὠμολόγησαν εἰδέναι τὸν Ἀρσένιον, ἀξίῳ εἰσαχθῆναι τὸν Ἀρσένιον (b)· πάρεστι γάρ. Ὡς δὲ εἰσέχθη ὁ Ἀρσένιος ἄνω προσέειπεν τοῖς ἐναντίοις, εἶπε τοῖς κριταῖς καὶ τοῖς κατηγοροῖς ὁ μακάριος Ἀθανάσιος· Οὐχ οὗτος ἐστὶν ὁ Ἀρσένιος; οὐ περὶ τοῦτου μοι ἐνάγεται; Ἰδοὺ πάρεστιν ὁ Ἀρσένιος, ὁ καὶ πᾶσι γνωρίμος τοῖς κατὰ τὴν Ἀλεξάνδρειαν. Καὶ ἐπισπασάμενος αὐτὸν πρὸ τοῦ βήματος, ὑπεγείρει πρῶτην τὴν δεξιὰν, καὶ πάλιν καὶ τὴν ἄλλην ἀνατείνει εἰς ὕψος καλεῦσας, ἐβόα ἐπὶ τοῦ συνεδρίου· Ἰδοὺ Ἀρσένιος, ὡς ἄνδρες πολεῖται, ἰδοὺ καὶ τοῦ ἀνθρώπου αἱ χεῖρες. Ὡς θαυμάσιοι δικασταί, ἀξίῳ διερευνησάν, τίνας ἐστὶν ἡ χεὶρ, ἣν ἔχουσιν οἱ ἀντίβιοι, καὶ πόθεν αὐτὴν κόψαντες ἤκασι. Τότε νύξ αὐτοῖς καὶ σκότος ἐν τῇ ὕψει περιεχύθη, οὐ μόνον διὰ τὴν ἀποφυγὴν τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου, ἀλλ' ὅτι ἐν ταῖς κατηγορίαις αὐτῶν γόνιτες ἀπεδείκνυντο, πολλοῦ γε εἰπεῖν, συκοφαντίαι. [Εἰς τόνδε γοῦν τὸν χορὸν ἐπηλρώθη τὸ λόγιον, τὸ φάσκον· Ἀδελκον ἄρως καὶ ἀνέσκαφη, καὶ ἐμπεσεῖται εἰς βόθρον, ὃν εἰργάσατο. Ἀλλ' ἐπειδὴ συνήλθον οἱ κριταί, οὐ διαγινώσκον περὶ τοῦ δικαίου, ἀλλὰ Ἀθανασίου καταφιφίσασθαι, συστειλαντες τὴν αὐθεντίαν τῶν νόμων, καὶ τῆς ἐξουσίας τὸν πέλκυν· ὡς τάχιστα σὺν τοῖς δορυφόροις τὸ

(b) Haec, ἀξίῳ... Ἀρσένιον, desunt in Palat.

ἴψμα ἀπέλειπον, σιγῇ τὴν ἀλήθειαν περὶ ῥώμενοι περιγράφει, ἵνα μὴ τῷ κρατοῦντι προσκρούσῃ. Ἦν γοῦν ἰδεῖν, ὑποχωρησάντων τῶν δικαστῶν, στάσιν κατὰ τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου τῶν ἐναντίων, οἷαν οὐδεὶς τῶν καθ' ἡμᾶς ἐδέξατο ποτε. Οἱ μὲν γὰρ λόγοις, οἱ δὲ χερσὶν αὐτὸν προῦπλάκισον, λῆρον, γόητα ἀποκαλοῦντες, καὶ τὰ πάνδενα κακὰ διατιθέμενα· ἄλλα δὲ καὶ ἠπειλοῦν οὐ πολλῷ ὕστερον τὸν μέρος αὐτῷ ἐπαχθῆναι πρὸς τοῦ κρατοῦντος· οἱ δὲ καὶ δολοφονήσιν αὐτὸν ἐπηγγέλλοντο, καταχέοντες τῶν δικαστῶν ὕβρεις, καὶ λοιδορούμενοι πάμπολλα· ἔνιοι δὲ ὑπόγειον ἐμελέτων αὐτὸν διαχειρίσασθαι. Ὡς τῆς βίας ἰδιὰ τί, φασὶν, οὐχ ἡσύχασεν, ἵνα μὴ ζῆσθαι ὡς ἄλλοις τῇ γοητείᾳ, ἀλλ' ἐσπευσεν ἐνοστήναι τῇ εὐσεβείᾳ διὰ σαφεινῆς παραγραφῆς, τῶν ἐπιφυνέντων αὐτῷ περιγενομένων; Καὶ τοσαύτης οὕσης στάσεως, οὐδὲν, φησὶ, τῷ Γαλλίῳ ἐμελε· φημὶ τὸ ἄρχοντι τῆς πόλεως. Κραζόντων τε καὶ κόνιν εἰς τὸν ἀέρα ῥιπτόντων, παμπληθεῖ τε βοῶντων· Αἴρε, αἴρε Ἀθανάσιον· οὐ γὰρ καθέκει αὐτὸν ζῆν· Ὁ οὖν Ἀρχέλαος, καταβὰς, μέλλοντα διασπᾶσθαι τὸν Ἀθανάσιον ἀναρπάξει· ἦν γὰρ καὶ τοῦ κριτηρίου ἐξάρχος, καὶ τὰ ἄλλα ἐπεικέστατος, καὶ δυνατὸς τῷ κρατοῦντι ἀπολογησάσθαι, εἴπου δὲ καὶ θανάτου περιφρονῆσαι ἔτοιμος· καὶ κρυπταῖς ἐξόδοις αὐτὸν ἐπεβλεθεῖν ποιεῖ τῆς πόλεως, δρασμὸν αὐτῷ δοῦς, καὶ πείσας αὐτὸν, ὅπου δὴποτε γῆς εὐρεθείη, μὴ γνωρισθῆναι. Πάλιν δὲ οἱ δι' ἐναντίας συνεδρίον ποιήσαντες πλάπτειν ὁπομνήματα κατὰ τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου βουλευόμενοι, ἐν οἷς ἐντιθέσιν ἐπὶ πᾶσι τοῖς ἐγκλήμασιν Ἀθανάσιον καταφωραθῆναι· καὶ πολλὰ ἀντίγραφα ποιήσαντες ἐν πόσει τῇ οἰκουμένη ἐκπέμπουσιν. Ἀπαγγέλλουσι δὲ τῷ Κωνσταντίνῳ. Οὕτω δὲ τῷ ἁγίῳ Ἀθανασίῳ πᾶς τόπος φυγῇ ἐγένετο σφοδρῶς ζητούμενῳ, ὥστε καὶ ἐπαγγελίας πολλὰς προτεθῆναι τοῖς ὅπου γῆς εὐρισκόμενον αὐτὸν καταμνήνουςι. Πόλεις ὁμοῦ τε πᾶσαι ἀνεκινούοντο, καὶ ἄρχοντες, ποτὲ μὲν πρόστιμον ὀρίζοντες τοῖς ἐπὶ τῆς εἰρήνης τεταγμένοις, ποτὲ δὲ ζημίαν ζωῆς ὑπέδεικνεν τοῖς διωγμίταις, εἰ μὴ τὸν Ἀθανάσιον ζῶντα παραστήσωσιν· ἢ μὴ τοῦτο, καὶ γοῦν τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ μεθ' ὁπομνημάτων δηλούντων τὴν ἀκρίθειαν διακομίσουσιν. Ἐπειδὴ οὖν ἐν λακκῷ ὕδωρ μὴ ἔχοντι ἐν ἑξ ἑτασι διέτριψε λαμβάνων, τῇ πρὸ μιᾶς, ἐν ἧ' ἡμέλλεν ὁ τόπος παραδίδοσθαι, ἐκ τινος θείας ἐπιφανείας εἰς ἕτερον τόπον ἀποδιδράσκει. Λογιζόμενος δὲ μὴ καὶ ἄλλοις κινδύνων παραίτιος γένηται σπεύδουσιν αὐτῷ ἐπικουρεῖν, ἀπολιπόν τὰ ἀνατολικά μέρη, ἐπὶ τὴν δύσιν ἔρχεται, ἧς ἤρχε Κωνσταντίνος, ὁ Κωνσταντίνος ἀδελφεός, ἀπὸ τότε τὴν ἀρχὴν καὶ τὴν τοῦ ἀδελφοῦ διαδεξάμενος Κωνσταντίνος ἀποθανόντος ἐπιθέσκει τοῦ στρατοῦ πρὸς τῇ Ἀκυλίδᾳ.

9. Ὁ μὲντοι Ἀθανάσιος, ἐλθὼν πρὸς ἐπισκοπὸν Ῥώμης Ἰουλίον, καὶ πάντα τὰ συμβάντα αὐτῷ διηγησάμενος, σὺν αὐτῷ γνωρίζουσι καὶ τῷ βασιλεῖ Κωνσταντίνῳ κατ' αὐτοῦ σκαιωρίας γεγενημένας. Διάγων τοῖνον ἐν τῇ Ῥώμῃ ὁ ἅγιος Ἀθανάσιος, καὶ μαθὼν τὴν ἐν Ἀντιοχείᾳ συγκροτηθεῖσαν σύνοδον ἐπὶ διαστροφῇ τῆς ὀρθοδόξου πίστεως, καὶ τὴν Γεωργίου κατὰστασιν, ὡς οἱ εἰς τὸν τόπον αὐτοῦ ἡμέλλε πέμπεσθαι, ἔγραψε πρὸς τοὺς ἐπισκόπους τῆς Αἰγύπτου, καὶ τὸν κλῆρον, καὶ λαὸν τῆς Ἀλεξανδρείας πόλεως,

A Athanasium, qualem nemo nostro ævo tridisset unquam. Illi quidem verbis, illi manibus eum pulsabant, garrulum appellantes, veneficum, et gravissima quæque mala. Imo et comminabantur, non multo post mortem illi ab imperatore illatum iri: alii dolo occidendum denuntiabant, effusis in iudices contumeliis conviciisque multis: aliqui vero clanculum machinabantur ipsi necem. O violentiam! quare, aiebant, non quievit ut veneficus deprehensus occideretur; sed curavit per manifestissimam refutationem, pietatem comprobari suam, ac compressit accusatores suos? Et cum tanta seditio esset, nihil rem curavit Gallio præfectus urbis. Clamentibus autem illis, atque pulvèrem in aerem projicientibus, unaque omnibus vociferantibus: Tolle, tolle Athanasium, non enim convenit illum vivere; Archelaus descendens Athanasium jamjam dilacerandum eripit; erat quippe præfectus judicii, alioqui magnatissimus, qui posset eum purgare apud imperatorem, etiam mortem contemnere paratus; eumque ille occultis meatibus dimittens ex civitate, fugam illi aperuit, auctorque illi fuit ut curaret neminem nosse quo in terræ loco ille versaretur. Rursum adversarii, coacto concilio, deliberant de confingendis adversus sanctum Athanasium commentariis; quibus significabant, omnium criminum Athanasium reum fuisse deprehensum. multaque eorum exempla in totum orbem terrarum emisere. Rem annuntiant autem Constantio. Itaque Athanasio de loco in locum fôgere necesse fuit, cum vehementer ubique perquiretetur; adeo ut magna iis præmia proponerentur, qui ubicunque inventum illum indicarent. Civitates simul omnes movebantur, et magistratus, aliquando præmia decernentes iis, qui pacis ergo constituti essent; aliquando capitis pœnam in persecutores, nisi Athanasium vitum exhiberent; aut si id non possent, caput ejus afferrent, cum certis evidentibusque indiciis. Postquam ergo sex annos in puteo aquam non habente delitisset; pridie quam locus deprehenderetur, ex divina quadam revelatione in alium profugit locum. At metuens ne etiam aliis periculum crearet, qui tum sibi auxilio essent; relictis Orientalibus partibus, in Occidentem se confert, cui imperabat Constans Constantii frater, qui nuper imperium Constantini fratris acceperat, perempti ab exercitu Aquileiæ ad Alsum fluvium.

9. Athanasius ergo profectus ad Julium Romæ episcopum, commemorat ipsi omnia quæ accidissent: ambo una imperatori Constanti renuntiant, quæ scelera, quas fraudes in eum machinati essent. Cum itaque Roma degeret sanctus Athanasius, edicissetque coactam esse Antiochiæ synodum, ad orthodoxam fidem evertendam, Georgiumque constituendum, qui in ejus locum mittendus esset, scripsit ad Ægyptios episcopos et ad clerum ac populum Alexandrinum, ut aversarentur illa ab impio

Ario dissaminata zizania. Cum itaque persecutio prævaleret, necnon insidiæ adversus sanctum Athanasium conflatae, cumque ad Occidentales partes se contulisset ille, Eusebiani statuunt magnum Athanasium apud imperatorem Constantium calumniari: primum quidem, quod contra canonem egisset a se olim decretum, quia scilicet non communi episcoporum calculo ordinem episcopatus accepisset. Reversus enim, aiebant, ab exilio, suoapte arbitrio ecclesiam invasit, atque in ejus ingressu, mota seditione, multi interiере. Imo res quoque Tyri contra Athanasium gestas in medium adducebant. Hoc itaque modo virum condemnantes, in Alexandrinum episcopatum substituunt ordinantque Gregorium quemdam Arianum: quo peracto fidem immutant, cui ipse Gregorius Arianus, Alexandriam nondum ingressus, subscribit tanquam illius urbis episcopus. Eusebius porro, cunctis arbitratu suo peractis, legationem misit ad sanctum Julium Romæ archiepiscopum, missis etiam calumniis adversus sanctum Athanasium conflatis, rogabatque ut ipse iudex foret eorum quæ contra Athanasium gesta essent, lite ad se vocata. Julius ergo, acceptis ab Eusebio litteris, expensisque iis quæ Athanasium spectarent, cum deprehendisset id negotii nihil nisi calumniam esse, ipsum commendatitiis munitum litteris mitti Alexandriam, sedem illi restituit, nec leviter reprehendit eos qui temere illum deposuissent. Cum igitur Athanasius recuperasset Ecclesiam, et id illis, qui ad Antiochenam synodum convenerant, delatum esset; Ariani, non modice Julii litteris exasperati, mittunt quamprimum Gregorium quem in locum Athanasii ordinarant. Deduxit igitur Alexandrium Gregorium Arianum furorem spirantem Syrius dux, et cum illo armatus exercitus quinque millium hominum. Accesserunt autem ad illos qui isthic cum Ario sentiebant. Quo pacto autem sanctus Athanasius inquisitionum se manus effugerit, enarrandum. Vespera erat, populusque sequentis synaxeos pervigilium celebrabat. Venit autem, instructisque undique militibus, circumscedit ecclesiam. Magnus autem Athanasius, iis perspectis, curam habuit, ne quod sui causa populo detrimentum foret, præcipiensque diacono, ut orationem indiceret, rursus psalmum canendum curavit. Concentu autem psalmi facto, per unam ecclesiae januam omnes exierunt. Quod cum fieret, milites omnes immoti neque pugnantes manebant: sanctus autem Athanasius in medio psallentium præterivit illisus incolumisque. Hoc modo rursus elapsus Romam fugit. Tumque impius Gregorius ecclesiae potitus est. Cæterum populus Alexandrinus rerum gestarum impatiens, ecclesiam Dionysii nuncupatam incenderunt. Cum tantus Alexandria esset tumultus, sanctus Paulus Constantinopolitanus episcopus, Ecclesia exactus, partibus relictis Orientalibus, in Occidentem concessit, ubi Constans frater Constantii imperabat, ac cum magnum Athanasium ibi reperis-

Α ἐκτρέπεσθαι αὐτοὺς τὰ ὑπὸ Ἀρείου τοῦ ἀσεβοῦς ἐπισπαρέντα ζιζάνια. Τοῦ θωγμοῦ τοῖνον ἐπικρατοῦντος, καὶ τῆς ἐπιβουλῆς τῆς κατὰ τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου, ἐπὶ τὰ ἐσπέρια οὖν μέρη ἀναχωρήσαντος αὐτοῦ, οἱ περὶ Εὐσέβιον ἔργον τίθενται διαβάλλειν πρὸς τὸν βασιλέα Κωνσταντῖον τὸν μέγαν Ἀθανάσιον· πρῶτον μὲν ὡς παρὰ κανὼνα πράξαντα, ὃν αὐτοὶ ὥρισαν τότε, ὅτι μὴ γνώμῃ τοῦ κοινοῦ τῶν ἐπισκόπων τὴν τάξιν τῆς ἱερουσύνης λαβέν. Ἐπανεληθὼν γάρ, φησὶν, ἀπὸ τῆς ἑξορίας, ἑαυτῷ ἐπιτρέψας εἰς τὴν ἐκκλησίαν εἰσπηδήσεν, καὶ ὅτι ἐν τῇ εἰσόδῳ αὐτοῦ, στάσεως γενομένης, πολλοὶ ἀπέθανον. Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ τὰ ἐν Τύρῳ πεπραγμένα κατὰ Ἀθανασίου εἰς μέσον ἦγον. Τοῦτον τοῖνον τὸν τρόπον καταψηφισάμενοι αὐτοῦ, προχειρίζονται Γρηγόριόν τινα Ἀρειανίζοντα εἰς τὴν Ἀλεξανδρίαν ἐπισκοπῆν· καὶ τοῦτο κατεργασάμενοι, μεταποιοῦσι τὴν πίστιν, ἐν ἣ καὶ Γρηγόριος ὁ Ἀρειανὸς, μήπω τῆς Ἀλεξανδρείας ἐπιβὰς, ὡς ἐπίσκοπος αὐτῆς καθυπεγράψεν. Εὐσέβιος δὲ, κατεργασάμενος ὅσα ἐβούλετο, διεπρσβεύετο πρὸς τὸν ὄσιον Ἰούλιον τὸν ἀρχιεπίσκοπον Ῥώμης, ἀποστείλας καὶ τὰς καττυθείσας κατὰ τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου συκοφαντίας, αὐτὸν τε κριτὴν τῶν κατὰ Ἀθανασίου γενέσθαι παρεκάλει, πρὸς ἑαυτὸν καλοῦντα τὴν δίκην. Δεξιόμενος οὖν Ἰούλιος τὰ παρὰ Εὐσέβιου γράμματα, καὶ διαψύους τὰ κατὰ τὸν ἅγιον Ἀθανάσιον, καὶ μαθὼν συκοφαντίας εἶναι τὸ πρῆγμα, παρρησιαστικοῖς τε γράμμασιν ὀχυρώσας αὐτὸν, ἀποστέλλει ἐπὶ τὴν Ἀλεξανδρίαν, ἀποδίδους αὐτῷ καὶ τὸν τόπον, καθάπτόμενος οὐ μικρῶς τῶν προπετιῶς αὐτὸν καθελόντων. Ἀθανασίου τοῖνον καταλαβόντος τὴν ἑαυτοῦ Ἐκκλησίαν, μαθόντες οἱ ἐν τῇ κατὰ Ἀντιόχειαν συνεληθόντες συνόδῳ, καὶ οὐ μικρῶς στυφθέντες ἐκ τῶν παρὰ Ἰουλίῳ γραμμάτων οἱ Ἀρειανίζοντες, διὰ τάχους ἐκπέμπουσι Γρηγόριον, ὃν ἦσαν ἀντὶ τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου χειροτονήσαντες. Κατήγεν (α) οὖν τὸν Γρηγόριον τὴν Ἀρείου μανίαν πνέοντα ἐπὶ τὴν Ἀλεξανδρίαν Συριανὸς τε ὁ στρατηγὸς καλεῖται βασιλικῇ, καὶ ὁ οὖν αὐτῷ ὀπίσθης στρατὸς ἀριθμῶν ὄντες πενταχισχιῶν. Συνελαμβάνοντο δὲ αὐτοῖς καὶ οἱ ἐκεῖ τὰ Ἀρείου φρονούντες. Ὅπως δὲ ὁ ἅγιος Ἀθανάσιος τῆς ἐκκλησίας ἐξωθούμενος τοὺς συλλαβεῖν αὐτὸν ἐσπουδαχότας διέφυγε, λεχτέον. Ἐσπέρα γὰρ ἦν· ὁ δὲ λαὸς ἐπαννύχιζε προσδοκώμενης συνάξεως. Ἦκει δὲ ὁ στρατηγὸς κατὰ φάλαγγα (D) νης συνάξεως. Ἦκει δὲ ὁ στρατηγὸς κατὰ φάλαγγα τάξας τοὺς στρατιώτας πανταχόθεν κύκλῳ τῆς ἐκκλησίας. Ὁ δὲ μέγας Ἀθανάσιος, ἑωρακὺς τὰ γινόμενα, φροντίδα τίθεται, ὅπως ἂν μηδεμίαν τῶν λαῶν βλάβη γένηται δι' αὐτὸν, καὶ προστάξας διακόνῳ κηρύξαι εὐχὴν, αὐτὸς ψαλμὸν λέγεσθαι παρεσκεύασε. Συμφωνίας τε ἐκ τοῦ ψαλμοῦ γενομένης, διὰ μιᾶς τῶν πυλῶν τῆς ἐκκλησίας πάντες ἐξέισαν. Τοῦτου γινωμένου, οἱ μὲν στρατιῶται ἀπόμαχοι ἔμενον· ὁ δὲ ἅγιος Ἀθανάσιος ἐν μέσῳ τῶν ψαλμωδούντων ἀδελφῆς διεσώζετο. Τοῦτον τὸν τρόπον διαφυγὼν, πάλιν ἐπὶ τὴν Ῥώμην ἀνέδραμεν. Καὶ Γρηγόριος μὲν τότε ὁ ἀσεβὴς τῆς ἐκκλησίας ἐκράτησεν· ὁ δὲ Ἀλεξαν-

ἐρῶν λαός, οὐκ ἐνεγκόντες τὸ γεγόνος, τὴν καλούμενην Ἀπουσίαν ἐκκλησίαν ἐνέπρησαν. Τοιαύτης δὲ οὐσης συγγένεως κατὰ τὴν Ἀλεξάνδρειαν, καὶ ὁ ἅγιος Παῦλος ὁ Κωνσταντινουπόλεως ἐπίσκοπος, ἐξουθεῖς τῆς Ἐκκλησίας, καὶ ἀπολιπὼν τὰ ἀνατολικά μέρη, ἐπὶ τὴν δύσιν ἔρχεται, ἥς ἦρχε Κώνστας ὁ Κωνσταντίου ἀδελφός· καὶ εὐρὼν ἐκείσε τὸν μέγαν Ἀθανάσιον διάγοντα, ἔρχεται πρὸς Ἰούλιον (α) τὸν ἀρχιεπίσκοπον Ῥώμης· καὶ διηγησάμενος ἅπαντα αὐτῷ τε Ἰουλίῳ, καὶ τῷ ἐκεῖ βασιλεῖ, ἅμα Ἀθανάσιῳ διήγενα ἐκείσε. Ἐπιγνοὺς οὖν ὁ Κώνστας τὰ κατὰ Ἀθανάσιον καὶ Παῦλον, γράφει τῷ ἀδελφῷ (β), προστάττων τοὺς δεσθῆναι. Καὶ ἐπειπερ, γράψαντος τοῦ βασιλέως τοὺς ἰδίους τόπους, οὐδὲν πλέον ἦνυτο· σύνοδον ἄλλην καὶ Παῦλον, ὥστε καὶ τὰ κατ' αὐτοὺς καὶ τὰ τῆς πίστεως διδάσκοντες τὰς καθαιρέσεις αὐτῶν ἐπινενοεῖσθαι (γ) ἐπὶ καταλύσει τῆς πίστεως.

10. Κηρύσσεται οὖν αὖθις οἰκουμένης σύνοδος, ὡς ἐπὶ τὴν Σαρδικὴν γνῶμη τοῦ δυοῖν βασιλέων ἐν ἐνδεκάτῳ ἔτει τῆς τελευταίας τοῦ πατρὸς τῶν Λυγούσιων. Ἐκ μὲν οὖν τῶν ἐσπερίων μερῶν ὕπερ τοὺς τριακασίους συνῆλθον ἐπισκόπους, ὡς φησὶν ὁ ἅγιος Ἀθανάσιος αὐτός· ἐκ δὲ τῶν ἐφ' ὧν ἐδομήκοντα ἐξ ὀνόν, ὡς ὁ Σαβίνος φησιν, ἐν οἷς καὶ αὐτὸς κατήριθμητο καὶ Ἰσχυρδός, ὡς τοῦ (δ) Μαρκεῦτος ἐπίσκοπος ἔν. Ὡς οὖν συνῆλθον ἐν τῇ Σαρδικῇ, οἱ μὲν Ἀνατολικοὶ εἰς πρόσωπον τῶν Ἐσπερίων ἔλθειν οὐκ ἠβούλοντο φάσκοντες μὴ ἄλλως εἰς λόγους ἔλθειν, εἰ μὴ τοὺς περὶ Παῦλον καὶ Ἀθανάσιον ἐξελάσωσι τοῦ συλλόγου. Ὡς δὲ Πρωτογένης ὁ Σαρδικῆς ἐπίσκοπος, καὶ ὁ Ὀσίος Κορδοῦθης (ε) οὐκ ἠνείχοντο μὴ παρῆναι τοὺς περὶ τὸν ἅγιον Παῦλον καὶ Ἀθανάσιον, ἀπεχώρουσαν εὐθέως οἱ Ἀνατολικοί. Καὶ γενόμενοι ἐν Φιλίππου πόλει τῆς Θράκης, ἰδιᾶζον ποιοῦνται συνέδριον. Καὶ φανερώς λαίπην τὸ μὲν ὁμοούσιον ἀναθεματίζουσι· τὴν δὲ τοῦ ὁμοίου δόξαν ἐπιστολαῖς ἐγγράφαντες, πανταχοῦ διαπέμπονται. Οἱ δὲ ἐν τῇ Σαρδικῇ πρῶτον μὲν ἐρήμην κατεψήφισαν τὴν σύνοδον· ἔπειτα τοὺς κατηγορούμενους τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου τῆς ἀξίας ἀφείλοντο· ὅσον τε τῆς πίστεως τὸν ἐν Νικαίᾳ κρατύναντες (ς), καὶ τὸ ὁμοίον ἀναθεματίζαντες καὶ ἐκβαλόντες, φανερώτερον τὸ ὁμοούσιον ἐκδιδάσκειν, ἐγγράφοντας καὶ (g) αὐτοὶ πανταχοῦ διαπέμπονται. Μετὰ ταῦτα δὲ γνοὺς ὁ τῶν ἐσπερίων μερῶν βασιλεὺς τὰ ἐν τῇ Σαρδικῇ συνῶν γενόμενα, γνώριμα εὐθύς τῷ ἀδελφῷ Κωνσταντίῳ καθίστησιν, ἀποδίδόσθαι τε τῷ Παύλῳ καὶ Ἀθανασίῳ τοὺς οἰκίους τόπους παρεκαλεῖτο. Τοῦ δὲ ἁγίου Ἀθανασίου ἐστὶ ὑποστελλομένου τὰς ἐπιβουλὰς τῶν Ἀρειανιστῶν, ὡς ἔμαθεν ὁ βασιλεὺς, γράφει τῷ ἀδελφῷ (h).

Ὡς μὲν ἐστὶν παρ' ἐμοὶ Ἀθανάσιος· ἀλλὰ πυνθάνομενος διέγνω ἐυσεβείας αὐτὸν χάριν διώκεσθαι. Εἰ μὲν οὖν (i) ἐπαγγέλλεις ἀποδιδόναι τοῦτον τὸν θρόνον, ἀμυνόμενος τοὺς μάρτην αὐτὸν ἐπιφυομένους, ἀποστελῶ πρὸς σὲ τὸν ἄνδρα· εἰ δὲ ἀνανεοὺς ταῦτα οὐ

(α) Ἐρχεται σὺν αὐτῷ πρὸς τὸν μακάριον Ἰούλιον.

(β) Palat. τῷ ἀδελφῷ τὰ κατὰ Ἀθανάσιον ἐδεσθῆναι. Idem, ἦνυτο ὅθεν σύνοδον.

(γ) Palat. τὰς καθαιρέσεις αὐτῶν γεγενησθαι (sic) ἐπὶ καταλ.

(δ) Ita Palat. Editi vero, ὁ τοῦ.

A set, Julium adit archiepiscopum Romanum : omnibusque Julio et imperatori commemoratis, isthic cum Athanasio degebat. Constans itaque cum comperisset ea quae Athanasium et Paulum spectarent, missis fratri litteris jubet recipi homines. At cum litteris imperatoris Constantis, quibus mandabat, ut Paulo Athanasioque suae sedes restituerentur, nihil amplius effectum esset, aliam cogi synodum rogant Athanasius et Paulus, ut in oecumenica synodo, cum negotia sua, tum quae fidem spectarent, finem acciperent, docentes suam condemnationem ad fidei eversionem conflata fuisse.

Κώνστας, ὥστε ἀποδοθῆναι Παύλῳ καὶ Ἀθανασίῳ παρακολουσὶ γενέσθαι οἱ περὶ τὸν ἅγιον Ἀθανάσιον καὶ Παῦλον, ὥστε καὶ τὰ τῆς πίστεως ἐπὶ οἰκουμένης συνῶν πείρας λαβεῖν.

10. Indicitur ergo rursum, ex sententia duorum imperatorum, Sardicæ synodus oecumenica, anno a morte patris Augustorum undecimo. Ex Occidentalibus itaque partibus episcopi plus trecentis coacti sunt, ut ait ipse sanctus Athanasius, ex Orientalibus autem tantum septuaginta sex, ut Sabinus ait ; in quibus annumeratus est Ischyas tanquam Marceotæ episcopus. Igitur cum Sardicæ convenissent, Orientales in conspectu Occidentalium accedere recusarunt, dicentes non aliter se ad colloquendum venturos, nisi Paulum et Athanasium pellerent ex synodo. Cum autem Protogenes Sardices et Hosius Cordubæ non paterentur abesse sanctos Paulum et Athanasium, statim Orientales abscessere. Cumque Philippopolin in Thracia pervenissent, peculiare habuerunt concilium. Ac palam deinde consubstantiale anathemate feriunt ; ac dissimilis substantiæ sententiam epistolis conscriptam, ubique transmisere. Qui porro Sardicæ erant, primum quidem synodum illam desertæ causæ damnarunt, deinde vero Athanasii accusatores dignitate sua privarunt. Confirmata vero fidei definitione Nicææ facta, ac dissimilis-substantiæ voce anathemate damnata atque rejecta, consubstantiale explicant evidentius, ac ubique transmittunt litteris suis. Post hæc cum nosset Occidentalium partium imperator res in Sardicensi synodo gestas, eas statim fratri Constantio significat, jubetque Paulo et Athanasio sedes restitui suas. Cum porro Athanasius adhuc peteretur insidiis Arianorum, re comperta imperator, hæc fratri rescribit :

Hic quidem apud me degit Athanasius ; sed sciscitatus novi pietatis eum causa persecutionem sustinere. Si quidem promittas illi scem restituere, ultus eos qui sine causa vexant ipsum, mittam ad te virum ; sin abnueris hæc agere, certo scias me

(ε) Sic Palat. Editi vero, Κορδοῦθης. Mox Palat. ἀποχωροῦσιν.

(ς) Palat. κρατύνοντες.

(g) Palat. γράφοντες δὲ ἐπιστολάς καί.

(h) Palat. ὡς ἔμαθε Κώνστας ὁ βασις.

(i) Palat. ἐπαγγέλλῃ. Paulo post idem, μάρτην αὐτοῦ ἐπιφυομένους, ἀποστέλλω.

ipsum isthuc esse venturum, et vel te invito virum **A** propriae sedi esse restitutum.

Cum nosset igitur Constantius fratris propositum, formidine illius, sanctum Athanasium propriis accessit litteris, non semel neque his tantum, sed usque tertio rescribens Athanasio hisce verbis :

INTERPRETATIO EPISTOLÆ I.

Constantius Victor Augustus Athanasio.

Diutius te immanibus maris fluctibus procellisque jactari, nostræ clementiæ humanitas non permisit ; te scilicet patriis penatibus nudatum, tuisque spoliatum, in inviis ferarum locis errantem non neglexit indefessa nostra pietas. Nam etsi diu distuli **B** mentis meæ propositum litteris tibi significare, te ultro accessurum, laboribusque tuis remedium rogaturum exspecto ; tamen quia fortasse metus impedimento fuit ne propositum exsequerere tuum, ideo litteras munificentiae nostræ plenissimas ad tuam constantiam misimus, ut absque metu quamprimum conspectui nostro te præsentem sistere cures, quo voti tui compos effectus, nostramque humanitatem expertus, tuis restituaris. Hac enim de causa dominum meum et fratrem Constantem Victorem Augustum pro te rogavi, ut tibi veniendi daret facultatem, quo utriusque nostrum nutu patriæ restituaris, hocque gratiæ pignus assequare.

ἵνα τοῦ ἐλθεῖν ἐξουσίαν σοι δῶ, ἵνα, ἀμφοτέρων (d) ἡμῶν ἐπινευόντων, τῇ πατρὶδι ἀποκατασταθῇς, ἔχων τοῦτο τῆς ἡμῶν χάριτος ἐνέχυρον.

INTERPRETATIO EPISTOLÆ II.

Constantius Victor Augustus Athanasio.

Etsi id in primis superioribus litteris significavi, ut absque metu ad nostrum comitatum te conferres ; quod summopere cupimus te ad propria remittere, tamen etiam nunc hasce litteras ad tuam constantiam misimus, quibus adhortamur, ut circa diffidentiam aut metum publica vehicula inscendas, et ad nos properes, ut optatis frui valeas.

INTERPRETATIO EPISTOLÆ III.

Constantius Victor Augustus Athanasio.

Cum Edessæ degeremus, præsentibus tuis presbyteris, placuit ut misso ad te presbytero, ad nostrum comitatum properares, ut ubi vultum nostrum conspexisses, quamprimum Alexandriam proficiscerere : sed quia multum temporis effluxit ex quo litteris nostris acceptis non venisti, eapropter te jam quoque impense hortamur, ut vel nunc saltem quam

τω πρῆναι, εὖ ἴσθαι, ὅτι αὐτὸς ἐγὼ αὐτῷ γινόμενος, καὶ ἀκούσας σου τὸν ἄνδρα τῷ οἰκείῳ ἀποδίδωμι θρόνῳ.

Γνωὺς οὖν ὁ Κωνσταντίος τοῦ ἀδελφοῦ τὴν ἔνστασιν, καὶ δειλιάσας αὐτὸν, καλεῖ τὸν ἅγιον Ἀθανάσιον, δι' οἰκείων γραμμάτων ἐλθεῖν πρὸς αὐτὸν (a), οὐχ ἀπαξ οὐτε δις, ἀλλ' ἤδη καὶ τρίτον γράφας τῷ Ἀθανασίῳ ἐν τούτοις τοῖς ῥήμασιν·

ΕΡΜΗΝΕΙΑ ΕΠΙΣΤΟΛΗΣ Α'.

Κωνσταντίος Νικητῆς Αὐγουστος Ἀθανασίῳ.

Ἐπὶ πολὺ σε κλυδωνίζεσθαι καὶ χειμάζεσθαι τοῖς τῆς θαλάττης ἀγρίοις κύμασιν οὐκ ἀφῆκεν ἡ τῆς ἡμετέρας ἡμερότητας φιλανθρωπία· γυμνουθέντα σε τῆς πατρῴας ἐστίας, καὶ στερηθέντα τῶν ἰδίων, καὶ πλανώμενον ἐν θηριώδεσιν ἀνοδίοις, οὐ παρεῖδεν ἡ ἡμετέρα εὐσέβεια. Εἰ καὶ τὰ μάλιστα ἐπὶ πολὺ ὑπερεθέμην γράψαι τὴν πρόθεσιν τῆς ἐμῆς διανοίας προσδοκῶν (b) ἀθάλητον σε παραγενέσθαι πρὸς ἡμᾶς, καὶ τῶν καμάτων αἰτεῖν σε τὴν θεραπείαν· ὅμως, ἐπειδὴ ἴσως ὁ φόβος τὴν προαίρεσιν τῆς σῆς προθέσεως ἐνεπόδισε, διὰ τοῦτο δωρεαῖς πληρεστάταις γράμματα πρὸς τὴν σὴν στερότητα διεπεμψάμεθα· ἵνα ἀφόδως ταῖς ἡμετέραις προσέψῃς ταχέϊαν τὴν αὐτοῦ παρουσίαν παρασχεῖν σπουδᾶς, ἐπὶ τὸ τῆς ἑαυτοῦ ἐπιθυμίας ἀπολαῦσαι καὶ πειραθεῖς (c) ἡμῶν τῆς φιλανθρωπίας, τοῖς ἰδίοις ἀποκατασταθῇς. Τοῦτο γὰρ ἔνεκεν καὶ τὸν δεσπότην καὶ ἀδελφόν μου Κωνσταντῶν τὸν νικητὴν Αὐγουστον ὑπὲρ σοῦ παρεκάλεσα, ἵνα τῶν ἐπινευόντων (d) ἡμῶν ἐπινευόντων, τῇ πατρὶδι ἀποκατασταθῇς.

ΕΡΜΗΝΕΙΑ ΕΠΙΣΤΟΛΗΣ Β'.

Κωνσταντίος Νικητῆς Αὐγουστος Ἀθανασίῳ.

Εἰ καὶ μάλιστα διὰ προτέρων ἐδηλώσαμεν γραμμάτων, ὅπως ἀμερίμνως εἰς τὸ ἡμέτερον κομιτᾶτον (e) παραγένη, διὰ τὸ μάλιστα βούλεσθαι ἡμᾶς ἀποστεῖλαι σε εἰς τὰ ἴδια· ὅμως καὶ νῦν ταῦτα αὐτὰ τὰ γράμματα πρὸς τὴν σὴν στερότητα δεδώκαμεν, δι' ὧν προτρέπομεθα χωρὶς τίνος ἀπιστίας καὶ φόβου ἐπιθῆναι σε δημοσίοις ὀχήμασιν, καὶ σπουδᾶσαι πρὸς ἡμᾶς, ἵνα ὧν ἐπιθυμῆς, ἀπολαῦσαι δυνήθῃς.

ΕΡΜΗΝΕΙΑ ΕΠΙΣΤΟΛΗΣ Γ'.

Κωνσταντίος Νικητῆς Αὐγουστος Ἀθανασίῳ.

Ἦνίκα ἐν τῇ Ἑδέσσει (f) διετρίβομεν, παρόντων τῶν σὴν πρεσβυτέρων, ἤρεσεν ὅπως, ἀποσταλέντος πρεσβυτέρου πρὸς σέ, σπουδᾶς ἐλθεῖν εἰς τὸ ἡμέτερον κομιτᾶτον, ἐπὶ τὸ, ἰδόντα (g) σε τὴν ἡμετέραν πρόσψιν, εὐθέως εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν δεῦσαι. Ἀλλ' ἐπειδὴ χρόνος παρήλθεν, ἀφ' οὗ γράμματα δεξάμενος παρ' ἡμῶν οὐκ ἀπηντήσας, διὰ τοῦτο καὶ

(a) Palat. καὶ δεῖσας αὐτὸν, καλεῖ Ἀθ... ἐλθεῖν παρ' ἑαυτῶν... τῷ ἁγίῳ Ἀθαν.

(b) Sic Palat. Editi vero, Προσδοκῶ οὖν. Mox Palat., παραγενέσθαι. Ibid. editi, ἀπολαβεῖν. ubi Palat., αἰτεῖν. Mox Palat., ἐνεπόδισε, pro ἐνεπόδισε.

(c) Sic miss. Editi vero, καὶ πειραθῆσθαι... ἀποκατασταθῇς.

τασταθῇς.

(d) Ita Palat. Editi vero, ἐπὶ τῶν ἀμφ.

(e) Sic Palat. Editi vero, κομητᾶτον. hic et infra.

(f) Palat., ἐν τῇ Ἑδεσσινῶν.

(g) Sic Palat. Editi vero, εἰδόντα. Infra Palat., ἐπειδὴ πλεῖστος χρόνος.

ἴν ὑπομνήσαι σε ἐποπιδάσαμεν, ἵνα καὶ νῦν τὴν σὴν παρουσίαν ταχέϊαν ἀποδώς (α), καὶ οὕτω δυνήθῃς τῇ πατρίδι σου ἀποκαταστήναι, καὶ τῆς εὐχῆς σου ἐπιτελεῖν. Πρὸς δὲ πληρεστάτην διήγησιν Ἀλήταν τὸν διάκονον ἀπεστείλαμεν παρ' οὗ δυνήσῃ μαθεῖν τῆς τε ἡμετέρας ψυχῆς τὴν προαίρεσιν, καὶ ὅτι τούτων, ὧν εὐχῇ, τυχεῖν δυνήσῃ.

11. Ταύτας τὰς ἐπιστολάς δεξάμενος ὁ ἅγιος Ἀθανάσιος, ἐπιβέβας τε τῷ βασιλεῖ καὶ τῷ ἐπισκόπῳ Ἰουλίῳ, ἐν μεγίστῃ χαρᾷ τὴν Ῥωμαίων Ἐκκλησίαν κατέστησε. Παραχρῆμα δὲ ὁ βασιλεὺς μετὰ πολλῆς δορυφορίας ἐκπέμπει τὸν μέγαν Ἀθανάσιον πρὸς Κωνσταντίνον τὸν αὐτοῦ ἀδελφόν. Καὶ ὁ μακάριος δὲ Ἰούλιος τοῖς ἐν Ἀλεξανδρείᾳ καὶ πάσης Αἰγύπτου καὶ Λιβύης (β) κληρικοῖς τε καὶ λαοῖς χαίρων περὶ τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου ἐπέστειλεν (γ). Ἐλθόντα γοῦν παρδέχεται τὸν Ἀθανάσιον ὁ βασιλεὺς Κωνσταντίνος, καὶ τῇ κατὰ Ἀλεξανδρείαν Ἐκκλησίᾳ ἀποκαθίστησιν, ἐπιτιμήσας αὐτῷ ὑφειμένως. Πρὸς γὰρ λοιδορίαν μόνον, φησὶν, τοιοῦτῳ ἐχρήσω (δ) δραμῶν, ἐμοῦ ἐτοίμως ἔχοντος φιλανθρωπότερον πρὸς σὲ διατεθῆναι. Καὶ δὴ κατὰ ὑπόθεσιν τῶν ἐναντίων ὁ Κωνσταντίνος λέγει πρὸς τὸν Ἀθανάσιον· Μίαν μοι δίδου χάριν αἰτοῦντί σοι. Ὁ δὲ πρὸς αὐτόν· Ἀσμένως παρέξομαι, βασιλεῦ, κατὰ δύναμιν αἰτηθείς (ε). Ὁ δὲ βασιλεὺς ἔφη· Μίαν Ἐκκλησίαν ἐκ τῶν κατὰ Ἀλεξανδρείαν τοῖς Ἀρείου φοιτηταῖς πρὸς τὰ κατ' ἔθος παραχώρησον. Ὁ δὲ λέγει· Ποιήσω, βασιλεῦ, καθὼς ἐκέλευσας, ἥν καὶ σύ μοι παρέξεις ἐνθάδε Ἐκκλησίαν εἰς συνέλευσιν τῶν ὁρθῶς εἰς Χριστὸν πιστευόντων. Ὁ δὲ Κωνσταντίνος προχείρως ἐπηγγελάτο. Ἐλῦπει δὲ τοῦτο τοὺς ἐναντίους. Οὕτως οὖν ὁ βασιλεὺς κατεπλάγη τοῦ ἀνδρός τὴν φρόνησιν, ὥς καὶ νοῆσαι, ὅτι πρὸς ἄνδρα ἔχουσιν οἱ ἐκ τῆς Ἀρείου αἵρέσεως· καὶ ἀπολύει αὐτὸν μετὰ πάσης τιμῆς, γράψας ἐπισκόποις τε κληρικοῖς καὶ λαοῖς περὶ τοῦ ἀσμένως αὐτὸν ὑποδέξασθαι, καὶ τῷ δήμῳ (f) τὸν Ἀλεξανδρέων. Γράφει δὲ καὶ πρὸς τὸν Δύγουστέλιον καὶ τοὺς ἐν Αἰγύπτῳ ἄρχοντας (g). Ἐχει δὲ τὰ πρὸς τὸν Δύγουστέλιον γράμματα οὕτως·

Κωνσταντίνος Νικητῆς Δύγουστος Νεστορίῳ Δύγουστέλιῳ.

Εἴ τι δήποτε πρὸ τούτου ἐπὶ βλάβῃ καὶ ὕβρει τῶν κοινωνοῦντων Ἀθανασίῳ τῷ ἐπισκόπῳ προσταχθὲν εὐρίσκεται, ταῦτα νῦν ἀπαλειφθῆναι (h) βουλόμεθα· καὶ τὴν ἀλειουργησίαν, ἣν ἔσχον οἱ αὐτοῦ κληρικοί, τοὺς αὐτοὺς πάλιν τὴν αὐτὴν θέλομεν ἔχειν. Ταύτην δὲ τὴν ἡμετέραν πρόσταξιν φυλαχθῆναι βουλόμεθα· ὥστε, ἀποδοθέντος Ἀθανασίου τοῦ ἐπισκόπου τῇ Ἐκκλησίᾳ, τοὺς κοινωνοῦντας (i) αὐτῷ ἔχειν τὴν ἀλειουργησίαν, ἣν αὐτὸν ἔσχον· ἴν' οὕτως καὶ αὐτοὶ χαίρωσι.

Τῷ αὐτῷ τύτῳ καὶ τοῖς ἐν (j) Ταμνικῇ, καὶ Θηβαΐδι, καὶ Λιβύῃ ἡγέμοσι, ταῖς τοιαύταις (k) ἐπιστο-

A celerrime nobis te sistas, quo et patriæ restitui, et voti compos effici queas. Ut autem res tibi fusius et plenius enarretur, Aletam diaconum misimus, ex quo tibi ediscere licebit, et mentis nostræ propositum, et te quæ optas assequi posse.

11. Has epistolas cum accepisset sanctus Athanasius, et monstrasset imperatori et episcopo Julio, maxima lætitia Romanam affecit Ecclesiam. Confestim autem imperator cum multis satellitibus, mittit magnum Athanasium ad Constantium fratrem suum. Et beatus Julius Alexandriæ et universæ Egypti et Libyæ clericis et populis gratulans de sancto Athanasio litteras misit. Venientem igitur Athanasium excipit imperator Constantius, Alexandrinæ restituit Ecclesiæ, cum leniter objurgasset virum. Nam in contumeliam, ait, meam, ejusmodi fuga usus es, cum paratus ego essem ad te perhumaniter amplectendum. Ac suggerentibus adversariis dicit Constantius Athanasio : Unam mihi petenti concede gratiam. Tum ille : Libenter, inquit, imperator, pro facultate optatum præstabo. Imperator autem : Unam, inquit, Alexandrinarum ecclesiarum Arianis in usum concedito. Reponit ille : Faciam, o imperator, quod jubes ; si tu mihi hanc ecclesiam concedas, ad conventum eorum qui recte in Christum credunt. Constantius id repente promisit : sed hoc pungebat adversarios. Ita igitur imperator viri prudentiam admiratus, intellexit Arianos cum strenuo viro negotium habere, ac cum magno dimisit honore, litterisque suis jussit episcopis, clericis et populis ut libenter eum reciperent, itemque populo Alexandrino. Scripsit etiam ad Augustalem et ad præfectos per Egyptum. Litteræ porro ad Augustalem sic habent :

Constantinus Victor Augustus Nestorio Augustali.

Si quid hactenus ad damnum contumeliarum eorum qui cum Athanasio episcopo communicaverunt, decretum repertum fuerit, id jam volumus deleri. Placet enim quam immunitatem antehac ejus clerici habuerunt, ut eadem iterum fruantur. Hoc autem nostrum decretum observari jubemus, ut Athanasio Ecclesiæ suæ restituito, qui cum eo communicant eadem gaudeant immunitate quam semper habuere, et qua cæteri fruuntur clerici ; ut id ipsum consecuti gaudeant.

Eadem forma iis qui in Tammice, Thebaide, et Libyæ erant rescripsit. Ejusmodi epistolis munitis

(α) Sic Palat. Editi vero, ἀποδώσῃς.

(β) Palat. καὶ πάση Αἰγύπτῳ Λιβύῃ. Mox idem, καὶ λαϊκοῖς.

(γ) Sic Palat. Editi vero, ἀπέστειλεν.

(δ) Palat. ἐκέχρησο. Mox editi, κατὰ ὑποθήκην. Palat. ut in textu.

(ε) Palat. αἰτοῦντι..... Ὁ δὲ εἶπεν· Ποιήσω, Βασ.

(f) Palat. λαϊκοῖς... σθαι ὁμοίως δὲ καὶ τῷ δήμῳ.

(g) Palat. καὶ πρὸς τοὺς ἄρχοντας.

(h) Palat. ἀπηλείφθαι.

(i) Palat. ὥστε ἀποδοθῆναι Ἀθανασίῳ τὸν ἐπίσκοπον τῇ Ἐκκλησίᾳ, καὶ τοὺς κοιν.

(j) Δύγουσταμνικῇ.

(k) Palat. καὶ τοῖς ἐν Αἰγύπτῳ καὶ Θηβαΐδι καὶ Λιβύῃ ἡγέμοσιν ἐπέστειλεν, καὶ τοιαύτ.

sanctus Athanasius, per Syriam profectus, Palesti-
nam pervenit; cumque pervenisset Ierosolymam,
episcopo Maximo magno et confessori, qui et ipse
multa propter Dominum Jesum Christum passus
erat, nota facit acta Sardicensis synodi; et quod
imperator Constantius eorum iudicio astipulatus es-
set, curaque synodum cogi episcoporum istius re-
gionis. Maximus quippe nihil cunctatus, cum con-
vocasset omnes Orientis episcopos, et synodum ce-
lebrasset, sanato Athanasio suam restituit commu-
nionem et dignitatem. Scripsit et ipsa synodus Ale-
xandrinis, omnibusque per Ægyptum et Libyam
episcopis clericis et populis, quaecunque de Atha-
nasio decreta essent. Athanasius autem magnus
ita Alexandriam cum pervenisset, Ægyptiorum epi-
scoporum synodos coegit, quæ consimilia decreve-
runt illis quæ ab episcopis Sardicæ coactis statuta
fuerant, necnon a Maximo in synodo Ierosolymita-
na. At cum Magnentius imperium invasisset, et
occidisset Constantem, rursum Arian sectatores do-
lose adversus Athanasium incitant Constantium.
Rursum edicta, rursum minæ, rursum fuga, rursum
perquisitio ubique terrarum et marium. Cumque
Athanasius Ecclesiam deseruisset, Georgium mil-
lunt, Arianæ sectæ hominem, quemadmodum et
ante Gregorium quemdam. Acacius autem et Pa-
trophilus sectatores Arian, sanctum Maximum Iero-
solymis cum expulissent, Cyrillum ei substituerunt.
Qualia autem Alexandriæ Georgius eodem tempore
perpetravit, ex ipsa beati Athanasii voce qui isthæc
passus est, quique præsens tum erat, audi. Nam in
Apologetico de fuga sua, hæc ad verbum de actis
ibidem ait:

τοὺς γενομένους, ἐπάκουσον. Ἐν γὰρ τῷ Ἀπολογητικῷ αὐτοῦ τῷ περὶ τῆς ἑαυτοῦ φυγῆς λόγῳ,
τάδε κατὰ λέξιν περὶ τῶν ἐκεῖ γεγενημένων φησίν.

12. Exemplum epistolæ Athanasii.

Nam, inquit, Alexandriam rursus invadunt, nos-
que ad necem denuo perquirunt, factaque sunt præ-
sentia peiora prioribus. Milites quippe derepente
ecclesias obsedere: bellicusque tumultus vice pre-
cum exortus est. Hinc in sancta Quadragesima in-
gressus, qui a Macedonio et Arianis missus fuerat,
Georgius, mala quæ ab illis edoctus fuerat adauxit.
Etenim post hebdomadam Paschatis videre erat
virgines in carcerem conjici, episcopos a militibus
vinctos abduci, orphanorum viduarumque domos
diripi, irruptiones in domos fieri, noctu Christianos
deici, domos obsignari, fratres clericorum pro
fratribus periclitari. Hæc quidem atrocitas, sed
atrociora deinde consecuta sunt facinora. Etenim
hebdomade post sanctam Pentecosten, cum populus,
expleto jejuniis, ad cæmeterium sancti Petri episcopi
et martyris, orandi causa egressus esset, quod
omnes a Georgii communionem abhorrent; re-

Α λαι, ὀχυρωθεὶς ὁ ἅγιος Ἀθανάσιος διὰ τῆς Συρίας
ὁρμηθεὶς, τῆς Παλαιστίνης ἐπέβη· καταλαβὼν τε τὰ
Ἱεροσόλυμα καὶ τῷ ἐπισκόπῳ Μαξίμῳ τῷ μεγάλῳ
καὶ ὁμολογητῇ, καὶ αὐτῷ διὰ τὸν Κύριον Ἰησοῦν
Χριστὸν πολλὰ πεπονθότι, καταφανῇ ποιήσας τὰ τε
ὑπὸ τῆς Σαρδικῆς συνόδου πραχθέντα, καὶ ὡς ὁ βασι-
λεὺς Κωνσταντίος τῇ ἐκείνων κρίσει ἐγένετο σύμφη-
ρος, παρασκευάζει σύνοδον τῶν ἐκεῖ (α) ἐπισκόπων.
γενέσθαι. Ὁ γὰρ ἅγιος Μάξιμος, μὴδὲν μελλήσας,
μετεπέμπετο πάντας τοὺς τῆς Ἀνατολῆς ἐπισκόπους,
καὶ καθίσας (β) συνέδριον, ἀποδίδωσι καὶ αὐτοὺς τῷ
ἀγίῳ Ἀθανασίῳ τὴν κοινωνίαν καὶ τὴν ἀξίαν. Ἐγρα-
φέ τε καὶ αὕτῃ ἡ σύνοδος τοῖς τε ἐν Ἀλεξανδρείᾳ καὶ
πᾶσι τοῖς ἐν Αἰγύπτῳ καὶ Λιβύῃ ἐπισκόποις τε, καὶ
κληρικοῖς, καὶ λαοῖς τὰ ἐγνωσμένα περὶ (γ) Ἀθανα-
σίου. Ἀθανάσιος δὲ ὁ μέγας ἐν τοσοῦτῳ, καταλαβὼν
τὴν Ἀλεξανδρείαν, συνόδους τῶν ἐν Αἰγύπτῳ ἐπισκό-
πων συνήθροισεν, αἱ ὁμοφωνα (δ) ἐψηφίσαντο τοῖς τό-
τε ἐν Σαρδικῇ συναλθούσι καὶ τῇ παρὰ τῷ ἀγίῳ Μα-
ξίμῳ ἐν τοῖς Ἱεροσολύμοις γενομένῃ συνόδῳ. Ἀλλὰ
Μαγνηντίου τῇ βασιλεῖα ἐπιθεμένου, καὶ ἀνεόντος
Κωνσταντα, πάλιν οἱ Ἀρείου φοιτῆται πρὸς Ἀθανά-
σιον ἐξαπατοῦσι (ε) τὸν Κωνσταντίον. Πάλιν διατά-
γματα· πάλιν ἀπειλαί· πάλιν φυγὴ ἔντονος· πάλιν
ἀναζητήσεις διὰ πάσης γῆς καὶ θαλάττης. Καὶ ἐκλε-
λοιπότες τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ μακαρίου Ἀθανασίου,
Γεώργιον ἐκπέμπουσι τῆς φρατρίας Ἀρείου, καθὼς καὶ
ἐμπροσθέν τινα Γρηγόριον. Ἀκάκιος δὲ καὶ Πατρό-
φιλος, φοιτῆται ὄντες Ἀρείου, τὸν ἅγιον Μάξιμον τὸν
Ἱεροσολύμων (ς) ἐξωθήσαντες, Κύριλλον ἀντικα-
τέστησαν. Οἱα δὲ ἐν τῇ Ἀλεξανδρείᾳ Γεώργιος ὑπὸ
τὸν αὐτὸν χρόνον εἰργάζετο, τῆς φωνῆς αὐτοῦ τοῦ
μακαρίου Ἀθανασίου, τοῦ πεπονθότος καὶ παρόντος

12. Ἰσὸν ἐπιστολῆς Ἀθανασίου. (γ).

Καὶ γὰρ εἰς τὴν Ἀλεξανδρείαν πάλιν ἐπεφύσαν
ζητοῦντες πάλιν ἡμᾶς ἀποκτεῖναι, καὶ γέγονε χεῖρονα
τὰ νῦν τῶν προτέρων. Στρατιῶται γὰρ ἐξαίφνης τὴν
ἐκκλησίαν ἐκύκλωσαν, καὶ τὰ πολέμῳ (α) ἀντὶ τῶν
εὐχῶν ἐγένετο. Εἶτα εἰσελθὼν τῇ Τεσσαρακοστῇ ὁ
παρὰ Μακεδονίου καὶ τῶν Ἀρειανιστῶν ἀποσταλαὶς
ἐκ Καππαδοκίας Γεώργιος ἠδύσησεν ἅ παρ' αὐτῶν
μεμάθηκε κακὰ. Μετὰ γὰρ τὰ ἔθδομα τοῦ Πάσχα
παρθένοι εἰς δεσμωτήρια ἐβάλλοντο, ἐπίσκοποι ἦγοντο
ὑπὸ στρατιωτῶν δεδεμένοι, ὄφρα νῦν καὶ χερῶν
ἡρπάζοντο οἰκίαι, καὶ ἀρπαγαί, καὶ ἐφοδοὶ κατὰ τῶν
οἰκῶν ἐγένοντο, καὶ νυκτὸς οἱ Χριστιανοὶ κατεφέ-
ροντο, ἐπεσφραγίσθησαν οἰκίαι, καὶ ἀδελφοὶ κληρι-
κῶν ὑπὲρ τῶν ἀδελφῶν ἐκινδύνουν. Καὶ δεινὰ μὲν
ταῦτα, δεινότερα δὲ τὰ μετὰ ταῦτα τοιμήματα. Τῇ
γὰρ ἔθδομάδι μετὰ τὴν ἀγίαν Πεντηκοστήν ὁ λαὸς,
νηοτεύσας, ἐξηλθε τὸ κοιμητήριον εὐεσθῆσαι τοῦ
ἀγίου Πέτρου τοῦ ἐπισκόπου καὶ μάρτυρος, διὰ τὸ

Μαξ.

(α) Παλ. ἐξάπτουσι.

(β) Παλ. ἐκ τῶν Ἱεροσολ. Editi, τὸν Ἱεροσολ.

(γ) Hic titulus abest a Palat.

(δ) Παλ. τὰ τῶν πολέμων.

(α) Ἐκεῖ δεest in Palat. Mox idem. Ὁ δὲ ἅγιος.

(β) Παλ. καθίσας. Editi, καθήσας. Mox Palat. ἀποδίδωσι τὴν ἀξίαν. Γράφει τε.

(γ) Παλ. καὶ λαοῖς τὰ ἐψηφισμένα περὶ.

(δ) Παλ. καὶ ὁμόφωνα. Paulo post idem, τῷ ὁσίῳ

πάντας ἀπετρέπεσθαι τὴν πρὸς Γεώργιον κοινωνίαν. Ἀλλὰ τοῦτο μαθὼν ὁ παμπόνηρος οὗτος, παρώχυνε τὸν στρατηλάτην Σεβαστιανὸν, Μανχαλὸν ὄντα, ὃς μετὰ πλήθους στρατιωτῶν ὅπλα καὶ ξίφη γυμνά, καὶ τόξα, καὶ βέλη φερόντων, ὥρμησεν ἐν αὐτῇ τῇ Κεριακῇ κατὰ τὸν λαόν. Καὶ ὀλίγους εὐρὺν εὐχόμενους (οἱ γὰρ πλείστοι πάλιν διὰ τὴν ὥραν ἀναχωρήσαντες ἦσαν) τοιαῦτα γὰρ εἰργάσατο, ὅσα ἐπρεπε παρ' αὐτοῦ ἀκούσαντας πρᾶξαι. Πυρκαϊὰν γὰρ ἀνάψας, καὶ στήσας παρθένους παρὰ τὸ πῦρ, ἡνάγκαζε λέγειν αὐτάς τῃς Ἀρείου πίστεως εἶναι. Ὡς δὲ νικώσας αὐτάς ἐβλεπε, καὶ μὴ φρονιζούσας τοῦ πυρὸς, γυμνώσας αὐτάς, οὕτω κατέκοψε καὶ πρόσωπα αὐτῶν, ὥς μετὰ χρόνον μόλις αὐτάς ἐπιγινώσθηναι. Ἄνδρας τε κρατήσας τεσσαράκοντα, καινότερῳ τράπῳ κατέκοψε· ῥάδδους γὰρ τὰς ἀπὸ τῶν φοινίκων εὐθύς (a) τεμῶν, ἐν αὐταῖς ἐχούσας ἐτι τοὺς σκόλοπας, τὰ νῦντα τούτων οὕτως ἐξέδειρεν, ὥς τινες μὲν πολλάκις χειρουργηθῆναι διὰ τοὺς ἀποπαγίντας ἐν αὐτοῖς σκόλοπας· τινὰς δὲ καὶ μὴ φέροντας ἀποθανεῖν. Πάντας μὲν οὖν τοὺς περιλειφθέντας ἀθρόως, καὶ τὰς παρθένους ἐξώρισεν εἰς τὴν μεγάλην βασιν· τὰ δὲ σώματα τῶν τεθνηκότων οὐδὲ τοῖς ἰδίοις κατὰ τὴν ἀρχὴν ἀποδοθῆναι πεποίηκεν· ἀλλ' ἐκρυψαν, ὥς ἡθέλησαν, διαφεα, ὑπὲρ τοῦ δοκεῖν αὐτοῖς λανθάνειν τὴν τοσαύτην (b) ὁμότητα. Πράττουσι δὲ πεπλανημένοι τῇ διανοίᾳ, παράφρονες. Τῶν γὰρ οἰκείων τῶν τετελευτηκότων χαίροντων μὲν διὰ τὴν ὁμολογίαν, θρηνοῦντων δὲ διὰ τὰ σώματα, μείζον ἐξήχει τὰ κατ' αὐτῶν ὁ τῆς ἀσεβείας καὶ ὁμότητος ἑλεγχος. Καὶ γὰρ εὐθύς ἀπὸ τῆς Αἰγύπτου καὶ τῶν Λιβυῶν ἐξώρισαν μὲν ἐπισκόπους Ἀμμώνιον, Μούϊμ (c), Γάϊον, Φίλωνα, Ἐρμῆν, Πλήνιον, Ψενόσιριν, Νιλάμμωνα, Ἀγαθῶνα, Ἀγαμφον, Μάρκον, ἑτερον Ἀμμώνιον καὶ Μάρκον, Δρακόντιον, Ἀδελφίον, Ἀθηνόδορον, καὶ πρεσβυτέρους Ἰέρακα καὶ Διδόσκορον. Καὶ οὕτω πικρῶς ἤλασαν αὐτοὺς, ὥς τινες αὐτῶν ἐν ταῖς ὁδοῖς, τινὰς δὲ ἐν αὐτῷ (d) τῷ ἐξορισμῷ ἀποθανεῖν. Ἐφυγάδευσε δὲ ἐπισκόπους πλείους τριάκοντα. Σπουδὴ γὰρ ἦν αὐτοῖς κατὰ τὸν Ἀχαῶ, εἰ δυνατόν, ἐξῆραι τὴν ἀλήθειαν.

15. Τοιαῦτα μὲν ὁ ἅγιος Ἀθανάσιος περὶ τῶν ὑπὸ Γεωργίου κατὰ τὴν Ἀλεξάνδρειαν γενομένων οἰκείαις διεξῆλθε φωναῖς. Ὁ δὲ Κωνσταντῖος, ὥς ὥρα εαυτὸν κοσμοκράτορα, ἀρθεὶς εἰς ὑπερσέλιαν, καὶ τοὺς ἐν τῇ δούσει ἐπισκόπους ἐπαχειρήσεν εἰς τὴν Ἀρείου αἵρεσιν ἔλκειν (e), ἐν πρώτοις τὴν Ἀθανασίου κατὰ χριστὸν εἰσεσθαι παρεγγυῶν ὑποβολὴ τῶν ἀνατολικῶν ἐπισκόπων. Καὶ δὴ περὶ τούτου σύνοδον ἐπεκρότησε, κατὰ Μεδιολάνον, πόλιν τῆς Ἰταλίας, καὶ πολλοὺς ἐτρέψεν εἰς τὸ οἰκεῖον θέλημα. Διονύσιος δὲ καὶ Εὐσεβίος, καὶ Ῥόβανος, Παυλῖνός τε καὶ Λουκίφερ, ὑπὸ τῆς ἐπιχειρήσεως ἀνάγκης οὐχ ἡττήθησαν. Ὡς γὰρ εἶδον ἐπὶ καθαιρέσει τῆς πίστεως τὸ κατὰ τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου ψήφισμα κυρωθῆναι, ἔλεγον ἐπὶ πατριότητι τῆς πίστεως, καὶ οὐ χάριν Ἀθανασίου ταῦτα

A comperta sceleratissimus ille Sebastianum ducem, Manichæum hominem, concitat : qui cum turba militum, arma, strictos gladios, arcus et tela ferentium, in ipsa Dominica impetum fecit in populum. Et cum paucos invenisset orantes (plurimi namque adveniente hora recesserant), ea admisit facinora, quæ decebat facere viros ab illo edoctos. Nam accenso rogo, virgines igni admotas adigebat dicere se Arianæ esse fidei : ut autem eas vim superare, ignemque nihil curare animadvertit, nudatas iterum ita in faciem cecidit, ut post multum temporis vix a suis dignosci possent. Viros autem quadraginta comprehensos insolentiori modo verberavit : nam virgis palmarum recens amputatis, quibus adhuc aculei hærebant, sic eorum terga laceravit, ut nonnulli ob infixos aculeos pedici opera sæpius eguerint ; imo quidam, vim plagarum non ferentes, exstincti sint. Porro omnes quotquot residui erant una cum virginibus in magnam relegavit oasin. Neque initio concessit, ut defunctorum corpora cognatis suis traderentur ; sed ea arbitratu suo occultarunt, abjeceruntque insepulta ; rati sic suam latere posse crudelitatem. Qua in re vecordes illi magno mentis errore tenebantur. Nam cum defunctorum cognati de suorum quidem confessione gauderent, lugerentque tamen ob subducta corpora ; hæc sane causa fuit, ut magis magisque vulgarentur eorum impietatis crudelitatisque argumenta. Verum illi mox ex Ægypto et ex Libyis in exilium miserunt episcopos, Ammonium, Muim, Gaium, Philonem, Hermeñ, Plenium, Psenosirin, Nilamonem, Agathonem, Agamphum, Marcum, alium Ammonium et Marcum, Dracontium, Adelphium, Athenodorum, et presbyteros Hieracem et Dioscorum. Quos tanta acerbitate expulerunt, ut illorum quidam in exilii loco interirent. Episcopos vero plus triginta in fugam verterunt. Ea enim illis, quemadmodum Achabo, cura fuit, si modo fieri posset, veritatem de medio tollerent.

13. Hæc sanctus Athanasius, de iis quæ Alexandriæ a Georgio gesta fuerant propriis commemorat verbis. Constantius vero cum se jam videret totius orbis imperatorem esse, in superbiam elatus, Occidentales quoque episcopos conabatur ad Arianæ hæresin trahere ; mandans in primis ut Athanasii damnationem proferrent, idque suggerentibus Orientalibus episcopis. Propterea enim synodum coegit in urbe Italiæ Mediolano, multosque in suam traduxit sententiam. At Dionysius, Eusebius, Rhodanus, Paulinus et Lucifer, imminente vi superati non sunt. Cum nossent enim ad condemnationem fidei sententiam contra Athanasium fuisse pronuntiatam ; dicebant, ad eversionem fidei, non Athanasii gratia eos isthæc moliri ; quos ille Arimini detineri

(a) Palat. εὐθύς, habet pro νέους.

(b) Palat. τοιαύτην.

(c) Palat. Μούϊν. Infra idem Νηλάρμωνα. Editi male, Λινάβωνα.

(d) Αὐτῷ deest in Palat.

(e) Sic Palat. In editis ἔλκει, creest Mox Palat. αἰρεῖσθαι. Ubi editi ἐοεῖσθαι habent.

jussit. Sanctus autem Athanasius cum sciret Constantium Arianorum tueri sententiam, Arianosque in eum conspirasse, ac conari per calumniam eum accusare; in corrupto tribunali nemini confidebat, non amico, non clerico, non cuiquam alii; sed præfecti satellitibus derepente episcopalem domum invadentibus ac querentibus eum occidere, sumptio sibi stichario et birrhis aufugit ad puellam virginem, annorum circiter viginti, forma pulcherrimam, et ob pulchritudinem fugiendam. Illa porro rei insolentia stupefacta est. Ait ergo illi Athanasius: Conquiror ab Arianis, et calumniis impetor. Ac ne inconsideratam mihi gloriam concilem, et in peccatum conjiciam eos qui me poenas dare volunt, ad fugam animum appuli. Revelavitque mihi Deus hac nocte dicens: Apud neminem nisi apud illam evadere potes. Tum illa præ gaudio, omni abjecta suspicione, totam se contulit ad Dominum, atque sanctissimum virum sex annos occultavit, usque ad Constantii mortem. Ipsa pedes ejus ablucens, ac purgamenta auferens, necessaria omnia subministrans, ac libros mutuata præbebat illi, nec quisquam norat hominum in tota urbe Alexandria, quo loco degeret sanctus Athanasius. Eodem tempore pulchritudo faciei Ecclesiae in sor-des et tristitiam mutata est. Commisti namque erant Ecclesiarum præsules, ac nomine quidem Christiani, communionem autem promiscuam, nihil ab hæreticis differebant. Non utique illi usque ad liberationem idolorum prævaricabantur; sed specie Christianismi blasphemam Arii doctrinam tueri conabantur. Constantius autem imperator, qui jam antea Arianam sententiam tuebatur, multo magis id tum præstabat, cum penes illum summa rerum esset: quare jussit fidem Arianorum ad Italiam Ecclesias mitti, jubens expelli ab Ecclesiis eos qui nollent ei subscribere, et alios in eorum vicem subrogari. Ut autem etiam sanctus Liberius post beatum Julium Marci et Sylvestri successorem, Romæ episcopus, in exilium pulsus esset, hæreticorum furor in ejus locum Felicem quemdam constituit Ecclesiæ Romanæ episcopum. Quem statim divinitus immissa poena exceperit. Nam visu privatus, divinam confitebatur vindictam se impetivisse; hinc vero pestilenti morbo aliquanto post tempore consumptus, periit. Sermo autem Christi clarior evasit, sancto Liberio pro fide patiente. Georgius autem, uti supra dictum est, Alexandria elatus in superbiam, ne in specie quidem sese cohibuit, conversus plane ad crudelitatem, ita ut videretur fascibus et securi imperium obtinere, magis quam sacerdotio præesse. Cum autem sanctus Meletius episcopus Antiochenus consubstantialitatem mani-

αὐτοῦς ἐπινοεῖν· οὐσιν· περιουσιάζειν ἐκείνους. ἐν Ἀριμνῷ. Ὁ δὲ ἅγιος Ἀθανάσιος, γνοὺς πάλιν καὶ τὸν βασιλεῖα Κωνσταντίνου τὰ τῶν Ἀρειανῶν κρατύνειν, καὶ τοὺς Ἀρειανούς συσκευαζομένους αὐτὸν (α), καὶ σπουδάζοντας κατὰ συκοφαντίαν ἀθέμιτα αὐτοῦ κατηγορεῖν, ἐπὶ διεφθαρμένῳ δικαστηρίῳ οὐκ ἐδάρβησεν οὐδενί, οὐ φίλῳ, οὐ κληρικῷ, οὐκ ἄλλῳ τινί· ἀλλ' αἰφνιδίον εἰσελθόντων τῶν ἐπαρχικῶν εἰς τὸ ἐπισκοπεῖν, καὶ ζητούντων αὐτὸν συλλαβεῖν, λαβὼν αὐτὸ τὸ στιχάριον καὶ τὸ βιβλίον ἐν μεσοτάτῃ νυκτὶ (β), κατέφυγε πρὸς παρθένον νέαν, ὥς ἐτῶν εἰκοσι, σφόδρα ὡρασιώτατην, φευκτὴν διὰ τὸ κάλλος. Ἡ δὲ, ξενισθεῖσα ἐπὶ τῷ πράγματι, ἐπτοθῆ. Λέγει οὖν αὐτῇ, ὅτι Ἐπιζητοῦμαι παρὰ τῶν Ἀρειανῶν (γ), καὶ ἀθέμιτα συκοφαντοῦμαι. Καὶ ἵνα μὴ κἀγὼ ἀλογον ἀπενέγκωμαι δόξαν, καὶ εἰς ἀμαρτίαν ἐμβάλω τοὺς τιμωρήσασθαι με βουλομένους, ἐνεθυμήθην φυγεῖν. Ἀπεκάλυψεν οὖν μοι ὁ Θεὸς ταύτῃ τῇ νυκτὶ, ὅτι παρ' οὐδενὶ ἔχεις σωθῆναι εἰ μὴ παρ' ἐκείνῃ (δ). Ἀπὸ πολλῆς οὖν χαρᾶς ἐκείνη βίψασα πάντα διαλογισμὸν, ὅλη γεγέννηται τοῦ Κυρίου, καὶ κατέκρυψε τὸν ἀγῶτατον ἐκείνον ἐπὶ ἑξ ἔτη μέχρι τῆς ζωῆς Κωνσταντίνου. Αὕτῃ καὶ περινέπτουσα τοὺς πόδας, καὶ τὰ περιττώματα διακονοῦσα, καὶ τὰς χρεῖας αὐτοῦ πάσας οἰκονομοῦσα, καὶ βελία κίχραμένην (ε) καὶ παρέχουσα αὐτῷ, καὶ οὐδὲς ἀνθρώπων πάσης Ἀλεξανδρείας ἔγνω ἐν τοῖς ἑξ ἔτεσι, ποῦ διάγει ὁ ἅγιος Ἀθανάσιος. Κατ' ἐκείνον τὸν καιρὸν τὸ κάλλος τοῦ προσώπου τῆς Ἐκκλησίας βυτίσι καὶ κατηφέλῃ ἡλλοίωτο. Μίγδην γὰρ ἦσαν οἱ τῶν Ἐκκλησιῶν ἑξαρχοί, ὀνόματι μὲν Χριστιανοὶ καλούμενοι, τῇ δὲ ἐπιμιζέτω κοινωνίας τῶν αἰρετικῶν μηδὲν διαφέροντες. Οὐ σπονδαὶς γὰρ εἰδῶτων τὴν παράδοσιν ἑπραττον, ἀλλ' ἐν προσήματι Χριστιανισμοῦ τὸ βλάσφημον Ἀρείου δόγμα κρατύνειν ἐσπούδαζον. Ὁ δὲ βασιλεὺς Κωνσταντίνος καὶ ἦδη μὲν πρῶτον συνεκρότει τὴν Ἀρειανὴν δόξαν, πολλῇ δὲ πλὴν αὐτοκράτωρ γενόμενος δι' ἐκείνου τὴν τῶν Ἀρειανῶν πίστιν καὶ εἰς τὰς περὶ Ἰταλίαν Ἐκκλησίας πέμπεσθαι, προστάξας τοὺς μὴ βουλομένους ὑπογράφειν αὐτῇ ἐξωθεῖσθαι τῶν Ἐκκλησιῶν, καὶ εἰς τοὺς τόπους αὐτῶν ἐτέρους ἀντικαθίστασθαι. Ὡς δὲ καὶ ὁ ὁσιος Λιθέριος μετὰ Τούλιον τὸν μακάριον τὸν Μάρκου καὶ Σιλβέστρου διάδοχον, τῆς Πώμης ὡς ἐπίσκοπος, ἐξορίαν ὤφισαται, ἡ τὸν αἰρετικῶν μανία ἀν' αὐτοῦ Φηλικᾶ (f) τίνα καθίστησι τῆς Ἐκκλησίας ῥωμαίων ἐπίσκοπον, ὃς παραχρῆμα ποιὴν θεήλατον ἐξέτισε. Νῦν μὲν γὰρ τῆς ὁφείας ἀποστερηθεὶς ἐξωμολογεῖτο τὴν θέαν δίκην εὐκότως αὐτὸν μεταθεῖν· νῦν δὲ λοιμικῇ νόσῳ ἐπὶ χρόνον διαφθαρεὶς ἀπέθανεν. Ὁ δὲ τοῦ Χριστοῦ λόγος ἐνδοξότερος ἐγένετο, τοῦ ἀγίου Λιθερίου πάσχοντος ὑπὲρ τῆς πίστεως. Ὁ δὲ Γεώργιος, καθὰ προείρηται, κατὰ τὴν Ἀλεξανδρείαν ὑπεροψία (g) ἀρθεὶς, οὐδὲ

(α) Palat. κρατύνοντα.

(β) Palat. τὸ στιχάριον καὶ τὸ βιβλίον ἐν μεσοτάτῃ.

(γ) Palat. αὐτῇ ὁ μέγας Ἀθανάσιος.

(δ) Palat. παρ' ἐκείνῃ τῇ παρθένῳ.

(ε) Sic Palat. Editi vero, διακονοῦσα, καὶ βελία

κίχραμένη.

(f) Sic Palat. Editi, Φηλικᾶ. Ibid. Palat. ἀντικαθίστασθαι ταῖς ἐκ. Mox idem, ἐξέτισεν, recte. Editi, ἐξήτησεν.

(g) Ita Palat. recte. Editi, ὑπεροψία.

ἐπὶ σχήματος ἔπειχεν αὐτὸν, ἐξηλλαγμένος παντά-
πασι πρὸς ὁμολογήσας, ὡς δοκεῖν αὐτὸν ῥάβδοις καὶ
ἐκλινκίῃ τὴν ἡγεμονίαν διέπειν (α), ἣ ἱερωσύνης προσητα-
σθαι. Ἐπειδὴ δὲ καὶ ὁ ἅγιος Μελέτιος ὁ τῆς Ἀντιο-
χείας ἐπίσκοπος τὸ ὁμοούσιον σαφῶς ἐκήρυττε, καὶ
τοῦτον οἱ τῆς Ἀρείου αἰρέσεως περιορίζουσιν· ὥ
πολὺ πλῆθος συνηκολούθησε, τῆς κοινωνίας τῶν ἐναντίων ὀλιγορήσαντος· Εὐζώϊον δὲ ἀντὶ τοῦ ἁγίου Με-
λετίου εἰς τὴν ἐπισκοπὴν Ἀντιοχείας προχειρίζονται, τὸν ἀσεβῆ Εὐδόξιον τῆς Κωνσταντινου πόλεως Ἐκκλη-
σίας ἐπίσκοπον προσητάμενοι.

14. Τοιοῦτον δὲ κατὰ τῆς Ἐκκλησίας τοῦ μισοκά-
λου ἐξανάφαντος πόλεμον, Κωνσταντίος ὁ βασιλεὺς
ἀναδείκνυσιν Τουλιανὸν Καίσαρα ἐν Γαλλίαις, καὶ
καταλαμβάνει τὴν Κωνσταντινουπόλιν, Εὐδόξιον τὸν
Ἀντιοχείας τῆς Κωνσταντινουπόλεως Ἐκκλησίας
ἐπίσκοπον καὶ ἱερέα ἀναδείκνυσιν. Ἐν τούτῳ τῷ
χρόνῳ καὶ τὴν μεγάλην ἐκκλησίαν, ἣ ὄνομα Σοφία,
ἐνεκαίνισεν, ἐν ὥπατειά Κωνσταντίου τε δέκατον, καὶ
Τουλιανοῦ Καίσαρος τὸ τρίτον, μηνὸς Φεβρουαρίου
πεντακαιδεκάτῃ (β). Ὁ δὲ ἀσεβὴς Εὐδόξιος καθέσθαι
εἰς τὸν θρόνον αὐτοῦ τοῖς ἑγκαινίοις, πρώτῃ ἀφῆκε
φωνὴν φήσας (γ). Ὁ Πατὴρ ἀσεβὴς, ὁ Υἱὸς εὐσεβὴς.
Θορύβου δὲ πολλοῦ καὶ στάσεως ἐπὶ τούτῳ γενομένης.
Μηδὲν, φησὶ, ταράσσεσθαι πρὸς τὸ λεγθὲν παρ' ἐμοῦ.
Ὁ γὰρ Πατὴρ ἀσεβὴς, οὐκ οὐδένα σέβει· ὁ δὲ Υἱὸς
εὐσεβὴς, οὗτος σέβει τὸν Πατέρα. Ταῦτα εἰπόντος τοῦ
Εὐδοξίου, ὁ μὲν θόρυβος κατεστάλη· γέλωτος δὲ πολλὸς
ἀντὶ τοῦ θορύβου κατεῖχε τὴν ἐκκλησίαν· ὥστε τοὺς
πλείστους αὐτῶν, καταγέλασαντες αὐτοῦ, ἐξελθεῖν
αὐτῆς ἐκκλησίας, καὶ σὺν ὀλίγοις τοῖς περὶ αὐτὸν κα-
ταλειφθῆναι. Καὶ μένει τὸ ῥῆθρον (δ) ὑπὸ Εὐδοξίου
ἄχρι τῆς δευτέρου γελώμενον. Τοιαῦτα γὰρ οἱ αἰρε-
σιάρχαι σοφίζόμενοι, καὶ περὶ τοιαύτας ἀσχολούμενοι
λέγουσι, τὴν ἐκκλησίαν διέσπασαν. Ὁ δὲ Τουλιανὸς, ἐν
ταῖς Γαλλίαις πολλοῖς βαρβάρους συμπλατὼν, καὶ νικῆ-
σας, ὑπ' αὐτῶν ἀναγορεύεται βασιλεὺς. Μαθὼν δὲ ὁ
Κωνσταντίος, βαπτισθεὶς ὑπὸ τοῦ θεομάχου Εὐζώϊου,
ἐπὶ τὸν πρὸς αὐτὸν ἐχώρει πόλεμον (ε). Γενόμενος δὲ
ἐν πολέμῳ τῆς Κιλικίας, Μόφου κρήνη τοῦνομα, ὑπὸ
φρονιτοῦ ἀποπληξία ληφθεὶς τελευτᾷ ἐν ὥπατειά
Ταύρου καὶ Φλορεντίου, τρίτῃ τοῦ Νοεμβρίου μηνός,
εἰκοσι πέντε ἔτη μετὰ τὴν τελευτὴν τοῦ πατρὸς
ζήσας, τὰ δὲ πάντα ἔτη τεσσαράκοντα καὶ πέντε (ς).
Καλὸν δὲ σιωπῇ μὴ παραδραμεῖν ἐν ταῦθα μήτε τὴν
τῶν Ἑλλήνων τὴν κατὰ Ἀλεξάνδρειαν μάχην καὶ κατὰ
κουφότητά, μήτε τὴν Γεωργίου ἀπώλειαν (γ), τὴν
κατὰ τὴν Ἀλεξάνδρου μεγάλην πόλιν. Συνέβη παρα-
χρὴ γενέσθαι ἐξ αἰτίας τοιαύτης· τόπος ἦν ἐν τῇ πό-
λει ἐκ παλαιῶν ἔρημος καὶ ἡμελημένος, συρφετοῦ
γέμουν πολλοῦ, ἐν ᾧ οἱ Ἕλληνες τὸν παλαιὸν τῷ
Μίθρᾳ τελετὰς ποιοῦντες ἀνθρώπους (h) κατέθυσαν.
Τοῦτον Κωνσταντίος ἦδη πρότερον ὡς σχολαίων τῇ
Ἀλεξανδρείᾳ ἐκκλησίᾳ προσκεκυρώκει. Γεώργιος δὲ,
βουλόμενος ἐν αὐτῷ εὐκτήριον οἶκον κατασκευάσαι,

A feste prædicaret, illum etiam hæretici Ariani cir-
cumvenere. Quem multa sequebatur turba, adver-
sarium communionem despecta; Euzoium vero loco
sancti Meletii in Antiochenum episcopatum ordi-
narunt: ac impium Eudoxium Constantinopolitane
Ecclesiæ præficiunt.

14. Cum porro tantum bellum boni omnis inimi-
cus adversus Ecclesiam accendisset, Constantius
imperator Julianum in Gallia, Cæsarem promulga-
vit, ac Constantinopolim concedens, Eudoxium An-
tiochenum Constantinopolitanæ Ecclesiæ episcopum
et sacerdotem declaravit. In eodemque tempore
magnam ecclesiam, cui nomen Σοφία, seu Sapien-
tia, dedicavit eoss. Constantio decimum, et Juliano
Cæsare tertium, Februarii decima quinta. Igitur
impious Eudoxius cum sederet in throno ipsius
in dedicatione, eam primam edidit vocem: Pater im-
pius, Filius pius. Multo hinc exorto tumultu atque
seditione: Ne, inquit, hoc dicto meo turbemini.
Pater namque impius, quia neminem pie colit:
Filius vero pius, quia pie colit Patrem. Hæc cum
dixisset Eudoxius, tumultus quidem sedatus est, at
risus magnus pro tumultu ecclesiam occupavit: ita
ut plurimi, deridentes eum, ecclesia excederent,
illeque cum paucis asseclis suis remaneret. Et bac-
tenus Eudoxii dictum risui habetur. His argutiis
hæresiarachæ, talibusque circa voculas cavillationi-
bus, ecclesiam distraxere. Julianus porro in Galliis
contra multos barbaros collatis signis, cum vicisset,
imperator ab eis proclamatus est. Re comperta
Constantius, baptizatus ab Euzoio Dei adversario,
ad bellum ipsi inferendum profectus est. Cum per-
venisset autem ad quamdam Ciliciæ urbem, nomine
Mopsücrenem, ex nimia sollicitudine apoplexia cor-
reptus, interiit, consulibus Tauro et Florentio, ter-
tia mensis Novembris, cum vixisset viginti quinque
post mortem patris annos, essetque annorum qua-
draginta quinque. Neque par' est hic silentio præ-
terire Græcorum qui Alexandriæ erant furorē et
levitatem, neque Georgii perniciem, quæ in magna
civitate Alexandria contigit. Hæc porro tumultus
causa fuit: locus erat in civitate jamdiu desertus,
incultus, sordeque multa refertus, in quo Græci
olim Mithræ, in sacrificia immolabant homines.
Eum locum Constantius jam antea, utpote vacuum,
Alexandriæ adjunxerat ecclesiæ. Georgius vero
cum vellet in eo oratorium construere, locum ju-
bet emundari, dumque id præstaretur, adytum in-
ventum est valde profundum, in quo Græcorum
mysteria occultabantur. Erantque illa hominum et

(α) Sic Palat. Editi vero, διάγειν.

(β) Sic Palat. μηνὸς δεστ in editis. Infra Palat.,
αὐτοῦ τοῖς ἑγκαινίοις αὐτοῦ.

(γ) Palat. πρώτῃ ἐκείνην τὴν πολυθρόνητον
ἀφῆκε. Infra idem, πρὸς τὰ λεγθέντα. Mox idem,
δίδωσι οὐδένα.

(δ) Palat. τὸ λεγθὲν

(ε) Palat. πρὸς αὐτὸν πόλεμον ὥρμ. Γεν.

(ς) Δε δεστ in Palat. Infra idem, παραδραμεῖν τὰ
τότε συμβάντα μήτε τ.

(γ) Palat. ἀπώλειαν. Κατὰ γὰρ τὴν Ἀλεξ.

(h) Palat. τῷ Μίθρᾳ θυσίας τελοῦντος ἀνθρ. Inf. idem,
ὡς σχολάζοντα τῇ.

puerorum calvarie, quos fama erat occisos olim fuisse, quando exilis ad vaticinia Græcæ utebantur, ac divinatoria immolabant sacrificia, animas incantationibus revocantes. Christiani igitur cum talia in Mithræ adyto reperissent, curarunt ut omnibus risum moverent, ostendentes Græcorum mysteria, educebantque nudas calvarias ut exhiberent populo. Hæc cum viderent Græci Alexandrini, nec ferrent opprobrium facti, ira accenduntur, et quavis re obvia usi pro telo, irruunt in Christianos, eorumque multos omnibus mortis generibus trucidant. Hos enim gladiis, hos lapidibus aut lignis occidere, quosdam in crucem egerunt. Georgium vero ecclesia extractum, cameloque alligatum, cum discerpissent, una cum camelo combussere.

νών, καὶ διὰ πάσης ἰδέας θανάτου ἀνείλον πολλοὺς ζυλοὺς ἀπέκτειναν· τινὰς δὲ αὐτῶν καὶ ἐσταύρωσαν. Τὸν δὲ Γεώργιον τῆς ἐκκλησίας ἐκσύραντες, καμῆλην δὲ προσθήσαντες, καὶ σπαράξαντες, σὺν αὐτῇ κατέκαυσαν.

15. Julianus porro imperio politus, ut dictum est, cum curaret omnia Constantii facta abrogare, exsules omnes revocavit. Ut novit illud sanctus Athanasius, honeste vestitus egressus domo virginis, quam superius memoravi, rursus nocte inventus est in ecclesia: quem Alexandrinus populus libenter excepit, quasi redivivum. Excusationem porro istam amicis attulit: Eā de causa ad vos non confugi; cum ut iurare possetis (*me apud vos non latere*), tum propter perquisitionem apud vos faciendam. Ad illam porro confugi, in quam nulla cadere poterat suspicio, scilicet, ob speciem et juventutem. Alexandrinus vero populus, pulsus ab ecclesiis Ariani, oratoria Athanasio tradidit. Tum Ariani in vulgaribus domibus conventus agentes, in locum Georgii Lucium constituunt sibi ducem. Julianus porro qui idolis delectabatur, iterum ecclesias turbabat, templa Græcorum aperiebat, sacrificia Fortunæ Constantinopolitanæ offerebat palam in imperatoria, ubi stabat Fortunæ statua. Quo tempore Maris Chalcedonis in Bithynia episcopus, manu adductus, præ senectute namque oculorum hebetudine laborabat, imperatorem adiens, multa in eum convicia protulit, impium vocans, apostatam, atheum. Ille verbis convicia depellebat, cæcum appellans et oculis captum, aiensque, non posse Galileum medelam ferre. Tum beatus ille confidenter reponit: Gratias ago Deo, qui me excæcavit, ne tuam impudentem faciem viderem, quæ ita collapsa est in impietatem. Tum porro Jovianus et Valentinianus solutas zonas ad tyrannum projicere dicentes: Accipe zonas, habeto tibi honores tuos. Exposita tibi etiam ad libitum sunt corpora nostra. Quorum ille constantiam perimuit. Tum imperator, et qui cum illo sentiebant, veluti ex tenebris adytis proropen-

Α ἀνακαθαρθῆναι κελεύει τὸν τόπον. Καὶ δὴ ἀνακαθαίρουμένον αὐτοῦ (α), δῶτον ἤρρηται κατὰ βάθους πολλοῦ, ἐν ᾧ τὰ μυστήρια τῶν Ἑλλήνων ἐκέκρυπτο. Ταῦτα δὲ ἦν κρᾶνία ἀνθρώπων τελείων τε καὶ παιδίων, οὓς λόγος κατεῖχε πάλαι ἀνηρεῖσθαι, ὅτε ταῖς διὰ σπλάγγνων μαντεῖαις ἐχρῶντο Ἕλληνες, καὶ μαγικὰς (β) ἐπετίλουν θυσίας, καταμαγανεύοντες τὰς ψυχὰς. Οἱ οὖν Χριστιανοί, ταῦτα εὐρόντες ἐν τῷ ἀδύτῳ τοῦ Μίθρου, σπουδῇ (γ) ἔθεντο πᾶσιν ἐν τῷ φανερῷ γέλωτι δεῖξαι τῶν Ἑλλήνων τὰ μυστήρια, ἐξεκτόμπευσν τε εὐθύς γυμνὰ τῷ δήμῳ τὰ κρᾶνία δεικνύοντες. Ταῦτα ὁρῶντες οἱ κατὰ τὴν Ἀλεξανδρείαν Ἕλληνες, καὶ μὴ φέροντες τὸ τοῦ πράγματος ἐπὶ οὐκ εἰδωτόν, εἰς ὀργὴν ἐξάπτονται, καὶ πᾶν τὸ παρατυχὸν ἐπὶ αὐτοῖς ποιοῦμενοι, ὁρμῶσι κατὰ τῶν Χριστιανῶν αὐτῶν. Τοὺς μὲν γὰρ ξίφεσι, τοὺς δὲ λίθοις ἢ ἐκσύραντες, καμῆλην δὲ προσθήσαντες, καὶ σπαράξαντες, σὺν αὐτῇ κατέκαυσαν.

15. Ὁ δὲ Ἰουλιανὸς, τὸ κράτος περιθέμενος, ὡς εἴρηται, καὶ σπουδάζων πάντα τὰ παρὰ Κωνσταντίου πραχθέντα ἀνατρέπειν, τοὺς περιορισθέντας ἀπαντας ἀνεκαλέσατο. Ὡς οὖν ἔγνω τοῦτο ὁ ἅγιος Ἀθανάσιος, καλῶς ἐνδυσάμενος, ἐξελθὼν ἐκ τοῦ οἴκου τῆς παρθένου, περὶ ἧς ἐν τοῖς ἀνω εἴρηκα, πάλιν, ἐν τῇ νυκτὶ εὐρέθη ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ· ὃν ὁ Ἀλεξανδρείην λαὸς ἀσμένως ἐδέξατο, ὡς ἐκ νεκρῶν ζῶντα (δ). Ἀπαλογεῖτο οὖν τοῖς γνησίοις αὐτοῦ φίλοις, ὅτι τοῦτου χάριν πρὸς ὑμᾶς οὐ κατέφυγον, ἵνα εὐοχον ὑμῖν ᾦ· ἄλλως τε δὲ καὶ διὰ τὴν ἐρευναν. Κατέφυγον δὲ πρὸς ἐκείνην, πρὸς ἣν ὑποψίαν οὐδεὶς ἠδύνατο ἔχειν, ὡς ὥρασαν καὶ νεωτέραν. Ὁ δὲ Ἀλεξανδρείην λαὸς, ἐξωθήσαντες τῶν ἐκκλησιῶν τοὺς τοῦ Ἀρείου δόγματος, παραδιδόασιν Ἀθανασίῳ τοὺς εὐκτηρίους οἴκους. Οἱ δὲ Ἀρειανίζοντες, ἐν οἰκίαις ἀσήμεως συναγόμενοι, εἰς τόπον Γεωργίου Λούκιον προχειρίζονται ἡγεῖσθαι αὐτῶν (ε). Ὁ δὲ Ἰουλιανὸς, τοῖς εἰδώλοις ἐπιτερόμενος, αὐθις τὰς ἐκκλησίας ἐτάραττε, τὰ ἱερὰ τῶν Ἑλλήνων ἀνοίγων, καὶ θυσίας ἐπιτελῶν τῇ Κωνσταντινουπόλει Τύχῃ δημοσίᾳ ἐν τῇ βασιλικῇ, ἐνθα τὸ τῆς Τύχης ἱερωτὸν ἄγαλμα (ς). ὅτε καὶ Μάρτιος ὁ τῆς ἐν Βίθυνιᾳ Χαλκηδόνος ἐπίσκοπος, χειραγωγούμενος· ἦν γὰρ ἤδη πρὸς τῷ γήρατι ὑπόχυσιν ὀφθαλμῶν ὑπομείνας· πολλὰ τὸν βασιλεῖα εἰσελθὼν ὕβρισεν, ἀσεβῆ καλῶν τὸν ἀποστάτην, τὸν ἄθεον. Ὁ δὲ λόγοις τὰς ὕβρεις ἡμύνετο, τυφλὸν καὶ πηρὸν ἀποκαλῶν, καὶ μηδὲ τὸν Γαλιλαῖον αὐτοῦ δυνάμενον αὐτὸν θεραπεύσαι (γ). Ὁ δὲ μακάριος παρῆρσιςτερον πρὸς τὸν βασιλεῖα ἐφη· Εὐχαριστῶ, φησὶν, τῷ θεῷ τῷ τυφλώσαντί με, ἵνα σου μὴ ἴδω τὸ ἀναίδες πρόσωπον οὕτως ἐκπεπτωκὸς πρὸς τὴν ἀσέβειαν. Τότε δὴ καὶ Ἰουλιανὸς καὶ Ὀυλαγεντιανὸς λύσαντες τὰς ζώνας προσέβησαν τῷ τυράννῳ εἰπόντες· Δέχου τὰς ζώνας, ἔχε σου καὶ τὰς τιμὰς. Πρόκειται δὲ σοι, εἰ βούλη, καὶ τὰ σώματα ἡμῶν· ὧν

(α) Ita Palat. In editis αὐτοῦ δεest.

(β) Palat. ἐχρῶντο οἱ Ἕλληνες, καὶ μαγικὰς.

(γ) Palat. τοῦ Μίθρου, πολλὴν σπουδῇ.

(δ) Palat. Ὁ οὖν Ἀλέξ... ἐδέξατο ἰδὼν αὐτὸν ὡς ἐκ.

(ε) Ita Palat. In editis ἡγεῖσθαι αὐτῶν δεest.

(ς) Palat. ἱερωτῶν. Infra Palat. ἤδη πρὸς τὸ γήρας. Paulo post idem, προσελθὼν ὕβρισεν, τὸν.

(γ) Palat. πονηρὸν... τὸν Γαλιλαῖον αὐτὸν... παρῆρσις-στατικώτερον.

καὶ τὴν ἑνστασιν ἔδεισαν. Ὁ τε βασιλεὺς (α) καὶ οἱ ὁμόφρονες αὐτοῦ, καὶ ὥσπερ ἐκ μυχῶν σκῆτους ἐρ-
πετὰ προϊόντα, τῶν φιλοσφῶν καὶ μαθηματικῶν
πληθους, τῶν τε μάγων καὶ μαντεῶν φρατρισάντες,
ἐλλοεῦσαντο οὐκ ἄλλως περισέσθαι τὸν Χριστιανόν,
εἰ μὴ Ἀθανασίου ἀπαλλαγέν, ἅτε δὴ θεμελίον ἐν-
τος αὐτοῦ Ἐκκλησίας. Διὰ τοῦτο γοῦν, πάλιν δικα-
στῶν κίνησις, πάλιν στρατὸς (β), πάλιν βουλὴ καὶ
ἔθνος ἐταράσσοντο. Ἀθανάσιον ἀπαιτοῦμενοι· ὅς καὶ
τῆς Ἐκκλησίας ταρτονομένης (γ) διέδρα σπουδῇ τῶν
ἐυσεβούντων. Ὁ δὲ λαὸς λύπη καὶ δάκρυσι συνέιχε-
το· νύκτωρ περὶ τὸν Νεῖλον αὐτοῦ ὁρμῶντος περι-
στάντες ἔλεγον· Ποῦ πάλιν ἀποδιδράσκεῖς (δ), ὁ ποι-
μὴν ὁ καλὸς; Τίνι δὲ ἡμῶν καταλείπεις ὡς ναῦν
ἀκυβέρνητον, τρικυμίας καὶ σπιλίας περιαγομένην;
Ὁ δὲ πρὸς αὐτοὺς· Μὴ ὀλοφύρεσθε, τέκνα· νέφος
φθινοπωρινόν ἐστιν οὗτος ὁ τάραχος, πρὸς ὀλίγον
φαινόμενος, ὀξέως δὲ ἀφανίζόμενος. Θάπτον ἐλεύσο-
μαι πρὸς ὑμᾶς, Θεοῦ συνεργούντος· μικρὸν χρόνον
ὑμῶν χωρισθήσομαι. Ὡς δὲ ἐπέβη ὀλκάδι τοῖς Νεῖλου
βιβρώσις ἐπὶ τὴν Θεοδαῶνα ἀνάγμενος (ε), ὁ τὴν ἀπό-
φασιν ἔχων κατ' αὐτοῦ σατράρχης ἀνὴρ ἤγετο, κατ'
ἐπισθεν θάνατον ἀπειλῶν (ς). Ὡς δὲ ἀπήγγειλε τοῦ-
τό τις Ἀθανασίῳ, ὡς τάχος λέγων ἀπαίρειν, μὴ κα-
ταλφθεῖν περὶ τοῦ δαίκωντος, βραχὺ σιγήσας, λέγει,
ὀράματι τοῦ Θεοῦ καταπαύσθεις· Ἀντιστρέφωμεν τὸν
πλοῦν, ὧ ἄνδρες, τοῦ Θεοῦ τοῦτο θέλοντος, ὡς τάχι-
στά με Ἀλεξανδρεῦσιν ἀποδοθῆναι. Τῶν δὲ διακυλούν-
των, καὶ δι' ὀλίγον θρηγνούντων, καὶ τὸν οἰκεῖον κίν-
δυνον ὑφορωμένων (γ), εἶπεν ὁ ἅγιος Ἀθανάσιος· Μὴ
οὕτως, ἀδελφοί, συγχόπτεται ἐαυτοῦς. Πιστεύσατε,
ὅτι πλείους ὁ μεθ' ἡμῶν, ὑπὲρ τῶν μετ' αὐτῶν, καὶ
ἀνίκητός ἐστιν ὁ ἡμέτερος σύμμαχος. Οὕτω κατ'
ἐπισθεν γενόμενοι (η), παλινόροσοι φέρονται τὴν ὀλ-
κάδα ἀναστρέφοντες. Ἀλλὰ συνέηψαν τῷ ἁγίῳ
Ἀθανασίῳ τῶν προδοτῶν τινες ἄνδρες Ἑλληνικώτα-
τοι, οἱ καὶ τὸν διώχτην πείσαντες κατόπιν τοῦ ἁγίου
Ἀθανασίου ἐρχεσθαι. Ἑγγὺς δὲ γενομένων αὐτῶν
καὶ ἄορασίᾳ κρατηθέντων, ὁ Ἀθανάσιος, οἷα ἐπὶ Ἑ-
λισσαίῳ ἐγεγόνει, πυνθάνεται, τίνα ζητοῦν. Τῶν δὲ
λεγόντων· Ἀθανάσιον· αὐτοὺς ἀποκρίνεται· Σπουδά-
ζειν αὐτὸν ἔγνω ὀλίγον πρότερον καὶ παραδραμόντα
ἐθέσσαντο (ι).

16. Ὁ δὲ ἄγιος Ἀθανάσιος θάττον εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν κατήχθη, πλείστης χαρᾶς τὴν Ἐκκλησίαν ἐμπλήσας· ὅπου βραχὺν χρόνον ἀποκυρβεῖς, μικρὸν ὑστέρον μετὰ παρήσιας τῶ λόγῳ τοῦ Θεοῦ ἐπαρήτατο. Ὁ γὰρ Ἰουλιανὸς, πολλὰ κατὰ τοὺν Χριστιανῶν διαπραξάμενος, τέλος ἄξιον ἀπηνέγκατο. Κατὰ Περσὺν γὰρ στρατεύσας, καὶ πεπιστευκυῖς μαντείαις τισὶ καὶ ὄνειροπολήσας τὴν Ἀλεξάνδρειαν τοῦ Μακεδόνος πόλιν λαβεῖν, ἣ καὶ μᾶλλον αὐτὸν Ἀλέξανδρον εἶναι ἐν ἐτέρῳ σώματι, πολλὰς κώϊας

A tes, philosophi et mathematici magno numero, magi item atque divini, una convenientes consilium dedere, non aliter posse opprimi Christianos, nisi Athanasius tolleretur de medio, quippe qui fundamentum esset Ecclesiae. Quamobrem rursum motus iudicum, rursum exercitus, rursum consilium, populi que perturbati sunt, dum Athanasium exposcerent. Ille vero, in tanto Ecclesiae tumultu, plorans opera aufugit. Tum populus mœrore lacrymisque conficiebatur, noctique prope Nilum eum abeuntem circumstantes sic compellabant : Quo rursum profugis, pastor bone ? Cui nos relinquis, ut navem gubernatore carentem fluctibus, et piratarum navibus circumdatam ? Ille vero : Ne flete, ait, filii, autumnalis est nubes iste tumultus, quæ ad tantillum temporis apparet, ac mox evanescet. Brevi ad vos remigrabo, Deo juvante, modico tempore a vobis segregabor. Ut autem conscendi naviculam, ut per Nilum adverso flumine concederet in Thebaidem ; qui sententiam contra illum ferebat satrapes, insecutus est mortem comminans. Ut autem quidam id Athanasio renuntiavit, suadens ut quamprimum solveret, ne comprehenderetur a persequente, cum paulisper conticuisset ait, divina visione persuasus : Navigationem, o viri, convertamur, Deo ita volente, ut quamprimum restituar Alexandrinis. Illis vero prohibentibus, ac tantum non plorantibus, propriumque periculum prospicientibus, ait sanctus Athanasius : Ne ita dolore vos afficiatis, fratres, credite plures nobiscum esse quam cum illis, invitumque nostrum auxiliatorem esse. Ita converso cursu retro feruntur nave. Sed occurreront sancto Athanasio proditorum quidam viri Græci, qui persecutori persuaserant jamjam se in conspectum sancti Athanasii venturos. Cum jam propius accessissent, oculisque capti essent, Athanasius, uti ab Elisæo gestum fuit, interrogat quem quærerent : illis dicentibus, Athanasium : respondet ille : Scio illum paulo ante properasse ut vos anteverteret. Eumque illi prætermittentes eum persecuti sunt, quem habentes coram non viderunt.

ἡμᾶς. Καὶ παρελθόντες ἐδίωκον, ὃν ἔχοντες, οὐκ

16. Sanctus autem Athanasius cito Alexandriam reductus, summo gaudio replevit Ecclesiam. Ubi paulisper occultatus, paulo post cum libertate verbum Dei palam prædicabat. Nam Julianus multa contra Christianos machinatus, dignum interitum consecutus est. Nam cum Persis bellum intulisset et divinationibus quibusdam persuasus ac somniis deceptus, quod Alexandrii Macedonis urbem capturus esset, aut potius Alexander ipse esset in alio corpore, multos vicos et præsidia Persarum

(a) Sic Palat. Editi vero, 'Ὁ δὲ βασιλεὺς.
(b) Πᾶν στρατὸς abest a Palat.
(c) Palat. ὁ δὲ, τῆς ἐκκλησίας χαρακωμένης.
(d) Palat. διδράσκει. Infra idem, περιγομένην
τῇδε κάκεισε; 'Ὁ δὲ.
(e) Palat. ἀγόμεινος.
(f) Sic Palat. Editi vero, ἀνὴρ ἦγε τὸν ὄπισθεν.

θάνατον ἀπειλῶν. *Infra idem*, ὡς τάχος. Editi, εἰς τάχος.

(g) Palat. καὶ διωλύγιον θρηνοῦντων, καὶ τὸν εἰ-
 χεῖον θάνατον ὑφορ.

(h) Sic Palat. Editi vero, γεγόμενος. Mox Palat. ἀντιστρέφοντες.

(i) Palat. οὐκ ἐθέλσαντο, οὐδὲ ἐκράτησαν.

populatus, urbesque quasdam cum cepisset, et Ctesiphontem magnam urbem circumsedisset, supplicesque Persas adesse, atque legatos ad se mittere coegisset, eorum tamen supplicationes non admisit; quod in imminente a Deo sibi vindictam reservatus esset. Accusabant autem illum Romani, quod oblato sibi lucro, pugnam non vitaret: attamen contra præsentem hostem ad pugnam se instruxere: rursumque adversarios vertunt in fugam. Sciendum porro Julianum a Persa transfuga deceptum, onerarias naves quæ annonæ per fluvium vehendæ deputatæ erant, combussisse; quæ causa fuit ut exercitus fame laboraret. Nam cum Persa transfuga promississet illi, intra triduum traditurum se Babylonem, nec tum ulterius annonæ advecta opus fore: his persuasus ille frumentum cum navigiis et lardum, cum igne consumpsisset, necnon et alia pro exercitus victu comportata in fluvium demersisset; tum esca fallaciæ devorata, hamo trahebatur credulus, dignamque factorum prænam luebat. Cum enim ad tertium quartum diem, imò plures etiam, spiritus erroris circumduceret eum cum exercitu per desertæ loca, ingens erat anxietas animi per totum exercitum, in siccis et aqua carentibus locis, penuria omnium necessariorum circumclusum: omnibus autem conclamantibus, præsens aderat eques ipse Julianus, atque inermis exercitum confirmabat. Ex occulto autem sagitta in eum volat, et per brachium transiens, in dextrum latus infixæ est, quo ex vulnere vitam cum morte commutavit, ut incertum esset a quo fuisset occisus: alii enim aiunt a transfuga Persa; alii ab aliquo e suis militibus. Ut autem plurimum sermone fertur, divinitus inflictum vulnus fuit. Ita igitur cum viginti menses imperio potitus esset Julianus, in quarto suo consulatu quem cum Salustio gerebat vita functus est, mensis Junii vicesimo sexto die, cum vixisset unum et triginta annos.

17. Post mortem itaque Juliani, iotius exercitus calculo, imperium excipit Jovianus: qui cum octo menses imperasset, in Dedestanis Galatiæ et Bithyniæ finibus mortuus est. Post Joviani mortem, imperium suscipit Valentinianus ab exercitu proclamatus Augustus. Valentinianus porro germanum fratrem Valentem imperii socium declarat: qui Valentinianus cum triginta solum dies Constantinopoli remansisset, et Valenti fratri suo Orientales partes tradidisset, ipse abiit in Occidentem. Sed Valens nullam curam suæ administrationis ad utilitatem agebat, a turba autem hæreticorum evocatus et abductus, in via impietatis illorum abiit. Quæ causa fuit ut orthodoxæ fidei multos, episcopos, presbyteros, diaconos, monachosque in exilium eiceret. Bellumque implacabile concitavit adversus Ecclesias

A καὶ φρούρια τῶν Περσῶν πορθήσας, καὶ πόλεις λαδῶν, περιτοιγίσας δὲ καὶ Κτησιφῶντα (α) τὴν μεγάλην πόλιν, ἱκέτας τοὺς Πέρσας αὐτοῦ κατέστησε, καὶ πρεσβεύειν αὐτοὺς πρὸς αὐτὸν ἀνέπεισεν· ὁ δὲ τὰς ἐκτετριὰς τῶν Περσῶν οὐκ ἐδέξατο· πάντως εἰς τὴν ἐπερχομένην αὐτῷ θεήλατον ὀργὴν αὐτοῦ φυλαττόμενος. Διεμέμφοντο δὲ αὐτὸν Ῥωμαῖοι, διότι μὴ ἐπὶ κέρδος ὑφῆκε τῆς μάχης. Ὅμως δὲ τοῖς παρούσιν ἀντιπαρετάττοντο, καὶ αὖθις τοὺς πολεμίους τρέπουσιν εἰς φυγὴν. Ἰστέον δὲ, ὅτι ὑπὸ αὐτομόλῳ Πέρσου ἀπατηθεὶς ὁ Ἰουλιανὸς, τὰ εἰσηγούντα διὰ τῶν ποταμῶν πλοιάρια κατέκαυσε· δι' ὃ καὶ λιμῷ περιέπεσεν ὁ στρατός. Τοῦ γὰρ αὐτομόλου Πέρσου ὑποσχομένου αὐτῷ ἐν τρισὶν ἡμέραις παραδῶσιν τὴν Βαβυλῶνα, καὶ μὴ χρῆζειν πλείονος τοῦτον ἀναλώματος, καταπεισθεὶς τὸν μὲν οἶτον σὺν τοῖς πλοίοις καὶ τὴν λάρδον πυρὶ καταφλέξας, καὶ τὰ ἄλλα πάντα, ὅσα πρὸς διατροφὴν τοῦ στρατοῦ κεκόμιστο, ἀφανίσας πάντα, καὶ τῷ ποταμῷ ἐκδοτὰ δούς· αὐτὸς τε (β) τὸ δέλεαρ τῆς πλάνης καταπιὼν, ἐλκετο τῷ ἀγκίστρῳ περθόμενος, ἀξίαν ποινὴν ἀποτίσων, ὣν ἔδρασεν. Ὡς γὰρ τρίτην καὶ τετάρτην ἡμέραν, καὶ ἐπὶ πλείους ἤγε καὶ περιῆγεν αὐτὸν τὸ πνεῦμα τῆς πλάνης κατὰ τὴν ἐρημον σὺν τῷ στρατῷ, πολλῆς ἀμυχχνίας οὐσης ἐν τῷ στρατῷ, ἐν ἀνδύροις καὶ αὐχμηροῖς τόποις συγκελισθέντι ἀπορίᾳ τῶν ἐπιτηδεύων, καὶ πάντων καταθρόνιων, παρὴν ἱππότης αὐτοῦ ὁ Ἰουλιανὸς· καὶ ἐπαρώννυε τὸν στρατὸν ἀοπλος (γ). Ἐξ ἀφανοῦς δὲ ἀκόντιον φέρεται κατ' αὐτοῦ, καὶ διὰ τοῦ βραχίονος διαδραμὼν, εἰς τὴν πλευρὰν τὴν δεξιὰν εἰσέδω, καὶ ἐκ ταύτης τῆς πληγῆς τὸν βίον κατέστρεψεν, ἀδήλου γενομένου τοῦ ἀνελόντος αὐτῶν. Οἱ μὲν γὰρ ὑπὸ τοῦ αὐτομόλου Πέρσου φασὶν, οἱ δὲ ὑπὸ οἰκείου στρατιώτου. Ὡς δὲ ὁ πολὺς λόγος κρατεῖ, θεήλατον εἶναι τὴν πληγὴν. Οὕτω μὲν οὖν εἰκοσι μῆνας ἐπὶ τῷ διαδήματι ἐπαρθεὶς ὁ Ἰουλιανὸς, τὸν βίον κατέστρεψεν ἐν τῇ τετάρτῃ αὐτοῦ ὑπατείᾳ, ἣν ἅμα Σαλουστίῳ ἔδωκεν, μὴνός Ἰουνίου εἰκάδι ἔκτη, ζήσας ἐν καὶ τριακοστὸν ἔτος.

17. Μετὰ δὲ οὖν τὴν τελευταίαν Ἰουλιανοῦ, φήγου πάντος τοῦ στρατοῦ, Ἰουλιανὸς (δ) τὴν βασιλείαν παραλαμβάνει· ὅς, ὅκτω βασιλεύσας μῆνας, ἐν Δεδεστανίοις μεθορίοις Γαλατίας καὶ Βιθυνίας ἐτελεύτησε. Μετὰ δὲ οὖν τὴν τελευταίαν Ἰουλιανοῦ τοῦ βασιλέως Οὐαλεντινιανὸς τὴν βασιλείαν ὑποδέχεται ἀπὸ στρατιωτῶν δειχθεὶς Ἀβγούστος. Ὁ δὲ Οὐαλεντινιανὸς τὸν αὐτοῦ γνήσιον ἀδελφὸν Οὐάλεντα τῆς βασιλείας κοινὸν ἐποιεῖ (ε)· ὅστις Οὐαλεντινιανός, ἐτρίχοντα ἡμέρας μόνος ἐν Κωνσταντινουπόλει ποιήσας, παρδούς τε τῷ οἰκείῳ ἀδελφῷ Οὐάλεντι τὰ πρὸς ἀνατολὴν μέρη, αὐτὸς ἀπείσιν ἐπὶ τὰ τῆς δύσεως. Ἀλλὰ ὁ Οὐάλης οὐδεμίαν μὲν φροντίδα λυσιτέλειαν τῆς διοικήσεως ἐποιεῖτο (ς)· τῷ πληθει δὲ τῶν αἵρετικῶν ἐπικληθεὶς, ἐπορεύθη τῇ ὁδῷ τῆς ἀσεβείας αὐτῶν. Καὶ διὰ τοῦτο πολλοὺς τῶν τῆς ὀρθοδόξου πίστεως ἐπι-

(α) Palat. περιτομήσας δὲ Κτησ. Mox Palat, αὐτοῦ. Editi, αὐτοῦ.

(β) Sic Palat. Editi, αὐτὸς δὲ.

(γ) Sic Palat. Editi, ἀσπλος.

(δ) Palat. Ἰουδιανός, et infra Ἰουδιανός.

(ε) Palat. κοινῶν εἶναι ποιέτ.

(ς) Palat. λυσιτέλειαν τοῦ κοινού ἐποιεῖτο.

σχόπους, καὶ πρεσβυτέρους, καὶ διακόνους τε καὶ μα-
νάζοντας εἰς ἑξορίαν ἀπόσωτο· πόλεμον δὲ ἀσπονδον
κατὰ τῶν τῆς ὀρθοδόξου πίστεως Ἐκκλησιῶν ἀνεκίνει.
Καὶ πρῶτα μὲν τὸν ἅγιον Μελέτιον, τὸν Ἀντιοχείας
ἐπίσκοπον, ἐξορίᾳ ἐξήμισσε καὶ πολλοὺς ἐτέρους
μετ' αὐτοῦ, ὡς εἰρηται, τῶν ἐπισκόπων καὶ τῶν ἐκ
τοῦ κλήρου· τοὺς δὲ ἄλλους ἅπαντας ὅσοι μὴ ἐβού-
λοντο κοινωνεῖν τοῖς αἵρετικοῖς (α), τῶν μὲν ἐκκλη-
σιῶν ἐξήλασε, ζημίαις δὲ καὶ τιμωρίαις ὑπέβαλεν.
Ὁμοίως δὲ καὶ κατὰ τὴν Ἀλεξανδρείαν καὶ Αἴγυπτον
οὐχ ὁ τυχὼν ἀνεβρίπισθη διωγμός. Πρόσταγμα (β)
γὰρ ἐπάρχων σπουδῇ τῇ Εὐδοκίῳ καὶ νεύματι βασι-
λέως ἤγιστο παρὰ τοῦ τῆς Ἀλεξανδρείας ἐπάρχου,
εὐθύς τε τὴν Ἐκκλησίαν ἐτάρασεν. Ὁ δὲ ἅγιος Ἀθα-
νάσιος, τὴν ἐκ τοῦ πλήθους ὁλοκλήρῳ ὑφορώμε-
νος, δεοικῶς τε μὴ ἄρα τὴν γεννησομένων ἀπό-
πων αὐτὸς τὴν αἰτίαν λάβοι, τέσσαρας ὅλους μῆνας
ἐν μνημεῖῳ πατρὶός ἐαυτὸν ἀπέκρυψε (γ). Κατὰ
γὰρ τὴν Αἴγυπτον ἐπικαυῖα Τατιανοῦ ἡγουμένου,
πολλοὶ οὐ μόνον διαφόρους αἰτίας ὑπέμενον, ἀλλὰ
καὶ ἐμαρτύρησαν, πολλὰ τε κατὰ τῆς Ἐκκλησίας
ἐπινοήσαντος· ὅνπερ Τατιανὸν ἡ θεὰ δίκη ποιήνῃ
τούτων (δ) ἀπήτησεν. Ὁμοῦ γὰρ τῷ ἀξιώματι καὶ
τῶν χρημάτων ἀλλοτριωθεὶς, ἔβανον ἤσθη, καὶ τυ-
φλὸς ἀσχημὸς ἀποθνήσκει, κατὰ πᾶσαν πόλιν τῶν εἰ-
κόνων αὐτοῦ ἀσβολή (ε) περιχυθεῖσιν εἰς γέλωτα καὶ
ἐμπαιγμὸν· πᾶσι τοῖς θεωμένοις. Οὐχ ἤττον δὲ καὶ
Εὐδόκιος ὁ τῆς Κωνσταντινουπόλεως κατὰ τῶν εὐσε-
βῶς φρονούντων τολμᾷ ἐπεχειρεῖ (ς). Τοσούτων δὲ
οὐ κακῶν πανταχόσε ὀρωμένων, σεισμὸς ἐπιγινόμε-
νος οἰκουμένικὸς πολλὰς τε τῶν πόλεων ἐβλάψε, τῆς
τε Κρήτης τὰς ἑκατὸν πόλεις κατηρίπασεν. Ἡ θά-
λασσα δὲ τοὺς ἰδιούς ὄρους (g) ἐνέλλασε. Τιοὶ μὲν
γὰρ τόποις τοσούτων ἐπέκλυσε, ὥστε τοὺς πρώην
βασίλους τόπους καὶ σπορίμους πλέεσθαι· ἐτέρων δὲ
τόπων τοσούτων ἀπέστη, ὡς ἐν ξηρᾷ εὐρεθῆναι τοὺς
πλέοντας. Καὶ τοῦτο γέγονε κατὰ τὴν πρώτην ὑπα-
τείαν τῶν δύο βασιλέων, Οὐαλεντινιανοῦ καὶ Οὐάλεν-
τος. Καὶ τούτων δὲ γινόμενων, οὐχ ἡσύχαζεν ὁ κατὰ
τῶν Χριστιανῶν διωγμός. Ἐπειδὴ δὲ διὰ τὴν ἀπου-
σίαν τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου πᾶς ὁ ὄμιος Ἀλεξανδρείας
(h) ἐστασίαζε πόθῳ τῷ πρὸς αὐτὸν, ἐφασκόν τε οὐ
μόνον τὰς σκάλας καὶ τὰ σιτηγὰ πλοῖα, ἀλλὰ δὴ καὶ
αὐτὰ τὰ τῶν δημοσίων ἐχόμενα πυρὶ καταναλίσκειν
(i), εἰ μὴ Ἀθανάσιον ἀπολάβοιεν· γνοὺς ὁ βασιλεὺς
Οὐάλης, διὰ γραμμάτων ἐσήμανεν ἀδεῶς κρατεῖν τῶν
ἐκκλησιῶν Ἀθανάσιον. Καὶ τοῦτο αἰτίον γέγονε τοῦ
τέως ἀναχωρῆναι τινὰ γενέσθαι τοῦ κατὰ τῆς Ἐκκλη-
σίας διωγμοῦ, πλην ὅτι κατὰ πᾶσαν τὴν ἀνατολὴν ὁ
ἐμφύλιος κατὰ τῶν Χριστιανῶν ἐκράτει (j) πόλεμος.
Ὁ μόνος βασιλεὺς Οὐάλης ἐπὶ τὴν Ἀντιόχειαν σπεύ-
δων ἀπῆρεν ἀπὸ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, καὶ γενό-
μενος ἐν Νικομηδείᾳ, ἐπεσχέθη κατ' αὐτὴν δι' αἰτίαν

A orthodoxæ fidei addictas. Ac primum quidem san-
ctum Meletium Antiochiæ episcopum exilio mul-
tauit, multosque cum illo alios, ut dictum est, epi-
scopos et clericos. Cæteros autem omnes qui noluer-
e cum hæreticis communicare, ecclesiis expulit, pœ-
nisque ac cruciatibus affixit. Similiter Alexandriæ
et per Ægyptum, non vulgaris excitata est persecu-
tio. Mandatum enim præfectorum, Eudoxii studio
ei nutu imperatoris, dabatur a præfecto Alexandri-
no, qui statim Ecclesiam conturbavit. Sanctus au-
tem Athanasius, brutum multitudinis impetum pro-
spiciens et metuens, ne si qua nefaria patrarentur
culpa in se transferretur, totos se quatuor menses
occultavit in paterno sepulcro. Nam cum illo tem-
pore præfecturam in Ægypto gereret Tatianus, B
multi non modo diversis plagis afflicti sunt, sed
etiam martyrio affecti, multa illo contra Ecclesiam
moliente. Quem Tatianum ultio divina pœnis affli-
xit. Nam una dignitate et divitiis privatus, stipem
cogebat ac cæcus ignominiose mortuus est, per
omnem urbem fulgine conspersis ejus statuis ad
risum et ludibrium omnium intuentium. Nec minus
et Eudoxius Constantinopolitanus contra pie sen-
tientes ausus est. Tantis igitur malis ubique gras-
santibus, terræmotus ubique terrarum superven-
iens, multas læsit urbes, Creta centum urbes
dejecit. Mare autem suos mutavit limites. Quædam
enim loca usque adeo inundavit, ut quæ trita olim
et consita fuerant, jam navigarentur: ab aliis con-
tra locis ita recessit, ut in sicco essent quæ olim
navigabantur. Quod contigit duobus imperatoribus
Valentiniano et Valente primum consulibus. His
porro gestis, nequaquam cessavit persecutio adver-
sum Christianos. Quoniam autem propter absen-
tiam sancti Athanasii, totus Alexandrinus populus
tumultuabatur præ illius desiderio, minatus etiam,
se non modo navalia et naves, frumento compor-
tando deputatas, imo etiam omnia publice asservata
incensuros, nisi sibi Athanasius restitueretur. Quo
cognito imperator Valens, litteris significavit ut
absque timore Athanasius ecclesias occuparet. Et
hæc causa fuit ut intermissio quædam fieret per-
secutionis adversus Ecclesiam concitata, nisi quod
per totum orbem intestinum contra Christianos
D vigeat bellum. Imperator itaque Valens Constans-
tinopoli Antiochiam profectus est, cumque Nicome-
diam pervenisset, ibi substitit, ob causam ejusmodi.
Eudoxius ille Arianorum episcopus, acer Christi
fidelium persecutor, statim ab egressu imperatoris
obiit, Valentiniano et Valente tertium consulibus
cum novemdecim annos orthodoxos persecutus
fuisset. Quapropter in ejus locum Ariani Demophi-
lum constituunt. At qui consubstantialitatem tue-

(α) Palat., τοῖς Ἀρειανοῖς.

(β) Palat., προτάγματα.

(γ) Palat., ἀπέκρυψε. Editi, ἀνέκρυψε.

(δ) Sic Palat. Editi, τούτω.

(ε) Sic Palat. Editi vero, ἀσβολή.

(ς) Palat., ἐπεχειρεῖ βλασφημῶν. Infra idem, πολ-
λὰς τε. Editi, πολλὰ τε.

(g) Palat., καὶ ἡ θάλασσα τοὺς ἰδιούς ὄρους.

(h) Ἀλεξανδρείας deest in Palat. Mox pro σκά-
λας, an σκάρας?(i) Palat., ἀλλ' ἤδη καὶ αὐτὰ τὰ τὸν οἶτον ἔχοντα
ὄρεα (id est, horrea) πυρὶ καταναλ.

(j) Palat., ἐκράτησε.

bantur, rati se temporis opportunitatem nactos esse, fidei suæ episcopum constituunt Evagrium quemdam : quem ordinat beatus ille Eustathius, qui cum olim Antiochenus episcopus fuisset, revocatus fuerat ab exilio per Jovianum, tumque aderat Constantinopoli, illudque egit, animo confirmandæ fidei consubstantialitatis, et ibi clam ille versabatur. Hæc cum didicisset imperator, jussit per militarem manum comprehensos ordinantem et ordinatum, alium alio in loco exulare. Eustathius in urbem Thraciæ Byzam relegatus est, Evagrius vero alium in locum abductus est. His ita gestis Valens venit Antiochiam, ac omnes qui consubstantialitatem sentirent, nec Ariani esse vellent dire vexavit, quos non modo Alexandria, sed omnibus etiam orientalibus urbibus expulit : nec his contentus variis etiam addidit suppliciis : multoque plures quam ante vario mortis genere interficiebat : quorum multos in Orontem præcipitavit. Illa autem spiritali sub Valente tempestate, sanctus Athanasius post tanta ab illo pro pia religione suscepta certamina, quorum, ut supra dixi, quam plurima prætermisi, insignioraque tantum recensui, cum sex et quadraginta annos in episcopatu consummasset, cum multa successori sibi episcopo Petro mandasset quo pacto hæresibus obsistendum foret, vitam obiit, Gratiano secundum et Probo consulibus : cælestibusque coronis ac æterno gaudio donatus est, cujus nos etiam participes fore contingat, in Christo Jesu Domino nostro, cui gloria et imperium in sæcula sæculorum. Amen.

σημινάμενος (b), ἐξ καὶ τεσσαράκοντα ἔτη διαρκέσας ἐπὶ τῆς Ἱερουσλήνης, πολλὰ προσειπόντων Πέτρῳ τῷ μετ' αὐτὸν ἐπισκόπῳ, ὅτι πρὸς τῶν αἱρέσεων ὑποστήσεται, τὸν βίον ὑπεξέρχεται ἐν ὑπατείᾳ Γρατιανοῦ (c) τὸ δεύτερον καὶ Πρόβου, τῶν οὐρανίων ἀξιώθεις στεφάνων καὶ τῆς αἰωνίου χαρᾶς, ἧς γένοιτο καὶ ἡμεῖς μετασχεῖν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, ᾧ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

(a) Palat., τοιάνδε. Infra idem, εἰς τὸν Χριστὸν εὐσεβοῦντων.

(b) Palat., τοὺς μεγάλους ἐπισκοπ.

(c) Sic Palat. Editi vero, ἐν ὑπατείᾳ Θεοδοίου. Hic desinunt in edit. Commel. variae lectiones Felckmanni viri studiosi et de Athanasio bene meriti, qui suum ita claudit opus : « Et hæc sunt, le-

ctor benevole, quæ hoc tempore dare festinatis operis potuimus. In quibus si quæ forte sunt, quæ parum ad gustum, ut nobis ignoscas etiam atque etiam oramus. Quod si quando occasio fuerit hæc recognoscendi, meditatoria et plura (spero) dabimus. Tu nunc hæc æqui bonique consule, ac fruiere. Vale simul etiam atque salve. »

Α τοιαύτην (a). Εὐδόξιος οὗτος ὁ τῆς Ἀρειανῆς αἱρέσεως ἐπίσκοπος, ὁ τῶν εἰς Χριστὸν πιστευόντων θερμοὺς διώκτης, εὐθὺς μετὰ τὴν τοῦ βασιλέως ἐξοδὸν τελευτᾷ ἐν ὑπατείᾳ Οὐαλεντινιανοῦ καὶ Οὐάλεντος τὸ τρίτον, δέκα καὶ ἑννέα ἔτη κατὰ τῶν ὀρθοδόξων διωγμὸν ποιήσας. Διὸ οἱ μὲν Ἀρειανοὶ εἰς τὸν τόπον αὐτοῦ καθιστῶσι Δημόφιλον. Καιροῦ δὲ νομίσαντες δεδράχθαι οἱ τοῦ ὁμοουσίου, τῆς αὐτῶν πίστεως ἐπίσκοπον Εὐάγριον τινα προσβάλλοντο· χειροτονεῖ δὲ τοῦτον ὁ μακάριος Εὐστάθιος ὁ πάλαι ποτὲ Ἀντιοχείας ἐπίσκοπος γεγονώς, ὃς ἀνακέκλητο μὲν ὑπὸ Ἰοβιανοῦ τῆς ἐξορίας, τότε δὲ παρῆν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, σκοπῶ τοῦ στηρίζαι τοὺς τῆς ὁμοουσίου πίστεως, καὶ κατὰ ταύτην λαμβάνων διήγη. Ταῦτα μαθὼν ὁ βασιλεὺς ἐκέλευσε, διὰ στρατιωτικῆς χειρὸς συλληφθέντας τὸν τε χειροτονήσαντα καὶ τὸν χειροτονηθέντα, ἄλλον ἀλλαχοῦ περιορίζεσθαι. Εὐστάθιος μὲν οὖν ὁ ὅσιος ἐν Βίβῃ πόλει τῆς Θράκης περιωρίζετο· Εὐάγριος δὲ εἰς ἄλλον τόπον ἀπήχθη. Τοῦτων οὕτως καταπραχθέντων, Οὐάλης ἐπὶ Ἀντιόχειαν παραγίνεται· ἐπόρθησεν εὐθὺς τοὺς τὸ ὁμοούσιον φρονοῦντας, καὶ μὴ θέλοντας Ἀρειανίζειν· ἐξήλαυνε τε οὐ μόνον ἐκ τῆς Ἀντιοχείας, ἀλλὰ καὶ ἐκ πασῶν σχεδὸν τῶν ἀνατολικῶν πόλεων. Καὶ οὐκ ἤρκετο τοῦτοις, ἀλλὰ γὰρ καὶ διαφόροις κολαστηρίοις ὑπέβαλλεν. Ἀπώλλυνεν δὲ πολλῶν πλείους τῶν προτέρων, διαφοροῖς μὲν θανάτοις παραδιδούς, ἐξαιρέτως δὲ τῷ ποταμῷ Ὀρόντῃ. Κατὰ δὲ τὸν χειμῶνα τοῦτον τὸν νοητὸν ἐπὶ Οὐάλεντος ὁ ἅγιος Ἀθανάσιος, μετὰ πολλοῦς ἐκείνους τοὺς ὑπὲρ τῆς εὐσεβείας ἀγῶνας, ὧν, ὡς εἶπον, τοὺς πλείονας παρέλειψα, τοὺς ἐπισημωτέρους αὐτοῦ ἐπισημαίνων (b), ἐξ καὶ τεσσαράκοντα ἔτη διαρκέσας ἐπὶ τῆς Ἱερουσλήνης, πολλὰ προσειπόντων Πέτρῳ τῷ μετ' αὐτὸν ἐπισκόπῳ, ὅτι πρὸς τῶν αἱρέσεων ὑποστήσεται, τὸν βίον ὑπεξέρχεται ἐν ὑπατείᾳ Γρατιανοῦ (c) τὸ δεύτερον καὶ Πρόβου, τῶν οὐρανίων ἀξιώθεις στεφάνων καὶ τῆς αἰωνίου χαρᾶς, ἧς γένοιτο καὶ ἡμεῖς μετασχεῖν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, ᾧ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

ATHANASIUS APOSTOLICUS

INTER PATRIARCHAS VICESIMUS,

Sive Vita Athanasii ex Arabico versa, interprete viro clarissimo D. Renaudotio.

Cum obiisset pigræ memoriæ Pater Alexander, viduata est paucis admodum diebus Ecclesia; congregata enim plebe consilium inierunt elegeruntque Pa-

trum Athanasium et in solio evangelico collocaverunt. Scripsit ille tractatus eximios et orationes multas, vocatusque est in patriarchatu suo apostolicus ob

rerum gestarum excellentiorem, propter quæ apostolicis erant similes.

Ejus tempore habita est synodus in Galatia, cui interfuit Basilius Magnus auctor Liturgiæ, tempore Juliani imperatoris apostatæ. Julianus Patricius huic synodo præsidebat. Porro cum Julianus imperator occisus fuisset manu inelyti martyris Mercurii, successor ejus in imperio Jovianus Patricius fuit, sub quo Ecclesia quietem obtinuit. Athanasius quidem patriarcha calamitates multas sustinuit, et in exilium ejectus est, maligni laqueis circumventus, adeo ut a sede sua abesse coactus fuerit, malorum quæ perpessus erat multitudine. Itaque in Sahid, seu superiorem Ægyptum profectus, mansit illic per annos multos, simulans se esse operarium, sequæ mercenarium efficiens, neque manifestans se esse patriarcham. Imperatores infideles, Valens scilicet et . . . per annos undecim imperium obtinuerunt. Quando autem Deo visum est ut sedi suæ resisteretur, secundum orationes ejus sanctas et acceptas, perdidit imperatores illos morte funesta, ob illa quæ contra orthodoxam fidem perpetraverant. Dominus autem imperatorem constituit fidelem nomine Theodosium, cujus tempore recreata Ecclesia, tranquillitatem, securitatem et pacem obtinuit. Ita rediit Athanasius ad sedem suam, maxima totius Ægypti lætitia; quod Deus dignatus esset concedere illis reditum pastoris sui. Hic pastor bonus spiritualis obtinuit sedem D. Marci evangelistæ annis quadraginta septem, mortuusque est septima mensis Baschnes. Is autem Ecclesiam defendens victor fuit adversariorum veritatis, oppugnantium fidem orthodoxam, indutus gloriam a Christo Domino, magnum plebi suæ desiderium sui reliquit, cum privata est pastore tali apostolico.

Quæ de vita ejus habemus hæc fere sunt. Ter coactus est sedem suam deserere oppressus persecutionibus, et tunc illam hæretici obtinuerunt. Ultima ejus absentia undecim annorum fuit. Scripsit interea ab exilio, ad virgines quæ erant Alexandria, dicens inter alia: Sponsus vester est Christus invisibilis et immortalis; quandiu autem perseveraveritis in ejus charitate, nunquam eritis viduæ. Dicebat etiam: Scitote me fuisse secretarium patris mei Alexandri, ipse nunquam sive in cella sua sive alibi legebat Evangelium, sedens, sed stans, Deusque singularem illi in legendis Scripturis gratiam concesserat. Quadam nocte cum stans oraret, et Evangelii lectioni incumberet, venerunt ad eum moniales, petitaque adeundi licentia, accesserunt, et eum venerantes dixerunt ei: Sunt apud nos virgines quæ sex diebus jejunant, nihil quidquam interea manibus operantes, unde supersit aliquid quod in solitiorum cibos impendi queat. Rogamus ergo te, Pater, præcipias illis ut laborent et ut jejunio suo modum adhibeant. Tum ille: Scitote, sorores meæ, me nunquam biduo jejunasse, neque in die jejunium solvisse, neque

A manducasse nisi ex præscripta mensura, neque me ipsum labore afflixisse aut corpus vehementius vexasse, quia optimum est ut jejunium cum moderatione fiat, quod etiam in potu et somno similiter observari debet. Cum enim quisque comederit quantum opus est, firmitus in oratione perseverat, ita etiam cum cibo, potu et somno utitur moderate. Dicite illis itaque ut jejunium solvant, cum moderatione cibum capientes, et omnia quantum in se est recte agant.

Atque ne sermonem diutius protrahamus, hæc epistola primum scribit Athanasius de sancto Alexandro patre spirituali suo, cujus oratio mellis instar suavis erat omnibus qui illum audiebant, multiplicabatque gratiam Christo Domino.

B Dicitur autem Arium aliquando ad Alexandrum venisse, petentique ut admitteretur, jussisse responderi in hunc modum: Præcepit mihi pater meus ut te non susciperem, neque ad me intrares, aut tecum ego sermonem miscerem. Ille quippe pater meus, martyr Christi Domini, vidit illum per somnium, vestemque ejus a te laceratam, præcepitque mihi ut te non susciperem. An ignoras linguam tuam ipsam esse quæ te ab illo alienum fecit per illa quæ de ipso dixisti? Roga ergo Christum Dominum salvatorem, et confitere peccatum tuum, cumque te ille susceperit, præcipiet quoque mihi ut te suscipiam, sicut Petro patri meo ut te non susceperet præcepit, quamvis ab ipso Christo Domino præceptum fuerit, ut ne quisquam credentium in eum aditu ecclesiæ prohiberetur: sed quando quis peccatum aliquod commisit, separamus eum a communione, ut resipiscat et poenitentiam agat: postquam vero illum suscepit Christus, nos quoque illum suscipimus. Cum hæc Arius audivisset, iratus magnopere, abiit et collegit magnam hominum multitudinem, proposuitque sententias blasphemias et impios sermones protulit linguæ abscissione dignas; asserbat enim Filium Dei creatum esse. Habitum est itaque illius causa concilium Nicææ, ad quod conveniunt antisites quatuor sedium, nempe patriarchæ Romæ, Alexandria, Ephesi et Antiochiæ. Consedit pariter cum illis Constantinus imperator fidelis, cumque absolvissent quæcunque pertinebant ad stabilendam fidem orthodoxam, jejunique et Paschæ disciplinam, dixit illis imperator: Rogo vos ut constituatis urbem Constantinopolin, patriarchalem, quia est civitas imperatoris, et simili Hierosolymam honore afficiatis, quia civitas est imperatoris veri cælestis: illi, observata ejus modestia, hoc fecerunt, et Arium impium deposuerunt: cujus anathemati Constantinus imperator propria manu subscripsit: de eo dicens, quod perdidisset illos quos Christus sanguine suo sancto redemerat. Fugit autem Arius in Africam, neque requiem ullam consecutus est tempore Constantini imperatoris et Alexandri patriarchæ. Is porro Alexander Athanasium optime educaverat; erat nempe filius mulieris pri-

mariae et divitis, sed idolorum cultui addictae, apud quam populus relictus fuerat. Cum vero ad justam aetatem pervenisset, volebat illa ut ille uxorem duceret, ille renuebat: itaque dolis eum aggressa, submitit meretricem cum qua rem haberet, ac ita facilius [matrimonio animum adjungeret. Ille nihil tale commisit, Deo illum conservante ad res maximas. Immisit ergo mulier puellas formae eximiae quae ornatae et unguentatae, ad eum dormientem accederent, et ibi pernoctantes prope ipsum, se illi objicerent. At ille expergefactus illas verberatas a se ejecit. Haec omnia mulier designabat quo illum ad connubium contraheundum compelleret, bonisque et divitiis paternis illi pleno jure cederet, sed nihil perfecit. Accersivit ergo mulier magum quemdam Alexandrinum ex illorum sapientum numero qui Sabaeorum philosophiam profitebantur, atque illi quid sibi negotii cum filio intercederet exposuit. Voca me, inquit ille, hodie, ut cum eo panem manducem. Illa gaudens apparato magnifico convivio illum invitavit, simulque comederunt et biberunt. Postridie philosophus ad eam veniens: Ne, inquit, frustra labores, neque enim poteris filio tuo prevalere, quandoquidem Galilaeus factus est, et Galilaeorum sententiam amplexus, futurumque est ut vir maximus evadat. Quinam, inquit mulier, sunt isti Galilaei? Tum ille: Sodales, inquit, Ecclesiae qui templa destruxerunt et idola everterunt. His auditis illa apud se dixit, Si ego illi molestiam exhibeo, abibit a me et sola manebo: mox surrexit, et assumpto secum Athanasio venit ad Alexandrum cui totam Athanasii filii sui historiam et vitam narravit, simulque cum eo baptizata est. Aliquo tempore interjecto defuncta cum esset, mansit ille apud Alexandrum, qui eum tanquam filium habens, instituit in omni doctrinarum genere, Evangelia memoriter didicit, librosque divinos legit: cumque aetatem proveciorem attigisset, Alexander ordinavit illum diaconum, et secretarium suum constituit, factusque est tanquam interpres Patris illius, sermonisque ejus administer quandocunque loqui vellet.

Cum vero mortuus esset Constantinus imperator fidelis in senectute bona, successit illi Constantius ejus filius, qui in recta fide non perseveravit, timore et vitioso hominum pudore victus. Eam occasione nactus Arius ad imperatorem se applicuit, ejusque sibi amorem concilians, cor ejus corripuit, et ad sententiam suam inclinavit: adeoque illum decepit, ut Alexandrum Constantinopolin Alexandria venire juberet. Nesciebat imperator quanta esset Alexandri dignitas, quam ob causam Arium anathemati subjecisset et ab Ecclesia expulisset. Erat Alexander licet annis et senio gravis, sensibus tamen integris: Athanasius erat ejus interpres, et scriba, et ejus nomine verba faciebat per virtutem Spiritus sancti, quia fidei orthodoxae summam scientiam habebat. Consedit Alexander coram imperatore; adfuitque Arius, qui multa secundum suam sententiam imprudenter locutus est. Athanasius

A contra eum disputavit refellens oratione sua quaecunque ab illo dicta fuerant: unde turbatus Arius est, solutusque concessus, et mox Alius, inquit, nobis concessus dabitur. Cum porro intelligeret Arius vires se adversum Athanasium habere nullas, data pecunia illis qui januae regiae praepositi erant, pepigit cum eis ut in proxima collatione prohiberent ingressu Athanasium. Postridie imperator cum eos adessee jussisset, intrassetque Alexander, janitores Athanasium ingredi non passi sunt. Imperatore considente, et praesente Alexandro, Arius multis sermonibus disputare cepit. Alexander ad dextram et sinistram oculos convertens, nec videns Athanasium secretarium suum, obtulit. Tum imperator: Cur, inquit, non loqueris? Respondit Alexander: B Quomodo loquerer absque lingua? Intellexit imperator significare Athanasium, quem statim venire jussit. Illum ut vidit Arius ingressum, protinus egressus consistere non ausus est. Tunc Alexander imperatori dixit: Scias velim, o princeps, Arii istius depositionem factam fuisse in concilio. Neque ego illum deposui solus: sed parens tuus pia memoriae imperator, et omnes qui concilio interveniunt, deposuerunt eum. Ipse etiam imperator sententiam anathematis in Arium pronuntiatam sua manu subscripsit; cumque oculis observaveris scripturam patris tui, ejus manum agnosces. Ita autem dico: an quem deposuit Constantinus imperator, et totum concilium, ego absolvam? Hoc si faxim, schisma inducerem: nam pater tuus vere scripsit contra eum sententiam anathematis, et ejus depositionem manus suae subscriptione firmavit in concilio Niceno. Haec cum audisset imperator, simulque fratrem metuens, noluit irritum facere mandatum patris sui imperatoris. Hujus enim rei gratia frater ejus legationem ad eum miserat, ad eum dimovendum.

C Itaque Alexandrum dimissum ad sedem suam redire permisit: mansitque Arius excommunicatus et anathemate ligatus, quamvis antea existimasset se et auctoritate principis, et pecuniarum erga ejus domesticos largitione superiorem futurum. Mortuus est deinde Pater Alexander et quietem accepit cum patribus suis, postquam sacerdotibus et plebi moriens praecipisset, ut Athanasium in sede patriarchali se defuncto collocarent. Illi magnam inde laetitiam perceperunt ob propensam omnium erga illum voluntatem. Postquam vero sedit in sede apostolica, ejecit sequaces Arii ab Ecclesia, productaque anathematis sententia quam Constantinus imperator et qui sancto concilio interfuerant subscriptionibus suis firmaverant, legit eam in ecclesia coram frequente populo. Haec Arius cum audisset valde iratus et furore incensus, venit ad imperatorem et dixit ei: Si Alexander patriarcha Constantinopolitanus me suscepit jussu tuo, causam obtinui. Accersito ad se imperator dixit: Iste Alexandrinus patriarcha recusavit Arium suscipere, et mandata mea insuper habuit, scis autem quod te

constituérimus patriarcham et in sede Constantinopolitana collocaverimus. Oportet igitur te alterius exemplo nobis non contradicere, vir enim mitis es: atque adeo ut Arium tecum assumas eumque suscipias, rogamus. Tum patriarcha dixit ei, quod Ecclesia Arium non susciperet, sed neque oportere quemquam ab illa suscipi, nisi qui ejusdem cum Ecclesia fidei foret; hunc vero qui Trinitatem creatam esse constituat, jure merito ab Ecclesia rejectum. Dixit illi imperator, Non ita est, sed Trinitatem constitetur. Tum patriarcha, Dei, inquit, mihi professionem fidei sua manu subsignatam, ut qualis illa sit certo sciam. Arcessiri jubet Arium imperator, et hoc divinitus fiebat; ille autem professionem fidei manu sua subsignavit, licet in animo contraria sentiens. Mox patriarcha petiit ut juraret, nullum sibi in animo dubium circa fidem superesse; quod Arius juravit. Tum imperator ad patriarcham: Quid, inquit, jam suspicionis adversus illum habere potes? Respondit ille: Nempe quod Pater Athanasius patriarcha Alexandrinus, renovavit Alexandriæ sententiam anathematis adversus Arium firmatam subscriptionibus tum patris tui piæ memoriæ Constantini imperatoris, tum Nicæni concilii Patrum, et legi iterum fecit, ejusque sectatores ab Ecclesia ejecit. Quod si nihil mali acciderit Ario isti ab hac die usque ad proximam diem Dominicani, ego illum suscipiam, et ad communionem cum sacerdotibus admittam. Exivit Arius expectans diem Dominicam: quæ cum advenisset, ingressus est in ecclesiam indutus veste splendida, unguentisque delibutus, seditque ad portam sanctuarii sacerdotum ordine. Patriarcha autem et qui ei consienteabant, totam hebdomadam perseveraverant jejunantes, et orantes coram Christo Domino, postulantes ut non imputaretur illis peccatum Arii, quia imperator juraverat ei quod si Dominica die ante horam octavam non susciperet Arium, Ecclesia magnam pecunie summam multæ nomine pendere cogeretur. Cum igitur convenissent sacerdotes et plebs eo die in ecclesiam, adessetque Arius, patriarcha valde mœstus, liturgiæ celebrationem inchoavit: et jam lector cœperat legere, cum Ario intestina commota sunt, adeo ut foras in angulum ad exonerandam alvum secesserit: atque ibi viscera omnia sua eiecerit. Cum igitur ille ex conspectu se subtraxisset, quæsierunt eum nec invenerunt, tandemque postquam diligenter quæsisissent repererunt eum sedentem, frigidum, artubus solutis, ventre projecto, siccum, et omnia viscera ejus effusa coram eo. Significavit hæc statim patriarchæ, qui stupens et silens gratias egit Domino Jesu Christo, et laudavit eum qui Arium judicasset, eumque subitaneo exitio perdidisset, propter perjurium ejus et fidem perniciosam. Imperatori quoque et universæ multitudini manifesta apparuit veritas eorum quæ Petrus martyr patriarcha Alexandrinus prædixerat. Itaque Alexander Constantinopolitanus patriarcha liturgiam eo die

A absolvit cum lætitia, laudibus et hymnis, misitque ad Athanasium patriarcham Alexandrinum qui hæc suo nomine nuntiarent: Nos glorificamus Deum tibi, frater, notum facimus, Arium morte stupenda extinctum esse: hæresin ejus excisam, sectatores dispersos. Imperatori hæc omnino displicuerunt, propter amicos Arii.... Georgium et illorum sequaces, qui ecclesiam Alexandrinam invaserant. Si quidem Georgio dedit imperator equites ex copiis suis quingentos, quos misit cum illo ut eum patriarcham Alexandriæ constituerent. Scripsit etiam litteras in omnes provincias, doctrinam Arii in illis publicans, nempe quod Deus creatura esset. Eum tamen nullus suscepit in terra Ægypti: sed communionem accipiebant a sacerdotibus quos Athanasius ordinaverat. Is porro Georgius ingressus est in ecclesiam Alexandriæ per dolum, aut ut alii dicunt introductus per milites qui cum illo venerant, a quibus occisi sunt ex Christiana plebe plurimi qui cum Athanasio sentiebant, ita ut sanguis inundaret ecclesiam, et ad genua pertingeret. Vasa etiam sacra prædati sunt, et virginibus quæ erant in ecclesia vitium obtulerunt. Athanasius latebat interea, et per longum tempus Christiani in speluncis desertis et latibulis per universas usque ad Thebaidem Ægypti provincias sacra mysteria percipiebant. Ariani vero, favente imperatore cui adhærebant, ubique primas obtinuerunt

Serapion tunc erat episcopus Tmuceos. Is ad Athanasium et universum populum litteras scripsit, monens ut ab Arianis caverent. Elapsis annis sex Athanasius prodiens in publicum, adiit imperatorem, judicans ab illo se morti addicendum, atque adeo martyrii coronam percepturum.

Jussit imperator ut naviculæ imponeretur, absque pane aut aqua, nautis aut gubernatore, sed ipse solus in eam injiceretur et in mare deduceretur; quod factum est. Fluctus vero, Deo custodiente illum et gubernante, deduxerunt eum, ita ut Alexandriam tertio ipso die perveniret. Clerus et plebs ad eum profecti occurrerunt ipsi cum gaudio, et honorifice exceperunt, usque dum in ecclesiam ingressus est, ex qua Georgium ejecit et eos qui perversam ejus fidem sequebantur. Eo die Athanasius festum Deo celebravit, omnisque populus per totam Ægyptum in summa lætitia fuit. Post annos septem venit in Ægyptum vir quidam Gregorius nomine cum duobus militum millibus, qui ecclesiam spoliavit et Athanasium comprehendit, quem imperator tradidit impio cuidam viro nomine Salis, idolorum cultori. Illum etiam occidere designavit ut et Liberium Romanum patriarcham, et Dionysium Antiochenum qui patres erant orthodoxæ fidei, sed illos Deus ex manibus ejus liberavit, salvosque præstitit: venitque Athanasius cum Liberio Romam, et apud eum mansit, donec mortuus est Constantius, et successit illi filius ejus Constans. Is orthodoxus cum esset, statim atque thronum obtinuit, imperavit ut Athanasius in sedem suam restitueretur.

Erat eo tempore Hierosolymorum patriarcha Cyrillus, per quem miracula magna edita sunt : inter alia apparuit columna ignea super sepulcrum Christi Domini Salvatoris nostri, quam ethnici omnes, et quicumque tunc in urbe aut vicinis locis erant observaverunt : durabatque ab hora tertia usque ad nonam : porro ad eam videndam ingens undique concursus hominum fiebat. Scripsit itaque Cyrillus ad Constantinum imperatorem litteras, quibus de hoc miraculo significabat. Imperator Athanasium diligebat, qui postea quam sedi suæ restitutus esset, viginti quinque annos in pace et tranquillitate vixit, cum antea annos duos et viginti ex quo eam obtinuerat in exsilio, certaminibus et persecutionibus transeisset. Mortuus cum esset Constans, imperium ejus loco suscepit Julianus apostata ethnicæ religioni et idolorum cultui addictus : filius sororis Constantini Magni. Is Julianus statim gentilium templum aperiri jussit. Antiochiæ permansit, neque enim dignus erat qui domum magni Constantini habitaret. Venit aliquando in templum idolorum, et acceptum gallum gallinaceum tradidit idolorum sacerdoti ; quem cum diabolo obtulisset, accepit cor victimæ et comedit.

Erat Juliano nepos ex sorore, Julianus quoque appellatus, impius avunculi sui exemplo. Is sacerdotem Theodorum comprehendens occidit, quod cum fecisset, avunculo significavit, qui contra eum magnopere indignatus : Noluisses, inquit, ut illum occidisses, siquidem Christiani gloriari solent cum occiduntur, dicentes se fieri martyres. Verum ego ita apud me constitui, ut cum rediero ex Persica expeditione, accipiantur pro quocunque Christiano tres uncie naphthæ, volens scilicet infundi super Christianos donec idola ejus adorarent, existimans eos naphtham ardentem sustinere non posse.

Erat tunc Ecclesia dives, quatuor columnis suffulta, nempe Athanasio patriarcha, Antonio et Pachomio monachis Ægyptiis et Basilio episcopo Cæsareæ in Cappadocia. Is et Liberius patriarcha Romanus, amici fuerunt Juliani imperatoris, in eadem cum illo schola instituti. Cum audiissent vero pravas opiniones quas profitebatur, assumptis episcopis ad eum profecti sunt. Qui contemplatus aliquandiu vestitum eorum et barbam, dixit eis : Quid queritis ? Querimus, inquit, pastorem bonum qui nos pascat. Tum ille ad Basilium : Ubi, inquit, reliquisti fabri filium, dum huc ad me venisti ? Reliqui illum, inquit Basilius, occupatum in compingendo tibi ferebro, ut te in illud collocaret. Ad que imperator : Nisi, inquit, amicus meus esses, et esset in me voluntas erga te propensio, hoc momento caput tibi præcidi juberem. Tunc Basilius : Annon, inquit, doctrinæ quondam amore flagrabas, cur igitur sapientiam deseruisti ? Respondit imperator : Legi, inquit, quæ ad eam pertinent, memoriæ commendavi et abjeci. Verum, inquit Basilius, neque eam

A legendo bene didicisti aut memoriæ mandasti ; si enim eam cognovisses, aut animo complexus esses, nunquam abjecisses. Imperator dixit : Oportet ut vos detineri in vinculis jubeam, donec ab expeditione Persica rediero, et expectabitis quodcumque deinceps futurum. Dixit et Basilius : Si proficiscaris, et redideris, Deus in me locutus non est. Tandem Julianus : Quid, inquit, faciam adversus Galilæum istum mendacem, qui dixit : Destruam templum quod Judæi ædificaverunt ? ædificabo scilicet illud regia magnificentia, atque ita unicuique manifesta erit falsitas ejus : dixit enim non amplius ædificandum fore. Postea conjecit in carcerem Basilium et duos qui cum eo venerant, et in Persarum regionem profectus, transivit per Hierosolymam. Ibi cum vidisset templum destructum, adeo ut nullus paries in eo superesset ex quo Vespasianus imperator illud destruxit, Judæosque perdidit et in servitutem adduxit ; Julianus vero jussit, ut loco mundato novum ædificium construeretur. Et profectus est, relicto qui operi præset ; ille cepit eodem in loco ædificium instaurare : nam ruina templi talis erat ut ne quidem relictus esset lapis super lapidem, sicut dicit Evangelium sanctum ¹. Præcepit itaque novum ex integro ædificium excitari, cogitans templum idolorum illud facere. Operarii toto die usque ad noctem ædificabant : postridie cum reverterentur, inveniebant quodcumque ædificaverant destructum manu alia quam hominis : sed reperiebant parietes integros eversos a fundamentis et in terram dejectos. C Perseveraverunt nihilominus mensibus duobus, neque quidquam ædificare potuerunt. Dixeruntque ad eos Judæi : Ignem injicite sepulcris istis in quibus Christiani jacent, et solida erit ædificatio quam molimini. Ignem igitur iniecerunt sepulcris, incipientes a duobus ; in quibus erant corpora Elisæi prophetæ et Joannis Baptistæ : sed ignis nullo modo illa absumere potuit ; unde majorem in modum obstupefacti sunt, cum per dies multos ignis ardens ad ea non accederet. Fideles porro quidam ad præfectum adeuntes, oblata pecunia, petierunt ut sibi liceret corpora duo ex sepulcris transferre : quod ille concessit. Illi levata sancta corpora miserunt ad Athanasium patriarcham Alexandrinum. Ille cum ea recepisset, parem inde lætitiæ cepit, ac si illos viventes esset intuitus : acceptaque corpora in quodam loco deposuit donec ædificandæ illis ecclesiæ copiam nancisceretur. Quodam die cum Athanasius domi sederet, simulque fideles multi ad audiendum sermonem ejus, in quo vita erat animarum illorum, levavit oculos, vidensque colles duos e regione loci in quo erat, dixit : Tempus jam reperi, quo super illos colles ædificem ecclesiam Joanni Baptistæ et Elisæo prophetæ. Theophilus ejus scriba sedebat ad mensam prope illum, cum aliis fidelibus multis, et hæc verba cum audiisset, servavit apud se. Interea Julianum imperatorem apostatam, cum in Persa

¹ Matth. xxiv 2.

profectus esset, tradidit Deus in hostium suorum manus, sanctorum causa quos in vincula conjecerat ante profectionem, et eorum quæ illis comminatus fuerat. Mortis ejus talis ratio fuit: Nocte vidit quosdam milites desuper ex aere in eum irruentes, quorum unus lancea percussit eum in capite, eamque adegit usque in ventrem ejus. Intellexit illum esse aliquem ex martyribus, implevitque manum suam sanguine quem sursum jaciens dixit: Accipe hoc, Jesu, nempe locum integrum capis. Ita cum blasphemasset, corruit mortuus, liberavitque Deus populum suum, Romanique ad proprias sedes reversi sunt. Triduo autem ante mortem Juliani, Basilii cum esset in carcere, evigilans a somno dixit duobus qui secum erant: Vidi hac nocte S. martyrem Mercurium intrantem in ecclesiam suam; ibi accepit hastam suam, et dixit: Certe non sinam impium hunc blasphemare adversus Deum meum. Hæc cum dixisset disparuit ab oculis meis neque amplius illum aspexi. Uterque illorum dixit ad eum: Equidem vidi quoque illud ipsum. Tum inter se dixerunt: Credimus profecto vere, quod res ista fiet. Miserunt igitur ad ecclesiam martyris Mercurii, qui inspicerent lanceam ejus quæ illic erat, utrum illic esset aut non: ea non inventa, certam habuerunt somnii veritatem. Elapso triduo litteræ et nuntii de morte Juliani Antiochiam pervenerunt. Principesque imperii congregati virum nomine Jovianum ad imperium everserunt. Erat ille fidelis, sanctus, timens Deum a juventute sua: et statim atque capessivit imperium, Patres e carcere liberare jussit. Ita comprobata est veritas sermonis quem Basilii columna veritatis ad Julianum apostatam habuerat, quod rediturus non esset, æque ac quod Michæas propheta Achabo impio Israelitarum regi prædixerat. Deus enim qui facit mirabilia, ipse amborum prophetae scilicet istius, et sancti illius Patris Deus erat, qui utriusque verba accepta habuit. Jovianus deinde tres illos Patres venire ad se jussos, honore affecit, multaque illis largitus munera eos ad sedes suas dimisit. Orationes quæ in ecclesiis fieri solent frequentabat. Dedit quoque ad Athanasium patriarcham Alexandrinum litteras, in quibus ita eum alloquebatur: O Pater, pastor vere et fidelis Athanasi martyr Christi, qui Deus est imperii mei, ipse te soveat et majorem in modum consoletur. Conforta cor tuum et apprehende virgam sacerdotalem et cum ea depelle lupos rapaces a grege spirituali: illos, inquam, quorum ora plena sunt maledictione et amaritudine veneni aspidum, quique animas occidunt. Lectæ sunt illæ litteræ in ecclesia Alexandrina, misitque eas Athanasius pa-

triarcha in provincias Ægypti, ubi lectæ sunt in ecclesiis ad confirmandos et confortandos fideles. Expulsi etiam fuerunt sectatores Arii, Vincentius, etc....

Postea quidam illorum Jovianum imperatorem adeuntes, querelas contra Athanasium detulerunt; quarum ille nullam rationem habuit, perspectam habens illorum malitiam. Jam vero Athanasius senuerat cum multis antea Tractatus et Orationes scripsisset. Scripsit inter alia de Melchisedeco: et de Patre Antonio, cujus vitam descripsit. Præterea quadraginta septem Heortasticas seu Paschales Epistolas, de cruce, de Christo Domino, quod erga eum diabolus nihil viderit, existimans illum esse purum hominem, et cum ad eum accessit anathema dixit ipsi in faciem Dominus, digito uno qui auriculari proximus est: et eum destruxit quando (apostolos) vicarios suos constituit. Nempe potestatem ejus dissipavit et abolevit infirmamque reddidit: ostenditque nobis se per infirmitatem vicisse potentiam diaboli: eo enim digito qui est ab auriculari secundus, homo nihil agit cum sit digitorum imbecillior: sed neque subito illud aggressus est, sed potestatem ejus inanem reddidit, sicut in psalmo LXXVII scriptum est: *Exsurgat Deus et disperdat inimicos suos*. Scripsit etiam Athanasius alia multa quæ ad doctrinam Christianam spectant et alia innumera. Ad Basilium quoque litteras semel et iterum scripsit, ad quas ille respondit. Item ad Arsenium de morte Theodori consolatorias, in quibus scripsit inter alia: Utinam quisque nostrum, eum quem Theodorus frater tuus locum consequatur, et navis nostra ad eum in quo receptus est portum perveniat! Scripsit præterea opus, quo demonstrat, malum esse a diabolo, quodque in Deo locum non habeat omnino. De eodem Patre Athanasio patriarcha dicitur, quod angelus Domini eum sustulerit dum per longa itinera fugere cogeretur ab impiis imperatoribus, eumque quo volebat detulerit, sicut olim Habacuc propheta Hierosolymis Babylonem delatus est, et Ezechiel Babylonem Hierosolyma: neque enim hoc Deo difficile est. Erat Alexandriae idolum nomine *Rarail*: cum vero Athanasii jam febre correpti quies appropinquaret, dixit: Si invenio misericordiam apud Christum Dominum meum, procidam coram eo neque faciem meam levabo, donec claudantur fores templi idoli istius. Testati vero sunt sacerdotes Alexandrini, quod septem diebus elapsis ab ejus obitu, misit Jovianus imperator fidelis mandata, secundum quæ templum illud oclusum est.

JUSTI FONTANINI

ARCHIEPISCOPI ANCYRANI

DE ANNO EMORTUALI SANCTI ATHANASII PATRIARCHÆ ALEXANDRINI
DISSERTATIO.

(Opp. Athanas. ed. Venet. 1777, tom. I.)

I. Eruditorum animos jampridem variæ sententiæ A
distinguerunt de anno emortuali sancti Athanasii;
hic a nobis necessario examinandæ, ut tempus ei-
dem anno connexum, quo Melania et Rufinus in
Ægypto primum apparuerunt, firmitus stabilia-
tur. Etenim alii A. D. 371, alii A. D. 375 sanctissi-
mum patriarcham decessisse contendunt, utrique mē-
diæ viæ quam tenuit Baronius propemodum
obliti, dum is A. D. 372 strenuum fidei catholice
defensorem ad præmia æterna vocatum existimavit.
Nobis, qui Baronii suffragio hac in re libenter ac-
cedimus, quia inter omnes auctores præcipuam
laudem hujus quæstionis penes illum exstare arbi-
tramur, singulorum pondus perpendere opus est,
ut viri magni calculos longe accuratissimos cæte-
ris præstare ostendamus, quod seorsum ab *Historia* B
litteraria Aquileiensi facere visum est, ne illius cur-
sus longiori disquisitione perturbaretur. Nequa-
quam tamen est animus ut scriptorum, quos me-
rita in rem litterariam clarissimos reddiderunt,
laudum cumulo vel minimum detrahatur, sicubi
veritatis inquirendæ causa ab illorum judicio dis-
cedimus, quandoquidem citra ullius injuriam haud
parvi profecto interest, obitum Athanasii suo anno
restitui; in quo restituendo viri celeberrimi desu-
darunt, cum ille sit quædam veluti epocha genera-
lis, unde maximæ in antiquitate ecclesiastica res
pendent; nec solum enim persecutio inde Alexan-
drina deducitur, sed gesta Hieronymi, Rufini, et
Melaniæ, historia etiam Palladii, et Paulini Nolani
epistolæ non modicum illustrantur, ut in *Historia* C
nostra visum est, cujus potissimum scriptio nos
perpulit ut in eundem annum e tenebris antiqui-
tatis eruendum, gnauiter incumberemus. Primæ
ergo sententiæ auctor est Socrates, lib. iv, cap. 19,
ubi Athanasium demortuum facit Gratiano II et
Probo coss., nempe A. D. 371, eique præter Go-
defridum Hermannum in *Vita*, lib. xi, cap. 17, et
Petrum Franciscum Chiffletium in *Paulino illustrato*

A parte II, cap. 11, astipulantur Bolländiani auctores
in tomo I Maii, p. 248, iterumque in *Historia pa-
triarcharum Alexandrinorum*, tomo V Junii præfixa,
hoc fuit Baronii axiomate, quod ex A. D. 69,
§ xxxvi, in medium sistunt: *Tempora annumerata per
consules libentioribus sunt accipienda auribus, cum
cæteris illa frequentior, liberalior et verior esse no-
scatur chronographia, quæ a fastis deducta est con-
sularibus.*

Hac, ut puto, ratione victus chronologorum fa-
cile princeps Dionysius Petavius in lib. xiii *De
doctrina temporum* A. D. 371, atque alibi etiam,
Socratis narrationi acquieuit. At vero lib. II, epist.
9 ad alium magni nominis chronologum Ægidium
Bucherium, sui argumenti pondus inde augeri exi-
stimavit, quod Nicephorus testetur in *Chronico*,
Theophilum Athanasio successorem datum anno
xv post ejusdem obitum. Datus est autem Arcadio
et Bautone coss. A. D. 385, ex Socrate lib. v, cap.
12, et quidem post diem xxvi Julii, quo Timotheus
decessit. Sed hinc potius sequeretur Athanasii
obitum contigisse A. D. 370; itaque benigna ex-
plicatione iuvandus est, ubi ait pag. 416, Petrum
post Athanasium in exsilio vixisse anno uno, Lu-
cium annis v, Petrum secundo anno uno, Timotheum
annis viii, quem excepit Theophilus. Aliud est
Theophilum annos xv, ab Athanasii decessu episco-
pum sedisse, aliud sedere cœpisse postquam Atha-
nasii quatuor successores annos xv in eadem sede
explevisent. Hinc enim sequitur Theophilum anno
demum xvi iis successorem datum: critici omni præ-
conio majores, duce Baronio, cum Socrate signa
conferunt; nec tamen omnes in eundem scopum
arma collineant; nam Baronius stat pro A. D. 372,
cæteri pro A. D. 373 haud segniter pugnant; atque
hi sunt Henricus Norisius in censura contra Joannem
Garnerium, pag. 45, ubi sententiam Baroniana-
nam expungit ab se olim probatam in *Historia Pe-
lagiana* lib. I, cap. 2, Antonius Pagius A. D. 372,

§ ix, Sebastianus Nanus, Tillemontius in *Commentariis Historiæ ecclesiasticæ* tomo VI, pag. 582, et tomo VIII, pag. 252, 721; et Bernardus de Montefalconis, insignis Benedictinæ familiæ monachus, in *Vita*, quam operibus Athanasianis præfixit; nuperque adhuc locupletius in epistola inscripta: *An vera narratio Rufini de baptizatis pueris ab Athanasio puero*, in qua summus et vir et amicus animadvertit, Socratem non raro confusum, res omnino disparatas conjungere, atque adeo tunc esse præcipue accuratum, quando acta publica cum notis consularibus recitat, non ita vero ubi cum iisdem notis, proprio Marte dispositis, aliquod gestum enarrat. Quare effatum Baronii per hagiologos Bollandianos adductum, *de antiquis scriptoribus accipiendum*, ut ipsemet doctissimus cardinalis statim se accipere explicat, nimirum de æqualibus, non ita de illis, qui rem notis consularibus suo apte ingenio distinguunt, cui tamen ipsi haudquaquam æquales, sed posteriores fuerunt. Alia id genus in Socrate deprehendit vir illustris de Montefalconis, ejusmodi est, ubi scribit historicus Athanasium demortuum *post quadraginta sex annos in episcopatu completos*: qui numerus quidem certe Socrati opponitur: sed tamen nobis facilem viam sternit ad Athanasii annum emortualem proxime detegendum. Etenim sanctus Alexander episcopus Alexandrinus a concilio Nicæno redux A. D. 326, Athanasio sibi in successorem allecto, diem obiit eodem anno, mensibus quinque nondum exactis ab receptione Meletianorum, quæ contigit uno vel altero mense post absolutum concilium. Id testatur ipsemet Athanasius in *Apologia* II, tomo I Operum pag. 140 (Venetæ editionis), et Theodorus. At vero annorum numerum hinc ad A. D. 371 deductum, quo Socrates ejus obitum signat, non *quadraginta sex annos*, sed solos *quadraginta quinque* conficere exploratum est. Neque hic annorum numerus compleri poterit, etiamsi illum cum sociis Bollandianis, præter vetustatis consensum inchoare velimus ab die XVIII Januarii, non vero ab exeunte Aprili anni 326, tres enim menses et aliquot dies, qui inde reliqui exsurgerent, *quadraginta quinque annos* eoque amplificare non possunt, ut *quadraginta sex integros* constituere videantur. Enimvero Cyrillus in sede Alexandrina, annis circiter quadraginta duntaxat post Athanasium, episcopus, disertim testatur in epistola f ad solitarios, tom. V Operum parte II, pag. 3, eundem decessorem suum Alexandrinæ Ecclesiæ præfuisse *annis integris quadraginta sex*: ἐφ' ὅλοις ἔτεσι τεσσαράκοντα καὶ ἑξ, quod de annis jam pridem elapsis, non de elapsuris intelligendum esse, nemo, ut puto, negabit, quanquam secus visum fuerit Paschasio Quesnello, qui probationes ex numero annorum pontificatus, *indirectas* judicans, easdem cum Proteriana mortis Athanasii epocha, et cum Hieronymi calculo stare posse pronuntiavit in tomo II Operum sancti Leonis pag. 906. Quot autem errores hic cubent, postmodum apparebit. In-

terim Socrati et Cyrillo, in eodem numero annorum determinando, consonat etiam Rufinus Athanasii olim funeri præsens, ubi ait lib. XI, cap. 3, illum quievisse *quadragesimo et sexto anno sacerdotii sui*. Idem habent Sozomenus lib. VI, cap. 19, auctor farraginis Alexandrinæ in excerptis Eusebianis Scaligeri pag. 84, Theophanes, Anastasius Bibliothecarius et Nicephorus in *Chronicis* quanquam alias ab errore non vacui: quibus Arabicos etiam scriptores jungit Eusebius Renaudotius in *Historia patriarcharum Alexandrinorum Jacobitarum*, pag. 96. Quapropter hæc omnia conjunctim exposita, in sancti Athanasii annorum episcopatum numero expresse definiendo, nulla arte infirmari posse crediderim; ideoque Rufini et cæterorum annos haudquaquam cavos, sed undique plenos et integros Cyrilli auctoritas reddit: qui sui decessoris elogium dedita opera scribens, rem adeo vulgatam atque testatam ignorare non potuit; quique *quadraginta sex annos integros* non appellasset, qui tantum *quadraginta quinque* fuissent? Quare etiamsi tres menses a Bollandianis excogitatos admitteremus, adhuc probandum esset, tres illos eosdem menses diserto et luculento vocabulo non solum *anni*, sed *anni integri*, sive pleni et absoluti, ab Cyrillo denotari potuisse.

II. Multa alia huic loco possem attexere, sed quæ docte et copiose disserit Cl. Montefalconius, invitos etiam fateri cogunt, Athanasii mortem in A. D. 371, ab laudatissimis viris frustra referri. Vereor tamen, ut eadem felicitate, qua illinc deicitur, conjici possit in A. D. 373, quemadmodum conjiciendam esse non dubitant præstantes viri Pagius, Tillemontius et post eos Montefalconius, qui postremus omnium uberrime hanc spartam ornavit, ita ut nihil sibi reliqui fecerit in ea quam memoravi epistola de *Narratione Rufini*. Fundus in quo tanti viri consistunt est epistola Proterii Alexandrini ad pontificem Leonem Magnum A. D. 454 conscripta, quam post Petavium Latine vulgavit Ægidius Bucherius in Commentario *De doctrina temporum*; ibi enim pag. 84 hæc leguntur: *In octogesimo nono anno ab imperio Diocletiani, superstitie beatæ memoriæ patre nostro et episcopo Anastasio (lege Athanasio) cum XIV luna Paschalis XXVIII die mensis Phaminoth, id est nono Kalendarum Aprilium die provenisset, die Dominico, in subsequentem translata est hebdomadem, ita ut quinta die Pharmoti, hoc est pridie Kalendarum Aprilium, celebraretur Pascha Dominicum.*

Hæc notæ chronologicæ in annum Domini 373 quadrare noscuntur: quo Pascha in subsequentem Dominicam, sive diem XXXI Martii translata fuisse tradit epistola: et superstitie quidem Athanasio, qui postmodum inter mortales vivere desierit, si assertoribus ejusdem anni 373 auscultare velimus. Hæc enim variis doctis persuaserunt, supremum diem Athanasii extra A. D. 373 non esse

quærendum. Nec profecto illorum sententia male procederet, dummodo et reliqui characteres, quemadmodum ab A. D. 371 abhorrent, ita et cum vulgato Proterii calculo in annum 373 sponte sua et æquo pede concurrerent. Verum hic Rhodus hic saltus; ubi enim hanc supputationem amplecti velimus, annos Athanasii non tantum *quadraginta sex integros* ex veterum scriptorum consensu illi attributos numerabimus, sed *quadraginta septem*, universa antiquitate reclamante, numerari videbimus. Atque hæc causa est cur tutius et commodius existimem, ne latum quidem unguem deflectere a Baronii sententia, qui A. D. 372, § 12, Socratis collegio consulari posthabito, licet ab se olim excepto in notis ad Martyrologium, hæc litteris consignavit: *Hoc item anno, iisdemque consulibus (Modesto et Arintheo), sanctus Athanasius episcopus Alexandrinus post innumeros pro tuenda fide catholica susceptos labores, cum sedisset annos QUADRAGINTA SEX, sexto nonas Maii solutus carnis vinculis, accepturus immortalitatis coronam migravit in cælum. Hic primo corrigimus quod aliquando cum Socrate nos dixisse meminimus, ipsum anno superiori, nempe trecentesimo septuagesimo primo, defunctum esse. Porro cum constet anno sequenti a Nicæno concilio, nempe Domini trecentesimo vicesimo sexto, fuisse creatum episcopum Alexandrinum; ad hunc usque annum oportuit pervenisse; licet apud Hieronymi Chronicon anno sequenti ponatur substitutus successoris. Ita Baronius: cujus tamen calculis Hieronymum etiam concinere, secus atque ipsi visum est, inferius monstrabo. Idem vir purpuratus postquam Rufini tum in Ægypto cum Melania versantis, et Cyrilli quoque Alexandrini testimonia de annis ab Athanasio in episcopatu transactis, recitasset, Cyrillum hæc omnia exploratissima habuisse merito censet, utpote ejusdem Ecclesiæ episcopum; atque hinc mendacii Socratem arguit, qui cum totidem ejus sedis annos Athanasio tribuat, decessisse tamen ait anno superiori, Gratiano et Probo consulibus; quanquam haud sane mentitum Socratem puto: sed humani aliquid passum, ut viris etiam summis non raro accidit, unum par consulum oscitanter pro alio, eidem proximo, sumpsisse non dubito. Ad Proterianam epistolam, quam, utpote suo tempore necdum editam, Baronius non vidit, postmodum revertemur.*

Sane præter exactum et præfinitum annorum numerum, cætera omnia huic A. D. 372 prorsus conveniunt, quæ neque A. D. 371, neque 373 aptari ullo modo possunt, ut statim visuri sumus. Et primum illud peculiarem observationem meretur, quod non solum Pagius A. D. 372, § 13, sed etiam Montefalconius pag. 41, uno ore confirmant, Rufinum scilicet ac Melaniam, qui A. D. 371, *ingruente jam hieme*, ex Hieronymi epistola 22, alias 25, in Palæstinam profecturi, ex Urbe discesserant, Alexandriæ visos A. D. 372, quo Melania ab sancto Athanasio pelle ovina donata est, quam hyena in

A mercede restituti catulo suo oculorum usus, Marco abbati, Marcus postea Athanasio obtulerat. Id ex ore Melaniæ se accepisse tradit Palladius in *Paradoiso Heraclidis*, cap. 6, pag. 954 editionis H. Heiberti Rosweydi. Hac enim antiqua versione *Historiæ Lausiacæ* hic libenter atque alibi utimur, quotiescunque recentior interpret Gentianus Hervetus ob Græci codicis corruptionem ab errore non vacat. Sane haudquaquam vacare deprehenditur cap. 20 de ovina pelle sermonem faciens. Ad Pagium A. D. 372, § 19, ubi locum ex conjectura feliciter emendavit, ad quem multiplici limo turbatum, hæsisse comperio non solum Rosweydem in notis ad Palladium pag. 786, § 52, sed præterea Chiffletium in *Paulino illustrato*, parte II, pag. 11, et Tillemontium ad *Vitam sancti Macarii*, tomo VIII, pag. 811. Alium, sed similem eventum, Rufinus de Macario narrat lib. XI, cap. 4. Alium item de alio monacho Sulpicius in Dialogo I, cap. 9, locum Palladii nuper adductum ad mentem Pagii ex codicibus mss. postea restituit Montefalconius pag. 40.

III. Constat ergo Melaniam, ipsa Melania apud Palladium suum necessarium narrante, pellem ovinam accepisse ab Athanasio. Hanc tamen accepisse non potuit, nisi A. D. 372, quo Ægyptum intravit; nam teste Palladio, cap. 117, sex menses tantum in Ægypto morata est. Et quemadmodum Marcus moriturus pellem Athanasio reliquerat, ita et Athanasium nonnisi moriturum eodem A. D. 372 Melaniæ illam reliquisse pro certo habeo. Cur enim tam cito antequam moreretur pretiosas exuvias a viro sancto postremis tabulis sibi relictas, in matronæ insignis quidem, sed peregrinæ, et vixdum sibi fortasse notæ possessionem transferre voluisset? Aliud in hac disceptatione validum argumentum suppetit ex Rufino, in re quam vidit, fide dignissimo; is enim in lib. XI, cap. 2, et 3 testatur, Alexandriæ continuo post Athanasii obitum persecutionem in Catholicos excitatam ab Arianis, quibus Valens Augustus favebat, *Tatiano Alexandriæ præsidente*: quod nonnisi A. D. 372 contingere potuit. Etenim anno sequenti 373, non amplius *Tatianus*, sed *Palladius*, qui eidem in præfectura Ægypti successerat, Alexandriæ præsidebat, ex Socrate lib. IV, cap. 20, et ex Theodoro lib. IV, cap. 22. *Rufinus* porro omnem hac in causa dubitationem convellit, dum præfectum nominat, sub quo continuo post Athanasii obitum ea persecutio exarsit: in qua et ipsemet *Rufinus* exsilia et carceres subiit; unde ait: *Quæ præsens vidi, loquor; et eorum gesta refero, quorum passionibus socius esse promerui*. Melaniam in hac eadem persecutione, continuo post Athanasii obitum conflata, intra illos *sex menses*, quos in Ægypto transegit A. D. 372, fugatos et apprehensos fovendo, Christiana virtute excelluisse, auctorem habeo Paulinum Nolanum, qui epist. 29 alias 10, § 11, hæc non perfunctorie legenda scribit ad Severum Sulpicium: *De multis tamen in illa (Melania)*

virtutibus Dei, unam saltem, de qua ejus omnia A
 æstimentur opera, prædicabo: Tempore illo Valentis, quando Ecclesiam Dei vivi furor Arianorum, rege ipso impietatis satellite, persequabatur, hæc erat princeps vel particeps cunctis pro fide instantibus. Hæc fugatos recipiebat, aut apprehensos comitabatur. Sed cum eos recepisset in latebram, qui propter insignem fidem majore et hæreticorum odio infestabantur, et occultantium detegebantur invidia, gravi tunc seditione diabolicis facibus inflammata, quasi contra legem publicam contumax protrahi, ac pati jussa est, quæ illos manebant, nisi prodere maluisset. Processit impavide cupida passionis et injuria publicationis exultans, quamvis non expectasset trahi, tracturos anievolans ad judicem: qui confusus veneratione præsentis, non executus est infidelitatis iram, dum fidei miratur audaciam. Hæc Paulinus de Melania, in æstu Alexandrinæ persecutionis intrepida: quæ Latine referre visum est, propterea quod multum ad hoc argumentum illustrandum conferre videantur. Ne vero alios quam Ægyptios ab strenua muliere adjuutos intelligamus, hæc Nolanus antistes ibi statim subjungit: Eadem tempestate per triduum quinque millia monachorum latentium panibus suis pavit. De monachis Nitriæ, tunc post cives Alexandrinos ab eadem procella compressis, agit Rufinus in loco a nobis superius indicato.

Tatianus mense Maio A. D. 367, Ægypto præerat, ex Gothofredo in Chronologia codicis Theodosiani, pag. 70. Auctor Farraginis Alexandrinæ testari videtur Tatianum Ægypto præfuisse per quadriennium, scilicet integrum, non computato primo anno, quo cœpit; neque ultimo, haud integro, quo præfecturam finit, fortasse propterea quod illi duo anni pleni non essent; sive primum decessori, ultimum successoris potius reliquerit. Sed idem auctor vel sarcinator, utpote confusus et barbarus, magna luce non raro indiget, ut critici norunt. Ait tamen diserte, sub *Tatiano Augustalio* Athanasium obisse, eique suffectum Petrum archipresbyterum. Eundem Tatianum A. D. 374, ex præfecto Ægypti comitem sacrarum largitionum habemus in Chronologia Gothofredi, pag. 94, sed iterum postea per triennium Ægypto præfuit A. D. 374, 375, 376, de quo auctor Farraginis Alexandrinæ pag. 84, ubi tamen consules turbatos esse observat Gothofredus. Quia vero in eadem Farragine, *Modesto et Arintheo* cons. statim post Tatianum, *Publius Augustalius* occurrit (quod fortasse fuerit Palladii prænomen, nisi cum Pagio A. D. 372 § 12, *Palladium* pro *Publio* legere malimus), hinc discimus, hoc eodem A. D. 372, quo iidem consules processerunt, Tatianum egressum et Palladium ingressum præfecturam Ægypti; ita ut prius semestre spatium Tatianus, qui statim post mortuum Athanasium mense Maio, in Catholicos præferociter sæ-

ab Tatiano inceptam, eadem ætate continuavit, res Alexandrinæ pro Valente Augusto supremi judices administraverint. Agebat eo tempore Valens Antiochiæ, ubi legem jussit die xiii Maii ex Chronologia Gothofredi, pag. 91. Quare teste Socrate lib. iv, cap. 21, Ariani absque mora imperatori, tunc Antiochiæ agenti, curaverunt significandam Athanasii mortem. Idem historicus hæc postea subjungit: PAUCIS DIEBUS INTERJECTIS, Euzoius Antiochenæ sedis simul et hæreseos Arianæ præses, temporis occasione captata, decrevit ire Alexandriam, uti administrationem Ecclesiarum ibidem Lucio pariter Ariano traderet.

B IV. Hæc sine mora, et paucis interjectis diebus a morte Athanasii fieri omnia non potuissent A. D. 373, quia Valens hieme tantum hujus anni mansit Antiochiæ; æstatem vero, qua Athanasius obiisset, non Antiochiæ, sed procul in bello contra Saporem Persarum regem traduxit, e quo victor Antiochiam ad stativa hiberna remeavit. Ita ex Ammiano et Zosimo Tillemontius, tom. V *Hist. imperatorum*, pag. 105. Quare Valens A. D. 372 æstatem agens Antiochiæ nuntium accepit de morte Athanasii, imperavitque, ut auctor est Socrates, Magno comiti largitionum et Palladio, qui Tatiana in præfectura Ægypti tunc recens eodem anno successerat, ut impii Euzoi propositum copiis militaribus adjuvarent. In hoc Theodoriti etiam testimonium concurrit, qui lib. iv, cap. 21, tradit, post collocatum in throno pontificali Petrum, *confestim* provinciæ præfectum Palladium, hominem cultu idololatram, cum gentiliu et Judæorum phalange ecclesiam Catholicorum vallasse, ut in Petrum manus iniceret.

V. Fortassis hæc tam fuse persequendo nimius videar; sed tamen quando huc pervenit oratio, novum adhuc robur ex sancto Hieronymo adjungam, de quo peropportune me monent qui ejus auctoritatem vel temere elevant, vel perperam citant. Hieronymus ergo in Chronico Eusebiano ab se aucto Petri Athanasio suffecti ordinationem statuit sub anno i Olympiadis 288, cui respondere putant annum Dionysianum 373; atque hinc fit, ut certantes pro anno emortuali 371, Hieronymi chronologicos canones insuper habeant: qui vero pugnant pro A. D. 373, illorum se presidio tueantur. Sic porro Hieronymi auctoritas variam fortunam subit. Sed viri docti ad alia properantes animadvertisse haudquaquam videntur, sub illo eodem anno in Chronico Eusebiano nonnulla alia, Petri ordinationi conjuncta, memorari, quæ tamen nullo pacto in A. D. 373 conjici possunt. Hæc ut exploratius patefiant, integrum Hieronymi laterculum, ut prostat in editione Scaligeri, hic lubet enucleare.

Annus Christi secundum Eusebium 374.	Annus Olympiadis 288.	Annus Abrahami 2389.	I. Saxones cæsi Deusione in regione Francorum.
			II. Burgundionum octoginta fere millia, quod nunquam ANTE, ad Rhenum descenderunt.
			III. Clearchus præfectus urbis Constantinopolis AGNOSCITUR; a quo necessaria et diu expectata votis aqua inducitur civitati.
			IV. Alexandriæ ORDINATUR episcopus Petrus, qui post Valentis interitum, tam affabilis in recipiendis hæreticis fuit, ut nonnullis suspicionem acceptæ pecuniæ intulerit.

1. Nunc locus postulat ut hujusce laterculi Hieronymiani singula segmenta explicem, unde magnam lucem anno emortuali sancti Athanasii affulgere nemo, ut auguror, in dubium vocabit. Saxones per Theodosium comitem bellis navalibus consumptos sub Valentiniano imp. A. D. 369 erui-
mus ex Pacato in cap. 3 Panegyrici ad Theodosium Magnum, ejusdem comitis filium. Iterum postea occisione occisi fuerunt Valentiniano et Valente Augustis in coss., nempe A. D. 370, ex Ammiano lib. xxviii, cap. 5. Ob hanc injuriam popularibus illatam cum Saxones A. D. 372 tertium in Gallias erupturi per Germaniam magno agmine ingruerent, Valentinianus Deusionem illorum clade nobilitavit: quod præter Hieronymum scribit Paulus Orosius in lib. vii, cap. 32, quorum prior in regione Francorum, alter in Francorum terris eosdem Saxones ab Valentiniano devictos litteris prodidit. Deusionem porro oppidum cultu Herculis in nummis Postumi Augusti olim insigne, nunc vulgo *Duitsium* ex adverso Coloniae Agrippinae in regione Francorum stetisse, docet Joannes Isacius Pontanus in *Originibus Francieis* lib. ii, cap. 3, et Thomas Reinesius epist. 35 ad Rupertum, pag. 276. Hanc duplicem Saxonum cladem ab aliis in unum conflata distinxit Adrianus Valesius in *Rebus Francieis* lib. i, pag. 47, propterea quod altera incursio navalis, altera pedestris exstiterit. Illam Ammianus, Valentiniano et Valente Augustis in; hanc Cassiodorus, in *Chronico* iisdem Augustis iv consulibus factam testantur. Sed quia Hieronymus posteriore loco initio anni i olympiadis 288, quod A. D. 372 separandum non esse mox apparebit, ideo illam sub finem ejusdem anni contigisse crediderim, quam postea in longinquis regionibus initio anni sequentis vulgatam, Cassiodorus illi anno deflexerit, nisi potius ex male perceptis Hieronymi calculis illam Cassiodorus in eundem annum rejecit; quod libentius existimaverim.

2. Valesius ut duas Saxonum clades, ita et duas Burgundionum expeditiones iisdem annis illigatas distinguit; alteram quidem ab Ammiano, alteram ab Hieronymo, Orosio et Cassiodoro uno eodemque numero *octoginta millium* determinatam. Profecto hæc verba Hieronymi: *Burgundionum octoginta fere millia, quod nunquam ANTE, ad Rhenum descenderunt*, argumento sunt alias expeditiones contra Gallos a Burgundionibus ante susceptas; neque Hieronymum, testem æqualem, in re tam nova legitimo tempori consignanda, falli debuisse facile reputaverim. Petavium in hanc eandem sententiam ivisse conspicio in lib. xiii *De doctrina temporum*, ubi periodo Juliana 5085, A. D. 372, Burgundionum ad Rhenum descensum consignat.

3. Clearchus Constantinopoli præses cœpit A. D. 372, ex Gothofredo in Chronologia codicis Theodosiani pag. 90; quo in munere biennium insumpsit, deque exordio præfecturæ Clearchi Hieronymum loqui, pandit verbum *agnoscitur*.

4. Ubi Hieronymus isti exordio conjungit ordinationem Petri, Athanasio suffecti, cujus obitum silet, satis aperte indicat eandem ordinationem ab se copulari cum A. D. 372, non autem cum anno insequenti 373. Eusebius pariter atque ejus continuator Hieronymus annum primum Olympiadis cum auspicantur ab Kalendis Octobribus, Olympiadas vulgares ab solstitio æstivo, sive ab die xix Junii inchoatas, antecedentibus, eidem anno olympiastico ita deducto cæteras epochas jungunt. Hoc adnotarunt Petavii *De doctrina temporum* lib. ix, cap. 1 et 46, et Pagius in Dissertatione de periodo Græco-Romana, § 83. Hic tamen legitur *Septembris pro Octobris*, manifesto errore typographi vel exscriptoris, propterea emendando ex § 29 præfationis, ubi idem Pagius initium anni Abrahamitici, cui initium quoque anni Olympiastici apud Eusebium copulatur, deducit ab Kalendis Octobribus, non vero Septembribus. Cum ergo quilibet annus olympiadi

cus ex anni præcedentis autumno trahatur, eundem quoque annum Olympiadicum inde secum res trahere necesse est, quæ illi temporì adhærent; ita ut annus primus Olympiadis 288 in annos vulgares 372 et 373 se extendat. Quare non semper quæ annis singulis olympiadicis assignantur ad unum tantummodo Christi annum, sed ad alterutrum, vel ad utrumque pertinere dicenda sunt. Huc totum laterculum proxime expositum venire, quæque ibidem clauduntur, citra A. D. 372 nequaquam egredi, certissimum est. Rursus aliunde astruitur annus Dionysianus 372, in præsentem questionem vocatus. In laterculo a nobis exhibito Petri Alexandrini ordinatio connectitur anno Abrahamitico 2389. Deme hinc numeros millenarios et septemdecim, supererit annus Dionysianus 372, quo obitus Athanasii et Petri ordinatio evenerunt, cyclo solis xvii, lunæ xii, litteris Dominicalibus A. G., indict. xv. Quia vero anni Abrahami duobus cyclis lunaribus cyclis Dionysianos superant, deme illos, et habebis cyclum lunæ xii, jam adnotatum. Hæc ex methodo quam Pagius ad annos Abrahamiticos cum Dionysianis in *Chronico* Eusebii copulandos tradidit in Dissertatione de periodo Græco-Romana § 79, quæ quidem methodus, quanquam est facilis, nemini tamen antea observata. Postremo hæc omnia mirifice solidantur ex A. D. 374, cui annus primus Olympiadis in Hieronymiano *Chronico* adnectitur, nam epocha incarnationis, qua utitur Eusebius et ejus continuator Hieronymus, biennio Dionysianam anteverit, ex Pagio proxime adducto § 78, adeoque annus Christi 374, qui ibidem signatur, detracto biennio, exprimit annum vulgarem Dionysianum 372. Vereor ne tam spissa tricarum hujusmodi conglobatio fastidium pariat; sed illa quodammodo necessaria erat ad demonstrandum tot et tam luculentis chronologiæ characteribus, ordinationem Petri in eundem annum esse defixam; atque hinc tantum abest ut Hieronymus eorum sententiam astruat, qui in A. D. 373 Athanasii obitum referunt, ut e contrario Baronianam et nostram omnino tueatur, dum Petri ordinationem eidem anno 372 conjungit, quo Athanasius in cælum migravit. Desinant ergo Hieronymi calculos aspernari, qui eosdem suis divinationibus adversantes offendunt. Huc faciunt verba Montefalconii, ad Hieronymum, non pro illo quidem, sed pro nobis loquentem, accommodata: *Ille vero, utpote Athanasius æqualis, et oculatus, ut dicam, testis, hac in re fide dignus est, tum quia tanti antistitis, qui illo ævo pro Ecclesiæ lumine passim habebatur, annum obitus non videtur ignorare potuisse; tum quia fide dignioribus, nempe ipsis Athanasii successoribus, accinit.* Eadem in Quesnellum regeruntur, qui Hieronymi auctoritatem ab se male perceptam cum Proterio componi posse immerito censuit. Hæc omnia ob oculos representare visum est, ut plenius intelligatur annum emortualem Athanasii ab A. D. 372 non esse amovendum.

5. Nunc reliquum est, ut argumento occurramus ex Athanasii epistolis Paschalibus derivato; quæ licet nondum recentioribus visæ, et fortasse olim prorsus deperditæ, cum tamen numero *quadraginta septem* in Arabum scriptis recenseantur, inde clarissimus Montefalconius consequi putat Athanasium, post A. D. 326, totidem Paschata suis epistolis prænuntiasse, quot præter lapsa numerantur ab A. D. 327, quo primum Pascha Athanasius episcopus celebravit, ad A. D. 373, quo virum sanctissimum defunctum fuisse contendit. Sed enimvero, si jam dicta hucusque probe consistunt, neque numerus earundem epistolarum fatiscit, necesse est Athanasium adhuc superstitem A. D. 372, epistolam Paschalem 47 exarasse pro insequenti A. D. 373, ut non leve indicium nobis suppeditat epistola sancti Proterii, de qua postea. Quod si Athanasius A. D. 373 expirasset, non 47 sed 48 paschales epistolæ edidisset, quarum ultima anni insequentes 374 Pascha denuntiare debuisset. Neque enim alitem intendam de die et mense emortuali sancti Alexandri pontificis Alexandrini et ejus successoris Athanasii, cum persuasum habeam illum denatum die 17 Aprilis A. D. 326, hunc vero die 2 Maii A. D. 372: unde effluunt *quadraginta sex anni integri* Athanasianæ sessionis. In hos dies vetustissima Christianorum monumenta conspirant, et si qua ab his diversos assignant, ad alias omnino causas, quam mortis, referendos esse non ambigo.

6. Multis consulto præteritis, quæ sicut contra A. D. 371 optime pugnant, ita pro anno 373 nequaquam faciunt, silentio prætermitti nequaquam debet Proterii Alexandrini epistola; quandoquidem in ea, velut in arce munitissima, viri docti consistunt. Illam Græcæ, ut Proterius scripsit, post sæculorum memoriam nemo hactenus vidit, Latinamque Dionysii Exigui versionem ex mendoso codice post Petavium eduxit Bucherius, ut dictum est; qui nec illam erroribus scatere dissimulavit, tum in ipso nomine sancti Athanasii, tum in notis etiam numeralibus, et in aliis nonnullis, de quibus in ora lectores identidem monuit, eaque Bollandistæ recensuerunt die 11 Maii pag. 248, § 401. Id tanto ante Proterius prædixerat in fine epistolæ se passurum per librariorum audaciam et interpretum Latinorum inscitiam; qui Græca non valentes diligenter exprimere, laderent veritatem. Ergo his omnibus circumspicis, haudquaquam mirari subit, si isthæc Latina translatio, utpote saltem ex apographo minus integro accepta, se in pluribus oppido vitiosam prodit; ita ut ubi ait A. D. 373, *superstite Athanasio*, Pascha in subsequentem hebdomadam translatum fuisse, absque alia explicatione, perpauca fidem mereatur. Hoc sane jamdudum criticis majorum gentium suboluit, quos nequaquam movit hujus epistolæ auctoritas, ut in A. D. 373 obitum Athanasii conferrent. Nec auctor novæ editionis Operum sancti Leonis Magni, qui illam epistolam tomo I, pag. 646 ex codice Oxoniensi emendatorem in-

seruit, ab omni macula immunem reddere potuit. A Hinc Bollandianos continuatores suspicio inaccessit, primitus in codice Græco lectum fuisse ἀποβύοντος, defuncto, in cujus postea locum facili errore ἐπιβύοντος, superstitis, ab librario scriptum, vel ab interprete lectum fuerit. Petavius in notis ad eandem epistolam ex codice Jacobi Sirmondi ab se editam sub finem tomi II *De doctrina temporum*, Proterium hallucinatum existimavit, quasi nempe Athanasium, qui ante decesserat, adhuc illo tempore vixisse crediderit. Tillemontius tomo VIII, pag. 720, errorem inde oriri potuisse consentit, quod Proterius in tabulario Ecclesie Alexandrinæ Pascha pro A. D. 373 pridem ab Athanasio digestum comperisset, ordinatumque, ut eo anno celebraretur die xxi; non vero xxiv Martii: quod, inquit, ordinasse potuit A. D. 371, imo vero 372, ut statim patebit. Idipsum pridem conjecerant Bollandi continuatores, Proterium narrasse rati, non quid factum A. D. 373 adhuc superstitis Athanasio, sed quid Athanasius adhuc superstes pro ejusdem anni celebratione Paschatis, biennio citius fecisset; quandoquidem in Ecclesia Alexandrina tabule Paschales in antecessum digerebantur ex præscripto concilii Nicæni, cujus iudicium res paschales subierant.

7. Sed conjecturis præstantium ingenio et doctrina virorum sepositis, omnes difficultatum nodi facile dissolventur, si veterem et sacrum illum rei paschalis denuntiandæ ritum penitus introspexerimus. Enimvero cum episcopo Alexandrino cura inculmberet investigandæ diei, qua Pascha quotannis celebrandum, ut patet ex epistola 94, alias 64, sancti Leonis Magni ad Marcianum Augustum; Athanasius non A. D. 371, sed 372, investigare debuit diem Paschatis anni insequentis 373, de quo maturæ certa redderetur apostolica sedes, ut *hujus scripti ad longinquiores Ecclesias indicium generaliter percurreret, sit idem pontifex*; nam post acceptum ab Alexandrino consilium, ad eandem sedem apostolicam pertinebat diem Paschatis secuturi omnibus Occidentalium partium sacerdotibus denuntiare, ut inquit idem Leo Magnus epist. 112, ad Marcianum Augustum; nimirum cunctis Romani patriarchatus metropolitæ per Italiam, Illyricum solidum, Britannias, Gallias, Hispanias et Africam, nempe toti Europæ usque ad Thraciam, idque secundum canonem 1 concilii Arelatensis in editione Labbei tom. I, pag. 1427. Vide Norisium in Responsis ad Gerras germanas Francisci Macedi pag. 41, et, si lubet, consule etiam Franciscum Bernardinum Ferrarium in libro I, cap. 25, *De ritu sacrarum concionum*. Ejusdem Romani patriarchatus amplitudinem his verbis innuunt Patres Arelatenses in epistola synodali ad sacrum Silvestrum pontificem, pag. 1419, *Qui majores dioceses tenes utique patriarchales*, quas superius nominavi. Eadem ratione sanctus Basilius epist. 10, ad Gregorium Nazianzenum, vocat Romanum pontificem Occidentalium antesignanum. Quamobrem Athanasius neque A. D.

471 anticipare, neque usque ad A. D. 373 differre debuit, nec potuit, investigationem et prænuntiationem diei paschalis pro eodem A. D. 373. Porro diem paschalem, per universas Ægypti Ecclesias denuntiandum, in præcedenti festo Epiphaniæ, diaconorum præconio apud Alexandrinos vulgari consuevisse, præcipue constat ex Cassiani collatione x, cap. 2. At vero litteras paschales ab antistite Alexandrino ad Romanum, a quo reliquæ accepturæ essent Ecclesiæ, anno superiori præmissas, jam adnotavit Baronius A. D. 399, § 52, a Norisio perperam refutatus lib. I *Hist. Pelagiana*, cap. 2. Siquidem Leo Magnus, accepta a Proterio Alexandrino epistola, de qua agimus, ut celebratio Paschatis A. D. 455 explicabatur, idem summus pontifex de more episcopis per Gallias et Hispanias constitutis Pascha anni secuturi denuntiavit v *Kalendas Augustas* præcedentis anni 454, ut liquet ex epistola 109, alias 95. Leo autem epistola 112 Marcianum Augustum certiorum reddit de die paschali mox secuturo, ut ab se dudum episcopis, sive, ut ipsa ejus verba usurpem, omnibus Occidentalium partium sacerdotibus intimato: *quem Alexandrini episcopi declaravit instructio*. Profecto hoc ipsum, nulla pene vi epistolæ Proterianæ illata, haud obscure subsequenti verba loqui videntur: *in octogesimo nono quidem anno ab imperio Diocletiani, superstitis beatæ memoriæ Patre nostro et episcopo Athanasio*. Latinus interpres verborum ordinem nonnihil invertit, unde quædam obscuritas orta est, cum scribere debuisset: *superstitis beatæ memoriæ Patre nostro et episcopo Athanasio* (nempe A. D. 372), *in octogesimo nono quidem anno* (nempe A. D. 373), *Pascha translatus est*, etc., adeo ut vir sanctus adhuc superstes A. D. 372, Pascha anni 373 in subsequentem hebdomadam transferre curaverit. Annus Diocletiani 89, ex Petavio lib. x, cap. 72, iniit a Thoth fixo, nempe ab die xxix Augusti A. D. 372, post jam mortuum Athanasium, qui tamen adhuc superstes Ecclesiam monuit epistola paschali 47 de translatione Paschatis anni 373, proxime secuturi. Hæc nobis in re hactenus maxime dubia, vero propiora, et quantum assequi possumus clara, et quodammodo certa visa sunt. Quare jam tandem in comperto est, annum 372, quo Modestus et Arinthæus consules processerunt, obitu magni viri insignem fuisse, totque ac tanta testimonia junctim coeuntia idipsum confirmant, ut ea quæ aliorum abire videntur, vel explicari, vel cum nostris calculis in concordiam redigi, vel omnino rejici debeant. Sed rem omnino unico testimonio adhuc conficiam, eoque locupletissimo, huc adducto, ex epistola sancti Cyrilli ad Aurelium Carthaginiensem aliosque episcopos in Africana synodo congregatos apud Petavium t. II *De doctrina temporum*, pag. 503, editionis II. Verba Cyrilli hæc sunt: *De Pascha vero, ut scripsistis, mandamus vobis ix Kalendas Mias nos futura indictione celebrare*. Hæc futura indictio eo anno

420, fuit III, initique, de more, a Kalendis Septembris. Ergo epistola, hoc idem prænuntians, scripta est A. D. 419, indictione II; adeoque Cyrillus ante Septembrem ejusdem anni 419, Pascha futuri anni 420 Patribus Africanis significavit. Desunt enim in primigenio codice Græco verba hæc, v Kal. Decembris, quæ perperam assuta leguntur initio versionis Latinæ ejusdem epistolæ, ut Petavius lib. II, epist. 8, indicavit Ægidio Bucherio. Jam vero quod pertinet ad diem mortis sancti Athanasii, variæ sententiæ, æque ac de anno, circumeunt; quas omnes accurate recenset Tillemontius, t. VIII, pag. 722, qui tamen cum Bollandianis observat, Latinos, Græcos, Ægyptios eum colere die II Maii, nempe VII mensis Bescinas, sive Pachonis: qui dies A. D. 372 incidere debuit in Feriam III, currentibus tunc litteris Dominicalibus A. G. Ipso autem die VII Bescinas sanctum præsulem decessisse docet Chronicon Orientale, ex Arabico in Latinum sermonem translatum ab Abrahamo Ecchellensi, ubi tamen pag. 117, perperam legitur die Jovis pro die Martis, erroremque satis produunt an. XLVI,

A et dies XV, Athanasianæ sessionis, ibidem expressi, et deducti ab die XXII Pharmuti, seu XVII Aprilis anni 326, quo obiit sanctus Alexander, Athanasii decessor; quanquam alias adeo in tuto posita res est, ut fulciri non egeat auctoritate Chronici Orientalis, quæ sane extra res Muhamedicas haud magni sit, ubi cum antiquioribus non convenit; auctor enim est recens, quippe qui scripserit Hegira 655, nempe A. D. 1257. Cæterum pro eodem mense Maio emortuali invictum argumentum suppeditare videntur, quæ de Melania retulimus. Hæc enim cum ingruente jam hieme, hoc est circa Novembrem A. D. 371, trajecerit in Ægyptum, ibique intra semestrem moram pellis ovinae ab Athanasio morituro donum acceperit, consequens est Athanasium obiisse intra illam semestrem moram, quæ Junium quidem non transcendit; nam Hieronymus in epist. I, alias 41, *Mediæ fervore ætatis Rufinum et Melaniam in Ægypto adhuc esse putabat, cum tamē Ægypti confessores, et voluntate jam martyres tunc exulassent, quos continuo post Athanasii obitum exulasse jam patefecimus.*

DE CULTU S. ATHANASII.

(Acta Sanctorum Bolland., Maii die 2, tom. I, pag. 248, *Vita Athanasii* num. 398-455.)

Annus et dies mortis atque cultus: Vita scriptores C posteriores.

Quod ad annum pertinet, quò e vivis abiit sanctus Doctor, eum Socrates, proximus ævo scriptor, lib. IV, cap. 16, notatum reliquit, « Gratiano II et Probo consulibus, cum annis quadraginta sex inter multa pericula episcopatum administrasset. » Eundem consulatum, qui annum 371 notat, eundemque annorum episcopatus impensorum numerum notant auctor *Vitæ* anonymus et Metaphrastes, Socratem secuti. Baronius, ad an. 69, num. 36, ita loquitur: « Tempora annumerata per consules, liberioribus sunt accipienda auribus, cum cæteris illa frequentior, liberalior et verior noscatur esse chronographia, quæ a fastis deducta est consularibus. Certe quidem cum vetera monumenta in antiquis scriptoribus interdum invenimus consularibus esse signata, magno afficimur gaudio, perinde ac si in tenebris oberranti fax aliqua exoptata præfulgeat. » Hæc ille, sed postea, sui oblitus voti, prælatum sibi a Socrate faciem ipse exstinguit, acturus de S. Athanasii morte; eamque in notis ad Martyrologium, « Modesto et Arintheo coss., » annum 372 notantibus et apud neminem antiquorum inventis, primus signat. Quo autem argumento « mendacii arguitur Socrates? » Quia, inquit, ad an. 372, num. 65, « ex sententia Cyrilli, quem hæc omnia explo-

ratissima habuisse oportuit, utpote ejusdem sedis episcopum, quadraginta sex annos (quos etiam habet Socrates) eosque integros Athanasius sedisse traditur;... constat autem anno sequenti a concilio Nicæno nempe Domini 326 fuisse creatum episcopum Alexandrinum. »

Cyrilli verba in epistola I ad solitarios hæc sunt: « τῆς ἀοιδίου μνήμης Πατὴρ ἡμῶν Ἀθανάσιος, τῆς Ἀλεξανδρέων Ἐκκλησίας κατακοσμήσας τὸν θρόνον ἐφ' ὅλοις ἔτεσιν τεσσαράκοντα καὶ ἑξ τὸν ἀριθμὸν. Sed non ita clara hæc verba sunt, ut secundum Græcæ locutionis proprietatem annos integre completos designent, et non salvari possint eo sensu, quo Rufinus, Cyrillo senior, dixit Athanasium « quievissse in pace quadragesimo et sexto anno sacerdotii sui: » et τὸ ὅλοις, *integris*, licet videatur afficere vocem ἔτεσιν, annis, immediate sequentem; ex mente tamen loquentis trahi potest ad solam integritatem numeri, ut si dicat, *annis omnino sexaginta sex*, quomodo loquimur etiam cum ultimus non plene decursus habetur. Habentur autem, a die 18 Januarii anni 326, usque ad anni 371 diem 2 Maii, anni 45, menses 5 et dies 16. Græcis porro Ægyptiisque, a Septembri mense annum inchoantibus, adeoque in primo Athanasii ad communem æram aptato menses fere octo, in postremo menses rursus octo invenientibus, tanto fuit facilius utrin-

que incompletos annos numerare pro integris, A quanto minus ad plenitudinem deesse videbatur.

Theophanes in *Chronographia*, ultimum S. Athanasii annum cum anno Alexandrinæ æræ 365 componens, eundem cum anno communis æræ 373 conjungit; quem annum etiam S. Hieronymus in *Chronico* ascribit initio Petri, post Athanasium ordinati, et eundem Labbæus noster præfert, atque indubitabilem esse credit, propter auctoritatem S. Proterii, qui et ipse episcopus Alexandrinus fuit, paucis post S. Cyrilli mortem annis in locum Dioscori, propter hæresim depositi, subrogatus. Hic autem an. 454 ad S. Leonem papam scripsit epistolam de Paschate, quam ex ms. acceptam Bucherius noster inseruit ad Victorii Canonem Commentario, ubi pag. 84 sic legitur: « In octogesimo anno ab imperio Diocletiani, superstite beatæ memorie Patre nostro et episcopo Anastasio (imo Athanasio) cum 14 luna Paschalis 28 die mensis Phaminoth, id est, nono Kalendarum Aprilium die provenisset, die Dominico; in subsequentem translatus est Dominicus, ita ut quinta die mensis Pharmoti, hoc est pridie Kalendarum Aprilium celebraretur Pascha Dominicum. » Omnes isti characteres annum procul dubio notant 373: quo si adhuc usque ad Maium aut ultra vixisset Athanasius, jam non solum 46 annis, sed 47 et amplius in episcopatu explesse dicendus foret: quod omnium omnino auctorum, ipsiusque Theophanis consensui repugnaret; maxime autem Cyrillo, qui non debuisse numerum imminuere eo loco, ubi ex ipsa annorum multitudine, quibus Ecclesiæ præfuit, Athanasii auctoritatem exaggerat in materia fidei, circa sacram Virginem, ut vere Deiparam, tenenda.

Quod autem ad Proterii auctoritatem attinet, ea major foret si vel ipsum Græcum textum haberemus incorruptum, vel saltem Latinam versionem ex autographo incorrupto acceptam: nunc vero ea reperta est in manuscripto aliis pluribus locis vitioso, uti in margine notat Bucherius; non tantum ipsum Sancti nomen, sed et numeros annorum, jubens successive corrigi, et pag. 85 pro 255 legi 174, pag. 86 pro 275 scribi 198, et pro die 28 mensis diem 30. Sane id passus videtur Proterius per librariorum socordiam, aut interpretum ignorantiam, quod ne sibi ipsi aut suis notariis eveniret, ait in fine, « transferre hanc epistolam in Latine vocis eloquium non satis certum esse putavimus; ne forte Græcizantes apud vos, nec etiam valentes hæc diligenter exprimere, læderent veritatem propter informem sermonem atque incongruum; et qui forte non ita possit attendenter scienterque transferri atque causa poscebat. »

Quid igitur, si eo loco, ubi Græce legebatur ἀπο-
θνήσκων, defuncto, scripserit vel legerit aliquis ἐπι-
σκόπος, superstite? Quid si exciderint verba aliqua,

scripseritque Proterius, non quid factum sit eo anno superstite Athanasio, sed quid pro eo anno aliquandiu ante sit ordinatum ab eodem vivente; nec enim incredibile est quod tabellæ Paschales, uti nunc ad multos annos consequenter notatæ inveniuntur in antiquissimis mss. Latinis, sic etiam in Ecclesia Alexandrina pro pluribus annis haberentur digestæ. Has igitur statim post Nicænum concilium, a quo quæstio de Pascha discussa fuerat, renovandas curaverit Athanasius; et rursum iterum ante mortem, dum pacatior Ecclesiæ Alexandrinæ status otium ejusmodi curis idoneum suggerebat. Hieronymi *Chronicon* scriptum ab eo admodum juvene, utalibi sæpe in digerendis per annos rebus, ita hic etiam si erraverit, sicut postea erravit Theophanes, ex eo quod totos 46 annos poneret inter annos ordinationis et mortis, non valde nobis curandum est, nec ullatenus tolerandum ut propterea consules commutentur.

De die minus videtur ambigendum, quin omnino fuerit 2 Maii: in hoc enim omnes omnino conveniunt fasti Ægyptii, Græci, Latini. Ægyptii quidem; nam in eo Martyrologio quod Romæ apud Maronitas servatur, nobisque Latinum fecit Gratia Simonius, ad 2 Maii notatur « Memoria S. Athanasii Magni, » cum hac sequ oratione seu antiphona, « Fuisti columna veræ doctrinæ et Ecclesiæ, divina confessione, o pontifex Athanasi, quia prædicasti Filium Patri esse consubstantialem, et confudisti Arium, o sancte Pater, precare Christum Deum ut concedat nobis magnam misericordiam. » In duplici simili *Heortologio Coptico*, Arabice (uti et Romanum illud) scripto, similiter invenitur ad 7 Baschnes, id est, ad 2 Maii. Ac primum quidem in eo quod apud Abulaibsan Achmed Calcasendium, scriptorem Mahumetanum perinsigne, reperisse se ms. dicit Seldenus, lib. iv, cap. 15, *De synedriis Hebræorum, Festum Asasii*, perperam indubie scriptum, pro Athanasii. Iterum vero apud eundem Seldenum ex simili manuscripto ad calcem Evangeliorum, anno 1268 exaratorum descripto, *Sancti Athanasii*: et additur apostoli, pro quo in *Historia patriarchali* melius ponitur cognomen apostolici, quod sane labores ejus pro fide meruerunt. Notandum est autem quod in nullo istorum Arabicorum scriptorum alibi uspiam habeatur nomen S. Athanasii nisi hoc 2 Maii. Exstat tamen in prædicto collegio Maronitico Chaldaicum Kalendarium, a Simone Moysis Maronita Italice transcriptum, ubi ad 18 Januarii memoria S. Athanasii iteratur, quemadmodum et in omnibus mss. Græcis; nisi quod hæc conjungant eidem memoriam S. Cyrilli, ut diximus.

Denique in *Historia patriarcharum Coptitarum*, usque ad an. 1258 deducta, quam Abrahamus Echellensis Latinam fecit et vulgavit, dicitur quod obiit sanctus patriarcha, septima Bescinas, die Jovis. Diem mensis, ex communibus, uti vidimus, Kalendaris auctor accepit; seriam ex suo calculo,

autem tempore assidui turbarum auctores Theognius Nicænus, Theodorus Hieracleotes, alique ejusdem factionis homines, qui tum Constantinopoli versabantur, in alia coacti ecclesia, Macedonium, opulante Arianorum caterva, in episcopum pronoveant. Hinc urbis et seditionibus urbis prope universa conflagravit. Ex Catholicis enim nemo erat quin ardere omnia mallet, quam videre in Pauli viri optimi sede jactantem se Macedonium sycophantam. In tanto partium odio et furore, congressis utrinque popularibus, non pauci cæsi ac vulnerati sunt. Re comperta imperator, cui tum sedes Antiochiæ, Hermogenem magistrum militum in Thraciam iter habentem, jubet eodem itinere Constantinopolitanas res componere, Paulumque episcopatu deturbare. Ille Constantinopolim cum pervenisset, conatus jussa complere, turbam populi concitavit: qui adversi militibus, instructi ad pugnam, irrumpunt in Hermogenem, ejusque incensa domo, virum pertractum, ac ultro citroque raptum interimunt. Gesta res est eoss. Constantio tertium et Constante iterum, id est, anno 342. Quo perlatò nuntio, Constantius quam maturissime Constantinopolim equos se confert, animo plebis ulciscendæ. At ubi cives colleserunt, ac veniam precantes obviam sibi occurrere perspexit, pepercit quidem multitudini; sed media solitæ annonæ parte multavit, Paulumque jussit pelli civitate. Sed et Macedonio quoque graviter succensuit, tum quod auctor seditionis cædiumque fuisset, tum quod ejus non expectato nutu in episcopum fuisset adlectus. Et tamen nec approbata nec abrogata ejus promotione Antiochiam remigravit.

8. Sed longe aliam temporis rationem inierunt viri nostro ævo eruditionis fama conspicui, qui laud leviter quoque nobiscum in rebus gestis dissentiunt. Nam primo octodecim mensium, quos Athanasium versatum Romæ narrat in epistola sua Julius papa, initium ducunt ab anno 339. 2. Legatorum Elpidii et Philoxeni profectum Antiochiam ante Gregorii invasionem, reclamante lires Athanasio, constituunt. 3. Januarium mensem anni 342, quo profectos Antiochia eosdem legatos ait Julius, in Junium anni 341 commotandum arbitrantur. Nam si omnium miss. et editorum lectio steterit, ut Januarius legatur, ruunt omnia, et ad sententiam accedant nostram necesse est. Si Januarius quippe sit, est anni 342, non 341, ut ex inferius positus propalam est. 4. Romanam synodum et epistolam Julii in annum 341 consequenter referunt. Verum hæc omnia mirum quam pugnent cum Athanasii et Julii litteris.

9. Et sane priorem illam Athanasii Romam profectionem anno 339, moramque diuturnam, per totum scilicet annum 340, et partem sequentis, ut octodecim menses a Julio memorati conficiantur, nullam fuisse perspicuum est ex iis quæ superius pag. xciii de synodo Alexandrina diximus. Non erat quippe Romæ Athanasius cum Eusebiani Antio-

chiam profecti Pistum delegerunt, ac legatos misere Romam; quæ anno 339 gesta sunt. Non erat Romæ cum Alexandrina synodus celebrata est, neque cum ejus legati missi Romam cum Eusebianis congressi sunt; quæ ad annum 340 referri debere ibidem commonstravimus. Non erat Romæ Quadragesimæ tempore anno 341, cum Gregorius Alexandrinam invasit ecclesiam. Qua ergo ratione illos octodecim menses Romani otii in annum 341 desinere statuunt?

10. Elpidium autem et Philoxenum, nonnisi post Gregorii invasionem et Athanasii Romam profectum, circa Maium mensem iter instituisse perspicue scribit Athanasius in *Historia ad monachos*, ubi post descriptam Gregorii invasionem sic habet n. 11: *Athanasius porro his nondum peractis, ad primum rei auditum Romam navigavit quod hæreticorum furorem probe perspectum haberet, quo etiam, prout statutum fuerat, synodus istæ celebraretur. Julius autem presbyteros Elpidium et Philoxenum cum litteris misit. Et in Apologia contra Arianos, n. 20: Cum igitur Romam venissemus, Julius, ut par erat, litteras scripsit ad Eusebianos, misitque duos ex presbyteris suis, Elpidium et Philoxenum. Eusebiani vero ubi nostrum adventum audierunt, consternati, quod nullatenus aestimarent nos eo venturos, accedere renuerunt. Ex quibus conspicuum legatos tunc solum Romæ profectos, cum Athanasius post Pascha anno 341, Ariani necem molientibus, se protulit Romam. Cum autem mense circiter Maio ejusdem anni legati Julii profecti sint, palam certe est germanam esse lectionem, quæ nec sine querela dicitur a Julio, legatos ab Eusebianis ultra conditum ad celebrandam synodum tempus ad mensem usque Januarium Antiochiæ detentos fuisse: et perperam volunt Januarium hic positum esse pro Junio; tum quia omnes eddii juxta atque manuscripti codices Januarium habent; tum quia perabsurdum esset queri legatos ultra conditum ad celebrandam synodum tempus ad mensem usque Junium anni 341 detentos fuisse: qui legati mense ut citius Maio ejusdem anni Roma Antiochiam profecti fuerint.*

11. Cum itaque mense Januario anni 342 remissi fuerint Elpidius et Philoxenus, in tanto itinere adversa hiemis tempestate conficiendo, aliquot mensium spatium decurrisset necesse est. Romam cum venissent, Julius litteras Eusebianorum non modico temporis spatio Patrum oculis subluxit, sperans aliquos Orientalium venturos. Ubi nihil spei residuum, eas litteras profert: expenduntur post hæc negotia Athanasium, Marcellum et reliquos spectantia. Soluta synodo, epistolam synodicam scribit Julius mense circiter Octobri vel Novembri. En ubi octodecim menses quos Romæ moratus Athanasius est, a Maio scilicet anni 341 ad Novembrem anni 342, quin vel minima sit verbis Athanasii vel Julii vis inferenda.

12. Unum est in quo fortasse quidpiam difficultatis hæreat, quod scilicet Athanasius in *Historia ad monachos* (n. 11), post enarrata flagitia quæ Gregorius, Alexandriam ingressus, in ecclesia Cyrini perpetravit, dicat se, iis nondum actis, ad primum rei auditum navigasse Romam. Ex quo perperam inferunt eum, antequam veniret Gregorius Alexandriam, confugisse Romam. Verum hæc difficultas ipsis juxta atque nobis est concoquenda. Non modo enim exploratum est Athanasium Alexandriæ fuisse quando irrupit Gregorius, verum etiam edidicisse, antequam profugeret, expilationem in Cyrinò factam. Illud ipse testatur his verbis: « Populis me subduxi: noveram enim ex iis quæ in aliam ecclesiam intolerant malis, nihil non sceleris in hac quoque ecclesia admissuros. » Sed Athanasius per Athanasium explicandus, et ne minima quidem supererit difficultatis ratio. Nam hæc quæ disparata videntur loca perfacile conciliantur, si dicamus, cum milites ecclesiæ Cyrini vastitatem inferrent, nuntium hujusce rei ad Athanasium venisse, qui ad primum rei auditum, necdum confecta expilatione, fuga se proripuerit.

ANNO 343. — 1. *Photinus*. — In hoc circiter tempus confertur Photinianæ hæreseos exortus, Photino scilicet Galata auctore: qui cum juvenis Marcello Ancyrano doctore litteris operam dedisset, Sirmii in Illyrico episcopus creatus est. Hic cum facundia multum polleret, popularium gratiam et existimationem conciliat sibi. At ubi postea profugatis esse moribus deprehensum est, minusque sanam de Trinitate et de Incarnatione doctrinam spargere, versa rerum conditio est. Quid demum de Photino actum sit, pluribus infra.

2. Athanasius vero in tanta temporum iniquitate, post Romanam synodum, tribus ferme annis Romæ versatur: qui tantum otii nactus quid gesserit edideritve, altum ubique silentium. Unum ipso auctore Athanasio discimus, dum Romæ moraretur, ecclesiasticis conventibus frequentem adfuisse. Non desunt qui arbitrentur sanctum præsulem per Romanum otium synopsis Scripturæ, quæ inter ejus opera recensetur, edidisse. Sed, uti a nobis est alias ostensum, grandi hic liber *voûtaç* suspicione laborat, et diversus plane est ab illis Scripturæ sacræ voluminibus ab Athanasio ad Constantem Augustum transmissis. Narrat item Julius papa litteras ipsum frequenter Alexandrinorum acceperisse, quibus non parum exillius molestia levaretur.

ANNO 344. — *Ariani episcopi novam edunt fidei formulam*. — Anno circiter 344, tribus videlicet post compositam postremam, de qua superius, fidei formulam, annis, coacti Ariani episcopi novam edunt, prioribus prolixiorum (a): in qua quidem hæc Arianica sententia $\epsilon\tilde{\iota}\varsigma\ \omicron\upsilon\lambda\alpha\varsigma\ \delta\epsilon\iota\tau\omega\nu$, aliæque hujusmodi consulantur, verum nihil de $\omicron\delta\omicron\tau\eta$ et $\delta\mu\omega\iota\omega\tau\eta$ effertur. Dicitur Filius Patri quidem simi-

lis, sed factus, etsi non eodem quo aliæ res creatæ modo. Missi in Occidentem sunt qui deferrent, Eudoxius Germaniciæ, Martyrius quidam, Macedonius Mopsuestenus, et alii. Oblata illi formula, vacui et re infecta remittuntur, proflentibus Occidentalibus esse sibi Nicenam fidem satis, neque egere se aliis doctrinæ formulis.

ANNO 345. — *Synodus Mediolanensis*. — Mediolani agens Constans Augustus, synodum ea in urbe celebrari curat, cujus perpauca nota. Eo item proficiscuntur legati Orientalium Demophilus, Macedonius, Eudoxius et Martyrius (b), spe ducti confirmandæ suæ fidei formulæ. Qui cum rogarentur Arii doctrinam proscribere, iratis illi animis re negata discedunt. Et fuit illud in synodo Mediolanensi multorum præsulum consilium, ut pulsorum causa in synodo œcumenica ageretur. Hujusce rei apud Constantem Augustum auctores et consuasores erant, ut putatur, Julius papa, Maximinus Trevirensis et magnus Hosius, id ipsum rogantibus Athanasio et cæteris, qui malis Ariarum artibus patrio solo pulsati fuerant. Nec fugiebat Augustum repulsos Eusebianorum legatos Romæ fuisse, cum rogarent exsilibus ab Julio communionem negari: nec imprudens erat calamitatum Alexandrinæ ac cæteris ecclesiis per fraudes et scelera Ariarum illatarum. His ille inductus, pacis nimirum ecclesiasticæ percupidus, litteris fratrem compellat et rogat, ut ad hujusmodi negotia componenda, utriusque nutu et arbitrio, synodus convocetur. Sub hæc Constans Athanasium accivit. Qui causam evocandi sui ignorans, ac stupens, sciscitatus quod negotium instaret, edidit quæ res tum ageretur. Ille Mediolanum profectus, comite Protasio urbis antistite, Constantem adit; a quo perhonorifice excipitur, et ipsius Augusti ore evocandi causam ediscit. Tum Athanasius res Ariarum insidiis actas deplorat, apostolicam fidem bello peti conqueritur, patris pium animum revocat in memoriam, qui quæ in magna synodo decreta fuissent, ad mortem usque vindicasset. Quibus monitis pium principem inflammavit ad sanam fidem vindicandam.

ANNO 346. — Synodi tamen Sardicensis convocatio ad annum 347 extracta fuit: quia tum Constantius, Persico urgente bello, haud ita cupide et mature res curabat ecclesiasticas. Ubi autem in proximo fuit, ut episcopi eam in urbem iter instituerent, evocat Constans Athanasium in Gallias, quo item Hosius concesserat: ut una inde ambo, cum Galliæ præsulibus eodem proficiscentibus, Sardicam secundo, ut putatur, Istri flumine conderent.

ANNO 347. — 1. *Synodus Sardicensis*. — Itaque, coss. Rufino et Eusebio, Sardicam confluent ex Occidente episcopi prope centum. Ad usque trecentos scribunt Socrates et Sozomenus, decepti

(a) Athan. *De synodis*, n. 26; Socrat. lib. II, cap. 19; Sozom. I. III, cap. 11.

(b) Hilar. col. 1331.

quodam Athanasii loco, qui totidem ait synodo suffragium et nomen ascripsisse, annumerans scilicet præsensibus quotquot absentes subscripsere. Qua item sententia narrat Theodoretus ducentos quinquaginta in antiquis exstare monumentis (a). Sed fide dignior Athanasius, qui centum septuaginta circiter cum ex Occidente, tum ex Oriente eo convenisse memorat. Et si demas LXXIII Orientales, qui Sardica se proripientes Philippopolin concessere, circiter centum supererunt. Sed erit fortasse rei pluribus indagandæ locus. Cum autem Julio negotiis detento non esset eo commigrandi facultas, legatos ille misit qui vices implerent suas, Archidamum et Philoxenum presbyteros, quibus cum erat quidam Leo diaconus. Primas obtinebat in synodo magnus ille Hosius. Qui intererant cæteri, ex Hispaniis erant, Galliis, Italia, Campania, Calabria, Apulia, Africa, Sardinia, Pannoniis, Mysiis, Dacia, Norico, Siscia, Dardania, altera Dacia, Macedonia, Thessalia, Achaia, Epiro, Thracia, Rhodope, Palestina, Arabia, Creta et Ægypto. Quinam ex qualibet regione adfuerint, non in promptu est recensere. Aderant item Athanasius, Marcellus, Asclepas, nec non alii episcopi Arianorum furore, dolo, insidiis patrio exturbati solo. Eminebat inter alios Lucius Adrianopolitanus, catenas circumferens quæis non semel fuerat constrictus et oneratus: ventitabant et alii, plagis, fame, variis calamitatibus afflicti.

2. *Orientales reformidant iudicium Occidentalium.* — Orientales vero, quorum principes erant Theodorus Heracleæ, Narcissus Neroniadis, Stephanus Antiochenus, qui non diu Flacillum defunctum exceperat, Acacius Cæsariensis, Menophantus Ephesinus, Ursacius Singidonis, Valens Mursi, aliique numero 73, si tamen subscriptionibus Philippopolitanis sit fides, nimia conscientie formidine tenebantur, ut accederent soli; sed secum patronos et viæ socios adducebant Musonianum comitem et Hesychium Castrensem. Nihil enim perinde reformidabant atque honesto et ecclesiastico iudicio conflictari, nec nisi magistratuum ope se rem bene gesturos sperabant. At ubi Sardicam advenere, rem contra ac rati erant se habere conspicati, ecclesiasticumque tribunal adesse, ubi non comesset, non milites, non imperatoris formido, sed ex veritate causa penderetur, ingenti sunt terrore percussi. Præsto namque erant accusatores ex singulis Ecclesiis, urbibus, regionibus, argumentis et probationibus instructi. Inopportune ceciderat ipsis, quod duo venerabiles episcopi, Arius scilicet in Palestina episcopus et Asterius Petrarum in Arabia, qui cum factiosorum caterva ex Oriente venerant, cum primum Sardicam advenissent, descenderent ad Occidentales, ac vafritiem conspirationemque hominum cæteris renuntiarent, comme-

morarent item eorum formidinem, quando conspexerant aliter causam agi atque illi existimarent.

3. *Fuga Orientalium.* — Illis illi animadversis (b), tametsi alacriter et prompte sese viæ commiserant, rati Athanasium pulsoque cæteros, metu sui, ne commigrare quidem Sardicam ausuros, ubi, versa rerum conditione, paratos, causæ fidentes conspexere, in palatio, quo domicilio utebantur, clausis foribus considunt. Tum perterriti deliberant quid facto opus, quæ via expediendi se in tam difficili conditione rerum: nihil præsidii adesse, omnia ad sui perniciem comparata; integros iudices, accusatores documentis instructos, rem prope desperatam. Demum eo appellant animum, quæ unica supererat tanti periculi declinandi via, ut fuga se subducerent. Synodus tamen ait (c), jam cum iter ingrederentur, eo consilio fuisse, ut quamprimum Sardicam venissent, sese statim aliquo obtentu proriperent. Ut autem causam digrediendi vel commentitium afferrent, se non posse aiunt cœtum adire episcoporum, nisi Athanasium, Marcellum cæterosque a se damnatos ejicerent. Quæ conditio periniqua erat; cum id, quod quæstio tunc esset, ut decretum ac definitum haberi contenderent. Tum Patres una cum Athanasio compellere homines ac provocare: par fuisse aut non iter ingredi, aut jam coram positos non subterfugere: id esse maximum argumentum eos maleficiorum conscientia torqueri. Si possent quæ crimina Athanasio obtulerant, comprobare, accederent; sin, cum non possent, se nolle simularent, aperte sycophantas esse et damnatum iri. Quibus illi auditis stupefacti, usque eo quid inirent consilii non habebant, ut iteratam ad Marcotem legationem postularent, quo ipsis in locis quid vere gestum fuisset deprehenderetur. Explosa hominum petitione, alteram illi periculum afferunt remigrandi causam; sibi scilicet maturandum in Orientem, quia Constantius Augustus litteris renuntiaret, magnam se Persarum stragem edidisse, et victoria lætum evocare præsules. Ante profectum Hosius, quo illis omnem querendi causam levaret, homines in ecclesiam adventantes leniter et pacifice commonet: si quid criminis habeant Athanasio offerendum ne cunctentur enuntiare, æquum fore ea de re iudicium. His senex verbis alloquitur consceleratos, ac his hortatur, si nollent in conspectu synodi, sibi saltem indicent quid esset querimoniz. Si reum peragant Athanasium, damnandum pollicetur ab Occidentalibus; sin insons ille, ipsi sycophantæ deprehendantur, et tamen nolint virum recipere, auctorem ipsi fore, ut in Hispanias secum proficiascatur. Conditionem, disparem licet et iniquam, accipiebat Athanasius. Verum illi, tanto nimirum conscientie timore tenebantur, rem negant, et fugam faciunt. Iter ingressos synodus mittit compel-

(a) Athan. *Apol. contra Arian.* n. 36, 35; Sozom. lib. II, cap. 20; Thodor. l. I, cap. 7.

(b) Athan. *Apol. contra Arian.*, n. 36.

(c) Hilar. *Fragm.* 2, n. 7.

latum, denuntiaturque damnandos fore ut sycophantas, nisi se sisterent. At illi cum laesos vexatosque a se viros coram conspicerent, ne converso quidem ad legatos vultu, properantius fugiebant.

4. *Exsules depulsi criminibus restituntur.* — Cum igitur Orientales indecore ac turpiter se propriuissent, tum reliqui Patres exsulum et oppressorum causam agitant. Leguntur litteræ cleri et populi Alexandrini, litteræ quoque octoginta Ægyptiorum episcoporum, diversæ, ut putamus, ab illis de quibus ad annum 340 dictum est. Erant isthæc totidem innocentie testimonia, quibus purgabatur Athanasius ab allatis criminibus. Vertuntur ad hæc decantatæ illæ Meletianorum accusationes de enecto Arsenio et de calice fracto, quarum statim vanitas palam fuit. Arsenius quippe, quem obruncatum jactitabant, inter vivos comparebat integer et incolumis. Acta autem Mareotica, a faciliore edita, inter se pugnabant, ut est superius enarratum. Marcellus item et Asclepas probe et naviter crimina propulsant, ac innoxii deprehenduntur. Præsto erant alii scelesorum accusatores : comparebant viri ab exsilio reversi, aliorum item exsulum legati, familiaresque aliorum qui ferocitate Ariànica cæsi fuerant : proferebat Lucius catenas, quibus constrictus onustusque fuerat. Vulnera alii ostentabant : fame et inedia se afflictos nonnulli testificabantur. Oratores a diversis missi Ecclesiis denuntiabant, milites armatos immissos in ecclesias, turbasque clavis instructas, litteras in perniciem episcoporum confictas. Lectæ sunt litteræ a Theognio jam defuncto ad Augustos missæ, dolose confictæ, quibus imperatores inflammaret in Athanasium ; quas vere a Theognio datas fassi sunt ejus diaconi. His adjectæ virginum denudationes, ecclesiarum incendia, carceres, quæ mala in gratiam Arianorum iuncta fuerant.

5. *Ariani episcopi damnantur.* — His perspectis ac probe commonstratis, Patres Athanasium, Marcellum, Asclepam, aliosque pulsos episcopos declarant innocentes, restitunt in sedes, in ecclesias remittunt, missisque litteris jubent a Christiana plebe recipi. In consceleratos autem severe, graviter et prisce actum. Eos namque, qui luporum instar sedes pulsorum invaserant, Gregorium scilicet Alexandrinum, Basilium Ancyranum, Quintianum Gazensem, ne nominandos quidem episcopos definiunt neque cum ipsis ullam habendam societatem. Theodorum autem Heracleæ, Narcissum Neroniadis, Acacium Cæsareæ Paphlagiæ, Stephanum Antiochiæ, Ursacium Singidonis, Valentem Mursi, Menophantum Ephesi, Georgium Laodicæ; damnant et abdicant.

6. *Epistolæ synodice.* — His peractis, quæ gesta in synodo fuissent litteris ubique significauerunt (a). Quarum exstant etiam nunc quatuor, cæteris inju-

ria temporum amissis. Prima nempe ad clerum et populum Alexandrinum, ubi ordine recensentur res in synodo gestæ; aiuntque Patres se rogasse Augustos ut finis tandem esset vexandi episcopos, arcerenturque iudices a causis clericorum : hortantur ut redeuntem Athanasium, patrem et episcopum suum, honorifice et cum gaudio recipiant : monent Gregorium tñν φραδεντικον a synodo damnatum et abdicatum esse : edicunt ut nulla cum eo inestur communionis societas. Admissos indicant ut insonites, Aphthonium, Athanasium Capitonis, Paulum et Plutionem presbyteros pulsos ab Eusebiano. His similia scribunt ad episcopos Ægyptios (b) : pluribus autem omnia in encyclica epistola. Ad Julium papam scribentes, idem ferme recensitis, adjiciunt Patres se ita credere, ut semper ante credidissent. Probant acceptumque habent Julii consilium, qui non sine causa Sardicam una cum aliis non concesserit : congruentissimum videri sibi si ad caput, id est, Petri apostoli sedem, de singulis quibusque provinciis Domini referant sacerdotes. Narrant breviter quæ gesta Sardicæ sint. Tria fuisse pertractanda, de fide scilicet, de vexatis et pulsus episcopis, de sceleratis tantarum auctoribus calamitatum. Exagitant deinde impios et imperitos adolescentes, sic vocant Ursacium et Valentem, quod nunquam finem facerent adulterinam spargendi doctrinam. Valentem maxime carpunt, quod, relicta ecclesia sua, alienam, nimirum Aquileiensem, invadere tentasset; quo factum ut commota civitate unus ex fratribus, Viator nomine, obrutus et oppressus fuisset. Hisce epistolis nomen ascribere Patres Sardicensis, atque exinde multi qui non adfuissent dedere suffragium, quos ad cclxxiv recenset Athanasius.

7. *Nihil de fide Sardicæ actum.* — De fide quoque actum Sardicæ fuit; nec deerant qui novam fidei formulam in medium afferrent admittendam a synodo, atque promulgandam, quasi videlicet aliquid in Nicæna desideraretur. Quod indigne tolerare Patres, decreveruntque nullam ulterius edi debere fidei formulam, eo quod esset Nicæna satis; ut ne turbulentis hominibus novas scribendi formulas hinc occasio foret. Oblatum autem hujusmodi scriptum idipsum putatur esse, quod Theodoretus τῇ ἐγκυκλίῳ epistolæ concilii Sardicensis attexuit. Hæc Patrum Sardicensium acta, hæc gesta fuisse. Ad hæc vero, quæ disciplinam spectabant ecclesiasticam, viginti canonibus constituta sunt.

8. *Synodus oratores ad Constantium mittit.* — Oratores postea synodus mittit ad Constantium, Vincetium nempe Capuanum episcopum et Euphratam Coloniensem, qui cum Augusto de gestis synodi, deque exsulum causa agerent (c). Quibus etiam commendatitias ad fratrem litteras dedit Constantinus Augustus, interminatus fratri bellum, nisi pulsus præsulibus in ecclesias suas revertendi copiam faceret.

(a) Athan. Hist. Arian. ad monachos, n. 19, 20, 21.
(b) Hilar. col. 1290.

(c) Soerat. lib. II, cap. 23; Sozom. lib. III, cap. 20.

Constantio nimirum auctor est ut episcopis facilem præbeat aurem, Stephani Antiocheni et assecularum scelera perpendat, Athanasium, deprehensa adversariorum sycophantia et malignitate, gregi suo restitui jubeat : si neget postulata, sese, admotis copiis, profigatisque scelerum auctoribus, hominem Alexandriam deducturum. Soluta porro synodo, Naissum Athanasius in superiorem Daciam se confert, ubi commoratus est donec evocaretur a Constantie.

9. *Orientalium facinora.* — Inter hæc Orientales profugi in Thraciam, quæ ad Constantii imperium pertinebat, sese recipiunt (a). Quia autem permulti in Thracia erant episcopi, qui a seditiosorum frequentia et communione abhorrerent, delatos illi ad Constantium, qui Arianis omnia indulgebat, curarunt malis et calamitatibus affici, et nonnullos etiam capitali sententia damnari. Quæ quidem maxima pars post synodum Philippopolitanam contigerunt. Fuga tamen Olympii Enorum, et Theoduli Trajanopolitani, prius quam scriberentur a synodo litteræ accidisse videtur. Hi capitis damnati fuga saluti prospiciunt; ac dum se carificibus proriperet Theodulus, extremum clausit diem, nondum soluta synodo Sardicensi. Quæ ratio unica est ut duo Athanasii loca hætenus in controversiam vocata (b), ac quorum conciliatio prope desperata, apprime conveniant; ille scilicet epistolæ Sardicensis synodi locus, quo dicitur Theodulus esse defunctus, alterque in *Historia Arianorum ad monachos*, quo narratur Theodulum post Arianorum fugam pulsum et profigitum, quod cavesis intelligas post solutam synodum Sardicensem contigisse.

10. *Synodus Philippopolitana.* — Facinorosi autem homines Philippopoli consistunt (c), ausuque temerario damnant episcopos, Julium Romanum, Hosium, Protogenem, Gaudentium, Maximinum, Athanasium, Marcellum, Asclepam et Paulum; epistolamque scribunt ἐγκύκλιον, quam nominis et commendationis causa Sardicæ datam ementuntur, quo faciliorem ipsi apud omnes aditum munirent. Et sane res evenit ut peroptabant illi. Nam hæc epistola ad usque tempus Augustini pro vera Sardicensis synodi epistola a multis habita est. Ordiantur autem ab ementito quod præferunt pacis concordiaque servandæ studio. Marcellum exinde ut facinorosum exagitant, admissum ad communionem queruntur. Athanasium sacrilegum, profanum, multis implicatum sceleribus denuntiant. Redintegrant pristinas adversus eum criminationes de calice fractio, de diruto altari, de sede sacerdotali eversa, ecclesiæ solo æquata, de presbytero Ischyra tradito custodiæ militari. Addebant ne ipsis quidem sacratissimis Paschæ diebus abstinuisse a scelere, sed nonnullos injuriis, verberibus, imo etiam morte multasse; jussum Cæsarem ad synodum se conferre renuisse, ideoque post annum alterum Tyri

A damnatum abdicatumque fuisse et ab imperatore ablegatum in exilium; in reditu pristinis graviora edidisse facinora, damnatos episcopos in priorem restituisse gradum, indignos aliquos, imo ethnicos, promovisse; adlecto in episcopum Alexandrinum Gregorio, Athanasium concitata et abducta gentiliū manu templum incendisse, altare comminuisse, et clam aufugisse. In Paulum exiit atque in Marcellum et Asclepam acerrime invehuntur, et nefaria de more comminiscuntur. Moxque Athanasium denovo maledictis et calumniis onerant, fallacia scilicet, precibus, dolis, multos episcoporum ad ausu pellexisse partes, et fraude impetrasse ut a Julio admitteretur. Queruntur Occidentales defensorum, non judicium animo accessisse, et novis studere legibus, ut scilicet Orientales episcopi iudicio subessent Occidentalium. Qui jam inita pace mutuum concordiam foverent, acerbis olim inimicitia conflictatos esse, ab Athanasio scilicet damnatum fuisse Asclepam, Paulum Athanasii abdicacioni interfuisse, suffragium damnacioni dedisse. Multis additis in ceteros adversæ partis episcopos, in Julium nempe, Hosium et Protogenem, et conficta immani scelerum multitudine, quibus discordiæ invidiam in Occidentales derivarent, vetant demum ne quis cum Hosio, Protogene, Athanasio, Marcello, Asclepa, Paulo, Julio, Gaudentio et aliis quos damnant anathemate ipsi, atque abdicant, communionis societate iungatur. His editis, sycophantæ fidei formulam ascribunt, et LXXIII episcoporum nomina ac suffragia, sive vera, sive forte conficta, ad calcem adjiciunt.

11. *Decem laici capite truncati, alii vexati.* — Neque hic constitit scelus. Eos enim, qui se perfidiæ et timiditatis fugæque nomine aversarentur, nullis non insectantur malis. Adrianopolitanos, qui ab eorum communione abhorrebant, deferunt ad Constantium; ipsisque hortatoribus, ex Fabrica Adrianopolitana, ut vocabant, decem laici sunt capite truncati: ministro hujus rei usi sunt famoso illo Philagrio, tum iis in locis comite. Horum tumulos propter urbem sitos conspexit illac transeundo Athanasius. Duos presbyteros, diaconosque tres, quos sibi infensos deprehenderant, curant in Armeniam ablegari. Arium autem et Asterium episcopos, quos a cætu eorum descivisse supra memoravimus, non modo extorres in superiorem Libyam amandant, sed etiam ulciscendæ defectionis causa contumeliis et probris onerant. In Lucium autem Adrianopolis antistitem, qui grandi loquendi fiducia lucifugas insectabatur, acrius sævitum est. Curant enim ferreis catenis ut ante collo et manibus constringi, atque ferro oneratum deportari in exilium; ubi paucis post annis sanctus præsul, tot calamitatibus perfunctus, diem obiit extremum. Diodorum item episcopum patrium vertere solum coegerunt. Quid sit de Theodulo et Olympio actum, jam enarravimus, quia rem ante clausam Sardicensem synodum con-

(a) Athan. *Hist. Arian. ad monachos*, n. 18, 19.

(b) Athan. *Apol. contra Arian.*, n. 48.

(c) Hilar. col. 1307.

utisse arbitramur; et fortasse nonnulla ex iis, quæ A
proxime recensimus, ante finem synodi Sardicenis obvenere. Non ordine quippe res enarrat Athanasius.

12. *Alexandrinis et Ægyptiis illata mala.* — Eorundem opera et gratia ad Alexandrinos usque et Ægyptios calamitas et vexatio pervasit. Litteris namque jussum, ut portus aditusque urbium custodiis intercludantur, nè quibus id concessum ab synodo Sardicensi fuerat, ad ecclesias remigrarent suas; præscribiturque iudicibus, ut sive Athanasius, sive alius quispiam exsul episcopus aut presbyter, vel in urbem, vel in fines ejus ingressus deprehendatur, liceat isthic repertos capite truncare. Accepta autem illi publici curriculi facultate, si quos, ultro citroque cursando, offenderent qui fugam sibi exprobrarent, Arianamque aversarentur hæresim, hos flagris, vinculis, exsilio multabant. Tantusque terror carnificum erat, ut multi ad simulandum metu compulsi sint, multi contra in solitudinem se propripere mallerent, quam cum hujusmodi viris communicare.

13. *Mediolanensis synodus. Photinus damnatur.* — Eodem anno celebratur Mediolani synodus adversus Photinum episcopum Sirmiensem. Qui quotve fuerint præsules ibi coacti, pariter ignoratur. Unum constat, Photinum damnatum abdicatumque fuisse. Verum Sirmiensis populi amor et benevolentia præsidio ipsi fuit, ne sede pelleretur. Sunt qui arbitrentur, ea in synodo Ursacium et Valentem libellum penitentiae dedisse. Sed, ut probe adverterunt fratres nostri in postrema Hilarii operum editione, non adeo desperatæ res eorum tum fuisse videntur, ut homines protervi ac propositi retinentissimi eo inopia consilii devenirent : quanquam fortasse existimari queat, non pari tum conditione fuisse Valentem et Ursacium, ac cæteros Arianos, utpote qui in Constantis, catholicæ parti deditissimi, imperio versarentur.

Anno 348. — 1. *Stephani Antiocheni factum in legatos.* — Insequente anno contigisse putatur Stephani Antiocheni Arianorum antesignani conspiratio in Sardicensis synodi oratores (a), quam Athanasio ac Theodoro his pene verbis acceptam referimus. Antiochiam cum pervenissent legati Sardicenses, litteras Constantis fratri Constantio offerunt, cui tum temporis sedes Antiochiæ; polliceturque ille nihil non fratris nutu et arbitrio facturum. At cum rem perindigne ferrent veritatis hostes, in episcopos qui juxta elivum diverterant, magistro militum non eodem loco diversante, execrandum opus agrediuntur. Princeps autem conspirationis fuit urbis antistes, qui alio incredibili scelere priora scelera cumulavit.

2. *Stephanus abdicatur, cui subrogatur Leonius.* — Stephano igitur præsuli Antiocheno varii audaciæ suæ administri erant, quorum ille opera veræ fidei

sectatores opprimeret. Horum facile princeps erat quidam projectæ temeritatis adolescens, multis flagitiis nobilitatus; qui non solum homines ex foro abducere, ac contumeliis verberibusque excipere soleret, verum etiam domos invadens, probos viros matronasque honestissimas deturbaret læcessendi causa. Quia vero non manibus tantum, sed et calcibus obvios impeteret, Onager nuncupabatur. Is heri jussu ipsis sanctissimi Paschatis diebus metreticem adiens, peregrinos advenisse ait qui ejus cupidine flagrarent, noctemque cum ipsa agere percuperent. Assumptos deinde quindecim socios locat in insidiis; datoque conveniendi signo, properat ad fores diversorii. Tum scorto auctor fuit, ut sese in id conclave immitteret. Contigit porro ut in exteriore cubiculo somnium caperet Euphratas Colonix Agrippinæ episcopus, Vincentius autem Capuanus in interiore. Ingressa alacriter muliercula, quod se a juvene advocari putaret, deinde senem hominem dormientem, episcopi forma, ignarumque facti conspicata, se delusam æstimavit, rata non hominem id ætatis scortum arcessere. Sensit Euphratas in cubiculo gradientem; expergefactusque, quis esset percontatur. Illa edito clamore vim inferri sibi conqueritur. Conturbatus Euphratas, dæmonem suspicatur muliebri forma adventantem, Dominique Christi implorat auxilium : Onager vero rogat scortum ut taceat, atque episcopum criminetur; statimque se cum agmine in conclave intromisit, vociferans homines iniquos adventasse, qui se sperarent iniquitatis fore iudices. Tum ingenti oborto clamore, servi omnes currere, quid esset sciscitari, maturare ad fores diversorii occludendas. Onager fugam facit, relictis intro septem sociis, qui una cum scorto deprehensi in custodiam traditi sunt. Primo diluculo, cum Salianum magistrum militum excitasset a somno, simul ad palatium properant : ac de Stephano conquesti, ad quem suspicio maleficii pertinebat, non iudicio opus esse contendebant, vel perquisitione. Magister vero militum rogabat, ut juberet imperator, non ecclesiastico, sed forensi iudicio rem inquiri : clericos Euphratæ et Vincentii se quæstionis habendæ causa traditurum, dum pari modo traderentur Stephani clerici. Contra Stephanus, quem conscientia sceleris exagitabat, non licere aiebat clericos tormentis subijci, velitum scilicet id esse ecclesiastica regula. Interrogata primum mulier fuit, quis accivisset : adolescentem illa indicavit, qui comitante juvenum turma se deductam intromisisset in cubiculum. Commemoravit item interrogationem, metum et precationem episcopi, impetumque petulantis catervæ. His cognitis iudices natu minimum adduci jubent; qui non expectata verberum quæstione, compositi facinoris scenam delexit, et rei auctorem Onagram esse fassus est. Accitus Onager id se jussu Stephani admisisse testificatur. Quis pudor, quæ

(a) Athan. *Hist. Arian. ad monachos*, n. 19; Theodoret. l. II, cap. 8 et 9.

Infamia hinc consecuta! Antiochenum episcopum A tanti in Oriente nominis, tantæ in Ecclesia dignitatis turpissimæ rei artificem deprehensum! In sceleris igitur pœnam abdicatur Stephanus, Ariani autem, tali amisso patrono, operam dederunt ut alius suæ factionis in ejus locum cooptaretur, Leontius scilicet castratus. Is cum Eustolium quamdam adamaret, quæ virgo audiebat, licet Leontii consuetudine a virginum conditione et integritate lapsa, eâ de re accusatus, quo facultas sibi foret cum illa habitandi, sese castraverat; atque adeo, si ex ecclesiasticæ regulæ præscripto cum illo actum esset, nunquam fuerat in episcopum promovendus. At enim Arianismi studium aditum facinoroso homini præbuit ad sedem Antiochenam. Ab episcopis itaque Ariani promotus ille fuit, atque deinceps Arianas res pro virili auxit; ementitaque mansuetudinis specie, Catholicos, præsertimque Athanasium, quoad licuit, dire vexavit; vel hinc omnibus deinde sæculis pro nefario et execrando habendus, quod Aetium τὸν ἄθιον in amicis habuerit, et diaconum ordinavit. Nimirum κατὰ τὸν ἄθιον.

3. *Constantius revocat exsules.* — Imperator autem Constantius rem in Euphratam gestam secum reputans, et crimine ab uno id genus esse alia Arianorum in cæteros episcopos molimina suspicatus (a), de solita in probos catholicosque homines sævitie paulum remisit. Quamobrem quos Alexandria in Armeniam relegarat presbyteros, diaconosque, liberos quamprimum dimitti jubet; publiceque litteras mittit Alexandriam, ac vetat ullam ulterius clero et populo Alexandrino infligi calamitatem. Aliisque pariter exsulibus liberum ad suas sedes et ecclesias reditum concessit. Tum Athanasio fuit Alexandriam commigrandi facultas. Nec mirum tamen, si perspecta adversariorum fraude, Constantiique levitate, insidias cavens, non continuo sese viæ commiserit.

ANNO 349. — 1. *Gregorius ab Alexandrinis obtruncatur.* — Secundum hæc, elapsis nempe decem post Stephani abdicationem mensibus, Alexandrini nefariis Gregorii τοῦ ψευδοπισκόπου sceleribus commoti, mitioribusque postremo datis Constantii iussis animo audaciores (b), ut mos est multitudinis, afflictis rebus frangi, secundis ultra modum efferris, impetu facto, scelestum præsulem trucidant. Quæ causa, quæve ratio cædis, omnium pariter scriptorum silentio premitur. Verum fortasse, quia superstitie Gregorio plebs Alexandrina optatissimo sibi Athanasio præcisam esse remigrandi spem intelligeret, in id facinoris prorupit. Ejus obitu levatum Athanasio fuit omne reditus impedimentum.

(a) Athan. *Hist. Arian. ad monachos*, n. 21, 22.

(b) Theodoret. lib. II, cap. 12.

(c) Athan. *Apol. ad Constant.*, n. 3.

(d) Lodi vecchio.

2. *Athanasius Constantem convenit.* — Inter hæc ipse Athanasius, qui soluta Sardicensi synodo Naisum concesserat, litteris a Constante Augusto acceptis (c), inde profectus Aquileiam est, ubi imperatorem comite Fortunatiano illius urbis episcopo est allocutus. Memoratque idem Athanasius nequaquam se Constantem solum remotisque arbitris convenisse, sed comite semper episcopo urbis in qua degeret imperator. Nimirum Patavii cum Crispino ipsum adiit, Veronæ cum Lucillo, in Laude Pompeia (d) cum Dionysio, aliis in locis cum Vincentio Capuano, Maximino Trevirensi, Protasio Mediolanensi, Eugenio item magistro. Quod divino consilio præcautum fuisse videatur: nam postmodum Ariani, quod Athanasius Constantem frequens B adisset, inde criminandi eum ansam arripere; quod scilicet simulatis inter fratres movendæ causa cum Constante frequens colloquia misceret. Cui propulsandæ calumniæ commodum opportunumque fuit, quod nunquam solum Constantem solum convenisset.

3. *Constantius Athanasium hortatur ad reditum.* — Aquileiæ cum degeret, ecclesiasticisque conventibus operam daret, in templo quod tum excitabatur, necdum tamen absoluto, collectam haberi conspexit, cui etiam aderat Constans Augustus. Quæ res pariter ipsi utilis fuit ad aliam depellendam criminationem, ut inferius dicetur. In eadem urbe litteras accipit Constantii imperatoris, qui, deprehensa Arianorum in legatos Sardicenses conjuratione, leniore erga Athanasium erat animo: et tunc desævire tempestas cœpit (e). Sanctum illa præsulem hortabatur, ut iter in patriam et ecclesiam suam susciperet, diu esse quod expectaret venturum ultro ac redeundi facultatem postulaturum. Ne metus ulterioris moræ causa esset, jubere se ut omni posita formidine iter ingrederetur: scripsisse se fratri Constanti ut veniendi copiam faceret. At cum Athanasius, tot ante malis afflictus, vix a pristina metu respiraret, comperendinatus est donec altera accederet imperatoris Constantii epistola, qua virum jubebat consensu publico vehiculo se convenire, ut optatis fruere-
tur. Tertiam item epistolam Constantius per Achitam diaconum misit ad sanctum præsulem, quem diuturniores trahere moras ægre ferebat; conquestus se jamdiu illum expectare, quem patriæ restituere peroptaret et ecclesiæ suæ. Scripsit item Constanti fratri, rogans ut eum ad reditum cohortaretur. At enim affirmabat se annum integrum expectasse, neque concessisse novas dari turbas, aliumque Gregorii loco deligi episcopum. Nimirum id satagebant Ariani imperatori suadere. Ut autem omnem formidinis causam levaret, comites quoque suos, quibus maxime habenda fides erat, Polemius

(e) Athan. *Apol. ad Constant.*, n. 15; *Hist. Arian. ad monachos*, n. 21; *Apol. contra Arian.*, n. 54, 55; *Socrat. lib. II, cap. 23*; *Sozom. lib. III, cap. 20*; *Theodoret. lib. II, cap. 11*.

scilicet, Datianum, Bardionem, Thalassum, Taurum et Florentium, Athanasii, ut videtur, necessarios (a), iussit epistolas ad Athanasium dimovendæ suspicionis causa mittere.

4. *Athanasii reditus.* — Imperator ergo Constantinus fratris sui litteris permotus (b), Athanasium accivit in Gallias. Qui mox Aquileia, ubi tum versabatur, profectus, Romam venit, episcopo Julio et Ecclesia vale dicturus. Tum Ecclesia Romana ingenti gaudio perfusa, Juliusque pontifex redeuntî gratulatus, litteras dedit ad clerum et populum Alexandrinum, quibus se testificabatur summopere letari de reditu tanti tandiuque expectiti præsulis, laudare propositi eorum perseverantiam, quam condigno et optatissimo Deo exitu donasset. Laudat exinde Athanasii virtutem, fortitudinem animi, patientiam in adversis: virum tot periculis perfunctum jam clariorem reverti quam ante fuerat, ex animo se gaudere prospicientem in adventu Athanasii lætitiâ populis futuram: sic præterita mala læto exitu obliterari. Tum decedit Roma in Gallias, Augustumque convenit Athanasius.

5. *Constantium convenit Athanasius.* — Hæsimus nos aliquando ineerti Aquileiano in Gallias, acceptis Augusti litteris, confestim recta properarit, ac deinde ex Galliis concesserit Romam; an Aquileia profectus Romam venerit, antequam de Italia, Augustum adiurus, decederet. Verum jam nobis pene constat, quia Athanasius Adrianopoli Alexandriam remigrans pertransiit, Aquileia Romam venisse antequam ad Constantem properaret, inde vero per Germaniam secundo, ut putatur, Istri fluminis magnam itineris partem confecisse. Adrianopolim cum pervenisset (c), decem laicorum, qui Arianorum præsulum jussu cæsi fuerant, tumulos conspexit propter urbem sitos. Inde vero Antiochiam concedens Constantium adiit; qui virum perhûmaniter excepit, comi placidoque vultu intuitus. Cum autem Athanasius de sibi illatis malis conquereretur, ac beneficii et gratiæ loco peteret, ut ne eriminationes adversariorum post discessum suum audiret; sed, si luberet, jam maledicos evocaret, ut coram objicerent crimina, id denegavit imperator. At enim quidquid adversus eum ex calumniis inimicorum, litteris et publicis tabulis mandatum esset, abradi et obliterari jussit, pollicitus juratusque nullas ulterius admissurum se eriminationes.

6. Antiochiæ dum degeret Athanasius, Leonii cæterorumque Arianorum conventu et communione semper abstinuit, sed ad collectas Eustathianorum frequens ventitabat. Erant tum ex Arianis, qui cum gratia plurimum valerent apud imperatorem, auctores ipsi erant ut curaret provideretque, eccle-

Asiam aliquam Alexandriæ Arianis ad collectas concedi. Quibus morem gerens Constantius, rogat Athanasium, quandoquidem ipse ex ejus voto omnia ageret, sibi etiam ille quod in optatis erat non denegaret, ut scilicet ecclesiarum, quæ bene multæ erant Alexandriæ, unam Arianis tradi concederet pro conventionibus agendis. Ad hæc Athanasius, æquum quidem esse respondit imperatoris placito ea in re obtemperare; sed quia multi etiam Antiochiæ Catholici degerent, qui ab Arianorum communione abhorrent, postulare se mutuo iisdem ad collectas celebrandas ecclesiis concedi. Et vero non iniqua imperatori visa fuit ejusmodi ab Athanasio oblata conditio. Verum Arianis secus existimabant. Nam cum grandis Athanasii esset Alexandriæ auctoritas, non magni interesse putabant sodalibus suis Alexandrinis quod Ecclesiam obtinerent, cum tanti viri monitis atque adhortationibus futurum prospicerent, ut exigua aut nulla foret Arianicis rebus accessio, etiam si ecclesiam illi possiderent. Contra vero Antiochiæ Eustathianos cernebant magno esse numero; qui, si ecclesia sibi concederetur, rebus suis augendis studerent in Arianæ factionis ingens detrimentum. Nam tum etiam cum nullam haberent, sibi tamen formidini erant. Quamobrem imperatori auctores fuere, ut ab ejusmodi postulatis absisteret.

7. *Epistolæ Constantii in gratiam Athanasii.* — Constantius autem vi et ingenio hominis obstupescens (d), missis ad varios per diversa loca iudices litteris, quibus ante jusserat aditus intercludere omnes, tum significavit ut liberum præberent transitum. Data item epistola episcopis ac presbyteris renuntiavit, se Athanasium patriæ et ecclesiæ suæ restituere, omnia quæ adversus eum scripta vel gesta fuerant abrogare, decernereque ut clericis ejus eadem qua ante gauderent immunitate: dari episcopis, dari clericis eidem adhærendi facultatem; eam fore exinde notam argumentumque recti propositi, si quis Athanasii communionem sequeretur. Aliam item dedit ad Alexandrinam plebem; ubi postquam summis Athanasium laudibus exornavit, populi carpit animum inquietum ac tumultuosum, hortatur ad pacem et concordiam, monet semel iterumque ut turbas movendi finem faciant, se iudicibus præcepisse ut quotquot seditiosos esse comperirent, legum subicerent ultioni. Fortasse Gregorii nece commotus imperator, animum appulit ad minas hujusmodi proferendas. Jussit præterea, quæcunque Eusebii Nicomediensis consilio adversus Athanasium in commentarios essent relata, obliterari et abrogari: missusque Eusebius decurio ea abstulit ex tabulis. Cujus rei causa litteras misit Constantius ad Nestorium Ægypti præfectum, itemque ad præfectos Augustaniciæ, Thebaidis et

(a) Athan. Hist. Arian. ad monachos, n. 22.

(b) Athan. Apol. contra Arian., n. 55.

(c) Athan. Hist. Arian. ad monachos, n. 22; Socrat. lib. II, cap. 23; Sozom. lib. III, cap. 20;

Theodor. lib. II, cap. 12.

(d) Athan. Apol. contra Arian., n. 54, et Hist. ad monachos, n. 23.

Libyarum; mandavitque ut abolerentur quaecunque in ecclesiis, episcopis undique ad Athanasium in damnum et contumeliam Athanasii decreta et conscripta essent, ejusque clericis pristina restitueretur immunitas.

8. *Excipitur Athanasius a synodo Jerosolymitana.*

— His ita gestis (a), postquam familiaribus vale dixisset Athanasius, sese viæ commisit. Dumque Syriam peragraret, amici amicum videntes, lætari; alij ex gestorum conscientia cum pudore occurrere; pars se coram sistere non ausi, sese occultare; alij pœnitentia ducti scripta adversus episcopum sua repudiare. In Palestinam autem cum pervenisset, omnes illius provincie episcopi, duobus vel tribus exceptis, Patrophilo scilicet et Acacio, ut amicum exceptere; litterisque nonnulli apud eum se factorum pœnitere testificati sunt, nec suo motu ac consilio, sed metu ac terrore compulsos litteras adversus eum dedisse. Synodus autem in adventu illius Jerosolymis convocatur: ubi comiter exceptus Athanasius, cum litteris ad episcopos Egypti gratulatoriis dimittitur. Episcoporum nomina, qui synodali epistolæ subscribere, hæc memorantur ab Athanasio: Maximus Jerosolymitanus, Aetius, Arius, Theodorus, Germanus, Sylvanus, Paulus, Patricius, Elpidius, Germanus, Eusebius, Zenobius, Paulus, Macrinus, Petrus et Claudius.

9. *Gaudium Alexandrinorum in adventu Athanasii.*

— Quanta porro fuerit et quam effusa in reditu Athanasii Alexandrinorum ac episcoporum per Egyptum et Thebaidem lætitia (b), libet ex ipso Athanasio ediscere: quanquam, ut est ille temperans et a laude propria alienus, non sui, sed pacis conciliatæ causa, gaudio perfusus enarret. « Quod spectat, inquit, Egypti et Libyarum episcopos, necnon earundem regionum Alexandriæque populos, enarrare forte supervacaneum fuerit. Accurrere enim omnes ingenti gaudio perfusi, non solum quod præter spem suos reciperent incolumes, sed etiam quod ab hæreticis eriperentur, ceu a tyrannis rabidisque canibus. Grandis itaque fuit lætitia populorum se mutuo in synaxibus ad virtutem cohortantium. Quot innuptæ, nubendi ante cupidæ, virgines Christo addictæ permanserunt! Quot adolescentes, aliorum exemplo concitati, vitam amplexi sunt monasticam! Quot parentes filiis suis auctores erant actionis incandæ viæ! Quot filii parentes obsecrabant, ut ne suam per Christi amore exercitationem interpellarent! Quot uxores viris, quot viri uxoribus suasere; ut secundum Apostoli jussum orationi incumbere! Quot viduæ, quot orphani, fame prius ac nuditate afflictæ, ex ardenti populorum affectu, alimento et vestitu abunde sunt instructi! Tanta demum erat de virtute contentio, ut singulas familias, singulas domos, ex probitate inhabitantium et precandi fervore, tot ecclesias existimasses. Altam pacem videre erat

in ecclesiis, episcopis undique ad Athanasium litteras mittentibus, ab eoque recipientibus. »

10. Athanasii Alexandriam ingressum magnifice suo more describit Gregorius Nazianzenus. « Tum nobis, inquit, ille athleta ex præclara peregrinatione, sic enim ejus pro Trinitate et cum Trinitate susceptam fugam appello, remigrat in urbem; atque eo modo lætis civibus accedit, imo vero tota prope Egypto undequaque in unum concurrentia. In tumultis quibusque turba consistere, ut alij vel sola Athanasii voce, alij forma et aspectu fruerentur; alij, quod de apostolis accepimus, vel ex umbra saltem, vacuo corporis simulacro, sanctitatem contraherent: ita ut cum multi sæpenumero honore occursuque populorum ornati fuerint, nec modo præfecti et episcopi, verum etiam viri quique amplissimi in familiam suam reversi; nullus tamen occursus frequentia, nullus splendore major memoretur. Unus duntaxat Athanasius Athanasio comparandus, unus ingressus Ingressui: cum scilicet ex prioris fuga, simili de causa suscepta, summo cum honore in urbem rediret suam. » Et paucis de Philagrio interjectis. « Tum e vulgo quispiam, cui infinita esse tanta multitudo videbatur, ceu pelagus quoddam cujus non esset finem oculis attingere, familiarem, ut solet in ejusmodi rebus, ita compellasse fertur: « Dic mihi, vir optime, tantamne unquam multitudinem vidisti, tamque concordibus animis ad unum ornandum hominem effusam? » Mimente, ait ille, ne Constantium quidem ipsum pari honorificentia exceptum iri arbitror, quasi scilicet imperatorem memorando honoris cumulum indicaret. Tum ille perquam suaviter arridens, « Quid ais? » inquit; imo ipsum quoque Athanasium pari honore exceptum vix crediderim, » quod patrio ille juramento affirmavit. Eo autem hic sermo spectabat, quemadmodum cuique perspectum arbitror, ut ipsi imperatori Athanasium anteferebat. Tanta apud omnes erat viri veneratio! tanto stupore ingressus ejus memoria homines etiamnum afficit! Nam per sexus, ætates atque artes singuli divisi, quo pacto solet civitas illa instrui, cum publico aliquem excipit honore (ecqua enim alia ratione possum magnificum hoc spectaculum declarare?), fluvius omnes unus erant. Nilum etiam quivis poeta dixerit, illum, inquam, vere aurissimum et spicis uberem, ab urbe ad Chereu retroacto cursu fluentem, diurno, imo longiore itinere. Liceat mihi per vos, quæso, paulum adhuc in hac narratione luxuriari; eo namque fertur animos, nec sermonem ab ea celebritate revocare facile possum. Pullus vehebat (absit, quæso, insanix suspicio), haud secus fere ac Jesum meum pullus ille famosus, sive gentilis populus, quem consensu benefico, ignorantix vinculis absolvi, sive quid aliud hisce verbis designetur. Hoc unum interfuit discriminis, quod Christum rami exceperunt, et varia indumenta, multiplices florum genera

(a) Athan. *Apol. contra Arian.*, n. 57, et *Historia ad monachos*, n. 25.

(b) Athan. *ibid.*

constrata; excelsus autem et magnificus vir Athanasius id honoris minime consecutus est, Christi scilicet adventui impar. Hac quoque in re adventus Christi expressam imaginem cernere licet, quod erant etiam qui præeundo clamarent, ac chorum agerent: nisi quod non puerilis solum turba faustis virum acclamationibus exciperet, verum etiam omnis lingua concors et adversaria hominum sese mutuo superare contendendum. Nam quid publicos plausus commemorem, et aromatum profusiones, pervigilia et totam urbem lumine coruscantem, ceteraque omnia lætitiæ argumenta, quæ Athanasio amplissime, imo supra fidem conferebantur? Sic vir eximius, ac cum tali pompa et celebritate civitatem suam ingreditur.

11. Etsi porro Gregorius Nazianzenus Athanasii relictum, qui anno 362, post Georgii necem contigit, narrare se profiteatur, certissimum tamen, ex quo ipsius verbis exploratum videtur, complura hic recensita ad reditum et ingressum Athanasii Alexandriam pertinere anni 349, imo vero utrumque ingressum promiscue superiori narratione describi existimatur. Nam quæ de Constantio commemorantur, suadent istum, quem narrat ingressum, superstitie adhuc Constantio contigisse; qui cum anno 361 vitam clausisset, hinc sane consequitur non posse isthuc ad annum 362 referri, sed esse in annum 349 conferenda. Inferius item Gregorius Nazianzenus, orat. 21, postquam de Athanasii vexatione et fuga sub Juliano Apostata verba fecerat, hæc adjicit: "Ἐδὲ γὰρ τρισὶ κατὰ σπασιν τὸν γεννάδαυ νικησαντα τελευτᾶς τυχεῖν καὶ τῆς ἀναβήσεως, id est: « Fortissimum enim virum triplici certamine vincere oportebat, ut perfectum inde præconium consequeretur. » Quo liquidum est, bina eum sub Constantio exilia et certamina miscere, atque ut unum enarrare; ita ut quod sub Juliano contigit, quartum numero, ut tertium ipse recenset. Primo namque Treviris exsulavit Athanasius sub Constantino; secundo Romæ et in Occidente regnante Constantio; tertio in deserto Ægypti et Thebaidos eodem imperatore, quo defuncto, Alexandriam reversus est, quarto sub Juliano Apostata. Cæterum quæ de Philagrio habentur apud Gregorium, quæque nos brevitatis causa prætermisimus, ἀσύντατα sunt. Neque enim ad secundum vel ad tertium Athanasii reditum pertinere possunt. Nam anno 349, non Philagrus, ut innuit Gregorius Nazianzenus, sed Nestorius erat Ægypti præfectus. Anno autem 362, non potuit Philagrus eam gerere præfecturam, cum teste Nazianzeno et ipso Athanasio bis solum præfecturam obierit; primum anno 335, ut liquet ex Tyriæ synodi epistolis; secundum, anno 344, in Gregorii ingressu Alexandriam, ut enarrat Athanasius. Quem Philagrum, hominem sane sce-

leratissimum, non probe norat Gregorius, qui tot laudibus exornavit.

12. *Mors Pachomii. Ejus sententia de Athanasio.* — Quo tempore Athanasius a comitatu in Ecclesiam suam revertebatur, monachi quidam Pachomii, ex quorum numero abbas Zacchæus erat, Antonium magnum in exteriori monte tum versantem adeuntes, renuntiaverunt obisse Pachomium (a); quos ille multis consolatus seiscitabatur, quis jam ejus vices impletet. Responderunt, Orsisiū esse. Quibus ille: « Ne Orsisiū, inquit, sed Israelitam nuncupetis. Si vero ad episcopum Athanasium, virum eo gradu dignissimum, vobis est iter, sic ipsum meo nomine compellat: « Hæc tibi commendat Antonius: Curam habe filiorum Israelitæ. » Quo dicto, fausta illis precatus, non sine commendatitiis ad Athanasium litteris dimisit. Qui ut Alexandriam pervenerunt, a sanctissimo pontifice ob Antonii commendationem magna benevolentiae significatione excepti sunt. » Hæc in *Vita Pachomii*. Nec prætermittenda quæ inferius eadem de re feruntur. Pachomius cum didicisset Athanasium fidei causa exsulare, non diu ante prædixerat eum cito reditum ad Ecclesiam suam. Qui sanctissimus monachorum pater sub ipsum Athanasii reditum, signis et virtutibus clarus, diem clausit extremum. Diu ante obitum his fratres suos, Theodoro monacho presente, sermonibus est allocutus. « Futurum est ut nostris quoque temporibus tria in Ægypto præclara Dei beneficio lumina intueamur, in laborantium omnium commodum atque utilitatem, Athanasium videlicet episcopum, Christianæ fidei fortissimum vindicem; abbatem Antonium solitariæ vitæ perfectissimum exemplar; fratrumque Tabennesiotarum cœtum, qui omnibus salutem consequi cupientibus in præclarissimum exemplum ac normam propositi sunt. »

13. *Ursacii et Valentis penitentia.* — Cum cerne-
rent porro Ursacius et Valens tantam in Athanasii rebus inclinationem, sua se damnante conscientia Mediolanum sunt profecti; ubi proscripta atque condemnata Ariana hæresi, conflictæ esse declarant crimina a se pridem Athanasio oblata. Miseruntque ipsi Athanasio conciliandæ gratiæ causa litteras, tametsi nullas, ab eo acceperant (b). Verum, ut ex postremis hominum gestis exploratum fuit, non ex vera illi maleficiorum penitentia Athanasii amicitiam et communionem expetebant: sed quia ut res sese dabant, ad quascunque transire partes prompti paratique erant; tum labefactatis ac prope desperatis Arianorum rebus, æstimabant haud sine magno periculo posse se cœptis insistere. Animo autem ita fracti, ita prostrati erant, qui nec diu antea pestem catholicæ reipublicæ moliebantur, ut supplices Romam concederent: ubi maledicta atque crimina

(a) *Vita S. Pachomii, Acta SS., Maii die 14, p. 324, 326.*

(b) *Athan. Apol. contra Arian., n. 37; Historia*

ad monachos, n. 26; Socrat. lib. II, cap. 24; Sozom. lib. III, cap. 23 et 24.

a se hactenus in Athanasium congesta immerenti oblata fuisse confessi, veniam a Julio papa et communionis societatem postulant. Pontifex, ut priorior erat ad condonanda, quam scelesti illi ad perpetranda facinora, homines admisit ad ecclesiasticam communionem. Reversi ad suas sedes, ne dum posita formidine, litteras pœnitentiæ suæ testes mittunt ad Julium papam : quarum exemplar Athanasio per Paulinum Tiburensem episcopum transmissum fuit. Tiburensem enim, non Trevirensem hic legi oportere propalam est; quando in mss. Τιβέριον legitur, et episcopus Tiburensis apud Photium vocatur ἐπίσκοπος Τιβερέων. Sane veri similis est Tiburensem episcopum Italum, quam Trevirensem, litteras Valentis et Ursacii ad Julium Athanasio misisse. Initio fatebantur, scilicet ad criminationes in Athanasium protulisse; Julium tamen pro insita humanitate veniam facti tribuisse. Polliceri se, si ab Orientalibus vel ab Athanasio in jus vocentur, citra conscientiam Julii non adfuturos; hæreticum Arium dampare se, ac semper damnasce. Quod jam in priore libello suo Mediolani professi fuerant. Ut autem Athanasii quoque gratiam inirent, pacificas ipsi litteras per Musæum presbyterum miserunt, rogantes ut se ad communionem admitteret, litterasque mutuo daret ipse in concordie societatisque testimonium. Secundum hæc Ursacius et Valens, oblati sibi Athanasii nomine per Petrum et Irenæum presbyteros et per Ammonium laicum litteras, libenter subscripserunt.

14. Tam fausto rerum exitu, quæ jubilatio, quæ lætitia omnium subierit animos, Athanasio narrante comperimus (a). « Quis, inquit, his animadversis, tantaque Ecclesiarum pace conspecta rem non miratus est? Quis non gaudio perfusus est, tantam cernens tot episcoporum concordiam? Quis non laudibus Deum celebravit, perspecta in synaxibus tanta populi lætitia? Quantus eorum numerus, qui cum inimicis ante computati, respicientiæ signa dederunt? Quam multi qui prius crimina objecerant, veniam sunt precati? Quam multi ex inimicis inter amicos, versa rerum conditione, annumerati sunt? Quam multi litteris ante virum criminati, palinodiam cecinerunt? Quot alii, qui non proprio consilio, sed vi atque necessitate compulsi ad Arianos desciverant, noctu veniam precaturi accedebant: hæresimque ferientes anathemate, rogabant non sibi vitio verti, quod metu insidiarum criminatonumque, eorum conventibus interessent, cum tamen corde et propensione voluntatis cum Athanasio convenirent! » Quorum tamen postulationi vix credatur Athanasium obtemperasse, cum nullatenus licitum sit vel formidinis, vel humanæ gratiæ causa a Catholicorum cœtibus ad hæreticos desciscere.

15. *Damnatur Photinus.* — Eodem anno Sirmii

(a) *Hist. Arian. ad monachos*, n. 27.

(b) *Hilar. col.* 4206; *Sozom. lib. iv*, cap. 6.

(c) *Socr. lib. ii*, cap. 20; *Sozom. lib. iii*, cap. 24.

A contra Photinum hæreticum synodus sententiam tulit (b). Qui damnatus cum fuisset, interpellante turba populi, cui adhuc erat eloquentiæ gratia acceptissimus, abdicatus, uti decretum fuerat, sedoque pulsus non est. Photini damnationem episcopi Sirmienses missis undequaque litteris publicarunt. In Oriente vero, præsules erant prompti semper paratique ad captandas belli turbarumque occasiones: qui data ad Occidentales epistola Marcellum Ancyranum Photini conscium et ὁμῶς ποτα esse criminabantur, eo nempe consilio ut Sardicensis synodi, quæ Marcellum innoxium declarabat, acta abrogare et evertere possent, exindeque facultas foret Athanasii denuo criminandi.

ANNO 350. — 1. *Athanasii reducitur gesta in Arianos.*

B — Athanasius interea sedi suæ restitutus, Arianosque nec indiligenter adortus, rescriptis, orationibus, litteris undequaque missis exagitabat. Si fides est Socrati Sozomenoque (c), ejus sectæ præsules, quos pravi consilii errorisque tenaces conspiceret, abdicabat, ut eorum sedes probis catholicis viris contradideret, ac Nicenæ fidei hærentibus. Et vero episcopi Alexandrini, cujus summa erat in Ægypto et Libya auctoritas, hoc munus hoc officium erat, ut hæreticos antistites, qui in popularium perniciem spargendis erroribus advigilarent, sede pelleret atque profligaret. Verum quod iidem narrant, sacrum nempe præsulem, cum in reditu varias peragraret provincias, si quos deprehenderet episcopos Ariana labe conspersos, in ordinem redegisce, aliisque contulisse dignitatem, haud facile credatur: si quidem et magnæ invidiæ res fuisset in alienis regionibus episcopos abdicare, et ingentis operæ, transeunti maxime atque ad imperatorem properanti, invitos deturbare, quibus haud dubie non spernenda civitatum pars hæreret. Mirum profecto, si sic res acta sit, Arianos episcopos non acrius expostulasse cum illo, qui quavis minima occasione ingentes excitare turbas soliti erant. Quid causæ igitur est, quod hujusmodi querela inter accusationes infra memorandas, non compareat? Nimirum de abdicatione præsulum non in crimen vocassent, qui quod Ischyram, qui vacuum presbyteri nomen usurpabat, sacrorum officio et aditu interdixisset Athanasius; eum infinitis prope calamitatibus, vexationibus, exsilio demum multari curaverant?

D 2. *Constans occiditur. Cædes Romæ.* — Ineunte anno 350, conspiratione Marcellini, Chrestii et Magnentii casus sublatusque est Constans Augustus, servens Athanasii patronus (d). Magnentius autem, occupato Occidentis imperio, bellum parabat adversus Constantium. Audita Constantis nece, Vetrano quidam in Pannonia legatus, curavit a militibus imperium deferri sibi. Ut autem permistis rebus, turbatoque imperii ordine, solent multi in ejus potiundi spem venire, Nepotianus Eutropii sororis Constantini fi-

(d) *Eutropius, Zosimus Socrat. lib. ii*, cap. 25; *Sozom. lib. iv*, cap. 1 et seqq.

lius Romæ inauguratur; sed vixdum elapsis xviii A diebus a Magnentii legato Marcellino victus perimitur. Tum Roma Nepotiani cognatorum familiarumque sanguine cruentata (a). Eutropium ejus mater obtruncata est: cæsi item Abuterius et Sperantius de Athanasio bene meriti, qui eum, cum Romæ degeret, beneficiis donisque cumularant. Quorum omnium casum deploravit, fuscisque lacrymis prosecutus est Athanasius.

5. *Constantius bello Persico expeditus, Magnentius oratores mittit ad Constantium.* — Dum seditionibus Occidens conflagraret, in Oriente Persæ redintegrato bello sub Sapore rege (b), Nisibin Orientalium partium præsidium jam tertio obsidebant. Cumque contra tantas difficultates Constantius consilio satis providere non posset, opportune accessit B Del subsidium. Precibus namque Jacobi Nisibensis tum sanctitate signisque præclari, Persæ variis divinitus immissis cladibus calamitatibusque afflicti, fugati tandem sunt. Constantius vero ea parte sollicitudinis levatus, diligenter undique in Vetranionem et Magnentium copias cogebat, ingentique comparato exercitu, milites quosque hortatus est, qui nondum sacro baptismatis fonte abluti essent, ut quamprimum sacramenti hujus beneficio peccatorum sordes deponerent. Inter hæc Magnentius oratores ad Constantium misit Servatium Tuugrensem episcopum, et Maximum item episcopum, aulicosque duos, Clementium et Valentem. Valens in Libyam contendit, ejus, ut videtur, ad defectionem C sollicitandæ studio. Athanasius porro cum accepisset Valentem per Libyam iter habere, vehementer extimuit, veritus ne quidpiam ille facinoris aggrederetur; neu Constantis amicis, quibus ipse cum primis annueratur, violentas inferret manus. Quorsum autem abierint ejusmodi Valentis molimina, quive rei fuerit exitus, non fertur apud illius ævi scriptores, Clementius alter legatus, Alexandriam profectus, Athanasium convenit; cumque de Constante suorum perfidia trucidato verba faceret, in lacrymas sanctus præsul erupit, gemitibusque viri eadem lamentabatur. Tum pro Constantii incolumitate Domini opem imploravit; præsentibusque Felicissimo Ægypti duce, Rufino thesaurario, Stephano magistro, Asterio comite, Palladio palatii D magistro, qui ambo missi fuerant, ut mox dicitur, a Constantio; Antiocho et Evagrio agentibus in rebus, hæc supplices emittebat voces: *Oremus pro salute piissimi Augusti Constantii*. Populusque una voce statim acclamavit: *Christe, auxilium Constantio*. Et hæc precando aliquandiu perseveravit.

6. *Arianæ crimina redintegrant in Athanasium.* — Constantis metu et auctoritate perterriti Athanasii adversarii, nihil ausi sunt, illo superstitie, in sanctum præsulem movere (c). Ejus autem evulgata

nece, rumores deo spargere cœperunt, atque occulte maledictis serpere, crimina jam olim oblata, totiesque depulsa ementiri vera esse, Arsenii necem, mensam eversam, fractum poculum denuo opponere, eo nempe consilio, ut versa rerum conditione, liberi metu, Athanasium aliosque infestos sibi præsules astu insidiisque circumvenirent. Quibus perspectis Athanasius prolixam illam edidit apologiam, antequam, ut ex compluribus ejus locis animadvertere est, Ursacius et Valens, qui flecta pœnitentia defecerant ab Arianis, mutata iterum sententiæ signa darent, ac nova molirentur in Athanasii perniciem. In ea igitur apologia vir sanctus ex ipsis rerum acis et monumentis falsa sibi comprobatur, et jam multoties repulsa objici crimina: malam mentem, malum animum inimicorum patefacit. Supervacaneum ait, de quibus toties judicatum fuerat, eadem denuo in judicium vocari. Esse Ursacii et Valentis pœnitentiam ad innocentiam suæ testimonium satis; suo ipsos nutu, nulloque cogente, facti veniam postulasse. Cætera autem que ille persequitur, suis jam in locis descripta et enarrata sunt.

5. *Constantii litteræ ad Athanasium.* — Ait porro Soerates (d), eisdem Athanasii adversarios nomen ejus apud imperatorem detulisse, quod per Ægyptum atque Libyam turbas seditionesque concitaret, atque præter Ecclesiæ regulam in alienis provinciis episcopos constitueret. Verum Constantius Magnentiano tum bello occupatus, ac propediem pugnam commissurus, veritus, ut credibile est (e), ne, si quam Athanasio inferret molestiam aut calamitatem, hinc causæ irarum suborirentur ac seditionum apud Alexandrinam plebem Athanasii amantissimam, Asterium comitem, olim Armeniæ ducem, et Palladium palatii magistrum misit cum litteris ad Felicissimum Ægypti ducem et ad Nestorium præfectum, arceri jubens Philippum quemdam ac quemvis alium ab insidiis Athanasio parandis. Iisdemque litteras dedit Latine scriptas ad Athanasium deferendas; quibus deplorata Constantis fratris nece, Athanasium fidere jubet, nec adversariorum machinantibus perterriti, sed populum edocere veram pietatem ac religionem, velle se ac peroptare ut in sede Alexandrina imperturbatus semper consistat. Hæc litteras Athanasius ceu inducias belli, haud ita multo post futuri, accepisse videtur: non ignarum quippe fuisse arbitramur, exasperatum Constantii animum simulato beneficio occultari.

6. *Vetranio abdicatus.* — Constantius porro cum grandi itinere multisque peragratis nationibus in Daciam pervenisset, Vetranionem numero instructum exercitum offendit (f); eventumque pugnae reformidans, ut astu declinaret, de pacis conditioni-

(a) Athan. Apol. ad Constant., n. 6.

(b) Victor., Eutrop., Zosim.

(c) Apolog. contra Arian., sub initium.

(d) Lib. II, cap. 20.

(e) Apolog. ad Constantium, n. 22, 23; Historia ad monachos, n. 24.

(f) Soerat. lib. II, cap. 28; Sozem. lib. IV, cap. 4; Zosim. lib. II.

bus agere velle simulat. Tum ubi senex ille, Constantii arte delusus, in conspectum ejus venisset, in suggestum ambo conscendunt, circumstantibus undique militibus. Constantius autem, qui occulta largitione militum sibi animos devinxerat, pluribus commemorare Constantii beneficia, sacramenta militum ob oculos ponere, rem indignam dicens, tyrannum cæso Constantini filio imperium invasisse. Tum milites uno ore clamare, nonnisi Constantini filio deferendum imperium esse, ipsam solum inaugurari oportere. Vetrano autem tanta rerum inclinatione perterritus, protinus ex suggestu descendens, insignia imperii ad pedes Constantii deposuit; quem perhemaniter Constantius exceptum, Prusiamque in Bithynia missum, omnibus ad vicium honestumque cultum necessariis instruxit. Senex vero piis hinc operibus deditus, reliquum vite suæ tempus probe et ut Christianum decebat exegit. Contigit Vetranonis abdicatio anno Domini 350, die vicesima quinta Decembris.

ANNO 351. — 1. *Sirmiensis synodus. Photinus ablegatur in exilium.* — Anno sequente celebratur secunda Sirmiensis synodus adversus Photinum, versante tum Sirmii Constantio (a). Qui aderant episcopi, maxima pars Orientales erant. Photinus porro, cum obstinato animo ad extremum usque errores propugnaret suos, impiæ doctrinæ causa damnatus depositusque fuit. Quo peracto, aliam fidei formulam adiectis dioderrigita anathematismis ediderunt Orientales, quam transmissere nobis Athanasius et Hilarius (b). In ea tametsi nihil comparet ab eclesiastica fide absonum, id suspiciosum tamen est quod τοῦ ἐμνοῦρου nomen taceatur, nec excluditur hæreseos venenum. Photino oblata fidei formula est, ut, si eam vellet subscriptione sua munire, integris rebus suam repeteret sedem. Respuit ille conditionem, adiensque Constantium, se immerentem vexari et abdicari querebatur; si copia foret sibi congregiendi cum adversariis, ex Scripturarum se testimoniis sententiam suam confirmaturum. Photinus autem Photini conquectione permotus, septem aulicis designatis, jubet coram ipsis iniri controversiam. Quanquam turpis conditio, quia tamen id imperatōri in optatis erat, deligitur a synodo Basilii Ancyranus, qui Photinum ipso præsentē Constantio confutavit, atque ex sacris Scripturis coarguit hæreticum esse. Hic deinde in exilium deportatus, multis post annis in impietate perseveravit. Et quia rebus suis augendis strenue Ariani invigilabat, Germinium quemdam suæ factionis hominem curarunt in Photini locum cooptari.

2. *Mursina clade accisæ res Magnentii.* — Eodem anno, commissæ ad Mursam prælio, diu ancipiti Marte pugnatum est. Victus demum Magnentius in Italiam se recepit, ut pro facultate copias instauraret. Accidit autem, ut tempore pugnæ, dolo ac simulatione Valentis ejus civitatis episcopi, Constan-

A. lius, qui jam nimum in Arianas res animo pro-
 pendebat, totus demum ad hæreticorum partes
 accederet. Quod qua ratione gestum sit, ita narrat
 Sulpitius Severus : « Nacti ergo Ariani istiusmodi
 occasionem, conspirant penitus Sardicensis synodi
 decreta subvertere. Etenim eis color quidam sup-
 petere videbatur : quod tam injuste fuisset pro
 Athanasio judicatum, quam Marcellus fuerat abs-
 olutus, qui nunc etiam Athanasii judicio hæreticus
 esse probaretur. Namque Marcellus Sabellianæ hæ-
 resis assertor exsultat : Photinus vero novam hæ-
 resim jam ante protulerat, a Sabellio quidem in
 unione dissentiens ; sed initium Christi ex Mariæ
 prædicabat. Igitur Ariani astuto consilio miscent
 innoxium criminosis damnationemque Photini et
 Marcelli et Athanasii eadem sententia comprehend-
 unt : illud nimirum apud imperatorem animos præ-
 struentes, ut non putarentur de Athanasio perperam
 judicasse, qui de Marcello et Photino vera sensissent.
 Verumtamen ea tempestate Ariani perfidiam suam
 occultabant, non ausi palam erroris sui dogmata
 prædicare ; catholicos se gerebant, nihil sibi prius
 agendum rati, quam ut Athanasium Ecclesie sub-
 moverent, qui semper eis velut murus obstitit, et
 quo remoto reliquos in libidinem suam cessuros
 sperabant. Sed pars episcoporum, quæ Arium
 sequebatur, damnationem Athanasii cupitam ac-
 cepit, pars coacti metu et factione in studia par-
 tium concesserant. Pauci, quibus fides christi et
 veritas potior erat, injustum judicium non recepe-
 runt ; inter quos Paulinus episcopus Treverorum,
 oblata sibi epistola ita subscripsisse traditur, se in
 Photini atque Marcelli damnationem præbere con-
 sensum ; de Athanasio non præbere. Tum vero Aria-
 ni, ubi doli parum processerant, ut agere decer-
 nunt. Namque quodlibet audere atque agere facile
 erat, regis amicitia subnixis, quem sibi pravis
 adulationibus devinxerant : quinetiam ex consen-
 sione multorum inexpugnabiles erant. Nam omne-
 fere duarum Pannoniarum episcopi ; multique
 Orientalium ac tota Asia in perfidia eorum corru-
 pta erant. Sed principes mali istius habebantur a
 Singiduno Ursacius, Valens a Mursa, ab Hærcelia
 Theodoros, Stephanus Antiochenus, Acacius a
 Cæsarea, Menophanes ab Epheso, Georgius a La-
 dicea, Narcissus a Neropoli. Hi ita palatium occu-
 paverant, ut nihil sine eorum nutu ageret impera-
 tor : obnoxius quidem omnibus, sed præcipue Va-
 lenti deditus. Nam eo tempore, quo apud Mursam
 contra Magnentium armis certatum, Constantius
 descendere in conspectum pugne non ausus, in
 basilica Martyrum extra oppidum sita, Valente
 tum ejus loci episcopo in solatium assumpto, diver-
 satus est. Cæterum Valens christe per suos dispo-
 suerat, ut quis prælii fuisset eventus, prius co-
 gnosceret : vel gratulam regis captans, si prior bo-
 num nuntium detulisset ; vel vitæ consulens, ante

(a) Socrat. lib. II, cap. 20; Sozom. lib. IV, cap. 8.

(b) Athan. l. *De synodis*; Hilar. *De synodis*.

capturus fugiendi spatium, si quid contra accidis-
set. Itaque paucis qui circa regem erant metu tre-
pidis, imperatore anxio, primus nuntiat hostes fu-
gere. Cum ille indicem ipsum intromitti posceret,
Valens ut reverentiam sui adderet, angelum sibi
fuisse nuntium respondit. Facilis ad credendum im-
perator, palam postea dicere est solitus, se Valen-
tis meritis, non virtute exercitus, vicisse. Ab hoc
initio illecti principis extolere animos Ariani, po-
testate regis usuri, ubi auctoritate sua parum va-
luisse. » Hæc Sulpitius Severus, cui in eo haud
libenter astipulamur, quod ait Marcellum eo tem-
pore hæretici loco habitum ab Athanasio, quippe
cum in *Historia Arianorum* (a) anno 358 ad mo-
nachos missa, inter præsules qui rectæ fidei ac pie-
tatis causa ab Arianis exagitati vexatique fuissent,
annumeretur Marcellus.

Anno 352. — 1. *Librum scribit Athanasius de Ni-
cænis decretis, et de sententia Dionysii.* — Etsi vero
omnia ad perniciem Athanasio inferendam parata,
Arianumque bellum tot præsulum hæreticorum
opera mox redintegratum iri formido erat, in pace
tamen Alexandriæ versabatur Athanasius, veræ
fidei tuendæ augendæque plurimum intentus. Popu-
lus autem Alexandrinus, sancti viri monitis et
exemplis institutus, florebat pietate, vera fide mo-
rumque probitate ornatus. Quæ res Eusebii soda-
lium invidiam inflammabat. Quæritare illi semper
spatium occasionemque turbarum, nova machina-
menta comminisci, quibus tantum pietatis studium
interturbarent. Aliquot tamen annis Athanasio li-
cuit in sua ecclesia considerare, donec scilicet Aria-
norum furor, ope principis, quo erumperet haberet
locum. Nec deerant interea quædam ceu velifica-
tiones, in diesque controversias agitari videre erat,
ut solet fieri cum contraria studia multitudinem
in varias distrahunt paries. Erat tum quidam ex
Athanasii familiaribus, qui de fide frequens cum
Arianis disceptabat, litterisque monebat Athana-
sium quid utrinque dictum allatumque esset, qua
quisque ratione sententiam asserere suam satage-
ret (b). In quadam vero disputatione, cui nonnulli
intererant Eusebii familiares, cum fracti Ariani
planeque ab huiusmodi viro confutati; eo tandem
argumentorum inopia confugerent, ut Nicænam sy-
nodum, quia vocibus ex Scriptura sacra non mu-
tuatis usa fuisset, repudiarent: rem ille Athanasio
significat. Quapropter Athanasius hunc circiter, ut
putamus, annum epistolam dedit de Nicænis decre-
tis inscriptam; ubi quæ gesta sint in sacra illa sy-
nodo, cui ipse præsens interfuerat, recenset, quæve
causa fuerit vocis *ὁμοούσιον* usurpanda, quo pacto
Eusebius ipse Pamphili vocem illam censuerit ad-
mittendam, in sua ad Cæsarienses epistola, neque
deesse ex antiquis Patribus qui ea ipsa aut simili-
bus sint vocibus usi. Theognostum dicit, Diony-

A sium Alexandrinum, et gentilem ejus Romanum,
Origenemque. Memorat autem fusiorem epistolam,
quam eidem familiari rescripserat, jamque injuria
temporum amissam. Vocem etiam *ἀγένητον*, in
cujus usu ludebant Ariani, quoad varias quibus
accipi solet significationes eruditè explanat. Occa-
sione, utquidem æstimamus, hujus epistolæ, Ariani
cum eodem Athanasii amico congressi, Dionysium
Alexandrinum sibi suæque sententiæ astipulari
contendebant (c). Et sane Basilius non obscure in-
nuit, minus probe de ortu Filii Dei verba fecisse
Dionysium. Verum Athanasius, data iterum episto-
la, sanam sancti viri fuisse fidem comprobat ex aliis
ejusdem scriptis et operibus. Quæ res, quia pluri-
bus jam a nobis pertractata est, ne historiæ fines
prætergressi extra metam excurramus, non ultie-
rius hic indagabitur.

2. *Julii mors, et Liberii exordium pontificatus.* —
Hoc anno, duodecima mensis Aprilis, Julius, invl-
ctus ille Athanasii patronus, diem obiit extremum,
cum sedem apostolicam rixisset annos quindecim,
menses duos, tresque dies. In ejus vero locum die
vicesima secunda Maii deligitur Liberius Romanus.
Is, si quid fidei vel auctoritatis inesset epistolæ (d),
quæ illius nomine inter Hilarii Fragmenta circum-
fertur, mox ab inito pontificatu Athanasio info-
stus, virum a societate et communione sua repulit.
Enimvero cum litteras, ut fertur ibidem, adversus
Athanasium ab Orientalibus Julio missas, ipso inter-
ca demortuo, Liberius excepisset, presbyteros
Lucium, Paulum et Helianum cum litteris Alexan-
driam legavit, Athanasio jubens ut maturaret Ro-
mam, ex ecclesiasticæ regulæ præscripto oblatorum
criminum redditurus rationem; si non properaret,
Ecclesiæ Romanæ communione interdictum iri.
Reversis autem legatis, renuntiantibusque Athana-
sium detrectare iter Romanum, Liberius missa ad
Orientales epistola indicavit, cum illis sibi, mini-
meque cum Athanasio pacem et communionem
esse. Verum, ut probe commonstratum a nostris
fuit in postrema Hilarii editione, hæc epistola
aperte vobisq; laborat. Athanasius enim, qui illatam
sui damnandi causa Liberio vim variis in locis
commemoratur, nihil uspiam horum innuit; quodque
plurimum urgeat, ipse Liberius, cum patrii soli
repetendi desiderio flagrans, Orientalibus rescribe-
ret (e), ait se virum ideo admisisse ad communio-
nem, quia suscepisset eum decessor ejus Julius, ne
in quorundam offensionem, despectis defuncti pla-
citis, incurreret: at ubi deprehendisset jure dam-
natum fuisse, tum ejus abdicationi esse astipulatum.
Quibus verbis palam innuit, se tum solum condem-
nasse Athanasium, cum Berceam relegatus, tardio
diuturnioris exsilii fractus, sedis suæ recipiendæ
causa Arianorum, quos penes tunc summa rerum
erat, gratiam efflagitaret. Quod ex aliis item Liberii

(a) Sub initium.

(b) Athan. epist. *De Nicænis decretis*, sub initium.

(c) Athan. epist. *De sententia Dionysii*.

(d) Hilari. col. 1327.

(e) Hilari. *Fragm.*, col. 1336.

apud Hilarium locis advertere est. Comptum itaque exploratumque nobis est Liberium, donec in exilium pulsus ab Athanasio deficeret, ejus semper fuisse partibus addictum.

3. *Livor Arianorum præsulum in Athanasium.* — Hoc circiter tempus Arianorum principes, Leontius Antiochenus, Georgius Laodiceus, Acacius Casariensis, Theodorus Heracleotes, et Narcissus Neroniades, qui omnes, Leontio excepto, abdicati fuerant in synodo Sardicensi (a), invidia juxta atque metu agitati, magnis rursum excitandis tumultibus atque turbis intenti sollicitique erant. Et quidem invidia illi summa flagrabant, quod tantam cernebant episcoporum cum Athanasio concordiam: nam plus quadringentis erant, qui cum illo pacem et societatem foverent. Metu item laborabant, ne episcopi nuper fraude ac insidiis suis circumventi, ad tantam multitudinem paulatim defluerent, non deserti illi, hæresisque eorum infamata, in triumphum, ait Athanasius, una ducerentur. Tantæ ergo calamitatis declinandæ causa, primum Ursacio et Valentii auctores sunt, ut mutata iterum sententia, ad suas denuo partes deficiant, idque excusationis obtendant, se nimirum Constantis Augusti formidine compulsos fuisse ad poenitentiam simulandam. Quæ res tamen, ait Athanasius, prorsus communitia erat. Nullo siquidem compellente, nullo cogente, nullo accersente, ipsi ultro Romam profecti, in cœtu Ecclesiæ, ubi nulla extranea formido erat, facti veniam precati sunt. Id vero, mea quidem sententia, sic intelligatur; non quod illi nullo imperatoris Constantis urgente timore ad simulandam poenitentiam deducti sint (ad quid enim illa tanta terroris, tanta fracti animi signa pertinerent, nisi imperatoris metus accessisset?), sed quod nulla Constantis jussione, nullis intentatis minis, ipsi ultro ejus mandata prævertentes, factorum se poenitere simulaverint. Ad hæreticorum itaque catervam reversi Ursacius et Valens, una cum aliis imperatorem adeunt; cui ea commemorarunt, quæ jam prænuuntiassent ante Athanasii reditum, nimirum si exsuli foret ad ecclesiam Alexandrinam regressus liber, exitium sectæ suæ parari; omnes ab hujusmodi viro Arianis infestissimo, a suis partibus abductum iri, periculumque fore ne ipsi mox soli, deficientibus omnibus, deserantur, atque cum Manichæis annumerentur hæreticorum nequissimis.

4. *Athanasius Constantium mitigare frustra tentat.* — Constantius autem, qui tum Magnentii debellandi causa properabat (b), conspecta tot tantorumque episcoporum cum Athanasio societate, atque iis et similibus Arianorum verbis inflammatus, cum rem concoquere non posset, exinde viro adversari calamitates parare cepit, juramentorum juxta ac litterarum, fraternique officii immemor: quæ quidem tertio post anno in apertum bel-

lum eruperunt. Athanasius porro cum exacerbatum imperatoris animum esse cognosceret, persuasumque haberet insidias sibi in palatio adornari (c); ipse quidem ad imperatoris comitatum proficisci nec ausus, nec e re fore sua ratus, delectos quinque episcopos, ex quorum erat numero Serapion Thmuitanus, admirabili vir sanctimonia et eloquentia, parque tali negotio gerendo, ad imperatorem in Occidentis partibus tum degentem misit, datis legationis comitibus tribus presbyteris, qui omnes una a se aversum Constantii animum mitigarent, et adversariorum criminationes depellerent, cuncta denique agerent, quæ cum sibi tum Ecclesiæ conducere existimarent: qui, ut ex subsequentibus gestis licet augurari, re infecta reversi sunt.

B Anno 353. — 1. *Magnentii mors.* — Magnentius autem, qui post Mursinam cladem sese Aquileiam receperat, victus in Italia anno 352, cum ad Alpes præsidii causa concessisset, demum accisis rebus anno 353 Lugduni manus intulit sibi, cum tres annos ac dimidium tyrannidem occupasset (d). His prospere gestis, Constantius victoria elatus, superbiaque tumens, eo insanix progressus est, ut æternum se dominumque totius orbis, nec sine risu gentilium, appellari juberet. Tum videre erat assentantium Arianorum impudentiam, qui Filio Dei æternitatem denegare ausi, leviusculi ingenii hominem, æternum compellere non verebatur. In cujus appellationis insolentiam acriter invehuntur Athanasius, Hilarius, et Lucifer Calaritanus.

C 2. *Fraus Arianorum insignis.* — Hoc item anno Ariani episcopi sua contra Athanasium molimina orsi, fictitias litteras Constantio obtulerunt (e), quasi ab Athanasio conscriptas, quibus rogaret, ipsius Augusti adeundi gratia, facultatem sibi in Italiam properandi concedi, ut una de ecclesiasticis instaurandis rebus agere liceret. Eo autem, ut videtur, consilio his insidiis usi sunt Ariani, ut quia sancto præsuli Alexandrini populi amor præsidio erat, facilius esset peregrinanti perniciem machinari. Et fortassis ipse Constantius in partem fabulæ venerat. Vix namque credatur, imprudente imperatore, Athanasii nomine litteras exarare ausos fuisse Arianos; cum mox Athanasio reclamante, fraudemque aperiente, exploratum foret, in scio episcopo, inimicorum dolo datas fuisse. Epistolam porro Constantii, qua quod fraudulentis litteris postulatum fuerat concedebat, Athanasio detulit Montanus Palatinus; atque ut ex Athanasii verbis conjectare licet, publici vehiculi copiam faciebat imperator ad Italicum iter instituendum. His acceptis litteris Athanasius, animadversaque inimicorum conspiratione, scripto verboque significavit se iter minime detrectare, si imperator accerseret: at cum non suo ille nutu, sed dolo Arianorum litteras dedisset, quasi ipse proficiscendi facultatem peti-

(a) Athan. *Hist. Arian. ad monachos*, n. 28.

(b) Athan. *Hist. Arian. ad monachos*, n. 30.

(c) Sozom. *lib. iv, cap. 9.*

(d) Athan. *lib. De synodis*, sub initium; Ammianus Marcel. *lib. xv.*

(e) Athan. *Apolog. ad Constantium.*

σμήσας τὸν θρόνον ἐφ' ὅλοις ἔτεσι τεσσαράκοντα καὶ ἑξ ὧν ἀριθμὸν, καὶ ταῖς τῶν ἀνοσιῶν αἰρετικῶν εὐρεσιλογίας ἔπραξόν τινα καὶ ἀποστολικὴν ἀντιτάτων σύνεσιν, καὶ οἷον εὐσεβοτάτω μύρῳ τοῖς ἰδίοις συγγράμμασι κατευφραίνων τὴν ὑπ' οὐρανὸν, ἐπ' ὁρθότητι καὶ ἀκριθείᾳ παρὰ πάντων μαρτυρεῖται.

Ecclesiæ pontificatū egregia cum laude gessit, loquelibusque impijorum hæreticorum commentis invicta planeque apostolica sapientia restitit, quippe scriptis suis veluti fragrantissimo quodam unguento totum hunc orbem mirifice recreavit, et ob dogmatum absolutam integritatem fideique rectitudinem magna apud omnes existimatione et auctoritate fuit.

Et paulo post, *ibidem*.

Ἀξιόχρεως μὲν οὖν ὁ ἀνὴρ καὶ θαρσαῖσθαι πρόπων, ὃς οὐκ ἂν ἔφη τι τῶν ὅσα μὴ ἔστι τοῖς ἱεροῖς συμβαίνοντα λόγοις. Πῶς γὰρ ἂν ἀμάρτοι τάληθους ὁ λαμπρὸς οὗτος καὶ διαβόητος, καὶ ἐν αὐτῇ τῇ ἀγίᾳ καὶ μεγάλῃ συνόδῳ, τῇ ἐν Νικαίᾳ φημί συναγγεγμένῃ, πρὸς ἀπάντων τεθαυμασμένος; Οὕτω μὲν γὰρ τὸν τῆς ἐπισκοπῆς διεῖπε θρόνον, ἐτέλει δὲ μᾶλλον ἐν κληρικοῖς, πλὴν ἀγχιονίας ἔνεκα, καὶ τῆς ἀλλῆς ἐπεικειας καὶ ἰσχυρῆς ἀγαν καὶ ἀσυγκρίτου φρενὸς, παρελήφθη μὲν τὸ θνικιάδε παρὰ τοῦ τῆς μακαρίας μνήμης Ἀλεξάνδρου τοῦ ἐπισκόπου. Συνῆν δὲ τῷ πρεσβύτῃ, οἷά περ υἱὸς πατρὶ, ποδηγῶν εἰς ἕκαστα τῶν χρησίμων, καὶ τὴν ἐφ' ἑκάστῳ τῶν πρακτέων ὁδὸν εὖ μέλα παραδεικνύς.

Sane idoneus est hic vir apprimèque dignus, cui intrepide fidem adjungere, quemque tuto sequi liceat, ut qui nihil quidquam aliquando dixerit, quod a sacris litteris alienum esset. Quo enim pacto illustris ille celebratusque Pater, qui in sacra illa magnaque synodo Nicæna in tanta omnium admiratione habitus est, a veritatis tramite aberraret? Nam etsi per id tempus episcopi munus nondum sustineret, sed inter inferioris ordinis clericos etiamnum degeret, attamen propter præclaram indolem insignemque vitæ probitatem, et incredibilem peneque incomparabilem mentis perspicaciam, a beatæ memoriæ episcopo Alexandro ad episcopalis provinciæ consortium ascitus fuit. Versabatur autem cum senè, tanquam filius cum patre, ad quidvis utiliter conficiendum sese ducem præbens, necnon in omnibus, quæ obeunda forent, commodum iter ostendens.

Marcianus imperator, in sacra contra hæreticos acti, ultima synodi Chalcedonensis, et in L. Quicunque, C. De hæreticis et Manichæis.

Quicunque ergo vel in hac sacra urbe, vel in Alexandrina civitate, vel in omni Ægyptiaca diocesi, et diversis aliis provinciis Eutychetis præfanam perversitatem sequuntur, et ita non credunt, ut trecenti decem et octo sancti Patres tradiderunt, catholicam sanctam fidem in Nicæna civitate fundantes: vel ita ut centum quinquaginta alii venerabiles episcopi, in hac alma urbe convenerunt: et sicut Athanasius et Theophilus, et Cyrillus sanctæ recordationis episcopi Alexandrinæ civitatis crediderunt, quos etiam Ephesina synodus (cui beatæ memoriæ Cyrillus præfuit, in qua Nestorii error expulsus est) universos secuta est quos et nuper venerabilis Chalcedonensis synodus est secuta, prioribus conciliis sacerdotum ex omni parte consentiens, nihilquæ adimens sacrosancto Symbolo, neque adjiciens, sed Eutychetis funesta dogmata condemnans, sciant se esse hæreticos Apollinaristas, etc.

Synodus Chalcedonensis, quarta œcumenica, acti. xvi, in relatione ad imp. Marcionum.

Sic Athanasii ad Epictetum amplectimur litteras, sic tanquam propriam Gregorii ad Chelidonium epistolam ubique proferimus.

Theodoretus Cyrensis episcopus in Dialogo primo τῷ Ἀτρίπτῳ.

ὍΡΘ. Ἀξιόχρεως εἶναι σοι δοκεῖ Ἀθανάσιος ἐκεῖνος, ὁ πολυθρύλλητος, ὁ φανότατος τῆς πᾶν Ἀλεξανδρείας Ἐκκλησίας φωστῆρ; ἘΡΑ. Πάνυ γε. ὍΡΘ. Τοῖς γὰρ τῆς ἀληθείας παθήμασι τὴν διδασκαλίαν ἐκύρωσεν. Idem in tractatu MS. Quod post incarnationem unus sit Christus: Ταῦτα τῆς Ἀλεξανδρέων οἱ μεγάλοι φωστῆρες Ἀλέξανδρος καὶ Ἀθανάσιος, καὶ ὁμοφρονούντες, τοῦτο παρὰ πάντων ἁπομένους κινδύνους ὑπέμειναν.

ΟΡΘ. Nunquid videtur idoneus esse Athanasius ille, celeberrimus et lucidissimus Alexandrinæ Ecclesiæ lumen? ΕΡΑ. Omnino. ΟΡΘ. Utpote qui variis perturbata motibus veritate doctrinam suam auctoritate propria comprobavit.

Hæc inter cætera, duo illa magna Alexandrinorum Ecclesiæ columnæ Alexander et Athanasius, ab omnibus nunquam satis decantata pericula unanimiter tolerarunt.

Vigilius episcopus Tridentinus et martyr lib. ii Contra Eutychen, cap. 4.

Cur formidas duas dicere naturas, quod Athanasius omnium ecclesiasticorum virorum judicio probatissimus dixit? In qua fidei professione cuncti Græcæ linguæ tractatores, quos superiore libello compemoravi, et omnes Latini sermonis apostolici viri, id est, Hilarius, Eusebius, Ambrosius, Augustinus, et Hieronymus, coelestibus imbuti doctrinis, simul pariterque consentiunt.

PATROL. GR. XXV.

φαίνουσι καὶ γὰρ Ἀθανασίου λόγοι,
 Καὶ πανταχοῦ φθάνουσιν ἀστραπηδῶς,
 Τοὺς σοὺς φίλους φλέγοντες, ἢ σὴν καρδίαν·
 Ἐξ ἧς τὰ σαθρὰ τῶν διδαγμάτων, πλάνη,
 Ἀρχὴν λαβόντα τὴν φθορὰν παριστάγει.
 Ἐσφενδονίσθης πνεύματος τῇ σφενδόνῃ·
 Ὅντως ἐπλήγης τοὺς τοῖς τοῖς ἐνθέοις·
 Ὅντως ἐπλήγης ταῖς βολαῖς ταῖς καιρίαις,
 Ἄσπερ κατηκόντισεν ἐνθεωτάτως
 Ἡ γλώττα τοῦ μάκαρος Ἀθανασίου.
 Αἰσχιστε καὶ δύσχερστε τῆς πανουργίας,
 Οἰκτιστε καὶ θυσητε τῆς βδελυρίας,
 Ὅντως δέδωκας ἀξίαν τιμωρίαν,
 Τῶν σὺν λυθέντων ἐγκάτων. Ἄλλ' ἐνδίκως
 Τοιοῦτον ἔσχες καὶ τέλος σοὶ τοῦ βίου,
 Μίσον κοπρωδῶν ἑλκιδῶν ψυχὴν τόπων,
 Ὅπου περ ἦς βαδίζων. Ὡς θεὰ δίκην
 Ἡ πᾶσιν οὖσα πάνσοφος ζυγοστάτης!
 Ἄλλ', ὧ θεράπον θεοῦ τοῦ Θεοῦ θύτα,
 Ἀθανάσιε, τῶν σοφῶν πηγὴ λόγων,
 Ἐγγυσσον ἡμῖν βεῖθρον ἀθανάσιας.
 Τὸν ψυχικὸν βίωσον ἐξ ἡμῶν μόρον·
 Ἐνσταξον ἡμῖν μικρὸν εἰς σωτηρίαν,
 Καὶ σύμμαχος φαίνοιο καὶ σέμνους πρόμος.
 Ὅρξαι τὰ θεῖα συνῆρσέν μοι πᾶσα;
 Ὅρξαι τὸ βεῦμα τῶν ἐναντιῶν μέγα,
 Ὑψούμενον μὲν οὐ μικρῶς καθ' ἡμέραν.
 Ἡμῖν δ' ἀπειλοῦν τὴν ἀπόλειαν τάχα;
 Ἐνστηθι, μάκαρ, παῦσον αὐτοῦ τὴν ῥύμην,
 Μὴ θὴ καταιγὶς ποντισαίεν ὕδατων.
 Οἱ μὲν φθονοῦντες δωρεάν μοι παγίδας,
 Ἄε τιθοῦσιν ἀφανῶς κεκρυμμένας,
 Κατηγοροῦντες καθ' ἐκάστην μυρία
 Αἰσπρέφειν λέγοντες ἡμᾶς τὰς χρίσεις,
 Ὅταν τι καινὸν εἰσάγωμεν ἐν μέσῳ.
 Καὶ τέλλα μοι πλέκοντες εἰς ἀδικίαν.
 Αἱ αἱ! πολυστένακτον ἀγομεν βίον.
 Ἀνωθεν ἐλπίζοντες εὐρεῖν τὴν λύσιν
 Τῶν κακοποιῶν καὶ φθορᾶς παραίτιον.
 Ὅθεν παραμύθιον ἐγγένοιτό μοι,
 Οἰκτιστον ἀνύοντι δυστυχῶς βίον.
 Πόσοι καθ' ἡμᾶς ἀκονοῦσιν ὡς ξίφη
 Γλώτταις ταυτῶν, καὶ πλέκουσι τοὺς ὁλοὺς,
 Κατηγοροῦντες, λοιδοροῦντες ἀσχετῶς;
 Ἄλλ' εἶθε, Χριστέ τοῦ Θεοῦ Πατρός Λόγε,
 Ἄναρχε καὶ πάνταρχε, καὶ πανεργάτα,
 Ὅ πάντα ταῦτα συντετευχῶς πανσόφως,
 Γῆν, οὐρανὸν, θάλασσαν, ἀστέραν φάνη,
 Ὅρη, πέτρας, φάραγγας, ἀντρα, καὶ νάπας,
 Αἰτῶ σε τοῦτο λυτρός οἰκτρός οἰκέτης,
 Παιρασμὸς ἡμᾶς μηδαμῶς τις βυθίσῃ·
 Φύλαξ γίνου μοι τῆς ψυχικῆς ὁλοκάδος,
 Τήρησον ἀκλόνητον αὐτὴν μοι μόνην·
 Τὰ δ' ἄλλα μου πρὸς τήνδε, δευτέρου λόγου,
 Ἄ μὴ μένουσιν, ἀπτοῦσι τοῦ βίου.
 Τὸ λαμπρὸν ἀξίωμα κόμπων παρέχον
 Παραίτιον μάλιστα τῆς βλάβης ἔνι.
 Ὅ πλοῦτος ἂν βεῖ, Δαβὶδ ἐκβοᾷ μέγα·
 Μὴ προστιθεὶς καρδίᾳ, τρανῶς λέγων,

A Emicant etenim Athanasii sermones.
 Et ubique volitant fulguris in modum,
 Tuos amicos urentes vel pectus tuum;
 Ex quo putredo dogmatum tuorum, o impostor,
 Ortum sortita tibi exitium parat.
 Tu percussus es spirituali funda:
 Vere vulneratus es divinis telis:
 Vere sauciatus es jaculis lethiferis,
 Quæ jaculata est divinitus inspirata
 Lingua beati Athanasii.
 Putide, vane et inutilis malitia,
 Miserrime, infelix tua impudentia:
 Vere dedisti meritas pœnas
 Tuorum dissolutione intestinorum, sed merito jure
 Talem habuisti vitæ tuæ exitum,
 B In mediis stercorem animam relinquens locis,
 Quo tu recesseras. O divina justitia,
 Quam omnibus es sapiens statera!
 Sed, o famule divine Dei sacerdos,
 Athanasi, sapientum fons orationum,
 Effunde in nos fluxum immortalitatis:
 Spiritualem expello a nobis mortem:
 Instilla nobis modicum quid ad salutem,
 Et commilito appareas et promus insignis.
 Vides quantæ in me confluant molestiæ?
 Vides magnos adversariorum fluctus,
 Qui quotidie non leviter insurgunt,
 Nobisque perniciem minitantur repentinam?
 Insiste, beate, et eorum impetum comprime,
 Ne fluctuum procella nos submergat.
 C Sunt invidi qui mihi laqueos
 Semper tendunt latenter occultos.
 Proferentes singulis diebus in me sexcenta
 Pervertere nos dicentes judicia
 Quando novum aliquid in medium producimus,
 Et alia mihi contingentes ad injustitiam.
 Hei, hei! valde luctuosam ducimus vitam,
 Superius sperantes invenire dissolutionem
 Malefactorum et interitum molientium.
 Unde solatium adsit mihi
 Miserrimam infelicitate ducenti vitam.
 Quot contra nos acunt ut gladios
 Linguas suas, et fraudes confingunt,
 Accusantes et conviciis intolerabilibus insectantes?
 D Sed utinam, o Christe Dei Patris Verbum,
 Sine principio omnium principium ei opifex,
 Qui hæc omnia sapientissime composuisti,
 Terram, cælum, mare et astrofura lumina,
 Montes, saxa, convalles, antra, latices:
 Rogo te infirmus et miser famulus,
 Ne nos ulla tentatio præcipites deturbet,
 Fias custos meæ spiritualis naviculæ,
 Conserva eam solam mihi inconcussam,
 Cætera vero mea præ hisce, sunt posterioris census
 Quæ non durant, et vitæ tenus expediunt.
 Dignitas illustris, quæ fastum præbet,
 Causa maxime perniciæ solet esse.
 Divitiæ fluunt, David exclamat valde:
 Ne assentiamini cordi vestro, diserte loquens;

Nobilitatem generis pessundatam
 Temporum mutationes reddunt instabilem.
 Alienum tamen obtinens negotium
 Inutile existit possidentibus.
 Mihi ergo hujus vitæ fortuita
 Sic judicantur et æstimantur, o Verbum,
 Ut ipse nosti iudex universi generis.
 Alii vero gaudeant in gloria vitæ
 Nos videntes in malis sordescētes,
 Tantum abstinemus a blasphēmia.
 Et pie imperantis coronati
 Auditum inveniamus inimicorum sermonibus
 Aditum claudentem, ut Scriptura loquitur.
 Δοξαπάτης ista cum lamenfis scribit,
 Cum gemitibus monodiam texens.
 Mitte vero novam visionem ex alto, o Verbum,
 Pacifico regi Romanorum
 Occulta docentem ipsam in iudicio,
 Qualiter plura tuorum sapientum iudiciorum
 Multis præstiterit notitiam occultorum
 Jamjamque morituris nullo merito
 Impertierunt salutem quasi præter spem.
 Si enim docere digneris, o Domine,
 Abscondita imperantem universæ Romæ,
 Ad tuam bonitatem auspicientem,
 Ad tuam humanitatem tendentem,
 Compatibilem animum gerentem,
 Omnino profert tibi sacrificium luculentius,
 Proficiendo, crescendo, et augendo [tionis.
 Incrementum divinum et efficax supernæ domina-

Τὴν εὐγένειαν τὴν κάτω πατούμενην
 Χρόνων φορὰ φθείρουσιν ἀστατουμένην.
 Ἀλλότριον τὸ πρᾶγμα τυγχάνει δ' ὁμως,
 Ἀσυνταλὲς πέφυκε τοῖς κακτημένοις.
 Ἔμολ' οὖν τὰ τοῦτου τοῦ βίου
 Οὕτω κρίνονται καὶ λογίζονται, Ἀόγε,
 Ὡς οἶδας αὐτὸς ὁ κριτὴς παντὸς γένους.
 Ἄλλοι δὲ χαιρέτωσαν ἐν δόξῃ βίου,
 Ἡμᾶς δὲ ὄρωντες ἐν κακοῖς πεφυρμένους·

A Μόνον φυλαχθεῖμεν ἐκ βλασφημίας,
 Καὶ τοῦ κρατοῦντος εὐσεβῶς στεφρόρου
 Τὴν ἀκοὴν εὐροιμεν εἰς ἔχθρων λόγους
 Τὴν εἴσοδον κλείουσαν, ὡς Γραφὴ λέγει.
 Ὁ Δοξαπάτης ταῦτα σὺν γόοις γράφει,
 Μετὰ στεναγμῶν τὴν μονωδίαν πλέκων.
 Πέμψον δὲ καὶ νῆν δὲ ἐξ ὕψους, Ἀόγε,
 Τῷ παγγαλήνῳ βασιλεῖ τῶν Αὐσόνων,
 Τὰ κρυπτὰ διδάσκουσιν αὐτὸν ἐν κρίσει,
 Ὅποια πολλὰ τῶν σοφῶν σου κριμάτων
 Πολλοῖς παρέσχε γνῶσιν ἀγνοουμένων·
 Θνήσκειν δὲ καὶ μέλλουσιν ἀδικωτάτως
 Δέδωκε τὴν λύτρωσιν ὡς παρ' ἐλπίδα.
 Εἰ γὰρ διδάσκειν ἀξιοῖς, ὁ Δεσπότης,
 Τὰ κρυπτὰ τὸν κρατοῦντα τῆς Ρώμης ὅλης.
 B Πρὸς σὴν ἀγαθότητα τὸν δεδορκῶτα,
 Καὶ πρὸς τὸ φιλόφθωρον ἱστορηκῶτα,
 Καὶ συμπαθῆ ψέροντα καλῶς καρδίαν·
 Πάντως προσάγει θυσίαν σοι καλλίω,
 Ἄετι προκόπτων, ἀναβαίνων, ἀφάνων
 Ἀδελφὴν θεουργὸν τῆς ἡνὸς σκηπτουχίας.

MONITUM

IN DUOS CONTRA GENTES ET DE INCARNATIONE LIBROS.

I. Athanasii duos Contra gentes libros commemoravit Hieronymus in libro De scriptoribus ecclesiasticis, hoc pacto : « Feruntur ejus adversus gentes libri duo, » etc. ; Photius vero loco superius allato, priorem librum Contra gentes nuncupat, posteriorem vero De incarnatione. Et tamen exploratum est hosce libros, qualibet tandem serantur inscriptione, eosdem ipsos esse qui memorantur ab Hieronymo. Nam ex modo ordiendi posterior liber nativa serie cohæret cum priore : et magna pars initio, contra gentes ac sædissima confictorum numinum simulacra, conscripta fuit : reliqua vero de incarnatione ; ita ut jure ac merito illum utroque nomine inscribere facultas fuerit. Editi tamen ac codices omnes postremum De incarnatione inscribunt.

II. Quo autem anno isthæc Athanasius emisit in lucem, nusquam fertur. Haud leves tamen conjecturae sunt, quibus proxime ad veri temporis fines deducamur. Nam quod observatu dignissimum, in posteriore, licet ad Christi deitatem commonstrandam multa offerantur, nihil comparet, quod vel Arianam hæresim jam subortam indicet, vel pugnas oleat cum Arianis initas : ac licet idipsum hic contra Judæos comprobandum veniat, quod postea contra Arianos assertum fuit, videlicet deitas Christi, varia prorsus argumenta sunt, diversumque pugnandi genus. Etenim si jam cum Arianis dimicatum fuisset, etiamsi de industria Arianum nomen tacere voluisset Athanasius, quod haud verisimile est, aliqua tamen jam initæ pugnae signa superessent, ut fere fit in hujusmodi rebus. Unde arbitramur ante exortas Arianicas turbas hæc conscripta fuisse, anno circiter 318. Sic igitur Christi militiam ingressus Athanasius, cum per ætatem vizdum ejusmodi militiæ patiens esset, statim ferocissimos Christianæ fidei hostes profligat, gentiles nimirum et Judæos. Neque tamen alios veræ fidei adversarios, Manichæos nimirum, quorum tum temporis hæresis grassabatur, Marcionitas, Valentinianos cæterosque intactos prætermittit, imo validissime, sicubi res fert, aggreditur : multo sane minus ab Arianis abstinnisset, si jam infesti veram doctrinam adorti fuissent : vehementiore namque impetu, quam aliæ omnes superiorum ætatum hæreses, divinitatem Christi oppugnavit Ariana. Quæ si jam signa adversum canere cœpisset, putasne athletam nostrum pugnam detrectaturum fuisse ? Est aliud unde fortasse quædam temporis ratio duci valeat : postquam enim Athanasius gentilium ἀποθεώσεως exagitavit, his verbis ita proseguitur : Καὶ μὴ τοι θαυμάσης, μηδὲ μακρὰν πίστει εἶναι τὸ λεγόμενον νομίσῃς, ὅπου γὰρ καὶ οὐ πολλῶν πρότερον, ἢ τὰχα καὶ μέχρι νῦν ἡ Ῥωμαίων σύγκλητος τοὺς πάνποτε αὐτῶν ἐξ ἀρχῆς ἀρξάντας βασιλεῖς, ἢ πάντας ἢ οὓς ἀναυτοὶ βούλωνται καὶ κρίνωσι, δογματίζουσιν ἐν θεοῖς εἶναι, καὶ θρησκυεύσθαι θεοῦ γράφουσι. Id est : « Quod quidem ne mireris, neque procul a fide esse existimes velim, quando non ita pridem, sed fortassis etiam hoc tempore senatus Romanus, quos ab initio habuit imperatores, vel omnes, vel saltem quos ipsi placet, et ejusmodi honore dignos censet, inter deos esse decernit, ac tanquam deos coli jubet. » Unde forte quis inferat, tum scriptos fuisse libros hosce, cum Constantinus quidem accessisset ad fidem : nam anno 313 is Christianum cultum complexus est : neque tamen protinus Romanorum senatus inveteratam illam et impiam imperatores consecrandi consuetudinem posuisset : quia non statim ab initio exsecrandos ritus potuit Constantinus antiquare. Hunc porro locum erudito lectori sistendum duximus, non quo putemus validum quoddam hinc erui argumentum, sed ut illius judicio rem permittamus.

III. Styli porro genus quod spectat, scire necesse est, viz quidpiam eo in genere tanta concinnitate adornatum fuisse, mirere sane elegantiam, sales, vim argumenti, eruditionem variam, maxime vero in prima oratione, quæ inter primarios tanti viri fetus locum habet. Vides Athanasium, nihil eorum quæ gentilium theologiam, sive potius ματαλογίαν spectant, ignorare, inque libris Homeri, Platonis aliorumque scriptorum versatissimum esse, ut decebat eum qui hujusmodi operam suscepit. In oratione porro De incarnatione, validis argumentis commonstrat veritatem religionis Christianæ et incarnationis Jesu Christi. Laudatur oratio Contra gentes in synodo Nicæna II, loco inferius allato. De oratione vero quæ de incarnatione inscribitur, hæc habet Felckmannus : « Titulus hujus orationis in omnibus nostris exemplaribus est Περὶ ἐνανθρωπήσεως, et sic citatur etiam a Theodoro Dialog. 3, τῷ ἀπαθεί, ubi aliquot ejus loca adducit, quæ vide infra. Adrianus I papa in epist. ad Constantinum et Irenæum imp., quæ exstat in actis syn. VII œcum. sive Nicæn. II, act. II, hanc citans, sic etiam describit, De eo quod Dominus carnem humanam assumpsit. Locum quem excerpti vide infra. Photius in Bibliotheca (loco infra offerendo) appellat λόγον hunc Περὶ ἐνσωματώσεως τοῦ Θεοῦ Λόγου. De his enim, non vero de illo infra, ejusdem argumenti contra Apollinarium, eum loqui existimo. Mss. codices, quorum quinque habuimus, Basiliensem nimirum, Anglicanum, Gobelrianum I et II, hos anonyms et incerti domini, an λόγος sermo, aut oratio, sive liber, vel epistola, vel aliud quid hic tractatus sit, non consentiunt. Bas. enim vocat λόγον, reliqui omnes tacent ac in incerto relinquunt. Præterea illud, Θεοῦ, in inscriptione non est nisi in solo II, quo overæ in colligendis litteris usæ sunt. » Hæc Felckmannus.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ
ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ
ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ
ΛΟΓΟΣ ΚΑΤΑ ΕΛΛΗΝΩΝ.

S. P. N. ATHANASII
ARCHIEPISCOPI ALEXANDRIÆ
ORATIO CONTRA GENTES ⁽¹⁾.

Dei quidem culus rerumque omnium veritatis A cognitio non tam hominum doctrina indiget, quam ex seipsa haberi potest, quippe quæ quotidie operibus prope clamet, et sese per Christi doctrinam sole clarius commonstret. Quia tamen ea de re doceri desideras, o vir beate, age, pauca de fide Christi pro viribus nostris exponamus. Nam tametsi illam ex divinis Litteris tibi ipse comparare potes, ex aliis tamen etiam discere exoptas. Et vero sanctæ ac divinæ Scripturæ ipsæ per se satis sunt ad veritatem indicandam. Exstant quoque plurimi ea de re a beatis nostris magistris conscripti libri, quos si quis legerit, Scripturarum interpretationem quodam modo intelliget, et eam quam expetit cognitionem consequi poterit. Veruntamen cum magistrorum libros in manibus nunc non habeamus, necesse est ea quæ ab illis didicimus tibi patefacere et scribere (loquor autem de nostra in Christum Salvatore fide), ut ne quis vel doctrinam qua informamur parvi pendat, vel fidem qua in Christum credimus, nulla ratione innixam esse suspiciatur; ut immerito certe sentiant gentiles, qui variis calumniis nos vellicant et profusis cachinnis irrident, nihil aliud nobis quam Christi crucem obijcientes. Qua quidem in re illorum stupiditatem maxime miserari convenit, quod scilicet dum cruci insultant, ejusdem virtute totum orbem terrarum repleti, et per eam divinæ cognitionis opera omnibus patefacta fuisse non videant. Neque enim, si

1. Ἡ μὲν περὶ τῆς θεοσεβείας καὶ τῆς τῶν ὁλων ἀλη-
θείας γνώσις οὐ τοσοῦτον τῆς παρὰ (2) τῶν ἀνθρώ-
πων διδασκαλίας δεῖται, ὅσον ἀπ' αὐτῆς ἔχει τὸ
γνώριμον· μόνον γὰρ οὐχὶ καθ' ἡμέραν τοῖς ἔργοις
κέκραγε, καὶ ἥλιου λαμπρότερον (3) αὐτὴν διὰ τῆς
Χριστοῦ διδασκαλίας ἐπιδείκνυται· ποθοῦντι δὲ σοι
ὅμως τὰ περὶ ταύτης ἀκοῦσαι, φέρε, ὦ μακάριε, ὡς
ἂν οἱοί τε ὦμεν, ὀλίγα τῆς κατὰ Χριστὸν πίστεως ἐκ-
θώμεθα, δυναμένῃ μὲν σοι καὶ ἀπὸ τῶν θείων Λογίων
ταύτην εὐρεῖν, φιλοκάλως δὲ ὅμως καὶ παρ' ἐτέρων
ἀκούοντι. Αὐτάρχεις μὲν γὰρ εἰσιν αἱ ἅγαι καὶ θεό-
πνευστοὶ Γραφαὶ πρὸς τὴν τῆς ἀληθείας ἀπαγγε-
λίαν (4)· εἰσὶ δὲ καὶ πολλοὶ τῶν μακαρίων ἡμῶν δι-
δασκάλων εἰς ταῦτα συνταχθέντες λόγοι· οἷς ἐάν τις
ἐντόχοι, εἰσεται μὲν πως τὴν τῶν Γραφῶν ἐρμηνείαν,
ἥς δὲ ὀρέγεται γνώσεως τυχεῖν δυνήσεται. Ἀλλ'
ἐπειδὴ τὰς τῶν διδασκάλων συντάξεις ἐν χειρὶ νῦν οὐκ
ἔχομεν, ἀναγκαῖόν ἐστιν ἃ παρ' ἐκείνων ἐμάθομεν,
ταῦτα καὶ ἀπαγγέλλειν καὶ γράφειν σοι· λέγω δὲ τὴν
κατὰ τὸν Σωτῆρα Χριστὸν πίστιν· ἵνα μήτε εὐτελεῖ
τις τὴν τοῦ καθ' ἡμᾶς λόγου διδασκαλίαν ἡγήσεται,
μήτε ἄλογον τὴν εἰς Χριστὸν πίστιν ὑπολάβῃ (5)·
ὅποια διαβάλλοντες Ἕλληνες χλευάζουσι, καὶ πλατὺ
γελῶσι καθ' ἡμῶν, οὐδὲν ἕτερον ἢ τὸν σταυρὸν τοῦ
Χριστοῦ προσφέροντες (6)· ἐφ' ᾧ μάλιστα καὶ τὴν
ἀναισθησίαν αὐτῶν οἰκτειρήσειεν ἂν τις, ὅτι, τὸν
σταυρὸν διαβάλλοντες, οὐκ ὀρώσι τὴν τοῦτου δύναμιν
πᾶσαν τὴν οἰκουμένην πεπληρωκυῖαν, καὶ ὅτι δι'
αὐτοῦ τὰ τῆς θεογνωσίας ἔργα πᾶσι πεφανέρωται.

(1) Ms. Colbertinus hunc habet titulum : 'Αθανασίου Ἀλεξανδρείας κατὰ Ἑλλήνων. Seguerianus, κατὰ εἰδῶλων. Vox λόγος deest in utroque. Basiliensis et Felckmanni secundus et tertius anonymus, ut ipse vocat, habent κατὰ εἰδῶλων. Goblerianus et Felckmanni 1 anonymus, κατὰ Ἑλλήνων.

(2) Παρά deest in ms. Colb.

(3) Felckmanni 3 anonymus, λαμπρότερον.

(4) Colb. et Anglicanus, ἀπαγγέλλαν. Paulo post συνταχθέντες, Colb. habet συντιθέντες.

(5) Sic Seguer., alii vero cum editis ὑπολάβοι.

(6) Sic Seguer. Basil. Anglic. Gobler. Felckmanni 1 et 2 anon. Alii vero cum editis προσφέροντες.

Ὅκ ἂν γὰρ, εἴπερ ἦσαν καὶ αὐτοὶ γνησίως ἐπιστή-
σαντες αὐτοῦ τῇ θεότητι τὸν νοῦν, ἐχλεύαζον τὸ τη-
λικούτον· ἀλλὰ μᾶλλον καὶ αὐτοὶ τοῦτον ἐπαγίνωσκον
Σωτῆρα τοῦ παντός, καὶ τὸν σταυρὸν μὴ βλάδην ἀλλὰ
θεραπείαν τῆς κτίσεως γεγονέναι. Εἰ γὰρ τοῦ σταυ-
ροῦ γενομένου (7), πᾶσα μὲν εἰδωλολατρεία καθηρέθη,
πᾶσα δὲ δαιμόνων φαντασία τῷ σημείῳ τούτῳ ἀπε-
λαύνεται, καὶ μόνος ὁ Χριστὸς προσκυνεῖται, καὶ δι'
αὐτοῦ γινώσκειται ὁ Πατήρ, καὶ οἱ μὲν ἀντιλέγοντες
καταισχύνονται, ὁ δὲ τῶν ἀντιλεπόντων ὁσημέραι τὰς
ψυχὰς ἀφανῶς μεταπέθει· πῶς (εἰκότως γὰρ ἂν τις
εἴποι πρὸς αὐτούς) ἔτι (8) ἀνθρώπινον ἔστιν ἐπι-
νοεῖν τὸ πρᾶγμα, καὶ οὐ μᾶλλον ὁμολογεῖν Θεοῦ (9)
Λόγον καὶ Σωτῆρα εἶναι τοῦ παντός τὸν ἐπὶ τοῦ
σταυροῦ ἀναβάντα· πάσχειν δὲ καὶ οὗτοί μοι δοκοῦ-
σιν ὅμοιον, ὡς εἰ τις τὸν μὲν ἥλιον ὑπὸ νεφῶν σκε-
πόμενον διαβάλλοι, τὸ δὲ τούτου φῶς θαυμάζοι, βλε-
πων, ὅτι πᾶσα ἡ κτίσις ὑπὸ τούτου καταλάμπεται.
Ὡς γὰρ καλὸν τὸ φῶς, καὶ καλλίων ὁ τοῦ φωτὸς ἀρ-
χηγὸς ἥλιος· οὕτω (10) Θεοῦ πράγματος ἔντος τοῦ
τὴν οἰκουμένην πᾶσαν τὴν αὐτοῦ γνώσεως πεπληρω-
σθαι, ἀνάγκη τὸν ἀρχηγὸν καὶ ἡγεμόνα τοῦ τοιοῦτου
κατορθώματος εἶναι Θεὸν καὶ Θεοῦ Λόγον. Λέγο-
μεν (11) οὖν ὡς ἐφικτὸν ἡμῖν, πρότερον διελέξαντες
τὴν τῶν ἀπίστων ἀμαθίαν· ἵνα, τῶν ψευδῶν διελε-
γθέντων, λοιπὸν ἡ ἀλήθεια δι' ἑαυτῆς ἐπιλάμπῃ, καὶ
θαρρήσῃ καὶ αὐτὸς, ὃ ἄνθρωπε, ὅτι ἀληθεῖς πεπίστευ-
κας, καὶ τὸν Χριστὸν γινώσκων οὐκ ἠπατήσης. Πρέ-
πειν δέ σοι ἡγοῦμαι φιλοχρίστῳ ὄντι τὰ περὶ Χρι-
στοῦ διαλέγεσθαι, ἐπεὶ καὶ πάντων τιμιωτέραν τὴν
περὶ τοῦτου γνῶσιν καὶ πίστιν ἡγεῖσθαι σε πεπί-
στευκα.

2. Ἐξ ἀρχῆς μὲν οὐκ ἦν κακία· οὐδὲ γὰρ οὐδὲ
νῦν ἐν τοῖς ἁγίοις ἐστίν, οὐδ' ὅλως κατ' αὐτοὺς ὑπάρ-
χει αὕτη· ἄνθρωποι δὲ ταύτην ὕστερον ἐπινοεῖν ἤρ-
ξαντο, καὶ καθ' ἑαυτοὺς (12) ἀνατίπουσθαι· ὅθεν δὴ
καὶ τὴν τῶν εἰδώλων ἐπίνοιαν ἑαυτοῖς ἀνεπλάσαντο,
τὰ οὐκ ὄντα ὡς ὄντα λογιζόμενοι. Ὁ μὲν γὰρ τοῦ
παντός δημιουργὸς καὶ παμβασιλεὺς Θεός, ὁ ὑπερ-
έκεινα πάσης οὐσίας καὶ ἀνθρωπίνης ἐπινοίας ὑπάρ-
χων, ὅτε δὴ ἀγαθὸς καὶ ὑπέρκαλος ὢν, διὰ τοῦ ἰδίου
Λόγου τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ τὸ ἀνθρώ-
πινον γένος κατ' ἰδίαν εἰκόνα πεποίηκε· καὶ τῶν ὄν-
των αὐτὸν θεωρητὴν καὶ ἐπιστήμονα διὰ τῆς πρὸς
αὐτὸν ὁμοιώσεως (13) κατεσκεύασε, δοὺς αὐτῷ καὶ
τῆς ἰδίας ἀιδιότητος ἐννοιαν καὶ γνῶσιν, ἵνα, τὴν
ταυτότητα σώζων, μήτε τῆς περὶ Θεοῦ φαντασίας
ποτὲ ἀποστῇ, μήτε τῶν ἁγίων συζήσεως (14)
ἀποπηδήσῃ, ἀλλ', ἔχων τὴν τοῦ δωδεκάτοῦ χάριν,
ἔχων καὶ τὴν ἰδίαν ἐκ τοῦ πατρικοῦ Λόγου δύναμιν,
ἀγάλλεται καὶ συνομιλεῖ τῷ Θεῷ, ζῶν τὸν ἀπῆμονα
καὶ μακάριον ἔντος τὸν ἀθάνατον βίον. Οὐδὲν γὰρ
ἔχων ἐμπόδιον εἰς τὴν περὶ τοῦ Θεοῦ γνῶσιν, θεωρεῖ

A ipsi sincero attentoque animo ejus divinitatem in-
spexissent, rem tantam riderent; sed illum potius
mundi Salvatorem esse agnoscerent, ejusque cru-
cem non perniciem rerum sed medicinam fuisse fa-
terentur. Namque si erecta cruce, universa idolola-
tria eversa est; si hoc 2 signo omnes demonum
præstigiæ fugantur, solosque Christus adoratur, et
per ipsum Pater cognoscitur; si denique hi quidem
qui contradicunt, erubescere coguntur, ipse vero
contradicientium animos quotidie latenter immutat:
qui fit (merito enim quis eos ita aggrediat) ut
humanum opus id adhuc opinentur, ac non potius
fateantur Dei Verbum, et Salvatorem mundi illum
esse, qui in crucem ascendit? Sane idem istis acci-
dere mihi videtur, ac si quis solem nubibus obscu-
ratum reprehendat, ejusque nihilominus lucem ad-
miretur, quippe qui totum terrarum orbem ab ea
illuminatum cernat. Ut enim pulchra lux est, et ipse
sol, lucis auctor, luce pulchrior est: ita cum res sit
plane divina, universum mundum Dei cognitione re-
pletum esse, necesse est ducem et auctorem tanti
operis Deum ipsum et Dei Verbum esse. Itaque pro
virili parte de re tam admirabili disseremus, prius-
que infidelium inscitiam refellemus, ut falsis con-
futat, veritas per seipsam deinceps illucescat, in-
que ipse, charissime, certum persuasumque habeas
te veritati credidisse, Christumque cognoscendo
deceptum non fuisse. Tecum porro, qui Christum
amas, de Christo disserere maxime convenire arbi-
tror, quandoquidem te ejus cognitionem et fidem
rebus omnibus pretiosiores ducere autumo.

2. Principio quidem malitia non fuit, quoniam
ne nunc quidem in sanctis reperitur, nec profus
in illis exsistit: sed eam postea homines excogitare
atque adversus seipsos effingere cœperunt; unde
etiam idolorum commenta effinxere, ea quæ non
sunt, perinde ac si essent, animo concipientes.
Nempe mundi opifex et omnium moderator Deus,
qui universa natura et humana intelligentia longe
superior est, ut vere bonus ac summe benignus,
per proprium Verbum et Salvatorem nostrum Je-
sum Christum, humanum genus ad propriam ima-
ginem fecit, qua illa secum similitudine homi-
nem ad rerum naturam cognoscendam ei contem-
plandam aptum reddidit. Hinc propriæ etiam æter-
nitatis cogitationem et cognitionem eidem imperti-
vit, ut videlicet hac conservata similitudine, nunquam
cogitationem a Deo averteret, neque a sanctorum
convictu discederet: sed datam Dei gratiam et pro-
priam ex paterno Verbo vim infusam retinens ex-
sultaret, et cum Deo familiariter viveret, securam-
que ac vere beatam immortalem vitam duceret.

(7) Seguer. Gobler. et Felckm. 1 anonymus, γινω-
μένου.

(8) Ἐτι deest in Basil. Gobler. et Felckm. 1 an.

(9) Seguer. et Colb. Θεόν.

(10) Seguer. οὕτως, et ita deinceps sapius. Ibid.
Colb. habet προστάγματος pro πράγματος.

(11) Omnibonus videtur legisse λέγωμεν, vertit

enim, dicamus.

(12) Felckm. 3 anon., καθ' ἑαυτούς. Sic etiam
legisse videtur Omnibonus, qui vertit, per seipsos
fingere. Alii cum editis καθ' ἑαυτῶν.

(13) Sic Seguer. Gobler. et Felck. 1 anon. Alii
cum editis ὁμοιότητος.

(14) Edit. Commel., συζητήσεως.

Nam si ulla re a Dei cognitione impediatur, animæ munditia, Patris imaginem, Deum Verbum, ad cujus quoque imaginem factus est, semper contemplantur, maximam admirationem afficitur, cum Providentiam, qua mundus per ipsum administratur, intelligit. Ita rebus quidem quæ sub sensu cadunt et corporeæ sunt excelsior efficitur, cum his vero vi mentis conjungitur, quæ cælestes ac divinæ sunt solaciate intelligentia comprehenduntur. Cum enim corporibus mens humana non adhærescit, neque aliquid ex eorum cupiditate extrinsecus admistum habet, sed tota ipsa sursum secum est, sicuti initio facta est; tunc ea quæ sensus movent omniaque humana transcendens, in sublime fertur, Verbumque, et in Verbo Verbi Patrem videt, cujus contemplatione delectata, suo erga illum amore et desiderio renovatur: quemadmodum utique primum hominem, qui Hebræa lingua Adam dictus est, sacre Scripturæ narrant initio summa cum libertate et fiducia mente 3 Deo adhæsisse, sanctorumque societate et consuetudine positum fuisse in illa rerum cælestium contemplatione, qua illo in loco fruebatur, quem sanctus Moyses tropo quodam paradisi appellavit. Animæ enim munditia eam ad Deum per seipsam contuendum idoneam reddit, ut ipse Dominus ait: *Beati mundo corde, quoniam ipsi Deum videbunt* 1.

3. Sic ergo Creator, ut dictum est, hominum genus condidit, quos etiam in eo statu perseverare voluit. At illi, rebus potioribus neglectis, ignavique et inertes ad illas intelligendas effecti, sese ad ea quæ sibi propiora erant, convertere. Hæc autem corpus et sensus corporis erant. Itaque homines, mentem et cogitationem a rebus cælestibus avocarunt, et seipsos contemplari coeperunt. Seipsos autem contemplando, corporique aliis rebus, quæ sensus movent, inhaerendo, ac velut in propriis decepti, in sui cupiditate delapsi sunt, propriis rebus rerum divinarum contemplationi antepositis. In his porro commorantes, nolentesque a proximis sibi rebus discedere, suam animam omni cupiditatum genere turbatam et inquinatam, corporis voluptatibus constrinxere, ac vim quam ab initio a Deo acceperant, penitus oblii sunt. Id vero ita se habere vel ex primo homine videre licet, ut ex sacris Scripturis discimus. Siquidem quandiu ille mentem ad Deum et Dei contemplationem applicavit, corporis contemplationem respuit: cum vero serpentis persuasione cogitationem a Deo avertit, seque contemplari coepit; tunc illi in corporis cupiditatem misere inciderunt, et se nudos esse cogno-

1 Matth. v, 8.

(15) Sic Seguer. Angl. et Felckm. 2 an. Alii cum editis *ὅπως* vel *ὅλος* est *ἐν αὐτῷ*.

(16) Ὁ ἅγιος deest in Gobler. et Felckm. 1 anon.

(17) Colb. et Felck. 2 an., *ἐνοπτρίζεσθαι*. Ibid. ante hanc vocem editi et plures mss. Com. habent *αὐτῆς*. Seg. Colb. Gobl. et Felck. 1 an., *ἐαυτῆς*.

(18) Colb., *ἐγγυτέρω*.

A μὲν δὲ διὰ τῆς αὐτοῦ καθαρότητος τὴν τοῦ Πατρὸς εἰκόνα, τὸν Θεὸν Λόγον, οὐ καὶ κατ' εἰκόνα γέγονεν· ὑπερεκπλήττεται δὲ κατανοῶν τὴν δι' αὐτοῦ εἰς τὸ πᾶν πρόνοιαν, ὑπεράνω μὲν τῶν αἰσθητῶν καὶ πάσης σωματικῆς φαντασίας γινόμενος, πρὸς δὲ τὰ ἐν οὐρανοῖς θέλα καὶ νοητὰ τῇ δυνάμει τοῦ νοῦ συναπτόμενος. Ὅτε γὰρ οὐ συνομιλεῖ τοῖς σώμασιν ὁ νοῦς ὁ τῶν ἀνθρώπων, οὐδὲ τι τῆς ἐκ τούτων ἐπιθυμίας μιγμένον ἐξωθεν ἔχει, ἀλλ' ὅλος ἐστὶν ἄνω ἐαυτῷ (15) συνὼν ὡς γέγονεν ἐξ ἀρχῆς· τότε δὴ, τὰ αἰσθητὰ καὶ πάντα τὰ ἀνθρώπινα διαβάς, ἄνω μετάρσιος γίνεσθαι, καὶ τὸν Λόγον ἰδὼν, ὁρᾷ ἐν αὐτῷ καὶ τὸν τοῦ Λόγου Πατέρα, ἡδόμενος ἐπὶ τῇ τούτου θεωρίᾳ, καὶ ἀνακαινούμενος ἐπὶ τῷ πρὸς τούτον πόθῳ· ὥσπερ οὖν τὸν πρώτον τῶν ἀνθρώπων γενόμενον, ὃς καὶ κατὰ τὴν Ἑβραίων γλῶτταν Ἀδὰμ ὠνομάσθη, λέγουσιν αἱ ἱερὰ Γραφαὶ κατὰ τὴν ἀρχὴν ἀνεπαίσχυντῳ παρῆρσι τὸν νοῦν ἐσχολῆσαι πρὸς τὸν Θεόν, καὶ συνδιαίεσθαι τοῖς ἁγίοις ἐν τῇ τῶν νοητῶν θεωρίᾳ, ἣν εἶχεν ἐν ἐκείνῳ τῷ τόπῳ, ὃν καὶ ὁ ἅγιος (16) Μωϋσῆς τροπικῶς παράδεισον ὠνόμασεν. Ἰκανὴ δὲ ἡ τῆς ψυχῆς καθαρότης ἐστὶ τὸν Θεὸν δι' ἐαυτῆς κατοπτρίζεσθαι (17), καθάπερ καὶ ὁ Κύριός φησι· *Μακάριοι οἱ καθαροὶ τῇ καρδίᾳ, οἱ αὐτοὶ τὸν Θεὸν ὄψονται*.

3. Οὕτω μὲν οὖν ὁ Δημιουργός, ὥσπερ εἴρηται, τὸ τῶν ἀνθρώπων γένος κατεσκεύασε, καὶ μένειν ἠθέλησεν· οἱ δὲ ἄνθρωποι, κατολιγωρήσαντες τῶν χρει-
C τῶν, καὶ ὀκνησαντες περὶ τὴν τούτων κατάληψιν, τὰ ἐγγυτέρω (18) μάλλον ἐαυτῶν ἐζήτησαν. Ἐγγυτέρα δὲ τούτοις ἦν τὸ σῶμα, καὶ αἱ τούτου αἰσθήσεις. Ὅθεν τῶν μὲν νοητῶν ἀπέστησαν ἐαυτῶν τὸν νοῦν, ἐαυτοὺς δὲ κατανοεῖν ἤρξαντο (19). Ἐαυτοὺς δὲ κατανοῦντες, καὶ τοῦ τε σώματος καὶ τῶν ἄλλων αἰσθητῶν ἀντιλαμβάνόμενοι, καὶ ὡς ἐν ἰδίοις ἀπατώμενοι, εἰς ἐαυτῶν ἐπιθυμίαν ἔπεσαν (20), τὰ ἴδια προτιμήσαντες τῆς πρὸς τὰ θεῖα θεωρίας· ἐνδιατρίψαντες δὲ τούτοις, καὶ τῶν ἐγγυτέρω μὴ ἀποστῆναι θέλοντες, ταῖς μὲν τοῦ σώματος ἡδοναῖς συνέκλεισαν ἐαυτῶν τὴν ψυχὴν, τεταραγμένην καὶ πεφυρμένην πάσαις ἐπιθυμίαις· τέλειον δὲ ἐπελάθοντο τῆς ἐξ ἀρχῆς αὐτῶν παρὰ Θεοῦ δυνάμεως. Τοῦτο δ' ἂν τις ἴδῃ καὶ
D ἐκ τοῦ πρώτου πλασθέντος ἀνθρώπου ἀληθές, ὡς αἱ ἱερὰ περὶ αὐτοῦ λέγουσι Γραφαί. Κάκεινος γὰρ, ὥς μὲν τὸν νοῦν εἶχε πρὸς τὸν Θεόν καὶ τὴν τούτου θεωρίαν, ἀπεστρέφετο τὴν πρὸς τὸ σῶμα θεωρίαν (21)· ὅτε δὲ συμβούλῃ τοῦ ὄφους ἀπέστη μὲν τῆς πρὸς τὸν Θεὸν διανοίας, ἐαυτὸν δὲ κατανοεῖν ἤρξατο, τηνικαῦτα καὶ εἰς ἐπιθυμίαν τοῦ σώματος ἔπεσαν, καὶ

(19) Hæc verba ἐαυτοὺς δὲ κατανοεῖν ἤρξαντο, quæ egerant et verterant interpretes, desiderabantur in editis, quæ ex mss. Seguer. Colb. Gobler. Felckm. 2 et 3 anon. restituiimus.

(20) Sic Seguer. et infra. At Colb., ἀνεπασον. Alii cum editis ἐπεσον.

(21) Colb. et Felckm. 2 anonymus, φιλεῖν.

ἔγνωσαν ὅτι γυμνοὶ ἦσαν, καὶ γνόντες ἡσχύνθησαν. Ἐγνώσαν δὲ αὐτοὺς γυμνοὺς οὐ τοσοῦτον ἀπὸ ἐνδυμάτων (22), ἀλλ' ὅτι γυμνοὶ τῆς τῶν θεῶν θεωρίας γέγονασι, καὶ πρὸς τὰ ἐναντία τὴν διάνοιαν μεταήνεγκαν. Ἀποστάντες γὰρ τῆς πρὸς τὸν ἕνα καὶ ὄντα, θεὸν λέγω, κατανοήσεως καὶ τοῦ πρὸς αὐτὸν πόθου, λοιπὸν εἰς διαφόρους καὶ εἰς τὰς κατὰ μέρος ἐπιθυμίας ἐνέβησαν (23) τοῦ σώματος. Εἶτα, ὅσα φιλεῖ γίνεσθαι, ἐκάστου καὶ πολλῶν ἐπιθυμίαν λαβόντες, ἤρξαντο καὶ τὴν πρὸς αὐτὰς σχέσιν ἔχειν· ὥστε καὶ φοβεῖσθαι ταύτας καταλείψαι. Ὅθεν δὴ καὶ δειλαί, καὶ φόβοι, καὶ ἡδοναί, καὶ θνητὰ φρονεῖν τῇ ψυχῇ προσγέγονεν. Οὐ θέλουσα γὰρ ἀποστῆναι τῶν ἐπιθυμιῶν, φοβεῖται τὸν θάνατον καὶ τὸν χωρισμὸν τοῦ σώματος. Ἐπιθυμοῦσα δὲ πάλιν, καὶ μὴ τυγχάνουσα τῶν ὁμοίων, ἔμαθε φρονεῖν καὶ ἀδικεῖν. Πῶς δὲ καὶ ταῦτα ποιεῖ, εὐλογον κατὰ δύναμιν σημᾶναι.

4. Ἀποστὰς τῆς τῶν νοητῶν θεωρίας, καὶ ταῖς κατὰ μέρος τοῦ σώματος ἐνεργείαις καταχρωμένη, καὶ ἡθεῖσα τῇ τοῦ σώματος θεωρίᾳ, καὶ ἰδοῦσα καλὴν αὐτῇ εἶναι τὴν ἡδονήν, πλανηθεῖσα κατεχρήσατο τοῦ τοῦ καλοῦ νόματι, καὶ ἐνόμισεν εἶναι τὴν ἡδονήν αὐτὸ τὸ ὄντως καλόν· ὥσπερ εἰ τις, τὴν διάνοιαν παραπληγεί, καὶ ἀπαιτῶν ἕλφος κατὰ τῶν ἀπαντῶντων, νομίζοι (24) τοῦτο εἶναι τὸ σωφρονεῖν. Ἐρασθεῖσα δὲ τῆς ἡδονῆς, ποικίλως αὐτὴν ἐνεργεῖν ἤρξατο. Οὕσα γὰρ τὴν φύσιν εὐκίνητος, εἰ καὶ τὰ καλὰ ἀπεστράφη, ἀλλὰ τοῦ κινεῖσθαι οὐ παύεται. Κινεῖται οὖν οὐκ ἔτι μὲν κατὰ ἀρετὴν, οὐδὲ ὥστε τὸν θεὸν ὁρᾶν· ἀλλὰ τὰ μὴ ὄντα λογιζομένη, τὸ αὐτῆς δυνατόν μεταποιεῖ, καταχρωμένη τούτῳ εἰς ἃς ἐπενόησεν ἐπιθυμίας, ἐπὶ καὶ αὐτεξούσιος γέγονε. Δύναται γὰρ ὥσπερ πρὸς τὰ καλὰ νεύειν, οὕτω καὶ τὰ καλὰ ἀποστρέφασθαι· ἀποστρεφομένη δὲ τὸ καλόν, πάντως τὰ ἐναντία λογίζεται· παύσασθαι γὰρ καθόλου τοῦ κινεῖσθαι οὐ δύναται, τὴν φύσιν οὕσα, ὡς προεῖπον, εὐκίνητος. Καὶ γινώσκουσα τὸ αὐτεξούσιον αὐτῆς, ὁρᾷ αὐτὴν δύνασθαι κατ' ἀμφοτέρω τοῖς τοῦ σώματος μέλεσι (25) χρᾶσθαι εἰς τε τὰ ὄντα καὶ τὰ μὴ ὄντα· ὄντα δὲ ἐστὶ τὰ καλὰ, οὐκ ὄντα δὲ τὰ φαῦλα. Ὅντα δὲ φημι τὰ καλὰ (26), καθότι ἐκ τοῦ ὄντος θεοῦ τὰ παραδείγματα ἔχει· οὐκ ὄντα δὲ τὰ κακὰ λέγω, καθότι ἐπινοαίαις ἀνθρώπων οὐκ ὄντα ἀναπλάσται. Ἐχοντος γὰρ τοῦ σώματος ὀφθαλμοῦς εἰς τὸ τὴν κτίσιν ὁρᾶν, καὶ διὰ τῆς παναρμονίου ταύτης συντάξεως γινώσκειν τὸν Δημιουργόν· ἔχοντος δὲ καὶ ἀκοὴν εἰς ἐπακρόασιν τῶν θεῶν λόγιον καὶ τῶν τοῦ θεοῦ νόμων· ἔχοντος δὲ καὶ χεῖρας, εἰς τε τὴν τῶν ἀναγκαίων ἐνέργειαν καὶ ἔκτασιν τῆς πρὸς τὸν θεὸν εὐχῆς· ἡ ψυχὴ ἀποστὰς τῆς πρὸς τὰ καλὰ θεωρίας, καὶ τῆς ἐν αὐτοῖς κινήσεως, λοιπὸν πλανωμένη κινεῖται εἰς τὰ ἐναντία. Εἶτα τὸ δυνατόν αὐτῆς, ὡς προεῖπον, ὁρῶσα, καὶ τούτῳ καταχρωμένη, ἐνενό-

A verunt, quæ ipsis causa fuit erubescendi. Seipsos porro non tam vestibus nudos esse deprehenderunt, quam quod rerum divinarum contemplatione nudi facti sunt, atque animum ad contraria traduxerunt. Desciscentes enim ab illius qui et unus et vere est (Deum intelligo) cognitione et amore, in diversas posthac et singulas corporis cupiditates sese projecere. Deinde, ut fieri solet, cum singularum et multarum rerum cupiditatibus flagrant, in illas ferri habitu cœperunt, adeo ut eas relinquere etiam reformidarent. Hinc factum est ut timiditates, metus ac libidines in anima orirentur, nihilque illa nisi mortale saperet. Siquidem nolens cupiditates dimittere, mortem corporisque disjunctionem pertimescit. Cum item ea quæ concupiscebat non assequeretur, occidere et injuste agere didicit. Quamnam autem ratione ista omnia agat, operæ pretium est pro facultate exponere.

4. Postquam a rerum cœlestium contemplatione recessit anima, singulisque corporis facultatibus pravè usa, et corporis contemplatione delectata est, ut vidit bonum sibi esse voluptatem, boni nomine, errando abusa est, atque voluptatem ipsum verum bonum esse existimavit, non secus ac si quis mente percussus, gladium in obvium quemque distringendum postulaverit, idque sapientis esse arbitretur. Amore porro voluptatis irretita, eam varie exercere cœpit. Cum enim ex natura sua sit facile mobilis, tametsi ab his quæ bona sunt sese avertit, moveri tamen non desinit. Movetur itaque jam non secundum virtutem, neque ut Deum videat: sed inania cogitans, suas facultates alio transfert, hisque ad explendas suas cupiditates abutitur, utpote quæ libera facta sit. Ut enim se ad bona convertere, sic ab iisdem se avertere potest. A bono autem aversa, contraria omnino cogitat. Nam a motu plane quiescere non potest, quippe quæ ex natura sua, ut superius dixi, sit mobilissima. Illa ergo propriæ libertatis conscia, videt se membris in utramque partem uti posse, tum ad ea quæ sunt, tum ad ea quæ non sunt. Ea autem sunt, quæ bona sunt: ea vero non sunt, quæ mala sunt. Porro ea esse dico quæ bona sunt, quatenus eorum exemplaria sunt in Deo qui vere est. Ea vero non esse dico quæ mala sunt, quatenus, cum nihil sint, solis hominum commentis conficta sunt. Nam cum corpus habeat oculos ad res creatas videndas, et ad Creatorem per aptissimam earundem rerum compositionem cognoscendum: cum aures habeat ad divina oracula et Dei leges audiendum: cum manus habeat cum ad necessaria peragenda, tum ad eas in precibus extendendas: anima, bonorum contemplatione dimissa, ubi in his motum exercere desiit, in contraria jam errans moveri cœpit.

(22) Seguer., ἐνδύματος. Ibid. hæc verba, οὐ τοσοῦτον ἀπὸ ἐνδυμάτων desunt in Felckm. 3 anon.

(23) Sic Seguer. At Colb. et Felckm. 2 anon. ἐπέβησαν. Alii cum editis, ἀνέβησαν.

(24) Sic Seguer. Gobler. et Felckm. 1 anon. Alii

cum editis νομίζει.

(25) Sic Seg. Colb. Basil. Anglie. Gobler. Felckm. 1 et 2 anonymus. Alii cum editis μέρεσι.

(26) Οὐκ ὄντα δὲ τὰ φαῦλα. Ὅντα δὲ φημι τὰ καλὰ desunt in Basil. et Angl.

Deinde suis facultatibus, ut dixi, perspectis, hisque abutens, intellexit se corporis membra posse etiam in contraria movere. Hinc loco contemplationis naturæ, oculos ad cupiditates convertit, se id quod posse ostendens, atque existimans, dummodo moveatur, se suam dignitatem servare, nec peccare, faciendo quod potest. Verum ignorabat se creatam esse, non ut simpliciter moveretur, sed ut ad ea quæ oportet moveretur, ut hæc vox Apostoli optime monet: *Omnia licent, sed non omnia expediunt*¹.

5. At hominum audacia non ad id quod expediebat et decebat, sed ad id quod poterat attendens, contraria agere coepit: unde et manus in contrarium movens, cædes perpetrare jussit: aures ad non obediendum convertit: membra alia ad liberos legitime procreandos data, stupris et adulteriis imservire permisit: linguam nobis ad benedicendum concessam, ad calumniandum maledicendumque et pejerandum adhibuit: manibus ad furandum et similes homines verberandos, odoratu ad varios amatoriores odores indagandos, pedum celeritate ad sanguinem effundendum abusa est: ventrem denique ebrietati et inextinguibili satietati dedit; quæ quidem omnia, vitia et peccata sunt animæ, quorum nulla alia causa est, quam quod se a rebus præstantioribus avertit. Enimvero idem illi contigisse videtur ac si auriga, qui equos in stadio ascendit, meta quo currendum est neglecta, ab eaque aversus, equum, ut potest, tantum agitare curet (potest autem ut sibi videtur), hincque modo in obvium quemque impetum faciat, modo in abrupta loca tendat et quocunque equorum pernicitas eum abriperit, ratus se, dum ita currit, a meta non aberrare, quippe qui solum cursum habeat ante oculos, nec proinde se extra metam ferri animadvertat. Ita sane anima a via quæ ad Deum ducit aversa, et præter id quod decet corporis membra impellens, imo vero ipsa quoque una cum illis a seipsa impulsula, peccat et malum sibi met fingit, nec animadvertit se a via aberrasse, et extra veritatis metam vagari, quam beatus Paulus, qui Christum in se ferebat, præ oculis habens, ita loquebatur: *Ad destinatum persequor, ad bravium supernæ vocationis Jesu Christi*². Itaque sanctus Apostolus cum ipsum bonum, scopum et finem haberet, nihil unquam mali agebat.

5 6. Nonnulli quidem Gentilium a veri via aberrantes, nec Christum cognoscentes, malitiæ substantiam aliquam esse ac per seipsam existere affirmavere, qua profecto in opinione, duplici ratione

¹ I Cor. vi, 12. ² Philip. iii, 14.

(27) Felkm. 3 anon., ἐπιθυμία.

(28) Particula καὶ deest in Seguer., nec eam legunt Omnibonus et Ambrosius Camald.; in aliis vero legitur.

(29) Seguer., ἀδύνατον.

(30) Sic Seguer. Gobler et Felkm. 4 anon., alii cum editis νομικῆς.

(31) Colbert. Gobler. et Felkm. 1 anon., κατὰ φωνήσιν.

A ησεν, ὅτι καὶ εἰς τὰ ἐναντία δύναται κινεῖν τὰ τοῦ σώματος μέλη· καὶ διὰ τοῦτο ἀντὶ τοῦ τὴν κτίσιν ὁρᾶν, εἰς ἐπιθυμίας (27) τὸν ὀφθαλμὸν ἀποστρέφει, δεικνύουσα, ὅτι καὶ τοῦτο δύναται· καὶ νομίζουσα, ὅτι, ἀπαξ κινουμένη, σώσει τὴν ἑαυτῆς ἀξίαν, καὶ οὐχ ἁμαρτάνει ποιοῦσα ὃ δύναται· καὶ (28) οὐκ εἰδυῖα, ὅτι οὐχ ἀπλῶς κινεῖσθαι, ἀλλ' εἰς ἃ δεῖ κινεῖσθαι γέγονε· τοῦτο γὰρ χάριν καὶ ἀποστολικὴν παραγγυᾶ φωνή· *Πάντα ἐξέσται, ἀλλ' οὐ πάντα συμφέρει*.

5. 'Αλλὰ τῶν ἀνθρώπων ἡ τόλμα, οὐκ εἰς τὸ συμφέρον καὶ πρέπον, ἀλλ' εἰς τὸ δυνατόν (29) σκοπήσασα, τὰ ἐναντία ποιεῖν ἠρέετο· θέν, καὶ τὰς χεῖρας εἰς τὸ ἐναντίον κινουμένη, φονεύειν πεποίηκε, καὶ τὴν ἀκοήν εἰς παρακοήν παρήγαγε, καὶ τὰ ἄλλα μέλη εἰς τὸ μοιχεύειν ἀντὶ νομιμῆς (30) τεκνογονίας· καὶ τὴν μὲν γλῶτταν ἀντὶ εὐφημίας εἰς βλασφημίας καὶ λοιδορίας καὶ ἐπιπορίας, τὰς δὲ χεῖρας αὐτῶν εἰς τὸ κλέπτειν καὶ τύπτειν τοὺς ὁμοίους ἀνθρώπους· καὶ τὴν μὲν ὀσφρῖν, εἰς ὁσμῶν ἐρωτικῶν ποικιλίας· τοὺς δὲ πόδας εἰς ὀξύτητα τοῦ ἐκχέαι αἷμα· καὶ τὴν μὲν γαστέρα εἰς μᾶθην καὶ κόρον ἀπλήρωτον· ἅπερ πάντα κακία καὶ ἁμαρτία ψυχῆς ἐστίν. Αἰτία δὲ τούτων οὐδεμία, ἀλλ' ἡ τῶν κρείττωνων ἀποστρέφῃ. Ὡς γὰρ ἐάν ἡνίοχος, ἐπιβάς ἵπποις ἐν σταδίῳ καταφρονήσῃ (31) μὲν τοῦ σκοποῦ, εἰς ὃν ἐλαύνειν αὐτὸν προσήκει, ἀποστραφεὶς δὲ τούτου, ἀπλῶς ἐλαύνῃ τὸν ἵππον ὡς ἐν δύνηται· δύναται δὲ, ὡς βούλεται· καὶ πολλάκις μὲν εἰς τοὺς ἀπαντῶντας ὁρμᾷ, πολλάκις δὲ καὶ κατὰ χρημῶν ἐλαύνῃ (32), φερόμενος ὅπου ὃ ἂν αὐτὸν τῇ ὀξύτητι τῶν ἵππων φέροι, νομίζων, ὅτι, οὕτω τρέχων, οὐκ ἐσφαλὴ τοῦ σκοποῦ· πρὸς γὰρ μόνον τὸν δρόμον ἀποδιέπει, καὶ οὐχ ὁρᾷ, ὅτι ἐξω τοῦ σκοποῦ γέγονεν· οὕτω καὶ ἡ ψυχὴ ἀποστραφεῖσα τὴν πρὸς τὸν Θεὸν ὁδὸν, καὶ ἐλαύνουσα παρὰ τὸ πρέπον τὰ τοῦ σώματος μέλη, μᾶλλον δὲ καὶ αὐτὴ μετ' αὐτῶν ὑφ' ἑαυτῆς ἐλαυνομένη, ἁμαρτάνει καὶ τὸ κακὸν ἑαυτῇ πλάττει, οὐχ ὁρῶσα, ὅτι πεπλάνηται τῆς ὁδοῦ, καὶ ἐξω γέγονε τοῦ τῆς ἀληθείας σκοποῦ, εἰς ὃν ὁ χριστοφόρος ἀνὴρ ὁ μακάριος Παῦλος ἀποδιέπειν ἔλεγε· *Κατὰ σκοπὸν διώκω, εἰς τὸ βραβεῖον τῆς ἀνω κλήσεως Ἰησοῦ Χριστοῦ*· σκοπῶν γοῦν τὸ καλὸν ὁ ἅγιος, οὐδέποτε δὲ τὸ κακὸν ἐποίησε.

6. Ἑλλήνων μὲν οὖν (33) τινες, πλανηθέντες τῆς ὁδοῦ, καὶ τὸν Χριστὸν οὐκ ἐγνωκότες, ἐν ὑποστάσει καὶ καθ' ἑαυτὴν εἶναι τὴν κακίαν ἀπεφάναντο ἁμαρτάνοντες κατὰ δύο ταῦτα· ἢ τὸν δημιουργὸν ἀποστε-

(32) Seguer. Colbert. Basil. et Felkm. 1 anon., ἐλαύνει.

(33) Particula οὖν deest in Colb. Quos autem hic notet S. Athanasius, nobis plane non liquet. Certe Araspas quidam apud Xenophontem *Cyropæd.* lib. vi satis indicat hanc aliquorum philosophorum fuisse sententiam, duas in homine esse animas, bonam alteram, alteram malam.

ροῦντες τοῦ εἶναι ποιητὴν τῶν ὄντων· οὐκ ἂν γὰρ εἴη ὁ ποιητὴν τῶν ὄντων Κύριος, εἴ γε κατ' αὐτοῦς ἡ κακία ὑπόστασιν ἔχει καθ' ἑαυτὴν καὶ οὐσίαν· ἡ πάλιν, θέλοντες αὐτὸν ποιητὴν εἶναι τῶν ὄλων, ἐξ ἀνάγκης καὶ τοῦ κακοῦ δόξουσιν εἶναι· ἐν γὰρ τοῖς οὐσί καὶ τὸ κακὸν κατ' αὐτούς ἐστι. Τοῦτο δὲ ἀποπον καὶ ἀδύνατον ἂν φανεῖται· οὐ γὰρ ἐκ τοῦ καλοῦ τὸ κακὸν, οὐδὲ ἐν αὐτῷ ἐστίν, οὐδὲ δι' αὐτοῦ· ἐπεὶ οὐκέτι καλὸν ἂν εἴη μεμιγμένην ἔχον τὴν φύσιν, ἢ αἵτιον γινόμενον (34) κακοῦ. Οἱ δὲ ἀπὸ τῶν αἰρέσεων, ἐκπεσόντες τῆς ἐκκλησιαστικῆς διδασκαλίας, καὶ περὶ τὴν πίστιν ναυαγήσαντες, καὶ οὗτοι μὲν ὑπόστασιν τοῦ κακοῦ παραφρονοῦσιν εἶναι· ἀναπλάττονται δὲ ἑαυτοῖς παρὰ τὸν ἀληθινὸν τοῦ Χριστοῦ Πατέρα θεὸν ἕτερον, καὶ τοῦτον ἀγένητον τοῦ κακοῦ ποιητὴν καὶ τῆς κακίας ἀρχηγόν, τὸν καὶ τῆς κτίσεως δημιουργόν. Τούτους δὲ εὐχερῶς ἂν τις ἐλέγξειεν ἐκ τε τῶν θείων (35) Γραφῶν καὶ ἐξ αὐτῆς τῆς ἐν ἀνθρώποις διανοίας, ἀφ' ἧς καὶ ταῦτα ἀναπλασάμενοι μαλυνονται. Ὁ μὲν οὖν Κύριος καὶ Σωτὴρ ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς ἐν τοῖς ἑαυτοῦ Εὐαγγελίοις φησὶ βεβαίως τὰ Μωυσέως βήματα, ὅτι Κύριος ὁ Θεὸς εἰς ἐστὶ καὶ, Ἐξομολογούμεθα σοι, Πάτερ, Κύριε τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς. Εἰ δὲ εἰς ἐστὶν ὁ Θεός, καὶ οὗτος οὐρανοῦ καὶ γῆς Κύριος, πῶς ἄλλος ἂν εἴη Θεὸς παρὰ τοῦτον; Πού δὲ καὶ ἐστὶ ὁ κατ' αὐτοῖς Θεός, τὰ πάντα τοῦ μόνου καὶ ἀληθινοῦ (36) πληροῦντος κατὰ τὴν τοῦ οὐρανοῦ καὶ γῆς περιλήψιν; Πῶς δὲ καὶ ἄλλος ἂν εἴη ποιητὴς, ὢν αὐτὸς ὁ Θεὸς καὶ Πατὴρ τοῦ Χριστοῦ ἐστὶ Κύριος κατὰ τὴν τοῦ Σωτῆρος φωνήν; Εἰ μὴ ἄρα, ὥς ἐν ἰσοστασίῳ, καὶ τὸν τοῦ ἀγαθοῦ Θεοῦ τὴν φαῦλον δύνασθαι γενέσθαι κύριον (37) εἶποιεν. Ἀλλ' ἐὰν τοῦτο λέγωσιν, ὅρα εἰς ὅσην ἀσέβειαν ἐκπίπτουσιν· ἐν γὰρ τοῖς τὰ ἴσα δυναμένοις τὸ ὑπερέχον καὶ χρεῖτον οὐκ ἂν εὐρεθῇ. Καὶ γὰρ εἰ μὴ θέλοντος τοῦ ἐτέρου, τὸ ἕτερον ἐστίν· ἴση ἀμφοτέρων ἡ δύναμις καὶ ἡ ἀσθένεια ἐστίν· ἴση μὲν, ὅτι νικῶσιν ἀλλήλων τὴν βούλησιν ἐν τῷ εἶναι· ἀσθένεια δὲ ἀμφοτέρων ἐστίν, ὅτι μὴ βουλομένοις αὐτοῖς παρὰ γνώμην ἀποβαίνει τὰ πράγματα· ἐστὶ γὰρ καὶ ὁ ἀγαθὸς παρὰ γνώμην τοῦ φαύλου, ἐστὶ καὶ ὁ φαῦλος παρὰ βούλησιν τοῦ ἀγαθοῦ.

7. Ἄλλως τε· καὶ τοῦτο γὰρ ἂν τις αὐτοῖς εἴποι· Εἰ τὰ φαινόμενα ἔργα τοῦ φαύλου ἐστὶ, τί τὸ ἔργον τοῦ ἀγαθοῦ; φαίνεται γὰρ οὐδὲν πλὴν μόνης τῆς τοῦ δημιουργοῦ κτίσεως. Τί δὲ καὶ τοῦ εἶναι τὸν (38) ἀγαθὸν γνώρισμα, οὐκ ὄντων αὐτοῦ ἔργων δι' ὧν ἂν γνωσθῇ; ἐκ γὰρ τῶν ἔργων ὁ δημιουργὸς γινώσκειται. Πῶς δὲ ὅλως καὶ δύο ἂν εἴη ἐναντία ἀλλήλων, ἢ εἰ τὸ διαιροῦν ἐστὶ ταῦτα, ἵνα χωρὶς ἀλλήλων γένωνται; εἶναι γὰρ αὐτὰ ἅμα ἀδύνατον, διὰ τὸ ἀναιρετικὰ ἀλλήλων εἶναι. Ἀλλ' οὐδὲ ἕτερον ἐν ἐτέρῳ δυνηθῇ ἂν εἶναι διὰ τὸ ἄμικτον καὶ ἀνόμιον αὐτῶν

• Marc. xii, 29. • Matth. xi, 25.

(34) Colbert., γινόμενον.

(35) Vox θείων deest in Seguer. Gobler. et Felkm.

1 anon.

(36) Vox Θεου additur in Colbert. et particula

A peccabant. Vel enim negabant Creatorem rerum omnium effectorem esse; nec enim omnium rerum Dominus foret, si, uti censent, malitia substantiam et naturam per seipsam haberet. Vel rursus, si illi volunt rerum omnium effectorem esse, mali quoque auctorem esse concedant necesse est, quandoquidem juxta illos, malum res aliqua est. Verum id fieri non posse et absurdum esse, valde perspicuum est: nam malum ex bono non oritur, neque in ipso, neque per ipsum est; alioquin jam bonum non esset, quod mistam naturam haberet, vel mali causa existeret. Hæretici quoque qui ex ecclesiastica doctrina exciderunt ac in fide naufragium fecerunt, mali aliquam substantiam esse stulte et ipsi existimant, sibi quoque præter verum Christi Patrem alium deum edingunt, quem etiam non genitum, mali effectorem et malitiae auctorem atque naturæ creatæ opificem volunt esse. Verum illi facile refutari possunt cum ex divinis Scripturis, tum ex ipsa quæ in hominibus inest intelligentia, qua etiam ista dementer commenti sunt. Itaque, ut ab auctoritate Scripturæ exordiar, Dominus et Servator Jesus Christus verba Moysis in suo Evangelio confirmans, ait: Dominus Deus unus est. Et: Confiteor tibi, Pater, Domine cæli et terræ. Si ergo unus est Deus, et ipse cæli et terræ Dominus est, quomodo alius præter ipsum erit? Ubinam vero illorum Deus futurus est, cum omnia quæ cæli et terræ ambitu continentur unus et verus Deus impleat? Quomodo etiam alius opifex earum rerum fuerit, quarum ipse Deus et Pater Christi est Dominus, ut suo ipse ore testatur Salvator? Nisi forte ut in parium conditione accidit, boni Dei malum posse esse dominum dixerint. Sed si ita sentiunt, vide in quantum impietatem incidunt. Inter illos enim qui paria possunt, neminem qui excellat et fortior sit, inveneris. Etenim si nolente altero, alter existit, æqualis certe amborum vis et imbecillitas est; æqualis quidem vis, quia alter alterius voluntatem, existendo, vincit: imbecillitas vero, quia ipsis nolentibus res præter mentem eveniunt; siquidem bonus invito malo, et vicissim malus bono nolente existit.

7. Aliter etiam eos hoc modo refellere possumus. Si ea quæ apparent, sunt mali opera: quodnam, quæso, est boni opus? nam nihil apparet præter naturam quam Creator condidit. Quodnam porro indicium est bonum existere, cum nulla existent opera quibus cognoscatur? ex operibus enim opifex cognoscitur: Qui vero fieri potest ut ambo sibi invicem sint contrarii? vel quidnam est quod illos dividit, ut simul invicem non sint? Namque simul esse non possunt, cum sese invicem destruant. Alter quoque in altero esse non potest, cum diversæ

καὶ post ὧν mox sequens.

(37) Vox Κύριον deest in Colbert. Ibid. additur particula ἂν.

(38) Sic Colbert. Alii cum editis, τὸ.

et dissimilis sint naturæ. Ergo tertium quoddam erit, quod illos dirimat, quodque ipsum sit Deus. At cuiusnam, quæso, naturæ tertium istud futurum est? bonine an mali? incertum utique videbitur; nec enim potest amborum naturæ esse. Itaque cum futili hanc illorum sententiam esse liqueat, necesse est ecclesiasticæ doctrinæ veritatem elucere, scilicet malum nec a Deo nec in Deo esse, neque ab initio fuisse, nec naturam **6** aliquam ejus esse: sed homines, boni contemplatione remota, ea quæ non erant, prout volebant, sibi ipsi excogitare et effingere cœpisse. Quemadmodum enim si quis, sole collucente suisque radiis universum terrarum orbem illustrante, oculos clausierit, et tenebras, quæ tamen nullæ sunt, sibi ipsi finxerit, ac deinde ille mediis velut in tenebris errans incedat, quæ causa illi sit sæpius cadendi atque in aspera et prærupta loca incurrendi, dum interim ipse arbitratur non lucem, sed tenebras esse, quippe qui cum videre putat, nihil prorsus videat: ita humana anima, clausis oculis quibus Deum videre potest, sibi ipsi mala effingit, in quibus dum ipsa moveatur, nescit sese nihil agere, cum aliquid agere existimat; quæ enim illa effingit, nullo modo existunt. Nec vero qualis creata est, talis etiam perseveravit: sed qualem contaminavit seipsam, talis et comparat. Namque creata est ut Deum videat, et ab eo illuminetur: ipsa autem pro Deo res caducas et tenebras quæsit, ut alicubi Spiritus his verbis testatur: *Deus hominem rectum fecit: ipsi autem ratiocinationes multas quæsierunt* ⁷. Itaque malitiae inventio et excogitatio sic hominibus initio exorta et conficta est. Quanam vero ratione etiam ad idolorum insaniam devoluti fuerint, jam dicere necesse est, ut cognoscas idolorum inventionem nullo modo a bono sed a malitia ortum habere. Quod porro nonum judicandum est, cum malum sit totum.

8. Malitiam excogitasse non contenta hominum anima, paulatim sese ad deteriora cœpit impellere. Postquam enim varias voluptatum species didicit, et rerum divinarum oblita est, corporeis affectibus delectata, atque ad sola præsentia et vanas, quæ de his habentur, opiniones attendens, nihil præter spectabilia existere, solaque temporalia et corporea, bona esse arbitrata est. Sic autem a vero aversa, et se ad imaginem boni Dei factam esse oblita, non amplius Deum Verbum, ad cuius similitudinem creata est, sua facultate videt: sed extra seipsam posita, ea quæ non sunt cogitat et effingit. Obstructo quippe corporearum cupiditatum involucri illo quod in ipsa est quasi speculo, per quod unum Patris imaginem contueri poterat, jam non cernit quæ animam intelligere oportet, sed in omnem partem circumfertur, solaque illa videt quæ in sensum

⁷ Eccles. vii. 30.

(39) Seguer. Colb. Basil. Anglic. Gobler. Felckm. 1 et 2 anon. hic χαμύων, et paulo post χαμύσασα habent. Alii cum editis, χαμύων et χαμύσασα.

(40) Sic Segner., alii vero cum editis ἐπινοῶν, et paulo post περιπατῇ, ubi Seguer. περιπατῇ.

A τῆς φύσεως. Οὐκοῦν ἐκ τρίτου τὸ διαιροῦν φανήσεται, καὶ αὐτὸ θεός. Ἀλλὰ ποίας ἀν εἴη καὶ τὸ τρίτον φύσεως; πότερον τῆς τοῦ καλοῦ, ἢ τοῦ φαύλου; ἀδύνατον φανήσεται. Τῆς γὰρ ἀμφοτέρων εἶναι αὐτὸ, ἀδύνατον. Σαθρὰς δὲ τοίνυν τῆς τοιαύτης αὐτῶν διαβολίας φαινομένης, ἀνάγκη τὴν ἀλήθειαν διαλάμπειν τῆς ἐκκλησιαστικῆς γνώσεως· ὅτι τὸ κακὸν οὐ παρὰ θεοῦ οὐδὲ ἐν θεῷ οὔτε ἐξ ἀρχῆς γέγονεν, οὔτε οὐσία τις ἐστὶν αὐτοῦ. Ἀλλὰ ἄνθρωποι κατὰ στέρησιν τῆς τοῦ καλοῦ φαντασίας ἑαυτοῖς ἐπινοοῖν ἤρξαντο καὶ ἀναπλάττειν τὰ οὐκ ὄντα, καὶ ἄπερ βούλονται. Ὡς γὰρ ἀν τις ἡλίου φαίνοντος, καὶ πάσης τῆς γῆς τῷ φωτὶ τούτου καταλαμπομένης, χαμύων (39) τοὺς ὀφθαλμοὺς, σκότος ἑαυτῷ ἐπινοῇ (40) οὐκ ὄντος σκότους, καὶ λοιπὸν ὡς ἐν σκότει πλανώμενος περιπατῇ, B πολλάκις πίπτων καὶ κατὰ κρημνῶν ὑπάγων, νομίζων οὐκ εἶναι φῶς, ἀλλὰ σκότος (41). δοκῶν γὰρ βλέπειν, οὐδ' ὁλως ὁρᾷ· οὕτω καὶ ἡ ψυχὴ τῶν ἀνθρώπων, χαμύσασα τὸν ὀφθαλμὸν, δι' οὗ τὸν θεὸν ὁρᾷ δύναται, ἑαυτῇ τὰ κακὰ ἐκίνησεν, ἐν οἷς κινουμένη, οὐκ ὀδεν ὅτι, δοκοῦσά τι ποιεῖν, οὐδὲν ποιεῖ· τὰ οὐκ ὄντα γὰρ ἀναπλάττειται. Καὶ οὐχ ὅποια γέγονε, τοιαύτη καὶ ἔμεινε· ἀλλ' ὅποια ἑαυτὴν ἐνέφυρε, τοιαύτη καὶ φαίνεται. Γέγονε μὲν γὰρ εἰς τὸ ὁρᾷν τὸν θεόν, καὶ ὅπ' αὐτοῦ φωτίζεσθαι· αὕτη δὲ ἀντὶ τοῦ θεοῦ τὰ φθαρτὰ καὶ τὸ σκότος ἐξήτησεν, ὥς που καὶ τὸ Πνεῦμα ἐγγράφως φησὶν· Ὁ θεὸς τὸν ἄνθρωπον ἐποίησεν εὐθεῖ· αὐτοὶ δὲ ἐξήτησαν λογισμοὺς πολλοὺς. Κακίας δὲ οὖν εὗρεσις καὶ ἐπίνοια τοῖς ἀνθρώποις ἐξ ἀρχῆς οὕτω γέγονε καὶ πέπλασται. Πῶς δὲ καὶ εἰς C τὴν τῶν εἰδώλων μανίαν καταδεσθήκασιν, ἥδη λέγειν ἀναγκαῖον, ἵνα γινώσκῃς; ὅτι ὁλως ἡ τῶν εἰδώλων εὗρεσις οὐκ ἀπὸ ἀγαθοῦ, ἀλλ' ἀπὸ κακίας, γέγονε. Τὸ δὲ τὴν ἀρχὴν ἔχον κακὴν ἐν οὐδενὶ ποτε καλὸν κριθεῖη, ὅλον ὃν φαῦλον.

principium malum habet, nulla unquam in re bonum

8. Οὐκ ἀρχεσθεῖσα τῇ (42) τῆς κακίας ἐπινοίᾳ τῶν ἀνθρώπων ἡ ψυχὴ, κατ' ὀλίγον καὶ εἰς τὰ χεῖρονα ἑαυτὴν ἐξάγειν ἤρξατο. Μαθοῦσα γὰρ διαφορὰς ἡθῶν, καὶ ζῶσαμένη τὴν τῶν θείων λήθην, ἡδομένη δὲ καὶ πρὸς τὰ τοῦ σώματος πάθη καὶ πρὸς μόνὰ τὰ παρόντα, καὶ τὰς τούτων ὁδὰς ἀποβλέπουσα, ἐνόμισε μηδὲν εἶναι πλεόν ἐστιν τῶν βλεπομένων, ἀλλὰ μόνὰ τὰ πρόσκαιρα καὶ τὰ σωματικὰ εἶναι τὰ καλὰ. Ἀποστραφεῖσα δὲ καὶ ἐπιλαθομένη ἑαυτὴν εἶναι κατ' εἰκόνα τοῦ ἀγαθοῦ θεοῦ, οὐκ ἔτι μὲν διὰ τῆς ἐν αὐτῇ δυνάμεως τὸν θεὸν λόγον, καθ' ὃν καὶ γέγονεν, ὁρᾷ· ἐξω δὲ ἑαυτῆς γεννομένη, τὰ οὐκ ὄντα λογίζεται καὶ ἀνατυπῶνται. Ἐπικρύψασα γὰρ ταῖς ἐπιπονοαῖς τῶν σωματικῶν ἐπιθυμιῶν τὸ ὡς ἐν αὐτῇ κάτοπτρον, δι' οὗ μόνου (43) ὁρᾷν ἡδύνατο τὴν εἰκόνα τοῦ Πατρὸς, οὐκέτι μὲν ὁρᾷ ἃ δεῖ ψυχὴν νοεῖν· παντὶ δὲ περιφέρεται, καὶ μόνὰ ἔχεινα ὁρᾷ τὰ τῇ αἰσθήσει προσπί-

(41) Felckm. 3 νομίζων εἶναι φῶς, ἀλλ' οὐ σκότος, sed corrupte, ut liquet.]

(42) Particula δὲ quæ deest in Seguer. Gobler. et Felckm. 1 in aliis legitur.

(43) Seguer. et Felckm. 2 anon. μόνον.

ποντα. Ὅθεν δὴ πάσης σαρκικῆς ἐπιθυμίας γέμουσα, καὶ ἐν ταῖς τούτων δόξαις ταρattoμένη, λοιπὸν, ὃν ἐπελάθετο τῇ διανοίᾳ Θεοῦ, τοῦτον ἐν σωματικοῖς καὶ αἰσθητοῖς ἀναπλάττεται, τοῖς φαινομένοις τὴν τοῦ Θεοῦ προσηγορίαν ἀνατιθεῖσα, καὶ μόνα ταῦτα δοξάζουσα, ὥστε αὐτὴ βούλεται (44), καὶ ὡς ἡδεα ὄρεται. Προηγείται τοίνυν αἰτία τῆς εἰδωλολατρίας ἡ κακία. Μαθόντες γὰρ οἱ ἄνθρωποι τὴν οὐκ οὖσαν κακίαν ἑαυτοῖς ἐπινοοῖν, οὕτω καὶ τοὺς οὐκ ὄντας θεοὺς ἑαυτοῖς ἀνεπλάσαντο. Οἷον δὲ εἰ τις, εἰς βυθὸν καταδύς, μήκετι μὲν βλέπει (45) τὸ φῶς, μηδὲ τὰ ἐν τῷ φωτὶ φαινόμενα, διὰ τὸ τῶν ὀφθαλμῶν αὐτοῦ πρὸς τὸ κάτω νεύμα, καὶ τὴν τοῦ ὕδατος ἐπικειμένην ἐπίχυσιν αὐτῷ· μόνα δὲ τὰ ἐν τῷ βυθῷ αἰσθόμενος, νομίζοι πλείον μηδὲν ἐκείνων εἶναι, ἀλλ' αὐτὰ τὰ φαινόμενα αὐτῷ τῶν ὄντων εἶναι τὰ κύρια· οὕτω καὶ οἱ παλαιοὶ τῶν ἀνθρώπων παράφρονες, καταδύντες εἰς τὰς τῶν σαρκικῶν (46) ἐπιθυμίας καὶ φαντασίας, καὶ ἐπιλαθόμενοι τῆς περὶ Θεοῦ ἐννοίας καὶ δόξης, ἀμυδρῶ τῷ λογισμῷ, μᾶλλον δὲ ἀλογίᾳ χρησάμενοι, τὰ φαινόμενα θεοὺς ἀνετυπώσαντο, τὴν κτίσιν παρὰ τὸν κτίσαντα δοξάζοντες, καὶ τὰ ἔργα μᾶλλον ἐκθειάζοντες ἢ περὶ τὸν τούτων αἴτιον καὶ δημιουργὸν δεσπότην Θεόν. Ὅσπερ δὲ κατὰ τὸ προλεχθὲν παράδειγμα, οἱ εἰς τὸν βυθὸν καταδύόμενοι, ὅσων μᾶλλον ἐπικαταβαίνουσι, τοσοῦτον (47) εἰς τὰ σκοτεινότερα καὶ βαθύτερα ὁρμῶσιν· οὕτω καὶ τὸ τῶν ἀνθρώπων πέπονθε γένος. Οὐ γὰρ ἀπλῆν ἔσχον τὴν εἰδωλολατρίαν, οὐδὲ ἀπ' ὧν ἤρξαντο, ἐν τοῖς καὶ διέμειναν· ἀλλ' ὅσον τοῖς πρώτοις ἐνεχρόνιζον, τοσοῦτον ἑαυτοὺς καινοτέρας (48) ἐφεύρισκον δεισιδαιμονίας· καὶ κόρον οὐ λαμβάνοντες τῶν πρώτων, ἄλλοις πάλιν ἐνεπιμπλάντο κακοῖς, προκόπτοντες ἐν τοῖς αἰσχίστοις, καὶ πλείον ἑαυτῶν ἐπεκταίνοντες τὴν ἀσέβειαν. Τοῦτο δὲ καὶ ἡ θεία Γραφὴ μαρτύρεται λέγουσα· Ὅταν ἔλθῃ ἀσεβὴς εἰς βάθος κακῶν, καταφρονεῖ.

Inrmissimis, suamque impietatem magis magisque tetor: Cum venerit impius in profundum malorum, contemnit.

9. Ἄρτι γὰρ ἀπεπήδησεν ἡ διάνοια τῶν ἀνθρώπων ἀπὸ Θεοῦ, καὶ καταβαίνοντες ταῖς ἐννοίαις καὶ τοῖς λογισμοῖς οἱ ἄνθρωποι, πρώτοις οὐρανῶν καὶ ἡλίου καὶ σελήνης καὶ τοῖς ἀστροῖς τὴν τοῦ Θεοῦ τιμὴν ἀνέθηκαν, ἐκείνους οὐ μόνον θεοὺς εἶναι νομίζοντες, ἀλλὰ καὶ τῶν ἄλλων τῶν μετ' αὐτοὺς αἰτίους τυγχάνειν· εἴτε, ἐπικαταβαίνοντες τοῖς σκοτεινοῖς λογισμοῖς, αἰθέρα καὶ τὸν αἶρα καὶ τὰ ἐν τῷ αἶρι προσηγορεύσαν θεοὺς. Προβαίνοντες δὲ τοῖς κακοῖς, ἤδη καὶ τὰ στοιχεῖα, καὶ τὰς ἀρχὰς τῆς τῶν σωμάτων συστάσεως, τὴν θερμὴν καὶ τὴν ψυχρὰν, καὶ τὴν ξηρὰν καὶ τὴν ὑγρὰν οὐσίαν θεοὺς ἀνύμνησαν. Ὡς δὲ οἱ τέλειον πεσόντες περὶ τὴν γῆν ἱλυσπῶνται δίχην τῶν ἐν τῇ χέρσῳ κογιῶν· οὕτως οἱ ἀσεβέστατοι τῶν ἀνθρώπων, πεσόντες καὶ καταπεσόντες ἀπὸ τῆς περὶ Θεοῦ φαν-

A cadunt. Hinc sane illa omnibus carnis cupiditatibus plena, falsisque opinionibus quas de illis imbibit conturbata, demum quem mente oblita est Deum, hunc ipsum in corporeis et sensibilibus rebus commenta est: unde Dei nomine rebus spectabilibus attributa, sola ea amplectitur et cogitat quæ sibi placent, et ut jucunda suspicit. Prima ergo idololatriæ causa est malitia. Ut enim homines malitiam, quæ nulla res est, sibi ipsis confingere didicerunt, sic et deos, qui nulli sunt, sibi quoque commenti sunt. Idem profecto est ac si quis in profundum demersus nec lucem nec quæ luce conspiciuntur videret (quippe cum ejus oculi deorsum aspicerent, et ipse aquarum mole obrueretur); ille autem idcirco sola ea quæ in profundo sunt sensu percipiens, nihil præter ipsa existere eaque rerum omnium præcipua esse arbitraretur: ita enim prisci insipientes homines ubi in carnis cupiditates et fallaces illecebras demersi sunt, Deique notitiam et cognitionem oblivione deleverunt, obtusa ratione, vel potius rationis expertes facti, res spectabiles deos esse finxerunt, ipsamque creaturam naturam præ Deo honorarunt, ac opera potius quam operum auctorem et opificem Dominum Deum, Dei titulo divinisque honoribus decorarunt. Ut vero illi qui, secundum superius exemplum, in profundum demersi sunt, quanto magis progrediuntur, eo in obscuriora et profundiora loca abripiuntur: ita quoque simile quoddam humano generi accidit. Non enim in simplici hæserunt idololatria, neque unde cœperunt, ibi etiam perstiterunt: sed quo plus temporis in primis suis erroribus consumpsere, eo recentiores identidem excogitare superstitiones, hinc prioribus nondum satiati, rursus sese in alia flagitia ingurgitarunt. Sic illi rursus in rebus auxere. Id sane divina Scriptura his verbis testa-

9. Ut enim mens humana a Deo recessit, homines vanis suis cogitationibus ac ratiocinationibus deorsum vergentes, primum celo, soli, lunæ, et astris, Dei honorem ascripserunt, illosque non tantum deos, sed etiam rerum aliarum auctores esse censuerunt: postea vero tenebrosos suis cogitationibus deorsum rursus progressi, æthera, aerem, et ea quæ in aere sunt, deos appellavere. Iidem rursus in malis procedentes, elementa quoque et principia compositionis corporum, nempe calidam et frigidam, siccam et humidam naturam, deos agnovere. Ut vero qui penitus in profundum ceciderunt, in terra et cæno, terrestrium cochlearum instar, repant: ita impiissimi mortales, postquam cogitationem a vera Dei notione removerunt, homines hominumque

¹ Prov. xviii, 3.

(44) Sic Seguer. Colb. Basili. Anglic. Gobl. Felckm. 1 et 2 anon. Alii cum editis, βούληται. Ibid. Seguer. et Colb. habent & pro ἄπερ.

(45) Seguer. Colbert., βλέπει.

(46) Sic Seguer. Alii cum editis, σαρκῶν.

(47) Sic Seguer. et Colb. Alii cum editis, τοσοῦτοι.

(48) Omnibonus et Ambros. Camald. Κενωτέρως legerunt: nam hic vaniores ille inaniores vertit.

formas, cum viventium tum mortuorum inter deos referre cœperunt. Quin etiam pejora meditati, in lapides et ligna, in reptilia aquatilia et terrena, atque in feras et brutas animantes divinum et cœleste Dei nomen transtulerunt, omnesque soli Deo debitos honores illis attribuerunt: verum autem Deum Christi Patrem rejecerunt. Utinam vero hic saltem stetisset insanorum mortalium audacia, nec ultra progressi sese graviori impietatis genere contaminassent. Siquidem nonnulli adeo mente ceciderunt, et eorum animus fuit obscuratus, ut etiam ea, quæ nullo modo essent, nec inter res creatas existerent, ipsi comminiscerentur et deos facerent. Humanam enim formam cum brutis animalibus permiscerent, naturasque dissimiles simul connectentes, tanquam deos venerari non erubuerunt. Hujusmodi utique sunt dii illi qui apud Ægyptios canis, serpentis et asini caput habent, et apud Libyæ populos Ammon arietis capite insignis. Alii vero corporis partes, ut caput, humeros, manum, pedem, seorsim divisas, singulas inter deos collocare, et divinis honoribus sunt prosecuti, quasi non contenti religione erga totum et integrum corpus adhibita. Alii impietate latius diffusa voluptatem et cupiditatem, quæ ipsorum malitiæ et tantæ impietatis occasio fuit, deos fecere et adorare, qualis est apud eos Amor et Venus in Papho insula. Alii velut pejora ambitiose æmulati, suos principes, aut etiam illorum liberos vel pro sua erga eos observantia, vel eorumdem tyrannidis metu inter deos numerare ausi sunt. Talis est in Creta celeberrimus apud ipsos Jupiter, **8** in Arcadia Mercurius, apud Indos Dionysius sive Bacchus, et apud Ægyptios Isis, Osiris et Orus. Talis his etiam temporibus Antinous Adriani Romanorum imperatoris amicus, quem tametsi hominem fuisse et quidem hominem minime gravem et honestum, sed impurissimum non ignorant, eum tamen ob metum imperantis venerantur. Cum enim, Adriano in Ægypti regione diversante, Antinous illius voluptatis minister e vita migrasset, eum imperator coli jussit: quo utique facto et se ædolescentis etiam post ejus mortem amore flagrare est testatus, et justæ reprehensionis argumentum in seipsum præbuit, ac denique insigne adversus universam idololatram statuit monumentum, quo nempe pateret illam non aliter ab hominibus inventam fuisse quam vana comminiscens cupiditate; quod et Dei sapientia his verbis declarat: *Initium fornicationis est exquisitio idolorum* *. Quod quidem ne mireris, neque procul a fide esse existimes velim, quando non ita pridem, sed fortassis etiam hoc tempore senatus

* Sap. xiv, 12.

(49) Sic Seguer. et Colb. Alii cum editis, βουλόμενοι.

(50) Vox ὄντα deest in Seguer.

(51) Sic Seguer. Colb. et Anglic. Editi, ἐγείραντες. Felckm. 2 anon. ἐνεγείραντες. Paulo post desinit ms. Colb.

τασίας, λοιπὸν καὶ ἀνθρώπους καὶ ἀνθρώπων μορφάς, τῶν μὲν ἐτι ζώντων, τῶν δὲ καὶ μετὰ θάνατον εἰς θεοὺς ἀνέθηκαν. Ἐτι δὲ καὶ χεῖρωνα βουλευόμενοι (49) καὶ λογιζόμενοι, ἤδη δὲ καὶ εἰς λίθους, καὶ ξύλα καὶ ἔρπετά, ἐνυδρά τε καὶ χερσαῖα, καὶ εἰς τὰ τῶν ἀλόγων ἀνήμερα ζῶα, τὴν θεῖαν καὶ ὑπερκόσμιον τοῦ Θεοῦ προσηγορίαν μετένεγκαν, πᾶσαν τιμὴν αὐτοῖς Θεοῦ ἀπονέμοντες, καὶ τὸν ἀληθινὸν καὶ ὄντως ὄντα (50) Θεὸν τὸν τοῦ Χριστοῦ Πατέρα ἀποστρεφόμενοι. Εἴθε δὲ καὶ ἄν μέχρι τούτων εἰστήκει τῶν ἀφρόνων ἡ τόλμα, καὶ μὴ περαιτέρω βαίνοντες ἑαυτοὺς ταῖς ἀσεβείαις ἐνέφυρον! Τοσούτον γὰρ τινες καταπεπτώκασιν τῇ διανοίᾳ καὶ ἐσκοτίσθησαν τὸν νοῦν, ὥστε καὶ τὰ μὴδ' ὅλως μηδαμῶς ὑπάρχοντα, μὴδὲ ἐν τοῖς γενομένοις φαινόμενα, ὅμως ἑαυτοῖς ἐπινοῆσαι καὶ θεοποιῆσαι. Λογικὰ γὰρ ἀλόγοις ἐπιμίξαντες, καὶ ἀνόμια τῇ φύσει ἐνεύραντες (51), ὡς θεοὺς θρησκέουσιν· οἳ οἱ εἰσιν οἱ παρ' Αἰγυπτίους κυνοκέφαλοι καὶ θριοκέφαλοι καὶ ὄνοκέφαλοι, καὶ ὁ παρὰ Λίβυσι κριοκέφαλος Ἀμμων. Ἄλλοι δὲ τὰ μέρη τῶν σωματικῶν, κεφαλὴν, καὶ ὦμον, καὶ χεῖρα, καὶ πόδα καθ' ἑαυτὰ διελόντες, ἕκαστον εἰς θεοὺς ἀνέθηκαν, καὶ ἐξεθείσαν, ὥστε οὐκ ἀρκούμενοι ἐξ ὁλοκληρου τοῦ ὅλου σώματος ἔχειν τὴν θρησκείαν. Ἐπιτείνοντες δὲ τὴν ἀσέβειαν ἑτεροί, τὴν πρόφασιν τῆς τούτων εὐρέσεως καὶ τῆς αὐτῶν κακίας τὴν ἡδονὴν καὶ τὴν ἐπιθυμίαν θεοποιήσαντες προσκυνοῦσιν· οἷός ἐστιν ὁ παρ' αὐτοῖς Ἑρως, καὶ ἡ ἐν Πάρῳ Ἀφροδίτη. Οἱ δὲ αὐτῶν, ὥστε φιλοτιμούμενοι τοῖς χεῖροσιν, ἐτόλμησαν τοὺς παρ' αὐτῶν ἀρχοντας ἢ καὶ τοὺς τούτων παῖδας εἰς θεοὺς ἀναθεῖναι ἢ διὰ τιμὴν τῶν ἀρχάντων. ἢ διὰ φόβον τῆς αὐτῶν τυραννίδος, ὡς ὁ ἐν Κρήτῃ παρ' αὐτοῖς περιβόητος Ζεὺς, καὶ ὁ (52) ἐν Ἀρχαδίᾳ Ἑρμῆς· καὶ παρὰ μὲν Ἰνδοῖς Διόνυσος, παρὰ δὲ Αἰγυπτίοις Ἰσις (53), καὶ Ὅσιρις, καὶ Ὀρος, καὶ ὁ νῦν Ἀδριανοῦ τοῦ Ῥωμαίων βασιλέως παιδικὸς Ἀντίνοος, ὃν καίπερ εἰδότες ἀνθρώπων, καὶ ἀνθρώπων οὐ σεμνὸν, ἀλλ' ἀσελγείας ἐμπλεῶν, διὰ φόβον τοῦ προστάξαντος εἴθουσιν. Ἐπιδημήσας γὰρ Ἀδριανὸς τῇ χώρᾳ τῶν Αἰγυπτίων, τελευτήσαντα τὸν τῆς ἡδονῆς αὐτοῦ ὑπὲρ τὴν Ἀντίνοον ἐκέλευσε θρησκεύεσθαι, αὐτὸς μὲν καὶ μετὰ θάνατον ἐρῶν τοῦ παιδὸς, ἐλεγχοῦν δὲ ὅμως καθ' ἑαυτοῦ, καὶ γνώρισμα κατὰ πάσης εἰδωλόλατρίας παρέχων, ὅτι οὐκ ἄλλως ἐφευρέθη παρὰ τοῖς ἀνθρώποις αὕτη ἢ δι' ἐπιθυμίαν τῶν πιασμένων, καθὼς καὶ ἡ σοφία τοῦ Θεοῦ προμαρτυρεται λέγουσα· Ἀρχὴ πορνείας ἐπίνοια εἰδώλων. Καὶ μήτοι (54) θαυμάσης μὴδὲ μακρὰν πίστει εἶναι τὸ λεγόμενον νομίσης, ὅπου γε καὶ οὐ πολλῷ πατέρον, ἢ τάχα καὶ μέχρι νῦν ἡ Ῥωμαίων σύγκλητος τοὺς πόποτε αὐτῶν ἐξ ἀρχῆς ἀρξάντας βασιλέας, ἢ πάντας, ἢ οὓς ἂν αὐτοὶ βούλωνται καὶ κρίνωσι, δογματίζουσιν ἐν θεοῖς εἶναι, καὶ θεοσχεύεσθαι θεοὺς

(52) Articuli. ὁ deest in Segner. Colb. Basil. Gobler. et Felckm. 1 et 2 anon.

(53) Isis Græcis est Δημήτηρ, id est Ceres. Osiris; Διόνυσος, id est Bacchus: et Orus, Apollo, teste Herodoto in Euterpe.

(54) Segner. Alii, μήτι.

γράφουσιν. Οὓς μὲν γὰρ ἀπεχθάνονται, τοὺτους ὡς πολέμους τὴν φύσιν ὁμολογοῦσι, καὶ ἀνθρώπους ὀνομάζουσιν· οὓς δὲ καταθυμῶς ἔχουσι, τοὺτους δι' ἀνδραγαθίαν θρησκέυεσθαι προστάττουσιν, ὥσπερ ἐπ' ἐξουσίας (55) ἔχοντες τὸ θεοποιεῖν, αὐτοὶ ἄνθρωποι τυγχάνοντες, καὶ εἶναι θνητοὶ μὴ ἀρνούμενοι. Ἐδεῖ δὲ θεοποιούντας αὐτοὺς μᾶλλον αὐτοὺς εἶναι θεοὺς· τὸ γὰρ ποιοῦν τοῦ ποιουμένου κρείττον εἶναι δεῖ, καὶ ὁ κρίνων τοῦ κρινομένου ἐξ ἀνάγκης ἄρχει, καὶ ὁ διδοὺς πάντως ὃ ἔχει, χαρίζεται· ὥσπερ ἀμέλει καὶ πᾶς βασιλεὺς ὃ μὲν ἔχει χαρίζεται, τῶν δὲ λαμβανόντων κρείττων καὶ μείζων ἐστίν. Εἴπερ οὖν οὓς θέλουσιν αὐτοὶ, τοὺτους θεοὺς δογματίζουσιν εἶναι, ἔδει καὶ αὐτοὺς πρῶτον εἶναι θεοὺς. Ἀλλὰ τὸ θυμαστὸν ἐστὶ τοῦτο, ὅτι, αὐτοὶ ἀποθνήσκοντες ὡς ἄνθρωποι, ἐλέγχουσι τὴν ἑαυτῶν περὶ τῶν θεοποιηθέντων ὑπ' αὐτῶν ψῆφον εἶναι ψευδῆ.

major est. Quapropter si quos ipsi voluerint, deos esse decernunt : eos sane primum deos quoque esse oporteret. Verum hoc inter cetera admiratione dignum videtur, quod ipsi tanquam homines morientes, suum de his, quos deos fecerunt, falsum esse suffragium aperte arguant.

10. Τοῦτο δὲ τὸ ἔθος οὐ καινὸν, οὐδὲ ἀπὸ τῆς Ῥωμαίων ἡρώεω βουλῆς, ἀλλ' ἦν ἀνωθεν προγιγνώμενον καὶ προμελετώμενον ἐπὶ τὴν τῶν εἰδώλων ἔννοϊαν. Καὶ γὰρ οἱ πάλοι παρ' Ἑλλήσι διαβεβημένοι θεοὶ Ζεὺς, καὶ Ποσειδῶν, καὶ Ἀπόλλων, καὶ Ἥφαιστος, καὶ Ἑρμῆς, καὶ ἐν θηλείαις Ἥρα, καὶ Δήμητρα, καὶ Ἀθήνη (56), καὶ Ἀρτεμις, ταῖς θησείας τοῦ παρὰ τοῖς Ἑλλήτιν ἱστορουμένου διαταγαῖς ἐκρίθησαν λέγεσθαι θεοὶ· καὶ οἱ μὲν διαταξάμενοι, ὡς ἄνθρωποι ἀποθνήσκοντες, θρηγνύονται· οὓς δὲ διατάξαντο, οὗτοι ὡς θεοὶ προσκυνούνται. Ὡ πολλῆς ἐναντιότητος καὶ μανίας ! Τὸν διαταξάμενον εἰδότες, οὓς διατάξω (57), προτιμῶσι. Καὶ εἴθε μέχρις ἀρρένων εἰσέτῃκε τούτων ἡ εἰδωλομανία (58), καὶ μὴ εἰς θηλείας κατέφερον τὴν θείαν προσηγορίαν. Καὶ γὰρ καὶ γυναῖκας, ἃς οὐδὲ εἰς κοινὴν περὶ πραγμάτων συμβουλίαν λαμβάνειν ἀσφαλές, ταύτας τῇ τοῦ Θεοῦ τιμῇ θρησκέουσιν καὶ σέβουσιν, ὡς αἱ μὲν παρὰ Θησείας διαταγεῖσθαι, ἃς (59) προειρήκαμεν, παρὰ δὲ Αἰγυπτίοις Ἰσις καὶ Κόρη καὶ Νεωτέρα (60), καὶ παρ' ἄλλοις Ἀφροδίτη. Τὰ γὰρ τῶν ἄλλων ὀνόματα οὐδὲ λέγειν εὐαγὲς ἡγοῦμαι, πάσης χλευῆς ὄντα μεστά. Πολλοὶ γὰρ οὐ μόνον ἐν τοῖς πάλαι, ἀλλὰ καὶ ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς χρόνοις, ἀποβαλόντες φιλοκατα καὶ ἀδελφούς καὶ συγγενεῖς καὶ γυναῖκας, πολλὰ δὲ καὶ ἀνδρας ἀποβαλοῦσαι, οὓς πάντας ἡ φύσις ἡλεγεῖν ἀνθρώπους εἶναι θνητοὺς, τοὺς καὶ ταύτας διὰ τὸ πολὺ περὶ αὐτῶν πένθος ἀναζωγραφῆσαντες, καὶ θυσίας ἀναπλάτταντες, ἀνέθηκαν, οὓς οἱ μετὰ ταῦτα διὰ τὴν πλάσιν, καὶ τὴν τοῦ τεχνίτου φιλοτιμίαν θεοὺς ἐθρήσκουσιν, πᾶν γὰρ πάσχοντες οὐ κατὰ φύσιν. Οὓς γὰρ οἱ γονεῖς ὡς μὴ ὄντας θεοὺς ἐθρήνησαν (οὐκ ἂν γὰρ, εἴπερ ᾔδεισαν αὐτοὺς

A Romanus quos ab initio habuit imperatores, vel omnes, vel saltem quos ipsi placet et ejusmodi honore dignos censet, inter deos esse decernit, ac tanquam deos coli jubet. Namque illorum quidem quibus illi infensi sunt, naturam agnoscunt, eosque utpote inimicos, homines appellant : at vero quos diligunt et charos habent, eos ob virtutem coli præcipiunt, quasi deos faciendi potestatem ipsi haberent, qui utique homines sunt, et se mortales esse non indicantur. Hi enim profecto potius qui deos faciunt dii esse censendi sunt, quam quos ipsi faciunt deos. Siquidem res quæ facit, ea quæ sit præstantior esse debet ; et qui aliquem judicat, ejus qui judicatur, dominus sit necesse est : is item qui aliquid donat, omnino id quod habet largitur ; quem

B admodum certe et omnis imperator, id quod ipse habet, donat, iisque qui accipiunt potentior et major est.

10. Nec vero recens est istiusmodi consuetudo, neque a Romano senatu initium duxit, sed diu ante ad fingenda idola inventa et instituta est. Illi enim qui a tanto tempore dii apud Græcos celebrantur, Jupiter, Neptunus, Apollo, Vulcanus, Mercurius, et e feminis Juno, Ceres, Pallas, Diana, edictis Thesei, quem Græcorum historiæ præcipue commendant, divinitatem sunt consecuti. Hinc illi qui id sancire, ut homines, mortui lugentur : hi autem quos deos esse statuerunt, tanquam dii adorantur. O incredibilem repugnantiam atque insaniam ! Notus ipsis est qui deos illos esse sanxit, et quos ille sanxit, eidem anteponunt ! Verum utinam saltem in maribus stetisset eorum idololatria, neque feminis divinum nomen detulissent ! Siquidem etiam mulieres, quas neque ad publica concilia admittere tutum est, divinis honoribus colunt et venerantur, quales sunt, quæ, ut supra diximus, Thesei præscripto inter numina sunt relatæ, et apud Ægyptios Isis, Puella et Adolescentula, atque apud alios Venus. Nam aliarum ridicula nomina proferre fas esse non reor. Multi enim non priscis tantum, sed nostris etiam temporibus, post amissos quos habebant charissimos, tum fratres tum cognatos ac uxores : multæ item mulieres extinctis viris (quos sane omnes, mortales homines fuisse natura convincit), illos et illas, cogente luctus acerbitate, pictura expresserunt et confectis sacrificiis consecraverunt, quos deinde posterī ob pictum simulacrum et artificis industriam tanquam deos venerari sunt, idque præter omnem naturæ rationem. Quos enim ipsi parentes luxere ut qui dii non essent (namque

(55) Sic Basil. et Anglie. Editio Commel. et alii mss. unica voce habent ἐπεξουσίας, sed mendose.

(56) Seguer., Δήμητρα εἰ Ἀθηνᾶ.

(57) Seguer., διατάξαντο.

(58) Sic Seguer. Basil. Anglie. Gobler. Felekm. 1 et 2 an. Alii cum editis, εἰδωλολατρεία.

(59) Seguer. Gobler. Felekm. 1 et 2 anon., ὡς.

(60) Ambros. Camaldol., Puellam et Adolescentulam hic verit : Omnibonus, Proserpinam et Neo-

teram. Nannius Proserpinam minorem quasi Νεωτέρα ad Κόρη referretur. Κόρη Latinis Proserpinam esse nemo nescit. Quid autem sit Νεωτέρα, nihil certi dicere habemus. Forte Junonis filiam Ἥθην deam juventutis significat. Verum quidquid hic sit Κόρη et Νεωτέρα, Ambrosii interpretationem, quæ Græcis verbis simpliciter respondet, visum est amplecti.

si deos illos esse persuasum habuissent, minime ut perditos et mortuos desliverent: quia vero non tantum non esse deos, sed nec existere quidem putabant, idcirco illorum formam imagine exprimebant, ut eorum effigiem præ oculis habentes, dolorem mitigarent, quem ex eo quod illi amplius non existerent acceperant, istos nihilominus stultissimi tanquam deos precantur, et veri Dei honore prosequuntur. Certe etiam hodie in Ægypto, luctus Osiris, Ori, Typhonisque et aliorum interitus celebratur. Dodonæa item ærea et Cretæ Corybantes argumento sunt Jovem non fuisse deum, sed hominem, eumque ex patre carnivoro procreatum esse. Verum præ cæteris per mihi mirum videtur, Platonem magnum illum virum sapientia apud Græcos adeo celebrem, qui de Dei cognitione plurimum gloriabatur, in Piræum cum Socrate accessisse, ut Dianam hominis arte effictam adoraret.

11. Hæc autem et similia idololatriæ inventa jam olim Scriptura his verbis complexa est: Initium fornicationis est exquisitio idolorum: et adinventio illorum, corruptio vitæ est. Neque enim erant ab initio, neque erunt in perpetuum. Vana enim hominum gloria in mundum ingressa sunt, et idcirco brevis illorum finis est inventus. Acerbo enim luctu dolens pater, cito sibi rapti filii fecit imaginem, et illum qui tunc tanquam homo mortuus fuerat, nunc tanquam viventem colere cepit, subditisque suis sacra et caerimonias tradidit. Deinde impia consuetudo tempore invalescens, tanquam lex custodita est, et tyrannorum imperio colebantur sculpta simulacra, quos cum coram honorare homines non possent, eo quod procul habitarent, forma quæ longe aberat expressa, evidentem imaginem regis quem honorare volebant, fecerunt, ut absentem tanquam præsentem studio adlarentur. Ad religionis autem et venerationis amplificationem etiam ignaros instigavit artificis eximia diligentia. Ille enim volens fortasse placere principi, omnem artem et industriam suam adhibuit, ut similitudinem quam optime exprimeret. Vulgus porro elegantia operis illectum, eum qui paulo ante ut homo colebatur, nunc numen esse reputavit; idque vitæ in insidias factum est, quoniam aut miseriam aut tyrannidum deservientes homines, incommunicabile nomen lapidibus et lignis imposuerunt. Cum igitur idolorum inventio hoc pacto, teste Scriptura, ab hominibus initium habuerit et efficta sit, jam tempus est, ut ad ejus consultationem aggrediamur: quod ut præstemus, non tam extrinsecus colligenus argumenta quam ex his ipsis quæ illi de suis numinibus

A θεοὺς, ὡς ἀπολομένους ἐκέλευσαν· τούτου γὰρ χάριν, οὐ μόνον οὐ (61) νομίζοντες αὐτοὺς εἶναι θεοὺς, ἀλλὰ μὴ δ' ὅλως ὑπάρχειν, ἐν εἰκότι τούτους ἐτυπώσαντο, ἵνα τοῦ μηκέτι εἶναι, τὴν διὰ τῆς εἰκότος δέκησης ὀρῶντες, παραμυθῶνται, τούτοις ὅμως ὁ ἄφρονες ὡς θεοὶς εὐχονται, καὶ τὴν τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ τιμὴν τούτοις περιτιθέασιν. Ἐν γοῦν Αἰγύπτῳ εἰσέτι καὶ νῦν ὁ περὶ Ὀσίρειος, καὶ Ὀρου, καὶ Τυφῶνος, καὶ τῶν ἄλλων θρῆνος τῆς ἀπωλείας ἐπιτελεῖται· καὶ τὰ ἐν Δωδώνῃ χαλκίαι, καὶ οἱ ἐν Κρήτῃ Κορύβαντες, τὸν Δία μὴ εἶναι θεὸν ἐλέγχουσιν, ἀλλ' ἄνθρωπον, καὶ τούτον ἐκ πατρὸς ὁμοδόρου γινόμενον. Καὶ τό γε θαυμαστόν, ὅτι καὶ ὁ πᾶν παρ' Ἑλλήσι σοφὸς καὶ πολλὰ καυχησάμενος, ὡς περὶ Θεοῦ διανοηθεὶς, ὁ Πλάτων, εἰς τὸν Πειραῖα (62) μετὰ Σωκράτους κατέρχεται, τὴν ἀνθρώπου τέχνην πλαστῆσαν Ἀρτεμίν προσκυνήσων.

11. Ταύτας δὲ καὶ τὰς τοιαύτας τῆς εἰδωλομανίας εὐρέσεις ἀνωθεν καὶ πρὸ πολλοῦ προεδίδασκεν ἡ Γραφὴ λέγουσα· Ἀρχὴ πορνείας ἐπίνοια εἰδώλων· εὐρεσις δὲ αὐτῶν φόβος ζωῆς. Οὐτε γὰρ ἦν ἀπ' ἀρχῆς, οὐτε εἰς τὸν αἰῶνα ἔσται. Κενοδοξία γὰρ ἀνθρώπων ἦλθεν εἰς τὸν κόσμον, καὶ διὰ τοῦτο σύντομον αὐτῶν τέλος ἐπενοήθη. Λόγῳ γὰρ πέρθει τρυχόμενος πατήρ, τοῦ ταχέως ἀφαιραθέντος τέκνου εἰκόνα ποιήσας, τὸν τότε νεκρὸν ἄνθρωπον, νῦν ὡς ζῶντα ἐτίμησε, καὶ παρέδωκε τοῖς ὑποχείριόις μυστήρια καὶ τελεῖας. Εἴτ' ἐν χρόνῳ κρατυρθὲν (63) τὸ ἀσεβὲς ἔθος, ὡς νόμος ἐφυλάχθη. Καὶ τυράννων ἐπιταγαῖς ἐθροισκεῖτο τὰ (64) γλυπτὰ, οὓς ἐν ὕψει μὴ δυνάμενοι τιμῆν ἄνθρωποι, διὰ τὸ μακρὰν οἰκεῖν, τὴν πόρρωθεν ὕψιν ἀνατυπωσάμενοι, ἐμπαθεῖ εἰκόνα τοῦ τετιμμημένου βασιλέως ἐποίησαν, ἵνα τὸν ἀπόντα ὡς παρόντα κολακίῳσι διὰ τῆς σπουδῆς. Εἰς ἐπίτασιν δὲ θρησκείας καὶ τὸς ἀγροῦντας ἡ τοῦ τεχνίτου προεστρέψατο φιλοτιμία· ὁ μὲν γὰρ, ἴσως τῷ κρατοῦντι βουλούμενος ἀρέσαι, ἐξεβιάσατο τῇ τέχνῃ τὴν ὁμοιότητα ἐπὶ τὸ κάλλιον· τὸ δὲ πλεονέκτης, ἐφελέμενος διὰ τὸ (65) εὐχαρί τῆς ἐργασίας, τὸν πρὸ ὀλίγου τιμηθέντα ἄνθρωπον, νῦν (66) σέβασμα ἐλογίσσατο· καὶ τοῦτο ἐγεγόνει τῷ βίῳ εἰς (67) ἐνεδρὸν· ὅτι, ἡ συμφορὰ ἡ τυραννίδι δουλεύσαντες ἄνθρωποι, τὸ ἀκωνόνητον ὄνομα λίθοις καὶ ξύλοις περιέθηκαν. Τοιαύτης τοίνυν τῆς (68) τῶν εἰδώλων εὐρέσεως ἐπὶ μάρτυρι τῇ Γραφῇ παρὰ τοῖς ἀνθρώποις ἀρξαμένης καὶ ἀναπλασθείσης, ὥρα λοιπόν σοι καὶ τὸν κατ' αὐτῆς ἐλέγχον ἀποδείξαι, οὐ τοσοῦτον ἔξωθεν, ὅσον ἀπ' ὧν οὗτοι περὶ

¹ Sap. xiv, 12-21.

(61) Particulam οὐ restitimus ex Seguer. Basil. Anglic. Gobler. et Felckm. 1 anon.

(62) Seguer. Basil. et Felckm. 2 anon., Πειραιᾶ. Anglic. Gobler. et Felckm. 1 anon., Πειραιᾶ.

(63) Sic Seguer. et Basil. ut et Græcus Scripturæ textus. Alii cum editis χρητήθην.

(64) Art. τὰ δεστ in Seguer.

(65) Felckm. 2 anon., εὐμορφόν.

(66) Felckm. 2 anon., εἰς θεοὺς. Ibid. Basil. et Anglic., ἐλογίσαστο.

(67) Basil., ὡς.

(68) Art. τῆς δεστ in Felckm. 2 anon. Ibid. τῶν δεστ in Seguer. et Anglic.

αὐτὼν φρονεῖσι τὰ τευχῆρια λαμβανόντας (69). Εἰ γάρ τις τῶν παρ' αὐτοῖς λεγομένων θεῶν, ἵνα πρῶτον ἀπὸ τούτων τῶν κάτωθεν ἀρξώμαι, λάβοι τὰς πράξεις, εὐρήσει μὴ μόνον οὐκ εἶναι αὐτοὺς θεοὺς, ἀλλὰ καὶ τῶν ἀνθρώπων τοὺς αἰσχίστους γεγονότας. Οἷον γάρ, οἷόν ἐστιν ἰδεῖν τοὺς παρὰ ποιηταῖς τοῦ Διὸς ἔρωτας, καὶ τὰς ἀσελγείας; Οἷόν ἐστιν αὐτὸν (70) ἀκούειν ἀρπάζοντα μὲν τὸν Γανυμήδην, καὶ τὰς κλοπιμαίους ἐργαζόμενον μοιχεύας, δεδιότα δὲ καὶ δειλιώοντα μὴ παρὰ γνώμην αὐτοῦ τὰ τῶν Τρώων ἀπόληται (71) τελεῖν; Οἷόν ἐστιν ἰδεῖν αὐτὸν ἀχθόμενον ἐπὶ τῇ θανάτῳ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Σαρπηδόως (72), καὶ βουλόμενον αὐτῷ βοηθῆσαι καὶ μὴ δυνάμενον· καὶ ἐπιβουλεύμενον μὲν (73) ὑπὸ τῶν ἄλλων λεγομένων θεῶν, Ἀθηνᾶς δὲ λέγω καὶ Ἥρας καὶ Ποσειδῶνος, βοηθούμενον δὲ ὑπὸ Θέτιδος γυναικὸς καὶ τοῦ ἑκατονταχειροῦ Αἰγαιῶνος· καὶ νικώμενον ὑπὸ ἡδονῶν, δουλεύοντα δὲ γυναιξί, καὶ δι' αὐτὰς ἐν ἀλέγοις ζῶντας τετράποσιν τε καὶ πτηνοῖς ταῖς φαντασίαις παρακινδυνεύοντα· καὶ πάλιν αὐτὸν μὲν κρυπτόμενον διὰ τὴν τοῦ πατρὸς ἐπιβουλήν, τὸν δὲ Κρόνον ὑπ' αὐτοῦ δεσμευόμενον (74), κἀκείνον ἀποτέμνοντα τὸν πατέρα; Ἄρ' οὖν ἄξιον τούτων ὑπονοεῖν θεὸν, τσαῦτα δρᾶσαντα, καὶ διαβληθέντα, ἃ μὴ δὲ οἱ κοινοὶ Ῥωμαίων νόμοι καὶ τοὺς ἀπλῶς ἀνθρώπους ἐπιτρέπουσι ποιεῖν;

12. Ἴνα γάρ ἐκ πολλῶν ὀλίγα μνημονεύσω διὰ τὸ πλῆθος, τίς ἰδὼν αὐτοῦ τὴν εἰς Σεμέλην, καὶ Ἀθήαν, καὶ Ἀλκμήνην, καὶ Ἀρτεμιν, καὶ Ἀθηνᾶν, καὶ Μαίαν, καὶ Εὐρώπην, καὶ Δανάην, καὶ Ἀντιόπην παρανομίαν καὶ φόρον· ἢ τίς, ἰδὼν τὴν εἰς τὴν ἰδίαν ἀδελφὴν αὐτοῦ ἐπιχειρήσιν καὶ τολμᾷ, ὅτι τὴν αὐτὴν ἀδελφὴν εἶχε καὶ γυναῖκα, οὐκ ἂν χλευάσεις, καὶ ζημιώσεις θανάτῳ; Ὅτι μὴ μόνον ἐμοίχευσεν, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἐκ τῆς μοιχείας γενομένους αὐτῷ παῖδας θεοποιήσας ἀνέθηκεν, ἐπικάλυμμα τῆς παρανομίας αὐτοῦ τὴν τῆς θεοποιίας φαντασίαν κατασκευάζων· ὧν εἰσι Διόνυσος καὶ Ἡρακλῆς, καὶ Διόσκουροι, καὶ Ἑρμῆς, καὶ Περσεύς, καὶ Σώτῆρα (75). Τίς, ἰδὼν τὴν τῶν λεγομένων θεῶν ἀκατάλακτον πρὸς ἑαυτοὺς ἔριν ἐν ἱλίῳ τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν Τρώων χάριν, οὐ καταγνώσεται τῆς ἀσθενείας αὐτῶν, ὅτι διὰ τὴν πρὸς ἀλλήλους φιλονεικίαν καὶ τοὺς ἀνθρώπους παρώξυναν; Τίς, ἰδὼν ὑπὸ μὲν Διομήδους τιτρωσκομένους Ἄρεα καὶ Ἀφροδίτην, ὑπὸ δὲ Ἡρακλείδους τὴν Ἥραν καὶ τὸν Ὑποχρόνιον ὃν καλοῦσι θεὸν, Ἀἰθονέα, καὶ Διόνυσον μὲν ὑπὸ Περσέως, Ἀθηνᾶν δὲ ὑπὸ Ἀρκάδος, καὶ τὸν Ἡρακλῆα ῥιπτόμενον καὶ χυλαίνοντα, οὐ καταγνώσεται τῆς φύσεως, καὶ ἀποστραφῆσεται μὲν τοῦ λέγειν αὐτοὺς εἶναι θεοὺς, φαρτοὺς δὲ

A sentiant. Si quis enim illorum, quos deos prædicant, ut inde primum exordiar, res gestas velit perpendere, eos non solum non esse deos, sed etiam hominum turpissimos fuisse reperiet. Quid enim, quaeso, turpius quam illi Jovis amores, et impudicitiae, quas apud poetas legere licet? Quid stedius dici potest quam cum eum audis rapere Ganymedem, 10 furtiva adulteria patrare, timere et pavere ne contra ipsius mentem Trojanorum moenia diruantur? Quid indignius cogitaveris, quam cum ipsum vides mortem filii sui Sarpedonis graviter ferre, eique opitulari velle, nec posse? Quid, inquam, miserius potest esse quam cum cernis ei insidias ab aliis, qui dicuntur dii, fieri, Minerva nempe, Junone et Neptuno, opemque ferri a Thetide muliere et a centimano Aegeone: cum item voluptate victum mulieribus servire vides, illarumque causa brutorum animantium, quadrupedum et volucrum formas non sine sui periculo induere: cum rursus eundem ut patris insidias fugiat, latebras quaerere perspicis, ac deinde Saturnum suum patrem ab illo vinciri et castrari? An ergo æquum est illum censerī deum, qui ea flagitia commisit, et tantorum scelerum reus est, quæ neque communes Romanorum leges vel ipsis hominibus facere permittunt?

12. Ut enim præ multitudine pauca ex multis commemorem, quis cognitis flagitiis et stupris, quibus Semelem, Ledam, Alcmenam, Dianam, Latonam, Maïam, Europam, Danaen et Antiopam vitiauit, vel quis perspecta ejus in propriam sororem impudica audacia, quam nimirum simul et sororem et uxorem habuit, illum non despiciat, et morte dignum æstimet? Enimvero non stupra tantum commisit, sed etiam quos ex stupris procreavit liberos, inter deos retulit, divinitatis specie ad suam pravitatem legendam abusus. Horum ex numero sunt Bacchus, Hercules, Dioscuri, Mercurius, Perseus et Sospita. Quis implacabili contentione audita, qua dii illi, Grecorum et Trojanorum causa, apud Ilium inter se pugnabant, eorum imbecillitatem non condemnent, qui nempe mutua inter se rixa etiam homines irritaverint? Quis si viderit Martem et Venerem a Diomede vulnerari, Junonem vero et infernum quem vocant Deum, Aidoneum sive Plutonem ab Hercule, Bacchumque a Perseo, et Minervam ab Arcade, Vulcanum autem e caelo projici eoque casu claudum fieri; quis, inquam, hæc intueri possit, quin statim hujusmodi decorum naturam spernat ac vituperet, vehementerque deinceps abhorreat quo-

(69) Sic Seguer. Gobler. et Felckm. 2 anon. Alii cum editis λαμβανόντας.

(70) Anglic. et Felckm. 2 anon., αὐτῶν.

(71) Sic Seguer. et Basil. Gobler. et Felckm. 4 anon., at Angl. et Felckm. 2 anon., ἀπώληται. Cæteri cum editis, ἀπόληται.

(72) Sic Seguer. et Basil. Anglic. et Felckm. 2 anon. Alii cum editis Σαρπηδόως, mendose. Vide Homeri Iliad. II.

(73) Particula μὲν deest in Felckm. 3 anon. Ibid. vox λεγομένων deest in Basil. et Anglic. Ibid. par-

ticula δὲ deest in Seguer.

(74) Sic Seguer. Alii cum editis, δεσμούμενον.

(75) Dianam hic significari verisimile est, quam Sospitam appellatam esse observat Natalis Comes Mythol. lib. III, c. 18, nempe quod parentibus auxiliari crederetur. Juno quoque Sospita dicebatur, ut patet ex Cicrone lib. I De nat. deor., et alibi. At hic Junonem non intelligi manifestum est, quia Juno soror et uxor Jovis erat, non filia, qualis erat quæ hic Σώτῆρα appellatur.

minus deos illos esse dicat, sed potius cum corruptioni subjectos et patibilis naturæ esse intellexerit, nihil profecto aliud eos quam homines, atque imbecilles homines esse agnosceret, magisque illos qui vulnerant, quam qui vulnerantur, jure et merito admirabitur? Quis item Martis cum Venere adulterium, et utrique paratas a Vulcano insidias, aliosque quos vocant deos ad stupri spectaculum ab eodem Vulcano accersitos adventare, et illorum impudicitiam contueri conspiciens, risum tenere queat, eosque non valde aspernetur? Quis non rideat, si Herculem viderit præ ebrietate libidinose in Omphalem insanire? Nam libidinosa illorum gesta turpissimosque amores, ac eorum imagines auro, argento, ære, ferro, lapidibus et lignis expressas, nihil est cur accurate reprehendam, cum res ipsæ ex sese execrandæ sint, et manifestam erroris notam habeant. Quæ sane in re, eorum, qui his fallaciis seducuntur, maxime misereri convenit. Hi enim qui adulterum, qui ad ipsorum uxorem audeat accedere, maximo odio prosequerentur, adulterii magistros deos facere non verentur: cumque ipsi cum sororibus **11** commisceri reformidant, eos qui id ipsum faciunt, venerantur: qui iidem pueros corrumpere crimen esse fatentur, illos nihilominus colunt qui hujusce flagitii rei esse prædicantur: ac denique ea, quæ leges hominibus prohibent, suis, ut appellant, diis non erubescunt ascribere.

13. Præterea cum lapides et ligna adorant, non attendunt se res prorsus similes pedibus conculcare et comburere, quarum partes deos nuncupant, et quæ paulo ante in usum assumebant, hæc eadem sculpta insipienter venerari: quæ dum faciunt, non certe advertunt nec omnino cogitant se non deos sed cælatoris artem adorare. Siquidem quandiu impolitus est lapis et materia rudis, tandiu ista calcant et ad suos sæpe usus etiam viliores adhibent. Cum vero fictor artem suam in illis exercuerit, et viri vel mulieris forma materiam figurarit, tunc gratias agunt artifici, jamque ut deos colunt, quos mercede a cælatore emerunt. Quinetiam fictor, quasi oblitus quæ ipse fabricavit, propriis operibus supplicat, et quæ paulo ante scalpebat et incidebat, hæc eadem, perfecto opere, deos salutat. Atqui si illa admiratione digna erant, cælatoris sane artem laudare et admirari, non autem quæ ficta erant fictori præferre decebat. Siquidem non materia artem, sed ars materiam ornavit et deum fecit. Multo igitur æquius erat ab illis coli artificem, quam ea quæ ipse fecerat, tum quia ipse diis illis arte factis tempore prior est, tum quia, ut voluit, sic illi effecti sunt. Nunc vero, rejecta æquitate, scientiaque et arte posthabitis, ea adorant quæ scientia et arte

(76) Hæ voces αὐτοῦς, καὶ ἀνθρώπους desunt in Felckm. 3 anon. et Anglie. In Gobler. autem et Felckm. 1 anon. desunt tantum καὶ ἀνθρώπους.

(77) Anglie., μῦθος.

(78) Seguer., ἐπιμισγόμενοι. Gobler., ἐπισμύνομενοι. Paulo post Felckm. 3 anon. κακὴν habet,

A καὶ παθητοὺς αὐτοὺς ἀκούων, οὐδὲν ἄλλο ἢ ἀνθρώπους αὐτοὺς, καὶ ἀνθρώπους (76) ἀσθενεῖς ἐπιγνώσεται, καὶ μᾶλλον τοὺς τρώσαντας ἢ τοὺς τρωθέντας θαυμάσειν; Ἡ τίς, ἰδὼν τὴν Ἀρεὸς πρὸς Ἀφροδίτην μοιχείαν, καὶ τὸν Ἥφαιστου κατ' ἀμφοτέρων κατασκευαζόμενον δόλον, καὶ τοὺς ἄλλους λεγομένους θεοὺς ἐπὶ θέαν τῆς μοιχείας ὑπὸ τοῦ Ἥφαιστου καλουμένους, καὶ αὐτοὺς ἐρχομένους, καὶ ὀρώντας αὐτῶν τὴν ἀσέλγειαν, οὐκ ἂν γελάσει καὶ καταγνώσεται τῆς φαυλότητος αὐτῶν; Ἡ τίς οὐκ ἂν γελάσειεν ὀρῶν τὴν Ἡρακλέους πρὸς τὴν Ὀμφάλην ἐκ μέθης παραφροσύνην καὶ ἀσωτίαν; Τὰς γὰρ καθ' ἑξῆς αὐτῶν πράξεις, καὶ τοὺς παραλόγους αὐτῶν ἑρωτας, καὶ τὰς ἐν χρυσῷ καὶ ἀργύρῳ, καὶ χαλκῷ καὶ σιδήρῳ, καὶ λίθοις καὶ ξύλοις θεοπλαστίας, οὐ δεῖ διελέγγχειν μετὰ σπουδῆς, τῶν πραγμάτων καὶ ἀφ' ἐαυτῶν ἐχόντων τὸ μῦθος (77), καὶ δι' ἐαυτῶν ἐπιδεικνυμένων τὸ τῆς πλάνης γνώρισμα· ἐφ' οἷς μάλιστα καὶ οἰκτιρῆσειεν ἂν τις τοὺς ἀπατωμένους ἐν αὐτοῖς. Τῇ γὰρ ἐαυτῶν γυναίκι μισοῦντες τὸν ἐπιβαίνοντα μοιχὸν, τοὺς τῆς μοιχείας διδασκάλους θεοποιούντες οὐκ αἰσχύνονται· καὶ ταῖς ἀδελφαῖς αὐτοὶ οὐκ ἐπιμιγνύμενοι (78) τοὺς τοῦτο ποιήσαντας προσκυνοῦσι· καὶ ὁμολογοῦντες εἶναι κακὸν τὴν παιδοφθορίαν, τοὺς ἐπὶ ταύτῃ διαβαλλομένους θρησκαεῖουσι· καὶ ἃ μὴδὲ ἐν ἀνθρώποις εἶναι ἐπιτρέπουσιν οἱ νόμοι, ταῦτα τοῖς ὑπ' αὐτῶν ὀνομαζόμενοις (79) θεοῖς περιτιθέντες οὐκ ἐρυθρίωσιν.

C 13. Εἴτα προσκυνοῦντες λίθοις καὶ ξύλοις (80), οὐκ ὀρῶσιν, ὅτι τὰ μὲν ὅμοια τοῖς ποσὶ πατοῦσι καὶ καίνοσι, τὰ δὲ τοῦτων μέρη θεοὺς προσαγορεύουσι· καὶ ἃ πρὸ ὀλίγου εἰς χρῆσιν εἶχον, ταῦτα διὰ παραφροσύνην γλύφαντες σέβουσιν· οὐχ ὀρώντες, οὐδὲ λογισόμενοι τὸ σύνολον, ὅτι οὐ θεοὺς, ἀλλὰ τὴν τέχνην τοῦ γλύφαντος προσκυνοῦσιν. Ἔως μὲν γὰρ ἄξυστός ἐστιν ὁ λίθος, καὶ ἡ ὕλη ἀργῇ, ἐπὶ τοσούτων ταῦτα πατοῦσι, καὶ τούτους εἰς ὑπερηστίας τὰς ἐαυτῶν πολλάκις καὶ τὰς ἀτιμωτέρας χρῶνται· ἐπειδὴν δὲ ὁ τεχνίτης εἰς αὐτὰ τῆς ἰδίας ἐπιστήμης ἐπιβάλῃ τὰς συμμετρίας, καὶ ἀνδρὸς ἢ γυναικὸς εἰς τὴν ὕλην σχῆμα τυπώσῃ, τότε δὴ, χάριν ὁμολογήσαντες τῷ τεχνίτῃ, λοιπὸν ὡς θεοὺς προσκυνοῦσι, μισθοῦ παρὰ τοῦ γλύφαντος αὐτοὺς ἀγοράσαντες. Πολλάκις δὲ καὶ αὐτὸς ὁ ἀγαλματοποιὸς, ὥσπερ ἐπιλαθόμενος ὧν αὐτὸς εἰργάσατο, τοῖς ἰδίοις ἔργοις προσεύχεται· καὶ ἃ πρὸ ὀλίγου κατέβη καὶ κατέκοπτε, ταῦτα μετὰ τὴν τέχνην θεοὺς προσαγορεύει. Ἐδεῖ δὲ, εἴπερ ἦν θαυμάζειν ταῦτα, τὴν τοῦ ἐπιστήμονος τέχνην ἀποδέχεσθαι, καὶ μὴ τὰ ὑπ' αὐτοῦ πλασθέντα τοῦ πεποιηχότος προτιμᾶν. Οὐ γὰρ ἡ ὕλη τὴν τέχνην, ἀλλ' ἡ τέχνη τὴν ὕλην ἐκόσμησε καὶ ἐθεοποίησε. Πολλῶν οὖν μᾶλλον δικαιότερον ἦν τὸν τεχνίτην αὐτοὺς προσκυνεῖν, ἢ περ τὰ ὑπ' αὐτοῦ πεποιημένα, ὅτι τε καὶ προὔπηρχε τῶν

ubi alii κακόν.

(79) Omnes hic addunt εἶναι præter ms. Felckm. 3 anon.

(80) Καὶ ξύλοις desunt in Seguer. Idem paulo post πρὸ ὀλίγου habet, ubi alii, πρὸς ὀλίγον. Item, pro καίνοσι, Gobler. et Felckm. 1 anon. ἔξουσι habent,

ἐκ τέχνης θεῶν, καὶ ὅτι ὡς ἐβουλήθη, οὕτω καὶ γέ-
γωνασι. Νῦν δὲ παραγκωνισάμενοι τὸ δίκαιον, καὶ
τὴν ἐπιστήμην, καὶ τὴν τέχνην ἀτιμάσαντες, τὰ μετ'
ἐπιστήμης καὶ τέχνης γεγονότα προσκυνοῦσι· καὶ
τοῦ ποιήσαντος ἀνθρώπου ἀποθνήσκοντες, τὰ ὑπ' αὐ-
τοῦ γενόμενα, ὡς ἀθάνατα τιμῶσιν· ἃ, εἰ μὴ τύχοιεν
τῆς καθ' ἡμέραν ἐπιμελείας, πάντως τῷ χρόνῳ διὰ
τὴν φύσιν ἀφανίζονται. Πῶς δὲ οὐκ ἂν τις αὐτοὺς
οἰκτειρήσειε καὶ κατὰ τοῦτο, ὅτι βλέποντες αὐτοὶ τοῖς
μὴ βλέπουσι (81) προσκυνῶσι, καὶ ἀκούοντες αὐτοὶ
τοῖς μὴ ἀκούουσι προσεύχονται· καὶ ἐμφυχοὶ καὶ λο-
γικοὶ κατὰ φύσιν ὄντες οἱ ἄνθρωποι, τοὺς μὴ ὄλως
κινουμένους, ἀλλὰ καὶ (82) ἀψύχους ὄντας, ὡς θεοὺς
προσαγορεύουσι· καὶ τὸ γὰρ θαυμαστόν, ὅτι οὗς αὐτοὶ
φυλάττουσιν ὑπ' ἐξουσίας ἔχοντες, τοῖς ὡς δεσπό-
ταις δουλεύουσι; Καὶ μὴ τοι νομίσης ταῦτά με λέ-
γειν ἀπλῶς, ἢ ψεύδεσθαι κατ' αὐτῶν· ἔστι μὲν γὰρ
πίστεσι τοῖς βουλουμένοις ὁρᾶν τὰ τοιαῦτα.

14. Κρίεττων δὲ μαρτυρία περὶ τούτων ἐστὶ καὶ
παρὰ τῆς θείας Γραφῆς προδιδασκούσης ἄνωθεν καὶ
λεγούσης· Τὰ εἰδῶλα τῶν ἐθνῶν ἀργύριον καὶ
χρῦσιον, ἔργα χειρῶν ἀνθρώπων. Ὀφθαλμοὺς
ἔχουσι, καὶ οὐκ ὄφονται (83)· στόμα ἔχουσι, καὶ
οὐ λαλήσουσιν. ὤτα ἔχουσι, καὶ οὐκ ἀκούσονται·
ῥίνας ἔχουσι, καὶ οὐκ ὀσφρανθήσονται. Χεῖ-
ρας ἔχουσι, καὶ οὐ ψιλαφήσουσι· πόδας ἔχουσι,
καὶ οὐ περιπατήσουσιν· οὐ φωθήσουσιν ἐν τῷ
λάμπει αὐτῶν. Ὅμοιοι αὐτοῖς γέγοντο (84) οἱ
ποιῶντες αὐτά. Οὐδὲ προφητικῇ δὲ τούτων ἀπεστι
μέμψις, ἀλλ' ἔστι καὶ ἐν τούτοις ὁ κατ' αὐτῶν
ἐλεγχος, λέγοντος τοῦ Πνεύματος· Αἰσχυνθήσου-
ται (85) οἱ πλάσσαντες θεοὺς, καὶ γλύφοντες πάν-
τες μάταια· καὶ πάντες ὁδὸν ἐγένοντο, ἐξηράν-
θησαν· καὶ κυφοὶ ἀπὸ ἀνθρώπων συναχθῆναι
πάντες, καὶ στήτησαν ἅμα, καὶ ἐντραπήτησαν
καὶ αἰσχυνθήτησαν (86) ἅμα· ὅτι ὥνυε τέκτων
σίδηρον, καὶ σκεπάσας ἐργάσατο αὐτό, καὶ ἐν
τερέτρῳ ἐρρύθμισεν αὐτό (87), καὶ ἔστησεν αὐτό
ἐν βραχίονι τῆς λαγχῆς αὐτοῦ· καὶ πεινάσει καὶ
ἀσθενήσει, καὶ οὐ μὴ πίνει ὕδωρ. Σῦλον γὰρ ἐκλε-
ξάμενος τέκτων, ἔστησεν αὐτό ἐν μέτρῳ, καὶ ἐν
κόλλῃ ἐρρύθμισεν αὐτό, καὶ ἐποίησεν αὐτό ὡς
μορφὴν ἀνδρός καὶ ὡς ὠραιότητα ἀνθρώπου,
ἔστησεν αὐτό ἐν οἴκῳ (88) ὃ ἐκοψε ξύλον ἐκ τοῦ
δρυμοῦ, ὃ ἐφύτευσεν ὁ Κύριος, καὶ ὁ δὲ ἐμύκν-
ων, ἴνα ἢ ἀνθρώποις εἰς καῦσιν, καὶ λαβὼν ἀπ'
αὐτοῦ θερμανθῇ, καὶ καύσαντες ἔπεισαν ἄρτους

¹⁰ Psal. cxiii, 42-45; vel cxv, 4-7, secundum textum Græcum.

(81) Seguer. Gobler. Felckm. 1 et 2 anon., τοὺς δὲ
μὴ βλέποντας· et paulo post, τοὺς μὴ ἀκούοντας,
ubi alii cum editis τοῖς μὴ βλέπουσι, et τοῖς μὴ
ἀκούουσι, ut et legitur in concil. vii, act. vi, ubi
hic locus quoad sensum, verbis paulini immutatis,
ut Athanasii citatur et explicatur.

(82) Solus ms. Seguer. particulam καὶ habet.
Paulo post idem ms. ut et Basil. et Ang. μὴ τοι
habent, ubi alii cum editis μὴ τοι.

(83) Ὀφθαλμοὺς ἔχουσι, καὶ οὐκ ὄφονται desunt
in Gobler. Felckm. 1 et 2 anon.

(84) Seguer. hic addit πάντες. Idem paulo post
ἀπεστι habet, ubi alii cum editis ἀπέστη.

(85) Anglie. αἰσχυνθήτε. Ibid. πλάσσαντες Se-
guer. Anglie. ut et Græcus Scripturæ textus. Alii

A effecta sunt: cumque ipse homo illorum auctor
moriatur, ea quæ ab illo facta sunt, tanquam im-
mortalia colunt, quibus utique nisi assiduam curam
adhibuerint, ex sua certe natura tempore interitura
sunt. Qui porro miserandi non sunt vel ea de cau-
sa, quod ipsi videntes, res quæ non vident adorent:
ipsi audientes, rebus quæ non audiunt supplicent:
ipsi denique cum sint homines anima et ratione ex
sua natura præditi, illos qui nullo plane modo mo-
ventur, sed inanimati sunt, tanquam deos hono-
rent: et quod stupendum est, quod ipsi in sua po-
testate habent et custodiunt, iis ut dominis seruiant!
Nec vero putes hæc a me temere vel falso dicta
fuisse: nam horum omnium fides etiam oculis ob-
via et exposita est, volentique licet huiusmodi
B spectacula cernere.

καὶ τοῖς ὀφθαλμοῖς ἢ πίστις ἀπαντῶσα τούτων, καὶ

14. Gravius autem de his testimonium suppe-
ditat divina Scriptura, quæ id nos jampridem his
verbis edocuit: Simulacra gentium argentum et au-
rum, opera manuum hominum. Oculos habent, et non
videbunt: os habent, et non loquentur. Aures habent,
et non audient: nares habent, et non odorabunt. Ma-
nus habent, et non palpabunt: pedes habent, et non
ambulabunt: non clamabunt in gutture suo. Similes
illis fiant, qui faciunt ea ¹⁰. Neque vero hic etiam
desideratur Prophetæ incusatio, sed illos Spiritus
sanctus hoc modo coarguit et refellit: Erubescant
qui Deum fingunt, et quicunque vana sculptunt: et
omnes unde facti sunt, aruerunt: 12 et multi ab
hominibus congregentur universi, et stent simul, pu-
dore et rubore suffusi; quia faber ferrum acuit, et
securi illud elaboravit terebroque concinnavit, ac sta-
tuit illud brachio fortitudinis suæ: et esuriet et in-
firmabitur, neque aquam bibet. Lignum enim elegit
faber, quod in mensura statuit, et glutine aptavit,
ipsumque fecit tanquam viri formam, et ut pulehri-
tudinem hominis, statuit illud in ædibus, quod ex
silva lignum cecidit, quod plantavit Dominus, et
pluvia crevit, ut sit hominibus ad comburendum, et
ex eo sumens calefactus est, et comburentes, panes
eo coxerunt, reliquum vero in deos figurarunt, quos
et venerati sunt, cuius mediam partem igne combus-
serant. Media autem ejus parte carnem coxit, et co-
medit, eaque satius est, et calefactus dixit: Dulce
mihī est, quod calefactus fuerim, et ignem viderim:

cum editis πλάσαντες. Paulo post Seg. et Græc.
Script. textus πάντες habent, ubi alii cum editis
πάντα.

(86) Καὶ ἐντραπήτησαν καὶ αἰσχυνθήτησαν desunt
in Gobler. Felckm. 1, 2 et 3 anon.

(87) Καὶ ἐν τερέτρῳ ἐρρύθμισεν αὐτό· habent Se-
guer. Gobler. Felck. 1 anon. Alii omittunt. In Græ-
co Scripturæ textu loco ἐρρύθμισεν est ἔστησεν, dein-
de pro ἔστησεν quod sequitur, est ἐργάσατο αὐτό
ἐν τῷ βραχίονι, etc. Paulo post, loco ἐρρύθμισεν Go-
bler. et Felckm. 1 anon. habent ἐρρύθρωσεν.

(88) Particula καὶ hic et paulo post ante ὃ deest
in Seguer. et Græco Scripturæ textu: in Gobler.
et Felckm. 1 anon. in primo tantum loco. In aliis
est in utroque.

πλάττεσθαι καὶ ψεύδεσθαι περὶ μύθων εἰς ἡδονὴν ἂν τῶν ἀκούοντων, οὗ χάριν καὶ τὰ περὶ θεῶν αὐτοῦς πεποιημένα φήσουσιν. Ἀλλ' αὕτη καὶ πάντων μάλ-
λον ἢ πρόφασις αὐτοῖς ἑυλοῦς δειχθήσεται ἀφ' ὧν αὐτοὶ περὶ τούτων ἔχουσι δόξαν, καὶ προτιθενται. Εἰ γὰρ τὰ παρὰ ποιηταῖς ἐστὶ πλάσματα καὶ ψευδῆ, ψευδὴς ἂν εἴη καὶ αὕτη ἡ περὶ τοῦ Διὸς, καὶ Κρόνου, καὶ Ἡρας, καὶ Ἄρεος, καὶ τῶν ἄλλων ὀνομα-
σία. Ἰσως γὰρ, ὡς αὐτοὶ φασί, καὶ τὰ ὀνόματα πλάσται, καὶ οὐκ ἐστὶ μὲν ὅπως Ζεὺς, οὐδὲ Κρόνος, οὐδὲ Ἄρης· πλάττονται δὲ τούτους ὡς θύτας οἱ ποιη-
ταὶ πρὸς ἀπάτην τῶν ἀκούοντων. Πλάττοντων δὲ τῶν ποιητῶν τὰ μὴ θύτα, πῶς ὡς (92) θύτας αὐ-
τοῦς θρησκεύουσιν; Ἡ Ἰσως γὰρ ἂν πάλιν φήσουσι, τὰ μὲν ὀνόματα οὐ πλάττονται, τὰς δὲ πράξεις ψεύ-
δονται κατ' αὐτῶν; Ἀλλὰ καὶ τοῦτο οὐδὲν ἦν πρὸς ἀπολογίαν αὐτῶν οὐκ ἀσφαλές. Εἰ γὰρ τὰς πράξεις ἐψεύσαντο (93) πάντως καὶ τὰ ὀνόματα, ὧν καὶ τὰς πράξεις εἶναι διηγῆσαντο. Ἡ εἰ ἀλη-
θεύουσι περὶ τὰ ὀνόματα, ἀληθεύουσι καὶ περὶ τὰς πράξεις ἐξ ἀνάγκης. Ἄλλως τε οἱ εἶναι τούτους θεοὺς μυθολογήσαντες ἴσασιν ἀληθῶς καὶ ἂν δεῖ θεοὺς πράττειν, καὶ οὐκ ἂν ποτε τὰς ἀνθρώπων θεοὺς προ-
αίψοιεν ἐννοίας· ὥσπερ οὐδὲ τὸ τοῦ πυρὸς ἔργον τῷ ὕδατι τις ἀναθήσει· τὸ μὲν γὰρ καίει, τὸ δὲ ἐμπαλιν τὴν οὐσίαν ἔχει ψυχράν. Εἰ μὲν οὖν αἱ πράξεις εἰσὶ θεῶν ἀξίαι, θεοὶ ἂν εἴεν καὶ οἱ τούτων ἐργάται· εἰ δὲ ἀνθρώπων ἐστὶ (94) καὶ ἀνθρώπων οὐ καλῶν τὸ μοιχεύειν, καὶ τὰ προειρημένα ἔργα, ἀνθρωποὶ ἂν εἴεν οἱ ταῦτα πράξαντες, καὶ οὐ θεοὶ. Κατ' ἀλλήλους γὰρ ταῖς οὐσίαις καὶ τὰς πράξεις εἶναι χρή, ἵνα καὶ ἐκ τῆς ἐνεργείας ὁ πρῶτος μαρτυρηθῇ, καὶ ἐκ τῆς οὐσίας πρῶτος γνωσθῇ ἀδυνάτῃ. Ὡς οὖν εἰ τις, διαλεγόμενος περὶ ὕδατος καὶ πυρὸς, καὶ τὰς τούτων ἐνεργείας ἀπαγγέλλων, οὐκ ἂν εἴπῃ, τὸ μὲν ὕδωρ καίειν, τὸ δὲ πῦρ ψύχειν· οὐδ' εἰ τις περὶ ἡλίου καὶ γῆς διηγείτο, εἴλεγεν ἂν τὴν μὲν γῆν φωτίζειν, τὴν δὲ ἡλίον βοτάναις καὶ καρποῖς (95) σπείρεισθαι, ἀλλὰ καὶ λέγων, πᾶσαν παραπληξίαν ὑπερέβαλεν· οὕτως οὐκ ἂν οἱ παρ' αὐτοῖς συγγραφεῖς, καὶ μάλιστα ὁ πάντων ἐξοχωτάτος· ποιητής, εἴπερ ἤδεισαν θεοὺς εἶναι τὸν Δία καὶ τοὺς ἄλλους, τοιαύτας αὐτοῖς περιέθηκον πράξεις, αἱ μὴ εἶναι θεοὺς αὐτοὺς ἐλέγχουσιν, ἀλλὰ μάλλον ἀνθρώπους εἶναι, καὶ ἀνθρώπους οὐ σώφρονας. Ἡ εἰ ἐψεύσαντο ὡς ποιηταί, καὶ οὐ τούτων καταψεύθη, διὰ τί μὴ καὶ (96) ἐπὶ τῆς ἀνδρείας τῶν ἡρώων ἐψεύσαντο, καὶ ἀντὶ μὲν ἀνδρείας ἀσθένειαν, ἀντὶ δὲ ἀσθένειας ἀνδρείαν ἐπλάσαντο; Ἐβεί γὰρ ὥσπερ ἐπὶ τοῦ Διὸς καὶ τῆς Ἡρας, οὕτω καὶ τοῦ μὲν Ἀχιλλέως ἀναδρεῖαν καταψεύσασθαι, τοῦ δὲ Θερσίτου δύναμιν θαυμάσαι· καὶ τοῦ μὲν Ὀδυσσεὺς ἀσυνεσίαν διαβαλεῖν, τοῦ δὲ Νέστορος παραφροσύνην πλάσασθαι· καὶ τοῦ μὲν Διομήδους

et fabulas ad audientium voluptatem excogitanti, quam 13 ob causam eos ista de diis finxisse. Verum hanc illorum excusationem omnibus etiam aliis obsoletiores et futilliores esse ex his ipsis demonstrare licet, quæ ipsi de diis illis opinantur et prædicant. Si enim quæ poetæ narrant commentitia et falsa sunt, falsa quoque Jovis, Saturni, Junonis, Martis aliorumque nomina fuerint. Siquidem, ut ipsi sentiant, forte ipsa etiam nomina ficta fuerunt, nec ullus omnino existit Jupiter vel Saturnus vel Mars: sed eos quasi existentes ad auditores decipiendos finxerunt poetæ. Atqui si poetæ res quæ non existant fingunt, quare deos illos velut existentes colunt? An enim forte responsuri sunt nomina quidem non fingi, sed facta falso illis ascribi? At id etiam ad illorum defensionem nihilo tutius est. Nam si facta commenti sunt, plane et eorum nomina quorum facta esse scribere, etiam sunt commenti. Vel si in vulgandis nominibus veraces sunt, eos quoque in factis enarrandis veraces esse necesse est. Præterea qui illos deos esse fluxere noverant utique quæ deos agere decet, neque unquam hominum notas diis affinxissent: uti nemo ignis effectum aquæ attribuerit, cum ignis vim comburendi habeat, aquæ autem frigida sit natura. Quapropter si facta digna sunt deorum, dii sane fuerint qui ista egerunt. Sin autem hominum et quidem non honestorum sit adulterari, allaque quæ supra memoravimus scelera committere: homines procul dubio fuerint, non dii, qui illa patravere. Actus enim naturis congruere debent, ut et effectus auctorem testetur, et ex natura actus possit cognosci. Quemadmodum ergo si quis de aqua et igne disputaret, eorumque effectus afferre vellet, nunquam profecto dicere auderet aquam comburere, et ignem refrigerare. Similiter si quis de sole et terra disserteret aggredieretur, neutiquam certe affirmaret terram illuminare, solem autem herbas et fructus producere: alioquin stupiditatem amentiamque omnem superaret. Ita si deos esse Jovem cæterosque alios certum habuissent illorum scriptores, ac præcipue omnium præstantissimus poeta, hujusmodi actus illis non ascripissent, quibus eos non deos sed potius homines, homines, inquam, non sapientes fuisse manifestum fieret. Vel si mentiti sunt poetæ, tuque illos falsi arguis, quare de hominum fortitudine falsa dixisse non vis, nec pro fortitudine imbecillitatem, aut pro imbecillitate fortitudinem commentos esse? Nempe debuissent, uti de Jove et Junone commenti sunt, ita etiam Achillem ignaviam insimulare et Thersitæ vires admirari, Ulyssis imprudentiam et stupiditatem insectari, Nestori insipientiam tribuere, Diomedī et

(92) Ὡς deest in Basil. Anglie. et Felckm. 2 anon. Paulo post Seguer. et Anglie. φήσουσι habent, alii autem cum editis φήσωσι.

(93) Ἐψεύσαντο deest in Felckm. 2 anon. Paulo post particulam et post ἡ restituiimus ex mss. Seguer. Basil. Anglie. Gobler. et Felckm. 1 et 2 anon.

(94) Sic Seguer. et Gobler. Alii cum editis. et al. Vox ἔργα, quæ mox sequitur, deest in Felckm. 2 anon.

(95) Sic Seguer. Gobler. Felckm. 1 et 2 anon. Alii cum editis, βοτάναις καὶ καρποῖς.

(96) Particulam καὶ Seguer. habet: alii cum editis omittunt.

Hectori muliebres actiones, Hecubæ vera fortitudinem affingere : siquidem, ut ipsi volunt, proprium poetarum erat in omnibus fingere et mentiri. Atqui cum de hominibus quidem scripserunt, veritatem servavere : cum autem de iis, quos deos vocant, sermonem habuerunt, mendaces esse non sunt veriti. Nam id etiam forte aliquis illorum dixerit, falsa poetas scribere, cum impudica deorum facta narrant : at cum eos laudant, cum Jovem patrem deorum supremumque ac Olympium et in cælis imperantem prædicant, illos nihil comminisci, sed vera dicere. Verum id responsi contra illos esse, non mihi soli, sed cuivis facile est ostendere, iterumque veritas iisdem argumentis, quæ jam supra attulimus, sese adversus eos tuebitur. Facta enim illos 14 fuisse homines palam convincunt : sed laudes quibus eos efferunt, hominum naturam longe superant. Atqui utrumque horum secum pugnat : nam neque proprium est cælestium ista agere, neque qui hæc agunt, deos suspicari quis recte possit.

17. Quid igitur restat, quam ut intelligamus falsas quidem et adulationis ergo fictas fuisse laudes, facta autem vera esse ? Idque ita esse ex vulgari more licet cognoscere. Nemo enim qui aliquem laudare aggreditur, ejus vitam vituperat : sed contra, quorum vita turpis est, ad vituperationem quæ inde sequi solet removendam, illos laudibus supra modum extollunt, ut et laudum magnitudine auditores decipiant, et illorum, quos laudant, nequitiam occultent. Itaque quemadmodum qui aliquem laudare instituit, si nullam vel in factis vel in moribus laudis materiam repererit, quippe cum nihil nisi turpe in his occurrat, alio commendandi genere uti cogitur, illique, quem laudat, ea quæ propriis meritis majora sunt attribuit : ita cum egregios illos poetas deorum suorum turpitudinis pudiceret, nomen humana natura majus eis affinxere. Verum non intellexerunt se commentis, quæ in mortalium conditionem minime quadrant, humana illorum facta non obscurare vel abscondere, sed potius humanis eorum vitiis aperte demonstrare Dei notiones illis nequaquam congruere. Ego sane arbitror eos contra propriam mentem illorum vitia et facta enarrasse, sed cum incommunicabile, ut loquitur Scriptura 15, Dei nomen et honorem, iis, qui non dii sed mortales homines fuere, ascribere studerent, quod magnum et gravissimum fuit flagitium : idcirco inviti illorum vitia, compellente veritate, exponere coacti sunt, ut ea scriptis exarata, posteris omnibus evidens argumentum essent, illos non esse deos.

15 Sap. xiv, 21.

(97) Sic Seguer. Alii cum editis, καταφύσασθαι.

(98) Sic Seguer. Gobler. Felckm. 1 et 2 anon. Alii cum editis λέγουσι. Paulo post Seguer. Gobler. Felckm. 1 anon. μόνος habent, alii μόνον. Particula καί, quæ mox sequitur, deest in Gobler. et Felck. 2 an.

(99) Seguer. Gobler. Felck. 4 anon., ἀπολείπεται.

Α καὶ Ἐκτορος γυναικείας πράξεις, τῆς δὲ Ἑκάδης ἀνδρείαν μυθολογῆσαι. Ἐπὶ πάντων γάρ, ὡς αὐτοὶ λέγουσιν, ἔδει τοὺς ποιητὰς πλάττεσθαι καὶ ψεύδεσθαι. Νῦν δὲ τοῖς μὲν ἀνθρώποις τὴν ἀλήθειαν ἐφύλαξαν, τῶν δὲ λεγομένων θεῶν οὐκ ἐφοβήθησαν καταψεύδεσθαι (97). Καὶ τοῦτο γὰρ ἂν τις αὐτῶν εἴποι, ἐν μὲν ταῖς περὶ ἀσελγείας αὐτῶν πράξεις ψεύδονται· ἐν δὲ τοῖς ἱπαινοῖς, ὅταν πατέρα θεῶν καὶ ὕπατον καὶ Ὀλύμπιον καὶ ἐν οὐρανῷ βασιλεύοντα λέγωσι (98) τὸν Δία, οὐ πλάττονται, ἀλλ' ἀληθεύοντες λέγουσι. Τοῦτον δὲ οὐ μόνος ἐγὼ, ἀλλὰ καὶ πᾶς ὅστις ἐλέγξει κατ' αὐτῶν εἶναι τὸν λόγον. Πάλιν γὰρ ταῖς πρώταις ἀποδείξουσιν ἡ ἀλήθεια κατ' αὐτῶν φανήσεται. Αἱ μὲν γὰρ πράξεις ἀνθρώπου· αὐτοὺς εἶναι ἐλέγχουσι, τὰ δὲ ἐγκώμια ὑπὲρ τὴν ἀνθρώπων ἐστὶ φύσιν· ἐκότερον δὲ τούτων ἀκατάλληλόν ἐστι πρὸς· αὐτὸ· οὐτε γὰρ τῶν ἐν οὐρανοῖς ἴδιόν ἐστι τοιαῦτα πράττειν, ὅτε τοὺς τὰ τοιαῦτα πράττοντας ὑπονοεῖν τις δύναται θεός.

17. Τί οὖν ὑπολείπεται (99) νοεῖν, ἢ ὅτι τὰ μὲν ἐγκώμια ψευδῆ καὶ κεχαρισμένα τυγχάνει, αἱ δὲ πράξεις ἀληθεύονται (1) κατ' αὐτῶν ; Καὶ τοῦτο ἀληθές ἐκ τῆς συνηθείας ἂν τις ἐπιγινώσκειται. Οὐδεὶς γὰρ ἐγκωμιάζων τινὰ (2), καὶ κατηγορεῖ τῆς τοῦτου πολιτείας· ἀλλὰ μᾶλλον οἷς εἰσιν αἱ πράξεις αἰσχυραὶ, τοῦτους διὰ τὸν ἐκ τούτων φόγον ἐπαίρουσι τοῖς ἐγκωμίοις, ἵνα, τῇ τούτων ὑπερβολῇ τοὺς ἀκούοντάς ἀπατήσαντες, ἐπικρύψωσι τὴν ἐκείνων παρανομίαν. C Ὅσπερ οὖν εἰ τις, ἐγκωμιάσαι τινὰ προθέμενος, μὴ εὐρίσκει μὲν ἐκ πολιτείας μηδὲ ἐξ ὁρατῆς τῆς ψυχῆς τὴν πρόφασιν τῶν ἐγκωμίων διὰ τὴν ἐν τούτοις αἰσχύνῃν, ἄλλως δὲ αὐτοὺς ἐπαίροι, τὰ ὑπὲρ αὐτοὺς αὐτοῖς χαρίζμενος· οὕτω καὶ οἱ παρ' αὐτοῖς θαυμαστοὶ ποιηταί, δυσωπούμενοι ἐπὶ ταῖς αἰσχυραῖς πράξεσι τῶν λεγομένων παρ' αὐτοῖς θεῶν, τὸ ὑπὲρ ἀνθρώπων αὐτοῖς προσήψαν ὄνομα, οὐκ εἰδότες, ὅτι οὐ ταῖς ὑπὲρ ἀνθρώπων ὑπονοήσας ἐπισκιάσουσιν αὐτῶν τὰ ἀνθρώπινα, ἀλλὰ μᾶλλον τοῖς ἀνθρωπείνοις αὐτῶν ἐλαττώμασι τὰς θεοῦ ἐνωσίας μὴ ἀρμόζουσιν αὐτοῖς διελέξουσιν. Καὶ ἐγωγε νομίζω καὶ παρὰ γνῶμην αὐτοῖς εἰρησθαι τὰ τούτων πάθη καὶ τὰς τούτων πράξεις. Ἐπειδὴ γὰρ τὴν τοῦ Θεοῦ ἀκονιώνητον, ὡς εἶπεν ἡ Γραφή, προσήγοριαν καὶ τιμὴν τοῖς οὐκ οὔσι θεοῖς, ἀλλ' ἀνθρώποις θνητοῖς ἐσπούδαζον ἀναθεῖναι, καὶ μέγα καὶ δυσσεβὲς ἦν τὸ ὑπ' αὐτῶν τολμώμενον, τούτου ἕνεκεν καὶ ἄκοντες ὑπὸ τῆς ἀληθείας ἠναγκάσθησαν τὰ τούτων ἐκθέσθαι πάθη· ἵνα τοῖς μετὰ ταῦτα τὰ τούτων πάθη (3) πρὸς ἐλεγχον τοῦ μὴ εἶναι τούτους θεοὺς ἐν ταῖς περὶ αὐτῶν γραφαῖς καίμενα, πᾶσι φαίνηται.

(1) Sic Seg. Gobler. Felck. 1 an. Alii et editi, ἀληθεύουσαι.

(2) Sic Seguer. et postea τούτου. Alii cum editis τινός et τούτων. Particula καὶ ibid. deest in Basil.

(3) Hæ voces τὰ τούτων πάθη restituiimus ex mss. Seguer. Basil. Gobler. Felckm. 1 et 2 anon.

48. Τίς οὖν ἀπολογία, τίς ἀποδείξεις περὶ τοῦ εἶναι A
τούτους θεοὺς γένοιτ' ἂν τοῖς ἐν τούτοις δεισιδαιμό-
νουσιν; Ἐκ μὲν γὰρ τῶν λεχθέντων μικρῷ πρότερον,
ἀνθρώπους αὐτοὺς, καὶ ἀνθρώπους οὐ σεμνοὺς (4)
ὄντας, ὁ λόγος ἀπέδειξεν· εἰς ἐκεῖνο δὲ τάχα τραπή-
σονται, καὶ μέγα φρονήσουσιν ἐπὶ τοῖς ὑπ' αὐτῶν
εὐρεθεῖσι τῷ βίῳ χρήσιμοις, λέγοντες διὰ ταῦτα αὐ-
τοὺς καὶ θεοὺς ἡγεῖσθαι, ὅτι τοῖς ἀνθρώποις χρήσι-
μοι γέγονασι. Ζεὺς μὲν γὰρ λέγεται πλαστικὴν τέχνην
ἔσχηκέναι, Ποσειδῶν δὲ τὴν τοῦ κυβερνήτου· καὶ
Ἡφαῖτος μὲν χαλκευτικὴν, Ἀθηνᾶ δὲ τὴν ὑφαντι-
κὴν· καὶ Ἀπόλλων μὲν τὴν μουσικὴν, Ἀρτεμις δὲ
τὴν κυνηγητικὴν, καὶ (5) Ἥρα στολισμὸν, Δήμητρα
γεωργίαν, καὶ ἄλλοι ἄλλας, ὥς οἱ ἱστοροῦντες περὶ
αὐτῶν ἐξηγήσαντο. Ἀλλὰ ταύτας καὶ τὰς τοιαύτας
ἐπιστήμας οὐκ αὐτοῖς μόνοις ἔδει τοὺς ἀνθρώπους
ἀναθεῖναι, ἀλλὰ τῇ κοινῇ τῶν ἀνθρώπων φύσει, εἰς ἣν
ἀτενίζοντες ἄνθρωποι τὰς τέχνας ἐφευρίσκουσι. Τὴν
γὰρ τέχνην καὶ οἱ πολλοὶ λέγουσι φύσεως αὐτὴν (6)
εἶναι μίμημα. Εἰ τοίνυν ἐπιστήμονες περὶ ἧς ἐσπού-
δασαν τέχνας γεγόνασιν, οὐ διὰ τοῦτο καὶ θεοὺς αὐ-
τοὺς νομίζειν ἀνάγκη, ἀλλὰ μάλλον ἀνθρώπους. Οὐ
γὰρ ἐξ αὐτῶν αἱ τέχναι, ἀλλ' ἐν ταύταις καὶ αὐτοὶ
τὴν φύσιν ἐμιμήσαντο. Ὅντες γὰρ ἄνθρωποι κατὰ
φύσιν δεκτικοὶ ἐπιστήμης κατὰ τὸν περὶ αὐτῶν τε-
θέντα ὅρον, οὐδὲν θαυμαστὸν εἰ τῇ ἀνθρωπίνῃ δια-
νοίᾳ καὶ αὐτοὶ εἰς τὴν ἑαυτῶν φύσιν ἀποβλέποντες,
καὶ ταύτης ἐπιστήμην λαβόντες (7), τὰς τέχνας ἐπ-
ενόησαν. Ἡ εἰ διὰ τὰς τῶν τεχνῶν εὐρέσεις θεοὺς
αὐτοὺς ἄξιον ἀναγορεύεσθαι λέγουσιν· ὥρα καὶ τοὺς
τῶν ἄλλων τεχνῶν εὐρετὰς θεοὺς ἀναγορεύειν, καθ' C
ὃν λόγον κακείνοι τῆς ταιαύτης ὀνομασίας ἡξιώθη-
σαν. Γράμματα μὲν γὰρ ἐφεύρον Φοῖνικες, ποίησιν
δὲ ἡρωϊκὴν Ὀμηρος· καὶ διαλεκτικὴν μὲν Ζήνων ὁ
Ἐλεάτης, ῥητορικὴν δὲ τέχνην Κόραξ ὁ Συρακού-
σιος· καὶ καρπὸν μὲν μελισσῶν Ἀριστάξος, σίτου
δὲ σπορὰν Τριπτόλεμος· καὶ νόμους μὲν Λυκοῦργος
ὁ Σπαρτιάτης καὶ Σόλων ὁ Ἀθηναῖος· τῶν δὲ γράμ-
ματων τὴν σύνταξιν καὶ ἀριθμοὺς, καὶ μέτρα καὶ
στάθμια Παλαμήδης ἐφεύρε· καὶ ἄλλοι ἄλλα καὶ
διάφορα τῷ βίῳ τῶν ἀνθρώπων ἀπ' ἐγγεφυλας χρήσιμα,
κατὰ τὴν τῶν ἱστορησάντων (8) μαρτυρίαν. Ἐπερ
οὖν αἱ ἐπιστήμαι θεοποιούσι, καὶ διὰ ταύτας εἰσὶ θεοὶ
γλυπτοί, ἀνάγκη καὶ τοὺς ὑστερον ἐκείνων ἐφευρετὰς
τῶν ἄλλων γενομένων, εἶναι κατ' αὐτοὺς θεοὺς· ἢ εἰ
μὴ τούτους ἀξιοῦσι τῆς τοῦ (9) Θεοῦ τιμῆς, ἀλλ'
ἀνθρώπους ἐπιγινώσκουσιν· ἀκόλουθον καὶ τὸν Δία
καὶ τὴν Ἥραν, καὶ τοὺς ἄλλους μὴδὲ ὀνομάζεσθαι θεοὺς, ἀλλὰ καὶ αὐτοὺς ἀνθρώπους γεγενῆσθαι π-
στεύειν, καὶ κατὰ περιττόν, ὅτι μὴδὲ σεμνοὶ γεγόνασιν, ὥς καὶ ἀπ' αὐτῆς τῆς (10) τῶν ἀγαλμάτων γλυ-
ψῆς οὐδὲν ἔτερον ἢ ἀνθρώπους αὐτοὺς ἐλέγχουσι.

(4) Sic Seguer. Basil. Gohler. Felckm. 1 et 2
anon. Alii cum editis, ἀσεμνοὺς.

(5) Καὶ deest in Gohler. et Felckm. 1 anon.
Iidemque post Ἥρα addunt τόν, et post Δήμητρα,
addunt δὲ τὴν. Idem et Seg. ante ἄλλοι addunt οἱ,
in aliis deest. Ol autem mox sequens deest in Basil.
et Felckm. 2 anon.

(6) Αὐτὴν habent Seguer. Gohler. Felckm. 1 et 2
anon. Alii non habent.

(7) Hæc verba καὶ ταύτης ἐπιστήμην λαβόντες

48. Quid igitur superstitioni respondendum? quo
argumento illos deos esse ostendent? Nam ex his,
quæ paulo superius diximus, homines eos, et qui-
dem turpes homines, fuisse probatum est. At enim
eo forte postremum se vertent, ut, quæ illi vitæ
hominum utilia invenero, magnifice jacent, asse-
verentque eam ob rem deos haberi, quia homini-
bus fuere utiles. Jupiter enim plasticæ sive artis
figlinæ auctor fuisse dicitur; Neptunus, nauticæ;
Vulcanus, fabrilis; Minerva, textricæ; Apollo, mu-
sicæ; Diana item venandi artem, vestes sive cor-
poris ornatum Juno, Ceres agriculturam, aliique
alias artes invenero, ut apud historicos legitur.
Verum hæc et similes artes non illis solis sed com-
muni hominum naturæ erant ascribendæ; siquidem
B homines, diligenti naturæ contemplatione et ob-
servatione, artes inveniunt: hinc in omnium ore
est artem naturæ esse imitationem. Si ergo illi in
his artibus, quibus navarunt operam, periti evase-
runt, non idcirco dii sed potius homines existi-
mandi sunt. Nec enim artes ab illis sunt profectæ:
sed ipsi in artibus naturam imitati sunt. Nam cum
homines, uti ex hominis definitione constat, natura
sint scientiæ capaces: nil mirum, si illi humano
ingenio in suam ipsorum naturam intuentes, ejus-
que percepta cognitione, artes excogitaverint.
Porro si ob inventas artes 15 deos eos merito
nuncupandos esse contendunt, restat ut et alii ar-
tium inventores eodem quo illi jure dii appellentur.
Etenim litteras Phœnices invenero; poesim heroi-
cam, Homerus; dialecticam, Zeno Eleates; rheto-
ricam, Corax Syracusius; apum opera, Aristæus:
frumentum sementem, Triptolemus; leges, Lycurgus
Spartiates et Solon Atheniensis; litterarum ordi-
nem et numerum mensurasque et pondera, Pala-
medes. Alii denique alias et varias res hominum
vitæ peritiles, ut testantur historici, protulerunt.
Igitur si scientia deos facit, atque illos dii sculpti
existant: necesse omnino est illos quoque, qui po-
stea aliorum artium auctores fuere, inter deos nu-
merari. Vel certe si eos divinis honoribus dignos
non judicant, sed homines esse agnoscunt: conse-
quens est, ut nec Jupiter, nec Juno, nec alii, dii
appellantur, sed vere homines fuisse credantur,
eoque magis, quod probi non fuerint. Certe ipsi
etiam idololatrarum sculptis deorum simulacris nihil
aliud eos quam homines esse declarant.

desunt in Felckm. 3 anon.

(8) Sic Seguer. Alii cum editis, ἀνθρώπων.

(9) Τοῦ deest in Seguer. Paulo post Seg. Gohler.
Felck. 1 anon. habent ἀκόλουθον καὶ. Basil. Anglic.
Felck. 2, ἀκόλουθεῖ καὶ. Alii cum editis, ἀκόλουθον
ἀν εἴη. Mox quoque Seguer. Gohler. Felck. 4 et 2
anon. μὴδὲ habent, ubi alii cum editis μὴ.

(10) Illic omnes præter Seguer. δὲ inutiliter in-
terjectum habent.

19. Quam enim, quæso, formam cælatores diis illis affingunt, nisi marium et seminarum, imo rerum etiam longe viliorum, et quæ natura sua rationis sunt expertes, ut volucrum variarum, quadrupedum cicurum et ferocium, ac reptilium, quæcunque terra et mare ac universa aquarum natura producit? Nimirum cum homines belluarum insanus impetus ac libidines præcipiti lapsu secuti, nihil præter voluptates et carnis cupiditates ob oculos haberent: ut mentem in hisce pecudum vitiiis defixam et occupatam tenebant, sic etiam in belluis pro affectuum varietate numen expresserunt, atque tot deos sunt fabricati. Hinc enim quadrupedum, reptilium et avium simulacra apud illos exstant, quemadmodum divinæ et veræ pietatis interpretis his verbis docet: *Evannerunt in cogitationibus suis, et obcuratum est insipiens cor eorum: dicentes se esse sapientes, stulti facti sunt; et mutaverunt gloriam incorruptibilis Dei in similitudinem imaginis corruptibilis hominis, et volucrum et quadrupedum et serpentium; propterea tradidit illos Deus in passionem ignominie*¹³. Postquam enim animam, ut modo memini, voluptatibus belluarum propriis inquinant, ad huiusmodi deos effingendos sunt inducti; hincque factum est ut, Deo derelicto, jam veluti traditi, sese in illis flagitiis volutarint, et in rebus quæ rationis expertes sunt, Deum rationis sive Verbi Patrem exprimere ausi fuerint. Sane his de rebus convicti ethnicorum philosophi et doctores, non eunt inficias hominum et belluarum formas ac figuras esse suos illos deos qui palam sunt expositi. Verum respondent ideo ita esse, ut Deus per has figuras ipsis det responsa atque appareat: nec enim eum, qui oculis videri non potest, aliter posse cognosci quam per huiusmodi simulacra et cæremónicas. Alii vero præstantiores philosophi, altiora rati dicere, aiunt hæc facta et expressa fuisse ad divinos angelos et potestates invocandum et accersendum, ut, per hæc simulacra apparentes, Dei cognitionem ipsos docerent; esseque hominibus instar litterarum, quarum lectione, divinis angelis per illa advenientibus, Dei scientiam percipere possint. Sic illi inscite nugantur, non ut theologi loquuntur: absit enim ut ista theologorum dicantur! Verum si quis id responsi diligenter velit expendere, facile reperiet non **16** minus falsam istorum opinionem esse, quam quæ supra a nobis refutata sunt.

20. Ita enim eos aliquis velim, veritate iudice, ficiens interroget: Quonam modo Deus per hæc simulacra respondet et cognoscitur? An ob materiam ex qua constant, an ob formam quam habent? Si ob materiam: quis ergo formæ usus, et cur, ante-

¹³ Rom. 1, 21-24.

(11) Particulam *et* habent Seguer. Gobler. et Felckm. 1 anon. Alii cum editis omittunt.

(12) 'Ο Θεός legitur in Seguer. et Felckm. 1 anon. et Rom. 1, 24. In aliis omittitur. Paulo post art. τῶν ante ἡζονῶν deest in Seguer.

19. Τίνα γὰρ ἄλλην αὐτοῖς γλύφοντες ἐπιβάλλουσι μορφήν ἢ τὴν ἀρρένων καὶ γυναικῶν, καὶ τῶν ἐν κατωτέρῳ τούτων καὶ ἀλόγων ὄντων τὴν φύσιν πετεινῶν παντοίων, τετραπόδων ἡμέρων τε καὶ ἀγρίων, καὶ ἐρπετῶν, ὅσα γῆ καὶ θάλαττα, καὶ πᾶσα τῶν ὕδατων ἡ φύσις φέρει; Εἰς γὰρ τὴν τῶν παθῶν καὶ ἡδονῶν ἀλογίαν πεσόντες οἱ ἄνθρωποι, καὶ πλέον οὐδὲν ὁρῶντες ἢ ἡδονὰς καὶ σαρκὸς ἐπιθυμίας, ὥς ἐν τούτοις τοῖς ἀλόγοις τὴν διάνοιαν ἔχοντες, ἐν ἀλόγοις καὶ τὸ θεῖον ἀνεπλάσαντο κατὰ τὴν ποικίλιν τῶν παθῶν ἑαυτῶν, καὶ θεοὺς τοσούτους γλύψαντες. Τετραπόδων τε (11) γὰρ εἰκόνες καὶ ἐρπετῶν, καὶ πετεινῶν εἰσι παρ' αὐτοῖς, καθὼς καὶ ὁ τῆς θείας καὶ ἀληθοῦς εὐσεβείας ἐρμηνεύς φησιν· *Ἐμταυώθησαν ἐν τοῖς διαλογισμοῖς αὐτῶν, καὶ ἐσκοτίσθη ἡ δυνάμις αὐτῶν καρδίᾳ φάσκοντες εἶναι σοφοί, ἐμωράθησαν, καὶ ἡλλαξαν τὴν δόξαν τοῦ ἀφ' οὗ τοῦ Θεοῦ ἐν ὁμοιώματι εἰκόνης φθαρτοῦ ἀνθρώπου, καὶ πετεινῶν, καὶ τετραπόδων καὶ ἐρπετῶν· διὸ καὶ παρέδωκεν αὐτοὺς ὁ Θεός (12) εἰς πάθη ἀτιμίας*. Προπαθόντες γὰρ τὴν ψυχὴν ταῖς τῶν ἡδονῶν ἀλογίαις, ὥς προεῖπον, ἐπὶ τὴν τοιαύτην θεοπλαστίαν κατέπεσον· καὶ πεσόντες, λοιπὸν ὥς παραδοθέντες (13) ἐν τῇ ἀποστραφῆναι τὸν θεὸν αὐτοὺς οὕτως ἐν αὐτοῖς κυλλοῦνται, καὶ ἐν ἀλόγοις τὸν τοῦ λόγου πάτερ Θεὸν ἀπεικάζουσι. Περὶ ὧν οἱ παρ' Ἑλλήσι λεγόμενοι φιλόσοφοι καὶ ἐπιστήμονες, ἐλεγχόμενοι μὲν οὐκ ἄρνούνται ἀνθρώπων εἶναι καὶ ἀλόγων μορφὰς καὶ τύπους τοὺς φαινόμενους αὐτῶν θεοὺς· ἀπολογούμενοι δὲ λέγουσι, διὰ τοῦτο αὐτοὺς ἔχειν, ἵνα διὰ τούτων τὸ θεῖον αὐτοῖς ἀποκρίνηται καὶ φαίνηται· οὐκ ἄλλως γὰρ αὐτὸν τὸν ἀόρατον δύνασθαι γινῶναι ἢ διὰ τῶν τοιούτων ἀγαλμάτων καὶ τελετῶν. Οἱ δὲ ἐν τούτων φιλοσοφώτεροι καὶ βαθύτερα λέγειν νομίζοντες φασὶ διὰ τοῦτο ταῦτα κατασκευάσθαι (14) καὶ τετυπῶσθαι πρὸς ἐπίκλησιν καὶ ἐπιφάνειαν θείων ἀγγέλων καὶ δυνάμεων, ἵνα διὰ τούτων ἐπιφαινόμενοι γνωρίζωσιν αὐτοῖς περὶ τῆς τοῦ Θεοῦ γνώσεως· καὶ εἶναι τούτους ὥσπερ γράμματα τοῖς ἀνθρώποις, οἷς ἐντυγχάνοντες, δύνανται γινώσκειν περὶ τῆς τοῦ Θεοῦ καταλήψεως, ἀπὸ τῆς δι' αὐτὸν γινωμένης τῶν θείων ἀγγέλων ἐπιφανείας. Ταῦτα μὲν οὕτως ἐκείνοι μυθολογοῦσιν· οὐ γὰρ θεολογοῦσι· μὴ γένοιτο! Ἐὰν δέ τις ἐξετάσῃ τὸν λόγον μετ' ἐπιμελείας, εὐρήσεται τούτων οὐκ ἑλαττον τῶν πρότερον δειχθέντων τὴν δόξαν εἶναι ψευδῆ.

20. Εἰποὶ γὰρ ἂν τις πρὸς αὐτοὺς παρελθὼν ἐπ' ἀληθείᾳ κρινούσῃ· Πῶς ἀποκρίνεται ἢ γνωρίζεται Θεός διὰ τούτων; Πότερον διὰ τὴν περικειμένην αὐτοῖς ὕλην, ἢ διὰ τὴν ἐν αὐτοῖς μορφήν; Εἰ μὲν γὰρ διὰ τὴν ὕλην, τίς ἡ χρεια τῆς μορφῆς, καὶ μὴ, πρὶν

(13) Sic Seguer. Gobler. Felckm. 1 anon. Alii cum editis, παροφθέντες.

(14) Sic Seg. Alii cum editis, κατασκευάσθαι, sed mendose.

πλασθῆναι ταῦτα, διὰ πάσης ἀπλῶς ὕλης ἐπιφαίνεσθαι τὸν Θεόν· Μάτην δὲ καὶ τοὺς ναοὺς οὗτοι περιτετυγισθαι, συγκλείοντες ἕνα λίθον, ἢ ξύλον, ἢ χρυσοῦ μέρος, πάσης τῆς γῆς πεπληρωμένης τῆς τούτων οὐσίας. Εἰ δὲ ἡ ἐπικειμένη μορφή αἰτία γίνεται τῆς θείας ἐπιφανείας, τίς ἡ χρεία τῆς ὕλης τοῦ χρυσοῦ καὶ τῶν ἄλλων, καὶ μὴ μᾶλλον δι' αὐτῶν τῶν φύσει ζῶων, ὧν εἰσι μορφαὶ τὰ γλύμματα, τὸν Θεὸν ἐπιφαίνεσθαι; Καλλίων γὰρ ἂν ἡ περὶ τοῦ (15) Θεοῦ δόξα κατὰ τὸν αὐτὸν λόγον ἐγγόνει, εἰ διὰ ζῶων ἐμφύχων λογικῶν τε καὶ ἄλλῶν ἐπιφαίνεται, καὶ μὴ ἐν ἀψύχοις καὶ ἀκινήτοις προσειδοῦντο· ἐφ' οἷς μάλιστα καθ' ἑαυτῶν ἀσέθειαν ἐργάζονται. Τὰ γὰρ φύσει ζῶα τετράποδά τε καὶ πετεινά καὶ ἔρπετά βδελυγόμενοι καὶ ἀποστρεφόμενοι ἢ διὰ τὴν ἀγριότητα ἢ διὰ τὴν βυπαρίαν, ὅμως τοὺς τούτων τύπους ἐν λίθοις καὶ ξύλοις καὶ χρυσῷ γλύφαντες θεοποιούσιν. Ἐδει δὲ αὐτὰ μᾶλλον τὰ ζῶντα θρησκεύειν αὐτοῖς (16) ἢ τοὺς τούτων τύπους ἐν τοῖς τοῖς προσκυνεῖσθαι. Ἡ τάχα τούτων μὴ οὐδὲν, οὔτε ἡ μορφή οὔτε ἡ ὕλη αἰτία τῆς Θεοῦ παρουσίας ἐστὶ· μόνη δὲ ἡ μετ' ἐπιστήμης τέχνη τοῦ Θεοῦ ἐκκαλεῖται, ἅτε δι' αἰτίαν τῆς φύσεως αὐτὴ τυγχάνουσα. Ἄλλ' εἰ διὰ τὴν ἐπιστήμην ἐπιφοιτᾷ τὸ θεῖον τοῖς γλύμμασι, τίς πάλιν ἡ χρεία τῆς ὕλης, οὔσης τῆς ἐπιστήμης ἐν τοῖς ἀνθρώποις; εἰ γὰρ ὅπως διὰ τὴν τέχνην ἐπιφαίνεται ὁ Θεός, καὶ διὰ τοῦτο θρησκεύονται ὡς θεοὶ τὰ γλύμματα· ἔδει τοὺς ἀνθρώπους τῆς τέχνης ὄντας ἀρχηγούς προσκυνεῖσθαι καὶ θρησκεύεσθαι, ὥσπερ (17) καὶ λογικοὶ καὶ τὴν ἐπιστήμην ἔχουσιν ἐν ἑαυτοῖς.

21. Περὶ δὲ τῆς δευτέρας αὐτῶν καὶ βαθυτέρας δὴθεν ἀπολογίας, καὶ ταῦτα ἂν τις ἀκολουθῶς εἰποι· Εἰ οὐ διὰ τὴν αὐτοῦ (18) τοῦ Θεοῦ ἐπιφάνειαν ταῦτα ὑμῖν πεποιήται, ὦ Ἕλληνες, ἀλλὰ διὰ τὴν ἀγγέλων ἐκεῖ παρουσίαν· διὰ τί τὰ ἀγάλματα, δι' ὧν ἐπικαλεῖσθε τὰς δυνάμεις, κρείττονα καὶ ὑπὲρ αὐτὰς τὰς ἐπικληθείσας δυνάμεις ποιεῖτε; Χάριν γὰρ τῆς περὶ Θεοῦ καταλήψεως γλύφοντες τὰς μορφάς, ὡς φατε, αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ τὴν τιμὴν καὶ προσηγوریαν αὐτοῖς (19) τοῖς γλύμμασι περιτίθετε, πρᾶγμα πάσχοντες οὐκ εὐαγές. Ὁμολογοῦντες γὰρ ὑπερβαίνειν τὴν τοῦ Θεοῦ δύναμιν τῆς τῶν ἀγαλμάτων σμικρότητος, καὶ διὰ τοῦτο μὴ τολμῶντες τὸν Θεὸν δι' αὐτῶν, τὰς δὲ ἐλάττω δυνάμεις ἐπικαλεῖσθαι, αὐτοὶ ταύτας ὑπερβάντες, οὐ τὴν παρουσίαν ἐφοβήθητε, τούτου τὴν προσηγوریαν τοῖς λίθοις καὶ (20) ξύλοις ἀνεθήκατε· καὶ θεοὺς ἀντὶ λίθων καὶ τέχνης ἀνθρώπων ὀνομάζετε καὶ προσκυνεῖτε. Εἰ γὰρ καὶ ὡς γράμματα εἰσιν ὑμῖν ταῦτα, ὡς ψεύδεσθε, τῆς ἐπὶ Θεὸν θεωρίας, οὐ δίκαιον τὰ σημαίνοντα τοῦ σηματομένου προτιμᾶν. Οὐδὲ γὰρ εἰ γράφοι τις τὸ βασιλέως (21) ὄνομα, ἀκινδύνως ἔχοι τὸ γράμμα προτιμῶν τοῦ βα-

A quam hæc efficta essent, per quamlibet materiam se videndum Deus non præbebat? Frustra quoque templa muris muniunt, lapidemque unum, aut lignum, aut aliquam auri partem in his includunt, cum universa terra huiusmodi rebus sit plena. Si vero imposita forma divini adventus causa est, quis usus materiæ auri aliarumve rerum? cur non potius per ipsa vera animalia, quorum effigies sunt simulacra, Deus apparet? Dignior siquidem de Deo opinio eadem de causa haberetur, si per animalia viventia sive ratione prædita sive rationis expertia appareret, neque in inanibus et immobilibus conspiciendus expectaretur. Summam enim impietatem adversus seipsos committunt, qui cum vera animalia, quadrupedes, aves et serpentes seu ob feritatem seu ob fœditatem fugiant et abhorreant, horum tamen formas lapidibus, lignis et auro insculptas deos faciant, Convenientius sane erat ipsa viventia quam eorum formas coli. At forte neutrum horum, nempe neque forma, neque materia Dei adventus causa est: sed sola ars cum scientia conjuncta divinum nomen evocat, quippe cum ipsa sit naturæ imitatio. Sed si propter scientiam et artem Deus ad simulacra accedit, quis rursus materiæ usus, cum ars et scientia in hominibus resideant? si enim prorsus propter artem apparet Deus, et ideo simulacra tanquam dii coluntur: ipsi profecto homines artis auctores multo magis venerandi et colendi erant, quod ratione sint præditi scientiamque et artem in seipsis habeant.

C 21. Ad alteram autem et sublimiorem eorum responsionem hæc reponenda arbitror: Si non ut ipse Deus, sed ut angeli illic appareant, ista, o gentiles, fabricati esis: cur simulacra per quæ potestates invocatis, iisdem quas invocatis potestatibus pluris facitis? Vos enim qui Dei cognoscendi gratia has figuras scalpere dicitis, ipsius Dei honorem et nomen his ipsis simulacris imponentis, quod profecto impium et sacrilegum est. Nam vos ipsi qui divinam potestatem simulacrorum tenuitate longe præstare fatemini, eamque ob causam per illa non audetis ipsum Deum, sed inferiores tantum potestates invocare: vos, inquam, ipsi, illis prætermisissis, cujus præsentiam formidabatis, huius nomen lapidibus et lignis imposuistis, quæ deos nominare divinisque honoribus afficere non veremini, cum vere nihil nisi lapides et artificium hominum debeant appellari. Enimvero, si ut mentimini, hæc vobis instar litterarum sunt ad Deum contemplandum: æquum certe non est res significantes his quas significant anteferre. Neque enim si quis scriptum imperatoris nomen ipsi imperatori

(15) Art. τοῦ quem non habent Segner. Gobler. Felckm. 1 anon. in aliis ut et in editis hic legitur. Mox ibid. pro αὐτῶν, Basil. Anglie. Felckm. 2 anon. habent αὐτῶν.

(16) Αὐτοῖς deest in Seguer. Gobler. Felckm. 1 anon.

(17) Sic Segner. Basil. Anglie. Gobl. Felckm. 1 et 2 anon. Alii autem cum editis ὅτι.

(18) Gobler. Felckm. 1 anon. αὐτῶν.

(19) Αὐτοῖς deest in Gobler. Felckm. 1 anon. Paulo post sequens xat deest in Felckm. 3 anon.

(20) Art. τοῖς, qui in Seguer. Gobler. Anglie. Felckm. 1 et 2 anon. deest, in aliis ut et in editis hic legitur.

(21) Sic Seguer. Gobler. Felckm. 1 anon. Alii cum editis, τῷ βασιλεῖ.

præterit, id impune facturus est : sed ille quidem morte multabitur ; scriptum autem nomen nihil aliud nisi scribentis opus erit. Ita, si vobis sana mens esset, tam augustum divinitatis insigne nunquam materię attribuissetis, neque sculptum simulacrum scalpenti homini antepone-re ausi fuissetis. Tametsi enim instar litterarum Dei præsentiam significant, atque idcirco ut **17** Dei signa divinitate digna judicantur : nihilominus artificem qui illa cælavit et insculpsit, deum fieri longe erat convenientius, utpote qui illis sit potentior et divini-or, cum illa ad ejus arbitrium edita et insculpta fuerint. Si igitur litteræ sunt admiratione dignæ, multo sane magis ipse scriptor propter suam artem et animæ scientiam est admirandus. Quocirca si ea causa nulla est cur dii existimentur, eos iterum de idolorum insaniam percunctari placet, ut causam hujusmodi illorum figuræ nos tandem docere ne gra-ventur.

22. Nam si idcirco numen cum humana effigie ex-pressum est, quia hominis formam habet : quare belluarum speciem eidem assignunt ? Sin autem ani-malium rationis expertium formam habet, cur figu-ram animalium ratione præditorum ipsi tribuunt ? Si vero utrumque simul est, et Deum ex utraque specie compositum hominumque et belluarum formis indutum concipiunt, cur conjuncta disjungunt, bel-luarumque et hominum formas separant, neque illum semper cum utraque forma cælant, ejusmodi plu-rima sunt fabularum commenta, ut Scylla, Cha-rybdis, Hippocentaurus, et apud Ægyptios canino capite Anubis ? siquidem vel cum duplici tantum na-tura pingendi erant : vel si formam unicam habent, alia ipsis assignenda non erat. Rursus si marium formas habent, cur seminarum lineamenta illis at-tribuunt ? si autem seminarum habent formas, cur marium figuras eis assignunt ? si porro utrumque simul sunt, non dividera sed utrumque conjungere oportebat, similesque pingendi erant his, quos her-maphroditi appellant, ut nempe tam stulta super-stitio non solum impietatem et infamiam præ se ferret, sed etiam risum spectatoribus moveret. Quod si demum numen corporeum esse suspicantur, ven-tremque et manus, pedes, cervicem, pectus aliaque ad generandum necessaria membra habere fingunt et comminiscuntur : vide in quantum impietatem mens illorum ceciderit, ut hæc de Deo cogitent. Inde enim sequitur cætera etiam, quæ corporis propria sunt, hujusmodi numen omnino pati, adeo ut secari, dividi prorsusque corrumpi possit. Certe hæc et alia similia non propria Dei sunt, sed potius terrestrium corporum. Deus enim nec corporeus est, nec corrumpi vel mori potest, nullaque re ad ullum usum indiget. Hæc autem et corrumpuntur, et cor-porum sunt effigies, hominumque cura et industria,

(22) Sic Seguer. Alii cum editis, *Exet.* Idem Seguer. paulo post deitæτος habet.

(23) Sic Seguer. Basil. Anglic. Gobler. Felckm. 1 anon. Alii cum editis, *ιστιν*.

(24) Αὐτοῦς δεest in Gobler. Felckm. 1 anon.

Α σιλίας· ἀλλ' ὁ τοιοῦτος θάνατον μὲν ἔχει τὴν ζημίαν, τὸ δὲ γράμμα τῇ τοῦ γράφαντος ἐπιστήμῃ τετύπω-ται. Οὕτω καὶ ὑμεῖς, εἴπερ ἐβρώμενον εἴχετε (22) τὸν λογισμὸν, οὐκ ἂν τὸ τηλικούτου τῆς θεότητος γνῶρισμα εἰς ὕλην κατεφέρετε· ἀλλὰ καὶ τὸ γλύμμα οὐκ ἂν προετιμήσατε τοῦ γλύφαντος ἀνθρώπου. Εἰ γὰρ καὶ ὅλως ὡς γράμματα σημαίνουσι τὴν τοῦ Θεοῦ ἐπιφάνειαν, καὶ διὰ τοῦτο ὡς Θεὸν σημαίνοντα, θεο-ποιᾶς εἰσὶν ἄξια· ἀλλὰ γούνην ταῦτα γλύφοντα καὶ χαράξαντα, φημι δὴ πάλιν τὸν τεχνίτην, πολλῶν πλέον ἔδει θεοποιηθῆναι, ὥς μάλλον ἐκείνων δυνατότερον καὶ θεϊότερον ὑπάρχοντα, ὅσω κακείνα κατὰ τὴν αὐτοῦ βούλησιν ἐξέσθῃ καὶ τετύπωται. Εἰ τοίνυν τὰ γράμματα θαύματός εἰσιν (23) ἄξια· πολλῶν πλέον ὁ γράψας ὑπεραίρει τῷ θαύματι διὰ τὴν τέχνην καὶ τὴν τῆς ψυχῆς ἐπιστήμην. Οὐκοῦν εἰ μὴ διὰ τοῦτο Θεοὺς αὐτοὺς (24) ἄξιον νομίζειν, πάλιν αὐτοὺς ἂν τις ἔροιτο περὶ τῆς τῶν εἰδώλων μανίας, τὴν αἰτίαν τῆς τοιαύ-της αὐτῶν μορφῆς παρ' αὐτῶν ἄξιων μαθεῖν.

22. Εἰ μὲν γὰρ, ὅτι ἀνθρωπόμορφόν ἐστι τὸ Θεῖον, διὰ τοῦτο οὕτω τετύπωται, διὰ τί καὶ ἀλόγων αὐτῷ τύπους περιτιθέασιν ; Εἰ δὲ ζῶων ἀλόγων ἐστὶν ὁ τοῦ-του τύπος, διὰ τί καὶ λογικῶν αὐτῷ περιτιθέασι γλυ-φάς ; Εἰ δὲ τὸ συναμφοτέρων ἐστὶ, καὶ ἐξ ἀμφοτέρων κατελήφασι τὸν Θεόν, ὅτι τε ἀλόγων καὶ λογικῶν ἔχει τοὺς τύπους· τί διαίρουσι τὰ συνημμένα, καὶ χωρίζουσι τὴν ἀλόγων καὶ ἀνθρώπων γλυφὴν, καὶ οὐ πάντοτε ἐξ ἀμφοτέρων αὐτὸν γλύφουσιν, ὅποια τὰ παρὰ τοῖς μύθοις ἐστὶ πλάσματα, ἡ Σκύλλα, καὶ ἡ Χάρυβδις, καὶ ὁ Ἴπποκένταυρος, καὶ ὁ παρ' Αἰγυ-πτίους κυνοκέφαλος Ἄνουβις ; Ἐδεῖ γὰρ ἡ μόνους αὐ-τοὺς οὕτω γράφασθαι διφυεῖς, ἡ μίαν αὐτῶν ἔχοντων μορφήν, μὴ καὶ τὴν ἄλλην ἀναπλάττεσθαι κατ' αὐ-τῶν. Καὶ πάλιν εἰ ἀρρενικὰ τοῦτων εἰσὶν αἱ μορφαί, διὰ τί καὶ θηλειῶν αὐτοὺς περιτιθέασι τύπους ; εἰ δὲ θηλυκῶν εἰσὶ (25), διὰ τί καὶ ἀρρενικῶν κατ' αὐτῶν ψεύδονται τὰς μορφάς ; εἰ δὲ πάλιν τὸ συναμφοτέρων εἰσιν, ἔδει μὴ διαίρεισθαι, ἀλλὰ ἀμφοτέρα συνάπτε-σθαι, καὶ γίνεσθαι κατὰ τοὺς λεγόμενους ἔρμαφρο-δίτους· ἵνα μὴ μόνον ἀσέβειαν καὶ συκοφαντίαν, ἀλλὰ καὶ γέλωτας αὐτῶν ἡ δεισιδαιμονία τοῖς ὁρῶσι παρά-σχῃ· καὶ ὅλως εἰ σωματοειδὲς τὸ Θεῖον ὑπολαμβάνου-σιν, ὥστε καὶ γαστέρα καὶ χεῖρας καὶ πόδας, καὶ πάλιν αὐχέναν καὶ στήθη καὶ τὰ ἄλλα τὰ πρὸς γένεσιν ἀνθρώπων μέλη ἐπινοεῖν αὐτῷ καὶ ἀναπλάττειν ὅρα εἰς ὅσῃν ἀσέβειαν καὶ ἀθεότητα καταπέπτωκε τοῦτων ὁ νοῦς, ὥστε τοιαῦτα ὑπονοεῖν (26) περὶ τοῦ Θεοῦ. Ἀκολουθεῖ γὰρ αὐτῷ καὶ τὰ ἄλλα τοῦ σώματος πάν-τως πάσχειν, ὥστε καὶ τέμνεσθαι, καὶ διαίρεισθαι, καὶ πάλιν ἐξ ὅλου φθίρεισθαι· ταῦτα δὲ καὶ τὰ τοιαῦ-τα οὐκ ἴδια Θεοῦ, ἀλλὰ μάλλον τῶν ἐπὶ γῆς σωμα-των ἐστίν· ὁ μὲν γὰρ Θεὸς ἀσώματος ἐστὶ καὶ ἀφθαρ-τος καὶ ἀθάνατος, οὐδενὸς εἰς ὅτιον δεόμενος· ταῦτα δὲ καὶ φθαρτὰ καὶ σωματικῶν εἰσὶ τύποι, καὶ τῆς παρ' αὐτῶν ἐπιδεόμενα χρεῖας, ὥσπερ καὶ πρότερον εἴρη-

(25) Basil. hic addit καί. Ibidem post εἰσὶ, Gobler. et Felckm. 1 anon. addunt αἱ μορφαί.

(26) Sic Seguer., alii cum editis, ἐπινοεῖν. Paulo post πάντως deest in Basil.

ται· πολλάκις γὰρ (27) ὁρῶμεν ἀνακαινούμενους τοὺς ἀπαιωθέντας, καὶ οὗς ὁ χρόνος, ἢ ὑετός, ἢ ἄλλο τι τῶν ἐπὶ γῆς ζῶων ἠφάνισε, τούτους ἀναπλαττομένους. Ἐφ' ᾧ ἂν τις αὐτῶν καταγνώσθῃ τῆς παραφροσύνης· ὅτι ὧν αὐτοὶ ποιηταὶ τυγχάνουσι, τούτους θεοὺς ἀναγορεύουσι· καὶ οὗς αὐτοὶ ταῖς τέχναις περικοσμοῦσιν ἕνεκα τοῦ μὴ φθαρῆναι παρὰ τούτων, αὐτοὶ σωτηρίαν αἰτοῦσι· καὶ οὗς οὐκ ἀγνοοῦσι δεομένους τῆς αὐτῶν ἐπιμελείας, παρὰ τούτων αὐτοὶ τὰς ἑαυτῶν χρείας ἀξιούσιν ἀποπληροῦσθαι (28)· καὶ οὗς ἐν μικροῖς οἰκίσκοις κατακλείουσιν, τούτους οὐρανοῦ καὶ γῆς ἀπάσης δεσπότης οὐκ αἰσχύνεται καλοῦντας.

23. Οὐ μόνον δὲ ἐκ τούτων ἂν τις αὐτῶν τὴν ἀθεότητά καταμάθοι, ἀλλὰ καὶ ἀφ' ὧν ἐν αὐτοῖς τοῖς εἰδώλοις αὐτῶν ἐστὶν ἀσύμφωνος ἡ δόξα. Εἰ γὰρ αὐτοὶ θεοὶ εἰσιν, ὥς λέγουσι καὶ περὶ αὐτῶν φιλοσοφοῦσι, τίνοι τις πρόσθῃται τούτων, καὶ ποίους ἂν αὐτῶν κρίνῃ κυριωτέρους, ἵνα ἢ τὸν θεὸν θαρρήσῃ προσκυνῶν, ἢ, ὥς φασιν, ἐν αὐτοῖς μὴ διατάξῃ γινώσκων τὸ θεῖον; Οὐ γὰρ οἱ αὐτοὶ παρὰ πᾶσιν ὀνομαζόνται θεοί· ἀλλ' ὅσα κατὰ τὸ πλεῖστον ἐστὶν ἔθνη, τοσοῦτοι καὶ θεοὶ ἀναπλάττονται. Ἔστι δ' ὅπου καὶ μία χώρα καὶ μία πόλις πρὸς ἑαυτὰς (29) στασιάζουσι περὶ τῆς τῶν εἰδώλων δεσιδαιμονίας. Φοίνικες γοῦν οὐκ ἴσασιν τοὺς παρ' Αἰγυπτίους λεγομένους θεοὺς, οὐδὲ Αἰγύπτιοι τὰ αὐτὰ τοῖς παρὰ Φοίνιξι προσκυνοῦσιν εἰδῶλα. Καὶ Σκύθαι μὲν τοὺς Περσῶν, Πέρσαι δὲ τοὺς Σκύρων οὐ παραδέχονται θεοὺς. Ἀλλὰ καὶ Πελαγοὶ μὲν τοὺς ἐν Θράκη θεοὺς διαβάλλουσι· Θράκες (30) δὲ τοὺς παρὰ Θηβαίους οὐ γινώσκουσιν. Ἰνδοὶ δὲ κατὰ Ἀράβων, καὶ Ἀραβες κατ' Αἰθιοπῶν, καὶ Αἰθιοπες κατ' αὐτῶν ἐν τοῖς εἰδώλοις διαφέρονται. Καὶ Σύροι μὲν τὰ Κιλικίων οὐ σέβουσι· Καππαδοκῶν δὲ τὸ γένος ἄλλους παρὰ τούτους ὀνομαζοῦσι θεοὺς. Καὶ Βιθυνοὶ μὲν ἑτέρους, Ἀρμένιοι δὲ ἄλλους ἑαυτοῖς ἀνεπλάσαντο. Καὶ τί μοι δεῖ (31) πολλῶν; Ἡπειρώται παρὰ τοὺς ἐν ταῖς νήσοις ἄλλους θεοὺς προσκυνοῦσι· καὶ νησιῶται παρὰ τοὺς ἐν ταῖς ἡπείροις θρησκεύουσι. Καὶ ὅπως ἐκάστη πόλις καὶ χώρα, τοὺς ἐκ γειτόνων οὐκ εἰδῶτα θεοὺς, τοὺς ἑαυτῆς προκρίνει, καὶ μόνους εἶναι τούτους νομίζει θεοὺς. Περὶ γὰρ τῶν ἐν Αἰγύπτῳ μυσαρῶν οὐδὲ λέγειν ἐστὶ, πᾶσιν ἐπ' ὀφθαλμῶν (32) ὄντων, ὅτι ἐναντίας καὶ μαχομένας ἀλλήλαις ἔχουσι τὰς θρησκείας αἱ πόλεις, καὶ οἱ ἐκ γειτόνων ἀεὶ σπουδάζουσι κατὰ τῶν πλησίων τὰ ἐναντία σέβειν· ὁ γοῦν παρ' ἑτέροις προσκυνούμενος ὡς θεὸς κροκόδειλος, οὗτος παρὰ τοῖς πλησίον βδέλυγμα νομίζεται· καὶ ὁ παρ' ἑτέροις λέων ὡς θεὸς θρησκευόμενος, τοῦτον οἱ ἀστυγέιτους οὐ μόνον οὐ θρησκεύουσιν, ἀλλὰ καὶ εὐρόντες ἀποκτείνουσιν ὡς

A ut supra diximus, opus habent. Hinc non raro cernimus illa ob vetustatem renovari : vel si tempore, pluvia, aut alioquus terrestris animalis injuria labefacta fuerint, iterum effingi. Quare merito stultitiae sunt condemnandi, qui illos, quorum ipsi effectores sunt, deos esse praedicare audeant : qui quos sua arte curant ne corrumpantur, ab his salutem efflagitare non dubitent : qui quos sua opera egere non ignorant, ab illis suam indigentiam expleri precantur : qui denique quos in parvis aediculis concludunt, illos caelorum et terrae universae dominos appellare non erubescant.

25. Verum non ex his tantum illorum impietatem discere possumus, sed etiam ex opinionum discordia, quae ipsi quogue de idolis habent. Si enim, ut praedicant et philosophantur, illi vere dii sunt, cui nam, quæso, horum se addicet homo, quosnamve potentiores judicabit, ut vel Deum cum fiducia adoret, vel nihil, ut aiunt, in cognoscendo numine hæsitet? Nec enim iidem apud omnes nominantur dii : sed quot fere sunt gentes, tot etiam dii confinguntur. Quin etiam videre licet unam eandemque regionem et civitatem cum seipsa circa idolorum superstitutionem dissidere. Hinc Phœnices deos, quos Ægyptii colunt, ignorant : et contra Ægyptii non eadem idola ac Phœnices venerantur. Nec Scythæ Persarum, nec Persæ Syrorum numina admittunt. Pelasgi quoque Thraciæ deos reprobant, et Thracæ Thebanorum. Indi cum Arabibus, Arabes cum Æthiopicis, et Æthiopes cum illis de idolis dissentiant. Syri Cilicium deos non colunt : Cappadoces item alios deos præter istos agnoscunt. Bithyni similiter alios, aliosque Armeni deos sibi finxere. Quid multa? Qui in continenti habitant alios deos, quam hi qui insulas colunt, venerantur; et vicissim, qui in insulis manent, alios quam qui in continente, deos admittunt. Denique singulae civitates et vici, deos vicinorum nesciunt, suosque aliis anteponunt, atque hos solos deos esse arbitrantur. Nam quod ad abominandos Ægyptiorum ritus pertinet, dicere nihil necesse est, cum omnium oculis pateat diversas ac inter se pugnantes religiones civitatum esse, vicinosque contraria vicinis semper colere studuisse. Hinc crocodilus, quem alii tanquam deum adorant, apud vicinos execrationi est. Leo etiam quem alii ut deum colunt, a finitimis non solum non colitur, sed inventus tanquam fera occiditur. (33) Piscis item quem alii inter numina referunt, ab aliis idem in cibum capitur. Inde sane bella, seditiones, crebraque cordium occasiones inter eos exoriuntur :

(27) Segner. γοῦν.

(28) Sic Segner. Gobler. Felckm. 1 anon. Alii cum editis, ἀναπληροῦσθαι.

(29) Segner. Gobler. Felckm. 1 anon. περὶ αὐτάς. Paulo post Segner., οὐκ ἴσασιν habet post παρ' Αἰγυπτίους.

(30) Sic Segner. Alii cum editis, Θράκες. Mox idem ms. ut et Gobler. Felck. 1 anon. habet, Θηβαίον, Ἀράβων et Ἀράβας.

(31) Δεὶ deest in Felckm. 3 anon. Ibid. mox pro παρὰ Gobler. et Felckm. 1 anon. περὶ habent,

et Segner. τοῖς pro τοῦς. Ταῖς seq. deest in Basil. Hæc item verba sequentia, καὶ νησιῶται παρὰ τοὺς ἐν ταῖς ἡπείροις θρησκεύουσι desunt in Segner. Gobler. Felckm. 1 anon. Esse in Basil. et Angl. scribit Felckmannus. Ea item legerunt Omnibonus, Ambros. Camaldul. et Nannius.

(32) Felckm. 3 anon., ἐν ὀφθαλμοῖς. Idem paulo post ἀλλήλαις non habet. Item infra pro πλησίον Gobler. Felckm. 1 et 2 anon. habent πλησίων.

(33) Huius abs re erit hic referre quod habet

hinc omnes libidines apud illos vigent. Ceterum illud in primis admirationem movere debet, quod cum Pelasgi, ut historici narrant, deorum nomina ab Ægyptiis didicerint, Ægyptiorum deos iidem non agnoscant, sed alios plane venerentur. Tandem, ut summam dicam, omnium gentium quæ stulte idola colunt, multiplex opinio et religio est, neque eadem apud omnes reperiuntur: quod utique non immerito illis contigit. Quia enim ab unius Dei contemplatione recessere, ea causa fuit cur in multa et diversa præcipites abierint; mentemque in varia distractam illi iustissime habent, qui se a vero Patri Verbo, omnium servatore Christo, removerunt. Nam quemadmodum qui solem fugiunt et in tenebrosas locis versantur, multas incultas vias circumveniunt, præsentemque non vident, et absentem adesse arbitrantur: uno verbo, videntes non vident; ita certe qui se a Deo averterunt atque animo obæcæcati sunt, mentem agitatam ac vacillantem habent, et res quæ nullæ sunt, tanquam qui sunt ebrii et nihil vident, cogitatione fingunt.

σθέντες τὴν ψυχὴν βεβόημενον ἔχουσι τὸν νοῦν, καὶ ζῶνται.

24. Hæc porro non levi sunt argumento nullos vere deos ab illis agnosci. Nam cum per urbes ac regiones plurimi diversique sint dii, alterque alterius deum tollat et repudiet: efficitur profecto ut omnes ab omnibus rejiciantur. Etiam qui apud alios putantur dii, deorum quos alii colunt sunt victimæ, et hostiæ: et vicissim aliorum victimæ, dii aliorum sunt. Ægypti quippe bovem 19 et Apim qui vitulus est, venerantur: at alii istos Jovi immolant. Nam quamvis illos ipsos, quos Ægyptii inter deos referunt, non immolent: tamen cum horum similes sacrificent, eosdem offerre videntur. Libyæ quoque populi ovem sive arietem, quem Ammonem vocant, deum habent: at idem ab aliis, ut victimâ, multis immolatur. Indi Bacchum colunt, quem vinum ænigmatice appellant, quod ipsum aliis alii libant. Alii fluvios et fontes, et maxime Ægyptii, aquam cæteris rebus præferunt deosque agnoscunt. Alii nihilominus, atque ipsi etiam Ægyptii qui hæc colunt, suas aliorumque sordes aquis abluunt, et quod inde reliquum est cum contemptu projiciunt. Denique universa fere Ægyptiorum idololatria, aliorum diis sit victimæ, adeo ut ipsi non parum ab illis deri-

θηρίων καὶ ὁ παρ' ἄλλοις ἀνατεθεὶς ἔχθους (33), οὗτος ἐν ἄλλῃ ἀλίσκεται τροφῇ (34). Ὅθεν δὴ πόλεμοι καὶ στάσεις καὶ πᾶσα φόνος (35) πρόφασιν, καὶ πᾶσα τῶν παθῶν ἡδονὴ παρ' αὐτοῖς ἐστὶ. Καὶ τότε θαυμάστον, ὅτι, ὥς οἱ ἱστορήσαντες ἐξηγοῦνται, παρ' Αἰγυπτίων οἱ Πελασγοὶ μαθόντες τὰ ὀνόματα τῶν θεῶν, οὐκ ἴσασιν οὗτοι τοὺς παρ' Αἰγυπτίους (36) θεοὺς, ἀλλὰ ἄλλους παρ' ἐκείνους θρησκεύουσι. Καὶ ὅμως πάντων τῶν ἐν εἰδώλοις μακέντων ἔθνων διαφοράς ἐστὶν ἡ δόξα καὶ ἡ θρησκεία, καὶ οὐ τὰ αὐτὰ παρὰ τοῖς αὐτοῖς εὐρίσκεται. Καὶ εἰκότως γε τοῦτο πάσχουσιν. Ἐκπεσόντες γὰρ ἀπὸ τῆς πρὸς τὸν ἑνα Θεὸν κατανόησης, εἰς πολλὰ καὶ διάφορα καταπεπτώκασι: καὶ ἀποστραφέντες τὸν ἀληθῆς τοῦ Πατρὸς Λόγον, τὸν πάντων Σωτῆρα Χριστὸν εἰκότως (37) εἰς πολλὰ τὴν διάνοιαν ἔχουσι βεβωμένην. Καὶ ὥστε οἱ τὸν ἥλιον ἀποστραφέντες καὶ ἐν σκοτεινοῖς γενόμενοι πόποις, πολλὰς ἀνόδους κυκλεύουσιν ὁδοὺς: καὶ τοὺς μὲν παρόντας οὐκ ὁρῶσι, τοὺς δὲ μὴ ὄντας φαντάζονται ὥς παρόντας, καὶ βλέποντες οὐ βλέπουσιν: τὸν αὐτὸν τρόπον οἱ τὸν Θεὸν ἀποστραφέντες καὶ σκοτι-

τὰ οὐκ ὄντα ὥς μεθύνοντες καὶ μὴ ὁρῶντες φαντά-

24. Ταῦτα δὲ οὐ μικρὸς ἐλεγχὸς ἐστὶ τῆς ἀληθείας (38) ἀθεότητος αὐτῶν. Διαφόρων γὰρ ὄντων καὶ πολλῶν κατὰ πόλιν καὶ χώραν θεῶν, καὶ τοῦ ἑτέρου τὸν τοῦ ἑτέρου ἀναιροῦντος θεὸν, οἱ πάντες παρὰ πάντων ἀναιροῦνται. Καὶ γὰρ οἱ παρ' ἄλλοις νομιζόμενοι θεοὶ τῶν παρ' ἄλλοις λεγομένων θεῶν γίγνονται θυσίαι: καὶ σπονδαί: καὶ ἄλλων αἱ θυσίαι, ἄλλων ἑμπάλιν εἰσι θεοί. Αἰγύπτιοι δὲ τὸν βοῦν καὶ τὸν ἄπιν μόσχον ὄντα σέβουσι: καὶ τοὺς ἄλλοι τῷ Διὶ θύουσι. Κἂν γὰρ μὴ αὐτοὺς ἐκείνους οὐς ἀνατεθείκασι, θύσωσιν, ἀλλὰ τὰ ὅμοια θύοντες, τὰ αὐτὰ προσάγειν δοκοῦσι. Αἰθῶες πρόβατον, ὃ καλοῦσιν Ἀμμωνα, θεὸν ἔχουσι: καὶ τοῦτο πολλοὺς παρ' ἑτέρων εἰς θυσίαν σφάζεται. Ἰνδοὶ τὸν Διόνυσον θρησκεύουσι, συμβολικῶς οἶνον αὐτὸν ὀνομάζοντες: καὶ τοῦτον τοῖς ἄλλοις σπένδουσιν ἑτεροὶ. Ἄλλοι ποταμοὺς καὶ κρήνας, καὶ πάντων μάλιστα Αἰγύπτιοι τὸ ὕδωρ προτετιμῆκασι, καὶ θεοὺς ἀναγορεύουσι: καὶ ὅμως ἄλλοι, καὶ αὐτοὶ δὲ οἱ αὐτὰ θρησκεύοντες Αἰγύπτιοι, τοὺς τῶν ἄλλων ρύπους, καὶ τοὺς αὐτῶν ἀπονέπτονται τοῖς ὕδασι, καὶ τὸ λεῖψανον μετὰ ἀτιμίας ἐκρίπτουσι. Ἐπεὶ δὲ πᾶσα ἡ τῶν Αἰγυπτίων εἰδωλοποιία τῶν παρ' ἄλλοις θεῶν ἐστὶ θυσία: ὥστ' ἂν αὐτοὺς καὶ παρ' αὐτῶν ἐκεί-

Xenophon *Cyri Anab.* lib. 1, scilicet Cyrum venisse ἐπὶ τὸν Χάλον ποταμὸν, ὅνα τὸ εὖρος πλεῖον, πλήρη δ' ἰχθύων μεγάλων καὶ πρᾶτων, οὓς οἱ Σύροι θεοὺς ἐνόμιζον, καὶ ἀδελφεῖν οὐκ εἶναι, οὐδὲ τὰς περισσεύσας. Id est, Cyrum venisse ad fluvium Chalum, cujus latitudo fugerit est, quique magnis et cicuribus piscibus plenus est, quos Syri deos esse existimabant, nec eis ullam injuriam fieri patiebantur, uti nec columbis.

(34) Vox τροφῇ deest in Seguer. nec eam legisse videtur Nannius. In editis habetur, eamque legerunt Omnibonus et Ambros. Camald. In editione Commel. hic locus sic jacet: οὗτος ἄλλων ἀλθεται τροφῇ. Id est, ille aliorum molitur ritus. Sed nostram lectionem habent editio Parisiensis et

Colon. ut et ms. Seguer., ommissa sola voce τροφῇ, uti notavimus. Ita quoque legerunt Omnibonus, Ambros. Camald. et Nannius, qui solus vocem τροφῇ non exprimit, alii autem exprimunt.

(35) Sic Seguer. Gobler. Felckm. 1 anon., quo item modo legerunt Omnibonus et Nannius: alii cum editis φθόνων, ut etiam legit Ambros. Camald. qui invidia verit.

(36) Sic Segner. Basil. Felckm. 2 anon. Alii cum editis, Αἰγυπτίων. Mox Gobl. et Felck. 1 anon. ἐκείνων habent, ubi alii ἐκείνους.

(37) Εἰκότως deest in Basil. et Anglie.

(38) Gotlier. et Felckm. 1 anon. ἀληθείας. Paul. in post Felckm. 3 anon. habet κατὰ πόλεις καὶ χώρας.

ων χλευάζεσθαι, ὅτι μὴ θεοὺς, ἀλλὰ τὰ τῶν ἄλλων ἔτι τε καὶ παρ' αὐτοῖς ἀποτροπιάσματα καὶ θυσίας θύνα θεοποιούσιν.

25. Ἦδη δὲ τινες εἰς τοσαύτην ἀσέβειαν καὶ παραφροσύνην ἐξενέχθησαν, ὥς καὶ αὐτοὺς τοὺς ἀνθρώπους, ὧν εἰσι τύποι καὶ μορφαί, τοῖς παρ' αὐτοῖς ψευδοθεοῖς κατασφάττειν καὶ θυσίας προσάγειν. Καὶ οὐχ ὁρῶσιν οἱ κακοδαίμονες, ὅτι τὰ σφαγιαζόμενα θύματα ἀργέτουπά εἰσι τῶν ὑπ' αὐτῶν πλασθέντων καὶ προσκυνουμένων θεῶν, καὶ οἷς προσάγουσι τοὺς ἀνθρώπους. Συγέδν γὰρ τὰ ὅμοια τοῖς ὁμοίοις ἢ μᾶλλον τὰ κρείττονα τοῖς ἐλάττοσι προσάγουσιν. Ἐμφύχα γὰρ ἀψύχοις θύουσι, καὶ λογικὰ τοῖς ἀκινήτοις προσάγουσι. Ἐκῦθαι γάρ οἱ καλούμενοι Ταύριοι (39) τῇ παρ' αὐτοῖς Παρθένῃ (40) καλουμένην τοὺς ἀπὸ ναυαγίων καὶ ὄσους ἀν λάβωσι τῶν Ἑλλήνων, εἰς θυσίας ἀναφέρουσι, τοσούτων ἀσεβοῦντες κατὰ τῶν ὁμογενῶν ἀνθρώπων, καὶ οὕτως ἐλέγχοντες τῶν θεῶν αὐτῶν τὴν ὁμότητα· ὅτι οὗς ἡ Πρόνοια ἀπὸ θαλάσσης ἐκ κινδύνων διέσωσε, τοσούτους αὐτοὶ κατασφάττουσι, μονονοχὶ κατὰ τῆς Προνοίας γινόμενοι· ὅτι τὴν ἐκείνης εὐεργεσίαν τῇ ἑαυτῶν θηριώδει ψυχῇ κατακρύπτουσι. Ἄλλοι δὲ τῷ Ἄρει, ἐπειδὴν ἐκ πολέμων ἐπανέλθωσι καὶ νίκας φέρωσι, τὸ (41) τηνικαῦτα εἰς ἑκατοντάδας διελόντες τοὺς ληφθέντας, καὶ ἄφ' ἐκάστης ἓνα λαμβάνοντες, τοσούτους κατασφάττουσιν, ὄσους ἀν κατὰ μίαν ἑκατοντάδα ἐκλέξωνται. Οὐ μόνον δὲ Ἐκῦθαι διὰ τὴν ἐν βαρβάρους ἐμφυτον αὐτοῖς ἀγριότητα τὰ τοιαῦτα μυστράδω δρῶσιν, ἀλλ' ἰδιὸν ἔστι τῆς τῶν εἰδώλων καὶ δαιμόνων κακίας τοῦτο τὸ δρᾶμα. Καὶ γὰρ καὶ (42) Αἰγύπτῳ ἐθυσον μὲν πάλαι τῇ Ἦρᾳ τοιαῦτα σφάγια· Φοίνικες δὲ καὶ Κρήτες τὸν Κρόνον ἐν ταῖς τεκνοθυσίαις ἑαυτῶν ἱλάσκοντο. Καὶ οἱ πάλαι δὲ Ῥωμαῖοι τὸν καλούμενον Λατιάριον Δία ἀνθρωποθυσίαις ἐθρήσκειον· καὶ ἄλλοι ἄλλως, καὶ πάντες ἀπλῶς ἐμίαινον καὶ ἐμαίνοντο. Ἐμιαίνοντο μὲν αὐτοὶ δρῶντες τὰ φονικά· ἐμίαινον δὲ τοὺς ἑαυτῶν ναοὺς τοιαύταις καπνίζοντες θυσίαις. Ἀπὸ δὲ τούτων τὰ κακὰ τοῖς ἀνθρώποις εἰς πληθὺς ἐφθασεν· δρῶντες γὰρ ἐν τούτοις τοὺς παρ' αὐτοῖς ἡδομένους διίμονας, εὐθέως καὶ αὐτοὶ τοῖς τοιούτοις πλημμελήμασι τοὺς ἑαυτῶν θεοὺς ἐμιμήσαντο, ἴδιον ἡγούμενοι κατόρθωμα τὴν πρὸς τὰ κρείττονα, ὥς αὐτοὶ νομίζουσι, μίμησιν. Ἐνθεν ἀνδροφρονίαις καὶ τεκνοκτονίαις καὶ πάσαις ἀσελγείαις ἡττήθησαν οἱ ἄνθρωποι. Καὶ γὰρ σχεδὸν πᾶσα πόλις πάσης ἀσελγείας ἔστι μεσθ' δι' ὁμοιότητα (43) τρώπων τῶν παρ' αὐτοῖς θεῶν γινομένη· καὶ οὐκ ἔστι σῶφρων ἐν τοῖς εἰδώλοις, εἰ μὴ μόνος ὁ παρ' αὐτοῖς ἐπ' ἀσελγείᾳ μαρτυρούμενος.

A deantur, quod res, quæ dii non sunt, sed quæ apud alios atque etiam apud ipsos piacola et victimæ habentur, inter deos numerent.

25. Quin etiam nonnulli eo impietatis et insanitiæ venero, ut ipsæ quoque homines, quorum illi dii simulacra et imagines sunt, suis falsis diis immolent et tanquam hostias offerant. Nec advenit miseris victimas quas jugulant, deorum quos effinxerunt ac venerantur, et quibus homines immolant, archetypa sive exemplaria esse, propemodum enim similia similibus, vel potius præstantiora deterioribus immolanda offerunt. Nam animata inanibus, et ratione præliis, motu et sensu carentibus sacrificant. Siquidem Scythiæ qui Tauri dicuntur, illi quam Virginem appellant, naufragos et quotquot ex Græcis ceperint in sacrificium offerunt; qua adeo immani impietate in homines sui similes commissa, suorum deorum crudelitatem palam produnt, qui nempe quos Providentia ex maris periculis eripuit, hos ipsi jugulant, atque ita Providentiæ videntur obsistere, cuius beneficium sua crudelitate occultant et irritum faciunt. Rursus alii ex bello, victoria reportata reversi, captivos in centuriis distribuunt, e quibus singulis unum seligunt, totique Marti immolant, quot ex qualibet centuria delegerint. Verum non soli Scythiæ pro Innata barbaris feritate, res huiusmodi execrandas peragunt; sed idolorum et demonum propria hæc sunt facinora. Nam Ægyptii etiam similes victimas Junoni quondam immolabant. Phœnices quoque et Cretenses liberorum cædibus Saturnum sibi propitium reddere conabantur. Prisci item Romani Latialem, ut vocant, Jovem humanis hostiis colebant. Denique alii aliter omnesque prorsus polluebant et polluebantur. Ipsi, inquam, propriis polluebantur homicidiis, sua autem templa italium sacrificiorum fumo et suffimentis polluebant. Ex his sine dubio quamplurima mala hominibus sunt exorta. Nam cum suos deos illis rebus oblectari cernerent, eos statim similibus peccatis et flagitiis sunt imitati, rem egregiam se facturos confidentes, si, ut putabant, potiora, sive deorum exempla sequerentur. Inde nec homicidia, nec liberorum cædes horruere; inde se totos omnibus libidinibus dedere. Siquidem nulla fere est civitas, quæ ob morum similitudinem, quam cum suis diis habere gestit, omni luxuriæ genere non redundet; nec apud idololatrias ullus probus est, nisi cuius libidines testatæ et manifestæ sunt.

(39) Sic Segner. Gobler. Felckm. 1 anon. Alii cum editis ταύριοι. Ibidem paulo post εἰς θυσίας habent, alii εἰς θυσίαν.

(40) Diana hoc nomine indicatur, quam Tauricam quoque vocat Clemens Alexandrinus *Admonit. ad gentes*. Vide item Euseb. *Præpar. evang.* lib. iv, c. 16.

(41) Τὸ δεῖρ in Gobler. Felckm. 1 anon. Paulo post τοὺς ληφθέντας καὶ ἄφ' ἐκάστης ἓνα λαμβάνοντες desunt in Felckm. 3 anon. Ibid. pro ἄφ' legitur

ἐφ' in Gobler. Felckm. 1 anon. Ibid. Segner. κατασφάζουσιν. Gobler. et Felck. 1 anon. κατασφάζωσι, et paulo post ἐκλέγονται. Mox ibid. ante Ἐκῦθαι art. οἱ qui erat in editis, abest ab omnibus mss.

(42) Καὶ Segner. habet, alii omittunt. Paulo post ἑαυτῶν ante ἱλάσκοντο habent Segner. Basil. Augl. Alii et editi, αὐτῶν.

(43) Sic Segner. et Edit. Commel. aliique mss. præter Gobler. et Felckm. 1 anon. qui ὁμότητα habent.

20 26. Sane olim Phoeniciæ mulieres in idolorum templis prius prostabant, suique meretricii quæstus primordia diis, qui illic colebantur, consecrabant; suam deam stupris propitiam reddi, benevolamque hoc pacto effici ratæ. Viri quoque propriam ementiti naturam, nec amplius inares se esse patientes, in feminas se converterunt, per gratam et honorificam matri deorum se ita facturos arbitrati. Omnes denique una cum perditissimis vivunt, et secum ipsi pugnant ut pejores, quotidie evadant, atque ut dixit sanctus Christi minister Paulus, *Feminae eorum imitaverunt naturalem usum, in eum usum qui est contra naturam. Similiter autem et masculi, relicto naturali usu feminae, exarserunt in desideriis suis in invicem, masculi in masculos turpitudinem operantes*¹⁴. Hæc autem et similia agendo, fatentur certe et arguunt deos, quos ipsi colunt, huiusmodi vitam duxisse, scilicet ex Jove puerorum corruptiones atque a Iulteria, ex Venere meretriciam vitam, ex Rheæ luxuriam, ex Marte cædes, ex aliis alia similia didicere, quæ quidem cum leges puniunt, tum prohi homines abhorrent. Num igitur dii haberi digni sunt qui ista agant? Annon potius præ morum perversitate ac luxuria bestiis deteriores sunt censendi? Num qui illos colunt, digni sunt qui homines existimentur? Annon potius, ut belluis stupidiore et ut inanibus rebus magis inanini, miseratione sunt digni? Si enim suæ ipsorum (49) animæ mentem tantisper considerassent, in hæc toti præcipites non roissent, nec verum Christi Patrem Deum negarent.

ἐλογίζοντο τῆς ἑαυτῶν ψυχῆς τὸν νοῦν, οὐκ ἂν ἐν ἀληθινῷ ἔργοῦντο τοῦ Χριστοῦ Πατέρα Θεόν.

27. At forte qui inter eos sapientiores videri volunt, et rerum creaturarum admiratione tenentur, nostris argumentis multo cum pudore evicti, non ibunt inficias hæc ab omnibus facile confutari et redargui posse: sed tutam et invictam sibi illam esse opinionem autumabunt, qua adducuntur ut mundum mundique partes colant; atque in eo gloriabuntur, quod non lapides, ligna, hominumque et animalium, volatiliū reptiliūve seu quadrupedum formas venerunt, sed solem, lunam, cunctamque cælestem mundum, necnon terram et universam aquarum naturam. Imo nec contendere dubitabunt neminem ostendere posse res illas non esse naturas: cum omnibus manifestum sit, ea neque inanima neque ratione vacua, sed etiam hominum na-

¹⁴ Rom. 1, 26, 27.

(44) Sic Anglie. Cæteri, εἰδώλοισι. Idem Anglie., γυναῖκας pro γυναῖκας habet. Paulo post pro ἀπαρχόμεναι, Gobler. et Felckm. 1 anon. habent ἐπαρχόμεναι. Basil. παρερχόμενοι et in margine γρ. ἀπαρχόμενοι.

(45) Τὴν τοῦ σώματος αὐτῶν non sunt in Seguer. Gobler. Felckm. 1 anon. In aliis vero habentur, eaque legerunt Omnibon. et Ambros. Camaldul. Ibid. pro ἑαυτῶν, Anglie. αὐτῶν habet, et contra Felckm. 2 anon. pro αὐτῶν seq. habet ἑαυτῶν.

(46) Anglie. et editio Comnel. τὸν Θεόν. Ibid.

26. Γυναῖκες γοῦν ἐν εἰδωλοῖσι (44) τῆς Φοινίκης πάλαι προεκαθέζοντο, ἀπαρχόμεναι τοῖς ἐκεῖ θεοῖς ἑαυτῶν τὴν τοῦ σώματος αὐτῶν (45) μισθαρνίαν, νομίζουσαι τῇ πορνείᾳ τὴν θεὸν (46) ἑαυτῶν ἱλάσκειν, καὶ εἰς εὐμένειαν ἄγειν αὐτὴν διὰ τούτων. Ἄνδρες δὲ, τὴν φύσιν ἀρνούμενοι, καὶ μηκέτι εἶναι θέλοντες ἄρρενες, τὴν γυναικῶν πλάττονται φύσιν, ὡς ἐκ τούτων καταθύμια καὶ τιμὴν τῇ μητρὶ τῶν παρ' αὐτοῖς λεγομένων θεῶν ποιοῦντες. Πάντες δὲ ὁμοῦ τοῖς αἰσχίτοις βιοῦσι, καὶ τοῖς χείροσιν ἑαυτοῖς ἀμιλλῶνται· καὶ ὡς εἶπεν ὁ ἅγιος τοῦ Χριστοῦ διάκονος Παῦλος· Αἱ τε γὰρ θήλειαι αὐτῶν μετήλλαξαν (47) τὴν φυσικὴν χρῆσιν εἰς τὴν παρὰ φύσιν. Ὁμοίως δὲ καὶ οἱ ἄρρενες, ἀφέντες τὴν φυσικὴν χρῆσιν τῆς θηλείας, ἐξεκαύθησαν ἐν τῇ ὀρέξει αὐτῶν εἰς ἀλλήλους, ἄρρενες ἐν ἄρρεσι τὴν ἀσχημωσύνην καταπραΰνουντο. Ταῦτα δὲ καὶ τὰ τοιαῦτα πράσσοντες, ὁμολογοῦσι καὶ ἐλέγχουσι καὶ τοὺς λεγομένους αὐτῶν θεοὺς τοιοῦτον ἐσχηκέναι τὸν βίον. Ἐκ μὲν γὰρ Διὸς τὴν παιδοφθορίαν καὶ τὴν μοιχείαν, ἐκ δὲ Ἀφροδίτης τὴν πορνείαν, καὶ ἐκ μὲν Πέας τὴν ἀπέλγειαν, ἐκ δὲ Ἄρεος τοὺς φόνους, καὶ ἐξ ἄλλων ἄλλα τοιαῦτα μεμαθήκασιν, ἃ οἱ νόμοι μὲν κολάζουσι, πᾶς δὲ σώφρων ἀνὴρ ἀποστρέφεται. Ἀρ' οὖν ἄξιον ἐστὶ (48) τούτους νομίζειν εἶναι θεοὺς, τοὺς τὰ τοιαῦτα ποιοῦντας, καὶ μὴ μάλλον τῶν ἀλόγων ἀλογωτέρους ἡγεῖσθαι τούτους διὰ τὴν ἀσέλγειαν τῶν τρόπων; Ἄρα ἄξιον τοὺς ὀρθοσκεύοντας αὐτοὺς νομίζειν ἀνθρώπους, καὶ μὴ μάλλον ὡς ἀλόγων ἀλογωτέρους, C καὶ τῶν ἀψύχων ἀψυχοτέρους, οἰκτεῖρειν; Εἰ γὰρ τοῦτοις κατεπεσιπώκεισαν ὅλοι πηγνέις, καὶ τὸν

27. Ἄλλ' ἰσως οἱ ἐπαναβεβηκότες τούτων καὶ περὶ τὴν κτίσιν ἐπισημένοι, θυσωπούμενοι τοῖς περὶ τῶν βδελυγμάτων ἐλέγχοις, εὐκαταγνώστα μὲν καὶ εὐέλεγκτα παρὰ πᾶσιν ὄντα ταῦτα οὐκ ἀρνήσονται καὶ αὐτοί· ἐκείνην δὲ αὐτοῖς ἀσφαλῆ τὴν δόξαν καὶ ἀναντιρρήτον εἶναι οἰήσονται τὴν πρὸς τὸν κόσμον καὶ τὰ τοῦ κόσμου μέρη ὀρθοσκεῖαν· καυχῆσονται γὰρ οὐχ ὡς λίθους, καὶ ξύλα, καὶ μορφὰς ἀνθρώπων καὶ ἀλόγων πτηνῶν τε καὶ ἑρπετῶν καὶ τετραπόδων ἀπλῶς, ἀλλ' ἥλιον καὶ σελήνην, καὶ πάντα τὸν κατ' οὐρανὸν κόσμον, καὶ γῆν αὐτὴν καὶ σύμπασαν τοῦ ὕγρο-τὴν φύσιν σέβοντες καὶ ὀρθοσκεύοντες· καὶ φήσουσι μὴ δύνασθαι τίνας ἀποδεῖξαι καὶ τούτους μὴ εἶναι φύσει θεοὺς, πᾶσιν ὄντος· φανεροῦ, ὅτι οὕτως ἀψύχα, οὕτως ἀλογα τυγχάνει, ἀλλὰ καὶ τὴν ἀνθρώπων

Gobler. et Felckm. 1 anon. ἑαυτοῖς. Et paulo post idem Gobler. et Felckm. 1 anon. εὐδωδία, pro εὐμένειαν habent. Ibid. Anglie. αὐτῶν habet pro αὐτῇ.

(47) Basil. μετήλλάξαντο. Infra post locum Apostoli καὶ, ante τὰ τοιαῦτα, non legitur in Felckm. 2 anon.

(48) Felck. 2 anon. ἐστὶ. Basil. ἐπὶ τούτοις. Ibid. εἶναι deest in Gobler. et Felck. 1 an. τοὺς τὰ τοιαῦτα ποιοῦντας non leguntur in Felck. 2 an.

(49) Sic, uti in Græco est, veritimus, quia S.

ὁπερ αἶρει φύσιν, τῷ (50) τὰ μὲν ἐν οὐρανοῖς, τὰ δὲ ἐπὶ τῆς γῆς κατοικεῖν. Ἄξιον οὖν καὶ περὶ τούτων ἰδεῖν καὶ διερευνησάιναι. Πάντως γὰρ καὶ ἐν τούτοις εὐρήσεται ὁ λόγος τὸν ἔλεγχον ἀληθῆ κατ' αὐτῶν. Πρὶν δὲ ἡμᾶς ἰδεῖν (51) καὶ τῆς ἀποδείξεως ἀρξασθαι, ἀρκαί τὴν κτίσιν αὐτὴν κατ' αὐτῶν μονονοῦχῃ βοηθεῖν, καὶ δεῖξαι τὸν αὐτῆς ποιητὴν καὶ δημιουργὸν Θεόν, τὸν καὶ ταύτης (52) καὶ τοῦ παντὸς βασιλεύοντα τὸν Πατέρα τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ· ὃν ἀποστρέφονται μὲν οἱ δοκησισκοφοὶ (53), τὴν δὲ παρ' αὐτοῦ γενομένην κτίσιν προσκυνοῦσι καὶ θεοποιοῦσι, καίτοι προσκυνοῦσαν καὶ αὐτὴν καὶ ὁμολογοῦσαν ὃν ἐκείνοι δι' αὐτὴν ἀρνοῦνται Κύριον. Οὕτω γὰρ τοὺς ἀνθρώπους εἰς τὰ ταύτης μέρη κεκηρύχτας καὶ θεοὺς νομίζοντας ταῦτα δυσωπήσῃ ἂν καλῶς αὐτοὺς ἢ τῶν μερῶν πρὸς ἄλληλα χρεῖα· γνωρίζει δὲ καὶ σημαίνει τὸν καὶ αὐτῶν ὄντα Κύριον καὶ ποιητὴν τὸν τοῦ Λόγου Πατέρα, τῇ ἀναντιρρήτῳ προστάξει τῆς εἰς αὐτὸν ὑπακοῆς, ἥ φησι καὶ (54) ἡ θεία νομοθεσία· *Οἱ οὐρανοὶ διηγοῦνται δόξαν Θεοῦ· ποιεῖν δὲ χειρῶν αὐτοῦ ἀναγγέλλει τὸ στερέωμα*. Πίστις δὲ τούτων οὐκ ἀφανής, ἀλλὰ καὶ λίαν ἐναργής ἐστι τοῖς τῶν ὀφθαλμῶν τῆς διανοίας μὴ πάντῃ πεπηρωμένον ἔχουσιν. Εἰ γὰρ τις καθ' ἑαυτὰ τὰ μέρη τῆς κτίσεως λάβοι, καὶ ἕκαστον ἰδίᾳ νοήσῃ, οἷον ἥλιον καθ' ἑαυτὸν μόνον, καὶ σελήνην χωρὶς, καὶ γῆν αὖ καὶ ἀέρα, καὶ τὴν θερμὴν καὶ ψυχράν, καὶ ξηράν (55) καὶ ὑγρὰν οὐσίαν διελὼν ἀπὸ τῆς πρὸς ἄλληλα συναφῆς, ἕκαστον ἐκλάβοι καθ' ἑαυτὸ καὶ ἰδίᾳ θεωρήσειεν· εὐρήσῃ πάντως μὴδὲν ἱκανούμενον ἑαυτῷ, ἀλλὰ πάντα τῆς ἀλλήλων χρεῖας δεόμενα, καὶ ταῖς παρ' ἀλλήλων (56) ἐπικουρίαις συνιστάμενα. Ἥλιος μὲν γὰρ τῷ συμπαντὶ οὐρανῷ συμπεριφέρεται καὶ ἐμπεριέχεται, καὶ ἐκτὸς τῆς ἐκείνου κυκλοφορίας οὐκ ἂν ποτε γένοιτο· σελήνη δὲ καὶ τὰ ἄλλα ἀστροὶ μαρτυροῦσι τὴν παρὰ ἡλίου γιγνομένην (57) αὐτοῖς ἐπικουρίαν· γῆ δὲ πάλιν οὐκ ἄνευ τούτων τοῦς καρποὺς ἀποδιδούσα φαίνεται· οἱ δὲ (58) ὕετοί χωρὶς τῆς τῶν νεφελῶν χρεῖας οὐκ ἂν καταβαλεῖν ἐπὶ γῆς· ἀλλ' οὐδὲ νέφη χωρὶς τοῦ ἀέρος καθ' ἑαυτὰ ἂν φανεῖν καὶ συσταῖν ποτέ. Ὅτε ἀήρ οὐχ ὑφ' ἑαυτοῦ, ἀλλ' ὑπὸ μὲν (59) τοῦ αἰθέρος διακαίεται, ὑπὸ δὲ τοῦ ἡλίου καταλαμπόμενος λαμπρύνεται. Καὶ πηγαὶ μὲν καὶ ποταμοὶ οὐκ ἄνευ τῆς γῆς συστήσονται ποτε· γῆ δὲ οὐκ ἀφ' ἑαυτῆς ἐρρήγνυται (60), ἀλλ' ἐπὶ μὲν τὴν τῶν ὑδάτων οὐσίαν συνέστηκεν, ἐμπεριέχεται δὲ καὶ αὕτη κατὰ τὸ μέτρον συνθεθεῖσα τοῦ παντός. Ἡ τε θάλασσα καὶ ὁ ἔξωθεν

A tura superiora esse, eo quod ipsa: a caelis, hi in terris habitent. Itaque haec a nobis discuti et examinari par est. Nec enim dubito quin in his quoque firmissimum contra illos argumentum reperitur simus. Prius vero quam id dispicere et demonstrare ordiamur, satis profecto fuerit ipsam rerum naturam adversus illos propemodum clamare, suumque effectorem et auctorem Deum, sui ac totius universi rectorem Domini nostri Jesu Christi Patrem aperte testari: quem injuste admodum rejiciunt falsi sapientes, qui naturam ab ipso conditam adorant et Deum habent: quamvis ipsa quoque adoret et Dominum confiteatur, quem illi ejus causa respuunt. Sane 21 quousque partes universi admirantur, easque totidem deos esse existimant, ex mutua ipsarum inter se necessaria ope praecclare possunt coargui. Id enim illarum Dominum et effectorem Verbi Patrem, invicto imperio et praescripto, quo ei obediunt, egregie significat et indicat, ut etiam lex divina his verbis docet: *Caeli enarrant gloriam Dei et opera manuum ejus annuntiat firmitermentum* 15. Nec vero occulta et abstrusa est hujus rei fides, sed admodum clara et perspicua his qui mentis oculum non omnino obcecatum habent. Si quis enim naturae partes singillatim circumspectat, et singulas seorsum consideret, ut solem solum, vel solem lunam, itemque terram et aerem, necnon calidam ac frigidam, siccamque et humidam naturam; si quis, inquam, mutua rerum illarum inter se conjunctionem dissolvat, singulasque separatim accipiat et contempletur: nullam omnino sibi ipsi satis esse, sed omnes mutua ope indigere, hocque mutuo auxilio consistere inveniet. Sol enim una cum universo caelo circumfertur eoque continetur, nec unquam extra proprium circulum egreditur. Luna vero aliaque astra, quantum ex sole pendeant, palam testantur. Terram quoque sine pluviis fructus nullos edere cernimus. Rursus pluviae sine nubium subsidio in terram decidere non queunt. Nubes autem sine aere per se consistere nunquam videas. Aer item non a seipso sed ab aethere calorem, et lumen a sole mutuatur. Nec etiam fontes nec fluvii remota terra per seipsos constant. Nec terra se sua vi sulcit, sed aquarum natura sustinetur, atque in medio universi constricta tenetur ac circumsidetur. Mare similiter, quique universam terram extrinsecus undique aluit magnus oceanus, a ventis movetur et fertur

¹⁵ Psal. xviii, 2.

Athanasius, ut complures alii, mentem ab anima distinguebat.

(50) Segner. Gobler. Felckm. 1 anon. Anglie. τό. Paulo post ἄξιον Segner. Gobler. Felck. 1 anon. habet οὖν. Alii cum editis: δέ.

(51) Gobler. et Felckm. 1 anon., Πλὴν δὲ ἡμᾶς ἐπιθεῖν, et ead. manu in Gobler. γρ. πρὶν.

(52) Sic omnes mss. Editi autem, καὶ τῆς ταύτης.

(53) Segner. Gobler. et Felckm. 1 anon., δοκισισκοφοί, ut et infra. Sed mendum est ex pronuntiatione orium. Gobler. et Felckm. 1 anon. mox habent γινομένην.

(54) Καὶ abest a Basil. Anglie. et Felckm. 2 anon.

(55) Καὶ ξηράν abest a Felckm. 3 anon.

(56) Ταῖς παρ' ἀλλήλων desunt in Gobler. et Felckm. 1 anon. Paulo post pro συμπεριφέρεται, Felckm. 2 anon. habet συμπεριφέρεται, Basil. et Anglie. περιφέρεται.

(57) Sic Seg. Gobler. Fel. 1 an. Alii cum editis γενομένην.

(58) Segner. Gobler. Felckm. 1 anon. οὐδέ.

(59) Μέν δεest in Basil.

(60) Gobler. Felckm. 1 anon. ἐρρήγνυται, forte pro ἐρρεῖσθαι. Paulo post Felckm. 3 anon. αὐτῇ pro αὐτῇ habet.

quocunque vis illorum impulerit. Ipsi porro venti non per seipsos, sed, ut docent qui hæc traciunt, ex ardore et calore orti quem ab æthere aer recipit, in ipso aere consistunt, ac per eum flant ubique. Nam quod ad quatuor elementa pertinet, nempe calidum et frigidum, siccum et humidum, ex quibus corporum natura componitur, quis adeo mente captus est, ut nesciat hæc simul quidem conjuncta consistere, divisa vero et separata jam sese invicem, prout quodque superius fuerit, destruere. Calor enim redundante frigore exstinguitur: frigus vicissim vi caloris evanescit. Siccitas rursus humore nascitur: et humor siccitate exhauritur.

ταῦτα κατὰ τὴν τοῦ πλεονάζοντος ἐν αὐτοῖς ἐπικρατεῖαν; θερμὸν τε γὰρ ὑπὸ ψυχροῦ πλεονάσαντος ἀναιρεῖται· καὶ ψυχρὸν πάλιν ὑπὸ τῆς θερμῆς ἀφανίζεται· καὶ τοῦτο ὑπὸ τοῦ ἐτέρου ξηραίνεται.

28. Qui igitur fieri potest ut res illæ dii fuerint, B quæ mutua ope indigent? vel quo pacto aliquid ab eis petere possumus, quæ mutuam ipsæ exigunt operam? Namque si omnium consensu constat Deum nulla re indigere, sed solum sibi satis esse seque ipso plenum esse, omniaque in illo consistere, imo ipsum omnibus dare ut consistent: qua, quaeso, ratione solem et lunam aliasque creaturæ naturæ partes, quæ tales utique non sunt, sed mutuo auxilio opus habent, deos appellare æquum est? At forte divisa illa et scorsim sumpta aliis indigere fatebuntur, quod in omnium oculis pateat: verum omnia simul conjungentes ac velut unum ingens corpus ex his componentes, totum illud Deum esse respondebunt. 22 Toto quippe constituto, nulla amplius re externa illis opus erit, sed totum sibi ad omnia satis erit et sufficiet. Hæc, inquam, effluent falsi sapientes, ut nempe hac etiam ex parte possint redargui. Nam ex hoc responso non minus quam ex his quæ supra dicta sunt, summam eorum impietatem atque insitiam demonstrare licet. Si enim singulæ partes simul conjunctæ totum efficiunt, totumque ipsum ex singulis partibus componitur: igitur totum ex singulis partibus constat, quæ singulæ, totius partes sunt. Atqui id Dei notionibus maxime est alienum; Deus enim totum, non partes est: neque ex diversis rebus constat; sed ipse constitutionis rerum omnium auctor est. Adverte autem quam impia proferant, qui ita de Deo loquuntur. Enimvero si Deus ex partibus constat; sane sibi ipse dissimilis, atque ex dissimilibus completus videbitur. Nam si sol est, luna non est. Si luna est, terra non est; si terra est, non est mare: denique si singulas mundi paries percurramus, quam hæc illo-

A περιρρέων τὴν σύμπασαν γῆν μέγας ὠκεανὸς ὑπὸ ἀνέμων κινεῖται καὶ φέρεται. ὅποι δ' ἂν αὐτὸν ἡ τῶν ἀνέμων προσήρση (61) βία. Καὶ αὐτοὶ δὲ οἱ ἀνεμοὶ οὐκ ἐν ἑαυτοῖς, ἀλλὰ, κατὰ τοὺς περὶ τούτων εἰπόντας, ἐκ τῆς πρὸς τὸν ἀέρα τοῦ αἰθέρος διακαύσεως καὶ θερμότητος ἐν αὐτῷ τῷ ἀέρι συνίστανται, καὶ δι' αὐτοῦ πανταχοῦ πνέουσι. Περὶ γὰρ τῶν τασσάρων στοιχείων, ἐξ ὧν καὶ συνέστηκεν ἡ τῶν σωμάτων φύσις, τὴν (62) θερμὴν λέγω καὶ τὴν ψυχρὰν, ξηρὰν τε καὶ ὑγρὰν οὐσίαν, τίς τοσοῦτον ἀπέστραπτει τὴν διάνοιαν, ὥστε μὴ εἰδέναι, ὅτι ὁμοῦ μὲν συνημμένα ταῦτα συνίστανται (63), διαίρουμένα δὲ καὶ καθ' ἑαυτὰ γινόμενα, λοιπὸν καὶ ἀλλήλων εἰσὶν ἀναιρετικά· θερμὸν τε γὰρ ὑπὸ ψυχροῦ πλεονάσαντος ἀναιρεῖται, ξηρὸν τε αὖ ὑπὸ τοῦ ὑγροῦ διυγραίνεται, καὶ τοῦτο ὑπὸ τοῦ ἐτέρου ξηραίνεται.

28. Πῶς οὖν ταῦτα ἂν (64) εἰεν θεοὶ δοόμενα τῆς παρ' ἐτέρων ἐπικουρίας; ἡ πῶς παρὰ τούτων αἰτεῖσθαι τι προσήκει, καὶ αὐτὸν ἀπαιτούντων παρ' ἀλλήλων τὴν εἰς ἑαυτὰ χρεῖαν; Εἰ γὰρ περὶ Θεοῦ λόγος ἐστὶ μηδὲν αὐτὸν ἐπιδεῖ εἶναι, ἀλλ' αὐτάρχη καὶ πλήρη ἑαυτοῦ, καὶ ἐν αὐτῷ τὰ πάντα συστήκειν (65), καὶ μέλλον αὐτὸν τοῖς πᾶσιν ἐπιβιβῶναι· πῶς ἦμιον καὶ σελήνην, καὶ τὰ ἄλλα μέρη τῆς κτίσεως οὐκ ὄντα τοιαῦτα, ἀλλὰ καὶ (66) τὰ λειπόμενα τῆς ἀλλήλων χρείας, ἀναγορεύειν ἄξιον θεοῦ; Ἄλλ' ἴσως διαίρουμένα μὲν καὶ καθ' ἑαυτὰ λαμβανόμενα, ἐπιδεῖ εἶναι αὐτὰ καὶ αὐτοὶ συνομολογοῦσι, τῆς ἀποδείξεως ἐπ' ὀφθαλμῶν οὐσης· ὁμοῦ δὲ πάντα συνάπτοντες, καὶ ὡς (67) ἐν ἀποτελούντες μέγα σῶμα, τὸ ὅλον θεὸν εἶναι φήσουσι. Συστάντος γὰρ τοῦ ὅλου, οὐκ εἴ μὲν ἔξωθεν αὐτοῖς χρεῖα γενήσεται· αὐτῷ δὲ τὸ ὅλον ἱκανὸν καὶ αὐτάρχης γενήσεται (68) πρὸς πάντα, λέξουσιν οἱ δοκησίσσοφοι, ἵνα καὶ ἐντεῦθεν ἐλεγχθῶσιν· οὗτος δὲ ὁ λόγος καὶ μάλλον αὐτῶν τὴν ἀσέβειαν μετὰ μεγάλης ἀπαιδευσίας οὐκ ἔλαττον τῶν πρόσθεν ἀποδείξει. Εἰ γὰρ τὸ καθ' ἑακστον συναφῶν, τὸ ὅλον ἀναπληροῖ, καὶ τὸ ὅλον ἐκ τῶν καθ' ἐν συνίσταται· τὸ ὅλον ἄρα ἐκ μερῶν συνέστη· καὶ ἑκαστον τοῦ ὅλου μέρος (69) τυγχάνει. Τοῦτο δὲ τῶν περὶ Θεοῦ ἐννοιῶν πολὺ πόρρωθεν καθέστηκεν. Ὁ γὰρ θεὸς ὅλον ἐστὶ καὶ οὐ μέρη, καὶ οὐκ ἐκ διαφόρων συνέστηκεν, ἀλλ' αὐτὸς τῆς πάντων συστάσεως ἐστὶ ποιητής. Θέα γὰρ ὄσσην ἀσέβειαν κατὰ τοῦ Θεοῦ ταῦτα λέγοντες ἐξηγοῦνται. Εἰ γὰρ ἐκ μερῶν συνέστηκεν, πάντως αὐτὸς αὐτοῦ ἀν-όμοιος φανήσεται, καὶ (70) ἐξ ἀνομοίων ἔχων τὴν συμπλήρωσιν. Εἰ γὰρ ἡλιός ἐστιν, οὐκ ἐστὶ σελήνη· καὶ εἰ σελήνη ἐστίν, οὐκ ἐστὶ γῆ· καὶ εἰ γῆ τυγχάνει, οὐκ ἂν εἴη θάλασσα· καὶ οὕτως ἐπ' ἑκάστου λαμβάνων ἂν τις εὐρήσει τὴν ἀτοπίαν τοῦ νοήτου αὐτῶν λόγου.

(61) Seguer. Basil., προσήρση.

(62) Τὴν hic et mox deest in Gobler. et Felckm. 1 anon.

(63) Seg. et Fel. 2 anon. συνίστανται. Paulo post Seg. καθ' αὐτά.

(64) Ἄν deest in Basil. Angl. Paulo post Gobler. et Fel. 1 anon. προσήκει habent: Seguer. προσήκων. Alii cum editis, προσήκει.

(65) Felckm. 3 anon. συνεστήκεναι. Paulo post pro ἐπιβιβῶναι Gobler. et Felckm. 1, anon. habent ἐνδιδόντα.

(66) Καὶ deest in Gobler. et Felckm. 1 anon. Post καί, art. τὰ quem non habent Seguer. Gobler. Felckm. 1, 2 anon. et Angl. legitur in aliis. Ibidem pro λειπόμενα, Felckm. 2 anon. habet λεγόμενα et in margine δοόμενα.

(67) Gobler. et Felckm. 1 anon. εἰς.

(68) Ἐαυτῷ δὲ τὸ ὅλον ἱκανὸν καὶ αὐτάρχης γενήσεται desunt in Felckm. 2 anon.

(69) Seguer. μέρη. Idem paulo post pro μέρη, μέρει habet.

(70) Καὶ abest a Felckm. 3 anon

Τούτο δ' ἂν τις καὶ ἐκ τοῦ καθ' ἡμᾶς ἀνθρωπείου σώματος ἰδὼν καταγνοίῃ τούτων. Ὡς γὰρ ὁ ὀφθαλμὸς οὐκ ἔστιν ἀκοή, οὐδὲ ἡ ἀκοή χεὶρ, οὐδὲ ἡ γαστήρ ἐστὶ στήρνα, οὐδ' αὖ πάλιν ὁ αὐχὴν ἐστὶ πούς· ἀλλ' ἕκαστον τούτων ἰδίαν ἔχει τὴν ἐνέργειαν, καὶ ἐκ τούτων διαφόρων ὄντων ἐν συνίσταται σῶμα, συνημμένα μὲν ἔχον τὰ (71) μέρη κατὰ τὴν χρεῖαν, διαιρούμενα δὲ κατὰ τὴν τοῦ χρόνου παρουσίαν, ὅταν ἡ φύσις ἡ συνάξεσα ταῦτα διέλῃ, ὡς ὁ προστάξας Θεὸς βούλεται· οὕτω (συγγνωμὴν (72) δὲ ὁ λόγος ἐχέτω παρ' αὐτοῦ τοῦ κρείττονος), εἰ, τὰ μέρη τῆς κτίσεως συνάπτοντες εἰς ἓν σῶμα, θεὸν ἀναγορεύουσιν, ἀνάγκη αὐτὸν μὲν καθ' ἑαυτὸν ἀνόμιον ἑαυτῷ εἶναι, ὥσπερ ἐδείχθη, διαιρεῖσθαι δὲ πάλιν κατὰ τὴν τῶν μερῶν εἰς τὸ μερῖζεσθαι γενομένην φύσιν.

29. Καὶ ἄλλως δὲ ἂν τις αὐτῶν ἐλέγξειε τὴν ἀθεότητα κατὰ τὴν τῆς ἀληθείας θεωρίαν. Εἰ γὰρ ὁ Θεὸς ἀσώματος ἐστὶ, καὶ ἀόρατος, καὶ ἀψευδὸς τῇ φύσει, πῶς σῶμα τὸν Θεὸν ἐπινοοῦσι, καὶ τὰ φαινόμενα τοῖς ὀφθαλμοῖς καὶ ὧν ψάυομεν τῇ χειρὶ, θρησκεύουσι τῇ τοῦ (73) Θεοῦ τιμῇ; Καὶ πάλιν, εἰ ὁ περὶ Θεοῦ κρατεῖ λόγος, δυνατόν αὐτὸν εἶναι κατὰ πάντα, καὶ μηδὲν μὲν αὐτοῦ κρατεῖν, αὐτὸν δὲ τῶν πάντων κρατεῖν, καὶ δεσπόζειν· πῶς οἱ τὴν κτίσιν θεοποιοῦντες οὐχ ὀρώσιν αὐτὴν ἐκτὸς οὖσαν τοῦ τοιοῦτου περὶ Θεοῦ ὅρου; Ἥλιον μὲν γὰρ ὑπὸ γῆν γενομένου, τὸ φῶς ἡ γῆ σκιάζει μὴ ὁρᾶσθαι· σελήνην δὲ μεθ' ἡμέραν ὁ ἥλιος ἐπικρύπτει τῇ τοῦ φωτός λαμπρόνι. Καὶ γῆς μὲν τοὺς καρποὺς πολλάκις χάλαζα βλάπτει· τὸ πῦρ δὲ, εἰ γένοιτό τις ὁδάτων πλημμύρα, σβέννυται. Καὶ χειμῶνα μὲν ἔαρ παραγωνίζεται, θέρος δὲ τὸ ἔαρ ὑπερβῆναι τοὺς ὅρους οὐκ ἐπιτρέπει, καὶ αὐτὸ πάλιν ὑπὸ τοῦ μετοπίωρου κυλούμενον τὰς ἰδίας ὥρας ἐξέρχεται. Εἴπερ οὖν ἦσαν θεοὶ, ἔδει αὐτοῖς μὴ ὑπ' ἀλλήλων ἡττάσθαι καὶ ἐπικρύπτεσθαι (74), ἀλλὰ πάντοτε ἀλλήλοις συνεῖναι, καὶ κοινὰς ἅμα τὰς ἐνεργείας ἀποτελεῖν (75). ἔδει μεθ' ἡμέραν καὶ μετὰ νύκτα ἥλιον ὁμοῦ καὶ σελήνην καὶ τὸν ἄλλον τῶν ἀστέρων χορὸν ἴσον (76) ἔχειν τὸ φῶς, καὶ τοῦτο πᾶσι λαμβεῖν, καὶ πάντα παρ' αὐτῶν κατὰυγάζεσθαι· ἔδει θέρος ὁμοῦ καὶ χειμῶνα καὶ ἔαρ καὶ μετόπιωρον ἀπαρτάλας καὶ κατὰ τὸ αὐτὸ συνίστασθαι· ἔδει τὴν θάλασσαν ταῖς πηγαῖς ἐπιμίγνυσθαι (77) καὶ κοινὸν ἀνθρώποις τὸ πόμα παρέχειν· ἔδει νηνεμίας καὶ τῶν ἀνέμων τὰς πνοὰς ἐν ταύτῃ γίνεσθαι· ἔδει τὸ πῦρ ὁμοῦ καὶ τὸ ὕδωρ κοινὴν καὶ μίαν ἀνθρώποις τὴν χρεῖαν παρέχειν. Οὐδὲ γὰρ οὐδὲ βλάβην ἂν τις ἐξ αὐτῶν ὑπέμεινε, θεῶν ὄντων κατ' αὐτοὺς, καὶ μηδὲν ἐπὶ βλάβῃ, ἐπ' ὠφελείᾳ δὲ μᾶλλον πάντα ποιοῦντων. Εἰ δὲ ταῦτα γίνεσθαι ἀδύνατον διὰ τὴν πρὸς ἀλλήλα

A rum ratio absurda et inepta sit, statim patebit. Idem autem ex humani quoque corporis consideratione potest refelli. Ut enim oculus non est auris; nec auris, manus; nec venter, pectus; nec cervix, pes; sed singula illa propriam habent efficientiam, ex quibus diversis unum corpus constituitur, quod usu quidem conjunctas habet partes, sed quæ tunc disjunguntur, cum natura, quæ illas copulavit, eadem Dei jussu separabit. Ita (sed ipse Deus dicenti ignoscat) si creatæ naturæ partes in unum corpus coagmentatas, deum appellant: necessarie sequitur eis in seipso sui esse dissimilem, ut ostensum est, ac præterea dividi, quandoquidem partes ex natura dividuæ sunt.

B 29. Verum alia quoque ratione, si veritatem consulamur, illorum impietatem haud difficile erit convincere. Nam si Deus incorporeus est, si nec videri nec tangi natura potest: cur ergo Deum corpus esse excogitant, resque, quas oculis videmus et manibus contrectamus, divino cultu prosequuntur? Rursus, si verum est Deum omnipotentem esse, eumque a nulla re superari, sed omnia vincere et tanquam Dominum regere: quare qui creatam naturam Deum faciunt, hanc Dei definitionem illi minime convenire non attendunt? namque cum sol subter terram est, quominus ejus lumen videatur, terræ umbra impedit. Lunam autem sol ipse lucis suæ fulgore per diem abscondit. Terræ item fructus non raro grando lædit: ignis vero aqua inundante exstinguitur. Hiemem similiter ver propellit; æstas ver transgredi terminos non sinit, et vicissim autumnus æstatem intra proprios limites sistere cogit. Itaque si dii essent, nequaquam se invicem vincerent et absconderent, sed potius semper simul invicem esse, communesque effectus una producere par esset. Oporteret ergo per dies et noctes solem simul et lunam cæteraque sidera par lumen habere, idque omnibus lucere, ac res universas ab illis collustrari. Oporteret æstatem simul et hiemem, ver atque autumnum, absque vicissitudine, una persistere. Oporteret mare cum fontibus commisceri et communem hominibus potum præbere. Oporteret aerem simul 23 tranquillum esse et ventis agitari. Oporteret denique ignem simul et aquam unius ejusdemque usus esse hominibus. Nullum siquidem ex his detrimentum oriretur, si, ut putant, dii essent, qui proinde nihil nocendi causa sed potius nihil nisi quod utile foret agerent. Si vero hæc obmutuam inter se oppositionem simul jungi non queunt:

(71) Sic Seguer. Basil. Gobler. Felckm. 1 et 2 anon. Editi vero ἔχοντα. Anglie. ἔχον τὰ.

(72) Basil. Gobler. et Felckm. 1 et 2 anon. συγγνώμης. Paulo post Felckm. 3 anon. συνάγοντες habet pro συνάπτοντες. Item mox Basil. ἀναγορεύουσιν.

(73) Τοῦ δεest in Felckm. 3 anon. et Seguer. Paulo post μέν deest in Felckm. 3 anon.

(74) Sic Seguer. Gobler. Felckm. 1 anon. At Anglie. περικρύπτεσθαι. Alii cum editis ὑποκρύπτεσθαι.

(75) Sic Seguer. Gobler. Felckm. 1 anon. Alii cum editis ἐπιτελεῖν. Ibid. Felckm. 3 anon. habet τὰς ἐνεργείας.

(76) Sic Seguer. Alii cum editis ἴσως. Idem mox et Gobler. et Felckm. 1 anon. post, καὶ adjunct πάντα, quæ vox in aliis non est.

(77) Seguer. ἐπιμίγνυσθαι. Gobler. Felckm. 1 anon. ἐπισμίγνυσθαι. Ibid. κοινὸν habent omnes mss. præter Felckm. 3 anon. qui ut editi κοινῶν μέν dose habet.

qui fieri potest ut res illæ, quæ inter se contrariæ sunt et pugnant, nec invicem consistere possunt, dii adhuc nominentur, vel eis divini honores tribuantur? Quæ item discordi inter se sunt natura, quomodo aliis pr. cantibus, pacem præbere concordiaque auctores esse queant? Merito igitur neque sol, neque luna, neque alia pars naturæ creatæ, ac proinde multo magis neque ex lapide aurove seu ex alia materia confata simulacra, neque etiam qui poetarum fabulis celebrantur Jupiter, Apollo cæterique similes, dii esse censendi sunt, uti demonstravimus: sed alii ex huiusmodi diis partes sunt naturæ creatæ, alii res sunt inanimes, alii homines mortales duntaxat fuere. Unde qui illos colunt et inter deos collocant, non pietatem, sed summam impietatem profitentur, maximeque erroris, quo ab unius et solius veri Dei, Christi scilicet Patris, cognitione recessere, certissima dant indicia. Quapropter quoniam hæc ita a nobis refutata sunt, ostendimusque infidelium idololatriam omni impietatis genere repleri, neque ad bonum sed ad perniciem humanæ vitæ introductam fuisse: age, ut initio promissimus, repulso errore, viam veritatis jam ineamus, et ducem atque opificem mundi, Patris Verbum contemplemur, ut per ipsam, ejus quoque Patrem Deum cognoscamus, intelligentique gentiles quam procul seipsos a veritate removerint.

30. Omnia quidem illa quæ supra refellimus, nihil aliud esse ostensum est quam erroris tenebras vitæ hominum offusas. At via veritatis ad Deum verum tendit: ad quam cognoscendam et certo perspicuendam non aliis quam nobis ipsis opus habemus: neque, ut est ipse Deus supra omnia, ita via, quæ ad illum ducit, foris et procul a nobis est: verum in nobis ipsis est, ejusque initium haud est difficile a nobis reperire, ut et Moyses his verbis docuit (84): *Verbum fidei intra cor tuum est* ¹⁶. Quod idem Salvator declaravit et confirmavit dicens: *Regnum Dei intra vos est* ¹⁷. Quia enim intus in nobismet ipsis fidem regnumque Dei habemus, facile possumus universitatis rectorem, Patris salutare Verbum intelligere et contemplari. Nec vero hic excusatione utantur gentiles idololatræ, nec quis alius seipsum perperam decipiat, quasi huiusmodi via caruerit, ac proinde justam impietatis causam habuerit. Siquidem omnes in eam viam sumus in-

¹⁶ Deuter. xxx, 14. ¹⁷ Luc. xvii, 21.

(78) Seguer. Gohl. Felckm. 1 an. πρῶτανις. Sed Gobl. et Felck. 1 anon. soli habent γένετο. Mox ante εἰκότως Felck. 3, an. addit καί.

(79) Seguer. μυθολογούμενοι.

(80) Τόλυν abest a Basil. lb. ἐλέγχεται abest a Basil. et Anglic. Item mox Gobl. et Felck. 1 anon. pro παρά habent περί. In iisdem paulo post desunt ἀλλ' ἐπ' ἀπωλείᾳ. At in Basil. ἐπ' tantum pleest.

(81) Sic Seguer. Gobl. et Felck. 1 anon. Alii cum editis omittunt τοῦ παντός. Eandem quoque vocem expriment Amb. Cam. et Nannius: non vero Omnis bonus. Paulo post vox θεόν abest a Felckm. 3 anon.

(82) Post μέν Anglic. addit γάρ, Gobl. et Felck. 1

ἀναντιότητα, πῶς οὖν τε ταῦτα ἀλλήλοις ἐναντία καὶ μαχόμενα, καὶ μὴ δυνάμενα ἀλλήλοις συστήναι, ἐτι θεοὺς ὀνομάζειν, ἢ Θεοῦ ὀρθοσκεύεσθαι τιμαῖς. Τὰ δὲ πρὸς ἑαυτὰ ἀσύμφωνον τὴν φύσιν ἔχοντα πῶς ἀν' ἄλλοις εὐχομένοις εἰρήνην παρέχουσιν, καὶ ὁμονοίας αὐτοῖς γένοιτο προτάσεις (78); Οὕτε οὖν ἥλιος εἰκότως, οὕτε σελήνη, οὕτε ἄλλο τι μέρος τῆς κτίσεως, πολλῶν δὲ πλεον οὐδὲ τὰ ἐν λίθοις καὶ χρυσῷ καὶ ταῖς ἄλλαις ὑλαῖς ἀγάλματα, οὐδὲ οἱ παρὰ ποιηταῖς μυθεύμενοι (79) Ζεὺς καὶ Ἀπόλλων καὶ οἱ ἄλλοι εἰεν ἀληθῶς θεοί, ὥς ὁ λόγος ἀπέδειξεν· ἀλλὰ τὰ μὲν αὐτῶν μέρη τῆς κτίσεως ἐστί, τὰ δὲ αὐτῶν ἄψυχα τυγχάνει, τὰ δὲ μόνον ἄνθρωποι θνητοὶ γεγόναισι. Διὸ καὶ ἡ περὶ ταῦτα ὀρθοσκεύα καὶ θεοποιία οὐκ εὐσεβείας, ἀλλὰ ἀθεότητος καὶ πάσης ἀσεβείας ἐστὶν εἰσηγήσις, καὶ μεγάλης πλάνης ἐλεγχος ἀπὸ τῆς πρὸς τὸν ἑνα καὶ μόνον ἀληθινὸν Θεὸν γνώσεως, λέγω δὴ τὸν τοῦ Χριστοῦ Πατέρα. Ὅτε τοίνυν (80) ταῦθ' οὕτως ἐλέγχεται καὶ δίδεσθαι ἡ παρὰ τοῖς Ἑλλήσιν εἰδωλοκρατεία πάσης ἀθεότητος οὕσα μεστή, καὶ οὐκ ἐπ' ὠφελείᾳ, ἀλλ' ἐπ' ἀπωλείᾳ τῷ βίῳ τῶν ἀνθρώπων εἰσαχθεῖσα· φέρε λοιπὸν, ὥς ἐξ ἀρχῆς ὁ λόγος ἐπηγήσατο, τῆς πλάνης διελεγχθείσης, τὴν τῆς ἀληθείας ὁδὸν ὀδεύσώμεν, καὶ θεωρήσωμεν τὸν ἡγεμόνα καὶ δημιουργὸν τοῦ παντός (81) τὸν τοῦ Πατρὸς Λόγον, ἵνα δι' αὐτοῦ καὶ τὸν τοῦτου Πατέρα Θεὸν κατανοήσωμεν, καὶ γνῶσιν Ἑλλήνες ὅσον τῆς ἀληθείας ἑαυτοὺς ἀπεσχολήσαν.

30. Τὰ μὲν (82) προειρημένα οὐδὲν ἕτερον ἢ πλάνη τῷ βίῳ διελέγχθη· ἡ δὲ τῆς ἀληθείας ὁδὸς πρὸς τὸν ὄντως ὄντα Θεὸν ἐξεί τὸν σκοπὸν. Πρὸς δὲ τὴν ταύτην γνῶσιν καὶ ἀκριβῆ (83) κατάληψιν οὐκ ἄλλων ἐστὶν ἡμῖν χρεία, ἀλλ' ἡμῶν αὐτῶν οὐδ', ὥστε περὶ ἐστὶν αὐτὸς ὁ Θεὸς ὑπεράνω πάντων, οὗτος καὶ ἡ πρὸς τοῦτον ὁδὸς πόρρωθεν ἢ ἐξωθεν ἡμῶν ἐστὶν· ἀλλ' ἐν ἡμῖν ἐστὶ, καὶ ἀφ' ἡμῶν εὐρεῖν τὴν ἀρχὴν δυνατόν, καθὼς καὶ Μωϋσῆς ἐδίδασκε λέγων· Τὸ ρήμα τῆς πίστεως ἐντὸς τῆς καρδίας σου ἐστίν. Ὅπερ καὶ ὁ Σωτὴρ σημαίνων καὶ βεβαιῶν ἔλεγεν· Ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ ἐντὸς ὁμῶν ἐστίν. Ἐνδὸν γάρ ἐν ἑαυτοῖς ἔχοντες τὴν πίστιν καὶ τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ, δυνάμεθα ταχέως θεωρῆσαι καὶ νοῆσαι τὸν τοῦ παντός βασιλεῖα, τοῦ Πατρὸς σωτήριον Λόγον. Καὶ μὴ προφασιζέσθωσαν Ἑλλήνες οἱ τοῖς εἰδώλοις ὀρθοσκεύοντες· μηδὲ ἄλλος τις ἀπλῶς (85) ἑαυτὸν ἀπατάτω, ὥς τὴν τοιαύτην ὁδὸν οὐκ ἔχων, καὶ διὰ τοῦτο τῆς ἀθεότητος ἑαυτοῦ πρόφασιν εὐρίσκων. Πάντες γάρ εἰς αὐτὴν ἐπιβεβήκαμεν καὶ ἔχομεν, εἰ

ἀνὸν οὖν.

(83) Seg. Gobl. Fel. 1 an. ἀπλανῆ. Interpretes ἀκριβῆ legerunt.

(84) Hic locus est ex Deuter. xxx, 14, ubi legitur Ἐγγὺς σου ἐστὶ τὸ ρήμα σφῶδρα ἐν τῷ στόματι σου καὶ ἐν τῇ καρδίᾳ σου. Inexia te est sermo valde in ore tuo et in corde tuo. Et Rom. x, 8: Ἐγγὺς σου τὸ ρήμα ἐστὶ ἐν τῷ στόματι σου καὶ ἐν τῇ καρδίᾳ σου, τοῦτ' ἐστὶ, τὸ ρήμα τῆς πίστεως ὃ κηρύσσομεν. Prope est verbum in ore tuo et in corde tuo, hoc est, verbum fidei quod predicamus.

(85) Anglic. omittit ἀπλῶς.

καὶ μὴ πάντες αὐτὴν ὁδεύειν, ἀλλὰ παροδεύειν ἐκβαίνοντες θέλουσι διὰ τὰς ἐξωθεν αὐτοὺς ἑλκούσας ἡδονὰς τοῦ βίου. Καὶ εἰ τις ἂν ἔροιτο, τίς ἂν εἴη αὐτῇ φημί δὴ τὴν ἐκάστου ψυχὴν εἶναι, καὶ τὸν ἐν αὐτῇ νοῦν (86). Δι' αὐτοῦ γὰρ μόνου δύναται Θεὸς θεωρεῖσθαι καὶ νοεῖσθαι· ἐκτὸς εἰ μὴ, ὥσπερ τὸν Θεὸν ἠρνήσαντο, οὕτω καὶ ψυχὴν ἔχειν παραιτῶνται οἱ ἄσθεῖς, εἰκότως τοῦτο πρὸ τῶν ἄλλων λέγοντες. Οὐ γὰρ ἐχόντων ἐστὶ νοῦν (86) ἀρνεῖσθαι τὸν τοῦτου ποιητὴν καὶ δημιουργὸν Θεόν. Ὅτι μὲν οὖν ἕκαστος ἀνθρώπων ψυχὴν ἔχει καὶ ταύτην λογικὴν, καὶ τοῦτο ἀναγκαῖόν ἐστι δεῖξαι δι' ὀλίγων διὰ τοὺς ἀκίρατους, ἐπεὶ μάλιστα τινες ἀπὸ τῶν αἰρέσεων ἀρνοῦνται καὶ τοῦτο, οἴμενοι μὴδὲν πλέον (87) εἶναι τὸν ἄνθρωπον, ἢ τὸ φαινόμενον εἶδος τοῦ σώματος· ἵνα ταύτης δευτέρας, φανερώτερον δι' ἑαυτῶν τὸν κατὰ τῶν εἰδώλων ἑλεγχὼν ἔχειν δυνήθῃσι.

31. Πρῶτον μὲν οὖν οὐ μικρὸν γινώρισμα τοῦ λογικῆν εἶναι τὴν τῶν ἀνθρώπων ψυχὴν, ἐκ τοῦ πρὸς τὰ ἄλογα διαλλάττειν αὐτὴν· διὰ τοῦτο γὰρ ἐκεῖνα μὲν καλεῖν ἄλογα ἢ φύσις εἴωθεν, ἐπειδὴ τῶν ἀνθρώπων τὸ γένος ἐστὶ λογικόν· ἔπειτα δὲ καὶ (88) τοῦτο πρὸς ἀπόδειξιν οὐ τὸ τυχρὸν ἂν εἴη, ἐκ τοῦ μόνον τὸν ἄνθρωπον τὰ ἐξωθεν ἑαυτοῦ λογίζεσθαι, καὶ ἐνθυμεῖσθαι τὰ μὴ παρόντα, καὶ πάλιν ἐπιλογίζεσθαι καὶ κρίσει τὸ κρεῖττον τῶν λογισμῶν αἰρεῖσθαι· τὰ μὲν γὰρ ἄλογα, μόνα τὰ παρόντα βλέπει, καὶ πρὸς μόνα τὰ ἐν ὀφθαλμοῖς· ὁρμᾷ, καὶ μετὰ ταῦτα τὴν βλάβην ἔχῃ. Ὁ δὲ ἄνθρωπος οὐ πρὸς τὰ βλέπομενα ὁρμᾷ, ἀλλὰ τῷ λογισμῷ τὰ διὰ τῶν ὀφθαλμῶν (89) ὁρώμενα κρίνει· πολλάκις γοῦν ὁρμήσας κερράτῃται (90) τῷ λογισμῷ· καὶ λογισάμενος, πάλιν ἐπελογίσατο, καὶ αἰσθάνεται ἕκαστος, εἰ τῆς ἀληθείας γένοιτο φίλος, ὅτι ἄλλος παρὰ τὰς συματικὰς αἰσθήσεις ἐστὶν ὁ τῶν ἀνθρώπων νοῦς· διὰ τοῦτο γοῦν ὡς ἄλλος ὢν, αὐτῶν τῶν αἰσθήσεων γίνεται κριτής· καὶ ὢν ἐκεῖνα (91) ἀντιλαμβάνονται, ταῦτα οὕτως διακρίνει, καὶ ἀναμνησκει, καὶ δείκνυσιν αὐταῖς τὸ κρεῖττον. Ὁφθαλμοῖ μὲν γὰρ ἐστὶ μόνον τὸ ὁρᾶν, καὶ ὧτων τὸ ἀκούειν, καὶ στόματος τὸ (92) γεύεσθαι, καὶ βινὸς ὁσμῶν ἀντιλαμβάνεσθαι, καὶ χειρῶν τὸ ἅπτεσθαι· ἀλλ' ἂν ὁρᾶν καὶ ἀκούειν, καὶ ὢν ἅπτεσθαι δεῖ, καὶ γεύεσθαι, καὶ ὀσμᾶσθαι, οὐκέτι τῶν αἰσθήσεων ἐστὶν, ἀλλὰ ψυχῆς καὶ (93) τοῦ ταύτης νοῦ διακρίνει. Ἀμέλει καὶ ξίφους λαβέσθαι δύναται ἡ χεὶρ, καὶ δηλητηρίου γεύσασθαι τὸ στόμα· ἀλλ' οὐκ οἶδεν, ὅτι βλέπτει ταῦτα, εἰ μὴ ὁ νοῦς διακρίνῃ. Καὶ εἰκότι γε τὸ τοιοῦτον, ἵνα ἐπὶ εἰκότος αὐτὸ θεωρήσωμεν, λύρα

A gressi, omnes eam habemus, licet non omnes illam sequi et pergere, sed plerique, externis vitæ voluptatibus allicientibus, deserere velint. Si quis vero interrogaverit, quænam tandem illa sit via : unusquisque animam et animæ mentem esse respondet. Sola enim mente Deum contemplari et intelligere valemus : nisi forte, quemadmodum Deum esse negant impii, ita animam quoque se habere insciantur : quod quidem verisimilius quam cætera dixerint. Nec enim mentem habentium est, mentis auctorem et opificem Deum negare. Itaque 24 rudium hominum gratia paucis ostendere necesse est singulis hominibus esse animam ratione præditam, præsertim cum id negent nonnulli hæretici, qui hominem nihil amplius esse arbitrantur quam corporis externam speciem : ut nimirum ea re a nobis demonstrata, ipsi evidentius adversus idola argumentum per seipsos habere possint.

31. Primum ergo nec parvum indicium est, hominum animam ratione præditam esse, quod a beluis, quæ rationis sunt expertes, differat. Siquidem idcirco belluas animalia irrationalia appellare natura consuevit, quia hominum genus rationale est. Deinde, nec illud etiam ad id probandum levi est momento, quod solus homo res absentes et extra se positas animo et cogitatione comprehendat, quod eadem secum sæpius examinet ac perpendat, idque quod inter ea, quæ cogitat, sibi melius visum fuerit, iudicio eligat. Nam belluæ sola præsentia cernunt, et ad ea tantum, quæ ante oculos sunt posita, impetu feruntur, etiamsi postea damnum aliquod sequatur. At homo non ita ad ea quæ videt, cum impetu rapitur : sed ratione et cogitatione ea, quæ oculis cernit, dijudicat. Itaque sæpe incitatus, ratione retinetur : et ea quæ cogitavit, iterum recogitat. Denique quisquis veritatis amator est, hominum mentem aliam omnino esse a corporis sensibus se in seipso sentire fatebitur. Quia ergo mens alia est a sensibus, sensuum ipsa iudex est, et quæ illi apprehenderint, ipsa discernit et reminiscitur, quidque melius fuerit, illis commonstrat. Namque oculorum est tantum videre : aurium, audire : oris, gustare : narium, olfacere : manuum, tangere ; sed quæ videre, audire, tangere, gustare et olfacere conveniat, non sensuum sed animæ ejusque mentis est dijudicare. Manus quidem gladium accipere, et os venenum gustare potest : sed hæc nocere nescit, nisi mens discernat. Ut autem rem aliqua comparatione et imagine illustremus, id no-

(86) Sic omnes mss. præter Felckm. 3 anon. qui, ut et editi, ἐστὶν οὖν habet, sed mendose.

(87) Sic Seguer. Gobler. Felck. 1 an. Alii cum editis πλέον.

(88) Felckm. 3 anon. ut et editi, καὶ omittit.

(89) Sic Seguer. Gobler. Basil. Anglic. Felckm. 1 et 2 anon. Alii, ut et editi, τῶν omittunt. Felckm. 3 anon. habet ἐν ὀφθαλμοῖς.

(90) Sic Seguer. Gobler. Felck. 1 anon. At alii cum editis κερράτῃται.

(91) Sic omnes mss. Editi autem ἐκείνα.

(92) Τό in Seguer. Gobler. Felckm. 1 anon. le-

gitur : in aliis et editis deest ; ibid. ante στόματος, καὶ deest in Gobler. Felckm. 1 anon. Paulo post ἀλλ' ἂν habent omnes mss. Editi vero ὢν pro ἂν habent : quod additum fuisse videtur, eo quod in aliquot mss. ex ἀλλ' ἂν factum sit ἀλλὰ, ut forte in Felckm. 3 anon, in quo ὢν deesse notat Felckmannus, et in reliquis mss. leg. ἂν. Seguer. vero habet ἀλλ' ἂν.

(93) Particula καὶ, quæ in Seguer. Gobler. Felckm. 1 anon. non est, in aliis ut et editis hic legitur. Τῆς etiam addit editio Commel. quæ vox similiter deest in Seguer. Gobler. Felckm. 1 anon.

bis simile videtur lyrae apte dispositae, et musico qui ea cum arte ulitur. Nam ut in lyra nervi singuli proprium sonum habent, alius gravem, acutum alius, alius medium, alius acutissimum, alius denique alium, quorum omnium concentus et compositio nisi a viro huius artis perito distingui et discerni non potest; tunc enim suavem harmoniam et gratissimum concentum efficiunt, cum is, qui lyram tenet, nervos pulsat, et singulos apte tangit. Eodem modo, sensibus in corpore instar lyrae dispositis, cum perita mens illis praeiverit, tunc discernit et novit anima, quid faciat, quidve agat. Id autem hominum duntaxat est proprium, ipsaque est animae facultas ratiocinandi, qua utendo differt illa a bel-luis, et se diversam esse ab exteriore corporis specie manifeste testatur. Hinc homo saepe, jacente in terra corpore, caelestia cogitat et contemplatur. Saepe item nihil agente, quiescente et dormiente corpore, intus homo moveretur resque extra se positas intuetur, remotas regiones **25** petit et peragrat, amicis notisque occurrit, nec raro per haec, quid per diem acturus sit praenoscit et praesagit. Quid vero aliud id esse potest, quam anima rationis particeps, qua homo ea quae supra se sunt cogitat et intelligit?

32. Sed et illud quoque ad penitus coercendam eorum impudentiam, qui animam ratione privant, addere juvat: Qui fit ut cum corpus natura mortale sit, homo de immortalitate cogitet, saepeque mortem virtutis amore expetat? Qui fit ut, cum corpus per aliquod tantum temporis spatium duret, aeterna homo meditetur, atque idcirco praesentia contemnat, et ad bona illa futura tendat desiderio? Certe ipsum corpus nihil tale de seipso, nec res extra se positas potest cogitare. Namque mortale est, nec nisi per aliquod tempus durat. Necesse est autem illud quod contraria naturae corporis cogitet, aliud esse a corpore. Quidnam porro illud fuerit, nisi anima rationalis et immortalis? Nec enim foris sed intus ipsa corpori, ut musicus lyrae, quod melius congruerit, sonat. Enimvero quare cum oculus ad videndum natura aptus sit et auris ad audiendum, alia tamen refugiant, alia eligunt? Quis enim oculum a videndo avertit? vel quis aurem, cui naturalis est audiendi facultas, ab audiendo arceat? Quis gustum ad gustandum ex natura idoneum saepe a naturali appetitu refrenat? Quis item manum ex natura ad agendum aptam ab aliquibus rebus tangendis

A καλῶς κατεσκευασμένη, καὶ τῷ ταύτην κρατοῦντι μουσικῇ μετ' ἐπιστήμης. Ὡς γὰρ αἱ ἐν τῇ λύρᾳ νεύραι ἕκασται μὲν ἔχουσι (94) τὸν ἴδιον φθόγγον, ἡ μὲν βαρὺν, ἡ δὲ ὀξύ, ἡ δὲ μέσον, ἡ δὲ ὀξύτονον· ἡ δὲ ἅλлон ἀδιάκριτος δὲ ἐστὶν αὐτῶν ἡ ἁρμονία καὶ ἀδιάγνωστος ἡ σύνθεσις χωρὶς τοῦ ἐπιστήμονος· τότε γὰρ καὶ ἡ ἁρμονία αὐτῶν δαίκνυται καὶ ἡ σύνταξις ὁρθή, ὅταν (95) ὁ κατέχων τὴν λύραν πληξῇ τὰς νεύρας, καὶ ἁρμοδίως (96) ἑκάστης ἀψήται· τοῦτον τὸν τρόπον καὶ τῶν αἰσθήσεων ἐν τῷ σώματι ὡς λύρας ἡρμοσμένων, ὅταν ὁ ἐπιστήμων νοῦς αὐτῶν ἡγεμονεύῃ· τότε καὶ διακρίνει ἡ ψυχὴ, καὶ οἶδεν ὁ ποιεῖ καὶ πράττει. Τοῦτο δὲ μόνον (97) ἴδιον ἀνθρώπων ἐστὶ, καὶ τοῦτο ἐστὶ τὸ λογικὸν τῆς ψυχῆς τῶν ἀνθρώπων, ὃ χρωμένη διαλλάττει τῶν ἀλόγων, καὶ δαίκνυσιν, B ὅτι ἀληθῶς ἄλλη παρὰ τὸ φαινόμενόν (98) ἐστὶν ἐν σώματι. Πολλὰκις γοῦν κειμένου τοῦ σώματος ἐπὶ γῆς, τὰ ἐν οὐρανοῖς φαντάζεται καὶ θεωρεῖ ὁ ἄνθρωπος· καὶ πολλάκις τοῦ σώματος ἡρεμούντος καὶ ἡσυχάζοντος καὶ καθυδόντος, κινεῖται ἔνδον ὁ ἄνθρωπος, καὶ τὰ ἔξωθεν αὐτοῦ θεωρεῖ, χώρας ἀποδημῶν καὶ περιπατιῶν, καὶ ἀπαντῶν τοῖς γνωρίμοις, καὶ πολλάκις διὰ τούτων τὰς μεθ' ἡμέραν πράξεις αὐτοῦ μαντευόμενος καὶ προγινώσκων (99). Τοῦτο δὲ τί ἂν εἴη ἕτερον ἢ ψυχῇ λογικῇ, ἐν ἣ λογίζεται καὶ νοεῖ τὰ ὑπὲρ αὐτὸν ὁ ἄνθρωπος;

32. Καὶ τοῦτο δ' ἂν εἴη πρὸς ἀποδείξειν ἀκριβῆ τοῖς ἐτι πρὸς ἀναίδειαν τῆς ἀλογίας τετραμμένοις· Πῶς, τοῦ σώματος θνητοῦ κατὰ φύσιν ὄντος, λογίζεται C ἄνθρωπος τὰ περὶ ἀθανασίας, καὶ πολλάκις αὐτῷ τὸν θάνατον ὑπὲρ ἀρετῆς προσκαλεῖται (1); Ἡ πῶς, προσκαίρου τοῦ σώματος ὄντος, τὰ αἰώνια φαντάζεται ἄνθρωπος, ὥστε τῶν μὲν ἐμποδῶν καταφρονεῖν, εἰς ἕκαστα δὲ τὸν πόθον ἔχειν; Τὸ μὲν οὖν σῶμα οὐκ ἂν αὐτὸ (2) περὶ αὐτοῦ τοιαῦτα λογίσσεται, καὶ οὐκ ἂν τὰ ἔξωθεν αὐτοῦ λογίζοιτο· θνητὸν γὰρ καὶ πρόσκαιρόν ἐστιν· ἀνάγκη δὲ ἕτερον εἶναι τὸ τὰ ἐναντία καὶ παρὰ τὴν φύσιν τοῦ σώματος λογιζόμενον. Τί οὖν ἂν εἴη τοῦτο πάλιν, ἢ ψυχῇ λογικῇ καὶ ἀθάνατος; Καὶ γὰρ οὐκ ἔξωθεν, ἀλλ' ἐνδοθεν αὐτῇ τῷ σώματι (3), ὡς ὁ μουσικὸς τῇ λύρᾳ, ἐνχειρὶ τὰ κρείττονα. Πῶς δὲ πάλιν κατὰ φύσιν ὢν ὁ ὀφθαλμὸς εἰς τὸ ὄρεῖν, καὶ ἡ ἀκοὴ εἰς τὸ ἀκούειν, τὰ μὲν ἀποστρέφονται, τὰ δὲ αἰροῦνται; Τίς γὰρ ὁ τὸν ὀφθαλμὸν τοῦ ὄρεῖν ἀποστρέφων; ἢ τίς τὴν ἀκοὴν κατὰ φύσιν οὖσαν ἀκουστικὴν ἀποκλείει τοῦ ἀκούειν; Ἡ τίς τὴν γεῦσιν, κατὰ φύσιν οὖσαν γευστικὴν, κωλύει πολλάκις τῆς φυσικῆς ὁρμῆς; Τίς δὲ τὴν χεῖρα, κατὰ φύσιν οὖσαν εἰς τὸ ἐνεργεῖν ἐπέχει (4) τοῦ φάειν τίνος; Τίς δὲ τὴν

oculis apparent.

(99) Gohler. Felckm. 1 anon. γινώσκων.

(1) Sie Seguer. Gohler. Felckm. 4 anon. Alii cum editis προσκαλεῖται. Paulo post ἐμποδῶν quod ita in Basil. scribitur, ultimum circumflectit in Seguer. Gohler. et Felckm. 1, 2 et 3 anonymi. Anglici autem ἐμποδῶν habet.

(2) Gohler. Felck. 1 anon., αὐτοῦ, atque ita legit Omnibonus, qui veritit sibi. Mox ibid. Gohler. Felckm. 1 anonymus, αὐτοῦ pro αὐτοῦ.

(3) Basil. τοῦ σώματος.

(4) Sic omnes mss. Editi vero, ὑπέχει.

(94) Seguer. ἑκάστη μὲν ἔχει.

(95) Sic Seguer. Basil. Gohler. Felckm. 1 et 2 anon. Alii et editi, ὅς. Ibid. τὴν λύραν non legitur in Anglie.

(96) Sic Seg. Basil. autem et Felckm. 2 an. ἁρμονίως. Editi et alii mss. ἁρμονίας.

(97) Seguer. μόνον.

(98) Seguer. Gohler. Felckm. 1 anon. τὰ φαινόμενα. In iisdem ἐν σώματι non legitur. Omnibonus et Ambros. Camaldul. ita legerant ut hic habetur. Nannius legisse videtur ut in Seg. Gohl. Felckm. 1 anon., nam ita hunc locum reddit, praeter ea quae

δωρεῖται, καὶ αὐτὴν εἰς τὸ δαμάσθαι γενομένην, ἀποστρέφει τοῦ μὴ ἀντίλαμβάνεσθαι· τίς δ' ταῦτα κατὰ τῶν φυσικῶν τοῦ σώματος ἐνεργῶν (5)· ἢ πῶς τὸ σῶμα, τὴν φύσιν ἀποστρέφει, ἐπιστρέφεται πρὸς τὰς ἐτέρου συμβούλας, καὶ πρὸς τὸ ἐκείνου νεῦμα ἠνοχηῖται· Ταῦτα γὰρ οὐδὲν ἑτερόνῃ ψυχῇ λογικῇ ἀποδείκνυσιν ἡγεμονεύουσιν τοῦ σώματος. Οὐδὲ γὰρ αὐτὸ τὸ σῶμα πέφυκεν ἐλαύνειν, ἀλλ' ὅφ' ἐτέρου ἀγεται καὶ φέρεται, ὥσπερ οὐδὲ ἵππος αὐτοῦ ὑποζεύγνυσιν, ἀλλ' ὅπῃ τοῦ κρατοῦντος ἐλαύνεται. Διὰ τοῦτο γοῦν καὶ νόμοι μὲν ἀνθρώποις τὰ καλὰ μὲν πράττειν, τὴν δὲ κακίαν ἀποστρέφουσι· τοῖς δὲ ἀλόγοις ἀλλόγιστα τὰ κακὰ καὶ ἀκριτὰ μένει, ὅτε δὴ τῆς λογικότητος· (6) καὶ τῆς κατὰ λόγον διανοίας ἐκτὸς τυγχάνουσιν. Εἶναι μὲν οὖν ψυχῇ λογικῇ ἐν ἀνθρώποις ἐκ τῶν προειρημένων, νομίζω δεδειχθαι.

33. Ὅτι δὲ καὶ ἀθάνατος γέγονεν ἡ ψυχὴ, καὶ τοῦτο ἀναγκαῖον εἶδέναι ἐν τῇ ἐκκλησιαστικῇ διδασκαλίᾳ πρὸς ἑλεγχον τῆς τῶν εἰδῶλων ἀναιρισεως. Γίνοιτο δ' ἂν οὖν ἡ περὶ τούτων γνώσις ἐγγυτέρως μᾶλλον ἐκ τῆς περὶ τοῦ σώματος γνώσεως, καὶ ἐκ τοῦ πρὸς τὸ σῶμα διαλλάττειν αὐτήν. Εἰ γὰρ ἄλλην αὐτὴν (7) ὁ λόγος ἀπέδειξε παρὰ τὸ σῶμα, ἔστι δὲ τὸ σῶμα φύσει θνητόν· ἀνάγκη τὴν ψυχὴν ἀθάνατον εἶναι, τῷ μὴ εἶναι κατὰ τὸ σῶμα. Καὶ πάλιν εἰ ἡ ψυχὴ τὸ σῶμα (8) κινεῖ, ὡς δέδεικται, καὶ οὐχὶ ὑπὸ ἄλλων αὐτὴ κινεῖται, ἀκολουθὸν ἐστὶν ὅφ' αὐτῆς κινουμένην τὴν ψυχὴν, καὶ μετὰ τὴν εἰς γῆν ἀπόθεσιν τοῦ σώματος κινεῖσθαι· πάλιν αὐτὴν ἀφ' αὐτῆς (9). Οὐ γὰρ ἡ ψυχὴ ἐστὶν ἡ ἀποθήσκουσα· ἀλλὰ διὰ τὴν ταύτης ἀναχώρησιν ἀποθνήσκει τὸ σῶμα. Εἰ μὲν οὖν καὶ αὕτη (10) ὑπὸ τοῦ σώματος ἐκινεῖτο, ἀκολουθὸν ἦν, ἀναχωροῦντος τοῦ κινουόντος, ἀποθνήσκειν αὐτήν· εἰ δὲ ἡ ψυχὴ κινεῖ καὶ τὸ σῶμα, ἀνάγκη μᾶλλον αὐτὴν αὐτὴν κινεῖν. Ἐαυτῇ δὲ κινουμένη, ἐξ ἀνάγκης καὶ μετὰ τὸν τοῦ σώματος (11) θάνατον ζῇ. Ἡ γὰρ κίνησις τῆς ψυχῆς οὐδὲν ἑτερόν ἐστιν ἢ ἡ ζωὴ αὐτῆς· ὥσπερ ἀμέλει καὶ τὸ σῶμα τότε ζῇν λέγομεν, ὅτε κινεῖται, καὶ τότε θάνατον αὐτοῦ εἶναι, ὅτε τῆς κινήσεως παύεται. Τοῦτο δὲ καὶ ἀπὸ τῆς ἐν σώματι καθάπαξ ἐνεργείας αὐτῆς φανερώτερον ἂν τις ἴδοι. Εἰ γὰρ καὶ ὅτε τὸ σῶμα ἐπιδέθηκε καὶ συνδέεται (12) τούτῳ, οὐ κατὰ τὴν τοῦ σώματος σμικρότητα συστέλλεται καὶ συμπετρύεται, ἀλλὰ πολλάκις, ἐπὶ κλίνης τούτου κειμένου καὶ μὴ κινουμένου (13), ἀλλ' ὡς ἐν θανάτῳ κοιμωμένου, αὕτη κατὰ τὴν αὐτῆς δύναμιν γρηγορεῖ, καὶ ὑπερεκβαίνει τὴν τοῦ σώματος φύσιν· καὶ ὥσπερ ἀποθημούσα τούτου, μένουσα ἐν τῷ σώματι, τὰ ὑπὲρ γῆν φαίνεται καὶ θεωρεῖ, πολλάκις δὲ καὶ τοῖς ἔξω τῶν γῆινων σωμάτων ἀγίοις καὶ ἀγγέλοις (14) συναν-

A cohibet? Quis odoratum ad odorandum factum ab odorando continet? Quis, inquam, ista omnia contra naturam corporis efficit? Qui sit ut corpus ab eo quod sibi naturale est, abhorreat, et alius consilium sequatur atque ad ejusdem nutum regatur? hæc sane omnia nihil aliud probant quam animam rationalem corpore præsidere. Nec enim seipsum corpus potest impellere, sed ab alio agitur et fertur, uti neque equus seipsum regit, sed ab equite regitur et agitur. Eam ob rem leges boni agendi et mali fugiendi hominibus datæ sunt. At belluæ nec expendere nec discernere mala queant, nec que rationandi et cogitandi facultatis sint expertes. Itaque ex his quæ supra dicta sunt probatum fuisse arbitror homines animâ rationali esse præditos.

33. Eandem vero immortalem quoque fuisse factam necesse est in ecclesiastica schola non ignorari, quo evidentius appareat idola plane esse deturbanda. Id porro facilius et propius, ex corporis cognitione, ejusque et animæ differentia percipere licebit. Enimvero si ut nostra oratione ostendimus, diversa illa est a corpore; cum corpus naturale sit, necesse est animam immortalem esse utpote quæ corpori non sit similis. Præterea, si anima corpus movet, ut ostensum est, nec ipsa ab aliis movetur, sequitur a seipsa moveri animam, atque etiam post corporis interitum eam iterum a seipsa moveri. Nec enim anima moritur, sed ejus discessu corpus moritur. Itaque si ipsa a corpore moveretur, recedente movente, necessario moreretur. Sed si anima 26 movet corpus, ipsam a seipsa moveri prorsus necesse est. Quis ergo ipsa seipsam movet, necessario sequitur eam etiam post corporis mortem vivere. Siquidem animæ motus nihil aliud est quam ejusdem vitæ: quemadmodum quoque corpus tunc vivere dicimus, cum movetur: et mortuum esse, cum moveri cessat. Id autem ex his quæ in corpore ipsa agit, clarius perspicitur. Namque si in corpore inclusa ac cum eo colligata, non pro corporis partitate contrahitur et circumscriptibilis, sed sæpe in lecto jacente corpore, sine motu, ac veluti mortuo, ipsa propria sua facultate vigilat, naturamque corporis transcendit, et quasi ab eo digressa, quanquam in ipso manens, ea quæ supra terram existunt cogitat et contemplatur: quin etiam sanctos a terreno corpore sejunctos, atque angelos non raro convenit, et ad illos mentis munditia fidens advolat: an non, quæso, multo magis soluta a corpore, cum placuerit Deo, qui eam colli-

(5) Sic Seguer. Basil. Anglic. Felckm. 2 anon. Alii cum editis, ἐνεργειῶν.

(6) Felckm. 3 anon., λογικότητος.

(7) Hanc vocem αὐτὴν habent Seguer. Gobler. Felckm. 1 anon. Cæteri omittunt.

(8) Totum id argumentum ex Platone sumptum est, quo multi post illum usi sunt ad probandum animum esse immortalem. Vides ipsum Platonem in *Phædro*, et lib. x *De legibus*, ubi animam definiri, τὴν δυναμένην αὐτὴν αὐτὴν κινεῖν κίνησιν, id est, id quod seipsum movere potest.

(9) Gobler. Felckm. 1 anon., ὅφ' αὐτοῦ, male.

(10) Gobler. Felckm. 4 anon., αὐτῇ. Paulo post iidem post κινεῖ, καὶ omittunt. Iidem post κινεῖν seq. habent αὐτῇ. At Basil. Angl. Felck. 2 anon., αὐτῇ. Seguer., αὐτῇ. Editi, αὐτῆς.

(11) Seguer. Basil. Anglic., τῷ σώματι.

(12) Sic Seguer. Basil. Anglic. Gobler. et Felck. 1 et 2 an. Alii et ed. Commel., συνδέεται.

(13) Καὶ μὴ κινουμένου desunt in Felckm. 3 an. et in Basil. recenti manu addita fuere. Ibid. sic αὐτῇ scribitur in Segueriano.

(14) Καὶ ἀγγέλοις Anglic. omittit.

gavit, evidentiorē immortalitatis cognitionem est habitura? Si enim in corpore adhuc vincta, vitam, quæ extra corpus est, vivit: multo magis post mortem corporis vivet, nec vivere desinet Dei beneficio, qui eam per suum Verbum Dominum nostrum Jesum Christum talem utique fecit. Idcirco enim immortalia et æterna cogitat et sapit, quia immortalis est. Namque ut mortalis corporis sensus nihil nisi mortale percipiunt: sic animam res immortales contemplantem et meditantem, immortalem quoque esse et semper vivere necesse est. Siquidem nunquam illam deserunt immortalitatis notiones et cogitationes, sed in ea ad immortalitatis securitatem instar fomitis constanter resident. Hinc ergo contemplationis Dei notionem et cogitationem habet, sibi que ipsi sit via, neque extrinsecus, sed ex seipsa Dei Verbi cognitionem et comprehensionem accipit.

ἔχει τὴν ἔννοιαν, καὶ αὐτὴ ἑαυτῆς γίνεται ὁδὸς, οὐκ ἔχου (15) γνῶσιν καὶ κατὰληψιν.

34. Itaque quod antea dictum fuit iterum dicimus, illos scilicet, quemadmodum Deum negaverunt, et res inanimas colunt, sic etiam animam rationis participem se non habere existimantes, hanc suæ insipientiæ poenam sponte sua luere, ut inter pecudes numerentur. Quare veluti inanimi religionem in rebus inanimis superstitione constituent, miseratione profecto digni sunt et ductore opus habent. Si vero animam se habere putant, et de rationandi facultate multum gloriantur, idque jure merito: cur tanquam anima carentes, contra rationem agere non verentur, nec ea quæ sapere oportet sapiunt, sed seipsos Numine etiam præstantiores faciunt? Siquidem ipsi immortalī animā, quam nec oculis videre possunt, præditi, Deum in rebus, quæ oculis videntur et caducæ sunt, figurant. Cur item quemadmodum a Deo recesserunt, ita rursus ad eundem non confugiunt? Namque ut Deum mente deseruerit, et res quæ nullæ sunt deos effinxerit, sic eadem suæ animæ mente ascendere et se iterum ad Deum possunt convertere. Possunt, inquam, si quas omnium cupiditatum sordes induerint, deponant, et tandiā abluant, donec quidquid alienum animæ accesserit abjecerint, eamque solam, qualis creata est, exhibuerint: ut hoc pacto Patris Verbum, ad ejus similitudinem ab initio facti sunt, in illa intueri valeant. Ad imaginem siquidem et similitudinem Dei facta et creata est anima, ut 27 et divina Scriptura indicat, quæ ex persona Dei ita loquitur: *Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram* 19. Quocirca cum omnes peccati maculas, quibus aspersa fuerit, abstergerit, et solam illam similitudinem puram

19 Genes. 1, 26.

(15) Basil. Anglic., περὶ τοῦ Θεοῦ.

(16) Seguer. Gobler. Felckm. 1 anon., σέβουσιν. Idem tñ seq. non habent.

(17) Gobler. et Felckm. 1 anon., ἐπιμυσθίαν, quod etiam modo legisse videntur Nannius et Omnibonus, qui hanc vocem vertunt, mercedem.

τῇ, καὶ πρὸς αὐτοὺς ἀφικνεῖται τῇ τοῦ νοῦ θαρρόσθα καθαρότητι: πῶς οὐχὶ μᾶλλον καὶ πολλῶ πλείον, ἀπολυθεῖσα τοῦ σώματος, ὅτε ὁ συνδῆσας αὐτὴν βούλεται Θεὸς, φανερωτέραν ἔξει τὴν τῆς ἀθανασίας γνῶσιν; Εἰ γὰρ καὶ συνδεθείσα σώματι τὴν ἐκτὸς τοῦ σώματος ζωὴν ἔζη, πολλῶ πλείον καὶ μετὰ θάνατον τοῦ σώματος ζήσεται, καὶ οὐ παύσεται τοῦ ζῆν διὰ τὸν οὕτως αὐτὴν ποιήσαντα Θεὸν διὰ τοῦ ἑαυτοῦ Λόγου, τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ ἀθάνατα καὶ αἰώνια λογίζεται καὶ φρονεῖ, ἐπειδὴ καὶ ἀθάνατός ἐστι. Καὶ ὥστερ, τοῦ σώματος θνητοῦ τυγχάνοντος, θνητὰ καὶ αἱ τοῦτου θεωροῦσιν αἰσθησίαι, οὕτως ἀθάνατα θεωροῦσαν καὶ λογισομένην τὴν ψυχὴν, ἀνάγκη καὶ αὐτὴν ἀθάνατον εἶναι καὶ αἰετῆ. Αἱ γὰρ περὶ τῆς ἀθανασίας ἔννοιαι καὶ θεωρίαι οὐδέποτε αὐτὴν ἀπῆλθαι μένουσαι ἐν αὐτῇ, καὶ ὥστερ ἔκκαυμα ἐν αὐτῇ γινόμεναι πρὸς ἀσφάλειαν τῆς ἀθανασίας. Διὰ τοῦτο γοῦν καὶ τῆς περὶ Θεοῦ θεωρίας ἔξωθεν, ἀλλ' ἐξ ἑαυτῆς λαμβάνουσα τὴν τοῦ Θεοῦ Λό-

34. Λέγομεν οὖν, καθάπερ εἴρηται πρότερον, ὥστερ τὸν Θεὸν ἡρνήσαντο, καὶ ἀψύχα θρησκείουσιν (16), οὕτω καὶ τὴν ψυχὴν οὐκ ἔχειν λογικὴν νομίζοντες, αὐτόθεν ἔχουσι τῆς παραφροσύνης τὴν ἐπιτιμίαν (17) ἐν ἀλόγοις καταριθμοῦμενοι: καὶ διὰ τοῦτο ὡς ἀψύχοι ἐν ἀψύχοις ἔχοντες τὴν δεισιδαιμονίαν, ἐλέους καὶ χειραγωγίας εἰσὶν ἄξιοι. Εἰ δὲ ψυχὴν ἀξιοῦσιν (18) ἔχειν, καὶ ἐπὶ τῷ λογικῷ μέγα φρονούσιν, εἰκότως τοῦτο ποιοῦντες: διὰ τί ὡς μὴ ἔχοντες ψυχὴν παρὰ λόγον τολμῶσι, καὶ οὐχ ἂν δεῖ φρονεῖν φρονέουσιν, ἀλλὰ κρείττονας ἑαυτοὺς (19) καὶ τοῦ Θεοῦ ποιοῦσι; Ψυχὴν γὰρ ἀθάνατον ἔχοντες καὶ μὴ βλεπομένην αὐτοὺς, τὸν Θεὸν ἐν τοῖς βλεπομένοις καὶ θνητοῖς ἀπειχάζουσιν. Ἡ διὰ τί, ὥστερ ἀπέστησαν ἀπὸ τοῦ Θεοῦ, οὕτως οὐ καταφεύγουσι πάλιν πρὸς αὐτόν; Δύνανται γὰρ, ὥστερ ἀπεστρέφοντο τῇ διαβολῇ τὸν Θεόν, καὶ τὰ οὐκ ὄντα ἀνεπλάσαντο εἰς θεοὺς, οὕτως ἀναστῆναι τῷ νῷ τῆς ψυχῆς, καὶ πάλιν ἐπιστρέφαι πρὸς τὸν Θεόν. Ἐπιστρέφει δὲ δύνανται, ἐὰν ὃν ἐνεδύσαντο ῥύπον πάσης ἐπιθυμίας, ἀπόθωνται, καὶ τοσοῦτον ἀπονίψωνται, ἕως ἂν ἀπόθωνται: πᾶν τὸ συμβεβηκὸς ἀλλοτρίον τῇ ψυχῇ, καὶ μόνῃ αὐτῇ (20) ὥστερ γέγονεν, ἀποδείξουσιν, ἵν' οὕτως ἐν αὐτῇ θεωρῆσαι τὸν τοῦ Πατρὸς Λόγον, καθ' ὃν καὶ γεγέννηται: ἐξ ἀρχῆς, δυνηθῶσι. Κατ' εἰκόνα γὰρ Θεοῦ πεποίηται, καὶ καθ' ὁμοίωσιν γέγονεν, ὡς καὶ ἡ θεία σημαίνει Γραφή ἐκ προσώπου τοῦ Θεοῦ λέγουσα: *Ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα καὶ καθ' ὁμοίωσιν ἡμετέραν*. Ὅθεν καὶ ὅτε πάντα τὸν ἐκχυθέντα ῥύπον τῆς ἁμαρτίας ἀφ' ἑαυτῆς ἀποτίθεται, καὶ μόνον τὸ κατ' εἰκόνα καθαρὸν φυλάττει, εἰκότως, διαλαμπρυνθέντος τούτου, ὡς ἐν κατόπρῳ θεωρεῖ τὴν εἰκόνα τοῦ Πατρὸς τὸν Λόγον, καὶ ἐν αὐτῷ τὸν

(18) Felckm. 2 anon., αὐχοῦσιν. Idem paulo post φρονούντες habet, ubi alii poιοῦντες.

(19) Ἐαυτοὺς non est in Seguer. Gobler. et Felckm. 1 anon. Ibid. καὶ deest in Basil. et Anglic.

(20) Αὐτὴν abest a Felckm. 3 anonymo.

Πατέρα, οὗ καὶ ἐστὶν εἰκὼν ὁ Σωτὴρ, λογίζεται. Ἡ Α (21) μὴ αὐτάρκης ἐστὶν ἡ παρὰ τῆς ψυχῆς διδασκαλία διὰ τὰ ἐπιβολούμενα ταύτης ἔξωθεν τὸν νοῦν, καὶ μὴ ὁρᾶν αὐτὴν τὸ κρεῖττον· ἀλλ' ἐστὶ πάλιν καὶ ἀπὸ τῶν φαινομένων τὴν περὶ τοῦ Θεοῦ γνῶσιν καταλαβεῖν, τῆς κτίσεως ὥστερ γράμμασι διὰ τῆς τάξεως καὶ ἁρμονίας τὸν ἐαυτῆς δεσπότην καὶ ποιητὴν σημαίνουσιν καὶ βοῶσιν.

libilibus Dei cognitionem haurire potest, quandoquidem res creatæ, admirabili ordine et concentu quo compositæ sunt, quibusdam veluti litteris, Dominum et Creatorem indicant et quasi voce prædicant.

33. Ἀγαθὸς γὰρ οὖν καὶ φιλόανθρωπος ὁ Θεός, καὶ κηρόμενος τῶν ὑπ' αὐτοῦ γενομένων (22) ψυχῶν, ἐπειδὴ ἀόρατος καὶ ἀκατάληπτός ἐστι τὴν φύσιν, ἐπέκεινα πάσης γενετῆς οὐσίας ὑπάρχων, καὶ διὰ τοῦτο ἐμελλε τὸ ἀνθρώπινον γένος ἀτυχεῖν τῆς περὶ αὐτοῦ γνῶσεως, τῷ τὰ (23) μὲν ἐξ οὐκ ὄντων εἶναι, τὸν δὲ ἀγέννητον· τοῦτο ἐνεκεν τὴν κτίσιν οὕτω διεκόσμησε τῷ ἑαυτοῦ Λόγῳ ὁ Θεός, ἵν', ἐπειδὴ τὴν φύσιν ἐστὶν ἀόρατος, κἂν ἐκ τῶν ἔργων γινώσκεισθαι δυναθῇ τοῖς ἀνθρώποις. Ἐκ γὰρ τῶν ἔργων πολλάκις ὁ τεχνίτης καὶ μὴ ὁρώμενος γινώσκειται· καὶ οἷόν τι λέγουσι περὶ τοῦ ἀγαλματοποιοῦ Φειδίου, ὡς τὰ τοῦτου δημιουργήματα ἐκ τῆς συμμετρίας καὶ τῆς πρὸς ἄλληλα τῶν μερῶν (24) ἀναλογίας ἐμφαίνειν καὶ μὴ παρόντα Φεῖδραν τοῖς ὁρώσιν· οὕτω δὲ νοεῖν ἐκ τῆς τοῦ κόσμου τάξεως τὸν τοῦτου ποιητὴν καὶ δημιουργὸν Θεόν, κἂν τοῖς τοῦ σώματος ὀφθαλμοῖς μὴ θεωρῇται (25). Οὐ γὰρ κατεχρήσατο τῇ ἀόρατῳ φύσει αὐτοῦ ὁ Θεός· μὴ τις τοῦτο προφασίζεσθαι· καὶ παντελῶς ἑαυτὸν ἀγνωστον τοῖς ἀνθρώποις ἀφήκεν· ἀλλ' ὡς προείπον, οὕτω διεκόσμησε τὴν κτίσιν, ὥστε καὶ μὴ ὁρώμενον αὐτὸν τῇ φύσει, ὅμως ἐκ τῶν ἔργων γινώσκεισθαι. Καὶ τοῦτο οὐ παρ' ἑαυτοῦ φημι, ἀλλ' ἂν ἀπὸ (26) τῶν θεολόγων ἀνδρῶν ἑμαθόν, ὧν εἷς ἐστὶν ὁ Παῦλος, Ῥωμαίοις μὲν γράφων οὕτω· Τὰ γὰρ ἀόρατα αὐτοῦ ἀπὸ κτίσεως κόσμου τοῖς ποιήμασι νοούμενα καθορᾶται. Λυκάσιοι δὲ παρῆρσιάζομενος καὶ λέγων· Καὶ ἡμεῖς ὁμοιοπαθεῖς ἐσμεν ὅμιν ἀνθρώποι, εὐαγγελιζόμενοι ὑμᾶς ἀπὸ τῶν ματαίων ἐπιστρέφειν ἐπὶ Θεὸν ζῶντα, ὃς ἐποίησε τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν καὶ τὴν θάλασσαν, καὶ πάντα τὰ ἐν αὐτοῖς, ὃς ἐν ταῖς παροφημέναις γενεαῖς εἰσεσε πάντα τὰ ἔθνη πορεύεσθαι ταῖς ὁδοῖς αὐτῶν. Καίτοι γε (27) οὐκ ἀμάρτυρον ἑαυτὸν ἀφῆκεν ἀγαθοῦργῶν, οὐρανόθεν ἡμῖν (28) ἰδοὺς ὁρετοὺς καὶ καιροὺς καρποφόρους, ἐμπικλῶν τροφῆς καὶ εὐφροσύνης τὰς καρδίας

¹¹ Rom. i, 20. ²² Act. xiv, 14-16.

(21) Anglicanus, ἡ δὲ, forte pro ei δὲ. Idem paulo post περί habet pro παρὰ.

(22) Seguer., γινόμενων. Paulo post idem et Basil. et Anglie. habent γεννητῆς. Alii, γενητῆς.

(23) Basil. et Anglie. τῷ τόν. Anglie. ibid. habet ἀγέννητον. Alii et editi, ἀγέννητον. Mox post Λόγῳ, ὁ Θεός non legitur in Gobler. et Felckm. 1 anonymo.

(24) Sic Seguer. Gobler. et Felckm. 1 anon. Alii et editio Commel., μελῶν. Ibid. mox Anglie., ἐμφαίνει.

(25) Sic Seguer. Alii autem cum editis, θεωρεῖται.

(26) Seguer. Basil. Angl. et Fel. 2 anon., παρὰ.

atque integram servaverit, merito in ea purgata ac splendente, tanquam in speculo, Verbum imaginem Patris contemplabitur; et in Verbo Patrem, cujus et Salvator imago est, cogitatione comprehendet. Vel si ipsa per se anima hæc præstare jam non queat, cum ob ea quæ mentem extrinsecus turbant et inquinant, tum quia ipsa quid potius eligendum sit non videat: certe ex rebus aspectabilibus Dei cognitionem haurire potest, quandoquidem res creatæ, admirabili ordine et concentu quo compositæ sunt, quibusdam veluti litteris, Dominum et Creatorem indicant et quasi voce prædicant.

35. Bonus enim et clemens Deus, animarum quas creavit curam gerens, quia ejus naturæ est quæ videri et comprehendi nequeat, omnemque creatam substantiam transcendat, atque idcirco futurum erat ut humanum genus illius cognitionem non assequeretur, eo quod homo sit ex nihilo factus, et Deus sine ullo sit principio: eam ob rem naturam creatam suo Verbo tam apte composuit, ut quia ipse ex sui natura videri non potest, saltem ex operibus ab hominibus cognosci posset. Sæpe enim ex operibus artifex, etiamsi non videatur, cognoscitur: atque ut de statuatio Phidia narranti, ejus nempe opera ex mutua partium inter se proportionem et dispositionem Phidiam licet absentem spectantibus exhibuisse; ita ex mundi constructione illius effector et opifex Deus intelligendus est, tametsi oculis corporis non aspicitur. Nec enim sua invisibili natura abusus est Deus (nemo id causetur), nec se hominibus plane ignotum reliquit: verum, ut modo dicebam, sic naturam creatam composuit, ut quamvis ipse ex natura sua videri non queat, ex operibus tamen cognoscatur. Nec vero hæc a me ipso loquor, sed a viris theologis didici, inter quos est Paulus qui ad Romanos ita scribit: *Invisibilia enim ipsius a creatura mundi, per ea quæ facta sunt, intellecta conspiciuntur* ¹¹. Idem quoque Lycaonius his verbis audacter docebat: *Et nos similes sumus vobis homines, annuntiantes vobis ab his vanis converti ad Deum viventem, qui fecit cælum et terram, et mare et omnia quæ in eis sunt: qui in præteritis generationibus dimisit omnes gentes ingredi vias suas. Et quidem non sine testimoniis semetipsum reliquit, benefaciens: de cælo nobis dans pluvias et tempora fructifera, impletus cibo et lætitia corda nostra* ²². Equis enim cæli ambitum solisque et lunæ cursum, aliorumve siderum positiones et circumvectiones, contrarias quidem ac dissimiles, sed in ipsa dissimilitudine

Gobler. Felckm. 1 anon., περί. Paulo post ante Παῦλος, ὁ ἀβελ a Gobler. Felckm. 1 anon. et μέν seq. a Felckm. 2 anon.

(27) Sic Seguer. Gobler. et Fel. 1 anon., ut et legitur Act. xiv, 17. Alii cum editis particulam γε omittunt.

(28) Sic Seguer. Gobler. Fel. 1 et 2 anon., ut et habetur eodem loco Act. Alii et ed. Commel. nec non ms. 1 Oxoniensis Novi Test. edit. Oxon. 1675, ὅμιν, Paulo post Gobler. et Felckm. 1 anon. ζῶης habent, ubi alii τροφῆς.

aequalem ordinem ab omnibus simul servatum intueri potest, quin secum cogitet haec non a semetipsis sed ab alio, nempe ab auctore, administrari et regi? Quis solem die exoriri et lunam nocte apparere, immutabilem lege per aequalem omnino 28 dierum numerum decrescere et crescere, atque ex sideribus alia quidem discurrere cursuque varie immutare, alia vero inerrantia constanter moveri aspiciens, non intelligat illa necessario ab opifice aliquo gubernari?

καὶ τῶν ἀστρῶν τὰ μὲν διατρέχοντα καὶ ποικίλως νοούμενα, οὐκ ἂν ἔννοιαν λάβοι, ὅτι πάντως ἐστὶν ὁ

56. Quis contrarias naturas scilicet conjungi et consonam efficere harmoniam cernens, exempli gratia: quis ignem cum frigida natura conjunctum, et naturam siccam cum humida commistam videns, nec tamen sibi invicem resistere, sed unum quasi ex uno corpus conficere, non inde colligat alium ab his esse qui illi simul copulavit? Quis hiemem veri, ver aestati, aetatem autumnum succedere observans, eaque quamvis contraria inter se sint natura (nam aliud refrigerat, aliud urit, aliud alit, aliud corrumpit et destruit), tamen omnia aequalem et securum sui usum hominibus praestare; quis, inquam, hinc non agnoscat aliquem esse his praestantiorum, qui aequalitatem omnibus praebet, omniaque administret, etiamsi ille a nobis non videatur? Quis nubes per aerem ferri, et in nubibus pondus aquarum colligari considerans, non illum cogitet qui ista conjunxit et fieri jussit? Quis ipsam terram, quae natura gravissima est aquis fundatam et immobilem super elementum natura mobile permanere conspiciens, non intelligat aliquem Deum esse qui hanc ita constituerit et fecerit? Quis annuos terrae fructus, pluvias e caelo delapsas, annuum fluxiones, fontium scaturigines, animalium ex dissimilibus procreaciones, haecque non semper sed statutis temporibus fieri animadvertens: quis denique in tam dissimilibus et contrariis rebus aequalem et similem ab iisdem absolvi perficique ordinem attendens, non statim percipiat aliquam esse vim, quae ipsa immobilis manens, illa ut sibi videtur disponat et regat? Siquidem nunquam illa propter naturarum discordiam per seipsa consistere vel etiam existere possent. Aqua enim natura gravis est et deorsum fluit: nubes contra leves et tenues sursum feruntur: et tamen nihilominus aquam graviores in nubibus ferri videmus. Terra item gravissima est, et aqua levior est quam terra: attamen id, quod gravius est ab eo quod levius est fertur, nec demergitur, sed stat terra immobilis. Si-

A ἡμῶν (29). Τίς γὰρ, ὁρῶν τὸν οὐρανοῦ κύκλον καὶ τὸν δρόμον ἡλίου καὶ σελήνης, καὶ τῶν ἄλλων ἀστέρων τὰς θέσεις καὶ τὰς περιπολήσεις, ἐναντίας μὲν καὶ διαφόρους γιγνομένας, ἐν δὲ τῇ διαφορᾷ ὁμοίαν τὴν τάξιν παρὰ πάντων ὁμοῦ σωζομένην (30), οὐκ ἐνθυμεῖται, ὅτι οὐκ αὐτὰ ἑαυτὰ, ἀλλ' ἑτερός ἐστὶν ὁ διακοσμῶν αὐτὰ (31) ποιητής; Τίς δὲ, ὁρῶν ἡλίον μὲν ἀνατέλλοντα καθ' ἡμέραν, σελήνην δὲ φαίνουσαν κατὰ νύκτα, καὶ φθίνουσαν, καὶ πληρουμένην ἀπαρallάκτως κατὰ τὸν τῶν ἡμερῶν ἴσον πάντως ἀριθμὸν, ἐναλλάττοντα (32) τοὺς δρόμους, τὰ δὲ ἀπλανῶς κυ-

B 56. Τίς, ὁρῶν τὰ ἐναντία τῇ φύσει συνημμένα, καὶ σύμψωνον ἔχοντα τὴν ἁρμονίαν, ὅσον, τίς, ἰδὼν πῦρ ψυχρῷ, καὶ ξηρὸν ὑγρῷ κεκραμμένον, καὶ ταῦτα μὴ ἀντιστατοῦντα πρὸς ἄλληλα, ἀλλ' ἐν ἀποτελοῦντα ὡς ἐξ ἐνὸς τὸ σῶμα, οὐκ ἂν ἐνθυμηθεῖ ἐξωθεν εἶναι τούτων τὸν ταῦτα συνάψαντα (33); Τίς, ἰδὼν χειμῶνα παραχωροῦντα ἀέρι, καὶ ἑαρ θέρει, καὶ θέρος μετ-σπῶρῳ, καὶ ὅτι ἐναντία ὄντα ταῦτα τῇ φύσει· τὸ μὲν γὰρ φύχει, τὸ δὲ καίει, τὸ δὲ τρέφει, τὸ δὲ φθίνει· ὅμως τὰ πάντα ἴσῃ καὶ ἀβλαβῇ τοῖς ἀνθρώποις ἀποτελοῦντα τὴν χρῆσιν· οὐκ ἂν ἔννοήσκειν, ὅτι ἐστὶ τις κρείττων τούτων, ὁ τὴν ἰσότητά παραχρὶν πᾶσι καὶ κυβερνῶν τὰ πάντα, καὶ μὴ βλέπῃ τούτων; Τίς, ὁρῶν ἐν ἀέρι τὰς νεφέλας ὑποβασταζομένας, καὶ ἐν νεφέλαις τὴν τῶν ὕδατων δεθείσαν βαρύτητα, οὐκ ἔννοιαν λαμβάνει τοῦ ταῦτα δῆσαντος καὶ προστάξαντος γενέσθαι; Ἡ τίς, ὁρῶν αὐτὴν τὴν γῆν βαρυτάτην οὔσαν τῇ φύσει, ἐπὶ τὸ ὕδωρ ἐδρασθεῖσαν καὶ ἀκίνητον μένουσαν ἐπὶ τὸ φύσει κινούμενον, οὐ διανοήσεται εἶναι τίνα τὸν ταύτην (34) διαταξάμενον καὶ ποιήσαντα θεόν; Τίς, ἰδὼν τὴν κατὰ καιρὸν τῆς γῆς καρποφορίαν, καὶ οὐρανὸν ὑετοῦς, καὶ ποταμῶν ἐπιρροίας, καὶ πηγῶν ἀναδύσεις, καὶ ζώων ἐξ ἀνομοίων γόνάς, καὶ ταῦτα οὐκ αἰετὰ ἀλλὰ κατὰ καιροὺς ὥρισμένους γινόμενα· καὶ ὅπως τίς, κατανοήσας ἐν ἀνομοίοις καὶ ἐναντίοις τῇ ἴσῃ καὶ ὁμοίαν παρ' αὐτὸν ἀποτελουμένην τάξιν, οὐκ ἂν ἐνθυμηθεῖ, ὅτι ἐστὶ μία δύναμις ἡ ταῦτα διακοσμήσασα (35) καὶ διέπουσα, ὡς ἂν αὐτῇ δοκῇ, μένουσα καλῶς; Αὐτὰ μὲν γὰρ καθ' ἑαυτὰ οὐκ ἂν συσταίη καὶ φανῇαι ποτε δυνηθεῖ διὰ τὴν πρὸς ἄλληλα τῆς φύσεως ἐναντιότητά. Τὸ μὲν γὰρ ὕδωρ φύσει βαρὺ καὶ κάτω βέον ἐστὶν, αἱ δὲ νεφέλαι κοῦ-φαι καὶ τῶν ἐλαφρῶν καὶ τῶν ἀνωφερῶν τυγχάνουσι· καὶ ὅμως τὸ βαρύτερον ὕδωρ ὀρώμεν ἐν ταῖς νεφέλαις βασταζόμενον. Καὶ πάλιν ἡ μὲν γῆ βαρυτάτη ἐστὶ, τὸ δ' αὖ πάλιν ὕδωρ κορυφώτερον ἐστὶ ταύτης· καὶ ὅμως ὑπὸ τῶν ἐλαφροτέρων τὸ βαρύτερον βαστάζεται, καὶ οὐ καταφέρεται, ἀλλ' ἑστηκεν ἀκίνητος ἡ γῆ. Καὶ τὸ μὲν ἄρρεν οὐ ταυτὸν ἐστὶ τῷ θήλει, καὶ

(29) Seguer. Gobler. Felckm. 1 anon., αὐτῶν, αἱ ἡμῶν, ὅμως, forte pro ἡμῶν. Duomss. Novi Test. ed. Oxon. 1675 habent item ὅμως, ceteri et editi, ἡμῶν.

(30) Gobier et Felckm. 1 anonymus, σωζομένην.

(31) Αὐτὰ deest in Felckm. 3 anon. Paulo post Seguer. Gobler. Felckm. 1 anon. μὲν addunt post ἡλίον, alii omittunt: iidem mox μεθ' ἡμέραν habent, alii καθ' ἡμέραν.

(32) Felckm. III anonymus, διαλλάττοντα.

(33) Gobler. Felckm. 1 anon., γράψαντα. Mox ibid. Seguer. Gobler. Felckm. 1 anon., παραχωροῦντι. Paulo post, ὄντα deest in Basil. et Angl.

(34) Seguer., ταῦτα.

(35) Seguer. Gobler. Felckm. 1 anon., διακοσμη-σάμενη. Paulo post, Gobler. Felckm. 1 anon., ὡς αἰετὰ pro δοκῇ.

ὅμως εἰς ἓν συνάγεται, καὶ μία παρ' ἀμφοτέρων ἀποτελεῖται γένεσις τοῦ ὁμοίου ζώου. Καὶ συνελόντι φάναι, τὸ ψυχρὸν τῷ θερμῷ ἐναντίον ἐστὶ, καὶ τὸ ὑγρὸν τῷ ξηρῷ μάχεται· καὶ ὅμως συνελθόντα (36) οὐ στασιάζει πρὸς αὐτὰ, ἀλλ' ἐξ ὁμοιολογίας ἐν σῶμα καὶ τὴν πάντων γένεσιν ἀποτελοῦσιν.

37. Οὐκ ἂν οὖν μαχόμενα καὶ ἐναντία ὄντα τῇ φύσει αὐτὰ συνήγαγον, εἰ μὴ κρείττων ἦν καὶ κύριος ὁ συνδήσας αὐτὰ, ὃ καὶ αὐτὰ τὰ στοιχεῖα, ὥστερ δοῦλα δεσπότη (37) ὑπακούοντα, εἴκει καὶ παύεται· καὶ οὐκ, εἰς τὴν αὐτοῦ φύσιν ἑκαστον σκοποῦν, ἀντιμάχεται πρὸς τὸ ἕτερον· ἀλλὰ τὸν συνδήσαντα Κύριον γινώσκοντα, ὁμόνοιαν ἔχουσι πρὸς αὐτὰ, φύσει μὲν ὄντα ἐναντία, τῇ δὲ τοῦ κυβερνῶντος βουλῇ φιλιάζοντα. Ἐπεὶ εἰ μὴ κρείττεροι προστάζει ἐγεγόνει τούτων μία κρῆσις, πῶς ἂν τὸ βαρὺ τῷ ελαφρῷ, ἢ τὸ ξηρὸν τῷ ὑγρῷ, ἢ τὸ περιφερὲς τῷ ὀρθῷ, ἢ τὸ πῦρ τῷ ψυχρῷ, ἢ ὅλως ἡ θάλασσα τῇ γῇ, ἢ ὁ ἥλιος τῇ σελήνῃ, ἢ τὰ ἄστρον τῷ οὐρανῷ, καὶ ὁ ἀήρ ταῖς νεφέλαις ἐμίγη καὶ συνήλθεν, ἀνομοίου οὕσης τῆς ἑκάστου πρὸς τὸ ἕτερον φύσεως; Ἐμελλε γὰρ καὶ μεγάλη στάσις γίνεσθαι πρὸς αὐτὰ, τοῦ μὲν καίοντος, τοῦ δὲ ψύχοντος, καὶ τοῦ μὲν βαρέως κάτω, τοῦ δὲ κούφου ἐκ τῶν ἐναντίων ἄνω ἔλκοντος, καὶ τοῦ μὲν ἡλίου φωτίζοντος, τοῦ δὲ ἀέρος σκοτίζοντος· καὶ γὰρ καὶ τὰ ἄστρον (38) ἐστασίασαν ἂν πρὸς αὐτὰ, ὅτι τὰ μὲν ἀνωτέρω, τὰ δὲ κατωτέρω τὴν θέσιν ἔχει· καὶ ἡ νύξ δὲ οὐκ ἂν παρεχώρησε τῇ ἡμέρῃ, ἀλλὰ ἔμενεν ἂν πάντως μαχομένη πρὸς αὐτὴν καὶ στασιάζουσα. Τούτων δὲ γιγνομένων, λοιπὸν ἦν ἰδεῖν οὐκέτι κόσμον ἀλλ' ἀκοσμίαν, οὐκέτι τάξις ἀλλ' ἀταξίαν, οὐκέτι σύστασιν ἀλλ' ἀσύστατον τὸ ὅλον (39), οὐκέτι μέτρα ἀλλ' ἀμετρίαν. Τῇ γὰρ ἑκάστου στάσις καὶ μάχη ἢ πάντα ἀνηροῦντο, ἢ τὸ κρατοῦν (40) μόνον ἐφαίνετο. Καὶ τοῦτο πάλιν τὴν τοῦ παντὸς ἀκοσμίαν ἐδείκνυε. Μόνον γὰρ γενόμενον καὶ λειπόμενον τῇ τῶν ἄλλων χρεῖζι, ἀνάρμοστον τὸ ὅλον ἐποίησεν· ὥστερ εἰ καὶ μόνος ποῦς, καὶ μόνῃ χεὶρ ἀπομεινάσα, οὐκ ἂν ἔσωσεν ὀλόκληρον τὸ σῶμα (41). Ποῖος γὰρ κόσμος ἦν, εἰ μόνος ἥλιος ἐφαίνεν, ἢ σελήνῃ μόνῃ περιεπλεῖε, ἢ νύξ μόνῃ ἦν, ἢ ἡμέρα ἀεὶ ἐτύγχανε; Ποία δὲ πάλιν ἦν ἁρμονία, εἰ μόνος ἦν ὁ οὐρανὸς χωρὶς τῶν ἄστρον, ἢ τὰ ἄστρον χωρὶς τοῦ οὐρανοῦ; Τί δὲ καὶ χρήσιμον, εἰ μόνῃ θάλασσῃ ἦν, καὶ εἰ (42) μόνῃ γῇ χωρὶς ὕδατων καὶ τῶν ἄλλων τῆς κτίσεως μερῶν ἔκειτο; πῶς δ' ἂν καὶ ἄνθρωπος ἐφάνη ἢ ὅλως ζῶον ἐπὶ γῆς, τῶν στοιχείων πρὸς αὐτὰ στασιάζόντων, καὶ ἐνὸς ὄντος τοῦ κρατοῦντος καὶ μὴ δυναμένου πρὸς τὴν τῶν σωμάτων σύστασιν ἄρχειν; Οὐκ ἂν γὰρ ἐκ μόνου θερμοῦ, ἢ μόνου ψυχροῦ, ἢ μόνου ὑγροῦ, ἢ ξηροῦ συν-

A militas mas non idem est ac femina, simul tamen conjugantur, ut una similis animalis procreatio ab utroque perficiatur. Denique ut uno verbo dicam, frigus calori contrarium est, humor siccitati; at nihilominus simul juncta non inter se dissident, sed ex concordia unum corpus atque omnium rerum procreationem absolvunt.

37. Non ergo res illæ, quæ inter se pugnant et contrariæ sunt, seipsas simul copularent, nisi aliquis superior et dominus eas colligaret, cui et ipsa elementa, tanquam servi hero, tam prompte parent, cedunt et obtemperant, ut nullum eorum propriam naturam spectans alteri adversetur: sed singula Dominum colligantem agnoscentia, concordiam erga se servent, et quantumvis contraria sint naturæ, gubernantis voluntate ineamt amicitiam. Cæteroquin nisi potentiore imperio simul invicem commiscerentur, quomodo gravia cum levibus, sicca cum humidis, rotunda cum rectis, ignis cum frigore, vel mare cum terra, sol cum luna, astra cum cælo, aer cum nubibus sociari et coire possent, cum unumquodque dissimilem ab alio naturam habeat? Gravissimam siquidem seditionem inter illa concitari necesse esset, alio urente, refrigerante alio, quod grave est deorsum, illo quod leve est contra sursum contendente, sole illuminante, aere obscurante. Astra similiter inter se dissiderent, quippe quorum alia superius, alia inferius posita sint. Nox quoque diem non cederet, sed profecto cum illo assidue pugnaret et certaret. His autem ita se habentibus, jam nullus ordo sed nihil nisi confusio in mundo videretur: nihil locum suum servaret, sed omnia perturbata forent: nihil consisteret, sed cuncta essent instabilia. Nullus denique modus vel mensura rerum posset esse. Vel enim singulorum seditione et pugna omnia destruerentur, vel fortius duntaxat remaneret; quod sane non minimam mundo deformitatem afferret. Namque istud unum relictum, aliorum utilitatibus destitutum, inconcinnam rerum universitatem redderet: quemadmodum si solus pes vel sola manus superesset, non servaretur corporis integritas. Qualis enim mundus esset, si vel sol tantum appareret, vel sola luna circumferretur, aut sola nox esset, aut dies perpetuo duraret? Qualis esset harmonia, si vel cæli sine stellis vel stellæ sine cælis essent? Quænam vero utilitas, si mare solum esset, vel si sola terra sine aquis aliisve naturæ partibus existere? Quomodo, quæso, vel homo vel ullum animal in terris nasci posset, elementis inter se dissidentibus, quorum etsi unum superaret, tamen ad corpora constituenda satis esse non posset? Nihil enim

(36) Συνελθόντα non est in Gobler. et Felckm. 1 anon. Basil. habet συνεσελθόντα.

(37) Sic Seguer. Anglie. Gobler. et Felckm. 1 anon. Alii cum editis, δεσπότης.

(38) Gobler. et Felckm. 1, anon., οἱ ἀστέρες, et paulo post αὐτούς, et, ὅτι οἱ μὲν ἀνωτέρω, οἱ δὲ, et, ἔχουσι.

(39) Τὸ ante ὅλον addunt Seguer. et Anglie. Alii vero ut et editi omittunt.

(40) Sic Seguer. Anglie. At Gobler. et Felckm. 1 anon., κρατεῖν. Alii cum editis, κρατούμενον.

(41) Pro ὀλόκληρον τὸ σῶμα, Seguer. Gobler. et Felckm. 1 anon. habent ἐν ἄλλῃ τῇ τοῦ σώματος ὁδῶν. Interpretes nostram lectionem secuti sunt. Paulo post iidem Seguer. Gobler. et Felckm. 1 anon. μόνον προ μόνος ante ἥλιος habent.

(42) Pro καὶ εἰ, Gobler. et Felckm. 1 anon. habent ἢ.

vel ex solo calido elemento, vel ex solo frigido, vel ex solo humido aut siccio componi potuisset : sed omnia universe inordinata et incondita essent. Verum neque etiam illud quod dominari videretur, sine aliorum adminiculo posset exsistere, quippe quod nunc nonnisi hoc pacto exsistat.

38. Quapropter cum non confusio sed ordo sit in universo : cum nihil in eo incondite et turbide, sed omnia concinne compositeque et quam aptissime cohaereant, necesse est Dominum qui illa una congregavit, constrinxit, et conciliavit, mente et cogitatione attingamus. Nam tametsi oculis non conspicitur, ex ordine tamen et concordia rerum contrariarum, earum moderator, rector et imperator intelligi facile potest. Etenim quemadmodum si civitatem ex multis et diversis hominibus, pusillis et magnis, divitibus et pauperibus, senibus et adolescentibus, viris et mulieribus compositam, præclare administrari et regi cerneremus, illosque qui eam componunt, tametsi diversos, concordantes tamen inter se esse, neque divites adversus pauperes, neque majores contra minores, aut juniores contra senes pugnare, sed omnes aequaliter pacem habere : si hæc, inquam, videremus, plane intelligeremus principis præsentiam hujus concordie causam esse, etiam si eum oculis non intueremur. Enimvero ubi ordo non est sed confusio, argumento est nullum ibi moderatorem esse : at ordo, ducis et rectoris evidens signum est. Similiter cum in corpore membrorum inter se concordiam observamus, nec oculum auri adversari, nec manum cum pede dissidere, sed singula membra proprium officium absque seditione persolvere, inde concludimus necessario, 30 animam in corpore esse quæ illa regat, quamvis illam non videamus : ita ergo ex ordine et harmonia universitatis, Deum mundi gubernatorem cogitemus necesse est, eumque unum, non multos esse. Siquidem ipse dispositionis ordo, omniumque partium concursus conspiratio non multos sed unum mundi ducem et moderatorem Verbum esse manifeste ostendit. Nam si plures mundo præessent, ordo ille servari non posset, sed omnia confusione et perturbatione plena essent, dum unusquisque omnia ad suum arbitrium traheret, et adversus alium pugnaret. Namque ut multos deos, nullos deos esse dicebamus : sic multos rectores, nullos rectores esse dicendum est. Cum enim alter alterius imperium everteret, nullus certe esset qui imperaret et dominaretur, nemo qui regeret et gubernaret. Ubi autem nullus rector est, illic necessario nullus ordo est, sed tantum confusio. Contra vero multorum et

ἄσση τι τῶν ὄλων (43)· ἀλλ' ἦν ἄτακτα πάντα καὶ ἄσύνθετα καθόλου. Ἄλλ' οὐδ' ἂν αὐτὸ τὸ δοκοῦν κρατεῖν ἡδυνήθη ἂν συστήναι χωρὶς τῆς τῶν ὄλων ἐπικουρίας· οὕτω γὰρ καὶ νῦν συνέστηκεν.

38. Ἐπεὶ οὖν οὐκ ἀταξία ἀλλὰ τάξις ἐστὶν ἐν τῷ παντί, καὶ οὐκ ἀμετρία ἀλλὰ συμμετρία, καὶ οὐκ ἀκοσμία ἀλλὰ κόσμος καὶ κόσμου παναρμόνιος σύνταξις· ἀνάγκη λογίζεσθαι καὶ λαμβάνειν ἔννοιαν τοῦ ταῦτα συναγαγόντος καὶ συσφίξαντος, καὶ συμφωνίαν ἐργαζομένου πρὸς αὐτὰ Δεσπότου. Κἂν γὰρ μὴ τοῖς ὀφθαλμοῖς ὁράται, ἀλλ' ἀπὸ τῆς τάξεως καὶ συμφωνίας τῶν ἐναντίων, ἔννοεσθ' ἐστὶ τὸν τοῦτων ἄρχοντα καὶ κοσμήτορα καὶ βασιλέα. Ὅσπερ γὰρ πόλιν ἐκ πολλῶν καὶ διαφόρων ἀνθρώπων συνεστῶσαν, μικρῶν καὶ μεγάλων, καὶ πλουσιῶν αὖ (44) καὶ πενήτων, καὶ πάλιν γερόντων καὶ νεωτέρων, καὶ ἄρρένων καὶ θηλέων, εἰ θεωρησάμεν εὐτάκτους οἰκουμένην, καὶ τοὺς ἐν αὐτῇ διαφόρους μὲν ὄντας, ὁμοιοῦντας δὲ πρὸς ἑαυτοὺς, καὶ μήτε τοὺς πλουσίους κατὰ τῶν πενήτων, μήτε τοὺς μεγάλους κατὰ τῶν μικρῶν, μήτε τοὺς νέους κατὰ τῶν γερόντων γιγνομένους, ἀλλὰ πάντας κατὰ τὴν ἰσομορίαν εἰρηνεύοντας· εἰ ταῦτα βλέπομεν, πάντως ἔννοοῦμεν (45), ὅτι ἄρχοντας παρουσία τὴν ὁμόνοιαν πρυτανεύει, κἂν μὴ ὁρώμεν αὐτόν. Ἡ μὲν γὰρ ἀταξία ἀναρχίας ἐστὶ γνώρισμα· ἡ δὲ τάξις τὸν ἡγεμονεύοντα δείκνυσσι. Καὶ γὰρ (46) καὶ τὴν ἐν τῷ σώματι τῶν μελῶν πρὸς ἑαυτὰ συμφωνίαν ὁρῶντες, ὅτι οὐ μάχεται ὁ ὀφθαλμὸς τῇ ἀκοῇ, οὐδὲ ἡ χεὶρ τῷ ποδὶ στασιάζει, ἀλλ' ἕκαστον τὴν ἰδίαν ἀποτελεῖ χρεῖαν ἀσταισιάζως, ἔννοοῦμεν ἐκ τούτου πάντως εἶναι ψυχὴν ἐν τῷ σώματι τὴν τοῦτων ἡγεμονεύουσαν, κἂν μὴ βλέπωμεν αὐτήν (47). Οὕτως ἐν τῇ τοῦ παντὸς τάξει καὶ ἁρμονίᾳ τὸν τοῦ παντὸς ἡγεμόνα νοεῖν ἀνάγκη θεῶν, καὶ τοῦτον ἕνα καὶ οὐ πολλούς. Καὶ ἡ τάξις δὲ αὕτη τῆς διακοσμήσεως, καὶ ἡ τῶν πάντων μεθ' ὁμονομίας ἁρμονία, οὐ πολλούς, ἀλλ' ἕνα τὸν αὐτῆς ἄρχοντα καὶ ἡγεμόνα δείκνυσσι Λόγον. Οὐκ ἂν γὰρ, εἰπερ ἦσαν πολλοὶ τῆς κτίσεως ἄρχοντες, ἐσώζετο τοιαύτη τάξις τῶν πάντων· ἀλλ' ἦν πάλιν ἄτακτα πάντα διὰ τοὺς πολλούς, ἔλκοντας ἐκάστου πρὸς τὴν ἑαυτοῦ βούλησιν τὰ (48) πάντα, καὶ μαχομένου πρὸς τὸν ἑτερον. Ὅσπερ γὰρ ἐλέγομεν τὴν πολυθεότητα ἀθεότητα εἶναι, οὕτως ἀνάγκη τὴν πολυαρχίαν ἀναρχίαν εἶναι. Ἐκάστου γὰρ τὴν τοῦ ἑτέρου ἀρχὴν ἀναιροῦντος, οὐδεὶς ἐφαίνετο λοιπὸν ὁ ἄρχων, ἀλλ' ἦν ἀναρχία παρὰ πάνσιν. Ἐνθα δὲ μὴ ἐστὶν ἄρχων, ἕκει πάντως ἀταξία γίνεται. Καὶ ἐμπάλιν ἡ τῶν πολλῶν καὶ διαφόρων μία τάξις καὶ ὁμόνοια ἕνα καὶ τὸν ἄρχοντα δείκνυσσι. Καθάπερ γὰρ (49)

λῶν, πρὸς ἑαυτὰ addunt : alii cum editis omittunt.

(47) Hæc verba, ἐν τῷ σώματι τὴν τοῦτων ἡγεμονεύουσαν, κἂν μὴ βλέπωμεν αὐτήν, desunt in Felckm. 3 anon. Ibid. Gobler. et Felckm. 1 anon. βλέπομεν habent.

(48) Τὰ δεest in Basiliensi.

(49) Γὰρ hic addunt Seg. Gobler. et Felck. 1 anon. Alii cum editis omittunt. Ibid. Felckm. 3 anon., ἀκούων pro ἀκούει.

(43) Sic Seguer. Gobler. et Felckm. 1 anonymus. Alii cum editis, ὄλων.

(44) Seguer. solus hic addit αὖ. Paulo post Gobler. et Felckm. 1 anon. post ἄρρένων, τε addunt. Ibid. Seguer. Gobler. et Felck. 1 anon. θηλειῶν habent; cuius penultimam Gobler. et Felckm. 1 anon. acunt.

(45) Forte ἐνεοοῦμεν vel ἐνοοῦμεν.

(46) Seguer. solus post γὰρ, καὶ iterum addit. Item et Goblerianus, ac Felckmanni 1 an. post με-

εἰ τις πόρρωθεν ἀκούει λύρας ἐκ πολλῶν καὶ διαφόρων νευρῶν (50) συγκειμένης, καὶ θαυμάζει τούτων τὴν ἁρμονίαν τῆς συμφωνίας, ὅτι μὴ μόνῃ (51) ἡ βαρεῖα τὸν ἦχον ἀποτελεῖ, μηδὲ μόνῃ ἡ ὀξεῖα, μηδὲ μόνῃ ἡ μέση, ἀλλὰ πᾶσαι κατὰ τὴν ἰσὴν ἀντίστασιν ἀλλήλαις συνηχοῦσι· καὶ πάντως ἐκ τούτων ἐννοεῖ οὐχ ἑαυτὴν κινεῖν τὴν λύραν, ἀλλ' οὐδὲ ὑπὸ πολλῶν αὐτὴν τύπτεσθαι· ἓνα δὲ εἶναι μουσικὸν, τὸν ἐκάστης νευρᾶς ἦχον πρὸς τὴν ἑναρμόνιον συμφωνίαν κεράσαντα τῇ ἐπιστήμῃ, καὶ μὴ τούτων βλέπῃ· οὕτω παναρμονίου οὐσης τῆς τάξεως ἐν τῷ κόσμῳ παντὶ, καὶ μήτε τῶν ἄνω πρὸς τὰ κάτω, μήτε τῶν κάτω πρὸς τὰ ἄνω στασιαζόντων, ἀλλὰ μιᾶς τῶν πάντων ἀποτελουμένης τάξεως, ἓνα καὶ μὴ πολλοὺς νοεῖν ἀκόλουθόν ἐστι τὸν ἄρχοντα καὶ βασιλέα τῆς (52) πάσης κτίσεως, τὸν τῷ ἑαυτοῦ φωτὶ τὰ πάντα καταλάμποντα καὶ κινούντα.

53. Οὐδὲ γὰρ πολλοὺς εἶναι δεῖ νομίζειν τοὺς τῆς κτίσεως ἄρχοντας καὶ ποιητάς, ἀλλὰ πρὸς εὐσέβειαν ἀκριβῆ καὶ ἀλήθειαν ἓνα τὸν ταύτης δημιουργὸν πιστεύειν προσήκει· καὶ τοῦτο τῆς κτίσεως αὐτῆς ἐμφανῶς δεικνύουσης. Γνώρισμα γὰρ ἀσφαλὲς τοῦ ἓνα τὸν ποιητὴν εἶναι τοῦ παντός ἐστι τοῦτο, τὸ μὴ πολλοὺς ἀλλ' ἓνα εἶναι τὸν κόσμον. Ἐθεὶ γὰρ, εἴπερ ἦσαν πολλοὶ θεοὶ, πολλοὺς εἶναι καὶ διαφοροὺς τοὺς κόσμους. Οὕτε γὰρ ἔπρεπε τοὺς πολλοὺς ἓνα κόσμον κατασκευάζειν, οὔτε τὸν ἓνα ὑπὸ πολλῶν ποιεῖσθαι διὰ τὰ ἐκ τούτων δεικνύμενα ἀτοπα. Πρῶτον μὲν ὅτι, εἰ ὑπὸ πολλῶν ὁ εἰς ἐγεγόνει κόσμος, ἀσθένεια τῶν ποιησάντων ἦν· ὅτι ἐκ πολλῶν ἐν ἔργῳ ἀπετελέσθη· καὶ ἐκ τούτου γνώρισμα οὗ τὸ τυχὸν ἦν τῆς ἀτελοῦς ἐκάστου πρὸς τὸ ποιεῖν ἐπιστήμης. Εἰ γὰρ ἤρκει εἰς, οὐκ ἂν οἱ πολλοὶ τὴν ἀλλήλων ἀνεπλήρουν ἑλλείψιν. Ἐν θεῷ δὲ λέγειν εἶναι τι ἑλλείπτει οὐ μόνον ἀσέβες, ἀλλὰ καὶ πέρα τῶν ἀθεμίστων ἐστὶ. Καὶ γὰρ καὶ τεχνίτην ἐν ἀνθρώποις οὐκ ἂν τις εἴποι τέλειον, ἀλλὰ ἀσθενῆ, εἰ μὴ μόνος, ἀλλὰ μετὰ πολλῶν ἐν ἀποτελοῦν τὸ (53) ἔργον. Εἰ δὲ ἕκαστος μὲν ἡδύνατο τὸ ὅλον ἀποτελέσαι, οἱ πάντες δὲ εἰργάσαντο διὰ τὴν τοῦ γιγνομένου (54) κοινωσίαν· γελῶτον μὲν ἂν εἶναι τὸ τοιοῦτον, εἰ (55) διὰ ὁδῶν ἕκαστος εἰργάσατο· ἓνα μὴ ὡς ἀδύνατος ὑπονοηθῇ. Κενοδοξίαν δὲ πάλιν ἐν θεοῖς λέγειν τῶν ἀτοπωτάτων ἐστίν. Ἐπειτα, εἰ ἕκαστος ἱκανὸς (56) ἦν πρὸς τὴν τοῦ ὅλου δημιουργίαν, τίς ἡ χρεια τῶν πολλῶν, ἐνδὲ αὐτάρκους γιγνομένου πρὸς τὸ πᾶν; ἄλλως τε ἀσέβες καὶ ἀτοπον ἂν φανεῖται, εἰ τὸ μὲν ποίημα ἐν τυγχάνει, οἱ δὲ ποιήσαντες διάφοροι καὶ πολλοὶ, λόγου ὄντος φυσικοῦ τὸ ἐν καὶ τέλειον τῶν διαφορῶν χρεῖττον εἶναι. Καὶ τοῦτο δὲ ἰστέον, ὅτι, εἰ ὑπὸ πολλῶν ὁ κόσμος ἐγεγόνει, διαφο-

A diversorum unus ordo et consensus, unius rectoris certum indicium est. Quemadmodum enim si quis lyram ex multis et variis chordis compositam procul audierit, quarum concentum et harmoniam admiraretur, quod scilicet non sola gravis, nec sola acuta aut sola media sonum efficiat, sed omnes pari velut contentione inter se consonent: ex his plane intelligit lyram non quidem a seipsa moveri, neque a multis pulsari, sed unum esse musicum qui singularum chordarum sonum ad concordem et perfectum concentum sua arte accommodet, quamvis illiū minime videat. Ita cum in universo mundo quam aptissimus sit ordo, neque superiora adversus inferiora, vel inferiora adversus superiora dissideant, sed unum ordinem omnia efficiant, consequens sane fuerit ut non multos sed unum totius universi imperatorem et moderatorem, qui omnia suo lumine collustret et moveat, esse intelligamus.

39. Nec enim putandum est multos esse naturæ rectores et effectores: sed unum illius opificem credere, germanæ pietatis et veritatis est, idque vel ipsa natura aperte declarat. Siquidem firmissimum illud argumentum est unum universi esse auctorem, quod scilicet non multi sed unus sit mundus. Nam si multi essent dii, multos et diversos mundos esse oporteret. Neque enim decet vel multos unum mundum construere, vel unum a multis ædificari: hinc enim non pauca absurda sequerentur. Primum si unus mundus a multis factus, esset, id auctorem imbecillitatem argueret, utpote cum a multis unum opus fuisset confectum: nec leve profecto id esset signum imperfectæ singulorum ad faciendum scientiæ. Enimvero si unus sufficiebat, non multi mutuam inopiam explerent. Atqui in Deo aliquid deesse, non solum dictu impium est, sed omne nefas superat. Quippe nec etiam inter homines perfectum artificem sed imbecillum appellaverimus, qui non solus sed cum multis unum opus absolverit. Quod si singulos mundum universum condere potuisset, sed omnes propter operis communitatem, mutuam operam contulisse dicatur: illud sane perdidiculus fuerit, si gloriæ comparandæ causa singuli laboraverint, ne 31 scilicet quis eorum impotens et infirmus haberetur. Inanem enim et vanam gloriam diis ascribere non nisi perabsurdum videri potest. Deinde, si singuli ad universi creationem idonei erant, quid multis opus fuit, cum unus ad omnia sufficeret? quod quidem præcipue impium et absurdum videbitur, si opus unum fuerit, auctores autem varii et multi; quippe cum ratio naturalis doceat unum et perfectum diversis multum præstare. Id etiam silendum

(50) Seguer. Gobler. et Felckm. 1 anon., χορδῶν.

(51) Sic Seguer. Alii cum editis μόνον. Paulo post pro μηδὲ μόνῃ, in Gobler. et Felckm. 1 anon. legitur tantum ἢ.

(52) Τῆς ἀβέστ a Basil. Ibid. τὰ ante πάντα habent Seguer. Angl. Gobler. et Felckm. 1 anon. Alii cum editis omittunt.

(53) Τὸ ante ἔργον habent Seguer. Angl. Gobler. et Felckm. 1 anon. Sed alii et editi omittunt.

(54) Gobler. Felckm. 1 anon. et Angl., γενομένου.

(55) Particulam δὲ editi hic habebant, quæ abest a Seguer. Gobler. Angl. Basil. Felckm. 1 et 2 anon. nec eam legit Omnibonus. In aliis mss. legitur, eamque exprimit Ambros. Camald. et Nauvius. Sed omitti debere ex sensu patet.

(56) Felckm. 3 anon., δυνατός. Paulo post Seguer. αὐτάρκως pro αὐτάρκους habet.

non est, si a multis factus est mundus, diversos et alii ipsi dissimiles motus habuisse. Nam fieri non potuit quin ad singulos auctores respiciens varios motus habuerit. In illa autem varietate, ut supra dictum est, nullum rursus ordo in mundo servari posset, sed confusa et perturbata omnia forent. Nam nec navis a multis gubernata recto cursu ferri potest, nisi ejus clavum unus gubernator tenerit: nec lyra a multis pulsata perfectum concentum efficiet, nisi musicus unus eam percusserit. Quare cum una sit creata natura, et mundus unus ac unus illius ordo: unum quoque ejus rectorem et opificem Dominum esse intelligendum est. Siquidem ea etiam de causa ipse opifex universum mundum unum fecit, ut ne multis constructis multi quoque opifices putarentur, sed ut opere uno existente, unus quoque ejus auctor esse crederetur. Nec tamen quia unus est effector, unus quoque est mundus. Nam alios etiam mundos Deus fabricari poterat. Sed quia unus est mundus qui creatus est, ejus quoque fabricatorem unum esse credere necesse est.

40. Verum quisnam tandem ille est? Id enim in primis declarare et dicere operæ pretium fuerit, ne quis hujus ignorantie adductus, alium esse suspicetur, et in eandem denuo impietatem, quam supra reprehendimus, delabatur. Arbitror autem neminem hac de re jam ambigere. Etenim si quos poetæ deos esse dicunt, non esse deos nostra oratione probavimus, ostendimusque illos errare qui rem creatam deum faciunt, et universim gentium idololatriam, summam impietatem esse convicimus: diis illis sublati, necesse est omnino apud nos tantum piam esse religionem, illumque quem colimus et prædicamus, solum verum Deum esse, qui idem et rerum creaturarum dominus et totius naturæ opifex sit. Quis ergo alius ille fuerit quam sanctissimus et rebus omnibus creatis longe excellentior Christi Pater, qui tanquam optimus gubernator propria sapientia et proprio Verbo, Domino nostro et servatore Christo, omnia ubique salutariter gubernat, dispensat et facit, prout rectum esse viderit? Rectum est autem illa esse ut facta sunt et fieri conspiciamus, quoniam id ita ipse vult, quod sane nemo negaverit. Nam si rerum creatarum motus absque ratione fieret, temereque mundus volveretur, jure merito nulla fides dictis esset adhibenda. Sed si ratione, sapientia et scientia conditus atque omni ornatu instructus est, necesse est hujus auctorem et exornatorem non alium esse quam Verbum seu Rationem Dei. Ratio-

Α ρους (57) είχε και τὰς κινήσεις και ἀνομοίους ἑαυτῷ. Πρὸς ἑκάστον γὰρ τῶν ποιησάντων ἀποβλέπων, διαφόρους είχε και τὰς κινήσεις. (58) Ἐν δὲ τῇ διαφορᾷ, καθάπερ εἰρηται πρότερον, πάλιν ἦν ἀκοσμία και τοῦ παντὸς ἀταξία· ἐπειδὴ οὐδὲ ναὺς ὑπὸ πολλῶν κυβερνωμένη κατ' ὁρθὸν πλευσεῖται, εἰ μὴ εἴς ταύτης τοὺς ὁλακας κρατοῖη κυβερνήτης· οὐδὲ λύρα ὑπὸ πολλῶν κρουομένη σύμφωνον ἀποτελέσει τὸν ἦχον, εἰ μὴ εἰς ὁ ταύτην πλήττων εἴη τεχνίτης. Οὐκ οὖν μιᾶς οὐσίας τῆς κτίσεως, και ἐνὸς ὄντος κόσμου, και μιᾶς τῆς τούτου τάξεως, ἔνα δεῖ νοεῖν (59) και τὸν ταύτης βασιλέα και δημιουργὸν Κύριον. Διὰ τοῦτο γὰρ και αὐτὸς ὁ δημιουργὸς ἔνα τὸν σύμπαντα κόσμον πεποίηκεν, ἵνα μὴ τῇ τῶν πολλῶν συστάσει πολλοὶ και οἱ δημιουργοὶ νομίζοντο, ἀλλ' ἐνὸς ὄντος τοῦ ποιήματος, εἰς και ὁ τούτου ποιητῆς πιστεύεται. Καὶ οὐχ ὅτι εἰς ἐστὶν ὁ δημιουργὸς, διὰ τοῦτο και εἰς ἐστὶν ὁ κόσμος· ἡδυνάτο γὰρ και ἄλλους κόσμους ποιῆσαι ὁ Θεός. Ἄλλ' ὅτι εἰς ἐστὶν ὁ κόσμος ὁ γινόμενος, ἀνάγκη και τὸν τούτου δημιουργὸν ἔνα πιστεύειν εἶναι.

40. Τίς οὖν (60) ἂν εἴη οὗτος; Καὶ τοῦτο γὰρ ἀναγκαῖον μάλιστα δηλῶσαι και λέγειν, ἵνα μὴ, τῇ περὶ τοῦτον (61) ἀγνοίᾳ πλανηθεῖς τις, ἕτερον ὑπολάβῃ, και εἰς τὴν αὐτὴν πάλιν τοῖς πρότερον ἀθεώτητα ἐμπίσῃ. Νομίζω δὲ μηδὲνα περὶ τούτου τὴν διάνοιαν ἀμφίβολον εἶναι. Εἰ γὰρ δὴ τοὺς παρὰ ποιηταῖς λεγομένους θεοὺς οὐκ εἶναι ὁ λόγος ἐδείξε, και τοὺς τὴν κτίσιν θεοποιούντας ἡλεγε πλανωμένους, και καθόλου τὴν τῶν ἐθνῶν εἰδωλολατρείαν ἀθεώτητα και ἀσέβειαν οὕσαν ἀπέδειξεν· ἀνάγκη πᾶσα τούτων ἀναιρουμένων, λοιπὸν παρ' ἡμῖν εἶναι τὴν εὐσεβῆ θρησκείαν, και τὸν παρ' ἡμῶν προσκυνούμενον, και κτρυττόμενον τοῦτον μόνον εἶναι Θεὸν ἀληθῆ, τὸν και (62) τῆς κτίσεως Κύριον και πάσης ὑποστάσεως δημιουργόν. Τίς δὲ οὖν ἐστὶν οὗτος, ἀλλ' ἡ ὁ πανάγιος και ὑπερεπέκεινα (63) πάσης γενετῆς οὐσίας, ὁ τοῦ Χριστοῦ Πατὴρ, ὅστις, καθάπερ ἄριστος κυβερνήτης, τῇ ἰδίᾳ σοφίᾳ και τῷ ἰδίῳ Λόγῳ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν και Σωτῆρι Χριστῷ (64), τὰ πανταχοῦ διακυβερνᾷ σωτηρίως και διακοσμεῖ, και ποιεῖ, ὡς ἂν αὐτῷ καλῶς ἔχαιν δοχῇ; Ἐχει δὲ καλῶς, ὡς γέγονε και ὁρῶμεν γινόμενα, ἐπειδὴ και τοῦτο βούλεται· και τοῦτο οὐκ ἂν τις ἀπιστήσκειν. Εἰ μὲν γὰρ ἄλογος ἦν ἡ τῆς κτίσεως κίνησις, και ἀπλῶς ἐφέρετο τὸ πᾶν· καλῶς ἂν τις και τοῖς λεγομένοις ἡπίστησεν· εἰ δὲ λόγῳ και σοφίᾳ και ἐπιστήμῃ συνέστηκε, και παντὶ κόσμῳ διακεκόσμηται· ἀνάγκη τὸν ἐπικείμενον και διακοσμήσαντα, τοῦτον οὐκ ἄλλον τινὰ ἢ Λόγον εἶναι

(57) Seguer., ἀδιαφόρους.

(58) Hic Gobler. et Felckm. 1 anon. iterum addunt και ἀνομοίους ἑαυτῷ. Ibidem paulo post ἐπεὶ pro ἐπειδὴ.

(59) Seguer. hic addit εἶναι. Ibid., post δημιουργόν, Seguer. Gobler. et Felckm. 1 anon. addunt Κύριον, alii vero cum editione Commel. omittunt.

(60) Οὖν deest in Seguer. Ibid. Felckm. 3 anon., οὗτος ὁ τοιοῦτος.

(61) Sic Seguer. At Basil., τούτου Alii cum editis, τούτων.

(62) Καὶ deest in Fe. km. 3 anon.

(63) Seguer. Anglie. et Felckm. 3 anon. ὑπερέκεινα. Ibid. Seguer. Basil. et Anglie, γενετῆς. Alii et editi, γεννητῆς.

(64) Sic Seguer. Gobler. et Felckm. 1 anon. Alii cum editis, ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστῷ. Ibid. pro τῷ, quod habent Seguer. Basil. Gobler. et Felckm. 1 anon., alii cum editione Commel. habent τῷ, mendose. Item ibid. Seguer. Gobler. et Felckm. 1 et 2 anon., διακυβερνᾷ, alii cum editis κυβερνᾷ. Paulo post pro δοχῇ, Goblerian. et Felckm. 1 et 2 anon. δοκεῖ habent.

τοῦ Θεοῦ. Λόγον δὲ φημι οὐ τὸν ἐν ἑκάστῳ τῶν γενομένων (65) συμπελεγμένον καὶ συμπεφυκότα, ὃν δὴ καὶ σπερματικὸν τινες εἰώθασιν καλεῖν, ἀφυγον ὄντα καὶ μηδὲν λογιζόμενον μήτε νοοῦντα, ἀλλὰ τῇ ἔξωθεν τέχνῃ μόνον ἐνεργοῦντα κατὰ τὴν τοῦ ἐπιβάλλοντος αὐτὸν ἐπιστήμην· οὐδὲ οἷον ἔχει τὸ λογιζόμενον γένος λόγον τὸν ἐκ συλλαβῶν συγκαίμενον, καὶ ἐν ἀέρι σημαίνόμενον· ἀλλὰ τὸν τοῦ ἀγαθοῦ καὶ Θεοῦ τῶν ὅλων ζῶντα καὶ ἐνεργῆ Θεὸν αὐτολόγον (66) λέγω, ὃς ἄλλος μὲν ἐστὶ τῶν γεννητῶν καὶ πάσης τῆς κτίσεως, ἴδιος δὲ καὶ μόνος τοῦ ἀγαθοῦ Πατρὸς ὑπάρχει Λόγος, ὃς τότε τὸ πᾶν διεκόσμησε καὶ φωτίζει τῇ ἑαυτοῦ προνοίᾳ. Ἀγαθὸς γάρ (67) Πατὴρ ἀγαθὸς Λόγος ὑπάρχων, αὐτὸς τὴν τῶν πάντων διεκόσμησε διάταξιν, τὰ μὲν ἐναντία τοῖς ἐναντίοις συνάπτων, ἐκ τούτων δὲ μίαν διακοσμῶν ἁρμονίαν. Οὗτος, Θεὸς δύναμις καὶ Θεὸς σοφία ὢν, οὐρανὸν μὲν περιστρέφει, γῆν δὲ ἀναρτήσας (68), καὶ ἐπὶ μηδενὸς καίμενην τῷ ἰδίῳ νεύματι ἤθρασε. Τούτῳ φωτιζόμενος ἥλιος τὴν οἰκουμένην καταυγάζει, καὶ σελήνη μεμέτρημένον ἔχει τὸ φῶς. Διὰ τοῦτον (69) καὶ τὸ ὕδωρ ἐπὶ νεφελῶν κρεμάται, καὶ ὕετοί τὴν γῆν ἐπικλύζουσι, καὶ ἡ μὲν θάλασσα περιορίζεται, ἡ δὲ γῆ πάντοις φυτοῖς καὶ (70) κορμῇ καὶ χλοηφορεῖ. Καὶ εἰ τις ἀπιστος ζητοῖ τὴν περὶ τῶν λεγομένων, εἰ ὅλος ἐστὶ Λόγος Θεοῦ, μαρτυροῦν μὲν ὁ τοιοῦτος ἀμφιβάλλων περὶ Λόγου Θεοῦ· ἔχει δὲ ὁμοίαν ἐκ τῶν ὁραμένων τὴν ἀπόδειξιν, ὅτι πάντα Λόγῳ Θεοῦ καὶ Σοφίᾳ (71) συνέστηκε, καὶ οὐκ ἂν ἡδράσθη τι τῶν γενομένων, εἰ μὴ Λόγῳ ἐγγεγόνει καὶ Λόγῳ τῷ θεῷ, καθάπερ ἐλέθη.

41. Λόγος δὲ ὢν, οὐ κατὰ τὴν τῶν ἀνθρώπων ὁμοιότητα, ὥσπερ εἶπον, ἐστὶ συγκαίμενος ἐκ συλλαβῶν· ἀλλὰ τοῦ ἑαυτοῦ Πατρὸς εἰκὼν ἐστὶν ἀπαράλλακτος. Ἀνθρώποι μὲν γὰρ ἐκ μερῶν συγκαίμενοι, καὶ ἐκ τοῦ μὴ ὄντος γενόμενοι, συγκαίμενον ἔχουσι καὶ διαλυόμενον τὸν (72) ἑαυτῶν λόγον· ὁ δὲ Θεὸς ὢν ἐστὶ, καὶ οὐ σύνθετος· διὸ καὶ ὁ τοῦτου Λόγος ὢν ἐστὶ, καὶ οὐ σύνθετος· ἀλλ' εἰς καὶ μονογενὴς Θεός, ὁ καὶ ἐκ Πατρὸς ὅσα πηγῆς ἀγαθῆς ἀγαθὸς προελθὼν, τὰ πάντα διακοσμεῖ καὶ συνέχει. Ἡ δὲ αἰτία, δι' ἣν ὁ Λόγος (73), ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος, τοῖς γενομένοις ἐπιτέθηκεν, ἐστὶν ἀληθῶς θαυμαστή καὶ γνωρίζουσα, ὅτι οὐκ ἄλλως ἔπρεπεν, ἢ οὕτω γενέσθαι, ὥσπερ καὶ ἐστὶ. Τῶν μὲν γὰρ γεννητῶν (74) ἡ φύσις, ὅτι δὴ ἐξ οὐκ ὄντων ὑποστῆσα, βεβυστή τις καὶ ἀσθενὴς καὶ θνητὴ καθ' ἑαυτὴν συγκρινόμενη τυγχάνει· ὁ δὲ τῶν ὅλων Θεὸς ἀγαθὸς καὶ ὑπέρκαλος τὴν φύσιν ἐστὶ. Αὐτὸ καὶ φιλόφρονος ἐστὶν. Ἀγαθὸς γὰρ περὶ οὐδενὸς ἂν γένοιτο φθόνος· ὅθεν οὐδὲ τὸ εἶναι τι φθονεῖ, ἀλλὰ

(65) Gobl. et Felck. 1 an., γινόμενων. Felck. 3 anon., γελομένων.

(66) Gobler. et Felck. 1 an., αὐτολόγου. Felckm. 3 anon., αὐτὸν Λόγον. Mox ibid. Basil. et Angl., γεννητῶν. Alii et editi γεννητῶν. Τῆς seq. abest a Gobl. et Felckm. 1 anon.

(67) Gobl. et Felck. 1 an., ἀναρτήσας. Paulo post Felck. 3 an. τὰς habet· alii cum editis, διάταξιν.

(68) Gobler. et Felckm. 1 anon., ἀναρτῶντας.

(69) Seg. Gobl. et Felck. 1 an., τοῦτο. Ibidem mox, κορυμμάται.

A nem autem intelligo, non quæ in singulis rebus creatis implicita, insita atque innata est, quam etiam nonnulli seminale vocare solent, quæ quidem inanimata est, nec cogitandi vel intelligendi vi est prædita, sed externa tantum arte pro inserentis scientia agit. Neque etiam Verbum intelligo, quale est hominum quod nempe ex syllabis constat, et in aere exprimitur: sed ipsius boni et Dei rerum universarum viventem et efficacem Deum dico qui per se est Verbum, qui idem ab omnibus creatis diversus est, propriumque et solum boni Patris est Verbum, cujus providentia totus hic mundus, quem et condidit, illuminatur. Ipse enim qui boni Patris bonum Verbum est, rerum omnium ordinem disposuit, contraria cum contrariis conjunxit, unumque concentum ex his composuit. Idem ipse qui Dei virtus et sapientia est, cælum volvit, terramque suspensam ac nulla re innizam, proprio nutu fundavit et firmavit. Ab illo scilicet collucens universum orbem illustrat, et luna lumen dimensum habet. Ejus numine aqua in nubibus suspenditur, pluviae terram irrigant, mare limitibus circumscriptur, terra variis plantis frondescit et viret. Denique si quis infidelis ea quæ diximus in questionem vocare voluerit, an omnino sit Verbum seu Ratio Dei, is certe sana mente non esse censendus sit, qui de Dei Verbo seu Ratione audeat dubitare. Verumtamen ex his rebus, quæ aspectabiles sunt, discere ei licet omnia Verbo et Sapientia Dei facta fuisse, nec rem ullam consistere potuisse, nisi Verbo et quidem Verbo divino, ut dictum est, fuisset facta.

41. Hoc autem Verbum, non ut hominum verbum, quemadmodum dixi, ex syllabis constat, sed sui ipsius Patris quam simillima est imago. Homines enim quia ex partibus compositi et ex nihilo sunt creati, compositum quoque et dissipabile verbum habent. Deus autem quia vere est, nec compositus est, ejus quoque Verbum vere est, neque compositum est, sed unus et unigenitus Deus est, qui ex Patre velut ex bono fonte bonus procedens, omnia ornat, disponit et continet. Causa porro cur verbum, Verbum, inquam, Dei ad res creatas venerit, admirabilis sane est, eaque clare ostendit res non aliter, quam uti nunc sunt, fieri decuisse.

Nempe rerum creaturarum natura, utpote ex nihilo facta, fluxa, infirma et mortalis per se est: at universorum Deus natura bonus, imo optimus est, ac proinde benignus et humanus. Bonus enim nemini ullam rem invidet. Quapropter neque etiam ulli quod sit invidet, sed contra, omnes vult esse ut humani-

(70) Particula καί, quæ in Segner. Gobl. et Felckm. 1 an. nulla est, in aliis et editis hic legitur.

(71) Segner., Λόγῳ καὶ Θεοῦ Σοφίᾳ. Paulo post pro γενομένων, Angl. Gobler. et Felckm. 1 anon., γινόμενων. Felckm. 3 anon., λεγομένων.

(72) Sic Segner. At alii cum editis, τῶν.

(73) Felckm. 2 et 3 anon., ὅλος pro ὁ Λόγος.

(74) Sic Segner. Basil. Angl. Gobler. et Felckm. 1 anon. At Felckm. 3 anon., γεννητῶν. Editio Commel., γεννητῶν. Ibid. ἐστὶν abest a Gobler. et Felckm. 1 anon. post γεννητῶν. In aliis vero et editis legitur.

καὶ τὰ μέσα τοῖς ἄλλοις (83) τῇ τέχνῃ συναγαγόν, ἔν τὸ σημαίνονμενον μέλος ἀποτελοῖ (83)· οὕτω καὶ ἡ τοῦ Θεοῦ σοφία, τὸ ὅλον ὡς λύραν ἐπέχων, καὶ τὰ ἐν ἀέρι τοῖς ἐπὶ γῆς συναγαγόν, καὶ τὰ ἐν οὐρανῷ τοῖς ἐν ἀέρι, καὶ τὰ ὅλα τοῖς κατὰ μέρος συνάπτων καὶ περιάγων τῷ ἑαυτοῦ νεύματι καὶ θελήματι, ἕνα τὸν κόσμον καὶ μίαν τὴν τοῦτου τάξιν ἀποτελεῖ καλῶς καὶ ἡρμοσμένως, αὐτὸς μὲν ἀκίνητος μένων παρὰ τῷ Πατρὶ, πάντα δὲ κινῶν τῇ ἑαυτοῦ συστάσει, ὡς ἂν ἕκαστον τῷ ἑαυτοῦ Πατρὶ δοκῇ. Τὸ γὰρ παράδοξον αὐτοῦ τῆς θεότητος τοῦτο ἐστίν, ὅτι ἐνὶ καὶ τῷ αὐτῷ (84) νεύματι πάντα ὁμοῦ καὶ οὐκ ἐκ διαστημάτων, ἀλλ' ἁθρόως ὅλα τὰ τε ὀρθὰ, καὶ τὰ περιφερῆ, τὰ ἄνω, τὰ μέσα (85), τὰ κάτω, τὰ ὑγρά, τὰ ψυχρά, τὰ θερμὰ, τὰ φαινόμενα καὶ τὰ ἀόρατα περιάγει καὶ διακοσμεῖ κατὰ τὴν ἑκάστου φύσιν. Ὅμοῦ γὰρ τῷ αὐτῷ νεύματι αὐτοῦ, τὸ μὲν ὀρθὸν ὡς ὀρθόν, τὸ δὲ περιφερὲς περιάγεται· τὸ δὲ μέσον, ὡς ἐστὶ, κινεῖται· τὸ θερμὸν θερμαίνεται, καὶ τὸ ξηρὸν ξηραίνεται· καὶ τὰ ὅλα ὡς ἔχει φύσεως ζωοποιεῖται καὶ συνίσταται παρ' αὐτοῦ· καὶ θαυμαστὴ τις καὶ θεία ἀληθῶς ἁρμονία ἀποτελεῖται δι' αὐτοῦ.

43. Καὶ ἵνα ἐκ παραδείγματος τὸ τηλικούτον νοηθῇ, ἔστω τὸ λεγόμενον ὡς ἐν εἰκόνι· χοροῦ μεγάλου. Ὡς τοίνυν τοῦ χοροῦ συνεστῶτος ἐκ διαφόρων ἀνθρώπων (86), παιδῶν, γυναικῶν αὐ καὶ γερόντων, καὶ τῶν ἐτι νέων· καὶ ἐνδὲς τοῦ καθηγεμόνος σημαίνοντος, ἕκαστος μὲν κατὰ τὴν φύσιν ἑαυτοῦ καὶ δύναμιν φωνεῖ, ὁ μὲν ἄνθρωπος ὡς ἄνθρωπος, ὁ δὲ παῖς ὡς παῖς, ὁ δὲ γέρων ὡς γέρων, καὶ ὁ νέος ὡς νέος, πάντες δὲ μίαν ἀποτελοῦσιν ἁρμονίαν· ἡ δὲ ἡ καὶ ἡμᾶς ψυχὴ ἐν ταύτῃ τὰς ἐν ἡμῖν αἰσθήσεις κατὰ τὴν ἑκάστης ἐνέργειαν κινεῖ, ὥστε παρόντος πράγματος ἐνδὲς τὰς πάσας ὁμοῦ κινεῖσθαι, καὶ τὸν μὲν ὀφθαλμὸν ὁρᾶν, τὴν δὲ ἀκοὴν ἀκοῦσιν, τὴν δὲ χεῖρα ἅπτεσθαι, καὶ τὴν ὀσφρῆσιν ἀντελαμβάνεσθαι, καὶ τὴν γεῦσιν γεῖνεσθαι· πολλάκις δὲ καὶ τὰ ἄλλα μέλη (87) τοῦ σώματος, ὥστε καὶ τοὺς πόδας σπιντακεῖν· ἡ ἵνα καὶ τρίτῃ παραδείγματι τὸ λεγόμενον σημανθῇ, εἰκεν οἰκοδομηθεῖσθαι μάλιστα μεγάλῃ πόλει, καὶ οἰκονομούμενῃ ἐπὶ παρούσῃ τοῦ καὶ ταύτην οἰκοδομήσαντος ἀρχόντος καὶ βασιλέως. Ἐκεῖνου γὰρ παρόντος, καὶ προστάττοντος, καὶ πρὸς πάντα τὸν ὀφθαλμὸν τείνοντος, ἐπόμενοι πάντες, οἱ μὲν ἐπὶ τὴν γεωργίαν, οἱ δὲ ἐπὶ τοὺς ὀδραγωγούς ὀδρευσόμενοι σπεύδουσιν· ἄλλος δὲ ἐπιποιτισόμενος προέρχεται· καὶ ὁ μὲν ἐπὶ τὴν βουλὴν βαδίζει, ὁ δὲ ἐπὶ τὴν ἐκκλησίαν εἰσέρχεται· καὶ ὁ μὲν δικαστὴς ἐπὶ τὸ δικάζειν, ὁ δὲ ἀρχων ἐπὶ τὸ θεσμοθετεῖν· καθίσταται δὲ εὐθέως ὁ μὲν τεχνίτης ἐπὶ τὴν ἐργασίαν, ὁ δὲ ναύτης ἐπὶ τὴν θάλατταν κατέρχεται, ὁ τέκτων ἐπὶ τὸ τεκτονεῖν, ὁ ἱατρὸς ἐπὶ τὴν θεραπείαν, ὁ οἰκοδόμος ἐπὶ τὴν οἰκοδομήν· καὶ ὁ μὲν εἰς τὸν ἀγρὸν βαδίζει, ὁ δὲ ἀπὸ τοῦ ἀγροῦ ἀνέρχεται· καὶ οἱ μὲν περὶ τὴν πόλιν ἀναστρέφονται, οἱ δὲ ἀπὸ τῆς πόλεως ἐξέρχονται, καὶ

(82) Felckm. 2 anon., ἀκρις. Idem, προσαγαγόν.

(83) Gobler. et Felckm. 1 anon., ἀποτελέσθ. Idem paulo post pro συναγαγόν, ἐπισυνάπτων. Item paulo post ante νεύματι, Seguer. Gobler. et Felckm. 1 anon., αὐτοῦ habent pro ἑαυτοῦ.

(84) Basil. et Felckm. 3 anon., αὐτοῦ.

A acutis, et mediis cum aliis arte temperatis, unum efficit concentum: Ita quoque Dei Sapientia universum mundum veluti lyram tenens, resque aerias cum terrenis et celestes cum aëriis conjungens, omniaque cum singulis connectens, et suo nutu ac voluntate circumducens, unum mundum unumque mundi ordinem pulchre et concinne admodum efficit, ipsumque interim Dei Verbum apud Patrem manet immobile, dum omnia, prout Patri visum fuerit, suae naturae constantia movet. Illud enim in ejus divinitate admirabile est, quod uno eodemque nutu omnia simul, nullis temporum intervallis, sed omnia, inquam, simul, recta et globosa, superiora, media et infima, humida, frigida, calida, visibilia et invisibilia circumducit, et pro uniuscujusque naturae gubernet et administret. Nam simul eodem illius nutu, rectum recte, et rotundum rotunde fertur; medium, sicuti est, movetur; calidum calescit, sic cum arescit; omnia denique pro sua natura illo dante vivunt et consistunt, admirabilemque ac vere divinum concentum per ipsum componunt.

43. Ut vero res tanta imagine aliqua intelligi possit, age: numerosi alicujus chori exemplum adducamus. Itaque quemadmodum in choro ex variis hominibus, pueris, mulieribus, senibus et adolescentibus composito, 34 uno praeside moderante, singuli pro sua natura et facultate cantant, vir ut vir, puer ut puer, senex ut senex, adolescens ut adolescens, omnes tamen unum concentum efficiunt: vel quemadmodum nostra anima eodem tempore nostros sensus pro cujusque efficacia movet, adeo ut praesente re aliqua omnes simul moveantur, oculusque videat, auris audiat, manus tangat, odoratus olfaciat, gustet gustatus, aliaque corporis membra saepe etiam agant, verbi gratia, pedes ambulent: vel ut tertio exemplo rem illustremus, id maxime simile esse videtur magnae alicui urbi conditae, quae praesente principe et imperatore, qui eam condidit, administretur. Siquidem illo praesente et jubente, atque oculum ad omnia intendente, omnes obtemperant, hi properant ad colendos agros, illi ad aqueductus ad hauriendam aquam festinant: hic ad cibum comparandum progreditur, senatum petit ille, aliter in ecclesiam intrat: judex ad judicandum, princeps ad jus dicendum se parat: artifex similiter statim in opus incumbit, nauta ad mare excurrit, faber ad fabricandum, medicus ad curandum, et architectus ad aedificandum se confert: alter in agrum exit, ex agro redit alter: alii circum urbem versantur, alii ex urbe egrediuntur, iterumque in eam revertuntur. Haec porro omnia unius principis praesentia et imperio geruntur et fiunt. Ita profecto rem quoque se habere in universa rerum natura, licet tenue admodum sit exemplum, altiori tamen intel-

(85) Basil., μέσω. Idem paulo post, τὰ θερμά omittit.

(86) Seguer., ἀνδρῶν. Paulo post, ἀνὴρ post μὲν, παῖς et γέρων post δὲ desunt in Gobler. et Felckm. 1 anon., qui iidem ibid. habent ὁ δὲ ὡς νῶς.

(87) Sic Seguer. Alii cum editis, μέρη.

līgētia est percipiendum. Nimirum uno ictu Dei Verbi nutus omnia simul administrantur, adeo ut, quæ rerum singularum propria sunt, ea a singulis fiant, et ab omnibus simul unus ordo perficiatur.

μᾶς ριπῆς (89) νεύματός τινος τοῦ Θεοῦ Λόγου ἐκάστου γίγνεται, καὶ παρὰ πάντων ὁμοῦ μία τάξις ἀποτελεῖται.

44. Namque nutu et virtute rectoris et moderatoris omnium, divini et paterni Verbi, cælum vertitur, moventur astra, sol lucet, vagatur luna, aer a sole illuminatur, æther caelestis, flant venti, stant montes alte elati, mare fluctuat, et quotquot in eo sunt animantes aluntur, terra immobilis manens fert fructus, homo formatur, vivit, ac deinde moritur: uno verbo, omnia animantur et moventur: ignis urit, aqua refrigerat, fontes scaturiunt, inundant flumina, tempora et tempestates succedunt, decidunt imbres, nubes implentur, fit grando, nix et glacies compingitur, aves volant, progrediuntur serpentes, aquatilia natant, mare navigatur, terra seritur et propriis temporibus germina emittit, plantæ et arbores crescunt, quarum alie teneræ et recentes sunt, alie maturæ: alie postquam creverint, senescunt atque deficiunt, dumque alie pereunt, alie rursus producantur et e terra erumpunt. Hæc autem omnia et plura alia, quæ præ numero commemorare non valeamus, admirabile Dei Verbum lucem et vitam infundendo, suo nutu movet et gubernat, atque unum mundum efficit. Nec vero invisibiles potestates virtutis suæ expertes dimittit: sed eas quoque, u'pote quarum creator sit, inter res universas complectitur, suæque nutu et providentia continet et vita donat: nec quidquam proponi potest quo istud incredibile fiat. Nam ut ejus providentia crescant corpora et rationalis anima moveatur, atque vitam ac vim cogitandi habet, ut facile probato est, cum rem ipsam oculis intueamur: sic idem Dei Verbum uno et simplici **35** nutu, sua virtute mundam visibilem invisibilesque potestates movet et complectitur, singulisque propriam efficientiam imperit, ita ut res quidem divinæ modo diviniore moveantur, visibiles vero, eo quo cernimus modo. Ipse autem qui omnium præses, imperator, et constantia est, omnia ad cognitionem et gloriam sui Patris promovendam ita agit, ut per ea quæ sunt opera docere et dicere videatur: *Ex magnitudine et pulchritudine rerum creaturarum, convenienter Creator conspicitur* ²⁴.

γινωσκόμενον (96) ἔργων αὐτοῦ διδάσκων καὶ λέγων ὁ γενεσιουργὸς θεωρεῖται.

²⁴ Sap. xiii, 5.

(88) Seg. & addit post πάντα, alii cum editis omittunt.

(89) Felek. 3 anon., ριπῆς.

(90) Ὁ deest in Seguer. Ibid. hæc verba, αἰθὴρ δὲ θερμαίνεται, desunt in editione Commel., post quæ Seguer. Gobler. et Felek. 1 anon. καὶ etiam addunt.

(91) Seguer. Angl. Gobl. et Felek. 1 anon., καὶ ζῇ πάλιν καὶ θνήσκει.

(92) Τὰ νέφη πληροῦται desunt in Gob. et Fel. 1 an.

(93) Καὶ θαυματοποιὸς deest in Seguer. Gobler. et

πάλιν εἰς αὐτὴν ἐπανέρχονται. Πάντα (88) δὲ ταῦτα τῇ παρουσίᾳ τοῦ ἐνὸς ἀρχοντος, καὶ τῇ τούτου διατάξει γίγνονται, καὶ συνίστανται. Κατὰ ταῦτα δὴ καὶ ἐπὶ τῆς συμπάσης κτίσεως, καὶ μικρὸν ἢ τὸ παράδειγμα, ὅμως μισέζονι διανοίᾳ χρὴ νοεῖν· ὑπὸ γὰρ ὁμοῦ τὰ πάντα διακοσμεῖται, καὶ τὰ οἰκία παρ' ἀποτελεῖται.

44. Νεύματι γὰρ καὶ ταῖς δυνάμεσι τοῦ ἐπιστατούντος καὶ ἡγεμονεύοντος τῶν πάντων Θεοῦ καὶ πατρικοῦ Λόγου, οὐρανὸς μὲν περιστρέφεται, τὰ δὲ ἀστρα κινεῖται, καὶ ὁ μὲν ἥλιος φαίνει, ἡ δὲ σελήνη περιπαλεῖ, καὶ ὁ (90) αἰθὴρ μὲν ὑπ' αὐτοῦ φωτίζεται, αἰθὴρ δὲ θερμαίνεται καὶ ἀνεμοὶ πνέουσι· τὰ ὄρη εἰς ὕψος ἀνατεταμένα ἵστανται, ἡ θάλασσα κυμαίνει, καὶ τὰ ἐν αὐτῇ ζῶα τρέφεται, ἡ γῆ ἀκίνητος μένουσα καρποφορεῖ, καὶ ὁ ἄνθρωπος πλάττεται, καὶ ζῇ, καὶ ἀποθνήσκει· πάλιν (91)· καὶ ἀπλῶς πάντα φυχοῦται καὶ κινεῖται· τὸ πῦρ καίει, τὸ ὕδωρ ψύχει, πηγὰς ἀναβλύζουσι, ποταμοὶ πλημμυροῦσι, καιροὶ καὶ ὥραι παραγίγνονται, ὅσοι κατέρχονται, τὰ νέφη πληροῦται (92), χάλαζα γίνεται, χιών καὶ χρυστάλλος πηγνύται, πετεινὰ ἵπταται, ἔρπετά πορεύεται, ἐνυδρα νήχεται, θάλαττα κλέεται, γῆ σπείρεται καὶ κατὰ τοὺς ἰδίους καιροὺς χλοηφορεῖ, φυτὰ αὖθις, καὶ τὰ μὲν νιάζει, τὰ δὲ πεσπαίνονται, τὰ δὲ αὐξάνοντα γηράσκει καὶ φθίνει, καὶ τὰ μὲν ἀφανίζεται, τὰ δὲ γεννᾶται καὶ φαίνεται. Ταῦτα δὲ πάντα, καὶ ἐτι πλείω τούτων, ἃ διὰ τὸ πλῆθος οὐκ ἰσχύομεν ἡμεῖς λέγειν, ὁ παραδοξοποιὸς καὶ θαυματοποιὸς (93) τοῦ Θεοῦ Λόγος φωτίζει καὶ ζωοποιῶν, τῷ αὐτοῦ νεύματι κινεῖ, καὶ διακοσμεῖ, ἕνα τὸν κόσμον ἀποτελῶν, οὐκ ἔξωθεν αὐτοῦ καὶ τὰς ἀοράτους δυνάμεις ἀφαιρῶν· καὶ γὰρ καὶ (94) ταύτας, οἷα δὴ καὶ αὐτῶν ποιητῆς ὑπάρχων, συμπεριλαβὼν ἐν τοῖς ὅλοις, συνέχει καὶ ζωοποιεῖ πάλιν τῷ αὐτοῦ νεύματι, καὶ τῇ αὐτοῦ προνοίᾳ· καὶ τούτου οὐκ ἂν τι γένοιτο πρὸς ἀπιστίαν ἐφόδιον. Ὡς γὰρ τῇ αὐτοῦ προνοίᾳ καὶ σώματα μὲν αὖθις, ψυχὴ δὲ ἡ λογικὴ κινεῖται, καὶ τὸ λογίζεσθαι καὶ τὸ ζῆν ἔχει, καὶ τούτου οὐ πολλὰς ἀποδείξεως δεῖται· ὁρῶμεν γὰρ τὰ γινόμενα· οὕτω δὴ πάλιν αὐτὸς ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος ἐνὶ καὶ ἀπλῶ νεύματι, τῇ αὐτοῦ δυνάμει· τὸν τε ὁρατὸν κόσμον καὶ τὰς ἀοράτους δυνάμεις κινεῖ καὶ συνέχει, ἐκάστην τὴν ἰδίαν ἐνέργειαν ἀποδιδούς· ὥστε τὰς μὲν θείας θειοτέρως κινεῖσθαι, τὰ δὲ ὁρατὰ ὥσπερ καὶ ὁρᾶται. Αὐτὸς δὲ, ἐπὶ πάντων, ἡγεμὼν τε καὶ βασιλεὺς καὶ (95) σύστασις γινόμενος τῶν πάντων, τὰ πάντα πρὸς ὅθῃ καὶ γινώσιν τοῦ αὐτοῦ Πατρὸς ἐργάζεται, μονοουχὶ διὰ τῶν Ἑκ μεγέθους καὶ καλλοτῆς κτισμάτων ἀναλόγως

Felek. 1 et 3 anon.

(94) Καὶ hic deest in Gobler. et Felek. 1 anon.

(95) Ita omnes mss. At in marginē ms. Angl. sic legitur: *Foris* συστάτης, atque ita videtur legisse Nanolinus, qui hic vertit *conditor*. Omnibonns et Ambros. Camald. σύστασις legerunt: nam ille *constitutio*, hic *constantia* vertit.

(96) Gobler., γενωμένων. Angl. et Felekmanni 3 anonymus, φαινομένων.

45. Ὡςπερ γὰρ, ἀναβλέψαντας εἰς τὸν οὐρανὸν, A καὶ ἰδόντας τὸν κόσμον αὐτοῦ, καὶ τὸ τῶν ἀστρῶν φῶς, ἔστιν ἐνθυμῆσθαι τὸν ταῦτα διακοσμοῦντα Λόγον· οὕτω νοοῦντας Λόγον Θεοῦ, νοεῖν ἔστιν ἀνάγκη καὶ τὸν τούτου πατέρα Θεόν, ἐξ οὗ προῖόν, εἰκότως τοῦ ἑαυτοῦ πατρὸς ἐρμηνεύς καὶ ἄγγελος λέγεται· καὶ τοῦτο ἐκ τῶν καθ' ἡμᾶς τις ἀν (97) ἔσται. Εἰ γὰρ δὴ, λόγου προϊόντος παρὰ ἀνθρώπων, ἐνθυμούμεθα τὴν τούτου πηγὴν εἶναι τὸν νοῦν, καὶ τῷ λόγῳ ἐπιβάλλοντες, τὸν νοῦν σημαίνονμενον ὁρῶμεν τῷ λογισμῷ· πολλὰ πλεον μείζονι φαντασίᾳ καὶ ἀσυγκρίτῳ ὑπεροχῇ τοῦ Λόγου τὴν δυνάμιν ὁρῶντες, ἐννοίαν λαμβάνομεν καὶ τοῦ ἀγαθοῦ Πατρὸς αὐτοῦ, ὡς αὐτὸς ὁ Σωτὴρ φησιν· Ὁ ἐμὲ ἑωρακὸς ἐώρακε τὸν Πατέρα μου (98). Ταῦτα δὲ καὶ πᾶσα θεόπνευστος Γραφή φανερώτερον καὶ κατὰ μείζον κηρύττει, ἀφ' ὧν δὴ καὶ ἡμεῖς τεθαμβηκότες ταῦτά σοι γράφομεν, καὶ σὺ, ταῖς ἐντυγχάνων, δυνήσῃ τῶν λεγομένων ἔχειν τὴν πίστιν. Λόγος γὰρ ἐκ μειζόνων βεβαιούμενος, ἀνατιθέμενος ἔχει τὴν ἀποδείξιν. Ἀνωθεν τοίνυν περὶ τῆς τῶν εἰδώλων ἀναίρεσεως προσηφαλίζετο τὸν (99) Ἰουδαίων λαὸν ὁ θεὸς Ἀλφὸς λέγων· Οὐ ποιήσεις σεαυτῷ εἰδωλόν, οὐδὲ παντὸς ὁμοίωμα, ὅσα ἐν τῷ οὐρανῷ ἄνω, καὶ ἐπὶ τῆς γῆς κάτω. Τὴν δὲ αἰτίαν τῆς τούτων καθαιρέσεως, ἐτέρως σημαίνει λέγων· Τὰ εἰδωλά των ἐθνῶν ἀργύριον καὶ χρυσίον, ἔργα χειρῶν ἀνθρώπων. Στόμα ἔχουσι, καὶ οὐ λαλήσουσιν· ὀφθαλμοὶ ἔχουσι, καὶ οὐκ ὁρῶνται ὅσα ἔχουσι, καὶ οὐκ ἀκούσονται· ῥίνας ἔχουσι (1), καὶ οὐκ ὁσπρανθήσονται. Χεῖρας ἔχουσι, καὶ οὐ ψήλαψήσουσι· πόδας ἔχουσι, καὶ οὐ περιπατήσουσιν. Οὐ σεσιώπηκε δὲ τὴν περὶ τῆς κτίσεως διδασκαλίαν· ἀλλὰ καὶ μάλα (2) εἰδὼς αὐτῶν τὸ κάλλος, ἵνα μὴ τινες, τῷ κάλλει τούτων ἐναποβλέψαντες, οὐχ ὡς ἔργα Θεοῦ, ἀλλ' ὡς θεοὺς θρησκεύουσι, προσεφαλίζετο τοὺς ἀνθρώπους λέγων· Καὶ μὴ ἀναβλέψας τοῖς ὀφθαλμοῖς καὶ ἰδὼν τὸν ἥλιον καὶ τὴν σελήνην, καὶ πάντα τὸν κόσμον τοῦ οὐρανοῦ πλατῆθεις, προσκυνήσης αὐτοῖς, ὃ ἀπένημε Κύριος ὁ Θεός σου πᾶσι τοῖς ἔθνεσι τοῖς ὑποκάτω τοῦ οὐρανοῦ. Ἀπένημε δὲ οὐκ εἰς τὸ εἶναι θεοὺς αὐτοῖς· αὐτά, ἀλλ' ἵνα τῇ τούτων ἐνέργειᾳ γινώσκουσιν ὅτι ἀπὸ τῶν ἐθνῶν τὸν τῶν ἁντῶν δημιουργὸν Θεόν (3), ὥςπερ εἴρηται. Ὁ γὰρ Ἰουδαίων πάλαι λαὸς κατὰ πλεον εἶχε τὴν διδασκαλίαν, ὅτι μὴ μόνον ἐκ τῶν τῆς κτίσεως ἔργων, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν θείων Γραφῶν εἶχον τὴν περὶ Θεοῦ γνῶσιν. Καὶ καθόλου δὲ τοὺς ἀνθρώπους (4) ἀπὸ τῆς περὶ τὰ εἰδωλά πλάνης καὶ ἀλόγου φαντασίας ἀφέλκων, φησὶν· Οὐκ ἔσονται σοι θεοὶ ἕτεροι πλην ἐμοῦ· Οὐχ ὡς ἔντων δὲ θεῶν ἄλλων κωλύει τούτους αὐτοὺς ἔχειν, ἀλλ' ἵνα μὴ τις, τὸν ἀληθινὸν ἀποστρα-

45. Ut enim cælum intendo, ejusque ornatum et astrorum lumen contemplando, Verbum quod illa tam miro ordine disposuit intelligere facile est : ita qui Verbum Dei cognoscit, ejus quoque patrem Deum cognoscat necesse est, ex quo quia oriatur, jure merito sui Patris interpret et nuntius appellatur, idque ex his quæ in nobis sunt licet percipere. Namque si mentem fontem esse intelligimus verbi sive sermonis qui ab homine profuit, sermonemque attendentes, mentem quæ illo significatur, cogitatione cernimus : multo certe majori et infinite præstantiori ratione cum Verbi virtutem intuemur, bonum ejus Patrem animo concipere debemus, ut ipse Salvator ait : Qui videt me, videt et Patrem²². Verum hæc eadem clarius et uberius docent Scripturæ divinitus inspiratæ, quibus nos fidentes, ista tibi scribimus. Tu vero si in illarum lectionem incumbes hæc quæ disputamus vera esse poteris perspicere. Siquidem sermo majorum auctoritate confirmatus non potest quin fides faciat. Itaque jam olim Verbum divinum Judæorum populum adversus idola his verbis præmuniebat : Non facies tibi idolum, neque ullius rei similitudinem, sive rerum quæ sursum in celo sunt, sive quæ deorsum in terra²³. Causam autem cur rejicienda sint aliter ita declarat : Simulacra gentium argentum et aurum, opera manuum hominum. Os habent, et non loquuntur; oculos habent, et non vident. Aures habent, et non audiunt; narra habent, et non odorabunt. Manus habent, et non palpabunt; pedes habent, et non ambulabunt²⁴. Nec etiam quid de rebus creatis sentire debeamus, nos docere omisit : sed cum illarum pulchritudo optime tibi perspecta esset, ne aliqui earum speciem admirati, non ut Dei opera, sed ut deos colerent, homines ab hoc errore avertit, dicens : Neque oculis respiciens et videns solem et lunam et omnem ornatum cæli, deceptus illa adoraveris, quæ dedit Dominus Deus tuus omnibus gentibus quæ sub celo sunt²⁵. Dedit porro non ut ipsis dii essent, sed ut gentes Deum omnium opificem rerum illarum effectibus agnoscerent. Judæi enim pleniori doctrina olim imbuti fuere, quippe qui non solum ex rerum creaturarum operibus, sed etiam ex divinis Scripturis Dei cognitionem haberent. Univerſim quoque homines ab errore et stulta cogitatione idololatriæ revocans, ait : Non erunt tibi dii alii præter me²⁶. Non porro quasi alii dii vere essent, illos prohibet colere : sed ne quis vero Deo repudiato, res quæ nullæ sunt deos sibi fingere inciperet, quas scilicet qui apud poetas et scriptores memorantur, quosque deos non esse a nobis ostensum est. Hæc autem verba, non 36 erunt tibi dii alii, illos deos non esse manifeste probant, quatenus nempe

²² Joan. xiv, 9. ²³ Exod. xx, 4. ²⁴ Psal. cxiii, 4-7. ²⁵ Deuter. iv, 19. ²⁶ Exod. xx, 5.

(97) Τις ἀν δεest in Seguer. Gobler. Felckm. 4 anon. Paulo post pro ἀνθρώπων, Seguer. habet ἀνθρώπων. Mox ibid. τὴν τούτου δεest in Basil. et Anglie.

(98) Μου δεest in Seguer. nec legitur in Evangelio sancti Joannis.

(99) Felckm. 3 anon. τῶν hic addit.

(1) Πίνας ἔχουσι, καὶ οὐκ ὁσπραν. om. Seg.

(2) Felckm. 3 anon. et editi μάλλον. Id. Felckm. 5 anon. Paulo post habet ἐναποβλέψαντες : alii vero cum editis, ἀποβλέψαντες.

(3) Θεόν δεest in Seguer.

(4) Basil, τοῖς ἀνθρώποις.

rem futuram significanti. Quod enim futurum est, tunc sane non existit, cum futurum dicitur.

μασθέντες καὶ δευχθέντες οὐκ ὄντες θεοί. Καὶ αὐτὴ δὲ ἡ λέξις τὸ μὴ εἶναι αὐτοὺς θεοὺς δείκνυσιν, δι' ἧς φησιν· *Ὁὐκ ἔσονται σοὶ θεοὶ ἑτέροι, ὅπερ ἐπὶ μέλλοντος σημαίνεται. Τὸ δὲ ἐπὶ μέλλουσι γινόμενον οὐκ ἔστι τότε ὅτε ταῦτα λέγεται.*

46. Num igitur post sublatam impjam gentium superstitionem et idolorum cultum, siluit divina doctrina, hominumque genus sine ulla Dei cognitione præceptis ferri permisit? Minime certe, sed illos huiusmodi verbis præmonuit, *Audi, Israel, Dominus Deus tuus, Dominus unus est*³⁰. Et rursus: *Diliges Dominum Deum tuum in toto corde tuo, et in tota fortitudine tua*³¹. Et: *Dominum Deum tuum adorabis, et illi soli servies, illique adhaerescas*³². Quod autem tota divinitus inspirata Scriptura Verbi quoque providentia et administratione res plane universas regi testificetur, satis probant hæc quæ a theologis viris subiiciuntur: *Fundasti terram et permanet: ordinatione tua perseverat dies*³³. Et iterum: *Psalte Deo nostro in cithara, qui operit cælum nubibus, et parat terræ pluviam; qui producit in montibus fenum, et herbam servituti hominum, et qui dat jumentis escam*³⁴. Per quem vero alium dat quam per illum per quem omnia facta sunt? Consequens enim est ut per ejus providentiam administrentur, per quem facta fuere. Quis igitur ille est præter Dei Verbum, de quo et in alio psalmo dicitur: *Verbo Domini cæli firmati sunt, et spiritu oris ejus omnis virtus eorum*³⁵. Omnia quippe in ipso et per ipsum facta esse asserit et nobis his verbis persuadet Scriptura: *Ipsie dixit, et facta sunt; ipse mandavit, et creata sunt*³⁶. Quemadmodum etiam Moyses vir in omnibus magnus initio historie creationis mundi testatur, qui eadem illa verba hoc modo exponit: *Et dixit Deus: Faciamus hominem ad imaginem nostram et ad similitudinem*³⁷. Absoluta item cæli, terræ rerumque omnium procreatione, eidem dixit Pater: *Fiat cælum, et congregentur aquæ, et appareat arida, et producat terra herbam et omne animal*³⁸. Quibus utique verbis Judæos, qui Scripturas non legitime scrutantur, coarguere quis possit. Cum quo enim, quæso, Deus loquebatur, ut etiam imperando loqueretur? Nam si rebus procreandis imperabat et loquebatur, supervacaneus erat sermo; nondum quippe existebant, sed dumtaxat futuræ erant. Nemo autem cum re quæ non est sermonem habet; neque etiam rei quæ nondum facta

³⁰ Deuter. vi, 4. ³¹ Ibid. 5. ³² Ibid., 13 sec. LXX. xxxii, 6. ³³ Ibid. 9. ³⁴ Genes. i, 26.

(5) Seguer. Basil. et Anglic., Θείου.

(6) Πάλιν deest in Seguer. Gobler. et Felckm. 1 anon. Paulo post Gob. et Felck. 1 anon. πρὸς αὐτῶν habent, ubi alii cum editis et S. Script., πρὸς αὐτὸν. Mox ib. Seg. Basil. Angl. et Felckm. 2 an. habent καὶ ἡ δὲ, alii cum editis omittunt ἡ, at ἡ seq. in solo Felckm. 3 an. deest: τῆς seq. deest in Seguer. Anglic. Gobler. et Felckm. 1 et 2 anon.

(7) Gobler. et Felckm. 1 anon., δετούς. Iidem et Seg. pro ἐξαγαγόντι habent ἐξαγατέλλοντι, ut et legitur in vers. Græca Scripturæ.

(8) Δι' οὗ γὰρ γέγονε abest a Gobler. et Felckm. anon.

ἄφελς Θεὸν, ἐαυτῷ τὰ μὴ ὄντα θεοποιεῖν ἀρξεται, ὅποιοι εἰσιν οἱ παρὰ ποιηταῖς καὶ συγγραφεῦσιν ὀνο-

μασθέντες καὶ δευχθέντες οὐκ ὄντες θεοί. Καὶ αὐτὴ δὲ ἡ λέξις τὸ μὴ εἶναι αὐτοὺς θεοὺς δείκνυσιν, δι' ἧς φησιν· *Ὁὐκ ἔσονται σοὶ θεοὶ ἑτέροι, ὅπερ ἐπὶ μέλλοντος σημαίνεται. Τὸ δὲ ἐπὶ μέλλουσι γινόμενον οὐκ ἔστι τότε ὅτε ταῦτα λέγεται.*

46. Ἀρ' οὖν, ἀνελὼν τὴν τῶν ἐθνῶν ἡ εἰδώλων ἀθεότητα, σεσιωπῆκεν ἡ ἐνθεὸς διδασκαλία, καὶ ἀπλῶς ἀφῆκε τὸ τῶν ἀνθρώπων γένος ἀμοιρον τῆς τοῦ Θεοῦ (5) γνώσεως φέρεσθαι; Οὐχί γε, ἀλλὰ καὶ προαπαντὰ τῇ διανοίᾳ λέγουσα· *Ἄκουε, Ἰσραὴλ, Κύριος ὁ Θεός σου, Κύριος εἷς ἐστι· καὶ πάλιν· Ἀγαπήσεις Κύριον τὸν Θεόν σου ἐν ὅλῃ τῇ καρδίᾳ σου, καὶ ἐν ὅλῃ τῇ ἰσχύϊ σου· καὶ πάλιν (6)· Κύριον τὸν Θεόν σου προσκυνήσεις, καὶ αὐτῷ μόνῳ λατρεύσεις, καὶ πρὸς αὐτὸν κολληθήσῃ. Ὅτι καὶ ἡ διὰ πάντων καὶ ἡ εἰς πάντα τοῦ Λόγου πρόνοια καὶ διακόσμησις ἀπὸ πάσης τῆς θεοπνεύστου Γραφῆς μαρτυρεῖται, ἀρκεῖ τὰ νῦν λεγόμενα δεῖξαι τοῦ λόγου τὴν πίστιν, ἥ φησιν οἱ θεολόγοι ἄνδρες· Ἐθεμελίωσας τὴν γῆν, καὶ διαμένει· τῇ διατάξει σου διαμένει ἡ ἡμέρα· καὶ πάλιν· Ψάλλετε τῷ Θεῷ ἡμῶν ἐν κιθάρᾳ, τῷ περιβάλλοντι τὸν οὐρανὸν ἐν ψαλμοῖς, τῷ ἐτοιμάζοντι τῇ γῇ δετὸν (7), τῷ ἐξαγαγόντι ἐν ὄρεσι χόρτον καὶ χλόην τῇ δουλείᾳ τῶν ἀνθρώπων, καὶ διδόντι τοῖς κτήρεσι τροφήν. Διὰ τίνος δὲ δίδωσιν ἡ δι' οὗ καὶ τὰ πάντα γέγονε; Δι' οὗ γὰρ γέγονε (8), δι' αὐτοῦ καὶ ἡ τῶν πάντων ἀκολουθία ἐστὶ πρόνοια. Τίς οὖν ἂν εἴη οὗτος ἡ ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος, περὶ οὗ καὶ ἐν ἐτέρῳ ψαλμῷ (9) λέγει· Τῷ λόγῳ Κυρίου οἱ οὐρανοὶ ἐστερεώθησαν, καὶ τῷ πνεύματι τοῦ στόματος αὐτοῦ πάντα ἡ δύναμις αὐτῶν. Καὶ γὰρ τὰ πάντα ἐν αὐτῷ καὶ δι' αὐτοῦ γενόμενα (10) διαλέγεται, ἀφ' ὧν καὶ ἡμᾶς πείθει λέγουσα· *Αὐτὸς εἶπε, καὶ ἐγενήθησαν· αὐτὸς ἐνετείλατο, καὶ ἐκτίσθησαν· καθὼς (11) καὶ ὁ πάντα μέγας Μωϋσῆς ἐν ἀρχῇ τῆς κοσμοποιίας βεβαίῳ τὸ λεγόμενον ἐξηγουμένος καὶ λέγων· Καὶ εἶπεν ὁ Θεός· Ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα ἡμετέραν καὶ κατ' ὁμολοσίαν. Ἐπειδὴ καὶ τὴν οὐρανὸν καὶ τῆς καὶ πάντων ὑφιστάς γένεσιν, αὐτῷ εἶπεν ὁ Πατήρ· Γενήθητω (12) οὐρανός, καὶ συναχθήτω τὰ ὕδατα, καὶ ἐρρυθθήτω ἡ γῆ· καὶ ἐξαγαγέτω ἡ γῆ βοτάνην καὶ πᾶν ζῶον· ἀφ' ὧν καὶ Ἰουδαίους ἂν τις ἐλέγξεν οὐ γνησίως ἐπιστάνοντας ταῖς Γραφαῖς. Τίτι γὰρ, ἂν τις εἴποι πρὸς αὐτοὺς, ὡμίλει ὁ Θεός, ἵνα καὶ προστάτων λαλῇ; Εἰ μὲν οὖν τοῖς γινόμενοις (13) προσέτατε καὶ ὡμίλει, περιττὸς ἦν ὁ λόγος· οὕτω**

³⁵ Psal. cxviii, 90, 91. ³⁶ Psal. cxlvi, 7-9. ³⁷ Psal.

(9) Ψαλμῷ deest in Seguer. Gobler. et Felckm. 1 anon.

(10) Sic Seguer. Anglic. Gobler. et Felckm. 1 anon. Alii cum editis, γινόμενα. Ibid. διαλέγεται habent Seguer. Gobler. Felckm. 1 et 3 anon.; alii vero cum editis, διέγεται.

(11) Gobler. et Felckm. 1 anon. ὡς. Ibid. ὁ πάντα μέγας deest in iisdem, ut et duo καὶ seq.

(12) Seguer. ὁ addit ante οὐρανός, alii cum editis omittunt. Mox post βοτάνην, Gobler. et Felckm. 1 anon. χόρτον addunt, ut legitur Genes. i, 11.

(13) Anglic. Gobler. et Felckm. 1 anon., τοὺς γενομένους.

γάρ ἦν, ἀλλ' ἐμελλε γίνεσθαι· οὐδεὶς δὲ τῷ μὴ ὄντι λαλεῖ, οὐδὲ εἰς τὸ γενέσθαι τῷ μὴδῶπω γενομένου προστάττει καὶ λαλεῖ. Εἰ γὰρ τοῖς ἐσομένοις προστάττει ὁ Θεός, ἴδει λέγειν αὐτὸν· Γενού, οὐρανὲ, καὶ γενοῦ, γῆ, καὶ ἐξελθε, βοτάνη, καὶ ποιήθητι, ἄνθρωπε· νῦν δὲ τοῦτο μὲν οὐκ ἐποίησε· προστάττει δὲ λέγων· *Ποιήσωμεν ἄνθρωπον, καὶ ἐξελεύσθω βοτάνη*· ἀφ' ὧν δεικνύται ὁ Θεός (14) ὡς πλήσιον τινὶ διαλεγόμενος περὶ τούτων. Οὐκοῦν ἀνάγκη συνεῖναι τινα τούτῳ, ᾧ καὶ ὁμιλῶν ἐποίει τὰ ὅλα. Τίς οὖν ἂν εἴη εἰ μὴ ὁ τούτου Λόγος; τίς γὰρ ἂν τις φαίη Θεὸν ὁμιλεῖν ἢ τῷ αὐτοῦ Λόγῳ; Ἡ τίς τούτῳ συνῆν ποιοῦντι τὴν γενήτην (15) πᾶσαν οὐσίαν ἢ ἡ τούτου σοφία, ἢ λέγουσα· *Ἦρῖκα ἔκοιλε τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν, συμπαραῆμην αὐτῷ· ἐν δὲ τῇ* (16) *οὐρανοῦ καὶ γῆς ὀνομασία, πάντα τὰ ἐν οὐρανῷ καὶ τῇ γενητῇ συμπεριλαμβάνει.* Συνὼν δὲ ὡς σοφία, καὶ ὡς Λόγος τὸν Πατέρα βλέπων, ἐξημιούργει τὸ πᾶν καὶ συνίστη καὶ διεκόςμει· καὶ δυνάμεις δὲ ὧν τοῦ Πατρὸς, τὰ ὅλα εἰς τὸ εἶναι ἰσχυροποιεῖ, ἢ φησὶ καὶ ὁ Σωτὴρ· *Πάντα ὅσα βλέπω τὸν Πατέρα ποιοῦντα, καθὼς ὁμοίως ποιῶ· καὶ δι' αὐτοῦ δὲ* (17) *καὶ εἰς αὐτὸν τὰ πάντα γεγονέναι· οἱ ἱεροὶ τούτου διδάσκουσι μαθηταί, καὶ ὅτι ἀγαθὸν ἐξ ἀγαθοῦ γέννημα, καὶ ἀληθινὸς Υἱὸς ὑπάρχων, δυνάμεις ἐστὶ τοῦ Πατρὸς, καὶ σοφία, καὶ Λόγος, οὐ κατὰ μετοχὴν ταῦτα ὧν, οὐδὲ ἐξωθεν ἐπιγινόμενων* (18) *τούτων αὐτῷ κατὰ τοὺς αὐτοῦ μετέχοντας καὶ σοφίζομένους δι' αὐτοῦ, καὶ δυνατοὺς καὶ λογικοὺς ἐν αὐτῷ γινόμενους, ἀλλ' αὐτοσοφία, αὐτολόγος, αὐτοδύναμις ἰδία* (19) *τοῦ Πατρὸς ἐστίν, αὐτοφῶς, αὐτοαληθεία, αὐτοδικαιοσύνη, αὐτοκαρτερή, καὶ μὴ καὶ χαρακτήρ καὶ ἀπαύγασμα καὶ εἰκὼν. Καὶ συνελόντι φράσαι, καρπὸς παντέλειος τοῦ Πατρὸς ὑπάρχει, καὶ μόνος ἐστὶν Υἱὸς, εἰκὼν ἀπαράλλακτος τοῦ Πατρὸς.*

47. Τίς οὖν ἂν, τίς ἐξαριθμήσειε τὸν Πατέρα, ἵνα καὶ τοῦ Λόγου τούτου τὰς δυνάμεις ἐξεύροι; Ἔστι γὰρ ὥσπερ τοῦ Πατρὸς Λόγος καὶ σοφία, οὕτω καὶ τοῖς γενητοῖς συγκαταβαίνων, γίνεται πρὸς τὴν τοῦ γενήτορος γνώσιν καὶ ἔννοιαν αὐτοαγιασμός καὶ αὐτοζωή καὶ (20) θύρα, καὶ ποιμὴν, καὶ ὁδός, καὶ βασιλεὺς, καὶ ἡγεμὼν, καὶ ἐπὶ πᾶσι σωτὴρ, καὶ ζωοποιὸς καὶ φῶς, καὶ πρόνοια τῶν πάντων. Τοιούτων ἅρα ἀγαθὸν καὶ δημιουργὸν Υἱὸν ἔχων ἐξ αὐτοῦ ὁ Πατὴρ, οὐκ ἀφανῆ αὐτὸν τοῖς γενητοῖς ἀπέκρυψεν· ἀλλὰ καὶ ὁσημέραι τούτων ἀποκαλύπτει τοῖς πᾶσι διὰ τῆς τῶν πάντων δι' αὐτοῦ συστάσεως καὶ ζωῆς. Ἐν αὐτῷ δὲ καὶ δι' αὐτοῦ, καὶ αὐτὸν ἐμφαίνει, καθὼς ὁ Σωτὴρ φησιν· *Ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἐμοί*· ὥστε ἐξ ἀνάγκης εἶναι τὸν Λόγον ἐν τῷ γεννήσαντι, καὶ τὸν γεννηθέντα σὺν τῷ Πατρὶ διαιωνίζεσθαι. Τούτων δὲ οὕτως ἔχοντων, καὶ οὐδενὸς ἐξωθεν αὐτοῦ

¹⁴ Gen. i, 6, 9, 12, 20. ¹⁵ Prov. viii, 27. ¹⁶ Joan. v, 19. ¹⁷ Rom. xi, 36. ¹⁸ Joan. xiv, 10.

(14) Seguer. omittit ὁ ante Θεός. Idem ibid. πρὸς, ὧν habet.

(15) Felckm. 2 anon., γεννητήν. In eod. ἢ seq. deest.

(16) Seguer. post δὲ addit τῇ, alii cum editis omittunt.

(17) Δὲ deest in Felckm. 3 anon. Mox οἱ ἱεροὶ τούτου διδάσκουσι μαθηταί, desunt in Felckm. 2

A est imperat et dicit ut fiat. Nam si rebus quæ futuræ erant imperabat Deus, illum oportuerat dicere: *Fias cælum, fias terra, prodi herba, fias homo.* At ita non egit, sed jubet et dicit: *Faciamus hominem, et, Producat herba;* quibus perspicua ostenditur Deum cum aliquo sibi proximo hic loqui. Necesse est igitur aliquem cum illo fuisse quicum etiam loquens omnia faceret. Quis ergo ille fuerit nisi ipsius Verbum? cum quo enim Deus videri possit loqui quam cum suo Verbo? Vel quis cum ipso universam creatam naturam faciente aderat, quam ejusdem sapientia, quæ ipsa ait: *Quando faciebat cælum et terram, cum eo aderam* ²⁰. Cæli porro et terræ nomine omnia quæ in cælo et terra facta sunt complectitur. Cæterum ut sapientia et ut Verbum cum illo aderat, Patremque aspicens, res universas ³⁷ procreabat, componebatque ac convenienti ordine disponebat. Ut potentia item Patris, vim ad existendum et permanendum illis impertiebat, uti ipse Salvator ait: *Omnia quæcumque video Patrem facientem, et ego similiter facio* ⁴⁰. Sane per ipsum et in ipso omnia facta fuisse sacri ejus discipuli docent ⁴¹, eumque quia bona boni proles ac verus Filius sit, Patris potentiam, sapientiam, Verbum et rationem esse, neque communicatione hæc illum esse, aut extrinsecus habere, ut illis contingit qui ipsius sunt participes et sapientiam per eum accipiunt, quique potentiam et rationem in illo habent, sed illum ipsam per se sapientiam, ipsam per se rationem, ipsam per se potentiam propriam Patris, ipsum per se lumen, ipsam per se veritatem, ipsam per se justitiam, ipsam per se virtutem, nec non claracrem sive figuram, splendoremque et imaginem esse. Denique ut breviter dicam, perfectissimus Patris fructus, solusque Filius et quam simillima imago est.

47. Quis ergo, quis omnia quæ in Patre sunt enumeraverit, ut ejus Verbi vim et potentiam assequi et percipere queat? Ut enim Patris Verbum et sapientia est, ita quoque se ad res creatas benigne accommodans, fit illis ad Patrem cognoscendum et intelligendum ipsa per se sanctimonia, ipsa per se vita, nec non janua, pastor, via, imperator, dux, ac denique servator, vitæ auctor, lux et providentia omnium. Itaque talem bonum et opificem Filium ex seipso habens Pater, illum rebus creatis occultum esse noluit, sed eum quotidie per res omnes, quæ per ipsum consistunt et vivunt, cunctis patefacit. In ipso autem et per ipsum se quoque ipse ostendit, sicuti Salvator testatur: *Ego in Patre, et Pater in me* ⁴², adeo ut necesse sit Verbum in genitore, et genitum cum Patre perpetuo permanere. Quæ cum ita sint, nihilque extra ipsum existat, sed cælum

anon. Item pro τούτου, Gobler. et Felckm. 1 anon., αὐτοῦ. Ibid. Seguer. Angl. et Felckm. 2 anon., ἀγαθός, ubi alii, ἀγαθόν. Item mox, pro υἱός, ut legitur in Seg. Gobler. et Felckm. 1 an. Alii, Θεός habent.

(18) Seguer., ἐπιγινόμενων. Gobler. Felckm. 1 et 2 anon., ἐπιγινόμενῳ.

(19) Ἰδία abest ab Anglie.

(20) Καὶ ante θύρα et ante βασιλεὺς et ante φῶς

et terra atque omnia quæ his continentur ex illo pendent : nihilominus stulti homines ejus cognitione et cultu repudiatis, ea quæ non exsistebant, his quæ exsistebant prætulerunt, et loco Dei vere existentis, res quæ nullo modo erant deos fecerunt, *Servieruntque creaturæ potius quam Creatori*⁴³ : quod certe stultum admodum et impium fuit. Idem enim est ac si quis opus, non opificem, dignum admiratione putaret, et ædificia civitatis alicujus admiratus, architectum sperneret : vel si quis musicam aliquod instrumentum laudandum existimans, ejus contemneret artificem. Insani profecto et valde cæci ! Qui enim prorsus ædificium, vel navem, aut lyram possent cognoscere, nisi faber navem, et architectus domos ædificasset, et lyram musicus construxisset ? Ut ergo ille, qui ita sentiret, dementissimus haberetur : sic mihi sana mente esse non videntur, qui Deum ignorant, nec ejus Verbum, Servatorem omnium, Dominum nostrum Jesum Christum colunt, per quem omnia Pater administrat ac continet, et rebus universis providet : in quem quandoquidem tu fidem habes et pius es, o Christi amator, gaude et certo spera tuæ pietatis et fidei fructum fore immortalitatem et regnum cælorum, si modo anima, ut ejus leges præscribunt, adornata fuerit. Ut enim illorum qui secundum ejus præcepta vivunt, merces est vita æterna : ita qui contrariam

38 semitam elegerint nec viam virtutis fuerint secuti, probrum ingens et inevitabile periculum in die judicii subituri sunt, quia etiamsi veritatis viam non ignoraverint ; his tamen quæ noverant contraria egere.

A τυγχάνοντος, ἀλλὰ καὶ οὐρανοῦ καὶ γῆς, καὶ πάντων τῶν ἐν αὐτοῖς ἐξηρητημένων αὐτοῦ, ὅπως ἄνθρωποι παράφρονες, παραγκωνισάμενοι τὴν πρὸς τοῦτον γνώσιν καὶ εὐσέβειαν, τὰ οὐκ ὄντα πρὸ τῶν ὄντων ἐτίμησαν· καὶ ἀντὶ τοῦ ὄντως (21) ὄντος Θεοῦ, τὰ μὴ ὄντα ἐθεοποίησαν, τῇ κτίσει παρὰ τὸν κτίσαντα λατρεύοντες, πρᾶγμα πάσχοντες ἀνόητον καὶ δυσσεβές. Ὅμοιον γὰρ εἰ τις τὰ ἔργα πρὸ τοῦ τεχνίτου θαυμάσει, καὶ τὰ ἐν τῇ πόλει δημιουργήματα καταπλαγεί, τὸν τούτων δημιουργὸν καταπατοίῃ (22)· ἢ ὡς εἰ τις τὸ μὲν μουσικὸν ὄργανον ἐπαινοίῃ, τὸν δὲ συνθέντα καὶ ἁρμοσάμενον ἐκβάλλοι. Ἄφρονες καὶ πολὺ τὸν ὀφθαλμὸν πεπηρωμένοι ! Πῶς γὰρ ἂν ἔγνωσαν ἄλλως (23) οἰκοδομῆν, ἢ ναῦν, ἢ λύραν, μὴ οὐχὶ τοῦ ναυπηγοῦ ἐργαζαμένου, καὶ τοῦ ἀρχιτέκτονος οἰκοδομήσαντος, καὶ τοῦ μουσικοῦ συνθέντος ; Ὅσπερ (24) οὖν ὁ ταῦτα λογίζμενος μαίνεται καὶ ὑπερεπέκεινα πάσης μανίας ἐστίν, οὕτως οὐ μοι δοκοῦσιν ὑγιαίνειν τὴν διάνοιαν οἱ τὸν Θεὸν μὴ ἐπιγινώσκοντες, καὶ τὸν τούτου Λόγον μὴ θρησκεύοντες, τὴν Σωτῆρα τῶν πάντων τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν, δι' οὗ τὰ πάντα ὁ Πατὴρ διακοσμεῖ, καὶ συνέχει, καὶ προνοεῖται τῶν ὅλων· εἰς ὃν οὐ τὴν πίστιν ἔχων καὶ τὸ θεοσεβές (25), ὧ φιλόχριστε, χαίρει καὶ εὐελπὶς γίνου, ὅτι τῆς εἰς αὐτὸν πίστεως καὶ εὐσεβείας ἀθανάσια καὶ βασιλεία οὐρανῶν ἐστίν ὁ καρπός, μόνον ἂν κατὰ τοὺς αὐτοῦ νόμους ἡ ψυχὴ κεκοσμημένη γένηται. Ὅσπερ γὰρ τοὺς κατ' αὐτὸν πολιτευομένους ἐστὶ τὸ ἐπαθλὸν ζωῆς αἰώνιος, οὕτως τοὺς τὴν ἐναντίαν καὶ μὴ τὴν τῆς ἀρετῆς ἀτραπὸν ὁδεύουσιν αἰσχύνῃ μεγάλῃ καὶ κίνδυνος ἀσύγγραστός ἐν ἡμέρᾳ κρίσεως, ὅτι, καίτοι γινόντες τὴν τῆς ἀληθείας ὁδὸν, ἐναντία ὧν ἔγνωσαν ἐπράξαν.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ

ΛΟΓΟΣ ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΕΝΑΝΘΡΩΠΗΣΕΩΣ ΤΟΥ ΛΟΓΟΥ, ΚΑΙ ΤΗΣ ΔΙΑ ΣΩΜΑΤΟΣ ΠΡΟΣ ΗΜΑΣ ΕΠΙΦΑΝΕΙΑΣ ΑΥΤΟΥ.

SANCTI PATRIS NOSTRI ATHANASII

ALEXANDRIÆ ARCHIEPISCOPI

ORATIO DE HUMANA NATURA A VERBO ASSUMPTA, ET DE EJUS PER CORPUS AD NOS ADVENTU.

1. Quandoquidem superiori oratione, licet pauca ex multis delibantes, satis tamen abunde de gentium in idolis colendis errore et superstitione diximus, quæque prima idolorum origo fuerit, et quoniam

⁴³ Rom. 1, 25.

omittunt Gobler. et Feickm. 1 anon. Ibid. Feickm. 3 anon. pro καὶ ante πρόνοια, habet ὡς.

(21) ὄντως deest in Anglie. et Feickm. 2 anon. Mox Seguer. Gobler. et Feickm. 1 anon., λατρεύσαντες, alii cum editis, λατρεύοντες.

(22) Goblerianus et Feickman. 1 anon., καταπατοίῃ, et paulo post, ἐπαινοίῃ.

(23) Seguer. Gobler. et Feickm. 1 anon., ὁλως.

1. Αὐτάρκως ἐν τοῖς πρὸ τούτων ἐκ πολλῶν ὀλίγα διαλαβόντες (27) περὶ τῆς τῶν ἐθνῶν περὶ τὰ εἰδωλα πλάνης καὶ τῆς τούτων δεισιδαιμονίας, πῶς ἐξ ἀρχῆς τούτων γίνοντες ἢ εὐρεσις, ὅτι ἐκ κακίας οἱ ἄνθρωποι

(24) Seguer. et Feickm. 2 anon., ὑπερέκεινα.

(25) Seguer. Gobler. et Feick. 1 anonymus, θεοφίλης.

(26) In Seguer. ms. is est titulus, Τοῦ αὐτοῦ Λόγου, etc. Ibid. ante Λόγου solus ms. Feickm. 2 anonymus Θεοῦ habet.

(27) Goblerianus et Feickman. 1 anonymus, διαλεχθέντες.

ποι ἐαυτοῖς τὴν πρὸς τὰ εἰδωλα θρησκείαν ἐπενόησαν· ἀλλὰ γὰρ χάριτι Θεοῦ σηµάναντες ὀλίγα καὶ περὶ τῆς θεϊότητος τοῦ Λόγου τοῦ Πατρὸς καὶ τῆς εἰς πάντα προνοίας καὶ δυνάμεως αὐτοῦ· καὶ ὅτι ὁ ἀγαθὸς Πατὴρ τούτῳ τὰ πάντα διακοσμεῖ, καὶ τὰ πάντα ὑπ' αὐτοῦ κινεῖται, καὶ ἐν αὐτῷ ζωοποιεῖται· φέρε κατὰ ἀκολουθίαν, μακάριε καὶ ἀληθῶς φιλόχριστε, τῇ περὶ τῆς εὐσεβείας πίστει καὶ τὰ περὶ τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Λόγου διηγησώμεθα, καὶ περὶ τῆς θείας αὐτοῦ πρὸς ἡµᾶς ἐπιφανείας δηλώσωμεν (28)· ἦν Ἰουδαῖοι μὲν διαβάλλουσιν, Ἕλληνες δὲ χλευάζουσιν, ἡμεῖς δὲ προσκυνοῦμεν· ἵν' ἔτι μᾶλλον ἐκ τῆς δοκούσης εὐτελείας τοῦ Λόγου µείζονα καὶ πλείονα τὴν εἰς αὐτὸν εὐσέβειαν ἔχῃς. Ὅσῳ γὰρ παρὰ τοῖς ἀπίστοις χλευάζεται (29), τοσούτῳ µείζονα τὴν περὶ τῆς θεότητος αὐτοῦ μαρτυρίαν παρέχει· ὅτι τε ἂ μὴ καταλαµβάνουσιν ἀνθρώποι ὡς ἀδύνατα, ταῦτα αὐτὸς ἐπιδείκνυται δυνατά· καὶ ἂ ὡς ἀπρεπῇ χλευάζουσιν ἄνθρωποι, ταῦτα αὐτὸς (30) τῇ ἑαυτοῦ ἀγαθότητι εὐπρεπῇ κατασκευάζει· καὶ ἂ σοφίζόμενοι οἱ ἄνθρωποι (31) ὡς ἀνθρώπινα γελῶσι, ταῦτα αὐτὸς τῇ ἑαυτοῦ δυνάμει θεῖα ἐπιδείκνυται, τὴν μὲν τῶν εἰδωλῶν φαντασίαν τῇ νομιζομένῃ ἑαυτοῦ εὐτελείᾳ διὰ τοῦ σταυροῦ καταστρέφων, τοὺς δὲ χλευάζοντας καὶ ἀπιστοῦντας μεταπειθὼν ἀφανῶς, ὥστε τὴν θεϊότητα αὐτοῦ καὶ δύναντα ἐπιγινώσκουσιν. Εἰς δὲ τὴν περὶ τούτων διήγησιν, χρεῖα τῆς τῶν προειρημένων μνήμης· ἵνα καὶ τὴν αἰτίαν τῆς ἐν σώματι φανερώσεως τοῦ τοσούτου καὶ τηλικούτου πατρικοῦ Λόγου γινώσκειν δύνηται, καὶ μὴ νομίσῃ, ὅτι φύσεως ἀκολουθίᾳ σῶμα πεφόρεκεν ὁ Σωτὴρ· ἀλλ' ὅτι, ἀσώματος ὢν τῇ φύσει, καὶ Λόγος ὑπάρχων, ὁμοῦ κατὰ φιλανθρωπίαν καὶ ἀγαθότητα τοῦ ἑαυτοῦ Πατρὸς διὰ τὴν ἡμῶν σωτηρίαν ἐν ἀνθρωπίνῳ σώματι ἡμῖν πεφάνερωται. Πρέπει δὲ, ποιουμένους ἡµᾶς τὴν περὶ τούτου διήγησιν, πρότερον περὶ τῆς τῶν ὅλων κτίσεως, καὶ τοῦ ταύτης δημιουργοῦ Θεοῦ εἰπεῖν, ἵνα οὕτως καὶ τὴν ταύτης ἀνακαλίσιν ὑπὸ τοῦ κατὰ τὴν ἀρχὴν αὐτῇ δημιουργήσαντος Λόγου γεγενῆσθαι, ἀξίως ἀντιθεωρήσιν. Οὐδὲν γὰρ ἐναντίον φανήσεται, εἰ δι' οὗ ταύτην ἐδημιούργησεν ὁ Πατὴρ, ἐν αὐτῷ καὶ τὴν ταύτης σωτηρίαν εἰργάσατο.

2. Τὴν δημιουργίαν (32) τοῦ κόσμου καὶ τὴν τῶν πάντων κτίσιν, πολλοὶ διαφόρως ἐξειλήφασιν, καὶ ὡς ἕκαστος ἐθέλησεν, οὕτως καὶ ὥρισαντο. Οἱ μὲν γὰρ αὐτομάτως, καὶ ὡς ἔτυχε, τὰ πάντα γεγενῆσθαι λέγουσιν, ὡς οἱ Ἐπικούρειοι, οἱ καὶ τὴν τῶν ὅλων πρόνοιαν καθ' ἑαυτῶν οὐκ εἶναι μυθολογοῦσιν (33) ἀντικρὺς παρὰ τὰ ἐναργῆ φαινόμενα λέγοντες. Εἰ γὰρ αὐτομάτως τὰ πάντα χωρὶς προνοίας κατ' αὐτοὺς γέγονεν, ἔδει τὰ πάντα ἀπλῶς γεγενῆσθαι, καὶ ὁμοία εἶναι, καὶ μὴ διά-

A modo homines propriis vitiis impulsī eorum cultum excogitaverint : quoniam item, Dei gratia, nonnulla de Verbi Patris divinitate et ejus in res omnes providentia et potentia indicavimus, ostendimusque bonum Patrem omnia per illum administrare, omniaque ab ipso moveri, et in ipso vitam habere; age, o vir beate et vere Christi amans : jam deinceps, ut pia nostrae fidei ordo postulat, dicere pergamus de humana natura quam Verbum assumpsit, ac de divino ejusdem ad nos adventu, quem Judaei quidem calumniis insectantur et gentiles irridunt, nos vero veneramur, quo scilicet etiam ex externa Verbi humilitate tua in eum pietas crescat. Nam quo magis apud infideles irridetur, eo majus suae divinitatis testimonium exhibet. B Quae enim homines, quasi quae fieri non possint nimis comprehendunt, haec ipse Dei Filius posse esse ostendit : quae illi ut indecora irridunt, haec ipse suae bonitati consentanea effecit : denique quae illi, philosophando, tanquam humana ludibrio habent, haec ipse sua virtute et potentia divina esse demonstrat, ut etiam idolorum speciem et pompam suam, ut putant, humilitate et abiectione per crucem evertat, et irrisores atque incredulos ab errore occulte abducat, suamque divinitatem et potentiam cogat agnoscere. Verum ad ista exponenda, operae pretium fuerit ea quae supra diximus memoria repetere, ut et causam cur tale ac tantum Patris Verbum in corpore apparuerit, possis cognoscere, nec arbitreris naturae conditione Salvatorem C corpus habuisse, sed eum qui ex propria natura expertus est corporis, et Verbum est, Patris sui elementa et bonitate exigente, nostrae salutis causa, nobis in humano corpore apparuisse. Porro convenit nos his de rebus disserentes, prius de mundi creatione, ejusque officio Deo dicere, ut hac ratione, ejus renovationem a Verbo, a quo idem initio conditus est, factam fuisse, digne queat intelligi. Siquidem nihil contrarium videbitur, si per quem naturam creavit Pater, eandem in ipso sanaverit.

2. De mundi fabrica et rerum omnium creatione multi varie disputavere, ac singuli, prout sibi placuit, rem definiere. Siquidem alii sponte et fortuito omnia facta fuisse aiunt, ut Epicurei, qui etiam nullam rerum providentiam esse false et adversus seipsum contendunt, quod profecto contra 39 apertam et evidentem veritatem affirmant. Nam si, ut volunt, omnia sua sponte sine providentia exorta essent : omnia temere fieri et similia,

(28) Sic Seguer., Anglic., Gobler. et Felckm. 1 anon. Alii autem cum editis, δηλωσώμεθα.

(29) Haec verba, γὰρ παρὰ τοῖς ἀπίστοις χλευάζεται, τοσούτῳ, desunt in Seguer., Gobler. et Felckm. 1 anon. At alii cum editis habent, eaque legerunt interpretes.

(30) Ταῦτ' ἂν legebatur in editis, at omnes mss. ταῦτα tantum habent.

(31) Οἱ ἄνθρωποι habent omnes mss. at editi omittunt. In Gobleriano et Felckmanni 1 anonymi articulus οἱ deest. Mox ibid. Seguerianus, αὐτοῦ habet, ubi alii cum editis, ἑαυτοῦ.

(32) Τὴν δημιουργίαν, etc., usque ad ὡρισαντο, desunt in Gobleriano et Felckm. 1 anon.

(33) Seguerianus, μυθολογοῦντες.

non dissimilia esse debuissent : omnia enim ut in uno corpore vel solem vel lunam esse necesse fuisset : et in hominibus totum debuisset esse vel manus vel oculus vel pes. Atqui hæc ita non se habent, namque videmus aliud quidem solem esse, aliud vero lunam, et aliud terram ; similiter in humanis corporibus, aliud pes est, aliud manus, aliud caput. Hic autem ordo et rerum dispositio certum argumentum est ista non sua sponte facta fuisse, sed aliquam causam illis præfuisse, ex qua Deum, qui omnia fecit et in suo quidque ordine collocavit, licet intelligere. Alii, inter quos etiam magnus apud gentiles Plato numeratur, asseverant Deum omnia fecisse ex materia prius existente et non facta : neque enim Deum aliquid facere potuisse, nisi prius materia exstiteret, quemadmodum opus est ut lignum, quo faber utitur, prius existat, ut ex eo aliquid facere possit. Verum qui ita philosophantur, non vident se imbecillitatem Deo ascribere. Si enim ipse non est materiæ effector, sed res ex subjecta materia facit, imbecillis sane est, cum nihil sine materia fabricari queat, quemadmodum utique fabri imbecillitatem indicat, nihil eum sine ligno posse facere. Siquidem, ut illi sentiunt, nisi materia fuisset, nihil effecisset Deus. Quod si ita est, qui effector et creator dici quod, qui ex alia re, nempe ex materia, habuit hoc ipsum quod faceret? Certe si ita se res habet, faber tantum secundum illos erit Deus, non vero ut creator rebus dabit ut sint, si nimirum in subjecta materia agat, nec ipse sit materiæ auctor. Nam, ut uno verbo dicam, creator dici non potest, nisi materiam creet, ex qua res create factæ sunt. Hæretici autem alium sibi fingunt rerum opificem præter Patrem Domini nostri Jesu Christi ; sed illi summam cæcitatem vel in his ipsis quæ loquuntur ostendunt. Cum enim Dominus ad Judæos dicat : *Non legistis quia qui ab initio creavit, masculum et feminam fecit eos, et dixit : Propter hoc dimittet homo patrem et matrem suam, et adhærebit uxori suæ, et erunt duo in carne una ; et deinde Creatorem indicans : Quod ergo Deus conjunxit, homo non separet* ³⁴ ; quomodo illi creationem Patri externam inducere audent ? Quod si secundum Joannem qui omnia plane complectitur nihilque excipit, *Omnia per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil* ³⁵ : quis, quæso, alius creator esse possit præter Christi Patrem ?

3. En ergo quæ illi quidem effutiunt, at divina

³⁴ Matth. xix, 4-6. ³⁵ Joan. i, 3.

(34) In Basil. ex ἐνός factum est ἐν. Utrumque deest in Anglic. Ibid. τὰ πάντα ὁμοines mss. habent : τὰ in editis deest. Item ibid. post ἥλιον, Seguer., Gobler. et Felckmanni 1 anonym. ἡ habent : alii cum editis, xaf.

(35) Ὁ μέγας παρ' Ἑλλησι desunt in Goblerian. et Felckm. 1 anon. Paulo post pro ποιῆσαι, iidem ποιῆσθαι habent : utrumque autem deest in Basil. Anglic. Infra ἡ ante ὕλη abest ab Anglicano.

(36) Ita docet Plato in utroque *Timæo*, sed clarius initio *Timæi* Locri.

(37) Seguer., Basil., Anglic., Gobler. et Felckm. 1

A φορὰ ὡς γὰρ ἐπὶ σώματος ἐνός (34) εἶδει τὰ πάντα εἶναι ἥλιον ἢ σελήνην· καὶ ἐπὶ τῶν ἀνθρώπων εἶδει τὸ ὅλον εἶναι χεῖρα, ἢ ὀφθαλμόν, ἢ πόδα. Νῦν δὲ οὐκ ἔστι μὲν οὕτως· ὁρῶμεν δὲ τὸ μὲν ἥλιον, τὸ δὲ σελήνην, τὸ δὲ γῆν· καὶ πάλιν ἐπὶ τῶν ἀνθρωπίνων σωμάτων τὸ μὲν πόδα, τὸ δὲ χεῖρα, τὸ δὲ κεφαλὴν. Ἡ δὲ τοιαύτη διάταξις οὐκ αὐτομάτως αὐτὰ γεγενῆσθαι γνωρίζει, ἀλλ' αἰτίαν τούτων προηγεῖσθαι δείκνυσιν· ἀφ' ἧς καὶ τὸν διαταξάμενον καὶ πάντα ποιήσαντα θεὸν ἔστι νοεῖν. Ἄλλοι δὲ, ἐν οἷς ἔστι καὶ ὁ μέγας παρ' Ἑλλησι (35) Πλάτων (36), ἐκ προϋποκειμένης καὶ ἀγενήτου ὕλης πεποιημένα τὸν θεὸν τὰ ὅλα διηγούνται· μὴ ἂν γὰρ δύνασθαι τι ποιῆσαι τὸν θεὸν, εἰ μὴ προϋπέκειτο ἡ ὕλη· ὥσπερ καὶ τῷ τέκτονι προϋποκεῖσθαι δεῖ τὸ ξύλον, ἵνα καὶ ἐργάσασθαι δυνηθῇ.

B Οὐκ ἴσασι δὲ τοῦτο λέγοντες, ὅτι ἀσθενεῖαν περιτεθεῖσι τῷ θεῷ. Εἰ γὰρ οὐκ ἔστι τῆς ὕλης αὐτὸς αἰτίος, ἀλλ' ὥσπερ (37) ἡ ὑποκειμένης ὕλης ποιεῖ τὰ ὄντα, ἀσθενεῖς εὐρίσκειται, μὴ δυνάμενος ἀνευ τῆς ὕλης ἐργάσασθαι τι τῶν γενομένων· ὥσπερ ἀμελὶ καὶ τοῦ τέκτονος ἀσθενεῖα ἔστι τὸ μὴ δύνασθαι χωρὶς τῶν ξύλων ἐργάσασθαι τι τῶν ἀναγκαίων. Καὶ καθ' ὁπόθουσιν γὰρ (38), εἰ μὴ ἦν ἡ ὕλη, οὐκ ἂν ἐργασατο τι ὁ θεός. Καὶ πῶς ἔτι ποιητὴς καὶ δημιουργὸς ἂν λεχθεῖ ἐξ ἐτέρου τὸ ποιεῖν ἐσχηκώς, λέγω δὲ ἐκ τῆς ὕλης ; Ἔσται δὲ, εἰ οὕτως ἔχει, κατ' αὐτοὺς ὁ θεὸς τεχνίτης μόνον καὶ οὐ κτίστης εἰς τὸ εἶναι, εἰ τὴν (39) ὑποκειμένην ὕλην ἐργάζεται, τῆς δὲ ὕλης οὐκ ἔστιν αὐτὸς αἰτίος. Καθόλου γὰρ οὐδὲ κτίστης ἂν λεχθεῖ, εἰ μὴ κτίζει τὴν ὕλην, ἐξ ἧς καὶ τὰ κτισθέντα γέγονεν. Οἱ δὲ ἀπὸ τῶν αἰρέσεων ἄλλον ἑαυτοῖς ἀναπλάττονται δημιουργὸν τῶν πάντων παρὰ τὸν Πατέρα τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, τυφλῶντες μέγα καὶ περὶ ἀφ' ὧν γίνονται. Τοῦ γὰρ (40) Κυρίου λέγοντος πρὸς τοὺς Ἰουδαίους· Οὐκ ἀνέγγρατε, ὅτι ἀπ' ἀρχῆς ὁ κτίσας ἄρσεν καὶ θῆλυ ἐποίησεν αὐτούς, καὶ εἶπεν· Ἐρεκεν τούτου καταλειψέι ἀνθρώπος τὸν πατέρα καὶ τὴν μητέρα αὐτοῦ καὶ προσκολληθήσεται τῇ γυναίκι αὐτοῦ· καὶ ἔσονται οἱ δύο εἰς σάρκα μίαν· εἰτα σημαίνει τὸν κτίσαντά φησιν· Ὁ οὖν ὁ θεὸς συνέλεξε, ἄνθρωπος μὴ χωρίζετω· πῶς οὗτοι ξένον τοῦ Πατρὸς τὴν κτίσιν εἰσάγουσιν ; Εἰ δὲ κατὰ τὸν Ἰωάννην πάντα περιλαβόντα καὶ λέγοντα· Πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ

C χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἓν· πῶς ἂν ἄλλος εἴη ὁ δημιουργὸς παρὰ τὸν Πατέρα τοῦ Χριστοῦ·

3. Ταῦτα μὲν οὗτοι μυθολογοῦσιν· ἡ δὲ ἐνθεὸς δι-

anon. ὥς habent : alii cum editis omittunt.

(38) Sic Seguer. Basil., et Angl. At in Gobler. et Felck. 1, anon. γὰρ deest, ut et γοῦν quod in aliis et editis pro γὰρ legitur.

(39) Seguer., et ττ. Gobler. et Felckm. 1 an. εἴ γε, qui iidem Seguer. et Gobler. paulo post habent, εἴ γε μὴ κτίζει.

(40) Gobler. et Felckm. 1 anon. particulam γὰρ non habent. Mox ibid. ἀπ' ἀρχῆς abest a Basil. Item ἄρσεν habent omnes mss., ut et legitur Matth. xix, 11. Editi, ἄρρεν.

δυσκολία καὶ ἡ κατὰ Χριστὸν πίστις τὴν μὲν τούτων ματαιολογίαν ὡς ἀθεότητα διαβάλλει. Οὕτε γὰρ αὐτομάτως, διὰ τὸ μὴ ἀπρονόητα εἶναι, οὔτε ἐκ προϋποκειμένης ὕλης, διὰ τὸ μὴ ἀσθενῆ εἶναι τὸν Θεόν· ἀλλ' ἐξ οὐκ ὄντων καὶ μηδαμῶς (41) ὑπάρχοντα τὰ ὅλα εἰς τὸ εἶναι πεποιθέναι τὸν Θεὸν διὰ τοῦ Λόγου οἶδεν, ἢ φησι διὰ μὲν Μωϋσέως· Ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν· διὰ δὲ τῆς ὠφελιμωτάτης βίβλου τοῦ Ποιμένος· Πρῶτον πάντων πιστεύουσιν, οἳ εἰς ὅστιν ὁ Θεός, ὁ τὰ πάντα κτίσας καὶ καταρτίσας, καὶ ποιήσας ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι. Ὅπερ καὶ Ὁ Παῦλος σημαίνων φησὶ· Πίστει τοοῦμεν κατηγορεῖσθαι τοὺς αἰῶνας ῥήματι Θεοῦ, εἰς τὸ μὴ ἐκ φαινομένων τὰ βλεπόμενα γεγονέναι. Ὁ Θεὸς γὰρ ἀγαθός ἐστι, μᾶλλον δὲ πηγὴ τῆς ἀγαθότητος ὑπάρχει· ἀγαθὸν δὲ περὶ οὐδενὸς ἂν γένοιτο φθόνος· ὅθεν οὐδενὶ τοῦ (44) εἶναι φθονήσας, ἐξ οὐκ ὄντων τὰ πάντα πεποίηκε διὰ τοῦ ἰδίου Λόγου τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ· ἐν οἷς πρὸ (45) πάντων τῶν ἐπὶ γῆς τὸ ἀνθρώπων γένος ἐκείσας, καὶ θεωρήσας, ὡς οὐκ ἱκανὸν εἶη κατὰ τὸν τῆς ἰδίας γενέσεως λόγον διαμένειν ἀεὶ, πλεονεξίαν τι χαριζόμενος αὐτοῖς οὐχ ἀπλῶς, ὥστερ πάντα τὰ ἐπὶ γῆς ἄλογα ζῶσα, ἔκτισε (46) τοὺς ἀνθρώπους, ἀλλὰ κατὰ τὴν ἑαυτοῦ εἰκόνα ἐποίησεν αὐτοὺς, μεταδούς αὐτοῖς καὶ τῆς τοῦ ἰδίου Λόγου δυνάμεως, ἵνα ὥστερ σκιάς τινας ἔχοντες τοῦ Λόγου, καὶ γενόμενοι λογικοὶ, διαμένειν ἐν μακαριότητι διηγηθῶσι, ζῶντες τὸν ἀληθινόν καὶ ὄντως τῶν (47) ἁγίων ἐν παραδείσῳ βίον. Εἰδὼς δὲ πάλιν τὴν ἀνθρώπων εἰς ἀμφοτέρα νεύειν δυναμένην προαίρεσιν, προλαβὼν ἡσφαλίσατο νόμον καὶ τόπον τὴν δοθεῖσαν αὐτοῖς χάριν. Εἰς τὸν ἑαυτοῦ γὰρ παράδεισον αὐτοὺς εἰσαγαγὼν, ἔδωκεν αὐτοῖς νόμον ἵνα, εἰ μὲν φυλάξαιεν (48) τὴν χάριν, καὶ μένοιεν καλοὶ, ἔχουσι τὴν ἐν παραδείσῳ αἰώνιον καὶ ἀνώδυνον καὶ ἀμέριμον ζωὴν, πρὸς τῷ καὶ τῆς ἐν οὐρανοῖς ἀφθαρσίας· αὐτοὺς τὴν ἐπαγγελίαν ἔχειν· εἰ δὲ παραβαίεν καὶ στραφέντες γένοιτο φαῦλοι, γινώσκουσιν ἑαυτοὺς τὴν ἐν θανάτῳ κατὰ φύσιν φθορὰν ὑπομένειν, καὶ μηκέτι μὲν ἐν παραδείσῳ ζῆν, ἔξω δὲ τοῦτο λοιπὸν ἀποθνήσκοντας μένειν ἐν τῷ θανάτῳ καὶ ἐν τῇ φθορᾷ. Τοῦτο δὲ καὶ ἡ θεία Γραφὴ προσημαίνει (49) λέγουσα ἐκ προσώπου τοῦ Θεοῦ· Ἀπὸ παντὸς ξύλου τοῦ ἐν τῷ παραδείσῳ βρώσει φαγῇ· ἀπὸ δὲ τοῦ ξύλου τοῦ γινώσκειν καλὸν καὶ κακὸν οὐ φάγεσθε (50) ἀπ' αὐτοῦ· ἢ ὅ· ἂν ἡμέρα φάγησθε, θανάτῳ ἀποθανεῖσθε. Τὸ δὲ, θανάτῳ ἀποθανεῖσθε, τί ἂν ἄλλο εἴη ἢ τὸ μὴ μόνον ἀποθνήσκειν, ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ τοῦ θανάτου φθορᾷ διαμένειν;

⁴⁴ Genes. 1, 1. ⁴⁵ Lib. II, mandato 1. ⁴⁶ Hebr. XI, 3. ⁴⁷ Genes. II, 10.

(41) Seguer., μηδαμὴ μηδαμῶς.

(42-43) Ita habet textus Graecus: at in Vulgata sic legitur, ut ex invisibilibus visibilia fierent.

(44) Gobler. et Felckm. 1 anon., τό.

(45) Πρό δεest in Seguer., Basil. et Anglie. Ibid. Anglie., ἀνθρώπων pro ἀνθρώπων. Item mox in cod. ὡς δεest, cujus loco manu recenti, ὅτι.

(46) Pro ἔκτισε quod habent Seguer., Gobler., et Felckm. 1 anon., alii cum editione Commel. habent ἐποίησεν.

(47) Τῶν δεest in Felck n. 2 anon.

A doctrina et Christi fides procul has illorum ineptias tanquam detestandam impietatem rejicit. Novit enim res non fortuito factas esse, quia providentia gubernantur: neque ex materia prius existente, quia Deus imbecillis non est: sed Deum omnia, neutiquam prius existentia, ex nihilo per Verbum fecisse ut essent, uti per Moysem ait: *In principio fecit Deus caelum et terram* ⁴⁴; et in utilissimo Pastoris libro ⁴⁵: *Primum omnium crede unum Deum esse, qui omnia creavit et perfecit, eaque quae non erant ut essent fecit*. ⁴⁶ Idem etiam Paulus his verbis declarat ⁴⁶: *Fide intelligimus perfecta esse aeterna Verbo Dei, ut res quae cernuntur non ex rebus apparentibus fierent* (42-43). Scilicet Deus bonus est, vel potius fons ipse est bonitatis: bonus autem nulli invidet, quapropter nulli rei quominus sit invidens, omnia per proprium Verbum Dominum nostrum Jesum Christum ex nihilo fecit, e quibus cum hominum genus praeter ceteris omnibus, quae in terra existunt, miseraretur, cerneretque illos ex propria naturae conditione non sibi satis esse ad semper permanendum, aliquid amplius illis donavit, nec simpliciter, ut omnes brutas et terrestres animantes, homines creavit, sed eos ad suam imaginem fecit propriique Verbi virtutis participes reddidit, ut quasdam velut umbras Verbi habentes, et rationales facti, in beatitudine perseverare, veramque et sanctorum vere vitam in paradiso vivere possent. Praeterea cum videret hominum voluntatem in utramque partem posse inflecti, datam eis gratiam lege et loco providentissime praemunivit. Siquidem illis in suum paradysum introductis legem dedit, et si gratiam concessam conservarent et boni permanerent, praeter promissam in caelis immortalitatem, vita mororis, doloris et sollicitudinis vacua in paradiso fruerentur; sin vero datam legem transgressi, mali fierent, certo scirent se mortis corruptionem secundum naturam subituros, nec jam amplius in paradiso victuros, sed extra illum morientes, in morte et corruptione permanens. Id porro testatur quoque divina Scriptura, quae ex Dei persona sic loquitur: *Ex omni ligno paradisi comedes: de ligno autem scientiae boni et mali, non comeditis ex illo: quacunque autem die comederitis, morte moriemini* ⁴⁷. Quid aliud, quaeso, his verbis, *morte moriemini*, significatur, quam illos non tantum morituros esse, sed etiam in mortis corruptione permanens?

(48) Seguer., φυλάξαιεν. Paulo post καὶ ἀνώδυνον abest a Basil. Mox ibid. Anglie., Gobler., et Felckm. 1 anon., τό, ubi alii cum editis τῷ.

(49) Goblerian. et Felckm. 1 anonym., παρασημαίνει.

(50) Sic Gobler. et Felckm. 1 anon. atque ita legitur Gen. II, 17. Alii autem cum editis, φάγησθε. Mox ibid. haec verba: τὸ δὲ θανάτῳ ἀποθανεῖσθε, desunt in Seguer., Gobler. et Felckm. 1 anon. nec ea exprimit Nannius: at alii cum editis habent, et exprimunt Omnibonus et Ambrosius Camald.

4. Miraris fortasse, quid tandem nos, cum de humana natura a Verbo assumpta dicere instituerimus, nunc de prima hominum origine disputemus. Atqui id a fine nostrae orationis minime alienum est. Quia enim sermonem habemus de Salvatoris nostri ad nos adventu, necesse est etiam de hominum primordiis loqui, quo plane perspicias nostram causam ejus adventus fuisse occasionem, nostroque peccato Verbi benignitatem excitatam fuisse, ut ad nos accederet et inter homines Dominus appareret. Nos enim causa sumus cur corpus assumpserit, nostramque ob salutem in humano corpore nasci et apparere benignissime voluit. Hoc igitur modo Deus hominem fecit atque immortalem manere voluit. At homines neglecta ac rejecta Dei contemplatione, sibi ipsis malitiam excogitaverunt, uti superiore oratione dictum est, atque ita in denuntiata mortis damnationem misere inciderunt, nec vero post haec quales creati sunt, permansere; sed suis cogitationibus in dies magis corrupti, in mortis ditionem et potestatem sunt redacti. Nam praecepti transgressio illos ad propriae naturae conditionem revocavit; ut quemadmodum cum non essent, facti sunt, sic in eo **41** quod sunt, corruptionem, labente tempore, paterentur, idque meritissimo. Namque, si Verbi praesentia et beneficia vocali sunt ut essent, qui ex naturae conditione aliquando non erant, consequens fuit ut homines Dei contemplatione nudati et ad res quae nullo modo existunt conversi (siquidem mala non existunt, bona vero existunt, utpote quae a Deo existente facta sint), beneficio quoque semper existendi spoliarentur, hoc est, ut dissoluti, in morte et corruptione manerent. Homo enim ex sua natura mortalis est, quippe qui ex nihilo factus sit. Attamen propter suam cum illo qui est similitudinem, si eam constanti ejus contemplatione conservasset, naturalem corruptionem retulisset mansissetque incorruptus, sicuti Sapientia ait: *Observatio legum, confirmatio est incorruptionis* ⁵⁰. Factus autem incorruptus, jam ut Deus vixisset, quod quidem divina Scriptura alicubi his verbis significat: *Ego dixi: Dii estis, et filii Altissimi omnes: vos autem sicut homines morimini, et sicut unus de principibus caditis* ⁵¹.

5. Nam Deus non solum nos ex nihilo fecit, sed etiam divini Verbi gratia secundum Deum vivere concessit. At homines ab aeternis rebus aversi et ad res corruptioni subjectas consilio diaboli conversi,

⁵⁰ Sap. vi, 19. ⁵¹ Psal. LXXI, 6, 7.

(51) Gob. et Fel. 1 anon., ἀλλ' ἰσως. Alii ἰσως tantum habent, et ita legerunt Omnibonus et Ambrosius Camald.

(52) Gobler. et Felckm. 1 anon., γινώσκεις. Mox Seguer. ἐκείνῳ habet, ubi editi ἐκείνων, mendose. Item paulo post pro παράβασις, Gobler. et Felckm. 1 anon., παράδοσις male habent.

(53) Editio Commel. αὐτήν.

(54) Gobler. et Felckm. 1 anon., ἐποίησιν.

(55) Felckm. 2 anon., ἐλέγχθη.

(56) Gobler. et Fel. 1 anon., ἀποστράφιντες, mendose.

4. Ἰσως (51) θαυμάζεις τί δήποτε, περί τῆς ἀνθρωπίνης τοῦ Λόγου προθέμενοι λέγειν, νῦν περί τῆς ἀρχῆς τῶν ἀνθρώπων διηγούμεθα. Ἀλλὰ καὶ τοῦτο οὐκ ἄλλοτρίον ἐστὶ τοῦ σκοποῦ τῆς διηγήσεως. Ἀνάγκη γὰρ ἡμᾶς, λέγοντας περί τῆς εἰς ἡμᾶς ἐπιφανείας τοῦ Σωτῆρος, λέγειν καὶ περί τῆς τῶν ἀνθρώπων ἀρχῆς, ἵνα γινώσκῃς (52), ὅτι ἡ ἡμῶν αἰτία ἐκείνῳ γέγονε πρόφασις τῆς καθόδου, καὶ ἡ ἡμῶν παράβασις τοῦ Λόγου τὴν φιλανθρωπίαν ἐξεκαλέσαστο, ὥστε καὶ εἰς ἡμᾶς φθάσαι καὶ φανῆναι τὸν Κύριον ἐν ἀνθρώποις. Τῆς γὰρ ἐκείνου ἐνσωματώσεως ἡμεῖς γεγόναμεν ὑπόθεσις, καὶ διὰ τὴν (53) ἡμῶν σωτηρίαν ἐφιλανθρωπέυσαστο καὶ ἐν ἀνθρωπίνῳ γενέσθαι καὶ φανῆναι σῶματι. Οὕτως μὲν οὖν ὁ Θεὸς τὸν ἀνθρώπον πεποίηκε (54), καὶ μένειν ἠθέλησεν ἐν ἀφθαρσίᾳ. Ἀνθρώποι δὲ, κατολιγωρήσαντες καὶ ἀποστράφιντες τὴν πρὸς τὸν Θεὸν κατανόησιν, λογισάμενοι δὲ καὶ ἐπινοήσαντες ἑαυτοῖς τὴν κακίαν, ὥστε ἐν τοῖς πρώτοις ἐλέγχθη (55), ἔσχον τὴν προαπειληθεῖσαν τοῦ θανάτου κατάκρισιν, καὶ λοιπὸν οὐκ ἔτι, ὡς γέγονας, διέμενον· ἀλλ' ὡς ἐλογίζοντο, διεφθέροντο, καὶ ὁ θάνατος αὐτῶν ἐκράτει βασιλεύων. Ἡ γὰρ παράβασις τῆς ἐντολῆς εἰς τὸ κατὰ φύσιν αὐτοὺς ἐπέστρεψεν, ἵνα, ὥστε οὐκ ὄντες γέγονασιν, οὕτως καὶ τὴν εἰς τὸ εἶναι φθορὰν ὑπομένωσι τῷ χρόνῳ εἰκότως. Εἰ γὰρ, φύσιν ἔχοντες τὸ μὴ εἶναι ποτε, τῇ τοῦ Λόγου παρουσίᾳ καὶ φιλανθρωπίᾳ εἰς τὸ εἶναι ἐκλήθησαν, ἀκόλουθον ἦν κενωθέντας τοὺς ἀνθρώπους τῆς περὶ Θεοῦ ἐννοίας καὶ εἰς τὰ οὐκ ὄντα ἀποστράφιντας (56) (οὐκ ὄντα γὰρ ἐστὶ τὰ κακὰ, ὄντα δὲ τὰ καλὰ, ἐπειδὴ περ ἀπὸ τοῦ ὄντος Θεοῦ γέγονας) κενωθῆναι καὶ τοῦ εἶναι ἀεὶ. Τοῦτο δὲ ἐστὶ τὸ διαλυθέντας μένειν ἐν τῷ θανάτῳ καὶ τῇ φθορᾷ. Ἔστι μὲν (57) γὰρ κατὰ φύσιν ἀνθρώπος θνητὸς, αἵτε δὴ ἐξ οὐκ ὄντων γεγόνως. Διὰ δὲ τὴν πρὸς τὸν (58) ὄντα ὁμοιότητα, ἣν εἰ ἐφύλαττε διὰ τῆς πρὸς αὐτὸν κατανοήσεως, ἡμῶν ἐν τὴν κατὰ φύσιν φθορὰν, καὶ ἐμείνεν ἀφθαρτος, καθάπερ ἡ Σοφία φησὶ· *Προσοχὴ νόμων βεβαίως ἀφθαρσίας*. Ἀφθαρτος δὲ ὢν, ἐξ ἡλοιπὸν ὡς Θεός, ὡς που καὶ ἡ θεία (59) Γραφὴ τοῦτο σημαίνει λέγουσα· *Ἐγὼ εἶπα, θεοὶ ἐστέ, καὶ υἱοὶ Ὑψίστου πάντες*· ὑμεῖς δὲ ὡς ἄνθρωποι ἀποθνήσκετε καὶ ὡς εἰς τῶν ἀρχόντων πίπτετε.

5. Ὁ μὲν γὰρ Θεὸς οὐ μόνον ἐξ οὐκ ὄντων ἡμᾶς πεποίηκεν, ἀλλὰ καὶ τὸ κατὰ Θεὸν ζῆν ἡμῖν ἐχαρίσαστο τῇ τοῦ Λόγου χάριτι· οἱ δὲ ἄνθρωποι, ἀποστράφιντες (60) τὰ αἰώνια, καὶ συμβουλία τοῦ διαβόλου εἰς τὰ τῆς φθορᾶς ἐπιστραφέντες, ἑαυτοῖς αἰτίαι τῆς

(57) Μὲν abest a Basil. et Anglie.

(58) Sic Seguer. Editi τὰ. Omnibonus quoque et Ambros. Camald. legerunt τὸν ὄντα, necnon Nannius qui hanc vocem verit̄ Deo. Mox ibidem, post ἦν, Seguer., Anglie., Gobler. et Felckm. 1 anon., εἰ, editi omittunt Felckm. 2 anon., ἦν mendose habet absque particula εἰ.

(59) Καὶ ἐθεία desunt in Gobler. et Felckm. 1 anon. Ibid. Vulgata habet, moriemini et cadetis.

(60) Gobler. et Felckm. 1 anon., ἀποστρέφοντες.

ἐν τῷ θανάτῳ φθορὰς γεγόνασιν, ὄντες μὲν, ὡς A
προείπον, κατὰ φύσιν φθορὰν, χάριτι δὲ τῆς τοῦ Λό-
γου μετουσίᾳ τοῦ κατὰ φύσιν ἐκφυγόντες, εἰ μεμε-
νήκεισαν καλοί. Διὰ γὰρ τὸν συνόντα τούτοις Λόγον
καὶ ἡ κατὰ φύσιν φθορὰ τούτων οὐκ ἤγγιξε (61),
καθὼς καὶ ἡ Σοφία φησὶν· Ὁ Θεὸς ἔκτισε τὸν ἄν-
θρωπον ἐκ ἀφθαρσίας καὶ εἰκόνα τῆς ἰδίας ἀνιδι-
κτητος (62). φθόνῳ δὲ διαβόλου θανάτος εἰσῆλθεν
εἰς τὸν κόσμον. Τούτου δὲ γενομένου, οἱ μὲν ἄν-
θρωποι ἀπέθνησκον, ἡ δὲ φθορὰ λοιπὸν κατ' αὐτῶν
ἤκμασεν, καὶ πλεῖον τοῦ κατὰ φύσιν ἰσχύουσα καθ'
δίου τοῦ γένους, ὅσῳ καὶ τὴν ἀπειλὴν τοῦ Θεοῦ
διὰ τὴν παραδῶσιν τῆς ἐντολῆς κατ' αὐτῶν προει-
λήφει. Καὶ γὰρ καὶ ἐν τοῖς πλημμελήμασιν οἱ ἄνθρω-
ποι οὐκ ἀχρις ὥρων ὠρισμένοι εἰσῆλθεισαν· ἀλλὰ
κατ' ὀλίγον ἐπεκτεινόμενοι, λοιπὸν καὶ εἰς ἀμετρον
ἐληλύθασιν (63), ἐξ ἀρχῆς μὲν εὐρεταί τῆς κακίας
γεγόμενοι, καὶ καθ' ἑαυτῶν τὸν θάνατον προκαλεσά-
μενοι καὶ τὴν φθορὰν· ὕστερον δὲ εἰς ἀδικίαν ἐκτρα-
πέντες, καὶ παρανομίαν πᾶσαν ὑπερβάλλοντες, καὶ
μὴ ἐνὶ κακῷ ἰστάμενοι, ἀλλὰ πάντα καὶνὰ καὶνούς
ἔπινοοῦντες, ἀκόρεστοι περὶ τὸ ἀμαρτάνειν γεγόνασι.
Μοιχαῖαι μὲν γὰρ ἦσαν καὶ κλοπαὶ πανταχοῦ, φόνων
δὲ καὶ ἀρπαγῶν πῶς ἦν ἡ σύμπασα γῆ· καὶ νόμου
μὲν οὐκ ἦν φροντίς περὶ φθορὰς καὶ ἀδικίας· πάντα
δὲ τὰ κακὰ καθ' ἓνα καὶ κοινῇ παρὰ πᾶσιν ἐπράττετο.
Πόλεις μὲν κατὰ πόλεων ἐπολέμουν· καὶ ἔθνη κατὰ
ἔθνων ἠγείρετο (64)· διήρρητο δὲ πᾶσα ἡ οἰκουμένη
στάσεις καὶ μάχαις, ἐκάστου φιλονεικούντος ἐν τῷ
παρανομίῳ. Οὐκ ἦν δὲ τούτων μακρὰν οὐδὲ τὰ παρὰ
φύσιν, ἀλλ' ὡς εἶπεν ὁ τοῦ Χριστοῦ μάρτυς Ἀπόστο-
λος· Αἱ τε γὰρ θήλειαι αὐτῶν μετέλλαξαν τὴν
φυσικὴν χρῆσιν εἰς τὴν παρὰ φύσιν· ὁμοίως δὲ
καὶ οἱ ἄρρενες, ἀφέντες τὴν φυσικὴν χρῆσιν τῆς
θηλείας, ἐξεκαύθησαν ἐν τῇ ὀρέξει αὐτῶν εἰς
ἀλλήλους, ἄρρενες ἐν ἄρρεσι τὴν ἀσχημοσύνην
κατεργαζόμενοι, καὶ τὴν ἀντιμυσθίαν ἦν ἔδει
τῆς πλάνης αὐτῶν, ἐν ἑαυτοῖς ἀπολαμβάνον-
τες (65).

6. Διὰ δὲ ταῦτα πλεῖον τοῦ θανάτου κρατήσαντος,
καὶ τῆς φθορὰς παραμενούσης κατὰ τῶν ἀνθρώπων,
τὸ μὲν τῶν ἀνθρώπων γένος ἐφθείρετο· ὁ δὲ λογικὸς
καὶ κατ' εἰκόνα γεγόμενος ἄνθρωπος ἠφανίζετο· καὶ
τὸ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ γεγόμενον ἔργον παραπύλλυτο (66).
Καὶ γὰρ καὶ ὁ θάνατος, ὡς προείπον, νόμῳ λοιπὸν
ἴσχυς καθ' ἡμῶν· καὶ οὐχ οἷόν τε ἦν τὸν νόμον ἐκ-
φυγεῖν, διὰ τὸ ὑπὸ Θεοῦ τεθεσθαι τούτου τῆς παρα-
δόσεως χάριν. Καὶ ἦν ἄτοπον ὁμοῦ καὶ ἀπρεπὲς τὸ
γεγόμενον ἀλθῶς. Ἀτόπον μὲν γὰρ ἦν εἰπόντα (67)
τὸν Θεὸν ψεύσασθαι, ὥστε νομοθετῆσαντος αὐτοῦ.

⁶² Sap. II, 23, 24.

⁶³ Rom. I, 26, 27.

(61) Basil., ἤγγιξε.

(62) Græcus Scripturæ textus habet, καὶ εἰκόνα
τῆς ἰδίας ἰδιότητος ἐποίησεν αὐτόν, imaginem pro-
priae proprietatis fecit eum. Vulgata, ad imaginem
similitudinis suæ fecit illum.

(63) Anglicanus, ἐξεληλύθασιν. Καὶ seq. abest ab
eodem.

(64) Sic Seguer. Alii vero cum editis, ἠγείρετο.

(65) Sic Seguer., Basil., Gobler. et Felckm. I an.,

sibi ipsis corruptionis mortis auctores facti sunt :
qui, ut dixi, ex natura quidem mortales erant, sed
gratia, qua Verbi erant participes, naturæ condi-
tionem haud dubie effugissent, si boni utique per-
mansissent. Siquidem propter Verbum, quod cum
illis fuisset, ad eos naturalis corruptio non acces-
sisset, ut et Sapientia his verbis testatur : *Deus*
creavit hominem ut incorruptus esset, et imaginem
proprie æternitatis : invidia autem diaboli mors in-
troivit in mundum ⁶². Quo quidem facto homines
mori cœperunt, deincepsque contra illos viguit cor-
ruptio, quæ eo majores vires quam ipsa etiam na-
turæ conditio in universum genus habuit, quod
Numinis comminationem ob violatam legem antea
contra homines acceperat. Neque enim illi in pec-
catis intra certos terminos consistere, sed paulatim
progredientes, omnem modum transcendere. Initio
quidem facti malitiæ inventores, mortem et corru-
ptionem adversus seipsos provocaverunt : deinde
vero in injustitiam delapsi, omnemque iniquitatem
prætergressi, nullo in malo stantes sed novis nova
omnia addentes, insatiabiles ad peccandum facti
sunt. Hinc ubique stupra et furta erant : cædibus et
rapinis plenus erat universus terrarum orbis, nulla-
que lex corruptelas et injustitiam cohibebat : sed
omnia mala privatim et publice cuncti committe-
bant. Civitates adversus civitates bella gerebant ;
gentes contra gentes insurgabant, totus denique or-
bis pugnis et seditionibus discindebatur, dum sin-
guli in patrandis flagitiis contenderent. Nec vero
illa etiam quæ contra naturam sunt scelera procul
ab his erant, sed, ut dixit Christi testis Apostolus :
Femine eorum immutaverunt naturalem usum in
eum usum qui est contra naturam. Similiter autem
et masculi, relicto naturali usu, feminae, exarserunt
in desideriis suis in invicem, masculi in masculos
turpitudinem operantes, et mercedem, quam oportuit,
exoris sui in semetipsis recipientes ⁶³.

42 6. Eam ob rem morte magis magisque inva-
lescente, et corruptione contra homines persistente,
peribat hominum genus, ipseque homo rationis par-
ticeps et ad imaginem factus interibat, ac opus a
Deo constructum destruebatur. Jam enim, ut supra
docui, mors vi legis contra nos maxime valebat, nec
vitari poterat lex illa, quippe quæ a Deo prævarica-
tionis causa fuerat imposita. Quæ res sane absurda
simul et indecora fuit. Nam absurdum erat Deum
loquentem mentiri, si nempe Deo hominem si man-
datum violaret mori statuente, violato mandato non

atque ita legitur in Græco S. Scripturæ textu : alii
vero cum editis, ἀπολαβόντες.

(66) Seguer., Gobler. et Felckm. I anon., παρ-
απύλλετο. Ibid. Gobler. et Felckm. I anon. omit-
tunt καὶ γὰρ, quæ nec exprimit Nannius : alii au-
tem cum editis habent, et legerunt Omnibonus et
Ambrosius Camald.

(67) Anglicanus, Ἀτόπον γὰρ ἂν εἴη.

moreretur, sed irritus fieret ejus sermo. Siquidem verax Deus non fuisset, si illo nos morituros dicente, homo non moreretur. Alia autem ex parte indecorum erat res rationis compotes et Verbi Dei semel factas participes interire, rursusque in nihilum corruptione reverti. Divina enim bonitate indignum prorsus erat res a Deo factas, ob fraudem, qua homines diabolus circumvenit, destrui. In primis vero dedecebat, Dei artem in hominibus vel propter illorum incuriam vel propter dæmonum dolum deleri. Itaque hominibus pereuntibus talibusque operibus in exitium labentibus, quid Deum, qui bonus est, facere oportebat? An sinere ut corruptio adversus illos valeret et mors eis dominaretur? At quid profuisset illos ab initio factos esse? Satiis enim erat eos omnino non fieri, quam factos negligi et interire. Siquidem hujusmodi negligentia infirmitatis Dei non bonitatis majus fuisset argumentum, si nimirum opus quod fecerat destrui permisisset, quam si hominem ab initio penitus non fecisset. Si enim non fecisset, nullus esset qui de infirmitate cogitaret: at, postquam illum fecit et ut esset creavit, opus perire præsertim in ipsius auctoris conspectu res fuisset perabsurda. Itaque par Deo non erat sinere homines in corruptionem labi, quia id indecorum et indignum divinæ bonitatis erat.
 Ἰδὲ τοὺς ἀνθρώπους μὴ ἀφίναί· φέρεσθαι τῇ φθορᾷ, ἀγαθότητος.

7. Verum, quemadmodum ita rem esse decebat: sic rursus e contrario, Deo quoque conveniebat in lege quam de morte tulerat veracem videri. Absurdum enim fuisset Deum veritatis patrem, nostræ utilitatis et conservationis causa mendacem videri. Quid igitur hac in re fieri oportuit, vel quid hic agere Deus debuit? Legis perfractæ pœnitentiam ab hominibus exigere? Id enim Deo dignum esse non immerito quis dixerit, ut quemadmodum ex transgressionem corruptioni subiecti fuerunt, sic ex pœnitentia incorrupti iterum fierent. Atqui neque pœnitentia id quod Deo decorum est servabat, quandoquidem si mortem homines effugissent, Deus non verax nihilominus mansisset, neque etiam pœnitentia naturæ conditionem solvit, sed tantum a peccatis coerceat. Unde, si solum fuisset peccatum, nec corruptio subsequuta fuisset, recte hic locum habuisset pœnitentia; sed ubi præeunte transgressionem, homines in corruptionem naturæ debitam incurrerunt, et divinæ similitudinis gratia spoliati sunt, quid aliud, quæso, fieri oportuit? vel cujusnam opera ad hujusmodi gratiam et instaurationem præstandam necessaria fuit, nisi Dei Verbi, a quo omnia ex nihilo

(68) Sic omnes mss. Editi autem, ἡ χρῆσις τίς.

(69) Seguer., Goblerian. et Felckm. 1 anon., γινόμενα.

(70) Seguer. et Anglic., πεποιήκει.

(71) Ὅστε ἀληθῆ φανῆναι τὸν Θεὸν desunt in Gobler. et Felckm. 1 anon. nec ea expressit Nannius: alii cum editis habent, et verterunt Omnibonus et Ambrosius Camald.

(72) Ita omnes mss. Editi vero, γίνονται.

(73) Sic Seguer., Gobler. et Felckm. 1 anon. Alii

θανάτῳ ἀποθνήσκειν τὸν ἀνθρώπων, εἰ παραβῇ τὴν ἐντολὴν, μετὰ τὴν παράδοσιν μὴ ἀποθνήσκειν, ἀλλὰ λύεσθαι τὸν τοῦτου λόγον. Οὐκ ἀληθὲς γὰρ ἦν ὁ Θεός, εἰ, εἰπόντος αὐτοῦ ἀποθνήσκειν ἡμᾶς, μὴ ἀπέθνησκειν ὁ ἀνθρώπος. Ἀπρεπὲς δὲ ἦν πάλιν τὰ ἅπαξ γενόμενα λογικὰ καὶ τοῦ Λόγου αὐτοῦ μετασχόντα παραπολλύεσθαι, καὶ πάλιν εἰς τὸ μὴ εἶναι διὰ τῆς φθορᾶς ἐπιστρέφειν. Οὐκ ἄξιον γὰρ ἦν τῆς ἀγαθότητος τοῦ Θεοῦ τὰ ὑπ' αὐτοῦ γενόμενα διαφθεῖρεσθαι διὰ τὴν παρὰ τοῦ διαβόλου γενομένην τοῖς ἀνθρώποις ἀπάτην. Ἄλλως τε καὶ τῶν ἀπρεπεστάτων ἦν τὴν τοῦ Θεοῦ τέχνην ἐν τοῖς ἀνθρώποις ἀφανίζεσθαι ἢ διὰ τὴν αὐτῶν ἀμέλειαν ἢ διὰ τὴν τῶν δαιμόνων ἀπάτην. Φθειρομένων τοίνυν τῶν λογικῶν καὶ παραπολλυμένων τῶν τοιοῦτων ἔργων, τί τὸν Ἰδοὶ ποιεῖν ἀγαθὸν ὄντα;
 Β Ἀφίναί τὴν φθορὰν κατ' αὐτῶν ἰσχύειν, καὶ τὸν θάνατον αὐτῶν κρατεῖν; Καὶ τίς ἡ χρῆσις (68) τοῦ καὶ ἐξ ἀρχῆς αὐτὰ γενέσθαι; Ἐδεῖ γὰρ μὴ γενέσθαι, ἢ γενόμενα (69) παραμεληθῆναι καὶ ἀπολέσθαι. Ἀσθένεια γὰρ μᾶλλον καὶ οὐκ ἀγαθότης ἐκ τῆς ἀμελείας γινώσκειται τοῦ Θεοῦ, εἰ ποιήσας παρορᾷ φθαρήναι τὸ ἑαυτοῦ ἔργον, ἥπερ εἰ μὴ πεποιήκει (70) κατὰ τὴν ἀρχὴν τὸν ἀνθρώπων. Μὴ ποιήσαντος μὲν γὰρ οὐκ ἦν ὁ λογιζόμενος τὴν ἀσθένειαν· ποιήσαντος δὲ καὶ εἰς τὸ εἶναι κτίσαντος, ἀτοπώτατον ἦν ἀπόλλυσθαι τὰ ἔργα, καὶ μάλιστα ἐπ' ὅλῃ τοῦ πεποιηκότος. Οὐκοῦν διὰ τὸ ἀπρεπὲς καὶ ἀνάξιον εἶναι τοῦτο τῆς τοῦ Θεοῦ

7. Ἄλλ' ὥσπερ ἰδοὶ τοῦτο γενέσθαι, οὕτω καὶ ἐκ τῶν ἐναντίων πάλιν ἀντίκειται τὸ πρὸς τὸν Θεὸν εὐλογον, ὥστε ἀληθῆ φανῆναι τὸν Θεὸν (71) ἐν τῇ περὶ τοῦ θανάτου νομοθεσίᾳ. Ἀποπον γὰρ ἦν διὰ τὴν ἡμῶν ἀφίλειαν καὶ διαμονὴν φεύσστην φανῆναι τὸν τῆς ἀληθείας πατέρα Θεόν. Τί οὖν ἰδοὶ καὶ περὶ τοῦτου γενέσθαι ἢ ποιῆσαι τὸν Θεόν; Μετάνοιαν ἐπὶ τῇ παραβάσει τοὺς ἀνθρώπους ἀπαιτῆται; Τοῦτο γὰρ ἂν τις ἄξιον φήσειε Θεοῦ, λέγων, ὅτι, ὥσπερ ἐκ τῆς παραβάσεως εἰς φθορὰν γεγόνασιν, οὕτως ἐκ τῆς μετάνοιας γένοιτο (72) πάλιν ἂν εἰς ἀφθαρσίαν. Ἄλλ' ἡ μετάνοια οὕτε τὸ εὐλογον τὸ πρὸς τὸν Θεὸν ἐφύλαττεν· ἔμενε γὰρ πάλιν οὐκ ἀληθὲς, μὴ κρατουμένων ἐν τῷ θανάτῳ τῶν ἀνθρώπων· οὕτε δὲ ἡ μετάνοια ἀπὸ τῶν κατὰ φύσιν ἀνακαλεῖται, ἀλλὰ μόνον παύει τῶν ἀμαρτημάτων. Εἰ μὲν οὖν μόνον ἦν πλημμέλημα καὶ μὴ φθορᾶς ἐπακολούθησις, καλῶς ἂν ἦν ἡ μετάνοια· εἰ δὲ, ἅπαξ προλαβοῦσης τῆς παραβάσεως, εἰς τὴν κατὰ φύσιν (73) φθορὰν ἐκρατοῦντο οἱ ἀνθρώποι, καὶ τὴν τοῦ κατ' εἰκόνα χάριν ἀραιρεθόντες ἦσαν, τί ἄλλα ἰδοὶ γενέσθαι; ἢ τίνας ἦν χρῆσις πρὸς τὴν τοιαύτην χάριν καὶ ἀνάκλησιν ἢ τοῦ καὶ (74) κατὰ τὴν ἀρχὴν ἐκ τοῦ μὴ ὄντος πεποιηκότος τὰ ὅλα τοῦ Θεοῦ Λόγου;

cum editis, παρὰ φύσιν, atque ita legit Nannius. Omnibonus et Ambrosius Camald. κατὰ φύσιν legerunt, idque melius et ex mente sancti Athanasii, ut patet.

(74) Seguer., Basil. et Felckm. 2 anon., καὶ post τοῦ addunt et post ἀρχὴν tollunt: editi contra post τοῦ omittunt et post ἀρχὴν addunt: alii mss. utrobique omittunt. Mox post ὅλα, art. τοῦ deest in Anglic.

Αὐτοῦ γὰρ ἦν πάλιν καὶ τὸ φθαρτὸν εἰς ἀφθαρσίαν ἐνεγκεῖν, καὶ τὸ ὑπὲρ πάντων εὐλογον ἀποσῶσαι πρὸς τὸν Πατέρα. Λόγος γὰρ ὢν τοῦ Πατρὸς καὶ ὑπὲρ πάντας ὢν, ἀκολούθως καὶ ἀνακτίσται τὰ ὅλα (75) μόνος ἦν δυνατὸς, καὶ ὑπὲρ πάντων παθεῖν, καὶ πρεσβεῦσαι περὶ πάντων ἱκανὸς πρὸς τὸν Πατέρα.

8. Τούτου δὴ ἕνεκεν ὁ σώματος καὶ ἀφθαρτος καὶ ἄυλος τοῦ Θεοῦ Λόγος παραγίνεται εἰς τὴν ἡμετέραν χώραν, οὗτι γε μακρὰν ὢν πρότερον· οὐδὲν γὰρ αὐτοῦ κενὸν ὑπολείπεται τῆς κτίσεως μέρος, πάντα δὲ διὰ πάντων πεπληρώκεν αὐτὸς συνὼν τῷ ἑαυτοῦ Πατρὶ· ἀλλὰ παραγίνεται συγκαταβαίνων τῇ εἰς ἡμᾶς αὐτοῦ φιλανθρωπία καὶ ἐπιφανείᾳ. Καὶ ἰδὼν τὸ λογιζόμενον ἀπολλύμενον γένος, καὶ τὸν θάνατον κατ' αὐτῶν βασιλεύοντα τῇ φθορᾷ· ὁρῶν δὲ καὶ τὴν ἀπειλὴν τῆς παραβάσεως διακρατούσαν τὴν καθ' ἡμῶν φθορὰν, καὶ ὅτι ἀποπον ἦν πρὸ τοῦ πληρωθῆναι τὸν νόμον λυθῆναι· ὁρῶν δὲ καὶ τὸ ἀπρεπὲς ἐν τῷ συμβεβηκότι, ὅτι ὢν αὐτὸς ἦν δημιουργὸς, ταῦτα παραφανίζετο· ὁρῶν δὲ καὶ τὴν τῶν ἀνθρώπων ὑπερβάλλουσαν κακίαν, ὅτι κατ' ὀλίγον καὶ ἀφόρητον αὐτὴν ἠῤῥησαν καθ' ἑαυτῶν· ὁρῶν δὲ καὶ τὸ ὑπεύθυνον πάντων τῶν (76) ἀνθρώπων πρὸς τὸν θάνατον· ἐλεήσας τὸ γένος ἡμῶν, καὶ τὴν ἀσθένειαν ἡμῶν οἰκτιρήσας, καὶ τῇ φθορᾷ ἡμῶν συγκαταβάς, καὶ τὴν τοῦ θανάτου κράτησιν οὐκ ἐνέγκας (77), ἵνα μὴ τὸ γινόμενον ἀπόληται, καὶ εἰς ἀργὸν τοῦ Πατρὸς τὸ εἰς ἀνθρώπους ἔργον αὐτοῦ γένηται, λαμβάνει ἑαυτῷ σῶμα, καὶ τοῦτο οὐκ ἄλλότριον τοῦ ἡμετέρου. Οὐ γὰρ ἀπλῶς ἠθέλησεν ἐν σώματι γενέσθαι, οὐδὲ μόνον ἤθελε φανῆναι· ἐδόνατο γὰρ, εἰ μόνον ἤθελε φανῆναι, καὶ δι' ἑτέρου κρείττονος τὴν θεοφάνειαν αὐτοῦ ποιήσασθαι· ἀλλὰ λαμβάνει τὸ ἡμέτερον, καὶ τοῦτο οὐκ ἀπλῶς, ἀλλ' ἐξ ἀκράντου (78) καὶ ἀμείαντος, ἀνδρὸς ἀπείρου Παρθένου, καθαρὸν καὶ ὅντως ἀμιγὲς τῆς ἀνδρῶν συνουσίας. Αὐτὸς γὰρ δυνατὸς ὢν καὶ δημιουργὸς τῶν ὅλων, ἐν τῇ Παρθένῳ κατασκευάζει ἑαυτῷ ναὸν τὸ σῶμα, καὶ ἰδιοποιεῖται τοῦτο ὥσπερ ὄργανον, ἐν αὐτῷ γνωριζόμενος καὶ ἐνοικῶν· καὶ οὕτως ἀπὸ τῶν ἡμετέρων τὸ ὅμοιον λαβὼν, διὰ τὸ πάντας ὑπευθύνους εἶναι τῇ τοῦ θανάτου φθορᾷ, ἀντὶ πάντων αὐτὸ θανάτου παραδίδους, προσῆγε τῷ Πατρὶ, καὶ τοῦτο φιλανθρωπῶς ποίων, ἵνα, ὡς μὲν πάντων ἀποθανόντων ἐν αὐτῷ, λυθῇ ὁ κατὰ τῆς φθορᾶς τῶν ἀνθρώπων νόμος, ἅτε δὴ πληρωθείσης τῆς ἐξουσίας ἐν τῷ κυριακῷ σώματι, καὶ μηκέτι χώραν ἔχοντας κατὰ τῶν ὁμοίων ἀνθρώπων· ὡς δὲ εἰς φθορὰν ἀναστρέφοντας τοὺς ἀνθρώπους πάλιν εἰς τὴν ἀφθαρσίαν ἐπιστρέψῃ, καὶ ζωοποιήσῃ τούτους ἀπὸ τοῦ θανάτου, τῇ τοῦ σώματος ἰδιοποίησιν καὶ τῇ τῆς ἀναστάσεως χάριτι τὸν θάνατον ἀπ' αὐτῶν (79) ὡς κατὰ μὴν ἀπὸ πυρὸς ἐξαφανίζων.

(75) Sic omnes mss. atque ita omnes interpretes legerunt. Editio Commel., ὅλος. Ibidem pro ἀνακτίσται, Ambrosius Camaldul. et Nannius legisse videntur ἀνακτίσσαι. Nam hic vertunt *recuperare*.

(76) Art. τῶν δεest in Seguer. Gobler. et Felekm. † anon. Paulo post, ἡμῶν. ante οἰκτιρήσας δεest in Anglie.

(77) Seguerianus, Goblerianus et Felekmanni 1

A initio facta sunt? 43 Ipsi siquidem erat id quod corruptum erat, incorruptum iterum reddere et pro omnibus id quod Patrem decebat servare. Cum enim Patris sit Verbum, et omnibus longe antecellat, solus quoque ipse idcirco universa instaurare poterat: solus idoneus fuit qui pro omnibus pateretur, et pro cunctis apud Patrem intercederet.

8. Itaque hujus rei gratia incorporeum et corruptionis ac materiæ expertus Dei Verbum, in nostram regionem advenit, quanquam antea non procul ab erat: nulla enim pars mundi illo unquam vacua fuit, sed una cum suo Patre existens omnia ubique implebat. Venit vero sua erga nos benignitate, et quatenus sese palam nobis exhibuit. Nempe, cum hominum genus interire, et mortem contra illos corruptione dominari cerneret; cum Dei comminatione et sententia in transgressionem lata, nostri corruptionem corroborari videret, absurdumque esse legem solvi antequam impleteretur: cum item attenderet non decere ea deleri quorum ipse opifex esset: cumque aliunde conspiceret hominum malitiam supra modum crescere, illamque paulatim contra seipsum adeo auxisse, ut jam amplius tolerari non posset: cum denique omnes homines mortis reos esse videret, nostri ipse generis et infirmitatis misertus, nostraque motus corruptione, nec mortem in nobis dominari ferens, ne scilicet quod factum fuerat periret, suique Patris in homine formando opus vanum fieret, sibi ipsi corpus accepit, idque nostri non dissimile; nec enim esse tantum in corpore, vel solum apparere voluit. Nam, si tantum apparere voluisset, potuisset sane aliud præstantius corpus assumere; verum nostrum corpus accepit, idque non quoquo modo, sed ex inviolata et incorrupta ac viri experte Virgine purum vereque nullius viri conjunctione inquinatum accepit. Nam cum ipse potens et rerum omnium sit effector, sibi in Virgine templum, corpus scilicet, exstruxit, illudque tanquam instrumentum sibi proprium fecit, in quo se notum faceret et habitaret: sic ergo simili corpore e nostris accepto, quia omnes mortis corruptioni subjecti erant, illud pro omnibus morti traditum Patri summs cum benignitate obtulit, cum ut omnibus in ipso morientibus lex de corruptione contra homines lata solveretur, utpote quæ in Dominico corpore suam vim complevisset, nec proinde locum amplius adversus similes homines haberet; tum ut homines in corruptionem reversos, iterum incorruptos redderet, atque a morte ad vitam revocaret, corpore quod sibi assumpserat et resurrectionis gratia mortem ab eis, non secus ac stipula ab igne consumitur, penitus amovens.

anonymus, ἐνεγκῶν.

(78) Felekm. 2. anon. et editio Commel., ἀρρᾶν- του. Ibid. ante ἀνδρὸς, particulam καὶ exprimunt Nannius et Ambrosius Camald. Item ibid. pro ἀνδρὸς ἀπείρου, Anglie. μητρός habet. Idem ibid. pro ἀμ- γῆς. ἀνευ habet.

(79) Seguer. ἀπ' αὐτῶν post θάνατον habet; alii cum editis post πυρὸς. In Anglie. utrobique deest.

9. Nam cum Verbum intelligeret non posse aliter hominum corruptionem solvi, nisi omnino moreretur: cum item fieri non poterat ut Verbum, utpote immortale et Patris Filius, moreretur: idcirco corpus quod mori posset sibi assumpsit, ut illud Verbi omnium præsidis factum particeps, morti pro omnibus satis esset, atque propter Verbum in se habitans, incorruptum permaneret, ac denique in posterum **44** corruptio resurrectionis gratia ab omnibus discederet. Hinc corpus quod sibi ipse accepit, velut hostiam et victimam omnipuram macula mortis offerendo, mortem statim ab omnibus similibus, suo pro aliis oblato, propulsavit. Sic enim Dei Verbum superius omnibus existens, suum templum et corporeum instrumentum pro omnibus, uti decebat, devovendo et offerendo, id quod debebatur in morte solvit, atque ita omnibus per simile corpus conjunctus incorruptus Dei Filius, omnes resurrectionis promissione incorruptos jure et merito reddidit. Ipsa siquidem mortis corruptio nullam jam vim adversus homines habet ob Verbum quod in illis per unum corpus habitat. Nempe, quemadmodum si magnus aliquis imperator in insignem aliquam urbem ingressus, in una ejus domo maneret, id maximo honori illi civitati esset, nec eam tunc vel hostis vel latro auderet divexare: sed potius ob imperatorem in una ejus domo commorantem diligentissime custodiretur: ita quoque idem in omnium moderatore licet observare. Nam ubi ille in nostram regionem introivit, et sibi domicilium in uno corpore ex nostris elegit, mox omnes hostium adversus homines insidiae finem habuere, et mortis corruptio, cujus vires adversus illos tantæ antea erant, penitus evanuit. Perisset enim hominum genus, nisi omnium Dominus et servator Dei Filius mortem consumpturus advenisset.

10. Cæterum vere magnum hoc opus divinæ bonitatis in primis congruebat. Namque, si imperator domum sive urbem a se ædificatam, ac deinde civium incuria a latronibus impugnatam nequaquam deserit, sed ut proprium opus defendit et tuetur, neque ad civium inertiam, sed ad id quod sibi decorum est respicit: multo magis optimi Patris Deus Verbum in corruptionem abeuntem hominum naturam non dereliquit: sed mortem, in quam illi incurrerant, proprio oblato corpore, delevit, illorumque negligentiam sua doctrina emendavit, et omnia, quæ hominum erant, sua virtute ac potentia

9. Συνιδὼν γὰρ ὁ Λόγος (80), ὅτι ἄλλως οὐκ (81) ἂν λυθεῖν τῶν ἀνθρώπων ἡ φθορά, εἰ μὴ διὰ τοῦ πάντως ἀποθανεῖν· οὐχ οἶόν τε δὲ ἦν τὸν Λόγον ἀποθανεῖν ἀθάνατον ὄντα καὶ τοῦ Πατρὸς Υἱόν· τοῦτου ἕνεκεν τὸ δυνάμενον ἀποθανεῖν ἑαυτῷ λαμβάνει σῶμα, ἵνα τοῦτο (82) τοῦ ἐπὶ πάντων Λόγου μεταλαβὼν, ἀντὶ πάντων ἱκανὸν γένηται τῷ θανάτῳ, καὶ διὰ τὸν ἐνοικησάντα Λόγον ἀφθαρτον διαμείνῃ, καὶ λοιπὸν ἀπὸ πάντων ἡ φθορά παύσεται τῇ τῆς ἀναστάσεως χάριτι. Ὅθεν ὡς ἱερῶν καὶ θύμα παντὸς ἐλεύθερον σπῆλον, δ' αὐτὸς ἑαυτῷ ἔλαβε σῶμα προσάγων εἰς θάνατον, ἀπὸ πάντων εὐθὺς τῶν ὁμοίων ἠφάνισε τὸν θάνατον τῇ προσφορᾷ τοῦ καταλλήλου (83). Ὑπὲρ πάντας γὰρ ὢν ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ, εἰκότως, τὸν ἑαυτοῦ ναὸν καὶ τὸ σωματικὸν ὄργανον προσάγων ἀντίψυχον ὑπὲρ πάντων, ἐπλήρωσεν τὸ ὀφειλόμενον ἐν (84) τῷ θανάτῳ· καὶ οὕτως συνὼν διὰ τοῦ ὁμοίου τοῖς πᾶσιν ὁ ἀφθαρτος τοῦ Θεοῦ Υἱός, εἰκότως τοὺς πάντας ἐνέδωκεν ἀφθαρσίαν (85) ἐν τῇ περὶ τῆς ἀναστάσεως ἐπαγγελίᾳ. Καὶ αὕτη γὰρ ἡ ἐν τῷ θανάτῳ φθορά κατὰ τῶν ἀνθρώπων οὐκέτι χώραν ἔχει διὰ τὸν ἐνοικησάντα Λόγον ἐν τούτοις διὰ τοῦ ἐνὸς σώματος· καὶ ὥσπερ μεγάλου βασιλέως εἰσελθόντος εἰς τινα πόλιν μεγάλην, καὶ οἰκισαγτος εἰς μίαν τῶν ἐν αὐτῇ οἰκίων, πάντως ἡ ταύτη ἀὐτῇ πόλιν τιμῆς πολλῆς καταξιοῦται· καὶ οὐκέτι τις ἐχθρὸς αὐτῇ οὐτε ληστής ἐπιδαίνειν καταστρέφει, πάσης δὲ μᾶλλον ἐπιμελείας ἀξιοῦται διὰ τὸν εἰς μίαν αὐτῆς οἰκίαν οἰκησάντα βασιλέα· οὕτως καὶ ἐπὶ τοῦ πάντων βασιλέως γέγονεν. Ἐλθόντος γὰρ αὐτοῦ ἐπὶ τὴν ἡμετέραν χώραν, καὶ οἰκησαντος εἰς ἐν τῶν ὁμοίων σῶμα, λοιπὸν πᾶσα ἡ κατὰ τῶν ἀνθρώπων παρὰ τῶν ἐχθρῶν ἐπιβουλὴ πίπτει, καὶ ἡ τοῦ θανάτου ἠφάνισται φθορά ἡ πάλαι κατ' αὐτῶν ἰσχύουσα. Παραπλωλῶν γὰρ ἂν τὸ τῶν ἀνθρώπων γένος, εἰ μὴ ὁ πάντων δεσπότης καὶ Σωτὴρ τοῦ Θεοῦ Υἱός παρεγγόνει πρὸς τὸ τοῦ θανάτου τέλος.

10. Πρέπον (86) δὲ καὶ μάλιστα τῇ ἀγαθότητι τοῦ Θεοῦ ἀληθῶς τὸ μέγα τοῦτο ἔργον. Εἰ γὰρ βασιλεὺς, κατασκευάσας οἰκίαν ἢ πόλιν, καὶ ταύτην ἐξ ἀμελείας τῶν ἐνοικούντων πολεμουμένην ὑπὸ ληστῶν, τὸ σύνολον οὐ παρορᾷ, ἀλλ' ὡς ἴσιν ἔργον ἐκδικεῖ καὶ περισώζει, οὐκ εἰς τὴν τῶν ἐνοικούντων ἀμελείαν ἀφορῶν, ἀλλ' εἰς τὸ ἑαυτοῦ πρέπον· πολλῷ πλεονὸς τοῦ παναγὰς Θεοῦ Λόγου Πατρὸς εἰς φθορὰν κατερχόμενον τὸ δι' αὐτοῦ γενόμενον τῶν ἀνθρώπων γένος οὐ παρεῖδεν· ἀλλὰ τὸν μὲν συμβεβηκότα θάνατον ἀπήλειψε διὰ τῆς προσφορᾶς τοῦ ἰδίου

(80) Hic locus ab hac voce συνιδὼν ad hæc verba διὰ τοῦ ἐνὸς σώματος integer refertur a Theodoro, dialogo 3, qui ἀπαθῆς inscribitur.

(81) Sic mss. et Theod. Editio autem Commel., οὐ καὶ. Mox pro πάντας ut editi habent, Seguer., Gobl., Felck. 1 anon. et Theod. πάντως habent; Anglic. παντὸς mendose pro πάντως.

(82) Sic Seguer., Basil. et Theod. At alii cum editis τοῦτο omittunt. Ibid. pro πάντων, Theod. πάντας habet.

(83) Gobl., Felckm. 1 anon. et Theod., τῇ καταλλήλῳ. Alii cum editis, καταλλήλου, ut et interpretes

legerunt.

(84) Ev abest a Theod. At mss. et editi, habent, et legerunt Omnibus et Ambros. Camald. Ibid. post θανάτῳ, Theodor. habet καὶ οὕτως συνὼν. Angl. vero, καὶ ὡς συνὼν. Alii cum editis, ὡς οἶόν τε. Ambrosius Camald. videtur legisse ut Theod. Nam hic verit, eoque commercio. Theodoretici lectionem sequi visum est, ut quæ meliorem sensum efficiat.

(85) Goblerianus et Felckmanni 1 anonymus, ἀφθαρσία.

(86) Editio Commel., πρέπον.

σώματος, τὴν δὲ ἀμέλειαν αὐτῶν διαρρώσατο τῇ A
 αὐτοῦ διδασκαλίᾳ, πάντα τὰ τῶν ἀνθρώπων διὰ τῆς
 αὐτοῦ δυνάμεως κατέρωσας. Ταῦτα δὲ καὶ παρὰ
 τῶν αὐτοῦ τοῦ Σωτῆρος θεολόγων ἀνδρῶν πιστοῦσθαι
 τις δύναται ἐντυγχάνειν τοῖς ἐκείνων γράμμασιν, ἢ
 (87) φασιν· Ἡ γὰρ ἀγάπη τοῦ Χριστοῦ συντέχει
 ἡμᾶς κρύπτας τοῦτο, ὅτι, εἰ εἰς ὑπὲρ πάντων
 ἀπέθανεν, ἄρα οἱ πάντες ἀπέθανον· καὶ ὑπὲρ
 πάντων ἀπέθανεν, ἵνα ἡμεῖς μηκέτι θαντοῖς ζω-
 μεν, ἀλλὰ τῷ ὑπὲρ ἡμῶν ἀποθανόντι καὶ ἀνα-
 στάντι ἐκ νεκρῶν, τῷ Κυρίῳ ἡμῶν Ἰησοῦ Χρι-
 στῷ· καὶ πάλιν· Τὸν δὲ βραχὺ τι παρ' ἀγγέλους
 ἡλιαττωμένον (88) βλέπομεν Ἰησοῦν διὰ τὸ πά-
 θημα τοῦ θανάτου δόξῃ καὶ τιμῇ δόξαφανώμενον,
 ὅπως χάριτι Θεοῦ ὑπὲρ πάντος γεύσεται θανά-
 του. Εἰτα καὶ τὴν αἰτίαν τοῦ μὴ ἄλλον δεῖν ἢ αὐτὸν
 τὸν Θεὸν Λόγον ἐνανθρωπήσαι σημαίνει λέγων·
 Ἐπερπε γὰρ αὐτῷ, δι' ἐν τὰ πάντα, καὶ δι' οὗ
 τὰ πάντα, πολλοὺς υἱοὺς εἰς δόξαν ἀγαγόντα,
 τὸν ἀρχηγὸν τῆς σωτηρίας αὐτῶν διὰ παθημά-
 των τελειώσαι. Τοῦτο δὲ σημαίνει λέγων, ὡς οὐκ
 ἄλλου ἢ ἀπὸ τῆς γενομένης φθορᾶς τοὺς ἀνθρώπους
 ἀνενεγκεῖν ἢ τοῦ Θεοῦ Λόγου τοῦ καὶ (89) κατὰ τὴν
 ἀρχὴν πεποιηκότος αὐτούς. Ὅτι δὲ διὰ τὴν περὶ τῶν
 ὁμοίων σωμάτων θυσίαν σῶμα καὶ αὐτὸς ὁ Λόγος
 ἔλαβεν αὐτῷ, καὶ τοῦτο σημαίνουσι λέγοντες· Ἐπεὶ
 οὐτὶ τὰ παιδία κεκοινωνήκεν αἵματος καὶ σαρκός,
 καὶ αὐτὸς παρακλησιῶς μετέσχε τῶν αὐ-
 τῶν, ἵνα διὰ τοῦ θανάτου καταργήσῃ τὸν τὸ
 κρᾶτος ἔχοντα τοῦ θανάτου, τούτεστι τὸν διὰ-
 βολον, καὶ ἀπαλλέξῃ τούτους, ὅσοι φόβῳ θανά-
 του διὰ παντός τοῦ ζῆν ἐνοχοὶ ἦσαν δουλείας.
 Τῇ γὰρ τοῦ ἰδίου σώματος θυσίᾳ, καὶ τέλος ἐπέθηκε
 τῷ καθ' ἡμᾶς νόμῳ, καὶ ἀρχὴν ζωῆς ἡμῖν ἐκαίνισεν,
 ἐλπὶς τῆς ἀναστάσεως δεδοκός. Ἐπειδὴ γὰρ ἐξ
 ἀνθρώπων εἰς ἀνθρώπους ὁ θάνατος ἐκράτησε, διὰ
 τοῦτο πάντιν διὰ τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Θεοῦ Λόγου
 ἢ τοῦ θανάτου καταλύσις γέγονε, καὶ ἡ τῆς ζωῆς
 ἀνάστασις, λέγοντος τοῦ χριστοφόρου ἀνδρός· Ἐπειδὴ
 γὰρ δι' ἀνθρώπου θάνατος, καὶ δι' ἀνθρώπου
 ἀνάστασις νεκρῶν. Ὡς περ γὰρ ἐν τῷ Ἀδάμ
 πάντες ἀποθνήσκουσιν, οὕτως καὶ ἐν τῷ Χριστῷ
 πάντες ζωοποιήσονται· καὶ τὰ τούτοις ἀκόλουθα.
 Οὐκέτι γὰρ νῦν ὡς κατακρινόμενοι ἀποθνήσκομεν, ἀλλ'
 ὡς ἐχειρόμενοι περιμένομεν τὴν κοινήν πάντων
 ἀνάστασιν, ἣν καιροῖς ἰδίους δέλξει ὁ καὶ ταύτην ἐργασάμενος καὶ χαρισάμενος Θεός. Αἰτία μὲν δὲ πρώτη (90)
 τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Σωτῆρος αὐτῇ. Γινώξῃ δ' ἂν τις αὐτοῦ τὴν ἀγαθὴν εἰς ἡμᾶς παρουσίαν εὐλόγως
 γεγενῆσθαι καὶ ἐκ τούτων.

11. Ὁ Θεός ὁ πάντων ἔχων τὸ κρᾶτος, ὅτε τὸ D
 τῶν ἀνθρώπων γένος διὰ τοῦ ἰδίου Λόγου ἐποίησε,
 κατιδὼν πάλιν τὴν ἀσθένειαν τῆς φύσεως αὐτῶν, ὡς
 οὐκ ἱκανὴ εἴη ἐξ αὐτῆς γυνῆαι τὸν δημιουργόν, οὐδ'
 ὅπως ἐννοίαν λαβεῖν Θεοῦ, τῷ τὸν μὲν εἶναι (91)
 ἀγέννητον, τὰ δὲ ἐξ οὐκ ὄντων γεγενῆσθαι, καὶ τὸν

⁸⁷ II Cor. v, 14, 15. ⁸⁸ Hebr. II, 9. ⁸⁹ Ibid. 10.

(87) Gobler. et Feickm. 4 anon., ὅς. Paulo post
 ei post ὅτι, omittunt editi, habent vero mss.

(88) Ἡλιαττωμένον abest a Gobler. et Feickm. 3
 anon. Ibidem post Ἰησοῦν, addunt Χριστόν.

(89) Καὶ deest in Gobler. et Feickm. 4 anon.

(90) Πρώτη abest a Gobl. et Feick. 1 an. Ibidem

A instauravit. Hæc autem theologorum Salvatoris di-
 scipulorum auctoritate confirmare poterit quisquis
 illorum scripta legerit, ubi aiunt : *Charitas enim
 Christi urget nos, æstimantes hoc, quoniam ei unus
 pro omnibus mortuus est, ergo omnes mortui sunt :*
et pro omnibus mortuus est, ut nos non amplius no-
bis vivamus, sed ei qui pro nobis mortuus est et e
mortuis resurrexit, Domino nostro Jesu Christo ⁸⁷.
 Et rursus : *Eum autem, qui modico quam angeli*
minoratus est, videmus Jesum, propter passionem
mortis, gloria et honore coronatum, ut gratia Dei pro
omnibus gustaret mortem ⁸⁸. Postea idem rationem
 offert cur non oportuerit alium, quam Deum Ver-
 bum, hominem fieri : *Decebat enim eum, inquit,*
propter quem omnia, et per quem omnia, qui multos
filios in gloriam adduxerat, auctorem salutis eorum
per passionem consummare ⁸⁹. Quibus quidem verbis
 significat non alterius fuisse homines ab exorta
 corruptione revocare, quam Dei Verbi, a quo ab
 initio creati erant. Quod autem ideo ipsum Ver-
 bum sibi corpus accepit, ut victima pro similibus
 corporibus fieret, lidem quoque hoc modo declarant :
Quia ergo pueri communicaverunt carni et sanguini,
et ipse similiter ⁴⁵ *participavit eisdem, ut per mor-*
tem destrueret eum qui habebat mortis imperium, id
est diabolum, et liberaret eos, qui timore mortis per
totam vitam obnoxii erant servituti ⁸⁷. Siquidem pro-
 prium corpus immolando, legi adversum nos latæ
 finem imposuit, et vitæ principium, spe resurgendi
 data, nobis innovavit. Quia enim mors ex hominibus
 vires in homines acceperat, hinc per Deum Verbum
 hominibus factum, mortis solutio et vitæ resurre-
 ctio facta est, uti vir Christo plenus ait : *Quoniam*
enim per hominem mors, et per hominem resurrectio
mortuorum. Nam, sicut in Adam omnes moriuntur,
ita et in Christo omnes vivificabuntur ⁸⁸, et cætera quæ
 sequuntur. Non enim jam ut dampnandi morimur :
 sed tanquam a mortuis excitandi communem omnium
 resurrectionem expectamus, quam nimirum propria
 temporibus ejus auctor et largitor Deus exhibiturus
 est. Ilaque hæc prima est causa, cur Salvator homo
 factus est. Præterea eum convenienter admodum ad
 nos advenisse, ex his quoque licet percipere.

11. Deus, qui rerum omnium Dominus est, cum
 hominum genus per proprium Verbum creavit, ejus
 naturæ imbecillitate perspecta, quæ scilicet tanta
 est ut ex seipsa nec Creatorem cognoscere nec de
 Deo cogitare possit, quod ille quidem non factus,
 hæc autem ex nihilo sit facta : ille corporis expers
⁸⁷ ibid. 14, 15. ⁸⁸ I Cor. xv, 21, 22.

ante αὐτὴν addunt, τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χρι-
 στοῦ. Seg. addit tantum τοῦ Σωτῆρος, ut et legit
 Omnibus. Alii cum editis has voces omittunt.

(91) Gobler. et Feickm. 1 an., τὸ μὲν εἶναι. Ibidem
 et Anglic., ἀγέννητον. Alii vero cum editis, ἀγέννη-
 τον, minus bene.

sit, homines vero corporei sint creati : ac denique quod valde multa rebus creatis desint ad Creatoris cognitionem assequendam ; idcirco humani generis ille, utpote bonus, misertus, sui cognitione vacuos eos noluit dimittere, ut ne frustra existerent. Quid enim utilitatis rebus factis posset esse, si suum optiscem ignorarent ? Vel quomodo homines rationis essent participes, si Patris Rationem sive Verbum in quo facti sunt nescirent ? Certe nulla in re differrent a brutis animantibus, si nihil præter terrena cognoscerent. Et vero quid Deus illos creavisset, si ab illis noluisse cognosci ? Quapropter, cum bonus sit, ne id fieret, propriæ imaginis Domini nostri Jesu Christi illos participes reddidit, et ad suam imaginem ac similitudinem fecit, ut hujusmodi gratiæ ope imaginem, Patris videlicet Verbum, animo concipientes, Patris cognitionem per ipsum assequi possent, et Creatorem cognoscendo, felicem ac vere beatam vitam viverent. Verum insani rursus homines hanc etiam sibi impertitam gratiam parvipendentes, ita sese a Deo averterunt et animum inquinaverunt, ut non solum Dei notionem oblivione deleverint, sed etiam alia pro aliis sibi effinxerint. Nempe simulacra pro veritate sibi formaverunt, et ea quæ nihil erant Deo qui vere est prætulere, potiusque creaturæ quam Creatori servierunt. Sed quod nequissimum est, etiam ad ligna, ad lapides et ad omnem materiam atque ad homines Dei honorem traduxerunt, hisque plura, ut supra dictum est, patravere. Siquidem tanta illorum fuit impietas, ut etiam dæmones venerari et deos appellare, atque illorum parere cupiditati ac libidini non dubitarent. Namque illis, quemadmodum diximus, et beluas et homines, ut eos colerent, immolabant, seque in dies, iisdem stimulantibus, fortioribus vinculis **46** astringebant. Hinc ergo artes magicæ apud eos edocebantur, et oracula variis in locis edita miseros homines decipiebant, cunctique sibi et nascendi et existendi causas astra et cætera corpora cœlestia esse arbitrabantur, nihilque præter ea, quæ videbant, cogitabant. In summa, omnia impietate et nequitia erant plena, solusque Deus et ejus Verbum ignorabatur, quamvis seipsum hominibus minime occultaverit, nec simplicem sui cognitionem illis impertiverit, sed variis multisque modis eam eis explicaverit.

12. Sufficiebat equidem gratia, qua ad imaginem Dei facti sumus, ad Deum Verbum et Patrem per ipsum Verbum cognoscendum. Verum Deus, cui

(92) Sic Seguer., Basil. et Anglie. Alii cum editione Commel. non omittunt. Mox ibid. Seguer., Gobler. et Felckm. 1 anon. habent ὅπως, ut et legit Omnibonus ; alii cum editis, ὅθεν.

(93) Τὸ hic habent Seg., Basil., Gob. et Felck. 1 an. Alii cum ed. omittunt.

(94) Seguer., ὁδὲ. Anglie. paulo post, ἐγίνωσκον.

(95) Gobler. et Felck. 1 anon. et Seg. habent μαν-

τὰ μὲν ἀσώματων εἶναι, τοὺς δὲ ἀνθρώπους καὶ τῶν (92) σώματι πεπλάσθαι, καὶ ὅπως πολλὰ εἶναι τὴν τῶν γενεῶν ἑλλειψιν πρὸς τὴν τοῦ πεποιηκότος κατὰλήψιν καὶ γνῶσιν· ἐλεήσας πάλιν τὸ γένος τὸ ἀνθρώπινον, ἅτε δι' ἀγαθὸς ὢν, οὐκ ἀφήκεν αὐτοὺς ἐρήμους τῆς ἑαυτοῦ γνώσεως, ἵνα μὴ ἀνύητον ἔχουσι καὶ τὸ (93) εἶναι. Ποία γὰρ βνησις τοῖς πεποιημένοις μὴ γινώσκουσι τὸν ἑαυτῶν ποιητὴν ; Ἥ πῶς ἂν εἰεν λογικοὶ μὴ γινώσκοντες τὸν τοῦ Πατρὸς Λόγον, ἐν ᾧ καὶ γεγόνασιν ; Οὐδὲν (94) γὰρ οὐδὲ ἀλόγων διαφέρειν ἐμῶν, εἰ πλέον οὐδὲν τῶν περιγεῖων ἐπεγίνωσκον. Τί δὲ καὶ ὁ Θεὸς ἵποιοι τοὺτους, ἀφ' ὧν οὐκ ἠθέλησε γινώσκεισθαι ; Ὅθεν ἵνα μὴ τοῦτο γένηται, ἀγαθὸς ὢν, τῆς ἰδίας εἰκόνας αὐτοῖς τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ μεταδίδωσι, καὶ ποιεῖ **B** τοὺτους κατὰ τὴν ἑαυτοῦ εἰκόνα καὶ καθ' ὁμοίωσιν· ἵνα διὰ τῆς τοιαύτης χάριτος τὴν εἰκόνα νοοῦντες, λέγω δὴ τὸν τοῦ Πατρὸς Λόγον, δυνηθῶσιν ἐννοῖαν δι' αὐτοῦ τοῦ Πατρὸς λαβεῖν, καὶ γινώσκοντες τὸν ποιητὴν ζῶσι τὸν εὐδαίμονα καὶ μακάριον ὄντως βίον. Ἀλλ' ἀνθρώποι πάλιν παράφρονες, κατὰλογωρῆσαντες καὶ οὕτω τῆς δοθείσης αὐτοῖς χάριτος, τοσοῦτον ἀπεστράφησαν τὸν Θεόν, καὶ τοσοῦτον ἐδόλωσαν ἑαυτῶν τὴν ψυχὴν, ὥς μὴ μόνον ἐπιλαθέσθαι τῆς περὶ Θεοῦ ἐννοίας, ἀλλὰ καὶ ἑτεραὶ ἀνθ' ἑτέρων ἑαυτοῖς ἀναπλάσασθαι. Εἰδὼς τε γὰρ ἀντὶ τῆς ἀληθείας ἑαυτοῖς ἀνετυπώσαντο, καὶ τὰ οὐκ ὄντα τοῦ ὄντος Θεοῦ προστίμησαν, τῇ κτίσει παρὰ τὸν κτίσαντα λατρεύοντες, καὶ τὸ γε χεῖριστον, ὅτι καὶ εἰς ἔξοχα, καὶ εἰς λίθους, καὶ εἰς πᾶσαν ὕλην καὶ ἀνθρώπους τὴν **C** τοῦ Θεοῦ τιμὴν μετετίθουν, καὶ πλείονα τούτων ποιοῦντες, ὥσπερ ἐν τοῖς ἐμπροσθεν εἰρηται. Τοσοῦτον δὲ ἠσέβουν, ὅτι καὶ δαίμονας ἐθρῆσκεον λοιπὸν καὶ θεοὺς ἀνηγόρευον, τὰς ἐπιθυμίας αὐτῶν ἀποπληροῦντες. Θυσίας τε γὰρ ζώων ἀλόγων καὶ ἀνθρώπων σφαγὰς, ὥσπερ εἰρηται πρότερον, εἰς τὸ ἐκείνων καθήκον ἐπετέλουν, πλείον ἑαυτοὺς τοῖς ἐκείνων οἰστροῖσιν καταδεσμεύοντες. Διὰ τοῦτο τοῦν καὶ μαγεῖται παρ' αὐτοῖς διδίδασκοντο, καὶ μαντεῖα (95) κατὰ τὸν τοῦ ἀνθρώπου ἐπὶ λάναν, καὶ πάντες τὰ γενέσεως καὶ τοῦ εἶναι ἑαυτῶν τὰ αἰτία τοῖς ἀστροῖς καὶ τοῖς κατ' οὐρανὸν πᾶσιν ἀνετίθουν, μὴδὲν πλέον τῶν φαινομένων λογισόμενοι. Καὶ ὅπως πάντα ἦν ἀσεβείας καὶ παρανομίας μεστὰ, καὶ μόνος (96) ὁ Θεὸς οὐδὲ ὁ τοῦτου Λόγος ἐπεγινώσκετο, καίτοι οὐκ ἀφανῆ ἑαυτὸν τοῖς ἀνθρώποις ἐπικρύψας, οὐδὲ ἀπλήν τὴν περὶ ἑαυτοῦ γνῶσιν αὐτοῖς δεδωκώς, ἀλλὰ καὶ ποικίλως καὶ διὰ πολλῶν αὐτὴν αὐτοῖς ἐπαπλώσας.

12. Αὐτάρκης μὲν γὰρ ἦν ἡ κατ' εἰκόνα χάρις γνωρίζειν τὸν Θεὸν Λόγον (97), καὶ δι' αὐτοῦ τὸν Πατέρα· εἰδὼς δὲ ὁ Θεὸς τὴν ἀσθένειαν τῶν ἀνθρώ-

ποι. Alii cum editione Commel., μαντεῖα, utque ita legerunt interpretes.

(96) Editio Commel., οὐ μόνος.

(97) Gobler. et Felckm. 1 anon., Θεοῦ Λόγον habent ; alii cum editione Commel., Θεὸν Λόγον, utque ita legerunt Omnibonus et Ambrosius Camaldulensis.

πων, προσήσαστο καὶ τῆς ἀμελείας τούτων, ἵν' ἐὰν ἀμελήσαιεν δι' αὐτῶν τὸν Θεὸν ἐπιγινώσκειν, ἔχουσι διὰ τὴν τῆς κτίσεως ἔργων τὸν Δημιουργὸν μὴ ἀγνοεῖν. Ἐπειδὴ δὲ ἡ ἀνθρώπων ἀμέλεια ἐπὶ τὰ χεῖρονα κατ' ὀλίγον ἐπικαταβαίνει, προσήσαστο πάλιν ὁ Θεὸς καὶ τῆς τοιαύτης αὐτῶν ἀσθενείας νόμον (98) καὶ προφήτας τοὺς αὐτοῖς γνωρίμους ἀποστείλας, ἵν' ἐὰν καὶ εἰς τὸν οὐρανὸν ὀκνήσωσιν ἀναβλεῖναι καὶ γινώσκειν τὸν ποιητὴν, ἔχουσιν ἐκ τῶν ἑγγύς τὴν διδασκαλίαν. Ἀνθρώποι γὰρ παρὰ ἀνθρώπων ἑγγυτέρω δύνανται μαθεῖν περὶ τῶν κρείττωων. Ἐξὼν οὖν ἦν, ἀναβλέψαντας αὐτοὺς εἰς τὸ μέγεθος τοῦ οὐρανοῦ, καὶ (99) κατανοήσαντας τὴν τῆς κτίσεως ἀρμονίαν, γινώσκειν τὸν ταύτης ἡγεμόνα τὸν τοῦ Πατρὸς Λόγον, τὸν τῇ αὐτοῦ εἰς πάντα προνοίᾳ γνωρίζοντα πᾶσι τὸν Πατέρα, καὶ διὰ τοῦτο τὰ ὅλα κινούντα (1), ἵνα δι' αὐτοῦ πάντες γινώσκωσι τὸν Θεόν. Ἡ εἰ τοῦτο αὐτοῖς ἦν ὀκνήρην, καὶ τοῖς ἁγίοις δυνατόν ἦν αὐτοὺς συντυχάνειν, καὶ δι' αὐτῶν μαθεῖν τὸν τῶν πάντων Δημιουργὸν Θεόν, τὸν τοῦ Χριστοῦ Πατέρα· καὶ οἱ τῶν εἰδῶλων ἡ ὀρθοκλαία ἀθεότης ἐστὶ καὶ πάσης ἀσεβείας μεστή. Ἐξὼν δὲ ἦν αὐτοὺς, καὶ τὸν νόμον ἐγνωκότας, παύσασθαι πάσης παρανομίας, καὶ τὸν κατ' ἀρετὴν ζῆσαι βίον. Οὐδὲ γὰρ διὰ Ἰουδαίους μόνους ὁ νόμος ἦν, οὐδὲ δι' αὐτοὺς μόνους οἱ προφῆται ἐπέμποντο, ἀλλὰ πρὸς Ἰουδαίους μὲν ἐπέμποντο, καὶ παρὰ Ἰουδαίων ἐδιώκοντο· πίστης δὲ τῆς οἰκουμένης ἦσαν διδασκάλιον ἱερὸν τῆς περὶ Θεοῦ γνώσεως, καὶ τῆς κατὰ ψυχὴν πολιτείας. Τοσαύτης οὖν οὐσίας τῆς τοῦ Θεοῦ ἀγαθότητος καὶ φιλανθρωπίας, ὅμως οἱ ἄνθρωποι, νικώμενοι ταῖς παρατυχαῖς ἡθοναῖς, καὶ ταῖς παρὰ δαιμόνων φαντασίαις καὶ ἀπάταις, οὐκ ἀνένευσαν πρὸς τὴν ἀλήθειαν, ἀλλ' αὐτοὺς πλεῖστοι κακοὶς καὶ ἁμαρτήμασιν ἐνεφύρσαν, ὥς μηκέτι δοκεῖν αὐτοὺς λογικοὺς, ἀλλὰ ἀλόγους ἐκ τῶν τρόπων νομίζεσθαι.

13. Οὕτω τοίνυν ἀλογωθέντων τῶν ἀνθρώπων, καὶ οὕτω τῆς δαιμονικῆς πλάνης ἐπισκιάζουσας τὰ πανταχοῦ, καὶ κρυπτούσας τὴν περὶ τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ γνῶσιν, εἰ τὸν Θεὸν εἶδει ποιεῖν; Σιωπήσαι τὸ τηλικούτον καὶ ἀφεῖναι τοὺς ἀνθρώπους ὑπὸ δαιμόνων πλανᾶσθαι, καὶ μὴ γινώσκειν αὐτοὺς τὸν Θεόν; Καὶ (2) τίς ἡ χρεῖα τοῦ ἐξ ἀρχῆς κατ' εἰκόνα Θεοῦ γενέσθαι τὸν ἄνθρωπον; Ἐδεῖ γὰρ αὐτὸν ἀπλῶς ὡς ἀλογον γενέσθαι, ἢ γενόμενον λογικὸν τὴν τῶν ἀλόγων ζωὴν μὴ (3) βιοῦν. Τίς δὲ ὅπως ἦν χρεῖα ἐννοίας αὐτὸν λαβεῖν περὶ Θεοῦ ἐξ ἀρχῆς; εἰ γὰρ οὐδὲ νῦν ἄξιός ἐστι λαβεῖν, εἶδει μὴδὲ κατὰ τὴν ἀρχὴν αὐτῷ δοθῆναι. Τί δὲ καὶ ὅφελος τῷ πεποιηκότι Θεῷ, ἢ ποῖα δόξα αὐτῷ ἂν εἴη, εἰ οἱ ὑπ' αὐτοῦ γινόμενοι

(98) Sic Basil. et Seguer. ut et legisse videntur interpretes, qui hic *legem* habent: alii cum editis νόμους.

(99) Seguer. hic habet conjunctionem καί, quam et interpretes exprimunt: alii autem cum editis omittunt.

(1) Seguer., κινούνται, quod et legisse videtur Omnib. qui hic verit., moventur. Ibid. τὰ δεest in Gobler. et Felck. 1 anon.

(2) Seguer., Basil. et Anglie. καί hic habent, quam particulam item exprimunt Omnibonus et

A hominum infirmitas optime erat perspecta, illorum negligentiam providit, ut nempe si Deum per seipsos cognoscere negligerent, possent ex nature operibus Creatorem non ignorare. Quia vero hominum malitia in pejus sensim prolabitur, huic quoque illorum infirmitati prospexit, cum legem et prophetas iisdem notos misit, ut si in cælum suspicere et rerum omnium effectorem agnoscere gravarentur, doceri a proximis possent. Homines enim id, quod melius et præstantius est, ex hominibus propius possunt ediscere. Licebat ergo oculis ad cœli immensitatem erectis, et creaturarum rerum ordine et concentu perspecto, ejus ducem et moderatorem, Patris Verbum intelligere, quod sua in res omnes providentia Patrem omnibus indicat, atque idcirco omnia movet, ut Deum omnes per ipsum agnoscant. Si autem id illis erat molestum, saltem sanctos viros audire, ac per eos rerum omnium creatorem Deum, Christi Patrem discere poterant, ut et idolorum cultum summa impietate plenum esse. Licebat quoque, lege cognita, omnem coercere nequitiam, rectamque ac honestam vitam ducere. Neque enim propter Judæos solos lex data fuit, aut prophetæ missi sunt: ad Judæos quidem mittebantur, et a Judæis vexabantur: sed totius orbis erant veluti sacrum magisterium cum ad Dei cognitionem docendam, tum ad animam recte instituendam. Quamvis ergo tanta Dei fuerit benignitas et humanitas, attamen homines, præsentibus voluptatibus dæmonumque præstigiis ac fallaciis victi, oculos ad veritatem cognoscendam non aperuerunt, sed seipsos in plura ac majora vitia et scelera ingurgitarunt, ut jam rationis participes non viderentur, sed ex moribus rationis esse expertes censerentur.

13. Sic igitur hominibus ad belluarum sortem redactis, et dæmonica fraude ubique instar umbræ incumbente et veri Dei cognitionem obscurante, quid Deum agere oportebat? Remne tam nefandam silere, sinereque homines a dæmonibus decipi, nec Deum agnoscere? Sed quid profuisset hominem ad Dei imaginem ab initio factum fuisse? Vel enim ille rationis expertus, ut brutæ animantes, creandus erat, vel certe factus rationis particeps belluarum vitam vivere non debuit. Quid item illi prorsus profuisset Dei notionem ab initio accepisse? Si enim nunc indignus est qui eam accipiat, certe neque illi ab initio dari oportuit. Quæ porro inde utilitas Deo creatori, quæ gloria redundaret, si homines

Ambrosius Camald. Alii autem cum editis omittunt.

(3) M^h abest a Gobler. et Felckm. 4 anon. Alii cum editis habent, atque ita legit Omnibonus. Ambrosius autem Camald. et Nannius non videntur legisse: nam eam particulam non exprimunt, sed hoc sensu locum istum reddunt: *Præstare enim videbatur irrationalem fieri, quam rationalem conditum brutorum vivere vitam.* Ita Ambros. Similia habet Nannius.

47 quos creavit, eum non colerent, sed alios sui effectores esse arbitrantur? Ita enim videretur Deus non sibi sed aliis homines creasse. Insuper, imperator, tametsi homo, oppida a se constructa in aliorum ditionem et servitutem venire, neque ad alios deficere sinit: sed cives litteris monet, sæpe etiam per amicos illis scribit, ipseque, si exigit necessitas, eos convenit, ut sua præsentia flectat, ea tantum de causa ne aliis serviant, vel irritum opus suum fiat. Annon ergo multo magis Deus rerum, quarum creator est, miserebitur, ne a se aberrent, et rebus quæ nullæ sunt serviant, cum præsertim huiusmodi error illis exitii et interitus sit causa? sane perire non decebat res imaginis Dei semel factas participes. Quid igitur Deum agere conveniebat? Quid aliud fieri oportuit, quam illam similitudinem, qua ad Dei imaginem facti sunt, renovari, ut Deum per illam denuo possent homines cognoscere? Qui vero istud fieret, nisi ipsa Dei imago Salvator noster Jesus Christus advenisset? Namque per homines id fieri non poterat, quandoquidem ipsi quoque ad imaginem Dei facti sunt: neque etiam per angelos, neque enim ipsi imagines sunt. Quapropter Dei Verbum per seipsum advenit, quo, ut imago Patris, hominem ad imaginem factum reficere posset. Præterea, id quoque fieri non potuisset, nisi morte et corruptione deletis; unde valde congruenter mortale corpus accepit, ut et mors in ipso deleretur, et homines ad imaginem facti refici possent. Nemo igitur alius ad id negotii fuit idoneus, nisi sola imago Patris.

14. Nam, quemadmodum si qua alicujus effigies in tabula aliqua depicta, injectis sordibus fuerit deleta, necesse est eum, cujus illa est effigies, iterum adesse, ut ejus imago in eadem materia possit restitui; ipsa enim materia propter expressam in se imaginem non projicitur, sed deleta effigies in ea renovatur: ita sanctissimus Patris Filius, qui Patris imago est, ad nos advenit, ut hominem ad sui similitudinem factum reficeret, et tanquam perditum, concessa peccatorum venia, recuperaret, uti ipse in Evangelis ait: *Veni ut quod perierat invenirem et salvum facerem*⁴⁷. Unde etiam ad Judæos dixit: *Nisi quis renatus fuerit*⁴⁸. Quibus verbis non procreationem ex mulieribus significabat, ut illi quidem suspicabantur; sed animam, quatenus ad imaginem Dei renascitur et reficitur, denotabat. Itaque idololatria et impietate universum terrarum orbem occupante, et Dei cognitione

⁴⁷ Luc. xix, 10. ⁴⁸ Joan. iii, 5.

(4) Altria abest a Gobler. et Felckm. 4 anonymo: quod recenti manu additum est in Anglicano.

(5) Ad hunc locum, in Basil. cod. hæc nota legitur: Σήμερον, ὅτι οἱ ἄγγελοι οὐκ εἰσὶν εἰκόνες θεοῦ. Sed fallitur ille scriptor, nam hic tantum docet S. Athanasius angelos non esse imagines ad quas homo factus est, non autem non esse Dei imagines.

(6) Hic locus refertur ab Adriano papa epist. ad

A ἄνθρωποι οὐ προσκυνοῦσιν αὐτῷ, ἀλλ' ἐτέρους εἶναι τοὺς πεποιηκότας αὐτοὺς νομίζουσιν; Εὐρίσκειται γὰρ ὁ θεὸς ἐτέροις καὶ οὐχ ἑαυτῷ τοὺς δημιουργήσας. Εἴτα βασιλεὺς μὲν, ἄνθρωπος ὢν, τὰς ὑπὸ αὐτοῦ κτισθείσας χώρας οὐκ ἀφίησιν ἐκδοῦτος ἐτέροις δουλεύειν, οὐδὲ πρὸς ἄλλους καταφεύγειν· ἀλλὰ γράμμασιν αὐτοὺς ὑπομιμνήσκει, πολλάκις δὲ καὶ διὰ φίλων αὐτοῖς ἐπιστέλλει, εἰ δὲ καὶ χρεῖα γένηται, αὐτὸς παραγίνεται, τῇ παρουσίᾳ λοιπὸν αὐτοὺς δυσωπῶν, μόνον ἵνα μὴ ἐτέροις δουλεύσῃσι, καὶ ἀργὸν αὐτοῦ τὸ ἔργον γένηται. Οὐ πολλῶν πλέον ὁ θεὸς τῶν ἑαυτοῦ κτισμάτων φαίνεται πρὸς τὸ μὴ πλανηθῆναι ἀπ' αὐτοῦ, καὶ τοῖς οὐκ οὖσι δοῦλεύειν, μάλιστα ὅτι ἡ τοιαύτη πλάνη ἀπωλείας αὐτοῖς αἰτία (4) καὶ ἀφανισμοῦ γίνεται; οὐκ ἔδει δὲ τὰ ἀπαξ κοινωθήσαστα τῆς τοῦ θεοῦ εἰκόνος ἀπολείσθαι. Τί οὖν ἔδει ποιεῖν τὸν θεόν; Ἡ τί ἔδει γενέσθαι, ἀλλ' ἡ τὸ κατ' εἰκόνα πάλιν ἀνανεῶσαι, ἵνα δι' αὐτοῦ πάλιν αὐτὸν γινῶναι δυνήθωσιν οἱ ἄνθρωποι; Τοῦτο δὲ πῶς ἂν ἐγέγονει, εἰ μὴ αὐτῆς τῆς τοῦ θεοῦ εἰκόνος παραγενομένης τοῦ σωτήρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ; Δι' ἀνθρώπων μὲν γὰρ οὐκ ἦν δυνατόν, ἐπεὶ καὶ αὐτοὶ κατ' εἰκόνα γεγόνασιν· ἀλλ' οὐδὲ δι' ἀγγέλων (5)· οὐδὲ γὰρ οὐδὲ αὐτοὶ εἰσιν εἰκόνες. Ὅθεν ὁ τοῦ θεοῦ λόγος δι' ἑαυτοῦ παρεγένετο, ἵν' ὡς εἰκὼν ὢν τοῦ πατρὸς τὸν κατ' εἰκόνα ἄνθρωπον ἀνακτίσαι δυνήθῃ. Ἄλλως δὲ πάλιν οὐκ ἂν ἐγέγονει, εἰ μὴ ὁ θάνατος ἦν καὶ ἡ φθορὰ ἐξαφανισθεῖσα· ὅθεν εἰκότως ἔλαβε σῶμα θνητὸν, ἵνα καὶ ὁ θάνατος ἐν αὐτῷ λοιπὸν ἐξαφανισθῇ δυνήθῃ, καὶ οἱ κατ' εἰκόνα πάλιν ἀνακαινισθῶσιν ἄνθρωποι. Οὐκοῦν ἐτέρου πρὸς ταύτην τὴν χρεῖαν οὐκ ἦν εἰ μὴ τῆς εἰκόνος τοῦ πατρὸς.

14. (6) Ὡς γὰρ τῆς γραφείσης ἐν ὕλῃ μορφῆς παραφανισθείσης ἐκ τῶν ἐξωθεν ῥύπων, πάλιν χρεῖα τοῦτον (7) παραγενέσθαι, οὐ καὶ ἔστιν ἡ μορφή, ἵνα ἀνακαινισθῇ καὶ ἡ εἰκὼν δυνήθῃ ἐν τῇ αὐτῇ ὕλῃ· διὰ γὰρ τὴν ἐκεῖνου γραφὴν ἡ αὐτὴ καὶ ὕλη ἐν ᾗ καὶ γέγραπται, οὐκ ἐκβάλλεται, ἀλλ' ἐν αὐτῇ ἀνατυπύεται. Κατὰ τοῦτο καὶ ὁ πανάγιος τοῦ πατρὸς υἱός, εἰκὼν ὢν τοῦ πατρὸς, παρεγένετο ἐπὶ τοὺς ἡμετέρους (8) τόπους, ἵνα τὸν κατ' αὐτὸν πεποιημένον ἄνθρωπον ἀνακαινίσῃ, καὶ ὡς ἀπολόμενον εὐρὴν διὰ τῆς τῶν ἁμαρτιῶν ἀφέσεως, ἥ φησι καὶ αὐτὸς ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις· *Ἦλθον τὸ ἀπολόμενον εὐρεῖν καὶ σῶσαι*. Ὅθεν καὶ πρὸς τοὺς Ἰουδαίους (9) ἔλεγεν· *Ἐὰν μὴ τις ἀναγεννηθῇ*· οὐ τὴν ἐκ γυναικῶν γέννησιν σημαίνειν, ὥσπερ ὑπενόουν ἐκεῖνοι, ἀλλὰ τὴν ἀναγεννωμένην καὶ ἀνακτιζομένην ψυχὴν ἐν τῷ κατ' εἰκόνα θλῶν. Ἐπειδὴ δὲ καὶ εἰδωλομανία καὶ ἀθεότης κατεῖχε τὴν οἰκουμένην, καὶ ἡ περὶ θεοῦ γνώσις

Constantium et Irenem, synod. vii œcumen., act. 2; sed verbis paulum diversis, quod ex Latina lingua in Græcam versa fuerint.

(7) Basil., τοῦτο. Mox ibid. omnes mss. artic. ἡ ante εἰκὼν addunt, edii omittunt.

(8) Sic Seguer. Editi, ἡμετέρων.

(9) Gobler., Felckm. 1 anon. et Seguer., ἰδιους. Interpretes Ἰουδαίους legerunt. Gobler. et Felckm. 1 anon. ibid., γεννηθῇ.

ἐκέρυπτο· τίνας ἦν διδάξαι τὴν οἰκουμένην περὶ Πατρός (10)· Ἀνθρώπου φαίη τις ἂν· Ἄλλ' οὐκ ἦν ἀνθρώπων ἐνὸν τὴν ὑψηλίον πᾶσαν ὑπελαθεῖν, οὐτε τῇ φύσει τοσοῦτον ἰσχυρόντων θραμεῖν, οὐτε ἀξιοπίστων περὶ τούτου δυναμένων γενέσθαι, οὐτε πρὸς τὴν τῶν δαιμόνων ἀπάτην καὶ φαντασίαν ἱκανῶν δι' ἐαυτῶν ἀντιστῆναι. Πάντων γὰρ κατὰ ψυχὴν πληγέτων καὶ παραχθέντων παρὰ τῆς δαιμονικῆς ἀπάτης, καὶ τῆς τῶν εἰδῶλων ματαιότητος, πῶς ὁλόν τε ἦν ἀνθρώπου ψυχῇ καὶ ἀνθρώπων νοῦν μεταπεῖσαι, ὅπου γε οὐδὲ ὁρᾶν αὐτοὺς δύναται· ὁ δὲ μὴ ὁρᾷ τις, πῶς δύναται μεταπαιδεῦσαι· Ἄλλ' ἴσως ἂν τις εἴποι τὴν κτίσιν ἀρκεῖσθαι. Ἄλλ' εἰ ἡ κτίσις ἥρκει, οὐκ ἂν ἐγεγόνει τὰ τηλικαῦτα κακά. Ἦν γὰρ καὶ ἡ κτίσις· καὶ οὐδὲν ἦττον οἱ ἄνθρωποι ἐν τῇ αὐτῇ περὶ Θεοῦ πλάνῃ ἐκυλλόντο. Τίνος οὖν ἦν πάλιν χρεῖα ἡ τοῦ Θεοῦ Λόγου τοῦ καὶ ψυχῇ καὶ νοῦν ὁρῶντος, τοῦ καὶ τὰ ὅλα ἐν τῇ κτίσει κινούντος, καὶ δι' αὐτῶν γνωρίζοντος τὸν Πατέρα· Τοῦ γὰρ διὰ τῆς ἰδίας προνοίας καὶ διακοσμήσεως τῶν ὅλων διδάσκοντος περὶ τοῦ Πατρὸς, αὐτοῦ ἦν καὶ τὴν αὐτὴν διδασκαλίαν ἀνανεῶσαι. Πῶς οὖν ἂν ἐγεγόνει τοῦτο· ἴσως ἂν τις εἴποι, ὅτι ἐξὸν ἦν διὰ τῶν αὐτῶν, ὥστε πάλιν διὰ τῶν τῆς κτίσεως ἔργων τὰ περὶ αὐτοῦ δεῖξαι. Ἄλλ' οὐκ ἦν ἀσφαλὲς ἐτι τοῦτο. Οὐχί γε· παρῆδον γὰρ τοῦτο πρότερον οἱ ἄνθρωποι, καὶ οὐκ εἴ τι μὲν ἄνω, κάτω δὲ τοὺς ὀφθαλμοὺς ἐσχέκασιν. Ὅθεν εἰκότως, ἀνθρώπους θέλων ὠφελῆσαι, ὡς ἄνθρωπος ἐπιδημεί, λαμβάνων ἑαυτῷ σῶμα ὁμοῖον ἐκείνοις, καὶ ἐκ τῶν κάτω· λέγω δὴ διὰ τῶν τοῦ σώματος ἔργων· ἵνα οἱ μὴ θελήσαντες αὐτὸν γνῶναι ἐκ τῆς εἰς τὰ ὅλα προνοίας καὶ ἡγεμονίας αὐτοῦ κἄν ἐκ τῶν δι' αὐτοῦ τοῦ σώματος ἔργων γνῶσιν αὐτὸν ἐν τῷ σώματι τοῦ Θεοῦ Λόγον, καὶ δι' αὐτοῦ τὸν Πατέρα.

15. Ὡς γὰρ ἀγαθὸς διδάσκαλος κηδόμενος τῶν ἑαυτοῦ μαθητῶν, τοὺς μὴ δυναμένους ἐκ τῶν μειζόνων ὠφεληθῆναι, πάντως διὰ τῶν εὐτελεστέρων συγκαταβαίνων αὐτοὺς παιδεύει, οὕτως καὶ ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος, καθὼς καὶ ὁ Παῦλος φησιν· Ἐπειδὴ γὰρ ἐν τῇ σοφίᾳ τοῦ Θεοῦ οὐκ ἔγνω ὁ κόσμος διὰ τῆς σοφίας τὸν Θεόν, εὐδόκησεν ὁ Θεὸς διὰ τῆς μωρίας τοῦ κηρύγματός σωσθαι τοὺς πιστεύοντας. Ἐπειδὴ γὰρ οἱ ἄνθρωποι, ἀποστραφέντες τὴν πρὸς τὸν Θεὸν θεωρίαν, καὶ ὡς ἐν βυθῷ βυθισθέντες κάτω τοὺς ὀφθαλμοὺς ἔχοντες, ἐν γενέσει καὶ τοῖς αἰσθητοῖς τὸν Θεὸν ἀνεσῆττον, ἀνθρώπους θνητοὺς καὶ δαίμονας ἑαυτοὺς θεοὺς ἀνατυπούμενοι· τοῦτο ἔνεκα ὁ φιλόανθρωπος καὶ κοινὸς πάντων Σωτὴρ, ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος λαμβάνει ἑαυτῷ σῶμα, καὶ ὡς ἄνθρωπος ἐν ἀνθρώποις ἀναστρέφεται, καὶ τὰς αἰσθησεις πάντων προσλαμβάνει, ἵνα οἱ ἐν σωματικοῖς νοοῦντες εἶναι τὸν Θεόν, ἀφ' ὧν ὁ Κύριος ἐργάζεται διὰ τῶν τοῦ σώματος ἔργων, ἀπ' αὐτῶν νοήσωσι τὴν ἀλήθειαν, καὶ δι' αὐτοῦ τὸν Πατέρα λογίσωνται. Ἀνθρώποι δὲ ὄντες

^a I Cor. 1, 21.

(10) Παρὶ Πατρός deest in Anglic. et Basil.

A ubique latente, cujus, amabo, erat hominibus Patris cognitionem impartire? Hominisne? Verum non humanæ potentie erat universum terrarum orbem peragraré, nec tantum spatii percurrere hominum natura ferebat: nec vero illi ea auctoritate fuissent, ut sibi hac de re fides haberetur, nec denique dæmonum fallaciis et præstigiis per seipsos resistere valebant. Omnium enim animis dæmonica fraude ac idolorum vanitate circumventis et conturbatis, qui fieri poterat, ut hominis animam et hominum mentem cogerent sententiam mutare, cum ab illis ne videri quidem possent? Quod vero non videt quis, quomodo ex sententia deducere potest? Sed forte dixerit aliquis res creatas id præstare potuisse. Verum si potuissent, non tanta profecto mala evenissent. Exsistebant siquidem res creatæ: at homines nihilominus in eodem circa Deum errore volutabantur. Cujus ergo alius opus fuit, quam Dei Verbi quod animam et mentem in-tuetur, omniaque in natura movet, et per illa Patrem notum facit? Ejus enim certe erat, qui propria providentia et rerum universarum dispositione Patris cognitionem docet, eandem doctrinam renovare. Quomodo igitur id fieri potuisset? Responderit forte aliquis, per eadem potuisse fieri, ita ut scilicet ex creatæ naturæ operibus Pater iterum cognosceretur. Atqui id minime securum erat. Non, inquam, securum erat: idipsum enim prius neglexerant homines; nec jam amplius sursum, sed deorsum defixos habebant oculos: unde congruenter hominibus prodesse volens, ut homo advenit, si-bique simile corpus accepit et ex rebus inferioribus, hoc est, per corporis opera, ut qui Deum ex suo imperio et providentia in res universas intelli-gere noluerant, saltem ex operibus per corpus editis, Dei Verbum in corpore exsistens, ac per ipsum,

15. Namque ut optimus magister, qui discipulorum curam habet, illos, quos difficiliora præcepta adjuvare nequeunt, faciliioribus erudire non gravatur: ita sane se quoque Verbum gessit, ut et Paulus docet: Nam, inquit, quia in Dei sapientia non cognovit mundus per sapientiam Deum: placuit Deo per stultitiam prædicationis salvos facere credentes^a. Quia enim homines, Dei contemplatione repudiata, ac velut in profundo demersi, depressisque in terram oculis, in natura et rebus quæ sentiuntur Deum conquirebant, mortalesque homines necnon dæmones sibi deos effugebant: idcirco humanissimus et communis omnium Servator, Dei Verbum sibi corpus accepit, et tanquam homo inter homines versatus est, omniumque hominum sensus assumpsit, ut qui in rebus corporeis Deum esse putabant, ex his, quæ Dominus, corporis ministerio, agebat, agnoscerent veritatem, et Patrem per eundem ipsum intelligerent. Hinc illi, qui et homines erant et humana omnia cogitabant, quo-

cuique converterent sensus, seipsos ibi suscipi et veritatem undique edoceri cornebant. Sive enim creatam naturam admirarentur, eam ipsam Christum Dominum confiteri videbant; sive illorum menti digni viderentur homines quos deos existimarent: sane si Salvatoris opera vellent cum aliorum factis conferre, ex his perspicuum esset solum eum inter omnes homines Filium Dei esse, cum nihil apud illos sit his simile, quæ a Deo Verbo facta fuerunt. Sin autem pelli addicti erant: cum illos a Domino pelli cernerent, solum illum Dei Verbum esse et dæmones deos non esse agnoscere facile poterant. Sin porro superstitionis mortuorum cultus illorum animos occupasset, ut et heroas, et quos poætæ celebrant deos venerarentur: certe ubi Christum resurrexisse viderent, illos mendaces esse, solumque Dominum verum Patris Verbum et mortis Dominum esse fateri cogerentur. Idcirco igitur natus est, et homo visus est, mortuus est et resurrexit, suisque propriis factis omnia hominum, qui unquam floruerunt, gesta obscuravit, ut quacunq; ex parte præoccupati fuissent homines, inde illos reduceret, et verum sui Patrem doceret, uti ipse ait: *Veni salvum facere et invenire quod perierat* ⁶¹.

16. Postea enim quam ad res corporeas delapsa est mens hominum, eo se demisit Verbum, ut corpore indutum appareret, quo nempe, ut homo, ad se traduceret **49** homines, illorumque sensus ad se converteret; atque ut iidem homines eum tanquam hominem invententes, ex his quæ ageret operibus crederent ipsum non tantum hominem esse, sed etiam Deum et Dei veri Verbum ac sapientiam. Id ipsum sane Paulus voluit his verbis indicare: *In charitate radicati et fundati, ut possitis comprehendere cum omnibus sanctis, quæ sit latitudo, et longitudo, et sublimitas et profundum: scire etiam supereminentem scientiæ charitatem Christi, ut impleamini in omnem plenitudinem Dei* ⁶². Cum enim Verbum ubique sese explicaverit sursum et deorsum, in profundum et in latum: sursum quidem, rerum creatione; deorsum vero, humana natura assumpta; in profundum autem cum in inferos descendit; in latum denique quatenus universum mundum suo adventu illustravit; omnia profecto **Del** cognitione repleta sunt. Eam utique ob rem neque statim atque advenit, victimam pro omnibus obtulit, corpus morti tradendo, ac illud deinde excitando a mortuis; ita enim potius se nobis occultasset: verum se per illud videndum exhibuit, quatenus in eo permansit, ac ejusmodi opera egit, et signa edidit, quæ illum non hominem sed Deum

⁶¹ Luc. xix, 10. ⁶² Ephes. iii, 17-19.

(11) Seguerianus, γηγέννηται.

(12) Seguer. τῶν ἀνθρώπων hic habet, et exprimit interpretes; alii cum editis omittunt.

(13) Seguerianus, ἀνθρώπων. Alii cum editis, ἀνθρώπος, ut et interpretes legerunt.

A καὶ ἀνθρώπινα πάντα νοοῦντες, οἷς ἐὰν ἐπέβαλον τὰς
ἐαυτῶν αἰσθήσεις, ἐν τούτοις προσλαμβανομένους
ἐαυτοὺς ἐώρων, καὶ πανταχόθεν διδασκόμενους τὴν
ἀλήθειαν. Ἐτε γὰρ εἰς τὴν κτίσιν ἐπέστητο, ἀλλ'
ἐώρων αὐτὴν ὁμολογοῦσαν τὸν Χριστὸν Κύριον· ἔτε
εἰς ἀνθρώπους ἦν αὐτῶν ἡ διάνοια προληφθεῖσα,
ὥστε τοὺς θεοὺς νομίζειν, ἀλλ' ἐκ τῶν ἔργων τοῦ
Σωτῆρος, συγκρινόντων τε ἑαίνων, ἐφαίνετο ἐν ἀν-
θρώποις μόνος ὁ Σωτὴρ Θεοῦ Υἱὸς, οὐκ ὄντων παρ'
ἑαίνους τοιούτων ὅποια παρὰ τοῦ Θεοῦ Λόγου γέγο-
νεν. Εἰ δὲ καὶ εἰς δαίμονας ἦσαν προληφθέντες, ἀλλὰ
ὀρῶντες αὐτοὺς διωκομένους ὑπὸ τοῦ Κυρίου, ἐγίνω-
σκον μόνον εἶναι τοῦτον τὸν τοῦ Θεοῦ Λόγον, καὶ οὐκ
εἶναι θεοὺς τοὺς δαίμονας. Εἰ δὲ καὶ εἰς νεκροὺς ἦδη
τούτων ἦν ὁ νοὺς κατασχεθεὶς, ὥστε θρησκαίνειν
ἡρώας, καὶ τοὺς παρὰ ποιηταῖς λεγομένους θεοὺς·
B ἀλλ' ὀρῶντες τὴν τοῦ Σωτῆρος ἀνάστασιν, ὠμολόγουν
ἑαίνους εἶναι ψευδεῖς, καὶ μόνον τὸν Κύριον ἀληθι-
νὸν τὸν τοῦ Πατρὸς Λόγον, τὸν καὶ τοῦ θανάτου κυ-
ριεύοντα. Διὰ τοῦτο καὶ γεγέννηται (11), καὶ ἀνθρώ-
πος ἐφάνη, καὶ ἀπέθανε, καὶ ἀνέστη, ἀμείλυνας καὶ
ἐπισκιάσας τὰ τῶν πώποτε γενομένων ἀνθρώπων διὰ
τῶν ἰδίων ἔργων, ἵνα ὅπου δ' ἂν ὡς προληφθέντες οἱ
ἄνθρωποι, ἐκείθεν αὐτοὺς ἀναγάγῃ, καὶ διδάξῃ τὸν
ἀληθινὸν αὐτοῦ Πατέρα, καθάπερ καὶ αὐτὸς φησιν·
Ἥλθον εἰσαῖν καὶ εὐρεῖν τὸ ἀπολλύμενον.

16. Ἀπαξ γὰρ εἰς αἰσθητὰ παρούσης τῆς διανοίας
τῶν ἀνθρώπων (12), ὑπέβαλεν ἑαυτὸν διὰ σώματος
φανῆναι ὁ Λόγος, ἵνα μετένεγκῃ εἰς ἑαυτὸν ὡς ἄν-
θρωπος τοὺς ἀνθρώπους, καὶ τὰς αἰσθήσεις αὐτῶν εἰς
ἐαυτὸν ἀποκλίνῃ, καὶ λοιπὸν ἑαίνους ὡς ἀνθρώ-
C πον (13) αὐτὸν ὀρῶντας, δι' ὧν ἐργάζεται ἔργων, πε-
σὴ μὴ εἶναι ἑαυτὸν ἀνθρώπον μόνον, ἀλλὰ καὶ Θεὸν
καὶ Θεοῦ ἀληθινοῦ Λόγον καὶ σοφίαν. Τοῦτο δὲ (14)
καὶ ὁ Παῦλος βουλόμενος σημεῖαι φησιν· *Ἐν ἀγά-
πῃ ἐρριζωμένοι καὶ τεθεμελιωμένοι, ἵνα ἐξισχύ-
σητε καταλαβέσθαι σὺν πᾶσι τοῖς ἁγίοις, τὴν
ἐκείνου, καὶ μήκος, καὶ ὄψος, καὶ βάθος, γινώσκαι τε
τὴν ὑπερβάλλουσαν τῆς γνώσεως ἀγάπην τοῦ Χρι-
στοῦ, ἵνα πληρωθῆτε εἰς Χρὶς τὸ πλῆρωμα τοῦ
Θεοῦ· πανταχοῦ γὰρ τοῦ Λόγου ἑαυτὸν ἀπλώσαντος,
καὶ ἄνω, καὶ κάτω, καὶ εἰς τὸ βάθος, καὶ εἰς τὸ πλά-
τος· ἄνω μὲν εἰς τὴν κτίσιν, κάτω δὲ εἰς τὴν ἐναν-
θρώπησιν, εἰς βάθος (15) δὲ εἰς τὸν ὄχλον, εἰς πλάτος
D δὲ εἰς τὸν κόσμον· τὰ πάντα τῆς περὶ Θεοῦ γνώσεως
πεπληρωταί. Διὰ δὲ τοῦτο οὐδὲ παραυτὰ παραγενέ-
μενος τὴν θυσίαν τὴν ὑπὲρ πάντων ἐπέταλε, παρα-
δίδους τὸ σῶμα τῷ θανάτῳ, καὶ ἀνίστων αὐτό, ἀφανῆ
ἑαυτὸν διὰ τοῦτο ποιῶν· ἀλλὰ καὶ (16) ἔμφανῃ ἑαυ-
τὸν διὰ τοῦτο καθίστη διαμένων ἐν αὐτῷ, καὶ τοιαῦ-
τα τελῶν ἔργα καὶ σημεῖα διδούς, ἃ μὴκέτι ἀνθρώ-
πον, ἀλλὰ Θεὸν Λόγον αὐτὸν ἐγνώριον. Ἀμφοτέρω
γὰρ ἐφελανθρωπεύετο ὁ Σωτὴρ διὰ τῆς ἐνανθρωπή-*

(14) Seguer. δὲ hic addit, alii vero cum editis omittunt.

(15) In Gobleriano et Feickmanni 1 anonymo, deest prepositio εἰς ante βάθος et πλάτος.

(16) Editi καὶ omittunt.

σας, ὅτι καὶ τὸν θάνατον ἐξ ἡμῶν ἠφάνιζε, καὶ ἀνεκαίνιζεν ἡμᾶς· καὶ ὅτι, ἀφανὴς ὢν καὶ ἀόρατος, διὰ τῶν ἔργων ἐνέφαινε, καὶ ἐγνωρίζεν ἑαυτὸν εἶναι τὸν Λόγον τοῦ Πατρὸς, τὸν τοῦ παντὸς ἡγεμόνα καὶ βασιλέα.

17. Οὐ γὰρ δὴ περιεσχετισμένος ἦν ἐν τῷ σώματι· οὐδὲ ἐν σώματι μὲν ἦν, ἀλλαγὸς δὲ οὐκ ἦν· οὐδὲ ἐκεῖνο μὲν ἐκίνει, τὰ ὅλα (17) δὲ τῆς τούτου ἐνεργείας καὶ προνοίας κεκένωτο· ἀλλὰ τὸ παραδοξότατον, Λόγος ὢν, οὐ συνέλιχτο μὲν ὑπὸ τινος, συνέλιχε δὲ τὰ πάντα μᾶλλον αὐτὸς· καὶ ὥσπερ ἐν πάσῃ τῇ κτίσει ὢν, ἐκτὸς μὲν ἐστὶ τοῦ παντὸς κατ' οὐσίαν, ἐν παντί δὲ ἐστὶ ταῖς ἑαυτοῦ δυνάμεσι, τὰ πάντα διακοσμοῦν, καὶ εἰς πάντα ἐν παντί τὴν ἑαυτοῦ πρόνοιαν ἐφαπλῶν, καὶ ἕκαστον καὶ πάντα ὁμοῦ (18) ζωοποιῶν, περιέχων τὰ ὅλα καὶ μὴ περιεχόμενος, ἀλλ' ἐν μόνῳ τῷ ἑαυτοῦ Πατρὶ ὅλος (19) ὢν κατὰ πάντα· οὕτως καὶ ἐν τῷ ἀνθρωπίνῳ σώματι ὢν, καὶ αὐτὸς αὐτὸ ζωοποιῶν, εὐκότως ἐζωοποίησε καὶ τὰ ὅλα· καὶ ἐν τοῖς πᾶσιν ἐγένετο, καὶ ἐξω τῶν ὅλων ἦν· καὶ ἀπὸ τοῦ σώματος δὲ διὰ τῶν ἔργων γνωριζόμενος, οὐκ ἀφανὴς ἦν καὶ ἀπὸ τῆς τῶν ὅλων ἐνεργείας. Ψυχῆς μὲν οὖν ἔργον ἐστὶ θεωρεῖν μὲν καὶ τὰ ἐξω τοῦ ἰδίου σώματος τοῖς λογισμοῖς, οὐ μὴν καὶ ἐξωθεν τοῦ ἰδίου σώματος ἐνεργεῖν, ἣ τὰ τούτου μακρὰν τῇ παρουσίᾳ κινεῖν. Οὐδέποτε γοῦν ἀνθρώπος διανοοῦμενος τὰ μακρὰν, ἥδη καὶ ταῦτα κινεῖ καὶ μεταφέρει· οὐδὲ εἰ ἐπὶ τῆς ἰδίας οἰκίας καθέξοιτο τις καὶ λογιζοίτο τὰ ἐν οὐρανῷ, ἥδη καὶ τὸν ἥλιον κινεῖ, καὶ τὸν οὐρανὸν περιστρέφει· ἀλλ' ὅρῃ μὲν αὐτὰ κινούμενα καὶ γεγνηότα, οὐ μὴν ὥστε ἐργάζεσθαι αὐτὰ δυνατός τυγχάνει. Οὐ δὴ τοιοῦτος ἦν ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος ἐν τῷ ἀνθρώπῳ. Οὐ γὰρ συνεδέετο τῷ σώματι, ἀλλὰ μᾶλλον αὐτὸς ἐκράτει τοῦτο, ὥστε καὶ ἐν τούτῳ ἦν καὶ ἐν τοῖς πᾶσιν ἐτύγχανε, καὶ ἐξω τῶν ὄντων ἦν, καὶ ἐν μόνῳ τῷ Πατρὶ ἀνεπαύετο. Καὶ τὸ θαυμαστόν τοῦτο ἦν, ὅτι καὶ ὡς ἀνθρώπος ἐπολιτεύετο, καὶ ὡς Λόγος τὰ πάντα ἐζωογόνησε, καὶ ὡς Υἱὸς τῷ Πατρὶ συνῆν. Ὅθεν οὐδὲ τῆς Παρθένου τικτούσης ἔπασχεν αὐτὸς, οὐδὲ ἐν σώματι ὢν ἐμολύνετο· ἀλλὰ μᾶλλον καὶ τὸ σῶμα ἡγλάεν. Οὐδὲ γὰρ ἐν τοῖς πᾶσιν ὢν, τῶν πάντων μεταλαμβάνει· ἀλλὰ πάντα μᾶλλον ὑπ' αὐτοῦ ζωογονεῖται, καὶ τρέφεται. Εἰ γὰρ καὶ ἥλιος ὁ ὑπ' αὐτοῦ γενόμενος καὶ ὑφ' ἡμῶν ὁρώμενος, περιπολῶν ἐν οὐρανῷ, οὐ ρυπαίνεται τῶν ἐπὶ γῆς σωματίων ἀπτόμενος, οὐδὲ ὑπὸ σκότους ἀφανίζεται, ἀλλὰ μᾶλλον αὐτὸς καὶ ταῦτα φωτίζει καὶ καθαρίζει· πολλῶν πλεονὸς ὁ πανάγιος τοῦ Θεοῦ Λόγος, ὁ καὶ τοῦ ἡλίου ποιητὴς καὶ κύριος ἐν σώματι γνωριζόμενος οὐκ ἐρρυπαίνεται· ἀλλὰ μᾶλλον ἀβάρτος ὢν, καὶ τὸ σῶμα θνητὸν τυγχάνον ἐζωοποιεῖ καὶ ἐκαθάριζεν, ὃς ἀμαρτίαν γὰρ, φησὶν, οὐκ ἐποίησεν, οὐδὲ ἐβρέθη δόλος ἐν τῷ σώματι αὐτοῦ.

A Verbum esse certissimo essent indicio. Duo enim ista, humana natura suscepta, Salvator benigne praestitit, nempe et mortem a nobis depulit ac nos renovavit : et ipse, qui ex sui natura nec apparere nec videri poterat, per opera apparuit, palam ostendit se Verbum Patris, mundi ducem et moderatorem esse.

17. Nec enim in corpore circumclusus erat Dei Filius, nec sic in corpore erat, ut alibi non esset, aut ita illud movebat, ut res universae ejus efficientia et providentia vacuae munerent : sed quod valde admirabile est, ut Verbum, a nulla omnino re continebatur, sed omnia potius ipse continebat. Ut enim ipse in omnibus creatis rebus existens, extra universum mundum secundum substantiam, et in omnibus rebus est sua potentia, omniaque administrat, ac suam providentiam erga omnia in omnibus expandit, singulisque et omnibus simul vitam tribuit ; omnia denique continens a nullo continetur, sed in solo suo Patre totus per omnia existit : sic etiam in humano corpore existens, eique vitam tribuens, rebus quoque universis causa vivendi erat, ac proinde in omnibus rebus aderat, et extra res omnes erat : cumque ex his quae corporis ministerio agebat notus fieret, ex naturae quoque effectibus nequaquam latitabat. Itaque animae quidem proprium munus est ea quae extra proprium corpus sunt cogitatione contemplari, non tamen agere extra proprium corpus, vel quae ab illo remota sunt, sua praesentia movere. Nullus siquidem homo res remotas cogitando movet et transfert : neque qui domi sedens caelestia animo considerat, solem idcirco movet, aut caelum volvit : sed illa quidem moveri et facta esse cernit, non tamen ea ipse potest efficere. At non simili modo Dei Verbum in homine erat. Nec enim corpore constringebatur, sed illud potius continebat, ita ut et in illo, et in omnibus, et extra res omnes esset, atque in solo Patre requiesceret. Hinc, quod quidem perquam mirum erat, ut homo ipse agebat, et ut Verbum vitam omnibus dabat, atque ut Filius una cum Patre erat. Unde neque Virgine pariente ipse patiebatur, neque corpore, in quo erat, inquinabatur, sed potius corpus sanctum efficiebat. Neque enim cum in omnibus existit, 50 omnino sit particeps, sed potius omnia ejus beneficio vivunt et nutriuntur. Nam si sol, quem ille fecit et nos contuemur, dum in caelo volvit, terrestria corpora attingendo non maculatur, nec tenebris obscuratur, sed potius cuncta ipse illuminat et purgat : multo magis sanctissimum Dei Verbum, solis effector et dominus, cum se in corpore cognoscendum praebat, inde non inquinabatur : sed potius ipse corruptionis expers, corpori mortali vitam et munditiam conferebat, qui peccatum, inquit, non fecit, nec inventus est dolus in ore ejus⁶¹.

⁶¹ I Petr. II. 22.

(17) Gohler. et Fel'km. 1 anon., ὅλα.

(18) Ὅμοῦ abest ab Anglic.

(19) Sic S.g. et aui mss. praeter Basil. qui ὅλος habet. Editi, ὅλων.

18. Cum igitur illum manducasse, bibisse et natum esse docent qui hæc tractant theologi, observa quod corpus quidem ut corpus nascebatur et congruentibus nutriebatur alimentis: ipse vero qui corpori conjunctus erat Deus Verbum, omnium gubernator, per ea, quæ in corpore agebat, non hominem, sed Deum Verbum se esse aperte indicabat. Ista nihilominus de eo dicuntur, quia corpus comedens, nascentis et patiens non alterius, sed Domini erat, qui quandoquidem homo factus fuerat, hæc quoque de illo tanquam de homine decebat dici, ut verum non autem fictum sive phantasticum corpus habere videretur. Verum quemadmodum ex his corpus eum habere constabat, sic ex operibus quæ corpore agebat, se Filium Dei esse manifeste ostendebat. Unde et ad Judæos qui credere renuebant ita ipse clamabat: Si non facio opera Patris mei, non credite mihi: sin autem facio, et si mihi non credatis, operibus meis credite, ut cognoscatis et sciatis quia Pater in me est et ego in Patre²². Ut enim, quatenus invisibilis est, ex naturæ effectibus cognoscitur: ita homo factus et in corpore delitescens, operibus ostendebat eum, qui illa faciebat, non hominem, sed Dei virtutem et Verbum esse. Nam illum dæmonibus imperare eosque fugare, non humanum sane sed divinum opus est. Equis vero morbos, quibus humanum genus obnoxium est, ab illo sanari cernens, hominem eum non Deum putaverit? Leprosos enim mundos reddebat, claudis restituebat gressum, surdorum aures aperiebat, visum tribuebat cæcis: denique omnes morbos et ægritudines ab hominibus abigebat, ex quibus ejus divinitatem perspicere cuiusvis profecto erat facile. Equis enim illum ea quæ natura in ortu negaverat reddere, et ejus, qui cæcus natus fuerat, oculos aperire videns, non cogitet ei subditi hominis procreationem, ejusque auctorem illum esse? Nam dubitari non potest quin ille originis hominum sit Dominus qui id, quo homo in ortu caruit, eidem restituit. Hinc cum initio ad nos advenit, ex virgine sibi ipsi corpus formavit, ut omnibus non parvum suæ divinitatis argumentum exhiberet, ut scilicet inde pateret, eum, qui corpus illud formaverat, aliorum quoque corporum opificem esse. Nam quis corpus sine viro ex virgine sola prodire attendens non intelligat eum, qui in illo apparet, aliorum etiam corporum effectorem et Dominum esse? Quis aquarum naturam mutatam atque in vinum conversam considerans, non credat hujusce rei auctorem, omnium quoque aquarum esse creatorem? Hinc ergo etiam, ut Dominus, in mare ascendit ibique velut in terra ambulavit,

²² Joan. v, 37.

(20) Sic Gobler., Felckm. 1 anonym. et Seguer. atque ita legit Nannius. Alii cum editis, χωρούμενος, ut et legerunt Omnibonus et Ambrosius Camaldul.

(21) Gobler. et Felckm. 1 anon., τῶν ἀνθρώπων. Paulo post Basil. Anglic. et editio Commel. λέπραν habent, ubi alii λεπρός.

18. Όταν τοίνυν ἐσθίοντα καὶ πίνοντα καὶ τικόμενον αὐτὸν λέγουσιν οἱ περὶ τοῦτου θεολόγοι, γίνωσκον ὅτι τὸ μὲν σῶμα, ὡς σῶμα, ἐτίκτετο καὶ καταλλήλοις ἐτρέφετο τροφαῖς, αὐτὸς δὲ ὁ συνὼν τῷ σώματι Θεὸς Λόγος τὰ πάντα διακοσμῶν, καὶ δι' ὧν εἰργάζετο ἐν τῷ σώματι, οὐκ ἀνθρώπων αὐτὸν, ἀλλὰ Θεὸν Λόγον ἐγνώριζεν. Λέγεται δὲ περὶ αὐτοῦ ταῦτα, ἐπειδὴ καὶ τὸ σῶμα ἐσθίων καὶ τικόμενον καὶ πάσχον, οὐχ ἑτέρου τινὸς, ἀλλὰ τοῦ Κυρίου ἦν· καὶ ὅτι ἀνθρώπου γενομένου, ἔπρεπε καὶ ταῦτα ὡς περὶ ἀνθρώπου λέγεσθαι, ἵνα ἀληθεία καὶ μὴ φαντασίᾳ σῶμα ἔχων φαίνεται. Ἄλλ' ὥσπερ ἐκ τούτων ἐγινώσκετο σωματικῶς παρὼν, οὕτως ἐκ τῶν ἔργων ὧν ἐποίει διὰ τοῦ σώματος, Ἰδὼν Θεοῦ αὐτὸν ἐγνώριζεν. Ὅθεν καὶ πρὸς τοὺς ἀπίστους Ἰουδαίους ἐβόα λέγων· Εἰ οὐ ποιοῦ τὰ ἔργα τοῦ Πατρὸς μου, μὴ πιστεύετε μοι· εἰ δὲ ποιοῦ, κἀν ἐμοὶ μὴ πιστεύετε, τοῖς ἔργοις μου πιστεύσατε· ἵνα γινώσκετε καὶ γινώσκητε, ὅτι ἐν ἐμοὶ ὁ Πατήρ, κατὰ ἐν τῷ Πατρὶ. Ὡς γὰρ, ἀόρατος ὢν, ἀπὸ τῶν τῆς κτίσεως ἔργων γινώσκειται, οὕτως ἀνθρώπου γενομένου καὶ ἐν σώματι μὴ ὁρώμενος (20), ἐκ τῶν ἔργων ἀνγνωσθεῖη, ὅτι οὐκ ἀνθρώπος, ἀλλὰ Θεοῦ δύναμις καὶ Λόγος ἐστὶν ὁ ταῦτα ἐργαζόμενος. Τὸ γὰρ ἐπιτάσσειν αὐτὸν τοῖς δαίμοσι, κἀκείνους ἀπελαύνεσθαι, οὐκ ἀνθρώπινον, ἀλλὰ θεῖον ἐστὶ τὸ ἔργον. Ἢ τίς, ἰδὼν αὐτὸν τὰς νόσους ἰώμενον, ἐν αἷς ὑπόκειται τὸ ἀνθρώπινον (21) γένος, ἐπὶ ἀνθρώπων καὶ οὐ Θεὸν ἡγεῖτο; Λεπρὸς γὰρ ἐκαθάριζε, χωλοὺς περιπατεῖ, ἐποίει, κωφῶν τὴν ἀκοὴν ἤνοιγε, τυφλοὺς ἀναδίδειν ἐποίει, καὶ πάσας ἀπλῶς νόσους καὶ μαλακίας (22) πάσας ἀπῆλυνεν ἀπὸ τῶν ἀνθρώπων, ἀπ' ὧν ἦν αὐτοῦ καὶ τὸν τυχόντα τὴν θεότητα θεωρεῖν. Τίς γὰρ, ἰδὼν αὐτὸν ἀποδιδόντα τὸ λείπον, οἷς ἡ γένεσις ἐνέλειψε, καὶ τοῦ ἐκ γενετῆς τυφλοῦ τοὺς ὀφθαλμοὺς ἀνοίγοντα, οὐκ ἂν ἐνενόησε τὴν ἀνθρώπων ὑποκειμένην αὐτῷ γένεσιν, καὶ ταύτης εἶναι δημιουργὸν τοῦτον καὶ ποιητὴν; Ὁ γὰρ τὸ μὴ δὲ ἐκ γενέσεως ἔσχεν ὁ ἀνθρώπος ἀποδιδούς, ὅλος ἂν εἴη πάντως, ὅτι Κύριος οὗτός ἐστι καὶ τῆς γενέσεως τῶν ἀνθρώπων. Διὰ τοῦτο καὶ ἐν ἀρχῇ κατερχόμενος πρὸς ἡμᾶς, ἐκ παρθένου πλάττει αὐτῷ τὸ σῶμα, ἵνα μὴ (23) μικρὸν τῆς θεότητος αὐτοῦ γνῶρισμα πᾶσι παράσχη· ὅτι ὁ τοῦτο πλάσας, αὐτός ἐστι καὶ τῶν ἄλλων ποιητής. Τίς γὰρ, ἰδὼν χωρὶς ἀνδρὸς ἐκ παρθένου μόνος προσερχόμενον σῶμα, οὐκ ἐνθυμεῖται τὸν ἐν τούτῳ φαινόμενον εἶναι καὶ τῶν ἄλλων σωματικῶν ποιητὴν καὶ Κύριον; Τίς δὲ, ἰδὼν καὶ τὴν ὑδάτων ἀλλασσομένην οὐσίαν, καὶ εἰς οἶνον μεταβαλοῦσαν, οὐκ ἐννοεῖ τὸν τοῦτο ποιήσαντα Κύριον εἶναι καὶ κτίστην τῆς τῶν ὕλων ὑδάτων οὐσίας; Διὰ τοῦτο γὰρ ὡς δεσπότης ἐπέβαινε καὶ τῇ θαλάσῃ, καὶ περιπα-

(22) Segner., πᾶσαν μαλακίαν. Gobler. et Felck. 1 anon. πάσας omittunt. Paulo post καὶ sequens deest in Gobleriano et Felckmanni 1 anonymo.

(23) Sic Gobler. Felckm. 1 anon. et Seguer.. Alii autem cum editis μὴ omittunt, nec legit Omnibonus; at Ambrosius Camaldul. et Nannius legerunt.

ται ὡς ἐπὶ γῆς, γνώρισμα τῆς ἐπὶ πάντα δεσποτείας αὐτοῦ τοῖς ἔρῳσι παρέχων. Τρέφων δὲ καὶ ἐξ ὀλίγων τοσοῦτον πλῆθος, καὶ ἐξ ἀπόρων εὐπορίων αὐτὸς, ὥστε ἀπὸ πάντε ἀρτων πεντακισχιλίου χορηγεῖσθαι, καὶ ἄλλο τοσοῦτο καταλείπει, οὐδὲν ἕτερον ἢ αὐτὸν εἶναι τὸν καὶ τῆς ὧλων (24) προνοίας Κύριον ἐγνώριζεν.

19. Ταῦτα δὲ πάντα ποιεῖν τῷ Σωτῆρι καλῶς ἔχειν ἐδόκει· ἔν' ἐπειδὴ τὴν ἐν τοῖς πᾶσιν αὐτοῦ πρόνοιαν ἠγνόησαν οἱ ἄνθρωποι, καὶ οὐ κατενόησαν τὴν διὰ τῆς κτίσεως αὐτοῦ θεότητα, καὶ ἐκ τῶν διὰ τοῦ σώματος ἔργων αὐτοῦ ἀναβλέψωσι, καὶ ἐννοίαν λάβωσι δι' αὐτοῦ τῆς εἰς τὸν Πατέρα γνώσεως, ἐκ τῶν κατὰ μέρος τὴν εἰς τὰ ὅλα αὐτοῦ πρόνοιαν, ὡς προείπον, ἀναλογιζόμενοι. Τίς γάρ, ἰδὼν αὐτοῦ τὴν κατὰ δαιμόνων ἐξουσίαν, ἢ τίς, ἰδὼν τοὺς δαίμονας ὁμολογούσας εἶναι τοῦτων αὐτὸν Κύριον, ἔτι τὴν διάνοιαν ἀμφίβολον ἔχει, εἰ οὗτός ἐστιν ὁ τοῦ Θεοῦ Υἱὸς καὶ ἡ σοφία καὶ ἡ δύναμις; Οὐδὲ γάρ τὴν κτίσιν αὐτὴν σιωπῆσαι πεποίηκεν, ἀλλὰ τὸ γε θαυμαστὸν, καὶ ἐν τῷ θανάτῳ, μᾶλλον δὲ ἐν αὐτῷ τῷ κατὰ τοῦ θανάτου τροπαίῳ, λέγει δὴ τῷ σταυρῷ, πᾶσα ἡ κτίσις ὡμολόγει τὸν ἐν τῷ σώματι γνωριζόμενον καὶ πασχόντα, οὐχ ἀπλῶς εἶναι ἄνθρωπον, ἀλλὰ Θεοῦ Υἱὸν καὶ σωτῆρα πάντων. Ὅτε γάρ ἡλιος ἀπεστράφη, καὶ ἡ γῆ ἐσειστο, καὶ τὰ ὄρη ἐρρήγνυτο, πάντες κατέπησσον· ταῦτα δὲ τὸν μὲν ἐν τῷ σταυρῷ Χριστὸν Θεὸν ἐδείκνυν, τὴν δὲ κτίσιν πᾶσαν τοῦτο δοῦλῃ εἶναι, καὶ μαρτυροῦσαν τῷ φόβῳ τὴν τοῦ Δεσπότης παρουσίαν. Οὕτω μὲν οὖν ὁ Θεὸς Λόγος διὰ τῶν ἔργων αὐτὸν ἐνεφάνιζε τοῖς ἀνθρώποις. Ἀκούουσιν δ' ἀνεῖη καὶ τὸ τέλος τῆς ἐν σώματι διαγωγῆς καὶ περιπολήσεως αὐτοῦ διηγήσασθαι καὶ εἰπεῖν, καὶ (25) ὁποῖος γέγονεν ὁ τοῦ σώματος θάνατος· μάλιστα ὅτι τὸ κεφάλαιον τῆς πίστεως ἡμῶν ἐστὶ τοῦτο, καὶ πάντες ἀπλῶς ἄνθρωποι περὶ τοῦτου θυλλοῦσιν· ἔνα γινώσκειν, ὅτι καὶ ἐκ τοῦτου μᾶλλον οὐδὲν ἥττον γινώσκεται Θεὸς ὁ Χριστὸς καὶ τοῦ Θεοῦ Υἱός.

20. Τὴν μὲν οὖν αἰτίαν τῆς σωματικῆς ἐπιφανείας αὐτοῦ, ὡς οἶόν τε ἦν, ἐκ μέρους καὶ ὡς ἡμεῖς ἠδυνήθημεν νοῆσαι, προείπομεν, ὅτι οὐκ ἄλλου ἦν τὸ φθαρτὸν εἰς ἀφθαρσίαν μεταβαλεῖν, εἰ μὴ αὐτοῦ τοῦ Σωτῆρος τοῦ καὶ τὴν ἀρχὴν ἐξ οὐκ ὄντος πεποιηκότος τὰ ὅλα· καὶ οὐκ ἄλλου ἦν τὸ κατ' εἰκόνα πάλιν ἀνακτίσαι τοῖς ἀνθρώποις, εἰ μὴ τῆς εἰκόνης τοῦ Πατρὸς· καὶ οὐκ ἄλλου ἦν τὸ θνητὸν ἀθάνατον παραστήσαι (26), εἰ μὴ τῆς αὐτοζωῆς οὐσης τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ· καὶ οὐκ ἄλλου ἦν περὶ Πατρὸς διδάσκειν, καὶ τὴν εἰδῶλιν καθαιρῆσαι ὁρῶσκειν, εἰ μὴ τοῦ τὰ πάντα διακοσμοῦντος Λόγου καὶ μόνου τοῦ Πατρὸς ὄντος Υἱοῦ μονογενοῦς ἀληθινοῦ. Ἐπειδὴ δὲ καὶ τὸ ὀφειλόμενον παρὰ πάντων ἔδει λοιπὸν ἀποδοθῆναι· ὥφειλετο καὶ πάντας, ὡς προείπον, ἀποθαινεῖν, δι' ὃ μάλιστα καὶ ἐπεδήμησε· τοῦτο ἔνεχεν

(24) Sic Seguer. Basil. Anglie. Gobler. et Felckm. 1 anon., ut et legit Omnibonus. Alii mss. cum editis, ἔλης, quo etiam modo legit Ambrosius Camald.

PATROL. GR. XXV.

ut hoc facto 51 sui in res omnes dominatus indicium daret. Cum similiter paucis ex rebus tantam multitudinem aluit, et ex inopia tantam ipse copiam suppeditavit, ut ex quinque panibus quinque millia hominum satiarentur, et tot reliquæ superessent, nihil profecto aliud docere nos voluit, quam se rerum universarum providentiæ Dominum esse.

19. Hæc autem omnia facere Salvatore maxime conveniens videbatur, ut quoniam homines providentiam, qua ipse universa administrat, ignoraverant, nec ejus divinitatem per res creatas intellexerant, saltem ex his, quæ per corpus agebat, oculos erigerent, ac per ipsum ad Patris cognitionem pervenirent, suam in res omnes providentiam ex rebus singularibus, ut dixi, percipientes. Quis enim ejus adversus dæmones potestatem, ipsosque dæmones suum illum esse Dominum fateri videns, adhuc dubitabit an ipse sit Dei Filius et sapientia et virtus? Neque vero ipsas res creatas silere permisit, sed, quod singulari admiratione dignum est, etiam in morte, vel potius in ipso de morte erecto trophæo (crucem intelligo), universus mundus eum illum, qui in corpore comparebat et patiebatur, non purum hominem, sed Dei Filium et servatorem omnium esse palam prædicabat. Cum enim se sol ab indigno illo spectaculo averteret, cum terra quateretur, montes disrumperentur, et omnes paverent: quid hæc aliud indicabant quam Christum, qui cruci affixus erat, vere Deum esse, universamque naturam illi esse subjectam et suo timore Dominum præsentem testari? Sic itaque ex operibus sese Deus Verbum hominibus notum effecit. Jam vero consequens videtur ut finem ejus cursus et vitæ, quam in corpore egit, qualisque fuerit ejus corporis interitus referamus et scribamus, præsertim cum id fidei nostræ sit caput, et in omnium hominum ore circumferatur, quo nimirum perspicias, ex his quoque nihilominus probari Christum, Deum et Dei Filium esse.

20. Itaque quænam corporei ejus adventus causa fuerit, quoad fieri potuit, ex parte et quantum valuimus capere, supra exposuimus. Scilicet nullius alius erat id quod corruptum fuerat incorruptum reddere, quam solius Salvatoris qui idem ab initio omnia ex nihilo fecerat; nec alius erat similitudinem imaginis ad quam homines facti sunt, restituere, nisi imaginis Patris; alius item non erat mortale immortalitate donare, nisi Domini nostri Jesu Christi qui scilicet ipsa est vita; denique alius non erat Patris cognitione homines informare et idolorum cultum evertere, præterquam Verbi quod et omnia administrat, et solus verus unigenitus est Patris Filius. Quia vero quod ab omnibus debebatur solvi oportebat: nam omnes, ut jam dixi, mori debebant, quæ præcipua ejus adventus causa fuit:

(25) Gobler. et Felckm. 1, anon. xat omittunt.

(26) Sic Seguer. Alii cum editis, ἀναστήσαι.

idecirco ille, postquam suam divinitatem operibus comprobavit, sacrificium pro omnibus tunc obtulit, cum pro omnibus suum templum morti tradidit, ut omnes a veteri transgressione liberos ac immunes redderet, seque morte fortiolem ostenderet, primitias resurrectionis omnium suum corpus incorruptum exhibens. Nec vero mireris si sæpe eadem repetamus. **52** Nam cum de benigna Dei erga nos voluntate loquimur, idcirco idem verbis multis interpretamur, ne aliquid videamur omisisse, nobisque detur crimini quasi minus quam par erat de re tanta dixerimus. Præstat siquidem eadem sæpius cum vituperationis periculo repetere, quam aliquid eorum quæ litteris mandari debent prætermittere. Itaque corpus, quod et ipsum communem cum omnibus naturam habebat (nam humanum corpus erat), tametsi novo miraculo ex sola virgine procreatum est, tamen, quia mortale erat, uti alia corpora mortuum est. Quia vero Verbum illud idem sibi assumpserat, non secundum propriam naturam corruptum est, sed ob Verbum in se habitans, corruptionis immune est factum. Quocirca duo in re eadem miracula contigerunt: ut scilicet mors omnium in Dominico corpore impleteretur, et ut mors ac corruptio propter Verbi conjunctionem destruerentur. Namque morte opus erat, et pro omnibus mors erat obeunda, ut quod omnes debebant solveretur. Quapropter, ut dixi, cum Verbum mori non posset (nam immortale erat), corpus quod posset mori sibi accepit, quo illud ut proprium pro omnibus offerret; et ut idem ipse, pro omnibus patiendo, ob suum in corpus ingressum, ejus qui imperium mortis habebat, nempe diaboli⁴⁴, irritos conatus redderet, eosque liberaret qui mortis formidine per totam vitam obnoxii erant servituti.

21. Certe, postquam communis omniū Servator pro nobis mortuus est, nos, qui in Christo fideles sumus non jam ut olim ex legis comminatione mortem subimus (siquidem finem accepit hujusmodi damnatio): sed corruptione desinente et evanescente in resurrectionis gratia, jam nunc pro mortalis corporis conditione tantummodo tempore illo dissolvimur, quod unicuique Deus definivit, ut præstantiorem resurrectionem consequi possimus. Siquidem instar seminum, quæ terræ mandantur, nequaquam perimus cum dissolvimur, sed velut sili, morte per gratiam Christi destructa, resurgemus. Hinc ergo beatus quoque Paulus sponsor resurrectionis omnibus factus ait: *Oportet corrupti-*

⁴⁴ Heb. 11, 14.

(27) Gobler. et Felckm. 1 anon., *περὶ*. Paulo post Seguer. πάντας habet, ut et legis videntur Ambros. Camaldul. et Nannius; alii vero mss. et editi habent πάντως, quod et legit Omnibonius.

(28) Hic locus citatur a Theod. dial. 3, ubi pro *περὶ* τῆς θεότητος legitur θεοτάτας.

(29) Λοιπὸν abest a Theodor., qui idem paulo post pro *ἐαυτοῦ* habet αὐτοῦ.

(30) Sic Seg. Basil. et Anglie. At Gobler. et Felck. 1 anon., *μή*. Editi *μήτι*. Ista autem usque ad τὸ μὲν οὖν *σῶμα*, utpote quæ nihil ad propositum pertinent,

μετὰ τὰς *περὶ* (27) τῆς θεότητος (23) αὐτοῦ ἐκ τῶν ἔργων ἀποδείξεις, ἥδη λοιπὸν (29) καὶ ὑπὲρ πάντων τὴν θυσίαν ἀνέφερεν, ἀντὶ πάντων τὸν ἑαυτοῦ ναὸν εἰς θάνατον παραδίδους, ἵνα τοὺς μὲν πάντας ἀνυπευθύνους καὶ λευθέρους τῆς ἀρχαίας παραβάσεως ποιήσῃ· δείξῃ δὲ ἑαυτὸν καὶ θανάτου κρείττονα, ἀπαρχὴν τῆς τῶν ὅλων ἀναστάσεως τὸ ἴδιον σῶμα ἀφθαρτὸν ἐπιδεικνύμενος. Καὶ μή τοι (30) θαυμάσῃς εἰ πολλάκις τὰ αὐτὰ περὶ τῶν αὐτῶν λέγομεν. Ἐπειδὴ γὰρ περὶ τῆς εὐδοκίας τοῦ Θεοῦ λαλοῦμεν, διὰ τοῦτο τὸν αὐτὸν νοῦν διὰ πλειόνων ἐρμηνεύομεν, μὴ ἄρα τι παραλιμπάνειν δόξωμεν, καὶ ἐγγλῆμα γένηται ὡς ἐνδεὺς εἰρηκόσι. Καὶ γὰρ βέλτιον ταῦτο λόγια μὲμψιν ὑποστῆσαι, ἢ παραλεῖψαι τι τῶν ὀφειλόντων γραφῆναι. Τὸ μὲν οὖν σῶμα, ὡς καὶ αὐτὸ κοινὴν ἔχον τοῖς πᾶσι τὴν οὐσίαν (σῶμα γὰρ ἦν ἀνθρώπινον), εἰ καὶ καινότερόν θάμνατι συνῆστη ἐκ παρθένου μόνης· ὅμως θνητὸν δὲν, κατὰ ἀκολουθίαν τῶν ὁμοίων καὶ (31) ἀπέθνησκα· τῇ δὲ τοῦ Λόγου εἰς αὐτὸ ἐπιβάσει, οὐκέτι κατὰ τὴν ἰδίαν φύσιν ἐφθείρετο· ἀλλὰ διὰ τὸν ἐνοικῆσαντα τοῦ Θεοῦ Λόγον ἐκτὸς ἐγίνετο φθορᾶς. Καὶ συνέβαιεν ἀμφοτέρα ἐν ταύτῃ γενέσθαι παραδόξως· ὅτι τε ὁ πάντων θάνατος ἐν τῷ κυριακῷ σώματι ἐπληροῦτο, καὶ ὁ θάνατος καὶ ἡ φθορὰ διὰ τὸν συνόντα Λόγον ἐξηφανίζετο. Θανάτου γὰρ ἦν χρεια, καὶ θάνατον ὑπὲρ πάντων ἔδει γενέσθαι, ἵνα τὸ παρὰ πάντων ὀφειλόμενον γέννηται. Ὅθεν (32), ὡς προείπον, ὁ Λόγος, ἐπεὶ οὐχ οἶδόν τε ἦν αὐτὸν ἀποθανεῖν (ἀθάνατος γὰρ ἦν), ἔλαβεν ἑαυτῷ σῶμα τὸ δυνάμενον ἀποθανεῖν, ἵνα, ὡς ἴδιον ἀντὶ πάντων αὐτὸ προσεnéγκῃ, καὶ ὡς αὐτὸς ὑπὲρ πάντων πάσων διὰ τὴν πρὸς αὐτὸ (33) ἐπίβασιν, καταργήσῃ τὸν τὸ κράτος ἔχοντα τοῦ θανάτου, τοῦτέστι τὸν διάβολον, καὶ ἀπαλλάξῃ τούτους, ὅσοι φόβῳ θανάτου διὰ παντὸς τοῦ ζῆν (34) ἐνοχοὶ ἦσαν δουλείας.

21. Ἀμέλει τοῦ κοινοῦ πάντων Σωτῆρος ἀποθανόντος ὑπὲρ ἡμῶν, οὐκέτι νῦν ὥσπερ πάλοι κατὰ τὴν τοῦ νόμου ἀπειλὴν θανάτῳ ἀποθνήσκομεν οἱ ἐν Χριστῷ πιστοί (πέπαιται γὰρ ἡ τοιαύτη καταδίκη)· ἀλλὰ τῆς φθορᾶς παυσμένης καὶ ἀφανιζομένης ἐν τῇ τῆς ἀναστάσεως χάριτι, λοιπὸν κατὰ τὸ τοῦ σώματος θνητὸν διαλυόμεθα μόνον τῷ χρόνῳ, ὃν ἐκάστῳ ὁ Θεὸς ὥρισεν, ἵνα κρείττονος ἀναστάσεως τυχεῖν δυνηθῶμεν. Δίκην γὰρ τῶν ἐν τῇ γῇ καταβαλλομένων σπερμάτων οὐκ ἀπολλύμεθα διαλυόμενοι, ἀλλ' ὡς σπειρόμενοι ἀναστήσόμεθα, καταργηθέντος τοῦ θανάτου κατὰ τὴν τοῦ Σωτῆρος χάριν. Διὰ τοῦτο γοῦν καὶ ὁ μακάριος Παῦλος, ἐγγυητὴς τῆς ἀναστάσεως πᾶσι γενόμενος, φησί· Δεῖ τὸ φθαρτὸν τοῦτο ἐνδύσασθαι ἀφθαρ-

omittit Theodoretus, qui et pro τὸ μὲν οὖν, habet τὸ μὲν γάρ, conjunctionis scilicet gratia. Idem quoque ibid. τοῖς πᾶσι omittit.

(31) Καὶ non habent Gobler. et Felckm. 1 anon., nec Theodoretus.

(32) Hæc item a Theodoro eodem loco citantur.

(33) Theodoretus τὸ σῶμα addit.

(34) Διὰ παντὸς τοῦ ζῆν habet Seguer. et exprimit Ambros. Camald. et Nannius; alii vero cum editis omittunt.

τῶν, καὶ τὸ θνητὸν τοῦτο ἐνδύσασθαι ἀθανασίαν. Αὐτὸν δὲ τὸ φθαρτὸν τοῦτο ἐνδύσθαι ἀφθαρσίαν, καὶ (55) τὸ θνητὸν τοῦτο ἐνδύσθαι ἀθανασίαν, ὅτε γενήσεται ὁ λόγος ὁ γεγραμμένος· Κατεπόθη ὁ θάνατος εἰς νίκος· τοῦ σου, θάνατε, τὸ ἐντέρον· τοῦ σου, ἄδην, τὸ νίκος· Διὰ τί οὖν, ἀνδρες εἰποι, εἰπερ ἀναγκαῖον ἦν ἀντὶ πάντων αὐτὸν παραδοῦναι τὸ σῶμα θανάτῳ, οὐχ (56) ὡς ἀνθρώπος ἰδίως ἀπέθετο τοῦτο, ἀλλὰ καὶ μέχρι τοῦ σταυρωθῆναι παρῆλθεν· Ἐντίμως γὰρ μάλλον ἔπρεπε ἀποθέσθαι τὸ σῶμα, ἢ περ μεθ' ὕβρεως τὸν τοιοῦτον θάνατον ὑπομῖναι. Θεία δὲ πάλιν εἰ μὴ ἡ τοιαύτη ἀντίθεσις ἐστὶν ἀνθρωπίνη· τὸ δὲ ὑπὸ τοῦ Σωτῆρος γενόμενον θεῖον ἀληθῶς καὶ δέσιον τῆς αὐτοῦ θεότητος διὰ πολλά. Πρῶτον μὲν, ὅτι ὁ συμβαίνων τοῖς ἀνθρώποις θάνατος κατὰ ἀσθένειαν τῆς αὐτῶν φύσεως αὐτοῖς παραγίνεται· οὐ δυνάμενοι γὰρ ἐπὶ πολὺ διαμένειν, τῷ χρόνῳ διαλύονται. Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ νόσοι τοῖς συμβαίνουσι, καὶ ἐξασθενήσαντες ἀποθνήσκουσιν. Ὁ δὲ Κύριος οὐκ ἀσθενῆς, ἀλλὰ Θεοῦ δύναμις, καὶ Θεοῦ Λόγος ἐστὶ, καὶ αὐτοζῶν. Εἰ μὲν οὖν ἦν ἰδίᾳ τοῦ, καὶ κατὰ τὴν συνήθειαν τῶν ἀνθρώπων ἀποθέμενος τὸ σῶμα ἐν κλίνῃ, ἐνομιλῆθ' ἂν καὶ αὐτὸς κατὰ τὴν τῆς φύσεως ἀσθένειαν τοῦτο παθῶν, καὶ μηδὲν ἔχων πλέον τῶν ἄλλων ἀνθρώπων· ἐπειδὴ δὲ καὶ ζωὴ ἦν καὶ Θεοῦ Λόγος, καὶ εἶδε τὸν ὑπὲρ πάντων γενέσθαι θάνατον· διὰ τοῦτο ὡς μὲν ζωὴ καὶ δύναμις ὧν συνίσχυεν ἐν αὐτῷ τὸ σῶμα· ὡς δὲ ὀφελόντος γενέσθαι τοῦ θανάτου, οὐχ ἑαυτῷ, ἀλλὰ παρ' ἑτέρων ἐλάμβανε τὴν πρόφασιν τοῦ τελειῶσαι τὴν θυσίαν· ἐπεὶ μὴδὲ νοσεῖν ἔδει τὸν Κύριον, τὸν τῶν ἄλλων τὰς νόσους θεραπεύοντα. Ἄλλ' οὐδὲ ἐξασθενῆσαι εἶδε πάλιν τὸ σῶμα, ἐν ᾧ καὶ τὰς τῶν ἄλλων ἀσθενείας ἰσχυροποιεῖ. Διὰ τί οὖν καὶ τὸν θάνατον ὥσπερ καὶ τὸ νοσεῖν οὐκ ἐκώλυσεν· Ὅτι διὰ τοῦτο (57) ἔσχε τὸ σῶμα, καὶ ἀπρεπὲς ἦν κωλύσαι, ἵνα μὴ καὶ ἡ ἀνάστασις ἐμποδοθῇ. Προηγῆσθαι μέντοι τοῦ θανάτου νόσον ἀπρεπὲς πάλιν ἦν, ἵνα μὴ ἀσθένεια τοῦ ἐν τῷ σώματι νομοθῇ. Οὐκ ἐπείνασεν οὖν; Ναὶ ἐπείνασε διὰ τὸ ἴδιον τοῦ σώματος· ἀλλ' οὐ λιμῷ διεφθάρη διὰ τὸν φοροῦντα αὐτὸ Κύριον. Διὰ τοῦτο, εἰ καὶ ἀπέθανε διὰ τὸ ὑπὲρ πάντων λύτρον, ἀλλ' οὐκ εἶδε διαφθοράν. Ὁλόκληρον γὰρ ἀνέστη· ἐπεὶ μὴδὲ ἄλλον τινος, ἀλλ' αὐτῆς τῆς ζωῆς ἦν τὸ σῶμα.

22. Ἄλλ' εἶδε, φήσκειν ἂν τις, χρυεῖναι τὴν ἐπιβουλὴν τῶν Ἰουδαίων, ἵνα καθόλου τὸ ἑαυτοῦ σῶμα ἀθάνατον διαφυλάξῃ. Ἀκουέτω δὲ ὁ τοιοῦτος, ὅτι καὶ τοῦτο ἀπρεπὲς ἦν τῷ Κυρίῳ. Ὡς γὰρ οὐκ ἔπρεπε τῷ τοῦ (58) Θεοῦ Λόγῳ, ζωῇ ὄντι, τῷ σώματι ἑαυτοῦ θάνατον παρ' ἑαυτοῦ δίδοναι, οὕτως οὐχ ἡρμολογεῖν οὐδὲ τὸν παρ' ἑτέρων διδόμενον φεῦγειν· ἀλλὰ καὶ μάλλον δυνάμει αὐτὸν εἰς ἀνάγκην. Ὅθεν εἰκότως οὕτως ἔαυ-

* I Cor. xv, 55-55.

(55) Basil. Goblerian. Felckman. 1 anonym. et Seg. omittunt τὸ φθαρτὸν τοῦτο ἐνδύσθαι ἀφθαρσίαν, καὶ, nec legerunt Omnib. et Ambros. Camald., nec item habet Vulgata versio : alii vero habent ut et Græcus Scripturæ textus. Ibidem. τοῦ σου, ἄδην, τὸ νίκος; desunt in Segueriano, Basiliensi, et Anglicano, nec legerunt iidem interpretes.

A bile hoc induere incorruptionem : et mortale hoc induere immortalitatem. Cum autem mortale hoc induerit immortalitatem, et corruptibile hoc induerit incorruptionem, tunc fiet sermo, qui scriptus est : Absorpta est mors in victoria : ubi est, mors, stimulus tuus? Ubi tua, inferne, victoria? Sed dixerit aliquis : Si igitur necesse erat illum pro omnibus corpus suum morti tradere, cur non ut homo illud privatim deposuit, sed cruci affixus est? Magis enim eum decebat corpus cum honore deponere, quam huiusmodi mortem cum ignominia pati. Verum hic, quæso, considera an non hæc obiectio mere sit humana. Quod autem a Salvatore factum est, vere divinum est ejusque divinitate multis de causis dignum. Primo, mors, qua homines intereunt, illis ex eorum naturæ infirmitate advenit : siquidem idcirco tempore dispereunt, quod diu persistere non queant. Hinc in morbos incidunt, factique infirmi moriuntur. At Dominus non infirmus, sed Dei virtus, et Dei Verbum ipsaque vita est. Si ergo privatim et consueto more corpus in lecto deposuisset, id illi ex naturæ infirmitate accidisse, nihilque amplius aliis hominibus habuisse putaretur. Quia vero et vita et Verbum Dei erat, et mortem pro 53 omnibus suscipi necesse erat : ea de causa quatenus vita et virtus est, in seipso corpus roborabat : quatenus vero mors subeunda erat, non a seipso sed ab aliis sacrificium perficiendi cepit occasionem. Neque enim par erat Dominum, qui aliorum morbos curabat, morbo ipsum corripi. Nec etiam infirmari debuit corpus, in quo aliorum sanabat infirmitates. Quare igitur non mortem ut morbum impedivit? Quia nempe propter mortem corpus habuit, nec eam illum a se arcere decuit, ne id resurrectioni esset impedimentum. Similiter morbum morti præire indecorum erat, ne istud illius qui in corpore erat infirmitati ascriberetur. An non ergo esurivit? Ita sane est : pro corporis proprietate esurivit : at illud propter Dominum, ad quem pertinebat, fame non interiiit. Quapropter, tametsi mortuus est ut pretium pro omnibus solveret, tamen corruptionem non vidit, sed integer resurrexit, quia non alius cujusquam sed ipsius vitæ corpus erat.

22. At, dixerit aliquis, Judæorum certe insidias vitare debebat, ut scilicet suum corpus penitus immortale servaret. Verum is, qui hæc obijcit, audiat id Domino indecorum fuisse. Ut enim non decebat Dei Verbum, quod ipsum vita erat, mortem suo corpori per se inferre : ita nec conveniebat ab aliis illatam fugere, sed illam potius destruendam persequi. Unde valde congruenter neque per seipsum

(56) Anglicanus, οὐ μόνον. Paulo post μάλλον habent Anglic. Basil. Gobler. Felckm. 1 anon. et Seguer. Alii cum editione Commel. omittunt.

(57) Seguerianus, τούτων.

(58) Sic Anglic. Basil. Gobler. Felckm. 1 anon. et Seguerian. Alii vero et editio Commel. omittunt τοῦ.

corpus deposuit, neque rursus, insidiantes Judæos fugit. Id porro non signum erat infirmitatis Verbi, sed potius et Servatorem et vitam esse indicio erat, quod et mortem ad ejusdem exitum expectari, et eam oblatam pro omnium salute conficere et explere festinavit. Præterea non ut suæ sed ut hominum morti finem imponeret venit Salvator. Quocirca non propria morte, quam nullam habuit, utpote qui vita ipse erat, corpus deposuit, sed illatam ab hominibus suscepit, ut eam ad suum corpus accedentem penitus interimeret. Insuper, hæc etiam quæ sequuntur probant, Dominicum corpus convenienti admodum ratione talem mortem subisse. Maximæ enim curæ erat Domino de corporis resurrectione quam erat effecturus. Id quippe insigne de morte tropæum fuit, eam omnibus videndam exhibere, omnesque certiores facere a se deletam fuisse corruptionem, et immortalitatem corporibus esse restitutam, cujus veluti pignus nec non futuræ omnium resurrectionis signum, suum corpus incorruptum conservavit. Quod si corpus morbo affectum fuisset, et Verbum in omnium conspectu ab eo discessisset, indecorum profecto fuisset eum, qui aliorum morbos curaverat, proprium instrumentum morbis attritum negligere. Qui enim aliorum infirmitates depulisse crederetur, si in eo proprium templum infirmum fuisset? Vel enim aliis irrisiois ansam dedisset, tanquam qui morbum non posset repellere: vel si potuisset nec id fecisset, erga alios quoque inhumanus haberetur.

25. Si porro absque morbo vel dolore, privatim, seorsumque et in angulo aliquo, vel in solitudine, aut domi, sive ubi corpus abdidisset, ac post hæc iterum subito comparens seipsum ex mortuis resurrexisse asseverasset, fabulas narrare omnibus certe visus fuisset, multoque magis nulla ipsi de resurrectione loquenti fides fuisset habita, quando nemo prorsus ejus mortis testis adfuisset. Atqui resurrectioni mors præire debet, cum morte non præeunte nulla sequatur resurrectio. Unde si occultus fuisset **54** corporis interitus, sane quia mors latuisset, neque coram testibus obita fuisset, occulta quoque ac sine testibus fuisset ejus resurrectio. Verum enimvero quam ob causam mortem occulte voluisset obire, qui postquam resurrexit, suam resurrectionem palam prædicavit? Vel cur ille qui dæmones coram omnibus expulit, et caeco nato visum restituit, aquamque in vinum mutavit, ut per hæc se Verbum Dei esse fidem faceret, id quod mortale erat non in omnium conspectu incorruptum exhibuisset, quo ipse vita esse crederetur? Quomodo vero ejus discipuli de resurrectione libere loqui ausi fuissent, qui illum prius mortuum fuisse affirmare non possent? Aut quomodo illis eum prius mortuum esse, deinde resurrexisse dicentibus creditum fuisset, nisi eos ipsos, apud quos fidenter loquebantur,

(39) Sic mss. Editi vero, ἀπολειψιν.

(40) Seguerianus, πάντων.

(41) Sic Seguer. et omnes interpretes. Editi, ναὺς

τῶ ἀπέθετο τὸ σῶμα, οὐτε πάλιν ἐπιβουλεύοντας τοὺς Ἰουδαίους ἐφυγε. Τὸ δὲ τοιοῦτον οὐκ ἀσθενεῖαν ἐδείκνυε τοῦ Λόγου· ἀλλὰ μᾶλλον Σωτῆρα καὶ ζωὴν αὐτὸν ἐγνώριζεν· ὅτι καὶ τὸν θάνατον εἰς ἀναίρεσιν περιέμενε, καὶ τὸν διδόμενον θάνατον ὑπὲρ τῆς πάντων σωτηρίας ἐσπευδε τελειῶσαι. Καὶ ἄλλως δὲ οὐ τὸν ἑαυτοῦ θάνατον, ἀλλὰ τὸν τῶν ἀνθρώπων ἤλθε τελειῶσαι ὁ Σωτὴρ· ὅθεν οὐκ ἰδίῳ θανάτῳ (οὐκ εἶχε γὰρ ζωὴ ὢν) ἀπέτιθετο τὸ σῶμα, ἀλλὰ τὸν παρὰ τῶν ἀνθρώπων ἐδέχετο, ἵνα καὶ τοῦτον ἐν τῷ ἑαυτοῦ σώματι προσελθόντα τέλειον ἐξαφανίσῃ. Ἐπειτα καὶ ἐκ τούτων ἂν τις εὐλόγως ἴδοι τὸ τοιοῦτον τέλος ἐσχηκέναι τὸ κυριακὸν σῶμα. Ἐμελε τῷ Κυρίῳ μάλιστα περὶ τῆς ἐμελλε ποιεῖν ἀναστάσεως τοῦ σώματος. Τοῦτο γὰρ ἦν κατὰ τοῦ θανάτου τρόπῳ τὴν ἐπιδείξασθαι πᾶσι, καὶ πάντας πιστώσασθαι τὴν παρ' αὐτοῦ γενομένην τῆς φθορᾶς ἀπάλειψιν (39), καὶ λοιπὴν τὴν τῶν σωμάτων ἀφθαρσίαν, τῆς πᾶσιν ὥσπερ ἐν ἐχυρον καὶ γνώρισμα τῆς ἐπὶ πάντας (40) ἐσομένης ἀναστάσεως τετήρηκεν ἀφθαρτον τὸ ἑαυτοῦ σῶμα. Εἰ μὲν οὖν ἦν πάλιν νοσήσαν τὸ σῶμα, καὶ ἐπ' ὅφει πάντων διαλυθεῖς ἀπ' αὐτοῦ ὁ Λόγος, ἀκρεπὲς μὲν ἦν τὸν τῶν ἄλλων τὰς νόσους θεραπεύοντα παραρῶν τὸ ἴδιον ὄργανον ἐν νόσους τηκόμενον. Πῶς γὰρ ἂν ἐπιστεῦθαι τὰς ἄλλων ἀπαλάσας ἀσθενείας, ἀσθενούντος ἐν αὐτῷ τοῦ ἰδίου ναοῦ; Ἡ γὰρ ὡς οὐ δυνάμενος ἀπαλάσαι νόσον ἐγελάσθη· ἡ δυνάμενος, καὶ μὴ ποιῶν, ἀφιλόνητος καὶ πρὸς τοὺς ἄλλους ἐνομιζέτο.

C 25. Εἰ δὲ καὶ χωρὶς τίνος νόσου (41) καὶ χωρὶς τίνος ἀληθινός, ἰδίᾳ που καὶ καθ' ἑαυτὸν ἐν γωνίᾳ, ἢ ἐν ἐρήμῳ τόπῳ, ἢ κατ' οἰκίαν, ἢ ὅπου δήποτε τὸ σῶμα κρύφας ἦν, καὶ μετὰ ταῦτα πάλιν ἐξαίφνης φανερός, ἔλεγεν ἑαυτὸν ἐκ νεκρῶν ἐγῆγέρθαι· μύθους μὲν ἂν ἔδοξε λέγειν παρὰ πᾶσιν, ἡπιστήθη δὲ πολλῶν πλέον καὶ περὶ τῆς ἀναστάσεως λέγων, οὐκ ὄντος ὅλως τοῦ μαρτυροῦντος περὶ τοῦ θανάτου αὐτοῦ. Τῆς δὲ ἀναστάσεως προηγεῖσθαι δεῖ θάνατον, ἐπεὶ οὐκ ἂν εἴη ἀνάστασις μὴ προηγουμένου θανάτου. Ὅθεν εἰ κρύφα που ἐγεγόνει τοῦ σώματος ὁ θάνατος, οὐ φαινομένου τοῦ θανάτου, οὐδὲ ἐπὶ μαρτύρων γενομένου, ἀφανὴς καὶ ἀμάρτυρος καὶ ἡ τούτου ἀνάστασις. Ἡ διὰ τί τὴν μὲν ἀνάστασιν ἐκήρυττεν ἀναστὰς, τὸν δὲ θάνατον ἀφανῶς ἐποίησε γενέσθαι; Ἡ διὰ τί τοὺς μὲν δαίμονας ἐπ' ὅφει πάντων ἀπῆλκυεν, τὸν τε ἐκ γενετῆς τυφλὸν ἀναβλέπειν ἐποίησε, καὶ τὸ ὄσπον εἰς οἶνον μετέβαλεν, ἵνα δι' αὐτῶν πιστευθῇ ὁ Λόγος Θεοῦ· τὸ δὲ θνητὸν οὐκ ἐπ' ὅφει πάντων ἀφθαρτον ἐδείκνυσεν, ἵνα πιστευθῇ αὐτὸς ὢν ἡ ζωὴ; Πῶς δὲ (42) καὶ οἱ τοῦτου μαθηταὶ παρῆρσιαν εἶχον περὶ τοῦ τῆς ἀναστάσεως λόγου, οὐκ ἔχοντες εἰπεῖν, ὅτι πρῶτον ἀπέθανεν; Ἡ πῶς ἂν ἐπιστεῦθονσαν λέγοντας γεγονέναι πρῶτον θάνατον, εἴτα τὴν ἀνάστασιν, εἰ μὴ παρ' οἷς ἐπαρῆρσιάζοντο, εἶχον τούτους μάρτυρας τοῦ θανάτου; Εἰ γὰρ καὶ οὕτως, ἐπ' ὅφει πάντων γενομένου

mendosa.

(42) Segner. δὲ hic inserit: alii et editi omitunt.

σου τε θανάτου καὶ τῆς ἀναστάσεως, οὐκ ἠθέλησαν οἱ τότε Φαρισαῖοι πιστεύειν, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἑωρακότας τὴν ἀνάστασιν ἠγάπησαν ἀρνήσασθαι ταύτην· πάντως εἰ κεκρυμμένως ἐγεγόνει ταῦτα, πόσας ἂν προφάσεις ἀπιστίας ἐπενόουν (43); Πῶς δὲ ἄρα τὸ τοῦ θανάτου τέλος ἐδείκνυτο, καὶ ἡ κατὰ τοῦτον νίκη, εἰ μὴ ἐπ' ὅφει πάντων προσκαλεσάμενος αὐτὸν ἤλεγξε νεκρὸν κενωθέντα (44) λοιπὸν τῇ τοῦ σώματος ἀφθαρσίᾳ;

24. Τὰ δὲ καὶ παρ' ἐτέρων ἂν λεγθέντα, ταῦτα προλαβεῖν (45) ἡμᾶς ἀναγκαῖον ταῖς ἀπολογίαις. Τάχα γὰρ ἂν τις εἴποι καὶ τοῦτο· Εἰ ἐπ' ὅφει πάντων καὶ ἐμάρτυρον εἶδει γενέσθαι τὸν τοῦτου θάνατον, ἵνα καὶ ὁ τῆς ἀναστάσεως πιστευθῇ λόγος· εἶδει γὰρ αὐτὸν ἑαυτῷ (46) ἔνδοξον ἐπινοήσασθαι θάνατον, ἵνα μόνον τὴν ἀτιμίαν τοῦ σταυροῦ φύγῃ. Ἀλλ' εἰ καὶ τοῦτο ποιήσας ἦν, ὑπόνοιαν καθ' ἑαυτοῦ παρεῖχεν, ὡς οὐ κατὰ πάντες θανάτου δυνάμενος, ἀλλὰ μόνου τοῦ περὶ αὐτοῦ ἐπινοηθέντος· καὶ οὐδὲν ἦτον πάλιν ἦν ἡ πρόφασις τῆς περὶ τῆς ἀναστάσεως ἀπιστίας. Ὅθεν οὐ παρ' αὐτοῦ, ἀλλ' ἐξ ἐπιθυμίας ἐγένετο (47) τῷ σώματι ὁ θάνατος· ἵνα ὅν αὐτοὶ προσαγάγῃσι τῷ Σωτῆρι θάνατον, τοῦτον αὐτὸς ἐξαφανίσῃ. Καὶ ὡς περ γενναῖος παλαιστής, μέγας ὢν τῇ συνέσει καὶ τῇ ἀνδρείᾳ, οὐκ αὐτὸς ἑαυτῷ τοὺς ἀντιπάλους ἐκλέγεται, ἵνα μὴ ὑπόνοιαν τῆς πρὸς τινὰς δειλίας παράσχη· ἀλλὰ τῇ τῶν θεωρούντων δίδωσιν ἐξουσίαν, καὶ μάλιστα πᾶν ἔχθροισι τυγχάνουσιν, ἵνα πρὸς ὃν ἂν συμβάλλωσιν αὐτοί, τοῦτον αὐτὸς καταβρέβας, κερτίων τῶν πάντων πιστευθῇ· οὕτως καὶ ἡ τῶν πάντων ζωὴ ὁ (48) Κύριος καὶ Σωτὴρ ἡμῶν ὁ Χριστὸς οὐκ ἑαυτῷ θάνατον ἐπενοεῖ τῷ σώματι, ἵνα μὴ ὡς ἕτερον δειλιῶν φανῇ· ἀλλὰ τὸν παρ' ἐτέρων, καὶ μάλιστα τὸν παρὰ τῶν ἐχθρῶν, ὃν ἐνόμιζον εἶναι δεῖνόν ἐκείνῳ καὶ ἄτιμον καὶ φευκτὸν, τοῦτον αὐτὸς ἐν σταυρῷ δεχόμενος ἠνείχετο, ἵνα καὶ, τοῦτου καταλυθέντος, αὐτὸς μὲν ὢν ἡ ζωὴ πιστευθῇ, τοῦ δὲ θανάτου τὸ κράτος τέλειον καταργηθῇ (49). Γέγονε γοῦν τι θαυμαστὸν καὶ παράδοξον· ὃν γὰρ ἐνόμιζον ἄτιμον ἐπιφέρειν θάνατον, οὗτος ἦν ἡρόπαιος κατ' αὐτοῦ τοῦ θανάτου. Διὸ οὐδὲ τὸν Ἰωάννην θάνατον ὑπέμεινε, διαιρουμένης τῆς κεφαλῆς, οὐδὲ ὡς Ἡσαίας ἐπρίσθη, ἵνα καὶ τῷ θανάτῳ ἀδιαίρετον καὶ ὁλόκληρον τὸ σῶμα φυλάξῃ, καὶ μὴ πρόφασιν τοῖς βουλομένοις διαιρεῖν τὴν Ἐκκλησίαν γένηται.

25. Καὶ ταῦτα μὲν πρὸς τοὺς ἔξωθεν ἑαυτοῖς λογισμοὺς ἐπισωρεύοντας· ἂν δὲ καὶ τῶν ἐξ ἡμῶν τις μὴ ὡς φιλόνομος, ἀλλ' ὡς φιλομαθὴς ζητῇ (50), διὰ τί μὴ ἐτέρως, ἀλλὰ σταυρὸν ὑπέμεινεν· ἀκούσω καὶ (51) οὗτος, ὅτι οὐκ ἄλλως ἢ οὕτως ἡμῖν συνέφερε,

(43) Gobler. et Felckm. 1 anon., ἐπενόησαν.

(44) Sic Seguer. atque ita etiam legisse videntur interpretes, quorum Omnibonus et Ambros. hanc vocem vertunt, *exinanitum*; Nannius, *inanem eam exhaustamque*. Alii mss. et editi habent, *κενώσαντα*. Ibid. καὶ mox seq. omittunt Gobler. et Felckm. 1 anon.

(45) Sic Anglic. Ita quoque emendatum est in Basil. Alii et editio Commel., *προλαβεῖν*.

(46) Seguer. habet ἑαυτῷ, quod ei expriment omnes interpretes; alii vero mss. et editi omittunt.

A ejus mortis testes habuissent? Etenim, si morte et resurrectione coram omnibus peractis, Pharisei credere non solum noluerunt, sed etiam illos, qui resurrectionem viderant, eam negare coegerunt; profecto si occulte hæc acta fuissent, quot, queso, causas non credendi excogitassent? Quomodo porro mortis interitus aut victoria de eadem reportata nota fuisset, nisi illam in omnium conspectu provocatam, mortuam et sui corporis incorruptione exinanitam ostendisset?

24. Cæterum ea, quæ ab aliis forte objici possent, necesse est quoque nostra defensione antecupare. Id ergo forte quis proposuerit: Si in omnium conspectu ac coram testibus eum mori oportuit, ut scilicet prædicatio resurrectionis fidem habere posset, saltem honorificam mortem sibi eligere debuit, ut vel crucis ignominiam effugeret. Atqui si id fecisset, suspitioni locum adversus seipsum dedidisset, quasi qui non qualibet morte esset fortior, sed illa duntaxat quam elegeret: ac proinde non minor fuisset occasio fidem resurrectioni derogandi. Unde non ex seipso, sed ex insidiis corpus mori voluit, ut nimirum quam illi mortem Salvatore inferrent, eam ipse destrueret. Ac veluti generosus pugil prudentia et fortitudine æque insignis, non ipse sibi adversarios eligit, ne cui timiditatis erga aliquos suspicionem moveat: sed id spectantium, maximeque si illos adversarios patitur, arbitrio permittit, ut prostrato ac devicto quemcunque illi objecerint, omnibus fortior habeatur; ita quoque omnium vita; Dominus et Saluator noster Christus non per se mortem corporis delegit, ne aliam reformidare videretur, sed ab aliis et præcipue ab hostibus injectam, quam asperam illi et ignominiosam fugendamque arbitrabantur, ipse in cruce sobire non renuit, ut morte dissoluta, ipse quidem vita esse crederetur, et mortis imperium funditus everteretur. Mirum ergo quiddam et inexpectatum accidit, ut quam illi ignominiosam mortem inferre putabant, ea adversus ipsam mortem trophæum esset. Hinc neque Joannis mortem capitis amputatione passus est, neque sicuti Isaias sectus est, ut et in morte corpus sine divisione integrum servaret, et nulla causa his suppleretur qui Ecclesiam vellent discindere.

D 25. Et hæc quidem ad externos qui sibi ipsis argumenta solent accumulare: si quis vero ex nostris non 55 contendendi sed discendi studio quærat, cur non aliam quam crucis mortem toleraverit: audiat etiam iste, idcirco hoc mortis genus Dominum

Id. Seguer. et Anglic., Gobler. et Felckm. 1 anon. mox, ἐπινοῆσαι.

(47) Sic Seguer. Editi, ἐτίνατο.

(48) Sic Seguer. Basil. Gobler. et Felckm. 1 an. Alii cum editis art. ὁ omittunt; ὁ seq. abest a Gobl. et Felckm. 1 an.

(49) Τοῦ δὲ θανάτου τὸ κράτος τέλειον καταργηθῇ desunt in Gobler. et Felckm. 1 an.

(50) Sic Seguer. Basil. et Anglic. Alii et editi ζητεῖ.

(51) Καὶ non habent Gobler. et Felckm. 1 an.

pertulisse, quia nulla alia nobis conducebat. Nam si ideo venit ut maledictionem, in quam incideramus, portaret, quomodo aliter factus fuisset maledictio, nisi maledictionis mortem suscepisset? Ea autem crux est, nam scriptum est: *Maledictus qui pendet in ligno*⁶⁸. Deinde, si mors Domini pretium est omnium, ejusque morte medius paries macerie solvitur⁶⁹, ac sit vocatio gentium, quomodo nos convocasset, nisi fuisset crucifixus? siquidem in sola cruce extensis manibus mori quis potest. Quocirca id mortis genus Dominum pati et manus extendere decuit, ut altera veterem populum, altera gentes attraheret, ac utrosque in seipso conjungeret. Id quippe et ipse dixit significans qua morte omnes esset redempturus: *Cum exaltatus fuero, omnes traham ad meipsum*⁷⁰. Præterea, si diabolus nostri generis hostis, e cælo delapsus, circa hunc infimum aerem vagatur, ubi aliis dæmonibus utpote in contumacia sui similibus imperans, eorum opera homines præstigiis seducit, et his qui sursum tendunt obstare nititur; qua de re Apostolus: *Secundum principem potestatis aeris, spiritus qui nunc operatur in filiis contumaciae*⁷¹: si insuper venit Dominus ut diabolum prosternat, aerem purget, ac nobis viam in cælum per velamen, id est, carnem suam⁷², ut ait Apostolus, aperiat; denique si id morte faciendum fuit, quamnam, amabo, alia morte hæc potuissent peragi, nisi ea quam in aere in cruce pertulit Dominus? Solus enim ille in aere moritur qui in cruce vitam ponit. Quapropter hujusmodi mortem convenienter subiit Dominus. Hoc enim modo sursum elatus, aerem a diabolicis omnibusque dæmonum insidiis purgavit, uti his verbis testatus est: *Videbam Satanam cuncti fulgur cadentem*⁷³. Ier autem ad cælum nobis instauravit dicens: *Attollite portas, principes, vestras, et elevamini, portæ æternales*⁷⁴. Nec enim Verbum opus habuit ut januæ reserarentur, cum sit Dominus omnium; nec quidquam ex rebus creatis Creatori clausum erat; sed nos ipsi, quos proprio suo corpore sursum efferebat, opus his habebamus. Nam quemadmodum corpus pro omnibus morti tradidit, sic etiam per idem illud iter in cælum aperuit.

ἤμεν οἱ χρήζοντες, οὐκ ἀνέφερον αὐτὸς διὰ τοῦ ἰδίου σώματος αὐτοῦ. Ὡς γὰρ ὑπὲρ πάντων αὐτὸ προσήνεκε τῶ θανάτῳ· οὕτω δὲ αὐτοῦ πάλιν ὠδοποίησε

26. Recte ergo et convenienter admodum mortem pro nobis in cruce toleravit: cujus quidem rei causa omni ex parte rectæ rationi valde est consentanea, cui nempe sit evidens ac perspicuum salutem omnium non potuisse aliter quam per crucem restituī. Namque ne sic quidem ille vel in cruce ignotus esse passus est, sed imo creatam naturam

⁶⁸ Deut. xxi, 23; Galat. iii, 3. ⁶⁹ Ephes. ii, 14. ⁷⁰ Luc. x, 18. ⁷¹ Psal. xliii, 7.

(52) Gobler. et Felckm. 1 an., σταυρὸς, καθὰ γέγραπται. Anglie. item γὰρ non habet.

(53) Gobler. Felckm. 2 an. et Seguer., μέλλει. Mox φησὶν δεῖσθαι in Seguer. et arti. ὁ αὐτὸς ἐχθρὸς.

(54) Τοῦ πνεύματος δεῖσθαι in Seguer.

(55) Sic Gobler, Felck. 1 an. et Seguer. Alii et

καὶ τοῦτο δι' ἡμᾶς καλῶς ὑπέμεινεν ὁ Κύριος. Εἰ γὰρ τὴν καθ' ἡμῶν γενομένην κατάραν ἤλθεν αὐτὸς βαστάσαι, πῶς ἂν ἄλλως ἐγένετο κατάρα, εἰ μὴ τὸν ἐπὶ κατάρᾳ γέγονε θάνατον ἐδέξατο; Ἔστι δὲ οὗτος ὁ σταυρὸς· οὕτω γὰρ καὶ γέγραπται (52)· Ἐπι-κατάρατος ὁ κρεμνόμενος ἐπὶ ξύλου. Ἐπειτα, εἰ ὁ θάνατος τοῦ Κυρίου λύτρον ἐστὶ πάντων, καὶ τῶ θανάτῳ τούτῳ τὸ μέσστοιχον τοῦ φραγμοῦ λύεται, καὶ γίνεται τῶν ἐθνῶν ἡ κλήσις· πῶς ἂν ἡμᾶς προσ-εκαλέσατο, εἰ μὴ ἐσταύρωτο; ἐν μόνῳ γὰρ τῷ σταυρῷ ἐκτεταμέναις χερσὶ τις ἀποθνήσκει. Διὸ καὶ τοῦτο ἐπρεπεῖν ὑπομεῖναι τὸν Κύριον, καὶ τὰς χεῖρας ἐκτείνειν, ἵνα τῇ μὲν τὸν παλαιὸν λαόν, τῇ δὲ τοὺς ἀπὸ τῶν ἐθνῶν ἐλκύσῃ, καὶ ἀμφοτέρους ἐν αὐτῷ συνάξῃ. Τοῦτο γὰρ καὶ αὐτὸς εἰρηκεν, σημαίνων πόλεω θανάτῳ ἐμελλε (53) λυτροῦσθαι τοὺς πάντας.

Ὅταν ὑψωθῶ, φησὶν, πάντας ἐλευσὼ πρὸς ἐμαυτὸν. Καὶ πάλιν, εἰ ὁ ἐχθρὸς τοῦ γένους ἡμῶν διάβολος ἐκπεσὼν ἀπὸ τοῦ οὐρανοῦ, περὶ τὸν αἶρα τὸν ὡς κατὰ πλανᾶται, κακεὶ τῶν σὺν αὐτῷ δαιμόνων ὡς ὁμοίων ἐν τῇ ἀπειθείᾳ ἐξουσιάζων, φαντασίας μὲν δι' αὐτῶν ἐνεργεῖ τοῖς ἀπατωμένοις, ἐπιχειρεῖ δὲ τοῖς ἀνερχομένοις ἐμποδίζειν· καὶ περὶ τούτου φησὶν ὁ Ἀπόστολος· Κατὰ τὸν ἀρχοντα τῆς ἐξουσίας τοῦ αἵρος, τοῦ πνεύματος (54) τοῦ νῦν ἐνεργούντος ἐν τοῖς υἱοῖς τῆς ἀπειθείας. Ἦλθε δὲ (55) ὁ Κύριος, ἵνα τὸν μὲν διάβολον καταβάλλῃ, τὸν δὲ αἶρα καθαρίσῃ, καὶ ὁδοποιήσῃ ἡμῖν τὴν εἰς οὐρανοὺς ὁδόν, ὡς εἶπεν ὁ Ἀπόστολος, διὰ τοῦ καταπετάσματος, τοῦτ' ἐστὶ τῆς σαρκὸς αὐτοῦ· τοῦτο δὲ ἔδει γενέ-σθαι διὰ τοῦ θανάτου· πόλεω δ' ἂν ἄλλω θανάτῳ ἐγε-γόνει ταῦτα ἢ τῷ ἐν αἵρῳ γενομένῳ, φημί (56) δὴ τῷ σταυρῷ; Μόνος γὰρ ἐν τῷ αἵρῳ τις ἀποθνήσκει, ὁ σταυρῷ τελειούμενος. Διὸ καὶ εἰκότως τοῦτον ὑπέμεινεν ὁ Κύριος. Οὕτω γὰρ ὑψωθείς, τὸν μὲν αἶρα ἐκαθάριζεν ἀπὸ τῆς διαβολικῆς καὶ πάσης τῶν δαιμόνων ἐπιβουλῆς λέγων· Ἐθεώρουν τὸν Σατα-νᾶν ὡς ἀστρατὴν πεσόντα· τὴν δὲ εἰς οὐρανοὺς ὁδὸν ὁδοποιῶν ἀνεκαίνιζε λέγων πάλιν· Ἀρατε πόλιν, οἱ ἀρχοντες, ὁμῶν, καὶ ἐπάροχτε, πόλιν αἰώνιον. Οὐ γὰρ αὐτὸς ὁ Λόγος ἦν ὁ χρήζων ἀνολίξεως τῶν πυλῶν, Κύριος τῶν πάντων ὢν· οὐδὲ κεκλεισμέ-νον ἦν τι τῶν ποιημάτων τῷ ποιητῇ· ἀλλ' ἡμεῖς

σώματος αὐτοῦ. Ὡς γὰρ ὑπὲρ πάντων αὐτὸ προσήνεκε τῷ θανάτῳ· οὕτω δὲ αὐτοῦ πάλιν ὠδοποίησε τὴν εἰς οὐρανοὺς ὁδόν.

26. Πρέπιόν οὖν ἄρα καὶ ἀρμόζων ὁ ἐν τῷ σταυρῷ γέγονε θάνατος ὑπὲρ ἡμῶν· καὶ ἡ αἰτία τούτου εὐ-λογος (57) ἐφάνη κατὰ πάντα, καὶ δικαίους ἔχει τοὺς λογισμούς, ὅτι μὴ ἄλλως ἀλλὰ διὰ τοῦ σταυροῦ ἔδει γενέσθαι τὴν σωτηρίαν τῶν πάντων. Καὶ γὰρ οὐδ' οὕτως ἀφανῆ ἐαυτὸν οὐδὲ ἐν τῷ σταυρῷ ἀφῆκεν· ἀλλὰ κατὰ περιττόν τὴν μὲν κτίσιν ἐποίησε μαρτυρεῖν

⁷⁰ Joan. xii, 32. ⁷¹ Ephes. ii, 2. ⁷² Hebr. x, 20.

editi δὲ omittunt.

(56) Sic Gob. Fel. 1 an. et Seg. Alii et ed. Com- mel. τούτῃστι.

(57) Goblerian. et Felckman. 1 anonym., εὐλο- γον.

τὴν τοῦ αὐτοῦ δημιουργοῦ παρουσίαν· τὸν δὲ αὐτοῦ ναὸν τὸ (58) σῶμα οὐκ ἐπὶ πολλῷ μένειν ἀνασχόμενος, ἀλλὰ μόνον δείξας νεκρὸν τῇ τοῦ θανάτου πρὸς αὐτὸ συμπλοκῇ, τριταῖον εὐθέως ἀνέστησε, τρόπαια καὶ νίκας κατὰ τοῦ θανάτου φέρων τὴν ἐν τῷ σώματι γενομένην ἀφθαρσίαν καὶ ἀπάθειαν. Ἡδύνατο μὲν γὰρ καὶ παρ' αὐτὰ τοῦ θανάτου τὸ σῶμα διεγείρει καὶ πάλιν δείξαι ζῶν· ἀλλὰ καὶ τοῦτο καλῶς προΐδων ὁ Σωτὴρ οὐ πεποίηκεν. Εἶπε γὰρ ἂν τις μηδὲν αὐτὸ τεθνηκέναι, ἢ μὴδὲ τέλος αὐτοῦ τὸν θάνατον ἐφαυκέναι, εἰ παρ' αὐτὰ τὴν ἀνάστασιν ἦν ἐπιδείξας. Τάχα δὲ καὶ ἐν ἰσῷ τοῦ διαστήματος ὄντος τοῦ τε θανάτου καὶ τῆς ἀναστάσεως, ἄδηλον ἐγίνετο τὸ περὶ τῆς ἀφθαρσίας κλέος. Ὅθεν, ἵνα δευχθῇ νεκρὸν τὸ σῶμα, καὶ μίαν ὑπέμεινε μέσσην ὁ Λόγος, καὶ τριταῖον τοῦτο πᾶσιν ἔδειξεν ἀφθαρτον· Ἐνεκα μὲν οὖν τοῦ δευχθῆναι τὸν θάνατον ἐν τῷ σώματι, τριταῖον ἀνέστησε τοῦτο· ἵνα δὲ μὴ ἐπὶ πολλῷ διαμείναι καὶ φθαρτὸν τέλος ὑστερον ἀναστήσας ἀπιστηθῇ, ὡς οὐκ αὐτὸ, ἀλλ' ἕτερον σῶμα φέρων· ἔμελλε γὰρ ἂν τις καὶ διὰ τὸν (59) χρόνον ἀπιστεῖν τῷ φαινομένῳ, καὶ ἐπιλανθάνεσθαι τῶν γενομένων· διὰ τοῦτο οὐ πλείω τῶν τριῶν ἡμερῶν ἠνέσχετο, οὐδὲ ἐπὶ πολλῷ τοὺς ἀκούσοντας αὐτοῦ περὶ τῆς ἀναστάσεως παρεκλυσεν· ἀλλ' ἔτι τῶν ἀκούων αὐτῶν ἑναυλιον ἐχόντων [Ἰσως ἔχουσιν] τὸν λόγον, καὶ ἔτι τῶν ὀφθαλμῶν αὐτῶν ἐκδεχομένων, καὶ τῆς διανοίας αὐτῶν ἡρητημένης, καὶ ζώντων ἐπὶ γῆς ἔτι, καὶ ἐπὶ τόπων (60) ὄντων τῶν θανατωσάντων, καὶ μαρτυρούντων περὶ τοῦ θανάτου τοῦ κυριακοῦ σώματος, αὐτοὺς ὁ τοῦ Θεοῦ Υἱὸς ἐν τριταίῳ διαστήματι τὸ γεγόμενον νεκρὸν σῶμα ἔδειξεν ἀθάνατον καὶ ἀφθαρτον· καὶ ἀνεδείχθη πᾶσιν, ὅτι οὐκ ἀσθενεῖα φύσεως τοῦ ἐνοικοῦντος Λόγου τέθηκε τὸ σῶμα, ἀλλ' ἐπὶ τῷ τὸν θάνατον ἐξαφανισθῆναι ἐν αὐτῷ τῇ δυνάμει τοῦ Σωτῆρος.

naturæ Verbi inhabitantis mortuum esse corpus, sed ut mors virtute Salvatoris in ipso destrueretur.

27. Τοῦ μὲν γὰρ καταλελύσθαι τὸν θάνατον, καὶ νίκην κατ' αὐτοῦ γεγενῆσθαι τὸν σταυρὸν, καὶ μηκέτι λοιπὸν ἰσχύειν, ἀλλ' εἶναι νεκρὸν αὐτὸν ἀληθῶς, γνώρισμα οὐκ ὀλίγον καὶ πίστις ἐναργῆς τὸ παρὰ πάντων τῶν τοῦ Χριστοῦ μαθητῶν αὐτὸν καταφρονεῖσθαι, καὶ πάντας ἐπιβαίνειν κατ' αὐτοῦ, καὶ μηκέτι φοβεῖσθαι τοῦτον, ἀλλὰ τῷ σημείῳ τοῦ σταυροῦ καὶ τῇ εἰς Χριστὸν πίστει καταπατεῖν αὐτὸν ὡς νεκρόν. Πάλαι μὲν γὰρ πρὶν τὴν θεῖαν ἐπιδημίαν γενέσθαι τοῦ Σωτῆρος, φοβερὸς ἦν καὶ αὐτοῖς τοῖς ἁγίοις ὁ θάνατος, καὶ (61) πάντες τοὺς ἀποθνῆσκοντας ὡς φθειρομένους ἐθρήνουν· ἄρτι δὲ τοῦ Σωτῆρος ἀναστήσαντος τὸ σῶμα, οὐκέτι μὲν ὁ θάνατός ἐστι φοβερός, πάντες δὲ οἱ τῷ Χριστῷ πιστεύοντες, ὡς οὐδὲν αὐτὸν ὄντα πατοῦσι καὶ μᾶλλον ἀποθνῆσκειν αἰροῦνται, ἢ ἀρνήσασθαι τὴν εἰς Χριστὸν πίστιν. Ἰσασιν γὰρ ὄντως, ὅτι ἀποθνῆσκοντες οὐκ ἀπόλλυνται, ἀλλὰ

A Creatoris præsentiam mirum in modum voluit testificari. Templum quoque suum nempe corpus non diu exanime jacere sivit, sed cum illud mortis congressu mortuum ostendisset, tertia die statim a mortuis excitavit, corporis incorruptionem et indolentiam, veluti trophæa et palmas, morte victa reportans. Poterat quidem statim post mortem corpus exsuscitare et vivum iterum ostendere. Verum id non sine magna providentia facere noluit Salvator. Siquidem inde potuisset aliquis suspicari illud nequaquam mortuum esse, vel non omnino a morte tactum fuisse, si illico resurrexisset. Fortassis etiam in eodem temporis spatio mors et resurrectio evenissent, incorruptionis decus incertum et ignotum fuisset. Quocirca, ut corpus mortuum fuisse constaret, media una die passum est Verbum, et corpus tertia die omnibus incorruptum ostendit. Itaque, ut corpus vere mortuum fuisse manifestum esset, illud tertia die exsuscitavit. Ne autem id incredibile videretur, aliudque eum habere corpus putarent homines, si nimirum non nisi post multum temporis, cum jam penitus fuisset corruptum, illud vitæ reddidisset (nec enim defuissent qui propter longiorem moram fidem non adhiberent, et quæ acta essent obliviscerentur) : idcirco non amplius quam tres dies exspectavit, neque illos qui se de resurrectione dicentem audierant in longius distulit ; sed cum ejus verbis illorum aures adhuc personarent ; cum eum adhuc attentis exspectarent oculis, et animo essent suspensi ; cum adhuc in terra viverent et iisdem in locis versarentur qui illum occiderant et mortis Dominici corporis testes erant ; ipse Dei Filius corpus, quod trium dierum spatio mortuum fuerat, immortale et incorruptum exhibuit, palamque factum est non imbecillitate sed ut mors virtute Salvatoris in ipso destrueretur.

27. Mortem enim dissolutam esse et cruce devictam, nec eam amplius vim ullam habere, sed vere mortuam esse, non tenue argumentum sed certissimum indicium est, quod ab omnibus Christi discipulis illa contemnatur, omnesque eidem insulgent, nec jam ab illis timeatur, sed signo crucis et fide Christi tanquam mortua conculcetur. Olim siquidem ante divinum Salvatoris adventum, ipsis etiam sanctis mors erat terribilis, cunctique eos qui moriebantur tanquam pereuntes desolebant. Jam autem, postquam Salvator corpus suum a mortuis excitavit, mors non amplius terribilis est, sed omnes, qui Christo credunt, eam tanquam quæ nihil sit calcant, potiusque mori eligunt quam fidem Christi negare. Nimirum certo sciunt se moriendo non perire, sed vivere et incorruptos per resurrectionem fieri. Illi autem qui nobis antea morte im-

(58) Segner. τό habet, quod alii et editi omittunt.

(59) Sic Gobler. Felckm. 1 an. et Seguerianus. Alii et editi, αὐτόν. Iidem paulo ante διαμείναν habent, ubi alii et editi, διαμείνον.

(60) Sic Gob. et Felck. 1 an. At alii et editi, τόπον.

Mox ibid. Segner. μαρτύρων τοῦ θανάτου.

(61) Hæc verba, φοβερός ἦν καὶ αὐτοῖς τοῖς ἁγίοις ὁ θάνατος, καί, absunt a Gobler. Felckm. 1 an. et Seguer.

probe insultabat diabolus, solutis mortis doloribus ⁷², solus vere mortuus mansit; cuius quidem rei signum est, quod homines antequam Christo credant mortem ut terribilem intueantur et refugiant: postea vero quam ad illius fidem et doctrinam transierint, adeo fortiter mortem spernunt, ut et mira alacritate ad eam properent et testes fiant resurrectionis quam Salvator contra illam produxit. Hinc ipsi etiam infantes mori festinant, seseque contra mortem non viri tantum sed et mulieres exercent. Ita scilicet infirma facta est ut et mulieres, quas prius deceperat, nunc illi velut mortuæ et dissolutæ illudant. Quemadmodum enim si tyrannus aliquis a vero rege superatus, manibus ac pedibus rinciatur, nemo jam illac transierit, quin eum irrideat, verberet ac distrahat, ejus furorem et sævitiam ob victoriam a rege de illo reportatam non amplius extimescens: ita devicta morte et a Salvatore in cruce velut in cippo pedibus manibusque ligatis exposita, omnes, qui in Christo transiunt, eam **57** intrepide calcant, et Christo dantes testimonium, mortem derident et acriter objurgant, ea quæ supra scripta sunt dicentes: *Ubi est, mors, victoria tua? Ubi tuus, inferne, stimulus* ⁷³?

ζουσι τὸν θάνατον, ἐπικερτομούντες αὐτῷ καὶ τὰ ἄνωθεν κατ' αὐτοῦ (66) γεγραμμένα λέγοντες, *Ποῦ σου, θάνατε, τὸ ῥῆκος; Ποῦ σου, ἦδη, τὸ κέντρον;*

28. Num igitur tenue et exile istud est mortis imbecillitatis indicium? Num leve est victoriæ de ea a Salvatore reportatæ argumentum, quod Christiani pueri et puellæ præsentem vitam despiciant, et mortem meditentur? Homo quidem ex natura mortem corporisque dissolutionem reformidat: unde id summopere admirandum est, quod qui crucis fidem induit, ea quæ sunt secundum naturam respuat, nec mortem propter Christum pertimescat. Nimirum quemadmodum si quis, cum ignis vim naturalem comburendi habeat, aliquid esse diceret quod flammam ejus non metueret, sed potius ejus argueret infirmitatem, quale scilicet de lodorum amianto refertur: cui ista asseveranti si quis credere nolens, rem ipsam per se vellet experiri, is amiantum induens, eumque igni objiciens, ita profecto ipsius ignis contra amiantum imbecillitatem exploratam per se ipse haberet: vel quemadmodum si quis victum tyrannum videndi desiderio teneretur, necesse est se in regionem et imperium victoris conferat, illicque eum, qui aliis formidandus erat, factum imbecillum intuetur: ita si quis post res tantas, post tot in Christo effectos

⁷² Act. II, 24. ⁷³ I Cor. xv, 55; Ose. xiii, 14.

(62) Sic Gob. Fel. 1 an. et Seg. Alii et editi, πο-
νηρός.

(63) Seguerianus, πιστεύουσιν.

(64) Seguer., γεγεννημένης.

(65) Sic Seguer. Gobler. et Felckm. 1 an. Alii vero et ed. Commel., αὐτοῦ ὡς νεκροῦ καὶ παρει-
μένου.

(66) Κατ' αὐτοῦ deest in Gobler. et Felckm. 1
anon.

(67) Art. 6 deest in Gobler. Felckm. 1 an. et Se-

καὶ ζῶσι, καὶ ἀφάρτοι διὰ τῆς ἀναστάσεως γίνονται.

Ἐκεῖνος δὲ ὁ πάλαι τῷ θανάτῳ πονηρῶς (62) ἐναλ-
λόμενος διάβολος, λυθείσων αὐτοῦ τῶν ὀδίνων, ἔμεινε
μόνος ἀληθῶς νεκρός. Καὶ τούτου τεκμήριον, ὅτι,
πρὶν πιστεύουσιν (63) οἱ ἄνθρωποι τῷ Χριστῷ, φο-
βερὸν τὸν θάνατον ὀρώσι καὶ δειλιῶσιν αὐτόν· ἐπει-
δὲν δὲ εἰς τὴν ἐκείνου πίστιν καὶ διδασκαλίαν μετελ-
θῶσι, τοσοῦτον καταφρονοῦσι τοῦ θανάτου, ὥς καὶ
προθύμως ἐπ' αὐτὸν ὀρμᾶν, καὶ μάρτυρας γίνεσθαι
τῆς κατ' αὐτοῦ παρὰ τοῦ Σωτῆρος γενομένης (64)
ἀναστάσεως. Καὶ γὰρ ἐτι νήπιοι ὄντες τὴν ἡλικίαν,
σπεύδουσιν ἀποθνήσκειν, καὶ μελετῶσι κατ' αὐτοῦ
τοὺς ἀσκήσεις οὐ μόνον ἄνδρες, ἀλλὰ καὶ γυναῖκες.
Οὕτως ἀσθενὴς γέγονε, ὥς καὶ γυναῖκας τὰς ἀπατη-
θείσας τὸ πρὶν παρ' αὐτοῦ νῦν παίζειν αὐτὸν ὡς

νεκρὸν καὶ παρειμένον (65). Ὡς γὰρ τυράννου κατα-
πολεμηθέντος ὑπὸ γησίῳ βασιλέως, καὶ δεθέντος
τοῦς πόδας καὶ τὰς χεῖρας, πάντες λοιπὸν οἱ διαβαλ-
νοντες καταπαίζουν αὐτοῦ, τύπτοντες καὶ διασύ-
ροντες, οὐκ ἐτι φοβούμενοι τὴν μανίαν αὐτοῦ καὶ τὴν
ἀγριότητα διὰ τὸν νικήσαντα βασιλέα· οὕτω καὶ τοῦ
θανάτου νικηθέντος καὶ στηλιτευθέντος ὑπὸ τοῦ Σω-
τῆρος ἐν τῷ σταυρῷ, καὶ δεδεμένου τὰς χεῖρας καὶ
τοὺς πόδας, πάντες οἱ ἐν Χριστῷ διαβαλόντες αὐτόν
καταπατοῦσι, καὶ μαρτυροῦντες τῷ Χριστῷ χλευά-
ζουσι τὸν θάνατον, ἐπικερτομούντες αὐτῷ καὶ τὰ ἄνωθεν κατ' αὐτοῦ (66) γεγραμμένα λέγοντες, *Ποῦ*

28. Ἀρ' οὖν τοῦτο μικρὸς ἐλεγχὸς ἐστὶ τῆς τοῦ
θανάτου ἀσθενείας; Ἡ μικρά ἐστὶν ἀπόδειξις τῆς
κατ' αὐτοῦ γενομένης νίκης παρὰ τοῦ Σωτῆρος, ὅταν
οἱ ἐν Χριστῷ παῖδες καὶ νέαι κόραι παρορῶσι τὸν
ἐνταῦθα βίον καὶ ἀποθανεῖν μελετῶσιν; Ἔστι μὲν
γὰρ κατὰ φύσιν ὁ ἄνθρωπος δειλιῶν τὸν θάνατον καὶ
τὴν τοῦ σώματος διάλυσιν· τὸ δὲ παραδοξότατον
τούτῳ ἐστίν, ὅτι ὁ (67) τὴν τοῦ σταυροῦ πίστιν ἐνδυ-
σάμενος καταφρονεῖ καὶ τῶν κατὰ φύσιν, καὶ τὸν θά-
νατον οὐ δειλιᾷ διὰ τὸν Χριστόν. Καὶ ὡς περ τοῦ πυ-
ρὸς ἔχοντος κατὰ φύσιν τὸ καίειν, εἰ λέγοι τις εἶναι
τι τὸ μὴ δειλιῶν αὐτοῦ τὴν καύσιν, ἀλλὰ καὶ μέλλον
ἀσθενὲς αὐτὸ δεικνύον, οἷον δὴ λέγεται τὸ παρὰ τοῖς
Ἰνδοῖς ἀμίαντον (68)· εἰτα ὁ τῷ λεγομένῳ μὴ πι-
στεύων, εἰ πείραν θελήσει λαβεῖν τοῦ λεγομένου,
πάντως τὸ ἀκαυστον ἐνδυσάμενος καὶ προσβαλὼν
πυρὶ, πιστεύεται λοιπὸν τὴν κατὰ [ἴσως τούτου] τοῦ
πυρὸς ἀσθένειαν· ἢ ὥς, εἰ τις τὸν τύραννον δεδεμένον
ἰδεῖν θελήσει, πάντως εἰς τὴν τοῦ νικήσαντος χώραν
καὶ ἀρχὴν παρελθὼν, ὁρᾷ τὸν ἄλλοις φοβερὸν ἀσθενῆ
γενόμενον· οὕτως εἰ τις ἐστὶν ἄπιστος, καὶ ἀκμήν (69)
μετὰ τοσαῦτα, καὶ μετὰ τοὺς τοσοῦτους ἐν Χρι-
στῷ γενομένους μάρτυρας, καὶ μετὰ τὴν καθ' ἡμέ-

guer.

(68) Amiantus, teste Plinio, *Natur. Histor.* lib.
xxxvi, lapis est aluminii similis. Ex eo telas texti ait
Diosc., lib. v, c. 915, quæ in ignem injectæ ardent
quidem, non autem comburuntur, sed splendidiore
evadunt.

(69) Καὶ ἀκμήν non habent Gobler. Fel. 1 an. et
Seg. Mox καὶ ante μετὰ τὴν, etc., habet Anglic.
Alii et editio Commel. omittunt.

ραν γινομένην κατὰ τοῦ θανάτου χλευήν παρὰ τῶν ἐν Χριστῷ διαπρεπόντων, ὅμως, εἰ ἔτι τὴν διάνοιαν ἀμφίβολον ἔχει περὶ τοῦ κατηγορηθῆσαι τὸν θάνατον, καὶ τέλος ἐσχηκέναι, καλῶς μὲν ποιεῖ θαυμάζων περὶ τοῦ τηλικούτου· πλὴν μὴ σκληρὸς εἰς ἀπίστιαν, μηδὲ ἀναιδὴς πρὸς τὰ οὕτως ἐναργεῖ γενέσθω. Ἄλλ' ὥσπερ ὁ τὸν ἀμίαντον λαβὼν γινώσκει τὸ ἀκαυστον (70) τοῦ πυρὸς πρὸς αὐτὸ, καὶ ὁ τὸν τύραννον δεδεμένον θείων ὄρων, εἰς τὴν τοῦ νικησαντος ἀρχὴν παρέρχεται· οὕτω καὶ ὁ ἀπιστῶν περὶ τῆς τοῦ θανάτου νίκης λαμβανέτω τὴν πίστιν τοῦ Χριστοῦ, καὶ εἰς τὴν τοῦτου διδασκαλίαν παρερχέσθω· καὶ ὁβρεται τοῦ θανάτου τὴν ἀσθένειαν, καὶ τὴν κατ' αὐτοῦ νίκην. Πολλοὶ γάρ πρότερον ἀπιστοῦντες καὶ χλευάζοντες, ὕστερον πιστεύσαντες, οὕτω κατεφρόνησαν τοῦ θανάτου, ὥς καὶ μάρτυρας αὐτοῦ (71) γενέσθαι τοῦ Χριστοῦ.

29. Εἰ δὲ τῷ σημείῳ τοῦ σταυροῦ καὶ τῇ πίστει τῇ εἰς Χριστὸν καταπατεῖται ὁ θάνατος, ὅλον ἂν εἴη παρὰ ἀληθείᾳ δικαιοσύνη μὴ ἄλλον εἶναι ἄλλ' ἢ αὐτὸν τὸν Χριστὸν, τὸν κατὰ τοῦ θανάτου τρόπαια καὶ νίκας ἐπιδειξάμενον, κἀκεῖνον ἐξασθενῆσαι ποιήσαντα· καὶ εἰ πρότερον μὲν ἴσχυεν ὁ θάνατος, καὶ διὰ τοῦτο φοβερὸς ἦν, ἄρτι δὲ μετὰ τὴν ἐπιδημίαν τοῦ Σωτῆρος καὶ τὸν τοῦ σώματος αὐτοῦ θάνατον καὶ τὴν ἀνάστασιν καταφρονεῖται· φανερόν ἂν εἴη παρ' αὐτοῦ τοῦ ἐπὶ τὸν σταυρὸν ἀναβάντος Χριστοῦ κατηγορηθῆσαι καὶ νενικηθῆσαι τὸν θάνατον. Ὡς γάρ, ἐὰν μετὰ νύκτα γένηται ἥλιος, καὶ πᾶς ὁ περιγίγιος τόπος καταλάμπηται ὑπ' αὐτοῦ, πάντως οὐκ ἔστιν ἀμφίβολον, ὅτι ὁ τὸ φῶς ἐφαπλώσας ἥλιος πανταχοῦ αὐτός ἐστιν ὁ καὶ τὸ σκότος ἀπελάσας, καὶ τὰ πάντα φωτίσας· οὕτω, τοῦ θανάτου καταφρονηθέντος καὶ καταπατηθέντος, ἀφ' οὗ γέγονεν ἡ τοῦ Σωτῆρος ἐν σώματι σωτηρίας ἐπιφάνεια καὶ τὸ τέλος τοῦ σταυροῦ, πρόδηλον ἂν εἴη, ὅτι αὐτός ἐστιν ὁ Σωτὴρ ὁ καὶ ἐν σώματι φανεῖς, ὁ τὸν θάνατον καταργήσας, καὶ κατ' αὐτοῦ τρόπαια καθ' ἡμέραν ἐν τοῖς ἑαυτοῦ μαθηταῖς ἐπιδεικνύμενος. Ὅταν γάρ ἴδῃ τις ἀνθρώπους ἀσθενεῖς ὄντας τῇ φύσει, προσηθύνοντας εἰς τὸν θάνατον, καὶ μὴ καταπιτῆσσοντας αὐτοῦ τὴν φθορὰν, μηδὲ τὰς ἐν ᾧδου καθόδους δειλιώντας, ἀλλὰ προθύμῳ ψυχῇ προκαλούμενους αὐτὸν, καὶ μὴ πτήσσοντας βασάνους, ἀλλὰ μέλλον τῆς ἐνταῦθα ζωῆς προκρίνοντας διὰ τὸν Χριστὸν τὴν εἰς τὸν θάνατον ὁρμήν· ἢ καὶ ἐὰν θεωρῶς τις γένηται ἀνδρῶν καὶ θηλειῶν καὶ παίδων νέων ὁρμώντων καὶ ἐπιτηδόντων εἰς τὸν θάνατον διὰ τὴν εἰς Χριστὸν εὐσέθειαν, τίς οὕτως ἐστὶν εὐθής, ἢ τίς οὕτως ἐστὶν ἀπιστος, τίς δὲ οὕτω τὴν διάνοιαν πιπῆρωται, ὥς μὴ νοεῖν καὶ λογίζεσθαι, ὅτι ὁ Χριστὸς, εἰς ὃν μαρτυροῦσιν οἱ ἄνθρωποι, αὐτὸς τὴν κατὰ τοῦ θανάτου νίκην ἐκάστῳ παρέχει καὶ δίδωσιν, ἐξασθενεῖν αὐτὸν ποιῶν ἐν ἐκάστῳ τῶν αὐτοῦ ἔην πίστιν ἔχόντων, καὶ τὸ σημεῖον τοῦ σταυροῦ φορούντων; Καὶ γάρ ὁ τὸν ὄψιν βλέπων καταπατούμενον, εἰδὼς αὐτοῦ μάλιστα τὴν προτέραν ἀγριότητα,

A martyres, post quotidie irrisam mortem ab insignioribus Christi athletis; si quis, inquam, post hæc omnia non credat, adhucque dubitet utrum mors destructa sit et finem habuerit: recte quidem aget si rem tantam admiretur. Verumtamen, ne difficilis fiat ad credendum, nec impudens sit in rebus adeo evidentibus; sed ut ille qui amantulum accepit, eum ab igne non comburi cognoscit, ut item ille qui vinctum tyrannum videre cupit, in victoris imperium transit: ita, si quis de morte victa dubitet, Christi fidem accipiat, et ad ejus scholam transeat, tuncque mortis imbecillitatem, ac de ea reportatam victoriam videbit. Siquidem multi qui prius credere renuerant ac nos irriserant, postquam crediderunt, adeo fortiter mortem contempserunt, ut etiam ipsi martyres Christi fierent.

29. Porro, si signo crucis et Christi fide mors conculcatur: judice veritate, concludendum est neminem alium præter ipsum Christum esse, qui palmas et triumphos de morte retulerit eamque debilitaverit; si item mors, quæ antea multum valebat, et hanc ob causam terribilis erat, jam post Salvatoris adventum et ejus corporis mortem ac resurrectionem contemnitur: sane inde manifestum fuerit mortem ab ipso Christo, qui in crucem ascendit, deletam et devictam esse. Namque non secus ac post nocem oriente sole totumque terrarum orbem suis radiis illuminante, nemini dubium est quin sol, qui suam lucem ubique diffundit, ipse etiam sit qui tenebras repulerit et cuncta illustravit: ita, cum mors contemni et calcari cœperit ex quo Salvator corpore indutus ad nos salutariter advenit ac in cruce mortuus est; in ille sane evidens est ipsum Salvatorem, qui in corpore apparuit, mortem destruxisse, quotidieque in suis discipulis tropæa de illa excitare. Si quis enim viderit homines natura imbecilles ad mortem fidenter convolare, nec ejus corruptionem formidare, aut descensum ad inferos refugere, sed alacri animo illam provocare; nec tormenta timere, sed potius Christi amore mortem præsentī vitæ præferre: si quis item spectator fuerit virorum, mulierum tenerorumque puerorum qui, sua in Christum pietate impulsī, ad mortem concurrunt et properant; quis ita stolidus, vel incredulus aut mente obæceatus fuerit, ut non intelligat et cogitet Christum, cui testes esse merentur homines, singulis victoriam adversus mortem tribuere et concedere, illamque in omnibus, qui ejus fidem habent, et crucis signum gerunt, infirmare? Enimvero, qui serpentem proteri cernit, maxime si ejus feritatem antea non ignoraverit, nihil jam dubitat quin ille mortuus penitusque exstinctus sit, nisi forte is mente captus fuerit, nec sanos corporis habuerit sensus. Quis enim leonem pueris ludibrio esse videns ignoret

(70) Anglic. Gobler. Felckin. 1 an. et Seg., ἀψαυστον.

(71) Seguer., αὐτοῦς.

vel illum mortuum esse, vel saltem vim suam omnem amisisse? Itaque quemadmodum hæc vera esse ipsis etiam oculis patet, sic, quandoquidem mors a Christi fidelibus irridetur et contemnitur, nemo jam credere refugiat, nemo jam dubitet quin mors a Christo destructa ejusque corruptio dissoluta et deleta fuerit.

οὕτω παιζομένου καὶ καταφρονουμένου τοῦ θανάτου ἀμφιβάλλετω, μηδὲ γινέσθω τις ἀπιστος, ὅτι ὑπὸ Χριστοῦ κατήργηται ὁ θάνατος, καὶ ἡ τούτου φοβρὰ διαλέγεται καὶ πέπνυται.

30. Itaque mortem a Christo esse extinctam, et crucem Dominicam tropæi instar adversus illam fuisse collocatam non levi argumento sunt ea quæ diximus. Quod autem immortalis corporis resurrectio a communi omnium servatore Christo, qui vera vita est, effecta fuerit, res ipse multo evidentius quam verba probant his scilicet qui sanum habent mentis oculum. Si enim, ut ostendimus, mors destructa est, eamque omnes propter Christum conculcant, multo magis ipse illam proprio corpore primus conculcavit et destruxit. Morte porro ab illo interempta quid restabat nisi ut corpus resurgeret, et tropæum adversus mortem fieret? Quomodo enim mors destructa esse videretur, nisi Dominicum corpus resurrexisset? Si cui autem hæc ad ejus resurrectionem probandam satis non fuerint, saltem ex his quæ oculis obvia sunt fidem dictis habeat. Nam si mortuus nihil prorsus agere potest, sed ejus memoria usque ad sepulcrum duntaxat viget, ac deinceps desinit; si vero soli viventes agunt, solique apud homines aliquid possunt efficere; videat certe qui velit et ex his quæ videtur veritatem seipso judice fateatur. Cum enim tot et tanta Salvator in hominibus efficiat; cum tot undique Græcis et barbaris occulte quotidie persuadeat ut suam fidem amplectantur, et suæ doctrinæ omnes obediant: num adhuc dubitabit aliquis utrum a Salvatore facta sit resurrectio et vivat Christus, imo vero ipse sit vita? An ergo mortui est mentes hominum ita compungere, ut patriis legibus repudiatis, Christi doctrinam sequantur? Aut si nihil agit (nam id mortui proprium est), quomodo ipse agentes et viventes ab agendo coercet, ita ut adulter jam non adulteret, homicida non interficiat, injustus neminem fraudet, et ex impio pius quis evadat? Qui fieri potest, si non resurrexit, sed mortuus est, ut dæmones, quos deos false appellant et venerantur infideles, ipse expellat, persequatur et profliget? Ubi enim Christus Christique fides nominatur, inde omnis idololatria exturbatur, omnes statim dæmonum fraudes ac fallaciæ 59 patefunt, nullusque demon vel ipsum solum nomen ferre potest, sed eo vel audito mox aufugit et abit. Hoc profecto mortui non opus est,

οὐκ ἀμφιβάλλει λοιπόν, ὅτι νεκρὸς ἐστὶ καὶ τέλει ἐξησθένησεν, ἐκτὸς εἰ μὴ τὴν διάνοιαν ἀπεστράφη (72), καὶ οὐδὲ τὰς τοῦ σώματος αἰσθήσεις ὑγιαίνουσας ἔχει. Τίς γάρ, καὶλέοντα παιζόμενον ὑπὸ παιδίων ὁρῶν, ἀγνοεῖ τοῦτον ἢ νεκρὸν γενόμενον ἢ πᾶσαν ἀπολέσαντα τὴν ἑαυτοῦ (75) δύναμιν; Ὅσπερ οὖν ταῦτα ἀληθῆ εἶναι τοῖς ὀφθαλμοῖς ἐξεστὶν ὁρᾶν, ὑπὸ τῶν εἰς Χριστὸν πιστευόντων, μηκέτι μηδεὶς ἀπολοῦντος τὸν θάνατον, καὶ ἡ τούτου φοβρὰ

30. Τοῦ μὲν οὖν κατήργησθαι τὸν θάνατον, καὶ τρόποιον εἶναι κατ' αὐτοῦ τὸν κυριακὸν σταυρὸν, οὐ μικρὸς ἔλεγχος τὰ προειρημένα. Τῆς δὲ γενομένης λοιπὸν ἀθανάτου ἀναστάσεως τοῦ σώματος παρὰ τοῦ κοινοῦ πάντων σωτῆρος καὶ ζωῆς ὄντως Χριστοῦ ἐναργεστέρα τῶν λόγων ἢ διὰ τῶν φαινομένων ἀποδείξεις ἐστὶ τοῖς τὸν ὀφθαλμὸν τῆς διανοίας ἔχουσιν ὑγιαίνοντα. Εἰ γὰρ κατήργηται ὁ θάνατος, ὡς ὁ λόγος εἰδείξε, καὶ διὰ τὸν Χριστὸν πάντες αὐτὸν καταπατοῦσι· πολλῶν πλέον αὐτὸς αὐτὸν πρῶτος κατεπάτησε τῷ ἰδίῳ σώματι καὶ κατήργησεν αὐτόν. Τοῦ δὲ θανάτου νεκρωθέντος ὑπ' αὐτοῦ, τί ἔδει γενέσθαι ἢ τὸ σῶμα ἀναστῆναι, καὶ τοῦτο δειχθῆναι κατ' αὐτοῦ τρόποιον; Ἡ πῶς γὰρ ἂν ἐφάνη καταργηθεὶς ὁ θάνατος, εἰ μὴ τὸ σῶμα τὸ κυριακὸν ἦν ἀναστάν; Εἰ δὲ τῷ μὴ αὐτάρχει (74) ἡ ἀπόδειξις αὐτῇ περὶ τῆς ἀναστάσεως αὐτοῦ, καὶ ἐκ τῶν ἐν ὄψει γενομένων πιστοῦται τὸ λεγόμενον. Εἰ γὰρ δὴ νεκρὸς τις γενομένος οὐδὲν ἐνεργεῖν δύναται, ἀλλὰ μέχρι τοῦ μνημείου ἐστὶν αὐτῷ ἡ χάρις, καὶ πέπνυται λοιπόν· μόνων δὲ τῶν ζώντων εἰσὶν αἱ πράξεις καὶ αἱ πρὸς τοὺς ἀνθρώπους ἐνέργειαι· ὁράτω δὴ ὁ βουλόμενος, καὶ γενέσθω δικαστὴς ἐκ τῶν ὁρωμένων τὴν ἀληθειαν ὁμολογῶν. Τοσαῦτα γὰρ τοῦ Σωτῆρος ἐνεργούντος ἐν ἀνθρώποις, καὶ κατ' ἡμέραν πανταχόθεν ἀπὸ τε τῶν τὴν Ἑλλάδα καὶ τὴν βάρβαρον οἰκούντων τοσοῦτον πλῆθος ἀοράτως πείθοντος εἰς τὴν ἑαυτοῦ (75) πίστιν παρελθῆναι, καὶ πάντας ὑπακούειν τῇ αὐτοῦ διδασκαλίᾳ· ἄρ' ἐτι τις τὴν διάνοιαν ἀμφίβολον ἔξει εἰ γέγονεν ἀνάστασις ὑπὸ τοῦ Σωτῆρος, καὶ ἡ ὁ Χριστὸς, μᾶλλον δὲ αὐτὸς ἐστὶν ἡ ζωὴ; Ἀρα δὲ νεκροῦ ἐστὶ τὰς μὲν διανοίας τῶν ἀνθρώπων κατανύττειν (76), ὥστε τοὺς πατρικοὺς ἀρνεῖσθαι νόμους, τὴν δὲ Χριστοῦ διδασκαλίαν προσκυνεῖν; Ἡ πῶς, εἴπερ οὐκ ἐστὶν ἐνεργῶν, νεκροῦ γὰρ ἰδίον ἐστὶ τοῦτο, αὐτὸς τοὺς ἐνεργούντας καὶ ζῶντας τῆς ἐνεργείας παύει, ὥστε τὸν μὲν μοιχὸν μηκέτι μοιχεύειν, τὸν δὲ ἀνδροφόνον μηκέτι φονεύειν, τὸν δὲ ἀδικοῦντα μηκέτι πλεονεκτεῖν, καὶ τὸν ἀσεβῆ λοιπὸν εὐσεβεῖν; Πῶς δὲ, εἰ μὴ ἀνέστη, ἀλλὰ νεκρὸς ἐστὶ, τοὺς λεγομένους ὑπὸ τῶν ἀπίστων ζῆν ψευδοθεοὺς καὶ θρησκευομένους δαίμονας αὐτὸς ἀπelaύνει, καὶ διώκει, καὶ καταβάλλει; Ἐνθα γὰρ ὀνομάζεται Χριστὸς καὶ ἡ τούτου πίστις, ἐκείθεν πᾶσα μὲν εἰδωλολατρεία καθαιρεῖται, αὐτάρχεις. Αἱ εἰ ἐδί, Εἰ δὲ μήπω αὐτάρχεις.

(75) Sic Seg. Gob. Fel. 1 an. et Ang. Alii et ed., αὐτοῦ.

(76) Sic Segner. Gob. Felck. 1 an. et Angl. Alii et editti, κατανοῦνται.

(72) Sic Seguer. Basil. Gobler. et Felckm. 1 an. Alii et editti, ἐπεστράφη. Ibid. mox Seguer., ἔχοι.

(73) Sic Seguer.; ἑαυτοῦ item habent Anglie. et Basil. Alii vero et editti, αὐτοῦ τῆν.

(74) Sic Seg. Basil. et Anglie. qui postremus αὐτάρχεις habet. Gob. et Felckm. 1 an. E. δὲ οὕτω μὴ

πᾶσα δὲ δαιμόνων ἀπάτῃ ἐλέγχεται, πᾶς δὲ δαίμων A sed viventis maximeque Dei. Præterea ridiculum
οὐδὲ τῇ ὀνομα ὑποφέρει (77), ἀλλὰ καὶ μόνον ἀκού- fuerit viventes putare dæmones quos ille pellit, et
σας, φυγὰς οἰχεται. Τοῦτο δὲ οὐ νεκροῦ τὸ ἔργον, idola quæ destruit, eum vero mortuum dicere qui
ἀλλὰ ζώντος καὶ μάλιστα Θεοῦ. Ἄλλως τε καὶ γελοῖον illos pellit, et sua virtute efficit ut ne appareant
ἂν εἴη τοὺς μὲν διωκομένους ὑπ' αὐτοῦ δαίμονας, quidem, quem etiam ipsi omnes fatentur esse Fi-
καὶ τὰ καταργούμενα εἰδωλα λέγειν ζώντας εἶναι, lium Dei.

τὸν δὲ ἀπελευθύνοντα, καὶ τῇ αὐτοῦ δυνάμει μὴδὲ φανῆναι ποιοῦντα τούτους, ἀλλὰ καὶ ὁμολογούμενον
ὑπὸ πάντων εἶναι Θεοῦ Υἱόν, τοῦτον λέγειν εἶναι νεκρὸν.

31. Μέγαν δὲ καὶ (78) καθ' αὐτῶν τὸν ἐλεγχον οἱ
ἀπιστοῦντες τῇ ἀναστάσει προβάλλονται, εἰ τὸν λε-
γόμενον παρ' αὐτῶν νεκρὸν τὸν Χριστὸν ἅπαντες
δαίμονες καὶ οἱ προσκυνούμενοι παρ' αὐτῶν θεοὶ οὐ
διώκουσιν, ἀλλὰ μᾶλλον ὁ Χριστὸς τοὺς πάντας ἐλέγ-
χει νεκρούς. Εἰ γὰρ ἀληθὲς τὸν νεκρὸν μὴδὲν ἐνερ-
γεῖν, ἐργάζεται δὲ τοσαῦτα καθ' ἡμέραν ὁ Σωτὴρ,
ἔλκων εἰς εὐσέβειαν, πείθων εἰς ἀρετὴν, διδάσκων
περὶ ἀθανασίας, εἰς πόθον τῶν οὐρανίων ἐνάγων (79),
ἀποκαλύπτων τὴν περὶ Πατρὸς γνῶσιν, τὴν κατὰ
τὸ θανάτου δύναμιν ἐμπνέων, ἐκάστη δεικνύων ἐν-
τὴν, καὶ τὴν εἰδώλων ἀθεότητά καθαίρων· τούτων
δὲ οὐδὲν δύνανται οἱ παρὰ τοῖς ἀπίστοις θεοὶ καὶ δαί-
μονες, ἀλλὰ μᾶλλον τῇ Χριστοῦ παρουσίᾳ νεκροὶ γί-
νονται, ἀργὴν ἔχοντες καὶ κενὴν τὴν φαντασίαν· τῷ
δὲ σημείῳ τοῦ σταυροῦ πᾶσα μὲν μαγεία παύεται,
πᾶσα δὲ φαρμακεία καταργεῖται, καὶ πάντα μὲν
τὰ εἰδωλα ἐρημούνται καὶ καταλιμπάνεται, πᾶσα δὲ
ἀλογος ἡδονὴ παύεται, καὶ πᾶς τις εἰς οὐρανὸν (80)
ἀπὸ γῆς ἀποβλέπει· τίνα ἂν τις εἴποι νεκρὸν· Τὸν
τοσαῦτα ἐργαζόμενον Χριστόν; Ἄλλ' οὐκ ἴδιον νεκροῦ C
τὸ ἐργάζεσθαι. Ἡ τὸν μηδὲν ἐνεργοῦντα, ἀλλ' ὡς
ἄψυχον κείμενον, ὅπερ ἴδιον ὑπάρχει τῶν δαιμόνων
καὶ εἰδώλων ὡς νεκρῶν. Ὁ μὲν γὰρ τοῦ Θεοῦ Υἱὸς
ζῶν καὶ ἐνεργῆς ὢν καθ' ἡμέραν ἐργάζεται, καὶ
ἐνεργεῖ τὴν πάντων σωτηρίαν· ὁ δὲ θάνατος ἐλέγχε-
ται καθ' ἡμέραν αὐτὸς ἐξασθενῶν, καὶ τὰ εἰδωλα
καὶ οἱ δαίμονες μᾶλλον νεκροὶ τυγχάνοντες, ὡς ἐκ
τούτου μηδένα διστάζειν εἶπερ περὶ τῆς τοῦ σώματος
ἀναστάσεως αὐτοῦ. Ἔοικε δὲ ὁ περὶ τῆς ἀναστάσεως
τοῦ κυριακοῦ σώματος ἀπιστῶν ἀγνοεῖν δύναμιν Θεοῦ
Λόγου καὶ Σοφίας (81). Εἰ γὰρ ὅπως ἔλαβεν αὐτῷ
σῶμα, καὶ τοῦτο ἰδιωτικῶς κατὰ τὴν εὐλογίαν ἀκο-
λουθίαν, ὡς ὁ λόγος ἔδειξε· τί ἔδει τὸν Κύριον ποιεῖν
περὶ τούτου; ἢ ποῖον ἔδει τέλος γενέσθαι τοῦ σώμα-
τος, ἀπαξ ἐπιβάντος αὐτῷ τοῦ Λόγου; Μὴ ἀποθανεῖν
μὲν γὰρ οὐκ ἡδύνατο, ἅτε δὴ (82) θνητὸν ὄν, καὶ ὑπὲρ
πάντων προσφερόμενον εἰς τὸν θάνατον· οὐ χάριν
καὶ ὁ Σωτὴρ αὐτὸ κατεσκεύασεν αὐτῷ· μέναι δὲ
νεκρὸν οὐκ οἶδόν τε εἶναι, διὰ τὸ ζωῆς αὐτὸ ναὸν γεγε-
νησθαι. Ὅθεν ἀπέθανε μὲν ὡς θνητὸν· ἀνέζησε δὲ
διὰ τὴν ἐν αὐτῷ ζωὴν, καὶ τῆς ἀναστάσεώς ἐστι
γνώρισμα τὰ ἔργα.

32. Εἰ δ' ὅτι μὴ ὁρᾶται, ἀπιστεῖται καὶ ἐγγιγέρθαι,
ὥρα καὶ τὸ κατὰ φύσιν ἀρνεῖσθαι τοὺς ἀπιστοῦντας.

(77) Anglic., ὑποφέρειν δύναται. Mox ante οἰχε-
ται. Seguer. φυγὰς addit; alii et editi omittunt.

(78) Kai deest in Gobler. et Felckm. 1 an. Pan-
lo post Seguer. habet ei τὸν Χριστὸν τὸν λεγόμενον
παρ' αὐτῶν νεκρὸν οἱ πάντες, etc.

(79) Seguerianus, ἀνάγων.

31. Grave autem in eos, qui de resurrectione du-
bitant, istud fuerit argumentum, si nempe Chri-
stum, quem mortuum ipsi putant, universi dæmones
ac dii, quos colunt, non persequantur, sed potius
ipse Christus omnes illos mortuos esse convincat.

B Si enim verum sit mortuum nihil agere, tot autem
et tanta quotidie agat Christus, qui nempe homines
ad pietatem attrahit, qui illis ut virtutem sectentur
persuadet, qui eos immortalitatem docet, et rerum
coelestium desiderio inflammat, qui sui Patris co-
gnitionem iisdem impertit, vimque contra mortem
infundit, qui denique singulis seipsum patefacit et
impiam idolorum evertit superstitionem; cum con-
tra nihil simile efficere possint infidelium dii et
dæmones, sed potius Christi præsentiæ mortui
fiant, eorumque præstigiæ irritæ reddantur; siqui-
dem signo crucis omnis ars magica deficit, incan-
tamenta omnia evanescunt, idola deseruntur et re-
linquuntur, sedaturque insana et turpis voluptas,
ac quilibet jam e terris in cælum suspicit; quis,
quæso, mortuus dicendus est? Christusne qui res-
tans efficit? Atqui non proprium est mortui agere.
An non potius is qui nihil prorsus agit, sed velut
inanimus jacet, quod jam dæmonibus et idolis ut-
pote mortuis convenit. At Filius Dei vivus et efficax
quotidie agit et omnium salutem efficit: contra
vero mortem magis in dies infirmari idolaque et
dæmones magis ac magis mortuos fieri ita clarum
est, ut nemo jam amplius de Christi corporis resur-
rectione dubitare possit. Si quis autem adhuc fuerit
qui Domini corpus resurrexisse credere renuat, is
sane Dei Verbi et Sapientiæ vim ignorare videtur.
Si enim vere corpus accepit, illudque convenienti
ratione sibi proprium reddidit, ut nostrâ oratione
exposuimus; quid, quæso, de illo Dominum facere
oportebat, vel quis corporis finis esse debuit, post-
quam semel ad illud accessit Verbum? Nec enim
poterat non mori, cum mortale esset et pro omni-
bus mortui offerretur, quæ quidem causa fuit cur
sibi illud Salvator aptaverit: mortuum quoque
manere non potuit, quia vitæ templum factum fue-
rat. Quapropter mortuum quidem est, ut mortale;
revixit vero, quia vitam in se continebat, cujus
sane resurrectionis indicia ipsa sunt, opera.

32. Quod si ideo resurrexisse non creditur, quia
non videtur; quid aliud superest quam ut ea quæ

(80) Seg. Gobler. et Felckm. 1 anon., πιστὸς ἀπὸ
γῆς εἰς οὐρανόν. Ibid. Seguerian. ἀναβλέπει. Iidem
Seguer. Gobler. et Felckm. 1 anonum. mox Χρι-
στὸν habent, ubi alii, Θεόν.

(81) Anglicanus, σοφίαν.

(82) Ἄτε δὴ deest in Gobler. et Felckm. 1 an.

naturæ propria sunt negent hujusmodi homines? A Siquidem Dei proprium est, non quidem videri, sed ex operibus cognosci, uti supra diximus. Itaque si desunt opera, recte ei non apparenti credere recusant. Sin autem ipsa clamant opera et rem manifeste probant, cur ultro tam claram resurrectionis vitam negant? Etsi enim mente sint obcæcati, externis tamen sensibus invictam Christi potentiam et divinitatem licet illis aspicere. Ut enim cæcus tametsi solem non videt, attamen calore quem producit percepto, solem super terram esse **60** intelligit: ita qui contradicunt, quamvis nondum credant, quippe qui adhuc circa veritatem cæci sint, aliorum saltem qui credunt fortitudine cognita, Christi divinitatem et factam ab illo resurrectionem negare non debent. Nam si Christus mortuus jaceret, certe dæmones non fugaret, nec idola exspoliaret; nec enim mortuo obtemperarent dæmones. Sed si ejus nomine prolatum palam fugantur, mortuum illum non permanere certissimum hoc indicium fuerit; præsertim cum dæmones, qui ea, quæ ab homine non videntur, ipsi vident, cognoscere facile possent. an vere Christus mortuus jaceret, nec proinde illi morem gererent. Nunc autem illum ipsum, cui impii non credunt, vident dæmones Deum esse, eamque ob causam fugiant ac coram eo procidunt, eadem quæ olim, cum in corpore esset, dicentes: *Novimus te quis sis, tu es Sanctus Dei* ⁷⁷. Et: *Sine, quid tibi et nobis, Fili Dei? Obsecro te, ne me torquas* ⁷⁸. Fatentibus itaque dæmonibus, factisque quotidie testantibus, nullus jam veritati impudenter resistat, sed omnes pro certo habeant Salvatore corpus suum exsuscitasse, et verum esse Filium Dei, ex quo videlicet tanquam ex Patre proprium Verbum, sapientia et virtus existit. qui postea, salutis omnium causa corpore assumpto, Patris cogitatione mundum universum illustravit, mortem destruxit, atque omnibus, resurrectionis promissione, ut incorrupti essent donavit, cujus primitias proprium corpus e mortuis excitavit, quod et trophæum de morte et ejus corruptione, signo crucis, exhibuit.

33. Cum porro res ita se habeant, manifestumque sit corpus Domini resurrexisse et mortem a Salvatore fuisse devictam, age, Judæorum quoque infidelitatem et gentium cachinnos retundamus. Hic enim pariter Judæi non credunt et gentiles rident, qui et crucis ac Dei Verbi hominis facti dedecus, ut ipsis quidem videtur, vehementius insectantur. Verum utrisque mea oratione occurrere nihil gravabor, maxime cum adversus illos evidentia suppetunt argumenta. Siquidem Judæi non credentes

⁷⁷ Luc. iv, 34. ⁷⁸ Marc. v, 7.

(83) Seguer. xaf. Gobler. et Felckm. 1 an., xal et xan omittunt. Ibid. Seguer., γενομένης.

(84) Sic Seg. Alii et editi hæc verba ἡδύναντο γινώσκουσιν post Χριστός habent. Ibid. Seg., αὐτοῦ et ψ, ubi alii et editi, αὐτῷ et ὁ.

(85) Gobl. et Felk. 1 an., διὰ τοῦτο πιστεύουσιν καὶ

Θεοῦ γὰρ ἴδιον μὴ ὁρᾶσθαι μὲν, ἐκ δὲ τῶν ἔργων γινώσκασθαι, καθάπερ καὶ ἐπάνω λέλεκται. Εἰ μὲν οὖν τὰ ἔργα μὴ ἔστι, καλῶς τῷ μὴ φαινομένῳ ἀπιστοῦσιν· εἰ δὲ τὰ ἔργα βῶξ καὶ δείκνυσιν ἐναργῶς, διὰ τί ἐχόντες ἀρνοῦνται τὴν τῆς ἀναστάσεως οὕτω φανερώς ζωὴν; Εἰ γὰρ καὶ τὴν διάνοιαν ἐπηρώθησαν, ἀλλὰ καὶ ταῖς ἐξωθεν αἰσθήσεσιν ὁρᾶν ἔστι τὴν ἀντίρρητον τοῦ Χριστοῦ δύναμιν καὶ θεότητα· ἐπεὶ καὶ τυφλὸς, ἐὰν μὴ βλέπῃ τὸν ἥλιον, ἀλλὰ καὶ (83) τῆς ὑπ' αὐτοῦ γινομένης θερμῆς ἀντικαμ-
B δανόμενος, οἶδεν, ὅτι ἥλιος ὑπὲρ γῆς ἐστίν. Οὕτω καὶ οἱ ἀντιλέγοντες, εἰ καὶ μήπω πιστεύουσιν, ἀκμὴν τυφλῶτοντες περὶ τὴν ἀλήθειαν, ἀλλὰ καὶ ἐτέρων πιστευόντων γινώσκοντες τὴν δύναμιν, μὴ ἀρνεῖσθωσαν τὴν τοῦ Χριστοῦ θεότητα, καὶ τὴν ὑπ' αὐτοῦ γενομένην ἀνάστασιν. Ἀπλὸν γὰρ, ὅτι, εἰ νεκρὸς ἐστὶν ὁ Χριστὸς, οὐκ ἂν τοὺς δαίμονας εἰδῶκε, καὶ τὰ εἰ-
 δωλα ἐσχύλευε· νεκρῷ γὰρ οὐκ ἂν ὑπήκουσαν οἱ δαίμονες. Εἰ δὲ δύνανται φανερώς τῇ τούτου ὀνομα-
 σία, δῆλον ἂν εἴη μὴ εἶναι τούτων νεκρὸν, μάλιστα, ὅτι δαίμονες, καὶ τὰ μὴ βλεπόμενα τοῖς ἀνθρώποις ὁρῶντες, ἡδύναντο γινώσκειν (84) εἰ νεκρὸς ἐστὶν ὁ Χριστὸς, καὶ μηδὲως ὑπακούουσιν αὐτῷ. Νῦν δὲ ὁ μὴ πιστεύουσιν ἀσεβεῖς, ὁρῶσιν οἱ δαίμονες, ὅτι Θεὸς ἐστὶ, καὶ διὰ τοῦτο φεύγουσι καὶ προσπίπτουσιν αὐτῷ λέγοντες (85), ἃ καὶ ὅτε ἦν ἐν σῶματι ἐφθέγγαντο·
C *Ὁδοῦμέν σε τίς εἰ· σὺ εἰ ὁ ἅγιος τοῦ Θεοῦ· καὶ, "Εἰ, τί σοὶ καὶ ἡμῖν, Υἱὲ τοῦ Θεοῦ; Δέομαί σου, μὴ με βασανίσῃς.* Δαιμόνων τολῶν ὁμολογούντων καὶ τῶν ἔργων ὁσημέραι μαρτυρούντων, φανερὸν ἂν εἴη, καὶ μηδεὶς ἀναιδεῦσθω πρὸς τὴν ἀλήθειαν, ὅτι τε ἀνέστησε τὸ ἑαυτοῦ σῶμα ὁ Σωτὴρ, καὶ ὅτι Θεοῦ Υἱὸς ἐστὶν ἀληθινός, ἐξ αὐτοῦ οἷα δὴ ἐκ Πατρὸς ἴδιος Λόγος καὶ σοφία καὶ δύναμις ὑπάρχων, ὃς χρόνους ὕστερον ἐπὶ σωτηρίᾳ τῶν πάντων ἔλαβε σῶμα, καὶ τὴν μὲν οἰκουμένην περὶ Πατρός ἐδίδαξε, τὸν δὲ θάνατον κατήργησε, πᾶσι δὲ τὴν ἀφθαρσίαν ἐχαρί-
 σατο διὰ τῆς ἐπαγγελίας τῆς ἀναστάσεως, ἀπαρχὴν ταύτης τὸ ἴδιον ἐγείρας σῶμα, καὶ τρόπαιον αὐτὸ (86) κατὰ τοῦ θανάτου καὶ τῆς τούτου φοβρᾶς ἐπιδειξά-
 μενος τῷ σημείῳ τοῦ σταυροῦ

33. Τούτων δὲ οὕτως ἐχόντων, καὶ φανερὰς οὖσης τῆς ἀποδείξεως περὶ τῆς ἀναστάσεως τοῦ σώματος, καὶ τῆς κατὰ τοῦ θανάτου γενομένης, ὑπὸ τοῦ Σω-
 τῆρος νίκης, φέρε, καὶ τὴν ἀπιστίαν τῶν Ἰουδαίων καὶ τὴν τῶν Ἑλλήνων χλεύην διελέγωμεν. Ἐπὶ τούτοις γὰρ ἰσως Ἰουδαῖοι μὲν ἀπιστοῦσιν, Ἕλληνες δὲ γελῶσι, τὸ ἀπρεπὲς τοῦ σταυροῦ καὶ τῆς ἐνανθρω-
 πώσεως τοῦ Θεοῦ Λόγου διασύροντες· ἀλλὰ κατὰ ἀμφοτέρων ὁ λόγος οὐκ ὀκνήσει χωρῆσαι, μάλιστα κατ' αὐτῶν τὰς ἀποδείξεις ἐναργεῖς ἔχων. Ἰουδαῖοι

φεύγουσι προσπίπτοντες λέγοντες... ἐφθέγγαντο τό. Ibid. εἰ σύ deest in edit. Commel., nec legitur Luc. iv, 34; εἰ semel tantum est in Gobl. et Felckm. 1 an. At Seguer. habet ut hic legitur.

(86) Gobler. Felckman. 1 anon. et Seguer., αὐ-
 τῷ.

μὲν ἀπιστοῦντες ἔχουσιν ἀφ' ὧν ἀναγινώσκουσιν καὶ αὐτοὶ Γραφῶν τὴν ἐλεγχον· ἄνω καὶ κάτω, καὶ πάσης ἀπλῶς θεοπνεύστου βίβλου περὶ τούτων βοούσης (87), ὡς καὶ αὐτὰ τὰ ῥήματα πρόδηλα. Προφῆται μὲν γὰρ ἄνωθεν περὶ τοῦ κατὰ τὴν Παρθένον θαύματος, καὶ τῆς ἐξ αὐτῆς γενομένης γεννήσεως προεμήνουν, λέγοντες· Ἰδοὺ ἡ παρθένος ἐν γαστρὶ ἔξει καὶ τέξεται υἱόν· καὶ καλέσουσι τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἐμμανουήλ, ὃ ἐστὶ μεθερμηνεύμενον, μεθ' ἡμῶν ὁ θεός. Μωσῆς δὲ (88) ὁ τῷ ὄντι μέγας, καὶ παρ' αὐτοῖς πιστευόμενος ἀληθής, περὶ τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Σωτῆρος ἀντὶ μεγάλου τοῦ ῥητὸν δοκιμάσας, καὶ ἀληθῆς ἐπιγνοὺς ἔθηκε λέγων· Ἀναταλεῖ ἄστρον ἐξ Ἰακώβ, καὶ ἀνθρώπος ἐξ Ἰσραὴλ, καὶ θαύσει τοὺς ἀρχηγούς Μωῦσά· καὶ πάλιν· Ὡς καλοὶ σου οἱ οἴκοι, Ἰακώβ, αἱ σκηναὶ σου, Ἰσραὴλ! Ὡσεὶ ῥάπαι σκιάζονται, καὶ ὥσει παράδεισοι ἐπὶ ποταμῶν, καὶ ὥσει σκηναί, ὃς ἐξηγερ ὁ Κύριος, ὥσει κέδροι παρ' ὕδατα. Ἐξελεύσεται ἄνθρωπος ἐκ τοῦ σπέρματος αὐτοῦ, καὶ κυριεύσει ἐθνῶν πολλῶν. Καὶ πάλιν Ἡσαΐας· Πρὶν ἢ γνῶναι τὸ παιδίον καλεῖν πατέρα ἢ μητέρα, λήψεται δύναμιν Δαμασκοῦ, καὶ τὰ σκύλα Σαμαρείας ἐναντὶ βασιλείως Ἀσσυρίων. Ὅτι μὲν οὖν ἄνθρωπος φανήσεται, διὰ τούτων προκαταγγέλλεται· ὅτι δὲ Κύριος τῶν πάντων ἐστὶν ὁ ἐρχόμενος, πάλιν προμηνύουσι λέγοντες· Ἰδοὺ Κύριος κάθηται ἐπὶ νεφέλῃς κούφης, καὶ ἦξει εἰς Αἴγυπτον, καὶ σεισθήσεται τὰ χειροποίητα Αἰγύπτου. Καὶ γὰρ καθεῖθεν αὐτὴν ὁ

A habent unde convincantur, Scripturas nimirum sacras, quas et ipsi legunt. Namque libri Deo afflante scripti hæc passim variis in locis docent, uti ipsis verbis liquet. Prophetæ quidem jam olim Virginis et prolis ex ea nascituræ miraculum his verbis prædixere: *Ecce virgo in utero habebit, et pariet filium, et vocabunt nomen ejus Emmanuel, quod est interpretatum, nobiscum Deus* ⁷⁹. Similiter Moyses vir vere magnus, quem et ipsi veracem credunt, quod dictum erat de humana natura a Salvatore assumenda, tanquam rem magni momenti expendit, ejusque cognitam veritatem ita litteris consignavit: *Orietur stella ex Jacob, et homo ex Israel, et percutiet duces Moab* ⁸⁰. Et rursus: *Quam pulchræ tuæ domus, Jacob; tabernacula tua, Israel! Ut valles umbrosæ, et ut hortii juxta fluvios, et ut tabernacula, quæ fixi Dominus, quasi cedri secus aquas. Egredietur homo ex semine ejus, et dominabitur in multis gentibus* ⁸¹. Et iterum Isaias: *Antequam sciat puer vocare patrem vel matrem, auferet fortitudinem Damasci, et spolia Samariæ coram rege Assyriorum* ⁸². Quod ergo homo futurus sit, his prænuntiatur: quod autem is qui venit Dominus sit omnium, sequentia præmonstrant verba: *Ecce Dominus sedet in nube levi, et veniet in Ægyptum, et concutientur simulacra Ægypti* ⁸³. Nam et inde illum Pater revocat dicens: *Ex Ægypto vocavi Filium meum* ⁸⁴.

Πατὴρ ἀνακαλεῖ λέγων· Ἐξ Αἰγύπτου ἐκάλεσα τὸν

Υἱόν μου. 34. Οὐ σεσιώπῃται δὲ οὐδὲ ὁ τούτου θάνατος· C ἀλλὰ καὶ λίαν τηλαυγὺς ἐν ταῖς θείαις σημαίνεται Γραφαῖς· καὶ γὰρ καὶ τὴν αἰτίαν τοῦ θανάτου, ὅτι μὴ δι' ἑαυτὸν, ἀλλ' ὕπερ τῆς πάντων ἀθανασίας καὶ σωτηρίας ὑπομένει, καὶ τὴν Ἰουδαίων ἐπιβολὴν, καὶ τὰς εἰς αὐτὸν γινομένας παρ' αὐτῶν ὑβρεῖς οὐκ ἐφοβήθησαν εἰπεῖν, πρὸς τὸ μηδένα αὐτῶν τῶν γινομένων ἀνήκουσιν εἶναι καὶ πλανηθῆναι. Φασὶ τοίνυν· Ἀνθρώπος ἐν πληγῇ ὢν, καὶ εἰδώς φέρειν μαλακίας, ὅτι ἀπέστραπται τὸ πρόσωπον αὐτοῦ, ἡτιμώσθη, καὶ οὐκ ἐλογίσθη. Οὗτος (89) τὰς ἀμαρτίας ἡμῶν φέρει, καὶ περὶ ἡμῶν ὀδυνᾷται· καὶ ἡμεῖς ἐλογισάμεθα αὐτὸν εἶναι ἐν πόνῳ, καὶ ἐν πληγῇ, καὶ ἐν κακώσει· αὐτὸς δὲ ἐτραυματίσθη διὰ τὰς ἀμαρτίας ἡμῶν, καὶ μεμαλάχισται διὰ τὰς ἀνομιὰς ἡμῶν. Παῖδες εἰρήνης ἡμῶν ἐπ' αὐτὸν, τῷ μύλωτι αὐτοῦ ἡμεῖς ἰδόμεν. Θαύμαζε τὴν τοῦ Λόγου φιλανθρωπίαν, ὅτι δι' ἡμᾶς ἀτιμάζεται, ἵνα ἡμεῖς (90) ἐντιμοὶ γινώμεθα. Πάντες γὰρ, φησὶν, ὡς πρόβατα ἐπλανήθημεν· ἄνθρωπος τῇ ὁδῷ αὐτοῦ ἐπλανήθη· καὶ Κύριος παρέδωκεν αὐτὸν ταῖς ἀμαρτίαις ἡμῶν· καὶ αὐτὸς, διὰ τὸ

61 34. Neque etiam mors ejus fuit silentio prætermissa, sed valde aperte in divinis Scripturis indicata est. Namque et causam mortis, quod scilicet non propter seipsum sed pro omnium immortalitate et salute eam sustinuerit, et Judæorum insidias nec non injurias, quibus eum affecere, narrare non reformidarunt, ut videlicet nemo his non auditis erraret; sic ergo aiunt: *Homo qui in vulnere est, et scis ferre infirmitatem, quia aversus est vultus ejus, despectus est, nec reputatus est: ipse fert peccata nostra, et pro nobis dolore afficitur; et nos putavimus eum esse in labore, et in vulnere, et in afflictione. Ipse vulneratus est propter peccata nostra, et languidus factus est propter iniquitates nostras: disciplina pacis nostræ super eum. Cicatrice ejus nos sanati sumus* ⁸⁵. Admirare Verbi erga homines amorem, qui ignominia, nostri gratia, affectus est, ut nobis gloriam compararet. Omnes enim, inquit, quasi oves erravimus, homo in via sua erravit: et Dominus tradidit ipsum peccatis nostris, et ipse quia affligitur non aperit os suum. Tanquam ovis ad occisionem ductus est, et sicut agnus coram tondente se sine voce: sic

⁷⁹ Isa. vii, 14; Matth. i, 23. ⁸⁰ Num. xxiv, 17. ⁸¹ Ose. xi, 1. ⁸² Isa. liii, 5-5.

(87) Seguer. Gobler. et Felckm. 1 anon., διδασκούσης.

(88) Goblerianus et Felckmanni 1 anon., Μωσῆς δὲ φησιν, cæteris omissis.

(89) Seguer., αὐτός. Anglie. Basil. Gobler. et Felck.

1 an., αὐτός. Mox Basil. et Anglie. ὕπερ ἡμῶν. Ibid. καὶ ἡμεῖς abest ab Anglie., et a Basil. sola vox ἡμεῖς.

(90) Basiliensis, ἵνα καὶ ἡμεῖς. Idem pro ἐπλανήθημεν habet ἐλογίσθημεν.

non aperit os suum; in ejus humilitate iudicium ejus sublatum est⁶⁰. Deinde, ne quis eum vulgarem hominem, ex his quæ patitur, suspicetur; hominum opiniones præoccupat, ejusque potentiam ac naturæ differentiam his verbis Scriptura explicat: Generationem ejus quis enarrabit? quia tollitur e terra vita ejus, ab iniquitatibus populi ductus est in mortem: et dabo malos pro sepultura ejus et divites pro morte ipsius, quia iniquitatem non fecit, neque inventus est dolus in ore ejus: et Dominus vult mundare eum a plaga⁶¹.

ζα. Καὶ δώσω τοὺς πορνικοὺς ἀντὶ τῆς ταφῆς αὐτοῦ· ὅτι ἀνομιὰν (93) οὐκ ἐποίησεν, οὐδὲ ἐνρέθη δόλος ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ. Καὶ Κύριος βυβλεται καθάρσαι αὐτὸν ἀπὸ τῆς πληγῆς.

35. Sed forte auditis de ejus morte vaticinationibus, cupis quoque discere quænam crucem præsignificaverint? neque enim id omisum est, sed clarissime a viris sanctis est expressum. Nam primus id Moyses magna voce prænuntiavit dicens: Videbitis vitam vestram pendentem ante oculos vestros, nec credideritis⁶². Alii quoque qui Moysen secuti sunt prophetæ idem ita testificantur: Ego vero quasi agnus innocens qui immolandus ducitur, non cognovi. Super me cogitaverunt malam cogitationem, dicentes: Venite et injiciamus lignum in panem ejus, et eradamus eum de terra viventium⁶³. Et rursus: Foderunt manus meas et pedes meos: dinumeraverunt omnia ossa mea. Diviserunt sibi vestimenta mea, et super vestem meam miserunt sortem⁶⁴. Mors porro in aere et in ligno tolerata, non alia certe fuerit quam ipsa crux, nullaque in morte pedes et manus perforantur, nisi in sola cruce. Quia vero Salvatoris adventu omnes ubique gentes Deum cognoscere cœperunt, neque etiam id sine signo reliquerunt, sed luculenta hac de re mentio sit in sacris litteris. Erit enim, inquit, radix Jesse, et qui exurgit regere gentes: in eum gentes sperabunt⁶⁵. Et hæc quidem pauca ad eorum quæ facta sunt confirmationem sint dicta. Omnis autem Scriptura plena est testimoniis quibus Judæorum infidelitas confutatur. Quis enim unquam justorum sanctorumque prophetarum et patriarcharum, qui in divinis litteris commendantur, ex sola virgine ortus est? 62 vel quæ mulier sine viro hominem generare potuit? An non Abel ex Adam natus est, Enoch ex Jared, Noe ex Lamech, Abraham ex Tharra, Jacob ex Isaac? An non Judas ex Jacob, Moyses et Aaron ex Amram, Samuel ex Elcana? An non David ex Jesse, Salomon ex David, Ezechias ex

κεκαχώσθαι, οὐκ ἀνοίγει τὸ στόμα. Ὡς πρῶτον ἐπὶ σφαγῇ ἤχθη, καὶ ὡς ἀμὲν ἐναντίον τοῦ κελποῦ (91) αὐτὸν, ἀπαυρὸς· οὕτως οὐκ ἀνοίγει τὸ στόμα αὐτοῦ. Ἐν τῇ ταπεινώσει αὐτοῦ ἡ κρίσις αὐτοῦ ἤρθη. Ἐταῖνα μὴ τις αὐτὸν κοινὸν ἀνθρώπων ἐκ τοῦ πάθους ὑπολάβῃ (92), προλαμβάνει τὰς ὑπονοίας τῶν ἀνθρώπων, καὶ τὴν ὑπὲρ αὐτοῦ δύναμιν, καὶ τὸ πρὸς ἡμᾶς ἀνέμοιον τῆς φύσεως διηγέται ἡ Γραφή λέγουσα· Τὴν δὲ γερσάν αὐτοῦ τίς διεγρήσεται; οὐκ αἰρεται ἀπὸ τῆς γῆς ἡ ζωὴ αὐτοῦ· ἀπὸ τῶν ἀνομιῶν τοῦ λαοῦ ἤχθη εἰς θάνατον.

35. Ἄλλ' ἴσως, περὶ μὲν τῆς τοῦ θανάτου προφητείας ἀκούσας, ζητεῖς καὶ τὰ περὶ τοῦ σταυροῦ σημαινόμενα μαθεῖν. Οὐδὲ γὰρ οὐδὲ τοῦτο σεσιώπηται· δεδήλωται δὲ καὶ λίαν τηλαυγῶς ἀπὸ τῶν ἁγίων. Μωϋσῆς γὰρ πρῶτος καὶ μεγάλη τῇ φωνῇ προαπαγγέλλει λέγων· Ὁψεσθε τὴν ζωὴν ὑμῶν (94) κρεμασμένην ἀπέναντι τῶν ὀφθαλμῶν ὑμῶν, καὶ οὐ μὴ πιστεύσητε. Καὶ οἱ μετ' αὐτὸν δὲ προφηταὶ (95) πάλιν περὶ τούτου μαρτυροῦσι λέγοντες· Ἐγὼ δὲ, ὡς ἀπρίον ἀκαχορ ἀγόμενον τοῦ θύεσθαι, οὐκ ἔγνω. Ἐπ' ἐμὲ ἐλορίσαστο πορνικὸν λογισμόν (96), λέγοντες· Δεῦτε, καὶ ἐμβάλωμεν ξύλον εἰς τὸν ἄρτον αὐτοῦ, καὶ ἐκτρίψωμεν αὐτὸν ἀπὸ γῆς ζώντων· καὶ πάλιν· Ὁρξαν χεῖράς μου καὶ πόδας μου· ἐξηρλόμῃσαν πάντα τὰ ὀστέα μου. Διεμαρτίσαστο τὰ ἱμάτιά μου ἐντοῖς, καὶ ἐπὶ τὸν ἱματισμόν μου ἐβαλον κλῆρον. Θάνατος δὲ μετώρος καὶ ἐν ξύλῳ γινόμενος οὐκ ἄλλος ἢ εἴη εἰ μὴ ὁ σταυρός· καὶ ἐν οὐδενὶ δὲ πάλιν θανάτῳ διουρύσσονται πόδες καὶ χεῖρες εἰ μὴ ἐν μόνῳ τῷ σταυρῷ. Ἐπειδὴ δὲ τῇ τοῦ Σωτῆρος ἐπιδημία καὶ πάντα τὰ ἔθνη πανταχόθεν ἐπικινώσκειν τὸν θεὸν ἤρξαντο, οὐδὲ τοῦτο ἀπαρασῆμαντον κατέλειψαν· ἀλλ' ἔστι καὶ περὶ τούτων μνήμη ἐν τοῖς ἁγίοις γράμμασιν (97)· Ἔσται γὰρ, φησὶν, ἡ ρίζα τοῦ Ἰεσσαι, καὶ ὁ ἀνιστάμενος ἀρχεῖν ἐθνῶν· ἐπ' αὐτῷ ἔθνη ἐλπιούσι. Ταῦτα μὲν ὅλγα πρὸς ἀπόδειξιν τῶν γενομένων. Πᾶσα δὲ Γραφή πεπληρωται διελέγουσα τὴν Ἰουδαίων ἀπιστίαν. Τίς γὰρ πώποτε τῶν ἐν ταῖς θείαις Γραφαῖς ἱσπερηθέντων δικαίων, καὶ ἁγίων προφητῶν, καὶ πατριαρχῶν, ἐκ παρθένου μόνος ἔσχε τὴν τοῦ σώματος γένεσιν; ἢ τίς γυνὴ χωρὶς ἀνδρὸς αὐτάρχεις γέγονε πρὸς σύστασιν ἀνθρώπων; Οὐκ Ἄβελ μὲν ἐξ Ἀδάμ γέγονεν, Ἐνὼχ δὲ ἐκ τοῦ Ἰάρεδ, Νῶε ἐκ Λαμὲχ, καὶ Ἀβραὰμ μὲν ἐκ Θάβρα, Ἰσαὰκ δὲ ἐξ Ἀβραὰμ,

⁶⁰ Isa. LIII, 6, 8, Act. VIII, 32, 33. ⁶¹ Isa. LIII, 8-10. ⁶² Deut. XXVIII, 66. ⁶³ Jerem. XI, 19. ⁶⁴ Psal. XXI, 17, 19. ⁶⁵ Isa. XI, 10; Rom. XV, 12.

(91) Sic Seguer. ut et legitur apud Isaiam. Alii cum editis, κελποῦ. Ibid. editio Commel., αὐτός.

(92) Αὐτὸν addunt omnes præter Seguer. qui et Gobler. et Felck. 1 an. ibidem habent, ὑπολάβοι. Mox pro ἀνθρώπων Gobler. et Felckm. 1 anon. αὐτῶν habent. Mox item τῆς φύσεως omittit Anglie.

(93) Sic Seguerianus, Goblerianus, Felckmanni 1 anonymus, et Basiliensis, et ita legitur apud Isaiam. Alii cum editione Commel., ἀμαρτίαν.

(94) Seguerianus, ἡμῶν.

(95) Vox προφηταὶ deest in Gobler. et Felckm. 1 anon.

(96) Λογισμόν abest a Segueriano, Gobleriano, Felckman. 1 anonymo, Basiliensi et Anglicano.

(97) Has voces, ἐν τοῖς ἁγίοις γράμμασιν, omittunt Gobler. et Felck. 1 anon. Basil. habet συγγράμμασιν.

καὶ Ἰακώβ ἐξ Ἰσαάκ; Οὐχὶ Ἰούδας ἐξ Ἰακώβ, καὶ Μωϋσῆς καὶ Ἀαρὼν ἐξ Ἀμεράμ (98); οὐ Σαμουὴλ τοῦ Ἐλκανὰ γέγονεν, οὐ Δαβὶδ τοῦ Ἰεσσαί, οὐ Σολομὼν τοῦ Δαβὶδ, οὐκ Ἐζεχίας τοῦ Ἀχάζ, οὐκ Ἰωσίας τοῦ Ἀμώς, οὐκ Ἡσαΐας τοῦ Ἀμώς (99), οὐχὶ Ἰερεμίας τοῦ Χελκίου, οὐκ Ἰεζεκιήλ τοῦ Βουζί; Οὐχ ἕκαστος ἔσχε τὸν πατέρα τῆς γενέσεως ἀρχηγόν; Τίς οὖν ὁ ἐκ παρθένου μόνης γεγὼνός; Ὅτι καὶ λίαν ἐμέλησε τῷ προφῆτῃ περὶ τῆς τοῦτου σημασίας. Τί-
νος δὲ τῆς γενέσεως προέδραμεν ἀσθὴρ ἐν οὐρανοῖς, καὶ τὸν γεννηθέντα ἐσήμανε τῇ οἰκουμένῃ; Μωϋσῆς μὲν γὰρ γεννηόμενος ἐκρύπτετο ὑπὸ τῶν γονέων· Δαβὶδ δὲ οὐδὲ τοῖς ἐκ γειτόνων ἠκούσθη, ὅπουγε οὐδὲ ὁ μέγας Σαμουὴλ αὐτὸν ἐγίνωσκεν, ἀλλ' ἐπυνθάνετο, εἰ ἔτι ἄλλος ἐστὶν υἱὸς τῷ Ἰεσσαί; Ἀβραάμ δὲ λοιπὸν γεγὼνός μέγας ἐγνώσθη τοῖς ἑγγύς. Τῆς δὲ τοῦ Χριστοῦ γενέσεως μάρτυς οὐκ ἄνθρωπος, ἀλλ' ἀσθὴρ φαινομένη ἦν ἐν οὐρανῷ, ὅθεν καὶ κατέβαινε.

36. Τίς δὲ πώποτε τῶν γενομένων βασιλέων πρὶν ἰσχυραὶ καλεῖν πατέρα ἢ μητέρα ἑβασίλευσε, καὶ τρόπαια κατὰ τῶν ἐχθρῶν εἴληφεν; Οὐ Δαβὶδ τριακονταετῆς ἑβασίλευσε, καὶ Σολομὼν νέος γεγὼνός ἑβασίλευσεν; Οὐκ Ἰώας ἐτῶν ἑπτὰ γενόμενος ἐπὶ τὴν βασιλείαν παρήλθε, καὶ ὁ ἔτι κατωτέρω Ἰωσίας περὶ (1) ἑτῆς γεγὼνός ἐπὶ τῆς ἀρχῆς ἀντελάβετο; Ἀλλὰ καὶ ὅμως οὗτοι ταύτην ἄγοντες τὴν ἡλικίαν, ἰσχυον (2) καλεῖν πατέρα ἢ μητέρα. Τίς οὖν ἄρα ἐστὶν ὁ σχεδὸν πρὶν γενέσεως βασιλεύων, καὶ σκυλεύων τοὺς ἐχθρούς; Τίς δὲ τοιούτος γέγονε βασιλεὺς ἐν τῷ Ἰσραὴλ καὶ ἐν τῷ Ἰουδα, λεγέτωσαν Ἰουδαῖοι οἱ διερευνησάντες, ἐφ' ὃν τὰ ἔθνη πάντα τὴν ἐλπίδα τέθενται καὶ εἰρήνην εἶχε; Καὶ οὐ μᾶλλον ἠναντιοῦντο πανταχόθεν αὐτοῖς; Ἔως γὰρ συνειστέχει ἡ Ἱερουσαλήμ, πόλεμος ἦν ἀσπονδὸς αὐτοῖς, καὶ ἐμάχοντο πάντες πρὸς τὸν Ἰσραὴλ, Ἀσσύριοι μὲν θλίβοντες, Αἰγύπτιοι δὲ διώκοντες, Βαβυλώνιοι δὲ ἐπιβαλόντες· καὶ τό γε θαυμαστόν ἐστι καὶ Σύρους τοὺς ἐκ γειτόνων ἀντιπολεμοῦντας εἶχον αὐτοῖς· ἢ οὐχὶ Δαβὶδ τοὺς ἐν Μωάβ ἐπολέμει, καὶ τοὺς Σύρους ἐξέκοπεν, Ἰωσίας τοὺς πλησίον ἐφυλάττετο, καὶ Ἐζεχίας ἐδεΐλα τὴν ἀλαζονείαν τοῦ Σενναχηρείμ, καὶ Μωϋσῆς ὁ Ἀμαλὴκ ἐστρατεύετο, καὶ οἱ Ἀμορραῖοι ἠναντιοῦντο, Ἰησοῦ τῷ τοῦ Ναυὲ οἱ τὴν Ἱεριχὼ κατοικοῦντες ἀντιπαρετάσσοντο; Καὶ ὅλως ἀσπονδα ἦν τοῖς ἔθνεσι πρὸς τὸν Ἰσραὴλ τὰ τῆς φιλίας; Τίς οὖν ἐστὶν, εἰς ὃν τὰ ἔθνη τὴν ἐλπίδα τίθεται, ἄξιον ἰδεῖν· εἶναι γὰρ δεῖ, ἐπεὶ καὶ τὸν προφῆτην ἀδύνατον ψεύσασθαι. Τίνος δὲ τῶν ἀγίων προφῆτῶν ἢ τῶν ἀνθρῶν πατριαρχῶν ὁ θάνατος ἐν σταυρῷ γέγονεν ὑπὲρ τῆς πάντων σωτηρίας; Ἥ τις ἐτραυματίσθη καὶ ἀνηρέθη ὑπὲρ τῆς πάντων υἰείας; Τίς δὲ τῶν δικαίων ἢ τῶν βασιλέων κατῆλθεν εἰς Αἴγυπτον, καὶ τῇ τοῦτου καθόδῳ τὰ τῶν Αἰγυπτίων (3) εἰδῶλα πέπτωκεν; Ἀβραάμ μὲν γὰρ κατῆλ-

A Achaz, Josias ex Amos, Isaias ex Amos, Jeremias ex Helcia, Ezechiel ex Bozi genitus est? An non singuli sui ortus auctorem patrem habuere? Quis ergo ex sola virgine natus est? Namque hujus rei signum magnæ curæ fuit prophetæ. Cujus item partui sidus in cœlis præcurrebat, et natum mundo indicavit? Nam Moysis ortum parentes celaverunt. David autem ne vicinis quidem notus erat, quippe quem nec magnus Samuel cognosceret, sed sciscitabatur an alius esset filius Jesse? Abraham vero grandis, tantum factus proximis agnitus est. At Christi nascentis non homo testis fuit, sed stella quæ in cœlo unde et ipse descenderat apparuit.

B 36. Quis unquam regum, antequam patrem vel matrem appellare posset, regnavit et palmas de hostibus retulit? An non David triginta annos natus, et Salomon adolescens factus regnaverunt? An non Joas septimo ætatis anno, et posterior item Josias circa septimum annum imperium susceperunt? Atqui qui ista erant ætate, patrem utique vel matrem vocare valebant. Quis itaque ille qui fere antequam nasceretur regnavit et hostes exspoliavit? Quis talis rex exstitit in Israel et in Juda in quo omnes gentes spem suam collocarint et pacem habuerint? Inquirant et dicant Judæi. An non potius ipsis undique gentes adversabantur? Nam, quando stetit Jerusalem, fuit illis cum ea bellum implacabile, cunctique adversus Israelitas pugnabant, quippe quos Assyrii premerent, Ægyptii persequerentur, Babylonii incursionibus vexarent: et quod mirum est, vicinos Syros hostes quoque habuere. An non enim David bellum adversus Moabitas gessit, et Syros profligavit? An non Josias sibi a proximis cavebat, et Ezechias arrogantiam Sennacherib formidabat? An non contra Moysen Amalec duxit exercitum, eique Amorrbæi resistebant? An non cives Jericho cum Jesu filio Nave dimicabant? Denique nulla erant inter gentes et Israel amicitie fœdera. Quis itaque ille sit in quo gentes spem ponant, disquirere operæ pretium fuerit. Nam esse aliquem necesse est, quandoquidem fieri non potest ut propheta mentitus sit. Quis item sanctorum prophetarum et veterum patriarcharum in cruce pro omnium salute obiit? Vel quis porro omnium sanitate vulneratus et occisus est? Quis justorum aut regum in Ægyptum descendit, ejusque adventu Ægyptiorum idola corruerunt? Abraham quidem illuc descendit: at nihilominus ido-

⁹⁹ IV Reg. xi, 21; xxii, 1.

(98) Sic ms. Anglie. Alii vero et editi Ἀβραάμ. Sed Ἀμεράμ apud Septuaginta Interpretes legitur.

(99) Hæ voces οὐκ Ἡσαΐας τοῦ Ἀμώς, quæ leguntur in Basil. Gobli. Felckm. 1 anon. et Seguer. in alijs et editis desiderantur. Mox ibid. Gobler. et Felckm. 1 an., Ἐλκίου.

(1) Sic Seguer. Basil. Gobler. et Felckm. 1 an.

Alii vero cum editis περὶ omittunt.

(2) Goblerianus, et Felckmanni 1 anonym., ἰσχυον. Ibid. Anglie. Basil. Gobler. Felckm. 1 an. et Seguerian., πατέρα ἢ. Alii autem et editi, πατέρα καί.

(3) Τῶν Αἰγυπτίων abest a Basil. Ibid. Seguer. et Basil., πέπτωκα.

idolatria ibidem vigit. Illic et Moyses natus est : A
sed eadem quæ antea permansit errantium super-
sticio.

37. Quis inter eos, quos Scriptura com-
memorat, manibus et pedibus perfossus vel in li-
gno suspensus atque in cruce pro omnium salu-
te mortuus est? Namque Abraham in cubili
oblit: similiter Isaac et Jacob pedibus in le-
cto extensis mortui sunt. Moyses et Aaron in
63 monte, David domi nullas populorum insidias
passus interit: licet enim a Saule ad necem conqui-
situs fuerit, tamen sine damno evasit. Sectus est
quidem Isaias, at in ligno non fuit suspensus. Jere-
mias contumeliis affectus est, sed non condemnatus
periit. Ezechiel passus est, at non pro populo, sed
quia adversa populo eventura prædicebat. Præterea
hi, qui ista patiebantur, homines erant, quales sunt
omnes naturæ similitudine. Quem vero Scripturæ
pro omnibus passurum prænuntiant, non simpliciter
homo, sed omnium vita dicitur, etiam si secundum
naturam hominibus similis fuerit. Videbitis enim,
inquit, vitam vestram pendentem ante oculos vestros²²;
et, Generationem ejus quis enarrabit²³? Siquidem
omnium sanctorum generationem si quis didicerit,
eam ab origine repetere, et unde quisque ortus sit
enarrare facile poterit. At ejus qui vita est genera-
tionem narrari non posse divina declarant oracula.
Quis igitur ille est, de quo hæc loquuntur divinæ
Scripturæ? Quis tantus ille est, ut et prophetæ de
illo tanta prænuntiaverint? Certe nullus alius in
Scripturis reperitur præter communem omnium
servatorem Dei Verbum, Dominum nostrum Jesum
Christum. Hic enim ille est, qui ex Virgine prodiit,
et homo in terris visus est, et ejus corporea gene-
ratio enarrari nequit: siquidem nemo est, qui ejus
patrem secundum carnem indicare possit, cum
ejus corpus non ex viro sed ex sola sit Virgine.
Quemadmodum ergo Davidis et Moysis omniumque
patriarcharum patres numerari possunt: ita nemo
est qui corpoream Salvatoris ex viro generationem
narrare queat. Hic ille est qui sui corporis ortum
stella commōstrari voluit. Decebat enim Verbum
e cælo descendens, e cælo quoque indicari: decebat
naturæ regem prodeuntem, palam ab universa natu-
ra agrosce. In Judæa nascebatur, et Persæ eum ad-
oraturi veniebant. Hic ille est qui, priusquam in
corpore appareret, victoriam de adversantibus dæ-
monibus reportavit ac de idololatria triumphavit.
Hinc ergo omnes undique gentes patrium morem et
idolorum impietatem detestati, suam jam spem in
Christo collocant, seque ei adiscunt, uti vel oculis

²² Deut. xxviii, 66. ²³ Isa. liii, 8.

(4) Anglicanus, Basiliensis, Goblerianus, Felck-
manni 1 anonymus, et Segnerianus, κατὰ δὲ καὶ
πάντ. Ibid. vox ἐπεκράτησε deest in iisdem.

(5) Τοῦ Seguer. habet; alii et editi omittunt.

(6) Ἐτύγγατος abest ab Anglicano, Gobleriano,
Felckmanni 2. anonymo, et Segneriano.

(7) Γὰρ omittunt Gobler. et Felckm. 1 an. Mox
idem et Basil. et Seguer. habent κοινὸν πάντων.

θεν, ἀλλὰ πάλιν (4) ἡ εἰδωλολατρεία κατὰ πάντων
ἐπεκράτησε. Μωυσῆς ἐκεῖ γεγέννηται, καὶ οὐδὲν ἦν
ἢ ἐκεῖ ἡ τῶν πεπλανημένων θρησκεία.

37. Τίς δὲ τῶν ἐν τῇ Γραφῇ μαρτυρουμένων δι-
ωρύχθη τὰς χεῖρας καὶ τοὺς πόδας, ἢ ὥσως ἐπὶ ξύλου
κεκρέμασται, καὶ σταυρῷ τετελειώται ὑπὲρ τῆς πάλ-
των σωτηρίας; Ἀβραὰμ μὲν γὰρ ἐπὶ κλίνῃς ἐκλεί-
πων ἀπέθανεν· Ἰσαὰκ δὲ καὶ Ἰακώβ καὶ αὐτοὶ ἐξ-
άραντες τοὺς πόδας ἐπὶ κλίνῃς ἀπέθανον. Μωυσῆς καὶ
Ἀαρὼν ἐν τῷ ὄρει, Δαβὶδ ἐν τῷ οἴκῳ τετελειώτηεν,
οὐδεμίαν ἐπιβουλὴν ὑπὸ τῶν λαῶν παθόν. Εἰ δὲ καὶ
ἐζήτηθῃ ὑπὸ τοῦ (5) Σαούλ, ἀλλ' ἀδελφὸς ἐσώζετο.
Ἡσαίας ἐπρίσθη μὲν, ἀλλ' οὐκ ἐπὶ ξύλου κεκρέμα-
σται· Ἱερεμίας ὕβρισθη, ἀλλ' οὐ κατακρίθεις ἀπ-
έθανεν· Ἰεζεκιὴλ ἐπάσχεν, ἀλλ' οὐκ ὑπὲρ τοῦ λαοῦ,
ἀλλὰ τὰ ἐσόμενα κατὰ τοῦ λαοῦ σημαίνων. Ἐπειτα
οὗτοι, καὶ πάσχοντες, ἄνθρωποι ἦσαν, ὅποιοι καὶ πάν-
τες κατὰ τὴν τῆς φύσεως ὁμοιότητα. Ὁ δὲ σημαί-
νόμενος ἐκ τῶν Γραφῶν ὑπὲρ πάντων πάσχειν οὐχ
ἀπλῶς ἄνθρωπος, ἀλλὰ ζωὴ πάντων λέγεται, καὶ
ὁμοῖος κατὰ τὴν φύσιν τοῖς ἀνθρώποις ἐτύγγατος (6).
Ὅψεσθε γάρ, φησὶ, τὴν ζωὴν ὑμῶν κρεμαμένην
ἀπέναντι τῶν ὀφθαλμῶν ὑμῶν· καὶ, Τὴν γενεάν
αὐτοῦ τίς διηγῆσεται; Πάντων μὲν γὰρ τῶν ἁγίων
τὴν γενεάν τις μαθὼν, δύναται ἀνωθεν διηγῆσθαι
τίς καὶ πόθεν ἕκαστος γέγονε· τοῦ δὲ τυγχάνοντος
ζωῆς ἀδείγητον τὴν γενεάν οἱ θεοὶ σημαίνουσι λόγοι.
Τίς οὖν ἐστὶ, περὶ οὗ ταῦτα λέγουσιν αἱ θεαὶ Γρα-
φαί; Ἡ τίς τῆλικούτος, ὥς καὶ τοὺς προφήτας
περὶ αὐτοῦ τοσαῦτα προκαταγγέλλειν; Ἀλλὰ γὰρ (7)
οὐδεὶς ἄλλος ἐν ταῖς Γραφαῖς εὐρίσκειται πλὴν τοῦ
κοινῷ πάντων σωτῆρος τοῦ Θεοῦ Λόγου, τοῦ Κυρίου
ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. Οὗτος γὰρ ἐστὶν ὁ ἐκ Παρθέ-
νου προελθὼν καὶ ἄνθρωπος ἐπὶ γῆς φανεῖς, καὶ ἀδεί-
γητον (8) ἔχων τὴν κατὰ σάρκα γενεάν. Οὐ γὰρ ἐστὶν
ὅς δύναται τὸν κατὰ σάρκα πατέρα τούτου λέγειν, οὐκ
ἔντος τοῦ σώματος αὐτοῦ ἐξ ἀνδρός, ἀλλ' ἐκ παρθέ-
νου μόνης. Ὅσπερ οὖν τοῦ Δαβὶδ, καὶ Μωυσέως, καὶ
πάντων τῶν πατριαρχῶν τοὺς πατέρας τίς γενεαλο-
γεῖν δύναται, οὕτως οὐδεὶς δύναται τὴν κατὰ σάρκα
γενεάν τοῦ Σωτῆρος ἐξ ἀνδρός διηγῆσθαι. Οὗτός
ἐστὶν ὁ καὶ τὸν ἀστέρα σημαίνει τὴν τοῦ σώματος
γένεσιν ποιήσας· ἔδει γὰρ, ἀπὸ οὐρανοῦ κατερχόμε-
νον τὸν Λόγον, ἐξ οὐρανοῦ καὶ τὴν σημασίαν ἔχειν·
καὶ ἔδει τὸν τῆς κτίσεως βασιλεῖα προσερχόμενον ἐμ-
φανῶς ὑπὸ πάσης τῆς κτίσεως (9) γινώσκεισθαι. Ἀμέ-
λει ἐν Ἰουδαίᾳ ἐγεννήτο, καὶ οἱ ἀπὸ Περιοῖδος ἤρχοντο
προσκυνῆσαι αὐτῷ. Οὗτός ἐστιν ὁ καὶ πρὶν τῆς σω-
ματικῆς ἐπιφανείας λαβὼν τὴν κατὰ τῶν ἀντικειμέ-
νων (10) δαιμόνων νίκην, καὶ κατὰ τῆς εἰδωλολατρείας
τρόπαια. Πάντες γοῦν πανταχόθεν οἱ ἀπὸ τῶν ἐθνῶν

Alii et editi, πάντων.

(8) Sic Seguer. Basil. et Anglic. ut et legerunt
interpretes. Alii et editio Commel., εὐδὲν ἦν, men-
dose.

(9) Gobler. Felckm. 1 anon. et Seguer., οἰκου-
μένης.

(10) Vox ἀντικειμένων deest in Anglie. Mox Se-
guer. καὶ κατὰ habet, ubi alii et editi, καὶ τὰ tantum.

ἐξομνύμενοι τὴν πατριὸν συνήθειαν καὶ τὴν εἰδώλων ἀθεότητα πρὸς τὸν Χριστὸν λοιπὸν τὴν ἐλπίδα τίθενται, καὶ αὐτῷ καταγράφουσι ἑαυτοὺς, ὡς καὶ τοῖς ὀφθαλμοῖς ἔξεστιν ἰδεῖν τοῦ τοιοῦτο. Οὐδὲ γὰρ ἄλλοτε ἢ τῶν Αἰγυπτίων ἀθεότης πέπαιται· εἰ μὴ ὅτι ὁ Κύριος τοῦ παντός, ὡς ἐπὶ νεφέλῃς ἐποχοῦμενος, τῷ σώματι κατήλθεν ἐκεῖ, καὶ τὴν τῶν εἰδώλων κατήργησε πλάνην, πάντας δὲ εἰς ἑαυτὸν καὶ δι' ἑαυτοῦ πρὸς τὸν Πατέρα μετήνεγκεν. Οὗτός ἐστιν ὁ σταυρωθεὶς ἐπὶ μάρτυρι τῷ ἡλίῳ καὶ τῇ κτίσει καὶ τοῖς αὐτῷ τὸν θάνατον προσαγαγοῦσι· καὶ τῷ τούτου θανάτῳ ἡ σωτηρία (11) πᾶσι γέγονε, καὶ ἡ κτίσις πᾶσα λαλύρωται. Οὗτός ἐστιν ἡ πάντων ζωὴ καὶ ὡς πρόδόντος ὅπου τῆς πάντων σωτηρίας ἀντίληχον τὸ ἑαυτοῦ σῶμα εἰς θάνατον παραδοὺς, καὶ Ἰουδαῖοι μὴ πιστεύουσιν.

38. Εἰ γὰρ μὴ αὐτάρκη νομίζουσι ταῦτα, καὶ ἐξ ἑτέρων παιδείσθωσαν ἀπ' ὧν αὐτοὶ πάλιν ἔχουσι λογίων. Περὶ τίνος γὰρ λέγουσι οἱ προφῆται· Ἐμφανὴς ἀγενόμην τοῖς ἐμὲ μὴ ζητοῦσιν· εὐρέθην τοῖς ἐμὲ μὴ ἐπαρωτῶσιν· εἶπα, Ἰδοὺ εἰμι, τῷ ἔθνει οἱ οὐκ ἐκάλισάν μου τὸ ὄνομα· ἐξέπετασα τὰς χεῖράς μου πρὸς λαὸν ἀπειθοῦντα καὶ ἀντιλέγοντα; Τίς οὖν ἐστιν ὁ ἐμφανὴς γενόμενος; εἰποι τις πρὸς Ἰουδαίους. Εἰ μὲν γὰρ ὁ προφήτης ἐστὶ, λεγέτωσαν ποῦτε ἐκρύπτετο, ἵνα καὶ ὕστερον φανῇ; Ποῖος δὲ οὗτός ἐστιν ὁ προφήτης ὁ καὶ ἐμφανὴς ἐξ ἀφανῶν γενόμενος, καὶ τὰς χεῖρας ἐκπέτασας ἐπὶ τοῦ σταυροῦ; Τῶν μὲν οὖν δικαίων οὐδεὶς, μόνος δὲ ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος, ὁ ἀσώματος ὢν τὴν φύσιν καὶ δι' ἡμᾶς τῷ σώματι φανείς, καὶ ὅπου πάντων (12) παθὼν. Ἡ εἰ μὴδὲ τοῦτο αὐταρχεῖς αὐτοῖς, καὶ ἐξ ἑτέρων δυσωπεισθώσαν, οὕτως ἐναργῆ τὸν Πνεῦμον ὁρῶντες. Φησὶ γὰρ ἡ Γραφή· Ἰσχύσατε, χεῖρες ἀνεμνέται καὶ γόνατα παρακλινόμενα· παρακαλέσατε οἱ ἀλιγόνυχοι (13) τῇ διαβολῇ· ἰσχύσατε, μὴ φοβεῖσθε. Ἰδοὺ ὁ Θεὸς ἡμῶν κρῖσις ἀνταποδίδουσι· αὐτὸς ἤξει καὶ σώσει ἡμᾶς. Τότε ἀνοιχθήσονται οἱ ὀφθαλμοὶ τυφλῶν, καὶ ὡς καὶ ὡρῶν ἀκούσονται· τότε ἀλειψαὶ ὡς ἔλαρος ὁ χαλὸς, καὶ τραπὴ ἔσται γλῶσσα μοιλάλων. Τί τοίνυν καὶ περὶ τούτου δύνανται λέγειν, ἢ πῶς ὁὖος καὶ πρὸς τοῦτο τολμῶσιν ἀντιλέπειν (14); Ἡ μὲν γὰρ προφητεία θεὸν ἐπιδημεῖν σημαίνει· τὰ δὲ σημεῖα καὶ τὸν χρόνον τῆς παρουσίας γνωρίζει (15). Τό τε γὰρ τυφλοὺς ἀναδέλπειν, καὶ χαλὸς περιπατεῖν, καὶ κωφοὺς ἀκούειν, καὶ τρανοῦσθαι μοιλάλων τὴν γλῶσσαν, ἐπὶ τῇ γινομένῃ (16) θεῷ παρουσίᾳ λέγουσι. Πότε τοίνυν γέγονε τοιαῦτα σημεῖα ἐν τῷ Ἰσραὴλ, ἢ ποῦ τοιούτων τι γέγονεν ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ, λεγέτωσαν. Ἀετὸς ἐκαθάρσθη Νααμάν· ἀλλ' οὐ κωφὸς ἤκουεν, οὐδὲ χαλὸς περιπάτησε. Νεκρὸν ἤγειρεν Ἡλίας καὶ Ἐλισσαῖος· ἀλλ' οὐκ ἐκ γενετῆς ἀνέβλεπε τυφλός. Μέγα μὲν γὰρ καὶ τὸ ἐγείραι νεκρὸν ἀληθῶς, ἀλλ' οὐ τοιοῦτον, ὅποιον τὸ παρὰ τοῦ Σωτῆρος θαῦμα. Πλὴν εἰ τοῦ περὶ τοῦ λεπροῦ καὶ

licet aspicere. Neque enim unquam alias Aegyptiorum impietas dissoluta est, nisi cum Dominus omnium velut in nube vectus, corpore illuc ivit, idolorumque errorem evertit, et omnes ad seipsum, et per seipsum ad Patrem convertit. Hic ille est, qui sole, natura, atque his ipsis, qui eum interfecerunt, testibus, crucifixus est: cujus morte salus omnibus exorta est, et omnis natura liberata est. Hic ille est omnium vita, qui et tanquam ovis pro omnium salute, suum corpus pro aliis morti tradidit, licet nolint credere Judaei.

38. Enimvero si haec ad faciendam fidem satis esse non arbitrantur, saltem ex aliis, quae ipsi habent, oraculis id sibi persuaderi velint. De quo enim dicunt prophetae: Palam apparui his qui me non quaerebant: inventus sum a non interrogantibus me: dixi, Ecce sum, genti quae non invocavit nomen meum: expandi manus meas ad populum non obediens: et contradicentem? Quis, quæso, ille est qui palam apparuit? dixerit quis ad Judaeos. Nam si prophetam volunt esse, dicant quandocumque abscondebatur ut postea appareret? Qualis vero ille est propheta qui ex occulto manifestus factus est, et manus in cruce extendit? Nullus certe justorum, sed solum fuit Dei Verbum, quod cum ex sua natura explorasset corporis, propter nos corpora apparuit, et pro omnibus pati voluit. Verum si neque id illis satis fuerit, ex aliis saltem convinceantur, qui tam evidens argumentum ab oculis habent, ubi nempe dicit Scriptura: Roboramini, manus remissae et genua dissoluta: consolamini, qui pusillo animo estis: roboramini, non timete. Ecce Deus noster iudicium retribuit: ipse veniet et salvabit nos. Tunc aperientur oculi caecorum, et aures surdorum audient. Tunc sicut cervus claudus, et expedita erit lingua balborum. Quid ergo illi de huiusmodi testimonio possunt dicere, aut quomodo vel oculos contra erigere ausint? Siquidem prophetia Dei adventum praenuntiat, cuius adventus tempus signa declarant. Nempe divino illo adventu caecos videre, claudos ambulare, surdos audire, et balborum linguam expediti docent. Quando igitur huiusmodi signa in Israel visa sunt, vel ubi tale quid in Judaea factum sit, nobis dicant. Leprosus quidem Naaman mundus factus est, sed surdus non audivit nec claudus ambulavit. Mortuum excitavit Elias et Elisaeus, sed non vidit caecus natus. Magnum quidem revera est, mortuum excitare: sed non tale fuit miraculum, quale Salvator edidit. Nam si de leproso et viduae defuncto filio non tacuit Scriptura, si utique accidisset

11 Isa. LIX, 4, 2. 12 Isa. XXXV, 3-6.

(11) Sic Anglic. Basil. Gohler. Felckm. 1 anon. et Seguer. Alii vero et editi, τῷ τοιοῦτῳ τοῦ θανάτου πρόπῳ ἡ σωτηρία.

(12) Seguerianus, ἡμῶν.

(13) Seguerianus, ἀλιγόνιστοι.

(14) Sic Anglicanus, Basiliensis, Seguerianus: at

PATROL. GR. XXXV.

Goblerianus, et Felckmanni 1 anonymus, ἀντιλέγειν. Alii et ed. Commel., ἀποδέλπειν.

(15) Sic Seguer. qui ibid. et Anglic. verbum γνωρίζει omitunt, quod hic iterum habent alii et editi hoc modo: Τότε γὰρ γνωρίζει.

(16) Seguerianus, γινόμενῃ.

ut et claudus ambularet et cæcus videret, hæc quoque commemorare non omisisset. Quia vero de his silent sacri codices, non prius facta fuisse manifestum inde est. Quando itaque hæc evenerunt, nisi cum ipsum Dei Verbum in corpore apparuit? Quando porro apparuit, nisi cum claudi ambulare, balbi clare locuti sunt, surdi audierunt, cæci nati viderunt? Ideo enim his tunc conspectis Judæi, ut qui ea nunquam alias facta audivissent, aiebant: *A sæculo non est auditum, quia quis aperuit oculos cæci nati. Nisi esset hic a Deo, non posset facere quidquam* 17.

39. Verum forte ipsi rebus tam apertis repugnare non valentes, ista quidem scripta esse non ibunt indicias, sed ea se expectare, nondumque advenisse Deum Verbum respondebunt. Id ipsum enim perpetuo illi dicitant, nec eos pudet rebus adeo manifestis impudenter adversari. Verum hic etiam potissimum confutabantur, non a nobis quidem, sed a sapientissimo Daniele, qui et præsens tempus et divinum Salvatoris adventum his verbis præsignificavit: *Septuaginta hebdomades contractæ sunt super populum tuum et super urbem sanctam, ut consummetur peccatum, et obisignentur peccata, et deleantur iniquitates, et remittantur iniustitiae, et adducatur justitia sempiterna, et obisignetur visio et propheta, et ungatur Sanctus sanctorum, et cognosces et intelliges ab exitu sermonis ut respondeatur et edificetur Jerusalem usque ad Christum ducem* 18. Equidem in aliis forsitan testimoniis, saltem effugia reperire, et ea quæ scripta sunt in futurum tempus differre possint. Quid autem ad hæc dicere vel opponere habent, ubi nempe et Christus significatur, et is, qui ungitur, non homo simpliciter, sed Sanctus sanctorum esse declaratur, 65 et usque ad ejus adventum stat Jerusalem, ac postea desinit propheta ei visio in Israel? Olim quidem David, Salomon, et Ezechias uncti sunt, sed tamen et Jerusalem et locus stetit, prophetæque vaticinati sunt, scilicet Gad, Asaph, Nathan, et post illos Isaias, Osee, Amos et alii. Præterea, ii qui uncti fuerunt, homines quidem sancti vocati sunt, non vero Sancti sanctorum. Quod si captivitatem objiciant, et propter eam, Jerusalem non stetitisse contendunt, quid de prophetis dixerint? Etenim postquam olim populus Babylonem deductus est,

17 Joan. ix, 32, 33. 18 Dan. ix, 24, 25.

(17) Gobler. et Felckm. 1 anon., *ἔλεγον· ὁ δὲ ποτε ἐγγράφηται τοιοῦτος ἐν Ἰσραὴλ ἐκ τοῦ αἰῶνος*. Alii et editi præter ms. Seguer. post ἀκούσαντες addunt item οὐδέποτε, etc., quæ Seguer. non habet, nec legitur apud evangelistam, uti nec legerunt Omnibonus et Ambros. Camald.

(18) Τοῦ δεστ in Seguer. Gobler. et Felckm. 1 anon. Ibid. particulam οὐκ quam habent Anglie. Basil. Gobler. Felckm. 1 anon. et Seguer., alii et editi omittunt.

(19) Seguerianus, et Basiliensis, *φανόμενα*.

(20) Καὶ Seguerianus habet, alii et editi omittunt.

Α τοῦ νεκροῦ τῆς χήρας οὐ σεσιώπηκεν ἡ Γραφή· πάντως εἰ ἐγγράφηται καὶ χαλὼν περιπατεῖν, καὶ τυφλὸν ἀναβλέπειν, οὐκ ἂν παρήκε καὶ ταῦτα δηλῶσαι ὁ λόγος. Ἐπειδὴ δὲ σεσιώπηται ἐν ταῖς Γραφαῖς, δὴλόν ἐστι μὴ γεγενῆσθαι ταῦτα πρότερον. Πότε οὖν γέγονε ταῦτα, εἰ μὴ ὅτε αὐτὸς ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος ἐν σώματι παραγέγονε; Πότε δὲ παραγέγονεν, εἰ μὴ ὅτε χαλὼν περιπάτησεν, καὶ μογιλάλοι ἐτρανώθησαν, καὶ κωφοὶ ἤκουσαν, καὶ τυφλοὶ ἐκ γενετῆς ἀνέβλεψαν; διὰ τοῦτο γὰρ καὶ οἱ τότε θεωροῦντες Ἰουδαῖοι ἔλεγον, ὡς οὐκ ἔλλοτε ταῦτα γινόμενα ἀκούσαντες (17). Ἐκ τοῦ αἰῶνος οὐκ ἤκουσθη, ὅτι ἠνέψεξέ τις ὀφθαλμοῦς τυφλοῦ γεγεννημένου. Εἰ μὴ ἦν οὕτως παρὰ τοῦ (18) Θεοῦ, οὐκ ἔδύνατο ποιεῖν οὕτως.

39. Ἄλλ' ἴσως μὴ δυνάμενοι καὶ αὐτοὶ πρὸς τὰ φανερά διαμάχεσθαι, οὐκ ἀρήσονται μὲν τὰ γεγραμμένα· προσδοκῶν δὲ ταῦτα καὶ μηδέπω παραγεννηθῆναι τὸν Θεὸν Λόγον διαβεβαιώσονται. Τοῦτο γὰρ ἀνω καὶ κάτω θρυσσούντες, οὐκ ἐρυθρίωσιν ἀναιδεόμενοι πρὸς τὰ φανερά (19). Ἄλλὰ περὶ τούτου καὶ πρὸ πάντων μᾶλλον ἐλεγχθήσονται, οὐ παρ' ἡμῶν, ἀλλὰ παρὰ τοῦ σωφρονικοῦ Δανιὴλ σημαίνοντος καὶ τὸν παρόντα καιρὸν, καὶ τὴν θέαν τοῦ Σωτῆρος ἐπισημῶν, καὶ (20) λέγοντος· Ἐβδομήκοντα ἑβδομάδες συνετεμήθησαν ἐπὶ τὸν λαόν σου, καὶ ἐπὶ τὴν πόλιν τὴν ἁγίαν, τοῦ συνταλεσθῆναι ἁμαρτίαν, καὶ τοῦ σφραγισθῆναι ἁμαρτίας, καὶ ἀπαλεῖναι (21) τὰς ἀδικίας, καὶ τοῦ ἐξιλάσασθαι τὰς ἀδικίας, καὶ τοῦ ἀγαγεῖν δικαιοσύνην αἰώνιον καὶ τοῦ σφραγισαί ἑρασιν καὶ προφήτην, καὶ τοῦ χρίσαι Ἅγιον ἄγιον, καὶ γνώσῃ (22) καὶ συνήσκει ἀπὸ δεξιῶν λόγου τοῦ ἀποκριθῆναι, καὶ τοῦ οἰκοδομησθαι Ἱερουσαλὴμ ἕως Χριστοῦ ἡγούμενον. Ἰσως ἐπὶ τοῖς ἄλλοις κἂν προσάσεις εὐρίσκωσιν δύνανται, καὶ εἰς μέλλοντα χρόνον ἀναβλέπεσθαι τὰ γεγραμμένα. Τί δὲ πρὸς ταῦτα λέγειν ἢ εὖως ἀντιπῆσαι δύνανται, ὅπου γε καὶ ὁ Χριστὸς σημαίνεται, καὶ ὁ χριζόμενος οὐκ ἀνθρωπος ἀπλῶς, ἀλλ' Ἅγιος ἄγιων εἶναι καταγγέλλεται, καὶ ἕως τῆς παρουσίας αὐτοῦ Ἱερουσαλὴμ συνίσταται (23), καὶ λοιπὸν παύεται προφήτης καὶ ὁρασις ἐν τῷ Ἰσραὴλ; Ἐχρήσθη πάλαι Δαβὶδ, καὶ Σολομὼν, καὶ Ἑζεκίας· ἀλλὰ καὶ πάλιν Ἱερουσαλὴμ, καὶ ὁ τόπος συνεστήκει, καὶ προφήται προσφῆτευσαν, γὰρ, καὶ Ἀσάφ, καὶ Ναθάν, καὶ ὁ μετ' αὐτοῦ (24) Ἡσαίας, καὶ Ὀσηέ, καὶ Ἀμὼς, καὶ ἄλλοι. Ἐπειτα καὶ αὐτοὶ οἱ χρισθέντες ἀνθρωποὶ ἅγιοι, καὶ οὐκ ἅγιοι ἄγιοι ἐκλήθησαν. Ἄλλ' ἐὰν τὴν αἰχμαλωσίαν προσβλέπωσι, καὶ δι' αὐτὴν μὴ εἶναι

(21) Sic Gobler. Felckm. 1 anon. Seguer. et apud Daniel. Alii vero et editi ἀπολεῖται. Ibid. Gobler. et Felckman. 1 anon. mox habent, ἐξιλάσασθαι τὰς ἀνομίας. Item ibid. particulam καὶ, quæ in Seguer. et apud Daniele legitur, alii et editi omittunt.

(22) Sic Seguer. ut et legitur apud Daniel. Basil. Felckm. 1 anon., γνώσης. Alii et editi, γνώσεως.

(23) Sic Ang. Basil. Gobler. Felckm. 1 anon. et Seguer. Alii et editio Com., συνίστασθαι. Ibid. mox Anglie., προφητεία.

(24) Ὁ μετ' αὐτοῦ abest a Gobler. et Felckm. 1 anon., ὁ ab Seguer., μετ' αὐτοῦ ab Anglie. et Basil.

λέγων τὴν Ἱερουσαλήμ· τί καὶ περὶ τῶν προφητῶν
 ἂν εἴποιεν; Καὶ γὰρ πάλαι, καταβαίνοντος τοῦ λαοῦ
 εἰς Βαβυλῶνα, ἦσαν ἐκεῖ Δανιὴλ καὶ Ἰερემίας·

A illic Daniel et Jeremias aderant, vaticinabanturque
 Ezechiel, Aggeus et Zacharias.

40. Οὐκοῦν μυθολογοῦσιν οἱ Ἰουδαῖοι, καὶ παρόντα
 τὸν νῦν καιρὸν ὑπερτίθενται. Πότε γὰρ προφήτης (25)
 ἢ δρασὶς ἐπαύσατο ἀπὸ τοῦ Ἰσραὴλ, εἰ μὴ ὅτε ὁ Ἅγιος
 τῶν ἁγίων Χριστὸς παρεγένετο; Σημεῖον γὰρ καὶ
 μέγα γνώρισμα τῆς τοῦ Θεοῦ Λόγου παρουσίας τὸ
 μηκέτι μήτε τὴν Ἱερουσαλήμ ἐστάναι, μήτε προφη-
 τὴν ἐγερθῆναι, μήτε δρασὶν ἀποκαλύπτεσθαι τοῖς
 καὶ μάλα εἰκότως. Ἐλθόντος γὰρ τοῦ σηματομένου,
 τίς (26) ἐν χρεῖα τῶν σημαινόντων ἦν; Καὶ παρούσης
 τῆς ἀληθείας, τίς ἐν χρεῖα τῆς σκιάς ἦν; Διὰ τοῦτο
 γὰρ καὶ προσέφητεον ἕως ἂν ἔλθῃ ἡ αὐτοδικαιοσύνη,
 καὶ ὁ λυτρούμενος τὰς ἀπάντων ἁμαρτίας. Διὰ τοῦτο
 καὶ Ἱερουσαλήμ ἐπὶ τοσοῦτον συνεστήκει, ἵν' ἐκεῖ προ-
 μελετώσι τῆς ἀληθείας τοὺς τύπους. Παρόντος τοίνυν
 τοῦ Ἁγίου τῶν ἁγίων, εἰκότως ἐσπραγίσθη καὶ δρασὶς
 καὶ προφητεία, καὶ ἡ τῆς Ἱερουσαλήμ βασιλεία πέ-
 παται. Ἐπὶ τοσοῦτον γὰρ ἐχρίοντο παρ' αὐτοῖς βα-
 σιλεῖς, ἕως ἂν ἐχρίσθῃ ὁ Ἅγιος τῶν ἁγίων. Καὶ Ἰα-
 κώβ (27) ὅτε ἕως αὐτοῦ τὴν Ἰουδαίαν Ἰστασθαι βασι-
 λείαν προφητεύει λέγων· Οὐκ ἐκλείψει ἄρχων ἐξ
 Ἰουδα, καὶ ἡγούμενος ἐκ τῶν μηρῶν αὐτοῦ, ἕως
 ἂν ἔλθῃ (28) τὰ ἀποκαίμενα αὐτῷ, καὶ αὐτὸς προ-
 δοκία ἐθνῶν. Ὅθεν καὶ αὐτὸς ὁ Σωτὴρ ἔδωκε λέγων·
 Ὁ νόμος καὶ οἱ προφῆται ἕως (29) Ἰωάννου προ-
 εφήτευσαν. Εἰ μὲν οὖν ἐστι παρὰ Ἰουδαίους νῦν βα-
 σιλεὺς, ἢ προφήτης, ἢ δρασὶς, καλῶς ἀρνοῦνται τὸν
 ἐλθόντα Χριστόν· εἰ δὲ μήτε βασιλεὺς, μήτε δρασὶς,
 ὅλλ' ἐσπραγίσται λοιπὸν καὶ (30) πᾶσα προφητεία,
 καὶ ἡ πόλις καὶ ὁ ναὸς ἔδλω· τί τοσοῦτον ἀσέβουσι,
 καὶ παραβαίνουσιν, ὥστε τὰ μὲν γενόμενα ὀρᾶν, τὸν
 δὲ ταῦτα πεποίηκτα Χριστὸν ἀρνεῖσθαι; Τί δὲ καὶ
 τοὺς ἀπὸ τῶν ἐθνῶν θεωροῦντες καταλιμπάνοντας τὰ
 εἰδωλα, καὶ ἐπὶ τὸν Θεὸν Ἰσραὴλ διὰ τοῦ Χριστοῦ
 ἔχοντας τὴν ἐλπίδα, ἀρνοῦνται τὸν ἐκ τῆς ρίζης
 Ἰσσαι κατὰ σάρκα γενόμενον Χριστόν καὶ βασι-
 λεύοντα λοιπόν; Εἰ μὲν γὰρ ἄλλον ἐπρήσκουν τὰ
 ἔθνη Θεόν, ἀλλὰ μὴ τὸν Θεὸν Ἀβραάμ καὶ Ἰσαὰκ
 καὶ Ἰακώβ καὶ Μωϋσέως ὁμολόγουν· καλῶς ἂν πάλιν
 προφασίζοντο μὴ ἐληλυθέναι τὸν Θεόν· εἰ δὲ τὸν
 Μωϋσῃ (31) δεδοκτα τὸν νόμον καὶ τῷ Ἀβραάμ
 ἐπαγγελίαμενον Θεόν, καὶ οὐ τὸν Λόγον ἠτίμασαν οἱ
 Ἰουδαῖοι, τοῦτον τὰ ἔθνη σέβουσι, διὰ τὴν μὴ γινώσκου-
 σι, μᾶλλον δὲ διὰ τὴν ἐκόντες παρορῶσιν, ὅτι ὁ προφη-
 τεύμενος ὑπὸ τῶν Γραφῶν Κύριος ἐπελαμψε τῇ
 οἰκουμένῃ, καὶ ἐπαφάνη σωματικῶς αὐτῇ, καθὼς

40. Nunguntur ergo Judei cum praesens tempus
 differunt. Quando enim propheta vel visio ab Israel
 defecit, nisi cum Sanctus sanctorum Christus adve-
 nit? Magnum siquidem signum et indicium est Dei
 Verbi adventus, quod nec jam stet Jerusalem, nec
 propheta exsurgat, nec illis visio appareat; idque
 admodum convenienter. Postquam enim is, qui si-
 gnificabatur, adventi, quid adhuc signorum opus
 esset? Similiter praesente veritate, quid prodesset
 umbra? Namque idcirco vaticinabantur, usque dum
 veniret ille, qui ipsa justitia est et omnium peccata
 redimit. Unde tandiu stetit Jerusalem, ut illic veri-
 tatis figuras praemeditarentur. Quapropter praesente
 Sancto sanctorum, congruenter visio et prophetia
 obsoletae sunt, ac finem habuit Jeropolitana
 regnum. Tandiu enim reges apud illos unci sunt,
 quoad Sanctus sanctorum ungeretur. Jacob quoque
 usque ad ipsum permansurum esse Judaeorum
 regnum his verbis praenuntiat: Non deficiet prin-
 cepts ex Juda, et dux ex femoribus ejus, donec vene-
 rint quae repositae sunt ei, et ipse sit exspectatio gen-
 tium. Hinc et ipse Salvator clamabat: Lex et
 propheta usque ad Joannem prophetaverunt. Quo-
 circa si nunc apud Judaeos vel rex vel propheta vel
 visio sit, recte Christum venisse negant. Sed si ne-
 que regem neque visionem habent, sed et omnis
 prophetia jam obsoletae est, captaeque est urbs et
 templum: quid adeo impii sunt et tam grave pec-
 catum committunt, ut facta quidem videant, Chri-
 stum vero qui haec ipsa fecit negare audeant? Quid
 cum ipsos etiam gentiles relictis idolis spem suam
 per Christum in Deo Israel ponere aspiciant, ipsi
 nihilominus Christum ex radice Jesse secundum
 carnem natum ac modo regnantem repudiare non
 verentur? Namque si alium Deum gentes colerent,
 nec ipsum Deum Abraham, Isaac, Jacob et Moysis
 confiterentur, justam sane de Dei adventu dubitandi
 occasionem haberent. Si vero illum ipsum gentes
 colunt, qui Moysi legem et Abrahae promissiones
 dedit, et cujus Verbum Judaei indignissime tracia-
 verunt: quare non agnoscent, vel potius cur ultro
 negligunt videre Dominum, quem Scripturae prae-
 dixerunt, orbi terrarum illuxisse, et corpore indu-
 tum apparuisse, quemadmodum ait Scriptura: Dominus Deus apparuit nobis; et, Misit Verbum

²⁵ Genes. xlix, 10. ²⁶ Matth. xi, 13. ²⁷ Psal. cxvii, 27.

(25) Sic Segner. ut et legerant Omnibonus et Ambros. Canad. Ita quoque legitur in ms. Angl., sed loco προφήτης, habet προφητεία. Alii et editio Commel., Πότε γὰρ ἐπαύσατο προφήτης ἢ δρασὶς ἐν τῇ Ἱερουσαλήμ. Ibidem Segner., εἰ μὴ νῦν.

(26) Haec integra sententia ad eic sequens deest in Segneriano, Gobleriano, et Felckmanni 1 anonimo, et recenti manu addita in Basiliensi: nec item legerunt Omnibonus et Ambros.

(27) Sic Gob. et Felck. 1 anon. Alii vero et editi, Μωϋσῃς.

D (28) Anglie. Ἐδοι καὶ paulo post, τῶν ἐθνῶν.

(29) Sic Anglicanus, Basiliensis, Goblerianus, Felckmanni 1 anon. et Segner. Alii et editi, μέχρι. Mox ibid. μέν abest a Gobler. et Felckm. 1 anon. et paulo post in Anglie. loco προφήτης, legitur προφητεία.

(30) Λοιπὸν καὶ deest in Gobler. et Felckm. 1 anon.

(31) Sic Segnerianus, Basiliensis, et Argicanus. Alii et editi, Μωϋσῃν.

sum et sanavi eos²; et rursus, *Non legatus, non angelus, sed ipse Dominus saluos illos fecit*³? Certe simile illi agere mihi videntur, ac si quis mente percussus terram a sole **66** illuminatam aspiciens, solem a quo illuminata est negaverit. Ecquid enim amplius ei quem illi exspectant. faciendum restat? An ut gentes vocet? sed jam vocatae sunt. An ut prophetam, regem et visionem auferat? sed hoc item jam factum est. An ut idolorum impietatem convineat? convicta et proscripta est. An ut mortem destruat? destructa est. Quid ergo non factum est quod Christum facere oportuit, vel quid tandem superest, quod nondum impletum fuit, ut modo gaudeant Judaei, et causam non credendi habeant? Profecto si, quemadmodum utique videmus, nec regem nec prophetam jam habent, si nec Jerusalem, nec sacrificium, nec visio apud illos manet, sed omnis terra Dei cognitione repleta est, et gentes impietatis rejecta, jam ad Deum Abraham per Verbum, qui est Dominus noster Jesus Christus, confugiunt: certe vel impudentissimis perspicuum inde fuerit, Christum venisse, eumque omnes omnino sua luce illustrasse, et vera ac divina de suo Patre doctrina informasse. Ex his itaque pluribusque aliis, quae ex divinis Litteris licet excerpere, Judaeos non inepte possumus confutare.

Ἰαὺν. Ἰουδαίους μὲν οὖν ἐκ τούτων καὶ τῶν πλείονων παρὰ τῶν θείων Γραφῶν εἰκότως ἂν τι- ἐλέγ-
ξαιεν.

41. Jam quod gentiles spectat, satis mirari non queo, quod ea quae minime ridenda sunt rideant, ipsique interim in sua turpitudine obcuncti perseverent, quam scilicet se in lignis et lapidibus constituere nequaquam attendunt. Verum quandoquidem firmæ nobis non desunt rationes quibus nostrae doctrinae veritatem tueamur, age, si placet, illos quoque apertis argumentis refellamus, maxime vero ex his ipsis quae nosmetipsi conspiciamus. Quid enim aliud absurdum et ridiculum apud nos reperitur, quam quod Verbum in corpore apparuisse dicimus? Atqui hoc ipsum non absurde factum fuisse ipsi etiam consentient, si modo veritatis amatores esse volent. Enimvero si Verbum Dei esse plane inficiantur, inscite nugantur, dum de his quae nesciunt rident. Sed si Verbum Dei esse concedunt, ipsumque universi rectorem esse, et in illo Patrem mundum creasse, omnia denique ejus providentia illuminari, vivere et esse, ac ejus imperio subijci, ita ut ex providentiae effectibus et ipsum Verbum cognoscatur, et per Verbum Pater: vide, quaeso, an non potius ipsi risum adversus seipsos imprudenter concitent. Mundum, magnum quoddam corpus esse docent gentiles philosophi, nec hic a vero

² Psal. cxviii. 20. ³ Isa. lxiii. 9.

(32) Sic Anglicanus, Goblerianus, et Felckmanni i anonymus. Alii et editio Commel., βλέπει. Mox idem et Basiliensis habent ἀρνεῖται, ubi alii et editio Commel., οὐ βλέπει. Omnibonus et Ambrosius Camaldulensis legerunt ἀρνεῖται.

(33) Ἄλλ' ἀδεστ in Gobleriano et Felckmanni i anonymo. Ibidem Seguerianus habet, ἐφθάραν.

εἶπεν ἡ Γραφή Κύριος ὁ Θεὸς ἐπέφανε ἡμῖν· καὶ πάλιν· Ἐξαιέστατε τὸν Λόγον αὐτοῦ καὶ ἰδσατο αὐτοῦς· καὶ πάλιν· Οὐ πρόθεος, οὐκ ἀγγελος, ἀλλ' αὐτὸς ὁ Κύριος ἐσωσεν αὐτούς; Ὅμοιον δὲ πάσχουσιν, ὡς εἰ τις παραπειληγὼς τὴν διάνοιαν, τὴν μὲν γῆν φωτισομένην ὑπὸ τοῦ ἡλίου βλέπει (32), τὸν δὲ ταύτην φωτίζοντα ἥλιον ἀρνεῖται. Τί γὰρ καὶ πλεῖον ἰδῶν ὁ προδοκώμενος παρ' αὐτοῖς ἔχει ποιῆσαι; Καλέσαι τὰ ἔθνη; Ἄλλ' (33) ἐφθασε κληθῆναι. Ἀλλὰ παῦσαι προφήτην, καὶ βασιλέα, καὶ δρασιν; Γέγονεν ἥδη καὶ τοῦτο. Τὴν εἰδῶλων ἀθεότητα διελέγχει; Δηλέγχει ἥδη καὶ κατεγνώσθη. Ἀλλὰ τὸν θάνατον καταργῆσαι; Κατήργηται ἥδη. Τί τοίνυν οὐ γέγονεν, δὲ εἰ τὸν Χριστὸν ποιῆσαι; Ἡ τί περιλείπεται, δὲ μὴ πεπληρωται, ἵνα νῦν χαίρωσιν οἱ Ἰουδαῖοι καὶ ἀπιστῶσιν; Εἰ γὰρ δὴ, ὥσπερ οὖν (34) καὶ ὁρῶμεν, οὔτε βασιλεὺς, οὔτε προφήτης, οὔτε ἱερουσαλήμ, οὔτε θυσία, οὔτε δρασὶς ἐστὶ παρ' αὐτοῖς, ἀλλὰ καὶ πᾶσα πεπληρωται ἡ γῆ τῆς γνώσεως τοῦ Θεοῦ, καὶ οἱ ἀπὸ τῶν ἔθνων καταλειμάνοντες τὴν ἀθεότητα λοιπὸν πρὸς τὸν Θεὸν Ἀβραάμ καταφεύγουσι διὰ τοῦ Λόγου τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ· ὅθλον ἂν εἴη καὶ τοῖς λίαν ἀνασχυντούσιν ἐληλυθῆναι τὸν Χριστὸν, καὶ αὐτὸν πάντας ἀπλῶς τῷ αὐτοῦ φωτὶ καταλαμβάναντα, καὶ διδάξαντα περὶ τοῦ αὐτοῦ Πατρὸς τὴν ἀληθῆ καὶ θείαν (35) διδασκαλίαν.

41. Ἑλληνας δὲ καὶ πάνυ τις θαυμάσειε γελῶντας μὲν τὰ ἀχλεύσαστα, πενηρωμένους δὲ αὐτούς (36) ἐπὶ τῇ αὐτῶν αλογίᾳ, ἣν ἐν ξέλοις καὶ λίθοις ἀναθέντες οὐκ ὁρῶσι. Πλὴν οὐκ ἀπορούντος ἐν ἀποδείξει τοῦ παρ' ἡμῖν Λόγου, φέρε καὶ τούτους ἐκ τῶν εὐλόγων δυσωπήσωμεν, μάλιστα ἀφ' ὧν καὶ αὐτοὶ ἡμεῖς ὁρῶμεν. Τί γὰρ ἄτοπον, ἢ τί χλεύης παρ' ἡμῖν ἔστιν, ἢ πάντως ὅτι τὸν Λόγον ἐν σώματι πεφανερῶσθαι λέγομεν; Ἀλλὰ τοῦτο καὶ αὐτοὶ συνομολογήσουσι μὴ ἀτόπως γεγενῆσθαι, ἐάντερ τῆς ἀληθείας γίνωνται φίλοι. Εἰ μὲν οὖν ὅπως ἀρνοῦνται Λόγον εἶναι Θεοῦ, περιττῶς ποιοῦσι, περὶ οὗ μὴ ἴσασι χλευάζοντες· εἰ δὲ ὁμολογοῦσι Λόγον εἶναι Θεοῦ, καὶ τούτων ἡγεμόνα τοῦ παντός, καὶ ἐν αὐτῷ τὸν Πατέρα δεδημιουργηκέναι τὴν κτίσιν, καὶ τῇ τούτου προνοίᾳ τὰ ὅλα φωτίζεσθαι, καὶ ζωογονεῖσθαι, καὶ εἶναι, καὶ ἐπὶ πάντων αὐτὸν βασιλεύειν, ὡς ἐκ τῶν ἔργων τῆς προνοίας γινώσκεισθαι αὐτὸν, καὶ δι' αὐτοῦ τὸν Πατέρα· σκόπει, παρακαλῶ, εἰ μὴ τὴν χλεύην καθ' αὐτῶν κινῶντες ἀγνοοῦσι. Τὸν κόσμον σῶμα μέγα φασὶν εἶναι οἱ τῶν Ἑλλήνων φιλόσοφοι, καὶ ἀληθεύουσιν λέγοντες· ὁρῶμεν γὰρ αὐτὸν καὶ τὰ τούτου μέρη ταῖς αἰσθήσεσιν ὑποκρίπτοντα. Εἰ τοίνυν ἐν τῷ κόσμῳ σώματι ὄντι ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος ἐστὶ, καὶ ἐν ὅλοις καὶ τοῖς

(34) Οὖν hic habent Seguerianus, Basiliensis, et Anglicanus; omittunt vero alii et editi. Paulo post, pro θυσία, Goblerianus et Felckmanni i anonymus habent θυσίαι.

(35) Anglicanus, εὐθεῖαν.

(36) Αὐτούς δεest in Seguer. et Anglic.; Basil. vero habet αὐτούς.

κατὰ μέρος αὐτῶν πᾶσιν ἐπιθεῖται· τί θαυμαστὸν ἢ αὐτῶν ἀποπον, εἰ καὶ ἐν ἀνθρώπῳ φαμέν αὐτὸν ἐπιθεῖσθαι; Εἰ γὰρ ἀποπον ὅλως ἐν σώματι αὐτὸν γενέσθαι, ἀποπον ἂν εἴη καὶ ἐν τῷ παντί τοῦτον ἐπιθεῖσθαι, καὶ τὰ πάντα τῇ προνοίᾳ αὐτοῦ φωτίζεσθαι καὶ κινεῖν· σῶμα γὰρ ἐστὶ καὶ τὸ ὅλον. Εἰ δὲ τῷ κόσμῳ τοῦτον ἐπιθεῖσθαι καὶ ἐν ὅλῳ αὐτὸν γνωρίζεσθαι πρέπει, πρέπει ἂν καὶ ἐν ἀνθρωπίνῳ σώματι αὐτὸν ἐπιθεῖσθαι, καὶ ὑπὸ αὐτοῦ τοῦτο φωτίζεσθαι καὶ ἐνεργεῖν. Μέρος γὰρ τοῦ παντός καὶ τὸ τῶν ἀνθρώπων ἐστὶ γένος. Καὶ εἰ τὸ μέρος ἀκρεπὲς ἐστὶν ὄργανον αὐτοῦ γίνεσθαι πρὸς τὴν τῆς θεότητος γνωσιν, ἀποπτύεσθαι ἂν εἴη καὶ δι' ὅλου τοῦ κόσμου γνωρίζεσθαι τοῦτον (37).

Unde si partem, ejus instrumentum ad divinitatis patefactionem fieri dederit, certe perabsurdum similiter fuerit ipsum per universum mundum cognosci.

42. Ὅπερ γάρ, ὅλου τοῦ σώματος ὑπὸ τοῦ ἀνθρώπου ἐνεργουμένου καὶ φωτιζομένου, εἰ τις λέγοι ἀποπον εἶναι καὶ ἐν τῷ δακτύλῳ τοῦ ποδὸς τὴν δύναμιν εἶναι τοῦ ἀνθρώπου, ἀνόητος ἂν νομισθεῖ, οἷ, διδοὺς ἐν τῷ ὅλῳ αὐτὸν διεικνέσθαι καὶ ἐνεργεῖν, καλύει καὶ ἐν τῷ μέρει αὐτὸν εἶναι· οὕτως ὁ διδοὺς καὶ πιστεύων, τὸν τοῦ Θεοῦ Λόγον (38) ἐν τῷ παντί εἶναι, καὶ τὸ πᾶν ὑπ' αὐτοῦ φωτίζεσθαι καὶ κινεῖσθαι, οὐκ ἀποπον ἂν ἡγήσεται, καὶ σῶμα ἐν (39) ἀνθρώπῳ ὑπ' αὐτοῦ κινεῖσθαι καὶ φωτίζεσθαι. Εἰ δὲ, οὐ γέννητόν ἐστι, καὶ ἐξ οὐκ ὄντων γέγονε τὸ ἀνθρώπῳ γένος, διὰ τοῦτο οὐκ εὐπρεπῆ νομίζουσιν ἡμᾶς λέγειν τὴν ἐν ἀνθρώπῳ τοῦ Σωτῆρος ἐκπαράστασιν ὥρα καὶ τῆς κτίσεως αὐτοῦ αὐτὸν ἐκβάλλειν· καὶ γὰρ καὶ αὕτη ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι διὰ τοῦ Λόγου γέγονεν. Εἰ δὲ, καὶ γέννητός οὐδὲς τῆς κτίσεως, οὐκ ἀποπον ἐν αὐτῇ τὸν Λόγον εἶναι, οὐκ ἄρα οὐδὲ ἐν ἀνθρώπῳ αὐτὸν εἶναι ἀποπον. Ὅποια γὰρ ἂν περὶ τοῦ ὅλου νοήσας, τοιαῦτα ἀνάγκη καὶ (40) περὶ τοῦ μέρους αὐτοῦ ἐνθυμείσθαι· μέρος γάρ, ὡς προείπον, τοῦ ὅλου καὶ ὁ ἀνθρωπὸς ἐστίν. Οὐκ οὖν ὅλως οὐκ ἀκρεπὲς τὸ ἐν ἀνθρώπῳ εἶναι τὸν Λόγον, καὶ πάντα ὑπ' αὐτοῦ καὶ ἐν αὐτῷ φωτίζεσθαι, καὶ κινεῖσθαι, καὶ ζῆν, καθὼς καὶ οἱ παρ' αὐτοῖς συγγραφαῖς φασιν, ὅτι Ἐν αὐτῷ ζῶμεν, καὶ κινούμεθα, καὶ ἐσμέν. Τί λοιπὸν χλευάζειν λέγομεν, εἰ ἐν ᾧ ἐστὶν ὁ Λόγος, τοῦτο πρὸς πανέρωσιν ὡς ὄργανον κέχρηται ὁ Λόγος; Εἰ μὲν γὰρ οὐκ ἦν ἐν αὐτῷ, οὐδὲ χρῆσασθαι ἂν ἡδυνήθη τοῦτο· εἰ δὲ προσποθεώμεθα ἐν τῷ παντί καὶ ἐν τοῖς κατὰ μέρος εἶναι τοῦτον, τί ἀπιστοῦν εἰ ἐν οἷς ἐστίν, ἐν τοῖς αὐτοῖς αὐτὸν καὶ ἐκπαίρει; Ὅπερ γὰρ ταῖς αὐτοῦ δυνάμεσιν ὅλος (41) ἐνέκασθη καὶ πᾶσιν ἐκπαίρων, καὶ πάντα διακοσμῶν ἀφθόνως, εἰ (42) ἤθελε, διὰ ἡλίου, ἢ σαλήνης, ἢ οὐρανοῦ, ἢ γῆς, ἢ ὕδατος, ἢ πυρὸς, οὐκ ἂν τις ἀτόπως αὐτὸν φωνῇ.

* Act. xvii, 28.

(37) Sic Seguerianus, Goblerianus et Feickmanni et anonymus. A. Basilensis et Anglicanus. τοιοῦτον ποιητήν. Alii vero et editi, ποιητὴν tantum.

(38) Seguerianus, Θεοῦ Θεοῦ Λόγον.

(39) Sic omnes mss. Editi vero, μέν.

(40) Seguerianus hic addit καὶ. Alii et editi omittunt. Paulo post, Gobler. et Feickm. I anon. post vocem ἀνθρώπος, omittunt ἐστίν.

(41) Seguerianus, ὅλως.

aberrant. Mundum enim ejusque partes sensibus subiei videmus. Si igitur in mundo, qui corpus est, Dei Verbum est, si in omnibus et singulis rebus existit; quid incredibile vel quid absurdum videtur, si ipsum quoque in homine esse asserimus? Nam si Verbum in corpore existere generaliter absurdum est, absurdum quoque fuerit ipsum in universo mundo existere omniaque sua providentia illustrare et movere; siquidem corpus est rerum universitas. Sin autem Verbum in mundo existere et in universo notum fieri maxime convenit, nec etiam inconveniens erit ipsum in humano corpore apparere, illudque ab eo illuminari et vim agendi habere: pars enim universi est hominum genus. Unde si partem, ejus instrumentum ad divinitatis patefactionem fieri dederit, certe perabsurdum si-

42. Ut enim insulsus ille non immerito haberetur qui, cum totum corpus ab homine moveatur et illuminetur 37, absurdum esse diceret in pedis digito virtutem hominis existere, quia scilicet cum concedit ipsum in toto corpore esse et agere, cum tamen in parte esse non vult: ita qui fatetur et credit Dei Verbum in universo esse, totumque mundum ab eo illuminari et moveri, huic sane absurdum videri non debet, si unum corpus humanum ab eodem moveatur et illuminetur. Quod si quia factum et ex nihilo creatum fuit humanum genus, ideo nos ab eo quod decorum est recedere existimant, cum Salvatorem in humano corpore apparuisse dicimus: eum quoque pari ratione ex mundo excludere debent, quippe qui, ut esset, ex nihilo per Verbum factus sit. Sed si quamvis mundus factus est, Verbum in eo esse non est absurdum: nec ergo etiam absurdum est ipsum in homine esse. Quidquid enim de toto mundo cogitaverint, necesse est idem de parte intelligere: siquidem homo, ut antea dixi, pars est totius mundi. Nullo igitur modo dederit Verbum in homine esse, cunctaque ab illo et in illo illuminari, moveri et vivere, sicuti ipsorum quoque scriptores testantur: In ipso vivimus, et movemur, et sumus*. Quid itaque risu dignum dicimus, si Verbum corpore, in quo est, tanquam instrumento ad sui patefactionem usum fuerit? Nisi enim in illo fuisset, eo utique uti non potuisset. Porro si supra concessum est Verbum in universo et singulis ejus partibus esse, quid incredibile videtur, si in quibus existit, in his se videndum præbeat? Quemadmodum enim ille idem qui propria virtute in singulis et omnibus rebus est, cunctaque splendide administrat, si solis aut lunæ, cœli vel terræ, aquarum aut ignis ministerio uti vellet, ad vocem

(42) Seguer. et omittit. Hic autem ordo verborum videtur paulo esse perturbatus, talisque constitui debere, uti nostra versione expressimus: εἰ ἤθελε διὰ ἡλίου, etc. Φωνῇ χρῆσασθαι καὶ γνωρίσαι αὐτὸν καὶ τὸν αὐτοῦ Πατέρα, οὐκ ἂν τις ἀτόπως αὐτὸν ἐφησε παποιχεῖναι, ἀπαξ, etc. Ibid. Gobler. Feickm. I anon. et Seguer. αὐτοῦ προ' αὐτοῦ, et πάντα pro πάντας.

edendam ac se et suum Patrem notum faciendam, nemo eum absurde et inepte egisse dicere auderet, quippe cum universa jam ipse antea contineret, et cum omnibus ac in ipsa illa parte existeret, seque oculis ostenderet: ita sine dubio absurdum videri non debet, si ille qui res universas gubernat et vita donat, per homines se notum facere cupiens, humano corpore velut instrumento usus sit, quo nobis et veritatem patefaceret, et Patris cognitionem imperiret. Humana siquidem natura pars est totius universi. Unde quemadmodum mens humana, quae in toto homine est, aliqua parte corporis, lingua videlicet, tanquam sibi signo utitur, nec tamen mentis naturam idcirco imminui quispiam dixerit: ita si Verbum in omnibus rebus existens humano instrumento usum est, indecorum nemini debet videri. Alloquia si, uti jam dixi, ipsum corpore velut instrumento uti non decuit, nec etiam in toto universo idem esse decuit.

43. Quod si inquirant, cur igitur non per alias pulchriores mundi partes apparuerit, nec splendidiori instrumento, verbi gratia, sole, luna, astris, igne vel aethere, sed homine tantum usum fuerit? discant illi Dominum non venisse ut se ostentaret, sed ut nos infirmos simul et ignaros curaret et doceret. Ostentantis enim fuisset, solummodo apparere, et spectantes stupore percellere: at sanantis et docentis erat, non tantum advenire, sed indignum commodum prospicere, atque ut illi ferre possent apparere; ne si modus ipse laborantium necessitatem excederet, illos potius **68** perturbaret, atque ita Numinis adventus ipsis fieret inutilis. Nulla profecto alia rerum creaturarum praeter solum hominem circa Dei cognitionem errabat. Siquidem non sol, non luna, non caelum, non astra, non aqua, non aether suum ordinem perturbarent, sed suum opificem ac imperatorem Verbum agnoscentes, manent uti initio factae sunt. Soli autem homines bonum aversati, ea postmodum, quae non sunt, pro varietate sunt commentii, ac Dei cultum et notionem daemonibus et hominibus in lapideis simulacris attribuerunt. Hinc cum tantam perversitatem negligere divinae bonitatis indignum esset, cum item eum omnia in universo administrantem ac regentem homines non potuissent cognoscere, merito idcirco partem universi, corpus videlicet humanum, tanquam instrumentum sibi ipsi assumit, illudque ingreditur, ut, quoniam eum in toto universo agnoscere non potuerant, saltem in parte residentem non ignorarent, et qui vim ejus invisibilem non potuerant conspicere, saltem ex similitudine eum intelligere et contemplari possent. Cum enim sint homines, hinc per simile corpus ac divina quae per eum eduntur opera, citius et propius ejus Patrem possunt cognoscere, si scilicet perpendere vo-

A χρῆσασθαι καὶ γνωρίσαι ἑαυτὸν καὶ τὸν αὐτοῦ Πατέρα, ἔφησε πεποιημένοι, ἀπαξ ἅπαντα αὐτοῦ συνέχοντος, καὶ μετὰ πάντων καὶ ἐν αὐτῷ τῷ μέρει τυγχάνοντος καὶ ἀοράτως ἑαυτὸν διεικνύντος· οὕτως οὐκ ἄτοπον ἂν εἴη διακοσμοῦντα αὐτὰν τὰ πάντα καὶ τὰ ὅλα ζωοποιῶντα, καὶ θελήσαντα (43) δι' ἀνθρώπων γνωρίσαι, εἰ ὄργάνῳ κέχρηται ἀνθρώπου σώματι πρὸς φανέρωσιν ἀληθείας καὶ γνώσιν τοῦ Πατρὸς. Μέρους γὰρ τοῦ ὅλου καὶ ἡ ἀνθρωπότης τυγχάνει. Καὶ ὥσπερ ὁ νοῦς, δι' ὅλου τοῦ ἀνθρώπου ὢν, ἀπὸ μέρους τοῦ σώματος, τῆς γλώττης λέγει, σημαίνεται, καὶ οὐ δύναται τις ἐλαττοῦσθαι τὴν οὐσίαν τοῦ νοῦ διὰ τοῦτο λέγει· οὕτως ὁ Λόγος, διὰ πάντων ὢν, εἰ ἀνθρωπίνῳ κέχρηται ὄργάνῳ, οὐκ ἀπρεπὲς ἂν φαίνοιτο τοῦτο. Εἰ γὰρ, ὡς προείπον, ἀπρεπὲς ὄργάνῳ χρῆσασθαι σώματι, ἀπρεπὲς καὶ ἐν τῷ ὅλῳ αὐτὸν εἶναι.

43. Διὰ τί οὖν, ἐὰν λέγωσιν, οὐχὶ δι' ἄλλων μερῶν καλλίωνων τῆς κτίσεως ἐφάνη, καὶ καλλίον ὄργανῳ, ὅσον ἥλιος, ἢ σελήνη, ἢ ἀστρεῖς, ἢ πυρ, ἢ αἰθέρι οὐ κέχρηται, ἀλλὰ ἀνθρώπῳ μόνῳ; γινωσκέτωσαν, οἷον οὐκ ἐπιδείξασθαι ἦλθεν ὁ Κύριος, ἀλλὰ θεραπεῦσαι καὶ διδάξαι τοὺς πάσχοντας. Ἐπιδοκουμενὸν μὲν γὰρ ἦν μόνον ἐπιφανῆναι καὶ καταπληῆσαι τοὺς ὁρῶντας θεραπεύοντος δὲ καὶ διδασκόντος ἐστὶ μὴ ἀπλῶς ἐπιδηῆσαι, ἀλλ' ἐπ' ὠφελεῖν τῶν δεομένων γενέσθαι, καὶ, ὡς χρήζοντες φέρουσιν (44), ἐπιφανῆναι ἵνα μὴ τῷ ὑπερβάλλοντι τὴν χρῆσιν τῶν πάσχόντων αὐτοὺς τοὺς δεομένους παράξῃ, καὶ ἀνωφελὲς τοῖς τοῖς ἐπιφάνεια τοῦ Θεοῦ (45) γέννηται. Οὐδὲν τίνον τῶν ἐν τῇ κτίσει πεπλανημένων ἦν εἰς τὰς περὶ Θεοῦ ἐννοίας, εἰ μὴ μόνον ὁ ἄνθρωπος. Ἀμέλει οὐχ ἥλιος, οὐ σελήνη, οὐκ οὐρανός, οὐ τὰ ἀστρα, οὐχ ὕδωρ, οὐκ αἰθήρ παρήλλαξαν τὴν τάξιν, ἀλλ' εἰδότες τὸν ἑαυτῶν δημιουργὸν καὶ βασιλέα Λόγον, μένουσιν ὡς γεγόνεσαν ἄνθρωποι δὲ μόνον (46) ἀποστραφέντες τὸ καλὸν, λοιπὸν τὰ οὐκ ὄντα ἀντὶ τῆς ἀληθείας ἐπλάσαντο, καὶ τὴν εἰς Θεὸν τιμὴν καὶ τὴν περὶ αὐτοῦ γνώσιν δαίμονι καὶ ἀνθρώποις ἐν λίθοις ἀναθετίκασιν. Ὅθεν εἰκότως, ἐπειδὴ περιεῖν τὸ τηλεκοῦτον οὐκ εἴσιον ἦν τῆς τοῦ Θεοῦ ἀγαθότητος, ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ ὅλῳ αὐτὸν διέκοντα καὶ ἡγεμονεύοντα οὐκ ἠδυνήθησαν γινῶναι οἱ ἄνθρωποι, μέρος τοῦ ὅλου λαμβάνει αὐτῷ ἔργον τὸ ἀνθρώπινον σῶμα, καὶ ἐπιβάλλει τοῦτο, ἵν' ἐπειδὴ ἐν τῷ ὅλῳ αὐτὸν οὐκ ἠδυνήθησαν γινῶναι, καὶ ἐν τῷ μέρει μὴ ἀγνοήσωσιν αὐτὸν, καὶ ἐπειδὴ (47) ἀναβλέψαι οὐκ ἠδυνήθησαν εἰς τὴν ἀόρατον αὐτοῦ δύναμιν, καὶ ἐκ τῶν ὁμοίων λογίσασθαι καὶ θεωρῆσαι δυναθῶσιν αὐτόν. Ἀνθρώποι γὰρ ὄντες, διὰ τοῦ κατ' ἀλλήλου σώματος καὶ τῶν δι' αὐτοῦ θείων ἔργων ταχύτερον καὶ ἐγγύτερον τὸν τοῦτου Πατέρα γινώσκαι δυνήσονται, συγκρίνοντες, ὡς οὐκ ἀνθρώπινα, ἀλλὰ Θεοῦ ἔργα ἐστὶ τὰ ὅσα αὐτοῦ γινόμενα. Καὶ

(43) Gobler. et Felckm. 1 anon., ζωοποιῶντος καὶ θελήσαντος.

(44) Sic Segner. Gobler. Felckm. 1 anon. et Basil. Alii vero et editi, χαίρουσι. Mox pro τὴν χρῆσιν et παράξῃ, Anglic. habet τῆς χρῆσεως et παράξῃ.

(45) Segner., θείου. Idem paulo post, et Anglic. Gobler. et Felckm. 1 anon. pro μόνου, μόνος habent.

(46) Segnerianus, μόνον.

(47) Gobler. et Felckm. 1 anon. addunt particulam δέ.

ἐν ἄτοπον ἦν κατ' αὐτοὺς διὰ τῶν τοῦ σώματος ἐργων τὸν Λόγον γνωρίζεσθαι, πάλιν ἄτοπον ἂν εἴη ἐκ τῶν ἔργων τοῦ παντὸς γνωσέσθαι τοῦτον. Ὡς περ γὰρ ἐν τῇ κτίσει ὦν, οὐδὲν τι τῇ κτίσεως μεταλαμβάνει, ἀλλὰ μᾶλλον τὰ πάντα τῆς αὐτοῦ δυνάμεως μετέχει (48) οὕτω καὶ τῷ σώματι ὄργανῳ χρώμενος, οὐδενὸς τῶν τοῦ σώματος μετέχων, ἀλλὰ μᾶλλον αὐτὸς ἡγίαζε τὸ σῶμα. Εἰ γὰρ δὴ καὶ ὁ παρὰ τοῖς Ἑλλήσι θαυμαζόμενος (49) Πλάτων φησὶν ὅτι Ὁρῶν τὸν κόσμον ὁ γεννησας αὐτὸν χεῖμαζόμενος καὶ κινδυνεύοντα εἰς τὸν τῆς ἀνομοιότητος δύναιτο τόπον, καθίσας ἐπὶ τοῖς οὐρανοῖς τῆς ψυχῆς, βοηθεῖ, καὶ πάντα τὰ πταίσματα διορθοῦται· τί ἀπιστον λέγεται παρ' ἡμῖν, εἰ, πλανωμένης τῆς ἀνθρωπότητος, ἐκάθισεν ὁ Λόγος ἐπὶ ταύτην, καὶ ἀνθρωπος ἐκπεφάνη, ἵνα χεῖμαζομένην αὐτὴν περισώσει διὰ τῆς κυβερνήσεως αὐτοῦ καὶ ἀγαθότητος;

44. Ἀλλὰ ἴσως συγκαταθήσονται μὲν τοῖς αἰσχυρόμενοι, θελήσουσι δὲ λέγειν, ὅτι ἔδει τὸν Θεὸν παιδεῦσαι καὶ σῶσαι θέλοντα τοὺς ἀνθρώπους, νεύματι μόνῳ (50) ποιῆσαι καὶ μὴ σώματος ἀφασθαι τὸν τοῦτου Λόγον, ὥς περ οὖν καὶ πάλαι πεποίηκεν, ὅτε ἐκ τοῦ μὴ ὄντος αὐτὰ συνίστη. Πρὸς δὲ ταύτην αὐτῶν ἀντιθεσὶν εἰκότως ἂν λαμβάνη ταῦτα, ὅτι πάλαι μὲν, οὐδενὸς οὐδαμῇ (51) ὑπάρχοντος, νεύματος γέγονε χρῆμα καὶ βουλήσεως μόνης εἰς τὴν τοῦ παντὸς δημιουργίαν· ὅτε δὲ γέγονεν ὁ ἀνθρώπος, καὶ χρῆμα ἀπήτησεν οὐ τὰ μὴ ὄντα, ἀλλὰ τὰ γινόμενα θεραπεῦσαι, ἀκούουθεν ἦν ἐν τοῖς ἤδη γενομένοις τὸν ἱατρὸν καὶ σωτῆρα παραγενέσθαι, ἵνα καὶ τὰ ὄντα θεραπεύσῃ. Γέγονε δὲ ἀνθρώπος διὰ τοῦτο καὶ ἀνθρωπικῷ ὄργανῳ κέχρηται τῷ σώματι. Ἐπεὶ, εἰ μὴ τοῦτον ἔδει γενέσθαι τὸν τρέπον, πῶς ἔδει τὸν Λόγον, ὄργανῳ θέλοντα χρῆσασθαι, παραγενέσθαι; Ἡ πρόθεν ἔδει τοῦτο λαβεῖν αὐτὸν εἰ μὴ ἐκ τῶν ἤδη γενομένων καὶ χρηζόντων τῆς αὐτοῦ θεότητος διὰ τοῦ ὁμοίου; οὐδὲ γὰρ τὰ οὐκ ὄντα ἐχρηζε σωτηρίας, ἵνα καὶ προστάξῃ μόνον ἀρεσθῆναι· ἀλλὰ ὁ ἤδη γενομένος ἀνθρώπος ἀφθεύρετο καὶ παραπύλλυτο· ὅθεν εἰκότως ἀνθρωπικῶς κέχρηται καλῶς ὄργανῳ, καὶ εἰς πάντα ἑαυτὸν ἡπλώσεν ὁ Λόγος. Ἐπειτα καὶ τοῦτο ἱστέον, ὅτι ἡ γενομένη φθορὰ οὐκ ἐβωθεν ἦν τοῦ σώματος, ἀλλ' αὐτῷ προσεγγόνει, καὶ ἀνάγκη ἦν ἀντὶ τῆς φθορᾶς ζῶν αὐτῷ

A luerint non hominis sed Dei esse opera quæ ab illo sunt. Quod si absurdum esse putant ex his corporis operibus Verbum notum fieri, certe absurdum quoque fuerit ipsum ex his quæ in universo agit cognosci. Et vero quemadmodum in rebus creatis existens, nihil earum sit particeps, sed potius res cunctas suæ virtutis participes efficit: ita etiam corpore non secus ac organo utens, nulla in re ejus efficitur particeps, sed illud potius sanctum reddit. Si enim Plato, quem tantopere admirantur gentiles, ait: *Mundi auctorem, cum eum male agitata et in periculo locum dissimilitudinis subundi constitutum cerneret, animæ gubernaculis insidentem succurrere, omniaque errata emendare: quid incredibile apud nos dicitur, si errante humana natura, ei insederit Verbum, et homo apparuerit, ut vexatam ac periclitantem, sua gubernatione et bonitate servaret?*

44. Verum fortasse pudore victi his tandem assentientur. At reponent Deum homines erudire et servare cupientem solo nutu id debuisse agere, non autem ejus Verbum sibi corpus assumere, quemadmodum nique olim factum est, cum res ex nihilo sunt productæ. Quibus non inepte responderi potest, olim quidem, quando nulla omnino res existeret, solo nutu ac voluntate opus fuisse ad mundum condendum; postquam vero factus est homo, exegitque necessitas ut non ea quæ non erant, sed quæ facta erant, curarentur: consentaneum erat medicum et servatorem ad res jam factas accedere ut ea quæ erant curaret. Atqui factus erat homo: quapropter humano instrumento corpore nimirum uti debuit. Alioqui si non ita fieri oportuit, quoniam modo, quæso, Verbum instrumento uti volens, se gerere debuit? Vel unde illud accipere conveniebat, nisi ex his quæ jam facta erant ejusque divinitate per simile corpus indigebant? Nec enim ea, quæ non erant, egebant salute, ut et tantum jubere satis esse posset: sed homo jam factus corrumpebatur ac peribat; quapropter convenienter admodum Verbum humano usum est instrumento, ac seipsum in omnia expandit. Deinde illud quoque sciendum est, quod orta corruptio non extra corpus erat, sed ei penitus inhæserat: unde necesse quoque fuit

(48) Sic Anglie. Basil. et Seguer. Alii vero et editi, μεταλαμβάνει. Ibidem articulus τὰ ante πάντα dicitur in Gobleriano et Felckmanni 1 anonymo.

(49) Hæ voces, ὁ παρὰ τοῖς Ἑλλήσι θαυμαζόμενος, desiderantur in Gobler. et Felckm. 1 an. Mox ibid. Anglie. Gobler. Felckm. 1 an. et Seguer. habent, γενήσας: alii et editi, γεννήσας. Hic autem locus ex Platonis *Politico* excerptus est, ubi ita paulo aliter legitur: *Διὸς δὴ καὶ τὸν ἤδη Θεὸς ὁ κοσμήσας αὐτὸν, καθορῶν ἐν ἀπορίαις ὄντα, κηρύττει: ἵνα μὴ χεῖμασθεῖς, ὑπὸ ταραχῆς διαλυθεῖς εἰς τὸν τῆς ἀνομοιότητος ἀπειρον ὄντα τόπον δύνῃ, πάλιν ἑρπεδὸς αὐτῶν τῶν πηδάλιων γινόμενος, τὰ νοσήσαντα καὶ λυθέντα ἐν τῇ κατ' αὐτὸν προτέρᾳ περιόδῳ, ἀτρέφας, κοσμήσῃ τε, καὶ ἐπανορθῶν, ἀθάνατον αὐτὸν καὶ ἀγήρω ἀπεργάζεσθαι.* Id est: eoque tunc Deus qui mundum ornaverāt, eum in angustias conjectum videns, sollicitus ne ita male agitata, præ tumultu

dissolveretur, et in infinitum dissimilitudinis locum mergeretur: ad ejus gubernacula rursus sedet, partesque laborantes ac solutas ad pristinum sibi conformem statum retrocans ornansque et emendans, immortalem eum et æmuli expertem reddit. Hæc ibid. Nimirum docet Plato, Deum post exactam auream Saturni ætatem, per quam mundum ipse regebat, ejus gubernacula dimisisse: quo facto, mundum post multum temporis, variasque conversiones ita defecisse, ut pene perisset, nisi statim succurrisset Deus, ejusque iterum gubernacula prehensisset.

(50) Seguer., Gobler. et Felckman. 1 anon., μόρον.

(51) Seguer., οὐδαμῶς. Paulo post, post vocem ἀνθρώπος, deest particula καὶ in Gobler. et Felckm. 1 anon.

vitam ipsi pro corruptione inherere, ut quemadmodum mors in corpore producta fuerat, ita et vita in eodem produceretur. Itaque si mors extra corpus fuisset, extra ipsum quoque vita esse debuisset. Sed si mors in corpore inhererebat, eoque idcirco fortior erat: profecto necesse quoque fuit vitam corpori inherere, ut corpus vita loco mortis indutum, corruptionem abiceret. Caeteroqui si Verbum extra corpus et non in ipso corpore esse voluisset, mors quidem valde naturaliter ab eo fuisset victa, quippe quae vitam resistere non queat: at nihilominus exorta corruptio in corpore permansisset. Quocirca valde congruenter corpus induit Salvator, ut corpus vite inherens non amplius in morte tanquam mortale permaneret: sed ut immortalitatem veluti induens, postmodum resurgens immortale perstaret. Semel enim indutum corruptione, resurgere nunquam potuisset, nisi similiter vitam induisset. Praeterea mors per seipsam non nisi in corpore apparere potest: unde idcirco corpus induit, ut mortem quam in corpore inveniērat deleat. Enimvero quoniam pacto perspicuum fuisset Dominum vitam esse, nisi quod mortale erat vita donasset? Scilicet quemadmodum si quis a stipula, quae ab igne pro natura sua consumitur, ignem removerit, minime quidem illa comburitur, sed tamen semper stipula manet, vimque ignis extimescit, a quo nempe naturaliter assumitur; sed si quis plurimo amianto, qui igni resistere dicitur, stipulam munierit, illa huiusmodi praesidio secunda nihil amplius ab igne timendum habet: idem sane de corpore et de morte licet dicere. Nimirum si mors solo jussu a corpore fuisset prohibita, nihilominus mortale et corruptioni obnoxium pro natura corporum mansisset; quod ne accideret, in corpore Dei Verbum induit, atque ita nec mortem nec corruptionem deinceps metuet, quippe cum vitam indumentum habeat, et corruptio in eo evalescat.

45. Valde igitur convenienter Dei Verbum corpus assumpsit et humano usum est instrumentum, ut et corpori vitam impertiret, et quemadmodum in mundo ex operibus cognoscitur, ita etiam in homine ageret et seipsam ubique patefaceret, nibique sua divinitate et cognitione vacuum relinqueret. Hic enim eadem quae supra tractavi repeto, scilicet Salvatorem ita egisse, ut quemadmodum omnia ubique praesens implet, ita quoque omnia sui cognitione replet, uti divina Scriptura testatur: *Repleta est universa terra cognitione Domini*. Sive

* Isa. xi, 9.

(52) Anglicana, προσλαβέν. Mox idem pro γένευν, habet γέννηται.

(53) Particulam δὲ ex ms. Segueriano restitimus. In aliis et editis deest.

(54) Ita ex mss. Basil. Anglic. et Segner. emendavimus. Nam alii et editi habent ἐνδυσάμενος.

(55) vox ἐστιν abest a Gobler. et Felckm. 1 anon.

(56) Sic Seguer., Basil. et Anglic. Alii autem

προσπλακῆναι (52), ἵνα ὥσπερ ἐν τῷ σώματι γέγονεν ὁ θάνατος, οὕτως ἐν αὐτῷ γέννηται καὶ ἡ ζωὴ. Εἰ μὲν οὖν ἐξῆθεν ἦν ὁ θάνατος τοῦ σώματος, ἐξῆθεν εἶσι καὶ τὴν ζωὴν αὐτοῦ γηγόνειν· εἰ δὲ ἐν σώματι συνεπλάκη ὁ θάνατος, καὶ ὡς συνὼν αὐτῷ κατεκράτει τοῦτου· ἀνάγκη καὶ τὴν ζωὴν συμπλακῆναι τῷ σώματι, ἵνα ἀντανδύθῃ τὸ σῶμα τὴν ζωὴν, ἀποβάλλῃ τὴν φθοράν. Ἄλλως τε, εἰ καὶ ἐγγόνει ἐξῆ τοῦ σώματος ὁ λόγος, καὶ μὴ ἐν αὐτῷ, ὁ μὲν θάνατος ἦτο δὲ ὅπ' αὐτοῦ φυσικώτατα, αἱ δὲ μὴ ἰσχύοντος τοῦ θανάτου κατὰ τῆς ζωῆς· οὐδὲν ἦττον δὲ (53) ἔμεινεν ἐν τῷ σώματι· ἡ προσγενομένη φθορὰ διὰ τοῦτο εἰκότως ἐνεδύσατο σῶμα ὁ Σωτὴρ, ἵνα, συμπλακέντος τοῦ σώματος τῇ ζωῇ, μηκέτι ὡς θνητὸν ἀπομείνῃ ἐν τῷ θανάτῳ, ἀλλ' ὡς ἐνδυσάμενον τὴν ἀθανασίαν, λοιπὸν ἀναστὰν ἀθάνατον διαμείνῃ. Ἀπαξ γὰρ ἐνδυσάμενον (54) φθορὰν οὐκ ἂν ἀνέστη, εἰ μὴ ἐνεδύσατο τὴν ζωὴν καὶ πάλιν θάνατος καθ' αὐτὸν οὐκ ἂν φανεῖν, εἰ μὴ ἐν τῷ σώματι διὰ τοῦτο ἐνεδύσατο σῶμα, ἵνα τὸν θάνατον ἐν τῷ σώματι εὐρών ἀπαλείψῃ. Πῶς γὰρ ἂν ὧς ὁ Κύριος ἐδείχθῃ ζωὴ, εἰ μὴ τὸ θνητὸν ἐζωοποίησεν; Καὶ ὥσπερ τῆς καλᾶμης ὅπου πυρὸς φύσει φθειρομένης, εἰ καλύει τις πῦρ ἀπὸ τῆς καλᾶμης, οὐ καίεται μὲν ἡ καλᾶμη, μένει δὲ ὧς πάλιν καλᾶμη ἡ καλᾶμη ὀπτεπύουσα τὴν τοῦ πυρὸς ἀπαιλὴν φύσιν γὰρ ἀναλωτικὸν ἐστιν (55) αὐτῆς τὸ πῦρ· εἰ δὲ τις ἐνδιδύσκει τὴν καλᾶμην ἀμείαντῳ πολλῷ, ὃ δὲ λέγεται ἀντιπαθὲς εἶναι τοῦ πυρὸς (56)· οὐκ εἴ τι τὸ πῦρ φοβεῖται ἡ καλᾶμη, ἔχουσα τὴν ἀσφάλειαν ἐκ τοῦ ἐνδύματος τοῦ ἀκαύστου· τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον καὶ ἐπὶ τοῦ σώματος καὶ ἐπὶ τοῦ θανάτου ἂν τις εἴποι· εἰ, εἰ προστάξει μόνον καλυθεὶς ὁ θάνατος ὅπ' αὐτοῦ, οὐδὲν ἦττον πάλιν ἦν θνητὸν καὶ φθορὸν κατὰ τὸν τῶν σωμάτων λόγον. Ἄλλ' ἵνα μὴ τοῦτο γένηται, ἐνεδύσατο τὸν ἀσώματον τοῦ Θεοῦ λόγον καὶ οὕτως οὐκ εἴ τι τὸν θάνατον οὐδὲ τὴν φθορὰν φοβεῖται, ἔχον ἐνδομὰ τὴν ζωὴν, καὶ ἐν αὐτῷ ἀφανίζουμένης τῆς φθορᾶς.

45. Οὐκοῦν ἀκολουθεῖς ὁ τοῦ Θεοῦ λόγος σῶμα ἀνέλαβε, καὶ ἀνθρωπίνῳ ὀργάνῳ κέχρηται, ἵνα καὶ ζωοποίησθαι τὸ σῶμα, καὶ ἐν, ὥσπερ ἐν τῇ κτίσει διὰ τῶν ἔργων γνωρίζεται (57), οὕτω καὶ ἐν ἀνθρώπῳ ἐργασθῇ, καὶ δείξῃ αὐτὸν πανταχοῦ, μηδὲν ἔρημον τῆς αὐτοῦ θεοῦτητος καὶ γνώσεως ναταλιμπάνων. Πάλιν γὰρ τὸ αὐτὸ φημι τοῖς πρότερον (58) ἐπαναλαμβάνων· εἰ τοῦτο πεποιθήκειν ὁ Σωτὴρ, ἵνα, ὥσπερ τὰ πάντα πανταχόθεν πληροῖ παρών, οὕτω καὶ τὰ πάντα τῆς περὶ αὐτοῦ γνώσεως (59) πληρώσῃ, ἥ φησι καὶ ἡ θεὰ Γραφή· Ἐκλήρωσθ ἡ σύμπασα γῆ τοῦ

et editi, δὲ, quanquam vocem ἀπαθὲς retineant.

(57) Ms. Seguer., γνωρίζεται. Alii vero et editi, γνωρίζεται.

(58) Anglie, et Basil. προτέρως. Ibid. Segner. ἐπαναλαμβάνων.

(59) Gobler. et Felckm. 1 anon. habent, γενέσεως καὶ γνώσεως. Nidem mox pro ἥ, habent, φησὶ γὰρ ἡ Γραφή. Ibid. vox γῆ abest ab Anglie. Basil., Gobler. Felckm. 1 anon. et Seguer.

γινώσκει τὸν Κύριον. Ἐπεὶ γὰρ τις ἀναβλέπει εἰς τὸν οὐρανὸν βούλεται, ὁρᾷ τὴν τοῦτου διακοσμήσιν· εἴτε οἱ δύναται μὲν εἰς τὸν οὐρανὸν, εἰς ἀνθρώπους δὲ μόνον ἀνακύπτει, ὁρᾷ τὴν διὰ τῶν ἔργων ἀσύγκριτον αὐτοῦ πρὸς ἀνθρώπους δύναμιν, καὶ γινώσκει τοῦτον ἐν ἀνθρώποις μόνον Θεὸν Λόγον (60)· εἴτε ἐν διαίμοσι τις ἀπεστράφη, καὶ περὶ τούτους ἐπτόχεται, ὁρᾷ τοῦτον ἐλαύνοντα τούτους, καὶ κρίνει τοῦτον αὐτῶν εἶναι δεσπότην· εἴτε εἰς τὴν τῶν ὑδάτων βεβύθισται· φύσιν, καὶ νομίζει ταῦτα Θεὸν εἶναι, ὥσπερ Αἰγύπτιοι αἰδοῦσι τὸ ὕδωρ· ὁρᾷ ταύτην μεταβαλλομένην ἐπ' αὐτοῦ, καὶ γινώσκει τούτων εἶναι κτίστην τὸν Κύριον. Εἰ δὲ καὶ εἰς ἄθην τις κατέβη, καὶ πρὸς τοὺς ἐκεῖ καταβόντας ἥρωας ἐπτόχεται ὡς θεούς· ἀλλ' ὁρᾷ τὴν τοῦτου γενομένην ἀνάστασιν καὶ τὴν κατὰ τοῦ θανάτου νίκην, καὶ λογίζεται· καὶ (61) ἐν ἐκείνοις μόνον εἶναι τὸν Χριστὸν ἀληθινὸν Κύριον καὶ Θεόν. Πάντων γὰρ τῶν κτίσεως μερῶν ἤφατο ὁ Κύριος, καὶ τὰ (62) πάντα πάσης ἀπάτης ἡλεθέρωσε καὶ ἡλεξεν, ὡς Παῦλος φησιν· Ἀπεκδυσάμενος τὰς ἀρχὰς καὶ τὰς ἐξουσίας ὑβριζάμενους ἐν τῷ σταυρῷ· ἵνα μηκέτι τις ἀπατηθῇαι δυνάμει, ἀλλὰ πανταχοῦ τὸν ἀληθινὸν τοῦ Θεοῦ Λόγον εὕρῃ. Οὕτω γὰρ πανταχόθεν (63) συγκαλειόμενος ὁ ἄνθρωπος, καὶ πανταχοῦ, τούτεστιν, ἐν οὐρανῷ, ἐν ἔθρῳ, ἐν ἀνθρώπῳ, ἐπὶ γῆς ἡπλωμένην τὴν τοῦ Λόγου θεϊότητα βλέπων, οὐκ ἔτι μὲν ἀπατάται· περὶ Θεοῦ, μόνον δὲ τοῦτον προσκυνεῖ, καὶ δι' αὐτοῦ καλῶς τὸν Πατέρα γινώσκει. Τούτοις μὲν οὖν καὶ Ἕλληνες εἰκότως δυσωπηθήσονται παρ' ἡμῶν ἐκ τῶν εὐλόγων· εἰ δὲ μὴ αὐτάρχεις εἶναι τοὺς λόγους ἡγούνηται πρὸς αἰσχύνην αὐτῶν, κἂν ἐκ τῶν ἐπ' ἑφῇσι πάντων φαινομένων πιστεύουσιν τὰ λεγόμενα.

46. Πότε τὴν τῶν εἰδώλων θρησκείαν ἤρξαντο καταλιμπάνειν οἱ ἄνθρωποι, εἰ μὴ ἀπ' οὗ γέγονεν ὁ ἀληθινὸς τοῦ Θεοῦ Θεὸς (64) Λόγος ἐν ἀνθρώποις; Πότε δὲ τὰ παρ' Ἑλλήσι καὶ πανταχοῦ μαντεῖα πέπνυται καὶ κεκίνηται, εἰ μὴ ὅτε μέχρι γῆς τεφανέρωκεν ἑαυτὸν ὁ Σωτὴρ; Πότε δὲ καταγινώσκεισθαι ἤρξαντο οἱ παρὰ ποιηταῖς λεγόμενοι θεοὶ καὶ ἥρωες, ὡς μόνον ὄντες ἄνθρωποι θνητοί, εἰ μὴ ἀπ' οὗ ὁ Κύριος τὸ κατὰ τοῦ θανάτου τρόπαιον εἰργάσατο, καὶ ὅπερ ἑλαβε σῶμα τετήρηκεν ἀφθαρτον, ἀναστήσας αὐτὸ ἐκ τῶν νεκρῶν; Πότε δὲ ἡ δαιμόνων ἀπάτη καὶ μανία (65) κατεφρονήθη, εἰ μὴ ὅτε ἡ τοῦ Θεοῦ δύναμις, ὁ Λόγος, ὁ πάντων καὶ τούτων δεσπότης, διὰ τὴν τῶν ἀνθρώπων ἀσθένειαν συγκαταβάς, ἐπὶ γῆς ἐφάνη; Πότε δὲ τῆς μαγείας ἡ τέχνη καὶ τὰ διδασκαλεῖα ἤρξαντο κατακατελθεῖν, εἰ μὴ ὅτε τὰ θεοφάνια τοῦ Λόγου γέγονεν ἐν ἀνθρώποις; Καὶ ὧς (66) πότε τῶν Ἑλλήνων ἡ σοφία μεμώρανται, εἰ μὴ ὅτε ἡ ἀληθὴς Coloss. II, 15.

(60) Sic Anglie. Basil. Gobler. Felckm. 1 anon. et Seguer. Alii vero et editi Θεοῦ Λόγον. Mox pro τούτους, Gobler. et Felckm. 1 anon. habent τοῦτου. Item Gobler. et Felckm. 1 anon. art. τῶν αἰσθημάτων paulopost omittunt.

(61) Particula καὶ deest in Seguer.

(62) Artic. τὰ abest a Gobler. et Felckm. 1 anon. (63) Anglie. Basil. et Seguer. vocem λοιπὸν hic addunt. Mox καὶ πανταχοῦ omit. Gobler. Felckm. 1 anon.

A enim in cælum suspicere quis velit, ejus ornatum et pulchritudinem intuetur. Sin autem cælum contemplari non queat, dummodo oculos ad homines convertat, ex operibus infinitam ejus præ hominibus potentiam agnoscat, solumque illum inter homines Deum Verbum esse fatebitur. Quod si a dæmonibus delusus, 70 eorum vim admiretur, eos ab illo pelli videt, ac proinde illorum esse dominum non difficiliter credit. Si vero in aquarum naturam immersus, eas Deum esse existimet, ut Egyptii qui aquam venerantur; eam ab illo mutatam cernens, Dominum aquarum creatorem esse statim concludit. Quin etiam ad ipsos usque inferos pervenerit, et heroas, qui illuc descenderunt, totidem veluti deos esse attonitus arbitretur; illum resurrexisse et mortem debellasse aspiciens, non dubitat quin solus Christus inter illos verus Dominus et Deus habendus sit. Siquidem omnes mundi partes attingit Dominus, nec non ab omni errore eripuit, et coarguit, uti Paulus ait: *Exspoliatis principibus ac potestatibus, triumphavit in cruce*; ne quis deliniceps posset decipi, sed ubique verum Dei Verbum inveniret. Ita enim homo undique constrictus, et ubique, hoc est, in cælis, in inferis, in homine atque in terris, explicatam cernens Verbi divinitatem, non amplius in cognoscendo Deo decipitur, sed solum Verbum adorat, et per Verbum cognitionem Patris præclare assequitur. His igitur consentaneis rationibus gentiles non nimis refellemus, quas si sufficere non putant ut pudore ipsi afficiantur; saltem ex his, quæ in omnium conspectu apparent, vera ea esse quæ diximus persuasum habeant.

46. Enimvero quandonam homines idolorum superstitionem deserere ceperunt, nisi a quo verus Deus Dei Verbum homo factum est? Quandonam Græcorum et totius orbis oracula cessare et evanescere, nisi postquam Salvator se in terris patefecit? Quandonam poetarum dii et heroes, homines tantum esse deprehendi ac contemni ceperunt, nisi ubi Dominus tropæum de morte confecit, et corpus quod acceperat a mortuis excitans, incorruptum servavit? Quandonam fraudes et furor dæmonum cæpit despici, nisi cum Verbum, Dei virtus, omnium nec non illorum Dominus, hominum infirmitatem miseratus, in terra apparuit? Quandonam ars et scholæ magicæ conculatæ sunt, nisi post divinum Verbi apud homines adventum? Denique quandonam gentiliū sapientia stulta facta est, nisi cum vera Dei sapientia seipsam in terris notam reddidit? Olim siquidem homines per totum terra-

(64) Vocem Θεός non habet ms. Seguer. nec eam exprimunt interpretes. Paulo post Seguer. Basiliensis, Anglie. et Felckm. 2 anon. μαντεῖα habent: alii et editio Commel. μαντεῖα.

(65) Sic Seguer. Anglie. Basil. et Felckm. 2 anon., et ita legerunt Omnibonius et Ambrosius; alii vero et editio Commel. μαντεῖα.

(66) Καὶ ὧς non habent Gobler. et Felckm. 1 anon.

rum orbem ac per omnes regiones idolorum superstitione illigati errabant, nullosque alios deos praeter idola agnoscebant: nunc vero per universam terram vano idolorum cultu relicto, ad Christum confugiant, quem et Deum venerantes, per eum ad Patris quem non noverant cognitionem perveniunt. Quodque in primis mirum est, cum variae et prope infinitae sint religiones, propriumque idolum singulae regiones habeant, nec possit is, quem Deum appellant, proximum transgredi locum, ut vicinus ad se colendum alliciat, quinque qui vix intra proprios fines colatur (nemo enim viculi deum colebat, sed proprium singuli servabant idolum, quod et omnium esse Dominum existimabant); solus Christus et unus et ubique idem apud omnes adoratur, atque ita quod idolorum infirmitas efficere nequiverat ut saltem proximos accolas ad se adducerent, Christus id ipse effecit, qui non vicinis tantum sed universo plane orbi persuasit ut se 71 unum ac eundem Dominum, et per ipsum, Deum suum Patrem colebant.

47. Et vero olim quidem omnia dolis oraculorum plena erant, falsaque hominum opinione, Delphorum, Dodonae, Boeotiae, Lyciae, Libyae, Aegypti et Cabirorum oracula, nec non Pythiae omnibus admirationi erant: nunc autem ex quo Christus ubique praedicari cepit, penitus defecit illorum insania, nec ullus amplius inter eos vates reperitur. Olim demones variis spectris hominum mentes decipiebant, fontibusque et fluvii, lignis aut lapidibus insidentes, stultos mortales praestigiis percellabant: iam vero post divinum Verbi adventum, evanuerunt huiusmodi fallaciae. Si quidem solo crucis signo adhibito omnes illic demonum fraudes repellantur. Olim caeci homines, Jovem, Saturnum, Apollinem et heros apud poetas adeo celebratos deos esse arbitrabantur, eosque miserando errore colebant: at ubi Salvator inter homines apparuit, illos mortales homines esse amotis involucris manifeste patuit, et solus Christus ex cunctis hominibus Deus verus, Dei Deus Verbum agnitus est. Quid vero de arte magica, quam illi tantopere demirantur, dicemus? Nempe illa quidem ante Verbi adventum, apud Aegyptios, Chaldaeos et Indos maxime valebat et vigebat, apectantesque mirro afflictebat stupore: verum veritatis praesentia et Verbi adventu ipsa quoque convicta ac prorsus destructa est. Quod autem ad

A τοῦ Θεοῦ σοφία ἐπὶ γῆς ἐαυτὴν ἐφανέρωσε; Πάλαι μὲν γὰρ πᾶσα ἡ οἰκουμένη καὶ πᾶς τόπος τῇ θρησκείᾳ τῶν εἰδώλων ἐπλανήτο, καὶ οὐδὲν ἄλλο ἢ τὰ εἰδωλα θεοὺς ἐνόμιζον οἱ ἄνθρωποι· νῦν δὲ κατὰ πᾶσαν τὴν οἰκουμένην τὴν μὲν τῶν εἰδώλων δεισιδαιμονίαν καταλιμπάνουσιν οἱ ἄνθρωποι, ἐπὶ δὲ τὸν Χριστὸν κατατρέγουσι, καὶ Θεὸν αὐτὸν προσκυνῶντες, δι' αὐτοὺς καὶ ὃν οὐκ ᾔδεισαν Πατέρα γινώσκουσι. Καὶ τὸ γε θαυμαστὸν, διαφόρων ὄντων καὶ μυρίων σεβασμάτων, καὶ ἐκάστου τόπου τὸ ἴδιον ἔχοντος εἰδωλον, καὶ μὴ ἰσχύοντος τοῦ παρ' αὐτοῖς λεγομένου Θεοῦ τὸν πλησίον ὑπερβῆναι τόπον, ὥστε καὶ τοὺς ἐκ γειτόνων παῖσαι σέβειν αὐτὸν, ἀλλὰ μῶλις καὶ ἐν τοῖς ἰδίοις θρησκευομένου (οὐδεὶς γὰρ ἄλλος τὸν τοῦ γείτονος ἐσέβετο θεὸν, ἀλλ' ἕκαστος τὸ ἴδιον ἐφύλατταν εἰδωλον, νομίζων τῶν πάντων αὐτὸ κύριον (67) εἶναι)· μόνος ὁ Χριστὸς παρὰ πᾶσιν εἰς καὶ πανταχοῦ ὁ αὐτὸς προσκυνεῖται· καὶ ὁ μὴ δεδυνήται τῶν εἰδώλων ἢ ἀσθένεια ποιῆσαι, ὥστε καὶ τὸν πλησίον οἰκούντας παῖσαι (68), τοῦτο ὁ Χριστὸς πεποίηκεν, οἱ μόνον· τοὺς πλησίον, ἀλλὰ καὶ πᾶσαν ἀπλῶς τὴν οἰκουμένην παῖσας ἵνα καὶ τὸν αὐτὸν Κύριον σέβειν, καὶ δι' αὐτοῦ Θεὸν (69) τὸν αὐτοῦ Πατέρα.

47. Καὶ πάλαι μὲν τὰ πανταχοῦ τῆς ἀπάτης τῶν μαγείων ἐπεπλήρωτο, καὶ τὰ ἐν Δελφοῖς καὶ Δωδυνῇ καὶ Βουωτίᾳ καὶ Λυκίᾳ καὶ Λιβύῃ καὶ Αἰγύπτῳ καὶ Καβείροις μαγεύματα καὶ ἡ Πυθία ἰθαυμάζοντο τῇ φαντασίᾳ τῶν ἀνθρώπων· νῦν δὲ ἀπ' οὗ Χριστοῦ καταγγέλλεται πανταχοῦ, πέπαιται καὶ τούτων ἡ μαγία, καὶ οὐκ ἔστιν ἔτι λοιπὸν ἐν αὐτοῖς (70) ὁ μαγευόμενος. Καὶ πάλαι μὲν δαίμονες ἐφαντασματούπον τοὺς ἀνθρώπους, προκαταλαμβάνοντες πηγὰς ἢ ποταμοὺς ἢ ῥύλα ἢ λίθους, καὶ οὕτω ταῖς μαγανείαις ἐξέπληττον τοὺς ἄφρονας· νῦν δὲ τῆς θείας ἐπιφανείας τοῦ Λόγου γεγεννημένης πέπαιται τούτων ἡ φαντασία. Τῷ γὰρ σημεῖον τοῦ σταυροῦ καὶ μόνον ὁ ἄνθρωπος χρώμενος, ἀπαλλάττει τούτων τὰς ἀπάτας. Καὶ πάλαι μὲν τοὺς παρὰ ποιηταῖς λεγομένους Δία καὶ Κρόνον καὶ Ἀπόλλωνα καὶ Ἡρώας (71) ἐνόμιζον οἱ ἄνθρωποι θεοὺς, καὶ τούτους ἐπλανήοντο σέβοντες· ἀρτί δὲ, τοῦ Σωτῆρος ἐν ἀνθρώποις φανέντος, ἐκείνοι μὲν ἐγυμνώθησαν (72) ὄντες ἄνθρωποι θνητοί, μόνος δὲ ὁ Χριστὸς ἐν ἀνθρώποις ἐγνωρίσθη Θεὸς ἀληθινὸς Θεοῦ Θεὸς Λόγος. Τί δὲ περὶ τῆς θαυμαζομένης παρ' αὐτοῖς μαγείας ἂν τις εἴποι; Ὅτι πρὶν μὲν ἐπιδημῆσαι τὸν Λόγον, ἰσχυε καὶ ἐνέργει παρ' Αἰγυπτίους καὶ Χαλδαίους καὶ Ἰνδοὺς αὐτὴ, καὶ ἐξέπληττε τοὺς ὀρώντας· τῇ δὲ (73) παρουσίᾳ τῆς ἀληθείας καὶ τῇ ἐπιφανείᾳ τοῦ Λόγου διελέγχθη καὶ αὕτη, καὶ κατηργήθη παν-

(67) Sic ex ms. Seguer. correximus. Alii enim et editi autōn habent.

(68) Haec verba, ὥστε καὶ τὸν πλησίον οἰκούντας παῖσαι, desiderantur in Seguer. Gobler. et Felckm. 1 anon.

(69) Seguer. hic addit. art. τὸν.

(70) Gobler. Felckm. 1 anon. omittunt ἐν αὐτοῖς.

(71) Καὶ Ἡρώας habent Anglie Basil., Gobler., Felckm. 1 anon. Seguer., et legerrunt interpretes; alii omittunt.

(72) Sic Seguer Gobler et Felck. 1 anon. Alii veru et editi, ἐγνώσθησαν. Paulo post iidem et Anglie. habent ἐγνωρίσθη. ubi alii, ἐγνώσθη. Ibid. Gobler. Felckm. 1 anon. et Seguer. habent, Θεὸς ἀληθινὸς Θεοῦ Θεὸς Λόγος. Anglie. Θεὸς ἀληθινὸς Θεοῦ Θεὸς Λόγος. Alii et editi, Θεὸς ἀληθινὸς Θεοῦ Θεὸς Λόγος. Omnibonus vertit, *Deus veri Dei Deus filius*. Ambrosius Camald. *Deus verus, Deique filius*.

(73) Sic Seguer. ut et legisse videntur Omnibonus et Ambros. Alii vero et editi pro particula δὲ, articulum τοῦ mendose habent.

τελώς. Περὶ δὲ τῆς Ἑλληνικῆς σοφίας καὶ τῆς τῶν φιλοσόφων μεγαλοφωσίας, νομίζω μηδένα τοῦ παρ' ἡμῶν δεῖσθαι λόγου, ἐπ' ὅφει πάντων ἔντος τοῦ θαύματος, οἷοι τοσαῦτα γραφάσαντων τῶν παρ' Ἑλλήσι σοφῶν, καὶ μὴ δυνηθέντων πεῖσαι καὶ ἀλίγους ἐκ τῶν πλησίων (74) τόπων περὶ ἀθανασίας καὶ τοῦ κατ' ἀρετὴν βίου, μόνος δ' Χριστὸς δι' εὐτελέων ρημάτων, καὶ δι' ἀνθρώπων οὐ κατὰ τὴν γλῶσσαν σοφῶν, κατὰ πᾶσαν τὴν οἰκουμένην παμπληθεὶς ἐκκλησίας ἐπισκοπῶν ἀνθρώπων καταφρονεῖν μὲν θανάτου, φρονεῖν δὲ ἀθάνατου, καὶ τὰ μὲν πρόσκαιρα παρορᾶν, εἰς δὲ τὰ αἰώνια ἀποδιλέγειν, καὶ μηδὲν μὲν (75) ἡγεῖσθαι τὴν ἐπὶ γῆς δόξαν, μόνος δὲ τῆς ἐπουρανίου ἀντιποιεῖσθαι.

48. Ταῦτα δὲ τὰ λεγόμενα παρ' ἡμῶν οὐκ ἔχει λόγον ἔστιν, ἀλλὰ καὶ ἐξ αὐτῆς τῆς πείρας ἔχει τὴν τῆς ἀληθείας μαρτυρίαν. Παρίτω γὰρ ὁ βουλόμενος καὶ θεωρεῖτω τῆς μὲν ἀρετῆς τὸ γνῶρισμα ἐν ταῖς Χριστοῦ παρθένους καὶ ἐν τοῖς σωφροσύνην ἀγνεύουσιν νεωτέροις, τῆς δὲ ἀθανασίας τὴν πίστιν ἐν τῷ τοσοῦτον τῶν μαρτύρων αὐτοῦ χορῷ. Ἡκέτω δὲ ὁ πείραν τῶν προλεχθέντων βουλόμενος λαβεῖν, καὶ ἐπ' αὐτῆς τῆς φαντασίας (76) τῶν δαιμόνων, καὶ τῆς τῶν μαντείων ἀπάτης. καὶ τῶν τῆς μαγείας θαυμάτων, χρησάσθω (77) τῷ σημείῳ τοῦ γελωμένου παρ' αὐτοῖς σταυροῦ, τὸν Χριστὸν ὀνομάσας μόνον· καὶ ἔφεται πῶς δι' αὐτοῦ δαίμονες μὲν φεύγουσι, μαντεία (78) δὲ παύεται, μαγεία δὲ πᾶσα καὶ φαρμακεία κατήργηται. Τίς οὖν ἄρα καὶ πηλίκως ἔστιν οὗτος ὁ Χριστὸς, ὁ τῇ αὐτοῦ ὀνομασίᾳ καὶ παρουσίᾳ τὰ πάντα πανταγῶθεν ἐπισκιάσας καὶ καταργήσας, καὶ μόνος κατὰ πάντων ἰσχύων, καὶ πᾶσαν τὴν οἰκουμένην τῆς αὐτοῦ διδασκαλίας πληρώσας; Ἀγέτωσαν οἱ πάντες γελῶντες καὶ οὐκ ἐρυθριῶντες Ἕλληνες. Εἰ μὲν γὰρ ἀνθρώπος ἔστι, καὶ πῶς εἰς ἀνθρώπου τὴν πάντων καὶ παρ' αὐτοῖς θεῶν δύναμιν ὑπερῆρε, καὶ οὐδὲν ἐκείνους ὄντας τῇ αὐτοῦ δυνάμει διήλασεν· εἰ δὲ μάγον αὐτὸν λέγουσι, πῶς οὖν τὸ ἔστιν ὑπὸ μάγου καταργεῖσθαι πᾶσαν τὴν μαγείαν καὶ μὴ μᾶλλον συνίστασθαι; Εἰ μὲν γὰρ ἀνθρώπους μάγους ἐνίκα, ἢ καθ' ἑνὸς ἰσχύει μάγου, καλῶς ἀν' ἐνομοσθὴ παρ' αὐτῶν (79) κρείττονε τέχνῃ τὴν τῶν ἄλλων ὑπερβάλλων· εἰ δὲ κατὰ πάσης ἀπλῶς μαγείας καὶ αὐτοῦ τοῦ ὀνόματος αὐτῆς ἤρατο τὴν νίκην ὁ τοῦτο σταυρὸς, ὅλκον ἀν' εἴη μὴ εἶναι μάγον. τὸν Σωτῆρα, οὐ καὶ οὐ παρὰ τῶν ἄλλων μάγον ἐπικαλούμενος δαίμονες ὡς δεσπότην φεύγουσι. Τίς οὖν ἄρα ἔστι λεγέτωσαν οἱ μόνον ἐν τῷ γλευάειν ἔχοντες τὴν σπουδὴν Ἕλληνες. Ἰσῶς ἀν' ὥσπερ δαίμονα καὶ αὐτὸν γεγενῆσθαι, καὶ οὕτως ἰσχύειν. Τοῦτο δὲ καὶ πάντες (80) λέγοντες ὀφείλομεν

(74) Sic Basil. Gobler. et Felckm. 1 anon. Alii vero, παλαιοί.

(75) Particula μὲν abest a ms. Anglie. Gobler. Felckm. 1 anon. et Seguer. idem ibid. τὴν habent ante ἐπὶ γῆς: quod ab aliis et editis omittitur. Idem item loco ἐπουρανίου, habent ἀθανασίας.

(76) Sic Anglie. Basil. Gobler. Felckm. 1 anon. et Seguer. Alii vero et editi, ἐπ' αὐτὴν τὴν φαντασίαν.

(77) Ms. Seguer. auctoritate, particulam καὶ quae

A gentilem sapientiam et philosophorum magniloquentiam attinet, neminem esse reor, qui nos hac de re verba facere exoptet; quippe cum ante omnium oculos ipsa admiranda sane obversetur, quod cum gentillum sapientes tot scriptis voluminibus nec paucos saltem ex vicinis regionibus adducere poterint, ut suam de immortalitate doctrinam amplecterentur ac virtutem sequerentur, solus Christus, humili ac vulgari sermone, nec disertis hominibus uans, per universum terrarum orbem plurimis hominum caetibus persuasit, ut morte contempta, immortalia aspererent, et rebus caducis neglectis sola aeterna bona suspicerent, ac denique ut terrenam gloriam nihili docentes, ad solam caelestem aspirarent.

B 48. Haec autem, quae dicimus, non in solis verbis consistunt, sed ipsa etiam experientia praeclearum veritati dat testimonium. Accedat itaque quisquis voluerit, ac virtutis insignia in Christi virginibus nec non in adolescentibus qui castitiam profitentur, immortalitatisque eadem in tanto Christi martyrum choro contempletur. Veniat et quisquis ea quae diximus experiri cupit, atque in mediis ipsis daemonum praestigis et oraculorum fallacis ac magiae prodigiis, signo crucis, quae apud ipsos ludibrio est, utatur, solumque Christum nominet. mox videbit quomodo cito per ipsum fugentur daemones, cessent oracula, ars omnis magica veneficiaque evanescent. Quis itaque quantusque illi est Christus, qui suo nomine ac sua praesentia omnia usquequaque obscurat et delet, solusque ceteris omnibus fortior est, atque universum orbem sua doctrina replet? Respondeant gentiles qui tam effrenate impudenterque rident. Enimvero, si homo ille est, qui fieri potest ut unus homo omnium 72 quos ipsi colunt deorum potentiam superet, nihilque prorsus illos ease sua propria virtute convincat? Quod si magum eum esse dicant, qui sit ut a mago ars omnis magica destruat et non potius confirmetur? Namque si duntaxat homines imagos vicisset, vel uno tantum fuisset superior, non immerito suspicarentur eum arte quadam praestantiori aliorum fuisse victorem. Si vero de universa plane arte magica ejusque nomine crux Christi triumphavit, perspicuum sane inde fuerit Salvatorem magum non fuisse, utpote quem daemones, quos alii magi invocant, tanquam Dominum fugiunt. Quis itaque illo sit dicant gentiles, quibus nulla alia cura videtur esse, quam ut cachinnentur. An daemones eum, atque idcirco aliis valentiores fuisse contendunt? Sed si id dixerint, risum haud dubie concitabunt.

In editis et aliis inepte legitur, delevimus. Mox Anglie. Basil. Gobler. Felckm. 1 anon. et Seguer. παρ' αὐτοῖς habent: alii et editi, παρ' αὐτοῦ.

(78) Sic ms. Seguer. Alii et editi, μαντεία. Mox Gobler. et Felckm. 1 anon. habent, φαρμακεία κατήργηται.

(79) Anglicanus, Basiliensis, Goblerianus, et Felckmanni 1 anonymus, παρ' αὐτοῖς.

(80) Gobler. et Felckm. 1 anon. καὶ πᾶν, quod hic alii et editi habent, omittant. Mox ex Gobler.

prioribusque rationibus poterunt confutari. Qui enim fieri potest ut ille sit demon, qui ipse demones expellit? Namque si aliquos tantum demones abigeret, recte eum in principe demoniorum ceteris inferioribus fortiozem fuisse arbitrantur, quod et eidem olim Iudæi contumeliose exprobrabant. Verum si omnis demonum furor ejus nomine retunditur ac repellitur, nemo certe non videt hic illos etiam errare, nec Dominum nostrum et Salvatorem Christum aliquam, ut putant, demoniacam virtutem esse. Quocirca si Salvator nec merus homo, nec magus, nec aliquis demon est, sed tamen et poetarum commenta et demonum fallacias, ac gentiliū sapientiam sua divinitate evertit et obscuravit: an non evidens est atque inter omnes constare debet, vere illum Dei Filium, et Verbum, sapientiamque ac virtutem Patris esse? Hinc enim non humana sed supra hominum conditionem ejus sunt opera, veroque Dei illa esse liquet cum ex rebus ipsis, tum si cum factis hominum comparentur.

49. Quis enim omnium unquam hominum corpus ex sola virgine sibi ipsi composuit? Quis ex hominibus tales unquam sanavit morbos, quales communis omnium Dominus? Quis naturam defectum explevit, et cæco nato visum restituit? Esculapius quidem inter deos ab illis relatus est, quod medicinam exercuerit, herbasque ægris corporibus perutiliter invenit; nec enim eas ipse ex terra formaverat, sed naturali scientia tantum repererat. Verum quid istud si cum Salvatoris facto conferatur, qui nempe non vulnus curaverit, sed naturam formaverit, et corpus restituerit? Herculem quoque tantquam deum gentiles adorant, quia cum paribus hominibus pugnaverit et feras dolo occiderit; sed quid hæc si ea cum Verbi miracula compares, cuius scilicet virtus morbos, demones, ipsamque mortem ab hominibus repulsi? Dionysius item sive Bacchus apud eos colitur, quia hominibus factus est ebrietatis magister: cum interim omnium revera Servator et Dominus ab iisdem derideatur. Verum hæc ita sint per me licet. Quid autem habent quod aliis ejus divinitatis miraculis opponant? Quoniam homine moriente sol obscuratus est et concussa est terra? Certe ad hoc usque tempus moriuntur homines olinque mortui sunt: quibusnam igitur tale quid unquam conligit prodigium? Vel, ut ea quæ corpore egit prætermittam, 73 solaque illa quæ ejus corporis resurrectionem secuta sunt commemorem: cujusnam omnium qui hactenus fuerunt hominum doctrina una eademque per totum terrarum orbem tantum valuit, ut ejus cultus in omnem

A χλευήν, πάλιν ταῖς προτέραις ἀποδείξει διωσπαίσθαι δυνάμενοι. Πῶς γὰρ οἶόν τι ἐστὶ δαίμονα εἶναι τὸν τοὺς δαίμονας ἀπελευνόντα; Εἰ μὲν γὰρ ἀπλῶς δαίμονας ἤλαυνε, καλῶς ἂν ἐνομισθῇ τῷ ἀρχοντὶ τῶν δαιμόνων (81) ἰσχυεῖν αὐτὸν κατὰ τῶν ἐλαττόνων, ὅποια καὶ οἱ Ἰουδαῖοι θέλοντες ὀβριζεῖν εἶπον αὐτῷ· εἰ δὲ πᾶσα τῶν δαιμόνων μανία ἐξίσταται τῇ τούτου ὀνομασίᾳ καὶ δυνάμει, φανερόν ἂν εἴη καὶ ἐν τούτῳ πλανᾶσθαι αὐτοὺς, καὶ μὴ εἶναι, ὡς νομίζουσι, δαιμονικὴν τινὰ δύναμιν τὸν Κύριον ἡμῶν καὶ Σωτῆρα Χριστόν (82). Οὐκοῦν εἰ μήτε ἀνθρώπος ἀπλῶς, μήτε μάγος, μήτε δαίμων τίς ἐστὶν ὁ Σωτὴρ, ἀλλὰ καὶ τὴν παρὰ ποιηταῖς ὑπόνοιαν καὶ δαιμόνων φαντασίαν καὶ Ἑλλήνων σοφίαν τῇ αὐτοῦ θεότητι κατήργησε καὶ ἐπεσκίασε· φανερόν ἂν εἴη καὶ παρὰ πᾶσιν ὁμολογηθήσεται, ὅτι οὗτος ἀληθῶς Θεοῦ Υἱὸς ἐστὶ, Λόγος καὶ σοφία, καὶ δύναμις τοῦ Πατρὸς ὑπάρχων. Διὰ ταῦτο γὰρ οὐδὲ ἀνθρώπινά ἐστιν αὐτοῦ τὰ ἔργα, ἀλλ' ὑπὲρ ἀνθρώπων· καὶ Θεοῦ τῷ ὄντι γινώσκεται ταῦτα καὶ ἀπ' αὐτῶν τῶν φαινομένων, καὶ ἀπὸ τῆς πρὸς ἀνθρώπους συγκρίσεως.

49. Τίς γὰρ τῶν πώποτε γενομένων ἀνθρώπων ἐκ παρθένου μόνῃς αὐτῷ συνεστήσατο σῶμα; Ἡ τίς πώποτε ἀνθρώπων τοιαύτας νόσους ἐθεράπευσεν, οἷας ὁ κοινὸς πάντων Κύριος; Τίς ἐκ τῶν τῇ γενέσει ἁλλεῖπον ἀποδέδωκε, καὶ ἐκ γενετῆς (83) τυφλὸν ἐποίησε βλέπειν; Ἀσκητιδὸς ἐθεοποιήθη παρ' αὐτοῖς, ὅτι τῇ ιατρικῇ ἡσχίσε, καὶ βοτάνας πρὸς τὰ πάσχοντα τῶν σωμάτων ἐπέδει, οὐκ αὐτὸς ταύτας πλάττων ἀπὸ γῆς, ἀλλὰ τῇ ἐκ φύσεως ἐπιστήμῃ ταύτας ἐπευρίσκων. Τί δὲ πρὸς τὸ ὅπὸ τοῦ Σωτῆρος γενόμενον, ὅτι οὐ τραῦμα ἐθεράπευσεν, ἀλλὰ γένεον ἐπέλασε καὶ ἀποκατέστησε τὸ σῶμα (84); Ἡρακλῆς ὡς θεὸς προσκυνεῖται παρ' Ἑλλήσιν, ὅτι πρὸς ἰσχυροὺς ἀνθρώπους ἀντεμάχεσθαι, καὶ θηρία δόλοιο ἀνέλε· τί πρὸς τὰ ὑπὸ τοῦ Λόγου γενόμενα, δὲ νόσους καὶ δαίμονας (85) καὶ τὸν θάνατον αὐτὸν ἀπῆλυνε τῶν ἀνθρώπων; Διόνυσος θρησκειῖται παρ' αὐτοῖς, ὅτι μέθης γέγονε διδάσκαλος τοῖς ἀνθρώποις· ὁ δὲ Σωτὴρ τῷ ὄντι καὶ Κύριος τοῦ παντός, σωφροσύνην διδάσκει, χλευάζεται παρ' ἐκείνων. Ἀλλ' ἐστὶ ταῦτα. Τί καὶ πρὸς τὰ ἑτεροθαύματα τῆς θεότητος αὐτοῦ; Τίνος ἀποθνήσκοντος ἀνθρώπου, ὁ μὲν ἥλιος ἐσκότισθη, ἡ δὲ γῆ ἐσειέτο; Ἰδοὺ μέχρι νῦν ἀποθνήσκουσιν ἄνθρωποι, καὶ ἀπέθανον ἔτι ἄνωθεν (86)· πότε τι τοιοῦτον ἐπ' αὐτοῖς γέγονε θαῦμα; Ἡ, ἵνα τὰς διὰ τοῦ σώματος αὐτοῦ πράξεις π. ραλίῃ, καὶ τὰς μετὰ τὴν ἀνάστασιν τοῦ σώματος αὐτοῦ μνημονεύσω, τίνος πώποτε τῶν γενομένων ἀνθρώπων ἡ διδασκαλία ἀπὸ παράτων ἕως παράτων γῆς μία καὶ ἡ αὐτὴ δι' ὅλων ἰσχυσεν, ὥστε διὰ πάσης γῆς τὸ σῶμα αὐτοῦ διαπτήναι; Ἡ διὰ τί, ἅπερ ἀνθρώπος ἐστὶν ὁ Χριστὸς, καὶ οὐ θεὸς Λόγος.

Felckm. 1 anon. Seguer. Anglie. et Basil. vocem ἀποδείξει, quæ in aliis et editis deest, restitimus.

(81) Seguerianus, δαιμόνων.

(82) Basil., καὶ Σωτῆρα Ἰησοῦν Χριστόν. At ea omnia absunt a Gobleriano et Felck. 1 anonymo, ut et mox voces ὁ Σωτὴρ.

(83) Sic Seguerianus, Goblerianus et Felckmanni 1 anonymus. Alii autem et editi, γεν-

νητός.

(84) Seguerianus, πλάσμα.

(85) Καὶ δαίμονας addunt mss. omnes, et legunt interpretes: omæ voces in editione Commel. desunt.

(86) Ἄνωθεν omittunt Gobler. Felckm. 1 anon. et Seguer.

τος (67) κατ' αὐτοὺς, οὐ καλύπτεται ὑπὸ τῶν παρ' αὐτοῖς θεῶν, εἰς τὴν αὐτὴν χώραν, ἐνθα εἰσι, τὸ τοῦτου σέβας διασῆναι· ἀλλὰ μέλλον αὐτὸς ὁ Λόγος ἐπιδημῶν τῇ διδασκαλίᾳ αὐτοῦ τὴν ἐκείνων θρησκείαν παύει, καὶ τὴν φαντασίαν αὐτῶν κατασχύνει;

50. Πολλοὶ πρὸ τοῦτου γεγόναι βασιλεῖς καὶ τυράννοι γῆς· πολλοὶ παρὰ Χαλδαίους ἱστοροῦνται καὶ παρ' Αἰγυπτίους καὶ Ἰνδοὺς γενόμενοι σοφοὶ καὶ μάγοι· τίς τούτων ποτὲ, οὐ λέγω μετὰ θάνατον, ἀλλὰ καὶ ἐν ζῶν ἡδυνήθη τοσοῦτον ἰσχύσαι, ὥστε τὴν σύμπασαν αὐτὸν γῆν πληρῶσαι τῆς αὐτοῦ διδασκαλίας, καὶ τοσοῦτον πλῆθος παιδεῦσαι ἀπὸ τῆς τῶν εἰδώλων δεισιδαιμονίας, θεοὺς ὁ ἡμέτερος Σωτὴρ εἰς αὐτὸν ἀπὸ τῶν εἰδώλων μετήνεγκεν; Ἐλλήνων οἱ φιλόσοφοι (88) μετὰ πιθανότητος καὶ τέχνης λόγων πολλὰ συνέγραψαν· τί οὖν τοσοῦτον ἔδον ὁ τοῦ Χριστοῦ σταυρὸς ἐπεδείξαντο; Ἀχρὶ γὰρ τελευταῖς αὐτῶν τὰ (89) παρ' αὐτῶν σοφίσματα τὸ πιθανὸν ἔσχεν· ἀλλὰ καὶ ὁ ἔδοξαν ζῶντες ἰσχύειν, ἐν ἀλλήλοις ἔσχεν τὴν ἑμῖλλαν, καὶ κατ' ἐκείνων μελετῶντες ἐφιλονέκουν. Ὁ δὲ τοῦ Θεοῦ Λόγος, τὸ παραδοξότατον, πτωχότεραις ταῖς λέξεσι διδάξας, τοὺς πάνυ σοφιστὰς; ἐπισκίασε, καὶ τὰς μὲν ἐκείνων διδασκαλίας κατήργησε, πάντας ἔλαυνον πρὸς αὐτὸν, τὰς δὲ αὐτοῦ ἐκκλησίας πεπλήρωκε· καὶ τὸ γε θαυμαστόν, ὅτι, ὡς ἄνθρωπος εἰς τὸν θάνατον καταβὰς, τὴν τῶν σοφῶν μεγαλοφρονίαν περὶ εἰδώλων κατήργησε. Τίνος γὰρ ποτὲ θάνατος ἀπήλασε δαίμονας; Ἡ τίνος ποτὲ θάνατον ἐφοβήθησαν δαίμονες ὡς τοῦ Χριστοῦ; Ἐνθα γὰρ ὀνομάζεται τὸ ὄνομα τοῦ Σωτῆρος, ἐκείθεν πάς δαίμων ἀπελαύνεται. Τίς δὲ οὕτω τὰ ψυχικὰ πάθη περιέλα τῶν ἀνθρώπων, ὥστε τοὺς μὲν πόρνους σωφρονεῖν, τοὺς δὲ ἀνδροφόνους; μηκέτι ξίφους (90) κρατεῖν, τοὺς δὲ δειλὰ προκαταχομένους ἀνδρίζεσθαι; Καὶ ὅπως τίς τοὺς παρὰ βαρβάρους καὶ τοὺς κατὰ τόπον τῶν ἔθνων ἔπισεν ἀνθρώπους; ἀποδέσθαι μὲν τὴν μανίαν, εἰρήνην δὲ φρονεῖν, εἰ μὴ ἡ τοῦ Χριστοῦ πίστις καὶ τὸ τοῦ σταυροῦ σημεῖον; Τίς δὲ ἄλλος περὶ ἀθανασίας οὕτως ἐπιστάσαστο τοὺς ἀνθρώπους, ὡς ὁ τοῦ Χριστοῦ σταυρὸς; καὶ ἡ τοῦ σώματος ἀνάστασις αὐτοῦ; Καίπερ γὰρ τὰ πάντα ψεύσασθαι Ἕλληνας, ὅμως οὐκ ἡδυνήθησαν ἀνάστασιν τῶν αὐτῶν εἰδώλων πλάσσειν, οὐκ ἐνθυμούμενοι τὸ σύνολον, εἰ ὅπως δυνατόν μετὰ θάνατον εἶναι πάλιν τὸ σῶμα· ἐφ' ᾧ καὶ μάλιστα ἂν τις αὐτοὺς ἀποδέξεται (91), ὅτι, τοιαῦτα λογισάμενοι, τὴν μὲν ἀσθένειαν τῆς αὐτῶν εἰδωλολατρίας; ἡλεγξαν, τὸ δὲ δυνατόν τῷ Χριστῷ παρεχώρησαν, ἵνα καὶ ἐκ τοῦτου γνωρισθῇ παρὰ πάνσι τοῦ Θεοῦ Υἱός.

51. Τίς οὖν ἀνθρώπων μετὰ θάνατον ἢ ἄλλως ζῶν περὶ παρθενίας εἰδίδας, καὶ οὐκ ἀδύνατον εἶναι τὴν

A regionem pervolaverit? Vel quare si secundum illos Christus homo est, et non Deus Verbum, a diis quos colunt non impeditus quominus ejus religio in eandem regionem quam occupant perveniat: sed potius ipsum Verbum suo adventu ac doctrina idolorum cultum antiquat, et fallacias diapellit?

50. Multi quidem ante Christum terræ reges et tyranni exstiterunt: multi apud Chaldaeos, Ægyptios et Indos sapientes et magi commemorantur: quis ergo illorum, non post mortem dico, sed etiam in vita tantum potuit, ut universam terram sua doctrina impleret, tantamque hominum multitudinem ab idolorum superstitione revocaret, quantam Salvator noster ab idolis ad seipsum convertit? Gentiles philosophi plurimos libros multis cum eloquentia et arte conscripsere: verum quid simile his quæ crux Christi peregit effecerunt? Illorum quidem sophismata, quandiu vixerunt, valuerunt: imo dum etiam viverent, id quod illis auctoritatem conciliare videbatur, mutuas inter eos concertationes suscitavit, ipsaque inter se digladiandi fuit occasio. At Dei Verbum, quod sane perquam nitrum est, humiliori stylo utens, vel acutissimos sophistas obscuravit, cunctosque ad seipsum alliciens, illorum doctrinam evertit, et suas ecclesias complevit. Illud quoque admiratione dignum est, quod mortem ut homo perferens, vanam sapientum de idolis magniloquentiam dejecit. Nam cujus unquam mors demones fugavit? Cujus unquam alius quam Christi mortem reformidarunt demones? Ubi enim Christi nomen profertur, inde quivis demon expellitur. Quis vero pravos hominum affectus ita abscidit, ut impudici pudicitiam sectentur, gladios abjiciant homicidæ, et timidi forti sint animo? Denique, quis fecit ut barbaræ et diversæ nationes furore deposito pacem amplecterentur, nisi Christi fides et crucis signum? Quis alius homines ita certos de immortalitate reddidit, ut Christi crux ejusque corporis resurrectio? Nam etiam gentiles omnia sunt commenti, tamen idolorum resurrectionem fingere non potuerunt, quippe qui ne cogitaverint quidem, utrum corpus post mortem possit denuo exsistere. Sed in eo mihi maxime approbandi videntur; hoc enim sibi ita persuadentes, suæ quidem idololatriæ imbecillitatem arguerunt, hanc autem potestatem Christo concesserunt, quo Dei Filius apud omnes notus fieri posset.

51. Quis igitur hominum post mortem vel etiam per vitam virginitatem docuit, ac non potius hanc

(87) Sic Gobler. Felckm. 1 anon. et Seguer. ut et Omnibonus legit. Basiliensis, Anglicanus, et Felckm. 2 anonymus, οὐ τοῦ Θεοῦ Λόγος, quod etiam exprimitur Ambrosius et Nannius. In Felckm. 2 anon. art. τοῦ δεστ.

(88) Goblerianus et Felckm. 1 anonymus, σοφοί.

(89) Sic Seguerianus: alii vero et editi, argic. τὰ οὐκ ἔσχον, ἔσχον habet utroque

in loco. Ibidem pro ἀλλήλοις, Basil. et Anglic. habent ἄλλος.

(90) Basil. Gobler. Felckm. 1 anon. et Seguer. ξίφος. Mox καὶ ὅπως Basiliensis, Goblerianus, Felckmanni 1 anonymus omittunt. Paulo post pro εἰρηνην, Goblerianus, Felckm. 1 anon. et Seguer. habent εἰρηναία.

(91) Anglicanus, Goblerianus, Felckmanni 1 anonymus, et Seguerianus, ἀποδέξεται.

virtutem acquiri ab hominibus non posse? At Salvator noster omniumque imperator Christus in illa suadenda virtute tantum pondus habuit, ut etiam pueri legitimam aetatem nondum adepti, virginis, quæ quidem supra legem est, prosteri non vereantur. Quis unquam homo tantum terræ spatium peragere potuit, ut ad Scythas usque et Æthiops, Persas, Armenios, Gothos, et qui ultra Oceanum commorari dicuntur, nec non qui ultra Hyrcaniam habitant perveniret: vel 74 etiam ut ad Ægyptios et Chaldaeos adiret, homines magicæ arti deditos, ac ultra modum superstitiosos agrestesque moribus, ut apud eos de virtute et pudicitia amplectenda, nec non de abjiciendis idolis disserteret, sicuti fecit omnium Dominus, Dei virtus, Dominus noster Iesus Christus, qui non solum per suos discipulos prædicavit, sed etiam ipse interiori suasionis eorum animos induxit et morum immunitate abjecta, patrios deos non amplius colerent, sed seipsam agnoscerent, et Patrem per eum venerarentur? Siquidem olim idololatras gentiles et barbari bellum inter se gerebant, et crudeles etiam in propinquis erant. Hinc propter implacabiles quas in se invicem exercebant inimicitias, nemini, nisi armata gladiis manu, nec per terram nec per mare iter facere licebat: totamque adeo vitam in armis transigebant, ac illis pro baculo et omni adminiculo ensis solus erat. Qui tamen, ut dixi, idolis serviebant, et victimas daemonibus immolabant, nihil tamen illis superstitiosus daemonum cultus contulit ad mores tam agrestes exuendos. At postquam Christi doctrinam susceperunt, tunc utique, quod revera valde admirandum est, mente compuncti, cædium sævitiam reliquerunt, nec jam bella amplius amant: sed nihil illis cordi est nisi perpetua pax et amicitia.

52. Quis igitur tantarum rerum auctor est, vel quis pacem inter illos, qui se invicem odio prosequerantur, conciliavit, nisi dilectus Patris Filius, communis omnium Servator, Iesus Christus, qui sua erga nos charitate omnia pro nobis sustinuit? Et vero huiusmodi pacem, quam nobis allaturus erat, olim divinæ Scripturæ his verbis prædixerant: *Concident gladios suos in aratra, et lanceas suas in falcem, nec gens in gentem gladium accipiet, nec bellum gerere amplius discent*. Nec vero istud incredibile est, quandoquidem nunc quoque barbari, quibus innata est morum ferocitas, dum idolis

7 Isa. II, 4.

(92) Anglie. Basil. et Seguer., ἰσχυρὰ.

(93) Gohler. et Felek. 1 anon. conjunctiones omittunt, ut et ibid. vocem ὅπως, habent τόνους.

(94) Post ἁλλά, particulam γάρ addunt editi et mss. præter Gohlerianum, et Felekmanni 1 anonymum, qui hanc omittunt. Mox Anglie. τοὺς πατέρας θεῶν, ut et legit Omnibonus. Seguerianus, τοὺς πατέρας σέβειν θεούς. Editio Commel. τοὺς πατέρας θεῶν θεούς, mendose, Gohlerianus, et Felek. 1 anon. τοὺς πατέρας σέβειν θεούς.

(95) Gohlerianus, et Felekmanni 1 anonymus

A ἀρετὴν ταύτην ἐν ἀνθρώποις; Ἀλλ' ὁ ἡμέτερος Σωτὴρ καὶ τῶν πάντων βασιλεὺς Χριστὸς τοσούτον ἰσχυρὸν (92) ἐν τῇ περὶ ταύτης διδασκαλίᾳ, ὡς καὶ παιδία μὴ μὲν τῆς νομίμης ἡλικίας ἐπιδάντα τὴν ὑπὲρ τὸν νόμον ἐπαγγέλλεσθαι παρθενίαν. Τίς πώποτε ἀνθρώπων ἡδυνήθη διαθεῖναι τοσούτον, καὶ εἰς Σκύθας (93), καὶ Ἀθίοτας, ἢ Πέρσας, ἢ Ἀρμενίους, ἢ Ἰβήτους, ἢ τοὺς ἑπικειναζοὺς Ὀυκανοὺ λεγομένους, ἢ τοὺς ὑπὲρ Ὑρκανίαν ὄντας, ἢ ὅλους τοὺς Αἰγυπτίους καὶ Χαλδαίους παρελθεῖν, τοὺς φρονούντας μὲν μαγικά, δεισιδαιμονίας δὲ ὑπὲρ τὴν φύσιν καὶ ἀγρίους τοὺς τρόποις, καὶ ὅπως κηρύξαι περὶ ἀρετῆς καὶ σωφροσύνης καὶ τῆς κατὰ εἰδώλων θρησκείας, ὡς ὁ τῶν πάντων Κύριος, ἢ τοῦ Θεοῦ δύναμις, ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς, ὅς οὐ μόνον ἐκήρυξε διὰ τῶν ἑαυτοῦ μαθητῶν, ἀλλὰ (94) καὶ ἔπεισεν αὐτοὺς κατὰ διάνοιαν τὴν μὲν τῶν τρόπων ἀγριότητα μεταθέσθαι, μηκέτι δὲ τοὺς πατέρας σέβειν θεούς, ἀλλ' αὐτὸν ἐπιγινώσκειν, καὶ εἰ αὐτοὺς τὸν Πατέρα θρησκείαν; Πάλαι μὲν γὰρ εἰδωλολατροῦντες Ἕλληνες καὶ βάρβαροι κατ' ἀλλήλων ἐπολέμουν, καὶ ὅμοι πρὸς τοὺς συγγενεῖς ἐτύγχανον· οὐκ ἦν γὰρ τινα τὸ σύνυλον, οὔτε τὴν γῆν οὔτε τὴν θάλασσαν διαθεῖναι χωρὶς τοῦ τὴν χεῖρα ἐφέσειν ἐπὶ ἄλλου ἐνεκα τῆς πρὸς ἀλλήλους ἀκαταλλάκτου μάχης· καὶ γὰρ καὶ ἡ πᾶσι τοῦ ζῆν αὐτοῖς διαγωγή δι' ὅπλων ἐγένετο, καὶ ἕξος ἦν αὐτοῖς ἀντὶ βακτηρίας, καὶ παντὸς βοηθήματος· ἔρισμα· καίτοι, ὡς προείπον, εἰδύλοισι ἐλάτρευον, καὶ (95) δαίμονσι ἱσπεύον θυσίαι, καὶ ὁμοῦ οὐδὲν ἐκ τῆς εἰδώλων δεισιδαιμονίας ἡδυνήθησαν οἱ τοιαῦτα φρονούντες μεταπαυθευθῆναι· ὅτε δὲ εἰς τὴν τοῦ Χριστοῦ διδασκαλίαν μεταβεβήκασι, τότε δὴ παραδόξως, ὡς τῷ ὄντι κατὰ διάνοιαν καταναγνέτες, τὴν μὲν ὁμότητα τῶν φόνων ἀπέθαντο, καὶ οὐκ ἐτι πόλεμος φρονοῦσι· πάντα δὲ αὐτοῖς εἰρηναία, καὶ τὰ πρὸς φίλον καταθύμια λοιπὸν ἔστιν

52. Τίς οὖν ὁ ταῦτα ποιήσας, ἢ τίς ὁ τοὺς μισούντας ἀλλήλους εἰς εἰρήνην συνέψας, εἰ μὴ ὁ ἀγαπητὸς τοῦ Πατρὸς Υἱὸς, ὁ κοινὸς πάντων Σωτὴρ (96) Ἰησοῦς Χριστὸς, ὅς τῇ ἑαυτοῦ ἀγάπῃ πάντα ὑπὲρ τῆς ἡμῶν σωτηρίας ὑπέστη; Καὶ γὰρ καὶ ἀνωθεν ἦν προφητευόμενον περὶ τῆς παρ' αὐτοῦ πρυτανευομένης εἰρήνης, λεγούσης τῆς Γραφῆς (97)· *Συγκόψουσι τὰς μάχαιρας πύτων εἰς ἀροτρά, καὶ τὰς ὀβένας αὐτῶν εἰς ὀρέπανα, καὶ οὐ λήψεται ἔθνος ἐπ' ἔθνος μάχαιραν, καὶ οὐ μὴ μάθωσιν ἐτι πολεμεῖν*. Καὶ οὐκ ἀπιστὸν γὰρ τὸ τοιοῦτον, ὅπου καὶ νῦν οἱ τὸ ἄγριον τῶν τρόπων βάρβαροι ἑμψυτον ἔχοντες (98), ἐτι μὲν

conjunctionem καὶ non habent: qui iidem pro καὶ sequenti, ἀλλὰ habent. Paulo post particula δὲ ab iisdem abest post τὸτε.

(96) Sic Seguer. Gohler. et Felek. 1 anon., ut et legerunt interpretes: alii et editi, πατὴρ.

(97) Hæ voces, λεγούσης τῆς Γραφῆς, abest a Gohler. et Felek. 1 anon., qui ibidem post αὐτῶν, φησὶν habent.

(98) Gohler. Felek. 1 anon. et Angl. e. omittunt ἑμψυτον ἔχοντες. Paulo post, pro ἑμψων, Anglie. Basil. et Seguer. habent ἑμψους.

θύοντες παρ' αὐτοῖς εἰδώλους, μαίνονται κατ' ἀλλήλων, καὶ χωρὶς ἑξῆς οὐδεμίαν ὥραν ἀνέχονται μένειν· ὅτι δὲ τῆς τοῦ Χριστοῦ διδασκαλίας ἀκούουσιν, εὐθὺς ἀντὶ μὲν πολέμου εἰς γεωργίαν τρέπονται, ἀντὶ δὲ τοῦ ἑξῆς τὰς χεῖρας ὀπλίζειν, εἰς εὐχὰς ἐκτείνουσι· καὶ ὅλως ἀντὶ τοῦ πολεμεῖν πρὸς ἑαυτοὺς, λοιπὸν κατὰ διαβόλου καὶ (99) κατὰ δαιμόνων ὀπλίζονται, σωφροσύνη καὶ ψυχῆς ἀρετῇ τούτους καταπολεμοῦντες. Τοῦτο δὲ τῆς μὲν θεοῦτος τοῦ Σωτῆρος ἐστὶ γνώρισμα· ὅτι ὁ μὴ δεδονηταί ἐν εἰδώλοις μαθεῖν οἱ ἄνθρωποι, τοῦτο παρ' αὐτοῦ μαμαθήκασιν· τῆς δὲ δαιμόνων καὶ εἰδώλων ἀσθενείας καὶ οὐθενείας φλεγῆς οὐκ ὀλίγο· ἐστὶν οὗτος. Εἰδότες γὰρ ἑαυτῶν δαίμονες τὴν ἀσθενείαν, διὰ τοῦτο συνέβαλον πάλαι τοὺς ἀνθρώπους καθ' ἑαυτῶν πολεμεῖν, ἵνα μὴ, παυσάμενοι τῆς κατ' ἀλλήλων ἑριδος, εἰς τὴν κατὰ δαιμόνων μάχην ἐπιστρέψωσιν. Ἀμέλει μὴ πολεμοῦντες πρὸς ἑαυτοὺς οἱ Χριστῷ μαθητεύοντες, κατὰ δαιμόνων τοῖς τρέποις καὶ ταῖς κατ' ἀρετὴν πράξεσιν ἀντιπαράσσονται, καὶ τούτους μὲν διώκουσι, τὸν δὲ τούτων ἀρχηγὸν διάβολον καταπαλίζουσιν, ὥστε ἐν νεότητι μὲν σωφρονεῖν, ἐν πειρασμοῖς δὲ ὑπομένειν, ἐν πόνους δὲ καρτερεῖν, καὶ ὀριζομένους μὲν ἀνέχεσθαι, ἀποπετρομένους δὲ καταφρονεῖν (1)· καὶ τό γε θαυμαστὸν, ὅτι καὶ θανάτου καταφρονοῦσι, καὶ γίνονται μάρτυρες Χριστοῦ.

53. Καὶ ἵνα ἐν, ὁ καὶ πάνυ θαυμαστὸν ἐστὶ γνώρισμα τῆς θεοῦτος τοῦ Σωτῆρος, εἶπα· τίς πώποτε ἄνθρωπος ἀπλῶς ἢ μάγος, ἢ τύραννος, ἢ βασιλεὺς, ἢ παρ' ἑαυτοῦ τοσοῦτος (2) ἡδυνήθη συμβαλεῖν, καὶ καθ' ὅλης τῆς εἰδωλολατρίας καὶ πάσης δαιμονικῆς στρατιᾶς, καὶ πάσης μαγείας, καὶ πάσης σοφίας Ἑλλήνων τοσοῦτον ἰσχυρόν καὶ ἐν ἀκμαζόντων καὶ ἐκπληττόντων πάντας, ἀντιμάχεσθαι καὶ μὴ ῥοπῇ κατὰ πάντων ἀντιστῆναι, ὥς ὁ ἡμέτερος Κύριος ὁ τοῦ Θεοῦ ἀληθὲς Λόγος, ὅς, ἀοράτως ἐκίστους τὴν πλάνην ἐλέγχων, μόνος παρὰ πάντων τοὺς πάντας ἀνθρώπους σκυλεύει, ὥστε τοὺς μὲν τὰ εἰδωλα προσκυνοῦντας λοιπὸν αὐτὰ καταπατεῖν, τοὺς δὲ μαγείας θαυμασθέντας τὰς βίβλους κατακαίειν, τοὺς δὲ σοφοὺς τὴν τῶν Εὐαγγελίων προκρίνειν πάντων ἐρμηνεῖν· Οὗς μὲν γὰρ προσεκύνουν, τούτους καταλιμπάνουσιν· ἐν (3) δὲ ἑλεῖν ἑαυτὸν ἐσταυρωμένον, τούτων προσκύνουσι Χριστὸν, θεὸν αὐτὸν ὁμολογοῦντες. Καὶ οἱ μὲν παρ' αὐτοῖς λεγόμενοι θεοὶ τῶ σημείῳ τοῦ σταυροῦ διώκονται· ὁ δὲ σταυρωθεὶς Σωτὴρ ἐν πάσῃ τῇ οἰκουμένῃ Θεὸς ἀναγορεύεται καὶ Θεοῦ Υἱός. Καὶ οἱ μὲν παρ' Ἑλλήσι προσκυνούμενοι θεοὶ ὥς ἀίχρῳ διαβάλλονται παρ' αὐτῶν· οἱ δὲ τὴν Χριστοῦ λαμβάνοντες διδασκαλίαν σωφρονέστερον ἐκείνων ἔχουσι τὸν βίον. Ταῦτα οὖν καὶ τὰ τοιαῦτα εἰ μὲν ἀνθρώπινά ἐστι, δεικνύτω τις ὁ βουλόμενος

A adhuc immolant, mutuo in se invicem furore exardescunt, nec ullam horam sine esse esse patiuntur: at ubi Christi doctrinam audierint, statim a bello ad agriculturam se convertunt, nec jam manus gladiis armant, sed eas ad precandum extendunt. Denique inter se quidem pugnare desinunt, sed contra diabolum et demones armantur, quos et purificitia virtuteque animae debellant. Id certe divinitatis Salvatoris non minimum est argumentum, illos ab eo didicisse quod apud idola doceri non potuerant: iidemque certissimum idem est demonum et idolorum imbecillitatis vilitatisque indicium. Si quidem demones suae infirmitatis non ignari, olim incireo homines ad bella inter se exercenda inflammabant, ne si adversus invicem congressi cessarent, B bellum demonibus indicerent. Enimvero Christi discipuli, qui inter se nihil contentionis habent, contra demones morum integritate et bonis actibus pugnant, quos et animose insequuntur, eorumque ducem diabolum villipendunt, adeo ut in adolescentia casti ac pudici sint, in tentationibus patientes, in laboribus fortes, in tolerandis injuriis mitis, in honorum direptionibus tranquilli. Quinetiam, quod singulari admiratione dignum 75 est, mortem contemnunt et Christi martyres fiunt.

53. Ne autem unum, quod in primis insigne est divinitatis Salvatoris indicium, praetermittam: quis unquam vel homo tantum, vel magus, vel tyrannus, vel rex per se ipsum cum tanta gentium multitudine congressi potuit, atque contra universam idololatricam, contra omnium demonum exercitum, contra omnem magicam artem, contra totam gentiliū sapientiam, quorum tanta adhuc auctoritas et pondus erat, ut omnes in admirationem raperent: quis, inquam, contra omnes illos contendere et uno eodemque impetu resistere potuit, sicut Dominus noster, verum Dei Verbum, qui occulte singulorum errores convincens, omnes homines ab omnibus abduxit, ita ut qui prius idola adorabant, ea jam contulerent; et qui magicas praestigias admirabantur, scriptos de illa arte libros comburant; ac denique ipsi sapientes et philosophi Evangeliorum interpretationem omnibus anteposant? Namque quos antea adorabant, ab his discedunt: Christum vero quem crucifixum deridebant, adorant et Deum esse consentiunt. Insuper iidem illi, ut appellant, dii, signo crucis fugantur: at crucifixus Salvator, et Deus et Dei Filius ubique terrarum praedicatur. Denique dii, quos gentiles colunt, ut turpes ab iisdem reprehenduntur: qui autem se in Christi disciplinam tradidere, castiorem illis vitam ducunt. Itaque si haec

(99) Haec voces, λοιπὸν κατὰ διαβόλου καὶ, desunt in Gobleriano, et Felckmanni 1 anonymo.

(1) Goblerianus, et Felckm. 1 anonymus, στερομένους ὑπεροφῆν, καὶ θάνατον καταφρονεῖν. Iidem καὶ ante ἵνα μοχλὸν omittunt.

(2) Seguer. et Anglic. τοσοῦτον. Ibid. Iidem et Gobler. Felck. 1 anon. βαλεῖν. Καὶ ibid. abest a Gobler. Felck. 1 anon.

(3) Gobler. et Felck. 1 anon. ea quae hic leguntur ab ὁν usque ad Χριστόν omittunt. Paulo post ex mss. Angl. Basil. Gobler. Felck. 1 an. et Seguer., nec non ex versione Omniboni et Ambrosii Camakl. restitutus ea quae sequuntur a voce τῶ σημείῳ ad προσκυνούμενοι θεοί. Ibid. Anglic. pro αἰχρῳ, habet ἐχθροί.

et similia humana sint : ostendat qui vulnerit et A
probet homines superioris ætatis eadem fecisse. Sin
autem non hominum sed Dei et videntur et revera
sunt opera , quid adeo impii sunt infideles , ut illo-
rum auctorem Dominum non agnoscant ? Idem enim
prius est ac si quis ex mundi operibus Deum ejus
opificem non cognosceret . Etenim si ex virtute qua
omnia regit , ejus divinitatem agnoscerent , profecto
non ignorarent ea , quæ Christus per corpus efficit ,
non humana , sed Dei Verbi omnium Servatoris esse .
Quod si cognovissent , quemadmodum Paulus ait ,
unquam Dominum gloriæ crucifixissint .

54. Quemadmodum igitur si quis Deum , qui ex
natura invisibilis est , nec ullo modo videri potest ,
intueri vellet , eum ex operibus intelligit et compre-
hendit : ita qui Christum mente non videt , saltem B
ex his quæ per corpus agit eum intelligat , expendat-
que utrum illa humana sint , an Dei opera : eoque ,
si quidem humana sint , irrideat per me licet : si
vero non humana sed Dei sint , assentiat igitur ,
nec quæ ridenda non sunt ridere audeat : sed po-
tius admiretur , quod per rem adeo vilem res divinæ
nobis patefactæ fuerint , et per mortem immortalitas
ad omnes pervenerit , ac denique per Verbum ho-
minem factum , rerum omnium providentia ejusque
administrator et auctor Dei Verbum cognitum sit .
Ipse siquidem homo factus est , ut nos dii efficere-
mur : ipse seipsum per corpus videndum exhibuit ,
ut nos invisibilis Patris cognitionem acciperemus :
ipse injurias sibi ab hominibus illatas sustinuit , ut
nos immortalitatis hæredes institueremur . Nam ille
quidem nihil ladebatur , quippe qui nec pati aliquid
nec corrumpi posset , sed ipsum Verbum et Deus
esset : si male affectos homines , propter quos et
ista perferebat , in sua , ut ita dicam , impassibilitate
76 custodiebat et conservabat . Demum tot et tan-
ta sunt , quæ Salvator , humana natura assumpta ,
præclare gessit , ut si quis ea enarrare vellet , idem
profecto ageret ac si quis maris immensitatem con-
tuens , ejus fluctus vellet numerare . Ut enim omnes
maris fluctus oculis non possunt comprehendere , quod
novi sibi semper succedentes sensum ejus qui illos
numerare conaretur fugiant : ita qui omnia quæ
Christus in corpore fecit percipere contenderet , ne
cogitatione quidem ea posset complecti , cum plura D
mentem ejus præterirent quam quæ intellexisse ar-
bitraretur . Satis est igitur non de omnibus velle
dicere quorum ne pars quidem digne potest exprimi .
Quapropter unus adhuc meminisse tibi que cuncta

* I Cor. II, 8.

(4) Sic Basil. et Seguer. atque ita etiam legerunt
Omnibonus et Ambrosius Camald. Alii vero et editi ,
xai. Mox ibid. pro καταλαβάντω , Seguer. habet
καταμνησθέντω .

(5) Goblerianus , et Felckmanni 1 anonymus , et
de oδ , ἀλλὰ Θεοῦ γινώσκεται , μὴ γέλωτο etc. Ibidem
ἀλλὰ ante μᾶλλον restituitur ex mss. Anglicano ,
Basilienſi , Gobleriano , Felckmanni 1 , anonymo , et
Segueriano .

(6) Sic Seguerianus , Goblerianus , et Felckmanni
1 anonymus . Alii vero et editio Commel. habent τῶν

καὶ τῶν προτέρων τοιαῦτα , καὶ παιδέτω . Εἰ δὲ μὴ
ἀνθρώπων , ἀλλὰ Θεοῦ ἔργα ταῦτα φαίνεται καὶ εἰσι ,
διὰ τί τοσοῦτον ἀσεβοῦσιν οἱ ἄπιστοι , μὴ ἐπιγινώ-
σκοντας τὸν ταῦτ' ἐργασάμενον Δεσπότην ; Ὅμοιον
γὰρ πάσχουσιν , ὡς εἰ τις ἐκ τῶν ἔργων τῆς κτίσεως
μὴ γινώσκει τὸν τούτων δημιουργὸν Θεόν . Εἰ γὰρ
ἐκ τῆς εἰς τὰ ὅλα αὐτοῦ δυνάμεως ἐγίνωσκον αὐτοῦ
τὴν θεότητα , ἔγνωσαν ἂν , ὅτι καὶ τὰ διὰ τοῦ σώμα-
τος ἔργα τοῦ Χριστοῦ οὐκ ἀνθρώπινα , ἀλλὰ τοῦ
πάντων Σωτῆρος ἐστὶ τοῦ Θεοῦ Λόγου . Γινώσκοντας
δὲ οὕτω , καθάπερ εἶπεν ὁ Παῦλος , οὐκ ἂν τὸν
Κύριον τῆς δόξης ἐσταύρωσαν .

54. Ὡς περ οὖν εἰ τις ἀόρατον ὄντα τῇ φύσει τὸν
Θεὸν καὶ μὴ δ' ὅλων ὁρώμενον ἐθέλοι ὀφθῆναι , ἐκ τῶν ἔρ-
γων αὐτὸν γινώσκει καὶ καταλαβάνει . οὕτως ὁ μὴ
ὁρῶν τῇ διανοίᾳ τὸν Χριστὸν , κἂν (4) ἐκ τῶν ἔργων
τοῦ σώματος καταλαβανέντω τούτον , καὶ δοκιμα-
ζέντω εἰ ἀνθρώπινά ἐστιν ἢ Θεοῦ ; καὶ ἂν μὲν ἀν-
θρώπινα ᾖ , χλευαζέτω . εἰ δὲ μὴ ἀνθρώπινά ἐστιν ,
ἀλλὰ Θεοῦ , γινώσκέτω καὶ μὴ γέλωτο (5) τὰ ἀχλυσά-
στα . ἀλλὰ μᾶλλον θαυμαζέτω , ὅτι διὰ τοιοῦτου πρᾶ-
γματος εὐτελοῦς τὰ θεῖα ἡμῖν πεφανέρωται , καὶ
διὰ τοῦ θανάτου ἡ ἀθανασία εἰς πάντας ἐφθασε , καὶ
διὰ τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Λόγου ἡ τῶν πάντων
ἐγνώσθη πρόνοια , καὶ ὁ ταύτης χορηγὸς καὶ δημιουρ-
γὸς αὐτὸς ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος . Αὐτὸς γὰρ ἐνηνθρώπη-
σεν , ἵνα ἡμεῖς θεωποιηθῶμεν . καὶ αὐτὸς ἐφανερώ-
σεν ἑαυτὸν διὰ σώματος , ἵνα ἡμεῖς τοῦ ἀοράτου Πα-
τρὸς ἐνοιῶν λάβωμεν . καὶ αὐτὸς ὑπέμεινε τὴν παρ'
ἀνθρώπων (6) ὕβριν , ἵνα ἡμεῖς ἀθανασίαν κληρονο-
μήσωμεν . Ἐδράπτετο μὲν γὰρ αὐτὸς οὐδὲν , ἀπαθὴς
καὶ ἀφάρτος καὶ αὐτολόγος ὢν καὶ Θεός . τοὺς δὲ
πάσχοντας ἀνθρώπους , δι' οὓς καὶ ταῦτα ὑπέμεινε ,
ἐν τῇ ἑαυτοῦ ἀπαθείᾳ ἐτήρει καὶ διέσωζε . Καὶ ὅπως
τὰ κατορθώματα τοῦ Σωτῆρος τὰ διὰ τῆς ἐνανθρω-
πήσεως αὐτοῦ γινόμενα τοιαῦτα καὶ τοσαῦτά ἐστιν ,
ἃ εἰ διηγήσασθαι τις ἐθέλῃσιεν , ἵκοιτο τοῖς ἀπορῶσιν
εἰς τὸ πᾶλος τῆς θαλάσσης , καὶ θέλουσιν ἀριθμεῖν
τὰ κύματα αὐτῆς . Ὡς γὰρ οὐ δύναται τοῖς ὀφθαλ-
μοῖς περιλαβεῖν τὰ ὅλα κύματα , τῶν ἐπερχομένων
παριόντων (7) τὴν αἰσθησιν τοῦ περὶ ἄκροντος . οὕτω
καὶ τῶ βουλομένῳ πάντα τὰ ἐν σώματι τοῦ Χριστοῦ
κατορθώματα περιλαβεῖν ἀδύνατον τὰ ὅλα κἂν τῶ λο-
γισμῷ δέξασθαι , κλειόνων ὄντων τῶν παριόντων αὐτοῦ
(8) τὴν ἐνθύμησιν , ὧν αὐτὸς νομίζει περιεληφέναι .
Κάλλιον οὖν μὴ πρὸς τὰ ὅλα (9) ἀπορῶντα λέγειν ,
ὧν οὐδὲ μέρος ἐξεῖπαι τις δύναται , ἀλλ' ἐπὶ ἐνὸς
μνησθῆναι καὶ οὐ καταλιπεῖν τὰ ὅλα θαυμάζειν .
Πάντα γὰρ ἐπίσης ἔχει τὸ θεῶμα , καὶ ὅποι δ' ἂν τις

πάντων , ut et legerunt Omnibonus et Ambrosius .
Mox pro ἀθανασίαν Seguerianus habet ἀφθα-
σίαν .

(7) Anglicanus , πλανώντων .

(8) Sic Anglicanus , Basiliensis et Seguerianus .
Alii vero et editi , αὐτῶν .

(9) Sic Gobler . Felck . 1 anon . et Seguer . Alii
vero et editi , ὅντα . Ibidem mss . Gobler . Felckm . 1
anon . et Seguer . paulo post , pro μνησθῆναι , habent
μνημονεύσαι .

ἀποβλέψῃ, ἐκείθεν τοῦ Λόγου τὴν θεϊότητα (10) βλέ-
πων ὑπερεκπλήττεται.

que quis se converterit, Verbi divinitatem ibi perspicere non potest quin obstupescat.

55. Τοῦτο οὖν μετὰ τὰ προσηρημένα καταμαθεῖν
(11) σε ἄξιόν ἐστι καὶ ὡς ἀρχὴν τῶν ἤδη λεχθέν-
των θέσθαι, καὶ θαυμάσαι λίαν, ὅτι, τοῦ Σωτῆρος
ἐπιδημήσαντος, οὐκ ἐστὶ μὲν ἠϋξήσεν ἡ εἰδωλολατρεία,
καὶ ἡ οὐσα δὲ ἐλαττοῦται, καὶ (12) κατ' ὀλίγον παύε-
ται· καὶ οὐκ ἐστὶ μὲν ἡ Ἑλλήνων σοφία προκόπτει,
καὶ ἡ οὐσα δὲ λοιπὸν ἀφανίζεται· καὶ δαίμονες μὲν
οὐκ ἐστὶ φαντασίαι καὶ μαγείαις καὶ μαγείαις ἀπα-
τῶσι, μόνον δὲ τολμῶντες καὶ ἐπιχειροῦντες κατι-
σχυνοῦνται τῷ σημειῷ τοῦ σταυροῦ. Καὶ συλλήβδην
εἰπεῖν, θεωρεῖ πῶς ἡ μὲν τοῦ Σωτῆρος διδασκαλία
πανταχοῦ αὖξει· πᾶσα δὲ εἰδωλολατρεία καὶ πάν-
τα τὰ ἐναντιούμενα τῇ Χριστοῦ πίστει καδ' ἡμέραν
ἐλαττοῦται καὶ ἐξασθενεῖ καὶ πίπτει. Οὕτω δὲ θεωρῶν
προσκύνει μὲν τὸν ἐπὶ πάντων Σωτῆρα καὶ δυνα-
τὸν Θεὸν Λόγον· καταγίνωσκει δὲ τῶν ἐλαττουμένων
καὶ ἀφανιζομένων ὑπ' αὐτοῦ. Ὡς γὰρ ἡλίος παρόν-
τος οὐκ ἐστὶ τὸ σκότος ἰσχύει, ἀλλὰ καὶ εἰ ποῦ ἐστὶ
περιλειπόμενον ἀπελαύνεται· οὕτως ἐλλοθῆς τῆς
θείας ἐπιφανείας τοῦ Θεοῦ Λόγου, οὐκ ἐστὶ μὲν ἰσχύει
τὸ τῶν εἰδῶλων σκότος, πάντα δὲ τὰ πανταχοῦ τῆς
οἰκουμένης μέρη τῇ τοῦτου διδασκαλίᾳ καταλάμπει-
ται. Καὶ ὥσπερ βασιλευσόντος τινος καὶ μὴ φαινομέ-
νου ἐν τινὶ χώρῃ, ἀλλ' ἐνδοῦ ὄντος ἐν τῷ αὐτοῦ ὄλ-
κῳ, πολλάκις τινὲς ἀτακτοὶ, καταχρώμενοι τῇ τοῦτου
ἀναχωρήσει, αὐτοὺς ἀναγορεύουσι, καὶ ἕκαστος κα-
ταζηματισάμενος τοὺς ἀκραιούς φαντασιοσκοπεῖ
(13) ὡς βασιλεὺς, καὶ οὕτω πλανῶνται οἱ ἄνθρωποι
τῷ ὀνόματι, ἀκούοντες μὲν εἶναι βασιλεῖα, οὐχ ὁρῶν-
τες δὲ αὐτὸν, διὰ τὸ μάλιστα μηδὲ δύνασθαι αὐτοὺς
ἔσω τοῦ οἴκου χωρῆσαι· ἀπειδὴν δὲ ὁ ἀληθὺς (14)
βασιλεὺς προῶθη καὶ φανῇ, τότε οἱ μὲν ἀπατῶντες
ἀτακτοὶ ἐλέγχονται τῇ τοῦτου παρουσίᾳ, οἱ δὲ ἄν-
θρωποι, ὁρῶντες τὸν ἀληθῶς βασιλεῖα, καταλιμπάνου-
σι τοὺς πάλαι πλανῶντας αὐτούς· οὕτω καὶ πάλαι
μὲν ἠπάτων οἱ δαίμονες τοὺς ἀνθρώπους (15), Θεοῦ
τιμὴν αὐτοῖς περιτιθέντες· ὅτε δὲ ἐφάνη ὁ τοῦ Θεοῦ
Λόγος ἐν σώματι, καὶ ἐγνώρισεν ἡμῖν τὸν αὐτοῦ
Πατέρα· τότε δὴ ἡ μὲν τῶν δαιμόνων ἀπάτη ἀφανί-
ζεται καὶ παύεται, οἱ δὲ ἄνθρωποι, ἀφορῶντες εἰς
τὸν ἀληθινὸν τοῦ Πατρὸς Θεοῦ Λόγον, καταλιμπά-
νουν τὰ εἰδῶλα, καὶ λοιπὸν ἐπιγινώσκουσι τὸν ἀλη-
θινὸν Θεόν. Τοῦτο δὲ γνῶρισμα τοῦ εἶναι τὸν Χριστὸν
Θεὸν Λόγον καὶ Θεοῦ δύναμιν ἐστὶ. Τῶν γὰρ ἀνθρω-
πίνων παυομένων, καὶ μένοντος τοῦ ῥήματος τοῦ
Χριστοῦ, ὅλῳ ἐστὶ παρὰ πᾶσι τὰ μὲν παυόμενα
εἶναι πρόσκαιρα, τὸν δὲ μένοντα εἶναι Θεὸν καὶ
Θεοῦ Υἱὸν ἀληθινὸν μονογενῆ Λόγον.

56. Ταῦτα μὲν σοι παρ' ἡμῶν δι' ὀλίγων, ὅσον

A cætera admiranda relinquere contentus ero. Siqui-
dem omnia pari admiratione digna sunt, et quocun-

55. Istud igitur post ea quæ exposuimus te discere
convenit, atque ut caput omnium quæ hactenus di-
cta sunt habere, ac vehementer mirari, quod post
Salvatoris adventum non amplius creverit idolola-
tria : sed quæ erat, imminui cœperit ac paulatim
deficiat. Nullos item amplius progressus habet gen-
tilium sapientia : sed potius, quæ antea erat, sensim
evanescit. Neminem quoque jam dæmones præsti-
giis, oraculis aut incantamentis decipiunt : sed vel
id solum tentantes et aggredientes, signo crucis
confunduntur. Et, ut summam dicam, attende
quomodo Salvatoris quidem doctrina per totam
terrarum orbem diffundatur : contra autem, univer-
sa idololatria et quidquid Christi fidei adversatur,
quotidie decrescat debiliteturque et cadat. Quæ cum
vides, Salvatorem omnium Dominum et potentissi-
mum Dei Verbum adora : eos autem quos ille defl-
cere et evanescere cogit sperne ac rejice. Ut enim
sole præsentē, nulla amplius vis est tenebris, sed si
quæ superfuerint expelluntur : ita divino Dei Verbi
adventu vim nullam retinent idolorum tenebræ, sed
omnes omnino totius orbis terrarum partes ejus do-
ctrina illuminantur. Quemadmodum item si in illis
regionibus, ubi rex se palam videndum non præbet,
sed domi occultus manet, quidam turbulenti ejus
absentia abutentes, seipsos reges esse prædicent,
singulique mentito habitu simpliciore, quasi veri
reges essent, circumveniant : accidit quidem ut
regis nomine subditi in errorem inducantur, cum
regem esse audiunt, quem tamen non vident, maxi-
me quia in ejus aulam non licet ingredi. Verum ubi
rex verus prodierit ac comparuerit, statim pertur-
bati illi improbi, ejus præsentia facile internoscun-
tur et convincuntur ; unde quotquot deceperant,
vero rege conspecto, eos alique mora deserunt. Sic
olim dæmones divinis honoribus usurpatis miseros
homines deludebant : at ubi Dei Verbum in corpore
apparuit, et suum Patrem notum nobis fecit, tunc
dæmonum quidem fallaciæ evanescere et desinere
cœperunt, homines autem verum Patris Deum Ver-
bum intuentes, idola relinquunt, ac verum Deum
agnoscunt. Id porro certo indicio est Christum 77
Deum Verbum et Dei virtutem esse. Cum enim ces-
sent quæ humana sunt, et Christi verbum constan-
ter perseveret, nemo non videt ea quæ ænem ha-
bent temporalia esse, eum autem qui perpetuo per-
manet Deum Deique Filium verum unigenitum Ver-
bum esse.

56. Hæc quidem quæ paucis tractavimus, quan-

(10) Anglie. Gobler. Felekm. 1 anon., θεϊότατα.
Iidem ibid. et Seg. addunt βλέπων, quod in aliis et
editis deest.

(11) Gobler. et Felekm. 1 anon., μαθεῖν. Ibid. pro
σε, ut habent Gobler. et Felekm. 1 anon., Seguer.
habet σοι. Item ibid. particulam καὶ in editis omis-
sam restituiimus ex mss. Gobler. Felekm. 1 anon. et

Seguer. Ibid. pro ἤδη, Seguer. μὴ habet.

(12) Gobler. et Felekm. 1 anon., ἐλαττοῦται δὲ
καὶ, etc. καὶ, seq. in iisdem deest.

(13) Seguer., φαντασιοσκοπεῖ.

(14) Gobler. et Felekm. 1 anon., ἀληθῆς.

(15) Anglie. Gobler. Felekm. 1 anon. et Seguer., δαι-
μονές τε καὶ ἄνθρωποι. Mox Gobler. Felekm. 1

tum ad Christianæ fidei nec non divini Verbi apud A nos adventus elementa et formam exprimentam satis esse videtur, tibi, o vir Christi amans, ultro offerimus. Tu vero occasione inde accepta, si in studium sacrarum litterarum sincere et diligenter incumbere voles, accuratius et clarius, quam vera sint ea quæ exposuimus, intelliges. Illæ enim theologorum hominum ministerio a Deo prolatae et scriptæ sunt: quas cum a magistris divino spiritu afflatis et divinitatis Christi martyribus effectis didicerimus, easdem tuæ sedulitati peramanter tradimus. Secundum quoque et gloriosum vereque divinum ejus ad nos adventum ex iisdem perdiscere poteris cum scilicet non in vili forma, sed in propria gloria, non in humili statu, sed in sua maiestate, nec iterum passurus, sed suæ crucis fructum, resurrectionem nempe et incorruptionem, omnibus redditurus veniet. Veniet, inquam, non ut rursus judicetur sed ut omnes judicet, prout quisque per corpus egerit, sive bona, sive mala*, ac bonis quidem regnum cælorum concedetur: mali vero in ignem æternum et tenebras exteriores projicientur. Id nos ipse Dominus his verbis docet: Dico vobis, nunc modo videbitis Filium hominis sedentem a dextris virtutis et venientem in nubibus cæli, in gloria Patris**. Quocirca salutare profecto est Verbum, quod nos in illam diem præmunit, Ita monens: Estote parati et vigilate, quia quæ nescitis hora veniet**. Nam, ut ait beatus Paulus: Omnes nos sibi oportet ante tribunal Christi, ut referat unusquisque juxta ea quæ per corpus gessit, sive bonum sive malum**.

ματος τοῦ Χριστοῦ, ἵνα κομισθῇ ἕκαστος πρὸς φῶς.

57. Verumtamen præter studium et veram cognitionem Scripturarum, vitæ quoque integritas et munditia animæ nec non Christiana virtus necessaria est, ut per eam mens incedens, ea, quæ expetit, assequi, et Dei Verbum, quantum humanæ naturæ licet, comprehendere queat. Siquidem nemo sanctorum verba sine pura mente et illorum vitæ imitatione intelligere potest. Nam quemadmodum qui solis lucem videre cupit, oculum abstergeat et expurget ac seipsum quodammodo soli similem reddat necesse est, ut oculus lux ita effectus, solis lucem videre possit: vel quemadmodum si quis urbem vel regionem aliquam intueri velit, se in ipsum locum spectandi causa confert: ita qui theologorum mentem et sensum percipere exoptat, animam vitæ sanctitate prius ablueri et purgare, at-

* Il Cor. v, 10. ** Matth. xxvi, 64. *** Matth. xxiv, 42. **** Il Cor. v, 10.

anon. et Seguer., ἐπεφάνη. Paulo post τότε δὲ habent Anglic. Gobler. Felck. 1 anon. et Seguer. Alii et editi, τότε δέ.

(16) Sic Gobler. Felckm. 1 anon. et Seguer. qui et mox post παρ' αὐτῶν, has voces τὰ λεγόμενα, ut in aliis et editis legitur, omittunt.

(17) Sic Seguer. Gobler. et Felckm. 1 anon. Alii et editi, θεολόγων.

(18) Sic Seguer. Alii et editi δέ omittunt.

πρὸς στοιχείωσιν καὶ χαρακτῆρα τῆς κατὰ Χριστὸν πίστεως καὶ τῆς θείας αὐτοῦ πρὸς ἡμᾶς ἐπιφανείας ἀνατεθείσθω, ὡς φιλόχριστε ἀνθρώπε. Σὺ δὲ τὴν πρόφασιν ἐκ τούτων λαβὼν, εἰ ἐντυχάνοις τοῖς (16) τῶν Γραφῶν γράμμασι, γνησίως αὐτοῖς ἐπιστάντων τὸν νοῦν, γνώσῃ παρ' αὐτῶν τὰ λεγόμενα, τελειότερον μὲν καὶ τρανότερον τῶν λεχθέντων τὴν ἀκρίβειαν. Ἐκεῖναι μὲν γὰρ διὰ θεολόγων ἀνδρῶν παρὰ Θεοῦ ἐλαλήθησαν καὶ ἐγράφησαν· ἡμεῖς δὲ παρὰ τῶν αὐταῖς ἐντυχανόντων θεοπνευστῶν (17) διδασκάλων, οἱ καὶ μάρτυρες τῆς Χριστοῦ θεότητος γεγόνασι, μαθόντες μεταδίδωμεν καὶ τῇ σῇ φιλομαθείᾳ. Γνώσῃ δὲ (18) καὶ τὴν δευτέραν αὐτοῦ πάλιν πρὸς ἡμᾶς ἐνδοξον καὶ θείαν ἀληθῶς ἐπιφάνειαν, ὅτε οὐκ ἐστὶ μετ' εὐτελείας (19), ἀλλ' ἐν τῇ ἰδίᾳ δόξῃ· ὅτε οὐκ ἐστὶ μετὰ ταπεινότητος, ἀλλ' ἐν τῇ ἰδίᾳ μεγαλειότητι· ὅτε οὐκ ἐστὶ παθεῖν, ἀλλὰ λοιπὸν τοῦ ἰδίου σταυροῦ τὸν καρπὸν ἀποδοῦναι πᾶσιν ἐρχεται· φημὶ δὲ τὴν ἀνάστασιν καὶ τὴν ἀφθαρσίαν· καὶ οὐκ ἐστὶ μὲν κρίνεται, κρίνεται δὲ τοὺς πάντας, πρὸς ᾧ ἕκαστος ἐπραξεν διὰ τοῦ σώματος, εἴτε ἀγαθὰ, εἴτε φαῦλα· ἐνθα τοῖς μὲν ἀγαθοῖς ἀποκείται βασιλεία οὐρανῶν, τοῖς δὲ φαύλοις μεταξὺ πύρ αἰώνιον καὶ σκότος ἐξώτερον· οὕτω γὰρ καὶ αὐτὸς (20) ὁ Κύριός φησι· Λέγω ὑμῖν, ἀπ' ἁρτί ἐψέσθη τὸν Υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου καθήμενον ἐκ δεξιῶν τῆς δυνάμεως, καὶ ἐρχόμενον ἐπὶ τῶν νεφελῶν τοῦ οὐρανοῦ, ἐν τῇ δόξῃ τοῦ Πατρὸς. Αὐτὸς δὲ καὶ σωτήριός ἐστι Λόγος εὐτρεπίζων ἡμᾶς εἰς ἐκσίνην τὴν ἡμέραν καὶ λέγων·

Γίνεσθε ἑτοιμοὶ καὶ γρηγορεῖτε, ὅτι ἡ ὥρα οὐκ οἴδατε ἐρχεται. Κατὰ γὰρ τὸν μακάριον Παῦλον, τοὺς πάντας ἡμῶς παραστήναι δεῖ ἐμπροσθεν τοῦ βήματος τοῦ σώματος ἐπραξεν, εἴτε ἀγαθόν, εἴτε φαῦλον.

57. Ἀλλὰ πρὸς τὴν ἐκ τῶν Γραφῶν ἔρευναν καὶ γνώσιν ἀληθῆ χρεῖα βίου καλοῦ καὶ ψυχῆς καθαρᾶς καὶ τῆς κατὰ Χριστὸν ἀρετῆς, ἵνα, δι' αὐτῆς ὀδεύσας ὁ νοῦς, τυχεῖν ὧν ὀρέγεται καὶ καταλαβεῖν δυνήθῃ, καθ' ὅσον ἐφικτόν ἐστι τῇ ἀνθρώπων (21) φύσει περὶ τοῦ Θεοῦ Λόγου μαθάνειν. Ἄνευ γὰρ καθαρᾶς διανοίας καὶ τῆς πρὸς τοὺς ἁγίους τοῦ βίου μιμήσεως οὐκ ἂν τις καταλαβεῖν δυνήθῃ τοὺς τῶν ἁγίων λόγους. Ὅσπερ γὰρ εἰ τις ἐθελήσειεν ἰδεῖν τὸ τοῦ ἡλίου φῶς, πάντως τὸν ὀφθαλμὸν ἀποσμήχει καὶ λαμπρύνει, σχεδὸν ὅμοιον τῷ ποθουμένῳ ἑαυτὸν διακαθαίρων, ἵνα, οὕτω φῶς γενόμενος ὁ ὀφθαλμὸς, τοῦ ἡλίου φῶς ἴδῃ· ἢ ὡς εἰ τις θελήσειεν ἰδεῖν πόλιν ἢ χώραν, πάντως ἐπὶ τὸν τόπον ἀφικνεῖται τῆς θέας ἕνεκεν· οὕτως ὁ θέλων τῶν θεολόγων τὴν διάνοιαν καταλαβεῖν, προαπονήσκει καὶ προαποπλύνει τῷ βίῳ

(19) Segner. pro μετ' εὐτελείας hic habet μετὰ ταπεινότητος: et infra pro μετὰ ταπεινότητος, habet μετ' εὐτελείας. Mox λοιπὸν abest a Gobler. et Felckm. 1 anon.

(20) Gobler. et Felckm. 1 anon., καὶ αὐτὸς, et mox λέγω ὑμῖν omittunt.

(21) Regius codex, ἀνθρωπίνῃ, et mox, πρὸς τὸν τῶν ἁγίων βίον. Gobler. et Felckm. 1 anonym., πρὸς τοὺς τῶν ἁγίων βίους.

τὴν ψυχὴν ὀφείλει, καὶ πρὸς αὐτοὺς τοὺς ἁγίους Ἀ
ἀφικέσθαι τῇ ὁμοιότητι τῶν πράξεων αὐτῶν, ἵνα,
σὺν αὐτοῖς τῇ ἀγωγῇ τῆς συζήσεως γινόμενος, τὰ
καὶ αὐτοῖς ἀποκαλυφθέντα παρὰ Θεοῦ κατανοήσῃ,
καὶ λοιπὸν ὡς ἐκείνοις συναφθεῖς, ἐκφυγῇ· μὲν τὸν
τῶν ἁμαρτωλῶν κίνδυνον καὶ τὸ τοῦτων πῦρ ἐν τῇ
ἡμέρᾳ τῆς κρίσεως, ἀπολάβῃ δὲ τὰ τοῖς ἁγίοις ἀπο-
κείμενα ἐν τῇ τῶν οὐρανῶν βασιλείᾳ, ἃ ὀφθαλμοῖς
οὐκ εἶδεν, οὐδὲ οὖς ἤκουσεν, οὐδὲ ἐπὶ καρδίᾳ ἀν-
θρώπου (22) ἀνέβη, ὅσα ἡτοίμασται τοῖς κατ' ἀρε-
τὴν βιοῦσι, καὶ ἀγαπῶσι τὸν Θεὸν καὶ Πατέρα, ἐν
Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, δι' οὗ καὶ μεθ' οὗ
αὐτῷ τῷ Πατρὶ σὺν αὐτῷ τῷ Υἱῷ ἐν ἁγίῳ Πνεύματι
τιμὴ καὶ κράτος καὶ δόξα (23) εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν
αἰώνων. Ἀμήν.

Τέλος τοῦ περὶ τῆς ἐνανθρωπήσεως Λόγου (24).

¹³ I Cor. II, 9.

(22) Sic Reg. ut et habetur I Cor. II, 9. Alii et edi-
ti, ἀνθρώπων.

(23) Gobler. et Felck. 11anon., ὃ ἡ δόξα, etc.
Aliis omissis. Ibid. τῷ Υἱῷ Seguer. habet. Anglic.
vero Basil. et Felck. 2 anon., Υἱῷ sine articulo.
Male Υἱὸν in edit. Commel. legitur. Post δόξα, An-

que ad ipsos sanctos morum similitudine debet
accedere, ut vite instituto cum illis veluti conso-
ciatus, ea quæ ipsis Deus patefecit intelligat, ac
deinceps illis junctus, peccatoribus impendens peri-
culum et paratum in die iudicii ignem effugiat, et
quæ sanctis in regno cælorum destinata sunt præ-
mia recipiat, quæ quidem nec oculus vidit, nec
auris audivit, nec in cor hominis ascendit, quæ
præparata sunt his qui virtutem sectantur, ac Deum
et Patrem diligunt ¹³, in Christo Jesu **78** Domino
nostro per quem et quocum ipsi Patri una cum
ipso Filio in Spiritu sancto sit honor, potestas et
gloria in sæcula sæculorum. Amen.

Finis libri de humana natura a Verbo assumpta.

glic. addit μεγαλοσύνην τε καὶ μεγαλοπρέπεια, νῦν
καὶ ἀεὶ, καί, etc. Item ibid. τοὺς Seguer. Anglic. et
Basil. habent pro αὐτοῖς, quod mendose in editis
legitur.

(24) Hæc in ms. Seguer. adduntur.

ADMONITIO IN SEQUEM FIDEI EXPOSITIONEM.

Cum incertum sit tempus quæ sequentem fidei expositionem ediderit sanctus Athanasius, eam aptiore loco
non putamus posse collocari, quam in fronte operum quæ sanctus doctor adversus Arianos conscripsit. Hæc
autem duplicis sunt generis : in aliis enim fidem catholicam adversus Arianam impietatem strenue pro-
pugnat inictus Verbi defensor : in aliis vero varios gravissimosque recenset casus, quos ipse pro ejusdem
fidei defensione, Arianis auctoribus, constanter pertulit : ac proinde valde consentaneum videtur illam
fidem primum exponi, pro cuius causa his perfunctus est laboribus quos ipse enarrat, et pleraque quæ
deinceps sequuntur Opera composuit. Quid hæc expositio contineat, ipse docet titulus : nempe brevis
est explicatio fidei catholicæ adversus Arianos, quam quidem Facundus Hermianensis lib. XI, pro defen-
sione trium capitul., c. 2, Symboli expositionem appellat, quæ forte tunc fuit hujus operis inscriptio.
Quin is verus sit S. Athanasii fœtus nulla sane est dubitandi ratio : neque porro id probare ullo modo
opus fuerit : siquidem ipse stylus, ipsa doctrina magnum Athanasium satis per se lædicat. Nec enim ex
eo quod hic tantum humanam Christi naturam *Dominicum hominem* appellet S. Pater, hanc expositionem
ejus non esse licet suspicari, ut nonnullis quidem visum est : quin potius idem contrarium validissime
probat, cum veteres quidam scriptores hæc ipsa verba vere S. Athanasii esse aperte testentur, ut paucis
referre operæ præteritum videtur. Rufinus *Apologia pro Origene* inter opera S. Hieronymi editionis Parisien-
sis anni 1643, tom. IX, p. 131, meminit libelli S. Athanasii, ubi hæc voces *Dominicus homo* exstabant :
quem quidem locum abrasisse ac deinde rescripsisse idem objicit S. Hieronymo, qui hanc a se depellendo
calumniam, minime negat id ita scriptum exstitisse in illo S. Athanasii libello. Verum an iste libellus
sit hæc fidei expositio, an vero alia major ex qua aliquot fragmenta affert Theodoretus, dialogo 3, ubi
eandem voces habentur, certo affirmari non potest : nisi forte fusior illa fidei expositio, quam Theodore-
tus *majorem de fide orationem* appellat, libellus dici non posse aliquibus videatur. Ut ut sit, inde tamen per-
spicuum est hanc fidei expositionem minime ob illas voces Athanasio esse abjudicandam, cum, teste Ru-
fino, eum his aliquando fuisse usum constet. Cæterum major illa de fide oratio, de qua Theodoretus, nihil
aliud videtur esse, quam fusior et prolixior explicatio hujuscæ expositionis, nec major inscribi, nisi quia alia
etiam, nempe hæc, exstabat, quæ brevior et contractior esset, quod ut clarius pateat, hand ab re fuerit
locum ipsum afferre, ubi Christus, ut homo, *Dominicus homo* dicitur. En igitur verba ex τοῦ περὶ πίστεως
λόγου τοῦ μεζονος, ut appellat Theodoretus : Ἐγένετο Ἀδάραρον ἀσθενήσαντα ἀποθανεῖν· ὃ δὲ κυρίατος
ἀνθρώπος οὐκ ἀσθενήσας, οὐδὲ ἄνω ἀπέθανεν, ἀλλ' ἀπ' ἐαυτοῦ ἦλθεν ἐπὶ τὴν τοῦ θανάτου οἰκονομίαν,
στερεοποιούμενος ὑπὸ τοῦ ἐν αὐτῷ οἰκήσαντος Θεοῦ Λόγου τοῦ εἰπόντος· Οὐδεὶς αἴρει τὴν ψυχὴν μου

ἀπ' ἐμοῦ· ἀπ' ἐπαντοῦ αὐτὴν τίθημι· ἐξουσίαν ἔχω θεῖραι αὐτὴν, καὶ πάλιν ἐξουσίαν ἔχω λαβεῖν αὐτὴν. Id est : « Accidit ut Lazarus morbo confectus moreretur : at Dominicus homo non vi morbi nec invitatus est mortuus, sed sua sponte venit ad mortis dispensationem, corroboratus a Deo Verbo in ipso manente qui dixit : Nemo tollit animam meam a me, sed ego pono eam : potestatem habeo ponendi eam, et rursus potestatem habeo sumendi eam¹³. » Hæc ibi, quæ nonnisi paulo major est explicatio eorum quæ in sequenti expositione numero 1 leguntur. Ex hac quoque fidei expositione excerptisse videtur Augustinus hæc quæ lib. 11 *De Sermone Domini in monte* habet, c. 6, n. 20. « Nulli licebit ignorare Dei regnum, cum ejus Unigenitus non solum intelligibiliter sed etiam visibiliter in homine Dominico de cælo venerit judicaturus vivos et mortuos. » Hæc enim postrema verba, in homine Dominico judicaturus vivos et mortuos, habentur in eadem expositione, num. 1, quibus vocibus se usum esse ait Augustinus, quia eas legerat apud catholicos auctores : sic enim scribit, lib. 1 *Retract.*, c. 19, n. 8 : « Hoc quidem ut dicerem, apud quosdam legi tractatores catholicos divinorum eloquiorum. » Deinde addit : « Sed ubicunque hoc dixi, dixisse me nollem : postea quippe vidi non esse dicendum, quamvis nonnulla possit ratione defendi. » Ratio autem cur hæc verba reprehendat, hanc ipse ibidem affert : « Non video utrum recte dicatur homo Dominicus qui est mediator Dei et hominum homo Christus Jesus, cum sit utique Dominus. Dominicus autem homo quis in ejus sancta familia non potest dici ? » Denique Facundus Hermianensis libro xi pro defensione trium capitulorum, c. 2, tria loca ex hac fidei expositione S. Athanasii profert, inter quæ unus locus est, ubi hæ ipsæ voces homo Dominicus leguntur. Verba ipsa infra ad propria loca in notis afferemus. Ex his igitur evidens est nullo modo posse in dubium revocari, utrum S. Athanasius sit auctor hujus expositionis fidei. Nec vero hæc locutio in Athanasio culpanda est, quam nempe ipse, ac post eum Epiphanius in *Ancorato*, § 95, et Cassianus *Collat.* xi, c. 13, et *De incarnatione* lib. v, c. 5, et lib. vi, c. 22, forteque alii catholice usurparunt : unde ipse Augustinus, qui eam redarguit, ut vidimus, nonnulla tamen posse ratione defendi fatetur. Hi scilicet quos modo memoravimus, per hominem Dominicum nihil aliud intelligunt, quam humanam Christi naturam, quemadmodum certe cum iidem et alii e Patribus hominem a Verbo assumptum tam crebro dicunt, humanam tantum naturam indicant, non distinctam personam. Hinc Cassianus in his ipsis locis, ubi Nestorium duas in Christo personas inducentem refellit, iisdem illis vocibus uti minime refugit.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ

ΕΚΘΕΣΙΣ ΠΙΣΤΕΩΣ⁽²⁵⁾.

S. P. N. ATHANASII

ARCHIEPISCOPI ALEXANDRIÆ

EXPOSITIO FIDEI.

79 1. Credimus in unum non genitum Deum, A Patrem omnipotentem, omnium effectorem visibilium et invisibilium, qui a se ipso habet ut sit : et in unum unigenitum Verbum, Sapientiam, Filium,

1. Πιστεύομεν εἰς ἓνα ἀγέννητον Θεόν, Πατέρα παντοκράτορα, πάντων ποιητὴν ὁρατῶν τε καὶ ἀοράτων, τὸν ἔχοντα ἀπ' ἐαυτοῦ τὸ εἶναι· καὶ εἰς ἓνα μονογενῆ Λόγον, Σοφίαν, Υἱόν, ἐκ τοῦ Πατρὸς ἀνάρχως

¹³ Joan. x, 17.

(25) Seguer., " τοῦ αὐτοῦ ἐκθεσις πίστεως. Regius, τοῦ αὐτοῦ ἐκθεσις μεγάλου Ἀθανασίου πίστεως.

καὶ ἀπόθεν γεγεννημένον (26), Λόγον δὲ οὐ προφορικόν, οὐκ ἐνδιέθετον, (27) οὐκ ἀπόρροιαν τοῦ τελείου, οὐ τμήσιν τῆς ἀπαθούς φύσεως, οὔτε προβολήν, ἀλλ' Ἰῶν αὐτοτελῆ, ζῶντά τε καὶ ἐνεργούντα, τὴν ἀληθινήν εἰκόνα τοῦ Πατρὸς (28), ἰσότητι καὶ ἰσόδοξον· τοῦτο γὰρ ἐστὶ, φησί, τὸ θέλημα τοῦ Πατρὸς, ἵνα, καθὼς τιμῶσι τὸν Πατέρα, οὕτως τιμῶσι καὶ τὸν Υἱόν· θεὸν ἀληθινὸν ἐκ θεοῦ ἀληθινοῦ, ὡς φησιν Ἰωάννης ἐν Καθολικαῖς (29) τό· Ἐσμὲν ἐν τῷ ἀληθινῷ, ἐν τῷ Υἱῷ αὐτοῦ Ἰησοῦ Χριστῷ. Οὗτος ἐστὶν ὁ ἀληθινὸς θεὸς καὶ ζωὴ ἡ αἰώνιος· παντοκράτορα ἐκ παντοκράτορος· πάντων γὰρ, ὧν ἄρχει ὁ Πατήρ καὶ κρατεῖ, ἄρχει καὶ κρατεῖ καὶ ὁ Υἱός (30)· ὅλος ἐξ ὅλου, ὁμοιος τῷ Πατρί ὧν, ὡς φησιν ὁ Κύριος· Ὁ ἐμὲ ἑωρακὼς ἑώρακε τὸν Πατέρα. Ἐγεννήθη δὲ ἀνεκφράστως· καὶ ἀπερινοήτως· Τὴν γὰρ γενεάν αὐτοῦ (31) εἰς διηγήσεται· ἀντί τοῦ, οὐδεὶς δὲ, ἐπὶ συντελεῖ τῶν αἰώνων καταλθὼν ἐκ τῶν κόλπων τοῦ Πατρὸς, ἐκ τῆς ἀχράντου Παρθένου Μαρίας, τὸν ἡμέτερον ἀνείληφεν ἀνθρώπων, Χριστὸν Ἰησοῦν, ὃν ὑπὲρ ἡμῶν παθεῖν παρέδωκεν ἰδίᾳ προαιρέσει, ὡς φησιν ὁ Κύριος· Οὐδεὶς αἶρει τὴν ψυχὴν μου ἀπ' ἐμοῦ· ἐξουσίαν ἔχω θεῖναι αὐτήν, καὶ ἐξουσίαν ἔχω πάλιν λαβεῖν αὐτήν. Ἐν ᾧ ἀνθρώπῳ σταυρωθεὶς, καὶ ἀποθανὼν ὑπὲρ ἡμῶν, ἀνέστη ἐκ νεκρῶν, καὶ (32) ἀνελήφθη εἰς οὐρανοῦς. Ἀρχὴ δὲ κτισθεὶς ἡμῖν, ἐν τῇ γῇ ὧν, ἡμῖν ἔδειξεν ἐκ σκότους φῶς, σωτηρίαν ἐκ πλάνης, ζῶτην ἐκ νεκρῶν, εἰσοδὸν ἐν τῷ παραδείσῳ, ἐξ οὗ ἐκδέχεται (33) Ἀδάμ, εἰς ὃν πάλιν εἰσῆλθε διὰ τοῦ ληστού, ὡς εἶπεν ὁ Κύριος· Σήμερον μετ' ἐμοῦ ἔσθῃ ἐν τῷ παραδείσῳ· εἰς ὃν καὶ ὁ Παῦλος εἰσῆλθε· ἀνοδόν τε εἰς οὐρανοῦς, ὅπου πρόδρομος εἰσῆλθεν ὑπὲρ ἡμῶν ὁ Κυ-

A ex Patre sine initio et ab aeternitate genitum, Verbum vero non prolatum vel internum (27), non aliquid ex perfecto effluens, aut ex impatibili natura sectum vel projectum, sed Filium per se perfectum, viventem et agentem, veram Patris imaginem, honore et gloria parem : hæc est enim, inquit, voluntas Patris, *Ut quemadmodum Patrem honorant, ita et Filium honorent* ¹⁴ : Deum verum ex Deo vero ; uti dicit Joannes in catholice Epistolæ : *Et simul in vero, in Filio ejus Jesu Christo. Hic est verus Deus et vita æterna* ¹⁵ : omnipotentem ex omnipotente, omnibus enim, quibus imperat et dominatur Pater, imperat et dominatur similiter Filius, qui totus ex toto et similis Patri existit, ut ipse ait Dominus : *Qui me videt, videt Patrem* ¹⁶. Genitus autem est modo inexplicabili et qui comprehendendi nequeat. Nam *generationem ejus quis enarrabit* ¹⁷ ? quod idem est ac si diceretur, nullus. Qui idem cum in fine sæculorum ex Patris sinu descendisset, ex inviolata Virgine Maria nostrum assumpsit hominem, Jesum Christum, cujus propriæ voluntati reliquit, ut pro nobis pateretur, quemadmodum ipse ait Dominus : *Nemo tollit animam meam a me : potestatem habeo ponendi eam, et potestatem habeo iterum sumendi eam* ¹⁸. In quo homine crucifixus et mortuus pro nobis, resurrexit a mortuis, et in cælos assumptus est. Idem principium viarum nobis creatus ¹⁹, cum in terra versaretur, nobis ex tenebris lumen exhibuit, salutem ex errore, vitam ex mortuis, nec non ingressum in paradysum, ex quo Adam ejectus fuerat, et in quem idem rursus per latronem ingressus est, quemadmodum ait Dominus : *Hodie mecum eris in para-*

¹⁴ Joan. v, 23. ¹⁵ I Joan. v, 20. ¹⁶ Joan. xiv, 9.

¹⁷ Isa. liii, 8. ¹⁸ Joan. x, 18. ¹⁹ Prov. viii, 22.

(26) Seguerianus, γεγεννημένον.

(27) Hæc in Eusebianos dicta esse videntur. qui fidei Nicænæ ob vocem ὁμοούσιον subscribere renuebant. Ἐπει γὰρ, ut scribit Socrates *Histor. eccles.* lib. i, c. 8, ἔρασαν ὁμοούσιον εἶναι ὃ ἐκ τινός ἐστιν ἢ κατὰ μερισμὸν ἢ κατὰ βούσιν ἢ κατὰ προβολήν· κατὰ προβολήν μὲν ὡς ἐκ ριζῶν βλάστημα, κατὰ δὲ βούσιν ὡς οἱ πατρικοὶ παῖδες, κατὰ μερισμὸν δὲ ὡς βόλου χρυσίδες δύο ἢ τρεῖς· οὐδὲν δὲ τούτων ἐστὶν ὁ Υἱός, διὰ τοῦτο οὐ συγκατατίθεσθαι τῇ πίστει ἔλεγον. Id est, Nam quoniam consubstantiale illud esse niebant quod ex alio est vel partitione, vel fluxu, vel projectu : projectu quidem ut ex radicibus germina : fluxu ut ex parentibus liberi : partitione vero ut ex auri massa duæ vel tres phalæ : nullo porro horum modo Filium Dei esse, idcirco in eam fidem se consentire non posse asseverabant. Notandum tamen auctores mediæ et infimæ ætatis voce προβολή uti ad significantiam processionem Spiritus sancti, ipsamque Joannem Damascenum, Patrem appellare προβολὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ut videre est lib. i *Orthod. fid.*, c. 9 et 13.

(28) Gobler. et Felckm. 1 anon., post εἰκόνα τοῦ Πατρὸς, omissis interjectis, statim subdunt, ἵνα, καθὼς τιμῶσι τὸν Πατέρα, etc. Ibid. Reg. post καθὼς addit φησί.

(29) Gobler. et Felckm. 1 anon., ἐν τῇ καθολικῇ. Mox Reg., ἐν τῷ ἀληθινῷ αὐτοῦ Υἱῷ Ἰησοῦ Χριστῷ, ut et habent aliqui mss. Novi Testamenti

edit. Oxon. 1675, qui tamen Υἱῷ ante αὐτοῦ præmittunt. Paulo post art. ἢ post ζωὴ deest in Seguer.

(30) Sic Reg. Gobler. et Felckm. 1 anon. qui tamen duo ultimi, καὶ ὁ Υἱός, inter ἄρχει et καὶ κρατεῖ interponunt. Alii mss. et editio Commel. καὶ ὁ Υἱός omittunt.

(31) Sic Seguer. et versio Græca Isaïæ. Editi, ἀπ' αὐτοῦ. Quæ mox sequuntur, refert Facundus Herminensis lib. xi *Pro defensione trium capitulorum*, cap. 2, his verbis : *Dicit itaque idem beatus Athanasius in expositionem Symboli : Qui in fine sæculorum descendens ex sinu Patris, ex immaculata Virgine Maria nostrum assumpsit hominem Jesum Christum, quem pro nobis passioni tradidit.*

(32) Sic Regius ms. In aliis vero et editis xal deest. Quæ sequuntur, habet Facundus eodem loco his verbis : *Principium viarum conditus nobis est in terra, quas (forte in qua) nobis ostendis de tenebris lumen, salutem ex errore, vitam ex mortuis, introitum ad paradysum, de quo exclusus est Adam, in quem iterum intravit per latronem, sicut dixit Dominus : Hodie mecum eris in paradiso (Luc. xxiij, 43), quo et Paulus intravit, ascensum in cælum quo præcursor pro nobis ingressus est Dominicus homo, in quo judicaturus est vivos et mortuos.*

(33) Seguer. ἐκδέχεται. Mox Gobler. et Felckm. 1 anon., ὡς ἔσθῃ ὁ Κύριος.

diso²², in quem etiam introivit ipse Paulus. Ascensum quoque in cælum nobis paravit, quo præcursor pro nobis intravit Dominicus homo, in quo vivos et mortuos est iudicaturus.

80 2. Credimus similiter in Spiritum sanctum, qui omnia scrutatur etiam profunda Dei²³. Dogmatis autem omnibus quæ his contraria fuerint, anathema dicimus. Neque enim Filio Patrem agnoscimus, qui unus sit substantiæ, non vero consubstantialis, ut voluit Sabellian, qui hoc pacto Filium penitus tollunt. Neque etiam patibile corpus, quod propter totius mundi salutem gestavit, attribuiamus Patri: neque tres hypostases per seipsas divises, ut in hominibus pro natura corporum accidit, fas est in Deo cogitare, ne, ut gentes, deorum multitudinem inducamus; sed sicut fluvius, qui ex fonte genitus, ab eodem non separatur, quamvis duæ sint illorum figuræ doove nomina. Siquidem neque Pater est Filius, neque Filius est Pater; nam Pater, Filii Pater est, et Filius, Patris est Filius. Ut enim fons non est fluvius, neque fluvius est fons, sed uterque una et eadem est aqua, quæ ex fonte permanat in fluvium; sic divinitas ex Patre in Filium absque fluxione et divisione diffunditur. Hinc dicit Dominus: *Ex Patre exivi et venio*²⁴. Apud Patrem autem semper is est, qui est in sinu Patris: nec unquam sinus Patris Filii divinitate est exinanitus, namque ait: *Ego eram apud eum componens*²⁵. Nec vero sentimus creatum ut factum, aut ex nihilo esse rerum omnium creatorem Deum, Dei Filium, ex existente existentem, ex solo solum, cui ab æternitate ex Patre par gloria et virtus simul ingeniata est: nam qui videt Filium, videt et Patrem²⁶. Nempe omnia per Filium creata sunt: at non ipse res est creata, uti his verbis docet Paulus: *Quia in ipso creata sunt omnia, et ipse est ante omnia*²⁷. Non autem dicit eum ante omnia creatum esse, sed esse ante omnia. Hoc igitur verbum, creatum esse, de omnibus quidem dicitur: sed esse ante omnia soli utique Filio congruit.

3. Ille itaque fetus est natura perfectus ex perfecto, ante omnes colles genitus, hoc est, ante omnem naturam ratione et intelligentia præditam, quemadmodum alibi Paulus eum vocat *primogenitum omnis*

Α ριακός άνθρωπος, ἐν ᾧ μέλλει κρῖναι ζῶντας καὶ νεκρούς.

2. Πιστεύομεν ὁμοίως καὶ (34) εἰς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον τὸ πάντα ἐρευνῶν καὶ τὰ βάθη τοῦ Θεοῦ, ἀναθεματίζοντες τὰ παρὰ τοῦτο (35) φρονούντα δόγματα. Οὐτε γὰρ υἱοπάτορα φρονούμεν, ὡς οἱ Σαβελλιῶι λέγοντες μονοούσιον καὶ οὐχ ὁμοούσιον, καὶ ἐν τούτῳ ἀναιροῦντες τὸ εἶναι τὸν Υἱὸν· οὐτε τὸ παθητὸν σῶμα, ὃ ἐφόρεσε διὰ τὴν τοῦ παντὸς κόσμου σωτηρίαν, ἀνατίθεμεν τῷ Πατρὶ· οὐτε τρεῖς ὑποστάσεις μεμερισμένας καθ' ἑαυτάς, ὥσπερ σωματωφύως ἐπ' ἀνθρώπων, ἐστι λογίσασθαι, ἵνα μὴ πολυθεῖαν (36), ὡς τὰ ἔθνη, φρονήσωμεν· ἀλλ' ὥσπερ ἐκ πηγῆς ποταμὸς γεγεννημένος οὐ διηρέθη, καίτοι δύο σχήματα καὶ δύο ὀνόματα τυγχάνοντα. Οὐτε γὰρ ὁ Πατήρ Υἱὸς ἐστίν, οὐτε ὁ Υἱὸς Πατήρ ἐστιν· ὁ γὰρ Πατήρ, Υἱοῦ Πατὴρ ἐστι (37)· καὶ ὁ Υἱὸς, Πατρὸς Υἱὸς ἐστίν. Ὡς γὰρ οὐκ ἐστὶν ἡ πηγὴ ποταμὸς, οὐδὲ ὁ ποταμὸς πηγὴ, ἀμφοτέρω δὲ ἐν καὶ ταῦτόν ἐστιν ὕδωρ τὸ ἐκ τῆς πηγῆς εἰς τὸν ποταμὸν μεταχευόμενον· οὕτως ἡ ἐκ τοῦ Πατρὸς εἰς τὸν Υἱὸν θεότης ἀρρέυστως καὶ ἀδιαίρετως τυγχάνει (38). Φησὶ γὰρ ὁ Κύριος· Ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐξῆλθον καὶ ἤκω. Παρὰ δὲ τῷ Πατρὶ ἐστὶν αἰὶ ὢν εἰς τὸν κῶλον τοῦ Πατρὸς· οὐδέποτε δὲ ἐκενώθη ὁ κόλπος τοῦ Πατρὸς τῆς τοῦ Υἱοῦ θεότητος, φησὶ γὰρ· Ἐγὼ ἤμην παρ' αὐτῷ ἀρμόζονσα. Οὐ φρονούμεν ἐκ κτίσμα (39) ἢ ποίημα ἡ ἐξ οὐκ ὄντων τὸν τοῦ παντὸς κτίστην Θεὸν τὸν τοῦ Θεοῦ Υἱὸν, τὸν ἐκ τοῦ ὄντος ὄντα, τὸν ἐκ τοῦ μόνου μόνον, ὡς (40) συναπεγεννήθη ἐκ τοῦ Πατρὸς ἀδίκως ἡ ὁμοία δόξα καὶ δύναμις· ὁ γὰρ ἑωρακὼς τὸν Υἱὸν καὶ τὸν Πατέρα ἑώρακε. Τὰ πάντα ἐκλονότι διὰ τοῦ Υἱοῦ ἐκτίσθησαν· ἀλλ' οὐκ ἐστὶν αὐτὸς κτίσμα, ὡς φησὶν ὁ Παῦλος περὶ τοῦ Κυρίου· Ὅτι ἐν αὐτῷ ἐκτίσθη τὰ πάντα, καὶ αὐτός ἐστι πρὸ πάντων. Οὐ λέγει, δὲ ὅτι πρὸ πάντων ἐκτίσθη, ἀλλ' ὅτι πρὸ πάντων ἐστὶ· τὸ γοῦν ἐκτίσθαι ἐπὶ πάντων κεῖται· τὸ δὲ, ἐστὶ πρὸ πάντων, μόνῳ τῷ Υἱῷ ἀρμόζει.

3. Γέννημα τοίνυν κατὰ φύσιν ἐκ τελείου τέλειόν ἐστι, πρὸ πάντων βουνῶν γεννηθέν, τούτεστι πρὸ πάσης λογικῆς καὶ νοερᾶς οὐσίας, ὡς καὶ ἐν ἐτέρῳ τόπῳ φησὶ αὐτὸν ὁ Παῦλος (41) *πρωτότοκον ἀδής*

²² Luc. xiii, 45. ²³ I Cor. ii, 10. ²⁴ Joan. xvi, 28. ²⁵ Prov. viii, 30. ²⁶ Joan. xiv, 9. ²⁷ Coloss. i, 16.

(34) Καὶ abest a Seguer. Gobler. et Felckm. 1 anon.

(35) Gobler. et Felckman., ταῦτα. Mox Reg. et Seguer. Υἱοπάτορα habent: alii vero et editi, Υἱοπάτερα.

(36) Seguer. πολυθεῖαν. Id. mox, γεγεννημένος.

(37) Ἐστὶ hic et mox abest a Gobleriano et Felckmanni 1 anonymo.

(38) Reg., τυχόν, mendose.

(39) In mss. Reg. et Seguer. particula καὶ, quam hic alii et editi addunt, nulla est.

(40) Sic mss. Seguer. et Reg. quos ipsi vidimus, atque etiam editi. Nullam quoque hic mss. discrepantiam affert Felckmannus. Nannius sic hunc lo-

cum reddit: cui ut ab æterno ex Patre genito par gloria et potestas. An forte φ pro ὡς legerit? Nos ita vertimus quasi φ legendum esset: nam ex particula ὡς nullus rectus sensus, ut nobis quidem videtur, elici potest. Nostram autem conjecturam non parum confirmant quæ subiiciuntur verba, Ὁ γὰρ ἑωρακὼς τὸν Υἱὸν, etc. Nam qui videt Filium, videt et Patrem. Inde enim clarum est hic significari, Filio ex Patre similem adeo gloriam et virtutem esse ab æternitate genitam, ut qui viderit Filium, viderit simul et Patrem.

(41) Αὐτὸν ὁ Παῦλος abest a Gobler. et Felckm. 1 anon.

κτίσεως. Ἀλλὰ πρωτότοκον εἰπὼν (42), ὅλοι μὴ εἶ-
ναι αὐτὸν κτίσμα, ἀλλὰ γέννημα τοῦ Πατρὸς· ξένον
γὰρ ἐπὶ τῆς θεότητος αὐτοῦ τὸ λέγεσθαι κτίσμα. Τὰ
γὰρ πάντα ἐκτίσθησαν ὑπὸ τοῦ Πατρὸς διὰ τοῦ Υἱοῦ·
ὁ δὲ Υἱὸς μόνος ἐκ τοῦ Πατρὸς ἀδίως ἐγενήθη· διὰ
πρωτότοκος ἐστὶ πάσης κτίσεως ὁ Θεὸς Λόγος, ἀπρε-
πτος ἐξ ἀπρέπτου. Ἔστι τοίνυν τὸ (43) ὁ δὲ ὡς ἐφό-
ρεσε σῶμα κτίσμα περὶ οὗ λέγει Ἱερεμίας κατὰ τὴν
τῶν Ἑβδομήκοντα ἐρμηνευτῶν (44) ἔχουσιν· Κύριος
ἡμῶν ἔκτισεν εἰς καταφύτευμα σωτηρίαν καινὴν,
ἐν ᾗ σωτηρία περιελεύσονται ἄνθρωποι. Κατὰ δὲ
τὸν Ἀκύλαν, περὶ τοῦ αὐτοῦ ῥητοῦ καίτι· Ἐκτίσε
Κύριος καιρὸν ἐν τῇ θηλείᾳ. Ἡ δὲ κτισθεῖσα ἡμῶν
εἰς καταφύτευμα σωτηρία (45) καινὴ καὶ οὐ παλαιά,
ἡμῶν τε καὶ οὐ πρὸ ἡμῶν, Ἰησοῦς ἐστὶν (46), ὁ κατὰ
τὸν Σωτῆρα γενόμενος ἄνθρωπος, ὃς ἐρμηνεύεται πᾶ-
σιν σωτηρία, πᾶσι δὲ Σωτὴρ. Ἔστι δὲ ἐκ τοῦ Σωτῆρος
ἡ σωτηρία, ὃν τρόπον ἐκ τοῦ φωτὸς ὁ φωτισμός. Ἡ
οὖν ἐκ τοῦ Σωτῆρος σωτηρία κτισθεῖσα καινὴ, καθὼς
λέγει Ἱερεμίας, ἔκτισεν ἡμῶν σωτηρίαν, καὶ ὡς Ἀ-
κύλας φησὶν, Ἐκτίσε Κύριος καιρὸν ἐν τῇ θηλείᾳ,
τοιαύτη ἐν τῇ Μαρίᾳ. Οὐδὲν γὰρ ἐκτίσθη καιρὸν ἐν
τῇ θηλείᾳ, εἰ μὴ τὸ ἐκ τῆς παρθένου Μαρίας τεχθὲν
ἄνευ συνουσίας Κυριακὸν σῶμα, ὡς καὶ ἐν Παροιμίαις
ἐκ προσώπου τοῦ Ἰησοῦ (47) λέγει· Κύριος ἔκτισέ
με ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ εἰς ἔργα αὐτοῦ. Οὐ λέγει δὲ,
πρὸ ἔργων ἔκτισέ με, ἵνα μὴ τις εἰς τὴν θεότητα τοῦ
Λόγου ἐκλάβοι τὸ ῥητόν.

4. Ἐκτίσας τοίνυν τὰ περὶ τὸ κτίσμα ῥητὰ σωμα-
τικῶς εἰς τὸν Ἰησοῦν γέγραπται· ἀρχὴ γὰρ ὁδῶν
ἐκτίσθη ὁ Κυριακὸς ἄνθρωπος, ὃν (48) εἰς σωτηρίαν
ἡμῶν ἐφάνερωσε. Διὰ τοῦτο γὰρ τὴν πρὸς τὸν Πατέρα
ἔχομεν προσαγωγὴν· αὐτὸς γὰρ ἐστὶν ἡ ὁδός, ἡ
πρὸς τὸν Πατέρα ἀνάγουσα ἡμᾶς (49). Ὅδός δὲ σω-
ματικὸν τί ἐστὶ θέαμα, ἥτις ἐστὶν ὁ Κυριακὸς ἄνθρω-
πος. Τὰ πάντα γοῦν ἔκτισεν ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος οὐκ
ὄν κτίσμα, ἀλλὰ γέννημα. Οὐδὲν γὰρ τῶν κτισμάτων
ἔκτισέ τι ἴσον ἢ ὅμοιον ἑαυτῷ· Πατρὶ δὲ ὅμοιος τὸ
γενεῖν, τεχνίτῃ δὲ τὸ κτίειν. Πόνημα γοῦν ἐστὶ καὶ
κτίσμα (50) τὸ δὲ ὡς ἡμᾶς ἐφόρεσε σῶμα ὁ Κύριος, ὁ

A creaturæ²⁴. Verum cum primogenitum dixit, illum
non creatum esse, sed solum esse Patris significa-
vit. Siquidem alienum est ab ejus divinitate, rem
creatam ipsum dicti. Omnia enim a Patre per Fil-
lum creata sunt : solus autem Filius ab aeternitate
ex Patre genitus est, unde Deus Verbum primoge-
nitus est omnis creaturæ, immutabilis ex immuta-
bili. Itaque corpus quod quidem propter nos assump-
psit, res creata est, de quo dicit Jeremias juxta
Septuaginta interpretum editionem : Dominus crea-
vit nobis in plantationem salutem novam, in qua sa-
lute homines circumdabunt²⁵. Interprete autem Aquila :
Creavit Dominus novum in femina. Creata porro
nobis in plantationem salus nova et non antiqua ,
nobis et non ante nos, Jesus est, qui quatenus Sal-
vator, factus **81** est homo, quæ quidem vox, *Jesus*,
aliquando salus, aliquando Salvator redditur. Est
autem ex Salvatore salus, ut ex lumine illumina-
tio. Itaque nova ex Salvatore creata salus, ut lo-
quitur Jeremias, nobis salutem novam creavit, vel,
ut vertit Aquila, *Creavit Dominus novum in femina*,
id est in Maria. Nihil enim novum in femina crea-
tum est, nisi Dominicum corpus, quod Maria virgo
absque concubitu peperit, ut ex persona Jesu in
Proverbiis legitur : Dominus creavit me initium via-
rum suarum in opera sua²⁶. Non dicit, ante opera
creavit me, ne quis id ad divinitatem Filii referret.

4. Utrumque ergo illud de re creata dictum, de
Jesu secundum corpus scriptum est. Siquidem
principium viarum creatus est Dominicus homo,
quem nobis nostræ salutis procurandæ causa exhi-
buit. Nam per ipsi habemus accessum ad Pa-
trem²⁷ : ipse enim est via quæ nos ad Patrem du-
cit. Via autem corporeum quiddam est quod oculis
cernitur, estque ipse Dominicus homo. Omnia ergo
creavit Verbum Dei, quod ipsum non creatum est,
sed genitum. Namque nulla res creata aliquid
æquale vel simile sibi ipsi potest creare : sed Pa-
tris est generare, et artificis creare. Itaque res

²⁴ Coloss. i, 15. ²⁵ Jerem. xxxi, 22. ²⁶ Prov. viii, 22. ²⁷ Ephes. ii, 18.

(42) Seguer. omittit εἰπὼν. Gobler. et Felckm. 1 anon., omisso εἰπὼν, ὅλων habent. In Reg. pro ὅλοι, ὅλων legitur.

(43) Sic Regius, Seguer. Gobler. et Felckm. 1 anon. At alii cum editis τὸ omittunt : editique præ-
terea δὲ ὡς post ἐφόρεσε habent.

(44) Ἑρμηνευτὸν deest in Gobler. et Felckm. 1 anon. Hic porro locus sic in Hebræo legitur :

וְיָצַק אֱלֹהִים בְּרִיךְ הוּא אֶת הַמָּשְׁכָּה

id est, *Creavit Deus novum in terra, femina circum-*
dabit virum.

(45) Sic Seguer. Cæteri vero et editi, σωτηρίας
καινὴν, non ὁσέ.

(46) Ἰησοῦ, unde nomen Jesus a verbo, ἰσῶ, pro-
prie quidem est salus : at nomen proprium inde
deductum recte Salvator vertitur. Hinc Hieronymus
lib. i. *Commentarior. in Matth. : Jesus Hebræo sermone*
Salvator dicitur. Hunc locum Facundus Hermian.
loco supra laudato his verbis refert : *Ea vero salus,*
quæ nobis condita est ad plantationem nostram, nova

est et non vetus, nobis et non eis, qui ante nos. Jesus
qui juxta Salvatorem factus est homo, qui interpreta-
tur paster, salus, interdum etiam Salvator. Hæc ibi
perperam e Græco reddita.

(47) Goblerianus et Felckm. primus anonymus, τοῦ
Υἱοῦ.

(48) Basiliensis ms. ὄν.

(49) Sic Seguer. Gobler. et Felckm. 1 anon. Cæ-
teri vero et editi post ὁδός addunt καθὼς λέγει, Ἐγώ
εἰμι ἡ ὁδός, et præterea Reg. ante καθὼς habet
καὶ ἡ ἀλήθεια. Ibid. Seguer. ἡμᾶς habet : cæteri et
editi ὡς, nec observat Felckmannus an ἡμᾶς
legatur in Gobler. et 1. ut vocal, anonymo, quem-
admodum utique legi debet.

(50) Regius, ὄν, omisso καὶ sequente. Il' dom.
Seguerianus, Goblerianus, et Felckmanni 1 anon-
ymus, habent τὸ δὲ ὡς ἡμᾶς. Cæteri et editi τὸ
omittunt. Mox hæc verba, ὁ Κύριος, ὃ ἐγενήθη
ἡμῶν, desunt in Regio ms. Ibidem Basiliensis habet
ἐγενήθη.

facta et creata est corpus, quod propter nos gesta-
vit Dominus, Quod genitum nobis est, ut ait Paulus,
a Deo sapientia et sanctificatio et iustitia et redem-
ptio³⁰; quamvis ante nos atque rem quamlibet crea-
tam et fuerit et sit Verbum, Patris sapientia (51).
Sanctus autem Spiritus qui a Patre procedit, sem-
per est in manibus Patris mittentis, et ferentis
Filii, per quem scilicet omnia replevit. Pater igitur
qui ex seipso esse, ut ita loquar, continet, Filium,
ut diximus, genuit, non creavit, non secus ac flu-
vium ex fonte, germen ex radice, et splendorem
ex luce, quæ individua esse, natura ipsa agnoscit.
Per ipsum autem sit Patri gloria, potestas et ma-
jestas ante omnia sæcula, et in omnia sæcula sæ-
culorum. Amen

A ἐγεννήθη ἡμῖν, ὡς φησὶν ὁ Παῦλος, ἀπὸ Θεοῦ σο-
φία καὶ ἀγασμός καὶ δικαιοσύνη καὶ ἀπολύτρω-
σις· καίπερ πρὸ ἡμῶν καὶ πάσης κτίσεως σοφία τοῦ
Πατρὸς ἦν ὁ Λόγος καὶ ἔστι. Τὸ δὲ ἅγιον Πνεῦμα,
ἐκπόρευμα ὄν τοῦ Πατρὸς, ἀεὶ ἔστιν ἐν ταῖς χερσὶ τοῦ
πέμποντος Πατρὸς καὶ τοῦ φέροντος Υἱοῦ, δι' οὗ
ἐπλήρωσε τὰ πάντα. Ὁ Πατήρ, συνέχων (52) ἐξ ἑαυ-
τοῦ τὸ εἶναι, ἐγέννησε τὸν Υἱόν, ὡς ἔφαμεν, καὶ οὐκ
ἐκτίσεν, ὡς ποταμὸν ἀπὸ πηγῆς, καὶ ὡς βλαστὸν ἀπὸ
ρίζης, καὶ ὡς ἀπαύγασμα ἀπὸ φωτός, ᾧ οἶδεν ἡ
φύσις ἀδιαίρετα· δι' οὗ τῷ Πατρὶ δόξα, κράτος, με-
γαλοσύνη πρὸ πάντων τῶν αἰώνων (53), καὶ εἰς τοὺς
σύμπαντας αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

ADMONITIO IN SEQUEMTEM TRACTATUM.

In Tractatu sequenti pravam Eusebii Eusebianorumque interpretationem in hæc Christi Domini verba,
*Omnia mihi tradita sunt a Patre meo*³¹, refellit sanctus Athanasius. Illi enim ex his verbis Filium Dei
nec æternum nec ex Patre esse concludebant: sed falsam hæreticorum commentationem esse ostendit
sanctus doctor, nec hæc verba posse intelligi, nisi de Verbi divini incarnatione, in qua scilicet huma-
num genus peccato primi parentis sauciatur et corruptum, illi ut medico, ut vitæ, ut luci, ut rationi
sanandum traditum est, ut nimirum quemadmodum omnia per ipsum facta fuerant, sic in ipso instaura-
rentur ac resuscitentur. Postea ejusdem Verbi cum Patre unitatem probat ex his verbis Joannis xvi, 15,
Omnia quæcunque habet Pater, mea sunt: inde enim sequi omnia, quæ sunt in Patre, esse quoque in
Filio: ac proinde cum æternus sit Pater, æternum quoque esse Filium: et ut de Patre non potest dici,
fuit aliquando tempus cum non esset, vel ex nihilo, ita nec hæc de Filio fas esse suspicari. Addit Do-
minum caute dixisse, *quæcunque habet Pater*, ne videlicet ipse, Pater esse crederetur, atque adeo his
etiam verbis Sabellii errorem manifeste everti. Postremo aliud Arianorum commentum dissolvit Athana-
sius. Illi nempe ut suam hæresim stabilirent, fingebant cherubim et seraphim ter vocem Sanctus diverse
proferre, prima scilicet vice, magna voce, ut Dominum indicarent; secunda minus clara, ut subjectionem
aliquam significarent, denique tertia vice, voce submissa, ut inferiorem adhuc ordinem denotarent.
Verum hanc interpretationem commentitiam esse convincit sanctus doctor, docetque trina illa vocis
Sanctus iterationes tres perfectas sanctissimæ Trinitatis hypostases significari, una autem vocis Dominus
pronuntiatio nem unam ejusdem designari substantiam. Porro hæc eadem loca, *Omnia mihi tradita*³² *sunt a*
Patre, et, *omnia quæcunque habet Pater, mea sunt*, eodem sensu iisdemque fere verbis explicat Oratione
tertia, alias quarta, contra Arianos.

De tempore quo scriptus sit iste tractatus, hoc unum certum habemus, ante obitum Eusebii Nicome-
diensis, id est ante annum 343 fuisse compositum: siquidem eo adhuc vivente esse editum constat ex
ipso exordio. An item integer sit, forte possit quis in dubium vocare ex his primis verbis, καὶ τοῦτο οὐ
νοήσαντες, etc., quæ nimirum, alia quædam jam præmissa videntur supponere. Præterea prima tantum
pars loci propositi hic explicatur, nihilque omnino dicitur de alia ejusdem parte, quamvis totus locus in
titulo veluti explicandus proponatur. Verum ad hæc responderi potest ipsum ex Evangelio Matthæi locum,
quem exponendum suscipit sanctus Athanasius, instar exordii esse, ac proinde eum recte exordiri ut hic
habetur: deinde integrum licet in titulo locum retulerit, quia nempe totum id erat capitulum, non inde
tamen sequi totum quoque debuisse explicare. Hinc ipse in exordio solam primam partem sibi contra
Arianos explicandam assumit.

IN ILLUD:

Omnia mihi tradita sunt a Patre meo, et nemo no-
³⁰ 1 Cor. i, 30. ³¹ Matth. xi, 27.

(51) Similia habentur in epistola de sententia
Dionysii.

(52) Reg., ὁ συνέχων. Editio Cornmel. et 6 mss.
Felckm. mendose habent, συνέχων. Mox Segner., ὡς

B

EIE TO,

Πάντα μοι παρεδόθη ἐκ τοῦ Πατρὸς μου, καὶ

ἔφημεν.

(53) Gobl. et Felckm. 4 anonym., κράτος εἰς
τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν. In fine τῶν αἰώνων deest in Re-
gio ms.

οὐδεὶς γινώσκει (54), τίς ἐστιν ὁ Υἱὸς εἰ μὴ ὁ Ἀ Πατὴρ· καὶ τίς ἐστιν ὁ Πατὴρ εἰ μὴ ὁ Υἱὸς, καὶ ὃ ἐὰν βούληται ὁ Υἱὸς ἀποκαλύψαι.

1. Καὶ τοῦτο οὐ νοήσαντες οἱ τῆς αἰρέσεως Ἀρείου Εὐσεβίους τε καὶ οἱ σὺν αὐτῷ, ἀσεβοῦσιν εἰς τὸν Κύριον· φασὶ γάρ· Εἰ τὰ πάντα παρεδόθη (πάντα λέγοντες τὴν κυριότητα τῆς κτίσεως), ἦν ποτε, ὅτε οὐκ εἶχεν αὐτά. Εἰ δὲ οὐκ εἶχεν, οὐκ ἔστιν ἐκ τοῦ Πατρὸς· Εἰ γὰρ ἦν, εἶχεν ἂν αὐτὰ ἀπὸ ἐξ αὐτοῦ ὄν, καὶ χρεῖαν οὐκ εἶχε τοῦ λαβεῖν αὐτά. Ἀλλὰ καὶ (55) ἐκ τούτου μᾶλλον ἡ ἀνομία αὐτῶν ἐλεγχθήσεται. Οὐ γὰρ τοῦ ἀρχειν τῆς κτίσεως, ἢ τοῦ ἐπιστατεῖν τῶν ποιημάτων, σημαντικὸν ἐστὶ τὸ ῥητόν, ἀλλὰ τινα νοῦν τῆς οἰκονομίας δηλῶσαι θέλει. Εἰ γὰρ, ὅτε ἔλεγε, παρεδόθη αὐτῷ, δηλὸν ἐστὶ (56) πρὸ τοῦ λάβειν, κενὴ ἦν ἡ κτίσις τοῦ Λόγου. Καὶ τοῦ τὸ, *Τὰ πάντα ἐπ' αὐτῷ συνέστηκεν*; Εἰ δὲ, ἅμα τῷ γενέσθαι τὴν κτίσιν, παρεδόθη αὐτῷ πᾶσα (57)· χρεῖα οὐκ ἦν παραδόσεως· πάντα γὰρ δι' αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ περιττὸν τὸ παραδίδωσθαι τῷ Κυρίῳ ταῦτα, ὃν αὐτός ἐστι δημιουργός. Κύριος γὰρ ἦν τῶν γινομένων ἐν τῷ ποιεῖν αὐτά. Ἀλλὰ καλεῖ (58) μετὰ τὸ γενέσθαι παρεδόθη αὐτῷ, σκόπει τὸ ἀτοπὸν. Εἰ γὰρ παρεδόθη, καὶ ἀνεχώρησεν ὁ Πατὴρ λαβόντος τούτου· καὶ κινδυνεύομεν εἰς τὰς τιμῶν μυθολογίας ἐμπίπτειν, ὅτι, τούτῳ παραδούς, αὐτὸς ἀπέστη. Ἡ εἰ τοῦ Υἱοῦ ἔχοντος, ἔχει καὶ ὁ Πατὴρ, ἔδει μὴ εἰπεῖν, *παρεδόθη*, ἀλλ' ἐπὶ προσελάβετο κοινωνόν, ὡς Παῦλος τὸν Σιλουανόν. Ἀλλὰ καὶ μᾶλλον ἀτοπὸν τοῦτο· οὐ γὰρ ἐνδεδεῖς ὁ Θεός, οὐδὲ διὰ χρεῖαν προσελάβετο τὸν Υἱὸν εἰς βοήθειαν· ἀλλὰ, Πατὴρ ὢν τοῦ Λόγου, πάντα δι' αὐτοῦ ποιεῖ, καὶ οὐ παραδίδωσιν αὐτῷ κτίσιν, ἀλλὰ δι' αὐτοῦ καὶ ἐν αὐτῷ τῆς κτίσεως προνοεῖ, ὥστε μὴδὲ στρουθίον ἀνευ τοῦ Πατρὸς πεσεῖν εἰς τὴν γῆν, μὴδὲ τὸν χόρτον ἀμφιένυσθαι ἀνευ τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ καὶ ἐργαζομένου τοῦ Πατρὸς, ἐργάζεσθαι καὶ τὸν Υἱὸν ἕως ἄρτι. Οὐκ οὖν τῶν ἀσεβῶν τὸ φρόνημα μάταιον. Οὐ γὰρ, ὡς νοοῦσιν, ἔστιν, ἀλλὰ τῆς κατὰ σάρκα οἰκονομίας ἐστὶ δηλωτικὸν τὸ ῥητόν.

omnia per ipsum facit; neque illi res creatas tradit, sed per ipsum et in ipso rebus creatis providet, ita ut nec passerculus sine Patre cadat super terram²², nec fenum sine Deo vestiatur²³, et Patre operante Filius quoque usque modo operetur²⁴. Vana itaque et futilis est impiorum interpretatio. Nec enim verba de quibus agitur, perinde ut ipsi explicant, debent intelligi, sed humanam Verbi dispensationem significant.

2. Ἐπειδὴ γὰρ ἥμαρτε καὶ πέπτωκεν ὁ ἄνθρωπος, καὶ πεσόντος αὐτοῦ τὰ πάντα τετάρκται, ὁ θάνατος ἴσχυεν ἀπὸ Ἀδὰμ μέχρι Μωϋσέως (59), ἡ γῆ κεκατάρκται, ὁ ἄδης ἡνοίγη, ὁ παράδεισος ἐκλείσθη, ὁ οὐρανὸς ἐθυμώθη, καὶ τέλος ἐφθάρη ὁ ἀνθρώπος καὶ ἀπικτηνώθη, ὁ δὲ

²² Matth. xi, 27. ²³ Coloss. i, 17. ²⁴ Matth. x, 29. ²⁵ Psal. xlviii, 13.

(54) Sic Reg. Segner. et Basil. Alii et editi, ἐπιγινώσκει. lid. mox καὶ habent; alii vero et editi ἡ. Præterea in editis consuetus præfigitur titulus, τοῦ ἐν ἁγίοις, etc., quæ absunt a Reg. et Seguer.

(55) Sic Reg. et Segner. In aliis et editis καὶ deest.

(56) Sic Segner. Alii 'antem et editi, δηλονότι. Paulo post pro ἐπ' αὐτῷ, Basil. habet ἐν αὐτῷ.

ut quis sit Filius, nisi Pater, et quis sit Pater, nisi Filius, et cui voluerit Filius revelare²⁵.

1. Id quoque non intelligentes Arianæ hæresis sectatores Eusebius ejusque gregales, impie in Dominum agunt. Siquidem illi hac voce omnia rerum creaturarum dominatum comprehendentes, ad hunc modum argumentantur: Si omnia ei tradita sunt, fuit ergo aliquando tempus, cum illa non habuerit. Quod si aliquando non habuit, non est ex Patre. Nam si ex Patre esset, illa profecto semper habuisset, quippe qui esset ex Patre, nec proinde ea accipere illi fuisset necesse. Verum inde etiam facilius eorum insipientiam convincere licebit. Nec enim rerum creaturarum sive factarum dominatum et principatum denotat vox illa, sed quemdam dispensationis sensum includit. Si enim cum verba illa protulit, omnia tunc ei sunt tradita, manifestum est Verbi inutilem fuisse creationem, antequam ea acciperet. Quod si ita est, qui verum potest esse, quod de illo dicitur: *Omnia in ipso constant*²⁶? si vero tunc cum fiebant res creatæ, omnes illi traditas fuisse dicatur, id sane non necesse fuit, siquidem omnia per ipsum facta sunt; ac proinde supervacaneum fuit illa Domino tradidit, quorum ipse erat opifex. Nam vere rerum, quæ fiebant, Dominus erat cum eas ipse faceret. Quod si illas postquam factæ sunt traditas ei esse contendunt, vide quam id sit absurdum. Si enim illi traditæ sunt, eoque accipiente recessit Pater, periculum sane est ne in quorundam fabulas incidamus, ut scilicet putemus Patrem, postquam omnia Verbo tradidit, ab iisdem ipsum discessisse. Vel si habente Filio, habet quoque Pater, non dicendum erat, *Tradita sunt*: sed quod Filium socium assumpsit, uti Paulus Silvanum. Verum hoc etiam magis absurdum est, nec enim ulla re indiget Deus, nec inopie causa Filium socium sibi et adiutorem adjunxit: sed quia Pater Verbi est, omnia

2. Postea enim quam peccavit et cecidit homo, eoque cadente omnia sunt perturbata, mors ab Adam usque ad Moysem invaluit²⁷, maledicta est terra, inferi aperti sunt, clausus est paradysus, cæli infensi nobis sunt facti, ac denique corruptus est homo et jumentis similis²⁸ effectus est²⁹, quæ

²⁶ Matth. vi, 30. ²⁷ Joan. v, 17. ²⁸ Rom. v, 14.

(57) Sic Reg. Segner. et Basil. Alii vero et editi, πάντα.

(58) Basil. καὶ post et addit: Reg. et Segner. ante et.

(59) Sic Reg. Segner. et Basil., ut et habetur Rom. v, 14. Alii et editi habent Χριστοῦ. lidem mss. ἴσχυον ibidem habent; alii et editi, ἴσχυον.

quidem diabolo causa fuit, cur nobis deinceps insularet. Tunc ergo benignus Deus hominem ad sui imaginem creatum perire nolens dixit: *Quem tunc, et quis ibi?* Cunctis autem tacentibus dixit Filius: *Ecco ego, mitte me* ³⁹. Tum Pater, vade dicens, hominem Filio tradidit, ut scilicet ipse caro fieret, et assumptam carnem totam penitus renovaret. Illi, inquam, homo traditus est tanquam medico, ut morsum quem ipsi serpens infixerat, curaret: tanquam vitæ, ut mortuum excitaret: tanquam luci, ut ejus tenebras illuminaret: tanquam rationi, ut ejusdem rationem restitueret. Ut igitur cuncta ei sunt tradita et factus est homo, omnia statim emendata et perfecta sunt. Terra pro maledictione benedictionem accepit, latroni reseratus est paradisi, inferi tremuerunt, et his qui mortui erant excitatis, aperta sunt monumenta: denique portæ cæli elevatae sunt ⁴⁰, ut ille qui est ex Edom adveniret ⁴¹. Certe ipse Salvator explicans quonam modo omnia sibi tradita fuerint, mox, ut apud Matthæum legimus, subjicit: *Venite ad me omnes qui laboratis et onerati estis; et ego reficiam vos* ⁴²: mihi enim traditi estis, ut labore defessos reficiam et mortuos revocem ad vitam. Cui et illud concinit quod habet Joannes: *Pater diligit Filium, et omnia dedit in manu ejus* ⁴³. Dedit enim ut quemadmodum omnia per ipsum facta sunt, sic in ipso omnia possent instaurari. Siquidem non idcirco omnia ei tradita sunt, ut ex paupere dives fieret, neque omnia accepit, ut potestatem quam non habebat acciperet, absit! sed potius ut omnia, tanquam Salvator, instauraret. Nempe decebat creationis quidem exordium per ipsum fieri ⁴⁴, ut res existerent: earum autem instaurationem, in ipso ⁴⁵; quæ sane verba inter se differunt. Nam initio quidem omnia per ipsum facta sunt ut essent: postea vero, ubi omnia defecerunt, Verbum caro factum est, quoniam scilicet induit, ut in ipso omnia reficerentur. Siquidem ipse patiendi nos recreavit, esuriendo nutrit, et ad inferos descendendo sursum extulit. Tunc ergo cum omnia fierent, jubentis fiebant imperio, ut hæc verba indicant, *producant, fiat* ⁴⁶. At in rerum instauratione omnia ei tradi decuit, ut ipse homo fieret, et omnia in eo renovarentur; homo enim quatenus in illo erat, vivificabatur. Nam Verbum ideo se homini conjunxit, ut nihil amplius contra hominem valeret maledictio. Hinc

(60) διάβολος ἐνήλλετο καθ' ἡμῶν. Τότε δὲ ὁ Θεὸς φιλόανθρωπος ὢν καὶ μὴ θέλων ἀπολέσθαι τὸν κατ' εἰκόνα ἀνθρώπου, ἔλεγε· *Τίνα ἀποστείλω, καὶ τίς πορεύσεται;* Πάντων τε σιωπώντων, ὁ Υἱὸς ἔλεγε· *Ἰδοὺ ἐγὼ, ἀποστείλω με* καὶ δὴ τότε λέγων, βάδιζε, παρέδωκεν αὐτῷ τὸν ἀνθρώπου, ἵνα γένηται αὐτὸς ὁ Λόγος σὰρξ, καὶ παραλαβὼν τὴν σάρκα κατὰ πάντα διορθώσεται. Παρέδθη γὰρ αὐτῷ, ὡς ἱατρῷ, θεραπεύσαι τὸ δῆγμα τοῦ θρώου· ὡς ζωῇ, ἀνεγείραι τὸ νεκρὸν (61)· ὡς φωτὶ, καταυγᾶσαι τὸ σκότος· καὶ λόγῳ ὄντι, ἀνακαινίσαι τὸ λογικόν. Ὡς γοῦν παρέδθη αὐτῷ τὰ πάντα, καὶ γέγονεν ἀνθρώπος, εὐθὺς διορθώθη καὶ ἐτελειώθη τὰ ὅλα· ἡ γῆ ἀντὶ κατάρως εὐλόγηται, ὁ παράδεισος ἡνοίγη τῷ ληστῇ (62), ὁ ἄδης ἐπῆλθε, καὶ τὰ μνημεῖα ἡνοίγη, ἐγειρομένων τῶν νεκρῶν, αἱ πύλαι τοῦ οὐρανοῦ ἐπῆρθησαν, ἐν ᾧ ἐξ Ἑδὼμ παραγένηται. Ἀμέλει τὸ πῶς παρέδθη αὐτῷ πάντα, σημάδιαι θέλων αὐτὸς ὁ Σωτὴρ, ἐπήγαγεν εὐθὺς (63), ὡς ὁ Ματθαῖος φησιν· *Δεῦτε πρὸς με, πάντες ὁ κοπιῶντες καὶ περπορισμένοι, καὶ ἄναπαύσω ὑμᾶς*· παρέδθητε γὰρ μοι, ἵνα κοπιᾶσαντας (64) ἀναπαύσω, καὶ νεκρωθέντας ζωοποιήσω. Συνάδει δὲ τούτῳ καὶ τὸ παρὰ τῷ Ἰωάννῃ κείμενον· *Ὁ Πατὴρ ἀγαπᾷ τὸν Υἱόν, καὶ πάντα δέδωκεν ἐν τῇ χειρὶ αὐτοῦ. Δέδωκε γὰρ, ἐν ᾧ ὥσπερ δι' αὐτοῦ τὰ πάντα γέγονεν, οὕτως ἐν αὐτῷ τὰ πάντα ἀνακαινισθῆναι δυνήσῃ. Οὐ γὰρ, ἐν πτωχοῦ πλοῦσιος γένηται, παρέδθη αὐτῷ (65), οὐδ' ἵνα, ὡς μὴ ἔχων ἐξουσίαν, λάθῃ ἐξουσίαν, παρέλαβε τὰ πάντα, μὴ γένοιτο! ἀλλ' ἵνα μᾶλλον, ὡς Σωτὴρ, τὰ πάντα διορθώσεται (66). Ἐπρεπε μὲν γὰρ τὴν μὲν ἀρχὴν τῆς δημιουργίας δι' αὐτοῦ γενέσθαι εἰς τὸ εἶναι αὐτὰ, τὴν δὲ διόρθωσιν ἐν αὐτῷ, ἐχουσῶν διαφορὰν τῶν λέξεων. Ἐν ἀρχῇ μὲν γὰρ δι' αὐτοῦ γέγονεν εἰς τὸ εἶναι· ὕστερον δὲ, πεσόντων πάντων, γέγονεν ὁ Λόγος σὰρξ, καὶ ἐνεδύσατο αὐτὴν, ἐν ᾧ αὐτῷ τὰ ὅλα κατορθώσῃ. Πάστων γὰρ αὐτὸς ἡμᾶς ἀνέπαυσε (67), καὶ πεινῶν αὐτὸς ἡμᾶς ἔτρεφε, καὶ εἰς τὸν ἄδην καταβαίνων ἡμᾶς ἀνέφερε. Τότε γοῦν γινόμενων πάντων πρόσταγμα ἦν τὸ γενέσθαι, οἷον τὸ, *ἐξαγαγέτω, καὶ γενέσθω*· ἐπὶ δὲ τῇ διορθώσει παραδοθῆναι πάντα ἔπρεπε, ἐν αὐτῷ γένηται ἀνθρώπος, καὶ ἐν αὐτῷ τὰ πάντα ἀνακαινισθῇ. Ἐν αὐτῷ γὰρ ὢν ὁ ἀνθρώπος, ἐζωοποιεῖτο· διὰ τοῦτο γὰρ συνεπλάκη ὁ Λόγος τῷ ἀνθρώπῳ, ἵνα ἡ κατάρως μὴ κτείῃ τὴν ἀσχύον κατὰ τοῦ ἀνθρώπου. Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ ἐν ἐβδόμη κοστῇ πρώτῳ ψαλμῷ τοὺς*

³⁹ Isa. vi, 8. ⁴⁰ Psal. xxiii, 7. ⁴¹ Isa. lxi, 1. ⁴² Ephes. i, 10. ⁴³ Genes. i, 3 seqq.

(60) Reg. Seguer. et Basil., ὅτε. Alii et editi, ὁ δὲ.

(61) Goblerianus, τὸν νεκρὸν.

(62) Τῷ ληστῇ habent Reg. Seguer. et Basil. editi vero et alii omittunt.

(63) Εὐθὺς addunt Reg. et Seguer., sed alii et editi omittunt. Mox iidem et Basil. habent φησὶ. Editi, ἐφη.

(64) Sic Reg. et Seguer. Alii et editi, κοπιῶσαντας. Paulo post pro τούτῳ, Gobler. et Felckm. ἰσχυόν. habent τούτο. Ibidem hæc verba, παρὰ τῷ Ἰωάννῃ

⁴⁴ Math. xi, 28. ⁴⁵ Joan. iii, 35. ⁴⁶ Joan. i, 3.

κείμενον habent Reg. Seguer. et Basil., quæ alii et editi omittunt.

(65) Reg. Seguer. et Basil. post γένηται, addunt παρέδθη αὐτῷ, quæ alii et editi omittunt. Ibid. Reg. et Seguer., ὡς μὴ ἔχων ἐξουσίαν, λάθῃ ἐξουσίαν. Alii et editi, ὡς μὴ ἔχων, ἐξουσίαν λάθῃ.

(66) Sic Reg. Seguer. Basil. et Gobler. Alii vero et editi, διορθώσῃ.

(67) Sic Seguer. et Gobler. At Reg., ἀνέπαυσε. Editi et alii, ἀνέλαβε.

ὁ ξιούντας φασί (68) τὸν Θεὸν περὶ τοῦ ἀνθρωπείου γένους, Ὁ Θεός, τὸ κρίμα σου τῷ βασιλεῖ δός, ἵνα καὶ τὸ καθ' ἡμῶν κρίμα τοῦ θανάτου, ὅπερ ἦν καθ' ἡμῶν, παραδοθῇ τῷ Υἱῷ, καὶ λοιπὸν αὐτὸς ἐν αὐτῷ αὐτὸ ἐξαφανίσῃ, ἀποθανὼν ὅπερ ἡμῶν. Τοῦτο γὰρ σημαίνων καὶ αὐτὸς ἔλεγεν ἐν τῷ ὀδοηχοστῷ ἐβδόμῳ ψαλμῷ· Ἐπ' ἐμὲ ἐπιστηρίχθη ὁ θυμὸς σου. Τὸν γὰρ καθ' ἡμῶν θυμὸν αὐτὸς ἐδάσταζεν, ὡς (69) καὶ ἐν τῷ ἑκατοστῷ τριακοστῷ ἐβδόμῳ ψησί· Κύριος ἀνταποδώσει ὅπερ ἐμοῦ.

3. Οὕτω μὲν οὖν πάντα παραδεδόσθαι τῷ Σωτῆρι νοεῖν ἔξεστι, καὶ εἰ δεῖ νοήσαντα πάλιν εἰπεῖν (70), παραδίδεται αὐτῷ ἅπερ οὐκ εἶχεν. Οὐ γὰρ ἦν ἄνθρωπος πρὸ τούτου, ἀλλὰ γέγονε διὰ τὸ σῶσαι τούτον. Καὶ οὐκ ἦν ἐν ἀρχῇ σὰρξ ὁ λόγος, ἀλλ' ὕστερον γέγονε σὰρξ, ἐν ᾗ καὶ τὴν πρὸς ὁμᾶς ἐχθραν διήλλαξε κατὰ τὸν Ἀποστόλον, καὶ τὸν νόμον τῶν ἐντολῶν ἐν δόγμασι κατήργησεν, ἵνα τοὺς δύο κτίσῃ εἰς ἓνα καὶ τὸν ἄνθρωπον, ποιῶν εἰρήνην, καὶ ἀποκαταλλάξῃ τοὺς ἀμοιτέρους ἐν ἑνὶ σώματι πρὸς τὸν Πατέρα. Ἄ μέντοι ἔχει ὁ Πατήρ, ταῦτα (71) καὶ τοῦ Υἱοῦ ἔστιν, ὡς ἐν τῷ Ἰωάννῃ ψησί· Πάντα, ὅσα ἔχει ὁ Πατήρ, ἐμὰ ἔστι, πᾶν γὰρ καλῶς ἐχόντων τῶν ρημάτων. Ὅτε μὲν γὰρ ὅπερ οὐκ ἦν ἐγένετο, παραδίδεται αὐτῷ τὰ πάντα· ὅτε δὲ τὴν πρὸς τὸν Πατέρα ἐνότητά σημάει βούλεται, οὐ κρύπτει, ἀλλὰ διδάσκει λέγων· Πάντα, ὅσα ἔχει ὁ Πατήρ, ἐμὰ ἔστι. Καὶ τὴν ἀκρίθειαν χρὴ θαυμάζειν τοῦ λόγου. Οὐ γὰρ εἰρηκε, Πάντα ὅσα ἔχει ὁ Πατήρ, δέδωκέ (72) μοι, ἵνα μὴ, ὡς ποτε μὴ ἔχων, δειχθῇ· ἀλλ' ὅτι ἐμὰ ἔστιν. Ὅντων γὰρ ἐν τῇ τοῦ Πατρὸς ἐξουσίᾳ τούτων, ἔστιν ὁμοίως ἐν τῇ τοῦ Υἱοῦ. Τί δὲ ἔχει ὁ Πατήρ, ἐξεταστέον πάλιν. Εἰ μὲν γὰρ τὴν κτίσιν σημαίνει, οὐδὲν ἄρα εἶχε πρὸ τῆς κτίσεως, καὶ φαίνεται προσλαμβάνων ἀπὸ τῆς κτίσεως. Ἀλλὰ μὴ γένοιτο τοῦτο νοεῖν! Ὡς γὰρ ἔστιν αὐτὸς πρὸ τῆς κτίσεως, οὕτω καὶ πρὸ τῆς κτίσεως ἔχει ἅπερ ἔχει, ἅτινα καὶ τοῦ Υἱοῦ εἵναι πιστεύομεν. Εἰ γὰρ ἐν τῷ Πατρὶ ὁ Υἱὸς, ἄρα ἂν τὰ πάντα, ὅσα ἔχει ὁ Πατήρ, τοῦ Υἱοῦ ἔστιν. Ἀνατρέπων δὲ τὸ ρητὸν ἔστι τοῦτο τὴν τῶν κακοδόξων πονηρίαν λεγόντων· «Εἰ πάντα παραδίδεται τῷ Υἱῷ, ἄρα πᾶντα ὁ Πατήρ τῆς τῶν παραδοθέντων ἐξουσίας, ἐπειδὴ κατέστησεν ἀντ' ἑαυτοῦ τὸν Υἱόν· Καὶ γὰρ ὁ Πατήρ οὐδένα κρίνει, πᾶσαν δὲ τὴν κρίσιν δέδωκε τῷ Υἱῷ.» Ἀλλ' ἐμπραττέσθω τὰ στόματα τῶν λαλούντων τὰ δίκαια· οὐ γὰρ, ἐπειδὴ πᾶσαν τὴν κρίσιν δέδωκε τῷ Υἱῷ, αὐτὸς τῆς δεσποτείας ἐψβιωται· οὐδ' ὅτι πάντα παραδεδόσθαι τῷ Υἱῷ παρὰ τοῦ Πατρὸς εἰρηται, αὐτὸς οὐκ ἔστιν ἐπὶ πάντων· χωριζόντων δὲ σαφῶς τὸν Μονογενῆ τοῦ Θεοῦ τὸν ἀχώριστον (73) τῇ φύσει, εἰ καὶ τοῖς λόγοις οὗτοι μεμνηνότες χωρίζουσιν, οὐ

A qui psalmo septuagesimo primo, Deo pro humano genere supplicanti, hæc aiunt : *Deus, iudicium tuum regi da* ⁶⁷, ut et iudicium mortis contra nos prolatum Filio deus et ipse pro nobis moriens, illud in seipso deleat. Hoc enim ipse significans, in octogesimo septimo psalmo ait : *Super me confirmatus est furor tuus* ⁶⁸. Siquidem ipse furem portavit, quo Deus in nos inflammatus erat, ut et in psalmo centesimo tricesimo septimo dicit : *Dominus retribuet pro me* ⁶⁹.

3. Itaque eo sensu omnia Salvatori tradita esse licet intelligere, quæ si rursus explicare opus sit, verè ea quæ non habebat, ipsi sunt tradita. Nec enim antea homo erat, sed homo ipse factus ⁷⁰ est, ut hominem solum faceret. Nec in principio Verbum in carne erat, sed postea caro factum est, in qua Dei in nos inimicitias, juxta Apostolum, reconciliavit, et legem mandatorum decretis evacuavit, ut duos conderet in unum novum hominem, faciens pacem, et ambos Patri in uno corpore reconciliaret ⁷¹. Quæ igitur Pater habet, hæc quoque ad Filium pertinent, ut ipse apud Joannem testatur : *Omnia quæcumque habet Pater, mea sunt* ⁷² : quæ quidem apposite admodum sunt dicta. Namque cum factus est quod antea non erat, tunc illi quidem omnia sunt tradita : cum autem suam cum Patre unitatem indicat, non obscure sed aperte ait : *Omnia quæcumque habet Pater, mea sunt*. Quæ quam accurate sint dicta paulum perpendere nec non admirari operæ pretium fuerit. Non enim dixit : *Omnia quæcumque habet Pater, mihi dedit*, ne videretur ea aliquando non habuisse : sed *mea sunt*. Nam ut illa sunt in potestate Patris, ita et in Filii. Quid autem habeat Pater, necesse est rursus perquirere. Nam si his verbis rerum creationem significat : nihil ergo habuit ante creationem, et quidquid habet, accepit a creatione. Verum absit ut ita intelligamus. Siquidem ut ante creationem ipse existit, ita et quæcumque habet, ante creationem habet, quæ eadem Filii quoque esse credimus. Si enim in Patre est Filius : omnia igitur quæcumque habet Pater, Filii quoque sunt. Certe hoc dictum pervicaciam et improbitatem evertit hæreticorum, quorum nempe hæc sunt verba : « Si omnia Filio tradita sunt : igitur Pater, eorum, quæ Filio tradidit, potestate cessit, quippe qui Filium in sui locum constituerit. Etenim neminem Pater iudicat, sed omne iudicium dedit Filio ⁷³. » Verum obstruantur ora loquentium iniqua ⁷⁴. Nec enim omnium dominatu spoliatus est Pater, quia omne iudicium dedit Filio : neque quod

⁶⁷ Psal. LXXI, 2. ⁶⁸ Psal. LXXXVIII, 8. ⁶⁹ Psal. CXXXVII, 8. ⁷⁰ Ephes. II, 15. ⁷¹ Joan. XVI, 15. ⁷² Joan. V, 22. ⁷³ Psal. LXII, 12.

(68) Reg. et Seguer., ψασι. Editi, ἐπῃ.

(69) Reg. et Seg. post ὡς, addunt καὶ, quod alii omittunt. Ibid. iidem et Gobler., ψησί, editi, ἐπῃ.

(70) Εἰπεῖν deest in Reg. et Seguer. Iidem et Basil. ac Gobler., παραδίδεται.

(71) Hæc verba, ταῦτα usque ad ἐμὰ ἔστι, leguntur in Regio, Segueriano et Basiliensi, sed desunt in aliis et editis. Mox Regius et Seguerianus, ἐγένετο. Alii et editi, ἐγένετο.

(72) Regius et Seguerianus, παραδίδωκε.

(73) Basil., τοῦ Πατρὸς τὸ ἀχώριστον.

dictum est omnia Filio tradita esse a Patre, ipsum ideo non omnibus præsidere putandum est. Obstruantur, inquam, illorum ora, qui unigenitum Dei Filium, qui quidem ex natura individuus est, audent dividere : quanquam insani verbis tantum dividant. Nimirum impii non intelligunt lucem solis a sole nunquam posse separari, sed semper naturaliter in sole esse. Liceat enim tenui vulgarium rerum imagine id quod intelligimus exprimere, quandoquidem nimis temeritatis esset naturam, quam nemo cogitatione potest comprehendere, curiosius persequari.

4. Quemadmodum ergo lux solis, quæ universum orbem illuminat, sine sole lucere intelligi non potest ab his nempe qui sana sunt mente, quia lux solis, ejusdem naturæ unita est : ac proinde si lux ipsa diceret : Accepi a sole ut omnia illuminarem, meoque calore augerem et roborarem : nemo adeo stultus esset ut solem a natura quæ ex ipso exoritur, quæ nimirum lux ipsa est, his verbis separari arbitraretur : ita similiter divinam Verbi substantiam suo Patri ex natura unitam esse vera pietas jubet intelligere, uti ex hoc ipso loco quem modo tractamus clarissimum est. Siquidem hæc Salvatoris verba, *Omnia quæcunque habet Pater, mea sunt*, cum cum Patre semper esse significant. Nam hæc quidem voces, *quæcunque habet*, Patris dominatum ostendunt : istæ vero, *mea sunt*, individuum utriusque unionem indicant. Necesse est igitur nos intelligere æternitatem et immortalitatem in Patre esse : esse, inquam, non tanquam aliena, sed in ipso et in Filio velut in fonte residere. Cum ergo de Filio cogitare volueris, disce prius quænam sint in 85 Patre, eaque in Filio etiam esse credere ne dubites. Itaque si Pater res est creata vel facta, hæc quoque Filio ascribe. Si item de Patre licet dicere, fuit aliquando tempus cum non esset, vel est ex nihilo : id etiam de Filio dicatur. Sin autem hæc in Patre esse absque impietate dici non potest, ea quoque Filio affingere impium sane fuerit. Quæ enim Patris sunt, hæc et ad Filium pertinent. Nam qui Filium honorat, Patrem qui eum misit honorat : et qui Filium recipit, Patrem cum eodem recipit⁸⁴. Siquidem qui videt Filium, videt et Patrem⁸⁵. Quocirca ut Pater non est res creata, ita nec Filius ; atque ut de illo dici nequit, fuit aliquando, cum non esset, vel est ex nihilo ; sic nec ea de Filio dicere convenit. Sed potius ut in Patre est æternitas et immortalitas, ut idem semper est, nec res est creata ; sic eadem de Filio sentire necesse est. Nam, uti scriptum est : *Sicut Pater habet vitam in semetipso, sic dedit et Filio habere vitam in semetipso*⁸⁶. Porro verbo, *dedit*, usus est Christus, ut dantem Patrem ostenderet. Ut autem in Patre est vita, ita et in Filio vitam esse dixit, quo individuum utriusque naturam et æternitatem indicaret. Hinc enim caute dixit, *Omnia quæcunque habet Pater*, ut hic Patrem nominans, idem ipse non esse Pater

⁸⁴ Matth. x, 40. ⁸⁵ Joan. xiv, 9. ⁸⁶ Joan. v, 26.

(74) Kai deest in Segueriano.

(75) Gobler. et Felckm. f. anonym., ἐθέλεις.

(76) Regius, Seguerianus, et Basiliensis, οὕτως οὐκ

νοοῦντας οἱ δυσσεβεῖς, ὥς οὐκ ἂν χωρισθεῖν ποτὲ τὸ φῶς τοῦ ἡλίου, ἀλλ' ἔστιν ἐν αὐτῷ φυσικῶς. Ἀπὸ γὰρ τῶν ἐν χειρὶ καὶ (74) συνήθων εἰκόνι πτωχῇ χρησαμένων, τὸ νοοῦμενον παραστήσαι τῷ λόγῳ δεῖ, ἐπειδὴ τολμηρὸν ἐμβατεύειν τὴν ἀπαιρόντων φύσιν.

4. Ὡς οὐκ ἂν τοῖνον ποτὲ τὸ ἐξ ἡλίου φῶς τὴν οἰκουμένην καταλάμπον χωρὶς αὐτοῦ περιλάμπειν δυνατόν νοηθῆναι· παρὰ τοῖς ἐβρώμενοις τὸν νοῦν, ἐπειδὴ ἡνωται τῇ φύσει τοῦ ἡλίου τὸ ἐξ αὐτοῦ φῶς, καὶ ὥς εἰ λέγοι τὸ φῶς· Πάντα καταλάμπειν παρελθὼν παρὰ τοῦ ἡλίου, καὶ πάντα αὖξιν καὶ ἐνισχύειν διὰ τῆς ἐν ἐμοὶ θερμότητος· οὐ χωρίζειν τις μεμνηνὸς νοήσει τὴν τοῦ ἡλίου ὀνομασίαν τῆς ἐξ αὐτοῦ φύσεως, ἥ ἐστι τὸ φῶς· οὕτω νοεῖν εὐσεβὲς καὶ τὴν θεῖαν οὐσίαν τοῦ Λόγου ἡνωμένην φύσει τῷ ἑαυτοῦ Πατρὶ. Καὶ γὰρ τὸ ἐν χειρὶ ῥητὸν τὴν σαφῆναιαν παρέχει τοῦ ζητούμενου σαφιστάτην, εἰπόντος τοῦ Σωτῆρος· Πάντα, ὅσα ἔχει ὁ Πατήρ, ἐμὰ ἐστίν, ὃ δηλοῖ αὐτὸν αἰεὶ εἶναι σὺν τῷ Πατρὶ· τὸ γὰρ, ὅσα ἔχει, τὴν δεσποτείαν κρατεῖν δείκνυσιν τὸν Πατέρα· τὸ δὲ, ἐμὰ ἐστίν, τὴν ἀχώριστον ἐνωσιν. Ἀνάγκη τοῖνον νοεῖν ἡμᾶς ὅτι ἐστὶν ἐν τῷ Πατρὶ τὸ αἰδίον, τὸ αἰώνιον, τὸ ἀθάνατον· ἐστὶ δὲ ἐν αὐτῷ οὐχ ὡς ἄλλοτερια αὐτοῦ, ἀλλ' ὡς ἐν πηγῇ ἐστὶν ἐν αὐτῷ ἀναπαυόμενα καὶ ἐν τῷ Υἱῷ. Ὅταν τοῖνον περὶ Υἱοῦ νοεῖν ἐθέλῃς (75) μαθὼν τίνα ἐστὶ τὰ ἐν τῷ Πατρὶ, ταῦτα καὶ ἐν τῷ Υἱῷ εἶναι πίστευε. Εἰ μὲν οὖν κτίσμα ἐστὶν ὁ Πατήρ ἢ ποιῆμα, ἐστὶ ταῦτα καὶ ἐν τῷ Υἱῷ· καὶ εἰ θεμιτὸν εἰπεῖν ἐπὶ τοῦ Πατρὸς, ἦν ποτε, ὅτε οὐκ ἦν, ἢ ἐξ οὐκ ὄντων· λεγέσθω τοῦτο καὶ ἐπὶ τοῦ Υἱοῦ. Εἰ δὲ ἀσεβὲς ἐστὶ ταῦτα λέγειν ἐν τῷ Πατρὶ εἶναι, ἀσεβὲς ἔστω καὶ ἐν τῷ Υἱῷ ταῦτα νοεῖν. Τὰ γὰρ τοῦ Πατρὸς, ταῦτα τοῦ Υἱοῦ ἐστίν. Ὁ γὰρ τιμὴν τὸν Υἱὸν τιμᾷ τὸν Πατέρα τὸν πέμφαντα αὐτόν, καὶ ὁ δεχόμενος τὸν Υἱόν, δέχεται σὺν αὐτῷ τὸν Πατέρα· ὁ γὰρ ἑωρακώς τὸν Υἱὸν ἑώρακε τὸν Πατέρα. Ὡς οὖν οὐκ ἐστὶ κτίσμα ὁ Πατήρ, οὕτως οὐδὲ ὁ Υἱός (76)· καὶ ὡς οὐκ ἐστὶν εἰπεῖν ἐπ' αὐτοῦ, ἦν ποτε, ὅτε οὐκ ἦν, ἢ ἐξ οὐκ ὄντων· οὕτως οὐχ ἀρμολεῖ, οὐδ' ἐπὶ τοῦ Υἱοῦ λέγειν τὸ αὐτό. Ἀλλὰ μᾶλλον ὡς ἐν τῷ Πατρὶ τὸ αἰδίον, τὸ ἀθάνατον, τὸ αἰεὶ, τὸ μὴ κτίσμα· οὕτω καὶ περὶ Υἱοῦ φρονεῖν ἀκολουθοῦν. Κατὰ γὰρ τὸ γεγραμμένον, Καθὼς ὁ Πατήρ ζωὴν ἔχει ἐν ἑαυτῷ, οὕτως ἔδωκε καὶ τῷ Υἱῷ ζωὴν ἔχειν ἐν ἑαυτῷ. Ἐδίδωκε δὲ εἰρηκεν, ἵνα τὸν δίδόντα Πατέρα δεῖξῃ. Ὡς δὲ ἐν τῷ Πατρὶ, οὕτω καὶ ἐν τῷ Υἱῷ ἐστὶν ἡ ζωὴ, ἵνα τὸ δόξαιρετον καὶ αἰδίον διδάξῃ. Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ ἀκριβῶς εἰρηκεν, Ὅσα ἔχει ὁ Πατήρ, ἵνα, καὶ ὥδε λέγων τὸν Πατέρα, μὴ καὶ αὐτὸς Πατήρ νομισθῇ.

ἐστὶ κτίσμα ὁ Υἱός. Εἰ paulo post lidem pro τὸ αὐτό, habent ἦν ποτε ὅτε οὐκ ἦν. Εἰ præterea Reg. et Seg. addunt ἢ ἐξ οὐκ ὄντων.

Ὁ δὲ γὰρ εἰρηκεν, Ἐγὼ εἰμι ὁ Πατήρ, ἀλλ', Ὅσα ἔχει ὁ Πατήρ.

5. Πατήρ μὲν γὰρ, ὡς Ἀρειανοί, παρὰ τοῦ Πατρὸς χρηματίζοι ὁ μονογενὴς Υἱὸς αὐτοῦ, οὐ μὴν ὡς ὑμεῖς πλανώμενοι ἰσως ἀν' ὑπολάβοιτε, ἀλλ' Υἱὸς μὲν τοῦ γεννήσαντος Πατρὸς, πατήρ δὲ τοῦ μέλλοντος αἰῶνος. Δεῖ γὰρ ὑμῶν πάσας τὰς ὑπονοίας περιελθεῖν. Θεοὶ γοῦν διὰ τοῦ προφήτου Ἐγενήθη ἡμῖν Υἱὸς, καὶ ἐδόθη ἡμῖν, οὐ ἡ ἀρχὴ ἐπὶ τοῦ ὅμου αὐτοῦ, καὶ καλεῖται τὸ ὄνομα αὐτοῦ Μεγάλης βουλῆς ἀγγελος, Θεὸς ἐν χειρὶ, ἐξουσιαστής, πατήρ τοῦ μέλλοντος αἰῶνος. Οὐκοῦν καὶ πατήρ τοῦ μέλλοντος αἰῶνος ὁ Μονογενὴς, καὶ Θεὸς ἰσχυρὸς, καὶ ἐξουσιαστής ὁ Υἱὸς ὑπάρχει τοῦ Θεοῦ· καὶ σαφὲς δέδεικται, ὅτι πάντα, ὅσα ἔχει ὁ Πατήρ, αὐτοῦ ἐστι, καὶ καθὼς ζῶν διδόναι ὁ Πατήρ, καὶ τῷ Υἱῷ ὁμοίως παρέσθαι οὐδ' ἐλεῖ ζωοποιεῖν (77). Ἀκούσονται γὰρ, φησὶ, τῆς φωνῆς τοῦ Υἱοῦ οἱ νεκροί, καὶ ζήσονται. Καὶ ἐν θέλημα Πατρὸς καὶ Υἱοῦ καὶ βούλημα, ἐπὶ καὶ ἡ φύσις μία καὶ ἀδιαίρετος. Καὶ περισσῶς οἱ Ἀρειανοὶ κόπτουσιν ἑαυτοὺς, μὴ νοούντες τὸ εἰρημένον πρὸς (78) τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν, τὸ, Πάντα, ὅσα ἔχει ὁ Πατήρ, ἐμὰ ἐστιν. Ἐκ γὰρ τούτου, καὶ ἡ Σαβελλίου ἀνατρέπεται παραφροσύνη, καὶ τῶν νῦν Ἰουδαίων ἐλέγχει τὴν ἀνοιαν. Διὰ γὰρ τοῦτο ζῶν ἔχων ἐν ἑαυτῷ ὁ Μονογενὴς, ὡς ὁ Πατήρ ἔχει, καὶ μόνος οἶδε τίς ἐστιν ὁ Πατήρ, ἐν τῷ Πατρὶ ὢν, καὶ ἔχων ἐν ἑαυτῷ τὸν Πατέρα. Εἰκὼν γὰρ ἐστι, καὶ ἀκολουθῶς, ὡς ἐν εἰκόνι, πάντα τὰ τοῦ Πατρὸς ἐν αὐτῷ (79) ἐστι. Σφραγὶς γὰρ ἐστιν ἰσότητος ἐν αὐτῷ δευτέρως τὸν Πατέρα, Λόγος ζῶν, ἀληθινός, δύναμις, σοφία, ἀγίασμα, καὶ ἀπολύτρωσις ἡμῶν. Ἐν αὐτῷ γὰρ καὶ ζῶμεν, καὶ κινούμεθα, καὶ ἐσμέν· καὶ, οὐδεὶς γινώσκει τίς ἐστιν ὁ Πατήρ εἰ μὴ ὁ Υἱός, καὶ τίς ἐστιν ὁ Υἱὸς εἰ μὴ ὁ Πατήρ.

6. Καὶ πῶς τοιμῶσιν οἱ δυσσεβεῖς φλυαρεῖν, ἃ μὴ θέμεις, ἀνθρώποι ὄντες, καὶ τὰ ἐπὶ γῆς οὐχ εὐρίσκοντες διηγήσασθαι; Τί δὲ λέγω τὰ ἐπὶ γῆς; τὰ ἑαυτῶν ἡμῖν εἰπάτωσαν, εἰ ἄρα εὐρεῖν δυνήσονται τὴν ἑαυτῶν ἐξηγῆσάαι φύσιν. Τολμηροὶ ὄντως καὶ αὐθάδεις, ὁδῶς οὐ τρέμοντες, ἐνθα ἐπιθυμοῦσιν ἀγγελιοὶ παρακῦψαι, καὶ τοσοῦτω καὶ τὴν φύσιν καὶ τὴν τάξιν ἀνῶτεροι. Τί γὰρ ἐγγύτερον τῶν χειρῶν ἢ τῶν σεραφίμ; καὶ ὁμοῦς οὐδὲ ὀρώνα, ἢ ποσὶν ἐστῶτα, ἀλλ' οὐδὲ γυμνοὶς, κεκαλυμμένοι δὲ ὥσπερ καὶ τοῖς προσώποις τὴν δοξολογίαν προσφέρουσιν, ἀπαύστοις τοῖς χεῖμασι οὐδὲν ἕτερον ἢ τὴν θέαν καὶ ἄρραστον φύσιν τῇ τρισαγίῳ τῇ δοξάζοντα. Καὶ οὐδαμῶς τις τῶν θεοπισίων προφητῶν, τῶν μάλιστα καταξιωθέντων τῆς τοιαύτης θέας, ἀπήγγειλεν ἡμῖν, ὅτι ἐν μὲν τῷ ἁπλῶς εἰπεῖν τὸ, ἄριστος, μεγάλη τῇ φωνῇ, ἐν δὲ τῷ δευτερώσαι, ἤσσαν, ἐν δὲ τῷ τρισεῖσαι, ὑποβεβηκότως· καὶ μετὰ τοῦτο τὸν πρῶτον ἀγίασμον κυριολογοῦντα, τὸν δὲ δεῦτερον ὑποτάσσοντα, καὶ

sed, Quaecunque habet Pater.

5. Equidem ipse unigenitus Dei Filius, o Ariani, pater quoque a Patre appelletur, sed non eo sensu quem vos errantes forte suspicamini: at pater futuri saeculi dicitur. Necesse est enim vestras omnes falsas suspensiones praecidere. En igitur prophetae verba: Genitus est nobis Filius et datus est nobis, cujus imperium super humerum ejus, et vocatur nomen ejus, magni consilii Angelus, Deus fortis, potestatem habens, Pater futuri saeculi. Pater ergo futuri saeculi est unigenitus Dei Filius ut et Deus fortis et summa potestate praeditus: atque dilucide ostensum est omnia quaecunque Pater habet Filii quoque esse, quemadmodum Pater vitam impertit, ita et Filium quibus voluerit vitam tribuere. Nam, ut Scriptura praemonet, Mortui audient vocem Filii et vivent. Una quoque Patris et Filii est voluntas ac sententia, quia unam et individuum habent naturam. Frustra igitur seipsos excruciant Ariani, dum haec nostri Servatoris verba minime intelligunt, Omnia quaecunque habet Pater, mea sunt. Si quidem ex his quoque penitus evertitur insanus Sabellii error, et invicte coarguitur hodiernorum Judaeorum insipientia. Hinc enim vitam in semetipso habens Unigenitus, quemadmodum Pater habet, solus novit quis sit Pater, utpote cum ipse sit in Patre, et Patrem habeat in seipso. Namque imago est, atque adeo omnia quae Patris sunt, in ipso quoque sunt sicut in imagine. Etenim sigillum est eandem formam referens, et Patrem in seipso representans, Verbum vivens et verum, virtus, sapientia, sanctificatio et redemptionis nostra. In ipso enim vivimus, et movemur, et sumus. Et: Nemo cognoscit quia sit Pater, nisi Filius; et quis sit Filius, nisi Pater.

6. Quid igitur impii his de rebus, quas scrutari nefas est, effatire non verentur; illi, inquam, qui et homines sunt, nec vel ipsam rerum terrestrium naturam possunt evolvere? Imo, quae vel ipsos spectant, ipsi explicant nobis, num videlicet suam ipsorum naturam percipere queant? Temerarii certe illi nimiumque confidentes, qui divinae majestatis gloriam absque ullo tremore scrutantur, inquam angeli cum natura cum ordine ipsis adeo superiores desiderant prospicere. Quid enim Deo propinquius quam cherubim et seraphim? et tamen non audent aspicere vel pedibus stare, imo non nuda sed obiecta veluti facie divinas laudes labiis nunquam deficientibus celebrant, nihil aliud quam divinae et inexplicabilis naturae gloriam triplici sanctitatis titulo praedicantes. Nec vero ullus e sanctis prophetis, qui hujusmodi visione maxime sunt digni habiti, nobis renuntiavit illos magna voce usos esse cum sanctus prima vice proferrent;

⁷⁷ Isa. ix, 6. ⁷⁸ Joan. v, 25. ⁷⁹ Act. xvii, 28.

⁷⁷ Matth. xi, 27. ⁷⁸ I Petr. i, 12.

(77) Sic Reg. Seg. et Basil. Alii vero et editi, ζωοποιεῖ.

(79) Regius, Seguerianus, Goblerianus et Basilien-sis, ἐν αὐτῷ, ut et paulo post, Basil. excepto.

(78) Sic Regius et Seguer. Alii vero, περὶ.

minus clara, secunda vice; submissa denique, A tertia vice: deindeque prima sanctitate Dominum significari, secunda subjectionem indicari, tertia demum inferiorem designari ordinem. Verum apage hominum Deo invisorum insaniam. Nam laudanda colendaque et adoranda Trinitas, una et individua est, nec ullam figuram habet, sed absque confusione conjungitur, quemadmodum ejusdem unitas distinguitur absque divisione. Nimirum veneranda illa animalia, trina ista *Sanctus, sanctus, sanctus* iteratione tres perfectas denotant hypostases; quemadmodum cum semel vocem *Dominus* proferunt, unam indicant substantiam. Qui ergo unigenitum Dei Filium minorem faciunt, hi ipsum Deum suis blasphemis lacessunt, quippe qui prave de ejus perfectione sentiant, eumque imperfectum arguant: seipsos autem gravissimi profecto supplicii reos constituunt. Quisquis enim blasphemiam in quamlibet hypostasim audebit proferre, is veniam neque in hoc saeculo neque in futuro poterit obtinere. Verum potest Deus oculos cordis ipsorum aperire ad solem justitiae perspicendum, ut illo cognito, eundem, quem olim repulsiabant, constanti animi pietate nobiscum laudent, quoniam ipsius est imperium, Patris videlicet et Filii et Spiritus sancti, nunc et in saecula. Amen.

tὸν τρίτον κατώτερον τίθεντα. Ἄλλ' ἀπάγε τῆς ἀνοίας τῶν θεοστρυγῶν καὶ ἀφρόνων (80)! Ἡ γὰρ πανύμνητος καὶ σεβάσμιος καὶ προσκυνητὴ Τριάς μία καὶ ἀδιαίρετος καὶ ἀσχημάτιστος. Συνάπτεται δὲ ἀσυγχύτως, ὥσπερ καὶ ἀτμήτως ἡ μονὰς χωρίζεται. Τὸ γὰρ τρίτον τὰ τίμια ζῶα ταῦτα προσφέρειν τὴν δοξολογίαν Ἅγιος, ἅγιος, ἅγιος λέγοντα, τὰς τρεῖς (81) ὑποστάσεις τελείας δεικνύοντα ἐστίν, ὡς καὶ ἐν τῷ λέγειν τὸ (82), Κύριος, τὴν μίαν οὐσίαν δηλοῦσιν. Οἱ τοίνυν ἐλασσούντες τὸν μονογενῆ τοῦ Θεοῦ Υἱὸν εἰς Θεὸν βλασφημοῦσι, τὴν τελειότητα κακοδοξοῦντες, καὶ ἀτελεῖ διαβάλλοντες· καὶ κολάσεως μεγίστης ἐαυτοὺς ὑπευθύνους καθιστῶσιν. Ὁ γὰρ εἰς ὑποτέραν τῶν ὑποστάσεων βλασφημιῶν σὺχ' ἔξει ἀφ᾿ εἰς οὕτε ἐν τῷ αἰῶνι τοῦτω, οὕτε ἐν τῷ μέλλοντι. Β Δυνατὸς δὲ ἐστὶν ὁ Θεὸς ἀνοῖξαι τοὺς ὀφθαλμοὺς τῆς καρδίας αὐτῶν πρὸς κατανόησιν τοῦ ἡλίου τῆς διακαιοσύνης· Ἰν', ἐπιγινόντες, ὅν πάλαι ἠθέτουσαν, συντόνῃ τῷ τῆς εὐσεβείας λογισμῷ σὺν ἡμῖν αὐτὸν δοξάσωσιν, ὅτι αὐτοῦ ἐστὶν ἡ βασιλεία, τοῦ (83) Πατρὸς, καὶ Υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος νῦν καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

IN ENCYCLICAM AD EPISCOPOS EPISTOLAM MONITUM.

1. Post Tractatum in illud: Omnia mihi tradita sunt a Patre, etc., opportune subsequitur Encyclica ad episcopos epistola, anno 341 conscripta, quæ gravissimarum causa disceptationum hactenus exstitit. Nonnulli enim vitium in editis jure suspicati, Gregorium semper pro Georgio qui passim illic occurrebat, Pistum semel pro Gregorio substituendum putarunt: alii veterem pro virili vindicarunt lectionem. Nos vero perantiqui Regii codicis ope egregium hoc Athanasii opus suæ integritati reddidisse, ac una huic tantæ quæstioni finem imposuisse putamus. Verum ut intelligatur quid operæ in hac epistola instauranda contulerimus, res est altius repetenda.

II. Postquam ex Galliis reversus fuerat Athanasius, Constantii imperatoris auctoritate freti, Eusebiani Pistum Alexandriæ Arianorum episcopum constituerunt. Sed rei indignitate commoti cum ipse Athanasius, tum alii Egyptii præsules, Eusebianorum audaciam ubique pervulgarunt, deque tanta injuria apud omnes episcopos conquesti sunt. Eusebiani vero cum comperissent male ubique audire Pisti ordinationem, eumque velut intrusum communi omnium calculo damnari, coacta Antiochiæ synodo anno 341, Gregorium item Arianum Pisto subrogant, Philagriique ducis præsidio fultum Alexandriam mittunt: in cujus ingressu illa commissa sunt flagitia quæ per totam hanc epistolam recensentur. Athanasius enim, cum sese ex urbe exque tanto tumultu proripuisse, de rebus Alexandriæ gestis epistolam scripsit, non ad omnes orthodoxos, ac veteres serunt editiones, sed ad universos orbis episcopos. Neque vero hic unus error amanuensium vitio irrepsit, nam omnes tam editi quam manuscripti, unico Regio excepto, Gregorii loco Georgium semper habent, errore scilicet ex nominum similitudine orto: omnes item editi et quidam manuscripti, Pisti loco, Gregorium habent. Quæ res densissimas huic historiæ tenebras offudit. At genuinam esse codicis Regii lectionem hacque epistola Gregorii, non vero Georgii, intrusionem enarrari, certum habemus. 1. Namque Regius codex cæteris præstat cum antiquitate tum fide, quod alibi passim observatur. 2. Præter Regium,

(80) Regius et Seguerianus post θεοστρυγῶν, addunt καὶ ἀφρόνων, quæ alii et editi omittunt.

(81) Τρεῖς deest in Regio et Seguer.

(82) Reg. Seg. et Basil. art. τὸ addunt, quem alii et editi omittunt. Mox iidem vocem μίαν omittunt, quam alii et editi habent.

(83) Regius, Seguerianus, et Basil. art. τοῦ hic et in sequentibus omittunt. Ibid. Seguerianus, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν. Regius et Basiliensis νῦν καὶ omittunt. Regius addit quoque in fine, ἀμήν.

Anglicanus codex numero 6, Pistum, non Gregorium habet, quo item modo legisse Nannium infra dicemus. At si hoc loco Pistus legatur, consentiunt omnes Gregorium alias ubique legendum esse : nam eodem numero Pistus decessor dicitur ejus ad quem hæc historia pertinet, Pistum autem apud Arianos Gregorii decessorem **87** habitum fuisse nemo ignorat. 3. Episcopus de quo hic agitur, Philagrio Ægypti præfecto optulante, Alexandrinam sedem invasisse dicitur : quod recte quidem Gregorio convenit, at non item Georgio, qui Cataphronii Ægypti præfecti ope Alexandrinam occupavit sedem. 4. Episcopus de quo hæc agit Epistola ideo ordinatus est quod ejus decessorem omnes Ecclesiæ præules damnassent, et episcopatu addicassent. At qui, quæso, hoc ad Georgium referas, qui septem tantum annos post Gregorii decessoris sui obitum ab Arianis ordinatus est? 5. Athanasius calamitates ab Eusebianis sibi illatas recensens, de solo in Gallias exilio mentionem facit, cur vero tacuisset illud gravius longiusque exilium quo ante Georgii intrusionem octo circiter annos, iisdem Eusebianis auctoribus afflictus est? 6. Inter ea quæ a Julio Romano pontifice de Gregorii Alexandriam ingressu infra in Apologia narrantur num. 30, et ea quæ in præsentii Epistola recenset Athanasius, tanta intercedit similitudo, ut vel hinc Gregorii intrusionem hoc loco enarrari nemo eat inficias. Ecce Julii verba : Καθὼς οἱ ἐπίσκοποι ἔγραψαν, ἡ ἐκκλησία ἐμπρησµὸν ὑπέμεινε, παρόντοι ἐγυµνώθησαν, μονάζοντες κατεπατήθησαν, πρεσβύτεροι καὶ πολλοὶ τοῦ λαοῦ ἤξι- σθησαν. Prout episcopi scripsere, incendium passa est ecclesia, virgines denudatæ, monachi conculcati, presbyteri et ex populo multi plagis lacerati. His quam simillima in hac epistola, num. 3, leguntur : Ἡ μὲν ἐκκλησία καὶ τὸ ἅγιον βαπτιστήριον πυρπολεῖται..... παρόντοι ἅγιοι καὶ ἀμύαντοι ἐγυµνοῦντο..... μονάζοντες κατεπατοῦντο καὶ ἀπέθνησκον. Ecclesia et sacrum baptisterium incenduntur..... sanctæ et immaculatæ virgines nudabantur..... monachi conculcati exspirabant. Et num. 4. πρεσβύτεροι καὶ λαϊκοὶ ἐξέσθησαν, presbyteri et laici plagis lacerabantur. Utrunque vides ecclesiam incensam, utrinque virginum denudationes, monachos conculcatos, presbyteros et laicos plagis laniatos, ut nihil ambigas eundem ingressum utrobique narrari. Nec tamen diffiteor in ingressu Georgii quædam his similia gesta esse : at de incensa ecclesia, vel de monachis conculcatis nihil in illius intrusione legitur. Demum episcopus, de quo hic agitur, ab Eusebio et sociis ejus missus est, qui Eusebius cum quatuordecim annis ante Georgii intrusionem vita functus sit, quomodo potuit Georgium illo mittere? Illud autem οἱ περὶ Εὐσέβιον, quod passim in hac epistola occurrit, semper Eusebium significat, nonnunquam solum, sed sæpius cum sectoribus suis. Neque enim sequaces Eusebii jam defuncti, usquam apud Athanasium, οἱ περὶ Εὐσέβιον vocantur : sed κοινῶν τῶν περὶ Εὐσέβιον, Eusebii socii, ut infra in Apologia, vel κληρονόμοι τῆς ἀσθελας τοῦ Εὐσέβιου, hæredes impietatis Eusebii, sæpe in Epist. ad solitarios. Sed quid plura? Si cui rem aliqui sat exploratam ultro indagare placuerit, is conferat historiam ingressus Georgii Alexandriam cum hac epistola, easque in plurimis aliis præcipuisque rebus inter se discrepare comperiet. Hoc de germano hujus epistolæ contextu dicta sint.

III: At quædam disquirenda superessent. An scilicet a tota synodo Antiochena missus sit Gregorius, an solum ab Eusebianis post solutam synodum illic remanentibus, quod in libro de synodis commodius expendemus. Num Athanasius post eum : ex Galliis reditum bis Alexandria Romam petierit, et an duplex synodus a Julio Romano pro causa Athanasii sit celebrata, quod utrumque in sequenti Monito ad Apologiam disquirendum veniet.

ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΕΓΚΥΚΛΙΟΣ

A

EPISTOLA ENCYCLICA

Beati Athanasii episcopi Alexandriæ.]

Τοῦ μακαρίου Ἀθανασίου ἐπισκόπου Ἀλεξανδρείας (84).

Τοῖς κατὰ τόπον συλλειτουργοῖς, κυρίως ἀγαπητοῖς, Ἀθανάσιος ἐν Κυρίῳ χαίρειν.

1. Ἄ μὲν πεπόνθαμεν, δεῖν καὶ ἀφόρητὰ ἔστι, καὶ οὐκ ἔστιν ἐπαξίως (85) αὐτῶν μνημονεῖσαι· ἵνα δὲ ταχύτερον τὸ δεῖν τῶν συμπεδηχότων γνωσθῇ· (86) δυνήθῃ, καλὸν ἡγησάμεν ἱστορίας ἀπὸ τῶν Γραφῶν μνημονεῖσαι· Ἀντὶ ποτε Αὐτίτης, ἀδικη-

Ad omnes ubique comministros, dominos dilectos, Athanasius in Domino salutem.

1. Usque adeo atrocita et intoleranda sunt quæ sustinimus mala, ut pro rei gravitate enarrari nequeant. Ut autem rerum in nos gestarum indignitas citius dignoscatur, operæ pretium duxi historiam ex Scripturis petitam recitare. Vir olim levita,

(84) Sic in Regio ms. At in omnibus aliis cum editis tum manuscriptis, Ἐπιτολή πρὸς τοὺς ἀπανταχοῦ ὀρθοδόξους, ὅτε παρὰ τῶν Ἀρειανῶν διωγμὸς ἐγένετο. Epistola ad omnes ubique orthodoxos, cum per Arianos persecutio fieret. Sed perperam, ubique enim solos episcopos alloquitur, et nusquam populares : quamobrem Regii ms. omnium optimi lectionem sequi visum est. Ibidem, ὅτε ὁ παρὰ τῶν habent Basil. Anglic. et Felckm. 5 anonymus. Basil. ante titulum hæc habet : Οὗτος ὁ λόγος ἀναγινώσκεται εἰς τὴν μνήμην τοῦ ἁγίου τῇ κατὰ τὴν

δευτέρῃν τοῦ Ματθ. μὲνός. Hic sermo in memoriam hujus sancti legitur secunda mensis Maii.

(85) Sic Regius, Basilensis, Anglicanus, et Felckmanni anonymus 5. Editi vero ἔσθι, οὐκ ἔσται ἐπαξίως.

(86) Sic Regius, Anglicanus, Felckmanni 2 anonymus, Basilensis, et Felckmanni 5 anonymus, sed duo ultimi, γνωρισθῆναι. Edit. Com., τῶν συμπεδοσθῆναι δυνήθῃ. Edit. Paris. perperam correxit sic, τῶν συμπεβαιούσθαι δυνήθῃ.

commissi in uxorem sceleris injuriam passus, execrandi facinoris atrocitatem secum perpendens (Hebraeus quippe ex tribu Juda mulier erat), tanti-
que flagitii gravitate percussus, divina Judicium⁸⁸ Scriptura narrante, uxorem in frusta concisam misit ad omnes tribus Israel, ut non sibi pecu-
liarem, **88** sed omnibus communem injuriam repu-
tarent : et ut si vicem suam dolerent, se ulcisce-
rentur; sin negligenter, quasi ipsi tanti criminis auctores essent pudore suffunderentur. Nuntii igitur rem gestam enarrarunt. Illi vero iis auditis atque
perspectis, dicebant nunquam talia facta esse, ex qua die illi Israel ex Aegypto ascenderant. Uni-
versae igitur tribus Israel concitatae sunt : omnes-
que quasi singulis illata fuisset injuria, adversus tanti flagitii auctores in unum coierunt. Ac demum
selesti illi bello devicti, et ab omnibus execra-
tioni sunt habiti : etenim qui conveniant non co-
gnationem, sed facinoris indignitatem prae oculis habuere. Scitis historiam, fratres, et quae ea de re
in Scripturis accurate recensentur : pluribus enim eam prosequi non juvat, apud eos maxime quibus res probe nota est : cum necessitate compellar ea
quae nunc gesta sunt, illis multo graviora, vestrae pietati significare. Ideo enim hujus historiae me-
mini, ut ea quae tunc gesta sunt praesentibus com-
parantes, et scientes, haec illis crudeliora esse, magis indignemini, quam illi tunc adversus sce-
lestos illos indignati sunt. Etenim adversus nos perpetrata facinora, ipsam persecutionum acerb-
tatem longe excedunt; ita ut exigua videatur le-
vitae calamitas iis collata quae nunc adversus Ec-
clesiam commissa sunt : vel potius ejusmodi illa sunt, ut nunquam aliquid simile auditum, nec quis-
quam istiusmodi mala expertus sit. Tunc enim mulier una contumeliis affecta, unicuique item levi-
tae latus, nunc autem universae Ecclesiae injuria illata est, et sacerdotalis ordo contumeliis est affectus :
quodque gravius videatur, pietas ab impietate per-
secutionem patitur. Et tunc quidem singulis tribus singula unius mulieris frusta cernentes exhor-
ruere : nunc autem universae Ecclesiae membra discerpta conspiciuntur. Legati certe tum ad vos,
tum ad alios missi, quibus contumeliis injuriisque sint affecti, renuntiant. Concitemini igitur et vos,
obsecro, quasi non nos tantum, sed et vos injuria affecti essetis : et quisque, quasi ipse latus opem ferat, ne brevi ecclesiastici canones et Ecclesiae

⁸⁸ Judic. xix.

(87) In edit. Com. et Paris. et in quibusdam mss. *h*ν δεστ. In Reg. Basil. et Feickm. 5 anon. legitur. Mox Basil., παρανομήσασιν.

(88) Basiliensis, Anglicanus, ἀπήγγελλον. Mox Regius, ἀκούσαντες. Paulo post, editi et quidam mss., τὰ τοιαῦτα. In Reg. et Basil. deest., τὰ.

(89) Ita Reg. At editi, ἐκκίνητο. Basil. Anglic. et Feickm. 5 anonym., κινήθη. Regii lectio antepo-
nenda videtur. Mox Reg., πεπνυσθέντες κατὰ τῶν πλημμελησάντων.

(90) Reg., τολμηθέν. Mox idem, οὕτως δὲ τὴν, etc.

A θεὸς εἰς τὴν γυναῖκα, καὶ τὴν ὑπερβολὴν τοῦ μύστους
ἐωρακώς (Ἑβραῖα γὰρ ἦν (87) ἡ γυνή, καὶ ἐκ τῆς
Ἰουδα φυλῆς ἐτύγχανε)· καὶ καταπλαγείς ἐπὶ τοῖς
τολμηθεῖσιν εἰς αὐτὴν παρανομήσασιν· ὡς ἡ θεῖα
τῶν Κριτῶν διαγορεύει Γραφή, διελὼν τὴν γυναῖκα
ἀπέστειλε κατὰ πᾶσαν φυλὴν τοῦ Ἰσραὴλ· ἵνα μὴ
εἰς αὐτὴν μόνον, ἀλλὰ καὶ εἰς πάντας κοινὸν τὸ τοιοῦ-
τον ἀδίκημα πιστευθῇ· καὶ ἵνα, ἐὰν μὲν συμπαθῶ-
σιν, ἐκδικήσωσιν· ἐὰν δὲ παρίδωσιν, ὡς αὐτοὶ λοιπὸν
ἀδικήσαντες αἰσχυνῶσιν. Καὶ οἱ μὲν ἀποσταλέντες
τὸ γεγονός ἀπήγγελλον (88)· οἱ δὲ, ἀκούοντες καὶ
ὁρῶντες, ἔλεγον μηδέποτε τὰ τοιαῦτα γεγενῆσθαι,
ἀπ' ἧς ἡμέρας ἀνέβησαν οἱ υἱοὶ Ἰσραὴλ ἐξ Αἰγύπτου.
Πᾶσα γοῦν φυλὴ τοῦ Ἰσραὴλ κινήθη (89), καὶ
πάντες ὡς αὐτοὶ παθόντες κατὰ τῶν πλημμελησάν-
των συνήλθον· καὶ τέλος κατεπολεμήθησαν οἱ τὰ
παράνομα δρᾶσαντες, καὶ ἀνάθεμα παρὰ πάντων γε-
γόνασιν. Οὐ γὰρ εἰς τὴν συγγένειαν οἱ συνελθόντες
ἐσκόπουον, ἀλλ' εἰς τὸ πλημμελήθη (90) ἀπέδωκεν.
Οἶδατε τὴν ἱστορίαν, ἀδελφοί, καὶ τὰ ἐκ τῆς Γραφῆς
ἀκριβῶς περὶ ταύτης σημαινόμενα· ἐπεξεργάσασθαι
γὰρ πλείονα περὶ αὐτῆς οὐ βούλομαι, πρὸς εἰδό-
τας (91) γράφων, καὶ ἐπιγόμενος τὰ νῦν ἐκείνων
πλείονα σημαίνει τῇ ὑμετέρᾳ εὐλαβείᾳ. Διὰ τοῦτο γὰρ
καὶ τῆς ἱστορίας ταύτης ἐμνήσθην, ἵνα, τὰ τότε τοῖς
νῦν γινόμενοις συμβαλόντες (92), καὶ γνόντες, ὡς
ταῦτα νενίκηκε τὴν ἐκείνων ὁμότητα, πλείον ὑμεῖς
ἀνανακτήσῃτε ἢ οἱ κατὰ τῶν τότε παρανομήσάντων.
Καὶ γὰρ καὶ τὰ πικρὰ τῶν διωγμῶν τὰ γενόμενα
καθ' ἡμῶν ὑπερβέθηκε (93)· καὶ μικρὰ ἢ τοῦ Λε:1-
του συμφορὰ πρὸς τὰ νῦν κατὰ τῆς Ἐκκλησίας τολ-
μηθέντα· καὶ μέλλον ταῦτα οὕτε (94) ἠκούσθη ποτὲ
ἐν τῇ οἰκουμένῃ, οὕτε τοιούτων τις πεπειράται κα-
κῶν. Τότε μὲν γὰρ γυνὴ μία ἦν ἡ ἀδικηθεῖσα, καὶ
εἰς Λευίτης ὁ τὴν βίαν παθὼν· νῦν δὲ εἰς τὴν Ἐκκλη-
σίαν ἡδίκηθη, καὶ τὸ ἱερτατεῖον ὑδρίσθη, καὶ τὸ γε-
μεῖζον, εὐσέβεια ἀπὸ (95) ἀσεβείας διώκεται· καὶ
τότε μὲν μιᾶς γυναίκης ἐκάστη φυλὴ μέρος ὁρῶσα
κατεπλήττετο, ἄρτι δὲ εἰς τὴν Ἐκκλησίαν ὁρᾶται μέλη
διηρημένα· καὶ τοὺς μὲν πρὸς ὑμᾶς, τοὺς δὲ πρὸς
ἄλλους ἀποσταλέντας, τὴν ὕβριν καὶ τὴν ἀδικίαν, ἣν
πεπνυσθασιν, ἀπαγγέλλοντας. Κινήθητε δὲ οὖν καὶ
ὑμεῖς παρακαλῶ, μὴ (96) ὡς ἡμῶν μόνον, ἀλλὰ καὶ
ὡς ὁμῶν ἀδικηθέντων, καὶ ἕκαστος ὡς αὐτὸς παθὼν
βοηθησάτω, ἵνα μὴ δι' ὀλίγου ἐκκλησιαστικοὶ κανό-
νες, καὶ ἡ τῆς ἐκκλησίας πίστις παραφθαρή. Κιν-
δυνεύει γὰρ ἀμφοτέρω, ἐὰν μὴ ταχέως ὁ θεὸς δι'
ὁμῶν τὰ πλημμεληθέντα διορθώσῃται, καὶ ἐκδικίας

(91) Reg., εἰδόμενος.

(92) Sic Regius, Anglicanus et Feickmanni 5 anonymus. Editi vero, συμβαλόντες. Mox Basiliensis, ὡς αὐτὰ. Paulo post Reg., πλείονα ὑμεῖς.

(93) Sic Reg. et Anglic. Editi vero, ὑπερβέ-
θηκε.

(94) Reg., τὰ τοιαῦτα οὐδέ. Paulo infra idem, οὐδέ
τοιούτων τις ποτὲ.

(95) Reg., ὁπό.

(96) Reg., καὶ ante μὴ. Ibidem μόνων Reg. et
Anglic.

ἡ Ἐκκλησία τύχη. Οὐ γὰρ νῦν κανόνες καὶ τύποι ταῖς Ἐκκλησίαις ἐδόθησαν, ἀλλ' ἐκ τῶν Πατέρων ἡμῶν (97) καλῶς καὶ βεβαίως παρεδόθησαν· οὐδὲ νῦν ἡ πίστις ἤρξατο, ἀλλ' ἐκ τοῦ Κυρίου διὰ τῶν μαθητῶν εἰς ἡμᾶς διαδόθηκεν· ἴν' οὐ μὴ τὰ ἐξ ἀρχαίων μέχρις ἡμῶν τηρηθέντα ἐν ταῖς Ἐκκλησίαις ἐν ταῖς νῦν ἡμέραις παραπόληται, καὶ τὰ πιστευθέντα ἡμῖν ζητηθῇ παρ' ἡμῶν· κινήθητε, ἀδελφοί, ὡς οἰκονόμοι μυστηρίων Θεοῦ τυγχάνοντες, καὶ ταῦτα ὑφ' ἐτέρων (98) ἀρπαζόμενα θεωροῦντες. Τὰ μὲν οὖν πλείονα παρὰ τῶν γραμματοφόρων ἀκούσεσθε· συντόμως δὲ κατὰ σημεῖα ἡπειλήθη, ἵνα τῷ ὄντι γινώτε, ὅτι οὐδέποτε τοιαῦτα γέγονε κατὰ τῆς Ἐκκλησίας ἀπ' ἧς (99) ἡμέρας ἀναληφθεὶς ὁ Σωτὴρ ἐνετείλατο τοῖς μαθηταῖς λέγων· *Πορευθέντες, μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη, βαπτίζοντες αὐτοὺς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος*.

2. Τὰ μὲν οὖν καθ' ἡμῶν καὶ κατὰ τῆς Ἐκκλησίας παρανομηθέντα οὕτω γέγονε. Συναγόντων ἡμῶν συνήθως ἐν εἰρήνῃ (1), τῶν τε λαῶν εὐφραινομένων ἐπὶ ταῖς συνάξεσι, καὶ προκοπτόντων τῇ (2) κατὰ Θεὸν πολιτείᾳ, τῶν τε συλλειτουργῶν τῶν κατ' Αἴγυπτον, καὶ Θεβαΐδα, καὶ Λιβύην, ἀγάπην καὶ εἰρήνην ἐχόντων πρὸς ἀλλήλους καὶ πρὸς ἡμᾶς, ἐξαίρνης ὁ ἑπαρχὸς τῆς Αἰγύπτου γράμματα προτίθησι δημοσίᾳ, διατάγματος ἔχοντα τύπον, ὡς Γρηγορίου (3) τινὸς ἐκ Καππαδοκίας εἰσερχομένου διαδόχου μου ἀπὸ τοῦ κοιμητάου (4). Καὶ ἡ μὲν τοιαύτη ἀκοή τοὺς πάντας ἐτάραξε· καὶνὸν γὰρ ἦν καὶ ἄρτι πρῶτως ἀκούσθην τὸ τοιοῦτον· οἱ δὲ λαοὶ καὶ μᾶλλον εἰς τὰς ἐκκλησίας συνήρχοντο· ὅτι μάλιστα συνεώρων μῆτε ἑαυτοὺς, μῆτε ἐπίσκοπον, μῆτε πρεσβύτερον, μῆτε ὄλιγους τινὰς (5) μεμφαμένους ἡμᾶς ποτε. Μόνους δὲ Ἀρειανούς ἐώρων σὺν αὐτῷ, καὶ Ἀρειανὸν αὐτὸν ἐπεγίνωσκον ὑπὸ τῶν περὶ Εὐσέβιον τοῖς Ἀρειανοῖς ἀποσταλέντα. Οὐδὲν δὲ (6), ἀδελφοί, ἀεὶ τοὺς περὶ Εὐσέβιον προστάτας καὶ κοινωνοὺς τῆς ἀσεβοῦς αἵρέσεως τῶν Ἀρειομανιτῶν γενομένους, καὶ δι' αὐτῶν ἀεὶ ἡμῖν ἐπιβουλεύσαντας, καὶ τῆς εἰς τὰς Γαλλίας ἀποδημίας αἰτίους ἡμῖν γενομένους (7). Διὰ ταῦτα γὰρ εἰκότως καὶ οἱ λαοὶ ἠγανάκτουν, καὶ κατεδύον, μαρτυρόμενοι τοὺς ἄλλους δικαστὰς καὶ πᾶσαν τὴν πόλιν, ὅτι μηδεμίαν μέμφειν ὑπὸ τῶν ἐκκλησιαστικῶν γενομένης, ἀλλὰ τῶν (8) αἵρετικῶν Ἀρειανῶν αὐτὰ καθ' ἡμῶν παιζάντων, καινοτομία τις καὶ παρανομία τοιαύτη κατὰ τῆς Ἐκκλησίας γεγένηται. Εἰ γὰρ καὶ ὄλιγος (9) ἦν τις καθ' ἡμῶν μέμψις κρατή-

A fides pessum eant. Utrumque enim periclitatur, nisi vestra opera Deus facinora illa cito corrigat, et Ecclesia vindicetur. Non enim nunc primum canones et statuta Ecclesiae data sunt, sed a Patribus nobis recte firmiterque sunt tradita: neque nunc fides incepit, sed a Domino per discipulos ad nos usque pervenit. Ne igitur ea quae ab antiquis hactenus servata sunt in Ecclesiis, istis jam diebus pessum abeant, neve de iis quae nobis concredita sunt rationes repellantur, incitemini, fratres, utpote dispensatores mysteriorum Dei, dum illa ab aliis diripi cernitis. Plura a tabellariis ediscitis, festinavi tamen paucis ea significare, quo plane vobis constaret nunquam talia adversus Ecclesiam perpetrata esse, ex qua die Salvator in caelum assumptus discipulis praecepit, dicens: *Euntes docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti*⁹⁷.

2. Quae igitur scelera adversum nos et adversus Ecclesiam commissa sunt, sic se habent. Cum nos de more in pace conveniremus, populi in conventibus ⁹⁸ laetarentur ac vitae instituto secundum Deum proficerent: comministris quoque nostris per Aegyptum, Thebaidem et Libyam, charitatem et pacem inter se ac nobiscum servantibus; derепente praefectus Aegypti litteras publice profert, sub formam edicti, quibus declarabat Gregorium quemdam ex Cappadocia mihi successorem ex comitatu inductum esse. Quibus auditis consternati sunt omnes: novum quippe illud erat et hactenus inauditum. Populi autem eo frequentius in ecclesias conveniebant, quod secum reputarent nec se, nec episcopum, aut presbyterum, aut alium quempiam, de nobis unquam conquestum esse, solosque Arianos cernerent cum illo, quem etiam Arianum et Arianis ab Eusebio sociisque ejus missum agnoscebant. Scitis autem, fratres, semper Eusebianos impiæ Ariomanitarum hæresis patronos, ipsique communionē junctos fuisse, eorumque opera nobis semper insidiatos, nostri etiam in Gallias exsilii auctores fuisse. Hæc causa fuit ut populi jure indignati, ingenti clamore obtestarentur cum alios iudices, tum universam urbem, quod nulla accusatione ab ecclesiasticis facta, sed hæreticis Arianis illud contra nos molientibus, res adeo nova et iniqua adversus Ecclesiam perpetraretur. Si qua enim adversum nos criminatio vim haberet, oportuit nec Arianum, nec Arianæ sententiæ hominem ordi-

⁹⁷ Math. xxviii, 19.

(97) Reg. ἡμῖν.

(98) Ita Reg. solus. Alii cum editi tum mss. καὶ τὰ ὑφ' ἐτέρων. Lectio Regii sanior videtur.

(99) Reg. ἀπείς.

(1) Hæc item recensentur in *Apolog. contra Arianos*, et in *Epiat. ad solitarios*. Reg. συναγαγόντων.

(2) Sic omnes mss. Editi κατὰ Θεὸν minus recte. Mox τῶν ante κατ' Αἴγυπτον deest in Basil.

(3) Editi et omnes mss. Regio excepto ubique Γεωργίου habent. At Regii lectionem genuinam esse mo-

nuimus. Mox Reg. ἐτάραξε.

(4) Κοιμητάου, ut cæteras hujus vocis omittamus significationes, de quibus Cangii Glossarium consule, κοιμητάος apud Athanasium usu venit pro turma militum clientumque, imperatorem, aut comitem quemdam, aut præfectum comitante.

(5) Reg. τινὰ.

(6) Δὲ deest in Basil. et Felckm. 5 anon.

(7) Reg. αἰτίους γεγεννημένους, omisso ἡμῖν.

(8) Sic Reg. Angl. et Felck. 5 an. Editi ἀλλὰ καὶ τῶν.

(9) Reg. καὶ ὄλιγος.

nari, sed secundum ecclesiasticos canones, et secundum verba Pauli, congregatis populis, et spiritu ordinantium, cum virtute Domini nostri Jesu Christi⁴⁴, omnia juxta ecclesiasticas leges disquiri ac peragi, presentibus populis et clericis qui illum postularent. Nec decuit eum ex alia regione ab Ariano adductum, episcopi nomen quasi mercatum apud eos qui eum nec peterent, nec vellent, et rem gestam prorsus ignorarent, sæcularium judicium patrocínio ac vi sese intrudere. Illud enim vera ecclesiasticorum canonum abrogatio est, ethnicosque ad blasphemandum inducit et ad auspicandum: quod non secundum divinam legem, sed nudatione et patrocínio ordinationes fiant.

3. Admiranda igitur illa Gregorii ordinatio ab Arianis facta est, et hoc ejus fuit exordium. Ingressus autem ejus Alexandriam, quot facinorum quantumque malorum causa fuerit, ex litteris nostris et ab illis qui ad vos iter instituent, querere et ediscere licebit. Populis ægre ferentibus, et ob rei novitatem in ecclesias convenientibus ut ne Ariana impietas Ecclesie fidei commiseretur, Philagrius qui jam olim Ecclesiam ejusque virgines injuriis affecerat, et qui nunc Egypti præfectus est, ipseque ex religione transfuga, ejusdem patrie ac Gregorius, homo nequaquam spectabilis moribus, sed patronum habens Eusebium, quocirca adversus Ecclesiam navat operam: ille, inquam, cum pollicitationibus, quas postmodum implevit, ethnicos, Judæos, et alios petulantes viros sibi conciliasset, eosdem prius concitatos confertim **30** cum gladiis et fustibus contra populos in ecclesias immittit. Quid autem hinc evenerit laud facile dictu est, neque enim pro facti gravitate enarrari potest, nec absque lacrymis et fletibus, vel minimam eorum partem recensere quis valeat. Quenam enim apud antiquos talis tragedia? Aut quid ejusmodi in persecutione et bello unquam commissum est? Siquidem ecclesia et sacrum baptisterium incenduntur. Statim autem luctus, ejulatus et planctus per totam urbem, civibus hæc facinora indigne ferentibus, et clamore adversus ducem edito, vim sibi illatam obstantibus. Virgines enim sancte et incontaminatæ nudari ac nefaria pati; si resisterent,

⁴⁴ 1 Cor. v. 4.

(10) Ἀρειανῶν Anglic. Mox Reg., κατὰ τοὺς ἐκκ. οmissio δέ. Mox idem, κατὰ τὰ τοῦ Παύλου ῥήματα. Anglic., κατὰ τὸ Παύλου.

(11) Reg., ὡς παρεμπορεύμενον.

(12) In Reg. ante μετὰ legitur ἀλλὰ. Paulo post idem, τοῦτο μὲν τοὺς ἐκκ. Mox omnes mss. παραλύει, præter Felckm. 2 anon. qui cum editis habet παρλύσει.

(13) Reg., ἀλλ' ἐμπορίας ἔνεκεν, καί, etc. Paulo post Γεωργίου, loco Γρηγορίου habent omnes ed. et mss. præter Reg. et ita semper in hac epis.

(14) Ὑπὸν δεest in Basil. et Felckm. 5 anon. Mox Reg., παρὰ πάντων τῶν. Paulo post editi ὑπερωτῶται. Reg., ἑρωτῶται. Basil. Anglic. et Felckm. 5 anon. ὑπερωτῶται, quos sequi placuit. Post pauca Reg.

Λασσα, εἶδει μὴ Ἀρειανὸν (10), μηδὲ τῶν τὰ Ἀρείου φρονούντων, κατὰ δὲ τοὺς ἐκκλησιαστικοὺς κανόνας, καί κατὰ τὸ τοῦ Παύλου ῥήμα, συναχθέντων τῶν λαῶν, καὶ τοῦ Πνεύματος τῶν καθιστανόντων, σὺν τῇ δυνάμει τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, πάντα κανονικῶς ἐξετασθῆναι τε καὶ πραγθῆναι, παρόντων τῶν αἰτουμένων λαῶν καὶ κληρικῶν, καὶ μὴ ἐξωθεν ὑπὸ Ἀρειανῶν, ὥσπερ ἐμπορευόμενον (11) τὸ ὄνομα τοῦ ἐπισκόπου παρὰ τοὺς μὴ αἰτήσαντας μηδὲ βουλομένους, μηδὲ ὅλως γινώσκοντας τὸ γεγονός, μετὰ (12) προστασίας καὶ βίας τῶν ἐξωθεν δικαστῶν ἐπιβρῆσαι ἐαυτὸν. Τοῦτο δὲ τοὺς μὲν ἐκκλησιαστικοὺς κανόνας παραλύει, τὰ δὲ ἔθνη ἀναγκάζει βλασφημεῖν καὶ ὑπονοεῖν, ὅτι μὴ κατὰ θεῖον θεῶν, ἀλλ' ἐξ ἐμπορίας (13) καὶ προστασίας αἱ καταστάσεις B γίνονται.

3. Ἡ μὲν οὖν κατάστασις ἡ θαυμαστὴ Γρηγορίου ὑπὸ Ἀρειανῶν γέγονε, καὶ τοιαύτην ἔσχε τὴν ἀρχήν. Ἡ δὲ εἰσοδος αὐτοῦ εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν οἷα παράνομα κατεργάσατο, καὶ ἡλίχων κακῶν αἰτία γέγονεν, ἐξεστὶν ὑμῖν (14) ἐκ τῶν γραφομένων καὶ παρὰ τῶν ἐπιδηρούντων ἐπερωτῆσαι καὶ μαθεῖν. Τῶν λαῶν δυσανασχετούτων, καὶ διὰ τοῦτο ἐν ταῖς Ἐκκλησίαις συναχθέντων ἐπὶ τῇ τοιαύτῃ καινοτομίᾳ, ἵνα μὴ ἡ τῶν Ἀρειανῶν ἀσέβεια καταμυγῇ τῇ τῆς Ἐκκλησίας πίστει, Φιλάργιος ὁ καὶ πάλαι τὴν Ἐκκλησίαν καὶ τῆς ταύτης παρθένους ἀδικήσας καὶ νῦν ἐπάρχος Αἰγύπτου τυγχάνων, παραδότης μὲν γενόμενος, πατριώτης (15) δὲ ὢν τοῦ Γρηγορίου, καὶ οὐ σεμνὸν ἔχων τὸν τρόπον, ἀλλὰ καὶ προστατάς ἔχων τοὺς περὶ Εὐσέβιον, καὶ διὰ τοῦτο σπουδάζων κατὰ τῆς Ἐκκλησίας, πείθει τοὺς ἐθνικοὺς δῆμους (16), τοὺς τε Ἰουδαίους καὶ τοὺς ἀτάκτους, ἐπαγγελίας, ὅς καὶ ὕστερον ἐπέδιδου, καὶ παροξύνει, καὶ ἀθρόως αὐτοὺς μετὰ ξιφῶν καὶ ῥοπαλίων ἀφίησι κατὰ τῶν λαῶν εἰς τὰς ἐκκλησίας. Καὶ τί γέγονεν ἐκ τούτων οὐκέτι λοιπὸν ἀπλῶς εἰπεῖν· οὔτε γὰρ ἀξίως (17) σημεῖναι δυνατόν. οὔτε χωρὶς δακρύων καὶ θρήνων μνημονεύσειεν ἂν τις καὶ τῶν ὀλίγων. Ποία γὰρ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις τετραγώγηται τοιαῦτα; Ἡ τί τοιοῦτον ἐν διωγμῷ καὶ πολέμῳ γέγονε ποτε; Ἡ μὲν ἐκκλησία καὶ τὸ ἅγιον βαπτιστήριον πυρπολεῖται· εὐθέως δὲ οἰμωγαὶ καὶ ὀλουγαὶ, καὶ θρήνος ἦν κατὰ τὴν πόλιν, ἀνακτούντων καὶ τῶν πολιτῶν ἐπὶ τοῖς γιγνομένοις καὶ καταβοούντων τοῦ ἡγεμόνος (18), καὶ τὴν βίαν μαρτυρομένων. Παρθένοι γὰρ ἅγιοι καὶ ἀμίαντοι ἐγυμ-

τῶν γὰρ λαῶν. Mox Reg., διὰ τοῦτο αὐτό.

(15) Reg. συμπατριώτης. Mox idem, Γρηγορίου. Alii cum editis Γεωργίου.

(16) Reg., παροξύνει ἔχων τοὺς ἐθνικοὺς. Paulo post editi, ἐπὶ ἐπαγγελίας. Sed ἐπὶ, quod desit in Reg., Basil. et Felck. 5 anon. et alioqui superfluum, expunctum est. Mox Reg., ἀποδέδωκε, παροξύνει, omissio καί.

(17) Reg., λοιπὸν ἐστὶν εἰπεῖν· οὔτε γὰρ ἐπαξίως. Post pauca καὶ τῶν ὀλίγων. Sic Reg. et Anglic. alii cum editis, καὶ τῶν ὀλίγων.

(18) Sic Reg. et ita legit Nannius. In editis vero et aliis manuscriptis, τοῦ ἡγεμόνος δεest. Paulo post Reg., αἱ ἅγιοι. Infra idem Reg., ἀνεχόμεναι. Editi, ἀναρχόμεναι.

ψάλλοντο, καὶ ἐπασχον ἂ μὴ θέμις· μὴ ἀνεχόμεναι δὲ, ἀπεικονίζοντες· μονάζοντες κατεπαύοντο, καὶ ἀπείθοντο· καὶ οἱ μὲν ἐδιδασκούντο (19), οἱ δὲ ξίφεσι καὶ ῥοπάλοις ἀνηρουντο· ἄλλοι ἐτραυματίζοντο καὶ ἐτύποντο. Ἐπὶ δὲ τῆς ἀγίας τραπέζης ἡλικὴ ἀσέβεια καὶ παρανομία γέγονεν! ὄρνεια καὶ στροβίλους (20) ἐθυσίαζον, εὐφημοῦντες μὲν αὐτῶν τὰ εἰδωλα· δυσφημοῦντες δὲ ἐν αὐταῖς ταῖς ἐκκλησίαις τὸν Κύριον καὶ Σωτῆρα ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν, τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος. τὰς θείας τῶν Γραφῶν βίβλους, ἃς εὗρισκον ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ, κατέκαιον. Εἰς δὲ τὸ ἅγιον βαπτιστήριον, φεῦ τῆς τολμῆς! οἱ Κυριοκτόνοι Ἰουδαῖοι καὶ οἱ ἄθεοι ἔθνικοι ἀφύλακτως εἰσερχόμενοι, τοιαῦτα αἰσχρὰ (21) διεπράττοντο καὶ ἐλάλουν γυμνοῦντες ἑαυτοὺς, ὥς αἰσχύνεσθαι καὶ λέγειν αὐτά. Καὶ τινες ἀσεβεῖς ἄνδρες, τὰ πικρὰ τῶν διωγμῶν μιμούμενοι, παρθένους καὶ ἑγκρατῶν κρατοῦντες τὰς χεῖρας (22) εἶλκον· καὶ διασύροντες, ἐδιέζοντο βλασφημεῖν, καὶ ἀρνεῖσθαι τὸν Κύριον, καὶ μὴ ἀρνούμενας κατέκοπτον καὶ κατεπά-
τουσαν.

4. Καὶ πρὸς τοῦτοις ἡ θαυμαστὴ καὶ λαμπρὰ εἰσόδος Γρηγορίου τοῦ Ἀρειανοῦ, ἡδομένη (23) τοῖς ποιούτοις κακοῖς, ὥσπερ ἑπαύλον καὶ μισθὸν τῆς τοιαύτης παρανόμου νίκης παρέχουσα τοῖς ἐθνικοῖς καὶ τοῖς Ἰουδαίοις, καὶ τοῖς τὰ (24) τοιαῦτα καθ' ἡμῶν ἐργασασμένοις εἰς πρέβαν δέδωκε τὴν ἐκκλησίαν. Καὶ τῆς τοιαύτης παρανομίας καὶ ἀταξίας συγχωρηθείσης, τὰ πολέμων λοιπὸν χεῖρονα, καὶ ληστῶν ὁμότερα ἐγίνετο. Οἱ μὲν γὰρ τὰ ἀπαντῶντα (25) διήρπαζον· οἱ δὲ τὰς ἀποκειμένας τινῶν παραθήκας διηρουντο· τὸν οἶνον πολλὸν ὄντα ἢ ἐκινον ἢ ἐξεκένουν ἢ ἀπέφερον· τὸ ἀποκείμενον ἑλαιον ἤρπαζον· τὰς θύρας καὶ τοὺς καρχέλλους ὥς σκύλα ἑκαστος ἐλάμβανε (26)· τὰς λυχνίας παραυτὰ ἐν τῷ τοιχείῳ ἀπέπεσαν, τοὺς κηρίλους τῆς ἐκκλησίας τοῖς εἰδώλοις ἀνῆπτον· καὶ ὅλως ἀρπαγὴ καὶ θάνατος ἦν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ· καὶ οὐκ ἡδοῦντο οἱ δυσσεβεῖς Ἀρειανοὶ τοῦτων γιγνομένων (27)· ἀλλ' ἔτι χεῖρονα καὶ ὁμότερα προσετίθουν· προσεύτεροι γὰρ καὶ λατρεῖς ἐξέστησαν (28), παρθένοι ἀπομαφορίζμεναι

(19) Regius ediscunt. Anglicanus, et Felckmanni quintus anonymus ediscunt. mendose. Alii cum editis, ediscunt. Infra Regius cod. x Alii δὲ ἐπ. In eodem hæc, καὶ ἐτύποντο, desunt.

(20) Στροβίλους. Hujus vocis complura sunt significata : 1. Στροβίλος significat pinum vel nucem pineam : quam in quadam Italia regione strobilum vocari ait Plinius, cujus hæc videtur vera lectio : nam in quibusdam editis, mendose, stipulas, in ultima vero editione, tibulos legitur. 2. Significat genus quoddam cochleæ. Alia significata, quæ nihil ad nostrum institutum spectant, vides in Lexicis. Incertum est utram ex allatis interpretationem postulet hic strobilulus. In editis strobilulus legebatur. Mox Reg., αὐτῶν τὰ εἶδ.

(21) Reg., αἰσχρῶς. Mox Basil. et Felckmanni 5 anonymi. γυμνοῦντες αὐτοὺς.

(22) Τὰς χεῖρας in Reg. et Anglie. leguntur. In aliis cum editis tum mss. desunt. Paulo post Reg., ἀρνεῖσθαι τὸν Χριστόν. Infra Reg., Γρηγορίου. Alii omnes ed. et mss., Γεωργίου.

(23) Basil., ἡ δεδομένη. Reg., quem sequimur, ἡ ἡδομένη. In aliis ἡ deest.

A periclitari; monachi conculcati expirare; alii discis impelli; alii gladiis fustibusque interdei; alii vulnerari et vapulare. In sacram autem mensam quanta impietas iniquitasque commissa! aves strobilosque sacrificabant, idola quidem sua laudibus effidentes; Dominum autem et Salvatorem nostrum Jesum Christum, Filium Dei viventis, in ipsis ecclesiis maledictis insectantes, divinos Scripturarum libros, quos in ecclesia invenerunt, combussere. In sacrum autem baptisterium, proh facinus! Dominicæ Judæi et æthei ethnici temere ingressi res adeo turpes perpetrarunt, ac seipsos nudantes tam obscena protulere verba, ut ea pudeat referre. Imo quidam impii viri persecutionum acerbiter inimitati, virgines et continentes mulieres, manibus pertractas raptatasque cogebant blasphemare et Dominum abnegare : quas id facere recusantes cædebant pedibusque calcabant.

4. Ad hæc mirabilis ille ac præclarus Gregorii Ariani ingressus, qui hujusmodi malis gaudebat, ut pro hac iniqua victoria, ethnicis, Judæis, iisque qui hæc flagitia contra nos commiserant, quasi præmium tribueret ac mercedem, ecclesiam in præliam ipsis tradidit. Porro concessa hæc inique ac petulantè agendi libertate, quæ dehinc gesta sunt bello sunt pejora et atrociora crudeliora; ita ut alii obvia quæque diriperent : alii quorundam deposita dividerent : magnam vini copiam illic repertam aut ebiberent, aut effunderent, aut asportarent; oleum reconditum auferrent; Januas et cancellos quasi spolia singuli raperent; candelabra ad parietem statim reponerent; ecclesiæ cereos idolis accenderent. Demum direptio et mors ecclesiam occupavit : nec quidquam impios Arianos pudebat horum facinorum. Quin etiam his graviora et crudeliora addiderunt : presbyteri enim et laici plagis lacerari, virgines detractio maforte, 91 ad tribunal ducis pertrahi, et in carcerem conjici : alii proscribi,

(24) In Reg. τὰ deest. Mox Basil., παύσαν σολ. Ecclesia vero de qua hic agit, Cyrini vocabatur, ut ait Athanasius ad solitarios, ubi hæc ipsa recensentur. Porro in epistola Julii, quam integram Athanasius refert, Apol. contra Arianos, sacra mysteria ab ethnicis direpta et conculcata feruntur : quod cur in hac epistola omitatur, haud difficile est augurari, nempe Athanasio, qui paulo post fugam suam hæc scripsit, nondum omnia illic gesta, explorata fuisse poterant.

(25) Reg. ἀπάντων. Mox Anglie., τινῶν ἀποθήκας.

(26) Hoc loco mire variat Regius mss.; sic enim habet : Καὶ τοὺς καρχέλλους τῶν ἐκκλησιῶν ὥς σκύλα ἑκαστος ἐλάμβανε, τὰς λυχνίας παραυτὰ ἐν τῷ τοιχείῳ ἀπέπεσαν, τοὺς κηρίλους, etc.; ex quibus hæc, ὥς σκύλα ἑκαστος ἐλάμβανε, saniora videntur iis quæ in editis legebantur, ὥς σκύδα ἑκαστος ἐδάσταζεν, quare in hoc Regii lectionem sequimur. Κηρίλους. Sic Reg. et Anglie. Editi cum aliis mss., κηρίωνας. Mox Reg. solus, ἤπτον pro ἀνῆπτον.

(27) Reg., ἀσεβεῖς Ἀρειανοὶ οὐδὲν τῶν.

(28) Reg., Basil., Anglie., ἐξέστησαν. Editi male ἐξέθησαν. Hæc ipsa sic leguntur in epistola Julii

flagellisque cædi: panes ministrorum ac virginum interverti. Hæc autem in ipsa sancta Quadragesima circa festum Paschæ gesta sunt, quo tempore fratres quidem jejunabant: præclarus autem ille Gregorius Caiphæ mores imitatus, cum Pilato duce adversus pios Christi cultores debacchabatur. Certe in Parasceve in unam ecclesiarum cum duce et cum ethnicis viris ingressus, ut populos violentum ejus introitum aversari animadvertit, auctorem se crudelissimo duci præbuit ut in hora una triginta quatuor tum virgines tum conjugatæ, sive nobiles viri flagris publice cæderentur, et carceri manciparentur: inter quas virginem aliquam lectionis studiosam, et adhuc psalterium præ manibus tenentem, publice flagellari jussit, ejusque liber raptus a carnificibus, virgo autem ipsa in carcerem reclusa est.

μοσιᾶ· καὶ τὸ μὲν βιβλίον ὑπὸ τῶν θημίων διηρπάσθη, αὐτὴ δὲ ἡ (33) παρθένος εἰς τὴν φυλακὴν καθείρχθη.

5. His peractis nondum quieverunt: sed consilium inire ut in alia ecclesia, ubi maxime illis diebus ego degere consueveram, eadem quæ prius egerant perpetrarent, ideoque furorem suum ad hanc quoque Ecclesiam extendere studuerunt, ut me illic quasi venatu captum interficerent, quod sane mihi accidisset, nisi Christi gratia opem tulisset, ut vix effugerem et saltem hæc pauca dictare liceret. Cum enim eos ingenti furore correptos animadverterem, cavens ne ecclesia læderetur, et ne virgines quæ illic erant indigna paterentur, neu cædes iterum perpetrarentur, ac rursum populi contumelia afficerentur, me populis subduxi, memor Salvatoris dicentis: Si vos persecuti fuerint in hac civitate, fugite in aliam⁴⁹. Noveram enim ex iis malis quæ in alia ecclesia commiserant, nihil sceleris eos in istam ecclesiam omisso: ubi ne ipsam quidem Dominicam sanctæ festivitatis ulla in reverentia habuerant, sed et illius ecclesiæ homines in carcerem truserant: et quo tempore Dominus universos ex mortis vinculis liberavit, Gregorius cum suis velut bello in Salvatorem suscepto duels patrocinio freti, diem illam libertatis Christi servis in luctum verterunt. Nam ethnici quidem qui hanc diem perhor-

A ἀπήγοντο εἰς τὸ βῆμα τοῦ ἡγεμόνος, καὶ εἰς τὴν φυλακὴν ἐβάλλοντο (29). Ἄλλοι ἐδημεύθησαν, ἐμαστίχθησαν· οἱ ἄρτοι τῶν λειτουργῶν καὶ τῶν παρθένων ἐκωλύθησαν. Ταῦτα δὲ ἐγίνετο ἐν αὐτῇ τῇ ἁγίᾳ Τεσσαρακοστῇ (30) περὶ τὸ Πάσχα, ὅτε οἱ μὲν ἀδελφοὶ ἐνήστευον, ὁ δὲ θαυμαστὸς Γρηγόριος, τὸν Καϊάφα τρόπον ἀναλαβὼν, μετὰ Πιλάτου τοῦ ἡγεμόνος κατὰ τῶν εἰς Χριστὸν εὐσεβοῦντων ἐνεπαροίνοι. Ἐν Παρασκευῇ γοῦν εἰσερχόμενος (31) εἰς μίαν τῶν ἐκκλησιῶν μετὰ τοῦ ἡγεμόνος καὶ τῶν ἐθνικῶν δῆμων, ὡς ἀποστρεφόμενος εἶδε τοὺς λαοὺς τῆν βίαν (32) εἰσόδον αὐτοῦ, ἐποίησε τὸν ὠμώτατον ἡγεμόνα ἐν μιᾷ ὥρᾳ τριάκοντα καὶ τέσσαρας παρθένους, καὶ ὑπάνδρους, καὶ εὐγενεῖς ἀνδρας μαστίξαι δημοσίᾳ, καὶ εἰς τὸ δεσμωτήριον ἐμβαλεῖν· ἐν οἷς μίαν παρθένον φιλολογοῦσαν, καὶ τὸ φαιτῆριον ἐτι κατέχουσιν ἐν ταῖς χερσὶ, μαστιχθῆναι πεποίηκε δημοσίᾳ· καὶ τὸ μὲν βιβλίον ὑπὸ τῶν θημίων διηρπάσθη, αὐτὴ δὲ ἡ (33) παρθένος εἰς τὴν φυλακὴν καθείρχθη.

5. Τούτων γενομένων, οὐχ ἡσύχαζον, οὐδὲ εἰς τὴν ἐξῆς· ἀλλ' ἐβουλεύοντο καὶ ἐν τῇ ἄλλῃ ἐκκλησίᾳ, ἐνθα μάλιστα ἐγὼ ἐν ταῖς ἡμέραις ἐκείναις ὦκουν, τὰ αὐτὰ τοῖς προτέροις ποιῆσαι· ἐσπούδαζον δὲ τὴν μανίαν ἑαυτῶν καὶ εἰς αὐτὴν τὴν ἐκκλησίαν ἐπεκτείνειν, ἵνα με θηρεύσαντες ἀνέλκωσιν. Ὁ καὶ ἐπαθὼν ἂν, εἰ μὴ ἡ τοῦ Χριστοῦ (34) χάρις ἐδόθησεν, ἵνα μόνον ἐκφυγὼν ὑπαγορεύσαι κἂν τὰ ὀλίγα δυνηθῶ. Ἐγὼ γάρ, θεωρῶν αὐτοὺς ἐσχάτα λυσσώντας, λογιζάμενος ἵνα μήτε ἡ ἐκκλησία βλαθῇ, καὶ αἱ ἐν αὐτῇ παρθέναι πάθωσι, καὶ θάνατοι πάλιν γένωνται, καὶ δεύτερον οἱ λαοὶ ὀδρισιθῶσιν, ὑπέκλεψα ἑμαυτὸν τῶν λαῶν, μνηστὴς τοῦ Σωτῆρος λέγοντος· Ἐὰν ὁμᾶς διώκωσιν εἰς τὴνδε τὴν πόλιν, φεύγετε εἰς τὴν ἐτέραν· Ἦδειν γὰρ αὐτοὺς ἀφ' ὧν ἐπαραν εἰς τὴν ἐτέραν ἐκκλησίαν κακῶν, μηδὲν τῶν δευνῶν καὶ κατὰ τῆς ἄλλης παραιτούμενους· ὅπου γε οὐδὲ αὐτὴν τὴν Κυριακὴν τῆς ἁγίας (35) ἑορτῆς ᾤδεσθον, ἀλλὰ καὶ ἐν αὐτῇ τοὺς τῆς ἐκκλησίας ἀνθρώπους εἰς φυλακὴν καθείρξαν· ὅτε ὁ μὲν Κύριος τοὺς πάντας ἐκ τῶν τοῦ θανάτου δεσμῶν ἡλευθέρωσεν, ὁ δὲ Γρηγόριος καὶ οἱ σὺν αὐτῷ, ὥσπερ ἀντιμαχόμενοι τῷ Σωτῆρι, καὶ θαρβρόντες τῇ τοῦ ἡγεμόνος προστασίᾳ, τὴν ἐλευθέρων ἡμέραν τοῖς τοῦ Χριστοῦ δούλοις πένθος πεποίη-

⁴⁹ Matth. x, 23.

infra, Presbyteri et ex populo multi plagis lacerati sunt; ex quo patet veram esse lectionem ἐξέσθησαν. Mox Regius ἀπομαφοριζόμεναι, quæ lectio non spernenda. Nam hoc genus vestis, ut apud Græcos μαφόριον, apud Latinos mavors, mafors, mafortes, et mafortium vocatur; unde existimant nonnulli μαφόριον Græcum, ἀπὸ τοῦ μαφορτίου factum esse. Eratque μαφόριον capitis velamen, quo non moniales tantum, sed et monachi utebantur. In libro De virginitate, qui falso ascribitur Athanasio: καὶ τὸ μαφόριον ἀκροσσον, sit mafortium non fimbriatum. Ἀπομαφοριζόμενας inepte vetus interpres a cætu suo dicens verterat.

(29) Reg. pro καὶ εἰς τὴν φυλακὴν habet αἱ δὲ εἰς τὴν φυλ. Infra idem, ἄλλοι δὲ ἐδημεύθησαν.

D (30) Reg. ἁγία τεσσαρακοστῇ. Mox editi de more Γεώργιος. Reg. Γρηγόριος.

(31) Sic Reg. et Anglie. Editi εἰσερχόμενοι. Basil et Felckm. 5 anon. εἰσερχόμενον.

(32) Pro βίαν, Reg. μαρὰν.

(33) Sic ex Reg. restituendum putavimus. Alii cum editis, αὐτῇ τε. Infra Basil. οὐχ ἡσύχαζεν

(34) Reg. Θεοῦ. Mox idem ἵνα μολὶς ἐκφύγῃ καὶ ὑπαγορεύσαι κἂν ὀλίγα. Infra item καὶ λογιζάμενος. Paulo post in Basil. αἱ δεεὶς ἀντὶ ἐν αὐτῇ. Mox Regius, καὶ ἐν αὐτῇ πάλιν θάνατοι γίνονται.

(35) Ἀγίας δεεὶς in Reg. Infra editi Γεώργιος Reg. vero Γρηγόριος.

κασιν (36). Οἱ μὲν γὰρ Ἕλληνες ὑφ' ἡραίνοντο δυσ-
ωπούμενοι τὴν ἡμέραν· ὁ δὲ Γρηγόριος, ἴσως ἐντολὰς
πληρῶν τῶν περὶ Εὐσέβιον, πενθεῖν ἠνάγκαζε τοὺς
Χριστιανούς (37) τῇ κακώσει τῶν δεσμῶν. διὰ ταύτης
τοίνυν τῆς βίας ὁ ἡγεμὼν ἤρπασε τὰς ἐκκλησίας,
καὶ ἀρπάσας, Γρηγορίῳ καὶ τοῖς Ἀρειομανίταις παρα-
δίδωκε. Καὶ οἱ μὲν ἐκκήρυκτοι παρ' ἡμῶν διὰ τὴν
ἀπίθειαν γενόμενοι, ἐγκαυχῶνται (38) τῇ ἀρπαγῇ
τῶν ἐκκλησιῶν· ὁ δὲ τοῦ Θεοῦ λαὸς καὶ οἱ κληρικοὶ
τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας βιάζονται ἢ κοινωνεῖν τῇ
ἀσεβείᾳ τῶν αἰρετικῶν Ἀρειανῶν, ἢ μὴ εἰσέρχεσθαι
εἰς τὰς ἐκκλησίας. Καὶ γὰρ καὶ τοῖς ναυκληροῖς καὶ
τοῖς ἄλλοις (39) τοῖς τὴν θάλατταν πλεύουσιν οὐκ ὀλί-
γην βίαν καὶ ἀνάγκην ἐπέθηκεν ὁ Γρηγόριος, διὰ τοῦ
ἡγεμόνος βασανίζων καὶ μαστίζων, ἄλλους δὲ καὶ
δεσμεύων καὶ εἰς τὸ δεσμοτήριον ἐμβάλλων (40)· ἵνα
μηδὲ ἀντιλέγῳσι τῇ παρανομίᾳ αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ γράμ-
ματ' αὐτοῦ λαμβάνωσι. Καὶ ἵνα μὴ ἄχρι τού-
των ἀρκεσθῇ, ἀλλὰ καὶ τοῦ αἵματος ἡμῶν ἐμφορηθῇ,
πεποίηκε τὸν ὁμότατον καὶ συνεργὸν αὐτοῦ ἡγεμόνα
ψήφισμα ὡς ἐκ προσώπου τοῦ λαοῦ κατ' ἐμοῦ γράψαι
τῷ εὐπεθεστάτῳ βασιλεῖ Κωνσταντίνῳ (41), ἐπιτρέθονα
βήματα περιέχον, ἀφ' οὗ μὴ μόνον ἐστὶ φυγεῖν, ἀλλὰ
καὶ μυρίους θανάτους προσδοκᾶν. Καὶ ὁ μὲν τὸ ψή-
φισμα γράψας ἐστὶ παραβάτης ἐκ Χριστιανῶν, καὶ (42)
εἰδῶλα ἀναισχύντως προσκυνῶν· οἱ δὲ ὑπογράψαντές
εἰσιν ἔθνηκοι καὶ νεωκόροι τῶν εἰδῶλων, καὶ σὺν αὐ-
τοῖς Ἀρειανοί. Καὶ ἵνα μὴ πολὺς ἐν τῷ γράφειν
γένωμαι, διωγμὸς ἐστὶν ἐνταῦθα, καὶ διωγμὸς οἷος
οὐδέποτε γέγονε κατὰ τῆς Ἐκκλησίας. Ὅπως μὲν γὰρ
ἐν τῷ πρὸ τούτου διωγμῷ καὶ (43) φεύγουν τις προ-
σῆγχετο, καὶ χρυπτόμενος ἀπαττίετο· ἔστι δὲ ἡ πολλὴ
ὁμότης καὶ τὴν Βαβυλωνίαν ἀθεοῦτητα μεμίμηται.
Ὡς γὰρ οἱ τότε κατὰ τοῦ Δανιὴλ, οὕτω καὶ ὁ θαυ-
μαστός Γρηγόριος νῦν τοὺς ἐν ταῖς οἰκίαις προσευ-
χομένους διαβάλλει τῷ ἡγεμόνι, καὶ τοὺς λειτουργοὺς
μετὰ πάσης ὕβρεως παρατηρεῖται, ὡς ἐκ τῆς τοσαύ-
της (44) βίας πολλοὺς μὲν ἀπαττίστους κινδυνεύειν,
πολλοὺς δὲ χωρὶς τῶν ἐπισκεπτομένων νοσεῖν καὶ
ὀδύρεσθαι, πικροτέραν τῆς νόσου τὴν τοιαύτην συμ-
φορὰν ἡγουμένους. Τῶν γὰρ λειτουργῶν τῆς Ἐκκλη-
σίας διωκομένων, οἱ λαοὶ, καταγινώσκοντες τῆς ἀσεβείας τῶν αἰρετικῶν Ἀρειανῶν, αἰροῦνται μᾶλλον οὕτω
νοσεῖν καὶ κινδυνεύειν (45), ἢ χεῖρα τῶν Ἀρειανῶν ἔλθειν ἐπὶ τὴν κεφαλὴν αὐτῶν.

6. Ἀρειανὸς οὖν ἐστὶν ὁ Γρηγόριος καὶ τοῖς Ἀρεια-
νοῖς ἀποσταλαῖς· οὐ γὰρ τις αὐτὸν ἡγήσατο πλὴν μό-
νων αὐτῶν· καὶ διὰ τοῦτο ὡς μισθωτὸς καὶ ὡς

A rent latabantur : Gregorius vero, Eusebianorum
fortasse jussa complens, vinculorum acerbitate
Christianos ad luctum compulsi. Hoc igitur violentiæ
impetu dux ecclesias occupavit, occupatas Grego-
rio et Ariomanitis tradidit. Et qui ob impietatem a
nobis ejecti fuerant, ecclesiarum invasione gloriantur.
Populus autem Dei et catholicæ Ecclesiæ cle-
rici, aut hæreticorum Ariatorum impietati commu-
nicare coguntur, aut ecclesiarum introitu arcentur.
Imo et naucleris et aliis qui in mari navigabant,
non modicam vim et necessitatem intulit Gregorius,
dum opera ducis alios exercebat flagrisque cædit,
alios vinculis constringit et in carcerem conjicit;
ut ejus iniquitati non contradicerent, imo litteras a
se acciperent. Verum ne his quidem contentus,
quo se nostro sanguine satiaret, crudelissimo fa-
cinorum socio duci auctor fuit, ut quasi populi
suffragio, acta adversum 92 me odiosis verbis
concepta piissimo imperatori Constantio scriberet,
unde non solum effugere non liceret, sed sexcentis
mortes expectandæ essent. Porro qui acta conscrip-
psit transfuga est ex Christianis, qui idola turpiter
adorat : qui autem subscribere sunt ethnici et ido-
lorum æditui, ac cum ipsis Ariani. Et ne multus
sim in scribendo, persecutio isthic adest, imo qualis
nunquam adversus Ecclesiam existit. Nam in su-
periori quidem persecutione, saltem qui effugerat
orare, et qui latitabat baptizari poterat : nunc
autem ingens illa crudelitas etiam Babyloniorum
impietatem est æmulata. Ut enim illi Daniele, sic
præclarus Gregorius eos qui domi orant ad ducem
defert, et ministros cum ingenti contumelia obser-
vat, ita ut ex hac violentia multum nondum baptizati
periclitentur. Plurimi vero quod dum ægrotant a
dullo invitantur (quod illi haud sine lacrymis tole-
rarint) ejusmodi calamitatem ipso morbo acerbio-
rem existimant. Dum enim Ecclesiæ ministri per-
secutionem patiuntur, populi qui hæreticorum Aria-
norum impietatem execrantur, malunt ita ægrotare
ac periclitari, quam ut Ariatorum manus capiti suo
imponantur.

D 6. Arianus igitur est Gregorius et Arianis mis-
sus : nam illis solis exceptis, nemo illum postulavit :
quapropter quasi mercenarius et extraneus, gravia

(36) Sic Reg. Alii cum editis πεποίννται. Paulo post editi, Γεώργιος. Reg. Γρηγόριος.

(37) In editis τότε ante τοὺς Χριστιανούς. Nos Regium codicem secuti expunximus. Mox omnes editi et mss. præter Reg. διὰ ταύτης τοίνυν τῆς βίας. Regii ms. lectionem amplectendam duximus. Mox editi, Γεωργίῳ. Reg. Γρηγορίῳ.

(38) Reg. καυχῶνται.

(39) Reg. τοῖς λαοῖς.

(40) Sic Reg. Alii vero cum editis, Γεώργιος διὰ τοῦ ἡγεμόνος βασανίζων, ἄλλους δεσμεύων, omittis interpositis.

(41) Reg. Κωνσταντίνῳ mendose.

(42) Καί, et paulo infra εἰσὶν, desunt in editis. Nos ex Reg. sumpsimus.

(43) Reg. καί. Infra idem Reg. Βαβυλώνιον, et mox ἐνίκησεν pro μεμίμηται. Paulo post idem Γρηγόριος νῦν τοὺς. Editi vero Γεώργιος τοὺς.

(44) Ita Reg. Editi τοιαύτης. Mox idem Reg., post xiv ducentis, sic habet, κωλύοντες τοὺς νοσοῦντας ἐπισκεπτεσθαι, καὶ ἀπὸ τούτου ἀπαττίστους τελευτᾶν αὐτοὺς, πικροτέραν τῆς νόσου καὶ τοῦ θανάτου τὴν τοιαύτην, quæ sane ἀσύστατα sunt, et cum præcedentibus parum coherenti.

(45) Reg. μᾶλλον νοσεῖν καὶ κινδυνεύειν, ἢ τῶν ἀσεβῶν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς αὐτῶν ἐπιτιθέναι. Idem Ἀρειανὸς οὖν ἐστὶν ὁ Γρηγόριος, etc. Ubi editi de more Γεώργιος. Mox idem Reg. ἡγήσατο. Editi vere ἡγήσατο. Paulo post ὡς ante ἀλλότριος in Reg. legitur, in editis desideratur.

et acerba in catholicæ Ecclesiæ populos, utpote sibi non proprios, ducis opera perpetrat. Cum enim jam pridem Pistum Arianis episcopum constituissent Eusebius cum sequacibus : ubi de illo nos scripsissemus, vos omnes catholicæ Ecclesiæ episcopi, illum ob impietatem jure anathemate damnastis et abdicastis, qua de causa jam Gregorium ipsismet Arianis miserunt. Deinde ne nobis rursum adversus ipsos scribentibus, denuo illi pudore suffunderentur, externa vi contra nos usi sunt, ut cum Ecclesiæ occupaverint Arianismi suspicionem effugisse videantur. Verum hic quoque spe falsi sunt ; nemo enim ecclesiasticorum cum illis versatur, nisi soli hæretici, quique ob crimina ejecti sunt, et quotquot metu ducis simulatione utuntur. Hæc est Eusebianorum scena : hæc Eusebiani cum jam pridem moliti essent ac faciendum constituissent, nunc per calumnias efficere valuerunt, quibus nos apud imperatorem criminati sunt. Sed ne ita quidem quiescunt, sed etiamnum nos interficere quærunt, motisque nostris sese terribiles exhibent, ita ut omnes se in fugam vertant, et ab illis mortem expectent. Sed non ideo vos eorum malitiam reformidare oportet, sed potius ulcisci, resque novas quas adversum nos moliti sunt indigne ferre. Si enim uno membro patiente, reliqua membra condolescunt ; et si juxta beatum Apostolum, flere oportet cum flentibus⁹³ ; cum tanta Ecclesia lædatur unusquisque, ac si ipse læsus, facinus illud ulciscatur.

93 Communis enim est Salvator quem illi malefictis incessunt, et omnium sunt canones qui ab illis violantur. Si vobis in ecclesia sedentibus, et populis absque ulla querendi causa congregatis, aliquis derepente decretum proferens, alicujus vestrum successor accederet, nonne illud indigne ferretis ? nonne rogaretis qui vos ulciscerentur ? Quocirca æquum est vos indignari, ne si hæc taceantur paulatim per singulas Ecclesias hujusmodi malum propagetur, et tandem gymnasium nostrum in emporium forumve convertatur.

7. Porro quæ ad Ariomanitas spectant nostis, fratres (æpe enim eorum impietatem et singuli pri-

⁹³ Rom. xii, 15.

(46) *Ἐπειδὴ γὰρ Πιστόν.* Sic Reg. Anglic. et ita legerat Nannius qui vertit : *ut fidum sibi in episcopum*, sed perperam Πιστός fidum transulit, cum sit nomen proprium de quo in admonitione videsis, Pro ὄνπερ, Reg. et Anglic., αὐτὸν minus recte.

(47) Reg. solus, καθολικῆς Ἐκκλησίας ἐπίσκοποι διὰ γε τὴν ἀσέβειαν. In editis Ἐκκλησίας δεστ.

(48) Reg., Γρηγόριον νῦν τὸν αὐτὸν τοῖς ἀρ. Editi vero, Γεώργιον νῦν τοῖς αὐτοῖς Ἀρειανοῖς.

(49) Reg., ἐκφυγεῖν. Infra οὐδεὶς γὰρ τῶν τῆς Ἐκκλησίας ἀνθρώπων ἐστὶ μετ' αὐτῶν, hæc, quæ in editis deerant, ex Reg. et Anglic. sumpsimus, quæ etiam a Nannio lecta sunt.

(50) Sic Anglic. et editi. Paris. Alii, διέβαλλον. Mox Anglic., ἡσύχαζον.

ἄλλοτριος, δεινὰ καὶ πικρὰ τοῖς τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας λαοῖς, ὡς οὐκ οὖσιν ἰβίοις, διὰ τοῦ ἡγεμόνος κατεργάζεται. Ἐπειδὴ γὰρ Πιστόν (46) ὄνπερ πρότερον οἱ περὶ Εὐσέβιον τοῖς Ἀρειανοῖς κατέστησαν, μετὰ τὸ γράψαι ἡμᾶς περὶ αὐτοῦ, πάντες ὁμοῖς οἱ τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας ἐπίσκοποι ἐπίστασθε, ὡς διὰ τὴν ἀσέβειαν (47) εἰκότως αὐτὸν ἀναθεματίσατε καὶ ἀπεκηρύξατε· τοῦτο ἔνεκα Γρηγόριον νῦν τὸν αὐτὸν τοῖς Ἀρειανοῖς (48) ἀπέστειλαν. Εἴτα, ἵνα μὴ καὶ δεύτερον αἰσχύνῃν ὀφλήσῃσι, γραφόντων ἡμῶν πάλιν κατ' αὐτῶν, διὰ τοῦτο-τῇ ἐξῴθεν βίᾳ καθ' ἡμῶν ἐχρήσαντο, ἵνα, τῶν ἐκκλησιῶν περικρατήσαντες, δόξωσιν ἐκφεύγειν (49) τὴν τῶν Ἀρειανῶν ὑπόνοιαν. Ἄλλ' ἐσφάλησαν καὶ ἐν τούτῳ· οὐδεὶς γὰρ τῶν τῆς Ἐκκλησίας ἀνθρώπων ἐστὶ μετ' αὐτῶν, εἰ μὴ μόνοι οἱ αἰρετικοί, καὶ οἱ δι' αἰτίας ἐκδηθέντες, καὶ ὅσοι διὰ τὴν ἀνάγκην τοῦ ἡγεμόνος ὑποκρίνονται. Τοῦτο δὲ τῶν περὶ Εὐσέβιον ἐστὶ τὸ δραματούργημα· ταῦτα οἱ περὶ Εὐσέβιον ἐκπαλαί μὲν ἐμελέτων καὶ συνετίθουν· νῦν δὲ καὶ ἰσχυσαν πράξει διὰ τὰς διαβολὰς, ἃς διέβαλον (50) ἡμᾶς βασιλεῖ. Ἀμέλει οὐδὲ οὕτως ἡσύχαζουσιν, ἀλλὰ καὶ οὕτως ἡμᾶς ἀποκτείνειαι ζητοῦσι, καὶ τοῖς γνωρίμοις ἡμῶν φοβεροῦς ἑαυτοὺς δεικνύουσιν, ὥστε (51) πάντας φυγαδεύεσθαι καὶ θάνατον παρ' αὐτῶν προσδοκᾶν. Ἄλλ' οὐ διὰ ταῦτα καὶ ὁμᾶς αὐτῶν τὴν παρανομίαν καταπιτῆσαι χρὴ, ἀλλὰ μάλλον καὶ ἐκδικῆσαι, καὶ ἀγανακτῆσαι κατὰ τὸν οὕτως καινοτομηθέντων καθ' ἡμῶν. Εἰ γὰρ, πάσχοντος μέλους ἑνός, συμπάσχει πάντα τὰ μέλη, καὶ κατὰ τὸν μακάριον Ἀπόστολον, κλαίειν μετὰ κλαίωντων δεῖ πασχούσης τῆς τηλικαύτης Ἐκκλησίας, ἕκαστος, ὡς αὐτὸς πάσχω, ἐκδικεῖται τὸ πρᾶγμα. Κοινὸς γὰρ ἐστὶν ὁ Σωτὴρ, ὁ ὕπ' αὐτὸν βλασφημούμενος, καὶ πάντων εἶσιν οἱ κανόνες (52), οἱ ὕπ' αὐτῶν παραλυόμενοι. Ἄρα γὰρ εἰ, καθεζομένου ὁμῶν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ, καὶ συναγομένου τῶν λαῶν χωρὶς τίνος μέμφεως, εἰ τις ἐξαίφνης διὰ προστάγματος διάδοχος ἐληλύθει καθ' ἑνὸς ὁμῶν, καὶ τοιαῦτα ἐγεγόνει καθ' ὁμῶν, οὐκ ἂν ἡγανακτήσατε ; οὐκ ἂν ἐξιώσατε (53) ἐκδικηθῆναι ; Διὰ τοῦτο ἀγανακτῆσαι ὁμᾶς δίκαιόν ἐστιν, ἵνα μὴ, διὰ τοῦτο ἀγανακτῆσαι ὁμᾶς δίκαιόν ἐστιν, ἵνα μὴ, λοιπὸν

7. Τὰ μὲν οὖν κατὰ τοὺς Ἀρειομανίτας οἴδατε, ἀγαπητοί· πολλάκις γὰρ αὐτῶν τὴν ἀσέβειαν ἴδτε

(51) Ὅστε Reg. et Basil. Alii vero cum editis, ὡς. Mox θάνατον. Sic Reg. quem sequimur ; editi θανάτους. Infra Reg. solus, ἡμᾶς αὐτῶν τὴν πανουργίαν. Post pauca καθ' ἡμῶν, ex Reg. et Basil. desumptum, in editis et in aliis mss. deerat. Mox editi, μέλους τινός, at Reg. quem sequimur, μέλους ἑνός, et ita legisse videtur Nannius qui vertit, uno membro. Paulo post καὶ ante κατά δεστ in Reg. Mox Reg., δεινὰ pro δεῖ mendose.

(52) Reg., πάντων ὁμῶν εἰσιν οἱ κανόνες. Mox in eodem, εἰ post γὰρ δεστ.

(53) In Reg., ἂν δεστ ante ἐξιώσατε.

(54) Reg. διαδόβῃ. Mox διδάσκαλλον idem. Paulo post idem Reg., ἀδελφοί pro ἀγαπητοί. Infra idem, τὴν ἀσέβειαν καὶ ἕκαστος, ἴδτε τε καὶ κοινῇ.

καὶ κοινῇ πάντες ἀπεκηρύξατε· οἴδατε δὲ καὶ τοὺς καὶ Εὐσέβιον, ὡς προείπον. τῆς αὐτῆς ἐκείνους ὄντας αἰρέσεως, δι' ἣν καὶ πάλαι (55) ἡμῖν ἐπεβόλευσαν. Τὰ δὲ νῦν δι' αὐτοὺς καὶ δι' αὐτῶν γενόμενα πικρότερα πολέμων, ἐδήλωσα ὑμῖν, ἵνα, κατὰ τὴν ἐξ ἀρχῆς ἱστορίαν μισοπότηρον ζῆλον ἀναλαβόντες, ἐξάρητε τοὺς τὰ τοιαῦτα πονηρὰ ἐργασαμένους κατὰ τῆς Ἐκκλησίας. Εἰ γὰρ καὶ πέρυσιν (56) οἱ κατὰ Ῥώμην ἀδελφοί, μήπω τούτων γενομένων, ἀλλ' ἔνεκα τῶν πρώτων, σύνοδον ἐγραψαν γενέσθαι, ἵνα κακεῖνα ἐκδικηθῇ· ἥνπερ εὐλαβούμενοι οἱ περὶ Εὐσέβιον, προύλαβον διαταράξαι τὴν Ἐκκλησίαν, καὶ ἠθέλησαν ἡμᾶς ἀνελεῖν, ἵνα λοιπὸν ἐπ' ἀδελφὰς πράττωσιν ἃ βούλονται, καὶ μὴ ἔχωσι τὸν ἐλέγχοντα· πόσω μᾶλλον ἐπὶ τοῖς τηλικούτοις παρανομήμασιν ἀγανακτῆσαι ὀφείλατε, καὶ καταψηφισασθαι αὐτῶν, ὅσω καὶ ταῦτα τοῖς προτέροις προσέθηκον· Παρακαλῶ, μὴ παρίδῃτε τὰ τηλικαῦτα, μηδὲ ἐπιτρέψῃτε τὴν περιδόητον Ἀλεξανδρέων Ἐκκλησίαν ὑπὸ αἰρετικῶν καταπατηθῆναι. Διὰ ταῦτα γὰρ εἰκότως καὶ οἱ λαοὶ καὶ οἱ λειτουργοὶ κατὰ τὸν αὐτοῦ εἶπον, διὰ μὲν τῆς τοῦ ἐπαρχοῦ βίας (57) σιωπῶντες, διὰ δὲ τὴν ἀσέβειαν τῶν Ἀρειομανιτῶν ἐκτρέπομενοι. Ἐάν τοίνυν γράφῃ πρὸς ὑμᾶς Γρηγόριος, ἢ ἄλλος τις περὶ αὐτοῦ, μὴ δέξῃσθε, ἀδελφοί, τὰ γράμματα αὐτοῦ, ἀλλὰ σγίσσατε, καὶ δισωπήσατε τοὺς κομίζοντας, ὡς ἀσεβείας (58) καὶ πονηρίας ὄντας διακόνους. Ἐάν δὲ καὶ τύπον εἰρηνικὸν τολμήσῃ γράφειν, μηδὲ ταῦτα δέξῃσθε· τῷ γὰρ φόβῳ τοῦ ἡγεμόνος οἱ δεχόμενοι κομίζουσι διὰ τὰς πολλὰς αὐτοῦ βίας. Ἐπειδὴ δὲ εἰκὸς καὶ τοὺς περὶ Εὐσέβιον γράφειν ὑμῖν περὶ αὐτοῦ, διὰ τοῦτο προὔπομνησαι ὑμᾶς ἐσπουδάσα, ἵνα καὶ ἐν τούτῳ τὸ ἀπροσωπώλητον τοῦ Θεοῦ μιμησάμενοι, ἐκδιώξητε τοὺς παρ' αὐτῶν· ὅτι ἐν τοιούτῳ καιρῷ διωγμούς, καὶ φόβους παρθένων, καὶ θανάτους, καὶ ἀρπαγὰς τῶν ἐν ταῖς ἐκκλησίαις, καὶ πυρκαϊῶν, καὶ βλασφημίας ἐν ταῖς ἐκκλησίαις (59), ἔνεκεν τῶν Ἀρειομανιτῶν κατεσκευάσαν ὑπὸ ἐθνικῶν καὶ Ἰουδαίων γενέσθαι. Οὐκ ἂν δὲ ὁ ἀσεβὴς καὶ μεμνηνὸς Γρηγόριος ἀρνήσῃται αὐτὸν εἶναι Ἀρειανόν, ἔχων ἑλεγχον τὴν ὑπογράφοντα αὐτοῦ τὰ γράμματα. Ἀμάρτυν γὰρ οὗτος ὁ ὑπογράφων, ἐκπαλαί μὲν ὑπὸ τοῦ μακαρίτου Ἀλεξάνδρου τοῦ πρὸ ἐμοῦ ἐπισκόπου ἐπὶ πολλοῖς κακοῖς (60) καὶ ἐπὶ ἀσεβείᾳ ἐξεβλήθη τῆς Ἐκκλησίας. Πάντων οὖν ἔνεκεν καὶ ἀντιγράφαι ἡμῖν θελήσατε, καὶ καταγνῶναι τῶν ἀσεβῶν, ἵνα καὶ νῦν οἱ μὲν λειτουργοί, οἱ ἐνταῦθα, καὶ οἱ λαοὶ (61), τὴν ὀρθοδόξαν καὶ μισοπότηριαν ὁρῶντες, εὐφρανῶνται τῇ εἰς Χριστὸν ὁμοφύχῳ ὑμῶν πίστει, οἱ δὲ τοιαῦτα κατὰ τῆς Ἐκκλησίας παρανομήσαντες, με-

vatim et publice omnes condemnastis), nec ignorant, ut supra dixi, Eusebium ejusque socios ejusdem esse haereseos, cujus gratia nobis iterum insidias struxere. Quae vero nunc illorum causa, imo illis auctoribus gesta sunt, bellis sane acerbiora vobis significavi; ut, secundum historiam initio enarratam, studio iniquitatis ulciscendae instructi, talium in Ecclesiam scelorum auctores deponatis. Si enim anno praeterito fratres nostri qui Romae sunt, his nondum actis, sed propter alia quae prius contigerant, synodum cogendam esse scripserunt, ut illa scelera ulciscerentur: quam reformidantes Eusebius et socii, Ecclesiam conturbare praevererunt, nosque interficere voluerunt, ut pro libidine deinceps agere liceret, nec haberent qui se redargueret; quanto magis haec tanta scelera indigne ferre illosque damnare debetis, cum maxime ista superiori- bus addiderint? Obsecro ne haec tam gravia negligentis, neve inelytam Alexandrinorum Ecclesiam ab haereticis conculcari sinatis, siquidem populi ac ministri, jure merito seorsim degunt, ob praefecti formidinem taciti quidem, Ariomanitarum tamen impietatem execrantes. Si igitur aut ipse Gregorius, aut alius quispiam illius causa ad vos scriperit, ne recipiatis, fratres, ejus litteras. Sed ipsas lacerate, tabellariosque pudore suffundite, utpote impietatis et malitiae ministros. Sed effraus sub pacifica forma scribere ausit, ne sic quoque recipiatis: metu enim ducis eas deferunt qui ad vitandam ejus violentiam ipsas susceperunt. Quoniam autem verisimile est Eusebianos vobis in ejus gratiam scripturos, ideo praemonere vos studui, ut Deum imitati sine ulla personarum acceptione, homines ab illis missos expellatis. Hoc enim tempore Ariomanitarum causa, persecutiones, virginum stupra, caedes, ecclesiarum populationes, incendium, blasphemias in ipsis ecclesiis ab ethnicis et Judaeis fieri curarunt. Neque enim impius ille et furiosus Gregorius se Arianum esse inficias ire poterit, cum is qui litteris ejus subscribit, argumentum in contrarium praebet. Ammon enim iste qui subscribit jamdiu a beatae memoriae Alexandro ante me episcopo, ob multa scelera et ob impietatem, ab Ecclesia ejectus est. Horum igitur omnium causa, et nobis, quaeso, rescribite, et impios condemnate, ut ministri quidem qui istic degunt populique, vestram et orthodoxam doctrinam vestrumque erga malitiam odium cernentes, de vestra gaudeant concordii in Christum fide; illi autem ejusmodi

(55) Reg., πάλιν pro πάλαι. Mox Anglie, δι' αὐτόν. Paulo post Reg. πολέμων, καὶ διὰ τοῦτο ἐδήλωσα.

(56) Vox πέρυσιν deest in Reg.; sed cum in omnibus aliis cum editis tum mss. legatur, et alioqui verae hujus temporis historiae congrua, retinendum videtur. Nam ut mox dicitur in monito ad Apologiam, anno 340, legati Athanasii, ac etiam Eusebii synodum a Julio postularant.

(57) Reg. pro βίας, habet βασάνους. Post primum idem, Ἄν τοίνυν. Mox idem, Γρηγόριος. Editi veru,

Γεώργιος.

(58) Sic Reg. Alii cum editis, ἀσεβείας. Praestat Regii lectio. Paulo post idem, τολμήσαι.

(59) Ἐν ταῖς ἐκκλησίαις. Haec absunt a Basil. et Anglie. Infra Reg., Γρηγόριος. Editi, Γεώργιος.

(60) Vox κακοῖς in Reg. habetur, eamque videtur legisse Nannius, interpretatur enim, multis malis; ab aliis abest.

(61) Reg., οἱ ἄλλοι. Mox idem, καὶ τὴν μισοπ. Paulo post idem Reg., τῇ εἰς Θεὸν ὁμοφύχῳ.

scelerum in Ecclesiam auctores, vestris litteris ad meliorem frugem revocati, vel sero tandem respiciant. Salutate eam, 94 quæ apud vos est, fraternitatem. Fratres omnes qui mecum sunt vos salutant. Dominus vos incolumes, nostrique memores conservet, domini vere desideratissimi.

ταπεινωθέντες ἐκ τῶν ὁμῶν γραμμάτων, καὶ οὐδέ ποτε θυνηθῶσι μεταγνῶναι. Προσείπατε τὴν παρ' ὑμῶν ἀδελφότητα. Οἱ σὺν ἐμοὶ (62) πάντες ἀδελφοὶ προσαγορεύουσιν ὑμᾶς. Ἐρρωμένους καὶ μνημονεύοντας ὑμῶν ὁ Κύριος ὑμᾶς διαφυλάξει, κύριον ἀληθῶς ποθεινότατον.

IN APOLOGIAM CONTRA ARIANOS ADMONITIO.

I. *Apologia contra Arianos*, quæ, quod pleraque complectatur monumenta, *Collectio monumentorum* a nonnullis recentioribus vocatur, in omnibus cum editis tum manuscriptis *Apologia secunda* inscribitur, quia nimirum post *Apologiam de fuga* collocatur; tametsi eam ante alias Athanasii *Apologias* conscriptam fuisse certum est. Siquidem *Apologiam ad Constantium*, et *Apologiam de fuga* ad annum 336 pertinere suo loco dicturi sumus. At *Apologia contra Arianos* non diu post Athanasii ex secundo exsilio reditum, qui anno 349 contigit, scribi potuit. Ex compluribus enim hujus *Apologiæ* locis, ac ex ipso potissimum initio, liquet editam fuisse antequam Ursacius et Valens, qui ab Arianis partibus resilierant et suam adversus Athanasium sycophantiam confessi fuerant, in impietatem reciderent, et adversus Athanasium Arianis denuo sese jungerent, quod, ut tardius, anno 352, contigisse alias demonstrabitur. Huc accedit ipsius Athanasii testimonium num. 59 hujus *Apologiæ*, ubi de postremo suo agens exsilio ait & νῦν πέποιθα, quæ jam passus sum, quo indicat se paulo post reditum suum hanc *Apologiam* conscripsisse. Nihilque nostræ sententiæ officium quæ de Liberii et Hosii exsilio sub finem leguntur, ea quippe diu post conscriptam *Apologiam* addita fuisse ibidem probaturi sumus.

II. Hujus scribendæ hæc causa fuit. Athanasius, ex Sardicensis synodi decreto, ac imperatorum Constantis et Constantii jussu patriæ et Ecclesiæ suæ restitutus, cum comperisset illas tandiu jactatas totiesque confutatas criminationes, de Arsenii nece, de calice fracto, deque mensa subversa, etc., rursum ab Arianis pervulgari, qui etiam niterentur hæc ipsa denuo in iudicium vocare, *Apologiam* edidit, ubi varia monumenta et epistolæ hæc de re conscriptas in unum collegit, ratus nihil æque ad sui purgationem conducere, ac si ex ipsis rerum gestarum actis causæ suæ sinceritas eluceret. Horum monumentorum duæ sunt partes præpostero ordine ab ipso Athanasio digestæ. Prima complectitur epistolæ synodicas aliasque de causa Athanasii conscriptas, ab anno 340 ad annum 350, quarum commune argumentum est, confutatio calumniarum ab Eusebianis in synodo Tyria, in Mareotæ et alibi adversus Athanasium structarum. Secunda pars historiam Meletii, rerumque ab Ischyra, Arsenio et Eusebianis contra Athanasium gestarum, ac una earumdem monumenta comprehendit ab anno 300 ad 338. De singulis in utraque parte collectis monumentis quædam pertractanda sunt.

III. In priori parte primo occurrit epistola encyclica Alexandrinæ synodi ad omnes episcopos et ad Julium papam missa, qua Athanasius a calumniis Eusebianorum vindicatur. Eum nempe accusabant hæretici quod post suum ex Galliis reditum multarum cædium auctor fuisset, quod episcopatum Alexandrinum invasisset, surtimque ordinatos fuisset, quod frumentum alendis viduis destinatum, in proprium lucrum divertisset. Has omnes criminationes, necnon veteres illas, de Arsenii nece, etc., validissimis argumentis confutant Ægyptii episcopi, et una Pisti Ariani episcopi ordinationem paucis perscringunt. Hæc causa fuit hujus synodi cogendæ; quo autem anno ea celebrata et hæc epistola conscripta sit, non convenit inter auctores; quidam enim ad annum 339 referunt, alii vero ad 340 quibus libentius assentimur. Siquidem ex ipsa Julii epistola constat Athanasii et Alexandrinæ synodi legatos eo ipso anno 340 Romam concessisse, ac cum Eusebianis congressos, synodum una cum illis postulasse: quod in præcedenti encyclica epistola, anno 341 scripta, diserte testatur Athanasius; ait enim πέποιθ, id est anno præterito, fratres Romæ synodum postulasse. Porro verisimile omnino est synodum et ejus legationem in eundem annum cadere. Hæc sententia, aliquo probabilissima, extra dubium erit, si Socrati fides habeatur, qui Eusebii in sedem Constantinopolitanam intrusionem refert ad annum 340, post necem scilicet Constantini junioris. Cum enim hæc epistola illam Eusebii invasionem memoret, eam non ante annum 340 scriptam fuisse conspicuum erit.

IV. Sequitur postea epistola Julii ad Eusebianos præsules qui Antiochiæ synodum celebrabant, quos ob-
jurgat quod sibi proterve rescripsissent, et quod ad synodum quam ipsimet postulassent accedere renuis-
sent: purgatque Athanasium a jamdiu objectis criminationibus, necnon Marcellum Ancyranum, Ascle-
pam Gazensem, aliosque episcopos ab Eusebianis dire vexatos, quos a tota synodo ad communionem
jure receptos ait. Sed complura in hac epistola habentur, quæ ingentes controversias apud nostri ævi
scriptores excitarunt. Queritur enim: quo anno Romana synodus sit celebrata, et hæc epistola con-
scripta: an synodi duæ Athanasii causa Romæ coactæ sint: an Athanasius post suum ex Galliis re-
ditum his Romam petierit, et an octodecim menses, quos eum Romæ commoratum Julius testatur,
ab ejus primo Romam adventu ducendi sint: quonam tempore Elpidius et Philoxenus presbyteri ab
Julio pontifice ad Eusebianos Antiochiam missi sint. Omissis variis recentiorum sententiis, ex Atha-
nasio ipso, a quo solo lux in tantis tenebris oriri queat, rectam historię seriem et temporum rationem
statuere conabimur.

V. Presbyteros ab Athanasio et a synodo Alexandrina Romam missos cum Eusebii legatis coram Julio
pontifice anno 340 congressos esse jam diximus, neque res in dubium verti posse videtur. Utrisque
autem legatis id petentibus, synodus Romæ a summo pontifice indicitur, ut testatur Julius in hac epi-
stola, num. 33. Eusebiani vero rerum a se improbe gestarum conscientia **95** exagitati, ut Romanæ sy-
nodi decretum præverterent, Antiochiæ conveniunt initio anni 341, ibique synodum celebrant, de qua
pluribus in libro *De synodis* agemus; hinc Gregorium Arianum militari manu stipatum Alexandriam epi-
scopum mittunt, cujus furorem ut vitaret Athanasius, Romam se contulit, post festum Paschæ ejusdem
anni 341. De duplici autem ejus Romam protectione ne verbum quidem apud Athanasium reperias, licet
pluries ille de suo Romam adventu mentionem faciat et maxime in *Apologia ad Constantium*, ubi res a
se tunc temporis gestas ordine recenset; ut mirum sit eruditos viros, eum his Romam venisse nulla co-
gente necessitate existimasse. Nec est quod Socratis testimonio moveamur, qui duplicem Athanasii Ro-
mam protectionem memorat: is enim tantam rebus hujusce temporis affert perturbationem, ut vix
quidquam certi ex ejus Historia statui possit, quod infra pluribus demonstratur. Octodecim autem men-
sium, quos Athanasium Romæ versatum memorat Julius, initium rectissime ducitur ab ejus post Gre-
gorii invasionem Romam adventu, ut ex sequentibus palam erit.

VI. Cum Romam advenisset Athanasius, Julius papa legatos misit Elpidium et Philoxenum presbyteros,
ad Eusebianos Antiochiæ coactos, quibus diem dicebat ut sese ad synodum Romæ celebrandam confer-
rent, de rebus contra Athanasium gestis rationem redditori. Porro legationem Elpidii et Philoxeni, post
Gregorii intrusionem et post Athanasii Romam adventum factam esse, testatur ipse Athanasius in *Epistola
ad solitarios*, non longe ab initio. Legati Julii, qui circa mensem Maium anni 341 Roma profecti sunt,
ultra conductum diem ab Eusebianis detenti, inense tantum Januario anni 342 sunt dimissi. Quos media
hieme profectos verisimile est diutius in itinere fuisse. Romam cum advenissent et Eusebianorum litteras
arrogantiæ et querelarum plenas Julio obtulissent, Romanus pontifex, ne Patres ibi numero 50 coacti
Eusebianorum proterviam ægre ferrent, litteras aliquantum temporis apud se servavit, ut ipse in epistola
sua testatur, sperans ex Eusebianis quosdam tandem venturos esse et ad meliorem frugem se recepturos.
Sed cum nullus accederet, litteras tandem Patribus eo congregatis aperuit. Hinc synodus, examinatis
Athanasii, Marcelli, Asclepæ aliorumque episcoporum causis, eos nulli ex objectis criminibus obnoxios
declaravit, et ad communionem admisit, Julioque episcopo curam reliquit Eusebianis rescribendi. Porro
legatorum mora in tanto itinere adversa tempestate conficiendo; haud modicum illud tempus quo litteras
a legatis oblatas apud se Julius retinuit; tempus item a synodo Romana insumptum in examinandis
Athanasii aliorumque multorum causis, nos facile deducunt a mense Januario anni 342, quo legati An-
tiochia profecti sunt, ad Octobrem vel Novembrem ejusdem anni. Eoque pacto conficiuntur octo-
decim menses quos Athanasius Romæ commoratus est, nempe a mense circiter Maio anni 341, quo
tempore eum illuc advenisse certum est, ad Octobrem vel Novembrem anni 342, quo Julius Eusebianis
rescribens Athanasium per annum et dimidium Romæ commoratum testatur. Quæ item fuit Valesii
sententia.

VII. Neque minus certum videtur unicam tantum pro Athanasii causa synodum Romæ coactam fuisse.
Quam enim celebratam nonnulli volunt anno 340, postquam Macarius, Martyrius et Hesychius ab Eusebio
legati Romam venissent, nullam fuisse ex ipsis Julii verbis palam est. Objurgat enim Julius Eusebianos,
quod ad synodum Romanam accedere renuissent, quam ipsimet sui legati postulassent. De qua, quæso,
synodo hic agit Julius, nisi de ea quam Eusebianisulantibus, ipse per legatos suos ad annum 341
indixerat, quæ ob Eusebianorum contumaciam ad 342 dilata est? quod ex Julii verbis num. 30 liquido
constat; conqueritur enim ille quod Eusebiani judicium a se indictæ synodi prævertissent; præverterunt
autem, ut in confesso apud omnes est, in synodo Antiochena initio anni 341, quando Gregorium Alexan-
driam episcopum miserunt. Hinc palam est, synodum quam Julius anno 340 indixerat, non eodem, sed
sequenti anno celebrandam fuisse, quæ tamen ob Eusebianorum proterviam ad annum 342 dilata est

Certe ne verbum quidem vel in epistola Julii vel apud Athanasium de illa priori synodo habetur. Ex prædictis autem liquet synodum Romanam bis indictam fuisse : primum anno 340, post Macarii et sociorum Eusebianorum legationem ; sed cum Eusebiani iudicium Romanæ synodi Antiochiæ antevertissent, ea ipsa tunc dilata fuit ; dehinc post Gregorii intrusionem iterum indicta, ac demum anno 342 celebrata, uti supra diximus.

VIII. Post Julii epistolam subsequitur Sardicensis synodi historia paucis enarrata : dehinc tres ejusdem synodi epistolæ. Prima ad clerum et populum Alexandrinum, quem de Athanasii innocentia in synodo comprobata certiorum facit, monetque ut Athanasium cæterosque qui ejus causa exsulant redeuntes libenter recipiant. Secunda, hactenus inedita, ad episcopos Ægypti et Libyæ, quæ cum esset præcedenti simillima, ex manuscriptis pene omnibus exciderat, amanuensium nempe negligentia, qui etiam clausulas nonnullas quæ ad hanc pertinebant præcedenti adjecerant. Tertia et encyclica ad omnes episcopos, in qua narrantur calumniæ ab Eusebianis Athanasio, Marcello, et Asclepæ impositæ : horum vero innocentia declaratur, Arianique episcopi damnantur et deponuntur. Tum sequuntur nomina episcoporum qui Sardicensi synodo subscripsere.

IX. Occurrunt deinde tres Constantii Augusti epistolæ ad Athanasium, quem hortatur ut se adeat, quo cum pace ad patriam et Ecclesiam suam transmittatur. Tum epistola Julii ad clerum et ad populum Alexandrinum, quibus de Athanasii reditu gratulatur. Hinc epistola encyclica Constantii Augusti ad omnes episcopos et presbyteros, qua declarat Athanasium patriæ et Ecclesiæ suæ restitutum et pristina qua olim cum clero suo fruebatur immunitate fuisse donatum. Altera item ejusdem Constantii ad populum Alexandrinum, quem hortatur ut redeuntem Athanasium libenti animo suscipiat. Tertia ejusdem ad Nestorium Ægypti præfectum, qua jubet omnia hactenus adversus Athanasium scripta deleri, ipsique ac clero ejus pristinam immunitatem restitui. Has excipit epistola synodi Hierosolymitanæ ipsi Athanasio transeunti tradita, ad episcopos Ægypti et Libyæ et ad clerum ac populum Alexandrinum, quibus de reditu Athanasii summo opere gratulantur præsules illuc coacti. Demum epistola Ursacii et Valentis ad Julium papam, qua fatentur, quæcunque hactenus de Athanasio dixissent, meras fuisse calumnias, rogantque ut ad ejus communionem **96** admittantur. Tum altera eorundem ad Athanasium, quem rogant ut se ad pacem et ad communionem admittat. Et sic terminatur prima hujus *Apologiæ* pars.

X. In secunda parte, quo se jure merito absolutum et Ecclesiæ suæ restitutum demonstret, rem alius repetit et ab ipso Meletii schismate historiam orditur. Hinc ad Arianæ hæreseos ortum progressus de Nicæna synodo breviter agit, deque Eusebii cura ut Arius damnatus in Ecclesiam admitteretur. Quare Constantini ab ipso Eusebio circumventi epistolæ fragmentum affert, qua Athanasio exsilio interminatur ni Arium cum suis recipiat. Postea calumnias enarrat ab Arianis et Meletianis adversum se structas, ac refert epistolam a Constantino Alexandrinis scriptam, qua ejusmodi criminationum auctores vehementer exagitat. Sequitur deinde historia Ischyre et Arsenii, tum rescriptum Ischyre, qui se fatetur a Meletianis coactum, ut mensam subversam et calicem confractum mentiretur.

XI. Subsequuntur quædam epistolæ. Prima, Pinnis monasterii Piemencyrceos presbyteri ad Joannem Meletianum, cui refert Arsenium apud se latentem ab Athanasii diacono deprehensum et Alexandriam deductum fuisse : monetque ut ne ultra Athanasium de Arsenio interempto audeat insimulare. Secunda, Constantini ad Athanasium, qua tantarum calumniarum auctores vehementer exagitantur. Tertia Arsenii ad Athanasium, quem rogat ut se ad communionem recipiat, seque nunquam cum schismaticis communicaturum pollicetur. Quarta, Constantini ad Joannem Meletianum, quem hortatur ut se adeat, laudatque quod depositis altercationibus cum Athanasio jam communicaret. Has omnes in secunda parte relatas epistolas ab anno 325 ad 335 scriptas fuisse certum est ; sed unicuique suum tempus assignare non valemus.

XII. Narrat postea res in Tyriensi synodo gestas, ubi calumniæ de calice fracto deque Arsenii necè denuo objectæ sunt. Ut probet autem Athanasius Ischyram nunquam presbyterum fuisse, atque adeo non potuisse, eo sacrificium offerente, mensam subverti calicemque confringi, ait eum ne a Meletio quidem schismatico, nedum a legitimo episcopo, ordinatum fuisse. Profert deinde *Breviarium* Meletii, seu *Catalogum*, quem post Nicænam synodum Alexandro præsuli Alexandrino obtulit Meletius, in quo episcopos, presbyteros diaconosque a se ordinatos recenset, ubi nusquam comparat Ischyram. Post hæc agit Athanasius de legatione ad Mareoten, epistolasque profert hæc de re conscriptas. Prima, cleri Alexandrini ad Theognium, Marim, Macedonium, Theodorum, Ursacium et Valentem legatos, apud quos de rebus contra jus fasque gestis conqueruntur. Secunda, cleri Mareotici ad synodum Tyriam, quæ eadem ipsa continet. Tertia, ejusdem Mareotici cleri ad Philagrium, ejusdem argumenti. Quarta, episcoporum Ægypti qui Tyriensi synodo intererant ad reliquos in eadem synodo episcopos, ejusdem item argumenti

Quinta, hactenus inedita, eorumdem ad Dionysium comitem, quæ quod præcedenti simillima esset ex compluribus mss. exciderat. Sexta, eorumdem eadem de re ad Dionysium comitem. Septima, Alexandri Thessalonicensis ad eundem Dionysium, qua testatur se conspirationem adversus Athanasium structam deprehendisse. Octava Dionysii comitis ad Eusebianos, quos de litteris ab Alexandro Thessalonicensi ad se missis certiores facit.

XIII. Deinde ubi suam Tyro fugam enarravit, refert epistolam pseudosynodi Hierosolymitanæ, qua Arium a se ad communionem receptum testantur episcopi Eusebiani: utrum autem Arius hæresiarcha, vel alter Arius tunc ad communionem sit admissus, ibidem disputamus. Exinde, cum in mercedem sycophantiæ Eusebiani episcopatum Ischyrae in quodam vico constituissent, epistolam subjicit Flavii Himerii Catholici ad exactorem Mareotes, cui curam Ecclesiæ pro Ischyra ædificandæ mandat. Hanc excipit epistola Constantini Magni ad episcopos Tyriensis synodi, quos accersit rerum a se contra Athanasium gestarum rationem reddituros. Hinc, paucis de suo in Gallias exsilio enarratis, refert ultimo epistolam Constantini Junioris, quam is in gratiam Athanasii ab exilio redeuntis ad Alexandrinum misit. Demum paucis *Apologiam* suam claudit, quæ 36 vel epistolas vel alia monumenta completitur.

XIV. Ex hac igitur *Apologia* velut ex purissimo fonte vera sæculi quarti historia ecclesiastica ab anno 300 usque ad 350 est haurienda. Siquidem Athanasius omnibus aliis hujus historiæ scriptoribus longe præcellit; tum quod ipse oculatus plerumque testis fuerit, tum quod accuratissime res gestas enarret, et ipsa monumenta, quibus nihil tutius, sæpe afferat. E contra vero alii auctores, Rufinus nempe, Socrates, Sozomenus et Theodoretus cautissime sunt adhibendi, nisi cum ipsi quoque rerum gestarum monumenta afferunt, quod rarius contingit. Nam præterquam quod interdum historias minus certas enarrant, res gestas sæpissime confundunt, tempora autem præpostere ordinant: exemplum hujus rei luculentissimum suppeditat Socrates, qui res in prima hujus *Apologiæ* parte comprehensas ita refert.

XV. Ait Gregorium ab Eusebianis Syriani ducis et quinque millium militum præsidio fultum Alexandriam missum fuisse, eodemque Syriano ecclesiam obsidente, Athanasium in media psallentium turba evasisse. Eusebium postea legationem Romam misisse, qua totum negotium Julio committeret; Eusebio tamen morte præoccupato haud licuisse tanti negotii finem videre. Dehinc Arianos, Gregorio ab Alexandrina sede amoto, ejus loco Georgium substituisse. Interim vero Athanasium, cum post multos labores Romam pervenisset, a Julio pontifice fuisse restitutum. Dehinc Athanasio Alexandriam ingrediente, Georgii Ariani sequaces seditionem excitasse. Post hæc Athanasium ab Arianis accusatum quod frumentum alendis pauperibus destinatum in suam rem diverfisset, minas imperatoris veritum Romam aufugisse. Tum episcopos Ægypti pro Athanasio litteras Romam misisse. His ita narratis, vix tandem ad Sardicensis synodi historiam advenit, cui etiam multa præposuit decem post annis gesta.

XVI. In hac certe Soeratis historia vix quidquam sanum reperire est: nam quæ de Syriano, de quinque militum millibus, deque ecclesia obsessa dicuntur, Georgii non autem Gregorii intrusionem spectant. Eusebii legationem perperam post Gregorii Alexandriam ingressum refert, cum eam antea contigisse testetur ipse Athanasius. Hinc Athanasii in sedem restitutionem quæ a Julio pontifice nunquam reapse facta est, ipse perperam enarrat. Nec magis vera sunt quæ de ingressu Athanasii Alexandriam, Georgio sedente, post hæc occurrunt. Quæ sequuntur autem de calumnia Arianorum, deque epistola Ægyptiorum præsulum ad Julium papam præpostere omnino recensentur. Hinc animadvertas quam caute scriptor ille sit adhibendus. Neque vero solus Socrates, sed etiam Theodoretus, multoque magis Rufinus et Sozomenus, res frequentissime vel secus quam 97 gestæ sunt, vel præpostere enarrant. Quod tamen absit ut ad horum auctorum contumeliam vergat. Vitium namque ætati potius quam scriptoribus est ascribendum: quippe non solebant illo ævo res tam intricatas tanto studio indagare, ac in primis temporum rationes negligebant.

XVII. Restat ut de historia a Rufino primum, dehinc ab aliis quibusdam relata aliquid disputemus: de muliercula scilicet ad Tyriensem synodum ab Arianis producta, quæ de illato stupro Athanasium accusavit. Quæ calumnia Timothei presbyteri se Athanasium esse simulantis solertia, elusa sit. Hanc, inquam, historiam admodum suspectam esse nemo eat inficias, quippe quæ nec apud Athanasium, qui plerumque res in synodo Tyriensi gestas, calumniasque adversum se structas memorat; nec in epistola synodi Alexandrinæ; nec in Julii papæ epistola; nec in Sardicensis synodi epistolis, in quibus tamen res Tyri gestæ fuse expenduntur, et quod maxime urgeat, ne in encyclica quidem Sardicensis synodi epistola, qua Ariani episcopi damnati et depositi nuntiantur, afferunturque hujus damnationis causæ; calumniæ scilicet adversus Athanasium structæ, cum aliis Arianorum sceleribus. Enimvero in mentem venire nequit, cur tam atrox sycophantia illic sit omissa. Nec dici potest eam ex actis Sardicensibus excidisse, cum testo-

tur Sozomenus illam suo ævo nusquam ibi comparuisse. Neque valet quod ipse ait, rem utpote turpem et ridiculam silentio prætermisam fuisse: quo turpior enim, eo magis ad synodi in deponendis ejus auctoribus æquitatem commonstrandam contulisset. Exstant sane permultæ apud Rufinum ejusmodi historiæ, admodum dubiæ fidei. Hæc autem ipsi Socrati qui Rufinum alias fere sequitur, suspecta fuisse videtur, quippe qui de illa ne verbum quidem fecerit. Hac de re etiam in Athanasii *Vita* actum est.

XVIII. Quædam de Marcelli causa dicenda supererant, sed res commodius in *Epistola ad solitarios* expenditur: ubi etiam de Paulo Constantinopolitano et de Lucio Adrianopolitano multa disputanda erunt.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ

ΑΠΟΛΟΓΗΤΙΚΟΣ ΚΑΤΑ ΑΡΕΙΑΝΩΝ (63).

S. P. N. ATHANASII

ARCHIEPISCOPI ALEXANDRIÆ

APOLOGIA CONTRA ARIANOS.

1. Arbitrabar equidem post tot argumenta pro A nostra defensione allata, adversarios nostros præ verecundia sese abdituros, atque ex calumniarum suarum conscientia sese damnaturos. At, quando ne ita convicti quidem erubescunt, sed ob mentis stuporem obtreccionibus nos impetunt, rati omnia dienuo in judicium vocanda fore; non ut ipsi judicentur, illud enim refugiant, sed ut nos et sincerorum animas molestia afficiant; necessarium existimavi apud vos meipsum purgare, ne ultra illos obmurmurantes toleretis, imo potius eorum malignitatem et calumnias dignoscatis. Vobis siquidem sinceris hominibus rationem reddo: adversus litigiosos autem loquendi fiduciam mihi præbent argumenta quibus illi convincuntur. Enimvero quod ad nos spectat, judicio nullo opus est; judicatum enim jam est, non semel, neque bis, sed sæpenniero. Primum quidem in nostra provincia in unum coacta, ab episcopis prope centum. Secundo Romæ, cum post missas illuc ab Eusebio litteras, cum ipsi tum nos etiam in judicium vocati sumus, congregatique sunt ibi episcopi plus quinquaginta.

(63) Scripta anno circiter 350. — In titulo illud κατὰ Ἀρειανῶν deest in Regio, qui cum omnibus aliis tum editis tum mss. Ἀπολογητικὸς δευτέρως habet, sed perperam, cum nulla ante hanc apologia scripta sit, ut jam monuimus. Sed ideo vocatur secunda, quia post *Apologiam de fuga* in editis et in manuscriptis collocatur, quæ tamen non est ejus propria sedes, uti supra dictum est.

1. Ἐγὼ μὲν ὥμην μετὰ τὰς τοσαύτας ὑπὲρ ἡμῶν γενομένας ἀποδείξεις καταδύεσθαι λοιπὸν τοὺς ἐχθροὺς, καὶ μᾶλλον ἐκ τούτων καταγινώσκειν (64) ἑαυτῶν, ἐφ' οἷς καὶ τοὺς ἄλλους ἐσυκοφάντησαν· ἐπειδὴ δὲ οὐδ' οὕτως καταγινώσκοντες ἐρυθρίωσιν, ἀλλ' ὑπὸ ἀναισθησίας ἔρπονσι ταῖς καταλαλιαῖς, νομίζοντες ἀνάδικοι πάντα γίνεσθαι, οὐχ ἵνα χριθῶσι (φεύγουσι γάρ), ἀλλ' ἵνα ἡμᾶς καὶ τὰς ψυχὰς τῶν ἀεραίων σκύλλωσιν, ἀναγκαῖον ἡγησάμεν ὑμῖν ἀπολογησασθαι, ἵνα μηκέτι μὲν αὐτῶν ἀνέχησθε (65) γογγυζόντων, καταγινώσκοντες δὲ τῆς πονηρίας καὶ συκοφαντίας αὐτῶν. Ὑμῖν μὲν γὰρ τοῖς γνησίοις ἀπολογουμαι· πρὸς δὲ τοὺς φιλονεικούντας παρρησιάζομαι τοῖς κατ' αὐτῶν ἐλέγχοις. Οὐκέτι γὰρ κρίσεως δεῖται· τὰ καθ' ἡμᾶς· κέχριται γὰρ οὐχ ἅπαξ, οὐδὲ δεύτερον (66), ἀλλὰ καὶ πολλάκις· πρῶτον μὲν, ἐν τῇ ἡμετέρᾳ χώρᾳ συναγομένη ὑπὸ ἐπισκόπων ἐγγὺς ἑκατόν· δεύτερον δὲ ἐν τῇ Πρώμῃ, γράψαντος Εὐσεβίου, καὶ κληθέντων αὐτῶν τε καὶ ἡμῶν, καὶ συναχθέντων ἐπισκόπων, καὶ πλεόν πεντήκοντα· καὶ τρίτον ἐν τῇ μεγάλῃ συνόδῳ τῇ ἐν Σαρχιδῇ συναχθείσῃ κατὰ πρόσταξιν τῶν θεοφιλεστάτων βασιλέων Κωνσταντίου

(64) Vox καταγινώσκειν apud Athanasium, deprehendere, convincere, falsi arguere, imo damnare significat, sed pro condemnatione juridica vix apud eundem usuvenit, sed prout damnare idem significat ac improbare.

(65) Reg. ἀνάσχησθε. Infra idem, τῆς συκοφαντίας.

(66) Reg. οὐ δεύτερον.

καὶ Κόνσταντος· ἐν ᾗ καὶ οἱ καθ' ἡμῶν γενόμενοι καθηρέθησαν ὡς συκοφάνται, τοῖς τε κριθεῖσιν ὑπὲρ ἡμῶν συνεψηφίσαντο μὲν ἐπίσκοποι πλείους τριακοσίων (67), ἐξ ἐπαρχιῶν Αἰγύπτου, Αἰδύης, καὶ Πενταπόλεως, Παλαιστίνης, Ἀραβίας, Ἰσαυρίας, Κύπρου, Παμφυλίας, Λυκίας, Γαλατίας, Δακίας, Μυσίας, Θράκης, Δαρδανίας, Μακεδονίας, Ἡπείρου, Θεσσαλίας, Ἀχαΐας, Κρήτης, Δαλματίας, Σισκίας, Παννονίων, Νωρικῶν, Ἰταλίας, Πικηνῶν, Τρυσκίας, Καμπανίας, Καλαβρίας, Ἀπουλίας, Βρουττίας (68), Σικελίας, Ἀφρικῆς πάσης, Σαρδανίας, Ἰσπανίων, Γαλιών, Βρεττανίων. Ἐπαμάρτυρήσαν δὲ τοούτους Οὐρσάκιος καὶ Οὐάλης, οἱ πρότερον μὲν διαβάλλοντες, ὕστερον δὲ μεταγνόντες· οὐ γὰρ μόνον ἀπεδέξαντο τὰ κριθέντα ὑπὲρ ἡμῶν, ἀλλὰ καὶ (69) συκοφάντας ἑαυτούς τε καὶ τοὺς ἄλλους τοὺς καθ' ἡμῶν γενομένους ὠμολόγησαν. Οἱ γὰρ οὕτως μεταγνόντες καὶ οὕτως γράψαντες δῆλοι εἰσι καὶ τοὺς περὶ Εὐσέβιον ἐλέγχοντες, μετὰ γὰρ αὐτῶν κοινῇ τὴν καθ' ἡμῶν ἐμηχανήσαντο συσκευῆν. Τὰ τοίνυν ὑπὸ τοσούτων (70) καὶ τριλικοῦτων ἐπισκόπων δοκιμασθέντα καὶ κριθέντα, ἀποδειχθέντα τε λευκῶς, περιττὸν εἶναι πάλιν ἀνακρίνεσθαι πᾶς ὅστισιν ὁμολογήσειεν, ἵνα μὴ, κἂν νῦν ἐξετασθῇ, πάλιν ἀνακριθῇ, καὶ αὖθις ἐξετασθῇ, καὶ οὕτως (71) εἰς ἀπέραντον τὰ τῶν περιεργαζομένων γένηται

2. Ἦρκει μὲν γὰρ καὶ ἡ τῶν τοσούτων ἐπισκόπων ψήφος δυσωπῆσαι τοὺς ἐτι κἂν προσποιεῖσθαι καθ' ἡμῶν βουλομένους· ὅτε δὲ καὶ ἐχθροὶ μαρτυροῦσιν ὑπὲρ ἡμῶν τε καὶ καθ' ἑαυτῶν, φάσκοντες τὰ καθ' ἡμῶν εἶναι συσκευῆν, τίς ἐτι λοιπὸν ἀμφιδόλλων οὐκ αἰσύνεται; Τοῦ γὰρ νόμου κελεύοντος ἐπὶ στόματος δύο καὶ τριῶν μαρτύρων ἵστασθαι τὰς κρίσεις, ἰδοὺ τοσούτων πλῆθος ὑπὲρ ἡμῶν ἐστι μαρτύρων, ἔχον προσθήκην καὶ τὴν παρὰ τῶν ἐχθρῶν ἀπόδειξιν· ὥστε καὶ τοὺς ὑπολειπομένους μηκέτι προσέχειν οἷς, ὡς ἠθέλησαν, ἐδίδαξαν, ἀλλὰ βιάζεσθαι λοιπὸν, καὶ ἀνελὲ τῶν εὐλόγων ἀδικεῖν τοὺς ἐλέγχοντας αὐτούς. Τοῦτο γὰρ αὐτοὺς μάλιστα λυπεῖ, ἐπειδὴ περ ἄπερ ἔκρυψαν αὐτοὶ πράξαντες, καὶ καθ' ἑαυτούς ἐν γωνίᾳ συνέθεντο, ταῦτα Οὐάλης (72) καὶ Οὐρσάκιος ἐξήγαγον, καὶ ἀπεκάλυψαν· καὶ ἴσασιν ἀκριβῶς, ὡς ἡ τούτων μετάνοια κατακρίνει μὲν ἐκείνους, δικαιοῦ δὲ τοὺς ἀδικηθέντας παρ' αὐτῶν. Διὰ τοῦτο γοῦν καὶ ἐν τῇ κατὰ Σαρδικὴν συνόδῳ καθηρέθησαν, ὥστε περ ἔμπροσθεν εἶπον, καὶ εἰκότως γε· οὕτω γὰρ καὶ οἱ τότε Φαρισαῖοι, ἀπολογούμενοι ὑπὲρ τοῦ Παύλου, διήλεγχον τὴν ἑαυτῶν καὶ τῶν Ἰουδαίων κατ' αὐτοῦ γενομένην συνωμοσίαν· οὕτως ὁ μακάριος Δαβὶδ

(67) Ducenti octoginta quinque episcopi huic synodo subscripsisse dicuntur infra post subscriptiones Sardicensis, ubi res fuisse expenditur. Paulo post, Ἀραβίας deerat in editis, sed legitur in Reg. Basil. et Felckm. 7 anon.

(68) Reg. Brittiās. Paulo infra Reg. et Basil. ἐπαμάρτυρήσαν, alii cum editis ἐμαρτύρησαν.

(69) In editis καὶ deest, nos ex Reg. supplivimus.

(70) Τὰ τοίνυν ὑπὸ τοσούτων. Sic Reg. et ita legit

A Tertio in magna synodo Sardice coacta, jussu religiosissimorum imperatorum Constantii et Constantis: ubi adversarii nostri quasi sycophantæ dam-nati depositique sunt. his vero quæ nostri gratia decreta fuerunt suffragati sunt plusquam trecenti episcopi, ex provinciis Ægypti, Libyæ, Pentapoleos, Palestinæ, Arabiæ, Isauriæ, Cypri, Pamphylia, Lyciæ, Galatiæ, Daciæ, Mysiæ, Thraciæ, Dardaniæ, 98 Macedoniæ, Epirorum, Thessaliæ, Achaïæ, Cretæ, Dalmatiæ, Sisciæ, Pannoniarum, Norici, Italiæ, Piceni, Tusciæ, Campaniæ, Calabria, Apuliæ, Bruttia, Siciliæ, totius Africæ, Sardinia, Hispaniarum, Galliarum, Britanniarum. Horum sententiam testimonio suo comprobant Ursacius et Valens, qui antea quidem me calumniati fuerant, sed postea resipuerunt. Non solum enim quæ pro nobis decreta fuerant approbarunt; sed etiam se cæterosque qui nobis adversarii fuerant sycophantas fuisse confessi sunt. Nam ii quos ita factorum pœnituit, et qui eo modo scripsere, Eusebium cum suis aperte arguunt, quibuscum conspirationem contra nos moliti fuerant. Quæ igitur a tot talibusque episcopis explorata, decreta ac liquido declarata sunt, supervacaneum esse ac in judicio revocare nemo non fatebitur; ne si nunc quoque examinetur, rursum postea judicetur, ac res denuo in disquisitionem vocetur, et sic in infinitum inaniter inouirendo procedatur.

2. Sat quidem essent tot episcoporum suffragia, ad confundendos eos qui etiamnum aliquid contra nos comminisci exoptant. Ubi vero ipsi adversarii pro nobis et contra seipsos testimonium ferunt, fatenturque quæ contra nos delata sunt esse conspirationem, quis postea hac de re vel ambigere non erubuerit? Lege enim jubente in ore duorum vel trium testium judicia constituenda esse, ecce tanta testium pro nobis adest multitudo, cui ipsa inimicorum declaratio additamento est; ita ut reliqui ex adversariis nihil ultra attendant iis quæ ipsimet pro libidine judicaverunt, sed eo demum compellantur ut, vice consentaneorum rationum, eos qui se convincunt injuriis afficiant. Illud enim ipsa maxime molestum est, quod quæ a se clam gesta et in angulo structa sunt, hæc Valens et Ursacius palam fecerint ac revelarunt: et apprimere norunt se quidem illorum pœnitentia damari, eos autem qui a se injuria affecti fuerant innoxios declarari. Idcirco in Sardicensi synodo depositi sunt, uti superius dixi, et jure quidem: nam sic olim Pharisei, dum Paulum defenderent, suam Judæorumque adversus illum conjurationem patefecerunt. Ita bea-

Nan. Basil. τὰ νῦν ὑπὸ τοσούτων. Editi vero τὰ νῦν περὶ τοσούτων. Quæ lectio τὰ νῦν, si genuina esset, novum argumentum suppeditaret ad probandum hanc Apologiam paulo post Sardicensem synodum fuisse conscriptam, sed magis arridet Regii lectio.

(71) Ἐξετασθῇ, καὶ οὕτως. Hæc quæ in editis deerrant ex mss. Reg. et Basil. mutuati sumus. In Basil. legitur αὖθις pro οὕτως.

(72) Reg. Βάλης.

tum David injuste persecutionem passum esse palam fuit, ubi ipse persecutor veritatem his verbis confessus est: *Percuti, fili mi David* ⁹⁷. Sic et isti ab ipsa veritate devicti, veniam rogarunt, ac rescriptum hac de re Julio Romæ episcopo tradiderunt. Scripserunt autem et nobis postulantes ut pacem nobiscum haberent, qui tot tantaque de nobis per-
vulgarant. Et quidem fortassis jam erubescunt; quia quos de medio tollere studuerant, hos Domini grætia superstites cernunt. Arium autem ejusque hæresim anathemate damnarunt, id consequenter agentes: cum enim scirent, ob nullam aliam causam nobis Eusebium cum suis insidias paravisse, quam ob suam impietatem; cum tandem statuissent calumniam adversum nos structam confiteri, statim Christo inimicam hæresim, cujus gratia facta nobis crimina imposuerant, abnegarunt. Quæ autem ab episcopis pro nobis in diversis synodis scripta sunt; et primo quæ ab Ægyptiis, hæc sunt:

99 SANCTA SYNODUS

Alexandriæ congregata ex Ægypto, Thebaide, Libya et Pentapoli, omnibus ubique Ecclesiæ catholicæ episcopis, dilectis ac desideratissimis fratribus in Domino, salutem.

3. Poteramus quidem, dilecti fratres, etiam statim ab initio conflatae in Athanasium comministrum nostrum conspirationis, aut post ejus Alexandriam ingressum, crimina diluere quæ Eusebiani in illum malitiose confinxerant, ac cum illis de calamitatibus quas ipsi intulerant exposulare, necnon calumnias omnes adversus eum structas patefacere. Sed quia tunc temporis id negotia non permittebant, ut vos ipsi scitis: nunc vero post reditum Athanasii episcopi existimamus illòs de tam apertis suis injustitiis pudore suffundi ac erubescere, idcirco silendum rati sumus. Cum vero post tantas viri calamitates, post ejus in Gallias profectionem, post vitam, relicta patria, apud extraneos ac peregre actam; postquam ob ipsorum calumnias vix mortem effugisset, nisi humanum nactus fuisset imperatorem; quibus sane inimicus quilibet quantumvis crudelissimus exsatiatus esset; illi tamen non erubescant, sed rursus in Ecclesiam et in Athanasium sæviant, ac illius liberationem ægre ferentes, atrociora denuo moliantur: promptique sint ad illum accusandum, nec timeant illud quod in sacris litteris scriptum est: *Testis falsus non erit impunitus* ⁹⁸, et, *Os quod mentitur, occidit animam* ⁹⁹; ideo silere ultra nequimus, admiramurque illorum malignitatem, ac insatiabilem in calumniis struendis contentionem. Ecce enim nullatenus cessant denuo

ἰδείσθαι μάτην διωκόμενος, ὁππῆναι ὁ δῶκων ὁμολόγησε λέγων· *Ἥμαρτον, τέκνον Δαβὶδ*. οὕτω καὶ οὗτοι νικηθέντες ὑπὸ τῆς ἀληθείας ἤξισαν, καὶ γράψαντες ἐπέδωκαν τῷ Ἰουλίῳ τῷ ἐπισκόπῳ Ῥώμης. Ἐγράψαν δὲ καὶ ἡμῖν ἀξιούστας ἔχειν τὴν πρὸς ἡμᾶς εἰρήνην, οἱ τοσαῦτα θρυλλήσαντες· καὶ τάχα καὶ νῦν ἐρυθριῶντες διότι οὐδ' ἐξήτησαν ἀνελεῖν, τοῦτους τῇ χάριτι τοῦ Κυρίου ζῶντας ὁρῶσι. Καὶ Ἄρειον δὲ καὶ τὴν αἵρεσιν ἀνεθεμάτισαν, ἀκολουθῶς τοῦτο ποιοῦντες· εἰδότες γάρ, ὡς δι' οὐδὲν ἕτερον οἱ περὶ Εὐσέβιον ἡμῖν ἐπεδούλευον ἢ διὰ τὴν ἰδίαν αὐτῶν ἀσέβειαν· ἀπαξ κρίναντες ὁμολογήσαι τὴν καθ' ἡμῶν συκοφαντίαν, εὐδὺς ἠρνήσαντο καὶ τὴν Χριστομάχον αἵρεσιν, δι' ἣν καὶ τὰ καθ' ἡμῶν ὑπεκρίναντο. Τὰ μὲν οὖν γραφέντα παρὰ τῶν ἐπισκόπων ὑπὲρ ἡμῶν κατὰ διαφόρους συνόδους, καὶ πρῶτα τὰ τῶν Αἰγυπτίων, ἐστὶ τὰδε (73).

Η ΑΓΙΑ ΣΥΝΟΔΟΣ

Ἡ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ συναχθεῖσα ἀπὸ τε τῆς Αἰγύπτου, καὶ τῆς Θεβαίδος, καὶ Λιβύης, καὶ Πενταπόλεως, τοῖς ἀπανταχοῦ τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας ἐπισκόποις, ἀγαπητοῖς καὶ ποθεινοτάτοις ἀδελφοῖς ἐν Κυρίῳ, χαίρειν (74).

3. Ἡδυνάμεθα μὲν, ἀγαπητοὶ ἀδελφοί, καὶ κατὰ τὴν ἀρχὴν ἅμα τῷ συσκευασθῆναι τὸν συλλειτουργὸν ἡμῶν Ἀθανάσιον, ἢ καὶ μετὰ τὸ εἰσελθεῖν αὐτὸν εἰς τὴν Ἀλεξανδρείαν, ἀπολογῆσθαι περὶ ὧν συνεσκευάσαντο αὐτῷ οἱ περὶ Εὐσέβιον, καὶ αἰτιάσθαι περὶ ὧν πέπονθε παρ' αὐτῶν, καὶ δεῖξαι πάσας τὰς γεγεννημένας (75) κατ' αὐτοῦ συκοφαντίας. Ἐπειδὴ δὲ τότε μὲν οὐκ ἐπέτρεπε τὰ πράγματα, ὡς ἴστε καὶ ὑμεῖς· νῦν δὲ νομίζομεν μετὰ τὴν ἐπάνοδον Ἀθανασίου τοῦ ἐπισκόπου δυσωπεῖσθαι, καὶ ἐρυθρίαν αὐτοῦς ἐπὶ οὕτω φανεροῖς αὐτῶν ἀδικήμασι, τοῦτου ἕνεκεν σιγᾶν αὐτοῦς ἐπέσχεμεν. Ἐπεὶ δὲ μετὰ (76) τὸ παθεῖν τοσαῦτα τὸν ἄνδρα, μετὰ τὴν εἰς Γαλλίας ἀποδημίαν, μετὰ τὴν ἐπὶ ξένης ἀντὶ τῆς οἰκείας καὶ πορρωτάτω διατριβῇ, μετὰ τὸ ὀλίγου δεῖν αὐτὸν ἀποθανεῖν ἐκ τῶν διαβολῶν αὐτῶν, εἰ μὴ βασιλέως ἔτυχε φιλανθρώπου, ἐφ' οἷς ἂν καὶ πᾶς ἐχθρὸς ἐκορέσθῃ καὶ τὸν θυμὸν ὠμότατος, οὐκ ἐρυθρίωσιν, ἀλλὰ πάλιν ἐπινεανεύονται κατὰ τῆς Ἐκκλησίας καὶ τοῦ ἀνδρός (77), καὶ πρὸς τὴν ἄρεσιν ἀγανακτοῦντες αὐτοῦ, χεῖροσιν ἐπιτολῶσι δευτέροις· καὶ κατηγοροῦσι μὲν εὐχερῶς, οὐ φοβοῦνται δὲ τὸ ἐν ταῖς ἁγίαις Γραφαῖς γεγραμμένον· *Μάρτυς ψευδὴς οὐκ ἀτιμώρητος ἐστί, καὶ ἑτόμα καταψευδόμενον ἀναιρεῖ ψυχὴν*· διὰ τοι τοῦτο οὐκέτι μὲν δυνάμεθα σιγᾶν, θαυμάζομεν δὲ τὴν πονηρίαν αὐτῶν καὶ τὴν ἀκρίβειον ἐπὶ συσκευαῖς φιλονεικίαν. Ἰδοὺ γὰρ οὐ

⁹⁷ I Reg. xxi, 21. ⁹⁸ Prov. xix, 5. ⁹⁹ Sap. i, 11.

(73) Erasmus cum hujus Apologiae initium huc usque vertisset, hæc ait: *Sequebantur hæc diversæ diversorum epistolæ, episcoporum, synodorum et principum, de actis adversus Athanasium, quas quoniam et multæ erant et proluxæ, quædam etiam supposititiæ, piguit vertere. Hinc cernas quam oscitantur ista pertractavit vir aliqui eruditissimus, qui*

egregia hæc et nunquam sat æstimanda monumenta eo usque neglexerit.

(74) Scripta anno 340.

(75) Sic Reg. et Basil. Editi vero, γεγεννημένας.

(76) Reg., Τότε δὲ μετὰ, περπεραμ.

(77) Sic Reg. et Basil. Editi autem, τοῦ Ἀθανασίου.

παύονται πάλιν βασιλικὰς ἀποχὰς κινῶντες καθ' ἡμῶν, οὐ παύονται γράφοντες ὀλέθρου γράμματα, πρὸς ἀναίρεσιν ἐπισκόπου τοῦ τῆς ἀσεβείας αὐτῶν ἐχθροῦ. Πάλιν γὰρ ἔγραψαν τοῖς βασιλεῦσι κατ' αὐτοῦ, πάλιν αὐτὸν συσκευάσασθαι βούλονται, σφαγὰς αἰτιώμενοι μὴ γενομένας· πάλιν αὐτὸν φονεῦσαι βούλονται (78), φόνους αἰτιώμενοι μὴ γενομένους· καὶ τότε γὰρ ἂν ἐφόνευσαν διαβάλλοντες, εἰ μὴ φιλανθρώπου βασιλέως ἐτύχονεν· πάλιν αὐτὸν, ἵνα τὸ ἑλαττον εἰπωμεν, ἐπ' ἐξοριστίαν (79) ἀπελθεῖν ἐπειγόνται, συμφορὰς ἐξορίστων ὡς παρ' αὐτοῦ γενομένων προσποιούμενοι θρηνεῖν. Καὶ θρηνοῦσι μὲν παρ' ἡμῖν τὰ μὴ γενόμενα, οὐκ ἀρκοῦνται δὲ τοῖς γενομένοις κατ' αὐτοῦ· ἀλλὰ καὶ δευτέρα καὶ χεῖρονα (80) προσάφαι βούλονται, οὕτως εἰσι πρῶτοι καὶ φιλάνθρωποι, καὶ τὴν τρόπον ἐπεικεῖς· μᾶλλον δὲ (εἰρήσεται γὰρ τὰ ληθέες) πονηροὶ καὶ πικροὶ, καὶ ἐκ φόβου καὶ ἀπειλῶν, ἣ ἐξ εὐσεβείας καὶ ἐπεικειᾶς, ἃ τοῖς ἐπισκόποις πρέπει, τιμώμενοι. Οὐα γὰρ μὴδὲ τῶν ἑξω τις φιλοπραγμῶν φθέγγετο, τοιαῦτα ῥήματα καταχέαι τετολμήκασιν, ὧν πρὸς τοὺς βασιλεῖς ἔγραψαν. Καὶ τοσοῦτων φόνων καὶ σφαγῶν κατηγόρησαν οὐκ ἐπὶ ἡγεμόνος, οὐκ ἐπ' ἄλλου τινὸς μείζονος, ἀλλ' ἐπὶ τῶν Αὐγούστων τῶν τριῶν· οὐδὲ πρὸς τὰ διαστήματα τῶν ὁδῶν ἀποκνήσαντες, μόνον ἵνα πάντα μείζονα δικαστήρια τῆς κατηγορίας αὐτῶν ἐμπλησθῇ. Κατηγορία γὰρ ἀληθῶς, ἀγαπητοὶ, τὰ παρ' αὐτῶν γενομένα, καὶ πασῶν ἀνωτάτω κατηγορία· ὅπου γε καὶ πάντων τῶν ἀνθρωπίνων ἀνωτάτω τὰ δικαστήρια. Τί γὰρ ἄλλο τέλος τῆς ἐπὶ τούτοις ἐξετάσεως, ἢ θάνατος ἐκ βασιλικῆς κινήσεως ἐπαγόμενος;

4. Οὐκοῦν οὐ τὰ παρὰ Ἀθανασίου, ἀλλὰ τὰ παρ' αὐτῶν γινόμενα, θρήνου καὶ οἰμωγῆς ἄξια. Οὐκοῦν αὐτοὺς μᾶλλον ἂν τις δικαίως θρηνήσειεν· ἐπὶ τούτοις γὰρ ὀδύρεσθαι χρὴ ἐπεὶ καὶ γέγραπται· *Μὴ κλαίετε τὸν τεθνηκότα, μήτε θρηνεῖτε αὐτόν· κλαύσατε κλαυθμῷ τὸν ἐκπορευόμενον, ὅτι οὐκ ἐπιστρέψει ἔτι*. Πᾶσα γὰρ αὐτῶν ἡ ἐπιστολὴ οὐδὲν ἄλλο ἢ πρὸς θάνατον ὁρᾷ· καὶ φονεύειν ἐπιχειροῦσιν, ἐὼν συγχωρῶνται, καὶ ποιεῖν ἐξορίστους. Συνεχωρήθησαν γὰρ, τοῦ θεοφιλεστάτου πατρὸς τῶν βασιλέων, ἀντὶ θανάτου, τῇ μεταθέσει τοῦ τόπου τὸν θυμὸν αὐτῶν ἐκπλήσαντες. Ταῦτα γὰρ (81) ὅτι μὴδὲ ψιλῶν Χριστιανῶν ἔργα, σπανίως δὲ καὶ ἐθνικῶν, μήτι γε ἐπισκόπων, δοκοῦντων καὶ τοὺς ἄλλους τὰ δίκαια διδάσκειν, συνορᾶν ὑμῶν τὴν ἐν Χριστῷ συνείδησιν ἡγούμεθα· πῶς γὰρ οἱ τοὺς ἄλλους κωλύοντες κατηγορεῖν, αὐτοὶ κατηγοροὶ καὶ μέχρι βασιλέων γίνονται; πῶς οἱ συμφορὰς ἔλαειν διδάσκοντες, οὐδὲ μετὰ τὴν (82) ἐξοριστίαν ἡμῶν ἡσυχάζουσι; Κοινὸς γὰρ γέγονεν ἡμῶν τῶν ἐπισκόπων ὁμολογουμένως ἐξορισμός· καὶ πάντες ἑαυτοὺς ἐξορίστους εἶχονεν, καὶ νῦν ὡς σὺν Ἀθανασίῳ ταῖς πατρίσιν ἀποδοθέντας, πάλιν

⁷⁹ Jerem. xiii, 10.

(78) Reg., βουλευόνται. Editi, βούλονται.

(79) Sic Reg. et Basil. Editi vero, ἐπ' ἐξορίαν.

(80) In Reg. καὶ deest ante χεῖρονα.

A imperatoris aures adversum nos exasperare, nec desinunt sanguinarias litteras scribere, ut episcopum impietatis suae inimicum de medio tollant. Nam rursus litteras adversus illum ad imperatores misere, rursus in illum conspirare voluit, homicidia ei obijcientes nunquam perpetrata; rursus illum occidere satagunt, credes illi imputantes, quae nunquam factae sunt. Tunc enim illum calumniis suis interfecissent, nisi humanum imperatorem nacti fuissimus: rursus illum, ut quod minus est referamus, in exsilium agere student, exsulum calamitates, quasi ipse earum auctor esset, se deflere simulantes. Et ea quidem deplorant quae a nobis nunquam patrata sunt: nec tamen ipsis satis sunt, quas viro intulere calamitates; sed nova et atrociora iis audere exoptant, eoque mansueti sunt, humani et aequi moribus: imo potius, ut vere dicatur, improbi et immanes, qui terroribus et minis, magis quam pietate et aequitate, quae episcopos decent, student honorari. Talia quippe verba in suis ad imperatores epistolis effari ausi sunt, qualia ne exterorum quispiam litigator locutus fuerit. Et tot caedum homicidiorumque eum accusarunt, non apud praesidem, nec apud aliquem illo superiorem, sed apud tres Augustos. Nec illos deterruere viarum longitudo, eo solum ut omnia majora tribunalia criminacionibus suis implerent. Criminaciones enim vera sunt, dilecti nostri, quae ipsi proferunt: imo gravissima omnium criminatio: quippe omnium humanorum suprema sunt illa tribunalia; quorsum enim ejusmodi disquisitiones, nisi ut quis a commoto imperatore morte mulietur?

100 4. Itaque non Athanasii, sed illorum facta luctu ac gemitu digna sunt. Quapropter illos potius jure quis deplorari; ipsos quippe deflere convenit, cum scriptum sit: *Nolite flere mortuum, neque lugeatis eum; sed plangite eum qui egreditur, quia non revertetur ultra*⁷⁹. Tota enim illorum epistola nihil aliud quam necem spectat; ac si liceat, interficere, aut saltem exsules facere conantur, quod et a religiosissimo imperatorum patre impetrarunt, qui pro nece quam postulabant, ejus exsilio eorum iram satiavit. Haec vel simpliciter Christianorum non esse, raro gentilium, nedum episcoporum, quibus incumbit justitiam alios edocere; vestram in Christo conscientiam perspicere arbitramur. Quomodo enim qui alios ab obrectando deterrent, ipsi obrectatores, etiam apud imperatores sese exhibeant? quomodo enim qui alienarum calamitatum misereri docent, ne post nostrum quidem exsilium quiescant? Nam commune omnium nostrum episcoporum plane fuit exsilium: nosque universos quasi exsules reputavimus, et nunc nos cum Athanasio quasi patrie restitutos arbitramur; ac loco priorum lacrymarum

(81) Reg., οὖν pro γάρ

(82) Μετὰ τὴν. Sic Reg. et Basil. et ita legendum, non ut editi κατὰ τὴν.

gemituumque quibus eum prosequeremur, magnam animi lætitiā gratiamque acceperimus, quam Dominus conservavit, nec sinat eam ab Eusebianis everti. Ac licet quidem vera fuissent quæ illi obicere crimina, illud tamen culpa non vacaret, quod contra Christianorum statuta, etiā post exsilii ærumnas, rursus eundem aggressi, illum de cædibus, homicidiis aliisque criminibus accusent, et hæc ad imperatorias aures adversus episcopos obloquantur. Jam cum nihil nisi mendacia, nihil nisi calumnias afferant, nec quidquam veri vel ore proferant, vel scripto tradant, quoniam malitiæ illi devenere? aut quales illos esse existimatis? Ipsas itaque res modo aggrediamur, ipsorumque calumniis jamjam obiectis, occurramus. Hinc enim evincetur priora quæ illi in synodo et in judicio jactitarunt, nec recte gesta, nec vere dicta fuisse, et in his quoque quæ nunc obijciunt, mendacii convincantur.

5. Pudet nos certe ad hanc defensionem adducios esse: verum, quia temerarii nostri obrectatores ad omnia sese ingerunt; et post Athanasii reditum, cædes et homicidia facta esse insimulant, rogamus ut nostram apologiam, longiusculam licet, nam ita exigunt negotia, patienter audiat. Cædes nulla nec ab Athanasio, nec Athanasii causa perpetrata est (quandoquidem nos ad hanc turpem apologiam, uti supra diximus, accusatores impellunt); cædes vero et vincula ab ecclesiis nostris sunt aliena. Carnifici nullum Athanasius tradidit: et carcer, quantum in ipso fuit, nunquam commotus est. Sacrarum nostra, ut semper fuere, sic in præsentī pura sunt, solo Christi sanguine ejusque cultu ornata. Nullus presbyter, vel diaconus ab Athanasio interfectus est: nec cædem vir ille perpetravit, nec exilio quemquam multavit. Sed utinam illi nihil hujusmodi adversus eum perpetrasset, nec eum coegissent ad talia experiunda. Nullus enim hic ejus causa exsulavit, præter ipsum Athanasium Alexandriæ episcopum qui ab illis pulsus est, quem patriæ restitutum iisdem imo gravioribus criminibus implicare conantur, dum ad omnia vana et mortifera verba linguam suam concitant. Nam en illi deinceps judicium acta ascribunt: et cum in epistola sua palam fateantur præfectum Ægypti contra quosdam **101** sententiam tulisse, nihil tamen erubescunt easdem sententias Athanasio imputare: tametsi cum hæc agerentur, nondum ille Alexandriam ingressus esset, sed adhuc ab exilio revertens, in Syria esset, si tamen opus sit longinquam peregrinationem pro defensione afferre, ut ne quis eorum rationes reddere debeat, quæ vel dux, vel præfectus Ægypti perpetrarint. Nam licet Alexandriæ fuisset Athanasius, quid ad eum, quæso, præfecti

ἀντὶ τῶν προτέρων ὀδυρμῶν ἐπ' αὐτῷ καὶ θρήνων μεγίστην (85) εὐθυμίαν ἀπολαβόντας καὶ χάριν, ἣν ὁ Κύριος διαφυλάττει, καὶ ἀνατρέφει τοῖς περὶ Εὐσέθιον μὴ ἐπιτρέψῃ. Ταῦτα μὲν, εἰ καὶ ἀληθῆ ᾗ κατηγόρουν αὐτὸν, ἦν τινα κατηγορήματα, ὅτι παρὰ τὸ πρόσταγμα τοῦ Χριστιανισμοῦ, καὶ μετὰ τὸν τοῦ (84) πειρασμοῦ ἐξορισμὸν ἐπεμβαίνοντες πάλιν, φόνων καὶ σφαγῶν καὶ ἄλλων ἐγκλημάτων κατηγόρουσι, καὶ βασιλικαῖς ἀκοαῖς ταῦτα κατὰ τῶν ἐπισκόπων ἐπηχούσιν. Ὅτε δὲ πάντα ψεύδονται, καὶ πάντα συκοφαντοῦσι, καὶ μὴ πρόσεστιν αὐτῶν ἀλήθεια τοῖς στόμασι, μηδὲ τοῖς γράμμασι, ποσαπλοῦν τὸ κακὸν παρ' αὐτοῖς; Ἡ ποταποὺς εἶναι τοὺς ἀνθρώπους ὑπολαμβάνετε; Ἡδὲ τοίνυν ἐπ' αὐτὰ (85) χωρήσωμεν, καὶ πρὸς τὰς κατηγορίας αὐτῶν τὰς νῦν γινομένας ἀπαντήσωμεν. Καὶ γὰρ ἀπὸ τούτων οὐδὲ τὰ πρότερα παρ' αὐτῶν ἐπὶ συνόδῳ καὶ κρίσει θρυλούμενα, καλῶς πεπραγμένα, μέλλον δὲ οὐδὲ ἀληθῆ λεγόμενα ἐλεγχθῆσεται, καὶ πάλιν ἐπὶ τούτοις καταγνωσθήσονται.

5. Δυσωποῦμεθα μὲν οὖν περὶ τοιούτων ἀπολογούμενοι· πλὴν ἐπειδὴ περ πρὸς πάντα ἑαυτοὺς οἱ προπατεῖς ἐπάγουσι κατήγοροι, καὶ μετὰ τὴν εἰσοδὸν Ἀθανασίου φόνους καὶ σφαγὰς αἰτιῶνται γεγενῆσθαι, παρακαλοῦμεν ἀνασχεῖσθαι τῆς ἀπολογίας, καὶ διὰ πλειόνων ἢ· τὰ γὰρ πράγματα ἀναγκάζει. Φόνος μὲν οὐτε παρὰ Ἀθανασίου γέγονεν, οὐτε δι' αὐτὸν, ἐπειδὴ καὶ εἰς ταύτην ἡμᾶς τὴν ἀδοξὸν ἀπολογίαν, ὡς προείπομεν, ἐμυδιάζουσιν οἱ κατήγοροι· σφαγὰ δὲ καὶ δεσμοὶ τῆς Ἐκκλησίας ἡμῶν ἀλλότρια· δημῷ παραδίδωκεν Ἀθανάσιος οὐδένα· καὶ τὸ δεσμωτήριον, ὅσον ἐπ' αὐτῷ, οὐδεπώποτε ἐνοχλήθη παρ' αὐτοῦ. Τὰ παρ' ἡμῖν ἱερατεῖα, ὥσπερ ἀελ, καὶ νῦν καθαρὰ, μόνῳ σεμνυνόμενα τῷ αἵματι τοῦ Χριστοῦ, καὶ τῇ εἰς αὐτὸν εὐσεβείᾳ. Οὐ πρεσβύτερος, οὐ διάκονος ἀνῆρέθη παρὰ Ἀθανασίου, οὐ φόνον, οὐκ ἐξοριστὴν ἔδρασεν ὁ ἄνθρωπος. Ἄλλ' εἶθε μὴδὲ ἐκείνοι κατ' αὐτὸ τοῦτ' ἔδρασαν ἀληθεῖα τὴν πείραν ἐπαγαγόντες. Οὐδεὶς γὰρ ἐξόριστος ἐντάθῃα γέγονε δι' αὐτὸν, πλὴν αὐτοῦ τοῦ ἐπισκόπου Ἀθανασίου (86) τῆς Ἀλεξανδρείας παρ' αὐτῶν, ὃν ἀφένοντα, καὶ πάλιν τοῖς αὐτοῖς ἢ καὶ χειροσὶ περιβάλλει, ἐπιζητοῦσι, πάντα πρὸς ψεῦδῃ καὶ θανατηφόρα ῥήματα τὴν γλώτταν ἐκιντῶν ὀτρύνοντες. Ἰδοὺ γὰρ λοιπὸν καὶ τὰς τῶν δικαστῶν πράξεις ἐπ' αὐτὸν μεταφέρουσι· καὶ τὸν μὲν ἐπαρχὸν τῆς Αἰγύπτου φανερώς ὁμολογοῦσιν ἐν τῇ ἐπιστολῇ κατὰ τινων ἀποπεφάνθαι· πάλιν δὲ οὐ δυσωποῦνται καὶ ταύτας τὰς ἀποφάσεις Ἀθανασίῳ προσάπτοντες· καὶ ταῦτα μηδέπω τῆς Ἀλεξανδρείας ἐπιδάντι, ἀλλ' ἐτι τῆς ὁδοῦ τῆς ἀπὸ τῆς ἐξοριστίας ἐχομένων, καὶ κατὰ τὴν Συρίαν ὄντι· εἰ γε δεῖ καὶ μακρὰν ἀποδημίαν εἰς ἀπολογίαν φέρειν, ὅπερ τοῦ μὴδὲ ὑπεύθυνον εἶναι τινα, οἷς ἐὰν ἡγεμὼν ἢ ἐπαρχὸς Αἰγύπτου πράξῃ. Εἰ γὰρ καὶ ἐπὶ τῆς Ἀλεξανδρείας ἦν, τί πρὸς Ἀθανάσιον αἱ τοῦ ἐπαρχ-

(85) Ita Reg. Editi vero, καὶ θρήνων ἐπ' αὐτῷ μεγίστην.

(86) Τοῦ δεest in editis, sed in Reg. et Basil. legitur

(85) Sic Reg. et Basil. Editi vero ἐπ' αὐτό.

(86) Τῆς Ἀλεξ. Reg. τῆς in editis desideratur. Paulo infra idem Reg. ζητοῦσι, ubi editi ἐπιζητοῦσι.

χου (87) πράξεις; Ἄλλ' ὁμως οὐδὲ ἐπέδωκε τοῖς τό-
τοις· καὶ τὰ πράχθ' ἐτα οὐδὲ προφάσεις ἐκκλησια-
στικὰς πέπρακται παρὰ τοῦ ἐπαρχοῦ τῆς Αἰγύπτου,
ἀλλὰ διὰ τινὰς ἀς· ἐκ τῶν ὑπομνημάτων εἰσσεθε (88).
ἄπερ, μετὰ τὸ γινῆναι τὰ παρὰ τούτων γραφέντα, πολυ-
πραγμονήσαντες ἀπεστείλαμεν ὑμῖν. Οὐκοῦν ὅτε καὶ
νῦν τὰ μὴ γεγόμενα μήτε παρ' αὐτοῦ μήτε δι' αὐτὸν
βούσιν ὡς γεγόμενα, καὶ τοσοῦτοις μαρτυροῦσιν ὡς
πληροφωρηθέντες κακοῖς, εἰπάτωσαν ἐκ ποίας συνόδου
καὶ ταῦτα ἔγνωσαν; ἐκ ποίων ἀποδείξεων; ἐκ ποίας
κρίσεως; Εἰ δὲ μὴδὲν ἔχοντες τοιοῦτον ἀπλῶς δια-
θεσθαιούνται, καὶ τὰ πρότερα πῶς γέγονεν, ἢ πῶς
λέγουσιν, ὑμῖν κατελίπομεν σκοπεῖν. Οὐδὲν γὰρ ἄλλο
ἐστὶν ἢ συκοφαντία καὶ ἐχθρὸν ἐπιβολή, καὶ θυμὸς
ἀρχαῖα φρονῶν, καὶ κατὰ τῆς εὐσεβείας ἡ ὑπὲρ τῶν
'Αρειομανιτῶν ἀσέβεια λυττώσα, ἣ' ἐκποδὸν μὲν οἱ
ὀρθόδοξοι γίνονται, μετ' ἀδείας δὲ λοιπόν, ἃ βούλον-
ται, κηρύττωσιν (89) οἱ προστάται τῆς ἀσεβείας.
Καὶ γὰρ οὕτως ἔχει.

6. Ἀρίου τοῦ ἀσεβήσαντος, ἀφ' οὗ καὶ ἡ Ἀρειο-
μανιτῶν δι' αὐτὸν αἵρεσις κέκληται, τῆς Ἐκκλησίας
ἐκδιληθέντος ὑπὸ τοῦ μακαρίτου ἐπισκόπου Ἀλεξάν-
δρου, οἱ περὶ Εὐσέβιον μαθηταὶ τῆς ἀσεβείας αὐτοῦ
καὶ κοινῶνι τυγχάνοντες, ἐαυτοὺς ἐκβεβηλῆσθαι νομί-
ζοντες, ἔγραψον πολλὰ παρακαλοῦντες Ἀλέξανδρον
τὸν ἐπίσκοπον μὴ ἀφεῖναι τὸν αἵρετικὸν Ἀρίον ἐξω
τῆς Ἐκκλησίας. Ἀλεξάνδρου δὲ, διὰ τὴν εἰς Χριστὸν
εὐσεβίαν μὴ δεχομένου τὸν ἀσεβῆ, εἰς Ἀθανάσιον
τότε διάκονον ὄντα ἔλυποντο· ἐπειδὴ τὰ πλεῖστα
συνόντα Ἀλεξάνδρῳ τῷ ἐπισκόπῳ, πολυπραγμονοῦντες
αὐτὸν ἤκουον, καὶ τιμώμενον παρ' αὐτοῦ. Παῖραν δὲ
αὐτοῦ καὶ τῆς εὐσεβείας τῆς εἰς Χριστὸν λαβόντες
ἐκ τῆς συνόδου τῆς κατὰ Νίκαιαν (90) συγκροτηθεί-
σης, ἐν οἷς ἐπαρρησιάζετο κατὰ τῆς ἀσεβείας τῶν
'Αρειομανιτῶν, μερίζοντες τὸ μῖσος ἠέξανον. Ὡς δὲ
ἐπὶ τὴν ἐπισκοπὴν αὐτὸν ὁ Θεὸς ἤγαγε, τὴν ἐκ πα-
λαιῶν τρεφομένην αὐτοῖς κακίαν ἀνακυρτήσαντες,
καὶ φοβούμενοι τὴν ὀρθοδοξίαν αὐτοῦ, καὶ τὴν κατὰ
τῆς ἀσεβείας παράστασιν, Εὐσέβιος δὲ πλεῖον καὶ
ἀπὸ (91) τῆς συνειδήσεως ὧν οἶδε πληττόμενος,
πάντα τρόπον ἐπεβούλευον καὶ συνεσκευάζοντο τῷ
ἀνδρὶ. Ἐκείνου βασιλεία κατ' αὐτοῦ, συνόδους ἡπει-
λουν πολλάκις· καὶ τέλος ἐν Τύρῳ συνήλθον, καὶ μέχρι
νῦν οὐκ ἀφίστανται κατ' αὐτοῦ γράφοντες, καὶ οὕτως
εἰσὶν ἀπαράιτητοι, ὡς καὶ τὴν κατάστασιν τῆς ἐπι-
σκοπῆς αὐτοῦ μέμφεσθαι (92), πανταχοῦ δεικνύοντες
ἐαυτοὺς ἐχθροὺς, καὶ μισοῦντας τὸν ἄνδρα, καὶ
ψευδῆ λέγοντες, μόνον ἵνα ἐκπαύλισωσιν αὐτὸν ἐν
ταῖς ψευδολογίαις. Ἀλλὰ καὶ ἐξ αὐτῶν τούτων ὧν
ψεύδονται, τὰ πρότερα διελέγχουσι· ψευδῆ καὶ συσκευῆς
μεστά. Μετὰ γὰρ τὴν τελευταίην, φασὶν (93), Ἀλεξ-
άνδρου τοῦ ἐπισκόπου, ὁλίγων τινῶν Ἀθανασίου
μνημὴν ποιουμένων, ἐξ ἧς ἐκτὰ ἐπισκόπου λάθρα

A gesta? Attamen in his locis non debebat: neque res
ecclesiasticæ occasionem dederunt iis quæ ab Ægypti
præfecto acta sunt; sed aliæ quædam quas ediscet-
is ex monumentis, quæ nos, cognitis eorum scriptis,
diligenter perquisita ad vos misimus. Cum igitur,
quæ nec eo auctore, nec ejus causa gesta sunt,
quasi gesta proclamant; et cum, ac si de tot tan-
tisque malis certiores facti essent, testimonium fe-
rant; dicant a quam synodo hæc didicere? ex
quibusnam argumentis? ex quonam judicio? Quod
si nihil ejusmodi habentes, hoc temere affirmant;
certe priora quomodo gesta sint, aut cur sic lo-
quantur, vobis sane considerandum relinquimus.
Nihil enim aliud illud est quam calumnia, et inimi-
corum insidie, animusque intoleranda sentiens, ac
B impietas contra pietatem pro Ariomanitis furens;
ut Orthodoxi quidem de medio tollantur, impietatis
vero patroni, quod liberit cum securitate prædi-
cent. Enim res ita se habet.

6. Cum Arius impietatis auctor, a quo Arioma-
nitarum hæresis nuncupata est, ab Ecclesia ejectus
fuisset a beatæ memoriæ Alexandro episcopo, Euse-
bius cum suis qui ejus impietatis discipuli et par-
ticipes erant, se ejectos fuisse arbitantes, multa
scripsere, quibus Alexandrum episcopum rogarent,
ne hæreticum Arium extra Ecclesiam relinqueret.
Alexandro autem, ob suam in Christum pietatem,
impium illum non recipiente, Athanasio tunc dia-
cono succensebant: quod curiose sciscitantes ipsum
frequentissime cum Alexandro versari, et ab ipso
in pretio haberi audivissent. Cum autem ex his quæ
in synodo Nicæna contra Ariomanitarum impieta-
tem confidenter locutus est, ejus in Christum pie-
tatem essent experti, in majus odium exarserunt.
Ubi vero ad episcopatum illum Dominus evezit,
quam jamdiu fovebant malitiam denuo accendentes,
rectam ejus doctrinam, necnon ejus adversus im-
pietatem resistendi animum veriti (maximeque Eu-
sebius a conscientia rerum quas noverat periculum),
omnibus modis viro insidiati sunt, et adversus illum
conspirarunt; imperatorem quoque in illum concit-
arunt, ac synodos plerumque se coactuus intermi-
nati, demum Tyri convenere, et hacenus adversus
eum scribere non desinunt. Atque ita implacabiles
sunt, ut ejus etiam in episcopatum promotionem
D reprehendant, ac sese undique viro inimicos et in-
sensus exhibeant; eo solum mendacia loquentes, ut
eum suis calumniis infamem reddant. Sed ex his
ipsis suis mendaciis, priora illa falsa atque conspi-
rationem esse deprehenduntur. Aiani enim: Post
obitum Alexandri episcopi, cum pauci quidam Atha-
nasii mentionem facerent, sex aut septem episcopi,
clum et in obscuro loco ipsum ordinarunt. Illic illi

(87) Reg., ἐπαρχοῦ τῆς Αἰγύπτου.

(88) In grave historię ecclesiasticę detrimentum,
nonumenta hic memorata excidere.

(89) Sic Reg. et Basil.; editi vero, κηρύττουσι.

(90) Νίκαιαν sic accentu in prima Reg. et Basil.
Editi vero, Νικαίαν.

(91) Reg., δὲ καὶ κατὰ πλεῖον ὑπὸ. Basil., δὲ καὶ
πλεῖον ἀπὸ. Mox in Basil., ὡς οἶδε deest. Ibid. Reg.
et Basil. quos sequimur, πληττόμενος, editi πλαττό-
μενος.

(92) Hæc item apud Socratem, l. 1, c. 23.

(93) Sic Reg. Editi vero φησὶν.

imperatoribus ipsis rescribere recusant. Nos autem cum tota civitate, et universa provincia testes sumus, totam multitudinem omnemque catholicæ Ecclesiæ populum, quasi uno corpore, **102** uno animo congregatum, exclamasse, vociferatum esse, ac Athanasium suæ Ecclesiæ episcopum petiisse. Hoc publicis votis Christum rogabant: hoc nos diebus noctibusque plurimis facere adjurabant, nec ipsi ecclesiæ discedentes, nec nos abire permittentes. Ac nihil quidem mali (ut isti scripsere), de illo proferebant: sed optima quæque prædicantes, probum, pium, Christianum, ex ascetis unum ac verum episcopum nuncupabant. Quod autem ex nobis quamplurimi sub omnium conspectu et omnibus præ gaudio acclamantibus ipsum ordinarent: nos testes sumus, qui ordinavimus, et fide quidem digniores iis qui tunc aberant et jam talia mentuntur. Verumtamen Eusebius Athanasii ordinationem reprehendit, homo qui nunquam forte ipse ordinatus est: quod si unquam fuerit, ipse ordinationem suam irritam fecit. Beryti enim ab initio episcopus fuit: relictæque Beryto Nicomediam se transtulit: illam quidem contra legem dimittens, istam item contra legem invadens: et cum suam, quam nullatenus amavit, reliquerit, alienam nullo jure occupat: ac prioris quidem amorem præ alienæ desiderio contempsit: nec tamen secundam quam tanta aviditate invaserat, retinuit. Ecce enim illinc quoque discedens, alienam rursus occupat. Ubique enim alienis urbibus cupiditatis oculos adjicit, ratus in opibus et amplitudine urbium pietatem esse sitam, Deique sortem in qua quispiam constitutus est, nihili facit: ignorans illud, ubi duo vel tres congregati sunt in nomine Domini, illic esse Dominum in medio eorum. Nec secum reputat quod ab Apostolo dictum est, *Non in alienis laboribus gloriabor*⁷¹: neque animadvertit ejus præceptum: *Alligatus es uxori, noli quaerere solutionem*⁷². Quod si hoc de uxore dictum est, quanto magis de Ecclesia, et de ipso episcopatu, cui alligatus quispiam, alium quaerere non debet, ne adulter ex sacris Litteris deprehendatur.

7. Horum sibi conscius cum esset, nihilominus ausus est Athanasii promotionem, quæ bono omnium testimonio comprobatur, calumniari: ac depositionem ipsi exprobrare non veretur, cum ipse depositus fuerit, ac eo ipso testem depositionis suæ habeat, quod alter ejus loco suffectus sit. Quomodo igitur vel ipse, vel Theognius, alium deponere poterunt,

⁷¹ II Cor. x, 15. ⁷² I Cor. vii, 27.

(94) Eo forte Athanasius, vocabant, ἕνα τῶν ἀσκητῶν, quod is in eremo cum Antonio haud modicum temporis spatium commoratus esset, quod ex restituto in Vita Antonii loco palam erit.

(95) Paulo, ob structas ab Eusebianis calumnias, Constantii jussu, solum vertere coacto, sedem ejus invasit Eusebius Nicomediensis. De qua re fusius in Epistola ad solitarios agemus.

(96) Ἐν, deest in editis, sed in Reg. et Basil. legitur. Locus sic habet II Cor. x, 15, οὐκ εἰς τὰ

A καὶ ἐν παραβύθῳ χειροτονοῦσιν αὐτόν. Ταῦτα ἔγραψαν καὶ βασιλεῦσιν, οἱ μὴ δὲ ψευδὲς γράφειν παραιτοῦμενοι. Ὅτι δὲ πᾶν τὸ πλῆθος, καὶ πᾶς ὁ λαὸς τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας, ὥσπερ ἐκ μιᾶς ψυχῆς καὶ σώματος συναληλυθότες, ἀνεβόων, ἔκραζον, αἰτοῦντες Ἀθανάσιον ἐπίσκοπον τῇ Ἐκκλησίᾳ. Τοῦτο ἠδύγοντο δημοσίᾳ τῷ Χριστῷ, καὶ τοῦτο ἡμᾶς ὠρμιζον ποιεῖν ἐπὶ πλείστας ἡμέρας καὶ νύκτας, μήτε αὐτοὶ τῆς Ἐκκλησίας ἀφίσταμενοι, μήτε ἡμᾶς ἐπιτρέποντες ἀφίστασθαι τούτου. Καὶ ἡμεῖς μάρτυρες τούτου, καὶ ἡ πόλις πᾶσα, καὶ ἡ ἐπαρχία οὐδὲν μὲν ἐναντίον, ὡς ἔγραψαν ἐκεῖνοι, κατ' αὐτοῦ λέγοντες· πάντα δὲ τὰ βέλτιστα, σπουδαῖον, εὐλαβῆ, Χριστιανὸν ἕνα τῶν ἀσκητῶν (94), ἀληθῶς ἐπίσκοπον ὀνομάζοντες. Ὅτι δὲ οἱ πλείονες ἡμῶν αὐτὸν χειροτονήσαν ὑπὸ ταῖς τῶν πάντων ὕψει καὶ βραδί, μάρτυρες πάλιν ἡμεῖς ἀξιопιστότεροι τῶν ἀπόντων καὶ ψευδομένων, οἱ χειροτονήσαντες. Ἄλλ' ὅμως Εὐσέβιος τὴν κατάστασιν Ἀθανασίου μέμψεται, ἀνθρωπῶς τάχα μὴ δὲ κατὰστασιν ὁλως ἐσχηκός· εἰ δὲ που καὶ ἔσχεν, αὐτὸς ἀκυρώσας αὐτὴν· ἐν Βηρυτῷ μὲν ἦν ἀπ' ἀρχῆς, Βηρυτὸν δὲ ἀφελὺς, εἰς Νικομήδειαν ἦλθε, τὴν μὲν παρὰ νόμον ἀφελὺς, εἰς ἣν δὲ παρὰ νόμον ἐπιβαίνων· καὶ τὴν μὲν οἰκίαν ἀστόργως καταλειποῦς, τὴν δὲ ἀλλοτρίαν ἀλόγως κατέχων· καὶ τῆς μὲν πρώτης τὴν στοργὴν ὑπὸ τῆς ἀλλοτρίας ἐπιθυμίας παριδὼν, τῇ δὲ δευτέρᾳ (95), μὴ δὲ ἣν ὑπὸ τῆς ἐπιθυμίας ἔσχε τηρήσας. Ἰδοὺ γὰρ κἀκεῖθεν ἀποστάς ἀλλοτρίαν πάλιν κατέχει, πανταχοῦ ταῖς ἀλλοτρίαις ἐπιθυμίαις πᾶσι, καὶ ἐν πλοῦτι καὶ ἐν μεγέθει πόλεων νομίζων εἶναι τὴν εὐσέβειαν, καὶ τὸν κληρὸν τοῦ Θεοῦ, καθ' ὃν ἐτάχθη τις, μὴ δὲν ἡγούμενος· οὐκ εἰδώς, ὅτι καὶ ἐπου δόο ἡ τρεῖς συνηγμένοι εἰσὶν ἐπὶ τῷ ὀνόματι τοῦ Κυρίου, ἐκεῖ ἐστιν ἐν μέσῳ αὐτῶν ὁ Κύριος. Οὐκ ἐνθυμούμενος τὸ παρὰ τοῦ Ἀποστόλου λεγόμενον, ὅτι οὐκ ἐν (96) ἀλλοτρίοις καμάτοις καυχῆσθαι· οὐ συνορῶν τὸ παρ' αὐτοῦ παράγγελμα· Δάδεσται γυναικαί, μὴ ζήτει λύσιν. Εἰ δὲ ἐπὶ γυναικὸς τὸ ρητὸν, πόσω μᾶλλον ἐπὶ Ἐκκλησίας καὶ τῆς αὐτῆς ἐπισκοπῆς (97), ἥ ὃ συνδεθεὶς ἄλλην οὐκ ὀφείλει ζητεῖν, ἵνα μὴ καὶ μοιχὸς παρὰ ταῖς θείαις ἐδρίσκηται Γραφαῖς.

7. Ἀλλὰ καὶ τοιαῦτα ἑαυτῷ συνειδώς, τετόλμηκε τὴν κατάστασιν Ἀθανασίου, τὴν ὑπὸ πάντων ἐπὶ καλοῖς μαρτυρουμένην, διαβάλλειν· καὶ καθαιρεσὶν ἐνεδίξειν αὐτῷ τολμᾶ, καθαιρεθεὶς αὐτὸς, καὶ μάρτυρα τῆς καθαιρέσεως ἔχων τὴν ἀντ' αὐτοῦ (98) κατάστασιν. Πῶς οὖν ἡ αὐτὸς ἡ Θεόγνιος ἠδύνατο καθαιρεῖν ἄλλον, αὐτοὶ καθαιρεθέντες, καὶ ταῖς ἀντ'

ἀμετρα καυχόμενοι ἐν ἀλλοτρίοις κόποις, non in immentum gloriantes in alienis laboribus.

(97) Sic Basil. et Reg. Editi vero mendose, ἐκ τῆς αὐτῆς ἐπισκοπῆς.

(98) Sic Reg. Editi vero, ἀντ' αὐτῶν. Præstare videtur Regitlectio. Hunc locum perperam intellexit Nannius qui vertit, ut qui suæ exauctorationis testimonium et argumentum, in ipsa sui constitutionis ostendat. Nec melius infra.

αὐτῶν καταστάσειν ἀλεγχόμενοι; Οἴδατε γὰρ ἀκρι-
 βῶς, ὅτι Ἀμφίων μὲν ἐν Νικομηδείᾳ, Χρηστός (99)
 βὲ ἐν Νικαίᾳ καταστάθησαν ἀντ' αὐτῶν διὰ τὴν οἰκίαν
 ἀσέβειαν, καὶ τὴν πρὸς τοὺς Ἀρειομανίτας κοινωνίαν,
 τοὺς ἀπὸ τῆς συνόδου τῆς οἰκουμένης ἀποδοκιμα-
 σθέντας. Κάκειν τὴν τῷ ὄντι σύνοδον ἀναιρεῖν
 θέλοντες, τὴν αὐτῶν ἀδικον σύστασιν ὀνομάζειν σύν-
 οδον ἐπιχειροῦσι, καὶ τὰ παρ' ἐκείνῃ (1) κρατεῖν
 μὴ θέλοντες, τὰ παρ' αὐτοῖς κρατεῖν βούλονται καὶ
 σύνοδον ὀνομάζουσιν οἱ συνόδῳ ἐπικρατούτῃ μὴ πειθό-
 μενοι. Οὕτως οὐ συνόδου (2) πρὸντικασι, ἀλλὰ
 ἀρηματίζονται φροντίζοντες, ἵνα, ἀνελόντες τοὺς ὀρθο-
 δόξους, τὰ δόξαντα τῇ ἀληθείᾳ καὶ μεγάλῃ συνόδῳ
 κατὰ (3) τῶν Ἀρειανῶν, λύσωσιν ὧν προσημαίνονται
 καὶ αἱ καὶ νῦν, ψεύδεσθαι τολμῶσι κατὰ Ἀθανασίου
 τοῦ ἐπισκόπου. Ὅμοια γὰρ κάκεινα τοῖς νῦν, ἃ
 ψεύδονται, ὅτι πρὸς τὴν εἰσοδὸν αὐτοῦ στάσεις καὶ
 θρήνοι καὶ ὀδυρμοὶ γεγενῆσιν, τῶν λαῶν πρὸς τὴν
 ὑποδοχὴν αὐτοῦ δυσανασχέτων. Οὐδὲν γὰρ τοιοῦ-
 τον γέγονεν, ἀλλὰ πᾶν τούαντιον, χαρὰ καὶ εὐθυμία,
 καὶ δρόμος τῶν λαῶν, πρὸς τὴν εὐκταίαν αὐτοῦ
 θέαν (4) ἐπιειγομένων· εὐφροσύνης δὲ αἱ Ἐκκλησίαι
 μετὰ, καὶ εὐχαριστίαι πρὸς τὸν Κύριον ἀναφερόμε-
 ναι πανταχοῦ. Λειτουργοὶ δὲ καὶ κληρικοὶ πάντες
 οὕτως αὐτὸν ἐπαράκασιν, ὡς εὐφρανθῆναι τὰς ψυχὰς,
 κάκειν τὴν ἡμέραν πασῶν εὐθυμοτέραν ἐσχηκέναι
 πιστεύειν. Τὴν γὰρ ἡμῶν τῶν ἐπισκόπων ἀνεκλάλη-
 τον χαρὰν εἰ χρὴ γράφειν; προλαβόντες γὰρ εἰρήκα-
 μεν, ὡς σὺν αὐτῷ πάσχειν ἐνομιζομεν.

8. Τούτων τοίνυν οὕτως ὁμολογουμένων, καὶ παρ'
 αὐτῶν ἐναντίας προφερομένων, ποίαν ἔχει πίστιν ἡ
 παρ' αὐτῶν θρυλουμένη σύνοδος ἢ κρίσις; Οἱ γὰρ
 οὕτως ἐπιβαίνειν τολμῶντες, οἷς οὐκ εἶδον, οἷς οὐκ
 εἶδκασαν, ἐφ' (5) οἷς οὐ συνῆλθον, καὶ γράφειν ὡς
 πληροφορηθέντες, πῶς ἐφ' οἷς συνεληλυθέναι λέγουσι
 πιστευθῆναι δύνανται; Ἀλλ' οὐ κατ' ἐχθρὰν κάκεινα
 παποιχέναι καὶ ταῦτα πιστευθῆσονται; Ποία γὰρ
 καὶ σύνοδος ἐπισκόπων ἦν τότε; ποῖον συνέδριον ἀλη-
 θείας ἐχόμενον; τίς τῶν πλείονων ἐν αὐτοῖς οὐκ ἐχ-
 θρὸς ἡμέτερος ἦν; Οὐ διὰ τὴν Ἀρείου μανίαν οἱ
 παρ' Εὐσέβιον καθ' ἡμῶν ὤρμησαν; Οὐ τοὺς ἄλλους
 συμφρονούντας αὐτοῖς ἐπὶ ἔχοντο; Οὐκ αἱ κατ' αὐτῶν
 ἐγράφομεν ὡς τὰ Ἀρείου φρονούντων; (6) Οὐκ Εὐ-
 αῖδιος ὁ ἐν Καισαρείᾳ τῆς Παλαιστίνης ἐπὶ θυσίᾳ
 κατηγορεῖτο ὑπὸ τῶν σὺν ἡμῖν ὁμολογητῶν; Οὐ
 Γεώργιος, ὡς καθαιρεθεὶς ὑπὸ Ἀλεξάνδρου τοῦ μα-
 χαρίου ἐλέγχτο; Οὐκ ἐπ' ἄλλοις ἄλλοι καὶ διαφοροῖς
 ἠδύνοντο; Πῶς οὖν οὗτοι συνίεναι καθ' ἡμῶν
 ἤθελον; Πῶς δὲ σύνοδον ὀνομάζειν τολμῶσιν, ἥς
 κήμης προκύβητο, καὶ παρῇν σκευολάτῳ (7), καὶ

A cum ipsi depositi sint: ut vel hinc arguitur, quod
 alii eorum loco sint constituti? Probe etenim nostis,
 Amphionem Nicomedie, Chrestum Nicæ ipsorum
 loco fuisse ordinatos, propter eorum impietatem
 et communionem cum Ariomanitis ab œcumenica
 synodo reprobatis. Hanc veram synodum dum de-
 lere cupiunt, iniquum suum conventum synodum
 vocare conantur: et dum ejus decreta irrita esse
 volunt, sua obtinere cupiunt; et synodi vocabulo
 utuntur, qui tantæ synodo nolunt obtemperare. Sic
 illi synodum non curant, licet se curare simulent;
 ut orthodoxis de medio sublati, quæ a magna et
 vera synodo contra Arianos statuta sunt, ipsi irrita
 faciant: quibus Arianis cum illi et semper, ac in
 præsentī patrocinentur, contra Athanasium episcopum
 mentiri nihil verentur. Nam quæ jam olim illi
 mentiti sunt, præsentī eorum mendacio sunt consimilia,
 103 quo dicunt ad ejus ingressum seditiones,
 luctus et lamentationes populis ejus receptionem
 ægre ferentibus extitisse. Nihil enim contigit
 ejusmodi; sed econtra gaudium, lætitia et concursus
 populorum ejus videndi desiderio festinantium.
 Ecclesiæ lætitia plenæ ac ubique gratiarum actiones
 ad Dominum referebantur. Ministri autem et clerici
 omnes ita eum videre, ut animis oblectarentur ac
 diem illam omnium suarum lætissimam existima-
 rent. Nostri autem episcoporum ineffabile gau-
 dium, quid opus est describere, cum superius dixe-
 rimus nos omnes ejus calamitates perpessos
 existimassemus?

8. Hæc igitur in confesso cum sint, ac ipsi tamen
 opposito modo enarrant, quæ fides habenda concilio
 et decreto quod ipsi faciunt? Qui enim ita sese
 ingerere audent iis quæ nec viderunt nec judica-
 runt, quibus neque interfuerunt, ac scribere non ve-
 rentur quasi rem certissime comperissent, quomodo
 in rebus quarum causa se convenisse dicunt, fide
 digni erant? An non potius cum illa tum hæc per
 inimicitiam egisse existimabuntur? Quænam enim
 tunc episcoporum synodus? quisnam consensus veri
 studiosus? quis ex plerisque saltem eorum inimi-
 cus noster non erat? nonne Arii furoris causa Eu-
 sebiani contra nos impetum fecere? Nonne item
 alios qui suæ sententiæ erant ad idipsum agendum
 induxerunt? Nonne semper adversum illos, ut cum
 Ario sentientes, scripsimus? Nonne Eusebius Cæ-
 sarææ Palestinæ episcopus a confessoribus qui no-
 biscum erant accusatus est quod idolis sacrificasset?
 Nonne Georgius a beato Alexandro depositus fuisse
 convictus est? Nonne alii de aliis et diversis cri-
 minibus deferebantur? Quo ergo jure adversum nos

(99) Ita Reg. Editi, Χρηστός. Reliqui mss., Χρι-
 στός.

(1) Ita Regius, et recte quidem. Alii, cum editi
 tum mss., παρ' ἐκείνων.

(2) Sic Regius. Reliqui vero, οὐ σύνοδον, minus
 bene.

(3) In Editis κατὰ deest. Nos sumus ex Regio
 mutuali.

(4) Editi θέαν mendose. Reg. et Basil., θέαν.

(5) Sic Reg. quem sequimur. In aliis et in editis
 ἐφ' deest.

(6) Epiphanius, hæresi 69, ait Eusebium Cæsa-
 riensem a Potamone Ægyptio objurgatum fuisse,
 quod stante Athanasio ipse Eusebius, qui idolis im-
 molarat, quasi iudex sedere nihil vereretur. Quæ
 fusius in Athanasii Vita egimus.

(7) Σκευολάτῳ, ubique cum in Glossis, tum alias
 apud Auctores, ἀποκεφαλότης, et δημιός, carnifex,

convenire valuerunt? Quomodo synodum vocare audent, in qua comes praesidebat, et cui speculator aderat, ac in quam Comentaribus, vice diaconorum ecclesiae nos introduxit? Ille loquebatur, et qui aderant silebant, imo potius comiti obtemperabant. Tum ne amoverentur qui amovendi videbantur episcopi, ab ejus consilio impediabantur. Ille jubebat: nos a militibus trahebamur; imo potius jubentibus Eusebio cum sociis, ille eorum sententis obsequabatur. In summa, dilecti, cujusmodi illa synodus, ejus exitus erat exsilium et caedes, si imperatori placeret? Quales accusationes? In hoc enim illi majore admiratione digni sunt. Arsenium quemdam occisum criminabantur, et poculum mysticum fractum esse calumniabantur. Sed Arsenius quidem vixit, ac nobiscum communione jungi exoptat, nec aliunde testimonia exspectat, ut vivus exhibeatur, sed ipse se vivere fateatur in suis litteris, quas scripsit ad coepiscopum nostrum Athanasium, quem ejus interfecitore esse affirmabant. Nec pudebat impios, virum tanta distantia itineris sive pedestris sive navigabilis disjunctum, ab illo interfectum insimulare, qui per haec tempora, ubi locorum ageret, nemo noverat. Quin et eum occultare ausi sunt, ac evanidum reddere, cum nihil ille mali passus esset. Et si fieri potuisset, in alium orbem illum translissent, imo potius eum occidissent, ut sive veram, sive fictam eadem falso objicientes, Athanasium vere occiderent. Sed divinae Providentiae in hoc quoque gratiae agenda sunt, quae nihil injustum praevallere 104 permisit, sed sub omnium oculis viventem Arsenium produxit, eorumque conspirationem atque calumniam tum palam convicit. Neque enim iple nos ut interfeciores aversatur, neque ut sibi nobiscum communione jungi postulat, optatque nostro

9. Attamen Athanasius quidem eorum calumniis impetebatur, quasi qui eum qui tum vivebat occidisset: ab ipsis vero in exsilium missus est. Non enim imperatorum pater illum extorrem fecit, sed illud eorum calumniis est ascribendum. Animadvertite enim num res ita non se habeat: cum nihil criminis contra Athanasium comministrum nostrum inveniretur, comes vero summam vim inferens, studiosae adversus eum rem gereret: episcopus quidem Athanasius ut vim sibi illatam effugeret, religiosissimum imperatorem adiit, una comitem, et illorum conspirationem deprecans, rogansque ut legitima episcoporum synodus cogeretur, aut ipse imperator de objectis criminibus sese purgantem audiret. Imperator autem rem indigne ferens litteras scripsit quibus illos citavit, sese rem auditurum promittens, quippe qui synodum illam congregari jussisset. Eusebiani autem ubi advenissent, Atha-

de quo fusiis Cangii Glossarium. Ibid. Κομντάριος in Glossis tam editis quam manuscriptis Κομντάριος vocatur. Huic incumberebat delationum et accusationum monumenta apud se in commentariis servare.

8) Arseniū ad Athanasium Epistolam videsis

A Κομντάριος ἡμᾶς εἰσήγεν ἀντὶ διακόνων τῆς ἐκκλησίας; Ἐκεῖνος ἐφθέγγετο, καὶ οἱ παρόντες ἐσιώπων, μᾶλλον δὲ ὑπῆκουον τῷ κόμητι. Καὶ τὸ κινεῖν τοὺς δοκούντας ἐπισκόπους, ὑπὸ τῆς ἐκείνου βουλῆς ἐναποδίκετο. Ἐκεῖνος ἐκέλευεν, ἡμεῖς ὑπὸ στρατιωτῶν ἡγόμεθα: μᾶλλον δὲ τῶν περὶ Εὐσέβιον κελαινόντων, ἐκεῖνος ταῖς τούτων ἐξηγηρετο γνώμαις. Τὸ δὲ ὅλον, ἀγαπητοί, ποῖα σύνοδος ἐνθα τὸ τέλος; ἐξοριστία καὶ φόνος εἰς δόξαν ἦν βασιλεῖ; Ποῖα δὲ καὶ τὰ ἐγκλήματα; Μεῖζον γὰρ ἐπὶ τούτοις τὸ κατ' αὐτῶν θαύμα. Ἀρσένιος τις ἦν, ὃν περνεῦσθαι ἐμμενοντο, καὶ ποτὴριον διέβαλλον κεκλιθεὶς μυστικόν. Ἄλλ' Ἀρσένιος μὲν ζῇ, καὶ μεθ' ἡμῶν εὐχεται συνάγεσθαι, καὶ οὐκ ἄλλας ἀναμένει μαρτυρίας, ἵνα ζῶν φανῇ, ἀλλ' αὐτὸς ὁμολογεῖ ζῆν, οἰκείους (8) γράμματα πρὸς τὸν B συνεπισκοπὸν ἡμῶν Ἀθανάσιον γράφων, ὃν αὐτοῦ φονέα διεθεσαιοῦντο. Καὶ οὐκ ἤθδοντο οἱ ἀσεβεῖς ἄνδρα πρὸ τοσούτου διαστήματος, καὶ πλῶ καὶ πεζῇ πάμτολῳ μήκῳ ἀπέχοντα, παρ' αὐτοῦ περνεῦσθαι κατηγοροῦντες, οὐ κατ' ἐκείνους τοὺς χρόνους; μὴ δὲ τὴν χώραν εἶδεν ἀνθρωπῶς. Ἀλλὰ καὶ κρύφαί τε τοιμήκασιν, καὶ ἀφανῇ κατατῆσαι μὴδὲν παθόντα. Καὶ εἰ οἶδ' ὅτι ἦν εἰς ἄλλην οἰκουμένην ἀνμετέθεσσαν, μᾶλλον δὲ καὶ τοῦ ζῆν ἀληθῶς ἀν' ἐξήγαγον, ἵνα εἴτε ἐπαληθεύοντες, εἴτε πλάσσαντες φόνον, ἀληθῶς Ἀθανάσιον ἀποκτείνωσιν. Ἀλλὰ τῇ θεῇ προνοίᾳ καὶ ἐν τούτῳ χάρις, τῇ μὴδὲν δίδικον ἰσχύειν ἐπιτροπούσῃ, ἀλλ' ὑπὸ τὰς πάντων ἐβίβει; Ἀρσένιον ὑπαγούσῃ ζῶντα, καὶ φανερώς τὴν τότε συσκευῇ (9) καὶ συκφαντίαν ἐλέγχοντα: οὐ γὰρ ὡς φονέας ἀποστρέφεται, οὐδὲ ὡς C ἡδικοτάτας μισοῖ: πέπνεθα γὰρ ὅπως οὐδέν. Ἀλλὰ κοινωνεῖν ἡμῖν ἀξιοῖ, καὶ συναριθμεῖσθαι βούλεται, δι' ὧν ἔγραφε.

injurious odit; nihil enim prorsus mali passus est. Sed caeli aggregari, ut ejus litterae testantur.

9. Καὶ ὁμοῦς Ἀθανάσιος μὲν συνεσκευάζετο παρ' αὐτῶν, ὡς τὸν ζῶντα περνευκός, ἐξορίζετο δὲ παρὰ τῶν αὐτῶν (10). Οὐδὲ γὰρ ὁ πατὴρ τῶν βασιλέων τούτων ἐξώρισεν, ἀλλ' αἱ τούτων διαβολαί. Σκοπεῖτε γὰρ, εἰ μὴ οὕτως ἔχει: Ὡς οὐδὲν μὲν εὐρίσκατο κατὰ τοῦ σὺλειτουργοῦ ἡμῶν Ἀθανασίου, ὃ δὲ κόμης ἐδιόκετο, καὶ πολλὸς ἦν σπουδάζων κατ' αὐτοῦ: ὁ μὲν ἐπίσκοπος Ἀθανάσιος, φυγὼν τὴν γενομένην βίαν, ἀνῆλθε πρὸς τὸν εὐσεβέστατον βασιλέα, παραιτούμενος ἅμα καὶ τὸν D κόμητα καὶ τὰς ἐκείνων συσκευάς, δεξιῶν δὲ νόμιμον ἐπισκόπων σύνοδον συγκροτηθῆναι, ἣ καὶ αὐτὸν δεῖξασθαι τὴν ἀπολογία, ὧν ἐπήγαγον αὐτῷ. Καὶ γράφει μὲν βασιλεὺς ἀγανακτῶν, καὶ προσκαλεσάμενος αὐτοὺς, ἐπαγγελλόμενός τε αὐτὸς ἀκροάσασθαι, ὅκαὶ τὴν σύνοδον κελεύσας γενέσθαι: οἱ δὲ περὶ Εὐσέβιον, ἀνελθόντες, διαβάλλουσιν Ἀθανάσιον, οὐκ ἔτι μὲν τὰ ἐν Τύρῳ θρυλούμενα παρ' αὐτῶν, περὶ αἵτου δὲ καὶ πολλῶν ἐποχῆς, ὡς Ἀθανασίου ἐπαγγεILLAμένου δὲ

infra.

(9) Reg. συσκευῇ, et ita legendum. Alii cum editis συκεῖν.

(10) Ita Reg. quem sequimur. Alii et editi, παρ' αὐτῶν. Mox idem Reg. Οὐ γὰρ, et paulo post idem αὐτὸν ἐξώρ. Alii, τοῦτον ἐξώρισεν.

νισθαί καλῶσειν τὴν ἀπὸ Ἀλεξανδρείας εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν τοῦ οἴτου μετακομιδὴν ταῦτά (11) τινες τῶν ἐξ ἡμῶν ἐνδον ὄντες μετὰ Ἀθανασίου ἀκηκόασι τοῦ βασιλέως ἀπειλοῦντος. Εἰτα τοῦ Ἀθανασίου ὀδυρομένου ἐπὶ τῇ διαβολῇ, καὶ διαβεβαιουμένου, μὴ εἶναι ταύτην ἀληθῆ· πῶς γὰρ ἂν ἰδιώτης ἄνθρωπος καὶ πένης τηλικαῦτα δύνατο; Εὐσέβιος, οὐδὲ δημοσίᾳ παραιτησάμενος τὴν διαβολὴν, ὤμνους τὸν Ἀθανάσιον εἶναι πλούσιον, καὶ δυνατόν, καὶ ἰκανὸν πρὸς πάντα, ἵνα ἐκ τούτων κάκεῖνα εἰρηκῶς Ἀθανάσιος νομισθῇ. Ταῦτα μὲν οἱ σεμνοὶ κατηγοροῦν ἐπίσκοποι· ἡ δὲ τοῦ Θεοῦ χάρις κρείττων τῆς πονηρίας αὐτῶν γαγῆνται (12). τὴν γὰρ εὐσέβειαν τοῦ βασιλέως εἰς φιλανθρωπίαν κελίγηκε, καὶ ἀντὶ θανάτου τὴν ἐξοριστίαν παρέσχεν. Οὐκοῦν αἱ διαβολαί, καὶ οὐδὲν ἄλλο, τούτων αἵται. Ὁ μὲν (13) γὰρ βασιλεὺς, πρὸ τούτου γράφων, τὴν συσκευὴν ἐμέμφατο, τὴν ἐπιβουλὴν ἠτιάσατο, τῶν Μελιτιανῶν καταψηφίσατο, ἀθεμίτους, ἀρᾶς ἀξίους, τὰ δεινότερα αὐτοῖς ἐγγράφως εἰπὼν. Κελίγηται γὰρ νεκρὸν ἀκηκόας ἄνθρωπον, ὃς ἐν τοῖς ζῶσιν ἦν· κελίγηται φόνον ἀκούσας ἐπὶ ζῶντι, καὶ τοῦ βίου μὴ στερηθέντι, καὶ τὴν ἐπιστολὴν ἀπιστεῖλαμεν.

10. Οἱ δὲ περὶ Εὐσέβιον οἱ θαυμαστοί, ἵνα καὶ τὴν ἀληθειαν καὶ τὰ γραφέντα λύειν δόξωσιν, ὄνομα συνόδου σχηματίζονται, καὶ τὸ ἔργον αὐτῆς παρὰ βασιλέως λαμβάνουσι. Καὶ κόμης ἐπὶ τούτῳ καὶ στρατιῶται δορυφόροι τῶν ἐπισκόπων, καὶ βασιλικά γράμματα C συνελθεῖν, οὃς ἤτησαν ἐπαναγαγόντα. Ἐνταῦθα τὸ παράδοξον τῆς ἐπιβουλῆς αὐτῶν ἐνθυμήθητε, καὶ τὴν ἀνωμαλίαν τῶν τολμυμένων αὐτοῖς, ἵνα ὅθεν ὅποτε παντὶ τρόπῳ τὸν ἄνθρωπον ἐξ ἡμῶν ἀρπάσωσιν. Εἰ μὲν γὰρ ἐπέτρεπον ἑαυτοῖς τὴν κρίσιν μόνοις ὡς ἐπίσκοποι, τίς κόμητος καὶ στρατιωτῶν χρεῖα; ἢ πῶς ὑπὸ βασιλικῶς συνήγοντο γράμμασιν; Εἰ δὲ βασιλεὺς ἐδέοντο, καὶ παρ' αὐτοῦ τὸ κύρος ἔχεν ἡβελον, διὰ τί τὴν κρίσιν αὐτοῦ παρέλκουν; Ἡ πῶς ἐκεῖνον τοὺς μὲν Μελιτιανούς συγκοφάντας, ἀθεμίτους, Ἀθανάσιον δὲ καθαρῶτατον δι' ὧν ἐγγράφῃ κρίναντος, καὶ τὸν φόνον ἐκτραγοῦντος τὸν ἐπὶ τῷ ζῶντι πεπλάσμενον, οὗτοι καὶ Μελιτιανούς ἀληθεύειν, κάκεῖνον ὑπεύθυνον εἶναι διαπρίζοντο; καὶ μὴ αἰδοῦμενοι, τὸν ζῶντα νεκρὸν ἐποιοῦν; ζῶντα καὶ μετὰ τὴν κρίσιν τοῦ βασιλέως, καὶ ὅτε συνήεσαν, καὶ ἄχρι νῦν σὺν ἡμῖν ὄντα. Ταῦτα μὲν περὶ Ἀρσενίου.

11. Ποτήριον δὲ μυστικόν, πόλον, ἢ ποῦ κατεαγέν παρὰ Μακαρίου; τοῦτο γὰρ ἄνω καὶ κάτω περιόντας θρῶλοισι. Καίτοι Ἀθανάσιον μὲν οὐδὲ οἱ κατηγοροὶ τετολμήκασιν αἰτιάσασθαι, εἰ μὴ παρ' αὐτῶν ὑπεβλήθησαν· ἀλλ' ὅμως αὐτοὶ τὸ τέλος τῆς μέμφεως

(11) Episcopi numero quinque infra nominantur, qui Constantini in Athanasium iræ testes fuerunt. Adamantius, Anubion, Agathemmon, Arbethion, et Petrus.

(12) Sic Reg. et Basil. Editi, vero γελῶνται.

Athanasium calumniantur, non ultra de objectis a se Tyri criminibus; sed de frumenti naviumque detentione, quasi scilicet Athanasius minatus fuisset, se commentum Alexandria Constantinopolim euntem impedire posse. Hæc quidam ex nostris qui intus cum Athanasio erant imperatore militante audierunt. Deinde cum Athanasius de tanta calumnia ingemiseeret, et falsam illam esse affirmaret, qui enim vir privatus et inops tanta facere potuisset? Eusebius ne palam quidem calumniari recusans, iuravit Athanasium divitem, potentem et ad omnia idoneum esse, ut hinc Athanasius illa dixisse putaretur. Sic venerandi illi episcopi virum accusabant: sed Dei gratia in hoc negotio plus valuit quam illorum malignitas: imperatoris enim pietatem ad clementiam inclinavit, ut pro morte exsilium irrogaret. Hæc igitur solis eorum calumniis ascribenda sunt. Imperator siquidem prioribus scriptis suis eorum calumnias redarguit, insidias criminatus est, Meletianosque damnavit, quos nefarios, execrandos, et gravissimis illis nominibus, litteris suis appellabat: indigne quippe tulit viri necem objectam fuisse, qui in vivis esset, commotusque est homicidium audiens ejus qui viveret, et superstes esset cujus epistolam ad vos misimus.

10. Eusebiani autem admirandi illi viri ut et veritatem et litteras abolere videantur, nomen synodi prætexunt, ejusque Acta ab imperatore mutantur. Ad hoc negotii comes aderat, militesque episcoporum satellites, et imperatoris litteræ, quæ quos ipsi postularant illuc convenire compellerent. Jam milii, quæso, incredibiles eorum insidias facinorumque inæquabilitatem animadvertite; ut quavis ratione nobis hominem prorsus abripiant. Si enim sibi duntaxat, utpote episcopis iudicium permisissent, quid opus comite et militibus? aut cur imperatoris diplomatibus in unum coacti sunt? Quod si imperatore indigebant, et ab illo auctoritatem accipere cupiebant, cur ejus iudicium irritum fecero? 105 Aut cur cum ille litteris suis Meletianos, sycophantas, nefarios, Athanasium vero innocentissimum judicavit, et confectam eadem viri etiamnum viventis, vehementer fuerit insectatus; isti Meletianos vera dicere, Athanasiumque reum esse desinere? D ac nihil reveriti, viventem hominem mortuum simularunt: qui et post imperatoris decretum, et quo tempore illi conveniebant, et tacitus nobiscum in vivis est. Hæc quidem de Arsenio.

11. Poculum autem mysticum, quale, aut ubinam a Macario contractum est? hoc enim sursum deorsum circumeuntes jactant. Licet Athanasium, ne accusatores quidem insimulare ausi essent, nisi ab illis submissi fuissent. Attamen criminis hujus

(13) Ita Reg. quem sequimur. Alii cum Editis, δ μὲν οὖν. Epistola vero Constantini ad Athanasium, qua se, de calumniis quibus Athanasium Eusebiani cum Meletianis impetiverant, certiorum factum testatur, infra habetur: ubi etiam confectam Arsenii necem vehementer exagitat imperator.

summam in Athanasium referunt quod ne quidem Macario, quippe qui convictus non est, fuit imputandum. Nec pudet eos coram catechumenis, et, quod peius est, coram ethnicis mysteria hæc traducere: cum oporteat, ut scriptum est, *Sacramentum regis abscondere*⁷³; et ut Dominus præcepit: *Nolite sancta dare canibus, neque projiciatis margaritas ante porcos*⁷⁴. Nefas enim est mysteria apud non initiatos traducere, ne ethnici quidem horum ignari, irrideant; catechumeni vero ad curiositatem deducti scandalizentur. Sed tamen quodnam poculum, ubinam, et apud quosnam confractum est? Meletiani enim sunt qui accusant, quibus nulla fides habenda, utpote qui non jam solum, sed a tempore beati Petri episcopi et martyris, schismatici fuerint et Ecclesie inimici; qui ipsi Petro insidiat, Achillam ejus successorem calumpniati sunt, et Alexandrum apud ipsum Imperatorem accusarunt. Postquam enim talia moliti sunt, Athanasium tandem adorti, nihil agunt a sua improbitate alienum: ut enim in decessores ejus, sic et in illum calumnias struxerunt. Sed in præsentem, et non antehac, eorum calumnie et obreccationes invalere: quia Eusebium et socios scelerum conscios et patronos nacti sunt. Qui ut Arianae impietatis gratia alias contra multos episcopos, sic jam contra Athanasium insidias struxere. Etenim locus ille in quo fractum esse poculum aiunt, non erat ecclesia; presbyter non erat qui in illo loco habitabat: dies quo id fecisse Macarium volunt, non erat Dominica. Cum igitur neque ibi Ecclesia esset, neque qui sacra faceret, neque dies hoc ipsum requireret, quale, aut quando, aut ubinam mysticum poculum fractum est? Nam pocula esse multa per domos, et in medio foro, patet; quæ si quis frangat nullatenus impie agit. Mysticum vero poculum, quod si quis aperte fregit, pro tali ausu impius efficitur, apud solos legitimos Ecclesie præsidēs invenitur: hic enim solus hujus poculi usus et non alius est. Hoc vos legitime populo propinatis: hoc vos ab ecclesiastico canone accepistis: hoc ad eos solum spectat, qui catholice Ecclesie præsunt. Vestrum enim duntaxat est sanguinem Christi propinare; aliorum vero nullius. Sed ut impius est qui mysticum poculum frangit, ita multo magis impius est, qui sanguinem Christi contumelia afficit. Contumelia enim afficit, qui præter ecclesiasticam legem illud agit. (Hæc autem eo dicimus, non quod vel schismaticorum poculum a Macario confractum sit, sed quod ibi nullum omnino fuerit: quomodo enim adfuisset, cum neque locus esset Dominicus, nec quis **106** illic

⁷³ Tob. xii, 7. ⁷⁴ Matth. vii, 6.

(14) Ita et Reg. et sic legendum, ut patet. Editi et alii mss., ὅτι αὐτόν, mendose.

(15) Reg., Ἀγελλάν. Mox idem, διαβάλλοντες. Paulo post idem quem in hoc sequimur, αὐτοῦ τοῦ βασιλῆ; in editis τοῦ δεστ.

(16) Reg., οἰκῶν.

(17) Mên de erat in editis, nos ex Reg. et Basil. sumus mutuati. Mox ante κατὰ Reg. solus

Ἄ ἐπ' αὐτόν (14) ἀγούσιν· ὃ μὴδ' ἐπὶ Μακάριον ἔδει χωρεῖν, οὐκ ἐλεγχθέντα. Καὶ οὐκ αἰσχύνονται ταῦτα ἐπὶ κατηγορουμένων, καὶ τό γε χεῖριστον, ἐπὶ Ἑλλήνων τραγωδούντας τὰ μυστήρια· δέον, ὡς γέγραπται, *Μυστήριον βασιλέως κἀλὸν κρύπτειν*· καὶ ὡς ὁ Κύριος παρήγγειλε· *Μὴ δώτε τὰ ἅγια τοῖς κυσὶ, μὴδὲ βάλητε τοὺς μαρτυρίας ἐμπροσθεν τῶν χοίρων*. Οὐ χρὴ γὰρ τὰ μυστήρια ἀμύητοις τραγωδεῖν, ἵνα μὴ Ἕλληνες μὲν ἀγνοοῦντες γελῶσι, κατηγορούμενοι δὲ, περιεργοὶ γινόμενοι, σκανδαλίζονται. Ἀλλὰ καὶ ὅμως ποῖον ἢ ποῦ, ἢ παρὰ τίσι κατεσφραγισμένον ποτήριον; Μελετιανοὶ μὲν γὰρ εἰσιν οἱ κατηγοροῦντες καθόλου πιστεύεσθαι μὴ δειλόντες. Σχισματικοὶ γὰρ καὶ ἔχθροί τῆς Ἐκκλησίας γενόμενοι, οὐ νῦν, ἀλλ' ἀπὸ τοῦ μακαρίου Πέτρου, ἐπισκόπου καὶ μάρτυρος γενομένου· οἱ καὶ αὐτῷ Πέτρῳ ἐπιβουλεύσαντες, καὶ Ἀγέλλαν (15) τὸν μετ' ἐκείνου διαβαλόντες, καὶ Ἀλεξάνδρου κατηγορήσαντες μέχρις αὐτοῦ τοῦ βασιλέως. Οὕτω γὰρ δὴ μελετήσαντες, λοιπὸν καὶ εἰς Ἀθανάσιον διέδωκαν, οὐδὲν ἔξωθεν τῆς πονηρίας ἑαυτῶν ποιοῦντες· καὶ γὰρ ὥσπερ τοὺς πρὸ αὐτοῦ, οὕτω καὶ τοῦτον ἐσυκοφάντησαν. Ἀλλὰ νῦν αὐτῶν καὶ οὐ πρότερον ἡ συκοφαντία καὶ αἱ διαβολαὶ νεκρά τήκασιν· ὅτι τοὺς περὶ Εὐσέβιον ἔσχον συνεργούς καὶ προστάτας διὰ τὴν οἰκίαν ἀσέβειαν τῶν Ἀρειομανιτῶν, δι' ἣν ὥσπερ πολλοῖς ἐπισκόποις, οὕτω καὶ Ἀθανασίῳ συνεσκευάσαντο. Καὶ γὰρ ὁ τόπος ἐκεῖνος ἐν ᾧ κεκλῆσθαι τὸ ποτήριον φησιν, οὐκ ἦν ἐκκλησία· πρεσβύτερος οὐκ ἦν ὁ πᾶν τόπον παροικῶν (16) ἡμέρα, καθ' ἣν Μακάριον τοῦτο πεποιηκέναι φασιν, οὐκ ἦν Κυριακή. Μῆτε τὸν νῦν ἐκκλησίας ὄση; ἐκεῖ, μῆτε τοῦ ἱεροουργούντος, μῆτε τῆς ἡμέρας ἀπαιτούσης, ποῖον ἢ ποῦ, ἢ ποῦ τὸ ποτήριον κέκλασται μυστικόν; Ποτήρια μὲν (17) γὰρ εἶναι πολλὰ καὶ κατὰ τὰς οἰκίας, καὶ ἐν ἀγορᾷ μέσῃ ὅλων, καὶ τούτων οὐδὲν ἐθραύων ἀσεβεῖ· τὸ δὲ μυστικὸν ποτήριον, ὃ, κἀν θραυσθῇ παρ' ἐκόντος, ἀσεβῇ (18) ποιεῖ τὸν ἐπιμαχηρικόντα, παρὰ μόνους τοὺς νομίμως προεστῶσιν εὐρίσκειται· οὗτος ὁ τρόπος τοῦτο τοῦ ποτηρίου μόνος, ἄλλος οὐδεὶς. Τοῦτο ὑμεῖς νομίμως προπίνετε τοῖς λαοῖς· τοῦτο ὑμεῖς ὑπὸ τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ κανόνος παρελάβετε· τοῦτο μόνον ἐστὶ τῶν τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας προεστῶτων. Μόνον γὰρ ὑμῶν ἐστὶ προπίνειν τὸ αἷμα τοῦ Χριστοῦ· τῶν δὲ ἄλλων οὐδεὶς. Ἀλλ' ὅσων τὸ μυστικὸν ἐβλάδων (19) ἀσεβῆς, τοσοῦτον ἀσεβέστερος ὁ ἐνυδρίζων τὸ αἷμα τοῦ Χριστοῦ· ἐνυδρίζει γὰρ ὁ παρὰ τὸν ἐκκλησιαστικὸν θεσμὸν τοῦτο ποῖων. Καὶ ταῦτα φάμεν (19') οὐχ ὅτι κἀν σχισματικῶν ποτήριον κέκλασται παρὰ Μακαρίου, ἀλλ' ὅτι μὴδὲν ἦν ὅπως ἐκεῖ· πῶς γὰρ; ὅπου μῆτε τόπος Κυριακῆς, μῆτε τις ἐκεῖ τῆς Ἐκκλησίας, ἀλλὰ μῆτε ὁ καιρὸς μυ-

καὶ habet.

(18) Ita Reg., et quidem recte. Basil. vero ὃ κἀν θραῦσθαι ἀρ' ἐκόντος, ἀσεβῇ. Editi, ὅτι ἀν θραῦσαι ἀρ' ἐκόν τις, ἀσεβῇ.

(19) Reg., βλάδων.

(19') Ita Reg., cæteri vero cum editi tum mss. pro φασίν, μὲν tantum habent.

στηρίων ἦν· Οὗτος δὲ ἐστὶν ὁ πολυθρύλλητος (20) Ἰσχυράς, ὁ μῆτε ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας χειροτονηθείς, καὶ ὅτε τοὺς ὑπὸ Μελετίου κατασταθέντας πρεσβυτέρους Ἀλέξανδρος εἰδέχτο, μὴδὲ ἐκείνους συναριθμηθείς· οὕτως οὐδὲ ἐκείθεν κατεστάθη.

12. Πόθεν οὖν πρεσβύτερος Ἰσχυράς· τίνας καταστήσαντος; ἄρα Κολλούθου· (21) τοῦτο γὰρ λοιπόν. Ἄλλ' ἐπὶ Κόλλουθος πρεσβύτερος ὢν ἐτελεύτησε, καὶ πᾶσα χεὶρ αὐτοῦ γέγονεν ἄκυρος, καὶ πάντες οἱ παρ' αὐτοῦ κατασταθέντες ἐν τῷ σχίσματι (22) λαϊκοὶ γέγονασιν, καὶ οὕτως συνάγονται, ὅλην, καὶ οὐδενὶ καθέστηκεν ἀμφίβολον. Πῶς οὖν ἰδιώτης ἀνθρώπος, καὶ οἰκίσκον οἰκῶν ἰδιωτικὸν, ποτήριον ἔχειν μυστικὸν πιστευθεῖν; ἀλλὰ τότε τὸν ἰδιώτην πρεσβύτερον ὠνόμαζον, καὶ τὴν κατηγορίαν αὐτῷ ταύτην διὰ τὴν καθ' ἡμῶν ἀδικίαν ἐχαρίζοντο, καὶ νῦν μισθὸν τῆς κατηγορίας ἐκκλησίας οἰκοδομῇν προξενούσιν. Οὕτως οὐκ εἶχεν ἐκκλησίαν ἀνθρώπος, ἀλλὰ μισθὸν τῆς κακοηθείας καὶ τῆς πρὸς τὴν κατηγορίαν ὑπακοῆς· νῦν ἦν οὐκ εἶχε λαμβάνειν, καὶ τάχα καὶ ἐπισκοπὴν ἀντέδωσαν αὐτῷ (23)· ταῦτα γὰρ θρυλεῖ περιϋν, καὶ οὕτως καθ' ἡμῶν βρενθύεται. Οὕτω λοιπὸν τῆλικαῦτα ἔπαθλα παρὰ τῶν ἐπισκόπων τοῖς κατηγοροῦσι καὶ συκοφάνταις προστίθεται· εἰκότως, οἱ γὰρ συνεργῶν εἰς ἃ ἤθελον αὐτὸν ἐσχηκότες, ὡς τῶν πραγμάτων κοινωνοὶν, οὕτω καὶ τῆς ὁμοίας ἐπισκοπῆς ἡξίωσαν. Ἀλλὰ μήπω ταῦτα, ἐπὶ δὲ τὰς ἀκοὰς τοῖς τότε πραχθεῖσι παρ' αὐτῶν ἐνδοτε.

13. Μὴ δυνηθέντες πρὸς τὴν ἀλήθειαν, καίτοι κατ' αὐτῆς παρεσκευασμένοι, καὶ ἐν Τύρῳ μὴδὲν ἀποδείξαντες Ἰσχυρά, ἀλλὰ συκοφάντου δεικνυμένου, καὶ τὴν συσκευὴν αὐτῶν τῆς συκοφαντίας λυούσης, εἰς ἀποδείξεις (24) ὑπερτίθενται, καὶ ἐπαγγέλλονται πέμψειν ἐξ ἑαυτῶν τοὺς κατὰ Μαρεώτην πολυπραγμονήσαντας. Καὶ οὐς ἡμεῖς παρητούμεθα φανερώς διὰ πολλὰ, καὶ ὡς τὰ Ἀρείου φρονούντας, καὶ διὰ τοῦτο ἡμῶν ἐχθροὺς, ἀπέστειλαν αὐτοὶ κρύφα, χρώμενοι τῇ δυναστείᾳ. Διέγγινον (25), Μάριν, Θεόδωρον, Μακεδόνιον, δύο νεωτέρους τὴν ἡλικίαν καὶ τὸν τρόπον, Οὐρσάκιον καὶ Οὐάλην ἀπὸ Παννονίας· καὶ οὗτοι μετὰ τὴν τοσαύτην ὁδὸν, ἣν ὑπέμειναν, ἵνα δικάσωσι τῷ ἐχθρῷ, πάλιν ἀπὸ Τύρου καὶ εἰς Ἀλεξ-

(20) Reg. πολυθρύλλητος, et ita passim θρυλέω cum derivatis cum unico λ in eodem codice scribuntur. Existimat Felckmannus hæc cum præcedentibus non coherere, atque adeo contextum esse mutilum, sed immerito; hæc enim : Οὗτος δὲ ἐστὶν ὁ πολυθρύλλητος, superioribus sunt referenda. Ἐνυδρίζει γὰρ ὁ παρὰ τὸν ἐκκλησιαστικὸν θεσμὸν τοῦ τοῦ πῶν, intermedia vero parenthesis claudenda.

Paulo post Μελετίου, ita mss. omnes et edit. Commel. Editio autem Parisiensis, Μελετίου habet : putarunt nempe editiores cum alias fere Μελέτιος legatur, ita. hic quoque legendum esse. Nos vero lectionem manuscriptorum retinemus, et Μελετίου semper Latine scribimus, in hoc Auctores Latinos Athanasio coævus imitati. Evagrius certe qui Antonii vitam ab Athanasio conscriptam Latine verit, semper Meletius, non Melitinus, habet. Et sane cum aliquando Μελέτιος cum s. scribatur, incertum an ἀπὸ τοῦ Μελετίου, Μελετίου sensum factum sit,

A ecclesiasticus, sed neque tempus mysteriorum esset ? Is autem et famosus ille Ischyra, qui nec ab Ecclesia ordinatus est, neque, cum presbyterorum a Meletio ordinatorum Alexander catalogum recepit, iis ille annumeratus est ; et sic neque hinc ordinationem habuisse potuit.

12. Unde igitur presbyter Ischyra ? que ordinante ? num Collutho ? Id enim solum restat. Atqui Colluthum, presbyterum obisse, ambasque ejus manus sine auctoritate fuisse, ac omnes qui ab eo schismatis tempore ordinati sunt, ad laicorum statum redactos ita conventibus interesse, omnibus notum, ac nulli dubium est. Quomodo igitur privatus homo, in privata domo habitans, poculum mysticum habere credatur ? Sed tunc illi privatum hominem presbyterum appellabant, et hoc vocabulum, ut hinc injuste nos vexarent, ipsi tribuebant, et nunc in accusationis mercedem, eidem ipsi ecclesie constructionem concedunt. Ergo ecclesiam vir ille non habuit ; sed jam in mercedem malignitatis, ac sua in accusando obsequentia quam non habebat accipit, et fortasse illi etiam episcopatus præmium contulere : id enim ille circumquaque jactitat et ita adversum nos arroganter agit. Tanta nimirum præmia obrectatoribus et sycophantibus ab episcopis deferuntur, et merito quidem ; quem enim illi adiutorem sui propositi nacti sunt, eum utpote negotiorum socium, consimili episcopatu donavere. Sed non eo res desinit ; aurem adhuc præbebe iis quæ ab illis tunc gesta sunt.

13. Cum igitur in veritatem prævalere non possent, quanquam adversus illam sese adornarant : et cum Tyri nihil Ischyra probare potuisset, sed sycophanta deprehenderetur, ac ipsamet ejus calumnia eorum conspirationem everteret ; ut nova argumenta comparant, negotium suspendunt, ac pollicentur se ex suis aliquot qui rem diligentius explorarent in Mareotem missuros. Quos autem nos multis de causis palam recusavimus, et quod cum Ario sentirent, ac proinde inimici nostri essent ; hos illi, tyrannica vii potestate, clam misere Diognium, Marin, Theodorum, Macedonium, duosque ætate et moribus juniores Ursacium et Valentem in Pannonia episcopos, qui post tanti itineris labores, inimici sui ju-

D an vero indiscriminatim ab antiquis, Μελέτιος et Μελέτιος dictum sit.

(21) Κολλούθου et infra Κόλλουθος. Sic omnes mss. cod. et edit. Commel. Edit. autem Paris. male Κολούθου et Κόλουθος habet. Erat is Colluthus presbyter Alexandrinus, qui tanta fuit superbia, ut adversus Alexandrum episcopum insurgere ausus, presbyteros ordinandi auctoritatem sibi arrogarit, de quo fusius alias.

(22) Reg., ἐν τῷ σχίσματι : alii omnes editi et manuscripti, ἐν τῷ σχίσματι, quam lectionem sequi visum est.

(23) De collato Ischyrae episcopatu in mercedem calumnie suæ, infra agit Athanasius.

(24) Ita Reg. et Basil. Editi vero, et c. ἀπὸ δεξιῶν.

(25) De Diognio, sive Theognio vide quæ dicimus paulo infra ad initium Epistolæ Julii.

dicandi causa susceptos, rursus Tyro Alexandriam sunt profecti. Nec recusarunt, licet iudices essent, testes fieri, sed omnem insidiarum rationem aperte amplexi, quosvis labores itineraque subiere, ut conlatam conspirationem ad effectum deducerent. Et episcopum quidem Athanasium in extranea regione detentum reliquere: ipsi vero in adversarii sui urbem ingressi sunt, quasi in Ecclesiam et in populum debaccharentur. Imo, quod absurdus est, cum Ischiram accusatorem secum adducerent, Macarium qui accusabatur sequi non permisere, sed eum 107 Tyri in custodia reliquere: ipse enim Macarius presbyter Alexandrinus sursum deorsum ab ipsis in crimen vocabatur.

14. Soli igitur cum accusatore Alexandriam ingressi, ipsum domus ejusdem mensaeque consortium, ac compositorem habuere, assumptoque una Philagrio Aegypti praefecto, in Marcotem se contulere: atque illic scilicet soli pro sua libidine cum praefecto viro inquisitionem fecere. Neque permisere, ut presbyteri illic interessent, licet id illi impense rogarent. Ideo autem presbyteri urbis et totius regionis, ut sibi illi adesse liceret, postulabant, ut submissis ab Ischyra testes convincerent, quinam et undenam essent. At illi sacros quidem ministros a se non concessere: sed coram ethnicis de ecclesia, de calice, de mensa, de sacris rebus inquisitionem fecerunt. Et quod gravius est, ethnicos in testes, cum de mystico poculo disquirerent, advocarunt: imo quos ab Athanasio Catholici accitu raptos esse affirmaverant, quosque ubinam terrarum essent, se nescire proflicbantur, ipsos ad se et ad praefectum privatim introducere. Nec puduit, ab Athanasio episcopo de medio sublatis dicere eos, quorum cernebatur testimonii uti. Sed cum eo solum spectent ut eum occidant, eos qui adhuc in vivis sunt mortuos rursus simulant, ut de Arsenio fecere. Nam homines qui adhuc supersunt, et qui palam degunt in sua regione, apud vos longe semotos quasi de medio sublatis miserabiliter deplorant: ut cum procul petendae sint probationes, comministrum nostrum valeant calumniari, quasi vi et potestate usus sit: cum tamen omnia ipsi, vi et aliorum patrocinio freti, agant. Enimvero quae in Marcote perpetrarunt, rebus Tyri gestis sunt consimilima: ut enim illic comes aderat cum militari manu, nulli permittens praeter eorum sententiam aliquid dicere vel agere: ita quoque et hic Aegypti praefectus cum militari manu aderat, qui omnes ecclesiasticos terroret, nec ullum de veritate testimonium ferre permetteret: et quod absurdus est, co-

(26) Ita Reg. et Basil. At editi, περί ξένης. Mox Reg., τοῦ ἑχθροῦ. Reliqui omnes cum editi tum niss. τοῦ ἑχθροῦ mendose. Paulo post editi, ὥστε ἐπιχωμάζοντες τῇ Ἐκκλησίᾳ ἐν τῷ λαῷ. Nos Regium sequimur.

(27) Reg., κατὰ τὴν Ἀλεξάνδρειαν.

(28) Sic Reg. et Basil. Ἐκτὸς αὐτῶν, πρὸς Ἰσχύρα.

(29) Edit. Commel. mendose, ἠπάσθαι. Reg. ἠρπάσθαι cum acuto. Alii omnes, ἠρπάσθαι. Mox, τοῦ καθ-

ἄνδρειαν ἠπαίγοντο· μηδὲ τὸ μάρτυρες οἱ δικασταὶ γενέσθαι παραιτησάμενοι, ἀλλὰ πάντα τρόπον ἐπιβουλῆς ἀναδεξάμενοι φανερώς, καὶ πάντα κάματον καὶ πᾶσαν ὁδὸν ὑποστάντες, ἵνα τὴν κατασκευασμένην συσκευὴν πληρώσωσι. Καὶ τὸν μὲν ἐπίσκοπον Ἀθανάσιον κατεχόμενον ἐπὶ ξένῃς (26) ἤφιεν· αὐτοὶ δὲ εἰς τὴν τοῦ ἑχθροῦ πόλιν εἰσῆσαν, ὥστερ ἐπιχωμάζοντες, καὶ τῇ Ἐκκλησίᾳ καὶ τῷ λαῷ καὶ τὸ παραλογώτερον, Ἰσχύραν τὸν κατηγοροῦν μετ' αὐτῶν ἐπαγόμενοι, Μακάριον τὸν κατηγορούμενον οὐκ ἐπέτρεψαν ἀκολουθεῖν, ἀλλ' ἐμφύρουν ἀφῆκαν ἐν Τύρῳ. Ἄνω γὰρ καὶ κάτω Μακάριος ὁ πρεσβύτερος τῆς Ἀλεξανδρείας ὑπήγετο παρ' αὐτῶν τῷ ἐγκληματι.

14. Μόνοι τοίνυν μετὰ τοῦ κατηγοροῦ τὴν Ἀλεξανδρείαν (27) εἰσελθόντες, σύνεικον αὐτὸν, καὶ συνέστιον, καὶ συμπότην ἔχοντες, καὶ τὸν ἐπαρχὸν τῆς Αἰγύπτου Φιλάγγριον παραλαβόντες, ἐπὶ τὴν Μαρκοτὴν ἀπῆλθον· καὶ ὅθεν ἐποιούνο τὴν ἐξέτασιν μόνοι, ὡς ἤθελον, μετὰ τοῦ προειρημένου· πολλὰ τοὺς πρεσβυτέρους παρῆναι παρακαλῶντας οὐκ ἐπιτρέψαντες. Ἦξουν δὲ παρῆναι οἱ τε τῆς πόλεως καὶ τῆς χώρας πάσης πρεσβύτεροι, ἵνα τοὺς ὑποβαλλομένους ὑπὸ Ἰσχύρα (28) διαλέγῃσι τίνες καὶ πόθεν εἰσὶ. Καὶ τοὺς μὲν λειτουργοὺς ἐκάλουν παρῆναι· ἐπὶ δὲ τῶν ἐθνικῶν ἐξήταζον περὶ ἐκκλησίας, περὶ ποτηρίου, περὶ τραπέζης, καὶ τῶν ἁγίων· καὶ τὸ δεινότερον, ἐθνικοὺς ἐκάλουν μάρτυρας περὶ ποτηρίου μυστικοῦ ζητοῦντες· καὶ οὗς ἠρπάσθαι (29) παρὰ Ἀθανασίου διωρίζοντο, ἐκ μετακλησίαις τοῦ καθολικοῦ, καὶ μηδὲ οἱ γῆς εἰσι γινώσκαι, τοὺς εἰσῆγον ἐφ' αὐτῶν καὶ τοῦ ἐπαρχοῦ μόνον. Καὶ οὐκ ἤθουντο τοὺς ἠφανίσθαι παρὰ τοῦ ἐπισκόπου Ἀθανασίου λέγοντες, ὡς ταῖς μαρτυραῖς συγχρῆσθαι δοκοῦσιν· Ἀλλὰ κἀνταῦθα μόνον φονεῦσαι βουλευμένοι, πάλιν τοὺς ζώντας, ὡς ἀποθανόντας, τὸν ἐπὶ Ἀρσενίου τρόπον μιμούμενοι πλάττονται. Ὑπας (30) γὰρ τοὺς ἀνθρώπους καὶ φαινόμενους ἐπὶ τῆς Ἰδίας, ὅτε τοὺς μακρὰν ὡς ἀφανεῖς ἐκτραγῶδοῦσιν, ἵνα, μακρὰν ὄντων τῶν ἐλέγχων, τὸν συλλειτουργὸν ἡμῶν διαβάλλωσιν, ὡς βίβη καὶ δυνασταί χρώμενον, καίτοι πάντα αὐτοὶ μετὰ δυναστείας καὶ προστασίας πράττοντες. Καὶ γὰρ ὅμοια πάλιν τὰ κατὰ Μαρκοτὴν τοῖς κατὰ Τύρον ἐγένετο· ὥστε γὰρ ἐκεῖ κόμης ἦν μετὰ στρατιωτικῆς ὑπηρεσίας, οὐδὲν ἐπιτρέπων παρὰ τὰ ἐκείνοις δοκούντα, ἢ λέγεσθαι, ἢ πράττεσθαι, οὕτω καὶ ἐνταῦθα ὁ τῆς Αἰγύπτου ἐπαρχὸς μετὰ τῆς τάξεως ἦν, πάντας μὲν τοὺς τῆς ἐκκλησίας ἐκφοβῶν, μηδένα δὲ μετὰ ἀληθείας ἐπιτρέπων μαρτυρεῖν· καὶ τὸ παραλογώτερον ἐν αὐτῷ τῷ τόπῳ καὶ τῇ οἰκίᾳ τοῦ κατηγοροῦ, καὶ ὥκουν, καὶ ἐξέτασιν ἰδοῦσαν ἡθελοῦντο,

εἰκοῦ. Καθολικοὶ ἐν singulis diocesisibus officiales erant, qui negotia, rationesque nomine imperatoris tractabant, unde iidem λογοβάται, id est rationales et procuratores dicti sunt. Haec vox frequenter apud Athanasium occurrit. Vide Cangii et Suiceri Lexica. Mox Reg. quem sequimur, οἱ γῆς εἰσιν, αὐτοὶ ἐδίδοται.

(30) Sic Reg. et Basil. Alii vero cum editis οὕτω γὰρ τοῖς. Infra Reg. διαβάλλωσι.

οι εἴτε δικασταί, εἴτε μάρτυρες, εἴτε τῆς αὐτῶν καὶ Εὐσεβίου σπουδῆς, ὑπερ ἀληθέστερον, ὑπηρεταί παρ-
ραγενόμενοι.

15. Καὶ τίνα τὰ παρ' αὐτῶν εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν
τολμηθέντα, νομίζομεν ὑμᾶς μὴ ἀγνοεῖν· πανταχοῦ
γὰρ διαδίδεται. Ξίφη γυμνά κατὰ τῶν (31) ἁγίων
παρθένων καὶ τῶν ἀδελφῶν ἐχόμεναι, καὶ μάστιγες
κατὰ τῶν ἐγγύμων παρὰ θεῶν σωμάτων, καὶ τοὺς πό-
δας ἐχόμενους ὑπὸ τῶν πληγῶν, αἱ τὴν ψυχὴν ἐν
ἀγνείᾳ καὶ πᾶσιν ὀλόκληροι τοῖς καλοῖς. Ἐργασίαι τε
κατ' αὐτῶν ἐπισκοπῶν· καὶ ἔθνικοι δῆμοι πρὸς τὸ
γυμνοῦν, τύπτειν, ἀσελγαίνειν κατ' αὐτοὺς, βωμοὺς
τε καὶ θυσίας ἐπαπειλεῖν αὐταῖς. Καὶ τις ἀσελγῆς
ἄνθρωπος, ὡς ἐβουλεύετο λοιπὸν δοθείσης ὑπὸ τοῦ ἐπάρχου
πρὸς χάριν τῶν ἐπισκοπῶν, χεῖρα παρθένου κατεχε-
καὶ πρὸς τυχόντα (32) βωμὸν εἴλκεν, ἀνάγκην θυσίας
καὶ διωγμοῦ μισοῦμενος. Καὶ ταῦτα ἐπράττετο, καὶ
φυγὴ τῶν παρθένων ἦν, καὶ γέλως τῶν ἔθνικων κατὰ
τῆς Ἐκκλησίας, τῶν ἐπισκοπῶν ἔκδοσις ὄντων, καὶ ταύ-
την τὴν οἰκίαν οἰκοῦντων, ἐν ᾗ ταῦτα ἐπράττετο, καὶ
ἀπ' ἧς διὰ τὴν εἰς αὐτοὺς χάριν, ξίφων αἱ παρθέναι
γυμνῶν, καὶ παντὸς κινδύνου, καὶ ὕβρεως, καὶ παρ-
ονίας πεπείρανται. Καὶ ταῦτα ἐπασχον ἐν νηστείᾳ
παρὰ τῶν τοῖς ἐπισκοποῖς ἔκδοσις συνεστημένων.

16. Ταῦτα προσιδόντες, ὡς ἐχθρῶν εἰσόδος οὐχ ἡ
τυχοῦσα βλάβη, τὴν παραίτησιν ἐποιήσαμεθα. Ταῦτα
καὶ Ἀλέξανδρος (33) ἐν νῷ λαβὼν ὁ τῆς Θεσσαλονίκης
ἐπίσκοπος, γράφει πρὸς τοὺς ἐκεῖ μέινοντας τὴν
συσκευὴν ἐλέγχων, καὶ τὴν ἐπιβουλὴν μαρτυρούμενος·
ὃν κἄν συναριθμῶσιν αὐτοῖς, καὶ τῆς ἐπιβουλῆς
μετρήσιν ἕνα, οὐδὲν ἄλλο ἢ κατ' ἐκείνων τὴν βίαν
δεικνύουσι. Καὶ γὰρ καὶ ὁ παμπόνηρος Ἰσχυράς, οὐδὲ
αὐτὸς ἄνευ φόβου καὶ βίας ἐπ' (34) αὐτὸ ὤρμησεν,
ἀλλ' ἀνάγκη τὴν κατηγορίαν ὑπέδω. Τοῦτου τεκμή-
ριον, αὐτὸς ἔγραψεν Ἰσχυράς πρὸς τὸν συνεπίσκο-
πον Ἀθανάσιον, ὅτι μὲν ἐκεῖ ἐπράξαται τοιοῦτον,
ἀλλ' ὑπεβλήθη πλάσασθαι. Καὶ ταῦτα ἔγραψεν οὐ
δεχθεὶς παρ' αὐτοῦ ὡς πρεσβύτερος, οὐ τοιαύτην
χάριτος· πρόσηγορίαν λαβὼν, οὐκ οἰκοδομὴν ἐκκλη-
σίας εἰς ἀμοιβὴν τυχόν, οὐ μισθὸν ἐπισκοπῆς προ-
δοκήσας· ἐν πάντων ἐτυχε παρ' αὐτῶν διὰ τὴν κατηγο-
ρίαν. Ἀλλὰ καὶ τὸ γένος αὐτοῦ πᾶν μεθ' ἡμῶν συν-
ήγετο· οὐκ ἂν (35) συναχθέντες, εἴγε τὸ τυχὸν ἡδί-
κηντο.

nis præmium obtinuit. Quin et omnes ejus cognati

sent, si vel tantillum injuriæ a nobis accepissent.

17. Ταῦτα μὲν οὖν οἱ μὴ λόγος, ἀλλ' ἔργον, μάρ-
τυρες μὲν οἱ τοῦ Μαρκεῖου πρεσβύτεροι πάντες, οἱ
αἱ συνόντες ἐν ταῖς περιοδαῖς τῶν ἐπισκοπῶν. Οἱ καὶ
τότε γράψαντες κατὰ Ἰσχυρά· καὶ μήτε ἐν Τύρῳ
οἱ ἐλθόντες ἐξ αὐτῶν ἐπιτραπέντες εἰπεῖν τὴν ἀλή-
θειαν.

(31) Τῶν δεστ in editis et mss., Regio ex-
cepto.

(32) Reg. et Basil. παρατυχόντα.

(33) Epistolam Alexandri hac de re conscri-
ptam ad Dionysium comitem infra videsis. Pau-
lic post Reg. μαρτυρούμενος. Alii cum editis μαρτυ-

A dem in loco et in ipsis accusatoris audibus habita-
bant et rem disquirebant pro sua libidine, qui sive
judices, sive testes, sive, quod verius est, sume Eu-
sebioque voluntatis ministri huc se contulerant.

15. Quæ vero Alexandriæ facinora commiserint
vobis non ignota esse arbitramur, nam ea ubique
sunt pervulgata. Gladii adversus sacras virgines et
fratres districti: flagella honorabilibus apud Deum
corporibus incussa, ita ut vi plagarum pedibus clau-
dicarent, quæ mente sua castitati tantum plisquo
operibus incumbant. Illic flagitia adversus illas
commissa, populi nempe ethnici, ipsas nudare, ver-
berare, petulantur adversus illas agere, idololorum
aras et sacrificia iniuriari: adeo ut petulans qui-
dam vir, quasi potestatem a præfecto in gratiam
episcoporum accepisset, virginem manu arreptam
ad altare, quod forte obvium erat, pertraxerit, vix
olim ad sacrificandum allatam ac persecutionis fu-
rorem imitatus. Inter hæc facinora, virgines fugie-
bant, ethnici Ecclesiam irridebant, cum interim epi-
scopi intus essent, et in illa ipsa domo in qua hæc
perpetrabantur habitarent. Ex ea ipsa domo, ut cum
episcopis gratia iniretur, virgines, strictos gladios
108 omneque periculorum, injuriarum, et contu-
meliarum genus expertæ sunt. Et hæc illæ jejunii
tempore ab iis qui cum episcopis intus epulabantur,
sunt perpessæ.

16. Hæc cum prævidissemus, quod scilicet ab ho-
stili incursu haud leve nocumentum emergeret, ejus-
modi legatos recusavimus. Hæc Alexander quoque
Thessalonice episcopus cum animadverteret, ad eos
qui illic commorabantur litteras misit, quibus con-
spirationem argueret, ac de eorum insidiis testi-
monium ferret: quem tametsi inter suos annume-
rant, suæque conspirationis socium jactitant, nihil
aliud demonstrant, quam se illi vim intulisse. Et-
enim nec Ischyra ille sceleratissimus, absque metu
et illata vi ad hanc rem animum appulit, sed coactus,
accusandi Athanasii munus suscepit. Cujus rei ar-
gumentum illud est quod ipse Ischyra coepiscopo
Athanasio litteris suis declaravit nihil ejusmodi ibi
gestum fuisse; sed se subornatum ista confluisse.
Et hæc scripsit, cum nec ab ipso velut presbyter
receptus esset, nec ecclesiæ constructionem in præ-
mium nactus esset, nec pro mercede episcopatum
expectaret. Quæ tamen omnia ab illis in accusatio-
nibus nobiscum conveniebant, quod sane non facturi fuis-

17. Quod autem hæc non mera verba sint, sed
res gestæ, testes sunt omnes Marcetæ presbyteri,
qui episcopum circumeuntem semper comitantur,
quique tunc adversus Ischyram scribere. Qui vero
ex illis Tyrum venerunt, veritatem dicere permisi
proμνος.

(34) Reg. ἐν τούτῳ.

(35) Ante οὐκ ἂν, in editis καὶ legitur. Sed cum
a Reg. et Basil. absit, et alioqui superfluum, expun-
ctum est; epistola vero cleri Marcetæ, de qua post
hæc agitur, infra habetur.

non sunt: neque his qui in Mareote remansere, Ischyram sycophantam arguere concessum est. Huic item rei testimonio sunt exemplaria ipsa litterarum Alexandri, presbyterorum, et Ischyrae. Misimus quoque epistolam patris imperatorum, in qua testatur se non solum indigne ferre, quod de Arsenii, qui in vivis esset, nece eum accusarent; sed mirari quoque varietatem inconstantiamque accusationis de poculo factae; quod nempe modo Macarium presbyterum, modo Athanasium episcopum, de poculo manibus confracto insimularent. Ac Meletianos quidem sycophantas, et contra vero Athanasium innocentissimum pronuntiat. Qui enim non sycophanta Meletiani, ac prae omnibus Joannes, qui cum in ecclesiam ingressus esset, nobiscum communicasset, sua gesta improbasset, cum nondum quidquam de calice fracto movisset; ubi vidit Eusebianos Ariomanitarum res curare, non audere tamen palam illis opem ferre, sed alias personas quibus uterentur querere; seipsum, ut sit in secularibus theatris, histrionem submisit. Argumentum autem erat, Arianorum certamen; primae partes ut illi rem bene gerant; submissa persona et appendix, Joannes cum sociis. Ut Arianorum fautores, horum obtentu, sub iudicium habitus impietatis inimicos prodigant, ipsamque impietatem stabiliant, et Arianos in ecclesiam introducant: et qui pietatem eliminare volebant, per impietatem superare nituntur: qui vero impietatem in Christum amplexi sunt, impietatis hostes velut impios e medio tollere sunt aggressi. Ac poculum nobis confractum proferunt, ut una cum ipsis Athanasius imple in Christum agere videatur. At quorsum illa apud eos mystici poculi mentio? undenam impietatis in Christum patronis mens illa erga poculum **109** religiosa? undenam Christum ignorantibus Christi poculum notum est? cur qui se poculum venerari simulant, poculi Deum dedecore afficiunt? aut cur qui poculum lugeant, episcopum qui in illo mysteria celebrat occidere satagunt, imo quantum in ipsis fuit occiderunt? quare qui throni episcopali modo ornati vicem lamentantur, episcopum in illo sedentem interficere conantur, ut et thronus episcopum quaerant, et populi pia doctrina priventur? Itaque nec poculum confractum, nec caedes, nec quidpiam inauditorum facinorum quae ipsi objicere ad haec agendum illos compellit; sed praedicta Arianorum impietas. Cujus gratia postquam Athanasio allisque episcopis insidiati sunt, etiamnum Ecclesiae bellum inferunt. Etenim quoniam caedium exsiliorumque auctores? nonne isti? Quoniam secularium patrocinio usi, episcopis insidiantur? nonne Eusebiani, et nequaquam, ut ipsi scribunt, Athanasius? quin potius ab ipsis ille et alii quoque vexati sunt. Nam eo tem-

(36) Basil., καὶ τοῦ Ἰσχυρά. Editi vero καὶ τὰ Ἰσχυρά.

(37) Reg., ante ἐθαύμαζε, habet πάλιν.

(38) Reg., τὴν ἀσέβειαν, perperam. Ceteri cum editis τὴν εὐσέβειαν. Mox Reg. quem sequimur, δι' ἀσέβειας νικῆσαι. Basil., δι' ἀσέβειαν νικῆσαι. Editi

θεῖαν, μήτε ἐν τῷ Μαρσῳτῃ ἀπομείναντες, συγχωρηθέντες ἐλέγξει τὸν Ἰσχυράν συκοφάντην· καὶ αὐτὰ δὲ τὰ ἀντίγραφα τῶν Ἀλεξάνδρου γραμμάτων, καὶ τῶν πρεσβυτέρων, καὶ τὰ (36) Ἰσχυρά. Ἀπεσταλμασιν δὲ καὶ τὴν τοῦ πατρὸς τῶν βασιλέων ἐπιστολήν· εὐθα οὐ μόνον ἐπ' Ἀρσενίῳ δυσχεραίνει, δτι ζῶντος ἀνθρώπου φόνος ἐνεκαλεῖτο, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῷ ποτηρίῳ ἐθαύμαζε (37) τὸ ποικίλον τῆς κατηγορίας καὶ πεπλανημένον, δτι πῇ μὲν Μακαρίου τοῦ πρεσβυτέρου, πῇ δὲ Ἀθανασίου τοῦ ἐπισκόπου κατηγοροῦν, ὡς κλάσαντος ταῖς χερσὶ τὸ ποτήριον· καὶ πάλιν συκοφάντας τοὺς Μεletianούς, καὶ πάλιν Ἀθανάσιον καθαρῶτατον ἀποφαίνεται. Πῶς γὰρ οὐ συκοφανταί Μεletianοι, καὶ πρὸ γε πάντων Ἰωάννης; Ὅτι οὐ μόνον εἰς τὴν ἐκκλησίαν, κοινωνήσας ἡμῖν, καταγνούς ἑαυτοῦ, μηδὲν ἔτι περὶ τοῦ ποτηρίου κινήσας· ἐπαυθὲς τοὺς περὶ Εὐσέβιον εἶδε σπουδάζοντας τοῖς Ἀρειομανίταις, οὐκ ἀποτολμῶντας δὲ φανερώς αὐτοὺς συνεργεῖν, ἀλλὰ ζητοῦντας ἄλλοις χρησθαι προσώποις· ἑαυτὸν ὑποβέβληκεν, ὥστε περ τῶν ἔξω θεάτρων, ὑποκριτὴν. Καὶ ἡ μὲν ὑπόθεσις ἦν Ἀρειανῶν ἀγών· καὶ τὸ πρωτότυπον ἑκαίνους κατορθοῦν, ὑποβολὴ δὲ καὶ παράρτημα τούτων Ἰωάννης καὶ οἱ σὺν αὐτῷ· ἵνα οἱ τῶν Ἀρειανῶν σπουδασταὶ διὰ τῆς τούτων προφάσεως, δικαστῶν σχήματι, τοὺς ἐχθροὺς τῆς ἀσέβειας ἀπώσωνται, καὶ τὴν ἀσέβειαν ἐγκαταπέψωσι, καὶ τοὺς Ἀρειανούς εἰσαγάγῃσι τῇ Ἐκκλησίᾳ· καὶ οἱ τὴν εὐσέβειαν (38) ἐξωθήσονται· ἀλόντες δι' ἀσέβειας νικῆσαι βιάζονται· καὶ οἱ τὴν ἀσέβειαν τὴν κατὰ Χριστοῦ προελθόντες, τοὺς τῆς ἀσέβειας ἐχθροὺς ὡς ἀσέβεις ἀνελθόντες ἐπεχειρήσαν· καὶ ποτήριον ἡμῖν προφέρουσι κεκλασμένον, ἵνα δόξῃ καὶ Ἀθανάσιος· κατὰ Χριστοῦ συνασβεῖν αὐτοῖς. Ποῖα γὰρ καὶ μνήμη παρ' αὐτοῖς ἀνελθεται ποτηρίου μυστικοῦ; πῶθεν ἀσέβειας τῆς εἰς Χριστὸν προστάταις περὶ ποτηρίου νοῦς εὐσεβῆς; πῶθεν τοῖς τὸν Χριστὸν μὴ γνωρίζουσιν ποτήριον Χριστοῦ γινώσκον; πῶς οἱ ποτήριον τιμῇ προσποιούμενοι τὸν τοῦ ποτηρίου θεὸν ἀτιμάζουσιν; ἢ πῶς οἱ ποτήριον ὀδυρόμενοι τὸν ἐπίσκοπον τὸν ἐν αὐτῷ μυσταγωγῶντα φονεῦσαι ζητοῦσι; καὶ ἐφρονέουσιν ἂν τὸ ἔσθον ἐν ἑαυτοῖς. Πῶς δὲ οἱ τὸν θρόνον τὸν ἐπιστολισμένον ἐπισκοπικῶς ὀδυρόμενοι, τὸν ἐν αὐτῷ καθήμενον ἐπίσκοπον ἀνελθόντες ζητοῦσιν; ἵνα καὶ ὁ θρόνος τὸν ἐπίσκοπον ζητῇ, καὶ οἱ λαοὶ τῆς εὐσεβοῦς διδασκαλίας στερηθῶσιν. Οὕτε οὖν ποτήριον, οὕτε φόνος, οὕτε τι τῶν ὑπ' αὐτῶν τερατολογηθέντων εἰς τοῦτο αὐτοὺς προήγαγεν, ἀλλ' ἡ προεξηρημένη τῶν Ἀρειανῶν ἀσέβεια· δι' ἣν καὶ Ἀθανάσιος καὶ ἄλλοις ἐπισκόποις ἐπιβουλεύσαντες, ἔτι καὶ νῦν τῇ Ἐκκλησίᾳ πολεμοῦσιν. Ἀρα γὰρ τίνας οἱ φόνους καὶ ἐξοριστίας ἀληθῶς (39) ποίησαντες; οὐχ οὗτοι; Ἀρα τίνας, ταῖς ἐξωθεν προστασίαις χρώμενοι, τοὺς ἐπισκόπους ἐπιβουλεύουσιν; οὐχ οἱ περὶ Εὐσέβιον μάλλον, καὶ οὐκ Ἀθανάσιος, ὡς αὐτοὶ γράφουσιν; παρ' αὐτῶν γὰρ αὐτοὺς καὶ ἄλλοι πεπόνθασιν (40). Καὶ γὰρ δι' ἀσέβειαν κινήσας.

(39) Sic Reg. In aliis et editis ἀληθῶς desideratur.

(40) Hi quatuor presbyteri nominantur in epistola synodi Sardicensis ad Aegyptios episcopos; suntque Aphthonius, Athanasius, Paulus, Plution.

καὶ πρεσβύτεροι τῆς Ἀλεξανδρείας τέσσαρες κατ' ἑκάστην τὴν καιρὸν, καίτοι μὴδὲ εἰς Τύρον ἐξελθόντες, ὁ τερπύριος παρ' αὐτῶν γεγόνασιν. Ἄρα τίνες οἱ θρήνων καὶ δακρύων ὄντες; οὐχ οἱ καὶ τὰ πρῶτα ποιήσαντες, καὶ δευτέρα συνάπτειν μὴ παραιτούμενοι, καὶ πάντα συκοφαντοῦντες, ἵνα ἐπίσκοπον ἀπολέσωσι μὴ ὁπείκοντα τῇ τῆς ἀσεβείας αὐτῶν αἰρέσει; διὰ τοῦτο ἡ ἔχθρα τῶν περὶ Εὐσέβιον· διὰ τοῦτο τὰ ἐν Τύρῳ κινήθεντα· διὰ τοῦτο αἱ προσποιήτοι κρίσεις· διὰ τοῦτο νῦν καὶ χωρὶς κρίσεως παρ' αὐτῶν, ὡς παληροπορημένων, γράμματα· διὰ τοῦτο αἱ πρὸς τὸν πατέρα τῶν βασιλέων καὶ πρὸς αὐτοὺς τοὺς εὐσεβεστάτους βασιλεῖς διαβολαί.

18. Οἷα γὰρ καὶ νῦν κατεῖρηται ὁ συλλειτουργὸς ἡμῶν Ἀθανάσιος, ἀναγκαῖον ὅμας εἰδέναι, ἵνα καὶ ἐκ τούτου καταγνῶτε τῆς πονηρίας αὐτῶν, καὶ γινώσκετε ὅτι μὴδὲν ἄλλο ἢ φονεῦσαι ζητοῦσι τὸν ἄνδρα. Σίτος παρὰ τοῦ πατρὸς τῶν βασιλέων ἐβόητο (41) πρὸς τὰς τῶν χερῶν διατροφὰς ἰδίᾳ μὲν Λιβύᾳ, ἰδίᾳ δὲ τισὶν ἐξ Αἰγύπτου. Τούτων πάντες λαμβάνου-
σιν ἄχρι νῦν, Ἀθανασίου μὴδὲν ἐξ αὐτοῦ κομιζομένου πλὴν μόνου τοῦ συγχάμενιν αὐτοῖς. Ἀλλὰ νῦν ἐκείνων λαμβανόντων μὴ μεμφαμένων, ὁμολογούντων λαμβάνειν, διαβέβληται Ἀθανάσιος ὡς ὄντα τὸν σίτον πιπράσκων, καὶ εἰς τὸ ἴδιον ἀποφερόμενος· καὶ τοῦτο ἔγραψε βασιλεῖς, αἰτιώμενος ἐκ τῶν γεγεννημένων διαβολῶν. Τίνες τοίνυν οἱ διαβεβληκότες; οὐχ οἱ καὶ τὰ πρῶτα ποιήσαντες, καὶ τὰ δευτέρα κινεῖν μὴ παραιτούμενοι; Τίνες οἱ τῶν γραμμάτων τούτων αἰτιῶν τῶν (42) παρὰ τοῦ βασιλέως λεγομένων; οὐχ οἱ Ἀρειανοὶ σπουδάζοντες, καὶ μὴδὲν κατὰ τοῦ ἀνδρὸς παραιτησάμενοι μήτε λέγειν, μήτε γράφειν; οὐδεὶς γὰρ, τοὺς τοσαῦτα ποιήσαντας ἀρεῖς, ἄλλους ὑποπτύσεις. Καὶ γὰρ ἐναργέστατον αὐτῶν τὸ δέλημα τῆς διαβολῆς φαίνεται· σπουδάζουσι γὰρ τῆς Ἐκκλησίας ἀφελῆσθαι τὸν σίτον τῇ προφάσει τῆς διαβολῆς καὶ Ἀρειανούς παρασχεῖν. Ὁ πάντων μάλιστα εἰς τοὺς αἰτίους τῆς σπουδῆς καὶ τοὺς ἐξάρχους αὐτῶν ἀνατρέχει, τοὺς μήτε φόνους κατὰ τοῦ ἀνδρὸς κινήσαι παραιτησαμένους, δι' ὧν ψευδῇ διαβεβλήκασι βασιλεῖ, μήτε τῶν κλήρων (43) τῆς Ἐκκλησίας ἀφελῆσθαι τὰς τροφὰς, ἵνα τῷ ὄντι κέρδος αἰρετικαῖς παράσχωται.

19. Ἀπεστελλάμεν δὲ καὶ τὴν μαρτυρίαν τῶν κατὰ Λιβύην, καὶ Πεντάπολιν, καὶ τῶν ἐξ Αἰγύπτου συλλειτουργῶν ἡμῶν, ἵνα καὶ ἐκ τούτου γνῶτε τὴν κατὰ Ἀθανασίου γεγεννημένην συκοφαντίαν. Ταῦτα δὲ ποιῶσιν, ἵνα, φόβῳ λοιπὸν ἡσυχάζοντων τῶν τὰ τῆς εὐσεβείας φρονούντων, ἡ τῶν ἀσεβῶν Ἀρειανῶν αἵρεσις ἀντισταθῇ. Ἀλλὰ καὶ τῇ μὲν ὁμῶν εὐλαβείᾳ χάρις, ἀγαπητοί, ὅτι πολλάκις τοὺς Ἀρειανούς ἀναθεματίζοντες ἐγράφατε, καὶ χώραν αὐτοῖς εἰς τὴν Ἐκκλησίαν οὐ δεδώκατε· τῶν δὲ περὶ Εὐσέβιον ὁ ἑλεγχος ἔγγυς. Ἰδοὺ γὰρ μετὰ τὰ πρότερα παρ' αὐ-

A pore quatuor Alexandrini presbyteri, quanquam Tyrum non venerant, ab ipsis in exsilium acti sunt. Quinam ergo luctu et lacrymis digni? nonne qui et priora illa perpetrarunt, et secunda addere non recusant, quique omni calumniarum genere utuntur, ut episcopum de medio tollant, quod impie hæresi suæ non cesserit? Hæc causa odii Eusebianorum: hæc eorum quæ Tyri acta sunt origo: hinc simulata illa iudicia: hinc illæ eorum litteræ, quas, citra prævium iudicium, quasi qui de rebus certiores sint, perscribunt; hinc illæ eorum apud imperatorum patrem et apud ipsos piissimos imperatores calumniæ.

18. Qualia enim nunc quoque adversus comministrum nostrum Athanasium delata sint, vos non ignorare par est; ut hinc etiam eorum malitiam deprehendatis et agnoscatis, nihil aliud illos nisi cædem viri querere. Frumentum ab imperatorum patre erogabatur pro viduis partim Libya, partim Ægyptiis quibusdam alendis. Quod omnes hactenus perceperunt, Athanasio nihil præter laborem et operam hinc referente. At nunc licet qui illud recipere solent non conquerantur, imo se percipere fateantur, Athanasium tamen illi calumniati sunt, quasi qui frumentum totum vendat et in propriam rem divertat: et hac de re imperator, ipsorum calumniis inductus, litteris suis eum criminatus est. Quinam igitur isti calumniatores? Nonne qui et prima illa perpetrarunt, et secunda movere non abnuentur? Quinam litterarum quæ ab imperatore missæ dicuntur, auctores fuere? nonne Ariani qui iis maxime student, et nihil contra virum, vel dicere vel scribere recusant? Nemo enim, ommissis tot tantorumque scelerum auctoribus, alios suspectos habuerit. Et enim manifestissimum illud est eorum calumniæ argumentum, quod per sycophantiam suam Ecclesiam frumento privare, ad Arianosque illud transferre satagent. Quod maxime huius consilii auctoribus et eorum principibus ascribendum est. Qui nec veriti sunt perpetratas cædes in odium viri publicare, quarum causa falsa illi crimina apud imperatorem imponere: nec metuerant clerum Ecclesiæ alimentis privare, ut illa reapse in hæreticorum lucrum cederent.

19. Misimus quoque ad vos testimonia comministrorum nostrorum Libyæ, Pentapolis et Ægypti; ut hinc eorum in Athanasium calumnia vobis innotescat. Hæc autem ideo faciunt, ut iis qui pia sentiunt præ metu deinceps quiescentibus, impiorum Arianorum hæresis veræ fidei loco introducatur. Sed vestræ pietati gratiæ agendæ, dilecti, quod sæpius Arianos scriptis vestris anathemate damnaveritis, et locum ipsis in Ecclesia non dederitis. Eusebii autem et suorum malitia facile coarguitur: nam post priores illas suas pro Arianis litteras,

(41) Reg., ἰδίδωτο.

(42) In editis πῶν deest, nos sumus ex Basil. et Reg. mutuati. Infra Reg., οὐδεὶς γὰρ εἶ.

(43) Vix dubitarim legendum esse τῶν χερῶν, licet omnes tum editi, tum mss., τῶν κλήρων habeant. At τῶν χερῶν legendum esse præcedentia quoque evadent.

Quorum vobis exemplaria misimus, aperte jam Ariomanitas, ab universa Ecclesia catholica damnatos, adversus Ecclesiam concitant; quibus etiam episcopum constituere, ac minis terroribusque Ecclesias dividunt, ut ubique impietatis suae adiutores habeant. Siquidem et diaconos ad Ariomanitas mittunt, qui palam eorum conventibus intersunt, litterasque scribunt, ac exemplaria ab illis recipiunt, sicque Ecclesiam in schisma conjiciunt: cum illis quoque communicant, ac eorum haereticam ubique litteris suis commendat: Ecclesiam autem repudiunt, ut ex litteris quas ipse Romano episcopo, fortasse et vobis scripsere, ediscere poteritis. Quod autem haec inulta esse non debeant, etiam vos, dilectissimi, animadvertitis; atrocia enim sunt et a Christi doctrina aliena. Haec igitur de causa in unum coacti, has ad vos litteras misimus, rogantes vestram in Christo prudentiam ut hanc quidem confessionem recipiatis, Athanasii vero coepiscopi nostri vicem doleatis, ac Eusebianis talia molientibus succensatis; ut ne amplius istiusmodi pravitas et malitia adversus Ecclesiam vim obtineat. Vos enim ejusmodi injustitiam vindictae imploramus, illud Apostoli vobis commemorantes: *Auferite malum ex vobis ipsis* ⁷⁸⁻⁷⁹. Mala enim vera sunt, et commotione nostra indigna, quae illi perpetrarunt. Ne igitur illis aurem praebatis, si denuo ad vos scribant contra episcopum Athanasium; (quidquid enim ab illis proficiscitur falsum est;) Imo etiam si Aegyptiorum episcoporum nomina in litteris suis exararent. Palam enim est non nos talia scribere, sed Meletianos semper schismaticos, qui huc usque Ecclesias perturbant et seditiones commovent. Ordinationes enim absurdas faciunt, ac virorum qui propendunt ethnicis sunt: et ejusmodi facinora perpetrant, quae scribere quidem erubescimus, sed vobis id a legatis nostris, qui epistolam vobis tradent, discere licet (47).

20. Haec quidem Aegyptii ad omnes episcopos et ad Julium Romanum episcopum. Porro Eusebiani quoque ad Julium scripsere: ac sperantes se nobis terrorem incussuros, rogabant ut synodus cogere-
tur, et ipse Julius, si vellet, iudex foret. Cum igitur Romam advenissemus, Julius, ut consentaneum erat, litteras scripsit ad Eusebianos, misitque duos e presbyteris suis Elpidium et Philoxenum. Illi vero ut de nostro adventu audire, consternati, quod nullatenus expectarent nos illic venturos, accedere

^{78, 79} I Cor. v, 13.

(44) Pistum scilicet Arianum presbyterum, a Secundo Pentapolita Eusebianorum jussu, Alexandriae episcopum ordinatum.

(45) Indicant episc. Aegyptii litteras ab Euseb. ad Julium missas, de quibus saepe in hac Apologia. Mox in Regio prods hmas prima manu positum videtur, sed eadem manu correctum prods hmas legitur, et haec est vera lectio; licet omnes alii tum editi tum mss. prods hmas habeant. Mox oñ post oñ deat in editis. Sed in Regio et Basil. ha-

A tñν παρὶ τῶν Ἀρειανῶν γράμματα, ὧν καὶ ἀπεστεί-
λαμεν τὰ ἀντίγραφα, φανερώς λοιπὸν τοὺς παρὰ πάσης
τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας ἀναθεματισθέντας Ἀρειο-
μανίτας ἐπιγείρουσι κατὰ τῆς Ἐκκλησίας, καὶ ἐπί-
σκοπον (44) αὐτοῖς κατέστησαν, καὶ ταῖς ἀπειλαῖς
καὶ τοῖς φόβοις διαίρουσι τὰς Ἐκκλησίας, ἵνα παν-
ταχοῦ συνεργοὶς ἔχῃσι τῆς ἀσεβείας αὐτῶν. Καὶ γὰρ
καὶ διακόνους πρὸς τοὺς Ἀρειομανίτας ἀποστέλλου-
σιν, οἱ φανερώς συνάγονται παρ' αὐτοῖς καὶ γράφου-
σιν αὐτοῖς, καὶ ἀντίγραφα παρ' αὐτῶν κομίζονται,
τὴν Ἐκκλησίαν κατασχίζοντες, καὶ κοινωνοῦντες
αὐτοῖς, καὶ γράμματα ἀποστέλλοντες πανταχοῦ, τὴν
αἵρεσιν αὐτῶν συνιστῶντα, καὶ τὴν Ἐκκλησίαν
ἀποκηρύττοντα, ὡς θυγήσαθε μαθεῖν, ὅψ ὧν αὐτοὶ
τῷ Ῥωμαίων ἐπισκόπῳ (45), καὶ τάχα καὶ πρὸς
ὑμᾶς ἐγράψαν. Ὡς οὖν οὐκ ἀνεκδίκητα ταῦτά ἐστι,
συνοράτε καὶ ὑμεῖς, ἀγαπητοί. Διὰ γὰρ καὶ ἄλλό-
τρια τῆς κατὰ Χριστὸν διδασκαλίας ἐστὶ. Τοῦτου
γούν ἐνεκεν κοινῇ συνελθόντες ἐγράψαμεν ὑμῖν,
ἀξιούντες ὑμῶν τὴν ἐν Χριστῷ σύνεσιν ἀποδέξασθαι
μὲν τὴν ὁμολογίαν ταύτην, καὶ συναλλαγῆσαι τῷ συν-
επισκόπῳ ἡμῶν Ἀθανασίῳ, ἀγανακτήσει δὲ κατὰ
τῶν παρὶ Εὐσέβιον, τῶν τὰ τοιαῦτα ἐπιχειρούντων,
πρὸς τὸ μηκέτι τοιαύτην κακίαν καὶ πονηρίαν κατὰ
τῆς Ἐκκλησίας ἰσχύειν: ὑμᾶς γὰρ ἐκδίκους κατὰ
τῆς τοιαύτης ἀδικίας ἐπικαλούμεθα, ὑπομιμνήσκον-
τες τὸ ἀποστολικόν. *Ἐξάρσατε τὸν πονηρὸν ἐξ
ὑμῶν αὐτῶν*. Πονηρὰ γὰρ ἀληθῶς καὶ οὐκ ἀξία
κοινωνίας τὰ παρ' αὐτῶν παραχθέντα. Οὐκοῦν μη-
κέτι προσέχετε, κἄν πάλιν ὑμῖν γράψωσι κατὰ τοῦ
ἐπισκόπου Ἀθανασίου. (πάντα γὰρ ψευδῆ τὰ παρ'
αὐτῶν) μηδ' ἂν ὀνόματα δὲ ἐπισκόπων Αἰγυπτίων
(46) ἐγχαράττωσιν ἐπιστολαῖς. Ἀπλὸν γὰρ, ὅτι οὐχ
ἡμεῖς ἴσμεν οἱ γράφοντες, ἀλλὰ Μελετιανὸν, οἱ αἰ-
σχισματικοί, οἱ καὶ μέχρι νῦν τὰς Ἐκκλησίας ταρατ-
τοντες, καὶ στάσεις κινούντες. Καταστάσεις γὰρ ἀλό-
γους καὶ σχεδὸν ἔθνικων ποιοῦνται: καὶ τοιαῦτα
πράττουσιν, ἃ δυσωπούμεθα μὲν γράφειν, δύνασθε
δὲ μαθεῖν παρὰ τῶν ἀποσταλέντων παρ' ἡμῶν, τῶν
καὶ τὴν ἐπιστολὴν ὑμῖν ἀποδιδόντων (48).

20. Ταῦτα μὲν οἱ ἀπὸ τῆς Αἰγύπτου πρὸς πάν-
τας, καὶ πρὸς Ἰούλιον ἐν ἐπισκοπῶν τῆς Ῥώμης
καὶ οἱ παρὶ Εὐσέβιον δὲ πρὸς Ἰούλιον ἐγράψαν. καὶ
νομίζοντες ἡμᾶς ἐκφοβεῖν, ἤξισαν σύνδοον καλέσαι,
καὶ αὐτὸν Ἰούλιον, εἰ βούλοιο, κριτὴν γενέσθαι.
D Ἡμῶν τοίνυν ἀνελθόντων εἰς τὴν Ῥώμην, ἐγράψαν
εἰκότως Ἰούλιος καὶ ἐπὶ τοὺς παρὶ Εὐσέβιον, ἀπο-
σταλίας καὶ δύο πρεσβυτέρους αὐτοῦ, Ἐλπίδιον καὶ
Φιλῶξενον. Ἐκεῖνοι δὲ, ἀκούσαντες παρὶ ἡμῶν, ἐτα-
ράχθησαν, οὐ προσδοκῆσαντες ἡμᾶς ἀνέργεσθαι.

betur, Nanniusque expressit.

(46) Meletianorum episcoporum nomina adhibere mos erat Eusebianis, ut Aegyptum secum consentire mentirentur. Quod in Philippopolitanis apud Hilarium subscriptionibus animadvertas.

(47) Haec ab anno 340 ad 342 gesta sunt.

(48) Ita Reg. Editi vero et alii mss. ἐπιδιδόντων. Mox οἱ ἀπὸ τῆς Αἰγύπτου. Ita Reg. In editis autem et aliis mss. τῆς deest.

καὶ παρητήσαντο, προφάσεις ἀπιθήνους πορισάμενοι, μέλλον δὲ φοβηθέντες, μὴ ἅπαρ εἰ περὶ Οὐράκιον καὶ Οὐράκιον ὁμολόγησαν (49), ταῦτα κατ' αὐτῶν ἐλεγχθῆναι. Λοιπὸν οὖν συνελθόντες ἐπίσκοποι πλεόν πενήκοντα, ἐνθα Βίτων ὁ πρεσβύτερος συνέγεν (50), ἡμᾶς μὲν ἀπολογούμενους ἀπεδέξαντο, καὶ ἐκύρωσαν εἰς ἡμᾶς τὴν τε κοινωνίαν καὶ τὴν ἀγάπην. Ἐγανάκτησαν δὲ κατ' ἐκείνων, καὶ ἤξιωσαν Ἰούλιον γράφαι τοῖς περὶ Εὐσέβιον ταῦτα, τοῖς καὶ γράψασιν αὐτῷ· καὶ ἔγραψεν αὐτὸς, καὶ ἀπίστους διὰ Γαβιανὸν τοῦ κόμητος (51).

ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΙΟΥΛΙΟΥ (52).

Ἰούλιος Δανίῳ (53), καὶ Φλακίλλῳ, Ναρκίσσῳ, Εὐσεβίῳ, Μάρῳ, Μακεδονίῳ, Θεοδώρῳ, καὶ τοῖς σὺν αὐτοῖς τοῖς ἀπὸ Ἀντιοχείας γράψασιν ἡμῖν, ἀγαπητοῖς ἀδελφοῖς, ἐν Κυρίῳ χαίρειν.

21. Ἀνέγνων τὰ γράμματα τὰ διὰ τῶν πρεσβυτέρων μου Ἐλπίδιου καὶ Φιλοξένου ἀποκομισθέντα (54), καὶ θαύμασα, πῶς ἡμεῖς μὲν ἀγάπῃ καὶ συνειδήσει ἀληθείας ἐγράψαμεν, ὑμεῖς δὲ μετὰ φιλονεικίας, καὶ οὐχ ὡς ἐπρεπεν, ἐπεστείλατε. Ὑπεροψία γὰρ καὶ ἀλαστονεία τῶν γραφάντων διὰ τῆς ἐπιστολῆς ἐδείκνυτο. Ταῦτα δὲ ἄλλότρια τῆς ἐν Χριστῷ πίστεως ἐστίν. Ἐβεί γὰρ τὰ μετὰ ἀγάπης γραφέντα ἀμοιβῆς τῆς ἰσῆς μετὰ ἀγάπης τυχεῖν, καὶ μὴ μετὰ φιλονεικίας. Ἡ οὐχὶ ἀνάτης ἐστὶ γνώρισμα πρεσβυτέρους

(49) Romanæ synodi tempore nondum Ursacius et Valens calumnias suas confessi fuerant: sed Athanasii hæc est sententia: *ne de his Eusebiani convinerentur, quæ Ursacius et Valens postea confessi sunt.* Hoc non intellexit vetus interpretes, qui verit, *confessi erant.*

(50) *Ἐνθα Βίτων ὁ πρεσβύτερος συνέγεν, quo loco Vito presbyter conventus agebat.* Illic usus vocis συνάγειν, alias sæpe occurrit apud Athanasium. Sic epistola Euclylica, olim ad Orthodoxos inscripta, num. 2, συναγόντων ἡμῶν συνήθως ἐν εὐρήνῃ, nobis de more in pace conventus agentibus. Et alibi passim. Eusebium item *Hist. eccles. lib. vii, cap. 11, pag. 257:* Ἀμμιανὸς, οὐκ εἰπέ μοι προηγουμένως, Μὴ συναγε, *Emilianus nequaquam dixit mihi prima fronte ne conventum agas.* Quæ vox συνάγειν sæpe apud Eusebium et alios ecclesiasticos auctores eadem sententia usuvenit. Hæc ideo adnotamus, quod nonnulli eruditi viri dubitarint, an hic locus Athanasii sic intelligatur: *quo loco Vito presbyter eos* (scilicet episcopos) *congregabat, quo fere modo Nannius vertat.* At extra dubium est sic vertendum esse: *quo loco Vito presbyter conventum agere solebat.* In ipso Vito presbyter esse creditur qui cum Vincentio Nicænæ synodo vice Sylvestri Romani pont. interfuerat. Quos etiam tunc in vivis fuisse testatur infra Julius.

(51) Reg. et Basil., αὐτῷ. Editi vero, αὐτοῦ male. Paulo post Reg. κόμητος, qui sic fere semper habet in casibus obliquis.

(52) Scripta anno 342, mense circiter Octobri vel Novembri.

(53) Δανίῳ. Nannius legit Διακόνῳ, diacono, ut habent omnes Latine editiones, sed perperam utrobique legi videtur. Hunc Danium Δανίου, Dianæum Cæsareæ episcopum, existimant omnes ferme recentiores, cum ob nominum similitudinem, tum quod ex Sozomeno, l. iii, c. 5, Dianæus hic Antiochenæ synodi adfuerit. At ne illi assentiant multa me debortantur; nam Dianæus ille ne semel quidem inter Arianos vel Eusebianos apud Athanasium vel apud alios *eccl. Historiæ* auctores computatur. Quid

A renuerunt, absurdas causas commenti, sed revera timentes, ne de his illi convincerentur, quæ Valens et Ursacius postea confessi sunt. Congregati domum episcopi plus quinquaginta, 111 quo loco Vito presbyter conventus agebat, nos, cum nostram defensionem audivissent, ad communionem et agapen admittendos statuerunt. Tum adversus illos vehementer indignati, Julium rogarunt ut hæc quæ sequuntur, Eusebians, qui ad se litteras miserant, rescriberet. Scripsit igitur Julius, et epistolam per Gabianum comitem misit.

EPISTOLA JULII.

Julius Danio, Flaccillo, Narcisso, Eusebio, Mari, Macedonio, Theodoro, et sociis eorum, qui Antiochia nobis scripsere, dilectis fratribus, in Domino salutem.

21. Legi litteras a presbyteris meis Elpidio et Philoxeno mihi allatas, miratusque sum, cum nos ex dilectione et veritatis conscientia scripseissemus, a vobis contentiose et citra decorum rescriptum easse. Superbia enim et arrogantia scribentium per epistolam sese prodebat: hæc autem a Christiana fide aliena sunt. Decēbat enim quæ cum dilectione scripta erant, parem cum dilectione et non cum contentione responsionem obtinere. Annon charitatis indicium est presbyteros misisse, qui afflictos con-

causæ igitur est, ut hic inter septem præcipuos Arianorum patronos primas teneat? Non enim quicumque Antiochenæ synodo adfuerit inter Eusebianos recensiti sunt, cum ex his multi catholici viri et sanctissimi memorentur. Ad hæc, Basilus epist. ad Bosporium episcopum, cum hujus Dianæi virtutes prædicasset, hoc unum tamen in ejus vita reprehensione dignum asserit, quod fidei confessioni novemdecim ante annos Constantinopoli editæ subscripserit: quam tamen maculam cum jamjam moriturum diluisse testatur. At nonne illud magis vituperandum fuisset, si sese adversus Julium papam et Athanasium Eusebianis sociasset quod hunc Danium fecisse nemo est infelias. Existimo igitur illum qui corrupte in editis vel Danius, vel Diacounus dicitur, eum esse qui passim apud Athanasium διόγνιος, quandoque apud Hilarium Diognius, communis apud utrumque θεόγνιος, et Theognis vocatur, id est Theognidem Nicænum, qui cum secundas ubique inter Arianorum patronos tenuisset, primas hic habet, quia cum episcopi Antiochiæ coacti apud Julium conquesti essent quod soli Eusebio epistolam direxisset, is, ut omnem querelæ causam levaret, non solum ei hæc epistolam soli non scripsit, sed ne primum quidem eum nuncipavit, sed Diognium, qui secundas fere semper inter Eusebianos tenuit. Et quidem absente Eusebio primas fere habet Theognius, vel Diognius, quod maxime in Mareoticis monumentis infra animadvertas. Porro Theognidem in vivis etiamnum fuisse certum est, cum teste Sozomeno, ipsi Eusebio superstes fuerit. Vix est igitur quod dubitemus virum Arianis addictissimum, et Athanasii infensissimum, huic Arianorum synodo in primis adfuisse, ac primum hoc loco nominari.

Sequens vero Flaccillus, male Μάχης dicitur apud Sozom., l. iii, c. 6.

Quæ autem ad Julio memoratur Eusebianorum epistola nusquam exstat, eam enim quæ in conciliorum collectionibus circumfertur supposititiam esse omnes consentiunt.

(54) Reg. κομισθέντα.

solarentur, et eos qui scripserant adhortarentur ut venirent; quo quam primum omnibus tandem compositis, nec diutius fratres nostri vexarentur, nec vos quidam calumniarentur? Sed nescio quid vos ita affectos exhibuit, ut nos induxeritis ad suspicandum, quæ vos verba nos honorandi causa dicere videbamini, hæc ipsa cum quadam dissimulatione dixisse. Presbyteri namque qui missi sunt, quos cum gaudio rediisse decuit, econtra mœsti rediere ob ea quæ illi geri conspexerant. Ego vero postquam litteras legi, cum multa mecum reputassem, epistolam apud me retinui, sperans vestrum saltem aliquos esse venturos, nec epistola opus fore; ne si illa palam prodiret, multos hic dolore afficeret. Quandoquidem autem nullo adveniente necesse fuit illam proferre, fateor vobis, omnes admiratione captos vix induci potuisse ut crederent res huiusmodi a vobis esse scriptas: contentio enim magis quam charitas in illa epistola sese prodebat. Quod si eloquentiæ ostentandæ causa, qui epistolam dictavit ita scripserit, huiusmodi sane studium ad alios spectat. In rebus enim ecclesiasticis, non specimen eloquentiæ querendum est, sed canones apostolici; ac studendum, ut ne unus quidem ex pusillis qui in Ecclesia sunt scandalizetur. Expedit enim juxta ecclesiasticam sententiam, **112** molam asinariam suspendi a collo, et ita demergi; potius quam vel unum ex pusillis scandalizare. Quod si aliquibus quadam invicem simulate ductis (non enim omnium talem mentem fuisse dixerim) istiusmodi epistolam scribi placuit: decebat quidem vel omnino non offendi, aut solem non occidere super offensa⁷²: aut saltem eo progredi non oportuit, ut ea scripto declararetur.

22. Quid enim actum est dignum querela, aut quibusnam epistolæ mœre dictis vobis succensendum fuit? An quia hortati sumus ut ad synodum accederetis? atqui illud cum gaudio potius excipiendum fuit. Qui enim rebus a se gestis aut, ut ipsi aiunt, iudicatis non diffidunt, non indigne ferunt si ab aliis iudicium suum examinetur; sed fiduciam habent, quod quæ ipsi juste judicaverunt, iniusta nunquam fieri valeant. Quocirca episcopi in magna synodo Nicæna congregati, non citra Dei consilium, prioris synodi Acta in alia synodo disquiri permiserunt; ut qui iudicarent, præ oculis habentes, secundum futurum esse iudicium, cum omni cautela rem expendere; et qui iudicarentur, crederent se non ex priorum iudicium odio et inimicitia, sed juste iudicatos esse. Quod si huiusmodi consuetudinem, antiquam sane, in magna synodo memoratam descriptamque, apud vos valere nolitis, indecora fuerit ejusmodi recusatio. Morem namque qui semel in Ecclesia obtinuit, et a synodis confirmatus est,

⁷¹ Matth. XVIII, 6. ⁷² Ephes. IV, 26.

(55) Reg. σχηματισμένοι.

(56) Nicænum hoc decretum inter viginti canones Nicææ editos non habetur. Sed præter illos canones quedam alia disciplinam spectantia in

A αποστείλαι συμπραδὲν τοῖς πάσχοις; προτρέψασθαι τοὺς γράψαντας ἰλθεῖν, ἵνα πάντα θάττον λύσιν λαβόντα διορθωθῇαι διανοή, καὶ μηκέτι μήτε οἱ ἀδελφοὶ ἡμῶν πάσχωσι, μήτε ὑμᾶς τινες διαβάλλωσιν; Ἄλλ' οὐκ οἶδα, τί τὸ θέξαν οὕτως ὑμᾶς διατεθῆναι, ὥστε καὶ ἡμᾶς ποιῆσαι λογιζέσθαι, ὅτι καὶ ἐν οἷς ἐδόξατε ῥήμασιν ἡμᾶς τιμᾶν, ταῦτα μετασχηματίζομενοι (55) μετὰ εἰρωνείας τινὸς εἰρήκατε. Καὶ γὰρ καὶ οἱ πρεσβύτεροι οἱ ἀποσταλέντες, οὓς ἔδει μετὰ χαρᾶς ἐπανελθεῖν τούναντίον λυπούμενοι ἐπανήλθον, ἐφ' οἷς ἐωράκασιν ἐκεῖ γινόμενοις. Καὶ ἔγωγε τοῖς γράμμασιν ἐντυχὼν, πολλὰ λογισάμενος, κατέσχον παρ' ἑμαυτῷ τὴν ἐπιστολήν, νομίζων ἔμως ἔξαι τινὰς, καὶ μὴ χρειαῖν εἶναι τῆς ἐπιστολῆς, ἵνα μὴ καὶ, ἐς φανερόν ἰλθοῦσα, πολλοὺς τῶν ἐνταῦθα λυπήσῃ. Ἐπειδὴ δὲ μηδὲν ἐλθόντος, ἀνάγκη γέγονεν αὐτὴν προκομισθῆναι, ὁμολογῶ ὑμῖν, πάντας ἐθαύμασαν, καὶ ἐγγὺς ἀπιστίας γέγονασιν, εἰ ὅπως παρ' ὑμῶν τοιαῦτα ἐγράφη· φιλονεικίας γὰρ μᾶλλον καὶ οὐκ ἀγάπης ἦν ἡ ἐπιστολή. Εἰ μὲν οὖν φιλοτιμίας λόγων ἔνεκεν ὁ ὑπαγορεύσας ἐγράψεν, ἄλλων τὸ τοιοῦτον ἐπιτήδευμα. Ἐν γὰρ τοῖς ἐκκλησιαστικοῖς οὐ λόγων ἐπίδειξις ἐστίν, ἀλλὰ κανόνες ἀποστολικοὶ, καὶ σπουδὴ τοῦ μὴ σκανδαλίζειν ἕνα τῶν μικρῶν τῶν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ. Συμφέρεῖ γὰρ κατὰ τὸν ἐκκλησιαστικὸν λόγον, μύλον ὄνικον κρεμασθῆναι εἰς τὸν τράχηλον καὶ καταποντισθῆναι, ἢ σκανδαλίσαι πᾶν ἕνα τῶν μικρῶν. Εἰ δὲ ὡς τινων λελυπημένων διὰ τὴν πρὸς ἀλλήλους μικροφυσίαν, (οὐ γὰρ ἀνεψιοὶ πάντων εἶναι ταύτην γνώμην) τοιαύτη γέγονεν ἡ ἐπιστολή, ἔπρεπε μὲν μηδὲ ὅπως λυπηθῆναι, μηδὲ ἐπιδύναμι τὸν ἥλιον ἐπὶ τῇ λύπῃ· ἔδει δὲ ὅμως μὴ εἰς τοιοῦτον παραχθῆναι, ὥστε καὶ ἐγγραφὸν αὐτὴν ἐπιδείξασθαι.

22. Τί γὰρ καὶ γέγονεν ἄξιον λύπης, ἢ ἐν τίνι ἦν ἄξιον λυπηθῆναι ὑμᾶς οἷς; καὶ ἐγράψαμεν; Ἡ ὅτι προετρέψαμεθα εἰς σύνοδον ἀπαντῆσαι; ἀλλὰ τοῦτο μᾶλλον ἔδει μετὰ χαρᾶς δέξασθαι. Οἱ γὰρ παρρησίαν ἔχοντες, ἐφ' οἷς παροϊκασί, καὶ ὡς αὐτοὶ λέγουσι, κερκίκασιν, οὐκ ἀγανακτοῦσιν, εἰ παρ' ἐτέρων ἐξετάζοιτο ἡ κρίσις· ἀλλὰ θαρρόουσιν, ὅτι ἃ δικαίως ἐκρίναν, ταῦτα ἄδικα οὐκ ἂν ποτε γένοιτο. Διὰ τοῦτο (56) καὶ οἱ ἐν τῇ κατὰ Νίκαιαν μεγάλῃ συνόδῳ συνελθόντες ἐπίσκοποι οὐκ ἀνευ Θεοῦ βουλῆσεως συνεχώρησαν ἐν ἐτέρᾳ συνόδῳ τὰ τῆς προτέρας ἐξετάζεσθαι, ἵνα καὶ οἱ κρίνοντες πρὸ ὀφθαλμῶν ἔχοντες τὴν ἐσομένην δευτέραν κρίσιν μετὰ πάσης ἀσφαλείας ἐξετάζωσι, καὶ οἱ κρίνόμενοι πιστεύωσι, μὴ κατ' ἐχθρὰν τῶν προτέρων, ἀλλὰ κατὰ τὸ δίκαιον ἑαυτοὺς κρίνεσθαι (57). Εἰ δὲ τὸ τοιοῦτον ἔθος παλαιὸν τυγχάνον, μνημονευθὲν δὲ καὶ γραφὴν ἐν τῇ μεγάλῃ συνόδῳ, ὑμεῖς τοῦτο παρ' ὑμῖν ἰσχύειν οὐ θέλετε, ἀπρεπὴς μὲν ἡ τοιαύτη παραίτησις· τὸ γὰρ ἀπαξ συνήθειαν ἐσχηκὸς ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ, καὶ ὑπὸ συνόδων βεβαί-

hac synodo statuta esse certum est. Post diὰ τοῦτο in Reg. καὶ legitur. In aliis deest.

(57) Reg. et Basil., κρίνεσθαι. Editi vero, κρίνασθαι.

ωθεν, οὐκ εὐλογον ὑπὲρ ὀλίγων παραλύεσθαι. Ἄλλως A τε οὐδὲ ἐν τούτῳ δικαίως ἂν φανεῖν λυπηθέντες. Οἱ γὰρ παρ' ὑμῶν τῶν περὶ Εὐσέβιον ἀποσταλέντες (58) μετὰ γραμμάτων, λέγω δὴ Μακάριος ὁ πρεσβύτερος, καὶ Μαρτύριος καὶ Ἡσύχιος οἱ διάκονοι, ἀπαντήσαντες ἐνταῦθα, ὡς οὐκ ἠδυνήθησαν πρὸς τοὺς ἐλθόντας Ἀθανασίου πρεσβυτέρους ἀντιστῆναι, ἀλλ' ἐν πᾶσι διατρέποντο καὶ διηλέγχοντο, τὸ τινικαῦτα ἡξίωσαν ἡμᾶς, ὥστε σύνοδον συγκαρτεῖν, καὶ γράψαι καὶ Ἀθανασίῳ τῷ ἐπισκόπῳ εἰς Ἀλεξάνδρειαν, γράψαι δὲ καὶ τοῖς περὶ Εὐσέβιον, ἵνα ἐπὶ παρουσίᾳ πάντων, ἡ δικαία κρίσις ἐξεναχθῇαι δυνήθῃ. Τότε γὰρ καὶ ἀποδεικνύναι πάντα τὰ κατὰ Ἀθανάσιον ἐπηγεῖλαντο· κοινῇ γὰρ ὅφ' ἡμῶν διηλέγχθησαν οἱ περὶ Μαρτύριον καὶ Ἡσύχιον, καὶ οἱ Ἀθανασίου τοῦ ἐπισκόπου πρεσβύτεροι (59), μετὰ πεποιητέως ἀνέστησαν· οἱ δὲ περὶ Μαρτύριον, εἰ δὲ τάλῃθες εἰπεῖν, ἐν πᾶσι διατρέποντο, ὅθεν καὶ ἡξίωσαν σύνοδον γενέσθαι. Εἰ τοίνυν, μὴδὲ τῶν περὶ Μαρτύριον καὶ Ἡσύχιον ἀξιωματικῶν γενέσθαι σύνοδον, προτρεψάμενος ἡμῖν ἐγὼ σκυλαὶ τοὺς γράφοντας, ἐνέκεν τῶν ἀδελφῶν ἡμῶν τῶν αἰτιωμένων ἀδικίαν πεπονθέναι, καὶ οὕτως εὐλογος ἦν καὶ δικαία ἡ προτροπή. Ἔστι γὰρ ἐκκλησιαστικὴ καὶ θεῷ ἀρέσκουσα· ὅτε δὲ οὐς ὑμεῖς αὐτοὶ οἱ περὶ Εὐσέβιον ἀξιοπίστους ἡγήσασθε, καὶ οὗτοι ἡξίωσαν ἡμᾶς συγκαλέσαι, ἀκούσθον ἦν τοὺς κληθέντας μὴ λυπηθῆναι, ἀλλὰ μᾶλλον προθύμως ἀπαντῆσαι. Οὐκοῦν ἡ μὲν βέβαια ἀγανάκτησις τῶν λυπηθέντων προσηύχθη, ἡ δὲ παραίτησις τῶν μὴ θελησάντων ἀπάντησαι ἀρεπῆς, καὶ ὑποποῖς ἐκ τούτων δεικνύται. Αἰτιᾶται τις ἃ πράττω αὐτὸς; ἀποδέχεται, εἰ παρ' ἐτέρου γινόμενα βλέπει; Εἰ γὰρ, ὡς γράφετε, ἀσάλευτον ἔχει τὴν ἰσχὺν ἐκάστη σύνοδος, καὶ ἀτιμάζεται ὁ κρίνας, ἐὰν παρ' ἐτέρων ἡ κρίσις ἐξετάζεται (60), σκοπεῖτε, ἀγαπητοί, τίνας εἰσὶν οἱ σύνοδον ἀτιμάζοντες, καὶ τίνας τὰ τῶν φθασάντων κρίναι διαλύουσι. Καὶ ἵνα μὴ τὰ καθ' ἑκάστον νῦν ἐξετάζων ἐπιβαρεῖν τινὰς δοκῶ, ἀλλὰ τό γε (61) τελευταῖον γενόμενον, ἐφ' ᾧ καὶ φρίξαιεν ἂν τις ἀκούων, ἀρκεῖ πρὸς ἀπόδειξιν πάντων τῶν παραλειφθέντων.

25. Οἱ Ἀριανοὶ οἱ ἀπὸ τοῦ τῆς μακαρίας μνήμης Ἀλεξάνδρου τοῦ γενομένου ἐπισκόπου τῆς Ἀλεξανδρείας, ἐπὶ ἀσεβείᾳ ἐκβληθέντες, οὐ μόνον ὑπὸ τῶν καθ' ἑκάστην πόλιν ἀπεκηρύχθησαν, ἀλλὰ καὶ ὑπὸ πάντων τῶν κοινῇ συνελθόντων ἐν τῇ κατὰ Νίκαιαν μεγάλῃ συνόδῳ ἀνεθεματίσθησαν. Οὐ γὰρ ἦν αὐτῶν τὸ εὐχὴν πλημὲλῃμα, οὐδὲ εἰς ἀνθρωπον ἦσαν ἀμαρτήσαντες, ἀλλ' εἰς αὐτὸν τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν, τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος. Καὶ ὅμως οἱ ὑπὸ πάσης τῆς οἰκουμένης ἀποκηρυγθέντες, καὶ κατὰ πᾶσαν Ἑκκλησίαν στηλιτευθέντες, νῦν λέγονται δεδέχθαι, ἐφ' ᾧ καὶ ὑμᾶς ἀκούσαντες χαλεπαίνειν δικαιοὺν ἡγοῦμαι. Τίνας οὖν εἰσὶν οἱ σύνοδον ἀτιμάζοντες; οὐχὶ οἱ τῶν τριακοσίων τὰς ψήφους παρ' οὐδὲν θέμενοι, καὶ ἀσεβείαν εὐσεβείας προκρίναντες;

(58) Ita Reg. et Basil. Editi autem, ἀποστάντες mendose.

(59) Reg., ἐπισκόπου τῆς Ἀλεξανδρείας.

A minime consentaneum est a paucis abrogari. Alias tamen in hoc jure indignati nequaquam videantur: nam qui a vobis Eusebianis cum litteris missi sunt Macarius presbyter, Martyrius et Hesychius diaconi qui huc advenere, cum non valerent presbyteris Athanasii, qui huc se contulerant, obsistere; sed in omnibus refutarentur ac convincerentur; tum a nobis postularunt ut synodus indiceretur, litteraeque ad Athanasium episcopum Alexandriam, itemque ad Eusebianos mitterentur, ut coram omnibus iustum posset proferri iudicium. Tum se omnia contra Athanasium allata crimina probaturos, promissere: publice enim a nobis Martyrius et Hesychius convicti sunt, presbyteris Athanasii Alexandriae episcopi, cum fiducia obsistentibus. Martyrius vero et B socii, ut vere dicam, in omnibus refutabantur, hincque factum est ut synodum coacti sint postulare. Si igitur Martyrio et Hesychio nullam synodum postulantiibus, auctor ego fuissim, ut qui scriperant defatigarentur, fratrum nostrorum gratia qui se injuriarum passos conquerebantur, eo etiam casu aequa et justa fuisset adhortatio, quippe quae cum ecclesiastica sit, tum Deo grata; jam vero cum iidem ipsi quos vos Eusebiani, fide dignos censuistis, nos rogant ut synodus convocaretur, deenit vocatos non indigne ferre, sed potius alacriter occurrere. Quapropter indignatio eorum qui hoc agro ferunt proterva est: detractatio vero eorum qui venire noluere inhonesta et suspecta hinc deprehenditur. An quis conqueritur, si quae a se recte facta existimat, ab aliis fieri videat? Si enim, ut scribitis, quaelibet synodus firmam habet auctoritatem, et contumeliose agitur cum iudice si ejus iudicium ab alio examinetur, considerate, quæso, dilecti, quinam sunt qui synodum inhonorant, et quinam aliorum iudicata rescindunt. Et ne singulorum acta expendens, quosdam gravare videar: sane quod postremo gestum est, cum sit horrendum 113 auditu, sufficit ad cætera, quæ a me omittuntur, corroboranda.

23. Ariani a beatæ memoriæ Alexandro quondam Alexandriae episcopo ob impietatem ejecti, non solum a singulis civitatibus expulsi sunt, sed et ab omnibus pariter qui ad Nicenam magnam synodum convenerant, anathemate sunt damnati. Neque enim leve erat eorum scelus, nec in hominem duntaxat, sed in ipsum Dominum nostrum Jesum Christum Filium Dei viventis peccaverant. Attamen qui a toto terrarum orbe rejecti fuerant, et apud universam Ecclesiam infamati, nunc recepti dicuntur, quod vobis audientibus indigne ferendum existimo. Quinam igitur sunt qui synodum dedecore afficiunt? nonne qui trecentorum episcoporum suffragia pro nihilo habent, et impietatem pietati anteponunt? Siquidem Ariomanitarum hæresis ab omnibus ubi-

(60) Reg., ἐξετάζεται, rectius quam editi et alii mss. ἐργάζεται.

(61) Reg., τό γε. Alii et editi, τό τε.

πισθόντες ἡμεῖς, ὥστε Πιστῷ τῷ Ἀρειανῷ (65) γράψαι, ἢ τοὶ συμβουλευόντες ἀτιμάσαι τὴν μεγάλην σύνοδον, καὶ τοῖς ἀσεβέσιν ὡς εὐσεβέσι γράψαι; Καὶ γὰρ καὶ Μακάριος ὁ πρεσβύτερος, ὁ παρὰ Εὐσεβίου μετὰ τῶν περὶ Μαρτύριον ἀποσταλῆς, ὡς ἤκουσεν ἐπιστάνας τοὺς πρεσβυτέρους Ἀθανασίου, ἐκδεχομένων ἡμῶν τὴν παρουσίαν αὐτοῦ μετὰ τῶν περὶ Μαρτύριον καὶ Ἡσύχιον, ἀπεδήμησε νυκτὸς καὶ τοὶ νοσῶν τῷ σώματι ὡς ἐκ τοῦτου λοιπὸν ἡμᾶς ἀκολούθως στοχάζεσθαι (66), ὅτι, αἰσχυρόμενος τὸν κατὰ Πιστοῦ ἐλεγχον, ἀνεχώρησεν. Ἀδύνατον γὰρ τὴν κατὰστασιν Σακούνδου τοῦ Ἀρειανοῦ ἐν τῇ καθολικῇ Ἐκκλησίᾳ ἱσχύσαι. Ἀτιμία γὰρ ἀληθῶς αὕτη κατὰ τῆς συνόδου καὶ τῶν ἐν αὐτῇ συνελθόντων ἐπισκόπων, ἐὰν τὰ μετὰ τοσαύτης σπουδῆς καὶ εὐλαθείας, ὡς Θεοῦ παρόντος, γενόμενα, ἀντὶ μηδενὸς λυθῇ.

25. Εἴπερ οὖν, ὡς γράφετε, ἐκ τοῦ κατὰ Νοβάτον καὶ τὸν Σαμοσατέα Παῦλον παραδείγματος τὰ τῶν συνόδων ἱσχύειν δόγματα χρῆ, εἴει μέλλον μὴ λυθῇ· ναὶ τῶν τριακσίων τὴν ψῆφον, εἴει τὴν καθολικὴν σύνοδον ὑπὸ τῶν ὀλίγων μὴ ἀτιμασθῆναι. Αἱρετικοὶ γὰρ οἱ Ἀρειανοί, ὥσπερ κἀκεῖνοι, καὶ ὅμοιοι αἱ κατὰ τοῦτων ψῆφοι ταῖς κατ' ἐκείνων. Τούτων δὲ τοιμηθέντων, τίνες εἰσὶν οἱ φλόγα διχονοίας ἀνάψαντες; ἡμεῖς γὰρ τοῦτο πεποιθήμενοι γράψαντες ἐμέμφασθε. Ἄρ' οὖν ἡμεῖς διχονοίας εἰργασάμεθα οἱ συναλγοῦντες τοῖς πάσχουσιν ἀδελφοῖς, καὶ κατὰ κανόνα πάντα πεποιηκότες; ἢ οἱ φιλονεικῶς καὶ παρὰ κανόνα τῶν τριακσίων τὴν ψῆφον λύσαντες, καὶ κατὰ πάντα τὴν σύνοδον ἀτιμάσαντες; Οὐ γὰρ μόνον οἱ Ἀρειανοὶ ἐδέχθησαν, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τόπου εἰς τόπον μεμελετηκασιν ἐπίσκοποι διαβαίνειν (67). Εἰ οὖν ἀληθῶς ἴσῃ καὶ τὴν αὐτὴν ἡγήσθε τιμὴν τῶν ἐπισκόπων, καὶ μὴ ἐκ τοῦ μεγέθους τῶν πόλεων, ὡς γράφετε, κρίνετε τοὺς ἐπισκόπους, εἴει τὸν πεπιστευμένον μικρὰν μένειν ἐν τῇ πιστευθείσῃ, καὶ μὴ ἐξουθενεῖν μὲν τὸ πεπιστευμένον (68), μεταβαίνειν δὲ εἰς τὴν μὴ ἔγχειρσθαι, ἵνα τῆς μὲν παρὰ Θεοῦ δοθείσης καταφρονῇ, τὴν δὲ τῶν ἀνθρώπων κενοδοξίαν ἀγαπήσῃ. Οὐκοῦν, ἀγαπήτοί, εἴει ἀπαντῆσαι, καὶ μὴ παραιτησασθαι, ἵνα καὶ τέλος λάβῃ τὸ πρᾶγμα· τοῦτο γὰρ ὁ λόγος ἀπαιτεῖ. Ἄλλ' ἰσως ἡ προθεσμία ἐνεπόδισε· γράψαντες γὰρ ἐμέμφασθε, ὅτι στενήν τὴν προθεσμίαν τῆς συνόδου ὥρυσamen· ἀλλὰ καὶ τοῦτο, ἀγαπήτοί, πρόφασίς ἐστιν. Εἰ μὲν γὰρ ἐρχομένους τινὰς συνέκλεισεν ἡ ἡμέρα, στενὸν ἂν τὸ διάστημα τῆς προθεσμίας ἡλέγχθῃ· εἰ δὲ οἱ ἐλθεῖν μὴ βουλόμενοι, κατεσχῆκασιν καὶ τοὺς πρεσβυτέρους ἕως αὐτοῦ τοῦ Ἰανουαρίου (69) μηνὸς, μὴ θαρρούντων ἐστὶν ἡ πρόφασις· ἦλθον γὰρ ἂν, ὡς προείπον, εἰ ἐθάρρουν, οὐ πρὸς τὸ διάστημα τῆς ὁδοῦ σκοποῦντες, οὐδὲ πρὸς τὴν προθεσμίαν ὀρῶντες, ἀλλ' ἐπὶ τοῖς δικαίοις καὶ

(65) Sic Reg. et Basil. Editi vero mendose, Πιστῷ τῷ Ἀρειῷ.

(66) Sic Reg. et Basil. Editi vero, ἀποστοχάζεσθαι.

(67) Eusebium carpit qui relicta Berytensi sede Nicomediensem occuparat, ac demum hanc quoque repudians, Constantinopolitanam invaserat. Quæ de sede in sedem translatio canone Nicæno decimo quinto prohibetur.

PATROL. GR. XXV.

A ciores 114 erant, ut magnam synodum vilipendere-mus, et impiis, quasi pii fuissent, litteras mitteremus? Nam Macarius ipse presbyter, qui cum Martyrio ab Eusebio missus est, ut audivisset instare presbyteros Athanasii, cum nos exspectaremus ut una cum Martyrio et Hesychio, coram nobis se sisteret, corpore licet æger, noctu abcessit; ut hinc nos merito con-jiceremus, eum ideo discessisse, quod se puderet Pistum convictum iri: cum impossibile esset ordinationem Secundi Ariani in Ecclesia valere. Illud enim revera synodo et episcopis qui in ea convenire contumeliosum esset, si quæ illi tanto studio ac pietate, quasi Deo præsentem egissent, tanquam nulli pretii abrogarentur.

B

25. Si igitur, uti scribitis, ex Novati et Pauli Samosatiensis exemplo, synodorum dogmata vigere oportet: certe multo magis decuit trecentiorum episcoporum decreta non irrita fieri, nec universalem synodum a paucis contemni. Hæretici enim sunt Ariani æque ac illi, parique contra hos ac contra illos decreta prodire. Cum tales ausus viderimus, quinam discordiæ flammam accendere? nos enim ut qui hæc fecerimus arguistis in litteris vestris. Nosne discordiam induximus, qui afflictorum fratrum vicem dolemus, et omnia secundum canonem egimus? annon potius qui contentiose et contra canonem, trecentorum decreta violaverunt, et in omnibus synodorum contempserunt? Non solum enim Ariani admissi, sed et a loco in locum episcopi sese transferre moliti sunt. Si igitur vere parem eundemque existimatis episcoporum honorem: nec ex magnitudine civitatum, uti scribitis, episcoporum dignitatem metimini, oportuit eum cui parva civitas concedita fuerat, in illa manere, nec contempta illa quæ sibi credita erat, ad aliam sibi non commissam transire; ita ut eam quæ sibi a Deo tradita est despiceret, inanem vero hominum gloriam exoptaret. Ergo, dilectissimi, oportuit vos huc accedere, et non abnuere, quo negotium ad finem deducere-tur: id enim ratio postulat. Sed fortasse præfinitum tempus id vobis non permisit; in litteris enim vestris conquesti estis ad synodum cogendam, angustum temporis spatium nos definivisse: sed hoc, dilecti, mera cavillatio est. Nam si quos jam profectos dies ille prævertisset, angustum sanè fuisse præfinitum temporis spatium palam esset. Cum autem ii quibus accedere non libuit, presbyteros quoque usque ad mensem Januarium delinuerint, mera sane cavillatio fuerit hominum suis rebus diffidentium: venissent enim, ut prius dixi, si de sua causa bene

(68) Editi male, τὸν πεπιστευμένον, nos Reg. et Basil. sequimur.

(69) Edit. Commel., Ἰανουαρίου. Paris., Ἰουανuariου, sed mss. Reg. et Basil. Ἰαννουαρίου habet. Sunt qui Ἰουλίον legendum existimant: sed reclamant omnes cum editi tum mss., quorum lectionem veræ historiæ congruere in Monito ad hanc Apologiam demonstravimus.

sperassent; non itineris intervallum considerassent, nec ad praenitium tempus resperxissent, sed iustitiae et aequitati suae causae confidissent. At fortassis ob temporis rationem non venere; hoc enim sursum scripto significastis; oportuisse scilicet nos, animadvertentes praesentem rerum Orientalium statum, non vos hortari ad veniendum. Si igitur ob talem temporum conditionem profecti non estis, ut dicitis, decuit vos in primis, qui temporis huiusce rationem spectatis, non auctores schismatis, luctus et lacrymarum in Ecclesiis vos exhibere. Jam qui Italia egerunt, indicarunt, non temporis conditionem huiusce rei causam esse, sed accedere nolentium consilium.

115 26. Miror autem hanc epistolae vestrae partem, qua vel scribere ausi estis, me solum solis Eusebianis, et non omnibus vobis scripsisse. Levitatem enim potius quam veritatem in expositulantibus invenire est. Mihi enim qui non aliunde litteras contra Athanasium acceperim, quam a Martyrio et Hesychio, necesse fuit illis qui contra eum scripserant respondere. Oportuit igitur aut Eusebianos non solos, absque vobis omnibus, scribere; aut vos, quibus non scripsi, non moleste ferre si illis rescriptum sit qui mihi scripserant. Nam si decuit epistolas ad vos omnes mitti, par fuit etiam vos una cum illis scripsisse. Nunc autem quod congruum erat spectantes, illis scripsimus qui nos certiores reddiderant, et litteras ad nos miserant. Quod si illud vos commovit quod solus scripserim; par est vos etiam indignari, quod illi mihi soli scripserint. Sed in hoc quoque adest probabilis et iusta causa, dilectissimi. Autamen necesse est vobis significare, etiamsi solus scripserim, non ideo mei solius esse illam sententiam, sed et omnium qui in Italia sunt, et qui in his partibus degunt episcoporum. Et ego quidem non omnes volui ad scribendum inducere, ne complurimis id importunum foret. Certe jam ad praenitium tempus episcopi convenere, et ejusdem sententiae fuerunt, quam denovo his litteris vobis significo: quapropter, dilecti, etiamsi solus scribo, omnium tamen hanc esse sententiam agnoscite. Et haec quidem satis sint ad demonstrandum, quosdam ex vobis, non aequas, sed injustas et suspectas causas af-

27. Quod autem non temere vel injuste coepiscopos nostros Athanasium et Marcellum ad communionem suscepimus, tametsi ex supradictis id satis planum est: opere pretium tamen fuerit ut paucis verbis illud vobis demonstraretur. Scripserat jam antea Eusebius contra Athanasium; vos quo-

tois εὐλόγοις παρήρσιαζόμενοι. Ἄλλ' ἰσως διὰ τὸν καιρὸν οὐκ ἀπήνησαν· τοῦτο γὰρ γράφοντες πάλιν ἐδηλώσατε, ὡς ἄρα εἶδε ἡμᾶς, σκοπήσαντας τὸν ἐπὶ τῆς ἐφ' ἡμᾶς καιρὸν, μὴ προτρέψασθαι ὑμᾶς ἀπαντῆσαι. Εἰ μὲν οὖν διὰ τὸ τοιοῦτον εἶναι τὸν καιρὸν οὐκ ἀπήνησάτε, ὡς φατέ, εἶδε προτέρους (70) ὑμᾶς, τὸν καιρὸν τοῦτον σκοπήσαντας, μὴ αἰτίους σχίσματος, μηδὲ ὁλολυγῆς καὶ θρήνων ἐν ταῖς Ἐκκλησίαις γενέσθαι. Νῦν δὲ οἱ ταῦτα πεποιηκότες εἰδείξαν μὴ τὸν καιρὸν αἴτιον, ἀλλὰ τὴν προαίρεσιν τῶν μὴ θελησάντων ἀπαντῆσαι.

26. Θαυμάζω δὲ χάκεναι τὸ μέρος τῆς ἐπιστολῆς, πῶς ὅλως κἂν ἐγράφη παρ' ὑμῶν, ὅτι τοῖς περὶ Εὐσέβιον μόνους (71), καὶ οὐ πᾶσιν ὑμῖν μόνος ἐγραψα. Εὐχέριαν γὰρ τῶν μεμφαμένων μάλλον ἢ τις εὖροι ἢ περ ἀλήθειαν. Ἐγὼ γάρ, οὐκ ἀλλοθεν λαβὼν κατὰ Ἀθανασίου γράμματα ἢ διὰ τῶν περὶ Μαρτύριον καὶ Ἡσύχιον, ἐκείνοις ἀνάγκη ἐγράψαι τοῖς καὶ γράψαι κατ' αὐτούς. Ἐδεῖ τοίνυν ἢ τοὺς περὶ Εὐσέβιον μὴ μόνους χωρὶς πάντων ὑμῶν γράψαι, ἢ ὑμᾶς, οἷς μὴ ἐγραψα, μὴ λυπεῖσθαι, εἰ ἐκείνοις ἐγράφη τοῖς καὶ γράψασιν. Εἰ γὰρ ἐχρὴν καὶ πᾶσιν ὑμῖν ἐπιστεῖλαι, εἶδε καὶ ὑμᾶς σὺν ἐκείνοις γράψαι. Νῦν δὲ, τὴ ἀκόλουθον σκοπούντες, ἐκείνοις ἐγράψαμεν τοῖς καὶ δηλώσασιν ἡμῖν, καὶ τοῖς ἀποστεῖλαισι πρὸς ἡμᾶς. Εἰ δὲ καὶ τὸ μόνον ἐμὲ γεγραμέναι ἐκείνοις ἐφύνησεν ὑμᾶς, ἀκόλουθόν ἐστιν ὑμᾶς ἀγανακτεῖν, ὅτι καὶ μόνον ἐμοὶ ἐγραψαν. Ἀλλὰ καὶ ἐν τούτῳ πιθανὴ μὲν καὶ οὐκ εὐλόγος (72) ἡ πρόφασις, ἀγαπητοί· ὅμως δὲ γνωρίζαι ὑμῖν ἀναγκαῖον, ὅτι, εἰ καὶ μόνος ἐγραψα, ἀλλ' οὐκ ἐμοῦ μόνου ἐστὶν αὕτη ἡ γνώμη, ἀλλὰ καὶ πάντων τῶν κατὰ τὴν Ἱταλίαν, καὶ τῶν ἐν τοῦτοις τοῖς μέρεσιν ἐπισκόπων. Καὶ ἔγωγε τοὺς πάντας οὐκ ἠθέλησα ποιῆσαι γράψαι, ἵνα μὴ παρὰ πολλῶν τὸ βάρος ἔχωσιν. Ἀμέλει καὶ νῦν τῇ ὁρισθείσῃ προθεσμίᾳ συνήλθοι ἐπισκοποῖ, καὶ ταύτης τῆς γνώμης γεγόνασιν, ἢν πάλιν γράφων ὑμῖν σημαίνω· ὥστε, ἀγαπητοί, εἰ καὶ μόνος ἐπιστέλλω, ἀλλὰ πάντων γνώμην (73) ταύτην εἶναι γινώσκετε. Ταῦτα μὲν οὖν περὶ τοῦ μὴ εὐλόγως τινὰς ἐξ ὑμῶν προφάσεις, ἀλλὰ ἀδίκους καὶ ὑπόπτους, πορίσασθαι.

27. Περὶ δὲ τοῦ μὴ εὐχερῶς μὴτὲ ἀδίκως ἡμᾶς ὑποδεέσθαι εἰς κοινωνίαν τοὺς συνεπισκόπους ἡμῶν Ἀθανάσιον καὶ Μάρκελλον, εἰ καὶ τὰ προλεχθέντα ἱκανά, ὅμως διὰ βραχέων εὐλογον ὑμῖν δεῖξαι. Ἐγραψαν (74) οἱ περὶ Εὐσέβιον πρότερον κατὰ τῶν περὶ Ἀθανάσιον ἐγράψατε δὲ καὶ νῦν ὑμεῖς· ἐγραψαν

(70) Sic Reg. et Bas. Editi vero praeter Col., προτέρου, mendose.

(71) De solo Eusebio Julium hic sermonem habere forte quis putarit, nam is solus scripsisse dicitur supra num. 1. Sane illud οἱ περὶ Εὐσέβιον, quod passim de Eusebio cum sociis, vel de Eusebianis dicitur, nonnunquam de solo Eusebio intelligi videtur. Res hic in dubio versatur.

(72) Sic omnes cum editi tum mss., sed haud omnino legendum οὐκ ἄλογος, quo item modo legisse

videtur Nannius qui vertit, verum in hoc ipsa justa et rationabilis causa est. Quae τοῦ ἄ in εὐ commutatio apud Athanasium alias reperitur, amanuensium nempe vitio inducta. Sic Epist. ad Solit. εὐσεβέστατος quandoque pro ἀσεβέστατος legitur. Paulo post, ἢ ante γνώμην deest in Reg.

(73) Sic Reg. Alii vero cum editis, εἶναι γνώμην, omisso ταύτην. Mox fortasse legendum εὐλόγους.

(74) Reg. et Basil., ἐγράψατε.

δὲ καὶ πλείστοι ἐπίσκοποι ἀπὸ τῆς Αἰγύπτου καὶ ἐξ ἄλλων ἐπαρχιῶν ὑπὲρ Ἀθανασίου. Πρῶτον μὲν οὖν τὰ κατ' αὐτοῦ γράμματα παρ' ὁμῶν μάχεται πρὸς ἑαυτὰ, καὶ οὐδεμίαν συμφωνίαν ἔχει τὰ δευτέρα πρὸς τὰ πρῶτα, ἀλλ' ἐν πολλοῖς τὰ πρῶτα ὑπὸ τῶν δευτέρων λύεται, καὶ τὰ δευτέρα ὑπὸ τῶν πρώτων διαβάλλεται· ἀσυμφώνων δὲ ὄντων τῶν γραμμάτων, οὐδεμία πίστις περὶ τῶν λεγομένων ἐστίν. ἔπειτα, εἰ τοῖς παρ' ὁμῶν γραφεῖσιν ἀξιοῦτε πιστεῦειν, ἀκολουθὸν ἐστὶ καὶ τοῖς ὑπὲρ αὐτοῦ γράψαι μὴ ἀπιστῆσαι· καὶ μάλιστα ὅτι ὁμεῖς μὲν πόρρωθεν, ἐκείνοι δὲ ἐν τοῖς τόποις ὄντες, καὶ εἰδότες τὸν ἄνδρα, καὶ τὰ ἐκεῖ γινόμενα πράγματα γράφουσι, μαρτυροῦντες αὐτοῦ τῷ βίῳ (75), καὶ διαβεβαίοντο ἐν πᾶσιν αὐτὸν συσκευῆν πεπονθέναι. Καὶ πάλιν Ἀρσένιος (76) τις ἐπίσκοπος ἐλέγθη ποτὶ ὡς ἀναιρεθεὶς παρὰ Ἀθανασίου, ἀλλὰ τοῦτον ἐμάθομεν ζῆν, ἀλλὰ καὶ φίλον ἔχειν πρὸς αὐτόν. Τὰ ὑπομνήματα τὰ ἐν Μαρεώτῃ γινόμενα διεβεβαιώσατο κατὰ μονομέρειαν γεγενῆσθαι· μήτε γὰρ ἐκεῖ παρῆναι Μακάριον τὸν πρεσβύτερον τὸν κατηγορούμενον, μήτε αὐτὸν τὸν ἐπίσκοπον αὐτοῦ Ἀθανασίου· καὶ τοῦτο οὐ μόνον ἐκ τῶν αὐτοῦ λόγων, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν (77) ὑπομνημάτων, ὧν ἐκόμισαν ἡμῖν οἱ περὶ Μαρτύριον καὶ Ἰσχύριον, ἔγνωμεν· ἀναγνόντες γὰρ εὗρομεν, ὅτι ὁ μὲν κατηγορος Ἰσχύρας ἐκεῖ παρῆν, οὔτε δὲ Μακάριος, οὔτε ὁ ἐπίσκοπος Ἀθανάσιος· ἀλλὰ καὶ τοὺς (78) πρεσβυτέρους Ἀθανασίου ἀξιούντας παρῆναι, καὶ μὴ συγχωρηθέντας. Ἔδει δὲ, ἀγαπητοί, εἰπερ μετὰ ἀληθείας ἐγίνετο τὸ χρητήριον, μὴ μόνον τὸν κατηγοροῦν, ἀλλὰ καὶ τὸν κατηγορούμενον παρῆναι. Ὡς περ γὰρ ἐν τῇ Τύρῳ Μακάριος παρῆν ὁ κατηγορούμενος, καὶ Ἰσχύρας ὁ κατηγορος, καὶ οὐδὲν ἐδείχθη· οὕτως ἔδει καὶ ἐν τῇ Μαρεώτῃ μὴ μόνον ἀπελθεῖν τὸν κατηγοροῦν, ἀλλὰ καὶ τὸν κατηγορούμενον, ἵνα παρὼν ἡ ἐλεγχθῇ, ἢ, μὴ ἐλεγχθεὶς, δείξῃ τὴν συκοφαντίαν. Νῦν δὲ, τοῦτο μὴ γενομένου, ἀλλὰ μόνου ἀπελθόντος τοῦ κατηγοροῦ, μεθ' ὧν παρητήσατο Ἀθανάσιος (79), ὑποπτα τὰ πράγματα φαίνεται.

28. Ἦτις δὲ καὶ τοὺς ἀπελθόντας εἰς τὸν Μαρεώτην παρὰ γνώμην αὐτοῦ ἀπεληλυθέναι. Ἔλεγε γὰρ, ὅτι Θεόγνιον, καὶ Μάριν, καὶ Θεόδωρον, Οὐρσάκιον, καὶ Οὐάλεντα, καὶ Μακεδόνιον, ὑπόπτους ὄντας, ἀπέστειλαν. Καὶ τοῦτο οὐκ ἐκ τῶν λόγων αὐτοῦ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῆς ἐπιστολῆς Ἀλεξάνδρου τοῦ γενομένου ἐπισκόπου τῆς Θεσσαλονίκης εἰδείκνυε (80). Προήνεγκε γὰρ ἐπιστολὴν αὐτοῦ γραφεῖσαν πρὸς Διονύσιον, τὸν ἐν τῇ συνόδῳ κόμηντα (81), ἐν ᾗ δηλοῖ φανεράν συσκευῆν γενέσθαι κατὰ Ἀθανασίου. Καὶ

(75) Notat præcedentem epistolam episcoporum Aegyptiorum.

(76) Illic Arsenius qui certissime episcopus erat, ut passim in his monumentis dicitur, a Rufino et ab aliis presbyter Cleri Alexandrini; a nonnullis vero sequioris ævi auctoribus lector fuisse memoratur. Sed quam caute Rufino et Athanasii vitæ auctoribus Græcis fides sit habenda jam diximus.

(77) Τῶν δεστ in editis. Nos sumus ex Reg. et Basil. mutuati.

A que jam litteras misistis : scripsere quoque complures episcopi ex Aegypto et ex aliis provinciis pro Athanasio. Primo igitur observandum vestras adversus illum litteras, inter se pugnare, et priores cum secundis nullatenus consentire : sed in multis primæ a secundis confutantur, et secundæ a primis falsi arguuntur. Cum autem litteræ inter se non consentiant, nulla sane fides earum dictis habeatur. Dehinc si vestris litteris fidem haberi postulatis, consentaneum est et iis quæ pro illo scripta sunt fidem non abnegare : maxime quia vos quidem e longinquo scribitis ; illi vero in ipsis locis cum sint, ubi et virum ipsum et negotia illis gesta viderunt, scripto vitæ ejus probitatem testantur, et affirmant eum calumniam in omnibus passum esse.

B Ac rursus Arsenius quidam episcopus, dictus est aliquando interfectus ab Athanasio, sed hunc vivere, imo ejus amicum esse didicimus. Ille igitur (Athanasius) monumenta in Mareote adornata, altera solum e partibus præsentis, facta fuisse affirmavit. Nam nec illic adfuisse Macarium presbyterum, qui accusabatur, nec ipsum episcopum ejus Athanasium : et hoc, non solum ex verbis ejus, sed ex ipsis inquisitionum monumentis, quæ Martyrius et Hesychius nobis attulerunt, agnovimus. Legendo quippe comperimus, accusatorem 116 quidem Ischyram illic adfuisse ; Macarium autem et episcopum Athanasium minime. Quin et Athanasii presbyteris postulantibus, uti sibi interesse liceret, illud negatum esse. Oportuit autem, dilectissimi, si modo judicium illud sincere actum fuisset, non accusatorem duntaxat, sed et accusatum adesse. Sicut enim Tyri aderat Macarius qui accusabatur, et Ischyras accusator, et nihil ibi probatum est ; sic et in Mareoten oportuit, non accusatorem solum, sed et accusatum accedere, ut is præsens vel convinceretur, vel si convinci non potuisset, calumniam palam faceret. Jam vero cum hoc factum non sit, sed solus accusator, cura iis quos Athanasius recusabat, eo concesserit, suspecta sane acta illa videntur.

28. Conquestus est etiam ipse (Athanasius) qui ad Mareoten profecti essent, se recusante, illuc concessisse. Dicebat enim Theognium, Marin, Theodorum, Ursacium, Valentem, et Macedonium, sibi suspectos, illuc missos fuisse. Hoc autem non suis verbis tantum, sed etiam ex epistola Alexandri quondam Thessalonice episcopi demonstrabat. Protulit enim ejus epistolam, ad Dionysium in ea synodo comitem, scriptam : qua significabat manifestam adversus Athanasium conspirationem esse

(78) In editis τούς δεστ. In Reg. legitur. Infra, pro ἐγίνετο, Reg., ἐγένετο.

(79) Sic Reg. Editi vero μερδοσε, Ἀθανάσιον.

(80) Hæc Alexandri ad Dionysium comitem epistola infra habetur.

(81) Reg., κόμηντα. Ischyra quoque declaratio, de qua mox agitur infra videsis. Similiter Cleri Alexandrini et Mareotici obestationes infra habentur.

confiatam. Imo ipsius accusatoris Ischyrae rescriptum protulit authenticum, quod totum erat ejus manu exscriptum, in quo Deum omnipotentem testem invocans, neque calicem fuisse confractum, neque mensam eversam declarabat: sed se a quibusdam, ut hanc accusationem confingeret, subornatum esse. Cum advenissent autem presbyteri Mareotici, affirmarunt, neque Ischyram esse catholicæ Ecclesiæ presbyterum, neque tale facinus perpetrasse Macarium, quale is illi imputabat. Presbyteri vero et diaconi qui huc accessere, non pauca, sed quamplurima de Athanasii innocentia testabantur, affirmantes nihil eorum quæ illi objiciebantur verum esse, sed conspirationem adversus eum fuisse confiatam. Quin Ægypti quoque, ac Libyæ episcopi omnes, litteris suis testati sunt, cum ejus ordinationem liberam et ecclesiasticam fuisse, tum quæ a vobis adversus illum delata sunt omnia esse falsa: neque enim eadem factam, nec ullos ejus causa occisos, neque calicem confractum fuisse; sed a vero abhorrire omnia. Imo vero ex ipsis inquisitionum monumentis, quæ in Mareote, una tantum ex partibus præsentie, facta fuerant, comprobavit episcopus Athanasius, catechumenum quemdam interrogatum dixisse, se intus cum Ischyra fuisse, quo tempore aiunt Macarium Athanasii presbyterum se in eum locum inmisisse: ex aliis item interrogatis dixisse quemdam, quod in parva cellula, alium, quod pone januam jaceret Ischyra tunc ægrotus, quo tempore illi Macarium aiunt eo advenisse. Ex ejus autem dictis hoc nos consequenter colligimus: qui fieri potuit eum, qui pone januam pæger decumberet, tunc stetisse, liturgiam celebrasse, ac oblationem fecisse? aut qui potuit oblatio apposita esse, cum intus essent catechumeni? Si enim intus erant catechumeni, nondum oblationis tempus erat. Hæc, ut dictum est, aiebat episcopus Athanasius: hæc ex ipsis monumentis palam faciebat: iis qui cum eo erant affirmantibus, nec Ischyram unquam in Ecclesia catholica fuisse presbyterum, nec in ecclesiasticis conventibus presbyteri locum habuisse. Quin 117 quo tempore Alexander, magna synodo per indulgentiam id concedente, eos qui erant ex schismate Meletii, recepit, Ischyram a Meletio in numero presbyterorum suorum nominatum non fuisse affirmabant. Quod maximum argumentum est, ipsum ne ex Meletianis quidem presbyteris esse: nam si ex illis exstisset, iis sane et ipse annumeratus fuisset. Præter hæc alia quoque Ischyrae mendacia Athanasius ex monumentis illis coarguebat: quippe qui in accusatione sua de libris, quando Macarius, ut ipsi adhibuit falsi convictus est.

29. Hæc cum ita dicerentur, et toti testes pro illo starent, totique ipse afferret innocentie suæ ar-

A αὐτοῦ δὲ τῷ κατηγοροῦ Ἰσχύρα προεκόμισε χεῖρα ὀλόγραφον αὐθεντικὴν, ἐν ᾗ μάρτυρα τὸν Θεὸν τὸν παντοκράτορα ἐπικαλούμενος, μήτε ποτηρίου κλάσιν, μήτε τραπέζης ἀνατροπὴν γεγενῆσθαι ἔλεγεν, ἀλλ' ὁποδεδιγῆσθαι ἑαυτὸν ὑπὸ τινων πλάσασθαι ταύτην τὴν κατηγορίαν. Ἀπαντήσαντες δὲ καὶ πρεσβύτεροι τοῦ Μαρεώτου, διεβεβαίωσαντο μήτε τὸν Ἰσχύραν πρεσβύτερον εἶναι τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας, μήτε τι τοιοῦτον πεπλημμεληκέναι Μακάριον, ὅποιον ἐκείνος κατηγοροῦσεν. Οἱ πρεσβύτεροι δὲ καὶ οἱ διάκονοι, ἀπαντήσαντες ἐνταῦθα, οὐκ ὀλίγα, ἀλλὰ καὶ πολλὰ ἐμαρτύρησαν ὑπὲρ τοῦ ἐπισκόπου Ἀθανασίου, διαβεβαιούμενοι μηδὲν ἀληθὲς εἶναι τὴν κατ' αὐτοῦ λεγομένην, συσκευὴν δὲ αὐτὸν παπονηθῆναι. Καὶ οἱ ἀπὸ τῆς Αἰγύπτου δὲ καὶ Λιβύης πάντες ἐπίσκοποι, γράφοντες διεβεβαίωσαντο καὶ τὴν κατὰστασιν αὐτοῦ ἔννομον καὶ ἐκκλησιαστικὴν γεγενῆσθαι, καὶ πάντα τὰ παρ' ὁμῶν λεγόμενα κατ' αὐτοῦ εἶναι ψευδῆ· οὔτε γὰρ φόνον γεγενῆσθαι, οὔτε τινὰς ἀναιρεθῆναι δι' αὐτὸν, οὔτε κλάσιν ποτηρίου γεγενῆσθαι, ἀλλὰ πάντα εἶναι ψευδῆ. Καὶ ἐκ τῶν ὑπομνημάτων δὲ τῶν ἐν Μαρεῳτῇ κατὰ μονομέρειαν γεγεννημένων (82), ἐδείκνυν ἐπὶ ἐπισκόπος Ἀθανάσιος ἕνα κατηχοούμενον ἐξετασθέντα, καὶ εἰπόντα ἔνθον εἶναι μετὰ Ἰσχύρα, ὅτε Μακάριος ὁ πρεσβύτερος Ἀθανασίου, ὡς λέγουσιν, ἐπίστη τῷ τόπῳ· καὶ ἄλλους δὲ ἐξετασθέντας καὶ εἰπόντας τὸν μὲν ἐν καλλιῳ μικρῷ, τὸν δὲ ἐπισθεν τῆς θύρας κατακεῖσθαι τὸν Ἰσχύραν, τότε νοσοῦντα, ὅτε Μακάριον λέγουσιν ἀπηντηκέναι ἐκεῖ. Ἀπὸ δὲ τούτων ὧν ἔλεγε καὶ ἡμεῖς ἀκολουθῶν στοιχαζόμεθα, C ὅτι πῶς οἷόν τε τὸν ἐπισθεν τῆς θύρας νόσῳ κατακειμένον τότε ἐστηκέναι, καὶ λειτουργεῖν, καὶ προσφέρειν; ἢ πῶς οἷόν τε τὴν προσφορὰν προκεῖσθαι, ἐνθον ὄντων τῶν κατηχοούμενων; Εἰ γὰρ ἐνθον ἦσαν οἱ κατηχοούμενοι, οὕτω ἦν ὁ καιρὸς τῆς προσφορᾶς. Ταῦτα, ὥσπερ εἴρηται, ἔλεγεν ὁ ἐπίσκοπος Ἀθανάσιος, καὶ ἐκ τῶν ὑπομνημάτων ἐδείκνυν, διαβεβαιούμενοι καὶ τῶν σὺν αὐτῷ, μηδὲ ὅμως αὐτὸν πρεσβύτερον γεγενῆσθαι ποτε ἐν τῇ καθολικῇ Ἐκκλησίᾳ, μηδὲ συνῆχθαι αὐτὸν ποτε ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ ὡς πρεσβύτερον· οὐδὲ γὰρ οὐδὲ ὅτε (83) Ἀλέξανδρος ἐδέχετο μετὰ φιλοφροσύνης τῆς μεγάλης συνόδου τοὺς ἀπὸ τοῦ σχίσματος Μελιτίου, ὀνομασθῆναι αὐτὸν ὑπὸ Μελιτίου μετὰ τῶν αὐτοῦ διεβεβαίουντο· ὁ καὶ μέγιστόν ἐστι τεκμήριον μὴ εἶναι αὐτὸν μήτε Μελιτίου. Εἰ γὰρ ἦν, πάντως καὶ αὐτὸς αὐτοῖς συνηριθμεῖτο. Ἀλλῶς τε καὶ ἐν ἄλλοις ὁ Ἰσχύρας ψευδόμενος ἐδείκνυντο ὑπὸ Ἀθανασίου ἐκ τῶν ὑπομνημάτων· κατηγορήσας γὰρ ὡς βιβλίων κεκαυμένων, ὅτε, ὡς λέγουσι, Μακάριος ἐπέστη, ἐλέγχθη ὅφ' ὧν αὐτὸς ἤνεγκε μαρτύρων ψευδόμενος.

D αὐτοῖς αὐτὸν μήτε Μελιτίου. Εἰ γὰρ ἦν, πάντως καὶ αὐτὸς αὐτοῖς συνηριθμεῖτο. Ἀλλῶς τε καὶ ἐν ἄλλοις ὁ Ἰσχύρας ψευδόμενος ἐδείκνυντο ὑπὸ Ἀθανασίου ἐκ τῶν ὑπομνημάτων· κατηγορήσας γὰρ ὡς βιβλίων κεκαυμένων, ὅτε, ὡς λέγουσι, Μακάριος ἐπέστη, ἐλέγχθη ὅφ' ὧν αὐτὸς ἤνεγκε μαρτύρων ψευδόμενος.

29. Τούτων τοίνυν οὕτως λεγομένων, καὶ τοσούτων μὲν ὄντων τῶν μαρτύρων τῶν ὑπὲρ αὐτοῦ,

(82) Reg., μονομερίαν γενομένων.

(83) Editi male, ὅτι. Reg. vero, ὅτε. Paulo post τοῦ ante σχίσματος deest in editis. Nos sumus

ex Reg. mutuati. Mox Reg., ὀνομασθῆναι, cum acuto.

τοσούτων δὲ δικαιωμάτων προφερομένων ὑπ' αὐτοῦ, εἰ εἴδει ποιεῖν ἡμᾶς; ἢ εἰ ὁ ἐκκλησιαστικὸς κανὼν ἀπαίτει, ἢ ῥῆ καταγινώκει τοῦ ἀνδρός; ἀλλὰ μάλλον ἀποδέξασθαι καὶ ἔχειν αὐτὸν ἐπίσκοπον, ὥσπερ καὶ ἔχομεν; Καὶ γὰρ πρὸς τοῦτοις πᾶσι παρέμεινεν ἐν ταῦθα ἐνιαυτὸν (84) καὶ ἕξ μῆνας, ἐκδεχόμενος τὴν παρουσίαν ὁμῶν ἢ τῶν βουλομένων ἔλθειν· τῇ δὲ παρουσίᾳ ἰδουσίπαι πάντας, οἱ οὐκ ἂν παρῇν εἰ μὴ ἐθάρρει. Καὶ γὰρ οὐκ ἀπ' αὐτοῦ ἐλήλυθεν, ἀλλὰ κληθεὶς καὶ λαβὼν γράμματα παρ' ἡμῶν, καθάπερ καὶ ὁμῶν ἐγράψαμεν. Καὶ ὁμῶς μετὰ τοσαῦτα ὅμως ὡς παρὰ κανόνας ποιήσαντας ἡμᾶς ἐμέμφασθε. Σκοπεῖτε τοίνυν, τίνας εἰσὶν οἱ παρὰ κανόνας (85) πράξαντες, ἡμεῖς οἱ μετὰ τοσούτων ἀποβελζῶν τὸν ἀνδρα δεξάμενοι, ἢ οἱ ἀπὸ τριάκοντα καὶ ἕξ μονῶν ἐν Ἀντιοχείᾳ ὀνομάσαντες τινα ὡς ἐπίσκοπον ξένον (86), καὶ ἀποστείλαντες εἰς τὴν Ἀλεξανδρείαν μετὰ στρατιωτικῆς ἐξουσίας; ὅπερ οὐ γέγονεν, οὐδὲ εἰς Γαλλίαν αὐτοῦ ἀποσταλέντος· ἐγγόνει γὰρ ἂν καὶ τότε, εἰ ὄντως ἦν καταγινώσκεις (87). Ἀμέλει ἐπανελεύθων σχολάζουσιν καὶ ἐκδεχομένην αὐτὸν τὴν Ἐκκλησίαν εὖρεν.

50. Ἀλλὰ νῦν οὐκ οἶδα, ποίῳ τρόπῳ γέγονε τὰ γενόμενα. Πρῶτον μὲν γὰρ, εἰ δεῖ τάλῃθες εἰπεῖν, οὐκ εἶδει, γραφάντων ἡμῶν σύνοδον γενέσθαι, προλαβεῖν τινὰς τὴν ἐκ τῆς συνόδου κρίσιν· ἔπειτα οὐκ εἶδει τοιαύτην καινοτομίαν κατὰ τῆς Ἐκκλησίας γενέσθαι. Ποῶς γὰρ κανὼν ἐκκλησιαστικὸς, ἢ ποῖα παράδοξις ἀποστολικὴ τοιαύτη, ὥστε, εἰρηγευσούσης Ἐκκλησίας, καὶ ἐπισκόπων τοσούτων ὁμόνοιαν ἔχόντων πρὸς τὸν ἐπίσκοπον τῆς Ἀλεξανδρείας Ἀθανάσιον, ἀποσταλῆναι Γρηγόριον, ξένον μὲν τῆς πόλεως, μήτε ἐκεῖ βαπτισθέντα, μήτε γνωστὸν τοῖς πολλοῖς, μὴ αἰτηθέντα παρὰ πρεσβυτέρων, μὴ παρ' ἐπισκόπων, μὴ παρὰ λαῶν, ἀλλὰ κατασταθῆναι (88) μὲν ἐν Ἀντιοχείᾳ, ἀποσταλῆναι δὲ εἰς τὴν Ἀλεξανδρείαν, οὐ μετὰ πρεσβυτέρων, οὐ μετὰ διακόνων τῆς πόλεως, οὐ μετὰ ἐπισκόπων τῆς Αἰγύπτου, ἀλλὰ μετὰ στρατιωτῶν; Τοῦτο γὰρ ἔλεγον καὶ ἤτινόντο οἱ ἐν-

(84) Horum octodecim mensium initium a primo Athanasii Romam adventu ante Gregorii intrusionem ducendum esse existimant nonnulli eruditissimi viri. Sed Athanasium, nonnisi post Gregorii intrusionem Romam venisse supra monuimus.

(85) Reg., κανόνες.

(86) Hunc locum ita verterat Nannius : an qui solum ad triginta sex suffragia eorum qui Antiochia fuerat, externum hominem episcopum salutarunt? Non adverterat enim μόνων cum accentu circumflexo, hujus vocis μὴ, mansio, non autem illius, μόνος, solus, casum esse. Hac prava interpretatio quæ in postremis editionibus correctæ fuit, in errorem deduxerat Baronium alioque, qui a triginta sex solis episcopis Gregorium Alexandriam missum fuisse ex hoc loco prave intellecto autumaverunt. Et vero non est jam quæstio quot episcopi Gregorium Alexandriam miserint, quod alibi commodius disquirendum venit. Mansionem autem illæ quæ Antiochia Alexandriam intercedunt in Itineratio Antonini totidem, num. 36 nempe, memorantur. Quas

A gumenta, quid, quæso, nobis agendum fuit? aut quidnam aliud postulabat ecclesiasticus canon, quam ut virum non damnaremus, sed potius ipsum reciperemus, ac pro vero episcopo haberemus, quemadmodum et habuimus? Etenim præter hæc omnia annum unum et sex menses hic remansit, ut adventum vestrum aut eorum qui huc se conferre vellent, exspectaret : suæque præsentia omnes pudore afflictebat, non adfuturus quippe, nisi suæ causæ confidisset. Non enim suo motu, sed accersitus ac litteris nostris acceptis, huc accessit, quemadmodum et vobis litteris nostris indicavimus. Attamen post tot tantæque a nobis gesta nos criminati esitis quasi contra canones egerimus. Perpendite igitur quinam contra canones agunt : noane qui post tanta innocentia argumenta virum recepimus, an qui triginta sex mansionibus distantes Antiochiæ extraneum quemdam episcopum nominaverunt, eumque Alexandriam miserunt militari manu stipatum? Quod ne tunc quidem factum est, cum is in Galliam relegatus esset, futurum autem erat tunc temporis, si revera ille convictus fuisset. Certe in reditu suo vacantem sequē exspectantem Ecclesiam invenit.

50. At nunc ignoro qua ratione hæc facta sint. Primum enim, si vere dicendum est, non oportuit, cum ad cogendam synodum litteras misissemus, aliquos judicium synodi prævertere : deinde non decuit hoc adversus Ecclesiam innovari. Qualis enim canon ecclesiasticus, aut qualis apostolica traditio hoc præferat, ut pace agente Ecclesia, ac tot episcopis cum Athanasio Alexandriæ episcopo consentientibus, Gregorius mittatur, externus homo, qui non illic est baptizatus, qui complurimis ignotus est, nec a presbyteris, vel ab episcopis, vel a plebe postulatus; sed is Antiochiæ ordinetur, Alexandriam vero, non cum presbyteris vel diaconis urbis, non cum episcopis Egypti, sed cum militibus transmittatur? hoc namque haud sine querela aiebant qui huc venire. Etiam si enim post synodum reus deprehensus fuisset Athanasius, non

in tabella geographica in fronte Athanasii Operum a nobis adornata dispicere licet.

(87) Vide quæ de significatione vocis καταγινώσκειν supra diximus. Hunc autem locum sic vertendum esse, si revera convictus fuisset, cum ea quæ diximus supra, tum hoc item suadet, quod hæc interpretatio historię hujus temporis recte consonet. Certum enim est Athanasium non propter objectas Tyri criminationes, ob quas ibi damnatus fuerat, in Galliis exulasse, eas enim ne quidem in medium proferre coram Constantino ausi sunt Eusebiani; sed ob novam ab illis structam calumniam, quod scilicet frumenti commeatum quotannis Alexandria Constantinopolim transvehi solitum, se prohibitorum comminatus esset Athanasius. Hæc sola causa fuit ejus exsilii, quæ cum mere civilis esset, noluit imperator Constantius Eusebianis morem gerere, qui exsilii poenæ omnium ecclesiasticarum gravissimam, nempe depositionem, addere exoptabant.

(88) Ita Reg. et Basil. Editi vero, καταστή-
vxi.

decutit sic præter jus fasque, et contra ecclesiasticum canonem, ordinari quempiam : 118 sed in ipsa ecclesia, ex ipso sacerdotali ordine, ex ipso clero, ab episcopis provinciæ illius constitui oportuit, et nequaquam nunc apostolorum canones violari. Si enim in quemquam vestrum tale quidpiam commissum esset, nonne clamassetis, nonne violatorum canonum vindictam postulassetis? Certe, dilecti, hoc quasi Deo præsentem cum veritate loquimur, ac vobis dicimus : non est hoc pium, nec legitimum, non ecclesiastici juris. Ipsa namque Gregorii in suo ingressu gesta, ordinationis ejus modum indicant. In hisce enim pacis temporibus, ut narravit ii qui Alexandria venerunt, et quemadmodum episcopi quoque litteris suis significarunt, ecclesia incendium passa est, virgines denudate, monachi conculcati, presbyteri et ex plebe multi laniati ac vim perpassi, episcopi in carcerem trusi, multi circum circa rapti : sancta mysteria de quibus violatis Macarium presbyterum accusabant, ab ethnicis direpta sunt, et in terram projecta : eoque solum hæc omnia ut Gregorii ordinationem aliqui admitterent; hæc autem significant quinam sint qui canones violant. Nam si legitima fuisset ordinatio, nequaquam præter jus fasque eos coegisset qui sibi obtemperare legitime negabant. Verumtamen, iis ita gestis, scribitis, magnam tum pacem Alexandriæ et in Ægypto fuisse : nisi forte pacis ratio mutata sit, et jam hæc pacem appellatis.

31. Illud quoque vobis necessario indicandum putavi, Athanasium nempe affirmasse, Macarium Tyri sub custodia militum remansisse; accusatoremque solum abisse cum iis qui in Mareoten proficiscebantur, presbyterisque rogantibus ut sibi inquisitioni adesse liceret, id negatum fuisse; interrogationem autem de calice, et de mensa factam esse coram præfecto et ejus cohorte, præsentibus quoque ethnicis et Judæis. Videbatur illud initio incredibile, nisi fuisset ex ipsis actorum monumentis demonstratum, quod nobis admirationi fuit, ut etiam vobis, dilecti, fore existimo. Ac cum presbyteris huic negotio interesse non permetteretur, licet ii mysteriorum ministri sint, apud externum tamen iudicem, præsentibus catechumenis, et quod indignius est, coram ethnicis et Judæis, qui propter odium in christianismum male audiunt (92), interrogatio de sanguine et corpore Christi habita est. Nam si omnino scelus perpetratum est, oportuit hoc negotium in Ecclesia a clericis secundum leges examinari, et

A ταῦθα ἰδόντες· εἰ γὰρ καὶ μετὰ τὴν σύνοδον ὑπεθύθυνος ἦν εὐρεθεὶς ὁ Ἀθανάσιος (89), οὐκ ἔδει τὴν κατὰστασιν οὕτω παρανομίως, καὶ παρὰ τὸν ἐκκλησιαστικὸν κανόνα γενέσθαι· ἀλλ' ἐπ' αὐτῆς τῆς ἐκκλησίας, ἀπ' αὐτοῦ τοῦ ἱερατείου, ἀπ' αὐτοῦ τοῦ κλήρου, τοὺς ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ ἐπισκόπους ἔδει καταστήσαι, καὶ μὴ νῦν τοὺς ἀπὸ τῶν ἀποστόλων κανόνας παραλύεσθαι. Ἄρα γὰρ, εἰ καὶ ἔνδρος ὁμῶν ἐγεγόνει τοιοῦτον, οὐκ ἂν ἐδοξάσατε, οὐκ ἂν ἡξιώσατε, ὡς παραλελυμένων τῶν κανόνων, ἐκδικηθῆναι; Ἀγαπητοί, ὡς Θεοῦ παρόντος, μετὰ ἀληθείας φθεγγόμεθα καὶ λέγομεν, οὐκ ἔστι τοῦτο εὐσεβές, οὐδὲ νόμιμον, οὐδὲ ἐκκλησιαστικόν. Καὶ γὰρ καὶ τὰ λεγόμενα γεγενῆσθαι παρὰ Γρηγορίου ἐν τῇ εἰσόδῳ αὐτοῦ δείκνυσιν τὴν τῆς καταστάσεως τάξιν. Ἐν γὰρ τοιοῦτοις εἰρηνικοῖς καιροῖς, ὡς αὐτοὶ οἱ ἰδόντες ἀπὸ τῆς Ἀλεξανδρείας ἀπήγγειλαν, καθὼς καὶ οἱ ἐπίσκοποι ἔγραψαν, ἡ ἐκκλησία ἐμπρησμοῦ ὑπέμεινε, παρθένοι ἐγυμνώθησαν, μονάζοντες κατεπατήθησαν, πρεσβύτεροι καὶ (90) πολλοὶ τοῦ λαοῦ ἡλικίσθησαν, καὶ βίαν πεπόνθασιν, ἐπίσκοποι ἐφυλακίσθησαν, περιεσύρθησαν πολλοί· τὰ ἁγία μυστήρια, ἐφ' οἷς ἡτιῶντο Μακάριον τὸν πρεσβύτερον, ὑπὸ ἐθνικῶν διετηράζετο, καὶ εἰς γῆν κατεβάλλετο, ἵνα τῇ Γρηγορίου τινὲς κατὰστασιν δέξωνται· τὰ δὲ τοιαῦτα δείκνυσιν τοὺς παραλύοντας τοὺς κανόνας. Εἰ γὰρ νομίμη ἦν ἡ κατάσταση, οὐκ ἂν διὰ παρανομίας ἠνάγκαζε πείθεσθαι τοὺς νομίμως ἀπειθώντας αὐτῷ. Καὶ ὁμῶς, τοιούτων γενομένων, γράφετε εἰρήνην μεγάλην γεγενῆσθαι· ἐν τῇ Ἀλεξανδρίᾳ καὶ τῇ Αἰγύπτῳ· ἔτιος εἰ μὴ ἀντιμεταδίδληται τὸ ἔργον τῆς εἰρήνης, καὶ τὰ τοιαῦτα εἰρήνην ὀνομάζετε.

31. Κάκεινο δὲ ὁμῶν ἀναγκαῖον ἐνόμισα δηλῶσαι, ὅτι Ἀθανάσιος διεδεδαίωτο Μακάριον ἐν Τύρῳ ὑπὸ στρατιώτας γεγενῆσθαι, καὶ μόνον τὸν κατήγορον ἀπεληλυθέναι μετὰ τῶν ἀπελθόντων εἰς τὸν Μαρεώτην, καὶ τοὺς μὲν πρεσβυτέρους ἀξιοῦντας παρῆναι ἐν τῇ ἐξέτασει μὴ συγκαχωρῆσθαι· τὴν δὲ ἐξέτασιν γεγενῆσθαι περὶ ποτηρίου καὶ τραπέζης, ἐπὶ παρουσίᾳ τοῦ ἐπαρχοῦ καὶ τῆς τάξεως αὐτοῦ, παρόντων ἐθνικῶν καὶ Ἰουδαίων. Τοῦτο δὲ κατὰ τὰς ἀρχὰς ἀπιστον ἦν, εἰ μὴ καὶ ἐκ τῶν ὑπομνημάτων ἐδείκνυτο, ἐφ' ᾧ καὶ θαυμάσαμεν, νομίζω δὲ καὶ ὁμᾶς ἐπιθαυμάζειν, ἀγαπητοί. Πρεσβύτεροι μὲν οὐκ ἐπιτρέπονται παρῆναι, οἱ καὶ τῶν μυστηρίων λειτουργοὶ συγγάνοντες, ἐπὶ δὲ ἑξωτερικοῦ δικαστοῦ, παρόντων κατηχομένων, καὶ τό γε (91) χερίστον, ἐπὶ ἐθνικῶν καὶ Ἰουδαίων τῶν διαβεβλημένων περὶ τὸν χριστιανισμόν, ἐξέτασις περὶ αἵματος Χριστοῦ καὶ σώματος Χριστοῦ γίνεται. Εἰ γὰρ καὶ ὅλως ἐγεγόνει τι πλημμέλημα, ἔδει ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ ὑπὸ κληρικῶν νομίμως (93) ἐξετάζεσθαι τὰ τοιαῦτα, καὶ

quia cum statim post fugam eam conscripserit, nondum omnia rescivisse potuit.

(91) Reg., τὸ γε, editi, τὸ τε.

(92) Vel apud Christianos diffamatis.

(93) Reg., νομίμων, quæ vero sequuntur post τὰ τοιαῦτα, illa nempe, καὶ μὴ ὑπὸ ἐθνικῶν, etc., usque ad τοιαῦτα sequens, in editis deerant, et ex manuscriptis, Regio exceptio, exciderant, quod phrases eodem modo in τοιαῦτα desinerent.

(89) His similia vide epist. encyclica supra.

(90) Particula καὶ deerat in editis, sed eam legit Nannius, et Regius codex habet. Hunc locum sic exprimit Athanasius in epistola encyclica præcedenti : πρεσβύτεροι γὰρ καὶ λαϊκοὶ ἐξέστησαν. Hanc rerum Alexandriæ in Gregorii intrusionis descriptionem gestorum conferimus cum eadem epistola. De sacerdotibus autem mytheris quæ gentiles indigne tractarunt, nihil habet Athanasius in epistola encyclica,

μη ὑπὸ ἐθνικῶν τῶν τὸν Λόγον βεβαυσσομένων καὶ ἀνὴρ μη εἰδόντων τὴν ἀλήθειαν. Τοῦτο δὲ τὸ ἁμάρτημα ἡλικὸν καὶ ὁποῖόν ἐστι, συνορᾶν καὶ ὁμᾶς καὶ πάντας πεπιστευκα. Περὶ μὲν Ἀθανασίου τοιαῦτα.

32. Περὶ δὲ Μαρκελλίου (94), ἐπειδὴ καὶ περὶ αὐτοῦ ὡς ἀσεβοῦντος εἰς τὸν Χριστὸν ἐγράψατε, δηλώσαι ὁμῖν ἐσπούδασα, ὅτι ἐνταῦθα γενόμενος, διεβεβαιώσατο μὲν μὴ εἶναι ἀληθὴ τὰ περὶ αὐτοῦ γραφέντα παρ' ὁμῶν· ὁμῶς δὲ ἀπαιτούμενος παρ' ἡμῶν (95) εἰπεῖν περὶ τῆς πίστεως, οὕτω μετὰ παρρησίας ἀπεκρίνατο δι' ἑαυτοῦ, ὡς ἐπιγυνῶναι μὲν ἡμᾶς, ὅτι μὴδὲν ἐξωθεν τῆς ἀληθείας ὁμολογεῖ· οὕτως γὰρ εὐσεβῶς περὶ τοῦ Κυρίου καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ὁμολόγησε φρονεῖν, ὥσπερ καὶ ἡ καθολικὴ Ἐκκλησία φρονεῖ· καὶ οὐ νῦν ταῦτα πεφρονηκέναι διεβεβαιώσατο, ἀλλὰ καὶ ἐκπαλεῖ· ὥσπερ οὖν καὶ οἱ ἡμέτεροι πρεσβύτεροι, τότε ἐν τῇ κατὰ Νίκαιαν συνόδῳ γενόμενοι, ἐμαρτύρησαν (96) αὐτοῦ τῇ ὀρθοδοξίᾳ· καὶ γὰρ καὶ τότε καὶ νῦν κατὰ τῆς αἰρέσεως τῶν Ἀρειανῶν πεφρονηκέναι διςχυρίσατο· ἐφ' ᾧ καὶ ὁμᾶς ὑπομνησαί δικαῖόν ἐστιν, ἵνα μὴδεὶς τὴν τοιαύτην αἵρεσιν ἀποδέχηται, ἀλλὰ βεβηλωτῇ ὡς ἄλλοτερον τῆς ὑγιανοῦσης διδασκαλίας. Ὅρθά τοίνυν αὐτὸν φρονούντα, καὶ ἐπὶ ὀρθοδοξίᾳ μαρτυρούμενον, τί πάλιν καὶ ἐπὶ τούτου ἔδει ποιεῖν ἡμᾶς, ἢ ἔχειν αὐτὸν, ὥσπερ καὶ εἰχομεν, ἐπίσκοπον, καὶ μὴ ἀποβάλλειν τῆς κοινωνίας; Ταῦτα μὲν οὖν ἐγὼ, οὐχ ὡς ὑπεραπολογούμενος αὐτῶν γέγραφα, ἀλλ' ἐνεκα τοῦ πιστεύσαι ὁμᾶς, ὅτι δικαίως καὶ κανονικῶς ἐδεξάμεθα τοὺς ἀνδρας, καὶ μάτην φιλονεικεῖτε· ὁμᾶς δὲ δικαῖόν ἐστι σπουδάσαι, καὶ πάντα τρόπον καμῖν, ἵνα τὰ μὲν παρὰ κανόνα γενόμενα διορθώσῃς τύχη, αἱ δὲ Ἐκκλησίαι εἰρήνην ἔχωσι, πρὸς τὸ τὴν τοῦ Κυρίου εἰρήνην τὴν δοθεῖσαν ἡμῖν παραμεῖναι, καὶ μὴ σκίζεσθαι τὰς Ἐκκλησίας, μὴδὲ ὁμᾶς ὡς αἰτίους σχίσματος μέμψιν ὑπομείναι (97). Ὅμολογῶ γὰρ ὁμῖν, τὰ γενόμενα οὐκ εἰρήνης, ἀλλὰ σχίσματος προφάσεις εἶσθαι.

33. Οὐ γὰρ μόνον οἱ περὶ Ἀθανάσιον καὶ Μάρκελλον οἱ ἐπίσκοποι ἐληλύθησαν ἐνταῦθα, αἰτιώμενοι κατ' αὐτῶν ἀδικίαν γεγενῆσθαι (98), ἀλλὰ καὶ πλείστοι ἄλλοι ἐπίσκοποι ἀπὸ Θράκης, ἀπὸ Κολίης Συρίας, ἀπὸ Φοινίκης καὶ Παλαιστίνης, καὶ πρεσβύτεροι μὲν οὐκ ὀλίγοι, ἄλλοι δὲ τινες ἀπὸ Ἀλεξανδρείας, καὶ ἄλλοι ἐξ ἄλλων μερῶν, ἀπήντησαν εἰς τὴν ἐνταῦθα σύνοδον, ἐπὶ πάντων τῶν συνελθόντων ἐπισκόπων, πρὸς τοῖς ἄλλοις, οἷς ἔλεγον, ὅτι (99) καὶ ἀπωδύοντο, βίαν

A non ab ethnicis qui Verbum detestantur et veritatem ignorant. Hoc autem flagitium, quantum et cuiusmodi sit, vos et omnes animadversuros existimo. Hæc quidem de Athanasio.

32. Quod autem ad Marcellum spectat, postquam de illo, ut impio erga Christum scripsistis; vobis significandum putavi, eum cum huc venisset, affirmasse falsa esse quæ vos de se scripsissetis: sed cum nihilominus nos postulassetis ut fidem suam exponeret, tanta cum fiducia per se ipse respondit, ut nobis exploratum fuerit eum nihil a veritate alienum profiteri. Siquidem æque piè de Domino et Salvatore nostro Jesu Christo ac sentire confusus est, ac Ecclesia ipsa catholica sentit: nec tantummodo nunc, sed jam olim ita sensit. (Cujus rectam fidem testimonio suo confirmarunt presbyteri quoque nostri qui Nicænæ synodo adfuerant.) Etenim se tunc temporis et etiamnum adversum Arianorum **119** hæresim sensisse affirmabat. (Quocirca vos admonitos velim, ut nullus ejusmodi hæresim recipiat; sed abominetur, ut a sana doctrina alienam.) Cum ergo, inquam, ille recte sentiret, et de recta ejus fide testimonium proferretur; quid, queso, de illo nobis faciendum fuit, nisi ut eum pro episcopo haberemus, ut et habuimus, et eum a nostra communione non abjiceremus? Hæc quidem ego, non ut qui eorum causam agam, scribo; sed ut vobis fidem faciam, nos jure et canonice viros illos suscepisse, et vos frustra disceptationes movere. Æquum est autem, ut vos studeatis et omnibus modis id contendatis, ut quæ contra canonem acta sunt, corrigantur, et ut Ecclesiæ pace fruamur; ut pax Domini, quæ data est nobis, permaneat, et Ecclesiæ non scindantur: ac ne vobis, ut schismatis auctoribus, id crimini detur. Fateor enim vobis, quæ gesta sunt, non pacis, sed schismatis occasiones esse.

33. Non enim Athanasius duntaxat et Marcellus episcopi, huc se contulere, ac secum injuste actum esse conquesti sunt; sed etiam complurimi alii ex Thracia, Cœlesyria, Phœnicia, et Palæstina, et una presbyteri non pauci: atque alii quidam Alexandria, alique ex aliis partibus, ad synodum huc coactam accessere, qui coram omnibus episcopis congregatis, præter alia in medium prolata, conquesti sunt insuper, Ecclesias vim injuriamque esse

(94) De Marcelli causa in epistola ad solitarios acturi sumus.

(95) Sic Reg. et Basil. Editi vero, ὁμῶν, mendose.

(96) Id est Vincentius et Vito qui etiam tunc in vivis erant.

(97) Hæc, καὶ μὴ σκίζεσθαι τὰς Ἐκκλησίας, μὴδὲ ὁμᾶς ὡς αἰτίους σχίσματος μέμψιν ὑπομείναι, in editis deerant, ob voces παραμεῖναι et ὑπομείναι, similiter desinentes, ommissa. Nos vero ex Reg. et Basil. sumus mutuati.

(98) Reg., γενόμενῳ. Episcopos in variis regionibus ab Arianis vexatos sæpe nominat Athanasius. Quinam vero ex iis Romam petierint, nonnisi conjec-

etando dici queat. Et quidem Asclepam Gazæ in Palæstina ab Eusebianis vexatum Romanæ synodo interfuisse ait Socrates; cuius causa iterum in Sardicensi synodo acta est. Ex Thracia vero testatur idem auctor Lucium Adrianopolitanum, Paulumque Constantinopolitanum pariter adfuisse. At de illis minime convenit inter recentiores, ex quibus nonnulli Paulum Luciumve Romanæ synodo interfuisse negant. Sed de iis commodius in epist. ad Solit. agemus. Ex Thracia item pulsi sunt Olympius, Enorum et Theodulus Trajanopolitanus, teste Athanasio in epist. ad Solit. sed an Romam venerint, ignoratur.

(99) Ἴσως ἐστὶ.

perpassas : ac in suis aliisque Ecclesiis paria iis quæ Alexandriæ gesta esse affirmarunt, non solum verbo, sed et rebus ipsis. Ex Ægypto quoque et Alexandria nuper cum litteris advenientes presbyteri, haud sine querela et gemitu testati sunt, episcopos complures ac presbyteros, qui ad synodum se conferre vellent, prohibitos fuisse. Aiebant enim post Athanasii discessum, etiam usque ad præsens tempus, episcopos, eosque confessores, plagis laniari, alios in carcere detineri : jamque antiquos præsulos, qui multos annos in episcopatu transegerant, ad ministeria publica tradi : et omnes fere Ecclesiæ catholicæ clericos, et populos, insidiis appeti ac persecutionem sustinere. Nonnullos enim episcoporum, et quosdam fratres, extorres factos dicebant, nulla alia de causa, nisi ut vel inviti cogereantur, cum Gregorio, ei ejus sectatoribus Arianis, communicare. Ancyrae autem in Galatia, non pauca, sed et iis quæ Alexandriæ gesta sunt paria commissa audivimus, cum ab aliis, tum a Marcello qui illud testimonio suo confirmabat. Ad hæc, tanta tamque atrocia scelera nonnullorum ex vobis, ut nomina eorum taceam, ab accedentibus delata sunt : ut ego illa scribere veritus sim : quæ vos fortasse didiceritis ab aliis. Etenim hæc potissima mihi scribendi causa fuit, et vos adhortandi, ut huc veniretis : quo et coram hæc audiat, et omnia corrigi **120** et sanari queant. Propterea alacrius accersitos occurrere oportuit, et non recuzare : ne si non occurrerent, de jam dictis suspecti haberentur, utpote qui res a se scriptas probare non potuerint.

34. Hæc cum ita delata sint, et Ecclesiæ adeo gravibus premantur malis, ac insidiis appetantur, ut affirmare qui hæc renuntiabant; quinam sunt qui flammam discordiæ accendunt? nosne qui ista dolemus, et vexatos fratres miseramur, an qui talia perpetrant facinora? Miror enim, cum talis ac tanta rerum perturbatio fuerit in singulis Ecclesiis, quæ causa illis fuit huc properandi, vos tamen scribere, concordiam in Ecclesiis extitisse. Hæc autem non ad ædificationem Ecclesiæ, sed ad ejus ruinam vergunt : et qui his gaudent, non

A καὶ ἀδικίαν τὰς (1) Ἐκκλησίας πεπονθέναι, καὶ ὁμοίᾳ τῶν κατὰ Ἀλεξάνδρειαν καὶ τὰς ἑαυτῶν, καὶ ἐν Ἀλ-
λαις Ἐκκλησίαις γεγενῆσθαι διεσθαιούτων, οὐ λόγῳ
μόνον, ἀλλὰ καὶ πράγμασι. Καὶ ἐξ Αἰγύπτου δὲ καὶ τῆς
Ἀλεξάνδρειας, πάλιν ἰλθόντες νῦν πρεσβύτεροι μετὰ
γραμμάτων, ἀπαθύνοντο, ὅτι πολλοὶ ἐπίσκοποι καὶ
πρεσβύτεροι, θέλοντες ἔλθειν εἰς τὴν σύνοδον, ἐκωλύ-
θησαν. Μέχρι γὰρ νῦν καὶ μετὰ τὴν τοῦ ἐπισκόπου
Ἀθανασίου ἀποδημίαν, ἔλεγον ἐπισκόπους (2) ὁμολο-
γητὰς κατακόπτεσθαι πληγαῖς, καὶ ἄλλους φυλακίζε-
σθαι, ἤδη δὲ καὶ ἀρχαίους, πλεῖστον ὅσον χρόνον
ἔχοντας ἐν τῇ ἐπισκοπῇ, εἰς λειτουργίας δημοσίας
παραδίδουσαι, καὶ σχεδὸν πάντας τοὺς τῆς καθολι-
κῆς Ἐκκλησίας κληρικούς, καὶ λαοὺς, ἐπιβουλεύεσθαι
καὶ διώκεσθαι. Καὶ γὰρ καὶ τινες ἐπισκόπους, καὶ
B τινες ἀδελφοὺς ὑπερσφόδρως ἔλεγον γεγενῆσθαι δι' οὐδὲν
ἕτερον, ἢ ἵνα καὶ ἀκόντες ἀναγκάζωνται κοινωνεῖν
Γρηγορίῳ καὶ τοῖς σὺν αὐτῷ Ἀρειανοῖς. Καὶ ἐν Ἀγ-
κύρᾳ δὲ τῆς Γαλατίας (3) οὐκ ὀλίγα γεγενῆσθαι, ἀλ-
λὰ τὰ αὐτὰ πάλιν τοῖς κατὰ Ἀλεξάνδρειαν γενομένοις
ἠκούσαμεν καὶ παρ' ἑτέρων, καὶ Μάρκελλος δὲ ὁ ἐπι-
σκοπος διαμαρτύρητο. Πρὸς δὲ τοῦτοις καὶ τοιαύτας
κατηγορίας, καὶ οὕτω θεινὰς κατὰ τινων ἐξ ὧν, ἵνα
μὴ λέγω τὰ ὀνόματα, οἱ ἀπαντήσαντες εἰρήκασιν,
ἃς ἐγὼ μὲν γράφαι παρητησάμην· ἴσως δὲ (4) καὶ
ὁμεῖς παρ' ἑτέρων ἀκηκάετε. Διὰ τοῦτο γὰρ μάλιστα
καὶ ἔγραψα προτερηρόμενος ὁμαῖς ἔλθειν, ἵνα καὶ παρ-
όντες ἀκούσγητε, καὶ πάντα διορθώσῃτε καὶ θερα-
πυθῆναι δυνήθῃ. Ἐπὶ δὲ τούτων (5) προθυμοτέρως
C ἔδει τοὺς κληθέντας ἀπαντῆσαι καὶ μὴ παραιτήσα-
σθαι, ἵνα μὴ τῶς ὑποπτοὶ περὶ τὰ λεχθέντα, ἐὰν μὴ
ἀπαντήσωσι νομισθῶσιν, ὥς μὴ (6) δυνάμενοι ἐλέγχει
ἢ ἔγραψαν.

34. Τούτων τοίνυν οὕτω λεγομένων, καὶ οὕτως
τῶν Ἐκκλησιῶν πασχουσῶν, καὶ ἐπιβουλευσόμενων, ὥς
οἱ ἀπαγγέλλοντες διεσθαιούτων, τίνες εἰσὶν οἱ φλόγα
διχονόας ἀνάψαντες; ἡμεῖς οἱ λυπούμενοι ἐπὶ τοῖς
τοιούτοις, καὶ συμπάσχοντες τοῖς πάσχουσιν ἀδελφοῖς,
ἢ οἱ τὰ τοιαῦτα ἐργασάμενοι; Θαυμάζω γὰρ πῶς, τοι-
αύτης καὶ τοσούτης ἐκεί ἀκαταστασίας καθ' ἑκάστην
Ἐκκλησίαν οὖσης, δι' ἣν καὶ οἱ ἀπαντήσαντες ἦλθον
ἐνταῦθα, γράφετε ὁμεῖς ὁμόνοιαν γεγενῆσθαι ἐν ταῖς
Ἐκκλησίαις· τὰ δὲ τοιαῦτα οὐκ ἐπὶ οἰκοδομῇ τῆς Ἐκ-
κλησίας. Ἀλλ' ἐπὶ καθαιρέσει ταύτης γίνεται· καὶ οἱ

(1) Editi, τῆς, mendose. Reg. vero, τὰς Ἐκκλη-
σίας.

(2) In epistola ad solitarios inter episcopos Ægyptios qui, Ariani auctoribus, calamitatibus variis sunt affecti, Serapammon confessor in exilium missus dicitur. Potamon vero item confessor cui in persecutione oculus effossus fuerat, tot plagis est laniatus, ut paucis post diebus exstinctus sit. Nullus tamen ibi ad ministeria publica traditus memoratur, quia non potuit Athanasius qui hæc ibidem paucis enarrat, singula recensere.

(3) Flagitiorum Ancyrae gestorum invidiam Marcello imponere conantur Ariani episcopi in epistola pseudosynodi Sardicensis, ubi hæc leguntur : *Fuere namque et in Ancyra provincia Galatiæ post reditum Marcelli heretici, domorum incendia, et genera diversa delictorum, nudi ab ipso ad forum trahebantur*

D presbyteri, et quod cum lacrymis luctuque est dicen-
dum, consecratum Domini corpus ad sacerdotum
colla suspensum palam publiceque profanabatur, virgi-
nesque sanctissimas Deo Christoque dicatas publice in
foro mediaque in civitate, concurrentibus populis,
abstractis vestibus, horrenda fœditate nudabat. Hæc
si revera gesta sint, ab ipsis Arianis perpetrata
esse vix est quod dubitemus : quippe quibus
solemne erat ejusmodi facinora committere, de-
que rebus a se gestis episcopos sibi adversantes in-
simulare.

(4) Particula δέ, quæ in editis deerat, ex Reg. de-
sumpta est.

(5) Editi minus recte, Ἐπὶ δὲ τοῦ Reg., quem so-
quimur, Ἐπὶ δὲ τούτων.

(6) Reg., μήτε ὧς.

ἐν τούτοις δὲ χαίροντες οὐκ εἰσὶν εἰρήνης υἱοὶ, ἀλλὰ ἀκαταστασίας· ὁ δὲ θεὸς ἡμῶν οὐκ ἐστὶν ἀκαταστασίας, ἀλλ' εἰρήνης. Διόπερ, ὡς οἶδεν ὁ θεὸς καὶ Πατὴρ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, κηρόμενος μὲν καὶ τῆς ὑμῶν (7) ὁπολήψεως, εὐχόμενος δὲ καὶ τὰς Ἐκκλησίας μὴ ἐν ἀκαταστασίᾳ εἶναι, ἀλλὰ διαμένειν ὡς περ ὑπὸ τῶν ἀποστόλων ἐκانونίσθη, γράφαι ὑμῖν ταῦτα ἀναγκαῖον ἡγησάμην, ἵνα ᾗδῃ ποτὲ δυσωπήσητε τοὺς διὰ τὴν πρὸς ἀλλήλους ἀπεχθεῖαν (8) οὕτω διαθεμένους τὰς Ἐκκλησίας. Ἐκουσα γάρ, ὅτι τινες εἰσὶν ὀλίγοι οἱ τούτων πάντων αἱτοὶ τυγχάνοντες. Σπουδάσατε (9) ὡς σπλάγγνα ἔχοντες οἰκτιρμοῦ διορθώσασθαι, ὡς προείπον, τὰ παρὰ κανόνα γενόμενα, ἵνα, εἰ καὶ τι προσελήφθη, τοῦτο τῇ ὑμετέρᾳ σπουδῇ θεραπευθῇ. Καὶ μὴ γράψετε, ὅτι τὴν Μαρκελλίου καὶ Ἀθανασίου, ἢ τὴν ἡμῶν ἐλοῦσιν κοινωνίαν· οὐ γὰρ εἰρήνης, ἀλλὰ φιλονεικίας καὶ μισαδελφίας, τὰ τοιαῦτα γνωρίσματα. Διὰ τοῦτο οὐν καὶ γὰρ τὰ προειρημένα ἔγραψα, ἵνα, μαθόντες, ὅτι οὐκ ἀδίκως ἐδεξάμεθα αὐτοὺς, παύσησθε τῆς τοιαύτης ἐριδος. Εἰ μὲν γὰρ ἐλθόντων ὑμῶν ἦσαν καταγνωσθέντες, εἰ μὴ εὐλόγους ἀποδείξεις ἔχειν ἐφαίνοντο ὑπὲρ αὐτῶν, καλῶς ἂν τὰ τοιαῦτα γεγραφῆκατε· ἐπειδὴ δὲ, ὡς προείπον, κανονικῶς καὶ οὐκ ἀδίκως τὴν πρὸς αὐτοὺς ἔσχομεν κοινωνίαν, παρακαλῶ ὑπὲρ Χριστοῦ, μὴ ἐπιτρέψητε διασχισθῆναι τὰ μέλη (10) τοῦ Χριστοῦ μηδὲ τοῖς προλήμμασι πιστεύσητε, ἀλλὰ τὴν τοῦ Κυρίου εἰρήνην προτιμήσατε· οὐ γὰρ ὅσιον οὐδὲ δικαίον ἐστὶ ὀλίγων μικροφυλίαν τοὺς μὴ καταγνωσθέντας ἀπορρίπτειν καὶ λυπεῖν ἐν τούτῳ τὸ Πνεῦμα. Εἰ δὲ νομίζετε δύνασθαι τινα κατ' αὐτῶν ἀποδείξαι, καὶ εἰς πρόσωπον αὐτοὺς ἐλέγξει, ἐλθέτωσαν οἱ (11) βουλόμενοι. Ἐτοίμους γὰρ αὐτοὺς καὶ αὐτοὶ εἶναι ἐπηγγέλαντο, ὥστε καὶ ἀποδείξαι καὶ διελέγξει, περὶ ὧν ἡμῖν ἀπήγγειλαν.

35. Σημάνετε οὖν ἡμῖν, ἀγαπητοί, περὶ τούτου, ἵνα κάκεινοις γράψωμεν, καὶ τοῖς ὀφειλοῦσι πάλιν συνελθεῖν ἐπισκόποις· πρὸς τὸ πάντων παρόντων τοὺς ὑπευθύνους καταγνωσθῆναι, καὶ μηκέτι ἀκαταστασίαν ἐν ταῖς Ἐκκλησίαις γενέσθαι. Ἀρκεῖ γὰρ τὰ γενόμενα· ἀρκεῖ, ὅτι παρόντων ἐπισκόπων ἐπίσκοποι ἐξωρίζοντο. Περὶ οὗ οὐδὲ μακρολογεῖν δεῖ, ἵνα μὴ βαρεῖσθαι οἱ παρόντες τότε δοκῶσιν. Εἰ γὰρ δεῖ (12) τάληθες εἰπεῖν, οὐκ ἔδει μέχρι τούτων φθάσαι, οὐδὲ εἰς τοσοῦτον ἐλθεῖν τὰς μικροφυλίας. Ἔστω δὲ Ἀθανάσιος καὶ Μαρκελλος, ὡς γράφετε, μετετέθησαν ἀπὸ τῶν ἰδίων τόπων, τί καὶ περὶ τῶν ἄλλων ἂν τις εἴποι τῶν ἐκ διαφόρων τόπων, ὡς προείπον, ἐλθόντων ἐνταῦθα ἐπισκόπων καὶ πρεσβυτέρων; Καὶ αὐτοὶ γὰρ πάλιν ἠρπάσθαι αὐτοὺς καὶ τοιαῦτα πεποιθέναι ἔλεγον. Ὁ ἀγαπητοί! οὐκέτι κατὰ τὸ Εὐαγγέλιον, ἀλλὰ λοιπὸν ἐπὶ ἔξορισμῷ καὶ θανάτῳ αἱ κρίσεις τῆς Ἐκκλησίας εἰσὶν. Εἰ γὰρ καὶ ὧς, ὡς φασὶ, γέγονε τι

A pacis, sed confusionis filii sunt: Deus vero noster non est Deus confusionis, sed pacis. Quapropter, ut mihi conscius est Deus et Pater Domini nostri Jesu Christi, vestrae existimationis curam gerens, exoptans quoque Ecclesias non in perturbatione degere, sed eas ut ab apostolis statutum est permanere; hæc ad vos scribere necessarium duxi; ut nunc tandem illos confundatis, qui ob mutuum inter se odium, Ecclesias eo redigunt. Audivi enim, nonnullos esse, paucos numero, qui horum omnium essent auctores. Operam date ut viscera misericordiae habentes, ea corrigantur, ut supra dixi, quæ contra canonem gesta sunt, ut si quid mali anteverterit, id vestro studio emendetur. Nec mihi scribatis: Marcelli et Athanasii communionem B potius quam nostram cooptasti; nam hæc non pacis, sed contentionis et odii fraterni sunt argumenta. Quapropter superiora scripsi, ut certiores facti, eos non injuste a nobis receptos esse, huiusmodi iurgio finem imponeretis. Qui si, vobis huc concedentibus, convicti fuissent, et si non consentaneas rationes pro sua defensione protulissent, jure merito talia scripsissetis. Quandoquidem autem, ut supra dixi, juxta canones et non injuste, cum illis communione jungimur, obsecro vos per Christum, ne sinatis discindi membra Christi, neu præviis rumoribus fidem habeatis, sed Domini pacem pluris faciatis. Non enim æquum justumque fuerit ob paucorum simultatem, eos qui convicti non sunt, abicere, et in hoc Spiritum C contristare. Quod si arbitramini posse quædam adversus illos probari, ac coram eos convinci; veniant quibus id placuerit. Nam se paratos fore polliciti sunt, ad ea quæ nobis denuntiarent liquido comprobanda.

35. Certiores igitur nos, dilectissimi, de ea re facite, quo et illis, et episcopis huc conventuris rescribamus; ut presentibus omnibus qui rei sunt convineantur; ut ne ulterius perturbatio in Ecclesiis existat. Sat sunt enim res hac tenus gestæ; sufficit quoque, in præsentia episcoporum episcopos in exilium actos esse. Qua de re non est prolixior sermo habendus, ne gravari videantur qui tum adfuere. Nam si vere dicendum, minime decuit ad hæc usque facinora procedere, aut eousque has dissensiones progredi. Esto, sint Athanasius et Marcellus, uti scribitis, a suis sedibus translati; sed quid de aliis dicatur, cum episcopis tum presbyteris, qui ex diversis locis, quemadmodum dixi, huc se contulere? Nam isti quoque se abreptos, et istiusmodi calamitatibus afflictos esse testati sunt: O dilecti! Non jam ulterius 121 Ecclesiarum judicia secundum Evangelium instituuntur, sed vel ad ex-

(7) Reg., ὁμῶν. Editi vero cum aliis mss., ἡμῶν. Magis arridet Regii lectio.

(8) Ita Reg. Editi vero, ἀπέχθεισαν, mendose.

(9) Reg., καὶ σπουδάσατε. Mox editi, οἰκτιρῶν. Reg., οἰκτιρῶν. Infra editi male, τῇ ὑμετέρᾳ σπουδῇ. Reg., ὑμετέρᾳ.

(10) Ita Reg. Editi autem, τὰ μέρη, mendose.

(11) Oī in editis deest, sed in Reg. legitur.

(12) Reg., Εἰ γὰρ δὲ. Paulo infra, vox μικροφυλίας non animi demissionem, vel pusillanimitatem significat, ut vertit Nannius, sed simultatem, dissensionem. Eadem sententia hæc vox usu venit infra.

ziliū, vel ad mortem dantur. Nam si omnino, ut dicitis, aliquis fuit eorum culpa, oportuit iuxta ecclesiasticum canonem, et non eo pacto, rem iudicari: oportuit omnibus nobis rescripsisse, ut ita ab omnibus, quod iustum esset decerneretur. Episcopi enim erant qui patiebantur, nec vulgares Ecclesie vexatæ sunt, sed quas ipsi apostoli per se gubernarunt. Cur autem de Alexandrina potissimum Ecclesia, nihil nobis scriptum est? An ignoratis hanc esse consuetudinem, ut primum nobis scribatur, et hinc, quod iustum est, decernatur? Sane si qua huiusmodi suspicio in illius urbis episcopum cadebat, ad hanc Ecclesiam illud rescribendum fuit. Nunc autem illi, re nobis non indicata, posteaquam quod libuit egere, nos quibus ea crimina exploratæ non sunt, sibi suffragatores esse volunt. Nequaquam talia sunt Pauli statuta, non hæc Patres tradiderunt: sed aliena est ista forma, novum hoc institutum. Obsecro alacriter toleretis; quæ enim scribo ad publicum bonum conferunt. Nam quæ accepimus a beato Petro apostolo, ea vobis significo; non scripturus tamen, quod nota apud omnes ea esse existimem, nisi quæ gesta sunt nos conturbassent. Episcopi abripiuntur et e suis sedibus pelluntur: alii alindecumque eorum vice constituuntur: alii vero insidiis appetuntur: ita ut populi de abreptis doleant, submissos recipere cogantur; ut quos exoptant non requirant, quos autem nolunt, inviti recipiant. Rogo vos ne ultra huiusmodi res agatur: imo potius contra eos scribite qui talia moluntur, ne deinceps ita vexentur Ecclesie, neve quis episcopus aut presbyter contumeliam patiat: aut contra animi sui sententiam (ut nobis indicatum est), quis facere cogatur; ne apud ethnicos risum moveamus, ac in primis, ne Deum ad iram concitemus. Unusquisque enim nostrum in die iudicii rationem suorum in hac vita operum redditurus. Utinam omnes secundum Deum sentiant, ut et Ecclesie episcopis suis receptis, perpetuo gaudeant in Christo Jesu Domino nostro, per quem gloria Patri in secula sæculorum. Amen. Valere vos in Domino exopto, charissimi ac desideratissimi fratres.

56. Hæc postquam synodus Romæ congregata per Julium Romanum episcopum scripsisset, cum rursus Eusebiani impudenter se gererent, Ecclesias perturbarent, ac multis pararent insidias, religiosissimi imperatores Constantius et Constans de iis certiores facti, jusserunt Occidentis et Orientis episcopos Sardicam convenire. Interim Eusebius mortem obiit. Porro plurimis undique convenienti-

(13) Quod ait Julius eas Ecclesias ab Arianis vexatas fuisse quas ipsi apostoli per se gubernassent, ad solam Alexandrinam referri videtur: quippe quæ a Marco primum, ut vulgaris fert opinio, Petro ordinante, administrata fuit. Viros autem apostolicos, et apostolorum discipulos, apostolos interdum ab antiquis vocari omnibus compertum est. Unde conjectare liceat ipsum Marcum a Julio pontifice apostoli nomine subindicari, quod eruditiorum iudicio permittatur.

A εἰς αὐτοὺς ἀμάρτημα, ἔδει κατὰ τὸν ἐκκλησιαστικὸν κανόνα, καὶ μὴ οὕτως γεγενῆσθαι τὴν κρίσιν· ἔδει γραφῆναι πᾶσιν ἡμῖν, ἵνα οὕτως παρὰ πάντων ὁρισθῇ τὸ δίκαιον. Ἐπίσκοποι γὰρ ἦσαν οἱ πάσχοντες, καὶ οὐχ αἱ τυχοῦσαι Ἐκκλησίαι αἱ πάσχουσαι (13), ἀλλ' ὡς αὐτοὶ οἱ ἀπόστολοι δι' ἐαυτῶν καθηγήσαντο. Διὰ τί δὲ περὶ τῆς Ἀλεξανδρείων Ἐκκλησίας (14) μάλιστα οὐκ ἐγράφετο ἡμῖν; Ἡ ἀγνοεῖτε, ὅτι τοῦτο ἔθος ἦν, πρότερον γράφεσθαι ἡμῖν, καὶ οὕτως ἐνθεν ὁρίζεσθαι τὰ δίκαια; Εἰ μὲν οὖν τι τοιοῦτον ἦν ὑποπτευθῆναι εἰς τὸν ἐπίσκοπον τὸν ἐκεῖ, ἔδει πρὸς τὴν ἐνταῦθα Ἐκκλησίαν γραφῆναι· νῦν δὲ οἱ ἡμᾶς μὴ πληροφόρησαντες, πράξαντες δὲ αὐτοὶ ὡς ἠέλησαν, λοιπὸν καὶ ἡμᾶς οὐ καταγνόντας βούλονται συμψήφους εἶναι. Οὐχ οὕτως αἱ Παύλου διατάξεις, οὐχ οὕτως αἱ πατέρες παραδεδώκασιν· ἄλλος τύπος ἐστὶν οὗτος, καὶ καινὸν τὸ ἐπιτέδωκε. Παρακαλῶ, μετὰ προθυμίας ἐνέγκετε· ὑπὲρ τοῦ κοινῇ (15) συμφέροντος ἐστὶν ἃ γράψω· ἃ γὰρ παρελήφασιν παρὰ τοῦ μακαρίου Πέτρου τοῦ ἀποστόλου, ταῦτα καὶ ὑμῖν δὴλῶ· καὶ οὐκ ἂν ἔγραφα, φανερά ἡγοῦμενος εἶναι ταῦτα παρὰ πᾶσιν, εἰ μὴ τὰ γενόμενα ἡμᾶς ἐτάραξιν. Ἐπίσκοποι ἀρπάζονται καὶ ἐκτοπίζονται· ἄλλοι δὲ ἀλλαχόθεν ἀντιτίθενται, καὶ ἄλλοι ἐπιβουλεύονται· ὥστε ἐπὶ μὲν τοῖς ἀρπασθεῖσιν αὐτοὺς πενθεῖν, ἐπὶ δὲ τοῖς πεμπομένοις ἀναγκάζεσθαι, ἵνα, οὓς μὲν θέλουσι, μὴ ἐπιζητῶσιν, οὓς δὲ μὴ βούλονται, δέχωνται. Ἀξιῶ ὑμᾶς μηκέτι τοιαῦτα γίνεσθαι, γράφατε δὲ μᾶλλον κατὰ τῶν τὰ τοιαῦτα ἐπιχειρούντων, ἵνα μηκέτι τοιαῦτα πάσχουσιν αἱ Ἐκκλησίαι, μηδὲ τις ἐπίσκοπος ἢ πρεσβύτερος ὕβριν πάσχει, ἢ παρὰ γνώμην, ὥσπερ ἐδήλωσαν ἡμῖν, ἀναγκάζεται τις ποιεῖν, ἵνα μὴ καὶ παρὰ τοῖς ἔθνεσι γέλωτα ὀφλήσωμεν, καὶ πρὸ γε πάντων, ἵνα μὴ (16) τὸν Θεὸν παροξύνωμεν. Ἐκαστος γὰρ ἡμῶν ἀποδώσει λόγον ἐν ἡμέρᾳ κρίσεως περὶ ὧν ἐνταῦθα ἔπραξε. Γένοιτο δὲ πάντας κατὰ Θεὸν φρονῆσαι, ἵνα καὶ αἱ Ἐκκλησίαι τοὺς ἐπισκόπους αὐτῶν ἀπολαβοῦσαι, χαίρωσι διὰ παντός ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, δι' οὗ τῷ Πατρὶ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν. Ἐρρῶσθαι ὑμᾶς ἐν Κυρίῳ εὐχόμεαι, ἀγαπητοὶ καὶ ποθεινότετοι ἀδελφοί (17).

36. Ταῦτα τῆς ἐν Ῥώμῃ συνόδου γραφᾶς διὰ τοῦ τοῦ ἐπισκόπου Ῥώμης, ἐπεὶ δὲ πάλιν θναίσχυντον οἱ περὶ Εὐσέβιον, τὰς τε Ἐκκλησίας ἐτάραττον, καὶ πολλοὺς ἐπεβοῦλεον, μαθόντες οἱ θεοφιλέστατοι βασιλεῖς Κωνσταντῖος καὶ Κωνσταντίνος, ἐκέλευσαν τοὺς τε ἀπὸ τῆς Δύσεως καὶ τῆς Ἀνατολῆς ἐπισκόπους συναλθεῖν εἰς τὴν Σαρδῶν πόλιν. Ὁ μὲν οὖν Εὐσέβιος (18) ἐν τῷ μεταξὺ τετελεῦσθε· πλείστων δὲ

(14) Ita Reg. Editi vero, Ἀλεξανδρείων πόλεως.

(15) Reg., κοινῶς.

(16) ἵνα μὴ in editis deest. Nos ex Reg. sumpsimus.

(17) Hæc, τέλος τῆς ἐπιστολῆς τοῦ τοῦ ἐπισκόπου Ῥώμης, *finis epistolæ Julii episcopi Romani*, quæ in editis legebantur, a Reg. et Basil. absumi.

(18) Socrate l. ii, c. 12, et Sozomeno l. iii, c. 2, auctoribus, obiit Eusebius Julii litteris nondum acceptis, atque adeo anno 342, sed iis refragari

πανταχόθεν συνελθόντων, ἡμεῖς μὲν προκαλούμεθα Α τοὺς κοινωνοὺς (19) τῶν περὶ Εὐσέβιον εἰς κρίσιν. Ἐκείνοι δὲ πρὸ ὀφθαλμῶν ἔχοντες ἃ ἐπραξαν, καὶ βλέποντες τοὺς ἀνελθόντας κατηγοροῦν αὐτῶν, ἐφοδοῦντο τὴν κρίσιν· καὶ γὰρ πάντων καθαρῶς ἀπαντησάντων, αὐτοὶ πάλιν ἐπήγοντο μετ' αὐτῶν κόμητας (20), Μουσωνιανὸν, καὶ Ἡσύχιον τὸν Καστρήσιον, Ἰν', ὥσπερ εἰώθεισαν, τῇ ἐκείνων ἐξουσίᾳ, ταῦθ' ἅπερ ἐδούλοντο πράξωσιν. Ἐπειδὴ δὲ χωρὶς κομητῶν ἡ σύνοδος ἦν, καὶ στρατιώτης οὐδεὶς ἐγένετο μέσος, ἐταράχθησαν πληγέντες ὑπὸ τοῦ συνειδέσθαι. Οὐκέτι γὰρ ὡς ἤθελεν ἐκρίνοντο, ἀλλ' ὡς δ (21) τῆς ἀληθείας ἀπῆκει λόγος. Ἐπὶ πολὺ τοῖνον ἡμῶν προκαλουμένων, καὶ τῆς συνόδου τῶν ἐπισκόπων προκαλούσης αὐτοῦς (22), καὶ λεγούσης· « Ἦλθετε κριθῆναι, διὰ τί τοῖνον ἐλθόντες ὑποποδίζετε; Ἐχρῆν γὰρ ὅμᾶς ἢ μὴ ἐλθεῖν, ἢ ἐλθόντας μὴ κρύπτεσθαι· τοῦτο γὰρ ὁμῖν φέρεי μεγίστην κατὰ γνώσιν. Ἰδοὺ, πάρεσιν οἱ περὶ Ἀθανάσιον, οὓς ἀπόντας διεβάλλετε, Ἰν', εἰ τι νομίζετε (23) ἔχειν, διελέγχετε τούτους παρόντας· εἰ δὲ μὴ δύνασθε, προσποιεῖσθε δὲ μὴ βούλεσθαι, ὅτλοι ἐστέ συκοφάνται, καὶ ταύτην ὁμῖν ἡ σύνοδος δώσει τὴν κρίσιν. » Οἱ δὲ ταῦτα ἀκούσαντες, καὶ καταγινώσκοντες αὐτῶν (ᾗδεισαν γὰρ ἃ ἐπραξαν, καὶ ἐπλάσαντο καθ' ἡμῶν), ἡργυρήσαν ἀπαντήσαι, πολλὴν καὶ ἀπρεπῆ καθ' αὐτῶν τὴν συκοφαντίαν ἐλέγξαντες. Ἡ τοῖνον ἁγία σύνοδος, καταγνοῦσα τῆς ἀπρεποῦς καὶ ὑπόπτου φυγῆς ἐκείνων, ἐδέξατο ἡμᾶς εἰς ἀπολογία. Διηγησαμένων δὲ ἡμῶν διὰ μαρτύρων καὶ ἀποδείξεων τὰ πραχθέντα καθ' ἡμῶν, ἰθαύμασαν καὶ ἅπαντες ἐπέγνωσαν, ὅτι διὰ τοῦτο εἰκότως ἐφοβήθησαν τὴν σύνοδον, ἵνα μὴ εἰς πρόσωπον ἐλεγχθῶσιν· Εἰγόν τε· Ἰσως νομίζοντες μὴ παραγίνεσθαι τοὺς περὶ Ἀθανάσιον, ἀπήντησαν ἀπὸ τῆς Ἀνατολῆς, ἔπορευε, ἰδόντες αὐτοὺς παρρησιαζομένους, καὶ προκαλουμένους τὴν κρίσιν, φεύγουσιν. Ἡμᾶς μὲν οὖν ἀπεδέξαντο ὡς ἀδικηθέντας καὶ μάτην διαβληθέντας, καὶ ἐκύρωσαν εἰς μᾶλλον εἰς ἡμᾶς τὴν τε κοινωνίαν καὶ ἀγάπην (24)· τοὺς δὲ κοινωνοὺς καὶ ἀναιδεστέρους γενομένους τῆς Εὐσεβίου κακουργίας καθεῖλον, Θεόδωρον ἀπὸ Ἡρακλείας, Νάρκισσον ἀπὸ Νερωνιάδος (25), Ἀκάκιον ἀπὸ Καισαρείας, Στέφανον ἀπὸ Ἀντιοχείας, καὶ Οὐρσάκιον καὶ Οὐάλεντα ἀπὸ Πανωνίας, καὶ Μηνοφάντον ἀπὸ Ἐφέσου, καὶ Γεωργιὸν ἀπὸ Λαοδικείας. Καὶ ἔγραψαν τοῖς ἀπανταχοῦ τῆς οἰκουμένης ἐπισκόποις, καὶ τῇ ἐκάστου τῶν ἀδικηθέντων παροικίᾳ (26), ταῦτα·

videtur Athanasius. Hanc rem alias fusius agemus.

(19) Sic Reg., et ita legendum suadet similis locus infra. Editi, κοινωνικούς.

(20) Reg., κόμητας. Mox idem, Καστρήσιον. Paulo post Reg., ἅπερ βούλονται. Mox idem de more, χωρὶς κομητῶν.

(21) In editis artic. δ deest. In Reg. vero legitur.

(22) Editi, προκαλούσης αὐτούς, et ita legisse videtur Nannius qui vertit eos... accerseret. At Reg. ἀποσελλούσης πρὸς αὐτούς, non incommode.

(23) Reg., νομίζετε.

bus, Eusebii socios provocavimus ad iudicium. Illi vero quibus prae oculis essent sua facinora, conspectis quoque suis accusatoribus qui advenerant, iudicium reformidabant. Etenim cum omnes sincere accederent; illi rursus comites Musonianum, et Hesychium Castrensiem secum adduxere, ut pro sua consuetudine, illorum potestate freti, quod liberet perficerent. Cum autem absque comitibus synodus celebraretur, ac nullus ibi miles 122 interesset, perculsi a sua conscientia consternati sunt. Non enim amplius pro sua libidine iudicabantur, sed ut veritatis ratio postulabat. Nobis igitur iterum atque iterum provocantibus et episcoporum synodo eos his verbis accersente: « Huc accessistis ut ad iudicium vos sisteretis, cur itaque postquam venistis, vos subducitis? Oportuit enim aut non accedere, aut postquam accessistis, non subterfugere; hoc enim maximum est contra vos argumentum. En adsunt Athanasius et socii quos absentes calumniati estis; ut si quid dicendum habere putetis, praesentes coarguat. Sin, cum non possitis, vos nolle simulatis, aperte sycophantae estis, et hanc vobis synodus feret sententiam. » Quibus auditis illi, suae damnantis conscientia (sciebant enim quae fecerant, et quae adversum nos conflinxerant), accedere veriti sunt; sicque ingentem ac foedam calumniam suam palam fecere. Sancta ergo synodus animadversa eorum turpi atque suspecta fuga, nos admisit ad defensionem. Cum autem, testibus firmisque probationibus adhibitis, quae contra nos gesta fuerant, retulissemus, admiratione capti sunt: omnibusque palam fuit, jure merito eos synodum reformidasse, ut ne coram convincerentur. Tum aiebant: Eo fortasse ex Oriente venerunt, quod Athanasium cum suis putarent non accessurum: siquidem cernentes eos rebus suis confidere ac in jus provocare, fugam faciunt. Nos igitur, utpote injuria affectos ac de falsis criminibus accusatos, receperunt; firmiorique sententia nos ad communionem et agapen admittendos decreverunt. Illos autem qui Eusebii scelorum sese consortes etiam illo impudentiores exhibuerant, condemnarunt, Theodorum nempe Heraclaeae episcopum, Narcissum Neroniadis, Acaecium Caesareae, Stephanum Antiochiae, Ursacium et D Valentem in Pannonia episcopos, Menophantem Ephesi, et Georgium Laodiceae. Scripseruntque omnibus ubique terrarum episcopis, et ad singulas eorum parochias qui injuriam passi fuerant, his verbis:

(24) Ad agapen, id est ad convivium fidelium. De qua voce fusius pertractant Suicerus, Cangius et alii complurimi.

(25) Νερωνιάδος. In Hilarii fragmentis legitur, Narcissus Irenopolis, sed mendose pro Νερωνιάδος.

(26) Παροικία. Haec vox interdum sumitur pro dioecesi, ut hoc loco et alias saepissime apud Athanasium, interdum pro quadam Ecclesia peculiari, ut infra cernere est, ubi Marcotes παροικία nuncupatur. Vide Valesium in Notis ad Euseb., p. 4, et Sirmundum. Hujus vocis frequens est usus apud Patres.

EPISTOLA SYNODI SARDICÆ CONGREGATÆ. Α ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΤΗΣ ΕΝ ΣΑΡΔΙΚΗ ΣΥΝΑΧΘΕΙΣΗΣ ΣΥΝΟΔΟΥ.

SANCTA SYNODUS

per Dei gratiam Sardicæ congregata, ex urbe Roma, ex Hispaniis, Galliis, Italia, Campania, Calabria, Apulia, Africa, Sardinia, Pannoniis, Mysiis, Dacia, Norico, Siscia, Dardania, altera Dacia, Macedonia, Thessalia, Achaia, ex Epiris, Thracia, Rhodope, Palaestina, Arabia, Creta et Egypto; presbyteris et diaconis, et universæ sanctæ Dei Ecclesiæ Alexandriæ commoranti, dilectis fratribus in Domino salutem.

37. Etiam vestræ pietatis litteris nondum acceptis, non ignotum id nobis, sed exploratum fuit, execrandæ Arianorum hæresis patronos, multa et atrocia in exitum potius animarum suarum, quam in Ecclesiæ machinatos esse. Hæc enim fuit eorum ars et vafrities, semperque hujus lethiferi propositi fecere, ut omnes ubique orthodoxos, qui Ecclesiæ catholice 123 doctrinam retinent, a Patribus sibi traditam, sedibus pellere, et persequi satagent. Aliis enim ficta crimina imposuere, alios in exilium misere, alios in ipsis suppliciis confecerunt. Certe fratris nostri et coepiscopi Athanasii innocentiam vi et tyrannide circumvenire conati sunt: quapropter nulla sedulitate, nulla fide, vel æquitatē, in eo judicando sunt usi. Ideo diffisi iis quas lusere fabulis, atque rumoribus quos de illo sparsere: imo animadvertentes, se non vera posse earum rerum proferre argumenta; cum essent in urbe Sardicæ, noluerunt ad synodum sanctorum omnium episcoporum accedere. Atque hinc æquitas iudicii fratris et coepiscopi nostri Julii liquido apparuit: qui non temerario consilio, sed cum debita accusatione sententiam tulit, adeo ut nihil sit dubii de communione fratris nostri Athanasii relictum: quippe qui octoginta episcopos pro se habuerit veraces testes. A quo illud quoque cum æquitatē actum ert, quod per dilectos fratres nostros presbyteros suos, et per litteras suas, Eusebianos, non recto iudicio sed vi fretos, sapienter eluserit. Quapropter omnes ubique episcopi Athanasii, utpote innocentis, communionem firmam statimque fecerunt. Illud quoque vestra charitas animadvertat: cum ad sanctam synodum Sardicæ congregatam advenisset, tunc, uti supra diximus, Orientales episcopos, et scriptis litteris, et mandatis non scriptis, a nobis citatos vocatosque fuisse, ut se iudicio sisterent. At illi sua sese damnante conscientia, turpibus usi tergiversationibus iudicium subterfugere cœperunt. Postulabant enim, ut innocentem quasi reum a nostra communione ejiceremus: non advertentes

(27) Reg., δακλίας, et recte quidem. Editi, δακίων. Mox, Σισκίας. Sunt qui Θεουσκίας legendum existiment: sed omnes cum editi tum mss. Σισκίας habent, et ita legendum esse constat; nam initio hujus Apologiæ Athanasius in numero provinciarum quarum episcopi Sardicam convenerant, Sisciam reponit.

(28) Καί δεest in Reg. In aliis vero legitur.

(29) Reg., πάντας, rectius quam editi, qui πάν-

Ἡ ἉΓΙΑ ΣΥΝΟΔΟΣ

ἡ κατὰ Θεοῦ χάριν ἐν Σαρδικῇ συναχθεῖσα ἀπὸ Ρώμης, καὶ Σπανίων, Γαλιλίων, Ἰταλίας, Καμπανίας, Καλαβρίας, Ἀπουλίας, Ἀρροικῆς, Σαρδινίας, Παννονίων, Μυσίων, Δακλίας (27), Νωρικῶν, Σισκίας, Δαρδανίας, ἀλλῆς Δακίας, Μακεδονίας, Θεσσαλίας, Ἀχαΐας, Ἠπειρώων, Θράκης καὶ Ρωδῶνης, καὶ Παλαιστίνης, καὶ Ἀραβίας, καὶ Κρήτης, καὶ Αἰγύπτου πρεσβυτέρους, καὶ διακόνους, καὶ πάσῃ τῇ ἁγίᾳ Ἐκκλησίᾳ τοῦ Θεοῦ τῇ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ παρούσῃ, ἀγαπητοῖς ἐν Κυρίῳ χαίρειν:

37. Καὶ πρὶν μὲν λαβεῖν ἡμᾶς τὰ γράμματα τῆς ἐλλαβίας ὑμῶν, οὐκ ἠγνοῦμεν, ἀλλὰ καὶ φανερὸν ἡμῖν ἦν, ὡς ὅτι οἱ τῆς δυσωνόμενου τῶν Ἀρειανῶν αἰρέσεως προστάται πολλὰ καὶ δεινὰ, μᾶλλον δὲ καὶ (28) ἐπ' ἐλέθρῳ τῆς αὐτῶν ψυχῆς ἡ κατὰ τῆς Ἐκκλησίας ἐμνηχανῶντο. Αὕτη γὰρ ἦν αὐτῶν τέχνη καὶ πανουργία, ταύτης διὰ τῆς θανατηφόρου γεγονῆναι προθέσεως, ὅπως πάντας (29) τοὺς ὁποιοῦντες τυγχάνοντας τῆς ὁρθῆς δόξης, καὶ τὴν τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας διδασκαλίαν κατέχοντας, τὴν παρὰ τῶν Πατέρων αὐτοῖς παραδοθείσαν, σπουδάζειν ἐκλύειν καὶ διώκειν. Τοὺς μὲν γὰρ πλαστοῖς ἐγκλήμασιν ὑπέβαλλον, ἄλλους εἰς ἔξορισμὸν ἀπέστελλον, ἄλλους ἐν αὐταῖς ταῖς τιμωρίαις κατεπύονον. Ἀμφότεροι καὶ τοῦ ἀδελφοῦ καὶ συνεπισκόπου ἡμῶν (25) Ἀθανασίου τὴν καθαρότητα βίᾳ καὶ τυραννίδι συλλαβέσθαι ἐσπούδασαν, καὶ διὰ τοῦτο οὕτε ἐπιμελής, οὕτε μετὰ πίστεως, οὐδ' ὅλως δικαία γέγονεν ἡ παρ' ἐκείνων κρίσις. Διόπερ οὐδὲ θαρρόντες, οἷς ἐδραματούργησαν, οὐδὲ οἷς ἐθρύλησαν κατ' αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ θεωροῦντες, ὡς οὐ δύνανται περὶ τούτων ἀποδείξεις ἔχειν ἀληθεῖς, παρόντες εἰς τὴν Σαρδῶν (30) πόλιν, οὐκ ἠθέλησαν εἰς τὴν σύνοδον πάντων τῶν ἁγίων ἐπισκόπων ἀπαντήσαι. Ἐκ δὲ τούτου φανερὰ καὶ δικαία καθέστηκεν ἡ κρίσις τοῦ ἀδελφοῦ καὶ συνεπισκόπου ἡμῶν Ἰουλίῳ· οὐ γὰρ ἀσχετῶς βεβούλευται, ἀλλὰ καὶ μετ' ἐπιμελείας ὥρισεν, ὥστε μὴδὲ ὅλως διατάσαι (31) περὶ τῆς κοινωνίας τοῦ ἀδελφοῦ ἡμῶν Ἀθανασίου. Ἔχει γὰρ ἐπισκόπων ὁδοῦν καὶ ἀληθεῖς μάρτυρας· εἶχε καὶ τοῦτο δίκαιον, ὅτι διὰ τῶν ἀγαπητῶν ἀδελφῶν ἡμῶν τῶν πρεσβυτέρων αὐτοῦ καὶ διὰ γραμμάτων μεθώδευσε τοὺς περὶ Εὐσέβιον, τοὺς οὐκ ἐπὶ κρίσει, ἀλλ' ἐπὶ βίᾳ μᾶλλον ἐπεισομένους. Ὅθεν οἱ πανταχοῦ πάντες ἐπίσκοποι, τὴν κοινωνίαν Ἀθανασίου ἐβεβαίωσαν διὰ τὴν καθαρότητα αὐτοῦ. Κάκεινο δὲ ὑμῶν ἡ ἀγάπη συνοράτω· ἐπειδὴ εἰς τὴν ἁγίαν σύνοδον τὴν ἐν Σαρδικῇ συναχθεῖσαν παρεγένετο, τότε δὲ, καθὰ προσέπαμεν, καὶ διὰ γραμμάτων καὶ δι' ἀγράφων ἐντολῶν (32) ὑπεμνήθησαν οἱ τῆς ἐξέως, καὶ ἐκλήθησαν

τως habent.

(29) Vulg., ὑμῶν. Edit.

(30) Basil., Σερδῶν, quo item modo alias legitur. Reg., Σαρδῶν, cum gravi accentu.

(31) Reg., διατάσαι.

(32) Reg., δι' ἀγράφων ἐντολῶν. Mox idem ἐκλήθησαν παρ' ἡμῶν ὥστε παρῆναι. In editis παρ' ἡμῶν ὥστε desunt.

παρ' ἡμῶν ὥστε παρῖναι. Ἄλλ' ἐκεῖνοι ὑπὸ τῆς A
 συνευθέσεως καταγινωσκόμενοι, ἀπρεπέει χρώμενοι
 προφάσει, φυγοδικεῖν ἤρξαντο. Ἐξίουν γὰρ τὸν
 ἀθῶον, ὡς ὑπεύθυνον, ἀπὸ τῆς ἡμετέρας κοινωνίας
 ἐκβάλλεσθαι, οὐ συνωρῶντες, ὡς ἀπρεπέει, μᾶλλον δὲ
 ἀδύνατον ἦν τοῦτο. Καὶ τὰ ὑπομνήματα δὲ τὰ ἐν τῷ
 Μαρτυρῇ γενόμενα ὑπὸ παμπόνηρων καὶ ἐξωλεσμάτων
 τινῶν νεωτέρων, οἷς οὐκ ἂν τις ἐπίστευσεν οὐδὲ τὸν
 τυγνόντα βαθμὴν τοῦ κλήρου, συνέστηκε κατὰ μονομέ-
 ρειαν πεπράχθαι (53). Οὕτε γὰρ ὁ ἀδελφὸς ἡμῶν
 Ἀθανάσιος ὁ ἐπίσκοπος, οὕτε Μακάριος ὁ πρεσβύτε-
 ρος ὁ κατηγορούμενος ὑπ' αὐτῶν παρῆν. Καὶ ὁμοῦ
 ἢ παρ' αὐτῶν ἐρώτησις, μᾶλλον δὲ ὑποβολὴ ἢ γενο-
 μένη, πάσης αἰσχύνῃς ἦν μεστὴ· πῇ μὲν γὰρ ἔθνικοι,
 πῇ δὲ κατηγούμενοι ἠρωτῶντο, οὐχ ἵνα, ἅπερ Ἰσασιν,
 εἴπωσιν, ἀλλ' ἵνα, ἅπερ παρ' αὐτῶν μαμαθήχασι, B
 ψεύσωνται. Καὶ γὰρ καὶ ὡμῶν (54) τῶν πρεσβυτέρων
 φροντιστῶν ἐπὶ τῇ ἀπουσίᾳ τοῦ ὁμετέρου ἐπισκόπου,
 καὶ βουλομένων παρῖναι ἐπὶ τῇ ἐξετάσει, καὶ τὴν
 ἀλήθειαν δεῖξαι, καὶ τὰ ψευδῆ διελέγξαι, οὐδεὶς λόγος
 γέγονεν· οὐκ ἐπέτρεψαν γὰρ ὡμὰς παρῖναι, ἀλλὰ
 καὶ μεθ' ὕδρεως ἐξέβαλον. Καὶ εἰ καὶ τὰ μάλιστα φα-
 νερά· πᾶσι καθέστηκε καὶ ἐκ τούτων ἡ συκοφαντία,
 ὁμοῦ, ἀναγινωσκομένων τῶν ὑπομνημάτων, εὐρομεν
 αὐτὸν τὸν παμπόνηρον Ἰσχυραν, τὸν ἐπὶ τῇ συκο-
 φαντίᾳ μισθὸν παρ' αὐτῶν λαβόντα τὸ δοκοῦν ὄνομα
 τῆς ἐπισκοπῆς, διελέγχοντα ἑαυτοῦ τὴν συκοφαντίαν.
 Αὐτὸς γὰρ ὁ Ἰσχυρὰς ἐν αὐτοῖς τοῖς ὑπομνήμασι
 διεδάλσας, κατ' ἐκείνην τὴν ὥραν, ἐν ᾗ Μακάριον
 ἐλθούσαν τότε κατακτεῖσθαι ἑαυτὸν· καίτοι τῶν περὶ
 Ἰσχυραν καὶ προσφάρειν, ὅτε Μακάριος ἐπίστη.

58. Κάκειν δὲ πᾶσι φανερά καθέστηκεν ἡ συκο- C
 φαντία καὶ διαβολή, ἣν ἠτιάσαντο μετὰ ταῦτα. Ἐφα-
 σαν γὰρ καὶ καταδόξαν, φόνον δεδρακέναι τὸν Ἀθα-
 νάσιον, καὶ ὡς Ἀρσένιον τινὰ Μελετιανὸν ἐπίσκοπον
 ἀνῆρηκέναι, ἐφ' ᾧ προσποιητῶ στεναγμῷ καὶ πεπλα-
 σμένους δάκρυσιν ὑπεκρίνοντο, καὶ ἤξιουν τοῦ ζῶντος
 ὡς τεθνηκότος τὸ σῶμα ἀποδοθῆναι. Ἄλλ' οὐκ ἄγνωστα
 γέγονε τὰ σοφίσματα τούτων. Ἐγνωσαν γὰρ ἅπαν-
 τες (55), ζῆν τὸν ἀνθρωπον, καὶ ἐν τοῖς ζῶσιν ἐξ-
 ετάζεσθαι· καὶ ἐπειδὴ ἐώρων ἑαυτοὺς οἱ πρὸς πάντα
 εὐχερεῖς διελεγχόμενους ἐπὶ τοῖς ψεύσμασι τούτοις
 (αὐτοὶ γὰρ ζῶν ὁ Ἀρσένιος ἐδείκνυν ἑαυτὸν μὴ ἀν-
 ῆρησθαι μηδὲ τεθνηκέναι), ὁμοῦ οὐκ ἠσύχασαν, ἀλλ'
 ἐτέρας συκοφαντίας πρὸς ταῖς προτέραις συκοφαντίας
 ἐπέζητουν, ἵνα πάλιν μηχανησάμενοι, διαβάλλωσι (56)
 τὸν ἀνθρωπον. Τί οὖν, ἀγαπητοί; Οὐκ ἐταράχθη ὁ
 ἀδελφὸς ἡμῶν Ἀθανάσιος, ἀλλὰ πάλιν πολλὴ παρρη-
 σία χρώμενος, προεκαλεῖτο καὶ ἐπὶ τούτοις αὐτοὺς·
 καὶ ἡμεῖς δὲ ἠνυχόμεθα καὶ προετρεπούμεθα ἔλθεῖν
 αὐτοὺς εἰς τὴν κρίσιν, καὶ εἴπερ δύνανται, διελέγξαι.
 Ὡς τῆς πολλῆς πλεονεξίας ἡ τῆς δεινῆς ὑπερφηφίας!
 μᾶλλον δὲ, εἰ δεῖ τάλῃθις εἰπεῖν, ὡ κακῆς καὶ ὑπευ-

quam indecens, imo potius quam impossibile illud
 esset. Quin et monumenta in Mareote edita, a sce-
 leratissimis et perditissimis quibusdam adolescenti-
 bus, quibus ne minimum quidem clericatus gradum
 quispiam contulisset, una solum e partibus presente
 facta fuisse constabat: nam neque frater noster
 Athanasius, neque Macarius presbyter ab illis accu-
 satus, illic adfuerant. Et alioqui eorum inquisitio
 seu potius fraudulenta subiectio, omni turpitudine
 plena erat; nam cum ethnici, tum catechumeni
 interrogabantur, non ut quæ scirent dicere, sed
 ut quæ ab illis didicerant falso proferrent. Siqui-
 dem et vestrum presbyterorum, qui absente epi-
 scopo rei curam gerebatis, ac voluistis questioni
 interesse, et veritatem patefacere, mendacique
 refutare, nulla est habita ratio: neque enim vos
 adesce concesserunt, sed contumeliose eiecerunt.
 Ac licet hinc maxime eorum sycophantia omnibus
 comperta sit, attamen dum monumenta illa lege-
 rentur, deprehendimus ipsum sceleratissimum
 Ischyram, qui vacuo episcopatus nomine, in mer-
 cedem sycophantiæ suæ, et ab illis donatus, calu-
 mnam suam coarguere. In iisdem enim monu-
 mentis narrabat ipse Ischyra, se qua hora Maca-
 rium in suam cellam venisse affirmabat, egrotum
 jacuisse: licet e contra Eusebiani scribere ausi sint,
 Ischyram, cum Macarius supervenit, stetisse et
 oblationem fecisse.

ἐληλυθέναι εἰς τὸ κελλὸν ἑαυτοῦ διεδοκίμαστο, νο-
 Εὐσέβιον γράψαι τολμησάντων ἐστάναι τότε τὸν

58. Quin etiam ea qua post usi sunt sycophantia
 et calumnia omnibus manifesta est. Alebant enim,
 et magnis clamoribus affirmabant, eandem Athana-
 sium perperasse, et Arsenium quemdam Meletia-
 num episcopum occidisse, quam rem simulato ge-
 mitu et falsis lacrymis deplorabant, postulantes
 viventis corpus quasi is mortuus esset sibi tradi.
 Sed non latuit 124 eorum vafrities: omnibus
 enim compertum fuit hominem vivere, et inter vi-
 vos numerari: et cum conspicerent illi ad omne
 scelus prompti viri, se mendacii convictos: ipse
 enim Arsenius vivus, se minime occisum aut mor-
 tuum esse palam fecit; nihilo tamen magis quieve-
 runt, sed alias sycophantias prioribus addendas
 quaesiere, ut quibusvis machinis adhibitis, homi-
 nem denuo calumniarentur. Quid igitur, dilecti?
 Nequaquam perterritus est frater noster Athana-
 sius, sed iterum magna usus fiducia, eos in jus pro-
 vocabat: nos quoque rogavimus hortatique sumus,
 ut iudicio se sisterent et, si possent, hominem con-
 vincerent. O magnam arrogantiam! o ingentem
 superbiam! aut potius, si vere dicendum est, o ma-

ζεσθαι, quæ loquendi formula infra quoque usuve-
 nit. Cicero pro Quintio: ne numeretur inter vi-
 vos.

(56) Idem Reg., διαβάλλωσι. Alias sycophantias ab
 Eusebianis objectas vide supra in epistola Alexan-
 drinae synodi.

(53) Reg., μονομερίαν πεπράχθαι.

(54) Reg., ὡμῶν. Alii cum editis, ἡμῶν, perperam.
 Nannii versio sic habet: Nulla enim nostri ratio ha-
 bita est, qui presbyteri sumus Athanasii. Quasi vero
 omnes episcopi Sardicæ coacti Athanasii presbyteri
 fuerint.

(55) Reg., πάντες. Mox, καὶ ἐν τοῖς ζῶσιν ἐξετά-

iam, et crimine obnoxiam conscientiam! quod sane A nulli non exploratum est. Quocirca, dilecti fratres, monemus vos et hortamur, ut præ omnibus rectam Ecclesie catholice fidem retineatis. Multa quidem gravia et atrociora tolerastis, multas quoque contumelias et injurias sustinuit catholica Ecclesia: sed qui perseveraverit usque in finem, hic salvus erit⁷⁹. Quare si quid iterum contra vos aggrediantur, tribulatio illa gaudii vobis loco sit; nam istiusmodi afflictiones pars sunt martyrii, et huiusmodi vestrae confessiones et tormenta sua mercede non carebunt: sed certaminis præmiis a Deo donandi estis. Quamobrem pro sana fide potissimum decertate, necnon pro innocentia Athanasii episcopi vestri et coadministri nostri. Nam neque rem silentio præterivimus, neque negleximus quæ vestrae securitati conducebant: sed ea curavimus, ea egimus, quæ charitatis ratio postulat. Fratrum quippe nostrorum afflictorum vicem dolemus, et illorum afflictiones nostras arbitramur.

39. Quocirca hæc retulimus ad piissimos et Dei amantissimos imperatores, rogantes eorum humanitatem, ut eos qui adhuc vexantur et affliguntur dimitti jubeant, decernantque, ut ne quis iudicium, quorum officium est popularia solum curare, clericos iudicet, aut ullatenus in posterum, occasione curandarum Ecclesiarum, adversus fratres quidvis moliat⁸⁰: sed ut quisque citra persecutionem aut vim vel fraudem, pro voto et voluntate sua vitam agat, ac cum quiete et pace catholicam et apostolicam sectetur fidem. Porro vestram unanimi-
tatem monitam volumus, Gregorium, qui dicitur præter jus fasque ab hæreticis ordinatus, et in vestram urbem ab illis missus, universæ sacræ synodi iudicio damnatum depositumque fuisse, tamen si revera nunquam is ut episcopus sit habitus. Istrum igitur episcopum Athanasium redeuntem, cum gaudio recipiatis; ideo enim illum cum pace dimisimus. Unde hortamur omnes, qui vel metu vel quorundam dolo circumventi cum Gregorio communicarunt, ut jam moniti, et excitati, nobis morem gerentes, a detestanda ejus communionem desistant, ac deinceps sese Ecclesie catholice conjungant.

⁷⁹ Matth. x, 22.

(37) Quæ in editis sequebantur post ista ἡγούμενα, pertinent ad sequentem epistolam, ut infra monemus.

(38) Hæc, χωρίς τινος διωγμοῦ, in editis deerant, notum sum ex Reg. et Basil. mutuati.

(39) Reg., ὑπὸ τῶν.

(40) Οὐδέ πώποτε uno verbo. In Reg. melius quam editi, οὐδέ πώποτε.

(41) Quæ sequuntur post τῇ καθολικῇ Ἐκκλησίᾳ, ad hanc epistolam pertinere, nec sequenti addenda esse, monet Regii codicis scriptor, qui præposito asterisco, et inferius deinde altera nota apposita, sic habet, ἀπὸ τοῦ σημείου τούτου μέχρι τοῦτου ἔχει κατὰ προσθήκην αὐτῇ ἡ ἐπιστολὴ τῆς μετ' αὐτῆς, ἣν οὖν τῆς πρὸς πάντας ἐπισκόπους, id est,

θύνου συνεδήσεως! τοῦτο γὰρ πᾶσι πεφανέρωται. Ὅθεν, ἀγαπητοὶ ἀδελφοί, ὑπομνησκομεν καὶ προ-
τρέπομεθα ὑμᾶς πρὸ πάντων τὴν ὀρθὴν πίστιν τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας κατέχειν. Πολλὰ μὲν γὰρ καὶ δεῖνὰ καὶ γαλεπὰ πεπόνθατε, πολλὰς δὲ ὕβρεις καὶ ἀδικίας ὑπέμεινεν ἡ καθολικὴ Ἐκκλησία· ἀλλ' ὁ ὑπομείνας εἰς τέλος, οὗτος σωθήσεται. Διόπερ καὶ ἐτι ποιεῖν τοιμῆσιν καθ' ὑμῶν, ἡ θλίψις ἀντὶ χαρᾶς ὑμῖν ἔστω· τὰ γὰρ τοιαῦτα παθήματα μέρος ἐστὶ μαρτυρίου, καὶ αἱ τοιαῦται ὑμῶν ὁμολογίαι καὶ αἱ βάσανοι οὐκ ἀμισθοὶ τυγχάνουσιν, ἀλλ' ἀπολήψεσθε παρὰ τοῦ Θεοῦ τὰ ἐπαθλα. Διότι μάλιστα ἀγωνίζεσθε ὑπὲρ τῆς ὑγιαίνουσας πίστεως καὶ τῆς καθαρότητος τοῦ ἐπισκόπου ὑμῶν Ἀθανασίου τοῦ συλλειτουργοῦ ἡμῶν. Καὶ γὰρ οὐδὲ ἡμεῖς παρεσιώπησαμεν, οὐδὲ ἡμελήσαμεν τῆς ὑμῶν ἀμεριμνίας χάριν· ἀλλ' ἐφροντίσαμεν καὶ πεποιθήκαμεν, ἅπερ ὁ τῆς ἀγάπης λόγος ἀπαιτεῖ. Συμπάσχομεν γὰρ τοῖς πάσχουσιν ἀδελφοῖς ἡμῶν, καὶ τὰ ἐκείνων παθήματα ἴδια ἡγούμεθα (37).

39. Διόπερ ἀνηνέγκαμεν, καὶ ἤξιώσαμεν τοὺς εὐσεβεστάτους καὶ θεοφιλεστάτους βασιλεῖς, ὅπως ἡ φι-
λανθρωπία αὐτῶν καὶ τοὺς ἐτι κάμνοντας καὶ πιεζομένους ἀνεθῆναι κελεύσῃ, καὶ προστάξωσι μηδένα τῶν δικαστῶν, οἷς περὶ μόνων τῶν δημοσίων μέλειν προσήκει, μήτε κρίνειν κληρικούς, μήτε ὅπως τοῦ λοιποῦ, προφάσει τῶν Ἐκκλησιῶν, ἐπιχειρεῖν τι κατὰ τῶν ἀδελφῶν, ἀλλ' ἵνα ἕκαστος χωρὶς τινος διωγμοῦ (38), χωρὶς τινος βίας καὶ πλεονεξίας, ὡς εὐχεται καὶ βούλεται, ᾗ, καὶ μετ' ἡσυχίας καὶ εἰρήνης τὴν καθολικὴν καὶ ἀποστολικὴν πίστιν μετέρχηται. Γρηγόριος μέντοι ὁ παρανόμως παρὰ τῶν (39) αἵρετικῶν λεγόμενος κατασταθῆναι, καὶ εἰς τὴν ὑμετέραν πόλιν παρ' αὐτῶν ἀποσταλεῖς· καὶ τοῦτο γὰρ γινωσκέτω ὑμῶν ἡ ὁμοφυλία, ὅτι κρίσει τῆς ἱερᾶς πάσης συνόδου καθήρεθαι, εἰ καὶ τὰ μάλιστα οὐδεπώποτε (40) οὐδὲ ὡς ἐπίσκοπος ὅπως γενόμενος ἐνομήσθῃ. Χαίρετε τοίνυν ἀπολαμβάνοντες ἑαυτῶν τὸν ἐπίσκοπον Ἀθανάσιον· διὰ τοῦτο γὰρ καὶ μετ' εἰρήνης αὐτὸν ἀπελύσαμεν. Ὅθεν καὶ παρανοούμεν πᾶσι τοῖς, ἡ διὰ φόβον ἢ διὰ περιδρομὴν τινῶν, κοινωνήσας Γρηγόριον, ἵνα νῦν, ὑπομνησθέντες καὶ προτραπέντες καὶ ἀναπεισθέντες παρ' ἡμῶν, παύσωνται τῆς πρὸς ἐκεῖνον μυσταρὲς κοινωνίας, καὶ λοιπὸν ἑαυτοὺς συνάψωσι τῇ καθολικῇ Ἐκκλησίᾳ (41).

quæ ab hac nota usque ad sequentem habentur, ad hanc epistolam pertinent, nec in subsequenti ad omnes episcopos leguntur. Nimirum amanuensis cum eas epistolas fere similes adverteret, priorem tantum descripsit, quibusdam quæ in secunda duntaxat legebantur ad marginem additis, ne exciderent, monetque vicissim, ea quæ sequuntur post τῇ καθολικῇ Ἐκκλησίᾳ, priori solum, et nequaquam subsequenti esse ascribenda. Subodorari tamen licet quædam verba quæ ad sequentem epistolam pertinerent, eorumdem negligentia in priori remansisse nullo discrimine distincta: itemque nonnulla hanc primam spectantia, subsequenti falso ascribi; sed levioris momenti res est.

40. (Ἐπειδὴ δὲ ἔγνωμεν (42), ὅτι καὶ Ἀφθόνιος, καὶ Ἀθανάσιος ὁ Καπίτωνος, καὶ Παῦλος, καὶ Πλουτίων, οἱ συμπρεσβύτεροι ἡμῶν, συσκευῆν καὶ αὐτοὶ πεπόνθασιν ὑπὸ τῶν περὶ Εὐσέβιον, ὥστε τοὺς μὲν ἐξορισμῷ πειραθῆναι, τοὺς δὲ καὶ θανάτων ἀπειλὰς διαπεφυγῆναι· τούτου ἕνεκεν καὶ περὶ τούτου δηλώσαι ὑμῖν ἀναγκαῖον ἡγησάμεθα, καὶ ἀθώους ἀπαλύσαμεν, εἰδότες, ὅτι πάντα τὰ παρὰ τῶν περὶ Εὐσέβιον κατὰ τῶν συσκευασθέντων ὑπ' αὐτῶν γέγονεν. Ἐπρεπε μὲν (43) οὖν τὸν ὑμέτερον ἐπίσκοπον, τὸν συλλειτουργὸν ἡμῶν Ἀθανάσιον, περὶ αὐτῶν ὡς περὶ ἰδίου ἰδίοις ὑμῖν δηλῶσαι· ἐπειδὴ δὲ ὑπὲρ πλείονος μαρτυρίας καὶ τὴν ἀγίαν σύνοδον ἡθελήσεν ὑμῖν γράφαι, διὰ τοῦτο οὐκ ἀνεβαλλόμεθα, ἀλλὰ καὶ σημᾶναι ὑμῖν ἐσπουδάσαμεν, ἵν', ὥσπερ ἡμεῖς, οὕτω καὶ ὑμεῖς αὐτοὺς ἀποδέξησθε· ἀξιοὶ γὰρ καὶ αὐτοὶ ἐπαίνου, ὅτι διὰ τὴν εἰς Χριστὸν εὐσέβειαν καὶ αὐτοὶ ἡξιώθησαν παρὰ τῶν αἱρετικῶν ὕβριν ὑπομείναι.) Τίνα δὲ ἐστὶ τὰ παρὰ τῆς ἀγίας συνόδου δογματισθέντα κατὰ τῶν προϊσταμένων τῆς Ἀρειανῆς αἱρέσεως, καὶ πλημμελησάντων καθ' ὑμῶν, καὶ κατὰ τῶν ἄλλων Ἐκκλησιῶν, γνῶσεσθε ἐκ τῶν ὑποτεταγμένων· ἀπεστελαμέν γὰρ ὑμῖν, ἵνα (44) καὶ ἐκ τούτων γνῶτε, ὅτι ἡ καθολικὴ Ἐκκλησία οὐ παρορᾷ τοὺς εἰς αὐτὴν πλημμελοῦντας (45).

Η ΑΓΙΑ ΣΥΝΟΔΟΣ

ἡ κατὰ Θεοῦ χάριν ἐν Σαρδικῇ συναχθεῖσα τοῖς κατ' Αἴγυπτον καὶ Λιβύην ἐπισκόποις καὶ συλλειτουργοῖς, ἀγαπητοῖς ἀδελφοῖς ἐν Κυρίῳ χαίρειν.

41. Καὶ πρὶν μὲν λαβεῖν ἡμᾶς τὰ γράμματα τῆς εὐλαβείας ὑμῶν (46), οὐκ ἠγνοοῦμεν, ἀλλὰ καὶ φανερὸν ἡμῖν ἦν, ὡς ὅτι οἱ τῆς δυσωνύμου τῶν Ἀρειανῶν αἱρέσεως προστάται, πολλὰ καὶ δεινὰ, πολλοὺς δὲ καὶ ἐπ' ὀλέθρῳ τῆς ἐαυτῶν ψυχῆς ἡ κατὰ τῆς Ἐκκλησίας ἐμνηκανόντο. Αὕτη γὰρ ἦν αὐτῶν τέχνη καὶ πανουργία, ταύτης ἀεὶ τῆς θανατηφόρου γεγόνاسι προθέσεως, ὅπως πάντας τοὺς ὁποιοῦντε τυγχάνοντας τῆς ὁρθῆς δόξης, καὶ τὴν τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας διδασκαλίαν κατέχοντας, τὴν παρὰ τῶν Πατέρων παραδοθεῖσαν, σπουδάζειν ἐλαύνειν καὶ διώκειν. Τοὺς μὲν γὰρ πλᾶστοις ἐγκλήμασιν ὑπέβαλλον, ἄλλους εἰς ἐξορισμὸν ἀπέστελλον, ἄλλους ἐν αὐταῖς ταῖς τιμωρίαις κατεπόνουν. Ἀμέλει καὶ τοῦ ἀδελ-

40. (Cæterum quia cognovimus Eusebianos in Aphthonium, 125 Athanasium quoque Capitonis filium, Paulum et Plutionem compresbyteros nostros, conspiracy fecisse, ita ut alii quidem in exilium missi sint, quidam mortis minis perterriti aufugerint; ideo vobis declarandum duximus, etiam illos a nobis receptos, et innoxios esse declaratos; quod probe sciremus, omnia quæ ab Eusebianis adversus orthodoxos gesta sunt, ad gloriam et commendationem eorum quos illi calumniati sunt vergere. Decebat quidem episcopum vestrum, comministrumque nostrum Athanasium, de iis, ut de propriis proprios, vos certiores facere, sed quoniam firmioris testimonii causa, ipsam sanctam synodum vobis scribere exoptavit; ideo nihil super sedendum rati, hæc vobis quam primum significare curavimus; ut quemadmodum nos, ita vos quoque illos recipiatis; laudem enim ipsi merentur, quoniam propter suam in Christum pietatem digni habiti sunt ab hæreticis contumeliam pati.) Quænam autem a sancta synodo decreta sint contra Ariane hæreseos præfectos, qui et in vos et in alias Ecclesias debacchanti sunt, ex iis quæ subjuncta sunt, cognoscetis; ea enim ad vos misimus, ut hinc notum sit vobis, Ecclesiam catholicam non dissimulanter agere cum iis qui in se scelera perpetrarint.

SANCTA SYNODUS

per Dei gratiam Sardicæ congregata, iis qui in Ægypto et Libya sunt episcopis et comministris, dilectis fratribus in Domino salutem.

41. Etiam vestræ pietatis litteris nondum acceptis, non ignotum id nobis, sed exploratum fuit, execrandæ Arianorum hæresis patronos, multa et atrocia in exitium potius animarum suarum, quam in Ecclesiam machinatos esse. Hæc enim fuit eorum ars et vafrities, semperque hujus lethiferi propositi fuere, ut omnes ubique orthodoxos, qui Ecclesiæ catholicæ doctrinam retinent, a Patribus sibi traditam, sedibus pellere, et persequi satagent. Aliis enim ficta crimina imposuere, alios in exilium misere, alios in ipsis suppliciis confecerunt. Certo fratris nostri et coepiscopi Athanasii innocentiam vi et tyrannide circumvenire conati sunt, quapropter nulla sedulitate, nulla fide, vel æquitate, in eo

(42) Reg., quem sequimur, Ἐπειδὴ δὲ. Basil., Ἐπεὶ δὲ. Editi vero, ἐπεὶ δὲ καί.

(43) Μὲν abest ab editis, nos sumus ex Regio mutuati. Paulo infra Reg., ἰδίων ἰδίοις, sed ἰδίοις deest in editis. Basil. vero hunc locum sic corrupte habet, ὡς περὶ ἰδίων ὑμῖν ὑμῖν δηλώσει, spatio vacuo inter duo ὑμῖν relicto, quasi aliquid deficiat. Paulo infra Reg., ἀνεβαλλόμεθα. Mox idem, σημᾶναι cum acuto.

(44) Post ἵνα, hæc, καὶ ὑμέτερα θεοσεβεία σύμφηρος τοῖς παρ' ἡμῶν ὀρισθεῖσι γένηται, quæ in editis legebantur, ad subsequentem epistolam pertinent, ut monet ad marginem Regii codicis scriptor.

(45) Hæc ad modum tituli sequebantur in editis, Ἡ αὕτη οὖν ἐπιστολὴ ἀπαρallάκτως κατὰ πάντα

ἐγράφη πρὸς τοὺς κατ' Αἴγυπτον καὶ Λιβύην ἐπισκόπους. Hæc ipsa epistola ad episcopos Ægypti et Libyæ absque ullo discrimine scripta est. Sed non modicum inter utramque intercedit discrimen, ut cuique licet advertere ambas inter se conferenti.

(46) Post hæc verba τῆς εὐλαβείας ὑμῶν, hæc Regii codicis scriptor apposuit: καὶ διὰ τὸ εἶναι αὐτὴν ἴσην κατὰ πάντα τῇς πρὸ αὐτῆς, ἥτοι τῇς πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν Ἀλεξανδρέων, πλὴν τῶν πρὸς τὸ τέλος σεσημειωμένων, κατελείφθη ἀγραφὸς, διὰ τὸ μὴ δευτερωθῆναι καὶ τὴν σπουδὴν καὶ τὰ χαρίτια, cum hæc epistola præcedenti ad Alexandrinorum Ecclesiam missæ omnino similis sit, iis exceptis quæ sub finem annotavimus, eam non descriptimus, ne bis labor et charta insumeretur; quod superius explicatum est.

judicando sunt usi. Ideo diffusi iis quas lusero fabulis, atque rumoribus quos de illo sparsere : imo animadvertentes, se non vera posse earum rerum proferre argumenta ; cum essent in urbe Sardica, noluerunt ad synodum sanctorum omnium episcoporum accedere. Atque hinc aequitas iudicii fratris et coepiscopi nostri Julii liquido apparuit, qui non temerario consilio, sed cum debita accuratatione sententiam tulit, adeo ut nihil sit dubii de communionem fratris nostri Athanasii relictum : quippe qui octoginta episcopos pro se habuerit veraces testes. A quo illud quoque cum aequitate actum est, quod per dilectos fratres nostros presbyteros suos, **126** et per litteras suas, Eusebianos, non recto iudicio sed vi fretos, sapienter eluserit. Quapropter omnes ubique episcopi Athanasii, utpote innocentis, communionem firmam statimque fecerunt. Illud quoque vestra charitas animadvertat : Cum ad sanctam synodum Sardicæ congregatam advenisset, tunc, uti supra diximus, Orientales episcopos, et scriptis litteris, et mandatis non scriptis, a nobis citatos vocalosque fuisse, ut se iudicio assisterent. At illi sua sese damnante conscientia, turpibus usi tergiversationibus iudicium subterfugere cœperunt. Postulabant enim ut innocentem quasi reum a nostra communione ejiceremus, non advertentes quam indecens, imo potius quam impossibile illud esset. Quin et monumenta in Marcote edita a sceleratissimis et perditissimis quibusdam adolescentibus, quibus ne minimum quidem clericatus gradum quispiam contulisset, una solum e partibus præsentibus, facta esse constabat : nam neque frater noster Athanasius, neque Macarius presbyter ab illis accusatus illic adfuerant. Et alioqui eorum inquisitio seu potius fraudulenta subjectio, omni turpitudine plena erat : nam cum ethnici, tum catechumeni interrogabantur, non ut quæ scirent dicerent, sed ut quæ ab illis didicerant, falso proferrent. Siquidem et vestrum presbyterorum, qui absente episcopo, rei curam gerebatis, ac voluistis questioni interesse, et veritatem patefacere, mendaciæque refutare, nulla est habita ratio ; neque enim vos adesse concesserunt, sed contumeliose ejecerunt. Ac licet hinc maxime eorum sycophantia omnibus comperta sit, attamen dum monumenta illa legerentur, deprehendimus ipsum sceleratissimum Ischyram, qui vacuus episcopatus nomine, in mercedem sycophantiæ suæ, est ab illis donatus, calumniam suam coarguere. In iisdem enim monumentis narrabat ipse Ischyra, se, qua hora Macarium in suam cellam venisse affirmabat, ægrotum jacuisse : licet e contra Eusebiani scribere ausi sint, Ischyram, cum Macarius supervenit, stetisse et oblationem fecisse.

ἐληλυθέναι εἰς τὸ καλλίον αὐτοῦ διεσθεαιούτο, νοσούντα τότε κατακεῖσθαι αὐτόν· καίτοι τῶν περὶ Εὐσέβιον γραφάων τοιμησάντων, ἐστάναι τότε τὸν Ἰσχύραν καὶ

42. Quin etiam ea qua post usi sunt sycophantia et calumnia omnibus manifesta est. Aiebant enim, et magnis clamoribus affirmabant, eadem Athanasium perpetrasse, et Arsenium quemdam Meletia-

φοῦ καὶ συνεπισκόπου ἡμῶν Ἀθανασίου τὴν καθαρότητα βίᾳ καὶ τυραννίδι συλλαβεῖσθαι ἐσπούδασαν, καὶ διὰ τοῦτο οὐτε μετὰ πίστεως, οὐδ' ὅπως δικαία γέγονεν ἡ παρ' ἐκείνων κρίσις· διόπερ οὐδὲ θαρρύνοντες, οἷς ἐδραματούργησαν, οὐδὲ οἷς ἐθρόλισαν κατ' αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ θεωροῦντες, ὡς οὐ δύνανται περὶ τούτων ἀποδείξεις εἶχειν ἀληθεῖς, παρόντες εἰς τὴν Σαρδίων πόλιν, οὐκ ἠθέλησαν εἰς τὴν σύνοδον πάντων τῶν ἁγίων ἐπισκόπων ἀπαντῆσαι· ἐκ δὲ τούτου φανερὰ καὶ δικαία καθέστηκεν ἡ κρίσις τοῦ ἀδελφοῦ καὶ συνεπισκόπου ἡμῶν Ἰουλίου· οὐ γὰρ ἀσκητέϊ βεβούλευται, ἀλλὰ καὶ μετ' ἐπιμελείας ὥρισεν, ὥστε μηδὲ ὅπως διατάσαι περὶ τῆς κοινωνίας τοῦ ἀδελφοῦ ἡμῶν Ἀθανασίου. Εἶχε γὰρ ἐπισκόπων ὀδοφρόνonta ἀληθεῖς μάρτυρας· εἶχε καὶ τοῦτο δίκαιον, ὅτι διὰ τῶν ἀγαπητῶν ἀδελφῶν ἡμῶν τῶν πρεσβυτέρων αὐτοῦ, καὶ διὰ γραμμάτων μεθώδευσεν τοὺς περὶ Εὐσέβιον, τοὺς οὐκ ἐπὶ κρίσει, ἀλλ' ἐπὶ βίᾳ μᾶλλον ἐπηρειδομένους. Ὅθεν οἱ πανταχοῦ πάντες ἐπίσκοποι τὴν κοινωνίαν Ἀθανασίου ἐδεβαίωσαν διὰ τὴν καθαρότητα αὐτοῦ. Κάκεινο δὲ ὡμῶν ἡ ἀγάπη συνοράτω· Ἐπειδὴ εἰς τὴν ἁγίαν σύνοδον τὴν ἐν Σαρδικῇ συναχθεῖσαν παρεγένετο, τότε δὲ, καθὰ προσέκομεν, καὶ διὰ γραμμάτων καὶ δι' ἀγράφων ἐντολῶν ὑπεμνήσθησαν οἱ τῆς ἐφας, καὶ ἐκλήθησαν παρ' ἡμῶν ὥστε παρῆναι. Ἀλλ' ἐκεῖνοι, ὑπὸ τῆς συνεκδήσεως καταγνωσκόμενοι, ἀπρεπέσι χρώμενοι προφάσει, φυγοδικεῖν ἤρξαντο. Ἡξίουσαν γὰρ τὸν ἀθῶον, ὡς ὑπεύθυνον, ἀπὸ τῆς ἡμετέρας κοινωνίας ἐκβάλλεσθαι, οὐ συνορῶντες ὡς ἀπρεπὲς, μᾶλλον δὲ ἀδύνατον ἦν τοῦτο. Καὶ τὰ ὑπομνήματα δὲ τὰ ἐν τῷ Μαρεώτῃ γενόμενα ὑπὸ παμπόνηρων καὶ ἐξωλεσμάτων τινῶν νεωτέρων, οἷς οὐκ ἂν τις ἐπίστευσεν οὐδὲ τὸν τυχόντα βαθμὸν τοῦ κλήρου, συνέστηκε κατὰ μονομέρειαν πεπράχθαι. Οὐτε γὰρ ὁ ἀδελφὸς ἡμῶν Ἀθανάσιος ὁ ἐπίσκοπος, οὔτε Μακάριος ὁ πρεσβύτερος ὁ κατηγορούμενος ὑπ' αὐτῶν παρῆν. Καὶ ὅμως ἡ παρ' αὐτῶν ἐρώτησις, μᾶλλον δὲ ὑποβολὴ ἡ γενομένη, πάσης αἰσχύνῃς ἦν μεστὴ· πῇ μὲν γὰρ ἐθνικῶς, πῇ δὲ κατηχούμενοι ἡρωτούντο, οὐχ ἔνα, ἀπερ ἴσασιν, εἴπωσιν, ἀλλ' ἵνα, ἀπερ παρ' αὐτῶν μεμαθήκασι, φεύσονται. Καὶ γὰρ καὶ ὡμῶν τῶν πρεσβυτέρων φροντισόντων ἐπὶ τῇ ἀπουσίᾳ τοῦ ὑμετέρου ἐπισκόπου, καὶ βουλομένων παρῆναι ἐπὶ τῇ ἐξετάσει, καὶ τὴν ἀλήθειαν δεῖξαι, καὶ τὰ ψευδῆ διελέγχειν, οὐδεὶς λόγος γέγονεν· οὐκ ἐπέτρεψαν γὰρ ὁμᾶς παρῆναι, ἀλλὰ καὶ μεθ' ὕβρεως ἐξέβαλον. Καὶ εἰ καὶ τὰ μάλιστα φανερὰ πᾶσι καθέστηκε καὶ ἐκ τούτων ἡ συκοφαντία, ὅμως, ἀναγνωσκομένων τῶν ὑπομνημάτων, εὐρομεν αὐτὸν τὸν παμπόνηρον Ἰσχύραν, τὸν ἐπὶ τῇ συκοφαντίᾳ μισθὸν παρ' αὐτῶν λαβόντα τὸ δοκοῦν ὄνομα τῆς ἐπισκοπῆς, διελέγχοντα αὐτοῦ τὴν συκοφαντίαν. Αὐτὸς γὰρ ὁ Ἰσχύρας ἐν αὐτοῖς τοῖς ὑπομνήμασι διελάλησε, κατ' ἐκείνην τὴν ὥραν, ἐν ᾗ Μακάριον τότε κατακεῖσθαι αὐτόν· καίτοι τῶν περὶ Εὐσέβιον προσέειπεν, ὅτε Μακάριος ἐπέστη.

42. Κάκεινῃ δὲ πᾶσι φανερὰ καθέστηκεν ἡ συκοφαντία καὶ διαβολή, ἣν ἠτιάσαντο μετὰ ταῦτα. Ἐφασαν γὰρ καὶ κατεβόησαν φόνον δεδρακέναι τὸν Ἀθανάσιον, καὶ ὡς Ἀρσένιον τινα, Μελετιανὸν ἐπίσκοπον,

ἀνηρηκέναι, ἐπ' ᾧ προσποιητῶ στεναγμῷ καὶ πη-
πλάσμενοις δάκρυτιν ὑπεκρίνοντο, καὶ ἤξιουν τοῦ
ζώντος ὡς τεθνηκότος τὸ σῶμα ἀποδοθῆναι. Ἄλλ' οὐκ
ἀγνώστα γέγονε τὰ σοφίσματα τούτων· ἐγνώσαν γὰρ
ἅπαντες ζῆν τὸν ἄνθρωπον, καὶ ἐν τοῖς ζώσιν ἐξ-
ετάζεσθαι· καὶ ἐπειδὴ ἐώρων ἑαυτοὺς οἱ πρὸς πάντα
εὐχερεῖς διελεγχομένους ἐπὶ τοῖς ψεύσμασι τοῖσι
αὐτοῖς γὰρ ζῶν ὁ Ἀρσένιος εἰδείκνυσεν ἑαυτὸν μὴ ἀνη-
ρηθῆναι μηδὲ τεθνηκέναι· ὅμως οὐκ ἠσύχασαν, ἀλλ'
ἐτέρας συκοφαντίας πρὸς ταῖς προτέρας συκοφαντίας
ἐπεζήτουν, ἵνα πάλιν, μηχανησάμενοι, διαβάλλωσι τὸν
ἄνθρωπον. Τί οὖν, ἀγαπητοί; Οὐκ ἐπαράχθη ὁ ἀδελφὸς
ἡμῶν Ἀθανάσιος, ἀλλὰ πάλιν πολλῇ παρρησίᾳ χρώ-
μενος προεκαλεῖτο καὶ ἐπὶ τούτοις αὐτοῖς. Καὶ ἡμεῖς
δὲ τὸν γόμμεθα καὶ προετρεπόμεθα ἰλθεῖν αὐτοὺς εἰς
τὴν κρίσιν, καὶ εἴπερ δύνανται, διελέγξαι. Ὡς τῆς
πολλῆς πλεονεξίας! Ὡς τῆς δεινῆς ὑπερηφανίας! μά-
λλον δέ, εἰ δεῖ τάληθες εἰπεῖν, ὡς κακῆς καὶ ὑπευθύνου
συνειδήσεως! τοῦτο γὰρ πᾶσι πεφανέρωται. Ὅθεν,
ἀγαπητοὶ ἀδελφοί, ὑπομνησόμενοι καὶ προετρεπόμεθα
ὁμᾶς πρὸ πάντων τὴν ὀρθὴν πίστιν τῆς Καθολικῆς
Ἐκκλησίας κατέχειν. Πολλὰ μὲν γὰρ καὶ θειὰ καὶ
χαλεπὰ πεπόνθατε, πολλὰς δὲ ὕβρεις καὶ ἀδικίας
ὑπέμεινεν ἡ Καθολικὴ Ἐκκλησία· ἀλλ' ὁ ὑπομείνας
εἰς τέλος, οὗτος σωθήσεται. Διόπερ, κἂν ἐτι ποιεῖν
τολμήσωσι καθ' ὑμῶν, ἡ θλίψις ἀντὶ χαρᾶς ὑμῖν ἔστω·
τὰ γὰρ τοιαῦτα παθήματα μέρος ἐστὶ μαρτυρίου· καὶ
αἱ τοιαῦται ὑμῶν ὁμολογίαι· καὶ αἱ βάσανοι οὐκ ἁμι-
στοὶ συγχάνουσιν, ἀλλ' ἀπολήψεσθε παρὰ τοῦ Θεοῦ
τὰ ἐπαύλα. Διότι μέγιστα ἀγωνίζεσθε ὑπὲρ τῆς ὑγια-
νοῦσης πίστεως καὶ τῆς καθαρότητὸς τοῦ ἐπισκόπου
ὑμῶν Ἀθανασίου τοῦ σὺλλειτουργοῦ ἡμῶν. Καὶ γὰρ
οὐδὲ ἡμεῖς παρεσιωπήσαμεν, οὐδὲ ἡμελήσαμεν τῆς
ὑμῶν ἀμεριμνίας χάριν· ἀλλ' ἐφροντίσαμεν καὶ
πεποιθήκαμεν, ὅπερ ὁ τῆς ἀγάπης λόγος ἀπαιτεῖ. Συμ-
πάσχομεν γὰρ τοῖς πάσχουσιν ἀδελφοῖς ἡμῶν, καὶ τὰ
ἐκείνων παθήματα ἴδια ἠγοῦμεθα, καὶ τοῖς δάκρυσιν
ὑμῶν τὰ ὑμέτερα δάκρυα συνεμίξαμεν. Οὐχ ὑμεῖς
δὲ μόνον πεπόνθατε, ἀδελφοί, ἀλλὰ καὶ πολλοὶ ἄλ-
λοι σὺλλειτουργοὶ ἡμῶν ταῦτα ἐλθόντες ἀπωδύρον-
το (47).

43. Διόπερ ἀννήγκαμεν καὶ ἡξιώσαμεν τοὺς
εὐσεβεστάτους καὶ θεοφιλεστάτους βασιλέας, ὅπως
ἡ φιλανθρωπία αὐτῶν καὶ τοὺς ἐτι κάμνοντας καὶ
πιεζομένους ἀνεθῆναι κελεύσῃ, καὶ προτάξωσι μηδ-
ένα τῶν δικαστῶν, οἷς περὶ μόνων τῶν δημοσίων
μέλειν προσήκει, μῆτε κρίνειν κληρικῶς, μῆτε
ὅλους τοὺς λοιποὺς προφάσει τῶν Ἐκκλησιῶν ἐπιχειρεῖν
εἰ κατὰ τῶν ἀδελφῶν, ἀλλ' ἵνα ἕκαστος χωρὶς τινος
διωγμοῦ, χωρὶς τινος βίας καὶ πλεονεξίας, ὡς εὐ-
χεται καὶ βούλεται, ζῇ, καὶ μετ' ἡσυχίας καὶ εἰρή-
νης τὴν καθολικὴν καὶ ἀποστολικὴν πίστιν μετέρ-
χηται. Γρηγόριος μέντοι ὁ παρὰ νόμους παρὰ τῶν
αἰρετικῶν λεγόμενος κατασταθῆναι, καὶ εἰς τὴν ὑμε-
τέραν πλὴν παρ' αὐτῶν ἀποσταλεῖς· καὶ τοῦτο γὰρ
γινωσκέτω ὑμῶν ἡ ὁμοψυχία, ὅτι κρίσει τῆς ἐκρᾶς

⁴⁴ Matth. x, 22.

(47) Reg. ἀπωδύραντο. Mox idem post ἀννήγκαμεν, habet τοῖνον, et paulo post θεοσεβεστάτους, nisi
in editis et ceteris cod. θεοφιλεστάτους.

A num episcopum occidisse: quam rem simulato ge-
mitu et falsis lacrymis deplorabant, postulantes
viventis corpus quasi is mortuus esset sibi tradi.
Sed non latuit eorum vafrities: omnibus enim
comptum fuit hominem vivere, et inter vivos
numerari: et cum conspicerent illi, ad omne scelus
prompti viri, se mendacii convictos: ipse enim Arse-
nius vivus se minime occisum aut mortuum esse
palam fecit; nihilo tamen magis quieverunt, sed
alias sycophantias prioribus addendas quæsiere, ut,
quibusvis machinis adhibitis, hominem denuo ca-
lumniarentur. Quid igitur, dilecti? Nequaquam per-
territus est frater noster Athanasius, sed iterum
magna usus fiducia eos in jus provocabat. Nos
quoque rogavimus hortatique sumus, ut iudicio se
B susterent, et si possent, hominem convincerent. O
magnam arrogantiam! o ingentem superbiam! aut
potius si vere dicendum est, o malam, et criminis
obnoxiam conscientiam! quod sane nulli non ex-
ploratum est. Quocirca, dilecti fratres, monemus
vos et hortamur, ut præ omnibus rectam Ecclesie
Catholicæ fidem retineatis. Multa quidem gravia et
atrocia tolerastis, multas quoque contumelias et in-
jurias sustinuit Catholica Ecclesia: sed qui persevera-
verit usque in finem, hic salvus erit⁴⁴. Quare si quid
iterum contra vos aggrediantur, tribulatio illa gaudii
vobis loco sit: nam istiusmodi afflictiones pars sunt
martyrii, et huiusmodi vestræ 127 confessiones et
tormenta sua mercede non carebunt: sed certaminis
præmiis a Deo donandi estis. Quamobrem pro sana fide
C potissimum decertate, necnon pro innocentia Athana-
sii episcopi vestri et comministri nostri. Nam neque
rem silentio præterivimus, neque negleximus quæ ve-
stræ securitati conducebant: sed ea curavimus, ea egi-
mus quæ charitatis ratio postulavit. Fratrum quippe
nostrorum afflictorum vicem dolemus, et illorum
afflictiones, nostras arbitramur, et nostras lacrymas
cum vestris commiscuimus. Neque vos duntaxat læsi
estis, fratres, sed de iisdem ipsis complures alii ex
comministris nostris, huc cum venissent, susis
lacrymis conquesti sunt.

45. Quocirca hæc retulimus ad piissimos et Dei
amantissimos imperatores, rogantes eorum huma-
nitatem, ut eos qui adhuc vexantur et affliguntur,
dimitti jubeant, decernantque ut, ne quis iudicium,
quorum officium est popularia solum curare, cleri-
cos judicet, aut ullatenus in posterum, occasione
curandarum Ecclesiarum, adversus fratres quidvis
moliatur: sed ut quisque citra persecutionem, aut
vim, vel fraudem, pro voto et voluntate sua vitam
agat, ac cum quiete et pace catholicam et aposto-
licam sectetur fidem. Porro vestram unanimi-
tatem monitam volumus, Gregorium, qui dicitur præter
jus fasque ab hæreticis ordinatus, et in vestram
urbem ab illis missus, universæ sacræ synodi judi-
cio damnatum depositumque fuisse; tametsi revera

nunquam is ut episcopus sit habitus. Vestrum igitur episcopum Athanasium redeuntem cum gaudio recipiatis; ideo enim illum cum pace dimisimus. Unde hortamur omnes, qui vel metu vel quorundam dolo circumventi cum Gregorio communicarunt, ut jam moniti et excitati, nobis morem gerentes, a detestanda ejus communione desistant, ac deinceps sese Ecclesiae catholicae conjungant. Quenam autem a sancta synodo decreta sint contra Theodorum, Narcissum, Stephanum, Acacium, Menophantum, Ursacium, Valentem et Georgium, Arianæ hæreseos præfectos, qui et in vos et in alias Ecclesias debaechati sunt, ex iis quæ subjuncta sunt, cognoscetis. Ea enim ad vos misimus, ut vestra pietas decretis nostris suffragetur, et hinc notum sit vobis Ecclesiam catholicam non dissimulanter agere cum iis qui in se scelera perpetrarunt.

ὑμετέρα θεοσεβεία σύμφηρος τοῖς παρ' ἡμῶν ὁρισθεῖσι γένηται, καὶ ἐκ τούτων γινώτε, ὅτι ἡ Καθολικὴ Ἐκκλησία οὐ παρορᾷ τοὺς εἰς αὐτὴν πλημμελοῦντας.

SANCTA SYNODUS

Per Dei gratiam Sardica congregata, omnibus ubique episcopis et ministris Ecclesiae catholicae, dilectis fratribus in Domino salutem.

44. Multa quidem plerumque contra Dei servos, rectæ fidei inhærentes, moliri ausi sunt Ariomanitæ: dum enim spuriam doctrinam subjicerent, orthodoxos ejicere conati sunt. Tanta autem vi jam contra fidem insurrexerunt, ut id ne pietatem quidem religiosissimorum imperatorum latuerit. 128 Itaque, Dei gratia opitulante, ipsi religiosissimi imperatores nos ex diversis provinciis ac civitatibus in unum coegerunt, et sanctam hanc synodum in civitate Sardica celebrari concesserunt; ut, amoto quovis dissidio ac omni prava fide eliminata, sola erga Christum pietas apud omnes servetur. Venerunt enim Orientales quoque episcopi, hortantibus piissimis imperatoribus, ad ea potissimum quæ pluries jactitabant de dilectis fratribus et commi-

(48) Editi, *Μονοφάντου*, Namii versio, Demophantes, sed perperam, est enim Menophantes Ephesinus. Athanasius infra, epistola ad episcopos Ægypti et Libyæ, quæ hactenus oratio prima contra Arianos perperam inscribebatur, ait Ursacium, Valentem, Acacium, Patrophilum et Narcissum in Sardicensi synodo fuisse damnatos, quod de cæteris quidem certum est, de Patrophilo vero nusquam reperitur. Putamus Athanasium generatim tantum hos Arianicæ sectæ fautores damnatos dicere, quod vulgo verum habetur dum pars maxima damnata sit.

Quæ vero subjuncta huic epistolæ memorantur, nihil aliud esse queat, quam epistola encyclica mox sequens, ubi Sardicensis synodi gesta fusius enarrantur.

(49) Post ἐν Σαρδικῇ συναχθεῖσα hæc habet Theodoretus, apud quem hæc epistola habetur, lib. II, c. 8: Ἀπὸ τῆς Ῥώμης καὶ Σπανίας, καὶ Γαλιλαίας, Ἰταλίας, Καμπανίας, Καλαβρίας, Ἀφρικῆς, Σαρδονίας, Πανονίας, Μυσίας, Δαχίας, Δαρδανίας, Ἑλλῆς Δαχίας, Μακεδονίας, Θεσσαλίας, Ἀγρίας, Ἠπείρων, Θράκης, Ροδόπης, Ἀσίας, Καρίας, Βιθυνίας, Ἑλλησπόντου, Φρυγίας, Πισιδίας, Καππαδοκίας, Πόντου, Φρυγίας ἄλλης, Κιλικίας, Παμφυλίας,

ἅσης συνόδου καθιερόθη, εἰ καὶ τὰ μάλιστα οὐδὲ πώποτε οὐδὲ ὡς ἐπίσκοπος ὢλος γενόμενος· ἐνομισθ' χαίρετε τοῖνυν ἀπολαμβάνοντες ἑαυτῶν τὸν ἐπίσκοπον Ἀθανάσιον· διὰ τοῦτο γὰρ καὶ μετ' εἰρήνης αὐτὸν ἀπελύσαμεν. Ὅθεν καὶ παραινοῦμεν πᾶσι τοῖς διὰ φόβον ἢ διὰ περιδρομὴν τινων κοινωνήσασι Γρηγορίῳ, ἵνα νῦν, ὑπομνησθέντες καὶ προτραπέντες, καὶ ἀναπισθέντες παρ' ἡμῶν, παύσωνται τῆς πρὸς ἐκεῖνον μυσαρᾶς κοινωνίας, καὶ λοιπὸν ἑαυτοὺς συνάψωσι τῇ Καθολικῇ Ἐκκλησίᾳ. Τίνα δὲ ἐστὶ τὰ παρὰ τῆς ἁγίας συνόδου δογματισθέντα κατὰ Θεοδώρου, καὶ Ναρκίσσου, καὶ Σεφάνου, καὶ Ἀκακίου, καὶ Μηνοφάντου (48), καὶ Οὐρσακίου, καὶ Οὐάλεντος, καὶ Γεωργίου τῶν προτεταμένων τῆς Ἀρειανῆς αἵρέσεως, καὶ πλημμελησάντων καθ' ὑμῶν, καὶ κατὰ τῶν ἄλλων Ἐκκλησιῶν γινώσθετε ἐκ τῶν ὑποτεταγμένων. Ἀπιστεῖλαμεν γὰρ ὑμῖν, ἵνα καὶ ἡ ὑποτεταγμένων. Ἀπιστεῖλαμεν γὰρ ὑμῖν, ἵνα καὶ ἡ

Η ΑΓΙΑ ΣΥΝΟΔΟΣ

Ἡ κατὰ Θεοῦ χάρις ἐν Σαρδικῇ συναχθεῖσα (49) τοῖς ἀπανταχοῦ ἐπισκόποις καὶ συλλειτουργοῖς τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας ἀγαπητοῖς ἀδελφοῖς ἐν Κυρίῳ χαίρειν.

44. Πολλὰ μὲν καὶ πολλάκις ἐτόλμησαν οἱ Ἀρειομανῖται κατὰ τῶν (50) δοῦλων τοῦ Θεοῦ τῶν τῇ πίστιν φυλαττόντων τὴν ὁρθὴν· νόθον γὰρ ὑποβάλλοντες διδασκαλίαν, τοὺς ὀρθοδόξους ἐλαύνειν ἐπειράθησαν· τοσοῦτον δὲ λοιπὸν κατεπανίστησαν κατὰ τῆς πίστεως, ὥς μὴδὲ τὴν εὐσέβειαν τῶν εὐλαβεστάτων βασιλέων λαθεῖν. Τοιγαροῦν τῆς χάριτος τοῦ Θεοῦ συνεργούσης, καὶ αὐτοὶ οἱ εὐσεβεστάτοι βασιλεῖς συνήγαγον ἡμᾶς ἐκ διαφόρων ἐπαρχιῶν καὶ πόλεων, καὶ τὴν ἁγίαν ταύτην σύνοδον ἐν τῇ Σαρδῶν πόλει (51) γενέσθαι· δεδοκασιν, ἵνα πᾶσα μὲν διχόνοια περιαιρεθῇ, πάσης δὲ κακοπιστίας ἐξελαιθείσης, ἥ εἰς Χριστὸν εὐσέβεια μόνῃ παρὰ πάντων φυλάττεται. Ἦλθον γὰρ καὶ οἱ ἀπὸ τῆς ἑώρας ἐπίσκοποι (52), προτραπέντες καὶ αὐτοὶ παρὰ τῶν εὐ-

Λυδίας, νήσων Κυκλάδων, Αἰγύπτου, Θηβαῖος, Λιβύης, Γαλιτίας, Παλαιστίνης, Ἀραβίας, τοῖς πανταχοῦ ἐπισκόποις καὶ συλλειτουργοῖς τῆς Καθολικῆς καὶ ἀποστολικῆς Ἐκκλησίας. Quæ forte ideo apud Athanasium desiderantur, quod jam initio primæ Sardicensis synodi epistolæ descripta haberentur, cum multa tamen discrepantia.

Hæc epistola apud Hilarium in Fragmentis Latine habetur ex Græco translata.

(50) Sic Reg. et Theodoretus. Editi vero mendose καὶ τῶν. Paulo post, νόθον γάρ, Reg. et Theod. Editi νόθην γάρ. Infra Theod. ὥς μὴδὲ τὴν ἀκοὴν τῶν θεοφιλεστάτων. At omnes editi ei niss. ὥς μὴδὲ τὴν εὐσέβειαν τῶν εὐλαβεστάτων. Sed Reg. τῶν εὐσεβεστάτων. Hilarius, ut non religiosam pietatem clementissimorum, etc. Paulo post Theod. θεοφιλεστάτοι βασιλεῖς.

(51) Basil. ἐν τῇ Σερδῶν πόλει. Theod. vero, ἐπὶ τῇ Σαρδικησίῳ πόλει.

(52) Theod. Ἦλθον γὰρ ἐπίσκοποι ἀπὸ τῆς ἑώρας. Mox Reg. ἐθρόλουν, nisi solet cum λ unico. Infra post Ἀγκυρογαλιτίας. Theod. αἰδίτι καὶ Ἀσκληπῆ τοῦ Γάζης, et postea ἴσως καὶ εἰς ὅμας αὐτοὺς ἐφθασαν αἱ διαβολαί, et ita Hilarius legit, arbitrari ad eos ipsos.

σεθεστάτων βασιλέων, μάλιστα δι' ἅπερ ἐθρόνουν πολλὰς περὶ τῶν ἀγαπητῶν ἀδελφῶν ἡμῶν καὶ συλλειτουργῶν, Ἀθανασίου ἐπισκόπου τῆς Ἀλεξανδρείας, καὶ Μαρκελλοῦ ἐπισκόπου τῆς Ἀγχυρογαλατίας. Ἵσως γὰρ καὶ εἰς ὑμᾶς ἐξῆλθεν αὐτῶν αἱ διαβολαί· καὶ ἰσως (53), καὶ τὰς ὑμετέρας ἀκοὰς ἐπεχείρησαν παρασχεῦσαι, ἵνα κατὰ μὲν τῶν ἀδελφῶν ἃ λέγουσι πιστεύσῃτε, τὴν δὲ τῆς μοχθηρᾶς αὐτῶν αἰρέσεως ὑπόνοιαν ἐπικρύψωσιν. Ἄλλ' οὐκ ἐπὶ πολλὰ ταῦτα ποιεῖν συνεχωρήθησαν. Ἔστι γὰρ ὁ προϊστάμενος τῶν Ἐκκλησιῶν Κύριος, ὁ ὑπὲρ τούτων καὶ πάντων (54) ἡμῶν θάνατον ὑπομείνας, καὶ δι' αὐτοῦ τὴν εἰς οὐρανὸν ἀνοδὸν πάσιν ἡμῖν δεδοικώς. Πάλαι μὲν οὖν γραφάντων τῶν περὶ Εὐσέβιον Ἰουλίῳ τῷ συλλειτουργῷ ἡμῶν τῷ τῆς Ῥωμαίων Ἐκκλησίας ἐπισκόπῳ κατὰ τῶν προειρημένων συλλειτουργῶν ἡμῶν, λέγομεν δὲ Ἀθανασίου, καὶ Μαρκελλοῦ, καὶ Ἀσκληπᾶ, ἔγραψαν καὶ οἱ (55) ἀπὸ τῶν ἄλλων μερῶν ἐπίσκοποι, μαρτυροῦντες μὲν τῇ καθαρότητι τοῦ συλλειτουργοῦ ἡμῶν Ἀθανασίου, τὰ δὲ παρὰ τῶν περὶ Εὐσέβιον γενόμενα μηδὲν ἕτερον ἢ ψευδῆ καὶ συκοφαντίας εἶναι μεστό· καὶ εἰ καὶ τὰ μάλιστα ἐκ τοῦ κληθέντος (56) αὐτοὺς παρὰ τοῦ ἀγαπητοῦ ἡμῶν καὶ συλλειτουργοῦ Ἰουλίου μὴ ἀπαντῆσαι, καὶ ἐκ τῶν γραφέντων παρὰ τοῦ αὐτοῦ Ἰουλίου φανερὰ τούτων ἡ συκοφαντία πέφηεν· ἦλθον γὰρ ἂν, εἴπερ ἐθάβρον οἱς ἐπράξαν καὶ πεποιήκασι κατὰ τῶν συλλειτουργῶν ἡμῶν· ὅμως καὶ ἐξ ὧν πεποιήκασιν ἐν ταύτῃ τῇ ἀγίᾳ καὶ μεγάλῃ συνόδῳ φανερωτέραν τὴν αὐτῶν συσκευὴν ἀπέδειξαν. Ἀπαντήσαντες γὰρ εἰς τὴν (57) Σαρδῶν πόλιν, ἰδόντες τοὺς ἀδελφοὺς ἡμῶν Ἀθανάσιον, καὶ Μάρκελλον, καὶ Ἀσκληπᾶν, καὶ τοὺς ἄλλους, ἐποδῆθησαν εἰς χρίσιν ἔλθειν, καὶ οὐχ ἅπαξ, οὐδὲ δεύτερον, ἀλλὰ καὶ πολλάκις κληθέντες, οὐκ ἐπήκουσαν (58) ταῖς κλήσεσι· καίτοι πάντων ἡμῶν συνελθόντων ἐπισκόπων, καὶ μάλιστα τοῦ εὐγρηγοτάτου Ὁσίου, τοῦ καὶ διὰ τὸν χρόνον καὶ τὴν ἐμολογίαν καὶ διὰ τὸ τοσοῦτον κάματον ὑπομμενῆναι πάσης αἰδοῦς ἀξίου τυγχάνοντος, ἀναμενόντων καὶ προτροπομένων αὐτοὺς εἰσελθεῖν εἰς τὴν χρίσιν, IV' ἅπερ ἀπόντων τῶν συλλειτουργῶν ἡμῶν ἐθρόνουν (59) καὶ ἔγραψαν κατ' αὐτῶν, ταῦτα

nistris nostris Athanasio episcopo Alexandrie, et Marcello episcopo Anchyrogalatie, disquirenda. Fortasse enim ad vos quoque pervenerunt eorum calumniæ: fortasse et vestras aures commovere conati sunt, quo suis adversus innoxios calumniis vos fidem haberetis, ipsique interim nefariæ suæ hæresis suspicionem dissimularent. Sed non diu licuit id agere: est enim qui Ecclesiis patrocinatur Dominus, qui pro iis et pro nobis omnibus mortem subit, ac per seipsum omnibus nobis aditum dedit ad cælum. Cum igitur jam pridem Eusebiani Julio comministro nostro Romanæ Ecclesiæ episcopo litteras scripsissent contra prædictos comministros nostros, nempe Athanasium, Marcellum et Asclepam; scriperunt quoque alii ex aliis partibus episcopi, qui litteris suis de Athanasii comministri nostri innocentia ferrent testimonium: quæ autem ab Eusebianis gesta essent, mendaciis et calumniis plena esse affirmarent; tametsi hinc præsertim eorum sycophantia propalam fuit, quod vocati a dilecto et comministro nostro Julio, non accessissent, quod item ex ipsis Iulii scriptis perspicuum erat. Venissent enim si iis quæ contra comministros nostros egerant, fiduciam habuissent. Conspirationem tamen suam manifestius declararunt ex iis quæ in illa sancta et magna synodo gesserent. Cum enim Sardicam advenissent, conspectis ibi fratribus nostris Athanasio, Marcello et Asclepa aliisque, iudicio se sistere reformidarunt: nec semel aut bis, sed plerumque in ius vocati non obtemperarunt; quamvis nos omnes episcopi convenissemus, inque primis felicissimæ vir senectutis florentis, qui ob ætatem et confessionem et ob tantum a se susceptum laborem, omni est reverentia dignus. Expectantibus igitur nobis atque horitantibus ut iudicio se sisterent, quo ea quæ contra comministros nostros abentes sparserant, et litteris significarant, hæc ipsa coram probare possent: illi utique quantumvis vocati, nequaquam accesserunt, uti supra diximus, hincque calumniæ prodidere suam: ac ipsa recusatatione sycophantias ac insidias suas tantum non proclamaverunt. Qui enim dictis suis habent

(53) In Reg., καὶ leest. In editis legitur. Theod. vero hunc locum sic habet. ὡς καὶ τὰς, minus recte. Paulo post Theod. πιστεύετε.

(54) Theod., καὶ ὑπὲρ πάντων. Mox omnes Theodoretī editi mendose, καὶ δι' αὐτὰς τὴν εἰς οὐρανὸν ἀνοδὸν ἡμῖν δεδοικώς. Reg. Basil. et Theod., ἡμῖν δεδοικώς.

Quæ sequuntur autem sic habet Theod.: Πάλαι μὲν οὖν ἔγραψαν οἱ περὶ Εὐσέβιον καὶ Μάριον, καὶ Θεόδωρον καὶ Θεόγνιον, καὶ Οὐράκιον καὶ Οὐάλεντα, καὶ Μηρόφαντον καὶ Στέφανον Ἰουλίῳ τῷ συλλειτουργῷ, quæ sic ab Hilario versa sunt: Olim quidem scribentibus Eusebio, Mario, Theodoro, Diognito, Ursacio et Valente, Julio comacerdoti, etc. Hos Arianos præsumes consulto ab Athanasio omissos fuisse putamus, qui alias nonnunquam nomina provinciarum prætermittit, quod parvi ad rem quæ agitur sint momenti. Menophantius vero et Stephanus apud Theodoretum irrepsisse videntur, amanuensius imperitia, qui hos episcopos quod infra nominentur, huc quoque putavit inserendos. Alias

enim certum est Stephanum vivente Eusebio notitiam episcopum Antiochiæ fuisse, sed Flacillum.

(55) Theod., λέγομεν δὲ Ἀθανασίου τοῦ ἐπισκόπου Ἀλεξανδρείας καὶ Μαρκελλοῦ τοῦ ἐπισκόπου Ἀγχυρογαλατίας, καὶ Ἀσκληπᾶ τοῦ Γάλας. Ἐγραψαν δὲ καὶ οἱ.

(56) Κληθέντας Reg. et Theod. Editi vero κληθένται. Mox post, συλλειτουργοῦ Ἰουλίου, hæc μὴ ἀπαντῆσαι, καὶ ἐκ τῶν γραφέντων παρὰ τοῦ αὐτοῦ Ἰουλίου, quæ in editis deerant, in Reg. et Theod. habentur, et ab Hilario lecta sunt. Paulo post Theod. καὶ οἱς πεποιήκασι.

(57) Theod., Σαρδῶν. Reg. Σερδῶν.

(58) Theod., ὑπήκουσαν.

(59) Reg. de more, ἐθρόνουν. Mox Theod. ταῦτα παρόντων, quæ lectio prestare videtur Athanasianæ, quam tamen, quia in omnibus editis et mss. Athanasii, et in quibusdam Theodoretī habetur, retinendam iudicavimus. Paulo post, loco καθάπερ, Theod. καθὼς habet.

fiduciam, ii sane non recusant coram adversariis consistere. Quandoquidem autem accedere renuerant, arbitramur neminem latere, eos (quanquam malis de more veliat artibus uti), cum nihil habeant quod adversum comministros nostros probare possint, absentes quidem calumniari, praesentes vero refugere.

καὶν ἐκείνοι πάλιν κακοῦργεῖν ἐθέλωσιν (60). ὅτι καὶ τούτους μὲν διαβάλλουσιν ἀπόντας, παρόντας δὲ

45. Non solum autem, charissimi fratres, ob suam adversus illos sycophantiam fugam fecere; sed etiam quod praesto viderent qui se de variis criminibus accusarent. Illic enim vincula et ferrum: illic viri ab exilio reversi comparebant. Ab iis autem qui adhuc in exilio detinebantur missi sunt quidam et comministri nostris eorum cognati: accesserunt itidem amici quorundam, qui fuerant iis auctoribus interempti. Quodque gravissimum est, aderant episcopi, quorum unus ferrum et catenas protulit, quibus oneratus ab illis fuerat: alii eadem eorum calumnia perpetrata testabantur. Eo enim devenerant insanire, ut tentarent etiam episcopos perimere, et sane occidissent, nisi illi eorum manibus sese fuga proripuisent. Obiit certe comminister noster beatæ memoriæ Theodulus, dum iis calumniantibus fuga sibi consuleret, ob eorum quippe criminacionis capitis fuerat damnatus. Alii inflicta gladiis vulnera exhibuere: alii se eorum opera famem pertulisse conquesti sunt. Horumque facinorum non vulgares homines, sed integræ ecclesiæ testes erant, quarum legati, nos, de militibus gladio instructis, de turbis clavas gestantibus, de iudicum minis, de supposititiis epistolis certiores fecerunt. Lectæ sunt enim litteræ a Theognio adversum comministros nostros Athanasium, Marcellum et Asclepam confictæ, ut imperatores in illos concitaret, quod verum esse comprobavit qui tunc temporis fuerant Theognii diaconi. His adjiciendæ virginum denudationes, ecclesiarum incendia, ministrorum in carcerem mancipationes: hæcque om-

παρόντας ἐλέγξει θυνηθῶσιν· ἀλλ' οὐκ ἤλθον κληθέντες, καθάπερ προσέφηναν, δεικνύντες καὶ ἐκ τούτων τὴν συκοφαντίαν αὐτῶν, καὶ μονονουχὴ τὴν ἐπιβουλὴν καὶ συσκευὴν, ἣν πεποιθήκασιν, βῶντες διὰ τῆς παραιτήσεως. Οἱ γὰρ θαρβύοντες οἷς λέγουσι, τούτοις καὶ εἰς πρόσωπον συστήναι δύνανται. Ἐπειδὴ δὲ οὐκ ἀπήνησαν, νομιζόμεν λοιπὸν μηδένα ἀγνοεῖν, μηδὲν ἔχοντες κατὰ τῶν συλλειτουργῶν ἡμῶν ἐλέγχειν.

45. Ἐφυγον γὰρ, ἀγαπητοὶ ἀδελφοί, οὐ μόνον διὰ τὴν τούτων συκοφαντίαν, ἀλλ' ὅτι καὶ τοὺς ἐπὶ διαφόροις ἐγκαλοῦντας αὐτοῖς ἐθεώρουν ἀπαντήσαντας: δεσμὰ γὰρ ἦν καὶ σιδήρα προσφερόμενα, ἀπ' ἐξοριστίας ἐπανελθόντες ἄνθρωποι, καὶ παρὰ τῶν ἐν καταχομένῳ εἰς ἐξοριστίαν, ἐλθόντες ἦσαν συλλεiturγοὶ συγγενεῖς· καὶ φίλοι δὲ τῶν δι' αὐτῶν ἀποθανόντων παρεγένοντο· καὶ τὸ μέγιστον, ἐπίσκοποι παρήσαν, ὧν ὁ μὲν τὰ σιδήρα καὶ τὰς ἀλύσεις προσέφερεν (61), ὃς δι' αὐτοὺς ἐφόρεσεν, οἱ δὲ τὸν ἐκ τῆς διαβολῆς αὐτῶν θάνατον ἐμαρτύραντο. Εἰς τοσούτον γὰρ ἐφθασαν ἀπονοίας, ὥς καὶ ἐπισκόπους ἐπιχειρεῖν ἀνελεῖν, καὶ ἀνελθόντες, εἰ μὴ ἐξέφυγον (62) τὰς χεῖρας αὐτῶν· ἀπέθανεν οὖν ὁ συλλειτουργὸς ἡμῶν ὁ μακαρίτης Θεόδουλος· φεύγων αὐτῶν τὴν διαβολὴν, κεκλειστος γὰρ ἐκ διαβολῆς αὐτῶν ἀποθανεῖν. Ἄλλοι δὲ πληγὰς ξιφῶν ἐπεδέκυντο· ἄλλοι δὲ λιμὸν ὑπομεμενηκέναι παρ' αὐτῶν ἀποδύροντο· καὶ ταῦτα οὐχ οἱ τυχόντες ἐμαρτύρουν ἄνθρωποι, ἀλλ' Ἐκκλησίαι ὅλαι ἦσαν, ὑπὲρ ὧν οἱ ἀπαντήσαντες καὶ προσθεύοντες ἐδίδασκον, στρατιώταις ξιφῆρεις, δαίμονες μετὰ βοτάνων, δικαστῶν ἀπειλὰς, πλαστῶν γραμμάτων ὑποβολὰς. Ἀνεγκύσθη γὰρ γράμματα τῶν περὶ Θεόγνιον πλαστομένων (63) κατὰ τῶν συλλειτουργῶν ἡμῶν Ἀθανασίου, καὶ Μαρκελλίου, καὶ Ἀσκληπᾶ, ἵνα καὶ βασιλεὺς κατ' αὐτῶν κινήσῃ· καὶ ταῦτα ἤλεγξαν οἱ γενόμενοι τότε διάκονοι Θεογνίου. Πρὸς τούτων, παρθένων γυμνώσεις, ἐμπρησμοὺς Ἐκκλησιῶν, φυλακὰς κατὰ τῶν λειτουργῶν, καὶ ταῦτα πάντα δι' οὐδὲν ἕτερον, ἢ διὰ τὴν δυσώνημον αἵρεσιν τῶν Ἀρειομανιτῶν· οἱ γὰρ παραι-

(60) Theod., ἐθέλωσιν. Paulo infra idem, παρόντας δὲ διαφεύγουσιν. Mox Theod., διὰ τὴν κατὰ τούτων non male, sed ultima Theodoretii editio κατὰ τούτων mendose habet. Et post pauca idem Theod., ἐπὶ διαφόροις ἐγκαλήμασιν ἐγκλ. Mox idem, προσφερόμενα, καὶ ἀπ' ἐξορίας ἐπανελθόντες ἄνθρωποι καὶ παρὰ τῶν ἐκεῖ καταχομένων ἐν ἐξορίαις ἐλθόντες ἦσαν συλλεiturγοὶ, συγγενεῖς δὲ, etc., sed longe præstat Athanasii lectio. Hilarius ita vertit, ut vix cui magis faveat, augurari possimus, habet tamen ille adhuc, quo lectio fuit firmatur.

(61) Theod., τὰ σιδήρα καὶ τὰς κατήρας προσέφηναν. Editi, περιέφερεν. Nos Reg. sequimur qui idem ut Theodoretus προσέφηναν habet. Episcopum autem qui catenas quibus, Arianis auctoribus, constrictus fuerat in synodo exhibuit, conjectamus esse Lucium Adrianopolitanum, τὸν πολλὰς παρ' αὐτῶν καὶ ἀλύσεις φορέσαντα, ait Athanasius Apol. de fuga, id est, qui, ipis auctoribus, sæpenumero catenis onustus fuit.

(62) Theod., ἐξέφυγε, minus recte. Mox Theod., ἀνέστη γοῦν ὁ συλλειτουργός. Editi Athanasii, ὁ οὖν

syllειτουργός, sed mutila est sententia, ut statim advertas. Nos Reg. sequimur, cuius lectio firmatur tum voce μακαρίτης quæ de vita functo tantum dicitur, tum ex Hilario qui habet, *decessit enim coepiscopus noster beatissimus Theodorus*, mendose, pro Theodulus. Si lectio Theodoretii genuina esset, vertendum foret, *extorris factus est comminister*, etc. De Theodulo hæc ipsa dicuntur infra Epist. ad solit. paulo post initium. De eodem quædam in Apol. de fuga. Hallocinantur autem qui ex aliis Athanasii locis comprobant putant Theodulum post Sardicensem synodum obiisse: hac de re disputabitur infra.

(63) Πατομένων deest in Theod. Sic tamen legit Hilarius qui habet: *lectæ sunt enim litteræ factæ a Theognio falsa*, etc. Idem Hilarius, adversus Athanasium et Marcellum confictas dicit, omisso Asclepa. Paulo post Reg., διάκονοι Θεογνίου, quo item nomine Theognius apud Athanasium sæpe nuncupatur. Infra Theod., κατὰ τῶν συλλειτουργῶν. Hilarius vero cum Athanasio adversus ministros Dei.

τούμενοι τὴν πρὸς τοὺτους κοινωνίαν ἀνάγκη εἶχον παρᾶσθαι (64) τούτων. Ταῦτα τοίνυν συνορῶντες, εἰς στενὸν εἶχον τὰ τῆς προαιρέσεως· ἡσχύνοντο μὲν γὰρ ὁμολογεῖν ἃ δεδράκασι (65). Διὰ δὲ τὸ μὴ δύνασθαι λοιπὸν ἐπὶ ταῦτα χρύπτεσθαι, ἀπήντησαν εἰς τὴν Σαρδῶν πόλιν, ἵνα διὰ τῆς ἀφίξεως ὑπόνοιαν ὥς μὴ πλημμελήσαντες δόξωσιν ἀποφέρεισθαι. Ἰδόντες δὲ τοὺς παρ' αὐτῶν συκοφαντηθέντας, καὶ τοὺς παρ' αὐτῶν παθόντας, τοὺς κατηγόρους, τοὺς ἐλέγχους πρὸς ὀφθαλμῶν ἔχοντες, ἐλθεῖν οὐκ ἐβούλοντο κληθέντες (66), καίτοι τῶν συλλειτουργῶν ἡμῶν Ἀθανασίου, καὶ Μαρκελλοῦ, καὶ Ἀσκληπιά, πολλῇ τῇ παρήρσις χρωμένων, ἀποδουρομένων, καὶ ἐπικαιμένων, καὶ προκαλουμένων (67) αὐτοὺς, καὶ ἐπαγγελλομένων μὴ μόνον ἐλέγχειν τὴν συκοφαντίαν, ἀλλὰ καὶ δεικνύειν ὅσα κατὰ τῶν Ἐκκλησιῶν αὐτῶν ἐπλημμέλησαν (68). Οἱ δὲ τοσούτῳ φόβῳ τοῦ συνειδότος κατεσχέθησαν, ὥς φυγεῖν αὐτοὺς, καὶ διὰ τῆς φυγῆς τὴν συκοφαντίαν αὐτῶν ἐλέγξει, καὶ ἄπερ ἐπλημμέλησαν, διὰ τὸν δρασμὸν ὁμολογήσαι (69).

46. Εἰ καὶ τὰ μάλιστα τοίνυν οὐ μόνον ἐκ τῶν προτέρων, ἀλλὰ καὶ ἐκ τούτων, αὐτῶν ἡ κακοτροπία δαίνυνται καὶ συκοφαντία, ὅμως ἵνα μὴδὲ ἐκ τῆς φυγῆς πρόσκαιρὰ τινα ἑτέρας κακοουργίας πορίσασθαι δυνήσωνται, ἐκκεφάλαια κατὰ τὸν τῆς ἀληθείας λόγον τὰ παρ' ἐκείνων δραματουρηθέντα ἐξετάσαι· καὶ τοῦτο προθέμενοι, εὐρομεν αὐτοὺς καὶ ἐκ τῶν πραχθέντων συκοφάντας, καὶ μὴδὲν ἕτερον ἢ ἐπιβουλὴν κατὰ τῶν συλλειτουργῶν ἡμῶν πεποιηκότας· ὃν γὰρ εἰλεγον παρὰ Ἀθανασίου πεφρονεῖσθαι· Ἀρσένιον, οὗτος ζῇ, καὶ ἐν τοῖς ζῶσιν ἐξετάζεται. Ἀπὸ δὲ τούτου (70) καὶ τὰ περὶ τῶν ὄλων θρυλληθέντα παρ' αὐτῶν φαίνεται πλάσματα. Ἐπειδὴ δὲ καὶ περὶ ποτηρίου ἐθρύλλουν, ὥς κλασθέντος παρὰ Μακαρίου τοῦ πρεσβυτέρου Ἀθανασίου, ἐμαρτύρησαν μὲν οἱ παραγενόμενοι ἀπὸ τῆς Ἀλεξανδρείας, καὶ Μαρεώτου καὶ τῶν λοιπῶν τόπων (71), ὅτι μὴδὲν τούτων πέπρακται· καὶ οἱ ἐπισκοποὶ δὲ γράφοντες οἱ ἀπὸ τῆς Αἰγύπτου πρὸς Ἰούλιον τὸν συλλειτουργὸν ἡμῶν ἱκανῶς διεθεβαίνοντο μὴδὲ ὑπόνοιαν ὅπως τοιαύτην ἔχει γεγενῆσθαι. Ἄλλως τε ἃ λέγουσιν ὑπομνήματα ἔχειν κατ' αὐτοῦ κατὰ μονομέρειαν συνέστηκε γεγενῆσθαι· καὶ ὅμως καὶ ἐν τοῖς ὑπομνήμασι τούτοις, ἔθνικοι καὶ κατηχούμενοι ἡρώτωντο· ἐξ ὧν εἰς κατηχούμενος ἐρωτώμενος ἐφασκεν ἐνδὸν εἶναι, ὅτε ὁ (72)

nia nulla alia de causa quam abominandæ Ariano-rum hæreseos gratia; qui enim eorum communio-nem recusabant hæc experiri coacti sunt. Hæc igitur dum animadverterent, quid consilii caperent ignora-bant; erubescabant enim facinora confiteri sua. Quod autem hæc ultra latere non valerent, Sardi-cam venerant, ut adventu suo suspicionem flagitio-rum levare viderentur. At ubi eos quos vel calum-niis vel calamitatibus afflixerant, accusatores debitis documentis instructos conspexere; vocati licet, se sistere noluerunt; quamvis comministri nostri Atha-nasius, Marcellus et Asclepas, magna cum fiducia conquererentur, instarent, provocarent et pollice-rentur se non solum sycophantiam refutatu-ros, sed etiam ostensuros quanta illi scelera perpetrassent adversus Ecclesias suas. At illi tanto conscientie terrore correpti sunt, ut fugam facerent, et fuga calumniam suam proderent, ac scelera sua fugiendo faterentur.

46. Porro quamvis eorum improbitas et sycophan-tia non modo ex prioribus, sed ex istis quoque sit explorata; attamen, ne ex fuga sua novi cujusdam doli occasionem captare valeant, visum fuit nobis improba eorum facinora juxta veritatis normam dis-quirere. Re sic proposita, 130 eos ex suis actis sycophantas esse, et revera insidias adversum com-ministros nostros struxisse deprehendimus. Arse-nius enim, quem ab Athanasio necatum aiebant, etiamnum superstes est et inter vivos numeratur: hincque ea etiam quæ de aliis sparserunt liquet esse conficta. Quandoquidem autem illi de calice a Macario presbytero Athanasii confractio insusurrabant; qui Alexandria et ex Mareote, necnon ex aliis locis huc con-cesserant, testati sunt nihil ejusmodi commissum fuisse. Imo episcopi Ægyptii litteris suis ad Julium comministram nostrum testimonium ferunt, ne suspicionem quidem hujus rei ibi existitisse. Porro ea quæ se contra illum habere dicunt monumenta, constat altera solum parte præsentem fuisse edita: et alioqui in his monumentis efficiendis, ethnici et catechumeni in-terrogati fuere. Quidam autem ex catechumenis illis, interrogatus, aiebat se intus fuisse quando Ma-carius in eum locum se immisit: alius item in-terrogatus dicebat Ischyram illum ab ipsis decantatum

(64) Reg., παρᾶσθαι. Editi vero, παρὰσθῆναι.

(65) Theod., αἰσχυρόμενοι γὰρ ἃ δεδράκασι, διὰ τὸ μὴ δύνασθαι ἐπὶ ταῦτα. λοιπὸν ἐπὶ, in editis vero ἐπὶ deest. Mox idem, εἰς τὴν Σαρδῶν. Reg., εἰς τὴν Σαρδῶν.

(66) Theod., εἰσελθεῖν οὐκ ἔδυναντο κληθέντες. Similiter Hilarius: venire vocati non potuerunt.

(67) Theod., προκαλουμένων.

(68) Ἐκωνόνησαν. Sic omnes cum ed. tum mss., sed præstat Theodoretii lectio ἐπλημμέλησαν, qui-cum Hilarius commiserant.

(69) Theod., διὰ τῶν δρασμῶν.

(70) Ἀπὸ δὲ τούτου. Sic Reg. et Theod. Editi vero Περὶ δὲ τούτου. Mox θρυλληθέντα Reg. de more cum unico λ, et infra ἐθρύλλουν. Et post hæc κλασθέντος;

Reg. et Theod. At editi θλασθέντος.

(71) Reg. et edit. Commel., καὶ τῶν τόπων. Editi. Paris., καὶ τῶν λοιπῶν τόπων, et sic veteres Theodo-reti editiones, unde hæc lectio desumpta videtur. Nova Theodoretii editio, καὶ τῶν ἄλλων τόπων. Paulo post Theod. γράφοντες. Infra Theod. Ἄλλως τε λέγουσιν ὑπομνήματα ἔχειν κατ' αὐτοῦ, ἃ κατὰ μο-νομέρειαν συνέβη γεγενῆσθαι. Hilarius vero propius ad Athanasii lectionem accedit: Dicant autem acta etiam se habere adversus ipsum: quæ habent autem, absente parte altera constat fuisse conficta. Ibidem Reg. κατὰ μονομέριαν συνέστη.

(72) Art. ὁ deest in Reg. et Theod. Paulo post edit. Comin. et Reg. θρυλούμενον.

tunc ægrotum in cellula decubuisse; ita ut hinc liquido constet nihil omnino mysteriorum tunc celebratum fuisse, cum catechumeni intus essent, et Ischyrras non adesset, sed æger decumberet. Quin et ipse sceleratissimus Ischyrras, qui mentitus fuerat dicendo Athanasium sacrum quemdam librum comhussisse, et ea de re convictum fuisse, confessus est se per id temporis ægrotasse et decubuisse, cum Macarius adfuit, ut vel hinc vere sycophanta ille sit habendus. Certe in huius calumnie mercedem ipsum Ischyrram episcopi nomine donarunt, qui ne presbyter quidem erat. Duo enim presbyteri, qui Meletii quondam sequaces, demum a beate memorie Alexandro olim Alexandriæ episcopo recepti sunt, iidemque nunc cum Athanasio versantur, hoc advenientes testati sunt illum nunquam Meletii presbyterum fuisse, nec Meletium in Mareote ecclesiam vel ministrum unquam habuisse. Nihilominus eum qui presbyter non erat, nunc quasi episcopum produxerunt, ut hoc nomine usi, per sycophantiam ejus auditores percellant.

τυγχάνοντα νῦν ὡς ἐπίσκοπον ἤγαγον (75), ἵνα τῷ ὀνόματι τούτῳ δόξῃσι τῇ συκοφαντίᾳ καταπλήτεται τοὺς ἀκούοντας.

47. Lectus est quoque liber comministri nostri Marcelli, et deprehensa est Eusebianorum dolosa vastitudo. Nam quæ per interrogationem Marcelli dixerat, ea quasi ex professo dicta, sunt calumniati. Lectis igitur subsequenter ac iis quæ ante questiones illas posita erant, recta viri fides inventa est. Neque enim ex sancta Maria, ut illi affirmabant, Verbo Dei initium tribuebat: neque regnum ejus finem habiturum; sed regnum ejus initio et fine carere scripserat. Asclepas autem comminister monumenta protulit Antiochiæ, presentibus accusatoribus, et Eusebio Cæsareæ episcopo edita, et ex sententiis episcoporum qui eum judicabant, se innocentem esse demonstravit. Non sine causa igitur, dilectissimi fratres, sapies vocati non obtemperaverunt, sed fuga sibi consuluerunt. Nam impellente conscientia, se revera calumnias struxisse 131 aufugiendo confirmarunt, hincque contigit ut iis quæ ab eorum accusatoribus presentibus objicerentur ac demonstrarentur, fides sit habita. Jam vero super hæc omnia, eos qui olim ob Arij hæresim damnati et ejecti fuerant, non solum receperunt, sed et ad altiorum gradum promoverunt; diaconos quidem ad presbyteratum, et ex presbyteris ad episcopatum, nulla alia de causa, quam ut impietatem dis-

A Μακάριος ἐπέστη τῷ τόπῳ· καὶ ἕτερος ἱρωτώμενος ἔλεγε τὸν θρῦλλοῦμενον παρ' αὐτῶν Ἰσχύραν νοσοῦντα τότε κατακεῖσθαι ἐν καλλίῳ· ὡς ἀπὸ τοῦ τοῦ φαίνεσθαι μηδὲν γεγενῆσθαι τῶν μυστηρίων, διὰ τὸ τοὺς κατηγουμένους ἐνδοῦ εἶναι, καὶ τὸν Ἰσχύραν μὴ παρῆναι, ἀλλὰ νοσοῦντα κατακεῖσθαι. Καὶ γὰρ καὶ αὐτὸς (75) ὁ παμπόνηρος Ἰσχύρας, ψευδόμενος ἐπὶ τῷ εἰρηνεῖν κακαυκνεῖν τὸν Ἀθανάσιον τινὰ τῶν θείων βιβλίων καὶ διηλέγχθαι, ὡμολόγησε κατ' ἐκεῖνο καιροῦ νοσεῖν ὅτε Μακάριος παρῆν, καὶ κατακεῖσθαι, ὡς καὶ ἐκ τούτου συκοφαντήν αὐτὸν εἶναι. Ἀμέλει τῆς συκοφαντίας ταύτης μισθὸν αὐτῷ τῷ Ἰσχύρᾳ δεδώκασιν ἐπισκοπῆς ὄνομα, τῷ μὴδὲ πρεσβυτέρῳ τυγχάνοντι. Ἀπαντήσαντες γὰρ δύο πρεσβύτεροι σὺν Μελίτιῳ ποτὲ γενόμενοι,

B ὕστερον δὲ ὑπὸ τοῦ μακαρίου Ἀλεξάνδρου τοῦ γενομένου ἐπισκόπου Ἀλεξανδρείας δεχόμενοι (74), καὶ νῦν σὺν Ἀθανασίῳ ὄντες, ἐμαρτύρησαν μηδὲν ποτε τοῦτον πρεσβύτερον Μελίτιῳ γεγενῆσθαι, μὴδὲ ὅλως ἐσχηκεῖν Μελίτιον εἰς τὸν Μαρεώτην Ἐκκλησίαν ἢ λειτουργόν· καὶ ὅμως τὸν μὴδὲ πρεσβύτερον

47. Ἀνεγνώσθη δὲ καὶ τὸ σύγγραμμα τοῦ αὐλεϊτουροῦ Μαρκέλλου (76), καὶ εὐρέθη τῶν περὶ Εὐσεβίου ἡ κακοτεχνία. Ἄ γὰρ ὡς ζητῶν ὁ Μάρκελλος εἶρηκε, ταῦτα ὡς ὁμολογούμενα διαβεβαίωσιν. Ἀνεγνώσθη γοῦν τὰ ἐξῆς, καὶ τὰ πρὸ αὐτῶν τῶν ζητημάτων, καὶ ὀρθὴ ἡ πίστις τοῦ ἀνδρὸς εὐρέθη· οὕτε γὰρ ἀπὸ τῆς ἀγίας Μαρίας, ὡς αὐτοὶ διεβεβαίωσαντο, ἀρχὴν εἶδιδον τῷ Θεοῦ Λόγῳ (77), οὕτε τέλος ἔχειν τὴν βασιλείαν αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ τὴν βασιλείαν ἀναρχὸν καὶ ἀτελεύτητον εἶναι τὴν τούτου ἔγραφε. Καὶ Ἀσκληπᾶς δὲ ὁ συλλειτουργὸς προήνεγκεν ὑπομνήματα γεγενῆσθαι (78) ἐν Ἀντιοχείᾳ, παρόντων τῶν κατηγόρων, καὶ Εὐσεβίου τοῦ ἀπὸ Καισαρείας· καὶ ἐκ τῶν ἀποφάσεων τῶν δικασάντων ἐπισκόπων ἐδείξεν ἑαυτὸν ἀθῶον εἶναι. Εἰκότως οὖν, ἀγαπῆτοί ἀδελφοί, καλούμενοι πολλάκις οὐχ ὀπίκουσαν (78), εἰκότως ἐφυγον. Ὑπὸ γὰρ τοῦ συνειδότος ἐλαυνόμενοι, φυγὴ τὰς συκοφαντίας ἑαυτῶν ἐβεβαίωσαν, καὶ πιστευθῆναι κατ' αὐτῶν παροϊήκασιν, ἃ παρόντες οἱ κατηγοροῦντες ἔλεγον καὶ ἐπεδείκνυσαν (80). Ἐπεὶ τοίνυν πρὸς τούτους πᾶσι καὶ τοῖς πάλαι καθαιρεθέντας (81) καὶ ἐκκληθέντας διὰ τὴν Ἀρείου αἵρεσιν οὐ μόνον ἐδέξαντο, ἀλλὰ καὶ εἰς μεῖζονα βαθμὸν προήγαγον, διακόνους μὲν εἰς πρεσβυτέριον, ἀπὸ δὲ πρεσβυτέρων εἰς ἐπισκόπους (82),

γὰρ. In editis τοῦ deest.

(78) Theod., προήνεγκεν ὑπομνήματα γεγενῆσθαι.

(79) Theod., ὑπακούουσιν.

(80) Theod., ἔλεγον καὶ ἐπεδείκνυσαν. Ἐπὶ τοίνυν Hilarius autem legisse videtur, τί τοίνυν; vertit enim, quid igitur?

(81) Theod., κατηγορηθέντας. Sed Hilarius nobiscum, depositos.

(82) Theod., ἀπὸ δὲ πρεσβυτέρων εἰς ἐπισκοπήν, Hilarius autem, de presbyteris in episcopatum. Sunt qui vertendum existiment presbyteros depositos in episcopatum; quod, tametsi verum esse con-

(75) Theod., Καὶ γὰρ αὐτὸς, Παῦλο post τῶν θείων βιβλίων καὶ διαφύσσασθαι, σὺντοί qui malint legere, καὶ διαλεγθεῖς, quam lectionem firmare videtur Hilarius, qui habet, ac de hoc convictus.

(74) Theod., προσδεχθέντας.

(75) Theod., νῦν ἐπίσκοπον προήγαγον. Mox idem δέξωσι ἐπὶ τῆς συκοφαντίας.

(76) Μαρκέλλου. De Marcelli causa agemus in Admonitione in Epistolam ad solitarios. Paulo infra, Theod., ὡς ὁμολογημένη. Mox idem ἀνεγνώσθη οὖν ταῦτα καὶ τὰ ἐξῆς, sed Hilarius nobiscum: lecta sunt enim que sequuntur.

(77) Theod., τῷ Θεῷ Λόγῳ. Reg., τῷ τοῦ Θεοῦ Λό-

δι' οὐδέν ἑτερον ἢ ἵνα τὴν ἀσέβειαν διασπείραι καὶ πλά-
τῃναι θυνθῶσι, καὶ τὴν εὐσεβῆ διαφθεύωσι πίστιν.

A seminare et latius propagare, ac piam fidem cor-
rumpere valerent.

48. Εἰσι δὲ τούτων μετὰ τοὺς περὶ Εὐσέβιον νῦν
ἱεραγοὶ Θεόδωρος ὁ ἀπὸ Ἡρακλείας, Νάρκισσος ὁ
ἀπὸ Νερωνιάδος τῆς Κιλικίας, Στέφανος ὁ ἀπὸ Ἀν-
τιοχείας, Γεώργιος ὁ ἀπὸ Λαοδικείας, Ἀκάκιος ὁ
ἀπὸ Καισαρείας τῆς Παλαιστίνης, Μηνόφαντος ἀπὸ
Ἐφέσου τῆς Ἀσίας, Οὐρσάκιος ὁ ἀπὸ Σιγγιδόνου
τῆς Μυσίας, Οὐάλης ἀπὸ Μουρσῶν (83) τῆς Παν-
νυίας· καὶ γὰρ οὗτοι τοὺς σὺν αὐτοῖς ἐλθόντας ἀπὸ
τῆς ἑώρας οὐκ ἐπέτρεπον οὔτε εἰς τὴν ἁγίαν σύνοδον
εἰσελθεῖν, οὔτε ὅλως εἰς τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Θεοῦ
παραβῆλιν. Καὶ ἐρχόμενοι δὲ εἰς τὴν Σαρδικήν,
κατὰ τόπους συνόδους ἐποιούοντο πρὸς αὐτοὺς, καὶ
συνθήκας μετὰ ἀπειλῶν· ὥστε ἐλθόντας αὐτοὺς εἰς
τὴν Σαρδικήν, μὴδὲ ὅλως εἰς τὴν κρίσιν ἐλθεῖν, μὴδ'
ἐπὶ τὸ αὐτὸ συνελθεῖν τῇ ἁγίᾳ συνόδῳ (14), ἀλλὰ
μόνον ἐλθόντας, καὶ ἀφοσιώσει τὴν ἐπιδημίαν αὐτῶν
ἐπιδείξασθαι, ταχέως φυγεῖν. Ταῦτα γὰρ γινώσκει
δεδυνήμεθα παρὰ τῶν συλλειτουργῶν ἡμῶν Μακα-
ρίου ἀπὸ Παλαιστίνης καὶ Ἀστερίου ἀπὸ Ἀραβίας,
τῶν ἐλθόντων σὺν αὐτοῖς, καὶ ἀναχωρησάντων
ἀπὸ τῆς ἀπιστίας αὐτῶν. Οὗτοι γὰρ, ἐλθόντες εἰς τὴν
ἁγίαν σύνοδον, τὴν μὲν βίαν ἦν ἐπαθόν, ἀπωδύ-
ροντο (83), οὐδὲν δὲ παρ' αὐτοῖς ὁρῶν ἔλεγον πράτ-
τεσθαι, προστιθέντες καὶ τοῦτο, ὡς ἄρα εἰεν ἐκεῖ
πολλοὶ τῆς ὁρθῆς ἀντιποιοῦμενοι δόξης, καὶ κωλύ-
μενοι παρ' αὐτῶν ἐλθεῖν ἐνταῦθα, διὰ τὸ ἀπειλεῖν καὶ
ἐπαγγέλλεσθαι κατὰ τῶν βουλευμένων ἀναχωρεῖν ἀπ'
αὐτῶν. Τοῦτου γοῦν ἕνεκα καὶ ἐν ἐνὶ οἴκῳ πάντας μένειν ἐσπούδασαν, μὴδὲ τὸ βραχύτατον ἰδιάζειν αὐτοὺς
ἐπιτρέψαντες.

49. Ἐπεὶ οὖν οὐκ ἔδει παρασιωπῆσαι, οὐδὲ ἀνεκ-
δηγήτους ἔδωαι τὰς συκοφαντίας, τὰς δαμά, τοὺς
φόνους, τὰς πληγὰς, τὰς περὶ τῶν πλαστῶν ἐπιστο-
λῶν συσκευάς, τὰς αἰκίας, τὰς γυμνώσεις τῶν παρ-
θένων, τὰς ἐξοριστίας, τὰς καταλύσεις τῶν Ἐκκλη-
σιῶν, τοὺς ἐμπρησμούς, τὰς μεταθέσεις ἀπὸ μικρῶν
πόλεων εἰς μεγάλους παροικίας, καὶ πρὸς γὰρ πάντων,
τὴν κατὰ τῆς ὁρθῆς πίστεως (86) ἐπαναστάσαν δυσ-
ώνυμον Ἀρειανὴν αἵρεσιν δι' αὐτῶν· τούτῳ ἕνε-
κεν, τοὺς μὲν ἀγαπητοὺς ἀδελφοὺς ἡμῶν καὶ συλλει-
τουργοὺς Ἀθανάσιον, καὶ Μάρκελλον, καὶ Ἀσκλη-
πῶν (87), καὶ τοὺς σὺν αὐτοῖς συλλειτουργοῦντας τῷ
Κυρίῳ, ἀθώους καὶ καθαροὺς εἶναι ἀπεφηνάμεθα,
γράφαντες καὶ εἰς τὴν ἐκάστου παροικίαν, ὥστε
γινώσκειν ἐκάστης Ἐκκλησίας τοὺς λαοὺς τοῦ ἰδίου

48. Horum autem principes post Eusebium hi
sunt : Theodorus Heracleæ, Narcissus Neroniadis
in Cilicia, Stephanus Antiochiæ, Georgius Laodi-
cææ, Acacius Cæsareæ in Palæstina, Menophantus
Ephesi in Asia, Ursacius Singidoni in Mysia, Valens
Mursiæ in Pannonia. Isti enim eos qui secum ab
Oriente venerant, non permittebant ad sacram sy-
nodum accedere, nec ullo modo ad Ecclesiam Dei
se conferre. Et cum Sardicam venirent, per diversa
loca synodos privatim agebant, adhibitisque minis
fœdera inibant, ut cum Sardicam advenissent,
nullatenus sese iudicio sisterent, neque una cum
sancta synodo convenirent : sed perfunctorie dæ-
taxat adventu suo significato, statim aufugerent.
Hæc enim ediscere licuit a comministris nostris
Macario in Palæstina episcopo, et Asterio in Ara-
bia, qui, postquam cum illis venerant, ab eorum in-
fidelitate recessere. Hi enim cum ad sanctam sy-
nodum advenissent, de vi sibi illata conquesti
sunt, dicebantque nihil ab illis recte ac sincere
agi. Addebant insuper multos cum illis esse rec-
tæ fidei cultores, qui ab illis quominus huc ac-
cederent impedirentur; eos enim qui se deserere
vellent minis absterrebant. Quocirca curarunt ut
in una domo omnes manerent, ac nulli conce-
debant vel minimum quidem temporis seorsum de-
gere.

49. Quandoquidem igitur par non esset silentio
prætermittere eorum sycophantias, vincula, cædes,
plagas, conspirationes supposititiis epistolis stru-
ctas, vulnera, virginum denudationes, exsilia, ec-
clesiarum desolationes, incendia, translationes a
minoribus civitatibus ad majores diœceses, ac præ
omnibus, execrandam hæresim Ariarianam, quæ iis
auctoribus contra rectam fidem insurrexit; idcirco
dilectos quidem fratres et comministros nostros
Athanasium, Marcellum et Asclepam, et qui cum
illis ministri sunt Domini, innocentes et puros esse
declaravimus; missis ad singulas diœceses litteris,
ut eujusque Ecclesiæ populi sui episcopi innocen-
tiam agnosceant, eumque pro episcopo habeant ac
D expectent redeuntem. Illos autem qui, instar lupō-

stat ex præcedentibus, ab Athanasio nequaquam
indicatum arbitramur.

(83) Theod. Μουρσῶν. Hilar. a Mursa. Mox Theod.,
τοὺς σὺν αὐτοῖς ἐλθούσιν. Paulo post idem σύνοδον
ἐλθεῖν. Mox παραβῆλιν συνεχώρησαν. Infra ἐποιού-
ντο πρὸς αὐτούς. Theod. et Reg. Editi καθ' ἐξυ-
τούς.

(84) Τῇ ἁγίᾳ καὶ μεγάλῃ συνόδῳ Theod. Mox
Reg., ἀποδημίαν αὐτῶν. Paulo post, Μακαρίου ἀπὸ
Παλ. Sic Theodoretus. Hilarius vero et ipse Atha-
nasius alias semper, Ἀρειον, Arium, non vero Ma-
narium vocant.

(85) Reg. ἀπωδύροντο. Infra idem ὡς ἄρα. Post
hæc Theod. ἀπειλεῖν καὶ ἐντέλλεσθαι. Valesius le-
gendum putat ἐπαγγέλλεσθαι καὶ ἀπειλεῖν. Sed
quorsum illa verborum transmutatio, cum ἐπαγ-
γέλλεσθαι idipsum sit quod ἀπειλεῖν, ut alias sæpe
animadvertimus. Paulo post Theod. ἐν ἐνὶ οἴκῳ
πάντας, sed melius πάντας, ut habet Athan. Infra
ἀνεκδηγήτους. Felekmannus putat legendum ἀνεκ-
δικήτους, et sane Hilarius ita legit, qui habet : quia
ergo non oportuit conticescere, nec inultis retine-
re.

(86) Theo l. post πίστεως addit νῦν.

rum, eorum Ecclesias invasere, Gregorium Alexandriæ, Basilium Ancyrae, Quintianum Gazæ, ne episcopos appellant, nec aliquam cum illis communionem habeant, neve litteras ab iis accipiant vel ad eos scribant. 132 Theodorum autem, Narcissum, Atacium, Stephanum, Ursacium, Valentem, et Menophantum, necnon Georgium, tametsi is, præ metu, ab Oriente huc non accesserit; quia tamen a beatæ memoriæ Alexandro damnatus depositusque est, et quia is ut ceteri illi Arianæ sectator est: hos, inquam, ob delata crimina communi calculo sancta synodus episcopatu abdicavit. Decevimusque illos non solum episcopos non esse, sed etiam, utpote indignos, fidelium communione privandos: nam eos qui Filium separant, et Verbum a Patre suo abalienant, a catholica Ecclesia separari, et Christianorum nomine indignos haberi æquum est: Sint igitur vobis anathema, eo quod verbum veritatis adulteraverint; apostolicum enim præceptum est, Si quis vobis evangelizaverit præterquam quod acceperitis, anathema sit⁸¹. Cum his jubele ne quis communicet, nihil enim commune luci cum tenebris: hos omnes procul arcete, nulla enim concordia Christo cum Belial. Et caveo, dilecti, ne litteras vel ad illos scribatis, vel ab eis accipiat: Quin potius studete, fratres et comministri, ut spiritu nostræ synodo præsentēs, suffragium vestrum per vestram subscriptionem ipsi adjiciatis, ut ab omnibus ubique comministris nostris concordia servetur. Divina providentia vos sanctificatos et lætos enatodiat, dilecti fratres. Hosius episcopus subscripsi, et sic omnes. Hoc suum rescriptum Sardinis synodus ad illos misit quibus accedendi facultas non esset, qui et ipsi suffragiis suis decreta synodi approbarunt. Eorum autem qui in synodo scripserunt aliorumque episcoporum nomina, hæc sunt:

⁸¹ Gal. 1, 8.

(87) Theod., Ἀθανάσιον τὸν τῆς Ἀλεξανδρείας ἐπίσκοπον, καὶ Μάρκελλον τὸν τῆς Ἀγκυρογαλατίας, καὶ Ἀσκληπᾶν τὸν Γάζης, et sic Hilarius legit.

(88) Theod., Κυντιανόν. Mox idem post ὀνομάζειν, habet μὲν δὲ Χριστιανούς, quod apud Hilarium non legitur.

(89) Theod., τοὺς δὲ περὶ Θεόδωρον τὸν ἀπὸ Ἑρακλείας τῆς Εὐρώπης, καὶ Νάρκισσον τὸν ἀπὸ Νερωνιάδος τῆς Κιλικίας, Ἀκάκιον τὸν ἀπὸ Καισαρείας τῆς Παλαιστίνης, καὶ Στέφανον ἀπὸ Ἀντιοχείας, καὶ Οὐρσάκιον ἀπὸ Συγγιδίου τῆς Μυσίας, καὶ Οὐάλεντα ἀπὸ Μυρσῶν τῆς Παννονίας, καὶ Μηνόφαντον τὸν ἀπὸ Ἐφέσου, καὶ Γεώργιον τὸν ἀπὸ Λαοδικείας. Ibidem et καὶ φοβηθέντες μὴ παρεγένοντο in plurali: sed solum Georgium metis impeditit ne Sardiniam peteret, ceteri autem hic nominati, eo concessere. Hunc locum sic habet Hilarius, et Georgium, etiam timens, ut dictum est, non adfuit, cum Athanasio videlicet: Theodoretum tamen lectio dum recte intelligatur, bene habet: nam illud, τοὺς περὶ ἀντὶ Θεόδωρον positum, in reliquis etiam subintelligi debet, ac si legeretur τοὺς περὶ Νάρκισσον..... τοὺς περὶ Γεώργιον, et ita illud φοβηθέντες de solo Georgio in singulari intelligitur; quæ loquendi formula sexcenties apud Athanasium occurrit. Infra καθῆρθε, ita Reg. et Theod. Editi vero

ἐπισκόπου τὴν καθαρότητα, καὶ τοῦτον μὲν ἔχειν ἐπίσκοπον καὶ προσδοκῶν· τοὺς δὲ εἰς τὰς Ἐκκλησίας αὐτῶν ἐπελθόντας δίκην λύκων, Γρηγόριον τὸν ἐν Ἀλεξανδρείᾳ, Βασίλειον τὸν ἐν Ἀγκυρᾷ, καὶ Κυντιανόν (88) τὸν ἐν Γάζῃ, τοὺς τοὺς μὲν δὲ ἐπισκόπους ὀνομάζειν, μὲν δὲ ὅλως κοινωνίαν τινὰ πρὸς αὐτοὺς ἔχειν, μὲν δὲ δέχεσθαι τινὰ παρὰ τούτων γράμματα, μὲν δὲ γράφειν πρὸς αὐτούς· τοὺς δὲ γε περὶ Θεόδωρον (89), καὶ Νάρκισσον, καὶ Ἀκάκιον, καὶ Στέφανον, καὶ Οὐρσάκιον, καὶ Οὐάλεντα, καὶ Μηνόφαντον, καὶ Γεώργιον, εἰ καὶ φοβηθείς μὴ παρεγένετο ἀπὸ τῆς ἐφίας, ὅμως διὰ τὸ ἀπὸ τοῦ μακαρίτου Ἀλεξάνδρου καθῆρθε αὐτὸν, καὶ διὰ τὸ εἶναι καὶ αὐτὸν καὶ τοὺς τοὺς τῆς Ἀρείου μανίας, καὶ διὰ τὰ ἐπινεχθέντα αὐτοῖς ἐγκλήματα, τοὺς τοὺς παμψηφὶ καθέλειν ἢ ἀγία σύνοδος ἀπὸ τῆς ἐπισκοπῆς. Καὶ ἐκρίναμεν μὴ μόνον αὐτοὺς ἐπισκόπους μὴ εἶναι, ἀλλὰ μὲν δὲ κοινωνίας μετὰ τῶν πιστῶν αὐτοὺς καταξιῶσθαι. Τοὺς γὰρ (90) χωρίζοντας τὸν Υἱόν, καὶ ἀπαλλοτριούντας τὸν Λόγον ἀπὸ τοῦ Πατρὸς, χωρίζεσθαι τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας προσήκει, καὶ ἄλλοτρίους εἶναι τοῦ Χριστιανῶν ὀνόματος. Ἐστῶσαν τοίνυν ὑμῖν ἀνάθεμα, διὰ τὸ κεκαπηλευκέναι τὸν λόγον τῆς ἀληθείας· ἀποστολικὸν ἐστὶ τὸ παράγγελμα· *Εἰ τις ὑμᾶς ἐσαγγελλέσται παρ' ὃ παρελθέτε, ἀνάθεμα ἔστω*. Τοῖς τοὺς μὲν δὲ κοινωνεῖν παραγγελλάται· οὐδέμια γὰρ κοινωνία φωτὶ πρὸς σκότος· τοὺς πάντας (91) μακρὰν ποιεῖτε· οὐδέμια γὰρ συμφωνία Χριστῷ πρὸς Βελλάρ. Καὶ φυλάξαθε, ἀγαπητοί, μήτε γράφειν πρὸς αὐτοὺς, μήτε γράμματα παρ' αὐτῶν δέχεσθαι. Σπουδάσατε δὲ πολλὸν καὶ ὑμεῖς, ἀδελφοί καὶ συλλειτουργοί, ὡς τῷ πνεύματι παρόντες (92) τῇ συνόδῳ ἡμῶν, συνεπιψηφίσασθαι δι' ὑπογραφῆς ὑμετέρας, ὑπὲρ τοῦ παρὰ πάντων τῶν πανταχοῦ συλλειτουργῶν τὴν ὁμοφωνίαν διασώζεσθαι. Ἡ θεία πρόνοια καθωστωμένους (93) ὑμᾶς καὶ εὐθυμούντας διαφυλάττοι,

καθαίρεθῆναι Mox Theod. παμψηφεί.

(90) Τοὺς γὰρ Reg. et Theodoret. Editi vero τοὺς δὲ. Hunc locum sic habet Theodor., τοὺς γὰρ χωρίζοντας τῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίας καὶ θεότητος τὸν Υἱόν. Hilarius cum Athanasio legit, *separantes enim filium*. Paulo post Theodoretus, Οὐ ἔστωσαν ὑμῖν καὶ τοῖς πᾶσιν ἀνάθεμα, διὰ τὸ κεκαπηλευκέναι αὐτοὺς τὸν λόγον τῆς ἀληθείας. Ἀποστολικὸν γάρ ἐστι παράγγελμα. Ibidem τὸ ante παράγγελμα deest in Reg.

(91) Reg. τοῦτων πάντας. Edit. Commel. τοῦτων πάντας. Edit. Paris. ex Theodoretis correctis, τοῦτων πάντας. Hilarius, *hos omnes longe facite*, etc.

(92) Παρόντες, Reg. et Theod. Editi vero συνόντες. Ibidem Theod. τῇ συνόδῳ ὑμῶν συναίνεσαι καὶ ψηφίσασθαι. Ibid. veteres Theodoretii editiones habent διὰ γραφῆς ὑμετέρας. novæ cum Athanasio δι' ὑπογραφῆς. Priorem lectionem secutus Hilarius, *per litteras vestras verit*.

(93) Quæ vero sequitur fidei confessio apud Theodoretum, post hæc verba τὴν ὁμοφωνίαν διασώζεσθαι, spuria est, et invidis sacre synodi Patribus, a quibusdam confecta, ut in epistola ad Antioche nos testatur Athanasius, quod illic susus agemus. Hilarius cum Athanasio epistolam claudit, ad lita salutatione: *Optamus, fratres, vos in Domino bene valere*.

ἀγαπητοὶ ἀδελφοί. Ὅστις ἐπίσκοπος ὑπέγραψα (94), καὶ οὕτω πάντες. Ταῦτα γράψασα ἡ ἐν Σαρδικῇ σύνοδος, ἀπέστειλε καὶ πρὸς τοὺς μὴ δυνθέντας ἀπαντῆσαι· καὶ γεγόναι καὶ αὐτοὶ σύμφηροι τοῖς κριθεῖσι. Τὼν δὲ ἐν τῇ συνόδῳ γραφάντων καὶ τῶν ἄλλων ἐπισκόπων τὰ ὀνόματά ἐστι τάδε (95).

50. Ὅστις ἀπὸ Ἰσπανίας, Ἰούλιος Ῥώμης δι' Ἀρχιδάμου καὶ Φιλοξένου πρεσβυτέρων, Πρωτογένης Σαρδικῆς(96), Γαυδέντιος, Μακεδόνιος, Σευήρος, Πρατέξτατος, Οὐρσίκιος, Λούκιλλος, Εὐγένιος, Βιτάλιος, Καλεπιδίος, Φλωρέντιος, Βάσσος, Οὐνικέντιος, Στερκόριος, Παλλάδιος, Δομιτιανὸς, Χαλδὶς, Γερόντιος, Προτάσιος, Εὐλόγος, Πορφύριος, Διόσκορος, Ζώσιμος, Ἰαννουάριος, Ζώσιμος, Ἀλέξανδρος, Εὐτύχιος, Σωκράτης, Διόδωρος, Μαρτύριος, Εὐθέριος, Εὐκαρπός, Ἀθηνόδωρος, Εἰρηναῖος, Ἰουλιανὸς, Ἀλύπιος, Ἰωνᾶς, Ἀέτιος, Ρεστιτούτος, Μαρκελλίνος, Ἀπριανὸς, Βιτάλιος, Οὐάλης, Ἑρμογένης, Κάστος, Δομιτιανὸς, Φορτουνάτιος, Μάρκος, Ἀννιανὸς, Ἡλιόδωρος, Μουσαῖος, Ἀστέριος, Παρηγόριος, Πλούταρχος, Ὑμέναιος, Ἀθανάσιος, Λούκιος, Ἀμάντιος, Ἀρείος, Ἀσκληπίδης, Διονύσιος, Μάξιμος, Τρύφων, Ἀλέξανδρος, Ἀντίγονος, Ἀδριανὸς, Πέτρος, Σύμφωρος, Μουσόνιος, Εὐτύχος, Φιλολόγιος, Σπυδάσιος, Ζώσιμος, Πατρίκιος (97), Ἀδόλιος, Σαπρίκιος.

Γαλλίας, Μαξιμιανὸς, Βηρίσιμος, Βήκτιουρος, Βαλεντίνος, Δισιδέριος, Εὐλόγιος, Σαρβάτιος, Δυσκόλιος, Σουπερίωρ, Μερκούριος, Δηκλοπετὸς, Εὐσέβιος, Σεθερίνος, Σάτυρος, Μαρτίνος, Παῦλος, Ὀπτατιανὸς, Νικάσιος, Βίκτωρ, Σεμπρόνιος, Βαλερίνος, Παχῆτος, Ἰεσοῦς, Ἀρίστων, Σιμπλικίος, Μετιανὸς, Ἀμαντιος, Ἀμιλλιανὸς, Ἰουστινιανὸς, Βικτωρίνος, Σατορνίλιος, Ἀδουδάντιος, Δωνατιανὸς, Μάξιμος.

Ἀφρικῆς (98), Νέστος, Γράτος, Μεγάσιος, Κολδαῖος, Ρογατιανὸς, Κονσόρτιος, Τουφίνος, Μαννίνος, Κεσσιλιανὸς, Ἐρεννιανὸς, Μαρριανὸς, Οὐαλέριος, Δυνάμιος, Μιζόνιος, Ἰούστος, Κελεστίνος, Κυπριανὸς, Βίκτωρ, Ὀνοράτος, Μαρῖνος, Παντάγαθος, Φήλιξ, Βαῦδιος, Αἰθερ, Καπίτων, Μινερβάλις (99), Κόσμος, Βίκτωρ, Ἑσπερίων, Φήλιξ, Σεθεριανὸς, Ὑπάντιος, Ἑσπερος, Φιδέντιος, Σαλούστιος, Πασχάσιος.

Αἰγύπτου (1), Λιβούριος, Ἀμάντιος, Φήλιξ, Ἰσχυράμμων, Ῥωμύλος, Τιβερινός, Κονσόρτιος, Πρακλείδης, Φορτουνάτιος (2), Διόσκορος, Φορτουνα-

50. Hosius ab Hispania, Julius Romæ per Archidamum et Philoxenum presbyteros, Prologenes Sardicæ, Gaudentius, Macedonius, Severus, Prætextatus, Ursicius, Lucillus, Eugenius, Vitalius, Callepodius, Florentius, Bassus, Vincentius, Stercorius, Palladius, Domitianus, Chalcis, Gerontius, Protasius, Eulogus, Porphyrius, Dioscorus, Zosimus, Januarius, Zosimus, Alexander, Eutycheus, Socrates, Diodorus, Martyrius, Eutheries, Encarpus, Athenodorus, Irenæus, Julianus, Alypius, Jonas, Aetius, Restitutus, Marcellinus, Aprianus, Vitalius, Valeas, Hermogenes, Castus, Domitianus, Fortunatus, Marcus, Annianus, Heliodorus, Musæus, Asterius, Paregorius, Plutarchus, Hymenæus, Athanasius, Lucius, Amantius, Arius, Asclepius, Dionysius, Maximus, Tryphon, Alexander, Antigonus, 133 Elianus, Petrus, Symphorus, Musonius, Eutycheus, Philologus, Spudasius, Zosimus, Patricius, Adolius, Sapricius;

Gallie, Maximianus, Verissimus, Victorinus, Valentinus, Desiderius, Eulogius, Sarbatus, Dyscolius, Superior, Mercurius, Declopetus, Eusebius, Severinus, Satyrus, Martinus, Paulus, Optatianus, Nicasius, Victor, Sempronius, Valerinus, Pacatus, Jesses, Ariston, Simplicius, Metianus, Amantus, Amillianus, Justinianus, Victorinus, Saturnilus, Abundantius, Donatianus, Maximus;

Africæ, Nesus, Gratus, Megasius, Coldæus, Rogatianus, Consortinus, Rufinus, Manninus, Cessilianus, Hereunianus, Marianus, Valerius, Dynamius, Mizonius, Justus, Celestinus, Cyprianus, Victor, Honoratus, Marinus, Pantagathus, Felix, Bandius, Liber, Capito, Minervalis, Cosmus, Victor, Hesperio, Felix, Severianus, Oplantius, Hesperus, Fidentius, Salustius, Paschasius;

Ægypti, Liburnius, Amantius, Felix, Ischyrammon, Romulus, Tiberinus, Consortius, Heraclides, Fortunatus, Dioscorus, Fortunatianus, Basiamon,

(94) Reg. ὑπέγραψα, quæ vera lectio esse videtur. Editi ὑπέγραψε.

(95) Reg. ἐστὶ ταῦτα. Subscriptions Sardicenses leguntur quoque apud Hilarium, post epistolam ejus synodi ad Julium, sed longe inferiores numero. Athanasius quippe, non solum eos qui synodo interfuerunt, sed etiam alios qui postea ipsi subscripsere memorat. Hilarius vero ne quidem omnes qui Sardicæ congregati fuerant recenset.

(96) Reg. Σαρδικῆς. Paulo post edit. Paris. Οὐρσάκιος, et ita legerat Nannius. Reliqui omnes Οὐρσίκιος. Paulo post Reg. Βιχέντιος. Infra Χαλδὶς, is videtur esse qui apud Hilarium dicitur Calvus ab Achaia Ripensi de Castro Martis. Postea Reg. Ἰαννουάριος. Post Μαρτύριος, editi. Paris. Ἐλευθέριος, sed nescio unde; nam edit. Commel. et omnes miss. Εὐθέριος habent, qui ab Hilario dicitur, Euterius a Procia de Caindo. Paulo post Reg. et editi. Commel. Ρεστιτούτος, pro Ρεστιτούτος. Infra editi Φορτουνάτιος. Post Ἀθανάσιος Reg. et Basil. Λούκιος, et ita legerat Nannius, editi vero Δούκιλλος. Ibidem, Ἀμάντιος Reg. et Basil.

(97) Sic Reg. et Basil. At editi Πρίκιος, errore hinc orto, quod sicuti πατὴρ, πατρί, πατέρες, ab amanuensibus πρὸς, πρί, πρὸς, brevitatis causa scribuntur; ita, Πατρίκιος, Πρίκιος, hinc et infra scriptum habebatur. Quod abbreviationis genus sæpe apud Athanasium erroris causa fuit. Mox Reg. Γαλλίας rubris litteris. Idem paulo post Βηρίσιος.

(98) Reg. Ἀφρικῆς ad marginem rubris litteris. Infra Reg. Μαννίνος, Κεσσηλιανός.

(99) Ita Reg. At alii et editi Μινερβάλης. Paulo post Regius, Φήλιξ, Σεθεριανός. Editi Φήλιξ, Σεθεριανός.

(1) Reg. Αἰγύπτου rubris litteris ad marg. Mox Reg. Φήλιξ, Ἰσχυράμμων. Alii et editi, Φήλιξ, Ἰσχυράμμων.

(2) Ita Reg. quem sequimur. Editi Φορτουνάτιος, Φορτουναῖος, Διόσκορος. Nannius vero, Fortunatus, Hermæus, Fortunianus, Dioscurus. Sed Hermæus ille cum in nullo codice, vel Græca editione legatur, huc irrepsisse creditur. Paulo post Reg. Σαρ-

Datylus, Andreas, Serenus, Arius, Theodorus, A
Evagoras, Helias, Timotheus, Orion, Andronicus,
Paphnutius, Hermias, Arabion, Psenosiris, Apol-
lonius, Muis, Sarapampon, Philon, Philippus, Apol-
lonius, Paphnutius, Paulus, Dioscorus, Nilammon,
Serenus, Aquila, Aotas, Harpocratio, Isaac, Theo-
dorus, Apollon, Ammonianus, Nilus, Heraclius,
Arlon, Athas, Arsenius, Agathammon, Theon,
Apollonius, Helias, Paninuthius, Andragathius,
Nemesion, Serapion, Ammonius, Ammonius,
Xenon, Gerontius, Quintus, Leonides, Sempronius,
Philon, Heraclides, Hieracy, Rufus, Pasop-
hius, Macedonius, Apollodorus, Flavianus, Psyes,
Syrus, Apphus, Serapion, Isaias, Paphnutius, Ti-
motheus, Elurion, Gaius, Musceus, Pizius, Hera-
clammon, Hero, Helias, Anagamphus, Apollonius,
Gaius, Philotas, Paulus, Titheos, Eudæmon, Ju-
lios;

In Canali Italiae, Probatius, Viator, Facundinus,
Joseph, Numedius, Sperantius, Severus, Heraclius,
Faustinus, Antoninus, Heraclius, Vitalius,
Felix, Crispinus, Paulianus;

Cypri, Auxibius, Photius, Gerasius, Aphrodisius,
Irenicus, Nunechius, Athanasius, Macedonius,
Triphyllius, Spyridon, Norbanus, Sosicrates;

Palaestinae, Maximus, Aetius, Arius, Theodosius,
Germanus, Silvanus, Paulus, Claudius, Patricius,
Elpidius, Germanus, Eusebius, Zenobius, Paulus,
Petrus.

134 Hi sunt igitur qui synodi decretis subscri-
psere. Exstantque alii permulti, qui etiam ante
hanc synodum nostri gratia scripsere, ex Asia sci-

vos. Editi vero Σερίνος. Infra Reg. Έρμίας, Άραβ.
Σαραπάμων autem mox sequens sic in omnibus
mss. et editis habetur, sed mendose pro Σαραπάμ-
μων, nomine scilicet ex Serapide et Ammone com-
posito, ut mos erat Αgyptiis. Videtur is ipse Sera-
pammon esse qui Gregorio Alexandriae pseudoeπι-
σκοπο auctore in exilium pulsus fertur in *Epist. ad*
solitarios.

(5) Reg. quem sequimur. Άρποκρατίων. Editi
Άποκρατίων. Mox edit. Comm. et omnes mss.
Ίσαχ. Edit. Paris. Ίσαχ. Paulo post Reg. Άμμω-
νιανός, editi vero Άμμωνάος. Infra editi Άγα-
πάμμων, Reg. Άγαθάμμων. Paulo post Reg. Πα-
νινούθιος; edit. Comm. Παννινούθιος, Paris. Παν-
νιούθιος. Post pauca omnes mss. post Σαραπίων,
his Άμμώνιος habent: editi vero semel tantum.
Duo Ammonii Αgyptii episcopi ab Arianis vexati
memorantur infra *Epist. ad solit.*, paulo ante finem.
Mox omnes mss. et edit. Comm. Κόντρος. Edit. Pa-
ris. Κύντρος.

Ex his episcopis multi pro catholica fide et pro
Athanassii causa extorres facti et varie vexati re-
censentur infra *Epist. ad solit.*

(4) Οί εν τῷ Καναλίω τῆς Ἰταλίας. Sic omnes
mss. et editi praeter Reg. qui habet, οί εν τῷ
Καλίω, rubris litteris ad marg., sed mendose. Ka-
νάλιος autem Latine *Canalis*, idem est ac *πάροδος*,
transversa via, id est, non regia. Canon xx, synodi
Sardicensis, εὖν ἕκαστος τῶν τῶν εν ταῖς πα-
ρόδοις ἦτοι Καναλίω καθιστάμενος ἐπισκόπος. Si unus-
quisque nostrum qui in transversa via sive in Canali
constituitur sumus episcopi.

(5) Reg. Κύπρου ad marg. rubris litteris. Mox
idem Αὔξιβιος, Editi Αὔξιβιος. Infra Reg. Τριφύλ-

τιανός, Βαστάμων, Δάτυλλος, Άνδρίας, Σερίνος,
Άρειος, Θεόδωρος, Εὐαγόρας, Ἡλίας, Τιμόθεος,
Όρίων, Άνδρόνικος, Παφνούτιος, Έρμίας, Άραβίον,
Ψενόσιρις, Άπολλώνιος, Μοῦζης, Σαραπάμων, Φίλων,
Φίλιππος, Άπολλώνιος, Παφνούτιος, Παῦλος, Διόσκο-
ρος, Νεϊλάμμων, Σερίνος, Άκύλας, Άωτάς, Άρ-
ποκρατίων (5), Ίσαχ, Θεόδωρος, Άπολλώης, Άμμω-
νιανός, Νεῖλος, Ἡράκλειος, Άρείων, Άθας, Άρ-
σένιος, Άγαθάμμων, Θέων, Άπολλώνιος, Ἡλίας,
Πανινούθιος, Άνδραγάθιος, Νεμεσίων, Σαραπίων,
Άμμώνιος, Άμμώνιος, Ξένων, Γερόντιος, Κύντρος,
Λεωνίδης, Σεμπριανός, Φίλων, Ἡρακλείδης, Ίέ-
ραχης, Ρούφος, Παύσιος, Μακιδόνιος, Άπολλώω-
ρος, Φλαβιανός, Υάτης, Σύρους, Άπφους, Σαραπίων,
Ἡσαίας, Παφνούτιος, Τιμόθεος, Έλουρίτης, Γάιος,
Μουσαῖος, Κόντρος, Ἡρακλάμμων, Ἡρων, Ἡλίας,
Άνάγαμπος, Άπολλώνιος, Γάιος, Φίλωτας, Παῦλος,
Τιθέης, Εὐθαίμων, Ίούλιος.

Οί εν τῷ Καναλίω τῆς Ἰταλίας (4), Προβάτιος,
Βιάτωρ, Φακουνδίνος, Ίωσῆς, Νουμήδιος, Σπηράν-
τιος, Σεβήρος, Ἡρακλειανός, Φαυστίνος, Άντωνίνος,
Ἡράκλειος, Οὐϊτάλιος, Φήλιξ, Κρησπίνος, Παυλιανός.

Κύπρου (5), Αὔξιβιος, Φώτιος, Γηράσιος, Άφροδι-
σιος, Εἰρηνικός, Νουνέγιος, Άθανάσιος, Μακιδόνιος,
Τριφύλλιος, Σπυρίδων, Νορβανός, Ξωσιχράτης.

Παλαιστίνης (6), Μάξιμος, Αἰτίος, Άρειος, Θεο-
δόσιος, Γερμανός, Σίλουανός, Παῦλος, Κλαύδιος,
Πατρίκιος, Έλπιδίου, Γερμανός, Εὐσέβιος, Ζηνόδιος,
Παῦλος, Πέτρος.

(7) Οί μὲν οὖν τοῖς ὑπὸ τῆς συνόδου γραφεῖσιν
ὑπογράφαντες οὗτοι. ἑτεροὶ δὲ κλειστοὶ εἰσιν, οἱ καὶ
πρὸ ταύτης τῆς συνόδου γράψαντες ὑπὲρ ἡμῶν, ἀπὸ

λίος, editi vero Τριφύλλιος.

(6) Reg. Παλαιστίνης ad marg. rubris litteris.
Mox Θεοδόσιος, is forte est qui infra in subscriptio-
nibus synodi Hierosolymitanae dicitur Θεόδωρος.
Paulo post Reg. et Basil., Πατρίχιος, ubi editi Πρί-
χιος mendose habebant. Erroris causam vide su-
pra, n. 97.

(7) Hi episcopi numero 284 non omnes synodo
Sardicensi interfuerunt, ut supra testatur ipse Atha-
nasius, sed synodi Sardicensis actis subscripsere.
Ipse tamen Athanasius initio hujus *Apologiae* plus-
quam trecentos episcopos Sardicensi synodo sub-
scripsisse ait: quod argumentum sane fuerit non
omnes hic recensitos fuisse. Et vero inter hos epi-
scopos minime comparant Euphratas Colonienensis,
et Marcellus Ancyranus, quos synodo interfuisse
extra dubium est. Desiderantur item Olympius in
xvii canone Sardicensi memoratus, et quidam
alii qui in Hilarii subscriptionibus leguntur: nisi
forte scriptorum errore varie iidem nominentur,
quod supra de Eutherio et de aliis notatum est.
Hinc palam est nonnullos in Athanasianis subscrip-
tionibus omissos fuisse, quod in tanto numero
fieri solet. Ex Athanasii loco hujus Apol. num. 1,
male intellecto, Socrates et Sozomenus ecc circiter
episcopos ex Occidente Sardicensi adfuisse syn-
odo referunt, cum tamen Athanasius solum dicat,
plusquam trecentos synodo subscripsisse, ecc epi-
scopos synodo adfuisse testatur Theodoretus, lix
in Hilarii subscriptionibus leguntur. Sed Athana-
sius cum Orientales, tum Occidentales cxxx vel
circiter in Sardicensi synodo coactos ait in *Epist.*
ad solit. Ex quibus si demas lxxx Orientales qui
Sardica aufugientes Philippopolim convenere, xc

τε τῆς Ἀσίας καὶ Φρυγίας, καὶ Ἰσαυρίας, καὶ τὰ Ἀνόματα αὐτῶν ἐν ταῖς ἰδίαις ἐπιστολαῖς ἐμφέρεται, ἔγγυς ἔγ', ὁμοῦ τμδ.

51. (8) Ταῦτα μαθὼν ὁ θεοφιλέστατος βασιλεὺς Κωνσταντῖος, μετεπέμψατο ἡμᾶς, γράψας ἰδίᾳ πρὸς τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ τὸν μακαρίτην Κωνσταντῖον, πρὸς δὲ ἡμᾶς καὶ ἀπαξ (9) καὶ δεῦτερον καὶ τρίτον, ταῦτα.

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΟΣ ΝΙΚΗΤΗΣ ΑΥΓΟΥΣΤΟΣ
ΑΘΑΝΑΣΙΩ (10).

Ἐπὶ πολὺ σε κλυδωνίζεσθαι καὶ χειμάζεσθαι τοῖς τῆς θαλάττης ἀγρίοις κύμασιν οὐκ ἀφῆκεν ἡ τῆς ἡμετέρας ἡμεροτέως φιλανθρωπία· γυμνωθέντα σε τῆς πατρῆας ἐστίας, καὶ στερηθέντα τῶν ἰδίων, καὶ πλανώμενον ἐν θηριώδεσιν ἀνοδῖαις οὐ παρῆδεν (11) ἡ ἀκράματος ἡμῶν εὐσέβεια. Καὶ εἰ καὶ τὰ μάλιστα ἐπιπολὺ ὑπερθέμην γράψαι τὴν πρόθεσιν τῆς ἐμῆς διανοίας, προσδοκῶν αὐθαίρετόν σε παραγενέσθαι πρὸς ἡμᾶς, καὶ τῶν καμάτων αἰτεῖν ὑγραπίαν· ὅμως, ἐπειδὴ ἴσως ὁ φόβος τὴν προαίρεσιν τῆς προθέσεως (12) ἐνεπόδισε, διὰ τοῦτο δωρεὰς πληρέστατα γράμματα πρὸς τὴν σὴν στερότητα διεπεμψάμεθα, ἵνα ἀπόδως ταῖς ἡμετέραις προσήψεσι ταχέϊαν τὴν σπουδὴν παρουσίαν παρατεῖν σπουδάζης, ὑπὲρ τοῦ τῆς (13) σπουδῆς ἐπιθυμίας ἀπολαύσας, καὶ πειραθεὶς ἡμῶν τῆς φιλανθρωπίας, τοῖς ἰδίοις ἀποκατασταθῆς· τοῦτου γὰρ ἕνεκα καὶ τὸν δεσπότην μου καὶ ἀδελφόν μου Κωνσταντῖον τὸν Νικητὴν Αὐγούστον ὑπὲρ σοῦ παρεκάλεσα, ἵνα τοῦ ἐλθεῖν ἐξουσίαν σοι δῇ, ἐπὶ τῷ, ἀμφοτέρων ἡμῶν ἐπινεύοντων (14), τῇ πατρὶδι ἀποκατασταθῆς, ἔχων τοῦτο τῆς ἡμῶν χάριτος ἔ-
χουρον.

Ἐπιστολὴ δευτέρα.

Εἰ καὶ τὰ μάλιστα διὰ προτέρων γραμμάτων ἐδηλώσαμεν, ὅπως ἀμερίμνως εἰς τὸ ἡμέτερον κομιτᾶτον παραγένη, διὰ τὸ μάλιστα βούλεσθαι ἡμᾶς ἀποστείλαι σε εἰς τὰ Ἰταλῶν· ὅμως καὶ νῦν καὶ ταῦτα τὰ γράμματα πρὸς τὴν σὴν στερότητα δεδώκαμεν, δι' ὧν προτρέπομεθα, χωρὶς τινος ἀπιστίας καὶ φόβου, ἐπιθῆναι σε δημοσίῃς ὁχλήμασι, καὶ σπουδάσαι πρὸς ἡμᾶς, ἵνα ὧν ἐπιθυμίας ἀπολαύσαι δυνηθῇ.

Ἐπιστολὴ τρίτη.

Ἡνίκα ἐν τῇ Ἐδέσῃ (15) διατρίδομεν, παρόντων τῶν σὼν πρεσβυτέρων, ἤρεσεν ὅπως, ἀποσταλέντος

A licet, Phrygia et Isauria, quorum nomina in propriis eorum epistolis circumferuntur, prope sexaginta tres, una omnes, trecenti quadraginta quatuor.

51. Horum certior factus Deo charissimus imperator Constantius, nos accersivit, litterasque ad fratrem suum beatæ memoriæ Constantem misit, nobisque item semel, iterum atque tertio scripsit : his verbis.

CONSTANTIUS VICTOR AUGUSTUS
ATHANASIO.

Ditius te immanibus maris fluctibus procellisque jactari nostræ clementiæ humanitas non permisit ; te scilicet patriis penatibus nudatum, tuisque spoliatum, in inviis ferarum locis errantem non neglexit indefessa nostra pietas. Nam etsi diu distuli mentis meæ propositum litteris tibi significare, eo quod te ultro accessurum, laboribusque tuis remedium rogaturum expectarem ; tamen quia fortasse metu impedimento fuit ne propositum exsequeretur tuum, ideo litteras munificentiae nostræ plenissimas ad tuam constantiam misimus ; ut absque metu quamprimum conspectui nostro te præsentem sistere cures. quo voti tui compos effectus, nostramque humanitatem expertus, tuis restituaris. Hac enim de causa dominum meum et fratrem Constantem Victorem Augustum pro te rogavi, ut tibi veniendi daret facultatem, quo utriusque nostrum nutu patriæ restituaris, hocque gratiæ nostræ pignus assequare.

C

Epistola secunda.

Etsi id in primis superioribus litteris significavimus, ut absque metu ad nostrum comitalum te conferres ; quod summopere cupimus te ad propria remittere, tamen etiamnunc has litteras ad tuam constantiam misimus : quibus adhortamur ut citra diffidentiam aut metum publica vehicula inscendas, et ad nos properes ut optatis frui valeas.

Epistola tertia.

Cum Edessæ degeremus, præsentibus tuis presbyteris, placuit ut misso ad te presbytero ad no-

tantum supererunt, qui Sardicensi synodo interfuerint. Sed nihil certum in tanta auctorum varietate statui potest. Porro si LXXIII episcopi qui ante synodum pro Athanasio scripsere, illis CCLXXXIII qui synodo subscripsere annumerentur, CCCXLVII confluerent, cum tamen Athanasius CCCXIII tantum numeret. Sed vox ἔγγυς ante LXXIII adhibita, minus accurate computatum denotat.

(8) Quæ hic enarrantur duobus post celebratam synodum annis acta sunt, anno scilicet 349, resque interim gestas prætermittit Athanasius.

Tres epistolæ sequentes apud Socratem et apud Nicephorum habentur. Secunda tantum apud Theodoretum : omnes in *Histor. tripart.* lib. IV.

(9) Reg. καὶ ἀπαξ.

(10) Socrates, Ἀθανασίῳ ἐπισκόπῳ Paulo post

D Socr. ὁμοίως κύμασιν ἀγρίοις.

(11) Socr. et Reg. οὐ παρῆδεν. Editi vero οὐ παρήκεν.

(12) Socr. τῆς σῆς προθέσεως. Mox Socr. Reg. Basil. δωρεὰς. Editi, δωρίδας. Paulo post Socr. et Basil. στερότητα. Reg. vero et editi στερότητα.

(13) Ita Reg. Socr. et Niceph. Editi ἐπὶ τῷ τῆς.

(14) Socr. et Nic. ἐπινεύσαντων. Initio sequentis epist. Socr. εἰ καὶ μάλιστα. Infra Socr. διὰ τὸ βουλεύεσθαι. Mox idem νῦν ταῦτα, omisso καὶ. Paulo post Socr. Theod. Nic. στερότητα. Reg. στερότητα, editi στερέότητα. Ib. Socr. Nic. διεδωλώκαμεν. Διό.

(15) Socr. Ἐδέσῃ. Infra idem, πρὸς τὸ ἡμέτερον. Paulo post idem, ὁδεύσαι.

strum comitatum properares, ut, ubi vultum nostrum A
conspexisses, **135** quamprimum Alexandriam proficiscerere: sed quia multum temporis effluxit ex quo litteris nostris acceptis non venisti, eapropter te jam quoque impense hortamur, ut vel nunc saltem quam celerrime nobis te sis, quo et patriæ restitui, et voti compos effici queas. Ut autem res tibi fusius et plenius enarretur, Achitam diaconum misimus, ex quo tibi ediscere licebit, et mentis nostræ propositum et te quæ optas assequi posse.

Hæc igitur litteras scripsit imperator: quibus acceptis, Romam rediit, Ecclesiæ et episcopo vale dicturus: nam Aquileiæ degebam, quo tempore B
mihi hæc scripta sunt. Tum Ecclesia Romana ingenti gaudio perfusa est; episcopus vero Julius redditui nostro congratulans, ad Ecclesiam litteras misit. Nos autem deinceps quacunque transivimus, episcopi cum pace deduxere. Litteræ autem istiusmodi sunt.

JULIUS

Presbyteris, diaconis et populo Alexandriam incolenti.

52. Gratulor vobis, dilectissimi fratres, quod fructum fidei vestræ ob oculos demum conspiciatis: illud enim ita revera se habere cuivis palam est in fratre et coepiscopo meo Athanasio, quem propter vitæ puritatem preces vestras vobis Deus restituit. Ex quo sane animadvertere licet, vos semper C
puras et charitate plenas orationes Deo obtulisse. Memores quippe cœlestium promissionum, necnon disciplinæ ad illas ducentis, in qua per doctrinam prædicti fratris mei instituti estis, revera nostis et per rectam vestram fidem comprehendistis, nequam illam a vobis perpetuo sejunctum fore, quem in piissimis vestris animabus semper quasi præsentem habuistis. Mihi itaque ad vos scribenti non multis opus est sermonibus: quæcunque enim vobis a me dicta fuerint, hæc vestra fides præoccupavit, perque Dei gratiam omnium nostrum explevit votum. Gratulor itaque vobis, libet enim repetere, quod in fide invictas servaveritis animas vestras. Nec minus ipsi Athanasio fratri meo gratulor, quod, D
multas licet passus ærumnas, nulla tamen hora

προσθυτέρου πρὸς εὐ, ἰλθεῖν εἰς τὸ ἡμέτερον κοινῶν σπουδᾶς, ἐπὶ τῷ, ἰδόντα σε τὴν ἡμετέραν πρόσσφιν, εὐθέως εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν δευῆσαι. Ἀλλ' ἐπειδὴ πλείστος χρόνος παρήλθεν, ἀφ' οὗ γράμματα δεξάμενος παρ' ἡμῶν οὐκ ἀπήντησας, διὰ τοῦτο καὶ νῦν ὑπομνήσαι σε ἐσπουδάσαμεν, ἵνα καὶ νῦν τὴν σὴν παρουσίαν ταχέϊαν ποιῆσαι πρὸς ἡμᾶς σπουδᾶς, καὶ οὕτω δυνηθῇς τῇ τε πατρίδι σου ἀποκατασταθῆναι, καὶ τῆς εὐχῆς σου ἐπιτελεῖν. πρὸς δὲ πληρεστέραν διήγησιν, Ἀχιτᾶν (16) τὸν διάκονον ἀπεστείλαμεν, παρ' οὗ δυνησὶ μαθεῖν τῆς τε ἡμετέρας ψυχῆς τὴν προαίρεσιν, καὶ ὅτι τούτων ὧν εὐχῇ τυχεῖν δυνησῇ.

Ὁ μὲν οὖν βασιλεὺς τοιαῦτα γράφει: ἐγὼ δὲ δεξάμενος (17) ἀνῆλθον εἰς τὴν Ῥώμην συντάξασθαι τῇ Ἐκκλησίᾳ καὶ τῷ ἐπισκόπῳ· ἐν τῇ Ἀκυλήτῃ γὰρ ἦμην, ὅτε ταῦτα ἐγράφη. Καὶ ἡ μὲν Ἐκκλησία πάσης χαρᾶς πεπλήρωτο· ὁ δὲ ἐπίσκοπος Ἰούλιος, συγγαίρων τῇ ἐπανάδῳ, γράφει πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν. Καὶ διερχομένους ἡμᾶς οἱ ἐπίσκοποι καθέξις μετ' εἰρήνης προέπεμψαν. Καὶ ἐστὶ τὰ γραφέντα ταῦτα.

ΙΟΥΛΙΟΣ

Πρεσβυτέρους, καὶ διακόνους (18), καὶ λαὸν παροικούντι Ἀλεξάνδρειαν.

52. Συγχαίρω κατὰ ὑμῖν, ἀγαπητοὶ ἀδελφοί, ὅτι τὸν καρπὸν τῆς ἐαυτῶν πίστεως ἐπ' ὀφθαλμῶν λοιπὸν ὁρᾶτε: τοῦτο γὰρ καὶ (19) ἀληθῶς ἂν τις ᾤοι γινόμενον ἐπὶ τοῦ ἀδελφοῦ καὶ συνεπισκόπου μου Ἀθανασίου, ὃν διὰ τὴν καθαρότητα τοῦ βίου, καὶ διὰ τὰς ὑμετέρας εὐχὰς, Θεὸς ὑμῖν ἀποδείκωκεν. Ἐκ δὲ τούτου συνορᾶν ἐστὶ καθαρὰς ὁμᾶς (20) καὶ μεστὰς ἀγάπης αἰετὰς εὐχὰς ἀνενηνοχέαι πρὸς τὸν Θεόν. Μνήμονες γὰρ ὄντες τῶν οὐρανίων ἐπαγγελιῶν καὶ τῆς πρὸς αὐτὰς ἀγωγῆς, ἣν ἐκ τῆς διδασκαλίας τοῦ προειρημένου ἀδελφοῦ μου ἐπαυεῖσθε, ἔγνωτε ἀληθῶς καὶ κατὰ τὴν προσοσσαν ὑμῖν ὁρθὴν πίστιν κατελήφατε (21), ὡς οὐκ ἂν εἰς τέλος ἀφ' ὑμῶν ἀποσχοινισθῆσεται οὗτος, ὃν ταῖς θεοσεβεστάταις ὑμῶν ψυχαῖς αἰετὰς παρόντα ἐσχέκατε. Οὐκοῦν οὐ πολλῶν μοι χρεῖα λόγων πρὸς ὑμᾶς ἐπιστέλλονται. Ὅσα γὰρ ὑμῖν ἂν λεχθῇ παρ' ἐμοῦ, ταῦτα ἡμετέρα (22) πίστις προύλαβε, καὶ πεπλήρωκε κατὰ Θεοῦ χάριν τὰ τῆς κοινῆς πάντων ἡμῶν εὐχῆς. Συγχαίρω τοίνυν ὑμῖν, πάλιν γὰρ ἔρω, ὅτι τὰς ψυχὰς ἀκαταμαχῆτους ἐν τῇ D
πίστει τετήρηκατε, καὶ αὐτῷ δὲ τῷ ἀδελφῷ μου Ἀθα-

(16) Soc., πληρεστάτην διήγησιν, Ἀχιτᾶν.

(17) Ἐγὼ δὲ δεξάμενος. In Apologia ad Constantium testatur Athanasius se litteris ejus acceptis in Gallias ad Constantem imperatorem iter instituisse; indeque Romam profectus videtur. Sed cum paucis res gestas enarret, multa silentio præterit, quod in præcedentibus licet animadvertere. Ibidem vox συντάξασθαι, salutare, valedicere significat. Hesychius συντάξασθαι, ἀσπάσασθαι: Ἀλεξάνδρειαν ἀγαπητοῖς ἀδελφοῖς ἐν Κυρίῳ χαίρειν. Epiphanius Scholasticus: Julius archiepiscopus pre-

sbyteris et diaconibus et plebi, habitantibus in Alexandria, dilectissimis fratribus in Domino salutem. Exstat hæc epistola II tomo Conciliorum. Ib. Reg. Ἀλεξάνδρειαν, editi vero Ἀλεξανδρεῖαν.

(19) Καὶ deest in Socr. Infra idem, ὃν διὰ τὴν τὴν.

(20) Socr., ὑμῶν. Infra Reg. quem sequimur, καὶ τῆς πρὸς αὐτὰς ἀγωγῆς. Editi πρὸς αὐτούς. Socr. καὶ τῆς πρὸς αὐτὰς ἀγάπης. Epiph. Schol. et dilectionis quam, etc. Præstare videtur Regii lectio.

(21) Socr., κατελήφατε τοῦτο. Mox. idem ὃν ἐν τοῖς θεοσεβείαις.

(22) Sic Reg. Editi vero ταῦθ' ὑμετέρα. Infra Reg. πάντων ἡμῶν. Editi cum Socr., πάντων ὑμῶν.

νασὶν οὐκ ἔλαττον συγγαίρω, ὅτι, καίπερ πολλὰ πάσων λυπηρὰ, οὐδεμίαν ὥραν ἐπιλήσμων γέγονε τῆς ὑμετέρας ἀγάπης καὶ τοῦ ὑμετέρου πόθου. Εἰ γὰρ καὶ τῷ σώματι πρὸς καιρὸν ἔδοξεν ἀπ' ὑμῶν ἀφελκυσθῆναι, ἀλλὰ τῷ πνεύματι διαπαντός ὡς συνὼν ὑμῖν διῆγεν (23).

53. Ἐπανερχεται τοίνυν πρὸς ὑμᾶς λαμπρότερος νῦν, ἢ ὅτε παρ' ὑμῶν ἀπαδήμησεν. Εἰ γὰρ καὶ τὰς τιμίας ὕλας, χρυσὸν δὴ καὶ (24) ἄργυρον, εἰς καθαρότητα τὸ πῦρ δοκιμάζει, τί ἂν τις εἴποι κατ' ἀξίαν τοῦ τοσούτου ἀνδρός, ὅς, κινδύνους τοσούτων θλίψεων νικήσας, ἀποδίδεται ὑμῖν ἀθῶος οὐ παρ' ἡμῶν μόνον, ἀλλὰ καὶ παρὰ πάσης τῆς συνόδου ἀποδείχθεις; Ὑποδέξασθε τοίνυν, ἀγαπητοὶ ἀδελφοί, μετὰ πάσης τῆς κατὰ Θεὸν δόξης καὶ χαρᾶς τὸν ἐπίσκοπον ὑμῶν Ἀθανάσιον μετὰ τούτων οἵτινες αὐτῷ καὶ τῶν (25) τοσούτων καμάτων κοινωνοὶ γεγονάσι· καὶ χαίrete τῶν εὐχῶν αὐτῶν ἀπολαύοντες, οἱ τὸν ποιμένα τῶν ὑμετέρον, ἴν' οὕτως εἴπω, ποθοῦντα καὶ διψῶντα τὴν ὑμετέραν θεοσεβίαν, σωτηρίους γραφαῖς ἐθρόβεσθε καὶ ἐποτίσασθε. Καὶ γὰρ τῆς ἐπὶ ξένης αὐτοῦ διατριβῆς ὑμεῖς παραμυθία γεγόνατε, καὶ διωκόμενον (26) ἐθάλψατε ταῖς πιστοτάταις αὐτῶν ψαχαῖς καὶ διαβολαῖς. Ἐμὲ δὲ ἥδη εὐφραίνει ἐννοούμενον καὶ προορῶντα τῷ λογισμῷ τὴν ἐπὶ τῇ ἐπανάδῃ ἐκάστου ὑμῶν χαρὰν, καὶ τοῦ πλήθους τὰς θεοσεβεστάτας ἀπαντήσεις, καὶ τὸ ἐνδοξον τῆς τῶν συντρεχόντων ἐορτῆς (27). Καὶ τίς ἐκεῖνη ἡ ἡμέρα ὅμιν καὶ ποία ἔσται, ἐπανερχομένου μετὰ τοῦ ἀδελφοῦ μου, παυομένων δὲ τῶν προγενομένων, καὶ τῆς πολυτιμότητος καὶ κατ' εὐχὴν ἐπανάδου εἰς εὐφροσύνην τινὰ πληρεστάτης χαρᾶς συναπτώσης τοὺς πάντας; Ἡ τοιαύτη δὲ χαρὰ κατὰ τὸ μέγιστον μέχρις ἡμῶν φθάσει, εἰ θεῶν καὶ τοῦτο συγχωρεῖσθαι (28) συνέστηκεν, ὅπως εἰς γνῶσιν τοῦ τηλικούτου ἀνδρός ἔλθειν δυνήθωμεν. Εἰς εὐχὴν δὴ (29) εὖν τὴν ἐπιστολὴν τελειῶσαι καλόν. Ὁ Θεὸς ὁ παντοκράτωρ, καὶ ὁ τοῦτου Υἱὸς ὁ Κύριος καὶ Σωτὴρ ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς διηνεκῇ τὴν χάριν ὑμῖν παράσχοι, διδοὺς ἑπαθλὸν τῇ θαυμαστῇ ὑμῶν πίστει, ἣν περὶ τὸν ἐπίσκοπον ὑμῶν ἐνδόξῳ μαρτυρίᾳ ἐνεδείξασθε· ἵνα ὑμῖν τε καὶ τοῖς μεθ' ὑμᾶς ἐνταῦθα καὶ ἐν τῷ μέλλοντι τὰ βελτίονα νέμοι (30), ἃ ὀφθαλ-

A fuerit vestrae charitatis vestrique desiderii immemor. Nam tametsi corpore ad tempus abstrahi a vobis visus est, spiritu tamen indesinenter est vobiscum versatus.

53. Redit igitur ad vos jam multo clarior, quam cum a vobis proficisceretur. Si enim pretiosa metalla aurum et argentum ad puritatem ignis probat, quid quis pro tanti viri dignitate dixerit, qui tot calamitatum periculis perfunctus vobis restituitur, purus innocensque, non nostro tantum, sed et totius synodi iudicio declaratus? Excipite igitur, dilecti fratres, cum omni secundum Deum gloria et lætitia, 136 episcopum vestrum Athanasium, cum iis qui tot ejus laborum fuere consortes: et votorum compotes effecti, gaudete qui pastorem vestrum vestram pietatem (ut ita dicam) desiderantem sitientemque, salutaribus scriptis nutritivis et potastis. Vos enim illi in extranea regione commoranti, consolationi fuistis: vos eum fidelissimis animabus mentibusque vestris in persecutione fovistis. Mihi certe jam volupe est, cogitant et animo providenti, uniuscujusque vestrum in ejus reditu lætitiā, multitudinis piissimum occursum, gloriosamque concurrentium festivitatem. Quanta et qualis vobis illa futura dies est, qua et frater noster revertetur, et præcedentia mala cessabunt; cumque pretiosus ille optatissimusque reditus omnes coaptabit in quamdam plenissimam gaudii alacritatem? Hujusmodi sane gaudium maxima ex parte etiam ad nos usque pertingit, quibus a Deo id muneris concessum est, ut in tanti viri cognitionem veniremus. Par est igitur precando claudi epistolam. Deus omnipotens, et filius ejus Dominus et Salvator noster Jesus Christus perpetuam vobis conferat gratiam, præmissisque donet admirandam vestram fidem, quam erga episcopum vestrum præclaro testimonio exhibuistis; ut vobis vestrisque posteris, hic et in futuro sæculo, optima impertiat, quæ nec oculus vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascendit, quæ præparavit Deus diligenti-

(23) Post ὡς συνὼν ὑμῖν διῆγεν exstant permultæ apud Socratem Athanasii laudes, quas ipse præ animi modestia videtur omisisse. Sed a loco integro referendo, prolixitatis vitandæ causa, superse-demus. Consulat Socratem cui visum fuerit.

(24) Socr., χρυσὸν δὴ λέγω καὶ. Infra idem ὅς τοσούτων θλίψεων πυρὰν καὶ τοσούτους κινδύνους νικήσας. Epiphanius vero Scholasticus: qui cum tantis tribulationibus et periculis devicisset, reddidit nunc vobis immaculatus. Teste Valesio in codice quodam Florentino et in Sfortiano deest τοσούτους. Codex vero Leonis Allatii sic habet, ὅς διὰ κινδύνων τοσούτων καὶ θλίψεων νικήσας. Paulo post Socr. et Reg. ἀποδείχθεις; ὑποδέξασθε. Edit. Paris. ἀποδείχθεις; ἀποδέξασθε. Edit. Comm. ἀποδείχθεις; ἀποδέξασθε.

(25) Reg. Ἀθανάσιον μετὰ τούτων οἵτινες αὐτῷ καὶ τῶν. Editi Ἀθανάσιον, καὶ μετὰ τούτου, οἵτινες αὐτῷ τῶν. Soc. Ἀθανάσιον μετὰ τούτων οἵτινες αὐτῶν κοινωνοὶ γεγονάσι, omisiss interpositis. Epi-

D phanius vero Scholasticus totum hunc locum sic habet: Suscipite siquidem nunc, fratres charissimi, cum omni divina gratia pastorem vestrum ac præsulem, tanquam vere Athanasium, cum his qui tantis laboribus ejus participes sunt effecti. Quæ mox sequuntur autem ποθοῦντα καὶ διψῶντα, vel alio modo legisse, vel male intellexisse videtur Epiphanius Schol. qui sic habet: qui esuriis atque sitiis.

(26) Socrates, καὶ διωκόμενον, καὶ ἀπεβουλεύόμενον.

(27) Socr., καὶ τὴν ἐνδοξον τῶν συντρεχόντων ἐορτήν. Paulo post idem, παυσαμένων δὲ.

(28) Socr., οἷς θεῶν καὶ τοῦτο συγχωρεῖσθαι. Epiphanius Schol. ex Socrate vertit: quibus dicinius hoc etiam constat esse concessum.

(29) Δῆ, quod in editis deerat, ex Reg. sumptum est.

(30) Editi. Paris. νέμων. Socr. μένοι, mendose in utroque: alii νέμοι.

bus se, per Jesum Christum Dominum nostrum, per quem omnipotenti Deo gloria in secula seculorum. Amen. Valere vos in Domino exopto, fratres dilecti.

τῶν αἰώνων. Ἀμήν. Εὐχῶσθαι ὑμᾶς ἐν Κυρίῳ εὐχομαι, ἀγαπητοὶ ἀδελφοί.

54. Cum his advenientem me imperator perhumaniter intuitus, ad patriam Ecclesiamque misit; cum his ad episcopos, presbyteros, et populos literis.

VICTOR CONSTANTIUS

Maximus Augustus

Episcopus et presbyteris catholicæ Ecclesiæ.

Nequaquam destitutus Dei gratia est reverendissimus Athanasius; sed licet ad breve tempus humane probationi subjectus fuerit, debitum tamen a providentia omnium rerum inspectrice retulit calculum, ac Dei voluntate nostroque iudicio patriæ simul et Ecclesiæ, cui divino nutu præsidebat, est restitutus. Hunc ipsum quæ consentanea erant par fuit a nostra humanitate consequi; ita ut quæcunque antehac contra illos qui cum eo communicabant decreta sunt, jam oblivioni tradantur, omnisque adversus illos suspicio in posterum desinat: et immunitas, qua clerici qui cum eo sunt olim fruebantur, illis ut decet confirmetur. Quin et illud gratiæ adjiciendum arbitrati sumus, ut omnes qui in sacro catalogo descripti sunt certiores fiant, securitatem esse datam cunctis sive episcopis sive clericis, qui ipsi adhæserint. Recti namque uniuscujusque propositi idoneum illud erit argumentum, si Athanasio junctus fuerit. Quicumque enim meliori iudicio et sorte ejus communionem cooptarint, hos omnes ad similitudinem superioris providentiæ jussimus **137** ut gratia a nobis, juxta Dei voluntatem, impertita fruatur. Deus vos conserve.

Epistola secunda.

Victor Constantius Maximus Augustus Alexandrino catholicæ Ecclesiæ populo.

55. Cum in proposito nobis sit vestra in omnibus tranquillitas, et probe sciamus vos diu fuisse episcopos vestri providentia destitutos, Athanasium episcopum virum apud omnes ob insitam æquitatem morumque probitatem notum, rursum ad vos mittere æquum censuimus. Hunc cum vestro more et prout convenit receperitis, vestrarumque ad Deum precum auxiliatorem constitueritis, concordiam et pacem perpetuam vobis congruentem nobisque gratissimam, juxta Ecclesiæ legem, curetis perpetuo servare. Neque enim par est discordiam apud vos

αὐτῶν οὐκ εἶδε; καὶ οὗς οὐκ ἤκουσε, καὶ ἐπὶ καρδίαν ἀνθρώπου οὐκ ἀνέβη ἡ ἡτοίμασεν ὁ Θεὸς τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτὸν διὰ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, δι' οὗ τῷ παντοκράτορι Θεῷ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας.

54. Μετὰ τούτων ἐλθόντα με γνησίως ἐώρακεν ὁ βασιλεὺς καὶ ἀπέστειλε πρὸς τὴν πατρίδα καὶ τὴν Ἐκκλησίαν, γράψας τοῖς ἐπισκόποις καὶ πρεσβυτέροις καὶ λαοῖς ταῦτα.

NIKHTEH KONETANTIOS

Μέγιστος σεβαστὸς

Ἐπισκόποις καὶ πρεσβυτέροις τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας.

(31) Οὐκ ἀπελείφθη τῆς τοῦ Θεοῦ χάριτος ὁ αἰδεσιμώτατος Ἀθανάσιος, ἀλλ' εἰ καὶ ἐν βραχεὶ χρόνῳ τῇ κατὰ ἀνθρώπους δοκιμασίᾳ ὑπέβληθη, ὅμως τὴν ὀφειλομένην παρὰ τῆς παντεφύρου Προνοίας ἀπηνέγκωτο ψῆφον, ἀπολαύων βουλῆσαι τοῦ κρείττονος καὶ κρίσει ἡμετέραν τὴν πατρίδα ὁμοῦ καὶ τὴν Ἐκκλησίαν. ἥς θεῷ νεύματι προστάτης ἐτύγχανε. Τούτῳ τὰ ἀκλόουθα εἶδει παρὰ τῆς ἡμετέρας ὑπάρχειν πρᾶξι-
τος· ὥστε πάντα τὰ πρὸ τούτου κατὰ τῶν αὐτῶν κοινωνηκῶτων ὠρισμένα νῦν ἀμνηστία παραδοθῆναι, πᾶσιν τε ὑποβίβαν τὴν κατ' αὐτῶν σχολάζειν τοῦ λοιποῦ, τὴν ἀτέλειαν, ἥς ἐτυχον πάλαι οἱ ἅμα αὐτῶν κληρικοὶ, τούτοις βεβαιωθῆναι προστηκόντως. Ἀλλὰ μὴν καὶ τοῦτο τῇ εἰς αὐτὸν χάριτι προστιθέναι ἐδικαιώσαμεν, ὥστε πάντας τοὺς τοῦ ἱεροῦ καταλόγου γινώσκειν ἐνδεδῶσθαι τὸ ἄροβον πᾶσι τοῖς αὐτῶν προστιθεμένοις, εἴτε ἐπισκόποις, εἴτε κληρικοῖς. Ἰκανὸν δὲ γινώρισμα τῆς ἐκάστου ὁρθῆς προαιρέσεως ἔσται ἡ πρὸς τοῦτον ἐνωσις. Ὅσοι γὰρ ἂν, τῆς καλλίστης ὁμοῦ κρίσεως τε καὶ μοίρας γενόμενοι, τὴν τούτου ἔλονται κοινωνίαν, τούτους πάντας ἐκελεύσαμεν καθ' ὁμοιότητα τῆς φανούσης προνοίας καὶ νῦν τῆς ὑπ' ἡμῶν βουλῆσαι τοῦ κρείττονος παρασχεθείσης χάριτος ἀπολαύειν. Ὁ Θεὸς ὑμᾶς διαφυλάττει (32).

Ἐπιστολὴ δευτέρα.

Νικητῆς Κωνσταντίου Μέλτιος Σεβαστὸς τῷ λαῷ τῆς κατὰ Ἀλεξάνδρειαν Καθολικῆς Ἐκκλησίας.

55. Σκοπὸν ποιούμενοι τὴν ὑμέτεραν ἐν ἁπασιν εὐνομίαν, εἰδότες τε, ὡς ἐπὶ πολλῇ τῆς τοῦ ἐπισκοποῦντος προνοίας ἐστέρησθε, Ἀθανάσιον τὸν ἐπίσκοπον, ἄνδρα τοῖς πᾶσι διὰ τε τὴν προσοῦσαν ὁρθότητα καὶ διὰ τὴν τῶν οικειῶν ἡθῶν εὐτροπίαν γινώριμον (34), πάλιν πρὸς ὑμᾶς ἀποστεῖλαι ἐδικαιώσαμεν. Τούτον συνήθως καὶ προστηκόντως ὑποδεξάμενοι, καὶ ταῖς πρὸς Θεὸν εὐχαῖς βοηθῶν προστησάμενοι, τὴν ὁμὴν τε πρέπουσαν, καὶ ἡμῖν ἀρίστην ὁμόνοιαν καὶ εἰρήνην κατὰ τὸν τῆς Ἐκκλησίας θεομνή διαρκῆ φυλάττειν σπουδάσατε. Οὐδὲ γὰρ εὐλογόν ἐστι διεγόμε-
betur in edit. Comm., sed omnes mss., edit. Paris. et Socr. ὑμέτεραν, et ita legit Nannius.

(31) Hæ item epistolæ Constantii, apud Socratem lib. ii et apud Niceph. habentur, necnon in *Historia tripartita*.

(32) Illæ ὁ Θεὸς ὑμᾶς διαφυλάττει desunt in Socrate.

(33) Epiphanius Scholast. in *Historia trin.* ἡμετέραν· legit; habet enim; nostræ æquitatis. Et sic ha-

betur in edit. Comm., sed omnes mss., edit. Paris. et Socr. ὑμέτεραν, et ita legit Nannius.

(34) Socr. in ultima edit., τὴν οικίαν εὐτροπῶν γινώριμον. Sed rectius in veteri τὴν τῶν οικίαν (mendose, pro οικίαν) ἡθῶν εὐτροπῶν γινώριμον. Quo item modo legit Epiph. Schol. *innotumque morum probitatem cune is innotuit*.

νοῦν τινα ἢ στασίαν ἐν ὁμίῳ κινήθῃναι, ὑπεναντίον (35) A
 τῆς τῶν ἡμετέρων καιρῶν εὐμοιρίας. Καὶ τοῦτο μὲν
 ἀπεινὰ ἀπ' ὁμῶν παντελῶς βουλόμεθα, τὸ δὲ ταῖς
 εὐχαῖς ὁμᾶς διαρκῶς αὐτῷ, ὡς προείρηται, προστάτη
 καὶ ἐπικούρῳ χρωμένους πρὸς τὸ θεῖον, ἐμμένειν
 συνήθως παραינוῦμεν· ὡς ἂν τῆς αὐτῆς ὁμῶν
 προθέσεως, εἰς τὰς ἀπάντων εὐχὰς (36) διαβαινού-
 σης, καὶ οἱ ἐκ τῶν ἐθνῶν τῇ τῶν εἰδώλων πλάνῃ ἐτι
 καὶ νῦν προσανέχοντες ἐπὶ τὴν τῆς ἱερᾶς θρησκείας
 ἐκείνωνσιν προθυμώτατα σπεύδοιεν, ἀγαπητοί. Καὶ
 αὐθις ὅν παρινοῦμεν τοῖς προσηρημένοις ἐμμένειν,
 τὸν δὲ ἐπίσκοπον ψῆφῳ τοῦ κρείττονος, καὶ ἡμετέρῃ
 γνώμῃ ἀπεσταλμένον, ἡδέως δέξασθε, καὶ πάσῃ ψυχῇ
 καὶ γνώμῃ ἀπαστὸν ἡγήσασθε· τοῦτο γὰρ καὶ ὁμῶν
 πρέπει, καὶ τῇ ἡμετέρῃ πράττει προσήκειν συν-
 ἑστηκεν. Ὑπὲρ γὰρ τοῦ πάσαν ἀνασθεῖς καὶ (37) στά-
 σεως πρόφασιν περιαιρεθῆναι τῶν ἐθελουχίᾳ χρω-
 μένων, τοῖς παρ' ὁμῶν δικασταῖς διὰ γραμμάτων
 προσετάξαμεν, ἀπαντας οὓς ἂν στασιώδεις καταμά-
 θοιεν, τῇ τῶν νόμων ὑποβάλλειν ἐκδικίᾳ. Ἀμφότερα
 τοίνυν συνωρῶντες, καὶ τὴν ἡμετέραν μετὰ τοῦ κρείτ-
 τονος γνώμην, καὶ τὸν ὑπὲρ ὁμῶν καὶ τῆς ὁμονοίας
 λόγον, καὶ τὴν κατὰ τῶν ἀτάκτων τιμωρίαν, τὰ πρέ-
 ποντα καὶ ἀρμόζοντα τῷ τῆς ἱερᾶς θρησκείας θεσμῷ
 διαφυλάττοντες (38), τὸν προσηρημένον διὰ πάσης
 αἰδοῦς καὶ τιμῆς ἄγοντες, τὰς εὐχὰς ἅμα αὐτῷ ὑπὲρ
 τε ἑαυτῶν καὶ τῆς τοῦ βίου παντὸς εὐνομίας, τῷ τῶν
 ὅλων Πατρὶ Θεῷ ἀναπέμψαι σπουδάσατε.

56. Ταῦτα γράψας, ἐκέλευσε καὶ τὰ πρότερον παρ'
 αὐτοῦ γραφέντα κατ' ἐμοῦ ἐκ διαβολῆς τῶν περὶ Εὐ-
 σέβιον ἀναιρεθῆναι καὶ ἀφανισθῆναι ἀπὸ τῶν τάξεων
 τοῦ τε δουχοῦ καὶ τοῦ ἐπάρχου τῆς Αἰγύπτου (39), καὶ
 ἀποσταλεῖς Εὐσέβιος ὁ δεκουρίων, ἔλαβεν αὐτὰ ἀπὸ
 τῶν τάξεων, καὶ ἔστι τὰ γραφέντα ταῦτα·

(40) ΝΙΚΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΟΥΣ ΑΥΓΟΥΣΤΟΥ
 ΝΕΣΤΟΡΙΟΥ.

Τῷ δὲ αὐτῷ τύπῳ, καὶ τοῖς ἐν Αὐγουσταμνίχῃ
 καὶ Θεβαϊδὶ καὶ Αἰθιοπίαις ἡγεμόσιν.

Εἰ τί ποτε πρὸ τούτου ἐπὶ βλάβῃ καὶ ὕβρει τῶν
 κοινωνούντων Ἀθανασίῳ τῷ ἐπισκόπῳ προσταθῆν
 εὐρίσκειται, ταῦτα νῦν (41) ἀπαλειφθῆναι βουλόμεθα.
 Καὶ γὰρ καὶ τὴν ἀλειουργησίαν, ἣν ἔχον οἱ αὐτοῦ
 κληρικοί, τοὺς αὐτοὺς πάλιν τὴν αὐτὴν θέλομεν ἔχειν.
 Ταύτην δὲ τὴν ἡμετέραν πρόσταξιν φυλαχθῆναι βου-
 λόμεθα ὥστε, ἀποδοθέντος Ἀθανασίου τοῦ ἐπισκόπου
 τῇ Ἐκκλησίᾳ, τοὺς κοινωνούντας αὐτῷ ἔχειν τὴν ἀλει-

(35) Socr., ὑπεναντίαν.

(36) Valesius legendum existimat εἰς τὰς ἀπάντων
 ἀποάς. Sed omnes cum editi, tum mss. Athanasii
 et Socratis, εὐχὰς, habent, nec necesse videtur
 ἀποάς legere: Epiphanius certe Schol. ad omnium
 vota habet. Mox τῇ τῶν εἰδώλων πλάνῃ. Sic Socrates
 et Reg. deletο σ prius posito. Editi vero minus recte τῆς
 τῶν εἰδώλων πλάνης. Paulo post, loco ἀγαπητοί Soc-
 rates Ἀλεξανδρεῖς προσφιλίστατοι.

(37) Socr., πάσαν ἀνασθεῖν καί. Mox Socr. et
 Reg. περιαιρεθῆναι. Editi προσηρηθῆναι. Paulo post
 παρ' ὁμῶν. Sic Socr. et Epiph. Schol. apud eos. Quo
 item modo legit Nannius. Eui et Reg. παρ'
 ἡμῶν, perperam.

A aut seditionem quampiam moveri, quod alienum
 est a nostrorum temporum felicitate. Hoc sane vitii
 a vobis prorsus abesse volumus, cohortamurque ut
 illo patrono adjuutoreque in consuetis orationibus
 vestris, uti supra diximus, perpetuo apud Deum
 utamini; quo scilicet huiusmodi proposito vestro
 ex omnium votis procedente, gentiles illi qui idolo-
 rum erroribus etiamnum inhaerent, ad sacrae reli-
 gionis cognitionem, dilecti mei, alacrius properent.
 Quamobrem vos iterum monemus, ut in praedictis
 perseveretis; episcopum vero qui Dei sententia no-
 stroque decreto ad vos missus est, libenter recipia-
 tis, et tota anima, tota mente amplectendum exi-
 stimetis: illud enim et vos decet, et clementiae no-
 strae convenire constat. Nam ut omnis perturbatio-
 nis et seditionis occasio malitiosis hominibus
 auferatur, iudicibus qui apud vos sunt litteris no-
 stris praecepimus, ut quotquot seditiosos esse
 compererint, legum subficient ultioni. Utrumque
 igitur praeculis habentes, cum nostram Deique
 sententiam, tum curam vestri vestraeque concordiae,
 necnon poenam improbis constitutam; date operam
 ut quae sunt sacrae religionis legibus congrua et ac-
 commodata custodientes, supra dictum virum omni
 reverentia et honore prosequamini, vestrasque pre-
 ces una cum illo, pro vobis et pro recta totius vitae
 institutione, universorum Patri Deo offerre curetis.

56. Haec cum scripsisset, jussit quaecunque a se,
 Eusebii calumniis inducto, adversum me dudum
 scripta essent, abrogari et ex commentariis ducis
 et praefecti Aegypti aboleri; missusque Eusebius
 decurio ea abrasit ex tabulis. Rescriptum autem sic
 habet:

138 VICTOR CONSTANTIIUS AUGUSTUS
 NESTORIO.

Ac sub eadem forma, Augustamnica, Thebaidis et
 Libyarum praefectis.

Si quid hactenus ad damnum contumeliamve eo-
 rum qui cum Athanasio episcopo communicaverunt,
 decretum repertum fuerit, id jam volumus deleri.
 Placet enim quam immunitatem antehac ejus clerici
 habuerunt, ut eadem iterum fruantur. Hoc autem
 nostrum decretum observari, jubemus ut Athana-
 sio Ecclesiae suae restituto, qui cum eo communi-
 cant eadem gaudeant immunitate quam semper ha-

(38) Sic Reg. et Socr. Editi vero φυλάττοντας.

(39) Sic Reg. Editi καὶ Αἰγύπτου, mendose.

(40) Reg. ante epistolam habet ἐρμηνεῖα τοῦ-
 των, quibus innotuit hanc epistolam Latine primum
 scriptam Graece fuisse translata. Mox editi et Reg.
 Αὐγουσταμνίχῃ. Quo item modo legitur apud Codi-
 num de patriarchatibus. Alias apud doctores, Αὐ-
 γουστομνίχῃ, Αὐγουστονίχῃ, Αὐγουστανίχῃ scriptum
 habetur. Quae appellatio ex Augusti victoria petitur.
 Mox Socr. Αἰθιοπ.

(41) Socr., πραχθῆν εὐρίσκειται, τοῦτο νῦν. Infra
 idem οἱ αὐτοῦ κληρικοί, rectius quam Athanasii
 editi et mss. οἱ αὐτοὶ κληρικοί. Ibidem Socr. τὴν
 αὐτὴν πάλιν θέλομεν ἔχειν, omisso τοὺς αὐτοὺς.

buere, et quæ ceteri fruuntur: clerici; ut idipsum consecuti gaudeant.

57. Sic igitur dimissis, dum Syriam peragrarem, episcopos Palaestinae offendi, qui synodo Hierosolymis coacta nos perhumaniter exceperunt, et cum pace dimiserunt: datis ad Ecclesiam et episcopos litteris huiusmodi.

SANCTA SYNODUS

Hierosolymis congregata, omnibus Aegypti et Libyæ ministris, ac presbyteris, diaconis, populoque Alexandriae, dilectis et desideratissimis fratribus in Domino salutem.

Dignas universorum Deo gratias agere non valemus, dilecti, de miraculis quæ ubique operatus est, et jam potissimum erga vestram Ecclesiam, quando pastorem et Dominum vestrum comministrumque nostrum Athanasium vobis restituit. Quis enim speravit unquam ea se oculis visurum, quæ jam vos reipsa consequimini? Certe preces vestræ exaudite sunt a rerum omnium Deo, qui Ecclesiam curat suam, qui vestras lacrymas respicit vestrosque gemitus; ideoque vestras exaudivit obsecrationes. Eratis enim instar ovium abjectarum vexatarumque nec habentium pastorem: idcirco ad vos de cælo respexit verus pastor, qui suarum ovium sollicitudinem gerit, virumque vobis restituit peroptatissimum. Ecce enim nos qui nihil ecclesiasticæ pacis causa non agimus, quippe cum vestra dilectione conspiramus, priores illum amplexi sumus, perque illum vobiscum communicantes, has ad vos mitimus salutationes, nostrasque gratiarum actionis orationes; ut cognoscatis nos charitatis vinculo illi esse conjunctos. Vestri autem officii est pro pietate religiosissimarum imperatorum orare, qui et ipsi compertum habentes cum vestrum erga illum amorem, tum ejus innocentiam, ipsum vobis omni cum honore restitui voluerunt. Supinis igitur eum manibus excipientes, gratiarum actionis preces Deo horum vobis bonorum auctore studeatis offerre, ut semper cum Deo gaudeatis, ac celebretis Dominum nostrum, in Christo Jesu Domino nostro, per quem Patri gloria in sæcula. Amen.

139 Eorum autem qui subscribere nomina, tam-

(42) Auctor est Socrates Maximum Hierosolymitanum quosdam episcopos accivisse, quorum suffragio Athanasius ad communionem et ad pristinam dignitatem restitueretur. Ipse vero Athanasius Epist. ad totit. ait se a Palaestinis et Syriis episcopis receptum esse, duobus vel tribus exceptis. Subindicare videtur Acacium Cæsariensem, et Patrophilum Scythopolitani episcopos Arianis addictissimos.

(43) Sozom. apud quem hæc epistola legitur καὶ Λιβύῃ habet.

(44) Sozom. ἀλλ' ἀληθῶς.

(45) Sozom. ὃν ἐποθεῖτε.

(46) L. ἡμῶν.

(47) Sic Reg. et Soz. At ed. τῷ συνδέσμῳ τῆς πρὸς

Α τουργίαν, ἣν αἱ εἶχον, ἣν καὶ οἱ λοιποὶ κληρικοὶ ἔχουσιν, ἢ, οὕτως ἔχοντες καὶ αὐτοὶ, χαίρωσιν.

57. Προπεμφθεὶς οὕτω καὶ διερχόμενος τὴν Συρίαν, συνέτυχον τοῖς μετὰ τὴν Παλαιστίνην ἐπισκοποῖς (42), καὶ σύνδοον ποιήσαντες ἐν Ἱερουσαλὴμ, γνησίως ἡμᾶς ἀπεδέξαντο, καὶ αὐτοὶ μετ' εἰρήνης προέπεμψαν, καὶ ἔγραψαν πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν καὶ τοὺς ἐπισκόπους ταῦτα.

Η ΑΓΙΑ ΣΥΝΟΔΟΣ

Ἡ ἐν Ἱεροσολύμοις συναχθεῖσα, τοῖς ἐν Αἰγύπτῳ καὶ Λιβύαις (43) συλλειτουργοῖς, καὶ τοῖς ἐν Ἀλεξανδρείᾳ πρεσβυτέροις καὶ διακόνις καὶ λαῷ, ἀγαπητοῖς καὶ ποθεινοτάτοις ἀδελφοῖς ἐν Κυρίῳ χαίρειν.

Κατ' ἀξίαν τῷ τῶν ὅλων Θεῷ εὐχαριστεῖν οὐκ ἄρκουµεν, ἀγαπητοί, ἐφ' οἷς θαυμαστοῖς ἐποίησε πάντοτε, ἐποίησε δὲ καὶ νῦν μετὰ τῆς ὑμετέρας Ἐκκλησίας, τὸν ποιμένα ὡµῶν καὶ κύριον, καὶ συλλειτουργὸν ἡµῶν Ἀθανάσιον ἀποδοὺς ἡμῖν. Τίς γὰρ ἡλπισέ ποτε ταῦτα ὀφθαλμοῖς ἰδεῖν, ἃ νῦν ὑμεῖς ἔργῳ ἀπολαμβάνετε; Ἀληθῶς (44) αἱ προσευχαὶ ὡµῶν εἰσηκούσθησαν παρὰ τῷ τῶν ὅλων Θεῷ, τῷ κηδομένῳ τῆς ταυτοῦ Ἐκκλησίας καὶ ἐπιθόντι ὡµῶν τὰ δάκρυα καὶ τοὺς ὀδύµους, καὶ διὰ τοῦτο τῶν δεήσεων ὡµῶν ἐπακούσαντι. Ἦτε γὰρ ὡς πρόβατα ἐρριμμένα καὶ ἐσχυλμένα µὴ ἔχοντα ποιμένα· διὰ τοῦτο ἐπισκέψατο ὑµᾶς ὁ ἀληθινὸς ποιµὴν οὐρανῶθεν, ὁ τῶν ἰδίων προβάτων κηδόμενος, ἀποδοὺς ὑμῖν ὃν ἐπιθυμεῖτε (45). Ἰδοὺ γὰρ καὶ ἡμεῖς πάντα ὑπὲρ τῆς ἐκκλησιαστικῆς εἰρήνης πράττοντες, καὶ τῇ ὑμετέρᾳ συμπνεόντες ἀγάπῃ, προλαβόντες αὐτὸν ἡσπασάμεθα, καὶ κοινωνήσαντες δι' αὐτοῦ ὑμῖν, ταύτας τὰς προσήσεις διακεκρόμεθα καὶ τὰς εὐχαριστήριους ὡµῶν (46) εὐχάς, ἢν εἰδῆτε τῷ συνδέσμῳ τῆς ἀγάπης τῆς πρὸς αὐτὸν καὶ ἡµᾶς ἠνωσθαι (47). Ὁρεῖσθε δὲ καὶ ὑπὲρ τῆς εὐσεβείας τῶν θεωριεστάτων βασιλέων εὐχεσθαι, οἵτινες, καὶ αὐτοὶ γνόντες τὸν πόθον ὡµῶν τὸν περὶ αὐτὸν καὶ τὴν αὐτοῦ καθαρότητα, ἀποκαταστήσαι αὐτὸν ὑμῖν μετὰ πάσης τιμῆς κατηξίωσαν. Ὑπτίαις οὖν ὑποδεξάμενοι αὐτὸν χερσὶ, καὶ τὰς ὀρελιόμενας περὶ τοῦτο (48) εὐχαριστήριους εὐχὰς ἀναπέμψαι τῷ ταῦτα ὑμῖν χαρισάµενῳ Θεῷ σπουδάσατε, ὑπὲρ τοῦ διαπαντός ὑµᾶς χαίρειν σὺν Θεῷ καὶ δοξάζειν ἡµῶν τὸν Κύριον ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡµῶν, δι' οὗ τῷ Πατρὶ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν (49).

(50) Τῶν δὲ ὑπογραφάντων τὰ ὀνόματα, εἰ καὶ

αὐτὸν κοινωνίας.

(48) Sozom. ὑπὲρ αὐτοῦ.

(49) Soz. εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

(50) Hæc nomina habentur supra in subscriptionibus Sardicensibus, sed qui hic Θεόδωρος, illic Θεοδόσιος forsan nuncupatur. Desuntque ibidem Macrinus et Claudius. De Aetio autem Lyddensi, qui secundus hic legitur, ait Philostorgius, Aetium episcopum Palaestinae, qui fornicationis reus delatus fuerat, cum per communionem cum Athanasio illud probum occultare vellet, ad ejus sententiam se transtulisse, eundem tamen brevi poenas dedisse, labefactis ac vermes emittentibus genitalibus: et ita obiisse. Quæ cuncta a Philostorgio solum enarrentur, sint penes fidem auctoris.

εἰς ἡμέρας ἐδῆλωσα, ἀλλὰ καὶ νῦν ἔγραφα· εἰς γὰρ Ἀ
Μάξιμος, Ἀέτιος, Ἀρείος, Θεόδωρος, Γερμανός,
Σιλβανός, Παῦλος, Πατριχίος, Ἐλπίδιος, Γερμανός,
Εὐσέβιος, Ζηνόβιος, Παῦλος, Μακρίνος, Πέτρος,
Κλαύδιος.

58. Ταῦτα βλέποντες Οὐρσάκιος καὶ Οὐάλης, κα-
τέγραψαν λοιπὸν αὐτῶν, καὶ ἀνελθόντες εἰς τὴν
Ῥώμην, ἐξωμολογήσαντο καὶ αὐτοὶ μεταγινώσκον-
τες, συγγνώμην τε ἤτησαντο, καὶ ἔγραφαν πρὸς
Ἰούλιον τὸν ἐπίσκοπον τῆς πρεσβυτέρας Ῥώμης καὶ
πρὸς ἡμᾶς ταῦτα. Τὰ μέντοι ἀντίγραφα ἀπεστάλη
μοι παρὰ Παυλίνου τοῦ ἐπισκόπου Τριδέρων.

[(51) EPMHNEIA

ἀπὸ τοῦ Ῥωμαϊκοῦ τῆς πρὸς Ἰούλιον ἐπιστολῆς
περὶ τῆς μετανοίας Οὐρσάκιου καὶ Οὐάλητος.

Κυρίως μακαριωτάτη πάπᾳ Ἰουλίῳ Οὐρσάκιος καὶ Β
Οὐάλης.

Ἐπειδὴ συνέστηκεν ἡμᾶς πρὸ τούτου πολλὰ τε καὶ
δεινὰ περὶ Ἀθανασίου τοῦ ἐπισκόπου διὰ γραμμάτων
ὕποβεβληκεῖναι, γράμμασί τε τῆς σῆς χρηστότητος
μεθοδευθέντες, τοῦ πράγματος χάριν περὶ οὗ ἐδηλώ-
σαμεν, οὐκ ἠδυνήθημεν λόγον ἀποδοῦναι· ὁμολογοῦ-
μεν παρὰ τῇ σῇ χρηστότητι, παρόντων τῶν ἀδελφῶν
ἡμῶν πάντων τῶν πρεσβυτέρων, ὅτι πάντα τὰ πρὸ
τούτου ἐλθόντα· εἰς ἀκοὰς ὑμῶν (52) περὶ τοῦ ὀνό-
ματος τοῦ προειρημένου Ἀθανασίου ψευδῆ καὶ πλα-
στά ἐστί, πάσῃ τε δυνάμει ἀλλότρια αὐτοῦ τυγχάνει·
διὰ τε τοῦτο ἡδέως ἀντιποιούμεθα τῆς κοινωνίας τοῦ
προειρημένου Ἀθανασίου, μάλιστα ὅτι ἡ θεοσεβεία
σου, κατὰ τὴν ἔμφυτον ἐαυτῆς (53) καλοκἀγαθίαν,
τῇ πλάνῃ ἡμῶν κατηύεωσε συγγνώμην δοῦναι. Ὁμο-
λογοῦμεν δὲ καὶ τοῦτο, ὅτι ἂν ποτε ἡμᾶς οἱ Ἀνα-
τολικοὶ θελήσωσιν, ἢ καὶ αὐτὸς Ἀθανάσιος (54)
κακοτρόπως περὶ τούτου εἰς κρίσιν καλεῖσαι, μὴ
ἀπέργεσθαι παρὰ γνώμην τῆς σῆς διαθέσεως· τὸν
δὲ αἰρετικὸν Ἀρείον καὶ τοὺς ὑπεραπίζοντας αὐ-
τοῦ (55) τοὺς λέγοντας, « Ἦν ποτε ὅτε οὐκ ἦν ὁ Υἱός,
καὶ ὅτι ἐκ τοῦ μὴ ὄντος ὁ Υἱός ἐστι, » καὶ τοὺς ἀρνού-
μενους τὸν Χριστὸν θεὸν εἶναι Θεοῦ Υἱὸν πρὸ αἰώνων,
καθὼς καὶ ἐν τῷ προτέρῳ λιθέλλῳ (56) ἐαυτῶν ἐν
τῇ Μεδιολάνῳ ἐπιδεδόκαμεν, καὶ νῦν καὶ δεῖ ἀνα-
θεματίζομεν. Ταῦτα δὲ τῇ χειρὶ ἐαυτῶν γράψαντες,
ὁμολογοῦμεν πάλιν, ὅτι τὴν Ἀρειανὴν αἵρεσιν, καθὰ
προείπομεν, καὶ τοὺς ταύτης αὐθέντας κατεχρίναμεν
ταύτη παρὼν ἐπίγραφα· ὁμοίως καὶ Οὐάλης (57). D

(51) Cum duæ epistolæ sequentes Latine primum
editæ sint ut habentur apud Hilarium, eas inde
transcribere visum est.

(52) Ita omnes mss. et editi.

(53) Sic Reg. Soz., αὐτῆς. Editi vero, αὐτοῦ.

(54) Ita Reg. Soz. et Hilarius: in editis autem, Εὐ-
σέβιος, sed mendose, jamdiu enim fato sanctus erat
Eusebius uterque. Hæc autem eo aiunt Ursacius et
Valens, quia cum Athanasii erga se animum non-
dum exploratum haberent, verebantur ne, vel ab
Athanasio, vel ab aliis Orientalibus de structis a se
calumniis in judicium vocarentur.

(55) Soer., ὑπεραπίζοντας αὐτῷ.

(56) Hic libellus ab Ursacio et Valente in synodo
Mediolanensi anni 349 est oblatus. Quod ad synodum

A etsi supra retuli, hic quoque scribenda duxi:
sunt enim Maximus, Aetius, Arius, Theodorus,
Germanus, Silvanus, Paulus, Patricius, Elpidius,
Germanus, Eusebius, Zenobius, Paulus, Macrinus,
Petrus, Claudius.

58. Hæc cum viderent Ursacius et Valens, sua se
damnante conscientia, Romam sunt profecti, pec-
catumque suum poenitentia ducti confessi sunt, ac
veniam postularunt, Julioque Romæ veteris episcopo,
itemque nobis hæc scripserunt: quorum exempla
mihi sunt a Paulino Trevirorum episcopo trans-
missa.

INTERPRETATIO

ex Latino textu epistolæ ad Julium papam de
poenitentia Ursacii et Valentis.

Domino beatissimo papæ Julio Valens et Ur-
sacius.

(58) Quoniam constat nos antehac multa gravia
de nomine Athanasii episcopi litteris nostris insi-
nuasse, atque litteris Sanctitatis Tuæ conventi,
ejus rei de qua significavimus, non præstitisse ra-
tionem: profitemur apud Sanctitatem Tuam, cunctis
præsentibus presbyteris fratribus nostris, omnia
quæ antehac ad aures nostras pervenerunt de no-
mine prædicti, falsa nobis esse insinuata, atque
omnibus viribus carere: atque ideo nos libentis-
sime amplecti communionem prædicti Athanasii,
maxime cum Sanctitas Tua, pro insita sibi bene-
volentia, errori nostro veniam fuerit dare dignata.
Profitemur etiam, quod si aliquando nos Orientales
voluerint, vel idem Athanasius malo animo ad cau-
sam vocare, citra conscientiam tuam non adfutu-
ros; hæreticum verò Arium sed et satellites ejus,
qui dicunt: « Erat tempus quando non erat Filius, et
qui dicunt ex nihilo Filium, » et qui negant Dei Fi-
lium ante sæcula fuisse (59), sicut per priorem li-
bellum nostrum quem apud Mediolanum porrexim-
us, et nunc et semper anathematizasse. Hæc
manu nostra quæ scripsimus, profitemur, et iterum
dicimus hæresim Arianam, ut superius diximus, et
ejus auctores in perpetuum damnasse. Et manu Ur-
sacii: Ego Ursacius episcopus huic professioni no-
stræ subscripsi. (Similiter et Valens.)

εἰς τὸν αἰῶνα. Ἐγὼ Οὐρσάκιος τῇ ὁμολογίᾳ μου

Mediolanensem anni 347 adversus Photinum co-
actam referre nequidquam conati sunt eruditi qui-
dam viri. Eo enim anno potiore loco Ursacii, Valen-
tis et Arianorum res fuisse, quam ut ad hanc neces-
sitate sint adacti, quippe qui eo ipso anno synodum
Philippopoli celebrarint, qua soluta ingentem in
Catholicos persecutionem Constantii ope freti exci-
tarint. Quæ res quia in Hilarii editione a nostris
adornata fuisse pertractata fuit, non ulterius hic in-
dagabitur.

(57) Ὁμολογ. καὶ Οὐάλης. Hæc apud Hilarium de-
siderantur.

(58) Contextus Latinus ex Hilarii fragmentis de-
sumptus.

(59) Legisse videtur Athanasius: et qui negant
Christum Deum esse Dei Filium ante sæcula.

DOMINO ET FRATRI ATHANASIO

[Ursacius et Valens.

(60) Dedit se occasio fratris et compresbyteri nostri Moyses venientis ad Tuam Dilectionem, frater charissime, per quem tibi salutem largissimam dicimus ex Aquileiensium civitate, et optamus ut incolumis litteras nostras recenseas. Dederis enim fiduciam si tu quoque rescribendo vicem nobis rependas. Sane habere 140 nos locum tecum et communionem ecclesiasticam his litteris scito. Divina pietas te custodiat, frater.

Hæ sunt illæ litteræ : hoc fuit episcoporum suffragium iudiciumque nostri causa datum. Quo autem palam fiat eos non gratia quadam, non necessitate aut vi inductos esse ad hæc agendum, libet cum vestra bona venia rem altius ab exordio enarrare ; ut cognoscatis episcopos æqui bonique studio talia conscripsisse, Valentem vero Ursaciumque, quantumvis sero, veritatem tamen esse confessos.

59. Petrus apud nos ante persecutionem episcopus, in persecutione martyr occubuit. Hic Meletium qui episcopus in Ægypto erat, plurimorum convictum scelerum, ac potissimum quod immolasset idolis, in communi episcoporum synodo deposuit. Meletius vero neque ad aliam confugit synodum, neque curavit apud posteros sese purgare : sed schismatis auctor fuit. Hincque factum ut ejus sectatores hactenus pro Christianis Meletiani audiant. Statimque ille episcopus maledictis cœpit incessere; primo quidem ipsum Petrum, dehinc Achillam calumniatus est, et post Achillam, Alexandrum. Hoc autem Absalonis imitatus exemplum, callide est aggressus, eo nempe animo, ut quandoquidem depositio ignominiam inurebat, calumniis saltem suis simpliciores posset circumvenire. Interim, Meletio hæc agente, Ariana exorta est hæresis : sed in Nicæna synodo, ipsa quidem hæresis anathemate damnata, Arianique rejecti, Meletiani vero aliquo modo recepti sunt : neque jam necessum est ejus

(60) Contextus ex Hilario desumptus.

(61) Soz. Ἀκυλίας.

(62) Hæc, ἡ θεία πρόνοια, etc., apud Theodoretum non habentur.

(63) Reg., ταῦτα. Editi, τοιαῦτα.

(64) Ita Reg. Editi vero, ἡ χρίσις καὶ χρίσις, perperam.

(65) Cadit juxta Athanasium Meletiani exordium schismatis in annum 301 vel 302 : ait enim ipse in epistola ad episcopos Ægypti et Libyæ anno 356 conscripta, Meletianos ante annos 55 schismaticos evasisse. Secus tamen existimarunt Baronius alique, qui cum eam epistolam ad annum 361 referant, Meletiani schismatis initio annum 306 consequenter assignant. Sed eam ipsam epistolam certissime ad annum 356 pertinere in Monito ad eandem palam faciemus. Nonnihil tamen negotii faciant Socratis verba, qui ait Meletium persecutionis tempore idolis immolasse : cum enim persecutio anno 303 grassari cœperit, non potuit Meletius ob illud flagitii, persecutionis hujus tempore commissi, anno 301, abdicari,

A ΚΥΡΙΩ ΔΕΛΕΦΩ ΑΘΑΝΑΣΙΩ ΕΠΙΣΚΟΠΩ
Οὐρσάκιος καὶ Οὐδάλης ἐπίσκοποι.

Ἀφορμὴν εὐρόντες διὰ τοῦ ἀδελφοῦ καὶ συμπρεσβυτέρου ἡμῶν Μουσαίου, ἐρχομένου πρὸς τὴν σὴν ἀγάπην, ἀδελφεῖ ἀγαπητῇ, δι' αὐτοῦ σε καὶ πάννυ προσαγορεύομεν ἀπὸ τῆς Ἀκυλίας (61), καὶ εὐχόμεθα ὑγιαίνοντά σε τὰ γράμματα τὰ ἡμέτερα ἀναγνῶναι· δώσεις γὰρ καὶ ἡμῖν θαρρεῖν, ἔαν καὶ σὺ ἐν τῷ γράφειν τὴν ἀμοιβὴν ἡμῖν ἀποδῷς. Γίνωσκε γὰρ ἡμᾶς εἰρήνην ἔχειν μετὰ σοῦ, καὶ κοινωνίαν ἔχειν ἐκκλησιαστικὴν, καὶ τοῦτο γινώσκοντα ἡ διὰ τούτων τῶν γραμμάτων προσηγορία. Ἡ θεία πρόνοια σε διαφυλάττει (62), κύριε, ἀγαπητῇ ἀδελφεῖ.

Τὰ μὲν οὖν γραφέντα ταῦτα (63), καὶ αὕτη τῶν ἐπισκόπων ἡ ψῆφος καὶ χρίσις (64) ὑπὲρ ἡμῶν. Ὅτι δὲ οὐ κεχαρισμένα πεποιθήκασι, οὐδὲ ἀναγκαζόμενοι παρὰ τινος, βούλομαι, συγχωροῦντων ὑμῶν, ἀνωθεν ἐξ ἀρχῆς διηγήσασθαι τὸ πρᾶγμα, ἵνα γνῶτε, ὥς οἱ μὲν ἐπίσκοποι ὁρθῶς καὶ δικαίως βουλόμενοι τοιαῦτα ἔγραψαν· ὁ δὲ Οὐδάλης καὶ Οὐρσάκιος κἂν ὀψέ ποτε τὴν ἀλήθειαν ὡμολόγησαν.

59. Πέτρος παρ' ἡμῖν πρὸ μὲν τοῦ διωγμοῦ γέγονεν ἐπίσκοπος, ἐν δὲ τῷ διωγμῷ καὶ ἐμαρτύρησεν. Οὗτος Μελέτιον ἀπὸ τῆς Αἰγύπτου λεγόμενον ἐπίσκοπον, ἐπὶ πολλαῖς ἐλεγχθέντα παρανομίαις καὶ θυσίᾳ (65), ἐν κοινῇ συνόδῳ τῶν ἐπισκόπων καθέλειν. Ἀλλὰ Μελέτιος οὐ πρὸς ἑτέραν σύνοδον κατέφυγεν, οὐδὲ ἐσπούδασεν ἀπολογησασθαι τοῖς μετὰ ταῦτα· σχίσμα δὲ πεποίηκε. Καὶ ἀντὶ Χριστιανῶν Μελετιανοὶ μέχρι νῦν οἱ τῆς ἐκείνου μερίδος ὀνομάζονται, εὐθύς τε τοὺς ἐπισκόπους λοιδορεῖν ἤρξατο, καὶ πρῶτον αὐτὸν Πέτρον, καὶ τὸν μετ' αὐτὸν Ἀχιλλᾶν διέβαλε, καὶ μετὰ Ἀχιλλᾶν (66) Ἀλέξανδρον. Τοῦτο δὲ πανουργῶς ἔπραττε, μαθὼν καὶ παρὰ τοῦ Ἀδριανῶντος, ἐπειδὴ διὰ τὴν καθαίρεσιν ἡσυχύνετο, κἂν ταῖς διὰ βολαῖς ἀπατῆσαι (67) πῶς τοὺς ἀκεραίους δυνηθῇ. Ταῦτα δὲ πράττοντος τοῦ Μελετίου, γέγονε καὶ ἡ Ἀρειανὴ αἵρεσις· ἀλλ' ἐν τῇ συνόδῳ τῇ κατὰ Νίκαιαν ἡ μὲν αἵρεσις ἀνεθεματίσθη, καὶ οἱ Ἀρειανοὶ ἐξελήθησαν, οἱ δὲ Μελετιανοὶ ὁπωσδήποτε ἐδόχθησαν (68)· οὐ γὰρ ἀναγκαῖον νῦν τὴν αἰτίαν ὀνομά-

et schisma efficere. Verum cum Socrates hanc historiam ex Athanasio fere ad verbum sit mutuatus, videtur sane illud, ἐν τῷ διωγμῷ quod ille de Meletio loquens ait, suo Marte addidisse: alias enim sæpissime Athanasii sententiam referens, ab Athanasii scopo non parum aberrat. Nihil tamen repugnat Meletium ante annum 301 idolis immolasse; licet enim ingens illa persecutio nondum cœpisset, attamen quavis minima data occasione, certis in locis, persecutio in quosdam concitabatur.

Quæ autem Epiphanius enarrat de Meletiani schismatis origine hæresi 68, a Meletiano quodam mutuatus creditur; Meletii enim magis quam Petri partibus addictus videtur, et ab Athanasii historia penitus abhorret : hincque minoris est fidei.

(66) Διέβαλε καὶ μετὰ Ἀχιλλᾶν. Sic Reg. et Basil. qui ultimus habet διέβαλλε. In editis hæc deerant.

(67) Ita Reg. Editi vero, ἀπατῆσαι, mendose.

(68) Ὅπωςδήποτε ἐδόχθησαν. Quibusnam conditionibus Meletiani sint in Ecclesiæ communionem ad-

ζειν. Οὐπω γάρ πάντες μήνες παρήλθον, καὶ ὁ μὲν μακαρίτης Ἀλέξανδρος τετελεύτηκεν· οἱ δὲ Μελιτιανοὶ, θεὸν ἡρεμεῖν καὶ χάριν ἔχειν, ὅτι καὶ ὅλους ἐδέχθησαν, οἱ δὲ, κατὰ τοὺς κύνας οὐκ ἐπιλαθόμενοι ὧν ἐξήρασαν, πάλιν τὰς Ἐκκλησίας ἐτάραττον. Εὐσέβιος τοίνυν, τοῦτο μαθὼν, καὶ προϊστάμενος τῆς Ἀρειανῆς αἵρέσεως, πέμπει καὶ ὠνεῖται τοὺς Μελιτιανούς ἐπὶ πολλαῖς ἐπαγγελίαις· καὶ γίνεται μὲν αὐτῶν κρύφα φίλος, συντάττεται δὲ αὐτοῖς εἰς τὸν ἐβούλετο καιρὸν. Τὴν μὲν οὖν ἀρχὴν προσέπειπε προτρέπων δεῖξασθαι με τοὺς περὶ Ἀρειον (69), καὶ ἀγράφους μὲν ἡπείλει, γράφων δὲ ἡξίου. Ἐπειδὴ δὲ ἀντέλεγον, μὴ χρῆναι φάσκων δεχθῆναι τοὺς αἵρεσιν ἐφευρόντας κατὰ τῆς ἀληθείας, καὶ ἀναθεματισθέντας παρὰ τῆς οἰκουμένης συνόδου, ποιεῖ καὶ βασιλεῖ μοι γράψαι τὸν μακαρίτην Κωνσταντῖνον, ἀπειλὴν ἔχοντα, εἰ μὴ λάβοιμι τοὺς περὶ Ἀρειον, ταῦτά με παθεῖν, ἢ πρότερον καὶ νῦν πέπονθα (70). Τὸ τοίνυν μέρος τῆς ἐπιστολῆς ἐστὶ τοῦτο, καὶ Παλατῖνοι Συγκλητῖοι καὶ Γαυδέντιος ἦσαν οἱ κομισάντες τὰ γράμματα·

(71) *Μέρος ἐπιστολῆς τοῦ βασιλέως Κωνσταντίνου.*

Ἐχων τοίνυν τῆς ἐμῆς βουλῆσεως τὸ γνῶρισμα, ἅπασιν τοῖς βουλομένοις εἰς τὴν Ἐκκλησίαν εἰσελθεῖν ἀκώλυτον παράσχου τὴν εἰσοδὸν· ἐὰν γάρ γινώ, ὡς (72) κεκώλυκας τινὰς αὐτῶν τῆς Ἐκκλησίας μεταποιουμένους, ἢ ἀπειρξας τῆς εἰσοδου, ἀποστελῶ παραυτίκα τὸν καὶ καθαιρήσόντά σε ἐξ ἐμῆς καλεῦσεως καὶ τῶν τόπων μεταστήσοντα.

60. Ἐπειδὴ τοίνυν καὶ βασιλεῖα γράφων ἔπειθον μηδμίαν εἶναι κοινωνίαν τῇ Χριστομάχῳ αἵρεσει πρὸς τὴν καθολικὴν Ἐκκλησίαν, τότε λοιπὸν Εὐσέβιος, τὸν καιρὸν ὃν συνεφώνησε μετὰ τῶν Μελιτιανῶν προφέρων, γράφει καὶ πείθει τοὺτους πλάσασθαι πρόφασιν, ἢ, ὡς περ κατὰ Πέτρου καὶ Ἀχιλλᾶ καὶ Ἀλεξάνδρου μεμελετήκασιν, οὕτω καὶ καθ' ἡμῶν ἐπινοήσονται καὶ θρυλλήσονται. Πολλὰ μὲν οὖν ζητήσαντες καὶ μὴ εὐρόντες, ὕστερον μετὰ γνώμης τῶν περὶ Εὐσέβιον συντιθέας, καὶ πλάττονται πρώτῃν κατηγορίαν διὰ Ἰσίωνος καὶ Εὐδαίμονος καὶ Καλλινίκου (73) περὶ στιχαρίων λινῶν, ὡς ἐμοὶ καγὼνα τοῖς Αἰγυπτίοις ἐπιβαλόντος, καὶ πρώτους αὐτοὺς ἀπαίτησαντος. Ἀλλὰ πρεσβυτέρων ἡμετέρων εὐρεθέντων ἐκεῖ, καὶ βασιλέως ἀκούοντος, κατεγνώσθησαν. Οἱ μὲν

missi, narrat epistola Nicæna: synodi apud Socratem l. i, c. 9: Meletio scilicet episcopi nomen fuit concessum, ita tamen ut in omnibus episcopi functionibus sit interdictus. Qui vero a Meletio ordinati fuerant, ad communionem et ad reliqua sui ordinis ministeria obeunda recepti sunt, ea lege, ut in unaquaque parœcia, vel ecclesia, secundo loco essent ab iis quos Alexander ordinasset; adeo tamen ut episcopi Alexandro subjecti injussu nullam ordinationem, aut aliud quodcunque ad ecclesiæ regimen spectans aggredierentur.

(69) Sic Reg. Editi vero, δεῖξασθαι τε τὸν Ἀρειον.

(70) Ἀ πρότερον καὶ νῦν πέπονθα. His indicat Athanasius primum sui exsilium in Galliis, ac secundum quo post Gregorii intrusionem septem annos extorris fuit. Voceque nūc innuit se non diu post suum ex secundo exsilio reditum hanc apologiam

rei proferre causam. Mensibus quinque nondum exactis, obiit beatæ memoriæ Alexander: Meletiani vero quos quiescere par erat, et gratiæ loco habere, quod aliqua saltem ratione in Ecclesiam essent admissi, more canum non oblitū vomitum suum, iterum perturbabant Ecclesias. Quapropter Eusebius, re cognita, cum esset ipse Ariana: hæreseos patronus, mittit ad Meletianos, quos magnis sibi pollicitationibus devincit; initaque cum illis clanculum amicitia, negotium constituit sibi opportuno tempore gerendum. Principio quidem, missis ad me litteris cohortabatur, ut reciperem Arianos, ita tamen ut verbis non scriptis minaretur, scripto rogaret. Me autem repugnante, et respondente minime recipiendos esse hæreseos inventores, ac veritati infensos homines, anathemateque damnatos ab œcumenica synodo; imperatori beatæ memoriæ Constantino auctor fuit, ut mihi rescriberet, interminatus ni Arianos admitterem ad communionem, me iis affectum iri malis, quibus et jam olim et haud ita pridem sum affectus. Ecce partem epistolæ, quam detulere Syncletius et Gaudentius Palatini:

141 *Pars epistolæ imperatoris Constantini.*

Cum igitur voluntatem meam compertam habeas, omnibus qui in Ecclesiam admitti expetunt, absque impedimento ingressum præbeto. Si quos autem Ecclesiæ sociari cupientes te prohibuisse, aut illis aditum interclusisse didicero, mittam quamprimum qui te jussu meo abdicet, et e sedibus transferat tuis.

60. Cum tamen litteris meis imperatori suasissem, nullam debere hæresi Christo adversanti cum catholica Ecclesia esse communionem, tum demum tempus de quo cum Meletianis convenerat se nactum ostendens Eusebius, missis ad eos litteris, auctor fuit, ut novo commento usi, paria iis quæ olim fuerant contra Petrum, Achillam, et Alexandrum moliti, jam adversum nos excogitarent et undique pervulgarent. Multis igitur conquisitis, cum nihil invenissent, Eusebii tandem consilio hanc priorem, Isionis, Eudæmonis et Callinici opera, confingunt criminationem; de lineis nempe stichariis, quasi ego legem Ægyptiis dedissem, ac ea primus excogissem ab illis. At cum ex presbyteris nostris illic tum repertis rei veritatem didicisset imperator,

D scripsisse; ut in Admonitione diximus.

(71) Hoc epistolæ Constantini fragmentum habetur item apud Socr. lib. i, cap. 27, et apud Sozomenum lib. ii, c. 22, qui ex Athanasio complurima quæ ibidem afferunt acceperunt.

(72) Editi, ὡς εἰ, sed et cum apud Socr. et Soz. non negatur, in Reg. deletum sit, et alioqui superfluum, expunctum est. Paulo post Reg. et Sozom. post ἀποστελῶ habent παραχρῆμα.

(73) In Meletii Breviario nominantur Ision Athribæos, Eudæmon Taneos, et Callinicus Pelusii episcopi Meletiani, qui videntur iidem ipsi esse qui hic memorantur. Paulo post, στιχαρίων λινῶν. Στιχάρια, vestes quæ episcopis, presbyteris, diaconis et subdiaconis usui erant. Lineas fuisse cum Athanasio aiunt Socrates et Sozomenus. De his fuse Causius in Gloss. mediæ et inf. Græc.

eorum deprehensa calumnia est, erantque presbyteri illi Apis et Macarius. Porro imperator litteras misit, quibus Isionis factum damnans, nos præcepit sese adire. Hæc sunt autem illæ litteræ.

Eusebius re comperta suadet illis, ut ne isthinc secedant. Cumque advenissem, Macarium denuo de confracto calice insimulant: mihiq; haud levem, imo omnium atrocissimam imposuere calumniam; quog; scilicet imperatori adversatus, scrinium misissem auri plenum cuidam Philumeno. Verum ubi nos imperator hanc quoque calumniam confutantes Psammathia audisset, illi de more falsi convicti, expulsi sunt. Nobis autem redeuntibus, has imperator ad populos dedit litteras:

CONSTANTINUS MAXIMUS AUGUSTUS

populo Alexandrino catholica Ecclesia.

61. Dilecti fratres, saluto vos, Deum invocans maximum voluntatis meæ testem, nostræque legis unigenitum creatorem, qui in omnium vitam dominatum obtinet, et discordias odit. Verum quid dicam? an scilicet nos bene valere? sed multo feliciori sanitate frui liceret, si vos mutuo depositis odiis amaretis: quo factum est ut contentiosorum hominum procellis dilectionis reliquerimus portum. O rem absurdam! quanti quotidie casus per tumultuosam invidiam excitantur! Sic est ad Dei populum infamia translata. Quorsum igitur iustitiæ recessit fides, cum tanta tenebrarum caligine involvamus; non solum per varie implicatum **142** errorem, sed etiam per ingratorum hominum vitia, dum et stultitiæ fautores toleramus et eos qui æquitatem veritatemque profligant animadvertentes, negligimus tamen? Quenam illa tanta perversitas nostra? Inimicos non confutamus, sed latrocinium sectamur: quo perniciosissima fraus, nemine repugnante, sibi facillime viam paravit. Nullusne tandem sensus est, ne saltem communis omnium naturæ gratia, si quidem legis præcepta contempsimus? Sed dicet quispiam, illa saltem dilectio quæ secundum naturam est invenitur. Quid ergo, nosne qui et Dei lege, et bona indole instructi sumus, tumultum et perturbationem inimicorum tolerabimus, qui quasi facibus omnia incendunt? nec tamen videmus licet oculis præditi, neque sentimus, licet legis sensibus undique circumsepti. Quantus igitur stupor vitam nostram apprehendit, quando nos ipsos ita negligimus, licet hæc nos Deus moneat? Nonne malum illud intolerabile est? nonne hostes hi sunt existimandi, potius quam domus et populus Dei? In nos debæchantur sceleratissimi illi,

Α ουν πρεσβύτεροι ἦσαν, Ἀπὶς (74) καὶ Μακάριος· ὁ δὲ βασιλεὺς γράφει καταγινώσκων μὲν Ἰσιῶνος, κελεύων δὲ ἐμὲ ἀπαντῆσαι πρὸς αὐτόν. Καὶ τὰ μὲν γραφέντα ἐστὶ ταῦτα (75).

Ὁ δὲ Εὐσέβιος μαθὼν, πείθει περιμένειν αὐτούς. Καὶ ἐλθόντος μου, κατηγοροῦσι πάλιν Μακαρίου μὲν περὶ ποτηρίου, ἐμὲ δὲ οὐ τὴν τυχοῦσαν διαβολὴν, ἀλλὰ τὴν ἀνωτάτω πασῶν, ὅτι δη, κατὰ βασιλέως γενόμενος, ἐπεμψα γλωσσόκομον χρυσοῦ Φιλουμένῳ τινί. Ὁ μὲν οὖν βασιλεὺς καὶ περὶ ταύτης ἐν τῇ Ψαμμαθίᾳ (76) ἤκουσεν ἡμῶν, αὐτοὶ δὲ συνήθως καταγινωσθέντες ἐβρίφησαν· καὶ γράφει τοῖς λαοῖς, ἐπανερχομένων ἡμῶν, ταῦτα·

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΜΕΓΙΣΤΟΣ ΣΕΒΑΣΤΟΣ

τῷ λαῷ τῷ κατὰ Ἀλεξάνδρειαν καθολικῇ Εκκλησίᾳ.

61. Ἀγαπητοὶ ἀδελφοί, προσαγορεύω ὑμᾶς, ἐπικαλούμενος τὸν Θεὸν τὸν τῆς ἐμῆς βουλῆσεως μέγιστον μάρτυρα, καὶ τὸν τοῦ ἡμετέρου νόμου Μονογενῆ δημιουργόν, ὃς καὶ τῆς ζωῆς προκαθίσταται τῶν ἀπάντων, καὶ τὰς διχονοίας μισεῖ. Πλὴν τί ἂν εἴποιμι; ὅτι καλῶς ὑγιαίνομεν; Ἀλλ' ἐξῆν καλλίονος ἀπολαῦσαι· τῆς εὐρωστίας, εἰ ὑμᾶς αὐτοὺς ἀμοιβαδὶς (77) ἠγαπᾶτε, ἀποσιεσάμενοι τὰ μίστη, δι' ὧν ταῖς τῶν ἐρεσχελούντων τρικυμίαις τὸν λιμένα τῆς ἀγάπης ἐγκατελίπομεν. Φεῦ τῆς ἀτοπίας ταύτης! Ὅσα καθ' ἐκάστην ἡμέραν συμπτώματα (78) τοῦ συγχυμένου φθόνου κινεῖται! Οὕτω πρὸς τὸν λαὸν τοῦ Θεοῦ μετακρίσθησαν αἱ δυσφημίας. Ποῦ τῶν τῆς δικαιοσύνης ἢ πίστεως ἀνακχεώρηκεν, ὅπου γε εἰς τοσοῦτον τῇ τοῦ σκότους ἀγλῷ περιβεβλημένα οὐ μόνον διὰ τὴν πολὺπλοκον πλάνην, ἀλλὰ καὶ διὰ τὰ τῶν ἀγαρίστων ἐλαττώματα, τῶν μὲν τὴν ἀνοίαν βραβεύοντων ἀνεχόμεθα, τῶν δὲ τὴν ἐπιείκειαν καὶ τὴν ἀλήθειαν διακρουομένων αἰσθανόμενοι παρενθυμούμεθα; Τί τὸ δεῖν τούτου τῆς ἡμετέρας κακίας; Τοὺς ἐχθροὺς οὐκ ἐλέγχομεν, ἀλλ' ἐπόμεθα τῷ ληστῇ, δι' οὗ ὁδὸν τινὰ ἐαυτῇ, ἢ οὕτως εἶπω, ἢ τῆς ἀπολείας ἀπάτη, μηδεὶς ἀντικειμένους, βρόδους ἐργάσατο. Ἄρα οὐδεμία ἐστὶν αἰσθησις, οὐδὲ κατὰ χάριν τῆς κοινῆς ἀπάντων φύσεως, εἰ γε τῶν τοῦ νόμου προσταγμάτων ἡμελήσαμεν; Ἀλλ' ἐρεῖ τις, κατὰ φύσιν ἡ ἀγάπη ἐξευρίσκεται. Τί οὖν, ὅτι ἡμεῖς, καὶ τὸν τοῦ Θεοῦ νόμον πρὸς τῇ εὐφύᾳ σθέντες, ἀνεχόμεθα τῆς ὀχλήσεως καὶ τοῦ θορύβου τῶν ἐχθρῶν, πυρσὸς τιςιν, ὡς εἰσιν, ἐξαπτομένων; Καὶ οὐχ ὀρώμεν ὀφθαλμοὺς ἔχοντες, οὐδὲ αἰσθανόμεθα, καίτοι ταῖς τοῦ νόμου αἰσθήσεσιν ὄντες πεφραγμένοι. Ὅπόση ἄρα πτόσης τὴν ἡμετέραν ζωὴν κατελήφεν, ὅπου γε ἡμῶν αὐτῶν (79) οὕτως ἀμε-

(74) Hic Apis, Ἀλύπιος a Socrate vocatur, lib. 1, c. 27.

(75) Hæc Constantini epistola amanuensium negligentia excidit.

(76) Reg., Ψαμμαθία. Psammathia vero erat suburbium Nicomedie. Theodoretus hæc Constantino-poli gesta enarrat, lib. 1, cap. 26, sed fide dignior

Athanasius.

(77) Reg., ἀμοιβαδὶς. Editi, ἀμοιβαδὶς. Paulo post Reg., ἐρεσχελούντων.

(78) Συμπτώματα Reg. Editi vero, συμπτώματος, mendose.

(79) Ita Reg. Editi vero, ἡμῶν αὐτῶν.

λοῦμεν, καὶ ταῦτα ὑπομνησκούσης τοῦ Θεοῦ; Εἴτα Α nosque insimulant atque ex adversis partibus nos
οὐκ ἔστιν ἀφόρητον τὸ κακόν; οὐ πολέμιους ἡγείσθαι insectantur.

προσῆκεν τοὺτους, οὐ τὸν οἶκον καὶ τὸν λαὸν τοῦ Θεοῦ; Ἐμπαρονοῦσιν ἡμῖν καὶ ἐγκαλοῦσι γε οἱ παν-
ώλεις ἐκείνοι, καὶ ἐπιπλήσουσιν ἐκ τῶν ἐναντίων ἡμῖν.

62. Μεθ' ὅσης δὲ ἀπονοίας τοῦτο πράττουσιν, ὅμως
αὐτοὺς ἐννοεῖν ἀξιώ. Οἱ γὰρ μωροὶ ἐπὶ τῆς γλώττης
κειμένην ἔχουσι τὴν κακίαν. Οὗτοι γοῦν μολυβδίνας
τινάς ὄργας περιφέρονται, ὡς αὐτοὺς μὲν κατ' ἀν-
τίθεσιν πληττεῖν, ἡμᾶς δὲ πρὸς κέρδος τῆς οἰκείας
κολάσεως ἀπάγειν· καὶ ὁ μὲν καλῶς διδάξας πολέ-
μιος κρίνεται· ὁ δὲ τὴν φθόνου κακίαν προβεβλημέ-
νος, ἐκείνος τὴν τοῦ λαοῦ ἡμερότητα οὐ δέοντως (80)
καταλαμβάνει, πορθεῖ, καταναλίσκει, καὶ αὐτὸν
κακοθελεῖ, ἐγκαωμῶν κοσμεῖ καὶ συντίθει· τὴν δὲ
ἀλήθειαν ἀνατρέπει καὶ τὴν πίστιν ἀπατᾷ, μέχρις
οὗ τῷ οἰκείῳ (81) συνεῖδῃσι φώλεον καὶ κρυπτηρίαν
ἐπιζητήσας εὕρη. Αὕτη γοῦν αὐτοὺς ἡ σκαϊότης
ἀθλόους ποιεῖ, ὅταν προπατῶς αὐτοὺς ἀναξίους ὄντας
ἀποδέχωνται, λέγοντες· Θεοὶ τῶν κακῶν! Ἐκείνος B
πρεσβύτερός ἐστι· καὶ ἐκεῖνος παῖς, ἐμοῦ ἀπτεται
ἡ τιμὴ, ἐμολ' ὀφείλεται, ἐκεῖνου ἀφηρέθη (82)· ἐπεὶ
αὐτὸς, ἔμμεντο ἀραπάσας ἀπαντας, ἐπ' ἐξουσίας
ἀπολέσαι πειράσομαι. Λαμπρά τις ἡ τῆς μανίας
ἐκδόσις (83)· τάγματα καὶ συλλόγους, ἦ, ἴν' οὕτως
εἶπω, ἀρχιερεῖσιν τῶν ἀτόπων τούτων συστημάτων
ιδεῖν. Ὡς τῆς ἀτοπίας ἡμῶν, ἴν' οὕτως εἶπω! Ἐπὶ
τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Θεοῦ ἀνοίας ἐστὶν ἐπίδειξις;
Εἴτα οὐκ αἰδοῦνται; Οὐκ αὐτοὶ αὐτοὺς φέγουσιν;
Οὐδὲ τὰς ψυχὰς δάκνονται, ἵνα νῦν γοῦν καταντικρὺ
τῆς ἀπάτης καὶ τῆς ἐρεσχέλις (84) ἀξίον τι προεῖν
δόξωσι; Βία μόνη ἐστὶ τοῦ φθόνου τοῖς ἰδίοις ἐπ-
ερισσομένη φαρμάκοις. Οὐδὲν ἰσχυρὰν οἱ πονηροὶ κατὰ
τοῦ ἐπισκόπου ὡμῶν. Ἐμοὶ πιστεύσατε, ἀδελφοί,
οὐδὲν ἔτερον ἐσπουδάκασιν, ἢ ἵνα, κατατρίψαντες
τοὺς ἡμετέρους χρόνους, μηδεμίαν χώραν ἐν τῇ ζωῇ
ταύτῃ μεταμελείας ἔχωσιν. Ἐπικουρήσατε τοῖσιν
ὡμῖν αὐτοῖς, παρακαλῶ, τὸ φιλερον τὸ ἡμέτερον (85)
ἀγαπήσατε, καὶ παντὶ σθένει διώξατε τοὺς τὴν τῆς
ἡμετέρας ὁμολοίας χάριν ἀφανίζεῖν ἐπιθυμοῦντας·
καὶ πρὸς τὸν Θεὸν ἀπιδόντες, ὅμως αὐτοὺς ἀγαπάτε.
Ἐγὼ γὰρ τὸν ὡμέτερον ἐπίσκοπον Ἀθανάσιον ἀσμέ-
τως προσηγάμην, οὕτως τε προσεφωγέξάμην, ὡς
ἄνθρωπον αὐτὸν Θεοῦ ὄντα πεπεισμένον. Ὑμέτερόν
ἐστὶ ταῦτα συνίεναι, οὐκ ἐμὸν κρίνειν. Τὴν γὰρ
παρ' ἐμοῦ πρόσρησιν αὐτὸν Ἀθανάσιον ὡμῖν διακο-
νῆσαι τὸν αἰδεσιμώτατον ἀναγκαῖον ἡγησάμην, ἐννοῶν
τὴν ἐπιμελείαν τῆς ἐπισκοπίας αὐτοῦ, ἥτις οὐκ ἀν-
αξίως τῆς εἰρηνικῆς μου πίστεως, εἰς τὸ ἀγαθὸν τῆς
σωτηριώδους γνώμης κατέχεται διαπαντός, καὶ ἔξει
τὸν προτρέποντα λογισμόν. Ὁ Θεὸς ὅμως διαφυλάξοι,
ἀδελφοὶ ἀγαπητοί. Καὶ ταῦτα μὲν ὁ Κωνσταντι-
νός (86).

62. Quanta autem cum amentia hoc agant, vos
ipsos cogitare rogo. Stulti enim in lingua sua sitam
habent malitiam. Hi ergo plumbeas iras circumfe-
runt, ut se invicem seriant, nosque secum abducant
ad supplicii sui auctarium. Interim qui recta docet,
hostis judicatur: qui autem invidia vitium præ se
fert, is populum mansuetum contra jus fasque in-
vadit, devastat, absunit ac sibi ipsi in malis com-
placet, sese laudibus ornat et concinnat: veritatem
autem subvertit, fidemque fallit donec conscientie
sue antrum et latibulum conquisitum nactus sit.
Ipsa igitur ingenii pravitas illos miseros efficit, dum
petulanter, indigni licet, seipsos laudibus efferunt,
aiuntque: proh facinus! Ille senior est, et ille puer;
ad me honor atinet, mihi debetur, ab illo ablati
est: ego quippe, omnibus ad meas partes abreptis,
cum potestate disperdere aggrediar. Præclara sane
insania exclamatio: cohortes utique, conventus,
ut ita dicam, remigum principatus, apud improbo-
rum illorum cætus videre est. O nostram absurdi-
tatem, si ita fari liceat! In Ecclesiane Dei stultitie
habetur spectaculum? num non erubescunt? num
seipsi non objurgant, nec mordentur animis, ut
nunc saltem contra fraudem et contentionem di-
gnum aliquid sentire videantur? At illi sola invidia
vi utuntur suis veneficiis subnixa. Sed nihil sce-
lerati illi adversus episcopum vestrum potuerunt
perficere. Mihi credite, fratres, nihil aliud satagunt,
quam ut cum nostra tempora malis oppresserint,
nullum sibi in hac vita relinquunt penitentiae lo-
cum. Vobis igitur ipsis ferte opem; obtestor vos,
amorem nostrum diligite, totisque viribus eos abi-
gite qui nostræ concordie gratiam cupiunt abolere;
Deumque præ oculis habentes, vos invicem diligite.
Ego enim episcopum vestrum Athanasium excepi
perhumaniter, eumque sic sum allocutus, ut qui
illum Dei hominem esse persuasum haberem. Ve-
strum est hæc intelligere, nec meum est ea de re
ferre iudicium. Meam autem salutationem ut ipse
reverendissimus Athanasius vobis renuntiaret con-
sentaneum duxi: æquitatis illius sedulitatem animo
perpendens, quæ modo pacifice fidei meæ non in-
digno, in salutaris doctrinæ bono semper continetur,
quare ad vos de officio monendos erit com-
parata. Deus 143 vos conservet, dilecti fratres.
Hæc Constantinus.

(80) Reg., οὐ δέοντως. Editi, male, οὐδὲ ὄντως.

(81) Reg., μέχρις οὐδ' ἀν, minus recte.

(82) Reg., περιαιρεθῇ. Editi, ἀφηρέθη.

(83) Ita Reg. Editi vero, ἐκδόσις. Mox Reg., ἀρ-
χερέσια, in neutro plurali.

(84) Reg., ἐρεσχέλις. Quæ post pauca sequuntur,
οὐδὲν ἰσχυρὰν οἱ πονηροὶ κατὰ τοῦ ἐπισκόπου

ὡμῶν, etc., etiam apud Theodoretum habentur, lib.
I, c. 27.

(85) Edit. Paris. et Theodor., ἐμτέρον. At Comm.
cum mss., ἡμέτερον.

(86) Hæc, καὶ ταῦτα μὲν ὁ Κωνσταντίνος, desunt
in Reg.

63. His ita gestis, cum aliquanto tempore quiescentibus Meletianis, denuo concitantur: curantesque ut his qui se mercede conduxerant pergratum facerent, hoc demum ineunt consilium. Mareotes regio quædam Alexandrina est, quam Meletius in schisma deducere nequidquam tentavit. Cum igitur Ecclesiæ definitis in locis essent, presbyteris omnibus conventus in iisdem Ecclesiis agentibus populisque in pace degentibus: quidam Ischyras nomine, non clericus, sed et moribus improbus, sui pagi incolæ in errorem impellere conabatur, dum sese jactitaret esse clericum. Id cum comperisset locorum presbyter mihi Ecclesias perlustranti rem denuntiat: quæ causa fuit ut una cum illo Macarium presbyterum mitterem ad Ischyram accersendum: quem cum ægrum inque cubiculo decumbentem reperissent, patri ejus injungere, ut filium a tali facinore prohiberet, quale adversus eum fuerat delatum. At ille morbo levatus cum esset, a suis et a patre ipso, quominus id ageret, prohibitus confugit ad Meletianos: qui inita cum Eusebianis societate, hæc una omnes confluxere criminationem; quod scilicet Macarius calicem confregisset, Arseniusque episcopus a nobis esset interemptus. Quin etiam Arsenium occularunt, ut qui nusquam compareret, crederetur interfectus. Truncam item manum circumferebant, quasi is fuisse membratim concisus. Ischyram vero, quem ne norant quidem, presbyterum circumquaque prædicare cœperunt, ut de calice loquenti decipiendi esset facultas. Ischyras igitur a suis objurgatus, ad nos collacrymans accessit, nihil tale inquitens a Macario commissum, quale illi pervulgant, sed se subornatum a Meletianis fuisse, ad illam criminationem comminiscendam. Hoc autem rescriptum dedit:

BEATO PAPÆ ATHANASIO

Ischyras in Domino salutem.

64. Quandoquidem me, domine episcopo, te advenientem, ut in Ecclesiam reciperer, objurgasti ob res antehac a me delatas, quasi id essem meo ple consilio aggressus; idcirco mei purgandi causa hoc tibi irado rescriptum; ut compertum habeas, vim mihi illatis plagasque ab Isaaco, Heraclide, Isaaco Letus eorumque sociis, inflictas esse. Ego sane, Deo in testem adhibito, hoc ad tui defensionem declaro, me probe scire te nihil eorum perpetrasse, quæ illi a te commissæ jactitant. Nulla enim calicis confractio, nulla exstitit sacræ mensæ subversio: sed me iidem, vi illata, ad hæc omnia dicenda compulere. Porro hæc ideo ad defensionem protuli, ac scripto mandavi; quod summopere expetam postulatumque, ut mihi conventibus liceat interesse tuis. Te in Domino valere exopto. Hoc autem chirographum meum tibi Athanasio episcopo tradidi coram

(87) Ita Reg. Editi vero, *Μαρεῶτις*, sed *Μαρεῶ*-*της* alias semper legitur.

(88) Reg., *θρυλεῖν*, de more, quod ultimo sit monitum.

(89) Sic Reg. Editi vero, τῷ Μακαρίῳ. Mox Reg.

65. Τούτων οὕτως πραχθέντων, πρὸς ὄλιγον ἡσυχάσαντες οἱ Μελετιανοί, παροξύνονται πάλιν, καὶ ταύτην ὑστερον τίθενται βουλὴν, σπουδάζοντες ἀρῆσαι τοὺς μισθωσαμένους αὐτούς. Μαρεῶτης (87) χώρα τῆς Ἀλεξανδρείας ἐστίν· ἐν ταύτῃ σχίσμα Μελετίος οὐκ ἡδυνήθη ποιῆσαι. Τῶν τοίνυν Ἐκκλησιῶν ἐν ὠρισμένοις τόποις οὓτων, καὶ τῶν πρεσβυτέρων πάντων ἐν αὐταῖς συναγόντων, τῶν τε λαῶν εἰρηνευόντων, Ἰσχύρας τις οὕτω λεγόμενος, οὐ κληρικὸς, ἀλλὰ καὶ τὸν τρόπον πονηρὸς, ἐπεχειρεῖ τοὺς ἐν τῇ ἰδίᾳ κώμῃ πλανῶν, λέγων εἶναι τινα ἑαυτὸν κληρικόν. Τοῦτο μαθὼν ὁ τῶν τόπων πρεσβύτερος περιερχομένῳ μοι τὰς Ἐκκλησίας ἀναγγέλλει· καὶ ἀποστέλλω σὺν αὐτῷ Μακάριον πρεσβύτερον καλέσαι τὸν Ἰσχύραν. Εὐρόντες δὲ αὐτὸν νοσοῦντα καὶ κατακείμενον ἐν κλῆτρ, ἐντέλλονται τῷ πατρὶ αὐτοῦ παραγγεῖλαι τῷ υἱῷ μηδὲν τι τοιοῦτον ἐπιχειρεῖν, ὅσον εἴρηται κατ' αὐτοῦ. Ἀλλ' ἀναστὰς ἀπὸ τῆς νόσου, καὶ κωλυόμενος ἀπὸ τῶν ἰδίων καὶ τοῦ πατρὸς, καταφεύγει πρὸς τοὺς Μελετιανούς· κἀκεῖνοι κοινούνται τοῖς περὶ Εὐσέδιον, καὶ λοιπὸν συντίθενται παρ' αὐτῶν ἡ συκοφαντία, ὅτι δὴ ποτήριον μὲν Μακάριος κατέαξεν, Ἀρσένιος δὲ τις ἐπίσκοπος ἐφονεύθη παρ' ἡμῶν. Καὶ τὸν μὲν Ἀρσένιον κρύπτουσιν, ὑπὲρ τοῦ, μὴ φαινόμενον αὐτὸν, ὡς ἀναιρεθέντα νομίζεσθαι· καὶ χεῖρα, φησὶν, ὡς συγκοπέντος αὐτοῦ, περιέφερον. Τὸν δὲ Ἰσχύραν, ὃν οὐκ ᾔδεισαν, ἄρχονται θρυλεῖν (88) ὡς πρεσβύτερον, ἵνα καὶ περὶ ποτηρίου λέγων πλανῶν δύνῃται. Ὁ μὲν οὖν Ἰσχύρας, μεμυρόμενον αὐτὸν τῶν ἰδίων, ἤλθε πρὸς ἡμᾶς ἀποδουρόμενος, καὶ λέγων μηδὲν μὲν γεγενῆσθαι παρὰ Μακαρίου, ὅσον ἐθρύλλησαν, ὑποβέβησθαι δὲ ἑαυτὸν παρὰ τῶν Μελετιανῶν πλάσασθαι τοιαύτην λοιδορίαν. Καὶ γράφει ταῦτα·

ΜΑΚΑΡΙΩ (89) ΠΑΠᾶ ΑΘΑΝΑΣΙΩ

Ἰσχύρας ἐν Κυρίῳ χαίρειν.

64. Ἐπειδὴ προσήλθόν σοι, κύριε ἐπίσκοπε, βουλούμενος τῆς Ἐκκλησίας εἶναι, ἡτιάσω δέ με, ἐφ' οἷς πρότερον ἐφθεγξάμην, ὡς ἐμοῦ ἀπὸ προαιρέσεως εἰς τοῦτο παρελθόντος, τούτου ἕνεκεν ταύτην τὴν ἀπολογίαν ἐγγράφως σοι ἐπιδίδωμι, ἵν' εἰδέναι ἔχῃς, ὅτι, βίας μοι γενομένης, καὶ πληγῶν ἐπιτεθεισῶν ἀπὸ Ἰσαάκ καὶ Ἡρακλείδου, καὶ Ἰσαάκ τοῦ τῆς Λητούς, καὶ ὑπὸ τῶν σὺν αὐτοῖς. Ἐγὼ δὲ, μάρτυρα τὸν Θεὸν εἰς τοῦτο λαμβάνων, ἀπολογούμαι, ὅτι οὐδὲν ὧν ἐκεῖ νοι εἰρήχασι, σύννοιά σε πεποιημένα. Οὕτε γὰρ ποτηρίου κλάσις γέγονεν, οὔτε τῆς ἁγίας τραπέζης καταστροφή γεγέννηται· ἀλλὰ ταῦτα πάντα ἐκείνοι βίαν ἐπιθέντες μοι, εἰς τοῦτο παρόρμησάν με. Ταῦτα δὲ ἀπολογησάμην σοι, καὶ ἐγγράφως ἐπιδίδωκα, αἰρούμενος καὶ ἐπιδικαζόμενος εἶναι (90) τῶν ἐπὶ σὲ συναγομένων. Ἐρῶνθαί σε εὐχομαι ἐν Κυρίῳ. Ἐπιδέδωκα δὲ τῇδε μοι τὴν χεῖρά σοι τῷ ἐπισκόπῳ Ἀθανασίῳ.

et Basil., προσήλθόν σοι, et ita legendum. Editi vero, προσήλθόν μοι.

(90) Εἶναι deerat in editis. Ex Reg. sumptimus.

νισίω ἐπὶ παρουσίᾳ τῶν πρεσβυτέρων Ἀμμωνᾶ Δικέλλης, Ἡρακλείου Φάσκου, Βόκκονος Χενεβρί, Ἀχιλλᾶ Μυρσίνης (91), Διδύμου Ταφοσίρειως, καὶ τοῦ-
στου ἀπὸ Βωμοθέου· καὶ διακόνων ἀπὸ μὲν Ἀλεξαν-
δρείας Παύλου, καὶ Πέτρου, καὶ Ὀλυμπίου· ἀπὸ δὲ
Μαρεώτου Ἀμμωνίου καὶ Πιστοῦ, καὶ Δημητρίου,
καὶ Γαίου (92).

65. Ταῦτα γράψαντος καὶ Ἰσχύρα, ὅμως πάλιν
τὴν τοιαύτην κατηγορίαν θρυλλοῦσι (93) μὲν παντα-
χοῦ, ἀναφέρουσι δὲ καὶ τῷ βασιλεῖ Κωνσταντίνῳ.
Κάκεινος περὶ μὲν τοῦ ποτηρίου φθάσας ἦν ἀκούσας
αὐτὸς ἐν τῇ Ψαμμαθίᾳ, παρόντων ἡμῶν, καὶ κατα-
γνοὺς τῆς συκοφαντίας τῶν ἐχθρῶν· γράφει δὲ εἰς
τὴν Ἀντιόχειαν Δαλματίῳ τῷ κήνωρι (94), ἀκούσαι
τῆς περὶ τοῦ φόνου δίκης. Ὁ τοίνυν κήνωρ ἐπιστέλ-
λει μοι παρασκευάσασθαι πρὸς ἀπολογίαν τοῦ ἐγκλή-
ματος. Ἐγὼ δὲ, δεξιόμενος τὰ τοιαῦτα γράμματα,
καίτοι τὴν ἀρχὴν μὴδὲ προσποιούμενος, διὰ τὸ εἰδέ-
ναι μὴδὲν αὐτοὺς λέγειν ἀληθές, ὅμως, ἐπειδὴ βασι-
λεὺς κακίηντο, γράφω τοὺς συλλειτουργοὺς εἰς Αἰγυ-
πτον, καὶ πέμπω διάκονον, βουλόμενος μαθεῖν περὶ
Ἀρσενίου· οὗ γὰρ θεωρεῖται τὸν ἀνθρώπον ἔτεσι που
πάντε ἢ ἕξ. Καὶ τί γὰρ; ἵνα μὴ τελείως τὰ τοιαῦτα
λέγω, ἐγνώσθῃ κρυπτόμενος ὁ Ἀρσένιος· τὴν μὲν
ἀρχὴν ἐν Αἰγύπτῳ, λοιπὸν δὲ καὶ ἐν Τύρῳ πάλιν
κρυπτόμενον αὐτὸν εὑροῖ οἱ ἡμέτεροι. Καὶ τό γε θαυ-
μαστόν, οὐδὲ εὐρεθεὶς ὠμολόγει αὐτὸς εἶναι ὁ Ἀρσέ-
νιος (95), ὥς ἐν δικαστηρίῳ ἐπὶ Παύλου τοῦ τηρι-
καῦτα ἐπισκόπου τῆς Τύρου ἡλέγχθη· καὶ κατασχυν-
θεὶς λοιπὸν οὐκ ἠνέθητο. Τοῦτο δὲ ἐποίησε φυλάττων
πρὸς τοὺς περὶ Εὐσεβίου συνθήκην, ἵνα μὴ, ὡς εὐρε-
θέντος, λοιπὸν ἐκείνων τὸ δρᾶμα διαλυθῇ (96), ὅπερ
καὶ γέγονε. Γράψαντος γὰρ μου τῷ βασιλεῖ, ὅτι Ἀρ-
σένιος εὐρέθη, καὶ ὑπομνήσαντος αὐτὸν περὶ ὧν
ἤκουσεν ἐν τῇ Ψαμμαθίᾳ Μακαρίου τοῦ πρεσβυτέρου
χάριν, ἔπαυσε μὲν τὸ δικαστήριον τοῦ κήνωρος,
ἐγράψε δὲ καταγινώσκων τὴν συκοφαντίαν τῶν καθ'
ἡμῶν γενομένων, καὶ τοὺς περὶ Εὐσεβίου ἐρχομένους
εἰς τὴν Ἀνατολὴν καθ' ἡμῶν, ἐκέλευσε νυκτοστέφειν.
Ὅτι (97) μὲν οὖν κατηγόρησαν ὡς ἀναιρεθέντος Ἀρ-
σενίου, ἵνα μὴ ταῖς παρὰ τῶν πολλῶν γραφεῖσαις
ἐπιστολαῖς χρῆσθαι, ἀρκεῖ μόνον τὴν Ἀλεξάνδρου
τοῦ ἐπισκόπου Θεσσαλονίκης παραθέσθαι· ἀπὸ γὰρ
ταύτης καὶ τὰς τῶν ἄλλων γυνῶναι δυνατόν. Ἐκεῖνος
τοίνυν εὐδώς, ὅσα μὲν ἐβρύλλησε καθ' ἡμῶν Ἀρχάφ
(98), ὃ καὶ Ἰωάννης περὶ φόνου, καὶ μαθὼν, ὅτι ζῇ
Ἀρσένιος, γράφει ταῦτα.

(91) Sic Reg. Editi vero, Μυρσίνης.

(92) In editis hæc legebantur. Καὶ ταῦτα μὲν ὁ Ἰσχύρας, quæ quod in Reg. et Basil. desint, visum est omittere.

(93) Reg. et edit. Comm., Ψαμαθίᾳ.

(94) Reg., Δαλματίῳ τῷ κήνωρι. Hunc autem Dalmatium censorem Constantii patruelum ἀδελφιδούην fuisse ait Socrates lib. 1, c. 27, filium scilicet Dalmatii fratris Constantini Magni. Sed errasse Socratem contendit Valesius, qui hunc Dalmatium patrem fuisse autumat. Dalmatium enim filium qui postea Cæsar appellatus est, tenera tunc ætate fuisse,

A presbyteris Ammona Dicellæ, Heraclio Phasci, Boccone Chenebri, Achilla Myrsines, Didymo Taphosi-
reos, et Justo a Bomotheo : et diaconis Alexandrinis,
Paulo, Petro et Olympio : Mareoticis, Ammonio,
Pisto, Demetrio et Gajo.

144 65. Hoc ubi rescriptum Ischyra dedisset, nihilo tamen minus eam denuo ubique pervulgant criminationem, ad ipsumque detulerunt imperato-
rem Constantinum, qui jam pridem accusationem de confrecto calice Psammathie nobis presentibus audierat, et inimicorum deprehenderat calumniam. Tum vero litteras Antiochiam ad Dalmatium cen-
sorem misit : cui homicidii causam audiendam com-
mittebat. Censor autem scripto mihi significavit ut me adornarem ad eam depellendam criminationem. Hujus ego litteris acceptis, licet initio rem nihil curarem, quod eos in nullo vere dicere mihi conscius essem; attamen cum imperator commotus esset, ad comministros meos Ægyptios rescripsi, diaconumque misi, ut certior fierem de Arsenio, quem a quinque vel sex annis non videram. Arse-
nium, ne fusius illa prosequar, delitescere comper-
tum est : eam namque primo quidem in Ægyptio, dehinc Tyri latentem nostri invenerunt. Quodque permirum habeatur, ne deprehensus quidem se Arsenium esse fassus est, donec in jus vocatus, a Paulo, tunc Tyri episcopo, convinceretur : dehinc enim præ pudore idipsum negare non est ausus. Hoc autem pacti cum Eusebio initi servandi causa age-
bat, ne se deprehensio, tota evanesceret fabula, quod et accidit. Imperatori enim cum litteris indicassem repertum Arsenium fuisse, in memoriamque revoca-
cassem quæ de Macario presbytero ipse Psammathie audisset; iudicio ille censoris inhibito, litteras misit, quibus damnata adversariorum nostrorum sy-
cophantia, Eusebium et assecclas in Orientem nobis adversandi studio properantes, retrogredi jussit. Porro quod me de perempto Arsenio insimularint, ut ne multorum epistolis hujus rei fidem facientibus utar, unam sufficit Alexandri Thessalonice episcopi proferre : ex qua de aliorum item epistolis quisque valeat dijudicare. Is ergo cum probe sciret quam multa Archaph, qui et Joannes, adversum nos spar-
sisset, didicissetque in vivis esse Arsenium, hæc scripsit :

ac Narbonæ humanis litteris operam dedisse probat ex Ausonio lib. *De professoribus Burgdigalensisibus*. Ibi-
dem editi, περὶ τῆς τοῦ φόνου. Nos Reg. cod. se-
quimur.

(95) Ita Reg. In editis, ὁ Ἀρσένιος.

(96) Reg., διαλυθῇ. Infra idem et edit. Comm., Ψαμαθίᾳ. Paulo post in editis τοῦ δεσπ. ante κήνωρος.

(97) Ita Reg. Editi vero, ὅς τις minus recte.

(98) Joannes Archaph. Is est qui episcopus Memphitanus dicitur in Breviario Meletii infra.

DOMINO DILECTO FILIO

et unanimi comministro Athanasio, Alexander
episcopus in Domino salutem.

66. Congratulor optino Sarapioni qui tanto studio contendit sese sacris ornare moribus, quippe patris memorie laudem in dies conciliat. *Mortuus est enim*, ait quodam in loco sacra Scriptura, *pater ejus, et quasi non est mortuus*⁶⁶, vite namque sue monumentum reliquit. Quo autem affecti fuerimus animo erga Sozontem, memorie dignum virum, non ignoras, domine, qui cum sacram ejusdem viri memoriam, tum insitam adolescentis animo modestiam probe noscis. Unam hanc a Tua Reverentia epistolam, adolescentis ipsius manu accepi. Hoc ipsum igitur tibi indicandum putavi, ut notum tibi esset, domine. Dilectus noster condiaconusque Macarius me summopere oblectavit, cum, litteris suis mihi Constantinopoli transmissis significavit, quam turpiter Archaph sycophanta sit deprehensus: quod virum qui in vivis esset, quasi interfectum ubique pervulgasset. Illum autem condigna suis sceleribus poena a justo iudice cum socia sibi cohorte multatum iri, **145** Scripturae praedicant mentiri nescire. Universorum Dominus te quam diutissime conservet, domine erga omnes mansuetissime.

67. Idcirco autem delituisse Arsenium, ut illam necatum insimularent, testes sunt qui cum eo tum versabantur. Perquisitum enim illum cum tandem reperissemus, ea de re Pinnes ad Joannem hujusmodi sycophantiae histrionem rescipit, his verbis:

DILECTO FRATRI JOANNI

Pinnes presbyter monasterii Ptemencyreos in
Anteopolite nomo salutem.

Scire te volo Athanasium in Thebaidem diaconum misisse suum, qui omnia Arsenii conquirendi causa perscrutaretur. Ii vero quos primum offendit, Pecosius nempe presbyter, Silvanus Heliae frater, Tapenacerameus et Paulus Hypseles monachus, apud nos Arsenium esse confessi sunt. Nos autem re comperta, illum in naviculam conjici curavimus, ut ad inferiores partes una cum Helia monacho averteretur. Post haec diaconus cum quibusdam reversus, derepente in monasterium nostrum quaerendi Arsenii causa sese immisit: quem quod, uti supra diximus, in inferiores partes transmissemus, nequaquam invenere. Me autem cum Helia monacho qui illum secum assumpserat, Alexandriam deportatum duci obtulere: ibi cum nulla negandi esset facultas, confessus sum illum vivere, ac minime fuisse peremptum: quod item fassus est monachus

⁶⁶ Eccli. xxx, 4.

(99) Editi, autem, Reg. vero, *εαυτόν*.

(1) Quae deat in editis. Sed in Reg. Basil. et in textu Graeco Sirac. legitur. Paulo post Σώζοντα nomen proprium esse liquet.

(2) Ita Reg. Editi vero, *εχης*.

(3) Soz. Πατρώνης, in codicibus Fuketii et Allatii Πρίννης. Mox Nannius μονής hoc loco veritū domicili: sunt qui vertendum putent mansionis: sed monasterii vertendum esse patet ex verbis infra positīs, Παφνούτιος μοναχός τῆς αὐτῆς μονῆς, Paphnutius monachus ejusdem monasterii. Quae vox μονή usu saepe

A

ΚΥΡΙΩ ΑΓΑΠΗΤΩ ΥΙΩ

καὶ ὁμοφύτῳ συλλειτουργῷ Ἀθανασίῳ Ἀλέξανδρος ἐπίσκοπος ἐν Κυρίῳ χαίρειν.

66. Συγχαίρω τῷ βελτίστῳ Σαραπίωνι, οὗτως ἰεροῖς *εαυτὸν* (99) ἤθεσι κοσμεῖν ἀγωνιζομένῳ, καὶ τὴν τε τοῦ πατρὸς μνήμην ἐγκωμιαστικώτερον ἐπαύξοντι. Ἐτελεύτησε γάρ, ὡς πού ἡ ἱερὰ φησι Γραφή, ὁ πατὴρ αὐτοῦ, καὶ ὡς (1) οὐκ ἀπέθανε κατέλειπε γάρ τῷ βίῳ μνημόσυνον. Ὅπως μὲν οὖν διεκείμεθα περὶ τὸν μνήμης ἄξιον Σώζοντα, οὐδ' αὐτὸς ἀγνοεῖς, δέσποτα, τὴν περὶ ἐκεῖνον ἱερὰν μνήμην καὶ τὴν προσοῦσαν τῷ νεωτέρῳ ἐπιεικείαν. Μίαν μόνην τὴν διὰ τοῦ νεωτέρου τούτου ἐδεξάμην παρὰ τῆς σεμνότητός σου ἐπιστολῇν. Ἐδῆλωσα οὖν σοι αὐτὸ τοῦτο, ἵνα εἰδέναι ἔχῃς (2), δέσποτα. Ὁ ἀγαπητὸς ἡμῶν καὶ συνδιάκονος Μακάριος εὐφρανέ με ἀπὸ τῆς Κωνσταντίνου πόλεως γράφας, ὅπως Ἀρχάφ ὁ συκοφάντης ἡσχημόνησε, τὸν ζῶντα ὡς φρονεθέντα παρὰ πᾶσι κηρύξας. Ὅτι γὰρ τὴν ἐπὶ τοῖς τολμηθεῖσιν αὐτῷ ἄξιαν εἰσπραξίν κομίζεται παρὰ τοῦ δικαίου κριτοῦ μετὰ τοῦ ὁμοτρόπου στίφους, αἱ ἀφευδαῖς ἀναφωνοῦσι Γραφαί. Ὁ τῶν ὅλων διατηροῖ σε ἐπὶ μήκιστον δεσπότης, κύριε πάντων χάριν χρηστότατε.

67. Ὅτι δὲ ἐκρύπτετο Ἀρσένιος, διὰ τοῦτο, ἵνα θάνατον οὗτοι πλάτυνται, τοῦτο μαρτυροῦσιν οἱ σὺν αὐτῷ διατρίβοντες. ζητοῦντες γὰρ αὐτὸν, εὗρομεν τοῦτον, καὶ ἔγραψε πρὸς Ἰωάννην τὸν ὑποκρινόμενον τὴν τοιαύτην συκοφαντίαν, ταῦτα:

ΤΩ ΑΓΑΠΗΤΩ ΑΔΕΛΦΩ ΙΩΑΝΝΗ

Πίννης (3) πρεσβύτερος μονῆς Πτεμεγκύρεως τῆς Ἀντισπολίτου νομοῦ χαίρειν.

Γινώσκεις σε θέλω, ὅτι ἀπέστειλεν Ἀθανάσιος εἰς τὴν Θηβαῖδα διάκονον *εαυτοῦ*, ἐρευνῆσαι πάντα ἐνεκεν Ἀρσενίου. Καὶ πρῶτον μὲν, εὗρεθέντες Πεκυσίος πρεσβύτερος, καὶ Σιλβανός, ὁ ἀδελφὸς Ἠλίας, καὶ Ταπενακεραμεύς, καὶ Παῦλος, μοναχὸς ἀπὸ Ὑψηλῆς, ὡμολόγησαν, ὅτι παρ' ἡμῖν ἐστὶν Ἀρσένιος· ἡμεῖς δὲ, μαθόντες, πεποιήκαμεν αὐτὸν ἐμβληθῆναι εἰς πλοῖον, καὶ πλεῦσαι εἰς τὰ κάτω μέρη μετὰ Ἠλίας μοναχοῦ. Καὶ ἐξαίφνης μετὰ ταῦτα πάλιν ἀνελθὼν ὁ διάκονος μετὰ τινων, ἐπιστάς ἐν τῇ μονῇ ἡμῶν ἐνεκεν τοῦ αὐτοῦ Ἀρσενίου, αὐτὸν μὲν οὐχ εὗρηκαν, διὰ τὸ ἀπεσταλκέναι ἡμᾶς αὐτὸν, ὡς προείπομεν, ἐν τοῖς κάτω μέρεσιν· ἐμὲ δὲ μετὰ τοῦ μοναχοῦ τοῦ αὐτὸν παραλαβόντος Ἠλίας (4) κατήνεγκαν εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν, καὶ προσήνεγκαν μὲν τῷ Δουκί, καὶ οὐδὲ ἰσχυσα ἀρνήσασθαι, ἀλλ' ὡμολόγησα, ὅτι ἤ καὶ οὐκ ἀνηρέθῃ· τὰ αὐτὰ δὲ καὶ ὁ παραλαβὼν αὐτὸν

venit pro monasterio, quandoque etiam pro mansione seu statione itinerantium: sed non ea sententia hic monē accipi conspicuum est. Mox Reg., τοῦ Ἀντισπολίτου. Soz., τοῦ Ἀντισπολίτου. Editi, τῆς Ἀντισπολίτου.

(4) Dubitant quidam an hic Helias is ipse sit qui supra cum Arsenio aufugisse memoratur: sed quid, quæso, hac de re dubii relinquitur, Pinne ejusdem monasterii presbytero eundem ipsum esse instantē?

μοναχὸς ὁμολόγηται· διὰ τοῦτο ταῦτά σοι γνωρίζω, Α qui Arsenium avehendum suscepit. Hæc te monitum volui, Pater, ne Athanasium accusare agrediaris. Dixi enim illum vivere et apud nos delituisse; resque tota in Ægypto percrebuit, ut de ultra cecidat. Paphnutius ejusdem monasterii monachus, qui hanc epistolam scripsi, plurimum te salutans valere exopto.

Ἄ δὲ καὶ βασιλεὺς ἔγραψε, μαθὼν, ὅτι εὐρέθῃ Ἀρσένιος ζῶν, ἔστι ταῦτα.

NIKHTE KΩNΣΤΑΝΤΙΝΟΣ

Μέγιστος Σεβαστὸς τῷ πάπῃ Ἀθανασίῳ.

68. Τοῖς παρὰ τῆς σῆς συνέσεως ἐντυχόμενα γράμμασι, ταύτης γνώμης αὐτὸς ἐγενόμεν (5), ὡς ἀντιγράφων τῇ σῇ στερρότητι, προτρέψασθαι σε, ὅπως πρὸς εὐταξίαν καὶ οἰκτον τὸν τοῦ Θεοῦ λαὸν ἄγειν σπουδάσῃς. Ταῦτα γὰρ μάλιστα προηγούμενα ἐν τῇ ἐμαυτοῦ ψυχῇ κατέχω, ὡς ἀληθεῖαν τε ἀσκεῖν, καὶ ἐν τῇ διανοίᾳ δικαιοσύνην ἀεὶ φυλάττειν, καὶ τοῦτοις μάλιστα χαίρειν, τοῖς ὁρθῇ ὁδῶν τοῦ βίου πορευομένοις. Περὶ δὲ ἐκείνων τῶν πάσης ἀρεᾶς ἀξίων, τῶν Μελετιανῶν δηλαδὴ τῶν σκαιωτάτων καὶ ἀθεμίτων, οἵτινες τῇ ἐμπληξίᾳ λοιπὸν ἀπονενάρχῃ κασι, καὶ μόνον φθόνῳ καὶ ζῆλῳ καὶ θυροῦσι τὰ ἄτοπα κινεῖσι, τὴν ἀθμίαν αὐτῶν διάνοιαν ἐπιδεικνύντες, ταῦτα φθέγγομαι· Ὅπως γὰρ ὅπως οἱ ἄνδρες οὐς ἐκεῖνοι βίβει ἀνηρῆσθαι ἔφασκον, ἐν μέσοις νῦν εἰσι, καὶ τῆς ζωῆς ἀπολαύουσι. Πρὸς δὲ ταῦτα τί ἀνέγινετο πρόκριμα χεῖρον, οὕτω φανερώς καὶ σαφῶς ἐπιπερόμενον τῇ ἐκείνων δίκῃ, ἣ τὸ τοῦτο, οὐς ἀνηρῆσθαι ἔλεγον, ζῆν τε καὶ τοῦ βίου ἀπολαύειν, οἵτινες δηλονότι καὶ ὑπὲρ αὐτῶν φθέγγασθαι δυνήσονται; Προσέκειτο δὲ τοῖς παρὰ τῶν Μελετιανῶν ἐκείνων καὶ τοῦτο· διεδοχάσαντο γὰρ ἀθεμίτῳ ὁρμῇ (6) ἐπιστελθόντα σε καὶ ἀρπάσαντα ποτήριον ἐν τῷ ἁγιστάτῳ ἀποκαίμενον τόπῳ κεκλιμέναι, οὐ πράγματος ἀληθῶς οὐδὲν μεῖζον ἦν ἐγκλημα, οὐτε τηλικούτον ἀτόπημα, εἰ τοῦτο οὕτως πεπράχθαι τε (7) καὶ ἡμαρτησθαι συνέβαιεν. Ἀλλὰ γὰρ τίς ἡ κατηγορία αὕτη; Τίς δὲ ἡ μετάδοσις καὶ ποικιλία καὶ διαφορὰ τοῦ πράγματος, ὡς νῦν εἰς ἑτέρον πρόσωπον τὴν κατηγορίαν τοῦ ἐγκλήματος τοῦτο μετέγειν; Ὅπερ δηλονότι πρᾶγμα αὐτοῦ τοῦ φωτὸς, ὡς εἰπεῖν, ἐστὶ τηλαυγέστερον, ὅτι τῇ σῇ συνέσει ἐπιβουλεύσαι ἐσπούδαζον. Μετὰ δὲ ταῦτα τίς ἀν' ἐκείνους τοῖς ἀνθρώποις τοῖς τοσαῦτα εἰς βλάβην ἀναπλασμένοις ἀκολουθήσαι ἐβέλθεισιν; ὅταν μάλιστα αὐτοὶ αὐτοὺς εἰς ἐλεθρον ἄγουσι (8), καὶ συνωρῶσιν, ὅτι πεπλάσμενον καὶ ψευδῶν πραγμάτων εἰσι κατηγοροί; Ὡς ἔφην τοίνυν, τίς ἀν' ἐκείνοις ἐξακολουθήσεις, καὶ εἰς τὴν ὁδὸν τῆς ἀπωλείας πρὴν τῆς ἀπὸ τοῦ Θεοῦ εἰς ἐκείνην δηλαδὴ, εἰς ἣν ἐκεῖνοι μόνοι τὴν ἐλπίδα τῆς σωτηρίας καὶ τῆς ἐπικουρίας ἔχουν ὄνται. Εἰ γὰρ βούλοιντο ἐπὶ καθαρὰν ἐλθεῖν συνείδησιν, καὶ ὑπομνησθῆναι τῆς ἀρίστης γνώμης, καὶ ἐπὶ τὴν ὀψιμαύστην ἐλθεῖν διάνοιαν· βεβαίως γινώσκονται οὐδεμίαν αὐτοῖς ὑπάρχειν ἐπικουρίαν παρὰ τῆς Προνοίας, ἐπειδὴ περ τοιούτων εἰσι ζηλωταὶ καὶ ἐπὶ τῷ

Litteræ autem quas imperator scripsit, certior factus Arsenium in vivis esse, hujusmodi sunt:

VICTOR CONSTANTINUS

Maximus Augustus papæ Athanasio.

68. Litteris Tux Prudentiæ perfectis, id animi fuit, ut vicissim litteris ad Tuam Constantiam missis, te cohortarer, ut populum Dei ad tranquillitatem et misericordiam traducere cures. Hæc enim cumprimis animo inhaerent meo, veritatem colere, in mente justitiam semper conservare, iisque potissimum gaudere qui recta vitæ gradiuntur via. De illis autem omni execratione dignis, Meletianis scilicet improbissimis ac nefariis hominibus, qui stupore demum perculsi obtorperere, quique per invidiam, perturbationem atque tumultum absurdas res movent, nefariamque suam mentem demonstrant, hæc eloquar: Vides enim quos illi viros gladio interemptos, jactitabant, eosdem in medio nunc versari ac vita perfrui. Et vero quod ita perspicuum manifestumque in eorum causa afferatur præjudicium, quam quod illi vivant vitæque fruantur, quos illi interfectos aiebant: quibus scilicet pro seipsis loquendi facultas erit? Præter hæc, ea quoque sunt eorumdem Meletianorum 146 calumnia, ut affirmarent te nefario impetu irruisse, ac poculum in sanctissimo loco positum raptum confregisse: quo facinore nullum revera gravius crimen esset, nec tam ingens flagitium; si tamen sic actum et peccatum fuisset. Sed quænam illa accusatio? Quæ isthæc transitio et rei varietas, ut nunc ad aliam personam hanc ipsam accusationem transferant? Res ipsa luce, ut ita dicam, lucidior est, ipsos nimirum prudentiæ tuæ insidias paravisse. Quis postea istos homines, qui tanta ad damnum aliorum confingere non dubitarunt, consecrari voluerit; cum maxime semetipsi in ruinam deducant, et probe noscant se confictas mendacesque accusationes proferre? Quisnam illos sectatus fuerit, uti jam dictum est, in exitiique viam præcepit abierit, in quam scilicet illi soli totam salutis auxiliique spem constituere videntur? si enim velint ad puram conscientiam accedere, optimæ sententiæ meminisse, ad sanamque mentem reduci; facile intelligent nullam sibi opem a Providentiâ expectandam esse, ejusmodi rerum æmulatores cum sint, et ad perniciem hæc moliantur suam. Hoc igitur non duritiem quamdam, sed veritatem esse jure dixerim. Postremo illud quoque adjiciendum, velle nos plerumque a Tua Prudentia hæc palam legi; ut hinc notum omnibus sit ac po-

(5) Editi, ἐγὼ ἐγενόμην: præstat Regil codicis lectio, αὐτὸς ἐγενόμην.

(6) Sic Reg. Editi vero, ἀθεμίτως ὁρμῇ.

(7) Ita Reg. In editis, τέ δεest.

(8) Ita Reg. Editi vero ἄγωσι.

tissimum huiusmodi facinorum motuumque auctoribus; quæ nos ad æquitatis normam eloquimur, ab ipsa veritate declarari. Tanta ergo cum sit hoc in negotio indignitas, certo sciant me ita iudicasse, et huius esse sententiæ: si quid ejusmodi ultra moverint, non juxta ecclesiasticas, sed secundum publicas leges, meipsum meamet opera causam auditurum; quo futurum est ut deprehendam eos non solum generis humani, sed divinæ quoque doctrinæ prædatores esse. Deus te conservet, frater dilecte.

καὶ ταύτης εἶναι τῆς προαιρέσεως· εἴ τι τοιοῦτον ἀλλὰ κατὰ τοὺς δημοσίους νόμους αὐτὸν με δι' ἑμαυτοῦ τῶν πραγμάτων ἀχρασσόμενον (11), καὶ λοιπὸν εὐρήσονται αὐτοὺς, ὅτι μὴ μόνον κατὰ τοῦ ἀνθρωπίνου γένους λησται τινες ὄντες, ἀλλὰ γὰρ καὶ κατ' αὐτῆς τῆς θείας διδασκαλίας φαίνονται. Ὁ θεὸς σε διαφυλάξῃ, ἀδελφε ἀγαπητέ.

69. Quo autem liquidius innotescat sycophantarum malignitas, en ipsas Arsenii litteras quas, ubi istens deprehensus esset, conscripsit. Quo enim pacto suam Ischyas calumniam litteris confessus est, sic Arsenius epistola sua eorum perversitatem magis coarguit.

ATHANASIO BEATO PAPA

Arsenius episcopus civitatis Hypselitarum, qui quando sub Meletio fuere, una cum presbyteris et diaconis, in Domino salutem plurimam.

Nos quoque pacem amplectentes societatemque cum catholica Ecclesia, cui tu, Dei gratia, præfectus es: exoptantesque ecclesiastico canonis juxta veterem formam subijci, litteras tibi, dilecte papa, mitimus, pollicemurque in nomine Domini, nos deinceps minime communicuros cum iis qui sunt etiamnum schismatici, et qui nondum cum catholica Ecclesia pacem habent, sive episcopis, sive presbyteris vel diaconis: neque cum illis consensuros, si quidpiam velint in synodo statuere: neque pacis litteras vel missuros, vel accepturos ab illis, nec rursum circa tuam metropolitanam episcopi sententiam, decretum ullum edituros vel episcopos spectans, vel dogma quodpiam commune ecclesiasticum: sed cessuros omnibus ante statutis canonibus, adinstar 147 episcoporum Ammoniani, Tyranni, Plusiani, reliquorumque. Præterea Mansuetudinem Tuam obsecramus, ut quamprimum nobis rescribas, pariterque comministros nostros litteris moneas, nos supra dictis jam stare decretis, pacem habere cum catholica Ecclesia, junctosque esse comministris nostratibus. Credimus porro tuas preces, utpote probatas acceptasque, impetraturas ut pax huiusmodi firma et indissolubilis perpetuo perseveret, secundum voluntatem Dei omnium Domini, per Jesum Christum Dominum nostrum. Totum cœtum sacerdotum sub te ministrorum nos et qui nobiscum sunt salutamus. Brevi, si Deus permiserit, ad Tuam

οἰκίαν ἐλεύθρῳ πειράζονται. Ταύτην δὲ οὖν οὐ τραχύτητα τίνα, ἀλλὰ ἀληθεῖαν δικαίως ἂν εἴποιμι. Τὸ τελευταῖον δὲ καὶ τοῦτο προστίθημι, ὅτι περ (9) βουλόμεθα δημοσίᾳ παρὰ τῆς σῆς συνέσεως πολλάκις ἀναγνωσθῆναι ταῦτα, ὥς ἂν ἐντεῦθεν εἰς τὴν ἀπάντων γνώσιν ἔλθοι, καὶ μάλιστα εἰς τὴν ἐκείνων ἀφικέσθαι δύνηθῃ, οἵτινες οὕτω πράττουσιν, οὕτως ἀναστρέφουσιν, ὥς ταῦτα ἅπερ παρ' ἡμῶν εὐθείας λέγεται λόγῳ, τῇ τῆς ἀληθείας εἰρηθεῖαι πράξει. Ἐπεὶ τοίνυν (10) ἐν τούτῳ τῷ πράγματι τηλικούτον ἐστὶν ἀτόπημα, γινωσκέτωσαν οὕτω με κεκρικέναι, κινεῖν, μηκέτι λοιπὸν κατὰ τοὺς τῆς Ἐκκλησίας,

69. Ὅτι περ δὲ (12) τοῦ καὶ πλέον δειχθῆναι τὴν πονηρίαν τῶν συκοφαντῶν, ἰδοὺ καὶ ἔγραψεν Ἀρσένιος μετὰ τὸ εὐρεθῆναι κρυπτόμενον αὐτόν. Ὡς γὰρ Ἰσχύρας ἔγραψεν ὁμολογῶν τὴν συκοφαντίαν, οὕτως Ἀρσένιος γράφειν ἐλέγχει πλέον ἐκείνων τὴν κακοήθειαν.

ΑΘΑΝΑΣΙΩ ΜΑΚΑΡΙΩ ΠΑΠΑ

Ἀρσένιος ἐπίσκοπος τῶν ποτε διὰ Μελετίου τῆς Ὑψηλιτῶν πόλεως ἅμα πρεσβυτέροις καὶ διακόνοις ἐν Κυρίῳ πλεῖστα χαίρειν.

Καὶ ἡμεῖς ἀσπαζόμενοι τὴν εἰρήνην καὶ ἔνωσιν πρὸς τὴν καθολικὴν Ἐκκλησίαν, ἥς σὺ κατὰ χάριν Θεοῦ προέστασαι, προηρημένοι τε τῷ ἐκκλησιαστικῷ κανόνι κατὰ τὸν παλαιὸν τόπον (13) ὑποτάσσασθαι, γράφομέν σοι, ἀγαπητέ πάπα, ὁμολογούντες ἐν ὀνόματι Κυρίου τοῦ λοιποῦ μὴ κοινωνήσῃς τοῖς ἐτι σχίζουσι, καὶ μηδέπω εἰρηνεύουσι πρὸς τὴν καθολικὴν Ἐκκλησίαν ἐπισκόπους τε καὶ πρεσβυτέρους καὶ διακόνους, μήτε συνθέσθαι αὐτοῖς βουλομένοις τι (14) ἐν συνόδῳ, μήτε γράμματα εἰρηνικὰ ἀποστέλλειν, μήτε δέξασθαι παρ' αὐτῶν, μηδ' αὖ δίχα γνώμης σου τοῦ τῆς μητροπόλεως ἐπισκόπου ὅρον τινὰ ἐκφέρειν περὶ ἐπισκόπων, ἢ περὶ δόγματος ἐτέρου κοινού ἐκκλησιαστικοῦ· ἀλλ' εἴκειν πᾶσι τοῖς προτετυπωμένοις κανόσι καθ' ὁμοιότητα τῶν ἐπισκόπων Ἀμμωνιανῶν, καὶ Τυράννων, καὶ Πλουσιανῶν, καὶ τῶν λοιπῶν ἐπισκόπων. Πρὸς ταῦτα οὖν ἀξιούμεν τὴν σὴν χρηστότητα ἀντιγράψαι μὲν ἡμῖν διὰ τάχους, ὥσπεώς τε καὶ τοῖς συλλειτουργοῖς περὶ ὧν, ὅτι εἴημεν ἡδὴ ἐπὶ τοῖς προειρημένοις ὅροις, εἰρηνεύσαντες πρὸς τὴν καθολικὴν Ἐκκλησίαν, καὶ ἐνωθέντες τοῖς συλλειτουργοῖς ἐπὶ τῶν τόπων· πιστευόμεν δὲ, ὥς εὐχαὶ σου ἐνεργήσουσιν εὐπρόσδεκτοι οὔσαι, ὥστε τὴν τοιαύτην εἰρήνην βεβαίαν καὶ ἀδιάλυτον εἶναι μέχρι τέλους, κατὰ τὸ βούλημα τοῦ δεσπότου τῶν ἀπάντων Θεοῦ, διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ Κυρίου ἡμῶν. Τὸ ὑπὸ σὲ ἱερατεῖον ἡμεῖς καὶ οἱ σὺν ἡμῖν προσαγορεύομεν. Ὅσον δὲ οὐδέπω (15), Θεοῦ ἐπιτρέποντος, ἀπάντησο-

(9) Reg., ὅτι περ. Editi, ὅπερ.

(10) Ita Reg. Editi vero, Ἐπεὶ δὲ τοίνυν.

(11) Reg., ἀχρασσόμενον, minus recte. Infra idem, διαφυλάξει.

(12) Ὅτι περ δὲ, etc. Hæc usque ad sequentem epistolam in editis Latinis antiquioribus deerant. In Græcis autem omnibus cum editis tum mss. ha-

bentur.

(13) Reg., παλαιὸν τόπον. Editi, παλαιὸν νόμον.

(14) Reg., βουλομένοις τι. Editi vero, βουλομένους τε.

(15) Reg., οὐδέπω. Editi, οὐπω.

μεν πρὸς τὴν σὴν χρηστότητα. Ἀρσένιος ἐβρῶσθαι ἅ
σε εὐχομαι ἐν Κυρίῳ πολλοῖς χρόνις, μακαριώτατε
πάπα.

70. Μελῶν δὲ καὶ φανερώτερος ἐλεγχος τῆς καθ'
ἡμῶν συκοφαντίας ἡ μετάνοια Ἰωάννου· καὶ τούτου
μάρτυς ὁ θεοφιλέστατος καὶ μακαρίας μνήμης βασι-
λεὺς Κωνσταντῖνος· εἰδὼς γὰρ ἅπερ Ἰωάννης κατ'
αὐτοῦ κατηγόρησε, καὶ δεξιόμενος γράμματα μετα-
γινώσκοντος αὐτοῦ, ἔγραψε ταῦτα·

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΜΕΜΕΤΟΣ ΣΕΒΑΣΤΟΣ

Ἰωάννη.

Πάνυ μοι καταθύμια γέγονε τὰ παρὰ τῆς σῆς
φρονήσεως γράμματα· ἔγνων γὰρ ἐξ αὐτῶν ὅ μάλ-
ιστα γνῶναι ἐπόθουν, πᾶσαν μὲν μικροφυλίαν ἀπο-
θεῖσθαι σε, τῇ δὲ Ἐκκλησίᾳ, ὡς προσήκον ἦν, Β
κεκοινωνηκέναι, καὶ Ἀθανασίῳ τῷ ἀδελφαιμωτάτῳ
ἐπισκόπῳ ἐς τὰ μάλιστα εἰς ὁμόνοιαν ἔλθειν. Εὖ ἴσθι
τοῖνον, ὡς ἐνεκά γε τούτων πάνυ σε ἐπαινέσας ἔγω,
ὅτι πᾶσαν ἀφείς ἀψιμαχίαν, ὃ τῷ Θεῷ φίλον ἦν πε-
ποίηκας, τῆς πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν ἐνώσεως ἀντι-
λαμβανόμενος. Ἴνα τοῖνον καὶ ὧν ἐπιθυμεῖς τετυχη-
κέναι δοκοῖς, ἐπιτρέψαι σοι δεῖν φήθην ὀχήματος
ἐπιθῆναι δημοσίου, καὶ εἰς τὸ στρατόπεδον τῆς ἐμῆς
ἡμερότητος σπουδᾶσαι. Σὺν λοιπῶν ἔστω μηδὲν μελ-
λῆσαι (16), ἀλλὰ τῆς ἐπιστολῆς σοι ταύτης ὀχήματος
δημοσίου ἐξουσίαν χορηγούσης, εὐθέως πρὸς ἡμᾶς
ἀφικέσθαι, ἵνα καὶ τὴν ἐπιθυμίαν ἐμπλήσης τὴν
σαυτοῦ, καὶ θεασάμενος ἡμᾶς, τῆς προσηκούσης ἀπολαύσης εὐφροσύνης. Ὁ Θεὸς σε διαφυλάξῃ (17),
ἀδελφε ἀγαπητέ.

71. Οὕτω μὲν οὖν τέλος ἔσχεν ἡ συσκευή, καὶ οἱ C
Μελιτιανοὶ κατασχυνθέντες ἀπεστράφησαν· οἱ δὲ
περὶ Εὐσέβιον οὐδ' οὕτως ἥρεμῶσαν· ἔμελλε γὰρ αὐ-
τοῖς οὐ τῶν Μελιτιανῶν, ἀλλὰ τῶν περὶ Ἀρείου, καὶ
ἐφοδοῦντο μὴ, παυσαμένων ἐκείνων, μηκέτι τοὺς
ὑποκρινόμενους εὐρωσι, δι' ὧν τοῦτο εἰσαγαγεῖν δύ-
νυνται. Παροξύνουσι τοῖνον πάλιν τοὺς Μελιτιανούς,
καὶ πείθουσι τὸν βασιλέα σύνδοκον αὐθις ἐν Τύρῳ
κελεύσαι γενέσθαι. Καὶ κόμης διονύσιος ἀποστέλλε-
ται, καὶ στρατιῶται δορυφόροι δίδονται τοῖς περὶ
Εὐσέβιον. Καὶ ὁ μὲν Μακάριος δέσμιος διὰ στρατιω-
τῶν πέμπεται εἰς Τύρον· ἐμοὶ δὲ γράφει καὶ ἀνάγκη
ἐπιτίθῃσιν· ὥστε καὶ ἄκοντας ἡμᾶς ἀποστέλ-
λεσθαι (18). Τὴν μὲν οὖν πᾶσαν συσκευὴν γνῶναι
δυνατὸν, ἐξ ὧν ἔγραψαν οἱ ἐπίσκοποι τῆς Αἰγύπτου.
Πῶς δὲ παρ' αὐτῶν ἐξ ἀρχῆς συνετέθη, ἀναγκαῖον ἂν
εἴη λέγειν· καὶ γὰρ ἐντεῦθεν θεωρεῖν τὴν κακοή-
θειαν καὶ τὴν πανουργίαν τὴν καθ' ἡμῶν γενομένην
ἔξεστιν. Ἐπίσκοποι εἰσιν ἐν Αἰγύπτῳ, καὶ Λιβύῃ,
καὶ Πενταπόλει ἐγγὺς ἑκατόν· οὐδεὶς τούτων ἡμᾶς
ἠτιᾶτο, οὐ πρεσβύτερος ἐμέμφετο, οὐ τῶν λαῶν τις
κατελάλει· ἀλλ' οἱ Μελιτιανοὶ οἱ ἀπὸ Πέτρου ἐκδη-
θέντες καὶ οἱ Ἀρειανοὶ ἦσαν οἱ τὴν ἐπιβουλὴν με-
ρισάμενοι· καὶ οἱ μὲν τὸ κατηγόρειν, οἱ δὲ τὸ δικά-
ζειν ἑαυτοῖς ἔδεδίκουν. Ἡμεῖς μὲν οὖν παρητούμεθα
τοὺς περὶ Εὐσέβιον ὡς ἐχθροὺς διὰ τὴν αἵρεσιν
ἔχοντας· ἔπειτα τὸν λεγόμενον κατήγορον μὴ εἶναι

Mansuetudinem accedemus. Arsenius te multis an-
nis valere in Domino exopto, beatissime papa.

70. Porro calumniae in nos structae majus ei li-
quidius argumentum est Joannis penitentia, cujus
rei testis fuit Deo charissimus et beatæ memoriæ
imperator Constantinus, qui cum sciret quæ Joannes
contra se ipse detulisset, illiusque penitentis litte-
ras accepisset, hæc scripsit :

CONSTANTINUS MAXIMUS AUGUSTUS

Joanni.

Admodum gratæ mihi fuere Prudentiæ Tuæ li-
teræ, ex quibus quæ peroptabam scire didici, te
scilicet omni deposita simulate, cum Ecclesia, ut
par erat, communicasse, et cum Athanasio episcopo
reverendissimo in plenam concordiam venisse. Scito
igitur te eo nomine a nobis summopere laudari,
quod relicto omni jurgio, rem Deo gratam perfece-
ris, societatemque requisieris cum Ecclesia. Quo
igitur optata assequare, tibi permittendum putavi,
ut inscenso publico vehiculo, ad exercitum meæ
clementiæ properes. Tuum deinceps erit nihil cun-
ctari. Sed cum hæc tibi epistola publici vehiculi co-
piam faciat, ad nos quamprimum accedas, ut et
voti compos efficiare, et postquam nos inviseris,
congrua fruaris lætitia. Deus te conservet, frater
dilecte.

ἀπολαύσης εὐφροσύνης. Ὁ Θεὸς σε διαφυλάξῃ (17),

71. Hic ille fuit conspirationis exitus, quo per-
acto, Meletiani a proposito sunt aversi : at Euse-
biani ne ita quidem cessare ; illis siquidem non
Meletiani, sed Ariani curæ erant, veriti scilicet ne,
illorum deficiente opera, histriones, rei quam indu-
cere volebant artifices, non supplerent. Quare Me-
letianis iterum concitatis, auctores sunt imperatori,
ut synodum denno Tyri jubeat congregari. Tum co-
mes Dionysius mittitur, satellitium militare Euse-
bianis datur, Macarius vincitus sub militum custo-
dia Tyrum adducitur, meque imperator literis
compulit suis, ut vel invitatus isthuc me conferrem.
Sed totam conspirationis seriem cognoscere licitum
est ex episcoporum Ægyptiorum litteris. Hujus au-
tem ordiendæ consilium enarrare operæ pretium
fuerit, ut hinc eorum adversum nos malignitatem
vafritiemque animadvertere quisque valeat. In
Ægypto, Libya et Pentapoli episcopi sunt prope
centum ; quorum nullus nos accusavit, nullus nos
presbyter criminatus est, nullus e populo oblocutus :
sed Meletiani jam olim a Petro ejecti, Arianique
insidias inter se dividerant ; ita ut illi accusandi, hi
judicandi sibi partes vindicarent. Verum nos Euse-
bium sociosque recusavimus. 148 quod essent nobis
hæreseos causa inimici : dehinc eum qui accusator
ferebatur, nequaquam presbyterum esse planissi-
mum fecimus hoc argumento. Quando ad Ecclesiæ

(16) Ita Reg. Editi vero, μελλῆσαι, male.

(17) Reg., διαφυλάξει.

(18) Ita Reg. Editi autem, ἐπιτελλέσθαι, minus
recl.

communione admissus est Meletius (quod utinam nunquam factum fuisset) beate vir memorie Alexander ejus explorata habens calliditatem, catalogum ab eo postulavit eorum episcoporum, quos se aiebat in Ægypto habere: necnon presbyterorum et diaconorum Alexandrinorum qui e suis essent, aut si quos haberet in Alexandrino agro: quod eo egit consilio Alexander Papa, ut ne Meletius, Ecclesie potestate confidenter assumpta, multas venderet ordinationes, neu quotidie mendaciis suis novos pro libidine subiceret. Eorum igitur qui in Ægypto essent e suis, hoc breviarium edidit:

BREVIARIUM

A Meletio datum Alexandro episcopo.

Ego Meletius Lycopolis, Lucius Antinoopolis, Phasileus Hermopolis, Achilles Cusis, Ammonius Diospoli.

In Ptolemaide: Pachymes Tentyris

In Maximianopoli: Theodorus in Copto.

In Thebaide: Cales Hermeti, Colluthus in superiore Cyno, Pelagius Oxyrinchi, Petrus Heracleopolis, Theon Nilopoli, Isaac Letopoli, Heraclides in Nicius, Isaac Cleopatride, Melas in Arsenoite.

In Heliopoli: Amos Leontopoli, Ision Athribi

In Pharbetho: Harpocratio Bubasti, Moses Phasus, Callinicus Pelusii, Eudemon Tani, Ephraim Thmui.

In Sai: Hermæon in Cyno et Busiri, Soterichus in Sebennyto, Pininubis Phthenegy, Cronius

προσβύτερον ὧς ἐδεικνυμεν οὕτως. Ὅτι Μελέτιος ὑπεδέχθη, ὡς μήποτε ὥφελον, γινώσκων αὐτοῦ τὴν πανουργίαν ὁ μακαρίτης Ἀλέξανδρος, ἀπήτησεν αὐτὸν βρεβλίον (19) ὃν ἐλεγεν ἔχειν ἐπισκόπων ἐν Αἰγύπτῳ, καὶ τῶν ἐν αὐτῇ τῇ Ἀλεξανδρείᾳ πρεσβυτέρων καὶ διακόνων, καὶ εἶχε τινὰς ἐν τῇ χώρᾳ αὐτῇ. Τοῦτο δὲ παποίηκεν ὁ πάπας Ἀλέξανδρος, ἵνα μὴ Μελέτιος, λαβὼν τὴν τῆς Ἐκκλησίας παρῆρσιν, πωλήσῃ πολλοὺς, καὶ φεῦσται καθήμεραν ὑποβάλλων οὓς βούλεται. Τῶν βὲν οὖν ἐν Αἰγύπτῳ παποίηκε τὸ βρεβλίον τοῦτο.

BPEBION

Δοθεὶς παρὰ Μελετίου Ἀλεξάνδρῳ τῷ ἐπισκόπῳ.

Ἐγὼ Μελέτιος ἐν Λυκῇ (20), Λούκιος ἐν Ἀντινόου, Φασιλεὺς ἐν Ἑρμοῦπόλει, Ἀχιλλεὺς ἐν Κουσαῖς, Ἀμμώνιος ἐν Διοσπόλει.

Ἐν Πτολεμαίδι, Παχύμης (21) ἐν Τεντύραις.

Ἐν Μαξιανουπόλει, Θεόδωρος ἐν Κόπτῳ.

Ἐν Θηβαίῳ, Κάλῃς ἐν Ἑρμῇ (22), Κόλλουθος ἐν τῇ ἄνω Κυνῷ, Πελάγιος ἐν Ὑξυρύγχῳ, Πέτρος ἐν Ἡρακλεοῦς, Θέων ἐν Νειλουπόλει, Ἰσαάκ ἐν Λητοῦς, Ἡρακλείδης ἐν Νικίους, Ἰσαάκ ἐν Κλεοπατρίδι, Μέλας ἐν Ἀρσενότῃ.

Ἐν Ἠλιοῦς (23), Ἀμὼς ἐν Λεόντων, Ἰσιὼν ἐν Ἀθριβί.

Ἐν Φαρβεθῷ, Ἀρποκρατίων ἐν Βουδάστῳ, Μωσῆς ἐν Φακουσαῖς, Καλλίνικος ἐν Ἡλουσίῳ, Εὐδαίμων ἐν Τάνει, Ἑρραμὶ ἐν Θμουί.

Ἐν Σαί· Ἑρμαῖων ἐν Κυνῷ καὶ Βούσιρι, Σωτήριχος ἐν Σεβεννύτῳ (24), Πινινούθης ἐν Φθενεγῷ, Κρό-

(19) Reg., βρεβλίον. Id est catalogum: S. P. Benedictus Regulæ c. 32, ex quibus abbas breve teneat, id est, catalogum. Infra item βρεβλίον in eodem ms.; communius tamen scribitur βρεβλίον.

(20) Reg., Λυκῷ. De his autem provinciis, nomis et episcopatibus vide in Tabella nostra.

(21) Reg., Παχύμης. Ibidem Reg., Τεντύραις, recte. Editi, Τενύραις. Mox omnes mss. et editi, ἐν Μαξιανουπόλει. Sed procul dubio Μαξιανουπόλει legendum.

(22) Ἑρμέθι, Κόλλουθος. Editi Ἑρμέθι, Κόλλουθος. Mox Reg., Κυνῷ: et postea Ἡρακλεοῦς..... Ἀητοῦς, cum acuto.

(23) Reg., ἐν Ἠλιοῦς, recte. Editi vero, ἐν Ἠλιοῦς. Mox post Ἀθριβί, Reg. ἐν Φαρβεθῷ, quod deest in editis. In Basilienis vero post Ἀθριβί spatium vacuum relictum fuerat, quasi aliquo deficiente.

(24) Reg., Σωτήριχος ἐν Σεβεννύτῳ. Editi, Σεβεννύτῳ. Mox ed., Μετόλη. Reg., Μετῆλι. Qui vero mox dicitur episcopus ἐν τῇ Ἀλεξανδρείᾳ χώρᾳ, is ipse est qui in subscriptionibus epistolæ ad Antiochenos Hermopolis parva dicitur. Nam Dracontius qui illie Hermopoleos parvæ episcopus vocatur, in epistola ad eundem Dracontium dicitur electus in episcopum agri Alexandrini, ἐν τῇ Ἀλεξανδρείᾳ χώρᾳ... καὶ ἡ ἐπισκοπὴ δὲ τῆς χώρας αὐτῆς, et episcopus hujus agri, etc. Ptolemaeus lib. iv: Ἀπὸ μὲν δὴ τῆς τοῦ μεγάλου ποταμοῦ, ἀπὸ θαλάσσης ἀρχομένην, Ἀλεξανδρείαν χώρας νομὸς, καὶ μητρόπολις, Ἑρμοῦπολις μικρά. Ab occasu magni fluvii, a mari incipientibus occurrit Alexandrini agri nomus, et metropolis ejus Hermopolis parva. Hoc cum non advertisset vir quidam crudelissimus, existimavit a Meletio Agathammonem Alexandriæ episcopum ordinatum fuisse, quod neutquam fuit.

Mox, Ἐν Μέμφι Ἰωάννης. Hic Joannes is esse videtur qui Archaph cognominatus est, quique post defunctum Meletium Meletianorum primas habuit. Quæ sequuntur autem, κελευσθεὶς παρὰ τοῦ βασιλέως εἶναι μετὰ τοῦ ἀρχιεπισκόπου, jussus ab imperatore ut archiepiscopo suo concordaret, referrique illud ad superiorem Constantini ad Joannem epistolam. At præterquam quod haud genuina illa est hujus loci interpretatio, nusquam reperies Athanasium sese archiepiscopi nuncupatione ornare. Et alioqui in superius relata ad Joannem epistola, nequaquam jubet Constantinus Joanni ut vel cum Athanasio degat vel cum eo concordet. Sed eidem gratulatur quod communicet cum Athanasio, quem ille ibidem non archiepiscopum, sed episcopum tantum nuncupat, jubetque ut inscenso publico vehiculo, ad imperatorium comitatum se transferat: unde priori sententiæ standum videtur. Archiepiscopi nomen non antehac usurpatum reperi existimatur.

νιος ἐν Μετῇ, Ἀγαθάμμων ἐν τῇ Ἀλεξανδρείᾳ χωρῇ.

Ἐν Μίμφι Ἰωάννης κελευσθεὶς παρὰ τοῦ βασιλέως εἶναι μετὰ τοῦ ἀρχιεπισκόπου. Οἱ μὲν ἐν Αἰγύπτῳ οὗτοι.

Τῶν δὲ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ εἶχε κληρικῶν Ἀπολλωνίος πρεσβύτερος, Εἰρηναῖος πρεσβύτερος, Διόσκορος πρεσβύτερος, Τύραννος πρεσβύτερος.

Διάκονοι, Τιμόθεος διάκονος, Ἀντίνοος (25) διάκονος, Ἡρακλείων διάκονος, καὶ Μακάριος πρεσβύτερος τῆς Παρεμβολῆς.

72. Τοῦτους Μελίτιος καὶ παρόντας παρέδωκεν Ἀλεξάνδρῳ τῷ ἐπισκόπῳ. Τοῦ δὲ λεγομένου Ἰσχυρά οὗτ' ἐμνημόνευσεν, οὔτε ὅλως ἐν τῷ Μαρεώτῃ ἐσηγήσθαι ποῦποτε ὡμολόγησε· καὶ ὅμως καὶ οἱ ἑχθροὶ οὐκ ἀφίσταντο, καὶ ὁ μὴ πρεσβύτερος ὡς πρεσβύτερος ἐπλάττετο· κόμης γάρ ἦν ὁ (26) ἀναγκάζων, καὶ στρατιῶται εἰλικον ἡμᾶς. Ἀλλὰ καὶ οὕτως ἡ χάρις τοῦ Θεοῦ νενίκηκεν· οὔτε γὰρ Μακάριον ἤλεγξαν περὶ τοῦ ποτηρίου· ἀλλὰ καὶ Ἀρσένιος, ὃν ἐθρύλλησαν ἀνηρῆσθαι παρ' ἡμῶν, εἰστέχει ζῶν καὶ δεικνύων τὴν ἐκείνων ευκοφαντίαν. Μὴ δυνηθέντων τοίνυν ἐκείνων ἐλέγξει τὸν Μακάριον, οἱ περὶ Εὐσέβιον ἐγαλλεπαίνον, ὡς ἀπολέσαντες ὅπερ ἐθήρευσον, καὶ πείθουσι τὸν κόμητα τὸν σὺν αὐτοῖς Διονύσιον, ἵν' εἰς τὸν Μαρεώτην ἀποστείλῃ, μὴ ἄρα τι δυνηθῶσιν εὐρεῖν ἐκεῖ κατὰ τοῦ πρεσβυτέρου· μᾶλλον δὲ ἵνα ἀπελθόντες κατύσωσιν, ἀπόντων ἡμῶν, ὡς βούλονται· τοῦτο γὰρ ἦν τὸ σπουδαζόμενον αὐτοῖς. Ἀμέλει λεγόντων ἡμῶν περιττὴν μὲν εἶναι τὴν εἰς τὸν Μαρεώτην ἀποδημίαν· ἃ γὰρ ἐκ πολλοῦ χρόνου μεμελητήκασι, μὴ προφασίζεσθωσαν ἔνδεως εἰρηχεῖναι, μηδὲ ὑπερτιθέσθωσαν· ἃ γὰρ ἐνόμιζον ἔχειν εἰρήχασαι, καὶ λοιπὸν ἀπορῶντες προφασίζονται· ἢ εἰ χρεῖα καὶ τοῦ Μαρεώτου, τοὺς γοῦν ὑπόπτους μὴ πέμπεσθαι. Ὁ μὲν κόμης (27) περὶ τῶν ὑπόπτων ἐπέβητο, ἐκεῖνοι δὲ πάντα μᾶλλον ἢ τοῦτο πεποιήκασι· οὓς γὰρ παρηγοούμεθα διὰ τὴν Ἀρειανὴν αἵρσιν, οὗτοι σπουδαίως ἀπῆλθον, Διόγνιος, Μάρις, Θεόδωρος, Μακεδόνιος, Οὐράκιος καὶ Οὐάλης· Πάλλιν τε γράμματα πρὸς τὸν ἐπαρχὸν τῆς Αἰγύπτου, καὶ στρατιωτικὴ δορυφορία, καὶ τὸ γε θαυμαστὸν καὶ πάσης ὑπερφίας γέμον, Μακάριον μὲν τὸν κατηγορούμενον πεποιήκασι διὰ στρατιωτῶν ἀπομείναι, τὸν δὲ κατηγορον μεθ' ἑαυτῶν ἀπήγαγον. Τίς οὖν λοιπὸν ἐκ τούτων οὐ θέμει τὴν συσκευήν; Τίς οὐ συνορθεῖ λευκῶς τῶν περὶ Εὐσέβιον τὴν πονηρίαν; Εἰ γὰρ κρίσεως ἦν ἐν τῷ Μαρεώτῃ χρεῖα, ἔδει καὶ τὸν κατηγορούμενον ἀποστείλεσθαι· εἰ δὲ μὴ κρίσεως ἔνεκεν ἀπήρχοντο, διὰ τί τὸν κατηγορον ἐπήγαγον; Καὶ γὰρ ἤρκει, ὅτι μὴ ἀπέδειξεν. Ἀλλὰ τοῦτο πεποιήκασι, ἵν', ἀπειθὴ παρόντα τὸν πρεσβύτερον οὐκ ἤλεγξαν, τοῦτον ἀπόντα συσχεύωσιν, καὶ τυρεύωσιν (28)

(25) Reg., Ἀντίνοος.

(26) Κόμης γὰρ ἦν ὁ, Reg. In editis ἦν deerat. Regius tamen codex aliquando κόμης habet in nominativo; in casibus autem obliquis κόμιτος, κόμιτι, κόμιτα semper.

(27) Reg., κόμης. Quæ vero de Mareotica legatione

A Meteli, Agathammon in Alexandrinorum territorio.

Memphi Joannes jussus ab imperatore ut archiepiscopo adesset: et hi quidem in Ægypto.

Clerici autem quos Alexandriæ habuit: Apollonius presbyter, Irenæus presbyter, Dioscorus presbyter, Tyrannus presbyter.

Diaconi: Timotheus diaconus, Antinous diaconus, Hephæstion diaconus, et Macarius Castrorum presbyter.

72. Hos Meletius coram adductos Alexandro tradidit episcopo: ejus autem quem vocant Ischyram ne mentionem quidem fecit, nec professus unquam est se quempiam in Mareote habuisse clericum. Nihil tamen destitit adversarii nostri, ita ut 149 eum qui presbyter non esset, presbyterum simularent: comes enim aderat qui nos coheret, militesque qui nos raptatos pertraherent. Vicit tamen Dei gratia, Macarium siquidem contracti calicis convincere non potuerunt. Quin ipse Arsenius, quem a nobis interemptum pervulgarant, incolumis coranique consistens eorum palam faciebat calumniam. Cum itaque Macarium convincere non valerent Eusebiani, rem ægre ferentes, utpote præda sua quam venabantur amissa, auctores sunt Dionysio comiti ex eorum partibus stanti, ut quosdam in Mareotem mitteret, scrutaturos num quidpiam criminis possent illic adversus presbyterum deprehendere. Imo, si vere dicatur, ut profecti, nobis absentibus, pro libidine in nos conspirarent: hoc enim illis studio erat. At nos e converso affirmabamus supervacaneum esse in Mareotem proficisci: nec sibi simulandum esse, quasi quæ jamdiu meditati fuerant nondum satis declarassent, neque comprehendendum; quippe qui cum omnia in medium protulissent quæ sibi dicenda suppeterent, jam hærentes tergiversarentur: quod si omnino legatione in Mareotem opus esset, ne saltem suspici viri eo mitterentur. Et sane comes quantum ad suspectos attinet nobis annuebat: illi vero e contrario omnia egere; nam quos Arianæ hæreseos causa recusabamus, illi ipsi quam primum sunt profecti, Diognius scilicet, Maris, Theodorus, Macedonius, Ursacius et D Valens. Hinc litteræ ad præfectum Ægypti: hinc militare satellitium missum: quodque admirandum est ac suspiciosissimum, Macario qui accusabatur sub militum custodia derelicto, accusatorem secum abduxere. Quis jam inde conspirationem non animadvertit? Quis malitiam non liquido conspiciat Eusebianorum? Si enim judicium in Mareote opus erat, accusatum quoque eo missum oportuit. Quod si non judicii causa iter instituerunt, cur accusato-

hic habentur, pluries supra memorata sunt, et repetuntur in *Epist. ad solit.*

(28) Sic Reg. et Colon. Editi alii, τυρεύωσιν, mendose. Nannius legisse videtur θηρεύωσιν, qui verius aucupentur.

rem adduxere? sat quippe erat quod ille rem comprobare non potuisset. Verum id eo actum est, ut quandoquidem presbyterum coram convincere non valebant, in illum absentem conspirarent, et quod sibi visum foret adversus eum struerent. Etenim, Alexandrinis totiusque territorii presbyteris ipsos arguentibus, quod soli accessissent, postulantibusque ut sibi saltem eorum actis interesse liceret (se quippe et totius negotii et eorum quæ Ischyram spectarent, conscios asserebant) hoc ipsis minime concessum est. Sed præfecto Ægypti Philagrio apostata, ethnicisque militibus admissis, ad ea disquirenda, quæ ne catechumenos quidem conspiciere deuit; clericos tamen huic interesse rei non permiserunt: ut ne, quemadmodum Tyri contigerat, illic homines reperirent qui se falsi convincerent.

75. Sed ne ita quidem latere potuerunt: presbyteri enim urbis et Mareotæ, animadversa illorum malignitate, ad hunc modum scripserunt, et hæc contestati sunt:

THEOGNIO, MARI ET MACEDONIO,

Theodoro, Ursacio et Valenti episcopis qui Tyro venere, presbyteri et diaconi catholice Ecclesiæ Alexandrinæ sub reverendissimo episcopo Athanasio.

Accedentes huc vos, accusatoremque vobiscum adducentes, consentaneum esset et Macarium adduxisse presbyterum: iudicia quippe ex Scripturis sacris sic constituenda, ut accusator coram accusato sistatur. At vero cum nec Macarium adduxeritis, nec vobiscum huc concesserit **150** reverendissimus episcopus noster Athanasius, rogavimus ut nobis saltem iudicio interesse vestro licitum esset: quo presentibus nobis tuta foret perquisitio, nobisque rei veritas innotesceret. Verum quia, re nobis denegata, soli cum præfecto Ægypti et cum accusatore arbitrato vestro rem gessistis; profitemur nos certam hoc in negotio male suspicandi causam cernere, animadvertereque ingressum vestrum conspiracyonem et insidias duntaxat esse. Quapropter hanc vobis tradimus epistolam, in vera synodo testimonio futuram, ut compertum sit omnibus vos altera absente parte pro libidine rem gessisse, unumque vobis conflandæ in nos conspiracyonem fuisse propositum. Horum autem exemplaria, ne abderentur a vobis, Palladio quoque Augusti curioso tradidimus. Res enim a vobis gestæ suspicandi nobis taliaque cogitandi locum præbent.

Dionysius presbyter hæc tradidi, Alexander presbyter, Nilaras presbyter, Longus presbyter, Aphthonius presbyter, Athanasius presbyter, Amyntius presbyter, Pistus presbyter, Plution presbyter, Dio-

A ἄπερ αὐτοῖς ἐδόκει. Καὶ γὰρ τοὺς πρεσβυτέρους τῆς Ἀλεξανδρείας καὶ τῆς χώρας πάσης μεμφαμένους, ὅτι μόνοι παρεγίνοντο, καὶ ἀξιούντας καὶ αὐτοὺς παρῆναι οἷς ἐπαττον (εἰδέναι γὰρ ἔλεγον καὶ τὸ πρᾶγμα καὶ τὰ κατὰ τὸν λεγόμενον Ἰσχυράν), οὐκ ἐπέτρεψάν, ἀλλὰ τὸν μὲν ἐπαρχὸν τῆς Αἰγύπτου Φιλάγριον παραβάτην, καὶ στρατιώτας ἐθνικοὺς εἰ-
χον μετ' αὐτῶν ἐξετάζοντας ἃ μὴδὲ κατηγουμένους ἐπρεπε θεωρεῖν· τοὺς δὲ κληρικοὺς οὐ συνεχώρησαν, ἵνα μὴ χάκει, ὥσπερ ἐν τῇ Τύρῳ, τοὺς διελέγοντας αὐτοὺς ἔχωσιν.

ne, quemadmodum Tyri contigerat, conspiciere deuit; clericos tamen huic interesse rei non permiserunt: ut ne, quemadmodum Tyri contigerat, illic homines reperirent qui se falsi convincerent.

B 75. Ἀλλ' οὐδὲ οὕτως λαθεῖν ἡδυνήθησαν· συνω-
ρῶντες γὰρ οἱ πρεσβύτεροι τῆς πόλεως καὶ τοῦ Μα-
ρεώτου τὰς καχοουργίας αὐτῶν, ἔγραψαν καὶ διαμαρ-
τύραντο ταῦτα·

ΘΕΟΓΝΙΩ, ΜΑΡΙ ΚΑΙ ΜΑΚΕΔΟΝΙΩ,

Θεόδωρῳ, καὶ Οὐρσακίῳ, καὶ Οὐάλεντι, τοῖς ἀπὸ Τύρου ἐλθούσιν ἐπισκόποις, παρὰ τῶν πρε-
σβυτέρων καὶ διακόνων τῆς καθολικῆς Ἐκκλη-
σίας Ἀλεξανδρείας, ὑπὸ τὸν ἀιδεσιμώτατον
ἐπίσκοπον Ἀθανάσιον.

Ἐπρεπεν ὑμᾶς, ἐρχομένους καὶ ἄγοντας μετ' αὐτῶν τὸν κατήγορον, ἀγαγεῖν καὶ Μακάριον τὸν πρεσβύτερον· αἱ γὰρ κρίσεις οὕτω συνίστανται κατὰ τὰς ἁγίας Γραφάς, ὥστε τὸν κατήγορον μετὰ τοῦ κατηγορουμένου ἐστάναι. Ἐπειδὴ δὲ οὔτε Μακάριον ἠγάγετε, οὔτε ὁ ἀιδεσιμώτατος ἡμῶν ἐπίσκοπος Ἀθανάσιος μετ' ὑμῶν εἰσῆλθεν, ἡξιώσαμεν καὶ αὐτοὶ παρῆναι ἐν τῇ κρίσει, ἵνα παρόντων ἡμῶν ἀσφαλῆς ἡ ἐξέτασις γένηται, καὶ πεισθῶμεν καὶ ἡμεῖς. Ἐπειδὴ δὲ οὐ τοῦτο συνεχώρησατε, ἀλλὰ μόνοι μετὰ τοῦ ἐπάρχου τῆς Αἰγύπτου καὶ τοῦ κατηγόρου ἡβελήσατε πράττειν ἃ (29) βούλεσθε· ὁμολογοῦμεν, ὅτι ὑποφάν εἶδομεν ἐν τῷ πράγματι πονηράν, καὶ ἐθεωρήσαμεν ὅτι συσχευὴ καὶ ἐπιβουλὴ μόνον ἐστὶν ἡ εἰσόδος ὑμῶν. Διὰ τοῦτο ταύτην ὑμῖν ἐπιβ-
δομεν (30) τὴν ἐπιστολὴν, μαρτύριον ἐσομένην εἰς ἀληθινήν σύνοδον, ἵνα γνωσθῇ πᾶσιν, ὅτι κατὰ μονομέρειαν ἄπερ ἡβελήσατε ἐπράξατε, καὶ οὐδὲν ἕτερον ἢ συσχευὴν ἡβελήσατε συνθεῖναι κατ' ἡμῶν. Τούτων δὲ τὰ ἴσα ἐπιδεδώκαμεν καὶ Παλλαδίῳ τῷ κουριώσῳ τοῦ Αὐγούστου (31), ἵνα μὴ κρυβῇ παρ' ὑμῶν. Ἀ γὰρ ἐπράξατε, τοιαῦτα λοιπὸν ἡμεῖς ὑποπτεύειν καὶ λογιζέσθαι ποιεῖ περὶ ὑμῶν.

Διονύσιος πρεσβύτερος ἐπιδίδωκα, Ἀλέξανδρος πρεσβύτερος, Νειλαρᾶς (32) πρεσβύτερος, Λόγγος πρεσβύτερος, Ἀφθόνιος πρεσβύτερος, Ἀθανάσιος πρεσβύτερος, Ἀμύντιος (33) πρεσβύτερος, Πιστός

(29) Reg., ἄπερ.

(30) Ita Reg. Edit. Paris., mendose, ἐπιδίδωμεν. Paulo post Reg., μονομερίαν.

(31) Sic Regius. Editi vero, κουριώδῳ, mendose. Curiosos autem erant quibus cura incumberebat crimina et quilibet perpetrata facinora indagandi, reosque ad imperatorem deferendi ac denuntiandi: de quibus fuisse Cangius in utroque Glossario, et Gottho-

fredus in notis ad Cod. Theodos. lib. vi, tit. 29. De curiosis, tom. II, pag. 93 et 194, qui curiosos a frumentariis distinguunt contendit. Joannes tamen Lydus a Cangio in Gloss. Gr. citatus, frumentarios ac curiosos eosdem esse ait, et φρουρμεντάριοι καὶ κορίσιοι προσηγορούμενοι.

(32) Reg., Νειλαράς. Editi, Νειλᾶς.

(33) Reg., Ἀμύντιος.

πρεσβύτερος, Πλουτίων πρεσβύτερος, Διόσκορος A scorus presbyter, Apollonius presbyter, Sarapion presbyter, Ammonius presbyter, Gaius presbyter, Rhinus presbyter, Æthales presbyter.

Διάκονοι (34), Μαρκελλίνος διάκονος, Ἀππιανὸς διάκονος, Θεὸν διάκονος, Τιμόθεος διάκονος, καὶ Τιμόθεος ἄλλος διάκονος.

74. Τὰ μὲν τῶν ἀπὸ τῆς πόλεως κληρικῶν γράμματα τε καὶ ὀνόματα ταῦτα· ἃ δὲ καὶ οἱ ἀπὸ τοῦ Μαρεώτου κληρικοὶ ἐγράψαν γινώσκοντες τὸν τρόπον τοῦ κατηγόρου, καὶ ἐν τῇ περιόδῳ σὺν ἱεροῦς, ἐστὶ ταῦτα.

Τῇ ἁγίᾳ συνόδῳ

τῶν μακαρίων ἐπισκόπων (35) τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας οἱ κατὰ Μαρεώτην πάντες πρεσβύτεροι καὶ διάκονοι ἐν Κυρίῳ χαίρειν.

Εἰδότες τὸ γεγραμμένον, ὅτι Ἄ εἰδον οἱ ὀφθαλμοὶ σου λέγε, καὶ ὅτι Μάρτυς ψευδὴς οὐκ ἀτιμώρητος ἐσται, ἃ εἰδομεν (36) μαρτυροῦμεν, μάλιστα, ὅτι ἀναγκαίαν ἡμῶν ἐποίησεν εἶναι τὴν μαρτυρίαν ἣ γενομένη συσκευὴ κατὰ τοῦ ἐπισκόπου ἡμῶν Ἀθανασίου. Θυμιάζομεν γὰρ πῶς ὅλως Ἰσχυράς καὶ εἰς μέτρον τῆς Ἐκκλησίας ἐμετρήθη (37), περὶ οὗ πρῶτον διηγῆσθαι ἀναγκαῖον ἡγοῦμεθα. Ἰσχυράς οὐδέποτε λειτουργὸς τῆς Ἐκκλησίας γέγονεν· ἀλλ' ἑαυτὸν μὲν πρὸ τούτου ἐφήμισε Κολλούθου πρεσβύτερον, οὐκ ἔσχε δὲ τὸν παιθόμενον αὐτῷ, εἰ μὴ μόνον τοὺς συγγενεῖς ἑαυτοῦ· οὐτε γὰρ ἐκκλησίαν ἔσχε ποτὲ, οὐτε ὅλως κληρικὸς ἐνομήθη παρὰ τοῖς ὀλίγοις διεστώσιν ἀπὸ τῆς κόμης αὐτοῦ, πλὴν μόνοις, ὡς προείπομεν, τοῖς συγγενεῦσιν (38) ἑαυτοῦ· ἀλλὰ καὶ ὅμως τοιαύτην ἑαυτῷ προσηγορίαν ἐπιφημίσας, ἐπὶ τῆς συνόδου τῆς συγκροτηθείσης ἐν Ἀλεξανδρείᾳ, ἐπὶ τῇ παρουσίᾳ τοῦ Πατρὸς ἡμῶν Ὁσίου καθηρέθη, καὶ λαϊκὸς συνήχθη, καὶ οὕτως ἔμεινε τὸν ἕξης χρόνον, ἐκπεσὼν καὶ τῆς ψευδοῦς ὑπονοίας τοῦ πρεσβυτέρου. Περὶ γὰρ τῶν ἡθῶν αὐτοῦ περιττὸν ἡγοῦμεθα λέγειν, θυναμένων πάντων εἰδέναι τὰ τοιαῦτα. Ἐπειδὴ δὲ περὶ κλάσεως ποτῆριον καὶ τραπεζῆς ἐσυκοφάντησεν ἡμῶν τὸν ἐπίσκοπον Ἀθανάσιον, καὶ περὶ τούτου διηγῆσθαι ὑμῖν (39) ἀναγκαῖον ἡπεύχθημεν. Φθάσαντες γὰρ εἴπομεν ἐκκλησίαν αὐτὸν μηδέποτε ἐσχηκέναι ἐν τῷ Μαρεώτῃ· ὡς δὲ ἐπὶ Θεοῦ μάρτυρος, οὐδὲ ποτῆριον κέκλασται, οὐδὲ τράπεζα ἀντεράπη παρὰ τοῦ ἐπισκόπου ἡμῶν, οὐδὲ παρ' ἄλλου τινὸς τῶν συνόντων αὐτῷ· ἀλλὰ πάντα ἐστὶ τὰ λεγόμενα συκοφαντία· καὶ ταῦτα λέγομεν, οὐ μακρὰν τοῦ ἐπισκόπου ἀπόντες (40)· πάντες γὰρ σὺν αὐτῷ ἔσμεν, ὅταν περιδεύῃ τὸν Μαρεώτην· καὶ οὐδέποτε μόνος περιέρχεται, ἀλλὰ μετὰ πάντων ἡμῶν τῶν πρεσβυτέρων, καὶ τῶν διακόνων, καὶ λαῶν ἱκανῶν. Διὸ καὶ ὡς συμπαρόντες αὐτῷ ἐν πάσῃ περιόδῳ, ἥ πεποιήται πρὸς ἡμᾶς, ταῦτα λέγομεν καὶ μαρτυροῦμεν, ὅτι οὐτε ποτῆριον κατέαγεν, οὐτε τράπεζα ἀν-

scorus presbyter, Apollonius presbyter, Sarapion presbyter, Ammonius presbyter, Gaius presbyter, Rhinus presbyter, Æthales presbyter.

Diaconi : Marcellinus diaconus, Appianus diaconus, Theon diaconus, Timotheus diaconus et Timotheus alter diaconus.

74. Eorum itaque qui in urbe erant clericorum hæc fuere litteræ, et hæc eorum nomina. Mareotici autem clerici, quibus explorati erant accusatoris mores, quique mihi loca perlustranti adesse solebant, has et ipsi dedere litteras :

SANCTÆ SYNODO

beatorum episcoporum catholicæ Ecclesiæ, omnes qui in Mareote sunt presbyteri et diaconi, in Domino salutem.

B Gnari ejus Scripturæ quæ ait, Quæ viderunt oculi tui loquere³³, et, Testis falsus non erit impunitus³⁴; quæ vidimus testamur : quando potissimum structa in episcopum nostrum Athanasium conspiratio hujus ferendi testimonii necessitatem nobis imponit. Miramur enim quæ tandem ratione Ischyrae ad mensuram Ecclesiæ mensus fuerit, de quo primum quædam enarranda arbitramur. Ischyrae minister Ecclesiæ nunquam exstitit; sed cum sese jam pridem jactitaret Colluthi esse presbyterum, cognatis exceptis, ejus nemo verbis fidem adhibuit : quippe qui neque ecclesiam habuerit unquam, neque omnino clericus fuerit. a sui pagi finitimis existimatus; cognatis duntaxat, uti jamjam diximus, exceptis. Sed tamen cum talem sibi titulum vindicasset, in synodo Alexandriæ congregata, præsentem Patre nostro. Ilosio depositus, ad laicorum communionem redactus est : quo etiam in loco subsequenti tempore permansit, a falsa quoque presbyteratus suspitione lapsus. De cujus moribus, quod facile ab omnibus dignosci queant, nihil est quod loquamur. Cæterum quia de calice fracto deque mensa subversa episcopum nostrum Athanasium ausus est insimulare, 151 res hæc nobis incumbit necessario pertractanda. Et quidem jam supra dictum est nunquam illum ecclesiam in Mareote habuisse. Hoc item ipso teste Deo declaramus, nec calicem confractum esse, nec mensam subversam vel ab episcopo nostro, vel ab alio quopiam ipsum comitante; sed quæcunque delata sunt meram esse calumniam. Nos scilicet hoc testamur qui non procul episcopo sumus, sed Mareotem perlustrantem omnes comitamur : neque enim solus unquam est, sed nos omnes presbyteri, diaconi populusque frequens loca visitanti adsumus. Quocirca nos, utpote episcopi circumcirca in hac regione peragrans comites, hæc dicimus, hæc testamur, nec fractum poculum, neque mensam esse

³³ Prov. xxv, 8. ³⁴ ibid. xix, 5.

(34) Διάκονοι deest in Editis, in Reg. legitur.

(35) Ita Reg. Basil. et sic legit Nannius. Editi vero, τῶν ἁγίων ἐπισκόπων.

(36) Reg., οἶδαμεν.

(37) Reg., ἐμετρήθη. Editi vero ἐπεκλήθη.

(38) Συγγενεῦσιν Reg. Editi vero, συγγενέσι.

(39) Edit. Paris., ἡμῖν, male. Edit. vero Commol. et mss. ὑμῖν.

(40) Reg., ἀπόντας. Editi vero, ἀπόντος.

subversam, sed hæc omnia mentitum Ischyram, quod et ipse rescripto propria manu dato testatur. Post secessum namque suum ad Meletianos, iis jam calumniis in episcopum nostrum Athanasium evulgatis; cum ecclesiasticis conventibus admitti peroptaret, id ipsi minime concessum est, tametsi ille rescripto suo propriaque manu confessus esset, nihil eorum revera gestum fuisse, sed se a quibusdam ad ea dicenda subornatum.

Quamobrem ad Mareotem cum pervenissent Theognius, Theodorus, Maris, Macedonius, Ursacius et Valens, nihilque ejusmodi revera gestum comperissent; cum mox saturnum esset ut totum structæ in Athanasium episcopum nostrum calumniæ artificium deprehenderetur, tum Theognius et asseclæ, Athanasio omnes infensissimi, Ischyra cognatos Ariomanitasque nonnullos induxerunt ad ea dicenda quæ sibi maxime placerent: popularis enim nullus quidpiam protulit in episcopum. At illi terrore Philagrii Ægypti præfecti, minisque ac patrocínio Ariomanitarum freti, arbitrato suo rem gessere. Nobis quippe ad eam detegendam sycophantiam accedentibus nequaquam admissis, imo expulsi, quos libuit ad calumniarum prius adornatos, Philagrii præfecti formidine, consilii sui participes efficere. Cujus item præfecti opera, permisum nobis non est huic interesse negotio, quo saltem a se subornatos testes internoscere possemus ex Ecclesiane essent, an ex Ariomanitis. Non ignari autem estis, dilecti Patres, rei quam ipsi nos edocetis, nullam scilicet vim habere inimicorum testimonia. Cæterum hæc a nobis vere dici, testis ipsa Ischyra manus, testes ipsæ res gestæ; nobis nimirum nihil consiliis hac ratione actum fuisse: Philagrium secum assumpsere, ut gladii formidine minisque adhibitis, pro libidine in Athanasium conspirarent. Hæc quasi præsentē Deo testificamur: hæc loquimur, ut qui certo sciamus a Deo futurum esse judicium: cupidi quidem ut omnibus nobis ad vos accedendi facultas esset; sat tamen, ut litteræ non accedentium vices suppleant.

Ingenius presbyter vos valere in Domino exopto, dilecti Patres: Theon presbyter, Ammonas presbyter, Ilraelius presbyter, Bocco presbyter, Trypho presbyter, Petrus presbyter, Hierax presbyter, Sarapion presbyter, Marcus presbyter, Ptolariion presbyter, Gaius presbyter, Dioscorus presbyter, Demetrius presbyter, Thyrsus presbyter.

Diaconi: Pistus diaconus, Apollos diaconus, Seras diaconus, Pistus diaconus, Polynicus diaconus, 152 Ammonius diaconus, Maurus diaconus, Ephastus diaconus, Apollos diaconus, Metopas diaconus, Serapas diaconus, Meliphthongus diaconus, Lucius diaconus, Gregoras diaconus.

(41) Reg., 'Αρειομανίται. Οἷδατε δὲ. Editi, Οἷδατε ἑαυτοὺς.

(42) Καὶ in Reg. habetur, sed deest in editis.

ἐστράπη, ἀλλὰ πάντα ψεύδεται, ὡς καὶ αὐτὸς διὰ τῆς αὐτοῦ χειρὸς μαρτυρεῖ. Θελήσαντα γὰρ αὐτὸν συναχθῆναι μετὰ τὸ ἀπελθεῖν αὐτὸν μετὰ Μελιτιανῶν, καὶ τοιαῦτα φημίσαι κατὰ τοῦ ἐπισκόπου ἡμῶν Ἀθανασίου, οὐκ ἐδέξαντο αὐτὸν, καίτοι γράψαντα, καὶ ἰδίᾳ χειρὶ ὁμολογήσαντα μηδὲν τούτων γεγενῆσθαι, ἀλλ' ὑποβεβληθῆαι ὑπὸ τινων ταῦτα εἰπεῖν.

Διὸ καὶ ἔλθόντες οἱ περὶ Θεόγνιον καὶ Θεόδωρον, καὶ Μάριν, καὶ Μακιδόνιον, καὶ Οὐρσάκιον, καὶ Οὐάλεντα, εἰς τὸν Μαρεώτην, οὐδὲν εὐρόντες ἀληθές, ἀλλὰ μέλλοντος τοῦ πράγματος ἐλέγχεσθαι, ὅτι συκοφαντίαν ἐργάσαντο κατὰ τοῦ ἐπισκόπου ἡμῶν Ἀθανασίου, αὐτοὶ οἱ περὶ Θεόγνιον, ἔχθροὶ τυγχάνοντες, τοὺς συγγενεῖς αὐτοῦ καὶ τινες Ἀρειομανίτας πεποιθήκασιν εἰπεῖν ἅπερ ἤθελον. Οὐ γὰρ τις τοῦ λαοῦ κατὰ τοῦ ἐπισκόπου εἰρήκεν, ἀλλ' αὐτοὶ τῷ φόβῳ τοῦ ἐπαρχοῦ τῆς Αἰγύπτου Φιλαγρίου, καὶ ταῖς ἀπειλαῖς καὶ τῇ προστασίᾳ τῶν Ἀρειομανιτῶν, ἅπερ ἠθέλησαν πεποιθήκασιν. Καὶ γὰρ ἔλθοντας ἡμᾶς ἐλέγξει τὴν συκοφαντίαν οὐκ ἐπέτρεψαν, ἀλλ' ἀπέβριπτον μὲν ἡμᾶς, οὐς δὲ ἤθελον συσκευαζόμενοι, προσεδέχοντο, καὶ συνετίθεντο αὐτοῖς διὰ τὸν φόβον τοῦ ἐπαρχοῦ Φιλαγρίου· δι' οὗτε παρίναι ἡμᾶς ἐπέτρεψαν, ἵνα καὶ τοὺς ὑποβαλλομένους ὑπ' αὐτῶν δουθηθῶμεν ἐλέγξει εἰ τῆς Ἐκκλησίας εἰσὶν, ἧ' Ἀρειομανίται. Οἷδατε δὲ (41), ἀγαπητοὶ Πατέρες, καὶ ὑμεῖς, ὡς διδάσκατε ἡμᾶς, ὅτι ἔχθρων οὐκ ἰσχύει μαρτυρία. Καὶ ὅτι μὲν ἀληθεύομεν, μαρτυρεῖ μὲν καὶ ἡ χεὶρ Ἰσχυρά, μαρτυρεῖ δὲ καὶ (42) τὰ πράγματα αὐτὰ, ὅτι, ἡμῶν μηδὲν συνειδότην τοιοῦτόν τι γεγενῆσθαι, Φιλαγρίου παρίεσθον μεθ' αὐτῶν, ἵνα τῷ φόβῳ τοῦ ἑξέως καὶ ταῖς ἀπειλαῖς αὐτοῦ βούλονται συσκευασθῶνται. Ταῦτα ὡς ἐπὶ Θεοῦ μαρτυροῦμεν, ταῦτα ὡς εἰδότες καὶ ἰσομένην κρίσιν παρὰ Θεοῦ λέγομεν, θέλοντες μὲν ἐλθεῖν πάντες πρὸς ὑμᾶς, ἀρκεσθέντες δὲ τοῖς ἐξ ἡμῶν, ἵνα τὰ γράμματα τῇ τῶν μὴ παραγενομένων παρουσίᾳ ἀποπληρώσῃ.

esse rati tamen, si ex nobis quidam isthuc mit-

D Ἰγγένιος πρεσβύτερος ἐβρῶσθαι ὑμᾶς εὐχομαι ἐν Κυρίῳ, ἀγαπητοὶ Πατέρες, Θέων πρεσβύτερος, Ἀμμωνᾶς πρεσβύτερος, Ἡράκλειος πρεσβύτερος, Βόκκων πρεσβύτερος, Τρύφων πρεσβύτερος, Πέτρος πρεσβύτερος, Ἰεραξ πρεσβύτερος, Σαραπίων πρεσβύτερος, Μάρκος πρεσβύτερος, Πτολλαρίων (43) πρεσβύτερος, Γάιος πρεσβύτερος, Διόσκορος πρεσβύτερος, Δημήτριος πρεσβύτερος, Θύρσος πρεσβύτερος.

Διάκονοι· Πιστὸς διάκονος, Ἀπολλῶς διάκονος, Σεβρᾶς (44) διάκονος, Πιστὸς διάκονος, Πολύνικος διάκονος, Ἀμμώνιος διάκονος, Μαῦρος διάκονος, Ἡραίστος διάκονος, Ἀπολλῶς διάκονος, Μετωπᾶς διάκονος, Σαραπᾶς διάκονος, Μελίφθογγος διάκονος, Λούκιος διάκονος, Γρηγορᾶς διάκονος.

Mox editi, ἡμῶν μὲν, sed μὲν deest in Reg.

(43) Reg., Πτολλαρίων. Editi, Πτολλαρίων.

(44) Reg., Σεράς.

ΟΙ ΑΥΤΟΙ

Α

IDEM

Πρὸς τὸν Κουριώσον καὶ Φιλάγγριον, τότε λεγόμενον ἑπαρχὸν Αἰγύπτου.

Ad Curiosum, et ad Philagrium, tunc Ægypti præfectum.]

Φλαβίῳ Φιλαγγρίῳ, καὶ Φλαβίῳ Παλλαδίῳ δουκινὰρ Παλατίνῳ, Κουριώσῳ (46), καὶ Φλαβίῳ Ἀντωνίνῳ (47) βιάρχῳ κεντηναρίῳ τῶν κυρίων μου τῶν λαμπροτάτων ἐπαρχῶν τοῦ ἱεροῦ πραιτωρίου, παρὰ τῶν πρεσβυτέρων καὶ διακόνων τοῦ Μαρεώτου, νομοῦ τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας τῆς ὑπὸ τὸν αἰδεσιμώτατον ἐπισκοπὸν Ἀθανάσιον, διὰ τῶν ἐξῆς ὑπογραφόντων, τάδε μαρτυρούμενοι (48) ἐπιδιδόμεν·

Flavio Philagrio, et Flavio Palladio ducenariorum Palatino, Curioso, et Flavio Antonino commentarium præfecto centenario dominorum meorum illustrissimorum præfectorum sacri prætorii: presbyteri et diaconi Mareotæ, nomi catholice Ecclesiæ, quæ subest reverendissimo episcopo Athanasio, per eos qui post hæc subscribunt, hoc damus testimonium:

75. Ἐπειδὴ Θεόγνιος, καὶ Μάρις, καὶ Μακεδόνης, καὶ Θεόδωρος, καὶ Οὐρσάκιος, καὶ Οὐάλης, ὡς ἀποσταλέντες ὑπὸ πάντων τῶν ἐπισκόπων τῶν συνελθόντων ἐν τῇ Τύρῳ, ἀπήντησαν ἐν τῇ ἡμετέρᾳ παροικίᾳ, φάσκοντες ἐντολὰς εἰληφέναι, ὡς ζητήσαι τινα ἐκκλησιαστικὰ πράγματα, ἐν οἷς ἔλεγον καὶ περὶ ποτηρίου κυριακοῦ κεκλασμένου, ὑποβλήθέντος αὐτοῖς ὑπὸ Ἰσχυρά, ὃν ἤγαγον μεθ' αὐτῶν, λέγοντος αὐτὸν εἶναι πρεσβύτερον, ὃς οὐκ ἐστὶ πρεσβύτερος. Ὑπὸ γὰρ Κολλεύθου (49) τοῦ πρεσβυτέρου φαντασθέντος ἐπισκοπὴν, καὶ ὕστερον ὑπὸ κοινῆς συνόδου Ὁσίου καὶ τῶν σὺν αὐτῷ ἐπισκόπων καλευσθέντος πρεσβυτέρου εἶναι, καθὼ καὶ πρότερον ἦν, κατεστάθη· καὶ κατὰ ἀκολουθίαν πάντες οἱ ὑπὸ Κολλεύθου κατασταθέντες ἀνέδραμον εἰς τὸν αὐτὸν τόπον, εἰς ὃν καὶ πρότερον ἦσαν, ὡς καὶ αὐτοῖς Ἰσχυράς λαϊκὸς ὥφθη. Ἦν τε λέγει ἔχειν ἐκκλησίαν, μὴδὲ πώποτε ἐκκλησίαν γεγενῆσθαι, ἀλλ' οἰκητικὸν οἰκημῆτιον μικρὸν ὁρανοῦ παιδίου Ἰσίδωρος (50) τόνονμα. Καὶ διὰ τοι τοῦτο τῆδε τῇ διαμαρτυρίᾳ (51) ἐχρησάμεθα, ἐπορκίζοντές σε κατὰ τοῦ παντοκράτορος Θεοῦ, καὶ κατὰ τῶν δεσποτῶν ἡμῶν Κωνσταντίνου τοῦ Αὐγούστου, καὶ τῶν ἐπιφανεστῶν Καيسάρων παίδων αὐτοῦ, ταῦτα αὐτὰ εἰς γνώσιν ἀνεγκέιν τῇ εὐσεβείᾳ αὐτῶν. Οὗτε γὰρ πρεσβύτερός ἐστι τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας, οὔτε ἐκκλησίαν ἔχει, οὔτε ποτὲ ποτήριον ἐκλάσθαι, ἀλλὰ πάντα φεύδεται, καὶ πλάττεται. Ὑπατίᾳ (52) Ἰουλίῳ Κωνσταντίνῳ τοῦ λαμπροτάτου πατριχοῦ, ἀδελφοῦ τοῦ εὐσεβεστάτου βασιλέως Κωνσταντίνου τοῦ Αὐγούστου, καὶ Ρουφίνῳ Ἀλδίνῳ, τῶν λαμπροτάτων, Θῶδ' δεκάτῃ. Οἱ μὲν οὖν πρεσβύτεροι ταῦτα.

75. Quandoquidem Theognius, Maris, Macedonius, Theodorus, Ursacius et Valens, quasi ab omnibus Tyri coactis episcopis legati, ad nostram se contulere parociam, sibi-jussum aientes, ut ecclesiastica quædam disquirerent negotia, Interque alia de confracto Dominico calice: quod scelus conflictum delatumque fuerat a quodam, quem secum adducebant, Ischyra, qui se presbyterum jactabat, tametsi non presbyter. Ordinatus quippe fuit a Collutho presbytero qui falso episcopi nomine gloriabatur, denumque in communi synodo ab Hosio et sociis ejus episcopis celebrata ad priorem presbyteri ordinem redactus est. Ac consequenter quotquot a Collutho fuerant ordinati, ii sunt ad priorem reversi conditionem; ita ut ipse quoque Ischyra inter laicos visus fuerit. Ea autem quam se habere jactat ecclesia, nunquam ecclesia revera exstitit, sed parva domus pueri cujusdam orphanum Isionis nomine. Quapropter hoc testimonium proferimus: te adjuvantes per omnipotentem Deum, perque dominos nostros Constantinum Augustum, ac illustrissimos Cæsares ejus filios, eorum ut pietati hujusce rei notitiam præbeas. Ille namque nec catholicæ Ecclesiæ presbyter est, nec habet ecclesiam, nec confractum fuit poculum: sed hæc omnia mentitur, omnia cominiscitur. Consulibus Julio Constantio, clarissimo patricio, fratre piissimi imperatoris Constantini Augusti, et Rufino Albino, clarissimis viris, decima mensis Thoth (53). Hæc presbyteri.

77. Ἄ δὲ καὶ οἱ ἐπισκοποὶ, οἱ μεθ' ἡμῶν ἐλθόντες εἰς τὴν Τύρον, συνορῶντες τὴν συσκευὴν καὶ τὴν ἐπιβουλὴν, ἔγραψαν καὶ διαμαρτύραντο, ἐστὶ ταῦτα·

77. Episcopi vero qui nobiscum Tyrum concesserant, eorum conspatione insidiisque animadvertis, litteris suis hæc contestati sunt:

ΤΟΙΣ ΕΝ ΤΥΡῳ ΣΥΝΕΛΘΟΥΣΙΝ
ΕΠΙΣΚΟΠΟΙΣ,

EPISCOPIS TYRI CONGREGATIS

Κυρίως τιμωτάτοις, οἱ ἀπ' Αἰγύπτου σὺν Ἀθα-

Honoratissimis dominis, qui ex Ægypto cum Athanasio

(46) Reg. Φλαυίῳ. Mox καὶ Φλαβίῳ Παλλαδίῳ δουκινὰρ Παλατίνῳ, Κουριώσῳ, hæc desunt in eodem Regio codice. Is ipse Palladius Curiosus supra memoratur in epistola ad legatos Mareoticos.

Παλατίνῳ. Palatini generatim erant officiales palatii quorum varia officia videsis in Codice Theodosiano.

(47) Reg. Φλαυίῳ Ἀντωνίνῳ. In edit. Paris. Ἀντωνίτῳ, mendose.

(48) Reg. μαρτυρούμενοι.

(49) Ita edit. Commel. et mss. hic et infra. Editi. vero Paris. καθολικοῦ, perperam. De Collutho alias agemus.

(50) Sic Reg. Editi vero mendose, Ἰσίδωρος.

(51) Reg. διαμαρτυρία. Editi μαρτυρία. Mox Reg. ἐπορκίζοντες, ubi editi ἐπορκίζοντες.

(52) Sic Reg. Editi ὑπατία.

(53) Id est Septembris septima.

huc accessere, catholicæ Ecclesiæ episcopi, in Domino saluem.

Arbitramur non ulterius occultam esse ab Eusebio. Theognio, Mari, Narcisso, Theodoro et Patrophilo in nos conflata[m] conspirationem. Et principio quidem omnes, per Athanasium comministrum nostrum, recusavimus quominus iis **153** præsentibus interrogatio haberetur; quod probe sciremus vel unius inimici præsentiam, nedum plurimorum, interrogationem turbare ac lædere posse. Non ignari quippe estis quanto non nos duntaxat, sed et omnes orthodoxos odio habeant: Ariti namque furoris implacæque ejus doctrinæ causa, in omnes insurgunt, in omnes conspirant. Quando autem nos, veritati confidentes, structam a Meletianis sycophantiam adversus Ecclesiam comprobare aggressi sumus, ignoramus quo consilio Eusebiani dicta interpellare nostra conati, testimonia etiam repudiare totis viribus nisi sunt; dum sinceros iudices minis, alios contumeliis lacesserent: eo solum ut sui adversum nos assequendi propositi copia esset. Et fortasse divina vestra pietas, domini honoratissimi, eorum ignorabat conspirationem: sed arbitramur eam nunc esse conspicuam. Næ illi suam ipsi prodidere conjectationem: ex sociis namque suis viros nobis suspectos legare decreverunt in Mareotem; ut nobis absentibus et hic remanentibus, populos turbare, et arbitratu suo agere valeant. Norunt enim Ariomanitas, Colluthianos et Meletianos Ecclesiæ hostes esse: quamobrem hos ipsos eo mittendos curarunt, ut in præsentialibus inimicorum quæ voluerint in nos machinentur. Etenim qui hic versantur Meletiani jam ex suis quosdam isthuc misere: imo quatuor ante diebus, guarri scilicet hanc futuram esse perquisitionem, veredarios sub vesperam viæ commisere, qui Meletianos ex Ægypto in Mareotem, ubi ne unus quidem eorum aderat, cogerent; ex aliisque locis Colluthianos et Ariomanitas, quos de calumniis in nos deferendis ante monerent. Probe namque meministis ipsum coram vobis confessum Ischyram, non plus septiem esse qui conventibus intersint suis. Quandoquidem igitur, postquam arbitratu suo hæc sunt machinati, postquam suspectos isthuc misere viros, comperimus eos singulorum vestrum circumcirca subscriptiones postulare, ut omnium vestrum consensu res gesta videatur: ea sane nobis causa fuit litteras vobis quamprimum hocque testimonium tradendi. Contestamur enim nos conspirationibus insidiarum operum, illorumque causa appeti: rogamusque, ut Dei timore in mente suscepto, improbantur quod clam nobis quos libuerit miserint, non subscribatis;

(54) Editi mendose, Θεόφιλον. Sed Reg. hic et in sequente epistola Θεόδωρον. Mox Κατ' ἀρχὴν μὲν γὰρ Reg. et ita in sequenti epist. In editis γὰρ deest. Ibidem Reg. in hac epistola διὰ τοῦ συλλειτουργοῦ, cum editis. In sequenti vero epistola, διὰ τοῦ συλλειτουργοῦ, mendose.

νασίῳ ἐλθόντες τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας, ἐν Κυρίῳ χαίρειν.

Οὐκ ἐτι νομίζομεν τὴν συσκευὴν δόξῃ εἶναι, τὴν παρὰ τῶν περὶ Εὐσέβιον, καὶ Θεόγνιον, καὶ Μάριν, καὶ Νάρκισσον, καὶ Θεόδωρον (54), καὶ Πατρόφιλον ἡμῖν γινομένην. Καὶ κατ' ἀρχὴν μὲν γὰρ παρητούμεθα πάντες διὰ τοῦ συλλειτουργοῦ ἡμῶν Ἀθανασίου, παρόντων αὐτῶν τὴν ἀκράσιν γενέσθαι· εἰδότες, ὅτι καὶ ἐνὸς μόνου ἐχθροῦ παρουσίᾳ, μή τιγε πολλῶν, ταράττειν καὶ βλάπτειν δύναται τὴν ἀκράσιν. Οἶδατε γὰρ καὶ ὑμεῖς αὐτοὶ τὴν ἐχθραν αὐτῶν, ἣν οὐ πρὸς ἡμᾶς μόνον ἐσχέασιν, ἀλλὰ καὶ πρὸς πάντας τοὺς ὀρθοδόξους, ὅτι διὰ τὴν Ἀρείου μανίαν, καὶ τὴν ἀσεβῆ διδασκαλίαν ἐκείνου κατὰ πάντων ἐπιφύονται, καὶ πᾶσι συσκευάζονται. Ἐπειδὴ δὲ θαρρόντες ἡμεῖς τῇ ἀληθείᾳ, δεῖξαι τὴν συκοφαντίαν τὴν κατὰ τῆς Ἐκκλησίας ὑπὸ τῶν Μελιτιανῶν γινομένην ἠθέλησαμεν, οὐκ οἶδαμεν πῶς οἱ περὶ Εὐσέβιον ταράττειν τὰ παρ' ἡμῶν λεγόμενα ἐπειρῶντο, καὶ ἐπὶ πολὺ ἐσπούδαζον τὰ παρ' ἡμῶν λεγόμενα ἐκβάλλεσθαι, τοῖς μὲν ἀκραίως διχάζουσιν ἀπειλοῦντες, τοὺς δὲ καὶ ὀδρίζοντες, μόνον ἵνα τὸ καθ' ἡμῶν σπουδαζόμενον αὐτοῖς γένηται. Καὶ ἴσως ἡ ἐνθεὸς ὁμὸν εὐλάβεια, κύριοι τιμωτάτοι, ἡγνῶει τὴν γενομένην παρ' αὐτῶν συσκευήν· ὁλλὰ νῦν νομίζομεν φανεράν γεγενῆσθαι αὐτήν. Ἰδοὺ γὰρ φανερώς αὐτοὶ τὴν συσκευὴν ἐνεδείξαντο· τοὺς γὰρ ἐξ αὐτῶν ὑποπτευομένους ἀποστείλαι ἠθέλησαν εἰς τὸν Μαρεώτην, ἵνα, ἀπόντων ἡμῶν καὶ ἐνταῦθα μενόντων, τοὺς λαοὺς (55) ταράξωσιν, ἃ δὲ βούλονται διαπράξωσιν. Εἶδον γὰρ, ὅτι οἱ Ἀρειομανῖται, καὶ Κολουθιανοὶ καὶ Μελιτιανοὶ, ἐχθροὶ τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας εἰσι· διὰ τοῦτο ἐσπούδασαν ἀποστελεῖν τούτους, ἵνα, παρόντων ἐχθρῶν, καττύσωσι καθ' ἡμῶν ἃ βούλονται. Καὶ γὰρ οἱ ἐνταῦθα τῶν Μελιτιανῶν ἀπέστειλαν ἐξ αὐτῶν (56) τινὰς, καὶ πρὸ τεσσάρων μὲν ἡμερῶν, ὥσπερ εἰδότες τούτῳ τὸ σκέμμα γιγνόμενον εἶσεσθαι, καὶ ἐσπείραν δὲ βηριβαρίους (57) πρὸς τὸ καὶ ἀπὸ τῆς Αἰγύπτου Μελιτιανούς συναγαγεῖν εἰς τὸν Μαρεώτην, διὰ τὸ μὴ εἶναι ἐκεῖ μηδένα καθόλου, καὶ Κολουθιανούς καὶ Ἀρειομανίτας ἀπὸ ἄλλων τόπων, καὶ καττύσαι καθ' ἡμῶν αὐτοὺς λέγειν. Οἴδατε γὰρ καὶ ὑμεῖς, ὅτι αὐτὸς Ἰσχυράς ὡμολόγησεν ἐφ' ὧμῶν οὐ πλέον ἐπὶ τὰ συναγομένον ἔχειν. Ἐπεὶ οὖν μετὰ τὸ αὐτοὺς κατασκευάσαι ὅπερ βούλονται, καὶ ἀποστελεῖν τοὺς ὑπόπτους, ἡκούσαμεν, ὅτι καθ' ἑκαστον ὧμῶν περιερχόμενοι ἀπαιτοῦσιν ὑπογραφὴν, πρὸς τὸ δοκεῖν τῇ πάντων ὧμῶν σκέψει γεγενῆσθαι· τούτου ἕνεκεν γράφαι ὑμῖν ἡπειχθῆμεν, καὶ ἐπιδοῦναι τὴν τῷ μαρτύριον· μαρτυρούμενοι μὲν, ὅτι συσκευαζόμεθα καὶ πάσχοντες ὑπ' αὐτῶν καὶ δι' αὐτῶν ἐπιβουλὴν, ἀξιοῦντες δὲ ὅπως ἐν νῷ λαβόντες τὸν

(55) In sequenti epistola, τοὺς μὲν λαοὺς.

(56) Reg. ἐξ αὐτῶν. In sequenti vero idem ἐξ αὐτῶν.

(57) Reg. in sequenti epist. δὲ δύο βηριβαρίους. Mox edit. Comm. et mss. πρὸς τὸ. Edit. Paris. πρὸς τε.

τοῦ Θεοῦ φόβον, καὶ καταγρόντες, ὅτι χωρὶς ἡμῶν ἂν ἀπέστειλαν οὐκ ἠθέλησαν, μὴ ὑπογράψετε, ἵνα μὴ, ὅπερ εἶπὸ καὶ ἑαυτοὺς καττύουσιν, ταῦτα ὡς παρ' ὡμῶν γινόμενα λέγωσι. Καὶ γὰρ πρέπει τοὺς ἐν Χριστῷ ἀνθρώπους μὴ εἰς ἀνθρώπινα βλέπειν, ἀλλὰ τὴν ἀλήθειαν πάντων προκρίνειν (58). Καὶ μήτε ἀπειλὴν ἢ χρώνται πρὸς πάντας, μήτε συσκευὴν φοβεθῆτε, ἀλλὰ μᾶλλον τὸν Θεόν. Ἐδεῖ γάρ, εἴπερ ἦν ὁμις ἀκόλουθον εἰς τὸν Μαρεώτην ἀποσταλῆναι, καὶ ἡμᾶς συμπαρεῖναι, ἵνα τοὺς μὲν ἐχθροὺς τῆς Ἐκκλησίας ἐλέγξωμεν, τοὺς δὲ ξένους ἀποδείξωμεν, καὶ καθαρὰ τοῦ πράγματος ἡ ἔρευνα γένηται. Οἴδατε γάρ, ὅτι οἱ περὶ Εὐσέβιον ἐκάρτευσαν ἐπιστολὴν ἐπιδοθῆναι, ὡς ἀπὸ Κολλουθιανῶν, καὶ Μελετιανῶν, καὶ Ἀρειανῶν, γραφεῖσιν καὶ ἡμῶν· καὶ ὅηλον, ὅτι αὐτοὶ οἱ ἐχθροὶ (59) τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας οὐδὲν ἀληθὲς περὶ ἡμῶν, ἀλλὰ πάντα καὶ ἡμῶν λέγουσιν. Ὁ δὲ νόμος τοῦ Θεοῦ οὔτε ἐχθρὸν μάρτυρα, οὔτε κριτὴν εἶναι βούλεται. Λοιπὸν ὡς ἐν ἡμέρᾳ κρίσεως λόγον μέλλοντες διδόναι, λαθόντες τὸ μαρτύριον τοῦτο, καὶ γνόντες συσκευὴν τὴν καὶ ἡμῶν γενομένην, παρακληθέντες φυλάξαθε μηδὲν τι καὶ ἡμῶν πρᾶξαι, μηδὲ συνάρασθαι τῇ τῶν περὶ Εὐσέβιον σκέψει. Καὶ γὰρ πάλιν οἴδατε, ὡς προείπομεν, ὡς ἐχθροὶ εἰσιν ἡμῶν, καὶ διὰ τὴν Εὐσέβιον ὁ τῆς Καισαρείας μεθ', κύριος ποθεινόςτατος.

(60) ΦΛΑΒΙΟΥ ΔΙΟΝΥΣΙΟΥ

τῷ λαμπροτάτῳ κόμητι παρὰ τῶν ἐπισκόπων τῆς Αἰγύπτου καθολικῆς Ἐκκλησίας, τῶν ἐλθόντων εἰς Τύρον.

Οὐκ ἐστὶ νομίζομεν τὴν συσκευὴν ἄδελον εἶναι τὴν παρὰ τῶν περὶ Εὐσέβιον, καὶ Θεόγριον, καὶ Μάριν, καὶ Νάρκισσον, καὶ Θεόδωρον, καὶ Πατρόφιλον ἡμῶν γινομένην. Κατ' ἀρχὴν μὲν γὰρ παρητούμεθα πάντες διὰ τοῦ συλλειτουργοῦ ἡμῶν Ἀθανασίου, παρόντων αὐτῶν, τὴν ἀκρόασιν γενέσθαι· εἰδότες, ὅτι καὶ ἐνὸς μόνου ἐχθροῦ παρουσία, μήτιγε πολλῶν, ταραττεῖν καὶ βλάπτειν δύναται τὴν ἀκρόασιν. Φανερὰ γάρ ἐστιν ἡ ἐχθρα αὐτῶν, ἣν οὐ πρὸς ἡμᾶς μόνον ἐσχήκασιν, ἀλλὰ καὶ πρὸς πάντας τοὺς ὀρθοδόξους· ὅτι κατὰ πάντας ἐπιφύονται, καὶ πᾶσι συσκευάζονται· ἐπειδὴ δὲ θαρρόντες ἡμεῖς τῇ ἀληθείᾳ, δεῖξαι τὴν συκοφαντίαν τὴν κατὰ τῆς Ἐκκλησίας ὑπὸ τῶν Μελετιανῶν γενομένην ἠδελύσαμεν, οὐκ οἴδαμεν πῶς αὐτοὶ οἱ περὶ Εὐσέβιον ταραττεῖν τὰ παρ' ἡμῶν λεγόμενα ἐπειρώντων· καὶ ἐπὶ πολλὴ ἐσπουδάζον τὰ παρ' ἡμῶν λεγόμενα ἐκβάλλεσθαι, τοῖς μὲν ἀκεραίως διακρίουσιν ἀπειλοῦντες, τοὺς δὲ καὶ ὑβρίζοντες, μόνον ἵνα τὸ καὶ ἡμῶν σπουδαζόμενον αὐτοῖς γένηται. Καὶ ὡς ἡ χρηστότης ὡμῶν (61) ἡγνύει τὴν καὶ ἡμῶν γινομένην παρ' αὐτῶν συσκευὴν· ἀλλὰ νῦν νομίζομεν φανερὰν αὐτὴν γεγενῆσθαι. Ἰδοὺ γὰρ φανερώς αὐτοὶ τὴν συσκευὴν ἐνεδείξαντο· τοὺς γὰρ ἐξ ἑαυτῶν ἀποστέλλει ἠθέλησαν εἰς τὸν Μαρεώτην· ἵνα, ἀπόντων ἡμῶν, καὶ ἐνταῦθα μενόντων, τοὺς μὲν λαοὺς

ut ne quæ illi inter se machinantur, hæc quasi a vobis gesta prædicent. Etenim decet Christianos homines non humana respicere, sed veritatem omnibus anteferre. Ne metuito quas illi minas omnibus intentant, neve eorum conspirationem, sed potius Deum timeate. Par erat enim, si quidem omnino fuere legati in Mareotem mittendi, nos etiam huic interesse negotio; ut inimicos Ecclesie confutare, extraneosque indicare possemus: ac eo modo sincere causæ disquisitio haberetur. Scitis enim Eusebianos dolo usos epistolam tradidisse, quasi a Coluthianis, Meletianis et Arianis adversum nos scriptam. Palamque est illos, utpote Ecclesie catholicæ hostes, nihil vere de nobis, sed omnia adversa deferre. Lex autem Dei inimicum vetat vel testem esse vel judicem. Reliquum est, ut tanquam in die iudicii rationem reddituri, hoc accepto testimonio, agnitaque conspiratione in nos conflata, quantumvis rogati, quidvis contra nos agere caveatis: nec Eusebianorum consilio sociemini. Non ignari quippe estis, uti supra diximus, insensos nobis illos esse: nec vos latet cur Eusebius Cæsareæ ab anno præterito inimicus nobis factus sit. Valere vos optamus, domini desideratissimi.

ἐχθρὸς γέγονεν ἀπὸ πέρυσιν. Ἐρρώσθα: ὡμᾶς εὐχόμεθα.

FLAVIO DIONYSIO

Clarissimo comiti, episcopi Egyptii catholice Ecclesie, qui Tyrum venerat.

154 Arbitramur non ulterius occultam esse ab Eusebio, Theognio, Mari, Narcisso, Theodoro et Patrophilo in nos conflata conspirationem. Principio enim omnes per Athanasium comministrum nostrum, recusavimus, quominus iis præsentibus interrogatio haberetur: quod probe sciremus vel unus inimici præsentiam, nedum plurimorum, interrogationem turbare ac lædere posse. Palam enim est eos, non nos duntaxat, sed et omnes orthodoxos odio habere: in omnes quippe insurgunt, in omnes conspirant. Quando autem nos veritati confidentes, structam a Meletianis sycophantiam adversus Ecclesiam comprobare aggressi sumus, ignoramus quo consilio iidem Eusebiani dicta interpellare nostra conati, testimonia etiam nostra repudiare totis viribus nisi sunt, dum sinceros iudices minis, alios contumeliis lacesserent; eo solum ut sui adversum nos assequendi propositi copia esset. Et fortasse humanitas tua eorum ignoratam conspirationem in nos structam: sed arbitramur eam nunc esse conspiciam. Ne illi ipsi eam palam fecere: ex sociis namque suis viros nobis suspectos legare decreverunt in Mareotem, ut nobis absentibus atque hic remanentibus, et populos turbare, et arbitratu suo agere valeant. Cum noverint enim Ariomanitas, Col-

(58) Ita Reg. hic et in sequenti epist. Editi mendose, ὑποκρίναι.

(59) Reg. αὐτοὶ οἱ ἐχθροί. In editis, αὐτοὶ δέσπαι.

(60) Hæc epistola, quod excepto titulo præcedenti

fere similis esset, in editis ommissa est. Sed visum est eam integram, prout in manuscripto Regio legitur, huc transferre, quod in nonnullis a præcedenti discrepet, et longe sit illa brevior.

(61) Λα σοῦ, κτ infra.

luthianos et Meletianos Ecclesiae hostes esse, ideo hos ipsos eo mittendos curarunt, ut in praesentia inimicorum quae ipsi voluerint in nos machinentur. Etenim qui hic versantur Meletiani jam ex suis quosdam isthuc misere : et quatuor ante diebus, gnari scilicet hanc futuram esse perquisitionem, duos veredarios sub vesperam miserunt, qui Meletianos ex Aegypto in Marcotem, ubi ne unus quidem eorum aderat, cogerent ; ex aliisque locis Colluthianos et Ariomanitas, quos de calumniis in nos proferendis ante instruerent. Meminit autem humanitas tua, ipsum coram te confessum Ischyram, non plus septem esse qui conventibus intersint suis. Quandoquidem igitur, postquam arbitrata suo haec sunt machinati, postquam suspectos eo misere viros, comperimus eos singulorum episcoporum circumcirca subscriptiones postulare, ut eorum omnium consensu res gesta videatur ; ea sane de causa maturandum duximus haec ad tuam claritatem deferre, hocque testimonium tibi tradere : contestamur enim nos conspirationibus insidiisque, illorum opera illorumque causa, appeti. Rogamusque ut Dei timore in mente suscepto, necnon piis mandatis religiosissimi imperatoris, improbensque quod citra consensum nostrum, quos libuit eo miserint, ne tolere eos.

79. Adamantius episcopus has litteras dedit, Ischyra, Ammon, Petrus, Ammonianus, Tyrannus, Taurinus, Sarapammon, Aelurion, Harpocraton, Moses, Optatus, Anubion, Saprion, Apollonius, Ischyron, Arbathion, Potamon, Paphnutius, Heraclides, Theodorus, Agathammon, Gaius, Pistus, Athas, Nicron, Pelagius, Theon, Paninuthius, Nonnus, Ariston, Theodorus, Irenaeus, Blastammon, Philippus, Apollon, 155 Dioscorus, Timotheus Diospolitianus, Macarius, Heraclammon, Cronius, Muis, Jacobus, Ariston, Artemidorus, Phinees, Psais, Heraclides.

Et secundo iidem

FLAVIO DIONYSIO

Comiti illustrissimo, episcopi catholicae Ecclesiae qui Tyrum ex Aegypto concessere.

Cum plurimas videamus in nos conflatas conjurationes, insidiasque structas ex conspiratione Eusebii, Narcissi, Flacilli, Theognii, Maris, Theodori et Patrophili : quos cum a principio recusare vellemus, id minime nobis concessum est, ad hanc contestationem venire cogimur. Etenim hinc magnam de Meletianis geri sollicitudinem, hinc structas in catholicam Aegypti Ecclesiam nostri causa insidias cernimus. Quapropter hanc tibi tradimus epistolam, rogantes ut in mente habens Deum omnipotentem,

(62) Reg. παρὰ τῶν ἐχθρῶν. Sed in praecedenti παρόντων ἐχθρῶν, quae vera est lectio.

(63) Suspicamur hunc Adamantium eum esse qui in subscriptionibus Sardicensibus Amantius vocatur, estque ibi ordine secundus. Mox Reg. Ἰσαχώρας, Ἀμμων. Sed vox ἰσα est supervacanea. Porro haec duo Ἰσαχώρας, Ἀμμων forte facta ex hoc uno nomine Ἰσαχώραμμων, qui in iisdem subscriptionibus

απαράξωσιν, ἃ δὲ βούλονται διαπράξωσιν. Εἰδότες γάρ, ὅτι Ἀρειομανίται καὶ Κολλουθιανοί, καὶ Μελετιανοί, ἐχθροὶ τῆς Ἐκκλησίας εἰσὶ, διὰ τοῦτο ἐσπούδασαν ἀποστεῖλαι τοὺς τοῦτο ἰνα, παρόντων ἐχθρῶν, (62) καττύσωσι καθ' ἡμῶν ἃ βούλονται. Καὶ γὰρ ἤδη οἱ ἐνταῦθα Μελετιανοὶ ἀπέστειλαν ἐξ αὐτῶν τινάς, καὶ πρὸ τεσσάρων μὲν ἡμερῶν, ὥσπερ εἰδότες τοῦτο τὸ σκέμμα γενόμενον ἵστασθαι, καὶ ἐσπέραν δὲ δύο βηριδάρους πρὸς τὸ καὶ ἀπὸ τῆς Αἰγύπτου Μελετιανούς συναγαγεῖν εἰς τὸν Μαρκεῶτην, διὰ τὸ μὴ εἶναι ἐκεῖ μηδὲν καθόλου, καὶ Κολλουθιανούς καὶ Ἀρειομανίτας ἀπ' ἄλλων τόπων· καὶ κατύσαι καθ' ἡμῶν αὐτοὺς λέγειν. Οἷδε δὲ σου ἡ χρηστότης, ὅτι αὐτοὺς ὠμολόγησεν ἐπὶ σοῦ μὴ πλεόν ἐπιτά συναγομένων ἔχειν. Ἐπεὶ οὖν μετὰ τὸ αὐτοὺς κατασκευάσαι ὅπερ βούλονται, καὶ ἀποστεῖλαι τοὺς ὑπόπτας, ἠκούσαμεν, ὅτι καθ' ἕκαστον τῶν ἐπισκόπων περιερχόμενοι, ἀπαιτοῦσιν ὑπογραφὴν, πρὸς τὸ δοκεῖν τῇ πάντων αὐτῶν σκέψει γενέσθαι· τοῦτο ἐνεκεν ἀνευχεῖν ἐπὶ τὴν σὴν λαμπρότητα ἠπειχόμενον, καὶ ἐπιδοῦναι τότε τὸ μαρτύριον· μαρτυρόμενοι μὲν, ὅτι συσκευασάμεθα, καὶ πάσχοντες ὅτι αὐτῶν καὶ δι' αὐτῶν ἐπιβουλήν, ἀξιοῦντες δὲ ὅπως, ἐν νῷ λαθὼν τὸν φόβον τοῦ Θεοῦ καὶ τὰς εὐσεβεῖς ἐντολὰς τοῦ θεοφιλεστάτου βασιλέως, ὡς καταγνοῦς, ὅτι χωρὶς ἡμῶν οὐκ ἠθέλησαν ἀπέστειλαν, μὴ ἀνάγκη αὐτῶν.

(63) Ἀδαμάντιος ἐπίσκοπος ἐπιδέδωκε, Ἰσχύρας, Ἀμμων, Πέτρος, Ἀμμωνιανός, Τύραννος, Ταυρίνος, Σαραπάμμων, Αἰλουρίων, Ἀρποκρατίων, Μωσῆς, Ὑπάτος, Ἀνουβίων, Σαπρίων, Ἀπολλώνιος, Ἰσαχώρας, Ἀρβαθίων, Ποτάμων, Παφνούτιος, Ἡρακλείδης, Θεόδωρος, Ἀγαθάμμων, Γάιος, Πιστός, Ἀθας, Νίκων, Πελάγιος, Θεών, Πανινούσιος, Νόννος, Ἀρίστον, Θεόδωρος, Εἰρηναῖος, Βλαστάμμων, Φιλίππος, Ἀπολλῶς, Διόσκορος, Τιμόθεος Διοσπολίτης, Μακάριος, Ἡρακλάμμων, Κρόνιος, Μῦς (64), Ἰάκωβος, Ἀρίστον, Ἀρτεμίδωρος, Φινεὺς, Ψάϊς, Ἡρακλείδης.

Καὶ δευτέρω οἱ αὐτοί

ΦΛΑΥΙΩ ΔΙΟΝΥΣΙΩ

Τῷ λαμπροτάτῳ κόμητι (65), οἱ ἐν Τύρῳ ἀπ' Αἰγύπτου ἐλθόντες ἐπίσκοποι τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας.

Πολλὰς ὁρῶντες συσκευὰς καθ' ἡμῶν γινόμενας, καὶ ἐπιβουλὰς ἐκ (66) συσκευῆς τῶν περὶ Εὐσέβιον, καὶ Νάρκισσον, καὶ Φλάκλλον, καὶ Θεόγνιον, καὶ Μάριν, καὶ Θεόδωρον, καὶ Πατρόφιλον, οὓς κατὰ τὴν ἀρχὴν βελήσαντες παραιτήσασθαι, οὐκ ἐπιτρέπημεν, ἀνάγκην ἔχοντες ἐπὶ τῇδε τὴν διαμαρτυρίαν ἔλθειν. Καὶ γὰρ πολλὴν ὑπὲρ Μελετιανῶν ὁρῶμεν σπουδὴν γινομένην, κατὰ δὲ τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας τῆς ἐν Αἰγύπτῳ δι' ἡμῶν ἐπιβουλὴν. Ὅθεν ἐπιδοδομέν σοι τῇδε τὴν ἐπιστολήν, ἀξιοῦντες ἐν νῷ σε λαθεῖν

inter primos recensentur. Reliqua nomina fere omnia ibidem : sed suspicari licet nonnihil mutationis contigisse : v. g. Ταυρίνος pro Τιβερίνος forte positum. Paulo post Reg. Μωσῆς.

(64) Reg. Μωῦς. Editi Μωῦς.

(65) Reg. κόμητι.

(66) Ex deest in editis. Ex Regio desumptum est.

τὸν Θεὸν τὸν παντοκράτορα, τὸν τὴν βασιλείαν τοῦ εὐσεβεστάτου καὶ θεοφιλεστάτου βασιλέως (67) Κωνσταντίνου διαφυλάττοντα, τηρῆσαι τὴν ἀκρόασιν τῶν καθ' ἡμᾶς πραγμάτων αὐτῷ τῷ εὐσεβεστάτῳ βασιλεῖ. Καὶ γὰρ εὐλογον ἀποσταλέντα σε παρὰ τῆς βασιλείας αὐτοῦ, καὶ ἡμῶν ἐπικαλεσαμένων τὴν εὐσέβειαν αὐτοῦ (68) αὐτῷ τηρῆσαι τὸ πρᾶγμα. Οὐκ ἐστὶ γὰρ φέρομεν συσκευαζόμενοι καὶ ἐπιβουλευόμενοι διὰ τῶν περὶ Κῡσέβιον τῶν προειρημένων· καὶ διὰ τοῦτο τῷ εὐσεβεστάτῳ καὶ θεοφιλεστάτῳ (69) βασιλεῖ τηρηθῆναι τὸ πρᾶγμα ἀξιούμεν παρ' ᾧ δυνάμεθα καὶ τὰ δίκαια τῆς Ἐκκλησίας καὶ αὐτῶν παραθέσθαι. Πιστεύομεν γὰρ, ὅτι ἡ εὐσέβεια αὐτοῦ, ἀκούσασα, οὐ καταγνώσεται ἡμῶν. Καὶ πάλιν οὖν ὀρκίζομεν σε τὸν παντοκράτορα Θεόν, οὕτω τὸν εὐσεβεστάτον βασιλέα ἀεὶ εἰς πολλὰς ἐτῶν περιόδους νικῶντα καὶ ὑγιαίνοντα, μετὰ τῶν παίδων τῆς εὐσεβείας αὐτοῦ, μηδὲν πλὴν πρᾶξαι, μηδὲ ἐπιτρέψαι τι σεαυτῷ ἐν τῇ συνόδῳ κινήσαι περὶ τῶν καθ' ἡμᾶς πραγμάτων, ἀλλὰ τηρῆσαι τῇ εὐσεβείᾳ αὐτοῦ τὴν ἀκρόασιν. τοῖς ὀρθοδόξοις ἐδηλώσαμεν.

80. Ταῦτα δεξάμενος Ἀλέξανδρος ὁ ἐπίσκοπος τῆς Θεσσαλονίκης ἔγραψε Διονυσίῳ τῷ κόμητι ταῦτα·

Τῷ ΔΕΣΠΟΤῃ ΜΟΥ ΔΙΟΝΥΣΙῳ

Ἀλέξανδρος ἐπίσκοπος.

Θαυρὰν ὁρῶ κατὰ Ἀθανασίου συσκευῆν γενομένην· πάντας γὰρ οὓς παρητήσατο, τούτους (70) οὐκ οἶδα τί πεπονήθους ἀποστείλαι ἠθέλησαν, μηδὲ σημάναντες ἡμῖν. Ἦν γὰρ δόξαν κατὰ τὸ αὐτὸ σκέψασθαι, τίνας δεήσει ἀποσταλῆναι. Συμβούλευσον (71) οὖν μή τι προπετὲς γενέσθαι (ἐληλυ῅θαι γὰρ πρὸς μὲ θεοβυθίμην, λέγοντες ἦδη τὰ θηρία ἐσφρίχθαι, καὶ μέλλειν ἐφορμῆν· περιγρήθησαν γὰρ ὡς Ἰωάννου τινὲς ἀποστειλάντος), μὴ προλαθόντες καττύσωσιν (72) ὡς ἀνέθελοιεν. Οἶδας γὰρ, ὅτι καὶ Κολλουθιανοὶ τῆς Ἐκκλησίας ἐχθροὶ ὄντες, καὶ Ἀρειανοὶ, καὶ Μελιτιανοὶ, οὗτοι πάντες, ἀλλήλους σύμφηγοι γενόμενοι, δύνανται μεγάλα κακὰ ἐργάσασθαι. Σκέψαι οὖν τὸ συμφέρον (73), ἵνα μὴ ἀνακύψῃ τι σκυθρωπὸν, καὶ αἰτία ὑποβληθῶμεν, ὡς οὐ κατὰ τὸ δίκαιον κρίναντες. Κάκεινοι μάλιστα ὑφορῶνται, μὴ διοδεύοντες τὰς Ἐκκλησίας, ὧν οἱ ἐπίσκοποι εἰσὶν ἐνταῦθα, φόβον ἐμποιῶσαντες, παράξωσι πᾶσαν τὴν Αἴγυπτον, ὡς τοῖς Μελιτιανοῖς παραδοθέντες. Ἐκ τοῦ πλείστου (74) γὰρ τοῦτο συνορῶσι γινόμενον.

Πρὸς ταῦτα Διονύσιος ὁ κόμης ἔγραψε τοῖς περὶ Εὐσέβιον ταῦτα·

Ταῦτα ἦν ἃ νῦν διελεγμένη τοῖς κυρίοις μου τοῖς περὶ Φιλάκλλον, ὅτι Ἀθανάσιος ἐπιστὰς ἠτιάσατο, οὓς παρητήσάμην, λέγων τούτους ἀποστελλέσθαι, καὶ βῶν ὡς ἀδικούμενος καὶ περιγραφόμενος· ταῦτα καὶ ὁ κύριός μου τῆς ψυχῆς Ἀλέξανδρος ἀπέστειλε. Καὶ

(67) Βασιλέως deest in Reg.

(68) Hæc, καὶ ἡμῶν ἐπικαλεσαμένων τὴν εὐσέβειαν αὐτοῦ, deerant in editis. Ex Regio mutati sumus.

(69) Reg. θεοσεβεστάτῳ.

(70) Ita Reg. In editis vero, τούτους deest.

(71) Sic Reg. et Basil. Editi male, συμβούλευον.

A qui imperium tutatur piissimi et religiosissimi Constantini, eidem imperatori piissimo rerum nostrarum cognitionem reserves. Equum enim est te ab imperatoria majestate missum, nobis ejus pietatem appellanti, totum ipsi reservare negotium. Non enim ultra tolerare possumus conjurationes insidiasque, quibus nos prædicti Eusebiani adoriuntur: ideoque rem piissimo ac religiosissimo imperatori reservari postulamus, apud quem licebit Ecclesiæ jura nostraque exponere. Confidimus enim pietatem ejus, ubi rem audierit, nos non damnaturam. Itaque te iterum adjuramus per omnipotentem Deum, perque piissimum imperatorem qui multis annorum circulis victor semper incolumisque cum filiis pietatis suæ perseverat, ut nihil aggrediare, neve quidpiam in synodo circa negotia nostra moveas: sed rei cognitionem ejus pietati reserves. Hæc ipsa significavimus dominis nostris episcopis orthodoxis.

Περὶ δὲ τῶν αὐτῶν καὶ τοῖς κυρίοις μου ἐπισκόποις

80. Horum certior factus Alexander episcopus Thessalonicensis Dionysio comiti hæc scripsit:

DOMINO MEO DIONYSIO

Alexander episcopus.

Aperte video contra Athanasium conflantem conjunctionem: quos enim ille recusavit, hos omnes, nescio quo consilio, illi re nobis non indicata, legunt: tametsi decretum erat, ut in unum coacti deliberarem, quinam essent eo mittendi. Consule igitur et cave ne quid temere fiat (consternati quippe nonnulli me convenere, aientes jam exhoruisse belluas, et jamjam impetum facturas: ex sparsis quippe rumoribus compererant Joannem eo misisse quosdam), neve antevertentes quæ liberuit machinentur. Nosti enim Colluthianos Ecclesiæ hostes, Arianos item Meletianosque, qui omnes in eandem convenere sententiam, ingentia posse mala perpetrare. Perpendas velim quidnam e re fuerit, ut ne quid detrimenti emergat, neve nobis crimini detur ut qui secundum justitiam non judicaverimus. D Et sane maxime suspicantur iidem, ne illi Ecclesias, quarum hic adsunt episcopi, peragrantes, et ne metum populis incutientes, totam 156 perturbent Ægyptum; utpote qui Meletianis sint addicti. Ex maxima enim parte hoc jam fieri cernunt.

Ad hæc Dionysius comes Eusebianus rescripsit his verbis:

Hæc ipsa erant quæ nuper enarrabam domino meo Flacillo, insurrexisse scilicet Athanasium, conquestum fuisse, quod ii ipsi legati fuerint, quos recusasset ipse: exclamasseque se injuria affici ac circumveniri. Hæc eadem dominus animæ meæ

(72) Editi, καττύσωσιν. Reg., καττύσωσιν, recte.

(73) Reg. quem sequimur, τὸ συμφέρον. Editi, τὸ συμφέρον.

(74) Ἐκ τοῦ πλείστου, alias jamdiu verti posset, aut forte ex multo intervallo. Mox Reg. συν-
ορῶν.

Alexander per epistolam mihi suam indicavit. Utque notum vobis sit ex æquo et bono esse quæ mihi ab ejus mansuetudine scripta sunt, ea ipsa a vobis legenda subjunxi. Meministis autem priorum litterarum mearum, quibus mansuetudini vestræ significavi, legatos communi calculo ac decreto esse mittendos. Caveat igitur ne quæ gesta sunt accusationi sint obnoxia, neve justæ querelæ ansam demus iis qui nos accusare voluerint. Ut enim accusantium partem gravari non decet, sic nec accusatorum. Existimo autem haud levem fore nos culpandi occasionem, si dominus meus Alexander rebus gestis non consentire videatur.

82. Hæc dum ita gererentur, ab illis tanquam a synodo pravaricatorum⁸² secessimus: ea quippe solum agebant, quæ sibi placerent. Negotia autem quæ altera absente parte geruntur, ne minimam quidem vim habere, nullus hominum ignorat. Hoc enim et divina lege præcipitur: hoc et beatus Apostolus, dum similibus appetetur insidiis, staretque coram iudice, postulabat his verbis: *Oportebat Judæos ex Asia apud te præsto esse et accusare si quid haberent*⁸³. Quo tempore et Festus, Judæis tales insidias machinantibus, quales jam in nos isti struxerunt, siebat: *Non est Romanis consuetudo aliquem hominem per gratiam tradere, priusquam is qui accusatur præsentibus habeat accusatores, locumque defendendi accipiat ad ablucenda crimina*⁸⁴. Sed Eusebiani et legem adulterare ausi, et iniquis illis iniquiores sunt effecti: non enim ab ipso rei initio seorsum agere aggressi sunt; sed cum præsentibus nobis se longe inferiores esse senserunt, tum decesserunt egressi, quemadmodum Judæi, consilium soli iniere, quomodo, nobis de medio sublati, ita hæresim introducerent, ut olim illi Barabbam postulant: hæc enim de causa se hæc omnia fecisse ultro ipsi confessi sunt.

83. Hæc quanquam satis sunt ad integram defensionem, attamen ut et eorum malignitas et veritatis libertas magis magisque innotescat, nihil molestum erit ea denuo memorare, palamque facere qua ratione suis ipsi rebus adversantia egerint, et quasi in tenebris consilia agitassent, in propria gesta impegierint, ac dum nos interficere peroptarent, seipsum quasi furentes confoderint. De mysteriis namque perquirentes, cum Judæos interrogarent, catechumenosque examinarent: « Ubinam, aientes, eratis quando Macarius accedens mensam subvertit? » Respondere illi: « Intus eramus. » Non ergo fieri tum poterat oblatio, si quidem catechumeni intus

⁸² Jerem. ix, 2. ⁸³ Act. xxiv, 19. ⁸⁴ Act. xxv, 16.

(75) Editi sequentibus hæc præmittunt: Διήγησις πῶς ἀπὸ Τύρου ἀπῆλθεν εἰς Αἴγυπτον ὁ πάπας Ἀθανάσιος Ἀλεξανδρείας ἐπίσκοπος. Narratio quomodo Tyro in Ægyptum concesserit papa Athanasius Alexandriæ episcopus. Sed perperam; non enim in Ægyptum se contulit Athanasius Tyro secedens, sed Constantinopolim petiit, ut Constantino se sisteret. Basilienis codex loco præcedentium hæc habet: Ἀπὸ Τύρου εἰς τὸν βασιλέα ὁ πάπας Ἀθανάσιος, rectius quam editi. In Regio quem sequimur eorum nihil

A ἵνα γνῶτε, ὅτι κατὰ λόγον ἔχει τὰ γραφέντα μοι παρὰ τῆς χρηστότητος αὐτοῦ, ὑπέταξα αὐτὰ ἀναγνωσθῆσθαι ὑμῖν. Μένυσθε δὲ καὶ τῶν ἀνωθεν παρ' ἐμοῦ γραφέντων· ἐπέστευλα γὰρ ὑμῶν τῇ χρηστότητι, κύριοι, ὅτι χρὴ τοὺς ἀποσταλλομένους κοινῇ κρίσει καὶ ὄγκματι ἀποσταλῆναι. Ὅρατε τοίνυν μὴ ἐγκλήματι ὑποπίσῃ τὰ γινόμενα, μηδὲ δικαίως μέμψως ἀφορμὴν τοῖς βουλομένοις ἡμᾶς αἰτιάσασθαι δῶμεν. Ὡς περ γὰρ βαρεῖσθαι τὸ μέρος τῶν κατηγορῶν οὐ προσήκει, οὕτως οὐδὲ τὸ τῶν φευγόντων. Νομίζω δὲ οὐ μικρὰν εἶναι ἀφορμὴν καὶ ἡμῶν μέμψως, ὅταν φαίνεται ὁ κύριός μου Ἀλέξανδρος μὴ συναινῶν τοῖς πραττομένοις.

82. (75) Τούτων οὕτω πραττομένων, ἀνεχωρήσαμεν ἀπ' αὐτῶν ὡς ἀπὸ συνόδου τῶν ἀθετοῦντων· ἃ γὰρ ἐβούλοντο, ταῦτα καὶ ἔπραττον. Ὅτι μὲν οὖν τὰ πραττόμενα κατὰ μονομέρειαν (76) οὐδεμίαν ἔχει δύναμιν, οὐδεὶς ἐστὶν ὃς ἀγνοεῖ τῶν πάντων ἀνθρώπων. Τοῦτο γὰρ καὶ ὁ θεὸς νόμος κελεύει· τοῦτο καὶ ὁ μακάριος Ἀπόστολος πάσῃν τοιαύτῃ ἐπιβουλῇ καὶ κρινόμενος ἤξει, λέγων· Ἔδει τοὺς ἀπὸ τῆς Ἀσίας Ἰουδαίους ἐπὶ σοῦ παρῆναι, καὶ κατηγορεῖν εἰ τι ἔχουεν· ὅτε καὶ ὁ Φῆστος, θελόντων τῶν Ἰουδαίων τοιαύτην ἐπιβουλήν ἐργάσασθαι, οἷαν νῦν καὶ ἡμῶν πεποιθήκασιν, ἔλεγεν· Οὐκ ἐστὶν ἔθος Ῥωμαίοις χαρίζεσθαι τίνα ἄνθρωπον, πρὶν ἢ ὁ κατηγορούμενος κατὰ πρόσωπον ἔχῃ τοὺς κατηγοροῦντας, τόσον τε ἀπολογία ἴσθαι περὶ τοῦ ἐγκλήματος. Ἄλλ' οἱ περὶ Εὐσέβιον καὶ τὸν νόμον παραποιεῖν ἐτόλμησαν, καὶ πλεόν τῶν ἀδικούντων ἀδικώτεροι γεγόνασιν. Οὐ γὰρ ἐξ ἀρχῆς καταμόνας ἔπραξαν, ἀλλ' ὅτε παρόντων ἡμῶν ἠσθένησαν, τότε λοιπὸν ἐξεληθόντες, ὡς Ἰουδαῖοι, συμβούλιον ἔλαβον καταμόνας, ὅπως ἡμᾶς μὲν ἀπολέσωσι, τὴν δὲ αἵρεσιν εἰσαγάγωσιν, ὡς ἐκεῖνοι τὸν Βαραββᾶν ᾗτήσαντο· τοῦτο χάριν αὐτοὶ ταῦτα πάντα πεποιημένοι δι' ἐαυτῶν ὠμολόγησαν.

83. Καὶ εἰ ἀρκεῖ ταῦτα πρὸς πᾶσαν ἀπολογίαν, ὁμως ὑπὲρ τοῦ καὶ πλεόν τούτων μὲν τὴν πονηρίαν δειχθῆναι, τῆς δὲ ἀληθείας τὴν ἐλευθερίαν, οὐδὲν ἐλείπει καὶ πάλιν ὑπομνησαι, καὶ δεῖξαι, ὡς αὐτὸν ἐαυτοῖς ἐναντία ἔπραξαν, καὶ ὡς, ἐν σκότῳ βουλευόμενοι, τοῖς ἐαυτῶν προσέκοπτον, καὶ θέλοντες ἡμᾶς ἀνελεῖν, ἐαυτοὺς ἔτρωσαν ὡς μαινόμενοι. Περὶ μυστηρίων γὰρ ἐρευνῶντες, Ἰουδαίους ἀνέκρινον, καὶ κατηγορούμενους ἐξήταζον· Πού ἦτε, ὅτε Μακάριος ἦλθε, καὶ ἀνέτρεψε τὴν τράπεζαν;· Κάκεινοι ἀπεκρίναντο, ὅτι· Ἐνδον ὄντες ἐτυγχάνομεν.· Οὐκοῦν οὐκ ἦν προσφορά εἰ κατηγορούμενοι ἔνδον ἦσαν. Ἐπειτα γράψαντες πανταχοῦ, ὡς, ἐστῶτος τοῦ πρεσβυτέρου καὶ ἐπι-

habetur. Porro de Athanasii Tyro discessu, de quo ingentes controversiæ, in Athanasii Vita disputavimus.

Ibidem Reg., πραχθέντων. Editi vero, πραττομένων, quo item modo legit Nannius qui vertit, Cum res ita egeretur, quæ postrema lectio præstare videtur. Athanasius quippe rebus nondum confectis aufugit.

(76) Reg., μονομερίαν. Mox idem, ὅστις ἀγνοεῖ. Editi, ὃς ἀγνοεῖ.

τελοῦντος, εἰσελθὼν Μακάριος ἀνέτρεψε πάντα, ἀνέκρινον οὓς ἠθούλοντο, τοῦ ἦν Ἰσχύρας ὅτε Μακάριος ἐπέστη. Κάκεινοι πάλιν ἀπεκρίναντο, ὅτι ἐν καλλίῳ νοσῶν κατακειμένος ἦν. Οὐκ οὖν οὐκ εἰστίχαι ὁ κατακειμένος, οὐδὲ προσέφερον ὁ ἐν καλλίῳ νοσῶν καὶ κατακειμένος. Πρὸς τοῦτοις, λέγοντος τοῦ Ἰσχύρα καθεῖσθαι βιβλία παρὰ Μακαρίου, οἱ ὑποβληθέντες μάρτυρες ἔλεγον μηδὲν τι τοιοῦτον γεγενησθαι, ἀλλὰ ψεύδεσθαι τὸν Ἰσχύραν. Καὶ τὸ θαυμαστὸν, γράφαντες πάλιν πανταχοῦ ἠφανίσθαι παρ' ἡμῶν τοὺς δυναμένους μαρτυρεῖν, τοτούς φαινομένους ἀνέκρινον, καὶ οὐκ ἠσχύνοντο βλέποντες ἑαυτοὺς συκοφάντας πανταχόθεν δεικνυμένους, καὶ ταῦτα καταμόνας πρᾶττοντας ὡς ἠθούλοντο. Ἐνεον μὲν γὰρ τοῖς μάρτυσι, καὶ ὁ ἑπαρχος ἠπειλεῖ, καὶ οἱ στρατιῶται ἐνυκτον· ὁ δὲ Κύριος τὴν ἀλήθειαν ἐξεκάλυπτε, καὶ συκοφάντας αὐτοὺς ἐδείκνυε. Διὰ τοῦτο καὶ τὰ ὑπομνήματα ἐκρυψαν, καὶ αὐτοὶ μὲν ἔσχον αὐτά, παρήγγειλαν δὲ τοῖς γράψασιν ἀφανίσαι καὶ μηδὲν τὸ σύνολον ἐκδοῦναι. Ἄλλ' ἐσφάλησαν καὶ ἐν τούτῳ· ὁ μὲν γὰρ γράψας αὐτά· Ρουφός ἐστιν, ὁ νῦν ἐν τῇ Αὐγουσταλιανῇ (77) σπεκουλάτωρ, καὶ δύναται μαρτυρησάμενος· οἱ δὲ περὶ Εὐσέβιον εἰς Ῥώμην αὐτὰ διὰ τῶν ἰδίων ἀπέστειλαν, καὶ Ἰούλιος ὁ ἐπίσκοπος αὐτὰ μοι διεπέμψατο. Καὶ μαίνονται νῦν, ὅτι ἃ ἐκείνοι ἀποκρύπτειν ἐθούλοντο, ἡμεῖς ἔσχομεν, καὶ ἀνέγνωμεν (78).

84. (73) Ταῦτα καὶ τὰ τοιαῦτα συνθέντες, εὐθύς καὶ τὴν αἰτίαν δι' ἣν ταῦτα ἐπραξαν ἐφανέρωσαν. Ἀπερχόμενοι γὰρ, ἀπήγαγον μεθ' ἑαυτῶν τοὺς Ἀρειανούς εἰς τὴν Ἱερουσαλήμ, κάκει τούτους εἰς κοινωνίαν ἐδέξαντο, γράψαντες ἐπιστολὴν περὶ αὐτῶν, ἧς ἡ ἀρχὴ καὶ τὸ μέρος ἐστὶ τοῦτο·

(80) H AGIA SYNODOS

Ἡ ἐν Ἱεροσολύμοις Θεοῦ χάριτι συναθροισα τῇ Ἐκκλησίᾳ τοῦ Θεοῦ τῇ (81) ἐν Ἀλεξανδρείᾳ, καὶ τοῖς κατὰ πᾶσαν τὴν Αἴγυπτον, καὶ Θηβαΐδα, καὶ Λιβύην, καὶ Πεντάπολιν, καὶ τοῖς κατὰ τὴν οἰκουμένην ἐπισκόποις καὶ πρεσβυτέροις καὶ διακόνους ἐν Κυρίῳ χαίρειν.

Πᾶσι μὲν ἡμῖν τοῖς ἐπὶ τὸ αὐτὸ συμβουλευσὶν ἐξ ἐπαρχιῶν διαφόρων πρὸς τῇ μεγάλῃ πανηγύρει, ἣν ἐπὶ ἀφιέρωσει τοῦ Σωτηρίου Μαρτυρίου σπουδῇ τοῦ θεοφιλεστάτου βασιλέως Κωνσταντίνου τῷ πάντων βασιλεῖ Θεῷ καὶ τῷ Χριστῷ αὐτοῦ κατασκευασθέντος ἐπετελέσαμεν, πλείονα θυμηδίαν ἢ τοῦ Θεοῦ χάρις ἐνεποίησεν· αὐτός τε ὁ θεοφιλέστατος βασιλεὺς διὰ γραμμάτων οἰκέων, τοῦθ' ὅπερ ἔχρην παρορμήσας· πάντα μὲν ἐξορίσας (82) τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Θεοῦ φθόνον, καὶ πᾶσαν μακρὰν ἀπελάσας βασκανίαν, δι'

(77) Αὐγουσταλιανῇ. In edicto xiii Justiniani, ἡ ἀρχὴ ἡπερ ἐφέστηκεν τοῖς Αἰγύπτου πράγμασιν, φημὲν δὲ τὴν Αὐγουσταλίαν, *praefectura rerum Aegyptiacarum* quae *Augustaliorum* vocatur. Hinc factum Αὐγουσταλιανῇ quae pro ea ipsa praefectura sumi videtur. De speculatoris officio actum supra num. 8.

(78) Reg., ἔσχομεν καὶ ἔγνωμεν.

(79) Hæc confer cum iis quæ in *Epistola ad solitarios* habentur infra num. 1. Porro quæ de Ario hic

A erant. Hinc cum litteris suis undique pervulgarint, stante presbytero et sacra 157 faciente, ingressum Macarium omnia evertisse, eaque quoque de re quos libuit interrogarunt, ubinam esset Ischyra quo tempore Macarius irruit. Responderunt iterum illi in cellula ægrum decubuisse. Non stabat igitur qui decumberet, neque offerebat qui in cellula ægrotus jaceret. Ad hæc testante Ischyra libros a Macario fuisse combustos, ipsi etiam subornati testes fassi sunt, nihil ejusmodi gestum fuisse, sed mentiri Ischyram. Quodque permirum habeatur, cum ubique litteris significarint, eos qui testimonium ferre possent abditos a nobis fuisse, eosdem coram interrogarunt. Nec pudore affecti sunt etsi adverterent se undique sycophantas ostendi, et palam esse eos arbitrari suo clam hæc omnia egisse. Etenim testes nuntiis monebant. Praefectus minabatur, milites cadebant: sed Dominus veritatem patefecit, eosque sycophantis demonstravit. Quamobrem monumenta occulta apud se serva runt, scriptoribus jubentes, ut illa occultarent ac nemini prorsus traderent. Sed cessit res contra ac rati erant: nam qui illa conscripsit Rufus, nunc in Augustaliana speculator, hujusce rei testimonium ferre potest: Eusebiani quoque ea per legatos suos Romani miserunt, mihi que sunt ea ipsa a Julio episcopo transmissa. Et nunc insaniunt, quod videlicet quæ illi occultare peroptabant ea nos habuimus, ea legimus.

84. Hujusmodi res machinati, talia agendi causam mox palam fecere: inde namque profecti, Arianos secum Hierosolymam adduxere, iisque illic ad communionem admissis, epistolam scripsere, cujus hæc est pars ab initio:

SANCTA SYNODUS

Dei gratia Hierosolymis congregata, Ecclesiae Dei quæ est Alexandria, omnibusque per Aegyptum, Thebaidem, Libyam et Pentapolim, et ubique terrarum episcopis, presbyteris et diaconis, in Domino salutem.

Nobis omnibus eundem in locum ex diversis provinciis ad magnam solemnitate congregatis, quam celebravimus in dedicatione Martyrii Salvatoris, a religiosissimo imperatore Constantino in honorem omnium Imperatoris Dei et Christi ejus excitati, ingentem lætitiā Dei gratia attulit. Ipse quoque religiosissimus imperator suis nos litteris ad officium hortatus est (ejecto ab Ecclesia odio quonunque, omnique invidia per quam Dei membra antehac dissidebant procul abacta), ut simplici ac

enarrantur, non ad hæresiarcham, sed ad hæresiarchæ cognominem ejusque sodalem nequidquam referre conatur postremus Socratis editor. Enimvero de ipso hæresiarcha hic agi certissimum est, ut in *Epist. ad solit.* probabitur.

(80) Hæc epistola habetur infra de synodis Amini et Seleucia.

(81) Ita Reg. Editi vero, Ἐκκλησίᾳ Θεοῦ ἐν τῇ, etc.

(82) Reg., ἐξορίσας. Editi male, ἐξορίσας.

pacato a. imo, Arianos ad communionem admittemus, quam ad quoddam temporis spatium omni infesta bono invidia foris Ecclesiam detulit. Imo ipse religiosissimus imperator per epistolam suam huiusmodi virorum rectam esse fidem testatus est: quam ipse, illis interrogatis, viva voce loquentes cum audisset, a se approbatam nobis indicavit, litterisque suis sanam eorum fidei formulam subiunxit.

85. Quis huiusmodi auditis verbis conspirationem non animadverterit? gesta namque sua non dissimularunt: aut fortasse vel inviti veritatem sunt confessi. Nam si ego is eram qui Arianos Ecclesiae ingressu arcerem: 158 et illi post confictam in me conspirationem ad communionem sunt admissi; quid aliud dicendum, quam et haec et universa eorum in nos facinora, Arianorum gratia perpetrata esse: et eo aelium calicis fractionem Arsenique eadem esse confictam, ut impietatem in Ecclesiam introducerent, et ipsi minime deprehenderentur haeretici? ideo enim mihi antea imperator litteris suis interminatus est. Nec puduit eos talia dicere, affirmareque recte sentire viros a tota oecumenica synodo anathemate damnatos: neque sunt veriti tantam synodum quantum licuit clam evertere: homines sane dictis gestisque suis temerarii. Porro merces sycophantiae concessa multo magis eorum malignitatem impiumque propositum coarguit. Mareotes, uti supra dictum est, regio est Alexandrina, in qua nunquam episcopus fuit, aut chorepiscopus: sed universae illius regionis Ecclesiae Alexandrino parent episcopo. Presbyteri autem singuli suos vicos habent maximos, qui decem circiter sunt, imo plures numero. Vicus autem ubi habitat Ischyrae omnium est minimus, et paucorum hominum, adeo ut non Ischir, sed in proximo pago esset ecclesia. Attamen virum qui presbyter non esset, in huiusmodi vico episcopum contra antiquam traditionem statuere decreverunt: gnari sane quam indignum illud esset, sed coacti ob pactam calumniarum mercedem eo adducti sunt, ne si ingrate cum sceleratissimo illo ageretur, veritatem ipse enuntiaret, Eusebianorumque palam faceret malignitatem. Certissimum tamen est eum non 'ecclesiam,' non obse-

A ἥς τὰ τοῦ Θεοῦ μέλη πρότερον διειστήκει, ἡπλωμένη δὲ καὶ εἰρηναία ψυχῇ δέξασθαι τοὺς περὶ Ἀρειον, οὗς πρὸς τινὰ καιρὸν ὁ μισόκαλος φθόνος ἔβω γενέσθαι τῆς Ἐκκλησίας εἰργάσατο (83) ἐμαρτύρει δὲ τοῖς ἀνδράσιν ὁ θεοφιλέστατος βασιλεὺς διὰ τῆς ἐπιστολῆς πίστεως ὀρθοτομῶν, ἣν παρ' αὐτῶν πυθόμενος αὐτοῖς τε δι' αὐτοῦ παρὰ ζωστικῆς φωνῆς αὐτῶν (84) ἀκούσας ἀπεδέξατο, ἡμῖν τε φανεράν κατεστήσατο, ὑποτάξας τοῖς αὐτοῦ γράμμασιν ἐγγραφὸν τὴν τῶν ἀνδρῶν ὀρθοδοξίαν.

85. Τίς τούτων ἀκούων οὐ συναρᾷ τὴν συσκευὴν; Οὐ γὰρ ἐκρυψάν ἃ ἐπραξαν ἢ τάχα καὶ μὴ βουλόμενοι τὴν ἀλήθειαν ὠμολόγησαν. Εἰ γὰρ ἐγὼ ἤμην ὁ καλύων τοὺς περὶ Ἀρειον εἰσελθεῖν, κάμου συσκευὴν παθόντος, ἐδέχθησαν· τί ἑτέρον ἐστίν, ἢ ὅτι ταῦτα δι' ἐκείνους γέγονε, καὶ πάντα καθ' ἡμῶν ἐπραξαν, καὶ πέπλασται ποτηρίου κλάσας, καὶ Ἀρσενίου φθόνος, ἵνα μόνον τὴν ἀσέβειαν εἰς τὴν Ἐκκλησίαν εἰσαγάγωσι, καὶ μὴ ὡς αἱρετικοὶ καταγνωσθῶσι· τοῦτο γὰρ ἦν ὃ καὶ πρὸ τούτου γράφων ἐμοὶ βασιλεὺς ἠπέλυσεν. Καὶ οὐκ ἠδέσθησαν ταῦτα γράφοντες καὶ λέγοντες τούτους ὀρθῶς φρονεῖν, οὗς πᾶσα ἡ οἰκουμένη συνόδος ἀνεθεμάτισε· καὶ οὐκ ἐφοβήθησαν τὴν τηλικαύτην συνόδον ἐν γνώμῃ λύοντες τὸ δὸν ἐπ' αὐτοῖς, οἱ πάντα λέγοντες καὶ πράττοντες εὐχερῶς. Καὶ ὁ μισθὸς δὲ τῆς συκοφαντίας ἐστὶ πλέον αὐτῶν τὴν πονηρίαν καὶ τὴν ἀσεβῆ πρόθεσιν δείκνυσιν. Ὁ Μαρωνίτης, καθὰ προεῖπον, χώρα τῆς Ἀλεξανδρείας ἐστὶ, καὶ οὐδέποτε ἐν τῇ χώρᾳ γέγονεν ἐπίσκοπος οὐδὲ χωρεπίσκοπος· ἀλλὰ τῷ τῆς Ἀλεξανδρείας ἐπισκόπῳ αἱ Ἐκκλησίαι πάσης τῆς χώρας ὑπόκεινται. Ἐκαστος δὲ τῶν πρεσβυτέρων ἔχει τὰς ἰδίας κώμας μεγίστας, καὶ ἀριθμῶν δέκα που καὶ πλέονας (85). Ἡ δὲ κώμη, ἐνθα οἰκεῖ ὁ Ἰσχυράς, βραχυτάτη καὶ ὀλίγων ἀνθρώπων ἐστίν, οὕτως ὡς μὴδὲ τὴν ἐκκλησίαν ἐκεῖ γεγενῆσθαι, ἀλλ' ἐν τῇ πλησίον κώμῃ. Καὶ ὅμως τὸν μὴδὲ πρεσβύτερον ἐν τῇ τοιαύτῃ κώμῃ παρὰ τὴν παλαιὰν παράδοσιν ἔδοξαν ὅθην ἐνομάζειν ἐπίσκοπον, εἰδότες μὲν καὶ αὐτοὶ τὸ ἀτοπον, ἀναγκασόμενοι δὲ ὅμως διὰ τὴν τῆς συκοφαντίας ὑπόσχεσιν, ὁπείμειναν καὶ τοῦτο, ἵνα μὴ ἀγνωμονηθεῖς ὁ παμπόνηρος ἐκεῖνος ἐξείκη τὴν ἀλήθειαν, καὶ δείξῃ τὴν πονηρίαν τῶν περὶ Εὐσέβιον. Ἀμέλει οὕτε ἐκκλησίαν, οὔτε λαοὺς πειθόμενους ἔχει, ἀλλὰ καὶ παρὰ πάντων (86), ὡς κύων διώκεται· καὶ ὅμως πεποικίχασι καὶ βασιλεὶ ἡράται

(83) In editis post εἰργάσατο, haec habentur, καὶ ταῦτα μὲν ἡ ἁγία συνόδος. Et hic perperam terminatur epistola ad quam sequentia ἐμαρτύρει δὲ τοῖς, etc., pertinere liquet, tum ex contextu, tum ex libro *De synod.*, ubi haec consequenter adiunguntur.

(84) Reg., αὐτῶν. Quae vox deerat in editis.

(85) Reg., καὶ ἀριθμῶν δέκα που καὶ πλέονων. Hunc porro locum ita intellectum vult Valesius in notis ad Socratem, p. 15, ut singuli Mareotici presbyteri decem aut plures maximos pagos administrandos haberent. Sed vix suaderi queat tot tantosque vicos unienique presbytero commissos fuisse. Et alioqui huic interpretationi repugnare videtur ipse Athanasius dum ait, Ischyrae pagum ita parvum fuisse, ut nulla in eo fuerit ecclesia: quo innuit in au-

D plioribus quibusque ecclesiam, atque adeo presbyterum existisse; vide num. 63. Quare decem tantum vicos, aut plures in tota regione recensere Athanasium existimamus. Et sane vox χώρα, quam usurpat Athanasius de Mareote loquens, non amplam regionem significare videtur; sed haud magnum terrae spatium: haud exigua tamen regio fuisset Mareotes, si presbyteri Mareotici qui novemdecim numerantur in subscriptionibus epistolae Alexandri, decem maximos pagos, imo plures singuli administrandos habuissent. Ptolemaeus octo urbes aut pagos recenset.

(86) Sic Reg. Editi, παρὰ τῶν πάντων. Paulo post editi Κολλούβῳ mendose habent, ubi omnes mss. καθολικῶ. De catholici officio supra, num. 14.

τῷ καθολικῷ (πάντα γὰρ αὐτοῖς ἔξεστιν), ἐκκλησίαν αὐτῷ γενέσθαι, ἵνα, ταύτην ἔχων, ἀξιώσιμος φαίνεται περὶ ποτηρίου καὶ τραπέζης λέγων. Καὶ γὰρ εὐθὺς πεποιθήκασιν αὐτὸν ὀνομασθῆναι καὶ ἐπισκοπον, ἐπειδὴ, μὴ ἔχων ἐκκλησίαν, μηδὲ πρεσβύτερος ὢν, ἐδείκνυτο συκοφάντης, καὶ πάντα πλατύνμενος. Ἀμφὶ μὴ ἔχων λαοὺς, μηδὲ τοὺς ἰδίους πειθόμενους αὐτῷ, ὥσπερ κενὸν (87) τὸ ὄνομα, οὕτως καὶ τὴν ἐπιστολὴν ἀπρακτον κατέχει, ἔλαγχον τῆς παμπονήρου προαιρέσεως αὐτοῦ καὶ τῶν περὶ Εὐσέβιον ἐπιδεικνύμενος ταύτην.

ut vacuum nomen, ita inefficacem (87) servat epistolam : quam in argumentum teterrimi sui Eusebianaorumque propositi exhibet, his descriptam verbis :

ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΤΟΥ ΚΑΘΟΛΙΚΟΥ.

B

Φλαύτος Ἡμέριος ἐξάκτωρ (88) Μαρσώτου χαιρεῖν.

Ἰσχυρά τοῦ πρεσβυτέρου δεηθέντος τῆς εὐσεβείας τῶν δεσποτῶν ἡμῶν σεβαστῶν καὶ Καισάρων ἐν τόπῳ Εἰρήνης Σεκονταρίου ἀνοικοδομηθῆναι ἐκκλησίαν, προσέταξεν ἡ θεοῦ αὐτῶν ἡ τάχος τοῦτοπραχθῆναι. Φρόντισον τοίνυν προστυχεῖν καὶ τῷ ἀντιτύπῳ τοῦ θεοῦ γράμματος, ὃ μετὰ τοῦ οὐκείου σεβάσματος προτέταται, καὶ τοῖς πραχθεῖσιν ἐπὶ τῆς ἐμῆς καθοσιώσεως ὑπομνήμασιν, ἐν τάχει τὴν σύνοδον ποιησάμενος, εἰς τὴν τάξιν ἀνενεγκεῖν (89), ἵνα τὰ θεωδῶς προσταχθέντα ἐπὶ πέρας ἀχθῇναι δυναθῇ.

86. Ἐκεῖνοι μὲν αὖν οὕτως ἐτύρευον (90), καὶ τὰς συσκευὰς ἐπλάττον· ἡμεῖς δὲ ἀνελθόντες ἐδείξαμεν βασιλεῖ τὰς ἀδικίας τῶν περὶ Εὐσέβιον, ἐπεὶ καὶ αὐτὸς ἦν ὁ τὴν σύνοδον γενέσθαι καλεῦσας, καὶ κόμης αὐτοῦ καθηγεῖτο ταύτης. Ἐκεῖνος τοίνυν ἀκούσας καὶ κινήσει, ἔγραψε ταῦτα.

(91) ΝΙΚΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ

Μέγιστος Σεβαστὸς τοῖς ἐν Τύρῳ συνελθοῦσιν ἐπισκόποις.

Ἐγὼ μὲν ἀγνοῶ τίνα ἐστὶ τὰ ὑπὸ τῆς ὑμετέρας συνόδου μετὰ θυροῦ καὶ χειμῶνος κριθέντα· δοκεῖ δὲ πῶς ὑπὸ τινος ἀταξίας παραχῶδους ἡ ἀλήθεια διεστράφη, ὡμὴν δηλαδὴ διὰ τὴν πρὸς τοὺς πλησίον ἐρεσχέλιαν, ἣν ἀήτητον εἶναι βούλεσθε, τὰ τῷ Θεῷ ἀρέσκοντα μὴ συνορῶντων. Ἄλλ' ἐστὶ τῆς θείας προνοίας ἔργον καὶ τὰ τῆς φιλονεικίας ταύτης κακὰ φανερώς ἀλόντα διασκηδάσαι, καὶ ἡμῖν διαβρῆθην ἐπιδείξαι, εἴ τίνα τῆς ἀληθείας αὐτόθι συνελθόντες ἐποίησατε φροντίδα, καὶ εἰ τὰ κεκριμένα χωρὶς τινος χάριτος καὶ ἀπαγγελίας ἐκρίνατε. Τοιγαροῦν ἡ πεγεμένη πάντα ὑμᾶς πρὸς τὴν ἐμὴν συνελθεῖν (92) εὐσέβειαν βούλομαι, ἵνα τὴν τῶν πεπραγμένων ὑμῖν ἀκρίβειαν δι' ὡμῶν αὐτῶν (93) παραστήσητε. Τίνας δὲ ἔνεκεν ταῦτα γράφω πρὸς ὑμᾶς ἐδικαίωσα, καὶ ὑμᾶς πρὸς

(87) Reg., καινόν.

(87*) Legerit interpres, ἀπρακτον. Edit. Patrol.

(88) Ita Reg. Basil. vero, Φλαύτος Ἡμέριος ἐξάκτωρ, male. Sed pejus editi, Φλαύτος Ἡμέριος ἐξάρχος Μαρσώτου, omisso χαιρεῖν. Ex supra dictis enim constat epistolam non esse exarchi sive praefecti, sed catholici.

(89) Sic Reg. Editi, ἀνεγχεῖν, mendose.

(90) Reg., ἐτύρευον, optime. Edit. Commel., ἐτύρευον. Edit. Paris., ἐθήρευον.

A quentem populum habere, imo quasi canem a' omnibus expelli: nihilo tamen minus imperatori auctores fuere, ut litteris ad catholicum missis (illis quippe omnia licent), juberet ecclesiam Ischyre aedificari; ut ea potius, fide dignus haberetur cum de calice et de mensa ferret testimonium. Siquidem ideo hominem quamprimum episcopum nominari curarunt, quod, quia ecclesiam non habebat, nec presbyter erat, ideo sycophanta esse, ac omnia conflixisse deprehenderetur. Sane cum populus nullus, ac ne quidem propinqui ejus ipsi pareant; ut vacuum nomen, ita in argumentum teterrimi sui Euse-

EPISTOLA CATHOLICI.

Flavius Hemerius exactori Marsota salutem.

Ischyra presbytero pietatem dominorum nostrorum Augustorum ac Caesarum rogante, sibi in loco Pacis Secontaruri construi ecclesiam, jussit eorum divinitas ut id quamprimum efficiatur. Curato igitur ut exemplar nactus divini diplomatis, quod cum debita veneratione priore loco positum est, necnon monumenta coram mea sanctitate edita, ea cito (94) in compendium relata in commentarium reponas; ut quae divinitus jussa sunt, ad exitum deduci queant.

159 86. Haec igitur illi machinabantur, talesque conlabant conspirationes. Nos autem imperatorem adeuntes, injurias ab Eusebianis illatas ipsi renuntiavimus, utpote qui synodum cogi jussisset, cui praesidebat ejus comes. Is auditis ille, graviter commotus, has scripsit litteras :

VICTOR CONSTANTINUS

Maximus Augustus episcopus qui Tyrum continere.

Equidem ignoro quoniam sint a vestra synodo turbulenter ac tumultuose judicata: veritas quippe tumultu ac confusione quadam oppressa videtur, vobis scilicet ob mutuam contentionem, quam invictam vultis, quae Deo placent minime spectantibus. Sed erit illud divinae providentiae opus, istiusmodi discordiae mala manifesto deprehensa dissipare, nobisque palam facere si qua vobis fuerit illi congregatis veritatis cura, et si judicia vestra citra gratiam ullam vel odium lata fuerint. Quocirca vos omnes quamprimum pietatem nostram convenire volo, rerum a vobis gestarum accurate rationem coram reddituros. Porro quae causa mihi fuerit haec ad vos scribendi, vosque per litteras meas accersendi, ex sequentibus cognoscetis. Ingredienti

(91) Hanc epistolam integram refert Socr. lib. 1, cap. 34: Sozom. lib. II, cap. 28; Niceph. lib. VIII, cap. 50; Historia tripart., lib. III, cap. 7.

(92) Socr., ἀναλθεῖν. Soz. et Niceph. ἐλθεῖν. Epiphanius Scholasticus, concurrere, cum Athanasio nempe.

(93) Sozom. καὶ ἐφ' ἡμῶν αὐτῶν.

(94) Vel perlustata.

mihī cognominem ac felicissimam patriam meam Constantinopolim, et equo tum insidenti, derepente Athanasius episcopus media in via cum nonnullis aliis se comitantibus ita inexpectatus occurrit, ut stuporem mihī attulerit. Testis mihī est omnium spectator Deus, me primo aspectu non agnovisse hominem: sed e nostris quidam et virum quis esset, et quibus affectus esset injuriis, nobis sciscitantibus, ut fieri solet, indicarunt. Tunc temporis igitur hominem non sum allocutus, nec vel minimum cum eo sermonem feci. Rogante autem illo ut sibi aurem praeberem, meque e converso id abnuente ac propemodum jubente amoveri virum, majore cum fiducia ille nihil se postulare dixit, quam ut vos huc concedere juberem, quo praesentibus vobis de illatis sibi injuriis posset conqueri. Quod cum mihī aequum temporique congruum visum sit, hāc libenti animo ad vos scribenda jussi; ut quoique Tyri congregatam synodum composulstis, quam maturime ad exercitum meae clementiae properetis, sinceritatem integritatemque iudicii vestri ex operibus ipsis comprobaturi, coram me scilicet quem sincerum Dei esse famulum ne vos quidem ipsi inficias ire potestis. Et sane mea erga Deum religio causa est cur ubique terrarum pax habeatur, ipsis etiam barbaris qui hactenus veritatis ignari erant nomen Dei sincere laudantibus: planum est autem veritatis ignare etiam Deum ignorare. Attamen, uti supra dixi, ipsi barbari, mea sinceri Dei famuli opera, Deum agnoverunt ac colere didicerunt: quem mihī ubique propugnatorem esse, meisque rebus providere reapse sunt experti: unde ad Dei notitiam devenere: quem illi quidem metu nostri venerantur, nos autem qui sancta mysteria clementiae ejus **160** prae nobis ferre videmur, nequaquam enim dixerim custodire, nos, inquam, nihil agimus quam quae discordiam odiumque spectant, imo, ut apertius loquar, quae ad humani generis perniciem vergunt. Verum, uti jam dictum est, maturate et ad nos quam celerrime properate: certumque habetote me toto virium conatu nisurum, ut illa potissimum in Dei lege firma et immota servantur, quibus nec vituperium nec infamia quaequam possit inherere: dissipatis scilicet, penitus oppressis, ac funditus deletis legis inimicis, qui specie sancti nominis, multiplices ac diversas proferunt blasphemias.

(95) Sozom., συνέβαινε δὲ με. Socrat. vero, με post ἐπ' ἵππου. Paulo post Soer., μετὰ ἱερῶν τινῶν, cui lectioni favet Epiphanius Scholasticus: cum quibusdam sacerdotibus. Sozom. vero et Niceph. cum Athanasio, μετὰ ἐτέρων τινῶν.

(96) Soer., ὅθεν.

(97) Reg. et Soer., ἀνεπληρώσατε. Editi vero et Sozom., ἐπληρώσατε. Infra Reg. Basil. Soer. Sozom., ἐπιδείκοντες, et ita legendum. Editi mendose, ἐπιδείξαντες.

(98) Soer., καὶ ὑπὸ τῶν βαρβάρων αὐτῶν, etc. Sozom. et Niceph., καὶ τῶν βαρβάρων αὐτῶν τὸ τοῦ Θεοῦ ὄνομα γνησίως εὐλογοῦντων. Utraque lectio quadrat, Athanasiana vero vitiosa videtur, licet

ἔμαυτον διὰ τοῦ γράμματος καλῶ, ἐκ τῶν ἐπομένων γνῶσασθε. Ἐπιδαίνοντι μοι λοιπὸν τῆς ἑταιρίας ἡμῶν καὶ πανευδαίμονος πατρίδος τῆς Κωνσταντινουπόλεως (συνέβαινε (95) δὲ τῇνηκαῦτα ἐπ' ἵππου ὀχεῖσθαι), ἐξαίφνης Ἀθανάσιος ὁ ἐπίσκοπος ἐν μέσῃ τῇ λεωφόρῳ μετὰ ἐτέρων τινῶν, οὓς περὶ αὐτὸν εἶχεν, ἀπροσδόκητος οὕτως προσῆλθεν, ὥς καὶ παρέχειν ἐκπλήξεως ἀφορμὴν. Μαρτυρεῖ μοι γὰρ ὁ πάντων ἑφορος Θεός, ὡς οὐδὲ ἐπιγνώμαι αὐτὸν, ὅστις ἦν, παρὰ τὴν πρώτην ὅψιν ἡδυνήθη, εἰ μὴ τῶν ἡμετέρων τινῶν, καὶ ὅστις ἦν καὶ τὴν ἀδικίαν ἦν πέπονθε, διηγῆσθαι πυνθανομένοις, ὥσπερ εἰχὸς, ἀπηγγείλαν ἡμῖν. Ἐγὼ μὲν οὖν ὅτε διηλέχθη αὐτῷ κατ' ἐκεῖνο καιροῦ, οὕτε ὁμιλίας ἐκοινωνήσα. Ὡς δὲ ἐκεῖνος μὲν ἀκουσθῆναι ἤξιστο, ἐγὼ δὲ παρητούμην, καὶ μικροῦ δεῖν ἀπελαύνεσθαι αὐτὸν ἐκέλευον, μετὰ πλείονος παρρησίας οὐδὲν ἕτερον αὐτῷ παρ' ἡμῶν ἢ τὴν ὑμετέραν ἀφίξιν ἡξίσσεν ὑπάρχειν, ἵνα, ὁμῶν παρόντων, ἂ πέπονθεν ἀναγκαίως, ἀποδύρασθαι δυνήθῃ. Ὅπερ (96) ἐπειδὴ εὐλογον εἶναι μοι καὶ τοῖς καιροῖς πρέπον κατεφαίνετο, ἀσμένως ταῦτα γραφῆναι πρὸς ὑμᾶς ἔταξα, ἵνα πάντες ὅσοι τὴν σύνοδον τὴν ἐν Τύρῳ γενομένην ἀνεπληρώσατε (97), ἀνυπερβίτως εἰς τὸ στρατοπέδον τῆς ἐμῆς ἡμερότητος ἐπιειχῶτε, τοῖς ἔργοις αὐτοῖς ἐπιδείκοντες τὸ τῆς ὑμετέρας κρίσεως καθαρὸν τε καὶ ἀδιάστροφον· ἐπ' ἐμοῦ δηλαδὴ, ὅν τοῦ Θεοῦ εἶναι γνήσιον θεράποντα οὐδ' ἂν ὑμεῖς ἀρνηθείητε. Τοιγαροῦν διὰ τῆς ἐμῆς πρὸς Θεὸν λατρείας τὰ πανταχοῦ εἰρηνεύεται, καὶ τῶν βαρβάρων αὐτῶν (98) τὸ τοῦ Θεοῦ ὄνομα γνησίως εὐλογοῦμενον, οἱ μέχρι νῦν τὴν ἀλήθειαν ἠγνόουν· ὅλην δὲ, ὅτι ὁ τὴν ἀλήθειαν ἀγωνῶν οὐδὲ τὸν Θεὸν ἐπιγινώσκει. Πλὴν ὅμως, καθὰ προείρηται, καὶ οἱ βάρεθοι. νῦν, δι' ἐμὲ τὸν Θεοῦ θεράποντα γνήσιον, ἐπέγνωσαν τὸν Θεόν, καὶ εὐλαβεῖσθαι μεμάθησαν, ὃν ὑπερασπίζειν μοι (99) πανταχοῦ καὶ προνοεῖσθαι τοῖς ἔργοις αὐτοῖς ἥσθοντο· ὅθεν μάλιστα καὶ ἴσασι τὸν Θεόν· ὃν ἐκεῖνοι μὲν διὰ τὸν πρὸς ἡμᾶς φόβον εὐλαβοῦνται, ἡμεῖς (1) δὲ οἱ τὰ ἅγια μυστήρια τῆς εὐμενείας αὐτοῦ δοκοῦντες προβάλλεσθαι (οὐ γὰρ ἂν εἰποιμι φυλάττειν), ἡμεῖς, φημί, οὐδὲν πράττομεν ἢ τὰ πρὸς διχνοῖαν καὶ μῖσος (2) συντείνοντα, καὶ ἀπλῶς εἰπεῖν, τὰ πρὸς βλεθρον τοῦ ἀνθρώπου γένους ἔχοντα τὴν ἀναφοράν. Ἄλλ' ἐπιειχῶτε, καθὰ προείρηται, πρὸς ἡμᾶς σπουδάσατε πάντες ἢ τάχος, πεπεισμένοι, ὥς παντὶ σθένει κατορθῶσαι πειράσομαι, ὅπως ἐν τῷ νόμῳ Θεοῦ ταῦτα ἐξαίρετως ἀδιάπτωτα φυλάττηται, οἷς οὔτε φόγος, οὔτε κακοδοξία

eadem in omnibus editis et mss. exstet. Epiphanius Scholast. totum hunc locum sic habet: *Igitur ubique pacificatur Dei nomen, et integre benedicuntur per meam in Deo culturam etiam apud ipsos barbaros, qui veritatem hactenus ignorabant.*

(99) Sic Reg. Soer. et Soz. Editi, με, mendose.

(1) Epiphanius Scholast. ὑμεῖς legit, habet enim res. Mox Soer., μυστήρια τῆς Ἐκκλησίας, sed τῆς εὐμενείας legitur in omnibus Athanasii editis et mss., ut apud Soz. et Niceph. Epiphanius etiam Scholasticus habet, *clementia*.

(2) Editi, μῖσος. Reg., secunda manu, μῖσος, et sic Soer. et Niceph. Epiph. Schol. odia.

τις δυνήσεται προσπλακῆναι· διασχεδασθέντων δηλαδὴ καὶ συντριβέντων ἄρδην, καὶ παντελῶς ἀφανισθέντων τῶν ἐχθρῶν τοῦ νόμου, οἵτινες ἐπὶ προσήματι τοῦ ἁγίου ὀνόματος ποικίλας καὶ διαφόρους βλασφημίας παρέχουσιν.

87. Ταῦτα μαθόντες οἱ περὶ Εὐσέβιον, καὶ εἰδότες ὅτι πεποιήκασι, τοὺς μὲν ἄλλους ἐπισκόπους ἐκώλυσαν ἀνελεῖν, αὐτοὶ δὲ μόνοι, Εὐσέβιος, Θεόγνιος, Πατρόφιλος, ἑτέρος (3) Εὐσέβιος, καὶ Οὐρσάκιος, καὶ Οὐάλης ἀνελθόντες, οὐκέτι περὶ ποτηρίου καὶ Ἀρσενίου ἔλεγον· παρρησίαν γὰρ οὐκ εἶχον· ἄλλην δὲ πλάσαντες κατηγορίαν τὴν εἰς βασιλέα φθάνουσιν, εἰρήκασιν αὐτῷ τῷ βασιλεῖ, ὅτι ἠπειλήσεν Ἀθανάσιος κωλύσιν τὸν οἶτον τὸν εἰς τὴν πατρίδα σου πεμπόμενον ἀπὸ Ἀλεξανδρείας. Καὶ τοῦτο παρόντες μὲν Ἀδαμάντιος, καὶ Ἀνουθίων (4), Ἀγαθάμμων, Ἀρθεθίων, Πέτρος, οἱ ἐπίσκοποι, ἤκουσαν· ἔδειξε δὲ καὶ ὁ θυμὸς τοῦ βασιλέως. Ὁ γὰρ τοιαῦτα γράψας, καὶ καταγινώσκων τῆς ἀδικίας αὐτῶν, ὡς ἤκουσε τὴν τοιαύτην διαβολήν, εὐθύς ἐπευρώθη, καὶ ἀντὶ τῆς ἀκροάσεως εἰς τὰς Γαλλίας ἡμᾶς ἀπέστειλεν. Ἀλλὰ καὶ τοῦτο μᾶλλον αὐτὸν δείκνυσιν τὴν πονηρίαν· ὁ γὰρ μακαρίτης Κωνσταντῖνος ὁ νεώτερος, ἀποστέλλων ἡμᾶς εἰς τὴν πατρίδα, καὶ μεμνημένος, ὡς ἔγραψεν ὁ πατὴρ αὐτοῦ, ἔγραψε καὶ αὐτὸς ταῦτα·

(5) ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΚΑΙΣΑΡ

Τῷ λαῷ τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας πόλεως Ἀλεξανδρείας.

Οὐδὲ τὴν τῆς (6) ὑμετέρας ἱερᾶς ἐννοίας ἀποπεφυγῆναι γινώσκον οἶμαι, διὰ τοῦτο Ἀθανάσιον τὸν τοῦ προσκυνητοῦ νόμου ὑποφήτην πρὸς καιρὸν εἰς τὰς Γαλλίας ἀπεστέλλειν, ἵνα, ἐπειδὴ ἡ ἀγριότης τῶν αἰμοδόρων αὐτοῦ καὶ πολεμίων ἐχθρῶν εἰς κίνδυνον τῆς ἱερᾶς αὐτοῦ κεφαλῆς ἐπέμεινε, μὴ ἄρα διὰ τῆς τῶν φαύλων διαστροφῆς ἀνήκεστα ὑποστή. Πρὸς τὸ διαπαύειν τοῖνον ταύτην, ἀφαιρεθεὶς τῶν φαρύγγων τῶν ἐπικειμένων αὐτῷ ἀνδρῶν, ὅπως ἐμοὶ διάγειν κεκέλευσται (7), οὕτως ὡς ἐν ταύτῃ τῇ πόλει, ἐν ἣ διατρίβει, πᾶσι τοῖς ἀναγκαῖς ἐμπλεονάζειν· εἰ καὶ τὰ μάλιστα αὐτοῦ ἡ αἰδοῖμος ἀρετὴ, ταῖς θείαις πεποιθὺς βοηθείαις, καὶ τὰ τῆς τραχυτέρας τύχης ἄχθη ἐξουθενεῖ. Τοιγαροῦν εἰ καὶ τὰ μάλιστα πρὸς τὴν προσφιλεστάτην ὑμῶν θεοσέβειαν ὁ δεσπότης ἡμῶν Κωνσταντῖνος (8) ὁ Σεβαστὸς, ὁ ἐμὸς πατὴρ, τὸν αὐτὸν ἐπίσκοπον τῷ ἰδίῳ τόπῳ παρασχεῖν προήρητο, ὅμως, ἐπειδὴ, ἀνθρωπίνῳ κλήρῳ προληφθεὶς, πρὸ τοῦ τὴν εὐχὴν πληρῶσαι ἀνεπαύσατο, ἀκολούθῳ ἡγησάμην τὴν προαίρεσιν τοῦ τῆς θείας μνήμης βασιλέως διαδεξάμενος πληρῶσαι. Ὅστις ἐπειδὴ τῆς ὑμετέρας τύχῃ προσέβη, ὅστις αἰ-

87. His acceptis Eusebiani consilii suorum facinorum, cæteris episcopis quominus imperatorem adirent prohibitis, ipsi soli, Eusebius scilicet, Theognius, Patrophilus, alter Eusebius, Ursacius et Valens cum advenissent, nullam amplius fecere de calice vel de Arsenio mentionem: hæc quippe nira movere ausi non sunt; sed aliud crimen ipsum spectans imperatorem commenti, aiebant: Minatus est Athanasius: se impediturum quominus solum frumentum Alexandria in patriam tuam transvehatur. Hoc etiam audire qui tum aderant Adamantius, Annibion, Agathammon, Arbethion, et Petrus episcopi: quod item ipsa probavit imperatoris ira; nam qui ejusmodi litteras ante scripserat, illorumque iniquitatem damnavat, hæc audita calamnia statim excaudit, ac nostra non expectata defensione, nos relegavit in Gallias. Attamen illud ipsum eorum malignitatem magis coarguit: nam beatæ memoriæ Constantinus junior cum nos in patriam remitteret, memor eorum quæ pater suus scripisset, has et ipse misit litteras:

CONSTANTINUS CÆSAR

[Populo catholica Ecclesiæ urbis Alexandriæ.

Nec sacræ mentis vestræ notitiâ præteritasse arbitror, ideo Athanasium adorandæ legis interpretem in Gallias ad quoddam tempus missum fuisse, ut ne immanium ejus hostium feritas, quæ in periculum sacri illius capitis imminerebat, eorumdemque improborum perversitas ad nefaria sustinefda eum cogeret. Ad eam igitur eludendam, et faucibus adorientium se virorum ereptus, ac sub me degere jussus, in hac urbe ubi commoratus est, omnibus necessariis abundavit: tametsi ejus præclara virtus, divinis freta auxiliis, durioris fortunæ villipendit ærumnas. Proinde etsi dominus noster Constantinus Augustus, pater meus, vestræ dilectissimæ pietati eundem episcopum restituere, ac in pristinum reducere locum decreverat; quia tamen humana sorte præoccupatus, antequam votum impleisset suum ex hac vita migravit, consentaneum mihi existimavi divæ memoriæ imperatoris propositum hereditate acceptum exsequi. Porro Athanasius quantæ nobis venerationi fuerit, cum ad conspectum vestrum venerit, agnosceitis. Nec mirum est si quid ejus gratia fecerim: ad hoc enim et desiderii vestri

(3) Sic Reg. et Basil. Editi vero, καὶ ἑτέρος.

(4) In Reg. καὶ deest ante Ἀνουθίων. Mox Ἀρθεθίων. Supra num. 78, legitur Ἀρθεθίων, et ad calcem Epistolæ ad solit. Ἀρθεθίωνος. Errat Socrates qui hos episcopos quos quatuor tantum ille nominat, Athanasii accusatores apud imperatorem fuisse refert l. i, c. 55, cujus errorrem secutus est Baronius. Enimvero constat eos Athanasii partibus addictos fuisse. Vide supra in subscriptionibus epistolæ ad Dionysium comitem ubi illi quinque episcopi recensentur. Mox Reg. et Basil., ἔδειξε δὲ

καὶ. In editis δὲ deest.

(5) Habetur apud Socratem l. ii, c. 5; Sozomenum l. iii, c. 2; Theod. pag. 69; Nicephorum et in Historia tripart. l. iv, c. 2.

(6) Theod. et Soz., οὐδὲν τὴν τῆς.

(7) Κελεύσθεις Socr. Infra idem, ἐκπλεονάζειν.

(8) Socrat. Sozom. et Theodoretus ὁ τῆς μακαρίας μνήμης Κωνσταντῖνος, et ita legit Epiphanius Scholasti. Paulo post, ὅμως ἐπειδὴ, sic Reg. Socr. Soz. Theod., sed in editis Athanasii ἐπειδὴ deest.

imago, et tanti viri species nos movit atque concitavit. Divina **161** providentia vos servet, dilecti fratres. Datum Treviris, decimo quinto calendis Julias.

ἐπεπεπν. Ἡ θεία πρόνοια ὑμᾶς διαφυλάξει (10), ἀγαπητοὶ ἀδελφοί. Ἐδόθη πρὸ δεκαπέντε καλανῶν Ἰουλίων ἐν Τριβέροις (11).

88. Cum igitur hac de causa in Gallias simus relegati, quisnam imperatoris propositum, sanguinariumque Eusebianorum animum hinc non animadvertat? quis non videat imperatorem illud eo egisse, ut ne majorem illi in nos conflarent conspirationem? Nam simplici animo aurem illis prae-buit. Hoc fuit Eusebianorum opus: haec ipsa suae in nos conspirationis molimina. Quis haec advertens non fateatur nullam indulgentiam aut gratiam in causa nostra locum habuisse, sed jure et merito tantam episcoporum turbam et privatim singulos, et congregatos talia in nostram defensionem concorscripsisse, inimicorumque sycophantiam dam-nasse? Quis conspectis hujusmodi rebus non fa-teatur Valentem et Ursacium jure sese reos decla-rasse, ac resipiscentes, ejusmodi litteras adversum se conscripsisse, quod mallent aliquantis per pudore suffundi quam aeternum sycophantarum supplicium luere?

89. Idcirco recte et juxta ecclesiasticas leges beati commissarii nostri, cum nonnulli dubias esse res nostras affirmarent, niterenturque judicia pro nobis lata abrogare, ærumnas quaslibet sustinere, in exsiliumque pelli maluerunt, quam tot tanto-

(9) Soer. Soz. Theod., τύχη πρόσθως, ὅσης παρ' C ἡμῶν αἰδοῦς.

(10) Reg. διαφυλάξει. Soer. Sozom. Theod., διαφυλάξοι.

(11) Ἐδόθη πρὸ δεκαπέντε καλανῶν Ἰουλίων ἐν Τριβέροις. Datum Treviris xv calendis Julias, id est, 17 Junii. De anno autem disputant recentiores. Valensius 357, alii vero sequentem assignant: litem resolvunt Athanasius et Theodoretus. Ille in *Epistola ad solit.* paulo post initium: Ταῦτα συνορῶντες, αἱ, οἱ τρεῖς ἀδελφοί, Κωνσταντίνος, Κωνσταντίνος, καὶ Κωνσταντίνος, ἐποίησαν πάντας μετὰ θάνατον τοῦ πατρὸς ἐπανελθεῖν εἰς τὴν πατρίδα καὶ τὴν Ἐκκλησίαν· γράψαντες περὶ μὲν τῶν ἄλλων ἰδίᾳ τῇ ἐκαστοῦ Ἐκκλησίᾳ· περὶ δὲ Ἀθανασίου ταῦτα. Haec cum animadvertent tres fratres, Constantinus, Constantinus et Constantinus, post patriis obitum, omnes in patriam et Ecclesiam suam reverti fuserunt: scriben-tes quidem de singulis ad proprias Ecclesias, de Athanasio autem ad hunc modum. Post haec subji-citur initium epistolae Constantini junioris. Hinc sane liquet ex trium fratrum consensu exsules omnes revocatos fuisse; atque adeo non anno 357 sed se-quente, 17 Junii scriptam fuisse hanc epistolam, Athanasiumque ex Gallias rediisse. Cum enim anno 357 Maii vicesima secunda Constantinus obierit, vix 17 Junii ejusdem anni nuntium obitus Constanti-nopoli Treviros pervenisse credatur. Nec tam mo-dico temporis intervallo, fratres Caesares tanto itinere disjuncti, ac tam gravibus alias negotiis implicati, communi consensu exsules revocare ac li-tteras exsiliis tradere poterunt. Quae sententia validissime firmatur Theodoretī testimonio qui l. II, c. 1, ait Athanasium biennio et quatuor menses Treviris commoratum. Cum enim Athanasius initio anni 356 Treviros advenit, non potuit nisi anno 358 duos annos et quatuor menses ibidem confe-

δοῦς (9) τετύχηκε, γνώσεσθε. Οὐ γὰρ θαυμαστὸν εἴ-τε δ' ἂν ὑπὲρ αὐτοῦ πεποιοῖτο· καὶ γὰρ τὴν-ἐμὴν ψυχὴν ἢ τε τοῦ ὑμετέρου πόθου εἰκὼν καὶ τὸ τοῦ τηλικούτου ἀνδρὸς σχῆμα εἰς τοῦτο εἰκίνει καὶ προ-ἀγαπητοὶ ἀδελφοί. Ἐδόθη πρὸ δεκαπέντε καλανῶν

88. Ταύτης τῆς αἰτίας οὕσης, δι' ἣν ἀπεστάλημεν εἰς τὰς Γαλλίας, τίς πάλιν οὐ συνορᾷ τὴν μὲν τοῦ βασιλέως προαίρεσιν, τὴν δὲ τῶν περὶ Εὐσέβιον φο-νικὴν ψυχὴν, καὶ ὅτι τοῦτο πεποίηκε βασιλεὺς, ἵνα μὴ τινα μείζονα σκαυὴν βουλευσώμεται; Ἐπ' αὐτοῦ γὰρ ἀπλῶς· Ἀὐτὴ τῶν περὶ Εὐσέβιον ἡ πράξις, αὕτη τῆς καθ' ἡμῶν συσκευῆς ἡ μηχανή. Τίς ταῦτα συνορῶν οὐκ ἂν εἴποι μηδὲν κατὰ χάριν ὑπὲρ ἡμῶν γεγενῆσθαι, ἀλλ' ὅτι δικαίως καὶ ἀκολούθως τὸ τοσούτον πλῆθος τῶν ἐπισκόπων καὶ ἰδία καὶ κοινῇ τοιαῦτα μὲν ὑπὲρ ἡμῶν ἔγραψε, τῆς δὲ συκοφαντίας τῶν ἐχθρῶν κατέγνωσαν; Τίς τὰ τοιαῦτα καὶ τοσαῦ-τα (12) θεωρήσας οὐκ ἂν εἴποι, ὅτι καὶ Οὐάλης καὶ Οὐρσάκιος εἰκότως κατέγνωσαν ἑαυτῶν, καὶ μετα-βινύσκοντες τοιαῦτα καθ' ἑαυτῶν ἔγραψαν, μᾶλλον ἐλόμενοι πρὸς ὀλίγον αἰσχυνοῦνται, ἢ αἰωνίως τὴν τῶν συκοφαντῶν ὑπομείναι τιμωρίαν (13);

89. Διὰ τοῦτο γὰρ δικαίως καὶ ἐκκλησιαστικῶς ποιούντες καὶ οἱ μακάριοι συλλειτουργοὶ ἡμῶν, ἐπειδὴ τινες ἀμφίβολα τὰ καθ' ἡμᾶς ἔλεγον, καὶ ἀκυροῦς ἐδιόχοντο τὰ ὑπὲρ ἡμῶν κριθέντα, πάντα παθεῖν ὑπέμειναν νῦν, καὶ ἐξορισθῆναι εἰλοντο, ἢ λυομένης

cisse

(12) Καὶ τοσαῦτα deest in edit. Paris., sed in edit. Commel. et in mss. leg'itur. Paulo post Reg., κατέγνωσαν ἑαυτῶν. Edili, κατέγνωσαν αὐτῶν.

(13) His, ἡ αἰωνίως τὴν τῶν συκοφαντῶν ὑπομεί-ναι τιμωρίαν, terminatur secunda pars *Apologiae*. Siquidem antequam illam ordiatur, ait Athanasius num. 58 se illam ideo conscripsisse, ut palam fa-ceret episcopos non gratia quadam, sed jure et me-rito litteras innocentiae suae testes scripsisse: ut item ostenderet Ursacium et Valentem veritatem esse confessos. Quamobrem *Apologiae* claudens ait se utrumque exploratum fecisse, episcopos scilicet jure et merito, et non gratia quadam pro sua de-fensione scripsisse: Ursacium vero et Valentem jure se reos declarasse, maluisseque aliquantis per pudore suffundi, quam in aeternum sycophantarum supplicium luere. His autem postremis verbis in-nuitur Ursacium et Valentem nondum in Arianam impietatem recidis, quando Athanasius hanc edi-dit *Apologiam*: atque adeo eam ante annum 352 scriptam fuisse, ut initio monuimus. Et vero si Ursacius et Valens Athanasii accusatoribus sese jam denuo sociassent, uti fecere circa annum 351 vel 352, an credibile est illud ab Athanasio prae-termittendum fuisse? an eorum resipiscentiam ex metu aeterni supplicii provenisse Athanasius dixisset, si Ursacius ipse cum Valente jam declarasset se solo Constantis imperatoris metu eo adductos fuisse, ut accusationes suas falsas esse faterentur quae tamen verae fuissent; quod illos postea fecisset Athanasius iustat in *Epist. ad solitarios*? Illic sane liquet ea quae subsequuntur, διὰ τοῦτο γὰρ δι-καίως, etc., usque ad finem, diu post scriptam *Apologiam* hic addita fuisse, post lapsum scilicet Liberii et Hosii, qui in annum cadit 357.

ἰδεῖν τὰς τοσούτων (14) ἐπισκόπων κρίσεις. Εἰ μὲν οὖν πρὸς τοὺς βουλευσαμένους καθ' ἡμῶν, καὶ ἐβλήσαντας ἀνατρέφαι τὰ ὑπὲρ ἡμῶν, ἄχρι λόγων ἦσαν ἐνστάσεις οἱ ἀληθῶς ἐπίσκοποι, ἧ τυχόντες (15) ἦσαν ἄνδρες, ἀλλὰ μὴ ἐπισήμων πόλεων, καὶ κεφαλὰι τοσούτων Ἐκκλησιῶν· ἦν ἂν ὑποπτεύειν μὴ ἄρα καγαρισμένα πάλιν ποιοῦντες ἐφιδονεῖκxαν καὶ νῦν αὐτοί· ὅτε δὲ καὶ λογισμοῖς ἐπειθον καὶ ἐξορισμὸν ὑπέμειναν, καὶ Λιβηρίος ἐστὶν ὁ τῆς Ῥώμης ἐπίσκοπος· εἰ γὰρ καὶ εἰς τέλος οὐχ ὑπέμεινε τοῦ ἐξορισμοῦ τὴν θλίψιν, ὅμως διετίαν ἔμεινεν ἐν τῇ μετοικίᾳ, γινώσκων τὴν καθ' ἡμῶν συσχευήν· καὶ ἐπειδὴ καὶ Ὅσιος ὁ μέγας ἐστὶ, καὶ οἱ τῆς Ἰταλίας, καὶ οἱ τῶν Γαλιῶν, καὶ ἄλλοι ἀπὸ Σπανιῶν, καὶ ἀπ' Αἰγύπτου, καὶ Λιβύης, καὶ οἱ τῆς Πενταπόλεως πάντες· εἰ γὰρ καὶ, πρὸς ὄλιγον φοβηθεὶς τὰς ἀπειλὰς Κωνσταντίου, ἔδοξεν ἐκείνους μὴ ἀντιλέγειν, ἀλλ' ἢ πολλὴ βία καὶ τυραννικὴ ἐξουσία Κωνσταντίου, καὶ αἱ πλείεσται ὕβρεις καὶ πληγαὶ (16) δεικνῦσιν, ὅτι μὴ καταγνοῦς ἡμῶν, ἀλλὰ διὰ τὴν ἀσθένειαν τοῦ γήραος οὐ φέρων τὰς πληγὰς, πρὸς καιρὸν εἶξεν αὐτοῖς· δικαίον ἐστὶ πλέον πάντας, ὡς πληροφορηθέντας, μισεῖν καὶ ἀποστρέφεσθαι τὴν ἀδικίαν, καὶ τὴν βίαν τὴν καθ' ἡμῶν γενομένην· διὰ τὸ μάλιστα δι' οὐδὲν ἕτερον ἢ διὰ τὴν Ἀρειανὴν ἀσέδειαν συνέστηκεν ἡμᾶς ταῦτα πεπονθέναι.

illatam magis ac magis odisse ac perhorrescere : ideo maxime quod planissimum sit nos nulla alia de causa quam) propter Arianam impietatem, huiusmodi mala esse perpassos.

90. Εἰ τις τοίνυν βούλεται τὰ τε καθ' ἡμᾶς μαθεῖν καὶ τὴν περὶ Εὐσεβίου συκοφαντίαν, ἐντυχάντω τοῖς γραφεῖσιν ὑπὲρ ἡμῶν, καὶ μάρτυρας ἔχέτω, οὐχ ἓνα, ἢ δύο, ἢ τρεῖς, ἀλλὰ τοσούτων πλῆθος ἐπισκόπων· καὶ τούτων μάρτυρας πάλιν λαμβανέτω τοὺς περὶ Λιβηρίου καὶ Ὅσιου καὶ τοὺς σὺν αὐτοῖς, οἵτινες, ὁρῶντες τὰ καθ' ἡμῶν γινόμενα, πάντα παθεῖν ὑπέμειναν, ἢ προδοῦναι τὴν ἀλήθειαν καὶ τὴν ὑπὲρ ἡμῶν κρίσιν· τοῦτο δὲ καλῶς (17) καὶ ὁσίως βουλευόμενοι πεποιθήκασιν· ἃ γὰρ οὗτοι πεπόνθασι, δείκνυσσι μὲν τὴν ἀνάγκην, ἣν καὶ οἱ ἄλλοι ἐπίσκοποι πεπόνθασι. Ἔστι δὲ ὑπομνήματα μὲν καὶ στηλογραφία κατὰ τῆς Ἀρειανῆς αἰρέσεως καὶ τῆς πονηρίας τῶν συκοφαντῶν, ὑπογραμμὸς δὲ καὶ τύπος τοῖς μετὰ ταῦτα γιγνομένοις, ἀγωνίζεσθαι μὲν ὑπὲρ τῆς ἀληθείας μέχρι θανάτου, ἀποστρέφεσθαι δὲ τὴν Ἀρειανὴν αἵρεσιν, Χριστομάχον οὖσαν, καὶ τοῦ Ἀντιχρίστου πρόδρομον, μὴ πιστεύειν δὲ τοῖς καθ' ἡμῶν ἐπιχειροῦσι λέγειν. Ἀξιόπιστος γὰρ καὶ ἱκανὴ μαρτυρία τῶν τοιούτων καὶ τοσούτων ἐπισκόπων ἢ ὑπὲρ ἡμῶν ἀπολογία καὶ ψήφος.

(14) Reg., τῶν τοσούτων.

(15) Reg., ἢ οἱ τυχόντες. Paulo post Reg., ἦν ἂν ὑποπτεύειν. Editi vero minus recte, ἦν οὖν ὑποπτεύειν.

A rumque episcoporum iudicia abrogata cernere. Si itaque veri episcopi nostris insidiatoribus, qui ea quæ pro nobis gesta essent subvertere conabantur, verborum tantum tenuis obtulissent : aut si vulgares fuissent homines, et non eximiarum urbium episcopi et capita tantarum ecclesiarum ; suspicandum sane foret, ne gratia quadam aut favore ducti, nostri causa jam contenderent. Cum autem non solum verbis mihi patrocinati fuerint, sed etiam exsilium sustinuerint, ex eorumque numero sit Liberius Romæ episcopus ; nam etsi exsilii ærumnas ad finem usque non toleraverit, attamen quod conflata in nos conspirationem probe nosset, biennio in exsilii loco est commoratus : cum etiam ex eorum numero sit magnus ille Hosius, cum episcopis Italiæ, Galliarum, et aliis ex Hispaniis, ex Ægypto, et ex Libya omnibusque Pentapoleos episcopis : nam licet ille ad breve tempus Constantii minis perterritus, iis non obsistere videretur, attamen ingens illa vis, atque tyrannica Constantii potestas, necnon plurimæ illæ contumeliæ et plagæ palam faciunt eum, non quod reos nos existimaret, sed quod propter senectutis infirmitatem plagas non 162 ferret, ad tempus illis cessasse ; æquum sane fuerit omnes, utpote rei certiores factos, injustitiam illam, et vim nobis

C 90. Si quis igitur quæ nos spectant, simulque Eusebianorum sycophantiam ediscere cupiat, is quæ nostri gratia scripta sunt legat, testesque accipiat, non unum aut duos, vel tres, sed tantam episcoporum multitudinem ; testes iterum sumat, Liberium et Hosium, eorumque socios, qui cum adversum nos gesta facinora conspicerent, extrema pati maluerunt, quam aut veritatem, aut iudicium nostri gratia datum prodere : idque ex bono et sancto consilio egerunt ; mala enim quæ isti perpassi sunt, quam vim alii quoque episcopi pertulerint, indicant. Sunt autem ea ipsa monumenta et cippi contra Arianam hæresim, et contra sycophantarum malitiam erecta : sunt etiam forma et exemplar posteris nostris, ut pro veritate usque ad mortem decertent, Arianamque hæresim, Christo inimicam, et Antichristi prodromum perhorrescant, neque illis adversum nos loquentibus fidem habeant. Apologia enim suffragiumque tot ætaliū episcoporum pro fide digno sufficientique innocentie nostræ testimonio habenda sunt.

(16) Reg., πληγαί. Editi vero, απειλαι, quæ sit vera lectio, dubium.

(17) Reg., τοῦτο δὲ καλῶς. Editi, τοῦτο καὶ καλῶς.

ADMONITIO

In epistolam De decretis Nicænæ synodi contra Arianos.

I. Quæ sequitur epistola, responsum est S. Athanasii ad amicū. Hic nimirum cum in disputatione quam cum nonnullis Arianae hæresis propugnatoribus habuerat, impia Arii dogmata plene confutasset: illi contra quos disputabat, quid responderent anxii, postremo se converterunt ad criminandum sanctam synodum Nicænam, quod vocabula non scripta, id est quæ in sacris Scripturis non exstant, in fidei definitione adhibuerit, nempe, voces ex substantia et consubstantialis: quos tametsi ita rixantes et nugantes penitus compescuit, tamen ut accuratius quæ in synodo Nicæna contra Arium et Arianos gesta essent reciret, rogavit S. Athanasium, ut qui ipse concilio adfuerat, rem totam, prout acta fuerat, sibi vellet narrare: quod hac in epistola abunde præstat Athanasius.

II. Ac primo quidem exagitat Arianorum inconstantiam in sententiis mutandis, quod pravæ doctrinæ signum evidens esse ait, cum constantia sit veræ indicium certum. Tum breviter commemorat quomodo synodus se erga Eusebianos initio gesserit: ac postquam ipse in Eusebianos Arianamque impietatem prolixè satis ineectus est, varique illorum refellit argumenta: ut depellat criminationem qua Arii fautores in synodum Nicænam utebantur, quod scilicet nova excogitaverit vocabula, dilucide exponit, quonam pacto dolus astutiaeque Eusebianorum Patres compulerit ad declarandum Filium esse ex substantia Patris et Patri consubstantialem. Quod idem etiam refert epistola ad Afros.

III. Quamvis autem concedat Athanasius dictiones ex substantia et consubstantialis in Scripturis sacris non legi, tamen rem ipsam in eis contineri ostendit, nec eas a synodo fuisse inventas, sed longe antea ab antiquioribus usurpatas; Theognostum enim olim docuisse substantiam Filii esse ex substantia Patris absque ulla divisione natam. Dionysii quoque Alexandrini offert auctoritatem asserentis Filium esse Patri consubstantialem. Nam cum eum quidam criminarentur negasse Filium esse Patri consubstantialem, ipse Dionysio Romæ episcopo, cui se purgat, scribit se tantum dixisse dictionem illam nusquam reperiri in sacris Scripturis, non autem rem ipsam reprobare, sed potius amplecti. Quod sane illustre argumentum est hujus vocis antiquitatis.

IV. Insigne etiam ibidem monumentum catholicæ fidei circa SS. Trinitatem adducit, fragmentum videlicet libri Dionysii Romæ episcopi adversus Sabellianos. Erant enim hujus ætate qui, ut Sabellium refellerent, locabant tres SS. Trinitatis hypostases esse a se invicem diversas, ac proinde tres quasi deos prædicabant: alii autem aiebant Verbum opus et rem factam esse. Utroque jure coarguit Dionysius, docetque contra illos tres SS. Trinitatis hypostases non esse divisas a se invicem, nec Filium esse factum sed genitum.

V. Origenis quoque testimonio utitur Athanasius docentis Verbum æternum esse ejusdemque ac Patrem substantiæ. Nam quæ in ejus operibus videntur huic catholicæ sententiæ esse contraria, ait Athanasius illum non ex propria mente proponere, sed ex eorum quibuscum disputabat. Nec vero aliquibus mirum videri debet ea, quæ postmodum dictitabant Ariani, hic ab Origene aperte condemnari, hæc nimirum verba, Fuit aliquando, cum non esset Filius: siquidem id necessario sequitur ex 163 illorum sententia qui Filium non semper fuisse arbitrabantur. Hinc Dionysius Romanus in loco cujus mox meminimus, sic loquitur: Si factus est Filius, fuit aliquando cum non esset; quam impietatem Origenes eodem modo ac ille impugnat. Quapropter cum Origenis temporibus essent qui idem sentirent; quod postea Ariani: nil profecto mirum, si eosdem quoque loquendi modos adhiberent. Sed ex his satis fuerit observare fuisse longe ante Arium, Arianae impietatis præcursores.

VI. Postremo S. Athanasius de voce ἀγένητον disputat. Hanc Arianos a profanis auctoribus mutuatos esse ait, ut, post explosas alias eorum voculas, suam impietatem novo hoc vocabulo tegerent. Nam cum solum Patrem ἀγένητον, non factum, dicendum esse vellent, concludebant Filium γενητόν, factum, debere dici. Verum fraudem istam aperit et repellit Athanasius, docetque Deum non factum appellari, quatenus τοῖς γενητοῖς, rebus factis, opponitur, sed appellari Patrem cum refertur ad Filium. De voce ἀγένητον disserit quoque Orat. 4 contra Arianos, et in epistola de synodis Arimini et Seleuciæ, in qua circa finem locum offert epistolæ S. Ignatii ad Ephesios scribentis Dominum esse simul γενητόν, factum, et ἀγένητον, non factum. Scilicet, ut explicat S. Doctor, Dominus γενητός, factus, dicitur, quatenus homo, et ἀγένητος, non factus, quatenus Deus. Ibidem quoque non negat aliquos post Ignatium doctores solum Patrem dixisse ἀγένητον, non factum: at respondet eos ita locutos, non quod Filium γενητόν, factum, pu-

ταρται, sed ut Patrem nullam sui causam habere significarent, esseque Patrem Sapientiae, per quam omnia γενητά, facta, fecit.

VII. Ex his porro aliisque infra ad num. 28 dicendis, liquet ἀγέννητον legendum esse, non vero ἀγέννητον. Nam ἀγέννητον Athanasius semper opponit τῷ γεννητῷ. [At ἀγέννητον significat non genitum, opponiturque τῷ γεννητῷ, genitio, quo sane modo verum est solum Patrem esse ἀγέννητον, et Filium γεννητόν, utpote a Patre genitum, uti luculenter docet S. Joannes Damascenus, lib. 1. Orthodoxæ fidei, cap. 9, his verbis: Χρὴ γὰρ εἰδέναι, ὅτι τὸ ἀγέννητον, δι' ἐνδὲς ἡ γραφόμενον, τὸ ἀκτιστον ἦτοι μὴ γενόμενον σημαίνει. Τὸ δὲ ἀγεννητον, διὰ τῶν δύο ἡ γραφόμενον δηλοῖ τὸ μὴ γεννηθέν..... Κατὰ μὲν οὖν τὸ πρῶτον σημαίνόμενον κοινωνοῦσιν αἱ τρεῖς τῆς ἀγίας Θεότητος ὑπέρθεοι ὑποστάσεις· ὁμοούσιοι γὰρ καὶ ἀκτιστοὶ ὑπάρχουσι· κατὰ δὲ τὸ δεύτερον σημαίνόμενον οὐδαμῶς· μόνος γὰρ ὁ Πατὴρ ἀγέννητος· οὐ γὰρ ἐξ ἐτέρας ἐστὶν αὐτῷ ὑποστάσεως τὸ εἶναι. Id est: Sciendum est vocem ἀγέννητον, per unum v scriptam, significare quod increatum est, sive quod non est factum. At vox ἀγεννητον, per duo vv scripta, significat quod non est genitum..... Ea vox secundum primam significationem communis est tribus sanctæ divinitatis hypostasibus divinissimis; nam consubstantialēs sunt et increatæ: sed juxta secundam significationem non est communis, siquidem solus Pater est ἀγέννητος, non genitus, quippe qui non sit ex alia hypostasi. Eadem totidem verbis exstant in libro De SS. Trinitate, cap. 8, in fine tomi VI Operum S. Cyrilli Alexandrini.

VIII. Videtur tamen antiquis scriptoribus ignota fuisse hujusmodi distinctio. Namque Cicero, Tusculan. 1, τὸ ἀγέννητον vertit, id cuius nulla est origo, et, quod non oritur vel nascitur: sic enim hæc Platonis in Phædro verba reddit, ἀρχὴ δὲ ἀγέννητον, principii autem nulla est origo: Ἐπειδὴ δὲ ἀγέννητόν ἐστι, quod si nusquam oritur, ἐξ ἀνάγκης ἀγέννητόν τε καὶ ἀθάνατον ψυχὴ ἂν εἴη, natura animi neque nata certe est, et æterna est. Verum nec illi etiam videntur posuisse discrimen inter non nasci sive non gigni, et non fieri. S. Hilarius libro Contra Constantium, num. 16, eandem vocem reddit innascibilem, nisi forte legerit ἀγέννητον Novitates vocum, inquit ille ad Constantium, sed profanas devitari jubet Apostolus. Tu cur pias excludis, cum præsertim ab eo dictum sit: « Omnis Scriptura divinitus inspirata utilis est? » Innascibilem scriptum nusquam legis, nunquid et hoc negandum erit, quia novum est? Notanda quoque Tertulliani verba, qui libro De anima, cap. 4, vocem ἀγέννητον ex Platonis loco paulo ante citato simul innatum et infectum reddit. Consequens enim est, inquit, ut ex Dei flatu animam professi, initium ei deputemus. Hoc Plato excludit, INNATAM ET INFECTAM animam volens: et natam autem docemus et factam, ex initii constitutione. Nec statim erravimus utrumque dicentes, quia scilicet aliud sit natum, aliud factum, utpote illud animalibus competens. Differentiæ autem, sua habendo loca et tempora, habent aliquando et passivitatibus commercia. Capit itaque et facturam pro nasci poni, siquidem omne, quod quoquo modo accipit esse, generatur. Nam et factor ipse parens facti potest dici: sic et Plato utitur. Hæc ille.

IX. De tempore quo hæc data fuit epistola dicendum restat. Constat compositam fuisse post Eusebii Cæsariensis mortem: nam Acacio ejus successore scripta est, ut patet num. 3. Certum quoque est scriptam fuisse mortuo Eusebio Nicomediensi, quandoquidem de eo, tanquam qui non amplius esset superstes, passim loquitur Athanasius. Denique pacis tempore nullaque in Athanasium grassante persecutione editam esse innunt hæc verba quæ num. 2 habentur: Ne mireris, si nunc ita se gerant (Ariani), siquidem haud multo post futurum est, ut iidem ad injurias sese convertant; deindeque cohortem et tribunal nobis minitabuntur: his enim tota innotuit perversa illorum doctrina. Ex quibus perspicuum fuerit hæc tunc scripsisse S. Athanasium, cum quiescerent Ariani, nihilque contra ipsum palam molirentur. Quocirca statuendum videtur scriptam esse hanc epistolam ab anno 350 ad annum 354, nempe post reditum Athanasii Alexandriam occiso Gregorio Alexandriæ pseudoepiscopo, antequam eum iterum vexare cœperis Constantius.

X. In fine subjecimus epistolam Eusebii Cæsariensis ad suæ paræciæ homines, quemadmodum se subjecisse ait S. Athanasius num. 3, ut et exstat in manuscripto Regio ac in Basilienſi Felckmanni, eaque in tomo II editionis Commelianæ inserta est, cum sero nimis animadversa suo loco amplius reponi jam non posset, ut ibidem dicitur. In aliis autem editionibus penitus omissa fuit.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ

ΕΠΙΣΤΟΛΗ ⁽²²⁾.

Ἵτι ἡ ἐν Νίκαιᾳ σύνοδος ἐπαρκεῖται τὴν παρουσχίαν τῶν περὶ Εὐσεβίου, ἐξέθετο προκείμεως καὶ εὐσεβῶς κατὰ τῆς Ἀρειανῆς αἵρέσεως τὰ ὁρισθέντα.

S. P. N. ATHANASII

ARCHIEPISCOPI ALEXANDRINI

EPISTOLA

Quod Nicæna synodus, perspecta Eusebianorum calliditate, congruenter et pie quæ adversus Arianam hæresim decreta sunt ediderit.

164 J. Recte quidem tu fecisti, qui tuam cum Arianæ hæresis propugnatoribus disputationem mihi significaveris, adfuisseque inter eos, nonnullos ex Eusebii sodalibus, plurimosque e fratribus qui fidem Ecclesiæ sequuntur. Tua igitur, quæ vero Christi amore ardet, vigilantia mihi valde placuit, eaque impiam hæresim egregie confutavit. Vehementer autem illorum impudentiam sum admiratus, quod tametsi clare ostensum fuit Arianorum rationes liles admodum et inanes esse, ipsique ab omni-bus omnis nequitie condemnati fuerunt, tamen nihilominus more Judæorum murmurent ac identi-dem dicant: Quare qui Nicææ convenerunt, voca-bula non scripta, nempe ex substantia et consub-stantiale scripsere? Tu quidem, ut vir disertus, illos ita etiam tergiversantes nihil nisi falsa effutire de-monstrasti: at illi nihil alienum a pravitate suæ mentis committunt, cum varias comminiscuntur dif-ficultates. Tam sunt enim inconstantes in variandis sententiis, quam chamæleontes in mutando colore. Hinc cum convincuntur, erubescunt: hærent au-tem cum examinantur, ac tandem vana impudenter prætexunt, quæ si quis refellerit, non defatigantur donec ea quæ nulla sunt excogitaverint, et inania, ut scriptum est ²², fuerint meditati, nec aliam ob causam nisi ut impii permaneant. Id autem nihil aliud sane est, quam propriæ ipsorum insipientiæ

²² Psal. 11, 4.

(18) Scripta ab anno 350 ad annum 354. — Re-gius mss., τοῦ αὐτοῦ, ὅτι ἡ ἐν Νίκαιᾳ σύνοδος, etc. In editis post τὰ ὁρισθέντα, additur, ἐπιστολὴ: sed

(18) Καλῶς ἐποίησας, δηλώσας μοι τὴν γενομέ-νην παρὰ σοῦ ζήτησιν πρὸς τοὺς τὰ Ἀρείου πρεσβεύ-οντας, ἐν οἷς ἦσαν καὶ τῶν Εὐσεβίου τινας ἑταίρων, καὶ πλείστοι δὲ τῶν τὰ τῆς Ἐκκλησίας φρονούντων ἀδελφῶν. Τὴν μὲν οὖν σὴν φιλόχριστον νῆψιν ἀπαδε-ξάμην, καλῶς διελέγξασαν τὴν τῆς αἵρέσεως ἀσε-βειαν· τὴν δ' ἐκείνων ἀναισχυντίαν τεθαύμαξα, ὅτι, καίτοι καὶ Ἀρειανῶν λογισμῶν δειχθέντων σαφῶν τε καὶ ματαίων, ἀλλὰ καὶ παρὰ πάντων αὐτοὶ κατα-γνωσθέντες ἐπὶ πάσῃ κακοφροσύνῃ, ὅμως καὶ μετὰ ταῦτα διεγόγγυζον κατὰ τοὺς Ἰουδαίους, λέγοντες· Διὰ τί οἱ ἐν τῇ Νίκαιᾳ συνελθόντες ἔγραψαν ἀγρά-φους λέξεις, τὸ ἐκ τῆς οὐσίας καὶ τὸ ὁμοού-σιον; Σὺ μὲν οὖν (19), ὡς λόγιος ἀνὴρ, καὶ οὕτως αὐτοὺς σχηματιζομένους οὐδὲν ἤττον ἀπέδειξας κενο-λογούντας· ἐκείνοι δὲ οὐδὲν ξένον τῆς ἑαυτῶν κακο-νοίας πράττουσι, πλαττόμενοι προφάσεις. Εἰσι γὰρ ποικίλοι καὶ παλμῆβολοι τὰς γνώμας, ὡς οἱ χαμαι-λέοντες ἐν τοῖς χρώμασι, καὶ ἐλεγχόμενοι μὲν ἐρυ-θρῶσιν, ἀνακρινόμενοι δὲ ἀποροῦσι, καὶ λοιπὸν ἀναι-δεύμενοι προφασίζονται. Ἄν δέ τις αὐτοὺς καὶ ἐν τούτοις διελέγῃ, κάμνουσιν ἕως ἂν ἐπινοήσωσι τὰ μὴ ὄντα, καὶ κατὰ τὸ γεγραμμένον λογίζονται μά-ταια, ἵνα μόνον διαμείνωσιν ἀσεβούντες. Τὸ δὲ τοιοῦ-τον ἐπιχειρήμα οὐδὲν ἑτερόν ἐστιν ἢ γνώρισμα μὲν ἀντικρὺς τῆς ἀλογίας αὐτῶν, μέλησις δὲ, καθὰ προ-είπον, τῆς Ἰουδαϊκῆς κακοηθείας. Καὶ γὰρ ἐλεγχόμε-

aptius collocatur ante ὅτι ἡ ἐν Νίκαιᾳ, etc.

(19) Sic Reg. At in aliis et editis οὐν deest.

νοι κακίνοι παρὰ τῆς ἀληθείας, καὶ μὴ δυνάμενοι πρὸς αὐτὴν ἀντιβλέπειν, ἐπιποασίζοντο λέγοντες· *Τί ποιεῖς σὺ σημεῖον, ἵνα ἴδωμεν καὶ πιστεύσωμεν σοι; Τί ἐργάζῃ;* Καίτοι σημεῖον τοσοῦτον γενομένου, ὥστε λέγειν καὶ αὐτοὺς· *Τί ποιοῦμεν, ὅτι οὗτος ὁ ἄνθρωπος πολλὰ ποιεῖ σημεῖα;* Νεκροὶ γὰρ ἤγειροντο, χωλοὶ περιπατοῦν, τυφλοὶ ἀνέβλεπον, λεπροὶ ἐκαθαρίζοντο, καὶ τὸ ὕδωρ οἶνος ἐγίνετο, καὶ ἀπὸ πάντων ἄρτων ἐκορέσθησαν πεντακισχilioi. Καὶ οἱ μὲν πάντες ἐθαύμαζον καὶ προσεκύουν τὸν Κύριον, ὁμολογούντες ἐν αὐτῷ πληροῦσθαι τὰς προφητείας, καὶ αὐτὸν εἶναι Θεὸν τοῦ Θεοῦ τὸν Ἰδὲν· μέντοι δὲ οἱ Φαρισαῖοι, εἰ καὶ λαμπρότερα (20) ἡλίου φαίνόμενα ἦν τὰ σημεῖα, ὅμως πάλιν ἐγόγγυζον, ὡς ἁμαρτίαι, καὶ ἐλεγον· *Διὰ τί σὺ, ἄνθρωπος ὢν, ποιεῖς οὕτως τὸν Θεόν; ἄρρονες καὶ τῷ ὄντι τυφλοὶ τὴν διάνοιαν· δέον τὸ ἐμπάλιν αὐτοὺς λέγειν· Διὰ τί σὺ, Θεὸς ὢν, ἄνθρωπος γέγονας;* Τὰ γὰρ ἔργα Θεοῦ αὐτὸν ἐδείκνυνεν, ἵνα τὴν μὲν ἀγαθότητα τοῦ Πατρὸς προσκυνήσωσι, τὴν δὲ δι' ἡμέας αὐτοῦ οἰκονομίαν θαυμάσωσι. Τοῦτο μὲν οὕτε ἐλεγον, ἀλλ' οὕτε τὰ γινόμενα βλέπεν ἐβούλοντο· ἡ ἐβόλῃ μὲν (ἐξ ἀνάγκης γὰρ ἦν ὁρᾶν αὐτά)· πάλιν δὲ ἐγόγγυζον μεταβαλλόμενοι· *Διὰ τί ἐν τῷ Σαββάτῳ θεραπεύεις τὸν παραλυτικόν, καὶ τὸν ἐκ γενετῆς τυφλόν τότε ποιεῖς ἀναβλέπειν;* Τοῦτο δὲ πρόφασις πάλιν ἦν, καὶ μέσον γόγγυσμός. Καὶ γὰρ ἐν ταῖς ἄλλαις ἡμέραις θεραπεύοντος τοῦ Κυρίου πᾶσαν νόσον καὶ πᾶσαν μαλακίαν, ἐκεῖνοι συνήθως ἐμέμνοντο, καὶ μᾶλλον ἤθελον ἀθεοτητα εἶχειν ὑπόνοιαν, Βεελζεβοῦλ (21) ὀνομάζοντες, ἡ ἀρνῆσασθαι τὴν ἰδίαν πονηρίαν. Ἀλλὰ καὶ οὕτως, τοῦ Σωτῆρος πολυμερῶς καὶ πολυτρόπως δεικνύοντος ἑαυτοῦ (22) τὴν θεότητα, καὶ εὐαγγελιζομένου πᾶσι Πατέρα, οὐδὲν ἤττον, ὥσπερ εἰς κέντρα λακτίζοντες, ἀντίλεγον ἐκεῖνοι ἠμολογούντες, ἵνα μόνον κατὰ τὴν θέλαν παρομιλῶν προφάσεις ἐρευνῶντες χωρίσωσιν ἑαυτοὺς ἀπὸ τῆς ἀληθείας (23). velut in stimulos calcitrantes stulte blaterantes

2. Ἰουδαῖοι μὲν (24) οὖν οἱ τότε τοιαῦτα πονηρεῖόμενοι, καὶ ἀρνούμενοι τὸν Κύριον, εὐχόμενοι τῶν τέκνων καὶ τῆς πρὸς τοὺς πατέρας ἐπαγγελίας ἐξῆν γέγονας· καὶ Ἀρειανοὶ δὲ νῦν Ἰουδαίζοντες, ταῦτόν μοι δοκοῦσι πάσχειν τῷ Καίσαρι καὶ τοῖς τότε Φαρισαίοις· οὐδὲν γὰρ ὁρῶντες εὐλογον ἔχουσιν ἑαυτῶν τὴν αἵρεσιν, προφάσεις ἐπινοοῦσι· *Διὰ τί τοῦτο, καὶ μὴ τοῦτο γέγραπται;* Καὶ μὴ τοι θαυμάσης, εἰ τοιαῦτα νῦν μηχανῶνται· μετ' ὀλίγον γὰρ καὶ εἰς ὕβρεις ἐκτραπήσονται, καὶ μετὰ ταῦτα τὴν σπείραν καὶ τὸν (25) χιλιάρχον ἀπειλήσουσιν· ἐν τούτοις γὰρ ἔστιν αὐτῶν ἡ δοκοῦσα σύστασις τῆς κακοδοξίας. Τὸν γὰρ

20 Joan. vi, 30. 21 Joan. xi, 47. 22 Joan. x, 33.

(20) Reg. λαμπρότερον.

(21) Ita reg. et Basil. Editi vero mendose addunt τὴν.

(22) Sic Reg. Alii vero et editi, αὐτοῦ.

(23) Hic alludit S. Athanasius ad Prov. xviii, 1: Προφάσεις ζητεῖ ἄνθρωπος βουλόμενος χωρίζεσθαι ἀπὸ φίλων. Id est, ut habet Vulgata, occasiones querit,

PATROL. GR. XXV.

A evidens argumentum, nec non Judaicæ, uti jam dixi, nequitie imitatio. Siquidem Judæi, cum a veritate convicii, oculos contra eam attollere non valerent, hujusmodi interrogationibus se obtegebant: *Quod tu facis signum ut videamus et credamus tibi? Quid operaris?* Quamquam toti signa fierent, ut etiam ipsi cogerentur dicere: *Quid facimus, quia hic homo multa signa facit?* Nam mortui excitabantur, claudi ambulabant, videbant cæci, leprosi purgabantur, aqua mutabatur in vinum, et quinque panibus quinque millia hominum sunt saturati. Hinc omnes quidem Dominum admirabantur et adorabant, favebantque in ipso impleri prophetias, eumque Deum et Filium Dei esse. Soli autem Pharisæi, tametsi sole clariora erant signa, nihilominus tanquam imperiti murmurabant et siebant: *Quare tu homo cum sis, facis id ipsum Deum?* Stulti profecto vereque mente cæci, quos scilicet potius ita loqui decuisset: *Quare, tu Deus cum sis, homo factus es?* siquidem Deum illum esse opera ipsa ostendebant. Ita enim illi et Patris benignitatem fuissent venerati, et illius factam hostri causa dispensationem non potuissent non admirari. Verum tantum aberat ut id dicerent, ut etiam nec quæ siebant vellent videre; vel, si videbant (nec enim ista poterant non videre), rursus ad aliam confugebant querelam. Cur Sabbato, in quiebat, paralyticum sanas, et visum cæco nato restituis? Hæc autem speciosæ duntaxat causæ erant, nihilque aliud, nisi merum murmur. Illi enim etiam cum aliis diebus Dominus omnem morbum et infirmitatem sanaret, more solito conquerebantur, malebantque Beelzebub eum appellantes, in impietatis suspicionem venire, quam propriam abjicere nequitiam. Hinc licet Salvator varis multisque modis suam ipse divinitatem patefaceret,

165 Patrisque cognitionem omnes edoceret, illi contradicebant, idque tantummodo ut juxta divinitatem a veritate separarent.

2. Itaque Judæi, qui tam improbe Dominum negabant, jure merito et legum et omnium quæ Patribus promissa fuere experies facti sunt. Ariani vero, qui Judæos hodie imitantur, Caiaphæ et Pharisæorum mihi videntur esse haud dissimiles. Com enim suam hæresim nihil quod rationi sit consentaneum continere videant, occasiones pariter confingunt, cum hoc pacto interrogant: *Cur hoc potius quam illud scriptum est?* Verum ne mireris si nunc ita se gerant, siquidem haud multo post futurum est ut iidem ad injurias sese convertant; deindeque cohortem et tribunum nobis minitabuntur:

20 Joan. v, 10; ix, 16.

qui vult recedere ab amico. Sic nempe Ariani vanis suis queritis occasiones quærebant ut a veritate recederent.

(24) Sic Regius ms. Editi vero et alii, μὲν γάρ.

(25) Sic ex ms. Regio emendavimus. Alii autem et editi, τὴν, mend. e.

his enim tota innititur perversa illorum doctrina. Nampe postquam Dei Verbum sive rationem rejecerunt, meritisimo omni prorsus ratione sunt privati. Quæ quidem cum mihi penitus essent perspecta, nihil profecto illis respondissem. Verum quia tua Charitas ea quæ in synodo acta sunt scire ex me voluit, rem diutius nolui differre, sed confestim quæ lunc gesta sunt nota feci, paucisque demonstravi quam a recta fide procul sit Ariana hæresis, nihilque aliud illos nisi vana effugia comminisci. Tu porro, charissime, vide annon ita se res habeat. Nam si his ipsi confidunt quæ auctore et seminatore diabolo perverse excogitavere, purgent se prius de illis erroribus propter quos hæretici sunt declarati, ac deinde quæ contra se decreta sunt, si possint criminentur. Nemo enim homicidii aut adulterii convictus jus habet, post judicium, sententiam judicis criminandi, cur nempe non sic sed sic locutus fuerit. Namque id eum, qui fuerit condemnatus, minime liberaverit, sed potius ejus culpa hujusmodi temeritate et audacia augetur. Illi ergo similiter vel ostendant se pie sentire; siquidem accusati, convicti sunt, cum nihil antea essent conquesiti: æquum autem est eos qui accusantur, nihil aliud agere quam ut se defendant. Vel si sordidata convicti conscientia, suam impietatem agnoscunt, ne igitur culpæ quæ ignorant, ne forte ipsi duplex inde malum secum referant, impietatis simul et ignorantie merito condemnati. Rem potius studiose expendant, ut his, quæ prius nesciebant, cognitis, impias suas aures veritatis unda et pietatis dogmatis Eusebianos actum est.

3. Ut erant in sua impietate pertinaces, moliebanturque cum ipso Deo pugnare, ita quæ ab eis dicebantur plena erant impietatis. Episcopi autem, qui trecenti plus minus convenerant, mansuete ac perhumaniter ab illis postularunt, ut de his quæ dicebantur rationem redderent, piæque afferrent demonstrationes. Qui ut vix loqui cœperunt, dignissimi visi sunt ab omnibus qui condemnarentur; ipsi enim inter se altercabantur, agnitæque suæ hæresis inutilitate muti permanebant, et suo silentio perversæ sententiæ turpitudinem fatebantur. Itaque episcopi, vocabulis quæ illi commenti erant rescissis, sanam et ecclesiasticam fidem adversus illos exposuere, cui cum omnes subscripissent, Eusebiani quoque his ipsis vocabulis quæ nunc reprehendunt subscripsere, nempe quod Dei Filius ex substantia sit Patris, eique consubstantialis, et 166 quod neque res creata, nec facta vel condita sit, sed quod Verbum ex Patris substantia sit genitum. Imo quod mirum est, ipse Eusebius Cæsareæ in Palæstina episcopus, qui pridie restiterat, postea subscripsit, hancque Ecclesiæ fidem et Patrum traditionem esse,

(26) Ex ms. Reg. particulam *ἄν* addidimus, quam alii et editi onittunt.

(27) Κακὸν abest a Reg. ms.

(28) Reg. τῆς αἰρέσεως αὐτῶν.

(29) Sic Reg., atque ita etiam legit Nannius. Cæteri et editi, *κενοδοξία*: ut et legit Ambrosius Ca-

A τοῦ Θεοῦ Λόγον ἀρνούμενοι, εἰκότως καὶ λόγου παντός εἰσιν ἔρημοι. Ταῦτα γοῦν εἰδώς, οὐδὲν ἄν (26) ἀπεκρινάμεν ἐρωτῶσιν ἑκαίνοις· ἐπειδὴ δὲ ἡ σὴ Διάθεσις ἀπήτησε γυνῶναι τὰ ἐν τῇ συνόδῳ πραχθέντα, οὐχ ὑπερεβέβηκεν, ἀλλ' εὐθὺς, ὡς τότε γέγονε, δεδήλωκα, δείξας δι' ὁλίγων ὅσον εὐσεβοῦς φρονήσεως ἡ Ἀρειανὴ αἵρεσις ἐστέρηται, καὶ μόνον προφάσεις πλάττονται. Σκόπει δὲ καὶ σὺ, ἀγαπητὲ, εἰ μὴ οὕτως ἔχει. Εἰ θαρβόουσιν οἷς ἐφεῦρον αὐτοὶ κακοῖς, ἐπισπείραντος αὐτοῖς τοῦ διαβόλου τὴν κακοφροσύνην, ἀπολογισθώσαν περὶ ὧν ἐγκληθέντες ἀπεδείχθησαν αἱρετικοὶ, καὶ τότε λοιπὸν αἰτιάσθωσαν, εἰ δύνανται, τὰ κατ' αὐτῶν ὀρισθέντα· οὐδεὶς γὰρ ἐλεγχθεὶς ἐπὶ φῶνι καὶ μοιχείᾳ μετὰ τὴν δίκην χώραν ἔχει τὴν ἀπόφασιν τοῦ κρίναντος αἰτιάσθαι, διὰ τί μὴ οὕτως, B ἀλλ' ἐκείνως ἐλάλησε. Τοῦτο γὰρ οὐκ ἐλευθεροὶ τὸν κριθέντα, ἀλλὰ καὶ μᾶλλον αὐτοῦ τὸ ἐγκλημα διὰ τὴν προπέτειαν καὶ τὴν τόλμαν ἐπαυξάνει. Οὐκοῦν καὶ οὗτοι ἡ δεικνύτωσαν τὸ φρόνημα ἑαυτῶν εὐσεβείας· κατηγορηθέντες γὰρ ἐλέγχθησαν, οὐ μεμφάμενοι πρότερον· καὶ δίκαιόν ἐστι τοὺς αἰτιαθέντας μὴδὲν ἕταρον ποιεῖν ἢ ἀπολογισθῆαι· ἡ εἰ τὸ συνεπὲς ἔγωσι ῥυπαρὸν, καὶ συνορώσιν ἑαυτοὺς ἀσεβοῦντας, μὴ αἰτιάσθωσαν ἃ ἀγνοοῦσιν, ἵνα μὴ καὶ διπλοῦν κακὸν (27), ἀσεβείας ἐγκλημα καὶ ἀπαίδευσις ἀπενέγκωνται μέμφιν. Ἐξέταξέτωσαν δὲ μᾶλλον φιλομαθῶς, γ', ἐπιγινόντες ἃ πρότερον ἠγνόουν, ἀποδείξωσι τὰς ἑαυτῶν ἀσεβεῖς ἀκοὰς τῷ τῆς ἀληθείας νόματι καὶ τοῖς τῆς εὐσεβείας δόγμασιν. Οὕτω γὰρ καὶ ἐν τῇ κατὰ Νίκαιαν συνόδῳ γέγονε τοῖς περὶ Εὐσέβιον.

possint abluerē. Sic igitur in Nicæna synodo erga

C 3. Ὡς ἐπιλονεῖσκον ἀσεβοῦντες, καὶ θεομαχεῖν ἐπεχείρουν, τὰ μὲν λεγόμενα παρ' αὐτῶν ἀσεβείας ἦν μεστὰ· οἱ δὲ συνελθόντες ἐπίσκοποι (ἦσαν δὲ πλεον ἢ Εἰκοσσὸν τριακόσιοι) πρῶτος καὶ φιλανθρώπως ἀπήτουν αὐτοὺς περὶ ὧν ἔλεγον διδόναι λόγον καὶ ἀποδείξει εὐσεβεῖς. Ὡς δὲ καὶ μόνον φθγγόμενοι κατεγινώσκοντο, καὶ πρὸς ἑαυτοὺς διεμάχοντο, πολλὴν ὀρῶντες τῆς ἑαυτῶν αἰρέσεως (28) τὴν ἀπορίαν, ἀχανεῖς μὲν ἕμενον οὗτοι, καὶ διὰ τῆς σιωπῆς ὀμολόγουν τὴν ἐπὶ τῇ κακοδοξίᾳ (29) αὐτῶν αἰσχύνην. Οἱ τοίνυν ἐπίσκοποι, λοιπὸν ἀνελόντες τὰ παρ' αὐτῶν ἐπινοηθέντα ῥήματα, οὕτως ἐξέθεντο κατ' αὐτῶν τὴν ὑγιαίνουσαν καὶ ἐκκλησιαστικὴν πίστιν· πάντων τε ὑπογραφάντων, ὑπέγραψαν καὶ οἱ περὶ Εὐσέβιον τοῦτοις τοῖς ῥήμασιν, οἷς αἰτιῶνται νῦν οὗτοι· λέγω δὴ τῷ ἐκ τῆς οὐσίας καὶ τῷ ὁμοουσίῳ, καὶ ὅτι μήτε χτισμα, ἢ ποίημα, μὴτε τῶν γενητῶν ἐστὶν ὁ τοῦ Θεοῦ Υἱός, ἀλλὰ γέννημα ἐκ τῆς οὐσίας (30) τοῦ Πατρὸς ἐστὶν ὁ Λόγος. Καὶ τό γε παράδοξον, Εὐσέβιος ὁ ἀπὸ Καισαρείας τῆς Παλαιστίνης, καὶ τι πρὸ μῆδος ἀρνούμενος, ὅμως ὑπερὸν ὑπογράφας, ἐπέστελλε τῇ Ἐκκλησίᾳ ἑαυτοῦ, λέγων ταύτην (31) εἶναι τῆς

maldulensis, qui nempe vertit, *ἡσώκα silentio con-*

stebantur turpitudinem inaniter captata gloria.

(30) Sic Reg. At alii et editi, γέννημα καὶ τῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίας.

(31) Ταύτην resituiimus ex ms. Reg.

κλησίας τὴν πίστιν καὶ τῶν Πατέρων τὴν παράδοσιν· πᾶσι τε φανερῶς ἔδειξεν, ὅτι πρότερον ἐσφαλόντο, καὶ μάτην ἐπινοοῦσιν πρὸς τὴν ἀλήθειαν. Εἰ γὰρ καὶ ἡσυχόντῃ τότε ταύταις ταῖς λέξεσι γράφαι, καὶ ὡς ἡθέλησεν αὐτὸς ἀπελογησατο τῇ Ἐκκλησίᾳ, ἀλλὰ γὰρ διὰ τῆς ἐπιστολῆς τὸ ὁμοούσιον καὶ τὸ ἐκ τῆς οὐσίας μὴ ἀρνησάμενος, φανερῶς τοῦτο σημεῖναι βούλεται. Καὶ πέπονθε τι δεινόν· (32) ὡς γὰρ ἀπολογούμενος, κατηγήρῃσε λοιπὸν τῶν Ἀρειανῶν, ὅτι, γράψαντες, οὐκ ἦν ὁ Υἱὸς πρὶν γεννηθῆναι, οὐκ ἤθελον αὐτὸν εἶναι οὐδὲ πρὸ τῆς κατὰ σάρκα γενέσεως. Καὶ τοῦτο οἶδε καὶ Ἀκάκιος, ἂν μὴ καὶ αὐτὸς φοβηθεὶς νῦν διὰ τὸν καιρὸν ὑποκρίνηται, καὶ ἀρνήσῃται τὴν ἀλήθειαν. Ὑπέταξα (33) γούν ἐν τῷ τέλει τὴν ἐπιστολὴν Εὐσεβίου, ἵνα ἐκ ταύτης γνῶς τὸν τε χριστομάχον καὶ κατὰ περιττὸν τὴν Ἀκακίῳ πρὸς τοὺς ἑαυτῶν διδασκάλους ἀγνωμοσύνην.

3. Πῶς τοίνυν οὐκ ὀδικοῦσιν οὗτοι, καὶ ἐνθυμούμενοι μόνον (34) ἀντιλέγειν τῇ τοσαύτῃ καὶ οἰκούμενικῇ συνόδῳ; Πῶς οὐ παρανομοῦσι τολμῶντες ἀντιβλέπειν τοῖς καλῶς ὁρισθεῖσι κατὰ τῆς Ἀρειανῆς αἵρέσεως, καὶ μαρτυρουμένοις ὑπὸ τῶν αὐτοῦς πρότερον ἀσεβεῖν διδασκάντων; Εἰ δὲ καὶ μετὰ τὸ ὑπογράψαι μετεδίδοντο οἱ περὶ Εὐσεβίου, καὶ ὡς κύνας εἰς τὸ ἴδιον ἐξέραμα τῆς ἀσεβείας ἐπέστρεψαν· πῶς οὐχὶ καὶ μᾶλλον ἄξιτοι μίσους οἱ νῦν ἀντιλέγοντες, ὅτι, τὴν ἐλευθερίαν τῆς ἑαυτῶν ψυχῆς ἄλλοις προτίνοντες, τοὺτους καὶ καθηγεμένους τῆς αἵρέσεως ἔχειν ἐθέλουσιν (35); ἀνθρώπους, ὡς εἶπεν ὁ Ἰάκωβος, διψήτους καὶ ἀκαταστάτους ὄντας ἐν πάσαις ταῖς ὁδοῖς αὐτῶν, καὶ μὴ μίαν μὲν ἔχοντας γνώμην, ἄλλοτε δὲ ἄλλως μεταβαλλομένους, καὶ νῦν μὲν ἐπαινοῦντας ὁ λέγουσι, μετ' ὀλίγον δὲ φέγοντας ὅπερ εἰρήχασι, καὶ πάλιν ἐπαινοῦντας ὅπερ πρὸ μικροῦ διεβάλλον. Τοῦτο δὲ, ὡς ὁ Ποιμὴν εἶρκεν (36), ἔχοντόν ἐστι διαβόλου, καὶ κατῆλνεν δὲ μᾶλλον καὶ οὐ διδασκάλων ἐστὶ γνώρισμα. Ἔστι γὰρ, ὡς οἱ Πατέρες παραδεδώκασιν, ὁ τῶς διδασκαλίας, καὶ διδασκάλων ἀληθῶς τοῦτο τεκμήριον, τὸ τὰ αὐτὰ ἀλλήλοις ὁμολογεῖν, καὶ μὴ ἀμφοισθεῖν μήτε πρὸς ἑαυτούς, μήτε πρὸς τοὺς ἑαυτῶν πατέρας. Οἱ γὰρ μὴ τοῦτον διακείμενοι τὸν τρόπον μοχθηροὶ μᾶλλον καὶ οὐκ ἀληθεῖς ἂν (38) καλοῖντο διδασκαλοί. Ἕλληνες γούν, οὐκ ὁμολογοῦντες τὰ αὐτὰ, ἀλλὰ καὶ πρὸς ἀλλήλους ἀμφοισθεῖν, οὐκ ἀληθῆ τὴν διδασκαλίαν ἔχουσιν· οἱ δὲ ἄγιοι καὶ τῷ ὄντι τῆς ἀληθείας κήρυκες ἀλλήλοις τε συμφωνοῦσι, καὶ οὐ διαφέρονται πρὸς ἑαυτούς. Εἰ γὰρ καὶ διαφοροὶς χρόνοις γεγόνασιν, ἀλλ' εἰς ταῦτον ἀλλήλοις ὁρμῶσιν, ἐνὸς ὄντος τοῦ Θεοῦ προφηταί, καὶ τὸν αὐτὸν συμφῶνως εὐαγγελιζόμενοι λόγον.

31 Jac. 1, 8.

(32) Hæc sunt ipsa Eusebii verba ex ejus epistola quam in fine hujus operis subijci curavimus: Ἔτι τὸ ἀναθεματίζεσθαι τὸ, Πρὸ τοῦ γεννηθῆναι οὐκ ἦν, οὐκ ἀποτοπὴν ἐνομιλῆσθαι τῇ παρὰ πᾶσιν ὁμολογεῖσθαι τὸ εἶναι τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ πρὸ τῆς κατὰ σάρκα γενέσεως. Id est: Nec item absurdum visum est his vocibus, Non erat antequam genitus esset, anathema dicere, cum omnes fateantur esse Dei Filium, priusquam secundum carnem gigneretur.

(33) Sic Reg. At alii et editio Commel., ὑπέταξε,

A missis ad suam Ecclesiam litteris, significavit, omnibusque aperte declaravit illos prius errasse frustra que adversus veritatem contendisse. Licet enim tunc cum his uti vocibus puduerit, atque ut voluit, ipse se Ecclesie excusaverit, tamen cum in epistola voces *consubstantialis* et *ex substantia* non repudiaverit, illud certe quod diximus palam voluit indicare. Ea autem in re grave quiddam ei accidit. Nam, cum se veluti purgaret, Arianos demum accusavit quod, cum scriberent Filium non fuisse antequam genitus esset, illum nec antequam in carne nasceretur existisse voluerint. Quod sane non potest ignorare Acacius, nisi et ipse nunc presentis temporis causa, factum præ metu dissimulet, veritatemque neget. Itaque in fine, subijci Eusebii epistolam, ut Christi hostium ac insignem præcipue Acacii in suos magistros perfidiam ex ea liquido cognoscas.

4. Annon igitur illi iniquissime agunt, si vel solum in animum inducant tanto et generali concilio reclamare? Annon scelerati habendi sunt qui adversis oculis contueri audent ea quæ recte contra Ariam hæresim decreta fuere, et ab illis ipsis probata sunt, quos prius habuere impietatis magistros? Quod si Eusebiani, postquam subscripserunt, ad proprium impietatis vomitum velut canes revertere, nonne eo magis odio digni sunt hi qui nunc contradicunt, quod suarum animarum libertatem aliis propinantes, illos ipsos duces hæresis habere velint? homines, ut ait Jacobus 31, duplices animo et inconstantes in omnibus viis suis, nec in una permanentes sententia, sed modo unam modo aliam amplectentes, modo quæ dixerint laudantes, modo vituperantes eadem, rursusque idem quod paulo ante reprehendebant, approbantes (38). Id vero, ut ait Pastor, nonnisi a diabolo orium habet, cauponumque potius quam magistrorum est insigne. Si quidem vera illa doctrina est, uti Patres tradidere, verumque doctorum indicium, cum omnes inter se consentiunt, non autem vel secum vel cum suis patribus litigant. Nam qui non ita sunt affecti, improbi, non veri doctores sunt appellandi. Hinc gentiles qui inter se non consentiunt, sed dissident, vera privantur doctrina. Sancti autem et qui veritatis revera sunt præcones, inter se concordant, non discordant. Nam licet diversis illi floruerint temporibus, idem tamen omnibus scopus fuit, quippe qui unius Dei essent prophetæ et idem summo consensu nuntiarent Verbum.

sed mendose, ut optime observat Felckmannus.

(34) Sic Reg. Alii et editi μόνον omitunt.

(35) Reg. θέλουσιν, qui idem mox, ὁ Ἰάκωβος. Editi o omitunt.

(36) Verba Pastoris ex homilia 85 Antiochi hæc sunt: Ἢ γὰρ διψυχία θυγάτηρ ἐστὶ τοῦ διαβόλου. Versio antiqua Latina: Etiam hæc dubitatio filia est diaboli.

(37) Sic Reg. At editi et alii ἂν omitunt.

(38) Lib. II, mand. 9.

5. Hinc ergo quæ Moyses docuit, hæc custodivit Abraham : quæ vero custodivit Abraham, hæc Noe et Enoch perspecta habuerunt, qui munda et immunda noverant discernere, ac Deo grati facti sunt. Eadem quoque instructus doctrina Abel martyrium est passus : qui quidem ipse ea ab Adamo didicerat ; Adamus autem ab ipso Domino, qui cum in fine sæculorum ad destruendum peccatum venisset, ait ³⁹ : *Non mandatum novum do vobis, sed mandatum vetus, quod ab 167 initio audistis* (40). Idcirco eadem ab eo edoctus beatus apostolus Paulus, cum munia ecclesiastica præscriberet, noluit diaconos multoque minus episcopos bilingues esse ⁴¹. Cum autem idem Galatas objurgaret, generatim rem hoc modo definivit : *Si quis vobis evangelizaverit præter id quod accepistis, anathema sit, sicut prædixi et iterum dico. Sed licet nos, aut angelus de caelo evangelizet vobis, præter id quod accepistis, anathema sit* ⁴². Quæ cum ita denuntiet apostolus, vel illi igitur Eusebianos qui, mutata sententia, alia nunc docent quam quibus subscribere, anathemate percutiant : aut si agnoscant recte illos subscripsisse, adversus tantam synodum desinant tandem obgannire. Quod si neutrum velint agere, certum erit argumentum illos omni vento et fluctu circumferri, neque propriis sed alienis duci sententiis : qui si tales fuerint, neque etiam nunc cum hujusmodi opponunt rationes ulla fide digni sunt habendi. Quin ergo potius ea quæ ignorant cessent criminari : forte enim quid verum sit, nesciunt discernere, sed malum imperiæ ac temere appellant bonum, et bonum malum : amarum dulce esse arbitrantur, et dulce amarum ⁴³. Hinc certe quæ ut mala judicata sunt et reprobata, ea illi vim habere volunt : quæ autem recte sunt decreta, reprehendere nituntur. Sane nec aliquid amplius a nobis esset addendum, vel ad illa defendenda, vel ad vanis eorum rationibus respondendum ; nec illi quoque adhuc deberent contendere, sed potius his assentiri quibus suæ hæresis duces subscribere, utpote qui non ignorent, eam quæ secuta est Eusebiano- rum mutationem, suspectam ac fraudulentam esse. Quod enim subscripserint postquam saltem se breviter potuerunt defendere, hoc ipsum plane testatur quam impia sit Ariana hæresis. Nec enim subscripsissent, nisi prius illam hæresim condemnassent, nec condemnassent, nisi eos undique hesitantes pudor ad id agendum coegisset. Quocirca illorum commutatio, evidens est indicium suæ in impietate defendenda pertinaciæ. Illos igitur, sicuti dictum est, præstaret quiescere : verum quandoqui-

5. Ἀ γούν Μωσῆς διδασκε, ταῦθ' Ἀβραάμ ἐφύλαττεν· ἃ δὲ Ἀβραάμ ἐφύλαττε, ταῦτα Νῶε καὶ Ἐνὼχ ἐγίνωσκον, διακρίνοντας (39) καθαρὰ καὶ ἀκαθάρτα, καὶ εὐάρεστοι γινόμενοι τῷ Θεῷ. Καὶ γὰρ καὶ Ἀβελ οὕτως ἐμαρτύρησεν, ἐπιστάμενος ταῦτα, ἅπερ ἦν μαθὼν παρὰ (40) τοῦ Ἀδάμ, τοῦ καὶ αὐτοῦ μαθόντος παρὰ Κυρίου, ὃς καὶ, ἐπὶ συντελείᾳ τῶν αἰώνων ἐλθὼν εἰς ἀθέτησιν τῆς ἁμαρτίας, ἔλεγεν· Ὅν καὶ ἐντολὴν κατήχε διδῶμι ὑμῖν, ἀλλ' ἐντολὴν παλαιὰν, ἣν ἠκούσατε ἀπ' ἀρχῆς (40). Διὰ τοῦτο καὶ ὁ παρ' αὐτοῦ μαθὼν ὁ μακάριος ἀπόστολος Παῦλος, τὰ μὲν ἐκκλησιαστικὰ διατυπῶν, οὐδὲ διακόνους ἠθέλησεν εἶναι διλόγους, μήτις (41) ἐπισκόπους· τοῖς δὲ Γαλάταις ἐπιπλήττων, ἀπεφάνετο καθόλου λέγων· Εἰ τις ὑμῶς εὐαγγελιζέται παρ' ὃ παρελθέτε, ἀνάθεμα ἔστω, καθὼς προεῖρηκα, καὶ πάλιν λέγω. Ἀλλὰ καὶ ἐὰν ἡμεῖς ἡ ἀγγελος ἐξ οὐρανοῦ εὐαγγελισθῇται ὑμᾶς παρ' ὃ παρελθέτε, ἀνάθεμα ἔστω. Τοῦτοίνυν Ἀποστόλου ταῦτα λέγοντος, ἡ καὶ οὗτοι τοὺς περὶ Εὐσέβιον μεταβαλλομένους καὶ λέγοντας ἑτέρα παρὰ τὰ ὑπέγραψαν, ἀνάθεμα ποιεῖτωσαν· ἢ εἰ γινώσκουσιν αὐτοὺς καλῶς ὑπογράφαντας, μὴ γογγύζετε κατὰ τῆς ἐκκλησίας συνόδου. Εἰ δὲ μήτε τοῦτο μήτε ἐκεῖνο ποιοῦσι, ὅθλοί εἰσι καὶ αὐτοὶ παντὶ ἀνέμῳ καὶ κλύδωνι περιφερόμενοι, καὶ μὴ ταῖς ἰδίαις, ἀλλὰ ἄλλοτριαις ἐκόμενοι γνώμαις· τοιοῦτοι δὲ ὄντες, οὐδὲ νῦν, τοιαύτας προβαλλόμενοι προτάσεις, ἀξιώσιμοι εἰσιν. Ἀλλὰ καὶ παύσασθωσαν αἰτιώμενοι ἃ μὴ γινώσκουσιν· τάχα δὲ οὐδὲ διακρίνειν εἰδότες, ἀπλῶς τὸ μὲν πονηρὸν λέγουσι καλὸν, τὸ δὲ καλὸν πονηρὸν· καὶ νομίζουσι τὸ μὲν πικρὸν εἶναι γλυκὺ, τὸ δὲ γλυκὺ πικρὸν. Ἀμέλει τὰ μὲν χρίθοντα κακὰ καὶ ἀποδοκιμασθέντα κρατεῖν ἐθέλουσι, τὰ δὲ καλῶς ὀρισθέντα βιάζονται διαβάλλειν. Ἐκεῖ μὲν (42) οὖν μήθ' ἡμᾶς ἐτι τινὰ τούτων ἀπόλογον ποιεῖσθαι, καὶ πρὸς τὰς ματαίας αὐτῶν προτάσεις ἀπακρίνεσθαι, μήτ' ἐκείνους ἐτι φιλονεικεῖν, ἀλλὰ συντίθεσθαι οἷς ὑπέγραψαν οἱ ἡγεμόνες τῆς αἰρέσεως αὐτῶν, εἰδότες, ὡς ἡ μὲν μετὰ ταῦτα μεταβολὴ τῶν περὶ Εὐσέβιον ὑποπτός ἐστι καὶ κακοήθης· τὸ δὲ ὑπογράψαι μετὰ τὸ δυνήθηναι καὶ τὸ βραχύτατον ἀπαλογίσεσθαι, τοῦτο δείκνυσιν ἀληθῶς ἀσεβῆ τὴν Ἀρειανὴν αἵρεσιν. Καὶ γὰρ οὐ (43) πρότερον ὑπέγραψαν, εἰ μὴ κατέγνωσαν αὐτῆς· καὶ οὐ πρότερον κατέγνωσαν, εἰ μὴ πανταχόθεν ἀπορήσαντες ἡσχύνθησαν. Ὅτε τὸ μεταβάλλεσθαι τῆς εἰς ἀσέβειαν φιλονεικίας διεσχός ἐστι. Διὸ ἔδει μὲν, καθάπερ εἰρηταί, καὶ τούτους ἡρεμεῖν· ἐπειδὴ δὲ δεινοὶ πρὸς ἀναισχυντίας εἰσὶ, καὶ νομίζουσιν ἴσως αὐτοὶ μᾶλλον ἐκείνων δύνασθαι προσηναί τῆς διαβολικῆς ταύτης ἀσεβείας· εἰ καὶ φθάσας διὰ τῆς προτέρας ἐπιστολῆς (44) τῆς πρὸς οἱ

³⁹ 1 Joan. II, 7. ⁴⁰ 1 Tim. III, 8. ⁴¹ Gal. I, 9, 8. ⁴² Isa. V, 20.

(39) Reg., διακρίναντες.

(40) Ita hic et mox Reg., ubi alii et editi, ἀπὸ.

(41) Hæc a Joanne scripta S. Athanasius Christo accommodat. Verba Joannis sunt Ep. I, cap. II, 7 : Ὅν καὶ ἐντολὴν κατήν γράφω ὑμῖν, ἀλλ' ἐντολὴν παλαιὰν ἣν ἔχετε ἀπ' ἀρχῆς· ἡ ἐντολὴ ἡ παλαιὰ ἐστὶν ὁ λόγος ὃν ἠκούσατε ἀπ' ἀρχῆς. Non mandatum novum

scribo vobis, sed mandatum vetus quod habuistis ab initio : mandatum vetus est verbum quod audistis.

(41) Sic Reg. Editi vero et alii, μήτις.

(42) Sic Reg. At ceteri et editi μὲν omittunt

(43) Deest οὐ in edit. Commel. et in septimo Felckmanni manuscripto codice.

(44) Non jam exstat hæc epistola.

γραφεισῶς πλατυτέρω τῇ κατ' αὐτῶν (45) ἐλέγχω· ἀδελφοί, οὐκ ἔστιν ὁμοιωσιμὸς καὶ νῦν τοὺς τοὺς, ὡς περ ἐκείνους, καθ' ἕκαστον τῶν ὑπ' αὐτῶν λεγομένων ἐξετάσομεν. Δειχθήσεται γὰρ οὐδὲν ἤττον καὶ νῦν οὐκ ὀφείλει, ἀλλὰ τις δαιμονιώδης αὐτῶν ἢ αἰρεσις. Spero enim non minus nunc fore perspicuum, eorum hæresim hand sanam, sed totam dæmonicam esse.

6. Φασὶ τοίνυν, ὡς περ κακείνοις ἐδόκει, καὶ τετολημῆσιν λέγειν· «Οὐκ ἀπὸ Πατρὸς, οὐκ ἀπὸ Υἱοῦ, οὐκ ἦν γὰρ ὁ Υἱὸς πρὶν γεννηθῆναι, ἀλλ' ἐξ οὐκ ὄντων γέγονε καὶ αὐτὸς· διὸ καὶ οὐκ ἀπὸ Πατρὸς ὁ Θεὸς γέγονε τοῦ Υἱοῦ (46)· ἀλλ' ὅτε γέγονε καὶ ἐκτίσθη ὁ Υἱὸς, τότε καὶ ὁ Θεὸς ἐκλήθη Πατὴρ αὐτοῦ· κτίσμα γάρ ἐστι καὶ ποίημα ὁ Λόγος, καὶ ξένος καὶ ἀνόμιμος κατ' οὐσίαν τοῦ Πατρὸς ἐστίν· οὕτε δὲ φύσει καὶ ἀληθινὸς Λόγος τοῦ Πατρὸς ἐστὶν ὁ Υἱός, οὕτε ἡ μόνη καὶ ἀληθινὴ Σοφία αὐτοῦ ἐστίν, ἀλλὰ κτίσμα καὶ εἰς τῶν ποιημάτων ὢν, καταχρηστικῶς λέγεται Λόγος καὶ Σοφία. Λόγῳ (47) γὰρ τῷ ὄντι ἐν τῷ Θεῷ γέγονε καὶ αὐτὸς, ὡς περ καὶ τὰ πάντα. Διὸ οὐδὲ ἀληθινὸς Θεός (48) ἐστὶν ὁ Υἱός.» Ἐγὼ δὲ τοῦτο πρῶτον καὶ τοὺς ἐρωτῶμαι βούλομαι τί ἐστὶν ὅπως Υἱός, καὶ τίς ἐστὶ τὸ ὄνομα τοῦτο σημαντικόν, ἐν οὕτως αὐτοὶ τὰ λεγόμενα παρ' αὐτῶν κἀν οὕτω νοῆσαι δύνηθῶσιν. Ἡ μὲν γὰρ ὁσια Γραφή διπλὴν τὴν ἐκ τοῦ ὁνόματος τοῦτου διάνοιαν ἡμῖν σημαίνει, μίαν μὲν περὶ ὧν Μωϋσῆς ἐν τῷ νόμῳ φησὶν· Ἐάν εἰσακούσητε τῆς φωνῆς Κυρίου τοῦ Θεοῦ ὑμῶν, φυλάσσετε πάσας τὰς ἐντολὰς αὐτοῦ, ὅσα ἐγὼ ἐντέλλομαι σοὶ σήμερον, ποιεῖν τὰ καλὰ καὶ τὰ ἀρεστὰ ἐναντίον Κυρίου τοῦ Θεοῦ σου· υἱοὶ ἐστε Κυρίου τοῦ Θεοῦ ὑμῶν (49)· καθὼς καὶ ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ φησὶν ὁ Ἰωάννης· Ὅσοι δὲ ἔλαβον αὐτὸν, ἔδωκεν αὐτοῖς ἐξουσίαν τέκνα Θεοῦ γενέσθαι· ἐτέραν δὲ διάνοιαν, καθ' ἣν Ἰσαὰκ τοῦ Ἀβραάμ ἐστὶν υἱός, καὶ ὁ Ἰακώβ τοῦ Ἰσαὰκ, καὶ οἱ πατριάρχαι τοῦ Ἰακώβ. Αὐτοὶ δὲ κατὰ πόλιν ἀπὸ τούτων νομιμάντες εἶναι τὸν τοῦ Θεοῦ Υἱόν, τοιαῦτα παρ' αὐτοῦ μυθολογοῦσιν· Εἰς γὰρ τὴν αὐτὴν ἀσέβειαν εὐ οἷδ' ὅτι συνδραμοῦνται τοῖς περὶ Εὐσεβίου. Εἰ μὲν οὖν κατὰ τὴν πρῶτην, οἷοι εἰσι καὶ (50) οἱ ἐκ βελτιώσεως τρόπων ἐπιπαικόμενοι τὴν τοῦ ὁνόματος χάριν, καὶ λαμβάνοντες ἐξουσίαν, ἵνα υἱοὶ Θεοῦ γένωνται· τοῦτο γὰρ εἰσὶν ὁμοιωσιμὸς· οὐδὲν διαφέρειν ἡμῶν δόξειεν, οὐδὲ μονογενὴς ἂν εἴη, ἐξ ἀρετῆς καὶ αὐτὸς ἐσχηκὼς τὴν τοῦ Υἱοῦ προσηγορίαν. Κἀν γὰρ, ὡς φασί, προγνωσθεὶς ἐσεσθαι τοιοῦτος, προλαμβάνη, καὶ ἅμα τῷ

¹¹ Deuter. xiii, 18; xiv, 1. ¹² Joan. i, 12.

(15) Sic Regius. Alii et editi mendose κατ' αὐτῶν.
(46) Sic Reg. Alii vero et editi, γέγονεν ὁ Θεὸς τῷ Υἱῷ.

(47) Sic Reg. Cæteri et editi, λέγω, mendose. Ad hunc autem locum in ms. Felckm. hæc notat: Δοξαπατρὸς. Ση. πρὸς τοὺς καὶ νῦν δύο σοφίας ἔχειν φάσκοντας τὸν Θεὸν καὶ Πατέρα· μίαν μὲν τὴν Υἱόν, ἐτέραν δὲ ἐν τῇ αὐτοῦ οὐσίᾳ, καθ' ἣν ἐστὶ σοφός. Id est, Nota hæc ad illos esse dicta qui etiam nunc Deum et Patrem duas sapientias habere contendunt, unam quæ Filius sit, alteram quæ sit in sua substantia, secundum quam est sapiens.

(48) Sic Reg. At alii et editi Θεός omittunt.

A dem insigni sunt impudentia præditi, arbitranturque se posse feliciter quam illos diabolicam hanc impietatem propugnare: etiamsi in priore epistola quam ad te misi, fusius contra eos disputarim, istorum tamen, ut antea illorum, dicta singula examinare non gravabor. Spero enim non minus nunc fore perspicuum, eorum hæresim hand sanam, sed

6. Aiunt itaque, quemadmodum et illi dicere audebant: «Non semper Pater, non semper Filius: Nam non erat Filius antequam esset genitus: sed ipse quoque ex nihilo fuit factus. Hinc non semper Deus fuit Filii Pater; sed cum factus et creatus est Filius, tunc etiam Deus, ejus Pater est appellatus. Namque res creata et facta est Verbum, quod et substantia Patri dissimile est ac externum: non autem natura aut verus est Patris Filius, neque sola et vera ejus est Sapientia, sed creatum est et una ex rebus creatis; Verbumque et Sapientia non nisi abusione dicitur. Per Verbum enim quod est in Patre et ipsum quoque factum est ut et cætera omnia: ac proinde nec Filius verus est Deus.» Ego vero hoc primum ab illis velim sciscitari, quidnam prorsus sit Filius, **168** quidve eo nomine significetur, ut hoc pacto ipsi quid dicant possint intelligere. Equidem ex divina Scriptura discimus duplicem hujus nominis esse significationem, unam, cujus Moyses in lege meminit: Si audieritis, Inquit, vocem Domini Dei vestri, ut custodiat omnia mandata ejus quæ ego præcipio tibi hodie, ut facias bonum et quod acceptum est Domino Deo tuo; filii estis Domini Dei nostri¹¹. Quo etiam sensu Joannes in Evangelio ait: Quotquot autem receperunt eum, dedit eis potestatem filios Dei fieri¹². Alia vero ejusdem vocis significatio est, qua Isaac Abraham dicitur filius; et Jacob, Isaac; et patriarchæ, Jacob. Respondeant igitur, quo sensu Dei Filium esse intelligentes, ista de illo audent effutire? Nullus enim dubito quin ad eandem devolvantur impietatem atque Eusebiani. Quod si vocem Filii secundum priorem significationem Verbo attribuant, quo nempe sensu his etiam convenit qui ob mores in melius mutatos hoc nomine dignantur, et potestatem filios Dei fieri accipiunt; quæ etiam illorum erat doctrina: si, inquam, ita volunt esse, nihil sane a nobis Verbum differre videbitur, nec Unigenitus dicendus erit, quippe qui et ipse propter virtutem, Filii nomen sit consecutus. Namque etiamsi, quemadmo-

(19) Sic Reg. ut et versio LXX. Cæteri et editi τὸ omittunt et pro ἐναντίον, habent ἐνώπιον. Hic porro locus qui finis est c. xiii, et initium c. xiv, Deuter. sic exstat: Ἐάν ἀκούση τῆς φωνῆς Κυρίου τοῦ Θεοῦ σου, φυλάσσετε τὰς ἐντολὰς αὐτοῦ, ὅσας ἐγὼ ἐντέλλομαι σοὶ σήμερον, ποιεῖν τὰ καλὰ καὶ τὰ ἀρεστὰ ἐναντίον Κυρίου τοῦ Θεοῦ σου· υἱοὶ ἐστε Κυρίου τοῦ Θεοῦ ὑμῶν. Si audieris vocem Domini Dei tui, ut custodias omnia mandata ejus quæ ego præcipio tibi hodie, ut facias bonum, et quod placitum est in conspectu Domini Dei tui, filii estis Domini Dei vestri.

(50) Καὶ deest in Reg.

dum dicuntur, talis fore præcognitus, simul ut natus est, Filii nomen huiusque nominis decus acceperit: tamen nihil inter eum et illos intererit qui post ipsa opera eodem nomine sunt dignati, quandiu scilicet ipse eam duntaxat ob causam filius esse existimabitur. Etenim Adam, qui gratiam initio acceperat, simulque ac natus est in paradiso fuit collocatus, nihil differebat ab Enoch, qui nonnisi aliquo postquam natus est tempore, cum Deo placuisset, translatus fuit, neque item ab Apostolo qui et ipse post recte facta in paradysum est raptus; imo nec etiam ab illo latrone, cui ob confessionem promissum est ipsum continuo in paradiso futurum.

7. Verum his illi vehementer pressi, idem forte responsuri sunt, quod sæpe erubescerent dicuntur: « Ita intelligimus Filium rebus cæteris antecellere, et ideo Unigenitum dici, quod ipse solus a solo Deo factus sit, cætera vero omnia a Deo per Filium sint creata. » Quis, quæso, stultam hanc et novam cogitationem vobis suggessit, ut affirmetis solum Filium ab ipso solo Patre factum fuisse, cætera vero omnia per Filium tanquam per administrum fuisse producta? Si enim præ lassitudine solum Filium potuisse a Deo produci velitis: hæc de Deo cogitare impium sane fuerit, maxime cum Isaiam dicentem audierimus: *Deus sempiternus, Deus qui construxit terminos terræ, non esuriet neque laborabit, nec est investigatio sapientiæ ejus* ²¹. Siquidem ipse potius robur impertit esurientibus, et per suum Verbum laborantes recreat. Sin vero indignum seipso esse putavi, ea se efficere quæ post Filium sunt producta, id etiam absque impletate dici non potest. Nec enim est in Deo superbia, qui et ipse cum Jacob in Ægyptum profectus est, et propter Abraham Saræ causa Abimelech castigavit, qui idem cum Moyse, tametsi homine, os ad os loquebatur, et in montem Sina descendit: ac denique occulta gratia qua populum adjuvit, devicit Amalec. Verum falsa hæc sunt quæ propugnatis: siquidem ipse fecit nos et non ipsi nos ²². Ipse est qui per suum Verbum omnia et parva et magna fecit: nec res creatas fas est dividere ita ut dicatur, hoc Patris, illud Filii esse: verum omnia sunt unius Dei, qui proprio Verbo tanquam manu utitur, atque omnia in eo facit, ut ipse Deus his verbis docet: *Manus mea fecit hæc omnia* ²³. Idem etiam didicit et docuit Paulus: *Unus, inquit, Deus ex quo omnia, et unus Dominus Jesus Christus per quem omnia* ²⁴. Ipse igitur et semper et nunc imperat soli, et exoritur: nubibus præcipit, et in unam terræ partem effunduntur: quæ autem non irrigatur, siccatur. Jubet similiter terram fructus edere, et Jeremiam in utero format. Si porro hæc nunc ipse efficit, dubium certe non est quin ipse etiam ab initio indignum se non putaverit omnia per Verbum

γενέσθαι: δέχεται τό τε ὄνομα καί τήν τοῦ ὀνόματος δόξαν· ἀλλ' οὐδέν διοίσει τῶν μετὰ τὰς πράξεις λαμβανόντων τό ὄνομα, ὥς οὕτω καί αὐτοῦ υἱὸς εἶναι μαμαρτύρηται. Καί γάρ Ἀδὰμ, προλαμβάνων τήν χάριν, καί ἅμα τῷ γενέσθαι τεθεῖς ἐν τῷ παραδείσῳ, οὐδέν διήνεγκεν οὔτε τοῦ Ἑνώχ, ὃς μετὰ χρόνον τῆς γενέσεως εὐαρεστήσας μετέβη, οὔτε τοῦ Ἀποστόλου καί αὐτοῦ μετὰ τὰς πράξεις ἀρπαγέντος εἰς τὸν παράδεισον, ἀλλ' οὐδέ τοῦ ποτε ληστοῦ, ὃς διὰ τὴν ὁμολογίαν ἐπαγγέλλαν ἑλθεῖν εὐθὺς εἰς τὴν παράδεισον εἶσεσθαι.

7. Ἀλλ' ἐν τούτοις διωκόμενοι λέγουσιν ἰσως ὁποῖον λέγοντες ἡσχύνθησαν· οὕτω νομίζομεν τὸν Υἱὸν πλέον ἔχειν παρὰ τὰ ἄλλα, καί διὰ τοῦτο Μονογενὴ λέγεσθαι, ὅτι μόνος μὲν αὐτὸς ὑπὸ μόνου τοῦ Θεοῦ γέγονε, τὰ δ' ἄλλα πάντα παρὰ τοῦ Θεοῦ διὰ τοῦ Υἱοῦ ἐκτίσθη. Τίς ἄρα ταύτην ὑμῖν τὴν μωρὰν καί καινὴν ἐπίνοιαν ὑπέβαλεν, ἵνα εἴπητε· Τὸν μὲν Υἱὸν μόνον μόνος ὁ Πατὴρ αὐτοῦργησε, τὰ δ' ἄλλα πάντα διὰ τοῦ Υἱοῦ γέγονεν ὡς δι' ὑποργῶν; Εἰ μὲν γὰρ διὰ τὸ κάμνειν ἠρκέσθη μόνον αὐτοῦργῆσαι τὸν Υἱὸν ὁ Θεὸς, τὰ δ' ἄλλα οὐκ ἐτί· ἀσεβὲς τοιαῦτα περὶ τοῦ Θεοῦ λογίζεσθαι, μάλιστα τοὺς ἀκούσαντας Ἡσαίου λέγοντος· Θεὸς αἰώνιος, Θεὸς ὁ κατασκευδὼς τὰ ἄκρα τῆς γῆς, οὐ πεινάσει, οὐδὲ κοιμήσεται (51), οὐδὲ ἔστιν ἐξ ἐυρέσεως τῆς φρονήσεως αὐτοῦ. Καί γὰρ μάλλον αὐτὸς τοῖς πεινώσι διδωσιν ἰσχύϊν, καί διὰ τοῦ Λόγου αὐτοῦ (52) τοὺς κάμνοντας ἀναπαύει. Εἰ δὲ ὡς ταπεινὸν ἀπηξίωσεν αὐτὸς τὰ μετὰ τὸν Υἱὸν αὐτοῦργῆσαι, καί τοῦτο μὲν ἀσεβὲς. Οὐκ ἔστι γὰρ τύφος ἐν τῷ Θεῷ, ὃς γε μετὰ τοῦ Ἰακώβ εἰς Αἴγυπτον κατέρχεται καί διὰ μὲν τὸν Ἀβραὰμ διορθοῦται· τὸν Ἀβιμέλεχ χάριν τῆς Σάρρας, τῷ δὲ Μωϋσῇ ἀνθρώπῳ ὄντι στόμα κατὰ στόμα λαλεῖ, καί εἰς μὲν τὸ Εἰνᾶ ὄρος κατέρχεται, τῷ δὲ λαῷ συνεπολέμει κρυφαίᾳ χάριτι τὸν Ἀμαλὴκ. Ψεύδεσθε δὲ ὅμως καί τοῦτο λέγοντες· Αὐτοῦ γὰρ ἐποίησεν ἡμᾶς, καί οὐχ ἡμεῖς· αὐτὸς δὲ ἔστιν ὁ διὰ τοῦ Λόγου αὐτοῦ τὰ πάντα τὰ τε μικρὰ καί τὰ μεγάλα ποιήσας· καί οὐκ ἔστι διελεῖν τὴν κτίσιν, ὥστε εἰπεῖν τοῦτο μὲν τοῦ Πατρὸς, τοῦτο δὲ τοῦ Υἱοῦ· ἀλλ' ἐνός ἐστι Θεοῦ ὡς χειρὶ χρωμένου τῷ ἰδίῳ Λόγῳ, καί ἐν αὐτῷ ποιούντος τὰ πάντα. Καί τοῦτ' αὐτὸς μὲν ὁ Θεὸς δεικνύς εἰπεν· Ἡ χεὶρ μου ἐποίησε ταῦτα πάντα· ὁ δὲ Παῦλος τοῦτο μαθὼν ἐδίδασκεν· Εἰς Θεός, ἐξ οὗ τὰ πάντα, καί εἰς Κύριος Ἰησοῦς Χριστός, δι' οὗ τὰ πάντα. Αὐτὸς γούνασι καί νῦν λέγει τῷ μὲν ἡλίῳ, καί ἀνατέλλει, ταῖς δὲ νεφέλαις ἐντέλλεται, καί βρέχει ἐπὶ μίαν μερίδα· ἐπ' ἣν δὲ οὐ βρέχει,ξηραίνεται. Καί τὴν μὲν γῆν καλεῖ τοὺς καρποὺς ἀποδιδόναι, τὴν δὲ Ἰερουσαλὴν ἐν τῇ κοιλίᾳ πλάττει. Εἰ δὲ ταῦτα νῦν αὐτὸς ποιεῖ, οὐκ ἔστιν ἀμφίβολον, ὅτι καί κατὰ τὴν ἀρχὴν οὐκ ἀπηξίωσεν αὐτὸς τὰ

²¹ Isa. xl, 28. ²² Psal. xcix, 3. ²³ Isa. lxi, 2.

²⁴ I Cor. viii, 6.

(51) Οὐδὲ κοιμήσεται· abest a Felckm. septimo codice anonymo, et ab edit. Commel.

(52) Reg. διὰ τοῦ Λόγου αὐτοῦ, ut et infra ante τὰ πάντα τὰ τε μικρὰ, etc.

πάντα διὰ τοῦ Λόγου ποιῆται· μέρη γὰρ τῶν ὧν ἅ
ἐστὶ ταῦτα.

8. Εἰ δὲ οἱ μὴ ἀδύνατο τὰ λοιπὰ κτίσματα τῆς
ἀκράτου χειρὸς τοῦ ἀγενήτου (53) τὴν ἐργασίαν βα-
τάξαι, μόνος ὁ Υἱὸς ὑπὸ μόνου τοῦ Θεοῦ γέγονε, τὰ
δ' ἄλλα ὡς δι' ὑπουργοῦ καὶ βοηθοῦ τοῦ Υἱοῦ γέγονε·
καὶ τοῦτο γὰρ Ἀστέριος ὁ θύσας ἐγραψεν· ὁ δὲ Ἀρειος
μεταγράφας δέδωκε (54) τοῖς ἰδίοις· καὶ λοιπὸν ὡς
καλῶς τεθραυσμένῳ χρώνται τῷ ῥηματικῷ τούτῳ,
ἀγνοοῦντες τὸ ἐν αὐτῷ σαθρὸν οἱ παράφρονες. Εἰ
γὰρ ἀδύνατον ἦν τὰ γενητὰ βαστάξαι τὴν χεῖρα τοῦ
Θεοῦ· ἔστι δὲ καθ' ὑμᾶς ὁ Υἱὸς εἰς τῶν γενητῶν·
πῶς αὐτὸς ἠδυνήθη γενέσθαι παρὰ μόνου τοῦ Θεοῦ;
Καὶ εἰ ἴνα τὰ γενητὰ γένηται, μεσίτου γέγονε χρεῖα,
γενητὸς δὲ καθ' ὑμᾶς ἐστὶν ὁ Υἱὸς· ἔδει καὶ πρὸ αὐ-
τοῦ μέσον τινὰ εἶναι, ἵνα κτισθῇ· τοῦ δὲ μεσίτου πάλ-
ιν καὶ αὐτοῦ κτίσματος τυγχάνοντος, ἄραρεν, οἱ
κάκεινος ἐδέετο μεσίτου ἐτέρου πρὸς τὴν ἰδίαν σύστα-
σιν. Κἂν τις ἄλλον ἐπινοήσῃ, προσπεινοῖται τὸν ἐκεί-
νου μεσίτην, ὥστε καὶ εἰς ἀπειρον ἐκπεσεῖν. Οὕτω δὲ
αἱ τοῦ μεσίτου ζητούμενοι, οὐδὲ ἡ κτίσις συστήναι
δυνήσεται διὰ τὸ μὴ δύνασθαι, ὡς λέγετε, μηδένα
τῶν γενητῶν βαστάξαι τὴν ἀκρατον χεῖρα τοῦ ἀγενή-
του (55). Εἰ δὲ, τὸ ἀποπον τοῦτο συνορῶντες, ἄρ-
χεσθε λέγειν, οἱ ὁ Υἱὸς, κτίσμα ὢν, ἱκανὸς γέγονεν
ὥστε ὑπὸ τοῦ ἀγενήτου (56) γενέσθαι· ἐξ ἀνάγκης
καὶ τὰ ἄλλα πάντα, γενητὰ ὄντα, δυνατὰ ἦν παρὰ
τοῦ ἀγενήτου αὐτουργηθῆναι (57)· κτίσμα γὰρ καθ'
ὑμᾶς κάκεινος, ὥσπερ οὖν καὶ ταῦτα πάντα, ἐστι·
καὶ περιττὴ λοιπὸν τοῦ Λόγου ἡ γένεσις κατὰ τὴν
ἀσθεῖα καὶ μυρῶν ὁμῶν ἐπίνοιαν, αὐτάρκους ὄντος
τοῦ Θεοῦ τὰ πάντα αὐτουργεῖν, πάντων τε τῶν γε-
νητῶν δυναμένων τὴν ἀκρατον χεῖρα βαστάξαι τοῦ
Θεοῦ. Ἀνοήτου δὲ οὐσίης αὐτῶν τῆς τοιαύτης φρε-
νοβλαθείας, ἰδωμεν εἰ μὴ καὶ τὸ λεγόμενον τοῦτο
τῶν ἀσθεῶν τὸ σόφισμα πλεόν τῶν ἄλλων αὐτῶν
ἀλογώτερον ἀναρρανεῖ. Ἀδὰμ μόνος ὑπὸ μόνου τοῦ
Θεοῦ διὰ τοῦ Λόγου γέγονεν· ἀλλ' οὐκ ἐν τῷ πάλιν
τὸν Ἀδὰμ πλεόν τι τῶν πάντων ἀνθρώπων ἔχειν,
ἢ διαφέρειν τῶν μετ' αὐτὸν ἂν τις φήσκειν, εἰ μόν-
ος μὲν αὐτὸς ὑπὸ μόνου τοῦ Θεοῦ πεποιήται καὶ
πέπλασται, ἡμεῖς δὲ πάντες ἐκ τοῦ Ἀδὰμ γινώ-
μεθα, καὶ κατὰ διαδοχὴν τοῦ γένους συνιστάμεθα,
ἕως μόνον καὶ αὐτὸς ἐκ γῆς ἐπλάσθη, καὶ μὴ ὢν
πρότερον, ὥστερον γέγονεν.

9. Εἰ δὲ καὶ πλεόν τις τῷ πρωτοπλάστῳ δοῖν διὰ
τὸ κατηγεώσθαι τῆς τοῦ Θεοῦ χειρὸς αὐτόν· ἀλλ' ἐν
τιμῇ καὶ μὴ τῇ φύσει τὸ πλεόν εἰς αὐτόν ὁ τοιοῦτος
λογιστέσθω. Ἐκ γῆς γὰρ γέγονεν, ὥσπερ καὶ πάν-
τες· καὶ ἡ χεῖρ δὲ ἡ πλάσασα τότε τὸν Ἀδὰμ, καὶ
(58) αὕτη καὶ νῦν καὶ αἰ τοὺς μετ' ἐκείνων πάλιν

facere : quippe cum ista rerum universarum sint
partes.

8. Sin autem quia res aliæ creatæ actionem in-
victæ non facti manus ferre non valerent, solus Fi-
lius a solo Deo est factus, res vero aliæ per Filium
tanquam ministrum et adiutorem factæ sunt, ut
scripsit Asterius qui idolis immolavit, quod idem
transcriptum Arius suis tradidit, quo utique voca-
bulo tanquam calamo quassato utuntur, nec stulti
ejus agnoscunt inutilitatem. Si enim res factæ ma-
num Dei ferre non poterant, ipse autem Filius una
est, ut sentitis, ex rebus factis ; quomodo ipse a
solo Deo fieri potuit ? Si item ut res factæ fierent,
intermedio adjutore opus fuit, et Filius, ut putatis,
factus quoque ipse est : profecto necesse etiam fuit
intermedium aliquem ante eum fuisse, ut crearetur,
qui ipse intermedius, cum res creata quoque esset,
B. alio item intermedio ad sui procreationem opus ha-
buisse non immerito videbitur. Si quis autem alium
excogitaverit intermedium, alius rursus intermedium
propter illum alium erit fingendus, atque ita in infi-
nitum delabemur. Porro, dum ita intermedius ali-
quis semper requiretur, certe res creatæ constitui
non poterunt, quandoquidem, ut dicitis, nulla res
facta ferre valet invictam non facti manum. Quod
si id absurdum esse intelligentes, respondeatis Fi-
lium licet creatum potuisse a non facto fieri, ne-
cesse est etiam concedatis alias res omnes quæ fa-
ctæ sunt, potuisse a non facto procreari, quippe
cum ipse Filius secundum vos sit quoque res creata,
ut et res omnes cæteræ. Præterea ex impio et stul-
to hujusmodi vestro commentio sequitur inutilem
esse Verbi generationem, cum et Deus omnia per
seipsum potuerit efficere, et res omnes factæ invi-
ctam Dei manum ferre potuerint. Itaque, cum inepta
ac futilis sit hæc illorum ratio, expendamus an-
non aliud impiorum sophisma etiam magis quam cæ-
teræ ipsorum argutæ absurdum videbitur. Adam
solus a solo Deo per Verbum factus est : verum
nemo ideo dixerit Adamum aliquid amplius cæte-
ris hominibus habere, vel a posteris differre, quod
ipse quidem solus a solo Deo factus et formatus sit,
nos autem omnes ex Adamo, perpetua generis con-
tinuatione, nascamur et procreemur : quandiu sci-
licet certum erit ipsum etiam ex terra formatum
esse, et qui antea non esset, postea fuisse.

9. Quod si primo parenti aliquid cæteris amplius
tribuere libeat, qui nempe ita felix fuit ut Dei ma-
nu formaretur : verum istud amplius in honore non
in natura consistere intelligendum est. Namque ex
terra factus est, ut alii omnes : et manus quæ tunc
Adamum formavit, ipsa et nunc et semper omnes

(53) Sic omnes mss. et editi : sed legendum est
ἀγενήτου, ut deinceps habet Regius codex. Vide
quæ in admonitione hac de re diximus, et quæ in-
fra notantur ad num. 28.

(54) Reg., μεταδέδωκε. Porro Asterius de quo hic
agitur, ex sophista Christianus factus, persecutio-
nis tempore idolis immolavit, idemque postea mul-
tos libros pro confirmanda Ariana hæresi composuit.

Vide Socrat. *Histor. eccles.* lib. 1, c. 36 et Philo-
storg. lib. 11, num. 15.

(55) Reg., ἀγενήτου. Cæteri et editi, ἀγενήτου.

(56) Reg. et Basil., ἀγενήτου. Editi et Felckm. 7,
ἀγενήτου.

(57) Reg., ἀγενήτου, et, ὑπουργηθῆναι. Editi et
alii, ἀγενήτου, et, αὐτουργηθῆναι.

(58) Καὶ abest a Regio.

ejus posteros format ac componit. Id ipse Deus ad Jeremiam, ut prius monni, dixit : *Præquam te formarem in utero, novi te* ³⁹. De omnibus autem aliis ait : *Manus mea fecit hæc omnia* ⁴⁰. Et rursus per Isaiam : *Hæc dicit Dominus* **170** *qui redemisti te et formasti te in utero. Ego Dominus qui omnia perficio : extendi cælum solus et stabilivi terram* ⁴¹. David quoque cui ista non latebant, canebat : *Manus tuæ fecerunt me, et formaverunt me* ⁴². Et is cujus hæc apud Isaiam leguntur verba : *Sic dicit Dominus, qui formavit me ex utero servum sibi* ⁴³, idem etiam significat. Itaque nihil a nobis natura differet, licet nos tempore antecesserit, quandiu constabit nos omnes eadem manu constitui et formari. Si igitur, o Ariani, vestra hæc est de Filio Dei sententia, illum nempe sic etiam productum et factum fuisse : nihil secundum vos inter eum et alios, quod ad naturam pertinet, intererit, dum scilicet contenditis ipsum, cum antea non esset, postea fuisse, atque nonnisi ob virtutem hujus nominis gratiam in sui procreatione obtinuisse, siquidem ille unus quoque ex his est de quibus, ut quidem putatis, Spiritus sanctus in Psalmis ait : *Ipse dixit, et facta sunt, ipse mandavit, et creata sunt* ⁴⁴. Quis itaque ille est cui Deus mandavit ut et ipse crearetur? Nam esse oportet Verbum cui Deus mandat, et in quo res factæ creantur. Atqui aliud Verbum indicare non potestis, præter illud quod negatis, nisi forte novum adhuc commentum placeat excogitare. Ita est, inquit, invenimus (idem nimirum quod olim ab Eusebianis usurpatum audiui). « Idcirco nempe Dei Filium aliquid aliis amplius habere et Unigenitum dici arbitramur, quia solus ipse Patris est particeps, res autem aliæ omnes Filii sunt participes. » Sic igitur illi in immutandis variandisque verbis non secus ac coloribus laborant. Verum id nihil impedit quominus ostendamus illos vere inania ex terra loqui ⁴⁵, suisque cogitationibus tanquam in luto volitari.

10. Enimvero si ille Dei Filius et nos Filii ipsius filii appellaremur, probabile esset illorum commentum : sed, si nos etiam ipsius Dei, cujus ille est Filius, filii dicimur, certe liquet nos etiam Patris participes esse, quippe qui dicat : *Filios genui et exaltavi* ⁴⁶. Si enim ipsius particeps non essemus, non diceret, *genui* : si autem ipse genuit, non alius utique, sed idem ipse Pater noster est. Nihil vero refert si amplius ille aliquid habeat, et primus factus sit, nosque aliquid minus quam ille habeamus, ac post ipsum facti simus, dummodo omnes ejusdem fuerimus participes, et filii ejusdem Patris nuncupemur. Nam plus vel minus diversam naturam minime significat : id enim sibi singuli recte factis

plátται καὶ διασυνίστηται. Καὶ τοῦτο ὁ Θεὸς αὐτὸς τῷ μὲν Ἰερμίᾳ, ὡς προείπον, φησὶ· *Πρὸ τοῦ με πλάσαι σε ἐν κοιλίᾳ, ἐπίσταμαι σε*· περὶ δὲ τῶν πάντων λέγει· *Ἡ χεὶρ μου ἐποίησε ταῦτα πάντα*. Καὶ πάλιν διὰ Ἡσαΐου φησὶν· *Ὁδῶ λέγει Κύριος ὁ ἀντρουμένός σε καὶ πλάσσω σε ἐν κοιλίᾳ*· *Ἐγὼ Κύριος ὁ συντάλλων πάντα, ἐξέτεινα τὸν οὐρανὸν μόνος, καὶ ἐστερέωσα τὴν γῆν*. Ὁ δὲ διὰ τοῦτο γινώσκων ἐβαλεν· *Αἱ χεῖρές σου ἐποίησάν με, καὶ ἐπλάσαν με*. Καὶ ὁ ἐν τῷ Ἠσαΐᾳ λέγων· *Ὁδῶ λέγει Κύριος, ὁ πλάσας με ἐκ κοιλίας δούλον αὐτοῦ*, τοῦτο σημαίνει. Οὐκοῦν κατὰ τὴν φύσιν οὐδὲν ἡμῶν διαφέρει, καὶν· προάτη τῷ χρόνῳ, ἕως καὶ τῇ αὐτῇ χεὶρὶ συνιστάμεθα καὶ κτισόμεθα πάντες. Εἰ τοίνυν οὕτως, ὦ Ἀρειανοί, καὶ περὶ τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ φρονεῖτε, ὅτι οὕτω καὶ αὐτὸς ὑπόστασις καὶ γένεσις, οὐδὲν καθ' ὁμᾶς τῶν ἄλλων κατὰ τὴν φύσιν διοίσει, ἕως καὶ αὐτὸς οὐκ ἦν, καὶ γένεσις, καὶ ἐξ ἀρετῆς καὶ αὐτῷ συνεκτίσθη τοῦ ὁνύματος ἡ χάρις. Εἰς γὰρ ἐστὶ καὶ αὐτὸς ἀφ' ὧν λέγετε (59), περὶ ὧν ἐν Ψαλμοῖς τὸ Πνεῦμά φησιν· *Αὐτὸς εἶπε, καὶ ἐγενήθησαν· αὐτὸς ἐνετείλατο, καὶ ἐκτίσθησαν*. Τίς τοίνυν ἐστὶν ὃ ὁ Θεὸς ἐντείλατο, ἵνα καὶ οὗτος κτισθῇ; εἶναι γὰρ δεῖ λόγον, ὃ ἐντέλλεται ὁ Θεός, καὶ ἐν ᾧ τὰ ποιήματα κτίζεται. Ἄλλ' οὐκ ἂν ἔχοιτε δεῖξαι ἕτερον παρ' ὧν ἀρνεῖσθε (60) λόγον, εἰ μὴ ἄρα τινὰ πάλιν ἐννοῖαν ἐπινοήσετε. Καὶ γὰρ, φήσουσιν, εὐρόμεν· ἦν ποτε λεγόντων καὶ τῶν περὶ Εὐσέβιον ἡκούσα· ἐπὶ τοῦτο πλεόν τῶν ἄλλων ἔχειν τὸν τοῦ Θεοῦ Υἱὸν καὶ λέγεσθαι Μονογενῆ τοῦτον νομιζόμεν, ἐπειδὴ μόνος μὲν αὐτὸς μετέχει τοῦ Πατρὸς, τὰ δ' ἄλλα πάντα τοῦ Υἱοῦ μετέχει. Κακῆμεκαί μὲν οὖν ἦδη μεταβαλλόμενοι καὶ μεταλλάσσοντες τὰ ῥήματα ὡς τὰ χρώματα· δεῖχθήσονται δὲ ὅμως καὶ οὕτως, ὡς οἱ (61) ἐκ τῆς γῆς ἐσπογοῦντες, καὶ κυλιόμενοι ὡς ἐν βορβόρῳ ταῖς ἰδίαις ἐννοαῖς.

10. Εἰ μὲν γὰρ ἐκεῖνος μὲν τοῦ Θεοῦ Υἱός, ἡμεῖς δὲ τοῦ Υἱοῦ υἱοὶ καλούμεθα (62), πιθανὸν ἦν αὐτῶν τὸ πλάσμα· εἰ δὲ τοῦ Θεοῦ καὶ ἡμεῖς υἱοὶ λεγόμεθα, οὐ καὶ αὐτὸς ἐστὶν Υἱός· ὁ ἄλλος (63), ὅτι καὶ ἡμεῖς τοῦ Πατρὸς μετέχομεν τοῦ λέγοντος· *Υἱὸς ἐγέννησά, καὶ ὁ ὢν ὡσα*. Εἰ μὴ γὰρ μετέχομεν αὐτοῦ, οὐκ ἐγεν, ἐγέννησά· εἰ δὲ αὐτὸς ἐγέννησεν, οὐκ ἕτερος, ἀλλ' αὐτὸς ἡμῶν ἐστὶ Πατήρ. Καὶ οὐ διαφέρει πάλιν, εἰ πλεόν ἐκεῖνος ἔχει, καὶ πρῶτον γένον· ἡμεῖς δὲ εἰ ἑαυτον, καὶ ὕστερον γεγώμεν, ἕως τοῦ αὐτοῦ πάντας μετέχομεν, καὶ τοῦ αὐτοῦ Πατρὸς υἱοὶ λεγόμεθα· τὸ γὰρ πλεόν καὶ ἑαυτον οὐ τὴν φύσιν ἄλλην δείκνυσιν· ἐκαστὴν γὰρ τῆς ἀρετῆς ἡ προῆξις τοῦτο προστίθεται· καὶ ὁ μὲν ἀπὸ δέκα πό-

³⁹ Jerem. i, 5. ⁴⁰ Isa. lxxvi, 2. ⁴¹ Isa. xlii, 24. ⁴² Joan. iii, 31. ⁴³ Isa. i, 2.

(59) Reg., λέγεται.

(60) Reg., παρὰ τὸν ἀρνεῖσθε. Id. paulo post, ἦν ποτε, mendose.

(61) Reg., οὕτως ὡς οἱ. Alii et editi ὡς omittunt.

(62) Bas., καλούμεθα.

⁴⁴ Psal. cxviii, 75. ⁴⁵ Isa. xlii, 5. ⁴⁶ Psal. cxviii, 9.

(63) Sic scribendum putamus, ut et videtur Nannius legisse, qui veritatem certum est. Reg. ms. habet ὁ ἄλλος ἐστὶ, sed absque illo accentu in ὁ ἄλλος. Cæteri et editi, ὁ ἄλλος ἐστὶ, ut et legit Ambros. Camaldul.

λων, ὁ δὲ ἐπὶ πάντε καθίσταται· καὶ οἱ μὲν καθ-
 ἔζονται ἐπὶ δώδεκα θρόνους, κρίνοντες τὰς δώδεκα φυ-
 λὰς τοῦ Ἰσραὴλ· οἱ δὲ ἀκούουσι· Δεῦτε, οἱ εὐλογη-
 μένοι τοῦ Πατρὸς μου· καὶ Εὐ, δοῦλε ἀγαθὲ καὶ
 πιστέ. Τοιαῦτα μὲν οὖν ἐκείνοι φρονούντες, εἰκό-
 τως φαντάζονται τοιοῦτου Υἱοῦ δεῖ μὴ εἶναι τὸν Θεοῦ
 Πατέρα, μηδὲ τὸν τοιοῦτον Υἱὸν δεῖ εἶναι, ἀλλ' ἐξ
 οὐκ ὄντων κτίσμα γεννηθῆναι, καὶ μὴ εἶναι πρὶν
 γεννηθῆ· ἄλλος γὰρ ἐστὶν οὗτος παρὰ τὸν ἀληθινὸν
 τοῦ Θεοῦ Υἱόν. Ἐπειδὴ δὲ ταῦτα λέγειν ἐπὶ τούτους
 οὐκ ἔστιν εὐαγέ· μᾶλλον γὰρ Σαδδουκαίων καὶ τοῦ
 Σαμοσατέως ἐστὶ τοῦτο τὸ φρόνημα· λείπει ἄρα κατὰ
 τὴν ἑτέραν διάνοιαν, καθ' ἣν Ἰσαὰκ τοῦ Ἀβραάμ
 ἔστιν υἱός, λέγειν εἶναι καὶ τὸν τοῦ Θεοῦ Υἱόν· τὸ
 γὰρ ἐκ τινος φύσει γεννώμενον, καὶ μὴ ἐξωθεν ἐπι-
 κτώμενον, υἱὸν οἶδεν ἡ φύσις, καὶ τοῦτο τοῦ ὀνόματός
 ἐστὶ τὸ σημαίνον. Ἀρ' οὖν ἀνθρωποπαθὴς ἡ
 τοῦ Υἱοῦ γέννησις; (τοῦτο γὰρ ἰσως κατ' ἐκείνους
 καὶ αὐτοὶ θελήσουσιν ἀντιθεῖναι μὴ γινώσκοντες.)
 Οὐδαμῶς. Οὐ γὰρ ὡς ἄνθρωπος ὁ Θεός· ἐπεὶ μηδὲ οἱ
 ἄνθρωποι (64) ὡς ὁ Θεός· οἱ μὲν γὰρ ἐξ ὕλης καὶ
 ταύτης οὐσίας παθητικῆς ἐκτισθήσαν· ὁ δὲ Θεὸς ἀ-
 λος καὶ ἀσώματος. Εἰ δὲ αὐταὶ λέξεις ἐπὶ Θεοῦ
 καὶ ἀνθρώπων ἐν ταῖς θείαις ποτὲ κείνται Γραφαῖς,
 ἀλλ' ἀνθρώπων ἐστὶ διορατικῶν, ὡς παρήγγειλεν
 ὁ Παῦλος, προσέχειν τῇ ἀναγνώσει, καὶ οὕτω διακρί-
 νειν, καὶ κατὰ τὴν ἐκάστου τῶν σημαιομένων φύσιν
 τὰ γεγραμμένα διαγινώσκειν, καὶ μὴ συγχέειν τὴν
 διάνοιαν, ὥστε τὰ τοῦ Θεοῦ μὴ ἀνθρωπίνως νοεῖν,
 μηδὲ τὰ τῶν ἀνθρώπων ὡς περὶ Θεοῦ ποτὲ λογίζε-
 σθαι. Τοῦτο γὰρ ἐστὶ τὸν οἶον ὕδατι μίξαι, καὶ πῦρ
 ἄλλοτεριον ἐπιβάλλειν ἐπὶ τὸ θυσιαστήριον τῷ θεῷ
 πυρὶ.

11. Καὶ γὰρ καὶ ὁ Θεὸς κτίζει, καὶ ἐπὶ ἀνθρώπων
 δὲ τὸ κτίζειν εἰρηται· καὶ ὁ μὲν Θεὸς ὢν ἐστὶ· λέ-
 γονται δὲ καὶ οἱ ἄνθρωποι εἶναι, παρὰ Θεοῦ καὶ τού-
 το λαβόντες ἔχειν. Ἀρ' οὖν οὕτως ὁ Θεὸς κτίζει ὡς
 ἄνθρωποι; Ἡ οὕτως ὢν ἐστὶν ὡς ἄνθρωπος; Μὴ γέ-
 νοιτο! Ἄλλως ἐπὶ Θεοῦ τὰς λέξεις λαμβάνομεν, καὶ
 ἐτέρως ἐπὶ τῶν ἀνθρώπων ταύτας διανοούμεθα. Ὁ μὲν
 γὰρ Θεὸς κτίζει, καλῶν τὰ μὴ ὄντα εἰς τὸ εἶναι, οὐδ-
 εὖς ἐπιδεόμενος· οἱ δὲ ἄνθρωποι τὴν ὑποκειμένην
 ὕλην ἐργάζονται, εὐξάμενοι πρότερον, καὶ τὴν ἐπι-
 στήμην τοῦ ποιεῖν λαβόντες παρὰ τοῦ πάντα δημιουργ-
 ῆσαντος Θεοῦ διὰ τοῦ ἰδίου Λόγου. Πάλιν τε οἱ μὲν
 ἄνθρωποι, οὐ δυνάμενοι καθ' ἑαυτοὺς (65) εἶναι, ἐν
 τῷ συγχάροντες εἰσι περιεχόμενοι, καὶ συνεστώτες
 ἐν τῷ τοῦ Θεοῦ Λόγῳ· ὁ δὲ Θεὸς ὢν ἐστὶ καθ' ἑαυτὸν,
 περιέχων τὰ πάντα, καὶ ὅτ' οὐδενὸς περιεχόμενος·
 καὶ ἐν πᾶσι μὲν ἐστὶ κατὰ τὴν ἑαυτοῦ ἀγαθότητα καὶ
 δύναμιν, ἔξω δὲ τῶν πάντων πάλιν ἐστὶ κατὰ τὴν
 ἰδίαν φύσιν. Ὡς περ οὖν οὐ τὸν αὐτὸν τρόπον οἱ ἄν-
 θρωποι κτίζουσιν ὅντες τρόπον ὁ Θεὸς κτίζει, οὐδ'
 οὕτως εἰσὶν οἱ ἄνθρωποι ὥσπερ ἐστὶν ὁ Θεός· οὕτως
 ἄλλως ἐστὶν ἡ τῶν ἀνθρώπων γένεσις, καὶ ἄλλως

A comparant: atque alios quidem decem civitatibus
 præficitur, alios quinque²²; alii sedent super sedem
 duodecim, judicantes duodecim tribus Israel²³; alii
 audiunt: Venite, benedicti Patris mei²⁴; et: Euge,
 serve bone et fidelis²⁵. Cum hæc igitur illorum sit
 sententia, jure merito existimant hujusmodi Filium
 Deum non semper fuisse Patrem, neque talem Fi-
 lium semper fuisse, sed ex nihilo esse creatum et
 factum, nec fuisse antequam genus esset, siqui-
 dem ille alius omnino est a vero Dei Filio. Verum
 cum hæc illos dicere fas jam non sit, utpote cum
 ista Sadducæorum potius et Samosæntensis sint pro-
 pria, restat ut alio sensu, quo nimirum Isaac Abraham
 est filius, Dei Filium esse concedant. Nam quod ex
 aliquo gignitur nec extrinsecus advenit, filium
 esse agnoscit natura, eaque est propria hujus no-
 minis significatio. Num ergo Filii generatio humano
 more est intelligenda? (Forte enim id ipsi, ut et illi
 olim, ignari reponent.) Nequaquam. Nec enim Deus
 hominis similis est, qui nec homines, Dei. Illi enim
 ex materia eoque patibili **171** sunt creati: at Deus
 expers est materia et corporis. Quod si eadem di-
 ctiones Deo et hominibus in divinis Scripturis in-
 terdum attribuantur, hominum est peripatetion,
 ut admonet Paulus²⁶, attendere ad lectionem, remque
 perpendere, ac pro natura rerum significatarum
 quæ scripta sunt judicare, nec sensum confunde-
 re, ita ut quæ ad Deum spectant, humano modo non
 intelligantur, nec vicissim quæ ad homines perti-
 nent, cogitentur tanquam Dei propria. Id enim est
 vinum cum aqua miscere²⁷, alienumque ignem ad
 divinum ignem in altari admovere.

11. Scilicet et Deus creat, et de hominibus idem
 quoque dicitur: Deus item is est qui est: homines
 similiter dicuntur esse, quod ipsum quidem a Deo
 acceperunt. An ergo ita Deus creat, ut homo? An
 eodem modo est, quo homo? Minime certe: sed ali-
 ter has voces de Deo intelligimus, aliter de homi-
 nibus. Nam Deus quidem creat, ex quæ non orant
 vocans ut sint²⁸, nullaque re ad creandum indigens:
 homines vero non nisi subjecta utuntur materia,
 postquam a Deo qui omnia per proprium Verbum
 creavit, scientiam artemve agendi precibus obtine-
 rint. Præterea homines, qui per se ipsi esse non pos-
 sunt, loco circumscribuntur, atque in Dei Verbo
 consistunt: at Deus qui per se vere est, omnia con-
 tinet, et a nulla re ipse continetur: in omnibus est
 sua bonitate et potentia; at extra omnia est propria
 natura. Quemadmodum ergo non eodem modo
 creant homines, quo Deus creat, nec eodem modo
 sunt quo ille: ita aliter procreantur homines, et
 aliter Filius ex Patre nascitur. Fetus enim homi-
 num, partes quodammodo sunt gignentium, quippe
 cum nec ipsa corporum natura simplex sit, sed flu-

²² Luc. xix, 17, 19. ²³ Matth. xix, 28. ²⁴ Matth. xxv, 34. ²⁵ ibid. 25. ²⁶ 1 Cor. ii, 15. ²⁷ Isa. i, 22. ²⁸ Rom. iv, 17.

(64) Sic Reg. Alii vero et editi, μὴ καὶ οἱ ἄνθρωποι. (65) Reg., καθ' αὐτοὺς, et paulo post, καθ' αὐτόν.

xa atque ex partibus composita. Nam homines gignendo emittunt ex se aliquid, quædamque rursus ex cibis, quos accipiunt, in eos defluunt; quæ quidem causa est cur multorum liberorum pro tempore parentes fiant. Deus autem individuus est, ac proinde absque divisione nihilque patiando Filius est Pater. Nihil enim ex re incorporea effluere, nihil in eam, uti hominibus accidit, potest influere. Quocirca, cum Deus sit natura simplex, unus quoque ac solius Filii est Pater. Idcirco enim et unigenitus est, et solus est in sinu Patris, eumque solum ex seipso esse aperte Pater declarat his verbis: *Hic est Filius meus dilectus, in quo mihi complacui*¹². Ipse est Verbum Patris, quem proinde ut Patrem nec quid pati nec dividi posse intelligendum est; quippe cum ipsi etiam homines proprium verbum citra divisionem ac nihil patiando producant: multo igitur magis Deus suum Verbum gignit absque ulla divisione nihilque omnino patiando. Hinc sane ipse ut Verbum ad dextram Patris sedet; nam ubi est Pater, illic et ejus Verbum est: nos autem, tanquam res factæ, coram eo stamus judicandi. Ille adoratur, quia adorandi Patris est Filius: nos vero adoramus, Dominum eum et Deum confitentes, quia scilicet creati, diversique ab illo sumus.

12. Quæ cum ita sint, attendat, queso, qui voluerit inter illos, existatque aliquis qui ut eos pudore afficiat, ab iisdem sciscitetur, utrum fas sit id, quod ex Deo est, et proprius ejus est fetus, ex nihilo esse dicere? An item possit vel solum in mentem alicui venire, id quod ex Deo est, eidem accidisse, ita ut dicere audeat, Filium non semper esse? Nempe hic rursus hominum cogitationes superat et transcendit Filii generatio. Nos enim propriorum filiorum certo tantum tempore patres efficiamur, quippe qui cum antea non essemus, postea facti fuimus: at Deus, cum semper sit, semper quoque est Filii Pater. Sane rerum creaturarum generatio 172 ex similitudine cognoscitur: quia vero Nemo novit Filium nisi Pater, neque Patrem quis novit nisi Filius, et cui Filius revelaverit¹³: idcirco sancti quibus id Filius revelavit, imaginem quamdam ex rebus aspectabilibus nobis hujusmodi verbis reliquerant: *Qui cum sit splendor gloriæ, et figura substantiæ ejus*¹⁴; et iterum: *Quoniam apud te est fons vitæ, in lumine tuo videbimus lumen*¹⁵. Verbum item Israellem objurgans, ait: *Dereliquisti fontem sapientiæ*¹⁶; ipse porro est fons qui dicit: *Ne dereliquerunt fontem aquæ vivæ*¹⁷. Hæc autem exempla licet levia sint admodum et obscura ad id quod cupimus exprimendum: ex his tamen intelligi potest aliquid quod sit supra hominum naturam, nec Filii

A *est* in *ὁ* Υἱὸς *ἐκ* τοῦ Πατρὸς. Τῶν μὲν γὰρ ἀνθρώπων τὰ γεννήματα, μέρη πως τῶν γεννώντων εἰσιν, ἐπεὶ καὶ αὐτὴ (66) τῶν σωματίων ἡ φύσις οὐκ ἀπλὴ τίς ἐστιν, ἀλλὰ βευστή, καὶ ἐκ μερῶν ἔχει τὴν σύνθεσιν· ἀπορρέουσι τε ἀνθρώποι γεννῶντες, καὶ πάλιν ἐπιβρεῖ τὰ ἐκ τῶν τροφῶν εἰς αὐτοὺς εἰσαγόμενα· δι' ἣν αἰτίαν καὶ πολλῶν κατὰ καιρὸν τέκνων γίνονται πατέρες οἱ ἄνθρωποι. ὁ δὲ Θεὸς, ἀμερῆς ὢν, ἀμερίστως ἐστὶ καὶ ἀπαθὲς τοῦ Υἱοῦ Πατρὸς. Ὅτε γὰρ ἀπορροή τοῦ σώματος ἐστὶν, οὐτ' ἐπιρροή τις εἰς αὐτὸν γίνεται, ὡς ἐκ ἀνθρώπων. Ἀπλοὺς δὲ ὢν τὴν φύσιν, ἐνὸς καὶ μόνου τοῦ Υἱοῦ Πατρὸς ἐστὶ διὰ τοῦτο γὰρ καὶ μονογενὴς ἐστὶ, καὶ μόνος ἐν τοῖς κόλποις τοῦ Πατρὸς ἐστὶ, μόνον τε αὐτὸν ἐξ ἑαυτοῦ δείκνυσιν ὁ Πατὴρ λέγων· Ὁδοὺς ἐστὶν ὁ Υἱὸς μου ὁ ἀγαπητός, ἐν ᾧ ἠδδόκησα. Λόγος δὲ ἐστὶν οὗτος τοῦ Πατρὸς, ἐν ᾧ τὸ ἀπαθὲς καὶ ἀμερῆς τοῦ Πατρὸς νοεῖν δυνατόν. Λόγος γὰρ οὐδὲ ὁ τῶν ἀνθρώπων κατὰ πάθος καὶ μέρος γεννᾶται· μή τι γὰρ ὁ τοῦ Θεοῦ. Διὸ καὶ καθέζεται μὲν αὐτὸς ἐν δεξιᾷ τοῦ Πατρὸς ὡς Λόγος· ἐνθα γὰρ ἐστὶν ὁ Πατὴρ, ἐκεῖ καὶ ὁ τοῦτο Λόγος ἐστὶν· ἡμεῖς δὲ στήχομεν κρινόμενοι παρ' αὐτῷ, ὡς ποιήματα· καὶ προσκυνεῖται μὲν αὐτὸς διὰ τὸ εἶναι αὐτὸν Υἱὸν τοῦ προσκυνητοῦ Πατρὸς· ἡμεῖς δὲ προσκυνούμεν, Κύριον καὶ Θεὸν αὐτὸν (67) ὁμολογοῦντες, διὰ τὸ εἶναι ἡμᾶς κτίσματα, καὶ ἄλλους παρ' ἐκεῖνον.

12. Τούτων δὲ οὕτως ὄντων, σκοπεῖται λοιπὸν ὁ βουλόμενος αὐτῶν, καὶ γένεσθαι τις αὐτοὺς ἐντρέπων· εἰ τὸ ἐκ τοῦ Θεοῦ καὶ ἴδιον αὐτοῦ γέννημα θεμὺς εἰπεῖν ἐξ οὐκ ὄντων, ἢ λόγον ἔχει καὶ εἰς ἐνθύμησιν τινος ὅπως ἔλθειν, ὅτι τὸ ἐκ τοῦ Θεοῦ ἐπισυμβέβηκεν αὐτῷ, ἵνα καὶ τοιμήσας εἴπῃ, ὅτι οὐκ ἐστὶν αἰὲς ὁ Υἱός· καὶ γὰρ ἐν τούτῳ πάλιν τὰς ἀνθρώπων ἐννοίας ὑπερεξῆλθε καὶ ὑπερανάβηκεν ἡ τοῦ Υἱοῦ γέννησις. Ἡμεῖς μὲν γὰρ τῶν ἰδίων τέκνων ἐν χρόνῳ γινόμεθα πατέρες, ἐπεὶ καὶ αὐτοὶ, οὐκ ὄντες πρότερον, ὕστερον γεγόναμεν· ὁ δὲ Θεός, αἰὲς ὢν, αἰὲς τοῦ Υἱοῦ Πατρὸς ἐστὶ. Καὶ τῶν μὲν ἡ γένεσις, ἐκ τῶν ὁμοιωσ ὄντων ἔχει τὴν πίστιν· ἐπειδὴ δὲ ὁδοὺς οἶδε τὸν Υἱὸν εἰ μὴ ὁ Πατὴρ, οὐδὲ τὸν Πατέρα τις ἐπιγινώσκει εἰ μὴ ὁ Υἱός, καὶ ᾧ ἄν (68) ὁ Υἱὸς ἀποκαλύψῃ· διὰ τοῦτο οἱ ἄγιοι οἷς ἀπεκάλυψε ὁ Υἱός, εἰκόνα τινὰ θεδούκασιν ἡμῖν ἐκ τῶν ὁρωμένων, λέγοντες· Ὅς ὁ ἀπαύρασμα τῆς δόξης καὶ χαρᾶς τῆς ὑποστάσεως αὐτοῦ· καὶ πάλιν· Ὅτι παρὰ σοὶ πηγὴ ζωῆς, ἐν τῷ φωτὶ σου ὁφθόμεθα φῶς· ὅτι καὶ μεμφόμενος τὸν Ἰσραὴλ ὁ Λόγος φησὶν· Ἐγκατέλειπες (69) τὴν πηγὴν τῆς σοφίας· αὕτη δὲ ἐστὶν πηγὴ ἡ λέγουσα· Ἐμὲ ἐγκατέλειπον πηγὴν ὕδατος ζῶντος. Καὶ μικρὸν μὲν ἐστὶ τὸ παράδειγμα καὶ λίαν ἀμυδρὸν πρὸς τὸ ποθεύμενον· δυνατόν δὲ ὅμως ἐξ αὐτοῦ πλεόν τῆς ἀνθρώπου φύσεως κατανοεῖν, καὶ μὴ νομίζειν ἴσῃ τὴν ἡμῶν εἶναι καὶ τὴν

¹² Matth. iii, 17. ¹³ Matth. xi, 27. ¹⁴ Hebr. i, 3. ¹⁵ Psal. xxxv, 10. ¹⁶ Baruch, iii, 12. ¹⁷ Jerem. ii, 13.

(66) Reg., αὐτῶν.

(67) Sic Reg. Alii vero et editi αὐτόν omittunt.

(68) Reg., ᾧ τῶν. Mox id., ἡμῖν, ut et legerunt

interpretes. Cæteri et editi, ὅμιν.

69 Sic mss. et Scriptura. Editi, ἐγκατέλειπες.

τοῦ Υἱοῦ γέννησιν. Τίς γὰρ δύναται καὶ λογιῶσθαι μὴ εἶναι ποτε τὸ ἀπαύγασμα, ἵνα καὶ τοιμήσας εἴπῃ μὴ εἶναι ἀπὸ τὸν Υἱὸν, ἥ ὅτι οὐκ ἦν ὁ Υἱὸς πρὶν γεννηθῆ· ἢ τίς ἱκανὸς διαλεῖν ἀπὸ τοῦ ἡλίου τὸ ἀπαύγασμα, ἥ τὴν πῆλιν ἐπινοῆσαι ποτε τῆς ζωῆς ἔρημον, ἵνα καὶ μανείς εἴπῃ, ἐξ οὐκ ὄντων ἐστὶν ὁ Υἱὸς ὁ λέγων, Ἐγὼ εἰμι ἡ ζωὴ, ἥ ἀλλότριος τῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίας, ὁ λέγων, Ὁ ἐμὲ ὠρακῶς ὠρακε τὸν Πατέρα; Οὕτω γὰρ ἡμεῖς οἱ ἀγιοὶ βουλόμενοι νοεῖν, τοιαῦτα καὶ παραδεγμάτων δεδοκάσι· καὶ ἐστὶν ἀποπον καὶ λίαν ἀσεβὲς, τοιαύτας ἐχούσας τῆς Γραφῆς τὰς εἰκόνας, ἐξ ἄλλων ἡμᾶς περὶ τοῦ Κυρίου διανοεῖσθαι τῶν μῆτε γεγραμμένων, μῆτε τινὰ διάνοιαν εἰς εὐσέβειαν ἔχόντων.

13. Οὐκοῦν λοιπὸν λεγέτωσαν, πῶθεν ἄρα καὶ οὗτοι μαθόντες, ἥ τίνος αὐτοῖς παραδεδικότος (70), τοιαῦτα περὶ τοῦ Σωτῆρος ὑπονοεῖν ἤρξαντο; Ἀνέγνωμεν, φήσουσιν, ἐν ταῖς Παροιμίαις· Κύριος ἐκτίσέ με ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ εἰς ἔργα αὐτοῦ. Καὶ γὰρ καὶ οἱ περὶ Εὐσέβιον τοῦτο λέγειν ἐδόκουν, καὶ σὺ δὲ γραφῶν ἐδήλωσας, ὅτι διὰ πολλῶν μὲν ἀποδείξεων ἀνατρεπόμενοι καὶ οὗτοι κατεγινώσκοντο, τοῦτο δὲ ὁμῶς αὐτοὶ τὸ ῥητὸν ἄνω καὶ κάτω περιφέροντες, ἐν τῶν κτισμάτων τὸν Υἱὸν εἶναι ἔλεγον, καὶ τοὺς γεννητοὺς αὐτὸν συνηριθμοῦν. Ἀλλὰ καὶ τοῦτο δοκοῦσί μοι μὴ νενοηκέναι καλῶς· ἔχει γὰρ τὴν διάνοιαν εὐσεβῆ καὶ λίαν ὀρθήν, ἣν εἰ καὶ αὐτοὶ νενοήκεισαν, οὐκ ἂν τὸν Κύριον τῆς δόξης ἐβλασφήμουν. Τὰ γὰρ προσηρημένα πρὸς τὸ ῥητὸν τοῦτο συμβαλλέτωσαν (71), καὶ ὄντοισι πολλὴν ἐν αὐτοῖς οὖσαν τὴν διαφοράν. Τίς γὰρ οὐ συνορᾷ διάνοιαν ἔχων ὀρθήν, ὅτι τὰ μὲν κτιζόμενα καὶ ποιούμενα ἐξῴθεν τοῦ ποιούντος, ὁ δὲ Υἱὸς, ὡς ἐν τοῖς ἔμπροσθεν εἰδείξεν ὁ λόγος, οὐκ ἐξῴθεν, ἀλλ' ἐκ τοῦ γεννῶντος πατρὸς ὑπάργχει (72); Καὶ γὰρ ἀνθρωπος κτίξας μὲν οἰκίαν, γεννᾷ δὲ υἱόν, καὶ οὐκ ἂν τίς ἀναστρέφων εἴποι τὴν μὲν οἰκίαν καὶ τὴν ναῦν γεννᾶσθαι παρὰ τοῦ κατασκευάζοντος, τὸν δὲ υἱὸν κτίζεσθαι καὶ ποιεῖσθαι παρὰ τοῦ αὐτοῦ· οὐδὲ πάλιν τὴν μὲν οἰκίαν εἰκόνα τοῦ κτιζόντος, τὸν δὲ υἱὸν (73) ἀνόμεον τοῦ γεννῶντος· ἀλλὰ μᾶλλον τὸν (74) μὲν υἱὸν εἰκόνα τοῦ πατρὸς ὁμολογήσει· τὴν δὲ οἰκίαν τέχνης εἶναι δημιουργήμα, εἰ μὴ τις ἄρα τὴν διάνοιαν νοσοῖ καὶ τὰς φρένας παρεξέστηκώς τυγχάνει (75). Ἀμείλει πάντων μᾶλλον ἡ βεβαία Γραφὴ γινώσκουσα τὴν ἐκάστου φύσιν, περὶ μὲν τῶν κτισμάτων διὰ Μωϋσεως φησὶν· Ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν· περὶ δὲ τοῦ Υἱοῦ οὐχ ἕτερον, ἀλλ' αὐτὸν τὸν Πατέρα σημαίνει λέγοντα· Ἐκ γαστρὸς προέωσφόρου ἐγέννησά σε· καὶ πάλιν· Υἱὸς μου εἰ σὺ, ἐγὼ σήμερον γεγέννηκά σε· αὐτὸς τε περὶ αὐτοῦ ὁ Κύριος ἐν Παροιμίαις λέγει·

⁷⁰ Joan. xiv, 6. ⁷¹ Ibid. 9. ⁷² Prov. viii, 22. ⁷³ Prov. viii, 25. ⁷⁴ Joan. i, 3.

(70) Sic Reg. codex. Alii et editi omittunt ἥ τίνος αὐτοῖς παραδεδικότος. Mox idem Reg. ὑπονοεῖν, ubi alii et editi νοεῖν.

(71) Sic Reg. Alii vero et editi, εἰς τὸ ῥητὸν τοῦτο συμβαλλέτωσαν.

(72) Sic Reg. At alii et editi, πατὴρ ἐστίν.

A generationem nostram esse similem. Quis enim vel cogitatione fingat non esse aliquando splendorem, ut audeat contendere, non semper fuisse Filium, vel non fuisse priusquam esset genitus? Aut quis a sole splendorem separabit, aut fontem vita aliquando destitutum cogitabit, ut insanians dicat ex nihilo esse Filium, qui ipse ait, *Ego sum vita* ⁷⁰, vel eum a substantia Patris esse diversum, qui idem dicit: *Qui me videt, videt et Patrem* ⁷¹? Nimirum cum sancti hæc nos ita intelligere vellent, nobis huiusmodi exempla tradidere. Annon igitur absurdum proinde valdeque impium fuerit, cum has imagines et exempla Scriptura contineat, nos ex aliis, quæ neque scripta sunt, neque ad pietatem ullo modo spectant, Domini notitiam inquirere?

13. Jam itaque respondeant undenam edocti, vel quo tandem illis tradente ista de Salvatore suscipiari cœperunt? Legimus, inquit, in Proverbiis: *Dominus creavit me initium viarum suarum in opera sua* ⁷². Scilicet id etiam videbantur obiectare Eusebiani, tuque ipse tuis litteris mihi significasti istos quoque multis licet argumentis prostratos et confictos, ad illa Scripturæ verba profugisse, eaque sursum deorsumve circumferentes asseverare Filium unam e rebus creatis esse, cumque inter res factas annumerare. Verum hunc Scripturæ locum non recte mihi videntur intellexisse: siquidem pium et valde rectum continet sensum, quem si ipsi intellexissent, Dominum gloriæ blasphemis non offendissent. Nam quæ supra sunt dicta cum hac sententia conferant, cognoscentque multum in illis esse discriminis. Quis enim sanæ mentis non intelligit res creatas et factas extra effectorem esse, filium autem, ut supra ostendimus, non extra, sed ex gignente patre existere? Nempe homo domum quidem condit, sed filium gignit, ita ut nemo inverso ordine ausit dicere domum et navem ab ædificatore gigni, filium autem ab eodem condi et fieri; nec item domum, ædificatoris imaginem esse, filium vero esse genitoris dissimilem: sed potius filium esse patris imaginem, et domum artis opus fatebitur, nisi forte quis mente sit captus ac deliret. Profecto divina Scriptura, quæ rerum omnium naturam longe melius omnibus cognoscit, de rebus creatis per Moysen hæc ait: *In principio fecit Deus cælum et terram* ⁷³. De Filio autem non alium quam ipsum Patrem declarat dicere: *Ex utero ante luciferum genui te* ⁷⁴. Et rursus: *Filius meus es tu: Ego hodie genui te* ⁷⁵. Ipse quoque Dominus de seipso in Proverbiis ait: *Ante omnes colles generat me* ⁷⁶. Joannes item de factis et creatis rebus sic loquitur: *Omnia per ipsum facta sunt* ⁷⁷; de Domino autem dicit: *Unigenitus*

⁷⁵ Genes. i, 1. ⁷⁶ Psal. cix, 3. ⁷⁷ Psal. ii, 7.

(75) Hæc verba, κτίζεσθαι καὶ ποιεῖσθαι παρὰ τοῦ αὐτοῦ, οὐδὲ πάλιν τὴν μὲν οἰκίαν εἰκόνα τοῦ κτιζόντος, τὸν δὲ υἱόν, omissa sunt in Reg.

(74) Sic Reg. Cæteri autem et editi τὸν omittunt.

(75) Reg., τυγχάνει.

Filius qui est in sinu Patris, ipse enarravit 173 A. Itaque, si filius est, non est res creata; si contra res creata est, non est certe filius; siquidem plurimum res illae inter se differant, nec idem esse potest filius et creatus, ne videlicet ejus natura et ex Deo et extra Deum esse existimetur.

ἐν αὐτοῖς ἡ διαφορά, καὶ οὐκ ἂν εἴη αὐτὸς υἱὸς καὶ ἡ οὐσία αὐτοῦ νομιζέται.

14. Num ergo frustra verba illa scripta sunt? Ita enim illi veluti culicum examen murmurant. Minime vero: non frustra illa sunt scripta, sed perquam necessarie. Ille enim etiam creari dicitur, sed cum homo factus est; id enim est hominis proprium. Hunc autem esse Scripturae sensum ille reperiet, qui eas non esse obiter legendas edoctus, tempus, personas ac rerum scripturarum causam investigabit, ac proinde quae legerit dispiciet perpendetque secum. Itaque illorum verborum tempus esse inveniet, cum nimirum Dominus, qui semper est, postea in fine saeculorum homo est factus, et qui Dei Filius erat, factus etiam est Filius hominis. Causam quoque percipiet, quia nempe cum ille nostram mortem vellet destruere, sibi ipsi corpus ex Virgine Maria accepit, ut illud pro omnibus victimam Patri offerens¹⁷⁴, nos omnes liberaret qui metu mortis per totam vitam servituti obnoxii eramus. Persona autem Salvatoris est, quod quidem tunc dicitur, cum jam corpore accepto haec ait: *Dominus creavit me initium viarum suarum in opera sua* 175. Ut enim illi, quatenus Filius Dei est, optime convenit et aeternum esse, et in sinu Patris esse: ita homini facto recte congruunt haec verba: *Dominus creavit me*. Tunc enim de eo dicitur, et enarravit, et sitivit, et interrogavit ubi jaceret Lazarus: et passus est ac resurrexit. Quemadmodum item cum eum Dominum et Deum ac veram lucem appellari audimus, illum intelligimus ex Patre esse: sic cum illa audimus: *creavit, servens, et passus est*, haec ejus divinitati tribuere aequum non est; impositae quae ab eadem sint alienae; sed carni quam propter nos accepit, ejus ista nimirum sunt propria: quae quidem caro non alius sed ipsius est Verbi. Si quis vero ortum in te inolumentum discere velit, id etiam est reperturus. Nam Verbum caro factum est, ut ei etiam pro omnibus offerret, et nos ejus spiritus facti participes, dii fieri possemus, quod aliter non potuissemus consequi, nisi ipse creatum nostram corpus induisset: sic enim exinde et homines Dei, et in Christo homines appellari incipimus. Sed ut nos, Spiritu accepto, propriam non amittimus naturam; ita Dominus, postquam homo propter nos factus est, et corpus accepit, Deus nihilominus mansit. Nec enim angusto corporis ambitu diminutus est, sed potius corpus divinum et immortale est redditum.

15. Et haec quidem satis esse videntur ad Ariam¹⁷⁶ Joan. i, 18. ¹⁷⁷ Hebr. ii, 15. ¹⁷⁸ Prov. viii, 22.

(76) Sic Reg. Ceteri et editi omittunt τοῦτου.

Πρὸ δὲ πάντων βουτῶν γεννᾷ με· καὶ περὶ μὲν τῶν γεννητῶν καὶ κτιστῶν ὁ Ἰωάννης φησὶ· *πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο*· περὶ δὲ τοῦ Κυρίου εὐαγγελισμένος λέγει· *Ὁ μονογενὴς Υἱὸς, ὁ ὢν εἰς τὸν κόλπον τοῦ Πατρὸς, ἐκεῖνος ἐξηγήσατο*. Εἰ τοίνυν υἱὸς, οὐ κτίσμα· εἰ δὲ κτίσμα, οὐκ υἱὸς· πολλὴ γὰρ κτίσμα, ἵνα μὴ καὶ ἐκ τοῦ Θεοῦ καὶ ἐξ αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ

14. Ἄρ' οὖν μάτην γέγραπται τοῦτο τὸ ῥητόν; Τοῦτο γὰρ πάλιν ἐκείνοι περιδομοῦσιν, ὡς ἀγέλη κωνόπων. Οὐχί γε, οὐ μάτην γέγραπται, ἀλλὰ καὶ μάλα ἀναγκαίως· καὶ γὰρ καὶ κτισθῆναι λέγεται· ἀλλ' ὅτε γέγονεν ἄνθρωπος· ἀνθρώπου γὰρ ἴδιον τοῦτο. Τὴν δὲ διάνοιαν ταύτην εὐρήσει καλῶς ἐν τοῖς λογίοις καίμενην ὁ μὴ πάρεργον ἡγούμενος τὴν ἀναγνώσιν, ἀλλὰ καὶ τὸν καιρὸν καὶ τὰ πρόσωπα, καὶ τὴν χρεῖαν τῶν γεγραμμένων ἐρευνῶν, καὶ οὕτω τὰ ἀναγνώσματα διακρίνων καὶ διανοοῦμενος. Τὸν μὲν οὖν καιρὸν τοῦ (76) ῥητοῦ τοῦτου εὐρήσει καὶ γνώσεται, ὅτι ἀπὸ ὧν ὁ Κύριος, ὕστερον ἐπὶ συντελείᾳ τῶν αἰώνων γέγονεν ἄνθρωπος· καὶ Ὑἱὸς ὢν τοῦ Θεοῦ, γέγονε καὶ Ὑἱὸς ἀνθρώπου· τὴν δὲ χρεῖαν νοήσκειν, ὅτι, τὸν ἡμῶν θάνατον καταργῆσαι θέλων, ἑαθεὶς ἑαυτῷ σῶμα ἐκ τῆς Παρθένου Μαρίας, ἵνα τοῦτο προσενέγκας θυσίαν ὑπὲρ πάντων τῷ Πατρὶ, ἀπαλλάξῃ πάντας ἡμᾶς, ὅσοι φόβῳ θανάτου διὰ παντὸς τοῦ ζῆν ἐνοχοὶ ἤμεν δουλείας. Τὸ δὲ πρόσωπον τοῦ μὲν Σωτῆρος ἐστὶ· τότε δὲ λέγεται, ὅτε λοιπὸν λαβὼν τὸ σῶμα λέγει· *Κύριος ἐκτίσέ με ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ εἰς ἔργα αὐτοῦ*. Ὡς γὰρ Ἰησοῦς ὄντι ἀρμυζέει καλῶς τὸ ἀδίδως εἶναι, καὶ ἐν κόλπῳ εἶναι τοῦ Πατρὸς· οὕτω καὶ ἀνθρώπῳ γενομένῳ πρέπουσα φωνὴ τὸ, *Κύριος ἐκτίσέ με*. Τότε γὰρ λέγεται περὶ αὐτοῦ, καὶ ἐπείνασε, καὶ ἐδίψησε, καὶ ἐπυνθάνετο ποῦ Λάζαρος καίται, καὶ πέπονθε, καὶ ἀνέστη. Καὶ ὥσπερ ἀκούοντες αὐτὸν Κύριον καὶ Θεὸν καὶ φῶς ἀληθινὸν, νοοῦμεν αὐτὸν ὄντα ἐκ τοῦ Πατρὸς· οὕτω δίκαιόν ἐστίν, ἀκούοντας τὸ, *ἐκτίσας* καὶ τὸ, *δοῦλος*, καὶ τὸ, *πέπονθε*, μὴ τῇ θεότητι λογίζεσθαι· ἀνοικεῖτόν γάρ· ἀλλὰ τῇ σαρκὶ ταῦτα μετρεῖν, ἣν δι' ἡμᾶς ἐφόρεσε· ταύτης γὰρ ἴδια ταῦτα, καὶ αὕτη ἡ σὰρξ οὐκ ἑτέρου, ἀλλὰ τοῦ Λόγου ἐστίν. Εἰ δὲ καὶ τὸ ἐκ τούτου χρησιμὸν ἐθέλοι (77) τις μαθεῖν, εὐρήσει καὶ τοῦτο· ὁ γὰρ Λόγος σὰρξ ἐγένετο, ἵνα καὶ προσενέγκῃ τοῦτο ὑπὲρ πάντων, καὶ ἡμεῖς, ἐκ τοῦ πνεύματος αὐτοῦ μεταλαμβάνοντες, θεοποιῶμεθα, ὡς ἐκείνην, ἀλλ' οὐκ ἂν τοῦτου τυγχόντες, εἰ μὴ τὸ κτιστὸν ἡμῶν αὐτὸς ἐνεδύσατο σῶμα· οὕτω γὰρ καὶ ἄνθρωποι Θεοῦ λοιπὸν, καὶ ἐν Χριστῷ ἄνθρωποι χρηματίζονται ἡρεξάμεθα. Ἄλλ' ὥσπερ ἡμεῖς, τὸ πνεῦμα λαμβάνοντες, οὐκ ἀπαλλύμεν τὴν ἰδίαν ἑαυτῶν οὐσίαν· οὕτως ὁ Κύριος, γενομένος δι' ἡμᾶς ἄνθρωπος, καὶ σῶμα φορέσας, οὐδὲν ἤττον ἦν Θεός· οὐ γὰρ ἡλλατούτο τῇ περιβολῇ τοῦ σώματος, ἀλλὰ καὶ μᾶλλον ἐθεοποιεῖτο τοῦτο, καὶ ἀθάνατον ἀπατάλει.

15. Ἰκανὰ μὲν οὖν ταῦτα στηλιτεύουσαι τὴν αἵρεσιν

(77) Reg., ἐθέλει.

τῶν Ἀρειανῶν. Καὶ γὰρ, ὡς ὁ Κύριος δίδωκεν, ἐξ ὧν ἔλεγον αὐτοὶ διηλέχθησαν ἀσεβοῦντες. Θέρε δὲ καὶ ἡμεῖς προτείνωμεν, καὶ ἀπαιτῶμεν καὶ αὐτοὺς ἀποκρίνασθαι· καιρὸς γάρ ἐστιν, ἀπορῆσαντας αὐτοὺς ἐν τοῖς ἰδίοις, ἐρωτᾶσθαι λοιπὸν παρ' ἡμῶν· τάχα καὶ οὕτως ἐντραπέντες ἀναβλέψουσιν ὅθεν κατέπεσαν οἱ κακόφρονες. Τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ μεμαθήκαμεν ἐκ τῶν θείων Γραφῶν, ὡς προϊπομεν (78). αὐτὸν εἶναι τὸν Λόγον καὶ τὴν σοφίαν τοῦ Πατρὸς. Ὁ μὲν γὰρ Ἀπόστολὸς εἴησι· Χριστὸς Θεοῦ δὴνάμης, καὶ Θεοῦ σοφία· ὁ δὲ Ἰωάννης, εἰρηκῶς· Καὶ ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο, ἐπήγαγεν εὐδύς· Καὶ ἐθεασάμεθα τὴν δόξαν αὐτοῦ, δόξαν ὡς μονογενοῦς παρὰ Πατρός, πλήρης χάριτος καὶ ἀληθείας· ὡς, τοῦ Λόγου ὄντος μονογενοῦς Υἱοῦ, ἐν τε τούτῳ τῷ Λόγῳ καὶ τῇ Σοφίᾳ γεγενῆσθαι τὸν τε οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν καὶ πάντα τὰ ἐν αὐτοῖς. Καὶ ταύτης τῆς σοφίας πηγὴν εἶναι τὸν Θεὸν ἐν τῷ Βαρούχ μεμαθήκαμεν, αἰτιαθέντος τοῦ Ἰσραὴλ, ὅτι ἐγκατέλιπε τὴν πηγὴν τῆς σοφίας. Εἰ μὲν οὖν ἀρνοῦνται τὰ γεγραμμένα, αὐτόθεν ἀλλότριον· καὶ τοῦ ὀνόματος ὄντας, οἰκείως ἂν καλοῖντο καὶ παρὰ πάντων ἄλλοι καὶ χριστομάχοι· οὕτω γὰρ ἐαυτοὺς ἐπωνόμασαν καὶ αὐτοί· εἰ δὲ συν-ομολογοῦσιν ἡμῖν εἶναι θεόπνευστα τὰ τῆς Γραφῆς ῥήματα, τολμησάτωσαν φανερώς εἰπεῖν ἃ κεκρυμμένως φρονοῦσιν, ὅτι ἄλογος καὶ ἄσοφος (79) ἦν ὁ Θεός· ποτε, καὶ μανέντες εἰπωσιν· Ἦν ὅτε οὐκ ἦν· καὶ πρὶν γεννηθῆναι, οὐκ ἦν ὁ Χριστός· πάλιν τε ἀποφηνάσθωσαν τὴν πηγὴν μὴ ἐξ ἐαυτῆς γεγεννημένην τὴν σοφίαν, ἀλλ' ἐξωθεν ἐκτεῖσθαι ταύτην, ἵνα καὶ τολμήσωσιν εἰπεῖν· Ἐξ οὐκ ὄντων γέγονεν ὁ Υἱός· τοῦτο γὰρ οὐκ ἐστὶ πηγὴν ταύτην δεῖκνυσιν, ἀλλὰ τινα λατρεῖν ὥστερ' ἐξωθεν ὕδωρ λαβόντα, χιτρημένον τῷ ὀνόματι τῆς πηγῆς.

16. Ὅστις μὲν οὖν ἀσεβείας ἐστὶ τοῦτο μετὸν, οὐδένα τῶν καὶ βραχείαν αἰσθῆσιν ἐχόντων ἀμφιδάλειν ἡγοῦμαι· ἐπειδὴ δὲ τοινοῦτόντες λέγουσιν ὀνόματα μόνον εἶναι τοῦ Υἱοῦ Λόγος καὶ Σοφία, ἀναγκαῖον ἐρωτῆσαι τούτους· Εἰ ὀνόματα μόνον ἐστὶ ταῦτα τοῦ Υἱοῦ, ἄλλος ἂν αὐτὸς εἴη παρὰ ταῦτα. Καὶ εἰ μὲν βελτίων ἐστὶ τῶν ὀνομάτων, οὐχ ὅσον ἐκ τῶν ἐλαττόνων τὸν βελτίονα σημαίνεσθαι· εἰ δὲ ἐλάττω ἐστὶ τῶν ὀνομάτων, πάντως ἔχει καὶ τὴν αἰτίαν τῆς ἐπὶ τὸ κάλλιον προσηγορίας. Τοῦτο δὲ πάλιν προσηγορίαν αὐτοῦ σημαίνει καὶ οὐ μείζων ἐστὶ τῶν προτέρων καὶ τοῦτο τὸ ἀσέθημα. Τὸν γὰρ ἐν τῷ Πατρὶ ὄντα, ἐν ᾧ καὶ ὁ Πατὴρ ἐστὶ, τὸν λέγοντα· Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἑσμεν, ὃν καὶ ὁ ἑωρακὴς ἑώρακε τὸν Πατέρα, ὀνομάζειν (80) ὑπὸ τινος ἐξωθεν βελτιοῦσθαι, πᾶσαν ὑπερβάλλει μανίαν. Ἀλλὰ τούτων ἐκπύοντες, καὶ κατὰ τοὺς περὶ Εὐσεβίου ὑπὸ πολλῆς συνερχόμενοι τῆς ἀπορίας, ἐκείνο λοιπὸν ἔχουσιν ὑπολειπόμενον, ὃ καὶ ἐν ἁσματίοις Ἀρειοῦ καὶ ἐν τῇ

A nam hæresim proscribendam: siquidem illorum impietatem ex ipsorum verbis, prout nobis suppeditavit Dominus, manifeste ostendimus. Verum age, jam nos quoque proponamus, ac responsum ab illis vicissim exigamus. Cum enim ipsi in propriis hæreant argumentis, sane tempus est ut a nobis interrogetur: forte nempe hoc pacto futurum est ut erubescant ac perspiciant unde auxili sint delapsi. Filium Dei, ut superius diximus, ex divinis Scripturis didicimus ipsum esse Verbum et sapientiam Patris: nam hæc sunt quidem Apostoli verba: *Christus Dei virtus et Dei sapientia* ⁷⁸. Joannes vero postquam dixisset: *Et Verbum caro factum est* ⁷⁹, mox subdidit: *Et vidimus gloriam ejus, gloriam quasi Unigeniti a Patre, plenum gratiæ et veritatis* ⁸⁰. Scilicet cum Verbum sit unigenitus Filius, in hoc Verbo et Sapientia facti sunt cæli et terra ac omnia quæ in eis sunt. Hujus porro sapientiæ fontem esse Deum nos docet Baruch, ubi videlicet redarguitur Israel fontem sapientiæ dereliquisse ⁸¹. Si ¹⁷⁴ igitur ea quæ scripta sunt negare voluerint, profecto nominis quo insigniuntur, indigni et alieni sunt, propriæque ab omnibus vocandi sunt impij et Christi hostes, quippe qui ita se ipsi nominaverint. Sin autem verba Scripturæ afflatu divino scripta esse nobiscum consentiunt, palam audacter proferant quod abdite sentiunt, nempe Deum aliquando rationis et sapientiæ fuisse expertem, furentesque dicant: Fuit aliquando cum non esset, nec fuit Christus priusquam esset genitus. Prædicent item fontem non ex seipso sapientiam genuisse, sed extrinsecus eam habuisse, ut et dicere audeant: Ex nihilo factus est Filius. Hoc enim non fontem eum esse demonstrat, sed quemdam potius lacum, aquam veluti extrinsecus excipientem, fontisque nomen usurpantem.

16. Verum quam execranda hæc sit impietas ambigere arbitror neminem, qui vel tantillo sensu vigeat. Quia tamen Verbum et Sapientiam mera esse Filii nomina dicunt, hæc ad illos dicere haud ab re fuerit: Si ista sunt Filii duntaxat nomina, alius certe ille præter ea fuerit. Atqui si illis nominibus sit præstantior, fas non est eum, qui præstantior sit, ex inferioribus significari. Quod si nominibus inferior dicatur, profecto non sine causa præstantius nomen obtinuit, idque signum fuerit ejus progressionis. Atqui hæc impietas priore non est minor: siquidem is qui illum qui in Patre est, in quo item est Pater, qui et idem dicit: *Ego et Pater unum sumus* ⁸², quem item qui videt, videt et Patrem ⁸³; qui, inquam, illum re aliqua externa meliorem reddi, hisce nominibus significari putat, ne ille omnium insanissimus merito habendus sit. Verum illi hinc quoque defecti, atque in summas, ut Eusebiani, adducti angustias, ad illud postremo

⁷⁸ I Cor. i, 24. ⁷⁹ Joan. i, 14. ⁸⁰ ibid. 15. ⁸¹ Baruch. iii, 42. ⁸² Joan. x, 30. ⁸³ Joan. xiv, 9.

(78) Reg., προϊπαμεν.

(79) Sic Reg. At editi et alii vocem ἄσοφος omit-

tunt, quam tamen interpretes legerant.

(80) Reg., ὀνομάζων.

argumentum confugiunt, quod ipse Arius suis in cantionculis et *Thalia* velut desperans effutivit. Multa, inquit, verba loquitur Deus. Quale ergo horum Filium Dei et Verbum unigenitum Patris esse dicimus? Stolidi certe illi et quidvis potius quam Christiani! Primo enim dum hæc de Deo loquuntur, parum abest quin hominem Deum esse existiment, quippe qui sic loquatur et priora verba novis immutet, quasi unum Verbum a Deo prolatum non satis sit ad omnia creanda quæ Pater decreverit, et ad ejus providentiam exsequendam. Multa enim illum loqui verba, signum est verborum omnium imbecillitatis, cum singula alterius auxilio indigeant. Deum autem uno uti Verbo, ut revera est, Dei virtutis et Verbi ab eo profecti perfectionis indicium atque argumentum est, nec non illorum pietatis qui ita sentiunt.

17. Utinam vero saltem ex his quæ nunc proferunt, veritatem fateri velint. Nam, si semel concedant, Deum verba proferre, illum Patrem esse omnino ignorare non possunt. Quo dato attendant se, dum unum esse Dei Verbum nolunt fateri, multorum patrem eum facere. Verum Dei quidem Verbum esse nolunt inficari: sed illud esse Dei Filium non consentiunt, quod profecto ex veritatis ignorantia et divinarum Scripturarum inscitia provenit. Nam, si vere Deus Pater est Verbi, cur qui gignitur Filius non sit? Quis autem rursus Dei Filius possit esse præter ejus Verbum? Etenim non multa sunt verba, ne singula imperfecta et egena sint, sed unum est Verbum, tum ut ipsum solum sit **175** perfectum, tum quia cum Deus unus sit, una quoque ejus imago, quæ ipsa Filius est, debet esse. Namque Dei Filius, ut ex ipsis Scripturis licet discere, idem est Dei Verbum, sapientia, imago, manus et virtus. Unus enim est Dei fetus, hæcque sunt indicia eum ex Patre esse genitum. Sive enim Filium dixeris: id quod ex ipso natura exoritur significasti. Sive Verbum esse cogitaveris: rursus id quod ex illo nascitur et ab eodem nequit separari cogitasti. Cum item Sapientiam eum appellas, nihil sane externum, sed id quod ex illo et in illo est, denotas: similiter si virtutem et manum eum dixeris, quod proprium est naturæ significas. Denique cum imaginem illum nominas, Filium esse indicasti. Quid enim simile Deo fuerit præter id quod ex illo gignitur? Certe quæ per Verbum facta sunt, hæc eadem sapientia sunt fundata. Et quæ in sa-

A ταυτοῦ (81) θαλίᾳ ὡς ἐκ πατορῶν μυθολογεῖ· πολλοὺς λαλεῖ λόγους ὁ Θεός. Ποῖον αὐτῶν ἄρα λέγομεν ἡμεῖς Υἱὸν καὶ Λόγον μονογενῆ τοῦ Πατρὸς; Ἀνόητοι καὶ πάντα μᾶλλον ἢ Χριστιανοί. Πρῶτον μὲν γὰρ, τοιαῦτα λαλοῦντες περὶ Θεοῦ, μικροῦ δεῖν ἀνθρώπων τὸν Θεὸν ὑπολαμβάνουσιν, οὕτω λαλοῦντα καὶ παραμειβόντα τοὺς προτέρους τοῖς δευτέροις λόγοις, ὥσπερ οὐκ ἀρκούντος ἑνὸς ἐκ τοῦ Θεοῦ Λόγου πᾶσιν τὴν ἐκ τοῦ βουλήματος τοῦ Πατρὸς δημιουργίαν καὶ τὴν τούτου πρόνοιαν πληρῶσαι· τὸ μὲν γὰρ πολλοὺς αὐτὸν λαλεῖν λόγους, ἀσθένεια τῶν πάντων ἐστίν, ἐκαστοῦ λειπομένου τῆς τοῦ ἐτέρου χρείας· τὸ δὲ ἐνὶ καυχῇ σθαι Λόγῳ τὸν Θεόν, ὡς καὶ ἐστὶν ἀληθῶς, τοῦτο καὶ τοῦ Θεοῦ τὴν δύναμιν δείκνυσσι, καὶ τοῦ ἐξ αὐτοῦ Λόγου τὴν τελειότητα, καὶ τῶν (82) οὕτω φρονούντων τὴν εὐσεβῆ σύνεσιν.

17. Εἴθε δὲ καὶ οὗτοι πᾶν ἐξ ὧν λέγουσι νῦν, ἐπιλήσουσιν ὁμολογεῖν τὴν ἀλήθειαν! Εἰ γὰρ ἀπαξ διδάσκει τὸν Θεὸν προφέροντα λόγους, ἴσασιν ὅπως αὐτὸν Πατέρα· τοῦτο δὲ γινώσκοντες, σκοπεῖταισαν, ὅτι, μὴ θέλοντες ἕνα διδόναι τοῦ Θεοῦ Λόγον, πολλῶν αὐτὸν εἶναι Πατέρα φαντάζονται. Καὶ τὸ μὲν ὅπως εἶναι τοῦ Θεοῦ Λόγον οὐ θέλουσιν ἀρνεῖσθαι, τὸ δὲ εἶναι τοῦτον τοῦ Θεοῦ Υἱὸν οὐχ ὁμολογοῦσιν· ἐστὶ δὲ τοῦτο τῆς ἀληθείας ἀγνωσία, καὶ τῶν θεῶν Γραφῶν ἀπειρία. Εἰ γὰρ ὅπως ὁ Θεὸς Πατὴρ ἐστὶ Λόγος, διὰ τί μὴ καὶ ὁ γεννώμενος Υἱὸς (83) ἐστίν; Υἱὸς δὲ πάλιν τοῦ Θεοῦ τίς ἀν εἴη ἢ ὁ Λόγος αὐτοῦ; Καὶ γὰρ οὐ πολλοὶ λόγοι, ἵνα μὴ ἕκαστος ἐνδεὴς ᾖ (84), ἀλλὰ εἷς ὁ Λόγος, ἵνα τελειὸς μόνος αὐτὸς, καὶ ὅτι, ἑνὸς ὄντος τοῦ Θεοῦ, μίαν εἶδει καὶ τὴν εἰκόνα εἶναι αὐτοῦ, ἥτις ἐστὶν ὁ Υἱός. Καὶ γὰρ ὁ τοῦ Θεοῦ Υἱός, ὡς ἐξ αὐτῶν τῶν λογίων ἐστὶ μαθεῖν, αὐτὸς ἐστὶν ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος, καὶ ἡ σοφία, καὶ ἡ εἰκὼν, καὶ ἡ χεὶρ, καὶ ἡ δύναμις· ἐν γὰρ ἐστὶ τὸ τοῦ Θεοῦ γέννημα, καὶ ταῦτα τῆς ἐκ τοῦ Πατρὸς γεννήσεώς ἐστι (85) γνωρίσματα. Ἄν τε γὰρ τὸν Υἱὸν εἴπῃς, τὸ ἐξ αὐτοῦ φύσει δεδωλῶκας· ἂν τε τὸν Λόγον ἐνθυμηθῇς, τὸ ἐξ αὐτοῦ πάλιν καὶ τὸ ἀδιαίρετον αὐτοῦ λογίῃ· καὶ τὴν Σοφίαν δὲ λέγων, οὐδὲν ἥττον τὸ μὴ ἐξωθεν, ἀλλὰ τὸ ἐξ αὐτοῦ καὶ ἐν αὐτῷ πάλιν φρονεῖς· ἂν δὲ καὶ τὴν δύναμιν καὶ τὴν χεῖρα ὀνομάσῃς, τὸ ὅτιον πάλιν τῆς οὐσίας λέγεις· καὶ τὴν εἰκόνα δὲ λέγων, τὸν Υἱὸν σημαίνεις· τί γὰρ ἂν εἴη ὁμοιον τῷ Θεῷ, ἢ τὸ ἐξ αὐτοῦ γέννημα; Ἀμέλει ἄπαρ (86) διὰ τοῦ Λόγου γέγονε, ταῦτα τῇ σοφίᾳ τεθεμελιώται· καὶ ἂ ἐν τῇ σοφίᾳ τεθεμελιώται, ταῦτα πάντα ἐν τῇ χεὶρὶ παρτίσθαι, καὶ διὰ τοῦ Υἱοῦ γέγονε· καὶ τοῦ-

(81) Hujus Arii operis meminit Socrates *Ecclesiastica historia* lib. 1, cap. 6, his verbis: Ὅτι οὗτος Ἀρείος βιβλίον συνέγραψε περὶ τῆς ταυτοῦ δοξῆς, ὃ ἐπέγραψε Θάλειαν. Ἐστὶ δὲ ὁ χαρακτήρ τοῦ βιβλίου γαῖνος καὶ διαλελυμένος, τοῖς συνταβείοις ἁμασι παραπλήσιος· ὅπαρ καὶ αὐτὸ τότε ἡ σύνδοξ ἀπεκρύβεν. Id est: *Sciendum est Arium librum de sua opinione composuisse, quem Thalian inscripsit, cujus libri stylus mollis est et dissolutus, ac Sotadeis cantilenis perisimilis, quem tunc synodus (Nicæna) condemnavit.* Hæc ibi. Scribit quoque Philostorgius lib. II, cap. 2. Arium, quo errore facilius disseminaret, ἁμασιὰ τε ναυτικὰ καὶ ἐπιμύθια καὶ ὁδοπο-

ρικὰ γράφαι, καίτοι αὐδὺς ἕτερα συντεθέντα εἰς μελωδίαν ἐκτείνειν, ὡς ἐνόμιζεν ἐκαστοῖς ἀρμόζειν. Id est: *Cantilenas nauticas, molarias et viatorias composuisse, aliasque rursus editas in numeros redegissee, quos cuique componere exisimabat.*

(82) Reg. τῶν οὐμιθι, moxque habet εὐσεβῆ σύνεσιν. Alii autem et editi, ἀσεβῆ σύνεσιν, ut et Nannius legit.

(83) Reg., γεννῶν ἑνός, mendose.

(84) Ἥ ἀβέστ a Reg. et Basiliensi

(85) Reg., ἐστὶ.

(86) Sic Reg. Cæteri vero et editi, ὅπαρ.

των οὐκ ἔχουσιν ἡμεῖς, ἀλλ' ἐκ τῶν Γραφῶν ἔχομεν ἅπαντα τὴν πίστιν· ὁ μὲν γὰρ Θεὸς αὐτὸς διὰ Ἰσαίου τοῦ προφήτου λέγει· *Ἡ χεὶρ μου ἔθεμελίωσε τὴν γῆν, καὶ ἡ δεξιὰ μου ὑπερέσχετο τὸν οὐρανόν· καὶ πάλιν· Καὶ ὁπὸ τῆς σκιᾶς τῆς χειρὸς μου σκεπάσῃς σε, ἐν ᾗ ἔστησα τὸν οὐρανόν καὶ ἔθεμελίωσα τὴν γῆν.* Ὁ δὲ Δαβὶδ, τοῦτο μαθὼν, καὶ εἰδὼς τὴν χεῖρα αὐτὴν οὖσαν τὴν σοφίαν, ἐβαλλε· *Πάντα ἐν σοφίᾳ ἐποίησας· ἐκλήρωθῃ ἡ γῆ τῆς κτίσεώς σου·* ὥς καὶ Σολομὼν παρὰ Θεοῦ λαβὼν ἔλεγεν· *Ὁ Θεὸς τῇ σοφίᾳ ἔθεμελίωσε τὴν γῆν.* Ἰωάννης τε γινώσκων τὴν χεῖρα καὶ τὴν σοφίαν εἶναι τὸν Λόγον, εὐηγγελλίζετο· *Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος, καὶ ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν, καὶ Θεὸς ἦν ὁ Λόγος·* οὗτος ἦν ἐν ἀρχῇ πρὸς τὸν Θεόν. Πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδέν· Ὁ δὲ Ἀπόστολος· βλέπων τὴν χεῖρα, τὴν σοφίαν, τὸν Λόγον αὐτὸν ὄντα τὸν Υἱόν, φησί· *Πολυμερῶς καὶ πολυτρόπως πλάσας ὁ Θεὸς λαλήσας τοῖς πατέρεσιν ἐν τοῖς προφήταις, ἐπ' ἑσχατῶν τῶν ἡμερῶν τούτων ἐλάλησεν ἡμῖν ἐν Υἱῷ, ὃν ἔθηκεν κληρονόμος πάντων, δι' οὗ καὶ ἐποίησε τοὺς αἰῶνας·* καὶ πάλιν· *Εἰς Κύριος Ἰησοῦς Χριστός, δι' οὗ τὰ πάντα, καὶ ἡμεῖς δι' αὐτοῦ.* Εἰδὼς δὲ πάλιν τὸν Λόγον, τὴν Σοφίαν, τὸν Υἱόν, αὐτὸν ὄντα τὴν εἰκόνα τοῦ Πατρὸς, φησὶν ἐν τῇ πρὸς Κολοσσαεῖς Ἐπιστολῇ· *Εὐχαριστοῦντες τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ τῷ ἰκαρώσαντι ἡμᾶς εἰς τὴν μερίδα τοῦ κλήρου τῶν ἀγίων ἐν τῷ φωτί, ὃς ἐφύλαττο ἡμᾶς ἐκ τῆς ἐξουσίας τοῦ σκότους, καὶ μετέστησεν εἰς τὴν (87) βασιλείαν τοῦ Υἱοῦ τῆς ἀγάπης αὐτοῦ·* ἐν ᾧ ἔχομεν τὴν ἀπολύτρωσιν, τὴν ἀφ᾽ ἑνὸς τῶν ἀμαρτιῶν· ὃς ἐστὶν εἰκὼν τοῦ Θεοῦ τοῦ ἀοράτου, πρωτότοκος πάσης κτίσεως· *ὅτι ἐν αὐτῷ ἐκτίσθη τὰ πάντα, τὰ τε ἐν τοῖς οὐρανοῖς καὶ τὰ ἐπὶ τῆς γῆς, τὰ ὁρατὰ καὶ τὰ ἀόρατα, εἰτε θρόνοι, εἰτε κυριότητες, εἰτε ἀρχαί, εἰτε ἐξουσίαι, τὰ πάντα δι' αὐτοῦ, καὶ εἰς αὐτὸν ἐκτίσται·* καὶ αὐτὸς ἐστὶ ἀπὸ πάντων, καὶ τὰ πάντα ἐν αὐτῷ συνέστηκεν. Ὡς γὰρ διὰ τοῦ Λόγου, οὕτως εἰκόνας αὐτοῦ ὄντος, ἐν αὐτῷ ἐκτίσθη τὰ πάντα. Οὕτω δὲ τις περὶ τοῦ Κυρίου διανοούμενος, οὐ προσκόμεν τῷ λίθῳ τοῦ προσκόμματος, ἀλλὰ μέλλον πορεύεσθαι πρὸς τὴν λάμψιν κατέναντι τοῦ φωτὸς τῆς ἀληθείας· τοῦτο γὰρ ὄντως ἐστὶ τῆς ἀληθείας (88) τὸ φρόνημα, καὶ διαβράβυσιν οὗτοι φιλονεκικοῦντες, μήτε τὸν Θεὸν σεβόμενοι, μήτε τοὺς ἐκ τῶν ἀποδείξεων ἐλέγχους ἐντρέπομενοι.

18. Οἱ μὲν οὖν περὶ Εὐσεβίου, οὕτως ἐξεταζόμενοι τότε διὰ πολλῶν, καὶ καταγρόντες ἑαυτῶν, καθὰ προείπον, υπέγραψαν, καὶ μεταγρόντες, ἡρέμισαν καὶ ἀνεχώρησαν. Ἐπειδὴ δὲ οὗτοι νεανειούμενοι ταῖς ἀσεβείαις καὶ σκοτοδινίωσι περὶ τὴν ἀλήθειαν, οὐδὲν ἕτερον ἢ κατηγορεῖν τὴν σύνθετον

plentia fundata sunt, hæc omnia in manu sunt facta, ac per Filium condita sunt. Nec vero, ut hæc probemus, argumenta extrinsecus mutuari opus fuerit, sed id ex Scripturis clarum est. Siquidem ipse Deus per Isaiam prophetam dixit : *Manus mea fundavit terram et dextera mea firmavit celos* ⁶⁶. Et rursus : *Et sub umbra manus mee protegam te, in qua celos constitui, et terram fundavi* ⁶⁷. David autem, qui eadem edoctus, manum ipsam esse sapientiam noverat, canebat : *Omnia in sapientia fecisti : impleta est terra creatione tua* ⁶⁸. Salomonis quoque, qui idem a Deo acceperat, hæc sunt verba : *Deus sapientia fundavit terram* ⁶⁹. Joannes item non ignorans Verbum manum et sapientiam esse, Evangelium ita orditur : *In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum : hoc erat in principio apud Deum. Omnia per ipsum facta sunt et sine ipso factum est nihil* ⁷⁰. Apostolus denique, cui perspicuum quoque erat manum, sapientiam et Verbum ipsum esse Filium, sic loquitur : *Multifariam multisque modis olim Deus locutus patribus in prophetis : in extremo dierum istorum locutus est nobis in Filio quem constituit hæredem universorum, per quem etiam fecit sæcula* ⁷¹. Et iterum : *Unus Dominus Jesus Christus, per quem omnia, et nos per ipsum* ⁷². Cum autem idem Apostolus non ignoraret Verbum, Sapientiam et Filium ipsam esse Patris imaginem, hæc habet Epistola ad Colossenses : *Gratias agentes Deo et Patri qui dignos nos fecit annumerari in parte sortis sanctorum in luce, qui eripuit nos de potestate tenebrarum, et transtulit in regnum Filii dilectionis suæ, in qua habemus redemptionem, remissionem peccatorum, qui est imago Dei invisibilis, primogenitus omnis creaturæ : quoniam in ipso condita sunt universa quæ in cælis et in terra sunt, visibilia et invisibilia, sive throni, sive dominationes, sive principatus, sive potestates : omnia per ipsum et in ipso creata sunt : et ipse est ante omnia, et omnia in ipso constant* ⁷³. Ut enim omnia per Verbum creata sunt, ita, cum idem sit imago, in ipso quoque sunt creata. Qui igitur ita de Domino senserit, non offendet in lapidem offensivum ⁷⁴, sed potius ad splendorem in conspectu lucis ipsius veritatis accedet. Hæc est enim veritatis doctrina, disrumpantur licet illi pertinaces, qui nec Deum reverentur, nec argumentorum vi et auctoritate victi erubescunt.

18. Sic igitur Eusebiani multis tunc modis examinati, eo postremum redacti sunt ut seipsos condemnarent, tandemque subscribere, uti supra diximus, atque adeo mutata sententia siluerunt ac recesserunt. Cum autem isti impietate feroces, et a veritate, tanquam vertigine capti, aberrantes, omne

⁶⁶ Isa. XLVIII, 13. ⁶⁷ Isa. LI, 16. ⁶⁸ Psal. CIII, 24. ⁶⁹ I Cor. VIII, 6. ⁷⁰ Colos. I, 12-16. ⁷¹ Rom. IX, 32.

⁷² Prov. III, 19. ⁷³ Joan. I, 1-3. ⁷⁴ Hebr. I, 3.

(87) Sic Reg., ut et habet Scripturæ textus. In aliis et editis tñ deest.

(88) Reg., εὐσεβείας.

studium in calumnianda synodo ponant: respondeant nobis ex quibuscumque Scripturis ipsi hausere, vel a quibuscumque Patribus audire. **176** huiusmodi voculas, quas sibi visum est congerere: Ex non existentibus, non erat antiquam genitus est, fuit aliquando cum non esset, necnon sequentes voces, mutabilis, praeexistere, et voluntate, quibus utique vocabulis imple adversus Dominum nugantur. Enimvero beatus quidem Paulus Epistola ad Hebraeos ait: *Fide intelligimus perfecta esse saecula Verbo Dei, ut id quod non cernitur ex rebus apparentibus fieret*⁷⁸. Verum nihil Verbo commune est cum saeculis; ipse enim ante saecula existit, per quem et saecula facta sunt. In Pastore autem scriptum est (quandoquidem librum hunc citant, quamvis non sit ex canone): *Primum omnium crede unum esse Deum, qui omnia creavit, et perfecit, omniaque ex nihilo, ut essent, fecit*. Sed nec illud quoque ad Filium pertinet: siquidem de omnibus loquitur quae per ipsum facta sunt, a quibus certe ipse alius est. Nec enim potest fieri ut opifex his quae ipse effecit annumeretur, nisi fortassis ita aliquis desipiat, ut architectum idem esse velit atque aedificia ab eo constructa. Quid igitur illi eos, qui recte ac pie sentiunt, vocibus non scriptis uti ac easant, cum ipsi voces non scriptas ad confirmandam impietatem fingere non sint veriti? Sane nemini prorsus licet esse impio, etiamsi varis verbis speciosisve sophismatis suam impietatem quis tantum obterege: at nemo non fateatur rem sanctam ac justam esse pietatem colere, licet novis ac peregrinis vocibus quis utatur, dummodo is qui loquitur, pie sentiat, et per illas voces id, quod ipse cogitaverit, pie velit significare. Illae itaque Christi hostiam, quas supra retulimus, fuitiles et vanae voculae omni prorsus sunt impietate plenae, uti antea et modo nostra oratione ostendimus. Si quis autem ea, quae contra illos a synodo scripta et decreta sunt, diligenter perpendiderit, nihil nisi meram veritatem in illis contineri haud dubie reperiet, maxime si studiose velit inquirere, quam necessaria fuit.

19. Cum vellet synodus impia Arianorum vocabula abrogare, et certas ac confessas Scripturarum voces adhibere, nempe quod Filius non sit ex nihilo sive ex non existentibus, sed ex Deo, quod Verbum item sit et Sapientia, non vero res creata aut facta, sed proprius Patris fetus: Eusebiani prava sua inveterata opinione impulsus, istud ex Deo, nobis commune esse, nihilque hac in re a nobis differre Verbum Dei volebant, idcirco scilicet quod scri-

⁷⁸ Hebr. xi, 3.

(89) Nempe Ariani docebant Verbum esse mutabilem naturae, ita ut se ad bonum vel malum posset convertire; Patrem item prius eo existere, ac denique a Patre non natura sed voluntate esse productum, idque illis vocibus significatur.

(90) Sic Reg. ut et supra *Orat. de Incarnatione Verbi* pag. 39, habetur. Ceteri et editi ex *μη φαινομένων*, ut et legisse videtur versionis vulgatae auctor.

A επιχειροῦσιν, εἰπάτωσαν ἡμῖν ἐκ ποίων αὐτοὶ Γραφῶν μαθόντες, ἢ παρὰ τίνος τῶν ἁγίων ἀκούσαντες, συμπαρορήσασιν αὐτοῖς ῥημάτων, τὸ, 'Ἐξ οὐκ ὄντων, καὶ, οὐκ ἦν πρὶν γεννηθῆναι' καὶ τὸ, 'Ἦν ποτε, δεῖ οὐκ ἦν' καὶ τὸ (89) *εἰραπτόν*· καὶ τὸ, *προϋπάρχον*· καὶ τὸ *θεληματὶ*· ἐν οἷς κατὰ τοῦ Κυρίου παίζοντες μυθολογοῦσιν. Ὁ μὲν γὰρ μακάριος Παῦλος ἐν τῇ πρὸς Ἑβραίους φησὶ· *Πιστεῖ νοοῦμεν καταρτισθαι τοὺς αἰῶνας ῥήματι Θεοῦ, εἰς τὸ μὴ ἐκ φαινομένων* (90) *τὸ βλέπομενον γεγονέναι*. 'Ἀλλ' οὐδὲν κοινὸν τῷ Λόγῳ πρὸς τοὺς αἰῶνας· αὐτὸς γὰρ ἐστὶν ὁ προϋπάρχων πρὸ (91) τῶν αἰώνων, δι' οὗ καὶ οἱ αἰῶνες γεγόνασιν. Ἐν δὲ τῷ *Ποιμένι* γέγραπται (92) (ἐπειδὴ καὶ τοῦτο, καίτοι μὴ ἐκ τοῦ κανόνος, προφέρειται)· *Πρώτον πάντων πίστευσον, ὅτι εἰς ἐστὶν ὁ Θεός, ὁ τὰ πάντα κτίσας καὶ καταρτίσας, καὶ ποιήσας ἐκ τοῦ μη ὄντος εἰς τὸ εἶναι τὰ πάντα* (93). 'Ἀλλὰ καὶ τοῦτο πάλιν οὐδὲν πρὸς τὸν Ὑῖον ἐστί· περὶ γὰρ τῶν πάντων λέγει τῶν δι' αὐτοῦ γενομένων, ὧν καὶ ἄλλος ἐστὶν αὐτός· οὗ γὰρ ὄντι τὰ ἐν δημιουργοῦντα τοῖς ὑπ' αὐτοῦ γενομένοις συγκαταριθμεῖν, εἰ μὴ καὶ τὸν ἀρχιτέκτονα τοῖς ὑπ' αὐτοῦ γενομένοις οἰκοδομήμασι τὸν αὐτὸν ἂν τις παραφρονῶν λέγοι. Διὰ τί τοίνυν, ἀγράφους αὐτοὶ λέξεις πρὸς ἀπέδειξαν ἐκφυρόντες, αἰτιῶνται τοὺς ἀγράφους (94) λέξεις ἐν εὐσεβοῦντας; Τὸ μὲν γὰρ ἀσεβεῖν παντελῶς κακώλυνται, καὶ ποικίλους ῥήμασι καὶ πιθανοῖς σοφίσμασι περιβάλλειν αὐτό τις ἐπιχειρῇ· τὸ δὲ εὐσεβεῖν ὅσιον παρὰ πάνσιν ὁμολογῆται, καὶ ξενιζούσαις λέξεσι τις χρῆσθαι, ἕως μόνον ὁ λέγων εὐσεβὲς ἔχοι (95) τὸ φρόνημα, καὶ δι' αὐτῶν, δ' ἐνανόηκεν, εὐσεβῶς βούλεται σημαίνειν. Τὰ μὲν οὖν προειρημένα τῶν Χριστομάχων χαμαιζήλα ῥημάτων προαπέδειξεν ὁ λόγος καὶ τότε καὶ νῦν πάσης ἀσεβείας ὄντα μεστὰ· τὰ δὲ παρὰ τῆς συνόδου γραφέντα καὶ ὁρισθέντα κατ' αὐτῶν, ἂν ἐρευνήσῃ τις ἀκριβῶς, εὐρήσκει πάντως ἐν αὐτοῖς τὸν τῆς ἀληθείας νοῦν περιεχόμενον, ἂν μάλιστα καὶ τὴν πρόφασιν τῶν τοιούτων λέξεων ἔχουσιν τὸ εὐλογον, φιλομαθῶς ἐρωτήσας, ἀκούσῃ· ἐστὶ γὰρ αὕτη.

fuerit causa has voces adhibendi, quae quidem haec

D **19.** Τῆς συνόδου βουλομένης τὰς μὲν τῶν Ἀρειανῶν τῆς ἀσεβείας λέξεις ἀνελεῖν, τὰς δὲ τῶν Γραφῶν ὁμολογουμένας φωνὰς γράψαι, (96) οἷτι τε δεῖ ἐστὶν οὐκ ἐξ οὐκ ὄντων, ἀλλ' ἐκ τοῦ Θεοῦ, καὶ Λόγος ἐστὶ καὶ σοφία, ἀλλ' οὐ κτίσμα οὐδὲ ποίημα, ὅτιον δὲ ἐκ τοῦ Πατρὸς γέννημα· οἱ περὶ Εὐσέβιον, ὑπὸ τῆς πολυχρονίου κακοδοξίας αὐτῶν ἐκόμενοι, ἐβούλοντο τὸ, ἐκ τοῦ Θεοῦ, κοινὸν εἶναι πρὸς ἡμᾶς, καὶ τὸν τοῦ Θεοῦ Λόγον μηδὲν τε ἐν τούτῳ διαφέρειν ἡμῶν αὐ-

(91) Πρό deest in Reg.

(92) Lib. II, mand. 1.

(93) Vide *Orationem de Incarnatione Verbi*, p. 39, n. 3.

(94) Reg., ἐγγράφους, mendose.

(95) Reg., ἐξη.

(96) Vides item Epist. ad Africanos ubi eadem habentur.

τὸν, διὰ τὸ γεγράφθαι· Εἰς Θεός, ἐξ οὗ τὰ πάντα· καὶ πάλιν· Τὰ ἀρχαῖα παρῆλθεν· ἰδοὺ γέγονε τὰ πάντα καὶ νῦν· Τὰ δὲ πάντα ἐκ τοῦ Θεοῦ· Ἄλλ' οἱ Πατέρες, θεωρήσαντες ἐκείνων τὴν πανουργίαν καὶ τὴν τῆς ἀσεβείας κακοτεχνίαν, ἠναγκάσθησαν λοιπὸν λευκότερον εἰπεῖν τὸ ἐκ τοῦ Θεοῦ, καὶ γράφαι ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Θεοῦ εἶναι τὸν Υἱόν, ὑπὲρ τοῦ μὴ τὸ ἐκ τοῦ Θεοῦ κοινὸν καὶ ἴσον τοῦ τε Υἱοῦ καὶ τῶν γεννητῶν νομίζεσθαι, ἀλλὰ τὰ μὲν ἅλλα πάντα κτίσμα, τὸν δὲ Λόγον μόνον ἐκ τοῦ Πατρὸς πιστεύεσθαι. Κἂν γὰρ ἐκ τοῦ Θεοῦ τὰ πάντα λέγῃται (97), ἀλλ' ἄλλως ἢ ὡς ἐστὶν ὁ Υἱός, εἴρηται. Τὰ μὲν γὰρ κτίσματα, διὰ τὸ μὴ εἶναι εἰκὴ καὶ ἐκ ταυτομάτου, μηδὲ κατὰ τύχην ἔχειν τὴν γένεσιν, κατὰ τοὺς λέγοντας· ἐξ αὐτοῦ συνπλοκῆς καὶ ὁμοιομερῶν· ἢ ὡς τινες τῶν αἰρετικῶν ἄλλον δημιουργὸν λέγουσιν· ἢ ὡς πάλιν ἄλλοι ὑπὸ τινῶν ἀγγέλων λέγουσιν εἶναι τὴν τῶν πάντων σύστασιν· ἀλλ' ὅτι, τοῦ Θεοῦ ὄντος, τὰ πάντα παρ' αὐτοῦ διὰ τοῦ Λόγου οὐκ ὄντα πρότερον εἰς τὸ εἶναι γέγονε, διὰ τοῦτο εἴρηται τὸ, ἐκ τοῦ Θεοῦ· ὃ δὲ Λόγος, εἴπει μὴ κτίσμα ἐστίν, εἴρηται καὶ ἐστὶ μόνος ἐκ τοῦ Πατρὸς· τῆς δὲ τοιαύτης διανοίας γνώρισμα τὸ εἶναι τὸν Υἱόν ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς (98)· οὐδενὶ γὰρ τῶν γεννητῶν ὑπάρχει τοῦτο. Ἀμέλει τὰ πάντα λέγων ὁ Παῦλος ἐκ τοῦ Θεοῦ, εὐθὺς ἐπήγαγε· Καὶ εἰς Κύριος Ἰησοῦς Χριστός, δι' οὗ τὰ πάντα· ἵνα δεῖξῃ πᾶσιν, ὅτι ἄλλος μὲν ἐστὶν ὁ Υἱός τῶν πάντων τῶν ἐκ τοῦ Θεοῦ γενομένων· τὰ γὰρ ἐκ τοῦ Θεοῦ γινόμενα διὰ Υἱοῦ γέγονε· τῆς δὲ δημιουργίας χάριν τῆς παρὰ Θεοῦ γενομένης ταύτης· εἴρηκε, καὶ οὐ διὰ τὸ εἶναι καὶ τὰ πάντα, ὡς ἐστὶν ὁ Υἱός, ἐκ τοῦ Πατρὸς. Οὕτε γὰρ τὰ πάντα, ὡς ὁ Υἱός, οὕτε ὁ Λόγος εἰς τῶν πάντων ἐστὶ· τῶν γὰρ πάντων Κύριος καὶ δημιουργός ἐστι· διὰ τοῦτο γὰρ καὶ ἡ ἀγία σύνοδος λευκότερον εἴρηκεν ἐκ τῆς οὐσίας αὐτὸν εἶναι τοῦ Πατρὸς, ἵνα καὶ ἄλλος παρὰ τὴν τῶν γεννητῶν φύσιν ὁ Λόγος εἶναι πιστευθῇ, μόνος ὢν ἀληθῶς ἐκ τοῦ Θεοῦ, καὶ μηκέτι πρόσθετος πρὸς ἀπάτην ὑπολειφθῇσθαι (99) τοῖς ἀσεβοῦσι. Παρὶ μὲν οὖν ταῦ γεγράφθαι, ἐκ τῆς οὐσίας, ἡ πρόσθετος αὕτη.

20. Τῶν δὲ ἐπισκόπων πάλιν λεγόντων δεῖν γραφῆναι ὁνομαζίνην, καὶ εἰκόνα τοῦ Πατρὸς τὸν Λόγον, ὁμοίον τε καὶ ἀπαράλλακτον αὐτὸν κατὰ πάντα τῷ Πατρὶ, καὶ ἀτρέπτον, καὶ αἰ, καὶ ἐν αὐτῷ εἶναι ἀδιαιρέτως· οὐδέποτε γὰρ οὐκ ἦν, ἀλλὰ ἦν ὁ Λόγος αἰ, ὑπάρχων αἰδίως παρὰ τῷ Πατρὶ, ὡς ἀπαύγασμα φωτός· οἱ περὶ Εὐθείων ἠνεῖχοντο μὲν μὴ τολμῶντας ἀντιλέγειν, διὰ τὴν αἰσχύνην ἣν εἶχον ἐφ' οἷς ἠλέγχθησαν· κατελήθησαν δὲ πάλιν πρὸς αὐτοὺς τοιθορούοντες καὶ διανεύοντες τοῖς ὀφθαλμοῖς, ὅτι καὶ τὸ ὁμοίον, καὶ τὸ αἰ, καὶ τὸ τῆς οὐσίας ὄνομα, καὶ τὸ ἐν αὐτῷ, κοινὰ πάλιν ἐστὶ πρὸς ἡμᾶς καὶ τὸν Υἱόν, καὶ οὐδὲν λυπεῖν τοῦτοις ἡμᾶς

⁹⁷ I Cor. viii, 6. ⁹⁸ II Cor. v, 17, 18. ⁹⁹ I Cor. viii, 6.

(97) Sic Reg. Alii vero et editi, λέγεται.

(98) Haec verba, τῆς δὲ τοιαύτης διανοίας γνώρισμα, τὸ εἶναι τὸν Υἱόν ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς, desunt in edit. Commel. et 7 mss. Felckm. In aliis

PATROL. GR. XXV.

plum sit: Unus Deus, ex quo omnia⁹⁷. Et iterum: Vetera transierunt: ecce facta sunt omnia nova. Omnia autem ex Deo⁹⁸. Qua illorum astutia et impia calliditate perspecta, Patres clarius explicare coacti sunt quid per vocem ex Deo intelligendum esset. Quocirca scripsere Filium esse ex Dei substantia, ut nempe istud ex Deo, non commune Filii et rerum factarum esse existimaretur, sed ut crederetur caetera quidem omnia creata esse, solum autem Verbum esse ex Patre. Nam licet omnia ex Deo esse dicantur, verum alio omnino modo quam sit Filius. Quia enim res creatae non casu et sponte seu ex seipsis existant, nec fortuitum ortum habuere, ut quidem putabant qui ex atomorum conjunctione et ex consimilibus omnia esse effecta docebant: quia etiam alium non habent creatorem, ut quidam sensere haeretici: denique quia nec, ut aliis placebat, ab angelis quibusdam omnia facta sunt et constituta: sed quia omnia a Deo qui vere est, cum antea **177** non essent, per Verbum facta sunt ut essent: idcirco ex Deo illa esse dictum est. At Verbum, quia non est quid creatum, solum utique et esse dicitur et revera est ex Patre; atque idipsum significatur, cum dicitur Filium esse ex substantia Patris: id enim nulli rei factae potest congruere. Sane Paulus qui omnia ex Deo esse dicit, mox subjicit: Et unus Dominus Jesus Christus per quem omnia⁹⁹: nempe ut cunctos doceret Filium alium esse ab omnibus quae ex Deo facta sunt. Nam quae ex Deo facta sunt, per Filium sunt facta. Ob creationem igitur, cujus Deus auctor est, haec ille dixit, non vero quod omnia sint ex Patre, ut est Filius. Nec enim omnia sunt ut Filius, nec Verbum unum est ex omnibus, sed omnium est Dominus et opifex. Siquidem idcirco sancta synodus apertius dixit illum ex substantia Patris esse, ut Verbum aliud esse a natura rerum factarum crederetur, cum solum vere sit ex Deo, atque ut etiam nullus jam locus dolose agendi impiis relinqueretur. Haec ergo fuit causa cur ex substantia scriptum sit.

20. Cum autem rursus episcopi dicerent scribendum esse Verbum virtutem veram imaginemque Patris esse, eique in omnibus sine ulla prius varietate esse simillimum, denique immutabile, semperque esse, ac sine divisione in ipso esse: nec enim unquam non fuit, sed fuit semper Verbum, quod et ab aeternitate apud Patrem exstitit, tanquam lucis splendor: his autem cum Eusebiani repugnare non auderent, utpote quos supponebat convictos et confutatos fuisse: tamen deprehensi sunt inter se iterum murmurare oculisque innuere istas voces, simile, semper, virtutem, et in ipso, nobis cum Filio esse communes, ac proinde nihil illis molestum vi-

vero habentur, eaque egerunt Nannius et Ambrosius Camald.

(99) Reg. ὑπολήπεται.

dori, si hæc nos approbaremus. Nam quod ad vocem *similis* spectat, ea, inquebant, nobis quoque attribuitur, quippe cum scriptum sit: *Homo imago et gloria Dei est* ⁷⁹. Vox semper nobis item convenit; nam scriptum est: *Semper enim nos viventes* ⁸⁰. Nec hæc verba, in ipso, a nobis sunt aliena, quia in ipso vivimus et movemur et sumus ⁸¹. Immutabiles quoque dicimur, ubi scriptum est: *Nihil nos separabit a charitate Dei* ⁸². Denique nomen virtutis aliis etiam rebus tribuitur. Nam eruca et bruchus virtus et quidem virtus magna dicuntur ⁸³. Idem etiam sæpe de populo scriptum est, ut: *Egressa est omnis virtus Domini ex terra Egypti* ⁸⁴. Aliæ item cælestes sunt virtutes: nam, inquit, *Dominus virtutum nobiscum, susceptor noster Deus Jacob* ⁸⁵. Similia enim etiam Asterius Sophista dictus scripsit, quæ nempe ab eis didicerat, atque ante eum Arius ipse quoque, quemadmodum supra dictum est. Verum ubi episcopi illorum simulationem hæc in re animadvertent, dolumque esse in cordibus impiorum mala cogitantium, ut ait Scriptura ⁸⁶: sententiam rursus ipsi ex Scripturis colligere sunt coacti, et quæ antea dixerant, eadem clarioribus verbis significare, ac denique scribere Filium Patri esse consubstantialem, ut scilicet significarent Filium non tantum similem, sed eandem rem similitudine esse ex Patre, atque ut similitudinem et immutabilitatem Filii aliam omnino esse ostenderent ab ea imitatione, quæ in nobis esse dicitur, quam quidem nos propter mandatorum observationem ex virtute consequimur. Namque quod spectat ad corpora quæ inter se sunt similia, illa certe distare et procul a se invicem possunt abesse, ut accidit hominum liberis erga proprios parentes, quemadmodum de Adam et Seth quem ille genuit, scriptum est ⁸⁷, nempe similem **178** illi fuisse secundum speciem suam. Verum cum Filii ex Patre generatio alia plane sit a natura hominum, nec solum similis ille sit substantiæ Patris, sed dividi ab ea non queat, cum item unum ipse et Pater sint, ut idem dixit, semperque Verbum sit in Patre, et Pater in Verbo ⁸⁸, eo modo quo splendor se habet ad lucem; id enim dictio ipsa significat: idcirco synodus, ea re perspecta, eum esse consubstantialem recte scripsit, ut ei hæreticorum perversitatem everteret, et Verbum aliud a factis rebus esse ostenderet. Hinc illa voce scripta statim Patres subjungunt: « His vero qui dicunt Filium Dei ex nihilo sive ex non existentibus esse, vel creatum, vel mutabilem, vel factum, vel ex alia substantia, anathema dicit sancta et catholica Ecclesia. » Quibus utique dictis aperte declaratur his vocabulis *ex substantia*, et *consubstantialis* deleri impietatis voculas, quibus aiunt Filium esse rem creatam, conditam, factam et mutabilem, nec prius fuisse quam genitus est. Nam qui ita sentit, synodo refragatur. Qui vero non idem ac Arius sentit, necesse est eum eandem quæ synodus sentire et intelli-

synthesi. τὸ μὲν ὁμοιον, ὅτι καὶ περὶ ἡμῶν ἐγράφη· *Εἰκὼν ἐστὶν ὁ ἄνθρωπος καὶ δόξα Θεοῦ ὑπάρχει*· τὸ δὲ δὲ, ὅτι γέγραπται· *Ἀεὶ γὰρ ἡμεῖς οἱ ζῶντες*· τὸ δὲ ἐν αὐτῷ, ὅτι *Ἐν αὐτῷ ὡμεν, καὶ κινούμεθα, καὶ ἐσμεν*· καὶ τὸ ἀτρέπτου δὲ, ὅτι γέγραπται· *Οὐδὲν ἡμῶς χωρίζει ἀπὸ τῆς ἀγάπης τοῦ Χριστοῦ*· περὶ δὲ τῆς δυνάμεως, ὅτι καὶ ἡ κάμψη καὶ ὁ βροῦχος μὲν λέγονται δύναμις, καὶ δύναμις μεγάλη· πολλάκις δὲ περὶ τοῦ λαοῦ γέγραπται, ὥσπερ· *Ἐξῆλθε πᾶσα ἡ δύναμις Κυρίου ἐκ γῆς Αἰγύπτου*· καὶ ἄλλαι δὲ οὐράναιαι δυνάμεις εἰσι· Κύριος γὰρ, φησί, τῶν δυνάμεων μεθ' ἡμῶν· ἀντιλήπτωρ ἡμῶν ὁ Θεὸς Ἰακώβ. Τοιαῦτα γὰρ καὶ Ἀστέριος ὁ λεγόμενος Σοριστής παρ' αὐτῶν μαθὼν ἔγραψε, καὶ πρὸ αὐτοῦ δὲ Ἀρειὸς μαθὼν, ὥσπερ εἰρηται. Ἄλλ' οἱ ἐπίσκοποι, καὶ ἐν τούτῳ θεωρήσαντες τὴν ὑπόκρισιν ἐκείνων, καὶ ὅτι, κατὰ τὸ γεγραμμένον, ἐκ καρδίαις τῶν ἀσεδῶν δόλος ἐστὶ τεκταινόμενων κακὰ, ἠναγκάσθησαν καὶ αὐτοὶ αὐθις συναγαγεῖν ἐκ τῶν Γραφῶν τὴν διάνοιαν, καὶ ἅπερ πρότερον εἰεγον, ταῦτα πάλιν λευκότερον εἰπεῖν, καὶ γράφαι, ὁμοούσιον εἶναι τῷ Πατρὶ τὸν Υἱόν· ἵνα μὴ μόνον ὁμοιον τὸν Υἱόν, ἀλλὰ ταῦτόν τῃ ὁμοιώσει ἐκ τοῦ Πατρὸς εἶναι σημαίνωσι, καὶ ἄλλην οὖσαν τὴν τοῦ Υἱοῦ ὁμολοσίαν καὶ ἀτρέψαν δειξέωσι παρὰ τὴν ἐν ἡμῖν λεγομένην μίμησιν, ἣν ἐξ ἀρετῆς διὰ τὴν τῶν ἐντολῶν τήρησιν ἡμεῖς προσλαμβάνομεν· τὰ μὲν γὰρ τῶν σωμάτων ὁμοία πρὸς αὐτὰ τυγχάνοντα δυνατόν πως διστάσθαι καὶ μακρὰν ἀπ' ἀλλήλων γίνεσθαι, οἳ εἰσιν οἱ τῶν ἀνθρώπων υἱοὶ πρὸς τοὺς γεννησάντας, ὡς γέγραπται περὶ τοῦ Ἀδὰμ καὶ τοῦ ἐξ αὐτοῦ γεννηθέντος Σηθ, ὡς ἦν ὁμοίος αὐτῷ κατὰ τὴν ἰδέαν αὐτοῦ. Ἐπειδὴ δὲ ἡ ἐκ Πατρὸς τοῦ Υἱοῦ γέννησις ἄλλη παρὰ τὴν ἀνθρώπων φύσιν ἐστὶ, καὶ οὐ μόνον ὁμοιος, ἀλλὰ καὶ ἀδιαίρετος ἐστὶ τῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίας, καὶ ἐν μὲν αὐτὸς καὶ ὁ Πατήρ, ὡς αὐτὸς εἰρηκεν, ἀεὶ δὲ ἐν τῷ Πατρὶ ἐστὶν ὁ Λόγος, καὶ ὁ Πατήρ ἐν τῷ Λόγῳ, ὡς ἐστὶ τὸ ἀπαύγασμα πρὸς τὸ φῶς· τοῦτο γὰρ καὶ ἡ λέξις σημαίνει· διὰ τοῦτο ἡ σύνοδος, τοῦτο νοοῦσα, καλῶς ὁμοούσιον ἔγραψεν, ἵνα τὴν τε τῶν αἰρετικῶν κακοήθειαν ἀνατρέψωσι, καὶ δείξωσιν ἄλλον εἶναι τὴν γεννητὴν τὸν Λόγον. Καὶ γὰρ τοῦτο γράψαντες, εὐθύς ἐπήγαγον· *Τοὺς δὲ λέγοντας ἐξ οὐκ ὄντων τὸν Υἱόν τοῦ Θεοῦ, ἢ κτιστὸν, ἢ τρεπτὸν, ἢ ποιητὴν· ἢ ἐξ ἐτέρας οὐσίας, τούτους ἀναθεματίζει· ἡ ἀγία καὶ καθολικὴ Ἐκκλησία.* Ταῦτα δὲ εἰρηκότες, ἐδήλωσαν πανερῶς, ὅτι τὸ ἐκ τῆς οὐσίας καὶ τὸ ὁμοούσιον ἀναρρητικὰ τῶν τῆς ἀσεβείας λογαρίων εἰσίν, ἅπερ ἐστὶ, κτίσμα, καὶ ποίημα, καὶ γεννητὸν, καὶ τρεπτὸν, καὶ οὐκ ἦν πρὶν γεννηθῆναι. Ὁ γὰρ ταῦτα φρονῶν ἀντιλέγει τῇ συνόδῳ· ὁ δὲ τὰ Ἀρείου μὴ φρονῶν ἐξ ἀνάγκης τὰ τῆς συνόδου ταῦτα φρονεῖ καὶ διανοεῖται, καλῶς αὐτὰ βλέπων ὅπως ἐστὶ τὸ ἀπαύγασμα πρὸς τὸ φῶς, καὶ ἐξ αὐτοῦ τὴν εἰκόνα τῆς ἀληθείας λαμβάνων.

⁷⁹ I Cor. xi, 7. ⁸⁰ II Cor. xii, 11. ⁸¹ Act. xvii, 29.

⁸² Psal. xlv, 8. ⁸³ Prov. xii, 20. ⁸⁴ Genes. v, 3.

⁸⁵ Rom. viii, 35. ⁸⁶ Joel ii, 25. ⁸⁷ Exod. xii, 41.

⁸⁸ Joan. i, 30.

gere, ita ut recte percipiat hæc eo fere modo esse quo splendor erga lucem se habet, indeque veritatis imaginem accipiat.

21. Οὐκοῦν εἰ τὰ ῥήματα καὶ οὗτοι ὡς ξένα προ-
 πασιζονται, φρονεῖσθωσαν τὴν διάνοιαν, καθ' ἣν ἡ σύν-
 ἡδος οὕτως ἔγραψεν, ἀναθεματίζοντες ἀπερ' ἀναθεμάτι-
 σεν ἡ σύνοδος, καὶ λοιπὸν, εἰδύνανται, μεμψέσθωσαν τὰς
 λέξεις. Εὖ δὲ οἶδα, ὅτι, φρονήσαντες τὴν διάνοιαν τῆς
 συνόδου, καὶ τὰ ῥήματα τῆς διανοίας πάντως ἀποδέ-
 ζονται. Ἄν δὲ καὶ ταύτην αἰτιάσθαι θελήσωσι, δῆλοι
 πᾶσιν εἰσι μᾶτην καὶ περὶ ἐκείνων λέγοντες, καὶ
 μόνον ἀφορμὰς ἑαυτοῖς εἰς ἀσέβειαν ἐπινοοῦντες. Ἡ
 μὲν οὖν πρόφασις τῶν τοιούτων λέγειται αὕτη· εἰ δ'
 ὅτι καὶ μὴ ἔγγραφοι εἰσι, πάλιν γογγύουσιν, αὐτόθεν
 μὲν αὐτοὶ ἐκβαλλέσθωσαν ὡς κεκοινοῦντες καὶ τὸν
 νοῦν οὐχ ὑγιαίνοντες· ἑαυτοὺς (1) δὲ καὶ ἐν τούτοις
 αἰτιάσθωσαν, ὅτι, πρῶτοι παρασχόντες τὴν τοιαύτην
 πρόφασιν, ἐξ ἀγράφων θεομαχεῖν ἤρξαντο. Γινωσκί-
 τω δὲ ὅμως, εἰ τίς ἐστι φιλομαθής, ὅτι, εἰ καὶ μὴ B
 οὕτως ἐν ταῖς Γραφαῖς εἰσι αἱ λέξεις, ἀλλὰ, καθ-
 ἀπερ' εἰρηται πρότερον, τὴν ἐκ τῶν Γραφῶν διάνοιαν
 ἔχουσι, καὶ ταύτην ἐκφραζόμεναι σημαίνουσι τοῖς
 ἔχουσιν εἰς εὐσέβειαν τὴν ἀκοὴν διόκληρον. Σκοπεῖν
 δὲ τοῦτο σε μὴ ἐξεστίν, ἐκείνους δὲ κατακοῦειν τοὺς
 ἀπαιδεύτους. Δέδεικται ἐν τοῖς ἐμπροσθεν, καὶ τοῦτ'
 ἔστιν ἀληθὲς πιστεύειν, τὸν Λόγον ἐκ τοῦ Πατρὸς
 εἶναι, καὶ μόνον ὄνιον αὐτοῦ καὶ φύσει γέννημα. Πό-
 θεν γὰρ ἄλλοθεν νοήσας τις τὸν Υἱόν, ὅς ἐστιν ἡ
 σοφία καὶ ὁ Λόγος, ἐν ᾧ τὰ πάντα γέγονεν, ἢ ἐξ αὐ-
 τοῦ τοῦ Θεοῦ; Ὅμως δὲ τοῦτο καὶ παρὰ τῶν Γρα-
 φῶν μεμαθήκαμεν, τοῦ μὲν Πατρὸς διὰ τοῦ Δαβὶδ
 λέγοντος· Ἐξηρεύξαστο ἡ καρδία μου Λόγον ἀγα-
 θόν· καὶ, Ἐκ γαστρὸς πρὸ ἐωςφύρου ἐγέννησά
 σε· τοῦ δὲ Υἱοῦ περὶ ἑαυτοῦ δεικνύοντος τοῖς Ιου-
 δαίοις· Εἰ ὁ Θεὸς Πατὴρ ὁμῶν ἦν, ἡγαπήτε ἀν-
 ἡμέ· ἐγὼ γὰρ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐξῆλθον· καὶ πάλιν
 Θύξ ὅτι τὸν (2) Πατέρα τις ἔωρακεν, εἰ μὴ ὁ ὢν
 παρὰ τοῦ Θεοῦ, οὗτος ἔωρακε τὸν Πατέρα. Καὶ
 μὴν καὶ τό· Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἑσμεν, καὶ, Ἐγὼ
 ἐν τῷ Πατρὶ, καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἐμοί, ἴσον ἐστὶ τῷ
 λέγειν· Ἐγὼ ἐκ τοῦ Πατρὸς εἰμι, καὶ ἀδιαίρετος αὐ-
 τοῦ. Καὶ ὁ Ἰωάννης δὲ λέγων· Ὁ μονογενὴς Υἱός,
 ὁ ὢν εἰς τὸν κόλπον τοῦ Πατρὸς, ἐκεῖνος ἐξ-
 ηγήσατο, μαθὼν ταῦτα παρὰ τοῦ Σωτῆρος (3) εἶρηκε.
 Τί γὰρ ἄλλο τὸ ἐν κόλποις σημαίνει, ἢ τὴν γνησίαν
 ἐκ τοῦ Πατρὸς τοῦ Υἱοῦ γέννησιν;

22. Εἰ μὲν οὖν τὸν Θεὸν ἡγεῖται τις εἶναι σύνθε-
 τον, ὡς ἐν τῇ οὐσίᾳ τὸ συμβεβηχός, ἢ ἐξωθέν τινα
 περιβολὴν ἔχειν καὶ καλύπτεσθαι, ἢ εἶναι τινα περὶ
 αὐτὸν τὰ συμπληροῦντα τὴν οὐσίαν αὐτοῦ, ὥστε
 ἔχοντας ἡμᾶς Θεόν, ἢ ὀνομάζοντας Πατέρα, μὴ
 αὐτὴν τὴν ἀόρατον αὐτοῦ καὶ ἀκατάληπτον οὐσίαν
 σημαίνειν, ἀλλὰ τι πῶν περὶ αὐτὴν (4)· μεμψέσθωσαν

A 21. Itaque si illi verba ista velut nova ac per-
 egrina admittere recusant, sententiam ipsam admi-
 tant quam synodus his indicare voluit : et quibus
 illa anathema dixit, ipsi similiter dicant anathema,
 ac de cætero, si possint, voces ipsas reprehendant.
 Ego vero nullus dubito quin sententia synodi re-
 cepta, verba quoque ipsa approbent. Sin autem sen-
 tentiam ipsam velint redarguere, omnibus patebit
 frustra illos nullaque de causa verba reprehendere,
 sed solum occasiones impietatis confirmandæ sibi
 ipsis fingere. Hæc igitur causa fuit cur huiusmodi
 voces fuerint institutæ. Quod si rursus murmurent,
 quod illæ in Scripturis non exsint, hoc ipso, tan-
 quam fuit et mente non sani, sunt rejiciendi.
 Seipsos porro hic etiam potissimum accusent, quod
 primi huic rei locum dederint, qui ipsi excogitatis
 vocibus quæ in Scripturis non habentur, bellum
 Deo cæperint inferre (5). Noverit tamen quisquis
 studiosus fuerit, etiam ipsæ voces ita in Scrip-
 turis non exsint, sententiam tamen, quam continent,
 vere ex Scripturis haberi, quemadmodum supra
 dictum est, quam quidem sententiam, cum profe-
 rantur, his indicant quibus aures sanæ et integræ
 sunt in pietate. Id sane et tibi inspicere, et impe-
 ritis illis licet audire. Nimirum supra ostensum est
 vereque creditur Verbum esse ex Patre, illudque
 solum proprium ejus et natura setum esse. Ex quo
 enim alio Filium, qui et sapientia est et Verbum, in
 quo omnia sunt facta, quam ex ipso Deo esse intel-
 ligi queat? Verum illud quoque ex Scripturis didici-
 mus. Pater enim per Davidem dicit : *Eructavi cor*
meum Verbum bonum 21; et, *Ex utero ante luciferum*
genui te 22. Filius item de seipso ita ad Judæos loqui-
 tur : *Si Deus Pater vester esset, diligeratis utique*
me. Ego enim ex Patre exivi 23; et iterum : *Non quia*
Patrem vidit quisquam, nisi qui est a Deo, hic vidit
Patrem 24. Item illud : *Ego et Pater unum sumus* 25,
 et, *Ego in Patre et Pater in me* 26, idem est ac si di-
 ceret, *Ego ex Patre sum, nec ab eo possum dividi*.
 Joannes quoque dicit : *Unigenitus Filius, qui est in*
sinu Patris, ipse enarrauit 27. Scilicet hæc ipse a
 Salvatore didicerat. Nam quid aliud illud, *in sinu*,
 significat, quam veram Filii ex Patre generationem?

179 22. Si quis ergo Deum compositum esse
 existimat, ut in substantia accidens, vel ita ut ali-
 quem extrinsecus amictum habeat quo contegatur,
 aut quædam circum eum sint quæ ejus substantiam
 compleant, adeo ut cum Deum dicimus vel Patrem
 nominamus, non ejus substantiam quæ nec videri
 nec comprehendi potest, sed aliquid eorum quæ

21 Psal. XLIV, 2. 22 Psal. CIX, 3. 23 Joan. VIII, 42.
 24 Joan. I, 18.

(1) Reg. ἑαυτοῖς.

(2) Sic Reg. ut et legitur Joan. VI, 46. Alii et editi
 ὅν omittunt.

(3) Sic Reg. Editi vero et alii, Πατρός.

(4) Reg. αὐτόν.

25 Joan. VI, 46. 26 Joan. I, 30. 27 Joan. XIV, 10.

(5) Licet voces ex substantia et consubstantialia
 non exsint in Scripturis, sententia tamen ipsa
 quam significant, ex Scripturis habetur. Vide item
 Theodor. *Histor. ecclæ.* lib. I, c. 8.

circum ipsam sunt, significemus; synodum per me licet incusent, quæ Dei Filium ex ejus substantia esse scripserit. Intelligent tamen se ita sentiendo, duplicem impietatem committere. Nam quemdam Deum corporeum inducunt, et Dominum, non sui Patris, sed rerum quæ circum ipsum sunt Filium esse mentionitur. Sed si Deus aliquid simplex est, uti revera est, liquet nihil nos quod veluti circum ipsum sit nominare; cum Deum dicimus et Patrem nominamus, sed ipsam ejus substantiam significare. Quamvis enim comprehendi non possit quid tandem sit Dei substantia: attamen si solum intelligamus Deum esse, cumque Scriptura illum hujusmodi vocibus indicet; sic nos etiam cum Deum et Patrem et Dominum dicimus, non alium profecto aliquem quam ipsum solum volumus significari. Cum igitur dicit: *Ego sum qui sum*²²; et, *Ego sum Dominus Deus*²³, ac ubicunque Scriptura dicit, *Deus*; cum nos ista legimus, nihil aliud intelligimus significari quam ipsam ejus incomprehensam substantiam, et quod ille sit quem esse testantur. Nemo igitur obstupescat cum audit Filium Dei ex substantia Dei esse, sed Patribus potius assentiatur qui videlicet ut ipsam rei notionem perpurgarent, majoris perspicuitatis gratia verbisque veluti synonymis has voces, *ex Deo*, istis, *ex Dei substantia*, explicavere. Idem enim esse arbitrati sunt dicere Verbum *ex Deo* esse, ac dicere ipsum esse *ex Dei substantia*, quandoquidem ista vox, *Deus*, ut dixi, nihil aliud significat quam substantiam ejus qui est. Si igitur Verbum non ita est ex Deo, ut verus ex Patre natura, sit Filius; sed si eo tantum modo ex Deo esse dicitur, quo res omnes creatæ, quia nempe a Deo factæ sunt: sane neque ex substantia Patris est, neque ipse Filius, substantia est Filius, sed solum ex virtute, non aliter ac nos, qui gratia filii vocamur. Sin autem solus ex Deo est, tanquam verus Filius, Filius dicendus est.

23. Certe rem ita se habere patet ex exemplo lucis et splendoris. Non enim instar ignis, qui ex calore solis accenditur ac postea solet exstingui, Verbum se ad Deum habere sancti censuere: ita quippe externum et creatum effectoris opus esset. Verum Filium omnes splendorem esse dixere, ut eum proprie ac sine divisione ex substantia esse, ejusque cum Patre unitatem significarent. Namque hoc pacto constat vere eum immutabilem varietatisque expertem esse. Quomodo enim aliter talis esse posset, nisi Patris proprius esset fetus? Sic enim necesse est eum eandem rem esse ac suum Patrem. Quæ cum pietati valde consentanea esse ostensum fuerit, profecto Christi hostes voce *consubstantialis* minime debent offendi, cum hæc sanam omnino contineat sententiam, rationeque confirmetur. Enimvero cum Verbum ex substantia Dei esse

²² Exod. iii, 14. ²³ Exod. xi, 2.

(6) Sic Reg. Basil. ut et legit Nannius. Cæteri et editi. Commel. omittunt ὡς Υἱὸς γνήσιος, etc., usque ad καὶ γὰρ

A μὲν τὴν σύνοδον γράψαντες ἐκ τῆς οὐσίας εἶναι τοῦ Θεοῦ τὸν Υἱόν· κατανοήσαντες δὲ ὅτι διὰ ταῦτα βλασφημοῦσιν, οὕτω διανοοῦμενοι· τὸν τε γὰρ Θεὸν σωματικόν τινα εἰσάγουσι, καὶ τὸν Κύριον οὐκ αὐτοῦ τοῦ Πατρὸς, ἀλλὰ τῶν περὶ αὐτὸν εἶναι· Υἱὸν καταψεύδονται· εἰ δὲ ἀπλοῦν τί ἐστιν ὁ Θεός, ὥσπερ οὖν καὶ ἐστὶ, ὅπῃ οὐ λέγοντες τὸν Θεόν, καὶ ὀνομάζοντες τὸν Πατέρα, οὐδὲν τι ὡς περὶ αὐτὸν ὀνομάζομεν, ἀλλ' αὐτὴν τὴν οὐσίαν αὐτοῦ σημαίνομεν. Κἀν γὰρ καταλαβόντες ὅτι ποτὲ ἐστὶν ἡ τοῦ Θεοῦ οὐσία μὴ ἢ δυνατόν· ἀλλὰ μόνον νοοῦντες εἶναι τὸν Θεόν, καὶ τῆς Γραφῆς ἐν τούτοις αὐτὸν σημαίνουσας, οὐκ ἄλλον τινὰ καὶ ἡμεῖς ἢ αὐτὸν σημαίνειν θέλοντες, λέγομεν Θεὸν καὶ Πατέρα καὶ Κύριον. Ὅταν γοῦν λέγῃ· Ἐγὼ εἰμι ὁ Θεός· καὶ τὸ, Ἐγὼ εἰμι Κύριος ὁ Θεός· καὶ ὅπου ποτὲ λέγει ἡ Γραφή, ὁ Θεός, ἡμεῖς ἀναγινώσκοντες, οὐδὲν ἕτερον ἢ αὐτὴν τὴν ἀκατάληπτον αὐτοῦ οὐσίαν σημαίνομεν νοοῦμεν, καὶ οὐ ἐστὶν ἕνπερ λέγουσιν. Οὐκοῦν μὴ ξενίζεσθαι τις ἀκούων ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Θεοῦ εἶναι τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ· ἀλλὰ καὶ μᾶλλον ἀποδέχεσθαι τοῦ Πατρὸς διακαθάραντας τὸν νοῦν, λευκότερον καὶ ὡς ἐκ παλαιότητος, τὸ ἐκ τοῦ Θεοῦ γράψαντας, τὸ ἐκ τῆς οὐσίας. Ταῦτ' οὖν γὰρ ἡγήσαντο λέγειν ἐκ τοῦ Θεοῦ, καὶ τὸ λέγειν, ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Θεοῦ εἶναι τὸν Λόγον· ἐπεὶ καὶ τὸ, Θεός, καθὰ προείπον, οὐδὲν ἕτερον ἢ τὴν οὐσίαν αὐτοῦ τοῦ ὄντος σημαίνει. Εἰ μὲν οὖν μὴ ἐκ τοῦ Θεοῦ ἐστὶν ὁ Λόγος, ὡς ἂν Υἱὸς εἴη φύσει γνήσιος ἐκ Πατρὸς, ἀλλ' ὡς τὰ κτίσματα διὰ τὸ δεδημιουργῆσθαι, λέγεται καὶ αὐτὸς ὡς τὰ πάντα ἐκ τοῦ Θεοῦ· οὕτε ἐκ τῆς οὐσίας ἐστὶ τοῦ Πατρὸς, οὕτε αὐτὸς ὁ Υἱός, κατ' οὐσίαν ἐστὶν Υἱός, ἀλλ' ἐξ ἀρετῆς, ὡς ἡμεῖς οἱ κατὰ χάριν καλούμενοι υἱοί. Εἰ δὲ ἐκ τοῦ Θεοῦ ἐστὶ μόνος, ὡς Υἱὸς γνήσιος (6), ὥσπερ οὖν καὶ ἐστὶ, λεγθεῖν ἂν ἐκόντως καὶ ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Θεοῦ ὁ Υἱός.

ut revera est: jure ac merito ex substantia Dei

23. Καὶ γὰρ καὶ τὸ παράδειγμα τοῦ φωτὸς καὶ τοῦ ἀπαυγασματος, τοιοῦτον ἔχει τὸν νοῦν. Οὐ γὰρ κατὰ τὸ ἐξαπτόμενον ἐκ τῆς θερμότης τοῦ ἡλίου πῦρ, ὅπερ καὶ σθένυσθαι πάλιν εἴωθεν, εἰρήκασιν οἱ ἅγιοι εἶναι τὸν Λόγον πρὸς τὸν Θεόν· τοῦτο γὰρ ἔργον ἔξωθεν καὶ κτίσμα τοῦ ποιούντος ἦν· ἀλλὰ ἀπαύγασμα αὐτὸν εὐηγγελίσαντο πάντες, ἵνα τὸ ἐκ τῆς οὐσίας ἴδιον καὶ ἀδιαίρετον καὶ τὴν πρὸς τὸν Πατέρα ἐνότητά δηλώσωσι. Καὶ γὰρ οὕτω καὶ τὸ ἀρεπτον καὶ ἀναλλοίωτον αὐτὸν ἀληθῶς εἶναι σωθήσεται· πῶς γὰρ ἂν ἄλλως (7) εἴη τοιοῦτος, εἰ μὴ τῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίας ἴδιόν ἐστι γέννημα; Ἀνάγκη γὰρ καὶ ἐν τούτῳ τὴν ταυτότητα πρὸς τὸν αὐτοῦ Πατέρα σώζειν. Οὕτω δὲ τοῦ Λόγου φανέντος εὐσεβοῦς, ἀκόλουθον ἂν εἴη μηδὲ ἐπὶ τῷ ὁμοουσίῳ ξενίζεσθαι τοὺς Χριστομάχους, ἐχούσης καὶ τῆς λέξεως ταύτης ὕγιή τὴν διάνοιαν καὶ τὴν ἀπόδειξιν. Εἰ γὰρ δὴ φαμεν ἐκ

(7) Sic Reg. Cæteri vero et editi, πῶς γὰρ ἀλλως.

τῆς οὐσίας εἶναι τοῦ Θεοῦ τὸν Λόγον· λοιπὸν γὰρ ἡ λέξις ὁμολογείσθω καὶ παρ' αὐτῶν· τί ἂν εἴη τοῦτο, ἢ τὸ ἀληθὺς καὶ αἰδιὸν τῆς οὐσίας ἐξ ἧς καὶ γεγέννηται; Οὐ γὰρ ἑτεροειδὲς, ἵνα μὴ ξένον καὶ ἀνόμιον τῇ οὐσίᾳ τοῦ Πατρὸς ἐπιμυγνύηται· οὐδὲ ἐξωθεν ἀπλῶς ὁμοίος, ἵνα μὴ καθ' ἑτέρον ἢ ὅλως ἑτεροούσιος φαίνηται, ὥσπερ χαλκὸς στίβων καὶ χρυσός, καὶ ἄργυρος καὶ κασσίτερος. Ταῦτα γὰρ ξένα καὶ ἑτεροφυῆ ἀλλήλων, καὶ ἀπεσχοινισμένα τῇ φύσει καὶ τῇ δυνάμει τυγχάνουσι· καὶ οὕτως ὁ χαλκὸς ἴδιος τοῦ χρυσοῦ, οὕτως ἡ φάσσα ἐκ τῆς περιστερᾶς· ἀλλὰ ὅμοια μὲν νομίζεται εἶναι, ἑτεροούσια δὲ ἀλλήλων ἐστίν. Εἰ μὲν οὖν καὶ ὁ (8) Υἱὸς οὕτως ἐστίν, ἔστω κτίσμα ὥσπερ καὶ ἡμεῖς, καὶ μὴ ὁμοούσιος· εἰ δὲ Υἱὸς ἐστὶ Λόγος, σοφία, εἰκὼν τοῦ Πατρὸς, ἀπαύγασμα· εἰκότως ὁμοούσιος ἂν εἴη. Εἰ (9) γὰρ τὸ μὴ ἐκ τοῦ Θεοῦ, ἀλλ' ὡς ὄργανον ἑτεροφυῆς καὶ ἑτεροούσιον δείκνυται, καλῶς ἄρα ἡ σύνθεσις ἐγράφη καὶ νεώτερον ὁρθῶς.

24. Ἐξηρήσθω δὲ πάλιν ἐν τούτοις πᾶς (10) λογισμὸς σωματικὸς· φαντασίαν τε πάσης αἰσθήσεως ὑπερβάντες, καθαρὰ τῇ νοήσει καὶ μόνῳ τῷ νῷ νοούμεν Ὑιοῦ πρὸς Πατέρα τὸ γνήσιον, καὶ Λόγου τὴν πρὸς τὸν Θεὸν ἰδιότητα, καὶ τὴν ἀπαράλλακτον ὁμοιότητα τοῦ ἀπαυγασματος πρὸς τὸ φῶς· ὡς γὰρ τὸ γέννημα καὶ τὸ Υἱὸς, οὐκ ἀνθρώπινον, ἀλλ' ὡς Θεῷ πρόπον ἐστίν, εἰρηται τε καὶ ἐστὶ· τὸν αὐτὸν τρόπον, τὴν λέξιν (11) τοῦ ὁμοουσίου ἀκούοντες, μὴ εἰς τὰς ἀνθρωπίνους αἰσθήσεις πίπτοντες, μερισμοὺς καὶ διαιρέσεις τῆς θεότητος λογιζώμεθα· ἀλλ' ὡς ἐπὶ ἀσωμάτων διανοούμενοι, τὴν ἐνότητα τῆς φύσεως καὶ τὴν ταυτότητα τοῦ φωτὸς μὴ διαιρῶμεν· τοῦτο γὰρ ἴδιον Ὑιοῦ πρὸς Πατέρα, καὶ τοῦτο δείκνυσι τὸν Θεὸν ἀληθῶς ὄντα Πατέρα τοῦ Λόγου. Πάλιν γὰρ τὸ παράδειγμα τοῦ φωτὸς καὶ τοῦ ἀπαυγασματος ἀναγκαῖον εἰς τοῦτο. Τίς τολμήσει λέγειν τὸ ἀπαύγασμα ξένον καὶ ἀνόμιον εἶναι τοῦ ἡλίου; ἢ τίς μᾶλλον ἐνωρὺν οὕτω τὸ ἀπαύγασμα πρὸς τὸν ἥλιον, καὶ τὴν ταυτότητα τοῦ φωτὸς, οὐκ ἂν εἴποι θαρρῆσας· Ὅντως τὸ φῶς καὶ τὸ ἀπαύγασμα ἓν εἰσι, καὶ τοῦτο ἓν ἐκείνῳ δείκνυται, καὶ τὸ ἀπαύγασμα ἐν τῷ ἡλίῳ τυγχάνει ὄν, ὥστε τὸν ὄρῳντα τοῦτο βλέπειν καθεῖναι. Τὴν δὲ τοιαύτην ἐνότητα καὶ φυσικὴν ἰδιότητα πῶς ἂν οἱ πιστεύοντες καὶ βλέποντες ὁρθῶς καλέσαιεν ἢ ὁμοούσιον γέννημα; Τὸ δὲ τοῦ Θεοῦ γέννημά τι ἂν τίς οἰκείως καὶ πρεπόντως νοήσαιεν ἢ Λόγον, καὶ σοφίαν, καὶ δύναμιν, ἥντερ οὕτε (12) τοῦ Πατρὸς λέγειν ξένον· ὁσιὸν ἐστίν, οὕτε μὴ αἰδιῶς εἶναι παρὰ τῷ Πατρὶ κλῆν φαντάζεσθαι θέμις ἐστὶ; Τούτῳ γὰρ τῷ γεννηματι τὰ πάντα πεποιήκεν ὁ Πατήρ, καὶ τὴν εἰς πάντα πρόνοιαν ἐκτελεῖν δι' αὐτοῦ φιλανθρωπεύεται· καὶ οὕτως ἐν αὐτῷ καὶ ὁ Πατήρ εἰσι, ὥσπερ εἰρηται· εἰ μὴ ἄρα οἱ κακὸφρονες τολμήσαντες πάλιν

dicimus (jam enim et ipsi dictionem hanc admittant), quid aliud significamus quam veram et æternam substantiam ex qua ipsum genitum est? Nec enim diversa est specie, ne quid externum ac dissimile cum Patris substantia misceatur: nec extrinsecus dumtaxat simile est, ne alia ex parte vel omnino diversæ substantiæ esse appareat, veluti æs fulgens et aurum, argentum et stannum. Hæc siquidem diversa et alia atque separata sunt tum natura tum virtute; nec æs proprium auri est, nec palumbes ex columba nascitur: sed quamvis hæc putantur esse similia, diversa tamen inter se sunt natura. Itaque si Filius ita quoque se habet, estio res creata ut et nos, non autem consubstantialis. Sin autem Filius est Verbum, sapientia, imago Patris, splendor: merito utique consubstantialis est. Nisi enim ostendatur illum non ex Deo, sed tantquam organum natura et substantia diversum esse, latendum sane est recte synodum et scripsisse et cogitasse.

24. Procul autem hinc absit omnis cogitatio corporea; sed sensus omnes prætergressi, pura intelligentia et sola mente percipiamus quam vere sit Filius Patris, quam proprie Dei sit Verbum, et quam perfectam cum luce similitudinem splendor habeat. Ut enim fetus et Filius, non hominum more, sed ut Deum decet, et dictus est et vere est: ita cum vocem consubstantialis audimus, humanos sensus non debemus sequi, nec divinitatis partitiones aut divisiones fingendas sunt ullæ: sed tanquam de rebus non corporeis cogitantes, unam naturam et eandem lucem non dividamus. Id enim proprium Filii est erga Patrem, eoque ostenditur Deum vere Verbi Patrem esse. Nam rursus lucis et splendoris exemplum ad illud intelligendum est necessarium. Quis igitur dicere audeat splendorem soli externum et dissimilem esse? Vel potius quis, si adverterit quoniam modo splendor se ad solem habeat eandemque esse lucem, non audacter dicat: Vere lux et splendor una res est, hicque in illa ostenditur, et splendor in sole existit, ita ut qui solem viderit, splendorem quoque cernat. Hæc porro unitas et naturalis proprietates quomodo a credentibus ac videntibus recte vocari possit nisi consubstantialis fetus? Quis autem proprie digneque alium Dei fetum esse concipiet præter Verbum, sapientiam et virtutem, quam sane nec Patri ex æternam fas est dicere, nec vel cogitare licet non super apud Patrem fuisse? Siquidem hoc ipso fetu omnia fecit Pater, suamque in res omnes providentiam per eum benigne administrat, atque ita ipse et Pater unum sunt, quemadmodum dictum est; nisi forte iidem improbi ita audeant contendere aliam esse Verbi substantiam et aliam lucem quæ ex Patre in illo est, ita ut

(8) Sic Reg. At in aliis et editis ὁ δεest.

(9) Particula μὴ videtur addenda post εἰ, vel certe subaudienda. Ibid. Reg. δείκνυται.

(10) Sic Reg. Editi vero, πῶς, mendose.

(11) Sic Reg. At alii et editi τὴν λέξιν omitunt.

(12) Sic Reg. Alii vero et editi, ἥν οὕτε.

lux quidem, quæ est in Filio, unum sit cum Patre, ipse vero tanquam res creata, sit Patri externus. Verum hæc profecto Caiphæ et Samosatensis est doctrina, quam Ecclesia quidem procul repulit, sed quam illi clam et astute nunc timentur; hancque ob causam ipsi, veritate relicta, hæretici sunt declarati. Si enim prorsus lucis, quæ est ex Patre, particeps ille est, cur non potius ipse is est cuius res aliæ fiunt participes, ne scilicet aliquid medium inter eum et Patrem reperitur? Nam nisi id concedatur, non amplius ostendi poterit omnia per Filium facta esse, sed per illum cuius et ipse est particeps. At si ipse est Verbum et sapientia Patris, in quo se Pater patefacit, cognoscitur, creat, et sine quo nihil omnino facit, manifestum utique fuerit ipsum illum esse qui est ex Patre. Siquidem res universæ ejus sunt participes, cum sancti Spiritus participes efficiuntur. Talis autem cum sit, profecto ex nihilo esse non potest, uti nec res esse creata, sed potius verus et proprius est ex Patre fetus, non secus ac splendor ex luce.

25. Itaque cum Patres Nicenæ synodi ita sentiant, hujusmodi dictiones (13) illis scribere visum est. Quod vero ipsi eas non sibi **181** excogitaverint, ut illi quidem objiciunt, sed ab aliis se antiquioribus acceperint, age, id quoque ostendamus, ne vel hæc ipsa incusatio illis supersit. Discite igitur, o Christi hostes Ariani, Theognostum virum eruditum minime refugisse ab hac ipsa dictione *ex substantia*. Nam in secundo *Hypotyposew* hæc de Filio scribit: « Non extrinsecus adinventæ est Filii substantia, neque ex nihiloeducta, sed ex Patris substantia nata est, ut lucis splendor et aquæ vapor: neque enim splendor aut vapor ipsa aqua vel ipse sol est; neque rursus aliquid est alienum, sed est aliquid emanans ex Patris substantia, ita tamen ut nullam divisionem eadem Patris substantia sit perpessa. Ut enim sol idem manens radiis ab ipso profluentibus non minuitur; ita neque Patris substantia mutationem ullam patitur, cum Filium sui ipsius imaginem habet. » Sic igitur Theognostus suam ipse mentem his verbis aperuit, cum ea quæ antea proposuerat, nonnisi exercitationis gratia expendisset. Cum item Dionysius Alexandriæ episcopus ex his

(13) *Ex substantia et consubstantialis.*

(14) Reg. ἀτέχνως.

(15) Sic Reg. At alii et editi, δηλονότι.

(16) Ut ista intelligantur, notandum est Theognostum, teste Photio *Biblioth.* cod. 106, septem composuisse orationes, in quarum prioribus ac præcipue in secunda minus orthodoxe videtur sentire de Dei Filio, quem scilicet rem creatam esse docet: at in septima et postrema oratione orthodoxe sentit de Filio, de quo nempe hæc habet quæ hic profert S. Athanasius, qui per hæc verba et præterea non aliud certe intelligit quam priores ejus orationes, in quibus minus recte de Filio videtur disserere; sed id eum exercitationis tantum gratia scripsisse ait S. Athanasius, non vero ex propria mente, quam ipse in ultima oratione exposuit. Eodem item modo eum defendi posse ait Photius, cuius hæc sunt verba: Ὅτι δὲ λέγων κτίσμα, αὐτὸν ἀποφαίνει καὶ τῶν λογικῶν μόνον ἐπιστατῆν,

A εἰποιεν ἄλλην εἶναι τὴν τοῦ Λόγου οὐσίαν, καὶ ἄλλο τὸ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐν αὐτῷ φῶς, ἢ ἢ τὸ μὲν ἐν τῷ γὰρ φῶς ἐν πρὸς τὸν Πατέρα, αὐτὸς δὲ ξένος καὶ οὐσίαν ὡς κτίσμα. Ἀλλὰ τοῦτο τοῦ Καίφα καὶ τοῦ Σαμοσατέως ἀτεχνῶς (14) ἐστὶ τὸ φρόνημα, ὅπερ ἡ μὲν Ἐκκλησία ἐξέβαλεν, οὗτοι δὲ νῦν ὑποκρίνονται· διὸ καὶ αὐτοὶ, τῆς ἀληθείας ἐκπεσόντες, ἀπεδείχθησαν αἰρετικοί. Εἰ γὰρ ὅπως μετέχει τοῦ ἐκ τοῦ Πατρὸς φωτὸς, διὰ τί μὴ μᾶλλον αὐτὸς ἐστὶ τὸ μετεχόμενον, ἵνα μὴ μέσον αὐτοῦ τι καὶ τοῦ Πατρὸς εὐρίσκηται; Εἰ γὰρ μὴ οὕτως ἐστίν, οὐκ ἐτι δεικνύται διὰ τοῦ γιῶν γεγενῆσθαι τὰ πάντα, ἀλλὰ δι' ἐκείνου, οὗ καὶ αὐτὸς μετέχει. Εἰ δὲ οὕτως ἐστὶν ὁ Λόγος, ἡ σοφία τοῦ Πατρὸς, ἐν ᾗ ὁ Πατὴρ ἀποκαλύπτεται, καὶ γινώσκειται, καὶ δημιουργεῖ, καὶ οὐ θεὸν οὐδὲν ὁ Πατὴρ ποιεῖ, ὅλον (15), ἐπὶ αὐτὸς ἐστὶ τὸ ἐκ τοῦ Πατρὸς· αὐτοῦ γὰρ καὶ πάντα τὰ γενητὰ μετέχει, μετέχοντα τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Οὕτω δὲ ὢν, οὐκ ἐστὶ ἐξ οὐκ ὄντων, οὔτε ὅπως κτίσμα, ἀλλὰ μᾶλλον ἐκ τοῦ Πατρὸς ὅσον γέννημα, ὡς ἐκ φωτὸς τὸ ἀπαύγασμα.

25. Οἱ μὲν οὖν ἐν τῇ Νικαίᾳ συνελθόντες, ταύτην ἔχοντες τὴν διάνοιαν, τοιαύτας καὶ τὰς λέξεις ἔγραψαν. Ὅτι δὲ οὐχ ἑαυτοῖς πλάσαντες ἐπενόησαν ταύτας· ἐπειδὴ καὶ τοῦτο προφασίζονται· ἀλλ' ἀνωθεν παρὰ τῶν πρὸ αὐτῶν παραλαβόντες εἰρήκασι, φέρε καὶ τοῦτο διελέγωμεν, ἵνα μὴδὲ αὕτη αὐτοῖς ἡ πρόφασις περιλείπηται. Μάθετε τοίνυν, ὦ Χριστομάχοι Ἀρειανοί, ἐπὶ Θεογνώστου μὲν, ἀνὴρ λόγιος, οὐ παρητήσατο τὸ ἐκ τῆς οὐσίας εἰπεῖν. Γράφων γὰρ περὶ γιῶν ἐν τῷ δευτέρῳ τῶν Ὑποτυπώσεων, οὕτως εἰρηκεν· « Οὐκ ἐξωθέν τίς ἐστιν ἐφευρεθεῖσα ἡ τοῦ γιῶν οὐσία, οὐδὲ ἐκ μὴ ὄντων ἐπιστήθη, ἀλλὰ ἐκ τῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίας ἔφυ, ὡς τοῦ φωτὸς τὸ ἀπαύγασμα, ὡς ὕδατος ἀτμὶς· οὔτε γὰρ τὸ ἀπαύγασμα οὔτε ἡ ἀτμὶς αὐτὸ τὸ ὕδωρ ἐστίν, ἡ αὐτὸς ὁ ἥλιος· οὔτε ἀλλότριον, ἀλλὰ ἀπόρροια τῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίας, οὗ μερισμὸν ὑπομενέσσης τῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίας. Ὡς γὰρ μένων ὁ ἥλιος ὁ αὐτὸς οὐ μειοῦται ταῖς ἐκχεομέναις ὕμιν αὐτοῦ αὐγαῖς, οὕτως οὐδὲ ἡ οὐσία τοῦ Πατρὸς ἀλλοιωσιν ὑπέμεινεν, εἰκόνα ἑαυτῆς ἔχουσα τὸν γιῶν. » Ὁ μὲν οὖν Θεογνώστος (16) τὰ πρότερα ὡς ἐν γυμνασίᾳ ἐξετάσας, ὕστερον τὴν ἑαυτοῦ ὁρᾶν τιθεῖς, οὕτως εἰρηκε. Διονύσιος δὲ ὁ

D καὶ ἄλλ' ἅτα, ὡς περ Ὀριγένης, ἐπιφέρει τῷ γιῶν, εἴτε ὁμοίως ἐκείνῳ δυσσεβεῖα ἐλαυνόμενος, εἴτε, ὡς ἂν τις εἴποι ἐκδιδασκόμενος τὴν ὑπὲρ αὐτοῦ ἀπολογίαν, ἐν γυμνασίᾳ λόγῳ καὶ οὐ δόξῃ ταῦτα προτιθεῖς, id est, Cum de Filio disserit, eum rem creatam esse declarat, solisque rebus ratione præditi præsidere, et alia quædam, ut Origenes, Filio affingit, sive eodem ac ille impie infectus, sive, ut quis forte dixerit ad illum utcumque defendendum, hæc exercitationis gratia, non autem ex propria sententia proposuerit. Et in fine: Ἐν δὲ τῷ ἑβδόμῳ, δὲ καὶ περὶ Θεοῦ δημιουργίας ἐπιγράφει, εὐσεβεστέρον πως περὶ τῶν ἄλλων διαλαμβάνει, καὶ μάλιστα πρὸς τῷ τέλει τοῦ λόγου περὶ τοῦ γιῶν. In septima autem oratione, quam de Dei officio inscribit, magis pie cum de aliis rebus, tum præcipue in fine orationis de Filio disputat. Quis porro fuerit iste Theognostus, ex inscriptione ejusdem Operis apud Photium habemus, ubi hæc leguntur: Ἀνεγνώσθη Θεογνώστου

γενόμενος ἐπίσκοπος τῆς Ἀλεξανδρείας κατὰ τοῦ
 Σαβελλίου γράφων, τὴν τε κατὰ σάρκα οἰκονομίαν
 τοῦ Σωτῆρος διὰ πλειόνων ἐξηγούμενος, καὶ ἐξ αὐτῆς
 διελέγγων τοὺς Σαβελλιζόντας, οἱ μὴ ὁ Πατὴρ ἔστιν
 ὁ γενόμενος σὰρξ, ἀλλ' ὁ τοῦτου Λόγος, ὡς εἶπεν ὁ
 Ἰωάννης· ἐπειδὴ ὑπενόηθη ὡς ποίημα καὶ γενητὸν
 λέγων τὸν Ὑἱόν, καὶ μὴ ὁμοούσιον τῷ Πατρὶ, γράφει
 πρὸς τὸν ὁμώνυμον αὐτῷ Διονύσιον τὸν ἐπίσκοπον
 Ῥώμης, ἀπολογούμενος συκοφαντίαν εἶναι ταύτην
 κατ' αὐτόν. Μῆτε γὰρ ποιητὸν εἰρηκέναι τὸν Ὑἱόν,
 ἀλλὰ καὶ ὁμοούσιον αὐτὸν ὁμολογεῖν διεβεβαίωσατο.
 Ἔχει δὲ αὐτοῦ ἡ λέξις οὕτω· «Καὶ οἱ ἄλλης ἐπι-
 στολῆς ἔγραφα, ἐν οἷς ἡλεγξα καὶ ὁ προφέρουσι
 ἔγκλημα κατ' ἐμοῦ ψεῦδος ὄν, ὡς οὐ λέγοντος τὸν
 Χριστὸν ὁμοούσιον εἶναι τῷ Θεῷ. Εἰ γὰρ καὶ τὸ
 θῆμα τοῦτο φημι μὴ εὐρηκέναι που τῶν ἁγίων
 Γραφῶν, ἀλλὰ γε τὰ ἐπιχειρήματά μου τὰ ἐξῆς, ἃ
 σεσιμήκασι, τῆς διανοίας ταύτης οὐκ ἀπάδει. Καὶ
 γὰρ ἀνθρωπίνην γοῆν παρεθέμην, ὅθλον ὡς οὖσαν
 ὁμογενῇ, φήσας πάντως τοὺς γονεῖς μόνον ἐτέρους
 εἶναι τῶν τέκνων, οἱ μὴ αὐτοὶ εἶναι τὰ τέκνα, ἢ
 μῆτε γονεῖς ἀναγκαῖον ὑπάρχον εἶναι μῆτε τέκνα.
 Καὶ τὴν μὲν ἐπιστολήν, ὡς προεῖπον, διὰ τὰς περι-
 στάσεις οὐκ ἔχω προκομίσαι· εἰ δ' οὖν (17), αὐτὰ σοι
 τὰ τότε ρήματα, μᾶλλον δὲ καὶ πάσης (18) ἂν ἐπιμύ-
 τῃ ἀντίγραφον, ὅπερ, ἂν εὐπορήσω, ποιήσω. Οἶδα
 δὲ καὶ μέμνημαι πλείονα προσθεῖς τῶν συγγενῶν
 ὁμοιώματα· καὶ γὰρ καὶ φυτὸν εἶπον ἀπὸ σπέρματος
 ἢ ἀπὸ ρίζης ἀνελθόν ἕτερον εἶναι τοῦ ὅθεν ἐβλά-
 στησε, καὶ πάντως ἐκεῖνον καθέστηκεν ὁμοφυῆς· καὶ
 ποταμὸν εἶπον ἀπὸ πηγῆς βέοντα ἕτερον θῆμα με-
 τειληφέναι· μῆτε γὰρ τὴν πηγὴν ποταμὸν, μῆτε
 τὸν ποταμὸν πηγὴν λέγεσθαι, καὶ ἀμφοτέρω ὑπάρ-
 χειν, καὶ τὸν ποταμὸν εἶναι τὸ ἐκ τῆς πηγῆς
 ὕδωρ.»

26. Ὅτι δὲ οὐ ποίημα οὐδὲ κτίσμα ὁ τοῦ Θεοῦ
 Λόγος, ἀλλὰ ἴδιον τῆς (18) τοῦ Πατρὸς οὐσίας γέννημα
 ἀδιαίρετόν ἐστιν, ὡς ἔγραψεν ἡ μεγάλη σύνοδος, ἰδοὺ
 καὶ ὁ τῆς Ῥώμης ἐπίσκοπος Διονύσιος, γράφων κατὰ
 τῶν τὰ τοῦ (19) Σαβελλίου φρονούντων, σχετιάζει
 κατὰ τῶν ταῦτα τολμώντων λέγειν, καὶ φησιν οὕτως·
 «Ἐξῆς δ' ἂν εἰκότως λέγοιμι καὶ πρὸς διαιροῦν-
 τας (20) καὶ κατατέμνοντας καὶ ἀναιροῦντας τὸ
 σεμνότερον κήρυγμα τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Θεοῦ, τὴν
 μοναρχίαν εἰς τρεῖς δυνάμεις τινὰς καὶ μεμερισμένας
 ὑποστάσεις καὶ θεότητας τρεῖς· πέπυσμα γὰρ εἶναι
 τινὰς τῶν παρ' ὑμῖν κατηχούντων καὶ διδασκόντων
 τὸν θεῖον Λόγον ταύτης ὑφηγητὰς τῆς φρονήσεως, οἱ
 κατὰ διάμετρον, ὡς ἔπος εἰπεῖν, ἀντίκεινται τῇ Σα-

²⁶ Joan. 1, 14.

Ἀλεξανδρέως λόγοι ἐπὶ τὰ, ὃ ἡ ἐπιγραφή, Τοῦ μακα-
 ρίου Θεογνώστου Ἀλεξανδρέως καὶ ἐξηγητοῦ Ὑπο-
 τυπώσεις. *Lectæ sunt Theognosti Alexandrini ora-
 tiones septem, ejus operis hæc est inscriptio, Beati
 Theognosti Alexandrini et interpretis Hypotyposes.*

(17) Εἰ δ' οὖν, supple εἶχον, commodè redditur
 per vocem aliquam, ut palet, quod quia videntur

A quæ adversus Sabellium scripserat, quibus nempe
 Salvatoris dispensationem secundum carnem per-
 multis explanabat, ac inde confutabat Sabellianos,
 ostendebatque non Patrem factum esse carnem, sed
 Verbum, uti Joannes dicit ²⁶: cum, inquam, in su-
 spicionem venisset dixisse Filium rem factam et
 creatam esse, non vero Patri consubstantialiam, li-
 teras dedit ad Romæ episcopum Dionysium quoque
 appellatum: in quibus se expurgans asseverabat
 calumniam hanc esse adversus se confictam; nun-
 quam enim se Filium factum dixisse, sed illum Pa-
 tri consubstantialem confiteri se affirmabat. Hæc
 autem sunt ejus verba: «Et aliam epistolam scri-
 psi, ubi ostendi falsam esse qua illi in me utuntur
 criminatione, quasi scilicet qui negassem Christum
 Deo esse consubstantialem. Etsi enim fateor me id
 nominis nullo in loco sanctarum Scripturarum in-
 venisse, tamen quæ subsequuntur argumentationes
 meæ, quas quidem illi reticuerunt, ab hac sententia
 non discrepant. Quin etiam humani partus exem-
 plum in medium protuli, quem nempe perspicuum
 est ejusdem esse naturæ, addidique eo solum paren-
 tes alios esse a suis liberis, quod ipsi non sint libe-
 ri, nec item necesse esse aut parentes esse aut
 liberos. Et hanc quidem epistolam, ut dixi, ob præ-
 sentem rerum statum exhibendam non habeo: alio-
 quin, ipsa quæ tunc scripsi verba vel potius integræ
 epistolæ exemplar misissem, quod, ubi pòtero, facere
 non omitam. Memini vero probeque scio me plurima
 rerum quæ ejusdem sint generis exempla proposuisse.
 Namque dixi plantam ex semine vel ex radice ex-
 ortam, aliam esse ab eo unde producta est, esse
 tamen ejusdem naturæ; fluvium similiter ex fonte
 emanantem aliud nomen habere, neque enim fontem
 dici fluvium, neque fluvium, fontem, utrumque ni-
 hilominus exsistere, ita ut fluvius sit aqua ex fonte
 profluens.»

26. Quod autem Dei Verbum nec factum nec
 creatum sit, sed proprius et individuus Patris ¹⁸²
 substantiæ fetus, ut scripsit magna synodus: ecce
 Dionysius quoque Romæ episcopus scribens contra
 Sabellianos, his verbis adversus illos indignatur
 qui talia audent dicere. «Jam vero, inquit, æquum
 fuerit adversus illos disputare, qui angustissimam
 Dei Ecclesiæ prædicationem, monarchiam in tres
 quasdam virtutes ac separatas hypostases tresque
 divinitates dividunt, discindunt, destruuntque. Au-
 divi enim quosdam ex his, qui apud vos divinum
 Verbum prædicant et docent, hujus opinionis magi-
 stros esse, qui quidem ex diametro, ut ita loquar,
 Sabellii sententiæ adversantur. Illius enim in eo

non animadvertisse interpretes, perperam hunc lo-
 cum verterunt.

(18) Sic Reg. Cæteri autem et editi, πᾶσιν, ut
 et legit Ambr. Camald.

(18²) Reg. τῆς omittit.

(19) Τοῦ abest a Reg.

(20) Reg. τοὺς καταδιορίζοντας.

consistit impietas, quod dicat Filium esse Patrem, et vicissim : illi autem tres Deos quodammodo prædicant, cum sanctam unitatem in tres diversas hypostases inter se omnino separatas dividunt. Necesse est enim divinum Verbum Deo universorum esse unitum, et Spiritum sanctum in Deo manere et habitare, ac denique divinam Trinitatem in unum, quasi in quemdam verticem (Deum universorum omnipotentem dico), reduci et colligi. Nam sutils Marcionis doctrina quæ monarchiam in tria principia secat et dividit, diabolica sane est, non autem verorum Christi discipulorum, vel eorum quibus Salvatoris disciplina placet. Hi enim Trinitatem quidem non ignorant in divina Scriptura prædicari, tres autem esse Deos nec in Veteri nec in Novo Testamento doceri. Non minus etiam illi culpandi sunt qui Filium opus esse existimant, et Dominum factum esse sentiunt, quasi videlicet unum esset ex his quæ vere facta sunt, cum divina Scriptura illum genitum esse, ut eidem convenit congruitque, non autem formatum et factum esse testetur. Non levis igitur, sed summa est impietas, Dominum aliquo modo manufactum dicere. Nam si factus est Filius, fuit aliquando, cum non esset : atqui fuit semper, si utique sit in Patre, ut ipse declarat¹⁹, et si Christus ipsum sit Verbum, sapientia et virtus. Hæc si quidem Christum esse divinæ litteræ docent, ut vobis certe non latet : hæc autem eadem, virtutes deficiunt : ac proinde si factus est Filius, fuit ergo aliquando, cum hæc non essent. Igitur tempus fuit, cum sine his esset Deus ; quod præabsurdum est. Sed quid pluribus de his apud vos disseram, viros Spiritu plenos, quibus utique explorata sunt quæ absurda sequuntur ex illorum sententia, qui Filium factum esse contendunt, ad quæ sane non attendisse mihi videntur hujus opinionis duces, atque idcirco a veritate prorsus aberrasse, qui scilicet contra mentem divinæ et prophetice Scripturæ hæc verba explicant : *Dominus creavit me principium viarum avarum*²⁰. Nec enim, ut scitis, una est significatio verbi, *creavit*. Nam hoc in loco, *creavit*, idem est ac præfecit operibus ab ipso factis, factis, inquam, per ipsum Filium. Hoc autem verbum, *creavit*, hic intelligendum non est pro, *fecit* : siquidem facere et creare inter se differunt. Hinc Moyses in magno Deuteronomii carmine ait : *Nunquid non ipse est Pater tuus, qui possedit te, et fecit te, et creavit te*²¹? Sic etiam illos recte quis possit coarguere : O præcipientes temerarii homines ! Ergone facta res est primogenitus omnis creaturæ²², qui ex utero ante luciferum genitus est²³, qui ut Sapientia dicit : *Ante omnes colles me gignit*²⁴? Denique Scripturæ divinæ

Ἀβελίου γνώμη. Ὁ μὲν γὰρ βλασφημεῖ αὐτὸν τὸν Υἱὸν εἶναι λέγων τὸν Πατέρα, καὶ ἑμπαιλιν· οἱ δὲ τρεῖς Θεοὺς τρόπον τινὰ χρηρτοῦσιν, εἰς τρεῖς ὑποστάσεις ξένας ἀλλήλων παντάπασι κεχωρισμένας διαιρούντας τὴν ἁγίαν μονάδα· ἡνώσθαι γὰρ ἀνάγκη τῷ Θεῷ τῶν ὧν τὸν θεῖον Λόγον· ἐμφιλογωρεῖν δὲ τῷ Θεῷ καὶ ἐνδιατῆσθαι δεῖ τὸ ἅγιον Πνεῦμα· ἥδη καὶ τὴν θείαν Τριάδα εἰς ἓνα, ὥσπερ εἰς κορυφὴν τινα (τὸν Θεὸν τῶν ὧν τὸν παντοκράτορα λέγω [21]) συγκεφαλαιουῖσθαι τε καὶ συνάγεσθαι πᾶσα ἀνάγκη. Μαρκεῖονος γὰρ τοῦ ματαιόφρονος διδασκαλία, εἰς τρεῖς ἀρχὰς τῆς μοναρχίας τομὴν καὶ διαίρεσιν, παιδεύμα ἐν διαβολικῷ, οὐχὶ δὲ τῶν ἑντως μαθητῶν τοῦ Χριστοῦ καὶ τῶν ἀρεσκομένων τοῖς τοῦ Σωτῆρος μαθήμασιν. Οὗτοι γὰρ Τριάδα μὲν χρηρτομένην ὑπὸ τῆς θείας Γραφῆς σαφῶς ἐπίστανται, τρεῖς δὲ θεοὺς οὕτε Παλαιὰν οὕτε Καινὴν Διαθήκην χρηρτοῦσαν. Οὐ μείων δ' ἂν τις καταμέμφοιτο καὶ τοδὸς ποῖημα τὸν Υἱὸν εἶναι δοξάζοντα (22), καὶ γεγονέναι τὸν Κύριον, ὥσπερ ἐν τῇ ἐντυχονομῶν νομιζοντα, τῶν θείων λογίων γέννησιν αὐτῷ τὴν ἀρμόδουσαν καὶ πρέπουσαν, ἀλλ' οὐχὶ πλάσιν τινὰ καὶ ποῖσιν προσμαρτυρούντων. Βλάσφημον οὖν οὗ τὸ τυχόν, μέγιστον μὲν οὖν, χειροποίητον τρόπον τινὰ λέγειν τὸν Κύριον. Εἰ γὰρ γέγονεν Υἱὸς, ἦν ὅτε οὐκ ἦν· ἀεὶ δὲ ἦν, εἰ γε (23) ἐν τῷ Πατρὶ ἐστιν, ὡς αὐτὸς φησι, καὶ εἰ Λόγος καὶ σοφία καὶ δύναμις ὁ Χριστός· ταῦτα γὰρ εἶναι τὸν Χριστὸν αἱ θεαὶ λέγουσι Γραφαί, ὥσπερ ἐπίστασθε· ταῦτα δὲ δυνάμεις οὐσαι τοῦ Θεοῦ τυγχάνουσιν. Εἰ τοίνυν γέγονεν ὁ Υἱὸς, ἦν ὅτε οὐκ ἦν ταῦτα· ἦν ἄρα καιρὸς, ὅτε χωρὶς οὐτῶν ἦν ὁ Θεός. Ἀποπώτατον δὲ τοῦτο. Καὶ τί ἂν ἐπὶ πλέον περὶ τούτων πρὸς ὑμᾶς διαλεγόμεν, πρὸς ἀνδράς πνευματόφρους καὶ σαφῶς ἐπισταμένους τὰς ἀτοπίας τὰς ἐκ τοῦ ποῖημα λέγειν τὸν Υἱὸν ἀνακυπτούδας ; αἷς μοι δοκοῦσι μὴ προσεσχηκέναι τὸν νοῦν οἱ καθηγησάμενοι τῆς δόξης ταύτης (24), καὶ διὰ τοῦτο κομιδῇ τοῦ ἀληθοῦς διμαρτηκέναι, ἐτέρως ἢ βούλεται ταῦτη ἡ θεία καὶ προφητικὴ Γραφή, τὸ Κύριος ἔκτισέ με ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ, ἐκδεξάμεναι. Οὐ μία γὰρ ἡ τοῦ ἔκτισεν, ὡς ἴστε, σημασία· ἔκτισε γὰρ ἐνταῦθα ἀκουστέον ἀντὶ τοῦ, ἐπέστησε τοῖς ὑπ' αὐτοῦ γεγονόσιν ἔργοις, γεγονόσι δὲ δι' αὐτοῦ τοῦ Υἱοῦ· οὐχὶ δὲ γε τὸ ἔκτισε νῦν λέγοιτ' ἂν (25) ἐπὶ τοῦ ἔπολῃσε· διαφέρει γὰρ τοῦ ποιῆσαι τὸ κτίσαι. Οὐκ αὐτὸς οὗτός σου Πατὴρ ἔκτισά σε, καὶ ἐπολῇσε σε, καὶ ἔκτισέ σε ; τῇ ἐν τῷ δευτερονόμῳ μεγάλῃ ψῆφῃ ὁ Μωσῆς φησι. Πρὸς οὗς καὶ εἰποι ἂν τις· Ὡς βροχινῶν ἀνθρώπων ! ποῖημα ὁ πρωτότοκος πάσης κτίσεως, ὁ ἐκ γαστρὸς πρὸ ἐωσφόρου γεννηθεὶς, ὁ εἰπὼν ὡς Σοφία· Πρὸ δὲ πάντων βουνῶν γεννᾷ με ; Καὶ πολλὰ οὐκ ἐστὶν

¹⁹ Joan. xiv, 10. ²⁰ Prov. viii, 22. ²¹ Deut. xxxii, 6. ²² Coloss. i, 15. ²³ Psal. cix, 3. ²⁴ Prov. viii, 25.

(21) Reg. λέγων, ut et legit Ambros. Camald.

(22) Reg. δοξάζοντα. Basil. δοξάζοντες, et alia manu, γρ. δοξάζοντα.

(23) Sic Reg. ut et exigit sensus. Editi et alii, et δὲ.

(24) Sic Reg. Alii vero et editi omittunt ταύ-

της. Mox Reg. pro ἡ habet ἥ.

(25) Sic mss. et ed. Commel. At edit. Parisiensis, ἀντὶ. Cæterum ἂν ἐπὶ idem hic significat ac ἀντὶ. Mox τὸ κτίσαι quod abest ab ed. Commel. restitui-mus ex mss. Reg. et Basil. hancque vocem legerunt Nannius et Ambros. Camald.

θεῶν λογίων γεγενῆσθαι, ἀλλ' οὐ γεγενῆσθαι τὸν υἱὸν λεγόμενον εὖροι τις ἂν· ὅς· ὡς καταφανῶς ἐλέγχονται τὰ ψευδῆ (26) περὶ τῆς τοῦ Κυρίου γεννήσεως ὑπολαμβάνοντες οἱ ποιῇσιν αὐτοῦ τὴν θεῖαν καὶ ἀρρήτῳ γέννησιν λέγειν τολμῶντες. Οὐτ' οὖν καταμερίζειν χρὴ εἰς τρεῖς θεότητας τὴν θαυμαστὴν καὶ θεῖαν μονάδα· οὕτε ποιήσει κυλιέσιν τὸ ἀξίωμα καὶ τὸ ὑπερβάλλον μέγεθος τοῦ Κυρίου· ἀλλὰ πεπιστευμένοι εἰς Θεὸν Πατέρα παντοκράτορα, καὶ εἰς Χριστὸν Ἰησοῦν τὸν υἱὸν αὐτοῦ, καὶ εἰς τὸ ἅγιον Πνεῦμα, ἠνώσθη· διὰ τῶ Θεοῦ τῶν ὅλων τὸν Λόγον· Ἐγὼ γὰρ, φησὶ, καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἐσμεν· καὶ, Ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ, καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἐμοί. Οὕτω γὰρ ἂν καὶ ἡ θεία Τριάς, καὶ τὸ ἅγιον κληροῦμα τῆς μοναρχίας διασώζοιτο. »

27. Περὶ δὲ τοῦ αἰδίου συνεῖναι τὸν Λόγον τῷ Πατρὶ, καὶ μὴ ἐτέρας οὐσίας ἢ ὑποστάσεως, ἀλλὰ τῆς τοῦ Πατρὸς ἰδίᾳ αὐτὸν εἶναι, ὡς εἰρήκασιν οἱ ἐν τῇ συνόδῳ, ἐξέστω πάλιν ὑμᾶς ἀκοῦσαι καὶ παρὰ τοῦ φιλοπόνου Ἀριγέριου. Ἄ μὲν γὰρ ὡς ζητῶν καὶ γυμνάζων ἔγραψε, ταῦτα μὴ ὡς αὐτοῦ φρονούντος δεχέσθαι τις· ἀλλὰ (27) τῶν πρὸς ἔριν φιλονεικούντων ἐν τῷ ζητεῖν, ἀδεῶς ὀρίζων ἀποφαίνεται, τοῦτο (28) τοῦ φιλοπόνου τὸ φρόνημά ἐστι. Μετὰ γούν τὰ ὡς ἐν γυμνασίῃ λεγόμενα πρὸς τοὺς αἰρετικούς εὐθύς αὐθὺς ἐπιφέρει τὰ ἴδια, λέγων οὕτως· « Εἰ ἐστὶν εἰκὼν τοῦ Θεοῦ τοῦ ἀοράτου, ἀόρατος εἰκὼν ἐγὼ δὲ τολμήσας προσθεῖναι ἂν, ὅτι καὶ ὁμοίτης τυγχάνων τοῦ Πατρὸς οὐκ ἐστὶν ὅτι οὐκ ἦν. Πότε γὰρ ὁ Θεός, ὁ κατὰ τὸν Ἰωάννην φῶς λεγόμενος (Ὁ Θεός γὰρ φῶς ἐστίν), ἀπαύγασμα οὐκ εἶχε τῆς ἰδίας δόξης, ἵνα τολμήσας τις ἀρχὴν εἶναι Ἰησοῦ (29) πρότερον οὐκ ὄντος; Πότε δὲ ἡ τῆς ἀρρήτου καὶ ἀκατονομάστου καὶ ἀφθέγκτου ὑποστάσεως τοῦ Πατρὸς εἰκὼν (30), ὁ χαρακτήρ, Λόγος, ὁ γινώσκων τὸν Πατέρα, οὐκ ἦν; Κατανοεῖται γὰρ ὁ τολμῶν καὶ λέγων, Ἦν ποτε ὅτε οὐκ ἦν ὁ υἱός, ὅτι ἐρεῖ καὶ τὸ· Σοφία ποτε οὐκ ἦν, καὶ Λόγος οὐκ ἦν, καὶ Ζωὴ οὐκ ἦν. » Καὶ πάλιν ἐν ἐτέροις οὕτω λέγει· « Ἄλλ' οὐ θέμις ἐστὶν οὐδὲ ἀκίνδυνον διὰ τὴν ἀσθένειαν ἡμῶν τὸ, ὅσον ἐφ' ἡμῖν (31), ἀποστρεφίσθαι τὸν Θεὸν τοῦ ἀεὶ συνόντος αὐτῷ Λόγου μονογενοῦς, σοφίας ὄντος ἢ προσέχαιρην· οὕτω γὰρ οὐδὲ ἀεὶ χαίρων νοηθήσεται. » Ἰδοὺ ἡμεῖς μὲν ἐκ Πατέρων εἰς Πατέρας διαβεβηκέναι τὴν τοιαύτην διάνοιαν ἀπεδεικνύομεν· ὑμεῖς δὲ, ὡς νέοι Ἰουδαῖοι καὶ τοῦ Καίφα μαθηταί, τίνας ἄρα τῶν ρημάτων ὧν ἔχετε δεῖξαι Πατέρας; Ἄλλ' οὐδένα τῶν φρονιμῶν καὶ σοφῶν ἂν εἴποιτε· πάντες γὰρ ὑμᾶς ἀποστρέφονται πλὴν μόνου τοῦ διαβόλου· μόνος γὰρ ὑμῖν οὗτος τῆς τοιαύτης ἀποστασίας πατὴρ γέγονεν, ὁ καὶ κατὰ τὴν ἀρχὴν ὑμῖν ἐπισπεύρας τὴν ἀσέβειαν ταύτην, καὶ νῦν λοιδορεῖν τὴν οἰκουμένην σύνθεον πείσας ὑμᾶς, ὅτι μὴ τὰ

A multis in locis genitum eum dicunt, nusquam vero factum : ex quibus aperte convincuntur falsa de Domini generatione opinari, hi qui divinam ejus atque inexplicabilem generationem, factionem audent dicere. Itaque admirabilis divinaque unitas in tres divinitates non est separanda, neque factionis vocabulo dignitas summaque Domini magnitudo est diminuenda ; sed credendum est in Deum Patrem omnipotentem, et in Christum Jesum ejus Filium, et in Spiritum sanctum, ac Verbum Deo universorum esse unitum. *Ego enim, inquit, et Pater unum sumus* ; et, *Ego in Patre, et Pater in me est* . Ita scilicet divina Trinitas et sancta monarchie predictio integra servabitur. »

B 27. Quod autem Verbum ab æternitate sit cum Patre, nec alterius quam Patris substantiæ vel hypostasis proprius sit, ut declaravit synodus, liceat vos iterum a laborioso Origene audire. Nam quæ ille velut inquirens et disputans scripsit, non ita accipienda sunt, quasi sic ipse sentiret, sed ex eorum mente quibuscum disputat : at quæ fidenter definit et affirmat, hæc vera est viri hujus perquam studiosi sententia. Itaque post ea quæ exercitationis gratia ad hæreticos dixit, statim propriam ipse mentem his verbis exponit : « Si est imago Dei invisibilis, invisibilis quoque est ipsa imago. Quin etiam addere ausim cum sit similitudo Patris, non posse fieri ut aliquando non fuerit. Quando enim Deus, quem Joannes lucem appellat (nam *Deus lux est*), propriæ gloriæ splendore caruit, ut quis audeat principium existendi Filio tribuere, quasi scilicet antea non fuisset? Quandonam vero non erat Verbum, Verbum, inquam, quod et Patrem cognoscit, et est character ac imago ejusdem substantiæ, quæ digne nec exprimi, nec nominari, nec proferri possit? Intelligat enim qui dicere audeat, Fuit aliquando cum non esset Filius, idem esse ac si diceret, Sapientia aliquando non erat, Verbum non erat, et, Vita non erat. » Idem rursus ita alibi loquitur : « Verum nefas est, nec periculo vacat, propter nostram infirmitatem, Deum, quantum in nobis est, unigenito privare Verbo quod semper cum illo fuit, et illa erat sapientia qua delectabatur. » Alioquin eum non semper fuisse delectatum intelligendum erit. » En igitur nos quidem hanc sententiam a Patribus ad Patres transisse demonstramus : vos vero, o novi Judæi et Caiphæ discipuli, quos Patres qui vestris oculis faverint exhibere potestis? Nullum certe prudentem et sapientem unquam proferetis; omnes enim a vobis abhorrent præter unum diabolum, qui nempe solus hujus vestræ defectionis pater et auctor exstitit, vo-

* Joan. x, 30. * Joan. xiv, 10. * I Joan. i, 5. * Hebr. i, 3. * Prov. viii, 30.

(26) Reg. et Basil. ψευδῆ.

(27) Certe legendum ἀλλ' ἄ, idque omnino exigit sensus.

(28) Sic Reg. Alii et editi, τούτου. Mox Reg. Μετὰ γούν, ubi alii et editi Μετὰ οὖν.

(29) Editio Parisiensis particulam ὡς addit ante πρότερον, sed abest a mss. et edit. Commel.; eam tamen nihil vetat in Latino exprimi.

(30) Reg. εἰκὼν omittit.

(31) Sic Regius. Editi autem et alii, ἡμῶν.

Itaque primum impietatem hanc insemnavit, ac etiam nunc suadet ut oecumenicam synodum vestris maledictis insectemini, quia videlicet non vestra sed illa definierit quæ ab initio tradidere testes oculati qui et ministri Verbi fuere. Nam fides quam synodus scripto confessa est, ipsa vere est catholice Ecclesie, quam ut tuerentur, placuit beatis Patribus ita scribere, Arianamque hæresim condemnare. Hinc illi potissimum ob hanc causam synodum calumniari conantur. Nam non tam huiusmodi dictionibus cruciantur, quam quod inde etiam hæreticis audaciores.

28. Itaque cum suas illas voculas fuitiles esse tunc pateret, cumque tam facile eorum impietas semper convinceretur, vocem **184** ἀγενήτου, id est, non facti, a Græcis seu Gentilibus sunt mutuati, ut huiusmodi innixi vocabulo rursus inter res factas et creatas Dei Verbum, per quod res ipsæ factæ sunt, numerarent: tanta eorum est in propria impietate asserenda impudentia, tantave pertinacia in blasphemis adversus Dominum proferendis. Si igitur tantam præ se ferunt impudentiam, quia huius vocis significationem ignorant, sane id ab his ipsis, a quibus eam accepere, descendendum erat. Hi nempe mentem quam ex bono, et animam quam ex mente esse aiunt, quamvis unde illæ sint eis non lateat, tamen non-factas dicere nihil sunt veriti, non ignari scilicet se hoc vocabulo, nihil de primo principio, ex quo ipsæ quoque exortæ sunt, detrahere. Ita, inquam, illos quoque loqui decebat, aut certe nullo modo de his quæ ignorant, disserere. Quod si quid hæc vox significet, se intelligere putant, necesse omnino est ut ipsos interrogemus, maxime cum ea ex divinis litteris non sit collecta, sed nulla illi Scripturæ auctoritate fulci pro ipsa pugnent. Enimvero ego quidem memoravi qua de causa quoque sensu

(52) Editio Parisiensis, αἰρετικῶν. At mss. et editio Commel. αἰρέσεων. Nihilominus commodè redditur per vocem *heretici*.

(53) Sic Reg. et Basil. hic et deinceps. Ita quoque legit Ambrosius Camaldulensis, qui ipsam vocem Græcam in sua versione retinet. In Regio codice aliquot in locis ea vox cum duplici fuerat scripta, sed ibidem uno deleto emendata est. Legendum esse ἀγενήτου patet, quia hæc vox opponitur voci γενήτου, ut in Admonitione observatum est. Præterea Cyrillus Alexandrinus, qui id vocabulum in *Thesaurō*, assertionem primam, eodem modo explicat, quo infra Athanasius, illud per unicum v scribit. Hinc etiam editio Commeliniana et Parisiensis paulo post ἀγένητα per unicum v habent: licet aliis in locis hoc vocabulum per duplex v scribant. Porro forte a Platone hanc dictionem mutuati sunt Arianæ: is enim in *Phædro* animam ait esse ἀγένητον, quæ vox quoque per unum v ibidem scribitur. Hæc sunt Platonis verba: Πᾶσα ψυχὴ ἀθάνατος. Τὸ γὰρ δείκνυτον ἀθάνατον τὸ δ' ἄλλο κινεῖται, καὶ ὅτι ἄλλου κινούμενον, παύσαν ἔχον κινήσεως, παύσαν ἔχει ζωῆς. Μόνον δὲ τὸ αὐτὸ κινεῖται, ὅτε οὐκ ἀπολείπειν ἑαυτὸν, ὅποτε λήγει κινούμενον· ἀλλὰ καὶ τοῖς ἄλλοις, ὅσα κινεῖται, τοῦτο πηγὴ καὶ ἀρχὴ κινήσεως. Ἀρχὴ δὲ ἀγένητον. Ἐξ ἀρχῆς γὰρ ἀνάγκη πᾶν τὸ γινόμενον γίνεσθαι, αὐτὴν δὲ μὴδ' ἐξ ἐνός. Εἰ γὰρ ἐκ τοῦ ἀρχῆς γίνοντο,

ὁμότερα, ἀλλὰ ταῦτα γεγράψασιν, ἄπερ οἱ ἀπ' ἀρχῆς αὐτόπται καὶ ὑπηρέται τοῦ Λόγου γενόμενοι παραδεδώκασιν. Ἦν γὰρ ἡ σύνοδος ἐγγράφως ὁμολόγησε πίστιν, αὕτη τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας ἐστὶ. Ταύτην ἐκδικούντες οἱ μακάριοι Πατέρες οὕτως ἐγραψαν, καὶ κατέκριναν τὴν Ἀρείανην αἵρεσιν· διὸ μάλιστα καὶ διαβάλλειν τὴν σύνοδον ἐπιχειροῦσιν. Οὐ γὰρ αἱ λέξεις αὐτοὺς λυποῦσιν, ἀλλ' ὅτι ἐν αὐταῖς ἀπειδείχθησαν αἰρετικοί, καὶ τῶν ἄλλων αἰρέσεων (52) πολυμρότεροι.

convicti sunt non solum hæretici esse, sed aliis

28. Ἀμέλει τῶν λεγείδων αὐτῶν δεχθέντων τότε φαύλων, καὶ αἱ δὲ εὐελέγκτων ὄντων ὡς ἀσεβῶν, ἐχρήσαντο παρ' Ἑλλήνων λοιπὸν τὴν λέξιν τοῦ ἀγενήτου (53), ἵνα προφάσει καὶ τοῦτου τοῦ ὀνόματος ἐν τοῖς γενήτοις πάλιν καὶ τοῖς κτίσμασι συναριθμῶσι τὸν τοῦ Θεοῦ Λόγον, δι' οὗ αὐτὰ τὰ γενητὰ γέγονεν· οὕτως εἰσι πρὸς ἀσέβειαν ἀναίσχυντοι, καὶ πρὸς τὰς τοῦ Κυρίου βλασφημίας φιλόνοικοι. Εἰ μὲν οὖν, ἀγνοοῦντες τὸ ὄνομα, οὕτως ἀναίσχυντοῦσιν, εἶδε μαθεῖν αὐτοὺς παρὰ τῶν αὐτοῖς δεδωκότων αὐτὸ, ὅτι (34) καὶ ὃν λέγουσιν ἐκ τοῦ ἀγαθοῦ νοῦν καὶ τὴν ἐκ τοῦ νοῦ ψυχὴν, καίτοι γινώσκοντες τὸ ἐξ ὧν εἰσιν, οὐκ ἐφοβήθησαν ὁμῶς καὶ αὐτὰ εἰπεῖν ἀγένητα, εἰδότες, ὅτι, καὶ τοῦτο λέγοντες, οὐκ ἐλαττοῦσι τὸ πρῶτον, ἐξ οὗ καὶ ταῦτα πέφυκα· καὶ ἡ καὶ αὐτοὺς οὕτω λέγειν, ἡ μεθόλως λέγειν περὶ ὧν οὐκ ἴσασιν· εἰ δὲ νομίζουσι γινώσκειν, ἀναγκαῖον αὐτοὺς ἐρωτῆσαι, ἐπεὶ μάλιστα καὶ οὐκ (55) ἐστὶν ἐκ τῶν θείων Γραφῶν ἡ λέξις, ἀλλὰ πάλιν ἀγράφως λαλοῦντες φιλονεικοῦσιν. Ἐγὼ μὲν γὰρ τὴν αἰτίαν καὶ τὴν διάνοιαν, καθ' ἣν ἡ σύνοδος τὸ ἐκ τῆς οὐσίας καὶ τὸ ὁμοούσιον συμφώνως τοῖς ἐκ τῶν Γραφῶν περὶ τοῦ Σωτῆρος εἰρημένους, καὶ ὅσοι πρὸ αὐτῶν ἐξέθεντο Πατέρες καὶ ἐγραψαν,

οὐκ ἂν ἐξ ἀρχῆς γίγνοιτο. Ἐπειδὴ δὲ ἀγένητόν ἐστι, καὶ ἀδιάρθορον αὐτὸ ἀνάγκη εἶναι. Et paucis interjectis: Εἰ δ' ἐστὶ τοῦτο οὕτως ἔχον, μὴ ἄλλο τι εἶναι τὸ αὐτὸ αὐτὸ κινεῖται ἢ ψυχὴν, ἐξ ἀνάγκης ἀγένητόν τε καὶ ἀθάνατον ψυχὴ ἂν εἴη. Id est: Omnis anima est immortalis. Quod enim semper movetur, immortale est: quod autem movet aliud, et ab alio movetur, quandoquidem finem habet motus, vitæ quoque finem habet. Solum igitur illud quod seipsum movet, quia seipsum non deserit, nec moveri quidem unquam desinit: quin etiam cæteris quæ moventur, hic fons, hoc principium est motus. Principium autem est non-factum. Ex principio enim necesse est fieri omne quod fit, ipsum autem ex nullo fit: nam si principium ex aliquo fieret, non fieret ex principio. Quando vero non-factum est, nec idem posse corrumpi necesse est. Et paulo post: Porro si ita est non aliud esse id quod seipsum movet quam animam, necesse profecto fuerit animam esse et non-factam et immortalem. Hactenus Plato, qui tametsi hoc in loco animam non-factam esse asserit, alibi tamen, in *Timæo* videlicet, a summo Deo creatam fuisse diserite docet.

(34) Sic Reg. et Basil. At editio Commel. αὐτὰ ὅτι.

(55) Οὐκ deest in editione Commeliniana: sed habetur in mss. Reg. et Basil. atque ita legerant Ambr. Camald. et Nannius.

διηγησάμην· καὶ αὐτοὶ δὲ, εἰς τὰ ἄρα δύνανται, ἀποκρινέσθωσαν πῶς εὖρον τὴν ἀγραφὴν ταύτην λέξιν, ἣ ποῖς διανοίξ τὸν Θεὸν ἀγέννητον λέγουσι· διαφορῶν· γὰρ σημασίας ἔχειν τὸ ὄνομα ἀκήκοα. Λέγεσθαι γὰρ φασιν (36) ἀγέννητον τὸ μήπω μὲν γενόμενον, δυνάμενον δὲ γενέσθαι· καὶ πάλιν τὸ μήτε ὑπάρχον, μήτε δυνάμενον εἰς τὸ εἶναι γενέσθαι· καὶ τρίτον ἐστὶν αὐτοῦ σημαίνον· τὸ ὑπάρχον μὲν, μήτε δὲ γενητὸν, μήτε ἀρχὴν ἐσχηκὸς εἰς τὸ εἶναι, ἀλλ' αἰδιον ὢν καὶ ἀδιάφορον. Ἰσως μὲν οὖν τὰς πρώτας δύο διανοίας παρελθεῖν ἐβελήσωσι, διὰ τὸ ἐκείθεν (57) ἀποπον· κατὰ γὰρ τὴν πρώτην, ἔσται τὰ τε ἡδὴ γενόμενα καὶ τὰ προσδοκώμενα γενέσθαι ἀγέννητα· τὸ γὰρ δεύτερον πλέον ἔχει τοῦτο τὸ ἀποπον. Ἐπὶ δὲ τὴν τρίτην λοιπὸν βαδιῶνται, κατ' αὐτὴν ὀνομάζοντες τὸ ἀγέννητον. Ἀλλὰ καὶ τοῦτο λέγοντες, οὐδὲν ἡτόν εἰσιν ἀσβεῖς. Εἰ γὰρ τὸ μὴ ἔχον ἀρχὴν εἰς τὸ εἶναι, μηδὲ γενητὸν ἢ κτιστὸν, ἀλλ' αἰδιον ὢν, τοῦτο λέγουσιν ἀγέννητον, τούναντιον δὲ τοῦτον (58) εἶναι τὸν Θεοῦ Λόγον· τίς οὐ συνορᾷ τὴν πανουργίαν τῶν Θεομάχων; Τίς οὐκ ἂν αὐτοὺς οὕτω μαινομένους καταλιθώσκειν; Ἐπειδὴ γὰρ αἰσχύνονται προφέρειν ἐπὶ τὰ πρῶτα τῶν μύθων ἑαυτῶν λογάρια, ἐπ' οἷς κατεγνώσθησαν, ἄλλως πάλιν αὐτὰ σημαίνειν ἐπενόησαν οἱ δελαιοὶ διὰ τοῦ ὀνόματος τοῦ, ὡς αὐτοὶ λέγουσιν, ἀγέννητου. Εἰ γὰρ ὁ Υἱὸς τῶν γενητῶν ἐστὶ, δηλονότι ἐξ οὐκ ὄντων καὶ αὐτὸς γέγονε· καὶ εἰ ἀρχὴν ἔχει τοῦ εἶναι, οὐκ ἦν ἄρα πρὶν γεννηθῆ· καὶ εἰ μὴ ἐστὶν αἰδιος, ἦν ποτε ἥτις οὐκ ἦν.

rursus alio modo, nomine non facti, ut ipsi loquuntur, inter res factas numeretur, certe ipse quoque ex nihilo est factus: si item principium existendi habet, sane non erat ante quam genitus est: denique si

29. Ἐδεῖ οὖν, ταῦτα πάλιν αὐτοὺς φρονούντας, ἐν αὐτοῖς τοῖς ἰδίοις αὐτῶν (39) ῥήμασι σημαίνειν ἑαυτῶν τὴν ἑτεροδοξίαν, καὶ μὴ τῇ λέξει ᾗθεν τοῦ ἀγενήτου σκέπειν ἑαυτῶν τὴν κακόννοιαν. Ἀλλ' οὐ ποιοῦσι τοῦτο οἱ κακοήθεις, πάντα δὲ κατὰ τὸν πατέρα ἑαυτῶν τὸν διάβολον μετὰ πανουργίας πράττουσιν. Ὡς γὰρ ἐκείνος μετὰ ἁλλοτρίων ἐνδυμάτων ἀπατᾷ ἐπιχειρεῖ, οὕτως οὗτοι τὸ ἀγέννητον ὀνομάζειν ἐπενόησαν, ἵνα, προσποιούμενοι τὸν Θεὸν εὐφημεῖν, κεκρυμμένην ἔχωσι τὴν κατὰ τοῦ Κυρίου βλασφημίαν, καὶ μετὰ καλύμματος αὐτὴν ἄλλως σημαίνωσιν. Ἀλλὰ καὶ τοῦτο τοῦ σοφίσματος αὐτῶν (40) γνωσθέντος, τί ἄρα πάλιν αὐτοῖς ἕτερον περιλείπεται, λεγέτωσαν. Εὖρομεν, φασιν οἱ κακοῦργοι, καὶ προτιθέντες τοῖς προτέροις λέγουσιν ἀγέννητον εἶναι τοῦτο, τὸ μὴ ἔχον τοῦ εἶναι τὸν αἴτιον, ἀλλὰ καὶ τοῖς γενητοῖς αὐτὸν αἴτιον εἰς τὸ γενέσθαι τυγχάνοντα. Ἀχάριστοι καὶ τῷ ὄντι τῶν Γραφῶν ἀνήκοοι, οἱ μὴ διὰ τὴν τὴν εἰς τὸν Θεὸν, ἀλλὰ διὰ τὴν εἰς τὸν Υἱὸν ἀτιμίαν πάντα καὶ ποιοῦντες καὶ λαλοῦντες, οὐκ εἰδότες, ὅτι ὁ τὸν Υἱὸν ἀτιμάζων ἀτιμάζει τὸν Πατέρα. Πρῶτον μὲν γὰρ, κἂν οὕτω τὸν Θεὸν ὀνομάζωσιν, οὐ δείκνυται τῶν γενητῶν ὁ Λόγος. Τῆς γὰρ οὐσίας τοῦ Πατρὸς ὡς γέννημα πάλιν, οὕτω

(36) Sic Regius. Editi vero, φασιν.

(37) Ita Reg. et Basil. Editio autem Commel. διὰ τε ἐκείθεν.

A synodus has voces ex substantia et consubstantialis congruenter his, quæ ex Scriptoris de Salvatore dicta sunt, ediderit: qui item Patres ante synodum iisdem usi fuerint: ipsi autem, si utique possint, respondeant, quonam modo hoc vocabulum, quod quidem in Scriptura non exsistat, repererint, vel quo sensu Deum non-factum dicant: siquidem multas huic voci inesse significationes audiui. Aiunt enim non-factum dici, quod nondum factum est, potest tamen fieri: item, quod nec exsistit, nec fieri potest ut sit: tertio, quod exsistit quidem, nec tamen est factum, neque principium habuit ut esset, sed quod æternum et incorruptum est. Fortassis quidem priores duas significationes rejecerint, ob ea quæ inde proveniunt, absurda. Si enim prima admittatur significatio, certe quæ jam facta sunt, et quæ fieri debent, non-facta erunt dicenda. Nam quod ad secundam attinet, ea utique magis adhuc erit absurda. Restat igitur ut tertiam amplectantur, atque eo sensu hanc vocem, non-factum, intelligant. Verum etiamsi id dixerint, nihilominus impii habendi sunt. Si enim quod nullum habet principium ex quo sit, quodque nec factum vel creatum, sed æternum est, id non-factum appellent, contendantque Dei Verbum contrario se habere modo, cui, quæso, non perspicua est impiorum astutia? Quis illos ita insanientes lapidibus non obruat? Cum enim priores suarum fabularum vocolas, propter quas merito sunt condemnati, jam proferre erubescant, easdem excogitato, ingerere sunt conati. Nam si Filius nihilo est factus: si item principium existendi habet, æternus non est, fuit aliquando cum non esset.

185 29. Profecto illos ita denuo sentientes æquum erat iisdem suis verbis propriam sententiam significare, non autem suam pravitatem voce non-facti obtegere. Verum id agere noluerunt perversi homines, sed omnia subdole ad exemplum sui patris diaboli fecere. Ut enim ille alienis indutus vestibus fallere nititur; ita isti vocabulum non-facti excogitavere, ut digne de Deo loqui simulantes, occulte adversus Dominum proferrent blasphemiam, quam scilicet cum hujusmodi involucro aliis innuerent. Verum cum cognitum sit hoc illorum artificium, quid jam aliud sibi supersit respondeant. Invenimus, inquit improbi, qui nimirum præter priores significationes aiunt id non-factum esse, quod non habet existendi causam sive auctorem, sed ipsum rebus factis existendi causa est. Ingrati sane illi vereque Scripturarum imperiti, qui non ut Deum honorent, sed ut Filium ignominia afficiant, nihil non faciunt vel dicunt. Nesciunt videlicet quod qui Filium spernit, spernit et Patrem. Namque primo, etiamsi Deum ita appellaverint, non inde tamen conficitur Verbum ex factis rebus esse. Ut enim ipse fetus est substantiæ Patris, sic apud illum perpetuo exsistit. Nec enim hoc

(38) Lege τούτων.

(39) Reg. ἑαυτῶν.

(40) Sic Reg. At alii et editi, αὐτοῖς.

nomen naturam Filii destruit, neque vox ista non-facti refertur ad Filium, sed ad ea quæ per Filium facta sunt : ac quemadmodum qui architectum, domus vel urbis ædificatorem appellat, non huiusmodi vocabulo filium ex ipso genitum comprehendit, sed hoc nomine, quod quidem illi ob suam in ædificiis construendis artem et scientiam tribuitur, significat eum similem non esse his quæ ab ipso facta sunt : cum autem architecti naturam idem non ignoret, novit quoque eum, qui ex illo genitus est, alium omnino esse ab illis ædificiis : ac proinde propter filium, ipsum patrem vocat ; et propter opera, creatorem et effectorem : eodem plane modo, qui Deum non-factum dicit, ex ipsis operibus eum ita nominat, significatque illum non solum non esse factum, sed potius rerum factarum auctorem esse. Verbum autem aliud a factis rebus esse idem novit, solumque proprium Patris setum esse, per quem etiam omnia facta sunt ac consistunt.

30. Nec enim ipsi quoque prophetae, qui Deum omnipotentem appellabant, eum hoc exornabant nomine, ut indicarent Verbum unum esse ex omnibus ; quippe cum illis perspectum esset Filium alium esse a factis rebus ; cumque ob suam cum Patre similitudinem, omnium quoque esse Dominum : sed quia omnium quæ per Filium fecit, ipse Dominus est, eorumque potestatem Filio dedit, qua data, ipse rursus omnibus per Verbum dominatur : similiter Deum, Dominum virtutum dicere, non quia Verbum una etiam esset ex illis virtutibus, sed quia et Filii Pater, et virtutum per Filium factarum Dominus est. Nam et ipsum etiam Verbum quod est in Patre, horum omnium Dominus est, omniaque habet in potestate, quandoquidem Filii sunt omnia quæ Pater habet. Ut igitur hic est illarum dictionum sensus, sic qui Deum non-factum cupit dicere, dicat sane si prorsus ita ipsi videtur : verum non eo utatur nomine ut significet Verbum rebus factis annumerandum esse ; sed quia Deus, ut supra dixi, non solum non est factus, sed et rerum factarum per proprium Verbum effector est. Namque etiam cum talis dicitur Pater, **186** nihilominus Verbum et imago Patris et eidem consubstantialis est, ac proinde cum ejus sit imago, aliud certe a rebus factis et ab omnibus esse dicendum est. Cujus enim est imago, ejus et proprietatem et similitudinem habet, adeo ut qui Patrem non-factum et omnipotentem appellat, is in non-facto et omnipotente huius Verbum et sapientiam, quæ ipse est Filius, intelligat. Verum egregii illi atque ad impietatem proclives homines nomen non-facti excogitare non ut Deum honorarent, sed ut signum suæ erga Salvatorem malevolentiae exhiberent. Si enim Dei honor et veneratio illis curæ fuisset, satius sane

A παρ' αὐτῷ ἐστὶν ἀδελφός. Οὐ γὰρ τὸ ὄνομα τοῦτο παραιρεῖ τὴν τοῦ Λόγου φύσιν, οὐδὲ πάλιν τὸ ἀγέννητον πρὸς τὸν Υἱὸν ἔχει τὸ σημαίνον, ἀλλὰ πρὸς τὰ διὰ τοῦ Υἱοῦ γενόμενα· καὶ ὥσπερ ὁ τὸν ἀρχιτέκτονα προσφωνῶν καὶ λέγων δημιουργὸν οἰκίας ἢ πόλεως οὐ συναριθμεῖ τῷ ὀνόματι τοῦτον τὸν ἐξ αὐτοῦ γεννηθέντα υἱὸν, ἀλλὰ διὰ μὲν τὴν εἰς τὰ ἔργα τέχνην καὶ τὴν ἐπιστήμην, σημαίνων μὴ εἶναι αὐτὸν τοιοῦτον οἷά ἐστι τὰ παρ' αὐτοῦ γενόμενα, δημιουργὸν αὐτὸν καλεῖ· τὴν δὲ φύσιν τοῦ ποιήσαντος εἰδὼς, οἶδεν ἄλλον εἶναι παρὰ ταῦτα τὸν ἐξ αὐτοῦ γεννηθέντα· καὶ διὰ μὲν τὸν υἱὸν, πατέρα αὐτὸν καλεῖ, διὰ δὲ τὰ ἔργα κτίστην καὶ ποιητὴν· τὸν αὐτὸν τρόπον ὁ λέγων οὕτω τὸν Θεὸν ἀγέννητον ἐκ τῶν ἔργων αὐτῶν (41) ὀνομάζει, σημαίνων μὴ μόνον μὴ εἶναι αὐτὸν γεννητὸν, ἀλλ' ὅτι καὶ τῶν γεννητῶν (42) ποιητὴς ἐστίν· οἷδε μέντοι τὸν Λόγον ἄλλον ὄντα τῶν γεννητῶν, καὶ μόνον ὄντιον τοῦ Πατρὸς γέννημα, δι' οὗ καὶ τὰ πάντα γέγονε καὶ συνέστηκε.

30. Καὶ γὰρ καὶ παντοκράτορα τὸν Θεὸν οἱ προφηταὶ λέγοντες, οὐ διὰ τὸ εἶναι τὸν Λόγον ἓνα τῶν πάντων, οὕτως αὐτὸν ἐπεκαλοῦντο, ᾗδισαν γὰρ τὸν Υἱὸν ἄλλον ὄντα τῶν γεννητῶν, καὶ πάντων καὶ αὐτὸν κρατοῦντα, κατὰ τὴν τοῦ Πατρὸς ὁμοιότητα· ἀλλ' ὅτι πάντων, ὧν διὰ τοῦ Υἱοῦ πεποίηκεν, αὐτὸς κρατεῖ, τοῦτον τε τὴν ἐξουσίαν τῷ Υἱῷ δέδωκε, καὶ δεδωκώς, πάλιν αὐτὸς τῶν πάντων διὰ τοῦ Λόγου κυριεύει· πάλιν τε Κύριον τῶν δυνάμεων λέγοντες τὸν Θεὸν, οὐ διὰ τὸ εἶναι καὶ τὸν Λόγον ἓνα τούτων τῶν δυνάμεων, τοῦτ' ἔλεγον (43), ἀλλ' ὅτι τοῦ μὲν Υἱοῦ Πατὴρ ἐστίν, τῶν δὲ διὰ τοῦ Υἱοῦ γενομένων δυνάμεων Κύριός ἐστι. Καὶ γὰρ καὶ αὐτὸς (44) πάλιν ὁ Λόγος ἐν τῷ Πατρὶ ὢν, πάντων τούτων ἐστὶ Κύριος, καὶ πάντων κρατεῖ· πάντα γὰρ ὅσα ἔχει ὁ Πατὴρ, τοῦ Υἱοῦ ἐστίν. Ὅσπερ οὖν τοῦτο τοιοῦτον ἔχει τὸν νοῦν (45), οὕτως ὁ βουλούμενος λέγειν τὸν Θεὸν ἀγέννητον λεγέτω μὴν, εἰ ἀπαξ οὕτως αὐτῷ δοκεῖ, μὴ μέντοι διὰ τὸ εἶναι τὸν Λόγον τῶν γεννητῶν, ἀλλ' ὅτι, καθὰ προείπον, ὁ Θεὸς οὐ μόνον οὐκ ἐστὶ γεννητός, ἀλλὰ καὶ τῶν γεννητῶν ποιητὴς ἐστὶ διὰ τοῦ ἰδίου Λόγου. Καὶ γὰρ καὶ οὕτω λεγομένου τοῦ Πατρὸς, πάλιν εἰκὼν ὁ Λόγος ἐστὶ καὶ ὁμοούσιος τοῦ Πατρὸς· εἰκὼν δὲ ὢν αὐτοῦ, ἄλλος ἂν εἴη τῶν γεννητῶν καὶ τῶν πάντων· οὐ γὰρ ἐστὶν εἰκὼν, τούτου καὶ τὴν ἰδιότητα καὶ τὴν ὁμοίωσιν ἔχει, ὥστε τὸν λέγοντα ἀγέννητον καὶ παντοκράτορα τὸν Πατέρα, νοεῖν ἐν τῷ ἀγενήτῳ καὶ τῷ (46) παντοκράτορι καὶ τὸν τούτου Λόγον καὶ τὴν σοφίαν, ἣτις ἐστὶν ὁ Υἱός. Ἄλλ' οἱ θαυμαστοὶ καὶ εἰς ἀσέβειαν εὐχερεῖς, οὐ τῆς εἰς τὸν Θεὸν τιμῆς φροντίζοντες, ἐφεύρον τὸ ὄνομα τοῦ ἀγενήτου, τῆς δὲ κατὰ τοῦ Σωτῆρος χάριν κακονοίας· εἰ γὰρ ἐμελλεν αὐτοῖς τιμῆς καὶ εὐφροσύνης, εἶδε μᾶλλον καὶ τοῦτο βέλτιον ἢν Πατέρα τὸν Θεὸν εἰδέναι τε καὶ λέγειν αὐτοῦς, ἢ ἐκείνους ὀνομάζειν

(41) Basil. αὐτόν.

(42) Sic Reg. At alii et editio Commel. γεννημάτων.

(43) Sic Reg. et Basil. Alii vero et editi, τοῦτ'.

ἔλεγον.

(44) Sic Reg. At alii et editi, καὶ γὰρ αὐτός.

(45) Reg. τὸν τοιοῦτον ἔχει νοῦν.

(46) Sic Reg. Alii autem et editi τῷ omittunt.

αὐτοὺς· λέγοντες μὲν γὰρ ἐκείνοι τὸν Θεὸν ἀγέννητον, ἐκ τῶν γενομένων αὐτὸν, καθὰ προσέειπον, ποιήτην μόνον λέγουσιν, ἵνα καὶ τὸν Λόγον ποίημα σημανώσιν κατὰ τὴν ἰδίαν ἡδονήν· ὃ δὲ τὸν Θεὸν Πατέρα λέγων εὐθὺς ἐν αὐτῷ καὶ τὸν Υἱὸν σημαίνει, καὶ οὐκ ἀγνοήσει, ὅτι, Υἱοῦ ὄντος, διὰ τοῦ Υἱοῦ τὰ γενόμενα ἐκτίσθη πάντα.

Filium quoque intelligit, nec dubitare potest quin, si Filius existat, res factæ omnes per Filium sint creatæ.

31. Οὐκοῦν καὶ μᾶλλον ἢ (47) ἀληθέστερον ἂν εἴη τὸν Θεὸν ἐκ τοῦ Υἱοῦ σημαίνειν καὶ Πατέρα λέγειν, ἢ ἐκ μόνων τῶν ἔργων ὀνομάζειν καὶ λέγειν αὐτὸν ἀγέννητον· τοῦτο μὲν γὰρ τὰ ἐκ τοῦ βουλήματος τοῦ Θεοῦ διὰ τοῦ Λόγου γενόμενα ἔργα σημαίνει· τὸ δὲ τοῦ Πατρὸς ὄνομα τὸ ἴδιον ἐκ τῆς οὐσίας αὐτοῦ γέννημα γνωρίζει. Ὅσῳ δὲ ὁ Λόγος τῶν γεννητῶν διαφέρει, τοσούτον καὶ πλεόν τὸ λέγειν τὸν Θεὸν Πατέρα τοῦ λέγειν ἀγέννητον διαφέρει ἂν· καὶ γὰρ τοῦτο μὲν ἀγραφον καὶ ὑποπτον, ποικίλην ἔχον τὴν σημασίαν ἐστίν· ἐκείνῳ (48) δὲ ἀπλοῦν καὶ ἔγγραφον, καὶ ἀληθέστερον, καὶ μόνον σημαίνει τὸν Υἱόν. Καὶ τὸ μὲν ἀγέννητον παρ' Ἑλλήνων εὐρηται τῶν μὴ γινωσκόντων τὸν Υἱόν· τὸ δὲ Πατὴρ παρὰ τοῦ Κυρίου ἡμῶν ἐγνωσθὲ καὶ κεχάριται· καὶ γὰρ εἰδὼς αὐτοῦς τίνας ἐστὶν Υἱὸς, ἔλεγεν· Ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ, καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἐμοί· καὶ, Ὁ ἑωρακὴς ἐμὲ, ἑώρακε τὸν Πατέρα· καὶ, Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἐσμεν· καὶ οὐδαμοῦ φαίνεται τὸν Πατέρα καλῶν ἀγέννητον αὐτός· ἀλλὰ καὶ ἡμᾶς εὐχεσθαι διδάσκων οὐκ εἶπεν· Ὅταν δὲ προσεύχησθε, λέγετε· Θεὲ ἀγέννητε (49)· ἀλλὰ μᾶλλον· Ὅταν προσεύχησθε, λέγετε· Πάτερ ἡμῶν ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς· καὶ τὸ κεφάλαιον δὲ τῆς πίστεως ἡμῶν εἰς τοῦτο συντείνειν ἠθέλησεν. Ἐκέλευσε γὰρ ἡμᾶς βαπτίζεσθαι οὐκ εἰς ὄνομα ἀγενήτου καὶ γεννητοῦ, οὐδὲ εἰς ὄνομα ἀκτίστου καὶ κτισματος, ἀλλ' εἰς ὄνομα Πατρὸς καὶ Υἱοῦ καὶ ἁγίου Πνεύματος· οὕτω γὰρ τελειούμενοι υἱοποιούμεθα καὶ ἡμεῖς· ἀληθῶς, καὶ τὸ τοῦ Πατρὸς δὲ ὄνομα λέγοντες, ἐπιγινώσκωμεν ἐκ τοῦ ὀνόματος τούτου καὶ τὸν ἐν τῷ Πατρὶ Λόγον. Εἰ δὲ καὶ Πατέρα θέλει λέγειν ἡμῶν τὸν ἴδιον ἑαυτοῦ Πατέρα, οὐ χρὴ διὰ τοῦτο συνεκτείνειν ἑαυτοὺς τῷ Υἱῷ κατὰ τὴν φύσιν· καὶ τοῦτο γὰρ δι' αὐτὸν λέγεται παρ' ἡμῶν. Ἐπειδὴ γὰρ τὸ ἡμέτερον ὁ Λόγος ἐφόρεσε σῶμα, καὶ γέγονεν ἐν ἡμῖν· ἀκολουθῶν διὰ τὸν ἐν ἡμῖν Λόγον καὶ ἡμῶν ὁ Θεὸς· λέγεται Πατὴρ. Τὸ γὰρ ἐν ἡμῖν Πνεῦμα τοῦ Λόγου δι' ἡμῶν τὸν ἑαυτοῦ Πατέρα ὡς ἡμῶν ὀνομάζει· οὕτως δὲ (50) τοῦ Ἀποστόλου νοῦς ἐστὶ λέγοντος· Ἐξ' ἀπέστειλεν ὁ Θεὸς τὸ Πνεῦμα τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ εἰς τὰς καρδίας ἡμῶν κρᾶζον· Ἀββὰ ὁ Πατὴρ.

32. Ἀλλ' ὥσῳ καὶ διὰ τὸ ὄνομα τὸ ἀγέννητον ἐλεγχθέντες, πονηροὶ τὸν τρόπον ὄντες, ἐβελλήσουσι καὶ αὐτοὶ λέγειν· Ἐδεῖ καὶ περὶ τοῦ Κυρίου καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐκ τῶν Γραφῶν τὰ

A erat præstabatque illos Deum, Patrem agnoscere et dicere, quam eum huiusmodi nomine vocare. Cum enim illi Deum non-factum appellant, illum ex rebus factis, ut supra dixi, effectorem tantum dicunt, ut scilicet Verbum quoque factum esse significant, quod quidem plurimum ipsis arridet. Qui vero Deum, Patrem nominat, statim in illo si Filius existat, res factæ omnes per Filium sint creatæ.

31. Itaque melius veriusve fuerit Deum ex Filio significare Patremque dicere, quam eum ex solis operibus non-factum appellare. Nam id quidem nomen opera ex Dei voluntate per Verbum facta indicat: Patris autem nomen proprium ex ejus substantia fetum significat. Quantum autem est discriminis Verbum inter et res factas, tantum et amplius differt Deum, Patrem dicere, et non-factum appellare. Hoc enim nomen in Scripturis non existat suspectumque est, ac variam habet significationem. At simplex est aliud nomen, habeturque in Scripturis, ac veritati magis est consentaneum, eoque solus Filius significatur. Præterea, nomen non-facti a gentilibus qui Filium non cognoscunt inventum est: at Patris nomen ab ipso Domino nostro probatum et datum est. Ipse enim, qui certe cujus Filius esset, non nesciebat, ait: *Ego in Patre, et Pater in me est*¹¹, et: *Qui videt me, videt et Patrem*¹², et: *Ego et Pater unum sumus*¹³. Nullo autem in loco Patrem ipse non-factum vocat. Quin etiam cum nos orare docuit, non dixit: Cum oratis, dicite: Deus non-factus. Sed potius: Cum oraveritis, dicite: *Pater noster qui es in cælis*¹⁴. Nostrum quoque fidei caput eodem voluit spectare. Nec enim nos in nomine non-facti et facti, vel in nomine non-creati et creati baptizari jussit, sed in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti. Ita enim nos initiati vere efficitur filii Dei, et Patris nomen pronuntiantes, ex hoc nomine Verbum, quod in Patre est, cognoscimus. Licet porro proprium sui ipsius Patrem, nostrum quoque Patrem appellari concedat, non tamen ideo nos cum Filio secundum naturam exæquare debemus. Nempe is ipse causa est cur ita etiam a nobis appelletur. Quia enim Verum corpus nostrum assumpsit, et inter nos versari voluit; convenienter ob Verbum quod apud nos est, noster quoque Pater Deus ipse dicitur. Nam Verbi Spiritus qui in nobis est, per nos suum ipsius Patrem tanquam nostrum appellat. Ea sane mens est Apostoli dicentis: *Nisi Deus Spiritum Filii sui in corda nostra clamantem: Abba Pater*¹⁵.

32. Verum fortassis ipsi tandem convicti nomen non-facti inepte usurpasse, hæc nobis pro sua improbitate velint reponere: Decuisset igitur nihil de Domino et Salvatore nostro Jesu Christo dicere,

¹¹ Joan. xiv, 10. ¹² ibid. 9. ¹³ Joan. x, 30. ¹⁴ Matth. vi, 9. ¹⁵ Galat. iv, 6.

(47) *H deletum est in Regio codice.

(48) Sic Reg. Alii autem et editi, ἐκείν.

(49) Sic Reg. At alii et editi, Θεὸς ἀγέννητος.

(50) Sic Reg. In aliis vero et editis δὲ δεῖ.

nisi quæ de illo in Scripturis habentur, non vero vocabula, quæ in Scripturis non exsunt, inducere. Ita sane oportuisse ego quoque consenserim: siquidem longe aptiora sunt veritatis argumenta quæ ex Scripturis eruuntur, **187** quam quæ aliunde. Verum, uti jam dixi, perversitas astutiaque et versatilis Eusebianorum impietas episcopos impulit, ut verba, quibus illorum impietas everteretur, liquidius exponerent. Itaque probavimus ea, quæ a synodo scripta sunt, rectum sensum continere: at contra ostensum est et fuit admodum Arianorum voculas, et pravos mores esse. Nam et ipsum non-facti vocabulum quod propriam habet significationem et pie proferri potest, illi ad Salvatoris contumeliam, prout ipsis placet, usurpant, idque eo tantum animo ut veluti gigantes cum Deo pugnent. Verum neque cum illas voculas proponerent, damnationem potuerunt effugere; nec ipsi, cum id vocabulum non-facti, quod quidem recte et pie adhiberi potest, perverse intelligerent, latere usquam potuerunt: sed semper cum rubore fuerunt victi, eorumque hæresis ubique est proscripta. Hæc quidem quæ tunc in synodo acta esse memini, ut potui, memoravi: nec tamen me fugit pertinaces Christi hostes neque his auditis esse a sententia discessuros, sed novas potius rationes perquisituros, istisque alias rursus addituros. Nam, ut prophetæ verbis utar, *Si mutare potest Æthiops pellem suam, aut pardus varietates suas*¹⁸, sane illi quoque qui impii esse didicerunt, pie sentire in animum inducent. Tu autem, charissime, hæc ut acceperis, tecum, quæso, perlege: quæ si tibi recta esse videbuntur, ea fratribus qui tunc forte aderunt legas velim, ut illi, his auditis, zelum quidem synodi in tuenda veritate, et in explicanda sententia accusationem approbent; Arianorum autem Christi hostium condemnent pervaciam et vanas rationes, quas impiæ suæ hæresis propugnandæ causa sibi ipsis sunt commenti: quoniam Deum et Patrem decet gloria, honor et adoratio, una cum principii experte ejusdem Filio et Verbo, necnon sanctissimo ac vivifico Spiritu, nunc et in infinita sæcula sæculorum. Amen.

¹⁸ Jerem. xiii, 23.

(51) Sic Reg. et Basil. At alii et editi xal omittunt.

(52) Sic Reg. et Basil., quæ et legit Ambros. Ca-

περι αὐτοῦ γεγραμμένα λέγεσθαι, καὶ (51) μὴ ἀγρά-
φους ἐπιστάγεσθαι λέξεις. καὶ ἔδει, φαίην ἂν καὶ
ἐγωγε· ἀκριβέστερα γὰρ ἐκ τῶν Γραφῶν μᾶλλον ἢ
ἐξ ἐτέρων ἐστὶ τὰ τῆς ἀληθείας γνωρίσματα. Ἄλλ'
ἡ κακοήθεια καὶ μετὰ πανουργίας παλιμβολοὺς ἀσε-
βεια τῶν περὶ Εὐσέβιον ἠγάγασε, καθὰ προείπον,
τοὺς ἐπισκόπους λευκότερον ἐκθέσθαι τὰ τὴν ἀσε-
βειαν αὐτῶν ἀνατρέποντα ῥήματα· καὶ τὰ μὲν παρὰ
τῆς συνόδου γραφέντα διάνοιαν ὀρθὴν ἔχοντα δέδει-
κται· τῶν δ' Ἀρειανῶν καὶ τὰ λογάρια σαθρά, καὶ
ὁ τρόπος πονηρὸς ἐφάνη. Καὶ γὰρ καὶ τὸ ἀγέννητον
ὄνομα ἰδίαν ἔχον διάνοιαν, καὶ δυνάμενον εὐσεβῶς
προφέρεσθαι, αὐτοὶ πάλιν κατὰ τὴν ἰδίαν ἐνθούμῃσιν,
ὡς ἠθέλησαν, ὀνομάζουσιν ἐπ' ἀτιμία τοῦ Σωτῆρος.
ἵνα μόνον ὡς γίγαντες θεομαχεῖν φιλονεικῶσιν. Ἄλλ'
οὔτε ἐκείνα τὰ λογάρια προφέροντες ἔμειναν ἀκα-
τάγνωστοι, οὔτε τὸ ἀγέννητον καλῶς καὶ εὐσεβῶς
δυνάμενον ὀνομάζεσθαι, ὅμως, κακῶς αὐτοὶ φρο-
νοῦντες, λαθεῖν οὐκ ἠδυνήθησαν· κατησχύνθησαν
γὰρ ἐν πᾶσι, καὶ ἡ αἵρεσις αὐτῶν ἐσθητικαίῃ παν-
ταχοῦ. Ταῦτα μὲν, ὡς ἠδυνήθη, ἀπομνημονεύσας
τὰ ἐν τῇ συνόδῳ τότε πραχθέντα δεδήλωκα· οἶδα
δὲ, ὅτι τῶν Χριστομάχων οἱ φιλέριδες οὐδὲ τούτων
ἀκούσαντες μεταβάλλεσθαι θελήσουσιν, ἀλλὰ περι-
δραμοῦνται πάλιν ἐτέρας ζητοῦντες προφάσεις, καὶ
μετὰ ταύτας πάλιν ἐτέρας ἐπινοήσουσι. Κατὰ γὰρ
τὸ προφητικόν· *Εἰ ἀλλάξεται Αἰθίοψ τὸ δέρμα*
αὐτοῦ, καὶ ἀρδαλις τὰ ποικίλματα αὐτῆς, καὶ
αὐτοὶ θελήσουσιν εὐσεβῶς φρονεῖν. μεμαθηκότες
ἀσεβεῖν. Σὺ μέντοι, ἀγαπητέ, δεξιόμενος, ἐντυχὲ κατὰ
σαυτόν· καὶ εἰ δοκιμάσεις καλῶς ἔχειν, ἀνάγνωθι
καὶ τοῖς τότε παροῦσιν ἀδελφοῖς, ἵνα καὶ αὐτοὶ,
ταῦτα μαθόντες, ἀποδέξωνται μὲν τῆς συνόδου τὴν
ζῆλον τῆς ἀληθείας, καὶ τὴν τῆς διανοίας ἀκριβειαν·
καταγνώσι δὲ τῆς τῶν Χριστομάχων Ἀρειανῶν, καὶ
τῶν ματαίων προφάσεων αὐτῶν, ἃς (52) τῆς ἀσε-
βοῦς ταυτῶν χάριν αἰρέσεως ἀναπλάττειν ἐν αὐτοῖς
μεμελετήκασιν· ὅτι τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ πρέπει δόξα,
τιμὴ καὶ προσκύνησις, σὺν τῷ συνανάρχῳ αὐτοῦ
Υἱῷ καὶ Λόγῳ, ἅμα τῷ παναγίῳ καὶ ζωοποιῷ
Πνεύματι, νῦν καὶ εἰς τοὺς ἀτελευτήτους αἰῶνας
τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

mald. Hæc vero usque ad ὅτι desunt in aliis et edit. Commel.

EUSEBII CÆSARIENSIS

EPISTOLA

AD SUE PAROECIE HOMINES

Vide in Eusebio Cæsariensi, tom. XX hujus editionis Patrum Græcorum.

ADMONITIO

IN EPISTOLAM DE SENTENTIA DIONYSII.

I. Quam hactenus sectati sumus temporis rationem, haud certis notis in hac epistola deprehendere valemus; solo quippe Dionysii vindicandi studio incensus Athanasius nullatenus fere attingit illorum temporum conditionem. Non desunt tamen conjecturae quæ nos moveant ad eam post tractatum seu epistolam de Nicænis decretis reponendam. Nam eodem ferme tempore conscriptam indicant quæ num. 19 leguntur, Arianos scilicet adversus Nicænam synodum tum passim et ubique obmurmurasse, quod præcedentis epistolæ tempori apprimè congruit. Item ex modo hujus epistolæ oriendæ haud leve ducitur argumentum: etenim iisdem fere verbis initio adhibitis, hanc perinde atque præcedentem, ad virum dirigit controversiis Catholicos inter Arianosque habitis interesse solitum, unde augurari licent ad eundem ipsum utramque fuisse missam. Imo subodoramur hujus scribendæ occasionem ex præcedenti obortam esse: quippe cum ibi Dionysii locum pro tuenda adversus Arianos τοῦ ὁμοούσιου voce attulisset Athanasius; hæc causa fuisse videtur cur Ariani Dionysii scripta ad suam sententiam detorquere nequidquam tentarent. Sed hæ conjecturae non omnem prorsus amoveant dubitandi locum.

II. Ariani itaque Catholicorum argumentis passim confutati, suam hæresim Dionysii Alexandrini episcopi auctoritate fulcire nisi sunt, prolatis ejusdem litteris anno 263 conscriptis: ubi dum Sabellianorum confutaret errorem, in similitudines quasdam inciderat, quibus, licet præter auctoris mentem, læsa videretur Verbi divinitas. Verum ea de re postea apud gentilem suum Dionysium Romanum accusatus libros quosdam Apologiamque conscripsit ad eam propulsandam criminationem. Ex his autem postremis decessoris sui scriptis Athanasius luculenta quædam excerpit loca, quibus peropportune Arianicam recondit impudentiam, Catholicumque Dionysium plane commonstrat, et ab Arii sententia alienissimum.

III. Eximia porro hic obvia Dionysii loca, quibus tertio sæculo Dionysii adversariorum depulsa crimination; quarto, Arianorum calumnia simul et prava doctrina confutata est; pari hodieque vi polleant ad novos refellendos Arianos, qui Verbi deitatem haud minore quam prisci illi impietate oppugnant: quique suam sententiam venditant ut prioribus Ecclesiæ sæculis vulgo 188-191 receptam. Namque, ut cætera taceam, ex iis quæ num. 19 habentur planum est voces illas, ἐκ τῆς οὐσίας, et ὁμοούσιον, jam tum usitatas vulgatasque fuisse; ita ut de Filio loquentem ea verba impugnasse erroneum haberetur; omisiisse, suspiciosum. Eminent vero omnibus aliis Dionysii dictis, hæc præclara, aureisque apicibus exaranda sententia, qua omnes profligantur adversus Trinitatem obortæ hæreses, num. 17: Οὕτω μὲν ἡμεῖς εἰς τε τὴν Τριάδα τὴν Μονάδα πλάτυνομεν ἀδιαίρετον, καὶ τὴν Τριάδα πάλιν ἀμετέωρον εἰς τὴν Μονάδα συγκεφαλαιούμεθα. Sic nos quidem Unitatem indivisibilem in Trinitatem dilatamus, ac vicissim Trinitatem, quæ imminui nequit, in Unitatem contrahimus. Hæc, inquam, sententia quæ in omnibus Græcis Athanasii editis hactenus desiderabatur, jam primo Græce prodit omnium fide manuscriptorum restituta. Collapsa quippe fuit, quod voces Τοιάδα et Μονάδα similiter omnino desinerent.

IV. Et vero non hæc una ex Græco textu exciderat sententia: multæ quippe aliæ sunt in hac epistola amanuensium vitio omissæ, quod videlicet duæ consequenter positæ clausulæ, vel eadem vel similiter desinente voce caderent: quæ omnes optimorum manuscriptorum ope jam sunt feliciter restitutæ. Et sane nihil frequentius in toto Athanasii operum decursu videre est, quam clausulas integras hoc lapsus genere prætermittas. Ut vel hinc palam omnibus sit quam necessaria fuerit nova ejusdem sancti doctoris operum editio.

V. Quod autem Eusebius, qui Dionysii gesta fuisse satis prosequitur, ne verbum quidem de hac historia fecerit; hinc sane augetur jam vulgata de ipso, nimisque firma Arianismi suspicio. Callide profecto tacui hæresi suæ exitiosam historiam: quam incautius, ut ait Athanasius, alii Ariani, in suamque perniciem divulgant. Apparet autem ex quibusdam hujus epistolæ locis ipsum Arium de Dionysio rumorem illum sparsisse: nisi forte tropice Arium pro Arianis Athanasius significet: quem item Arium quasi superstitem aliquando loquentem inducit; tametsi hanc epistolam post defunctum Arium scriptam fuisse vix quispiam sit dubitandi locus.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ

Περὶ Διονυσίου τοῦ ἐπισκόπου Ἀλεξανδρείας· ὅτι καὶ αὐτὸς κατὰ τῆς Ἀρειανῆς αἵρέσεως ἐφρόνει, ὡς ἡ ἐν Νικαίᾳ σύνοδος· καὶ μᾶτηρ αὐτὸν συκοφαντοῦσιν οἱ Ἀρειομανίται, ὡς ὁμόδοξον ἑαυτῶν (53).

S. P. N. ATHANASII

ARCHIEPISCOPI ALEXANDRINI

Quod Dionysius Alexandrinus episcopus adversum Arianam haeresim senserit, ut et Nicæna synodus: et quod falso illum Ariani ut doctrina secum consentientem criminentur.

1. Sero significasti non ita pridem apud vos habitam contra Christi hostes disputationem; etenim antequam tua id mihi charitas scriberet, diligenter sciscitatus hæc didiceram, libensque admodum audieram. Tuam itaque pietatem summo opere probavi, quæ ita recte sentiat de beatis Patribus nostris; dementiaeque Arianorum etiam nunc exploratam habui. Cum enim nullum eorum hæresi suppetat consentaneum argumentum, nulla legitima ex Scripturis sacris accepta probatio; impudentibus illi cavillationibus, sophismatibusque callidis hæcenus semper sunt usi; nunc vero eo audaciæ processerunt, ut etiam Patres calumnientur: quod ab eorum malignitate minime alienum, quin etiam ipsi omnino proprium est. Qui enim adversus Dominum, et adversus Christum ejus meditari ausi sunt¹⁷, quid mirum si beatæ memoriæ virum Dionysium episcopum Alexandrinum, ut doctrina secum consentientem criminentur? Quem enim ipsi ad commendationem suæ hæreseos laudibus ornare videntur, quanquam illum beatum appellant, non levi tamen, sed et omnium gravissima calumnia vellicant: haud secus quam prædones et infames quidam homines, qui cum ob sua facinora male audiunt, frugi homines socios sibi simulant, dum falsa eorum probitati ascribunt.

192 2. Si quam igitur sententiæ dictisve suis

¹⁷ Psal. 11, 2.

(53) Reg. quem sequimur, ἑαυτῶν. Editi et reliqui mss. αὐτῶν. In editis post titulum legitur, ἐπιστολῇ, quæ vox in nullo codice habetur: tametsi certum est epistolam esse. Felckmanni tertius anonymus hunc habet titulum: Τοῦ αὐτοῦ κατὰ Ἀρειανῶν Ἀπολογία ὡς περὶ Διονυσίου ἐπισκόπου Ἀλεξανδρείας. Eiusdem contra Arianos Apologia pro Dionysio episcopo Alexandrinæ.

(54) Σὺν in editis decrat: omnes mss. habent.

(55) Sic Taurinensis. Colbertinus, Jesuit. et Felckmanni qui notatur Fr. 1, et ita legit Nannius.

1. Βραδέως ἐδήλωσας περὶ τῆς νῦν διαλέξεως, τῆς γενομένης παρ' ὑμῖν πρὸς τοὺς Χριστομάχους· καὶ γὰρ πρὶν γράφαι τὴν σὴν διάθεσιν, ἔμαθον φιλοπευστῶν καὶ ἡδέως ἀκούων περὶ τῶν τοιούτων. Τὴν μὲν οὖν σὴν (54) εὐλάβειαν ἀπεδείξαμην καλῶς φρονούσαν περὶ τῶν μακαρίων Πατέρων ἡμῶν· τῶν δ' Ἀρειομανιτῶν τὴν ἀλογίαν καὶ νῦν ἐπέγνων· οὐδὲν γὰρ οὗτ' εὐλογον, οὔτε πρὸς ἀπόδειξιν ἐκ τῆς θείας Γραφῆς ῥητὸν ἐχούσης τῆς αἵρέσεως (55) αὐτῶν, ἀλλ' μὲν προφάσεις ἀναισχύντους ἐπορίζοντο καὶ σοφίσματα πιθανά· νῦν δὲ καὶ διαβάλλειν τοὺς Πατέρας τετολμήκασι· καὶ οὐκ ἀλλοτρίων γε, ἀλλὰ καὶ οἰκείων τοῦτο τῆς κακονοίας ἐστὶν αὐτῶν. Οἱ γὰρ κατὰ τοῦ Κυρίου καὶ κατὰ τοῦ Χριστοῦ αὐτοῦ μελετῆται ἐπιχειρήσαντες, τί θαυμαστὸν εἰ καὶ τὸν μακαρίτην Διονύσιον τὸν ἐπίσκοπον Ἀλεξανδρείας (56) ὡς ὁμόδοξον ἑαυτῶν καὶ ὁμόφρονα λοιδοροῦσιν; Ὅν γὰρ ἔαν οὗτοι πρὸς σύστασιν τῆς ἑαυτῶν αἵρέσεως βέβωσιν εὐφημεῖν, καὶ μακάριον αὐτὸν ὀνομάζωσι, τοῦτον οὐχ ἀπλῶς, ἀλλὰ καὶ μεγάλως διαβάλλουσιν· ὥσπερ ληστὰς τινες καὶ τὸν τρόπον ἀσεμνοὶ, οἱ, ἐπειδὴν ἐπὶ τοῖς ἱερίοις ἐπιτηδεύμασιν ἐνεδίδωνται, τοὺς σώφρονας συναριθμοῦσιν (57) ἑαυτοῖς, καταψευδόμενοι τῆς ἐκείνων σωφροσύνης.

2. Εἰ μὲν οὖν θαρρόουσιν οἱ φρονοῦσι καὶ λέγουσι,

Sed Regius, et Basil. cum omnibus editis τῆς διαίρεσεως. Præstat prior lectio: quod suadet etiam ex simili sententia quæ in superiore epistola ita legitur num. 2, Οὐδὲν γὰρ ὀρώντες εὐλογον ἔχουσαν ἑαυτῶν αἵρεσιν, προφάσεις ἐπινοοῦσι.

(56) Τῆς Ἀλεξανδρείας Taurin. Colbert. Jesuit. Mox Reg. Taurin. Colbert. et Fr. 1, ὁμόδοξον ἑαυτῶν. Sed Basil. cum editis omnibus, ὁμόδοξον αὐτῶν.

(57) Sic Reg. Taurin. Colbert. Jes. At editi συναριθμοῦσιν.

προσπερίτωσαν (58) γυμνήν τὴν αἵρεσιν, καὶ δεικνύ-
 τωσαν ἐξ αὐτῆς εἰ τίνα νομίζουσιν ἢ ἐκ τῶν Γραφῶν
 ἔχειν, ἢ καὶ ἀνθρώπων τινα λογισμὸν εὐσεβῆ πρὸς
 ἀπολογίαν· εἰ δὲ μηδέν (59) τι τοιοῦτον ἔχουσι, σιω-
 πάτωσαν· οὐδαμῶθεν γὰρ εὐρήσονται εἰ μὴ μᾶλλον
 ἐλεγχόν καθ' ἑαυτῶν· ἀπὸ μὲν τῶν Γραφῶν τοῦ μὲν
 Ἰωάννου λέγοντος· Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος· ὃν οὗτοι
 λέγουσιν, Οὐκ ἦν πρὶν γεννηθῆ· τοῦ δὲ Δαβὶδ ψάλ-
 λοντος ἐκ προσώπου τοῦ Πατρὸς· Ἐξηρεῦξάτο ἡ
 καρδία μου Λόγον ἀγαθόν· ὃν οὗτοι λέγουσι κατ'
 ἐπίνοιαν εἶναι, καὶ ἐξ οὐκ ὄντων γεγενῆσθαι (60)·
 εἰτα τοῦ μὲν Ἰωάννου πάλιν εὐαγγελιζομένου, ὅτι
 Πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγέν-
 ητο οὐδὲ ἓν· τοῦ δὲ Παύλου γράφοντος· Εἰς Κύ-
 ριος Ἰησοῦς Χριστός, δι' οὗ τὰ πάντα· καὶ ἐν
 ἐτέροις· Ὅτι ἐν αὐτῷ ἐκτίσθη τὰ πάντα· πολὺν
 παρήρσιαν ἔχουσιν οὗτοι, καὶ οὐ μᾶλλον αἰσχύνῃν
 ὁφίλησουσιν (61), ἐναντιοῦνται τοῖς τῶν ἁγίων ῥή-
 μασι, ὅταν λέγωσι ποίημα εἶναι τὸν τῶν πάντων Δη-
 μιουργόν, καὶ κτίσμα τοῦτον ἐν ᾧ τὰ κτίσματα
 γέγονε καὶ συνέστηκεν· Οὐδὲ ἀνθρώπινος δέ τις αὐ-
 τοῖς λογισμὸς εὐσεβῆς εἰς ἀπολογίαν περιλείπε-
 ται (62). Τίς γὰρ ἀνθρώπων, ἢ Ἑλλήν, ἢ βάρβαρος,
 ὃν ὁμολογεῖ Θεόν, τοῦτον ἐπιχειρήσει λέγειν κτίσμα,
 ἢ ὅτι οὐκ ἦν πρὶν γένηται· ἢ τίς ἀνθρώπων, ἀκού-
 σας παρὰ τούτου, ὃν ἐπίστευσε μόνον εἶναι Θεόν,
 λέγοντος· Οὗτός ἐστιν ὁ Υἱός μου ὁ ἀγαπητός·
 καὶ, Ἐξηρεῦξάτο ἡ καρδία μου· Λόγον ἀγαθόν,
 τολμήσει καὶ εἰπεῖν (63) ὅτι, Ὁ ἐκ καρδίας τοῦ Θεοῦ
 Λόγος ἐξ οὐκ ὄντων γέγονεν, ἢ Ὁ Υἱὸς κτίσμα ἐστὶ,
 καὶ οὐκ ἴδιον τοῦ λέγοντος γέννημα· Πάλιν δὲ τίς
 ἀκούων τούτου, ὃν ἐπίστευσεν εἶναι Κύριον καὶ Σω-
 τῆρα, λέγοντος· Ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ καὶ ὁ Πατὴρ ἐν
 ἐμοί· καὶ, Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἓν ὄμεν, ἐπιχειρή-
 σει διαίρεθαι & ἐκείνος ἦκουσεν καὶ ἀμέριστα τετή-
 ρηκεν (64);

3. Ταῦτα γοῦν καὶ αὐτοὶ συνορῶντες, καὶ παρή-
 σταν οὐκ ἔχοντας ἐν ταῖς ἰδίαις, καταψεύδονται τῶν
 εὐσεβῶν. Ἄλλ' ἔβει, πάντων αὐτοῖς (65) ἐρήμους
 βντας, καὶ συνορῶντας ἑαυτοὺς ἐν ταῖς ἐρωτήσεσι
 πανταχόθεν ἀποροῦντας καὶ χασμαιένους, μεταγι-
 νώσκειν μᾶλλον ἀποστροφέντας ἀπὸ τῆς ὁδοῦ τῆς
 πλάνης, καὶ μὴ συναριθμεῖν ἑαυτοῖς οὐδ' οὐκ ἴσασιν,
 ἵνα μὴ καὶ παρ' αὐτῶν ἐλεγχόμενοι πλείονα τὴν
 αἰσχύνῃν ἀπενέγκωνται. Ἵσως δὲ τῆς τοιαύτης παν-
 ουργίας οὐ θαλήσουσιν (66) ἀποστήναί ποτε· καὶ

A fiduciam habent, nullam nobis hæresim suam pro-
 ferant, hincque liquido ostendant nobis si quod se
 putant habere, vel ex Scripturis sumptum, aut sal-
 tem humanum, sed pium tamen, pro sua defensione
 argumentum: sin vero ejusmodi nihil habent, si-
 leant: nusquam enim quidvis inventuri sunt, nisi
 ex quo magis magisque coarquantur. Nam in Scri-
 pturis sacris Joannes ait: *In principio erat Ver-*
bum ¹¹; quod (aiunt ipsi) non erat antequam gigne-
 retur: David vero ex Patris persona ita psallit:
Eructavit cor meum Verbum bonum ¹², quod ipsi
 asserunt secundum cogitationem duntaxat esse, et
 ex non exstantibus factum fuisse; Joannesque ite-
 rum in Evangelio dicit: *Omnia per ipsum facta*
sunt, et sine ipso factum est nihil ¹³; Paulusque ita
 B scribit: *Unus Dominus Jesus Christus per quem*
omnia ¹⁴; et alibi: *Quoniam in ipso creata sunt*
omnia ¹⁵. Quid igitur illis fiducie supererit, imò
 potius, qua non digni erunt ignominia, quandoqui-
 dem sanctorum sententiis adversantur, cum dicant
 omnium Opificem opificium esse, ac rem creatam
 esse eum in quo omnia creata sunt et consistunt?
 Ne humana quidem ulla ratio quæ pietatem sapiat,
 illis ad sui defensionem relinquitur. Quis enim ho-
 minum, sive Græcus, sive barbarus, quem Deum
 confiteatur, eundem creaturam esse dixerit, aut non
 fuisse antequam fieret? Aut quis hominum, cum il-
 lum audierit quem unum credit esse Deum, dicen-
 tem: *Hic est Filius meus dilectus* ¹⁶, et, *Eructavit*
cor meum Verbum bonum ¹⁷, ausit dicere: Verbum
 C quod ex Dei corde progressum est, ex non exstan-
 tibus factum est; aut: Filius creata res est, non pro-
 pria loquentis proles? Ac rursus, quis si eum quem
 Dominum et Salvatorem esse credit, audiat dicen-
 tem: *Ego in Patre et Pater in me* ¹⁸, et, *Ego et Pa-*
ter unum sumus ¹⁹, ea dividere conetur, quæ illo
 conjunxit et indivisa conservavit?

3. Hæc igitur cum et ipsi animadvertant, rebus
 suis diffidentes, piis viris consuetas ascribunt sen-
 tentias. Atqui magis decuit eos, omnium inopes, et
 advertentes se interrogatos, passim hæsitare ac
 hiant ore obmutescere, sententiam commutare, po-
 tiusque sese avertere a via erroris, quam homines
 quos ignorant inter suos recensere: ne ab iisdem
 D confutati plus dedecoris referant. Verum illi for-
 tasse ab hujusmodi doli nonquam abstinere volent
 Caiphas enim sociorumque hac in parte æmulatores

¹¹ Joan. i, 1. ¹² Psal. xlii, 1. ¹³ Joan. i, 3. ¹⁴ I Cor. viii, 6. ¹⁵ Coloss. i, 16. ¹⁶ Matth. iii, 17.
¹⁷ Psal. xlii, 1. ¹⁸ Joan. xiv, 10. ¹⁹ Joan. x, 30.

(58) Taurin. et Colbert. soli, προσπερίτωσαν.
 (59) Editi, οἱ δὲ καὶ μηδέν. Sed in Reg. Taur.
 Colb. et Fr. 1 καὶ deest. Paulo post Colb., μᾶλλον
 ἐλέγχους. Mox Taurin. Colb. Jes. et Fr. 1, ἀπὸ μὲν
 γὰρ τῶν.

(60) Taurin. Colb., γεγενῆσθαι, minus recte.
 (61) Sic Reg. Basil. et editi. Commel. Editi. vero
 Parisiensis et Colon., ὁφίλησουσιν. Taurin. Colb.
 Jes. Fr. 1, ὁφείλουσιν.

(62) Taurin. Colb. Jes., παραλείπεται. Paulo post
 Fr. 1, ἐπιχειρήσοι.

(63) Reg. Taurin. Colb. Jes. Fr. 1, καὶ εἰπεῖν.

Editi, ἔν.

(64) Taurin. Colb. Jes., ἀμέριστα πεποίηκε.

(65) Taurin., Ἄλλ' ἐπειδὴν τούτων αὐτοῖς. Colb.,
 Ἐπειδὴν δὲ τούτων αὐτοῖς. Infra editi. Paris. et
 Colon., χασμαιένους. Editi. vero Commel. cum
 omnibus miss., χασμαιένους. Ibidem Taurin. et Col-
 bert., μεταγινώσκειν ἔχρη μᾶλλον.

(66) Taurin. Colb. Jes. Fr. 1, οὐ θέλουσιν. Mox
 Colb. Κατὰν. Ibidem post ὥστε καὶ in Colbert.
 τό deest. Paulo post editi. Paris. et Colon., ἐγνώρι-
 ζον αὐτόν. Editi. Commel. et omnes miss., ἐγνώριζεν
 αὐτόν, recte, excepto Felckmanni 3 anonymo, qui

sunt, a quibus etiam Christum abnegare didicerunt. Illi siquidem postquam tam multa tantaque Dominus ediderat opera, quibus palam faceret se Christum esse Filium Dei viventis, cum ab eo convicti omnia deinceps adversum Scripturas sentirent dicere, nec valerent argumenta quibus confutabantur vel paulisper obtineri, ad patriarcham confugerunt dicentes: *Not patrem habemus Abraham*⁷⁷: rati se ita posse stultitiam occultare suam. Sed nec illis quidquam ejusmodi verba profuere, neque hi Dionysium nominando, ejusdem criminis notam effugere valebunt. Nam 193 et illos ex ipsis suis sceleribus coarguit Dominus, his verbis: *Hoc Abraham non fecit*⁷⁸: et hos rursum impietatis mendacique ipsa veritas convincet, ostendetque Dionysium episcopum nec eadem quae Arius sensisse, nec ignorasse veritatem. Sed cum antiqui illi, tum novi isti Iudei, a patre suo diabolo hujusmodi in Christum furorē hereditate acceperē. Magni certe argumenti est in hoc illos vero non dicere, sed virum calumniari, quod nec ille unquam ab aliis episcopis deprehensae pietatis damnatus, episcopatu pulsus sit ut illi e clero eieci sunt, neque haeresis propugnandae causa secesserit ab Ecclesia, sed in illa pie obdormierit, ejusque memoria hactenus cum Patribus celebrata et una in album relata sit. Si enim eadem, quae illi, sensisset, aut si scriptorū suorum rationem non reddidisset, minima dubium quin eadem fuisset qua illi poena plectendus.

4. Ei haec quidem satis erant ad integram novorum Iudeorum confutationem, qui Dominum abnegant, Patres calumniant, omnesque Christianos decipere conantur. Ceterum quia occasiones calumniandi episcopi ex quibusdam ejus epistolae partibus se habere arbitrantur, age et illas inspicimus, ut inde eorum vaniloquentia commonstretur, utique vel sero tandem blasphemandi Dominum finem faciant, et cum militibus saltem, conspecto creaturarum testimonio, fateantur vere hunc esse Filium Dei, et non creaturam. Aiunt igitur beate

⁷⁷ Joan. viii, 39. ⁷⁸ ibid. 40.

totum hunc locum sic habet: Καὶ γὰρ οἱ πάλοι Ἰουδαῖοι, τοσαῦτα τοῦ Κυρίου πεποιηκότος ἔργων (lege ἔργα), δι' ὧν ἐγνώριζον αὐτὸν Χριστὸν τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος, ἐλεγχομένοι παρ' αὐτοῦ, καὶ μὴ δυνάμενοι πρὸς τοὺς ἀλλήλους ἀντ'. Qui codex hic incipit, nam initio mutilus est.

Mox idem, κατέφυγον. Paulo post in Taurin. et Felckm. 3 anon. καὶ ἀντινομιζόντες deest. Ibidem Taurin. Colb. Jes. et Felckm. 3 anon., τὴν ἀλογίαν αὐτῶν. Editi et Reg., ἀλογίαν αὐτῶν. Mox Colb. et Fr. 1, λέγοντες ἠνυσάν τι. Ibidem Taur. Colberti. Jes., οὕτως αὐτοί. Felckm. vero 3 anon., οὕτως οἱ νῦν Ἰουδαῖοι Διονύσιον ὀνομάζοντες φεύγειν τὴν, etc.

(67) Felckm. 3 anon., διελέγχει, solus. Infra, post ἠγνόησαν. Ἀλλὰ, Felckm. 3 anon. deficit.

(68) Taurin. Colb. Jes., ἐκκληρονομῶσαν. Paulo post Taurin. Colb. Fr. 1, ἀλλὰ καὶ τὸν. Mox Colb., ὅτι μήτε. Post καταγνώσεως, haec, ἀπεβλήθη τῆς

A γὰρ καὶ τοῦτο τῶν περὶ Κατάρων ἐξήλυσαν, ὥστε καὶ τὸ ἀρνεῖσθαι τὸν Χριστὸν παρ' αὐτῶν μαμαθή-
κασι. Καὶ γὰρ κακαῖοι, τοσαῦτα τοῦ Κυρίου πε-
ποιηκότος ἔργα, δι' ὧν ἐγνώριζεν αὐτὸν εἶναι τὸν
Χριστὸν τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος, ἐλεγχομένοι
τε παρ' αὐτοῦ, πάντα παρὰ τὰς Γραφὰς λοιπὸν καὶ
φρονούντες καὶ λέγοντες, καὶ μὴ δυνάμενοι καὶ πρὸς
τὸ βραχὺ πρὸς τοὺς κατ' αὐτῶν ἐλέγχους ἀντιβλέπειν,
εἰς τὸν πατριάρχην κατέφυγον, λέγοντες: Ἡμεῖς
κατέρα ἐχομεν τὸν Ἀβραάμ· καὶ νομίζοντες ἐν
τούτῳ δύνανθαι τὴν ἀλογίαν αὐτῶν ἐπικαλύπτειν.
Ἀλλ' οὕτως ἐκείνοι τοῦτο λέγοντες ὠνησάν τι, οὕτως
οὗτοι Διονύσιον ὀνομάζοντες φεύγειν τὴν ἑμοίαν ἐκεί-
νοις αἰτίαν δυνήσονται: καὶ γὰρ κακαῖοις ἐφ' οἷς
παρηγόριον ἤλεγεν ὁ Κύριος λέγων: Τοῦτο Ἀβραάμ
οὐκ ἐποίησε: καὶ τοὺς ἀσεβοῦντας καὶ ψευδομένους
ἡ αὐτὴ πάλιν ἀλήθεια διελέγει (67): ὅτι τὰ Ἀρείου
Διονύσιος ὁ ἐπίσκοπος οὕτως ἐφρόνησεν, οὕτως τὴν ἀλή-
θειαν ἠγνόησεν. Ἀλλὰ καὶ οἱ τότε Ἰουδαῖοι, καὶ οἱ
νέοι νῦν παρὰ τοῦ πατρὸς αὐτῶν τοῦ διαβόλου τὴν
Χριστομάχον ἐκκληρώσαντο (68) μανίαν. Μέγα μὲν
οὖν τεκμήριον τοῦ μὴδὲ τοῦτο λέγειν αὐτοὺς ἀληθῆς,
ἀλλὰ τὸν ἄνδρα συκοφαντεῖν, ὅτι μήτε παρ' ἐτέρων
ἐπισκόπων ἐπ' ἀσεβείᾳ καταγνώσεως ἀπεβλήθη τῆς
ἐπισκοπῆς, ὥστε οὗτοι τοῦ κλήρου, μήτε αὐτοὺς ὡς
αἵρεσιν ἐκδικῶν ἐξῆλθε τῆς Ἐκκλησίας: ἀλλ' ἐν αὐτῇ
κεκοίμηται καλῶς, καὶ ἡ μνήμη μέχρι νῦν αὐτοῦ
μετὰ τῶν πατέρων ἐστὶ καὶ γέγραπται. Εἰ γὰρ ἦν
τὰ τοῦτων φρονήσας, ἡ περὶ ὧν ἐγράφη μὴ ἦν
ἀπολογησάμενος, οὐκ ἦν ἀμφίβολον, ὅτι πάντως τὰ
αὐτὰ καὶ αὐτοὺς αὐτοῖς ἐπαπύσθαι.

4. Καὶ ἤρκει μὲν ταῦτα πρὸς πᾶσαν κατάγνωσιν
τῶν νέων Ἰουδαίων, τῶν καὶ τὸν Κύριον ἀρνούμε-
νων (69), καὶ τοὺς πατέρας διαβαλλόντων, καὶ πάν-
τας Χριστιανούς ἐπιχειροῦντων ἀπατῆν· ἐπειδὴ δὲ
προφάσεις ἔχειν νομίζουσι τῆς εἰς τὸν ἐπίσκοπον δια-
βολικῆς, μέρη τινὰ ἐπιστολῆς αὐτοῦ, φέρε καὶ ταῦτα
ἴδωμεν, ἵνα καὶ ἐκ τούτων αὐτῶν ἡ ματαιολογία
δειχθῇ, καὶ παύσωνται (70) μὲν καὶ ὅτε βλασφη-
μούντες παρ' αὐτοῖς τὸν Κύριον, ὁμολογήσωσι δὲ
καὶ μετὰ τῶν στρατιωτῶν, βλέποντες μαρτυροῦσθαι
τὴν χρίσιν, ὅτι ἀληθῶς οὗτος (71) ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ

D ἐπισκοπῆς ὥστε οὗτοι τοῦ κλήρου, quae in editis
deerat, in Reg. Taurin. Colb. Jes. et Fr. 1 habentur:
sed in hoc ultimo υπεβλήθη mendose legitur.
Mox Taurin. et Colbert., ἐξῆλθε τὴν Ἐκκλησίαν.

(69) Sic Reg. Taurin. Colb. Jes. Fr. 1. Editi
vero, ἀρνούμενων.

(70) Reg. Taurin., παύσονται.

(71) Sic Reg. Taurin. Colbert. Fr. 1. Editi vero,
οὗτος Υἱός, omisso articulo. Paulo post edit. Paris.
Colon. et Felckm. 3 anon. qui hic resumit, post τοῦ-
των habent οἱ ἐχθροὶ τῆς ἀληθείας, quae verba, cum
desint in omnibus aliis codicibus et in edit. Com-
melin., expunximus. Ibidem Reg. Taurin. Jes. Fr.
1, μαχαρίτην. Alii cum editis μαχαρίων. Mox Taurin.
et Colb., γεννητόν. Felckm. 3 anon., γέννημα,
perperam. Ibid. in Taurin. Colb. et Fr. 1, δὲ post
μήτε deest. Paulo post Reg. Taurin. Colb. Jes.
Felckm. 3 anon., κατ' οὐσίαν αὐτόν. Sed αὐτόν
deerat in editis.

ἔστι, καὶ οὐκ ἔστι τῶν κτισμάτων. Φασὶ τοίνυν ἐν Α
ἐπιστολῇ τὸν μακαρίτην Διονύσιον εἰρηκέναι, ποίημα
καὶ γενητὸν εἶναι τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, μήτε δὲ φύ-
σαι ἴδιον, ἀλλὰ ἔξενον κατ' οὐσίαν αὐτὸν εἶναι
τοῦ Πατρὸς· ὥσπερ ἔστιν ὁ γεωργὸς πρὸς τὴν
ἀμπελον, καὶ ὁ ναυπηγὸς πρὸς τὸ σκάφος· καὶ
τὰρ ὡς ποίημα ὢν, οὐκ ἦν πρὶν γένηται. Καὶ
ἔγραψεν (72), ὁμολογοῦμέν καὶ ἡμεῖς εἶναι τοιαύτην
ἐπιστολήν αὐτοῦ· ἀλλ' ὥσπερ ταύτην ἔγραψεν, οὐ-
τοι καὶ ἑτέρας πλείστας ἐπιστολάς ἔγραψε, καὶ ἔδει
καὶ ταύταις ἐντυχεῖν αὐτοῦς· ἵνα ἐκ πασῶν, καὶ μὴ
μόνης ἐκ τῆς μιάς ἡ πίστις δειχθῇ (73) τοῦ ἀνδρός.
Καὶ γὰρ καὶ ναυπηγοῦ πολλὰς τριήρεις κατασκευ-
άσαντος, οὐκ ἐκ μιάς, ἀλλ' ἐκ πασῶν ἡ τοῦτου τέχνη
κρίνεται. Εἰ μὲν οὖν ἀπλῶς ὡς πίστιν ἐκτιθέμενος
ἔγραψεν ἣν λέγουσιν ἐπιστολήν, ἡ ταύτην μόνην Β
ἔγραψε· κατηγορεῖσθαι ὡς βούλονται· κατηγορία
γὰρ ἀληθὴς τὸ τοιοῦτον φρόνημα· εἰ δὲ καιροῦ καὶ
προσώπου πρὸς αἰσιν εἰλκυσε αὐτὸν τοιαῦτα γράφει,
ἔγραψε δὲ πάλιν καὶ ἄλλας ἐπιστολάς, ἀπολογούμενος
περὶ ὧν ὑπωπεύσθη (74), ἔδει πάλιν αὐτοῦς, μὴ
ἀφέντας· τὰ αἰτία, φθόνον ἐπάγειν τῷ ἀνδρὶ προπε-
τῶς· ἵνα μὴ θάξωσι λεξιθεῖα μὲν μόνον θηρῶν, πα-
ραπέμπεσθαι δὲ τὴν ἐν ταῖς ἄλλαις ἐπιστολαῖς ἀλή-
θειαν. Καὶ γὰρ καὶ γεωργὸς τῶν αὐτῶν δένδρων ἄλ-
λοτε ἄλλως ἐπιμελεῖται διὰ τὴν ὑποκειμένην τῆς γῆς
ποιότητα· καὶ οὐ διὰ τοῦτο μέμφαιτο ἂν τις αὐ-
τὸν (75); ὅτι τοῦτο μὲν τέμνει, ἐκεῖνο δὲ ἔγκεντρίζει,
καὶ τοῦτο μὲν φυτεύει, ἕτερον δὲ ἐκτρίβει· ἀλλὰ καὶ
μᾶλλον, μαθὼν τὴν αἰτίαν, θαυμάσει τὸ ποικίλον
αὐτοῦ τῆς ἐπιστήμης. Οὐκοῦν εἰ μὴ παρέρχων ἐν-
τυχον τοὺς γράμματα, εἰπάτωσαν καὶ τὴν ὑπόθεσιν
τῆς ἐπιστολῆς· ἵστω γὰρ αὐτὸν ἡ τε συκοφαντία καὶ ἡ
δὲ ἡ οὐκ ἴσασιν, ἡ αἰσχύονται, λέγειν (76) ἀναγκαῖον ἡμᾶς.

5. Ἐν Πενταπόλει τῆς ἀνω Λιβύης τηνικαῦτά τι-
νες τῶν ἐπισκόπων ἐφρόνησαν τὰ Σεβαστίου· καὶ
τοιοῦτον ἴσχυον ταῖς ἐπινοίαις (77); ὡς ὀλίγου δειν
μηκέτι ἐν ταῖς Ἐκκλησίαις κηρύττεσθαι τὸν Υἱὸν τοῦ
Θεοῦ. Τοῦτο μαθὼν Διονύσιος, αὐτὸς γὰρ εἶχε τὴν
μέριμναν τῶν Ἐκκλησιῶν (78) ἐκείνων, πέμπει καὶ
συμβουλεύει τοῖς αἰτίοις παύσασθαι τῆς κακοδοξίας·
ὡς δὲ οὐκ ἐπαύοντο, ἀλλὰ καὶ μᾶλλον ἀναϊδέστερον
ῥέεθον, ἠναγκάσθη πρὸς τὴν ἀναίδειαν ἐκείνων γρά-
φει τὴν τοιαύτην ἐπιστολήν, καὶ τὰ ἀνθρώπινα τοῦ

A memoriae Dionysium in epistola sua dixisse, opuz
et rem factam esse Filium Dei, non natura pro-
prium, sed alienum a Patre secundum substantiam,
quantis est agricola a vie; et faber a scapha: et
etenim cum sit res facta, non erat antequam fieret.
Etiam scripsit: ejusmodi illius epistolam esse et
nos ultro fatemur. Sed ut hanc scripsit, ita et alias
plurimas conscripsit epistolas, quas etiam ab illis
lectas oportuit, ut ex omnibus, non ex unica dun-
taxat, explorata viri fides esset. Fabri namque pe-
ritia, qui multas iriemes extruxit, non ex unica,
sed ex omnibus simul aestimanda. Si igitur simpli-
citer ut fidem suam exponens, hanc, quam dicunt,
scripsit epistolam, aut si hanc unam scripsit, accu-
sent eum pro libidine: verum quippe eo casu sup-
petit accusandi argumentum. Quod si temporis et
personae ratio eum ad talia scribenda compulit,
aliasque postmodum scripsit epistolas ad eam su-
spicionem amovendam; non decuit, omissis scri-
bendi causis, viro temere invidiam conflare, ut ne
videantur nil nisi voculas aucupari, veritatem autem
quae in aliis ejus epistolis sese prodit praetermittere.
Nam et agricola ejusdem generis arbores alias alio
modo pro praesentis soli ratione colli; nec quis
illum eo nomine arguet, quod hanc amputet, illi
vero surculum inserat, istam plantet, aliam evellat;
sed potius cum causam didicerit, variam hominis
peritiam mirabitur. Itaque nisi obiter 194 ejus
scripta legerint, epistolam argumentum indicent
mihi: hinc enim eorum calumnia propositique pra-
vitas comperta erit. Caeterum, quia vel ignorant, vel
indicare erubescunt, nos enarrare necessum est.

ἡ πονηρία τῆς προαιρέσεως δειχθήσεται. Ἐπειδὴ
ἡμᾶς.

5. In Pentapoli superioris Libyae quidam episco-
porum tunc temporis cum Sabellio sentiebant, tan-
tumque suis commentis invaluerant, ut vix ultra
Filius Dei in Ecclesiis praedicaretur. Rei certior fa-
ctus Dionysius, cui earum cura Ecclesiarum incum-
bebat, mitti, suadetque rei auctoribus ut a pravis
opinionibus desistant. Quibus minime desistentibus,
imo impudentius in impietate perseverantibus, ne-
cessitate pulsus est eorum impudentiam hac sua
epistola coercere, humanaque Salvatoris ex Evan-

(72) Sic Reg. et Taurin. et ita habuisse videntur D
Basil. et Fr. 1, licet Felekm. memoria lapsus
eamdem ex iis codicibus notet lectionem, quae in
edit. Commeliniana. Editi, καὶ ἔγραψεν. Felekmanni
vero 3 anon. totum hunc locum sic habet: πρὶν γέ-
νηται τοῦτο μαθὼν Διονύσιος· αὐτὸς γὰρ εἶχε μέ-
ριμναν. Ἄλλ' ὥσπερ ταύτην. Nimirum verba quae-
dam inferius posita imperite hic transtulit. Infra
Felekm. 3 anon., ἑτέρας ἄλλας... καὶ δεῖ καὶ ταύταις.
Mox idem, καὶ μὴ μόνον.

(73) Taurin. Colb. Jes. Fr. 1, ἡ πίστις γνωστῇ.
Felekm. 3 anon., γνωρισθῇ. Infra idem, ἡ τοῦτου
τέχνη γνωρίζεται. Paulo post idem, ἡ μόνον ταύ-
την.

(74) Felekm. 3 anon., περὶ ὧν ὑπωπεύσθη, τί
καίνον; καὶ γὰρ καὶ γεωργός· omissis interme-
diis.

(75) Felekm. 3 anon., ἂν τις αὐτὸν, ἀλλὰ καὶ μάλ-
λον, omissis interpositis. Infra post ποικίλον deest
αὐτοῦ in Taurin. Colb. Jes. Fr. 1 et Felekm. 3
anon.; qui postremus sic habet, τὸ πολυποικίλον τῆς
ἐπιστήμης. Ἐν Πενταπόλει, omissis multis, de more.
Mox Reg. Taurin. Jes. Fr. 1, τοὺς γράμματα. Editi
vero, τοὺς συγγράμματα.

(76) Sic Reg. et editi; sed Taurin. Jes. et Fr. 1,
λέγειν, ἀναγκαῖον ἡμᾶς εἰπῶν.

(77) Taurin. Colb. Jes. Fr. 1 et Felekm. 3 anon.,
κακοδοξίας. Sed editi et codices Reg. et Basil.,
ἐπινοίας, quos sequi visum est, quia aliis praes-
tant.

(78) Taurin. Colb. Jes. Fr. 1 et Felekm. 3 anon.,
καὶ habent ante τῶν Ἐκκλησιῶν. Infra Taurin. Colb.
Jes., ἀλλὰ μᾶλλον, omisso καὶ. Ibidem Felekm. 3
anon., ἀναϊδέστερον διετέθεικεν, ἠναγκάσθη.

geliis exponere: ut cum audacius illi Filium negarent et humana ejus Patri ascriberent, ostendens ipse non Patrem, sed Filium pro nobis hominem factum esse, imperitis illis persuaderet Patrem non esse Filium, eoque pacto homines ad veram Filii deitatem credendam, et ad Patris cognitionem sensim reduceret. Hoc est epistolæ argumentum, hæc viro causa fuit talia scribendi, eorum nempe occasione, qui tam impudenter volebant veram immutare fidem,

6. Quid igitur similitudinis habent Arii hæresis et Dionysii sententia? vel quare Dionysius ut Arius citatur, tanta cum sit inter utrumque discrepantia? Ille namque catholicæ Ecclesiæ magister est, hic novæ hæresis inventor exstitit. Certe Arius pravæ suæ doctrinæ exponendæ causa Thaliā conscripsit effeminatis ac ridiculis modis, Ægyptium nempe Sotadem imitatus. At Dionysius alias quidem scripsit epistolas, sed quibus injectas suspiciones levaret, ac eum recte sentire compertum est. Qui si secum in scriptis suis dissidet, ne trahant eum ad sui consortium, neque enim hac in parte fide dignus erit. Sin cum scripsisset ad Ammonium epistolam, in suspicionemque venisset, deinde illius levandæ causa sese purgaverit, ac post defensionem sententiam non mutarit, palam est illum, quæ suspecta fuere, per quamdam dispensationem conscripsisse: scripta vero ac gesta quæ ad negotiorum rationem sunt dispensata, non oportet maligne interpretari, aut ad suam quemque libidinem detorquere. Nam medicus plerumque ea remedia quæ aliquibus congrua non videntur, quibusdam vulneribus, ut consentaneum esse novit, adhibet, non alium quam curandi scopum habens. Prudentis itidem præceptoris est, omnia ad discipulorum ingenium temperare docereque, donec eos ad perfectionis viam traxerit.

7. Quod si eo solum nomine beatæ memoriæ virum criminantur, quod ita scripserit (argumenta quippe quæ Ariani ab ipso mutuuntur vere criminationes sunt), quid facturi, quæso, sunt, si audiant magnos et beatos apostolos loquentes in Actibus, Petrum quidem his verbis: *Viri Israelitæ, audite verba hæc: Jesum Nazarenum virum approbatum a Deo in vobis, virtutibus et prodigiis et signis, quæ fecit Deus per illum in medio vestri, sicut et vos scitis:*

(79) Οὕτως deest in Felckm. 3 anon.

(80) Taurin. Colb. Jes., τοῦ Χριστοῦ. Reg. cum editis et Felckmanni codicibus, τοῦ Υἱοῦ, præter 3 anon. qui habet τοῦ Λόγου.

(81) Taurin. et Jes., ἀνασχόντους.

(82) Felckm. 3 anon., ὡς Ἀρειανὸς νομίζετα· Mox Taurin. et Jes., οὕτως αὐτῷ. Infra, τὴν οὐρανὴν κακοδοξίαν. Taurin. Colb. Jes.

(83) Reg. et edit. Commel. cum quibusdam Felckmanni, Θαλλίαν. Alii, Θαλίαν. Felckm. vero 3 anon., ἔγραψε ἰδίαν ἐκτεθλυμένους καὶ γελοίους ἀνθρώπους.

(84) Reg. et edit. Commel., Σωζάτην. Alii cum

Ἰωσήφῳ ἐκ τῶν Εὐαγγελίων παραθέσθαι· ἴν', ἐπειδὴ τολμηρότερον ἐκείνοι τὸν Υἱὸν ἠρνοῦντο καὶ τὰ ἀνθρώπινα αὐτοῦ τῷ Πατρὶ ἀντιθέσαν, οὕτως (79) οὕτως, δείξας ὅτι οὐχ ὁ Πατήρ, ἀλλ' ὁ Υἱὸς ἐστὶν ὁ γενόμενος ὑπὲρ ἡμῶν ἄνθρωπος, πείσῃ τοὺς ἀμαθεῖς μὴ εἶναι τὸν Πατέρα Υἱὸν, καὶ οὕτω λοιπὸν κατ' ὀλίγον ἐκείνους εἰς τὴν ἀληθινὴν ἀναγάγῃ θεότητα τοῦ Υἱοῦ (80), καὶ τὴν γνώσιν τὴν περὶ τοῦ Πατρὸς. Ἀὕτη τῆς ἐπιστολῆς ἡ ὑπόθεσις, καὶ διὰ ταύτην τὴν αἰτίαν οὕτως ἔγραψε καὶ αὐτὸς, διὰ τοὺς οὕτως ἀνασχόντως (81) θαλίαντας μεταθεῖναι τὴν τῆς ἀληθείας πίστιν.

8. Τί τοίνυν ὁμοίον ἡ Ἀρείου αἵρεσις καὶ ἡ Διονυσίου διάνοια; ἢ διὰ τί Διονύσιος ὡς Ἀρείος ὀνομάζεται (82), πολλῆς οὕτως αὐτῶν τῆς διαφορᾶς; Ὁ μὲν γὰρ τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας διδάσκαλός ἐστιν· ὁ δὲ καινῆς αἵρέσεως ἐφευρετὴς γέγονε. Καὶ ὁ μὲν Ἀρείος, τὴν ἰδίαν κακοδοξίαν ἐκτιθέμενος, ἔγραψε *Θαλίαν* (83) ἐκτεθλυμένους καὶ γελοίους ἤθεσε, κατὰ τὸν Αἰγύπτιον Σωζάτην (84)· ὁ δὲ Διονύσιος ἔγραψε μὲν καὶ ἄλλας ἐπιστολάς, ἀπελογησάτο δὲ καὶ περὶ ὧν ὑποπτεύθη, καὶ ἐφάνη φρονῶν ὀρθῶς. Εἰ μὲν οὖν ἐναντία ἑαυτῷ γράφει, μὴ ἐλκτέωσαν αὐτὸν πρὸς ἑαυτούς· οὐ γὰρ ἀξιόπιστος κατὰ τοῦτο· εἰ δὲ, γράψας τὴν πρὸς Ἀμμώνιον (85) ἐπιστολήν, ὑποπτεύθη καὶ ἀπελογησάτο θεραπεύων τὰ πρῶτα, ἀπολογησάμενός τε οὐ μεταβέβηται, ὅλῳ ἂν εἴη, ὅτι καὶ τὰ ὑποπτευθέντα κατ' οἰκονομίαν ἔγραψεν· οὐ δὲ δὲ τὰ κατ' οἰκονομίαν γραφόμενα καὶ γινόμενα, ταῦτα κακοτρόπως δέχεσθαι, καὶ εἰς τὴν ἰδίαν ἔλκειν ἕκαστον (86) βούλησιν. Καὶ γὰρ καὶ ἱατρὸς πολλὰς, τὰ δοκοῦντά τινα μὴ εἶναι κατὰλληλα, ταῦτα τοῖς ὑποκειμένοις τραύμασιν, ὡς οἶδεν αὐτὸς, ἐπιτίθησιν (87), οὐδὲν ἕτερον ἢ πρὸς τὴν ὑγίειαν ἔχων τὸν σκοπὸν· καὶ διδασκάλου δὲ φρονιμοῦ τρόπος οὗτος, πρὸς τὰ τῶν διδασκομένων ἡθὴ διατίθεσθαι καὶ λαλεῖν, ἕως ἂν αὐτοὺς εἰς τὴν ὁδὸν τῆς τελειότητος μεταγάγῃ.

7. Εἰ δὲ, ὅτι μόνον ἔγραψεν οὕτως ὁ μακαρίτης (88), αἰτιῶνται αὐτὸν· αἱ γὰρ τῶν Ἀρειανῶν ὑπὲρ αὐτοῦ προφάσεις αἰτίαι κατ' αὐτοῦ τυγχάνουσι· τί ποιήσουσιν ἀκούοντες καὶ τῶν μεγάλων καὶ μακαρίων ἀποστόλων ἐν ταῖς Πράξεσι, τοῦ μὲν Πέτρου λέγοντος· Ἀνδρες Ἰσραηλῖται, ἀκούσατε τοὺς λόγους τούτους· Ἰησοῦν τὸν Ναζωραῖον, ἄνδρα ἀποδεδειγμένον ἀπὸ τοῦ Θεοῦ εἰς ἡμᾶς δυνάμει, καὶ τέρασι, καὶ σημείοις, οἷς ἐποίησεν ὁ Θεὸς δι' αὐ-

edit. Paris., Σωζάτην. Ibid. Felckm. 3 anon., ὁ μόνος Διονύσιος ἔγραψε καί. Paulo post Taurin. et Colb., καὶ δι' ὧν, ubi alii cum editis, καὶ περὶ ὧν.

(83) Felckm. 3 anon., Ἀμμωνίαν.

(86) Colb. et Fr. 1, τρέπειν ἕκαστον. Mox Felckm. 3 anon., δοκοῦντα εἶναι τινα ἀκατάλληλα, eadem omnino sententia.

(87) Sic Reg. Taurin. Colb. Jes. Felckm. 3 anon. Editi minus recte, ὑποτίθησιν.

(88) Felckm. 3 anon., οὕτως ὁ μακάριος. Paulo post idem, κατ' αὐτοῦ γεγόναι. Et hic deficit codex iste.

τοῦ ἐν μέσῳ ὑμῶν, καθὼς οἴδατε· τοῦτον τῷ Ἀδριανῷ βουλῇ καὶ προγνώσει τοῦ Θεοῦ (89) ἐκδοτὸν· διὰ χειρῶν ἀνδρῶν προσπῆξαντες, ἀνείλατε· καὶ πάλιν· Ἐν τῷ ὀνόματι Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ Ναζαρεαίου, ἐν ὑμῖν ἐσταυρώσατε, ὅς ὁ Θεὸς ἤγειρεν ἐκ νεκρῶν, ἐν τούτῳ οὗτος παρέστηκεν ἐνώπιον ὑμῶν ὁμολογῆς· τοῦ δὲ Παύλου ἐξηγουμένου ἐν Ἀντιοχείᾳ τῆς Πισιδίας (90), ὅτι, Μεταστήσας ὁ Θεὸς τὸν Σαουλ, ἤγειρε τὸν Δαβὶδ εἰς βασιλέα, ᾧ καὶ εἶπε μαρτυρήσας· Ἐξορ Δαβὶδ τὸν τοῦ Ἰεσσαί, ἀνδρα (91) κατὰ τὴν καρδίαν μου, ὃς ποιήσει τὰ θελήματά μου. Τοῦτον ὁ Θεὸς ἀπὸ τοῦ σπέρματος κατ' ἐπαγγελίαν ἤγαγε τῷ Ἰσραὴλ Σωτῆρα Ἰησοῦν· καὶ πάλιν ἐν ταῖς Ἀθήναις· Τοὺς μὲν οὖν χρόνους τῆς ἀγνοίας ὑπερβῶν ὁ Θεός, τὰ νῦν παραγγέλλει (92) τοῖς ἀνθρώποις πάντας πανταχοῦ μετανοεῖν· καθέτι ἐτετησεν ἡμέραν, ἐν ᾗ μέλλει κρίνειν τὴν οἰκουμένην ἐν δικαιοσύνῃ, ἐν ἀνδρὶ ᾧ ὥρισε πλῆθυν παρασχῶν πᾶσιν, ἀναστήσας αὐτὸν ἐκ νεκρῶν· ἢ Στεφάνου τοῦ μεγάλου μάρτυρος (93) ὅταν λέγῃ· Ἰδοὺ θεωρῶ τοὺς οὐρανοὺς διανοιγμένους, καὶ τὸν γλῶσσαν τοῦ ἀνθρώπου ἐκ δεξιῶν ἐστῶτα τοῦ Θεοῦ. Ὡρα γὰρ (94) λοιπὸν αὐτοὺς καὶ νῦν ἀποθρασύνεσθαι καὶ λέγειν· οὐδὲν γὰρ αὐτοῖς ἀτόλμητον· οἱ καὶ αὐτοὶ οἱ ἀπόστολοι τὰ Ἀρεῖου ἐφρόνουν· ἀνθρώπον γὰρ ἀπὸ Ναζαρέτ (95), καὶ παθητὸν τὸν Χριστὸν ἀπαγγέλλουσιν.

8. Ἐκαίτων τοίνυν τοιαῦτα φανταζομένων, ἄρ' ἐπειδὴ ταῖς ῥήμασι (96) τοῦτοις ἐχρήσαντο, μόνον ἀνθρώπον ᾔδεισαν τὸν Χριστὸν οἱ ἀπόστολοι, καὶ πλεόν οὐδέν; Μὴ γένοιτο! Οὐκ ἔστιν οὐδὲ εἰς νοῦν τοῦτο λαβεῖν ποτε· ἀλλὰ καὶ τοῦτο, ὡς ἀρχιτέκτονες σοφοὶ καὶ οἰκονόμοι μυστηρίων τοῦ (97) Θεοῦ, πεποίηκασιν· καὶ τὴν αἰτίαν ἔχουσιν εὐλογῶν· ἐπειδὴ γὰρ οἱ τότε Ἰουδαῖοι, πληνθέντες τε (98) καὶ πληνθέντες Ἕλληνας, ἐνόμιζον τὸν Χριστὸν ψεῦδος ἀνθρώπου μόνον, ἐκ σπέρματος Δαβὶδ ἐρχεσθαι καθ' ὁμοιότητα τῶν ἐκ (99) τοῦ Δαβὶδ ἄλλων γενομένων τέκνων· οὗτε δὲ Θεὸν αὐτὸν, οὐδὲ οἱ ἄλλοι σὰρξ ἐγένετο ἐπίστευσαν· τοῦτου ἕνεκα μετὰ πολλῆς τῆς συνέσεως οἱ μακάριοι ἀπόστολοι· τὰ ἀνθρώπινα τοῦ Σωτῆρος πρῶτον ἐξηγοῦντο τοῖς Ἰουδαίοις, ἵν' (1) ὅπως πείσαντες αὐτοὺς ἐκ τῶν φαινομένων καὶ γενο-

A hunc definitio consilio et præscientia Dei traditum per manus iniquorum affigentes **195** interemissus⁹²; et rursus: In nomine Jesu Christi Nazareni, quem vos crucifixistis, quem Deus suscitavit a mortuis, in hoc iste sanus coram vobis astat⁹³; Paulum vero Antiochiæ in Pisidia hæc narrantem: Amoto Sauls Deus suscitavit illis David in regem, cui testimonium perhibens dicit: Inveni David filium Jesse, virum secundum cor meum, qui faciet voluntates meas. Hujus Deus ex semine, secundum promissionem, eduxit Israeli Salvatorem Jesum⁹⁴; et rursus Athenis: Et tempora quidam hujus ignorantie despiciens Deus, nunc annuntiat hominibus, ut omnes ubique pœnitentiam agant, eo quod statuit diem in quo judicaturus est orbem in æquitate, in viro in quo statuit, B fidem præbens omnibus, suscitans eum a mortuis⁹⁵; aut si magnum illum martyrem Stephanum audiant dicentem: Ecce video celos apertos, et Filium hominis stantem a dextris Dei⁹⁶. Restat ut jam audacius insurgant dicantque (nihil enim illis inausum), etiam ipsos apostolos cum Ario sensissæ, quandoquidem Christum, hominem Nazareth oriundum, et passibilem esse prædicant.

C 8. Hæc illis ita somniantibus, num quis apostoli his verbis sunt usi, idæo Christum existimarent hominem duntaxat esse, et nihil præterea? Absit! Id ne in mentem quidem cadat. Sed illi, ut architecti periti et dispensatores mysteriorum Dei, non absque legitima causa, rem ita temperarunt. Judæi namque illius temporis, cum errarent atque ethnicos in errorem inducerent, rati Jesum hominem duntaxat esse, ex semine David oriundum, perinde ac cæteros Davidis filios, non Deum illum, neque Verbum carnem factum esse credebant. Quapropter beati apostoli, prudenti admodum consilio, primum humana Salvatoris Judæis enarrare, ut eos, ex editis conspicuisque miraculis jam advenisse Christum planè persuasos, hinc ad credendam D ejus divinitatem deducerent, demonstrando, opera

⁹² Act. II, 22, 23. ⁹³ Act. IV, 10. ⁹⁴ Act. XIII, 22, 23. ⁹⁵ Act. XVII, 30, 31. ⁹⁶ Act. VII, 55.

(89) Τοῦ in editis desideratur: sed legitur in omnibus colicibus et in Græco Scripturæ textu. Ibidem Taurin. Jes. et Græcus Scripturæ textus, διὰ χειρῶν, alii et editi, διὰ χειρὸς.

(90) Taurin. et Fr. I, Πισιδίας.

(91) Ἄνδρα deest in Taurin. Colb. Jes. Sed in reliquis mss., in omnibus editis, et in Græco Scripturæ textu habetur. Mox πάντα in Taurin. Jes. Fr. I et in Græco Script. textu legitur: in reliquis mss. et in editis desideratur.

(92) Sic omnes editi et Græcus Scripturæ textus, Reg., ἀπαγγέλλει, Taurin. Colb. Jes., ἀπαγγέλλει. Paulo post Reg. Taurin. Colb. Jes., ἐν ᾗ μέλλει. In editis ἐν deest.

(93) Editi, τοῦ μεγαλομάρτυρος, Reg., τοῦ μεγάλου μάρτυρος, Taurin. Colb. Jes. Fr. I, τοῦ μάρτυρος.

(94) Γὰρ post ὥρα deest in Felck. 3 anon. qui hic denno incipit. Mox Reg. Taurin. Fr. I καὶ νῦν habent: sed deest in editis et in reliquis mss.

(95) Editi, γὰρ αὐτὸν ἀπὸ Ναζαρέτ, sed vox αὐτόν, quod deest in Reg. Taur. et Colb., expuncta est. Ibidem Reg., ἀποναζαρέτ.

(96) Felck. 3 anon., χρήμασι. Mox idem, καὶ πλεόν μὴδέν.

(97) Τοῦ in editis deest, sed in Reg. Taurin. Colb. Jes. et Fr. I legitur.

(98) Τέ deest in Taurin. Colb. Jes. Fr. I, in Reg. vero et in editis habetur.

(99) Ἐκ deest in Felck. 3 anon. Mox post αὐτόν Taurin. οὐθ' ὅτι ὁ Λόγος, Colb., οὐθ' ὅτι ὁ Λόγος, Artic. ὁ in omnibus aliis mss. præter Reg. legitur: in omnibus editis desideratur.

(1) Felck. 3 anon., ἵν' οὕτως.

ἀρχὴ μὲν ἦν ὁ Λόγος· ἡ δὲ Παρθένος ἐπὶ συντελείᾳ τῶν αἰώνων ἐν γαστρὶ ἔσχε, καὶ γέγονεν ὁ Κύριος ἄνθρωπος. Καὶ εἰς μὲν ἔστιν ὁ ἐξ ἀμφοτέρων σηματονόμενος· Ὁ γὰρ Λόγος σὰρξ ἐγένετο· τὰ δὲ περὶ τῆς θεότητος αὐτοῦ καὶ τῆς ἐνανθρωπήσεως εἰρημένα ῥήματα ἰδίαν καὶ κατάλληλον ἔχει πρὸς ἕκαστον τῶν λεγομένων τὴν ἐρμηνείαν· καὶ ὁ τὰ ἀνθρώπινα (13) τοῦ Λόγου γράφων οἶδε καὶ τὰ περὶ τῆς θεότητος αὐτοῦ· καὶ ὁ περὶ τῆς θεότητος ἐξηγουόμενος οὐκ ἀγνοεῖ τὰ ἰδία τῆς ἐνσάρκου (14) παρουσίας αὐτοῦ· ἀλλ' ἕκαστον ὡς ἐπιστήμων καὶ δοκιμὸς τραπέζιτης διακρίνων, κατ' ὁρθὴν τῆς εὐσεβείας βαδίζειται. Ὅτε γοῦν αὐτὸν κλαίοντα λέγει, οἶδεν, ὅτι, ἄνθρωπος γενομένος ὁ Κύριος, δείκνυσιν τὸ μὲν κλαίνειν τοῦ ἀνθρώπου, ἐγείρει δὲ Λάζαρον ὡς θεός· καὶ πεινῶντα μὲν αὐτὸν καὶ διψῶντα οἶδε σωματικῶς, θεϊκῶς δὲ χορτάζοντα ἀπὸ πάντων ἄρτων πεντασισχίλους· καὶ καίμενον μὲν οἶδεν ἐν μνήμῃ σῶμα ἀνθρώπινον, ἐγειρόμενον δὲ ὡς θεοῦ σῶμα παρ' αὐτοῦ τοῦ Λόγου (15).

10. Ταῦτα καὶ Διονύσιος διδάσκων, ἐν μὲν τῇ πρὸς Εὐφράνορα καὶ Ἀμμώνιον ἐπιστολῇ περὶ τῶν ἀνθρωπίνως εἰρημένων περὶ τοῦ Σωτῆρος διὰ Σαβέλλιον ἔγραψεν· ἀνθρωπίνως γάρ ἐστιν εἰρημένα περὶ αὐτοῦ τὸ, Ἐγὼ ἡ ἀμπέλως (16), ὁ Πατὴρ ὁ γεωργός· καὶ τὸ, Πιστὸν ὄντα τῷ ποιῆσαντι αὐτόν· καὶ τὸ, Ἐκτίσε, καὶ, Τοσοῦτον κρείττων γενόμενος τῶν ἀγγέλων. Οὐκ ἠγνόει δὲ τὸ, Ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ, καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἐμοί· καὶ τὸ, Ὁ ἐμὲ ἐωρακὼς ἐώρακε τὸν Πατέρα· ταῦτα γὰρ αὐτὸν ἐν ταῖς ἄλλαις ἐπιστολαῖς ἔγνωμεν γράψαντα· καὶ γὰρ κακῶς ταῦτα γράφων, ἐμνημόνευσε τῶν ἀνθρωπίνων τοῦ Κυρίου. Ὡς περὶ γάρ, Ἐν μορφῇ θεοῦ ὢν οὐχ (17) ἀραγμὸν ἡγήσατο τὸ εἶναι ἴσα θεῷ, ἀλλ' εὐντόν ἐκέκρινε, μορφὴν δούλου λαβὼν· καὶ, Πλούσιος ὢν, ἐπώχευσε δι' ἡμᾶς· οὕτως, ὄντιον ὑψηλῶν καὶ πλουσίων τῶν περὶ τῆς θεότητος αὐτοῦ λόγων, εἰσι καὶ αἱ περὶ τῆς ἐνσάρκου παρουσίας αὐτοῦ ταπεινά καὶ πτωχὰ λέξεις (18). Ὅτι δὲ ἀνθρωπίνως εἰρηται ταῦτα περὶ τοῦ Σωτῆρος, σκοπεῖν ἐντεῦθεν προσήκει· ὁ μὲν γεωργός ξένος ἐστὶ κατ' οὐσίαν τῆς ἀμπέλου, τὰ δὲ κλήματα, ὁμοούσια καὶ συγγενῆ, καὶ ἀδιαίρετα τῆς ἀμπέλου τυγχάνει ὄντα, καὶ μίαν ἔχει καὶ τὴν αὐτὴν γένεσιν ταῦτα τε καὶ ἡ ἀμπέλως (19). Ἔστι δὲ, ὡς εἶπεν ὁ Κύριος, αὐτὸς ἡ ἀμπέλως, ἡμεῖς τὰ κλήματα. Εἰ μὲν οὖν ὁμοούσιός ἐστιν ἡμεῖς ὁ Υἱὸς (20), καὶ τὴν

A *Verbum* 22 : Virgo autem circa consummationem saeculorum in utero habuit 23; Dominusque homo factus est. Atque unus quidem est qui duabus illis sententiis indicatur, nam *Verbum caro factum est*. Quae porro de divinitate et de humanitate ejus dicta sunt, propriae et unicuique de quo agitur congruentem habent interpretationem : ita ut qui humana Verbi scribit, ejus quoque divinitatem agnoscat ; et qui de divinitate loquitur, minime sit ignarus eorum quae ad carnalem ejus adventum spectant : sed ut peritus et probus trapezita inter singula distinguens, in recta pietatis incedat via. Cum igitur eum lacrymantem dicit, probe novit Dominum hominem factum quoad humanitatem lacrymas profunderere ; ut Deum vero, Lazarum a mortuis suscitare : novit quoque illum escutire corporaliter, ac divinitus ex quinque panibus quinque millia satiare : corpus itidem humanum in sepulcro jacere novit, nec ignorat illud ipsum a Verbo, ut Dei corpus, suscitari.

10. Haec ipsa docens Dionysius, in epistola quidem ad Euphranorem et Ammonium, quae de Salvatore secundum humanitatem dicta sunt, resellendi Sabellii causa scripsit. Secundum humanitatem enim haec de illa sunt prolata : Ego vitis, et Pater meus agricola 24 ; et : Fidelem ei qui fecit ipsum 25, nec non illud : Creavit 26 ; et : Tanto melior angelis factus 27. Nec ignorabat tamen illud : Ego in Patre et Pater in me 28 ; et : Qui videt me, videt et Patrem 29 ; haec enim illum novimus in aliis scripsisse epistolis, ubi dum ista pertractat, humanitatem quoque Domini memorat. Sicut enim, Cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est esse se aequalem Deo, sed semetipsum exinanivit formam servi accipiens 30 ; et, Cum esset dives ; propter nos egenus factus est 31 ; sic cum verba de divinitate ejus dicta magnifica sint et excelsa, e contrario humilia et egena sunt quae de carnali ejus adventu enarrantur. Quod autem haec ipsa de humanitate Salvatoris dicta sint, hinc animadvertere licet, quod agricola-quoad substantiam a vite alienus sit, 197 palmites vero ejusdem substantiae et generis ac vitis, ab ipsaque indivisi, una nempe eademque origine pullulant palmites et vitis. Est autem, ait Dominus, ipse vitis, nos palmites. Si itaque nobis consubstantialis est Filius, et eandem quam nos

22 Joan. i, 1. 23 Matth. i, 23. 24 Joan. xv, 1. 25 Hebr. iii, 2. 26 Prov. viii, 22. 27 Hebr. i, 4. 28 Joan. xiv, 10, 11. 29 ibid. 9. 30 Philip. ii, 6, 7. 31 II Cor. viii, 9.

(13) Felck. 3 anon., τὴν σημασίαν, καὶ ὅταν ἀνθρώπινα.

(14) Reg. Taurin. Colb. Jes. quos sequimur. τῆς ἐνσάρκου, ut infra legitur. Editi, τῆς ἐν σαρκί. Mox, δοκιμὸς τραπέζιτης. Clemens Alex. hunc locum ex Paulo asserit : Γίνεσθε δὲ δοκιμοὶ τραπέζιται, τὰ μὲν ἀποδοκιμάζοντες, τὸ δὲ καλὸν κατέχοντες. Sed haec clausula non jam exstat apud Paulum, iisdem saltem verbis expressa : legitur quidem Thess. v, 21, Πάντα δοκιμάζετε· τὸ καλὸν κατέχετε. Sed illud δοκιμοὶ τραπέζιται in nullis jam exemplaribus exstat. Familiare tamen Athanasio est, et antiquis Patribus, quorum alii ex Pauli Epistolis, alii ex Evange-

lio illud desumptum aiunt. Felck. 3 anon., διακρίνων τὴν εὐσέβειαν βαδίζειται. Mox idem, λέγει.

(15) Felck. 3 anonym., τοῦ Λόγου οὐ καὶ γέγονε σὰρξ. Et hic rursum desinit.

(16) Jes., Ἐγὼ εἰμι ἡ ἀμπέλως.

(17) Taurin. Jes. Fr. 1, ὢν ὁ Κύριος οὐχ.

(18) Taurin. Colb. Jes. et Fr. 1, quos sequi, vitis est, λέξεις. Reg. et editi, διαλέξεις.

(19) Hic denuo resumit Felck. 3 anon., qui paulo post sic habet : τῆς ἀμπέλου τυγχάνουσι, καὶ μίαν. Mox idem, αὐτὰ τε καὶ.

(20) Ὁ ante Υἱὸς in editis deest, sed in mss. Reg. Taurin. Colb. et Jes. habetur. Paulo post κατὰ τοῦ

habet originem, sit hac in parte alienus a Patre secundum substantiam, eo modo quo vitis ab agricola: si vero aliud est Filius præter illud quod nos sumus, et ille quidem Verbum Patris, nos vero ex terra procreati et posteri sumus Adæ, non debet dictum illud referri ad deitatem Verbi, sed ad humanum ejus adventum: quandoquidem ita Salvator ait: *Ego sum vitis, vos palmites, et Pater agricola*¹⁹. Nos enim quantum ad corpus ejusdem generis sumus ac Dominus, propterea ipse dixit: *Narrabo nomen tuum fratribus meis*²⁰. Ac quemadmodum palmites sunt viti consubstantiales, ex eaque prodeunt, sic et nos corpora habentes ejusdem generis ac corpus Domini, ex plenitudine ejus accipimus, illudque nobis radix est ad resurrectionem et salutem. Pater autem agricola dictus est: ipse enim vitem, quæ est humanitas Salvatoris, per Verbum coluit, ipse item per Verbum nobis ad regnum viam paravit, et nemo venit ad Dominum, nisi Pater eum traxerit ad illum.

11. Hæc igitur germana cum sit hujus sententiæ interpretatio, peropportune de hac vite scriptum est: *Qui fidelis est ei qui fecit illum*²¹; et: *Tanto melior angelis factus*²²; et: *Creavit*²³. Quo enim tempore illud accepit quod pro nobis offerendum habuit, corpus nempe suum ex Maria virgine ortum, tunc scribitur, eum creatum fuisse, factum conditumque fuisse, siquidem hujusmodi dicta hominibus congruunt. Neque tamen post corpus assumptum angelis præstantior effectus est, ne antea minor illis, aut par fuisse existimetur: sed cum ad Judæos Paulus scribat, humanumque Domini ministerium eum Moyses ministerio conferat, ait: *Tanto melior angelis factus*; per angelos enim lex enuntiata est, quia lex quidem per Moysen data est, gratia autem per Jesum Christum facta est²⁴, necnon Spiritus donum. Et eo quidem tempore a Dan usque Bersabee lex enuntiabatur; jam vero in omnem terram exiit sonus eorum²⁵, et gentes Christum adorant, per eumque Patrem agnoscunt. Humano igitur more illa de Salvatore scripta sunt, nec aliter se res habet.

¹⁹ Joan. xv, 4, 5. ²⁰ Psal. xxi, 25. ²¹ Hebr. iii, 2. ²² Hebr. i, 4. ²³ Prov. viii, 22. ²⁴ Joan. i, 18. ²⁵ Psal. xviii, 5.

το καὶ ὁ. Sic Reg. Taurin. Colb. Jes. et Felek. 3 anon. In editis xaf deest. Fr. 1 vero sic habet, κατὰ τοῦτο ὅτι ὁ Υἱός.

(21) Felek. 3 anon., τοῦ Χριστοῦ. ἄλλᾳ.

(22) Hunc locum Theodoretus offert Dialogo 1, τῷ Ἀτρέπτῳ, p. 59, qui ibidem habet ὁ Πατήρ μου ὁ γεωργός. Ibidem Felek. 3 anon., κατὰ τὸ ἀνθρώπινον αὐτοῦ συγγενεῖς, etc. Mox idem, δηγήσομαι τὸ θῶμά σου τοῖς ἀδελφοῖς μου. Ὁ δὲ Πατήρ ὁ γεωργός, omissis intermediis.

(23) Theodoretus, ἥτις ἐστὶ τὸ Κυριακὸν σῶμα, quæ est Dominicum corpus. Sic etiam Felek. 3 an., qui post hæc quedam omittit, de more.

(24) Reg., κρείττω.

A αὐτὴν ἡμῶν ἔχει γένεσιν, ἔστω κατὰ τοῦτο καὶ ὁ Υἱὸς ἀλλότριος κατ' οὐσίαν τοῦ Πατρὸς, ὥστε καὶ ἡ ἀμπελος τοῦ γεωργοῦ· εἰ δὲ ἄλλος ἐστὶν ὁ Υἱὸς παρ' ὃ ἔσμεν ἡμεῖς, κακίαιος μὲν Λόγος τοῦ Πατρὸς, ἡμεῖς δὲ ἐκ γῆς γεγόναι, καὶ τοῦ Ἀδάμ ἔσμεν ἔκγονοι· οὐκ ὀφείλει τὸ ῥητὸν εἰς τὴν θεότητα ἀναφέρεισθαι τοῦ Λόγου, ἀλλὰ (21) λοιπὸν εἰς τὴν ἀνθρωπίνην αὐτοῦ παρουσίαν· ἐπεὶ καὶ οὕτως εἰρηκεν ὁ Σωτὴρ· Ἐγὼ ἡ ἀμπελος, ὑμεῖς τὰ κλήματα, ὁ Πατήρ ὁ γεωργός (22). Ἡμεῖς γὰρ τοῦ Κυρίου κατὰ τὸ σῶμα συγγενεῖς ἔσμεν· καὶ αὐτὸς διὰ τοῦτο εἶπεν· Ἀπαγγέλω τὸ θρόνον σου τοῖς ἀδελφοῖς μου. Καὶ ὥστε ἐστὶ τὰ κλήματα ὁμοούσια τῆς ἀμπελίου, καὶ ἐξ αὐτῆς, οὕτω καὶ ἡμεῖς ὁμογενῆ τὰ σώματα ἔχοντες τῷ σώματι τοῦ Κυρίου, ἐκ τοῦ πληρώματος αὐτοῦ λαμβάνομεν, κακίαιος ῥίζαν ἔχομεν εἰς τὴν ἀνάστασιν καὶ τὴν σωτηρίαν. Ὁ δὲ Πατήρ εἰρηκεν ὁ γεωργός· αὐτὸς γὰρ εἰργάσατο διὰ τοῦ Λόγου τὴν ἀμπελον, ἥτις ἐστὶ τὸ ἀνθρώπινον τοῦ Σωτῆρος (23), καὶ αὐτὸς δι' αὐτοῦ τοῦ Λόγου τὴν εἰς βασιλείαν ὁδὸν ἡμῶν ἠτοίμασε· καὶ οὐδεὶς ἔρχεται πρὸς τὸν Κύριον, εἰ μὴ ὁ Πατήρ αὐτὸν ἐλκύσει πρὸς αὐτόν.

11. Ταύτην δὲ τοῦ ῥητοῦ τὴν ἐρμηνείαν ἔχοντος, ἀνάγκη περὶ τῆς οὕτω λεγομένης ἀμπελίου γράφεσθαι· Πιστὸν ὅτι τῷ ποιῆσαντι αὐτόν· καὶ, Τοσοῦτον κρείττω (24) γενόμενος τῶν ἀγγέλων, καὶ τὸ, Ἐκτίσεν. Ὅτε γὰρ ἑλθεν ὅπως εἰς προσεγγεῖν ὑπὲρ ἡμῶν· ἦν δὲ τοῦτο τὸ ἐκ Μαρίας τῆς Παρθένου σῶμα· τότε καὶ ἐκτίσθαι (25), καὶ πεποιθῆσθαι, καὶ γεγενῆσθαι περὶ αὐτοῦ γέγραπται· ἀνθρώποις γὰρ ἀρμόζουσιν αἱ τοιαῦται λέξεις. Ἄλλως τε οὐ μετὰ τὸ σῶμα γέγονε κρείττων (26) τῶν ἀγγέλων, ἵνα μὴ τὸ πρὶν ἐλάττων, ἢ ἴσος αὐτῶν φαίνηται· ἀλλὰ πρὸς Ἰουδαίους γράφων, καὶ τὴν ἀνθρωπίνην τοῦ Κυρίου διακονίαν συγκρίνων τῇ Μωυσέως, ἔφησε· Τοσοῦτον κρείττω γενόμενος τῶν ἀγγέλων· διὰ γὰρ ἀγγέλων ὁ νόμος ἐλαττώθη· οὕτω ὁ μὲν νόμος διὰ Μωσέως ἐδόθη, ἡ δὲ χάρις διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐγένετο, καὶ τοῦ Πνεύματος (27) ἡ χορηγία. Καὶ τότε μὲν ἀπὸ Δάν (28) καὶ μέχρι Βερσαβεί ὁ νόμος κατηγγέλλετο· νῦν δὲ εἰς πᾶσαν τὴν γῆν ἐξηλθεν ὁ σῶθῃς αὐτῶν, καὶ τὰ ἔθνη τὸν Χριστὸν προσκυνοῦσι, καὶ δι' αὐτοῦ τὸν Πατέρα γινώσκουσιν. Ἀνθρωπίνως ἄρα περὶ τοῦ Σωτῆρος ἐκεῖνα γέγραπται, καὶ D οὐκ ἐστὶν ἄλλως.

(25) Taurin. Jes., ἐκτίθεσθαι.

(26) Reg., κρείττω, et sic paulo inferius. Mox Taurin. Colb. Jes. Fr. 1, ἐλάττων ἴσως.

(27) Reg. et omnes editi, τοῦ Πατρὸς, et ita legit Nannius. At Taurin. Jes. et Fr. 1, τοῦ Πνεύματος. Ultra sit vera lectio vix statui potest, cum utraque quadret. Proclivis sane est transmutatio. In mss. enim hæc voces sic scribuntur, πᾶς, πῶς, ita ut unius litteræ mutatione confundantur. Postrema lectio præstare videtur.

(28) Taurin. Colb. Jes., Δάν. Mox Reg. Taurin. Colb. Jes. Fr. 1, μέχρι Βερσαβεί. Quatuor postremi cum articulo τῆς; editi vero, μέχρι Βερσαβεί.

12. (29) Ἄρ' οὖν, ὥς οἱ Χριστομάχοι θρυλλέουσι, Ἀ
 Διονυσίος τὰ ἀνθρώπινα τοῦ Υἱοῦ γράφειν, καὶ λέγων
 οὕτω ποίημα αὐτὸν. ἓνα τῶν ἀνθρώπων αὐτὸν ἐλε-
 γειν εἶναι (30); Ἡ λέγων μὴ εἶναι τὸν Λόγον ἴδιον
 τῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίας, ἐφρονεῖ τοῦτον ἐμοῦσιον
 ἡμῶν εἶναι τῶν ἀνθρώπων; Καὶ μὴν οὐχ οὕτως ἔγρα-
 ψεν ἐν ταῖς ἄλλαις ἐπιστολαῖς· ἀλλὰ καὶ ὁρθῶς φρο-
 νῶν ἐν αὐταῖς φαίνεται, καὶ δύναται δι' αὐτῶν βοηθεῖν
 κατὰ τούτων (31), λέγων· Ὁὐκ εἰμὶ τῆς αὐτῆς ὁμῆς
 ὁμοῦς, ὡ Θεομάχοι· οὐδὲ τὰ ἡμέτερα πρόσφασιν
 Ἀρεῖν παρέσχεν εἰς ἀσέβειαν· ἀλλὰ πρὸς Ἀμ-
 μωνα (32) καὶ Εὐφράνορα διὰ τοὺς Σαβελλιζόντας
 γράφειν, ἐμνησθῆναι τοῦ γεωργοῦ καὶ τῆς ἀμπέλου,
 καὶ τῶν τοιούτων ἄλλων ῥητῶν (33)· ἓνα, τὰ ἀνθρώ-
 πινα τοῦ Κυρίου δείξας, πείσω μὴ λέγειν ἐκείνους,
 ὅτι ὁ Πατὴρ ἐστὶν ὁ γενόμενος ἀνθρώπος. Ὡς γὰρ ὁ
 γεωργὸς οὐκ ἐστὶν ἀμπέλος, (34), οὕτως οὐκ ἐστὶν ὁ
 ἐν τῷ σώματι γενόμενος ὁ Πατὴρ, ἀλλ' ὁ Λόγος· καὶ
 ὁ Λόγος (35) δὲ, ἐν τῇ ἀμπέλῳ γενόμενος, ἀμπέλος
 ἐκλήθη διὰ τὴν πρὸς τὰ κλήματα, ἅπερ ἐσμὲν ἡμεῖς,
 σωματικὴν συγγένειαν. Ταύτῃ μὲν οὖν τῇ διανοίᾳ
 τὴν πρὸς Εὐφράνορα καὶ Ἀμμώνιον ἔγραφα· πρὸς
 δὲ τὴν (36) ὁμῶν ἀναίδειαν τὰς ἐτέρας ἐπιστολάς
 τὰς παρ' ἐμοῦ γραφεῖσας ἀντιτίθημι (37), ἵνα γινώσκιν οἱ
 φρόνιμοι τὴν ἐν αὐταῖς ἀπολογία, καὶ τῆς ἐν Χριστῷ
 πίστεως τὴν ὁρθὴν μου φρόνησιν. Ἐδεῖ μὲν οὖν καὶ
 τοὺς Ἀρειανούς, ἅπερ εἶχον ὑγιαίνοντα τὸν νοῦν,
 τοιαῦτα λογίζεσθαι καὶ φρονεῖν περὶ τοῦ ἐπισκόπου·
 Πάντα γὰρ ἐνώπια τοῖς συνιούσιν ἐστί, καὶ ὁρθὰ
 τοῖς εὐρίσκουσιν γινώσκιν· ἐπειδὴ δὲ, μὴ μαθόντες
 τὴν (38) πίστιν τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας, πεπώ-
 κασιν εἰς ἀσέβειαν, καὶ λοιπὸν τὸν νοῦν πεπηρωμέ-
 νοι, νομίζουσιν εἶναι καὶ (39) τὰ ὁρθὰ στρεβλά, καὶ
 λέγουσι τὸ μὲν φῶς σκότος, τὸ δὲ σκότος νομίζουσιν
 εἶναι φῶς (40)· ἀναγκάζον καὶ τὰ ἐκ τῶν ἄλλων ἐπι-
 στολῶν τοῦ Διονυσίου παραθέσθαι, καὶ τὸ αἴτιον αὐτῶν,
 πρὸς πλείονα κατὰγινωσκιν τῶν αἰρετικῶν· ἐξ αὐτῶν
 γὰρ καὶ ἡμεῖς μαθόντες, οὕτω περὶ τοῦ ἀνδρὸς φρο-
 νοῦμεν καὶ γράφομεν.

13. (41) Ἡ δὲ πρόφασις, δι' ἣν ἔγραψα τὰς ἄλλας

¹¹ Prov. vii, 9.

(29) Ille resumit Fel. 3 an. Mox Reg., de more, θρυ-
 λουσι. Paulo post Felck. 3 anon., ἀνθρώπινα τοῦ
 Χριστοῦ.

(30) Felck. 3 anon., αὐτὸν, ἢ ἓνα τῶν ἀνθρώπων
 εἶναι, καὶ μὴν οὐχ οὕτως, omissis intermediis.

(31) Taurin., κατ' αὐτῶν.

(32) Reg., πρὸς Ἀμμωνα. Jes. Fr. 1, πρὸς μὲν
 Ἀμμωνα. Taurin. Colb. et Felck. 3 anon., πρὸς μὲν
 Ἀμμωνῶν· sed Taurin. recentiore manu suprascrip-
 tum habet ἰον, id est Ἀμμώνιον. Edit. Commel.
 item, πρὸς Ἀμμωνα. Cum igitur omnes mss. et
 editio Commelin., Ἀμμωνα vel Ἀμμωνῶν habeant,
 videntur Parisienses editores nulla auctoritate ducti
 Ἀμμώνιον posuisse, quia scilicet sic infra habe-
 tur.

(33) Felck. 3 anon., ἄλλων ῥημάτων. Mox idem,
 τοῦ Χριστοῦ δείξας.

(34) Felckman. 3 anon., οὐκ ἐστὶν ἐν τῇ ἀμ-
 πέλῳ.

(35) Hæc, καὶ ὁ Λόγος, deest in editis; sed in
 omnibus mss. legitur. Mox Felck. 3 anon., ἐν-
 ὁρωτος ἐκλήθη. Ἀμπέλος δὲ ἐκλήθη ὁ Υἱὸς διὰ τὴν

12. Ergone Dionysius, ut Christi hostes jactant,
 cum de Filii humanitate scribit, ipsumque rem fa-
 ctam esse ait, unum ex puris hominibus illum esse
 indicat? An quia dixit, Verbum non esse proprium
 substantiæ Patris, ipsum nobis hominibus consub-
 stantiale esse existimavit? At in aliis epistolis ne-
 quaquam ita scripsit, sed conspicuum est in his illam
 recte sentire, quibus sane epistolis adversum hæ-
 reticos quodam modo exclamat his verbis: Vestræ
 non sum sententiæ, o Dei hostes, neque scripta
 nostra Ario fuere impietatis occasio: sed quando
 Sabellianorum causa in meis ad Ammonium et Eu-
 phranorem litteris, 198 de agricola et vite, de-
 que aliis ejusmodi dictis mentionem feci, eo dictum
 illud est ut, humanis Domini demonstratis, persua-
 derem illis ut ne dicerent, Patrem esse qui homo
 factus est. Quemadmodum enim agricola non est vi-
 tis, ita qui in corpore fuit, non est Pater, sed Ver-
 bum. Verbum autem ut in vite fuit, vitis vocatum
 est, ob corporalem cum palmitibus, id est nobiscum,
 cognationem. Hac mente, ad Ammonium et Euphra-
 norem scripsi: alias autem quas misi epistolas,
 vestræ impudentiæ oppono, ut hinc sapientibus nota
 sit mea defensio, necnon recta mea in fide Christi
 sententia. Par itaque erat Arianos, si sanæ quidem
 mentis fuissent, talem de episcopo habere existima-
 tionem: *Omnia enim clara sunt intelligentibus, et
 recta invenientibus scientiam* ¹². Quandoquidem au-
 tem catholicæ Ecclesiæ fide non eruditi, in impiet-
 atem sunt collapsi, ac mente denique excecati,
 quæ recta sunt obliqua existimant, dicuntque lucem
 tenebras, tenebrasque lucem arbitrantur; operæ
 pretium fuerit ut aliarum Dionysii epistolarum verba
 adhibeamus, allatis ad majorem hæreticorum con-
 sutationem earum scribendarum causis; quarum
 lectio nos ad talia de viro sentienda atque loquenda
 induxit.

13. Hæc vero causa illi fuit alias conscribendi

D πρὸς τὰ κλήματα. Theodoretus vero hunc locum
 citans Dial. 1, sic habet: Ἀμπέλος δὲ ἐκλήθη ὁ Κύ-
 ριος διὰ τὴν περὶ τὰ κλήματα.

(36) Felck. 3 anon., καὶ Σαμμωνῶν ἔγραφα ἐπιστο-
 λῃν. Πρὸς δὲ τὴν.

(37) Taurin. et Jes., ἀντιτίθημι. Ibidem Felck. 3
 anon., ἵνα καὶ περὶ τῆς ἐπιστολῆς ἥς θρυλλεῖτε γινώ-
 σκιν οἱ φρόνιμοι. Qui codex mox desinit in voce
 φρόνησιν. Statimque in eodem subjungitur Epist. ad
 Joannem et Antiochum.

(38) Τὴν deest in Reg. et in editis desideratur:
 habetur autem in Taurin. Jes. et Fr. 1.

(39) Καὶ ante τὰ deest in Taurin. Colb. Jes. Sed
 legitur in omnibus editis et in Reg.

(40) Taurin. Colbert. Jesuit. Fr. 1, τὸ δὲ σκότος
 φῶς, omissis intermediis.

(41) Hæc verba, Ἡ δὲ πρόφασις δι' ἣν ἔγραψα
 τὰς ἄλλας ἐπιστολάς, ἐστὶν αὐτῇ, ad modum utili
 jacent in omnibus editis et manuscriptis, quasi quæ
 subsequuntur alium constituerent tractatum. Tau-
 rin. vero sic ad marginem habet: Λόγος ἢ τοῦ μα-
 γάλου Ἀθανασίου. Magni Aphanasii liber secundus.

epistolas. Cum Dionysius episcopus, postquam de Pentapolitanis illa didicerat, epistolam, uti jam dixi, contra Sabellii hæresim, ad Ammonium et Euphranorem, studio religionis permotus, scripsisset; quidam ex Ecclesia fratres, sanæ quidem doctrinæ homines, non sciscitanti tamen eum qua de causa ita scripsisset, Romam se contulere, illumque apud cognominem Dionysium Romanum episcopum accusarunt. Quibus ille auditis, una scripsit et contra Sabellii sectatores et contra eos qui ejus essent sententiæ, quam cum post Arius protulisset, ab Ecclesia est ejectus: æqualem aïens, licet ex diametro oppositam, Sabellii impietatem, eorum blasphemiam qui dicunt, Verbum Dei creaturam, opificium et rem factam esse. Misit quoque ad Dionysium litteras, ut indicaret, qua de re accusatus ab illis fuisset. Ille vero quamprimum sui purgandi causa libros edidit, quos inscripsit, *Elenchus*, et *Apologia*. Hic animadvertas velim execrandam Christi hostium officinam, et quo pacto ad suam ipsi ignominiam hæc moverint: cum enim Dionysius Romanus episcopus adversus eos etiam scripserit, qui dicunt Filium Dei creaturam et rem factam esse, liquido constat, non jamprimum, sed olim quoque ab omnibus anathemate damnatam fuisse Christi hostium Arianorum hæresim. Deinde cum Dionysius Alexandrinus episcopus de epistola sua sese purgarit, palam est illum, nec ejus fuisse sententiæ quam ei ascribunt, neque omnino prava Arii doctrina imbutum fuisse.

14. Et sane satis esset ad integram Arianorum confutationem, et ad demonstrandum eorum 199 columniam, quod Dionysius de iis etiam quæ isti jactitant, sese purgaverit: non enim contendendi animo scripsit, sed sui defendendi suspicionisque amovendæ causa: cum vero eas depellit criminationes, quid aliud agit quam quod omnem criminis suspicionem levat, et in hoc Arianos sycophantas esse arguit? Sed ut ex iis quæ sui defendendi causa scripsit magis confundantur, age, ejus tibi verba proponam: ut hinc noveris, Arianos pravæ mentis homines esse, Dionysiumque ab eorum erroribus alienum. Et primo quidem epistolam suam inscripsit, *Apologiam* et *Elenchum*. Quid sibi vult illud, nisi quod et obtrectatores suos arguit, et scripta sua propugnat, ostendens se, non ea mente qua suspicatus est Arius, scripsisse, sed licet eorum meminerit quæ de Domino secundum humanitatem

Colb. et Jes., τοῦ αὐτοῦ λόγος β'. Sed consequenter ea ponenda esse patet ex præcedentibus.

(42) Ἐστὶν αὕτη δεest in Colb.

(43) Taurin. Jes., ἀδελφοί. Infra Taurin. Colb., εἰς τὴν Ῥώμην. Editi et Reg., πρὸς τὴν Ῥώμην. Porro epistolæ Dionysii Romani infra memoratæ haud exigua pars affertur in præcedenti tractatu, num. 26.

(44) Καὶ δεest in Taurin. et Jes. Ibidem Taurin. et Colb., γυνήτῳ, mendose. Mox Reg. Taurin. Colbert. Jesuit. et Fr. 1, τὸν τοῦ Θεοῦ Λόγον. In editis τὸν δεest.

Ἀπιστολάς, ἐστὶν αὕτη (42). Διονυσίου τοῦ ἐπισκόπου μαθόντος περὶ τῶν ἐν Πενταπόλει, καὶ ζήλῳ τῆς εὐσεβείας γράψαντος, καθὰ προεῖπον, κατὰ τῆς αἰρέσεως Σαβελλίου τὴν πρὸς Εὐφράνορα καὶ Ἀμμώνιον ἐπιστολὴν, τινὲς τῶν ἀπὸ τῆς Ἐκκλησίας ἀδελφῶν (43), φρονούντες μὲν ὀρθῶς, μὴ ἐρωτήσαντες δὲ αὐτὸν, ἵνα παρ' αὐτοῦ μάθωσι πῶς ἔγραψεν, ἀνῆλθον εἰς τὴν Ῥώμην, καὶ κατεῖρξασιν αὐτοῦ παρὰ τῷ ὁμωνύμῳ αὐτοῦ Διονυσίῳ τῷ ἐπισκόπῳ Ῥώμης· καὶ αὐτοὶ ἀκούσας, ἔγραψεν ὁμοῦ κατὰ τὰ τῶν Σαβελλίου δοξαζόντων, καὶ κατὰ τῶν φρονούντων ταῦτα, ἅπερ καὶ Ἀρείου λέγων ἐξεβλήθη τῆς Ἐκκλησίας· ἴσῃ καὶ κατὰ διάμετρον ἀσέβειαν εἶναι λέγων, τὴν τε Σαβελλίου καὶ τὴν τῶν λεγόντων κτίσμα καὶ ποίημα καὶ (44) γενητὸν εἶναι τὸν τοῦ Θεοῦ Λόγον. Ἐπείστετα δὲ καὶ Διονυσίῳ δηλῶσαι περὶ ὧν εἰρήκασιν κατ' αὐτοῦ. Καὶ ἀντέγραψεν εὐθὺς αὐτὸς, καὶ ἐπέγραψε τὰ βιβλία Ἐλέγχου καὶ Ἀπολογίας. Ἐνταῦθα τὸ μυστὸν ἐργαστήριον τῶν Χριστομάχων (45) κατανόει, καὶ πῶς αὐτοὶ κατ' ἑαυτῶν τὴν αἰσχύνῃ ἐκίχνησαν· Διονυσίου γάρ ἐπισκόπου Ῥώμης γράψαντος καὶ κατὰ τῶν λεγόντων κτίσμα καὶ ποίημα· τὸν γὰρ τοῦ Θεοῦ, δείκνυται μὴ νῦν πρῶτον, ἀλλ' ἐκπαλὶ παρὰ πάντων ἀναθεματισθεῖσα τῶν Χριστομάχων (46) Ἀρειανῶν ἡ αἵρεσις. Ἐπειτα Διονυσίου τοῦ ἐπισκόπου τῆς Ἀλεξανδρείας ἀπολογουμένου περὶ ἧς ἔγραψεν ἐπιστολῆς, φαίνεται καὶ αὐτὸς μῆτε οὕτω φρονήσας ὥς αὐτοὶ (47) λέγουσι, μῆτε ὅμως τὴν Ἀρείου κακοδοξίαν ἐσχηκώς.

C 14. Καὶ ἀρχαί μὲν εἰς τελείαν κατάγνωσιν τῶν Ἀρειανῶν, καὶ εἰς ἀπόδειξιν τῆς συκοφαντίας αὐτῶν, τὸ καὶ μόνον ἀπολογήσασθαι τὸν Διονύσιον καὶ περὶ ὧν οὗτοι τεθυρλήκασιν· οὐ γὰρ ὡς φιλονεικῶν ἀντέγραψεν, ἀλλ' ἀπολογούμενος περὶ ὧν ὑποπτεύθη (48)· ὁ δὲ ἀπολογούμενος περὶ ὧν κατηγορήθη, τί ἕτερον ποιεῖ, ἢ λύει μὲν πᾶν ὑποπτεῦσθαι ἐγκλήμα κατ' αὐτοῦ, ἐλέγχει δὲ καὶ ἐν τούτῳ συκοφάντας (49) τοὺς Ἀρειομανταί; Ἵνα δὲ καὶ ἐξ ὧν ἀπολογούμενος ἔγραψε, πλεον αἰσχυρῶσιν οὗτοι, φέρε σοι καὶ τὰς λέξεις αὐτοῦ παραθῶμαι (50)· γνώσῃ γὰρ ἀπ' αὐτῶν, ὅτι οἱ μὲν Ἀρειανοὶ κακὸφρονες εἰσιν· ὁ δὲ Διονύσιος ἀλλότριος τῆς ἐκείνων ἑτεροδοξίας ἐστὶ. Πρῶτον μὲν οὖν Ἐλέγχου καὶ Ἀπολογίας ἔγραψεν (51) ἑαυτοῦ τὴν ἐπιστολὴν. Τοῦτο δὲ τί ἐστίν, ἢ ὅτι τοὺς μὲν φευδομένους ἐλέγχει, περὶ δὲ ὧν ἔγραψεν ἀπολογεῖται; δείκνυς, ὅτι μὴ ὡς Ἀρειος ὑπενόησεν ἔγραψεν αὐτόν· ἀλλ' ὅτι, τῶν ἀνθρωπίνως εἰρημένων περὶ τοῦ Κυρίου.

(45) Reg. Taurin. Colb. Jes., Χριστομάχων. Editi, Θεομάχων.

(46) Χριστομάχων δεest in Taurin. Colb. Jes.

(47) Taurin. Colb. Jes., ὡς οὗτοι.

(48) Taurin. Colb. Jes., περὶ ὧν κατηγορήθη. Et infra, περὶ ὧν ὑποπτεύθη, transmutatis vocibus.

(49) Reg., συκοφάντας. Editi et alii mss., συκοφαντούστας.

(50) Taurin. Colb. Jes. Fr. 1, παραθῶμαι. Reg. et editi, παραθῶμαι.

(51) Omnes mss. et editi ἔγραψεν, sed videtur legendum ἐπέγραψεν, ut supra legitur. Mox Taurin. Jes. Fr. 1, ἢ ὅτι τούτους.

μνησθείς, οὐκ ἠγνοεῖ τοῦτον εἶναι Λόγον καὶ Σοφίαν ἀδιαίρετον τοῦ Πατρὸς· Ἐπειτα αἰτιάται τοὺς κατε-
πόντας αὐτοῦ ὡς μὴ ολοκληροῦς λέγοντας, ἀλλὰ πε-
ρικόποτοντας αὐτοῦ τὰς λέξεις, καὶ ὡς μὴ καλῇ συνε-
δῆσει, ἀλλὰ πονηρᾷ λαλοῦντας ὡς θέλουσι· τοὺτους τε
τούτοις ἀπεικάζει τοῖς τὰς τοῦ μακαρίου ἀποστόλου
διαβάλλουσιν Ἐπιστολάς· Ἡ δὲ τοιαύτη μέμφει αὐτοῦ
πάντως ἀπὸ φαύλης ὑποφίας αὐτὸν ἀπολβεῖ. Εἰ γὰρ
τοὺς Παύλου κατεπόντας οὕτως ἠγείται ὡς τοὺς αὐ-
τοῦ κατεπόντας, οὐδὲν ἕτερον δείκνυσιν, ἢ ὅτι τὰ τοῦ
Παύλου (53) φρονῶν οὕτως ἔγραψεν. Ἀμέλει καὶ
πρὸς ἕκαστον τῶν ὑπὸ τῶν κατηγορῶν εἰρημένων
ἀπαντῶν, πάντα τὰ παρ' αὐτῶν προφερόμενα θερα-
πεύει· καὶ Σαβέλλιον μὲν ἐν ἐκείνοις ἀνατρέπει, ἐν
τούτοις δὲ δείκνυσιν ὁλοκληρον ἐαυτοῦ τὴν εὐσεβῆ
πίστιν. Φασκόντων τοίνυν ἐκείνων φρονεῖν τὸν Διου-
σιον· Οὐκ αἰετὴν ὁ Θεὸς Πατὴρ, οὐκ αἰετὴν ὁ Υἱός·
ἀλλ' ὁ μὲν Θεὸς ἦν χωρὶς τοῦ Λόγου, αὐτὸς δὲ ὁ Υἱός
οὐκ ἦν πρὶν γεννηθῆ· ἀλλ' ἦν ποτε ὅτε οὐκ ἦν· οὐ
γὰρ ἀίδιος ἐστιν, ἀλλ' ὕστερον ἐπιγένονεν· ὅρα
πῶς ἀποκρίνεται. Τὰ μὲν οὖν κλειστότα τῶν αὐ-
τοῦ ῥημάτων ἀπὸ ἡ ζητῶν ἐξετάζει, ἢ συλλο-
γιζόμενος συνάγει, ἢ ἐρωτῶν ἐλέγχει, ἢ τοὺς κατε-
ρηκότες αἰτιάται, ταῦτα παρεῖς διὰ τὸ μῆκος τῶν
λόγων, μόνα τὰ πρὸς τὴν κατηγορίαν ἀναγκαῖα
τίθημι. Ἀπολογούμενος τοίνυν πρὸς ἐκεῖνα, γρά-
φει ταῖς λέξεσι ταύταις ἐν τῷ πρώτῳ τῷ ἐπι-
γραφομένῳ Ἐλέγχῳ καὶ Ἀπολογίᾳ, μεθ' ἕτερα οὖ-
τως·

15. « Οὐ γὰρ ἦν ὅτε ὁ (53) Θεὸς οὐκ ἦν Πατὴρ. »
Καὶ τοῦτο οἶδεν ἐν τοῖς ἑξῆς, « αἰετὸν Χριστὸν εἶναι,
Λόγον ὄντα καὶ Σοφίαν καὶ δύναμιν. Οὐ γὰρ δὴ τού-
των ἄγονος ὢν ὁ Θεός, εἶτα ἐκταυτοποιήσατο. Ἀλλ'
ὅτι μὴ παρ' ἐαυτοῦ ὁ Υἱός, ἀλλ' ἐκ τοῦ Πατρὸς ἔχει
τὸ εἶναι. » Καὶ μετ' ὀλίγα πάλιν τοῦ αὐτοῦ φη-
σιν· « Ἀπαύγασμα δὲ ὢν φωτὸς αἰδίου, πάντως καὶ
αὐτὸς αἰδίας ἐστιν· ὄντος γὰρ αἰετὸς τοῦ φωτὸς, ὅθλον
ὡς ἐστιν αἰετὸς τὸ ἀπαύγασμα· τοῦτ' γὰρ καὶ ὅτι φῶς
ἐστι τῷ καταπαύειν νοεῖται, καὶ φῶς οὐ δύναται μὴ
φωτισθὲν εἶναι. Πάλιν γὰρ ἐλθόμεν ἐπὶ τὰ παραδείγ-
ματα. Εἰ ἐστιν ἥλιος (54), ἐστιν αὐγὴ, ἐστιν ἡμέρα·
εἰ τοιούτων μὴδὲν ἐστι, πολὺ γε δεῖ καὶ παρεῖναι
ἥλιον. Εἰ μὲν οὖν αἰδίας ὁ ἥλιος, ἀπαυστος ἀν' ἦν καὶ
ἡ ἡμέρα· νῦν δὲ, οὐ γὰρ ἐστιν, ἀρξαμένου τε, ἤρξατο,
καὶ παυόμενον, παύεται. Ὁ δὲ γὰρ Θεὸς αἰώνιον ἐστὶ
φῶς, οὐτε ἀρχόμενον οὐτε λήξον ποτε (55)· οὐκοῦν
αἰώνιον πρόκειται, καὶ σύνεστιν αὐτῷ τὸ ἀπαύγασμα
ἀναρχον καὶ ἀειγενὲς, προφαινόμενον (56) αὐτοῦ,
ὅπερ ἐστὶν ἡ λέγουσα Σοφία· Ἐγὼ ἡμῆρ ἢ προσ-
έχαιρα· καθ' ἡμέραν δὲ εὐφραίνωμην ἐν προσώπῳ
αὐτοῦ ἐν παντὶ καιρῷ. » Καὶ αὖθις ἐπιτάγει μετ' ὀλίγα
περὶ τοῦ αὐτοῦ λέγων· « Ὅντος (57) οὖν αἰωνίου τοῦ

⁵³ Prov. viii, 30.

(53) Taurin. Colb. Jes., τὰ Παύλου.

(55) Sic Taurin. Colb. Fr. 1. In Reg. et in editis
deest ὁ. Paulo post, Reg. Taurin. Jes., αἰετὸν Χρι-
στὸν εἶναι Λόγον ὄντα. In editis εἶναι deest.

(54) Sic Reg. Taurin. Colb. Jes. In editis, ὁ ἥλιος.
Mox editi et Reg., πολὺ γε δεῖ (Reg. δὲ) καὶ παρεῖ-
ναι. Taurin. Colb. Jes., πολλοῦ γε δεῖ παρεῖναι. Fr.

A dicta sunt, non ignorasse tamen ipsum esse Ver-
bum et Sapientiam a Patre indivisibilem? Queritur
deinde quod accusatores sententias suas non inte-
gras referant, sed truncatas, et quod non bona con-
scientia, sed mala, pro libidine loquantur: quos
similes ait beati Apostoli Epistolarum calumniato-
ribus. Hæc porro viri expostulatio sinistram omnem
amovet suspicionem. Si enim Pauli calumniatores
sui similes arbitratur, nihil sane aliud declarat
quam se cum Paulo sentientem ita scripsisse. Certe
singulis accusatorum verbis occurrens, omnibus
eorum argumentis solutionem adhibet; cumque Sa-
bellium prioribus illis scriptis planissime confutarit,
his posterioribus fidem suam omnino piam declarat.
Affirmantibus igitur illis hanc esse Dionysii senten-
tiam: « Deus non fuit semper Pater; Filius semper
non fuit, sed Deus aliquando Verbo caruit, ipse
vero Filius non erat antequam gigneretur, sed fuit
aliquando cum non-esset: non enim æternus est,
sed postmodum esse incepit: » animadvertite quo-
modo ad hæc ille respondeat. Verba autem ejus
quamplurima, quibus res in questionem adductas
expendit, aut ex allatis ratiociniis quædam colligit,
aut interrogatos adversarios coarguit, vel obtrecta-
tores suos criminatur, ob librorum prolixitatem
omitte, ea solum proponam quæ eorum spectant
accusationem. Itaque sui purgandi causa, in primo
libro cui titulus, *Elenchus et Apologia*, quibusdam
præmissis, sic ad verbum scripsit:

C 15. « Nunquam enim fuit quando Deus non erat
Pater. » Et insequentibus profitetur, « Christum sem-
per fuisse, ac Verbum, sapientiam, et virtutem
existisse. Neque enim Deus cum his antea caruis-
set, postea Filium genuit. Neque a seipso Filius, sed
a Patre habet esse. » Et paucis interjectis, eadem de
re iterum dicit: « Cum sit splendor lucis æternæ, et
ipse omnino æternus est. Luce enim semper exi-
stente, manifestum est et splendorem semper exi-
stere; eo enim ipso lucem esse intelligitur quod
splendeat, ac fieri nequit ut lux non luceat. Rursum
enim ad exempla veniamus. Si sol est, est quoque
splendor, est et dies: si vero horum nihil est, mul-
tum abest adesse solem. Quod si æternus sol esset,
dies etiam nunquam cessaret: nunc autem (neque
enim ita se res habet) incipiente solē incipit et
dies, ac desinente desinit. Deus autem æterna lux
est quæ nunquam incepit, nunquam desinet. Æter-
nus ergo splendor ipsi prælucet ac coexistit, qui
absque initio est, et ab æterno genitus ante eum
emicat, 200 quique ipsamet est Sapientia quæ
dicit: *Ego eram qua gaudebat, et delectabar quoti-
die ante faciem ejus, omni tempore* ». Paulo quo

1, πολλοῦ γε καὶ δεῖ παρεῖναι.

(55) Taurin. Colb. Jes., λήξαν.

(56) Taurin. Colb. Jes. Fr. 1, προφερόμενον.
Paulo post Taurin, ἐν τῷ προσώπῳ.

(57) Sic Reg. Taurin. Jes. Editi, ὄντος οὖν, per-
peram. Mox, καὶ ante αἰώνιος deest in Reg. Taurin.
Colb. Jes. Fr. 1. In editis vero legitur.

postea de eodem resumit his verbis : « Cum igitur æternus sit Pater, æternus est et Filius, lumen de lumine. Nam, si genitor est, est et Filius : quod si Filius non est, qua ratione et cujus potest esse genitor? Atqui ambo sunt, et semper sunt. » Deinde hæc addit : « Cum igitur Deus sit lux, Christus est splendor ; cum autem ipse Spiritus quoque sit (nam Spiritus, inquit, est Deus ⁵⁸), congruenter rursus Christus vapor dictus est : Est enim, inquit, vapor virtutis Dei ⁵⁹. » Et iterum ait : « Solus autem Filius qui Patri semper coexistit, et illo qui est, plenus, ipse quoque est ex Patre. »

16. Hæc si ambigue dicta fuissent, interprete opus haberent : at cum palam et plerumque hæc in scriptis suis pertractarit, Arius quidem dentibus stridat, quod suam hæresim cernat a Dionysio eversum, audiatque vel invitatus hæc illius verba : « Semper Deus Pater fuit, et Filius non absque causa æternus dicitur ; sed quia æternus est Pater, æternus est et Filius, illique coexistit, quemadmodum splendor luci. » Ii vero qui vel leviter suspicantur Dionysium cum Ario sensisse, hanc sinistram de eo existimationem deponant. Quid, quæso, illi inter se affinitatis habent, Ario dicente : Filius non erat priusquam gigneretur, sed fuit aliquando cum non erat ; Dionysio contra hæc docente : « Deus autem æterna lux est, quæ nunquam incepit, nunquam desinet : æternus ergo splendor ipsi præluceat ac coexistit, qui absque initio est, et ab æterno genitus abte eum emicat. » Porro ad alteram quorundam suspicionem qui aiunt : Cum Patrem dicit Dionysius, Filium non nominat, et vice versa, cum Filium dicit, Patrem non memorat, sed dividit, amovet et separat Filium a Patre ; ita respondet Dionysius, hominesque pudore suffundit in secundo libro, his verbis :

17. « Singula nomina a me prolata a se invicem nec separari nec dividi queunt : Patrem dixi, et priusquam Filii mentionem facerem, jam illum in Patre significaram : Filium adjunxi, ac etiamsi Patrem non prius nominassem, is tamen in Filii nomine comprehensus fuerat : Spiritum sanctum addidi, sed simul et unde et per quem processerit adjunxi. Illi vero ignorant neque Patrem qua Pater est a Filio alienari posse, nam nomen illud est origo conjunctionis ; neque Filium a Patre separari, nam-

Πατὴρ, αἰώνιος ὁ Υἱὸς ἐστὶ, φῶς ἐκ φωτός ὢν· ὄντος γὰρ γονέως, ἐστὶ καὶ τέκνον· εἰ δὲ μὴ τέκνον εἴη, πῶς καὶ τίνος εἶναι δύναται γονεὺς ; Ἀλλ' εἰσὶν ἄμφω, καὶ εἰσὶν ἀεὶ. » Εἶτα πάλιν προστίθῃσι ταῦτα : « Φωτὸς μὲν ὢν ὄντος τοῦ Θεοῦ, ὁ Χριστὸς ἐστὶν ἀπαύγασμα. Πνεύματος δὲ ὄντος· Πνεῦμα γὰρ, φησὶν, ὁ Θεός· ἀναλόγως (58) πάλιν ὁ Χριστὸς ἀτμὶς λέγεται· Ἀτμὶς γὰρ, φησὶν, ἐστὶ τῆς τοῦ Θεοῦ δυνάμεως. » Καὶ ἐκ τοῦ δευτέρου πάλιν φησὶ : « Μόνος δὲ ὁ Υἱὸς ἀεὶ συνὼν τῷ Πατρὶ, καὶ τοῦ ὄντος πληρούμενος, καὶ αὐτὸς ἐστὶν ὢν ἐκ τοῦ Πατρός. »

16. Ταῦτα, εἰ μὲν ἀμφιβολίας εἰρηται (59), χρειαν εἶχε τοῦ ἐρμηνεύοντος· ἐπειδὴ δὲ λευκῶς καὶ πολλὰς περὶ τῶν αὐτῶν ἐγραφε, ὁ μὲν Ἀρειὸς τριζέτω τοὺς ὀδόντας, ὁρῶν τὴν αἵρεσιν αὐτοῦ (60) καταστρεφόμενῃ ὑπὸ Διονυσίου· καὶ ἀκούων, ἅπῃ μὴ βούλεται, λέγοντος αὐτοῦ· « Ἀεὶ ὁ Θεὸς Πατὴρ ἦν, καὶ ὁ Υἱὸς οὐχ ἀπὸ κῶδος ἀδίδος ἐστὶν, ἀλλὰ τοῦ Πατρός ἀδίου ὄντος, ἀδίδος ἂν εἴη καὶ ὁ Υἱὸς, καὶ σύνεστιν αὐτῷ ὡς τῷ φωτὶ τὸ ἀπαύγασμα. » Οἱ δὲ, κἂν μόνον ὑπονοήσαντες Διονύσιον τὰ Ἀρείου φρονεῖν, κατατιθέσθωσαν (61) τὴν περὶ αὐτοῦ τοιαύτην δυσφημίαν. Ποία γὰρ κοινωνία τοῦτος ἐστὶ, τοῦ μὲν Ἀρείου λέγοντος : Οὐκ ἦν ὁ Υἱὸς πρὶν γεννηθῆναι, ἀλλ' ἦν ποτε ὅτε οὐκ ἦν· τοῦ δὲ Διονυσίου διδάσκοντος· « Ὁ δὲ γε Θεὸς αἰώνιον ἐστὶ φῶς, οὕτε ἀρξάμενον, οὕτε λήξον (62) ποτε· οὐκοῦν αἰώνιον πρόκειται, καὶ σύνεστιν αὐτῷ τὸ ἀπαύγασμα, ἀναρχὸν καὶ (63) ἀειγενὲς προφανόμενον αὐτοῦ. » Καὶ γὰρ καὶ πρὸς τὴν ἀλλήν ὑπόψιν τῶν λέγοντων, ὅτι, Πατέρα λέγων Διονύσιος, οὐκ ὀνομάζει τὸν Υἱόν· καὶ πάλιν Υἱὸν λέγων, οὐκ ὀνομάζει τὸν Πατέρα· ἀλλὰ διαίρει καὶ μακρύνει καὶ μερίζει τὸν Υἱὸν ἀπὸ (64) τοῦ Πατρός, ἀποκρίνεται (65) καὶ δυσπιστεῖ τοὺς, λέγων ἐν τῷ δευτέρῳ βιβλίῳ·

17. « Τῶν ὀν' ἐμοῦ λεχθέντων ὀνομάτων ἕκαστον ἀχώριστόν ἐστι καὶ ἀδιαίρετον τοῦ πλησίον· Πατέρα εἶπον, καὶ πρὶν ἐπαγγῆναι τὸν Υἱόν, ἐσήμανα (66) καὶ τοῦτον ἐν τῷ Πατρὶ· Υἱὸν ἐπηγάγον, εἰ καὶ μὴ προεῖρήκειν τὸν Πατέρα, πάντως ἂν ἐν τῷ Υἱῷ προεῖληντο· ἅγιον (67) Πνεῦμα προσέθηκα, ἀλλ' ἅμα καὶ πόθεν καὶ διὰ τίνος ἤκεν ἐφηρμοσα. Οἱ δὲ οὐκ ἴσασιν, ὅτι μήτε ἀπληλοτρίωνται Πατὴρ Υἱοῦ ἢ Πατὴρ· προσκαταρκτηδὴν γὰρ ἐστὶ τῆς συναφείας τὸ ὄνομα· οὕτε ὁ (68) Υἱὸς ἀπόκειται τοῦ Πατρός· ἢ γὰρ Πατὴρ

⁵⁸ Joan. iv, 24. ⁵⁹ Sap. vii, 25.

(58) Sic Reg. Taurin. Colb. Jes. Fr. 1. Editi vero, ἀνάλογος. Mox Reg. et Basil. prima manu, ἀτμὶς λέγεται. Taurin. Colb. Jes., ἀτμὶς εἶναι λέγεται. Editi, ἀτμὶς λέγεται.

(59) Taurin. Jes., εἴρητο.

(60) Taurin. Jes., ἐαυτοῦ.

(61) Taurin. Jes., καταθέσθωσαν.

(62) Taurin. Colb. Jes., λήξαν.

(63) Editi, ἀναρχόν τε. Sed τε deest in Reg. Taurin. Colb. Jes. Ibidem Taurin. Colb. Jes. Basil. Fr. 1, προφερόμενον. Sed præstat Regii et editorum lectio, προφανόμενον. Prona autem est commutatio vocis προφανόμενον in προφερόμενον primum enim προφερόμενον scribi potuit, ut fere sit. Hinc προφερό-

μενον facili lapsu factum fuerit.

(64) Ἀπὸ deest in Taurin. Colb. Jes.

(65) In editis, ἀποκρίνεται deest : sed habetur in omnibus codicibus.

(66) Taurin. Colb., ἐσήμηνα.

(67) Ἅγιον deest in Taurin. Colb. Jes. et Fr. 1. In aliis vero et in editis habetur. Paulo post Taurin. et Jes., ἐφήμησα, pro ἐφηρμοσα. Fr. 1, ἐφήμησα.

(68) Art. ὁ in Reg. habetur : in editis vero et in Taurin. Colb. Jes. desideratur. Paulo post Colb., ἐν δὲ ταῖς. Hæc porro confer sodes cum his quæ habentur supra in Expositione fidei versus finem.

προσηγορία δηλοῖ τὴν κοινωνίαν· ἐν τε ταῖς χερ-
σιν αὐτῶν ἐστὶ τὸ Πνεῦμα, μήτε τοῦ πέμπτου, μήτε
τοῦ φέροντος δυνάμενον στέρεσθαι (69). Πῶς οὖν ὁ
τούτοις χρώμενος τοῖς ὀνόμασι μεμερίσθαι ταῦτα καὶ
ἀπωρεῖσθαι παντελῶς ἀλλήλων ὀνομαί; « Καὶ μετ' ὀλίγα
ἐπάγει λέγων· « Οὕτω μὲν ἡμεῖς εἰς τε τὴν Τριάδα
τὴν μονάδα πλατύνομεν ἀδιαίρετον (70), καὶ τὴν
Τριάδα πάλιν ἀμείνωμεν εἰς τὴν μονάδα συγκεφαλαιού-
μεθα. »

18. Εἴτα καὶ αἰτιασαμένων αὐτὸν, ὡς ἓνα λέγοντα
τῶν γεννητῶν εἶναι τὸν Ὑῖον, καὶ μὴ ὁμοούσιον τῷ Πατρὶ,
αὐτὸς πάλιν ἐν μὲν τῷ πρώτῳ βιβλίῳ τοὺς τοιούτους
διελέγχει λέγων· « Πλὴν ἐγὼ γενητὰ τίνα καὶ ποιητὰ
τίνα (71) φήσας νοεῖσθαι, τῶν μὲν τοιούτων ὡς
ἀχρειοτέρων ἐξ ἐπιδρομῆς εἶπον παραδείγματα· ἐπεὶ
μήτε τὸ φῶτον ἔφη τῷ γεωργῷ, μήτε τῷ ναυπηγῷ
τὸ σκάφος (72)· εἴτα τοῖς ἰκνουμένοις καὶ προσφε-
στέροις ἐνδιέτριψα· καὶ πλεόν διεξήλθον περὶ τῶν
ἐλθουσίων, ποικίλα προσεπεξευρὼν (73) τεκμήρια,
ἅπερ καὶ σοὶ δι' ἄλλης ἐπιστολῆς ἔγραψα· ἐν οἷς
ἤλεγξα καὶ ὁ προσφερόμενος ἐγκλημα κατ' ἐμοῦ ψεύδος
ὄν, ὡς οὐ λέγοντος τὸν Χριστὸν ὁμοούσιον εἶναι τῷ
Θεῷ. Εἰ γὰρ καὶ τὸ ὄνομα τοῦτο φημι μὴ εὐρηκέναι,
μηδ' ἀνεγνώκηναι· πού τῶν ἁγίων Γραφῶν, ἀλλὰ γε
τὰ ἐπιχειρήματά μου τὰ ἐξῆς, ἃ σεσωπῆκασι, τῆς
διανοίας ταύτης οὐκ ἀπέδει. Καὶ γὰρ (74) ἀνθρωπείαν
γονὴν παρεθέμην, δῆλον ὡς οὖσαν ὁμογενή· φήσας
πάντως τοὺς γονεῖς μόνον ἑτέρους εἶναι τῶν τέκνων,
ὅτι μὴ αὐτοὶ εἶεν τὰ τέκνα, ἢ μήτε γονεῖς ἀναγ-
καῖον ὑπάρχειν εἶναι μήτε τέκνα (75)· καὶ τὴν
μὲν ἐπιστολήν, ὡς προείπον, διὰ τὰς περιστάσεις
οὐκ ἔχω προκομίσαι· εἰ δ' οὖν, αὐτὰ σοὶ τὰ τότε
ῥήματα, μέλλον διὰ καὶ (76) πάσης ἐν ἐπιμύσῃ
τὸ ἀντίγραφον· ὅπερ, ἂν εὐπορήσω, ποιήσω. Οἶδα
δὲ καὶ μέμνημαι, πλείονα προσθεῖς τῶν συγγε-
νῶν ὁμοιόματα. Καὶ γὰρ καὶ φῶτον εἶπον ἀπὸ σπέρ-
ματος, ἢ ἀπὸ ῥίζης ἀνελθόν, ἕτερον εἶναι τοῦ ὅθεν
ἐδιδάσθη, καὶ πάντως ἐκείνῳ (77) κατέσθηκεν ὁμο-
φυῆς, καὶ ποταμὸν ἀπὸ πηγῆς ῥέοντα, ἕτερον σχῆμα
καὶ ὄνομα μετεληφέναι· μήτε γὰρ τὴν πηγὴν ποτα-
μὸν, μήτε τὸν ποταμὸν πηγὴν λέγεσθαι, καὶ ἀμφοτέ-
ρα ὑπάρχειν· καὶ τὴν μὲν πηγὴν οἶονε Πατέρα (78)

(69) Taurin. Colb. Jes. Fr. 1, στερεῖσθαι.

(70) Eximia hæc clausula, τὴν μονάδα πλατύνομεν
ἀδιαίρετον, καὶ τὴν Τριάδα πάλιν ἀμείνωμεν εἰς τὴν
μονάδα, quæ in editis desideratur, in omnibus mss.
habetur, et a veteri interprete versa est : ut nihil
dubium sit eam typographi mendo omissam fuisse,
quod hæc verba, τριάδα ἐν μονάδα, similiter desine-
rent : quod item palam est ex iis quæ habentur in-
fra num. 19. Isidorus Pel. l. II, ep. 144 : Τὸ δὲ πλατύ-
νοντα εἰς τὴν ἁγίαν Τριάδα τὰς ὑποστάσεις εἰς μίαν
οὐσίαν συνάγειν ὀρθοτάτον ἐστὶ καὶ ἀληθέστατον ὁῦγμα.
Id est : At personas in sanctam Trinitatem dilatare
aigue in unam essentiam colligere, rectissimum ac
verissimum dogma est. Mox Reg. Taurin. Colb. Jes.
Fr. 1, αἰτιασαμένων· editi, αἰτιωμένων. lb. editi men-
dose, λεγόντων : sed Reg. Taurin. Colb. et Basil.
secunda manu, λέγοντα.

(71) Tiva deest in Taurin. Colb. Fr. 1, et in Jes.
secunda manu deletum est. Mox in iisdem sic, τῶν
μὲν ἀχρειοτέρων πρότερον ἐξ, etc. Ibid. Colb. et
Fr. 1, ἐπεὶ μήτε τῷ γεωργῷ ἔφη τὸ φῶτον.
Quorum postremus positi τὸ σκάφος addit συγγενείς.

A que Patris vocabulum commune quidpiam indicat.
In manibus autem illorum est Spiritus, qui neque a
mittente, neque a ferente separari potest. Quomodo
igitur ego qui talibus utor nominibus, illa a se in-
vicem separata et omnino divisa existimem? Et
paucis interjectis hæc addit : « Sic quidem nos
indivisibilem unitatem in Trinitatem dilatamus, et
Trinitatem iterum, quæ immui nequit, in unitatem
contrahimus.

201 18. Hinc accusatores suos qui eum men-
tiebantur dixisse, Filium inter res factas computari,
et nequaquam esse Patri consubstantialem, iterum
in primo libro coarguit his verbis : « Cæterum ubi res
factas, et opificia quædam considerata dixi, eorum
exempla ut minus utilia cursim protuli, cum dixi :
B Neque planta idem est quod agricola, neque scapha
idem quod navium faber : deinde in congruis et natu-
ræ rei accommodatioribus magis sum immoratus ;
ac pluribus ea quæ certioris fidei erant exposui, variis
excogitatis exemplis quæ tibi in alia epistola scripsi,
quibus criminationem eorum depulsi mendacemque
ostendi, quæ aiebant me Christum negare esse Deo
consubstantialem. Tametsi enim fateor me hoc vo-
cabulum nusquam in Scripturis sacris vel invenisse
vel legisse, attamen argumenta mea, quæ subse-
quuntur, quæque isti tacuerunt, ab hac sententia
nihil discrepant. Etenim humanam prolem in exem-
plum attuli, quam patet esse ejusdem generis ac ge-
nitorem : dixique revera in hoc solum parentes dif-
ferre a filiis, quod ipsi non sint filii : alias necesse
fore neque parentes existere, neque filios. Episto-
lam autem, ut ante dixi, ob præsentem rerum con-
ditionem, penes me non habeo ; alioquin ipsa tibi
quæ tunc scripsi verba, imo epistolæ totius exem-
plar misissem, mittamque si quando mihi ejus copia
fuerit. Memini porro me plurimas ex rebus inter se
cognatis similitudines conglobose. Etenim plantam
sive ex semine sive ex radice succrescentem, aliam
dixi esse ab eo unde pullulavit, etsi ejusdem omnino
sit naturæ : fluviumque a fonte fluentem, aliam
formam et nomen accipere : neque enim aut fontem
fluvium, aut fluvium fontem dici ; sed utrumque

(72) Hic quidpiam omissum videatur.

(73) Sic Reg. Colb. Jes. Fr. 1. Taurinensis vero
cum editis, προσεξευρών.

D (74) Sic Reg. Taurin. Colb. Jes. Editi vero, Καὶ
γὰρ καί.

(75) Tota hæc sententia, ἢ μήτε γονεῖς ἀναγκαῖον
ὑπάρχειν εἶναι μήτε τέκνα, quod duæ clausulæ in
hanc vocem τέκνα terminarentur, in editis omissa
fuerat : sed habetur in Reg. Taurin. Colb. Jes. Fr.
1, itemque præcedenti Tract. (ubi legitur ὑπάρ-
χον) et infra in libro De synodis. Mox Taurin. Colb.
Jes., προσκομίσαι.

(76) Καὶ deest in Taurin. Jes., et Colb. qui
ultimus idem habet πάσῃ. Basil. secunda manu,
πάσιν.

(77) Sic Reg. Taurin. et Fr. 1. Editi vero, ἐκείνῳ.
Mox. Reg. Taurin. Colb. Jes., ὁμοφυῆς. Et ita le-
git Nannius qui vertit, ejusdem naturæ. Editi, ὁμοιο-
φυῆς. Paulo post Taurin. Colb. Jes. Fr. 1, καὶ σχῆ-
μα καί.

(78) Τὸν ante Πατέρα, et mox τὸ ante ἐκ

existere : ac fontem quasi Patrem esse, fluvium vero, aquam ex fonte manantem. Sed hæc quidem et similia scripta se non videre quasi cæcuentes dissimulant : duabus autem voculis inconnexis, quasi lapidibus eminus me impetere conantur : non advertentes, perobscuris rebus quæ ut intelligantur additione indigent, plerumque non modo aliena, sed et contraria exempla lucem asserre. » In tertio autem libro ait : « Vita ex vita genita est, quemadmodum flumen a fonte emanavit, et a luce inexstincta splendida lux accensa est. »

19. His auditis, quis non insanix deinceps eos accusabit, qui Dionysium Arianice sentire suspicantur? Næ ille, his argumentis ab ipsa veritate profectis, totam Arianæ proterit hæresim. Nam illud, Non erat priusquam gigneretur, et, Erat quando non erat splendoris vocabulo confutat, necnon his verbis : Pater ejus nunquam absque prole fuit. Illud autem quod aiunt, ex non exstantibus, refellit, dicendo, Verbum esse quasi fluvium ex fonte, ut germen ex radice, filium ex parente, lumen ex lumine, et vitam ex vita. Quod autem illi separant et dividunt Verbum a Deo, id ille improbat cum ait, Trinitatem, quæ nec dividi nec minui potest, in unitatem 202 contrahi. Quod vero aiunt, alienum esse Filium a substantia Patris, aperte respuit cum dicit, consubstantiali Patris esse Filium. Ille sane summopere miranda impiorum hominum impudentia. Dionysio namque, quem doctrinæ suæ paria sensisse affirmant, dicente, consubstantiali esse Filium, ipsi tamen haud secus quam culices circumquaque susurrant, quasi synodus consubstantialis vocem haud recte scripto mandarit. Si enim sibi amicum Dionysium existimant, ne doctrinam negent viri secum sentientis. Quod si putant id non recte dictum fuisse, quare Dionysium, qui idipsum ait, quasi secum sentientem jactitant? cum præsertim is non obiter hoc dicat, sed aliis antea missis epistolis, eos qui se insinulabant quasi diceret Filium non esse Patri consubstantiali, mendacii coarguat : illos vero qui putabant se dixisse, Verbum esse factum, refellat, negans se prout illi existimant sentire, sed tametsi voces illas protulit, eo solum illud se dixisse testatur, ut ostenderet non Patrem sed Filium esse qui conditum, creatum, et factum corpus induit : quocirca Filius conditus, factus et creatus fuisse dicitur.

είναι, τὸν δὲ ποταμὸν εἶναι ἐκ τῆς πηγῆς ὕδωρ. Ἄλλὰ ταῦτα μὲν καὶ τὰ τοιαῦτα μὴδὲ ὁρῶν γεγραμμένα, ἀλλ' ὁλοὶ τυφλῶνται ὑποκρίνονται· τοῖς δὲ δυσὶ (79) ῥηματίοις ἀσυνθέτοις, καθάπερ λίθοις, μακρόθεν ἐπιχειροῦσι μὲ βάλλειν, ἀγνοοῦντες ὡς τῶν ἀγνοουμένων, καὶ προσαγιοῦς εἰς ἐπιγνώσιν δεομένων, οὐ μόνον ἀλλοῖα πολλάκις, ἀλλὰ καὶ ὑπεναντία τεκμήρια γίνεται τῶν ἐπιζητούμενων θελωμάτων. » Ἐν δὲ τῷ (80) τρίτῳ βιβλίῳ φησὶ : « Ζωὴ ἐκ ζωῆς ἐγεννήθη· καὶ ὥσπερ ποταμὸς ἀπὸ πηγῆς ῥέβρυσεν· καὶ ἀπὸ φωτὸς ἀσέβηστος λαμπρὸν φῶς ἀνήφθη. »

19. Τίς τούτων ἀκούων οὐ μανίας λοιπὸν καταφρίσεται τῶν ὑπονοούτων τὸν Διονύσιον τὰ Ἀρείου φρονεῖν; Ἰδοὺ γὰρ διὰ τούτων φανερώς πᾶσαν αὐτοῦ πατεῖ τὴν αἵρεσιν τοῖς τῆς ἀληθείας λογισμοῖς. Τὸ μὲν γὰρ, Οὐκ ἦν πρὶν γεννηθῆναι, καὶ τὸ, Ἦν ποτε οὐκ ἦν, ἀναίρει τῷ τοῦ ἀπαυγίσματος λόγῳ· καὶ λέγων, ὅτι τοῦτο ὁ Πατὴρ οὐκ ἦν ποτε ἀγονος· τὸ δὲ, Ἐξ οὐκ ὄντων (81), αὐτῶν, ἀναίρει ἐν τῷ λέγειν, τὸν Λόγον εἶναι ὡς ποταμὸν ἀπὸ πηγῆς, καὶ βλαστὸν ἀπὸ βίβλης, καὶ τέκνον ἀπὸ γονέως, καὶ φῶς ἐκ φωτός, καὶ ζῶην ἐκ ζωῆς· καὶ τὸ μὲν ἀποσχοινίζειν καὶ διαίρειν αὐτοὺς (82) τὸν Λόγον ἀπὸ τοῦ Θεοῦ, ἀναίρει λέγων αὐτοὺς ἀδιαίρετον καὶ ἀμετέστον τὴν Τριάδα εἰς μονάδα συγκεφαλαιοῦσθαι. Τὸ δὲ λέγειν αὐτοὺς ἀλλότριον εἶναι τὸν Υἱὸν τῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίας, ἀντικρὺς πατεῖ λέγων, ὁμοούσιον εἶναι τοῦ Πατρὸς τὸν Υἱόν. Ἐφ' ᾧ καὶ θαυμάσειεν ἂν τις τὴν ἀναίδειαν τῶν δυσσεβῶν πῶς Διονυσίου, ὃν λέγουσιν ὁμολογεῖν ἑαυτῶν (83) εἶναι, λέγοντος ὁμοούσιον τὸν Υἱόν, αὐτοὶ περιέρονται ὡς κύνες περιβοηοῦντες, ὡς οὐκ ὀρθῶς γραψάσης τῆς συνόδου τὸ ὁμοούσιον· εἰ γὰρ Διονυσίους ἐστὶν αὐτοῖς φίλος, μὴ ἀρνεῖσθαι τὰ τοῦ ὁμόφρονος. Εἰ δὲ νομίζουσι μὴ ὀρθῶς εἰρηθεῖν, πῶς τὸν τοῦτο λέγοντα Διονύσιον θρυλοῦσιν (84), ὡς τὰ αὐτῶν φρονούντα; μάλιστα ὅτι οὐδὲ ἐκ παρέργου ταῦτα λέγων φαίνεται, ἀλλὰ πρότερον ἄλλας ἐπιστολάς γραψάς, τοὺς μὲν (85) καταιρηκτάς αὐτοῦ ὡς μὴ λέγοντος ὁμοούσιον τὸν Υἱὸν τῷ Πατρὶ διελέγχει ψευδομένων· τοὺς δὲ νομίζοντας αὐτὸν λέγειν γεννητὸν (86) τὸν Λόγον, παρακρούεται· ὅτι μὴ οὕτως ὡς νομίζουσιν ἐφρόνησεν, ἀλλ' εἰ καὶ τὰς λέξεις εἰρηχε, διὰ τοῦτο φησὶν εἰρηκεῖν, πρὸς τὸ μόνον δεῖξαι, ὅτι μὴ ὁ Πατὴρ ἐστίν, ἀλλ' ὁ Υἱός, ὁ τὸν γεννητὸν, καὶ κτιστὸν, καὶ ποιητὸν ἐνδυσάμενος σῶμα· διὸ καὶ γεγενῆσθαι, καὶ παποῖσθαι, καὶ ἐκτίσθαι λέγεται ὁ Υἱός.

τῆς, quæ in editis legebantur, desunt in Reg. Taurin. Colb. Jes., sed habentur in lib. *De synodis*, ubi hæc verba referuntur.

(79) Sic Reg. Taurin. Jes. Editi, τοῖς δυσὶ. Paulo post Taurin. Colb. Jes. et Fr. 1. μὲ βάλλειν, et ita legit vetus interpr. Editi vero cum Regio, ἐμβάλλειν.

(80) Sic Reg. Taurin. Colb. Jes. Fr. 1. Editi, ἐν τῷ. Mox Jes. ἐγενήθη.

(81) Sic Reg. Taurin. Jes., Basil. Fr. 1. Editi vero mendose, τοῦ δὲ, Ἐξ οὐκ ὄντων αὐτῶν.

(82) Colb., αὐτοὺς. Mox Taurin. Colb. Jes. Fr. 1. ἀναίρει λέγων. Reg. Basil. et editi, διαβάλλει λέγων.

(83) Taurin. Colb. Jes., αὐτῶν.

(84) Reg., de more, θρυλοῦσιν. Ibidem Taurin. Jes. Fr. 1, τὰ αὐτά. Mox Fr. 1, μάλιστα δ' ὅτι.

(85) Sic Reg. Taurin. Colb. Jes. Fr. 1. Editi vero, τοὺς μὲν οὖν.

(86) Taurin. Colb. Jes., γεννητὸν, mendose. Taurin. item infra, ὁ τὸν γεννητὸν.

20. Ἀμέλει ἐπειδὴ προσλήφθῃ (87) γράψαι τὰς Α τοιαύτας λέξεις, τοὺς μὲν Ἀρειανοὺς μακρὰ φράζει χαιρεῖν, παρὰ δὲ τῶν ἀκούοντων συνεῖδῃσιν ἀγαθὴν ἀπαίτει· τὸ δυσχερὲς ἢ τάχα καὶ τὸ ἀπερίδρακτον τῶν ζητουμένων προβαλλόμενος, ἵνα μὴ τὰς λέξεις, ἀλλὰ τὴν διάνοιαν τοῦ γράφοντος (88) κρίνωσι· καὶ μάλιστα ὅταν τὰ πλεῖστα μαρτυρῇ τῇ τούτου φρονήσει. Ἐφῆσε γοῦν καὶ αὐτὸς, ὅτι· «Τῶν μὲν τοιούτων ὡς ἀχρειστέρων, ἐξ ἐπιδρομῆς, εἶπον τὰ παραδείγματα, τὸ φυτὸν καὶ τὸν γεωργόν· τοὺς δὲ προσφυσέτεροις (89) ἐνδιέτριψα, καὶ πλέον διεξήλθον περὶ τῶν ἀληθεστέρων.» Ὁ δὲ τοῦτο λέγων δεικνύσιν ἀληθέστερον εἶναι τὸ λέγειν αἰδίων καὶ ἐκ τοῦ Πατρὸς τὸν Υἱὸν ἡπερ γενητόν· ἐκ τούτου μὲν γὰρ τὸ σωματικὸν τοῦ Κυρίου σημαίνεται, ἐξ ἐκείνων δὲ τὸ αἰδίων τῆς θεότητος αὐτοῦ. Ἐν τοῦτοις γοῦν καὶ ἠλέγχθαι παρ' αὐτοῦ τοὺς ἐγκαλέσαντας, ὡς μὴ λέγοντος αὐτοῦ ὁμοούσιον τοῦ Πατρὸς, διαβεβαιούται οὐχ ἀπλῶς, ἀλλὰ μετὰ φρονήσεως καὶ ἀποδείξεως ἀληθοῦς, λέγων· «Εἰ καὶ μὴ τὴν λέξιν ταύτην εὗρον ἐν ταῖς Γραφαῖς, ἀλλ' ἐξ αὐτῶν τῶν Γραφῶν τὸν νοῦν συναγαγόν, ἔγνω, ὅτι, Υἱὸς ὢν καὶ Λόγος, οὐ ἕνος ἂν εἴη τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς.» Ὅτι γὰρ οὐ κτίσμα, οὐδὲ ποιήμα φρονεῖ τὸν Υἱὸν εἶναι· καὶ γὰρ καὶ ἐν τούτῳ τεθρυσλήκασιν αὐτόν· οὕτως ἐν τῷ δευτέρῳ βιβλίῳ φησὶν· «Ἐάν τις τῶν συκοφαντῶν, ἐπειδὴ τῶν ἀπάντων ποιητὴν τὸν Θεὸν καὶ δημιουργὸν εἶπον, οἴηται με καὶ τοῦ Χριστοῦ λέγειν, ἀκούσάτω μου πρότερον Πατέρα φῆσαντος αὐτόν, ἐν ᾧ καὶ ὁ Υἱὸς προσγέγραπται (90)· μετὰ γὰρ τὸ εἰπεῖν Πατέρα ποιητὴν, ἐπαγέροχα· καὶ οὕτε πατὴρ ἐστὶν ὢν ποιητῆς (91), εἰ κυρίως ὁ γέννησας πατὴρ ἀκούοιτο· τὴν γὰρ πλατύτητα τῆς τοῦ πατρὸς προσσηγορίας ἐν ταῖς ἐξῆς ἐπεξεργασόμεθα (92)· οὕτε ποιητῆς ὁ πατὴρ, εἰ μόνος ὁ χειροτέχνης ποιητῆς λέγοιτο. Παρ' Ἑλλήσι γὰρ ποιηταὶ καὶ τῶν ἰδίων καλοῦνται· λόγων οἱ σοφοί· καὶ Ποιητῆς, ὁ Ἀπόστολος εἶπε, νόμου (93) καὶ τῶν ἐγκαρδίων γὰρ ἀρετῆς ἢ κακίας ποιηταὶ καθίστανται, ὡς εἶπεν ὁ Θεός· Ἔμεινα τοῦ ποιῆσαι κρίνεις, ἐποίησε δὲ ἀνομίαν.»

21. Ἔστιν ἀληθῶς, ἀκούοντα ταῦτα μνησθῆναι τοῦ θεοῦ λογιῶν λέγοντος· Οὗ ἐὰν στραφῇ ὁ ἀσεβής, ἀφανίζονται (94). Ἰδοὺ γὰρ ποικίλως στρεφόμενοι καθ' ἑκάστην οἱ δυσσεβεῖς ἀφανίζονται, μὴ ἔχοντες μηδὲ εἰς τοῦτο πρόφασιν περὶ Διονυσίου. Φανερώς μὲν γὰρ διδάσκει, μὴ εἶναι ποίημα, μηδὲ κτί-

20. Certe cum illa verba prius scripserit, Arianis quidem facessere jussis, benevolum animum ab iis postulat, ad quorum aures hæc pervenerint; ut animadversa harum questionum difficultate, imo potius incomprehensibilitate, non verba, sed scriptoris animum judicarent, cum potissimum alia complurima veram ejus mentem aperiant. Ait igitur ipse: «Ejusmodi exempla ut minus utilia cursim protuli, nimirum de planta et agricola: naturæ accommodatiora fusius pertractavi, ac veriora pluribus exposui.» Jam qui hæc loquitur, ostendit, verius dici Filium æternum et ex Patre esse, quam esse factum: nam hoc quidem vocabulo, quod corporeum est in Domino indicatur; illis vero, æternitas divinitatis ejus. Eos igitur qui se accessabant, ut qui negaret Filium esse Patri consubstantialem, his argumentis a se confutatos declarat, haud levi modo, sed sapientissime, et cum vera demonstratione, dum hæc ait: «Etsi hanc vocem in Scripturis non inveni, attamen earumdem Scripturarum mentem colligens, agnovi, ipsum, cum Filius et Verbum sit, non posse a Patris substantia esse alienum.» Quod autem Filium non senserit esse rem creatam aut factam, ut illi pervulgarant, in secundo libro testatur his verbis: «Si quis autem ex sycophantis, eo quod Deum, omnium dixi factorem et creatorem, existimat me etiam Christi creatorem dixisse, advertat me prius Patrem ipsum appellasse, in quo vocabulo Filius ascriptus est. Postquam enim dixi Patrem factorem esse, subdidi: Neque Pater eorum est quorum factor est, si proprie Pater intelligatur esse is qui genuit (latitudinem enim vocabuli hujus, Pater, in sequentibus inquiremus): neque factor Pater est, si solus opifex factor dicatur: apud Græcos enim ii qui sapientes sunt, suorum librorum factores vocantur: Apostolusque ait, Factor legis: nam rerum etiam intrinsecarum, ejusmodi sunt virtus et vitium, factores sunt homines, ut dixit Deus: Exspectavi ut faceret judicium, fecit autem iniquitatem.»

21. Qui hæc audit, divini save oraculi **203** meminerit, dicentis: Quocunque se veriat impius, evanescit. Etenim quam se cunque in partem quotidie convertant Impii illi, evanescent, ne in hoc quidem ullam rationem invenientes Dionysii sibi conciliandi: quippe qui aperte doceat, Filium nec

⁸⁸ Rom. II, 15. ⁸⁹ Isa. V, 7. ⁹⁰ Prov. XII 7.

(87) Taurin. Colb. Jes., ἐλήφθῃ. Mox Reg. Taurin. Jes., μακρὰ· editi vero, μακράν.

(88) Colb., τοῦ φράζοντος. Mox idem cum Taurin. et Jes., μάλιστα ὅταν.

(89) Colb., προσφυσέτεροις. Mox Taurin. Colb. Jes., πλεον ἐξήλθον.

(90) Taurin. Colb. Jes., προγέγραπται.

(91) Sic Reg. Taurin. Jes., et ita legit Nannius. Editi, ὢν ποιητῆς, longe diverso sensu. Mox in Taurin. Colb. Jes., πατὴρ desideratur.

(92) Taurin. Colb. Jes., ἐπεξεργασόμεθα. Reg. et editi, ἐπεξεργασόμεθα. Mox Colb. Jes., οὕτε ποιητῆς

οὐ Πατὴρ ἦν μόνος. Taurin., οὕτε ποιητῆς οὐ Πατὴρ μόνος ἦν. Reg. ut editi.

(93) In Taurin. Colb. Jes. illud, ποιηταὶ καὶ τῶν ἰδίων, usque ad sequens ποιηταὶ τῆς κακίας, omitta sunt.

(94) Articulus deest in Taurin. Colb. Jes. Ibidem hæc, Ἰδοὺ γὰρ ποικίλως στρεφόμενοι καθ' ἑκάστην οἱ δυσσεβεῖς ἀφανίζονται, in editis desiderabantur, ob similitudinem vocum ἀφανίζονται et ἀφανίζονται, omitta: sed leguntur in Reg. Taurin. Colb. Jes. et Fr. 1. Ibidem Taurin. Colb. Jes., μηδ' εἰς τοῦτο πρόφασιν παρὰ Διονυσίου.

factam nec creatam rem esse; carpit autem appositaeque refellit eos qui se calumniabantur, quasi dixisset, factorem esse Deum, quod non adverterint se ante dixisse, Patrem esse Deum, in quo et Filius ascriptus est. His autem verbis declarat, Filium non esse ex numero rerum factarum, et Deum non factorem, sed patrem proprii Verbi esse. Quibusdam autem imperite (vel mala conscientia) ipsi reponentibus, quod Deum dixisset, Christi factorem, sui purgandi causa varia adhibuit argumenta: neque sic, aliens, reprehendenda esse sua verba: se enim factoris nomine usum affirmat, propter carnem quam Verbum assumpserat, utique factam. « Quod si quis illud de Verbo dictum fuisse suspicietur, eo etiam modo absque contentione studio audisse oportuit: ut enim Verbum rem factam esse non sentio, et Deum non factorem, sed Patrem ejus dico; si quando de Filio disserens Deum obiter dixero factorem ejus, etiam tunc res defensione non caruerit: nam sapientes Graeci se suorum librorum factores appellant, tametsi iidem priorum librorum patres sunt: divina autem Scriptura nos cordis motuum factores nuncupat, cum nos dicit, factores legis et iudicii et iustitiae. » Itaque quaecunque ex parte res spectetur, probe commonstrat Filium nec creatam nec factam rem esse, seque a prava Arianorum doctrina alienum.

22. Verum, ne quis Arianorum eum suspicetur dixisse, Filium ita Patri coexistere, ut nomina quidem sibi invicem cohaereant, res autem a se invicem plurimum distent, et, neque Filium semper Patri coexistisse: ex quo autem Filius esse coepit, ex eo Deum dictum fuisse Patrem, et dehinc illi coexistere, ut sit apud homines. Sed meminerit eorum quae supra dicta sunt, tumque Dionysii fidem rectam agnoscat. Nam cum dicat: « Non enim erat cum Deus non esset pater; » et iterum: « Deus autem aeterna lux est, quae nunquam incepit, nunquam desinet: aeternus ergo splendor ipsi praelucet et coexistit, qui absque initio est, et ab aeterno genitus ante eum emicat: » par sane fuit neminem talia de illo suspicari. Exempla quoque fontis ac fluvii, radices et germinis, spiritus et vaporis, Christi hostes qui contraria de illo disseminant, pudore suffundunt.

(95) Sic Reg. Taurin. Colb. Jes. Editi vero male, μηδὲ καὶ κτίσμα.

(96) Haec, ὅτι μὴ συνείδον εἰπόντα αὐτὸν πρότερον Πατέρα τὸν Θεόν, in Colb. desiderantur, ommissa lapsu amanuensis, ideo decepti, quod praecedens phrasin per τὸν Θεόν similiter desineret. Infra idem, προτέγραπται.

(97) Taurin. Colb. Jes., ἦν ἑαβε.

(98) Reg. et Taurin., ὑπονοήσαι. Editi, ὑπονοήσοι. Mox καὶ ante οὕτως deest in Taurin. Colb. Jes. et Fr. 1, sed in Reg. et in editis habetur, et opportune quidem.

(99) Taurin. Colb. Jes., ἕως γὰρ. Iidem infra, καὶ ἐξ ἐπιδρομῆς.

(1) In Colb. et Fr. 1, γὰρ omissum, et in eodem paulo infra ὅντα item omissum. Quod autem ait sa-

μα (95) τὸν Υἱόν· αἰτιάται δὲ καὶ θεραπείαι τοὺς διαβάλλοντάς αὐτὸν, ὡς εἰπόντα ποιητὴν τὸν Θεόν, ὅτι μὴ συνείδον εἰπόντα αὐτὸν πρότερον Πατέρα τὸν Θεόν (96), ἐν ᾧ καὶ ὁ Υἱὸς προτέγραπται. Τοῦτο δὲ λέγων, δείκνυσσι μὴ εἶναι τῶν ποιημάτων τὸν Υἱόν· μὴδὲ ποιητὴν, ἀλλὰ Πατέρα τοῦ ἰδίου Λόγου τὸν Θεὸν εἶναι. Καὶ ἐπειδὴ ἀσυνειδήτως τινὲς ἐπήγαγον αὐτῷ, ὅτι ποιητὴν εἶπε τὸν Θεόν τοῦ Χριστοῦ, διὰ τοῦτο ποικίλως ἀπολογούμενος, φησὶ μὴδ' οὕτως ἐπιλήψιμον εἶναι τὸν λόγον· εἰρηκεῖν γὰρ ποιητὴν φησι, διὰ τὴν σάρκα, ἣν ἀνέλαβε (97), γενετὴν οὖσαν αὐτὴν, ὁ Λόγος. « Εἰ δὲ καὶ περὶ τοῦ Λόγου τις ὑπονοήσοι (98) τοῦτο λελέχθαι, καὶ οὕτως ἐπρέπεν αὐτοὺς ἀφιλονείκως ἀκούσαι· ὡς γὰρ (99) οὐ ποίημα φρονῶ τὸν Λόγον, καὶ οὐ ποιητὴν, ἀλλὰ Πατέρα τὸν Θεόν αὐτοῦ λέγω· κἂν ἐξ ἐπιδρομῆς εἶπω ποιητὴν τὸν Θεόν, διηγούμενος περὶ τοῦ Υἱοῦ, ἀλλὰ καὶ οὕτως ἀπολογησασθαι δυνατόν· ποιητὰς γὰρ (1) τῶν ἰδίων λόγων Ἑλλήνων μὲν οἱ σοφοὶ φασι, καίτοι πατέρας ἑαυτοῦς ὄντας τῶν ἰδίων λόγων· ἡ δὲ θεία Γραφή καὶ τῶν ἀπὸ καρδίας κινήματιον ποιητὰς ἡμᾶς διαγορεύει, ποιητὰς νόμου καὶ κρίσεως καὶ δικαιοσύνης λέγουσα. » Ὡς τε πανταχόθεν τὸν μὲν Υἱὸν μὴ εἶναι κτίσμα, μὴδὲ ποίημα, ἑαυτὸν δὲ ἀλλότριον τῆς Ἀρειανῆς (2) κακοδοξίας ἀποδείκνυσιν.

22. Μὴ γὰρ δὴ τις Ἀρειανὸς· μὴδὲ ἐν τούτῳ ὑπονοεῖται κατ' αὐτοῦ ὡς οὕτω λέγοντος, Σύνεστιν ὁ Υἱὸς τῷ Πατρὶ, ὡς τὰ μὲν ὀνόματα συνήφθαι ἀλλήλοις, τὰ δὲ πράγματα πλείστον ἀλλήλων διστάναι· καὶ μὴ αἰετὴ μὲν συνεχεῖναι τὸν Υἱὸν τῷ Πατρὶ· ἀπ' οὗ δὲ γέγονεν ὁ Υἱὸς, ἐξ ἐκείνου καὶ Πατέρα τὸν Θεὸν εἰρησθαι· καὶ λοιπὸν αὐτῷ συνεῖναι, ὥστε καὶ ἐπ' ἀνθρώπων τοῦτο γίνεται. Ἀλλ' ἐνθυμείσθαι καὶ μνημονεύειν τῶν προειρημένων (3), καὶ βίβηται διανοοῦσιν τὴν πίστιν ὀρθήν. Λέγων γὰρ· « Οὐ γὰρ ἦν ὅτε ὁ Θεὸς οὐκ ἦν Πατὴρ· » καὶ πάλιν· « Ὁ δὲ γε Θεὸς αἰώνιον ἐστὶ φῶς, οὗτε ἀρχάμενον, οὗτε ληξόν ποτε· οὐκοῦν αἰώνιον πρόκειται (4), καὶ σύνεστιν αὐτῷ τὸ ἀπαύγαγμα, ἀναρχὸν καὶ ἀειγενὲς, προφανόμενον αὐτοῦ· » ἐχρῆν· μὴδένα τὸ σύνολον ὑπονοεῖν τινα τοιαῦτα κατ' αὐτοῦ. (5) Καὶ τὰ παραδείγματα δὲ τῆς πηγῆς, καὶ τοῦ ποταμοῦ, καὶ τῆς ῥίζης, καὶ τοῦ

D pientes suorum librorum patres esse, Clemens item Alexandrinus, initio *Stromatum*, ψυχῆς ἔγγονοι οἱ λόγοι, *animae liberi sunt libri*.

(2) Jes. Fr. 1, Ἀρειανιστῆς. Mox Reg. Taurin. Colb. Jes., ἀποδείκνυσσι. Editi, ἐπιδείκνυσσι.

(3) Taurin. Colb. Jes. Fr. 1, πρόσθεν εἰρημένων. Reg. et editi, προειρημένων.

(4) Reg. Taurin. Colb. Jes., πρόκειται, et sic legendum ut supra. Editi, πρόσκειται. Mox Taurin. Colb. Fr. 1, προφερόμενον αὐτοῦ ἐκκρίνει μὴδένα. Jes., προφερόμενον αὐτοῦ ἐκκρίνει μὴδένα. Melius Reg. et editi quos sequimur. Vide supra num. 15.

(5) Tertullianus *adversus Praxeam* haec ipsa profert exempla: *Nec frutex, aiti, a radice, nec fluvius a fonte, nec radius a sole discernitur, sicut a Deo Sermo*.

βλαστῶ, καὶ τοῦ πνεύματος, καὶ τῆς ἀταμίως κατασχύνει τοὺς Χριστομάχους τάναντία θρυλλοῦντας (6) κατ' αὐτοῦ.

23. Ἐπειδὴ δὲ πρὸς πᾶσι τοῖς ἑαυτοῦ κακοῖς ὁ Ἀρειος καὶ τοῦτο συμπεφόρηκεν ἑαυτῷ βημάτιον, ὡς ἐκ κοπρίας, καὶ προστίθηναι, ὡς ἄρα « ὁ Λόγος οὐκ ἔστιν ἴδιος τοῦ Πατρὸς, ἀλλ' ἄλλος μὲν ἔστιν ὁ ἐν τῷ Θεῷ Λόγος· οὗτος δὲ ὁ Κύριος ξένος μὲν καὶ ἀλλοτρίως ἔστι (7) τῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίας· κατ' ἐπίνοιαν δὲ μόνον λέγεται Λόγος, καὶ οὐκ ἔστι μὲν κατὰ φύσιν καὶ ἀληθινὸς τοῦ Θεοῦ Υἱός, κατὰ θέσιν δὲ λέγεται καὶ οὗτος (8-9) Υἱός, ὡς κτίσμα· » καὶ τοιαῦτα λέγων αὐχεῖ παρὰ τοῖς ἀγνοοῦσιν, ὡς καὶ ἐν τούτοις ἔχων ὁμολογῶν τὸν Διονύσιον· ὅρα καὶ τὴν περὶ τούτων πίστιν τοῦ Διονυσίου, καὶ πῶς μάχεται ταῖς τοιαύταις Ἀρείου κακονομίαις. Γράφει γὰρ ἐν μὲν τῇ πρώτῃ βιβλίῳ οὕτως· « Προεῖρηται μὲν οὖν, ὅτι πηγὴ τῶν ἀγαθῶν ἀπάντων (10) ἔστιν ὁ Θεός· ποταμὸς δὲ ὑπ' αὐτοῦ προχέμενος ὁ Υἱός ἀναγέγραπται· ἀπόρροια γὰρ νοῦ λόγος· καὶ ὡς ἐπ' ἀνθρώπων εἰπεῖν, ἀπὸ καρδίας διὰ στόματος ἐξοχετεύεται (11), ἕτερος γενόμενος τοῦ ἐν καρδίᾳ λόγου, ὁ διὰ γλώσσης νοὺς προπηδῶν. Ὁ μὲν γὰρ ἔμεινε προπέμψας, καὶ ἔστιν οἷος ἦν· ὁ δὲ ἐξέπητ προπεμφθεὶς, καὶ φέρεται πανταχοῦ· καὶ οὕτως ἔστιν ἑκάτερος ἐν ἑκατέρῳ, ἕτερος ὢν θατέρου· καὶ ἐν εἰσιν, ὄντες δύο· οὕτω γὰρ καὶ (12) ὁ Πατὴρ καὶ ὁ Υἱός ἐν, καὶ ἐν ἀλλήλοις ἐλέγχθησαν εἶναι. » Ἐν δὲ τῇ τετάρτῃ βιβλίῳ, οὕτως λέγει· « Ὡς γὰρ ὁ ἡμέτερος νοὺς ἐρεῦνεται μὲν ἀφ' ἑαυτοῦ τὸν λόγον, ὡς εἶπεν ὁ Προφήτης· Ἐξηρεῦξάτο ἡ καρδία μου λόγον ἀγαθόν· καὶ ἔστι μὲν ἑκάτερος ἕτερος θατέρου, ἴδιον καὶ τοῦ λοιποῦ κεχωρισμένον εἰληχῶς τόπον, ὁ μὲν ἐν τῇ καρδίᾳ, ὁ δὲ ἐπὶ τῆς γλώττης καὶ τοῦ στόματος οἰκῶν τε καὶ κινούμενος· οὐ μὴν διεστήκασιν, οὐδὲ καθάπαξ ἀλλήλων στέρονται (13), οὐδέ ἔστιν οὔτε ὁ νοὺς ἄλογος, οὔτε ἄνοος ὁ λόγος· ἀλλ' ὁ γε νοὺς ποιεῖ τὸν λόγον ἐν αὐτῷ (14) φανεῖς· καὶ ὁ λόγος δεικνύσι τὸν νοῦν ἐν αὐτῷ γενόμενος· καὶ ὁ μὲν νοὺς ἔστιν, οἷον λόγος ἐγκείμενος· ὁ δὲ λόγος νοὺς (15) προπηδῶν· καὶ μεθίσταται μὲν ὁ νοὺς εἰς τὸν λόγον, ὁ δὲ λόγος τὸν νοῦν εἰς τοὺς ἀκροατὰς ἐγκυκλεῖ. Καὶ οὕτως ὁ νοὺς διὰ τοῦ λόγου ταῖς τῶν ἀκούοντων ψυχαῖς ἐνιδρύεται (16), συνεισὼν τῷ λόγῳ· καὶ ἔστιν ὁ μὲν οἷον πατὴρ ὁ νοὺς τοῦ λόγου, ὢν ἐφ' ἑαυτοῦ· ὁ

23. Cum autem Arius ad cetera sua mala hanc quoque sententiam quasi ex sterquilinio sibi consarcinavit, et hæc adjecerit: « Verbum non est proprium Patri, sed aliud est in Deo Verbum: hic vero Dominus, extraneus quidem et alienus est a Patris substantia, et duntaxat secundum cogitandi modum, dicitur Verbum, et non est secundum naturam 204 ac verus Dei Filius; sed per adoptionem hic quoque filius dicitur, utpote creatura; » et dum hæc ait, apud eos qui rei veritatem ignorant gloriatur, quasi in hoc Dionysius secum sentiat: tute quæso videas quæ de iis fuerit Dionysii fides, et qua vi illos Arii oppugnet errores; in primo enim libro sic scribit: « Dictum est superius Deum esse fontem omnium bonorum, Filius vero dictus est fluvius ab ipso emanans: verbum quippe est mentis emanatio, et (ut humano more loquamur) ex corde per os emititur. Mens vero quæ per linguam prosiliit, diversa est a verbo quod in corde exsistit: istud enim postquam illud præmiserit, remanet, et est quale antea erat: illud vero præmissum evolat et circumquaque fertur: et sic est utrumque in altero, tametsi diversum est ab altero: et unum sunt, licet duo sint. Sic namque Pater et Filius unum sunt, et in se invicem illos esse comprobatum est. » In secundo autem libro hæc habet: « Ut enim mens nostra eructat a seipsa verbum, ut ait Propheta: *Eructavit cor meum verbum bonum* »: estque utrumque alterum ab altero, proprium. et ab altero distinctum obtinens locum, cum illud quidem in corde, istud in lingua et ore commoretur et moveatur: non tamen alterum ab altero distat, nec se invicem privantur: neque mens sine verbo est, neque verbum sine mente: sed mens verbum facit, et in ipso apparet, et verbum mentem exhibet, in qua factum est: mensque est quasi verbum immanens, verbum autem quasi mens prosiliens: mens in verbum transit, verbum mentem in circumstantes auditores insinuat: et sic mens per verbum in auditorum animis collocatur, et una cum verbo intrat. Ac mens quidem est quasi pater verbi, in seipsa existens: verbum autem quasi filius men-

⁶³ Psal. XLIV, 2.

(3) Reg., de more, θρυλλοῦντας. Mox Taurin. Jes., πρὸ πᾶσι. Ibidem, ὁ ante Ἀρειος deest in editis, sed habetur in Reg. Taurin. Colb. Jes.

(7) Hæc, καὶ ἀλλοτρίως ἔστι, desunt, in Taurin. Colb. Jes. et Fr. 1. Sed habentur in Reg. et in editis.

(8-9) Taurin. Colb. Jes., αὐτός.

(10) Taurin. Colb. Jes., καὶ ἀπάντων. Mox δέ, post ποταμὸς, deest in Colb.

(11) Sic Reg. Basil. et editi. Taurin. et Jes., εἶπεν ἀπὸ καρδίας διὰ στόματος ἐξοχεύεται. Fr. 1, εἶπεν, ὑπὸ καρδίας διὰ στόματος ἐξέρχεται. Colb. item ἐξέρχεται.

(12) Kaf deest in Taurin. Colb. Jes., sed in aliis etur. Mox Reg., ἐλέγχθησαν, quem sequi visum

D est. Alii et editi, ἐλέγχθησαν. Ibidem omnes mss., ἐν δὲ τῇ τετάρτῃ. Editi, Ἐν δὲ τῇ β. Mox λέγει, post οὕτως, deest in Taurin. Colb. Jes.

(13) Taurin. Jes., στερόνται.

(14) Taurin. Colb. Jes., mendose, ἑαυτῷ. Mox Jes. solus, ἑαυτῷ, mendose.

(15) Reg. solus, ὁ δὲ νοὺς λόγος, male. Mox, ὁ δὲ λόγος τὸν νοῦν εἰς τοὺς ἀκροατὰς ἐγκυκλεῖ, genus loquendi a Clemente Alexandrino frequentatum. Sic *Προτροπ.* p. 50: Ἐγκυκλεῖ τῷ θεάτρῳ τοὺς θεοὺς. *Deus in theatrum inducit.* Alias, ἐγκυκλεῖν τοῖς θεαταῖς, *spectatoribus insinuate.* Apud ipsum Clementem quandoque legitur ἐγκυκλεῖν.

(16) Reg. Basil. et editi, ἐνιδρύεται. Taurin. Colb. Jes. Fr. 1, ἐνιδρύεται.

tis, non ante ipsam quidem, sed neque extra ipsam factum esse potest, sed cum ipsa existit, et ab ipsa germinavit. Eodem quoque modo Pater ille maximus, et mens illa universalis, ante omnia Filium habet, Verbum, interpretem et angelum suum.

24. Hæc vel nunquam auditit Arius, vel si audit non intellexit homo indoctus: nam si intellexisset, non tanta mendacia de episcopo pervulgasset; imo potius illum, ut nos, ob insitum in veritatem odium convitiis insectatus fuisset. Nam cum Christi sit hostis, libentissime persequetur illos, qui quæ Christi sunt sapiunt, ut ipse prædixit Dominus: *Si me persecuti sunt, et vos persequentur* ²⁴. Aut si putant impietatis patroni secum sentire Dionysium, eadem quæ ille scribant, eadem profiteantur; scribant exempla illa, de vinea nempe et agricola, de scapha et fabro; et una confiteantur quæ ipse substantialitatis propugnandæ causa tradidit: sententiam item qua dicit, Filium esse ex substantia Patris, necnon æternitatem ejus, cognationem mentis cum verbo, fontis cum fluvio et cætera; ut vel ex ipsa rerum discrepantia noverint quomodo priora quidem illa per œconomiam dixerit; hæc vero, ut piæ fidei postularet ratio. Ac deinceps hæc proficientes, **205** suas his adversantes sententias repudient. Quid enim vel proximum habuerit Arii malignitati Dionysii fides? Nonne Arius secundum cogitandi modum duntaxat Verbum esse dicit, Dionysius autem vere et natura sua Verbum Dei esse? Næ Verbum Patri extraneum dicit: hic docet esse proprium et indivisibile a Patris substantia, sicut verbum a mente, et flumen a fonte. Si quis igitur poterit dividere et alienare verbum a mente, vel fluvium a fonte separare, et quasi muro extructio dirimere; vel ausit dicere fluvium diversæ substantiæ a fonte, ac diversam ab eo aquam commonstrare; vel splendorem a luce dirimere, et affirmare ex aliena substantia esse splendorem, nec a luce prodire, is cum Ario insanit: ejusmodi quippe homo ne mentem quidem humanam habere ultra videbitur. Quod si hæc indivisibilia esse ipsa novit natura, eorumque proles ipsis propria est; nequis igitur deinceps cum Ario sentiat, aut Dionysium calumniari ausit; sed magis hinc ejus cum sermonis perspicuitatem, tum rectam fidem admiretur.

²⁴ Joan. xv, 20.

(17) Taurin. Colb. Jes. soli, ὁ ante μέγιστος. D Paulo post καὶ, ante ἄγγελον, deest in Reg. Taurin. Colb. Jes. Opportune tamen positum videtur.

(18) Taurin. Colb. Jes. Fr. 1, ἐνένησεν.

(19) Sic Reg. Taurin. Colb. Jes. Fr. 1. In editis καὶ desideratur. Ibidem Jes., ὁμολογούμενος, pro ἀπολογούμενος.

(20) Taurin. Colb. Jes., ἰκανὰ καὶ.

(21) Taurin. Jes., ἀναιρούσιν. Mox iidem cum Colb. et Fr. 1, κατ' αὐτὸν τοῦτον. Ibidem Reg. Taurin. Jes. Fr. 1, ἔχῃ. Editi, ἔχει. Mox Taurin. Colb. Jes., ἡ Διουσύσιος δόξα.

A δὲ καθάπερ υἱός, ὁ λόγος, τοῦ νοῦ· πρὸ ἐκείνου μὲν ἀδύνατον, ἀλλ' οὐδὲ ἐξωθέν ποθεν σὺν ἐκείνῳ γενόμενος, βλαστήσας δὲ αὐτ' αὐτοῦ. Οὕτως ὁ Πατὴρ ὁ μέγιστος (17) καὶ καθόλου νοῦς, πρῶτον τὸν Υἱὸν Λόγον ἐρμηνεία καὶ ἄγγελον ἑαυτοῦ ἔχει.)

24. Τούτων ἡ οὐκ ἤκουσέ ποτε Ἀρειος, ἡ ἀκούσας οὐκ ἐνόησεν (18) ὁ ἀμαθής· οὐκ ἂν γὰρ, εἴπερ ἦν νοήσας, καταφεύδετο τοσοῦτον κατὰ τοῦ ἐπισκόπου· ἀλλὰ πάντως καὶ αὐτὸν ὡς ἡμᾶς ἐλοιδορεῖ διὰ τὸ πρὸς τὴν ἀλήθειαν μίσος. Χριστομάχος γὰρ ὢν, οὐν ὀκνῇσει καὶ τοὺς τὰ Χριστοῦ φρονούντας διώκειν, ὡς αὐτὸς ὁ Κύριος προεῖρηκεν· *Εἰ ἐμὲ ἐδίωξαν, καὶ ὑμᾶς διώκουντι*. Ἡ εἰ νομίζουσιν οἱ προστάται τῆς ἀσεβείας ὁμόφρονα τὸν Διουσύσιον ἑαυτοῖς εἶναι, γραψάτωσαν ταῦτα καὶ ὁμολογεῖτωσαν· γραψάτωσαν τὴν ἀμπελον καὶ τὸν γεωργόν, τὸ σκάφος καὶ τὸν ναυπηγόν. Καὶ ἅμα ὁμολογεῖτωσαν καὶ ἄπερ εἶπεν ἀπολογούμενος (19) τὸ ὁμοούσιον· καὶ τὸ ἐκ τῆς οὐσίας εἶναι τὸν Υἱόν, καὶ τὸ ἄδιον, καὶ τὸν νοῦν πρὸς τὸν λόγον, τὴν τε πηγὴν, καὶ τὸν ποταμὸν, καὶ τὰ ἄλλα· ἵνα καὶ (20) ἐκ τῆς διαφορᾶς γινώσῃ, πῶς ἐκεῖνα μὲν κατ' οἰκονομίαν, ταῦτα δὲ, ὡς ὁ τῆς εὐσεβοῦς πίστεως βούλεται λόγος, εἴρηκε. Καὶ λοιπὸν ταῦτα λέγοντες ἀναιρώσιν (21) ἄπερ κατ' αὐτὸν τούτων ἐφρόνησαν. Τί γὰρ καὶ ἐγγὺς ἔχει τῶν Ἀρείου κακῶν ἡ Διουσύσιος πίστις; Οὐχ ὁ μὲν Ἀρειος κατ' ἐπίνοιαν λέγει τὸν Λόγον, ὁ δὲ Διουσύσιος ἀληθινὸν καὶ φύσει Λόγον τοῦ Θεοῦ; Καὶ ὁ μὲν ἀποξενοῖ τὸν λόγον ἀπὸ τοῦ Πατρὸς· ὁ δὲ Ὡσιον καὶ ἀδιαίρετον τῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίας αὐτὸν εἶναι διδάσκει· ὡς ἐστὶν ὁ λόγος πρὸς τὸν νοῦν, καὶ ποταμὸς πρὸς τὴν πηγὴν. Εἰ μὲν οὖν διαιρεῖν καὶ ἀποξενοῦν τὸν λόγον καὶ τὸν νοῦν τις δύναται, ἢ τὸν ποταμὸν καὶ τὴν πηγὴν μερίσαι, καὶ τεχίστας διελεῖν· ἢ τὸν ποταμὸν ἑτεροῦσιον εἰπεῖν πρὸς τὴν πηγὴν, καὶ ἔξενον τὸ ὕδωρ δεῖξαι, ἢ τὸ ἀπαύγασμα τοῦ φωτὸς (22) διελεῖν ἀπὸ τοῦ φωτὸς καὶ εἰπεῖν ἐξ ἑτέρας οὐσίας εἶναι τὸ ἀπαύγασμα, καὶ μὴ ἐκ τοῦ φωτὸς, μανέσθω μετὰ Ἀρείου· ὁ γὰρ τοιοῦτος μὴδὲ νοῦν ἀνθρώπινον ἔχων ἐστὶ (23) φανήσεται· εἰ δὲ ἀδιαίρετα ταῦτα οἶδεν ἡ φύσις, καὶ τὸ τούτων (24) γέννημα Ὡσιον, μήτε τὰ Ἀρείου τις ἐστὶ λοιπὸν φρονεῖτω, μήτε Διουσύσιον διαβαλλέτω· ἀλλὰ καὶ μᾶλλον ἐκ τούτων (25) αὐτοῦ θαυμάζετω τὴν τε τοῦ λόγου λευκότητα, καὶ τὴν τῆς πίστεως ὀρθότητα.

(22) Reg., τὸ ἅμα, mendose. Taurin. Colb. Jes. et Fr. 1, τοῦ μᾶ, recte. Editi, ἅμα. Mox hæc, καὶ εἰπεῖν ἐξ ἑτέρας οὐσίας εἶναι τὸ ἀπαύγασμα, καὶ μὴ ἐκ τοῦ φωτὸς, in editis ommissa fuerant, quod phrasim esset præcedenti ὁμοιοτέλευτος. Sed habentur in Reg. Taurin. Colb. Jes. Fr. 1.

(23) Sic Reg. Taurin. Jes. In editis ἐστὶ desideratur.

(24) Sic Reg. Taurin. Colb. Jes., τούτου. Editi et Felekmanni codices, τούτων.

(25) Reg. Taurin. Colb. Jes., ἐκ τούτων, rectius quam editi, ἐκ τούτου.

25. Ὅτι γὰρ πρὸς τὴν μανίαν Ἀρείου λέγοντος Ἀ
 ἄλλον εἶναι τὸν ἐν τῷ Θεῷ Λόγον, καὶ ἄλλον περὶ οὗ
 φησιν ὁ Ἰωάννης, Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος· καὶ
 ἄλλον (26) μὲν ἰδίαν σοφίαν εἶναι ἐν τῷ Θεῷ, ἄλλον
 δὲ περὶ ἧς φησιν ὁ Ἀπόστολος· Χριστὸς Θεοῦ Δύ-
 ταμις καὶ Θεοῦ Σοφία· πάλιν ὁ Διονύσιος ἀνθίστα-
 ται καὶ διαβάλλει τὴν τοιαύτην κακοδοξίαν· ὅρα πάλιν
 πῶς ἐν τῷ δευτέρῳ βιβλίῳ (27) γράφει περὶ τού-
 των οὕτως· Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος· ἀλλ' οὐκ ἦν
 Λόγος (28) ὁ τὸν Λόγον προέμενος· ἦν γὰρ ὁ Λόγος
 πρὸς τὸν Θεόν. Σοφία γεγέννηται ὁ Κύριος· οὐκ ἦν
 οὐν σοφία ὁ τὴν σοφίαν ἀνείξ· Ἐγὼ γὰρ ἤμην,
 φησιν, ἢ προσέχαιρεν. Ἀλήθειά ἐστιν ὁ Χριστός·
 Εὐλογητὸς δὲ, φησιν, ὁ Θεὸς τῆς ἀληθείας· Ἐν-
 ταῦθα καὶ Σαβέλλιον καὶ Ἀρείον ἀνατρέπει, καὶ ἀμ-
 φοτέρας τὰς αἰρέσεις ἰσὰς ἐν ἀσεθείᾳ δεικνυσιν· οὕτε
 γὰρ Λόγος ἐστὶν ὁ τοῦ Λόγου Πατήρ, οὕτε ποιημὰ
 ἐστὶ τὸ ἐκ τοῦ Πατρὸς, ἀλλὰ ἴδιον τῆς οὐσίας αὐτοῦ
 γέννημα. Πάλιν τε οὐκ ἐστὶ Πατήρ ὁ προελθὼν Λό-
 γος· οὐδὲ πάλιν ἐκ πολλῶν εἰς ἓστιν οὗτος Λόγος,
 ἀλλὰ μόνος ἐστὶ τοῦ Πατρὸς Υἱὸς, ἀληθινὸς καὶ φύ-
 σαι γνήσιος, ὁ καὶ νῦν ὢν (29) ἐν αὐτῷ, καὶ ἀδιω-
 καί ἀδιαιρέτως ὢν ἐξ αὐτοῦ. Οὕτω καὶ σοφία καὶ
 ἀλήθειά ἐστιν ὁ Κύριος, καὶ οὐκ ἐστὶν ἄλλης σοφίας
 δευτέρος· ἀλλὰ μόνος οὗτός ἐστι δι' οὗ τὰ πάντα πε-
 ποιήκεν ὁ Πατήρ, καὶ ἐν αὐτῷ συνεστήσατο τῶν
 γεννητῶν τὰς ποικίλας οὐσίας· δι' αὐτοῦ τε γνωρίζε-
 ται οἷς ἀν ἐθέλοι (30)· καὶ ἐν αὐτῷ τὴν τῶν πάντων
 πρόνοιαν ποιεῖται καὶ ἐργάζεται. Μόνον γὰρ τοῦτον
 εἶδε τοῦ Θεοῦ Λόγον καὶ Διονύσιος. Αὕτη τοῦ Διονυ-
 σίου ἡ πίστις· ὀλίγα γὰρ ἐκ τῶν ἐπιστολῶν αὐτοῦ
 συναγαγὼν ἔγραψα, δυνάμενα παρασχεῖν σοι μὲν
 ἀφορμὴν εἰς τὸ πλεονα προστιθέσθαι, τοῖς δὲ Ἀρει-
 νοῖς μεγίστην αἰσχύνην διὰ τὴν κατὰ (31) τοῦ ἐπι-
 σκόπου συκοφαντίαν. Ἐν παντί γὰρ καὶ καθ' ἑκάστον
 δι' ὧν ἔγραψαν, ἤλεγξεν αὐτῶν τὴν κακοφροσύνην,
 καὶ τὴν αἵρεσιν αὐτῶν ἐστηλίτευσεν.

26. Οὐκοῦν ἀπὸ τούτων δεικνύται καὶ ἡ πρὸς Εὐ-
 φράνορα καὶ Ἀρμόνιον ἐπιστολή, διανοίᾳ ἄλλῃ (32)
 κατ' οἰκονομίαν γραφεῖσα παρ' αὐτοῦ· τοῦτο γὰρ καὶ
 ἡ ἀπολογία αὐτοῦ δεικνύσι. Καὶ ἐστὶν ἀληθῶς τυπος
 οὗτος πιθανὸς πρὸς ἀνατροπὴν τῆς Σαβέλλίου μανίας,
 ὥστε τὸν βουλούμενον ταχέως διελέγχειν τοὺς τοιούτους
 μὴ ἀπὸ τῶν σημαινόντων τὴν θεότητα τοῦ Λόγου
 ποιεῖσθαι τὴν ἀρχὴν· ὅτι Λόγος, καὶ Σοφία, καὶ
 Δύναμις ἐστὶν ὁ Υἱὸς, καὶ ὅτι Ἐγὼ καὶ ὁ Πατήρ ἕν
 ἐσμεν· ἵνα μὴ, τὰ καλῶς εἰρημένα παρεξηγούμενοι
 ἐκείνοι, πρόφασιν τῆς ἀναισχύντου φιλονεικίας ἐκ-
 τῶν, τὰ τοιαῦτα πορίζονται, ἀκούοντες, ὅτι (33) Ἐγὼ

25. Quod spectat autem illam Arii insaniam, qua
 dicit, aliud esse quod in Deo est Verbum, et aliud
 de quo locutus est Joannes : *In principio erat Ver-
 bum* : et aliam propriam esse in Deo sapientiam,
 aliam vero quam his verbis indicat Apostolus :
Christus Dei Virtus et Dei Sapientia : illud summa
 vi impugnatur Dionysius, pravamque illam senten-
 tiam strenue insectatur : vide, quaeso, quo pacto
 in secundo libro his de rebus verba faciat : *In
 principio erat Verbum* : sed non erat Verbum quod
 Verbum protulerit : erat enim Verbum apud Deum :
 Dominus sapientia est : non erat igitur sapientia
 qui sapientiam produxit : nam, *Ego eram*, inquit,
qua delectabatur . Veritas est Christus : *Benedi-
 ctus autem, ait, Deus veritatis* . Ibi una Sabellium
 et Arium evertit, ambasque haereseis parvis impietatis
 declarat : neque enim Verbum est Verbi pater,
 neque factum est quod ex Patre procedit, sed prop-
 ria ejus substantiae proles. Rursumque Verbum
 procedens non est Pater : nec Verbum istud, unum
 ex multis est, sed solus est Patris Filius, verus et
 natura genitius, qui et nunc in ipso existit, et in
 aeternum atque indivisibiliter ex eo est. Sic et Sa-
 pientia et Veritas est Dominus, et non est ab alia
 sapientia secundus ; sed solus hic est per quem
 omnia Pater condidit, in ipsoque multiplices rerum
 constituit substantias ; per quem etiam quibus vult
 innotescit : in ipso item omnium providentiam ge-
 rit, omnia agit. Hoc enim unicum Dei Verbum
 agnovit et Dionysius. Haec est Dionysii fides. Pauca
 enim ex ejus epistolis collecta conscripsi ; quae ta-
 men plura addendi tibi occasionem praebent :
 Arianos vero maximo pudore suffundant, ob suam
 adversus episcopum calumniam. In omnibus quippe
 scriptis suis eorum malitiam coarguit et haeresim
 traduxit.

26. Ex his itaque patet epistolam ad Euphrano-
 rem et Ammonium alia mente et ex oeconomia qua-
 dam ab ipso scriptam esse : quod item ex ejus apo-
 logia comprobatur. Et est vere apta persuadendi
 206 forma, ad insaniam Sabellii evertendam, ut
 qui sequaces ejus cito coarguere velit, non ab ar-
 gumentis ejus divinitatem indicantibus initium du-
 cat ; nempe Filium esse Verbum, Sapientiam, et
 Virtutem, nec ab illo : *Ego et Pater unum sumus* :
 ne illi quae recte dicta sunt ad pravum
 sensum detorquentes, impudentis contentio-
 nis occasionem hinc arripiant, dum audiunt : *Ego et Pa-*

²⁵ Joan. i. ²⁶ I Cor. i. 24. ²⁷ Prov. viii. 30. ²⁸ III Esdr. iv. 4. ²⁹ Joan. i. 30.

(26) Reg. Taurin. Colb. Jes. Fr. 1, ἄλλῃ, et sic infra ubi quatuor postremi codices καὶ addunt ante ἄλλῃ. Mox iidem ὁ Παῦλος, ubi Reg. Basil. et editi, ὁ Ἀπόστολος.

(27) Sic Taurin. Colb. Jes. Fr. 1. In Reg. et in editis βιβλίῳ deest.

(28) In Taurin. Colb. Jes. ὁ ante Λόγος. Sed in reliquis et in editis deest articulus : Paulo post Taurin. et Jes., γεγέννηται. Alii omnes, γεγέννηται. Mox Colb. Fr. 1, οὐν ἡ σοφία.

(29) Ὡν deest in Colb.

(30) Sic Reg. Taurin. Colb. Jes. Editi vero, ἐθέ-
 λῃ.

(31) Κατὰ deest in editis : sed legitur in Reg. Taurin. Colb. Jes. Fr. 1, et a Nannio item lectum est.

(32) Sic Reg. Basil. et editi, atque ita Nannium legisse patet, qui vertit, *alia mente*. Sed Taurin. Colb. Jes. Fr. 1, sic, ἐπιστολὴ μὴ φάσθαι διανοίαν, ἀλλὰ καὶ.

(33) Ὅτι deest in Taurin. Jes. Fr. 1.

ter unum sumus, et, Qui vidit me, vidit et Patrem meum⁷⁰ : sed Salvatoris exemplo præmittat ea quæ humano more de illo dicta habentur : cujusmodi sunt, esurire, laborare, quod vitis sit, quod oraverit et passus sit : quanto enim hæc dicta sunt humiliora, tantoliquidius demonstratur Patrem non esse factum hominem. Necessum est enim cum Dominus vitis appelletur, agricolam exstare : et cum oret, esse qui exaudiat ; cum denique petat, esse qui concedat. Hujusmodi quippe dicta longe facilius Sabellianorum insaniam commonstrant, quod necesse omnino sit alium esse qui orat, alium qui exaudiat : alium vitem, alium agricolam. Quotquot enim verba Filium quasi alienum a Patre declarant ; hæc ad carnem attinent, quam nostri causa gestavit. Opificia quippe secundum naturam a Deo sunt aliena : ideo cum caro opificium sit, Verbum, quod, ut ait Joannes, caro factum est⁷¹⁻⁷², licet secundum naturam proprium sit Patri, et ab eo indivisibile ; attamen si caro spectetur, Pater dicitur ab illo remotus : quæ enim carni propria sunt, ipse concedit ut de se dicantur ; quo hinc palam fiat, non alterius, sed suum proprie corpus fuisse. Cum itaque hæc eo modo sint intelligenda, citius Sabellius convinctur non esse Patrem qui caro factus est ; sed ejus Verbum quod illam redemit, Patrique obtulit. Et ubi quis illum ita coarguerit ac persuaserit, hinc divinitatem quoque Verbi facilius edocebit : ipsum nempe esse Verbum et Sapientiam, Filium et Virtutem, splendorem et figuram. Necesse quippe est jam denno colligere, cum Verbum existat, et Verbi Patrem esse oportere ; Sapientiam cum sit, ejus parentem esse ; et splendor cum sit, esse quoque lucem, atque ita Patrem et Filium unum esse.

27. Hæc cum probe sciret Dionysius, illa edidit scripta, prioribusque verbis Sabellium compressit : his vero Arianam prosternit hæresim. Ut enim humana Salvatoris apta sunt ad Sabellium everendum, e converso in Ariomanitas, non ex humanis, sed ex iis quæ Verbi divinitatem indicant, argumenta sunt mutuanda ; ut ne illi, quæ de Domino corporis causa dicuntur prave interpretantes, existiment ejusmodi esse Verbum, quales nos homines sumus, ac demum in insaniam sua perseverent. Qui si de divinitate doceantur, suum ipsi errorem improbabit : cumque didicerint Verbum carnem factum esse, humana in posterum facilius distinguant ab

A καὶ ὁ Πατήρ ἐν ἑσμεν, καὶ, Ὁ ὁρακὼς ἐμὲ ὁρᾷ καὶ τὸν Πατέρα· ἀλλὰ τὰ ἀνθρωπίνως εἰρημένα περὶ τοῦ Σωτῆρος προβάλλειν, ὥστε αὐτὸς πεποιθῆκεν· οὐδ' ἐστὶ τὸ πεινᾶν (34), τὸ κοιπᾶν, καὶ, ὅτι ἀμπέλος, καὶ ἡύχτο, καὶ πίπτοντες· ὅσην γὰρ ταῦτα ταπεινὰ λέγεται, τοσοῦτον (35) δείκνυται μὴ ὁ Πατήρ γενόμενος ἄνθρωπος. Ἀνάγκη γάρ, καὶ ἀμπέλου λεγομένου τοῦ Κυρίου, εἶναι καὶ γεωργόν· καὶ εὐχομένου αὐτοῦ, εἶναι τὸν ἐπακούοντα (36)· καὶ αἰτούντος αὐτοῦ, εἶναι τὸν διδόντα. Τὰ δὲ τοιαῦτα μᾶλλον εὐκολώτερον τὴν τῶν Σαβελιανῶν μανίαν δείκνυσιν· ὅτι ἕτερος ὁ εὐχόμενος, ἕτερος ὁ ἐπακούων (37), καὶ ἄλλος ἡ ἀμπέλος, καὶ ἄλλος ὁ γεωργός. Ὅσα γὰρ ὡς ἀποξενούοντα τὸν Υἱὸν ἀπὸ τοῦ Πατρὸς λέγεται ῥητὰ, ταῦτα διὰ τὴν σάρκα, ἣν δι' ἡμᾶς ἐφόρεσε, λέγεται περὶ αὐτοῦ. Ἐνὰ γὰρ τὰ γενητὰ κατὰ φύσιν ἐστὶ τοῦ Θεοῦ. Διὰ τοῦτο γούνη ἐπειθὴ τῆς σαρκὸς γενετῆς οὕσης γέγονεν, ὡς ὁ Ἰωάννης φησὶν, ὁ Λόγος σὰρξ, καίτοι κατὰ φύσιν ἴδιος καὶ ἀδιαίρετος ὢν τοῦ Πατρὸς, ὁμῶς δι' αὐτὴν λέγεται καὶ ὁ Πατήρ μακρὰν ἀπ' αὐτοῦ· τὰ γὰρ τῆς σαρκὸς ἴδια αὐτὸς ἀνέχεται (38) περὶ αὐτοῦ λέγεσθαι· ἵνα δειγθῇ, ὅτι οὐκ ἄλλου, ἀλλ' αὐτοῦ ἦν ἴδιον τὸ σῶμα. Τοιαύτης δὲ τῆς διανοίας οὕσης, ταχύτερον ἐλεγχθήσεται Σαβέλλιος, ὅτι μὴ ἐστὶν ὁ Πατήρ ὁ γενόμενος σὰρξ, ἀλλ' ὁ τοῦτου Λόγος (39), ὁ καὶ ταύτην λυτρούμενος καὶ προσάγων τῷ Πατρί. Οὕτω δὲ διελέγξας καὶ πείσας, λοιπὸν καὶ περὶ τῆς τοῦ Λόγου θεότητος ἐτοιμότερον διδάξει· ὅτι Λόγος (40) καὶ Σοφία, Υἱὸς καὶ Δύναμις, ἀπαύγασμα καὶ χαρακτήρ. Ἀνάγκη γὰρ καὶ ἐνταῦθα (41) πάλιν νοεῖν, ὅτι, τοῦ Λόγου ὄντος, εἶναι δεῖ καὶ τὸν Πατέρα τοῦ Λόγου· καὶ σοφίας οὐσης, εἶναι καὶ τὸν ταύτης γονέα· καὶ ἀπαύγασματος ὄντος, εἶναι καὶ τὸ φῶς· καὶ οὕτως εἶναι τὸν Υἱὸν καὶ τὸν Πατέρα ἓν.

27. Ταῦτα Διονύσιος εἰδὼς ἔγραψε· καὶ ἐν ἐκείνοις μὲν Σαβέλλιον ἐψίμωσεν, ἐν τούτοις δὲ τὴν Ἀρειανὴν αἵρεσιν κατέστρεψε (42). Καὶ γὰρ ὥστε ἀνατρέπει Σαβέλλιον τὰ ἀνθρώπινα τοῦ Σωτῆρος, οὕτω καὶ πρὸς τοὺς Ἀρειομανίτας οὐκ ἀπὸ τῶν ἀνθρωπίνων, ἀλλ' ἀπὸ τῶν σημαίνοντων τὴν θεότητα τοῦ Λόγου ποιεῖσθαι χρὴ τοὺς κατ' αὐτῶν ἐλέγχους· ἵνα μὴ καὶ οὗτοι, τὰ διὰ τὸ σῶμα λεχθέντα περὶ τοῦ Κυρίου παρεξηγούμενοι, νομίσωσι τοιοῦτον εἶναι τὸν Λόγον, οἳ ἐσμεν ἡμεῖς οἱ ἄνθρωποι, καὶ λοιπὸν ἐπιμίσωσι τῇ αὐτῶν μανίᾳ. Ἄν δὲ διδαχθῶσι καὶ οὗτοι περὶ τῆς θεότητος, καταγνώσκονται μὲν τῆς αὐτῶν κακονοίας, εὐκολώτερον δὲ μαθόντες, ὅτι ὁ Λόγος

⁷⁰ Joan. xiv, 9. ⁷¹⁻⁷² Joan. i, 14.

(34) Reg. Taurin. Jes., πεινῆν. Mox Taurinensis Colbert. Jes., καὶ ὅτι ἡύχτο.

(35) Taurin. Colb. Jes., τόσῳ. Mox Reg., καὶ ἀμπέλου. In Taurin. Colb. Jes., καὶ deest.

(36) Colb. Jes. Fr. 1, ἐπακούοντα. Editi et Reg., ὑπακούοντα. Mox Reg., διδόντα.

(37) Colb. Jes. Fr. 1, ἐπακούων. Reg. Taurin. et editi, ὑπακούων. Mox Taurin. Colb. Jes. Fr. 1, καὶ ἕτερος ὁ γεωργός. Alii ut editi. In iisdem mox ὡς deest. Iidem, λέγεται ῥήματα.

(38) Taurin. Colb. Fr. 1, ἀναδέχεται.

(39) Taurin. Jes., τοῦτου τοῦ Λόγου, mendose.

(40) Sic Taurin. Colb. Jes. At Reg. et editi, ὁ Λόγος, minus recte. Mox καὶ ante χαρακτήρ deest in Reg. Taur. Colb. Jes.

(41) Sic Reg. Taurin. Colb. Jes. Fr. 1. Editi vero, ταῦτα, perperam.

(42) Taurin., ἔγραψε καὶ γὰρ ὥστε ἀνέτρεψε, omissis intermedium. Ibidem Colb. Jes. Fr. 1, Ἀρειανικήν.

σάρξ ἐγένετο, διακρινούσι (43) λοιπὸν καὶ οὗτοι τὰ Ἀ ἀνθρώπινα, καὶ τὰ τῇ θεότητι ἀρμόζοντα. Τούτων δ' οὕτως ἐχόντων, καὶ Διονυσίου τοῦ ἐπισκόπου δειχθέντος, ἐξ ὧν ἔγραψεν, εὐσεβοῦς, τί ποιήσουσι λοιπὸν οἱ Ἀρειομανῖται; Τίνας ἄρα πάλιν, ἐλεγχθέν-
τες ἀπὸ τούτων, καταφεύσουσιν; Ἀνάγκη γὰρ αὐ-
τοὺς, ἐκπεσόντας ἀπὸ τοῦ θεμελίου τῶν ἀποστόλων,
καὶ εὐσάλευτον ἔχοντας τὴν διάνοιαν, ζητεῖν ἑρῆσιν,
καὶ μὴ εὐρίσκοντας, καταφεύδειν· λοιπὸν τῶν Πα-
τέρων. Ἄλλ' οὐδεὶς αὐτοῖς ἐστὶ πιστεύσει, καὶ βιά-
σονται συκοφαντεῖν· κατεγνώσθη γὰρ ἡ αἵρεσις παρὰ
πάντων (44)· εἰ μὴ ἄρα περὶ τοῦ διαβόλου λοιπὸν
φθέξονται· αὐτὸς γὰρ μόνος ἐστὶν αὐτοῖς σύμφω-
νος· μᾶλλον δὲ αὐτὸς ἐστὶν αὐτοῖς ὁ καὶ τὴν αἵρεσιν
ὑποβάλλων. Τίς οὖν ἐστὶ τούτους, ὧν ὁ διάβολός ἐστι
καθηγεμὼν, Χριστιανούς ὀνομάσει, καὶ μὴ μᾶλλον B
διαβολικούς, ἵνα μὴ μόνον Χριστομάχοι, ἀλλὰ καὶ
διαβολικοὶ καλῶνται, εἰ μὴ ἄρα μεταβάλλονται (45),
καὶ ἦν μὲν ἐπενόησαν ἀσέθειαν ἀρνήσονται, τὴν δὲ
ἀληθεῖαν ἐπιγνώσι; τοῦτο γὰρ αὐτοῖς μὲν ὠφελή-
σει (46)· ἡμᾶς δὲ πρέπει περὶ πάντων τῶν πλανωμένων οὕτως εὐχεσθαι.

(43) Reg. et Basil., διακρινούσιν, in praesenti. Sed
melius alii cum editis, διακρινούσι. Mox Reg. Basil.
et editi, οὗτοι. Alii, αὐτοί. Paulo post Taurin. Colb.
Jes. Fr. 1, Τούτων δὲ οὕτως ὄντων. Reg. cum editis,
Τούτων δ' οὕτως ἐχόντων.

(44) Taur. Colb. Jes. Fr. 1, παρὰ πάντων. Reg.

illis quæ ad divinitatem attinent. Hæc cum ita se
habeant, Dionysiusque episcopus ex suis scriptis
pius demonstratus sit, quid jam acturi sint Ario-
manitæ? Quem ultra falso accusare audebunt, cum
ex supradictis mendacii convicti sint? Necesse
enim est illos a fundamento apostolorum lapsos, flu-
ctuantique monte præditos sustentaculum quærere,
et cum non inveniant, Patres in posterum falso ac-
cusare. Sed nemo illis ultra fidem adhibebit, etiamsi
nitantur calumnias spargere: ab omnibus 207
enim eorum hæresis damnata est: nisi forte de dia-
bolo deinceps loquantur, is enim solus cum illis
consentit, imo potius ipse est qui hæresim illis sug-
gessit. Quis igitur etiamnum eos quorum diabo-
lus dux est, Christianos nominarit, et non potius
diabolicos? ut non solum Christi hostes, sed et diabo-
lici audiant? Nisi forte mutata sententia, quam ex-
cogitaverunt impletatem abnegent, veritatemque
agnoscant: hoc enim e re illorum fuerit. Nos au-
tem decet pro cunctis errantibus hæc precari.

Basil. et editi, παρὰ πάντων.

(45) Reg., μεταβάλλονται καὶ τὴν.

(46) Reg. Taurin. Colb. Jes. Fr. 1, ὠφελήσει.
Editi, ὠφελεῖ. Mox iidem, πλανωμένων. Editi, πεπλα-
νημένων.

IN EPISTOLAM AD DRACONTIUM MONITUM.

I. Dracontius monachus monachorumque præfectus in episcopatum Alexandrini agri seu Hermopolis
parvæ cooptatus, tum ut mox futuram persecutionem declinaret, tum quod tantum subire munus perti-
mesceret, aufugit seseque occultavit. Quod ubi Athanasio allatum est, Dracontium ille ad impositum onus
revocare nititur, et ad calamitatem Christi gregisque sui causa perferendas cohortatur. Tum offert exempla
Mosis, Eliæ, Elisæi et apostolorum, qui gravissima olim pro populo Dei subire certamina non abnuera-
nt. Monachos item recenset qui ad episcopatum promoti, id oneris cum laude populorumque emolumento
perferrent. His Athanasii monitis morem gessisse Dracontium palam est. Initio namque persecutionis
ab Georgio Ariano concitatur, episcopus cum esset, exulare coactus est. Ac in exilii sui loco, Clysma no-
mine, aliquot annis commoratus, demum post obitum Constantii, datâ Ecclesiæ pace, synodo interfuit
Alexandrinæ. Sed hæc alias.

II. Imminente autem Constantii postrema persecutione, instantique Paschatis solemnitate, scriptam
fuisse hanc epistolam suadent complurimi ejusdem loci. Quare ad annum 354 vel 355 referenda videtur.
Nequit enim ultra annum 355 hujus epistolæ tempus differri: nam initio anni 356 ante Quadragesimam
grassari cepit immanis illa Arianorum persecutio. Nec potest illa ante annum 354 scripta fuisse: quippe
sub finem duntaxat anni 353 diu post Quadragesimam, Ariani insidias conspirationesque in Athanasium
in Catholicos aperte machinati sunt. In alterutrum ergo annum 354 vel 355 conferenda videtur: ad utrum
pertineat, incertum.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ

ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΠΡΟΣ ΔΡΑΚΟΝΤΙΟΝ ⁽⁴⁷⁾.

S. P. N. ATHANASII

ARCHIEPISCOPI ALEXANDRINI

EPISTOLA AD DRACONTIUM.

1. Hæsito quid ad te scribam; tene quod episcopatum recuses vituperem, an quod temporis spectes conditionem, Judæorumque metu te occultes? Quocunque sane modo res spectetur, non culpa vacat id quod egisti, charissime Draconti. Non deuit enim te cum gratiam accepisses, latebras quærere: nec debuisti, prudens cum sis, aliis exemplum capessendæ fugæ præbere. Multis enim, qui hæc audiere, scandalo fuisti: non quod sic agas quidem, sed quod tempus ac impendentes Ecclesiæ calamitates prospiciens, sic agas. Ac vereor ne dum tui causa fugis, aliorum causa apud Dominum periclitare. Si enim ei qui unum de pusillis scandalizaveris, optabilius sit ut suspendatur mola asinaria in collo ejus, et demergatur in profundum maris⁷²; quid de te futurum est, qui tam multis scandalo fueris? Etenim admirandus ille Alexandrini agri in te eligendo consensus, ob tuum secessum necessario in complurimas dividitur factiones: estque hujus loci episcopatus a multis invadendus; iisque non 208 probis viris, sed quos tute probe nosti. Dehinc Ethnicis qui in tua ordinatione se Christianos fore polliciti sunt, in gentilitate permanebunt, tua pietate gratiam sibi datam vilipendente.

⁷² Mauh. xviii, 6

(47) Scripta anno 354 vel 355. In Anglie. titulus sic habet: 'Επιστολή πρὸς Δρακόντιον ἡγούμενον κατὰ πάντα ἐπίσκοπον, καὶ ἀποφυγόντα τῆς ἐπισκοπῆς λάβρα. Id est, *Epistola ad Dracontium Hegumenum, seu monasterii præfectum, qui episcopus ordinatus, ab episcopatu clam aufugerat*. In Reg., ἐπιστολή πρὸς Δρακόντιον. Editi addunt τὴν ἐπισκοπὴν φεύγοντα.

(48) Anglie., διδόντα. Mox Felck. 3 anon., πρό-

1. Ἀπορῶ τί γράψω. Ἄρα γὰρ ὡς παραιτούμενον μέμφομαι σε, ἢ ὡς τὸν καιρὸν ὀρῶντα, καὶ κρυπτόμενον διὰ τὸν φόβον τῶν Ἰουδαίων; Πλὴν εἴτε ἄλλως, εἴτε οὕτως, ἄξιον μέμψεως τὸ παρὰ σοῦ γεγεννημένον, ἀγαπητὲ Δρακόντιε. Οὐ γὰρ ἔπρεπε λαβόντα σε τὴν χάριν κρύπτεσθαι, οὐδὲ φρόνιμον ὄντα, διδόναι (48) τοῖς ἄλλοις προφάσεις φυγῆς. Πολλοὶ γὰρ ἀκούσαντες σκανδαλίζονται· οὐχ ὡς ἀπλῶς τοῦτό σου ποιούντος, ἀλλὰ συνωρῶντος τὸν καιρὸν, καὶ τὰς ἐπικειμένας θλίψεις τῇ Ἐκκλησίᾳ. Καὶ φοβοῦμαι μὴ, διὰ σαυτὸν φεύγων, δι' ἄλλους εὐρεθῆς κινδυνεύων παρὰ τῷ Κυρίῳ. Εἰ γὰρ ὁ ἓνα τῶν μικρῶν σκανδαλίζων, ἔλοιτ' ἂν μύλον ὀνικὸν περὶ τὸν τράχηλον αὐτοῦ κρεμασθῆναι, καὶ καταποντισθῆναι· τί ἂν πάθοις (49) σὺ τοσούτοις γινόμενος σκάνδαλον; Καὶ γὰρ ἢ ἐκ παραδόξου γενομένη συμφωνία ἐν τῇ Ἀλεξανδρείᾳ χώρᾳ, ἐν τῇ σὴ καταστάσει, ἐξ ἀνάγκης σχισθῆσεται διὰ τὴν σὴν ἀναχώρησιν· καὶ ἡ ἐπισκοπὴ δὲ τῆς χώρας αὐτῆς ὑπὸ πολλῶν ἀρπαγῆσεται· καὶ πολλῶν οὐκ ὀρθῶν, ἀλλ' ὧν οἶδας καὶ αὐτός (50). Καὶ ἔθνηκοι δὲ οἱ ἐπαγγελλόμενοι Χριστιανοὶ γίνεσθαι ἐπὶ τῇ σὴ καταστάσει, ἀπομενοῦσιν Ἕλληνες, τῆς σὴς εὐλαθείας ἐξουθενούσης τὴν δοθεῖσαν χάριν.

C φασιν.

(49) Anglie., αὐτοῦ κατασθῆναι, καταποντισθῆναι, τί ἂν πάθῃς.

(50) Hæc, καὶ πολλῶν οὐκ ὀρθῶν, ἀλλ' ὧν οἶδας καὶ αὐτός, desunt in Anglie. solo codice, et ab interprete veteri lecta non sunt. Paulo post Felck. 3 anon., ἀπομείνουσι.

2. Ποία οὖν ἐπὶ τοῖς τοιοῦτοις ἀπολογία παρὰ σοῦ A
δοθῆσεται; Ποιοὶς ἂν ἀπονέμῃσθαι καὶ ἀπομάξασθαι
λόγοις τὰς τοιαύτας αἰτίας δυνήσῃ; Πῶς θεραπεύσεις
τοὺς διὰ σὲ πεσόντας καὶ σκανδαλιζομένους; Ἡ πῶς,
μετὰ τὸ σχισθῆναι τὴν εἰρήνην, συρράψαι ταύτην
δυνήσῃ; Ὁ ἀγαπητὲ Δρακόντιε, ἀντὶ χαρᾶς λύπην
ἡμῖν (51) πεποίηκας, ἀντὶ παραμυθίας στεναγμόν.
Προσδοκῶμεν γὰρ παραμυθίαν ἔχειν σε μεθ' ἡμῶν,
καὶ νῦν βλέπομεν φεύγοντά σε, καὶ ὄρωμεν, ὅτι κρι-
νόμενος μὲν ἐλεγχθήσῃ, κινδυνεύων δὲ μεταμεληθήσῃ.
Καὶ τίς φείσεται, ὡς ὁ προφήτης εἶπεν, ἐπὶ σοί;
Τίς ἀνακάμψει ἐπὶ σὲ εἰς εἰρήνην, ὁρῶν τοὺς ἀδελ-
φούς, δι' οὓς Χριστὸς ἀπέθανε, βλαβέντας ἐπὶ τῇ σῇ
φυγῇ (52); Δεῖ γὰρ εἶδέναι σε καὶ μὴ ἀμφιβάλλειν,
ὅτι πρὶν μὲν κατασταθῆς σαυτῷ ἐξῆς, κατασταθεὶς
δὲ, οἷς κατεστάθης. Καὶ πρὶν μὲν λάθῃς τὴν τῆς B
ἐπισκοπῆς χάριν, οὐδεὶς ἐγίνωσκε σε· γινόμενον δὲ
λοιπὸν, οἱ λαοὶ προσδοκῶσι φέροντά σε (53) τροφὴν
αὐτοῖς, τὴν ἐκ τῶν Γραφῶν διδασκαλίαν· ὅταν τοίνυν
οἱ προσδοκῶντες λιμῶνται, οὐ δὲ σαυτὸν (54) μόνον
τρέφῃς, καὶ εἰθὲ ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς,
ἡμεῖς τε αὐτῷ παραστώμεν, ποίαν σχολὴν ἀπολογίαν,
ὁρῶντος αὐτοῦ τὰ ἴδια πρόβατα λιμῶντο; Εἰ μὲν
γὰρ μὴ εἰλήφεις τὰ δηνάρια, οὐκ ἂν ἐμέμφατό σε·
λαβόντα δὲ καὶ χῶσαντα (55) καὶ κρύψαντα, μέμφαιτ'
ἂν εἰκότως, λέγων ἔχεινα τὰ ρήματα, ἃ μὴ γένοιτο,
κἂν ἀκούσαι τὴν σὴν εὐλόγειαν· Ἔδει σε βαλεῖν
τὰ δηνάρια μου τοῖς τραπεζίταις, ἵνα ἐλθὼν κἀγὼ
παρ' ἐκεῖνων ἀπαιτήσω.

3. Παρακαλῶ φείσαι σεαυτοῦ καὶ ἡμῶν· σαυτοῦ C
μὲν, ἵνα μὴ κινδυνεύσῃς· ἡμῶν δὲ, ἵνα μὴ λυπηθῶ-
μεν ἐπὶ σοί. Φρόντιζε τῆς Ἐκκλησίας, ἵνα μὴ διὰ σὲ
πολλοὶ τῶν μικρῶν βλαβῶσι, καὶ οἱ ἄλλοι δὲ πρόφα-
σιν λάθωσιν εἰς τὸ ἀναχωρεῖν. Εἰ μὲν οὖν τὸν και-
ρὸν ἐφοβήσῃς, καὶ καταπτήξας τοῦτο ἐποίησας, οὐκ
ἀνδρικόν τὸ φρόνημα· ἔδει γὰρ τὸν κατὰ Χριστὸν
ζῆλον ἐν τοῖς τοιοῦτοις ἐπιδεικνυσθαι (56), καὶ μάλ-
λον ἐν ταῖς περιστάσεσι παρρησιάζεσθαι, λέγειν τε
τὰ τοῦ μακαρίου Παύλου ῥήματα· Ἐν τούτοις πᾶσιν
θραυρισκώμεν· καὶ μάλιστα, ὅτι οὐ πρέπει· τῷ καιρῷ
δουλεύειν, ἀλλὰ τῷ Κυρίῳ· εἰ δὲ τῶν Ἐκκλησιῶν ἡ
διάταξις οὐκ ἀρέσκει σοι, οὐδὲ νομίζεις τὸ τῆς ἐπισκο-
πῆς λειτουργημα μισθὸν ἔχειν, ἀλλὰ (57) καταφρονεῖν
τοῦ ταῦτα διαταξαμένου Σωτῆρος πεποίηκας σαυτὸν
παρακαλῶ, μὴ τοιαῦτα λογίζου, μηδὲ ἀνέχου τῶν
ταῦτα συμβουλευόντων· οὐ γὰρ ἀξία Δρακοντίου ταῦτα.
Ἄ γὰρ ὁ Κύριος διὰ τῶν ἀποστόλων τετύπικε, ταῦτα
καλὰ καὶ βέβαια μένει· ἡ δὲ τῶν ἀδελφῶν δευλία
παύσεται.

autem modo futurum est ut fratrum formido compescatur.

⁷³ Jerem. xv, 5. ⁷⁴ Matth. xxv, 27; Luc. xix, 25 eadem sententia, sed non iisdem verbis. ⁷⁵ Rom. viii, 37.

(51) Sic Reg. Angl. et Felck. 7 anon. Editi cum aliis, ἡμεῖς. Mox Felck. 3 anon., προσδοκῶμεν. Alii omnes, προσδοκῶμεν.

(52) Anglic., διὰ τὴν σὴν φυγὴν. Mox editi mendose, μὲν κατασταθεὶς. Reg. Angl. Felck. 3 anon. κατασταθῆς.

(53) Σὲ deest in Reg.

2. Quamnam igitur es pro istis excusationem al-
laturus? Quibus verbis istiusmodi culpas abluere
vel abstergere poteris? Quod illis es remedium ad-
hibiturus, qui te auctore lapsi sunt et scandalizati? Aut quomodo ruptam pacem denuo componas? Charissime Dracontii, pro gaudio morerem nobis, pro consolatione luctum attulisti. Sperabamus enim te nobis consolationi futurum: at nunc te fugientem conspicimus; futurumque praevidemus ut in iudicium vocatus, convincere, inque periculo constitutus, te facti poeniteat. Equis tibi, ut ait propheta ⁷³, veniam tribuat? Quis ad pacem tibi concedendam animum inducat, cum fratres videat, pro quibus mortuus est Christus gravi ob fugam tuam detrimento affectos? Nosse te ac nihil ambigere convenit, te antequam ordinare tibi ipsi vi-
xiase; ordinatum, iis quibus es ordinatus. Ac priusquam gratiam episcopatus accepisses, nulli notus eras: jam vero, ordinatus cum sis, te populi expectant, ut cibum illis subministres, Scripturarum nempe doctrinam. Qui si dum expectant fame laborent, teque solum ipse alas, ac interim veniat Dominus noster Jesus Christus, nosque ejus conspectui sistamus; quam, quæso, invenias tui purgandi rationem, cum ipse esurientes suas oves conspiciat? Si denarios non accepisses, nequaquam te ille objurgasset: cum autem acceptos suffoderis atque ocularis, jure ac merito te increpaturus est, his adhibitis verbis, quæ absit ut tua pietas audiat: *Oportuit te projicere denarios meos trapesitis, ut ego veniens ab illis repeterem* ⁷⁴.

3. Obsecro, tibi nobisque parcas; tibi, ut ne in periculum adducare; nobis, ne ad te lugendum compellamur. Ecclesie curam habeto, ne tui causa multi ex pusillis damno afficiantur: neu alii tuo exemplo capient occasionem secedendi. Si temporis calamitatem pertimescens, ac metu percussus id egeris, nequaquam generosi animi illud fuerit: par fuit enim tuum pro Christo studium, in his calamitatibus exhibere, ac potissimum in hujusmodi temporibus assumpta fiducia, hæc Pauli verba proferre, *in his omnibus superamus* ⁷⁵, cum maxime nos deceat non tempori sed Domino servire. Sin tibi minime placet Ecclesiarum constitutio, nec arbitrare episcopatus ministerium sua mercede donandum: sed eo usque animum appellisti ut Salvatorem qui hujusmodi res constituit, vilipendas. Obsecro ne res hujusmodi animo verses, neu toleres eos qui tibi hujus consilii auctores sunt: non enim hæc digna sunt Dracontio. Etenim quæ Dominus per apostolos constituit, hæc bona, hæc firma perseverant. Eo

(54) Reg., σεαυτὸν. Ibid. Anglic., τρέφεις.

(55) Reg., ψυχώσαντα, mendose. Ibid. Reg. et Felck. 3 anon., καὶ κρύψαντα μέμφαιτ' ἂν. Editi, καὶ κατακρύψαντα μέμφαιτ' ἂν.

(56) Felck. 3 anon., δείκνυσθαι.

(57) Reg., ἀλλὰ καὶ. Mox Anglic., πέπεικας σαυτόν.

4. Si enim omnes eodem semper mente fuissent, qua nunc consilarii tui sunt, qua ratione Christianus tu fuisses, non exstantibus episcopis? Si etiam qui postmodum futuri sunt, ejusdem animi fuerint, qua ratione constare poterunt Ecclesiae? An arbitranter consilarii tui te nihil accepisse, qui contemnere videantur? Sed hallucinantur sane. Restat enim ut baptismi gratiam nihili pendant, si quidam reperiantur qui eam despiciant. Sed revera accepisti, dilectissime Draconti. Ne toleres huiusmodi consiliarios, neo temetipse decipias. 209 Est quippe illud a Deo, qui dedit, repetendum. Annon audisti Apostolum hæc loquentem, *Noli negligere gratiam quæ est in te*? An non legisti, quomodo eum qui pecuniam duplicasset, cum laude suscepit; qui abscondisset, condemnavit? Utinam quamprimum revertare, ut ex eorum numero sis qui laudabuntur. Aut dicito mihi, cujus te esse imitorem volunt hujus consilii auctores? Oportet quippe nos juxta sanctorum et Patrum scopum vitam nostram moderari, illosque imitari. Nec ignorandum, si ab illis secedamus, fore nos ab eorum communione alienos. Conjunctam te imitorem esse suadent illi? Ejusne qui hæsitat, et sequi optat, sed rem differt, et ob propinquos suos consilia agit; an beati Pauli qui accepto dispensandi munere, non ultra adhæsit carni et sanguini? Nam tametsi dixisset, *Non sum dignus vocari Apostolus* 78, cum nosset tamen quod acceperat, nec ignarus datoris esset, hæc scripsit: *Vae enim mihi est, si non evangelizavero* 79. Ut autem illi fuisset si non evangelizasset, sic docenti ac prædicanti gaudium et corona discipuli fuisse. Hinc illa sancto viro cura fuit usque ad Illyricum prædicandi 80, nec dubitavit vel Romam proficisci, vel usque ad Hispanias properare, ut quo magis laborasset, eo ampliorem mercedem consequeretur. Gloriabatur ergo se bonum certamen certasse, sperabatque magnam se coronam accepturum. Itaque, charissime Draconti, quemnam hoc agendo imitare? Illumne, an eos qui ipsi sunt dissimiles? Ego sane te et meipsum omnium sanctorum imitatores esse peroptarim.

5. An forte quidam tui occultandi ideo auctores fore, quod non solum verbo sed etiam juramento affirmaris, te si ordinariis nequaquam remansurum? Hæc enim illos audio tuis auribus obmurmurare, imo in ea re se religiosos existimare: sed si vere religiosi essent, Deum in primis qui hoc tibi ministerium contulit, timerent. Quod si divinas legis

77 I Tim. iv, 14. 78 I Cor. xv, 9. 79 I Cor. ix, 16. 80 Rom. xv, 19.

(58) Reg., *δυνήσονται*.

(59) In Anglie. hæc, ἀλλὰ καὶ τοῦτο ψευδῶς, *desiderantur*. Paulo post Reg., ἀπαιτηθήσῃ.

(60) Anglie. et Felck. 2 anon., *διαπλάσαντα*.

(61) Mæv deest in Felck. 3 anon.

(62) Eὐρίν deest in Felck. 3 anon.

(63) Vitiatus hic locus est in omnibus editis, manuscriptisque Græcis. Editi namque omnes habent, διὰ τοῦτο καὶ σπουδῇ τῶν ἁγίων μέχρι τοῦ Ἰλλυρικοῦ κηρύττειν, καὶ μὴ ὀκνεῖν, incepte sane. Reg., δὲ καὶ τοῦτο καὶ σπουδῇ τῶν ἁγίων μέχρι τοῦ Ἰλλυρι-

4. Εἰ γὰρ τὸν αὐτὸν νοῦν εἶχον πάντες, οἷον νῦν ἔχουσιν οἱ συμβουλευόντές σοι, πῶς ἂν ἐγένου σὺ Χριστιανὸς, ἐπισκόπων μὴ ὄντων; Ἐὰν δὲ καὶ οἱ μεθ' ἡμᾶς ἀναλάβωσι τὸν τοιοῦτον νοῦν, πῶς ἂν συστήναι δυνήσωνται (58) αἱ Ἐκκλησίαι; Ἡ νομί- ζουσιν οἱ συμβουλευόντές σοι μηδὲν εἰληφέναι σε, ὅτι καταφρονοῦσιν; Ἀλλὰ καὶ τοῦτο ψευδῶς (59). Ὅρα γὰρ αὐτοὺς νομίζειν μηδὲν εἶναι μηδὲ τὴν τοῦ λου- τρου χάριν, ἐὰν τινες τοῦτο καταφρονῶσι. Ἀλλ' εἰληφας, ὡ ἀγαπητὴ Δρακόντιε· μὴ ἀνέχου τῶν συμβουλευόντων σοι, μηδὲ ἀπάτα σαυτὸν. Ἀπαιτηθήσε- ται γὰρ τοῦτο παρὰ τοῦ δεδοκτοῦ Θεοῦ. Ἡ οὖκ ἤκουσας τοῦ Ἀποστόλου λέγοντος· *Μὴ ἀμέλει τοῦ ἐν σοὶ χαρίσματος*; Ἡ οὖκ ἀνέγνως, πῶς μὲν τὸν διπλάσαντα (60) ἀποδέχεται, τὸν δὲ κρύψαντα κατ- εδίκασε; Γένοιτο δὲ ταχέως ἐπανελθεῖν σε, ἵνα καὶ σὺ τῶν ἐπικινουμένων γένη· Ἡ εἰπέ, τίνας σε θέλουσιν εἶναι μιμητὴν οἱ συμβουλευόντές σοι; Δεῖ γὰρ ἡμᾶς κατὰ σκοπὸν τῶν ἁγίων καὶ τῶν Πατέρων πολιτεύε- σθαι, καὶ τούτους μιμεῖσθαι· εἰδέναι δὲ, ὅτι, τούτων ἀφιστάμενοι, ἄλλοι τινες καὶ τῆς τούτων κοινωνίας γε- νόμεθα. Τίνα μὲν (61) μιμεῖσθαι σε θέλουσιν ἐκείνοι; Τὸν διστάζοντα καὶ θέλοντα μὲν ἀκολουθήσαι, ὑπερ- τιθέμενον δὲ καὶ συμβουλευόμενον διὰ τοὺς ἰδίους· ἢ τὸν μακάριον Παῦλον, τὸν ἅμα τῇ τὴν οἰκονομίαν ἐγχειρισθῆναι, μὴ προσαναθέμενον σαρκὶ καὶ αἵματι; Εἰ γὰρ καὶ ἔλεγεν, *Ὅτις ἐμὶ ἱκανὸς καλεῖσθαι ἀπό- σταλος*, ὅμως γινώσκων ὅ ἐλαβε, καὶ οὖκ ἀγνοῶν τὸν δεδοκῶτα, ἔγραψεν· *Ὅσαι γὰρ μοι ἔσται* (62), *ἐὰν μὴ εὐαγγελιζώμαι*· ὥσπερ δὲ τὸ οὐαί μοι οὖκ εὐαγ- γελιζόμενος, οὕτως διδάσκων καὶ κηρύττων τὸ εὐαγ- γέλιον, χαρὰν καὶ στέφανον εἶχε τοὺς μαθητευομέ- νους· διὰ τοῦτο καὶ σπουδῇ τῶν ἁγίων μέχρι τοῦ Ἰλλυρικοῦ κηρύττειν (63), καὶ βῆ ὀκνεῖν μηδὲ εἰς τὴν Ῥώμην ἀπελθεῖν, μηδὲ εἰς τὰς Σπανίας ἀναβῆ- ναι, ἵνα ὅσον κοπιᾷ, τοσοῦτον καὶ τοῦ κόπου τὸν μισθὸν μείζονα ἀπολάβῃ (64). Ἐκαυχᾶτο οὖν τὸν ἀγῶνα τὸν καλὸν ἀγωνισάμενος, καὶ ἐθάρρει τὸν μέγαν στέφανον ἀποληφόμενος. Οὐκοῦν, ἀγαπητὴ Δρακόντιε, τίνα μι- μούμενος τοῦτο ποιεῖς; τοῦτον, ἢ τοὺς μὴ τοιούτους; Ἐγὼ μὲν εὐχομαι σε καὶ ἐμαυτὸν πάντων τῶν ἁγίων μιμητὴν γενέσθαι.

5. Ἡ τάχα τινὲς οἱ διὰ τοῦτο συμβουλευόντές σοι κρύπτεσθαι, ὡς λόγον καὶ ὄρκον σου δεδοκῶτος μὴ στήναι, ἐὰν κατασταθῇ; Τοιαῦτα (65) γὰρ αὐτοὺς ἀκούω περιβοῦναι ταῖς ἀκοαῖς, καὶ δοκεῖν ἐν τούτοις εὐλαβεῖσθαι· ἀλλ' εἰ ἦσαν ἀληθῶς εὐλαβεῖς, ἠὲλα- ἐθήθησαν ἂν μάλιστα τὸν ἐπιθέντα σοι Θεὸν τὸ λει- τουργημα. Εἰ δὲ ἀναγνόντες ἦσαν (66) τὰς θείας

καὶ κηρύττει, καὶ μὴ ὀκνεῖν. Et sic fere alii codi- ces, qui tamen habent σπουδῇ. Anglie. autem, κη- ρύττειν καὶ μὴ ὀκνεῖ. Optime legisse videtur Nannius qui habet: *Quapropter studium fuit sancto viro (τῷ ἁγίῳ) usque ad Illyricum illud prædicare, neque se- gnescere, neque omiltere. Juxta cujus lectionem hunc locum vertimus.*

(64) Anglie., ἀπολαύη.

(65) Felck. 3 anon., τοιαῦτα.

(66) Sic Reg. Anglie. et Felck. 3 anon. Editi vero, Εἰ δὲ μὴ ἀγνοήσαντες ἦσαν, minus recte. Paulo post

Γραφάς, οὐκ ἂν παρὰ ταύτας συνεβούλευον. Ὡρα γάρ αὐτοὺς καὶ τὸν Ἱερεμίαν καταμέμφοσθαι, καὶ τὸν μέγαν αἰτιάσθαι Μωσῆν, ὅτι τὴν τούτων συμβουλὴν οὐκ ἤκουσαν, ἀλλὰ τὸν Θεὸν φοβηθέντες, τὴν διακονίαν ἐτέλεσαν, καὶ προφητεύοντες ἐτελειώθησαν. Καὶ γὰρ αὐτοὶ ἀποσταλέντες, καὶ λαβόντες ἤδη τὴν τῆς προφητείας χάριν, παρητήσαντο μὲν, ἐφοβήθησαν δὲ μετὰ ταῦτα, καὶ οὐκ (67) ἐξουδένωσαν τὸν ἀποστείλαντά. Ἐστε τοίνυν ἰσχυρόφωνος εἶ, καὶ βραδύγλωσσος, ἀλλὰ φοβήθητι τὸν πλάσαντά σε Θεόν· εἴτε νεώτερον αὐτὸν λέγεις πρὸς τὸ κήρυγμα, ἀλλ' εὐλαβοῦ τὸν γινώσκοντά σε πρὸ τοῦ πλασθῆναι· εἴτε λόγον δέωκας (ὁ δὲ λόγος τοῖς ἁγίοις ὡς ὄρκος ἦν), ἀλλὰ ἀνάγνωθι τὸν Ἱερεμίαν, πῶς καὶ αὐτὸς εἰρηκώς, οὐ μὴ δρομῶσιν τὸ δρομα Κυρίου, ὑστερον δὲ φοβηθεὶς τὸ ἐν αὐτῷ (68) πῦρ γενόμενον, οὐκέτι, ὡς εἴρηκε, πεποίηκεν, οὐδὲ ὡς προληφθεὶς τῷ ὄρκῳ ἐκρύβη· ἀλλὰ τὸν ἐγγχειρίσαντα εὐλαβούμενος, τετελείωκε τὴν προφητείαν. Ἡ οὐκ οἶδας, ἀγαπητέ, ὅτι καὶ Ἰωνᾶς φεύγων (69), γέγονε μὲν, ὡς γέγονε, μετὰ δὲ ταῦτα πάλιν προσητεύσεν;

6. Μὴ τοίνυν ἄλλα παρὰ ταῦτα συμβουλευέου. Μάλλον γὰρ ἡμῶν οἶδεν ὁ Κύριος τὰ ἡμῶν, καὶ οἶδε τίσιν ἐγγχειρίζει τὰς ἐαυτοῦ Ἐκκλησίας. Κἂν γὰρ μὴ ἄξιός τις τυγχάνη, ἀλλὰ μὴ (70) πρὸς τὸν πρότερον βίον ἀποβλεπέτω, ἀλλὰ τὴν διακονίαν ἐτελείτω· ἵνα μὴ πρὸς τῷ βίῳ καὶ τῇ ἐκ τῆς ἀμελείας κατάραν ἀπενέγκηται. Ἄρα γὰρ, ἀγαπητέ Δρακόντιε, ταῦτα γινώσκων καὶ συνετὸς τυγχάνων, οὐ κατανύττει τὴν ψυχὴν; Οὐ φροντίζεις μὴ ἀπολήται τις τῶν ἐγγχειρισθέντων σοι; Οὐ φλέγῃ ὡς ἀπὸ (71) πυρὸς τοῦ συνειδότος; Οὐ φοβῇ τὴν ἡμέραν τῆς κρίσεως, ἐν ᾗ οὐδεὶς τῶν συμβουλευόντων νῦν ἐκεῖ γενήσεται βοηθός; Ἐκαστος γὰρ τῶν ἐγγχειρισθέντων αὐτῷ καὶ λόγον ἀποδώσει. Τί γὰρ ὤνησε τὸν κρύψαντα τὸ θηνάριον ἢ πρόφασιν; Ἡ τί ὠφέλησε τὸν Ἀδὰμ εἰρηκότα, Ἡ γυνὴ με ἠπάτησεν; Ἀγαπητέ Δρακόντιε, εἰ καὶ ἀληθῶς ἀσθενὴς τυγχάνεις, ἀλλὰ ἀναλαβεῖν (72) σε τὴν φροντίδα πρέπει, ἵνα μὴ, τῆς Ἐκκλησίας ἐρημου τυγχανούσης, οἱ ἐχθροὶ ταύτην βλάψωσι, πρόφασιν εὐρόντες τὴν σὴν φυγὴν. Πρέπει σε ἀναζώσασθαι, ἵνα μὴ μόνους ἡμᾶς ἀφῇς ἐν τῷ ἀγῶνι· πρέπει σε συγκαμεῖν (73), ἵνα μετὰ πάντων καὶ τὸν μισθὸν ἀπολάβῃς.

7. Σπεῦδε τοιγαροῦν, ἀγαπητέ, μηκέτι βραδύνων, μηδὲ ἀνέχου τῶν σε κωλύοντων, ἀλλὰ τοῦ δεδωκότος μνήσθητι· καὶ δεῦρο πρὸς ἡμᾶς τοὺς ἀγαπῶντάς σε, τοὺς συμβουλευόντάς σοι τὰ τῶν Γραφῶν (74), ἵνα καὶ παρ' ἡμῶν προπεμφθῇς, καὶ λειτουργῶν ἐν ταῖς

⁶¹ Exod. iv, 10. ⁶² Jer. xx, 9. ⁶³ Genes. iii, 12.

Felckm. 3 anon., τῷ Ἱερεμίᾳ.

(67) Sic Reg. Basil. Anglie. Felck. 3 anon: Editi vero, μή.

(68) Felck. 3 anon., τὸν ἐν αὐτῷ.

(69) Anglie., φεύγων.

(70) Sic edit. Commelin. et omnes mss. Sed Parisiensis edit., οὗτος μὴ, nescimus qua auctoritate. Mox Reg. Basil. Angl. et Felck. 3 anon., ἐτελείτω. Editi vero, ἐκτελείτω, perperam. Ibid. Anglie.,

A sent Scripturas, non adversus illas id consilii darent. Restat autem illos ipsum Hieremiam coarguere, magnumque Moysen insimulare, quod consilio suo non obtemperarint, sed Deum veriti, ministerium suum impleverint, atque prophetantes sint consummati. Illi siquidem missi, acceptaque prophetiae gratia, recusabant statim: at prae timore postea, mittentem se vilipendere, abnuereque ausi non sunt. Sive igitur es gracili voce, sive tardiore lingua ⁶¹, at tui conditorem Deum metuito: si te juniorem ad praedicandum dicas, at time eum qui te noverat antequam formarere: si verbum adversum protuleris, estque verbum sanctis pro jramento: lege Jeremiam, qui cum dixisset, *Non nominabo nomen Domini* ⁶², at postea cum intra se recensum ignem reformidaret, nequaquam dictis suis standum censuit, nec quasi jramento illigatus sese abdidit; sed eum qui sibi ministerium tradiderat veritus, prophetandi munus implevit. An ignoras, dilecte, fugienti Jonæ ea quæ tute probe nosti accidisse, sed eum postea nihilominus prophetasse?

6. Ne igitur diversa ab istis consilia sequare. Melius enim quam nosipsi quæ nos spectant, novit Dominus: nec ignorat quibusnam suas committat Ecclesias. Nam **210** si quis dignus non fuerit, is ne præteritam speciet vitæ rationem, sed officium impleat suum ne juxta vitæ suæ atque negligentiae maledictionem referat. Hæc cum scias, charissime Dracontii, prudensque cum sis, num animo non compungeris? Non curas ne quis eorum qui tibi commissi sunt pereat? Non ardes quasi conscientiae igne? Annon diem judicii reformidas, in qua nullus horum consiliariorum opitulator aderit? Singuli namque de sibi concreditam rationem reddituri sunt. Quid enim profuit ei qui denarium occultaverat sua excusatio? Aut quid profuerunt Adamo verba illa, *Mulier me decepit* ⁶³? Tametsi revera infirmus es, dilectissime Dracontii; sed te hanc curam suscipere convenit, ne deserta Ecclesia, ab inimicis, occasione ex fuga tua nactis, lædatur. Par est ut te accingas, ne nos solos in certamine deseras: decet te una cum aliis laborare, ut cum omnibus debita mercede doneris.

7. Matura igitur, dilecte, ne ultra moreris, neve eos qui tibi impedimento sunt, toleres: sed memento ejus qui hoc tibi ministerium tradidit. Et huc propere ad nos qui te diligimus, qui tibi quæ Scripturarum sunt suademus; ut a nobis cum ho-

τὴν τῆς, omisso ἐκ. Felck. 3 anon. ibid. κατὰ-
ρεταιν habet.

(71) Reg. solus, καὶ οὐ φλέγῃ ὡς ὄρκος.

(72) Sic Reg. Angl. et Felck. 3 anon. Alii et editi, λαβεῖν.

(73) Anglie., συγκαμεῖν. Mox idem., ἀπολαύς.

(74) Felck. 3 anon., σοὶ τὴν τῶν Γραφῶν ὠφέλειαν· ἵνα καὶ. Mox Anglie., προπεμφθείς.

nore deducere, et dum in ecclesiis sacra facies nostri memoriam agas. Neque enim tu solus ex monachis es ordinatus: neque tu tantum monasterio praeiustis, vel solus a monachis dilectus es: sed nosti Serapionem monachum esse, et tam multis praeiuisse monachis. Nec te praeterit quot monachorum pater fuerit Apollon. Nosti Agathonem, nec ignoras Aristonem, ac meministi Ammonii cum Serapione peregre profecti. Fortassis etiam ad te pervenit fama Muii in superiori Thebaide commorantis, atque discere potuisti quid Paulus qui Lati degebat, egerit: ac similiter alii complurimi, qui tamen ordinati, non repugnarunt: sed Elisaei exemplo ducti, nec ignorantes quid egerit Elias, gnari quoque rerum ab apostolis gestarum, hanc suscipere curam, nec ministerium aspernati sunt, vel propterea seipsis deteriores facti sunt: sed potius cum laboris mercedem exspectent, ipsi in melius proficiunt, dum alios ad profectum cohortantur. Quot illi quantosque ab idolorum cultu revocarunt? Quot a demoniaca consuetudine monitis suis averterunt? Quot Domino adduxere servos, adeo ut qui ista signa videant, admiratione capti sint? Annon ingens signum, puellam ad virginitatem, adolescentem ad continentiam, idololatram ad Christi cognitionem deducere?

8. Ne tibi igitur monachi impedimento sint, quasi vero solus ex monachis ordineris: neque ipse excusationem afferas, quod hinc sis deterior evasurus: potes enim etiam melior fieri, si Paulum imiteris, et Sanctorum aemulare gesta. Nosti enī illos, ubi dispensatores mysteriorum constituti fuere, rectiore via ad supernae vocationis bravium contendisse. Quandonam Paulus martyrium subiit, et coronam se accepturum exspectavit, nisi cum fuisset ad docendum missus? Quandonam Petrus confessus est, nisi cum Evangelium praedicaret, ac ubi piscator hominum factus est? Elias quando assumptus est, nisi cum universam prophetiam suam adimpleret? **211** Quandonam Eliseus in spiritu dupla obtinuit, nisi postquam, omnibus relictis, Eliam secutus est? Cur discipulos elegit Salvator, nisi ut illos mitteret?

9. Quapropter, cum tales tibi viri in exemplum sint propositi, dilecte Draconti, ne dicas, neu credas iis qui dicunt episcopatum esse peccati causam, atque hinc peccandi occasiones oboriri. Licet tibi

Ἐκκλησίαις μνημονεύσης (75) καὶ ὅπερ ἡμῶν. Οὐ γὰρ σὺ μόνος ἐκ μοναχῶν κατεστάθης, οὐδὲ σὺ μόνος προέστης μοναστηρίου, ἢ μόνος ὑπὸ μοναχῶν ἡγαγήθης· ἀλλ' οἶδας, ὅτι καὶ Σεραπίων (76) μοναχός ἐστι, καὶ τόσων μοναχῶν προέστη· οὐκ ἔλαθέ σε, πόσων μοναχῶν πατὴρ γέγονεν Ἀπολλῶς. Οἶδας Ἀγάθωνα (77), καὶ οὐκ ἀγνοεῖς Ἀρίστωνα· μνημονεύεις Ἀμμωνίου, τοῦ μετὰ Σεραπίωνος ἀποδημήσαντος· ἰσως δὲ ἤκουσας καὶ περὶ Μουίτου (78) ἐν τῇ ἀνω θηβαΐδι, καὶ δύνασαι μαθεῖν περὶ Παύλου τοῦ ἐν τῷ Λατῷ (79), καὶ περὶ ἄλλων πολλῶν. Καὶ ὅμως οὗτοι, κατασταθέντες, οὐκ ἀντειρήχασιν, ἀλλ' ἔχοντες τύπον τὸν Ἐλισσαίου, καὶ εἰδότες τὰ κατὰ Ἡλίαν, μαθόντες τε τὰ κατὰ τοὺς μαθητάς καὶ ἀποστόλους, ἀντελάβοντο τῆς φροντίδος, καὶ οὐ καταφρόνησαν τῆς

8. Μὴ τοίνυν κωλυέτωσάν σε μοναχοί, ὡς μόνος ἐκ μοναχῶν κατασταθέντα, μηδὲ σὺ προφασίζου (82), ὡς χειρῶν σεαυτοῦ ἐσόμενος· δύνασαι γὰρ καὶ καλλίων γενέσθαι μιμούμενος τὸν Παῦλον, ζηλῶν (83) τῶν ἁγίων τὰς πράξεις. Οἶδας γὰρ, ὅτι οἱ τοιοῦτοι, οἰκονόμοι τῶν μυστηρίων κατασταθέντες, μᾶλλον κατὰ σκοπὸν ἐδίωκον εἰς τὸ βραβεῖον τῆς ἀνω κλήσεως. Πότε Παῦλος ἐμαρτύρησε, καὶ τὸν στέφανον λαβεῖν (84) προσεδόχασεν, εἰ μὴ ὅτε ἀπεστάλη διδάσκειν; Πότε Πέτρος ὠμολόγησεν, εἰ μὴ ὅτε εὐήγγελίζετο, καὶ ἄλιεύς (85) ἀνθρώπων γέγονε; Πότε Ἡλίας ἀνελήφθη, εἰ μὴ ὅτε πᾶσαν τὴν προφητείαν ἐπλήρωσε; Πότε Ἐλισσαῖος ἐν πνεύματι ἔσχε διπλᾶ, εἰ μὴ ὅτε πάντα καταλιπὼν ἠκολούθησε τῷ Ἡλίᾳ; Διὰ τί δὲ καὶ ἐξελέξατο μαθητάς ὁ Σωτὴρ, εἰ μὴ ἵνα καὶ ἀποστείλῃ;

9. Ὅθεν, τούτους ἔχων τύπον (86), ἀγαπητὲ Δρακόντιε, μὴ λέγε, μηδὲ πείθου τοῖς λέγουσιν ἁμαρτίας εἶναι πρόφασιν τὴν ἐπισκοπὴν, μηδὲ ὅτι ἐκ ταύτης ἀφορμὴ τοῦ ἁμαρτάνειν ἐστίν. Ἐξέστι γὰρ καὶ ἐπὶ

(75) Anglic., μνημονεύσης.

(76) Anglic., Σεραπίων. Ibid. Anglic. et Felck. 3 anon., καὶ πόσων.

(77) Anglic., Ἀγάθωνα. Rectius quam alii qui habent Ἀγαθόν. Agathonem legimus in subscriptionibus Aegyptiorum episcoporum, cum Sardicensibus, tum Tyriensibus. Paulo post Felck. 3 anon., Σεραπίωνος.

(78) Felck. 3 anon. solus, περὶ Κουσί. Et ita legit Nannius qui habet, de Cae. Proclivis est transmutatio τοῦ μ in x, in codicibus. Μουσίς legitur in subscriptionibus.

(79) Reg., τοῦ ἐν τῷ. In editis, τοῦ δεest Ibid. An-

glic., Λατῶν.

(80) Sic Reg. et Basil. Editi vero male, βέλτωντες. Haec vox desideratur in Anglicano codice.

(81) Anglic., τὸν Κύριον, et ita legerat Nannius.

(82) Anglic., μηδὲ συμπροφασίζου.

(83) Felck. 3 anon., ζηλοῦ.

(84) Λαβεῖν deest in Basil.

(85) Sic edit. Commelin. et omnes mss. In editione Paris., ἀλιεύς.

(86) Sic edit. Commel. et omnes mss. Editores vero Parisienses perperam posuere τύπους. Mox Anglic., μηδὲ λέγε.

σκοπον ὄντα σε πεινῆν, καὶ διψῆν, ὡς ὁ Παῦλος· δύνασαι μὴ πιεῖν οἶνον, ὡς ὁ Τιμόθεος· καὶ νηστεύειν καὶ αὐτὸς συνεώς (87), ὡς ὁ Παῦλος ἔποιε· ἵνα κατ' ἐκεῖνον οὕτως νηστεύων, χορτάξης ἄλλους ἐν τοῖς λόγοις, καὶ διψῶν ἐν τῷ μὴ πιεῖν, ποτίξης ἄλλους διδάσκων. Μὴ οὖν ταῦτα προβαλλέτωσαν οἱ συμβουλευόντές σοι. Οἶδαμεν γὰρ καὶ ἐπισκόπους νηστεύοντας, καὶ μοναχοὺς ἐσθίοντας. Οἶδαμεν (88) καὶ ἐπισκόπους μὴ πίνοντας οἶνον, μοναχοὺς δὲ πίνοντας· οἶδαμεν καὶ σημεῖα ποιοῦντας ἐπισκόπους, μοναχοὺς δὲ μὴ ποιοῦντας. Πολλοὶ δὲ τῶν ἐπισκόπων οὐδὲ γεγαμήχασιν, μοναχοὶ δὲ πατέρες τέκνων γεγένασιν· ὥσπερ καὶ ἐπισκόπους πατέρας τέκνων, καὶ μοναχοὺς ἐξ ὁλοκλήρου γένους τυγχάνοντας. Καὶ πάλιν οἶδαμεν (89) κληρικοὺς πεινῶντας, μοναχοὺς δὲ νηστεύοντας. Ἐξεσι γὰρ καὶ οὕτως, καὶ ἐκεῖνος οὐ κεκλύεται (90). Ἀλλὰ πάνταχού τις ἀγωνίσθω· καὶ γὰρ ὁ στέφανος οὐ κατὰ τόπον, ἀλλὰ κατὰ τὴν πρᾶξιν ἀποδίδεται.

10. Οὐκοῦν μὴ ἀνέχου τῶν ἕτερα παρὰ ταῦτα συμβουλευόντων, ἀλλὰ μάλλον ἐπιείγου, καὶ μὴ μέλλε· μάλιστα οἷ καὶ ἡ ἀγία ἑορτὴ ἐγγίζει, ἵνα μὴ χωρὶς σοῦ οἱ λαοὶ τὴν ἑορτὴν ποιήσωσι, καὶ μέγαν κίνδυνον ἐπιστάσῃ κατὰ σαυτοῦ. Τίς γὰρ αὐτοῖς εὐαγγελίσεται (91) τὸ Πάσχα μὴ παρόντος σου; Τίς αὐτοῖς τὴν ἡμέραν ἀναγγελεῖ τῆς ἀναστάσεως, κρυπτομένου σου; Τίς αὐτοῖς συμβουλευεῖσι δεόντως ἑορτάζειν, φεύγοντός σου; Ὡ πόσοι μὲν ὠφελήθησονται (92) παραγενομένου σου, πόσοι δὲ βλαβήσονται φεύγοντός σου! Καὶ τίς ἐπὶ τούτοις ἀποδέξεται σε; Καὶ διὰ τί συμβουλευοῦσί σοι μὴ ἀντιλαμβάνεσθαι σε τῆς ἐπισκοπῆς, αὐτοὶ θέλοντες ἔχειν πρεσβυτέρους; Εἰ γὰρ φαῦλος τυγχάνεις, μὴ συνέτωσάν σοι· εἰ δὲ ἐπιτήδειον εἶναι σε ἐπιγινώσκουσι, μὴ φθονεῖτωσαν τοῖς ἄλλοις· εἰ γὰρ τὸ διδάσκειν καὶ προϊστάσθαι πρόφασίς ἐστιν ἁμαρτίας κατ' ἐκεῖνους, μὴ διδάσκεισθωσαν αὐτοὶ, μηδὲ πρεσβυτέρους ἐχέτωσαν, ἵνα μὴ χεῖρους ἑαυτῶν γίνωνται αὐτοὶ τε καὶ οἱ διδάσκοντες αὐτούς. Ἀλλὰ μὴ πρόσχες τούτοις τοῖς ἀνθρωπίνους ῥήμασι, μηδὲ ἀνέχου τῶν ταῦτα συμβουλευόντων, καθὰ πολὺ λάκκις προείπον· σπεῦδε δὲ μάλλον καὶ ἐπίστρεφε πρὸς τὸν (93) Κύριον, ἵνα, τῶν προβάτων αὐτοῦ φροντίζων, μνημονεύσῃς καὶ ἡμῶν. Τούτου δὲ χάριν προετρεψάμην ἔλθειν τοὺς ἀγαπητοὺς ἡμῶν Ἰεράκκα τὸν πρεσβύτερον, καὶ Μάξιμον τὸν ἀναγνώστην· ἵνα καὶ διὰ λόγων σε προτρέψωνται, καὶ μαθεῖν δινηθῇς ἐκ τούτου τὴν τε διάθεσιν ἣν ἔχω ἐγραψα, καὶ τὸν ἐκ τοῦ ἀντιλέγειν τῇ ἐκκλησιαστικῇ διατάξει κίνδυνον.

(87) Anglic., συγχῶς.

(88) Edit. Paris., εἶδαμεν. Commelin., εἶδομεν. Reg., ἴδομεν. Felck. 3 anon., οἶδαμεν. Mox edit. Commel. et Paris., εἶδομεν. Reg., ἴδομεν. Felck. 3 anon., οἶδαμεν.

(89) Reg., ἴδομεν. Edit. Commel. et Paris., εἶδαμεν, quæ vox deest in Felck. 3 anon. Ibid. Anglic., οἶδαμεν καὶ μοναχοὺς νηστεύοντας. Ibid. Nannius legerat, κληρικοὺς πίνοντας, qui verit, clericos bibisse. Mox γὰρ deest in Anglic. Ibid. Felck. 3 anon.,

A etiam in episcopatu esurire et sitire, quemadmodum egit Paulus. Potes vinum non bibere, ut Timotheus : frequentissime jejunare, uti solebat Paulus : ut dum ejus exemplo jejunas, alios doctrina tua satiare valeas : et dum abstinendo a potu sitim toleras, aliis docendo potum præbeas. Ne tibi igitur talia obijciant consilarii tui. Novimus enim et episcopos qui jejument, et monachos qui comedant. Novimus episcopos qui vino abstineant, ut et monachos qui bibant ; episcopos etiam novimus qui signa edant, et monachos qui id minime præstent. Sunt quoque ex episcopis multi qui nunquam nupserint, monachi autem reperiuntur qui filios susceperunt, quemadmodum vicissim episcopos filiorum parentes, monachos vero nullam posteritatem habuisse cernimus. Vidimus rursum clericos qui famem tolerarent, et monachos qui jejunarent. Hoc enim modo licet agere, et alio nihil vetat. Sed omnes ubique decertent : corona quippe non pro loci sed pro factorum ratione tribuitur.

10. Ne audias itaque eos qui his adversa tibi dant consilia, imo potius matura, neve comperendimes, cum potissimum instet sacra solemnitas, ne in tui absentia hunc festum diem populi concelebrent, in maximum sane tui capitis periculum. Quis enim te absente Paschatis festum prædicabit ? Quia illis resurrectionis diem te latente annuntiaturus est ? Quis te fugiente hortaturus ut congrua pietate festum agant ? O quam multis utilis adventus tuus ! quam multis noxia fuga tua futura est ! Ecquis te hæc agentem approbarit ? Cur tibi auctores sunt, ut ne episcopatum acceptes, cum peroptent ipsi presbyteros habere ? Si enim malus es, ne tecum versentur ; sin te idoneum agnoscunt, ne aliis invidcant. Nam si ex illorum sententia docere ac præesse occasio peccandi fuerit ; ne doceantur ipsi, neque presbyteros habeant ; ne cum ipsi tum eorum doctiores deteriores evadant. Verum tu ne humanis hujusmodi verbis animum adhibeas, neque hujus consilii auctoribus aurem præbeas, uti sæpius dixi : sed potius festina, ad Dominumque revertere, ut, dum ovium ejus curam geres, nostri quoque memoriam facias. Hac de causa dilectos nostros Hieracem presbyterum, et Maximum lectorem monui, ut te adeant, qui te verbis etiam cohortentur, ut ediscere valeas quo hæc scripserim affectu : et quod sit illud periculum ecclesiasticæ obsistere ordinationi.

οὗτος καὶ ἐκεῖνος.

(90) Sic Reg. Editi vero mendose, οὐκ ἐκλύεται.

(91) Reg., εὐαγγελίσεται. Anglic., εὐαγγελίζεται. Paulo post Reg. Basil. Anglic., συμβουλευεῖσι. Editi, συμβουλευεῖ.

(92) Anglic., ὠφθήσονται, male. Hinc Nannius verit apparebunt.

(93) In Reg. et Felck. 3 anon. τὸν deest.

ADMONITIO IN EPISTOLAM ENCYCLICAM

SEU CIRCULAREM

AD EPISCOPOS ÆGYPTI ET LIBYÆ CONTRA ARIANOS.

2121. Hæc epistola in aliquot Græcis manuscriptis codicibus, ut in editis Latinis, inscribitur Oratio prima contra Arianos : sed perperam, ut jam doctis omnibus est persuasum. Hæc enim distincta penitus est a quatuor Orationibus contra Arianos, nihilque eam inter et illas est connexionis ; sed et hæc epistola per se est omnino absoluta, et quatuor illæ Orationes ita sibi coherent, ut nec prima aliam indicit præpositam, sed novi sit operis initium, et quarta duntaxat trium aliarum sit finis ac conclusio. Verum fusius hac de re disseretur in Admonitione in easdem quatuor Orationes.

II. De tempore quo hæc scripta est epistola, nullus plane est ambigendi locus. Nam certum est ex numero 7 missam fuisse, cum jamjam in sedem Alexandrinam intrudendus esset Georgius Cappadox, quod contigit anno 336, tempore Quadragesimæ, ac proinde ante diem 7 Aprilis, in quem diem eo anno Pascha incidebat. Constat item conscriptam fuisse post diem 9 mensis Februarii, postquam nempe S. Athanasius, Syriano in ecclesiam S. Theonæ hostiliter irruente, Arianorum manus atque insidias divinitus effugerat secesseratque Alexandria, ac cum jam in alienis peregrinaretur regionibus, ut ipse scribit num. 5 et 20.

III. Nec vero ignoramus Baronium ad annum Christi 306, num. 44 ex hac epistola schisma Meletianum ad annum 306 revocare, ipsamque anno 361 scriptam esse concludere ex his S. Athanasii verbis num. 22 : Οἱ μὲν (Meletianoi) πρὸ πενήκοντα καὶ πάντα ἐτῶν σχισματικοὶ γεγονῶσιν · οἱ δὲ ('Αρειανοὶ) πρὸ τριάκοντα καὶ ἑξ ἐτῶν ἀπεδείχθησαν αἱρετικοί, καὶ τῆς Ἐκκλησίας ἀπεβλήθησαν ἐκ χρίσεως πάσης τῆς οἰκουμένης συνέδου. Id est : Meletiani ante quinque et quinquaginta annos facti sunt schismatici : et Ariani ante sex et triginta annos hæretici sunt declarati, iidemque ab Ecclesia totius generalis synodi judicio, rejecti sunt. At cum ipse Baronius ex Testificatione populi Alexandrini, quæ pridie Idus mensis Februarii post consulatum Arbæthionis et Lolliani, hoc est post annum 335, edita est, recte colligat Georgium anno 336 intrusum fuisse : cumque ex numero 7, ut jam diximus, exploratissimum sit scriptam fuisse hæc epistolam cum nondum sedem Alexandriæ Georgius occuparet, sed cum brevi in eam esset invasurus, fatendum necessario est illam hoc ipso anno 336 esse compositam.

IV. Non dubium autem quin errandi causa Baronio fuerit hæc Nannii versio : Illi (Meletiani) abhinc ante quinquagesimum quintum annum schismatici facti sunt : isti (Ariani) vero ante trigesimum sextum annum hæretici declarati, et ab Ecclesia submoti, idque judicio synodi universalis. Ex his enim concludit Baronius triginta sex fuisse annos a concilio Nicæno, cum ista scriberet Athanasius, ac proinde hanc epistolam esse anni 361. Verum hunc locum par est ita distinguere, ut verbum, ἀπεδείχθησαν, sunt declarati, ad Alexandrum Alexandrinum referatur, qui nimirum in synodo Alexandrina Arium hæreticum primus declaravit ; cætera autem quæ sequuntur Nicæna attribuantur synodo. Sic nempe num. 12 et 13 Arius blasphemias proferens dicitur hæreticus declaratus esse ab Alexandro, αἱρετικὸς ἀπεδείχθη. Oratione item prima contra Arianos num. 3 sanctus præsul testatur, postquam ab Alexandro damnatus Arius est, ejus asseclas non amplius Christianos fuisse appellatos, sed Arianos.

V. Porro hoc est epistolæ argumentum. S. Athanasius episcopos Ægypti et Libyæ vehementer obsecrat, ut Arianorum conatibus et fraudibus validissime animoseque obsistant, præsertim cum audierit aliquos ex illis simul convenisse, ut de fide scriberent, eo animo ut ad ipsos mitterent litteras, quibus si vellent subscribere, securi degerent ; sin auderent contradicere, mitterentur in exilium. Arianorum item mire exagitat inconstantiam, qui scilicet singulis annis conveniebant ut de fide decernerent, ipsique nihilominus ea rescindebant quæ antea definierant. Variis quoque argumentis impietatem eorumdem necnon Meletianorum, dolumque ac vim reiegit ac repellit. Monet insuper cavendum maxime esse ab illorum scriptis, quæ idcirco verbis Scripturæ solebant exornare, quo facilius incautos deciperent. Paulo ante finem, mortem Arii enarrat : ac postremo ardore vere apostolico illos episcopos ad invictam animi fortitudinem hortatur, et ad quidvis potius constanter tolerandum, quam ut a Nicæna fide et veritate propugnanda desistant.

(94) ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ,

ΠΡΟΣ ΤΟΥΣ ΕΠΙΣΚΟΠΟΥΣ ΑΙΓΥΠΤΟΥ ΚΑΙ ΛΙΒΥΗΣ

ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΕΓΚΥΚΛΙΟΣ

ΚΑΤΑ ΑΡΕΙΑΝΩΝ.

S. P. N. ATHANASI

ARCHIEPISCOPI ALEXANDRIÆ,

AD EPISCOPOS ÆGYPTI ET LIBYÆ

EPISTOLA ENCYCLICA

CONTRA ARIANOS

1. Πάντα μὲν ὅσα ὁ Κύριος ἡμῶν καὶ Σωτὴρ Ἰη-
σοῦς Χριστὸς (95), ὡς ἔγραψεν ὁ Λουκᾶς, πεποίη-
τε καὶ ἐδίδαξεν, εἰς τὴν ἡμετέραν φανεῖς σωτηρίαν
(96) διεπράξατο· ἦλθε γὰρ, ὡς ὁ Ἰωάννης φησὶν,
οὐχ ἵνα κρίνῃ τὸν κόσμον, ἀλλ' ἵνα σωθῇ ὁ κόσμος δι'
αὐτοῦ. Ἔστι δὲ μετὰ (97) πάντων καὶ τοῦτο θαυμά-
σαι τῆς ἀγαθότητος αὐτοῦ, ὅτι καὶ περὶ τῶν πρὸς
ἡμᾶς μαχομένων οὐ παρεσύνησεν, ἀλλὰ καὶ μάλα
προσέειπεν, ἵνα, ἐπειδὴν ἐκεῖνα παραγένονται, εὐθέως
εὐρεθῶμεν ἡσφαλισμένην ἔχοντες τὴν διάνοιαν ἐκ τῆς
ἐκεῖνου διδασκαλίας, λέγοντος· Ἐγερθήσονται ψευδο-

213 1. Omnia quidem quæ Dominus et Salvator
noster Jesus Christus, ut scripsit Lucas, et fecit et
docuit ⁹⁵, nostræ salutis, propter quam et venerat,
procurandæ causa peregit. Nam, ut ait Joannes ⁹⁶,
venit non ut judicaret mundum, sed ut mundus per
ipsum salvaretur. Inter omnia tamen quæ gessit,
in eo præcipue admiranda est ejus benignitas, quod
de his qui bellum nobis erant indicturi non solum
non siluerit, sed etiam luculenter prædixerit, ut
cum illa evenerint, mentem nostram ejus doctrina
munitam offendant, qui nobis ea his verbis prænun-

⁹⁵ Act. 1, 1. ⁹⁶ Joan. III 17.

(94) Scripta anno 356. Sic inscribitur in mss. Ba-
siliensi, Anglicano, Felckmanni 2 et 5 anonymis, et
in editis Græcis. At in mss. Anglicano et Felckmanni
5 anonymo additur præterea in fine, λόγος πρῶ-
τος. Seguerianus, Goblerianus, et Felckmanni 1
anonymus habent, Τοῦ ἐν ἁγίοις, etc., κατὰ Ἀρειανῶν
λόγος πρῶτος. In codice ms. collegii Parisiensis RR.
PP. Jesuitarum is est titulus, Τοῦ μεγάλου Ἀθανασίου
λόγος Γ' περὶ τῆς πανουργίας καὶ ὑποκρίσεως τῶν
Ἀρειομανιτῶν, καὶ πῶς μετασχηματίζονται πλανῶν
ἐπιχειροῦσι τοὺς ἀγνοοῦντας αὐτούς. Magni Athana-
sii Oratio tertia de astutia et simulatione Arianorum,
et quomodo se varie componentes, eos fallere conan-
tur, qui ipsos non cognoscunt. Eadem quoque est in-
scriptio in collectaneis variarum lectionum ex veteri
quodam libro, quas Felckmannus sibi amicum quem-
dam, quem literis Fr. 1 indicat, communicasse scri-
bit: non ibi tamen leguntur hæc priora verba, Τοῦ
μεγάλου Ἀθανασίου λόγος τρίτος, sed tantum cætera
quæ sequuntur. Idem etiam, qui in Jesuit. codice,

B legitur titulus in ms. Colbertino, et in alio monaste-
rii S. Taurini Ebroicensis. Verum ideo in his co-
dicibus inscribitur λόγος τρίτος, quod tertia ordine
exstet, nempe post tractatum De sententia Dionysii
Alexandrinii, qui in his codicibus duas in partes di-
viditur, quarum prima λόγος πρῶτος dicitur, altera
λόγος δεύτερος. Apud Omnibonum hæc habetur in-
scriptio, S. Athanasii liber primus contra hæreticos:
quanquam idem postea Orationem, quæ vulgo se-
cunda inscribitur, Sermonem primum contra Aria-
nos inscribit.

(95) Seguer. Jesuit. Colb. et Taurin.. ὁ Κύριος
καὶ Σωτὴρ ἡμῶν ὁ Χριστὸς. At καὶ Σωτὴρ abest a
Gobler. et Felckm. 1 anon. Mox idem Gobler. et
Felckm. 1 anon., ὁ Λουκᾶς φησιν.

(96) Seguer. Gobler. Felckm. 1, Colbert. Taurin.
et Fr. 1, εἰς τὴν ἡμετέραν φθάνει σωτηρίαν. Felck.
2 anon. pro φανείς habet εἰς.

(97) Μετὰ abest a Basil. Mox Fr. 1, Colbert. et
Taurin., ἀλλὰ καὶ μᾶλλον προσέειπε.

tiavit: *Exurgent pseudoprophetae et pseudochristi, et dabunt signa magna et prodigia, ita ut in errorem inducantur, si fieri possit, etiam electi: ecce prae dixi vobis*⁹⁸. Multa sane ac supra hominem sunt praecepta et beneficia quae illi in nobis placuit recondere; ea scilicet sunt caelestis vitae forma, potestas adversus daemones, adoptio, et quod omne beneficium superat praecipuumque est; Patris et ipsius Verbi cognitio, atque Spiritus sancti donum. Verum humana mens ad malum valde proclivis est: adversarius quoque noster diabolus tanta nobis bona invidens circuit et vigilat⁹⁹, ut quae in nobis existunt verbi semina auferat. Hinc ergo Dominus sua praecepta, veluti proprium thesaurum, in nobis praedicatione obsignans ait: *Videte ne quis vos seducat. Multi enim venient in nomine meo, dicentes: Ego sum: et tempus appropinquavit. Nolite ergo ire post eos*¹⁰⁰. Magnum sane aliquid nobis praestitit Verbum, ut scilicet ex ipsa rerum specie non deciperemur; sed potius, licet haec opera sint et obiecta, Spiritus gratia possemus discernere. Quia enim totus per se odio dignus est malitiae inventor et magnus daemon diabolus, statimque ac apparuerit, ab omnibus repellitur, ut serpens, ut draco, ut leo querens quos rapiat et devoret: idcirco quod ipse quidem est celat et occultat; at nomen, quod omnes habent desiderio, **214** astute praese fert, ut cum homines falsa specie deluserit, jam deceptos propriis astringat vinculis. Nempe quemadmodum si quis alienos liberos in captivitatem attrahere cupiens, absentium parentum similem indueret speciem, eoque artificio filios, utpote parentum desiderio flagrantibus, illectos procul abduceret, miserisque interimeret: ita profecto improbus daemon, tortuosusque et malignus diabolus, se per seipsum exhibere quidem non audet; sed cum non ignoret quam homines sint veritatis amantes, hanc specie tenus in se fingit, atque hoc pacto proprium venenum in sequentes se spargit.

2. Sic ille Evam olim decepit, non propria scilicet

⁹⁸ Matth. xxiv, 24, 25. ⁹⁹ I Petr. v, 8. ¹⁰⁰ Luc. xxi, 8.

(98) Sic Seguer. Jesuit. Gobler. Colbert. Taurin. Fr. 1 et Felckm. 1 anon. Alii et editi, *πλανήσαι*, μέν paulo post sequens abest a Basil.

(99) Sic Seguer. Fr. 1, Colbert. Taurin. Gobler. et Felckm. 1 anon. Alii vero et editi *τέ* omittunt. Mox Seguer., πολλά τε.

(1) Sic Seguer. Jesuit. Colbert. Taurin. et Fr. 1. Alii et editi, *υποποίησις* δέ.

(2) Fr. 1, Colbert. Taurin., *ἐπιμελῶς ἐπὶ τὸ κακὸν ἔγκειται* καὶ μὴ καὶ ὁ ἀντίδικος, etc.

(3) Seguer. Jesuit. Colbert. et Taurin. Gobler. et Felck. 1 anon. *οὐν* omittunt.

(4) Seg., ἀλλὰ μᾶλλον καὶ ταῦτα καὶ κεκαλυμμένα. Ibid. Gobler. et Felck. 1 anon., καὶ ταῦτα κεκαλυμμένα. Paulo post Fr. 1 habet ὅλος, pro ὅλος.

(5) Sic Seguer. Jes. Colbert. Taurin. Gobler. Felck. 1 anon. et Fr. 1, ut et legit Nannius. Alii et editi, *ἄλλεται πρὸς πάντας, insiluit in omnes*, atque ita legit Omnibonus. Ibid. Seguer. Colbert.

προφῆται καὶ ψευδόχριστοι, καὶ δώσουσι σημεῖα μεγάλα καὶ τέρατα, ὥστε πλανᾶσθαι (98), *εἰ δυνατὸν, καὶ τοὺς ἐκλεκτούς· ἰδοὺ προείρηκα ὑμῖν*. Τὰ μὲν γὰρ ἐν ἡμῖν ἀποτεθέντα μαθήματα τε (99) καὶ χάρισμα παρ' αὐτοῦ πολλὰ καὶ ὑπὲρ ἀνθρώπων ἐστίν· οὐρανίου γὰρ πολιτείας τύπος, καὶ δύναμις κατὰ δαιμόνων, υἱοποίησις τε (1) καὶ τὸ ὑπὲρ πάντων χάρισμα καὶ ἐξαίρετον, ἡ περὶ τοῦ Πατρὸς γνώσις καὶ αὐτοῦ τοῦ Λόγου, καὶ δωρεὰ Πνεύματος ἁγίου. Ἡ δὲ τῶν ἀνθρώπων διάνοια ἐπιμελῶς ἐπὶ τὰ πονηρὰ ἔγκειται (2)· καὶ μὴ ὁ ἀντίδικος ἡμῶν διάβολος, φθονῶν ἐπὶ τοῖς τοσούτοις ἡμῖν ἀγαθοῖς γενομένοις, περιέρχεται ζητῶν ἀρπάσαι τὰ εἰς ἡμᾶς τοῦ Λόγου σπέρματα. Διὰ τοῦτο γοῦν, ὥσπερ ἴδια κειμήλια τὰ μαθήματα σφραγίζων ἐν ἡμῖν διὰ τῆς προρρήσεως, ἔλεγεν ὁ Κύριος· *Βλέπετε μὴ τις ὑμᾶς πλανήσῃ*. Πολλοὶ γὰρ ἐλεύσονται ἐπὶ τῷ ὀνόματί μου, λέγοντες· *Ἐγὼ εἰμι· καὶ ὁ κυριὸς ἡγήσεται, καὶ πολλοὺς πλανήσουσι· μὴ οὖν* (3) *πορευθῆτε ὁπίσω αὐτῶν*. Μετὰ τὴν χάρισμα δίδωκεν ἡμῖν ὁ Λόγος, ὥστε μὴ ἐκ τῶν φαινομένων ἀπαθῆσθαι, ἀλλὰ καὶ μᾶλλον, καὶ ταῦτα κεκαλυμμένα (4) τυγχάνη, διακρίνειν τῇ τοῦ Πνεύματος χάριτι. Ἐπειδὴ γὰρ ὅλος ἐστὶ μισητὸς ὁ τῆς κακίας εὐρετὴς καὶ μέγας δαίμων ὁ διάβολος, μόνον τε φαινόμενος βάλλεται παρὰ πάντων (5), ὡς ὄφεις, ὡς δράκων, ὡς λέων ζητῶν τινὰς ἀρπάσαι καὶ καταπιεῖν· διὰ τοῦτο δὲ μὲν ἐστὶν αὐτὸς, ὑποκρύπτει καὶ σκέπει, τὸ δὲ παρὰ πάντων ποθοῦμενον ὄνομα ὑποκρίνεται πανούργως (6), ἵνα, ἀπατήσας τῇ φαντασίᾳ, λοιπὸν τοὺς πλανηθέντας τοῖς ἰδίῳ περιπειρῇ δεσμοῖς. Καὶ ὥσπερ ἐν (7) εἴ τις, ἀνδραποδίσσασθαι θέλων ἀλλοτρίους παῖδας, ἀποδημούντων τῶν γονέων, ὑποκρίνεται (8) τὰς ἐκεῖνων ὅψεις, καὶ ποθοῦντας τοὺς υἱοὺς ἀπατήσῃ, καὶ λοιπὸν ἀπαγαγὼν αὐτοὺς μακρὰν, ἀπολέσῃ· τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ ὁ κακοδαίμων καὶ σχολιὸς διάβολος, οὐκ ἔχων μὲν αὐτὸς παρρησίαν, εἰδὼς δὲ τὸν εἰς τὴν ἀλήθειαν ἔρωτα τῶν ἀνθρώπων, ὑποκρίνεται μὲν ταύτην τῇ φαντασίᾳ (9), τὸν δὲ ἴδιον ἰὸν ἐπιβάλλει τοῖς ἐπακολουθήσασιν αὐτῷ.

2. Οὕτως καὶ τὴν Εὔαν ἠπάτησεν, οὐ τὰ ἴδια λα-

D Taurin. Jes. Gobler. Felckm. 1 anon. et Fr. 1, τινὰς ἀρπάσαι καὶ καταπιεῖν. Alii autem et editi, *τίνα ἀπάσῃ καὶ καταπίῃ*. Felckm. 5 anon., καὶ τίνα καταπίῃ. Mox Gobler. et Felckm. 1 anon., περὶ πάντων pro παρὰ πάντων.

(6) Sic Seguer. Jesuit. Colbert. Taurin. Gobler. et Felckm. 1 anon. At alii et editi, ὁ πανούργος.

(7) Sic Seguer. Taurin. Jesuit. Gobler. Felckm. 1 anon. et Fr. 1. Caeteri autem et editi *ἀν* omittunt. Mox Gobler. et Felckm. 1 anon., ἀποδημούντων ἀπὸ τῶν γονέων.

(8) Sic Seguer. Jesuit. Colbert. Taurin. et Fr. 1, qui et mox ἀπατήσῃ, et (excepto Fr. 1) ἀπολέσῃ. At alii et editi, ὑποκρίνεται, ἀπατήσῃ, et ἀπολέσῃ. Ibid., καὶ κακοδαίμων καὶ desunt in Gobler. et Felckm. 1 et 5 anon.

(9) Sic Seguer. At Felckm. 5 anon., ταύτην τὴν φαντασίαν. Caeteri et editi, ταύτῃ τῇ φαντασίᾳ. Τῇ tamen abest ab Anglicano.

λῶν, ἀλλ' ὑποκρινόμενος μὲν τὰ τοῦ Θεοῦ ῥήματα, ἅντις δὲ διάνοιαν αὐτῶν παραποιῶν· οὗτοι καὶ τὴν γυναῖκα τοῦ Ἰὼβ ὑπέβαλε (10), πείσας αὐτὴν ὑποκρίνασθαι μὲν φιλανδρίαν, διδάξας δὲ βλασφημεῖν εἰς τὸν Θεόν· οὕτως τοὺς ἀνθρώπους ὁ δόλιος παίζει ταῖς φαντασίαις, ὑποκλέπτων καὶ σύρων ἕκαστον εἰς τὸν ὄβιον τῆς κακίας βόθρον. Πάλαι μὲν οὖν ἀπατήσας τὸν πρῶτον ἀνθρώπον τὸν (11) Ἀδὰμ, καὶ νομίσας δι' ἐκείνου ὑποχειρίους ἐσχηκέναι τοὺς πάντας (12), ἐνῆλλετο θρασυνομένος καὶ λέγων· *Τὴν οἰκουμένην ὅλην καταλήψομαι ἐν τῇ χειρὶ ὡς ροσσὶν, καὶ ὡς καταλελειμμένα ὡὰ ἀρῶ, καὶ οὐκ ἔστιν ὃς διαφύξεται με, ἢ ἀντείπῃ μοι.* Ὅτε δὲ ὁ Κύριος ἐπεδήμησε, καὶ πείραν ἔσχεν ὁ ἔχθρὸς (13) τῆς ἀνθρωπίνης οἰκονομίας αὐτοῦ, μὴ δυνήεις ἀπατήσαι τὴν ὑπ' αὐτοῦ φορουμένην σάρκα, τότε δὴ ὁ πῦν οἰκουμένην ὅλην ἐπαγγελλόμενος καταλαμβάνειν λοιπὸν (14) ἐξ ἐκείνου καὶ δι' ἐκείνον παίζεται καὶ ὑπὸ παιδίων, ὡς στρουθίον, ὃ ὑπερήφανος. Περὶ οὖν νῦν νήπιον εἰς τρώγλιν (15) ἀσιδῶν βάλλον τὴν χεῖρα, γελᾷ τὸν ἀπατήσαντα τὴν ὕβιν· καὶ πάντες δὲ οἱ ὁρθῶς πιστεύοντες εἰς (16) τὸν Κύριον πατοῦσι τὸν εἰπόντα· *Θήσομαι τὸν θρόνον μου ἐπ' αὐτῶν νεφελῶν, ἀναθήσομαι, ἕμοιος ἔσομαι τῷ Ὑψίστῳ.* Οὕτω μὲν οὖν πάσχει μετ' αἰσχύνῃς ἐκεῖνος· ὁμοῦ δὲ, εἰ καὶ τολμᾷ πάλιν ὁ ἀναίσχυτος σχηματίζεσθαι, ἀλλὰ γινώσκειται καὶ νῦν μᾶλλον ὁ τάλας ὑπὸ τῶν τὸ σημειῶν ἐν τῷ μετώπῳ φορούντων (17), καὶ δεινότερον ἀποστρέφεται τεταπεινωμένος καὶ κατησχυμένος. Ἐὰν τε γὰρ ὡς ὄφρις νῦν ἔρπον μετασχηματίζεσθαι εἰς ἄγγελον φωτός, ἀλλ' οὐκ εἰς ὄνησιν ἔξει τὴν ὑπόκρισιν· παπαιδευμένα γάρ, ὅτι (18) ἔαν ἄγγελος ἐξ οὐρανοῦ εὐαγγελισθῇ ἡμᾶς παρ' ὃ παρελθόμεν, ἀνάθεμα τοῦτον εἶναι.

3. Ἐὰν δὲ καὶ πάλιν τὸ ὄβιον κρύψῃ ψεύδος, καὶ λαλεῖν ὑποκρίνεται διὰ χειλέων τὴν ἀλήθειαν· ἀλλ' οὐκ ἀγνοοῦντες αὐτοῦ τὰ νοήματα, δυνάμεθα λέγειν (19) τὰ ὑπὸ τοῦ Πνεύματος εἰς αὐτὸν εἰρημένα· Τῷ

A cel loquens, sed verba Dei fecte usurpans, eorumque adulterans sensum. Sic etiam uxorem Job subornavit, illi nempe suadens ut amorem viri præ se ferret, at revera eam docens blasphemias in Deum ipsum proferre. Sic denique homines externa rerum specie versutus deludit et decipit, singulosque in proprium malitiæ puteum subripit et trahit. Itaque postquam osim primum hominem circumvenit, omnes per illum in sua potestate et ditione tenere ratus, ferox et superbus hujusmodi verbis insultabat : *Universum orbem velut nidum manu comprehendam, et tanquam derelicta ova tollam, nec est qui me effugiat aut contradicat* **. Verum ubi advenit Dominus, humanamque ejus dispensationem experientia inimicus cognovit, cum non posset carnem decipere, quam gestabat Christus; tunc ille qui universum orbem se comprehensurum pollicitus sibi fuerat, jam inde propter Christum etiam pueris, tanquam passer, superbus cœpit esse ludibrio. Nunc enim pueri infantes, manu in foramen aspidum injecta **, illum qui Evam fefellit derident, omnesque qui recte in Dominum credunt, conculcant eum qui dixit : *Supra nubes ponam solium meum, ascendam et ero similis Altissimo* *. Hæc igitur ille non sine rubore patitur, qui si rursus pro ea qua pollet impudentia, formam mutare audeat, nihilominus infelix illis latere nusquam potest, qui signum in fronte gerunt, sed ab eis eo etiam acerbius repellitur cum magno sui dedecore et pudore. Licet enim nunc, instar colubri serpentis, fictam angeli lucis formam induerit, nihil tamen ipsi prodesse poterit hujusmodi simulatio : quippe cum edocti simus, licet angelus e cœlo nobis evangelizet præter id quod accepimus, anathema illum esse **.

3. Quod si iterum proprium velit tegere mendacium, et veritatem labiis loqui simulet, qua mente id faciat non ignari, quæ a Spiritu sancto in illum dicta sunt merito usurpabimus : *Peccatori autem*

** Isa. x, 14. ** Isa. xi, 8. ** Isa. xiv, 14. ** Galat. i, 8

(10) Jesuit., τῷ. Id. ibid. et Seguer. Taurin. Gobler. Felckm. 1 anon. et Fr. 1, ὑπέβαλε. Alii vero et editi, ὑπέβαλλε. Mox iidem præter Fr. 1 et Colbert., ὑποκρίνασθε, et præterea Jesuit. Taurin. Colbert. ac Seguer. μέν addunt. Alii vero et editi habent ὑποκρίνασθε absque μέν.

(11) Τὸν abest a Jesuit. Colbert. Taurin. Gobler. Felckm. 1 et 5 anon.

(12) Sic Seguer. Colbert. Taurin. et Jesuit. Πάντας quoque habent Gobler. Felckm. 1 anon. et Fr. 1. Editi et alii, τοὺς ἀπαντας ἐνῆλλατο. Mox Colbert. Taurin. Fr. 1, τῇ χειρὶ μου. Ibid. Basil. cum editi. Commel., νοσίαν.

(13) Sic Seguer. Colbert. Taurin. Jesuit. Gobler. Felckm. 1 et 5 anon. et Fr. 1. Alii autem et editi art. ὁ omittunt. Paulo post pro φορουμένην, Jesuit. Colbert. et Taurin. habent φορουμένην.

(14) Δοτὸν deest in Gobler. et Felckm. 1 anon. Ibid. Felckm. 5 anon. pro δι' ἐκείνου, ut in aliis et editis legitur, habet δι' ἐκείνου. Item ibid. Gobler. et Felckm. 1 anon., pro παιδίων, habent παίδων.

(15) Sic Seguer. Taurin. Jes. Gobler. et Felckm.

1 anon. At Basil. Anglie. et Felckm. 5 anon., ἐπὶ τρώγλης. Editi, ἐπὶ γλώττης, ut et legerunt Omnibonus et Nannius. Mox Jesuit. Colbert. Taurin., πάντας τε. Ibid. Seguer. δὲ omittit.

(16) Jesuit. Colbert. Taurin. πρὸς. Ibidem mox et Seguer. Gobler. Felckm. 1 et 5 anon. et Fr. 1, θήσω. Ibidem, post ἀναθήσομαι, Seguer. Gobler. et Felckm. 1 anon. addunt καὶ. Item ibid., pro ἐπ' αὐτῶν, Felck. 5 anon. habet ἐπ'.

(17) Sic Seguer. Jesuit. Colbert. Taurin. Gobler. Felckm. 1 anon. et Fr. 1. At Felckm. 5 anon., περιφορούντων. Alii et editi, περιφέροντων, qui et omittunt δεινότερον. Mox Anglie. pro ἔαν τε habet ὅτε ἂν τε. Ibid. Seguer. Colbert. Taurin. Jesuit., μετασχηματίζεσθαι. Alii et editi, μετασχηματίζεται, minus bene.

(18) Sic Seguer. Colb. Taurin. Jesuit. Basil. Anglie. et Felckm. 5 anon. At in aliis et editis deest ὅτι. Ibidem Felckm. 5 anon., ἡμῶν.

(19) Gobler. et Felckm. 1 anon. λέγειν. Τῷ δὲ ἀμαρτωλῷ, etc. Mox iidem et Seguer. Taurin. Jesuit. Fr. 1, ἴνα τί σὺ. Cæteri et editi, διὰ τί σὺ. Ibid. Jesuit., διηγῇ.

dixit Deus : Quare tu enarras justitias **215** meas²²? A **215** *Non est speciosa laus in ore peccatoris*²³. Nam nec etiamsi veritatem dicat, ulla fide dignus est versipellis, ut ex Scriptura discimus, quæ perversitatem, qua adversus Evam usus est, commemorat. Ejus quoque audaciam repressit Dominus, ac primum quidem in monte, ubi varios ejus pectoris sinus explicavit, ostenditque quisnam esset veterator ille, nempe non cum aliquem e sanctis, sed esse Satanam tentantem, hincque ait : *Abi post me, Satana; scriptum est enim : Dominum Deum tuum adorabis, et illi soli servies*²⁴ : nec non item, cum demones e monumentis vociferantes silere jussit. Verum quidem erat quod illi clamabant, nec mentiebantur tunc aientes : *Tu es Filius Dei et Sanctus Dei*²⁵ : at nolebat per os immundum maximeque per illos veritatem proferri, ne hujus occasione propriam suæ malitiæ voluntatem admiscerent, eam dormientibus hominibus superseminarent²⁷. Idcirco neque ipse eos ita loqui passus est, neque nos hæc ferre permittens, per seipsum his verbis præmonuit : *Attendite a falsis prophetis, qui veniunt ad vos in vestimentis ovium, intrinsecus autem sunt lupi rapaces*²⁸. Et per sanctos apostolos : *Nolite omni spiritui credere*²⁹. Ea siquidem est indoles adversariæ operationis, nec alia est hæresum coagmentatio : singulæ eulm proprii commenti patrem et auctorem mendacem demonem habent, qui ab initio perversus, homicida factus est : ejus cum detestandum nomen ipsas proferre pudeat, prælaro omnibusque præstantiore Salvatoris nomine se falso insigniunt, et verbis Scripturarum se audent adornare. At voces quidem proferunt, verum autem celant sensum : atque hoc pacto singulæ, proprio commento insidiose oblecto, eorum, quos in errorem inducunt, fiunt homicidæ.

δὲ τὴν διάνοιαν τὴν ἀληθῆ (29)· καὶ λοιπὸν, ἣν ἐπλάσεν ἰδίαν ἐπινοίαν ὡς ἐν ὅλῳ τινὶ σκεπάσασα, ἀνθρωποκτόνος καὶ αὐτῇ γίνεται τῶν πλανωμένων.

4. Enimvero quid Marcioni et Manichæo, qui legem negant, profuerit Evangelium; siquidem ex veteribus nova sunt exorta, et vicissim veteribus nova perhibent testimonium? Qui ergo vetera rejiciunt, quomodo quæ ex illis emanavere possunt.

Α δὲ ἀμαρτωλῷ εἶπερ ὁ Θεός· Ἰνα τί σὺ ἐκδιηγῇ τὰ δικαιώματά μου; καὶ, Οὐχ ὥριος αἷνος ἐν τῷ στόματι τοῦ (20) ἀμαρτωλοῦ. Οὐδὲ γὰρ τὴν ἀληθεῖαν λέγων ἀξιόπιστός ἐστιν ὁ πανούργος. Καὶ τοῦτο ἔδειξε μὲν ἡ Γραφὴ διηγουμένη τὴν ἐν τῷ παραδείσῳ πρὸς τὴν Εὐάν αὐτοῦ κακοτεχνίαν· ἤλεγξε δὲ αὐτὸν καὶ (21) ὁ Κύριος, πρῶτον μὲν ἐν τῷ ὄρει, διαιρῶν τὴν πύξιν τοῦ θώρακος αὐτοῦ, καὶ δεικνὺς ὅστις ἐστὶν ὁ ὀδλιός (22), καὶ ἐλέγχων, ὅτι μὴ τῶν ἁγίων εἰς ἐστὶν, ἀλλὰ Σατανᾶς ἐστὶν ὁ πειράζων, ἐν τῷ λέγειν· Ὑπάγε δάσω μου, Σατανᾶ· γέγραπται γάρ· Κύριον τὸν Θεόν σου προσκυνήσεις, καὶ αὐτῷ μόνῳ λατρεύσεις· καὶ ὅτε δὲ κράζοντας ἀπὸ τῶν μνημείων ἐφίμωσε τοὺς δαίμονας. Ἦν μὲν γὰρ ἀληθὲς τὸ παρ' αὐτῶν λεγόμενον, καὶ οὐκ ἐφεύδοντο τότε (23) λέγοντες, ὅτι Σὺ εἶ ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, καὶ ὁ ἅγιος τοῦ Θεοῦ· ἀλλ' οὐκ ἤθελε δι' ἀκαθάρτου στόματος τὴν ἀληθεῖαν (24) προσφέρεσθαι καὶ μάλιστα δι' ἐκεῖνων, ἵνα μὴ, προφάσει ταύτης ἐπιμίξαντες τὸ βιον θέλημα τῆς κακίας, ἐπιστείρῃσι τοῦτο καθέδουσι τοῖς ἀνθρώποις. Διὰ τοῦτο (25) οὕτε αὐτὸς ἠγάγετο τοιαῦτα λαλούντων αὐτῶν, οὐδὲ ἡμᾶς ἀνασχέσθαι (26) τῶν τοιούτων βουλόμενος, παρήγγειλε δι' αὐτοῦ μὲν, Προσέχετε, λέγων, ἀπὸ τῶν ψευδοπροφητῶν, ὅτινες ἐρχονται πρὸς ὑμᾶς ἐν ἐνδύμασι προβάτων, ἔσωθεν δὲ εἰσι λύκοι ἄρπαγες· διὰ δὲ τῶν ἁγίων ἀποστόλων· Μὴ παντὶ πνεύματι πιστεύετε. Τοιοῦτος γὰρ (27) ὁ τρόπος τῆς ἀντικειμένης ἐνεργείας ἐστὶ· τοιαῦτα δὲ τὰ τῶν αἵρέσεων συγχροτήματα (28) τυγχάνει· πατέρα γὰρ ἐκάστη τῆς ἰδίας ἐπινοίας ἔχουσα τὸν ἐξ ἀρχῆς τραπέντα καὶ γινόμενον ἀνθρωποκτόνον καὶ ψεύστην τὸν διάβολον, καὶ ἀίσχυνομένη τὸ τοῦτου μιστητὸν ὄνομα προφέρειν, ὑποκρίνεται τὸ καλὸν καὶ ὑπὲρ πᾶν ὄνομα τοῦ Σωτῆρος, τὰς τε τῶν Γραφῶν λέξεις περιβάλλεται. Καὶ λέγει μὲν τὰ ῥήματα, κλέπτει

4. Ἐπεὶ πόθεν Μαρκίωνι καὶ Μανιχαῖῳ τὸ Εὐαγγέλιον, ἀρνούμενοι τὸν νόμον (30); ἐκ γὰρ τῶν παλαιῶν τὰ νέα, καὶ τὰ νέα τοῖς παλαιοῖς μαρτυρεῖ. Οἱ τοίνυν ἀρνούμενοι ταῦτα πῶς ὁμολογήσουσι τὰ ἐξ ἐκεῖνων; Παῦλος γὰρ ἀπόστολος (31) Εὐαγγελίου

²² Psal. xlii, 16. ²³ Eccli. xv, 9. ²⁴ Mattn. iv, 10. ²⁵ Matth. viii, 29; Marc. i, 24. ²⁶ Matth. xiii, 25. ²⁷ Matth. vii, 15. ²⁸ I Joann. iv, 1.

(20) Τῷ ἐν τῷ ἀβέστῳ Jesuit. et Taurin. qui et D. mox habent Οὐδὲ γὰρ οὐδέ.

(21) Sic Seguer. At alii καὶ omittunt.

(22) Sic Seguer. At Colbert. et Taurin., δεικνὺς αὐτὸν ὅστις ἐστὶν ὁ ὀδλιός. Gobler. et Felckm. 1 anon. omittunt ὁ ὀδλιός. Alii et editi, δεικνὺς αὐτὸν ὅστις ἐστὶν ὁ διάβολος. A Felckm. 5 anon. abest ἐστὶ. Mox pro εἰς Jesuit. et Taurin. habent τις.

(23) Τότε abest a Gobler. et Felckm. 1 anon.

(24) Τὴν ἀληθεῖαν deest in Jesuit. Colbert. et Taurin.

(25) Hæc verba, καθέδουσι τοῖς ἀνθρώποις. Διὰ τοῦτο, desunt in Jesuit.

(26) Sic Seguer. Colbert. Taurin. Jesuit. Fr. 1. Editi vero, ἀνέχεσθαι.

(27) Γὰρ abest a Seguer.

(28) Sic Seguer. Taurin. Jesuit. Anglie. Gobler. Felckm. 1 et 5 anon. et Fr. 1. Editio autem Comelliniana omittit συγχροτήματα. Mox Gobler. Felckm. 1 et 5 anon. habent, πατέρα γὰρ αἵρεσις ἐκάστη.

(29) Seguer. Taurin. Colbert. Jesuit., τὴν ἀληθῆ διάνοιαν.

(30) Sic Seguer. Colbert. Taurin. Jesuit. Gobler. Felckm. 1 anon. et Fr. 1. At editi et alii, ἀρνούμενοι καὶ τὸν νόμον.

(31) Sic Seguer. Taurin. Colbert. et Jesuit. Alii autem et editi, ὁ Ἀπόστολος. Ibid Seguer., τοῦ Εὐαγγελίου. Item ibid., pro οὗ, Jesuit. Colb. et Taurin. habent δ.

γένονεν, οὐ προεπηγγέλατο διὰ τῶν προφητῶν Ἀ αὐτοῦ ἐν Γραφαῖς ἀγλαῖς. Ὁ δὲ Κύριος αὐτὸς ἐλεγεν· Ἐρευνᾶτε τὰς Γραφὰς (32), ὅτι αὐταὶ εἰσὶν αἱ μαρτυροῦσαι περὶ ἐμοῦ. Πῶς οὖν ὁμολογήσουσι τὸν Κύριον, μὴ προερευνῶντες (33) τὰς περὶ αὐτοῦ Γραφὰς; Ὅν γὰρ ἔγραψε Μωϋσῆς καὶ οἱ προφῆται, τοῦτον εὐρησκέαι λέγουσιν οἱ μαθηταί. Τί δὲ καὶ Σαδδουκαῖοις ὁ νόμος μὴ δεχομένους τοὺς προφῆτας; Ὁ γὰρ τὸν νόμον δεδοκῶς Θεός, αὐτοὺς ἐγείρειν ἐν τῷ νόμῳ καὶ προφῆταις ἐπηγγέλατο, ὥστε τὸν αὐτὸν εἶναι Κύριον τοῦ τε νόμου καὶ τῶν προφητῶν, καὶ τὸν ἀρνούμενον θάτερον αὐτῶν ἀρνεῖσθαι πάντως καὶ τὸ ἕτερον. Τί δὲ καὶ Ἰουδαῖοις λοιπὸν ἢ Παλαιά, μὴ ἐπεγνωκῶς τὸν ἐξ αὐτῆς προσδοκώμενον Κύριον; Εἰ γὰρ ἐπίστευον τοῖς Μωϋσεύς γραμμασιν, ἐπίστευσαν ἂν τοῖς τοῦ Κυρίου ῥήμασι. Περὶ γὰρ ἐμοῦ, Β ἐκεῖνος ἔγραψε. Τί δὲ καὶ τῷ Σαμουελεῖ τὰ τῶν Γραφῶν, ἀρνούμενῳ τὸν τοῦ Θεοῦ Λόγον, καὶ τὴν ἐξ ἀμφοτέρων τῆς τε Παλαιᾶς καὶ Καινῆς Διαθήκης (34) σημαινομένην καὶ δεικνυμένην ἐνσαρκον τοῦ Λόγου παρουσίαν; Τί δὲ καὶ τοῖς Ἀρειανοῖς αἱ Γραφαί, καὶ τί ταύτας οὗτοι προφέρουσιν, ἀνθρωποκτίσμα λέγοντες εἶναι τὸν Θεοῦ Λόγον, καὶ ὡς ἂν (35) Ἕλληνας, λατρεύοντες τῇ κτίσει παρὰ τὸν κτίσαντα Θεόν; Πρὸς μὲν γὰρ τὴν ἰδίαν τῆς ἐπινοίας ἀσέβειαν ἐκάστη τούτων τῶν αἱρέσεων οὐδὲν κοινὸν ἔχει πρὸς τὰς Γραφὰς· καὶ τοῦτο ἴσασι καὶ οἱ τὰ τούτων πρεσβεύοντες, ὅτι πολλοὶ μᾶλλον δὲ τὸ (36) ὁλονεῖσιν ἐναντία πρὸς τὸ ἐκάστης ἐκείνων φρόνημα· ἀπάτης δὲ χάριν τῶν ἀπλουστέρων, οἳ εἰσι περὶ ὧν ἐν Παροιμίαις γέγραπται· Ἀκακος πιστεύει παντὶ λόγῳ· σχηματίζονται μελετᾶν καὶ λέγειν τὰς λέξεις, ὡς ὁ πατήρ αὐτῶν διάβολος (37), ἵνα ἐκ τῶν λέξεων δόξωσιν ὀρθὸν ἔχειν καὶ τὸ φρόνημα, καὶ λοιπὸν πείσωσι παρὰ τὰς Γραφὰς φρονεῖν τοὺς ταλαιπώρους ἀνθρώπους (38). Ἀμέλει ἐν ἐκάστῃ τῶν αἱρέσεων οὕτω σχηματισάμενος ὁ διάβολος (39), λέξεις ὑπέβαλε μεστὰς δολιότητος· περὶ γὰρ τούτων ὁ Κύριος εἶρχεν (40), ὅτι Ἐγερθήσονται ψευδοχριστοὶ καὶ ψευδοπροφῆται, ὥστε πλανῆσαι πολλοὺς· τοιαυτοῦν ὁ διάβολος ἦλθε, λέγων δι· ἐκάστης· Ἐγὼ εἰμι ὁ Χριστός, καὶ παρ' ἐμοὶ τὸ ἀληθές ἐστι· καὶ πάσας ἰδίᾳ καὶ κοινή πεποίηκε (41) ψεύδεσθαι ὁ συκοφάντης. Καὶ τὸ

admittere? Nimirum Paulus factus est apostolus Evangelii Dei, quod ante promiserat per prophetas suos in Scripturis sanctis¹. Ipse quoque Dominus dixit: *Scrutamini Scripturas; quia ipsæ sunt quæ testimonium perhibent de me*². Quomodo igitur Dominum poterant confiteri, si quæ de illo scripta sunt non prius scrutentur? Nam de quo Moyses et prophetæ scripserunt, eum se invenisse affirmant discipuli³. Quid etiam legem Sadducæi retinent, qui ipsi prophetas repudiant? Deus enim qui legem dedit, ipse se in lege prophetas excitatum est pollicitus, ita ut ipse et legis et prophetarum sit Dominus, atque adeo qui horum unum rejecerit, alterum quoque rejicere necesse sit. Quid item Judæi emolumentum possit esse Vetus Testamentum, qui Dominum, cujus adventus in eo prædicitur, non agnoverunt? Nam si Moysis scriptis crederent, verbis quoque Domini credidissent. *De me enim, inquit, ille scripsit*⁴. Quid similiter utilitatis et Scripturis percipiat Samosatenis, qui Dei Verbum, corporeumque ejus adventum utroque 216 Vetere et Novo Testamento significatum ac indicatum negare non veretur? Quid denique Arianos juvant Scripturæ? quid ipsi illas proponunt; ipsi, inquam, qui Dei Filium rem creatam esse contendunt, et non secus ac gentiles, rei creatæ potius quam creatori Deo serviunt⁵? Nempe illæ hæreses in sua quæque impietate nihil commune cum Scripturis habent; quod sane non ignorant illarum patroni, Scripturas scilicet plurimum, imo vero penitus adversari ejusque illarum hæresum doctrinæ. Ipsi nihilominus ut in fraudem impellant simpliciores, quales illi sunt de quibus in Proverbiis scriptum est, *Innocens eredit omni verbo*⁶; Scripturæ voces meditari et usurpare simulant, non aliter quam ipsarum pater diabolus, ut scilicet ex verborum sono recte sentire videantur, deindeque miseros homines inducant ut sententias a Scripturis alienas amplectantur. Certe sic se diabolus in singulis hæresibus simulate gerens, voces dolo plenas ipse subministravit, hincque ait Dominus: *Ersurgent pseudochristi et pseudoprophetæ, ita ut multi in errorem inducantur*⁷. Itaque venit diabolus, et per singulas hæreses dixit: Ego

¹ Rom. i, 2. ² Joan. v, 39. ³ Joan. i, 45. ⁴ Joan. v, 46. ⁵ Rom. i, 25. ⁶ Prov. xiv, 15. ⁷ Math. xxiv, 24.

(32) Sic Seguer. Colbert. et Taurin. At alii et editi, Ἐρευνᾶτε τὰς περὶ αὐτοῦ Γραφὰς. Ibid. Seguer. Taurin. Jesuit. Gobler. et Felckm. 1 anon. αὐταί. Editi, αὐτὰ. Mox Felckm. 5 anon. pro Πῶς οὖν, habet Ὅπως οὖν.

(33) Jesuit. Colbert. et Taurin. ἐρευνῶντες. Ibid. Seguer. Taurin. Colbert. Jesuit. Gobler. Felckm. 1 anon. et Fr. 1, τὰς περὶ αὐτοῦ Γραφὰς. Alii autem et editi omittunt περὶ αὐτοῦ.

(34) Gobler. et Felckm. 1 anon. Διαθήκης. Caeteri et editio Commeliniana, θείας Γραφῆς. Mox Seg. τοῦ Θεοῦ Λόγου παρουσίαν.

(35) Seguer. ἂν omittit. Idem et Gobler. et Felckm. 1 anon. λατρεύουσι. Mox iidem et Jesuit. Colbert. Taurin. τῆς ἀσέβειας ἐπινοίαν. Alii et editi, τῆς ἐπινοίας ἀσέβειαν.

(36) Sic Seguer. Colbert. Taurin. Jesuit. et Fr. 1.

Alii vero et editi τὸ omittunt. Τὸ sequens abest a Felckm. 5 anon.

(37) Sic Seguer. Gobler. et Felckm. 1 anon. At alii et editi, ὁ διάβολος.

(38) Jesuit. Colbert. Taurin. et Fr. 1 omittunt ἀνθρώπους.

(39) Sic Seg. Colbert. Taurin. Jesuit. et Fr. 1, qui et mox habent μεστὰς δολιότητος. Alii et editi, σχηματίζόμενος, et, μετὰ δολιότητος.

(40) Hæc verba, εἶρχεν, etc., ad διάβολος inclus., desunt in Seguer. Felckm. 1 et 2 anon. Taurin. et Jesuit. qui tamen duo ultimi vocem εἶρχεν habent.

(41) Seguer. Gobler. et Felckm. 1 anon. ψεύδεσθαι: πεποίηκε. Mox iidem cum Taurin. et Jesuit. habent αἱ αἱρέσεις. Sed alii et editi αἱ omittunt.

sum Christus, et apud me est veritas; cunctasque prorsus cum separatim tum communiter mentiri coegit veterator: et quod profecto mirum est, cum omnes hæreses adversus seipsas dimicent, ut unaquæque ea quæ commenta est tueatur, solum in mentiendi inter se consentiunt: nimirum unum omnes patrem habent, qui mendacium ipsis supereminavit. Igitur quisquis fidelis est et Evangelii discipulus, ac dono spiritualia discernendi præditus, quique suam fidei domum in petra ædificavit, stat firmus, et tutus ab illorum fraude manet. At qui simplex est, ut dixi, nec valde instructus; is ad verba duntaxat attendens, nec sensum perspicuus, confestim hæreticorum artificibus attrahitur. Quocirca orare et convenit et necesse est, ut gratiam discernendi spiritus consequamur, ut unusquisque, quemadmodum monet Joannes, cognoscat, quinam quidem rejiciendi, quinam vero tanquam amici et ejusdem fidei consortes, sint admittendi. Multa sane in hanc rem licet scribere, si cui ista accurate tractare esset animus. Nam facile apparebit, quam multa varique sit hæresum impietas ac perversitas, quamque metuenda fallentium astutia. Verum quia divina Scriptura longe cæteris omnibus præstat, ideo his qui plura hæc de re habere voluerint, auctor ipse sum ut divinos libros sedulo legant: ego vero nunc, quod instat properavi indicare,

A γε παράδοξον, πᾶσαι πρὸς αὐτὰς αἱ ἀλρέσεις μαχόμεναι περὶ ὧν ἐπλάσαν (42) ἐκάστη κακίῳ, ἐν μόνῳ τῷ ψεύδεσθαι συνεδέθησαν ἀλλήλαις· ἕνα γὰρ ἔχουσι πατέρα τὸν πάσαις ἐπισπεύραντα τὸ ψεῦδος. Ὁ μὲν οὖν πιστὸς καὶ τοῦ Εὐαγγελίου μαθητὴς, ἔχων χάριν τοῦ (43) διακρίνειν τὰ πνευματικὰ, καὶ ἐπὶ τὴν πέτραν οἰκοδομήσας αὐτοῦ τὴν τῆς πίστεως οἰκίαν, ἔστηκεν ἑδραῖος καὶ ἀσφαλὴς ἀπὸ τῆς τούτων ἀπάτης διαμένων· ὁ δὲ ἀπλοῦς, ὡς προείπον (44), καὶ μὴ κατηχηθεὶς ἰσχυρῶς, ὁ τοιοῦτος τὰ λεγόμενα μόνον σκοπῶν, καὶ μὴ τὴν διανοίαν θεωρῶν, εὐθὺς ὑποσύρεται ταῖς ἐκείνων μεθοδείαις. Διὰ τοῦτο καλὸν ἐστὶ καὶ ἀναγκαῖον εὐχεσθαι λαμβάνειν χάρισμα διακρίσεως πνευμάτων, ἵνα ἕκαστος γινώσκῃ κατὰ τοῦ Ἰωάννου παραγγελίαν, τίνας μὲν ἀποβάλλειν ὀφείλει (45), τίνας δὲ προσλαμβάνεσθαι, ὡς φησὶ καὶ τῆς αὐτῆς ὄντας πίστεως. Πολλὰ μὲν οὖν ἂν τις γράψειεν, εἰ βούλοιο περὶ τούτων ἐπεξεργάσασθαι· πολλὴ γὰρ καὶ ποικίλη τῶν αἰρέσεων ἡ (46) ἀσέβεια καὶ ἡ κακοπροσύνῃ φανήσεται, καὶ δεινὴ λίαν ἡ τῶν ἀπατώντων πανουργία. Ἐπειδὴ δὲ ἡ θεία Γραφὴ πάντων ἐστὶν ἱκανωτέρα, τούτου χάριν τοῖς βουλομένοις τὰ πολλὰ περὶ τούτων γινώσκειν συμβουλεύσας ἐντυγχάνειν τοῖς θεοῖς λόγοις (47), αὐτὸς νῦν τὸ κατεπεῖγον ἐσπούδασα δηλώσαι, διὸ μάλιστα καὶ οὕτως ἐγράψα.

idque polissimum me impulit ut hæc ita scriberem.

5. In hisce regionibus commorans audiui, uti germani et orthodoxi fratres nuntiarunt, aliquos ex Arianæ sectatoribus simul convenisse, ac de fide, prout voluerunt, scripsisse, velleque 217 ad vos litteras mittere, ut vel, quemadmodum ipsis placet, seu potius ut illis suggestit diabolus, subscribatis; vel qui contradixerit, in exilium ejiciatur. Namque ipsis etiam episcopis harumce regionum molesti jam esse incipiunt: quod utique mores scribentium inmanifeste prodit. Qui enim ita scribunt, ut sua-

C 5. Ἦκουσα ἐν τοῖς μέρεσι τούτοις διατρίβων, ἀδελφοὶ γὰρ (48) γνήσιοι καὶ τῆς ὁρθῆς δόξης ὄντες ἀπηγγέλειαν, ὡς ἄρα τινὲς συνελθόντες τῶν τὰ Ἀρείου φρονούντων ἐγράψαν διῆθεν περὶ πίστεως, ὡς ἡθέλησαν (49), καὶ θέλουσιν ἀποσταλεῖν πρὸς ὑμᾶς, ἵνα ἡ ὑπογράψῃτε κατὰ τὸ δοκοῦν αὐτοῖς, μᾶλλον δὲ καθὼ ἐνέπνευσεν αὐτοῖς ὁ διάβολος (50)· ἡ δὲ ἀντιλέγων (51) ὑπερβόριος γένηται. Καὶ γὰρ καὶ τοὺς ἐπισκόπους τῶν μερῶν τούτων ἤδη διοχλεῖν (52) ἀρχονται. Ἐντεῦθεν οὖν ὁ τρόπος τῶν γραφόντων δηλὸς γίνεσθαι. Οἱ γὰρ

* Matth. xiii, 25. * Matth. vii, 24.

(42) Sic Seguer. At Taurin. ἐπλάσαν. Alii et editi, ἐπλάσαν.

(43) Segner. χάρισμα τὸ. Jesuit. Colbert. Taurin. χαρίσματα τοῦ. Mox Seguer. Colb. Taurin. Jesuit. et Fr. 1, καὶ ἐπὶ πέτραν οἰκοδομήσας, etc. Alii vero et editi, καὶ ὁμοίως, habent ἐπὶ πέτραν οἰκοδομήσαν αὐτοῦ τὴν τῆς πίστεως οἰκίαν, καὶ ἔστηκεν.

(44) Segner. ὥσπερ εἶπον. Gobler. et Felckm. 1 anon. ὡς εἶπον. Mox Seguer. Gobler. et Felckm. 1 anon. ἰσχυρῶς. Alii autem et editi, ἀσφαλῶς.

(45) Jesuit. Taurin. Colbert. et Fr. 1, omisso ὀφείλει, addunt δὲ post πίστεως, ut iidem habent cum Seguer. Basil. Anglie. Gobler. Felckm. 1 et 5 anon. quo etiam modo legit Omnibonus. Alii vero et editi pro πίστεως habent φύσεως. Mox Segner. Jesuit. et Fr. 1, εἰ βούλοιο. Alii et editi, ἂν βούλοιο.

(46) Sic Seguer. Colbert. Taurin. et Jesuit. At in aliis et editis ἡ omittitur. Ibid. pro φανήσεται Fr. 1. Taurin. et Colbert. habent φαίνεται, et pro ἀπατώντων Anglie. habet ἀπατώντων, et Felckm. 5 anon. ἀπάντων. Basil. item pro πανουργία habet κακοουργία.

(47) Fr. 1 et Taurin. λογίους. Ibid. Segner. Go-

bler. et Felckm. 1 anon. αὐτὸς νῦν τὸ. Jesuit. Colbert. Taurin. et Fr. 1, αὐτὸς τῶν. Editi et alii, αὐτὸς τὸ.

(48) Γὰρ abest a Jesuit. Colbert. et Taurin. Ibid. D Seguer. Gobler. Felckm. 1 anon. ὄντες δόξης ἐγνώρισαν.

(49) Sic Seguer. Jesuit. Colb. Taurin. Fr. 1. Gobler. Felckm. 1 et 5 anon. Alii vero et editi omittunt ὡς ἡθέλησαν.

(50) Sic Seg. Jesuit. Colb. Taur. Gobler. Felckm. 1 an. et Fr. 1. Cæteri et editi omittunt ἡ. Ibid. hæc verba, κατὰ τὸ δοκοῦν αὐτοῖς, μᾶλλον δὲ καθὼ ἐνέπνευσεν αὐτοῖς ὁ διάβολος, desunt in Seg. Jesuit. Gobler. Felckm. 1 anon. Colbert. et Taurin.

(51) Seguer. Gobler. et Felckm. 1 anon. ἡ ἀντιλέγων τις.

(52) Sic Seg. Gobler. et Felckm. 1 an. Editi, καὶ γὰρ τοῖς ἐπισκόποις τῶν μερῶν τούτων ἤδη διοχλεῖν. Jesuit. Colb. et Taur. καὶ γὰρ καὶ τοῖς ἐπισκόποις τῶν μερῶν τούτων ἤδη διοχλεῖν. Ibid. Segner. Ἐντεῦθεν μὲν οὖν. Idem et Jesuit. Colbert. Taurin. et Fr. 1 habent γραφόντων. Alii vero et editi, γραφόντων.

οὕτω γράφοντες, ὥστε τὸ τέλος τῶν γραμμάτων (53) αὐτῶν ἐξορισμὸν καὶ ἄλλας τιμωρίας ἔχειν, τί ἂν εἴεν οἱ τοιοῦτοι ἢ Χριστιανῶν μὲν ἀλλότριον, διαβόλου δὲ καὶ τῶν ἐκείνου δαιμόνων φίλοι; μάλιστα ὅτι, τοῦ θεοσεβεστάτου (54) βασιλέως Κωνσταντίνου φιλοθρώπου ὄντος, παρὰ γνώμην αὐτοῦ θρυλλοῦσιν ἃ θέλουσιν αὐτοί· καὶ γὰρ καὶ τοῦτο ποιοῦσι μετὰ πολλῆς μὲν πανουργίας, δύο δὲ τούτων μάλιστα χάριν, ὥς γέ μοι φαίνεται· ἑνὸς μὲν, ἵνα καὶ, ὁμῶν υπογραφάντων, δόξωσι παύειν μὲν τὴν Ἀρείου κακωνυμίαν, λαμβάνειν δὲ αὐτοὶ ὡς μὴ τὰ Ἀρείου φρονούντες· ἑτέρου δὲ (55), ἵνα ταῦτα γράφοντες, δόξωσι πάλιν ἐπικρύπτειν τὴν ἐν Νικαίᾳ γενομένην σύνοδον, καὶ τὴν ἐκτεθείσαν ἐν αὐτῇ κατὰ τῆς Ἀρειανῆς (56) αἱρέσεως πίστιν. Ἀλλὰ καὶ τοῦτο μᾶλλον ἐλέγχει αὐτῶν τὴν κακοήθειαν καὶ τὴν ἑτεροδοξίαν· εἰ γὰρ ἐπιστευον ὀρθῶς, ἤκουοντο τῇ ἐν Νικαίᾳ ἐκτεθείσῃ πίστει παρὰ πάσης τῆς οἰκουμένης συνόδου· καὶ εἰ ἐνόμιζον ἑαυτοὺς συκοφαντεῖσθαι καὶ μάτην λεγόμενους Ἀρειανούς, ἐχρῆν αὐτοὺς (57) μὴ σπουδάζειν ἐναλλάττειν τὰ κατὰ Ἀρείου γραφέντα, ἵνα μὴ ὡς κατ' αὐτῶν ἢ (58) ὀρισθέντα τὰ κατ' ἐκείνου γραφέντα. Νῦν δὲ τοῦτο μὲν οὐ ποιοῦσιν, ὡς δὲ αὐτοὶ ὄντες Ἀρειοὶ ὑπὲρ ἑαυτῶν ἀγωνίζονται. Σκοπεῖτε (59) γὰρ ὡς οὐκ ἀληθείας μέλει τούτοις, ἀλλὰ πάντα διὰ τὴν Ἀρειανὴν αἵρεσιν καὶ λέγουσι καὶ πράττουσιν. Οἱ γὰρ τολμῶντες διαβάλλειν τὰ καλῶς ὀρισθέντα, καὶ γράφειν ἐπιχειροῦντες ἄλλα παρ' ἐκεῖνα, τί ἑτέρον ποιοῦσιν, ἢ κατηγοροῦσι μὲν (60) τῶν Πατέρων, προσηλάνονται δὲ τῆς αἱρέσεως, καὶ ἢς ἐκείνοι γεγόνασι τε καὶ ἀπεφάνησαν; Καὶ γὰρ καὶ νῦν ἃ γράφουσιν (61), οὐκ ἀληθείας φρονιζόντες γράφουσι, καθὰ προείπον, ἀλλὰ μᾶλλον παίζοντες καὶ τέχνῃ τοῦτο ποιοῦντες, πρὸς ἀπάτην τῶν ἀνθρώπων, ἵ' ἐν τῷ διαπέμπεσθαι τὰς ἐπιστολάς, τὰς μὲν τῶν λαῶν ἀκοὰς ἀπασχολεῖσθαι (62) περὶ ταῦτα ποιήσωσι, κερδάνωσι δὲ τὸν χρόνον τοῦ κατηγορεῖσθαι αὐτοὺς, καὶ λαθόντες ὡς ἀσεβοῦντες, ἔχωσι χώραν ἐπεκτείνειν (63) τὴν αἵρεσιν, ὡς γάγγραιναν, ἔχουσιν νομὴν πανταχοῦ.

6. Πάντα γοῦν κινεῖται καὶ ταράττουσι, καὶ οὐδὲ οὕτω τοῖς ἑαυτῶν ἀρκούνται· κατ' ἐνιαυτὸν γὰρ, ὡς (64) οἱ τὰς διαθήκας γράφοντες, συνερχόμενοι καὶ αὐτοὶ, προσποιοῦνται περὶ πίστεως γράφειν, ἵνα καὶ ἐν τούτῳ γέλωτα μᾶλλον καὶ αἰσχύνῃν ὀφλήσω-

rum litterarum finis sit exsilium alieque poenae: quinam hujusmodi homines censendi sunt quam Christianorum inimici, amici vero diaboli, ejusque demonum, praesertim cum contra mentem Constantii piissimi clementissimique imperatoris, quae ipsis placent audeant promulgare? Quod et ipsum summa cum calliditate faciunt, duabusque, ut mihi quidem videtur, potissimum de causis. Prima est, ut vobis subscribentibus, ipsi infami Arii nomine notari desinant, nec cum Ario sentire existimentur. Altera est, ut ita scribendo, Nicænam synodum et fidem quæ in ea adversus Arianam hæresim est exposita, videantur obscurare. Verum id etiam evidentius perversitatem illorum pravamque doctrinam arguit: si enim recte crederent, fide, quæ Nicææ ab universa generali synodo exposita est, essent contenti. Similiter si per calumniam et immerito Arianos se vocari arbitrarentur, non tantis conatibus contenderent ea immutare quæ contra Arium sunt decreta, ne videlicet quæ in illum sunt definita, ea tanquam adversus se sancta fuerint. Nunc autem id quidem non agunt, sed quasi ipsi Arius essent, pro seipais pugnant. Nam, quæso, attendite nihil illos de veritate curare, sed omnia Arianæ hæresis propugnandæ causa et dicere et facere. Qui enim ea quæ recte definita sunt, audent reprehendere, aliaque præter illa statuere conantur, quid aliud agunt quam quod Patres ipsos accusant, et ejus hæresis patrocinium suscipiunt, adversus quam illi steterunt et æquam pronuntiarunt sententiam? Nam quæ modo scribunt, non veritatis studio, uti jam dixi, sed potius astu et dolo scribunt, ut homines in errorem possint inducere, ut scilicet in mittendis epistolis, vulgi aures hisce rebus occupent, interimque temporis prorogatione accusationem ipsi evitent, suaque hoc pacto occultata impietate, hæresis, quæ instar gangrænæ omnia consumit, propagandæ locum habeant.

6. Itaque omnia movent et conturbant, nec tamen suis decretis ipsi sunt contenti: nam singulis annis, velut qui pacta scribunt, ipsi quoque conveniunt, et de fide statuere simulant, ut etiam inde nihil nisi risum et dedecus referant, quippe quo-

(53) Seg. Γραφῶν. Mox idem cum Col. Taur. Gob. Jesuit. Felc. 1 anon. et Fr. 1, ἢ Χριστιανῶν. Alii et editi, οἱ Χριστιανῶν.

(54) Seg. Θεοφιλεστάτου. Ibid. Anglic. Colb. Taurin. Felckm. 2 et 5 anon. cum editione Commelin. Κωνσταντίνου, ut et habet Omnibonus. At alii Κωνσταντίνου, ut et legit Nannius: eaque vera et germana est lectio.

(55) Gob. et Felc. 1 an. ἑτέρον. Mox hæc verba, τὴν ἐν Νικαίᾳ, etc., ad ἐναλλάττειν inclusive, desunt in Gob. et Felckm. 1 anon.

(56) Jesuit. Colbert. Taurin. Ἀρειανικῆς, et infra.

(57) Sic Seg. Jesuit. Colb. et Taurin. Editi vero et alii, ἐχρῆν ἀποκτείνειν αὐτούς.

(58) Seguer. Colbert. Taurin. Jesuit. Gobler. Felckm. 1 anon. ἢν. Ibid. pro ἐκείνου, Anglic. habet Ἀρείου.

(59) Sic Seguer. Colbert. Taurin. Jesuit. Gobler. Felckm. 1 anon. et Fr. 1. Cæteri et editi, Σκοπεῖτε.

(60) Gob. et Felckm. 1 anon. omitunt ἢ κατηγοροῦσι μὲν.

(61) Fr. 1 Colbert. Taurin. καὶ ἃ νῦν γράφουσι.

(62) Sic Seguer. Taurin. Jesuit. Gob. Fel. 1 an. et Fr. 1. Alii vero et editi, ἀπασχολεῖσθαι. Ibid. Seg. Colb. Taurin. et Jesuit. ποιήσωσι. Editi, ποιῶσι. Gobler. et Felckm. 1 anon. κερδάνωσι. Idemque mox et Seguer. λαμβάνοντες.

(63) Felckm. 5 anon. ἐπεκτείνειν. Mox Seguer. Jesuit. Anglic. et Fr. 1, Colbert. Taurin. ἔχουσιν νομὴν πανταχοῦ. Alii et editi, ἔχουσιν πανταχοῦ ὁρμήν.

(64) Sic Seguer. Colbert. Taurin. Fr. 1, Jesuit. Felckm. 5 anon. At in aliis et editis deest γάρ.

rum decreta non ab aliis sed ab ipsis rescindantur. Si enim his quæ prius definierunt considerent, nolent profecto alia definire: nec rursus illis dimissis, ea nunc desinient, quæ, ut ipsi certe meditantur, post aliquod tempus **218** sunt immutaturi, cum novam scilicet ansam insidias, ut assolent, alicui struendi nacti fuerint. Siquidem tunc in primis cum insidias alicui parant, fingunt se de fide scribere, ut, quemadmodum Pilatus manus lavit, sic et illi scribendo, pios Christi cultores interimant, et ut, quod quidem sæpius dixi, tanquam qui in fide definienda sint distenti, hæresis accusationem possint declinare. Verum nec latere, nec fugere poterunt: quandiu enim se ipsi sibi duntaxat purgabant, sui semper erunt accusatores, et merito quidem, cum illis non respondeant a quibus coarguuntur, sed sibi tantum quidquid voluerint persuadent. Quis igitur unquam reus absolvitur, qui sui ipsius sit iudex? Hinc ergo nusquam cessant scribere atque ita sua perpetuo mutantes, incertam fidem vel potius certam manifestamque infidelitatem et pravitatem habent, quod quidem huiusmodi illis accidere mihi videtur. Quia enim desiscentes a veritate, et fidem, quæ Nicææ recte edita est, abrogare in animo habentes, dilexerunt, quemadmodum scriptum est ¹⁰, *movete pedes suos*; ideo illi non secus ac olim Jerusalem, molliendis mutationibus sudant et laborant, aliasque aliud scribunt, eam tantum ob causam ut tempus luerentur, et Christi hostes permaneant, hominesque adducant a veritate.

7. Quis ergo cui veritas maxime cordi est, illos adhuc ferre poterit? Quis eos scribentes non jure aversabitur? Quis illorum non condemnabit temeritatem? Illi nimirum pauci numero, sua plus omnibus valere volunt, qui et suos consessus in angulis habitos suspectosque vim habere exoptantes, nervos omnes contendunt ut generalem, sinceram et puram synodum solvant, ac irritam reddant; illi, inquam,

¹⁰ Jerem. xiv, 10.

(65) Sic Seguer. Colbert. Taurin. et Jesuit. Editi vero, οὐδ' αὖ πάλιν ἔγραψαν νῦν, ἀφέντες ἑκείνα, ταῦτα ἄπαρ ἔγραψαν, πάντως, etc.

(66) Sic Seguer. Colbert. Taurin. et Jesuit. Alii autem et editi, οὐ πάλιν. Mox iidem Seguer. Colbert. Taurin. et Jesuit habent ἔαν ὀλίγος πᾶν. At in aliis et editis deest πᾶν. Ibid. Felckm. 5 anon. παρέλθοι. Item ibidem, Seguerian. Colbert. Taurin. Jesuit. Gobler. Felckm. 1 et 5 anon. καὶ πρόφασιν. Alii autem et editi, καὶ πάλιν πρόφασιν.

(67) Sic Seguer. Colbert. Taurin. Jesuit. Gobler. et Felck. 1 anon. At alii et editi, ἐπιβουλεύωσι.

(68) Anglicanus, ἀσεβοῦντες. Mox editio Commeniana, pro περὶ πίστεως, habet περὶ πίστιν.

(69) Seg. Col. Felck. 1 anon. φεύγειν. Iidem mox φεύγειν.

(70) Sic Seguer. Colbert. Taurin. Jesuit. Gobler. Fr. 1, Felck. 1 et 5 anon. At in aliis et editis, ἀσὶ οὐκ ἔστιν.

(71) Sic Seguer. Colbert. Taurin. Jesuit. Gobler. Felckm. 1 anon. Alii vero et editi, χρίναντες.

(72) Sic Seguer. Colbert. Taurin. Jes. Basil. Go-

sin. οὐκ ἔτι παρ' ἐτέρων, ἀλλὰ παρ' αὐτῶν τὰ αὐτῶν ἐκβάλλεται. Εἰ γὰρ ἐθάβρουν οἱς ἔγραψαν προτέροις, οὐκ ἂν δευτέρα γράφειν ἐξήτουν· οὐδὲ πάλιν ἀφέντες ἑκείνα, ταῦτα νῦν ἔγραψαν ἄπαρ, πάντως (65) τοῦτο μελετήσαντες, πάλιν (66) ἀλλάξουσιν, ἔαν ὀλίγος πᾶν παρέλθῃ χρόνος, καὶ πρόφασιν λάβωσι τοῦ συνήθως τισὶν ἐπιβουλεύειν. Τότε γὰρ, ὅταν ἐπιβουλεύωσι (67), μάλιστα προσποιούνται περὶ πίστεως γράφειν, ἵνα, ὡς ὁ Πῦλτος ἐνέφατο τὰς χεῖρας, οὕτω καὶ οὗτοι δράκοντες ἀποκτείνωσι τοὺς εἰς Χριστὸν εὐσεβοῦντας (68)· καὶ ἵνα, ὡς περὶ πίστεως ὀρίζοντες ὀξῶσιν, ὡς πολλάκις εἶπον, φεύγειν (69) τὸ τῆς ἑτεροδοξίας ἐγκλήμα. Ἀλλ' οὕτε λαθεῖν, οὕτε φυγεῖν δυνήσονται· ἕως γὰρ αὐτοῖς ἀπολογουῖνται, αὐτῶν ἀεὶ (70) κατήγοροι γίνονται, καὶ δικαίως γε· οὐ γὰρ τοὺς ἐλέγχουσιν αὐτοὺς ἀποκρίνονται, ἀλλ' αὐτοὺς ὡς βούλονται, πείθουσι. Πότε οὖν, τοῦ ὑπευθύνου κρίνοντος (71) αὐτὸν, λύσις γίνεται τοῦ ἐγκλήματος; Διὰ τοῦτο γοῦν ἀεὶ γράφουσι, καὶ ἀεὶ τὰ ἴδια μεταποιούντες, δῆλον ἔχουσι τὴν πίστιν, μᾶλλον δὲ φανεράν ἔχουσι τὴν ἀπιστίαν (72) καὶ τὴν κακοπροσύνην. Πάσχειν δέ μοι τοῦτο δοκοῦσιν εἰκότως. Ἐπειδὴ γὰρ, τῆς ἀληθείας ἀποστάντες, καὶ θέλοντες ἀνατρέφειν τὴν ἐν Νικαίᾳ πίστιν γραφεῖσαν καλῶς, ἠγάπησαν, κατὰ τὸ γεγραμμένον, *κινεῖν πόδας αὐτῶν* (73)· διὰ τοῦτο καὶ οὗτοι, ὡς ἡ ποτὶ Ἱερουσαλὴμ, κακοπίασαι καὶ κάμνουσιν ἐν ταῖς μεταβολαῖς, ἄλλοτε ἄλλα γράφοντες, μόνον ἵνα τοὺς χρόνους κερδάνωσι, καὶ διαμείνωσι χριστομάχοι τοὺς ἀνθρώπους πλανῶντες.

7. Τίς οὖν, ὃ μάλιστα μέλει ἀληθείας (74), ἐτι τοῦτων ἀνέχεσθαι θελήσει; Τίς γράφοντας αὐτοὺς οὐκ ἀποστραφῆσεται δικαίως; Τίς οὐκ ἂν καταγνώσεται (75) τῆς τόλμης αὐτῶν; Ὀλίγοι γὰρ ὄντες τὸν ἀριθμὸν, θέλουσι τὰ αὐτῶν ὑπὲρ πάντων ἰσχύειν· τὰ τε αὐτῶν συγχευήματα ἐν γωνίαις γινόμενα (76) καὶ ὑποπτα τυγχάνοντα βουλόμενοι κρατεῖν, βιάσονται λύειν καὶ ἀκυροῦν (77) τὴν οἰκουμένην γενομέ-

bler. Fr. 1 et Felck. 1 anon. At in Jes. Colb. Taurin. et Fr. 1, post φανεράν οὐκ ἔστιν ἔχουσι. Anglic. μᾶλλον δὲ τὴν ἀπιστίαν. Felckm. 5 anon. τὴν ἀπιστίαν δὲ καὶ κακοπροσύνην φανεράν ἔχουσι. Cæteri et editi, μᾶλλον δὲ καὶ ἀπιστίαν καὶ τὴν κακοπροσύνην.

(75) Seguer. Colbert. Taurin. Jesuit. Gobler. Fr. 1 et Felckm. 1 anon. αὐτῶν. Editi, αὐτῶν. Ibid. Fr. 1. Colb. Taurin. Seguer. Jesuit. αὐτοὶ pro οὗτοι. Item ibid. Gobler. et Felckm. 1 anon. ὡς ὁ ποτὶ Ἱσραὴλ.

(74) Jesuit. Colbert. Taurin. περὶ ἀληθείας. Ibid. Taurin. et Colbert. ἀνασχεῖται.

(75) Jesuit. Colbert. Taurin. et Fr. 1, καταγνώη. Felckm. 5 anon. καταγνώσεται. Mox Seguer. ὑπὲρ τὰ πάντων. Jesuit. Colbert. et Taurin. τὰ αὐτῶν ἰσχύειν.

(76) Seguer. γινόμενα.

(77) Sic Seguer. Colbert. Taurin. Jesuit. et Fr. 1. Alii vero et editi omittunt ἀκυροῦν. Ibid. Jesuit. Colbert. Taurin. et Fr. 1, ἀδόλον πιστὴν καὶ καθαρὰν σύνοδον. Ibid. καὶ ante ἀνθρώποι deest in Gobler. et Felckm. 1 anon.

νην ἄδολον καὶ καθαρὰν σύνοδον· καὶ ἄνθρωποι, διὰ τὸ συνηγορεῖν τῇ χριστομαχίᾳ αἰρέσει προαχθέντες παρὰ τῶν περὶ Εὐσέβιον, τομῶσιν ὀρίζειν περὶ πίστεως, καὶ ὀφειλόντες ὡς ὑπεύθυνοι κρίνεσθαι, κρίνουν, ὡς οἱ περὶ Καίπα, ἐπιχειροῦσι καὶ αὐτοὶ (78)· καὶ θαλλὰν ποιοῦσι πιστεῦσθαι θέλοντες, οἱ μὴδὲ πῶς πιστεύουσι γινώσκοντες (79). Τίς γὰρ οὐκ οἶδεν, ὅτι διὰ τὴν τοῦ Ἀρείου μανίαν Σακκάρδας μὲν ὁ Πενταπολίτης, ὁ πάλαι πολλάκις καθαρὰς, ἐδέχθη παρ' αὐτῶν, προσεβλήθησαν (80) ἐπὶ Γεώργιος, ὁ νῦν ἐν Λαοδικείᾳ, καὶ Λεόντιος ὁ ἀπόκοπος, καὶ πρὸ αὐτοῦ Στέφανος, καὶ Θεόδωρος ὁ (81) ἐν Ἡρακλείᾳ; Καὶ γὰρ καὶ πρότερον ἀπὸ τοῦ πρεσβυτερίου καθαιρεθέντες, ὕστερον διὰ τὴν ἀσέβειαν ἐκλήθησαν ἐπίσκοποι Οὐράκσιος τε καὶ Οὐάλης, ὅτινες καὶ τὴν ἀρχὴν (82), ὡς νεώτεροι, παρ' Ἀρείου κατηχήθησαν· Ἀκάκιος (83) τε καὶ Πατρόφιλος καὶ Νάρκισσος, οἱ πρὸς πᾶσαν ἀσέβειαν τομηνότατοι (84)· οὗτοι μὲν οὖν καὶ ἐν τῇ κατὰ Σαρδικὴν γενομένῃ μεγάλῃ συνόδῳ καθαρῶς ἦσαν· Εὐστάθιος τε ὁ νῦν ἐν Θεσσαλίᾳ, Δημόφιλος τε καὶ Γερμίνιος (85), καὶ Εὐδόξιος, καὶ Βασίλειος, συνηγοροὶ τῆς ἀσέβειας ὄντες, εἰς τοῦτο προήχθησαν. Περὶ γὰρ τῶν νῦν Κεκροπίου (86), καὶ τοῦ λεγομένου Ἀδεντίου, καὶ Ἐπικλήτου τοῦ ὑποκριτοῦ, περιττόν ἐστι καὶ λέγειν, ἐπεὶ πᾶσιν ὄντος, πῶς καὶ διὰ πόλας προφάσεις (87) καὶ παρὰ τίνων ἔχθρῶν καὶ οὗτοι προσεβλήθησαν ὑποκρίνασθαι τὰς κατὰ τῶν ἐπιβουλευθέντων ἐπισκόπων ὀρθόδοξων συκοφαντίας· ὅτι καὶ οὗτοι, καίτοι ἀπὸ ὀδοήκοντα μόνων (88) τυγχάνοντες, καὶ μὴ γνωσκόμενοι παρὰ τῶν λαῶν, ὅμως διὰ τὴν ἀσέβειαν ἐπαγματούσαντο ἑαυτοῖς τὸ ὄνομα τοῦ ἐπισκόπου. Διὰ τοῦτο γοῦν (89) καὶ Γεώργιον ἀπὸ τῆς Καππαδοκίας τινὰ μισθωσάμενοι, θέλουσι νῦν (90) ἀποστεῖλαι πρὸς ὑμᾶς. Ἄλλ' οὐδὲ περὶ τούτου λόγος οὐδεὶς. Φήμη (91) γὰρ ἐν τοῖς μέρεσιν ἐστὶ τούτοις,

(78) Seguer. Gobler. Felckm. 1 anon. ἐπιχειροῦσι καὶ αὐτοὶ· καὶ θαλίαν. Seguer. Θαλίαν, etc. Fr. 1. Taurin. Colbert. et Jesuit. ἐπιχειροῦσι καὶ αὐτοὶ· καὶ βίαν ποιοῦσι λαὸν πιστεῦσθαι. Anglicanus, καὶ ἀπιστα λαὸν ποιοῦσι πιστεῦσθαι. Alii et editi, ἐπιχειροῦσι. Καὶ αὐτοὶ θαλίαν, etc.

(79) Seguer. Colbert. Taurin. et Jesuit. γινώσκοντες. Alii et editi, εἰδότες.

(80) Sic Seguer. Jesuit. et Fr. 1. Alii vero et editi προσεβλήθη.

(81) Sic Jesuit. Seguer. et Fr. 1. At alii et editi ὁ οὐκ οἶδεν. Seguer. Ibidem, Καὶ γὰρ πρότερον. Idem item cum Gobler. et Felck. 1 anon. πρεσβυτερίῳ. Jesuit. Basil. Anglic. Gobler. et Felckm. 5 anon. πρεσβυτερίου. Alii cum editis, πρεσβυτέρου.

(82) Sic Jesuit. Basil. Anglic. Gobler. Felckm. 4 anon. et Fr. 1. At alii cum editis, ὁ. Mox Seguer. Jesuit. Basil. Anglic. Gobler. et Felckm. 4 anon. et Fr. 1. παρ' Ἀρείου κατηχήθησαν. Gobler. tamen cum Felckm. 1 et 2 anon. κατηχήθησαν. Jesuit. κατηχήθησαν. Alii cum editis, παρ' Ἀρείου κατηχήθησαν. Ibid. pro Πατρόφιλος, Felckm. 5, Πρόφιος.

(83) Vide supra pag. 427, not.

(84) Sic Seguer. Jesuit. et Fr. 1. Ceteri autem et editi, τομηνότα. Mox Felckm. 5 anon. κατὰ Σαρδικὴν γεγνημένοι.

(85) Jesuit. Colbert. Taurin. et Fr. 1 addunt Δημόφιλος τε καὶ Γερμίνιος. Fr. 1, Γερμίνιος. At ea

qui quod hæresis Christo adversariæ patrocinium suscepit, ab Eusebianis fuerunt promoti, de fide audent decernere; et qui tanquam rei judicari deberent, hi, ut olim Caiphas, ad iudicandum aggregantur, sibi quæ Thaliam componentibus credi volunt, qui nec ipsi quidem sciunt quomodo credant. Quis enim ignorat Secundum Pentapolitanum, qui olim ob insanam Arii hæresim sæpius fuit depositus, ab ipsis susceptum esse: promotos item Georgium, qui nunc Laodiceæ est episcopus, et Leontium castratum, et ante eum, Stephanum, et Theodorum Heracliensem episcopum? Quinetiam Ursacius et Valens, quos ab ipso etiam initio, utpote juniores, religionis rudimentis imbuuit ipse Arius, cum de gradu presbyterii fuissent antea dejecti, postmodum ob impietatem episcopi sunt designati. His adde Acacium Patrophilumque et Narcissum, viros ad omnem impietatem audacissimos; qui quidem omnes in magna Sardicensi synodo fuerunt depositi. Eustathius quoque, qui modo Sebastianus episcopus, Eudoxius et Basilus impietatis patroni ad idem munus sunt evecti. Nam de Cecropio, et eo quem vocant Auxentium, et Epicteto histrione dicere supervacaneum fuerit, cum omnibus notum sit, quomodo, quæque ob causam et a quibus hostibus et isti fuerint promoti, ut nimirum calumnias adversus orthodoxos episcopos, quibus tendunt insidias, fingerent. Ili enim octoginta licet mansionibus distantes, nec populo noti, tamen suam propter impietatem episcopi nomen sibi sunt lucrati. Hinc ergo etiam quemdam Georgium ex Cappadocia mercede conductum ad vos nunc volumus mittere. Sed nulla hujus ratio haberi debet: siquidem fama est in hisce regionibus, illum ne Christianum quidem esse, sed potius idololatriæ addictum barbarisque esse moribus et carnificis

desunt in aliis et edit. Commelin. nec legit etiam Omnibonus.

(86) Sic Seguer. Colbert. Taurin. Jesuit. Anglic. Gobler. Felck. 1 et 5 anon. et Fr. 1. Alii autem et editi Κεκρόπου. Mox καὶ ante Ἐπικλήτου deest in Felck. 5 anon. Ibidem, τοῦ ὑποκριτοῦ legitur in Seguer. Taur. in Jes. Gobler. Felckm. 1 anon. At in editione Commelin. art. τοῦ deest. Item ibid. Seguer. Gobler. Felckm. 4 anon. ἐστὶ καὶ λέγειν. Jesuit. Colbert. et Taurin. ἀν ἐφ' ἡ λέγειν. Editi et alii, ἐστὶ λέγειν.

(87) Gobler. et Felck. 1 anon. προφάσεις. Mox Jesuit. Colb. Taur. et Fr. 1, ὑποκρίνασθαι. Alii et editi, ὑποκρίνασθαι.

(88) Seg. ὀδοήκοντα μόνων. Colb. ὀδοήκοντα tantum. Gobler. et Felckm. 4 anon. ὀδοήκοντα μόνων. Sed legendum ὀδοήκοντα μόνων, ut alii et editi habent. Nempe conqueritur S. Athanasius illos Ecclesiarum, unde tot mansionibus distabant, et quibus nec noti erant, factos fuisse episcopos.

(89) Γοῦν ἀβασὶ καὶ Gobler. et Felckm. 4 anon.

(90) Jesuit. Colbert. Taurin. et Fr. 1, θέλουσι νῦν. Editi et alii νῦν omitunt. Mox Seg. Jes. Gobler. Felck. 4 anon. Colbert. Taurin. et Fr. 1, Ἄλλ' οὐδέ. Editi et alii, Ἄλλ' οὐ.

(91) Sic Jesuit. Colbert. Taurin. Anglic. et Fr. 1. Alii vero et editi, Φήμη, γάρ. Jesuit. Colbert. Taurin. ibid. post μέρεσιν addunt ἐστὶ, ceteri omitunt.

proptis; quæ sane causa fuit cur huncce hominem sibi acciverint, ut scilicet injuste agere, rapere, occidere possit: in his enim ille se potissimum exercuit: at quæ ad fidem Christi spectant, nullo modo novit.

8. En igitur quæ illi adversus veritatem machinantur: quo autem animo id faciant, omnibus perspicuum futurum est, etiamsi sexcenties, angillarum instar, variis contortionibus elabi conentur, nihilque non tentent ut Christi hostes non habeantur. Quocirca vos ego præmoneo: nemo vestrum decipiatur, nemo subripiatur: sed potius veluti Judaica impietate in Christi fidem irrumpente, omnes zelo pro Domino ardeat, singulique retenta fide quam a Patribus accepimus, quamque hi qui Nicæa convenerunt, scripto comprobavere, eos qui contra illam molliuntur, ferre nolite. Nam etiamsi voces ex Scripturis mutuenter, scribentes nihilominus repellite: licet orthodoxæ fidei verba protulerint, nec sic loquentes velitis attendere. Nec enim recta mente loquantur, sed his verbis velut ovium pelle induti, intus eadem ac Arius sentiunt; qua in re ducem hæresum imitantur diabolum. Namque ille quoque vocibus ex Scriptura excerptis utebatur; sed tamen silentium ei a Salvatore est impositum. Si enim vere ita sensisset, ut dicebat, nunquam certe e oculis cecidisset. Jam vero veterator ille qui, eo quod prave sentiret, cecidit, simulate subdoleque loquitur: sæpe etiam improbus profanam adhibet eloquentiam ejusque argutias, quo homines in errorem conetur inducere. Itaque si quæ scribunt, ea scriberent orthodoxi, ut magnus et confessor Hosius, et Maximinus Galliæ aut ejus successor: Philogonius et Eustathius Orientis, vel Julius et Liberius 220 Romæ episcopi; Cyriacus Mysiæ, Pistus et Aristæus Græciæ episcopi, Sylvester et Protoge-

Α ὅτι μηδὲως Χριστιανὸς ἐστὶν οὗτος, ἀλλὰ μᾶλλον τὰ τῶν εἰδώλων ἐξήλωσε (92), καὶ τὸν τρόπον ἐστὶ δῆμιος· διὰ καὶ τοιοῦτον αὐτὸν ὄντα προσελάβοντο, ὥστε ἀδικεῖν, ἀρπάζειν, φονεῦσιν δύνανθαι· ταῦτα γὰρ πλέον ἥσκησε, καὶ οὐδέως οἶδε τὰ ἴδια τῆς εἰς Χριστὸν πίστεως.

8. Ἐκεῖνοι μὲν οὖν τοιαῦτα μηχανῶνται κατὰ τῆς ἀληθείας· ἡ δὲ γνώμη τοῦτον ἐκδηλὸς ἐστὶ πᾶσι, καὶν μυριάκις ὡς ἐγγύς· ἐξελεῖν (93) ἐπιχειρῶσι καὶ λανθάνειν ὡς χριστομάχοι. Διὰ τοῦτο παρακαλῶ, μηδεὶς ὑμῶν ἀπατάσθω (94), μηδεὶς ὑμῶν ὑφαρπαζέσθω· ἀλλὰ μᾶλλον, ὡς Ἰουδαϊκῆς ἀσεβείας ἐπιδαινούσης κατὰ τῆς εἰς Χριστὸν πίστεως, πάντες ζηλώσατε τῷ Κυρίῳ· καὶ κατέχων ἕκαστος τὴν ἐκ Πατέρων πίστιν, ἣν καὶ οἱ ἐν Νικαίᾳ συνελθόντες ὑπέμνησαν γράψαντες, μὴ ἀναστέσθω (95) τῶν κατ' αὐτῆς καινοτομεῖν ἐπιχειροῦντων. Καὶ γὰρ τὰς ἀπὸ τῶν Γραφῶν λέξεις γράφωσι, μὴ ἀνέχεσθε τῶν γραφόντων· καὶ τὰ ῥήματα τῆς ὀρθοδοξίας φθέγγονται, μὴδ' οὕτως τοῖς λαοῖσι προσέχετε. Οὐ γὰρ ὀρθῇ διανοίᾳ λαλοῦσιν, ἀλλ' ὡς ἐνδύμα προβάτου (96) τὰ ῥήματα περιβαλλόμενοι, ἐνδοθεν τὰ τοῦ Ἀρείου φρονέουσιν, ὡς ὁ τῶν αἰρέσεων καθηγεμὸν διάβολος. Καὶ γὰρ κακείνους ἐλάλει μὲν τὰ ἐκ (97) τῶν Γραφῶν, ἐπιμύθη δὲ παρὰ τοῦ Σωτήρος. Εἰ γὰρ ᾤεγε, καὶ ἐφρόνεν, οὐκ ἂν ἐξέπεσον ἐκ τῶν οὐρανῶν· νῦν δὲ, τῷ φρονήματι πεσὼν, ὑποκρίνεται τοῖς ῥήμασι ὁ πανοῦργος (98)· πολλάκις δὲ καὶ δι' Ἑλληνικῆς κομπολογίας, καὶ τοῖς αὐτῆς σοφίσμασι πειράζει πλανᾶν ὁ καχοβελῆς. Εἰ μὲν οὖν παρὰ ὀρθοδόξων ἦν τὰ γραφόμενα, οἳ ἂν ἐγγόνει (99) παρὰ τοῦ μεγάλου καὶ ἐμολογητοῦ Ὁσίου, καὶ Μαξιμίνου τοῦ τῆς Γαλλίας, ἡ τοῦ διαδεξαμένου τοῦτον, ἡ παρὰ Φιλογονίου καὶ Εὐσταθίου τῶν τῆς Ἀνατολῆς, ἡ Ἰουλίου (1) καὶ Λιβερίου τῶν ἐπισκόπων Ῥώμης, ἡ Κυριακοῦ τοῦ τῆς Μυσίας, ἡ Πιστοῦ καὶ Ἀρισταίου τῶν ἀπὸ τῆς Ἑλλάδος ἐπισκόπων, ἡ Σιλδέστρου καὶ Πρωτογένους τοῦ τῆς Δαχίας, ἡ Ασοντίου καὶ Εὐφυχίου τῶν τῆς

(92) Sic Seguerian. Jesuit. Basil. Anglic. Fr. 1, Felckm. 5 anon. Colbert. et Taurin., τὰ τῶν Ἑλλήνων ἐξήλωσε. Cæteri vero et editi, ἐστὶ ζήλων καὶ τὸν τρόπον δῆμιος. Mox Colbert. προσελάβοντο.

(93) Anglican. ἐξωλισθαίνειν. Seguer. ἐξελεῖν. Editi et alii, ἐξελεῖν.

(94) Basil. omittit μηδεὶς ὑμῶν ἀπατάσθω. Mox Seguer. Colbert. Taur. μηδεὶς ὑφαρπαζέσθω. Jesuit. et Basil. μηδεὶς ὑμῶν ὑφαρπαζέσθω. Editi et alii, μηδεὶς ὑμῶν ἀρπαζέσθω.

(95) Jesuit. ἀναστέσθαι. Editi, ἀνέχεσθε. Colb. Taur. et Fr. 1, ἀναστέσθω; qui iidem paulo post, ἀνάγεσθε. Ibidem Basil. Anglic. et Felckm. 3 an. καὶ ῥήματα.

(96) Sic Seguer. Colbert. Taurin. Jesuit. Anglic. Fr. 1. Gobler. Felckm. 1 et 5 anon. Alii vero omittunt προβάτου. Seguer. habet περιβαλλόμενοι. Editio Commelin., ὡς ἐνδύμα περιβαλλόμενοι. Ibid. Gobler. et Felckman. 1 anon. ἐνδὸν τὰ τοῦ Ἀρείου. Item τοῦ ibidem abest a Seguer. Taurin. Jesuit. et Felck. 1 anon.

(97) Sic Seguer. Colbert. Taurin. Jesuit. Gobler. Felckm. 1 et 5 anon. At alii cum editis ex omittunt. Mox ibid. pro παρὰ Gobler. et Felckm. 1 an. περί.

(98) Seg. Colbert. Taurin. Jesuit. et Fr. 1, κακούργος. Ibid. Colbert. Taurin. Fr. 1, ἐξ Ἑλληνικῆς. Item ibid. Seguer. Colbert. Taurin. Jesuit. καὶ τοῖς ταύτης. Felckm. 5 anon. καὶ τοῖς αὐτοῖς.

(99) Sic Seguer. Gobler. et Felckm. 1 anon. At Jesuit. Colb. Taurin. οἳ ἐστὶ τὰ παρὰ, etc. Editi et cæteri, οἳ ἐγγόνει. Ibid. Gobler. et Felckm. 1 an. παρὰ τοῦ μεγάλου Μαξιμίνου, τοῦ, etc. Seguer. vero Colbert. Taurin. Jesuit. et Fr. 1, ut hic in textu legitur. Editi et alii particulam καὶ omittunt ante Μαξιμίνου. Mox Seguer. Εὐσταθίου τοῦ τῆς Ἀνατολῆς.

(1) Colb. Taur. Jesuit. et Fr. 1, ἡ Σιλδέστρου καὶ Ἰουλίου, etc. Editi et alii omittunt Σιλδέστρου καὶ. Mox post vocem Ῥώμης. Seg. Gobler. Felck. 1 an. Colbert. Taurin. et Fr. 1 subdunt ἡ Σιλδέστρου καὶ Πρωτογένους τοῦ τῆς Δαχίας, quæ in aliis et editis paulo post habentur. Ib. Seg. Taurin. et Jes. Κυριακοῦ τοῦ τῆς. Alii vero et editi τοῦ omittunt. Item ibid. Πιστοῦ legitur in Colbert. Taur. Seg. Jesuit. Gobler. Felckm. 1 et 2 anon. et Fr. 1; in aliis vero et editis scribitur Πιστός, ut et legit Οννιβόνος. Fr. 1, ibid. Colbert. et Taurin. Ἀρισταίου. Vox item ἐπισκόπων abest a Colbert. Jesuit. et Taurin.

Καππαδοκίας ἐπισκόπων, ἡ Κακιλιανῶ (2) τοῦ τῆς Ἀφρικῆς, ἡ Εὐστοργίου τοῦ τῆς Ἰταλίας, ἡ Καπίτωνος τοῦ τῆς Σικελίας, ἡ Μακαρίου τοῦ τῆς (3) Ἱερουσαλῆμ, ἡ Ἀλεξάνδρου τοῦ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἡ Παιδέρωτος (4) τοῦ τῆς Ἡρακλείας, ἡ τῶν μεγάλων Μελετίου (5) καὶ Βασιλείου, καὶ Λογυριανοῦ, καὶ τῶν σὺν αὐτοῖς τῶν ἀπὸ τῆς Ἀρμενίας καὶ τοῦ Πόντου, ἡ Λούπου (6) καὶ Ἀμφίωνος τῶν ἀπὸ τῆς Κιλικίας, ἡ Ταχώδου καὶ τῶν σὺν αὐτῶ τῶν ἀπὸ τῆς μέσης τῶν ποταμῶν, ἡ τοῦ ἡμετέρου τοῦ μακαρίου (7) Ἀλεξάνδρου, καὶ τῶν ὁμοδόξων αὐτοῖς, οὐδὲν ἦν ἐν τοῖς γραφομένοις ὑποπτεῖν· ὁ δὲ γὰρ καὶ ἀπὸ αὐτῶν ἔστιν ὁ τῶν ἀποστολικῶν ἀνδρῶν τρόπος.

9. Ἐπειδὴ (8) δὲ παρὰ τῶν συνηγορῶν τῇ αἵρεσει χάριν μισθωθέντων ἐστὶ τὰ γραφέντα, κατὰ δὲ τὴν θείαν παροιμίαν, *Οἱ λόγοι τῶν ἀσεβῶν εἰσι δόλιοι*, καὶ, *Στόμα ἀσεβῶν ἀποκρίνεται κακὰ*, καὶ, *Κυβερνήσιν* (9) *ἀσεβεῖς δόλιους*· γρηγορεῖν δεῖ, ὥς εἴπῃ ὁ Κύριος, *ἄδελφοι*, καὶ νῆφειν, ἥ τις ἐκ τῆς κοιμωλογίας καὶ πανουργίας ἀπάτη γένηται, μὴ τῷ ὀνόματι (10) τις εἰδῇ λέγων, *ὅτι Κἀγὼ τὸν Χριστὸν καταγγέλλω*, καὶ μετ' ὀλίγον Ἀντίχριστος γνωσθῇ. Ἀντίχριστοι δὲ οὗτοι τυγχάνουσιν, ὅσοι διὰ τὴν Ἀρείου μανίαν ἔρχονται πρὸς ὁμᾶς. Τί γὰρ λείπει παρ' ὁμῶν, ἵνα ἐξωθῇ τις ὁμῶν ἐπιδημίῃ; Ἡ τίνος αἱ κατ' Ἀλγυπτον καὶ Λιβύας καὶ τὴν Ἀλεξάνδρειαν (11) Ἐκκλησίαι χρεῖαν ἔχουσιν, ἵνα, ἀντὶ ξύλων καὶ φορτίων πραγματευόμενοι τὴν ἐπισκοπὴν, ἐπιβαίνωσι ταῖς μὴ προσηκούσαις αὐτοῖς Ἐκκλησίαις; Τίς οὐκ οἶδε, τίς οὐ θεωρεῖ λευκῶς, ὅτι ταῦτα πάντα πράττουσι διὰ τὴν ὑπὲρ τῆς ἀσεβείας σύστασιν; Διὰ τοῦτο, καὶ ἐνεοῦς (12) ἑαυτοὺς ποιῶσι, καὶ μερίζονα κρᾶσπεδα τῶν Φαρισαίων περιδῶσιν ἑαυτοῖς, καὶ πλατύνωσιν ἑαυτοὺς τοῖς φθέρμασι; καὶ τὸν τόνον ἀσκήσωσι τῆς φωνῆς, οὐκ ὀφείλουσι πιστεῦσθαι· οὐ γὰρ ἡ λέξις, ἀλλ' ἡ διάνοια καὶ ἡ μετ' εὐσεβείας ἀγωγὴ συνίστησι τὸν πιστόν. Διὰ τοῦτο αἱ Σαδδου-

nes Dacie, Leontius et Eupsychius Cappadociae episcopi, Cecilianus Africæ, Eustorgius Italiae, Capito Siciliæ, Macarius Jerosolymæ, Alexander Constantinopolis, Pæderos Heracleæ, magni Meletius et Basilius, et Longianus, alique ex Armenia et Ponto; ut item Lupus et Amphio Ciliciæ episcopi; vel Jacobus cæterique ex Mesopotamia; vel denique ut etiam noster beatus Alexander, alique qui idem ac illi sentiunt: si, inquam, illi his essent similes, nullus profecto in illorum scriptis esset suspicionis locus: simplex enim ac candidum est virorum apostolicorum ingenium.

9. Quia vero scripta illa auctores eos habent qui pro propugnanda hæresis causa mercede sunt conducti, et juxta divinum proverbium, *Sermones impiorum sunt dolosi*¹¹, et: *Os impiorum respondet mala*¹², et: *Impii dolos gubernant*¹³; vigilandum et cavendum est, fratres, ut monuit Dominus, ne qua fraus ex verborum elegantia astutiave oriatur; ne, inquam, quis veniat nomine tenus dicturus: Ego Christum annuntio, et paulo post idem Antichristus agnoscat. Antiehristi porro isti sunt habendi, qui ad vos audent accedere ut vesanam Arii hæresim disseminent. Quid enim tandem est quod apud vos desit, ut quis ad vos aliunde adveniat? Vel cujus indigent Ægypti, Libyæ et Alexandriæ Ecclesiæ, ut hi qui pro lignis et sarcinis episcopatum mercantur, in Ecclesias, quæ nihil ad se pertinent, irruant? Quis nescit, quis non clare videt hæc omnia illos agere, ut Arianam stabilitatem impietatem? Quocirca licet se mutos ipsi præbeant, licet simbrias majores quam Pharisei sibi alligent, et se sermonibus dilatent, quantumvis voce contendat, nulla tamen illis habenda est fides. Non enim verba, sed recta sententia et pia vita fidelem commendat. Hinc Sadducæos et Herodianos,

¹¹ Prov. xii, 6. ¹² Prov. xv, 28. ¹³ Prov. xii, 5.

(2) Sic Seguer. Jesuit. Colbert. Taurin. Gobler. Felckm. 1 anon. et Fr. 1. At Basil. Felckm. 2 an. et editio Commelin. Κελιανῶ. Anglic., Κακιλανῶ. Felckman. 5 anonym. Ἐκκίλιανῶ. Editi, Κικελιανῶ.

(3) Jesuit. Colbert. Taurin. et Fr. 1, τοῦ ἀπὸ τῆς. Ibid. Felckm. 5 an. Μακαρίτου.

(4) Sic Seguer. Colbert. Taurin. Jesuit. Gobler. Felck. 5 an. et Fr. 1; alii autem cum editis, Παιδέρωτος.

(5) Seguer. Gobler, Fel. 1 anon. Μελετίου. Editi et alii, Μελετίου. Mox pro καὶ τῶν, editi habent καὶ ὧν. Ibid. Seguer. Jesuit. Gobler. et Felckmanni 1 anon. Colbert. Taurin. τῶν ἀπὸ Ἀρμενίας καὶ τοῦ Πόντου.

(6) Sic Seguer. Colbert. Taurin. Jesuit. Gobler. Felck. 1 anon. et Fr. 1. At Felck. 5 anon. Λούπου. Alii vero et editi, Λόπου. Ibidem post Ἀμφίονος, Colbert. Taurin. Fr. 1, et Jesuit. addunt τοῦ ὁμολογητοῦ καὶ ἐπισκόπου τῆς Κιλικίας. Anglic., Ἀμφίονος, ἡ ἀπὸ τῆς, etc. Gobler. et Felck. 1 an. Ἀμφίονος, ut forte legit Nannius, qui in edit. Commelin. vertit, Appiani, Ibid. ἡ αὐτὴ Ταχώδου deest in Jesuit. et Colbert.

(7) Sic Seguer. Taurin. et Jesuit. At Basil. Angl. et Fel. 5 anon. τοῦ ἡμετέρου μακαρίτου. Editi, τοῦ ἡμετέρου μακαρίου τοῦ Ἀλεξάνδρου.

(8) Gobler. et Felck. 1 anon. ἐπεὶ. Ibid. Jesuit. Colb. et Taurin. παρὰ τῶν συνηγορῶν, etc. Cæteri et editi, παρὰ τῶν διὰ τὸ συνηγορῶν, etc.

(9) Seg. ut et legitur in textu Græco Scripturæ, κυβερνήσιν δέ.

(10) Sic Seguer. Colbert. Taurin. Fr. 1 et Jesuit. Alii vero et editi, καὶ τῷ ὀνόματι. Paulo post Seg. Taurin. Jesuit. et Fr. 1, Ἀντίχριστοι δὲ οὗτοι τυγχάνουσιν. At in aliis et edit. Commelin. deest τυγχάνουσιν.

(11) Sic Seguer. Colb. Taurin. Fr. 1 et Jesuit. Alii vero et editi, Λιβύην καὶ Ἀλεξάνδρειαν.

(12) Sic Seguer. Colbert. Taurin. Jesuit. Gobler. Felckm. 1 et 2. Alii vero et editi, ἐνεοῦς. Ibid. Seg. Colb. Taurin. Jesuit. Angl. Basil. et Felck. 5, ἑαυτοῦς. Alii vero et editi, αὐτοῦς. Paulo post pro περιδῶσιν, Anglican. habet περιδίδωσιν, Gobler. et Felck. 1, ἐπιδύσσωσι ἑαυτοῦς. Colbert. Taurin. ibid. καὶ πλατύνωσιν. Mox item Seguer. Colb. Taurin. Jes. Gobler. Felck. 1 et Fr. 1, τὸν τόνον. Ab aliis vero et editis τὸν abest.

quamvis legem præ labiis haberent, Salvator his A verbis repressit: *Erratis, nescientes Scripturas neque virtutem Dei* 11. Hincque palam factum est illos etiam qui verbis legis niti videbantur, sententia hæreticos et Dei hostes esse. Alios quidem illi huiusmodi sermonibus in errorem induxerunt: at Dominum hominem factum non potuerunt fallere; Verbum enim caro factum est; Verbum, inquam, cui non latet vanas esse hominum cogitationes 12. Sic enim et Judæos insidiantes ipse confutavit: *Si Deus Pater vester esset, me unique diligeretis: ego enim ex Patre exivi, et venio ad vos* 13. Idem nunc et isti mihi agere videntur: quæ enim sentiant, ipsi occultant, ac deinde ut scribant, voces a Scripturis callide mutuuntur, ut nimirum his tanquam esca illectos ignaros in propriam B attrahant nequitiam.

221 10. Nam, quæso, attendite annon ita se res habeat. Si enim nulla impellente causa de fide scribunt, rem agunt certe inutilem forteque periculosa, quippe cum nulla mota questione, ansam ipsi contentionis suppedient, atque ita candida fratrum corda perturbent, eaque disseminant quæ in illorum mentem nunquam venere. Sin autem ut sese de Ariana hæresi purgarent, scribere voluerunt, profecto semina malorum quæ exorta sunt, prius erant evellenda, hique damnandi qui huiusmodi semina subministrarunt; ac proinde licet hoc pacto adversus eos recta scribere: vel certe satius fuisset Arij sententiam aperte asserere, ut scilicet non clami sed palam ipsos Christi hostes esse appareret, cunctique ab illis non aliter quam a conspectu serpentis procul diffugerent. Nunc vero Arij quidem doctrinam celant, seque simulant de aliis rebus scribere: ac quemadmodum si quis medicus ad saucium aliquem et ægrotum accersitus, de vulneribus nihil diceret, sed de sanis membris dissemineret, nã ille valde stupidus haberetur, utpote qui de his sileret quorum gratia venisset, et de aliis quæ illo minime indigerent, præpostere disputaret: sic et illi agunt, qui nempe ea quæ ad hæ-

καίτοι καὶ οἱ Ἑρωδιανοὶ, καὶ περ τὸν νόμον διὰ χειλέων ἔχοντες ἐνεγράφησαν παρὰ τοῦ (13) Σωτῆρος ἀκούσαντες· Πλανῶσθε μὴ εἰδότες τῆς Γραφᾶς μὴδὲ τὴν δύναμιν τοῦ Θεοῦ. Καὶ δίδεικται πάλιν, ὅτι καὶ οἱ δοκοῦντες τὸν νόμον λαλεῖν ἠλέγχθησαν τὴν διάνοιαν ὄντες αἰρετικοὶ καὶ θεομάχοι. Ἄλλους μὲν οὖν (14) ἐπλάνησαν τοιαῦτα λέγοντες· τὸν δὲ Κύριον γενόμενον ἄνθρωπον οὐκ ἠδυνήθησαν ἀπατῆσαι· ὁ Λόγος γὰρ σὰρξ ἐγένετο, ὁ γινώσκων τοὺς διαλογισμοὺς τῶν ἀνθρώπων (15), ὅτι εἰσὶ μάταιοι· οὕτω γὰρ καὶ Ἰουδαίους ὑπαρτάζοντας ἠλεγξε, λέγων· Εἰ ὁ Θεὸς Πατὴρ ὁμῶν ἦν, ἡγαπαῖτέ με ὡς ἄν· ἐγὼ γὰρ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐξῆλθον, καὶ ἤκω πρὸς ὑμᾶς. Οὕτω μοι καὶ νῦν οὗτοι (16) δοκοῦσι ποιεῖν· κρύπτουσι γὰρ ὁ φρονοῦσι, καὶ λοιπὸν εἰς τὸ γράφειν χρώνται παρὰ τῶν Γραφῶν τὰς λέξεις, ὡς ἐν αὐταῖς (17) δελεάσαντες ὑποσύρυσιν εἰς τὴν ἰδίαν κακίαν τοὺς ἀγνοοῦντας.

10. Θεάσασθε δὲ, εἰ μὴ οὕτως ἔχει. Εἰ μὲν γὰρ, μηδενὸς ὑποκειμένου, γράφουσι περὶ πίστεως, περιετὸν τὸ ἐπιχειρήμα, τάχα (18) δὲ καὶ ἐπιβλαβές, ὅτι, μηδεμιᾶς ζητήσεως οὐσής, αὐτοὶ πρόφασιν λογομαχίας παραχρῆσιν ἀνασκευάζοντες τὰς ἀνάγκας τῶν ἀδελφῶν καρδίας, καὶ παρασπείροντες ἃ μὴδὲ εἰς νοῦν αὐτῶν ποτε ἀνέβη· εἰ δὲ διὰ τὴν Ἀρειανὴν αἵρεσιν ἀπολογοῦμενοι γράφειν ἐπιχειροῦσιν, ἴδει τῶν φύντων κακῶν (19) τὰ σπέρματα προανελεῖν, καὶ τοὺς τὰ σπέρματα παρασχόντας στηλιτεύσαι, καὶ οὕτως τὰ ἀντ' ἐκείνων γράφειν ὀρθῶς, ἢ ἐκδικεῖν φανερώς τὰ Ἀρείου, ἵνα μὴ κεκρυμμένως (20), ἀλλὰ φανερώς χριστομάχοι δεικνύωνται, καὶ πάντες αὐτοὺς φεύγωσιν ὡς ἀπὸ προσώπου θύεως. Νῦν δὲ κάκεινα κρύπτουσι, καὶ περὶ ἄλλων προσποιούμενοι γράφουσι· καὶ ὥστερ ἱατρὸς κληθεὶς πρὸς πληγέντα καὶ κάμνοντα, καὶ εἰσελθὼν περὶ μὲν τῶν τραυμάτων (21) μὴδὲν λέγει, περὶ δὲ τῶν ὑγιαίνοντων μελῶν διαλέγεται, πολλῆς ἂν ἐμβροντησίας καταγνωσθεῖη, ὅτι ὧν μὲν χάριν εἰσῆλθε, σωτῆρ, τῶν δὲ ἄλλων, ὧν οὐκ ἔστι χρεῖα αὐτοῦ, διαλέγεται (22)· τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ οὗτοι τὰ μὲν τῆς αἰρέσεως αὐτῶν ἀφίσιν, ἔτετρα δὲ γράφειν ἐπιχειροῦσιν. Ἔδει δὲ (23), εἴπερ περὶ πίστεως ἐπρόντιζον, καὶ τὸν Χριστὸν ἡγάπων, πρῶ-

11 Matth. xxii, 29. 12 Psal. xciii, 11. 13 Joan. viii, 41.

(13) Sic Seguer. Taurin. Jesuit. Gobler. et Fele. 1 et 5 anon. Alii autem et editi τοῦ omittunt.

(14) Seguer. οὖν omittit. Mox Jesuit. et Taurin. τὸν δὲ Κυριακὸν ἄνθρωπον οὐκ ἠδυνήθησαν, etc. Ibidem Seguer. Colb. Taurin. Jesuit. Angl. Gobler. Fel. 1. ὁ Λόγος γὰρ σὰρξ, etc. At in aliis et editis deest γὰρ. In Colb. autem mendose legitur, ἠλέγχθησαν, ἀπατῆσαν· ὁ Λόγος γὰρ σὰρξ, etc., intermedus omis-

(15) Seguer. Colb. Taurin. Jesuit. et Fr. 1, τῶν σοφῶν.

(16) Sic Seguer. Colbert. Taurin. et Jesuit. Gaeteri vero et editi omittunt οὗτοι. Paulo ante, Seguer. habet ἡγαπαῖτε ὡς ἐγὼ, ut in textu Græco Evangelii legitur.

(17) Seguer. Gobler. Fele. 1, anon., ἵνα ἐν ἐαυταῖς. Jesuit. Colbert. Taurin. et Fr. 1, ἐν ταῦταῖς.

(18) Sic Seguer. Colb. Taurin. Jes. Gobler. Fel. 1 et Fr. 1, ut et legit Nannius. At alii et editi τάχα

δὲ omittunt. Paulo post Seguer. Colb. Taurin. Jes. et Felckm. 5 anon. οὐσής, αὐτοί. Editi vero et alii, οὐσής αὐτοῖς. Ibid. Colb. Taurin. Seguer. Jesuit. et Fragn. 1, παρέχουσιν. At alii et editi, περιέχουσιν.

(19) Sic Seguer. Colb. Taurin. Jes. Gobler. Fel. 1 et Fragn. 1. Editi autem et alii, τῶν κακῶν φύτων.

(20) Sic Seg. Gob. et Fel. 1. Alii vero et editi, κεκρυμμένοι. Paulo ante pro ἐκδικεῖν, Colb. et Taur. διεκδικεῖν.

(21) Seg. Colb. Taurin. Gobler. et Felck. 1, τῶν τραυμάτων. Paulo post pro καταγνωσθεῖη, Gobler. et Felck. 1 habent καταχρησθεῖη.

(22) Seguer. Anglice. Gobler. et Felck. 1, διαλέγεται. Mox idem, excepto Anglicano, pro οὗτοι, habent αὐτοί, et αὐτῶν omittunt post αἰρέσεως, quod etiam deest in Jesuit. Fr. 1, Colbert. et Taurin.

(23) Gobler. et Felckm. 1, Ἔδει οὖν. Ibidem et Seguer. ibid. et περὶ πίστεως, etc.

τον τὰ κατ' αὐτοῦ βλάστημα ῥήματα (24) προαν-
ελαίν, καὶ οὕτως ἀντ' ἐκείνων τοὺς ὑγιεινοὺς λέγειν
τε καὶ γράφειν λόγους. Ἀλλ' οὕτε αὐτοὶ τοῦτο ποιού-
σιν, οὕτε τοὺς θέλοντας ποιεῖν ἐπιτρέπουσιν, ἢ ἀγνο-
οῦντες, ἢ τέχνη πανουργίας χρώμενοι.
que istud ipsi faciunt, neque alios permittunt facere, idque vel præ ignorantia, vel quia dolo et arti-
ficio utuntur.

11. Εἰ μὲν οὖν (25) ἀγνοοῦντες τοῦτο πάσχουσι,
προπετείας ἂν ἐγκωλοῖντο, ὅτι περὶ ὧν οὐκ ἴσασι,
διαβεδαῖονται· εἰ δὲ γινώσκοντες ἃ προσποιούνται
(26), μεῖζων κατ' αὐτὸν ἢ κατάγνωσις, ὅτι περὶ μὲν
τῶν ἰδίων βουλευόμενοι, πάρεργον οὐδὲν τιθένται·
περὶ δὲ τῆς εἰς τὸν Κύριον ἡμῶν (27) πίστεως γρά-
φοντες, παίζουσι, καὶ πάντα μέλλον ἢ ἀληθεύουσι·
καὶ κρύπτουσι μὲν, περὶ ὧν ἡ ἀρετὴ αὐτῶν ἐγκα-
λεῖται, λέγουσι δὲ τὰς ἀπὸ τῶν Γραφῶν λέξεις. Ἔστι
δὲ τοῦτο κλοπὴ τῆς ἀληθείας ἀντιφρων, καὶ πάσης
ἀδικίας μετόν, καὶ τοῦτο εὖ (28) οἶδ' ὅτι καὶ ἡ
ὁμητέρα θεοσεβεία συναρᾷ ἐκ τούτων καλῶς δυνή-
σεται. Οὐδεὶς γὰρ ἐγκαλούμενος περὶ μοιχείας ἀπο-
λογεῖται περὶ κλοπῆς, οὐδὲ φόβου τις ἐγκλημα διώ-
κων ἀνέχεται τῶν κατηγορουμένων, εἰ ἀπολογοῖντο
λέγοντες, οὐκ ἐπιωρῆκαμεν, ἀλλὰ καὶ τὴν παρακα-
ταθήκην ἐφυλάξαμεν· μέλλον γάρ ἐστι τοῦτο παί-
γνιον (29) ἢ λύσις ἐγκλήματος καὶ ἀληθείας ἀπό-
δειξις. Τί γὰρ φόβος πρὸς παρακαταθήκην; ἢ τί
μοιχεία πρὸς κλοπὴν; Εἰ γὰρ καὶ ἀλλήλων ἔχονται
αἱ κακίαι ἐκ τῆς αὐτῆς καρδίας ἐξερχόμεναι, ἀλλ'
ὥς πρὸς τὸ λύσαι τὸ πλημμεληθέν, οὐδεμίαν εἰς τοῦτο
πρὸς ταῦτάς ἐγούσι τὴν κοινωνίαν. Ὁ οὖν Ἀχαρ,
ὡς ἐν τῷ Ἰησοῦ τῷ τοῦ Ναυτὶ γέγραπται, ἐγκαλοῦ-
μενος περὶ κλοπῆς, οὐ τὴν ἐν τοῖς πολέμοις εὐνοίαν
προσφέρων ἀπολογεῖτο, ἀλλ' ἐλεγχθεὶς ἐν τῷ κλέμματι
(30), λίθοις ἐδίδηθη παρὰ πάντων. Καὶ Σαοὺλ δὲ ὀλι-
γυρίας καὶ πανομιίας ἐγκαλούμενος, οὐδὲν ὥνησεν
ἐν ἄλλοις (31) προσφεύγοντος. Οὐδὲ γὰρ ἡ ἐν ἄλλοις
ἀπολογία λύσιν ἄλλων ἐγκλημάτων ἐργάζεται· ἀλλ'
εἰ ἄρα δεῖ (32) νομίμως καὶ δικαίως πάντα πράττειν,
προσῆκει περὶ ὧν ἐγκαλεῖται τις, περὶ τούτων καὶ
ἀπολογεῖσθαι, καὶ ἡ δεικνύειν, ὅτι μὴ πεποίηκεν, ἢ
ὁμολογεῖν, εἰ ἐλέγχοντο, μηκέτι δρᾶν μηδὲ ποιῆσαι
(33) τὰ αὐτά. Ἄν δὲ ἄρα πεποίηκε καὶ δέδρακε, καὶ

A resini spectant, occultant, et plane alia scribere
moluntur. Verum si aliqua illis de fide cura
esset, Christumve diligenter, impia in cum vo-
calula primo fuissent tollenda, ac deinde illorum
loco sani dicendi scribendive sermones. Atqui ne-

11. Quod si præ ignorantia hoc agant, temerita-
tis et inconsiderantiae sunt accusandi qui ea asse-
verent quæ ipsi ignorant. Sin autem scientes simu-
lant, majori damnatione sunt digni, qui nimirum
cum de suis rebus deliberant, nihil supervacaneum
æstimant : cum autem de fide in Dominum nostrum
tractant, ludunt, et quidvis potius agunt quam ve-
rum dicant, dum scilicet et ea dissimulant ob quæ
B illorum hæresis reprehenditur, et voces e Scriptu-
ris selectas proferunt : quod utique patet esse ve-
ritatis furtum, omnique iniquitate plenum : nec du-
bito quin vestra pietas id ex his recte possit intelli-
gere. Nemo enim de adulterio accusatus, de furto
se purgat : neque qui cædis aliquos accusaverit,
patietur eos in sui defensione respondere. Non
pejeravimus, sed etiam depositum servavimus. Si-
quidem hoc potius ludus est, quam criminis excu-
satio et veritatis patefactio. Quid enim cædi cum
deposito, aut adulterio cum furto? Quamvis enim
vitia ex eodem corde exorta inter se coherescant;
tamen ad crimen commissum diluendum, nihil ha-
bent commune. Hinc Achar, ut apud Jesum Nave
filium scriptum est, furti accusatus, hellice indol-
gentiæ excusatione minime usus est; sed in furto
C convictus, lapidibus ab omnibus est obrutus¹⁷.
Saul quoque de negligentia et de violata lege re-
prehensus, nihil profecit cum alia 222 prætende-
ret. Nec enim de aliquo crimine purgatio, alius
est absolutio : sed ut omnia juste ac legitime
agantur, oportet eum qui de re aliqua accusatur,
de eadem respondere, atque vel probare se id non
fecisse, vel convictum polliceri se non amplius
facturum. Quod si id de quo acensatur, fecerit et
commiserit, nec tamen fateri velit, sed ut factum
occultet, alia pro aliis responderit; peraspicuum

¹⁷ Jos. vii, 26.

(21) Sic Seg. Taurin. et Jes. At in aliis et editis D
deest ῥήματα. Ibid. iidem et Gobler. Felckm. 1 et
5, καὶ οὕτως. In aliis vero et editis particula καὶ
omittitur.

(25) Οὕν abest a Segner.

(26) Sic Seg. Jes. Gobler. Fel. 1. At Col. et Taur. εἰ
δὲ γινώσκοντες ἀποπροποιούνται, etc. Editi vero
ei alii, εἰ δὲ γινώσκοντες ἃ προσποιούνται, μεῖζων ἢ
κατ' αὐτὸν εἴη κατάγνωσις. In Gobler. item ei Felck-
manno 1 legitur μεῖζων ἢ κατ' αὐτὸν ἢ κατάγνω-
σις.

(27) Sic Segner. Colbert. Taurin. Fr. 4, Jesuit.
ἡ δὲ τι vero et alii, εἰς Χριστὸν ἡμῶν.

(28) Sic Seg. Jes. Colb. Taurin. Anglie. At εὖ
abest ab aliis et editis. Mox post οὐδεὶς, γὰρ deest
in Seg. Jesuit. Colb. et Taurin.

(29) Seg. et Taurin. τοῦτο τὸ παίγνιον. Gobler.
ei Felck. 1, παίγνια.

(30) Seguer. ἐγκλήματι.

(31) Seguer. Jes. Colb. Taurin. Anglie. Gobler.
Fr. 1, Felckm. 1, ὥνησεν ἐν ἄλλοις, etc. Alii vero
et editi, ἤνυσεν. ἄλλοις, etc. Legitur tamen quoque
ἐν ἄλλοις in Felckm. 5.

(32) Sic Seguer. Colbert. Taurin. Jesuit. Anglie.
Gobler. Fel. 1 et Fr. 1, iidemque ibidem et Fel. 2 et
5, πράττειν. At Basil. εἰ ἄρα δεῖ, etc. Editi et alii,
Εἰ ἄρα δεῖ... πράττειν. Mox Seguer. Jes. Colbert. Tau-
rin. Gobler. et Felck. 1, ἀπολογεῖσθαι. Alii et editi,
ἀπολογεῖσθαι.

(33) Sic Segner. Colbert. Taurin. Jesuit. Basil.
Anglie. Felck. 5 et Fr. 1. Editi vero et alii, μηκέτι
ποιῆσαι, μηδὲ δρᾶν. Ibid. Seguer. Colb. Taurin.
Jes. Gobler. Felck. 1 et Fr. 1, Ἄν δ' ἄρα. Ibid. Seg.
δεδρακε καὶ μὴτε ὁμολογήη. Jes. Taurin. Gobler. Fel.
1 et Fr. 1, δέδρακε μὴθ' ὁμολογήη. Editi vero et
alii, ἂν ἄρα πεποίηκε καὶ δέδρακεν· εἰ δὲ μὴθ' ὁμο-
λογήη. Mox Jes. Colb. Taur. et Fr. 1, ἔπειτα μὴθ'
ἐτέρων. Item ibidem Jes. et Seg. λέγη.

est eum nihil boni egisse, sed potius violatæ legis sibi conscium esse. Verum quid longa oratione opus est, cum ipsi Arianae hæresis sint accusatores? Si enim impis illorum voces proferre non audent, sed tegunt, hoc ipso testantur se non ignorare hanc hæresim a veritate alienam remotamve esse. Quando vero rem celant illi et vulgare verentur, necesse est nos ipsos impietatis velum detrahare, omniumque oculis hæresim exponere: novimus siquidem quæ tunc Ariani responderint, quove modo ex Ecclesia expulsi fuerint, et o clero ejecti. Veniam tamen a vobis ante petimus, si spurca vocabula sumus prolaturi: nec enim hæc divulgamus quod ita sentiamus, sed tantum ut hæreticos refellamus.

12. Itaque beatæ memoriæ episcopus Alexander Arium ab Ecclesia project, hæc quæ sequuntur et sentientem et aientem: « Non semper Deus fuit Pater, non semper fuit Filius: sed cum omnia sint ex nihilo, Filius quoque est ex nihilo: cum item res omnes sint creatæ, ita ille creatus et factus est. Præterea ut res omnes, cum antea non essent, sunt postea exortæ: sic ipsum Dei Verbum fuit aliquando cum non esset, nec fuit priusquam genitum est, sed existendi habet initium. Tunc enim factum est, cum illud creare voluit Deus: siquidem ipsum quoque unum est ex omnibus operibus. Est etiam ex sua natura mutabile, proprioque suo arbitrio, perinde ut vult, bonum manet: cum autem voluerit, potest et idem mutari, uti cætera res omnes. Namque idcirco Deus ipsum bonum futurum prænoscebat, hanc illi gloriam, præveniendō, concessit, quam ex virtute postea habuit. Proinde ex ejus operibus, quæ prænovit Deus, ipsum nunc tale factum est. » Dicunt itaque: « Neque verum Deum esse Christum; sed eum, ut et alios omnes, Deum communicatione appellari. » Illud quoque addunt, « Illum non esse naturam in Patre, neque propriam ejus naturæ Verbum esse vel propriam Sapientiam, in qua hunc mundum

A μήτε ὁμολογῶν, ἀλλὰ καὶ κρύπτων, ἕτερα ἀνθ' ἐτέρων λέγων· ὁ ἄλλος ἐστὶν οὐκ ὁρθῶς πράξας, ἀλλὰ καὶ συνεκδὼς αὐτὸς ἐαυτοῦ παρανομίῳν (34). Τί δὲ δεῖ λόγων μακρῶν, οὗτοι γὰρ καὶ αὐτοὶ οὗτοι κατήγοροι τῆς Ἀρειανῆς αἰρέσεως εἰσιν; Εἰ γὰρ οὐ θαρρῶσιν εἰπεῖν, ἀλλὰ μᾶλλον κρύπτουσι τὰ ἐκείνων τῆς βλασφημίας ῥήματα, ὁῦλοι εἰσι γινώσκοντες ἐξήνη καὶ ἄλλοτριαν τῆς ἀληθείας εἶναι τὴν αἵρεσιν ταύτην. Ἐπειδὴ δὲ κρύπτουσιν αὐτοὶ καὶ φοβοῦνται λέγειν, ἀναγκαῖον ἡμᾶς ἀποδοῦσαι τὸ κάλυμμα (35) τῆς ἀσεβείας, καὶ δειγματίζειν τὴν αἵρεσιν, εἰδότας δὲ τότε οἱ περὶ Ἀρειὸν εἰεγον, καὶ πῶς ἐξεβλήθησαν ἀπὸ (36) τῆς Ἐκκλησίας, καὶ καθηρέθησαν ἀπὸ τοῦ κλήρου· συγγνώμην μέντοι πρότερον αἰτησαμένους, ἐπ' οἷς μέλλομεν (37) προσφέρειν ὁπατοῖς ῥήμασιν· B ὅτι μὴ φρονούντες, ἀλλὰ ἐλέγχοντες τοὺς αἰρετικούς, λέγομεν ταῦτα.

12. Ὁ τοίνυν μακαρίτης Ἀλέξανδρος ὁ (38) ἐπίσκοπος ἐξέβαλε τὸν Ἀρειὸν τῆς Ἐκκλησίας φρονούντα καὶ λέγοντα ταῦτα· « Οὐκ αἰεὶ ὁ Θεὸς Πατὴρ ἦν, οὐκ αἰεὶ ἦν ὁ Υἱός· ἀλλὰ πάντων ὄντων ἐξ οὐκ ὄντων, καὶ ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ ἐξ οὐκ ὄντων ἐστὶ· καὶ πάντων ὄντων κτισμάτων, καὶ αὐτὸς κτίσμα καὶ ποιητὴ ἐστὶ· καὶ πάντων οὐκ ὄντων πρότερον, ἀλλ' ἐπιγενομένων, καὶ αὐτὸς ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος ἦν ποτε, ὅτε οὐκ ἦν πρὶν γεννηθῆναι (39), ἀλλ' ἀρχὴν ἔχει τοῦ εἶναι· τότε γὰρ γέγονεν, ὅτε βεβούληται αὐτὸν ὁ Θεὸς δημιουργῆσαι· ἐν γὰρ τῶν πάντων ἔργων (40) ἐστὶ καὶ αὐτός· καὶ ὅτι τῇ μὲν φύσει τρεπτός ἐστι, τῷ δὲ ἰδίῳ αὐτεξουσίῳ, ὡς βούλεται, μένει (41) καλός· ὅτε μέντοι θέλει, δύναται τρέπεσθαι καὶ αὐτὸς ὥσπερ καὶ τὰ πάντα. Διὰ τοῦτο γὰρ ὁ Θεὸς, προγινώσκων ἔσεσθαι καλὸν αὐτὸν, προλαβὼν ταύτην αὐτῷ τὴν δόξαν δέδωκεν, ἣν ἂν καὶ ἐκ τῆς ἀρετῆς ἔσχε μετὰ ταῦτα· ὥστε ἐξ ἔργων (42) αὐτοῦ, ὃν προέγνω ὁ Θεός, τοιοῦτον αὐτὸν νῦν γεγονέναι. » Λέγουσι γοῦν, ὅτι (43) « Οὐδὲ Θεὸς ἀληθινός ἐστιν ὁ Χριστός, ἀλλὰ μετοχὴ καὶ αὐτός, ὥσπερ καὶ οἱ ἄλλοι (44) πάντες, λέγεται Θεός. » Προστιθέασιν δὲ καὶ τοῦτο, ὅτι « Οὐκ ἐστὶν αὐτός ὁ ἐν τῷ Πατρὶ φύσει, καὶ ἴδιος τῆς οὐσίας αὐτοῦ Λόγος, καὶ ἡ ἰδία Σοφία, ἐν ᾗ καὶ τοῦτον (45) πεποίηκε τὸν κόσμον· ἀλλ' ἄλλος μὲν ἐστὶν ὁ ἐν τῷ

(34) Sic Seg. Taur. et Jes. Cæteri vero et editi, παρὰ νομον.

(35) Sic Seg. Taur. Colb. et Jes. Editi vero, ἀποδοῦσθαι κάλυμμα.

(36) Ἀπὸ δεστ in Seguer.

(37) Seguer. μέλλομεν. Ibid. idem et Colb. Taur. Gobler. et Felckm. 1, προσφέρειν. Alii vero et editi, προσφέρειν.

(38) Sic omnes mss. At editi ὁ omittunt. Mox Seg. Taurin. Colb. Jes. Gob. Fel. 1 et Fr. 1, φρονούντα καὶ λέγοντα ταῦτα· Οὐκ αἰεὶ ὁ Θεὸς Πατὴρ ἦν. Editi vero et alii omittunt φρονούντα et ἦν.

(39) Jes. Taurin. Colb. et Fr. 1, πρὶν γεννηθῆναι, ἀλλ' ἀρχὴν ἔχει εἰς τὸ εἶναι. Mox Gobler. et Felckm. 1, ὅτε βεβούληται ὁ Θεὸς αὐτὸς δημιουργῆσαι. Seg. Taurin. et Jesuit. ὁ Θεὸς αὐτόν. Editi, αὐτόν ὁ Θεός.

(40) Segner. ἔργον. Mox idem, ὅτι τὴν μὲν φύσιν. Jesuit. Colb. Taurin. et Fr. 1, ὅτι τῇ μὲν φύσει. Gobler. et Felckm. 1, ὅτι μὲν φύσιν. Editi et alii, ὅτι

D μὲν φύσει.

(41) Sic Seguer. At Jesuit. Taurin. Colb. et Fr. 1, ὡς βούλεται μένει. Legitur item μένει in Gobler. et Felckm. 1. Alii vero et editi habent τῷ δὲ ἰδίῳ αὐτεξουσίῳ βεβούληται μένειν καλός.

(42) Felckm. 3, ὥσπερ ἐξ ἔργων.

(43) Jesuit. Taurin. Colb. et Fr. 1, λέγουσι γὰρ ὅτι, etc.

(44) Seguer. καὶ ὥσπερ καὶ οἱ ἄλλοι. Jes. Taur. Colb., ὥσπερ καὶ οἱ ἄλλοι. Alii et editi, ὥσπερ οἱ ἄλλοι. Paulo post Taurin. Colb. Seguer. Jes. et Fr. 1, Προστιθέασιν δὲ καὶ τοῦτο. Cæteri et editi καὶ omittunt. Ibid. pro ὁ ἐν τῷ Πατρὶ φύσει, Jes. Colb. Taurin. et Fr. 1 habent ὁ τοῦ Θεοῦ φύσει.

(45) Sic Seguer. Colb. Taurin. Jes. Gobler. Felckm. 1 et 5. Fr. 1. Sic etiam Basil. nisi quod καὶ omittat post ἐν ᾗ. Alii vero et editi sic habent: ἴδιος οὐσίας καὶ ἡ ἰδία σοφία αὐτοῦ Λόγος, ἐν ᾗ τοῦτον, etc.

Πατρὶ ἰδιος αὐτοῦ λόγος, καὶ ἄλλη ἢ ἐν τῷ Πατρὶ ἰδίᾳ αὐτοῦ σοφία (46), ἐν ᾗ σοφία καὶ τοῦτον τὸν Λόγον παποίηκεν· αὐτὸς δὲ οὗτος ὁ Κύριος κατ' ἐπίνοιαν λέγεται Λόγος διὰ τὰ λογικά, καὶ κατ' ἐπίνοιαν λέγεται Σοφία διὰ τὰ σοφισόμενα. » Ἀμείλει φασίν, ὅτι « Ἐάντων πάντων (47) καὶ ἁλλοτρίων ὄντων κατὰ τὴν οὐσίαν τοῦ Πατρὸς, οὕτω καὶ αὐτὸς ἕνός μὲν καὶ ἁλλότριος κατὰ πάντα τῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίας ἐστὶ, τῶν δὲ γεννητῶν (48) καὶ κτισμάτων ἰδιος καὶ εἰς τυγχάνει· κτίσμα γὰρ ἐστὶ καὶ ποίημα καὶ ἔργον. » Πάλιν τέ φασιν (49), ὅτι « Οὐχ ἡμᾶς ἐκτίσκει δι' ἐκείνων, ἀλλ' ἐκείνων δι' ἡμᾶς. Ἦν γὰρ, φασί, μόνος ὁ Θεός, καὶ οὐκ ἦν ὁ Λόγος σὺν αὐτῷ· εἰτα θελήσας ἡμᾶς δημιουργῆσαι, τότε παποίηκε τοῦτον, καὶ ἄρ' οὐ γέγονεν, ὡνόμασεν αὐτὸν Λόγον, καὶ Υἱόν, καὶ Σοφίαν, ἵνα ἡμᾶς δι' αὐτοῦ δημιουργήσῃ· καὶ ὥσπερ τὰ πάντα (50) βουλήματι τοῦ Θεοῦ οὐκ ὄντα πρότερον, ὑπέστη· οὕτω καὶ αὐτὸς τῷ βουλήματι τοῦ Θεοῦ, οὐκ ὦν πρότερον, γέγονεν (51). Οὐ γὰρ ἐστὶ τοῦ Πατρὸς ἰδιον καὶ φύσει γέννημα ὁ Λόγος, ἀλλὰ καὶ αὐτὸς χάριτι γέγονεν. Ὁ γὰρ ὦν Θεός τὸν μὴ ὄντα Υἱὸν παποίηκε τῇ βουλῇ, ἐν ᾗ καὶ τὰ πάντα παποίηκε, καὶ ἐδημιούργησε, καὶ ἐκτίσσει, καὶ γενέσθαι ἠθέλησε. » Καὶ γὰρ καὶ τοῦτο λέγουσιν, ὅτι « Οὐκ ἔστιν ὁ Χριστὸς (52) ἡ φυσικὴ καὶ ἀληθινὴ δύναμις τοῦ Θεοῦ· ἀλλ' ὥσπερ ἡ κάμψη καὶ ὁ βρούχος λέγονται δύναμις, οὕτω καὶ αὐτὸς λέγεται δύναμις τοῦ Πατρὸς. » Πρὸς τοῦτοις ἐλεγεν, ὅτι (53) « Τῷ Υἱῷ ὁ Πατὴρ ἀβρόντος ὑπάρχει· καὶ οὔτε ὁρᾶν, οὔτε γινώσκειν τελείως καὶ ἀκριδῶς δύναται ὁ Υἱὸς τὸν Πατέρα. Ἀρχὴν γὰρ ἔχων τοῦ εἶναι, οὐ δύναται τὸν ἀναρχον γινώσκειν· ἀλλὰ καὶ ὁ γινώσκει καὶ βλέπει, ἀναλόγως οἶδε τοῖς ἰδίοις μέτροις, καὶ βλέπει, ὥσπερ καὶ ἡμεῖς (53') γινώσκομεν καὶ βλέπομεν κατὰ τὴν ἰδίαν δύναμιν. » Προστίθεται δὲ καὶ τοῦτο, ὅτι « Ὁ Υἱὸς οὐ μόνον τὸν Πατέρα τὸν ἰδιον οὐκ οἶδεν ἀκριδῶς, ἀλλ' οὐδὲ τὴν ἰδίαν ἑαυτοῦ (54) οὐσίαν οἶδεν. »

13. Ταῦτα καὶ τὰ τοιαῦτα λέγων μὲν ὁ Ἀρειος, αἰρετικὸς ἀπεδείχθη. Ἐγὼ δὲ καὶ μόνον γράφων, ἐκθάπτειν (55) ἑμαυτὸν ἐνθυμούμενος τὰ κατὰ τού-

¹³ Joel II, 25.

(46) Sic Seguer. Colb. Taurin. Jes. et Felckm. 1. At in editis legitur ἄλλος μὲν λόγος ὁ ἐν Πατρὶ ἰδιος, καὶ ἄλλη ἐν τῷ Πατρὶ ἰδίᾳ αὐτοῦ σοφία.

(47) Sic Seguer. Taurin. Colb. Jes. Gobl. Felck. 1 et 5, et Fr. 1. At editi πάντων habent post ὄντων.

(48) Seguer. et Colb. γεννητῶν. Ibid. iidem Taurin. et Jesuit. κτιστῶν.

(49) Seguer. Πάλιν δὲ φησι. Paulo post idem pro φασί, habet item φησι.

(50) Seguer. Taurin. Colbert. et Jesuit. ὥσπερ πάντα.

(51) Sic Seg. Taurin. Colb. Jes. Gobl. et Felck. 1. In aliis vero et editis legitur ἐγένετο. Ibid. statim post γέγονε, Colb. Taurin. et Felckm. 1, intermedii omissis, subdunt Ὁ γὰρ ὦν Θεός, etc., in Gobl. item et Felckm. 1, desunt ibid. ἐν ᾗ καὶ τὰ πάντα παποίηκε.

(52) Jesuit. ὁ Θεός.

(53) Colb. Taurin. Fr. 1, ἐλεγεν Ἀρειος, ὅτι, etc. Mox Seguer. Colb. Taurin. Jesuit. Gobl. Felckm. 1 et Fr. 1 habent ἀβρόντος: alii vero cum editis,

A effecit, sed aliud esse in Patre proprium ejus verbum, et aliam in Patre esse propriam ejus sapientiam, in qua sapientia hoc quoque Verbum effecerit, ipsum autem istum Dominum cogitatione Verbum sive Rationem dici, propter res ratione præditas; Sapientiam item cogitatione dici propter res sapientia ornatas. » Certe iidem inquirunt, « Cum res omnes secundum naturam 223 alienæ et diversæ sint a Patre, ita illum esse quoque omnino alienum et diversum a Patris natura, et ad res factas ac creatas pertinere, unamque illarum esse, quippe cum ipse res creata et facta, atque opus sit. » Rursus contendunt « Deum non nos propter illum, sed Natura propter nos creasse. Deus enim, aiunt illi, solus erat, nec Verbum cum illo erat: sed cum nos voluit producere tunc illud fecit, quod quidem, a quo factum est, Verbum et Filium ac Sapientiam nominavit, ut nos per ipsum produceret. Insuper, quemadmodum omnia Dei voluntate constituta sunt, cum antea non essent; sic idem cum antea non esset, Patris voluntate factum est. Non enim Verbum proprius et naturalis est Patris fetus, sed gratia id illi quoque est tributum. Deus enim qui semper est, Filium, qui non erat, eadem voluntate fecit, qua cætera omnia fecit, produxit, creavit et exsistere voluit. » Nam et istud addunt, « Christum non esse naturalem et veram Dei potentiam, sed, ut eruca et bruchus potentia dicuntur ¹³, sic et ipsum Patris potentiam appellari. » Præterea aiebat « Patrem Filio esse ineffabilem, nec ab eo perfecte et accurate videri aut cognosci posse: nam cum existendi initium habeat, eum qui sine initio est videre non posse; quod autem cognoscit et videt, modo sibi convenienti cognoscere et videre, quemadmodum nos pro nostris viribus cognoscimus et videmus. » Hoc item subjungebat, « Filium non solum proprium Patrem accurate non cognoscere, sed ne propriam quidem sui naturam. »

13. Hæc et similia cum Arius diceret, hæreticus est declaratus. Ego certe vel solum dum hæc scriberem, memetipsum expurgabam, tum contraria

ἀόρατος. Ibid. Felckm. 5, ὅτε ὁρᾷ οὔτε γινώσκει, omisso δύναται, quod mox sequitur, quod etiam abest ab Anglicano.

(53') Sic Jesuit. Colb. Taurin. Seguer. Anglic. et Basili. In aliis autem et edit. Commel. mendose legitur ὡμῆς. Mox Seguer. Jes. Taurin. Gobler. Felckm. 1 et 5, et Fr. 1, κατὰ τὴν ἰδίαν δύναμιν. Basili. κατὰ τὴν ἰδίαν τοῦ Θεοῦ δύναμιν. Editi, κατὰ τὴν ἰδίαν Θεοῦ δύναμιν. Quæ ibid. sequuntur emendavimus ex miss. Seguer. Colb. Taurin. Gobler. Felckman. et Fr. 1, sed solus Seguer. τὸν ἰδιον habet. Editi cum aliis sic habent, προστίθεται δὲ καὶ τοῦτο, ὅτι οὐ μόνον τὸν Πατέρα οὐκ οἶδεν, etc.

(54) Sic Seg. Jes. Gob. et Fel. 1, Fr. 1. At editi, αὐτοῦ. Colb. et Taurin. ἐξουσίαν οἶδεν ἑαυτοῦ. Mox art. ὁ ante Ἀρειος abest a Seguer. Gobler. et Felckmanni 1.

(55) Sic Seg. Gobl. et Felckm. 1. In Jesuit. Colb. Taurin. et Fr. 1, legitur ἐκθάπτειν. Editi et alii habent ἐθρῆνουν. Mox Basil. Anglic. et Felck. 5, τὰ κατὰ τοῦτον.

cogitando, tum rectam fidem firmissime retinendo. A
 Etenim ipsi quoque omnes episcopi in Nicæna syno-
 do undique congregati, ad hæc verba aures conti-
 nebant, omnesque propterea uno consensu hanc
 hæresim condemnare, atque anathemate percus-
 sere, eamque ab ecclesiastica fide alienam et remo-
 tam esse sancire. Nulla autem necessitas iudices
 ad hanc sententiam adduxit, sed omnes sua sponte
 veritatem ulii sunt, idque jure et merito. Siquidem
 ex hujusmodi opinionibus summa impietas vel po-
 tius Judaismus adversus Scripturas inducitur, quem
 propius sequatur gentilitas: adeo ut qui ipsa sentit,
 ne Christianus quidem amplius debeat appellari. Hæc
 enim omnia Scripturis sunt contraria. Nam Joann-
 es quidem dicit: *In principio erat Verbum* ¹⁹; illi
 autem dicunt: Non erat antequam genitus est. B
 Idem quoque Joannes scripsit: *Et sumus in vero,*
in Filio ejus Jesu Christo: ipse est verus Deus et vita
æterna ²⁰. Illi vero tanquam reluctantes aiunt Chri-
 stum non esse verum Deum, sed ut 224 res cele-
 ras ipsum quoque non nisi communicatione Deum
 vocari. Præterea Apostolus gentiles, quod res crea-
 tas venerentur, his verbis reprehendit: *Servierunt*
creaturæ potius, quam Deo creatori ²¹. At illi cum
 Dominum creatum esse pugnant, eique tanquam
 creato serviunt, quid, quæso, a gentilibus differunt?
 Qui enim, si ita sentiunt, ad illos non pertinent hæc
 verba et objurgatio beati Pauli? Dominus præterea
 dicit: *Ego et Pater unum sumus* ²²; et: *Qui me*
vidit, vidit Patrem ²³. Ipse quoque Apostolus ab eo
 ad prædicandum missus scribit: *Qui cum sit splen-*
dor gloriæ, et figura substantiæ ejus ²⁴. At illi con-
 tra, eum dividere alienumque a Patris substantia
 et æternitate dicere, atque mutabilem fingere audent
 impii, qui non animadvertunt se his verbis eum non
 unum cum Patre, sed cum rebus creatis facere. Quis
 enim non videt splendorem a luce non esse separa-
 bilem; sed eum illa tanquam ipsius propriam na-
 tura simul existere, nec posterius exoriri? Deinde,
 cum Pater dicat, *Hic est Filius meus dile-*
ctus ²⁵; cum item Scripturæ declarent ipsum esse

των, και κρατῶν τὴν τῆς εὐσεβείας διάνοιαν. Καί
 γὰρ καὶ ἐν τῇ κατὰ Νίκαιαν συνόδῳ οἱ συνεληθόντες
 πάντες (56) πανταχόθεν ἐπίσκοποι τὰς μὲν ἀκοὰς ἐπὶ
 τοῦτοις ἐκράτουν, παμψηφεί δὲ πάντας καὶ διὰ ταῦτα
 κατέκριναν τὴν αἵρεσιν ταύτην, καὶ ἀνεθεμάτι-
 σαν (57), εἰπόντες ἀλλοτρίαν εἶναι καὶ ξένην ταύτην
 τῆς ἐκκλησιαστικῆς πίστεως. Οὐκ ἀνάγκη δὲ τοὺς
 κρίναντας (58) ἦγεν ἐπὶ τοῦτο, ἀλλὰ πάντες προ-
 αἰρέσει τὴν ἀλήθειαν ἐξαδίκουν· πεποιθήκασι δὲ τοῦτο
 δικαίως καὶ ὀρθῶς. Ἀθεότης γὰρ ἐκ τούτων εἰσ-
 ἄγεται, καὶ μᾶλλον παρὰ τὰς Γραφὰς Ἰουδαϊσμός,
 ἔχων ἑγγὺς ἐπακολουθοῦντα τὸν Ἑλληνισμὸν, ὥστε
 τὸν ταῦτα φρονούντα μὴκέτι (59) μηδὲ Χριστιανὸν
 καλεῖσθαι· ταῦτα γὰρ πάντα τῶν Γραφῶν ἐστὶν ἐναν-
 τία. Ὁ μὲν (59) γὰρ Ἰωάννης φησὶν· Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ
 Λόγος· οὗτοι δὲ φάσκουσιν· Οὐκ ἦν, πρὶν γεννηθῆναι.
 Καὶ αὐτὸς δὲ πάλιν ἔγραψε· Καὶ ἐσμεν ἐν τῷ ἀλη-
 θινῷ, ἐν τῷ Υἱῷ αὐτοῦ Ἰησοῦ Χριστῷ· οὗτος
 ἐστὶν ὁ ἀληθινός (60) Θεὸς καὶ ἡ ζωὴ ἡ αἰώνιος.
 Οὗτοι δὲ ὥσπερ ἀντιμαχόμενοι φάσκουσι μὴ εἶναι τὸν
 Χριστὸν ἀληθινὸν Θεόν, ἀλλὰ κατὰ μετοχὴν καὶ αὐ-
 τὸν ὡς τὰ πάντα (61) λέγεσθαι Θεόν. Καὶ ὁ μὲν Ἀπό-
 στολος αἰτιάται τοὺς Ἑλλήνας, ὅτι κτίσματα σέβουσι,
 λέγων· Ἐλάτρευσαν τὴν κτίσιν (62) παρὰ τὸν κτί-
 σαντα Θεόν· οὗτοι δὲ κτίσμα λέγοντες τὸν Κύριον
 εἶναι (63), καὶ ὡς κτίσματι λατρεύοντες αὐτῷ, τί
 διαφέρουσιν Ἑλλήνων; Πῶς γὰρ, εἰ τοῦτο φρονοῦσιν,
 οὐχὶ καὶ κατ' αὐτῶν ἐστὶ τὸ ἀνάρησμα, καὶ ὡς αὐ-
 τοῦς (64) μεμφομένους ἐστὶν ὁ μακάριος Παῦλος;
 Καὶ ὁ μὲν Κύριός φησιν· Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἐν
 ἐσμεν· καὶ, Ὁ ἐμὲ ἐωρακὸς ἑώρακε τὸν Πατέρα
 καὶ ὁ παρ' αὐτοῦ δὲ κηρύττειν ἀποσταλεῖς Ἀπόστο-
 λος γράφει· Ὅς ὢν ἀπαύγασμα τῆς δόξης, καὶ
 χαρακτὴρ τῆς ὑποστάσεως αὐτοῦ· οὗτοι δὲ τολ-
 μῶσι διαίρειν, καὶ ἀλλότριον αὐτὸν τῆς τοῦ Πατρὸς
 οὐσίας καὶ αἰδιότητος λέγειν (65), καὶ τρεπτόν εἰσ-
 ἄγειν οἱ ἄθεοι, οὐ βλέποντες, ὅτι, ταῦτα λέγοντες,
 οὐκέτι ποιοῦσιν αὐτὸν ἐν μετὰ τοῦ Πατρὸς, ἀλλὰ μετὰ
 τῶν κτισμάτων. Τίς γὰρ οὐχ ὀρθῶς, ὅτι ἀδιαρέτῳ (66)
 ἐστὶ τὸ ἀπαύγασμα πρὸς τὸ φῶς, καὶ ἴδιον αὐτοῦ
 συνυπάρχον τούτῳ ὧσει, καὶ οὐκ ἐπιγέγονεν ὥστε-

¹⁹ Joan. 1, 1. ²⁰ I Joan. v, 20. ²¹ Rom. 1, 25.
²² Math. xvii, 5.

(56) Πάντες deest in Jesuit. Colbert. et Taurin.
 (57) Καὶ ἀνεθεμάτισαν deest in Jesuit. Collb. et
 Taurin. Mox Seguer. Gobler. et Felckm. 1, καὶ ξέ-
 νην αὐτὴν εἶναι τῆς.

(58) Seguer. κρίναντας. Editi et alii, κρίνοντας.
 (59) Sic Seg. Gobler. et Felck. 1. At alii et editi μη-
 δὲ omittunt.

(59) Hæc quæ sequuntur ad numerum 18 in editis
 tomo II edit. Commel., pag. 50, Paris. pag. 22,
 iterum habentur sub hoc titulo: Κατὰ Ἀρειανῶν
 λόγος σύντομος, ejus initium, Ὁ μὲν Ἰωάννης φη-
 σὶν Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος, etc., sed merum fragmen-
 tum est hujusce epistolæ, cujus cum nonnullæ sint
 variz lectiones, eas quoque deinceps referemus.

(60) Sic Seguer. Colbert. Taurin. Basil. Anglie.
 Gobler. Felck. 1 et 5, Jesuit. Fr. 1, et Fragmentum,
 ut et legitur apud Joannem. In aliis et editis
 δ deest.

(61) Sic Seguer. Collb. Taurin. Jesuit et Fr. 1.

²³ Joan. x, 30. ²⁴ Joan. xiv, 9. ²⁵ Hebr. 1, 3.

D At Fragment. ὥσπερ τὰ πάντα. Cæteri et editi, ὡς
 πάντας. Mox Seguer. et Fragm. habent κτίσματα.
 Editi vero et alii κτίσμα.

(62) Sic Seguer. Colbert. Taurin. Jesuit. Anglie.
 Gobler. Felckm. 1 et 5, et Fragm. ut et exstat apud
 Paulum. At alii et editi, τὴν κτίσιν.

(63) Τὸν Κύριον εἶναι deest in Jesuit. Colbert. et
 Taurin. Mox idem et Fr. 1, habent αὐτῷ, οὐδὲν
 διαφέρουσιν.

(64) Sic Seguer. Jesuit. Collb. Taurin. Fragm.
 Felck. 5, et Fr. 1. Editi vero et alii, ὡς αὐτός. Ibid.
 ἐστὶν abest a Felckm. 5.

(65) Fragmentum, καὶ ἀλλοτρίουν αὐτὸν τῆς τοῦ
 Πατρὸς ἰδιότητος καὶ τρεπτόν εἰσάγειν, εἰ εὖν αὐτὸν
 Πάτρις proprietas separare, ac mutabilem inducere, etc.
 Ibid. pro αἰδιότητος, Taurin. et Collb. ἰδιότητος. Mox
 οἱ ἄθεοι abest ab Anglicano.

(66) Ἀδιαρέτῳ ἐστὶ omittitur in Anglie.

ρον (67); Εἶτα τοῦ Πατρὸς λέγοντος, Οὗτός ἐστιν ὁ υἱός μου ὁ ἀγαπητός, καὶ τῶν Γραφῶν λεγουσῶν τοῦτον εἶναι τὸν τοῦ Πατρὸς Λόγον, ἐν ᾧ καὶ οἱ οὐρανοὶ ἐστερεώθησαν, καὶ ἀπλῶς πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο· οὗτοι, καινῶν ἐφευρεταὶ δογμάτων καὶ πλασματῶν γενόμενοι (68), ἔτερον ἐπιστάγουσι λόγον, καὶ ἄλλην σοφίαν τοῦ Πατρὸς εἶναι, τοῦτον δὲ κατ' ἐπίνοιαν διὰ τὰ λογικὰ λέγεσθαι Λόγον (69) καὶ Σοφίαν, οὐχ ὁρῶντες ἐκ τούτου τὸ ἀποποι.

14. Εἰ γὰρ δι' ἡμᾶς λέγεται κατ' ἐπίνοιαν (70) Λόγος καὶ Σοφία, τί ἂν εἴη αὐτὸς, οὐκ ἂν εἴποιεν. Εἰ γὰρ ταῦτα αὐτὸν λέγουσιν εἶναι αἱ Γραφαί, οὗτοι δὲ (71) ταῦτα εἶναι τὸν Κύριον οὐ θέλουσι, φανερῶς οὐδὲ ὑπάρχειν αὐτὸν θέλουσιν οἱ ἄθεοι καὶ τῶν Γραφῶν ἐναντίοι. Καὶ τοῦτο εἰ μὲν πιστοὶ δύνανται παρ' αὐτῆς τε τῆς πατρικῆς φωνῆς (72), καὶ παρὰ τῶν προσκυνούντων αὐτὸν ἀγγέλων, καὶ τῶν περὶ αὐτοῦ γραφάντων ἁγίων μαθεῖν· οὗτοι δὲ, ἐπεὶ τὴν διάνοιαν οὐκ ἔχουσι καθαρὰν, οὐδὲ δύνανται θέλων ἐπακούειν καὶ θεολόγων ἀνδρῶν, δύνανται καὶ παρὰ (73) τῶν ὁμοίων αὐτοῖς δαιμόνων μαθεῖν, ὅτι μὴ ὡς πολλῶν ὄντων ἀνεφώνουν, ἀλλὰ τοῦτον μόνον εἰδότες· Ἐλεγον· Σὺ εἶ ὁ ἅγιος τοῦ Θεοῦ, καὶ ὁ υἱὸς τοῦ Θεοῦ. Καὶ γὰρ καὶ ὅτ' ἡν αἰρεσιν αὐτοῖς ὑποβάλλων (74), πειράζων ἐν τῷ ὄρει, οὐκ ἔλεγεν· Εἰ καὶ σὺ υἱὸς εἶ τοῦ Θεοῦ, ὡς ὄντων ἄλλων· ἀλλ', Εἰ σὺ εἶ ὁ υἱὸς τοῦ Θεοῦ (75), ὡς μόνου ὄντος αὐτοῦ. Ἄλλ' οἱ θαυμαστοὶ, ὥσπερ Ἕλληνας, ἐκπεσόντες τῆς περὶ τοῦ ἐνὸς Θεοῦ ἐνόησας, εἰς πολυθεότητα κατήλθον, οὕτω καὶ οὗτοι, μὴ πιστεύοντες ἕνα εἶναι τὸν τοῦ Πατρὸς Λόγον, εἰς πολλῶν ἐπίνοιαν πεπτώκασι· καὶ τὸν μὲν ὄντως ὄντα Θεὸν καὶ ἀληθινόν (76) Λόγον ἀρνοῦνται, κτίσμα δὲ αὐτὸν καὶ ἐνθυμίσθαι τετολμήκασιν, οὐ βλέποντες ὅσης ἀσεβείας μεστὸν ἐστὶ τὸ φρόνημα. Εἰ γὰρ κτίσμα ἐστὶ, πῶς αὐτὸς τὸν κτισμάτων ἐστὶ

A Patris verbum in quo et cæli firmati sunt²⁴, omniaque prorsus per ipsum facta sunt²⁷; illi novorum dogmatum et commentorum inventores aliud inducunt verbum aliamque fingunt esse sapientiam Patris; illum vero nonnisi cogitatione, rerum scilicet ratione præditarum causa, Verbum sive Rationem et Sapientiam appellari. Verum quæ inde oriantur absurda, profecto non perspiciunt.

14. Si enim nostri causa, Verbum et Sapientia cogitatione dicitur, quidnam ipse fuerit, nunquam utique sunt dicturi. Nam si hæc illum esse testantur Scripturæ, illi vero hæc eadem Dominum esse nolunt; certe ne existere quidem eum manifeste volunt impii Scripturarumve adversarii. Sane fideles id possunt discere tum ex ipsa paternæ voce, tum ex angelis qui illum adorant, tum etiam ex sanctis qui de eo scripsere. Verum illi quandoquidem puram non habent mentem, nec divinos et theologos viros queunt audire, possunt saltem idem ipsum à sui similibus demonibus edoceri, qui nimirum non quasi multi essent filii, sed solum hunc agnoscentes exclamabant: Tu es sanctus Dei et Filius Dei²⁵. Is enim qui hæc hæresim ipsis suggessit, cum eum in monte tentaret, non dixit: Si et tu Filius Dei es, quasi nempe alii essent filii: sed, Si tu es Filius Dei²⁶, utpote quem solum esse constaret. Verum egregii illi viri, non secus ac gentiles qui ab unius Dei notitia aberrantes, in deorum multitudinem sunt delapsi, sic et ipsi, dum unum Patris Verbum nolunt credere, in hunc errorem ceciderunt, multa scilicet esse Verba. Eum itaque qui **225** verè Deus et verum Verbum est negant, ipsumque rem creatam esse audent cogitare; quæ sententia quanta sit impietate plena, omnino non at-

²⁴ Psal. xxxii, 6. ²⁷ Joan. i, 3. ²⁵ Marc. i, 24; Matth. viii, 29. ²⁶ Luc. iv, 3.

(67) Jesuit. Taurin. et Colb. αὐτοῦ φύσει καὶ οὐκ ἐπιγέγονεν ὕστερον. Fragm. αὐτοῦ φύσει καὶ οὐκ ἐπιγέγονεν, etc. Ibid. Seguer. Basil. Gobler. et Felckman. 1, τοῦτο φύσει. Editi et alii, τοῦτω φύσει. Item ibid. Gobler. et Felckm. 1, οὐ γέγονεν ὕστερον ἀλλὰ Πατρός, etc.

(68) Sic Seguer. Jes. Colb. Taurin. et editio Paris. ut et legit Nannius. Alii cum editione Commel. xenῶν. Mox Seguer. Fragm. Gobler. et Felckm. 1, πλασματῶν. At Colb. Taurin. Fr. 1, πλασται. Cæteri et editi, πλαστῶν. Paulo post Colb. Fr. 1, σοφίαν τοῦ Πατρὸς εἶναι, ἐν ᾗ καὶ τοῦτον πεποίηκε, καὶ λοιπὸν κατ' ἐπίνοιαν αὐτὸν διὰ τὰ λογικὰ, etc. Jesuit. vero, Σοφίαν τοῦ Πατρὸς εἶναι, ἐν ᾗ καὶ τοῦτον πεποίηκεναι, καὶ λοιπὸν κατ' ἐπίνοιαν, etc.

(69) Seguer. γενέσθαι καὶ Λόγον. Ibid. Fragm. οὐχ ὁρῶντες ἐκαστου.

(70) Κατ' ἐπίνοιαν deest in Fragmento.

(71) Seguer. Gobler. Felckm. 1, αὐτοὶ δὲ. Ibid. Colb. et Taurin. ταῦτα εἶναι τὸν Κύριον οὐ θέλουσι φανερῶς, οὐδέ, etc. Paulo post οἱ ἄθεοι abest a Gobler. et Felckm. 1, qui et ibidem habent ἐναντίοι εἰσιν.

(72) Sic Seguer. Taurin. Jesuit. et Felckm. 5. At Gobler. Felckm. 1, Colbert. et Fr. 1, αὐτῆς τῆς πατρικῆς. Cæteri et editi, αὐτῆς τῆς τε τῆς, etc. Paulo

post, ἁγίων deest in Jesuit. Colbert. et Taurin. qui mox. τὴν διάνοιαν οὐ θέλουσι καθαρὰν.

(73) Gobler. et Felckm. 1, δύνανται δὲ παρὰ etc. Mox Taurin. Jesuit. Fr. 1, ὁμοίαν αὐτοῖς δαιμόνων. Seguer. ὁμοίαν δαιμόνων αὐτοῖς. Editio Commel. ὁμοίαν αὐτῶν δαιμόνων.

(74) Sic Seguerian. Colbert. Taurin. Jesuit. et Fragmentum, Fr. 1, item habet ὑποβάλλων. Alii et editi. Καὶ γὰρ ὁ τὴν αἰρεσιν αὐτοῖς ὑποβάλλων. Ibid. οὐκ ἔλεγεν legitur in Seguer. Jesuit. Colb. Taurin. Anglican. et Fragment. Editi vero habent οὐκ ἔλεγον, mendose: at utrumque abest a Gobler. et Felckm. 1. Ibid. quæ sequuntur post hæc verba, σὺ εἶ ὁ ἅγιος τοῦ Θεοῦ, usque ad ἀλλ' οἱ θαυμαστοὶ exclusive, desunt in Basilensi.

(75) Sic Seguer. Colbert. Taurin. Jesuit. et Frag. Editi autem et alii, ἀλλ' ὡς μόνου ὄντος αὐτοῦ. εἰ σὺ εἶ ὁ υἱὸς τοῦ Θεοῦ. Mox ἐκπεσόντες abest a Fr. 1, et Taurin. Paulo post Seguer. εἰς πολυθεῖαν κατήλθον.

(76) Fragm. τὸν μὲν ὄντως ὄντα καὶ ἀληθινόν, etc. Seguer. Colbert. Taurin. et Jes. τὸν μὲν ὄντως ὄντα Θεὸν καὶ ἀληθινόν, etc. Editi et alii, τὸν μὲν ὄντως ὄντα Θεὸν ἀληθινόν, etc. Mox Colbert. Taurin. Seguer. Jes. Fr. 1, Gobler. et Felckm. 1, καὶ ἐνθυμίσθαι. Editi et alii, καὶ ἐνθυμίσθαι.

tendunt. Nam si creatus ipse est, quomodo rerum creaturarum opifex est? vel quomodo ipse Filius et Sapientia et Verbum est? Nam Verbum non creatur, sed gignitur; quodque creatum est, non filius est, sed opus. Insuper, si res creatæ per ipsum factæ sunt, ipse autem creatus quoque est: per quem, quæso, factus est? Siquidem necesse est ut res creatæ per aliquem fiant, quemadmodum utique per Verbum factæ sunt, quia scilicet non opus sed Verbum Patris est. Præterea, si sapientia quæ in Patre est, alia est præter Dominum, certe Sapientia in sapientia facta est; ac proinde si Sapientia Dei, Verbum est, sequetur Verbum in verbo factum esse; et rursus, si Verbum Dei, Filius est, Filium in filio factum esse intelligetur.

15. Quomodo ergo Dominus dixit: *Ego in Patre, et Pater in me est*²⁰, cum in Patre sit alius, in quo et ipse Dominus factus est? Qui vero Joannes, illo dimisso, de isto ita loquitur: *Omnia per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil*²¹? Si porro omnia, quæ voluntate sunt facta, per eum facta sunt, quomodo ipse una est e rebus factis? Quomodo item Apostolo dicente: *Propter quem omnia et per quem omnia*²², ipsi non ventur dicere: Non nos propter ipsum, sed ille propter nos factus est? Si enim ita esset, prorsus illi dicendum fuisset: Propter quos factum est Verbum. Cum autem id minime dicat, sed, *propter quem omnia et per quem omnia*, illos hæreticos et sycophantas esse ostendit. Alioqui si aliud in Deo Verbum esse audeant asseverare; cum clara ex Scripturis argumenta nulla ipsis suppetant, saltem unum ejus opus, vel Patris opus aliquod sine hoc Verbo factum indicent, ut aliqua ratione suum commentum defendere posse videantur. Opera quidem veri Verbi omnibus sunt manifesta, adeo ut

A δημιουργός; ἢ πῶς αὐτός ὁ Υἱὸς (77) καὶ Σοφία, καὶ Λόγος; Λόγος γὰρ οὐ κτίσεται, ἀλλὰ γεννᾶται· καὶ τὸ κτίσμα οὐχὶ υἱὸς, ἀλλὰ ποίημα. Καὶ εἰ τὰ κτίσματα (78) δι' αὐτοῦ γέγονε, κτίσμα δὲ ἐστὶ καὶ αὐτός· διὰ τίνος ἄρα καὶ αὐτὸς γέγονεν; Ἀνάγκη γὰρ τὰ ποιήματα διὰ τίνος γίνεσθαι, ὥστερ οὖν καὶ γέγονε διὰ τοῦ Λόγου, ὅτι μὴ αὐτὸς ἦν ποίημα (79), ἀλλὰ Λόγος τοῦ Πατρὸς. Καὶ πάλιν, εἰ ἄλλη ἐστὶν ἡ ἐν τῷ Πατρὶ σοφία παρὰ τὸν Κύριον, καὶ ἡ Σοφία ἐν σοφίᾳ γέγονεν. Εἰ δὲ Σοφία (80) ἐστὶν ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος, εἴη ἂν καὶ ὁ Λόγος ἐν λόγῳ γεγονώς· καὶ εἰ ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ ἐστὶν ὁ Υἱὸς, εἴη ἂν καὶ ὁ Υἱὸς (81) ἐν τῷ υἱῷ ποιηθείς.

B 15. Πῶς τοίνυν ὁ Κύριος εἶπεν· Ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ, καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἐμοί, ὅντος ἐτέρου (82) ἐν τῷ Πατρὶ, ἐν ᾧ καὶ αὐτὸς ὁ Κύριος γέγονε; Πῶς δὲ καὶ ὁ Ἰωάννης, ἀφελὲς ἐκείνων, περὶ τούτου διηγείται λέγων· Πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἓν (83); Εἰ δὲ πάντα τὰ βουλήματι γινόμενα δι' αὐτοῦ γέγονε, πῶς καὶ αὐτὸς εἰς τῶν γενομένων ἐστὶ; Πῶς δὲ καὶ τοῦ Ἀποστόλου λέγοντος, Δι' οὗ τὰ πάντα καὶ δι' οὗ τὰ πάντα, οὗτοι λέγουσιν· Οὐχ ἡμεῖς δι' αὐτὸν, ἀλλ' ἐκεῖνος δι' ἡμᾶς γέγονεν; Ἐδεῖ γὰρ, εἴπερ οὕτως ἦν, εἰπεῖν αὐτὸν (84), Δι' οὗς γέγονεν ὁ Λόγος. Νῦν δὲ μὴ τοῦτο λέγων, ἀλλὰ, δι' οὗ τὰ πάντα καὶ δι' οὗ τὰ πάντα, δείκνυσσι τοῦτους αἰρετικούς καὶ συκοφάντας. Ἄλλως τε, εἰ τε θαρρόμενοι ἄλλον εἶναι Λόγον (85) ἐν τῷ Θεῷ, ἐπεὶ μὴ φανεράς ἔχουσι τὰς ἐκ τῶν Γραφῶν ἀποδείξεις, καὶ ἐν ἔργον αὐτοῦ δείκνυντάσαν, ἡ τοῦ Πατρὸς ἔργον χωρὶς τούτου τοῦ Λόγου γεγονός (86), ἵνα τινὰ δοκῶσι πρόφασιν ἔχειν τῆς ἐαυτῶν ἐπινοίας. Τοῦ μὲν γὰρ ἀληθινοῦ Λόγου πᾶσιν ἐστὶ φανερά τὰ ἔργα, ὡς καὶ ἐξ αὐτῶν αὐτὸν (87) ἀναλόγως θεωρεῖσθαι· ὡς

²⁰ Joan. xiv, 10. ²¹ Joan. i, 3. ²² Hebr. ii, 10.

(77) Jes. Colb. Taurin. ἡ πῶς τὰ μὲν πάντα κτίσματα, αὐτός δὲ Υἱός, etc.

(78) Jes. Colbert. Taurin. Fr. 1, οὐ γέννημα, ἀλλὰ ποίημα. Ἐπειτα εἰ τὰ κτίσματα, etc. Mox Seguer. διὰ τίνος ἄρα καὶ οὗτος γέγονεν, etc.

(79) Colb., Fr. 1, μὴ αὐτός ἐστι ποίημα. Paulo post sic in Fragmento legitur, εἰ ἄλλη ἐστὶ σοφία ἡ ἐν τῷ Πατρὶ σοφία παρὰ τὸν Κύριον.

(80) Seguer. Jes. Colb. Taurin. Gobler. Fr. 1, Felckm. 1 et 5, Ἡ δὲ σοφία.

(81) Jes. et Fr. 1, εἴη ἂν κατ' αὐτοὺς ὁ Υἱός, etc. Colb. et Taurin. εἴη κατ' αὐτούς, etc. Mox Fr. 1, Colb. et Taurin. ὁ Κύριος λέγει· Ἐγὼ, etc.

(82) Jes., Colb., Taurin. et Fr. 1, Ὅντος γὰρ ἐτέρου, etc. lidem mox, ὁ Κύριος γέγονεν, ὡς οἱ Ἀρειανοὶ νομίζουσιν· οὐχ ἂν εἴη αὐτός ἐν τῷ Πατρὶ. Πῶς δὲ καὶ, etc., unde juxta hos mss. is est hujus loci sensus: Cum enim alius sit in Patre, in quo et ipse Dominus factus est, ut putant Ariani: certe ipse in Patre non erit. Qui vero Joannes, etc.

(83) Seguer. οὐδὲν. Gobler. et Felck. 1, οὐδὲ ἐν ὃ γέγονεν. Ibid. Jes. Colb. Taurin. et Fr. 1, Εἰ γὰρ πάντα lid. et Seguer. Gobler. et Felck. 1, πάντα τὰ βουλήματι γινόμενα, et mox, πῶς καὶ αὐτός εἰς. Editi vero et alii, Εἰ δὲ πάντα βουλήματι τὰ γινόμενα... πῶς αὐτός εἰς, etc. Ibid. Jes. Colb. Taurin.

τῶν γεγεννημένων. Item mox lidem et Seguer. Πῶς δὲ καὶ τοῦ, etc. Caeteri autem et editi, πῶς καὶ τοῦ, etc.

(84) Αὐτὸν deest in Fragmento. Paulo post, καὶ δι' οὗ τὰ πάντα absunt a Seguer. Colb. Jes. et Fragn.

(85) Sic Seguer. Colb. Taurin. Jes. et Fragn. At alii et editi, ἄλλον εἶναι τὸν Λόγον. Paulo post Seguer. Colb. Taurin. Jes. Fr. 1, Gobler. et Felck. 1, καὶ ἐν ἔργον. Alii vero et editi, καὶ ἔργον. Ibid. αὐτοῦ abest a Fr. 1.

(86) Sic Seguer. Fragn. Gobler. et Felck. 1, quorum duo postremi mendose habent γεγονός. At Jes. Colb. Taurin. ἡ τοῦ Πατρὸς ἔργα ἃ χωρὶς τοῦ Λόγου γέγονασιν. Fr. 1, ἡ τὰ τοῦ Πατρὸς ἔργα ἃ χωρὶς, etc. Caeteri vero et editi, εἰ τὰ τοῦ Πατρὸς ἔργα χωρὶς τοῦ Λόγου γέγονασιν. Felck. 5, χωρὶς τούτου τοῦ Λόγου. Ibid. Seguer., ἵνα τινὰ δοκῶσι πρόφασιν ἔχειν. Gobler. et Felck. 1, ἵνα τινὰ ἔχειν πρόφασιν δοκῶσι. Jes. Colb. Taurin. et Fr. 1, ἅτινα δοκῶσι πρόφασιν ἔχειν. Item ibid. Seguer. Colb. Taurin. Jes. Fragn. τῆς ἐαυτῶν ἐπινοίας. Felck. 5, τῆς ἐαυτῶν διανοίας. Μάλλον οὖν ἐπινοίας. Editi et alii, τῆς ἐαυτῶν διανοίας. Τοῦ μὲν γὰρ, etc.

(87) Sic mss. et Fragn. At editi αὐτὸν omitunt.

γάρ τὴν κτίσιν ὁρῶντες, διανοούμεθα τὸν ταύτην κτίσαντα Θεόν, οὕτω βλέποντες μηδὲν ἄτακτον ἐν τοῖς γενομένοις, ἀλλὰ πάντα τάξει καὶ προνοίᾳ κινούμενά τε καὶ μένοντα, ἐνθυμούμεθα Λόγον εἶναι τοῦ Θεοῦ (88) τὸν ἐπὶ πάντων ὄντα τε καὶ ἡγεμονεύοντα. Τοῦτο καὶ αἱ θεῖαι Γραφαὶ μαρτυροῦσι, λέγουσαι αὐτόν τε εἶναι τὸν τοῦ Θεοῦ Λόγον, καὶ ὅτι δι' αὐτοῦ τὰ πάντα γέγονε (89), καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἓν. Ἐκείνου δὲ, περὶ οὗ λέγουσιν, οὐδὲν οὔτε ρητόν οὔτε ἔργον ὑπ' αὐτῶν δείκνυται. Καὶ γὰρ καὶ αὐτὸς ὁ Πατήρ (90) λέγων, Οὐτός ἐστιν ὁ Υἱός μου ὁ ἀγαπητός, οὐδένα ἕτερον εἶναι παρ' αὐτὸν σημαίνει.

16. Οὐκοῦν κατὰ τοῦτο καὶ Μανιχαῖοις οἱ θαυμαστοὶ λοιπὸν προσετέθησαν. Καὶ γὰρ κακείνοι μόνον ἄχρις ὁνόματος ἀγαθὸν Θεόν (91) ὀνομάζουσι, καὶ ἔργον μὲν αὐτοῦ οὔτε βλέπομενον οὔτε ἀόρατον δεικνύειν δύνανται· τὸν δὲ ἀληθινὸν καὶ ὁντως ὄντα Θεόν, τὸν ποιητὴν οὐρανοῦ καὶ γῆς, καὶ πάντων τῶν (92) ἀοράτων ἀρνούμενοι, παντελῶς εἰσι μυθολόγοι. Τοῦτο δὲ καὶ οὗτοι πάσχειν μοι δοκοῦσιν οἱ κακώτεροι. Τοῦ γὰρ ἀληθινοῦ Λόγου καὶ μόνου ὄντος ἐν τῷ Πατρὶ τὰ ἔργα βλέπουσι, καὶ τοῦτον μὲν ἀρνοῦνται, ἄλλον δὲ ἑαυτοῖς ἀναπλάττονται (93) Λόγον, ὃν οὔτε ἐξ ἔργων οὔτε ἐξ ἀκοῆς ἀποδεικνύειν δύνανται· εἰ μὴ ἄρα σύνθετον τὸν Θεόν, ὡς ἀνθρωπὸν, λαλοῦντα καὶ ἀμείβοντα τοὺς λόγους (94), καὶ πάλιν οὕτω νοοῦντα καὶ σοφισζόμενον ὀπνοοῦντας μυθολογοῦσιν, οὐχ ὁρῶντες εἰς ὁσὴν ἀλογίαν ταῦτα λέγοντες ἐκπεπτώκασιν. Εἰ μὲν γὰρ ἐπιτυμβαίνοντας ἔχει τοὺς λόγους, πολὺ τοῦτο (95) ἀνθρωπὸν νομίζουσιν· εἰ δὲ καὶ ἐξ αὐτοῦ προφέρονται καὶ λοιπὸν ἀφανίζονται· μεζόνως ἀσεβοῦσιν, ὅτι τὰ ἐκ τοῦ ὄντος, εἰς τὸ μὴ εἶναι ἀναλίσκουσιν. Εἰ γὰρ ὅπως γεννᾷ αὐτὸν ὀπνοοῦσι (96), βέλτιόν ἐστι καὶ εὐσεβέστερον λέγειν ἐνὸς εἶναι Λόγου γεννήτορα τὸν Θεόν, ὅς ἐστι τὸ πλῆρωμα (97) τῆς θεότητος αὐτοῦ, ἐν ᾧ καὶ οἱ θεῶστροι τῆς γνώσεως πάσης εἰσιν ἀπόκρυφοι, καὶ

²² Matth. xvii, 5.

(88) Seguer. εἶναι Θεοῦ. Mox Seguer. Colb. Taurin. Fr. 1, Jes. et Fragn. καὶ αἱ Γραφαὶ μαρτυροῦσι, etc.

(89) Sic Seguer. Gobler. et Felck. 1. At alii et editi, ἐγένετο. Mox pro ἐγένετο, ut habent Seguer. Taurin. Fr. 1, Jes. et Fragmentum; in editione Commel. et aliis legitur γέγονε. Mox Colb. et Taurin. ἔργον ὑπ' αὐτοῦ δείκνυται.

(90) Seguer. Jes. Colb. Taurin. Fr. 1, καὶ γὰρ αὐτός ἐστιν ὁ λέγων, οὗτος, etc. Ibid. Seguer. Jes. Fr. 1, Colb. Taurin. et Fragn. ὁ Υἱός μου. Editi vero et alii μου omitunt. Mox Fragn. οὐδένα δὲ ἕτερον, etc. Jes., οὐδὲν ἕτερον. Mox Seguer. Colb. Taurin. Jes. Fragn. κατὰ τοῦτο καὶ Μανιχαῖοις, etc. Editi vero et alii καὶ omitunt. Ibid. οἱ θαυμαστοὶ deest in Jes., Fr. 1, Colb. et Taurin.

(91) Jes. Colb. Taurin. et Fr. 1, ἀγαθὸν τινα Θεόν. Mox Seguer. Colb. Taurin. Jes. et Fragn. καὶ ἔργον μὲν αὐτοῦ. At in editis et aliis μὲν omititur. Mox Jes. Colb. Taurin. et Fr. ἀποδεικνύειν.

(92) Sic mss. et Fragn. At in editis, τῶν deest. Ibid. Jes. Taurin. Colb. et Fr. 1, πάντων τῶν ποιημάτων. Item ibid. Seguer., ἀρνούμενοι παντελῶς, εἰσι μυθολόγοι. Alii cum editis, ἀρνούμενοι παντελῶς, εἰσι μυθολόγοι.

ex his ipse convenienter conspiciatur. Ut enim res creatas intuentes, harum creatorem intelligimus Deum: ita cum in rebus factis nihil inordinatum, sed omnia certo ordine et providentia moveri et servari cernimus; recte inde colligimus esse Dei Verbum, quod omnibus præsist et dominetur. Verum id, etiam Scripturæ divinæ testantur, quæ asserunt ipsum esse Dei Verbum, omniaque per ipsum facta esse, et sine illo nihil esse factum. Illius autem verbi, de quo illi loquuntur, nullum sane vel dictum vel factum possunt ostendere. Etenim ipse **226** Pater qui dicit: *Hic est Filius meus dilectus*²², nullum alium præter eum esse significat.

16. Hinc ergo etiam cum Manichæis jam consociantur egregii isti viri. Illi enim nomine tenes Deum bonum appellant, nullumque ejus opus sive aspectabile sive non aspectabile possunt commonstrare. Cum autem verum vereque existentem Deum, cæli et terræ, omniumque rerum invisibilium effectorem negant, nihil nisi meras narrant fabulas. Idem profecto maleficis istis accidere mihi videtur. Nam licet veri Verbi, quod et unum est in Patre, opera videant, ipsum nihilominus negant, aliudque verbum sibi ipsis flagant, quod neque ex factis neque ex auditione demonstrare queunt; nisi forte Deum concipiant compositum, qui more hominum loquatur, prioresque sermones immutet; quem quidem si ita cogitantem et intelligentem suspicentur, vere fingunt commenta, nec animadvertunt quantum hæc a ratione sint aliena. Si enim succedentia sibi verba habeat, næ eum plane hominem arbitrantur. Quod si præterea ex ipso verba proferant, ac postea evanescent; eo major illorum est impietas, qui nempe ea, quæ sunt ex illo qui est, in nihilum resolvant. Nam si omnino existimant a Deo gigni Verbum: melius et religiosius est Deum dicere unius Verbi esse genitorem, quod et ejus divinitatis plenitudo est, et in quo thesauri

(93) Sic Fragmentum. At editi et alii, ἀναπλάττοντες. Ibid. Fragn. Seguer. Taurin. Colb. et Jesuit. ὃν οὕτως, etc. Alii vero et editi, ὃν omitunt. Mox Fragn. δείκνυται δύνανται.

(94) Sic Fragn. Seguer. Taurin. Colb. Fr. 1, Jes. Gobler. et Fel. 1. In Basil. scriptum quoque erat, νοοῦντα, sed deletum est. Alii vero et editi, τοὺς λόγους τοὺς προτέρους, καὶ πάλιν οὕτω σοφισζόμενον ὀπνοοῦντας. Ibid. Seguer. Fragn. Anglic. Gobler. Fel. 1 et 5, Jes. Taurin. Colb. et Fr. 1, μυθολογοῦσιν, οὐχ ὁρῶντες, etc., ut jacet in contextu. At alii et editi, εἰς ἐναντιολογίαν ταῦτα λέγοντες ἐκπεπτώκασι. Jes. Fr. 1, ibidem pro ὀπνοοῦντας, mendose habent οὐ νοοῦντας.

(95) Sic Seguer. Colb. Taurin. Jes. et Fragn. At Anglic. Fr. 1, Fel. 5, πολὺ τοῦτο. Ibid. Jes. Colb. Taurin. pro ἀνθρωπὸν, habent ἄνουν, cum hac nota in textum inserta hoc modo, πολὺ τοῦτον ἀνθρωπὸν, οἶμαι, ὡς ἄνουν ὀφείλει γράφεσθαι, ἢ ἡ οὕτως· πολὺ τοῦτον ἄνουν νομίζουσι. Mox Fr. 1, ἀφανίζουσιν, ὡς οἱ τῶν ἀνθρώπων, μεζόνως ἀσεβοῦσιν. Jes. Colb. Taur. ibid. mendose, εὐσεβοῦσιν. Hæc porro, πολὺ τοῦτον, etc., usque ad ἀφανίζονται inclusive desunt in Gobler. et Felck. 1.

(96) Seguer., αὐτὸν γεννᾷ αὐτόν, etc.

(97) Taurin. Colbert. Fr. 1, ὅς ἐστι καὶ τὸ πλῆ-

omnis cognitionis sunt absconditi, idemque dicere
sicut esse et existere cum suo Patre, per quod et
omnia facta sunt; quam Deum multorum nusquam
apparentium Patrem esse opinari, vel eum, qui
satura simplex est, tanquam ex multis compositum,
hominum similem variumque comminisci. Præterea
cum dicat Apostolus: *Christus Dei virtus et Dei
sapientia*²²; illi cum aliis multis virtutibus una
annumerant; quodque peius est, illum scelerati
cum eruca et aliis bestiis, quas ad homines pu-
niendos ipse misit, non verentur comparare. In-
super cum Dominus dicat: *Nemo cognoscit Patrem,
nisi Filius*²³; et iterum, *Non quod Patrem quis vi-
dit, nisi qui est a Patre*²⁴; qui fieri potest, ut illi
Dei hostes non censeantur, qui dicunt Patrem a
Filio perfecte nec videri nec cognosci? Nam si
Dominus dicit: *Quemadmodum cognoscit me Pater,
et ego cognosco Patrem*²⁵; si nec ipse Pater Fi-
lium ex parte duntaxat cognoscit; annon illi in-
sani sunt habendi, cum effluunt Patrem non plene,
sed ex parte a Filio cognosci? Deinde si existendi
principium habet Filius: si item omnia sui ortus
initium habent; quid primum exstiterit dicant.
Verum nihil profecto est quod queant dicere: nec
tale Verbi **227** initium indicare possunt improbi
veteratores. Siquidem verus et proprius ipse est
Patris fetus, et *In principio erat Verbum, et Verbum
erat apud Deum, et Deus erat Verbum*²⁶. Nam quod
aliud Filium suam ipsius naturam nescire, re-
sponsione sane indignum est, sed satis fuerit eos
insanæ condeannare. Num enim seipsam non novit
Verbum, quod Patris sui que ipsius cognitionem
omnibus imperiit, illosque reprehendit qui ipsos
non cognoscunt?

17. At scriptum est, inquit, *Dominus creavit
me initium viarum suarum in opera sua*²⁷. Inerudi-
titi sane vereque stupidi! Scilicet servus quoque
in Scripturis et ancillæ filius, et agnus et ovis di-

τούτον λέγειν εἶναι τε καὶ συνυπάρχειν τῷ ἑαυτοῦ
Πατρὶ, δι' οὗ καὶ τὰ πάντα γέγονεν· ἡ πολλὴν μὲν
φαινομένην Πατέρα νομίζουσιν (98) τὸν Θεόν, ἡ ὡς ἐκ
πολλῶν συγκαίμενον, ὡς ἀνθρωποπαθεῖ καὶ ποικίλον,
τὸν ἀπλοῦν ὄντα τῇ φύσει φαντάζεσθαι. Εἴτα τοῦ
Ἀποστόλου λέγοντος· Χριστὸς Θεοῦ δυνάμις καὶ
Θεοῦ σοφία, οὗτοι ταῖς πολλαῖς (99) δυνάμεσιν ἕνα
καὶ τοῦτον συναριθμοῦσι, καὶ τὸ γε χεῖριστον, ὅτι τῇ
κάμῃ καὶ τοῖς ἄλλοις ἀλόγοις, τοῖς δι' ἐπιτιμίαν
πεμπομένοις δι' αὐτοῦ (1), παραβάλλουσιν αὐτὸν οἱ
παράνομοι. Εἴτα, τοῦ Κυρίου λέγοντος· Οὐδεὶς
ἐπιγινώσκει τὸν Πατέρα εἰ μὴ ὁ Υἱός, καὶ πάλιν,
Οὐχ ὅτι τὸν Πατέρα τις ἐώρακεν εἰ μὴ ὁ ὢν παρὰ
τοῦ Πατρὸς· πῶς οὐκ ἀληθῶς εἰσιν οὗτοι θεολόγοι,
λέγοντες μὴτε δρᾶσθαι μὴτε ἐπιγινώσκεισθαι τὸν Πα-
τέρα παρὰ τοῦ Υἱοῦ τελείως; Εἰ γὰρ ὁ Κύριος λέ-
γει, *Καθὼς γινώσκει με ὁ Πατήρ, καὶ ἡ γινώσκω
τὸν Πατέρα*· οὐκ ἐκ μέρους δὲ γινώσκει ὁ Πατήρ
τὸν Υἱόν· πῶς οὐκ μαλινονταί φλαυροῦντες, ὅτι ἐκ
μέρους καὶ οὐ πλήρως γινώσκει ὁ Υἱὸς τὸν Πα-
τέρα (2); Εἴτα εἰ ἀρχὴν ἔχει ὁ Υἱὸς εἰς τὸ εἶναι,
ἀρχὴν δὲ ἔχει καὶ τὰ πάντα εἰς τὸ γεγενῆσθαι· τί
τίσος ἐστὶ πρῶτον, λεγέτωσαν. Ἄλλ' οὔτε τι εἰπεῖν
ἔχουσιν, οὔτε τοῦ Λόγου τοιαύτην ἀρχὴν δεικνύσιν
δύνανται οἱ πανοῦργοι. Τοῦ γὰρ Πατρὸς ἐστιν ἀλη-
θινὴν καὶ ἴδιον αὐτοῦ γέννημα (3), καὶ Ἐν ἀρχῇ ἦν
ὁ Λόγος, καὶ ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν, καὶ Θεὸς
ἦν ὁ Λόγος. Περὶ γὰρ τοῦ λέγειν αὐτοὺς μὴ εἰδέναι
τὸν Υἱὸν τὴν ἑαυτοῦ οὐσίαν περιττόν ἐστιν ἀποκρί-
νασθαι, εἰ μὴ μόνον μανίας (4) αὐτῶν καταγινώ-
σκειν, εἰ γε αὐτὸν οὐκ εἶδεν ὁ Λόγος, ὁ τοῖς πᾶσι τὴν
γῶσιν τὴν περὶ τοῦ Πατρὸς καὶ ἑαυτοῦ χαριζόμενος,
καὶ μεμψόμενος τοὺς μὴ (5) γινώσκοντας ἑαυτούς.

17. Ἀλλὰ γέγραπται, φασί· Κύριος ἔκτισέ με
ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ εἰς ἔργα αὐτοῦ· ἀπαίδευτοι καὶ
τὰς φρένας ἐμβεδροντημένοι! Καὶ δούλος (6) ἐν ταῖς
Γραφαῖς ἐλέγχθη, καὶ παιδίσκης υἱός, καὶ ἀρνίον καὶ

²² I Cor. i, 24. ²³ Matth. xi, 27. ²⁴ Joan. vi, 46. ²⁵ Joan. x, 15. ²⁶ Joan. i, 1. ²⁷ Prov. viii, 22.

ρωμα. Mox Seguer. Θεσαυροὶ τῆς γνώσεως πάσης
εἰσιν ἀπόκρυφοι. Jesuit. Colbert. Taurin. Θεσαυροὶ
τῆς γνώσεως πᾶσιν εἰσιν ἀπόκρυφοι. In Fragm. deest
ἀπόκρυφοι. Ibid. Seguer. Jes. Colb. Taurin. Fr. 1,
et Fragm. λέγειν εἶναι τε καὶ συνυπάρχειν. Alii et
editi, εἶναι λέγειν καὶ συνυπάρχειν.

(98) Jes. Taurin. Colb. et Fr. 1, ὀνομάζουσιν. Ibid.
Seguer. Colb. Taurin. Jes. et Fragm. ἡ ὡς ἐκ
πολλῶν. Editi et alii ἡ omittunt. Ibid. Fragm.
Colb. Taurin. Jes. et Fr. 1, συγκαίμενον ἀνθρω-
ποπαθεῖ.

(99) Seguer. Gobler. Fel. 1 et 5, οὗτοι τῇ κάμῃ
καὶ ταῖς πολλαῖς, etc., qui iidem paulo post, τῇ
κάμῃ omittunt.

(1) Sic Seguer. Fragm. Jes. Taurin. Colb. Fr. 1,
Gobler. Felc. 1 et 5. At alii et editi, πεμπομένοις
ζώας δι' αὐτοῦ. Mox, pro εἴτα, Gobler. et Felc. 1
habent καὶ. Ibid., pro ἐπιγινώσκει, Seguer. Colb.
Taurin. et Fragm. γινώσκει.

(2) Sic Seguer. Fragm. Gobler. et Felc. 1. At
editi, πλήρως ὁ Υἱὸς γινώσκει τὸν Πατέρα· εἴτα εἰ
ἀρχὴν ἔχει εἰς τὸ εἶναι ὁ Υἱός. Ibid. Seguer. Jes.
Gobler. et Felc. 1, Ἀρχὴν δὲ ἔχει καὶ τὰ πάντα εἰς

τὸ γεγενῆσθαι. Editi vero et alii, ἀρχὴν τε ἔχει καὶ
τὰ πάντα εἰς τὸ γενέσθαι. Jes. Colb. et Taurin.
istam hunc locum sic habent: Καὶ οὐ πλήρως ὁ
Υἱός, ἀρχὴν δὲ ἔχει καὶ τὰ πάντα εἰς τὸ γεγενῆσθαι,
εἰ γινώσκει τὸν Πατέρα; Εἴτα ἀρχὴν ἔχει εἰς τὸ
εἶναι ὁ Υἱός, τίσος ἐστὶ πρῶτον, etc. Fr. 1 habet item
τίσος ἐστὶ πρῶτον, τί οὐκ εἶδεν.

(3) Sic Seguer. Fragm. Jesuit., Colbert. Tan-
rin. et Fr. 1. At alii et editi, ἰδίον. Ibid. Jes. ἴδιον
γέννημα. Mox omnes mss. et Fragm. καὶ ὁ Λόγος.
At editi, καὶ Λόγος. Item ibid. καὶ Θεὸς ἦν ὁ Λό-
γος desunt in Fragm.

(4) Colb. et Taurin. Fr. 1, ἡ μόνον μανίας. Ibid.
Seguer. αὐτὸν, mendose. Item ibid. Jes. Colb.
Taur. et Fr. 1, εἰ γε αὐτόν. etc. Editi et alii, εἰ
αὐτόν.

(5) Jes. Colbert. Taurin. Fr. 1, χαριζόμενος,
μεμψόμενος δὲ τοὺς μὴ, etc. Ibid. mss. et Fragm.
habent ἑαυτούς. Editi vero, αὐτόν. Item ibid. Se-
guer. Jes. Colb. Taurin. Fr. 1 et Fragm. γέγρα-
πται, φασί, etc. Fr. 1, Colb. Taurin. ὁ Κύριος.
Caeteri et editi, γέγραπται, φασίν· Κύριος, etc.
(6) Fragm. εἰ καὶ δούλος.

πρόβατον, καὶ ὅτι χαροπίακε, καὶ ἐδίησε, καὶ ἐτυπύθη, καὶ πέπονθεν. Ἀλλ' ἔχει τὴν πρόφασιν καὶ τὸ αἴτιον εὐλογον (7) ἔγγυς τὰ τοιαῦτα πάλιν ἐκ τῶν Γραφῶν σημαινόμενα. Ἔστι (8) δὲ τοῦτο, διότι ἀνθρώπου καὶ γῆς ἀνθρώπου γέγονε, λαβὼν τὴν τοῦ δούλου μορφήν, ἥτις ἦν ἡ ἀνθρωπίνη σὰρξ. Ὁ γὰρ Λόγος, φησὶν ὁ Ἰωάννης (9), σὰρξ ἐγένετο. Εἰ δὲ ἄνθρωπος γέγονεν, οὐ δὲ (10) τινος ἐπὶ ταῖς τοιαύταις φωναῖς σκανδαλίζεσθαι· ἀνθρώπου γὰρ ἰσὺν ἔστι τὸ (11) κτίζεσθαι, τὸ γίνεσθαι, τὸ κλάττεσθαι, τὸ κοπιᾶν, τὸ πάσχειν, τὸ ἀποθνήσκειν, τὸ ἐκ νεκρῶν ἐγείρεσθαι. Καὶ ὥσπερ Λόγος ὢν καὶ σοφία τοῦ Πατρὸς, ἔχει πάντα τὰ τοῦ Πατρὸς (12), τὸ αἰδίον, τὸ ἀτρέπτον, τὸ κατὰ πάντα καὶ ἐν πανί ὁμοιον, τὸ μὴ πρότερον καὶ ὕστερον, ἀλλὰ τὸ συνυπάρχειν (13) τῷ Πατρὶ, καὶ αὐτὸ τὸ τῆς θεότητος εἶδος αὐτὸν εἶναι, καὶ τὸ δημιουργεῖν (14), καὶ τὸ μὴ κτίζεσθαι· ὁμοιος γὰρ ὢν κατὰ τὴν οὐσίαν τοῦ Πατρὸς, οὐκ ἂν εἴη κτιστός, ἀλλὰ κτίστης (15), ὡς αὐτὸς εἰρηκεν· Ὁ Πατὴρ μου ὥς ἄρτι ἐργάζεται, καὶ ἐγὼ ἐργάζομαι· οὕτως ἄνθρωπος (16) γεγὼνός, καὶ σὰρκα φορέσας, ἐξ ἀνάγκης κτίζεσθαι λέγεται καὶ ποιεῖσθαι, καὶ πάντα τὰ τῆς σαρκὸς ἴδια, καὶ οὗτοι (17), ὡς Ἰουδαῖοι κάπηλοι, τὸν οἶνον μίσγωνιν ὕδατι, ταπεινῶντες τὸν Λόγον, καὶ τὴν θεότητα αὐτοῦ ταῖς τῶν γεννητῶν (18) ἐννοίαις ὑποβάλλοντες. Διὰ τοῦτο γὰρ εἰκότως καὶ δικαίως οἱ μὲν Πατέρες ἡγανάκτησαν, καὶ ἀνεβημάτισαν τὴν ἀσεβειοτάτην ταύτην (19) αἵρεσιν, οὗτοι δὲ ὡς εὐελεγκτον καὶ πανταχόθεν ὁδὸν σαθρὰν φοδοῦνται καὶ χρύπτουσι. Καὶ γὰρ βραχία μὲν (20) ταῦτα πρὸς καταγνώσιν αὐτῶν ἡμεῖς ἐγράψαμεν· ἐὰν δὲ τις θελήσῃ πλατυτέρῳ τῷ κατ' αὐτῶν ἐλέγχῳ χρῆσασθαι, εὐρήσει τὴν αἵρεσιν ταύτην· Ἐλλήνων μὲν οὐ μακρὰν, τῶν δὲ Ἰουδαίων αἵρεσεων ἐσχάτην καὶ τραγίαν (21) ευχαρίνουσαν. Ἐκείναι μὲν γὰρ ἡ περὶ τὸ σῶμα καὶ τὴν ἐνανθρώπησιν

* Joan. 1, 14. " Joan. v, 17. " Isa. 1, 22.

(7) Sic Seguer. Fragm. Taurin. et Jesuit. At alii et editi, εὐλογον.

(8) Sic Jes. Colb. Taurin. et Fr. 1, et Fragm. Ibid. Fragm., ὅτι. Jesuit. Colb. Taurin. et Fr. 1, διότι. Alii et editi, σημαινόμενά ἐστι, διότι ἄνθρωπος. In editis et Jes. et Taurin. est punctum ante ἔγγυς. Ibid. Gobler. et Felek. 1, ἀνθρώπος υἱὸς ἀνθρώπου.

(9) Sic Seguer. Fragm. Jes. Taurin. Colb. et Fr. 1. At editi et alii omittunt, ὁ Ἰωάννης.

(10) Seguer. Gobler. et Felek. 1, οὐ γὰρ. Ibid. Fr. 1, τίνα.

(11) Sic τὸ ἰδίον et in sequentibus scribitur in Seg. Fragm. Jesuit. Colb. Taurin. Fr. 1, Gobler. et Felek. 1. In aliis vero et editione Commel. τῷ, sed mendose. Ibid., πάσχειν habent Seguer. Fragm. Jes. Taurin. Colb. Basil. Anglic. et Felek. 1 et 2, legitur Nannius. In aliis et editis deest. Item ibidem Seguer. Jesuit. Colbert. Taurin. Fr. 1, Fragm. Gobler. et Felek. 1, habent γίνεσθαι. Editi et alii, γενέσθαι. Seguer. Colb. Taurin. ibid., ἀποθνήσκειν καὶ ἐκ νεκρῶν. Idem ibid. ut et Fragu. Jes. Fr. 1, Basil. Anglic. Gobler. Felek. 1 et 5, Colb. Taurin., ἐγείρεσθαι. Editi et alii, ἐγείρεσθαι.

(12) Ἐχει πάντα τὰ τοῦ Πατρὸς desunt in Fragmento.

PATROL. GR. XXV.

A ctius est, ut et laborasse, sitiuisse, vapulasse et passus esse: sed hæc quæ ex Scripturis memorantur, non sine causa aut ratione dici liquido constat, quia scilicet homo et Filius hominis factus est, formaervi accepta, quæ est humana caro. Verbum enim, inquit Joannēs, caro factum est. Quod si homo factus est, nemo hujusmodi vocibus offendi debet: aliquid enim hominis proprium est creari, nasci, formari, laborare, pati, mori, et a mortuis excitari. Ac quemadmodum ut Verbum et sapientia Patris, omnia quæ sunt Patris habet, nempe eternitatem, immutabilitatem, perfectissimamque cum illo secundum omnia et in omnibus similitudinem; ita ut nihil prius vel posterius in illo sit, sed una cum Patre existat, eademque ipse sit divinitatis forma, et vi efficiendi pariter præditus, nec denique creari possit: nam cum Patris secundum naturam sit similis, non creatus sed creator est, ut ipse dixit: Pater meus usque ad hoc tempus operatur; et ego operor: ita plane homo factus et carne indutus, necessario et creari et fieri dicitur, ut et cætera quæ ad carnem proprie pertinent, etiam isti vinum cum aqua, ut Judaici canones, commisceant, cum Verbum deprimunt, et ejus divinitatem notionibus rerum factarum subiciunt. Idcirco enim jure et merito indignati Patres implissimæ hæresi anathema dixere, quæ illi quia refutata faciliem et futilem undique esse sentiunt, timent et dissimulant. Namque nos quidem hæc pauca ad illos confutandos scripsimus; si cui vero eosdem placuerit copiosius refellere, istam hæresim a gentilibus non procul abesse, aliarumque hæresum extremam et faciem esse reperiet. Illæ scilicet varie errant vel circa corpus et humanam naturam a Domino assumptam, cum aliæ alia mendacia proferunt, vel cum Dominum advenisse penitus negant, qui

(13) Seguer. Gobler. Felek. 1, ἀλλὰ καὶ τὸ συνυπάρχειν. Mox Seguer. Colb. Taurin. et Jes., καὶ αὐτὸ τὸ τῆς θεότητος, etc. In aliis τὸ deest.

(14) Jes. Colb. Taurin. et Fr. 1, δημιουργεῖν. Mox Seguer. Colb. Taurin. et Jes., ὢν καὶ κατὰ τὴν οὐσίαν. Illæ autem voces, κατὰ τὴν οὐσίαν, desunt in Fragmento.

(15) Sic Seguer. Fragm. Jes. Colb. Taurin. et Fr. 1. Cæteri vero et editi, ἀλλὰ καὶ κτίστης.

(16) Colb. Taurin. Fr. 1, οὕτως ὁ αὐτὸς ἄνθρωπος. Ibid. Seguer. Jes. Colb. Taurin. et Fr., γεγὼνός καὶ σὰρκα φορέσας. Alii et editi καὶ omittunt. Ibid. Colb. et Taurin., ἐξ ἀνάγκης καὶ κτίζεσθαι.

(17) Jes. Colb. Taurin. et Fr. 1, τὰ ἴδια τῆς σαρκὸς ὑπομένειν, καὶ οὗτοι, etc. Mox Jes. Colb. Taurin., σμίγωνιν. Gobler. Felek. 1 et 5, σμίγουσιν. Seguer. et Fragu., μίγουσιν.

(18) Anglic. Colb. Taurin. et Felek. 5, γεννητῶν.

(19) Ταύτην abest a Gobler. et Felek. 1.

(20) Basil., καὶ βραχία μὲν. Felek. 5, pro μὲν, habet μετὰ, et paulo post αὐτοῖς pro αὐτῶν.

(21) Seguer. Fragm. Colb. Taurin. Fr. 1, et Jesuit., τρύγα. Mox Seguer. Colb. Taurin. Fragu. Jesuit. Fr. 1, Felek. 5, καὶ τὴν ἐνανθρώπησιν, ut et legit Nannius. Editi et alii, ἡ τὴν ἐνανθρώπησιν. Ibid. Felek. 5, ὡς οἱ Ἰουδαῖοι.

quidem error fuit Judaeorum. Hæc autem sola, mæ-
 jori 228 incitata furore, ausa est ipsam etiam
 divinitatem aggredi, quatenus nempe contendi
 Verbum omnino non fuisse, nec Deum semper fuisse
 Patrem; quocirca non immerito quis dixerit ad-
 versus eos scriptum esse hunc psalmum: *Dixit in-
 sciens in corde suo: Non est Deus: corrupti sunt ei
 abominabiles facti sunt in studiis suis* 229. *διεφθόρησαν καὶ ἐβδελύχθησαν ἐν τοῖς ἐπιτηδεύμασιν αὐτῶν.*

18. Atqui, inquit, valemus et possumus iu-
 laciis defendere nostram hæresim. Vnum melius
 ipsi se defenderent, si non quodam artificio nec
 profanis sophismatis, sed simplici fide eam possent
 propugnare. Itaque, si hanc ecclesiasticam esse con-
 fidunt et existimant, suam sententiam aperte de-
 clarent. Nemo enim accensam lucernam sub modio
 ponit, sed supra candelabrum, ut omnibus venien-
 tibus luceat 230. Si ergo suam illi hæresim tueri
 possunt, scribant quæ supra allata sunt, suamque
 hæresim nudam omnibus, tanquam lucernam, ex-
 hibebant: Alexandrum beatæ memoriæ episcopum
 aperte criminantur, Arium ea dicentem ejecisse
 injusto: conquerantur de Nicæna synodo, quæ, im-
 pietate rejecta, piæ substituit et edidit fidem. Ve-
 rum id eos non facturos pro certo habeo. Nec
 enim adeo sunt ignari malorum quæ commenti
 sunt et aspergere nituntur: sed probe sciunt, licet
 initio simpliciores vano surripuerint artificio, suam
 tamen sententiam illico tanquam impiorum lumen,
 extinguendam, seque ubique velut veritatis hostes
 ignominia esse notandos. Hinc est igitur quod illi,
 qui stulte agunt omnia, et ut stulti loquuntur, in
 eo tantum se prudenter, ut filii sæculi, gerant,
 quod submodum lucernam abscondant suam 231, ut
 apperere existimetur, et ne, si appareret, cognita
 et reprobanda exstingueretur. Namque ipse Arius
 dux hujusce hæresis, et Eusebii socius, Eusebia-
 norum opera a beatæ memoriæ Constantino Au-

τοῦ Κυρίου πλανῶνται, αἱ μὲν οὕτως, αἱ δὲ ἐκείνως
 καταφευδόμεναι, ἡ μηδὲν ἐπιβελήματα τὸν Κύ-
 ριον, ὡς Ἰουδαῖοι νομίζοντες ἐπλανήθησαν· αὕτη δὲ
 μόνη μανικώτερον εἰς αὐτὴν τὴν θεότητα (22) κατα-
 τετόλμηκε, λέγουσα μηδὲν εἶναι τὸν Λόγον, μηδὲ
 τὸν Πατέρα ἀπὸ Πατέρα εἶναι. Ὅθεν εὐλόγως ἐν τις
 κατ' αὐτῶν ἐκείνων (23) εἶποι γεγράφθαι τὸν ψαλμὸν·
Εἴπεν ἄφρων ἐν καρδίᾳ αὐτοῦ, Οὐκ ἔστι Θεός·

18. Ἀλλὰ καὶ ἰσχύομεν, πασι (24), καὶ δυνάμεθα
 ταῖς πανουργίαις προστεῖναι τῆς αἵρέσεως. Βέλτερον
 δ' ἂν γένοιτο αὐτῶν ἡ ἀπολογία, ἐὰν μὴ τέχνη σιν
 μηδὲ σοφίσματα Ἑλληνικοῖς, ἀλλ' ἀπλῆ ἤ τι πῶς
 ταύτης προστεῖναι δύνανται. Οὐκοῦν εἰ τεθαβήκασι
 καὶ γινώσκουσιν ἐκκλησιαστικὴν εἶναι ταύτην, λεγέ-
 τωσαν φανερώς τὸ φρόνημα· οὐδεὶς γὰρ ἄφας λόγον
 εἶθυσιν αὐτὸν (25) ὑπὸ τὸν μόδιον, ἀλλ' ἐπὶ τὴν λυ-
 χνίαν, καὶ λάμπει πᾶσι τοῖς εἰσερχομένοις. Εἰ τοίνυν
 καὶ οὗτοι προστεῖναι δύνανται, γραψάτωσαν τὰ προ-
 ειρημένα, καὶ δειξάτωσαν πᾶσιν, ὡς λόγον (26), γυ-
 μνήν τὴν ἐαυτῶν αἵρεσιν φανερώς τε καὶ κατηγορεῖ-
 τωσαν Ἀλεξάνδρου τοῦ μακαρίτου (27) ἐπισκόπου,
 ὡς ἀδικῶς ἐκβαλόντος τὸν Ἀρειὸν λέγοντα ταῦτα, καὶ
 μεμπέσθωσαν τὴν ἐν Νικαίᾳ σύνοδον, ἀντὶ τῆς ἀσε-
 βείας ὑπομνήσασαν καὶ γράψασαν τὴν εὐσεβῆ πίστιν.
 Ἀλλ' οὐ ποιήσουσιν, εὖ οἶδα, ὅτι οὐχ οὕτως εἰσιν
 ἀγνώτες (28) ὧν ἐπλάσαντο καὶ φιλονεικοῦσιν ἐπι-
 σπεῖραι κακῶν· ἀλλὰ καὶ μάλα γινώσκουσιν, ὅτι,
 καὶ κατὰ τὴν ἀρχὴν τοὺς ἀκαρεῖς διὰ κενῆς (29)
 ἀπάτης ὑφαρπάσσωσιν, ἀλλ' εὐθὺς ἡ ἐνοία αὐτῶν ὡς
 φῶς ἀσεβῶν (30) σθένεται, καὶ στηλιτεύονται παν-
 ταχοῦ, ὡς τῆς ἀληθείας ἐχθροί. Διὰ τοῦτο γοῦν (31)
 πάντα μωρῶς ποιοῦντες, καὶ ὡς μωροὶ λαλοῦντες,
 τοῦτο μόνον, ὡς υἱοὶ τοῦ αἰῶνος ὄντες τοῦτου, φρονί-
 μως παποιήκασι, κρύπτοντες ὑπὸ τὸν μόδιον τὸν ἐαυ-
 τῶν λόγον, ἵνα νομίζεται φαίμεν, καὶ μὴ φαινόμε-
 νος ἀποσβεσθὴ καταγινωσκόμενος. Καὶ γὰρ καὶ αὐ-
 τὸς Ἀρειὸς (32) ὁ τῆς μὲν αἵρέσεως ἑαρχος, Εὐ-

229 Psal. LII, 1, 2. 230 Matth. v, 15. 231 Luc. XVI, 8.

(22) Sic Seguer. Fragn. Jesuit. Colb. Taurin. Fr. 1, Gobler. Felckm. 1 et 5. Editi vero et alii, αὐτὴν θεότητα. Ibid. Seguer. Gobler. Felck. 1, κατατετόλμηκε. Alii et editi, τετόλμηκε. Mox Jesuit., Taurin. Colbert. Fr. 1, et Fragn., μηδὲ τὸν Πατέρα ἀπὸ Πατέρα. At alii et editi, τὸν Θεὸν Πατέρα εἶναι. Ὅθεν, etc.

(23) Seguer., ἐκείνων. Mox, post οὐκ ἔστι Θεός, desinit Fragmentum.

(24) Seguer., Ἀλλ' ἰσχύομεν, πασι. Paulo post Goblerian. et Felck. 1, βέλτερον δ' ἂν γένοιτο, etc. Infra Jesuit. Colb. Taurin. et Fr. 1, προστεῖναι δύνανται.

(25) Sic Seguer. Colb. Taurin. Jesuit. Gobler. et Felckm. 1. At alii et editi αὐτόν omitunt.

(26) Sic Seguer. Taurin. Jesuit. Fr. 1, Anglie. At Gobler. Felck. 1 et 5, δειξάτωσαν πρῶτον, ὡς λόγον. Editi, δειξάτωσαν πρῶτον εἰς λόγον. Ibid. Seguer. Jesuit. Colbert. Taurin. Fr. 1, Gobler. Felck. 1 et 5, γυμνήν τὴν ἐαυτῶν. Alii vero et editi γυμνήν omitunt. Item Ibid. Seguer. et Jesuit., φανερώς τε

καὶ κατηγορεῖτωσαν. At in aliis et editis καὶ deest.

(27) Sic Seguer. Jesuit. Colb. et Fr. 1. At Taur., μακαρίου. Editi et alii, μακαριωτάτου.

(28) Sic Seguer. Taurin. et Jesuit. At alii et editi, ἀγνοῦντες. Ibid. Seguer. Taurin. Colbert. Fr. 1, Anglie. Gobler. Felckm. 1 et 5, ὧν ἐπλάσαντο καὶ φιλονεικοῦσιν ἐπισπεῖραι κακῶν. Editi vero et alii, ἣν ἐπλάσαντο... κακῶν.

(29) Sic Seguer. Jesuit. et editio Commel. At Taurin., κενῆς, ut et videtur legisse Nannius; nam vertit, recenti impostura. Colbert., κακῆς.

(30) Seguer., ἀσεβῶς.

(31) Jesuit. Colbert. Taurin., διὰ τοῦτο δ' οὖν. Ibid. item et Seguer. Gobler. et Felck. 1, πάντα μωρῶς ποιοῦσιν, ὡς μωροὶ λαλοῦντες. Mox τοῦτου abest a Seguer. Jesuit. Fr. 1, Colbert. 1, Taurin.

(32) Jesuit. Taurin. Colbert., ἀποσβεσθὴ καταγινωσκόμενος γὰρ καὶ αὐτός Ἀρειὸς. Hic autem locus ex S. Athanasio habetur apud Sozomenum lib. II, cap. 50, editionis Valesii. Gobler. et Felck. 1, καὶ γὰρ αὐτός Ἀρειὸς.

σεβίου δὲ κοινωνῶν, κληθεὶς ἐκ σπουδῆς (33) τότε A
τῶν περὶ Εὐσεβίου παρὰ τοῦ μακαρίτου Κωνσταν-
τίνου τοῦ Αὐγούστου, καὶ ἀπειτούμενος εἰπεῖν ἐγ-
γράφως τὴν αὐτοῦ πίστιν, ἔγραψεν ὁ δόλιος, κρύ-
πτων μὲν τὰς ἰδίας (34) τῆς ἀσεβείας λέξεις, ὑποκρινό-
μενος δὲ καὶ αὐτὸς, ὡς ὁ διάβολος, τὰ τῶν Γραφῶν βή-
ματα ἀπλά, καὶ ὡς ἐστὶ γεγραμμένα (35). Εἶτα λέ-
γοντος τοῦ μακαρίτου Κωνσταντίνου· « Εἰ μὴδὲν ἕτε-
ρον ἔχεις παρὰ ταῦτα ἐν τῇ διανοίᾳ, μάρτυρα
τὴν ἀλήθειαν δός· ἀμύνεται γὰρ ἐπιπορήσαντά
σε ὁ Κύριος (36)· » ὁμοσεν ὁ ἄθλιος μῆτε ἔχειν, μῆτε
ἄλλα παρὰ (37) τὰ νῦν γραφέντα καὶ εἰρησθαι πώ-
ποτε παρ' αὐτοῦ ἢ πεφρονῆσθαι. Ἄλλ' εὐθὺς ἐξεληθὼν,
ἐλάκχεσε μέσος.

19. (38) Πᾶσι μὲν οὖν ἀνθρώποις κοινὸν τοῦ βίου B
τέλος· ὁ θάνατός ἐστι, καὶ οὐ δεῖ τινὰς ἐπιμεβαίνειν
(39), καὶ ἐχθρὸς ἢ ὁ τελευτήσας, ἀθλίου θντος μὴ
ἔως ἐσπέρας· καὶ αὐτοὺς τοῦτο καταλάβῃ· τὸ δὲ τέ-
λος Ἀρείου, ἐπεὶ μὴ ἀπλῶς γέγονε, διὰ τοῦτο καὶ
διηγήματος ἄξιόν ἐστι. Τῶν γὰρ περὶ Εὐσεβίου ἀπει-
λούντων εἰσαγαγεῖν (40) αὐτὸν εἰς τὴν ἐκκλησίαν,
ὁ μὲν ἐπίσκοπος τῆς Κωνσταντινουπόλεως Ἀλέξαν-
δρος ἀντέλεγεν, ὁ δὲ Ἀρείος ἐθάρρει (41) τῇ βίᾳ καὶ
ταῖς ἀπειλαῖς Εὐσεβίου· σάββατον γὰρ ἦν, καὶ προσ-
εδόκα τῇ ἐξῆς συνάγεσθαι (42). Πολλὸς τοίνυν ἦν
ἄγων, ἐκείνων μὲν ἀπειλούντων, Ἀλεξάνδρου δὲ εὐ-
χομένου· ἄλλ' ὁ Κύριος κριτὴς γενόμενος ἐδρά-
βευσε κατὰ τῶν ἀδικούντων. Οὐπω γὰρ ὁ ἥλιος ἔδυ,
καὶ χρείας αὐτὸν ἐλκυσάσης εἰς τόπον, ἐκεῖ κατ-
έπεσε, καὶ ἀμφοτέρων τῆς τε κοινωνίας καὶ τοῦ ζῆν C
εὐθὺς ἐστερήθη. Καὶ ὁ μὲν μακαρίτης Κωνσταντί-
νος εὐθὺς ἀκούσας ἰθαμύμασεν, ἰδὼν (43) ἐλεγχθέντα
τοῦτον ἐπίσκοπον· πᾶσι δὲ γέγονε τότε φανερόν, ὅτι
τῶν μὲν περὶ Εὐσεβίου ἡσθένησαν αἱ ἀπειλαί, καὶ ἡ
ἐλπίς Ἀρείου μάταια γέγονεν. Ἐβέλγη δὲ πάλιν,

Act. i, 18.

(33) Jesuit. Colbert. Taurin., ἐκ σπουδῆς. Ibid.
Ibid. et Seguer. Fr. 1 et Sozomenus, τοῦ μακα-
ρίτου Κωνσταντίνου τοῦ Αὐγούστου. Anglie. Gobler.
et Fel. 1, τοῦ μακαρίτου Κωνσταντίνου, etc. Editi
et alii, παρὰ Κωνσταντίνου τοῦ Αὐγούστου. Ibid.
Sozom. omittit conjunctionem καὶ post Αὐγούστου.

(34) Sic Seguer. Jesuit. Colbert. Taurin. et
Fr. 1. Editi vero et alii, ἔγραψε μὲν ὁ δόλιος κρύ-
πτων τὰς ἰδίας, etc. At Sozomenus, ἔγραψεν ὁ δόλιος
κρύπτων τὰς ἀναίδεις ἀσεβείας λέξεις.

(35) Ἀπλά καὶ ὡς ἐστὶ γεγραμμένα, desunt in
Jesuit. Colbert. et Taurin. Ibid. Seguer. Colbert.
Taurin. et Fr. 1, τοῦ μακαρίτου Κωνσταντίνου. Go-
bler. et Fel. 1, τοῦ Αὐγούστου, εἰ μὴδὲν, etc. Editi et
alii, τοῦ μακαρίτου Κωνσταντίνου. Mox Seguer. Je-
suit., Fr. 1, Colbert., Taurinens. et Sozomen., ἐν τῇ
διανοίᾳ. Editi et alii, ἐν τῇ καρδίᾳ.

(36) Jesuit., Colbert., Taurin., ἀμύνεται γὰρ σε
ἐπιπορήσαντα αὐτὸς ὁ Κύριος. Sozomen. editionis
Valesii, ἀμύνεται γὰρ ἐπιπορήσαντά σε αὐτὸς ὁ Κύ-
ριος. Seguer. habet ut in textu, sed sine articulo
ante Κύριος.

(37) Sic Seguer. Taurin. Jesuit. Sozomen.
Fel. 1 et Fr. 1. vero et Colbert., μῆτε ἔχειν
ἄλλα παρὰ, etc. Editi et alii, ὁ ἄθλιος μῆτε ἄλλα
παρὰ, etc. Ibid. Sozomen., παρὰ τὰ νῦν γραφέντα
φρονεῖν, καὶ εἰρησθαι πώποτε εἴη παρ' αὐτοῦ. Ἄλλ'
εὐθὺς, etc.

A gusto vocatus, suamque fidem jussus scripto ex-
ponere, obtemperavit quidem, sed proprias impie-
tatis voces occultavit, sicutque, ut diabolus, nuda
Scripturarum vocabula, uti scripta sunt, usurpa-
vit. Deinde dicente beatæ memoriæ Constantino,
« Si nihil aliud præter hæc in mento retines, da
testem veritatem : te enim, si pejeraveris, ulci-
sectur Dominus : » juravit miser nihil se aliud in
mente habere, nec unquam alia dixisse aut sen-
sisse præter ea quæ modo scripserat. Verum sta-
tim ille egressus, tanquam pœnas persolvens de-
cidit, et præceps factus crepuit medius¹⁴.

229 19. Omnibus quidem hominibus mors est
communis vitæ finis, nec cuiquam insultare licet,
quavis fuerit inimicus, qui e vita decesserit, cum
incertum sit utrumne ad vesperam victuri simus.
Attamen cum Arii obitus non consueti more conti-
gerit, idcirco narratione dignus esse videtur. Mini-
stantius nempe Eusebianus se Arium etiam in eccle-
siam introducturos, repugnabat Alexander Constani-
nopolis episcopus : Arius autem vi et minis Eusebii
confidebat : sabbatum quippe erat, et se sequenti
die ad communionem admittendum sperabat. Itaque
vehemens erat contentio : minabantur illi, Alexan-
der vero orabat. Sed Dominus iudex factus, adver-
sus iniquos sententiam tulit. Nondum enim sol oc-
ciderat, cum Arius impellente necessitate in secre-
tum locum digressus, ibidem corruit, et re utraq;
communione scilicet et vita continuo privatus est.
Quo confestim audito beatæ memoriæ Constantinus
non sine admiratione vidit illum perjuri fuisse con-
victum. Tunc profecto omnes intellexerunt fractas
esse Eusebianorum minas, inaneque fuisse spem

(38) Vide eadem de re epistolam proximam, ad
Serapionem.

(39) Sic Seguer. Jesuit. Colb. Taur. et Fr. 1. At
alii et editi articulum omittunt. Ibid. Seguer. Je-
suit. Colb. Taur. et Fr. 1, οὐ δεῖ τινὰς ἐπιμεβαί-
νειν. Sozomen. Valesii, τινος ἐπιμεβαίνεν. Editi et
alii, τινὰς ἐπιμεβαίνεν. Mox Sozomen. καὶ αὐτὸν τοῦτο
καταλάβῃ. Fr. 1, Colbert. Taur., αὐτοὺς καταλάβῃ
τοῦτο.

(40) Sic Seguer. Sozomen. Colb. Taur. Jesuit.
Fr. 1. At editi et alii, εἰσάγειν. Ibid. Seguer. Je-
suit. Colb. Taur. Fr. 1 καὶ εἰς ἐκκλησίαν. Alii et
editi καὶ omittunt.

(41) Sic Seguer. Jesuit. Fr. 1, Colb. Taur. et
Sozomen. Editi vero et alii, θαρρῆν. Mox Seguer.
Jesuit. Taurin. Colb. Fr. 1, Gobler. Felckm. 1 et
Sozom., σάββατον γὰρ ἦν. Alii et editi, σάββατον δὲ
ἦν.

(42) Jesuit. et Taur., συνεσάγεσθαι. Ibid. Seguer,
Πολλὸς τοίνυν ἦν ἄγων. Jesuit. Taur. et Fr. 1, Πολλὸς
τοίνυν ἄγων ἦν. Colb. Πολλὸς δὲ ἄγων ἦν. Editi, Πο-
λλὸς τοίνυν ἄγων, ἐκείνων. At in Colb. desunt καὶ
προσεδόκα, etc., ad ἐκείνων exclusive.

(43) Sozom., εἰδώς. Mox Jesuit. Colb. et Taur.
πᾶσι τε τοῦτο γέγονε φανερόν. Fr. 1, πᾶσι δὲ τοῦ-
το γέγονε φανερόν. Seguer. πᾶσι τε τότε γέγονε
φανερόν.

Arii. Palam item factum est, Arianam hæresim hic et in cælesti primogenitorum Ecclesia fuisse communione a Salvatore exclusam. Quis igitur non miretur illos adeo inique litigare, quos Dominus condemnauit, eamque tueri et vindicare hæresim, quam ipse Dominus communione indignam esse conuict, qui nempe ejus ducem in ecclesiam ingredi noluerit sinere: nec denique quod scriptum est formidare, sed ea aggredi quæ fieri non queunt? *Quis enim possit dissolvere quæ Deus sanctus decreverit* ⁴⁷? vel quis enim audebit defendere quem damnauit Deus? Scribant ergo illi quæ voluerint, ut qui propriis tuendis opinionibus delectantur. Vos vero, fratres, vos qui Domini vasa fertis, et Ecclesiæ dogmata propugnatis, vos, inquam, hortor ut rem perpensatis: et si quidem alias præter supra memoratas Arii voces scriperint, inde illos condemnate tanquam hypocritas, qui nimirum sententiæ suæ venenum occultant, serpentisque exemplo labiorum verbis blandiuntur. Namque etiam dum hæc scribunt, illos secum habent qui cum Ario tunc fuere expulsi, Secundum scilicet Pentapolitanum, et clericos qui quondam in Alexandria ecclesia sunt conuicti, iisdemque ipsis apud Alexandriam scribunt: quodque permirum est, nos et eos qui nobiscum sunt vexandos curarunt, quamvis piissimus imperator Constantinus nos **230** ad patriam et ecclesiam cum pace redire iusserit, maximæque curæ haberet populorum concordiam. Idem ipsi nunc etiam effecere ut istis ecclesiæ traderentur, quo utique facto cunctis probauere omnes insidias quas nobis et aliis ab initio tetenderunt, nonnisi illorum gratia paratas fuisse.

20. Qui igitur illi qui ita agunt, hæc scribendo fidem possint facere? Si enim recte scripsissent, *Thaliam* quam composuit Arius delevissent, procul

⁴⁷ Isa. xiv, 27.

(44) Jesuit., *ὅτι καὶ παρὰ τοῦ Σωτῆρος*. Ibid. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. omittunt ἀκοινότητος. Ibid. Fr. 1. Colb. et Taurin., Ἀρειανική μανία. Gobler. et Felckm. 1, μανία κατή. Ibid. Jesuit. Taurin. Colb., καὶ ὅδε καὶ τῇ πρωτοτόκῳ. Seguer. et Sozom. ἐν τῇ τῶν πρωτοτόκῳ. Item, ἐν οὐρανοῖς abest a Sozomeno.

(45) Sic Seguer. Jesuit. Colb. Taurinensis, ut et legit Nannius. Sozomenus vero, *Τίς οὖν οὐ θαυμάσειεν ὁρῶν τοὺς δικαίους φιλονεικοῦντας, ὃν Κύριος, etc.* Id est: *Quis igitur non jure miretur, cum vident illos cum exequiare conari quem Dominus condemnauit?* Editi. *Τίς οὖν οὐκ ἂν θαυμάσειε δικαίως ὁρῶν τοὺς φιλονεικοῦντας, οὗς ὁ Κύριος, etc.*, ut etiam legisse videtur Omnibonus, qui ita veritit: *Quis non merito stupeat, ubi hos contendere viderit, quos Dominus condemnauit?* Mox Sozom., ἐκδικούντας τὴν αἵρεσιν, οὗς ὁ Κύριος ἀκοινωνήτους ἡλεγξε. Gobler. et Felckm. 1. ἢ ὁ Κύριος κατέκρινε καὶ ἀκοινωνήτων ἡλεγξε. Felckm. 5, ἀκοινώητων ἔδειξε, μᾶλλον δὲ ἡλεγξε. Ibid. Sozom., μὴ ἀφελς τὸν ταύτης ἔξαρχον εἰς τὴν ἐκκλησίαν ἐλθεῖν, ibique desinit.

(46) Ὁ ὁ ἁγίος abest a Colb. Jesuit. Fr. 1, Taur. Gobler. Felckm. 1, nec veritit Nannius.

(47) Seguer. Gobler. Felckm. 1, & βούλονται. Ibid. Seguer. et Jesuit., ἡμεῖς. Ibidem ibid. ut et Gobler. Felckm. 1, ὡς τὰ τοῦ Κυρίου. Fr. 1, Colbert. et Taurinensis, ὡς τοῦ Κυρίου. Editi et alii, ἀδελφοί, τὰ τοῦ

ὅτι παρὰ τοῦ Σωτῆρος (44) ἀκοινωνήτος γέγονεν ἡ Ἀρειανὴ μανία καὶ ὅδε καὶ ἐν τῇ πρωτοτόκῳ ἐν οὐρανοῖς Ἐκκλησίᾳ. Τίς οὖν οὐκ ἂν θαυμάσειεν ὁρῶν τοὺς ἀδικῶς φιλονεικοῦντας (45), οὗς ὁ Κύριος κατέκρινε, καὶ βλέπων αὐτοὺς ἐκδικούντας τὴν αἵρεσιν, ἢ ὁ Κύριος ἀκοινωνήτων ἡλεγξε, μὴ ἀφελς τὸν ταύτης ἔξαρχον εἰσελθεῖν εἰς τὴν ἐκκλησίαν, καὶ μὴ φοβούμενους τὸ γεγραμμένον, ἀλλ' ἀδυνάτοις ἐπιχειροῦντας; Ἀ γὰρ ὁ Θεὸς ὁ ἁγίος (46) βεβούλευται, εἰς διασκέδασι; καὶ ὃν ὁ Θεὸς κατέκρινε, τίς ὁ δικαίων; Εκείνοι μὲν οὖν, ὡς ἰδίᾳ φαντασίᾳ ἐκδικούντες, γραφέτωσαν & θέλουσιν (47)· ὁμεῖς δὲ, ἀδελφοί, ὡς τὰ τοῦ Κυρίου σκευὴ φέροντες, καὶ τὰ τῆς Ἐκκλησίας ἐκδικούντες δόγματα, παρακαλῶ, δοκιμασταὶ γίνεσθε (48) τοῦ πράγματος· καὶ εἰ μὲν ἑτέρας παρὰ τὰς προσηρημένας Ἀρεῖου λέξεις γράφουσιν, ἐντεῦθεν (49) ὡς ὑποκριτῶν τούτων κατὰ γνώμην, κρυπτόντων μὲν τὸν ὃν τοῦ φρονήματος, σαίνόντων δὲ κατὰ τὸν ὅριν τοῖς ἀπὸ χειλέων (50) ῥήμασι. Καὶ γὰρ ταῦτα γράφοντες ἔχουσιν μεθ' αὐτῶν τοὺς ἐκδηθέντας τότε μετὰ Ἀρείου, Σακοῦνδον (51) τὸν Πενταπόλτην, καὶ τοὺς ἐν Ἀλεξανδρείᾳ ποτὲ ἐλεγχθέντας κληρικοὺς, τοῖσι τε γράφουσιν ἐν τῇ Ἀλεξανδρείᾳ· καὶ τὸ γε θαυμαστὸν, ἡμεῖς μὲν καὶ τοὺς μεθ' ἡμῶν ἐποίησαν διωχθῆναι, καίτοι τοῦ εὐσεβεστάτου βασιλέως Κωνσταντίνου μετ' εἰρήνης ἀποστελλάντος ἡμᾶς εἰς τὴν πατρίδα καὶ τὴν ἐκκλησίαν (52), καὶ κηδομένου τῆς ὁμονοίας τῶν λαῶν· τοῖσι δὲ παραδοθῆναι νῦν πεποιθήκασι τὰς ἐκκλησίας, καὶ πᾶσιν ἔδειξαν, ὅτι τούτων χάριν ἡ πᾶσα καθ' ἡμῶν ἐξ ἀρχῆς καὶ κατὰ τὸν ἑτέρων γέγονεν ἐπιβουλῇ.

20. Πῶς οὖν, ταῦτα ποιῶντας, δύνανται ταῦτα (53) γράφοντες πιστεύεσθαι; Εἰ γὰρ ἔγραφον ὁρθῶς, ἐξήλειπον ἢν ἔγραφεν ὁ Ἀρειος (54) *Θαλειάρ*, καὶ

Κυρίου, etc. Ibid. Seguer. Jesuit. Taurin. Colbert. Goblerian. et Felckm. 1, τὰ τῆς ἀληθείας δόγματα.

(48) Sic Seguer. et Jesuit. At Taurin. et Colb., γένεσθε. Gobler. et Felckm. 1, γινέσθαι. Editi et alii, γίνεσθαι.

(49) Jesuit. Fr. 1, Colbert. et Taur., αὐτόθεν. Ibid. Colbert. Taurin. et Fr. 1, ὑποκριτῶν αὐτῶν.

(50) Sic Seguer. Gobler. et Felckm. 1. At Jesuit. Colb. Fr. 1, et Taur. τοῖς διὰ χειλέων. Editi, τοῖς ἀπὸ τῶν χειλέων. Mox Jesuit. Fr. 1, Colb. Taur. Καὶ γὰρ καὶ ταῦτα.

(51) Σακοῦνδον deest in Gobler. et Felckm. 1. Ibid. Felckm. 5, τοὺς ἐν Ἀλεξανδρείᾳ καὶ τὸ γε θαυμαστὸν, etc., omisis intermedis. Seguer. Ibid., ποτὲ ἐκδηθέντας. Jesuit. et Taurinensis, τότε λεχθέντας. Colbert., ποτὲ λεχθέντας. Goblerian. et Felckm. 1, ποτὲ βληθέντας. Mox Basili., ἐκδιωχθῆναι. Ibid. βασιλέως deest in Jesuit. Fr. 1, Taurin. et Colbert.

(52) Seguerian., καὶ τὴν καλὴν ἐκκλησίαν. Mox Fr. 1, Jesuit. Colb. et Taur., τοῦ λαοῦ. Pro πατρίδα, Colb. mendose habet *τρίδα*.

(53) Jesuit. Taur. Colb. et Fr. 1 ταῦτα omittunt.

(54) Seguer. et Taur., ἔγραφεν Ἀρειος. Seguer. Ibid. *Θαλίαν*. Idem et Gobler. Felckm. 1 et Fr. 1, καὶ ἀπέβαλον. Taur., καὶ ἐπέβαλλον. Jesuit. et Colb., καὶ ἐπέβαλον. Anglie. et Felckm. 5, ἀπέβαλον sine καί. Cæteri et editi, ἀπέβαλλον, καὶ omisso.

ἀπέβαλλον ἂν τὰς τῆς αἵρέσεως παραφάδας· μαθη-
ται γὰρ οὗτοι (55) καὶ κοινῶν τῆς τε ἀσεβείας καὶ
τῆς ἐπιτιμίας γεγόνασιν Ἀρείου· οὐκοῦν, μὴ ἀπο-
βάλλοντες τούτους, ἐκδηλοῖ πάνσιν εἰσι μὴ ἔχοντες
ὁρθὸν τὸ φρόνημα (56), καὶ μυριάκις γράψωσι. Διὰ
τοῦτο γρηγορεῖν προσήκει, μήποτε τῇ περιβολῇ τῶν
γραμματίων ἀπάτῃ τις γένηται, καὶ παρενέγκωσι
τινας ἀπὸ τῆς εὐσεβοῦς πίστεως. Ἐὰν δὲ τομήσαν-
τες τὰ Ἀρείου γράψωσιν, ὁρῶντες ἑαυτοὺς (57) εὐο-
δομένους καὶ εὐθηνουμένους, οὐδὲν ἐστὶ λοιπὸν ἢ
πολλῇ τῇ (58) παρρησίᾳ χρῆσασθαι, μνημονεύον-
τας τῶν ἀποστολικῶν προβήσεων, ἃς διὰ τὰς τοιαύτας
αἵρέσεις προσηνύων ἔγραψε, καὶ ἡμᾶς (59) εἰπεῖν
πρέπει· Οἴδαμεν, ὅτι, ὡς γέγραπται, Ἐν ἐσχάτοις
καιροῖς ἀποστήσονται τινες τῆς ὑγαινοῦσης (60)
πίστεως, προσέχοντες πνεύμασι πλάνης καὶ δι-
δασκαλίαις δαιμόνων, ἀποστεφανόμενων τὴν ἀλη-
θειαν· καὶ οὗτοι μὲν θέλουσιν εὐσεβῶς ζῆν ἐν
Χριστῷ, διωχθήσονται· πολλοὶ δὲ ἄνθρωποι καὶ
ῥήγες προκίψουσιν ἐπὶ τὸ χεῖρον, πλανῶντες
καὶ πλανώμενοι. Ἀλλ' ἡμᾶς οὐδὲν τι (61) πείσει
τούτων, οὐδὲ χωρίσει τῆς ἀγάπης τοῦ Χριστοῦ, καὶ
οἱ αἱρετικοὶ θάνατον ἡμῶν ἀπειλῶσι· Χριστιανοὶ γὰρ
ἐσμεν, καὶ οὐχὶ Ἀρειανοί. Εἴθε δὲ μὴδὲ οἱ ταῦτα
γράφαντες ἐφρόνουσι τὰ Ἀρείου! Ναί, ἀδελφοί, τοι-
αύτης παρρησίας χρεῖα νῦν· οὐ γὰρ ἐλάβομεν πνεῦμα
δουλείας πάλιν εἰς φόβον· ἀλλ' ἐν ἐλευθερίᾳ κέκλη-
κεν ἡμᾶς ὁ Θεός· καὶ ἐστὶν ἀληθῶς αἰσχρὸν, καὶ
λίαν αἰσχρὸν (62), ἔάν ἦν παρὰ τοῦ Σωτῆρος διὰ τῶν
ἀποστόλων ἔσχομεν πίστιν, ταύτην διὰ Ἀρείου ἢ τοῦς
ἐκ Ἀρείου φρονούντας καὶ πρεσβεύοντας ἀπολέσω-
μεν. Ἡδὲ μὲν οὖν πλειστοὶ καὶ τῶν μερῶν τούτων,
μαθόντες τὴν τῶν γραφόντων πανουργίαν, ἑτοιμοὶ
μέχρις αἱματός εἰσιν ἀντικαταστήναι πρὸς τὰς ἐκεί-
νων μεθοδείας, ἀκούοντες μάλιστα περὶ τῆς (63)
ὁμῶν στερέρωτος· ἐπειδὴ δὲ ἄρ' ὁμῶν ἐξήχηται ὁ
κατὰ τῆς αἵρέσεως ἑλεγχος, καὶ ὡς ὅρις ἐκ τῶν φω-
λεῶν ἡ αἵρεσις ἀποκεκάλυπται· παρ' ὁμῶν τετήρη-
ται (64) τὸ παιδίον, ὅπερ Ἡρώδης ἀνελεῖν ἐζήτει,
καὶ ζῇ ἐν ὁμῶν ἡ ἀλήθεια, καὶ ὀγιαίνει παρ' ὁμῶν (65)
ἡ πίστις.

⁵⁵ I Tim. iv, 1. ⁵⁶ II Tim. iii, 12, 13. ⁵⁷ Rom. viii, 15. ⁵⁸ Galat. v, 15.

(55) Jesuit. Taur. Colb. et Fr. 1. αὐτοί. Ibid. Je-
suit., τῆς τότε ἀσεβείας, etc.

(56) Sic Seguer. Jesuit. Colb. et Taur. At editi et
alii, ὁρθὸν φρόνημα. Mox Seguer. Jesuit. Taur. Colb.,
μήποτε τῇ περιβολῇ. Basili. Anglic. Gobler. Felckm.
1 habent item τῇ περιβολῇ. Editi et alii, μήπως τῇ
παραβολῇ.

(57) Sic Seguer. Jesuit. Taur. Gobler. et Felckm.
1. At editi et alii, αὐτούς. Ibid. Gobler. et Felckm.
1 omittunt, καὶ εὐθηνουμένους.

(58) Sic Seguer. Jesuit. Colb. et Taur. In editis et
aliis deest τῇ.

(59) Seguer., καὶ ὁμᾶς. Jes. Fr. 1, Colb. Taur.,
ὥστε καὶ ἡμᾶς.

(60) Sic Seguer. Gobler. Felckm. 1, Jesuit. Colb.
et Taur. Editi vero et alii τῆς ὑγιοῦς. Seguer. ha-
b 1, ἀπὸ τῆς ὑγαινοῦσης. Mox Seguer. Jesuit. Tau-
rin. Fr. 1, πλάνοις καὶ διδασκαλίαις δαιμονίων.

(61) Sic Seguer. Jesuit. Colb. et Taur. In editis

A que surculos hæresis rejecissent. Hi sunt enim di-
scipuli et consortes cum impietatis tum poenæ Arii ;
ac proinde cum illos non repellant , omnibus est
perspicuum recte eos non sentire , etiamsi sexcen-
ties scripserint. Quocirca vigilandum est ne qua
fraus in litterarum ornatu delitescat , et aliquos a
pia fide abducant. Quod si prospera se uti fortuna
videntes , Arii opiniones scriptis defendere ausi
fuerint , nihil jam amplius restat quam ut multa
cum libertate agamus , memores prædictionum Apo-
stoli quas ob hujusmodi hæreses litteris , præmo-
nendi causa , mandavit. Nobis ergo hæc convenit
respondere : Scimus scriptum esse : *In extremis
temporibus discedent quidam a sana fide , atten-
dentes spiritibus erroris et doctrinis demoniorum veri-
tatem refugientium* ⁵⁵ ; et : *Quicunque pie volunt vi-
vere in Christo , persecutionem patientur*. Mali autem
homines et seductores proficiunt in pejus , errantes
et in errorem inducentes ⁵⁶. Verum nihil horum nos
allicere poterit , vel separare a charitate Christi ,
licet mortem ipsam nobis hæretici minitentur :
nam Christiani , non Ariani sumus. Utinam autem
qui ista scripserunt , cum Ario non sentirent. Ita
sane est , fratres : hujusmodi libertate nunc maxi-
me opus est. Non enim accepimus spiritum servitu-
tis iterum ad timorem ⁵⁷ : sed in libertatem voca-
vit nos Deus ⁵⁸ : vereque turpe est , et valde turpe , si
fidem quam a Salvatore per apostolos accepimus ,
propter Arium aut Arianos Ariique fautores amitta-
mus. Hinc jam complures harumce regionum ho-
mines , audita scribentium astutia , parati sunt illo-
rum artificibus usque ad sanguinem resistere , præ-
sertim postquam de vestra animi firmitate certio-
res sunt facti. Porro quandoquidem hæresis confu-
tationem ipsi divulgastis , eamque , tanquam serpen-
tem , e latebris eduxistis : certe infantem , quem oc-
cidendum quærebat Herodes , conservastis , vi-
vitque in vobis veritas , et apud vos sana persiat
fides.

D vero et aliis deest τι. Paulo post Seguer. Gobler.
Fel. 1. Colb. Jes. Fr. 1 et Taur., καὶ οἱ αἱρετικοὶ
θάνατον ἡμῶν ἀπειλῶσι, et in margine Anglic., γρ.
καὶ οἱ αἱρετικοὶ θάνατον ἡμῶν ἀπειλῶσι. Editi et alii,
καὶ θάνατον τῆς ἀπειλήσεως. Mox Seguer. Jes. Colb.
et Taur., καὶ οὐχ Ἀρειανοί. Paulo post, pro Ναί,
Colb. habet Καί.

(62) Sic Seguer. Jesuit. et Taur. At in editis et
aliis omittitur, καὶ λίαν αἰσχρὸν.

(63) Fr. 1 et Taur., μάλιστα τὰ περὶ τῆς, etc.
Mox iidem et Jesuit. cum Colb., ἐφ' ὁμῶν ἐξ-
ήχηται.

(64) Fr. 1, Colb. Taur., παρ' ὁμῶν τετήρηται.

(65) Sic Seguer. Fr. 1, Jesuit. Colb. et Taur. At
Gobler. et Felckm. 1 παρ' ὁμῶν. Editi et alii, ἐν
ὁμῶν. Mox Seguer. ἔχοντες μετὰ χεῖρα. Jesuit. Fr.
1 et Taur., ἔχοντες ἐν διανοίᾳ τὴν παρὰ τῶν πατέ-
ρων πίστιν.

21. Quamobrem vos oro, ut Nicenam fidem a Patribus editam prae manibus habentes, eamque summa animi alacritate et fortitudine ac constanti in Dominum fiducia propugnantes, omnibus exemplar efficiamini, cunctisque ostendatis nunc pro veritate adversus haeresim esse certandum, 231 variasque artes inimici esse. Nec enim solum thus aris idolorum non offerre, martyres efficere: verum etiam fidem non negare, illustre est conscientiae martyrium. Nec il tantum qui idola adoravere, ut alieni sunt condemnati, sed etiam qui veritatem prodidere. Hinc Judas ab apostolica dejectus dignitate est, non quod sacrificavit: sed quod proditor fuit. Hymenaeus quoque et Alexander a Christo defecere non ad idola abeundo, sed facto in fide naufragio⁶⁶. Similiter Abraham patriarcha, tametsi non occisus, coronatus tamen est, quia Deo fidelis fuit. Alii item sancti viri, de quibus Paulus loquitur, Gedeon nimirum, Barac, Samson, Jephthe, David et Samuel⁶⁷, caeterique, non sanguine effuso mortem obierunt, sed per fidem justi sunt effecti, atque ad hoc usque tempus admirationem movent, quod pro sua in Dominum pietate mortem subire fuerint parati. Si vero id etiam liceat addere quod nostro tempore accidit, nosis quo pacto beatæ memoriæ Alexander usque ad mortem contra hanc haeresim certaverit, quotque ad imitationes quantosque labores, quamvis senex, toleraverit, quibus perfunctus, in extrema senectute appositus est et ipse ad patres suos. Quot item alii, sese eidem impietati opposcentes, quam valde laboravere, qui quidem suæ confessionis gloriationem in Christo habent. Nos igitur similiter, quandoquidem de summa rerum nostrarum agitur, fidesque nunc vel neganda proponitur vel servanda, hoc simus animo et voluntate, ut quæ accepimus custodiamus, eorumque veluti monumentum fidem Nicenæ scriptam teneamus: ita ut repudiatis novitatibus, doceamus populos, ne spiritibus erroris attentos se præbeant, sed ut ab Ariatorum impietate et a societate quam cum illis inierunt Meletiani, omnino declinent.

⁶⁶ I Tim. i, 20. ⁶⁷ Hebr. xi, 32 seqq.

(66) Sic omnes mss. si Felckm. 2 excipias, in quo ut et in editis hæc desunt, καὶ ταύτην ἐκδικούντες πολλῇ τῇ προθυμίᾳ. Eadem legerunt Omnibonus et Nannius. Mox Seguer. et Anglie., τύπος γένεσθε. Jesuit. et Taur., τύπος γένεσθε. Colb.; τύποι γένεσθε. Fr. 1, τύπος γίνεσθαι. Editi et alii, τύπος γένεσθαι.

(67) Jesuit. Fr. 1, Colbert. et Taurinensis, τοῦ διαβόλου.

(68) Seguer. Jesuit. Fr. 1, Colbert. et Taur., κλίνας, et mox (Seguer. excepto) προδιδόντες. Colb. ibid. pro μένον, habet μένοι.

(69) Jesuit. Colbert. et Taurin., καὶ Ὑμέναιος μὲν καὶ, etc.

(70) Πάλιν τε abest a Gohler. et Felckm. 1, qui mox iidem, Βαρὰκ καὶ οἱ σὺν αὐτοῖς, omissis intermediis.

(71) Sic Seguer. Jesuit. Colbert. Taur. Gohler. et Felckm. 4. At editi et alii, ἐφ' ἡμῶν. Mox Seguer., ὁ μακάριος.

21. Διὰ τοῦτο, παρακαλῶ, ἔχοντες μετὰ χεῖρας τὴν ἐν Νικαίᾳ παρὰ τῶν Πατέρων γραφεῖσαν πίστιν, καὶ ταύτην ἐκδικούντες πολλῇ τῇ προθυμίᾳ (66), καὶ τῇ εἰς τὸν Κύριον πεποιθήσει, τύπος γένεσθε τοῖς πανταχοῦ, δεκνύντες ἀγῶνα προκίεσθαι νῦν πρὸς τὴν αἵρεσιν ὑπὲρ τῆς ἀληθείας, καὶ ποικίλας εἶναι τοῦ ἐχθροῦ (67) τὰς μεθοδείας. Οὐ γὰρ μόνον τὸ μὴ θύσαι λίθων δεκνύναι μάρτυρας· ἀλλὰ καὶ τὸ μὴ ἀρνήσασθαι τὴν πίστιν, ποιεῖ τὸ μαρτύριον τῆς συνειδήσεως λαμπρόν. Καὶ οὐχ οἱ κλίναντες (68) εἰς εἴδωλα μόνον κατεκρίθησαν ὡς ἄλλοι, ἀλλὰ καὶ οἱ προδεδωκότες τὴν ἀλήθειαν. Ἰούδας γοῦν οὐ θύσα; ἀπεβλήθη τῆς ἀποστολικῆς τιμῆς, ἀλλὰ προδότης γινόμενος. Καὶ Ὑμέναιος δὲ καὶ (69) Ἀλέξανδρος οὐκ εἰς εἴδωλα τραπεῖντες ἀπεκρίθησαν, ἀλλ' ἐπεὶ περὶ τὴν πίστιν ἐναυάγησαν. Πάλιν (70) τε Ἀβραὰμ ὁ πατριάρχης οὐκ ἀναιρεθεὶς ἐστεφανώθη, ἀλλ' ἐπεὶ πίστις γέγονε τῷ Θεῷ. Οἱ ἐν ἑλλοι ἅγιοι, περὶ ὧν ὁ Παῦλος φησι, Γεδεὼν, Βαρὰκ, Σαμψών, Ἰεφθαὲ, Δαβὶδ τε καὶ Σαμουὴλ, καὶ οἱ σὺν αὐτοῖς, οὐχ αἵματος ἐκχυθέντος, ἐτελειώθησαν, ἀλλὰ διὰ πίστεως ἐδικαιώθησαν, καὶ μέχρι νῦν θαυμάζονται, ἐπεὶ καὶ θάνατον ὑπομένειν ἔσαν ἱκανοὶ διὰ τὴν εἰς τὸν Κύριον εὐσέβειαν. Εἰ δὲ δεῖ προσθεῖναι καὶ τὸ γινόμενον ἐφ' ἡμῖν (71), οἴδατε πῶς ὁ μακαρίτης Ἀλέξανδρος μέχρι θανάτου κατὰ τῆς αἵρέσεως ταύτης ἡγωνίσαστο, καὶ ὅσας θλίψεις καὶ πηλίκους πόνους, καίτοι γέροντων, ὑπομείνας (72), ἐν τῇ πρεσβυτικῇ ἡλικίᾳ προσετέθη καὶ αὐτὸς πρὸς τοὺς πατέρας αὐτοῦ. Πόσοι δὲ καὶ ἄλλοι πόσους (73) καμάτους ἐσχέχασιν, κατὰ τῆς ἀσθείας ταύτης διδάσκοντες, καὶ τὸ καύχημα τῆς ὁμολογίας ἔχουσιν ἐν Χριστῷ. Οὐκοῦν καὶ ἡμεῖς (74), ὡς τοῦ περὶ παντὸς ὄντος ἡμῖν ἀγῶνος, καὶ προκειμένου νῦν ἢ ἀρνήσασθαι ἢ τηρεῖν τὴν πίστιν, σπουδὴν ταύτην καὶ πρόθεσιν ἔχωμεν (75), ἢ μὲν παραλάβομεν φυλάττειν, ἔχοντες πρὸς ὑπόμνησιν τὴν ἐν Νικαίᾳ γραφεῖσαν πίστιν· τὰς δὲ καινοτομίας ἀποστρέφασθαι, καὶ διδάσκειν τοὺς λαοὺς μὴ προσέχειν πνεύμασι πλάνης (76), ἀλλὰ παντελῶς ἐκκλίνειν ἀπὸ τῆς ἀσθείας τῆς τῶν Ἀρειομανιτῶν, καὶ τῆς τῶν Μελιτιανῶν πρὸς αὐτοὺς συνωμοσίας.

(72) Sic Seguer. Colbert. Fr. 1, Jesuit. et Taurin. Editi vero et alii, πόνους ὑπέμεινε, καίτοι γέροντων ὢν, καὶ ὑπομείνας, etc. Ibid. Seguer. pro πηλίκους, habet τηλικούτους. Item ibid. Jesuit. Colb. Fr. 1, Taur. αὐτοῦ οὐκ ἔχουσιν post πατέρας.

(73) Sic Seguer. Jesuit. Colbert. Taurin. Felckm. 1 et 5. At editio Cominel., Πόσοι δὲ ἄλλοι καὶ πόσους.

(74) Καὶ ἡμεῖς deest in Taurin. Colbert. et Jesuit. Ibid. Seguer. Jesuit. Taurin. et Fr. 1, ὄντος ἡμῖν, Colbert. meoδος, ὄντος ἡμῖν. Editi et alii ἡμῖν οὐκ ἔχουσιν. Idem ibid. Jesuit. Colbert. et Taurin., νυνὶ ἀρνήσασθαι ἢ τηρεῖν, etc.

(75) Sic Seguer. Jesuit. Colbert. et Fr. 1, ut et emendatum est in Taurinensi. Editio vero Cominel., ἔχωμεν.

(76) Seguer. Jesuit. Fr. 1, Colbert. Taurin., πλάνης. Mox iidem (Seguer. excepto), ἀπὸ τῆς ἀσθείας τῆς τῶν Ἀρειομανιτῶν. Editi et alii, ἀπὸ τῆς ἀσθείας τῶν Ἀρειομανιτῶν.

22. Ὁρᾶτε γὰρ, ὡς τὸ πρότερον μαχόμενοι πρὸς ἑαυτοὺς, νῦν, ὡς Ἡρώδης καὶ Πόντιος, συνεφώνησαν εἰς τὴν κατὰ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ βλασφημίαν· ἐφ' ᾧ καὶ μισήσειεν ἂν τι αὐτοὺς δικαίως, ὅτι τῶν μὲν ἰδίων χάριν ἀπεχθάνοντο (77) πρὸς ἀλλήλους, εἰς δὲ τὴν κατὰ τῆς ἀληθείας ἐχθρὰν καὶ τὴν εἰς τὸν Θεὸν ἀσέβειαν φίλοι γεγένησιν καὶ ἀλλήλους δεξιούμεναι, πάντα τα. παρὰ γνώμην (78) πάσχειν ὑπομένονσι, διὰ τὴν ἰδίαν ἑκάστος τῆς προθέσεως ἡδονήν· Μεletιτιανοὶ μὲν διὰ τὴν προστασίαν καὶ τὴν μανίαν (79) τῆς φιλαργυρίας, Ἀρειομανῖται δὲ διὰ τὴν ἰδίαν ἀσέβειαν, ἢ ἐν τῇ τοιαύτῃ συνωμοσίᾳ καὶ (80) τὴν ἰδίαν ἀλλήλοις κακόνοιαν προσειχρῆν δύνωνται, καὶ αὐτοὶ μὲν (81) τὴν ἀσέβειαν τούτων ὑποκρίνονται, οὗτοι δὲ τῇ πονηρίᾳ συντρέχουσιν ἐκείνων τῇ κακίᾳ, καὶ λοιπὸν κοινῇ τὰ ἴδια ἑαυτῶν πονηρέματα, ὥσπερ τὸ τῆς Βαβυλώνας (82) ποτήριον κεράσαντες, ἐπιβουλεύουσι τοῖς εὐσεβοῦσιν ὁρθοῖς εἰς τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν. Ἦν μὲν οὖν ἡ πονηρία καὶ ἡ συκοφαντία (83) τῶν Μεletιτιανῶν καὶ πρὸ τούτων πᾶσι φανερά· ἦν δὲ καὶ ἡ ἀσέβεια καὶ θεομάχος αἵρεσις τῶν Ἀρειανῶν πάλαι πανταχοῦ καὶ πᾶσιν ἐκδηλος. Οὐ γὰρ ἄλλως ἐστὶν ὁ χρόνος· ἀλλ' οἱ μὲν πρὸ πενήτηκοντα καὶ πέντε ἐτῶν σχισματικοὶ γεγένησιν· οἱ δὲ πρὸ τριάκοντα (84) καὶ ἐξ ἐτῶν ἀπεδείχθησαν αἱρετικοὶ, καὶ τῆς Ἐκκλησίας ἀπεβλήθησαν ἐκ κρίσεως πάσης τῆς οἰκουμένης συνόδου. Ἐξ ὧν δὲ νῦν (85) ἔδρασαν, δέδεικται λοιπὸν καὶ τοῖς δοκοῦσιν αὐτῶν προσποιεῖσθαι φανερόν, ὡς δὲ οὐδὲν ἕτερον καθ' ἡμῶν καὶ κατὰ πάντων τῶν ὁρθοδόξων ἐπισκόπων τὴν ἐξ ἀρχῆς ἐπιβουλὴν πεποιθήσασιν, ἥ διὰ τὴν ἰδίαν ἑαυτῶν (86) τῆς ἀσέβειας αἵρεσιν. Ἰδοὺ γὰρ τὸ πάλαι σπουδαζόμενον τοῖς περὶ Εὐσέβιον γέγονε νῦν· καὶ ἀφ' ἡμῶν μὲν ἀρπασθῆναι πεποιθήσασιν τὰς ἐκκλησίας, ἐπισκόπους τε καὶ πρεσβυτέρους μὲν κοινωνοῦντας αὐτοῖς ἐξώρισαν, ὡς ἠθέλησαν, καὶ τοὺς λαοὺς

²² Apocal. xviii, 6.

(77) Sic Seguer. Jesuit. Fr. 1, Taurin. et Colb. Alii autem et editi, ἀπεχθάνονται. Mox Seguer., εἰς τὸν Κύριον. Jesuit. Colbert. et Taurin., εἰς τὸν Θεόν. Editi, εἰς Θεόν.

(78) Gohl. et Fel. 1, περὶ γνώμην. Mox Ἰδιαν abest a Jes. Fr. 4, Colb. et Taur. Ibid. Seguer., ἑκάστος. Editi et alii, ἑκάστου. Basilii. ibid. Meletianoi.

(79) Taur. Colb. et Jesuit., τὴν μανίαν. Editi et alii μανίαν. Ibidem et Seguer., τῆς φιλαργυρίας. Fr. 1, Gohl. et Fel. 1, μανίας τῆς φιλαργυρίας. Sic item Fel. 5, τῆς omissionis. Editi alique, καὶ μανίαν ταῖς φιλαργυρίας.

(80) Sic Seguer. Gohl. et Fel. 1. Editi vero et alii καὶ omittunt. Ibid. Seguer. Jesuit. et Taurin., κακόνοιαν. At editi, κοινωνίαν. Ibid. Seguer. Jesuit. et Taur., προειχρῆν. Gohl. et Fel. 1 ibid., δύνανται. In Colbert. desunt ἢ ἐν τῇ τοιαύτῃ, etc., ad τὴν ἀσέβειαν τούτων incu've.

(81) Seguer. Jesuit. Fr. 1, Gohl. et Fel. 1, οὗτοι μὲν, etc. Ibid. Seguer., ὑποκρίνονται, et μοι, συντρέχουσιν.

(82) Sic Seguer. Colbert. Jesuit. Fr. 1, et Taurin. At editi et alii, Βαβυλώνας. Mox ἐπιβουλεύουσι legitur in mss. præterquam in Jesuit. et Taurin. qui habent, ἐπιβουλεύουσι. Editi, ἐπιβουλεύωσι,

22. Quæso enim, perspirite, ut illi, qui inter se antea pugnabant, nunc, ut olim Herodes et Pontius, contra Dominum nostrum Jesum Christum consensere: quam certe ob causam meritissimo sunt odio habendi, quippe qui, cum de propriis commodis agitur, inimicitias secum gerant; cum autem est contra veritatem dimpicandum, et impietas adversus Deum fovenda, amici fiant, seseque invicem comiter tractent, et quidvis præter mentem facile ferant, voluptate scilicet illecti, quam ex suo quique sine consequendo percipientes sperant. Nam Meletiani quidem præsidendi cupiditate et insana avaritia ducuntur: Arianos autem sua sola impellit impietas. Hinc fit ut in hujusmodi conjuratione suam mutuo sibi commodare possint improbitatem; ita ut Meletiani quidem Arianorum dissimulent impietatem, Ariani vero Meletianorum pravitatem nequitia tentent; ac denique 222 propria sua simul flagitia, veluti Babylonis poculum, commiscantes²², iis parent insidias, qui Dominum nostrum Jesum Christum vera pietate colunt. Erat quidem jam antea omnibus nota perversitas et calumnia Meletianorum: jam ista quoque ubique cunctis manifesta est impietas Deoque infensa Arianorum heresis. Nec enim parum temporis intercessit, quod sumpsere exordium: sed Meletiani ante quinquaginta quinque annos facti sunt schismatici; et Ariani ante triginta sex annos hæretici sunt declarati, iidemque sunt ab Ecclesia, totius generalis synodi judicio, rejecti. Ex his autem quæ modo egerunt, etiam ipsis, qui illos aperte fovere videntur, perspicuum jam est eos nullam aliam ob causam nobis omnibusque orthodoxis episcopis tetendisse ab initio insidias, quam ut impiam suam hæresim defendere. Ecce enim nunc tandem factum est, quod olim Eusebiani sunt moliti: nobis ecclesias tolli cu-

(83) Seguer. Jesuit. Taurin., καὶ ἡ συκοφαντία. In editis ἡ deest. Ibid. Basilii, Μεletιανῶν. Seguer. Ibid., καὶ πρὸ τούτου· et mox, καὶ ἡ θεομάχος. Paulo post Seguer. Gohl. et Fel. 1, πανταχοῦ πᾶσιν ἐκδηλος. Ibid. Seguer., ἐστὶν ὁ χρόνος. Editi et alii, ἐστὶ χρόνος.

(84) Sic Seguer. Jesuit. Taurin. Colb. Fr. 1, Anglic. Gohl. et Fel. 1 et ita legit Nannius. At Fel. 5, οἱ δὲ πρὸ τριάκοντα καὶ ἐξ ἐτῶν ἀπεδείχθησαν αἱρετικοὶ ἐκ κρίσεως πάσης τῆς οἰκουμένης συνόδου. Id est, Ariani vero ante sex et triginta annos declarati sunt hæretici ex judicio totius œcumenicæ synodi. Editi. Commel., οἱ δὲ πρὸ τριάκοντα καὶ ἐξ ἐτῶν ἀπεδείχθησαν ἐκ κρίσεως πάσης τῆς οἰκουμένης συνόδου. Sic etiam videtur legisse Dionysius, qui hunc locum ita vertit: *Hi vero sex ante annos et triginta pronuntiat, judicio totius universalis synodi.* Vide admonitionem.

(85) Seguer., Ἐξ ὧν δὲ καὶ νῦν. Mox Gohl. et Fel. 1, τοῖς δοκοῦσιν αὐτῶν προσποιεῖσθαι. Seguer. Jesuit. Fr. 1, Colbert. Taurin. τοῖς δοκοῦσιν ἀποπροποιεῖσθαι. Editio Commel., αὐτῶν προσποιεῖσθαι. Fel. 5, αὐτῶν προποιεῖσθαι.

(86) Seguer., ἡ αὐτῶν. Gohl. et Felckman. 1, αὐτῶν.

rarunt; episcopos et presbyteros, qui cum ipsis non communicant, in exsilium pro suo arbitratu miserunt; populos, qui ab illis fugiunt, ecclesiis excluderunt, easque tradiderunt Arianis, qui a tanto tempore fuerunt condemnati; ut scilicet Meletianorum simulatione cum ipsis conspirante, illic secure possint aut impietatis verba evomere, atque Antichristo, qui hanc in illis seminauit heresim, viam erroris, ut quidem sperant, preparare.

23. Hæc itaque illi dormitantes inaniter cogitent. Nos enim non dubitamus quin benignus imperator, re audita, illorum impietates sit prohibiturus; ac proinde non diu illi perstabunt, sed, ut scriptum est²², corda impiorum cito deficient. Nos autem divinarum, ut scriptum est²³, Scripturarum indoli sermonibus, illis non aecus ac apostatis qui furor in domo Domini collocare cupiant, resistimus, nec pertimescimus corporis mortem, neque vias eorum æmulemur: sed potius præ omnibus valeat veritas. Enimvero nos quoque tunc ab Eusebianis, ut nemo vestrum ignorat, rogati ut vel cum eis impietatem simulate amplecteremur, vel ab ipsis insidias exspectaremus, illis nolimus assentiri, sed potius elegimus ab ipsis vexari quam Judam imitari. Utique præstitero quod fuerant minati, Jezabelemque imitari²⁴, sibi paravere Meletianos, quorum fraude niterentur: non ignari scilicet quonam modo illi sese adversus beatum Petrum martyrem, deindeque adversus magnam Achillam, ac denique adversus felicis recordationis Alexandrum gesserint, ut etiam hoc pacto adversum nos, uti meditati sunt, hi quidem quidquid 233 ipsis suggestum fuerit, fingant, illi vero ansam inde arripiant nos persequendi atque ad necem querendi. Hoc enim est quod sitiunt, neque hactenus voluntatem abjecerunt nostrum effundendi sanguinem. Verum hæc ego minime curo; si quidem exploratum persuasumque mihi est, quod tolerantibus dabitur merces a Salvatore, vosque, ut patres, sustinendo, facti plebi exemplum, eversa-

²² Prov. i, 20. ²³ IV Reg. xvii, 9 juxta LXX. ²⁴ III Reg. xxi, 7.

(87) Taurin. Fr. 1, Colbert., αὐτοὺς ἐξημέωσαν καὶ ἐξέλειψαν. Mox Fel. 5, πρὸ τοσούτων χρόνων.

(88) Basili., Μελετιανῶν. Paulo post Seguer. Jesuit. Colb. Taurin. Gobl. Fel. 1, ἀσέβειας αὐτῶν. Editi, αὐτῶν ἀσέβειας.

(89) Sic Seguer. Jesuit. Taurin. Fr. 1, Gobl. Editi vero et alii, ἀπολείψας. Mox Seguer., τοιαῦτα ποσάξαντες. Jesuit. Taurin. Fr. 1, Colbert.; τοσαῦτα νυστάξαντες.

(90) Jesuit. Fr. 1, Taurin. Colb. οὐ γὰρ χρονίσουσιν. Mox Seguer. Jesuit. Taurin. Colb. Gobl. Fel. 1, καρδίαι τῶν ἀσέβων. Editi et alii, καρδία ἀσέβων.

(91) Sic Seguer. Jesuit. Fr. 1, Colbert. Taurin. At Basili. Anglie. et Fel. 5, τότε ὅπῃ τῶν περὶ, etc. Editi τότε τῶν περὶ, etc. Mox Seguer. Taurin. Jesuit. Fr. 1, Colbert. Gobl. et Fel. 1, σὺν αὐτοῖς. Editi et alii, παρ' αὐτοῖς.

(92) Sic Seguer. Jesuit. Taurin. Colbert. At in editis deest παρ' αὐτῶν. Fel. notat in mss. Anglie. Gobl. Fr. 1, et Fel. 1, legi, προσδοχὰ παρ' αὐτῶν, οὐκ ἠδελήσασμεν.

(93) Seguer. Taurin. Colb., ἡ τὸν Ἰούδα μιμήσασθαι τρόπον.

ἀποσπρεφομένους αὐτοὺς ἐξέλειψαν (87) τῶν ἐκκλησιῶν, τοῖς δὲ Ἀρειανοῖς τοῖς πρὸ τοσούτου χρόνου καταγνωσθεῖσι παραδεδώκασιν αὐτάς, ἵνα, συνοῦσης αὐτοῖς καὶ τῆς τῶν Μελετιανῶν (88) ὑποκρίσεως, ἐπ' ἀδείας ἔχωσιν ἐν αὐταῖς τὰ τῆς ἀσέβειας αὐτῶν ἀπαπτύειν ῥήματα, καὶ προκατασκευάζειν, ὥς γε νομίζουσι, τῇ τὴν αἵρεσιν αὐτοῖς ἐπισπείραντι τῇ Ἀντιχρίστῳ, τὴν τῆς ἀπάτης (89) ὁδόν.

23. Ἐκεῖνοι μὲν οὖν τοσαῦτα νυστάζοντες φανταζέσθωσαν μάτην· σφάμεν γὰρ, ὅτι καὶ ὁ φιλόθρως βασιλεὺς, ἀκούσας, κωλύσει τὰς πονηρίας αὐτῶν καὶ οὐ χρονίσουσιν (90), ἀλλὰ κατὰ τὸ γεγραμμένον, καρδίαι τῶν ἀσέβων ταχέως ἐκλείψουσιν· ἡμεῖς δὲ ὡς πρὸς ἀποστάτας καὶ θέλοντας μανίαν ἐν οἴκῳ Κυρίου καταπῆξαι, ἡμυσεμένοι, κατὰ τὸ γεγραμμένον, τοῖς λόγοις τῶν θείων Γραφῶν, ἀντικαταστήσωμεν, καὶ μήτε θάνατον πωματικὸν φοβηθῶμεν, μήτε τὰς τούτων ὁδοὺς ζηλώσωμεν· ἀλλὰ πάντων μᾶλλον προκρινέσθω τῆς ἀληθείας ὁ λόγος. Καὶ γὰρ καὶ ἡμεῖς, ὡς οἴσαστε πάντες, ἀξιοῦμενοι τότε παρὰ τῶν περὶ (91) Εὐσέβιον, ἡ ὑποκρίνασθαι σὺν αὐτοῖς τὴν ἀσέβειαν, ἡ προσδοκᾶν ἐπιβουλὴν παρ' αὐτῶν (92), οὐκ ἠδελήσαμεν αὐτοῖς συγκαταθέσθαι, ἀλλὰ μᾶλλον εὐλόγηθα διώκεσθαι παρ' αὐτῶν, ἡ τὸν τοῦ Ἰούδα μιμήσασθαι τρόπον (93). (94) Ἀμείλι πεποιθήκαμεν ὅπερ ἠπειλήσαν (95), καὶ μιμησάμενοι τὴν Ἰεζαβὲλ, ἐγκαθέτους ἑαυτοῖς τοὺς Μελετιανούς (96) κατεσκευάσαν· εἰδότες πῶς κατὰ τοῦ μαγάρου Πέτρου τοῦ μάρτυρος, καὶ μὲτ' αὐτὸν τοῦ μεγάλου Ἀχὺλλᾶ, εἶτα κατὰ τοῦ μακαρίτου (97) Ἀλεξάνδρου γεγονάσιν, ἴν' οὕτως καὶ καθ' ἡμῶν, ὥσπερ τοῦτο μελετήσαντες, ὑποκρίνωνται μὲν οὗτοι ἅπερ ἂν αὐτοῖς ὑποβλήθῃ (98), ἐκεῖνοι δὲ πρόφασιν λάβωσι διώκειν καὶ ζητεῖν ἡμᾶς ἀποκτεῖναι. Τοῦτο γὰρ διψῶσι, καὶ οὐ παύονται γὰρ (99) μέχρι νῦν τὸ αἷμα ἡμῶν θέλοντες ἐκχέειν. Ἀλλὰ τούτων οὐδεμία μοι φροντίς· οἶδα γὰρ καὶ πέπεισμαι ὅτι τοῖς ὑπομένουσιν ἔσται μισθὸς παρὰ τοῦ Σωτῆρος, καὶ ὅτι καὶ ὡμεῖς (1) ὑπομείναντες, ὡς οἱ πατέρες,

(94) Vide Apologiam contra Arianos num. 59.

(95) Sic Seguer. Jesuit. Taurin. Colb. et editio Commel. ut et verit. Omnibonus hoc modo: *Essecerunt profecto quemadmodum minati sunt.* Gobl. et Fel. 1, ἠθελήσαν καὶ ἠπειλήσαν, ut etiam legit Nannius.

(96) Sic Seguer. Colbert. Jesuit. Taurin. Editi vero, αὐτοὺς Μελετιανούς, etc. Mox Seguer. Colbert. Jesuit. Fr. 1, Taurin., μακαρίτου Πέτρου. Colbert. et Taurin., ἐπισκόπου καὶ μάρτυρος. Mox Taurin. et Fr. 1 et Colbert., Ἀχὺλᾶ.

(97) Sic Seguer. Jesuit. Fr. 1, Colbert. Taurin. et Gobl. Fel. 1 et 5. At editi et alii, μαγάρου. Mox Seguer. Taur. et Colbert. Jesuit., ἴν' οὕτως καὶ. In aliis καὶ deest. Colb. ibid., μεθ' ἡμῶν.

(98) Seguerian. Gobl. et Felckman. 1, ὁπερ ἐβλήθη.

(99) Sic Seguer. Fr. 1, Jesuit. Colbert. Taurin. In aliis et editis particula γὰρ deest. Paulo post ante φροντίς abest a Seguer.

(1) Colbert. Jesuit. Taurin., καὶ ὅτι ὡμεῖς. Mox Seguerian., τύπος γινόμενος.

τύποι γενόμενοι τοῖς λαοῖς, καὶ ἀνατρέποντες τὴν ἐξ-
 νην καὶ ἀλλοτρίαν (2) ταύτην ἐπίνοιαν τῶν ἀσεβῶν,
 ἔξετε μὲν τὸ καύχημα, λέγοντες· Τὴν πίστιν τετη-
 ρήκαμεν· ἀπολήψεσθε δὲ τὸν στέφανον τῆς ζωῆς, ὃν
 ἐπηγγείλατο ὁ Θεὸς (3) τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτόν. Γένοιτο
 δὲ καὶ μεθ' ὑμῶν τὰς ἐπαγγελίας κληρονομήσαι,
 τὰς μὴ μόνον τῷ Παύλῳ ῥηθείας, ἀλλὰ καὶ πᾶσι τοῖς
 ἡγαπηκόσι τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ Κυρίου (4), καὶ Σω-
 τῆρος, καὶ Θεοῦ, καὶ παμβασιλέως ἡμῶν Ἰησοῦ Χρι-
 στοῦ, δι' οὗ τῷ Πατρὶ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος ἐν Πνεύ-
 ματι ἁγίῳ καὶ νῦν καὶ εἰς τοὺς σὺμπαντας (5) αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

²² II Timoth. iv, 7. ²³ Jac. i, 12.

(2) Sic Seguer. Jesuit. Taurin. Colb. At editi, ἀλλό-
 τριον.

(3) 'Ο Θεός deest in Seguerian. Jesuit. Taurin.
 Colbert. Paulo post κληρονομήσαι abest ab illis et
 Gobler. et Fel. 1. Mox Seguer. Jesuit. Taurin. Col-
 bert. Gobler. et Fel. 1, τῷ Παύλῳ. Editi et alii arti-
 culum τῷ omittunt. Ibid. Seguerian. Jesuit. Colbert.
 Taurin., τηρηθείας.

(4) Colbert. et Taurin., αὐτοῦ τοῦ Κυρίου.

(5) Sic Seguer. At Colbert., νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς
 τοὺς σὺμπαντας, etc. Taurin. Jesuit. Fr. 1, νῦν καὶ
 ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας, etc. Editi ἐν Πνεύματι ἁγίῳ
 εἰς τοὺς σὺμπαντας, etc. Seguer. in fine addit, τέλος
 τοῦ κατ' Ἀρειανῶν α' λόγου. Colbert., τοῦ τρίτου λό-
 γου τέλος.

IN APOLOGIAM SEQUEMTEM MONITUM.

I. Apologia ad imperatorem Constantium, si vim argumentorum species, validissima : si salem et leporem, elegantissima : si rerum varietatem, jucundissima censenda est, atque inter principia Athanasii opera jure computanda. Nam quod eam esset coram Constantio recitaturus Athanasius, ut fiquet ex multis ejus locis, elaboravit illam accuratius. Intercluso tamen Arianorum insidiis omni ad Constantium aditu, haud licuit Athanasio sapius iter instituenti, imperatorem convenire, ut testatur ipse sub finem hujus Apologię. Quare ad ipsum Constantium missa, an ad eum usque pervenerit, vel ab Arianis intercepta sit, ignoratur. Porro eam postrema Constantii in eunte persecutione, post fugam Athanasii, perscriptam esse, certissimum est : ideoque ad annum 356 eam, haud dubitanter referimus. Prior autem ejus pars ante Paschale ejusdem anni festum scripta est, ut liquet ex illis Athanasii verbis, posterior post eam solemnitate.

II. Eam vero vixit adhibere et contra Arianorum calumnias, ad Constantium ab Arianis delatas, depelleret. Implacabiles namque illi Athanasii adversarii, has confinxerant criminationes. 1° Quod Athanasius Constantem imperatorem in Constantium fratrem suum concitasset ; 2° quod Magnentio tyranno cui, niebant, addictissimus erat, litteras misisset ; 3° quod in ecclesia, Κυριακόν, seu Dominicum dicta, conventus egisset, edificio nondum completo, necdum celebrata ejusdem templi dedicatione ; 4° quod concessa a Constantio se adeundi facultate, obsecutus non esset, atque Alexandria secedere renuisset. Has omnes calumnias validissime propulsat Athanasius, oculatis saepe testibus in innocentiae testimonium adductis, ut nulla super-esset injectorum criminum suspicio.

III. Abstinemus porro cum in hac monitione, tum in notis, a gravibus implicatisque quaestionibus, quae Athanasii gesta chronologiamque spectant : commodius quippe ea in Athanasii Vita indagantur.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ

ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΒΑΣΙΛΕΑ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΟΝ

ΑΠΟΛΟΓΙΑ.

S. P. N. ATHANASII

ARCHIEPISCOPI ALEXANDRIÆ

AD IMPERATOREM CONSTANTIUM APOLOGIA.

234 1. Cum probe norim te a multis jam annis Christianum, et ab abavis usque tuis religiosum esse, meam alacri animo jam propugno causam. Atque ideo beati Pauli verbis orsus sum⁶⁶, ut eo apud te utar intercessore. Scio quippe, religiosissime Auguste, illum veritatis esse præconem, te illius prædicantis studiosum auditorem. Quod spectat autem cum res ecclesiasticas, tum in me conflam conspirationem, sat per se sunt tui tantorumque episcoporum scripta, ad ea tuæ pietati declaranda: ipsa quoque Ursacii et Valentis pœnitentia sufficit, ut notum sit omnibus, nullam veram esse eorum in nos criminationem. Quod enim aliorum testimonium horum rescripto conferri queat? Mentiti sumus, aiunt, confiximus, et omnia, quæ sunt contra Athanasium delata, meræ sunt calumniæ. At ecce novam his licet evidentissimis argumentis accessionem (si modo illud etiam ediscere digneris), præsentibus scilicet nobis, nihil probasse accusatores adversus Macarium presbyterum; absentibus, arbitrio suo rem gessisse. Cujusmodi acta minime valere, primo di-

1. Ἐκ πολλῶν ἐτῶν ὄντα σε Χριστιανὸν, καὶ ἐκ προγόνων φιλόθεον ἐπιστάμενος, εὐθύμως τὰ περὶ ἐμαυτοῦ νῦν ἀπολογουμαι· τοῖς γὰρ τοῦ μακαρίου Παύλου λόγοις χρώμενος, αὐτὸν σοι πρεσβευτὴν ὑπὲρ ἐμαυτοῦ ποιῶμαι· εἰδὼς αὐτὸν μὲν κήρυκα τῆς ἀληθείας, σὲ δὲ τῶν αὐτοῦ ῥημάτων φιλήκοον, θεοφιλέστατε Ἀδελφε. Περὶ μὲν οὖν (6) τῶν ἐκκλησιαστικῶν, καὶ τῆς κατ' ἐμοῦ γενομένης συσκευῆς, αὐτάρκῃ τὰ γραφέντα παρὰ τῶν τοσούτων ἐπισκόπων μαρτυρῆσαι τῇ σῇ εὐλαβείᾳ· ἱκανὰ καὶ τὰ τῆς μετανοίας Οὐρσάκιου καὶ Οὐάλεντος δεῖξαι πᾶσιν, ὅτι μηδὲν ὧν ἐπέστησαν καθ' ἡμῶν εἶχεν ἀληθές. Τί γὰρ τοσούτον ἄλλοι δύνανται μαρτυρεῖν, ὅσον οὗτοι γράφοντες εἰρήκασιν; (7) Ἐφευσάμεθα, ἐπλάσάμεθα, καὶ πάντα τὰ κατὰ Ἀθανασίου συκοφαντίας γέμει. Προσθήκη δὲ πρὸς φανεράν ἀπὸδείξιν, εἰ καταζώσεως μαθεῖν, ὅτι, παρόντων μὲν ἡμῶν, οὐδὲν ἀπέδειξαν οἱ κατηγοροῦντες κατὰ Μακαρίου τοῦ πρεσβυτέρου· ἀπόντων δὲ ἡμῶν, κατὰ μόνας ἐπραξαν ἅπερ ᾔθελον. Τὰ δὲ τοιαῦτα προηγουμένως μὲν ὁ θεὸς νόμος, ἔπειτα δὲ καὶ οἱ ἡμέτεροι νόμοι (8) μηδεμίαν εἶχεν δύναμιν

⁶⁶ Act. xxvi, 2.

(6) Οὗν deest in editis. In Reg. vero et Basil. habetur.

(7) Hæc verba quæ ab Ursacio et Valente scripto tradita referuntur, non habentur in eorum litteris quas pœnitentia ducti Julio Romano, et Athanasio misere: videntur autem hæc ipsa verba ex eorumdem libello in concilio Mediolanensi anni 349 tradito, desumpta: qui libellus nusquam exstat. Vide in Apol. contra Arianos, num. 58.

(8) Οἱ ἡμέτεροι νόμοι. Hujusmodi lex habetur in constitutionibus apostolicis lib. ii, c. 51, cujus titulus sic habet: Ὅτι οὐ χρὴ μονομερεῖς τὰς κρίσεις ποιεῖσθαι, debinc ita incipitur: Ἐπομεν δὲ, ὅτι τὰς κρίσεις οὐ δίκαον μονομερεῖς ποιεῖσθαι. Qui locus

haud recte ab interprete intellectus, ita vertitur ibi, Coteler. PP. primi sæculi, p. 197: Quod non oportet in iudicando uni parti favere: cum veritatem sit: quod non oporteat altera absente parte iudicia reddi. Exordium autem capituli ita interpretatur idem: Diximus jam, æquum non esse, ut ea iudicia exerceantur in quibus altera pars iudicem occupat. At hæc est sententia: Diximus autem, æquum non esse, ut iudicia altera absente parte reddantur. Quod ex sequentibus ipsa luce lucidius est: Ἐάν γὰρ τοῦ ἐνὸς προσώπου ἀκούσῃτε, μὴ παρόντος τοῦ ἐτέρου. Si enim alteram personam, altera absente, auditis, etc. Vox μονομερεῖα ea sententia arripissimè usu venit supra in Apologia contra Arianos.

ἀπεφάναντο. Ἀπὸ μὲν οὖν τούτων οἶδας, ὅτι καὶ ἡ σὴ εὐλάβεια (9), φιλαλήθης οὔσα καὶ φιλόθεος, ἡμᾶς μὲν ἐλευθέρους ἀπὸ πάσης υποψίας συνορᾷ, τοὺς δὲ καθ' ἡμῶν γενομένους συκοφάντας ἀποφαίνει.

2. Περὶ δὲ τῆς διαβολῆς τῆς κατ' ἐμοῦ γενομένης παρὰ τῇ σῇ φιλανθρωπίᾳ διὰ τὸν εὐσεβέστατον Αὐγουστον καὶ μακαρίας μνήμης καὶ αἰωνίου Κωνσταντα τὸν ἀδελφόν σου (τοῦτο γὰρ οἱ ἐχθροὶ θρυλοῦσι, καὶ γράφαι τεταλμῆκασιν), ἱκανὰ τὰ πρῶτα δεῖξαι καὶ ταῦτα μὴ ἀληθῆ. Εἰ μὲν γὰρ ἄλλοι τινὲς ἦσαν οἱ τοῦτο λέγοντες, δικάσιμον ἦν τὸ πρᾶγμα, χρεῖα τε (10) πολλῆς ἀποδείξεως, καὶ τῶν εἰς πρόσωπον ἐλέγχων· εἰ δὲ οἱ τὰ πρῶτα πλάσαντες αὐτοὶ καὶ ταῦτα συνέθηκαν, πῶς οὐκ ἐξ ἐκείνων εἰκότως καὶ ταῦτα πεπλασμένα δεικνύται; διὰ τοῦτο γὰρ πάλιν κατὰ μόνας λαλοῦσι, νομίζοντες ὑφαρπάζειν δύνασθαι τὴν σὴν θεοσεβείαν. Ἄλλ' ἐσφάλισαν· οὐ γὰρ ὡς ἠθέλησαν ἤκουσας, ἀλλὰ τῇ μακροθυμίᾳ δέδωκας καὶ ἡμῖν (11) χώραν ἀπολογεῖσθαι. Τὸ γὰρ μὴ παραυτίκα κινήθηναι, καὶ τιμωρίαν ἀπαιτῆσαι, οὐδὲν ἦν ἕτερον, ἢ, ὡς δίκαιον βασιλεῖα, περιμέναι καὶ τὴν τοῦ διαβληθέντος ἀπολογίαν· ἥς ἐὰν καταξίωσης ἀκούσαι, τεθάρσηκα, ὡς καὶ ἐν τούτοις καταγνώσῃ τῶν προπετευσάμενων (12), καὶ μὴ φοβηθέντων τὸν Θεόν, ἐντελόμενον μηδὲν ψεύδος ἀπὸ στόματος βασιλεῖ λέγεσθαι.

3. Αἰσχύνομαι μὲν οὖν ἀληθῶς καὶ ἀπολογούμενος περὶ τοιούτων, περὶ ὧν οὐδὲ αὐτὸν οἶμαι τὸν κατήγορον εἶτι παρόντων ἡμῶν μνημονεύσειν. Οἶδες γὰρ ἀκριβῶς, ὅτι τε αὐτὸς ψεύδεται, καὶ οὕτε ἐμάνην ἐγὼ, οὕτε τῶν φρενῶν ἐξέστηκα, ἵνα κἂν ὡς ἐνθυμηθεῖς τι τοιούτον ὑπονοήσω. Διὸ οὐδ' ἂν ἄλλοις ἐρωτοῖσιν ἀπεκρινάμην, ἵνα μηδὲ ἐν τῷ χρόνῳ τῆς ἀπολογίας οἱ ἀκούοντες κρεμασμένην (13) ἔχωσι τὴν διάνοιαν· τῇ δὲ σῇ εὐλαβείᾳ μεγάλη καὶ λαμπρᾷ τῇ φωνῇ ἀπολογεῖσθαι. καὶ τὴν χεῖρα ἐκτείνας, ὃ μεμάθηκα παρὰ τοῦ Ἀποστόλου, μάρτυρα τὸν Θεὸν ἐπικαλοῦμαι ἐπὶ τῇ ἐμῇ αὐτοῦ ψυχῇ· καὶ, ὡς γέγραπται ἐν ταῖς βασιλικαῖς ἱστορίαις· μάρτυς Κύριος, καὶ μάρτυς ὁ Χριστὸς αὐτοῦ (καὶ μοι συγχώρησον εἰπεῖν), οὐδὲ πώποτε περὶ τῆς σῆς εὐσεβείας κακῶς ἐμνημόνευσα παρὰ τῷ ἀδελφῷ σου τῷ τῆς μακαρίας μνήμης Κωνσταντῇ, τῷ (14) εὐσεβεστάτῳ Αὐγουστῷ· οὐ παρώξυνα τοῦτον, ὡς οὗτοι διαβεβλήκασιν· ἀλλ' εἴ ποτε καὶ εἰσελθόντων ἡμῶν πρὸς αὐτὸν ἐμνημόνευσεν αὐτὸς τῆς σῆς φιλανθρωπίας, ἐμνημόνευσε δὲ καὶ ὅτε οἱ περὶ Θάλασσαν (15) ἦλθον εἰς τὴν Πετυβίωνα, καὶ ἡμεῖς ἐν τῇ Ἀκυλητῇ διετρίβομεν· μάρτυς ὁ Κύριος, ὅπως ἐμνημόνευσεν ἐγὼ τῆς σῆς θεοσεβείας, καὶ ταῦτα ἔλεγον, ἅπερ (16) ὁ Θεὸς

A vinis, deinde nostris legibus decernitur. Hinc sanctum futurum est, ut pietas tua, Dei juxta ac veritatis amantissima, nos omni suspicione liberos deprehendat: adversarios nostros sycophantas esse pronuntiet.

2. Calumnia autem ab inimicis meis ad tuam pietatem delata, propter piissimum Augustum ac beatæ æternæque memoriæ virum Constantem fratrem tuum, licet ab illis ubique pervulgata ac scriptis tradita sit, vana tamen futilisque, vel priorum criminatationum falsitate demonstratur. Equidem si ab aliis deferretur, res in jus vocari posset, multaque probatione opus esset, atque coram convincendus essem; sin a priorum calumniarum auctoribus hæc quoque prodit, qui, quæso, hinc palam non erit, hoc merum eorum esse commentum? Quapropter etiam me hæc obloquuntur, rati se tuam posse decipere pietatem. At res secus illis cessit: nequaquam enim pro eorum libidine aurem præbui, sed pro tua animi tolerantia depellendæ criminatationis copiam fecisti. Quod enim non statim commotus es, nec pœnas expetiisti, nihil aliud illud est quam quod ut æquum decet imperatorem, viri injuste delati defensionem expectasti: quam si audire dignatus fuoris, confido fore ut eorum temeritatem damnes, qui Deum non metuant, prohibentem, ut ne mendacium apud regem ore proferant.

3. Haud sine pu'ore eas depellere calumnias aggredior, quas ne ipsum arbitror accusatorem coram nobis proferre ultra ausurum. Næ ille probe novit et se mentiri, et me non usque adeo insanum ac mente captum fuisse, ut talia vel cogitasse in suspicionem venire possem. Quamobrem aliis seiscitantibus nequaquam respondi, ut ne vel ipso defensionis meæ tempore auditores animi penderent. Verum apud tuam pietatem clara et magna voce meam propugno causam: extensa quæ manu, ut ab Apostolo didici, Deum testem advoce in animam meam⁶¹: et, ut in historiis Regum scriptum habetur⁶²: testis est Dominus, testis est et Christus ejus (quo et mihi, quæso, dicere concedas) me nunquam de tua pietate in malam partem verba fecisse apud fratrem tuum beatæ memoriæ Constantem, piissimum Augustum: neque illum, ut calumniantur isti, in te convicisse. Immo, si quando nobis ipsum a leuntibus, de tua humanitate mentionem ipse faceret; tunc autem fecit cum Thalassus Pitybionem se contulit: quo tempore nos Aquileiæ versabamur. Testis est mihi Dominus, eorum quæ tunc de tua humanitate protuli: ac utinam ea Deus animæ tuæ revelare velit, ut hinc explorata

⁶¹ II Cor. I, 23. ⁶² I Reg. XII, 5.

(9) Reg., εὐσεβεία.

(10) Sic Reg. Basil. et edit. Comm. Edit. vero Paris. et Colon., χρῆτα τό, mendose.

(11) Sic Reg. et Basil. Editi autem, ὕμν, mendose. Mox Reg., παρυστά.

(12) Editi, περυσταμένον. Basil., περυσταμένον. Reg., προπετευσάμενον, recte. Mox, ἀπὸ στόματος βασιλεῖ λέγεσθαι. Pleonasmī ejusmodi exemplum habes apud Xenophontem I. III Ἀπορρηγομένην.

των p. 775: Οὐκ ἂν ἐχοίμῃ σοι ὄντως γε ἀπὸ στόματος εἰπεῖν.

(13) Sic Reg. et Basil. Editi vero, κρεμασμένην. Mox Reg., ὑσεβεία.

(14) Tū dicit in editis, sed in Reg. et Basil. legitur.

(15) Edit. Commel., Θάλασσαν, mendose. Idem mox, Πετυβίωμα.

(16) Sic Reg. et Basil. Editi vero, εὑπερ, men-

tibi sit meorum obrectatorum calumnia. Ignosce, quæso, mihi talia dicenti, humanissime Auguste, plurimamque mihi veniam concede. Non enim ita facilis erat vir ille Christi amantissimus, neque tanti eram ego, ut de rebus huiusmodi colloquia invicem misceremus: utque fratrem apud fratrem suum calumniari auderem: nihilque vereretur de imperatore apud imperatorem in malam partem loqui. Nequaquam insanio, imperator, nec fui divinæ vocis ignarus dicentis: *Et in conscientia tua regem ne execreris, et in recessibus cubiculi tui ne maledixeris diviti; quia volueris cæli vocem tuam portabit, et ales annuntiabit sermonem tuum*¹⁷. Quod si ne illa quidem quæ adversum vos imperatores clam proferuntur, celari queunt, annon incredibile erit præsentem imperatorem, tantoque astante cætu, me adversum te verba fecisse? Nunquam enim fratrem tuum solum vidi, nec me ille unquam solum est allocutus: sed semper comite episcopo urbis in qua tunc debebam, aliisque qui tum forte aderant, ipsum adii: his inquam comitibus accessi, his comitibus recessi. Huiusce rei testis est Fortunatianus Aquileie episcopus: hoc ipsum potest Patris Hosii testimonio confirmari. Testis item Crispinus Patavii, Lucillus Veronæ, Donysius Leidis, et Vincentius in Campania episcopus. Et quia defuncti sunt Maximinus Trevirensis, et Protasius Mediolanensis: potest id ipsum testificari Eugenius tunc magister: qui quoniam ante velum tum temporis stabat, cum postulata nostra, tum quæ nobis ille dignatus est dare responsa, audire potuit. Hæc tametsi satis sunt ad rei demonstrationem, concedito tamen ut peregrinationis meæ rationem ordine tibi recensam: ut hinc fuit obrectatorum meorum criminationes deprehendas atque condemnes.

236 4. Alexandria profectus sum, non ut ad exercitum fratris tui vel ad alios quosdam me conferrem: sed ut Romam peterem: atque ibi cum ea quæ mea intererant Ecclesiæ commendassem (quod unum mihi curæ erat), ecclesiasticis conventibus vacabam. Fratri autem tuo, nequaquam scripsi, nisi postquam Eusebiani missis adversum me litteris, necessitatem mihi attulere cum adhuc Alexandriæ degerem, eorum calumnias propulsandi: iterumque, cum iubente illo, ut divinarum Scripturarum tabellas adornarem, confectas eas ad ipsum transmisisti: par quippe est me qui meam propugno causam, tum pietati vera dicere. Triennio exacto, quarto anno missis litteris me accivisti, quo tempore ille Mediolani versabatur. Ego vero sciscitabar

¹⁷ Eccle. 1, 20.

dose: quæ tu ex in a transmutatio, frequentissime occurrit. Paulo post Reg. αποκαλύψη. Editi αποκαλύψει.

(17) Reg., τοιούτων ἐκονολογούμεθα, καὶ ἀδελφὸν ἀδελφὸν διέβαλλον. Editi, τοιούτων πρὸς ἀδελφὸν ἀδελφὸν διέβαλλον. In Basil. post τοιούτων spatium erasmi sic... γώμεθα, lectum initio ἐκονολογούμεθα. In eodem πρὸς deest.

(18) Sic Basil. et editi. In Reg. ὁ δεστ. In Græco Scripturæ textu sic, ὁ ἔχων τὰς πτέρυγας. Mox Reg.

Α αποκαλύψη τῇ σῇ ψυχῇ, ἵνα καταγῶς τῆς συκοφαντίας τῶν με διαβαλλόντων παρὰ σοί. Συγχώρησον εἰπύντι μοι ταῦτα, φιλανθρωπώτατε Ἀδύουστε, καὶ πολλήν μοι συγγνώμην δός. Οὐ γὰρ οὕτως ἦν εὐχερὴς ὁ φιλόχριστος ἐκεῖνος, οὐδὲ τηλικούτος ἡμῖν ἐγὼ, ἵνα περὶ τοιούτων ἐκονολογούμεθα, καὶ ἀδελφὸν ἀδελφὸν διέβαλλον (17), ἢ παρὰ βασιλεὶ περὶ βασιλέως κακῶς μνημονεύσω. Οὐ μαίνομαι, βασιλεῦ, οὐδὲ ἐπὶ ἐλαθόμεν τῆς θείας φωνῆς λεγούσης: Καὶ γὰρ ἐν συνειδήσει σου βασιλεῦ μὴ καταρῶς, καὶ ἐν ταμείοις κοικῶνός σου μὴ καταρῶς πλοῦσιον· ὅτι πετεινὸν τοῦ οὐρανοῦ ἀπολοῖς σου τὴν φωνήν, καὶ ὁ (18) τὰς πτέρυγας ἀπαγγελεῖ λόγον σου. Εἰ δὲ τὰ κατιδίαν λεγόμενα καθ' ὁμῶν τῶν βασιλέων οὐ κρύπτεται, πῶς οὐκ ἀπιστον εἰ παρόντος βασιλέως, καὶ τοσούτων ἐστώτων, ἔλεγον κατὰ σοῦ; Οὐ γὰρ μόνος ἐώρακά ποτε τὸν ἀδελφόν σου, οὐδὲ μόνῳ μοί ποτε ἐκεῖνος ὡμίλησεν· ἀλλ' αἰετὶ μετὰ τοῦ ἐπισκόπου τῆς πόλεως ἐνθα ἦν, καὶ ἄλλων τῶν ἐκεῖ παρατυγαλόντων εἰσηρχόμεν· κοινῇ τε αὐτὸν ἐβλόμεν, καὶ κοινῇ πάλιν ἀνεχωροῦμεν· δύναται Φουρτουνατιανὸς ὁ τῆς Ἀκυληίας ἐπίσκοπος μαρτυρῆσαι περὶ τούτου, ἱκανὸς ἐστὶν ὁ Πατὴρ Ὅσιος εἰπεῖν, καὶ Κρισπίνος ὁ τῆς Πατάδων, καὶ Δούκιλλος ὁ ἐν Βερωνί, καὶ Διονύσιος ὁ ἐν Ἀρτί, καὶ Βικέντιος (19) ὁ ἐν Καμπανίᾳ ἐπίσκοπος. Καὶ ἐπειδὴ τελευταυτήκασι Μαξιμίνος ὁ Τριβέρεως, καὶ Πρότάσιος ὁ τῆς Μεδιολάνου, δύναται καὶ Εὐγένιος ὁ γενόμενος μάγιστρος μαρτυρῆσαι· αὐτὸς γὰρ εἰστέκει πρὸ τοῦ βηλοῦ, καὶ ἤκουεν (20) ἅπαν ἡξιοῦμεν αὐτὸν, καὶ ἅπαν αὐτὸς κατηξίου λέγειν ἡμῖν. Ταῦτα τοίνυν εἰ καὶ ἱκανὰ πρὸς ἀπόδειξιν ἐστί, συγχώρησον ὁμῶς διηγῆσθαι καὶ (21) τὸν λογισμὸν τῆς ἀποδημίας, ἵνα καὶ ἐκ τούτων καταγῶς τῶν διαβαλλόντων ἡμᾶς μάτην.

4. Ἐξελθὼν ἀπὸ τῆς Ἀλεξανδρείας, οὐκ εἰς τὸ στρατόπεδον τοῦ ἀδελφοῦ σου, οὐδὲ πρὸς ἄλλους τινὰς, ἢ μόνον εἰς τὴν Ῥώμην ἀνῆλθον· καὶ τῇ Ἐκκλησίᾳ τὰ κατ' ἐμαυτὸν παραθέμενος (τούτου γὰρ μόνου μοι φροντίς ἦν), ἐσχόλαζον ταῖς συνάξεσι. Τῷ ἀδελφῷ σου οὐκ ἔγραψα, ἢ μόνον ὅτι οἱ περὶ Εὐσέβιον ἔγραφαν αὐτῷ κατ' ἐμοῦ, καὶ ἀνάγκην ἔσχον ἐτι ὦν ἐν τῇ Ἀλεξανδρείᾳ ἀπολογῆσθαι· καὶ ὅτε, πυκνὰ τῶν θείων Γραφῶν κελεύσαντος αὐτοῦ μοι κατασκευάσαι (22), ταῦτα ποιήσας ἀπέστειλα· χρεὶ γὰρ ἀπολογούμενόν με ἀληθεύειν τῇ σῇ θεοτελείᾳ. Τριῶν τοίνυν ἐτῶν παρελθόντων, τετάρτῳ ἐνιαυτῷ γράφει κελεύσας ἀπαντῆσαι με πρὸς αὐτόν· ἦν δὲ ἐν τῇ Μεδιολάνῳ. Ἐγὼ δὲ, διαρπύων τὴν αἰτίαν (οὐ γὰρ ἐγίνωσκον, μάρτυς ὁ Κύριος), ἔμαθον ὅτι ἐπίσκοποι τινες, ἀνελ-

post ei dē habet καί,

(19) Reg., Κιδέντιον.

(20) Paris. et Colon., mendose, τοῦ ἤκουεν.

(21) Sic Reg. Editi vero ante καὶ habent ὁμῶς. Basil. ὁμῶς.

(22) Sunt qui tabellas istas existiment esse Synopsin Scripturæ sacræ. Sed vide sis quæ in Admonitione in Synopsin, ea de re disputamus. Reg. et Basil., τῷ ἐνιαυτῷ, omisso τετάρτῳ

θόντες, ἡξίωσαν αὐτὸν γράψαι τῇ σὴ εὐσεβείᾳ, ὥστε
 σύνοδον γενέσθαι. Πίστευε, βασιλεῦ, οὕτω γέγονε,
 καὶ οὐ ψεύδομαι. Κατελθὼν τοίνυν εἰς τὴν Μεδιόλα-
 νον, εἶδον πολλὴν φιλανθρωπίαν· κατηξίωσε γὰρ
 ἰδεῖν με, καὶ εἰπεῖν, ὅτι ἔγραψε καὶ ἀπέστειλε πρὸς
 σέ, ἁγίων σύνοδον γενέσθαι. Διάγοντα δὲ με ἐν τῇ
 προσηρημένῃ (23) πόλει, μετεπέμψατο πάλιν εἰς τὰς
 Γαλλίας, ἐκεῖ γὰρ καὶ ὁ Πατὴρ Ὅσιος ἤρχετο, ἵνα
 ἐκείθεν εἰς τὴν Σαρδικὴν ὁδεύσωμεν. Μετὰ δὲ τὴν
 σύνοδον, ἐν τῇ Ναϊσσῇ μοι διάγοντι γράφει· καὶ ἀνελ-
 θὼν ἐν Ἀκυληῖᾳ λοιπὸν διέτριβον, ἐνθα με τὰ γράμ-
 ματα τῆς σὴς (24) θεοσεβείας κατέλαβον. Κἀκεῖθεν
 κληθεὶς πάλιν παρὰ τοῦ μακαρίτου, καὶ ἀνελθὼν εἰς
 τὰς Γαλλίας, οὕτως ἦλθον παρὰ τὴν σὴν εὐσεβείαν.
 citus, Aquileiæ postea commoratus sum, ubi redditæ mihi sunt tuæ pietatis litteræ. Accitus inde
 iurum a beatæ memoriæ viro, in Gallias iter institui: hincque demum tuam adii pietatem.

5. Ποῖον τοίνυν τόπον, ἢ τίνα χρόνον ᾤσιν ὁ κα-
 τήγορος, ἐν ᾧ τοιαῦτα με εἰρηκέναι διέβαλλεν; ἢ
 τίνας παρόντος ἐμάνην φθιγγέσθαι τοιαῦτα, οἷα ὡς
 εἰπόντος μου καταψεύσατο; ἢ τίς ἐστιν ὁ τοῦτο συν-
 ηγορῶν καὶ μαρτυρῶν; ἃ γὰρ εἶδον οἱ ὀφθαλμοὶ
 αὐτοῦ, ταῦτα καὶ λέγειν ὀφείλει, ὡς ἡ θεία Γραφή
 παρήγγειλεν. Οὐδένα μὲν οὖν οὕτως εὐρήσει μάρτυρα
 τῶν μὴ γενομένων· ἐγὼ δὲ, ὅτι οὐ ψεύδομαι, μάρ-
 τυρα μετὰ τῆς ἀληθείας καὶ τὴν σὴν εὐσεβείαν ἔχω.
 Ἀξίω γὰρ, γινώσκων σε μνημονικώτατον, ἀνα-
 μνησθῆναι τῶν λόγων, ὧν ἀνέφερον τότε, ὅτε κα-
 τηξίωσας ἰδεῖν με· πρῶτον μὲν ἐν Βιμινακίῳ, δεύτερον
 δὲ ἐν Καισαρείᾳ τῆς Καππαδοκίας, καὶ τρίτον ἐν
 Ἀντιοχείᾳ (25)· εἰ καὶ τὴν περὶ Εὐσέβιον τὴν με
 λυπησάντων κακῶς ἐμνημόνευσα πρὸς σοί, εἰ δι-
 εβάλλόν τινες τῶν ἀδικησάντων με. Εἰ δὲ μήδε καὶ
 ὧν ἔδει με λέγειν τοὺς διέβαλον, ποῖαν εἶχον μα-
 νίαν βασιλεῦ βασιλεῖ διαβάλλειν, καὶ ἀδελφὸν ἀδελφῷ
 συγκρούσαι; Παρακαλῶ, ἢ παρόντα με ποίησον
 ἀλεγχθῆναι, ἢ καταγνοῦν τῶν διαβολῶν· καὶ μίμη-
 σαι τὸν Δαβὶδ λέγοντα· Τὸν καταλαλοῦντα λόβρα
 τοῦ πλίσιον, τοῦτον ἐξεδιώκον. Τὸ μὲν γὰρ ὅσον
 εἰς αὐτοὺς ἦκε ἐφόνευσαν (26)· στόμα γὰρ (27) κα-
 ταψύσσας ἀνέλες ψυχῇ. Ἡ δὲ σὴ μακροθυ-
 μία νενίκηκε, παρασχοῦσα παρῆρσιαν ἀπολογίας,
 ἵνα καὶ καταγνοσθῇαι δυνηθῶσιν, ὡς φιλονεικοὶ καὶ
 συγκοφάνται. Περὶ μὲν τοῦ εὐσεβεστάτου σου ἀδελφοῦ
 τοῦ τῆς μακαρίας μνήμης ταῦτα· δύναισι γὰρ κατὰ
 τὴν δοδεῖσάν σοι σοφίαν παρὰ Θεοῦ προλαμβάνειν τὰ
 πολλὰ ἐκ τῶν ὀλίγων τούτων, καὶ γινώσκειν τὴν
 πλᾶσθεισαν κατηγορίαν.

piencia a Deo tibi data, ex paucis istis plurima
 deprehendere.

6. Περὶ δὲ τῆς ἐτέρας διαβολῆς, εἰ (28) ἔγραψα τῷ
 τυράννῳ (τοῖνομα γὰρ οὐδὲ λέγειν βούλομαι), παρα-
 καλῶ, ὡς ὅλεις καὶ δι' ὧν ἂν δοκιμάσης, ἐξέταζε
 καὶ ἀνάκρινε· ἢ γὰρ ὑπερβολὴ τῆς διαβολῆς ἐξίστησι

²³ Prov. xxv, 8. ²⁴ Psal. c, 5. ²⁵ Sap. i, 11.

(23) Sic Reg. et Basil. In editis proσηρημένη
 deest.

(24) Σὴς deest in Reg. Mox Reg., κατέλαβον. Edi-
 ti, κατέλαβον. Infra editi, mendose, ἦλθεν Reg.
 ἦλθον.

(25) Reg., ἐν τῇ Ἀντ

A quid causæ esset quod accerserer, non noram enim,
 testis mihi Dominus est: didicique quosdam epi-
 scopos, qui eo concesserant, rogasse illum, ut tum
 pietati pro synodo cogenda scriberet. Crede mihi,
 Imperator, sic gesta res est, neque mentior. Medio-
 lanum igitur cum accessissem, magnam ejus ex-
 pectatam humanitatem: me quippe dignatus est ad
 conspectum admittere suum: Indicavitque mihi se
 scripsisse, et ad te misisse, rogasseque ut synodus
 convocaretur. Me autem postea in prædicta urbe
 degentem iterum misit in Gallias, eo enim pater
 quoque Hosius concesserat, ut una inde Sardicam
 peteremus. Post peractam vero synodum litteras
 mihi tum Naïsso degenti misit: atque hinc profes-
 sus, Aquileiæ postea commoratus sum, ubi redditæ mihi sunt tuæ pietatis litteræ. Accitus inde
 iurum a beatæ memoriæ viro, in Gallias iter institui: hincque demum tuam adii pietatem.

B 5. Quo igitur loco, aut quo tempore, me accusator
 ejusmodi protulisse verba criminatur? aut quo præ-
 sente eo insanitè progressus sum, ut ea loquerer
 quæ me ille dixisse mentitur? Quisnam illi talia
 dicenti astipulator? quis cum illo adversum me
 testis adest? Nam quæ oculi ejus viderunt hæc
 dicere debet, ut divina præcepti Scriptura ²³. Sane
 rerum nunquam gestarum ne unum quidem ille
 testem reperiet. Me autem nequaquam mentiri,
 testis una cum veritate, ipsa quoque pietas tua.
 Cum enim te memoriæ tenacissimæ norim, recor-
 dare, quæso, verborum quæ tum tecum habui,
 cum me vultum subire tuum dignatus es: primo
 Viminacii; secundo, Cæsareæ Cappadociæ; tertio,
 Antiochiæ; an vel de Eusebians, quanquam me
 acerbe vexassent, in malam partem apud te verba
 fecerim: vel si quospiam qui me injuste læsissent,
 accusarim. Quod si ne illos, quidem criminatus
 sum, quos criminandi causa aderat, quamam insa-
 nia ductus imperatorem apud imperatorem accu-
 sassem, fratremque concitasset in fratrem suum?
 Obsecro vel me coram convinci jubeas, aut calum-
 nias agnoscas atque condemnes, Davidemque imi-
 teris qui ait: *Detrahentem secreto proximo suo,
 hunc persequabar* ²⁴. Siquidem quoad obrectatori-
 bus licuit, eandem illi perpetrarunt: nam *es quod
 mentitur occidit animam* ²⁵. At tua vicit patientia,
 dum mihi fiduciam præbuit ad criminis remotio-
 nem; ut hinc adversarii mei ut contentiosi ac sy-
 cophantæ damnari possint. Hæc de plissimo fratre
 tuo, beatæ memoriæ viro dicta sint: nam pro sa-
 præoccupare poteris, confictamque accusationem

237 6. Quod vero attinet ad secundam calum-
 niam, an scilicet litteras tyranno miserim (no-
 men quippe ejus ne proferre quidem velim), tute,
 quæso, ut volueris et per quos æquum censueris,

(26) In Reg. ἐφόνευσαν desideratur.

(27) Γὰρ deest in Reg.

(28) Et deest in edit. Paris. et Colon. Sed in
 Reg. Basil. et edit. Comm. legitur, et recte quidem.
 Infra Reg., ἀνάκριται.

rem inquiras ac dijudices: calumnie enim atrocitas in stuporem me ingentem, in magnamque caliginem conjicit. Crède mihi, religiosissime imperator, id sæpe mecum perpendens, vix mihi persuadere valebam, quæpiam eo insanie devenisse, ut rem ejusmodi comminisceretur. At quia id effluiebant Ariani, ac se exemplar epistolæ tradidisse jactabant, vehementi sum horrore perfusus: insomnesque noctes ducens, cum obstrictatoribus concertabam, quasi tum illi coram fuissent: ac de repente ingentem edidi clamorem, statimque cum lacrymis ac gemitibus Dominum rogavi, ut propitiæ mihi forent aures tuæ. Quod cum, sim divina gratia consecutus, rursus hæsito quodnam apologiæ initium faciam: nam quotiescunque loqui aggredior, obstat in me delati facinoris horror. Enimvero quod fratrem tuum spectat, aderat sycophantis aliquis saltem haud vero dissimilis obtentus; quod nempe dignatus ille sit nos ad conspectum admittere suum: quod pro nobis ad fratrum tuum affectum litteras miserit: quod præsentibus sæpe nos honorari, absentes acciverit. Diabolum autem Magmentium, testis mihi est Dominus, testis et Christus ejus, me prorsus ignorare, ac nullatenus nosse. Quenam igitur consuetudo ignoti cum sibi ignoto? aut quam ductus occasione viro hujusmodi litteras misissem? Ecquod fecissem epistolæ ad talem virum mittendæ exordium? num illud? Probe fecisti eum occidendo qui me cum honore excipere solebat, et ejus beneficiorum nunquam obliviscar: teque laudo quod viros nobis familiares, eosque Christianos, ac fidelissimos sustuleris. Te acceptissimum habeo, quod eos Romæ obtruncaris a quibus perhumaniter exceptus fui; beatam nempe materteram tuam re et nomine Eutropium, id est probris nec non Sperantium fidelissimum, aliosque frugi homines permultos.

7. Annon furibundi est accusatoris, quod ejusmodi a me peractum facinus vel suspicetur? Quinam mihi apud scelestum illum fiducie locus? Ecquidnam in ejus animo securitatis adverterim? Num quod dominum suum obtruncavit? quod erga amicos suos perfidus fuerit, juramenta violavit, erga Deum impius fuerit? quod contra Dei jussum veneficis incantatoribusque sit usus? Quanam conscientia salutem illi dixissem, ejus furor atque crudelitas, non me solum, sed et totum terrarum orbem summo affecit dolore? Magnam scilicet plurimamque illi gratiam habui, quod beatæ memoriæ fratrem tuum, qui ecclesias donis suis cumularat, muneraque miserat, jugularit. Qui homo, sane sceleratissimus, cum hæc ipsa conspiceret, nihil tamen est veritus: nec eum absteruit gratia beatæ memoriæ viro in baptismo data: sed quasi dæmon quidam exitiosus, diaboli-cusque, furiose illum adortus est: quo factum est,

(29) Reg., δεδωκότες.

(30) Reg., ταύτας. Editi, ταυτα.

(31) In editis γὰρ ἄπειν πρὸς mendose positum pro γράφει πρὸς: deest illud in Reg.

(32) Sic Reg. et Basil.—In editis τὸν deest. Mox Reg. et Basil., ἐπιλαθομένην. Editi, ἀπολαθομένην.

με, καὶ εἰς πολλὴν ἀσάφειαν ἄγει. Καὶ πιστεύετε, θεοφιλέστατε βασιλεῦ, πολλάκις κατ' ἐμαυτὸν λογιζόμενος ἠπίσταντο, εἰ ἄρα τις ἐμάνη τοσοῦτον, ὥστε καὶ τοιαῦτα ψεύσασθαι. Ἐπειδὴ δὲ παρὰ τῶν Ἀρειανῶν ἐθρυλεῖτο καὶ τοῦτο, καὶ ὡς αὐτοὶ ἐπιδεδωκότες (29) ἀντίγραφον ἐπιστολῆς ἐκαυχῶντο, ἐξιστάμην μαιζόνως, καὶ ἀπνους νύκτας διατελὼν, ὡς πρὸς παρόντας τοὺς κατειπόντας ἐμαχόμεν· καὶ κραυγὴν ἐξ-απινάτως ἤφειν μεγάλην, καὶ ἠυρόμην εὐθύς, στενάζων μετὰ δακρύων, εὐρεῖν τὰς σὰς ἀκοὰς εὐμενέας. Ἀλλὰ καὶ οὕτω τῇ χάριτι τοῦ Κυρίου ταύτας (30) εὐρών, πάλιν ἀπορῶ, ποῖαν ἀρχὴν τῆς ἀπολογίας ποιήσομαι: ὁσάκις γὰρ ἂν ἐπιβάλλωμαι λέγειν, ἐμποδίζομαι διὰ τὴν τοῦ πράγματος ἐκπλήξιν. Ὅλως μὲν γὰρ περὶ τοῦ μακαρίτου σου ἀδελφοῦ πρόφασιν ἦν πιθανὴ τοῖς συκοφάνταις, ὅτι τε κατηξιούμεθα βλέπειν αὐτὸν, καὶ περὶ ἡμῶν ἡξίου γράφειν (31) πρὸς τὴν σὴν ἀδελφικὴν διάθεσιν, καὶ παρόντας μὲν ἐτίμα πολλάκις, καὶ ἀπόντας δὲ μετεπέμπετο· τὸν δὲ διάβολον Μαγνέντιον, μάρτυς ὁ Κύριος, καὶ μάρτυς ὁ Χριστὸς αὐτοῦ, οὕτε γινώσκω, οὕτε ὅλως ἠπιστάμην αὐτόν. Ποία τοίνυν συνέθεια τῷ μὴ γινώσκω πρὸς τὸν μὴ γινώσκοντα; ποία με πρόφασιν εἶλε γράφειν τῷ τοιοῦτῳ; Ποῖον προοίμιον τῆς ἐπιστολῆς ἔτασσον, γράφων αὐτῷ; Ὅτι· Τὸν τιμῶντά με, οὐ τῶν (32) εὐεργεσιῶν οὐκ ἂν ποτε ἐπιλαθομένην, τοῦτον φονεύσας καλῶς ἐποίησας; καὶ ἀποδέχομαι σε τοὺς γνωρίμους ἡμῶν Χριστιανούς καὶ πιστοτάτους ἀνδρας ἀναλόντας; καὶ ἀποδέχομαι σε (33) σφάξαντα τοὺς ἐν Ρώμῃ γνησίους ἡμᾶς ὑποδεξαμένους, τὴν μακαρίαν σου θείαν τὴν ἀληθῶς Εὐτρόπιον (34), καὶ Ἀβουθήριον τὸν γνήσιον ἐκείνον, καὶ Σπειράντιον τὸν πιστότατον, καὶ ἄλλους πολλοὺς καλούς:

ornatam moribus, Abuteriumque ingeniosum illum,

7. Ἀρ' οὐχὶ καὶ τὸ μόνον ὀπποτέρῳ περὶ τούτων τὸν κατήγορον, ἐστὶ μακίον; Τί γάρ με πάλιν θάρσειν ἐπέθεν αὐτῷ; Ποῖαν αὐτοῦ διάθεσιν ἔβλεπον ἀσφαλῆ; Ὅτι τὸν ἴδιον δεσπότην ἀνείλε, καὶ περὶ τοὺς αὐτοῦ φίλους ἀπίστος γέγονε, καὶ ὄρκους μὲν παρέβη, εἰς δὲ τὸν Θεὸν ἠσέθησε, φαρμακοὺς καὶ ἐπαιδοὺς ἐπινοῶν κατὰ τῆς τοῦ Θεοῦ κρίσεως; Ποίῳ δὲ συνείδετι χαίρειν ἔλεγον τούτῳ, οὐ ἡ μανία καὶ ἡ ὀμότης οὐκ ἐμὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ πᾶσαν τὴν καθ' ἡμᾶς οἰκουμένην ἐλύπησε; Μεγάλῃ γε χάριν καὶ πολλὴν ἐκ τούτων ὤφειλον (35) τούτῳ, ὅτι ὁ μὲν μακαρίτης ἀδελφός σου τὰς ἐκκλησίας ἀναθημάτων ἐπλήρωσεν, οὗτος δὲ αὐτὸν ἀποστελλόντα παφόνευκε. Καὶ οὕτε ταῦτα βλέπων ὁ μικρὸς ἠδέσθη, οὕτε τὴν δοθεῖσαν χάριν τῷ μακαρίτῳ διὰ τοῦ βαπτίσματος περὶέσθαι· ἀλλ' ὡς δαίμων τις ἀλάστωρ καὶ διαβολικὸς, ἐμάνη κατ' αὐτοῦ. Τῷ μὲν οὖν μακαρίτῳ τοῦτο γέγονεν εἰς μαρτύριον· ἐκεῖνος δὲ λοιπὸν ὡς δέσμιος

(33) Reg., θαυμάζομαι σε.

(34) Sic editi. Reg. vero. Εὐτροπιον. Basil., Εὐ-τροπιν. Mox Reg. Αβουθήριον. Nannius scripsit Abucreon.

(35) Reg., ὤφελον.

κατὰ τὸν Κάιν στένων καὶ τρέμων ἐδιώκετο, ἵνα καὶ τὸν Ἰούθαν ἐν τῷ θανάτῳ μιμησῆται, δῆμιος καθ' ἑαυτοῦ γινόμενος, καὶ διὰ τὴν ἐποσίσηται καθ' ἑαυτοῦ τὴν τιμωρίαν ἐν τῇ μετὰ ταῦτα κρίσει.

8. Τοιοῦτε με φίλον ὁ διαβαλὼν ἐνόμιζε γεγενῆσθαι· ἢ τάχα οὐδὲ (36) νενόμικεν, ἀλλ' ὡς ἐχθρὸς ἀπιθάνως ἐπλάσατό· οἷδε γὰρ ἀκριβῶς, ὅτι κατεψεύσατο. Ἐβούλεμην δὲ αὐτόν, ὅστις ἐστίν, ἐνταῦθα παρῆναι, καὶ ἐπ' αὐτῆς τῆς ἀληθείας ἐρωτῆσαι (ἃ γὰρ ὡς Θεοῦ παρόντος λαλοῦμεν, τοῦτον ὅρκον ἔχον ἡμεῖς οἱ Χριστιανοί) πότερος ἡμῶν ἔχαιρε, τοῦ μακαρίτου Κωνσταντος ζῶντος, καὶ τίς ἄλλος ἤρχετο· καὶ ἡ πρώτη διαβολὴ δεικνύσι, καὶ παντὶ τοῦτο δῆλον ἐστίν. Εἰ δὲ καὶ αὐτὸς οἶδεν ἀκριβῶς, ὅτι τῶν οὕτω διακειμένων, καὶ εἰ τις ἡγάπα τὸν μακαρίτην Κωνσταντα, οὐκ ἐγγίνετο φίλος τῷ κατ' ἐκείνου γενομένῳ· εἰ δὲ ἄλλως διέκειτο ἢ ὡς ἡμεῖς, φοβοῦμαι, μὴ ἅπτερ ὁ μισῶν ἐκείνον ἐντεθῇται, ταῦτα κατεψεύσατο κατ' ἐμῶν.

versario amicū fuisse; certe qui alio ac nos animo affectus fuerit, vereor, ne quā ipse, utpote Constanti inimicus, machinatus est, eadem mihi falso affligerit.

9. Ἐγὼ μὲν οὖν, ἐπὶ τούτῳ ξενιζόμενος, ὅσα χρὴ λέγειν ἀπολογούμενος, ἀπορῶ· καὶ μόνον ἑαυτοῦ μυρίους καταψηφίζομαι θανάτους, ἔαν καὶ ὅλως κἂν ὑποβία τις εἰς ἐμὲ περὶ τούτου γένηται· σοὶ δὲ, φιλόληθες βασιλεῦ, θαρρῶν ἀπολογοῦμαι· παρακαλῶ, καθὰ προείπον, ἐξέταξε· καὶ μάλιστα μάρτυρας ἔχων τοὺς ἀποσταλέντας ποτὲ παρ' ἐκείνου πρὸς σὲ πρέσβεις· εἰσι δὲ Σαρδάτιος (37) καὶ Μάξιμος οἱ ἐπίσκοποι, καὶ οἱ σὺν αὐτοῖς· καὶ Κλημέντιος καὶ Βάλης. Μάθε, παρακαλῶ, εἰ γράμματά μοι κεκομήκασιν· ταῦτα γὰρ παρῆχε πρόφασιν κάμῳ τοῦ γράφειν ἐκείνῳ. Εἰ δὲ μὴ ἔγραψε, μὴδὲ ἐγίνωσκε με, πῶς ἔγραφον ἐγὼ μὴ ἐπιστάμενος αὐτόν; Ἐρώτησον εἰ μὴ, ἑωρακὼς τοὺς περὶ Κλημέντιον (38), ἐμνήσθην τοῦ τῆς μακαρίας μνήμης, καὶ κατὰ τὸ γεγραμμένον, ἐν δάκρυσι μοι τὰ ἱμάτια διέβρεχον, ἐνθυμούμενος τὴν φιλανθρωπίαν καὶ τὴν φιλόχριστον αὐτοῦ ψυχὴν. Μάθε πῶς, ἀκούσας περὶ τῆς ὁμότητος τοῦ θηρίου, καὶ ἰδὼν τοὺς περὶ Βάλεντα διὰ τῆς Λιθύης ἀλθόντας, ἐφοβούμεν μὴ χάειν πειράσῃ τολμῇ.

³⁶ Psal. vi, 7.

(36) Reg. e. Basil., οὐδέ. Editi, male, οὐδέν. Mox D Reg. εἶδεν pro οἶδεν.

(37) Edit. Comm., Σαρδάτιος· alii vero omnes editi et mss., Σαρδάτιος. Existimat Baronius ad annum 350, § 28, hunc Servatium, seu Servatium episcopum esse Tungrensem: quod sane est vero simillimum: unus quippe Servatius inter Gallie episcopos legitur in subscriptionibus Sardicensibus *Apologia contra Arianos*, n. 50, quem opinamur hunc ipsum esse. Sequentem vero maximum putat Baronius esse Maximum Trevirensē: at præterquam quod nomen non omnino consentit; exstat in iisdem subscriptionibus inter Gallie episcopos Maximum qui postremus ibi legitur: quique fortassis hic ipse est. Maximianus vero qui primus illic habetur, videtur esse Maximinus Trevirensis, qui cum Trevirorum Gallie metropoleos episcopus esset, eo nomine primas illic habet

A ut faustæ vir memoriæ martyrium sit consecutus. At ille deinceps quasi vinctus, velutque Cain gemens ac tremebundus undique pulsus est ut Judam in morte imitatus, suique ipse carnifex effectus: duplici supplicio hic et in futuro iudicio plecteretur.

238 8. Hujusmodi viro me calumniator amicū arbitratus est: aut forte nequaquam ita arbitratus, sed utpote inimicissimus rem illam quantumvis incredibilem commentus est, licet apprime norit se mentitum esse. Peropltarim sane ut ille homo, quisquis tandem sit, hic coram adesset, ut eum per ipsammet veritatem interrogarem (quacunque enim quasi Deo presente loquimur, hoc nobis Christianis juramenti loco est) uter nostrum de beatæ memoriæ Constantis incolumitate gauderet: uter impensius pro illo oraret: id sane vel priori in me delata criminatione declarari, ac nulli non planum esse arbitror. Quod si ut bene novit ipse sycophanta, absurdum esset cogitare hominem sic affectum ac beatæ memoriæ Constantis amantissimum, illius adversario amicū fuisse; certe qui alio ac nos animo affectus fuerit, vereor, ne quā ipse, utpote Constanti inimicus, machinatus est, eadem mihi falso affligerit.

9. Equidem atrocitate calumniæ percussus hæreo quid ad eam depellendam asserre debeam, ac me ipse ad sexcentas mortes damno si vel minima hujusce rei in me cadat suspicio. Apud te autem, veri studiose imperator, cum fiducia meam propugno causam: rogoque te, uti jam dixi, rem diligenter explores: cum potissimum testes habeas legatos, ad te olim ab illo missos; Servatium scilicet et Maximum episcopos cum comitibus suis: Clementium item et Valentem. Disce, queso, num litteras ad me detulerint: illæ quippe occasio mihi fuissent ad eum rescribendi. Quod si nec mihi scripsit, neque me novit, quare ad ignotum virum misissem litteras? Sciscitare an viso Clementio, beatæ memoriæ Viri mentionem non fecerim: an uti scriptum est ³⁷, lacrymis meis vestimenta non perfuderim, dum humanitatem ejus, animamque illam Christi amantissimam in mente versarem. Disce, queso, quanta formidine percussus sim, audita bellæ illius feritate, cum Valentem per Libyam iter habere con-

Hermantius porro in *Athanasii Vita*, lib. vi, c. 15, putat Paulinum qui Ursacii et Valentis ad Julium litteras Athanasio misisset, circa annum 350 fuisse ep. Trevirensē: unde colligit, jam eo tempore defunctum Maximum Trevirensē fuisse. Sed in omnibus editis et mss. Athanasii, *Apol. contra Arianos*, legitur Τιβέρῳ, veritque Nannius, *Paulino episcopo Tyburis*, quem secutus est Baronius. At Parisienses editores suo marte *episcopo Trevirensi* posuerunt. Vero sane similis est Tyburensem, quam Trevirensē episcopum litteras Julio Romano datas Athanasio transmisisse, licet res omnino explorata non sit, ut fateri videtur Hermantius ipse. In subscriptionibus Sardicensibus inter Italie episcopos, legitur quidam Paulianus, forte idem qui Paulinus.

(38) Reg., Κλημέτιον.

spicerem, veritus scilicet ne quidpiam ille facinorosi aggrediretur, ne quasi latro illos obtruncaret, qui beatum virum amore et memoria complecterentur: inter quos ne nulli secundum assermo.

10. Cum reformidarem itaque ne eo illi animo essent, an potui pro tua humanitate ferventius non orare? An parricidae amicus, tibi vero occisi Constantis fratri, ac necis ultori, infensus fuero? An mihi tam immane facinus coram cum esset, tua erga me beneficentia oblitus sum; quam post beatæ memoriæ viri obitum talem erga me fore, qualis illo superstitie fuerat, litteris tuis mihi indicare dignatus es? Quibusnam oculis homicidam illum respexissem? Aut qui fieri queat ut cum pro tua salute vota facio, beatum illum me conspiciere non putarim? Fratres quippe ob naturæ affinitatem mutua sunt specula. Quamobrem, cum te in illo intuerer, nunquam possem te calumniis vellicare: illumque rursus cum in te conspicerem, nequaquam voluissim ad eum, qui inimicus illi fuerat, litteras mittere, **239** sed potius pro tua salute Dominum precari. Horum mihi testes sunt, primo Dominus, qui exaudivit me, ac totum tibi a maioribus devolutum tradidit imperium: testes quoque qui tum aderant Felicissimus olim dux Ægypti, Rufinus, et Stephanus, quorum ille catholicus, hic magister ibi erat; Asterius item comes, Palladius qui fuit palatii magister, Antiochus et Evagrius, agentes in rebus. Hæc enim solum protuli: Oremus pro salute piissimi Augusti Constantii. Omnisque populus una voce statim acclamavit, Christe, auxiliare Constantio: et hæc precando diu perseveravit.

11. Quod autem litteras nunquam vel ad illum miserim, vel ab eo acceperim, Deum ei Verbum ejus unigenitum Dominum nostrum Jesum Christum in testem advoco. Accusatorem, quæso, meum, concede, ut hæc de quo quæso paucis interrogem: undenam ad hujusce rei notitiam devenit? An epistolæ exemplaria se habere dixerit? hunc enim rumor ut spargerent Ariani summo opere conati sunt. Primo quidem litteras saltem nostris similes profecerat. At nequaquam tutum illud fuerit, falsifici enim sunt, vestras quippe imperatorum manus sæpe sunt imitati: unde similitudo illa scriptis auctoritatem minime dedit, nisi qui ejusmodi litteras scribere consueverunt, scripta testimonio suo comprobent. Libet rursus ex sycophantis sciscitari: quisnam illas dedit litteras, et undenam illæ sunt deprehensæ? Nam et mihi scriptores fuere, et tyranno ministri, qui a tabellariis litteras acciperent, ipsique traderent. Adsumt nostri; et illos, quæso, arcessas, quos verisimile est adhuc esse superstitios: ac de litteris

σαι (39), καὶ ὡς ἀπὸ τῆς φωνῆς τοῦ ἀγαπῶντος καὶ μνημονεύοντος τοῦ μακαρίου· ὧν ἑαυτὸν οὐδὲν εἶναι δεύτερον τίθωμι.

10. Τοῦτο οὖν δεδιὼς φρονούντας ἐκείνους, καὶ οὐ μᾶλλον ὑπόχρημι περὶ τῆς σῆς φιλανθρωπίας; καὶ τὸν μὲν φονεύσαντα ἐκείνον ἡγάπων, εἰς (40) σὲ δὲ τὸν ἀδελφὸν ὄντα, καὶ ἐκδικούντα τὸν ἐκείνου θάνατον ἐλυπούμην; Ἄλλ' ἐκείνου μὲν τῆς παρανομίας ἐμνημόνευον, τῆς δὲ σῆς εὐεργεσίας ἐπαινονθανόμην (41-42), ἦν καὶ μετὰ θάνατον τοῦ μακαρίτου τοιαύτην εἶσεσθαι περὶ ἐμὲ, οἷα ἦν καὶ περιόντος ἐκείνου, διὰ γραμμάτων δηλῶσαι κατηξίωσας; Ποίους ὄμμασι τὸν ἀνδρόφονον ἔβλεπον; Ἡ πῶς οὐχ, ὅπερ σῆς σωτηρίας εὐχόμενος, ἐνόμιζον καὶ τὸν μακαρίτην ἐκείνον ὁρᾶν; **B** Ἀδελφοὶ γὰρ διὰ τὴν φύσιν ἀλλήλων εἰσὶ κατόπτρα. Διὰ τοῦτο καὶ σὲ βλέπων ἐν ἐκείνῳ, οὐ ποτε ἂν διέβαλον· κακείνῳ ἐν σοὶ πάλιν ὁρῶν, οὐ ποτε ἂν ἔγραφα τῷ κατ' ἐκείνου γενομένῳ, ἀλλὰ μᾶλλον περὶ τῆς σῆς σωτηρίας ὑπόχρημι. Καὶ μάρτυρες ταύτων προηγουμένως μὲν ὁ Κύριος, ὁ ἐπακούσας καὶ χαρισάμενος ὁλόκληρόν σοι τὴν ἐκ προγόνων βασιλείαν· μάρτυρες δὲ καὶ οἱ τότε παρόντες, Φιληξήσιμος ὁ γενόμενος δοῦξ τῆς Αἰγύπτου, καὶ Πουφίνος, καὶ Στέφανος, ὧν ὁ μὲν καθολικός, ὁ δὲ μάγιστρος ἦν ἐκεῖ· καὶ Ἀστέριος ὁ κόμης, καὶ Παλλάδιος ὁ γενόμενος τοῦ παλατίου μάγιστρος. Ἀντιόχος τε καὶ Εὐάγριος οἱ ἀγεντιστρίβους (43). Μόνον γὰρ εἰσέγον· Εὐδῶμεθα περὶ τῆς σωτηρίας τοῦ εὐσεβεστάτου Ἀυτοῦστου Κωνσταντοῦ· καὶ πᾶς ὁ λαὸς εὐθὺς μετ' **C** φωνῇ ἔδδα· Χριστὲ, βοήθει Κωνσταντίῳ· καὶ διέμμενον οὕτως εὐχόμενος.

11. Ὅτι μὲν οὖν μήτε ἔγραφα ποτε ἐκείνῳ, μήτε ἔδεξάμην ποτὲ παρ' αὐτοῦ, μάρτυρα τὸν Θεὸν, καὶ τὸν τοῦτου Λόγον τὸν μονογενῆ αὐτοῦ Υἱὸν τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν ἐπακαλεσάμην· τὸν δὲ κατεπίπνυτα, καὶ περὶ τοῦτου συγχώρησον ἐρωτηθῆναι δι' ὁλίγων, πόθεν εἰς τοῦτο παρήλθεν; Ἐπιστολῆς ἀντίγραφα φήσειεν εἶχειν; τοῦτο γὰρ ἀπέκαμον οἱ Ἀρειανοὶ θρυλοῦντες. Πρῶτον μὲν οὖν καὶ τὰ γράμματα τοῖς ἡμετέροις ὁμοία δεικνύη, ὅπως τε ἀσφαλὲς ἔχει (44)· πλαστογράφοι γὰρ εἰσὶν ὅστινες καὶ τὰς ὁμῶν τῶν βασιλέων χεῖρας πολλάκις ἐμίμησαντο· καὶ οὐχ ἡ μίμησις παρέχει τοῖς γράμμασι τὸ κύρος, ἐὰν μὴ καὶ οἱ τὰ τοιαῦτα γράφειν ἐκιδόντες μαρτυρῶσι ταῖς ἐπιστολαῖς. Τοῦτο τοίγυν καὶ τοὺς διαβαλόντας πάλιν ἐρωτῆσαι βούλομαι, τίς ὁ παρασχὼν ταῦτά ποτε, καὶ πόθεν εὐρέθη ταῦτα· καὶ γὰρ καὶ τὸς γράφοντας εἶχον, κακείνους πάλιν τοὺς λαμβάνοντας παρὰ τῶν κομιζόντων καὶ ἐπιδιδόντας αὐτῷ. Οἱ μὲν οὖν ἡμετέροις πάρεσι· καταξίωσον δὲ κακείνους καλεῖσθαι· ζῆν γὰρ πάντως εἰς

(39) Sic Reg. Edit. vero Comm. Parisiensis et Basiliensis codex, κακείνους πειράσαι τομῆσιν. Editio Colon., κακείνους πειράσαι τομῆσιν.

(40) Reg., εἰ.

(41-42) Reg., ἐπαινονθανόμην. Editi vero ἐπαινοδόμην.

(43) Edit. Comm., ἀγεντιστρίβους, Nannius ver-

tit, praefecti sericorum, Regius, Basiliensis et edit. Parisiensis, ἀγεντιστρίβους, Et recte quidem, id est, agentes in rebus. Hi erant palatii officiales, quorum munus describitur in Codice Theodosiano a Jacobo Gothofredo illustrato, vi Cod., tit. 27. Ed. Colon., ἀγεντιστρίκοι, male.

(44) Reg., ὅπως τῷ ἀσφαλὲς ἔχη.

εστιν αὐτοὺς· καὶ μάθε περὶ τούτων τῶν γραμμάτων, ἐξετάσον ὡς ἀληθείας σοὶ συμπαραούσης· αὕτη γὰρ βασιλείων, καὶ μάλιστα Χριστιανῶν, ἐστὶ φυλακτήριον· μετὰ ταύτης βασιλεύειν ὁμᾶς ἐστὶν ἀσφαλές, λεγούσης τῆς θείας Γραφῆς· *Ἐλεημοσύνη καὶ ἀλήθεια, φυλακὴ βασιλεῖ, καὶ περικυκλώσει ἐν δικαιοσύνῃ τὸν θρόνον αὐτοῦ*. Ταύτην προβαλὼν Ὁροδάβελ (45) ὁ σοφὸς νενίκηκε· καὶ πᾶς ὁ λαὸς ἐφώνησε· *Μεγάλη ἡ ἀλήθεια καὶ ὑπερισχύει*.

12. Εἰ μὲν οὖν παρ' ἄλλοις ἡμῶν διαβληθεὶς, τὴν σὴν εὐσείδειαν ἐπεκαλούμην· ὡς ὁ Ἀπόστολος ἐπεκαλέσατο τότε τὸν Καίσαρα, καὶ πάντα τῶν ἐχθρῶν ἡ κατ' αὐτοῦ ἐπιβουλὴ· ἐπειδὴ δὲ παρὰ σοὶ τετολμήκασι κατεπειν, τίνα ἀπὸ σοῦ ἐπικαλέσομαι; τὸν Πατέρα τοῦ λέγοντος, Ἐγὼ εἰμι ἡ ἀλήθεια, ἵνα σου τὴν καρδίαν εἰς εὐμένειαν κλίνῃ. Δέσποτα παντοκράτορ, βασιλεῦ τῶν αἰώνων, ὁ Πατήρ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, σὺ διὰ τοῦ σοῦ Λόγου τὴν βασιλείαν ταύτην τῷ σὴ θεράποντι Κωνσταντίνῳ δέδωκας· σὺ λάμψον εἰς τὴν καρδίαν αὐτοῦ, ἵνα, γνοὺς τὴν καθ' ἡμῶν συκοφαντίαν, εὐμένως μὲν αὐτὸς δέξηται τὴν ἀπολογία· πάντας (46) δὲ ποιήσῃ γινώσκειν, ὅτι αἱ ἀκαταίμακτοι ἡσφαλισθῶσιν ἐν ἀληθείᾳ. Καὶ κατὰ τὸ γεγραμμένον· *Μόνα βασιλεῖ δεκτὰ χεὶρ δίκαια ἐστί*. Οὕτω γὰρ καὶ κατορθοῦσθαι τὸν θρόνον τῆς βασιλείας διὰ Σολομῶντος λεχθῆναι πεποίηκας. Οὐκοῦν ὅλος ἐρώτησον, μαθέτωσαν οἱ κατειρηκότες, ὅτι σοὶ μέλει περὶ τῆς ἀληθείας μαθεῖν. Καὶ εἰ (47) μὴ τῷ χρώματι τοῦ προσώπου δείξουσι τὴν συκοφαντίαν· τοῦτο γὰρ τοῦ συνειδότης εἰσγέγος ἐστὶ, καὶ γέγραπται· *Καρδίας εὐφραινομένης πρόσωπον θάλλει*· ἐν δὲ λύκαις οὐσῃς σκυθρωπάει. Οὕτω τοὺς μὲν (48) ἐπιδοκίμασαντας τῷ Ἰωσήφ ἡ συνειδήσις ἤλεγξε· τοῦ δὲ Λάβαν ἡ κατὰ τοῦ Ἰακώβ πονηρία ἐκ τοῦ προσώπου δέδεικται. Ὁρᾷς γοῦν ἐκεῖνων μὲν τὴν ὑπόψιν, φευγόντων καὶ κρυπτομένων, ἡμῶν δὲ τὴν ἐλευθερίαν ἀπολογουμένων. Οὐ γὰρ περὶ κτημάτων νῦν ἡ κρίσις, ἀλλὰ περὶ δόξης τῆς Ἐκκλησίας. Ὁ λίθῳ κρουόμενος ζητεῖ τὸν λατρόν· τῶν δὲ λίθων δεξιτέρα τὰ ἐκ τῆς διαβολῆς ἐστὶ πληγμάτων· *Ῥόπαλόν ἐστιν ἡ διαβολή, καὶ μάχαιρα, καὶ τόξευμα ἀκιδωτόν*, ὡς εἶπε Σολομών· καὶ ταῦτα μόνῃ ἡ ἀλήθεια ἴσθαι δύναται· ταύτης δὲ παρορωμένης, αὐξάνει δεινότερον τὰ τραύματα.

13. Διὰ ταῦτα πάντα τὰ πανταχοῦ τῶν Ἐκκλησιῶν τετάρακται. Καὶ προφάσεις μὲν ἐπενόησαν, ἐπίσκοποι δὲ τηλικούτοι καὶ πολυετείς ἐξωρίσθησαν, διὰ τὴν πρὸς ἐμὲ κοινωνίαν. Καὶ εἰ μὲν μέχρι τοσούτου τοῦτο ἐγίνετο, προσδοκία τις ἦν ἀγαθῆ· φιλόανθρωπος γὰρ εἰ· ἵνα δὲ μὴ καὶ μετὰ ταῦτα διαβῇ τὸ κακόν, κρατεῖται ἡ ἀλήθεια παρὰ σοὶ· καὶ μὴ ἀφῆς ὑπόνοιαν κατὰ πάσης Ἐκκλησίας γενέσθαι, ὡς τοιαῦτα βουλευμένων καὶ γραφόντων τῶν Χριστιανῶν.

A illis sciscitare, ita rem inquiras, ac si tibi ipsa coram adesset veritas. Illa quippe imperatorum, in primis Christianorum, est praesidium: illa comite vos imperare tutissimum est, cum divina Scriptura dicat: *Misericordia et veritas regi custodia est: et circumdabit in justitia thronum ejus*⁶⁹. Hanc cum Zorobabel sapiens ille vir cæteris anteferebat, alios superavit, universusque populus in hanc vocem prorupit: *Magna est veritas et prævalet*⁷⁰.

12. Si essem itaque apud alios delatus, tuam sane pietatem appellarem: quemadmodum tunc Apostolus Caesarem appellavit⁷¹, sedatæque sunt inimicorum ejus insidiæ; at quando apud te me ausi sunt insimulare, quem amabo, alium a te appellem, nisi Patrem ejus qui dixit, *Ego sum veritas*⁷², ut cor ille tuum ad clementiam vertat? Domine omnipotens, Rex sæculorum, Pater Domini nostri Jesu Christi, tu per Verbum tuum hoc imperium famulo tuo Constantio contulisti: illumina cor ejus, ut deprehensa calumnia adversum me structa, perhumaniter ille defensionem meam excipiat: omnibusque notum faciat aures suas esse in veritate firmatas. Et ut scriptum est: *Sola labia justa regi accepta sunt*⁷³. En enim modo thronum regni prosperum fieri per Salomonem nos docuisti⁷⁴. Quapropter sciscitare, quæso: discant accusatores tibi veritatis indagandæ esse curam. Et observa, num vel ipso vultus colore calumniam prodant: est enim illud conscientie indicium, scriptum quippe est: *Corde gaudente exhilaratur facies: dum autem in mæore est dejectus*⁷⁵. Sic homines qui Josepho 240 insidiali fuerant⁷⁶, ipsa conscientia prodidit: Labani vero pravus in Jacobum animus ex vultu deprehensus est⁷⁷. Tute igitur cernis cum illorum trepidationem, quippe qui fugiant et latebras quærant, tum nostram in depellenda calumnia libertatem. Nulla jam de fortunis controversia est, sed de Ecclesiæ existimatione. Qui lapide percutitur quærit medicum: ictus calumnie sunt lapidum ictibus acerbiores: *Clava est calumnia, et gladius et jaculum acutum*, ait Salomon⁷⁸: hisque sola veritas mederi potest: quæ si negligatur, graviora evadunt vulnera.

13. Hæc sane sunt quæ tantam rebus ubique terrarum ecclesiasticis afferunt perturbationem. Occasiones illi excogitarunt, hincque factum ut tot et tam grandævi episcopi, quod mecum communicarent, in exsilium sint acti. Quod si eo usque solum res processerit, bona spes esset, humanus cum sis. Ut autem malum non ulterius pervadat, veritas apud te vigeat. Ne, quæso, permittas, huic suspicioni, in grave totius Ecclesiæ dedecus, locum esse;

⁶⁹ Prov. xx, 28. ⁷⁰ III Esdr. iv, 41. ⁷¹ Act. xxv, 11. ⁷² Joan. xiv, 6. ⁷³ Prov. xvi, 13. ⁷⁴ Prov. xxv, 5. ⁷⁵ Prov. xv, 13. ⁷⁶ Gen. xlii, 21. ⁷⁷ Gen. xxxi, 5. ⁷⁸ Prov. xxv, 18.

(45) Lege Ζοροβάβελ. Sic Basil., Felckm. 7 anon. et omnes editi. Reg., Ζοροβάβελ.

(46) Reg., πάντας. Editi, πάντες.

(47) Reg., Καὶ εἰ μὴ καί.

(48) Sic Reg. In editis μὲν deest.

quod scilicet Christiani viri, ac potissimum episcopi, tam nefaria machinentur, ejusmodique res scribere nihil vereantur. Quod si graveris rem indagare, æquum sane fuerit ut nobis potius qui calumnias depellimus fidem habeas, quam calumniatoribus. Illi quippe pravo, utpote nobis inimici, animo hæc movent: nos vero nostri causa concertantes legitima afferimus argumenta. Per mihi mirum sano est, ubi nos cum metu ac reverentia scribimus, illos eo impudentiæ processisse, ut etiam apud imperatorem mentiri ausint. Sed inquire, quæso, ad veritatem explorandam: et prout scriptum est⁷⁸, scrutando scrutare coram nobis, undenam isti hæc quæ dicunt acceperint: aut ubinam sint litteræ repertæ. Sed neque ex nostris quispiam convincetur, neque ex tyranni ministris ullus hæc dixerit: res quippe merum est commentum. Ac forte nihil

14. Quod autem mihi in crimen vertunt, in magna ecclesia habitam fuisse synaxin, priusquam completum ædificium esset: age, eam quoque apud tuam pietatem propulsabo criminationem; eo enim compellunt qui inimicissimo erga nos animo sunt. Ita se res habet, id fateor: ut enim hactenus nihil mendacii protuli, hoc jam non inficias ibo. Sed alio prorsus modo, quam criminantur illi, gesta res est. Bona, quæso, venia hæc dicam, nequaquam dedicationis diem festum celebravimus, religiosissime Auguste: id namque ante jussum tuum agere nefas fuisset: neque consulto ad id animum appulimus. Nullus episcopus, nullus fuit clericus vocatus; ædificio quippe plurima deerant. Imo vero nulla prævia monitione synaxis coacta est; ut ne inde illi calumniandi occasionem aucupentur. At rem uti gesta est nullus ignorat: ausculta tamen, rogo te, pro tua mansuetudine et tolerantia. Festum quidem erat Paschatis: populique ingens aderat multitudo, tantaque Christianorum turba, quantum in singulis urbibus exstare imperatores Christo addicti peroptare debeant. Cum igitur ecclesiæ paucæ numero essent et angustissimæ, ingenti edito tumultu rogabant populi, ut in magna ecclesia conventus ageretur: ibique omnes preces funderent pro tua salute. Sicque acta res est. Me contra hortante, ut rem tantisper differrent, et quolibet modo etiam cum compressione in aliis ecclesiis cœtes agerent, morem illi non gessere: 241 imo parati erant ex urbe egredi, ut in desertis locis sub dio conventus celebrarent; satius ducentes itineris perferre laborem, quam cum mœrore festum peragere.

15. Nam creng mihi, imperator, et hujus quoque

⁷⁸ Joel 1, 7.

(49) Reg., διὸ καὶ θαυμάζω.

(50) Reg., ἔργον ἐξουσίαν καὶ φεύσασθαι.

(51) Hæc, εἰπετε δὲ πολλὰ καὶ τῷ ἔργῳ, quæ sunt in Regio cod. in editis desiderantur. Basil., εἰπετε δὲ πολλάκις καὶ τῷ ἔργῳ. Eo item modo scriptum primo fuerat in Regio, sed emendatum ut supra fuit.

νῶν, καὶ μάλιστα τῶν ἐπισκόπων. Ἡ εἰ μὴ βούλει ἀνακρίνειν, δίκαιον καὶ ἡμᾶς πιστεύεσθαι μᾶλλον ἀπολογουμένους ἢ τοὺς διαβάλλοντας. Οὗτοι μὲν γάρ, ὡς ἐχθροὶ, πονηρεύονται, ἡμεῖς δὲ ἀγωνιώντες τὰς ἀποδείξεις παρέχομεν. Ἀλλὰ δὲ θαυμάζω (49), πῶς ἡμεῖς μὲν μετ' εὐλαθείας φθεγγόμεθα, ἐκεῖνοι δὲ τοσαύτην ἔσχον ἀναισχυντίαν, ὡς καὶ φεύσασθαι (50) βασιλεῖ. Ἀλλ' ἐξέτασον διὰ τὴν ἀλήθειαν, καὶ ὥσπερ γέγραπται, ἐρευνῶν ἐρευνήσον παρόντων ἡμῶν, πῶθεν ταῦτα ἰλέγουσιν, ἢ πῶθεν τῇρέθη τὰ γράμματα. Ἀλλ' οὐτε τῶν ἡμετέρων τις ἐλεγχθήσεται, οὐτε τῶν ἐκείνου φήσει τις· πέπλασται γάρ. Καὶ πλέον οὐδὲν τάχα προσήκει ζητεῖν, οὐδὲ γὰρ βούλονται, ἵνα μὴ καὶ ὁ ταύτας γράψας ἐξ ἀνάγκης εὐρεθῇ. Ἰσασι γὰρ αὐτὸν οἱ διάβολοι μόνοι, καὶ ἄλλος οὐδεὶς.

ulterius indagare par esset, quod ne illis quidem placeret, veritatis scilicet ne earum scriptor litterarum necessarie deprehendatur. Is quippe solis sy-

14. Ἐπειδὴ δὲ καὶ περὶ τῆς μεγάλης ἐκκλησίας κατεῖρξασιν, ὡς δὴ συνάξεως ἐκεῖ γενομένης, πρὶν αὐτὴν τελεωθῆναι· φέρε καὶ πάλιν τοῦτο πάλιν ἀπολογησέμεν τῇ σὺ εὐσεβείᾳ· εἰς ταῦτα γὰρ ἡμεῖς ἔλκουσιν οἱ φιλέχθρως διακείμενοι πρὸς ἡμᾶς. Ναὶ γέγονεν, ὁμολογῶ· καὶ γὰρ καὶ τὰ πρῶτα λέγων οὐκ ἐφευσάμην, καὶ τοῦτο νῦν οὐκ ἀρνήσομαι. Ἀλλ' ἄλλως πάλιν ἢ ὡς αὐτοὶ κατεῖρξασιν ἐστὶ τὸ πρᾶγμα. Καί μοι συγχώρησον εἰπεῖν, οὐκ ἐγκαίνιον ἡμέραν ἐπετελέσαμεν, θεοσεβέστατε Αὐγουστε· τοῦτο γὰρ ἀθέμιτον ἦν ἀληθῶς πρὸ τῆς σῆς προσταξέως ποιῆσαι· οὐδὲ ἐκ παρασκευῆς εἰς τοῦτο παρῆλθομεν· οὐδὲ ἐπίσκοπός τις οὐδὲ ἄλλος κληρικὸς εἰς τοῦτο ἐκλήγεται, εἰπετε δὲ πολλὰ καὶ τῷ ἔργῳ (51). Ἀλλ' οὐδὲ ἐκ παραγγελίας γέγονεν ἡ σύναξις, ἵνα πρόσκαιρον εὐρωσιν οὗτοι τοῦ κατεῖπειν. Ἀλλὰ τὸ γεγόμενον ἴσασι πάντες· ἄκουσον δὲ ὁμῶς τῇ σουτοῦ ἐπιεικείᾳ καὶ μακροθυμίᾳ. Ἐορτὴ μὲν γὰρ ἦν τῆς Πάσχα, ὁ δὲ λαὸς πάνυ πολὺς καὶ τοσοῦτος ἦν, ὅσον ἂν εὐξαιντο κατὰ πόλιν εἶναι Χριστιανῶν φιλόχριστοι βασιλεῖς. Τῶν τοίνυν ἐκκλησιῶν ὀλίγων καὶ βραχυτάτων οὐσῶν, θόρυβος ἦν οὐκ ὀλίγος, ἀξιοῦντων ἐν τῇ μεγάλῃ ἐκκλησίᾳ συνελθεῖν, χάκει πάντας εὐχεσθαι ὑπὲρ (52) τῆς σῆς σωτηρίας· ὅπερ καὶ γέγονεν. Ἀλλ' ἐμοῦ παρακαλοῦντος τέως ἐπισχεῖν, καὶ ὅπως δῆποτε μετὰ θλίψεως ἐν ταῖς ἄλλαις ἐκκλησίαις συναχθῆναι, οὐκ ὑπήκουσαν, ἀλλ' ἔτοιμοι γεγονάσιν ἐξελθεῖν τὴν πόλιν, εἰς τοὺς ἐρήμους τόπους ἐν ἡλίῳ συνελθεῖν, βέλτιον ἡγοῦμενοι κάματος ἐνεγκεῖν ὁδοῦ, ἢ μετὰ λύπης τὴν ἐορτὴν ποιῆσαι.

15. Πίστευε (53) γὰρ, βασιλεῦ, καὶ περὶ τοῦτου

(52) In editis habetur καὶ ante ὑπὲρ, sed in codice Regio deest.

(53) Reg., πιστεύω, male. Paulo post Nannius vertit in synazibus Pentecostes: itane legerit, an memoria lapsus sit, incertum.

πάλιν μάρτυρα δέξαι τὴν ἀλήθειαν· ὅτι ἐν ταῖς A
 συνάξεσι τῆς Τεσσαρακοστῆς, διὰ τὸ τῶν τόπων
 στενὸν καὶ τὸ πολὺ πλῆθος τῶν λαῶν, πλείστα παῖδια,
 καὶ οὐκ ὀλίγαι νεώτεραι γυναῖκες, πλείστα τε
 γράμματα, καὶ οὐκ ὀλίγοι νεανίσκοι θλιβέντες ἀπνέ-
 χθησαν εἰς τοὺς οἴκους· καὶ τοῦ Θεοῦ παρασχόντος,
 τέθηκε μὲν οὐδείς· πάντες δὲ ἐτόγγυσαν, καὶ ἤξιω-
 σαν διὰ τὴν μεγάλην ἐκκλησίαν. Εἰ δὲ καὶ ἐν ταῖς
 προεόρτοις (54) τοιαύτη γέγονε θλίψις, τί ἂν ἐγεγό-
 νει ἐν αὐτῇ τῇ ἑορτῇ; Πάντως πάντα ἐτι (55) τούτων
 χαλεπώτερα. Ἄλλ' οὐκ ἔπρεπεν ἀντὶ χαρᾶς λύπην,
 ἀντὶ εὐφροσύνης πένθος, ἀντὶ τῆς ἑορτῆς κλαυθμὸν
 τοῖς λαοῖς γενέσθαι· εἰδὼς (56) καὶ μέλιστα τύπον
 ἔχειν τῶν Πατέρων. Ὁ γὰρ μακαρίτης Ἀλέξανδρος,
 στενὸν ὄντων τῶν ἄλλων τόπων, καὶ οἰκοδομῶν τὴν
 τότε μείζονα νομιζομένην ἐκκλησίαν τὴν καλουμένην
 Θεωνᾶ, συνῆγεν ἐκεῖ διὰ τὸ πλῆθος, καὶ συνάγων
 οὐκ ἡμέλει τῆς οἰκοδομῆς. Τοῦτο καὶ ἐν Τριβέροις,
 καὶ ἐν Ἀκυληῖα γενόμενον ἐώρακα· κάκει γὰρ ἐν
 ταῖς ἑορταῖς διὰ τὸ πλῆθος, ἐτι τῶν τόπων οἰκοδο-
 μουμένων, συνῆγον ἐκεῖ· καὶ οὐκ εὖρον τοιοῦτον
 κατήγορον. Ἀλλὰ καὶ ὁ μακαρίτης σου ἀδελφός,
 ἐν Ἀκυληῖα, τοιαύτης οὐσης συνάξεως, συνήχθη.
 Οὕτω καὶ γὼ παποίηκα, καὶ γέγονεν οὐκ ἐγκαίνια,
 ἀλλὰ σύναξις εὐχῆς. Σὺ μὲν οὖν, εὖ οἶδα, ὅτι, φιλό-
 θεος ὢν, τῶν μὲν λαῶν ἀποδέχῃ τὴν προθυμίαν, καὶ
 συγγινώσκεις ἔμοι, μὴ κυλίσαντι τοσούτου λαοῦ τὰς
 εὐχάς.
 rum alacritatem approbare, mihiq̄ue veniam concedere, quod tam multi populi precibus non obsti-
 terim.

16. Ἐγὼ δὲ (57) τὸν κατεπιόντα πάλιν περὶ τού- C
 του ἐρωτῆσαι βούλομαι, ποῦ νόμιμον ἦν εὐχεσθαι
 τὸν λαὸν, ἐν ἐρήμοις, ἢ ἐν οἰκοδομουμένῳ τόπῳ τῆς
 εὐχῆς; Ποῦ πρόπον ἦν καὶ ὅσιον ὑπακοῦσαι (58) τὸν
 λαὸν τὸ Ἀμὴν; ἐν ἐρήμοις, ἢ ἐν τῷ ἥδῃ λεχθέντι
 Κυριακῷ; Σὺ δὲ, θεοφιλέστατε βασιλεῦ, ποῦ τοὺς
 λαοὺς ἂν ἠθελες ἐκτείνειν τὰς χεῖρας καὶ εὐεξασθαι
 περὶ σοῦ; ἔνθα καὶ Ἕλληνας ἴστανται παρερχόμενοι,
 ἢ ἐν τῷ ἐπινύμῳ σου τόπῳ, ὃν ἥδη, μᾶλλον δὲ καὶ
 ἅμα τῷ θεμελίῳ, Κυριακὸν πάντας ὀνομάζουσιν;
 Οἶδα, ὅτι τὸν οὖν τόπον προκρίνεις· μειδίς γάρ, καὶ
 τοῦτο μειδίων σημαίνει. Ἄλλ' ἔδει, ψῆσιν ὁ κατε-
 πὼν, ἐν ταῖς ἐκκλησίαις τοῦτο γενέσθαι. Μικραὶ μὲν
 οὖν καὶ στεναὶ πᾶσαι (59), καθὰ προείπον, πρὸς τοὺς
 λαοὺς εἰσιν. Ἐπειτα δὲ πῶς ἔπρεπε γενέσθαι τὰς

(54) Reg., *El* δὲ καὶ ἐν ταῖς προεόρτοις, subaudi D
 ἡμέρας. Editi vero, *El* δὲ ἐν τοῖς προεόρτοις.

(55) Reg., πάντως που τὰ ἐτι. Basil., πάντως που
 ἐτι. Editi vero, πάντως πάντα ἐτι.

(56) Reg. et Basil., *ei* δ' ὥς, mendose. Paulo post
 Reg., *ἔγνων*.

(57) In editis post δὲ legitur καὶ, sed hæc parti-
 cula abest a Reg.

(58) Legendum nobis videtur ὑπακοῦσαι, quæ vox
 apud ecclesiasticos significat, *responderet*. Id patet
 ex iis quæ paulo infra leguntur: *Tl, ἂν τοσούτων*
λαῶν συνελθόντων μία γίνηται φωνή, λεγόντων τῷ
θεῷ τὸ Ἀμὴν; et in *Apologia* sequenti num. 25:
Πρότρεπον τὸν μὲν διάκονον ἀναγινώσκειν ψαλμὸν,
τοὺς δὲ λαοὺς ὑπακοῦειν. Ὅτι εἰς τὸν αἰῶνα τὸ ἔλεος

A rei testem accipe veritatem; in Quadragesimæ
 synaxibus, ob locorum angustiam ingentemque
 populi frequentiam, pueri complures, nec paucæ
 juniores mulieres, multæ ancule, adolescentes
 plurimi, compressi, domum delati sunt: Deo tamen
 dante extinctus nullus est. Sed universi haud sine
 murmuratone postularunt ut in magna ecclesia
 conveniretur. Quod si diebus festum præcedenti-
 bus, tanta fuerit compressio, quid in ipso die festo
 futurum erat? Sane iis acerbiora contigissent. At
 non decebat pro gaudio mærorem, pro lætitia lu-
 ctum, pro festo die fletum populis oboriri: cum
 maxime non ignorarem Patrum mihi exempla sup-
 petere. Beatæ quippe vir memorie Alexander ob
 aliorum locorum angustiam, dum ipse ecclesiam,
 quæ omnium maxima tunc putabatur, Theonæ dic-
 tam, extrueret; in ea tamen ob populi frequen-
 tiam conventus egit, neque interim ob populi con-
 ventum ædificii constructionem intermittebat. Rem
 similem Treviris et Aquileiæ factam vidi: ubi item
 ob populorum frequentiam, dum templa extruere-
 tur, in illis nihilominus conventus agebantur: nul-
 lusque tamen exstitit qui factum hujusmodi in cri-
 men vocaret. Quinetiam beatæ vir memorie frater
 tuus, hujusmodi conventui Aquileiæ cum aliis inter-
 fuit. Idipsum me egisse fateor, ita tamen ut non
 dedicatio, sed synaxis ad orandum celebrata sit.
 Perspectum itaque habeo te utpote pium, populo-

16. Ego vero peroptarim hoc etiam ex sycophan-
 ta sciscitari: ubinam populum orare æquum fuit,
 in desertisne locis, an in orationis loco, etiam dum
 extrueretur? Ubinam sanctius concordentiusque po-
 pulus responderet, amen; in desertis, an in templo
 quod jam appellabatur Dominicum? Quonam in loco
 mallet, religiosissime imperator, populum manus
 extendere ac pro te orare? Illicne ubi pertranseun-
 tes gentiles gradum sisterent; an in loco cui jam
 tuum inditum est nomen: quem nunc, imo a factis
 fundamentis Dominicum omnes vocant? Certum
 sane habeo te tuum anteferre locum: subrides
 enim, ac subridendo assensum significas. Sed ait
 obrectator, in ecclesiis illud actum oportuit. At
 omnes omnino, uti jam dictum est, pro populi fre-

αὐτοῦ. *Jussi ut diaconus psalmum legeret, populus-
 que responderet: Quoniam in æternum misericordia
 ejus:* nam ὑπακοῦειν sic intellectum oportet, non
 ut Nannius, *auscultaret*, ut optime observavit Cot-
 telerius in *Notis ad Const. apost. lib. viii, cap. 45,*
pag. 354, ubi vocis ὑπακούετω idem usus est. Vide
 eundem Cottelerium ad librum ii *Const. apost.*,
c. 57, p. 203. Apud ecclesiasticos vox ὑπακοῦειν ea
 sententia plerumque usu venit. Job xiv, 15: *Ἐγὼ*
καλέσεις· ἐγὼ δὲ σοὶ ὑπακούσομαι. Ubi *Vulgata,*
vocabis me, et ego respondebo tibi, et alias sæpe.

(59) Particula καὶ, quæ in editis post στεναὶ ha-
 betur, deleta est in Reg. eamque expungere visum
 est.

quentia erant angustiores. Deinde quo pacto Dominum precari decuit, quidve satius fuit; separatimne populum cum periculosa compressione convenire, an in loco qui totius multitudinis jam capax esset; ut una illic eademque populorum vox cum consonantia audiretur? Præstabat certe istud, hinc enim multitudinis unanimi cernere erat, hincque Deus est ad exaudiendum promptior. Si namque juxta ipsius Salvatoris promissionem⁷⁷, duobus ob 242 quamlibet causam convenientibus, quodcumque petierint dabitur illis: quid si tanti populi convenientis una vox proferatur, qua Deo dicunt, Amen? Cuiusnam hoc ipsum non admirationi fuit? Quis te beatum non prædicavit, cum tantam populi frequentiam uno in loco coactam cerneret? Ecquod illud populorum gaudium, qui, cum hactenus in sejunctis locis convenissent, mutuo jam conspectu fruerentur? Id omnibus lætitiæ causa fuit, soli sycophantiæ, mœroris.

17. Restat ut alteri ejus objectioni quæ adhuc superest occurrat. Siquidem aiet forte obstrictor ille: Edificio nondum completo, haud licuit illic orationes fundere. At Dominus ait: Tu autem cum oraveris, intra in cubiculum tuum, et claude ostium⁷⁸. Quid ergo dixerit calumniator? Imo potius, quid prudentes ac veri Christiani dixerint? Hos interroga, Imperator: nam de illis quidem scriptum est: Stultus stultia loquetur⁷⁹: de his vero, Ab omni sapiente consilium accipe⁸⁰. Cum tam angustæ ecclesiæ, cum tanta esset populi frequentia, ut ad deserta loca proficisci pararent, quid facto opus erat? Solitudo absque januis, ac quibuscumque volentibus pervia; Dominicus autem locus muris cinctus est januisque clausus: adestque illic conspicuum pios inter profanosque discrimen. Nonne, Imperator, quivis sapiens cum tua pietate hoc eligendum annuit? Quippe norunt hic legitimam esse orationem, illic inconditæ turbæ suspicionem: nisi forte deficientibus locis, solitudinem si duntaxat qui orant, incolant, ut Israelitis contigit: imo vero illis quoque exstructo tabernaculo, locus orationis circumscriptus in posterum fuit. O Domine, ac vere Rex regum Christe, Fili Dei unigenite, Verbum et Sapientia Patris, in crimen ecce vocor, quod clementiam tuam populus deprecatus sit, ac per te Patrem tuum, qui est super omnia Deus, obsecrarit, pro salute famuli tui piissimi Constantii. Sed tuæ bonitati gratias ago, quod mihi vitio vertatur legum tuarum observatio. Graviori enim criminationi

A εὐχάς; καὶ πῶς (60) ἦν βέλτιον κατὰ μέρος καὶ διηρημένως τὸν λαὸν μετ' ἐπιχεινδύου συνοχῆς, ἢ ὄντος ἤδη τόπου τοῦ δυναμένου δέξασθαι πάντας, ἐν αὐτῷ συνελθεῖν καὶ μίαν καὶ τὴν αὐτὴν μετὰ συμφωνίας τῶν λαῶν γενέσθαι τὴν φωνήν; Τοῦτο βέλτιον ἦν· τοῦτο γὰρ καὶ τὴν ὁμοφυλίαν εἰδείκνυε τοῦ πληθους· οὕτω καὶ ταχέως ὁ Θεὸς ἀπακούει. Εἰ γὰρ κατὰ τὴν αὐτοῦ τοῦ Σωτῆρος ἐπαγγελίαν, ἐὰν δύο συμφωνήσαιεν περὶ παντός, οὐ ἂν (61) αἰτήσωνται, γενήσεται αὐτοῖς· τί, ἐὰν τοσούτων λαῶν συνελθόντων μία γένηται φωνή, λαγόντων τῷ Θεῷ τὸ Ἀμήν; Τίς γοῦν οὐκ ἐθαύμασε; Τίς οὐκ ἐμακάρισε σε (62), βλέπων τὸν τοσούτον λαὸν ἐν ἐνὶ συνελθόντα τόπῳ; Πῶς ἔχαιρον οἱ λαοὶ βλέποντες ἀλλήλους τὸ πρότερον ἐν διηρημένοις συναρχόμενοι τόποις; Τοῦτο πάντας B ἠδύφρανε, καὶ μόνον τὸν διαβαλόντα (63) ἐλύπησε.

17. Τὴν γοῦν ἐτέραν καὶ ὑπολειπομένην ἀντιλογίαν αὐτοῦ βούλομαι προλαβεῖν. Ὁ μὲν γὰρ κατεριηκώς (64) φησιν· Οὕτω τετελειωτο τὸ ἔργον, καὶ οὐκ ἔχρην εὐχάς γενέσθαι· ὁ δὲ Κύριος εἶπε· Σὺ δὲ, ὅταν προσεύχῃ, εἰσελθε εἰς τὸ ταμιεῖόν σου, καὶ ἀπόκλεισον τὰς θύρας. Τί τοίνυν φήσαιεν ὁ κατηγοροῦς; Μᾶλλον δὲ τί ἂν εἰποιεν οἱ φρόνιμοι καὶ ἀληθῶς (65) Χριστιανοί; Τοῦτους γὰρ ἐρώτησον, βασιλεῦ· ἐπειδὴ γέγραπται περὶ μὲν ἐκείνων, ὅτι Ὁ μωρὸς μωρὰ λαλήσει· περὶ δὲ τούτων, Παρὰ πάντοcs φρονίμου συμβουλίαν λάμβανε. Τῶν ἐκκλησιῶν στενὸν οὐσὺν, καὶ τῶν λαῶν τοσούτων ὄντων, καὶ βουλομένων εἰς τὰς ἐρήμους ἀπελθεῖν, τί ποιεῖν ἔχρην; Ἡ μὲν γὰρ ἐρημος ἄθυρος, καὶ τῶν C βουλομένων διόδος ἐστίν, ὁ δὲ Κυριακὸς τόπος καὶ τετελιωται καὶ τεθῶρωται, καὶ τὴν διαφορὰν τῶν εὐσεβῶν καὶ τῶν (66) βεβήλων δείκνυσιν. Ἄρα, βασιλεῦ, οὐ μετὰ τῆς σῆς εὐσεβείας πᾶς ὁστισοῦν φρόνιμος ἐπινεύει τοῦτο; Ἰσάσι γὰρ, ὅτι ὁδε μὲν νόμιμος εὐχὴ, ἐκεῖ δὲ ἀταξίης ὑπόφρα· εἰ μὴ ἄρα, τόπων μὴ ὄντων, μόνον τὴν ἐρημίαν ἂν οἰκοῖεν (67) οἱ εὐχόμενοι, ὥσπερ ἦν ὁ Ἰσραήλ· ἀλλὰ κακείνοις τῆς σινηγῆς γενομένης περιώριστο λοιπὸν τῆς εὐχῆς ὁ τόπος. Ὡς Δέσποτα καὶ ἀληθῶς βασιλεῦ τῶν (68) βασιλευμένων Χριστὲ, Ὡς τοῦ Θεοῦ μονογενὲς, Λόγος καὶ Σοφία τοῦ Πατρὸς, ἐπειδὴ τὴν σὴν φιλανθρωπίαν ὁ λαὸς ἠδύφατο, καὶ διὰ σοῦ τὸν σὸν Πατέρα τὸν ἐπὶ πάντων Θεὸν παρεκάλει, περὶ τῆς σωτηρίας τοῦ σοῦ θεράποντος τοῦ εὐσεβεστάτου Κωνσταντίου, D κατηγόρουμαι. Ἀλλὰ τῇ σῇ ἀγαθότητι χάρις, ὅτι διὰ

⁷⁷ Matth. xviii, 2. ⁷⁸ Matth. vi, 6. ⁷⁹ Isa. xxxii, 6. ⁸⁰ Tob. iv 19.

(60) In editis, καὶ ἐκεῖ πῶς. Sed ἐκεῖ quod desit in omnibus mss. omissione est.

(61) Reg., οὐ ἔάν.

(62) Ἐς deest in Reg. nec lectum est a Nannio, qui vertit, aut non inter felicia prædicet.

(63) Reg. quem sequimur, διαβαλόντα. Edit. Comm., ἐνδιαβαλόντα. Basil. edit. Paris. et Colon., ἐνδιαβαλόντα.

(64) Editi, mendose, κατερίηκεις. Reg., κατεριηκώς.

(65) Reg. et Basil. quos sequimur. ἀληθῶς. Editi, ἀληθεῖς.

(66) Τῶν deest in Reg.

(67) Sic Reg. et Basil. Edit. vero Paris. et Col. οἰκοῖεν. Comm., οἰκοῖον, male. Paulo post Reg., περιώριστο, optime. Editi male περιώριστον.

(68) Hæc, βασιλεῦ τῶν, desunt in Reg. Paulo post idem, Λόγε καὶ Σοφία.

τοῦτο καὶ ἐν τοῖς σοῖς νόμοις διαδέδλωται. Μαιζόνως γὰρ ἂν διεδλήθη, καὶ ἦν ἀληθὺς ἐγκλημα, εἰ δὲ (69) ψυχοδόμησε τόπον ὁ βασιλεὺς παρηργόμεθα, καὶ ἱρημον ἐξητοῦμεν εἰς εὐχὴν. Πῶς ἂν ὁ κατήγορος ἐφλυάρησε τότε! πῶς ἂν ἦν πεδανὸς λέγων· Ἐξουθενήσῃ σου τὸν τόπον· παρὰ γνώμην ἐστὶν αὐτοῦ τὸ γινόμενον· ἐγέλασε παρεργόμενος· ἔδειξε τὴν ἐρημον πληροῦσαν τοῦ τόπου τὴν χρεῖαν· θέλοντας εὐθεσθαι λαοὺς κεκώλυκε. Ταῦτα ἤθελεν εἰπεῖν, ταῦτα ἐζητεῖ· καὶ μὴ εὐρὼν ἀχθεταί, καὶ λοιπὸν λόγους πλάττει. Ταῦτα γὰρ εἰ ἔλεγεν, ἐδυσώπει (70) καὶ μέωσπερ νῦν ἀδίκει, τὸν διαδόλου τρόπον ἀναλαβὼν, καὶ παρατηρούμενος τοὺς προσευχομένους· διὸ καὶ ἐσφόδρη παραγνοῦς τὸ τοῦ Δανιήλ· ἐνόμισε γὰρ ὁ ἀμαθὴς, ὅτι καὶ ἐπὶ σοῦ τὰ τῶν Βαβυλωνίων κρατεῖ, καὶ οὐκ ἔγνω, ὅτι φίλος εἰ (71) τοῦ μακαρίου Δανιήλ· καὶ τὸν αὐτὸν αὐτῷ Θεὸν προσκυνεῖς, καὶ οὐ κωλύεις, ἀλλὰ θέλεις πάντας εὐχεσθαι, εἰδὼς, ὅτι πάντων ἐστὶν εὐχὴ, σώζεσθαι σε καὶ βασιλεύειν ἐν εἰρήνῃ διαπαντός.

18. Ἐγὼ μὲν οὖν καὶ ταῦτα πρὸς τὸν κατειπόντα ἀποδύρομαι· σὺ δὲ, θεοφιλέστατε Ἀβούστε, ζήσεις πολλὰς ἐτῶν περιόδους, καὶ τὰ ἐγκαίνια ἐπιτελέσεις. Αἱ γὰρ γενόμεναι παρὰ πάντων περὶ τῆς σῆς σωτηρίας εὐχαὶ οὐκ ἐμποδίζουσι τὴν τῶν ἐγκαινίων πανήγυριν. Μὴ τοῦτο ψευδίσθωσαν οἱ ἀμαθεῖς· ἀλλὰ παρὰ μὲν τῶν Πατέρων μαθήτωσαν, ἀναγνώτωσαν δὲ καὶ τὰς Γραφάς· μᾶλλον δὲ παρὰ σοῦ μαθήτωσαν, φιλόλογος γὰρ εἰ, ὅτι καὶ Ἰησοῦς ὁ τοῦ Ἰωσέδех ὁ ἱερεὺς, καὶ οἱ ἀδελφοὶ αὐτοῦ, καὶ Ζοροβάβελ ὁ Σαλαθιήλ ὁ σοφὸς, καὶ Ἑσδρας ὁ ἱερεὺς καὶ τοῦ νόμου γραμματεῖς, τοῦ ἱεροῦ (72) μετὰ τὴν αἰχμαλωσίαν οἰκοδομούμενοι, καὶ ἐνστάσης τῆς Σκηνοπηγίας (ἐορτὴ δὲ ἦν αὕτη καὶ πανήγυρις καὶ εὐχὴ μεγάλη ἐν τῷ Ἰσραὴλ), συνήγαγον τὸν λαὸν ὁμοθυμαδὸν εἰς τὸ εὐρύχωρον τοῦ πρώτου πυλῶνος τοῦ πρὸς τῇ ἀνατολῇ, καὶ τὸ θυσιαστήριον τοῦ Θεοῦ ἡτοίμασαν, κάκει προσήνεγκαν, κάκει τὴν ἐορτὴν ἐπιτέλεσαν. Καὶ λοιπὸν οὕτως τὰς κατὰ Σάββατον καὶ νομηνίαν προσέφερον θυσίας, καὶ οἱ λαοὶ τὰς εὐχὰς αὐτῶν ἀνέφερον. Καὶ φανερώς φησιν ἡ Γραφή, ὅτι ταῦτα ἐγίνετο, καὶ ὁ ναὸς τοῦ Θεοῦ οὕτω ψυχοδόμητο· ἀλλὰ μᾶλλον τούτων οὕτως εὐχομένων ὁ (73) οἶκος προέκοπτεν ὁ οἰκοδομούμενος· καὶ οὕτως διὰ τὴν προσδοκίαν τῶν ἐγκαινίων ἐκωλύθησαν αἱ εὐχαί, οὕτως διὰ τὰς γενομένας συνόδους τῶν εὐχῶν ἐμπεπδίσθαι τὰ ἐγκαίνια· ἀλλὰ καὶ ὁ λαὸς οὕτως ἤγετο· καὶ ὅτε τετέλεστο πᾶς ὁ οἶκος, ἐποίησαν τὰ ἐγκαίνια, καὶ προσήνεγκαν εἰς τὸν ἐγκαινισμὸν, καὶ πάντες ἐώρτασαν ἐπὶ τῇ τελεσουργίᾳ. Τοῦτο δὲ πάλιν καὶ ὁ μακαρίτης Ἀλέξανδρος καὶ οἱ ἄλλοι Πατέρες πεποιήκασι· συναγαγόντες γὰρ καὶ τελειώσαντες τὸ ἔργον,

ansam dedissem, ac fuisset legitima accusandi causa, si loco, quem imperator extruxerat prætermisso, eremum ad orandum petissemus. Quam multum accusator tunc deblaterasset! quam fide dignus visus fuisset dicendo: Locum tuum contempsit: opus non probat tuum: derisit prætereundo, desertum indicavit quod loci necessitati suppleret: populos orandi cupidus impedit. Hæc ut sibi dicenda suppeterent peroptabat inquirebatque: quod cum assecutus non sit, mœrore affectus criminatioes deinceps comminiscitur. Et sane si illa dicere posset, pudore me suffunderet, ut me jam injuria affligeret, cum diaboli mores imitatus, eos qui vacant orationi observat: Danielis quippe historiam⁶⁹ legendo spe falsus est: putavit enim ignarus ille Babyloniorum mores apud te vigere, neque novit esse te beati Danielis studiosissimum, ac eundem quem ille Deum adorare nec impedire, imo potius summopere optare ut omnes orationi incumbant: cum scias omnium orationes et vota ea esse, ut incolumis et cum pace perpetuo imperes.

18. Equidem hæc adversus obrectatorem conqueror. Tu vero, religiosissime Auguste, utinam multis annorum circulis vixeris, ac 243 dedicationis solemnia celebraveris! Nam certe preces ab omnibus pro tua salute fusa, nihil obstant dedicationis celebritati. Ne talia imperiti illi homines mendacia proferant: sed a Patribus id ediscant, Scripturasque evolvant, vel potius a te ipso litterarum studiosissimo edoceantur: Jesum scilicet sacerdotem Josedeci filium et fratres ejus, Zorobabelem filium Salathielis sapientem illum virum, Esdram item sacerdotem et legis scribam, cum templum post captivitatem ædificaretur, instaretque Scenopogia, id est festum Tabernaculorum; magna solemnitas, in qua orationes publicæ in Israel offerebantur; populum in latiori vestibulo primi ostii versus Orientem siti, unanimi sententia congregarunt, dispositoque Domini altari, illic obtulerunt: eodemque in loco completa celebritas est⁷⁰. Eo item modo in posterum hostias in Sabbato et Neomenia solitas offerebant, populusque Dominum precabatur. Testaturque palam Scriptura nondum exstructo Dei templo hæc acta fuisse: imo potius illis ita orantibus extruebatur domus, accrescebatque in dies; ita ut nec propter Encæniorum expectationem intermissæ orationes: neque propter conventus orantium Encænia sublata sint: sed, licet antea illic populus orasset, nihilominus post absolutum ædificium celebrata dedicatio est, donaque pro illa offerentes, omnes pro consummatione operis solemnitatem egerunt. Idipsum a beata memorie Alexandro et ab aliis Patribus factum vidi-

⁶⁹ Dan. vi. ⁷⁰ 1 Esdr. iii, 10, 11.

(69) Reg., εἰ τὸν. Mox idem, καὶ τὴν ἐρημον.

(70) Reg., ἐδυσώπει. Editi, ἐδυσώπει. Ibid. Reg., ἀδύπει. Editi, male, ἀδύπει.

(71) Reg., ἦ. Mox idem τὸν αὐτὸν αὐτῷ Θεῷ. Ibidem editi. Commel. sola, καὶ οὐ κωλύεις.

(72) Importunam vocem ὅτι ante τοῦ ἱεροῦ, quæ in editis habetur, expungere visum est: estque ipsa in Regio codice deleta.

(73) O deest in editis, in Reg. habetur.

mus, qui cum jam illic populum coegissent, consummato tamen opere, gratias Domino egerunt, ac dedicationem celebrarunt. Id te quoque facere convenit, paratus enim locus, præmissisque orationibus expiatus, tuæ pietatis præsentiam postulat: id enim illi ad perfectum ornatum deest. Hoc utinam expleas, ac vota tua Domino reddas, cui hanc domum excitasti! hæc quippe omnium vota sunt.

19. Verum, quæso te, aliam disquiramus calumniam, ejus quoque propulsandæ veniam concedito. Ausi sunt enim me calumniari, quasi mandatis tuis, quibus jussum alunt ut ecclesia excederem, non obtemperarim. Equidem non possum non mirari eos minime defatigari in confingendis criminibus: nec sic tamen ego deterreo, imo potius ætor in ea depellenda criminatione: quanto enim plures edam apologias, tanto facilius eorum malignitas deprehendi damnarique poterit. Nequaquam obstiti pietatis tuæ mandato, absit! non tanti quippe sum ego ut obsistam vel quæstori Urbis, nedum tanto imperatori. Neque opus ut hac de re multa verba faciam, testis quippe mihi est tota civitas. Concede tamen ut ab initio rem uti gesta est enarrem: nam te, si audieris, miraturum arbitror inimicorum meorum temeritatem. Montanus Palatinus epistolam ad me detulit, quasi ego a te scripto postulassem ut in Italiam mihi concedere liceret; ut quæ rebar ecclesiasticis rebus desicere instaurari possent. Et sane gratias ago pietati tuæ, quod litteris quas a me profectas arbitratus es perhumane annueris, curamque gesseris ut commode ac sine labore iter instituerem, ad teque pervenirem. At certe miror rursus, quod vel ad aures tuas mentiri nihil sint veriti, cum tamen mendacium diabolo sit proprium, mendacesque ab eo alieni sint qui ait: *Ego sum veritas*⁷⁴. Non enim scripsi, nec istiusmodi epistolam accusator unquam proferre poterit. Ac etsi par mihi fuisset litteris a te quotidie postulare, ut benignum vultum tuum conspicere liceret; **244** verumtamen nec fas est ecclesias deserere, nec me decuit pietati tuæ molestum esse, cum potissimum, nobis etiam absentibus, soleas ecclesiasticis petitionibus annuere. At ipsa sunt...

20. Sed undenam ejusmodi epistolam nacti sunt obtretractatores mei? Nosse velim quisnam ipsis eam tradidit. Jube, quæso, ut respondeant: hinc enim edisces ipsos hanc commentos esse criminationem; quemadmodum illam quæ spectat execrandum Magnentium falso pervolgarunt. Quod si in hoc quoque sycophantæ deprehendantur, ad quam in posterum nos pertrahent defensionem? Hoc curant

⁷⁴ Joan. xiv, 6.

(74) Sic Reg. et Basil. Editi vero, δύνωνται.

(75) Lectio vitiosa.

(76) Sic Reg. Editi autem ἐπιστεύσαι.

(77) Sic Reg. et edit. Comm. Editi. vero Paris. et Colon., mendose, προσέβην.

(78) Sic Reg., οὐν in editis deest. Epistola vero Montani de qua hic, forte excidit, vel quod vero

ἡ χάρις ἵστανται τῷ Κυρίῳ, ἐγκαίνα ἐπιτελεσαντες. Τοῦτο καὶ σὲ ποιεῖν πρέπει, φιλομαθέστατε βασιλεῦ· ἔτοιμος γὰρ ὁ τόπος προαγισθεὶς ταῖς προσηγομέναις εὐχαῖς, ζητῶν παρουσίαν τῆς σῆς εὐσεβείας· τοῦτο γὰρ αὐτῷ λείπει πρὸς τὸν τέλειον κόσμον. Τοῦτο μὲν οὖν πληρώσεις, καὶ τὴν εὐχὴν ἀποδοῖς τῷ Κυρίῳ, ᾧ καὶ τὸν οἶκον πεποίηκας· τοῦτο γὰρ πάντων ἐστὶν εὐχή.

19. Δὲς δὲ, καὶ τὴν ἄλλην ὅσων διαβολῇ, καὶ συγχώρησον ἀπολογήσασθαι καὶ περὶ αὐτῆς. Τετολμήκασι γὰρ καὶ τοῦτο διαβάλλειν, ὡς ἀντιστάνας ἑμοῦ τοῖς σοῖς προστάγμασιν, ὥστε μὴ ἐξελεῖν τὴν ἐκκλησίαν. Ἐκείνους μὲν οὖν θαυμάζω μὴ ἀποκάμνοντας ταῖς συκοφανταῖς· ἐγὼ δὲ ὁμῶς οὐδὲ οὕτως ἀποκάμνω, χαίρω δὲ μᾶλλον ἀπολογούμενος. **B** Ὅσα γὰρ ἀπολογίαὶ πολλαὶ, τοσούτῳ καὶ πλέον ἐκείνοι δύνανται (74) καταγινώσκεισθαι. Θύξ ἀνέστην προστάγματι τῆς σῆς εὐσεβείας, μὴ γένοιτο! οὐ γὰρ τηλικούτος ἦμιν, ἵνα καὶ λογιτῇ πλείως ἀνίστασθαι, μή τιγε τηλικούτῳ βασιλεῖ, (75) καὶ περὶ τοῦτου τοσούτων πλείστων παρ' ἑμοῦ λόγων· πᾶσα γὰρ ἡ πόλις μοι μαρτυρεῖ. Συγχώρησον δὲ ὁμῶς καὶ τοῦτο πάλιν ἐξ ἀρχῆς διηγήσασθαι τὸ πρᾶγμα· καὶ γὰρ ἀκούσας, θαυμάσεις, εἰ οἷς' ὅτι, τῶν ἐχθρῶν τὴν εὐχέρεϊαν. Μοντάνος ὁ Παλατινὸς ἤλθε κομίζων ἐπιστολήν, ὡς ἑμοῦ γράψαντος, ἵνα εἰς τὴν Ἰταλίαν ἐλθῶ· καὶ ἂ νομίζω λείπειν τοῖς ἐκκλησιαστικοῖς, ταῦτα πληρωθῆναι δυνήσθαι. Τῇ μὲν οὖν σῇ εὐσεβείᾳ χάρις, ὅτι κατήξιωσεν, ὡς ἑμοῦ γράψαντος, ἐπινεῦσαι (76), καὶ τῆς ὁδοῦ πρόνοιαν πεποίηκεν ὅπως τοῦ ταύτην ἐλθεῖν, καὶ ἀκμητὶ διανύσαι με· τοὺς δὲ ψευσαμένους τὰς σὰς ἀκοὰς θαυμάμακα πάλιν μὴ φοβηθέντας, ὅτι τὸ ψεῦδος ῥεῖν ἐστὶ τοῦ διαβόλου, καὶ οἱ ψευδόμενοι ἄλλοτριοὶ εἰσι τοῦ λόγοντος· *Ἐγὼ εἰμι ἡ ἀλήθεια*. Οὐ γὰρ ἔγραψα, οὐδὲ τῇ αὐτῇ ἐπιστολῇ εὐρεῖν ὁ κατήγορος δυνήσεται. Εἰ καὶ εἶδε με γράφειν καθ' ἡμέραν, ἵνα τὴν ἀγαθὴν σου πρόσωψιν (77) θεωρῶ· ἀλλ' οὐτε τὰς Ἐκκλησίας καταλιμπάνειν οἶκον, οὐδὲ δι' ὅχλου τῇ σῇ εὐσεβείᾳ γίνεσθαι δίκαιον ἦν· μάλιστα ὅτι καὶ ἀπόντων ἡμῶν ἐπινεύεις ταῖς ἐκκλησιαστικαῖς ἀξιώσεσιν. **C** Ἄ μὲν οὖν (78) ἐκέλευσε Μοντάνος, κέλευσον ἀναγνῶναι με· ἐστὶ γὰρ ταῦτα...

quæ Montanus jussit, me recitare jubeto, nam hæc

D 20. Πόθεν δὲ ἄρα καὶ ταύτην τὴν ἐπιστολὴν εὗρον οἱ κατειρηκότες; ἐβουλόμην παρ' αὐτῶν ἀκούσαι, τίς αὐτοῖς καὶ ταύτην ἐπέδωκε. Ποίησον αὐτοὺς ἀποκρίνασθαι. Δυνήσθαι γὰρ ἐκ τοῦτου μαθεῖν, ὅτι καὶ ταύτην ἐπλάσαν, ὥσπερ κακείνην ἐθρύλησαν περὶ τοῦ δυσωνύμου Μαγνηντίου. Καταγνωσθέντες δὲ καὶ περὶ ταύτης, εἰς πόλιν ἄρα μετὰ ταῦτα πάλιν ἔλκουσιν ἡμᾶς ἀπολογίαν; Τοῦτο γὰρ μεμελέτηκας, καὶ ταύ-

similius est ab Athanasio nunquam huc adjecta fuit; nam cum coram Constantio sui purgandi causa esset oraturus, potuit hujus epistolæ exemplar ab Apologia sejunctum deferre, ut Constantio perlegeret. Alias quid causæ esset quod omissa fuisset?

την ἔχουσιν, ὡς ὁρῶ, σπουδὴν, πάντα κινεῖν καὶ θορυβεῖν. Τάχα ἡγόντες πολλὰ παροξύνουσι (79) ποτε καθ' ἡμῶν· ἀλλὰ τοὺς τοιοῦτους καὶ ἀποστρέφειν καὶ μισεῖν δίκαιόν ἐστιν, ὅτι, οἱοί εἰσι, τοιοῦτους καὶ τοὺς ἀκούοντας αὐτῶν ὑπολαμβάνουσι, καὶ νομίζουσι δύνασθαι τὰς διαβολὰς λογίσιν καὶ παρὰ σοί. Ἰσχυσε γὰρ ποτε ἡ τοῦ Δαὶκᾶ κατὰ τῶν ἱερῶν τοῦ Θεοῦ· ἀλλ' ὁ ἀκούσας Σαουλ ἦν ὁ δίκαιος. Καὶ Ἰεζάβελ δὲ διαβαλοῦσα ἡδυνήθη βλάψαι τὸν θεοσεβέστατον Ναβουθαί (80)· ἀλλὰ καὶ Ἀχαάβ ὁ πονηρὸς καὶ ἀποστάτης ὁ ἀκούων. Ὁ δὲ ἀγιώτατος Δαβὶδ, οὐ μισητὴν εἶναι σε προσήκει, καὶ πάντες εὐχονται, τοὺς τοιοῦτους οὐτε προσέται, ἀλλὰ καὶ ὡς λυσσῶντας κύνας ἀποστρέφει (81), λέγων· Τὸν καταλαλοῦντα ἰδὼρα τοῦ πλησίον αὐτοῦ, τοῦτον ἐξεδιώκειν. Ἐφύλαττε γὰρ τὴν λέγουσαν ἐντολήν· Οὐ παραδέξῃ ἀκοήν καταλαλῶν. Μάταια δὲ καὶ τὰ τούτων ἐστὶ παρὰ σοί· ἤτησας γάρ, ὡς ὁ Σολομών, καὶ σὺ παρὰ Κυρίου, καὶ ἐληφέναι πίστευε, τὸ μάταιον λόγον καὶ ψευδὴ μακρὰν ἀπὸ σοῦ γενέσθαι προσήκειν.

21. Διὰ τοῦτο τοίνυν καγῶ, ἐπειδὴ ἐκ διαβολῆς ἦν ἐπιστολή, καὶ οὐκ εἶχεν οὐδὲ τοῦ ἐλθεῖν πρόσταξιν, ἔγνων, ὅτι προαίρεσις οὐκ ἦν τῆς σῆς εὐσεβείας ἐλθεῖν ἡμᾶς παρὰ σέ. Τὸ γὰρ μὴ καλεῖσθαι πάντως ἐλθεῖν, ἀλλὰ καὶ γράψαι ὡς ἐμοῦ γράψαντος, καὶ θέλοντος διορθώσασθαι τὰ δεχοῦντα λείπειν, καίτοι μηδεὶς λέγοντος, φανερόν ἦν παρὰ γνώμην εἶναι τῆς σῆς ἡμερότητας τὴν κομισθεῖσαν ἐπιστολήν. Τοῦτο πάντες ἔγνωνσαν· τοῦτο καὶ γράφων ἐδήλωσα· καὶ οἱ δὲ Μοντάνος, οἱ οὐ τὸ ἐλθεῖν παρηγοῦμην, ἀλλὰ τὸ ὡς ἐμοῦ γράψαντος ἐλθεῖν ἀπρεπὲς ἡγούμην, ἵνα μὴ καὶ ἐν τούτῳ πρόφασιν εὐρωσιν οἱ συκοφάνται· πάλιν, ὡς (82) ὀχληροῦ γενομένου μου τῇ σῇ θεοσεβείᾳ. Ἀμέλει παρεσκευασάμην, καὶ τοῦτο οἶδεν αὐτός, ἵνα, ἐὰν γράψαι καταξίωσης, εὐθὺς ἐξέλθω, καὶ φθάσω τῇ προθυμίᾳ τὸ προσταγθέν. Οὐ γὰρ ἐμαινόμεν ἄντειπὼν τοιοῦτ' σου προστάγματι. Μὴ γραψάσης τοίνυν ὅπως τῆς σῆς εὐσεβείας, πῶς ἀντέστην μὴ καλεουμένη; Ἡ πῶς λέγουσιν, οὐκ ἐπαίσθη, καίτοι προστάξεις μὴ οὐσης; πῶς οὐ συκοφαντία καὶ τοῦτο τῶν ἐχθρῶν πλατύνων τὸ μὴ γενόμενον ὡς γνόμενον; Φοδοῦμαι μὴ καὶ νῦν, ἀπολογουμένου μου, θρυλήσωσιν ὡς μὴ ἀξιώσαντος ἀπολογίσασθαι· οὕτως ἐγὼ μὲν εὐχερὲς εἰμι παρ' αὐτοῖς εἰς τὸ κατηγορεῖσθαι παρ' αὐτῶν· αὐτοὶ δὲ ταχεῖς εἰς τὸ συκοφαντεῖν καὶ καταφρονεῖν τῆς Γραφῆς λεγούσης· Μὴ ἀγάπα καταλαλεῖν, ἵνα μὴ ἐξαρθῇς.

meam propugnarem, ne debilerent ipsi, quasi non sim eam propugnare dignatus: usque adeo sum eorum criminationibus idoneus, illique ad calumniandum parati: adeo ut Scripturam nihili faciant, quæ ait: *Ne ames obloqui ne evellaris*¹¹.

22. Μοντάνου τοίνυν ἀποδημήσαντος, ἦλθε Διογένης ὁ νοτάριος μετὰ 22 καὶ εἰκοσι μῆνας· καὶ οὕτως αὐτὸς ἐπιστολὴν ἀπέδιδου, ὅτε ἐπαράκαμεν ἀλλήλους,

A enim: hoc, uti perspectum habeo, moluntur, ut omnia moveant et perturbent. Fortasse plurimis te verbis adversum nos exasperant: sed ejusmodi viros aversari, et odio habere æquum est, quod quales ipsi sunt, tales existiment eos qui se auscultant, suasque calumnias etiam apud te valere posse arbitrentur.¹⁰ Olim certe contra sacerdotes Dei, Doegi calumnia vim habuit; sed Saul erat qui aurem præbuit vir sane iniquus.¹⁷ Et Jezabel calumniis suis religiosissimum Naboth lædere potuit; sed Achab erat, scelestus ille et apostata, qui uxori morem gessit. Sanctissimus autem David, cujus te, ut omnes peroptant, imitorem esse convenit, hujusmodi viros non admittit, sed quasi canes rabidos aversabatur, dicens: *Detrahentem secreto proximo suo, hunc persequer*¹². Præceptum quippe illud observavit: *Vanum rumorem non admittes*¹³. Incassum certe illi apud te mendacia loquuntur, qui velut Salomon a Domino postularis, quod te accepisse credas; ut nimirum verbum vanum et mendax longe sit a te¹⁴, uti par est.

21. Quapropter cum sola calumniatorum opera data fuisset epistola, nec me ipsa juberet ad te proficisci; perspectum sane habui eam non esse pietatis tue voluntatem ut te convenirem. Etenim cum non omnino jusseris ut accederem, sed ita scripseris quasi id ego a te litteris postulassem, ut quæ desicere videbantur instaurare liceret; palam fuit (nemine licet indicante) perlatam ad me epistolam non e sententia mansuetudinis tue fuisse scriptam. Hoc nulli notum non est: hoc scripto indicavi: ac novit ipse Montanus non recusasse me ad te accedere; sed ita accedere, ac si ego litteris meis proficiscendi licentiam postulassem, certe id non decere arbitratus sum, ne hinc occasionem iterum capterent sycophantæ, quasi religioni tue molestus fuisset. Et sane jam me viâ committere parabam, ut ipse novit Montanus, ut, si ad me scribere tibi placuisset, iter quamprimum instituerem, promptoque animo jussum tuum anteverterem. Nequaquam enim eo insanix deveneram, ut hujusmodi præcepto tuo repugnarem. Cum nullas itaque ad me litteras miserit pietas tua, qui repugnarem cum nihil jussum fuerit? Aut quomodo me non obsecutum affirmant, cum nullum fuerit mandatum?

Quid aliud illud est quam mera sycophantia adversariorum meorum, qui quæ gesta non sunt, gesta comminiscuntur? Vereor sane etiam si causam accessit post sex et viginti menses Diogenes notarius; qui neque ipse quoque epistolam tradidit, neque

¹⁰ I Reg. xxii, 9. ¹¹ III Reg. xxi, 7, seqq. ¹² Psal. c, 5. ¹³ Exod. xxiii, 1. ¹⁴ Prov. xxx, 8. ¹⁵ Prov. xi, 15.

(79) Sic Reg. Editi vero, παροξύνοντά σε καθ'. In Basil., παροξ. καθ' ἡμῶν, intermedia erasa.

(80) Reg., Ναβουθέ.

(81) Sic Reg. Editi vero, ἀποστρέφεται.

(82) Sic Reg. et Basil. Editi, male, ὡς ἡ.

(83) Initio anni 356.

in mutuum venimus **245** conspectum; nec quidpiam a te jussum mihi ille significavit. Imo cum Syrianus dux exercitus Alexandriam ingressus est, Arrianis rumores quosdam spargentibus, ac se arbitrari suo acturos denuntiantibus; sciscitabar ex eo, num eas quas illi jactitabant litteras haberet: fateor quippe me jussionis tuae litteras postulasse. Cum autem se non habere dixisset, rogavi ut vel ipse, Syrianus, vel Maximus praefectus Aegypti hoc mihi jussum scripto traderent. Hoc autem ideo postulavi, quod tua mihi humanitas scripisset, ut a nullo turbarer, neque iis qui me terrere vellent attenderem: sed in ecclesiis degerem citra ullum metum vel sollicitudinem. Qui autem eam epistolam detulere, sunt Palladius olim palatii magister, et Asterius qui fuit dux Armeniae. Exemplar autem epistolae ut perlegam concede, sic enim habet:

23. Exemplar epistolae quod sic habet:

Constantius Victor Augustus Athanasio.

Optasse me semper ut omnia fausta defuncto fratri meo Constanti acciderent, prudentiae tuae latere non arbitror. Quem cum sceleratissimorum virorum dolo sublatum cognovissem, quo mœrore affectus sim, facile vestra prudentia judicaverit. Verum quia hoc tempore nonnulli te tam luctuoso negotiorum decursu terrere conantur, has litteras ad tuam reverentiam mittendas existimavi. Hortorque te, ut, quemadmodum episcopum decet, populum doceas ad legitimam convenire religionem, et cum illo de more orationibus incumbas: id enim nobis placet. Nam quod spectat sententiam nostram, te omni tempore in tuis sedibus episcopum esse volumus.

Et alia manu: Divinitas servet te plurimis annis, Pater dilectissime.

24. De hac epistola illi quidem cum iudicibus verba fecere. Ego vero cum epistolam haberem ejusmodi, nonne jure litteras postulavi, nec temere eorum machinationibus adhibui animum? Illi autem cum jussa tuae pietatis nequaquam proferrent; nonne plane contra hujus epistolae sententiam agebant? Equidem cum litteras illi non darent, haud simile vero putabam verba sine litteris ad me transmitti: hujusmodi quippe verbis ne animum adhiberem litteris suis jusserat tua humanitas. Jure igitur illud egi, religiosissime Auguste: ut sicut cum epistolis ingressus sum in patriam, sic ex mandato tuo ab illa discederem: ne utpote qui ab Ecclesia aufugissem, in iudicium aliquando vocarer: sed jussus, profe-

A οὐτε ὡς προστάξεις οὐσης ἐνετίλατό μοι· ἀλλὰ καὶ ὅτε Συριανὸς ὁ στρατηλάτης εἰσῆλθεν εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν, ἐπειδὴ παρὰ τῶν Ἀρειανῶν ἐθρολεῖτό τινα, καὶ ἄπειρ ἐδούλοντο, ἐπηγγέλλοντο γίνεσθαι, ἡρώτων εἰ γράμματα ἔχει περὶ ὧν θρυλοῦσι· γράμματα γὰρ ἀπῆτουν, ὁμολογῶ, τῆς προστάξεως. Ἐπειδὴ δὲ μὴ ἔχειν εἶλεν (84), ἤξιον κἀν αὐτὸν Συριανὸν, ἢ τὸν ἑπαρχὸν τῆς Αἰγύπτου Μάξιμον γράψαι μοι περὶ τούτου. Τούτο δὲ οὕτως ἀπῆτουν, ἐπειδὴ γράψασά μοι ἦν ἡ σὴ φιλάνθρωπία, ὥστε παρὰ μηδενὸς με ταραττεσθαι, μηδὲ ἀνέχεσθαι τῶν θελόντων ἡμᾶς πτοεῖν, ἀλλὰ μένειν ἐν ταῖς ἐκκλησίαις ἀμερίμῳ. Οἱ μὲν οὖν κομισαντες τὴν τοιαύτην ἐπιστολήν εἰσι Παλλάδιος, ὁ γενόμενος τοῦ παλατίου μάγιστρος, καὶ Ἀστέριος ὁ γενόμενος δοῦξ Ἀρμενίας. Τὸ δὲ ἀντίγραφον τῆς ἐπιστολῆς συγχώρησον ἀναγνῶναι μοι· ἔστι γὰρ τοῦτο·

23. Ἀντίγραφον ἐπιστολῆς οὕτως ἔχον·

Κωνσταντῖος Νικητῆς Αὐγουστος Ἀθανασίῳ.

(85) Εὐχέσθαι μοι ἀεὶ ὥστε πάντα αἰσία ἀποβαίνειν τῷ ποτε ἀδελφῷ ἐμῷ Κωνσταντί, οὐδὲ τὴν σὴν ὑπερέβη σύνεσιν. Ὅντινα ἐπειδὴ ἐξ ἀπάτης ἀποπωτάτων (86) ἀνηρῆσθαι ἔγνων, πόσῃ εἰμὶ περιδληθεὶς στυγνότητι, εὐχερῶς ἡ ὑμετέρα φρόνησις δυνήσεται κρίνειν. Καὶ ἐπειδὴ τίνες εἰσιν, οἵτινες ἐν τῷ παρόντι καιρῷ τῷ οὕτῳ δακρυτικῷ δράματι (87) καταπτοεῖν σε πειράζουσι, διὰ τοῦτο τὰ παρόντα ταῦτα γράμματα πρὸς τὴν σὴν τιμωρίαν στείλαι ἔκρινα· προτρέπων σε ἵνα, ὥσπερ πρέπει ἐπισκόπῳ, εἰς τὴν χειρῶν στήνῃ μὲν ὁρησθεῖν συντρέχειν διδάξαις τὸν δῆμον, καὶ μετ' αὐτοῦ κατὰ τὸ ἔθος ταῖς εὐχαῖς σχολάσεις· ἡμῖν γὰρ τοῦτο ἀρέσκει τὸ, σὲ κατὰ τὴν ὑμετέραν βούλησιν, ἐν παντὶ καιρῷ ἐν τῷ σῷ τόπῳ, ἐπίσκοπον εἶναι βουλόμεθα. Καὶ ἄλλῃ χειρὶ· Ἡ θεότης φυλάξει σε πολλοῖς ἐνιαυτοῖς, Πάτερ προσφιλίστατε (88).

24. Περὶ ταύτης, ἐκεῖνοι μὲν καὶ (89) τοῖς δικασταῖς εἰρήχασιν· ἐγὼ δὲ ταύτην τὴν ἐπιστολήν ἔχων, ἄρ' οὐκ εἰκότως ἀπῆτουν γράμματα, καὶ οὐ προσεῖχον προφάσεις ἀπλῶς; Ἐκεῖνοι δὲ μὴ δεικνύοντες πρόσταγμα τῆς σῆς εὐσεβείας, οὐκ ἀντικρυς ἐναντία ταύτης τῆς ἐπιστολῆς ἔπραττον; Ἐγὼ δὲ, ὅτι γράμματα οὐ (90) παρείχον, οὐκ ἀκολούθως ἡγοῦμην ἐκτὸς αὐτῶν εἶναι τὰς φάσεις· τοῖς τοιούτοις γὰρ μὴ προσέειπε μοι προστάττειν ἡ ἐπιστολή τῆς σῆς φιλάνθρωπίας. Δικαίως οὖν τοῦτο ἐποίουν, θεοφιλέστατε Αὐγουστε, ἵνα, ὥσπερ ἔχων ἐπιστολὰς εἰσῆλθον εἰς τὴν πατρίδα, οὕτως ἔχων πρόσταξιν ἀπ' αὐτῆς ἐξέλθω· καὶ μὴ ὡς φυγὼν τὴν Ἐκκλησίαν, οὐπεύθυνός ποτε γίνωμαι, ἀλλ' ὡς κελευσθεὶς ἔχω πρόφασιν τῆς ἀνα-

(84) Sic Reg. Basil. et edit. Comm. Edit. vero Paris., male, εἰργον.

(85) Haec Constantii epistola habetur quoque in *Epist. ad solitarios*, sed non iisdem verbis. A Constantio enim Latine scripta, bis Graece versa est ab Athanasio: cujus prima haec est versio, secunda vero in *Epistola ad solit.* legitur.

Ait Lucifer Calaritanus lib. 1 pro sancto Athanasio, p. 132, Constantium litteris suis jurasse Alexandrinis, se nihil deinceps mali facturum Athanasio

(86) Ita Reg. et ita legendum videtur. Editi, αποπωτάτης. Paulo post Reg. et Basil., στυγνότητι. Editi, στυγνότητι, male. Ibidem Reg., ὑμετέρα, recte. Editi, ὑμετέρα. Mox Reg., δυνήσεται κρίναι.

(87) Reg., δράματι. Editi, δρώματι. Paulo post Reg., τιμωρία. Editi, τιμωρία.

(88) Post Πάτερ προσφιλίστατε, editi haec habent, τέλος τῆς Κωνσταντίου ἐπιστολῆς, quae in Reg. et Basil. desunt, et expunximus.

(89) Kai in Reg. legitur. In editis deest

(90) In Reg. οὐ deest, male.

χωρήσεως. Τοῦτο καὶ οἱ λαοὶ πάντες μετὰ τῶν πρεσβυτέρων, καὶ πλείστον δὲ τῆς πόλεως μέρος μετ' αὐτῶν, ἵνα μὴ λέγω πλὴν, ἀπελθόντες πρὸς Συριανὸν, ἠξίουσαν· ἔκει δὲ ἦν καὶ ὁ ἐπαρχὸς τῆς Αἰγύπτου Μάξιμος. Ἡ δὲ ἀξίωσις ἦν ἡ γράψαι καὶ ἀποστεῖλαι μοι, ἡ μηκέτι διοχεῖν ταῖς Ἐκκλησίαις, ἕως ἂν αὐτοὶ οἱ λαοὶ περὶ τοῦτο πρεσβεύονται παρὰ σοί. Ἐπὶ πολὺ τοῖνυν αὐτῶν ἀξιούντων, συνιδὼν Συριανὸς τὸ εὐλογον, διεβεβαίωσατο μαρτυρόμενος τὴν σὴν σωτηρίαν, καὶ ἐπὶ τούτῳ παρῆν τότε καὶ Ἰλάριος, μηκέτι μὲν διοχεῖν, ἀναφέρειν δὲ ἐπὶ τὴν σὴν θεοσιδίαν. Τοῦτο οἶδεν ἡ τάξις τοῦ δουκὸς, καὶ ἡ τάξις τοῦ ἐπαρχοῦ τῆς Αἰγύπτου. Καὶ ὁ πρύτανις δὲ τῆς πόλεως ἔχει τὰς φωνὰς, καὶ δύνασαι μαθεῖν, ὅτι οὔτε ἐγὼ, οὔτε τις ἕτερος ἀντιλέγων ἦν τῇ σῇ προσταξεί.

25. Πάντες δὲ ἠξίουσαν γράμματα δειχθῆναι τῆς σῆς εὐσεβείας. Καὶ φάσις μὲν γὰρ μόνῃ παρὰ βασιλείως τὴν αὐτὴν ἔχει δύναμιν τοῖς γραφομένοις, ὅταν μάλιστα ταύτην ὁ κομίζων θαρβῇ καὶ γραφῇ προσταχθέν· ἐπειδὴ δὲ οὕτε φανερώς ἔλεγον (94) εἶναι πρόσταγμα, οὔτε, ὅπερ ἠξίουσαν, ἐγγράφως ἐπέστελλον, ἀλλ' ὡς ἀφ' ἑαυτῶν πάντα πράττοντες ἦσαν· ὁμολογῶ, καὶ τοῦτο λέγω μετὰ παρήφσεως, ὑποπτος ἐγενόμην εἰς αὐτούς. Πολλοὶ γὰρ ἦσαν οἱ περὶ αὐτούς Ἀρειανοί, τοῦτοις τε συνήσθιον, καὶ μετὰ τούτων ἐδουλεύοντο· καὶ οὐδὲν μὲν μετὰ παρήφσεως ἐπραττον, ἐνέδρας δὲ καὶ δόλους ἐπιχειρεῖν ἐμελέτων κατ' ἐμοῦ. Καὶ (92) οὐδὲν μὲν ὡς βασιλείως προσταξάμενος ἐποίουν, ὡς δὲ παρ' ἐχθρῶν ἀξιούμενοι, ἤλεγχον αὐτούς. Τοῦτο γὰρ μὲν καὶ μᾶλλον ἀπατεῖν (93) γράμματα παρ' αὐτῶν ἠναγκάζειν, ἐπειδὴ καὶ ὑποπτα ἦν ἅπερ ἐπιχειροῦν καὶ ἐσκέπτοντο· καὶ ὅτι ἀπρεπὲς ἦν, μετὰ τοσούτων γραμμάτων (94) εἰσελθόντα με, χωρὶς γραμμάτων ἀναχωρῆσαι τῆς Ἐκκλησίας. Συριανοῦ τοῖνυν ἐπαγγεμισμένου, συνήγοντο πάντες ἐν ταῖς (95) ἐκκλησίαις μετὰ χαρᾶς καὶ ἀμεριμνίας. Ἀλλὰ μετὰ x' καὶ γ' ἡμέρας τῆς ἐπαγγελίας ἐπέρχεται μετὰ στρατιωτῶν τῇ ἐκκλησίᾳ, καὶ ἡμεῖς μὲν ὑπόχμεθα συνήθως· οὕτω γὰρ ἐωράκασιν οἱ εἰσελθόντες (96), ἐπειδὴ παννυχὶς ἦν ἐσομένης συνάξεως. Τοιαῦτα δὲ γέγονε τῇ νυκτὶ ἐκεῖνη, ὅσα ἤθελον καὶ ἐπηγγέλλοντο, πρὶν γενέσθαι, οἱ Ἀρειανοί· αὐτοὺς γὰρ ἔχων μεθ' ἑαυτοῦ ἦλθεν ὁ στρατηλάτης· καὶ αὐτοὶ ἦσαν οἱ ἐξαρχοὶ καὶ σύμβουλοι τῆς τοιαύτης ἐφόδου. Καὶ τοῦτο οὐκ ἀπιστον, θεοφιλέστατε Αὐγουστε· οὐ γὰρ θιαβον, ἀλλὰ πανταχοῦ κεκήρυκται. Ἐγὼ τοῖνυν θεωρῶν τὴν ἐφοδον, παρακαλέσας πρότερον ἀναχωρῆσαι τοὺς λαοὺς, τότε καὶ γὰρ μετ' αὐτοὺς, τοῦ θεοῦ καλύπτοντος καὶ ὁδηγοῦντος (καὶ τοῦτο γὰρ οἱ τότε μοι συνόντες ἐωράκασιν), ἀνεχώρησα· καὶ (97) ἐξ ἐκεῖνον κατ' ἐμαυτὸν ἐμείνα, ἔχων παρήφσιν καὶ ἀπολογίαν προηγουμέ-

Α ctionis causam proferre possem. Hoc enim omnes populi cum presbyteris, et cum illis maxima civitatis pars, ne quid amplius dicam, Syriam adiens praefectus postulabant: illicque tum aderat Aegypti praefectus Maximus. Hoc autem impense rogabant, ut vel scriberentur mitterenturque ad me litterae, vel non amplius illi Ecclesias conturbarent, donec ipsi populi hac de re legatos ad te misissent. Cum igitur vehementer instarent, perspectum habens Syrianus quam aequa esset postulatio, tuam salutem contestatus pollicitus est, presente tunc Hilario, se nihil amplius conturbaturum, sed rem ad tuam religionem delaturum. Hoc item probe norunt 246 cohortes ducis, cohors item praefecti Aegypti. Praefectus autem Urbis hoc monumentum apud se reservat, unde exploratum habes nec me, nec alium quempiam jussis obstitisse tuis.

25. Rogabant igitur omnes ut proferrentur tuae pietatis litterae. Etenim licet sola imperatoris verba, eadem qua scripta ejus sint auctoritate, ubi maxime qui illa deferret rem jussam scripto tradere audeat; at cum illi neque aperte dicerent jussum illud fuisse, neque, ut rogabant, jussionem describere vellet, sed omnia agerent quasi suo nomine; fateor, et hoc cum fiducia dico, me illos suspectos habuisse. Multi quippe ipsis aderant Ariani comites, quibuscum una epulabantur et consilia inibant: nihilque palam et cum fiducia agebant; sed adversum me insidias machinabantur et dolos. Nihil egerunt quasi ex imperatoris placito: sed ut ex eorum gestis deprehendere licuit, ea solum quae adversarii nostri postularent, quae mihi potissima causa fuit litteras ab illis postulandi; suspecta quippe mihi erant eorum molimina atque consilia. Neque decebat me qui cum tot litteris in patriam rediissem, absque litteris ab Ecclesia discedere. Syriano itaque fidem dante, populi omnes cum gaudio in ecclesiis conventus agebant, omni deposito metu ac suspitione. Sed post dies tres et viginti a data fide cum militibus ille in ecclesiam irrumpit, nobis de more orantibus, quod etiam viderunt illi qui in ecclesiam ingressi sunt, sequentis quippe synaxeos tunc pervigilium celebrabatur. Illa autem nocte ea gesta sunt quae Ariani placere, quaeque illi antequam evenirent futura praenuntiarent, iis enim stipatus accessit dux exercitus: erantque illi praefecti et auctores illius invasionis. Quod sane incredibile non est, religiosissime Auguste, cum ipsi minime latuerint, sed undique vulgata res sit. Ego itaque perspecta ejusmodi invasione, populosque ut discederent prius hortatus; post illos demum Dea occultante ac ducente, ut ab omnibus qui mecum aderant conspectum est, isthinc me proripui, exin-

(91) Ita Reg. et Basil. Editi vero, ἐπειδὴ οὕτε φανερώς πάντα ἔλεγον.

(92) Καὶ deest in Reg. Sed bene positum videtur.

(93) Reg. post ἀπατεῖν habet ἐποίησι. In eodem μοι ἠνάγκαζεν deest.

(94) Reg. quem sequimur γραμμάτων, delete

των. Editi vero, συγγραμμάτων. Hist. sequens enarratur item in Apologia sequenti.

(95) Ἐν ταῖς deest in Reg.

(96) Regius codex et editio Comm., εἰσελθόντες: In edit. Parisiensi οὐ deest.

(97) Sic Reg.; καὶ deest in editis.

deque oculis mansi, fiduciam, meique purgandi locum habens; primo apud Deum, deinde apud tuam pietatem: cum non ut populos desererem auferim: sed testem persecutionis habeam ipsam ducis irruptionem: quod omnes vehementer mirati sunt. Oportuit quippe illum aut fidem non dedisse, aut datam non fallere.

26. Quorsum igitur hoc eorum consilium? Aut quid causæ est quod dolis insidiisque nos adorti sunt, quibus et jubendi et jussionem scripto tradendi facultas esset? Imperatoris enim jussio magnam præbet confidentiam. Sed quod ipsi clam rem agere optarent, illud sane suspicionem augebat, ipsos a te nullum accepisse mandatum. Quid absurdum postulabam, veri studiosissime imperator? Quis non fateatur hanc petitionem episcopo esse consentaneam? cum Scripturas legeris, nosti quantum sit illud criminis, episcopum ecclesiam suam deserere, Deique ovilis non curare: pastorum enim absentia gregis invadendi occasionem lupis præbet. Hoc autem quærebant Ariani, et alii omnes hæretici, ut absentibus nobis locum opportunitatemque nacti, populum ad impietatem deducerent. Si ergo fugissem, qualem apud veros episcopos; imo potius apud eum qui mihi 247 gregem crediderat attulisse excusationem? Est autem ille, qui judicat omnem terram, verus universorum Rex et Dominus noster Jesus Christus, [Filius Dei. Annon merito mihi populorum incuria imputanda fuisset? Nonne me tua ipsa pietas fore objurgasset his verbis, Quare cum litteris reversus ingressusque, absque litteris abscessisti, ac populos deseruisti? Nonne ipse populus, haud injuria, in die judicii, sui incuriam in me conjecisset, dicens, Is qui apud nos episcopi munere sorgebatur aufugit, nosque interrim neglecti habemur, nullus cum sit qui recta moneat? Quid, quæso, talia loquentibus responderem? Hæc illa est Ezechielis expostulatio cum priscis illis pastoribus. Id cum probe nosset beatus apostolus Paulus, unicuique nostrum per discipulum suum hoc tradit præceptum: *Noli negligere gratiam quæ est in te, quæ data est tibi, cum impositione manuum presbyterii*. Idipsum cum reformidarem, fugere volebam, sed tuam expectabam jussionem; si tamen illud fuisset pietatis tue placitum. At nequaquam id quod juste a me postulatum est, accepi: jamque apud te falso sum delatus, nam pietatis tue mandato minime repugnavi: neque Alexandriam ingredi conabor donec humanitati tue id placuerit. Hoc mature denuntio, ne hinc rursum sycophantæ occasionem capient nos insimulandi.

22 Ezech. xxxiv, 2. 23 I Tim. iv, 14.

(98) Editi, καὶ προηγουμένως. In Reg. καὶ deletum est.

(99) Edit. Parisiensis et Colon., mendose, καὶ λεύσαν. Alii omnes καὶ καλεῖσαι.

(1) Καὶ ante λευκοτέραν legitur in editis. Sed

ως (98) μὲν πρὸς τὸν Θεόν, ἔπειτα δὲ καὶ πρὸς τὴν σὴν εὐσεβείαν, οὗ οὐκ ἔφυγον καταλείψας τοὺς λαούς, ἀλλὰ μάρτυρα τῆς διώξεως ἔγωγ τὴν ἱεροδοχὸν τοῦ στρατηλάτου· ὃ μάλιστα καὶ πάντες ἐθαύμασαν. Ἐδεῖ γὰρ ἢ μὴ ἐπαγγελῆσθαι, ἢ, ἐπαγγεῖλάμενον, μὴ φεύσασθαι.

26. Τί τοίνυν οὕτως ἐβουλεύοντο, ἢ διὰ τί μετὰ δόλου ἐνεδρεῦν ἐπαγείρου, ἔξιν καὶ καλεῖσαι (99), καὶ γράφαι; Βασιλείως γὰρ πρόσταξις μεγάλην ἔχει παρρησίαν. Ἄλλα τὸ βούλεσθαι λαθεῖν λευκοτέραν (1) ἐποίει τὴν ὑπόφριαν τοῦ μὴ ἔχειν αὐτοὺς πρόσταγμα. Τί δὲ ἀποπον ἀπῆτουν, βασιλεὺς φιλόδηρος; Πῶς οὐκ εὐλογον ἐπισκόπων τὴν τοιαύτην ἀξίωσιν ἂν τις εἴποι; οἶδας, ἀναγκῶς τὰς Γραφὰς, ἡλίκων ἐστὶ δὴ ἐγκλημα καταλιμπάνειν ἐπίσκοπον τὴν ἐκκλησίαν, καὶ ἀμελεῖν τῶν τοῦ Θεοῦ ποιμνίων. Ποιμνίων γὰρ ἀπουσία πρόφασιν ἐφόδου τοῖς λύκοις παρέχει κατὰ τῆς ἀγέλης. Τοῦτο δὲ ἐζήτουν οἱ Ἀρειανοί, καὶ οἱ ἄλλοι πάντες αἵρετικοί, ἵνα τῇ ἡμῶν ἀπουσίᾳ χώραν εὐρωσιν ἀπατῶν τοὺς λαοὺς εἰς ἀσέβειαν. Εἰ τοίνυν ἡμῶν φυγὼν, ποίαν ἀπολογίαν εἶχον παρὰ τοῖς ἀληθινοῖς ἐπισκόποις, μᾶλλον δὲ παρὰ τῷ πιστευκτῷ τὴν ἀγέλην; Ἔστι δὲ οὗτος ὁ κρίνων πᾶσαν τὴν γῆν, ὃ ἀληθινὸς παμβασιλεὺς καὶ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός, ὃ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ. Πῶς οὐκ ἂν τις εὐλόγως τὴν ἀμέλειαν τῶν λαῶν εἰς ἐμὲ μετήνεγκε; Πῶς δὲ οὐκ ἂν ἐπέμψατο καὶ ἡ σὴ εὐσεβεία δικαίως λέγουσα, Διὰ τί, μετὰ γραμμάτων εἰσελθὼν, χωρὶς γραμμάτων ἀναχωρεῖς, καὶ κατέλειψας τοὺς λαοὺς; Πῶς δὲ καὶ αὐτὸς ὁ λαὸς εἰκότως ἐν ἡμέρᾳ κρίσεως τὴν ἑαυτῶν ἀμέλειαν ἔρριψαν εἰς ἐμὲ, λέγοντες, Ὁ ἐπισκοπεύμενος ἡμᾶς ἔφυγε, καὶ ἡμελῆθημεν, οὐκ ὄντος τοῦ ἐπομιμνήσκοντος; Εἰ ταῦτα ἔλεγον, τί ἂν ἀπεκρινάμην; Τοιαύτην (2) γὰρ μέμφιν ἔσχον διὰ τοῦ ἱερεῖα καὶ οἱ ποίμενες τῶν παλαιῶν. Τοῦτο γινώσκων καὶ ὁ μακάριος ἀπόστολος Παῦλος ἐκάστην ἡμῶν διὰ τοῦ μαθητοῦ παρήγγειλε, λέγων· Μὴ ἀμελεῖ τοῦ ἐν σπὶ χαρίσματος, ὃ ἐδόθη σοι, μετὰ ἐπιδέσεως τῶν χειρῶν τοῦ πρεσβυτέρου. Τοῦτο καὶ γὰρ φοβούμενος οὐκ ἤθελον φυγεῖν, ἀλλὰ πρόσταξιν ἔχειν, εἴπερ ἦν βούλημα τῆς σὴς εὐσεβείας. Ἄλλ' οὔτε ἔλαβον ἔπερ εὐλόγως ἀπῆτουν, ἀλλὰ καὶ νῦν μάτην κατηγορήθη παρὰ σοὶ· οὔτε γὰρ ἀντέστην προστάγματι τῆς σὴς εὐσεβείας, οὔτε νῦν εἰς Ἀλεξάνδρειαν εἰσελθεῖν πειράσω, ἕως ἢ σὴ φιανθρωπία τοῦτο βούληται (3). Καὶ τοῦτο δὲ προλαβὼν εἴρηκα, ἵνα μὴδὲ περὶ τοῦτο πάλιν οὐ συκοφανταὶ πρόφασιν εὐρωσι κατεῖπιν ἡμῶν.

ne hinc rursum sycophantæ occasionem capient nos

cum deletum fuerit in Reg. et superfluum ait, expunctum est.

(2) Reg., τοσαύτην.

(3) Sic Reg., Editi vero βούλεται.

27. Ταῦτα συνῶν, οὐ κατεγίνωσκον ἑαυτοῦ, ἀλλὰ καὶ ταύτην ἔχον τὴν ἀπολογίαν, ἡπειρομένην πρὸς τὴν σὴν εὐσέβειαν, εἰδὼς τὴν σὴν φιλανθρωπίαν, διὰ μνήμης τε ἔχων τὰς σὰς ἀφευδείς ὑποσχέσεις, καὶ θαρρῶν, ὅτι, κατὰ τὸ γεγραμμένον ἐν (4) ταῖς θείαις Παραομιαῖς· *Παρὰ φιλανθρώπων βασιλεῖ δεκτοὶ εἰσιν οἱ δίκαιοι λογισμοί*. Ἦδη δὲ τῆς ὁδοῦ μου ἐπιβάντος, καὶ τὴν ἔρημον ἐξελθόντος, ἀκοή τις γέγονεν ἐξαίφνης· ἦτις ἀπίστος μὲν εἶναι κατὰ τὴν ἀρχὴν ἰδόκει, μετὰ δὲ ταῦτα ἀληθὲς ἐδείχθη. Ἐθρυνεῖτο γὰρ πανταχοῦ, ὅτι Λιβέρτος ὁ τῆς Ῥώμης ἐπίσκοπος, καὶ ὁ τῶν Σπανῶν Ὅσιος ὁ μέγας, Παυλῖνός τε ὁ τῶν Γαλλῶν, καὶ Διονύσιος καὶ Εὐσέβιος οἱ τῆς Ἰταλίας, Δουκίφερός τε ἀπὸ Σαρδινίας, καὶ ἄλλοι τινὲς ἐπίσκοποι, καὶ πρεσβύτεροι, καὶ διάκονοι ἐξωρίσθησαν, ὅτι μὴ ἠνέσχοντο καθ' ἡμῶν ὑπογράφαι. Καὶ οὗτοι μὲν ἐξωρίσθησαν, Οὐδέκντιος δὲ ὁ τῆς Καπύης, καὶ Φουρτουνατιανὸς ὁ τῆς Ἀκυληίας (5), Ἡρέμιος τε ὁ τῆς Θεσσαλονίκης, καὶ πάντες οἱ κατὰ τὴν Δύσιν ἐπίσκοποι, βίαν οὗ τὴν τυχοῦσαν, ἀλλὰ καὶ πλείστην ἀνάγκην καὶ δεινὰς ὕβρεις πεπόνθασιν, ἕως ἐπαγγελικῶνται μὴ κοινωνεῖν ἡμῖν. Ἐκτα (6), θαυμάζοντων ἡμῶν καὶ διαπορούντων ἐπὶ τούτοις, ἰδοὺ πάλιν ἑτέρα τις κατέλαθεν ἀκοή περὶ τῶν κατ' Αἰγυπτὸν καὶ τὰς Λιθύας (7)· ὅτι οἱ μὲν ἐπίσκοποι ἐγγὺς ἐνενήκοντα ἐδιώχθησαν, αἱ δὲ Ἐκκλησίαι τοῖς ὁμολογοῦσι τὰ Ἀρείου παρεδόθησαν· καὶ ἐξωρίσθησαν μὲν ὅσκι καὶ ἐξ, τῶν δὲ ἄλλων οἱ μὲν ἐφυγάδεύθησαν, οἱ δὲ ἠναγκάσθησαν ὑποκρίνασθαι. Τοσούτος γὰρ ἐλέγγοτο διωγμὸς ἐκεῖ, ὥς, ἐν Ἀλεξανδρείᾳ ἐχομένῳ τῶν ἀδελφῶν ἐν τῷ Πάσχα καὶ ταῖς Κυριακαῖς ἐν ἑρῆμῳ τόπῳ πλησίον τοῦ κοιμητηρίου (8), τὸν στρατηλάτην μετὰ πλήθους στρατιωτῶν πλείον τρισχιλίων, ὅπλα καὶ ξίφη γυμνά καὶ βέλη φερόντων, ἐπιλθεῖν κατὰ τῶν Χριστιανῶν, καὶ λοιπὸν τοιαῦτα γενέσθαι, οἷα ἂν γένοιτο ἐκ τοιαύτης ἐπιδρομῆς, κατὰ γυναικῶν καὶ παίδων, οὐδὲν πλεον ποιούντων ἢ εὐχομένων τῷ Θεῷ. Διηγεῖσθαι δὲ αὐτὰ νῦν ἰσως ἀπρεπές, μὴ ἄρα καὶ μόνον τούτων ἢ μνήμη δάκρυα πᾶσι κινήσῃ. Καὶ γὰρ τοσαύτη ἦν ἡ ὥμότης, ὥς παρθένους μὲν γυμνοῦσθαι, τῶν δὲ ἀποθανόντων ἐκ τῶν πληγῶν μηδὲ τὰ σώματα παραυτὰ δοθῆναι εἰς ταφὴν, ἀλλ' ἐξω ριπτεῖσθαι (9) τοῖς κυσίν, ἕως μετὰ πολλῆς ζημίας κεκρυμμένως κλέψωσιν οἱ οἰκεῖοι τὰ τῶν ἰδίων σώματα, καὶ πολὺς κάματος γένηται τοῦ μηδένα γνῶναι περὶ τούτων.

28. Τὰ δὲ ἄλλα τὰ γενόμενα ἰσως μὲν ἅπιστα νομισθῆσθαι, καὶ πάντας ἐκπλήξει διὰ τὴν ὑπερβολὴν τοῦ μύσου. Ἀναγκαῖον δὲ ὁμῶς εἰπεῖν, ἵνα ἡ σὴ φιλόχριστος σπουδὴ καὶ θεοσέβεια μάθῃ, ὥς αἱ καθ' ἡμῶν διαβολαὶ καὶ συκοφανταίαι δι' οὐδὲν ἕτερον γέγοναν ἢ ἵνα ἡμᾶς μὲν ἐκβάλωσι τῶν Ἐκκλησιῶν, τὴν δὲ ἰδίαν ἀσέβειαν ἀντισεπνεγκεῖν δυνήθωσι. Τῶν

¹¹ Prov. xvi, 13.

(4) Ita Reg. In editis vero in deest.

(5) Reg., τῆς Ἀκυληίας. Editi vero, τῶν Ἀκυληίας.

(6) In editis post Εκτα legitur καὶ, sed cum desit in Reg. omissum est.

27. Hæc cum mecum perenderem, in culpa me esse non arbitrabar : sed cum hac Apologia mea ad tuam pietatem properabam, tuam comperiam habens clementiam, memorque tuarum certissimæ fidei promissionum, confidens item huic divinorum Proverbiorum sententiæ : *Apud benignum regem accepti sunt iusti sermones*. Jam me iter instituyente, relictaque eremo, fama quædam repente percubuit : quæ initio quidem supra fidem visa, post vera deprehensa est. Rumor undique pervagabatur, Liberium Romanum episcopum, magnumque illum Hosium in Hispaniis episcopum, Paulinum Galliarum, Dionysium quoque et Eusebium, Italiæ, Luciferum Sardinie, et alios quosdam episcopos, presbyteros et diaconos, quod adversum nos subscribere renuissent, in exsilium missos. Vincentium vero Capuanum, Fortunatianum Aquileiensem, Heremium Thessalonicensem, omnesque Occidentales episcopos, vi non minima, imo maxima violentia, gravibusque injuriis affectos esse, donec pollicerentur se in posterum nobiscum non communicaturos. Hinc nobis stupentibus, ac ea de causa hæsitantibus, altera ecce fama perlabitur, eos scilicet qui in Ægypto et Libya essent, episcopos prope nonaginta persecutionem passos : Ecclesias Arianæ quacibus traditas : in exsilium pulsos sedecim episcopos : alios vel sponte aufugisse, vel ad simulandum adactos esse. Tantam enim illic persecutionem fuisse narrabant, ut dum Alexandrini fratres in Paschali solemnitate et Dominicis in loco deserto prope cœmeterium orationi incumbere, dux cum magna manu plus quam trium millium militum, arma, districtos gladios, telaque ferentium, in Christianos irruerit : ac postea talia illic perpetrata facinora fuisse, qualia solent in ejusmodi invasione : eaque contra mulieres et parvulos gesta, qui nihil aliud mali admisissent, quam quod Deum precarentur. Hæc nunc enarrare forte non decet ; ne sola horum memoria omnibus lacrymas moveat. Tanta quippe illa fuit immanitas, ut virgines ipsæ nudarentur, corpora autem eorum qui vi plagarum extincti fuerant, non statim ad sepulcrum traderentur, sed foris canibus projicerentur, donec cum ingenti periculo cognati suorum corpora clam subducerent : qui haud sine magno labore curarunt, ne cuiquam nota res esset.

28. Reliqua autem flagitia ejusmodi sunt ut incredibilia forte videantur, omnibusque ob facinorum atrocitatem stuporem afferant. Necesse tamen est ea enarrare, ut tua Christo addicta cura religioque discat, criminationes calumniasque non alio spectare, quam ut nos ex Ecclesiis deturbent, suamque impietatem introducere valeant. Nam

(7) Hæc enarrantur etiam in sequenti Apologia, sedecimque illi episcopi exsules, nominantur.

(8) Πλησίον τοῦ κοιμητηρίου.

(9) Reg., ριπτεσθαι.

postquam veri et grandævi episcopi, alii in exilium pulsī, alii in fugam versi essent, ethnici deinceps, catechumeni, et qui primas in senatu sedes occuparent, ac qui vitularum fama celebres essent, Christianorum vice, jubentur piam ab Arrianis fidem ediscere. Nec ultra, juxta Apostoli præceptum¹⁰, quærebatur, num quis *irreprehensibilis* esset. Sed, more impiissimi Jeroboami¹¹, qui plus auri penderet is nominabatur episcopus. Nihil curabant impij, si vel ethnicus ille esset, aurum modo daret. Pulsi itaque sunt qui episcopi ab Alexandro ordinati fuerant, monachi et ascetæ. Illi autem, callidi sane calumniarum artifices, apostolicam constitutionem quantum licuit violarunt, ecclesiasque contaminavere. Idque suis effecere calumniis, ut vel ipsis tuis temporibus leges violare, atque ejusmodi facinora admittere facultas esset: ut eos spectare videatur illud Scripturæ dictum: *Vae per quos nomen meum blasphematur in genibus*¹².

29. Itaque hi cum rumores essent, ac sus deque omnia abirent, ne sic quidem meam minui aliceritatem, sed pergebam ad tuam pietatem: eoque diligentius quo confiderem ea præter pietatis tuæ sententiam perpetrari: atque ubi res gestæ humanitati tuæ compertæ forent, te ne in posterum ea fierent curaturum: ratus nequaquam id religiosi esse imperatoris, ut episcopus exulare, virgines nudari, aut ullo modo ecclesias turbari patiatur. Sed hæc nobis animo versantibus, atque iter peragere festinantibus, ecce tertio quidam increbuit rumor, litteras Auxumeos tyrannis esse datas, ut curarent Frumentium Auxumeos episcopum illinc abduci: me quoque perquirerent usque ad barbarorum terras, et ad præfectorum commentaria, ut vocant, transmitterent: populos ac clericos omnes adigerent ad communicandum cum Ariana hæresi: si qui non morem gererent, illos interficiendos satagerent. Ut autem palam sit, hanc famam, non verbo tantum, sed rebus gestis comprobata esse; cum bona humanitatis tuæ venia, en ipsam profero epistolam, quam illi pecem unicuique interminantes frequenter lecitabant.

30. Exemplar epistolæ:

Victor Constantius Maximus Augustus Alexandrinis.

Urbs quidem vestra, patrio more, non immemor virtutis conditorum suorum, se obsequentem, uti solebat, etiamnum exhibuit. Nos vero nisi ipsum Alexandrum benevolentia in vestram urbem superaremus, non mediocriter nobis peccare videamur. Sicut enim temperantiz proprium est, se modestum in 249 omnibus præbere: sic imperatoris dignitatis est, virtutem (sinite, quæso, dicere) maxime omnium

¹⁰ I Tim. iii, 2. ¹¹ III Reg. xii, 31. ¹² Rom. ii, 24.

(10) Edit. Paris. et Colon. mendose ἐζητεῖν. Alii omnes editi et mss. ἐζητεῖτο.

(11) Fortes sic intelligatur: qui a tempore Alexan-

A γὰρ ἀληθινῶν καὶ πολυετῶν ἐπισκόπων τῶν μὲν ἐξ-
ορισθέντων, τῶν δὲ φυγαδευθέντων, ἐθνικοὶ λοιπὸν,
κατηχοῦμενοι, καὶ οἱ τὰ πρῶτα τῆς βουλῆς ἔχοντες,
καὶ οἱ ἐν πλὴν διαδόχῳ ἀντὶ Χριστιανῶν εὐσεβῆ
πίστιν παραγγέλλονται παρὰ τῶν Ἀρειανῶν ὁμιλή-
σωσι. Καὶ οὐκέτι μὲν, ὡς παρήγγειλεν ὁ Ἀπόστολος;
εἰ τίς ἐστιν ἀνεπίλητος, ἐζητεῖτο (10)· ὡς δὲ ὁ
ἀσεβέστατος Ἱεροβοὰμ πεποίηκεν, ὁ πλεὺν διδοὺς
χρυσίον ὀνομάσθαι ἐπίσκοπος. Καὶ οὐ διαφέρειν αὐ-
τοῖς, εἰ καὶ ἐθνικός ἐτύγχανε, μόνον εἰ χρυσίον παρ-
εἶχε. Καὶ οἱ (11) μὲν ἀπὸ Ἀλεξάνδρου ἐπίσκοποι,
μονάζοντες καὶ ἀσκηταί, ἐξωρίσθησαν· οἱ δὲ σοφοὶ
περὶ τὰς διαβολὰς διέφθειραν, τὸ ὅσον ἐπ' αὐτοῖς,
τὴν ἀποστολικὴν διὰταξιν, καὶ τὰς ἐκκλησίας
ἐμίλανε. Μεγάλα γὰρ ἐκέρδησαν αὐτῶν αἱ συνοφαν-
ταί, ἵνα ἐξῇ αὐτοῖς παρανομεῖν, καὶ τοιαῦτα πράτ-
τειν ἐν τοῖς σοῖς καιροῖς· ὥστε κατ' αὐτῶν εἶναι τὸ
γεγραμμένον· *Ὅσαι δι' οὗς τὸ ὄνομα μου βλασφη-
μεῖται ἐν τοῖς ἔθνεσιν*.

29. Τοιοῦτων οὖν ὄντων τῶν θρυλουμένων, καὶ
τῶν πραγμάτων ἄνω καὶ κάτω πάντων ἀνατετραμ-
μένων, ὅμως οὐκ ἀπέστην ἐγὼ τῆς προθυμίας, ἀλλὰ
πάλιν εἰχόμεν τῆς ὁδοῦ πρὸς τὴν σὴν εὐσεβείαν· καὶ
τοῦτο μᾶλλον σπουδαιότερον ἐπραττον, θαρρῶν, ὅτι
παρὰ γνώμην μὲν τῆς σῆς εὐσεβείας ἐπραττετο
ταῦτα· εἰ μάθοι δὲ ἡ σὴ φιλάνθρωπία τὰ γενόμενα,
κωλύσει τοῦ λοιποῦ γενέσθαι· μὴ γὰρ εἶναι θεοσε-
βοῦς βασιλέως θέλειν ἐξορίζεσθαι ἐπισκόπους, καὶ
γυμνοῦσθαι παρθένους, ἢ ὅπως τὰς ἐκκλησίας τα-
ράττεσθαι. Ἄλλα τοιαῦτα λογιζομένους ἡμᾶς καὶ
σπεύδοντας ἐν ταῖς ὁδοῖς, ἰδοὺ πάλιν τρίτη τις κατ-
ελαβεν ἀκοή, ὅτι γέγραπται τοῖς ἐν Αὐξούμει (12) τυ-
ράννοις, ὥστε φρουμέντιον τὸν ἐπίσκοπον τῆς Αὐξού-
μειος ἐκεῖθεν ἀχθῆναι, καὶ ἐμὲ μὲν μέχρι τῆς βαρ-
δάρων ζητεῖσθαι, καὶ εἰς τὰ λεγόμενα Κομεντάρια
τῶν ἐπαρχῶν παραπέμπεσθαι, τοὺς δὲ λαοὺς καὶ
τοὺς κληρικοὺς πάντας ἀναγκάζεσθαι κοινωνεῖν τῇ
Ἀρειανῇ αἵρέσει· ἐὰν δὲ μὴ ὑπακούσωσιν, ἀποθνῆ-
σκεῖν τοὺς τοιοῦτους. Καὶ ὅτι οὐ λόγῳ μόνον ἐθρυ-
λεῖτο ταῦτα, ἀλλὰ δὲ αὐτοῖς ἔργοις ἐδείκνυτο· ἐπειδὴ
συνεχώρησεν ἡ σὴ φιλάνθρωπία, ἰδοὺ καὶ ἡ ἐπιστολὴ
ταύτην γὰρ ἐκεῖνοι συνεχῶς ἀνεγίνωσκον, ἀπειλοῦν-
τες ἐκάστω θάνατον.

D 30. Ἀντίγραφον ἐπιστολῆς·

Νικητῆς Κωνσταντίας Μέγιστος Σεβαστὸς
Ἀλεξανδρεῦσιν.

Ἡ μὲν πόλις τὸ πάτριον σχῆμα φυλάττουσα, καὶ
τῆς τῶν οἰκιστῶν ἀρετῆς μεμνημένη, πειθηνίαν ἐαυ-
τὴν συνήθως καὶ νῦν παρέσχευεν· ἡμεῖς δὲ, εἰ μὴ
καὶ τὸν Ἀλεξάνδρον ἀποκορύψαιμεν εὐνοίᾳ τῇ περὶ
τὴν πόλιν τὴν ὑμετέραν, οὐ τὰ τυχόντα πλημμελεῖν
συνεισόμεθα. Ὡς μὲν γὰρ σωφροσύνης ἔβιον, κοσμίαν
ἐαυτῷ διὰ πάντων ἄγειν· βασιλείας δὲ τῆς ἀρετῆς
(ὅτε δὲ εἰπεῖν) τῆς ὑμετέρας πρὸς ἀπάντων ἀσπά-

dri episcopi erant.

(12) Reg., Ἀξιοῦμη.

ζεσθαι· πρώτους μὲν σοφίας ἐξηγητὰς καταστάντας, A
πρώτους δὲ θεὸν τὸν (12*) συνέντας (13), οἱ καὶ τῶν ἐξ-
ηγητῶν τοὺς ἀκροῦς εἰλεσθε, καὶ τὴν ἡμετέραν ψῆφον
ἐκόντες ἐστέρησατε, τὸν μὲν, ἀπατωῖνα καὶ φέναχα
δικαίως ἀποστραφέντες, τοῖς δὲ σεμνοῖς καὶ παντὸς
ἐπέκεινα θαύματος δούντως προσθήμενοι. Καίτοι τίς
ἀγνοεῖ καὶ τῶν τὰς ἐσχάτης οἰκούντων τὴν ἐπὶ τοῖς
πραγθεῖσι φιλοτιμίαν; οἷς οὐκ ἴσμεν καὶ τί δεῖ πα-
ραβάλλεσθαι ὧν συμβέβηκεν. Ἐτύφλωτον μὲν γὰρ οἱ
πλεῖστοι τῶν κατὰ τὴν πόλιν· ἐπεκράτει δὲ ἀνὴρ
βαράθρων ἀπὸ ἐσχάτων ὁρμώμενος, ὥσπερ ἐν σκότῳ
τοὺς τῆς (14) ἀληθείας ἐπιμένοντας πρὸς τὸ φεῦδος
ἀπατῶν, λόγον μὲν ἔγκαρπον οὐδέποτε παρασχόμε-
νος, τερθρεῖας δὲ καὶ τὴν ἄλλως τὰς ψυχὰς (15) λυ-
μαίνόμενος· οἱ μὲν κολακας ἐδῶκαν καὶ ἐκρότου, B
ἐξεπλήττοντο, οὗς ἐτι γρύζειν εἰκὸς ὑπὸ ὀδόντα· οἱ
δὲ πλεῖστοι τῶν ἀφελεστέρων, πρὸς τὸ τούτων ἐζῶν
σύνθημα· τὰ δὲ πράγματα κατὰ ῥοὴν ἐφέρετο ὥσπερ
ἐν κατακλυσμῷ, πάντων ἄρδην ὀλιγορουμένων.
Ἦγεῖτο δὲ ἀνὴρ τοῦ πλήθους (πῶς ἂν ἀληθέστερον
αὐτὸ εἴποιμι;) οὐδὲν τῶν βαναύσων διαφέρων, τοῦτο
μόνον τῇ πόλει συναράμενος, τὸ μὴ κατὰ βαράθρων
ῥεῖν τοὺς ἐν αὐτῇ. Ἄλλ' ὁ γενναῖος καὶ λαμπρὸς
οὐδὲ κρίσιν ἔμεινε κατ' αὐτοῦ, φυγὴν (16) ἐν δίκῃ
καταγνοῦς· ὡς ἐστὶ γε καὶ ὑπὲρ τῶν βαράθρων ὁφ-
εῖσθαι, μή τινας αὐτῶν δυσσεβεῖν ἀναπειλῇ, καθάπερ
ἐν δράματι πρὸς τοὺς πρώτους ἐντυγχάνοντας (17)
ὀλοφύρομενος. Τούτῳ μὲν οὖν μακρὰν χαίρειν εἰρή-
σεται· ὁμᾶς δὲ με χρὴ μετ' ὀλίγων τάττειν, μᾶλλον
δὲ μόνους πρὸ τῶν ἄλλων σεμνύνειν, οἷς τοσούτον C
ἀρετῆς καὶ νοῦ περιεσθῆναι, ὅσον αἱ πράξεις κηρύτ-
τουσι, μικροῦ πᾶσαν τὴν οὖσαν ὑμνοῦμεναι. Εὔγε
τῆς σωφροσύνης! Εἰ γὰρ ἀγγέλιον ἀχροασαίμην τοσού-
των καὶ δεύτερον διεξίόντων τὰ ὑμέτερα καὶ σεμ-
νόντων, ὧ καὶ τοὺς πρότερον ἀποκρύψαντες φιλο-
τιμίᾳ, καὶ τοῖς νῦν τε καὶ ὕστερον παράδειγμα καλὸν
ἐσόμενοι· μόνοι τε καὶ τοῖς ἔθεσι λόγων καὶ ἔργων
ἡγεμόνα τὸν τελευταῖον τῶν ὄντων ἐλόμενοι, καὶ
οὐδὲ πρὸς βραχὺ διατάσαντες, ἀλλ' ἀνδρείως μεταθέ-
μενοι καὶ τοῖς ἄλλοις προσθήμενοι (18), ἀπὸ τῶν χα-
μαι τούτων καὶ περιγελῶν πρὸς τὰ κατωράνια (19)
ἐπειχθέντες, ξεναγούντος ἐπ' αὐτὰ τοῦ σεμνοτάτου
Γεωργίου, ἀνδρὸς τοιαῦτα παντὸς μᾶλλον ἡκριεωκό-
τος· δι' ὃν καὶ κατὰ τὸν ὕστερον βίον (20), μετὰ D
καλῆς ἐλπίδος διάζετε, καὶ τὸν ἐν τῷ παρόντι μετὰ
βαστώνης βιώσασθε. Εἴη δὲ κοινῇ πάντας τοὺς κατὰ
τὴν πόλιν, ὥσπερ ἱερᾶς ἀγκύρας, τῆς τούτου φωνῆς
ἐξηρητῆσθαι, ἵνα μὴ τομῶν ἢ καύσεων δεηθῶμεν,
κατὰ τῶν τῆς (21) ψυχὰς λελωθημένων· οἷς ὅτι
μάλιστα παραινῶμεν ἀφίστασθαι τῆς Ἀθανασίου
σπουδῆς, καὶ μὴδὲ μεμνησθαι τῆς περιττῆς ἐκείνης

vestram amplecti : quod primi sapientiae magistros
constitueritis : primi Deum qui est agnoveritis : qui
magistros longe praestantissimos elegistis, decretum
nostrum libenter excepistis; et ab deceptore qui-
dem illo et impostore jure aversi, iis qui supra mi-
raclum venerabiles et ornati erant, ut decuit, ad-
haesistis. Quis enim vel extremi orbis incolae con-
tentiosam in rebus nuper gestis similitudinem ignora-
verit? quibus nescio quid ex iis quae unquam
contigerint comparari possit. Siquidem plerique in
urbe caecutiebant : praevalerat vir ex infimis bar-
athris emersus, qui velut in tenebris, veritatis cupi-
dos ad mendacium abducens, sermonem quidem
fructuosum nunquam tribuebat, sed praestigiiis teme-
re animas corrumpebat. Assentatores quidem accla-
mare, applaudere, obstupescere : quos etiamnum
verisimile est sub dentibus mussitare. Plurimique
e simplicioribus, ipsis consentiebant. Res autem
fluxu quodam ferebantur quasi in diluvio, cum
omnes id prorsus negligerent. Praerat autem vir e
turba (quid verius dicere possim?) qui nihil a sellu-
lariis differebat, quique in hoc solum civitati opem
ferebat, quod cives ejus in barathra non impelleret.
Sed generosus et praeclarus ille vir iudicium de se
ferendum non exspectavit : sed in hac causa existi-
mavit sibi fuga consulendum : quem e medio tolli
e re barbarorum ipsorum est : ne quibusdam eorum
impietatem suadeat, dum quasi in scaena apud pri-
mum occurrentes vicem suam dolet. Ille igitur fa-
cessere jubeatur. Me autem convenit, vos cum pau-
cis sociare ; quin et solos praee aliis honorare quibus
tanta virtus, tanta mens inest, quamiam res gestae
praedicant, quae per universum fere orbem celebra-
ntur. Macte prudentiam! Quod si denuo tot nuntios
audierim qui res a vobis gestas enarrant et laudibus
celebrent : O qui majores vestros virtutis studio
longe superatis, quique coevis et posteris praeclarum
exemplum futuri estis! soli enim in morum, ver-
borum et operum ducem, praestantissimum virorum
coopastis. Nec tantillum quidem temporis hesitantes,
viriliter mutata sententia, reliquo coeui vos socia-
stis : et ab infimis istis et terrenis vos erexistis ad
coelestia, antesignano usi praestantissimo Georgio,
viro in hujusmodi rebus omnium mortalium exer-
citatissimo : ejus opera in futuro cum bona spe
degetis ; et in praesenti tranquillam ageris vitam.
Utinam omnes simul qui in ista urbe degunt, ab ejus
voce, tanquam a sacra anchora, pendeant : ne sec-
tionibus et adustionibus indigeamus, adversus eos
quorum animae corruptae sunt : quos summo pere
hortamur ut a studio erga Athanasium abstant,

(12*) Forte, τοὺς. Edit.

(13) Reg., συνέντας.

(14) Τῆς deerat in editis. In Reg. vero legitur.

(15) Reg., τερθρεῖας δὲ καὶ τὴν ἄλλως ταῖς ψυ-
χαῖς.

(16) Reg., φυγεῖν. Mox καὶ ante ὑπὲρ in eodem
et in Basil. legitur, in editis desideratur.

(17) Ita Reg. Editi vero, πρὸς πρώτους ἐντυγχά-
νοντα.

(18) Haec, καὶ τοῖς ἄλλοις προσθήμενοι, deerant in
editis propter ἐμοιστέλετον. Sed in Reg. habentur.

(19) Reg., κατοῦσια. Idem mox, ξεναγούντες,
male.

(20) Βίον deerat in editis : sed in Reg. legi-
tur.

(21) Sic Reg., τὰς in editis deest.

nec recorderentur superfluum illius garrulitatis, aut sero animadvertent se in extremis versari periculis: ex quibus nescimus an quis ex gravissimis viris seditiosos eripiet! Absurdum quippe est, perditissimum Athanasium, in turpissimis sceleribus deprehensum, a regione in regionem expelli, ut aliquando debitum supplicium luat: si tamen id præstari possit, etiamsi quis illum decies occidat: assentatores autem ejus et ministros, præstigiatores, talesque homines, ut eos vel nominare turpe sit, exsultantes negligere: quos occidi jamdiu iudicibus præceptum est. Et fortasse morituri 250 non sunt, si a prioribus delictis sero tandem resipiscant. Quibus sceleratissimus Athanasius se ducem præbuit, nam et rem publicam labefactavit, ac sanctissimis viris implas et nefarias manus intulit.

31. De Frumentio autem Auxumis episcopo, hæc ad ejusdem urbis tyrannos scripta sunt:

Victor Constantius Maximus Augustus Ezantē et Sazanā.

Maximæ nobis curæ ac studio est, ut Deus cognoscatur; hoc in negotio enim arbitror, parem pro communi hominum genere sollicitudinem gerendam esse, ut ad Dei notitiam deducti, vitam cum spe transigant, in nulloque discrepent circa justitiam ac veri disquisitionem. Cum tali igitur vos providentia dignos habeamus, pariaque vobis et Romanis præbeamus, unam eandemque doctrinam apud utroque in Ecclesiis vigere præcipimus. Quare Frumentium episcopum quamprimum mitte in Ægyptum, apud honoratissimum Georgium episcopum et alios Ægypti episcopos, quibus in primis ordinandi, ac ejusmodi res dijudicandi auctoritas inest. Nostis enim et meministis, nisi quæ apud omnes in confesso sunt, soli ignorare simuletis, Frumentium in hunc vitæ gradum promotum esse ab Athanasio sexcentis criminibus obnoxio; qui cum nullam e sibi illatis accusationibus probe diluere potuisset, statim quidem cathedra excidit: ac cum nullibi vivendi locum reperiat, errabundus ab alia in aliam regionem vagatur, quasi eo pacto se malum esse effugere possit. Si igitur sponte Frumentius obtemperet universi rerum status rationes redditurus, compertum omnibus erit eum ab Ecclesiæ legibus, et a fide quæ jam obtinet, nullatenus discrepare; cumque judicatus fuerit, iotiusque vitæ suæ experimentum dederit, ejusque rationem apud eos reddiderit ad quos pertinet hujusmodi negotia judicare, ab eis constituetur; si tamen verus episcopus juxtaque leges ordinatus haberi velit. Quod si procrastinaverit, ac judicium subterfugerit, palam certe erit ipsum scelestissimi Athanasii sermonibus se-

A ἀδολεσχίας, ἢ λήσουσι τοὺς ἐσχάτους ἐνοχοὶ ὄντας κινδύνους, ὧν οὐκ ἴσμεν εἰ τις τῶν πάντων (22) δεινῶν ἐξαιρήσεται τοὺς στασιάζοντας. Καὶ γὰρ ἀποπον τὸν μὲν Διέθρον Ἀθανάσιον γῆν πρὸ γῆς ἀπεληλυθῆσθαι (23), καὶ τοὺς αἰσχρίστοις ἀλόντα, ὥς ποτε ἂν ἐκεῖνος τὴν ἀξίαν ἐκτίσειε, καὶ εἰ δέκατόν τις τοῦ ζῆν προσαφέληται· τοὺς δὲ ἐκεῖνου κόλακας καὶ θεραπευτὰς ἀγύρτας τινὰς, καὶ τοιοῦτους ἀνθρώπους, οἷους ἐνομάζειν αἰσχύνῃ, περιορῆν σφαδάζοντας, οὓς πάλαι τεθνάναι διηγόρευται τὸς δικασταῖς. Καὶ ἰσως οὐδέπω τεθνήσκοντι (24), ἦν μὴ, τῶν φθασάντων ἀποστάντες πλημμελημάτων, ὁφέ ποτε μεταθῶνται· ὧν ὁ μοχθηρότατος Ἀθανάσιος ἤγειτο, καὶ τῇ κοινῇ πολιτείᾳ λυμαινόμενος, καὶ τοὺς ἀγνωστάτους δυσσεβεῖς καὶ ἐναγεῖς προσάγων τὰς χεῖρας.

B

31. Ἀ δὲ καὶ (25) Φρουμεντίου χάριν τοῦ ἐπισκόπου τῆς Αὐξούμειας γέγραπται τοὺς ἐκεῖ τυράννοις, ἔστι ταῦτα·

Νικητῆς Κωνσταντίος Μέγιστος Σεβαστὸς Ἀἰζανῇ καὶ Σαζανῇ.

Πάνυ διὰ φροντίδος καὶ διὰ σπουδῆς τῆς μεγίστης ἡμῖν ἐστὶν ἡ τοῦ κρείττονος γνώσις. Δεῖ γὰρ οἶμαι τὸ κοινὸν τῶν ἀνθρώπων γένος τῆς ἰσῆς ἐν τοῖς τοιοῦτοις ἀξιούσθαι κηδεμονίας, ὥς ἂν μέχρι τῆς ἐλπίδος τὸν βίον διάγοιεν, τὰ τοιαῦτα περὶ τοῦ Θεοῦ γινώσκοντες, καὶ μὴδὲν διαφωνοῦντες περὶ τὴν τοῦ δικαίου καὶ ἀληθοῦς ἐξέτασιν. Τῆς αὐτῆς τοίνυν προνοίας ἀξιούντες ὑμεῖς, καὶ τῶν ἰσῶν Ῥωμαίοις μεταδίδοντες, ἐν τῇ μετ' αὐτῶν δόγμα κρατεῖν ἐν ταῖς Ἐκκλησίαις καλεούμεν. Οὐκοῦν Φρουμέντιον (26) τὸν ἐπίσκοπον ἐκπέμπετε τὴν ταχίστην εἰς Αἴγυπτον παρὰ τὸν σεμνότατον Γεώργιον τὸν ἐπίσκοπον καὶ τοὺς ἄλλους τοὺς κατ' Αἴγυπτον, οἱ τοῦ χειροτονεῖν καὶ κρίνειν τὰ τοιαῦτα κύριοι μᾶλλον εἰσὶν. Ἵστε γὰρ δῆπου καὶ μέμνησθε, εἰ μὴ λίαν τὰ παρὰ πᾶσιν ὁμολογούμενα μόνον ἀγνοεῖν προσποιεῖσθε, ὅτι τὸν Φρουμέντιον τοῦτον εἰς ταύτην τὴν τάξιν τοῦ βίου κατέστησεν Ἀθανάσιος, μυρίους ἐνοχοὺς ὧν κακοῖς· ὅς οὐδὲν τῶν ἐπιπερομένων ἐγκλημάτων αὐτῷ δικαίως ἔσχεν ἐπιλούσασθαι, αὐτίκα τῆς μὲν καθέδρας ἐκπέπτωκε, καὶ τοῦ βίου τοῦ πάντη διαμαρτῶν ἀλλάται, ἀπ' ἄλλης εἰς ἄλλην γῆν μετανιστάμενος, ὥσπερ ἐκ τούτου τὸ κακὸς εἶναι διαφευγόμενος. Εἰ μὲν οὖν ἐτοίμως ὑπακούσειεν ὁ Φρουμέντιος, εὐθὺς αὖ τῆς ὅλης κατάστασεως δώσω, ὅλος ἔσται παρὰ πάντων τῷ τῆς Ἐκκλησίας νόμῳ καὶ τῇ κρατούσῃ πίστει κατ' οὐδὲν διαφωνῶν· κριθεὶς τε καὶ δοὺς πείραν ἑαυτοῦ τοῦ παντὸς βίου, καὶ λόγόν τούτου παρασχόμενος παρὰ τῶν τὰ τοιαῦτα κρινόντων. Καὶ καταστήσεται παρ' αὐτῶν, εἰ μέλλοι τῷ ὄντι κατὰ τὸ δίκαιον ἐπίσκοπος εἶναι δοκεῖν. Εἰ δὲ ἀναβάλλοιτο καὶ φεύγοι τὴν κρίσιν, εὐθὺς αὖ δῆπουθεν, ὅτι τοῖς Ἀθα-

(22) Ita Reg. et sic legendum. Editi, τῆς πάντο.

(23) Sic Regius et Basiliens. Editi, mendose, ἀπεληλυθῆσθαι, εἰ ἀπεπηλῶσθαι.

(24) Editi, οὐδέποτε θνήσκοντι. Reg. et Basil., οὐδέπω τεθνήσκοντι, dubia lectio. Mox μὴ post ἦν superfluum videtur.

(25) Hujus Frumentii historiam vide apud Rufin. l. i, c. 19, et Theodor. l. i, c. 23, et in Athanasii Vita a nobis adornata; τὸν δεest in editis, sed in Reg. legitur.

(26) Post hæc, editi habent, τέλος τῆς ἐπιστολῆς ταύτης, quæ verba desunt in Reg. et Basil.

νασίου τοῦ πονηροτάτου λόγους ἡγμένους δυσσεβεῖς περὶ τὸ θεῖον, οὕτω προσηρημένους ὥς ἐκείνος ἀπεδείχθη πονηρὸς ὢν. Καὶ θεός μὴ, διαβάς εἰς Αὐξουμιν, διαφθείρῃ τοὺς παρ' ὁμῶν, λόγους ἐναγείς καὶ δυσσεβεῖς παρεχόμενος, μὴ μόνον τὰς Ἐκκλησίας συγχέων καὶ θορυβῶν, καὶ βλασφημῶν εἰς τὸν κρείττονα, ἀλλὰ καὶ τοῖς κατὰ τὸ ἔθνος ἐκ τούτων ἀνατροπὴν καὶ ἀνάστασιν παντελῇ προξενῶν. Ἰσμεν δέ, ὅτι, προσμαθὼν τι καὶ μέγα καὶ κοινὸν ὄφελος ἐκ τῆς τοῦ σεμνοτάτου Γεωργίου συνουσίας ἀπονάμενος, καὶ τῶν λοιπῶν, ὅσοι τὰ τοιαῦτα παιδεύειν ἄκρως ἴσασι, τὴν αὐτὴν ἐπανήξει, πάντα τὰ τῶν ἐκκλησιαστικῶν εἰς ἄκρον ἡκριβωκώς. Ὁ θεὸς ὁμᾶς διαφυλάττοι, ἀδελφοὶ τιμώτατοι.

32. Ταῦτα ἀκούων ἐγὼ, καὶ σχεδὸν βλέπων ἅψ' ὧν οἱ ἀπαγγέλλοντες ὠδύροντο, ὁμολογῶ, πάλιν εἰς τὴν ἔρημον ὑπέστρεψα, τοῦτο λογισάμενος, ὅπερ καὶ ἡ σὴ θεοσέβεια συνορᾷ· ὅτι, εἰ ζητούμεθα, ἵνα εὐρεθέντες παραπεμφθῶμεν πρὸς τοὺς ἐπάρχους, κώλυσις ἐστὶ τοῦ μὴ παρὰ τὴν σὴν φιланθρωπίαν ἐλθεῖν. Καὶ εἰ οἱ μὴ θελήσαντες ὑπογράψαι καθ' ἡμῶν, τοιαῦτα καὶ τοσαῦτα πεπόνθασιν, οἳ τε μὴ θέλοντες τῶν λαϊκῶν κοινωνεῖν τοῖς Ἀρειανοῖς ἐκελεύσθησαν ἀπονήσκειν· οὐκ ἀμφιβολον, ὅτι πάντως ἐπινοηθῇσονται παρὰ τῶν συνοφανῶν καινότεροι καὶ μυριοὶ θάνατοι κατ' ἐμοῦ· καὶ μετὰ θάνατον κινήσουσι λοιπὸν οἷς βούλονται καὶ βούλονται πράγματα οἱ ἐχθροὶ, φευδόμενοι καθ' ἡμῶν μεζόνως, ὥς μηκέτι ἔχοντες τοὺς ἐλέγχοντας αὐτοὺς. Οὐ γὰρ τὴν σὴν εὐσέβειαν δεδιώς ἐφευγον (οἶδα γὰρ σου τὴν ἀνεξικακίαν καὶ τὴν φιανθρωπίαν), ἀλλ' ὁρῶν ἐκ τῶν γινόμενων τὸν θυμὸν τῶν ἐχθρῶν, καὶ λογισόμενος, ὅτι φοβούμενοι μήποτε ἐλεγχθῶσιν ἐφ' οἷς ἐπραξαν παρὰ γνῶμην τῆς σῆς καλοκαγαθίας, πάντα πράξουσιν ὥστε καὶ ἀποκτείναι. Ἰδοὺ γὰρ ἡ μὲν σὴ φιανθρωπία μόνον ἔξω τῶν πόλεων καὶ τῆς ἐπαρχίας προσέταξεν ἐκβάλλεσθαι τοὺς ἐπισκόπους· οἱ δὲ θαυμαστοὶ, πλέον τι τῆς σῆς προσταξέως τομῶντες, ὑπὲρ τρεῖς ἐπαρχίας εἰς ἐρήμους καὶ ἄηθεις καὶ φοβεροὺς τόπους ἐξώρισαν γέροντας ἀνθρώπους καὶ πολυετείς ἐπισκόπους. Οἱ μὲν γὰρ ἀπὸ τῆς Λιβύης εἰς τὴν μεγάλην Ὀάσιν, οἱ δὲ ἀπὸ τῆς Θηβαΐδος εἰς τὴν Ἀμμωνιακὴν τῆς Λιβύης ἀπεστάλησαν. Καὶ οὐ δεδιώς πάλιν ἀποθανεῖν, ἔφυγον· μὴ δειλίας ἐμοῦ τις (27) αὐτῶν καταγινωσκέτω· ἀλλ' ὅτι καὶ τοῦ Σωτῆρός ἐστὶ παράγγελμα, διωκομένους μὲν ἡμᾶς φεύγειν, ζητούμενους δὲ κρύπτεσθαι, καὶ μὴ εἰς προὔπον κίνδυνον αὐτοὺς ἐκδίδοναι, μηδὲ φαινομένους πλέον ἐκκαλεῖν (28) τὸν θυμὸν τῶν διωκόντων. Ἰσον γὰρ ἐστὶ τὸ φονεῦναι αὐτὸν, καὶ δίδοναι πάλιν αὐτὸν τοῖς ἐχθροῖς εἰς τὸ φονεῦναι. Τὸ δὲ φεύγειν, ὥς παρήγγειλεν ὁ Σωτὴρ, γινώσκων ἐστὶ τὸν καιρὸν, καὶ ἀληθῶς κηδεσθαι τῶν διωκόντων, ἵνα μὴ, καὶ μέχρις αἵματος φθάσαντες, ὑπεύθυνοι γένωνται· τῷ, *Μὴ φονεύσης*· εἰ (29) καὶ τὰ μάλιστα καὶ τὸ παθεῖν ἡμᾶς διαβάλλοντες βούλονται. Ἄ γὰρ καὶ νῦν πάλιν

²⁷ Exod. ix, 13.

(27) Reg. μου τίς.

(28) Sic Reg. et edit. Comm. Edit. Paris. et

A ductum impie de Deo sentire, ita nempe affectum ut ille affectus declaratus est, scelestus cum ait. Verendumque est ne Auxumim' profectus, vestrae nefariis et impiis sermonibus corrumpat; nec solum ecclesias confundat et turbet, in Deumque blasphemet, sed etiam singulis nationibus hinc vastationis et excidii auctor sit. Certum quippe habeo ipsum Frumentum non pauca edoctum, magnamque in publicum bonum utilitatem consecutum, venerabilissimi scilicet Georgii consortio, necnon reliquorum qui in iis docendis apprime versati sunt, ad suas sedes reversurum, in omnibus ecclesiasticis rebus apprime eruditum. Deus vos custodiat, fratres honoratissimi.

32. His auditis et propemodum perspectis, per ea B quae nuntii fosis lacrymis enarrabant, fateor me in eremum retulisse pedem, id animo perpendens, quod tuae quoque religioni perspectum arbitror, si nos quaereremur, ut deprehensi adduceremur ad praefectos, fore illud impedimentum ne tuam adiremus benignitatem. Nam si ii qui adversum nos subscribere recusarunt tot tantisque malis sunt affecti: si laici qui cum Arianis communicare noluerunt capitis damnati sunt; nihil dubium erat recentiora ac sexcenta necis genera a 251 sycophantis adversum me excogitatum iri: meque obruncato adversarios nostros quidlibet in quoslibet machinaturus esse, eoque libentius audaciusque mentituros, quo nulli aderunt qui se falsi arguant. Non enim ob pietatis tuae formidinem aufugi: explorata quippe mihi est tua clementia et humanitas; sed quodd ex gestis facinoribus inimicorum furorem pra oculis haberem: necumque reputarem fore ut veriti illi ne de rebus praeter prohibitatis tuae sententiam gestis coarguerentur; mei interficiendi causa nihil non agerent. Na illa duntaxat fuit tuae humanitatis jussio, ut episcopi ex urbibus et ex eparchia ejicerentur: verum illi admirandi viri, plus quam tu jusseras ausi, ultra tres eparchias, in deserta, inculta et horribilia loca senes homines et grandaevo episcopos expulere. Nam qui ex Libya erant, in magnam Oasin, et qui ex Thebaide, in Ammoniacam Libyae sunt relegati. Neque rursum formidine mortis effugi, ne quis illorum jure timiditatis me arguat; sed quia illud Salvatoris praecceptum est, ut, cum persecutionem patimur, fugiamus; dum inquirimur, nos abscondamus, nec in apertum nos periculum immittamus: ne, dum nos offerimus, persecutorum iram magis accendamus. Par quippe crimen est sibi manus inferre, et seipsum inimicis interficiendum tradere. Etenim fugere, ut jussit Salvator, illud est tempus agnoscere, ac revera persecutorum curam gerere: ut ne illi ad sanguinem usque deservientes, rei fiant violati illius praeccepti: *Non occides*²⁹. Tametsi illi dum nos calumniantur id maxime spectant, ut nos

Colon., ἐγκαλεῖν.

(29) Sic Reg. In editis si deest.

male officiamur. Nam quæ nunc illi denuo gessere, idipsum esse illorum studium, ac sanguinarium propositum ostendit. Quæ si audieris, religiosissime Auguste, te miraturum arbitror: etenim stupore digna est illorum audacia. Quanta autem illa sit, paucis ausculto.

33. Dei Filius, Dominus et Salvator noster Jesus Christus, propter nos homo factus, qui mortem abrogavit, nostrumque genus a servitute corruptionis liberavit, cum aliis omnibus donis suis illud quoque nobis impertivit, ut angelorum imaginem in terra haberemus, nempe virginitatem. Eas sane quæ hac virtute præditæ sunt, sponsas Christi vocare consuevit catholica Ecclesia: has ethnici cum vident, ut templum Verbi admirantur: certum quippe est nusquam hanc venerandam ac cælestem professionem excoli, nisi duntaxat apud nos Christianos. Hoc enim maximum est argumentum, certam ac veram apud nos esse religionem. Has præ aliis beatæ memoriæ piissimus pater tuus Constantinus Augustus honorabat. Has tua quoque pietas in litteris suis venerandas et sanctas plerumque nuncupavit. Verum nunc mirabiles illi Ariani, qui nos calumniari audent, quorum opera multi ex episcopis insidiis circumventi sunt; iudicibus ipsis sibi hac in re ministrantibus obtemperantibusque, has nudatas in Hermetariis (ut vocant) suspendi iussere, et sic illarum latera ternis usque vicibus lacerarunt, ut non viri quidem scelestissimi talia unquam sint experti. Pilatus olim ut Judæis assentiretur, lancea unicum Salvatoris latus perforavit; hi vero ipsam Pilati furem superavere, non unum quippe latus, sed ambo lacerarunt: membra enim virginum, præ aliis, membra Salvatoris sunt. Omnes certe quibus huiusmodi facinora **252** nuntiantur, ad solum rei auditum, exhorrescunt. Hi vero soli non modo nihil veriti sunt impolluta membra nudare et lacinare, quæ uni Salvatori nostro Christo virgines dedicaverant; sed, quod nequissimum est, dum ab omnibus, ob tantam suam immanitatem vituperantur, cum erubescendum esset, hoc tamen pietatis mandatum esse prætexunt: ita sunt in omnibus audaces, pravique consilii. Nihil sane huiusmodi, vel in persecutionibus olim gestum audivimus: ac etiam si tale quidpiam aliquando gestum fuerit, non decuit tamen, te imperante qui Christianus es, virginitatem tali injuria et dedecore affici, illosque suam crudelitatem tui pietati ascribere. Solis enim hæreticis istiusmodi malignitas propria est, erga Dei Filium impie se gerere et in sanctas ejus virgines deservire.

34. Cum itaque tot et talia facinora ab Arianis admissa sint, non mea me fefellit opinio, cum divinx Scripturæ obtemperavi dicenti: *Sed abscondere modicum ad momentum, donec pertranseat in-*

(30) Καὶ ἀντὶ Σωτῆρ deest in editis, sed in Reg. legitur.

(31) Reg., καθ' ἑαυτὸν.

(32) Sic Reg. Editi, εἰς.

Α ποιεῖσθαι, δείκνυσιν αὐτῶν ταύτην εἶναι τὴν σπουδὴν, καὶ μαιφόνον τὴν προαίρεσιν. Ἀκούσας δὲ, εὖ οἷδ' ὅτι, θεοφιλέστατε Αὐγουστε, θαυμάσις· καὶ γὰρ ἄξιον ἀληθῶς εκπλήξεως τὸ τὸλμημα. Ἥλκον δ' ἐστὶ τοῦτο, ἀκούσον ἐν βραχεὶ λόγῳ.

33. Ὁ τοῦ Θεοῦ Υἱὸς ὁ Κύριος καὶ (30) Σωτὴρ ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς, ἀνθρώπος γενόμενος δι' ἡμᾶς, καὶ καταργήσας τὸν θάνατον, ἐλευθερώσας τε τὸ γένος ἡμῶν ἀπὸ τῆς δουλείας τῆς φθορᾶς, ἐχαρίσατο πρὸς τοὺς ἄλλοις πᾶσι καὶ εἰκόνα τῆς τῶν ἀγγέλων ἀγιότητος ἔχειν ἡμᾶς ἐπὶ γῆς τὴν παρθενίαν. Τὰς γυν. ταύτην ἐχούσας τὴν ἀρετὴν νύμφας τοῦ Χριστοῦ καλεῖν εἰώθεν ἡ καθολικὴ Ἐκκλησία. Ταύτας δὲ Ἕλληνες ὀνομαζέμεν, ὡς ναὺν οὖσας τοῦ Λόγου θαυμάζουσι· παρ' οὐδενὶ γὰρ ἀληθῶς τοῦτο τὸ σεμνὸν καὶ οὐράνιον ἐπάγγελμα κατορθοῦται ἢ παρὰ μόνους ἡμῖν τοὺς Χριστιανούς. Μάλιστα γὰρ καὶ τοῦτο μέγα τεκμήριόν ἐστι τοῦ παρ' ἡμῖν εἶναι τὴν ὄντως καὶ ἀληθῆ θεοσεβείαν. Ταύτας πρὸ τῶν ἄλλων καὶ ὁ τῆς μακαρίας μνήμης ὁ εὐσεβέστατός σου πατὴρ Κωνσταντῖνος ὁ Αὐγουστός ἐτίμα· ταύτας καὶ ἡ σὴ εὐσεβεία γράφουσα πολλάκις τιμᾶς καὶ ἀγίας ὀνόμασεν. Ἀλλὰ νῦν οἱ θαυμαστοὶ Ἀρειανοὶ οἱ καὶ ἡμεῖς διαβάλλοντες, δι' οὓς καὶ πλείστοι τῶν ἐπισκόπων ἐπεβουλεύθησαν, ὅπουργοὺς ἔχοντες καὶ ὑπακούοντας αὐτοὺς τοὺς δικαστάς, ταύτας γυμνῶσαντες, ἐποίησαν ἐπὶ τῶν καλουμένων ἐρμηταρίων κρεμασθῆναι, καὶ τοσοῦτον αὐτῶν τρίτον ἔξισαν τὰς πλευράς, ὅσον οὐδὲ οἱ ἀληθῶς κακοῦργοι πώποτε πεπόνθασιν. Πιλάτος μὲν οὖν, καθιχετεύων (31) τοὺς τότε Ἰουδαίους, λόγῳ μίαν πλευρὰν τοῦ Σωτῆρος ἐνύξεν· οὗτοι δὲ καὶ τὴν μανίαν Πιλάτου νενικήκασι, ὅτι μὴ μίαν, ἀλλ' ἀμφοτέρως ἔξισαν· τὰ γὰρ μέλη τῶν παρθένων ἐξαίρετως ὡς τοῦ Σωτῆρος ἐστί (32). Πάντες μὲν οὖν, καὶ μόνον ἀπαγγελλόντων τινῶν, φρίττουσιν ἐπὶ τῇ τοιαύτῃ ἀκοῇ· μόνοι δὲ οὗτοι οὐ μόνον οὐκ ἐφοβήθησαν γυμνῶντες καὶ ξέροντες ἄγραντα μέλη, ἀ μόνῳ τῷ Σωτῆρι ἡμῶν τῷ Χριστῷ ἀνατεθεῖσθαι αἱ παρθένοι, ἀλλὰ καὶ τό γε χεῖριστον, ὀνειδιζόμενοι παρὰ πάντων διὰ τὴν τοσαύτην ὀμότητα, ἀντὶ τοῦ ἐρυθριᾶν, προφασίζονται τοῦτο πρόσταγμα τῆς σῆς εὐσεβείας εἶναι· οὕτως εἰσὶ πρὸς πάντα τολμηροὶ καὶ τὴν προαίρεσιν πονηροί. Οὐδὲ γὰρ οὐδὲ ἐν τοῖς γενομένοις διωγμοῖς τοιοῦτον ἠκούσθη πραχθῆναι. Εἰ δὲ καὶ γεγόνει ποτὲ τοιοῦτον, ἀλλ' οὐκ ἐπρεπεῖν ἐπὶ σοῦ Χριστιανοῦ ὄντος, οὔτε τὴν παρθενίαν τοσαύτην ὕβριν καὶ ἀτιμίαν παθεῖν, οὔτε τούτους (33) τὴν ἑαυτῶν ὀμότητα εἰς τὴν σὴν εὐσεβείαν ἐπιβρίπτειν· μόνοις γὰρ αἰρετικοῖς οἰκεῖον τὸ τοιοῦτον κακὸν, ἀσεβεῖν εἰς τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, καὶ πλημμελεῖν κατὰ τῶν ἁγίων αὐτοῦ παρθένων.

34. Τοιούτων δὲ πάλιν καὶ τοσοῦτων γενομένων παρὰ τῶν Ἀρειανῶν, οὐκ ἐσφάλην ἄρα πεισθεὶς τῇ θείᾳ Γραφῇ λεγούσῃ· Ἄλλ' ἀποκρυβῇ μικρὸν ὅσον ὅσον (34), ἕως παρέλθῃ ἡ ὀργὴ Κυρίου. Καὶ

(33) Sic Reg. et Basil. Editi, τοῦτους.

(34) Ὅσον postremum deest in edit. Paris. et Colon. In omnibus aliis habetur.

αὕτη γάρ μοι πάλιν πρόφασις γέγονε τῆς ἀναχωρή-
σεως, θεοφιλέστατε Αὐγουστε, καὶ οὐ παρητησάμεν
οὔτε εἰς τὴν ἔρημον ἀπελθεῖν, οὔτε, εἰ ἀνάγκη γένοι-
το, διὰ σαργάνης ἀπὸ (35) τείχους χαλασθῆναι. Πάν-
τα γὰρ ὑπέμεινα, καὶ θηρίοις συνῶχτα, καὶ ὕμᾳς
περιελθεῖν, ἐκδεχόμενος τούτων τῶν λόγων καιρὸν,
καὶ θαρρῶν, ὅτι οἱ μὲν διαβάλλοντες καταγνωσθήσου-
νται, ἡ δὲ σὴ φιланθρωπία δειχθήσεται. Ὁ μακάρις
καὶ θεοφιλέστατε Αὐγουστε, τί ἐδούλου; ἔλθειν με
φλεγμαινόντων καὶ ζητούντων ἀποκτείνειν τῶν συκο-
φαντούντων ἡμᾶς, ἡ κατὰ τὸ γεγραμμένον, ἀποκρυ-
θῆναι μικρὸν, ἵνα ἐν τῷ τοσούτῳ διαστήματι οἱ μὲν
ουκοφάνται καταγνωσθῶσιν αἰρετικοί, ἡ δὲ σὴ φιαν-
θρωπία δειχθήσεται; Τί δὲ, ὦ βασιλεῦ, ἐδούλου με
ὀφθῆναι τοῖς σοῖς δικασταῖς (36). Ἰνα, εἰ καὶ σὺ μέ-
χρι μόνης ἀπειλῆς ἐγραψάς, ἐκείνοι μὴ νοοῦντες τὴν
σὴν διάνοιαν, ἔχοντες δὲ τοὺς Ἀρειανούς παροξύνον-
τας αὐτούς, ἐκ τῶν σου γραμμάτων ἀποκτείνωται, καὶ
εἰς σὲ τὸν φόνον ἀναθῶνται διὰ τὰ γράμματα; Οὐκ
ἔκρεπεν οὔτε ἐμὲ αὐτομολεῖν, καὶ εἰς αἵματα ἑμαντὸν
ἀποδιδόναι (37), οὔτε σε φιλόχριστον ὄντα βασιλέα
ἐπὶ φόνοις Χριστιανῶν, καὶ ταῦτα ἐπισκόπων, ἐπι-
γράφεσθαι.

35. Οὐδοῦν βέλτιον γέγονε τὸ κρυθῆναι, καὶ τοῦ-
τον ἐκδέξασθαι τὸν καιρὸν. Ναί (38) οἶδα, ὅτι καὶ σὺ
γινώσκων τὰς θέλας Γραφὰς, ἐπινεύεις, καὶ ἀποδέχῃ
με τοῦτο πράξαντα. Ἰδοὺ γοῦν, τῶν παροξύνοντων
πεπαιμμένων, πέφηνεν ἡ σὴ θεοσεβὴς ἀνεξικακία, καὶ
δέδεικται πᾶσιν, ὅτι μὴδὲ τὴν ἀρχὴν ἐδίωκες σὺ τοὺς
Χριστιανούς· ἀλλ' ἐκείνοι ἦσαν οἱ τὰς ἐκκλησίας ἐρη-
μύσαντες, ἵνα τὴν ἰδίαν ἀσέβειαν ἐπισπείρῃσι παν-
ταχοῦ, δι' ἣν καὶ ἡμεῖς, εἰ μὴ ἦμεν φυγόντες, πάλαι
ἀν ἐπιβουλεύθημεν παρ' αὐτῶν. Οἱ γὰρ τοιαύτας δια-
βολὰς εἰπὶν κατ' ἐμοῦ μὴ παρητησάμενοι παρὰ τη-
λικούτῳ Αὐγουστῳ, οἱ τοιαῦτα κατ' ἐπισκόπων καὶ
παρθένων ἐπιχειρήσαντες, εὐθὺς ὡς καὶ τὸν ἡμῶν
θάνατον ἐθήρευσον. Ἀλλὰ χάρις τῷ Κυρίῳ τῷ τὴν
βασιλείαν σοι δοῦνός τε· πάντες γὰρ ἐπιστάσαντο πε-
ρὶ τῆς σὴς φιανθρωπίας καὶ τῆς ἐκείνων πονη-
ρίας, ἥς ἐνεκα καὶ κατὰ τὴν ἀρχὴν ἐφυγον, ἵνα ταῦτα
ἐγὼ μὲν τοῖς (39) προσφώνησω, σὺ δὲ εὖρης τίνα φι-
ανθρωπεύσῃ. Παρακαλῶ τοίνυν, ἐπειδὴ καὶ γέγρα-
πτάς· Ἀπόκρισις ὑποκρίπουσα ἀποστρέψει ὄρ-
γην· καὶ, Δεκτοὶ βασιλεῖ λογισμοὶ δίκαιοι· δεξά-
μενος καὶ ταύτην τὴν ἀπολογίαν, ἀπόδος ταῖς πατρίσι
καὶ ταῖς Ἐκκλησίαις πάντας τοὺς ἐπισκόπους καὶ τοὺς
ἄλλους κληρικοὺς, ἵνα τῶν μὲν διαβαλλόντων ἡ πονη-
ρία δειχθῇ, σὺ δὲ καὶ νῦν καὶ ἐν ἡμέρᾳ κρίσεως
ἔχῃς παρρησίαν εἰπεῖν τῷ Κυρίῳ καὶ Σωτῆρι ἡμῶν
καὶ παμβασιλεῖ Ἰησοῦ Χριστῷ· Οὐδένρα τῶν σῶν
ἀπώλεσα· ἀλλ' οἱ μὲν ἐπιβουλεύσαντες πᾶσιν οὗτοί
εἰσιν· ἐγὼ δὲ ἐπὶ μὲν τοῖς τετελευτηκόσι, καὶ ταῖς
ξεσθεύσαις παρθένοις, τοῖς τε ἄλλοις τοῖς κατὰ τῶν
Χριστιανῶν γενομένοις ἠχθέσθην· τοὺς δὲ ἐφοισθέν-
τας ἐπανήγαγον καὶ ἀποδίδωκα ταῖς ἰδίαις Ἐκκλησίαις.

³⁵ Isa. xxvi, 20. ³⁶ II Cor. xi, 33. ³⁷ Prov. xv, 1. ³⁸ Prov. xiv, 35. ³⁹ Joan. xviii, 9.

(35) Basil., διὰ.

(36) Reg., τρισσοὺς δικασταῖς.

(37) Reg., ἐπιδιδόναι.

PATROL. GR. XXV.

A dignatio Domini³⁵. Et hæc mihi quoque succedendi
occasio fuit, religiosissime Auguste, nec piguit me
vel in desertum proficisci, vel si opus fuisset, in
sporta a mœnibus demitti³⁶. Omnia enim sustinui,
et cum feris habitavi, donec vos pertransiretis: nam
opportunitatem tempus exspectabam, quo hæc verba
facere liceret, confidebamque calumniatores con-
vincendos esse, manifestamque fore tuam humani-
tatem. O beate ac Deo dilectissime Auguste, quid
maluisses? mene ad te accedere ardentibus syco-
phantis meis, ac me occidere querentibus, an, uti
scriptum est, me tantisper abscondi, ut interim sy-
cophante quidem hæretici deprehenderentur, hu-
manitas vero tua innotesceret? Num voluisti, o im-
perator, ut tuis me iudicibus sisterem, ut licet tu
comminatorie tantum scripseris, illi tamen senten-
tiæ tuæ ignari, et ab Arianis concitati, ex litteris
tuis me interficerent, homicidiumque illud tibi ob
litteras datas imputarent? Non decuit certe, vel me
sponte illos adire, et ad necem memetipsum tra-
dere: vel tibi Christo devoto imperatori, Christiano-
rum, præsertim episcoporum, caedes ascribi.

35. Satis itaque fuit ut me occultarem, et hanc
temporis opportunitatem exspectarem. Certe novi
te, divinarum Scripturarum peritus cum sis, an-
nuere, factumque meum probare. Nam viris qui te
concitabant desistentibus, apparuit religiosa tua
clementia: omnibusque notum fuit, te ne antea qui-
dem Christianos persecutum fuisset, sed illos ipsos
Ecclesias devastasse, ut suam impietatem ubique
disseminarent: cujus causa etiam nos nisi aufugisse-
mus, jamdiu essemus insidiis eorum circumventi.
Qui enim ejusmodi calumnias apud tantum impera-
torem adversum me proferre non dubitant, qui
tam nefaria adversus episcopos et virgines ausi sunt,
haud dubium quin nostram quoque molirentur ne-
cem. Sed gratia Domino, qui tibi imperium tradi-
dit, quod omnes certiores facti sint, cum de tua be-
nignitate, tum de illorum malitia, cujus causa ab
initio fugam feci, ut mihi postea te alloquendi fa-
cultas esset, tuque invenires quem humaniter exci-
peres. Obsecro igitur, ut quandoquidem scriptum
est: *Responsio humilis avertit iram*³⁷, et: *Accepta
sunt regi justæ cogitationes*³⁸, hanc admittas apolo-
giam, omnesque episcopos et alios clericos patriæ
et Ecclesiis suis restituas, ut calumniatorum quidem
malignitas palam fiat, tu vero nunc et in judicii die
cum fiducia **253** Domino et Salvatore nostro ac
omnium regi Jesu Christo hæc dicas: *Non peridi
ex tuis quemquam*³⁹; sed isti omnibus insidiati sunt:
ego autem de iis qui interempti sunt, de laceratis
virginibus, deque aliis quæ adversum Christianos
gesta sunt, dolore sum affectus: pulsos reduxi præ-
priisque Ecclesiis restitui.

(38) Nat. deest in Reg.

(39) Editi, ταῦτα μὲν, sed μὲν in Reg. deletum.

ADMONITIO

In Apologiam S. Athanasii de fuga sua.

I. Percelebris est hæc Apologia apud historiarum ecclesiasticarum scriptores, qui haud exiguas ejus partes scriptis suis inseruere : maximeque omnium Theodoretus lib. II, in quo passim occurrunt excerpta ex hoc opere fragmenta. Laudata ea ipsa fuit in concilio Dusiacensi I, sed mendose ibi nuncupatur Epistola Julii, ut infra monemus.

II. Hujus conscribendæ causam enarrat Athanasius in ipso Apologiæ exordio : nimirum, Leontius Antiochenus, Narcissus Neroniadis, et Georgius Laodicensis, Arianorum antesignani, cum ægre ferrent Athanasium, quem de medio sublatum peroptabant, fuga sese proripuisse, ac cruentas Syriani ducis evasisse manus : fugam ejus criminari aggressi, timiditatis illum arguebant, animumque in periculis pro populo suo subeundis ignavum exprobrabant. Quam ut propulset contumeliam Athanasius, præmissis quibusdam de persecutione adversus Liberium, Hosium et alios, exemplum affert veterum Patrum, prophetarum, necnon apostolorum, imo ipsius Christi, qui non solum verbo docuit esse in persecutione fugiendum ab una civitate in aliam, sed et ipse ad necem conquisitus, haud semel sese subduxit. Demum S. doctor epistolam claudens enarrat quo pacto obsessa a Syriano duce ecclesia, in qua ille tum versabatur, Deo opitulante, tantum evaserit periculum.

III. Arbitramur porro anno 357 vel 358 eam scriptam fuisse : non potest quippe ante annum 357 edita fuisse, cum eo ipso anno contigerit Hosii lapsus in hoc opere memoratus. Nequit etiam ultra annum differri 358, cum Leontius, qui eo anno diem obiisse creditur, hic haud semel superates fuisse dicatur. Qua de re fusiis in Epistola ad solitarios.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ,

ΑΠΟΛΟΓΙΑ ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΦΥΓΗΣ ΑΥΤΟΥ.

ΗΝΙΚΑ ΕΔΙΔΚΕΤΟ ΥΠΟ ΣΥΡΙΑΝΟΥ ΔΟΥΚΟΣ (40).

S. P. N. ATHANASII

ARCHIEPISCOPI ALEXANDRIÆ,

APOLOGIA DE FUGA SUA,

CUM A SYRIANO DUCE PERSECUTIONEM PATERETUR.

I. Audio Leontium jam Antiochiæ episcopum, Narcissum Neroniadis, et Georgium nunc Laodiceæ

(40) Scripta anno 357 vel 358. — Anglic. et edit. Paris., 'Απολογία περί τῆς φυγῆς αὐτοῦ, ἡνίκα ἐδιδάσκετο ὑπὸ Συριανοῦ δουκός, et ita legit Nannius,

I. 'Ακούω Λεοντίου, τὸν νῦν ἐν Ἀντιοχείᾳ, καὶ Νάρκισσον, τὸν ἀπὸ τῆς πόλεως Νέρωνος, καὶ Γεώργιον

qui vertit : *Apologia de fuga sua, cum a Syriano duce persecutionem patiebatur*. Reg. et edit. Commel., Τοῦ αὐτοῦ, Περὶ τῶν διαβαλλόντων τὴν ἐν τῇ

γιν, τὸν νῦν ἐν Λαοδικείᾳ, καὶ τοὺς σὺν αὐτοῖς Ἀρειανούς πολλὰ περὶ ἐμοῦ θρυλλοῦντας καὶ λοιδοροῦντας, δειλίαν τε ἐγκαλοῦντας, οἷοι δὲ, ζητούμενος ἀναρεθῆναι παρ' αὐτῶν, οὐκ ἐκδοτὸν ἐμαυτὸν αὐτοῖς προσήγαγον. Πρὸς μὲν οὖν τὰς λοιδορίας καὶ τὰς συκοφαντίας αὐτῶν, καίτοι δυνάμενος πολλὰ γράφειν, ἃ μὴτ' αὐτοὶ ἀρνεῖσθαι δύνανται, ἀλλὰ καὶ (41) πάντες ἐπιγινώσκουσιν οἱ κατ' αὐτῶν ἀκούοντες, ὅμως οὐδὲν προαχθῆσθαι λέγειν πρὸς αὐτοὺς ἢ μόνον τὸ τοῦ Κυρίου ῥῆμα, καὶ τὸ τοῦ Ἀποστόλου ῥητὸν, οἷοι τὸ μὲν ψευδὸς ἐκ τοῦ διαβόλου ἐστὶ· καὶ (42), ὅθτι δὲ λοιδοροὶ βασιλεύειαν Θεοῦ κληρονομήσουσιν. Ἀρκεῖ γὰρ αὐτοὺς ἐκ τούτων δειχθῆναι μὴδὲν κατὰ τὸ Εὐαγγέλιον μὴτε φρονούντας μὴτε πράττοντας, κατὰ δὲ τὰς ἰδίας ἡδονὰς οἰομένους εἶναι καλόν, ὅπερ αὐτοὶ βούλονται.

2. Ἐπειδὴ δὲ προσποιῦνται δειλίαν ἐγκαλεῖν (43), ἀναγκαῖον ὀλίγα περὶ τούτου γράφει· δειχθῆσονται γὰρ καὶ ἐκ τούτου πονηροὶ τε τὸν τρόπον, καὶ μὴ ἐντετυχηκότες ταῖς θείαις Γραφαῖς· ἢ ἐντυχόντες μὲν, μὴ πιστεύοντες δὲ εἶναι θεόπνευστα τὰ λόγια τὰ (44) ἐν αὐταῖς. Εἰ γὰρ ἐπίστευόν, οὐκ ἂν παρὰ μὲν ταῦτας ἐτόλμων, τὴν δὲ κακοῦσθαι τὸν κυριοκτόνον Ἰουδαίων ἐξήλουν. Καὶ γὰρ τοῦ Θεοῦ δεδωκότος ἐντολήν· *Τίμα τὸν πατέρα σου καὶ τὴν μητέρα σου*· καὶ, Ὁ κακολογῶν πατέρα ἢ μητέρα θανάτῳ τελευτάτω· ἀντενομοθέτουں χάκεινοι (45), τὴν τιμὴν εἰς ἀτιμίαν μεταφέροντες, καὶ ἀργυροὶ τὸ πρὸς τοὺς γονεῖς καθήκον παρὰ τῶν τέκνων ἀντικαταλλάσσοντες· καὶ ἀναγινώσκοντες δὲ τὰς τοῦ Δαβὶδ πράξεις, ἀντεμελέτων αὐταῖς (46), καὶ ἠτιῶντο τοὺς ἀνατίους, τίλλοντες στάχυν, καὶ ψύχοντας ἐν τῇ ἡμέρᾳ τοῦ Σαββάτου. Ἐμελε δὲ αὐτοῖς οὕτε τῶν νόμων, οὕτε διὰ τὸ Σάββατον· ἐν αὐτῇ γὰρ μάλλον παρηγνόμεον. Ἄλλ' οἷοι τὸν τρόπον ὄντες πονηροὶ, τοῖς τε μαθηταῖς ἐφθόβουν σωζόμενοι, καὶ μόνον ἡβούλοντο τὰ (47) τῆς ἰδίας γνώμης κρατεῖν. Ἐκεῖνοι μὲν οὖν τῆς ἰδίας παρηγορίας ἔχουσι τὰ ἐπιχειρεῖν, ἀνέροι γενόμενοι, καὶ λοιπὸν ἀρχόντες Σοδόμων καὶ λαὸς Γομορρᾶς χρηματίζοντες. Καὶ οὗτοι (48) δὲ οὐδὲν ἤττον ἐκείνων δοκοῦσι μοι τὴν ἐπιτιμίαν ἔχειν ἥδη, τὴν τῆς ἰδίας ἀλογίας ἀγνοίαν. Οὕτε γὰρ νοοῦσιν ἃ λέγουσιν, ἀλλὰ καὶ νομίζουσιν εἰδέναι ὅπερ ἀγνοοῦσι· μόνῃ δὲ γνώσιν ἐν αὐτοῖς ἐστὶ τοῦ κακοποιεῖν, καὶ καθ' ἡμέραν χειρόνα χειροσιν ἐφευρίσκειν. Καὶ γὰρ καὶ τὴν νῦν φυγὴν ἡμῶν, οὐκ ἐπ' ἀρετῇ θέλοντες ἡμᾶς ἀνδραγαθῆσα-

A episcopum, ceterosque Arianos, multa adversum me spargere, meque probris insectari, ac timiditatis accusare, quod cum ab ipsis de medio tollendus inquirerer, non dedititium me illis obtulerim. Verrum etiamsi multa mihi ad convicia et calumnias eorum depellendas, scribenda suppetant, quæ ne ipsi quidem inficias ire possint, quæque omnibus ad quos horum fama pervenit, comperta sunt: non animum tamen inducam ut quidpiam obloquar, nisi Domini sententiam et Apostoli dictum: *Mendacium ex diabolo est*¹; et: *Maledici regnum Dei non possidebunt*². Satis quippe est, quod hinc comprobetur, nihil eos juxta Evangelii normam vel sapere, vel agere, sed arbitrato suo quæ placent recta existimare.

B

254 2. At quandoquidem me timiditatis incusare videntur, operæ pretium fuerit pauca hac de re scribere: hinc enim palam erit eos et improbis esse moribus, et Scripturas divinas minime legisse, aut legisse quidem, sed earum eloquia divinitus inspirata non credere: nam si crederent, nunquam adversus earum doctrinam tanta facinora admisissent, neque fuissent Judæorum qui Dominum occiderunt malignitatem æmulati. Etenim cum hoc præceptum dedisset Deus: *Honora patrem tuum et matrem tuam*³; et: *Qui maledixerit patri suo vel matri, morte moriatur*⁴: adversam illi inducere legem, versoque in ignominiam honore, pecuniam quæ parentibus a filiis eroganda erat, in suam distraxerunt utilitatem: cumque Davidis gesta legerent, contra tamen illi senserunt, innoxiiisque hominibus vitio verbeant quod in die Sabbati spicas vellent conficarentque⁵: cum tamen ipsi nec leges curarent nec Sabbatum; in illo enim iniquius sese gerebant. Sed cum pravis essent moribus, discipulorum saluti invadebant, idque solum spectabant ut sua prævaleret sententia. Atque illi quidem injustitiæ suæ præmia nacti sunt, profani jam effecti, in posterumque principes Sodomorum, et populus Gomorrhæ appellati⁶. Isti vero non minore quam illi pœna jam multati mihi videntur, vesaniæ nempe suæ ignorantia. Neque enim intellegendum quæ loquuntur: quin etiam quæ ignorant se nosse arbitrantur. Una autem est illis scientia, maligne agere, ac quotidie pejora pejoribus commi-

D

¹ I Joan. II, 21. ² I Cor. VI, 40. ³ Exod. XX, 12. ⁴ Exod. XXI, 17. ⁵ Matth. XII, 1. ⁶ Isa. I, 40.

διωχμῷ φυγῇ αὐτοῦ. De iis qui suam in persecutione fugam calumniabantur. Socrat., lib. II Hist. c. 28, sic nuncupat: Ἀπολογητικὸς περὶ τῆς φυγῆς αὐτοῦ λόγος. Theodor., I. II Hist. c. 13. Ἡ τῆς φυγῆς Ἀπολογία. In concilio autem Duziacensi I, tom. VIII Concil., p. 1569, sic perperam legitur: *Ex epistola Julii papæ in Athanasii pro fuga defensione*: locusque ibi affertur qui infra habetur.

(41) Sic Reg. In editis καὶ deest. Mox hæc, οἱ κατ' αὐτῶν ἀκούοντες, desunt in Angl.

(42) Sic Angl. quem sequimur. Καὶ deest in Reg. et editis. Mox editi post Θεοῦ, habent οὐ· quæ particula, cum in Reg. desit, et superflua, expuncta est. Mox Reg. ἐκ τούτων, editi ἐκ τούτου.

(43) Edit. Commel. sola ἐγκαλεῖν. In Angl. paulo post τε deest. Idem infra, καὶ μὴτε ἐντετυχ.

(44) Basil. et Angl., τὰ θεῖα λόγια.

(45) Angl., ἐκείνοι.

(46) Reg., ἀντεμελέτων. Mox Angl., τίλλοντες στάχυν καὶ ψύχοντας ἐν τῇ ἡμέρᾳ τοῦ Σαββάτου. Ἐμελε γὰρ αὐτοῖς οὕτε νόμου, οὕτε διὰ, etc. Mox idem, παρηγόμενον.

(47) Ita Reg., et recte. In editis τὰ deest.

(48) Sic Basil. Angl. At Reg. et editi αὐτοῖ. Mox in editis male, δοκοῦσιν, οἱ· in Reg. sic prima manu positum fuerat, sed secunda οἱ deletum. At rectius Angl. et Basil., δοκοῦσι μοι.

nisci. Nostram quippe fugam non eo criminantur A quo velint nos cum virtute ac fortiter agere : nam unde inimicis votum ejusmodi, pro viris qui non uno secum malignitatis cursu feruntur ? At improbi cum sint, simulatione usi, hæc ubique spargunt : rati, ita nempe stulti sunt, nos metu ejusmodi illorum convicii aliquando ipsis occursuros. Id peroptant scilicet, eaque de causa ubique circumcur-
sant : et dum sese amicos simulant, ut inimici tamen pervestigant, quo aliorum sanguine jam satiiati, nos quoque tollant de medio : ideo nempe quod adversus eorum impietatem semper senserimus et jam sentiamus, eorumque hæresim confutantes tra-
ducamus.

3. Quem enim unquam persecuti, ubi comprehenderunt, contumeliis non oneravere? quemnam, ubi conquisitum deprehenderunt, non ita tractarunt ut vel misere interiret, vel undique male haberet? Nam quæ a iudicibus agi vulgo existimantur, hæc illorum sunt opera : quin ipsi iudices illorum consilii sunt et malitiæ ministri. Quisnam igitur locus qui eorum improbitatis aliquod non præferat vestigium? In quemnam qui adversum se senserit, causas more Jezabelis commenti, non conspirarunt? Quæ Ecclesia non jam in luctu est, propter illorum adversum episcopos suos insidias? Antiochia propter Eustathium confessorem et orthodoxum virum : Balaneæ ob Euphrationem, mirabilissimum hominem : Paltus et Antaradus propter Cymatium et Carierium : Adrianopolis ob Eutropium Christi amantissimum, ac deinde ob Lucium, qui ipsorum opera catenas sæpe gestavit et sic interiit : 255 item Ancyra propter Marcellum : Beraa ob Cyrum : Gaza propter Asclepam. Et hos quidem, homines illi sane fraudulenti, contumeliis prius affectos in exsilium mittendos curarunt : Theodulum vero et Olympium in Thracia episcopos, nos item et presbyteros nostros, undique perquirendos jusserunt, eo scilicet animo ut deprehensus capite plecterent. Atque talis forte nobis vitæ exitus fuisset, nisi præter eorum sententiam tunc aufugissemus. Id enim ferebant litteræ adversus Olympium ad proconsulem Donatum, litteræ item adversum me ad Philagrium datæ. Enimvero Paulum Constantinopolis episcopum persecuti, cum reperissent, Cucusi in Cappadocia palam strangulari curarunt : carnifice usi Philippo olim præfe-

σθαι (49), διαβάλλουσι· πῶθεν γὰρ εὐχὴ τοιαύτη παρ' ἐχθροῖς ὑπὲρ τῶν μὴ συντρέχόντων αὐτοῖς ἐν τῇ κακοφροσύνῃ ; Ἀλλὰ κακοῦθεις ὄντες σχηματίζονται τοιαῦτα περιβομβεῖν, νομίζοντες, εὐθιῶς ὄντες ἀληθῶς αὐτοὶ (50), ὡς ἄρα δεῖε τῆς παρ' αὐτῶν λοιδορίας προσάξομεν αὐτούς ποτε αὐτοῖς. Θέλουσι γάρ, καὶ διὰ τοῦτο πάντα περιτρέχουσι· καὶ ὑποκρίνονται (51) μὲν ὡς φίλοι, ἐρευνῶσι δὲ ὡς ἐχθροί· ἴνα, αἰμάτων ἐμφορηθέντες, ἐκποδὼν ποιήσωσι καὶ ἡμᾶς, ὅτι κατὰ τῆς ἀσεδείας αὐτῶν ἐφρονήσαμεν αἰεὶ καὶ φρονοῦμεν, καὶ τὴν αἵρεσιν αὐτῶν ἐλέγχοντες στηλιτεύομεν.

3. Τίνα γάρ ποτε διώκοντες καὶ καταλαβόντες (52), οὐχ ὕβρισαν ὡς θήλειαν ; τίνα ζητοῦντες, καὶ εὐρόντες, οὐχ οὕτως διέβηκαν, ὡς ἡ τελευταῖα κακῶς, ἢ λιοθῆναι πανταχόθεν ; Ἄ γὰρ οἱ δικασταὶ δοκοῦσι ποιεῖν, ταῦτ' ἐκείνων (53) ἐστὶν ἐνεργήματα, καὶ μᾶλλον οὗτοι τῆς ἐκείνων προαιρέσεως καὶ πονηρίας εἰσὶν ὑπηρέται. Ποῖος τοίνυν τόπος οὐκ ἔχει τῆς κακίας αὐτῶν ὑπόμνημα (54) ; τίνα φρονοῦντα κατ' αὐτῶν οὐ συνεσκευάσαντο, πλασάμενοι προφάσεις κατὰ τὴν Ἰεζάβελ ; Ποῖα Ἐκκλησία νῦν οὐ θρηνεῖ διὰ τὰς ἐκείνων κατὰ τῶν αὐτῶν ἐπισκόπων ἐπιβουλὰς ; Ἀντιόχεια μὲν δι' Εὐστάθιον τὸν ὁμολογητὴν καὶ ὁρθόδοξον· Βαλανεαὶ δὲ δι' Εὐφρατίωνα τὸν θαυμασιώτατον· καὶ Πάλτος μὲν καὶ Ἀντάραδος διὰ Κυμάτιον καὶ Καρτέριον· ἡ δὲ Ἀδριανούπολις δι' Εὐτρόπιον τὸν φιλόχριστον, καὶ τὸν μετ' αὐτὸν Λούκιον, τὸν πολ-
C λὰκις παρ' αὐτῶν καὶ ἀλύσεις φορέσαντα, καὶ οὕτως ἀποθανόντα· καὶ Ἀγκυρα μὲν διὰ Μάρκελλον, Βέρροια δὲ διὰ Κύρον, καὶ Γάζα δι' Ἀσκληπᾶν (55). Τοῦτους μὲν γὰρ πολλὰ πρότερον ὕβρισαντες, ἐξορισθῆναι πεποιθήκασιν οἱ ὁῦλοι· θεόβουλον δὲ καὶ Ὀλύμπιον ἀπὸ τῆς θράκης ἐπισκόπους (56), καὶ ἡμᾶς, καὶ προσκυτέρους ἡμετέρους, οὕτως ἐποίησαν ζητηθῆναι, ὥστε, εἰ εὐρεθήμεν, κεφαλῆς ὑποστῆναι τιμωρίαν. Καὶ τάχα ἂν ἀπεθάνομεν οὕτως, εἰ μὴ παρὰ γνῶμην αὐτῶν ἐφύγομεν καὶ τότε. Τοιαῦτα γάρ ἐστι τὰ μὲν κατὰ τῶν περὶ Ὀλύμπιον πρὸς τὸν ἀνθύπατον Δωνάτον, τὰ δὲ καθ' ἡμῶν πρὸς Φιλάγριον δοθέντα γράμματα. Τὸν γὰρ τῆς Κωνσταντινουπόλεως (57) ἐπίσκοπον Παῦλον διώξαντες καὶ εὐρόντες, προφανῶς ἀποπνιγῆναι πεποιθήκασιν ἐν τῇ
D λεγομένῃ Κουκουσῷ τῆς Καππαδοκίας, δῆμιον ἐσχ-

(49) Reg., ἀνδραγαθίσασθαι. Editi, ἀνδραγαθήσασθαι. Anglic., ἀνδραγαθεῖσθαι.

(50) Sic Reg. Editi, Ἀλλὰ κακοῦθεις ὄντες ἀληθῶς αὐτοί, οmissis intermediis. Anglic. vero sic : Ἀλλὰ κακοῦθεις ὄντες σχηματίζουσι περιβομβεῖν, καὶ διὰ τοῦτο πάντα, multis omissis.

(51) Ita Reg. Basil. Anglic. Editi vero, προτρέχουσι καὶ κρίνονται, minus recte. Mox in Anglic. post ἐρευνῶσι deest δέ.

(52) Hæc habentur apud Theodoretum l. II Hist. c. 15. Mox Anglic., καὶ λαμβάνοντες οὐχ.

(53) Sic Reg. Editi male, κατ' ἐκείνων.

(54) Angl., ὑπομνήματα. Ποῖα Ἐκκλησία νῦν οὐ θρηνεῖ διὰ τὰς ἐκείνων αὐτῶν ἐπιβουλὰς, omissis apud illis. Qui sequuntur vero episcopi, memorantur

item sub initium *Epistolæ ad Solitarios* : sed qui dicitur Euphration Balaneorum, ibi Εὐφρατίων ὁ ἐν Καλαναῖς perperam vocatur. Anglic., Βαλανία, Theodoret., Βαλαναῖα. Mox illud, τὸν θαυμασιώτατον, deest in Anglic., nec lectum est a Nannio. Ibidem Anglic., Βόλτος, Nanniusque vertit *Bulus*. Theodoret. vetus editio Πόντος. Omnes alii rectius Πάλτος, eratque urbs Syria.

(55) Anglic., Ἀσκήπαν.

(56) Anglic., θράκης δέντες ἐκ. Mox Theodoret., καὶ ἡμᾶς δὲ.

(57) Τὸν γὰρ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, etc. Hæc habentur apud Theodoret. l. II, c. 5, et apud Niceph. l. IX, c. 30.

κότας εἰς τοῦτο Φίλιππον, τὸν γενόμενον ἐπαρχον· ἤν γάρ καὶ τῆς αἵρέσεως αὐτῶν προστάτης, καὶ τῶν πονηρῶν βουλευμάτων ὑπηρέτης.

4. Ἀρ' οὖν διὰ τὰ τοσαῦτα χρόνον ἔχουσι (58), καὶ λοιπὸν ἡρέμησαν; οὐδαμῶς. Οὐτε γὰρ ἐπαύσαντο, ἀλλὰ κατὰ τὴν ἐν ταῖς Παροιμίαις βέβηλαν, μᾶλλον νεανιεύονται τοῖς κακοῖς, ἐπιφουόμενοι κατὰ τῶν μεγάλων παροικιῶν. Οἷα γὰρ καὶ ταῦν ἔδρασαν, τίς ἂν ἀξίως ἐξεῖποι (59); Τίς τοσοῦτον δύναται μνημονεῦσαι, ὅσον ἐκεῖνοι πεποιήκασιν; Ἀρτι γὰρ εἰρήνην ἔχουσιν τῶν Ἐκκλησιῶν, καὶ τῶν λαῶν ἐχομένων ἐν ταῖς συνάξεσιν, ὁ μὲν ἐπίσκοπος τῆς Ῥώμης Διότιμος, καὶ Παυλῖνος ὁ τῆς μητροπόλεως τῶν Γαλλιῶν, καὶ Διονύσιος ὁ τῆς μητροπόλεως τῆς Ἰταλίας (60), καὶ Λουκίφερ ὁ μητροπόλεως τῶν κατὰ Σαρδινίαν νήσων, καὶ Εὐσέβιος ἀπὸ τῆς Ἰταλίας, οἱ πάντες ἐπίσκοποι ἀγαθοὶ, καὶ τῆς ἀληθείας κήρυκες, ἀρπάσσονται, καὶ ἐξορίζονται· πρόφασιν οὐδεμίαν ἔχοντες, ἥ ὅτι μὴ συνέθεντο τῇ Ἀρειανῇ αἵρεσιν, μηδὲ ὑπέγραψαν αὐτοῖς καθ' ἡμῶν, ἐν αἷς ἐπλάσαντο διαβολαῖς καὶ συκοφανταῖς (61).

5. Περὶ γὰρ τοῦ μεγάλου καὶ εὐγρηγοτάτου καὶ ὁμολογητοῦ ἀληθῶς Ὁσίου, περιττόν ἐστιν ἐμὲ καὶ (62) λέγειν· ἴσως γὰρ ἐγνώσθη πᾶσιν, ὅτι καὶ τοῦτον ἐξορισθῆναι πεποιήκασιν. Οὐ γὰρ ἀσχυρὸς, ἀλλὰ καὶ πάντων μάλιστα καὶ μᾶλλον ἐπιφανὴς ὁ γέρον. Ποίας γὰρ οὐ καθηγῆσθαι συνόδου; Καὶ λέγων ὁρθῶς, οὐ πάντας ἐπεισε; Ποία τις Ἐκκλησία τῆς τοῦτου προστασίας οὐκ ἔχει μνημεῖα (63) τὰ κάλλιστα; Τίς λυπούμενός ποτε προσῆλθεν αὐτῷ, καὶ οὐ χαίρων ἀπῆλθε παρ' αὐτοῦ (64); τίς ἤτησε δεόμενος, καὶ οὐκ ἀνεχώρησε τυχῶν ὧν ἠθέλησε; Καὶ ὅμως καὶ κατὰ τοῦτου τετολμήκασιν· ὅτι καὶ αὐτὸς, εἰδὼς ὅς ποιοῦσι διὰ τὴν ἀσέβειαν αὐτῶν συκοφαντίας, οὐχ ὑπέγραψε ταῖς καθ' ἡμῶν ἐπιβουλαῖς. Εἰ γὰρ καὶ τὰ ὕστερον διὰ τὰς πολλὰς ὑπὲρ μέτρον ἐπιπερομένας αὐτῷ πληγὰς, καὶ συσκευὰς κατὰ τῶν συγγενῶν αὐτοῦ, εἶξεν αὐτοῖς πρὸς ὄραν, ὡς γέρον καὶ ἀσθενὲς τῷ σώματι· ὅμως τούτων ἡ τονηρία καὶ ἐκ τούτων δέσονται, σπουδασάντων πανταχόθεν αὐτοῦς (65) δεῖξαι μὴ εἶναι Χριστιανούς ἀληθῶς.

illis cesserit, attamen illorum malitia ex iis quoque eorum gestis innoscit: nam id omnino curant, ut se non veros esse Christianos comprobent.

¹¹ Prov. xxx, 15.

(58) Anglie., χρόνον ἔχουσι, et ita legit Nannius. Mox Anglie., οὐδὲ γὰρ ἐπαύσαντο.

(59) Anglie., εἰποι. Ibid., τίς τοσοῦτον; etc. Hæc item apud Theodoret. Hist. l. ii, c. 15.

(60) Sic omnes mss. Theod., et ita legit Nannius: at editi Παυλῖνος ὁ τῆς μητροπόλεως τῆς Ἰταλίας, omisiss intermediis. Porro Dionysium hic memoratum Sozom. lib. iv, c. 8, ait fuisse episcopum Albæ. Sed haud dubie Mediolanensi præsul fuit ille. Erat tamen in Mediolanensi episcopatu urbs nomine Alba Pompeia, quæ forte causa fuit Sozomeno Dionysium Albæ episcopum nuncupandi. Mox Anglie., Σαρδανίων Theod., Σαρδανίαν Reg., Σαρδινίαν. Paulo post ὁ post Εὐσέβιος in editis habetur, sed in Reg. deest. Ibid., οὐ ἀβέστ ab Anglie.

(61) Anglie., ἐν αἷς ἐπλάσαν· συκοφανταῖς.

A cito: erat quippe ille hæresis eorum patronus, pravorumque minister consiliorum.

4. Num igitur tot tantisque facinoribus satiati, jam quieti se dederunt? Nullatenus. Non cessarunt enim, sed instar sanguisugæ, de qua in Proverbiis¹¹, magis magisque deserviunt, sceleribusque suis magnas paræcias adiungunt. Quis enim pro rei gravitate eorum flagitia enarrarit? Quis eorum res gestas sermone complecti valeat? Ecclesiis enim jam in pace degentibus, orantibusque populis in synaxibus, Liberius Romanus episcopus, Paulinus Galliarum Metropolis episcopus, Dionysius Italianæ metropolis episcopus, Lucifer insularum Sardinie metropolis episcopus et Eusebius in Italia episcopus, omnes probi episcopi veritatisque præcones, abrepti in exsilium pelluntur: nulla prorsus alia de causa, quam quod Arianæ hæresi non sint astipulati, neque subscriperint calumniis sycophantisque quas adversum nos illi commenti sunt.

5. Nam de magno ac felicitis senectutis viro et confessore revera Hosio, id est sancto, loqui supervacaneum fuerit: fortasse quippe compertum omnibus est, hunc quoque ipsis auctoribus in exsilium pulsum fuisse. Haud enim obscurus, sed omnium clarissimus senex ille est. Quæ synodus enim, cui non ille præfuerit? Quandonam sapientibus dictis suis non in suam omnes perduxit sententiam? Quænam Ecclesia illius patrocinii pulcherrima non servat monumenta? Quis illum mœstus adiit, quin lætus ab eo recesserit? Quis aliquo egens ab eo postulavit, optatumque non abiit assecutus? Hunc tamen tantum virum vexare ausi sunt: gnarus quippe cum esset earum quas impietatis suæ causa confingunt calumniarum, insidiosis eorum adversum nos rescriptis subscribere noluit. Quamvis enim tandem ob vim plagarum, quibus eum immanissime et ultra modum lancinarunt, et ob conspirationes adversum cognatos ejus confatas, utpote senex ac corpore imbecillus, ad quoddam temporis spatium

eorum gestis innoscit: nam id omnino curant, ut

Περὶ μὲν γὰρ. Theod., ἐν αἷς ἐπράξαν συκοφανταῖς.

(62) Kai deest apud Theod. Idem paulo infra, πάντων μάλιστα περιφανὴς ὁ γέρον.

(63) Reg. et Anglie., μνημεῖα, et ita legit Nannius. Editi, σημεῖα. Theod., μνημόσυνα.

(64) Theodoret., τίς ὀδυρόμενός ποτε, προσελθὼν αὐτῷ, οὐ χαίρων ἀπῆλθεν ἀπ' αὐτοῦ; Infra idem ὅτι καὶ οὗτος. Mox Angl., αὐτῶν συκοφανταῖς. Et γὰρ, omisiss intermediis. Ibid. Reg., αὐτῶν habet, editi αὐτῶν.

(65) Anglicanus codex, σπουδασάντων ὑπὲρ τῶν πανταχόθεν αὐτοῦς. Quæ mox sequuntur, ἐπειδὴ, etc., habentur apud Socratem l. ii, cap. 28, et apud Nicepharum lib. ix, cap. 29. Socrat. sic incipit, Καὶ γὰρ εἰς τὴν Ἀλεξ., et ita Niceph. Quæ hic

6. Post hæc enim Alexandriam rursus invadunt, nosque denuo ad necem perquirunt: factaque sunt **256** præsentia prioribus pejora. Milites quippe drepernte ecclesiam obsedere: bellicusque tumultus vice precum exortus est. Dehinc Quadragesimæ tempore ingressus Georgius e Cappadocia, mala quæ a magistris illis edoctis fuerat adauxit. Etenim post hebdomadam Paschatis, virgines in carcerem conjici, episcopos a militibus victos abduci, orphanorum viduarumque domos et panes diripi, irruptiones in domos fieri, noctu Christianos dejici, domos obsignari, fratres clericorum pro fratribus periclitari. Hæc quidem atrocia, sed atrociora deinde consecuta sunt facinora: nam hebdomade post sanctam Pentecosten, cum populus, expleto junio, orandi causa ad cœmeterium egressus esset, quod omnes a Georgii communione abhorrent: re comperta sceleratissimus ille, Sebastianum ducem, Manichæum hominem, concitat: qui mox cum turba militum, arma, strictos gladios, arcus et tela ferentium, ipsa Dominica die in populum irrupit, paucisque illis in oratione repertis (plurimi namque adveniente hora recesserant), talia commisit facinora, qualia virum decebat Arianis obtemperantem. Nam accenso rogo virgines igni admotas adigebat ut dicerent, se Arianicæ fidei esse: ut autem eas vim superare, ignemque nihil curare animadverit, nudatas iterum ita in faciem cædit ut per aliquantum temporis vix dignosci possent.

τὰς ἔβλεπε, καὶ μὴ φρονιζούσας τοῦ πυρὸς, γυμνώσας λοιπὸν, οὕτως κατέκοψεν εἰς τὰ πρόσωπα, ὥς μετὰ χρόνον μόγις αὐτὰς ἐπιγινώσκειν.

7. Viros autem quadraginta comprehensos, inso- **C** lentiore modo verberavit: nam virgis palmarum recens amputatis, quibus adhuc aculei hærebant, sic eorum terga laceravit, ut nonnulli ob inflixos aculeos medici opera sæpius eguerint, imo quidam vim plagarum non ferentes extincti sint. Porro quotquot apprehenderant, una cum virginibus ad magnam relegarunt Oasim. Neque initio concesserunt ut defunctorum corpora cognatis suis traderentur: sed ipsa arbitrato suo occultarunt abjece- runtque insepulta: rati sic posse suam latere crudelitatem. Qua in re vecordes illi magno mentis errore tenebantur: nam cum defunctorum cognati de suorum quidem confessione gauderent, lugerentque tamen ob subdacta corpora, hæc sane causa

enarrantur, habes etiam sub finem *Apologiarum* præcedentis, et in *Epist. ad Solit.*

(66) Socrat. et Nic., τὰ ὑστερα χειρωνα τῶν πρώτων. Mox Reg. Socr. et Nic., καὶ τὰ πολέμων. Editi καὶ τὰ τῶν πολέμων.

(67) *Εἰτ' εἰσελθόν.* Sic Reg. Socr. et Nic. Editi vero, et Theod. apud quem hæc habentur lib. II, cap. 14, εἰτα ἔλθων.

(68) Sic Socr. Nic. et mss.; in editis τὰ δεest.

(69) In Theod. καὶ ἄρτοι δεest.

(70) Socrates et Nic., τετολυμένα.

(71) Ritus orandi in cœmeteriis apud ecclesiasticos scriptores sæpe occurrit: sic in *Constitutionibus apostol.*, lib. VIII, c. 30, circa quod vide notas Cotelieri.

6. Ἐκείθεν γὰρ καὶ εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν πάλιν ἐπεφύσαν, ζητούντες πάλιν ἡμᾶς ἀποκτείνειν, καὶ γέγονε χεῖρωνα τὰ νῦν τῶν προτέρων (66). Στρατιώται γὰρ ἐξαίφνης τὴν ἐκκλησίαν ἐκύκλωσαν, καὶ τὰ τῶν πολέμων ἀντὶ τῶν εὐχῶν ἐγίνετο. *Εἴτ'* εἰσελθὼν (67) τῇ Τεσσαρακοστῇ ὁ παρ' αὐτῶν ἀποσταλὲς ἐκ Καππαδοκίας Γεώργιος, ἠδύσηεν ἃ παρ' αὐτῶν μαθήκει κακὰ. Μετὰ γὰρ τὰ (68) ἑβδομα τοῦ Πάσχα παρθένοι εἰς δεσμωτήριον ἐβάλλοντο, ἐπίσκοποι ἦγοντο ὑπὸ στρατιωτῶν δεδεμένοι, ὄρφανὼν καὶ χηρῶν ἡρπάζοντο οἰκίαι καὶ ἄρτοι (69), ἐφθοοὶ κατὰ τῶν οἰκιῶν ἐγίνοντο, καὶ νυκτὸς οἱ Χριστιανοὶ κατεφέροντο, ἐπεσφραγίσθησαν οἰκίαι, καὶ ἀδελφοὶ κληρικῶν ὑπὲρ τῶν ἀδελφῶν ἐκινδύνευον. Καὶ θεινὰ μὲν ταῦτα, θεινότερα δὲ τὰ μετὰ ταῦτα τολμήματα (70). **B** *τῇ γὰρ ἑβδομαδὶ μετὰ τὴν ἁγίαν Πεντηκοστὴν* ὁ λαὸς νηστεύσας ἐξῆλθε περὶ τὸ κοιμητήριον εἰσεσθαι (71), διὰ τὸ πάντας ἀποστρέφεισθαι τὴν πρὸς Γεώργιον κοινωνίαν· ἀλλὰ τοῦτο μαθὼν ὁ παμπόνηρος αὐτὸς, παροξύνει τὸν στρατηλάτην Σεβαστιανὸν, Μανιχαῖον ὄντα, καὶ λοιπὸν αὐτὸς μετὰ πλήθους στρατιωτῶν, ὅπλα καὶ ξίφη γυμνὰ, καὶ τόξα καὶ βέλη φερόντων, ὤρμησεν ἐν αὐτῇ τῇ Κυριακῇ κατὰ τῶν λαῶν· καὶ ὀλίγους εὐρὼν εὐχομένους (οἱ γὰρ (72) πλείστοι λοιπὸν διὰ τὴν ὥραν ἀναχωρήσαντες ἦσαν), τοιαῦτα εἰργάσατο, οἷα παρ' αὐτῶν ἔπρεπεν ἀκούσαντα πρᾶξει. Πυρκαϊὰν γὰρ ἀνάψας, καὶ στήσας παρθένας παρὰ τὸ πῦρ, ἠνάγκασε λέγειν αὐτὰς (73) τῆς Ἀρείου πίστεως εἶναι· ὥς δὲ νικώσας αὐ-

7. Ἄνδρας δὲ κρατήσας τεσσαράκοντα, καινότερον τρόπον κατέκοψε· βάβδους γὰρ τὰς ἀπὸ τῶν φοινίκων εὐθὺς τεμνὼν, ἐν αὐταῖς ἐχούσας (74) ἔτι τοὺς σκόλοπας τὰ νῦντα τούτων οὕτως ἐξέδειρεν, ὥς τινὰς μὲν πολλάκις χειρουργηθῆναι διὰ τοὺς ἐναποπαγόντας (75) ἐν αὐτοῖς σκόλοπας, τινὰς δὲ καὶ μὴ φέροντας ἀποθάνειν. Πάντας μὲν οὖν τοὺς περιληφθέντας ἀθρόως, καὶ τὴν παρθένον, ἐξώρισαν εἰς τὴν μεγάλην Ὑάσιν· τὰ δὲ σώματα τῶν τετελευτηκότων οὐδὲ τοῖς ἰδίοις κατὰ τὴν ἀρχὴν ἀποδοθῆναι πεποιθήκασιν (76), ἀλλ' ἐκρυψαν ὥς ἡθέλησαν, ἀπαρὰ βαλόντες, ὑπὲρ τοῦ δοκεῖν αὐτοὺς λανθάνειν τὴν τοσαύτην ὠμότητα. Πράττουσι δὲ τοῦτο πεπλανημένη τῇ διανοίᾳ (77) οἱ παράφρονες· τὴν γὰρ οἰκίαν τῶν τετελευτηκότων, χαίρόντων μὲν διὰ τὴν ὁμολογίαν, θρη-

(72) Theodoretus δὲ post γὰρ. Mox Socrates et Niceph., ἀναχωρήσαντας ἔκρυπον. Paulo post iidem οἷα παρ' αὐτῶν ἔπρεπε πρᾶξθαι. Πυρκαϊὰν γὰρ ἄψας.

(73) Sic Socr. et Nic.; Reg. et Theod., αὐτὰς, editi αὐτούς. Mox hæc, καὶ μὴ φρονιζούσας τοῦ πυρὸς, desunt in Anglice.

(74) Sic Reg. et Nic. Editi, ἐν αὐταῖς ἐχούσας.

(75) Sic editi. At Regius codex, Socr. et Nic., ἀποπαγόντας. Paulo post Anglice. Soc. et Nic., περιλειφθέντας. Mox Theod., τὰς παρθένας. Hæc item enarrantur in *Epist. ad Solit.*

(76) Socrates et Nic., ἀποδοθῆναι συνεχώρησαν.

(77) Socrates et Nicephorus, πεπλανημένοι τὴν διάνοιαν. Theodoret., πεπλανημένοι τὴν διάνοιαν.

νοῦντων δὲ διὰ τὰ σώματα, μείζον ἐξηγεῖτο (78) κατ' αὐτῶν ὁ τῆς ἀσεβείας καὶ ὁμώτητος ἐλεγχος. Καὶ γὰρ εὐθὺς ἀπὸ τῆς Αἰγύπτου καὶ τῶν Λιβυῶν ἐξώρισαν μὲν ἐπισκόπους Ἀμμώνιον, Μούσιον (79), Γάϊον, Φίωνα, Ἑρμῆν, Πλήνιον, Ψενόσιριν, Νελλάμμουνα, Ἀγαθὸν, Ἀνάγαμφον, Μάρκον, Ἀμμώνιον, ἕτερον Μάρκον, Δρακόντιον, Ἀδελφίον, Ἀθηνόδωρον· καὶ πρεσβυτέρους Ἱέραχα καὶ Διόσκορον· καὶ οὕτω πικρῶς ἤλασαν αὐτούς, ὥς τινὰς μὲν αὐτῶν (80) ἐν ταῖς ὁδοῖς, τινὰς δὲ ἐν αὐτῷ τῷ ἐξορισμῷ ἀποθάνειν. Ἐφυγάδευσαν δὲ ἐπισκόπους πλείους τριάκοντα (81)· σπουδῇ γὰρ ἦν αὐτοῖς κατὰ τὸν Ἀχάθ, εἰ δυνατόν, ἐξῆραι τὴν ἀλήθειαν. (82) Ἰδοὺ ταῦτα τῶν ἀσεδῶν τὰ τομμήματα.

8. Ταῦτα δρῶντες καὶ μὴ ἐντραπέντες ἐφ' οἷς πρότερον (83) καθ' ἡμῶν ἐτύρυσαν κακοῖς, εἰ καὶ νῦν κατηγοροῦσιν, ἐκφυγεῖν δυνηθέντας αὐτῶν τὰς ἀνδροφόνους χεῖρας· μᾶλλον δὲ ὀδύρονται πικρῶς, εἰ μὴ καὶ ἐκποδὸν τέλειον πεποιήκασιν· καὶ λοιπὸν προφασίζονται δειλίαν ὀνειδίζουσιν, ἀγνοοῦντες ὅτι, καὶ τοῦτο γογγύζοντες, εἰς αὐτούς ἐπιστρέφουσι μᾶλλον τὴν μέμψιν. Εἰ γὰρ φαῦλον τὸ φεύγειν, πολλῶν χεῖρον τὸ διώκειν· ὁ μὲν γὰρ, ἵνα μὴ ἀποθάνῃ, κρύπτεται, ὁ δὲ διώκει ζητῶν ἀποκτεῖναι· καὶ τὸ μὲν φεύγειν γέγραπται· ὁ δὲ ζητῶν ἀναιρήσει παραβαίνει νόμον, καὶ μᾶλλον αὐτὸς τὴν πρόφασιν τοῦ φεύγειν (84) παρέχει. Ἐπερ οὖν τὴν φυγὴν ὀνειδίζουσι, ἐντραπέντωσαν πλείον αὐτούς διώκοντας· παύεσθωσαν γὰρ ἐπιβουλεύοντες, καὶ παύσονται οἱ φεύγοντες εὐθὺς. Ἀλλὰ τῆς μὲν ἰδίας πονηρίας οὐ παύονται, τοῦ δὲ καταλαβεῖν (85) ἐνεκα πάντα πράττουσιν· οὐκ εἰδότες, ὅτι τῶν διωκομένων ἡ φυγὴ μέγας ἐλεγχὸς ἐστὶ κατὰ τῶν διωκόντων. Οὐδεὶς γὰρ τὸν πρῶτον καὶ φιλόνητον φεύγει, ἀλλὰ μᾶλλον τὸν ἀγρίον καὶ πονηρὸν ὄντα τὸν τρόπον (86). Πᾶς γοῦν κατώδυνος καὶ ὁπότερος ἀπὸ μὲν τοῦ Σαούλ ἔφυγε, πρὸς δὲ τὸν Δαβὶδ κατέφυγε. Διὰ τοῦτο καὶ οὗτοι τοὺς κρυπτομένους αὐτοὺς (87) ἀναρεῖν σπουδάζουσιν, ὥπερ τοῦ μὴ δοκεῖν ἔχειν τῆς αὐτῶν πονηρίας τὴν ἐλεγχον. Ἀλλὰ καὶ ἐν τούτῳ δοκοῦσι τυφλώσονται οἱ ἀεὶ (88)

A fuit ut magis magisque vulgarentur eorum impietatis crudelitatisque argumenta. Verum illi mox ex Aegypto et Libyis in exsilium miserunt episcopos Ammonium, Muſium, Caium, Philonem, Hermen, Plenum, Psenosirim, Nilammonem, Agathum, Anagaphum, Marcum, Ammonium, alterum Marcum, Dracontium, Adelphium, Athenodorum; et presbyteros, Hieracem et Dioscorum, quos tanta acerbitate expulerunt, ut illorum quidam in itinere, quidam in exsilii loco interirent. Episcopos vero plus triginta in 257 fugam verterunt: ea enim illis quemadmodum Achabo cura fuit, ut, si modo fieri posset, veritatem de medio tollerent. En illa ipsa sunt impiorum facinora.

8. Hæc cum illi agant, nec pudeat malorum quæ adversum nos moliti sunt, nos etiamnum ideo criminantur, quod sanguinarias illorum manus effugerimus; imo potius acerbè lugent, quod me non e medio prorsus sustulerint: ac deinceps simulate inimiditatem exprobrant: non intelligentes se dum ita obmurmurant, in se potius ipsam vertere criminationem. Nam si turpe est fugere, multo deterius persequi: qui fugit enim, mortis vitandæ causa se subducit; hic autem ideo persequitur, ut perimat quem inquit. Quod autem fugere liceat, id Scripturæ testantur: qui autem interficiendi animo inquit, is legem transgreditur, imo ipse est qui fugiendi causam præbet. Si igitur fugam exprobrant, se magis pudeat quod persequantur. Desinant insidias tendere, mox gradum sistant qui fugiunt. Sed nunquam illi suæ finem imponent malitiæ: nihil certe non agunt ut nos comprehendant, non advertebunt fugam eorum qui persecutionem patiuntur permagnum esse in persecutores argumentum: nemo enim humanum fugit aut mansuetum hominem, sed immanem et moribus improbum. Idcirco omnes qui erant in angustia constituti et oppressi aere alieno¹¹, Saulem fugientes ad Davidem se conferebant. Illi vero ideo eos qui se occultant interficere satagunt, ut nulla supersint malitiæ suæ vestigia.

¹¹ I Reg. xxii, 2.

(78) Sic Regius, Basil. Anglie. Socrat. Theodor. Nic. Editi vero, μείζον ἐξηγεῖτο.

(79) Socrates. Θεοφύλ. Anglie., Mout. Ibid. Anglie. et Theodoret., Ψενόσιριν. Ibid. Anglie. et Socrat., Νελλάμμουνα, Reg. et editi, Πηλάμμουνα, male. Ibid. Socrat. et Niceph. et Anglie., Ἀγάθωνα. Theod., Ἀγάπιον. Ibid. Anglie., Ἀγαμφον. Mox Socrat. et Theodoret., Ἀμμώνιον ἕτερον καὶ ἕτερον Μάρκον. Apud Socratem legitur tertio Ammonius, sed male: nam septemdecim tunc forent episcopi pulsi, cum tamen sedecim tantum memoraret Athanasius sub finem *Apologiae* præcedentis. Hæc item in *Epist. ad Solit.*

(80) Anglicanus codex, μέντοι.

(81) Mire variat Theodoretus qui habet Ἐφόνευσαν δὲ ἐπισκόπους πλείους ἢ τριάκοντα, ejusque lectionem germanam putat Valesius. Sed mendosam esse arbitramur: nam præterquam quod omnes mss. et editi Athanasii, Socrat. et Niceph. habent ἐφυγάδευσαν, hæc lectio vera comprobatur ex *Apol. ad Constant.* num. 27, ubi sic legitur, Καὶ ἐξορι-

σθησαν μὲν δέκα καὶ ἑξ, τῶν δὲ ἄλλων οἱ μὲν ἐφυγάδευθησαν, οἱ δὲ θανατώθησαν ὑποκρίνασθαι. Quorum (scilicet episcoporum) sedecim sunt in exsilium acti, ex cæteris vero, alii in fugam versi, alii ad simulandum coacti sunt.

(82) Hæc habentur apud Socratem, lib. iii, cap. 8, et apud Niceph., lib. x, cap. 16.

(83) Sic Reg. Basil. Socrat. Niceph. Editi vero et Anglicanus, ἐτυράννευσαν, male.

(84) Nicephorus, τοῦ φεύγειν.

(85) Socrat., καταλαβεῖν. Mox οὐκ d' est in Socr. et Niceph.

(86) Anglie., τοὺς τρόπους. Mox editi male, Πῶς γοῦν. Reg. et Basil., Πᾶς γοῦν. Socrates et Niceph., Πᾶς γὰρ. Anglie., Καὶ πᾶς μὲν.

(87) Anglicanus et Socrates, αὐτοῖς. Ibidem Anglie., ἀναρεῖν σπεύδουσιν. Mox idem, αὐτῶν.

(88) Ἀεὶ d' est apud Socr. Paulo post Reg. Basil. Anglie. Socr. Nic., γινόμενῃ. Editi, γινόμενης. Mox Anglie., περιφανεστέρα.

Verum illi ut semper errant, videntur in hoc etiam exēcutire : quanto enim fuga clarior, tanto etiam Niquidius insidiis eorum patratae cædes, irrogataque exsilia explorata erunt. Si namque occidant, ipsa mors gravius in carnifices resonabit ; sin pellant in exsiliū, quaquaversum emittunt iniquitatis suæ monumenta.

9. Si igitur sanæ mentis essent, sese adverterent malis hujusmodi complicari, ac in propria inapin-gere consilia. Verum quia mente capti sunt, impetu ad persequendum feruntur, dumque cædes perpetrare student, suam impietatem perspectam non habent. Imo forte ipsam criminari audebunt Provi-dentiam (nihil enim illis inausum) quod viros quos inquirunt sibi non tradat : cum palam tamen sit, testante Salvatore, ne passerulum quidem sine Patre nostro qui in cælis est posse in laqueum in-cidere. At ubi aliquem apprehenderint sceleratissi-mi illi, et aliorum et sui in primis statim obliviscun-tur, elatisque ex sola arrogantia superciliis, nec cognoscunt temporis opportunitatem, nec vel minima naturæ reverentia cohibentur ab injuriis inferendis : sed more Babylonici tyranni offeratius insurgunt eltra ullam in quemlibet misericordiam : sed senis jugum aggravant¹³, et super dolorem vulnèrum im-mittes illi addiderunt¹⁴. Quod si ejusmodi facinorâ non admisissent : si eos qui suas calumnias in nos coufutas impugnarent, non loco expulissent, eorum fortasse dietis saltem nonnulli fidem adhibuissent. At cum sint tot tantisque episcopis insidiati, nec magno Hosio confessori, neque episcopo Romano, ac tot **258** Hispaniarum, Galliarum, Ægypti, Li-byæ, aliarumque regionum episcopis pepercerint, sed tantis malis affecerint eos qui ullatenus se nostri causa arguerent ; nonne priusquam alios insidiis nos suis aggressi fuissent ? annon putan-dum eos id jam peroptare, ut nos immani nece post alios obtruncet ? In hoc quippe advigilant, ac secum injuste agi putant, si quos illi vivere nolint, superstitis cernant.

10. Cuinam igitur illorum non est perspecta va-frities ? cuinam id planum non est, ipsos non vir-tutis studio timiditatem nobis exprobrare ; sed san-guinem sitientes, veluti sagenis, malis suis uti arti-vus, arbitantes se sic eos quos occidendos perqui-runt comprehendere posse ? Eo autem illos animo esse, operibus ipsis comprobatur, arguiturque eorum

¹³ Isa. XLVII, 6. ¹⁴ Psal. LXIX, 26.

(89) Quæ leguntur a voce ἀποκτείνωσι ad παντα-χού, deerant in editis, sed habentur in Reg. Basil. Angl. Socr. et Niceph. Ibi Anglic. habet ἐξηγεῖ pro ἔχεται. Mox idem, αὐτοὶ μνημεῖα τῆς πονηρίας ἀπο-στέλλει.

(90) Anglicanus codex, λόγους.

(91) Multa hic omittuntur a Socrat. Niceph. Paulo post Reg. et Anglican., οὐδὲν γάρ. In editis γὰρ deest.

(92) Anglicanus codex, μόνον

Α πλανώμενοι· ὅση γὰρ ἡ φυγὴ πρόδηλος, τόσοῦτε καὶ πλέον ἢ ἐξ ἐπιβουλῆς γινόμενη παρ' αὐτῶν ἀναι-ρεσις, ἣ καὶ ἐξορία προφανέστερα γινήσεται· ἂν τε γὰρ ἀποκτείνωσι, (89) ὁ θάνατος μεῖζον ἤχησai κατ' αὐτῶν· ἂν τε πάλιν ἐξορίσωσι, πανταχοῦ καθ' ἐαυ-τῶν αὐτοὶ μνημεῖα τῆς παρανομίας ἐξαποστέλλουσιν.

9. Εἰ μὲν οὖν ἐσωζον τὰς ψυχὰς, ἔβλεπον αὐτοὺς ἐν τούτοις συνεχομένους, καὶ τοῖς αὐτῶν προσκό-πτοντας λογισμοῖς (90)· ἐπεὶ δὲ καὶ τὸ σωφρονεῖν ἀπώλεσαν, διὰ τοῦτο καὶ διώκοντες ἐξάγονται, καὶ ζητούντες ἀνελεῖν, ὅχι ὀρώσιν αὐτῶν τὴν ἀσέβειαν. Τάχα γὰρ (91) καὶ τὴν Πρόνοιαν αὐτὴν αἰτιάσθαι τολμῶσιν (οὐδὲν γὰρ αὐτοῖς ἀτόλμητον), ἐφ' οἷς αὐ-τοῖς οὐ παραδίδωσι, προδήλου τούτου τυγχάνοντος κατὰ τὴν τοῦ Σωτῆρος φωνὴν, ὅτι μὴ δὲ στροβίλον ἀνευ τοῦ Πατρὸς ἡμῶν τοῦ ἐν τοῖς οὐρανοῖς ἐμπε-σεῖν εἰς παγίδα δύναται. Καὶ γὰρ καὶ ὅτε παραλαμ-βάνουσιν οἱ ἀλάστορες, εὐθὺς ἐπιλαμβάνονται τῶν τε ἁλλων, καὶ πρὸ τῶν ἁλλων αὐτῶν· καὶ μόναις (92) ταῖς ἀλαζονείαις τὰς θορῶ· ἀνασπάσαντες, ὅτε και-ρὸν γινώσκουσιν, ὅτε ἀδικούντες ἀνθρώπους αἰδοῦν-ται τὴν φύσιν· κατὰ δὲ τὸν τύραννον τῆς Βαβυλῶ-νος ἀγριώτερον ἐπιφύονται, καὶ ὅτε τινὰς ἐλεοῦ-σιν (93), ἀλλὰ καὶ τοῦ κρεσσύτερου τὸν ζυγὸν ἐπιβαρύνουσι, καὶ ἐπὶ τὸ ἄλλος τῶν τραυμάτων, ὡς γέγραπται, κροστιθέασιν οἱ ἀνηλεῖς. Εἰ μὲν οὖν μὴ ταῦτα δρᾶσαντες ἦσαν, εἰ μὴ τοὺς κατὰ τῆς συκοφαντίας αὐτῶν ὑπὲρ ἡμῶν λέγοντας ἐξορίσαντες ἦσαν, πιθανῶς ἂν λέγοντες παρὰ τισὶν ἐνομισθῆσαν· ἐπεὶ δὲ ἄλλος τοσούτοις (94) καὶ τηλικούτοις ἐπι-σκόποις ἐπεδούλευσαν, καὶ ὅτε τοῦ μεγάλου καὶ ὁμο-λογητοῦ Ὑσίου, ὅτε τοῦ ἐπισκόπου Ῥώμης, ὅτε τοσούτων (95) ἀπὸ τῶν Σπανιῶν, καὶ Γαλιῶν, καὶ τῆς Αἰγύπτου, καὶ Λιβύης, καὶ τῶν ἁλλων μερῶν ἐπισκόπων ἐφείσαντο, ἀλλὰ τοσαῦτα πεποιθήκασιν κατὰ τῶν ὧν ἐλεγχάντων αὐτοὺς ὑπὲρ ἡμῶν· πῶς οὐχὶ μᾶλλον ἡμᾶς πρὸ τῶν ἁλλων ἐδουλεύσαντο, καὶ μετ' ἐκείνους ἐπιθυμοῦσι δὲ κακῶς ἀνελεῖν (96) ; Εἰς τοῦ-το γὰρ ἀγρυπνοῦσι, καὶ νομίζουσιν ἀδικεῖσθαι, ἂν βλέπωσι σωζομένους, οὓς οὐκ ἐδούλοντο ζῆν.

10. Τίς τοίνυν οὐ συνορᾷ τὴν πανουργίαν (97) αὐ-τῶν ; τί τι τοῦτο κατάδηλον οὐκ ἔστιν, ὅτι μὴ δι' ἀρε-τὴν ἐνείδιζουσι θειλίαν, ἀλλ' αἵματα διψῶντες, ὥστερ σαγῆναις χρώνται ταῖς ἰδίαις κακοτεχνίαις, νομίζον-τες ἐν ταύταις συλλαμβάνεσθαι οὓς ἐὰν ζητῶσιν ἀναιρῆσαι ; Τοιούτους γὰρ αὐτοὺς αἱ πράξεις ἔδειξαν, καὶ ἤλεξαν τὸν τρόπον αὐτῶν, θηρίων μὲν ἀγριώτε-

(93) Reg., ἐλεῶσιν. Mox Anglic., τοῖς πρεσβυτέ-ροις.

(94) Τοσούτοις deest in Anglic.

(95) Anglic., τοσούτων. Paulo post idem, ἐπισκό-πους. Idem ibi, ἀλλὰ καί.

(96) Sic Angl. quem sequi visum est. Reg. et editi, κακῶς ἀνελεῖν. Paulo post Reg. et Anglic., ἂν βλέπωσι. Editi, ἐὰν βλέπωσι.

(97) Anglicanus codex, κακοργίαν.

πον, Βαβυλωνίων δὲ ὁμότερον. Καὶ εἰ καὶ αὐτάρχεις (98) ἐκ τούτων ἐστὶν ὁ κατ' αὐτῶν ἐλεγχος, ὅμως, ἐπειδὴ κατὰ τὸν πατέρα ταυτῶν τὸν διάβολον ἀπαλοῖς τοῖς λογαρίοις σχηματίζονται, ὥστε δειλίαν ἐγκαλεῖν, δειλότεροι λαγωὶν ὄντες αὐτοί· φέρε καὶ τὰ ἐκ τῶν θείων Γραφῶν περὶ τῶν τοιούτων γεγραμμένα θεωρήσωμεν. Δεικνύονται γὰρ οὐδὲν ἤττον καὶ πρὸς ταύτας μὲν μαχόμενοι, τῶν δὲ ἀγίων τὰς ἀρετὰς διαβάλλοντες. (99) Εἰ γὰρ λοιδοροῦσι τοὺς κρυπτομένους ἀπὸ τῶν ζητούντων ἀνελεῖν, καὶ διαβάλλουσι τοὺς φεύγοντας ἀπὸ τῶν διωκόντων· τί ποιήσουσιν ὀρώντες τὸν μὲν Ἰακώβ φεύγοντα τὸν ἀδελφὸν Ἰσαὺ, τὸν δὲ Μωσὴν εἰς Μαδίαν ἀναχωροῦντα διὰ τὸν φόβον τοῦ Φαραῶ; Τί δὲ, τοιαῦτα φλυαροῦντες, ἀπολογησονται τῷ Δαβὶδ, φεύγοντι τὸν Σαουλ ἀπὸ τῆς οἰκίας, ὅτε ἀπέστειλεν αὐτὸν ἀνααιρεθῆναι, καὶ κρυπτομένῳ μὲν αὐτὸν (1) ἐν τῷ σπηλαίῳ, ἀλλοιοῦντι δὲ τὸ πρόσωπον αὐτοῦ, ἕως ἂν παρήλθῃ τὸν Ἀβιμελεχ (2), καὶ τὴν ἐπιβολὴν ἐκκλίνῃ; Τί δ' ἂν ἐποιεῖν οἱ πάντα λέγοντες εὐχερῶς, βλέποντες τὸν μέγαν Ἑλλαν επικαλούμενον μὲν (3) τὸν Θεὸν καὶ νεκρὸν ἐγείραντα, κρυπτόμενον δὲ διὰ τὸν Ἀχάδ, καὶ φεύγοντα διὰ τὰς ἀπειλὰς τῆς Ἰεζάβελ; τότε γὰρ ζητούμενοι καὶ οἱ υἱοὶ τῶν προφητῶν ἐκρύπτοντο, λανθάνοντες ἐν τοῖς σπηλαίοις διὰ τοῦ Ἀβδίου (4).

11. Ἡ τούτοις μὲν ὡς παλαιοὶς οὐκ ἐνέτυχον, τῶν δὲ κατὰ τὸ Εὐαγγέλιον, οὐδὲ μίαν μνήμην ἔχουσι· καὶ γὰρ καὶ οἱ μαθηταὶ διὰ τὸν φόβον τῶν Ἰουδαίων, ἀναχώρουσι κρυπτόμενοι, καὶ ὁ Παῦλος ἐν Δαμασκῷ, παρὰ τοῦ ἐθνάρχου ζητούμενος, ἀπὸ τοῦ τείχους ἐν σπυργάνῃ καχάλασται, καὶ ἐξέφυγε τοῦ ζητούντος τὰς χεῖρας. Τῆς τοίνυν Γραφῆς τοιαῦτα λεγούσης περὶ τῶν ἀγίων, ποῖαν ἄρα πρόφασιν τῆς ταυτῶν προπετείας ἐξευρεῖν δυνήσονται; Ἄν τε γὰρ δειλίαν ὀνειδίωσι κατ' αὐτῶν, μαινομένων τὸ τολμήμα· ἂν δὲ (5) καὶ ὡς παρὰ τὸ βούλημα τοῦ Θεοῦ ποιοῦντας αὐτοὺς διαβάλλουσιν, οὐκ εἰδότες εἰσι παντελῶς τὰς Γραφάς. Ἐν μὲν γὰρ τῷ νόμῳ πρόσταξις ἦν ἐκταγῆναι καὶ πόλεις φυγαδευτηρίων (6), ὑπὲρ τοῦ τοὺς ζητούμενους εἰς θάνατον ὅπως δῆποτε δύνασθαι διασῶζεσθαι· ἐπὶ δὲ συνταλεί τῶν αἰώνων παραγενόμενος αὐτὸς ὁ τῷ Μωσεί λαλήσας Λόγος τοῦ Πατρὸς, πάλιν ἐντολὴν ταύτην δίδωσι, λέγων· Ὅταν δὲ διώκωσιν ὑμᾶς ἐν τῇ πόλει ταύτῃ (7), φεύγετε εἰς τὴν ἐτέραν· καὶ μετ' ὀλίγα φησὶν· Ὅταν οὖν ἴδῃτε τὸ βδελύγμα τῆς ἐρημώσεως, τὸ ρηθὲν διὰ Δανιήλ τοῦ προφήτου, ὅτις ἐν τῷ τόπῳ ἀγίῳ, ὁ ἀναγινώσκων νοεῖτω· τότε οἱ ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ φενηθῶσαν ἐπὶ τὰ

¹¹ Exod. xxi, 13. ¹² Matth. x, 23.

(98) Sic Reg. et Anglie. Editi vero post αὐτάρχεις habent αὐτῶν. Mox pro ὁ κατ' αὐτῶν, ut habent Reg. et Anglie., in editis legitur ὁ ἱκανός. Paulo post Anglie., αὐτῶν. Ibid. Anglie., λογαρίοις. In Reg. primo positum fuerat, λογαρίοις, sed postea, eraso ex. λογαρίοις factum est. Editi, λογοχαρίοις.

(99) Hic resumptum Socr. et Nic.

(1) Reg., τοῦτον, male.

(2) Hic vocatur Ἀγγους in textu Græco Scripturæ et Achis in Vulgata, 1 Reg. xxi, 13.

(3) Mên deest in Anglie.

(4) Regius Codex, παρὰ τῷ Ἀβδίῳ. Socr., παρὰ

A mores feris ipsis esserationes Babylonisque crudeliores esse. Porro quamvis hæc satis sint ad illos confutandos, attamen quia more patris sui diaboli molles voculas simulate proferunt, ut nos timiditatis accusent, ipsi interim leporibus timidiore: age, quæ in Scripturis sacris hæc de re scripta habentur perpendamus. Propalam enim hinc erit illos haud minus cum Scripturis quam nobiscum pugnare, ac ipsas sanctorum virtutes calumniari. Nam si vituperant eos qui ab inquirentibus ad necem sese occultant, si calumniantur eos qui fugiunt ut a persecutoribus declinent: quid, quæso, acturi sunt si videant Jacob fratrem suum Esau fugere? Quid si Moysen in terram Madiam metu Pharaonis secedere? Quid illi qui talia effutunt, pro Davide respondebunt, domo fugiente cum Saul sicarios ad eum confodiendum misit, in spelunca latente, vul-tum suum immutante, quoad Abimelechum ejusque insidias declinaret? Quidnam illi dixerint, homines sane verbis semper suis temerarii, cum magnum Hellam adverterint Deum quidem invocare ac mortuum excitare, sese tamen, ut Achabum declinaret, abscondere, et ob Jezabelis minas aufugere? quo tempore item illi prophetarum absconditi in speluncis, Abdia ope delitescébant.

11. At fortasse hæc utpote antiqua nunquam legerunt, nec eorum quæ in Evangelio leguntur ullatenus recordantur. Etenim ipsi discipuli metu Judæorum sese occultarunt. Et Paulus Damasci a præfecto quæsitus, per murum in sporta demissus est, atque ita inquirentis se manus effugit. Cum hæc igitur sanctorum exempla Scriptura referat, quem temeritatis suæ obtentum invenire poterunt? Si namque illis timiditatem exprobrent, furentium sane ausus ille fuerit; sin contra Dei voluntatem illos egisse criminenter, sese Litterarum sacrarum prorsus ignaros exhibebunt. In lege quippe jussum fuit, ut constituerentur refugii urbes, quo hominibus ad necem quæsitis aliquod saltem salutis per-fugium relinqueretur.¹¹ In consummatione autem sæculorum, cum adventit Verbum Patris quod Moysi olim locutum est, quid sit agendum præcipit dum hæc loquitur: Cum autem persecuti vos fuerint in civitate ista, fugite in aliam.¹² Et paulo post alii: Cum ergo videritis abominationem desolationis, quæ dicta est a Daniele propheta, stantem in loco sancto, qui legit, intelligat: tunc qui in Judæa sunt, fugiant ad montes: et qui supra tectum non descendat **259**

τῷ Ἀβδίᾳ. Editi, διὰ τοῦ Ἀβδίῳ. Quæ post hæc sequuntur, citantur in concilio Baziacensi 1, tomo VIII, Conc., p. 1569. Mox Anglie. post παλαιοὶς habet ἵσως. Paulo post Reg. et Socr., μνήμην. Editi vero, μέλει.

(5) Anglie., ὀνειδίζουσι κατ' αὐτῶν μαινομένοι· ἂν δὲ. Mox idem, διαβάλλουσι παντελῶς, omisiss inter-mediiis.

(6) Socrates, φυγαδευτηρίους. Mox Anglicanus, δύνασθαι διώξει ταύτας.

(7) Socr. et Niceph., ἐκ τῆς πόλεως ταύτης.

tollere quæ in domo sua sunt : et qui in agro, non reuertatur tollere tunicam suam¹⁷. Hæc cum scirent sancti, hujusmodi vitæ rationem sectati sunt. Nam quæ jam præcepit Dominus, hæc ipsa ante suum in carne adventum ore sanctorum præfatus est. Et hæc est norma quæ homines deducit ad perfectionem, ut nempe Dei jussa compleant.

12. Quapropter ipsum Verbum propter nos homo factum, dum inquiretetur, ut nos jam agimus, sese occultare, itemque persecutores fugere et insidias declinare voluit. Decebat enim eum, ut esuriendo, sitiendo, patiando, sic et sese occultando ac fugiendo, ostendere se carnem gestare, atque hominem factum esse. Nam ab ipso statim initio quo factus est homo, dum adhuc puer esset, per angelum ipse suum Josepho præcepit : *Surgens, tolle puerum et matrem ejus, et fuge in Egyptum ; futurum est enim ut Herodes quærat animam pueri*¹⁸. Defuncto autem Herode, ut Archelaum filium ejus declinaret, in Nazaret secedit. In subsequenti vero tempore, ubi sese Deum exhibuit, manumque aridam sanam fecit, cum egressi Pharisei consilium inirent qua ratione perderent eum¹⁹ : id cum Jesu notum esset, secessit inde. Et vero quando Lazarum suscitavit a mortuis, Ab illo, inquit, die cogitaverunt ut interficerent eum. Jesus ergo jam non in palam ambulabat, sed abiit inde in regionem juxta desertum²⁰. Deinde postquam dixisset Salvator, Antequam Abraham fieret ego sum, Judæi quidem lapides tulerunt, ut jacerent in eum, Jesus autem abscondit se, et exivit de templo²¹ ; ei, Transiens per medium illorum ibat²², itaque se subduxit.

13. Hæc ergo cum videant, seu potius audiant, nihil quippe vident : quomodo, uti scriptum est, non oportet igne comburi, cum gestis doctrinæque Domini adversa ipsi consilia ineant verbaque profundant²³? Etenim cum Joannes martyrium subiisset, et discipuli ejus corpus humassent, his auditis Jesus, recessit inde in navicula in locum desertum seorsum²⁴. Hæc erant igitur Domini gesta : hæc ejus doctrina. Utinam illi vel ita saltem erubescerent, et homines solum sua temeritate aggredierentur, nec majore ducti insania ipsum Salvatorem timiditatis incusarent ! eo enim tandem illi devenere, ut contra illum ausint blasphemare. Sed ita furibundos homines nemo ferat. Quin etiam hinc evincetur Evangelia illos minime capere. Causa autem secessus ac fugæ Salvatoris, quam evangelistæ memorant, ra-

¹⁷ Matth. xxiv, 15-18. ¹⁸ Matth. ii, 13. ¹⁹ Matth. ²⁰ Luc. iv, 30. ²¹ Isa. ix, 5. ²² Matth. xiv, 13.

(8) Anglic., εἰς τὰ ὄρη. Καὶ ὁ. Infra idem, ἐπὶ τῆς οὐρίας.

(9) Anglic., πολιτείας.

(10) Reg., ἐκ τοῦ δείκνυσιν αὐτόν, omisissis intermediis. Editi, αὐτός. Angl., οὕτως καὶ ἐκ τούτου δείκνυσιν αὐτόν ἐνανθρωπήσαντα, ἐξ ἀρχῆς μὲν ἅμα τὸ γεν. Paulo post, ὅτε deest in Angl. Idem ibid.,

ὄρη (8) ὁ ἐπὶ τοῦ δόματος μὴ καταβῆτω ἄραι τὰ ἐκ τῆς οὐρίας αὐτοῦ· καὶ ὁ ἐν τῷ ὄρει μὴ ὑποστρεφάτω ὁπίσω ἄραι τὰ ἰμάτια αὐτοῦ. Ταῦτα γὰρ εἰδότες οἱ ἄγιοι, τοιαύτην εἶχον τὴν τῆς πολιτείας ἀγωγὴν. Ἄ γὰρ νῦν προσέταξεν ὁ Κύριος, ταῦτα καὶ πρὸ τῆς ἐνσάρκου παρουσίας (9) ἐν τοῖς ἁγίοις ἐλάλει· καὶ ἔστιν οὗτος ὁρος ἀνθρώποις εἰς τελειότητα φέρων, ὃ δ' ἂν ὁ Θεὸς προστάξῃ, τοῦτο ποιεῖν.

12. Διὰ τοῦτο καὶ αὐτὸς ὁ Λόγος, δι' ἡμᾶς γενόμενος ἄνθρωπος, κατηξίωσε ζητούμενος, ὥς ἡμεῖς, κρυβῆναι· καὶ πάλιν διωκόμενος, φεύγειν καὶ τὴν ἐπιβουλὴν ἐκκλίνειν. Ἐπρεπε γὰρ αὐτόν, ὥς ἐκ τοῦ πεινῆν καὶ διψῆν, καὶ τοῦ παθεῖν, οὕτως καὶ ἐκ τοῦ κρύπτεσθαι καὶ φεύγειν, δείκνυσιν αὐτόν (10) φορούμενα σάρκα καὶ γενόμενον ἄνθρωπον. Ἐξ ἀρχῆς μὲν γὰρ ἅμα τῷ γενέσθαι ἄνθρωπος, ὅτε παιδίον ἦν, αὐτὸς διὰ τοῦ ἀγγέλου ἐνεταβητο τῷ Ἰωσήφ· Ἐπερθεὶς παράλαβε τὸ παιδίον καὶ τὴν μητέρα αὐτοῦ, καὶ φεῦγε εἰς Αἴγυπτον· μέλλει γὰρ Ἡρώδης ζητεῖν τὴν ψυχὴν τοῦ παιδίου. Καὶ ἀποθανόντος δὲ Ἡρώδου, φαίνεται δι' Ἀρχελαῶν τὸν υἱὸν αὐτοῦ ἀναχωρῶν εἰς τὴν Ναζαρέτ. Ὅτε δὲ λοιπὸν καὶ Θεὸν αὐτὸν ἐδείκνυε, καὶ τὴν ξηρὰν χεῖρα πεποιήκεν ὑγιὰ, οἱ μὲν Φαρισαῖοι, ἐξεληθόντες, συμβούλιον ἔλαβον κατ' αὐτόν, ὅπως αὐτὸν ἀπολέσωσιν· ὁ δὲ Ἰησοῦς γνοὺς ἀνεχώρησεν ἐκεῖθεν. Καὶ γὰρ ὅτε (11) τὸν Δάξαρων ἤγειρεν ἐκ νεκρῶν, Ἀπ' ἐκεῖνης, φησὶ, τῆς ἡμέρας ἐδουλεύσαντο, ἵνα ἀποκτείνωσιν αὐτόν. Ὁ οὖν Ἰησοῦς οὐκ εἶ παρήσθαι περιπατεῖ ἐν τοῖς Ἰουδαίοις, ἀλλ' ἀπηλθὼν ἐκεῖθεν εἰς τὴν χώραν ἐγγὺς τῆς ἐρήμου. Εἰτα λέγοντος τοῦ Σωτῆρος, Πρὶν Ἀβραὰμ γενέσθαι, ἐγὼ εἰμι, οἱ μὲν Ἰουδαῖοι ἤραρ (12) ἄλθους, ἵνα βάλωσιν ἐπ' αὐ-

τοῦ καὶ, Διελθὼν διὰ μέσου αὐτῶν, ἐπορεύετο, καὶ παρήγεν οὕτως.

13. Ἄρα ταῦτα βλέποντες, μᾶλλον δὲ καὶ ἀκούοντες (13), ἐπεὶ μὴ βλέπουσι, πῶς κατὰ τὸ γεγραμμένον οὐ θαύησουσι γενέσθαι πυρίκαυστοι, ὅτι ἐναντία ὦν ὁ Κύριος ποιεῖ καὶ διδάσκει, βουλευόμενοι καὶ φθέγονται ; Καὶ γὰρ ὅτε Ἰωάννης μαρτύρηκε, καὶ οἱ μαθηταὶ τὸ σῶμα ἔθαψαν, ἀκούσας ὁ Ἰησοῦς, ἀνεχώρησεν ἐκεῖθεν ἐν ἁλὶ εἰς ἐρημον τόπον κατ' ἰδίαν. Ὁ μὲν οὖν Κύριος ἐπολεῖ ταῦτα, καὶ (14) οὕτως ἐδίδασκεν. Εἰδὼς δὲ οὗτοι καὶ οὕτως αἰσχυνοῦσι, καὶ μέχρι τῶν ἀνθρώπων στήσωσιν αὐτῶν τὴν προπέτειαν, καὶ μὴ πλὴν μανέντες ἐγκαλέσωσι καὶ τῷ Σωτῆρι δειλίαν, ἅπαρ κατ' αὐτοῦ βλασφημεῖν μελετήσαντας ! Ἀλλ' οὕτε μαινομένων αὐτῶν τις ἀνέξεται· μᾶλλον δὲ καὶ τὰ Εὐαγγέλια μὴ νοοῦντες ἐλεγχθήσονται. Ἐστὶ γὰρ ἡ πρόφασις τῆς τοιαύτης ἀναχωρήσεως καὶ φυγῆς ἐλλογος καὶ ἀληθῆς, ἣν ἐπὶ

xxvi, 4. ²⁰ Joan. xi, 53, 54. ²¹ Joan. viii, 58, 59.

καὶ αὐτός.

(11) Sic Regius et Anglican. Editi, Καὶ γὰρ καὶ.

(12) Socr. et Nic., ἔλαβον.

(13) Socr., κατανοοῦντες. Paulo post Anglic., ὥς ὁ Θεὸς ἐπολεῖ καὶ διδάσκει βούλονται.

(14) Καὶ deest in Angl. Infra Regius, στήσωσιν.

τοῦ Σωτῆρος κειμένην οἱ εὐαγγελισταὶ ἀπεμνημόνευσαν. Δεῖ δὲ ἡμᾶς ἐκ τούτου καὶ ἐπὶ πάντων τῶν Ἀρίων τὴν αὐτὴν λογίσσασθαι (ἃ γὰρ περὶ τοῦ Σωτῆρος ἀνθρωπίνως γέγραπται, ταῦτα τῷ κοινῷ γένει τῶν ἀνθρώπων ἀναφέρεσθαι προσήκει. Τὸ γὰρ ἡμῶν ἐκεῖνος ἐφόρεσε σῶμα, καὶ τὴν ἀνθρωπίνην ἀσθένειαν (15) ἐνεδείκνυτο)· ἦν ὁ Ἰωάννης ἔγραψεν οὕτως· Ἐζήτουν αὐτὸν πιάσαι, καὶ οὐδεὶς ἐπέβηκεν ἐπ' αὐτὸν τὴν χεῖρα, οἷοι οὐκ ἐληλύθει ἡ ὥρα αὐτοῦ. Καὶ γὰρ καὶ πρὸ ταύτης (16) ἤλθειν, ἔλεγεν αὐτὸς τῇ μὲν ῤητρί· Οὐκ ἦκει ἡ ὥρα μου· τοῖς δὲ χρηματίσασιν ἀδελφοῖς αὐτοῦ· Ὁ ἐμός καιρὸς οὐκ ἔστι. Πάλιν τε, ἐλθόντος τοῦ καιροῦ, ἔλεγε τοῖς μαθηταῖς· Καθεύδετε τὸ λοιπὸν καὶ ἀναπαύεσθε (17)· Ἰδοὺ γὰρ ἤγγικεν ἡ ὥρα, καὶ ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου παραδίδοται εἰς χεῖρας ἀμαρτωλῶν.

14. Ὡς μὲν οὖν θεὸς καὶ λόγος ὢν τοῦ Πατρὸς, κληρὸν οὐκ εἶχεν· αὐτὸς γὰρ τῶν καιρῶν ἐστὶ δημιουργός· ἄνθρωπος δὲ γενόμενος καὶ τοῦτο λέγων, δείκνυσιν ἐκάστῳ τῶν ἀνθρώπων χρόνον εἶναι μεμετρημένον· καὶ χρόνον οὐ τὸν κατὰ τύχην, ὥς τινες τῶν Ἑλλήνων νομίζοντες μυθολογοῦσιν, ἀλλ' ὃν αὐτὸς δημιουργός ὢν, ὡς ἡθέλησεν ὁ Πατήρ, ὥρισεν ἐκάστῳ. Καὶ τοῦτο γέγραπται, καὶ πᾶσι γέγονε φανερόν· εἰ γὰρ κέκρυπται, καὶ λανθάνει πάντας ἀνθρώπους τὸ πῶς, καὶ τὸ πόσον ἐκάστῳ μεμέτρηται, ἀλλ' ὅμως πᾶς ὁσιστοῦν οἶδεν, ὅτι (18) ὡς ἔαρος καὶ θέρος, καὶ φθινοπώρου καὶ χειμῶνός ἐστι καιρὸς, οὕτως, κατὰ τὸ γεγραμμένον, καιρὸς τοῦ ἀποθάνειν καὶ καιρὸς τοῦ ζῆν (19) ἐστὶ. Διὰ τοῦτο τῆς μὲν κατὰ Νῶε γενεᾶς ὁ χρόνος ἀπετμήθη· καὶ ὡς τοῦ καιροῦ πάντων παρόντος, συνεστάλη τὰ ἔτη. Καὶ τῷ Ἐξελίξῃ προστετέθησαν ἔτη δέκα καὶ πέντε. Τοῦ δὲ Θεοῦ ἐπαγγελλομένου τοῖς γνησίως αὐτῷ λατρεύουσιν, ὅτι Τὸν ἀριθμὸν τῶν ἡμερῶν σου (20) ἀναπληρώσω, ὁ μὲν Ἀβραάμ πλήρης ἡμερῶν ἀποθνήσκει· ὁ δὲ Δαυὶδ παρεκάλει λέγων· Μὴ ἀναράγῃς με ἐν ἡμέραις ἡμερῶν μου· καὶ ὁ μὲν εἰς τῶν φίλων τοῦ Ἰωβ, Ἐλιφάξ, τούτο καλῶς εἶδώς, ἔλεγεν· Ἐλεῖσθι δὲ ἐν τάφῳ, ὥσπερ σίτος ὄριμος, κατὰ καιρὸν θεριζόμενος, ἡ ὥσπερ θημῶντα ἄλωνος καθ' ὅραν συγκομισθεῖσα· ὁ δὲ Σολομὼν, ἐπισφραγίζων τούτου τὴν φωνήν, φησὶν· Ἀφαιροῦνται δάροι ψυχὰι παρατόμων. Διὸ (21) παραινέει ἐν τῷ Ἐκκλησιαστῇ λέγων· Μὴ ἀσεβήσης πολὺ, καὶ μὴ γίνου σκληρός, ἵνα μὴ ἀποθάνῃς ἐν οὐ καιρῷ σου.

15. Ὡς περὶ δὲ ταῦτα γέγραπται, δείκνυσιν (22) ὁ

lioni consentanea ac legitima est, eamque nos deest omnibus sanctis accommodare (quæ enim de Salvatore secundum humanitatem scripta sunt, ea par est communi hominum generi referre : nostrum quippe corpus ille gestavit, et humanam in se exhibuit infirmitatem) ; quam fugæ causam ita Joannes descripsit : *Quærebant eum tenere, et nemo misit in illum manum, quia nondum venerat hora iesus* 22. Etenim antequam illa veniret aiebat ipse matri suæ : *Nondum venit hora mea* 23 : lisque qui fratres sui vocabantur : *Tempus meum nondum advenit* 24. Ac rursum cum advenisset tempus, discipulis aiebat : *Dormite jam et requiescite : ecce enim appropinquavit hora, et Filius hominis tradetur in manus peccatorum* 25.

260 14. Enimvero ut Deus et Verbum Patris, tempus non habuit ; ipse enim creator temporum est. Cum autem homo factus hæc sit locutus, ostendit singulis hominibus tempus suum esse dimensum, ac tempus non ex fato, ut quorundam fabulantium Græcorum fert opinio, sed quod ipse qui creator est juxta Patris placitum singulis definivit. Res sane illa et scripta et nulli non explorata est : quamvis enim ignotum sit, omnesque homines lateat, quomodo vita sit claudenda, aut quantum unicuique temporis spatium sit definitum, attamen unusquisque novit, sicut veris, ætatis, autumnus et hiemis stala sunt tempora, ita quoque, ut scriptum est, tempus moriendi esse pariter ac vivendi 26. Quapropter generationis quæ ætate Noe fuit, vitæ tempus concisum est : et, quasi omnium tempus adfuisset, anni contracti sunt. Ezechiaz autem annis quindecim sunt superadditi. Cum vero Deus iis qui se legitime coluerint hoc pollicitus sit : Numerum dierum tuorum adimplebo, Abraham plenus dierum moritur 27 : David autem hoc postulabat : *Ne revoces me in dimidio dierum meorum* 28 : et unus ex amicis Job Eliphaz, hoc cum probe nosset, aiebat : *Venies autem in sepulcrum ut seges matura suo tempore domessa, aut sicut acervus area suo tempore comportatus* 29 ; et Salomon hujus sermonem obsignans, ait : *Tolluntur ante tempus animæ impiorum* 30. Quocirca in Ecclesiaste his verbis admonet : *Ne impie agas multum, et noli esse durus, ne moriaris in tempore non tuo* 31.

15. Hæc cum scripta sint, commonstrat ratio

22 Joan. vii, 4-30. 23 Joan. ii, 4. 24 Joan. vii, 6. 25 Matth. xxvi, 45. 26 Eccl. iii, 2. 27 Gen. xiv, 8. 28 Psal. ci, 25. 29 Job. v, 26. 30 Prov. x, 27. 31 Eccl. vii, 18.

(15) Hæc sic habent Socrat. et Niceph., Τὰ γὰρ ἡμῶν ἐκεῖνος ἀνεδέξατο, καὶ τὰ τῆς ἡμετέρας ἀσθενείας ἐνεδείκνυτο. Ibid. Anglic., ἐνεδείκνυτο. Ἔστι δὲ ἡ πρόφασις ἦν Ἰωάννης ὑπέγραψεν. Infra Socrates, τὰς χεῖρας.

(16) Basiliens. Anglican. et Socrat., πρὸ τοῦ ταύτην.

(17) Sic Regius Basil. Anglic. et Socr., καὶ deerat in editis. Mox Reg. Socr. Niceph., ἤγγικεν, ubi editi ἤλθεν.

(18) Sic Regius et Anglicanus codex. Editi, πῶς ὁσιστοῦν οἶδεν, ὡς, etc.

(19) Anglicanus codex, καὶ τοῦ ζῆν.

(20) Σου deest in Anglic.

(21) Regius codex, διὸ καὶ.

(22) Anglic., Ὡς περὶ γὰρ τούτων γεγραμμένον δείκνυσιν. Paulo post Reg., ἐκάστῳ τῶν ἀνθρώπων μεμετρημένον. Anglic., ἐκάστῳ μεμετρημένον οὕτως τοῦ ὑπὲρ. In editis, τῶν ἀνθρώπων deest.

probe scire sanctos, unienique hominum tempus esse dimensum. Quod autem nemo illius temporis terminum norit, argumento illud est, quod David dicat : *Pauca dierum meorum nuntia mihi* ²⁶ : rei namque cuius ignarus erat notitiam postulabat. Quamobrem dives ille qui se diu victurum existimabat, hæc audivit : *Stulte, hac nocte repetent animam tuam : quæ autem parasti cuius erunt* ²⁷ ? Ecclesiastes vero cum Spiritui sancto consideret, hanc protulit sententiam : *Et nescit homo tempus suum* ²⁸. Ideoque patriarcha Isaac hæc filio suo Esau loquebatur : *Ecces ego senui, et ignoro diem mortis meæ* ²⁹. Itaque Dominus, utpote Deus ac Verbum Patris, ignarus quot cuique annos esset ipse dimensus, nec ignorans quodnam proprio corpori ad patiendum tempus præfignisset : quoniam pro nobis homo factus erat, diebus statum tempus præcurrentibus, more nostro, sese dum quæreretur occultabat, insidiasque declinans, sic præteribat, ac *per mediam illorum ibat* ³⁰. Cum autem definitum a se tempus adduxisset ipse, quo corporaliter pro omnibus pati decreverat, de hoc ipso tempore Patrem alloquitur, his verbis : *Pater, venit hora : glorifica Filium tuum* ³¹ : nec sese ultra ab inquireribus abscondit, sed statatut comprehenderetur. Nam dixit, ait Evangelium, iis qui se adibant : *Quem quæritis ?* Illisque respondentibus : *Jesum Nazarenum*, ait illis : *Ego sum quem quæritis* ³² ; neque semel duntaxat, sed et iterum illud egit : atque ita deinde adduxerunt eum ad Pilatum. Porro neque ante tempus permisit se apprehendi : neque cum tempus adesset sese occultavit : sed insidiantibus seipsam obtulit, ut palam omnibus faceret, hominum vitam juxta ac mortem a superno pendere iudicio, et sine Patre nostro qui in cælis est **261** ne capillum quidem hominis aut album aut nigrum fieri, neque passerulum in laqueum incidere ³³.

πρὸς ἡμῶν τοῦ ἐν τοῖς ὀφθαλμοῖς οὐδὲ θρῖξ ἀνθρώπου εἰς παγίδα ἐμπεσεῖν ποτε.

16. Dominus ergo ita se ipse pro omnibus, uti supra dictum est, obtulit. Sancti autem, hæc a Salvatore accepta norma (ab ipso enim antehac, imo semper, omnes edocti fuere), cum adversus persecutores decertarent, aufugiebant, uti fas erat : dumque ab illis perquirerentur, sese abdebant ; cumque, utpote homines, definiti sibi a Providentia temporis terminum ignorarent, nolebant seipsos insidiatoribus dedititios offerre ; cumque item nossent illud quod scriptum est, nempe in manibus Dei esse sortes hominum ³⁴, et Dominum mortificare et vivificare ³⁵, ideo ad finem usque exspectarunt, ut ait

λόγος τοῦς ἁγίοις εἰδέναι χρόνον ἐκαστῶ μεμετρημένον. Τοῦ δὲ μηδένα γινώσκειν τὸ τέλος τοῦ χρόνου γνώρισμα τὸ λέγειν τὸν Δαβὶδ· *Τὴν ἀλιγότητα τῶν ἡμερῶν μου ἀνὰγγιλλῶ μοι*· ὃ γὰρ οὐκ ἠπίστατο, τοῦτο μαθεῖν ἤξϊον. Διὰ τοῦτο γοῦν ὁ πλούσιος, νομίζων ἔτι πολλὴν ζῆσσεσθαι χρόνον, ἤκουσεν· *Ἄφρον, ταύτη τῇ νυκτὶ ζητοῦσί σου τὴν ψυχὴν* (23)· ἃ δὲ ἡτοίμασας τίτιν ἔσται ; Ὁ δὲ Ἐκκλησιαστής ἀποφαίνεται θαρρῶν τῷ Πνεύματι τῷ ἁγίῳ, καὶ φησι· *Καὶ γὰρ οὐκ ἔγνων ἀνθρώπος τὸν καιρὸν αὐτοῦ*. Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ ὁ πατριάρχης Ἰσαὰκ ἔλεγε τῷ υἱῷ αὐτοῦ Ἠσαῦ· *Ἰδοὺ ἐγὼ γεγενηράκα, καὶ οὐ γινώσκω τὴν ἡμέραν ἐκείνης τελευτῆς μου*. Ὁ μὲν οὖν Κύριος, καίτοι Θεὸς ὢν καὶ Λόγος τοῦ Πατρὸς, καὶ εἰδὼς τὸν μετρηθέντα τοῖς πᾶσι δι' αὐτοῦ καιρὸν, καὶ γινώσκων ὅν αὐτὸς ὥρισε καὶ τῷ ἰδίῳ σώματι χρόνον εἰς τὸ παθεῖν· ἐπειδὴ δι' ἡμᾶς ἀνθρώπος γέγονε, τὰς (24) μὲν πρὸ τοῦ τὸν χρόνον ἔλθειν ἡμέρας καὶ αὐτὸς, ὡς ἡμεῖς, ἐκρύπτετο ζητούμενος, διωκόμενος τε ἐφευγε, καὶ τὰς ἐπιβουλὰς ἐκκλίνων οὕτω διήρχετο καὶ διὰ μέσου αὐτῶν ἐπορεύετο· ὅτε δὲ καὶ τὸν ὀρισθέντα παρ' αὐτοῦ καιρὸν ἤγαγεν αὐτὸς, ἐν ᾧ (25) παθεῖν σωματικῶς ὑπὲρ πάντων ἡθελε ; τοῦτον μὲν προσφωνεῖ τῷ Πατρὶ, λέγων· *Πάτερ, ἐλθέτω ἡ ὥρα· δόξα σὸν τοῦ τὸν Ἰδὼν*· οὐκ ἔτι δὲ λοιπὸν (26) τοὺς ζητοῦντας ἐκρύπτετο, ἀλλ' εἰσθίκει· θέλων κρατηθῆναι ὑπ' αὐτῶν. Εἶπε γάρ, φησί, τοῖς ἔλθοῦσι πρὸς αὐτόν· *Τίνα ζητεῖτε ;* τῶν δὲ ἀποκριναμένων· *Ἰησοῦν τὸν Ναζωραῖον* (27)· ἔλεγεν αὐτοῖς· *Ἐγὼ εἰμι ὃν ζητεῖτε*· καὶ τοῦτο οὐχ ἅπασι, ἀλλὰ καὶ δεύτερον πεποίηκε· καὶ οὕτως λοιπὸν ἀπήγαγον αὐτόν πρὸς τὸν Πιλάτον. Οὗτε δὲ πρὸ τοῦ τὸν χρόνον ἔλθειν ἤφειεν αὐτὸν κρατεῖσθαι, οὗτε τοῦ καιροῦ παρόντος ἐκρύπτετο, ἀλλὰ καὶ ἐκδοτὸν αὐτὸν εἰδίδου (28) τοῖς ἐπιβουλευούσιν, ἵνα δείξῃ πᾶσι, τῆς ἀνωθεν κρίσεως ἡρτῆσθαι τὴν ζωὴν καὶ τὸν θάνατον τῶν ἀνθρώπων, καὶ ἀνευ (29) τοῦ Πατρὸς δύναται λευκῇ, ἢ μέλαινα γενέσθαι, οὐδὲ στρουθίον

16. Ὁ μὲν οὖν Κύριος οὕτως αὐτὸν προσῆγεν ὑπὲρ πάντων, ὡς προείρηται· οἱ δὲ ἅγιοι, καὶ τοῦτον τὸν τύπον παρὰ τοῦ Σωτῆρος μαθόντες (παρ' αὐτοῦ γὰρ καὶ πρὸ τούτου καὶ αἱ πάντες ἐδιδάσκοντο), πρὸς μὲν τοὺς διωκοντας ἀγωνιζόμενοι, νομίμως ἐφευγον, καὶ ζητούμενοι παρ' αὐτῶν ἐκρύπτοντο· ἀγνοοῦντες δὲ ὡς ἀνθρώποι τοῦ ὀρισθέντος αὐτοῖς παρὰ τῆς Προνοίας χρόνου τὸ τέλος, οὐκ ἐβούλοντο παρέχειν ἀπλῶς αὐτοὺς ἐκδοτούς τοῖς ἐπιβουλευούσιν· εἰδότες δὲ πᾶν τὸ γεγραμμένον, ὅτι ἐν ταῖς χερσὶ τοῦ Θεοῦ εἰσιν οἱ κληροὶ τῶν ἀνθρώπων, καὶ Κύριος θανατοῖ καὶ Κύριος ζωοποιεῖ (30), μάλλον ἕως τέλους ὑπέμενον,

²⁶ Psal. ci, 24. ²⁷ Luc. xii, 20. ²⁸ Eccle. ix, 12. ²⁹ Joan. xviii, 4-6. ³⁰ Matth. v, 36 ; x, 29. ³¹ Psal. xxx, 16. ³² I Reg. ii, 6.

(23) Anglican., ἀπαίτουσί σου τὴν ψυχὴν ἀπὸ σοῦ.

(24) Sic Reg. In editis vero, τὰς δεest. Paulo post Reg. et Angl., ἐφευγε. Editi, ἐφυγε.

(25) Regius, ἐν ᾧ καί. Mox Anglican., τότε μὲν πρ.

(26) Λοιπὸν δεest in Angl. Paulo post Reg. παρ' αὐτῶν, ubi editi, ὑπ' αὐτῶν.

(27) Reg., Ναζωραῖον. Editi, Ναζαρεν.

(28) Angl., ἀπεδίδου.

(29) Angl., ὅτι ἀνευ. Mox idem, οὕτε θρῖξ.

(30) Angl., ζωογονεῖ.

ὡς εἰρηνικὸν ὁ Ἀπόστολος, περιερχόμενοι ἐν μηλιταῖς, ἐν αἰγείοις δέρμασιν, ὥστεροῦμενοι, χακουρούμενοι, ἐπὶ ἐρημίαις πλανώμενοι, καὶ ἐν σπηλαίοις καὶ ταῖς ὁκαῖς τῆς γῆς κρυπτόμενοι, ὥς ἂν ἡ (31) ὁ ὠρισμένος τοῦ θανάτου χρόνος ἔλθῃ, ἡ ὁ τὸν χρόνον ὀρίσας Θεὸς λαλήσῃ πρὸς αὐτοὺς, καὶ παύσῃ τοὺς ἐπιβουλεύοντας, ἡ δηλονότι παραδῶ τοὺς διωκομένους τοῖς διώκουσιν, ὡς ἂν αὐτῷ δόξῃ καλῶς ἔχειν. Καὶ τοῦτο περὶ πάντων ἀπὸ τοῦ Δαβὶδ ἐστὶ μαθεῖν καλῶς· ὅτε γὰρ κατὰ τοῦ Σαούλ παρώξυνεν αὐτὸν Ἰωάβ, ἐλαγὼν αὐτόν· Ζῇ Κύριος (32), ἐὰν μὴ ὁ Κύριος αὐτὸν καίσῃ, ἡ ἔλθῃ ἡμέρα τοῦ θανάτου αὐτοῦ, ἡ καταβῇ εἰς πόλεμον, καὶ προστεθῇ εἰς τοὺς ὑπερναντίους, οὐ μὴ ἐποίησω χεῖρά μου ἐπὶ χριστὸν Κυρίου.

17. Εἰ δέ ποτε καὶ φεύγοντες προσήρχοντο τοῖς ζητοῦσιν, οὐδὲ τοῦτο ἀπλῶς ἐπραττον· τοῦ γὰρ Πνεύματος λαλοῦντος αὐτοῖς, οὕτως ἀπήντων ἐκείνοις θεοφιλεῖς τυγχάνοντες· καὶ οὕτω πάλιν τὴν ἑαυτῶν ὑπακοὴν καὶ προθυμίαν ἐπιδεικνύμενοι. Οἷός ἦν Ἥλις, ἀκούων παρὰ τοῦ Πνεύματος, καὶ φαινόμενος τῷ Ἀχαάβ, Μιχαῖας τε ὁ προφήτης ἐρχόμενος πρὸς αὐτὸν τὸν Ἀχαάβ, καὶ ὁ ἐπικαλεσάμενος προφήτης ἐπὶ τὸ θυσιαστήριον (33) τῆς Σαμαρείας, καὶ ἐντρέπων τὸν Ῥοβοάμ (34), καὶ Παῦλος ἐπικαλούμενος Καίσαρα. Οὐ γὰρ δὴ διὰ δειλίαν ἐφευγον, μὴ γένοιτο! μᾶλλον γὰρ τὴν φυγὴν εἶχον ἀγῶνα καὶ μελέτην κατὰ τοῦ θανάτου. Ἀλλὰ δύο ταῦτ' ἐφύλαττον καὶ ἐβουλεύοντο καλῶς, ὅτι (35) μήτε ἑαυτοὺς ἀπλῶς προσήγον, τοῦτο γὰρ ἦν ἑαυτὸν ἀποκτείνειν, ὑπεύθυνόν τε θανάτῳ γενέσθαι, καὶ ἀντιπρῶξι τῷ Κυρίῳ λέγοντι· Ἄ ὁ Θεὸς ἐξεύξεν, ἄνθρωπος μὴ χωριζέτω· μήτε μέμψιν ὀλιγωρίας ἤθελον ὑπομένειν, ὡς ἀπονήσαντες πρὸς τὰς ἐν τῇ φυγῇ ὀλίψεις, μείζονα καὶ δεινότερον πόνον ἔχουσας τοῦ θανάτου. Ὁ μὲν γὰρ ἀποθανὼν πέπαιται τοῦ πονεῖν· ὁ δὲ φεύγων προσδοκῶν κατ' ἡμέραν τὰς παρὰ τῶν ἐχθρῶν ἐφόδους, κουφότερον ἡγέται τὸν θάνατον· ὥστε καὶ τοὺς ἐν τῇ φυγῇ τελεωθέντας μὴ ἀκλεῶς (36) ἀποθνήσκειν, ἀλλ' ἔχειν καὶ αὐτοὺς τοῦ μαρτυριοῦ τὸ καύχημα. Διὰ τοῦτο γὰρ ὁ Ἰὼβ ἐν ἀνδρείᾳ μέγας ἐγνώσθη, ἐπειδὴ ζῶν τοσοῦτους καὶ τηλικούτους ὑπέμεινε πόνους (37), ὧν οὐδεμίαν αἰσθῆσιν ἐλάβανεν, εἰ τελευτήσας ἦν. Διὰ τοῦτο καὶ αὐτοὶ οἱ μακάριοι Πατέρες τοιαύτην εἶχον τῆς πολιτείας τὴν ἀγωγὴν· διωκόμενοι μὲν γὰρ οὐκ ἐδεδίλυν, ἀλλὰ καὶ (38) μᾶλλον ἐδείκνυν ἑαυτῶν τὴν τῆς ψυχῆς ἀνδρείαν, οὕτως ἐν πνιγερῶς καὶ σκοτεινοῖς τόποις ἑαυτοὺς κατακλείοντες, καὶ σκληρῶς ἑαυτοὺς ἄγοντες· παρόντα δὲ πάλιν τοῦ θανάτου τὸν καιρὸν οὐ παρηγοῦντο· ἔμελε

A Apostolus, circumveniens in melotis, in pellibus caprinis, egentes, angustiati, in solitudinibus errantes, in speluncis et in cavernis terrae latentes³¹, donec definitum mortis tempus adveniret, aut qui tempus definierat Deus eos alloqueretur, ac insidiatores sedaret, aut certe persecutoribus persecutionem patientes traderet, ut sibi congruum visum foret. Hoc ex Davide cum primis pulchre ediscere est; cum enim illum Joab adversum Saul conciliaret, ait ipse: Vivit Dominus, quia nisi Dominus percussisset eum, aut venerit dies mortis ejus, vel descenderit in praelium, et obierit apud adversarios, non immitteram manum meam in christum Domini³².

B 17. Si quando vero dum fugerent, conversi deinde querentibus sese offerrent, non temere hoc agebant; nam religiosi cum essent, jussu Spiritus Sancti occurrebant illis: quo pacto obsequentiam alacritatemque suam commonstrabant. Hujusmodi erat Elias, qui jussu Spiritus Achabo coram astitit³³: Michæas item propheta qui ipsum addidit Achabum³⁴; propheta etiam qui altare Samarie compellavit, Jeroboamque pudore suffudit³⁵: et Paulus qui Cæsarem appellavit³⁶. Non enim præformidine fugiebant, absit! imo potius fuga illis pro certamine et meditatione mortis erat. Sed recte sibi consulentes hæc duo servabant, ut scilicet nec seipsi temere offerrent, fuisset enim illud mortem sibi consciscere, propriæque necis reum fieri, ac Domino repugnare dicenti: Quæ Deus conjunxit, homo non separet³⁷; neque in ignaviæ crimen incurrere vellent, quasi se traderet fugæ ærumnas ipsa morte duriores gravioresque perferre. Nam qui mortuus est, miseriis levatur: qui vero fugit, cum quotidie anxius inimicorum exspectet incursus, mortem fugam leviolem existimat. Quapropter qui in fuga intereunt, haud inglorii moriuntur, sed ipsi quoque gloriam consequuntur martyrii. Quocirca Job fortitudine animi magnus comprobatus est, quod vivus tot tantasque ærumnas pertulerit, quarum si mortuus fuisset ne minimum quidem sensum percepturus erat. Quamobrem etiam ipsi beati Patres hoc vivendi instituto sunt usi: persequentes enim se nequaquam reformidabant, imo potius cum ita se in angustis et tenebrosis locis includerent, cum aspero vivendi genere uterentur, sui ostendebant animi fortitudinem: ubi vero mortis tempus aderat, eam minime recusabant. Id enim curæ illis erat ut nec præsentem mortem pertimescerent, nec

³¹ Hebr. II, 37. ³² I Reg. XXVI, 40, 41. ³³ III Reg. XVIII, 17. ³⁴ III Reg. XIII, 15. ³⁵ III Reg. XIII, 2. ³⁶ Act. XXV, 11. ³⁷ Matth. XIX, 6.

(31) H deest in Anglic.

(32) Hæc, ζῇ Κύριος, deerant in editis, sed in Anglican. et Reg. habentur. Mox Reg., πάσις, Angl., παιδεύση. Editi, παύση, præstat prima lectio.

(33) Anglicanus codex, ἐπὶ τὸν ναόν. Inf. δὲ post γὰρ deest in eodem codice.

(34) Lege, ἱεροδοάμ.

(35) Reg., ὅτε. Infra Reg., τῷ Κυρίῳ. Editi, τῷ Θεῷ.

(36) Anglicanus codex, ἀκλεῖς.

(37) Ὑπέστη πόνους, Anglie.

(38) Καὶ deest in Anglie. Infra Reg. et Anglie., ἑαυτοὺς. Editi, σκεπτοὺς. Mox Reg., σκληρῶς. Editi, ἀσκληρῶς, male.

definitum a Providentia decretum anteverterent, aut divinae obisterent dispensationi, ad cuius se nutum reservatos sciebant : ne temere agendo **262** ipsi sibi formidinis essent auctores ; sic enim scriptum est : *Qui princeps est labiis, seipsum terreat* ³³. (40) αἰτίοι τοῦ ποιεῖσθαι γίνονται· οὕτω γὰρ αὐτόν.

18. Ac revera ad fortitudinis virtutem ita erant comparati, ut nemo, quicumque tandem sit, hac de re ambigere possit. Etenim patriarcha Jacob qui prius a facie Esau fugerat ³⁴, presentem mortem nequaquam timuit ³⁵ : quin potius eo ipso tempore singulis patriarcharum pro cuiusque meritis benedictionem impertivit. Magnus item Moyses qui se ante a Pharaone occultarat, ac illius formidine in terram Madiam secesserat, his auditis, *Vade in Egyptum*, absque metu jussum implevit. Atque iterum jussus in montem Abarim conscendere, ut illic obiret ³⁶, nequaquam ex metu substitit, sed libenter eo contendit. David quoque qui antea a Saula fugerat, non prae formidine recusavit belli periculis pro populo subeundis sese cum primis offerre : sed ubi mortis vel fugae optionem sibi esse audisset, cum perinde liceret aut fugere aut mori, sapiens ille vir mortem praepitavit. Magnus autem Elias qui se a Jezabele olim occultarat, minime reformidavit, jubente Spiritu sancto, Achabo occurrere, Ochoziamque redarguere. Petrus vero qui sese metu Judaeorum absconderat, et Paulus apostolus qui in sporta demissus sic evaserat, his auditis **C** verbis, Oportet vos Romae martyrium subire, profectum non distulere suum, imo potius gaudentes abierunt, et ille quidem ut ad suos properans, de nece sua gaudebat, hic vero cum tempus adesset nequaquam exhorruit, sed gloriabundus ait : *Ego enim jam delibor, et tempus resolutionis meae instat* ³⁷.

19. Haec autem recte declarant, nec priorem illorum fugam ex metu fuisse susceptam, nec quae in praesenti agebant vulgaris cujusdam facinoris testimonium, sed magnae virtutis, fortitudinis scilicet, argumentum esse. Neque enim per ignaviam secedebant, sed tunc impensius augebant suam in virtute exercitationem. Neque ob fugam improbat, vel timiditatis accusati sunt ab huiusmodi viris, cuiusmodi sunt isti ad criminandum prompti ; imo vero beati ab ipso Domino praedicati sunt, his verbis : *Beati qui persecutionem patiuntur propter justitiam* ³⁸. Nec iste labor illis fructu vacabat : nam sicut aurum in fornace probatos, ut ait Sapientia, invenit illos Dominus dignos se ³⁹. Et ipsi tum ma-

A γὰρ αὐτοῖς μήτε τοῦτον παρόντα πῆσσειν, μήτε τὴν ὀρίσμενὴν παρὰ τῆς Προνοίας χρίσιν (39) προλαμῆναι, μήτ' αὖ πρὸς τὴν οἰκονομίαν αὐτῆς ἀντιπράττειν, εἰς ἣν καὶ φυλαττομένους αὐτοὺς ἐγίνωσκον· ἵνα μὴ καὶ, προπετῶς πράττοντες, αὐτοὶ καὶ γέγραπται· Ὁ προπετῆς χεῖλεσι πτοήσει

18. Ἀμέλει τοσοῦτον ἦσαν παρεσκευασμένοι πρὸς τὴν τῆς ἀνδρείας ἀρετὴν, ὥς μηδὲ τὸν τυχόντα δύνασθαι διατάσαι περὶ τοῦτου. Ὁ μὲν γὰρ πατριάρχης Ἰακώβ, φεύγων πρότερον τὸν Ἡσαῦ, οὐκ ἐφοβήθη παρόντα τὸν θάνατον· μάλλον γὰρ ἐν αὐτῇ τῇ καιρῷ κατ' ἀξίαν ἑκαστον τῶν πατριαρχῶν ἠλόγη· ὁ δὲ μέγας Μωσῆς, κρυπτόμενος πρὸ τοῦτου τὸν Φαραῶ, καὶ δι' αὐτὸν ἀποδημήσας εἰς Μadiām, ἀκούσας, **B** Ἀπελθε εἰς Αἴγυπτον, οὐκ ἐφοβήθη· πάλιν τε προσταχθεὶς ἀναβῆναι (41) εἰς τὸ ὄρος τὸ Ἀθαρὰ καὶ τελευτᾶν, οὐ δειλιάσας ἀπέμεινεν, ἀλλὰ καὶ ἄσμενος ὤρμησεν εἰς αὐτόν. Καὶ ὁ μὲν Δαβὶδ, φεύγων πρότερον τὸν Σαοὺλ, οὐκ ἐφοβεῖτο προκινδυνεύων ἐν τοῖς πολέμοις ὑπὲρ τῶν λαῶν· ἀλλὰ καὶ περὶ θανάτου καὶ φυγῆς αἵρεσιν ἀκούσας, ἐξὼν αὐτῷ φεύγειν καὶ ζῆν, μάλλον εἰλετο τὸν θάνατον ὁ σοφός· ὁ δὲ μέγας Ἠλίας, κρυπτόμενος παρὰ τὴν Ἰεζαβὲλ, οὐκ ἐδειλιάσεν, ἀκούσας παρὰ τοῦ Πνεύματος ἀπαντῆσαι τὴν Ἀχαῖβ, καὶ τὸν Ὀχοζίαν (42) ἐλέγχει. Πέτρος δὲ ὁ διὰ τὸν φόβον τῶν Ἰουδαίων κρυπτόμενος, καὶ Παῦλος ὁ ἀπόστολος ἐν σαργάνῃ χαλασθεὶς καὶ φυγὼν, ἀκούσαντες, **C** Εἰς (43-44) Ρώμην δεῖ ὑμᾶς μαρτυρῆσαι, οὐκ ἀνεβάλλοντο τὴν ἀποδημίαν· χαίροντες δὲ μάλλον ἀπῆλθον· καὶ ὁ μὲν, ὡς πρὸς τοὺς ἰδίους σπεύδων, ἐγάννυτο σφαζόμενος, ὁ δὲ καὶ παρόντα τὸν καιρὸν οὐ κατέπιπτε, ἀλλὰ καὶ ἐκαυχῆτο λέγων· Ἐγὼ γὰρ ἤδη σπένδομαι, καὶ ὁ καιρὸς τῆς ἀναλύσεώς μου ἐφύστηκεν.

19. Ταῦτα δὲ οὕτε τὴν προτέραν αὐτῶν φυγὴν κατὰ δειλίαν γεγενῆσθαι δείκνυσιν, οὔτε τανῦν τὴν τυχοῦσαν αὐτοῖς πρᾶξιν μαρτυρεῖ, μεγάλην δὲ τινα τῆς ἀνδρείας αὐτῶν τὴν ἀρετὴν ἀνακηρύττει. Οὐδὲ γὰρ ἀντὶ (45) ῥαθυμίας εἶχον τὴν ἀναχώρησιν, ἀλλὰ καὶ μελίζονα τότε τὸν τόνον τῆς ἀσκήσεως ἐπέτεινον· οὐδὲ κατεγινώσκοντο φεύγοντες, οὐδὲ κατηγοροῦντο δειλίας παρὰ τοιούτων, οἳ νῦν (46) εἰσιν οὗτοι οἱ φιλαίτιοι· ἀλλὰ καὶ μάλλον ἐμακαρίζοντο παρὰ τοῦ **D** Κυρίου λέγοντος· Μακάριοι οἱ διωγόμενοι ἕνεκεν δικαιοσύνης. Ἄλλ' οὐδὲ ἀνωφελὲς αὐτοῖς ὁ τοιοῦτος ἐγίνετο (47) ἀκάματος· ὡς γὰρ χρυσὸν ἐν χωνευτηρίῳ δοκιμασθέντα, ὡς εἶπεν ἡ Σοφία, εὗρισκεν αὐτοὺς ὁ θεὸς ἀξίους αὐτοῦ. Καὶ αὐτοὶ (48) τότε μάλλον ὡς σπινθήρες ἀνέλαμπον, σωζόμενοι μὲν ἀπὸ τῶν κατα-

³³ Prov. xiii, 3. ³⁴ Genes. xlix. ³⁵ Exod. iii, 10. ³⁶ Deut. xxxii, 49. ³⁷ II Tim. iv, 6. ³⁸ Matth. v, 10. ³⁹ Sap. iii, 5.

(39) Regius et Anglic., χρίσιν. Editi, κλῆσιν.

(40) Regius codex, αὐτῶν. Editi, αὐτοῖς, rectius. Infra Anglic., πτοήσει αὐτοῦ.

(41) Angl., Ἀνάβηθι. Mox idem, καὶ τελευτά. Paulo post in Angl. deest ἀλλὰ, in editis vero καὶ deest. Reg., ἀλλὰ καὶ.

(42) Angl. male, Ὀζίαν.

(43-44) Anglican., οὗ εἰς. Mox idem, ἀπεβάλλοντο.

Infra Reg. et edit. Commel., πρὸς τοὺς ἰδίους. Angl. et edit. Paris., πρὸς τοὺς Ἰουδαίους, minus recte, et ita legit Nannius.

(45) Angl., Οὐδὲ γὰρ οὐδὲ.

(46) Angl., οἷον οἱ νῦν.

(47) Angl., ἐγινώσκετο. Mox idem, χρυσόν.

(48) Angl., Αὐτοὶ δὲ.

διωκόντων αὐτοὺς, ρυσθέντες δὲ ἐκ τῶν ἐπιβουλῶν, καὶ διὰ τοῦτο φυλαχθέντες τοῖς λαοῖς εἰς διδασκαλίαν, ὥστε καὶ τὴν φυγὴν αὐτῶν, καὶ τὸ διαδρᾶναι τῶν ζητούντων τὸν θυμὸν, κατ' οἰκονομίαν τοῦ Κυρίου γεγενῆσθαι· τότε γὰρ οὕτως καὶ θεοφιλεῖς γίνοντο, καὶ καλλίστην εἶχον τῆς ἀνδραγαθίας τὴν μαρτυρίαν.

20. Ὁ γοῦν πατριάρχης Ἰακώβ φεύγων πλείονων ὀπτασιῶν, καὶ τούτων θείων, κατηξιοῦτο· καὶ μᾶλλον ἡμεῶν αὐτῶν, ἔσχεν ὑπὲρ ἑαυτοῦ τὸν Κύριον τὸν μὲν Λάβαν ἐντρέποντα, τὸν δὲ Ἡσαὺ ἐμποδίζοντα· καὶ μετὰ ταῦτα γέγονε τοῦ Ἰούδα πατήρ, ἐξ οὗ κατὰ σάρκα ἀνέτειλεν ὁ Κύριος, καὶ τὰς εὐλογίας τοῖς πατριάρχαις διηκόνησε. Μωσῆς τε ὁ θεοφίλης, ὅτε ἔφευγε, τότε καὶ τὴν μεγάλην ὄρασιν εἶδε, καὶ διασωθεὶς ἀπὸ τῶν διωκόντων, προφήτης εἰς Αἴγυπτον ἀπεστέλλετο, διάκονός τε τῶν τοσοῦτων σημείων καὶ τοῦ νόμου γενόμενος, καθηγῆσατο τοῦ τοσοῦτου λαοῦ ἐν τῇ ἐρήμῳ. Καὶ ὁ μὲν Δαβὶδ διωκόμενος ἐδίδασκεν· Ἐξηρῶντο ἡ καρδία μου λόγον ἀγαθόν, καὶ, Ὁ θεὸς ἡμῶν ἐμμανῶς ἦξει· ὁ θεὸς ἡμῶν καὶ οὐ παρασιωπήσεται. Καὶ μᾶλλον δὲ ἰσχυε λέγων· Ἐν τοῖς ἐχθροῖς μου ἐπέιδεν ὁ ὀφθαλμός μου· καὶ πάλιν· Ἐπὶ τῷ θεῷ ἠλπίσα, οὐ φοβηθήσομαι τί ποιήσει μοι ἄνθρωπος. Φεύγων τε καὶ ἀποδιδράσκων ἀπὸ προσώπου Σαούλ εἰς τὸ σπήλαιον, ἔλεγεν· Ἐξαπέστειλεν ἐξ οὐρανοῦ, καὶ ἔσωσέ με, ἔδωκεν εἰς ὄρεϊδος τοὺς καταπατοῦντάς με. Ἐξαπέστειλεν ὁ θεὸς τὸ ἔλεος αὐτοῦ καὶ τὴν ἀλήθειαν αὐτοῦ, καὶ ἐρρύσατο τὴν ψυχὴν μου ἐκ μέσου σκύμων. Οὕτω δὲ σωθεὶς κατ' οἰκονομίαν καὶ αὐτὸς, γέγονε μετὰ ταῦτα βασιλεὺς, καὶ τὴν ἐπαγγελίαν ἔσχεν ἐκ σπέρματος αὐτοῦ τὸν Κύριον ἡμῶν ἀνατελῆναι. Ὁ δὲ μέγας Ἥλιος ἀναχωρῶν εἰς τὸ Καρμῆλιον ὄρος ἐπεκαλεῖτο (49) τὸν θεόν· καὶ τοὺς μὲν τῆς Βάβυλ' προφήτας τετρακοσίους ὄντας καὶ πλείους ἀθρόως ἀπῆλυσε, τοὺς δὲ πεμφθέντας ἐπ' αὐτὸν δύο πεντηκοντάρχους μετὰ τῶν ἑκατὸν, λέγων, Καταθῆτω πῦρ ἀπ' οὐρανοῦ, ἐν τούτῳ καὶ τούτοις ἐπιτίμησε, τετήρηται δὲ καὶ αὐτὸς, ὥστε τὸν Ἐλισσαῖον ἀνθ' ἑαυτοῦ χρίσαι, καὶ τύπος εἰς ἀσκησιν γενέσθαι τοῖς υἱοῖς τῶν προφητῶν. Παῦλος δὲ ὁ μακάριος γράφων· Οἶους διωγμοὺς ὑπέστηκα, καὶ ἐκ πάντων με ἐρρύσατο ὁ Κύριος, καὶ ρύσεται, μᾶλλον ἰσχυε λέγων· Ἀλλ' ἐν τούτοις πᾶσιν ὑπερνικῶμεν, οὐδὲν γὰρ ἡμᾶς χωρίζει ἀπὸ τῆς ἀγάπης τοῦ Χριστοῦ· τότε γὰρ καὶ ἑως τρίτου οὐρανοῦ ἠρπάσθη, καὶ εἰς τὸν παράδεισον ἀπηνέχθη, ἔνθα καὶ ἤκουσεν ἄρρητα ῥήματα, ἃ μὴ ἐξὸν ἀνθρώπῳ λαλῆσαι. Διὰ τοῦτο (50) τότε πεφύλακται, ὥστε ἀπὸ Εὐαγγελίου.

21. Οὐ μεμπτέα ἄρα, οὐδὲ ἀργὴ τῶν ἁγίων ἡ φυγὴ· εἰ γὰρ μὴ ἐξέκλινον τοὺς διώκοντας, πῶς ἐγίνετο τὸ (51) ἐκ σπέρματος Δαβὶδ ἀνατελῆναι τὸν

A gis quasi scintillae refulgebant : erepti a persecutoribus, ab eorumque insidiis liberati, eoque pacto servati, ut populos edocerent. Itaque quod fugerint, et quod quarentium se furorem evaserint, illud ex Domini dispensatione factum est : eo enim modo tunc Deo cari redditii, et pulcherrimum fortitudinis suae testimonium sunt consecuti.

20. Patriarcha certe Jacob dum fugeret, pluribus visionibus, ipsisque divinis, dignus est habitus ; imo dum ipse in quiete degeret, Dominum opitulatorem habuit, qui Laban pudore suffudit, et Esau coercuit⁵⁰. Is quoque post haec pater fuit Judae ex quo secundum carnem ortus est Dominus : benedictionesque ipse patriarchis dispensavit. Moyses item Deo carus tum magnam illam visionem conspexit cum fugeret, et a persequentibus liberatus, propheta in Aegyptum missus, tantorumque minister signorum effectus, populi tandem in eremo dux fuit. Et David cum persecutionem pateretur haec docuit : *Eructavit cor meum verbum bonum*⁵¹ : et, *Deus noster 263 manifeste veniet : Deus noster, et non silebit*⁵². Imo magis invaluit cum haec dixit : *Inimicos meos despezit oculus meus*⁵³ : et rursus : *In Deo speravi, non timebo quid faciat mihi homo*⁵⁴. Cum autem fugeret, a facieque Sahlis in speluncam declinaret, haec ait : *Misit de caelo et salvavit me, dedit in opprobrium conculcantes me. Misit Deus misericordiam suam et veritatem suam, et eripuit animam meam de medio catulorum leonum*⁵⁵. Atque ita servatus ipse per Dei providentiam in regem postea fuit cooptatus, promissumque fuit illi ex semine ejus Dominum nostrum oriturum. Magnus autem Elias dum ad Carmelum montem secederet, Deum invocavit. Isque ipse Baalis prophetas numero quadringentos, imo plures, una delevit : duos vero ad se legatos quinquagenarios cum centum viris, haec proferendo, *Descendat ignis de caelo*⁵⁶, sic illos ultus, ipse servatus est, ut vice sui Elisaeum inungeret, et ipse in exemplum⁵⁷ ad virtutis exercitationem filiis prophetarum exhiberet. Beatus vero Paulus cum haec scripsisset, *Quales persecutiones sustinui, et ex omnibus eripuit me Dominus, et eripiet*⁵⁸, dehinc magis invaluit, haec alius : *Sed in his omnibus superamus : nihil enim nos separabit a charitate Christi*⁵⁹. Tunc enim temporis usque ad tertium caelum raptus, et in paradisum delatus, illic audit arcana verba quae non licet homini loqui. Idemque ille tunc servatus est, ut ab Jerosolymis usque ad Illyricum Evangelii praedicationem impleret. *Ἰερουσαλὴμ μέχρι τοῦ Ἀλφεικοῦ πληρῶσαι τὸ*

21. Nequaquam vituperanda igitur est aut inutilis sanctorum fuga : nam si a persecutoribus non declinassent, quomodo ex semine David ortus esset

⁵⁰ Genes. xxxi, et xxxii. ⁵¹ Psal. xlii, 1. ⁵² Psal. xlii, 3. ⁵³ Psal. xci, 12. ⁵⁴ Psal. lv, 11, ⁵⁵ Psal. lvi, 4, 5. ⁵⁶ IV Reg. i, 10. ⁵⁷ Tit. ii, 7. ⁵⁸ II Cor. i, 10. ⁵⁹ Rom. viii, 35, 37.

(49) Reg. et Angl., ἐπεκαλεῖτο. Editi, παρεκαλεῖτο. Infra Angl., ὑπ' αὐτόν.

(50) Angl., διὰ τοῦτο καὶ.
(51) Tō deest in Angl.

Dominus? aut quinam prædicassent verbum veritatis? Persecutores quippe ea de causa sanctos perquirebant, ut nullus superesset doctor veritatis, prout Iudæi apostolis præcepere: qui tamen nihil non pertulere, ut Evangelium prædicaretur. Næ illi dum ita decertarent, tempus fugæ suæ haud sine fructu impendebant: nec in persecutione alienæ utilitatis obisti, imo boni verbi ministri cum essent, eam omnibus impertire non abnuebant: in ipsa quippe fuga sua Evangelium annuntiabant. Cumque futuros insidiatorum dolos prædicarent, fideles nihilominus adhortationibus suis confirmabant. Beatus itaque Paulus id experimento cum didicisset, hoc prænuñtiavit: *Quotquot volunt pie vivere in Christo, persecutionem patientur*²²: statimque eos qui fugerent allocutus, his verbis incitabat: *Per patientiam curramus propositum nobis certamen*²³. Quamvis enim assidue sint tribulationes, at tribulatio patientiam operatur, patientia autem probationem, probatio vero spem, spes autem non confundit²⁴. Propheta item Isaias cum ejusmodi calamitates expectarentur, his verbis alta voce hortatus est: *Vade, populus meus, intra in cubicula tua, claude ostium tuum, abscondere modicum ad momentum, donec pertranscat indignatio*²⁵. Ecclesiastes vero non ignarus earum quæ adversus pios tendi solent insidiarum, qui hæc ait: *Si videris calumniam pauperis, et direptionem judicii et justitiæ in provincia, non mireris super hoc negotio: quia excelso excelsior est ad observandum, et illis quoque alii eminentiores, et abundantia terræ*²⁶: patrem habuit David qui persecutionum ærumnas experimento didicerat, et qui afflictis his verbis confortat: *Viriliter agite, et confortetur cor vestrum, omnes qui speratis in Domino*²⁷. Nam eos qui talia patiuntur, non homo, sed ipse Dominus, inquit, adjuvabit et liberabit eos, quia speraverunt in eum²⁸. Etenim ei ego expectans expectavi Dominum, et intendit mihi: et exaudivit deprecationem meam, et eduxit me de lacu infimo, et de luto fecit²⁹. Uillis ergo populis nec infructuosa sanctorum fuga comprobatur, etiamsi secus Arianis videatur.

22. Sic igitur sancti, ut dictum est, cum fugerent, maxima providentia et cura, quasi medici in usus indigentium servabantur. Aliis autem et plane omnibus nobis hominibus hæc posita lex est, ut fugiamus persecutores, nosque occultemus dum inquirimur, neque ita præcipientes et temerarii simus, ut tentemus Dominum: sed expectemus, ut supra dixi, donec definitum mortis tempus adveniat: aut judex ipse id de illis statuatur quod sibi visum fue-

A Κύριον; ἢ τίνες ἐμελλον εὐαγγελίζεσθαι τὸν λόγον τῆς ἀληθείας; Καὶ γὰρ καὶ οἱ διώκοντες διὰ τοῦτο ἐζητοῦν τοὺς ἀγίους, ἵνα μὴ ἦ ὁ διδάσκων ὅποια οἱ Ἰουδαῖοι παρηγγείλαν τοῖς ἀποστόλοις· ἀλλὰ διὰ τοῦτο πάντα ὑπέμεινον, ἵνα τὸ εὐαγγέλιον κηρυχθῇ, Ἰδοὺ γοῦν (52) καὶ οὕτως ἀγωνιζόμενοι οὐκ ἀργὸν εἶχον τὸν τῆς φυγῆς καιρὸν, οὐδὲ διωκόμενοι ἐπικλανθάνοντο τῆς ἐτέρων ὠφελείας, ἀγαθὸν δὲ λόγου διάκονοι τυγχάνοντες οὐκ ἐφθόουν οὐδὲ ταύτης (53) μεταδιδόναι τοῖς πᾶσιν· ἀλλὰ καὶ φεύγοντες, τὸ εὐαγγέλιον ἐκήρυττον, καὶ προὔλεγον μὲν τῶν ἐπιβουλευόντων τὰς πανουργίας, ἡσφαλίζοντο δὲ τοὺς πιστοὺς ταῖς παραινήσεσιν. Ὁ μὲν οὖν μακάριος Παῦλος, περὶ μαθὼν, προὔλεγε μὲν (54)· Ὅσοι θέλουσι ζῆν ἐνσεβῶς ἐν Χριστῷ, διωχθήσονται· ἐπέλειπε δὲ εὐθὺς τοὺς φεύγοντας εἰπὼν· Δι' ὑπομονῆς τρέχομεν (55) τὸν προκειμένον ἡμῖν ἀγῶνα. Κἂν γὰρ αἱ θλίψεις ὥς συνεχεῖς, ἀλλ' ἡ θλίψις ὑπομονὴν καταργάζεται, ἡ δὲ ὑπομονὴ δοκιμὴν, ἡ δὲ δοκιμὴ ἐλπίδα, ἡ δὲ ἐλπίς οὐ κατασχέσθαι (56). Ὁ δὲ προφήτης Ἠσαῖας, προσδοκωμένης τοιαύτης περιστάσεως, ὑπανεμνήσκει καὶ λέδα· Βάδιζε, λαός μου, εἰσελθε εἰς τὰ ταμιεῖά σου, ἀπέκλεισον τὴν θύραν σου, ἀποκρύβηθι μικρὸν ὅσον ὅσον, ὥς ἂν παρέλθῃ ἡ ὀργή. Ὁ δὲ Ἐκκλησιαστής εἰδὼς τὰς κατὰ τῶν θεοσεβῶν ἐπιβουλὰς, καὶ λέγων· Ἐὰν συνοξαγνίσαι πένητος, καὶ ἀρπαγῇ κτήματος καὶ δικαιοσύνης ἰδῇς ἐν τῇ χώρᾳ, μὴ θανατώσῃς ἐν τῷ πράγματι, οἷτις ὁφθαλμοὶ ἐπάνω ὁφθαλμοῦ φυλάξαι, καὶ ὁφθαλμοὶ ἐπ' αὐτῆς, καὶ περισσεια γῆς· εἶχε τὸν (57) πατέρα ἐαυτοῦ τὸν Δαβὶδ, περὶ καὶ αὐτὸν μαθόντα τὰ ἐν τοῖς διωγμοῖς, καὶ ἀσφαλίζόμενον τοὺς πάσχοντας ἐν τῷ λέγειν· Ἀνδρίζεσθε, καὶ κραταιοῦσθε ἡ καρδία ὑμῶν, πάντες οἱ ἐλπίζοντες ἐπὶ Κύριον· τοῖς γὰρ οὕτως ὑπομένοσιν οὐκ ἀνθρωπος, ἀλλ' αὐτὸς, φησὶ, Κύριος βοηθήσει, καὶ ῥύσεται αὐτοὺς, οἷτις (58) ἡλπίσαν ἐπ' αὐτόν. Καὶ γὰρ καὶ γὰρ ὑπομένοντες ὀπόμενα τὸν Κύριον, καὶ προσέσχε μοι, καὶ εἰσέκουσε τῆς δεξιᾶς μου, καὶ ἀνήγαγέ με ἐκ λακκοῦ κατωτάτου καὶ ἀπὸ πηλοῦ λίθου. Ὁφείλιμος ἄρα τοῖς λαοῖς καὶ οὐκ ἀκαρπὸς ἡ φυγὴ τῶν ἀγίων δαίκνυται, κἂν τοῖς Ἀρειανοῖς μὴ δοκῇ.

22. Οὕτω μὲν οὖν οἱ ἅγιοι, καθάπερ εἰρηται, φεύγοντες, κατὰ περιττὸν καὶ δι' οἰκονομίαν ἐφυλάττοντο, ὥσπερ ἱατροὶ τῶν δεομένων χάριν. Τοῖς δ' ἄλλοις καὶ πᾶσιν ἀπλῶς ἡμῖν τοῖς ἀνθρώποις νόμος οὗτος, φεύγειν διωκόμενους καὶ κρύπτεσθαι ζητούμενους· καὶ μὴ προπετεῖσθαι μὲν ἐν τῷ πειράζειν τὸν Κύριον, περιμένειν δὲ αὐτοὺς, καθὰ προείπον, ὥς ἂν ὁ ὀριζόμενος τοῦ θανάτου χρόνος ἔλθῃ, ἢ ὁ κριτὴς τι περὶ αὐτῶν βουλευσῇται, ὅπερ ἂν αὐτῷ δόξῃ καλῶς

²² II Tim. iii, 12. ²³ Heb. xii, 1. ²⁴ Rom. v, 4. ²⁵ Psal. xxxvi, 40. ²⁶ Psal. xl, 1-5.

²⁷ Isa. xvi, 20. ²⁸ Eccle. v, 7. ²⁹ Psal. xxi, 24.

(52) Reg., γοῦν. Editi, οὖν.

(53) Οὐκ ἐφθόουν οὐδὲ τούτου, Anglic.

(54) Anglic., πῶς λέγει. Infra Reg., ἐπιληψε. Anglic., ἀπῆλειπε.

(55) Textus Græcus Script., τρέχομεν.

(56) Anglic., οὐκ αἰσχύνει. Infra Reg. et Anl., ὑπεμνήσκει.

(57) Anglic., εἶχε γὰρ τὸν.

(58) Anglic., αὐτοὺς καὶ σώσει αὐτοὺς, ὅτι.

ἔγεν· εἶναι μέντοι τοὺτους (59) ἐτοιμούς, ὥστε, καιροῦ καλίσσαντος, καὶ κρατηθέντας ἀγωνίζεσθαι ὑπὲρ τῆς ἀληθείας μέχρι θανάτου. Ταῦτα καὶ οἱ μακάριοι μάρτυρες ἐν τοῖς κατὰ καιροῦ διωγμοῖς ἐφύλαττον, καὶ διωκόμενοι μὲν ἔφευγον, καὶ λανθάνοντες (60) ἐκαρτέρουν, εὐρισκόμενοι δὲ ἐμαρτύρουν. Εἰ δὲ καὶ τινες ἐξ αὐτῶν αὐτοῖς προσήρχοντο τοῖς διώκουσι, καὶ τοῦτο οὐχ ἀπλῶς ἔπραττον· ἐμαρτύρουν γὰρ εὐθὺς, καὶ πᾶσιν ἐγένετο φανερόν, ὅτι παρὰ τοῦ Πνεύματος ἦν καὶ αὐτῶν ἡ προθυμία καὶ ἡ τοσαύτη πρόσθεος.

23. Οὐκ οὖν οἱ (61) τοιαῦτα τοῦ Σωτῆρός ἐστι τὰ παραγγέλματα, καὶ τοιαῦται τῶν ἁγίων αἱ πράξεις; εἰπάτωσαν ἡμῖν οἱ μὴ ὅτι αὐτῶν ἂν τις εἴποι κατ' ἐξῆς ἐκ τῶν (62) ἀκούοντες, πῶθεν ἔμαθον αὐτοὶ τὸ διώκειν; Ἀπὸ μὲν γὰρ τῶν ἁγίων, οὐκ ἂν εἴποιεν, ἀπὸ δὲ τοῦ διαβόλου (τοῦτο γὰρ αὐτοῖς περιλείπεται (63),) τοῦ λέγοντος· Διώξας καταλήγουμαι· καὶ τὸ μὲν φεύγειν ὁ Κύριος προσέταξε, καὶ οἱ ἅγιοι ἔφυγον· τὸ δὲ διώκειν διαβολικόν ἐστιν ἐπιχειρήμα, καὶ κατὰ πάντων αὐτοῦ αἰτεῖται τοῦτο. Τίνι τοίνυν δεῖ προσθεῖσθαι, πάλιν λεγέτωσαν, τοῖς τοῦ Κυρίου ῥήμασιν, ἢ ταῖς αὐτῶν μυθολογίαις; Τίνυν δὲ δεῖ μιμεῖσθαι τὰς πράξεις; τῶν ἁγίων, ἢ ὧν ἂν ἐπινοήσωσιν αὐτοὶ; Ἐπειδὴ δὲ ἴσω; οὐδὲ ταῦτα διακρίνειν αὐτοὶ δύναται (πεπῆριονται γὰρ τὴν διάνοιαν καὶ τὴν συνείδησιν, ὥς εἶπεν ὁ Ἡσαίας, καὶ νομίζουσι τὸ πικρὸν εἶναι γλυκὺ, καὶ τὸ φῶς σκότος), παρελθὼν τις ἐξ ἡμῶν Χριστιανὸς ἐντρέψατω τοὺτους μεγάλην τῇ φωνῇ λέγων· Ἀγαθὸν πισποῖσθαι ἐπὶ Κύριον, ἢ ταῖς τοῦτων προσέχειν μυθολογίαις. Τὰ μὲν γὰρ τοῦ Κυρίου ῥήματα ζωὴν αἰώνιον ἔχει, τὰ δὲ παρὰ τούτων προφερόμενα πανουργίας καὶ αἱμάτων ἐστὶ μεσά.

24. Ἰκανὰ μὲν οὖν ταῦτα τὴν μανίαν τῶν ἀσεβῶν ἀνατρέψαι, καὶ δεῖξαι μηδὲν ἕτερον αὐτοῖς σπουδάζοντα, ἢ ἵνα μόνον εἰς λοιδορίας καὶ βλασφημίας φιλονεικῶσιν. Ἐπειδὴ δὲ ἅπας Χριστομάχοι τολμήσαντες εἶναι, λοιπὸν καὶ φιλοπράγμονες γενόμεσιν (64), ἐξεταζέτωσαν ὅμως καὶ τὸν τρόπον τῆς ἀναχωρήσεως, καὶ μανθανέτωσαν παρὰ τῶν ἰδίων. Ἦσαν γὰρ Ἀρσενιοὶ συνδραμόντες τοῖς στρατιώταις εἰς τὸ παροξύνειν αὐτοῖς, καὶ ἀγνοοῦσιν αὐτοῖς (65) δεκνύειν ἡμᾶς. Καὶ εἰ καὶ οὕτως ἀσυμπαθεῖς τυγχάνουσιν, ἀλλὰ καὶ ἀκούοντες ἡρμεύεωσαν αἰσχυρόμενοι. Νῦν μὲν γὰρ ἦδη ἦν, καὶ τοῦ λαοῦ τινες ἐπαννύχιζον προσδοκιμῆς συνάξεως· ὁ δὲ στρατηλάτης Συριανὸς (66) ἐξαίφνης ἐπέστη μετὰ στρατιωτῶν πλέον πεντακισχιλίων, ἔχοντων ὅπλα καὶ ἔξῃ γυνά, καὶ τόξα, καὶ βέλη,

⁷⁷ Exod. xv, 9. ⁷⁸ Isa. v, 20

(59) Anglic. οὕτως. Infra idem ὑπὲρ τῆς Ἐκκλησίας.

(60) Anglic. ἐφύλαττον καὶ λανθάνοντες μὲν. Infra idem ἐξ αὐτῶν αὐτοῖς ἐξεδίδοντο.

(61) Reg. et Anglic. ὅτε. Editi ὅτι. Anglic. ibid. τοιαῦτα τοῖς τῶν τῶν.

(62) Anglic. αὐτοῦ.

(63) Reg. Τοῦτο γὰρ αὐτοῖς περιλείπεται. Angl. περιλείπεται. In editis γὰρ deest, legiturque περιλείπεται. Infra Anglic. ἔφευγον.

PATROL. GR. XXV.

A rit : sintque parati, ut vocante eos statim tempore, apprehensi, ad usque mortem decerent pro veritate. Hæc observarunt beati martyres in persecutionibus quæ suis occurrere temporibus; in persecutione scilicet fugere solebant, in latebrisque permanere, deprehensi autem martyrium fortiter subire. Quod si ex illis quidam persecutoribus sese offerrent; non temere illud agebant; martyrium quippe statim perferebant, palamque omnibus erat eam alacritatem eumque ad persecutores accessum Spiritum sanctum auctorem habere.

23. Hæc itaque cum sint Salvatoris præcepta, huiusmodique sanctorum gesta; dicant mihi illi, quos digne pro factis compellere nequimus, unde nam ipsi didicerint persecutiones movere. Illud sane nequaquam sanctis acceptum referent; restat igitur ut a diabolo illud acceperint, qui aī, *persequar et comprehendam*⁷⁷: fugere siquidem Dominus Injunxit, et sancti ipsi fuga se proripuerunt: persequi vero diaboli proprium est facinus, qui id postulat ut sibi omnes persequi liceat. Cuiam igitur obsequendum, jam iterum respondeant. Dominiæ verbis, an vanis suis sermocinationibus? Quorum vero opera sunt imitanda? Sanctorumne, an eorum quos illi arbitrio suo cooptarint? Quamloquidem autem ne illi fortasse hoc discernere valent, obsecrant quippe mente et conscientia, ut ait Isaias⁷⁸, arbitrantur amarum esse dulce, et dulce amarum; quibus ex nobis Christianus pertransiens pudore illos suffundat, magna hæc voce clamans: Melius est considerare in Domino, quam illorum stultiloquiis attendere. Domini enim verba vitam æternam habent: verba autem ab illis prolata doli et sanguinis plena sunt.

24. Hæc sint igitur satis ad impiorum insaniam evertendam, et ad demonstrandum nihil aliud curæ illis esse, quam et conviciis et blasphemis contendere. Sed quia semel Christi hostes effici aucti, deinde curiosi indagatores effecti sunt; nostri secessus rationem disciscuntur a suisque ediscant. Ariani certe sese militibus adjunxerant, ut illos concitarent, nosque illis ignotos indicarent. Qui si ita omnis commiserationis sunt expertes, saltem dum hæc audiunt, pudore affecti conquiescant. Nox jam erat et quidam e populo pervigilium agebant sequentis synaxis: cum dux exercitus Syrianus derepente cum militibus irrupit plus quinque millibus, qui armis, strictis gladiis, arcibus, tellis et fustibus instructi erant, uti superius dictum est: ecclesiam-

(64) Hæc referuntur a Theodoret. lib. ii *Hist.*, c. 15.

(65) Αὐτοῖς deest apud Theodor. Mox Reg. et Theodor. ἀσυμπαθεῖς, et recte quidem, Editi συμπαθεῖς. Quæ sequuntur porro enarrantur etiam in *Apologia ad Constantium* sub finem, et in *Epistola ad solitarios*.

(66) Συριανὸς deest apud Theod. Mox Theod. πλέον ἢ πεντ.

que densis conlocatis militibus circumsegit, ne quis posset ab ecclesia **265** egressus evadere. Ego vero cum non æquum existimarem in tanto tumultu populum deserere, satiusque ducere me priorem periculo offerre; in throno sedens jussi diacono ut psalmum legeret, populoque ut responderet, *Quoniam in sæculum misericordia ejus*¹², ac omnes ita recederent abirentque domum. Verum, cum dux vi in templum invasisset, militesque sacrarium, ut hos comprehenderent, obsiderent; quotquot e clero et populo istic aderant, clamare et obsecrare ut me subducerem. Ego contra negare me recessurum, nisi omnibus singulisque egressis. Surgens itaque, ac juncta oratione, id enixe rogabam, ut omnes prius discederent, satius esse me periclitari, quam lædi quempiam e populo. Egressis ergo plurimis cæterisque subsequentibus, qui nobiscum illic aderant monachi et ex clericis quidam ascendentes, nos pertraxere: atque ita, testor ipsam veritatem, licet e militibus alii sacrarium cingerent, alii ecclesiam obsiderent, Domino tamen duce pertransivimus, ipsoque custode clam illos discessimus: Deum magnopere glorificantes, quod populum non prodidissimus, sed ipso præmisso, iniquitum manus evadere licuisset.

τῷ Κυρίου ὀδηγούτος, καὶ αὐτοῦ φυλάττωντος, λαθόντες (72) αὐτοὺς ἀνεχωρήσαμεν, δοξάζοντες μεγάλως· αὐτὸν τὸν Θεόν, ὅτι μῆτε προδεδώκαμεν (73) τὸν λαόν, ἀλλὰ καὶ προπέμφσαντες αὐτοὺς, διασωθῆναι καὶ διαφυγεῖν τὰς χεῖρας τῶν ζητούντων ἡδυνήθημεν.

25. Cum igitur divina providentia nos eo modo ac mirabiliter liberarit, quis nobis illud jure vitio vertat, quod inquirantibus nos ultro non tradiderimus, aut reversi non ipsis coram steterimus? Esset plane illud se Deo ingratum præstare, et præter ejus mandatum agere, cum actisque sanctorum pugnare. Aut si quis est qui hoc crimini det, is audeat et magnum apostolum Petrum incusare, quod in carcere reclusus et a militibus custoditus, vocantem se angelum secutus sit: e carcereque egressus atque liberatus, non seipsum traditurus rodierit, etsi Herodis facinora comperisset. Illud quoque furiosus Arianus Paulo apostolo vitio vertat, quod e muro demissus sententiam non mularit, nec reversus seipse tradiderit: Moysi item quod ex terra Madian in Ægyptum regressus non sit, ut a querentibus se apprehenderetur: Davidi quod dum in spelunca esset, Sauli non venerit obviam: sed et prophetarum filiis quod in speluncis remanentes sese

¹² Psal. cxxxvi, 1 seqq.

(67) Anglic., ὥστε.

(68) Ὑπακούειν. Minus recte Nannius vertit, *auscultaret*, cum sit vertendum, *responderet*. Valesius in notis ad Theodoretum, ad pag. 88, putat legendum ὑπαχεῖν. Sed recte habet contextus: vocis quippe ὑπακούειν is usus est apud Græcos, non modo ecclesiasticos, sed etiam profanos. Exempla multa vides in Lexico Constantini, Francisci Porti additionibus aucto, excuso anno 1592. Epiphanius scholasticus hunc locum vertit, *populi responderent*. Vide quæ supra diximus in *Apologia ad Constantium* num. 16.

(69) Βίβ. deest apud Theod. Mox Reg. et Theod.

καὶ βόπαιλα, καθὰ καὶ πρότερον εἰρήται· καὶ τὴν μὲν ἐκκλησίαν αὐτοὺς περιεκύκλωσε, στήσας τοὺς στρατιώτας συνέγγυς, ὥς (67) μὴ δύνασθαι τινὰς, ἀπὸ τῆς ἐκκλησίας ἐξελθόντας, παρελθεῖν αὐτοὺς. Ἐγὼ δὲ ἄλογον ἡγούμενος ἐν τοσούτῃ συγχύσει καταλείψαι τοὺς λαοὺς, καὶ μὴ πολλὸν προκινδυνεύειν αὐτῶν, καθεσθεις ἐπὶ τοῦ θρόνου, προέτρεπον τὸν μὲν διάκονον ἀναγινώσκειν ψαλμόν· τοὺς δὲ λαοὺς ὑπακούειν (68), "Ὅτι εἰς τὸν αἰῶνα τὸ ἔλεος αὐτοῦ, καὶ πάντα οὕτως ἀναχωρεῖν, καὶ εἰς τοὺς οἴκους ἀπίνειν. Ἀλλὰ τοὺς στρατηλάτου βίβ. (69) λοιπὸν ἐπεισελθόντος, καὶ τῶν στρατιωτῶν περιλαβόντων τὸ ἱερατεῖον ἕνεκα τοῦ συλλαθεῖν ἡμᾶς, οἱ μὲν εὐρεθέντες ἐκεῖ κληρικὸι καὶ οἱ ἀπὸ τῶν λαῶν ἐδόμων, ἤξιουν ἀναχωρεῖν ἕξ καὶ ἡμᾶς· ἐγὼ δὲ πολλὸν ἀντίλεγον **B** μὴ πρότερον ἀναχωρήσειν, εἰ μὴ πάντας καθ' ἑκάστον ὑπεξέλιθοιεν. Ἀναστὰς γοῦν, καὶ προσταξάς εὐχὴν, οὕτως ἀντηξίου ἀπίνειν πρότερον (70) τοὺς πάντας, βέλτιον εἶναι λέγων ἐπὶ κινδυνεύειν ἢ βλαβηῖναι τινὰς ἐξ ὧμων. Ἐξελθόντων τοίνυν τῶν πλειστών, καὶ τῶν λοιπῶν ἀπακολουθούντων, οἱ σὺν ἡμῖν ὄντες ἐκεῖ μοναχοὶ καὶ τινες τῶν κληρικῶν, ἀνελθόντες εἰσεύσαν ἡμᾶς· καὶ οὕτως ἐπὶ μάρτυρι (71) τῇ ἀληθείᾳ, τῶν στρατιωτῶν τῶν μὲν περιστηκότων τὸ ἱερατεῖον, τῶν δὲ περιερχομένων τὴν ἐκκλησίαν, διηλθομεν,

25. Τῆς τοίνυν Προνοίας οὕτως καὶ (74) παραδόξως ρυσαμένης, τίς ἂν δικαίως μέμψιν ἐπαγάγοι, ὅτι μὴ τοῖς ζητοῦσιν ἑαυτοὺς ἐκδότους δεδώκαμεν, ἢ ὑποστρέψαντες ἐνεφανίσσαμεν ἑαυτοὺς; Τοῦτο γάρ ἐστιν ἀντικρυς ἀχάριστος αἰ τῷ Κυρίῳ, παρ' ἐντολῇ (75) τε αὐτοῦ πράξει, καὶ ταῖς τῶν ἁγίων μάχεσθαι πράξεσιν. Ἦ ὁ τοῦτο μεμφόμενος τοιμησάτω καὶ ὄν μέγαν ἀπόστολον Πέτρον αἰτιάσασθαι, ὅτι, καίτοι συγκλεισθεὶς καὶ τηρούμενος ὑπὸ στρατιωτῶν, ἠκολούθησε τῷ καλῶντι ἀγγέλῳ, καὶ ἐξελθὼν ἀπὸ τῆς φυλακῆς καὶ διασωθεὶς, οὐχ ὑπέστρεψε καὶ παρέδωκεν (76) ἑαυτὸν, καίπερ ἀκούσας ἃ πεποίηκεν Ἡρώδης· μεμφέσθω δὲ μανείῃ ὁ Ἀρειανὸς (77), ὅτι μῆτε Παῦλος ὁ ἀπόστολος, χαλασθεὶς ἀπὸ τοῦ τείρους καὶ διασωθεὶς, μετέγνω, καὶ ὑποστρέψας ἐκδοτὸν ἑαυτὸν **D** δέδωκε· μῆτε ὅτι Μωσῆς ὑπέστρεψε ἀπὸ Μαδίαμ εἰς Ἀίγυπτον, ἵνα κρατηθῇ ὑπὸ τῶν ζητούντων· μῆτε ὁ Δαβὶδ ἐν τῇ σπηλαίῳ ἐδείξεν ἑαυτὸν τῷ Σαουλ· ἀλλὰ καὶ οἱ υἱοὶ τῶν προφητῶν ἔμειναν ἐν τοῖς σπη-

στρατιωτῶν. Edili male στρατῶν.

(70) In Anglie. et Theod. πρότερον deest.

(71) Reg. et Theod. ἐπὶ μάρτυρι, recte. Edili vero ἐπὶ μάρτυρος.

(72) Theod., λαθάνοντες.

(73) Anglic., προδύκαμεν. Paulo post Theod. διαφυγεῖν.

(74) Kai deest in Anglie.

(75) Anglic., καὶ παρ'. Infra idem ὁ τούτῳ μεμφόμενος.

(76) Reg. παραδίδωκεν.

(77) Anglic., Ἀρειος. In fra idem Μωσῆς. Paulo post Reg. παρὰ τῶν ζητ.

λαίους, καὶ οὐ παρέδωκαν ἑαυτοὺς τῷ Ἀχαάβ· τοῦτο γὰρ ἦν πάλιν παρ' ἐντολὴν ποιεῖν, λεγούσης τῆς Γραφῆς· *Ὁὐκ ἐκπειράσεις Κύριον τὸν Θεόν σου.*

26. Τοῦτο γοῦν εὐλαβοῦμενος κἀγώ, καὶ ταῦτα μαθὼν (78), οὕτως ἑμαυτὸν ἤγαγον, καὶ οὐκ ἀθετῶ τὴν εἰς ἐμὲ γενομένην, παρὰ τοῦ Κυρίου χάριν καὶ βοήθειαν, καὶ οὗτοι μαινόμενοι τρίζουσι (79) τοὺς ὀδόντας καθ' ἡμῶν. Καὶ γὰρ τοιοῦτος ὁ τρόπος τῆς ἀναχωρήσεως ἡμῶν γέγονε, καὶ ἡγοῦμαι μὴδὲ μίαν αὐτὴν ἔχον· μέμψιν παρ' οἷς ἐστὶν ὁ λογισμὸς ὑγιής· ὅπουγε κατὰ τὴν θέλαν Γραφὴν οὗτος ἡμῖν παρὰ τῶν ἁγίων εἰς διδασκαλίαν ὁ τύπος παρεδόθη. Ἄλλ' οὗτοι, ὥς εἶκεν, οὔτε τι (80) τῶν ἀτολήτων παρορώσιν, οὔτε παραλιμπάνειν τι βούλονται, ὃ μὴ τὴν πονηρίαν αὐτῶν καὶ τὴν ὀμότητα δείκνυσσι. Καὶ γὰρ καὶ (81) ὁ βίος αὐτῶν τοιούτος ἐστίν, οἷοι εἰσι καὶ τῷ φρονήματι καὶ ταῖς φλαραῖσι· καὶ οὐκ ἂν εἴποι τις τοιαῦτα καὶ τοιαῦτα κατ' αὐτῶν, οἷα καὶ (82) ὅσα πράττοντες αὐτοὶ οὐκ αἰσχύνονται. Ὁ μὲν γὰρ Λεόντιος διαβαλλόμενος μετὰ γυναικὸς τινας νεωτέρας, λεγομένης Εὐστολίου (83), καὶ κωλυόμενος συνοικεῖν αὐτῇ, δι' αὐτὴν ἑαυτὸν ἀπέκοψεν, ἵν' ἐπ' ἀδείας ἔχῃ διατρίβειν μετ' αὐτῆς. Καὶ τὴν μὲν ὑποφάν οὐκ ἀπενίψατο, διὰ τοῦτο δὲ μᾶλλον, καὶ πρεσβύτερος ὢν, καθήρεθ'· εἰ καὶ Κωνσταντῖος (84) ὁ αἰρετικὸς ἐδιότατο λέγεσθαι αὐτὸν ἐπίσκοπον. Ὁ δὲ Νάρκισσος· ἄλλα τε πολλὰ κακὰ ἔχων, καὶ τρίτον ἐν διαφόροις συνόδοις καθήρεθ'· καὶ νῦν αὐτὸς ἐστὶν ἐν αὐτοῖς· ὁ πονηρότατος· ὁ δὲ Γεώργιος (85), καὶ πρεσβύτερος μὲν ὢν, διὰ τὴν κακίαν αὐτοῦ καθήρεθ', καὶ ὀνομάσας δὲ ἑαυτὸν ἐπίσκοπον, οὐδὲν ἤτεον πάλιν καθήρεθ' ἐν τῇ κατὰ Σαρδικὴν (86) μεγάλῃ συνόδῳ· ἔχει δὲ τι καὶ πλέον, ὅτι καὶ ζῶν ἀσώτως οὐκ ἔλαθεν· ἀλλὰ καὶ παρὰ τῶν οικείων καταγινώσκεται (87), τὸ τέλος τοῦ ζῆν καὶ τὴν εὐθυμίαν ἐν τοῖς αἰσχιστοῖς μετρεῖν.

27. Ἐκαστος μὲν οὖν τὸν ἑτερον· ἐν τοῖς ἰδιοῖς πλέονει καὶ κακοῖς· κοινὸς δὲ σπῆλος ἐστὶν αὐτοῖς, ὅτι τὴν αἵρεσιν εἰσι (88) Χριστομάχοι, καὶ οὐκέτι Χριστιανοί, ἀλλὰ μᾶλλον Ἀρειανοὶ καλοῦνται. Ἰδοὺ ταῦτα διαβάλλειν αὐτοὺς ἔδει· ἄλλοτρια γὰρ τῆς ἐν Χριστῷ πίστεως ἐστίν. Ἄλλα ταῦτα μὲν δι' ἑαυτοὺς (89) κρύπτουσιν· οὐδὲν δὲ θαυμαστὸν εἰ, τοιοῦτοι ὄντες τῷ φρονήματι, καὶ τοιούτοις συμπλεκόμενοι κακοῖς, τοὺς μὴ συντρέχοντας αὐτῶν τῇ ἀσεβείᾳ τῃ αἵρεσι διώκοντες· ζητοῦσι· καὶ ἀναίρουντες μὲν χαίρουσι, μὴ τυγχάνοντες δὲ ὧν εὐχονται, λυποῦνται (90),

A Achabo non dediderint; fuisset enim illud contra præceptum agere, dicente Scriptura: *Non tentabis Dominum Deum tuum*²⁶.

26. Id ego veritus et hæc edoctus, ita agendum putavi, nec asperror gratiam et opem mihi a Domino præstitam: etiamsi illi furibundi dentibus in nos strideant. Ea enim fuit nostri secessus ratio; nec arbitror ullam hac in re culpam esse apud sanæ mentis homines, quandoquidem, secundum divinam Scripturam, hoc exemplum nobis a sanctis ad institutionem traditum est. Verum illis, ut videtur, nihil inausum, nihil non tentatum est, neque ullam malitiæ crudelitatisque suæ commonstrandæ rationem prætermittunt. Ejusmodi quippe eorum vita est, cujusmodi sunt eorum sententia et garrulitas; neque posset quispiam tam multa tamque gravia contra illos dicere, qualia quantaque illi absque ullo rubore perpetrant. Nam Leontius accusatus quod cum juniore quadam muliere versaretur nomine Eustolio, prohibitusque cum illa habitare, sese castravit, quo sibi cum illa vivendi esset facultas. Neque tamen ita eam levavit suspicionem, ea enim maxime de causa, presbyter cum esset, damnatus depositusque est: tametsi Constantius hæreticus vi et potestate sua illud effecit, ut la nominaretur episcopus, Narcissus vero ad multa quibus oneratus est mala, ter in diversis synodis depositus est, apud illos tamen degit, omnium sane sceleratissimus. Georgius item, presbyter cum esset, improbitatis suæ causa depositus; cum sese tamen episcopum nominasset, iterum abdicatus est in magna Sardicensi synodo. Cui id quoque inest mali, quod cum intemperanter vivat, nec id agens lateat, a suis quoque improbatur, quod vitæ finem et animi tranquillitatem rebus turpissimis metiatur.

27. Alter igitur alterum suis sceleribus superat: communis autem omnium ea est macula, quod hæresis suæ causa in Christum decerent: nec amplius Christiani, sed potius Ariani vocantur. Næ illi hæc traducere debuissent, nam a Christiana fide sunt aliena. At hæc occultant, quod ad suos attineant: nihilque mirum si cum hac sint sententia, totque implicentur malis, eos qui non secum in impiissima sua hæresi convenient, persequantur et inquirent: D et si, cum illos sustulerint, gaudeant: si vero quos exoptant, non apprehenderint, doleant, ac secum

²⁶ Deut. vi, 16; Matth. iv, 7.

(78) Anglie., μανθάνειν, mendose.

(79) Anglie., τρίζουσι.

(80) Reg. quem sequimur, οὔτε τι. Editi οὔτε.

(81) Sic Reg. et Anglie. In editis vero καὶ deest ante ὁ βίος.

(82) Hæc, οἷα καὶ, desunt in Anglie.

(83) Sic omnes mss. et editi. Comm. et ita legitur infra in *Epist. ad solit.* Editi vero Paris. et Theod. apud quem hæc leguntur l. ii, c. 24, Εὐστολάς.

Ibid. Anglie. κωλυόμενος οὖν.

(84) Anglie. καθήρεθ'· ὁ δὲ Νάρκισσος, omissis intermediis, et ita legit Nannius.

(85) Basil. ὁ δὲ γε Γεώργιος.

(86) Reg. Σαρδικὴν. Idem infra ἔχει δὲ τι καὶ πλέον, ὅτι. Basil. et Angl. ὅτι καὶ πλέον, ὅτι. Editi

ὅτι καὶ πλέον τι. Prior lectio præstat. Mox καὶ post ἀλλὰ deest in Angl.

(87) Anglie., καταγινώσκεται. Ἐκαστος μὲν οὖν, intermediis omissis, et sic legerat Nannius.

(88) Etia deest in Anglie. Paulo post idem, καλοῦνται. Τοιοῦτοι δὲ οὖν ὄντες τῷ φρονήματι καὶ τῇ προαιρέσει, καὶ τούτοις ἀμετρήτοις συμπλεκόμενοι αἰσχιστοῖς κακοῖς, οὐδὲν θαυμαστὸν ἢ παράδοξον εἰ τοὺς μὴ συντρέχοντας καὶ συγχροτοῦντας αὐτῶν τῇ Ἀρειανῇ αἵρεσι διώκοντες ζητ. Et ita legit Nannius.

(89) Sic Reg. Editi vero, αὐτοὺς.

(90) Anglie., ὧν εὐχονται ἀσφάλως, καὶ διακαίονται (sic) καὶ λυποῦνται, καὶ νομίζουσιν ἀδικεῖσθαι οὕτως, ὥστε αὐτοὺς μὲν ἀσθενεῖν Et ita legit Nannius. Sed præstat lectio Regii et editorum.

injuste ἄλ' existiment, quod, ut dixi, illos superstitēs videant, quos ipsi cuperent enectos. Utinam ita cum illis injuste agatur, ut ipsi in interrogandis injuriis infirmi evadant: qui vero persecutionem illorum patiuntur Domino gratias agant, et hæc vicesimi sexti psalmi dicant: *Dominus illuminatio mea et Salvator meus, quem timeo? Dominus protector vitæ meæ, a quo trepidabo? Dum appropian super me nocentes, ut edant carnes meas: qui tribulant me inimici mei, ipsi infirmati sunt et ceciderunt*⁹¹. Et rursum in tricesimo psalmo: *Salvasti de necessitatibus animam meam, nec conclusisti me in manibus inimici: statuisti in loco spatioso pedes meos*⁹². In Christo Jesu Domino nostro per quem Patri et Spiritui sancto gloria et imperium in sæcula sæculorum. Amen.

¹ Psal. xvi, 1, 2. ² Psal. xxx, 7-9.

(91) Reg. quem sequimur βούλονται. Editi βούλωνται.

(92) Anglic. quem sequitur Nannius, ἡσθένησαν καὶ ἐπισαν. Ἐὰν παραδόξηται ἐπ' ἐμὲ παρεμβολή, οὐ φοβηθήσεται ἡ καρδία μου. Ἐὰν ἡπανεστή (sic)

A καὶ νομίζουσιν ἀδικεῖσθαι, ὅταν, καθὰ προσέπον, βλέπωσι ζῶντας, οὓς ἀποθνήσκειν βούλονται (91). Ἐστὶ δὲ τοὺς οὕτως ἀδικεῖσθαι, ὥστε αὐτοὺς μὲν ἀσθενεῖν ἐν ταῖς ἀδικίαις αὐτῶν, τοὺς δὲ διωκομένους παρ' αὐτῶν εὐχαριστεῖν τῷ Κυρίῳ, καὶ λέγειν τὰ ἐν τῷ κς' ψαλμῷ. Κύριος φωτισμός μου καὶ σωτήρ μου, τίνα φοβηθήσομαι; Κύριος ὑπερασπιστὴς τῆς ζωῆς μου, ἀπὸ τίτος δειλιάσω; Ἐν τῷ ἐγγίξειν ἐπ' ἐμὲ κακοῦντας, τοῦ φαγεῖν τὰς σάρκας μου: οἱ θάλλοντές με καὶ οἱ ἐχθροὶ μου, αὐτοὶ ἡσθένησαν καὶ ἐπισαν (92). καὶ πάλιν ἐν τῷ λ' ψαλμῷ. Ἔσωσας ἐκ τῶν ἀραγῶν τὴν ψυχὴν μου (93), καὶ οὐ σινέκλεισας με εἰς χεῖρας ἐχθρῶν. Ἐστησας ἐν ἐρυθρῶν τοὺς πόδας μου. Ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, δι' οὗ τῷ Πατρὶ ἐν ἀγίῳ Πνεύματι ἡ B δόξα καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

ἐπ' ἐμὲ πόλεμος, ἐν τῇ ἀμάχῳ τοῦ Θεοῦ δεξιᾷ ἡλπίσω καὶ πάλιν ἐν τῷ, quæ omnia a contextu Scripturæ discrepant.

* (93) Angl. et Nann., τὴν ψυχὴν μου ἔστησας ἐν ἐρυθρῶν.

ADMONITIO IN EPISTOLAM AD SERAPIONEM

DE MORTE ARII,

ET IN EPISTOLAM AD MONACHOS.

267 I. Epistola ad Serapionem de morte Arii, tametsi scripta est post Epistolam ad monachos, priorem tamen hic locum occupat, perinde atque in antiquioribus manuscriptis, veroque simile est illas eo ad nos ordine pervenisse, quo ad Serapionem missæ sunt. Rogatus quippe ab ipso Serapione Athanasius, ut rerum suo tempore gestarum historiam, Arianicæ impietatis consulationem, Ariique obitus rationem ad se transmitteret, priora duo postulata, subnexis scriptis suis ad monachos nuncupatis, explevit: tertium vero in sua ad eundem Serapionem Epistola, quam ceteris præposuit, executus est. Mortem igitur Arii, quam paucis in Epistola ad episcopos Egypti et Libyæ attigerat, hic fusius prosequitur S. Doctor, prout eum a Macario presbytero, oculato teste, didicerat. Hac absoluta narratione, rogat Serapionem, ut perfectis suis adversus Arianos scriptis, illa ad se quamprimum curet transmittenda; sicque hanc claudit epistolam.

II. Epistola ad monachos (94) est veluti prologus ad historiam rerum gestarum ab initio Arianismi ad annum 357 et ad Arianicorum dogmatum consulationem, quod utrumque opus postulantibus monachis conscripsit Athanasius. In hac autem epistola enarrat S. Doctor, quantum in iis quæ Verbi divinitatem spectant conscribendis, ob argumenti sublimitatem, elaboravit: rogatque monachos ut ne aliis illa communicent, neque sibi transcribant, non tutum esse aliis, ut balbutientis et imperiti hominis scripta ad posteros perveñiant; ita sobrie et moderate de se ipse sentiebat: quæ animi temperantia elucet item in toto operum ejus decursu.

III. Ista porro quæ ad consultandam Arianam hæresim, et ad Verbi divinitatem propugnandam scripta sunt, an jam supersint, incertum. Quod aiunt enim nonnulli, idipsum esse quod quatuor Orationes contra Arianos, id difficultate non vacat. Nam in eo quod ad monachos missum est rescripto, paucis Arianorum hæresis impugnabatur, ut ipse testatur Athanasius num. 1. Orationes autem contra Arianos adeo prolixæ sunt, ut vix credatur, eas Athanasium paucis conscriptas dixisse, qui nullum tantæ prolixitatis opus, quod sciamus, unquam edidit. Quod vero putant quidam viri eruditissimi, Epistolam ad Serapionem, quæ prima habetur in superiogrævis editis, quæque jam suo ordine restituta secundum obtinet locum, quasi synopsis re-

(94) Athanasium secuti hanc epistolam inscripsimus, ad monachos. Vide infra in *Evist. ad Serapionem de morte Arii*, num. 1 et 5.

scripti ad monachos missi, quod eorundem rogatu fuerit in epitomen redactum; illud, inquam, verum non esse patet ex ea ipsa et ex sequenti ad Serapionem epistola: ubi hoc unum ait Athanasius, postulasse fratres ut ea quæ fusiis in prima sua ad Serapionem de Spiritu sancto disputarat, paucis ad commodiorem fratrum usum perscriberet. Quod antequam ageret S. Doctor, primo quæ Filii divinitatem spectant brevissime pertractavit; ut illis præmissis, facilius exinde de Spiritu sancto in tertia sua ad Serapionem epistola, breviusque dissereret. Nec ullatenus ibi meminit Athanasius prolixioris tractatus de Verbi divinitate ad monachos missi. Itaque supersitne, an penitus interierit illa Arianismi confutatio ad monachos data, valde dubium. Postremum sane Athanasius suadere videtur, dum monachos et ipsum Serapionem impense rogat nulli ut tradant rescriptum suum, neque transcribant sibi: sed post lectum opus, continuo ad se transmittant, ne imperiti hominis (sic ille) scripta tam altis de rebus ad posteros perveniant. Quo forte innuitur ab Athanasio ipso suppressum opusculum fuisse.

IV. Historiam Arianismi quod spectat, quæ item monachorum rogatu scripta est, ad illosque missa, initio mutilam esse, res ipsa per se clamat; sic enim inchoatur: Αὐτοὶ δὲ ὧν ταῦτα ἐμνησθέντες χάριν, ubi particula adversativa δὲ innuitur præmissa quædam fuisse. Imo vero ex subsequentibus palam est longe altius ductam fuisse narrationem. Cur autem totum omissum sit initium, haud difficile est augurari. Nempe amanuenses cum cernerent illam priorem historiæ partem, eandem aut fere similem esse posteriori Apologiæ contra Arianos partem, num. 59, ubi ab exodio Arianismi res gestas recenset Athanasius, editaque monumenta refert, ab ea describenda supersederunt: quia nempe eisdem aut fere similibus verbis conscripta erat. Illud enim perpetuo observarunt, ut quod jam in superioribus descriptum haberetur, non iterum transcriberent. Fatemur tamen solere illos initium repetitarum epistolarum apponere monereque haberi illas superius descriptas: sed quandoque nihil admonent, ac ne verbo quidem apposito, totum opus prætermittunt. Quod in fine hujus historiæ advertere est, ubi Athanasius se Sardicensis synodi epistolas conscripsisse testatur, quarum tamen ne vestigium ibi comparet, quia scilicet superius, nempe in Apologia contra Arianos, descriptæ fuerant.

V. Opinamur itaque a secunda Apologiæ parte initium hujus historiæ duxisse Athanasium: seriemque narrationis eandem prorsus cum servasset usque ad synodum Hierosolymitanam anni 353, ibi diversam narrandi viam inisse. In hac quippe historia sic habet: Αὐτοὶ δὲ ὧν ταῦτα ἐμνησθέντες χάριν, οὐκ εἰς μακρὴν ἐπλήρωσαν· ἅμα γὰρ ἐπεβούλευσαν, καὶ εὐθὺς τοὺς περὶ Ἀρείου εἰς κοινωνίαν ἰδέξαντο. Id est: Illi vero ea, quorum gratia hæc moliti sunt, non diu postea impleverunt: statim enim post paratas ejusmodi insidias, Arium cum suis ad communionem receperunt; in Apologia vero sic num. 81: Ταῦτα καὶ τὰ τοιαῦτα συνθέντες, εὐθὺς καὶ τὴν αἰτίαν δι' ἣν ταῦτα ἐπραΰον, ἐφανέρωσαν· ἀπαρχόμενοι γὰρ, ἀπήγαγον μεθ' ἐαυτῶν τοὺς Ἀρειανούς εἰς τὴν Ἱερουσαλήμ, καὶ αὐτοὺς εἰς κοινωνίαν ἰδέξαντο. Id est, Hujusmodi res machinati, talia agendi causam mox palam fecere: inde namque profecti, Arianos secum Hierosolymam adduxere, eosque illic ad communionem admisere. His accinunt quæ in libro De synodis, post epistolam ejusdem Hierosolymitanæ synodi, leguntur: ubi dicitur Arium cum sociis, 268 Ἀρείου καὶ τοὺς σὺν αὐτῷ, admissum ad communionem fuisse. Notandum autem, licet apertissimum sit, truncatam ab initio esse hanc ad monachos missam historiam; attamen cum eorum quæ jam supersunt initium a re percelebri ducatur, integraque prorsus sit sententia, certum videri, non casu sed consilio prætermissa priora fuisse. Nulla autem sese offert hec omittendi causa, quam quæ a nobis superius allata est.

VI. Unum tamen est quod quidpiam negotii facessere possit; nempe, paulo post medium hujus historiæ, ubi agit Athanasius de secunda persecutione Alexandrina sub Constantio, ait, ὁ μικρὸν πρόσθεν δι' ὧν εἰρηται, quæ paulo ante paucis pertractata sunt, quo innuit se jam ante in hac historia de illa persecutione verba fecisse: unde infert Felckmannus, cum in iis quæ jam exstant persecutionem illam non enarrarit, in iis quæ ab initio amissa sunt, enarratam illam fuisse: unde forte quis colligit, cum in secunda Apologiæ parte ne verbum quidem de illa persecutione compareat, non fuisse illam huic historiæ ab Athanasio adnexam, sed aliud ab illa diversum initium adtextum fuisse. At etiam si secundæ Apologiæ parti de secunda persecutione Alexandrina nonnihil addidisset Athanasius, non obstitisset illud quin amanuenses hæc cum cæteris omitterent; exempla enim hujusmodi omissionum videsis in Apologia contra Arianos, num. 44 et 78, ubi amanuenses non modo epistolas ante descriptas omittunt, sed et si quid posteriores a prioribus discrepent, plerumque nihil monendo, id cum aliis prætermittunt. Observandumque notas omissionum quæ a prioribus amanuensibus appositæ fuerant, fuisse a posterioribus prætermittas: quod haud semel apud Athanasium animadvertimus. Arbitramur tamen illud μικρὸν πρόσθεν referri non posse ad eam historiæ partem quæ initio omissa est. Nam quæ, quæso, paulo ante enarrata illa diceret, quæ plus quam quadraginta ante paginis haberentur. Itaque illud paulo ante referendum videtur ad ea quæ media ante pagina de Alexandrina persecutione, δι' ὧν, paucis scilicet, memorat Athanasius, et ad ea quæ num. 32 de Syriani irruptione leviter attingit.

VII. Circa superius allatum hujusce historiæ initium, prout scilicet jam exstat, ingentes inducere controversias viri quidam eruditissimi, qui cum Alexandri Constantinopolitani obitum ad annum 331 referant, hinc

consequenter colligunt non Arium hæresiarcham admissum fuisse in Hierosolymitana synodo, anno 335 celebrata, sed alium hæresiarchæ cognominem ejusque sequacem. Alibi autem Arium dicunt pro Arianis eo loci ab Athanasio nominari. Sed utraque illa sententia ne minimum quidem probabilitatis habet. Nam primum quod spectat, quis unquam sibi persuaserit, Athanasium in Apologia contra Arianos, et in libro De synodis, postquam in serie narrationis sexcenties hæresiarcham Arium nominavit, ubi ad synodi Hierosolymitanæ narrationem pervenit, derepente alium substituere Arium; ita ut nec moneat, nec vel minimo signo indicet esse illum alium ab hæresiarcha; ut omnes omnino in errorem inducat. Quid vero absurdius? Quid alienius a sapiente accuratoque scriptore, qualem fuisse Athanasium nemo est inficius? Ruit sane illud vel primo prudentis lectoris aspectu. Nec plus habet firmitatis quod aiunt, Arianos ibi Arii nomine indicatos esse: testatur quippe Athanasius libro De synodis, receptum illic fuisse "Ἀπερίον καὶ τοὺς οὖν αὐτοῦ, quasi diceret Arium et Arianos: ubi cum aperte distinguat Arium a sequacibus, manifestum est Arium ipsum, tum superalitem, cum Arianis admissum ad communionem fuisse.

VIII. Quod eruditos viros ad eam amplectendam sententiam compulit, verba sunt Philippopolitanæ synodi ab Arianis celebratæ anno 347, cujus epistola habetur in Fragmentis Hilarii. Ibi aiunt hæretici, num. 13, Paulum Constantinopolitanum Athanasii expositioni seu depositioni interfuisse, illumque damnasse. Unde arguitur illi, jam tempore Tyriæ synodi ubi damnatus Athanasius fuit, Paulum fuisse Constantinopolis episcopum: atque adeo tempore synodi Tyriæ, ac consequenter Hierosolymitanæ quæ post Tyriam celebrata est, defunctum Arium fuisse, quippe qui ante Alexandrum Pauli decessorem obierit. Sed quæ fides habenda huic hæreticorum epistolæ, quæ calumniis et mendaciis respersa est? cum præsertim eodem loci dicatur, Asclepam ab Athanasio damnatum fuisse, quod falsissimum est, impudenterque sub ipsam epistolæ initium dicant hæretici, se Sardicæ synodum celebrasse, quod a vero abhorrevit, nulli notum non erat. De his iterum in Vita Athanasii.

IX. Aliud autem afferunt argumentum, Arium scilicet hæresiarcham diu ante celebratam synodum Hierosolymitanam fuisse ad communionem admissum; atque adeo non eundem receptum fuisse in prædicta synodo. Sed omnino repugnat illud Athanasio, qui Apologia contra Arianos, num. 59, ait, Eusebio instigante jussisse sibi Constantinum ut Arium reciperet; idque denegante Athanasio, atque sibi fas non esse imperatori suadente, ideo Eusebianos in Athanasium calumnias struxisse. Postea vero num. 84 ait, eos in synodo Hierosolymitana palam fecisse, se hæc omnia esse machinatos Arii cum suis recipiendi causa, atque eum ibi revera ad communionem fuisse admissum, ut testatur etiam ipse in libro De synodis post epistolam ejusdem synodi Hierosolymitanæ. Ex his Athanasii locis ipsa luce clarius est ipsum hæresiarcham in synodo Hierosolymitana anni 335 ad communionem fuisse admissum. Mirum sane ejusmodi loco innoxios eruditos viros, incredibilem et Athanasio adversantem statuisse sententiam. Cætera quæ afferunt nullius sunt momenti, nec confutatione egent. Duo tamen monitu digna supersunt: 1° Alium revera fuisse Arium hæresiarchæ sequacem, qui una cum illo ab Alexandro Alexandrino damnatus fertur in epistola ejusdem Alexandri inferius edenda; sed nullius nominis hominem, qui ne semel quidem apud Athanasium memoratur; 2° Hilarium duos Arios nominasse fragm. 2, n. 26; sed solet Hilarius Arianoi Arios nuncupare, ut observant nostri in postrema Hilarii editione: ubi item aiunt hoc Hilarii loco deceptos Severum Sulpicium et Vigilium Tapscensem duos induxisse Arios. Ibid. videsis.

X. Postquam Hierosolymitanæ synodi gesta leviter attigit Athanasius, recenset episcopos ab Arianis direxatos, extorresque factos. Hinc enarrat res gestas ab anno 338 ad annum 357, ac intermissa plerumque narrationis serie, acriter in Constantium et in Arianos invehitur. Huic historiæ sese Acta Sardicensis synodi, obtestationesque populi Alexandrini circa Syriani irruptionem, subjunxisse memorat S. Doctor. Sed ibi ob superius allatam rationem, Sardicensis synodi epistolæ minime comparent. Ex obtestationibus vero secunda tantum ibi subnectitur: prima vero vel ab Athanasio 269 nunquam illic apposita est, quia cum in eremo tum versaretur cum hæc scripsit, illam fortasse nancisci nequiverit: aut forte cum subsequenti omnino similis esset, eademque Syriani irruptio ibi enarraretur, ut palam est ex secunda quæ jam superest, ab amanuensibus de more omissa fuit.

XI. Restat ut annum statuamus quo hæc scripta sunt. Valens in notis ad Socratem, Baronium secutus, Leonium Antiochenum existimat obiisse anno 336; illisque favet Socrates, qui ait lib. II, cap. 37, Eudoxium Germaniciæ episcopum mortem Leontii didicisse dum Romæ degeret cum Constantio; sub initium scilicet, aut saltem ante mensem Maium anni 357. Nam initio Maii, ut tardius, Roma profectus est Constantius ut Sirmium se conferret. Quare cum Historia ad monachos missa Leonium ut superalitem memoret, si Socratem sequamur, scripta fuerit anno 336, aut ad summum sub initium anni 357. Sed evidentissime repugnat huic sententiæ Athanasius, qui de Hosii obitu in ea loquitur. Obiit certe Hosius ut citius sub finem anni 357, nec videtur eo ipso anno fama mortis ejus ex Hispania ad Egypti desertam usque pervenisse. Quare ad annum 358 hæc Athanasii scripta referenda sunt, cum alicui certum sit labi strepissime Socratem, ut aliàs monimus. De Marcello Ancyrano aqimus infra num. 4.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ

ΕΠΙΣΤΟΛΗ

ΠΡΟΣ ΣΕΡΑΠΙΩΝΑ ⁽⁹⁵⁾ ΤΟΝ ΑΔΕΛΦΟΝ.

S. P. N. ATHANASII

ARCHIEPISCOPI ALEXANDRINI

EPISTOLA ⁽⁹⁶⁾ AD SERAPIONEM FRATREM.

Ἀθανάσιος Σεραπίωνι ἀδελφῷ καὶ συλλειτουργῷ, A Athanasius Serapioni (fratri et comministro, in Dominum salutem.

1. Ἐντυχόν τοις παρὰ τῆς σῆς εὐλαβείας γραφεῖσιν, ἐν οἷς προέτρεπες ἡμᾶς τὰ τε καθ' ἡμᾶς (97) καὶ νῦν γινόμενα δηλῶσαι σοι, καὶ περὶ τῆς ἀσεβειώτης αἵρέσεως τῶν Ἀρειανῶν, δι' ἣν καὶ ταῦτα πεπόνθαμεν, καὶ ὅποιον ἔσχε τὸ τέλος τοῦ βίου Ἀρειος. Τριῶν τοίνυν θυτῶν τῶν ἐπιταγμάτων, τὰ μὲν δύο προθύμως ἐποίησα, καὶ ἀπέστειλα τῇ σῇ θεοσεβείᾳ ὑπερ ἑγραψα τοῖς μοναχοῖς· ἐκ γὰρ τούτων τὰ τε καθ' ἡμᾶς καὶ τὰ κατὰ τὴν αἵρεσιν δύνασθαι μαθεῖν· τὸ δὲ ἕτερον, φημὶ δὴ περὶ τοῦ θανάτου, πολλὰ μὲν ἐλογισάμην, εὐλαβούμενος μὴ ὡς ἐπεμβαίνοντά μὲ τις τῷ θανάτῳ τοῦ ἀνθρώπου λογισθῇ· ὁμῶς δὲ, ἐπειδὴ, διαλέξεως γενομένης παρ' ὁμῖν περὶ τῆς αἵρέσεως, εἰς τοῦτο τὸ τέλος ἦλθεν ἡ ζήτησις, εἰ κοινωνήσας τῇ Ἐκκλησίᾳ Ἀρειος ἐτελεύτησε, διὰ τοῦτο, ὡς διαλυομένης τῆς ζητήσεως ἐκ τοῦ περὶ τοῦ θανάτου (98) διγγήματος, ἀναγκαίως δηλῶσαι ἐσπούδασα· ἴσον ἡγούμενος τὸ σημεῖναι τοῦτο, καὶ τὸ παῦσαι λοιπὸν τοὺς φιλονεικοῦντας. Ἡγούμαι γάρ, ὅτι, γνωσθέντος τοῦ περὶ τοῦ θανάτου θαύματος, μηκέτι· μηδὲ αὐτοῖς τοὺς πρότερον ζητήσαντας τολμῇ ἀμφιβάλλειν, ὡς θεοσυγῆς ἐστὶν ἡ Ἀρειανὴ αἵρεσις.

2. Ἐγὼ (99) μὲν οὐ παρήμην ἐν Κωνσταντινῶνι, ὅτε ἐτελεύτησεν ἐκεῖνος· Μακάριος δὲ ὁ πρεσβύτερος παρῆν, κάκεινον λέγοντος ἤκουσα. Ἐκκλητὸν μὲν παρὰ Κωνσταντινίου τοῦ βασιλέως Ἀρειος ἐκ σπουδῆς τῶν περὶ Εὐσέβιον· εἰσελθόντα δὲ τὸν Ἀρειον ἀνέκρινε βασιλεὺς, εἰ τὴν πίστιν τῆς καθ' ὁλικῆς Ἐκκλησίας ἔχει· αὐτὸς τε (1) ὁμοσε πιστεύειν.

1. Legi pietatis tuæ litteras, quibus hortaris nos, ut tibi quæ nos spectant, quæque hoc tempore gesta sunt, enarremus: et una scribamus de impiissima Ariana hæresi, cujus causa hæc mala pertulimus: nec non quisnam fuerit vitæ Arii exitus. Cum tria igitur postulata fuerint, duo quidem libenter exsecutus sum, misique ad tuam pietatem mea ad monachos scripta: ex his enim poteris cum res nostras, tum eas quæ ad hæresim attinent, ediscere. Tertium vero quod spectat, nempe Arii mortem, multa mecum perpendi, veritus ne me quis hominis intertuiti insultare arbitretur; verumtamen cum, disputatione apud vos circa hæresim habita, huc questio desiderit, num Ecclesiæ communione junctus obierit Arius; Ideirco, cum ex obitus illius historia questio solvatur, necesse duxi accurate rem vobis enarrare: ratus perinde esse hoc indicare, atque disputantes compescere. Existimo enim, cognito illius mortis miraculo, ne eos quidem qui ante hac de re questiones movebant, ausuros ultra ambigere, Deone odiosa sit Ariana hæresis.

2. Equidem Constantinopoli non aderam, cum ille vita functus est: sed aderat Macarius presbyter, a quo narrante rem comperi. Ab imperatore Constantino, Eusebianorum opera, accitus Arius fuerat: ingressum autem Arium imperator interrogavit num Ecclesiæ catholicæ fidem servaret: is vero se recte credere jurejurando affirmavit, ac rescriptum

(95) Theodoretus habet, πρὸς Ἀτίωνα.

(96) Scripta anno 358.

(97) Sic Reg. Editi vero, καθ' ὁμᾶς.

(98) Sic Reg. Editi vero, ἐκ τοῦ θανάτου.

(99) Hæc habentur apud Theodoret., lib. 1. Hanc item Historiam refert Socrates, sed multum variat ab Athanasii narratione.

(1) Sic Reg. Editi non habent τε.

fidei suam tradidit, quo iis occultatis quorum causa ab Alexandro episcopo Ecclesia pulsus fuerat, Scripturarum verba dolose proferebat. Cum jurasset itaque se non eam tenuisse sententiam ejus causa ab Alexandro exactus fuerat; illum imperator dimittens, si recta, ait, est fides tua, bene jurasti; sin impia, et tamen jurasti, Deus ex juramento causam tuam judicet. Illum igitur ab **270** imperatore ita digressum Eusebiani, solita usi violentia, in ecclesiam intrudere vulerunt: obsistebat Constantinopolitanus episcopus beate vir memorie Alexander, non debere, aliens, hæresis auctorem in ecclesia recipi. At Eusebiani, minis adhibitis, aiebant: Ut, repugnantibus licet vobis, obtinimus ut illum imperator accesseret; sic die crastina, etiamsi id non e sententia sit tua, Arius in hac ecclesia nobiscum synaxi aderit. Sabbatum autem erat cum hæc illi essetirent.

3. Quibus auditis episcopus Alexander, magno mœrore peresus, in ecclesiam ingressus est, extensisque ad Deum manibus, collacrymans in vultum procidit in sacrario: humique jacens orabat. Aderat Macarius, qui et ipse orabat, orantisque vocem audivit. Alterutrum autem his verbis enixe rogabat episcopus: Si Arius crastina die ad conventum accedet, me servum tuum ex hac vita dimitte, et ne pium cum impio perdidideris; sin Ecclesie tuæ miserearis, misereberis autem, hoc bene novi, respice in Eusebianorum verba, et ne dederis in exitum et in opprobrium hæreditatem tuam; ac tolle Arium, ne ingrediente illo in ecclesiam, hæresis cum illo introire videatur: neve deinceps impietas pro pietate habeatur. Hæc precatus episcopus, multum anxius recessit: et res mira incredibilisque contigit. Eusebians quippe minitantibus, episcopus orabat, Arius vero Eusebianis fretus, ac multa nugatus, ingressus in latrinas quasi alvi exonerandæ causa, repente, uti scriptum est, pronus factus crepuit medius²³, prolapsusque statim exspiravit, utroque simul, vita scilicet et communione privatus, κησε (8) μέσος, καὶ πεσὼν εὐθὺς ἀπέφυξεν. ἡμωτέρων τε, τῆς τε κοινωνίας καὶ τοῦ ζῆν, εὐθὺς ἐστερήθη.

4. Ejusmodi fuit Arii exitus: Eusebianique ingenti pudore suffusi; conjurationis suæ socium se peliere. Beate vero vir memorie Alexander, gaudente Ecclesia synaxi cum pietate et sana fide celebravit, precesque fudit pro fratribus omnibus, ac Deum magnopere glorificavit: non quo gauderet ne illius interitu, absit! nam statutum est omnibus hominibus semel mori²⁴; sed quod ea res humana judicia visa fuerit superare. Ipse namque Dominus

²³ Act. 1, 18. ²⁴ Hebr. 12, 27.

(2) Sic Reg. Editi, ὁμολοῦντα.

(3) Theodoret., ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, rectius fortasse.

(4) Reg., παρὰ βασιλέα.

(5) Sic Reg. Editi, αὐτόν.

(6) Sic Reg. Editi male, Ἄρειος αὐρίος; αὐρίον.

(7) Theodoret., ἐς κατέδρας.

(8) Sic Reg. Editi vero, ἐλάχις. Mox Reg., ἀπ-

ὀρθῶς, καὶ ἔγγραφον ἐπιβέβαιε πίστει, πρόφας μὲν ἐφ' οἷς ἐξεβλήθη τῆς Ἐκκλησίας παρὰ Ἀλέξανδρου τοῦ ἐπισκόπου, ὁποκρινόμενος δὲ τὰς ἀπὸ τῶν Γραφῶν λέξεις. Ὁμολοῦντα (2) τοίνυν αὐτὸν μὴ πεφρόνηκεναι ἐφ' οἷς ἐξέβαλεν Ἀλέξανδρος αὐτόν, ἀπέλυσεν εἰρηκῶς. Εἰ ὀρθή σου ἐστὶν ἡ πίστις, καλῶς ὁμολοῖς· εἰ δὲ ἀσεβὴς ἴσθις ἡ πίστις σου, καὶ ὁμολοῖς, ὁ Θεὸς ἐκ τοῦ ὅρκου (3) κρίναι τὰ κατὰ σέ. Οὕτω δὴ οὖν αὐτὸν ἐξεβλήσαντα παρὰ τοῦ βασιλέως ἠθέλησαν εἰσαγαγεῖν εἰς τὴν ἐκκλησίαν οἱ περὶ Εὐσέβιον τῇ συνῆθει αὐτῶν βίαι. Ἀλλ' ὁ τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐπίσκοπος, ὁ μακαρίτης Ἀλέξανδρος, ἀντέλεγε, φάσκων μὴ δεῖν εἰς κοινωνίαν δεχθῆναι τὸν τῆς αἵρέσεως εὐρετὴν. Καὶ λοιπὸν οἱ περὶ Εὐσέβιον ἠπειλήσαν, ὅτι, ὥσπερ μὴ θελόντων ὧν, ἐποίησαμεν αὐτὸν κληθῆναι παρὰ βασιλέως (4), οὕτως αὐρίον, καὶ μὴ κατὰ γνώμην σοι τυγχάνῃ, συναχθήσεται Ἄρειος μεθ' ἡμῶν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ταύτῃ. Σάββατον δὲ ἦν ὅτε ταῦτα ἔλεγον.

3. Ὁ τοίνυν ἐπίσκοπος Ἀλέξανδρος, ἀκούσας ταῦτα, καὶ πάνυ λυπηθεὶς, εἰσελθὼν εἰς τὴν ἐκκλησίαν, τὰς τε χεῖρας ἐκτείνας πρὸς τὸν Θεόν, ἀπαυδῶντο, καὶ βίβας αὐτόν (5) ἐπὶ πρόσωπον ἐν τῷ ἱερατείῳ, κείμενος ἐπὶ τοῦ ἰδαίου, ἤρχετο. Παρῆν δὲ καὶ Μακάριος εὐχόμενος σὺν αὐτῷ, καὶ ἀκούσας τῆς φωνῆς αὐτοῦ. Παρακάλει δὲ δύο ταῦτα, λέγων· Εἰ Ἄρειος αὐρίον (6) συνάγεται, ἀπολύσον ἐμὲ τὸν δοῦλόν σου, καὶ μὴ συναπολέτης εὐσεβῆ μετὰ ἀσεβοῦς· εἰ δὲ φείδῃ τῆς Ἐκκλησίας σου, οἶδ' αὖ, ὅτι φείδῃ, ἐπεὶ ἐπὶ τὰ ῥήματα τῶν περὶ Εὐσέβιον, καὶ μὴ ὥς εἰς ἀφανισμόν καὶ θνήσκος τὴν κληρονομίαν σου· καὶ ἄρον Ἄρειον, ἵνα μὴ, εἰσελθόντος αὐτοῦ εἰς τὴν ἐκκλησίαν, δόξῃ καὶ ἡ αἵρεσις συνεστήσασθαι αὐτῷ, καὶ λοιπὸν ἡ ἀσέβεια ὡς εὐσέβεια νομισθῇ. Ταῦτα εὐξάμενος ὁ ἐπίσκοπος, ἀνεχώρησεν πάνυ φροντίζων. Καὶ γέγονε τι θαυμαστὸν καὶ παράδοξον· τῶν γὰρ περὶ Εὐσέβιον ἀπειλησάντων, ὁ μὲν ἐπίσκοπος ἤρχετο, ὁ δὲ Ἄρειος ἐθάρρει τοῖς περὶ Εὐσέβιον, πολλὰ τε φλογῶν, εἰσέλθων εἰς θάλακας (7), ὡς διὰ χρεῖαν τῆς γαστρὸς, καὶ ἐξαίφνης, κατὰ τὸ γεγραμμένον, πρηνὴς γενόμενος ἰδὼς, κατὰ τὸ κοινωνίας καὶ τοῦ ζῆν, εὐθὺς ἐστερήθη.

4. Τὸ μὲν οὖν τέλος τοῦ Ἀρείου τοιοῦτον γέγονε· καὶ οἱ περὶ Εὐσέβιον μεγάλως αἰσχυνθέντες, εὐαφάν τὸν συνομότην (9) αὐτῶν· ὁ δὲ μακαρίτης Ἀλέξανδρος χαίρουσας τῆς Ἐκκλησίας τὴν συναξιν, ἐπετέλεσε σὺν εὐσεβείᾳ καὶ ὀρθοδοξίᾳ, πᾶσι τοῖς ἀδελφοῖς εὐχόμενος, καὶ δοξάζων μεγάλως τὸν Θεόν, οὐχ ὡς ἐπιγαίρων τῷ θανάτῳ, μὴ γένοιτο! πᾶσι γὰρ ἀπόκειται τοῖς ἀνθρώποις (10) ἀπαε ἀποβαρεῖν· ἀλλ' ὅτι τοῦτο ὑπὲρ τὰς ἀνθρώπων κρίσεις ἐδεί-

ἐφυξεν. Basil., ἀπέφυγεν. Editi, ἀπένοξεν. Mox εὐθὺς post ζῆν in Reg. legitur, in editis derst.

(9) Reg. prima manu συνομότην. Editi συνομήτην cum o.

(10) Sic Reg. ἐὶ Basilicensis. In editis vero ἀνθρώπων deest.

χθῆ. Αὐτὸς γὰρ ὁ Κύριος, δικάσας ταῖς ἀπειλαῖς Ἀ
τῶν περὶ Εὐδόκιον καὶ τῇ εὐχῇ Ἀλεξάνδρου, κα-
τέκρινε τὴν Ἀρειανὴν αἵρεσιν, δείξας αὐτὴν ἀνάξιον
οὖσαν τῆς ἐκκλησιαστικῆς κοινωνίας· καὶ πᾶσι φα-
νερῶσας, ὅτι, καὶ παρὰ βασιλείας καὶ πάντων ἀν-
θρώπων ἔχη τὴν προστασίαν, ἀλλὰ παρ' αὐτῆς τῆς
Ἐκκλησίας κατακρίθη. Δέδεικται οὖν οὐ θεοφιλὲς,
ἀλλ' ἀσεβὲς τὸ χριστομάχον ἐργαστήριον τῶν Ἀρειο-
μανιτῶν. Καὶ πολλοὶ τῶν πρότερον ἀπατηθέντων
μετέβητο. Οὐ γὰρ ἄλλος, ἀλλ' αὐτὸς ὁ βλασφημού-
μενος παρ' αὐτῶν Κύριος κατέκρινε τὴν κατ' αὐτοῦ
συστάσαν αἵρεσιν· καὶ πάλιν ἐδείξεν, ὅτι, καὶ νῦν
ὁ βασιλεὺς Κωνσταντῖος βιάζεται τοὺς ἐπισκόπους
ὑπὲρ αὐτῆς (11), ἀλλ' ἀκοινώνητός ἐστι τῆς Ἐκ-
κλησίας, καὶ τῶν οὐρανῶν ἀλλοτρία. Οὐκοῦν καὶ ἡ
παρ' ὑμῖν λοιπὸν πεπαύσθω ζήτησις· αὕτη γὰρ ἦν
ἡ γενομένη συνθήκη· καὶ μηδεὶς προστιθέσθω τῇ
αἵρεσι, ἀλλὰ καὶ οἱ ἀπατηθέντες μεταγινωσκέτω-
σαν. Ἦν γὰρ ὁ Κύριος κατέκρινε, τίς ἀποδέχεται;
καὶ ἦν ἀκοινώνητος αὐτὸς τεποίηκε, πῶς ὁ παραλα-
βόμενος (12) οὐ μεγάλως ἀσεβεῖ, καὶ φανερῶς ἐστὶ
Χριστομάχος;

5. Ἰκανὸν μὲν οὖν καὶ τοῦτο θυσιῶσαι τοὺς
ἐριστικούς· ἀνάγνωθι οὖν τοὺς τότε ζητήσας, καὶ
τὰ κατὰ τῆς αἵρέσεως δι' ὀλίγων γραφέντα πρὸς
τοὺς μοναχοὺς, ἵνα καὶ ἐξ αὐτῶν ἐτι μᾶλλον κατα-
γινώσκωσι τῆς ἀσεβείας καὶ τῆς πονηρίας τῶν
Ἀρειομανιτῶν. Μηδενὶ μόντοι θελήσης ἐκδοῦναι τοῦ-
των ἀντίγραφον, μηδὲ σαυτῷ μεταγράψαι· καὶ γὰρ
καὶ τοὺς (13) μοναχοὺς τοῦτο διεδύλωκα· ἀλλ' ὥς
γνήσιος, εἰ μὲν τι λείπει τοῖς γραφεῖσι, πρόσθε·
εὐθὺς δὲ πρὸς ἡμᾶς ἀντίπεμψον. Καὶ γὰρ καὶ ἐκ
τῆς ἐπιστολῆς, ἥς ἔγραψα τοῖς ἀδελφοῖς, δύνασαι
μαθεῖν ὃ πέπονθα γράφων, καὶ γινῶναι ἐτι· καὶ διὰ
τοῦτο οὐκ ἔστιν ἀσφαλὲς· ἐκδοῦσθαι γράμματα ἰδιώ-
του, καὶ μάλιστα περὶ τῶν ἀνωτάτων καὶ κορυφαίω-
τάτων δογμάτων, μήποτε τὸ διὰ ἀσθένειαν, ἢ τὸ
ἀδιακράτῃον τῆς γλώττης ἐνδεῶς εἰρημένον βλάβῃ
τοῖς ἀναγινώσκουσιν ἐμποιήσῃ. Οἱ γὰρ πολλοὶ οὐ τὴν
πίστιν, οὐδὲ τὸν σκοπὸν τοῦ γράψαντος σκοποῦσιν,
ἀλλ' ἢ διὰ φθόνον, ἢ δι' ἔριν, ἥς προελήφθησαν κατὰ
διάνοιαν δόξης, ὥς ἐὰν θελήσωσιν αὐτοὶ, δέχονται,
καὶ μεταποιοῦσι τὰ γραφέντα κατὰ τὴν ἰδίαν ἡθο-
νήν. Δόξη δὲ ὁ Κύριος παρὰ πᾶσι, καὶ μάλιστα οἷς
ἀναγινώσκεις ταῦτα, κρατεῖν τὴν τα ἀλήθειαν, καὶ
τὴν ὑγιαίνουσαν εἰς τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν
πίστιν. Ἀμήν.

inter Eusebianorum minas et Alexandri preces ju-
dicem sese constituens, hæresim damnavit Arianam,
declaravitque esse illam Ecclesiæ communione indi-
gnam. Palam item fecit omnibus, licet imperator
universique homines ejus patrocinium suscipiant, ab
Ecclesiâ iamēn illam condemnatam fuisse. Explora-
tum itaque est, Christo adversariam Arianorum
officinam, non Deo charam, sed impiam esse. Certo
plerique illorum qui ante circumventi fuerant, sen-
tentiam commutarunt. Non enim quivis alius, sed
ipse Dominus, in quem illi blasphemabant, adversum
se insurgentem hæresim condemnavit. Propalamque
fecit, licet etiamnum imperator Constantius illius
gratia episcopis vim inferat, esse nihilominus eam
et a communione Ecclesiæ segregatam, et a cælo
alienam. Quamobrem cesset in posterum hujusmodi
vestra quæstio, sic enim inter vos pactum fuit; no-
moque hæresi adjungatur: sed respiciant qui dece-
pti sunt. Quam enim Dominus damnavit, quis reci-
piet? et cujus 271 ille communione prohibuit,
quomodo qui admittet non maximæ impietatis reus,
et palam Christi hostis erit?

5. Hæc sint igitur ad contentiosos confunden-
dos satis: hæc legito iis qui hujus quæstionis au-
ctores fuere, necnon ea quæ adversus hæresim
paucis ad monachos conscripta sunt; et Ariano-
rum inde impietatem malitiamque magis impro-
bent. Cave nemini horum exemplar edas, aut tibi
ipse transcribas: nam id ipsum monachis quoque
significavi: sed pro tua ingenuitate, si quidpiam
scriptis deerit, id addas, statimque illa ad nos re-
mittas velim. Ex mea quippe ad fratres epistola,
poteris quidnam scribendo passus sim ediscere:
atque hinc noveris, ideo intum non esse imperiū
scripta edere, præsertim de supremis ac præci-
puiis dogmatibus, ne si quid per imbecillitatem
obscuritatemque sermonis minus absolute dictum
sit, noxam id lectoribus afferat. Plerique enim
nec fidem, nec scopum scriptoris attendunt: sed
aut ex invidia, aut contentionis studio, pro sua
jam in mente recepta sententia, arbitrato suo
verba accipiunt, et scripta pro libidine detorquent.
Fecit Dominus ut in omnibus, ac potissimum qui-
bus hæc legis, veritas et sana in Dominum no-
strum Jesum Christum fides obtineat. Amen.

(11) Sic Reg. Editi vero, περὶ αὐτῆς. Mox Reg.
ἀλλὰ κοινώνητος ἵστα.

(12) Reg., προσλαμβανόμενος. Mox idem, φανε-

ρός. Paulo post idem, Ἀνάγνωθι δὲ ὁμοῦς.

(13) Sic Reg. et Basil. Editi vero, καὶ γὰρ ἐν
τοῖς.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ

ΕΠΙΣΤΟΛΗ⁽¹⁴⁾.

SANCTI PATRIS NOSTRI

ATHANASII

ARCHIEPISCOPI ALEXANDRINI

EPISTOLA.

Omnibus ubique monasticam vitam agentibus, et in fide Dei firmatis, sanctificationis in Christo, ac dicentibus, Ecce nos reliquimus omnia, et secuti sumus te¹⁵, dilectis ac desideratissimis fratribus, in Domino salutem plurimam.

1. Ut vestrae charitati morem gererem, postquam me frequenter hortati estis, demum nosiras Ecclesiarumque calamitates paucis conscripsi, et quoad facultas tulit execrandam Ariomanitarum haeresim confutavi, ostendique quam sit illa a veritate aliena. Quil autem in scribendo perpessus sim, vestrae pietati indicandum putavi, ut hinc ediscatis, quam vere beatus Apostolus dixerit: *O altitudo divitiarum sapientiae et scientiae Dei¹⁶*, mihi quae homini natura imbecillo ignoscatis. Quo enim magis scribere aggrediebar, mihi quae ipso ad intelligendam Verbi divinitatem vim inferebam, eo longius cognitio a me recedebat: agnoscebamque me tanto magis rei assequendae imparem esse, quanto magis eam attingisse mihi videbar. Etenim ne hoc ipsum quod me intelligere putabam scribere poteram; imo quod scribebam minus erat quam concepta, licet pusilla, veritatis umbra.

2. Cum adverterem itaque in Ecclesiaste scriptum esse¹⁷: *Dixi, Sapiens efficiar, et ipsa longius recessit a me, multo magis quam erat; et: Alta profunditas, quis inveniet eam; et illud in Psalmis: Mirabilis facta est scientia tua ex me, confortata est, et non potero ad eam¹⁸*; et quod Salomon ait: *Gloria Dei est celare verbum¹⁹*, saepe volui subsistere, atque a

Α Τοῖς ἀπανταχοῦ κατὰ τόπον τὸν μονήρη βίον ἀσκοῦσι, καὶ ἐν πίστει Θεοῦ ἰδρυμένοις, ἡγιασμένοις τε ἐν Χριστῷ, καὶ λέγουσιν, Ἰδοὺ ἡμεῖς ἀφῆκαμεν πάντα, καὶ ἠκολουθήσαμεν σοι, ἀγαπητοῖς καὶ ποθεινοτάτοις ἀδελφοῖς, ἐν κυρίῳ πλείστα χαίρειν

1. Τῇ μὲν ὑμετέρᾳ διαθέσει πισθεῖς, καὶ πολυτάκεις παρ' ὑμῶν προτραπείς, ἔγραφα δι' ὀλίγων περὶ ὧν πεπόνθαμεν ἡμεῖς τε καὶ ἡ Ἐκκλησία, καὶ ὡς δύναμις μοι διελέγχων τὴν μυσαρὰν αἵρεσιν τῶν Ἀρειομανιτῶν, καὶ δεικνύς ὅσον ἐστὶν ἀλλοτρίᾳ τῆς ἀληθείας αὐτῇ. Ὁ δὲ πίπονθα γράφων, ἀναγκαῖον ἡγησάμην δηλῶσαι τῇ εὐσεβείᾳ ὑμῶν, ἵνα καὶ ἐκ τούτου μάθητε, πῶς ἀληθῶς εἰρηκεν ὁ μακάριος Ἀπόστολος: *Ὁ βάθος πλοῦτου καὶ σοφίας καὶ γνώσεως Θεοῦ!* καὶ συγγνώτε κάμωι ἀνθρώπῳ ἀσθενεῖ τὴν φύσιν ὄντι· ὅσον γὰρ ἐβουλόμην γράφειν, καὶ νοεῖν διαζόμεν ἑμαυτὸν περὶ τῆς θεότητος τοῦ Λόγου, τοσούτον ἡ (15) γνώσις ἐξανεχώρει μακρὰν ἀπ' ἐμοῦ· καὶ ἐγίνωσκον ἑμαυτὸν τοσούτον ἀπολιμπανόμενον, ὅσον ἰδῶκουν καταλαμβάνειν. Καὶ γὰρ οὐδὲ δ' ἰδῶκουν νοεῖν, ἡδυνάμην γράφειν· ἀλλὰ καὶ δ' ἔγραφον, ἑλαττον ἐγίνετο τῆς ἐν τῇ διανοίᾳ γενομένης καὶ βραχείας τῆς ἀληθείας σκιάς.

2. Ὅρων τοίνυν, ὡς ἐν τῷ Ἐκκλησιαστικῇ γέγραπται, ὅτι *Εἶπα· Σοφισθήσομαι, καὶ αὐτὴ ἐμακρόνθη ἀπ' ἐμοῦ μακρὰν ὑπὲρ ὃ ἦν· καὶ, Βαθὺ βάθος, τίς εὐρήσει αὐτό;* καὶ τὸ ἐν τοῖς Ψαλμοῖς: *Ἐθαυμαστὴ ἡ γνώσις σου ἐξ ἐμοῦ, ἐκραταιώθη, οὐ μὴ δύναμαι πρὸς αὐτήν·* καὶ ὁ Σολομὼν φησὶ: *Δόξα Θεοῦ, κρύπτειν* (16) *λόγον·* πολυτάκεις ἐβουλεύσαμην ἐπισχεῖν καὶ παύσασθαι τοῦ

¹⁴ Math. xix, 27. ¹⁵ Rom. xi, 33. ¹⁶ Eccle. vii, 24, 25. ¹⁷ Psal. cxxxviii, 6. ¹⁸ Prov. xiv, 2.

(14) Scripta anno 358.

(15) Sic Reg. et Basil.; in editis articulus deest.

(16) Reg., κρύπτειν. Editi, κρύπτει.

γράφει· να πιστεύσατε. Ἦνα δὲ μὴ δῶξω μὴδὲ
 ὁμᾶς λυπεῖν, μήτε ἐκείνους τοὺς παρ' ὁμῶν ζητήσαν-
 τας καὶ φιλονεικῆσαντας ἐπιτρέβειν εἰς τὴν ἀσέβειαν
 ἐκ τοῦ σιωπῆν, ἐδιδασκῆναι ἑμαυτὸν ὀλίγα γράψαι·
 καὶ ταῦτα ἀπέστειλα τῇ ὁματέρᾳ (16*) θεοσεβείᾳ. Εἰ
 γὰρ καὶ, ὡς ἐστὶν ἡ τῆς ἀληθείας κατάληψις, μακρὰν
 ἐστὶ νῦν (17) ἀφ' ἡμῶν διὰ τὴν τῆς σαρκὸς ἀσθένειαν,
 ἀλλὰ δυνατόν, ὡς εἶπεν αὐτὸς ὁ Ἐκκλησιαστής,
 γινῶναι τῶν ἀσθενῶν τὴν ἀφροσύνην, καὶ εὐρόντα
 ταύτην, εἰπεῖν πικροτέραν ὑπὲρ θάνατον εἶναι. Τοῦ-
 του γοῦν χάριν, ὡς τοῦτο γινώσκων καὶ δυνάμενος
 εὐρεῖν, ἔγραψα· εἰδὼς, ὡς τοῖς πιστοῖς ἡ τῆς ἀσε-
 βείας κατάρνησις, αὐτάρκης πρὸς εὐσεβείαν ἐστὶ
 γνώσις. Καὶ γὰρ εἰ μὴ δυνατόν καταλαβεῖσθαι τί ἐστὶ
 θεός, ἀλλὰ δυνατόν εἰπεῖν, τί οὐκ ἔστιν· οἷσμεν
 δὲ, ὅτι οὐκ ὡς ἀνθρώπος ἐστὶ, καὶ ὅτι οὐδὲν τῶν
 γενητῶν θέμις ἐπινοεῖν ἐν (18) αὐτῷ. Οὕτω δὲ καὶ
 περὶ τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, εἰ καὶ πολλὸν τοῦ καταλαβεῖν
 μακρὰν ἐσμεν τῇ φύσει, ἀλλὰ δυνατόν καὶ εὐκόλῳ
 καταγινῶναι τῶν προσφερομένων παρὰ τῶν αἱρετι-
 κῶν, καὶ εἰπεῖν, ὅτι οὐκ ἐστὶ ταῦτα Υἱὸς τοῦ Θεοῦ,
 οὐδὲ θέμις περὶ τῆς θεότητος αὐτοῦ τοιαῦτα κἂν ἐν-
 νοεῖν, ὅσα λέγουσιν ἐκεῖνοι, μήτις καὶ φθάγεσθαι
 διὰ χειλέων.

3. Οὕτω τοίνυν, ὅσον ἡδυνήθην ἐγὼ μὲν ἔγραψα·
 ὁμᾶς δὲ, ἀγαπητοί, δέξασθε ταῦτα μὴ ὡς τελείαν
 ἔχοντα τὴν ἐρμηνείαν περὶ τῆς τοῦ Λόγου θεότητος,
 ἀλλ' ὡς μόνον ἐλέγχοντα μὲν (19) τὴν ἀσέβειαν τῶν
 Χριστομάχων, ἔχοντα δὲ καὶ διδόντα τοῖς βουλομένοις
 ἀφορμὴν εἰς εὐσεβείαν τῆς ὑγιαίνουσας ἐν Χριστῷ
 πίστεως. Εἰ δὲ τι παραλείπεται (πάντα δὲ νομίζω
 παραλείφθαι), συγγινώσκατε μετὰ συνεδήσεως κα-
 θαρῆς, καὶ μόνον ἀποδέξασθε τὸ τολημρὸν τῆς πρὸς
 εὐσεβείαν (20) προθέσεως. Εἰς γὰρ τελείαν κατὰ-
 γνώσιν τῆς αἱρέσεως τῶν Ἀρειανῶν, αὐτάρκης ἡ
 περὶ τοῦ θανάτου Ἀρείου γενομένη (21) παρὰ τοῦ
 Κυρίου χρίστος· ἦν ἡδὲ φθάσαντες καὶ παρ' ἑτέρων
 ἔγνωτε. Ἄ γὰρ ὁ Θεὸς ὁ ἅγιος βεδοῦλεται, τίς δια-
 σκεδάσει; καὶ οὐ ὁ Κύριος (22) κατέκρινε, τίς ὁ δι-
 καίων; Τίς γὰρ ἐκ τοῦ τοιούτου γενομένου σημείου
 οὐ γινώσκει λοιπόν, ὅτι θεομίσητός ἐστιν ἡ αἵρεσις,
 κἂν ἀνθρώπους ἔχη προστάτας; Ἐντυχόντες μέντοι,
 εὐχεσθε μὲν, καὶ ἀλλήλους εἰς τοῦτο προτρέψατε
 ποιεῖν, ὑπὲρ ἡμῶν εὐθὺς δὲ ἀντιπέμψατε ταῦτα πρὸς
 ἡμᾶς· καὶ μηδενὶ τὸ σύνολον ἀντίγραφον ἐκδοτε, μὴδὲ
 ἑαυτοῖς μεταγράψατε (23), ἀλλ' ἀρχέσθητε ὡς δοκιμοὶ
 τραπέζῃται τῇ ἐντεύξει, κἂν πολλάκις ἐντυχεῖν θελή-
 σῃτε. Οὐ γὰρ ἀσφαλὲς τοῖς μετὰ ταῦτα τὰ παρ' ἡμῶν
 τῶν φελλιζόντων καὶ ἰδιωτῶν ἐστὶ γράμματα. Ἀσπάσα-
 σθε ἀλλήλους ἐν ἀγάπῃ, καὶ πάντας τοὺς ἐρχομένους
 πρὸς ὁμᾶς ἐν εὐσεβείᾳ καὶ πίστει. Εἰ γὰρ τις, ὡς
 εἶπεν ὁ Ἀπόστολος, οὐ φιλεῖ τὸν Κύριον, ἦτω
 ἀνάθεμα. Ἡ χάρις τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χρι-
 στοῦ μεθ' ὁμῶν. Ἀμήν.

A credite. Ne autem videar aut vobis molestus esse,
 aut eos qui illud a vobis postulant, lisque de rebus
 disceptant, per silentium meum in impietate deli-
 nere, mihi ipse ad hæc pauca scribenda vim intuli:
 et hæc misi vestræ pietati. Etsi enim comprehen-
 sio veritatis ut in se est, nunc ob carnis infirmita-
 tem procul a nobis sit, at potest agnoscī, ut ait
 Ecclesiastes¹⁶, impiorum stultitia, quam qui inve-
 nerit, dicere potest ipsa morte amariorem eam
 esse. Quamobrem id cum nossem et assequi vale-
 rem, hæc scripsi: gnarus impietatis confutatio-
 nem fidelibus esse ad pietatis cognitionem satis.
 Etenim, tametsi comprehendi nequeat quid sit
 Deus, dici tamen potest quid non sit; scimus au-
 tem eum non esse ut hominem, nec fas esse quid-
 quam e rebus factis illi ascribere. Eo prorsus modo
 etiam de Filio Dei cogitandum: etsi multo longius
 natura ab eo sumus, quam ut eum comprehendere
 valeamus; possumus tamen, imo facile est ea con-
 futare quæ ab hæreticis proferuntur, ac dicere,
 non esse illa Filium Dei: neque fas esse qualia
 ipsi loquuntur de ejus divinitate vel cogitare, ne-
 dum labiis proferre.

3. Sic equidem pro facultate scripsi: vos au-
 tem, dilecti, hæc accipite, non quasi perfectam de
 divinitate Verbi explicationem complectantur: sed
 ut quæ duntaxat Christi hostium impietatem ar-
 guant, et quæ volentibus occasionem præbeant ad
 piam sanamque in Christo fidem assequendam.
 Quod si quid omissum est (puio autem omnia
 omissa esse) cum conscientia, quæso, pura veniam
 mihi tribuite, tantumque velim audax meum pro
 pietate propositum approbetis. Ad perfectam enim
 Arianorum hæreseos confutationem, sufficit latum
 de Arii morte a Domino iudicium, quod jam ab
 aliis antea didicistis. Quæ enim sancti Dei iudicio
 statuta sunt, quis irrita faciet? Et quem Dominus
 condemnavit, quis justificabit¹⁷? Nam quis ex hu-
 jusmodi signo non agnoscit Deo odiosam esse illam
 hæresim, etiamsi homines patronos nacta sit. Cum
 igitur hæc legeritis, orate pro nobis, et invicem
 vos ad illud cohortamini. Et quamprimum hæc
 ipsa ad nos remittite: nulli prorsus hujus exem-
 plar tradatis, nec vobis ipsis transcribatis, sed ut
 probis trapezitis sat vobis sit horum lectio, sæpius
 repetita si libeat. Non enim tutum est nostrum
 balbutientium et indoctorum litteras ad posteros
 pervenire. Salutate vos invicem in charitate, et
 omnes qui ad vos in pietate et fide accesserint. Si
 quis enim, ut ait Apostolus, non amat Dominum,
 anathema sit. Gratia Domini nostri Jesu Christi sit
 obis cum. Amen¹⁸.

¹⁶ Eccle. vii, 26. ¹⁷ Isa. xiv, 27. ¹⁸ I Cor. xvi, 22, 23.

(16*) Reg., τῇ ὁματέρᾳ.

(17) Sic Reg., νῦν deest in editis.

(18) Ita Reg. In editis vero ἐν deest.

(19) Μὲν deest in editis, sed in Reg. legitur.

(20) Reg., εἰς εὐσεβείαν.

(21) Sic Reg. et Basil. Editi, γενομένου.

(22) Sic Reg. Editi vero, Θεός.

(23) Reg., μεταγράφητε.

HISTORIA ARIANORUM

USQUE AD ANNUM 357, INITIO MUTILA.

1. Illi vero ea quorum gratia hæc moliti sunt, non diu postea impleverunt. Nam statim a stricis ejusmodi insidiis, Arium in communionem recipere. Et cum judicia tam multa contra se lata viliiperent, imperatoriam potestatem pro se obtendebant (24): nec veriti sunt in litteris suis dicere: Athanasio afflicto, invidia cessavit, Arianos autem jam recipiamus: hoc ad terrorem auditorum addentes: Hoc enim jussit imperator. 273 Delinc non puluit homines illos hoc adicere: Ariani quippe recte sentiunt: non metuentes quod scriptum est: *Vae qui dicitis amarum, dulce: ponentes tenebras lucem*²⁵. Ad omnia enim pro hæresi toleranda parati sunt. Nonne hinc omnibus plane perspicuum est, non ecclesiastico judicio, sed imperatoris minis, et nos tunc ob pietatem erga Christum hujusmodi malis affectos fuisse, et vos jam persecutionem excitasse? Nam alios quoque episcopos insidiis, conflictibusque criminibus aggressi sunt: quorum alii quidem in exsilio obdormierunt, Christi confessionis gloriam adepti: alii etiamnum exsulant, fortiusque contra eorum hæresim decertant, et aiunt: *Nihil nos separabit a charitate Christi*²⁶.

2. Hæc item nota eam hæresim dignoscere, imo potius confutare licet, quod quisquis ipsis amicus est, et impietate socius, etiamsi aliis sceleribus et sexcentis criminibus obnoxius sit, quamvis reus et convictus, licet probationes evidentissimæ adversus eum suppetant: hic tamen apud illos probus, statimque imperatoris amicus efficitur, ex sua scilicet impietate commendatus: magnoque hinc pecuniarum questu facto, a iudicibus etiam facultatem obtinet quidvis ad suum placitum agendi. Qui autem impietatem eorum confutat, et sincere Christi causam agit, is tanetsi purus in omnibus, tametsi nihil sibi conscius sit, quamvis a nemine accusetur, attamen, illis causas comminiscens, statim abripitur, et imperatoris judicio, in exsiliū mittitur, quasi obnoxius iis quæ ipsi voluerint criminibus: vel quasi imperatori contumeliam dixerit, ut Naboth²⁷. Qui autem hæresi patrocinatur, inquiritur, et statim in illius Ecclesiam mittitur. Hinc bonorum proscriptiones, contumeliæ, omneque vexationis genus in eos qui invasorem non recipiunt.

²⁴ Isa. v, 20. ²⁵ Rom. viii, 35. ²⁶ III Reg. xxi, 10.

(24) Hæc gesta sunt anno 335.

(25) Sic Reg. Editi vero οὐκ οὐκ ἐκ.

(26) In editis post πάντων καὶ legitur, sed in Reg. non habetur.

(27) Ita Reg. et Basil. Editi male κυρίως. Paulo

1. Αὐτοὶ δὲ ὧν ταῦτα ἐπιτηνέσαντο χάριν, οὐκ εἰς μακρὰν ἐπλήρωσαν· ὅμα γὰρ ἐπεβούλευσαν, καὶ εὐθὺς τοὺς περὶ Ἀρείον εἰς κοινωνίαν ἐδίδξαντο. Καὶ τὰς μὲν τοσαύτας κατ' αὐτῶν κρίσεις παρεωράκασι, βασιλικὴν δὲ πάλιν ἐξουσίαν ὑπὲρ αὐτῶν προσέφασσαντο (24)· γράφοντές τε οὐκ ἡσχύνθησαν εἰπεῖν, ὅτι Ἀθανασίου παθόντος, ὁ μὲν φθόνος πέπαυται, τοὺς δὲ περὶ Ἀρείον λοιπὸν δεξιόμεθα, προστιθέντες πρὸς φόβον τῶν ἀκουόντων, ὅτι τοῦτο γὰρ βασιλεὺς προσέταξεν. Εἶτα οὐκ ἡσχύνθησαν προσθεῖναι, ὅτι καὶ ὁρθῶς φρονοῦσιν οἱ ἄνθρωποι· μὴ φοβηθέντες τὸ γεγραμμένον· *Ὅσα οἱ λέγοντες τὸ μικρὸν γλυκὺ, οἱ τιθέντες τὸ σκότος φῶς*. Πάντα γὰρ ὑπὲρ τῆς αἰρέσεως ὑπομένειν εἰσὶν ἱετοίμοι. Ἀρ' οὖν οὐχὶ (25) καὶ ἐκ τούτου πᾶσιν ἀντικρὺς δέκνυνται, ὡς οὐκ ἐκκλησιαστικῇ κρίσει, ἀλλ' ἐκ βασιλείως ἀπειλῆς διὰ τὴν εἰς Χριστὸν εὐσέβειαν καὶ τότε παπὼν-
B θάμεν, καὶ νῦν διώκετε; Καὶ γὰρ καὶ ἑτέροις οὕτως ἐπεβούλευσάν ἐπισκόποις, πλασθέντοι καὶ κατ' ἐκείνων πάλιν προφάσεις· ὧν οἱ μὲν ἐν τοῖς ἑξορισμοῖς ἐκοιμήθησαν, ἔχοντες τὸ καύχημα τῆς εἰς Χριστὸν ὁμολογίας· οἱ δὲ ἐτι καὶ νῦν ὑπερόριοι τυγχάνουσιν, ἀνδριζόμενοι μάλλον κατὰ τῆς αἰρέσεως ἐκείνων, καὶ λέγοντες· *Οὐδὲν ἡμῶς χωρίσει ἀπὸ τῆς ἀγάπης τοῦ Χριστοῦ*.

2. Ἐξεστὶ δὲ καὶ ἐκ τούτου πάλιν (26) αὐτὴν καταμαθεῖν, καὶ μάλλον αὐτῆς καταγνώσκειν. Ὁ μὲν γὰρ φίλος καὶ συναστειὼν ἐκείνοις, καὶ ἐν ἄλλοις πλημμελήμασι καὶ μυρίοις (27) ἐγκλήμασιν ὑπεύθυνος τυγχάνη, καὶ ἔχη τοὺς ἐλέγχους καὶ τὰς ἀποδείξεις λευκοτάτας, οὗτος δόκιμος παρ' αὐτοῖς, καὶ βασιλείως εὐθὺς γίνεται φίλος, ἔχων τὴν σύστασιν ἐκ τῆς ἀσεβείας· σχηματισθεὶς τε πλείστα, λαμβάνει καὶ παρήσιν ποιεῖν ἃ βούλεται παρὰ τοῖς δικασταῖς· ὁ δὲ τὴν ἀσέβειαν ἐκείνων ἐλέγχων, καὶ τὰ Χριστοῦ γνησίως πρεσβεύων, οὗτος, καὶ καθαρὸς ἐν πᾶσι τυγχάνη (28), καὶ μηδὲν ἐαυτῷ συγγινώσκῃ, καὶ μὴ κατηγοροῦν ἔχη, ἀλλ' ἐκείνων προφάσεις πλασμαμένων, εὐθὺς ἀρπάζεται, καὶ κρίσει βασιλείως αὐτὸς μὲν ὑπερόριος γίνεται ὡς ὑπεύθυνος οἷς ἂν ἐκείνοι θελήσωσιν, ἢ ὡς βασιλεὺς ὑβρίσας, ὡς ὁ Ναβουθὲ (29)· ὁ δὲ πρεσβεύων τὰ τῆς αἰρέσεως ἐκείνων ζητεῖται, καὶ εὐθὺς ἀποστέλλεται εἰς τὴν Ἐκκλησίαν ἐκείνου, καὶ λοιπὸν δημεύσεις, καὶ ὑβρεῖς, καὶ πάντα τὰ δεινὰ κατὰ τῶν μὴ δεχομένων ἐκείνου. Καὶ τὸ παραδοξότατον, δὲ μὲν οἱ λαοὶ βούλονται, καὶ γινώσκουσιν ἀντιπλη-

post Reg. ἔχοι.

(28) Reg. ὑπάρχη.

(29) Sic Reg. quem sequimur. Basil. ἢ ὡς ὁ Ναβουθὲ Editi minus recte, ἢ ὡς ὄνομα θεοῦ.

πτον, τοῦτον ἀφαιρεῖται καὶ ἐξορίζει βασιλεὺς· ὃν δὲ ἅ A
μήτε βούλονται, μήτε γινώσκουσιν, τοῦτον μακρόθεν
μετὰ στρατιωτῶν ἀποστέλλει καὶ γραμμάτων (30)
αὐτοῦ· καὶ λοιπὸν ἀνάγκη πολλῇ μισεῖν μὲν ὃν
ἀγαπᾷσι τὸν κατηχῆσαντα, καὶ πατέρα γενόμενον ἐν
θεοσεβείᾳ· ἀγαπᾷν δὲ ὃν οὐ βούλονται, καὶ πιστεύειν
αὐτῶν τὰ τέκνα, οὐ τὸν βίον, καὶ τὴν ἀνατροφὴν,
καὶ εἰς ἑστὶν οὐ γινώσκουσιν· ἥ δὴλον ἐστὶ τιμωρίαν
ὁπομένειν, ἣν (31) μὴ πείθονται βασιλεῖ.

3. Ταῦτα καὶ νῦν ὁρῶσι, καὶ πάσαι πεποιθήσασιν οἱ
δυσσεβεῖς κατὰ τῶν ὀρθοδόξων, γινώσκοντες τῆς αὐτῶν
κακοθεσίας καὶ ἀσεβείας πανταχοῦ παρὰ πᾶσι παρα-
σχόντες. Ἔστι γὰρ, Ἀθανάσιον ἡγιάσαντο, τί καὶ οἱ
ἄλλοι πεποιθήσασιν ἐπίσκοποι; Ποίας ἄρα προφάσεις
εἶχον, ἥ ποῖος ἄρα κακὴ νεκρὸς Ἀρσένιος εὐρέθη;
ποῖος παρ' αὐτοῖς Μακάριος πρεσβύτερος, καὶ ποτὴ-
ριον κέκλασται; ποῖος Μελιτιανὸς ὑπεκρίνετο; Ἀλλ'
ὅς εἰσιν ἐξ ἐκείνων, καὶ τὰ κατὰ Ἀθανάσιον (32)
δείκνυνται ψευδῆ· καὶ ἐξ ὧν δὲ Ἀθανάσιος ἐπεχείρη-
σεν, ὅλη καὶ τὰ κατ' ἐκείνων ἐστὶ πεπλάσματα. Μέγα
τι θηρίον ἐξῆλθεν ἐπὶ γῆς, ἡ αἵρεσις αὐτῇ· οὐ γὰρ
μόνον τοῖς ῥήμασι ὡς τοῖς ὁδοῦσι βλάπτει τοὺς ἀνε-
ρατοὺς, ἀλλὰ καὶ τὴν· ἐξωθεν ἐξουσίαν ἐμισθώσατο
πρὸς ἐπιβουλὴν. Καὶ τὸ παράδοξον, ὅτι, καθὰ προ-
εῖπον, οὐδεὶς ἐκείνων κατηγορεῖται· ἀνδρὲς κατηγορηθῆ,
οὐ κρίνεται, ἥ ὁδὸς ἀκούεσθαι, δικαιούται κατὰ τῶν
ἐλεγχόντων· καὶ μᾶλλον ὁ ἐλέγχων ἐπιβουλεύεται, ἥ
ὁ ὑπεύθυνος ὥς ἐντρίπτεται. Πάντες οὖν (33) οἱ παρ'
αὐτοῖς μεστοὶ ῥύπου τυγχάνουσι· καὶ οἱ παρ' αὐτοῖς
κατάσκοποι, οὐ γὰρ ἐπίσκοποι, μᾶλλον εἰσι πάντων
ῥυπαρώτεροι. Καὶ εἰ τις παρ' αὐτοῖς ἐπίσκοπος θέλει
γενέσθαι, οὐκ ἀκούει· Δεῖ τὸν ἐπίσκοπον ἀνεπιλη-
πτον εἶναι· ἀλλὰ μόνον· φρόνει κατὰ Χριστοῦ, καὶ
μὴ φρόντιζε περὶ τρόπων (34)· ἀρκεῖ γὰρ ἐκεῖνός σοι
πρὸς σύστασιν, καὶ πρὸς βασιλέως φίλαν. Ταῦτα (35)
μὲν περὶ τῶν τὰ τοῦ Ἀρείου φρονούντων· οἱ δὲ τῆς
ἀληθείας ζηλωταί, καὶ ἅγιοι καὶ καθαροὶ φαίνονται,
καθὰ προεῖπον, ἀλλ' ὑπεύθυνοι γίνονται, ὅταν οὗτοι
θέλωσι, καὶ ὡς ἂν αὐτοῖς δοκῇ, πρὸφασιν πλῆθυσιν
αὐτῶν πρὸς τὸ ἐξεσθαι, καθὰ προεῖπον, ἐκ τῶν παρ'
αὐτῶν πρὸς τὸν συνειδέναι.

tratu suo crimina comminiscens: eamque rem, ut

Et quod maximum stuporem afferat, quem populi
cupiunt, et irreprehensibilem agnoscent, hunc tollit
imperator, in exsiliumque mittit; quem vero nec
volunt nec norunt, hunc e longinquo cum militibus
et litteris suis mittit. Ac dehinc magna vi coguntur
populi eum odio habere, quem uipote animum in
religione magistrum et Patrem diligunt: illum vero
diligere, quem nolunt: ac ei liberos suos concre-
dere, ejus mores et vitæ institutum, imo quem
quisnam sit ignorant: aut denique pœnas luere si
imperator non obtemperent.

3. Hæc nunc sunt impiorum gesta, hæc olim
etiam contra orthodoxos perpetrarunt: suæque
malitiæ ac impietatis argumenta apud omnes ubi-
que pervulgant. Nam estio Athanasium accusave-
runt, sed quid mali admisere alii episcopi? quis
adversus illos obtentus? quis apud illos Arsenius
mortuus repertus est? quisnam apud illos Macarius
presbyter, aut calix contractus? quis Meletianus
insinulavit? Sed, ut ex eorum gestis liquet et quæ
contra Athanasium dixere falsa ostenduntur: et ex
illis quæ contra Athanasium moliti sunt patet, quæ
aliis imputare similiter esse conficta. Ingens quæ-
dam bellua in terram exiit, hæc nempe hæresis: et
quæ non solum verbis quasi dentibus innocentes
lædit; sed et ad insidias parandas externam poten-
tiam mercede conduxit. Et quod stupendum est, uti
jam dixi, nullus eorum accusatur, aut si accusatur,
non judicatur, vel si interrogari videntur, damnatis
illis qui se convincebant, ipse declaratur innoxius.
Potiusque accusator qui reum convincit insidiis
petitur, quam ipse reus 274 pudore aliquo suffun-
datur. Apud illos itaque nemo est quin sordibus
seateat: eorumque catascopi, id est exploratores,
hæc enim episcopi nuncupandi, omnium sordidissi-
mi sunt. Si quis apud illos optat episcopus esse,
is hæc non audit: Oportet episcopum, irreprehensi-
bilem esse: sed solum: Contra Christum sentias,
nec de moribus cures: est enim illud tibi satis, ut
commendatus imperatoris amicus evadas. Hæc
de illis, qui cum Ario sentiunt. Veritatis autem ac-
cutores, quantumvis sancti, quantumvis puri vi-
deantur, uti supra dixi, rei habentur, illis arbi-
dictum est, ex eorum gestis deprehendere licet

4. (36) Εὐστάθιος τις ἦν ἐπίσκοπος τῆς Ἀντιο-
χείας, ἀνὴρ ὁμολογητῆς, καὶ τὴν πίστιν εὐσεβῆς. Οὐ-
τος, ἐπειδὴ πολλὸς ἦν ζηλῶν ὑπὲρ τῆς ἀληθείας, τὴν
τε Ἀρειανὴν αἵρεσιν ἐμίσει, καὶ τοὺς φρονούντας τὰ
ἐκείνης οὐκ ἐδέχετο, διαβάλλεται Κωνσταντίνῳ (37)

1 Tim. iii, 2

(30) Sic Reg. Editi, μετὰ γραμμάτων.

(31) Hv deest in Basil.

(32) Forte κατὰ Ἀθανάσιον.

(33) Reg. γούν.

(34) Sic Reg. et edit. Comm. Edit. vero Paris., περὶ
τρόπων.

(35) Reg. τοιαῦτα.

(36) Aliam depositionis Eustathii causam affe-
runt Hieronymus, Socrates, Sozomenus et Theo-Do-

4. Eustathius quidam fuit Antiochenus episcopus,
confessor ac fide pius. Is cum veritatem summo
studio tueretur, essetque Arianzæ hæresis insensissi-
mus, hæreticosque illos non admitteret, apud Con-
stantinū imperatorem insinulatur, conficta cri-

retus, quod nempe a muliercula delatus fuerit, quæ
se filium ex Eustathio suscepisse mentiebatur. Annot
item Socr. et Sozom. illum Sabellianismi fuisse ac-
cusatum. Sed nihil repugnat varia crimina sancto
presuli ab hæreticis imposita fuisse. Hæc de re fu-
sius in Athanasii Vita. Chrysost. t. i homiliam in-
tegram in hunc Eustathium habuit.

(37) Editi Κωνσταντίνῳ. At Reg. prima manu Κων-
σταντίνῳ, hinc deleto v factum est Κωνσταντίνῳ. Sed

inatione, quod scilicet matri ejus contumeliam fecisset : statimque ipse cum multa presbyterorum diaconorumque turba extorris factus est, ac deum quos ille impietatis causa in clerum non admittibat, hos postquam episcopus in exsilium est actus, non solum in Ecclesiam introducere, sed plerosque ex illis ordinarunt episcopos, ut eos suæ præ impietate conjugationis socios haberent. Ex quorum numero est Leontius castratus, qui nunc Antiochiæ episcopus est, et qui ante ipsum ibidem episcopus fuit Stephanus, Georgius Laodiceæ, Theodosius olim Tripolitanus episcopus, Eudoxius Germaniciæ, Eustathius nunc Sebastes.

5. An hic saltem substituerunt? Nequaquam: Eutropius enim olim Adrianopolitani episcopus, vir bonus, ac omni ex parte perfectus, quod pluries Eusebium coarguisset, et illac transeuntibus auctor fuisset, ne impiis Eusebii verbis obtemperarent, easdem quas Eustathius calamitates patitur, et civitate Ecclesiæque sua pellitur: Basilina enim contra illum animopere urgebat. Euphrasion item Balnearum, Cymatius Pakti, alter Cymatius Taradi, Aselepas Gazæ, Cyrus Berœæ in Syria, Diosdorus in Asia, Domnion Sirmii, et Hellanicus Tripolis, statim atque hæresim odisse comperiti sunt, alii ob conficta crimina, alii nulla allata causa, imperatoriarum litterarum auctoritate translati, et ab illis civitate pulsati sunt: aliosque illi eorum vice, quos impios noverant, in ipsorum Ecclesiis constituere.

6. De Marcello autem Galatiæ episcopo, 275 superfluum fortasse fuerit mentionem facere: omnibus enim compertum est, Eusebianos ab eo antea impietatis accusatos, eum vicissim accusasse, eorumque opera senem illum exulsasse. Ille autem Romam profectus sese purgavit, fidemque suam illis exigentibus scripto tradidit, quam Sardicensis ipsa

τῇ βασιλεὶ, πρόφασιν τε ἐπινοεῖται, ὡς τῇ μητρὶ αὐτοῦ ποιήσας ὑβρίν· καὶ εὐθὺς ἐξόριστος αὐτὸς τε γίνεται, καὶ πολλοὶ σὺν αὐτῷ πρεσβυτέρων καὶ διακόνων ἀριθμός· καὶ λοιπὸν οὐδὲν ἔδεχeto διὰ τὴν ἀσέβειαν εἰς κλήρον, τοὺτους μετὰ τὸ ἐξορισθῆναι τὸν ἐπίσκοπον οὐ μόνον εἰσάγαγον εἰς τὴν Ἐκκλησίαν, ἀλλὰ καὶ τοὺς πλείστους ἐπισκόπους κατέστησαν, ἃν ἔχουσιν συνωμότας αὐτῶν εἰς τὴν ἀσέβειαν. Ἐκ τούτων ἐστὶ Λεόντιος ὁ ἀπόκοπος, ὁ νῦν ἐν Ἀντιοχείᾳ, καὶ ὁ πρὸ αὐτοῦ Στέφανος, Γεώργιος τε ὁ ἐν Λαοδικείᾳ, καὶ ὁ γενόμενος ἐν Τριπόλει Θεόδωτος, Εὐδόξιος τε ὁ ἐν Γερμανικῇ (38), καὶ Εὐστάθιος ὁ νῦν ἐν Σεβαστείᾳ.

5. Ἀρ' οὖν μέχρι τούτων ἔστησαν; Οὐχί· καὶ γὰρ καὶ Εὐτρόπιος ὁ ἐν Ἀδριανουπόλει γενόμενος ἐπίσκοπος, ἀνὴρ ἀγαθός, καὶ ἐν πᾶσι τέλειος, ἐπειδὴ πολλὰς τὸν Εὐσέβιον φλεγε, τοῖς τε διοδεύουσι συνεβούλευε μὴ παῖθεσθαι τοῖς ἀσεβέσιν Εὐσέβιου βήμασι, τὰ αὐτὰ τῷ Εὐσταθίῳ πάσχει, καὶ τῆς πόλεως καὶ τῆς Ἐκκλησίας ἐκβάλλεται· Βασίλινα (39) γὰρ ἦν ἡ πάνυ κατ' αὐτοῦ σπουδάζουσα. Εὐφρατίων γὰρ ὁ ἐν Καλαναῖς (40), καὶ Κυμάτιος ὁ ἐν Παλαῶ, καὶ Κυμάτιος ἑτερος ὁ ἐν Ταράδῳ, καὶ ὁ ἐν Γάζῃ Ἀσκληπᾶς, καὶ Κύρος ὁ ἐν Βεροίᾳ τῆς Συρίας, καὶ Διόδωρος ὁ ἐν Ἀσίᾳ, καὶ Δομνίων ἐν Σιρμίῳ (41), καὶ Ἑλλάνικος ὁ ἐν Τριπόλει, μόνον ἐγνώσθησαν μυσσοῦντες τὴν αἵρεσιν, καὶ τοὺς μὲν μετὰ προφάσεως, τοὺς δὲ χωρὶς ταύτης, βασιλικαῖς γράμμασι μεταστήσαντες, τῆς τε πόλεως ἐκβαλόντες (42), ἑτέρους ἀντ' αὐτῶν, οὓς ἐγίνωσκον ἀσεβοῦντας, εἰς τὰς ἐκείνων Ἐκκλησίας κατέστησαν.

6. (43) Καὶ περὶ Μαρκέλλου τοῦ τῆς Γαλατίας ἐπισκόπου, περιττὸν ἴσως ἐστὶ λέγειν· πάντες γὰρ ἔγνωσαν ὡς πρότερον ἐγκαλούμενοι παρ' αὐτοῦ οἱ περὶ Εὐσέβιου ἀσεβεῖς, ἀντενεκάλεσαν αὐτῷ καὶ αὐτοὶ, καὶ πεποιθήσαν ἐξορισθῆναι τὸν γέροντα. Καὶ αὐτὸς μὲν, ἀνελθὼν εἰς τὴν Ῥώμην, ἀπελογήσατο, καὶ ἀπατιτούμενος (44) παρ' αὐτῶν, δίδωκεν ἔγγραφον τὴν

prior lectio germana est; nam Constantino imperatore gesta sunt. Paulo post Reg. πρόφασιν, recte. Editi male πρόσφιν.

(38) Reg. Γερμανικῆς. Editi Γερμανικῆς.

(39) Uxor Julii Constantii, mater Juliani Apostatae.

(40) Legendum haud dubie Βαλαντίου, uti supra Apolog. de fuga, num. 3, eratque illa urbs Syriæ. Mox ὁ ἐν Ταράδῳ, legendum ἐν Ἀράδῳ, putant Cotelier. in Notis ad Patres primi sæculi, p. 383, et Hermantius in Vita Athanasii, l. v, c. 18. Vide Valesium in notis ad Socratem, a. l. p. 59. In Apol. de fuga legitur Πάλτος μὲν καὶ Ἀντάραβος δὲ Κυμάτιον καὶ Καρτίριον.

(41) Sic Reg. et Basil., et ita legendum. Editi male Σερμίου.

(42) Sic Reg. Editi ἐκβάλλοντες.

(43) Exstant adhuc libri Eusebii Cæsariensis adversus Marcellum Ancyranum, ubi confutatur ejus hæresis de Verbo a Maria originem ducente. Sed in synodis Romana anni 342, et Sardicensi anni 347, examinatis ejus scriptis, illum recte sentire declaratum est: Athanasius autem honorifice semper Marcellum memorat in iis quæ supersunt ejus

operibus. At secus reliqui Patres, qui Marcellum ut hæreticum vehementer exagitant, illumque Photiniane hæreseos auctorem agnoscunt: erat quippe Photinus patria Ancyranus, Marcellique discipulus. Ait autem Epiphanius hæresi 72, fuisse suo tempore qui Marcellum pro hæretico haberent, alios qui eidem patrocinarerent, ut probò et orthodoxo viro. Libet tamen hic apponere quæ se ipse ab Athanasio audisse testatur, memoratu sane digna: Ἡρόδω δὲ αὐτὸς ἐγὼ χρόνῳ τινὶ τὸν μακαρίτην πάπαν Ἀθανάσιον περὶ τούτου τοῦ Μαρκέλλου, πῶς ἂν ἔχοι περὶ αὐτοῦ. Ὁ δὲ οὕτως ὑπεραπελογήσατο, οὕτως πάλιν πρὸς αὐτὸν ἀπεχθὺς ἤνυχθη· μόνον δὲ διὰ τοῦ προσώπου μειδιάσας, ὑπέφηνε μοχθηρία; μὴ μακρὰν αὐτὸν εἶναι, καὶ ὡς ἀπολογησάμενον εἶχε. Sciscitatus ego aliquando beate memorie papam Athanasium, quid de hoc ipso Marcello sentiret: ille neque purgavit hominem, neque asperse insectatus est: sed subridens non procul ab impietate fuisse significavit; agnoscere tamen sese purgasse virum.

(44) Sic Reg. Editi vero, ἀπελογήσατο καὶ ἀπατιτούμενος. Infra item editi ἀπελογήσαντο. Reg. ἀπελογήσαντο.

ἑαυτοῦ πίστιν, ἣν καὶ ἡ κατὰ Ἐαρθρίκην σύνοδος ἀπεδέξατο· οἱ δὲ περὶ Εὐσέβιον οὕτε ἀπελογήσαντο, οὕτε, ἐλλογόμενοι ἐξ ὧν ἔγραψαν ἀσθεῖς, ἐντεράκησαν, ἀλλὰ καὶ μᾶλλον ἐθρασύνοντο κατὰ πάντων· εἶχον γὰρ τὴν πρὸς βασιλέα παρὰ τῶν γυναικῶν σύστασιν, καὶ πᾶσιν ἦσαν φοβεροί.

7. Περὶ δὲ Παύλου τοῦ τῆς Κωνσταντινίου πόλεως ἐπισκόπου, νομίζω μηδὲνα ἀγνοεῖν· ὅθῃ γὰρ ἐπιφανὴς ἡ πόλις, τοσοῦτω καὶ τὸ γινόμενον οὐ κέρυπται. (45) Καὶ κατὰ τοῦτου τοίνυν πρόφασιν ἐπλάσθη. Καὶ γὰρ ὁ κατηγορήσας αὐτοῦ Μακεδόνιος, ὁ νῦν ἐπίσκοπος ἄντ' αὐτοῦ γινόμενος, παρόντων ἡμῶν κατὰ τὴν κατηγορίαν, κεκοινωνήκειν αὐτῷ, καὶ πρεσβύτερος ἦν ὑπ' αὐτὸν τὸν Παῦλον. Καὶ ὁμοῦ, ἐπειδὴ Εὐσέβιος ἐπιφθάλμιος, θέλων ἀρπάσαι τὴν ἐπισκοπὴν τῆς πόλεως (οὕτω γὰρ καὶ ἀπὸ Βηρυτοῦ εἰς τὴν Νικομήδειαν μετέβη), ἐμείνειν ἡ πρόφασιν κατὰ Παύλου, καὶ οὐκ ἡμέλησαν τῆς ἐπιβουλῆς, ἀλλ' ἐμείναν διαβάλλοντες. Καὶ τὸ μὲν πρῶτον εἰς τὸν Πόντον ἐξωρίσθη παρὰ Κωνσταντίου (46)· τὸ δὲ δευτέρον παρὰ Κωνσταντίου, δεθείς ἀλύσει σιδηραῖς, εἰς Σίγγαρα τῆς Μεσοποταμίας ἐξωρίσθη, καὶ ἐκεῖθεν εἰς τὴν Ἑμισαν μετενήχθη, καὶ τὸ τέταρτον εἰς Κούκουσον τῆς Καππαδοκίας περὶ τὰ ἔρημα τοῦ Ταύρου· ἐνθα καὶ ὡς οἱ συνόντες ἀπήγγειλαν, ἀποπνιγὲς παρ' αὐτῶν, ἐτελεύτησε. Τοῦτο μέντοι δράσαντες, οὐκ ἡσχύνθησαν καὶ μετὰ θάνατον, οἱ μηδὲν ἀληθεύοντες, πλάσασθαι πάλιν πρόφασιν, ὡς ἀπὸ νόσου τελευτήσαντος αὐτοῦ, καίτοι τοῦτο γινωσκόντων πάντων τῶν κατοικοῦντων τὸν τόπον ἐκεῖνον. Καὶ γὰρ καὶ Φιλάγγριος, βικάριος ὧν τότε τῶν τόπων ἐκεῖνων, καὶ πάντα τὰ ἐκεῖνων ὑποκρινόμενος ὡς ἂν αὐτοὶ θέλωσιν, ὁμοῦ ἐπὶ τούτῳ θαυμάζων, καὶ λυπηθεὶς ἰσως, ὅτι μὴ αὐτὸς, ἀλλ' ἕτερος εἰργάσατο τὸ κακὸν, ἀπήγγειλε πολλοῖς τε ἄλλοις καὶ γνωρίμοις ἡμῶν, καὶ τῷ ἐπισκόπῳ Σεραπῶνι, ὡς Παῦλος ἀποκλειθεὶς παρ' ἐκεῖνων εἰς τόπον τινὰ βραχύτατον καὶ σκοτεινὸν, ἀπεῖθ' (47) λιμῷ διαφθαρῆναι· εἰτα μεθ' ἡμέρας 25, ὡς εἰσελθόντες εὗρον αὐτὸν ἔτι πνέοντα, λοιπὸν ἐπελθόντες ἀπέπνιξαν τὸν ἄνθρωπον· καὶ οὕτω τέλος ἔσχε τοῦ βίου τοῦτου. Τοῦ δὲ τοιοῦτου θανάτου διάκονον ἔλεγον γεγενῆσθαι Φιλιππον τὸν γινόμενον ἐπαρχον. Ἄλλ' οὐδὲ τοῦτο (48) παρεῖδεν ἡ θεὰ δίκη· οὐδὲ γὰρ παρήλθεν

A synodus approbavit. Eusebiani vero neque se purgarunt, neque pudit eos ex scriptis suis impietatis fuisse convictos : sed audacius adversus omnes insurrexerunt. Nam apud imperatorem mulierum commendatione plurimum valebant, omnibusque formidini erant.

7. Quod Paulum vero spectat Constantinopolis episcopum, neminem ignorare arbitror, quo enim clarior urbs, eo minus obscuræ fuerint res ibi gestæ. Itaque adversus hunc etiam causas commentum sunt. Etenim Macedonius, qui nobis presentibus eum accusavit, quique jam episcopus ejus loco creatus est, cum eo communicavit et sub eodem Paulo presbyter fuit. Attamen, cum Eusebium illius urbis episcopatus invadendi (ita enim jam Beryto Nicomediam se transtulerat) cupido incessisset, illa in Paulum accusatio perduravit, nec illi invidias suas neglexere, sed in calumniis suis persistere. Et primo quidem Paulus a Constantino in Pontum relegatus est : secundo autem a Constantio ferreis catenis vincitus, Singaris Mesopotamiæ exsulari : illinc postea Emesam transiit : quarto Cucsum Cappadociæ, ad desertum Tauri, et isthic, ut renuntiarent qui cum eo erant, ab ipsis strangulatus, obiit. His ita gestis, nihil veriti sunt, homines illi in nullo veraces, post mortem ejus falso ac subdole pervulgare, illum morbo extinctum fuisse, licet res omnibus qui eum locum incolunt comperta sit. Etenim Philagrius qui tunc temporis eorum locorum vicarius erat, et omnium fabularum, arbitratorum, histrio, cum tamen ideo fortasse stupore percussus ac mæstus esset, quod non ipse sed alius id sceleris perpetrasset, permultis, ac quibusdam ex notis nostris, imo ipsi episcopo Serapioni renuntiavit Paulum ab illis in angusto et tenebroso quodam loco inclusum fuisse, ut fame illic interiret : deinde post sex dies, cum eo ingressi, illum adhuc spirantem invenissent, demum irruentes hominem strangulasse : talemque revera illius exitum fuisse. Illius autem carnificem fuisse aiebant Philippum olim præfectum. At hoc facinus divina vindicta inultum non præterivit : anno quippe nondum elapso, cum multo dedecore Philippus a præfectura detur-

(45) In hoc loco explanando desudarunt viri doctri-
na celeberrimi, quorum nonnulli vitium in
contextu suspicati sunt, sed immerito : nam locus bene
habet, dum recte explanetur. Ecce, nostro quidem
iudicio, veram Athanasii sententiam. Ait, a Mace-
donio delatum fuisse Paulum, se præsentem, id est
anno 338, cum ab exilio revertens Athanasius Con-
stantinopoli pertransiret : sed nihilominus postea
ipsum Macedonium cum Paulo communicasse, ac
sub ipso presbyterum fuisse. Verum cum Constanti-
nopolitane sedis invadendæ cupiditate Eusebium in-
cessisset, redintegratum fuisse criminationem. Quod
autem subsequitur, καὶ τὸ μὲν πρῶτον, etc., illud,
inquam, non innuit primum exilium ob supra me-
moratam Macedonii accusationem irrogatum fuisse :
accusatio quippe illa post mortem Constantini facta
fuit : cum tamen, ut hic enarratur, primo exsulari
Paulus tempore Constantini Magni. Sed occasione
secundi exilii quod illam Macedonii accusationem

D subsecutum est, primum ibi memorat Athanasius.
Et sane non insolens illud est apud Athanasium, sic
paulo infra : Ὀλύμπιον δὲ τὸν ἀπὸ Ἀλφῶν, καὶ Θεόδω-
λον τὸν ἀπὸ τῆς Τραπεζοπολεως . . . ἐπειδὴ ἐπα-
κασί μισοῦντας τὴν αἵρεσιν, διέβαλον τὸ πρῶτον μὲν
οἱ περὶ Εὐσέβιον, καὶ ἔγραψε βασιλεὺς Κωνσταν-
τίος· τὸ δευτέρον καὶ, etc. Olympium vero Ænorum,
Theodulumque Trajanopolitanum . . . cum hæresi
infectos cernerent, calumniati sunt, primo quidem
Eusebius cum suis, litterasque dedit imperator Con-
stantius : secundo autem, etc. Ibi patet priorem ca-
lumniam non ad seriem historię pertinere, sed oc-
casione secunde memorari : quod item de superiore
loco dicendum.

(46) Sic Reg. Editi vero, ὅτε Κωνσταντίου. Mox
Reg. εἰς Σίγγαρα. Editi εἰς Σίγγαρα. Basil. εἰς Σώ-
γαρα. Mox Reg. εἰτα ἐκεῖθεν.

(47) Sic Reg. Editi ἀπέσθη.

(48) Sic Reg. Editi τοῦτον.

datus est: ita ut tanquam privatus, quibus minime volebat ludibrio esset. Itaque admodum tristis, ac velut Cain gembundus ac tremens, cum in dies expectaret qui se procul patria suisque confoderet, veluti attonitus, quod hæc minime placerent, interit. Cæterum illi ne ipsis quidem mortuis parcunt, quos dum viverent confictis criminationibus adoriebantur. 276 Ita enim sese omnibus terribiles exhibere satagunt, ut viventes in exsilium agant, et nulla erga defunctos misericordia moveantur: sed etiam præter hominum omnium morem, defunctis odio habent, eorumque affinis insidiantur, inhumani illi ac bonorum inimici homines vel immanissimis hostibus effratres: eaque omnia impietatis suæ causa agunt, non enim veris, sed confictis criminationibus, nobis aliisque omnibus insidiantur. πλάσμων προφάσεων ἡμῖν τε καὶ τοῖς ἑτέροις πᾶσιν

8. (ANNO 338.) Hoc cum adverterent tres fratres, Constantinus, Constantius, et Constans, post obitum patris sui omnes in patriam et Ecclesiam suam reverti jusserunt: qui de aliis episcopis ad singulorum Ecclesias rescripserat: de Athanasio autem ista, quæ et vim hoc in negotio allatam comprobant, et Eusebianorum sanguinarium animum arguunt.

Exemplar epistolæ Constantini Cæsaris populo catholica Ecclesiæ urbis Alexandrinæ.

Nec sacre mentis vestræ notitiam præterisse arbitror, ideo Athanasium venerandæ legis interpretem, etc. (Scripta supra in Tractatu septuagesimo quinto absque ullo discrimine.) Vide p. 100.

Hæc sunt illæ litteræ. Conjuratiōnis autem eorum quis alius illo fide dignior exstiterit? ita quippe ille scripsit, cum rem exploratam haberet.

9. Itaque, cum adverterent Eusebiani frangi hæresis suæ vires, litteras Romam, litteras item ad imperatores Constantinum et Constantem mittunt adversus Athanasium. Ut autem Athanasii legati eorum scripta falsi arguerunt, cum maximo pudore ab imperatoribus illi repulsam tulere. Romanus vero episcopus Julius litteris suis indicavit, quo vellemus loco, cogendam synodum esse; ut accusatiōnes illi (suas veras comprobarent, sibi vero illatas cum fiducia depellerent. Idipsum presbyteri ab illis missi rogant, cum sese falsi convictos adverterent. His ita gestis (ANNO 340), cum perspectum haberent illi in omnibus suspecti homines, se nequaquam ecclesiastico iudicio superiores fore, Constantinum scorsim adeant, apud quem, utpote hæreses patronum letus gemitusque profundunt, Miserrare, aientes, hæresim; cernis a nobis omnes defecisse: pauci demum relictis sumus: age, persecutionem incipe, quandoquidem, vel a paucis illis re-

Α ενιαυτὸς, καὶ μετὰ πολλῆς ἀτιμίας καθήρησθαι τῆς ἀρχῆς ὁ Φίλιππος, οὕτως ὡς ἰδιώτην γενομένον, ὅψ' ὢν οὐκ ἔθελε καταπαύεσθαι. Πάνυ γοῦν καὶ αὐτὸς λυπούμενος, καὶ κατὰ τὸν Κρίν στένων καὶ τρέμων, καὶ καθ' ἡμέραν προσδοκῶν τὸν ἀναιρούμενόν τῆς αὐτοῦ πατρίδος καὶ αὐτὸς καὶ τῶν ἰδίων, ὥσπερ ἐκπλαγεὶς, ἐπεὶ μὴ οὕτως ἔθελεν, ἀπέθανε. Πλὴν ὅτι καὶ κατὰ νεκρῶν οὐ φείδονται, καθ' ὃν καὶ ζῶων ἐπλάσαντο προφάσεις· οὕτω γὰρ αὐτοὺς πρὸς πάντας φοβερούς ἐπιδεικνύουσιν ἐσπούδασαν, καὶ ζῶοντας μὲν ἐξορίζουσιν, ἀποθανόντας δὲ οὐκ ἐλεοῦσιν· ἀλλὰ καὶ τότε μόνον παρὰ πάντας τοὺς ἀνθρώπους μισοῦσι τοὺς ἀπελθόντας, καὶ τοὺς οικείοις αὐτῶν ἐπιβουλεύουσιν, οἱ τῷ ὄντι ἀπάνθρωποι καὶ μισόκαλοι, καὶ πλέον ἐχθρῶν τὸν τρόπον ἄγριον ἔχοντες, διὰ τὴν αὐτῶν (49) ἀσέβειαν, οἱ μὴ ἐξ ἀληθείας, ἀλλ' ἐκ ἐπιβουλεύειν σπουδάζαντες.

8. Ταῦτα συνορῶντες οἱ τρεῖς ἀδελφοί, Κωνσταντῖνος, Κωνσταντῖος, καὶ Κόνστας, ἐποίησαν πάντας μετὰ θάνατον τοῦ πατρὸς ἐπανελθεῖν εἰς τὴν πατρίδα καὶ τὴν Ἐκκλησίαν· γράψαντες περὶ μὲν τῶν ἄλλων ἰδίᾳ τῇ ἐκαστοῦ Ἐκκλησίᾳ· περὶ δὲ Ἀθανασίου ταῦτα, ἃ πάλιν τὴν μὲν τοῦ πράγματος βίαν δεικνύσι, τὴν δὲ τῶν περὶ Εὐσέβιον ἀνδροφρόνον προαίρεσιν ἐλέγχει.

Ἀντίγραφον Κωνσταντίνου Καίσαρος τῷ λαῷ τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας πόλεως τῶν Ἀλεξανδρέων (50).

Οὐδὲ τὴν τῆς ὑμετέρας ἑρᾶς ἐννοίας διαπεφυγέ-
C ναι γνώωσι οἶμας, διὰ τοῦτο Ἀθανάσιον τὸν τοῦ προσκυνητοῦ νόμου ὑποφύτην. (Ἐγγραφή (51) ὁπίσω εἰς τὸν οὐ' λόγον (52) ἀπαρᾶλλεξτως.)

Τὰ μὲν οὖν γραφέντα ταῦτα· τῆς δὲ συσκευῆς αὐτῶν τίς ἑτέρος ἐξιόπιστος τοῦτου μάρτυς ἂν γένοιτο: ταῦτα γὰρ εἰδὼς, οὕτω καὶ αὐτὸς ἐγράψεν

9. Οἱ μόντοι περὶ Εὐσέβιον, βλέποντες ἐλαττω-
μένην αὐτῶν τὴν αἵρεσιν, γράφουσιν εἰς Ῥώμην, γράφουσι δὲ καὶ τοῖς βασιλεῦσι Κωνσταντίνῳ καὶ Κωνσταντῖ κατὰ Ἀθανασίου. Ὡς δὲ καὶ οἱ παρὰ Ἀθανασίου ἀποσταλέντες διηλέξαν τὰ παρ' ἐκείνων γραφέντα, παρὰ μὲν τῶν βασιλέων ἐνετράπησαν. Ὁ δὲ ἐπίσκοπος Ῥώμης Ἰούλιος ἐγράψε χρῆναι γενέσθαι σύνοδον, εἴθᾳ ἂν ἐθέλωμεν, ἵνα ἃ μὲν κατηγοροῦσι δείξωσι, περὶ δὲ ὧν κατηγοροῦνται καὶ αὐτοὶ, θαρρόντες ἀπολογησιν. Τοῦτο γὰρ καὶ οἱ παρ' αὐτῶν ἀποσταλέντες προσβύτεροι, βλέποντες αὐτοὺς ἐλεγχομένους, ἔξωσαν γενέσθαι. Τούτων τοίνυν γενομένων, ὁρῶντες αὐτοὺς οἱ πρὸς πάντα τυγχάνοντες ὑποποτι μὴ περιγινόμενους ἐν ἐκκλησιαστικῇ κρείσει, προσέρχονται μόνῳ Κωνσταντίνῳ, καὶ λοιπὸν ἀποδύρονται, ὡς πρὸς τὸν τῆς αἵρέσεως προστάτην, φεῖσαι, λέγοντες, τῆς αἵρέσεως· ὅρῃς πάντας ἀποστάντας ἀφ' ἡμῶν· ὀλίγοι λοιπὸν ἀπελείφθημεν (53). Ἀρξαι δὴ δύναι, ἐπεὶ καὶ παρὰ τῶν ὀλίγων ἀφιεμένα,

(49) Sic Reg. et Basil. Editi vero, αὐτῶν.

(50) Reg. h. s. omnibus omissis sic habet, Κωνσταντῖνος Καίσαρ τῷ λαῷ τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας πόλεως τῶν Ἀλεξανδρέων.

(51) Hoc ordine habetur in Basilicensi codice: Τὰ μὲν οὖν γραφέντα, etc.

(52) Basil. εἰς τὸν οὐ' λόγον. In editis οὐ' deest.

(53) Reg. ὀπλείφθημεν.

καὶ μένοντες ἔρημοι. Οὐδ' γὰρ ἐδιδάσμεθα, τούτων ἐξ-
ορισθέντων, τούτους ἐπαγγελθέντες ἐπεισὶν πάλιν φρο-
νῆν καθ' ἡμῶν. Γράφον οὖν κατὰ πάντων, καὶ πέμ-
ψον Φιλάγγριον δεύτερον ἐπαρχὸν τῆς Αἰγύπτου· αὐ-
τὸς γὰρ ἐπιτηδείως δύνάται διώκειν, ἥδη μὲν τῇ πεί-
ρῃ δείξας, μάλιστα δὲ καὶ παραβάτης ὢν. Πέμψον δὲ
καὶ Γρηγόριον ἐπίσκοπον εἰς Ἀλεξάνδρειαν· καὶ οὗ-
τος γὰρ δύνάται συστήσαι τὴν ἡμετέραν αἵρεσιν.

10. Γράφει τοίνυν τότε Κωνσταντῖος, πάντας δὲ
διώκει, καὶ πέμπει Φιλάγγριον ἐπαρχόν, καὶ Ἀρσά-
κιον τινὰ εὐνοῦχον· πέμπει δὲ καὶ Γρηγόριον μετὰ
στρατιωτικῆς ἐξουσίας. Καὶ τοιαῦτα γέγονεν, ὅσα καὶ
πρότερον (54). Συναγαγόντες γὰρ πλῆθος βουκόλων
καὶ ποιμένων, ἄλλων τε ἀγοραίων καὶ ἀσελγῶν νεο-
τέρων, μετὰ ξιφῶν καὶ ροπαλίων, ἐπῆλθον ἀθρόως (55)
τῇ ἐκκλησίᾳ τῇ καλούμενῃ Κυρίνου· καὶ τοὺς μὲν
ἀπέκτειναν, τοὺς δὲ κατεπάτησαν, ἄλλους τε πληγαῖς
κατακόφυντες εἰς δεσμωτήριον ἐνέβαλον, καὶ ἐξώρι-
ζον· πολλὰς τε γυναῖκας κατασύροντες, εἰλκον εἰς τὸ
δικαστήριον δημοσίᾳ, καὶ τῶν τριχῶν ἔλκοντες ὕβρι-
ζον· ἄλλους δέδημευσαν, ἄλλων ἄρτους ἀφῆρυντο, δι-
σθῆν ἕτερον, ἢ ἵνα τοῖς Ἀρειανοῖς προσδῶνται, καὶ
Γρηγόριον δέξωνται τὸν ἀπὸ βασιλείας ἀποσταλέντα.

11. Ἀθανάσιος μὲν οὖν, πρὶν (56) γενέσθαι ταῦτα,
καὶ μόνον ἀκούσας, ἐπλευσεν εἰς τὴν Ῥώμην, εἰδὼς
τε τὸν θυμὸν τῶν αἰρετικῶν, καὶ ἵνα, ὡς ἤρεσεν, ἡ
σύνδος γένηται· ὁ δὲ Ἰούλιος γράφει καὶ πέμπει
πρεσβυτέρους, Ἐλπίδιον καὶ Φιλόξενον, ὁρίσας καὶ
προθεσμίαν, ἵνα ἡ ἔλθωσιν, ἢ γινώσκουσιν ἑαυτοὺς
ὀνόπτους εἶναι κατὰ πάντα. Ἄλλ' οἱ περὶ Εὐσέβιον,
ὡς μόνον ἤκουσαν ἐκκλησιαστικὴν ἕσσεσθαι κρίσιν, ἐν
ἡ κόμῃ οὐ παραγίγνεται, οὐ στρατιῶται πρὸ τῶν
θυρῶν, οὐ βασιλικῷ προστάγματι τὰ τῆς συνόδου τε-
λειοῦνται (ἐν τούτοις γὰρ ἀεὶ κατὰ τῶν ἐπισκόπων
ἴσχυσαν, καὶ ἀνευ τούτων οὐδὲως λαλῆσαι θαρρόυ-
σιν), οὕτω κατέπετξαν, ὡς τοὺς μὲν πρεσβυτέρους
κατασχέειν καὶ μετὰ τὴν προθεσμίαν, πλάσασθαι δὲ
πρόφασιν ἀπρεπῆ, ὅτι μὴ δυνάμεθα νῦν ἔλθειν διὰ
τοὺς παρὰ Περσῶν γιγνομένους πολέμους. Τοῦτο δὲ
οὐκ ἦν ἀληθές, ἀλλὰ φόβος τοῦ συνειδήτος. Τί γὰρ κοι-
νὸν πόλεμος πρὸς ἐπισκόπους; Ἥδιαι μὴ δυνάμενοι
διὰ τοὺς Πέρσας εἰς Ῥώμην ἔλθειν, καίτοι μακρὰν
ἀπέχουσιν, καὶ πέραν θαλάττης οὖσαν, τοὺς τῆς Ἀνα-
τολῆς τόπους καὶ τοὺς ἑγγυς ἐκείνων περιτρεχόντες ὡς
λέοντες, ζητοῦντες τίς αὐτοῖς ἐναντιοῦται, ἵνα δια-
βάλλοντες ἐξορίσωνται;

12. Ἀμέλει, τοὺς πρεσβυτέρους ἀπολύσαντες ἐπὶ
τῇ ἀπιάνῳ ταύτῃ προφάσει, συναλέουσιν ἀλλήλοις·
Ἐπεὶ μὴ δυνάμεθα ἐκκλησιαστικὴ κρίσει κρατεῖν, τὴν
συνήθη τολμᾶν ἐπιδείξωμεθα. Γράφουσι τοίνυν Φιλά-

(54) Reg., τὸ πρότερον. Quae sequuntur, enarrant
item per totam epistolam encyclicam anno 341
conscriptam, et in epist. Julii, num. 43.

(55) Sic Reg. Ἀθρόως deest in editis.

PATROL. GR. XXV.

Αἰνiquimur, desertique manemus. His enim, quos
(post fugatos in exsiliumque missos episcopos illos)
ad nostras partes vi pertraximus, reversi illi ab
exsilio, persuaserunt ut adversum nos sentirent.
Litteras igitur scribe adversus omnes, Philagrium-
que secundo Aegypti praefectum mittito, qui stro-
nuissimus est in persequendo, ut experientia com-
pertum est, cum maxime sit apostata. Mito etiam
Gregorium Alexandriam episcopum, idoneum sane
hominem ad nostram stabillendam haeresim.

10. (ANNO 341.) Litteras itaque scribit Constan-
tius, ac in omnes movet persecutionem, Philagrium-
que mittit, cum Arsacio quodam eunucho. Mittit
item Gregorium cum militari manu: resque super-
rioribus similes gestae sunt; coacta quippe illi bu-
bulcorum, opilionum, aliorum forensium ac petu-
lantium juvenum multitudine, cum gladiis et clavis
in ecclesiam Cyrini dictam irrupere: ibique alios
occiderunt, alios pedibus calcarunt, alios plagis la-
niatos in carcerem traserunt in exsiliumque 277
expulerunt; mulieres plurimas abductas ad tribu-
nal palmi pertraxere, crinibusque raptatas contu-
melias affecere: alios proscribere, aliorum panes
abstulere: idque nulla alia de causa, quam ut eos
Arianis adherere, Gregoriumque ab imperatore
missum recipere cogerent.

11. Athanasius porro his nondum actis, ad pri-
mum rei auditum Romam navigavit; quod haereti-
corum furem probe perspectum haberet: ut
etiam, prout statutum fuerat, synodus ibi celebra-
retur. Julius autem presbyteros Elpidium et Phi-
loxenum cum litteris mittit, tempusque illis praesti-
tuit, ut intra illud Romam se conferrent, aut aci-
rent se in omnibus suspectos haberi. At Eusebiani,
ubi solum audire, ecclesiasticum illic fore judi-
cium, ubi nec comes adesset, nec milites pro
foribus stantes: ubi nec synodi acta ex imperatoris
jussu ederentur (hoc enim solum modo in epi-
scopos semper praevaluerunt: iis deficientibus, ne
mutire quidem audent), tanto sunt terrore perculsi,
ut presbyteros ultra praefinitum tempus detinerent,
futilemque excusationem commenti: Ob Persarum
bellum nequimus, aiebant, jam accedere. Haud
verus autem obientus ille erat, sed conscientiae
metu destinebantur. Quid enim ad episcopos bel-
lum? Et quare Persarum bello praepedirentur,
quin Romam peterent, longinquam et transma-
rinam urbem; illi, inquam, qui Orientis loca, etiam
Persis finitima, tum temporis instar leonum cir-
cubant, inquirendo quisnam ipsis adversaretur, ut
calumniis eum suis in exsilium pellerent?

12. (ANNO 342.) Et sane postquam presbyteros
cum absurda illa excusatione dimisissent, haec mutuo
collocuti sunt: Cum ecclesiastico iudicio praevalere
nequeamus, solita audacia rem geramus. Litteris

(56) Ita Reg. In editis vero καὶ legitur ante
πρὶν. Quae autem hic referuntur nonnihil difficul-
tatis habent, quam in Athanasii Vita nos levasse
speramus.

ἐδωραυόμενοι ἐπὶ κακοῖς, καὶ χαίροντες ἐπὶ A
διαστροφῇ κακῶν. Ἀμείλει τοὺς μὲν ταῦτα κομι-
ζοντας ἐτίμα χρήμασιν (63). Ἀντωνίου δὲ ποτε
γράφαντος, παποίηκε τὸν δοῦκα Βαλάκιον καταπτύ-
σαι τῆς ἐπιστολῆς, καὶ ταύτην ἀπορρίψαι. Ἄλλ' οὐ
παρεῖθεν ἡ εἰσα δίκη· μετ' οὐ πολὺ γὰρ τὸν λεγό-
μενον δοῦκα ἐπικαθήμενον ἵππῳ, καὶ ἀπερχόμενον
εἰς τὴν πρώτην μονήν, ἐπιστραφεὶς ὁ ἵππος, καὶ
θακὼν εἰς τὸν μηρὸν, κατέβαλε, καὶ τριῶν ἡμερῶν
ἀπέθανεν.

Instituentem, conversus equus in femore illum ita momordit, ut humi dejiceret, intraque triduum illo obiret.

15. Ἐκεῖνοι μὲν οὖν οὕτως ἐπράττον κατα παν-
των· ἐν δὲ τῇ Ῥώμῃ, συνελθόντες ἐπίσκοποι που
πεντήκοντα, τοὺς μὲν περὶ Εὐσέβιον, ὡς ὑπόπτους
καὶ φοβηθέντας ἔλθειν, οὐκ ἀπεδέξαντο, ἀλλὰ καὶ τὰ
γράφεντα παρ' αὐτῶν ἠκώρωσαν· ἡμᾶς δὲ ἀπεδέ-
ξαντο, καὶ τὴν πρὸς ἡμᾶς κοινωνίαν ἡγάπησαν. B
Ἔως δὲ ταῦτα ἐγίγνετο, ἦλθεν εἰς γινώσιν τοῦ βασι-
λέως Κωνσταντίνου, ἥ τε ἐν Ῥώμῃ γενομένη σύνοδος,
καὶ τὰ ἐν τῇ Ἀλεξανδρείᾳ, καὶ πάσῃ τῇ Ἀνατολῇ
κατὰ τῶν Ἐκκλησιῶν γεγεννημένα· καὶ γράφει τῷ
ἀδελφῷ Κωνσταντίνῳ, καὶ λοιποῖν ἀμφοτέροις ἀρέσκει
σύνοδον γενέσθαι, καὶ διαγνωσθῆναι τὰ πράγματα,
ἐν οἷς μὲν ἀδικηθέντες μηκέτι πάσχωσιν, οἱ δὲ ἀδι-
κοῦντες μηκέτι τοιαῦτα τολμᾶν δύνανται (64). Συν-
έρχονται τοίνυν ἀπὸ τῆς Ἀνατολῆς καὶ τῆς Δύσεως
ἐν τῇ Σαρδῶν πόλει πλεόν ἢ ἑξαττὸν ῥο' τὸν ἀριθμὸν
ἐπίσκοποι. Καὶ οἱ μὲν ἀπὸ τῆς Δύσεως μόνοι ἦσαν
ἐπίσκοποι, ἔχοντες Πατέρα τὸν Ὅσιον· οἱ δὲ ἀπὸ τῆς
Ἀνατολῆς ἐπήγοντο μεθ' ἑαυτῶν παιδαγωγούς καὶ
συνηγόρους, Μουσωνιανὸν κόμητα (65), καὶ Ἡσύχιον
τὸν Καστρήσιον, δι' οὗς καὶ προθύμως ἦλθον, νομι-
ζοντες μετ' ἐξουσίας αὐτῶν πάντα πράττεσθαι.
Ὡς γὰρ αἱ διὰ τούτων φοβεροὺς ἑαυτοὺς εἰδείκνυσαν
οἷς ἐδόλουντο, καὶ ἐπεβούλευον οἷς ἂν (66) αὐτοῖς
ἐδόκει. Ὡς δὲ ἀπαντήσαντες ἐωράκασιν ἔκκλησιαστι-
κὴν δίκην μόνην γενομένην χωρὶς κόμητος καὶ στρα-
τιωτῶν (67), ὡς ἐωράκασι τοὺς ἀπ' ἐκάστης Ἐκ-
κλησίας καὶ πόλεως κατηγόρους, καὶ τοὺς κατ' αὐ-
τῶν ἐλέγχους· ὡς ἐωράκασιν Ἀρειὸν καὶ Ἀστέριον,
τιμίους ἐπισκόπους, ἀνελθόντας μὲν σὺν αὐτοῖς, ἀπο-
δημήσαντας δὲ ἀπ' αὐτῶν, καὶ ἐλθόντας μεθ' ἡμῶν,
διηγουμένους τε τὴν πανουργίαν ἐκεῖνων, ὡς ὑπόπτοι
εἶεν ἐν (68) τοῖς πράγμασι, καὶ φοβοῦνται κρίσιν
γενέσθαι, μὴ ἐλεγχθῶσι παρ' ἡμῶν μὲν συκοφάν-
ται, παρὰ δὲ τῶν ἐπιδάσαντο κατηγόρων, ὡς αὐτοὶ
πάντα ὑποβαλόντες (69), καὶ τὰ τοιαῦτα μηχανησά-
μενοι· ταῦτα συνορῶντες, καίτοι μετὰ σπουδῆς ἐλ-
θόντες, νομισάντες μὴδὲ ἡμᾶς ἀπαντᾶν ὡς φοβουμέ-
νους· ὡς ἐωράκασι καὶ τὴν ἡμῶν προθυμίαν, ἀπο-
κλείουσιν ἑαυτοὺς ἐν τῷ παλατίῳ· ἐκεῖ γὰρ ὄκουν.

⁶⁷ Prov. II, 13.

(63) Hæc item enarrantur in Vita Antonii, sed cum non nulla discrepantia. Ibi videsis.

(64) Reg., δύνανται.

(65) Reg., κόμητα, prima manu; secunda, κόμητα. Mox Reg., Καστρήσιον, recte. Editi, Καστρίσιον.

(66) Reg., οἷς ἂν.

tia, quanta illi de quibus in Proverbiis haud sine indignatione dicitur: *Vae qui derelinquunt vias rectas, qui latitant in malis, et qui gaudent in conversatione malorum* ⁶⁷. Eos certe qui huiusmodi sibi litteras deferebant pecuniarum dono remunerabat. Antonius vero cum aliquando scripsisset, auctor fuit ille ut Balacius dux in epistolam spueret, illamque projiceret: sed rem haud inultam reliquit divina vindicta; siquidem non diu postea equo insidentem ducem, et ad proximam mansionem iter momordit, ut humi dejiceret, intraque triduum illo obiret.

15. Hæc erant illorum aversum omnes facinora. Romæ vero coacti episcopi plus minus quin-
quaginta, Eusebium et socios utpote suspectos ac-
metuentes accedere, nequaquam receperunt, imo
eorum rescripta irrita fecerunt: nos autem admi-
sere nostramque communionem amplexi sunt. Hæc
dum agerentur, ad notitiam Constantis imperatoris
devenere, cum Romana synodus, tum res Alexan-
drinæ in universoque Oriente adversus Ecclesias
gestæ: scripsitque ille fratri suo Constantio, ac
denuo placuit utrique ut synodus celebraretur,
expenderenturque negotia: ut ne ultra vexarentur
qui læsi fuissent, ac qui alios læserant, ne ejus-
modi res perpetrare auderent. Conveniunt (Anno
347) cum ex Oriente tum ex Occidente in Sardica
urbe episcopi plus minus centum septuaginta. Oc-
cidentales autem episcopi soli erant, secum ha-
bentes Patrem Hosium: Orientales vero pædagogos
advocatosque secum adducebant, Musonianum comi-
tem et Hesychiū Castrensem: quorum ope freti
alacri animo accessere, rati se omnia deinceps eo-
rum potentia acturos. Eo enim modo ac ejusmodi
opitulatoribus subnixi, sese quibus libuit terribiles
exhibuere, ac quibus placuit insidiati sunt. At ubi
accedentes adverterunt ecclesiasticum ibi fore ju-
diciū alacri animo accessere, vel militibus: ubi ex sin-
gulis Ecclesiis urbibusque accusatores viderunt,
cum paratis adversum se documentis: ubi Arium
conspexerunt et Asterium, venerabiles episcopos,
qui, cum secum accessissent, a se recesserant, ad
partesque nostras se contulerant, quique eorum
vafriliem enarrabant; quantum scilicet in gestis
suis **279** suspecti essent, quam timerent illi ne
judiciū ferretur, neve a nobis sycophantæ depre-
henderentur, ab iisque quos subornarant accusa-
toribus proderentur, quod ipsi scilicet omnia sug-
gessissent, ejusmodique res moliti essent: hæc
animadvertentes, tametsi alacri animo isthuc se
contulerant, rati nos præ formidine sui ne acce-
dere quidem ausuros: ubi fiduciam conspexere

(67) Hæc, χωρὶς κόμητος καὶ στρατιωτῶν, desunt in editis, sed in Reg. habentur, in quo secundu manu legitur κόμητος, prima κόμητος, et sic infra et alias semper. Qui infra Ἀρειος dicitur, Macarius vocatur in postrema Sardicensi epistola.

(68) Sic Reg. In editis vero ἐν δεξι.

(69) Ita Reg. Editi, ὑποβάλλοντες.

nostram, sese recludunt intra palatium, illic enim habitabant. Tam invicem colloquebantur: Ad alia venimus, alia conspicimus: accessimus cum comitibus, et absque comitibus iudicium redditur: damnabimur haud dubie. Nostis omnes quenam jussa fuerint: habet Athanasius rerum in Mareote gestarum monumenta, quibus ille purgatur, nos dedecore afficimur. Quid moramur? quid comperendinamur? causas dominimiscemur ad secedendum, ne hic manentes damnemur. Satius est fugientes erubescere, quam sycophantas deprehensos affici pudore. Si fugiamus, qualicumque modo possumus haeresi patrocinari: quod si nos fugientes damnarint, haud deerit patronos, imperator scilicet, qui non sinet nos ex Ecclesiis a populis exturbari.

16. Hoc illi modo invicem colloquebantur. Hosius vero ceterique omnes episcopi, frequentius illis Athanasii et sociorum fiduciam significabant, declarabantque quam parati illi essent ad depellenda crimina, promittentes se probaturos sycophantas illos esse. Aiebant item: Si iudicium pertimescitis, cur accessistis? oportuit enim aut non accessisse, aut postquam venistis non aufugere. His auditis illi, graviore percussis terrore, cum absurdiorum, quam dudum Antiochie, attulissent excusationem; quod scilicet ipsis imperator litteris suis victoriam de Persis reportatam significasset, fugam fecerunt. Ejusmodique excusationem citra ullum pudorem miserunt per Eustathium Sardicensis Ecclesiae presbyterum. Verum ne ita quidem illis fuga ex sententia cessit: statim namque sacra synodus cuius praeses erat magnus Hosius, haec aperte illis rescripsit: Aut occurrere vos purgaturi de quibus accusati estis, deque calumniis quas struxistis, aut notum sit vobis, ut noxios a synodo vos esse damnandos, Athanasium vero et socios insontes ab omnique crimine puros declarandos. At illi conscientiae metu exterriti, magis ad fugam impellebantur, quam litteris obtemperarent: cum enim viros a se laesos coram conspicerent, ne converso quidem ad legatos vultu velocius fugiebant.

17. Ita igitur illi turpiter et indecore fugam fecere. Sacra vero synodus, ex plus triginta quinque provinciis coacta, animadversa Arianorum malignitate, Athanasium sociosque admisit, ut sese purgarent de affatis criminationibus, quarum causa tot fuerant calamitatibus afflicti. Postquam autem illas depulissent eo quo supra retulimus modo, a synodo admissi ac summæ admirationi habiti sunt, adeo ut eorum communionem amplecterentur: ac missis ubique litteris, missis item in unamquamque provinciam, maximeque Alexandriam, in Aegyptum, et in Libyas, Athanasium et socios, puros omnisque criminis expertes esse, declararunt: adversarios autem illorum, sycophantas, facinorosos, ac quidvis potius quam Christianos. Illos igitur cum pace

(70) Ita Reg. Editi, κατακρίνεσθαι. Utraque lectio quadrat.

(71) Reg., ἂν δέ.

A Καὶ λοιπὸν ἀλλήλοις συνελάλουν. Ἦλθομεν ἐπ' ἀλλοίς, καὶ ἄλλα βλέπομεν· ἀπηντήσαμεν μετὰ κομήτων, καὶ χωρὶς κομήτων ἡ κρίσις γίνεται· κατακρινόμεθα πάντως. Οἴζατε πάντες τὰ προστάγματα· ἔχουσιν οἱ περὶ Ἀθανάσιον τὰ ἐν τῷ Μαρεώτῃ ὑπομνήματα, ἐξ ὧν αὐτὸς μὲν καθαρίζεται, ἡμεῖς δὲ καταισχυνόμεθα. Τί δὴ οὖν μέλλομεν; Τί βραδύνομεν; πλάσωμεθα προφάσεις, καὶ ἀπέλθωμεν, μὴ μένοντες κατακριθώμεν. Βέλτιον φεύγοντας ἐρυθρίδην, ἢ ἐλεγχθέντας συκοφάντας καταισχυνέσθαι (70). Ἐάν φύγωμεν, δυνάμεθα πῶς καὶ τῆς αἰρέσεως προίστασθαι· ἐάν δὲ (71) καὶ φεύγοντας ἡμᾶς κατακρίνωσιν, ἀλλ' ἔχομεν βασιλεῖα προστάτην, τὸν μὴ ἀριέντα ἡμᾶς ὑπὸ τῶν λαῶν ἐκδᾶσθαι ἀπὸ τῶν Ἐκκλησιῶν.

B 16. Τοιαῦτα μὲν οὖν (72) ἐκείνοι διελογίζοντο· Ὅστις δὲ καὶ οἱ ἄλλοι πάντες ἐπίσκοποι πυκνότερον αὐτοῖς ἐσήμαινον τὴν προθυμίαν τῶν περὶ Ἀθανάσιον, καὶ ὡς ἔτοιμοι πρὸς ἀπολογίαν εἶσιν, ἐπαγγελόμενοι διελέγγειν ὅμας συκοφάντας· Ἐλεγον τε· Εἰ φοβείσθε τὴν κρίσιν, τί ἀπηντᾶτε; Ἰδεὶ γὰρ ἡ μὴ ἔλθειν, ἢ ἐλθόντας μὴ φεύγειν. Ἐκείνοι ταῦτα ἀκούοντες, καὶ μᾶλλον καταπλήξαντες, ἀπρεπεστέρῃ τῆς ἐν Ἀντιοχείᾳ προφάσεως ἄλλῃ προφάσει χρησάμενοι, ὡς βασιλεὺς αὐτοῖς ἐπινίκια κατὰ Περσῶν γράψαντας, ἐπεχείρησαν φεύγειν. Καὶ ταύτην τὴν πρόφασιν οὐκ αἰδεσθέντες ἐπεμψαν δι' Εὐσταθίου πρεσβυτέρου τῆς κατὰ Σαρδικὴν Ἐκκλησίας. Ἀλλ' οὐδὲ οὕτως αὐτοῖς ἡ φυγὴ καταθυμία ἀπέβη (73)· εὐθὺς γὰρ ἡ ἀγία σύνοδος, ἥς προηγόρος ἦν ὁ μέγας Ὅσιος, ἔγραψεν αὐτοῖς φανερώς· ἢ ἀπηντήσατε ἐπαπολογησόμενοι πρὸς τὰς ἐπιπερομένας καθ' ὁμῶν κατηγορίας, καὶ ἂς εἰργάσασθε συκοφαντίας, ἢ γινώσκατε, ὅτι ὅμας μὲν ὡς ὑπευθύνους ἡ σύνοδος κατακρίνει· τοὺς δὲ περὶ Ἀθανάσιον ἐλευθέρους καὶ καθαρὸς ἀπὸ πάσης αἰτίας ἀποφαίνεται. Ἐκείνοι τοίνυν ὑπὸ φόβου τοῦ συνείδεσθαι ἡλαύνοντο μᾶλλον, ἢ τοῖς γράμμασιν ἐπιείκοντο· καὶ γὰρ τοὺς ἀδικηθέντας παρ' αὐτῶν ὀρώντας, οὐδὲ πρὸς τοὺς λέγοντας ἐπεστρέφοντο, ἀλλ' ὀξύτερον ἔρευγον.

17. Ἐκείνων μὲν οὖν οὕτως αἰσχυρῶς καὶ ἀπρεπῶς γέγονεν ἡ φυγὴ· ἡ δὲ ἀγία σύνοδος ἡ ἀπὸ λς' καὶ πλέον ἐπαρχίῳ συναχθεῖσα, ἐπιγνοῦσα τὴν τῶν Ἀρειανῶν κακοήθειαν, ἐδέξατο τοὺς περὶ Ἀθανάσιον εἰς ἀπολογίαν περὶ ὧν πεπόνθασιν, κάκεινοι κατηγορήσαν· καὶ οὕτως ἀπολογησάμενους, ἀπὸ ἐν τοῖς ἐμπροσθεν εἰρήκαμεν, ἀπεδέξατο καὶ ὑπερεθαύμασεν, ὥστε αὐτοὺς τε καὶ τὴν κοινωνίαν αὐτῶν ἀγαπῆσαι, καὶ γράψαι πανταχοῦ, γράψαι τε καὶ εἰς τὴν ἐκείνου παροικίαν, καὶ μάλιστα εἰς Ἀλεξάνδρειαν καὶ τὴν Αἰγύπτον, καὶ εἰς τὰς Λιβύας, Ἀθανάσιον μὲν καὶ τοὺς σὺν αὐτῷ καθαρὸς καὶ πάσης μίψεως ἐκτὸς εἶναι, τοὺς δὲ κατ' αὐτῶν γενομένους συκοφάντας, κακοῦργους, καὶ πάντα μᾶλλον ἢ Χριστιανούς τυγχάνειν. Ἀπέλυσαν γοῦν αὐτοὺς μετ' εἰρήνης·

(72) Sic Reg. In editis οὐν deest.

(73) Ita Reg. Editi vero, ἐπέβη.

καθελόν δὲ Στέφανον καὶ Μηνόφαντον, Ἀκάκιον καὶ Γεώργιον τὸν ἐν Λαοδικείᾳ, Οὐράκιον, καὶ Οὐάλεντα, καὶ Θεόδωρον καὶ Νάρκισσον· Γρηγόριον γὰρ τὸν ἀπὸ βασιλείας εἰς Ἀλεξάνδρειαν ἀποσταλέντα οὕτως ἀπακήρυξαν, ὥς μηδὲ διῶς ἐπίσκοπον γεγόμενον, μηδὲ (74) ὀφείλοντα Χριστιανὸν ὀνομάζεσθαι· ἡκούσαν γοῦν καὶ ἅς ἐδοξε καταστάσεις ποιεῖσθαι, προστάξαντες μηδὲ αὐτὰς διῶς ἐν Ἐκκλησίᾳ (75) ὀνομάζεσθαι διὰ τὴν καὶ τὴν παρανομίαν. Οὕτω μὲν οὖν Ἀθανάσιος καὶ οἱ σὺν αὐτῷ ἀπελύθησαν μετ' εἰρήνης. Τὰ τε γράμματα (76) ἐν τῷ τέλει γέγραπται (77) διὰ τὸ μήκος τῆς ἐπιστολῆς· καὶ ἡ σύνοδος διαλύεται.

18. Οἱ δὲ καθαιρεθέντες, δέον καὶ οὕτως ἡρεμεῖν, οἱ δὲ καὶ μετὰ τὴν οὕτως αἰσχρὰν φυγὴν καταλθόντες, τοιαῦτα ἔδρασαν, ὥς ἐκ τούτων μικρὰς αὐτῶν τὰς προτέρας δευχθῆναι· πράξεις. Ἐπειδὴ γὰρ οὐκ ἠθέλησαν αὐτοῖς οἱ ἐν Ἀδριανουπόλει κοινοῦνται, ὥς φυγοῦσιν ἀπὸ τῆς συνόδου καὶ ὑπευθύνους γενομένους, ἀνήνεγκαν βασιλεῖ Κωνσταντίῳ, καὶ παποῖχασιν ἀπὸ τῆς ἐκεῖ καλουμένης Φάβρικος δέκα (78) λαϊκῶν ἀποτμηθῆναι τὰς κεφαλὰς, ὑπουργούντος αὐτοῖς καὶ εἰς τοῦτο Φιλαγρίῳ, πάλιν ἐκεῖ κόμητος (79) γενομένου. Καὶ τούτων τὰ μνήματα πρὸ τῆς πόλεως ἐστίν, ἅπερ παρερχόμενοι καὶ ἡμεῖς ἐωράκαμεν. Ἔπειτα ὥσπερ (80) κατορθώσαντες, ὅτι διὰ τοῦτ' ἐφυγον, ἵνα μὴ ἐλεγχθῶσι συκοφάνται, ἅπερ ἐδοῦλοντο, ταῦτα καὶ βασιλεὺς ἐκέλευε. Πειποῖχασιν γοῦν καὶ ἀπὸ τῆς Ἀλεξανδρείας εἰς τὴν Ἀρμενίαν ἐξορισθῆναι πρεσβυτέρους δύο, καὶ διακόνους τρεῖς· καὶ Ἀρεῖον μὲν καὶ Ἀστέριον, τὸν μὲν ἀπὸ Περσῶν τῆς Παλαιστίνης, τὸν δὲ ἀπὸ τῆς Ἀραβίας, ἐπισκόπους, τοὺς ἀποπηδήσαντας ἀπ' αὐτῶν, οὐ μόνον ἐξώρισαν εἰς τὴν αὐκὴν Λιθύην, ἀλλὰ καὶ ὕδρεων μετασχεῖν αὐτοὺς πεποῖχασιν.

19. Λούκιον δὲ τὸν τῆς Ἀδριανουπόλεως ἐπίσκοπον, ἐπειδὴ (81) ἔδλεπον πολλῇ τῇ κατ' αὐτῶν παρρησίᾳ χρώμενον, καὶ ἐλέγχοντα αὐτὸν τὴν ἀσέβειαν, πεποῖχασιν πάλιν, ὥσπερ καὶ πρότερον, ἀλύσεισι σιδηραῖς δεθῆναι τὸν τράχηλον καὶ τὰς χεῖρας, καὶ οὕτως ἐξώρισαν, ἐνθα καὶ ἐτελεύτησεν, ὥς ἐκείνοι γινώσκουσι. Καὶ Θεόδωρον μὲν ἐπίσκοπον ἐκτοπίουσιν, Ὀλύμπιον δὲ τὸν ἀπὸ Αἰώνων, Θεόδουλον (83)

dimisere; Stephanum vero, Menophantum, Aca-
cium, Georgium Laodicenum, Ursacium, Valentem,
Theodorum et Narcissum deposuere. Nam Gregorium
ab imperatore Alexandriam missum, ita proscripse-
runt, ut qui nunquam episcopus fuisset, nec vel Chri-
stianus esset vocandus. 280 Ordinationes etiam quas
fecisse putabatur irritas declararunt, jusseruntque,
ut ne nominarentur quidem in Ecclesiis, ob prava-
ricationis insolentiam. Ita cum pace Athanasius et
socii dimissi sunt. Litteræ vero eorum ob epistolæ
prolixitatem in fine sunt adjunctæ. Sic porro soluta
synodus est.

5. Qui autem depositi fuerunt, quos vel tunc
quiescere par fuit, post adeo turpem fugam, digres-
si, ita perpetrarunt scelera, ut levia priora faci-
nora iis collata viderentur. Nam cum Adrianopoli-
tani communicare cum ipsis nollent, quod scilicet
a synodo aufugissent flagitiisque obnoxii essent,
illos ad imperatorem detulere, effeceruntque ut ex
Fabrica, ita dicta scilicet, decem laici capite trun-
carentur: hac in re ministro usi Philagrio, illie tum
comite. Horum monumenta ante urbem sita, nos
illac transeuntes vidimus. Deinde quasi rem præ-
clare gessissent, quod scilicet propterea aufugissent
ne sycophantæ deprehenderentur, quodcumque pla-
cuit ipsis, id ab imperatore jussu est. Duos igitur
presbyteros, diaconosque tres in Arineniam rele-
gari curarunt: Arium vero et Asterium, illum Pe-
trorum in Palestina, hunc in Arabia episcopum,
quod abs se resiliissent, non modo in superiorem
Libyam relegarunt, sed et operam dederunt ut
contumeliis afficerentur.

19. Lucium vero Adrianopolis episcopum, cum
magna adversum se loquendi fiducia utentem, suavi-
que impietatem coarguentem cernerent, catenis
ferreis iterum, quod jam prius egerant, collo et
manibus vineiri curarunt: itaque illum in exilium
miserunt: atque illic, ut ipsi probe norunt, defun-
ctus est (82). Diodorum item episcopum loco pel-
lunt. Olympium autem Aenorum, Theodulumque

(74) Sic Reg. In editis vero, καὶ ante μηδὲ. Mox
Reg., ἡκούσαν γοῦν. Editi, ἡκούσαν γάρ.

(75) Sic Reg. Editi, ἐν Ἐκκλησίᾳ.

(76) Epistolæ hic memoratæ habentur in *Apol. contra Arian.*, num. 41, ideoque non sunt ab amanuensis ad calcem hujus operis appositæ.

(77) Sic Reg. et Basil. Editi, male, ἐν εἰρήνῃ γέγραπται.

(78) Sic Regius, et Basiliensis codex, et ita legit Nannius qui vertit *decem*. Et hæc vera lectio est. Male igitur quidam Nannium haud sine convitio emendare voluerunt. Editi, Φάβρικος δέκα λαϊκῶν, perperam. De Fabrica Ammianus Marcellinus, l. xxxi. c. 6: *Omnem plebem cum Fabricensibus, quorum illic (Adrianopoli scilicet) ampla est multitudo*, etc.

(79) Sic Basil. Reg., ἐκεῖ κόμητος, de more. Editi non habent, ἐκεῖ.

(80) Ita Regius et Basil. Editi vero, εἶναι ὥσπερ.

(81) Sic Reg. Editi, ἐπειδὴ. Mox Reg., καὶ ἐλέγ-

χοντα. Editi, κατέλεγχοντα. Quæ Lucium porro Adrianopolitanum spectant, nonnihil implicitæ sunt: *D* putant quidam eum jam ante Romanam synodum anni 342 bis catenis vinctum fuisse; unde colligatur illud jam tertio, anno scilicet 347, contigisse. Sed minime certa res est: imo ex his Athanasii verbis, ὥσπερ καὶ πρότερον, indicari videtur semel tantum eum antea vinctum fuisse. Licet enim in *Apologia de Fuga*, num. 3, legamus τὸν πολλάκις τὰς ἀλύσεις φορέσαντα, qui catenas pluries gestavit; at illud pluries actum dici potest, quod bis contigerit. Admodum dubia res est.

(82) Obiis e putatur Lucius ante annum 350.

(83) Quæ de Theodulo hic habentur, putant aliqui non coherere cum *Encyclica Sardiensis synodi Epistola*, ubi Theodulus jam obiisse tertium, num. 45; qui enim, aiant, post Sardiensem synodum vexari ab Arianiis potuit, qui jam ante synodum extinctus esset? Verum nihil hic difficultatis erit, si dicamus Theodulum, statim atque Ariani Sardica aufugientes in Thraciam pervenissent, fu-

Trajanopolis, ambos Thraciae episcopos, probosque illos et orthodoxos viros, cum haeresi suae adverte-
rent esse infensissimos, calumniati sunt. Et illud
primo egerant Eusebiani, eaque de re scripserat
imperator Constantius; secundo ipsi calumnias re-
dintegrarunt. Illud autem litterae ferebant, ut non
modo ipsi urbibus ecclesiisque suis pellerentur:
sed ut capitali poena, sicubi reperti fuissent, plecte-
rentur. Hoc autem tametsi stupendum est, nequa-
quam alienum tamen ab eorum proposito; nam
ipsi cum ab Eusebianis didicerint, haeredesque
sint illorum impietatis, atque propositi; ut patres
sui in Thracia, sic et illi Alexandriae sese terribiles
exhibere conati sunt: litterasque obtinuerunt qui-
bus iussum erat ut ad portus ingressusque urbium
custodiae agerentur, ne ii quibus id concessum a
synodo fuerat, ad suas Ecclesias remigrarent. Au-
ctiores quoque fuerunt ut scripto significaretur
Alexandrinis iudicibus, circa Athanasium, et quos-
dam nominatim recensitos presbyteros; ut sive epi-
scopus, sive quispiam ex illis, vel in urbem vel in
fines ejus ingressus deprehenderetur, iudici liceret
illuc repertos **281** capite truncare. Ita scilicet
Judaica nova illa haeresis non modo Christum abne-
gat, sed etiam interficere didicit.

20. Verum ne ita quidem conquieverunt illi. Sed
sicut ipsorum haereseos pater tanquam leo circuit
quarrens quem devoret; sic et illi accepta publici
curriculi facultate, circumeuntes, si quos offenderent
qui fugam sibi exprobrarent, Arianamque aversa-
rentur haeresim, hos flagris caedunt, vinciunt, patria
cogunt exsulare. Tantusque terror hominum illo-
rum fuit, ut multi ad simulandum adacti fuerint:
multi in solitudinem fugere mallet, quam ullo mo-
do cum illis communicare. Haec post fugam erant
furentium hominum facinora. Imo vero novum quod-
dam scelus aggrediuntur, eorum sane haeresi con-
sentaneum: verum quod nec ante auditum, neque
forte unquam futurum sit, ne vel apud gentiliū
perulantissimos, nedum apud Christianos. Nam cum
sacra synodus legatos episcopos misisset (ANNO
348), Vicentium Capuae, quae metropolis est Campa-
niae, episcopum, et Euphratem Agrippinae, quae me-
tropolis est Galliae Superioris: ut, prout decretum
a synodo fuerat, imperator episcopos in suas reverti
ecclesias concederet, quos nempe expulisset ipse,
etsi commendatitias pro episcopis litteras misisset
fratri suo piissimus Constans; at admirandi homi-
nes, ad omneque scelus audacissimi, ubi illos Antio-
chiae conspexere, una consilium ineunt, solus tamen
Stephanus, utpote ad res hujusmodi probe compa-
gatum ab Arianis, interisse antequam soluta Sar-
dicensis synodus esset. Res certa videtur: nam hic
Athanasius res statim a fuga gestas ab Arianis
enarrat. Certumque est cepisse synodum post Arian-
orum fugam, et aliquantum temporis durasse. Li-
cet autem quaedam superius enarrarit Athanasius
quae nonnisi post solutam synodum contigisse vi-
dentur, videlicet quae paulo ante refert de Ario et
Astero episcopis, hoc, inquam, nihil negotii faciat:
non ordine quippe res gestas recenset ipse, sed

A τὸν ἀπὸ τῆς Τραιανουπόλεως, ἀμφοτέρους ἀπὸ
τῆς Θράκης ἐπισκόπους, ἀγαθοὺς καὶ ὀρθοδόξους
ἄνδρας, ἐπειδὴ ἐωράκασι μισοῦντας τὴν αἵρεσιν, δι-
έβαλον, τὸ πρῶτον μὲν οἱ περὶ Εὐσέβιον, καὶ ἔγραψε
βασιλεὺς Κωνσταντῖος, τὸ δεύτερον δὲ ὑπέμνησαν
οὗτοι. Ἦν δὲ τὰ γραφέντα μὴ μόνον ἐκβάλλεσθαι
τῶν πόλεων καὶ τῶν Ἐκκλησιῶν αὐτοῦς, ἀλλὰ καὶ
κεφαλικὴν δίδναι δίκην, εἰ ποὺ εὐρεθείεν οὗτοι.
Τοῦτο δὲ εἰ καὶ θαυμαστὸν, ἀλλ' οὐκ ἄλλοτριον τῆς
προαιρέσεως αὐτῶν· ὥς γὰρ μαθόντες τὸ τοιοῦτον
ἀπὸ τῶν περὶ Εὐσέβιον, καὶ ὥσπερ κληρονόμοι τῆς
ἀσεβείας καὶ τῆς προαιρέσεως αὐτῶν τυγχάνοντες,
ἠθέλησαν, ὡς οἱ πατέρες αὐτῶν ἐν τῇ Θράκῃ, οὕτω
καὶ οὗτοι ἐν τῇ Ἀλεξανδρείᾳ φοβεροὺς ἑαυτοὺς δει-
ξαι· καὶ ποιεῖσι γραφῆναι, ὥστε τοὺς λιμένας
B καὶ (84) τὰς εἰσόδους τῶν πόλεων τηρεῖσθαι, μήπως
διὰ τὴν ἀπὸ τῆς συνόδου συγχώρησιν ἐπανελθῶσιν
εἰς τὰς Ἐκκλησίας. Ποιοῦσι δὲ γραφῆναι καὶ τοῖς
[ἐν] Ἀλεξανδρείᾳ δικασταῖς, περὶ Ἀθανασίου καὶ
πρεσβυτέρων τινῶν ἐξ ὀνόματος, ἵνα, εἴτε ἐπίσκο-
πος, εἴτε τις ἐξ ἐκείνων εὐρεθείη τῆς πόλεως ἢ τῶν
ὄρων αὐτῆς ἐπιβὰς, ἐξῇ τῷ δικαστῇ τῶν εὐρισκομέ-
νων τὰς κεφαλὰς ἀποτέμνεσθαι. Οὕτως ἡ Ἰουδαϊκὴ νέα
αἵρεσις οὐ μόνον ἀρνέεται τὸν Κύριον, ἀλλὰ καὶ
φονεῖεν μεμάρχηκεν.

20. Οὐδὲ οὕτω δὲ ἤρμουν, ἀλλ' ὥσπερ ὁ πατήρ
τῆς αἵρέσεως αὐτῶν περιέρχεται, ὡς λέων, ζῆτῶν τί-
να καταπῇ, οὕτως οὗτοι δημοσίου ὁρόμου τὴν ἐξου-
σίαν λαβόντες καὶ περιερχόμενοι, ἐν ᾧ ἡγεῖσκον
C ὀνειδίζοντα τοῦτους τὴν φυγὴν, καὶ μισοῦντα τὴν
Ἀρειανὴν αἵρεσιν, τοῦτους ἐμάστιζον, ἐδέσμευον,
ἐποιοῦν ἐξορίζεσθαι τῆς ἰδίας πατρίδος· φοβεροὺς τε
ἑαυτοὺς οὕτως ἐποιοῦν, ὡς πολλοὺς μὲν ὑπεκρίτας
ποιῆσαι, πολλοὺς δὲ εἰς ἐρημίαν φεύγειν, ἢ τοῦτοις
βούλεσθαι κἄν ὅλως συντηγῶσιν (85). Τοιαῦτα ἦν
αὐτῶν μετὰ τὴν φυγὴν τῆς μανίας τὰ τολμήματα.
Καὶ γὰρ καὶ ὁρῶσιν ἄλλο τι καινὸν, ὅπερ τῆς μὲν
αἵρέσεως αὐτῶν ἐστὶ κατάλληλον, οὕτω δὲ πρότερον
ἠκούσθη, ἀλλ' οὐδὲ τάχα γενήσεται ποτε οὐδὲ παρὰ
τοῖς ἀσελγεστέροις τῶν Ἑλλήνων, μή τιγε παρὰ (86)
Χριστιανοῖς. Τῆς γὰρ ἀγίας συνόδου πρεσβευτὰς
ἀποστειλάσης ἐπισκόπους, Βικέντιον μὲν τὸν ἀπὸ
Καπύης (ἐστὶ δὲ αὕτη μητρόπολις τῆς Καμπανίας),
Εὐφράτην δὲ τὸν ἀπὸ Ἀγριππίνης (ἐστὶ δὲ καὶ αὕτη
D μητρόπολις τῆς ἀνω Γαλλίας), ἵνα, ὡς ἡ σύνοδος
ἔκρινε, συγχωρήσῃ βασιλεὺς εἰς τὰς ἐκκλησίας τοὺς
ἐπισκόπους ἐπανελθεῖν, ἐπειδὴ καὶ αὐτοὺς ἐξέβαλε·
γράφαντός τε καὶ τοῦ εὐσεβεστάτου Κωνσταντοῦ τῷ
ἀδελφῷ αὐτοῦ, καὶ συστήσαντος τοὺς ἐπισκόπους·
οἱ θαυμαστοὶ καὶ πρὸς πάντα τολμηροὶ, ὡς ἐωράκα-
σιν αὐτοὺς ἐπὶ τῆς Ἀντιοχείας, βουλεύονται μὲν κοι-

provi memoriae sese offerebant.

(84) Sic Reg. et Basil. In editis kai deest.

(85) Sic Reg. Editi, τυγχάνειν, minus recte.

(86) Sic Regius codex. In editis vero παρὰ deest. Mox Reg. et edit. Comm., Βικέντιον. Edit. Paris., Οὐνχέτιον. Paulo post editi, Ἀπογριππίνης, una voce. Reg., ἀπὸ Ἀγριππίνης. Quae hic de Vicentio et Euphrate narrantur, fusius habentur apud Theodoret., lib. II, cap. 9, et in Vita Athanasii supra.

νῆ, μόνος δὲ Στέφανος ἀναδέχεται τὸ δράμα, ὡς ἂν
ἐπιτηδείως ἔχον περὶ τὰ τοιαῦτα. Μισθοῦνται τοίνυν
πόρνην δημοσίαν ἐν αὐταῖς ταῖς ἡμέραις τοῦ ἀγνώ-
του Πάσχα, καὶ γυμνῶσάντες ταύτην ἐπαφίσι
νυκτὶς Εὐφράτῃ τῷ ἐπισκόπῳ. Καὶ ἡ μὲν πόρνη τὸ
πρῶτον, νομίσασα νεώτερον εἶναι τὸν καλέσαντα,
προθύμως ἠκολούθει· ὡς δὲ ῥιψίστα παρ' ἐκείνων,
εἶδε κοιμώμενον τὸν ἄνθρωπον, καὶ μὴ εἰδὼτα τὸ
γινόμενον, εἶτα ὡς κατενόησε καὶ εἶδε πρεσβύτου
πρόσωπον, καὶ ἐπισκόπου κατὰστασιν, εὐθὺς ἀναδοή-
σασα τὴν βίαν ἔδωκε. Ἐκεῖνοι τε ἤξιον σιωπῆν, καὶ
καταφεύδουσαι τοῦ ἐπισκόπου. Ἡμέρας τοίνυν γενο-
μένης, διατεθρῦλτο τὸ πρᾶγμα, καὶ πᾶσα ἡ πόλις
συνέτρεχεν· οἱ τε ἀπὸ τοῦ παλατίου ἐκινούντο, θαυ-
μάζοντες τὸ θρυλούμενον, καὶ ἀξιοῦντες μὴ σιωπήθη-
ναι τοῦτο. Γέγονε τοίνυν κρίσις, καὶ ὁ μὲν (87) ἐται-
ροτρόφος ἤλεγξε τοὺς ἐλθόντας ἐπὶ τὴν πόρνην,
ἐκεῖνοι δὲ τὸν Στέφανον· ἦσαν γὰρ αὐτοῦ κληρικοί.
Ὁ μὲν οὖν Στέφανος καθαιρεῖται, καὶ γίγνεται ἀντ'
αὐτοῦ Λεόντιος ὁ ἀπόκοπος, ἵνα μόνον μὴ λείπῃ τῇ
Ἀρειανῇ αἰρέσει προστάτης.

21. Ὁ δὲ βασιλεὺς Κωνσταντῖος ὀλίγον τι κατα-
νυγεῖς, εἰς αὐτὸν ἦλθε· λογιζάμενός τε, ἐξ ὧν ἔδρα-
σαν τῷ Εὐφράτῃ, ὅτι καὶ τὰ κατὰ τῶν ἄλλων (88)
ἐπιχειρήματα τοιαῦτά ἐστι, τοὺς μὲν ἐξορισθέντας
ἀπὸ τῆς Ἀλεξανδρείας εἰς τὴν Ἀρμενίαν πρεσβυτέ-
ρους καὶ διακόνους, εὐθὺς ἀπολυθῆναι κελεύει. Γρά-
φει τε εἰς Ἀλεξανδρείαν φανερώς, μηκέτι διώκεσθαι
τοὺς μετὰ Ἀθανασίου κληρικούς τε καὶ λαούς (89).
Εἶτα μετὰ μὲν τὸν δέκα τελευτήσαντος Γρηγο-
ρίου (90), μεταπέμπεται καὶ Ἀθανάσιον μετὰ πάσης
τιμῆς, οὐχ ἁπαλῶς, οὐδὲ δευτέρον, ἀλλὰ καὶ τρίτον
γράφας αὐτῷ μὲν φιλικῶς, δι' ὧν θαρρύνει καὶ ἔλθειν
προέτρεπε. Πέμπει τε πρεσβύτερον καὶ διάκονον, ἵν'
ἔτι μᾶλλον θαρρύνῃ ἐπανέλθω. Ἐνόμιζε γὰρ διὰ τὸν
φθόνον τῶν πρότερον γενομένων ὀλιγωρεῖν με περὶ τὴν
ἐπάνοδον. Γράφει δὲ καὶ τῷ ἀδελφῷ αὐτοῦ Κωνσταν-
τι, ἵνα καὶ αὐτὸς ἐπανέλθῃ με προτρέβηται. Διεδε-
δαιούτο (91) γὰρ ἐν αὐτὸν διὸν ἐδεχέσθαι τὸν Ἀθα-
νάσιον, καὶ οὐκ ἂν ποτε ἐπιτρέψαι γενέσθαι τινὰ και-
νοτομίαν, ἥ καὶ κατὰστασιν, φυλάττων Ἀθανασίῳ
τῷ ἐπισκόπῳ τὰς Ἐκκλησίας.

22. Οὕτω δὲ οὖν γράψαντος αὐτοῦ, καὶ προτρέφα-
μένου διὰ πολλῶν (καὶ γὰρ καὶ τοὺς κόμητας (92)
αὐτοῦ πεποίηκε γράφαι, Πολέμιον, Δατιανόν, Βαρ-
διωνα, Θάλασσον, Ταῦρον, καὶ Φλωρέντιον (93), οἷς
καὶ μᾶλλον πιστεύειν ἦν), τὸ δὲ διὸν δεδωκώς τῷ
θεῷ, τῷ καὶ εἰς τοῦτο κατανύξαντι τὸν Κωνσταντῖον,
ἦλθεν Ἀθανάσιος μετὰ τῶν σὺν αὐτῷ πρὸς αὐτὸν,
γῆσιώς τε αὐτὸν ἑώρακε, καὶ ἀπέλυσεν εἰσελθεῖν εἰς
τὴν πατρίδα καὶ τὰς Ἐκκλησίας, γράφας καὶ τοῖς
κατὰ τόπον δικασταῖς, ἵνα ἐπειδὴ πρότερον προστάξας ἦν
φυλάττεσθαι τὰς διόδους, ἵνα ἀκύλυτον ἔχωσι τὴν
πάροδον. Εἶτα τοῦ ἐπισκόπου ἀποδουρομένου περὶ τὴν

A ratus, fabulam peragendam suscipit. Publicam ita-
que meretricem, ipsis sanctissimi Paschalis diebus
mercede conductam, noctu ad Euphratem episcopum
nudatam immittunt. Meretrix quæ se initio a juvene
accitam existimabat, prompte sequebatur; ubi autem
intromissa ab illis, dormientem vidit hominem, ac
rei quæ agebatur ignarum, dehinc senem hominem,
ac episcopi formam conspicata, clamore statim edi-
to vim sibi inferri conquirebatur. Rogare illi ut ta-
ceret, confictamque criminationem episcopo impo-
neret. Die igitur illascente pervulgata res est,
accurruntque universa civitas. At qui e palatio erant,
tanti rumoris stupore commoti, rogabant ut ne illud
silentio tegeretur. In jus itaque res vocatur, homi-
nesque qui meretricem acciverant leno prodidit:
illi Stephanum: erant enim ejus clerici. Stephanus
ergo episcopatu abdicatur, in ejusque locum Leon-
tius castratus sufficitur, idque eo solum ne Arianae
hæresi patronus deesset.

21. Porro imperator Constantius, paulisper com-
punctus, ad se rediit: remque in Euphratem gestam
secum reputans, ejusmodi esse illorum adversum
caeteros molimina suspicatus est. Ac eos qui Ale-
xandria in Armeniam relegati fuerant presbyteros
diaconosque continuo liberos dimitti jubet: publi-
casque Alexandriam litteras mittit, ut ne ultra ve-
xarentur Athanasii clerici vel populi. Hinc post
decem circiter menses defuncto Gregorio, Athana-
sium cum summo honore accivit, cui non unas, aut
binas, sed ternas misit litteras amicitia plenas,
quibus hortabatur illum ut cum fiducia accederet.
Misit item presbyterum diaconumque ut 282 majore
animi securitate rediret: ratus me ob ante gestarum
rerum formidinem agere reversurum. Scripsit etiam
fratri suo Constanti, ut me et ille ad remigrandum
cohortaretur. Affirmabat enim se anno integro
Athanasium expectasse, neque concessisse ut quid-
piam novi aut ordinatio aliqua fieret quod Athana-
sio episcopo suas Ecclesias servare vellet.

22. (Anno 349.) Cum eo itaque modo scripsisset
ipse, multis illum verbis cohortatus (nam comites
quoque suos jussit ad illum scribere, Polemium,
Datianum, Bardionem, Thalassum, Taurum et Flo-
rentium, quibus præcipue habenda fides erat), Atha-
nasius rem totam Deo acceptam referens, qui cor
Constantii compunxerat, ut eam rem ageret, cum
suis illum adiit; quem placido vultu imperator in-
tuitus est, dimisitque ut in patriam et in Ecclesias
suas ingrederetur, missis litteris ad varios per di-
versa loca iudices, quibus ante præceperat aditus
custodire, ut liberum jam præberent transitum.

(87) Ita Reg. Editi, ἡ μὲν, etc.

(88) Sic Reg. Editi vero, ὅτι τὰ κατὰ ἄλλων.

(89) Ita Reg. Editi autem, λαϊκούς.

(90) Sub initium anni 349.

(91) Ita Reg. et Basil. Editi omnes, male, διεδε-

δαιούντο. Mox, post ἐπιτρέψαι, editi habent με, quæ
vox importuna in Reg. deleta est, a nobisque
omissa.

(92) Regius codex, κόμητας.

(93) Regius codex, Φλωρέντιον.

Deinde cum episcopus de sibi illatis malis conquereretur, deque litteris ab ipso imperatore adversum se scriptis, rogaret insuper, ut ne calumnias adversariorum post discessum suum auscultaret: Arcease, aiens, homines si lubet: per nos licet ut coram asient, quo illos confutemus; hoc ille noluit, sed quotquot per calumniam scripta fuerant, auferri abradique jussit, fidemque dedit se calumniis postea minime aurem præbitorum, sed firmum immotumque fore hoc suum propositum. Hoc non tantum verbis protulit, sed etiam juramenti sermonem obsignavit, Deo super hac re teste avvocato. Virum insuper multis aliis cohortatus, ut fiduciam haberet, has ad episcopos et ad iudices mittit litteras:

25. Victor Constantius Maximus Augustus episcopis et clericis catholicae Ecclesiae.

Nequaquam destitutus Dei gratia est reverendissimus. (Descripta superius habetur in sexagesimo quinto tractatu, ubi huic prorsus similis est.) Vide pag. 136.

Alia epistola.

Constantii ad populum Alexandrinum.

Cum in proposito nobis sit vestra in omnibus tranquillitas. (Descripta est hæc etiam in sexagesimo quinto tractatu.) Vide pag. 137.

Alia epistola.

Victor Constantius Augustus, Nestorio Aegypti præfecto.

Certum est datum ante a nobis decretum fuisse, rescriptaque reperiri contra Athanasii reverendissimi episcopi existimationem, quæ in sanctitatis tuæ commentario habentur. Placet itaque ut tua nobis spectata sobrietas, omnes epistolas circa prædicti viri nomen in 283 commentario tibi commissio reperias, secundum præsens nostrum decretum, ad comitatum nostrum transmittat.

24. Litteræ autem ab eo post beati Constantii obitum perscriptæ, hujusmodi sunt, Latine primum editæ, Græceque translatae.

Victor Constantius Augustus, Athanasio.

Votum meum semper fuisse ut omnia fratri

πέπονθε, καὶ περὶ τῶν κατ' αὐτὸν γραφέντων παρ' αὐτοῦ, παρατιθεμένου τε μὴ πάλιν μετὰ τὴν ἀποδημίαν διαβολαὶ γένωνται παρὰ τῶν ἐχθρῶν, καὶ λέγοντος· Κάλει τούτους, εἰ βούλει (ἔξεστι γὰρ ἑστάναι τούτους δι' ἡμᾶς), καὶ διελέγγωμεν αὐτούς. Τοῦτο μὲν οὐ ποιοῦναι· πάντα δὲ ὅσα πρότερον ἐκ διαβολῆς ἦν (94) γραφέντα κατ' αὐτοῦ, ἀναρθεῖναι ταῦτα καὶ ἀπαλιφῆναι καλεῖται, διαβεβαιωσάμενος μὴκέτι τοῦ λοιποῦ διαβολῶν ἀνέχεσθαι, ἀλλ' εἶναι βεβαίαν καὶ ἀμετάβλητον τὴν προαίρεσιν. Καὶ τοῦτο οὐχ ἀπλῶς ἔλεγεν, ἀλλ' (95) ὁρκίως ἐπισφράγιζε τοὺς λόγους, τὸν Θεὸν ἐπὶ τούτοις καλῶν μάρτυρα. Πολλοὺς γοῦν καὶ ἑτέροις λόγοις προτροφεύμενος αὐτὸν, καὶ θαρρεῖν παρακινεῖσθαι, γράφει πρὸς τοὺς ἐπισκόπους, καὶ τοὺς δικαστὰς ταῦτα·

25. Νικητῆς Κωνσταντίας Μέγιστος Σεβαστὸς ἐπισκόποις καὶ κληρικοῖς (96) τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας.

Οὐκ ἀπαλείφθη τῆς τοῦ Θεοῦ χάριτος ὁ αἰδεσιμώτατος. (97) (Ἐργάζη ὁπίσω εἰς τὸν 98' λόγον καὶ ἔστιν ἐξ ὁλοκλήρου ὁμοία ταύτης.)

Ἑτέρα ἐπιστολή.

Κωνσταντίου (98) πρὸς τὸν τῆς Ἀλεξανδρείας λαόν.

Σκοπὴν ποιούμενοι τὴν ὑμέτεραν ἐν ἅπασιν εὐνομίαν. (Ἐργάζη καὶ αὕτη ὁμοίως εἰς τὸν αὐτὸν 98' λόγον [99].)

Ἑτέρα ἐπιστολή.

Νικητῆς Κωνσταντίας Ἀθηνούστος, Νεστορίῳ ἐξάρχῳ Αἰγύπτου.

Φανερόν ἐστι πρὸς τοῦτο πρόταξιν ἡμετέραν γεγενῆσθαι, ὥστε κατὰ τῆς ὑπολήψεως Ἀθανασίου, τοῦ αἰδεσιμωτάτου ἐπισκόπου, γράμματα τινα εὕρισκασθαι· ταῦτά τε συνέστηκαν ἐν τῇ τάξει τῆς σῆς καθοσιώσεως εἶναι. Βουλόμεθα τοιγαροῦν ἵνα ἡ δεδοκιμασμένη ἡμῶν νηφαλιότης (1) σου πάσας τὰς ἐπιστολάς, ὅσας ἂν περὶ τοῦ ὁνόματος τοῦ προειρημένου γενομένης ἐν τῇ ὑπὸ σὲ τάξει, ἀκολουθῶς τῇ ἡμετέρᾳ ταύτῃ καλεῖσαι, εἰς τὸ ἡμέτερον κομητάτον (2) ἀποστείλῃ.

24. Ἄ δὲ καὶ μετὰ θάνατον τοῦ μακαρίου Κωνσταντῆος ἔγραψεν (3), ἔστι ταῦτα, Ῥωμαιοὶ μὲν γραφέντα, ἐρμηνευθέντα δὲ Ἑλληνιστί.

Νικητῆς· Κωνσταντίας Ἀθηνούστος, Ἀθανασίῳ (4).

Εὐχὴν ἀεὶ μοι ταύτην γεγενῆσθαι, ὥστε πάντα κα-

(94) Ita Reg., editi vero, ἦσαν. Mox Reg., διαβεβαιωσάμενος. Editi, βεβαιωσάμενος.

(95) Lucifer Calaritanus, uti monitum est in Apol. ad Const., ad n. 23, ait Constantium litteris suis jurasse Alexandrinis, se nihil deinceps mali facturum Athanasio, lib. 1 pro S. Athanasio, p. 132.

(96) In Apol. contra Arianos, num. 54, ubi hæc habetur epistola, legitur, καὶ προσεβύτερος.

(97) Amanuenses quod hæc duæ epistolæ superius essent descriptæ, eas prætermiserunt, primis tantum appositis verbis, ut ipsi monent. Reg. ibid. habet, εἰς τὸν 98' λόγον, quia nimirum eo ordine ibi ambæ rescriptæ sunt.

(98) Ita Regius codex et Basil. Editi vero, Κωνσταντος, perperam. Hæc item epistola habetur in

Apologia contra Arianos, num. 55.

(99) Regius codex, εἰς τὸν 98' λόγον. Item postea hæc subdit: καὶ διὰ τὸ μηδὲν παραλλάσσειν κατελείφθησαν νῦν ἀγραφοί. Et quia nihil ab illis discrepabant, non hic iterum descriptæ sunt.

(1) In editis habetur articulus ἡ ante νηφαλιότης, sed in Reg. deest.

(2) Reg., κομητάτον prima manu, secunda vero κομητάτον.

(3) Sic Reg. In editis ἔγραψεν desideratur.

(4) Hujus epistolæ Latine primum editæ duplex exstat versio Græce apud Athanasium, prima in Apologia ad imperatorem Constantinum, num. 23, secunda hæc ipsa est.

ταθυμίας ἀποβαίνειν τῇ ποτὶ μου ἀδελφῷ Κώνσταντι, οὐδὲ τὴν σὴν σύνεσιν ἔλαθεν· ἐν ὅῃ τε λύπη διατέθην μαθὼν τοῦτον ἀνηρῆσθαι παρὰ τινων ἀνοσιωτάτων, στοχάζεσθαι πάλιν δύναται ἢ σὴ φρόνησις. Ἐπεὶ οὖν τινὲς εἰσιν οἱ ἐν τῇ παρόντι καιρῷ, τῷ οὕτως πενθικῇ, πειρώμενοι σε ἐκποθεῖν, διὰ τοῦτο ταῦτα πρὸς τὴν σὴν στεβρότητα δοθῆναι τὰ γράμματα ἰδικαίωσα, προτρεπόμενός σε ἵνα, ὡς πρέπει ἐπίσκοπον, τοὺς λαοὺς τὰ ὀφειλόμενα τῇ θεῇ θρησκείᾳ διδάσκῃς, καὶ μετ' αὐτῶν συνήθως εὐχαῖς σχολάζῃς, (5) καὶ μὴ μεταλοῖς θρόνοις, ὅστινες ἀν γίνονται, πιστεύσῃς. Ἡμῖν γὰρ τοῦτο ἐν τῇ ψυχῇ πέπηγεν, ὥστε σε ἀκολουθῶς τῇ ἡμετέρᾳ προαιρέσει διαπαντός ἐν τῷ τόπῳ σου θέλειν ἐπίσκοπον εἶναι (6).

Ἡ θεῖα πρόνοια πολλοῖς ἔτεσι σε διατηροῖ, γονεῦ B προσφιλέστατε.

25. Τοῦτων οὕτω πραχθέντων, οὕτω τε συναξαμένων, καὶ τῆς ὁδοῦ λοιπὸν ἐπιδάντων, οἱ μὲν φίλοι φίλον ὁρῶντες ἔχαιρον· τῶν δὲ ἄλλων οἱ μὲν ἐδυσωποῦντο βλέποντες αὐτόν· οἱ δὲ καὶ παβήσιαν οὐκ ἔχοντες, ἐκρύπτοντο· οἱ δὲ καὶ μετεγίνωσκον ἐπ' οἷς ἔγραφαν κατὰ τοῦ ἐπισκόπου. Πάντες οὖν (7) οἱ ἀπὸ Παλαιστίνης ἐπίσκοποι, χωρὶς δύο πού η̅ τριῶν (8), καὶ αὐτῶν ὑπόπτων τυγχάνοντων, οὕτω τὸν Ἀθανάσιον ὑπεδέξαντο, καὶ τὴν πρὸς αὐτὸν ἡσπάσαντο κοινωνίαν, ὡς καὶ γράφαι καὶ ἀπολογήσασθαι, ὅτι ἃ πρότερον ἔγραφαν, οὐ κατὰ προαίρεσιν, ἀλλὰ βιαζόμενοι πεποιθήκασιν. Περὶ γὰρ τῶν ἐν Αἰγύπτῳ καὶ ταῖς Λιβύαις ἐπισκόπων, καὶ τῶν ἐν αὐταῖς καὶ τῶν ἐν Ἀλεξανδρείᾳ λαῶν, περιττόν ἐστι καὶ λέγειν· πάντων συντερχόντων, καὶ ἀνεκλάλητον ἔχόντων τὴν χαρὰν· οὐχ ὅτι μόνον τοὺς ἰδίους παρ' ἑλπίδα ζώντας ἀπαλάμβανον, ἀλλ' ὅτι καὶ τῶν αἰρετικῶν ὡς τυράννων καὶ λυτῶντων κυνῶν ἀπηλλάττοντο. Μεγάλη γοῦν ἦν εὐφροσύνη, τῶν λαῶν ἐν ταῖς συνάξεσι παροξυνόντων ἀλλήλους εἰς ἀρετὴν. Πόσαι τῶν ἀγάμων, πρότερον οὐσαι πρὸς γάμον ἔτοιμοι, ἔμειναν παρθένοι τῷ Χριστῷ! πόσοι νεώτεροι βλέποντες ἐτέρους, τὸν μονήρῃ βίον ἠγάπησαν! πόσοι πατέρες προέτρεπον τέκνα! πόσοι δὲ καὶ παρὰ τέκνων ἠξιώθησαν, μὴ ἐμποδίζεσθαι τῆς ἐν Χριστῷ ἀσχέσεως! πόσαι γυναῖκες ἔπαισαν ἀνδρας, πόσαι δὲ παρὰ ἀνδρῶν ἐπείσθησαν σχολάζειν τῇ προσευχῇ, ὡς εἶπεν ὁ Ἀπόστολος! πόσαι χῆραι, πόσοι δὲ καὶ ὀρφανοί, τὸ πρότερον πενθῶντες καὶ γυμνοὶ τυγχάνοντες, ἐκ πολλῆς τῆς τῶν λαῶν προθυμίας, οὕτε λοιπὸν ἐπείνων, ἀλλὰ καὶ ἐνδεδυμένοι προήρχοντο! Καὶ ὅλος τοσούτῃ ἦν ἄμιλλα περὶ ἀρετὴν, ὡς ἐκάστην οἰκίαν, καὶ οἶκον ἑκάστην (9) νομίζειν ἐκκλησίαν εἶναι, διὰ τὴν τῶν ἐνοικούντων φιλοκαλίαν τε καὶ τὴν

⁵⁵ I Cor. vii, 5.

(5) Hæc verba usque ad ἡμῖν sequens non exprimitur in *Apol. ad Const.*, num. 25. Ibid. editi, male, θύλοις. Reg., θρόλοις. Ibid. R-g., εἰ τινες. Editi, ὅστινες, quæ genuina videtur lectio.

(6) In *Apol. ad Constantium*, num. 25, post illud, ἐπίσκοπον εἶναι, legitur, καὶ ἄλλῃ χειρὶ, ut indicetur quantitas alia manu scripta fuisse. nec imperatoris nomine. Mox post illud, προσφιλέστατε, editi hæc

A quondam meo Constanti ex sententia caderent, neque prudentiæ tuæ latere arbitror. Quem ubi a quibusdam accleratissimis sublatum cognovissem, quanto morere affectus sim, tua item prudentia æstimare valet. Cæterum quia nonnulli sunt qui te tam lucroso temporis decursu terrere conantur; ideo hæc litteras ad ipsam constantiam mittere æquum existimavi: hortorque te ut, quemadmodum episcopum deceat, quæ ad divinam religionem pertinent populos doceas, ac cum illis de more precibus vaces, neque vanis rumoribus, quicunque tandem illi sint, fidem adhibeas. Hoc enim firmum in animo propositum habemus, ut, juxta placitum et voluntatem nostram, in tuis semper sedibus episcopus sis.

Divina te providentia multis annis conservet, Pater dilectissime.

25. His ita gestis, postquam vale dixisset Athanasius, seseque viæ commisisset, amici amicum videntes, læti: ex aliis vero quidam ad ejus conspectum pudore affecti sunt: nonnulli coram se sistere non ausi, sese abdebant: alii poenitentia ducti, scripta adversus episcopum sua repudiabant. Omnes itaque Palæstinæ episcopi, duobus vel tribus exceptis, iisque suspectis viris, ita Athanasium susceperunt, ita ejus communionem amplexi sunt, ut etiam litteris sese excusarent, testarenturque se ea quæ ante scripserant, non motu proprio, sed vi adactos scripsisse. Nam quod spectat Ægypti et Libyarum episcopos, necnon earum regionum Alexandriaque populos, enarrare fore supervacaneum fuerit: accurrebant quippe omnes, erantque ineffabili gaudio perfusi: non tantum quod suos præter spem incolumes reciperent, sed etiam quod ab hæreticis quasi a tyrannis et rabidis canibus eriperentur. Ingens itaque fuit lætitia populorum sese invicem in synaxibus ad virtutem cohortantium. Quot innuptæ, ad nubendum tamen paratæ, virgines Christo dicatæ permanserunt! quot adolescentes aliorum exemplo concitati, vitam monasticam amplexi sunt! quot patres filios suos hortabantur! quot patres a filiis rogati sunt, ut ne suam in Christo exercitationem interpellarent! quot uxores viris suis, quot viri uxoribus suis persuaserunt, ut orationi incumbere, quemadmodum ait Apostolus ⁵⁵! quot viduæ, quot orphani, qui prius esuriebant, nudique erant, ex ardenti populorum ad virtutem studio, non ultra esuriere, imo etiam induli prodire! Tanta demum de virtute contentio fuit, ut singulas familias, singulas domos, ob probitatem inhabitantium, precesque ad

habent, καὶ ταῦτα μὲν ὁ Κωνσταντῖνος, quæ cum in Reg. desint, a contextu expunximus.

(7) Reg., γοῦν. Quæ mox sequuntur videsis in *Apol. contra Arianos*, num. 57, ubi synodi Hierosolymitanæ epistola legitur.

(8) Acacius scilicet Cæsariensis et Patrophilus Scythopolitanus excipiendi. Vide pag. 138.

(9) Regius codex, ἐκάστην.

Deum susas, tot ecclesias existimasses. Pax profunda admirandaque erat in Ecclesiis, cum episcopi undique Athanasio scriberent, 284 ab eoque mutuo acciperent consueta pacis litteras.

26. (ANNO 349 VEL 350.) Quin etiam Ursacius et Valens quasi a conscientia percussi, poenitentiam egerunt, ac eidem ipsi episcopo amicam pacificamque epistolam scripsere, tametsi nullas ab eo litteras acceperant. Romamque profecti poenitentiam egerunt, confitentes, quæcunque adversus eum fecissent dixissentive, falsa ac meram esse sycophantiam. Neque sat illis fuit ita egisse: nam Ariana hæresi anathemate damnata, poenitentiam suam scripto tradidere, per hasce litteras, quas Julio episcopo Latine scriptas misere, quæque Græce translate sunt. Quarum exemplar Latine nobis a Paulo Trevirensi episcopo transmissum est.

Interpretatio ex Latino.

Domino meo beatissimo papæ Julio Ursacius et Valens.

Quoniam constat nos antehac multa gravia, etc. (*Descripta est supra in tractatu 68, estque huic omnino ad verbum similis.*) Vide pag. 159.

Interpretatio ex Latino.

Domino meo fratri Athanasio episcopo, Ursacius et Valens episcopi.

Dedit se occasio fratris et compresbyteri, etc. (*Descripta est supra in eodem tractatu 68, estque tota et ad verbum huic similis.*) Vide pag. 159.

His datis epistolis, pacificis etiam litteris oblati a Petro et Irenæo Athanasii presbyteris, et Ammonio laico, subscribere, cum tamen nullas Athanasii litteras ad illos directas afferrent ipsi.

27. Quis igitur his animadversis, tantaque Ecclesiarum pace conspecta, admiratus non est? Quis gavisus non est cernens illam tot tantorumque episcoporum concordiam? Quis Domino gloriam non retulit, perspecta in synaxibus tanta populi lætitia? Quot ex inimicis poenitentiam egerunt! quot prius calumniati, sese excusarunt! quot qui eum ante oderant, postea dilexerunt! quot cum adversus illum scripsissent, palinodiam cecinerunt! quot qui non proprio motu, sed vi ex Arianorum partibus stabant, noctu accedentes sese excusabant, hæresisque anathemate damnata, rogabant sibi veniam dari, quod nempe ob conspirationes calumniasque ab illis structas, corpore tantum eorum conventibus interessent, cum tamen corde cum Athanasio convenirent, semperque cum illo essent! Ita rem se habere credite.

28. At his auditis visisque, hæredes sententiarum

(10) Sic Reg. Editi vero, τὰ παρ' αὐτοῦ

(11) Ita Reg. In editis καὶ δεστ.

(12) Hæc, τὸ ἀντίγραφον, usque ad Ῥωμαῖσι inclusivè, desunt in Nanniana versione. In Apol. contra Arianos, num. 58, legitur, παρὰ Παυλίνου ἐπισκόπου Τιβέρων, ubi Nannius vertit a Paulino episcopo Tyburis. Circa quod vide quæ supra diximus in Apologia ad Constantium, num. 9. Ea de re item

πρὸς τὸν Θεὸν εὐχὴν. Εἰρήνη τε ἦν ἐν ταῖς Ἐκκλησίαις βαθεῖα καὶ θαυμαστὴ, γραφόντων τῶν πανταχόθεν ἐπισκόπων, καὶ δεχομένων παρὰ Ἀθανασίου τὰ συνήθη τῆς εἰρήνης γράμματα.

26. Καὶ γὰρ καὶ Οὐρσάκιος καὶ Οὐάλης, ὥσπερ ὑπὸ τοῦ συνεδδοτος μαστιζόμενοι, μετέγνωσαν· καὶ γράφουσι μὲν αὐτῷ τῷ ἐπισκόπῳ φιλικὴν καὶ εἰρηνικὴν ἐπιστολήν, καίτοι μὴ λαβόντες παρ' αὐτοῦ (10) γράμματα. Ἀνελθόντες δὲ καὶ εἰς τὴν Ῥώμην μετένδουν, ὁμολογοῦντες ὅτι πάντα, ὅσα πεποιήκασιν καὶ εἰρήκασιν κατ' αὐτοῦ, ταῦτα εἶναι πάντα ψευδῆ, καὶ μόνον συκοφαντίας. Οὐχ ἀπλῶς δὲ τοῦτο οὐδ' αὐτοὶ πεποιήκασιν, ἀλλὰ γὰρ καὶ (11) ἀναθεματίσαντες τὴν Ἀρειανὴν αἵρεσιν, ἔγγραφον τὴν μετάνοιαν αὐτῶν δεδωκασί, γράφαντες Ἰουλίῳ τῷ ἐπισκόπῳ, Ῥωμαῖσι μὲν, μεταβληθέντα δὲ Ἑλληνιστί, ταῦτα. Τὸ γὰρ (12) ἀντίγραφον ἀπεστάλη ἡμῖν παρὰ Παύλου ἐπισκόπου Τριβέρων Ῥωμαῖσι.

Ἑρμηνεῖα ἀπὸ Ῥωμαϊκοῦ.

Κυρίῳ μου μακαριωτάτῳ Πάπῃ Ἰουλίῳ Οὐρσάκιος καὶ Οὐάλης.

Ἐπειδὴ συνέστηκεν ἡμᾶς πρὸ τούτου πολλὰ τε καὶ δεινὰ. (Ἐγγράφη ἐπίσω εἰς ξη' λόγον (15), καὶ ἔστι κατὰ πάντα ὁμοία καὶ ἴση.)

Ἑρμηνεῖα ἀπὸ Ῥωμαϊκοῦ.

Κυρίῳ μου ἀδελφῷ Ἀθανασίῳ ἐπισκόπῳ, Οὐρσάκιος, καὶ Οὐάλης ἐπίσκοποι.

Ἀφορμὴ ἡμῖν ἐδόθη διὰ τοῦ ἀδελφοῦ καὶ συμπρεσβυτέρου. (Ἐγγράφη ἐπίσω εἰς τὸν αὐτὸν ξη' (14) λόγον, καὶ ἔστιν ὁμοία καὶ ἴση ἐξ ὁλοκλήρου.)

Ταῦτα γράφαντες, ὑπέγραψαν καὶ τοῖς εἰρηνικοῖς, παρερχομένων πρεσβυτέρων Ἀθανασίου, Πέτρου τε καὶ Εἰρηναίου, καὶ Ἀμμωνίου λαϊκοῦ· καίτοι μὴ δὲ δι' αὐτῶν γράψαντος αὐτοῖς.

27. Τίς τοίνυν οὐκ ἐθαύμαζε βλέπων ταῦτα, καὶ τὴν τοσαύτην τῶν Ἐκκλησιῶν εἰρήνην; Τίς οὐκ ἔχαιρεν, ὁρῶν τὴν τοσούτων ἐπισκόπων τὴν ὁμόνοιαν; Τίς οὐκ ἐδόξεσε τὸν Κύριον, θεωρῶν τὴν λαῶν τὴν ἐν ταῖς συνάξεσιν εὐφροσύνην; Πόσοι τῶν ἐχθρῶν μετενόουν! πόσοι τῶν πρότερον διαβαλλόντων ἀπελογούντο! πόσοι πρότερον μισούντες αὐτὸν, ὕστερον ἠγάπησαν! πόσοι τῶν γραψάντων κατ' αὐτοῦ, παλιν-ῳδῶσαν ἦσαν! πολλοὶ καὶ τῶν μὴ προαιρέσει, ἀλλ' ἀνάγκῃ μετὰ τῶν Ἀρειανῶν ὄντες, ἐρχόμενοι νυκτὸς ἀπελογούντο· καὶ τὴν μὲν αἵρεσιν ἀνεθεματίζον, ἤξιον δὲ συγγνώμῃν ἔχειν, ὅτι διὰ τὰς συσκευὰς (15), καὶ τὰς διαβολὰς, τὰς παρ' αὐτῶν γιγνομένας, τοῖς μὲν σώμασιν ἐκεῖ φαίνονται, τῇ δὲ καρδίᾳ μετὰ Ἀθανασίου συνάγονται, καὶ ἀεὶ μετ' αὐτοῦ τυγχάνουσι· καὶ πιστεύουσιν.

28. Ἀλλὰ ταῦτα ἀκούοντες καὶ βλέποντες οἱ κλη-

αῖται in Athanasii Vita. Sequentes Ursacii et Valentii epistolas integras habes in Apol. contra Arian., n. 58, cum Hilarii contextu Latino.

(15) Reg., εἰς τὸν ν' λόγον. Vide paulo superius, num. 25.

(14) Reg., εἰς τὸν ν'.

(15) Sic Regius codex et Basil. Editi vero, ὧν καὶ τὰς συσκευὰς.

ρονόμοι τῆς γνώμης καὶ τῆς ἀσθελείας τῶν περὶ Εὐσέ-
βιον, Λεόντιος ὁ ἀπόκοπος, ὃν οὐδὲ ὡς λαϊκὸν κοινωσέ-
ιν ἐχρῆν, διότι αὐτὸν ἀπέκοψεν ὑπὲρ τοῦ μετ' ἐξουσίας
λοιπὸν κοιμᾶσθαι μετὰ Εὐστολίου τινος, γυναικὸς μὲν
δὲ αὐτὸν, λεγόμενης δὲ παρθένου· Γεώργιος τε καὶ
Ἀκάκιος, καὶ Θεόδωρος, καὶ Νάρκισσος, οἵτινες καὶ
ἐν τῇ συνόδῳ καθηρέθησαν, μεγάλως ἡσχύνοντο. Ἔτα
βλέποντες τὴν (16) πρὸς Ἀθανάσιον τῶν ἐπισκόπων
συμφωνίαν τε καὶ εἰρήνην, πλείους δὲ ἦσαν ὁ, ἀπὸ τε
τῆς μεγάλης Ῥώμης καὶ τῆς Ἰταλίας πάσης, Κα-
λαβρίας τε καὶ Ἀπουλίας καὶ Καμπανίας, Βρεττίας
τε καὶ Σικελίας, Σαρδινίας τε καὶ Κορσικῆς καὶ
πάσης τῆς Ἀφρικῆς· τοὺς τε ἀπὸ Γαλλίων, καὶ Βρε-
τανίας, καὶ Ἰσπανίων, μετὰ τοῦ μεγάλου καὶ ὁμολο-
γητοῦ Ὁσίου· ἔπειτα τοὺς ἀπὸ τῶν Πανωνίων, καὶ
Νωρικοῦ, καὶ Σισκίας, Δαλματίας τε καὶ Δαρδα-
νίας (17), Δακίας τε καὶ Μυσίας, Μακεδονίας, Θεσ-
σαλίας, καὶ πάσης τῆς (18) Ἀχαΐας, καὶ Κρήτης,
Κύπρου τε καὶ Λυκίας, καὶ πλείστους τῆς Παλαι-
στίνης τε καὶ Ἰσχυρίας, Αἰγύπτου, καὶ Θηβαΐδος,
καὶ πάσης Λιβύης, καὶ Πενταπόλεως· ταῦτα βλέ-
ποντες ἐκεῖνοι, φθόνῳ καὶ φόβῳ συνεσχέθησαν·
φθόνῳ μὲν διὰ τὴν τοσοῦτον κοινωσίαν (19), φόβῳ
δὲ μὴ οἱ παρ' αὐτῶν ἀπατηθέντες προστεθῶσι τῇ
τῶν τοσοῦτων ὁμοφυλίᾳ, καὶ λαϊκῶν ἢ αἵρεσις αὐτῶν
παράδειγματισθεῖσα θριαμβευθῇ καὶ στηλιτευθῇ παν-
ταχοῦ.

29. Πρῶτον μὲν τοὺς περὶ Οὐρσάκιον καὶ Οὐάλεντα,
ὡς τοὺς κύνας μεταπεῖθουσι μεταβάλλεσθαι, καὶ εἰς
τὸν ὄμιον ἐμετον ἐπιστρέφειν, καὶ ὡς τοὺς χοίρους εἰς
τὸν πρότερον βόρβορον τῆς ἀσθελείας πάλιν κυλισθῆναι,
πρόφασιν τε τῆς μετανόιας πλάσασθαι, ὡς διὰ φόβον
τοῦ θεοσεβεστάτου Κωνσταντοῦ εἶεν τοῦτο πεποιηκό-
τες· καίτοι, εἰ καὶ φόβος ἦν, ἀλλ' οὐκ ἐχρῆν, εἴπερ
ἐθάβρουν οἱς ἐπραξαν, προδόντας τοῦτον γίνεσθαι.
Ὅτε δὲ οὐδὲ φόβος, ἀλλ' ἐψεύδοντο, πῶς οὐκ ἄξιοι
πάσης καταγνώσεώς εἰσιν; Ὅτε γὰρ στρατιώτου
παρόντος, οὐ παλατιῶν, ἢ νοταρίων ἀποσταλέντων,
ὅποια νῦν αὐτοὶ ποιοῦσιν, ἀλλ' οὐδὲ βασιλεὺς παρόν-
τος, οὐδὲ ὧως κληθέντες παρὰ τινος ἔγραψαν· ἀλλ'
αὐτοὶ θέλοντες ἀνῆλθον εἰς τὴν Ῥώμην, καὶ ἐν τῇ
ἐκκλησίᾳ, ἐνθα φόβος μὲν ἔξωθεν οὐκ ἦν, μόνος δὲ
ὁ τοῦ Θεοῦ φόβος ἐστὶ, καὶ ἐλευθέραν ἑκαστος ἔχει
τὴν προαίρεσιν, δι' αὐτῶν μετενόησαν καὶ ἔγραψαν.
Καὶ ὁμῶς Ἀρειανοὶ δεῦτερον γυνόμενοι, τοιαύτην
πάλιν ἀπρεπῆ πρόφασιν ἐπινοήσαντες, οὐκ ἐρυ-
θριώσιν.

30. Ἐπειτα κοινῇ προσελθόντες παρεκάλουν τὸν
βασιλέα Κωνσταντίον, λέγοντες· Καὶ τὸ πρῶτον
ἀξιούντες, οὐκ ἐπιστεύθημεν· ἐλέγομεν (20) γὰρ,
ὅτε μετεπέμψουν τὸν Ἀθανάσιον, ὅτι, τοῦτον προκα-
λούμενος, τὴν ἡμετέραν αἵρεσιν ἐκβάλλεις. Οὗτος γὰρ
ἐξ ἀρχῆς κατ' αὐτῆς γέγονε, καὶ οὐ παύεται ταύτην

” II Petr. II, 22.

(16) Ita Reg. et Basil. τὴν δεστ in editis.

(17) Sic Edit. Parisiens., et ita legendum. Edit.
Comm. et mss., Σαρδανίας, male, nam Sardinia jam
supra memorata est. Dardania vero item memora-
tur in Apologia contra Arianos, num. 1 et 36.

A impietatisque Eusebii, Leontius castratus, qui ne
laici quidem nomine ad communionem admittendus
erat, quod sese ipse castrasset, ut sibi deinceps
copia foret dormiendi cum quadam Eustolio, quæ
cum mulier ejus opera esset, virgo tamen vocaba-
tur: Georgius item, Acacius, Theodorus et Narcis-
sus, qui depositi in synodo fuerant, ingenti sunt
pudore suffusi. Deinde cum animadvertenter cum
Athanasio concordiam et pacem servare episcopos
plusquam quadringentos, ex 285 magna Roma,
ex universa Italia, Calabria, Apulia, Campania,
Bruttia, Sicilia, Sardinia, Corsica, ex tota Africa,
ex Gallis, ex Britannia, ex Hispaniis, cum magno
et confessore Hosio: episcopos etiam Pannoniarum,
Norici, Siscie, Dalmatie, Dardanie, Dacie, Mysie,
Macedonie, Thessalie, totiusque Achaie, Crete,
Cypri et Lycoe, plurimos item Palæstinæ, Isauriæ,
Ægypti, Thebaidis, totius Libyæ, et Pentapoleos.
Hæc, inquam, cum viderent illi, invidia ac metu
correpti sunt: invidia, quod tam multi tantique
episcopi cum illo communicarent; metu, ne qui a
se decepti fuerant, tantæ tamque concordie mul-
titudini sese adjungerent: neve in posterum sua
hæresis infamata quasi in triumphum ubique du-
ceretur.

29. Primo quidem Ursacio et Valenti persuadent
ut mutata sententia, quasi canes ad proprium vo-
mitum revertantur”, et tanquam porci in pristino
impietatis luto voluntentur, ac simulantes, hanc pen-
nitentie suæ causam comminiscantur, quod scilicet
piissimi Constantis formidine ad id agendum com-
pulsii essent. Atqui, etsi formidinis causa erat, non
decuit certe, si tamen gestis suis confidissent, illo-
rum proditores esse. At quandoquidem metus nullus
fuit, qui, quæso, non omni damnatione digni sunt?
Nullo quippe milite præsentē, nullis missis palatiis
vel notariis, ut jam illi agunt, non coram impera-
tore, a nulloque acciti hæc ascribere; sed ultro ipsi
Romam profecti in ecclesia, ubi nulla extranea
formido, sed solus Dei timor est: ubi liberam
quisque habet voluntatem, sua sponte penitentiam
illi egerunt, scriptoque tradiderunt. Attamen Ariani
D iterum effecti, absurdum ejusmodi obtentum com-
minisci non erubescunt.

30. Deinde imperatorem una omnes conveniunt,
hisque verbis rogant: Cum primum te deprecare-
mur, fides nobis habita non est. Aiebamus quidem,
ubi Athanasium accivisti, te nostram expellere hæ-
resim: ab initio quippe ille adversarius ejus fuit,
quam non cessat anathemate condemnare. Namque

(18) Ita Reg. In editis τῆς δεστ.

(19) Ita Reg. et Basiliensis. Editi vero, διὰ τὴν το-
σοῦτων ὁμοφυλίαν, omisiss intermediis.

(20) Ita Reg. et Basil. Editi autem, λέγομεν. Mox
Reg. et Basil., μετέπεμψας.

ille omnia ubique loca suis adversum nos litteris implevit : plurimique cum eo communione juncti sunt. Imo ex iis qui nostrarum esse partium putabantur, alii sese jam illi sociarunt, alii idipsum acturi sunt : nosque soli remansimus. Periculumque est ne dignoscatur hæresis, neve nos deinceps tuque similiter hæretici appellemur. Illud si accidat, tute, quæso, videas ne cum Manichæis computemur. Age itaque, persecutionem denuo incipe, hæresisque patrocinare : nam te illa quoque imperatorem habebet. Hæc ipsa erant subdola eorum verba. Ille vero cum contra Magnentium properans pertransiret, conspecta episcoporum cum Athanasio communione, quasi igne inflammatus, sententiam commutavit, juramentorumque immemor, suorum quoque scriptorum oblitus est, debiti item fratri suo officii ingratus ille recordatus non est. Nam in suis ad eum litteris, et cum Athanasium conspexit, juramento affirmavit, sese nihil acturum, quam quod populo et episcopo in optatis esset. Sed studium erga impietatem omnium oblivionem adduxit. Neque mirum si post tam multas scriptas litteras, tam multa data juramenta, mutatus sit Constantius : nam ille olim Ægypti tyrannus Pharaon plerumque pollicitus, atque 286. hinc poenarum remissionem consecutus, sententiam mutabat, donec tandem cum sibi consiliis hominibus interiret.

31. (ANNO 355.) Hos igitur in singulis urbibus ad sententiam commutandam adigebat : cum autem Arelatem et Mediolanum advenisset, ibi ex hæreticorum consilio et cohortatu omnia agebantur, imo potius ipsi res gerebant, acceptaque potestate iruebant in omnes. Hinc statim jussa ac litteræ ad præfectum, ut continuo frumentum Athanasio auferretur, dareturque iis qui Arianice sentirent : ac cuique volenti facultas esset, contumelias inferendi iis qui Athanasii conventibus interessent. Hinc minæ quoque iudicibus intentatæ, nisi cum Arianis communicarent. Erant autem hæc præludia rerum a Syriano duce postea gestarum. In exteriores autem partes iterum jussa, notarii item per singulas urbes et palatini minas deferentes ad episcopos et ad iudices mittuntur, ut iudices concitent, episcopi que vel Arianorum communionem amplexi contra Athanasium subscribant, aut exsilii poenam sustineant, ac qui cum illis conveniant populi, certo sciant se vincula, contumelias, plagas, bonorumque direptiones experturos. Neque mandatum neglectui habitum est : legatis quippe comites dati sunt, Ursacii et Valentis clerici, qui concitarent illos, remissoresque iudices ad imperatorem deferrent. Cumque reliquas hæreses, ut ipse minores suas sorores, concederent in Dominum blasphemare, solis Christianis parabant insidias, quod indigne ferrent pios de Christo sermones audire. Quot igitur episcopi, uti scriptum est¹, ad duces et reges ducti

Α οὗτο· ἀναθεματίζων. Αὐτοὺς μὲν οὖν ἤδη πεπλήρωκε τὰ πανταχοῦ γράφων καθ' ἡμῶν· καὶ οἱ μὲν πλείστοι τὴν μετ' αὐτοῦ κοινωνίαν ἔχουσι· τῶν δὲ καὶ δοξάντων μεθ' ἡμῶν εἶναι οἱ μὲν προσετέθησαν αὐτῷ, οἱ δὲ μέλλουσιν· ἡμεῖς δὲ ἐμείναμεν μόνοι. Καὶ φόβος μὴ καὶ ἡ αἵρεσις γνωσθῇ, καὶ λοιπὸν ἡμεῖς καὶ σὺ χρηματίζωμεν αἰρετικοί· κἂν τοῦτο γένηται, σκόπει μὴ μετὰ Μανιχαίων λογισθώμεν. Ἀρξαι· πάλιν οὖν διώκειν, καὶ πρόστα τῆς αἵρέσεως· καὶ γὰρ καὶ αὕτη οὐ βασιλεὺς ἔχει. Τοιαῦτα μὲν οὖν ἦν τούτων τὰ τῆς πανουργίας ῥήματα. Καὶ αὐτοὺς δὲ διερχόμενος, ὅτε πρὸς Μαγνέντιον ἐσπευδε, καὶ βλέπων τὴν πρὸς Ἀθανάσιον τῶν ἐπισκόπων κοινωνίαν, ὡς ὑπὸ πυρὸς ἀναφθεις μεταβάλλετο τὴν γνώμην, καὶ οὕτε τὸν ὄρκιον ἐμνημόνευσεν, ἀλλὰ καὶ ὧν ἔγραψεν ἐπέλαθετο, καὶ τῶν πρὸς τὸν ἀδελφὸν καθηκόντων ἀγνώμων γέγονε. Καὶ γὰρ καὶ αὐτῷ γράφων, καὶ Ἀθανάσιον ἐπαρακῶς, ὄρκους δέδωκε μὴ ἄλλως ποιήσιν, ἢ ὡς ἂν ὁ λαὸς βούληται, καὶ τῷ ἐπισκόπῳ καταθυμῶς τυγχάνει. Ἀλλ' ἡ πρὸς τὴν ἀσέβειαν σπουδὴ πάντων ἀθρόως αὐτὸν ἐπιλαθέσθαι πεποίηκεν. Οὐδεὶς δὲ θαυμάζειν εἰ μετὰ τὸσαῦτα γράμματα καὶ τοσούτους ὄρκους ἡλλοιώθη Κωνσταντίος, ὅπουγε καὶ ὁ τῆς Αἰγύπτου τότε τύραννος Φαραὼ, πολλάκις ἐπαγγελλόμενος, καὶ διὰ τοῦτο λαμβάνων τῶν βασιλέων ἀνείκελ, μετετίθετο, ἕως εἰς τέλος ἀπόλυτο σὺν αὐτοῖς τοῖς ὁμονοήσασιν αὐτῷ.

31. Τούτους μὲν οὖν κατὰ πόλιν πρῶτον ἐβιάζετο μετατιθεσθαι· γενόμενος δὲ ἐν τῇ Ἀρελατῇ καὶ τῇ Μεδιολάνῳ, λοιπὸν ὡς οἱ αἰρετικοὶ συνεβούλευσαν καὶ ὑπέθεντο, οὕτως αὐτοὺς ἐπαρτε, μάλλον δὲ οὕτως καὶ αὐτοὶ διεπράττοντο, καὶ ἐνῆλλοντο κατὰ πάντων ἔχοντες τὴν ἐξουσίαν. Καὶ εὐθὺς ὧδε μὲν ἐντολαὶ καὶ γράμματα πρὸς τὸν ἑπάρχον, ἵνα τέως ὁ οἶκος ἀφαιρεθῇ παρὰ Ἀθανασίου, καὶ δοθῇ τοῖς τὰ Ἀρείου προνοῦσι, καὶ ἵνα ἐξῇ ὀβριζέειν τοῖς βουλομένοις τοὺς μετ' αὐτοῦ συναγομένους. Ἀπειλὴ τε ἦν τοῖς δικασταῖς, εἰ μὴ συνάγοντο μετὰ τῶν Ἀρειανῶν (21). Ἦν δὲ ταῦτα προοίμια τῶν μετὰ ταῦτα γενομένων διὰ τοῦ δουκὸς Συριανοῦ. Εἰς δὲ τὰ ἔξω μέρη προστάγματα· πάλιν, καὶ νοτάριοι κατὰ πόλιν καὶ παλατινοὶ φέροντες ἀπειλὰς ἀπεστέλλοντο πρὸς τε τοὺς ἐπισκόπους καὶ τοὺς δικαστάς· ἵνα οἱ μὲν δικασταὶ ἐπιγῶσιν, οἱ δὲ ἐπίσκοποι ἢ ἵνα κατὰ Ἀθανασίου γράψωσι, κοινωνίαν ἔχοντες πρὸς τοὺς Ἀρειανούς, ἢ τιμωρίαν αὐτοὶ μὲν ὑπομένουσιν ἐξοριστίας, οἱ δὲ τοῖς συνερχόμενοι λαοὶ δεσμῇ, καὶ ὕβρει, καὶ πληγὰς κατ' αὐτῶν, καὶ ἀφαιρῶσιν τῶν ἰδίων ὑπαρχόντων ἐσθλαὶ γινώσκουσιν. Οὐκ ἡμελεῖτο δὲ τὸ πρόσταγμα· καὶ γὰρ εἶχον οἱ ἀποσταλέντες μεθ' ἑαυτῶν κληρικὸς Οὐρσακίου καὶ Οὐδάλεντος, ἵνα καὶ παροξύνωσι, καὶ ἀμελοῦντας τοὺς δικαστάς κατενέγκωσι τῷ βασιλεῖ. Καὶ τὰς μὲν αἵρέσεις ὡς μικροτέρας ἑαυτῶν ἀδελφὰς συνεχώρουν βλασφημεῖν εἰς τὸν Κύριον, μόνους δὲ τοῖς Χριστιανοῖς ἐπιβούλευον, οὐ φέροντες ἀκούειν περὶ Χριστοῦ λόγον εὐσεβῶν. Πόσοι τοιγαρ-

¹ Marc. xiii, 9.

(21) Sic. Reg. cod. quem sequimur. Editi vero, αἰρετικῶν.

οὐν ἐπίσκοποι, κατὰ το γεγραμμένον, ἐπὶ ἡγεμόνας ἅσιν, a iudicibusque hæc audire : Aut subscribite, aut ab Ecclesiis recedite, nam jussit imperator ut abdicemini ! quot ab illis per singulas urbes exturbati sunt, ne illi ut episcoporum amici accusarentur ! Nam ipsis magistratibus missæ litteræ sunt, minisque adhibitis, multa pecuniarum indicta, nisi singuli suæ urbis episcopum adigerent ad subscribendum. Omnis denique locus, omnis civitas terrore ac tumultu replebatur, dum episcopi traherentur, iudicesque conspicerent luctum gemitumque populorum.

32. Ταῦτα μὲν παρὰ τῶν ἀποσταλέντων παλατινῶν ἐπράττετο· οἱ δὲ θαυμαστοὶ (22) θαρρόντες αἰς ἔχουσι προστασίας, σπουδῇ τιθένται· καὶ οὕτως τῶν ἐπισκόπων τοὺς μὲν πρὸς βασιλέα καλοῦσι, τοὺς δὲ πάλιν διὰ γραμμάτων μεθεδύουσι, πλάτοντες κατ' αὐτῶν προφάσεις· ἐν οἷς μὲν παρόντα Κωνσταντίνον καταπτήξουσιν, οἱ δὲ, τοὺς ἀποσταλέντας καὶ τὰς ἀπειλὰς τῆς ἐκ προφάσεως συκοφαντίας φοβηθέντες, μεταθῶνται τῆς αὐτῶν ὁρῆς καὶ εὐσεβοῦς μνήμης (23). Οὕτω γοῦν ἐδίασατο βασιλεὺς τὸ τοσοῦτον τῶν ἐπισκόπων πλῆθος, τὰ μὲν ἀπειλῶν, τὰ δὲ ἐπαγγελλόμενος, εἰπεῖν· Οὐκέτι κοινωνοῦμεν Ἀθανασίῳ. Οἱ γὰρ ἐρχόμενοι πρὸς αὐτὸν οὐ πρότερον ἔδωκεν αὐτὸν (24), οὐδ' ὅλως ἀνεσιν ἔχειν τινὰ, ἢ προελνεῖται τῆς ἰδίας οὐκῆσεως ἐπετρέποντο, πρὶν ἂν ἡ (25) ὑπογράφωσιν, ἢ ἀνανεῶντες ἐξορισθῶσιν. Ἐπολεῖ δὲ τοῦτο διὰ τὸ συνορθεῖν ἀπὸ πάντων μισεῖσθαι τὴν αἵρεσιν· διὸ μάλιστα καὶ ἠνάγκασε τοὺς τοσοῦτους τοῖς ὀλίγοις συναριθμηθῆναι. Καὶ ἐσπούδασαν ὅλον ὀνομάτων συναγαγεῖν, πρὸς φθόνον μὲν κατὰ τοῦ ἐπισκόπου, φαντασίας δὲ χάριν τῆς Ἀρειανῆς ἀσεβείας, ἥς αὐτοὺς προτίταται (26), οὐόμενος, ὅτι, ὡς τοὺς ἀνθρώπους, οὕτω καὶ τὴν ἀλήθειαν μεταστρέφει δυνήσεται· οὐκ εἰδὼς, οὐδὲ ἀναγνούς, ὅτι οὐδὲ Σαδδουκαῖοι καὶ Ἑρωδιανοὶ, προσλαβόμενοι τοὺς Φαρισαίους, ἔσχυσαν ἐπικρύψαι τὴν ἀλήθειαν· μᾶλλον γὰρ καὶ οὕτως αὕτη μὲν καθήμεραν λαμπρὰ δέκνυνται, οὕτω δὲ καὶ κράξαντες, *Οὐκ ἔχομεν βασιλέα εἰ μὴ Κалсарα*, καὶ ἔχοντες τὴν Πιλάτου κρίσιν, οὐδὲν ἥττον εἰσιν ἔρημοι, καὶ πάσης αἰσχυνῆς, πάσης (27) προσδοκῶντες ὅσον οὐδέπω μένειν καὶ αὐτοὶ κατὰ τὸν πέρδικα γυμνοὶ, ὅταν ἴδωσι καὶ τὸν προστατὴν αὐτῶν ἀποθνήσκοντα.

33. Εἰ δὲ καὶ ἀπρεπὲς τὸ ὅλως ἐπὶ τοῦτοις φοβηθέντας τινὰς τῶν ἐπισκόπων μεταθέσθαι, ἀλλὰ μᾶλλον ἀπρεπέστερον, καὶ οὐ θαρρόντων οἷς πεπιστευκασί (28), τὸ βιάζεσθαι, καὶ ἀναγκάζειν τοὺς μὴ βουλομένους. Οὕτως ὁ μὲν διάβολος ἐπεὶ μὴδὲν ἀλη-

^a Joan. xix, 25. ^a Jerem. xvii, 11.

(22) Sic Reg. In editis vero θαυμαστοὶ deest.

(23) Sic editi et mss. Sed Nannius legit γνώμης, veritque, *sententia*, et ita legendum.

(24) Reg. et Basil., ἔδωκεν αὐτοῦς. Ibidem Reg., οὐδ' ὅλως.

(25) Reg. ita. In editis ἡ deest.

(26) Reg., προτίταται. Editi, προτίτατο.

(27) Improptuna vox πάσης hic repetita, videtur supervacanea. Forte leg. μετὰ πάσης. Alludit autem hic Athanasius ad perilem illum de quo apud Ieremiam, c. xvii, 11, hæc leguntur : Ἐφώνησε

sunt, a iudicibusque hæc audire : Aut subscribite, aut ab Ecclesiis recedite, nam jussit imperator ut abdicemini ! quot ab illis per singulas urbes exturbati sunt, ne illi ut episcoporum amici accusarentur ! Nam ipsis magistratibus missæ litteræ sunt, minisque adhibitis, multa pecuniarum indicta, nisi singuli suæ urbis episcopum adigerent ad subscribendum. Omnis denique locus, omnis civitas terrore ac tumultu replebatur, dum episcopi traherentur, iudicesque conspicerent luctum gemitumque populorum.

32. Hæc erant missorum Palatinorum gesta. Admirandi autem illi homines, iis quæ nacti sunt patrociniis freti, hoc curarunt ut ex episcopis alios ad imperatorem accerseret, alios litteris suis scitisque criminationibus circumvenirent : ut illi presentem Constantium reformidarent, hi legatos intentatasque ex confecta calumnia minas pertimescentes, a recta plique sua sententia desciscerent. Eo pacto itaque imperator tantum episcoporum numerum, cum minis tum promissis compulsi ut dicerent : Non ultra cum Athanasio communicamus. Illos enim qui se adibant, non ante ad conspectum admittebat suum, neque remissius tractabat, vel domo egredi sinebat, quam vel subscriberent, vel abnuentes pellerentur in exsilium. Id autem agebat, quod probe nosset invisam omnibus hæresim esse : eaque maxime de causa tam multos vi adegit ut paucis annumerarentur. Curaque illi fuit, vim nominum una cogere, cum ut invidiam episcopo conflaret, tum ut Arianæ hæresi, cui ille patrocinatur, aliquam afferret dignitatis speciem ; ratus se veritatem, perinde atque homines, subvertere posse. Ignorabat scilicet, neque legerat, Sadduceos Herodianosque, etiamsi sibi Phariseos ascivissent, veritatem tamen offundere nequivilisse : imo hinc illa 287 in dies clarius elucet. Illi vero etsi clament : *Non habemus regem nisi Cæsarem* ^a, ac Pilati decretum impetrarint, nihilominus deserti sunt, expectantque se cum omni turpitudine, instar perdicis illius ^a, tantum non nudatos fore, ubi patronum suum morte sublatum viderint.

33. Quod si indecorum omnino fuerit, episcopos quosdam horum formidine sententiam mutasse ; multo sane indecentius, hominumque suæ sententiæ diffidentium est, vim inferre, ac invitos cogere. Sic diabolus cum nihil veri habeat, in se-

πέρδιξ, συνήγαγεν ἃ οὐκ ἔτεκε, ποιῶν πλοῦτον αὐτοῦ οὐ μετὰ κρίσεως. Ἐν τῇ μίσει ἡμερῶν αὐτοῦ ἐγκαταλείψουσιν αὐτὸν, καὶ ἐπ' ἐσχάτων αὐτοῦ ἔσται ἄφρων. *Clamavit perdix, congregavit quæ non peperit, parans sibi divitias absque iudicio. In medio dierum ejus deserent eum, et in novissimis suis erit insipiens. Deserendos ait Arianos, instar perdicis illius, post obitum Constantii sui patroni. Reg. ibi, male, πέρδικαν.*

(28) Forte πεποιήκασιν.

curi et ascia irruens confringit portas eorum qui se recipiunt⁴. Salvator autem ea est mansuetudine, ut his verbis doceat quidem: Si quis vult post me venire⁵, et, Qui vult meus esse discipulus⁶; sed ubi quempiam adierit, nullam inferat vim, sed potius pulsando hæc loquatur: Aperi mihi, soror mea sponsa⁷. Tunc si aperiant, ingreditur: sin negligent abnuantque, secedit. Non enim gladiis aut telis, non militum manu, veritas prædicatur, sed suasionem et consilio. Quænam autem ibi suasio, ubi imperatoris formido? Aut quodnam consilium, ubi qui abnuunt, exsilio tandem vel morte mulatur? David certe, rex quamvis esset, cum hostem præ manibus haberet, milites ejus interficiendi cupidus, nequaquam potentia sua vetuit, sed, ut ait Scriptura⁸, viris suis David verbo persuasit, neque Saulis obtruncandi facultatem dedit. Hic vero nulla ratione præditus, potestateque usus omnibus vim infert: ut nulli non palam sit, illorum prudentiam, non secundum Deum, sed humanam esse, Arique sectatores reapse non habere regem nisi Cæsarem. Ejus enim auctoritate freti Christi adversarii quæ placent omnia arbitrato suo perficiunt. Porro cum sese putant plurimis ejus opera insidias parare, non advertunt sane se multos efficere confessores. E quorum numero sunt viri qui jam claram edidere confessionem, ipsique religiosi ac probi episcopi, Paulinus Trevirorum Gallie metropolis episcopus, Lucifer metropolis Sardinie episcopus, Eusebius Vercellorum Italie urbis, Dionysius Mediolani; est autem et ipsa metropolis Italie. Accitis enim illis præcepit imperator, ut contra Athanasium subscriberent, ac cum hæreticis communicarent. Quibus rei insolentia stupentibus ac dicentibus, id ecclesiastici non esse canonis; statim ille, At quod ego volo, id pro canone, inquit, habeatur: me quippe ita loquentem Syri episcopi tolerant. Aut igitur obtemperate, aut vos quoque extorres futuri estis.

34. His auditis episcopi remque summopere mirati, manibus ad Deum tensis, compellere virum docereque non suum esse imperium, sed Dei qui tradidisset: rogare ut eum timeret, ne derepente datum adimeret: interminari judicii diem, suadereque ne ecclesiasticas res pessundaret, neu Romanum imperium cum ecclesiasticis statutis commisceret, vel Arianam hæresim introduceret in Ecclesiam Dei. Verum ille neque audit, nec eos plura dicere permisit; quin et acris districto adversum illos gladio commina-

θες έχει, ἐν πελάγει καὶ λαξευτηρίῳ ἐπιβαίνων κατασσει (29) τὰς θύρας τῶν δεχομένων αὐτόν. Ὁ δὲ Σωτὴρ οὕτως ἐστὶ πρὸς, ὡς διδάσκειν μὲν, Εἰ τις θέλει ὀπίσω μου ἐλθεῖν⁵ καὶ, Ὁ θέλων εἶναι μου μαθητὴς⁶· ἐρχόμενον δὲ πρὸς ἑκαστον μὴ βιάζεσθαι, ἀλλὰ μᾶλλον κρούειν τε καὶ λέγειν· Ἀνοιχθὲ μοι, ἀδελφὲ μου σύμφω⁷· καὶ ἀνοίγοντων μὲν, εἰσέρχεται, ὁκνοῦντων δὲ καὶ μὴ θαλόντων ἐκείνων, ἀναχωρεῖ. Οὐ γὰρ ἔσφρασι, ἢ βέλαισι, οὐδὲ διὰ στρατιωτῶν ἢ ἀλήθεια καταγγέλλεται, ἀλλὰ πειθοῖ καὶ συμβουλίῃ. Ποία οὖν πειθὼ, ἐνθα βασιλεὺς φόβος; Ἡ ποία συμβουλία, ἐν ᾗ ὁ ἀντιλέγων τὸ τέλος ἐξουσιμὸν έχει καὶ θάνατον; Καὶ ὁ μὲν Δαβὶδ καίτοι βασιλεὺς ὦν, καὶ τὸν ἐχθρὸν ὑπὸ χεῖρας ἔχων, θέλοντάς τε τοὺς στρατιώτας ἀποκτείνει τὸν ἐχθρὸν, οὐ τῇ ἐξουσίᾳ κεκώλυκεν, ἀλλ', ὡς ἡ Γραφὴ φησιν, ἔπεισε Δαβὶδ τοὺς ἄνδρας αὐτοῦ ἐν λόγοις, καὶ οὐκ ἔδωκεν αὐτοῖς, ἀναστάντας θανατῶσαι τὸν Σαοὺλ. Αὐτὸς δὲ τὸν λόγον οὐκ ἔχων, μετ' ἐξουσίας πάντας βιάζεται· ἵνα δειχθῇ πᾶσιν, ὅτι ἡ φρόνησις αὐτῶν οὐκ ἐστὶ κατὰ Θεόν, ἀλλ' ἀνθρωπίνη, καὶ ὅτι οἱ τὰ Ἀρείου φρονούντες οὐκ ἔχουσιν ἀληθῶς βασιλεία, εἰ μὴ Καίσαρα· δι' αὐτοῦ γὰρ πάντα μὲν ὅσαπερ (30) βούλονται καὶ πράττουσιν οἱ Χριστομάχοι. Δόξαντες δὲ δι' αὐτοῦ πολλοὺς ἐπιβουλεύειν, ἠγγύσασαν πολλοὺς ποιήσαντας ὁμολογητὰς γενέσθαι, ἐξ ὧν εἰσιν οἱ νῦν λαμπρὰ χρησάμενοι τῇ ὁμολογίᾳ, ἄνδρες εὐλαβεῖς, καὶ ἐπίσκοποι ἀγαθοί, Παυλῖνος ὁ ἀπὸ Τριβέρων τῆς μητροπόλεως τῶν Γαλλῶν ἐπίσκοπος, καὶ Λουκίφερος ὁ ἀπὸ μητροπόλεως τῆς Σαρδινίας ἐπίσκοπος, Εὐστάθιος τε ὁ ἀπὸ Βερχέλλων (31) τῆς Ἰταλίας, καὶ Διονύσιος ὁ ἀπὸ Μεδιολάνων· ἐστὶ δὲ καὶ αὕτη μητρόπολις τῆς Ἰταλίας. Τούτους γὰρ βασιλεὺς καλέσας ἐκέλευσε κατὰ Ἀθανασίου μὲν ὑπογράφειν, τοῖς δὲ αἱρετικοῖς κοινωνεῖν. Ἐῖτα ἐκείνων θαυμαζόντων τὸ καινὸν ἐπιτήδευμα τοῦτο, καὶ λεγόντων μὴ εἶναι τοῦτον ἐκκλησιαστικὸν κανόνα, εὐθὺς ἐκείνος, Ἀλλ' ὅπερ ἐγὼ βούλομαι, τοῦτο κανὼν, ἐλγῶ, νομίζεσθω· οὕτω γὰρ μου λέγοντος ἀνέχονται οἱ τῆς Συρίας λεγόμενοι ἐπίσκοποι. Ἡ τοίνυν πείσθητε, ἢ καὶ ὑμεῖς ὑπερόριοι γενήσεσθε.

34. Ταῦτα ἀκούσαντες οἱ ἐπίσκοποι, πάντα γε θαυμάσαντες, καὶ τὰς χεῖρας ἀνατείναντες πρὸς τὸν Θεόν, πολλῇ τῇ κατ' αὐτοῦ παρρησίᾳ μετὰ λόγων ἐχρήσαντο, διδάσκοντες μὴ εἶναι τὴν βασιλείαν αὐτοῦ, ἀλλὰ τοῦ δωδεκάτοτος Θεοῦ, ὃν καὶ φοβεῖσθαι αὐτὸν ἤξιον, μὴ ἐξαίφνης αὐτὴν ἀφέλῃται· ἠπειλοῦν τε τὴν ἡμέραν τῆς κρίσεως, καὶ συνεβούλευον αὐτῷ μὴ διαφθεῖρειν τὰ ἐκκλησιαστικά, μὴδὲ ἐγκαταμίσγειν τὴν Ῥωμαϊκὴν ἀρχὴν τῇ τῆς Ἐκκλησίας διαταγῇ, μὴδὲ τὴν Ἀρειανὴν αἵρεσιν εἰσάγειν εἰς τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Θεοῦ. Ἀλλ' οὕτε ἤκουεν ἐκεῖνος, οὕτε τι πλέον αὐτοῖς λέ-

⁴ Psal. lxxiv, 6. ⁵ Matth. xvi, 24. ⁶ Luc. viii, 20. ⁷ Cant. v, 2. ⁸ I Reg. xxvi, 9.

(29) Reg., κατασσει: editi, κατασσει. Quæ vox apud Athanasium sub hac forma aliquando occurrit. Psalmo lxxiv, 6, legitur, ἐν πελάγει καὶ λαξευτηρίῳ κατεβράζαν.

(30) Sic Reg. Editi vero, ὅσα.

(31) Sic Reg. codex. Editi vero Comm., Μαρχέλλων. Edit. Paris., Βερχέλλων.

γὰρ ἐπέτρεπεν, ἀλλὰ καὶ μάλλον ἡπειλεῖ, καὶ ξίφος ἐγύμνου κατ' αὐτὸν, καὶ ἀπάγεσθαι δέ τινας ἐξ αὐτῶν ἐκέλευσε· καὶ πάλιν, ὡς ὁ Φαραὼ, μετέγινωσκεν. Ἐκτινάξαντες τοίνυν οἱ ἅγιοι τὸν κονιορτὸν, καὶ πρὸς τὸν Θεὸν ἀναβλέψαντες, οὕτε ἀπειλὴν βασιλέως ἐφοβήθησαν, οὕτε ξίφους γυμνουμένου (32) προεδόκασιν, ἀλλὰ καὶ τὸν ἐξορισμὸν, ὡς λειτούργημα διακονίας, ἐσχῆκασιν· διερχόμενοι γὰρ κατὰ τόπον καὶ κατὰ πόλιν (33), καί περ ἐν δεσμοῖς ὄντες, εὐηγγελίζοντο, τὴν μὲν εὐσεβῆ πίστιν κηρύττοντες, τὴν δὲ Ἀρειανὴν αἵρεσιν ἀναθεματίζοντας, καὶ τὴν μετάνοιαν Οὐρσακίου καὶ Οὐάλεντος στηλιτεύοντες. Ἐγίγνετο δὲ τοῦτο πρὸς ἐναντίου (34) τοῖς ἐπιβουλευουσιν· ὅσω γὰρ πολλὸ τὸ διάστημα τῆς ἐξοριστίας, τοσούτω μείζον τὸ κατ' αὐτῶν μῖσος ἤεσσε, καὶ κήρυγμα ἦν κατὰ τῆς ἀσεβείας αὐτῶν ἢ τοῦτων ἀποδημία. Τίς γὰρ, βλέπων τούτους διερχομένους, οὐκ αὐτοὺς μὲν ὡς ὁμολογητὰς ὑπερεθαύμαζεν, ἑαυτοὺς δὲ οὐκ ἀπεστρέφετο καὶ ἐδδελύτετο, οὐκέτι μόνον ὡς ἀσεβεῖς, ἀλλὰ καὶ ὡς δημίους καὶ ὡς φονεὺτάς, καὶ πάντα μάλλον ἢ Χριστιανοὺς ὀνομάζων;

35. Βέλτιον μὲν οὖν ἦν κατὰ τὴν ἀρχὴν Κωνσταντιῶν μηδὲως τῆς αἰρέσεως ταύτης γενέσθαι, ἢ γενόμενον, μὴ τοσοῦτον ἐνδοῦναι τοῖς ἀσεβέσιν, ἢ ἐνδόντα μέχρι τούτων στήναι μετ' αὐτῶν, ἵνα κἄν ἔως τούτων ἔχῃσι τῶν τολμηθέντων (35) κοινὴν τὴν κρίσιν. Ὡς δὲ εἴκοι, κατὰ τοὺς ἄφρονας δεσμοὺς τῆς ἀσεβείας ἑαυτοὺς περιπαίροντες, μείζονα καθ' ἑαυτῶν τὴν κρίσιν, ἐπισπῶνται. Καὶ γὰρ οὐδὲ Λιθερίου τοῦ ἐπισκόπου Ῥώμης κατὰ τὴν ἀρχὴν ἐφείσαντο, ἀλλὰ καὶ μέχρι τῶν ἐκεῖ τὴν μανίαν ἐξέτειναν· καὶ οὐχ ὅτι ἀποστολικὸς ἐστὶ θρόνος ἠδέσθησαν, οὐδ' ὅτι (36) μητρόπολις ἢ Ῥώμη τῆς Ῥωμανίας ἐστίν, εὐλαβήθησαν, οὐδ' ὅτι πρότερον ἀποστολικὸς αὐτοὺς ἄνδρας γράφοντες εἰρήκασιν, ἐμνημόνευσαν. Ἀλλὰ πάντα ὁμοῦ φύραντες, πάντων ἀθρόως ἐπελάβοντο, καὶ μόνῃ τῆς ὑπὲρ τῆς ἀσεβείας σπουδῆς ἐφρόντισαν. Ἐπειδὴ γὰρ ἐωράκασιν αὐτὸν ὀρθοδοξοῦντα, καὶ μισοῦντα μὲν τὴν Ἀρειανὴν αἵρεσιν, σπουδάζοντα δὲ πάντας πείθειν ἀποστρέφεσθαι καὶ ἀναχωρεῖν ἀπ' αὐτῆς, ἐλογίσαντο οἱ δυσσεβεῖς, ὅτι εἰ τὸν Λιθέριον πείσαιμεν, πάντων ταχέως κρατήσομεν· καὶ διαβάλλουσι βασιλεῖ. Κάκεινος ταχέως, προσδοχῆσας διὰ Λιθερίου πάντας ἔλκειν πρὸς ἑαυτὸν, γράφει, καὶ πέμπει σπάδοντα Εὐσέβιον τινα καλούμενον μετὰ γραμμάτων καὶ δωρεῶν, ἵνα τοῖς μὲν δώροις κολακεύσῃ, τοῖς δὲ γράμμασιν ἀπειλήσῃ. Ἀπελθὼν τοίνυν ὁ σπάδων εἰς τὴν Ῥώμην, πρῶτον παρεκάλει τὸν Λιθέριον κατὰ Ἀθανασίου μὲν ὑπογράψαι, τοῖς δὲ Ἀρειανοῖς κοινωνῆσαι, λέγων· Τοῦτο βασιλεὺς βούλεται, καὶ κελεύει σε ποιῆσαι· εἴτα, ἐπιθεὶς τὰ δῶρα, παρεκάλει· καὶ χειρῶν ἤπτετο, λέγων· Πείσθητι βασιλεῖ, καὶ ταῦτα δέξαι.

36. Ὁ δὲ ἐπίσκοπος λόγῳ πείθων ἐδίδασκε· Πῶς οἶόν τε τοῦτο γενέσθαι κατὰ Ἀθανασίου; ὃν γὰρ οὐ μόνον μία (37), ἀλλὰ καὶ δευτέρα σύνοδος πανταχόθεν (32) Sic Reg. et edit. Comm., recte. Edit. Paris. et Colon., γυμνουμένου, male.

(33) Ita Reg. Editi, καὶ πάλιν, omisso κατὰ.

(34) Sic Regius et Basilien. Editi, πρὸς ἐναντίους.

A batur, imo ex iis nonnullos ad supplicium abduci jusserrat : sed postea, uti Pharaō, sententiam mutavit. Exeussu itaque pulvere sancti illi, erectisque ad Deum oculis, neque minas imperatoris reformidarunt, neque stricti gladii metu veritatem prodidere, sed exsilium pro ministerii sui officio habuerunt. Dum enim per loca perque civitates transirent, etsi vinculis constricti, nihilominus evangelizabant ; ac piam fidem pradicantes, Arianam haeresim anathemate damnavant, traducebantque Ursacii atque Valentis poenitentiam. Quod contra quam rati erant cessit insidiatoribus : nam quanto longiore intervallo distabat exsilii locus, tanto majus in illos odium concitabatur. Sanctorumque virorum commigratio fuit praedicatio adversus illorum impietatem. Quis enim dum peragrantes cerneret, non admiratos illos ut confesores, Arianos non tantum ut impios, sed etiam ut carnifices et homicidas non aversatus execratusque est, et non quovis potius quam Christianorum nomine appellavit?

35. Satiuste certe esset Constantium a principio hujus haeresis sectatorem non fuisse : aut si fulisset, non tantum impiis concessisse facultatis : aut si concessurus erat, hic saltem una cum illis substituisse, ut facinorum duntaxat haerentis gestorum commune subirent judicium. Sed, uti palam est, dum sese, amentium instar, impietatis vinculis constringunt, gravius in se judicium attrahunt. Nam neque Liberio Romano episcopo ab ipso initio pepercere, sed usque ad ejus urbis cives suum propagarunt furorem, nihil reveriti, quod apostolicus thronus ille sit, nihil quod Roma sit metropolis Romanæ : nec recordati sunt, se antea illos apostolicos viros in litteris suis nuncupasse. Sed omnia simul commiscientes, omnium una obliviscuntur, nec quidpiam illis nisi impietas cordi fuit. Cum enim illum cernerent sanæ fidei cultorem, Arianæque haeresis adversarium, auctoremque omnibus esse ut eam aversarentur, ab eaque declinarent, arbitrati sunt impii homines, se, si Liberium seducere possint, omnes illico superaturos : quare illum apud imperatorem calumniantur. Ille sperans se Liberii opera quamprimum omnes sibi conciliaturum, cum litteris spadonem quemdam Eusebium nomine mittit, dona ferentem, ut blandiretur donis, litteris vero minaretur. Profectus Romam spado, principio auctor erat Liberio ut contra Athanasium subscriberet, cum Arianisque communicaret : illud, aiens, imperator exoptat, hoc te facere jubet. Hinc ostensis muneribus hortabatur : manusque Liberii contractans aiebat : Imperatori obtempera, et hæc accipe.

36. Episcopus contra monebat, hisque verbis docebat hominem : Qui, quæso, adversus Athanasium id agatur? Nam quem non una solum, sed

(35) Ita Reg. In editis τῶν τολμηθέντων deest.

(36) Reg. hic et infra, οὐδ' ὅτι.

(37) Regius codex, ἡ μία.

et altera synodus ex toto orbe coacta purum innoxiumque jure declaravit, quem Romana synodus cum pace dimisit, quo pacto damnare possumus? Quis nos prebaturus est, si quem presentem amanter excepinus, ad communionemque admisimus, absentem aversemur? Non ecclesiastici canonis illud est, nec talem unquam a Patribus accepimus traditionem: quas videlicet traditiones ipsi a beato et magno apostolo Petro accepere. Sed si imperator ecclesiasticam curat pacem; si jubet abrogari quæ apud nos pro Athanasio scripta sunt; abrogentur item quæcumque ab illis adversus eum gesta fuerint; abrogentur quæ adversus alios sunt acta: ac demum ecclesiastica synodus procul Palatio cogatur, ubi nec imperator compareat, nec comes accedat, nec judex comminetur, sed Dei timor sufficiat cum apostolica constitutione: ut eo modo cum primis ecclesiastica serveatur fides, prout a Patribus in Nicæna synodo 289 definita est. Ejiciantur Arianæ sectatores, anathemateque damnetur eorum hæresis. Ac demum judicio reddito de criminibus in Athanasium, vel in alium quempiam allatis: de criminibus item quibus accusantur illi; tunc demum rei expellantur, innoxii cum fiducia et securitate degant. Neque enim fas est eos synodo adnumerari, qui fide impii sunt: neque convenit fidei inquisitioni alterius cujusque negotii inquisitionem anteferri. Primum quippe omnis de fide dissensio abscondenda, ac tum demum de aliis queratur negotiis. Nam Dominus noster Jesus Christus non ante curavit ægrotos, quam ostenderent declararentque, quam erga se haberent fidem. Hæc a Patribus didicimus; hæc Imperatori renuntia; hæc et illi et Ecclesiæ adificationi conducunt. Ne audiantur Ursacius et Valens: qui cum de rebus a se ante gestis poenitentiam egerint, jam minime fide digni sunt.

57. Hæc episcopus Liberius. At eunuchus indignus, non tam quod subscribere renueret, quam quod illum hæresi adversarium comperisset, oblitusque se coram episcopo stare, acriter interminatus cum donis abiit, nefariamque rem aggreditur, quæ a Christianis quidem abhorreat, majorisque sit audaciæ quam quæ spadonem deceat. Saulis quippe prævaricationem imitatus, profectusque ad Martyrium Petri apostoli, ibi dona illa apposuit. Re comperta, Liberius adversus loci custodem graviter succensuit, quod non prohibuisset hominem: ipsaque dona ut illicitum sacrificium abjecit: quæ res castratum ad iram magis concitavit. Imperatorem igitur ille his commovet dictis: Non id jam nobis sollicitudini est, ut Liberius subscribat: sed illud magis nos angit, quod contra hæresim ita sentiat, ut nominatim Arianos feriat anathemate. Ad ipsum

Α συναχθεῖσα καλῶς ἐκπαθῆσαι, καὶ ἡ Ῥωμαίων δὲ Ἐκκλησία μετ' εἰρήνης ἀπέλυσαι, πῶς δυνάμεθα κατακρίναι; Ἡ τίς ἡμᾶς ἀποδέξεται, εἰ ὃν παρόντα ἡγαπήσαμεν, καὶ εἰχομεν τῇ κοινωνίᾳ, τοῦτον ἐὰν ἀποστραφῶμεν ἀπόντα; Οὐκ ἔστιν οὗτος ἐκκλησιαστικὸς κανὼν, οὕτε τοιαύτην πώποτε παράδοσιν ἐσχομεν παρὰ τῶν Πατέρων, τῶν καὶ αὐτῶν παραλαβόντων παρὰ τοῦ μακαρίου καὶ μεγάλου ἀποστόλου Πέτρου. Ἄλλ' εἴπερ ἄρα μέλει τῷ βασιλεῖ περὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς εἰρήνης, εἰ κελεύει λυθῆναι τὰ παρ' ἡμῖν περὶ Ἀθανασίου γραφέντα· λυέσθω καὶ τὰ παρ' ἐκείνων κατ' αὐτοῦ γινόμενα, λυέσθω δὲ καὶ τὰ κατὰ πάντων· καὶ γενέσθω λοιπὸν ἐκκλησιαστικὴ σύνοδος μακρὰν τοῦ παλατίου, ἐν ᾗ βασιλεὺς οὐ πάρεστιν, οὐ κόμης παρὰγίνεται, οὐ δικαστὴς ἀπειλεῖ, ἀλλὰ μόνον ὁ τοῦ Θεοῦ φόβος ἀρχεῖ καὶ ἡ τῶν ἀποστόλων διάταξις· ἵν' οὕτως προηγούμενος ἡ μὲν ἐκκλησιαστικὴ πίστις σώζηται, καθὼς οἱ Πατέρες ὤρισαν ἐν τῇ κατὰ Νίκαιαν συνόδῳ· οἱ δὲ τὰ Ἀρείου φρονούντες ἐκβάλλωνται (38), καὶ ἡ αἵρεσις αὐτῶν ἀναθεματισθῇ· καὶ τότε λοιπὸν, κρίσεως γενομένης περὶ ὧν Ἀθανάσιος, καὶ εἰ τις ἕτερος ἐγκαλεῖται, καὶ περὶ ὧν ἐγκαλεῖσθαι καὶ αὐτοί, οἱ μὲν ὑπεύθυνοι ἐκβάλλωνται, οἱ δὲ καθαροὶ παρρησίαν ἔχωσιν. Οὐ γὰρ οἷόν τε συνὸν συναριθμηθῆναι τοῖς περὶ πίστιν ἀσεβοῦντας· οὐδὲ πρέπει προκρίνεσθαι πράγματος ἐξέτασιν τῆς περὶ πίστεως ἐξέτασεως. Χρὴ γὰρ πρῶτον πᾶσαν περὶ τῆς πίστεως διαφωνίαν ἐκκόπτεσθαι, καὶ τότε τὴν περὶ τῶν πραγμάτων ἐρευνᾶν ποιεῖσθαι. Καὶ γὰρ ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς ὁ (39) Χριστὸς οὐ πρότερον ἐθεράπευε τοὺς πάσχοντας, πρὶν ἂν δείξωσι καὶ εἰπωσιν, ὅποیان πίστιν εἶχον εἰς αὐτόν. Ταῦτα παρὰ τῶν Πατέρων ἐμάθομεν· ταῦτα ἐπαγγέλλειν τῷ βασιλεῖ· ταῦτα γὰρ καὶ αὐτῷ συμφέρει, καὶ τὴν Ἐκκλησίαν οἰκοδομεῖ. Μὴ ἀκούετω (40) δὲ Οὐρσάκιος καὶ Οὐάλης· καὶ γὰρ καὶ ἐν τοῖς προτέροις μετενόησαν, καὶ, νῦν λέγοντες, οὐκ εἰσὶ πιστοί.

57. Ὁ μὲν οὖν ἐπίσκοπος Λιθέριος τοιαῦτα· ὁ δὲ εὐνοῦχος, λυπηθεὶς, οὐ τοσοῦτον ἔτι μὴ ὑπέγραψεν, ἀλλ' ὅτι τῆς αἵρεσεως ἔχθρὸν αὐτὸν εὗρεν, ἐπιλαθόμενός τε, ὅτι πρὸς ἐπίσκοπον ἦν, μεγάλως ἀπειλήσας ἐξήρχετο μετὰ τῶν δώρων· πράττει δὲ τι παράνομον, Χριστιανῶν μὲν ἀλλότριον, σπαδόντων δὲ τολμηρότερον. Τὴν γὰρ παράδοσιν τοῦ Σαοῦλ μιμησάμενος, ἀπελθὼν εἰς τὸ μαρτύριον Πέτρου τοῦ ἀποστόλου, τὰ δῶρα αὐτῷ ἀνέθηκεν. Ἀλλὰ μαθὼν ὁ Λιθέριος, πρὸς μὲν τὸν τηροῦντα τὸν τόπον, καὶ μὴ κωλύσαντα, μεγάλως ἠγανάκτησεν· αὐτὰ δὲ ὡς ἄνθρωπον θυσίαν ἀπέβριψε, καὶ τοῦτο μᾶλλον εἰς ὀργὴν, ἐκίνε τὸν θλαδίαν. Παροξύνει τοίνυν βασιλέα, λέγων· Οὐκέτι περὶ τοῦ γραφῆαι Λιθερίον ἔστιν ἡμῶν ἡ φρονέτις, ἀλλ' ὅτι κατὰ τῆς αἵρέσεως οὕτω φρονεῖ, ὡς ἐξ ὀνόματος τοῖς Ἀρειανοῖς ἀναθεματίζειν. Εἰς τοῦτο δὲ κινεῖ καὶ τοὺς ἑτέρους σπάδοντας (41)· πολλοὶ δὲ,

(38) Sic Basil. et editi. Reg., ἐκβάλλονται. Quæ sequuntur autem post hanc vocem, usque ad ἐκβάλλονται sequens, deest in editi. sed habentur in Reg. et Basil. in quibus vox ἐκχέλεισθαι mendose

videtur posita pro ἐγκαλεῖσθαι.

(39) Ita Reg. In editis articulus deest.

(40) Forte ἀκούεσθαι.

(41) Quanta apud Constantinum fuerit eunuchorum

μᾶλλον δὲ τὸ ὅλον εἶναι εὐνοῦχοι παρὰ Κωνσταντίῳ, καὶ πάντα δύνανται παρ' αὐτοῦ, χωρὶς τε τούτων οὐδὲν ἔστιν ἔχει γενέσθαι. Γράφει δὲ ὁ βασιλεὺς εἰς Ῥώμην, καὶ πάλιν παλατινοί, καὶ νοτάριοι, καὶ κόμητες (42) ἀποστέλλονται, καὶ γράμματα πρὸς τὸν ἑπαρχόν, ἵνα ἡ πλανήσαντες δόλῳ τὸν Λιβέριον ἐξαγάγῃσιν ἀπὸ τῆς Ῥώμης, καὶ πέμψουσιν εἰς τὸ στρατόπεδον πρὸς αὐτόν, ἢ βίᾳ τούτων διώκωσιν.

38. Τοιούτων δὲ ὄντων τῶν γραφέντων, λοιπὸν κακέῃ φόβος καὶ ἐπιβουλὴ κατὰ πᾶσαν τὴν πόλιν ἤκμαζε. Κατὰ πόσον γοῦν οὐκ ἀπειλὴ γέγονε; πόσοι πόδας ἐπαγγέλλας εἰλήφασι κατὰ Λιβέριου; πόσοι ταῦτα βλέποντες ἐκρύβησαν ἐπίσκοποι; πόσοι τῶν ἐλευθέρων ἀνεχώρησαν εἰς χωρία διὰ τὰς διαβολὰς τῶν Χριστομάχων; πόσοι ἀσκηταὶ ἐπεβούλευσαν; πόσοις ἔχει διατρίβοντας καὶ λοιπὸν τὸ ἐφ' ἑστέον ἔχοντας ἔχει διωχθῆναι πεποιθήκασι; ποσάκις καὶ ὅπως ἐφύλαξαν τὸν λιμένα καὶ τὰς εἰσόδους τῶν πυλῶν, ἵνα μὴ τις ὀρθόδοξος εἰσελθὼν θεωρήσῃ Λιβέριον; Ἔσχε καὶ Ῥώμῃ πύρρον τῶν Χριστομάχων, καὶ ἔγνω λοιπὸν ὅπερ οὐκ ἐπίστευεν ἀκούουσα πρότερον, πῶς καὶ αἱ ἑτεραί Ἐκκλησίαι κατὰ πόλιν ἐπορθήθησαν παρ' αὐτῶν. Εὐνοῦχοι δὲ ἦσαν οἱ καὶ ταῦτα καὶ τὰ κατὰ πάντων κινούντες. Καὶ τὸ παράδοξον τῆς ἐπιβουλῆς τοῦτο ἔστιν, ὅτι ἡ Ἀριανὴ αἵρεσις ἀρνούμενη τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, ἐξ εὐνούχων ἔχει τὴν βοήθειαν, οἷτινες, ὡς τῇ φύσει, οὕτως καὶ τὴν ψυχὴν ἀρετῆς ἄγονοι τυγχάνοντες, οὐ φέρουσιν ἀκούειν ὧς περὶ Υἱοῦ. Ὁ μὲν οὖν ἐκ τῆς Αἰθιοπίας εὐνοῦχος, μὴ νοῶν ἂν ἀνεγίνωσκεν, ἐπέσθη τῷ Φιλίππῳ, διδάσκοντι περὶ τοῦ Σωτῆρος· οἱ δὲ τοῦ Κωνσταντίνου σπᾶδονες οὗτε τοῦ Πέτρου ὁμολογούντος ἀνέχονται, ἀλλὰ καὶ τὸν Πατέρα δεικνύοντα τὸν Υἱὸν ἀποστρέφονται, καὶ μαίνονται κατὰ τῶν λεγόντων γνήσιον εἶναι τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, ἐκδικούντες σπᾶδόναν αἵρεσιν, μὴδὲν εἶναι γνήσιον καὶ ἀληθινὸν ἐκ τοῦ Πατρός. Ἀ δὲ τοῦτο γὰρ καὶ ὁ νόμος εἰργεῖ τούτους εἰς ἐκκλησιαστικὴν συμβουλὴν προσλαμβάνεσθαι· καὶ ὅμως τούτους νῦν τῶν ἐκκλησιαστικῶν κριμάτων κυρίου ἐλογίζαντο· καὶ ὅπερ ἂν αὐτοῖς ὀδῆ, τοῦτο Κωνσταντῖος κρίνει, καὶ οἱ λεγόμενοι ἐπίσκοποι ὑποκρίνονται. Ὡς εἰς ἂν γένοιτο τούτων λογογράφος; τίς ἀπαγγέλλῃ ταῦτα εἰς γενεάν ἑτέραν; τίς ἄρα πιστεύσειεν ἀκούων, ὅτι σπᾶδόντες οἱ οικιακὰς (43) ὀπηρσίας μόγις πιστευόμενοι (φιλήθονον γὰρ τὸ τούτων εἶδος, καὶ οὐδὲν ἄλλο μεριμνῶσιν, ὡς τοῦτο, ὅπερ αὐτοῖς ἡ φύσις ἀπελάτο, ἐμπεδίζειν), οὗτοι νῦν τῶν ἐκκλησιαστικῶν (44) καταρχοῦσι, καὶ τούτοις ὑποπίπτων Κωνσταντῖος, πᾶσιν ἐπεβούλευσε, καὶ Λιβέριον ἐφώρισεν;

39. Ἐπειδὴ γὰρ πολὺς ἦν εἰς Ῥώμην γράφων,

^a Aet. viii, 27. ^b Matth. xvii, 5.

rum potestas, haud sine querimoniis testantur scriptores plurimi. Eusebium autem istum praefectum cubiculi memorat Ammianus Marcellinus, lib. xiv, cap. 11, lib. xv, cap. 3, et alibi. Atque ipse Ammianus eum a Juliano imperatore morti addictum, atque ab Adrastia muliere praecipitatum fuisse, li-

PATROL. GR. XXV.

loquendum ceteros spadones provocat, plerique etenim imo omnes apud Constantium eunuchi sunt, penes quos omnis est ibi potestas, nihilque nisi de illorum sententia geritur. Litteras igitur Romam mittit imperator: iterumque palatini, notarii et comites, litteraeque ad praefectum mittuntur, ut aut Liberium dolo Roma subductum in castra ad se transmitterent, aut vi hominem persequerentur.

38. (Anno 355.) His itaque et ejusmodi missis litteris, metus exortus est, insidiaeque per totam urbem paratae. Quot igitur domibus insidiati sunt? quot viris quante sollicitationes factae, ut adversus Liberium rem gererent? quot episcopi his perspectis rebus sese abdebant? quot liberae mulieres obstructas a Christi inimicis calumnias, per pagos secesserunt? quot ascetis insidiati sunt? quot illic commemorantes homines, qui statum ibi domicilium nacti erant, expelli curarunt? quoties et quo studio portum exitusque portarum custodierunt, ut ne quis ingressus orthodoxorum, Liberium inviseret? Tum Roma quoque Christi hostium immunitatem experta est, novitque demum, quae ante non credit, cum audiret, quantam exteris Ecclesiis, singulisque urbibus vastitatem intulissent illi. Eunuchi porro evant qui haec et alia in universos gesta movebant. Et quod in ejusmodi insidiis mirandum est, Ariana haeresis quae Filium Dei abnegat, nullum nititur eunuchorum, qui ut natura, sic et anima ad gignendas virtutes steriles sunt, nec prorsus de Filio audire verba sustinent. Aethiops certe eunuchus cum non intelligeret quae legebat, **290** Philippo de Salvatore docenti credidit: at Constantii spadones, ne Petrum quidem constantem tolerant, imo Patrem qui Filium suum declarat^a aversantur, furuntque in eos qui aiunt genuinum esse Dei Filium: atque ita spadonum ulciscuntur haeresim, quae ait, nihil ex Patre genuinum ac verum esse. Quocirca vetat lex illos ad ecclesiasticum consilium admitti. Attamen hos nunc ecclesiasticorum judiciorum dominos reputant: eorumque arbitratu judicat Constantius, dissimulantibus illis qui episcopi nomine vocantur. Ne quis res ejusmodi scripto traditurus est? quis narraturus generationi alteri? quis narranti fidem habeat, spadones scilicet quibus domestica vix ministeria concedantur (voluptarium enim genus est, qui nihil aliud curant, quam ut quod sibi a natura negatum est, hoc illi in aliis impendant), illos inquam, ecclesiasticis jam rebus imperare, Constantiumque illis subditum, insidias in omnes parasse, atque Liberium in exilium misisse?

39. Nam, cum multus esset ille in scribendo Ro-

bro xiii, capite 4.

(42) Reg., κόμητες, de more.

(43) Reg., οικιακὰς.

(44) Editi, Ἐκκλησιῶν. Reg., ἐκκλησιαστικῶν, quam esse veram lectionem evadent haec paulo ante dicta ἐκκλησιαστικῶν κριμάτων κυρίου.

mam, cum minis intentaret, legatos mitteret, insidiasque pararet, demum facta est Alexandrina persecutio: Liberiusque ad imperatorem trahitur: multaue ille usus loquendi fiducia, Desine, inquit, Christianos persequi: ne nostra opera coneris impietatem introducere in Ecclesiam. Sumus sane ad omnia toleranda parati, potiusquam Ariomanitæ audiamus: ne nos, qui Christiani sumus, cogas Christomachos, id est, Christo inimicos effici. Huius quoque tibi consilii auctores sumus, ne pugnes cum eo qui hoc tibi imperium tradidit: neu pro gratiarum actione impietatem illi referas: ne persequare illos qui credunt in eum, ne tu quoque audias: *Durum est tibi contra stimulum calcitrare* ¹¹. Sed utinam auscultes, ut tu quoque, quemadmodum beatus Paulus obtemperes. Ecce adsumus, accessimus priusquam illi criminationem comminiscantur. Ideo properavimus, gnari nobis a te expectandum exsilium esse, ut ante conflictam criminationem patiamur, omnibusque propalam sit, alios omnes eadem qua nos ratione perpressos esse, allatasque adversus illos criminationes, confectas ab inimicis fuisse: quorum omnia dicta, nihil nisi calumniæ, nihil nisi mendacia fuere.

40. Ita locutus Liberius omnibus admirationi fuit; at ille nullum aliud responsum dedit, quam quod iussit illum mitti in exsilium: singulosque, ut antea fecerat, ab invicem disjunct. Quam exsilii rationem adinvenit ipse; ut in pœnis irrogandis prioribus crudelior tyrannis et persecutoribus esset. Nam in superiori persecutione, plures una confessores relegari iussit Maximianus, ac per consortii consolationem pœnam mitigavit. At hic longe illo crudelior, viros in loquendi libertate, atque in confessione socios ab invicem semovit, illos disjunct qui fide copulati erant, ut ne vel in morte mutuo fruerentur aspectu, ratus corporis segregationem, animæ quoque affectum disjungere, aut illos invicem seijunctos concordiam et unanimittatis oblituros. Ignorat scilicet, etiamsi singuli seorsum degant, adesse tamen unicuique Dominum quem una omnes confessi sunt, qui illud aget, ut multo plures singulis adsint (ut olim Elisæo propheta præstitit ¹²) quam sint cum Constantio milites. Cæca plane res est malitia: **291** dum enim se putant confessores contristare, ubi illos invicem segregant, in hoc præcipue sese ipse valde læserunt. Nam si una illi et in eodem loco fuissent, ex uno tantum loco impiorum scelus evulgatum fuisset: jam vero cum illos segregarint, illud

¹¹ Act. ix, b. ¹² IV Reg. vi, 16.

(45) Hæc Ammianus refert lib. xv, cap. 7, p. 91. Theodoretus item lib. ii, cap. 16, colloquium affert Liberii cum Constantio. Qua de re in *Vita Athanasii*.

(46) Ita Reg. Editi vero, *κέντηται*, male.

(47) Sic Reg. Editi vero Paris. hic, *γενέσθαι*, et infra post *Χριστομάχος*, habet *κληθῆναι*, transmutatis vocibus. Editi. Comm. *κληθῆναι* utrobique habet, et ita Basil. codex, prima manu; sed secunda,

Α ἀπειλῶν, ἀποστελλῶν, ἐπιβουλεύων, λοιπὸν δὲ ἐργάζομαι καὶ ὁ κατὰ Ἀλεξάνδρειαν διωγμός· (45) ἔλκεται καὶ Λιβέριος πρὸς βασιλέα, καὶ πρὸς πολλῇ καὶ αὐτὸς κέχρηται (46) τῇ παρόρσει, Παῦσαι, λέγων, δίδωκεν Χριστιανούς· μὴ πείραζε δι' ἡμῶν εἰσάξει τὴν ἀσέβειαν εἰς τὴν Ἐκκλησίαν. Πάντα ὑπομένειν ἔσμεν ἔτοιμοι, ἢ Ἀρειομανίται κληθῆναι (47). Χριστιανούς ὄντας ἡμᾶς μὴ ἀνάγκασε Χριστομάχους γενέσθαι. Τοῦτο καὶ σοὶ συμβουλεύομεν· μὴ μάχου πρὸς τὸν δεδοκῶτα σοὶ τὴν ἀρχὴν ταύτην· μὴ ἀντ' εὐχαριστίας ἀσεβήσης εἰς αὐτόν· μὴ διώκε τοὺς πιστεύοντας εἰς αὐτόν, μὴ ἀκούσης καὶ οὐ· *Ἐκλήρθ' σοι πρὸς κέντρα λακτίζειν*. Ἀλλ' εἴθε καὶ ἀκούσης, ἵνα καὶ σὺ πεισθῇς, ὡς ὁ ἅγιος Παῦλος. Ἰδοὺ πάρεσμεν, ἤλθομεν πρὶν πλάσωνται πρόφασιν· διὰ τοῦτο γὰρ καὶ ἐσπεύσαμεν, εἰδότες, ὅτι ἐξορισμὸς ἡμᾶς μέλει παρὰ σοῦ, ἵνα, πρὶν (48) προφάσεως πάθωμεν, καὶ πᾶσι δευχθῇ φανερῶς, ὅτι καὶ οἱ ἄλλοι πάντες οὕτω πεπνῶσασιν, ὡς ἡμεῖς, καὶ αἱ λεχθεῖσαι κατ' αὐτῶν προφάσεις ἐπλάσθησαν παρὰ τῶν ἐχθρῶν, καὶ πάντα τὰ κατ' αὐτοὺς ἔστιν συκοφαντία καὶ ψευδῆ.

40. Οὕτω μὲν οὖν ὁ Λιβέριος τότε λέγων, ἐθαυμάζετο παρὰ πάντων· ὁ δὲ, ἀντὶ τοῦ ἀποκρίνασθαι, μόνον ἐκέλευσε καὶ ἐξώρισεν, ἕκαστον διαστήσας, ὅπερ καὶ ἐπὶ τῶν προτέρων πεποίηκε. Τοῦτον γὰρ, ἐξορίζων, τὸν τύπον αὐτὸς ἐποίησεν, ἵνα καὶ ἐν ταῖς τιμωρίαις ὁμότερος τῶν πρὸ αὐτοῦ τυράννων καὶ διωκτῶν γένηται. Τῷ μὲν γὰρ προτέρῳ διωγμῷ κοινῇ καὶ πολλοὺς ἅμα κελεύων ὁ τότε Μαξιμιανὸς ἐξώριζεν ὁμολογητὰς καὶ τὴν τιμωρίαν ἐπεκούφιζε; παραμυθούμενος αὐτοὺς (49) τῇ συνουσίᾳ· οὗτος δὲ χάκινου γέγονεν ὁμότερος, καὶ διέστησεν τοὺς κοινῇ παρόρσειασαμένους καὶ ὁμολογησάντας, καὶ διεχώρισε (50) τοὺς συνδεθέντας τῇ πίστει, ἵνα καὶ ἀποθνήσκοντες ἀλλήλους μὴ βλέπωσι, νομίζων, ὡς ὁ χωρισμὸς τοῦ σώματος πάντως καὶ τὴν τῆς ψυχῆς διάθεσιν διίστησιν, ἢ χωρισθέντες ἀφ' ἑαυτῶν, ἐπιλάθωνται (51) τῆς ἀλλήλων ὁμοφροσύνης τε καὶ ὁμοψυχίας· οὐκ εἰδώς, ὅτι, καὶ ἕκαστος ἀπομείνῃ, ἀλλ' ἔχει μεθ' ἑαυτοῦ πάλιν ἐν κοινῇ συνόντες ὁμολόγησαν Κύριον, ὃς καὶ πλείους εἶναι ποιήσει μεθ' ἑκάστου (ὡς πεποίηκεν ἐπὶ Ἐλισσαίου τοῦ προφήτου), ἥπερ εἶσι μετὰ Κωνσταντίου στρατιῶται. Τυφλὸν ἀληθῶς ἡ κακία· ἐν ᾧ γὰρ ἔδοξαν λυπεῖν τοὺς ὁμολογητὰς, διαχωρίζοντες αὐτοὺς ἀπ' ἀλλήλων, ἐν τούτῳ μᾶλλον ἑαυτοὺς μεγάλως ἠδίκησαν. Ὅπως μὲν γὰρ εἰ συνῆσαν ἀλλήλοις, καὶ ἐπὶ τὸ αὐτὸ ἐτύγγανον,

εἶς αὐτοὺς κληθῆναι, postremo γενέσθαι habet.

(48) Editi. Parisiens., *πρινῇ*. Editi. Comm. et mss. *πριν*.

(49) Ita Reg.; sed αὐτοὺς deest in editis.

(50) Ita Reg. Editi, *διεχώρησε*. Mox Reg., *ἀποθνήσκοντας*. Editi, *ἀποθνήσκοντες*, utraque lectio quadrat.

(51) Editi, *ἐπιλάθωνται*. Reg., *ἐπιλάθονται*.

ἐξ ἐνός τόπου τῶν ἀσεδῶν ἐγνωρίζετο τὸ μῖσος (52). ἄν ὅν, διαστήσαντες αὐτοὺς, πεποιθήκασιν εἰς πάντα τόπον διαδραμεῖν αὐτὸν καὶ γνωσθῆναι τὴν ἀσεδὴ αἵρεσιν καὶ πονηρίαν.

41. Οἱ γὰρ καὶ ταῦτα πράττοντες ἔδρασαν, τίς ἀκούσας οὐχ ἡγήσεται πάντα μᾶλλον αὐτοὺς ἢ Χριστιανοὺς εἶναι; Λιβερίου γὰρ ἀποστειλαντος πρὸς βασιλέα Εὐδόριον (53) πρεσβύτερον, καὶ διάκονον Ἰλάριον μετὰ γραμμάτων, ὅτε καὶ οἱ περὶ Λουκίφρον (54) ὁμολόγουν, τὸν μὲν πρεσβύτερον εὐθὺς ἐξώρισαν, τὸν δὲ διάκονον Ἰλάριον γυμνῶσαντες, καὶ τὰ νύκτα μαστιγῶντες, ἐξώρισαν, ἐπιφωνούντες· Διὰ τί μὴ ἀντίστης Λιβερίῳ, ἀλλὰ καὶ παρ' αὐτοῦ κεκόμεναι γράμματα; ἵπποισιν δὲ τοῦτο Ὀυρσάκιος καὶ Οὐάλης, καὶ οἱ σὺν αὐτοῖς σπᾶδοντες. Καὶ ὁ μὲν διάκονος μαστιγόμενος ὑπὸ λῶγαι τὸν Κύριον, μνησθεὶς αὐτοῦ λέγοντος· *Τὸν νύκτον μου ἔδωκα εἰς μάστιγας*. Οἱ δὲ καὶ μαστιγῶντες ἐγίνον καὶ ἐχλεύαζον αὐτὸν, οὐκ ἐρυθριῶντες, ὅτι Αὐτὴν ὑβρίζον· πρέποντα δὲ αὐτοῖς καὶ οὗτοι γελῶντες ἐφρόνον, χάκεϊνος εὐλογῶν ὑπέμεινε. Τὸ μὲν γὰρ τύπτεσθαι Χριστιανῶν βίον ἐστὶ, τὸ δὲ μαστιγεῖν Χριστιανὸς Παύλου καὶ Κατὰ τὸ τόλμημα. Οὕτως μὲν οὖν καὶ τὴν Ῥωμαίων Ἐκκλησίαν καὶ κατὰ τὴν ἀρχὴν ἐπεχείρησαν διαφθεῖραι (55), θελήσαντες ἐγκαταμίξει καὶ ἐν αὐτῇ τὴν ἀσείδειαν· ὁ δὲ Λιβέριος, ἐξορισθεὶς, ὕστερον μετὰ διττῇ χρόνῳ ὤκλασε, καὶ φοβηθεὶς τὸν ἀπειλούμενον θάνατον, ὑπέγραψεν. Ἀλλὰ καὶ τοῦτο δείκνυσιν ἐκείνων μὲν τὴν βίαν, Λιβερίου δὲ τὸ κατὰ τῆς αἰρέσεως μῖσος, καὶ τὴν ὑπὲρ Ἀθανασίου ψῆφον, ὅτε τὴν προαίρεσιν εἶχεν ἐλευθέραν. Τὰ γὰρ ἐκ βασιάνων παρὰ τὴν ἐξ ἀρχῆς γνώμην γινόμενα, ταῦτα οὐ τῶν φοβηθέντων, ἀλλὰ τῶν βασιανίζοντων ἐστὶ βουλήματα. Πάντα μέντοι ποιεῖν ὑπὲρ τῆς αἰρέσεως ἐπεχείρησαν καὶ Ἐκκλησίαν, τηροῦντες ἣν ἔμαθον πίστιν, τοὺς μὲν διδασκάλους προσδοκῶσι, τὴν δὲ Χριστομάχον αἵρεσιν καταλεόν (56), καὶ πάντας, ὡς ὅριον, ἐκτρέπονται.

42. Τοιαῦτα δὲ καὶ τόσαῦτα ποιήσαντες οἱ δυσσεβεῖς, οὐδὲν ἐνόμιζον πεποιθήκῃ, ἕως ὃ μέγας Ὅσιος ἀπαίματος ἦν αὐτῶν τῆς πονηρίας. Καὶ γὰρ καὶ κατὰ τοῦ τηλικούτου γέροντος ἐκτείνει τὴν μανίαν αὐτῶν ἐσχέψαντο· καὶ οὐδ' ὅτι πατὴρ ἐστὶ τῶν ἐπισκόπων ἡσυχύθησαν, οὐδ' ὅτι γέγονεν ὁμολογητῆς ὑπελαβήθησαν, οὐτε τὴν χρόνον τῆς ἐπισκοπῆς, ὅτι ἐξήκοντα ἔτη καὶ πλεον ἔχει ἐν αὐτῇ, ἡδέσθησαν· ἀλλὰ πάντα ἐξουθενούν, καὶ πρὸς μόνην τὴν αἵρεσιν ἐβλεπον· ἄνθρωποι ἀληθῶς μήτε τὸν θεὸν φοβούμενοι, μήτε ἄνθρωπον ἐντροπέμενοι. Προσελθόντες τοίνυν Κωνσταντῖνῳ, τοιοῦτοις πάλιν ἐχρήσαντο ῥήμασι· Πάντα μὲν πεποιθήκαμεν, καὶ ἐξωρίσαμεν τὸν Ῥωμαίων (57) ἐπίσκοπον· ἐξωρίσαμεν δὲ καὶ πρὸ αὐτοῦ πλείστους ὁσους ἐπισκόπους· πάντα τε τόπον φόβου πεπληρώ-

A effecere, ut impiæ suæ hæresis malitiamque fama omnem in locum pervaderet, ac ubique perspecta esset.

41. Hæc item illorum facinora quis ai audiat, non arbitretur illos quidvis potius quam Christianos esse? Cum Liberius Eutropium presbyterum, et Hilarium diaconum cum litteris misisset ad imperatorem, quo tempore item Lucifer cum sociis confitebatur; presbyterum statim illi in exilium ablegarunt: diaconum vero Hilarium, postquam confitentem, atque dorso flagris excidissent, in exilium item miserunt. Dum flagellarent autem hæc vociferabantur: Quare Liberio non obstitisti, sed ejus detulisti litteras? Illud facinoris admisero Ursacius et Valens cum spadonibus. Diaconus porro dum verberaretur benedicebat Domino, memor illius dicentis: *Dorsum meum dedi ad flagella*¹³. Illi vero verberantes, irridebant illudebantque viro: neque erubere quod levitatem afficerent contumeliis: dumque cachinnos profunderent, rem sibi consentaneam agebant: illeque benedicendo perseverabat. Verberari nempe, Christianorum, Christianos autem verberare, Pilati et Caiphas factum est. Sic itaque a principio ipsam Romanam Ecclesiam labefactare conati sunt, optantes suam illi admiscere impietatem. Porro Liberius extorris factus, post biennium denique fractus est, minisque mortis perterritus subscripsit (Anno 357). Verum ea ipsa re comprobatur cum violentia eorum, tum Liberii in hæresim illam odium, ejusque pro Athanasio suffragium, quandiu scilicet libere arbitrioque suo agere licuit. Nam quæ tormentorum vi præter priorem sententiam elicuntur, ea non reformidantium, sed vexantium sunt placita. Nihil itaque hæresis suæ gratia non aggressi sunt. Populi vero per singulas Ecclesias quam didicere fidem retinentes, magistros exspectant eos, ac Christo adversariam hæresim, quam coacti recepere, omnes veluti serpentem aversantur.

42. Post talia tamque multa facinora, nihil se perfecisse rati impij, quandiu magnus Hosius eorum malignitatem expertus non esset; ad tam venerabilem senem furem suum propagare studuerunt: non patrem episcoporum, non confessorem virum reveriti sunt, non episcopatus tempus in quo plus sexaginta annos exegerat, erubere: sed posthabitis despectisque cæteris omnibus, sola hæresis cordi fuit: homines sane qui nec Deum timent, neque hominem reverentur. Constantium igitur advenies, his sermonibus alloquuntur: Nihil non egimus: Romanorum episcopum in exilium ablegavimus; et ante illum permultos alios episcopos: omnia loca formidine replevimus. Sed nihil nobis tanta tua gesta juvabunt, nihil dum a nobis recte factum;

¹³ Isa. L. 6.

(52) Ita Reg. et Basil. Editi vero, ἡσυχ.

(53) Eutropium hunc, Hilarius Pancratium appellat Fragment. 3, num. 6, postremæ editionis

(54) Vide supra num. 33.

(55) Regius codex, διαφθεῖραι, male.

(56) Forte, κατέβαλον.

(57) Sic Reg. prima manu, secunda vero idem cum edit., τῶν Ῥωμαίων.

quandiu Hosios illisus remanserit. Nam dum apud suos ipse degit, omnes in suis Ecclesiis remanent; potest quippe ille verbo fideque sua omnes adversum nos inducere. Hic et synodis præses solet, ejusque litteris ubique omnes obtemperant. Hic Nicænam fidem edidit, Arianosque ut hæreticos ubique traduxit. Si igitur remanserit ille, inutile nobis fuerit aliorum exsilium: mox enim de medio tollenda nostra hæresis est. Et hunc ergo persequi incipias: nec virum quamvis grandævum miserare, nescit quippe nostra hæresis vel senum canitilem venerari.

292 43. His auditis imperator, nihil cunctatus cum virum senisque gravitatem probe nosset, litteris illi suis præcepit ut se conveniret, quo tempore (60) Liberium pertentare incipiebat. Accedentem illum rogabat, solitisque verbis, quibus scilicet alios decipere consueverat, hortabatur, ut adversum nos scriberet, et cum Arianis communicaret. Sed, qui rei hujusce vel auditum ægre ferret, indignatus quod hujusmodi quidpiam vel proferre ausus fuisset; imperatorem verbis suis periculum de constantia deduxit, atque ita in patriam ei in Ecclesiam suam remigravit. Sed, cum hæresici haud sine querelis et lamentis denuo instigarent, hortarentur cuncti, ac magis magisque concitarent, litteras demum imperator mitti, interminaturque: hinc Hosius afflictor contumelias, neque tamen insidiarum metu de sententia dimovetur. Sed, cum perstaret firmus in proposito suo: cum fidei suæ domum supra petram edificasset, nihiloque validiores quam stilas, ventorumque flatus, epistolarum minas reputaret, cum fiducia adversus hæresim locutus est. Plerisque igitur a Constantio missis epistolis, ubi modo virum adulabatur quasi patrem, modo minabatur, exsulesque nominabat, hæc aliens: Tunc solus etiamnum hæresi infestus permagebis? Obsequere, ac scribe contra Athanasium: quicumque enim adversus illum scripserit, hic plane Ariano nobiscum sentit; nihil reformidavit Hosius, sed, tametsi contumelias lacessitus, hæc scripsit. Ejusque nos epistolam legimus, et ad calcem ea ipsa descripta est.

Hosius Constantio imperatori in Domino salutem.

44. Ego jam pridem confessus sum, cum sub avo tuo Maximiano persecutio grassaretur. Quod si tu quoque me persequere, etiamnum ad quidvis potius tolerandum paratus sum, quod ut innoxium effundam sanguinem, veritatemque prodam: teque eo modo scripcentem ac interminantem minime approbo. Desine itaque talia scribere, ac cum Ario ne sentias, nec Orientales audias, neu Ursacio et Valenti habeas fidem. Nam quæ effutiant illi, non Athanasii causa, sed hæresis suæ gratia loquuntur. Crede

A καμιν· ἀλλ' εἰς οὐδὲν ἡμῖν ἐστὶ τὰ τηλεκαυτὰ σου ἔργα, οὐδὲ κατωρθῶται· οὐτοῦν ἡμῖν, εἰς Ὅσιος περιλείπεται (58). Ἐκείνου γὰρ ἔντος ἐν τοῖς ἱερέσι, καὶ πάντας ἐν ταῖς ἱεραῖς Ἐκκλησίαις εἰσὶν· ἱκανὸς ἐστὶν ἐν λόγῳ καὶ πίστει πείθειν πάντας καθ' (59) ἡμῶν. Οὗτος καὶ συνόδων καθηγείται, καὶ γράφων ἀκούεται πανταχοῦ· οὗτος καὶ τὴν ἐν Νικαίᾳ πίστιν ἐξέθετο, καὶ τοὺς Ἀρειανούς ἐκέρυεν αἱρετικούς εἶναι πανταχοῦ. Ἄν τοίνυν οὗτος μείνῃ, περιττὸς ὁ τῶν ἑτέρων ἑξορισμὸς γέγονεν· ἡ γὰρ αἵρεσις ἡμῶν ἐκποδὸν γίγνεται. Ἀρξαι τοίνυν καὶ τοῦτον διώκειν, καὶ μὴ φείσῃ, κτλ ἀρχαῖος ἦ· καὶ γὰρ ἡ αἵρεσις ἡμῶν οὐκ οἶδεν οὐδὲ γερνόντων τιμῇ ποιεῖν.

45. Ταῦτα ἀκούων, οὐκ ἐμέλλησε βασιλεὺς, ἀλλ' εὐθὺς τὸν ἀνθρώπον, καὶ τὸ ἱκανὸν τοῦ γέροντος, γράφει καὶ καλεῖται τοῦτον εἰσεῖν πρὸς αὐτόν, ἡνίκα (60) καὶ Λιβέριον κατὰ τὴν ἀρχὴν ἐπείραζεν. Ἐλθόντα δὲ οὖν αὐτὸν ἡγεῖται, καὶ προέτρεπε τὰ συνήθη λέγων, οἷς δὲ καὶ τοὺς ἄλλους ἀπατᾷ ἐνόμιζεν, ἵνα καθ' ἡμῶν μὴ γράψῃ, πρὸς δὲ τοὺς Ἀρειανούς ἐχθρὴν τὴν κοινωνίαν. Ὁ δὲ γέρων, καὶ τὴν ἀκοὴν ἀηδῶς ἐνέγκας, καὶ λυπηθεὶς, ὅτι κτλ οὐκ ἐφθέγγετο τι τοιοῦτον, ἐπιπλήξας, καὶ πείσας αὐτόν, ἀνεχώρησεν εἰς τὴν πατρίδα καὶ τὴν Ἐκκλησίαν ἑαυτοῦ. Ἀλλὰ τῶν αἱρετικῶν ἀποδορομένων, καὶ πάλιν παροξυνόντων, εἶχε δὲ καὶ τοὺς εὐνοήχους ὑπομονήσκοντας, καὶ μάλιν παροξύνοντας, γράφει λοιπὸν βασιλεὺς μετὰ ἀπειλῆς· καὶ ὑβρίζεται μὲν ὁ Ὅσιος, οὐ κινεῖται· δὲ διὰ τὸν φόβον τῆς ἐπιβουλῆς· ἀλλ' ἐσθηκῶς τῷ φρονήματι, καὶ ἐπὶ τὴν πέτραν οἰκοδομήσας ἑαυτοῦ τὴν τῆς πίστεως οἰκίαν, ἐπαρρησιαζέτο κατὰ τῆς αἵρέσεως, βανίδας καὶ πνοὰς ἀνέμων ἡγούμενος· τὰς ἐκ τῶν γραμμῶν ἀπειλάς. Πολλὰκις γοῦν γράψαντος Κωνσταντίου, καὶ τὰ μὲν κολακεύοντος ὡς πατέρα, τὰ δὲ ἀπειλοῦντος, καὶ τοὺς ἑξορισθέντας ὀνομάζοντος, καὶ λέγοντος· Ἐγὼ σὺ μόνος τυγχάνεις ὁ κατὰ τῆς αἵρέσεως· Πείσθητι, καὶ γράφον κατὰ Ἀθανασίου· ὁ γὰρ κατ' ἐκείνου γράφων πάντως τὰ Ἀρειανῶν μεθ' ἡμῶν φρονήσει· οὐ κατορθώσας ὁ Ὅσιος, ἀλλὰ καὶ πάσων ὑβρεῖς, ἔγραψε καὶ αὐτὸς τοιαῦτα, καὶ τὴν ἐπιστολὴν ἀνέγνωμεν, καὶ ἐστὶν ἐν τῷ τελει γεγραμμένη (61).

Ὅσιος Κωνσταντίῳ βασιλεῖ ἐν Κυρίῳ χαίρειν (62).

D 44. Ἐγὼ μὲν ὡμολόγησα καὶ τὸ πρῶτον, ὅτε διωγμὸς γέγονεν ἐπὶ τῷ πάπῳ σου Μαξιμιανῷ. Εἰ καὶ σὺ με διώκεις, ἔτοιμος καὶ νῦν πᾶν ὅτιοῦν ὑπομένειν, ἢ ἐκκενοῦν ἀδῶον αἷμα, καὶ προδίδοναι τὴν ἀλήθειαν· σὲ δὲ οὐκ ἀποδέχομαι τοιαῦτα γράφοντα καὶ ἀπειλοῦντα. Παῦσαι τοῦ τοιαῦτα γράφειν, καὶ μὴ φρόνεις τὰ Ἀρείου, μὴ δὲ ἀκουε τῶν ἀνατολικῶν, μὴ δὲ πιστεύεις τοῖς περὶ Οὐράκιον καὶ Οὐάλεντα. Ἄ γὰρ ἐκεῖνοι λέγουσιν, οὐ δὲ Ἀθανάσιον φθέγγονται, ἀλλὰ διὰ τὴν ἰδίαν αἵρεσιν. Πιστεύε μοι, Κωνσταντίε,

(58) Ita Reg. et Basil. Editi, περιλείπεται.

(59) Sic Reg. Editi, πάντας τὰς, mendosus.

(60) Nannius forte aliter legit, nam verit, quem admodum.

(61) Hanc epistolam ad calcem conscriptam, huc transferunt amanuenses.

(62) Titulus epistolæ non habetur in Reg.

πᾶππος εἰαί σου καθ' ἡλικίαν· ἐγένονην αὐτὸς ἐν τῇ A
 κατὰ Σαρδικὴν (63) συνόδῳ, ὅτε σὺ τε καὶ ὁ μακα-
 ρ·της ἀδελφός σου Κώνστας πάντας ἡμᾶς συνήγαγε.
 Καὶ δι' ἐμαυτοῦ τοὺς ἐχθροὺς Ἀθανασίου προσεκα-
 λασάμην, ἐλθόντας αὐτοὺς εἰς τὴν Ἐκκλησίαν, ἐν ᾗ
 ὄκουν ἐγὼ, ἰν' εἴ τι ἔγοιεν κατ' αὐτοῦ, λέγωσιν·
 ἐπαγγεῖλάμενος αὐτοῖς θαρρεῖν, καὶ μὴ ἄλλο τι προσ-
 δοκᾶν, ἢ ὁρθὸν τὸ κριτήριον ἐπὶ πᾶσιν ἑστῆσαι.
 Τοῦτο δὲ οὐχ ἄπαξ, ἀλλὰ καὶ δεύτερον ἐποίησα, προ-
 τρέπων, εἰ μὴ θέλοιεν ἐπὶ πάσης τῆς συνόδου, κἄν
 ἐπ' ἐμοῦ μόνου· ἐπαγγεῖλάμενος πάλιν, ὅτι, ἂν μὲν
 ὑπεύθυνος δευχθῇ, πάντως ἀποδηθήσεται καὶ παρ'
 ἡμῶν· ἂν δὲ ἀναίτιος εὐρεθῇ, καὶ ἐλέγῃ συκοφάν-
 τας ὑμᾶς, εἰ παρατείσθε τὸν ἄνθρωπον, ἐγὼ μετ'
 ἐμαυτοῦ πείθω τὸν Ἀθανάσιον ἐλθεῖν εἰς τὰς Σπα-
 νίας. Καὶ ὁ μὲν Ἀθανάσιος ἐπὶ τούτοις ἐπέθετο, B
 καὶ οὐκ ἀνέλεγεν· ἐκείνοι δὲ, πρὸς πάντα μὴ θαρ-
 βούντες, ὥς ἀνένευον. Ἐγένετο δὲ πάλιν ὁ Ἀθα-
 νάσιος εἰς τὸ σὺν στρατόπεδον, ἥνικα μετεπέμψω
 γράφας αὐτῷ, καὶ παρόντας ἐν αὐτῇ τῇ Ἀντιοχείᾳ
 τοὺς ἐχθροὺς κληθῆναι πάντας ἡ ἑκαστον αὐτῶν
 ἡξίωσεν, ἰν' ἢ ἐλέγξωσιν, ἢ ἐλεγχθῶσι· καὶ ἵνα ἢ
 παρόντα διεξῶσιν οἷον λέγουσιν, ἢ ἀπόντα μὴ διαβάλ-
 λωσι. Καὶ οὕτε σὺ λέγοντος ἡνέσχου (64), ἀλλὰ κακᾶι-
 νοι παρετήσαντο. Τί τοίνυν ἀκούεις ἐν τῶν καχολο-
 γούτων αὐτῶν; Πῶς ἀνέχῃ Ὀδάλεντος καὶ Οὐρσακίου,
 καίτοι μετανοησάντων αὐτῶν, καὶ ἐγγράφως αὐτῶν
 ὁμολογησάντων τὴν συκοφαντίαν; Ὁμολόγησαν γὰρ
 οὐ βίαν παθόντες, ὡς αὐτοὶ προπορίζονται, οὐ στρα-
 τικῶν ἐπικειμένων, οὐκ εἰδότες τοῦ ἀδελφοῦ σου
 (οὐκ εἴγνετο γὰρ παρ' αὐτῷ τοιαῦτα, οἷα νῦν γίνε-
 ται, μὴ γένοιτο), ἀλλ' αὐτοὶ θέλοντες ἑαυτοῖς ἀντλ-
 θαν εἰς τὴν Ῥώμην, καὶ τοῦ ἐπισκόπου καὶ τῶν πρε-
 σβυτέρων παρόντων ἐγραψάν· γράψαντες πρότερον
 (65) καὶ Ἀθανασίῳ φιλικὴν καὶ εἰρηνικὴν ἐπιστολήν.
 Εἰ δὲ βίαν προπορίζονται, καὶ τοῦτο γινώσκουσιν κα-
 κῶν, οὐκ ἀποδέχῃ δὲ οὐδὲ σὺ· παύσαι τοῦ βιάζεσθαι,
 καὶ μῆτε γράφε, μῆτε πέμπε κόμητας (66)· ἀλλὰ
 καὶ τοὺς ἐξορισθέντας ἀπολύσον, ἵνα μὴ, βίαν αἰτω-
 μένου σου, μερίζων βίας ἐκείνοι ποιῶσι. Τί γὰρ
 τοιοῦτον γέγονε παρὰ Κώνσταντος; τίς ἐπίσκοπος
 ἐξωρίσθη; πότε κρίσεως ἐκκλησιαστικῆς μέσος γέ-
 γονε; ποῖος αὐτοῦ Παλατίνος ἠνάγκασε κατὰ τινος
 ὑπογράψαι, ἵνα οἱ περὶ Οὐδάλεντα τοιαῦτα λέγωσι;
 Παῦσαι, παρακαλῶ, καὶ μὴ σθῇ, ὅτι θνητὸς ἄνθρω-
 πος τυγχάνεις· φοβῆθαι τὴν ἡμέραν τῆς κρίσεως·
 φύλαξον σεαυτὸν εἰς ἐκείνην καθάρῃ. Μὴ τίθει
 σεαυτὸν εἰς τὰ ἐκκλησιαστικά· μηδὲ σὺ περὶ τούτων
 ἡμῖν παρακαλεῖ· ἀλλὰ μᾶλλον παρ' ἡμῶν σὺ μάν-
 θανε ταῦτα. Σοὶ βασιλεῖαν ὁ Θεὸς ἐνεχείρισεν· ἡμῖν
 τὰ τῆς Ἐκκλησίας ἐπίστευσε. Καὶ ὥστε ὁ τὴν σὴν
 ἀρχὴν ὑποκλήπτων ἀντιλεῖν τῷ διαταξαμένῳ Θεῷ,
 οὕτω φοβῆθαι μὴ καὶ σὺ, τὰ τῆς Ἐκκλησίας εἰς
 ἑαυτὸν ἔλκων, ὑπεύθυνος ἐγκλήματι μεγάλῳ γένη·
 Ἀπόδοτε, γέγραπται, τὰ Καίσαρος Καίσαρι, καὶ
 τὰ τοῦ Θεοῦ τῷ Θεῷ. Οὕτε τοίνυν ἡμῖν ἀρχεῖν ἐπὶ

¹ Math. xii, 21.

(63) Regius codex, Σαρδικήν.

(64) Ita Regius et sic legendum. Editi, ἡνέσχον.

nihil, Constanti, qui per ætatem ævus tuus esse pos-
 sim: Sardicensi interfui synodo, quo tempore iute
 ac beata vir memorie frater tuus Constans, nos
 omnes convocavit. Ipsaque inimicos Athanasii pro-
 vocavi, cum in Ecclesiam, ubi commorabar ego,
 advenissent, ut si quid in Athanasio culpandum ha-
 berenti, id renuntiarent. Fidem dedi, securitatemque
 promisi, ut nihil nisi rectum in omnibus iudicium
 expectarent. Id non semel tantum, sed et bis præ-
 stiti, hortatus, si nollent coram tota synodo, mihi
 saltem soli rem deferrent, id quoque pollicitus sum:
 Si reus deprehendatur homo, a nobis plane abjiecit-
 ur; sin innoxius, vosque sycophantas probarit: si
 nihilominus illum recusaveritis, Athanasio persua-
 debo, ut mecum in Hispanias proficiscatur. Hisque
 conditionibus citra repugnantiam obtemperabat Atha-
 nasius. Illi vero rebus omnino suis diffisi, æquo id ab-
 nuernunt. Iterumque ubi Athanasius ad tuum exerci-
 tum se contulit; cum tu illum litteris tuis accivisti,
 inimicos ille suos qui tum ibi, Antiochiæ videlicet,
 versabantur, vel omnes una, vel singulos advocari ro-
 gavit, ut aut se convincerent, aut convincerentur ipsi;
 et se vel coram qualem esse dicebant comprobarent,
 vel absentem non calumniarentur. Verum nec in hac
 dicenti morem gessisti, imo illi abnuernunt. Cor itaque
 etiamnum obrectatores ejus audis? Cor Ursacium Va-
 lentemque toleras, tametsi illi poenitentiam egerunt,
 calumniamque suam scripto confessi sunt? Confessi
 sunt, inquam, non ²⁹³ vi coacti, ut obediunt illi:
 non argentibus militibus, non consilio fratre tuo: non
 talia quippe sub illo, qualis his temporibus, ageban-
 tur, abisti sed ultro ipsi Romam profecti, coram epi-
 scopo et presbyteris hæc scripsere, cum antea ani-
 mam et pacificam epistolam ad Athanasium misis-
 sent. Quod si vim sibi illatam obtundunt, quam
 illicitam agnoscent; sique vim iute non approbes,
 desine vim inferre, nec litteras, nec comites mise-
 ris; sed exsules remitte, ne cum tu vim redarguas,
 majorem illi vim exerceant. Quidnam ejusmodi a
 Constante actum est? quis episcopus exsulavit?
 quandoquidam ille ecclesiasticis iudiciis medius inter-
 fuit? quis sub illo palatinus contra quem subscribere
 coegit, ut Valens cum socio talia effutiat? Desine,
 quaeso te, et memento te mortalem hominem esse:
 time iudicii diem, teque ipse innoxium ad eam diem
 custodias. Ne te rebus misceas ecclesiasticis; neu
 nobis his de rebus præcepta mandes; sed a nobis
 potius hæc ediscas. Tibi Deus imperium tradidit,
 nobis ecclesiastica concedidit. Ac quemadmodum
 qui tibi imperium subripit, Deo ordinanti repugnat;
 ita metue ne, si ad te ecclesiastica pertrahas, magni
 criminis reus fias: *Reddito, scriptum est, quæ sunt
 Cæsaris Cæsari, et quæ sunt Dei Deo*. Neque
 nobis igitur terræ imperare licet, neque tu adolendi
 habes potestatem. Hæc quod tuam cures salutem
 scribo: quod vero res spectat de quibus scripsisti,

(65) Sic Reg. Editi, πρότερον.

(66) Reg., κόμητας, de more.

ecce meam sententiam : Arianis minime adjungor, imo eam hæresim serio anathemate : nec contra Athanasium scribam, quem nos et Romana Ecclesia, imo tota synodus insontem declaravit. Nam tute hæc cum perspecta haberes, hominem accivisti, ac concessisti ut cum honore in patriam ille et in Ecclesiam suam remigraret. Quenam exstitit tantæ mutationis causa? Idem enim ipsi sunt ejus inimici qui jam ante fuere : et quæ jam susurrant (non enim ea coram illo proferunt), hæc prius etiam quam Athanasium accires obloquebantur : hæc cum ad synodum advenissent obmurmurabant : neque, ut supra dixi, probationes postulante, proferre ipsi nequiverunt : nam, si habuissent, non ita turpiter aufugissent. Quis te induxit, ut post tantum temporis, litterarum juxta ac verborum tuorum obliviscerere? Cohibe te, queso, et ne improbis hominibus morem geras, ut ne mutui commodi causa te ipse reum constituas. Quod enim jam illis indulges, de hoc in die iudicii solus rationem es redditurus. Adversarium illi suum auspiciis tuis lædere optant, teque volunt esse malitiae suæ ministrum, ut tua ope execrandam hæresim in Ecclesia disseminent. Non est prudentis, ob aliorum libidinem sese in manifestum conficere periculum. Desine, queso te, et mihi obtempera, Constanti. Hæc enim et me decet scribere, et te non vilipendere.

Ἐφ' ὧν ἐκείνους δι' ἄλλων ἡδονῶν ἑαυτοὺς εἰς προὔπτον κίνδυνον ἐμβάλλουσιν. Παύσαι, παρακαλῶ, καὶ πείσθητι μοι, Κωνσταντή. Ταῦτα γὰρ πρέπει καὶ ἐμὲ γράφειν, καὶ οὐ τούτων μὴ καταφρονεῖν.

45. Hæc illa fuit Abrahamici senis vere Hosii, id est, sancti, sententia : hæc illius litteræ. Ille vero nec insidiarum finem fecit, neque desit obtentum adversus illum perquirere; sed peratit graviter interminando, ut eum aut vi a sententia deduceret, aut non obsequentem pelleret in exsilium. Ac quemadmodum Babylonici duces et satrapæ, cum incusanti Danieli occasionem captarent, non nisi in lege Dei sui illam invenerunt; 294 ita et nunc impietatis satrapæ nullam aliam potuerunt adversus senem vel comminisci. Nulli quippe notus non erat ille vere Hosius, id est, sanctus, cujus inculcata vita erat, nisi eo nomine, quod hæresim odio haberet. Hunc itaque calumniantur, non perinde atque ille Dario delatus fuit, invitus quippe Darius criminationem in Daniele audit¹²; sed, sicut Jezabel Nabothum¹³, ac ut Judei apud Herodem¹⁴, his verbis : Non modo non subscribit ille adversus Athanasium, sed nos etiam ejus gratia damnat : itaque hæresim avernatur, ut ceteros litteris hortetur, necem ut potius subeant, quam veritatis proditores evadant. Nam, ait ille, veritatis causa dilectus noster Athanasius persecutionem sustinet, insidiasque tenduntur Liberio Romano episcopo, aliisque universalis.

¹² Dan. vi, 14. ¹³ III Reg. xxi, 7. ¹⁴ Luc. xiiii, 10.

(67) In Reg., οὐν δεest.

(68) Reg., ἀπελθεῖν, minus recte.

(69) Ita Reg. Editi vero, πέμψη. Mox Reg., διεβύλουν, de more cum unico λ.

τῆς γῆς ἐξέστιν, οὐτε σὺ τοῦ θυμῶν ἐξουσίαν ἔχεις, βασιλεῦ. Ταῦτα μὲν οὖν (67) κηρόμενος τῆς σῆς σωτηρίας γράφω· περὶ δὲ ὧν ἐπίσταίς, ταύτης εἰμὶ τῆς γνώμης· Ἐγὼ οὐτε Ἀρειανοῖς συγκατατίθεμαι, ἀλλὰ καὶ τὴν αἵρεσιν αὐτῶν ἀναθεματίζω· οὐτε κατὰ Ἀθανασίου γράφω, ὃν ἡμεῖς τε καὶ ἡ Ῥωμαίων Ἐκκλησία, καὶ πᾶσα ἡ σύνοδος ἐκαθάρισε. Καὶ γὰρ ταῦτα καὶ σὺ συνορῶν μετεπέμψω τὸν ἄνθρωπον, καὶ συνεχώρησας αὐτῷ μετὰ τιμῆς εἰς τὴν πατρίδα καὶ τὴν Ἐκκλησίαν ἐπανελθεῖν (68). Τίς τοίνυν γέγονε πρόφασις τῆς τοσαύτης μεταβολῆς; Οἱ αὐτοὶ γὰρ ἐχθροὶ οἱ καὶ πρότερον ὄντες καὶ νῦν εἰσιν αὐτοῦ· καὶ ἂ νῦν ψιθυρίζουσιν (ὃ γὰρ παρόντος αὐτοῦ φθέγγονται), ταῦτα, καὶ πρὶν μετεπέμψῃ (69) τὸν Ἀθανάσιον, καταλάλουν· ταῦτα καὶ ἐλθόντες εἰς τὴν σύνοδον διεβύλλουν· καὶ ἀπαιτούμενοι παρ' ἐμοῦ, καθὰ προείπον, τὰς ἀποδείξεις οὐκ ἔσχυσαν παρασχεῖν· εἰ γὰρ εἶχον, οὐκ ἂν ἐφυγον οὕτως αἰσχρῶς. Τίς οὖν ἔπεισέ σε μετὰ τοσούτου χρόνου ἐπιλαθέσθαι τῶν σαυτοῦ γραμμάτων καὶ ῥημάτων; Ἐπίσχες, καὶ μὴ πείθου κακοῖς ἀνθρώποις, ἵνα μὴ διὰ τὸ πρὸς ἀλλήλους καθῆκον σαυτὸν ὑπεύθυνον ποιήσῃ. Ὡς γὰρ τοῦτοις καθηκετεύεις (70), ἐν δὲ τῇ κρίσει μόνος μέλλεις ἀπολογεῖσθαι. Οὗτοι τὸν Ἰωάννην ἐχθρὸν διὰ σοῦ θύουσιν ἀδικεῖν, καὶ βούλονται σε διδάσκον τῆς ἐαυτῶν πονηρίας γενέσθαι, ἵνα διὰ σοῦ καὶ τὴν μουσάρην αἵρεσιν εἰς τὴν Ἐκκλησίαν ἐπισπείρουν. Οὐκ ἔστι

45. Ταῦτα μὲν ὁ Ἀδραμαῖος γέρον, ὁ ἀληθῶς Ὅσιος ἐφρόνησέ τε καὶ ἔγραψεν, ὃ δὲ οὐτε τοῦ ἐπιβουλεύειν ἀνεχώρει (71), οὐτε πρόφασιν κατ' αὐτοῦ ζητῶν πέπαυται· ἀλλὰ καὶ ἀπειλῶν ἐπέμεινε δεινῶς, ἵνα ἡ βιαζόμενος μεταγῆγῃ, ἢ μὴ πειθόμενον ἐξορίσῃ. Πρόφασιν μὲν οὖν, ὥσπερ οἱ τακτικοὶ καὶ σατραπαὶ τῆς Βαβυλωνῆς, ζητοῦντες, οὐκ εὗρισκον κατὰ τοῦ Δανιὴλ εἰ μὴ ἐν νόμοις Θεοῦ αὐτοῦ· οὕτω καὶ οἱ νῦν σατράπαι τῆς ἀσθεῖας οὐδὲ πλάσασθαι κατὰ τοῦ γέροντος ἄλλην ἡδυνήθησαν. Πᾶσι γὰρ γνῶριμος ἦν ὁ ἀληθῶς Ὅσιος, καὶ ὁ τούτου βίος ἀνεπίληπτος, εἰ μὴ τὸ κατὰ τῆς αἵρέσεως μῖσος. Διαβάλλουσι τοίνυν καὶ αὐτὸν, οὐκέτι ὥς ἐκεῖνον Δαρεῖον (ἀληθῶς γὰρ ἤκουσεν ὁ Δαρεῖος κατὰ τοῦ Δανιὴλ), ἀλλ' ὥς Ἰεζάβελ κατὰ τοῦ Ναβουθαί, καὶ ὥς οἱ Τουβαίτοι τῷ Ἡρώδῃ, λέγοντες· Οὐ μόνον οὐκ ὑπογράφει κατὰ Ἀθανασίου, ἀλλὰ καὶ ἡμεῖς δι' αὐτὸν κατακρίνεται· καὶ τὴν αἵρεσιν οὕτω μισεῖ, ὥς καὶ ἄλλοις γράφειν θάνατον μᾶλλον ὑπομένειν, ἢ προδόντας γίνεσθαι τῆς ἀληθείας. Αἱ αὐτὴν γὰρ καὶ ὁ ἀγαπητὸς ἡμῶν Ἀθανάσιος διώκεται, καὶ Λιθέριος ὁ Ῥωμαίων ἐπίσκοπος, καὶ οἱ ἄλλοι πάντες ἐπιβουλεύονται. Ταῦτα ἀκούσας ὁ τῆς ἀσθεῖας προστάτης, καὶ τῆς αἵρέσεως βασιλεὺς Κωνσταντῖος, καὶ ὅτι μάλιστα καὶ ἑτεροὶ εἰσι κατὰ

(70) Sic editi. Reg., καθηκετεύεις. Alias idem Reg., καθηκεύειν. In editis vero καθηκετεύειν vulgo scribitur.

(71) Ita Reg. Editi, ἐνεχρεῖται.

τὰς Ἑσπρίας (72) ταῦτὰ τῷ Ὁσίῳ φρονούντες, πειράσας καὶ αὐτοὺς ὑπογράφαι, καὶ μὴ δυνήθεις ἀναγκάσαι, μεταπέμπεται τὸν Ὁσίον· καὶ ἀντὶ ἐξορισμοῦ κατέχει τοῦτον ἕως ἐνιαυτὸν ἐν τῷ Σιρμίῳ (73), οὗτε τὸν θεὸν φοβήθει· ὁ δὲ θεός, οὗτε τοῦ πατρὸς τὴν διάθεσιν, ἣν εἶχε πρὸς τὸν Ὁσίον, αἰδεσθεὶς ὁ ἀνόςιος, οὗτε τὸ γῆρας (ἐκατονταετῆς γὰρ λοιπὸν ἦν) ἀλόγυνθεις ὁ δόστοργος. Πάντα γὰρ ταῦτα παρῆθε διὰ τὴν ἀσέβειαν ὁ νέος Ἀχάδ, καὶ ἄλλος Βαλθασάρ ἐφ' ἡμῶν γενόμενος. Τοσαύτην γὰρ βίαν πεποίηκε τῷ γέροντι, καὶ τοσοῦτον αὐτὸν συνέσχευεν, ὥς θλιβέντα αὐτὸν, μόγις κοινωνῆσαι μὲν τοῖς περὶ Οὐάλεντα καὶ Οὐρσάκιον, μὴ ὑπογράψαι δὲ κατὰ Ἀθανασίου. Ἀλλὰ καὶ οὕτως οὐκ ἠμέλησεν ὁ γέρων· μέλλων γὰρ ἀποθνήσκειν, ὥσπερ διατιθέμενος ἐμαρτύρατο τὴν βίαν, καὶ τὴν Ἀρειανὴν αἵρεσιν ἀνεθεμάτιζε, καὶ παρηγγέλλετο μηδένα ταύτην ἀποδέχεσθαι.

Arianamque hæresim ferit anathemate, vetuitque ne quis illam recipere.

46. Τίς ταῦτα βλέπων, ἢ καὶ μόνον ἀκούων, οὐκ ἐξίσταται καὶ αὐτὸς, καὶ καταδοῇ πρὸς Κύριον, λέγων (74)· Μὴ ἄρα εἰς ἐξάλειψιν σὺ ποιήσης τὸν Ἰσραὴλ; Τίς, ταῦτα κατανοῶν, οὐκ εὐκαίρως καὶ αὐτὸς καταδοῇ, λέγων· Ἐκστασις καὶ φρενὴ ἀγέρηθη ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ, Ἐξέστη ὁ οὐρανὸς ἐπὶ τοῦτο, καὶ ἡ γῆ ἐπὶ πλεῖστον ἔσφιξε σφοδρὰ; Οἱ (75) πατέρες τῶν λαῶν, καὶ διδάσκαλοι τῆς πίστεως αἰροῦνται, καὶ οἱ ἀσέβεις εἰς τὰς Ἐκκλησίας εἰσάγονται. Τίς, ὅτε Λιθέριος ἐπίσκοπος Ῥώμης ἐξωρίσθη, καὶ ὁ πατὴρ τῶν ἐπισκόπων ὁ μέγας Ὁσίος, οὕτω πάσχοντα, ἢ τίς ὁρῶν τοσοῦτους ἐπισκόπους ἀπὸ τῆς Ἑσπρίας καὶ τῶν ἄλλων μερῶν ἐξοριζομένους, οὐκ ἐπείγῃ, καὶ ὀλίγην αἰσθῆσιν ἔχῃ, ὅτι καὶ τὰ κατὰ Ἀθανασίου καὶ τοὺς ἄλλους προφάσεις εἰσι ψευδεῖς, καὶ πάντα συκοφαντίας μεστά; Τοῦτου γὰρ χάριν καὶ αὐτοὶ πάντα παθεῖν ὑπέμειναν, συνωρῶντες τὴν γενομένην ἐκ συκοφαντίας ἐκείνων ἐπιβουλὴν. Ἐπεὶ ποῖον ἔγκλημα καὶ Λιθέριον; ἢ ποῖα κατηγορία κατὰ τοῦ γέροντος Ὁσίου; τίς καὶ ἀφείδαστο κατὰ Παυλίνου, καὶ Λουκιφέρου, καὶ Διονυσίου, καὶ Εὐσεβίου; ἢ ποῖον ἁμάρτημα κατὰ τῶν ἄλλων ἐξορισθέντων ἐπισκόπων, καὶ πρεσβυτέρων, καὶ διακόνων; οὐκ ἔστι τοῦτο, μὴ γένοιτο! Οὐ γὰρ δι' ἔγκλήματα γεγόναντι αἱ συσκευαί, οὐδὲ διὰ κατηγορίαν ἕκαστος ἐξ-

Hæc cum audisset impietatis patronus hæresisque imperator Constantius, maximeque cum comparasset alios esse in Hispaniis qui ejusdem atque Hosii sententiæ essent, tentatos illos ut subscriberent, cum non valuisset eo vi adducere, arcessit Hosium : quem, exsili vice, anno integro Sirmii detinuit, nec Deum metuens impius homo, neque patris erga Hosium affectum reveritus, improbus ille, neque senectutem (centenarius quippe erat) veneratus, vir inhumanus. Hæc namque omnis, hæreses gratia, nihil fecit novus ille Achab, aliusque nostri ævi Balibasar. Tantam enim seni vim intulit, tandiuque illum detinuit, ut malis oppressus vix tandem cum Valente et Ursacio communicaret (Anno 337), neque tamen subscriberet contra Athanasium. Sed eam rem minime neglexit senex : instante quippe B morte, vim sibi illatam quasi testamento declaravit,

46. Quis hæc si videat, vel solum audiat, non obstupescet, ad Dominumque clamabit : Num ad internicionem dabis Israel ? Quis hæc animadvertens non opportune ad Dominum exclamabit : Stupor et horribilia facta sunt super terram ; et : Obstupuit cælum super hoc, et terra vehementer exhorruit ? Patres populorum et fidei magistri tolluntur, impique in Ecclesias intruduntur. Quisnam, ubi vidit Liberium Romanum episcopum in exilium ejici, aut patrem episcoporum magnum Hosium tantis affici malis : quis cum cerneret tam multos episcopos ex Hispania et ex aliis partibus extorres fieri, non exploratum habuit, etiam si modico sensu præditus esset, criminationes in Athanasium in aliosque allatas, confictas fuisse, omniaque calumniæ plena ? Ideo enim illi omnia mala perferenda putarunt, quod insidias ex eorum synophantia structas compertas haberent. Quod enim Liberii crimen ? quæ adversus senem Hosium criminatio ? quis Paulino, Lucifero, Dionysio et Eusebio, vel falsum scelus imposuit ? aut quæ culpa aliorum exsulum, episcoporum, presbyterorum, et diaconorum ? nulla sane fuit, absit. Nor enim criminis cujuspiam causa conspirationes confictæ sunt, neque ob allatas criminationes singuli extor-

" Ezech. xi, 13. " Jerem. v, 30. " Jerem. ii, 12.

(72) Sic Reg. probe; editi male, τῆς Ἑσπρίας. Mox D tis lib. vii Hist. Græc., p. 613, Προχλῆς vocatur idem qui Πατροχλῆς, lib. vi, pag. 610, nuncupatus fuerat.

(73) Basil., Σερμῖον. Paulo post Reg., optime, τοῦ πατρὸς τὴν. Editi perperam, τοῦ πρὸς τὴν. Ortus error ex amanuensium abbreviandi ratione; si namque fere semper, πατὴρ, πατρί, πατέρες, ita scribunt, πρὸς, πρί, πρές. Quod editores sæpissime fecerunt, maxime apud Athanasium, ubi similes infra errores passim animadvertas. Non solum autem in casibus obliquis vocis πατὴρ lapsus ille obtinuit; sed etiam in nominibus propriis ab ea derivatis. Sic duo episcopi quibus nomen Πατρίκιος erat, mendose Πρίκιος in superioribus editis nuncupabantur: ut animadvertimus in Apologia contra Arianos, n. 50. Caveant itaque sibi ab ejusmodi vitio qui scriptoribus quibuslibet Græcis elendissimam operam navant, similes quippe alibi errores vidimus. Sic Xenophon-

lis lib. vii Hist. Græc., p. 613, Προχλῆς vocatur idem qui Πατροχλῆς, lib. vi, pag. 610, nuncupatus fuerat.

Quæ Hosium vero spectant fusc in Athanasii Vita pertractamus.

(74) Putamus hunc locum Ezechielis esse, qui longe diversis verbis exprimitur apud LXX, licet eadem fere sententia. Οἱμοι, οἱμοι, Κύριε: εἰς συντέλειαν ποιεῖς σὺ τοὺς καταλοιπούς τοῦ Ἰσραὴλ. Ibidem Reg., ποιήσεις, recte. Editi vero, ποιήσης.

(75) Sic Reg. et Basil. recte, et ita legerat interpres vetus. Editi, οἱ πρεσβύτεροι. Nimirum cum in codicibus mss. πρὸς legeretur, amanuenses aut editores, mancā vocem esse, ac πρεσβύτεροι legendum putarunt. Hic lapsus infra item occurrit. Quæ sequuntur porro habentur item in fine Apologiæ contra Arianos.

res sunt facti: sed nihil aliud illud est quam eruptio impietatis adversus 295 pietatem, studiumque erga heresim Arianam, praeludiumque adventus Antichristi, cui viam præparat Constantius.

47. (Anno 336.) Nam postquam quæ libuit omnia adversus Ecclesias Italici aliarumque regionum perregisset: postquam ipsæ in exilium misisset, illos vi coegisset, ac omnia ubique formidine impleretur, furorē denique suum, instar cujusdam morbi, vertit in urbem Alexandriam. Callide autem Christi hostes eam rem aggressi sunt: namque ut multorum episcoporum subscriptionem ostentare possent, vexatusque Athanasius nullum haberet episcopum apud quem conquereretur, omnia ubique terrore impleverunt: huncque terrorem succenturiatum in insidiis servarunt: non advertentes insani homines, se non episcoporum propositum pro se obtinere: sed vim a se illatam exhibere: ac licet fratres deserant, licet amici et noti procul recedant, quanquam inveniat nemo qui condoletur et consoletur, Dominum tamen idoneum majusque cæteris omnibus esse perfugium. Solus namque Elias erat in persecutione²⁹, sancto tamen viro Deus in omnibus omnia erat, Hanc item formam nobis tradidit Salvator, qui solus relictus, inimicorum insidiis appetebatur³⁰, ut si nos quoque in persecutione deseramus ab hominibus, ne respondeamus animam, sed in illo spem habeamus, neque prodamus veritatem: quæ licet initio videatur opprimi, at demum ipsi persecutores eam sunt agniti.

48. Imperatorem itaque concitant, qui primum litteras mittit, minasque ad ducem et ad milites. Legantur item notarii Diogenius, et Hilarius, et una cum illis palatini: tumque gravia et immania adversus Ecclesiam edita sunt facinora, quæ paulo ante paucis perstricta sunt, omnibusque comperta ex iis quas populi edidere contestationibus, quas ad calcem hujus Operis perscriptas, cuicunque volenti legere licebit. Hinc post illa Syriani gesta, post tanta admissa facinora, post illatas virginibus contumelias: cum ejusmodi scelera ille probaret, litteras rursum mittit ad senatum et populum Alexandrinum, juvenes sollicitans, ut vel una coacti Athanasium persequerentur, vel notum haberent ipsos sibi inimicos fore. At ille vel antequam hæc contingerent, ex quo Syriani in ecclesiam irrupit, abscesserat (anno 336), cum sciret illud quod scriptum est: Sed abscondere modicum ad momentum, donec pertranseat indignatio³¹. Harum autem

²⁹ III Reg. xix, 3, 4. ³⁰ Matth. xxvi, 56. ³¹ Isa. xlvii, 20.

(76) Reg., δὲ τῆς Ἀντιχρίστου.

(77) Ita Reg. Editi, ἐπιδοκίμουντο.

(78) Sic omnes mss. et editi. Sed videtur legendum καταλειφθεῖς, et ita legit vetus interpretis, qui vertit, derelictus.

(79) Basil., ἡμῶν, male.

(80) Ita Reg. Editi vero. μικρῶ πρότερον. Paulo post Basil. quem sequimur, διαμαρτυριῶν. Reg., διὰ μαρτυριῶν, male divisio vocibus. Editi perperam διαμαρτυριῶντες. Ex duabus itaque Contesta-

tionibus quæ ab Athanasio huic operi annexæ fuerant, prior ob allatam in Admonitione causam omissa videtur: secunda tantum superest.

47. Μετὰ γὰρ τὸ διαπράξασθαι πάντα, ὅσα περ ἠθέλησεν εἰς τὰς Ἐκκλησίας τὰς ἐν τῇ Ἱταλίᾳ, καὶ τὰ ἄλλα μέρη· μετὰ τὸ τοὺς μὲν ἐξορίσαι, τοὺς δὲ ἀναγκάσαι, καὶ πληρῶσαι φόβου τὰ πανταχοῦ, λοιπὸν εἰς Ἀλεξάνδρειαν ὥσπερ τι νόσημα τὸν αὐτοῦ θυμὸν ἐστρέψεν. Ἐγίγνετο δὲ τοῦτο πανούργως παρὰ τῶν Χριστομάχων· ἵνα γὰρ φαντασίαν ἔχουσιν ὑπογραφῆς πολλῶν ἐπισκόπων, καὶ ἵνα διωχθεὶς Ἀθανάσιος μὴ ἔχη κἂν ἀποδύρεσθαι πρὸς ἐπίσκοπον, διὰ τοῦτο, προλαμβάνοντες, τὰ πανταχοῦ πεπληρώσας φόβου· καὶ τοῦτον ἐπεδρον εἰς τὴν ἐπιβουλὴν ἐτήρησαν· οὐκ εἰδότες οἱ ἄφρονες, ὅτι οὐ προαίρεσιν ἐπισκόπων, ἀλλὰ τὴν παρ' αὐτῶν γενομένην βίαν ἐπεδείκνυντο (77)· καὶ ὅτι, κἂν ἀδελφοὶ καταλειφθῶσι, κἂν φίλοι καὶ γνῶριμοὶ μακρὰν ἀποστῶσι, καὶ μηδεὶς εὐρεθῇ συλλυπούμενος καὶ παρακαλῶν, ἀλλ' ὑπὲρ πάντα μᾶλλον ἢ πρὸς θεὸν ἐξαρχαὶ καταφυγῇ. Μόνος γὰρ ἦν καὶ Ἥλίας διωκόμενος, καὶ πάντα καὶ ἐν πᾶσιν ἦν ὁ θεὸς τῷ ἁγίῳ. Καὶ τοῦτον δὲ τύπον ἡμῖν δίδωκεν ὁ Σωτὴρ, καὶ μόνος καταληφθεὶς (78), ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν ἐπεβουλεύετο· ἵνα κἂν ἡμεῖς (79) διωκόμενοι καταλειφθῶμεν ὑπὸ ἀνθρώπων, μὴ ἐκκακῶμεν, ἀλλ' ἔχωμεν εἰς αὐτὸν τὴν ἐλπίδα, καὶ μὴ προδίδωμεν τὴν ἀλήθειαν· ἦτις, κἂν κατὰ τὴν ἀρχὴν θλιβέσθαι δόξῃ, ἀλλ' ὕστερον καὶ οἱ διώκοντες αὐτὴν C ἐπιγινώσκονται.

48. Παροξύνουσι τοίνυν, καὶ γράφει τὸ πρῶτον βασιλεὺς, καὶ πέμπει πρὸς τε τὸν δοῦκα καὶ τοὺς στρατιώτας ἀπειλὴν. Νοτάριοι τε Διογένης τε καὶ Ἰλάριος, καὶ παλατινοὶ σὺν αὐτοῖς ἀποστέλλονται· καὶ γέγονε τὰ τοσαῦτα δεινὰ καὶ ὠμὰ κατὰ τῆς Ἐκκλησίας, ἃ μικρῶ πρόσθεν δι' (80) ὀλίγων εἰρήνεται, καὶ πάντες ἔγνωσαν, ἐξ ὧν ἔθχαν οἱ λαοὶ διαμαρτυριῶν, ἃς καὶ ἀναγνῶναι δυνατόν τις γραφείας ἐν τῷ τέλει τούτων (81). Εἶτα μετὰ τὸ γενέσθαι τὰ παρὰ Συριανοῦ, μετὰ τὸ γενέσθαι τοσαῦτα (82), καὶ τὰς κατὰ τῶν παρθένων ὕβρεις, ἀποδεξάμενος τὰ οὕτω καὶ τὰ (83) τοιαῦτα κακὰ, γράφει πάλιν τῇ βουλῇ καὶ τῷ δήμῳ τῆς Ἀλεξανδρείας, παροξύνων τοὺς νεωτέρους, ἵνα πάντες συνελθόντες ἡ διώξουσιν (84) Ἀθανάσιον, ἡ γινώσκουσιν ἐχθροὺς αὐτοῦ τυγχάνειν αὐτούς. Αὐτὸς μὲν οὖν, καὶ πρὶν ἔλθειν ταῦτα, ἐξ οὗ τῃ Ἐκκλησίᾳ Συριανὸς ἐπῆλθεν, ἀναχωρήσας ἦν, εἰδὼς τὸ γεγραμμένον· Ἀλλ' ἀποκρύβηθι μικρὸν ὅσον ὅσον (85), ὥς ἂν παρέλθῃ ἡ ὀργή·

tionibus quæ ab Athanasio huic operi annexæ fuerant, prior ob allatam in Admonitione causam omissa videtur: secunda tantum superest.

(81) Hæc facinora narrantur in Contestatione populi Alexandrini, infra.

(82) Reg., τὰ τοσαῦτα.

(83) In Reg., τὰ deletum est.

(84) Reg., διώξουσιν.

(85) Ita Reg. prohe. In editis semel ὅσον. Mox editi male, τῇ ὀργῇ. Reg. et Basil., ἡ ὀργή.

τῶν δὲ γραμμάτων τούτων γίνεται διάκονος Ἡρά-
κλειός τις τῷ ἀξιωματικῷ κόμης, προδεδυῶν τινὸς
Γεωργίου τοῦ ἀποστελλομένου παρὰ τοῦ βασιλέως
κατασκόπου· οὐ γὰρ ἂν εἴη (86) ἐπίσκοπος ὁ
παρ' ἐκείνου πεμπόμενος, μὴ γένοιτο! ὡς καὶ
αὐτὰ τὰ γενόμενα, καὶ τὰ προοίμια τῆς εἰσόδου
δείκνυσιν.

49-50. Τὰ μὲν οὖν γράμματα προδύθηκε (87) δημο-
σίᾳ, καὶ πολλὴν ἀσχύνην ἐδείκνυσεν τοῦ γράφοντος·
Ἐπειδὴ γάρ, ὡς ἔγραφεν ὁ μέγας Ὅσιος, οὐχ εὗρι-
σκε πιθανὴν πρόφασιν τῆς αὐτοῦ μεταβολῆς, ἐπ-
ενόησε πολλῶ καὶ μᾶλλον ἀπρεπεστέραν αὐτῷ· καὶ
τοῖς τούτῳ συμβουλευσάσιν· ἔφησεν γάρ· Τὴν πρὸς
τὸν ἀδελφὸν αἰδοῦμενος φιλίαν, τὸν τῆς θείας καὶ
εὐσεβοῦς μνήμης, ἐπὶ καιρὸν αὐτῷ τὴν ὡς ὑμεῖς γε-
νέσθαι πάροδον ἠνεσχόμεν. Τοῦτο δὲ καὶ τὴν ἐπαγγε-
λίαν φευσάμενος, καὶ πρὸς τὸν ἀδελφὸν μετὰ θάνα-
τον ἀγνώμονα δείκνυσιν. Εἴτα θείας καὶ εὐσεβοῦς
αὐτὸν μνήμης, ὥσπερ οὖν καὶ ἔστιν, ἄξιον ὀνομάζει,
οὐ τὴν ἐντολὴν καὶ τὴν φιλίαν, ὡς αὐτὸς ἔγραψε,
καίτοι, εἰ καὶ διὰ τὸν μακαρίτην Κωνσταντῖνα συγχω-
ρήσας ἦν, ὥρτιλε μὴ ἀκαθάρτων περὶ τὸν ἀδελφὸν
γενέσθαι, ἴν', ὥσπερ τῆς βασιλείας, οὕτω καὶ τῆς
γνώμης αὐτοῦ κληρονόμος γένηται. Ἀλλὰ τὸν μὲν
Βρετανίωνα καθέλειν, ἐθέλσας τὸ δίκαιον ἀπαρτεῖν,
λέγων· Τίνι μετὰ θάνατον ἀδελφῶν ἡ κληρονομία
γίνεται; διὰ δὲ τὴν μουσαρὰν αἵρεσιν τῶν Χριστομά-
χων οὕτε τὸ δίκαιον οἶδεν, ἀλλὰ καὶ πρὸς τοὺς ἀδελ-
φοὺς ἀκαθάρτων γίνεται· δι' ἣν αἵρεσιν (88) οὐδὲ τοῦ
πατρὸς δόλοκληρον τὴν γνώμην φυλάττειν ἐνενόησεν·
ἀλλὰ εἰς μὲν τὸ ἀρέσκον τοῖς ἀπεθείσι, τοῦτο τηρεῖν
ὑποκρίνεται· εἰς δὲ τὸ λυποῦν ἐκείνους, οὐχ οἶδεν οὐδὲ
τὸ πρὸς τὸν πατέρα σέβας φυλάξει. Ἀπέστειλε μὲν
γὰρ ἐκείνους τὸν ἐπίσκοπον ἐκ διαβολῆς τῶν περὶ
Εὐσέβιον εἰς τὰς Γαλλίας ἐπὶ καιρὸν διὰ τὴν τῶν
ἐπιβουλευόντων ὁμότητα (τοῦτο γὰρ ὁ μακαρίτης
Κωνσταντίνος ὁ τοῦτου ἀδελφὸς μετὰ θάνατον τοῦ
πατρὸς ἐδήλωσεν, ὡς ἐκ τῶν γραμμάτων (89) αὐτοῦ
δείκνυται)· οὐκ ἐπιστῆθι δὲ τοῖς περὶ Εὐσέβιον
ἀποστελεῖται, ὃν ἤθελον ἐπίσκοπον αὐτοί, ἀλλὰ καὶ
θέλοντας ἐκώλυσε, καὶ ἐπιχειρήσαντας ἐπέσχε μετὰ
δαινῆς ἀπειλῆς.

51. Πῶς οὖν, εἰ τὰ τοῦ αὐτοῦ γεννήτορος, ὡς
γράφει, φυλάττειν ἤθελεν, ἀπέστειλε τὸ μὲν πρῶτον
Γρηγόριον, καὶ νῦν δὲ τὸν ταμειοφάγον Γεώργιον; D
ἢ (90) διὰ τί τοὺς Ἀρειανούς, οὓς ἐκείνους Πορφυ-
ριανῶς ὠνόμασε, τούτους οὕτως εἰς τὴν Ἐκκλησίαν
εἰσαγαγεῖν σπουδάζει, καὶ τούτων προϊστάμενος,
ἄλλους ἐξορίζει; Εἰ δὲ καὶ ἐώρακεν Ἀρειὸν ὁ πα-
τήρ αὐτοῦ, ἀλλ' ἐπιόρησας Ἀρειὸς καὶ βαγείς,
ἔλυσεν τὸν πατὸς φιλανθρωπίαν· καὶ γὰρ καὶ
αὐτὸς, μαθὼν, ὡς αἰρετικοῦ (91) κατέγνω λοιπόν.
Πῶς δὲ καὶ, προφασίζόμενος φροντίζειν τοῦ ἐκκλη-

A litterarum tabellarius fuit Heraclius quidam digni-
tate comes, qui praecursor fuit ejusdem Georgii,
quem imperator catascopum, id est exploratorem,
mittebat, haud enim episcopus is fuerit qui ab illo
mittitur, absit! ut et res gestae, et ipsa ingressus
ejus praeludia comprobant.

49-50. Litteras itaque promulgavit, quae ingentem
scribentis turpitudinem praeferebant. Cum enim, prout
magnus scripserat Hosius, veri similem nullam mu-
tationis suae causam reperire posset, longe indecen-
tationem sibi et consiliariis suis comminiscitur: Fra-
tris mei, aiebat, divinae ac pia memoriae, amicitiam
reveritus, Athanasium ad quoddam spatium tempo-
ris vos 296 adire permisi. Illud autem cum et in
promissis fallacem, et erga fratrem suum post obitu-
m ejus ingratum comprobat. Deinde, divinae illi
ac pia memoriae (ut revera se habet), dignum ap-
pellat, ejus mandatum et amicitiam (licet Athanasii
reditum, in gratiam tantum beatae memoriae Con-
stantis permisisset) servasse oportuit, nec sese inol-
licitum erga fratrem exhibuisse, ut sicut imperii,
sic et sententiae illius haeres foret. Sed ille cum jus
suum repetere vellet, Vetranionem imperio abdicav-
it, haec aiebat: Ad quemnam post fratrum obitum
pertinet haereditas? quanquam abominandae Christi
hostium haereseos causa, nec quid juris sit novit;
imo vero sese erga fratres suos ingrati praebet.
Cujus item haereseos gratia, ne patris quidem sen-
tentiam integram servare in animum induxit: sed
quantum haereticis libet, sese servare simulat; sin
displaceat illis, debitam patri suo reverentiam ser-
vare nescit. Ille siquidem Eusebii et sociorum ca-
lumnia inductus, episcopum amandavit in Gallias,
ad tempus scilicet, ac ut insidiatorum inhumanitatem
devitaret (id enim post patris obitum declaravit bea-
tae vir memoriae Constantinus hujus frater, ut in
ejus epistola cernere est): at nequaquam lisdem
Eusebianis morem gessit, neque misit quem illi epis-
copum eo mittere peroptabant; imo id volentes
coercuit, atque rem aggressos, gravibus minis de-
terrui.

51. Cur itaque si patris sui, uti scribit, placita
servare voluit, primo Gregorium, jam vero depecu-
latorem Georgium misit? aut cur Arianos, quos
Porphyrianos ille nuncupavit, hic studet in Ecce-
lesiam introducere, ac dum patrocinatur illis, alios
pellit in exilium? Nam etiamsi Arium pater ejus
ad conspectum admiserit suum, at ubi post perju-
rium Arius disruptus est, patris ejus amisit bene-
volentiam: etenim re comperta ille Arium dein-
ceps ut haeticum reprobavit. Quare, dum se simul-
lat ecclesiasticum curare canonem, omnia contra

(86) Ita Reg., Editi vero, ἂν εἴη εἴη.

(87) Ita Reg. et Basil. Editi, ἐθήκε.

(88) Ita Reg. In editis, αἵρεσιν deest. Mox Reg.,
ἐνενόησεν; editi, ἐνόησεν.

(89) Eas litteras vide sub finem Apologiae contra
Arianos.

(90) Ita Reg. et editi. Commun. In edit. ve:o Paris.

ἢ deest. In epistola Constantini ad episcopos et po-
pulos quae habetur apud Socrat., p. 52, jubet im-
perator ut Ariani Porphyriani vocentur, nomine
Porphyrii philosophi, Christianae religioni infen-
sissimi.

(91) Reg., ὡς αἰρετικοῦς.

canonem agere molitus est? Quis canon præcipit ut a palatio mittatur episcopus? Quis canon jubet milites invadere ecclesias? Quis tradidit comites inconsideratosque spadones ecclesiasticis præsesse rebus, aut edito iudicia eorum qui episcopi vocantur promulgare? Nullo mendacio non utitur ille impiæ hæresis causa: nam et tum præter patris sententiam Philagrium secundo misit præfectum et jam hæc facinora gesta sunt. Neque verà sunt que de fratre loquitur: siquidem post fratris obitum, non a mel, neque secundo, sed ter litteras misit ad episcopum, fidemque dedit se nunquam sententiam mutaturum: jussitque ut confideret se a nullo unquam conturbandum fore; sed cum magna tranquillitate in Ecclesia mansurum: missisque Asterio comite et Palladio notario, jussit Felicissimo tunc temporis duci, et Nestorio præfecto: ut sive Philippus præfectus, sive alius quispian ausus esset Athanasio insidiari, arcerent ipsi.

52. Quapropter cum advenit Diogenes, insidiasque paravit Syrianus, tunc ille, nos item atque populi litteras postulabamus imperatoris, rati, quoniam scriptum est, *Nullum mendacium apud regem ore profertur*⁵², sic neque imperatorem qui fidem dederit, eam violaturum unquam, aut sententiam mutaturum esse. Cur⁵³ itaque, si fratris tantum gratia nos remigrare concessit, post ejus obitum litteras misit? Quod si illius memorie gratia ea scripserit; cur tandem postea sese fratri ingratum præstitit, ubi hominem persecutus est, ac dum in litteris suis iudicium obtendit episcoporum, arbitrio ille suo rem gerit? licet minime lateat, sed in proximo sint vafrilit illius argumenta? Si namque illud episcoporum decretum est, quid illud attinet ad imperatorem? sin imperatoris minæ sunt, quid opus hominibus nuncupatis episcopis? Quandonam a sæculo res hujusmodi audita est? quandonam Ecclesiæ decretum ab imperatore accepit auctoritatem, aut pro decreto illud habitum est? Multæ antehac synodi coactæ sunt: multa prodiere Ecclesiæ decreta; sed nunquam Patres res hujusmodi imperatori suasere, nunquam imperator ecclesiastica curiose perquisivit. Ex Caesaris domesticis quidam Paulo apostolo amici fuere, quorum nomine Philippenses ille in Epistola sua salutavit⁵⁴; sed nequaquam illos iudiciorum consortes admisit. Jam vero spectaculum novum, quod Arianz hæresis inventum est:

⁵² Eccli. vii, 13, 14. ⁵³ Philipp. iv, 22.

(92) Ita Reg. et Basil. Editi vero γὰρ κᾶν, perperam. Paulo post editi, Ἡ ποῖος γὰρ κανὼν, sed γὰρ expunximus, quod desit in Reg.

(93) Reg., κόμητας, de more. Mox Reg. et Basil., σπᾶδοντας. Editi, σπαύδοντας, male.

(94) Ita Reg. Editi vero, ἀνόητων.

(95) Ὅσα μὴ editi, sed μὴ quod desit in Reg. et superflui, omisunt. fuit.

(96) Reg., κόμητος. Ibid. vox, νοταρίου deest in editis, sed legitur in Reg. Mox idem Regius, Φιλικισίμῳ.

πιαστικοῦ κανόνος, πάντα παρὰ τοῦτον ἐπινόησε πράττειν; Ποῖος γὰρ κανὼν (92) ἀπὸ παλατίου πέμπεσθαι τὸν ἐπισκοπὸν; Ἡ ποῖος κανὼν στρατιώτας ἐπιβαίνειν ἐκκλησίαις; Ἡ τίς παραβέδωκε κόμητας (93) καὶ τοὺς ἀλογιστοὺς σπᾶδοντας κατέρχειν τῶν ἐκκλησιαστικῶν, καὶ διατάγματι τὴν κρίσιν τῶν λεγομένων ἐπισκοπῶν δηλοῦσθαι; Πάντα ψεύδεται διὰ τὴν ἀνόητον (94) αἰρεσιν· καὶ γὰρ παρὰ γνώμην τοῦ πατρὸς καὶ τότε Φιλάργιον τὸ δεύτερον ἐπεμψεν ἐπαρχον, καὶ τὰ νῦν γινόμενα γέγονε. Καὶ διὰ τὸν ἀδελφὸν δὲ οὐκ ἀληθεύει· καὶ γὰρ καὶ μετὰ τὸν ἐκείνου θάνατον οὐχ ἅπαξ, οὐδὲ δεύτερον, ἀλλὰ καὶ τρίτον ἔγραψε τῷ ἐπισκοπῷ· καὶ πάλιν ἐπηγγέλματο μὴ μεταβάλλεσθαι· ἀλλὰ καὶ θαρρεῖν παρεκκελεύσατο, ὥστε (95) παρὰ μηδενὸς αὐτὸν ταράττεσθαι, ἀλλὰ καὶ μένειν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ μετὰ πάσης ἀμεριμνίας· καὶ ἐντολὰς δὲ δι' Ἀστερίου κόμητος (96) καὶ Παλλαδίου νοταρίου ἐπέμψε Φηλικισίμῳ τῷ τότε δουκί, καὶ Νεστορίῳ τῷ ἐπαρχῳ, ἵνα εἴτε Φηλικισίμῳ ἐπαρχος, εἴτε τις ἄλλος ἐπιβουλεύειν Ἀθανασίῳ τομῆσοι, τοῦτον ἐκείνοι κωλύωσιν.

53. Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ ὅτε Διογένης ἦλθε, καὶ Συριανὸς ἐνῆδρευσε, αὐτὸς τε (97) καὶ ἡμεῖς, καὶ ὁ λαὸς ἀπηγοῦμεν γράμματα τοῦ βασιλέως, νομίζοντες, ὅτι, ὥσπερ γέγραπται, *Μηδὲν ψεύδος ἀπὸ στόματος λεγέσθω βασιλεῖ*, οὕτω καὶ βασιλεὺς, ἐπαγγελλόμενος, οὕτε ψεύσεται, οὕτε μεταβληθήσεται. Πῶς οὖν, εἰ διὰ τὸν ἀδελφὸν συνχώρησεν, ἔγραψε καὶ μετὰ θάνατον αὐτοῦ; Εἰ δὲ καὶ τότε διὰ τὴν ἐκείνου μνήμην ἔγραψε, διὰ τί μετὰ ταῦτα τὸ ὅλον ἠγωνιόνησεν αὐτὸν, διώκων τὸν ἀνθρώπον, καὶ τοιαῦτα γράφων, ἐν οἷς προφασίζεται μὲν κρίσιν ἐπισκοπῶν, πράττει δὲ αὐτὸς ὡς ἂν αὐτῷ δοκῇ, οὐ λαθάνων ὅμως, ἀλλὰ καὶ ἔγγυς ἔχων τὸν ἐλεγχὸν τῆς πανουργίας; Εἰ γὰρ ἐπισκοπῶν ἐστὶ κρίσις, τί κοινὸν ἔχει πρὸς ταύτην βασιλεὺς; εἰ δὲ βασιλεὺς ἐστὶν ἀπειλὴ, τίς ἐνταῦθα χρεῖα τῶν λεγομένων ἐπισκοπῶν; Πότε γὰρ ἐκ τοῦ αἰῶνος ἠκούσθη τοιαῦτα; πότε κρίσις Ἐκκλησίας παρὰ βασιλέως (98) ἔσχε τὸ κύρος, ἢ ὅπως ἠγνώσθη τὸ κρίμα; Πολλοὶ σύνοδοι πρὸ τούτου γεγόναι· πολλὰ κρίματα τῆς Ἐκκλησίας γέγονεν· ἀλλ' οὐτε οἱ Πατέρες (99) ἐπεισὼν ποτε περὶ τούτων βασιλέα, οὐτε βασιλεὺς τὰ τῆς Ἐκκλησίας περιεργάσατο. Παῦλος ἀπόστολος εἶχε φίλους τοὺς τῆς τοῦ Καίσαρος (1) οἰκίας, καὶ γράφων ἠσπάζετο τοὺς Φηλικπησίους ἀπὸ τούτων· ἀλλ' οὐκ εἰς κρήματα τούτους κοινωνοὺς παρελάμβανε. Νῦν δὲ θέαμα καίνον, καὶ τοῦτο τῆς Ἀρειανῆς αἰρέσεως ἐστὶν εὐρημα· συνῆλθον γὰρ αἰρετικοὶ καὶ βασιλεὺς Κων-

(97) Αὐτὸς τε, quinam hic ab Athanasio memoratur, haud facile est conjectare: nisi forte, αὐτὸς τε, mendum sit pro τότε, quod vox est paulo superius posita suadere videatur. Paulo post τοῦ ante βασιλέως deest in Reg.

(98) Ita Reg. cod. quem sequi visum est. Editi, παρὰ τοῦ βασιλέως.

(99) Sic Reg. Editi vero, πρεσβύτεροι, ejus mendii causam vide supra.

(1) Editi, τοὺς τῆς τοῦ Καίσαρος. Τοὺς deest in Reg.

στάντιος, ἵνα κάκεινος, τὴν ἐπισκόπων ἔχων πρόφα-
σιν, τῇ ἐξουσίᾳ καθ' ὧν ἀν ἐθέλοι (2), πράττῃ, καὶ
διώκων μὴ λέγοιτο διώκτης· καὶ οὗτοι δὲ, τὴν βασι-
λείᾳς ἔχοντες δυναστείαν, ἐπιβουλεύουσιν οἷς ἀν ἐθέ-
λωσι· θέλουσι δὲ τοῖς μὴ ἀσεβοῦσιν, ὡς αὐτοί.
Τοῦτο δὲ ὡς ἐπὶ σκηνῆς ἀν τις ἴδοι κωμωδούμενον
παρ' αὐτοῖς· καὶ τοὺς μὲν λεγομένους ἐπισκόπους
ὑποκρινόμενους, τὸν δὲ Κωνσταντῖον τὰ ἐκείνων
ἐνεργούντα, καὶ πάλιν ἐπαγγελλόμενον τοῦτον, ὡς
Ἡρώδης τῆς Ἡρωδιάδος· τοὺτους δὲ πάλιν ὀρχου-
μένους τὰς διαβολὰς ἐπὶ ἐξορισμῷ καὶ θανάτῳ τῶν
εἰς τὸν Κύριον εὐσεβούντων.

53. Τίνα οὖν οὐκ ἐδίδαξαν διαβάλλοντες; τίνων οὖ
γεγόνασιν ἐπιβουλοὶ οἱ Χριστομάχοι; τίνα Κωνσταν-
τίος οὐκ ἐξώρισεν κατενεχθέντα παρ' αὐτῶν; πότε κατα-
θυμῶς αὐτῶν οὐκ ἤκουσε; καὶ τὸ παράδοξον, τίνα
πώποτε λέγοντα κατ' ἐκείνων ἐδέξατο, καὶ οὐ μᾶλλον
λέγοντας ἐκείνους οἷα κἂν εἴπωσιν ἀπεδέξατο; ποῖα
Ἐκκλησία νῦν τὸν Χριστὸν μετ' ἐλευθερίας προσκυ-
νεῖ; ἀν τε γὰρ εὐσεβὴς ἦ, κινδυνεύει; ἀν τε (3) ὑπο-
κρίνεται, φοβεῖται. Πάντα ὑποκρίσεως καὶ ἀσεβείας,
ὅσον εἰς αὐτὸν ἤκε, πεπληρώκειν. Εἰ γὰρ καὶ τοῦ τίς
ἔστιν εὐσεβὴς καὶ φιλόχριστος (εἰς δὲ πανταχοῦ
πολλοὶ τοιοῦτοι, ὡς οἱ προφητὰ καὶ Ἠλίας ὁ μέγας),
κρύπτονται, ἀν που (4) καὶ αὐτοί, ὡς τὸν Ἀβδίου,
πιστὸν ἀνθρώπου εὐρωσι, καὶ ἡ εἰς σπῆλαιον καὶ τὰς
ὅπας τῆς γῆς ἀπέλθωσιν, ἡ ἐπ' ἐρημίαις (5) περιερ-
χόμενοι διατρίβωσι. Τοιαῦτα γὰρ διαβάλλουσιν οἱ
ἄρχοντες, οἷα καὶ ἡ Ἰεζάβελ ἐπλάσαστο κατὰ τοῦ Να-
βουθαί, καὶ οἱ Ἰουδαῖοι κατὰ τοῦ Σωτήρος· καὶ λοι-
πὸν ἐκεῖνος, προστάτης τῆς αἵρέσεως ὢν, τὴν τε (6)
ἀλήθειαν μεταστρέφει θέλων, ὡς ὁ Ἀγαθὸς τὸν ἀμ-
πελώνα εἰς κήπον λαχανίας, ἀ θέλουσιν ἐκεῖνοι, πράτ-
τει, ἐπεὶ καὶ αὐτὸς (7) ἄπερ ἤθελεν ἤκουσε παρ' αὐ-
τῶν.

54. Οὕτω, καθὰ προεῖπόν, τοὺς ἀληθινοὺς ἐπισκό-
πους, ἐπεὶ μὴ ἠθέλουν, ὡς ἠθέλουν αὐτὸς, ἐξώρισεν·
οὕτως καὶ κατὰ Ἀθανασίου νῦν ἀπέστειλεν Ἡρά-
κλειον τὸν κόμητα (8), καὶ τὰ μὲν διατάγματα προ-
έθηκε δημοσίᾳ, ἐντολὰς δὲ βασιλείως ἀπήγγειλεν, εἰ
μὴ πείσθεσιν τοῖς γράμμασιν, ἀφαιρῶσιν τοῦ ἔργου,
καὶ τῶν εἰδῶλων ἔσεσθαι καταστροφὴν, πολλῶν τε
πολιτευτῶν, καὶ τῶν ἀπὸ τοῦ δήμου πάντως (9) αἰ-
μαλωσίαν γενήσεσθαι. Εἶτα ταῦτα ἀπειλῶν, οὐκ
ῥοχύνῃ δημοσίᾳ μεγάλη τῇ φωνῇ λέγει· Τὸν μὲν
Ἀθανάσιον παρακαλεῖται βασιλεῦς· τοῖς δὲ Ἀρειανοῖς
τὰς Ἐκκλησίας παραδοθῆναι ἐκέλευσε. Πάντων τε ἐπὶ
τούτῳ θαυμαζόντων, καὶ πρὸς ἀλλήλους νεύοντων τε

¹⁰ III Reg. xviii, 10. ¹¹ III Reg. xxi, 7.

(2) Reg., ἐθέλη. Infra idem, λέγεται.

(5) Ita Reg. Editi vero, ἐάν τε.

(8) Ita Regius codex, editi vero, ἄρχι που, male. Mox Reg. et Basil., Ἀβδίου, cum acentu in postrema. Editi, Ἀβδίου. Estque nomen illud vulgo indeclinabile apud Athanasium, ex Hebræo expressum

ἩΡΑΚΛΕΥΣ

(9) Ita Reg. Editi vero, ἐπ' ἐρημίας.

(6) Reg., προστάτης τῆς αἵρέσεως ὢν, τὴν τε: si-

A hæretici cum imperatore Constantio una convenere, ut ille episcoporum obtentu, quos libuerit adoriatur, ac licet persequatur, persecutor tamen minime audiat; hæretici vero Imperatoris auctoritate freti, quibus voluerint insidias tendant: tendunt autem illis qui non secum imple sentiunt. Porro hanc ab illis quasi in scena comœdiam agi videre est: ubi qui episcopi nomine vocantur, histriionum partes gerunt: Constantius vero eorum res agit, qui quasi Herodes Herodiadi promissa dat. Hos rursus cernere est calumniis suis quasi saltitantes, idque ad exsilium et cædem virorum qui pie de Domino sentiunt.

53. Quemnam igitur non calumniis læsere suis? cuiusnam illi oppugnatores Christi, insidias non pararunt? quem Constantius ab illis delatum non ablegavit in exsilium? quandonam non libentissime illis aurem præbuit? et quod prorsus stupendum est, quem unquam qui hæreticos deferret auscultavit, annon potius loquentes illos, quidquid tandem afferrent, libenter admisit? quænam Ecclesia est quæ jam libere Christum adoret? nam si pia quidem sit, in periculo versatur: sin simulet, reformidat. Omnia simulatione impletæque, quoad facultas tulit, replevit. Si quis ubivis pius homo Christianique amans reperiatur (exstant sane ubique tales permulti, sicut prophetae, magnusque Elias), ejusmodi, inquam, homines delitescunt, sicuti tamen ipsi fidem hominem, veluti Abdiam¹⁰, inveniant: vel si liceat in cavernas et in foramina terræ secedere, aut demum in desertis locis aberrantes commorari. Eas enim calumnias deferunt amentes illi, quales Jezabel adversus Nabothum¹¹, et Judæi in Salvatorem confinxere: ac denique patronus ille hæresis, cum veritate immutare velit, haud secus quam Achab vineam convertit in hortum olerum, omnia pro eorum libidine agit, quia nempe ille quæ optavit ab illis audiit.

54. Sic, uti supra dixi, veros episcopos, quod nollent impia profliteri, arbitratu suo, relegavit: Ita adversus ipsum Athanasium, Heraclium misit comitem, qui mandata publice 298 proposuit, ac jussu imperatoris denunciavit, si non litteris obtemperarent, auferendum panem, subvertenda idola, plurimisque magistratibus, popularibusque captivitatem plane expectandam fore. Deinde his denunciatis minis, non puduit hominem hæc palam altaque voce proferre: Athanasium imperator repudiat, Ecclesiasque Arianis tradi jussit. Hinc mirari super hac re omnes, nutus invicem dare, ac dicere: Num Constantius factus est hæreticus? ille autem, ubi

militer Basil. mutatis tamen vocibus, τῆς αἵρέσεως προστάτης, τὴν τε. Editi minus recte, προστάτης τῆς αἵρέσεως Κωνσταντίος, τὴν τε.

(7) Ita Reg. Editi vero, ἐπεὶ ὁ αὐτός.

(8) Reg., κόμητα. Mox editi Commel., διατάγματι; alii omnes, διατάγματα. Ibidem Reg. et Basil., ἐντολὰς. Editi, ἐντολαῖς.

(9) Sic Reg. Editi vero, πάντας.

erubescendum erat, senatores contra, ethnicorumque magistratus idolorum æditiur urgebat ut his subscriberent, profiterenturque se illum recipere episcopum, quem mitteret imperator. In hoc certe agendo Constantius canones ecclesiasticos egregie vindicabat: namque pro Ecclesiæ litteris, fori literas, pro populorum scriptis, æditiurum scripta reposebat; gnarus scilicet se non episcopum Christianis, sed his qui talia scriberent litigatorem mittere.

55. Ethnici itaque qui tali subscriptione redimebant idolis suis immunitatem, et nonnulli ex agricolis, ac si de duce aut de alio quodam misso iudice ageretur, licet inviti, ejus tamen minas veriti, subscribere: nam ethnici cum essent, quid acturi erant, quam quod imperatori placeret? Populis autem in magna ecclesia congregatis, quarta quippe Sabbati erat, postridie Heraclius comes æcum assumpsit Cataphronium Ægypti præfectum, Faustinum Catholicum, Bithyniæque hæreticum hominem, ac illi una forensium juniores eosque idolorum cultores concitant, aientes eam esse imperatoris jussionem, ut in ecclesiam irruerent, populosque lapidarent. Cum itaque jam e populo plurimi post dimissionem egressi essent, remanentibus paucis mulieribus: tunc uti præceperant gesta res est. Eratque miserabile spectaculum: nam cum pauce, finita oratione, jam sedissent, repente juvenes illi, cum lapidibus, et fustibus, nudi irruentes, alias lapidare, sacra vero virginum corpora plagis impii concidere, detractisque velaminibus earum capita nudare, ex adversoque trahentes illas pedibus improbi percutere. Gravia certe illa et admodum atrocita: sed quæ consecuta sunt, graviora, ac omni contumelia intolerabiliora. Cum enim virginum modestiam, auriumque puritatem perspectam haberent, gnari libentius illas lapides, gladiosque, quam obscena verba perferre, dum irrumperent talia proferebant, Arianiæque hæc adolescentibus suggeriebant, quippe qui talia dicta, ejusmodique facinora cernentes cachinnos effunderent. Sacrae porro virgines, alique honestæ matronæ, ab iisdem verbis, quasi a morsibus aspidum refugiebant. At Christi hostes, opem ferebant adolescentibus, imo forte ea ipsa cum illis verba proferebant: obscena quippe dicta voluptati ipsis erant.

16. Hinc quo prorsus mandatum exsequerentur (hoc namque illis cordi erat, hoc item comes, Catholicusque præcipiebant), subsellia, thronum, mensam, nam lignea erat, vela ecclesiæ ac cætera quæ potuere direpta et asportata, ante ostium in magna platea combusserunt, thusque infecerunt in ignem. Heu! quis hæc audiens lacrymas non fuderit, imo aures non obturarit, ne alium narrantem ferat,

(9*) Forte, εργατων, vel εργατων. Edit.

(10) Ita Reg. Editi vero, perperam, η του Θεου επιρ δοξει.

(11) Sic Regius et Basiliensis. Editi, male, της

A καὶ λεγόντων· Εἰ Κωνσταντίος αἰρετικὸς γέγονε; δὸν ἐρυθρίαν, ὃ δὲ μᾶλλον ἡνάγκαζε βουλευτὰς καὶ δημότας ἰθυκοῦς νεωκόρους τῶν εἰδῶλων ἐπὶ τοῦτοις ὑπογράφειν καὶ ὁμολογεῖν; δέχεσθαι δὲ ἂν ἀποσταθῇ βασιλεὺς ἐπίσκοπον. Πάνυ γε κανόνας Ἐκκλησίας ἐκδικῶν, ἐποίησε τοῦτο γενέσθαι Κωνσταντίος· ἀντι γὰρ Ἐκκλησίας τὴν ἀγορὰν, ἀντι τῶν λαῶν τοὺς νεωκόρους ἀπῆται γράμματα· ἐτίγνωνσκε γὰρ οὐκ ἐπίσκοπον αὐτὸν Χριστιανός, ἀλλὰ τινα φιλοπράγμονα πέμπειν αὐτοῖς τοὺς γράφουσιν.

55. Ἕλληνας μὲν οὖν, ὡς περ ὠνούμενοι τῇ ὑπογραφῇ τὴν τῶν εἰδῶλων αὐτῶν ἀσυλίαν, καὶ τινες τῶν εργασιῶν (9*), ἀκοντες μὲν, ἔγραψαν δὲ ὅμως ὡς περὶ ἡγεμόνος, ἢ ἄλλον τινὸς ἀποστελλομένου δικαστοῦ, διὰ τὰς παρ' ἐκείνου λεγομένας ἀπειλὰς· τί γὰρ ἐμῶν Ἕλληνας ὄντες ποιεῖν, ἢ τοῦθ' ὅπερ δοκεῖ (10) τῷ βασιλεῖ; Τῶν δὲ λαῶν ἐν τῇ μεγάλῃ ἐκκλησίᾳ συναλθόντων (τετάρτῃ γὰρ ἦν Σαββάτου), λαμβάνει μεθ' αὐτοῦ τῇ ἐξῆς (11) Ἡράκλειος ὁ κόμης τὸν ἐπαρχὸν τῆς Αἰγύπτου Καταφρόνιον, καὶ Φαυστίνον τὸν Καθολικόν, τὸν τε Βιθυνὸν αἰρετικὸν ὄντα, καὶ παροξύνουσι τῶν ἀγορῶν τοὺς νεωτέρους καὶ σεβομένους εἰδῶλα, ταύτην ἐντολὴν εἶναι βασιλέως λέγοντες, ἵνα ἐπέλθωσιν ἐκκλησίᾳ, καὶ λιθάσωσι τοὺς λαούς. Ἦδη μὲν οὖν ἦσαν οἱ πλείστοι τοῦ λαοῦ, γενομένης ἀπολύσεως, ἐξελθόντες, γυναικῶν δὲ ὀλίγων ἀπομεινῶν (12), γέγονεν ὡς προσέταξαν. Καὶ θέαμα οἰκτρὸν ἦν· ἄρτι γὰρ ἦσαν ἀπὸ τῆς εὐχῆς ὀλίγαι καθεζόμεναι, καὶ γυμνοὶ μετὰ λίθων εὐθύς καὶ ῥύλων ἐπῆλθον οἱ νεώτεροι· καὶ τὰς μὲν ἐλίθαιον, τὰ δὲ τῶν παρθένων ἅγια σώματα κατέκοπτον πληγαῖς οἱ ἄθεοι, εἰλικὸν τε τὰ σκεπάσματα, καὶ τὰς κεφαλὰς αὐτῶν ἐγύμνουσαν, καὶ ἀνὰ κνήμας ἐλάττειον τοῖς ποσὶν οἱ δειλοί. Δεινὰ μὲν οὖν ταῦτα καὶ λίαν ἐστὶ δεινὰ· ἀλλὰ τὰ μετὰ ταῦτα δεινότερα, καὶ πάσης ὕβρεως ἀφορητότερα γέγονεν. Εἰδότες γὰρ τὸ σεμνὸν τῶν παρθένων, καὶ τὸ τῆς ἀκοῆς ἀφαντεῖν, καὶ ὅτι μᾶλλον λίθους καὶ ξίφη ἢ τὰ τῆς αἰσχρορῆμοσύνης (13) φέρειν δύνανται ῥήματα, τοῦτοις ἐχρῶντο κατ' αὐτῶν ἐπερχόμενοι· Ἀρειανοὶ δὲ ταῦτα τοὺς νεωτέροις ὑπέβαλλον· καὶ γὰρ ἐγέλων τούτων λεγομένων καὶ γιγνομένων. Καὶ αἱ μὲν ἅγαι παρθένοι καὶ ἄλλαι σεμναὶ γυναῖκες ὡς ἀσπίδων δῆγματα τὰ τοιαῦτα φθέγματα ἐφευγόν· οἱ δὲ Χριστομάχοι συνήρουν, τάχα δὲ καὶ συνεφθέγγοντο τοῖς νεωτέροις· καὶ γὰρ ἤδοντο τοῖς παρ' ἐκείνων ἐκβαλλομένοις μετὰ ἀσελγείας ῥήμασιν.

56. Εἶτα, ὡς τὸ ἔλεον τῆς ἐντολῆς πληροῦντες (τοῦτο γὰρ ἦν τὸ σπουδαζόμενον, τοῦτο καὶ κόμης καὶ ὁ Καθολικὸς παρήγγελλον), ἀρπάσαντες τὰ συμφέλλια, καὶ τὸν θρόνον, καὶ τὴν τράπεζαν (ἐϋλινθ γὰρ ἦν), καὶ τὰ βῆλα τῆς ἐκκλησίας, τὰ τε ἄλλα, ὅσα ἔθουν ἔθουν, ἐξενέγκαντες, ἑκαυσάν ἐμπροσθεν τοῦ πυλῶνος ἐν τῇ πλατείᾳ τῇ μεγάλῃ, καὶ λίθων ἐπέβαλον. Ὡ! τίς ἀκούσας οὐ θαυμάσει, τάχα καὶ τὴν ἀκοὴν

ἐξῆς.

(12) Ita Reg. Editi vero, ἀπομεινουσῶν.

(13) Reg., αἰσχρορῆμοσύνης. Editi, αἰσχρορῆ· σύν· σύνης. Basiliensis, αἰσχρορῆμοσύνης.

κλείσειεν, ἵνα μὴδὲ ἑτέρου λόγοντος ἀνέχηται, βλά-
θην ἡγοούμενος καὶ τὸ μόνον ἀκούσαι τι τοιοῦτον; Τὰ
τε γὰρ εἰδὼτα αὐτῶν εὐφήμεον, καὶ ἔλεγον· Ἐλλήν
γέγονε Κωνσταντῖος, καὶ οἱ Ἀρειανοὶ τὰ ἡμῶν ἐπ-
έγνωσαν· οὐ φροντίζουσι γὰρ οὐδὲ Ἑλληνισμὸν ὑπο-
κρίνασθαι, ἵνα μόνον ἡ ἀρεσις ἔχη τὴν εὐστασίαν. Καὶ
γὰρ βοδῖον ἐπαντλοῦν τοὺς κηπουρομένους ἐν τῷ Και-
σαρείῳ (14) τόπους ἐπεχείρησαν θύσαι, καὶ ἔθυσαν
αὐν, εἰ μὴ θῆλυ τοῦτο ἦν· τὰ τοιαῦτα γὰρ ἔλεγον μὴ
ἐξεῖναι παρ' αὐτοῖς θύεσθαι.

57. Τοιαῦτα μὲν οὖν οἱ (15) δυσσεβεῖς Ἀρειανοί,
νομίζοντες εἰς ἡμῶν ὕβριν ταῦτα φθάνειν, μετὰ τῶν
Ἑλλήνων ἔπραττον. Θεοῖα δὲ δίκη τὴν πονηρίαν τοῦ-
των ἤλεγξε, καὶ σημειῶν τι μέγα καὶ ἐξαίρετον εἰρ-
γάσατο, δεικνύουσα καὶ διὰ τούτου πᾶσι φανερώς,
ὅτι, ὥσπερ ἀσεβοῦντες, οὐκ εἰς ἄλλον, ἀλλ' εἰς τὸν
Κύριον τολμήσιν· οὕτω, ταῦτα ποιῶντες, εἰς αὐτοῦ
πάλιν ὕβριν ἐπεχείρησαν πρᾶξαι· καὶ τοῦτο μᾶλλον
ἐκ τοῦ γενομένου θαύματος φανερωτέραν ἔσχε (16)
τὴν ἀπόδειξιν. Τῶν ἀσέλγῶν γὰρ τις νεώτερος εἰς-
θραμῶν, καὶ τολμήσας ἐπεκάθισε τῷ θρόνῳ. Καὶ
καθίσας διὰ τῶν βινῶν τι πορνικὸν ἀπήχησεν ὁ
ἄθλιος· εἴτα ἀναστὰς ἐβιάζετο τὸν θρόνον ἀποσπᾶν
καὶ πρὸς ἑαυτὸν ἔλκειν· ἡγνέει δὲ καθ' ἑαυτοῦ τὴν
δίκην ἐπιστάμενος. Ὡς γὰρ οἱ τότε τὴν Ἀζωτον
κατοικοῦντες, τολμήσαντες ἀφασθαι τῆς Κιβωτοῦ, ἥ
καὶ (17) προσβλέψαι θέμις οὐκ ἦν αὐτοῖς, παρ' αὐ-
τῆς εὐθὺς ἀπώλλυντο, πρότερον διαφθειρόμενοι ταῖς
βασάνοις τὰς ἔδρας· οὕτως καὶ οὗτος ὁ ἄθλιος μόνον
ἐτόλμῃσεν ἔλκειν, καὶ ὅπερ ἔλκειν, εἰς ἑαυτὸν ἐπ-
εσπάσατο, καὶ ὡς ἀντιπεμπούσης τῆς δίκης τὸ ξύ-
λον, ἐν αὐτῷ τὴν ἰδίαν κοίλιν ἐπλήξε· καὶ ἀντὶ τοῦ
θρόνου τῇ πληγῇ τὰ ἰδία ἐξεργεῖεν ἔντερα· καὶ
μᾶλλον ὁ θρόνος ἐκείνου τὸ ζῆν ἀπέσπασεν, ἢ αὐ-
τοῦς (18) ἀποσπάσθαι παρ' ἐκείνου. Ἐξεχύθη γοῦν, ὡς
γέγραπται κατὰ τὸν Ἰούδαν, τοῖς σπλάγχνοις, καὶ
κατατεσθὼν ἐθαστάχθη, καὶ μετὰ μιαν ἡμέραν ἀπ-
ώλετο. Καὶ ἕτερος δὲ μετὰ θαλλῶν εἰσελθὼν, καὶ ὡς
Ἑλλήν κινῶν αὐτὰ τῇ χειρὶ καὶ χλευάζων, εὐθὺς
ἐσκοτώθη, καὶ οὐκ ἐβλέπεν, οὐδὲ ἐγίνωσκεν ἔτι (19)
λοιπὸν ὅποι τῆς ἐτύχῃ· μέλλων τε καὶ αὐτὸς
καταπίπτειν, χειραγωγούμενος ὑπὸ τῶν συνόντων,
καὶ ὑποβαστάζομενος ἐξήρχετο αὐτοῦς (20), μόγις μεθ'
ἡμέραν διανήψας, καὶ οὐ γινώσκων οὔτε τί πεποίη-
κεν, οὔτε τί πέπονθεν ὁ τολμηρὸς.

58. Ταῦτα βλέποντες, Ἕλληνες μὲν ἐφοβήθησαν,
καὶ οὐδὲν πλέον ἐτόλμῃσαν· Ἀρειανοὶ δὲ οὐδὲ οὕτως
ἡσυχόνησαν, ἀλλ' ὡς Ἰουδαῖοι σιμμεῖα βλέποντες, οὐκ
ἐπίστευον οἱ ἄπιστοι· μᾶλλον γὰρ ἐσκαθάρνοντο
κατὰ τὸν Φαραῶν, τὰς ἐλπίδας ἔχοντες καὶ αὐτοὶ

¹⁴ I Reg. v, 6. ¹⁵ Act. i, 18.

(14) Reg., Καισαρείῳ. Editi verò, Καισαρίῳ. Mox
Reg., ἐπιθύσαι.

(15) Ita Reg. Editi male, οἱ δὲ ἀσεβεῖς οἱ Ἀρειανοί.

(16) Ita Reg. Editi verò, ἔχει. Infra, διὰ τῶν βινῶν
τι πορνικὸν ἀπήχησεν ὁ ἄθλιος, etc. Clemens Alexan-
drinus *Pedagog.*, lib. iii, cap. 14, pag. 230, de ci-
nædis quibusdam et intemperantibus, hæc habet,
μοιχείας διάκονοι, κιχλίζοντες καὶ φιθυρίζοντες, καὶ
τὸ πορνικὸν ἀναίθην εἰς ἀσελγείαν διὰ βινῶν ἐπιφο-

A ratus ejusmodi rerum vel auditum damno sibi
fore? Nam ethnici idola sua laudibus celebrabant,
dicebantque: Geniilis Constantius effectus est.
Arianique nostra approbant: nihil curant enim vel
sese ethniscos simulare, dummodo sua hæresis sta-
bilitur. Enimvero buculam, quæ hortos in Cesareo
sitos irrigabat, immolare sunt aggressi ²⁹⁹ atque
immolassent, nisi femina ea fuisset, quas sacrifi-
care sibi nefas esse aiebant.

57. Ejusmodi facinora impii Ariani cum ethnicis
admisere, rati ea in nostram vertere contumeliam.
At divina ultio eorum coarguit improbitatem, ma-
gnūmque ac præclarissimum signum edidit, quò
palam fecit omnibus, eos ut impietate sua non
alium quam Dominum oppugnant, sic jam suis
facinoribus, ipsi Domino ignominiam inurere ten-
tasse; quæ res ex miraculo tum edito liquidius
commonstratur. Nam juvenis quidam ex petulan-
tioribus, irruens ausus est in throno sedere. Sedens-
que scelestus meretricium quoddam naribus per-
sonabat. Inde cum surrexisset, thronum convellere
ad seque trahere conatus est, ignorans se sibi di-
vinam attrahere vindictam. Quemadmodum enim
Azoti quondam incolæ, Arcam tangere ausi, quam
ne obtueri quidem sibi licebat, ab illa continuo,
prius tamen anorum cruciatibus confecti, perime-
bantur ²²; ita et ille miser, thronum avellere au-
sus, quod pertraxit, in suam traxit perniciem, et
quasi ipsa divina ultio lignum immitteret illo
avulso ventrem suum percussit: et cum thronum
avellere optaret, ictu sua ipse intestina foras emi-
sit: magisque thronus vitam illi avulsit, quam ab
illo avulsus sit. Effusa sunt igitur, uti de Juda
scriptum est ²³, viscera ejus, collapsusque aspor-
tatus est, et post unam diem interiiit. Ingressus
item alius qui thallos gestabat, cum, utpote ethni-
cus, manu illos agitare, cachinnosque profunde-
ret, derepente tenebris offusus, nihil videbat, nec
ultra sciebat ubi terrarum esset: qui jamjam
collapsurus, a comitibusque suis manu adductus
ac sustentatus exivit: vixque postridie mentis
compes effectus est, facinoris juxta ac casus sui
immemor sceleratus ille.

58. His conspectis, ethnici perterriti sunt, nihil-
que ultra agere sunt ausi: Arianos autem ne tum
quidem gestorum puduit; sed, quemadmodum Ju-
dæi, cum signa viderent, non credebant tamen,
adeo increduli erant; imo potius instar Pharaonis

φούντες, ἐπικινναδίσμα: adulterii ministri, qui
lascive cachinnos effundunt, susurrantque et fornicia-
rium ac cinædicum sonum per naves ad lascivium
edunt. Quo significatur, juvenem illum, more jan-
dii apud impuñicos obtinente, ejusmodi sonos per
naves edidisse.

(17) Sic Reg. et Basil. Editi, ἦν καὶ.

(18) Regius codex, εἰς αὐτόν.

(19) Ita Reg.: in editis ἔτι deest.

(20) R g., καὶ αὐτός.

Indurabantur: spem quippe suam in infimis sitam habebant, in imperatore scilicet et in eunuchis ejus. Ethnicos igitur, imo potius ethnicorum petulantissimos, supra dicta facinora perpetrare sinebant. Aderat quippe illis in his agendis histrio quidam qui ethnicos concitabat, Faustinus, qui Catholicus dicebatur, moribus tamen circumforaneus et animo petulanti. Ariani vero per se ipsi ejusmodi res aggressi sunt, ut sicut suam haresim ex aliis haeresibus expresserant, sic et jam nefaria gesta cum petulantioribus dividerent. Cetera igitur, uti supra dixi, illorum opera perpetrarunt: quæ vero ipsi facinora per se admiserunt, qui non omnem exsuperant malignitatem, qui non cujusvis carnificis malitiam vident? Quam non diripere domum? quas sedes pervestigandi causa non devastarunt? quem hortum non conculcarunt? quod sepulcrum non aperuere, specie quidem Athanasii perquirendi, cum nihil tamen curarent quam diripere, et obvios spoliare? quam multorum domus obsignatae sunt? quam multa quæ in hospitalibus erant, ministris suis militibus dederunt? quis illorum improbitatem expertus non est? quis illis obvis non sese in foro occultavit? quis non, eorum metu relicta domo, in deserto pernoctavit? quis dum sua ab illis servare **300** studeret, non plurima amisit? quis maris imperitus, non maluit illud ejusque pericula experiri, quam hos interminantes cernere? Multi namque domicilia permutarunt, et a vico in vicum, ab urbe in suburbia transiit sunt. Quam multis quantæ multæ sunt irrogatae, et cum nihil suppetere, ab aliis ipsi fenerabantur, eo solum ut eorum insidias effugerent?

59. Omnibus quippe terrori erant: imperatorisque nomen proferentes, apud omnes sese venditabant, interminantes illius iram: nacti malitiæ suæ ministros ducem Sebastianum, Manichæum hominem, petulantemque juvenem, præfectum item et comitem, histriionemque Catholicum. Multas certe virgines quæ illorum impietatem damnabant, veritatemque profitebantur, ex ædibus suis dejecerunt, alias quæ ambulant affecere contumeliis, earumque capita a junioribus qui secum erant nudari jusserunt, mulieribusque suis facultatem dedere contumelias arbitrio suo cuivis illarum inferendi. Honestæ itaque fidelesque matronæ declinabant. Illæ autem quasi bæcchæ ac furæ, circumeursantes detrimentum putabant, si quam non offenderent, cui inferrent injuriam: eamque diem cum mœrore agebant, in qua nullam lædere possent. Demum ita efferali acerbique in omnes erant, ut carnifices, homicidæ, nefarii, litigatores, malitiosi, nihilque non potius quam Christiani, ab omnibus vocarentur.

(21) Reg., ἀπεμάζοντο.

(22) Ita Reg. E-titi vero, καὶ τοῦ δημοῦ.

(23) Reg., Ἀθανάσιον ὡς ζητοῦντας.

Ἀ κάτω που κειμένους ἐν τῷ βασιλεῖ καὶ ἐν τοῖς εὐνοῦχοις αὐτοῦ. Τοὺς μὲν οὖν Ἕλληνας, μᾶλλον δὲ τῶν Ἑλλήνων τοὺς ἐκδηλοτέρους, τὰ προσηρημένα ποιεῖν ἐπέτρεπον· εἶγον γὰρ τὸν ὑποκρινόμενον αὐτοῖς τὰ τοιαῦτα, καὶ παροξύνοντα τοὺς Ἕλληνας, Φαυστίνον, τὸν Καθολικὸν μὲν λεγόμενον, ἀγοραῖον δὲ τὸν τρόπον, καὶ ἀσελγῆ τὴν ψυχὴν. Αὐτοὶ δὲ τὰ ὅμοια τούτοις ἀνεδέξαντο δι' ἐαυτῶν ποιεῖν· ἴν', ὥσπερ τὴν αἵρεσιν ἀπὸ τῶν ἄλλων αἱρέσεων ἀπεμάζοντο (21), οὕτω καὶ τὴν πονηρίαν μετὰ τῶν ἀσελγεστέρων ἔχουσι μεμερισμένην. Τὰ μὲν οὖν ἄλλα δι' ἐκείνων, καθὰ προείπον, ἐπραττον· ἃ δὲ δι' ἐαυτῶν ἐπλημμέλουν, πῶς οὐ πᾶσαν ὑπερβάλλει πονηρίαν, καὶ παντὶς δημίου (22) νικᾷ κακίαν; Ποῖον γὰρ οἶκον οὐκ ἐπὶ ῥήσαν; ποῖαν οἰκίαν, προφάσει τοῦ ἔρευνᾶν, οὐ διήρπασαν; ποῖον κήπον οὐ κατεπάτησαν, καὶ τάφον οὐκ ἐπήνοισαν; πρόσφασιν μὲν ὡς Ἀθανάσιον (23) ἐπιζητοῦντας προβαλλόμενοι, τὸ δ' ὅλον ἦν αὐτοῖς σπουδαζόμενον διαρπάζειν καὶ σκυλεύειν τοὺς ἀπαντῶντας. Πόσων ἐπεσφραγίσθησαν οἶκοι; πόσων τὰ ἐν ταῖς ἑνίαις ἐκδεδώκασι τοῖς ὑπουργοῦσιν αὐτοῖς στρατιώταις; τίς τούτων ἀπειράτος τῆς κακίας γέγονε; τίς, τούτοις ἀπαντήσας, οὐκ ἐκρύβη κατὰ τὴν ἀγοράν; τίς διὰ τούτους οὐ, καταλείψας τὴν οἰκίαν, ἐπὶ τῆς ἐρημίας διῆγε τὴν νύκτα; τίς, τούτων χάριν φυλάξει τὰ ἴδια σπείδων, οὐκ ἀπώλεσε τὰ πλείστα; τίς ἀδαιρος θαλάττης οὐ μᾶλλον εἰλετο ταύτην, καὶ τῶν ταύτης κινδύνων πείραν λαβεῖν, ἢ τούτους ὄρν' ἀπειλοῦντας; Πολλοὶ καὶ οἶκους μετήλθον καὶ μετέστησαν ἀπὸ λαύρας εἰς λαύραν (24), καὶ ἀπὸ τῆς πόλεως εἰς τὰ προάστεια. Πόσοι τε ζημίας πῶσας ὑπέστησαν, καὶ μὴ ἔχοντες ἔδανείσαντο παρ' ἐτέρων, ἵνα μόνον τὰς ἐπιβουλὰς τούτων ἐκφυγῶσιν;

59. Πᾶσι γὰρ φοβεροὺς ἐαυτοῖς ἰδεῖν οὖσαν, καὶ πρὸς πάντας ἡλασσούμενον, βασιλεῖα πᾶσιν ὀνομάζοντες· καὶ ἀπειλοῦντες μὲν τὸν ἐκείνου φόβον, ἔχοντας δὲ ὑπουργοὺς εἰς τὴν πονηρίαν τὸν δοῦκα Σεβαστιανὸν, Μανιχαῖον ὄντα, καὶ ἀσελγῆ νεώτερον, καὶ τὸν ἑπαρχον, καὶ τὸν κόμητα (25), καὶ ὑποκριτὴν τὸν Καθολικόν. Πολλὰς γοῦν παρθένους καταγνοῦσας αὐτῶν τῆς ἀσεβείας, καὶ τὴν ἀλήθειαν ἐπιγνοῦσας, κατήνεγκαν ἀπὸ τῶν οἰκιῶν, καὶ ἄλλας περιπατοῦσας ὕβριζον, καὶ ἐποιοῦν ὑπὸ τῶν παρ' αὐτοῖς νεωτέρων γυμνοῦσθαι τὰς κεφαλὰς αὐτῶν· καὶ γυναῖξί δὲ ταῖς παρ' αὐτῶν δειδῶκασιν ἐξουσίαν ὕβριζειν ἢν θέλουσι. Καὶ αἱ μὲν σεμναὶ καὶ πισταὶ γυναῖκες ἐξέκλινον καὶ παρεχώρουν ἐκείναις τὴν ὁδόν· αἱ δὲ ὥσπερ μενιάδες καὶ ἐρινυίδες (26) περιερχόμεναι, συμφορὰν ἡγοῦντο τὸ μὴ εὐρίσκειν ἀδικεῖν, καὶ τὴν ἡμέραν ἐκείνην μετὰ λύπης διῆγον, ἐν ᾗ μὴ ἠδύναντο κακοποιεῖν. Καὶ ὅπως οὕτως ἦσαν πᾶσιν ἄγριοι καὶ πικροὶ, ὥστε δημίους, φονεὺς, ἀθεμίτους, φιλοπράγμονας, κακούργους, καὶ πάντα μᾶλλον αὐτοῖς ἢ Χριστιανοῦς παρὰ πάντων καλεῖσθαι.

(24) Reg., λαύραν eum acuto.

(25) Reg., κόμητα.

(26) Reg., male, ἐρινυίδας.

60. Καὶ γὰρ καὶ τοὺς Σκυθὰς μιμουμένοι, ἤρπα-
σαν Εὐτύχιον ὑποδιάκονον, ἄνδρα καλῶς ὄντη
τοῦτον τῇ Ἐκκλησίᾳ· καὶ ποιήσαντες εἰς τὰ νῦνα
ταυράς ἰσα θανάτῳ κατακοπῆναι, ἤξιωσαν εἰς μέ-
ταλλον ἀποσταλῆναι, καὶ μέταλλον οὐχ ἀπλῶς, ἀλλ'
εἰς τὸ τῆς Φαινῶ (27), ἐνθα καὶ φονεὺς καταδικα-
ζόμενος ὀλίγας ἡμέρας μόγις (28) δύναται ζῆσαι.
Καὶ τὸ παράδοξον, οὐδὲ κἂν ὀλίγας ὥρας ἐπέτρεψαν
αὐτὸν θεραπευθῆναι διὰ τὰς πληγὰς· ἀλλ' εὐθὺς
ἐποίησαν ἀποσταλῆναι, φάσκοντες· Εἰ τοῦτο γένη-
ται, πάντες φοβηθήσονται, καὶ μεθ' ἡμῶν ἔσονται
λοιπόν. Οὐ πολὺ δὲ διέστη, καὶ μὴ δυνηθεὶς εἰς τὸ μέ-
ταλλον φθάσαι διὰ τὸν πόνον τῶν πληγῶν, ἀπέθανεν
ἐν τῇ ὁδῷ. Καὶ ὁ μὲν ἐτελεύτα χαίρων, ἔχων τὸ
καύχημα τοῦ μαρτυρίου· οἱ δὲ ἀσεβεῖς οὐδὲ οὕτως
ἠσχύοντο, κατὰ δὲ τὸ γεγραμμένον, ἀνελεῖσθαι
σπλάγχνα ἔχοντες, καὶ τοῦτο μελετήσαντες, σατα-
νικόν τι πάλιν πεποίησαν. Ἀξιοῦντων γὰρ τῶν
λαῶν διὰ τὸν Εὐτύχιον, καὶ δεομένων περὶ αὐτοῦ,
πεποίησαν ἄρπασθῆναι (29) καλοῦς καὶ ἐλευθέ-
ρους ἀνδράς τέσσαρας, Ἑρμῖαν (30), λοῦοντα τοὺς
ἀνεξέδους, καὶ πάνυ γε τούτους πληγαῖς κατακόφας
ἐνέβαλεν εἰς τὸ δεσμοτήριον ὁ δοῦξ. Ἄλλ' οἱ
Ἀρειανοὶ, καὶ Σκυθὸν ὁμότεροι τυγχάνοντες, ἐπὶ
ἐωράκασιν μὴ τελευτήσαντες ἐκείνους ἀπὸ τῶν
πληγῶν, ἐμέμφοντο καὶ ἠπείλουν· Γράφομεν, λέ-
γοντες, τοῖς εὐνούχοις, ὅτι μὴ μαστίζει ὡς ἐθέλο-
μεν ἡμεῖς. Ἐκείνος δὲ (31) ἀκούσας καὶ φοβηθεὶς,
ἠγαγκάσθη καὶ δεῦτερον τύψαι τοὺς ἀνθρώπους. Καὶ
οἱ μὲν τυπτόμενοι, εἰδότες διὰ τί τυπνόνται, καὶ
παρὰ τίνων διεβλήθησαν, οὐδὲν ἕτερον ἔλεγον ἢ·
Διὰ μὲν τὴν ἀλήθειαν τυπτόμεθα, οὐ κοινονοῦμεν
δὲ τοῖς αἰρετικοῖς· τύπτε λοιπόν, ὡς θέλει, καὶ σε
μέλλει διὰ τοῦτο κρίνειν ὁ Θεός. Οἱ μὲν οὖν ἀσε-
βεῖς ἤθελον αὐτοὺς καὶ ἐν τῷ δεσμοτηρίῳ κινδυ-
νεῦσαι καὶ ἀποθανεῖν· ὁ δὲ τοῦ Θεοῦ λαὸς, εἰδὼς
τὸν καιρὸν, ἤξιωσαν, καὶ μεθ' ἡμέρας ἑπτὰ πού η
καὶ πλέον ἀπελύθησαν.

61. Οἱ δὲ, ὥσπερ λυπηθέντες, ἕτερόν (32) τι πάλιν
ὁμότερον καὶ ἀνόσιον ποιεῖν ἐπεχείρησαν, ὥμῶν μὲν
πρὸς πάντας, ἀρμόζον δὲ τῇ Χριστομάχῳ αὐτῶν αἰ-
ρέσει. Ὁ μὲν γὰρ Κύριος ἐντεταλατο τῶν πτωχῶν
μνημονεύειν, καὶ πωλίσαι, λέγων, τὰ ὑπάρχον-
τα, καὶ δοῦναι ἐλεημοσύνην καὶ, Ἐπεινῶν, καὶ

60. Enimvero Scythas imitati, Eutychium sub-
diaconum, virum probe Ecclesiae ministrantem,
rapuere: quem ubi taurinis scuticis a dorso ad
necem firma cuncti curassent, rogant ad metalla
mitti, ad metalla certe non quolibet, sed ad ea quae
Phæno appellantur, ubi homicida condemnatus,
vix paucis diebus vivere queat. Et quod prorsus
stupendum est, ne paucis quidem horis ejus curari
vulnera concessere: sed continuo illum via commi-
serunt, aientes: Si res ita fiat, reformidabunt
omnes, ac nobis deinceps sociabuntur. At ille non
multum progressus, cum ex vulnere dolore ad
metalla pervenire non valeret, in via interit. Ac
laetus quidem ille obiit, martyrii gloriam adeptus.
Impii autem viri, ne ita quidem affecti sunt pu-
dore, sed, ut scriptum est, crudelia habentes vi-
scera²⁹, postquam id sceleris moliti essent, satani-
cum quoddam facinus rursus designarunt. Nam
cum supplices populi pro Eutychio deprecarentur,
jusserunt illi ut quatuor probi liberique viri arri-
perentur, inter quos Hermias erat, qui mendicorum
pedes abluebat, quos gravibus ante plagis concisos
dux conjecit in carcerem. At Ariani vel ipsi Scy-
this immaniores, ubi illos plagarum dolore non
extinctos viderunt, expostulare, ac comminari:
eunuchis, aientes, scribemus, indicabimus quo-
eum non arbitrio nostro flagellare. His auditis
perterritus ille, coactus est denuo verberare homines.
At hi dum caderentur, gnari cur ita vapularent,
et a quibusnam insinulati essent, hæc tantum lo-
quebantur: Propter veritatem vapulam, nec
communicamus cum hæreticis: 301 verbera pro
libidine, a Deo hac de re judicandus es. Impii
porro optabant illos in carcere periclitari, atque
interire: sed populus Dei cum nosset temporis op-
portunitatem, pro illis deprecatus est: atque
post septem circiter aut plures dies, dimissi homines
sunt.

61. At illi quasi eam rem indigne ferrent, aliud
facinus illo immanius, nefariumque sunt aggressi:
quod quidem crudelissimum apud omnes habeatur,
eorum tamen hæresi Christo inimicæ consentaneum.
Enimvero præcepit Dominus ut pauperum cura ha-
beatur, Vendite, aients, quæ possidetis, et date elee-

²⁹ Prov. x, 12.

(27) Εἰς τὸ τῆς Φαινῶ. Eusebius Hist. de martyri-
bus Palestinae, p. 328, de præside Cozsareæ hæc
ait: Ὁμολογητὰς τοῖς κατὰ Φαινὴ τῆς Παλαιστίνης
χαλκοῦ μέταλλοις τοὺς πάντας παραδίδωσιν. Con-
fessores omnes ad æris metalla quæ sunt apud Phæ-
n in Palestine damnavit. Eriphanus vero ea nun-
cupat hæc. 68, Φαινῆσια μέταλλα. Theodoretus,
Histor., lib. iv, cap. 22, τοῖς κατὰ Φίνης παρεδό-
θη μέταλλοις. Eusebius De locis Hebraicis: Φινῶν
ἦν κατὰ τὴν Ἰσραὴλ ἐπὶ τῆς ἐρήμου. Ἦν δὲ καὶ
πόλις Ἑβραίων. Αὕτη ἐστὶ Φαινῶν, ἐνθα τὰ μέταλλα
τοῦ χαλκοῦ, μεταξὺ κειμένη Πέτρας πόλεως καὶ Zoo-
ριὸν: Phinon in qua habitavit Israel in deserto.
eratque illa urbs Idumææ. Etique ipsa Phænon, ubi
metalla æris, sita inter Petram urbem et Zooros.
In Hebr. textu legitur צפון, Vulgata similiter, Phunon,

D LXX, Φίνω. Numer. xxxiii, 45.

(28) Reg., μόγις, male.

(29) Regius, ἀρπασθῆναι. Editi, ἀναρπασθῆ-
ναι.

(30) Reg., male, Ἑρμηνεῖαν. Alii habent, Ἑρ-
μῆτιαν. Mox, ἀνεξέδους quidam putavit esse, angli-
portus non pervios. Sed haud genuinam esse eam
interpretationem, palam est, ex superiore loco,
unde vera significatio elicitur, num. 13, ubi legi-
tur: Καὶ γὰρ καὶ χηρῶν καὶ ἄλλων ἀνεξέδων λαβόντων
ἐλεημοσύνην, id est, enimvero cum viduae cæterique
mendici eleemosynam acciperent. Patet ibi ἀνεξέ-
δους esse non vicos, sed homines qui mendicant, illi
causa ἀνὰ τὰς ἐξόδους vagabantur.

(31) Regius codex, τς.

(32) Sic Reg. et Basil. In editis πάλιν deest.

mosynam³³; et, *Esurivi, et dedistis mihi manducare*: sitivi, et potastis me. Quantum enim fecistis uni ex his minimis, mihi fecistis³⁴. Hi autem, utpote qui revera contra Christum sentiant, in his quoque ejus voluntati obistere ausi sunt. Nam cum egenos conspicerent, et viduas (quæ, cum dux ecclesias Arianis tradidisset, in iis versari nequibant) sedentes in assignatis sibi locis a clericis, quibus viduarum cura concredita fuerat: cum cernerent fratres prompto ipsis animo eleemosynam erogare, viduisque alimenta præbere; eas pedibus pulsantes (35) insequuntur, largitoresque deferunt ad duce[m]. Illudque a Dynamio (36) quodam milite agebatur, eratque Sebastiano gratissimum: apud Manichæos enim nulla est commiseratio, resque illis odiosa est pauperem miserari. Insolens itaque accusationis genus erat, novumque tribunal ab illis jam primum excogitatum est. De beneficio quippe collatio in jus vocabantur homines: et qui eleemosynam darent, deferbantur: qui beneficium acciperet, vapulabat: malebantque pauperem esurire, quam erogare qui vellet. Hoc item ab antiquis illis Judæis didicerant novi isti Judæi. Illi namque cum cernerent cæcum a nativitate, visum recepisse³⁵, eumque qui jamdiu paralyticus erat, sanatum fuisse³⁶, beneficiorum auctorem Dominum criminabantur: beneficio affectos damnabant ut prævaricatores.

62. Quisnam hæc miratus non est? Quis non est hæresim ejusque vindices execratus? Quis non novit feris ipsis effratres Arianos esse? Neque tamen scelesti ea nacti sunt quæ id agendo assequi peroptabant, imo vero in gravissimum universorum odium incurrerunt. Sperabant certe insidiis atque terrore quosdam eo adduci posse, ut hæresim amplecterentur, atque conventibus interessent suis. Sed cessit res contra quam rati erant: nam quos illi affligebant, illi ærumnas sibi illatas quasi martyrium perferebant: neque prædebant vel abnegabant piam in Christum fidem. Extranei autem qui hæc conspiciebant, imo ethnici hæc dum cernerent, eos velut antichristos et carnifices execrabantur: est quippe genus humanum pauperum amans, ad misericordiamque pronum. Hi vero vel humanum ratiocinium amiserant: nam qui, si passi essent, peroptassent ab aliis beneficium accipere, non sinebant alios idipsum consequi; judicium scilicet, præsertimque ducis immanitate potestateque freli.

63. Enimvero quæ in presbyteros diaconosque perpetrarunt; quo pacto illos ducis judiciumque auctoritate in fugam verterint, affinesque illorum domibus deturbarint, militum scilicet opera, Gorgonisque ducis, qui plagis eos lacinabat; quo pacto illorum (rem sane omnium crudelissimam) eo-

A *ἐδίδασκέ μοι φαγεῖν ἐδίδων, καὶ ἐποτίσαστέ με. Ἐγὼ ὅσον γὰρ ἐποίησατε ἐν τῶν μικρῶν τούτων, ἐμοὶ ἐποίησατε.* Οὗτοι δὲ, ὡς τῷ ὄντι κατὰ Χριστοῦ φρονούντες, καὶ ἐν τούτοις ἀντιπράττει τῷ βουλήματι αὐτοῦ τετολημῆκασιν. Τούς γὰρ θεωμένους καὶ τὰς χήρας, ἐπειδὴ τὰς ἐκκλησίας παραδίδωκεν (35) ὁ δοῦξ τοῖς Ἀρειανοῖς, καὶ ἐν αὐταῖς διατρίβειν οὐκ ἠδύναντο, καθιζομένους ἐν οἷς ὤρισαν αὐταῖς τόποις οἱ πιστευμένοι (34) τὰς χήρας κληρικοὶ, ἐπειδὴ ἔδωκεν τοὺς ἀδελφοὺς προθύμως ἐπιτιθέμενος αὐταῖς, καὶ τρέφοντας τὰς χήρας, αὐτὰς τε κατὰ τῶν ποδῶν τύπτοντας ἐδίωκεν (35), καὶ τοὺς παρέχοντας διέβαλλον τῷ δουκί. Καὶ τοῦτο ἐγένετο διὰ Δυναμίου (36) τινὸς στρατιώτου· φησὶν δὲ ἦν τοῦτο (37) Σεβαστιανῷ· παρὰ Μανιχαίους γὰρ εἶδος οὐκ ἔστιν, ἀλλὰ καὶ ἐχθρόν ἐστι παρ' αὐτοῖς τὸ ἐλεεῖν πένητα. Ἦν τοίνυν καὶ νῦν μέμφεις, καὶ δικαστήριον νῦν πρῶτον ἐπισυνέθεν παρ' αὐτῶν. Ἐπὶ εὐεργεσίᾳ τις ἐκρίνετο· καὶ ὁ μὲν ἐλεῶν κατηγορεῖτο, ὁ δὲ εὐεργετούμενος ἐτύπτετο· καὶ μᾶλλον ἤθελον πεινᾶν τὸν πένητα, ἢ τὸν βουλούμενον ἐλεεῖν, παρέχειν. Καὶ τοῦτο δὲ παρὰ τῶν παλαιῶν πάλιν Ἰουδαίον ἔμαθον, νέοι δυνεῖς Ἰουδαῖοι καὶ αὐτοὶ· καὶ γὰρ κακείνοι βλέποντες τὸν ἐκ γενετῆς τυφλὸν λοιπὸν βλέποντα, καὶ τὸν πολλῶν τῷ χρόνῳ παραλυτικὸν γενόμενον ὑγιᾶ· τὸν μὲν εὐεργετήσαντα Κύριον ἡτιῶντο, τοὺς δὲ εὐ παθόντας ὡς παραβάτας ἐκρίνον.

62. Τίς οὖν ἐπὶ τούτοις οὐκ ἰθαυμάζε; Τίς οὐ κατήρατο τὴν αἵρεσιν, καὶ τοὺς ἐκδικούντας αὐτήν; Τίς οὐκ ἐγίνωσκειν, ὅτι καὶ θηρίων ἀγριώτεροι τυγχάνουσιν οἱ Ἀρειανοί; οὐδὲ γὰρ οὐδὲ ὧν ἱερεῖα ταῦτα ἐποιοῦν ἐκέρχαινον οἱ μισοῦντες, ἀλλὰ καὶ μᾶλλον τὸ κατ' ἐαυτῶν μίσος παρὰ πᾶσιν ἠέξανον. Ἐνόμιζον ἐξ ἐπιβουλῆς καὶ φόβου βιάζεσθαι τινὰς εἰς τὴν αἵρεσιν, ὥστε καὶ συνάγεσθαι μετ' αὐτῶν. Ἀπέβαινε δὲ αὐτοῖς τὰ ἐναντία· οἱ μὲν γὰρ πάσχοντες ὡς μαρτύριον ὀπίερον τὰ παρ' ἐκείνων γινόμενα, καὶ οὕτως προσβιβάνοντες, οὕτως ἠρνοῦντο τὴν εἰς Χριστὸν εὐδοκίαν· οἱ δὲ θεωροῦντες ἔβλεπον αὐτοὺς, λοιπὸν δὲ καὶ οἱ Ἕλληνας βλέποντες, ὡς ἀντιχριστοὺς, ὡς θημῖους κατηρώντο· φιλόπτωχον γὰρ καὶ συμπαθεῖς τὸ τῶν ἀνθρώπων γένος. Οὗτοι δὲ καὶ τὸν ἀνθρώπων λογισμὸν ἀπόλεσαν· καὶ οἱ πάσχοντες ἀν' ἑξέαντο παρ' ἐτέρων εὐ παθεῖν, αὐτοὶ τοῦτο παθεῖν τοὺς ἄλλους οὐκ ἐπέτρεπον, ἔχοντες τὴν τῶν δικαστῶν, καὶ μάλιστα τὴν παρὰ τοῦ δουκὸς ἐπιτιρίδην καὶ ἐξουσίαν.

63. Ἄ γὰρ καὶ τοῖς πρεσβυτέροις καὶ διακόνοις πεποίηκασιν, καὶ πῶς αὐτοὺς ἐπὶ τοῦ δουκὸς καὶ τῶν δικαστῶν ἐφυγάδευσαν, καταφέροντες ἐκ τῶν οἰκείων τοὺς οἰκείους αὐτῶν διὰ τῶν στρατιωτῶν, καὶ τοῦ στρατηγοῦ Γοργονίου καὶ πληγαῖς κατακλῆτοντος, καὶ πῶς αὐτῶν (τὸ γε πάντων ὁμότερον) καὶ τῶν

³³ Luc. xii, 33. ³⁴ Matth. xxv, 35, 40. ³⁵ Joan. xi, 9. ³⁶ Matth. ix, 7.

(33) Sic Reg. Editi, παρίδωκεν.

(34) Ita Reg. Editi, πιστευόμενοι.

(35) Forte eorum pedes pulsantes.

(36) De Dynamio infra in Contestatione populi Alexandrini.

(37) Ita Reg., ὀπίμω. Editi, δὲ νῦν τοῦτο.

ἤδη τεταυτηκοτων τοὺς ἄρτους (58) μεθ' ὅσης ὕδρευς ἀ-
 δέησασαν, οὐκ ἔστιν οὐδὲ λόγῳ φράσαι, νικώτης τῆς
 ἐμώτης αὐτῶν τὴν ἐκ τῶν λόγων διήγησιν. Τί γάρ
 ἂν τις εἰπὼν εἰρηκέναι δόξειεν; Ἡ τοῖου πρώτου
 μνημονεύσας, οὐχ εὐρίσκει τὰ δεύτερα δεινότερα,
 τῶν δευτέρων τὰ μετὰ ταῦτα; Ἰάντα γὰρ αὐτῶν τὰ
 ἐπιχειρήματα καὶ τὰ ἀσεβήματα φόνου καὶ ἀσεβείας
 πεπλήρωται· καὶ οὕτως εἰσι πανοῦργοι τὴν γνώμην,
 καὶ ποικίλοι τὸν τρόπον, ὥς καὶ ἐπαγγελία προστα-
 σίας, καὶ δόσει χρημάτων ἐπιχειρεῖν ἀπατῆν· ἵν',
 ἐπεὶ μὴ ἐξ εὐλόγων ἔχουσι τὴν σύστασιν, κἂν ἐκ
 τούτων δόξωσι φαντασίαν τινὰ τοῖς ἀκαρπαίοις ἐμ-
 ποιεῖν.

64. Τίς οὖν ἐστὶ τούτους κἂν ἐθνικούς· καλέσκειν
 ἀπλῶς, μήτις Χριστιανούς; τίς τούτων τὸν τρόπον
 ἀνθρώπων, καὶ μὴ μᾶλλον τούτων θηριῶν ὑπολά-
 βαι, διὰ τε τὸ ὥμην καὶ τὸ ἀγρίον τῆς πράξεως; Καὶ
 γὰρ καὶ δημῶν εἰσι πονηρότεροι, καὶ τῶν ἁλλων αἰ-
 ρέσεων τολμηρότεροι; Ἕλληνας γὰρ πολὺ δευτέροι,
 μᾶλλον δὲ καὶ μακρὰν αὐτῶν τυγχάνουσιν. Ἐγὼ γὰρ
 ἤκουσα τῶν πατέρων, καὶ πιστὸν ἡγοῦμαι τὸν ἐκεί-
 νων λόγον, ὅτι τὸ πρῶτον, ὅτε γέγονε καὶ ἐπὶ Μαξι-
 μιανῷ τῷ πάπῳ Κωνσταντίου διωγμῶς, Ἕλληνες
 ἐκρυπτον τοὺς ἀδελφοὺς ἡμῶν, τοὺς Χριστιανούς· ζη-
 τούμενους· καὶ πολλάκις ἀπώλεσαν αὐτοὶ χρήματα,
 δεσμητηρίων τε ἐπειράσθησαν, ἵνα μόνον τῶν φευ-
 γόντων μὴ γένωνται προδόται· ὥς γὰρ ἑαυτοὺς ἐφύ-
 λαττον τοὺς προσφεύγοντας, καὶ κινδυνεύειν πρὸ
 αὐτῶν ἐβουλεύοντο. Ἀλλὰ νῦν οἱ θαυμαστοὶ οὗτοι, οἱ
 τῆς νέας αἵρέσεως ἐφευρεταί, ἐκ μηδεὸς ἐτέρου ἢ
 ἐκ τοῦ ἐπιβουλεύειν ἐπιγινωσκόμενοι, πάντα τὰναντία
 πράττουσιν. Αὐτοὶ τε γὰρ, δι' ἑαυτῶν δῆμιοι γιγνώ-
 μενοι, πάντας ζητοῦσι παραδιδόναι· καὶ τοὺς κρύ-
 πτοντας ἐπιβουλεύεσθαι ποιοῦσιν, ἵσον ἔχθρὸν ἡγού-
 μενοι τὸν τε κρύπτοντα καὶ τὸν κρυπτόμενον· οὕτως
 εἰσι φονεῦται, καὶ τὴν Ἰουδα πονηρίαν ἐξήλωσαν οἱ
 κακοῦργοι.

65. Καὶ οὐκ ἔστι κατ' ἄλῃαν ὃν διαπράττονται κα-
 κῶν εἰπεῖν ἢ τοῦτο μόνον, ὅτι γράφοντά με καὶ θέ-
 λοντα καταλέγειν τῆς πονηρίας ἐκείνων τὰς πράξεις,
 ὑπεισέρχεται νοεῖν, μὴ ἄρα τῆς ἐν ταῖς Παροιμίαις
 βδελύξης ἢ τετάρτη θυγάτηρ ἐστὶν ἡ αἵρεσις αὕτη,
 ἥτις μετὰ τὰς τοσαύτας ἀδικίας καὶ τοὺς τοσοῦτους
 φόνους οὐκ εἶπεν, Ἄρκει, ἔτι γὰρ νεανιεύεται· καὶ
 τοὺς μὲν μηδέπω γνωσθέντας αὐτῇ περιέρχεται ζη-
 τοῦσα. οὗς δὲ ἐφθασεν ἀδικῆσαι, πάλιν ἐπαδικεῖν
 σπουδάζει. Ἰδοὺ γὰρ μετὰ τὴν νυκτερινὴν ἐφοδόν,
 μετὰ τὰ ἐξ αὐτῆς γεγόμενα κακὰ, μετὰ τὸν δι' Ἡρα-
 κλείου γενόμενον διωγμὸν, πάλιν οὐ παύονται δι-
 βάλλοντες βασιλεῖ· θαρροῦσι γὰρ ὡς ἀπεδύντες
 ἀκούονται· ἵνα πλέον τι τοῦ ἐξορισμοῦ γένηται, καὶ
 τὸ λοιπὸν οἱ μὴ πενόμενοι ταῖς ἀσεβείαις αὐτῶν
 ἀναίρωνται. Οὕτω γὰρ καὶ νῦν καταθρασυόμενοι Σε-
 κοῦνδος μὲν ὁ παγκράσιος Πενταπόλιτης, καὶ ὁ τοῦ

rumque qui jam obierant panes, quantaque pen-
 lantia, diripuerint, nequaquam verbis enarrari
 potest: eorum quippe crudelitas omni enarranti
 facultatem superat. Quidnam quis pro rei gravitate
 dicere queat? Aut cujusnam primum mentionem
 faciat, ut non inveniat secunda 302 primis, poste-
 riora secundis atrociora? Omnia quippe eorum fa-
 cinora, et nefaria gesta credis et impietatis plena
 sunt. Eaque sunt illi vassitie mentis, et morum cal-
 liditate, ut patriocinii pollicitatione, pecuniarumque
 erogatione, decipere satagent; ut quandoquidem
 non ex æquo et bono commendationem habent, vel
 hinc saltem simplicioribus obtendant speciem quam-
 dam dignitatis.

64. Quis itaque illos vel ethnicos ultra nuncupa-
 rit, nedum Christianos? quis horum mores, huma-
 nos, et non potius ferinos arbitretur, conspecta fa-
 cinorum crudelitate ferocitateque? Etenim ipsi
 carnificibus immaniore, aliisque hereticis auda-
 ciores sunt: imo, ethnicis ipsis multo deteriores,
 ab illisque; ut vere dicatur, longissime distant. Au-
 divi enim a patribus (veramque rem arbitror) in
 superiore sub Maximiano Constantii avo persecu-
 tione, ethnicos occultasse fratres nostros Christia-
 nos, dum inquirerentur: ac plerumque pecunia
 multatos, carcerique mancipatos fuisse, eo solum
 ut ne profugorum proditores essent. Profugos enim
 eadem qua seipsos fide servabant, neque dubitantes
 sese illorum causa periculis offerre. At nunc admi-
 randi illi novæ hæresis inventores nulla alia re,
 quam insidiiis celebres, secus omnia agunt; nam
 ipsi ultro carnifices effecti, omnes prodere que-
 runt: occultantibusque insidias parant, rati oc-
 cultantem perinde atque occultatum sibi inimi-
 cum esse: ita sanguinarij et homicidæ sunt, ita
 vel ipsam Judæe malignitatem æmulantur scelerati
 illi.

65. Nec pro rei gravitate possunt eorum facinora
 narrari, nisi hoc solum modo, quod mihi scribenti,
 eorumque nefaria gesta recensere volenti, in men-
 tem subit; anne sanguisugæ, de qua in Proverbiis²²,
 quarta Alia sit hæc hæresis, quæ post tot illatas
 injurias, post tot patratas cædes, nondum dixit,
 Sufficit. Etiamnum quippe ferocit, homines nondum
 sibi notos perquirendo circumcursat: quos vero
 jam pridem injuriis affecti, novis jam injuriis aggre-
 ditur. Nam illi post nocturnam invasionem, post
 mala quæ inde consecuta sunt, post persecutionem
 ab Heracleio factam, non cessant apud imperatorem
 calumniari. Confidunt enim, cum impiis suis con-
 siliis semper aurem ille præbeat, gravius quidpiam
 exsilio futurum, ac deinceps qui suis impietatibus
 non obtinuerint, obtruncandos esse. Certe jam
 summe viri audacie Secundus Pentapolitanus ace-

²² Prov. xix, 15.

[58] Ἄρτους, veritimes panes, non artus, ut Nan-
 nius est interpretatus. Et vero non semel panes ἄρ-
 τοι ab Arianis Arianorumve ministris rapiti memo-

rantur: sic in *Apol. de fuga*, p. 256. Et in *Epis. encyclie*, p. 91. Vide in *Athanasii Vita sua*.

lerrimus, ejusque conjurationis socius Stephanus, gnari se, quantumvis injurias inferant, hæresim semper pro defensione sua habituros; cum presbyterum non sibi obsequentem in Barca cernerent, Secundum nomine, gentilem quidem hæreticū, scilicet non ejusdem fidei, calcitrando virum occiderunt. Ille vero dum necaretur, sanctum imitatus alebat: Nemo me apud iudices ulciscatur, ultorem habeo Dominum, cujus causa hæc ab illis patior. At illi neque hæc dicentem miserati sunt, neque ullam eorum dierum reverentiam habuerunt, in ipsa quippe Quadragesima hominem calcitrando interfecerunt.

66. O novam hæresim quæ impietate et gestis suis totum induit diabolū! nam nunc primum illud mali excogitatum est: quod si qui antehac eam mente concepisse viderentur, at sententiam illi suam occultabant. Eusebius autem et Arius, veluti serpentes e cavernis egressi, virus impietatis hujusce evomere: Arius aperte blasphemandi audaciam suscepit, Eusebius hæresis patrocinium; sed non ante valuit hæresi patrocinari, quam, uti supra dixi, imperatorem patronum ejus nactus sit. Patres itaque nostri œcumenicam synodum celebrarunt, 303 coactique plus minus trecenti numero, Arianam damnarunt hæresim, declararuntque peregrinam et alienam eam esse ab ecclesiastica fide. Patroni autem illius cum sese conspicerent in magna turpitudine versari, nullumque suppetere legitimum argumentum, aliam viam excogitarunt, ac per externam auctoritatem hæresim vindicare conati sunt. Qua in re magis magisque admirare eorum propositi insolentiam malitiamque, et quantopere illi alias superent hæreses. Aliarum quippe hæresum commenta, earumque insaniam in calliditate verborum sita est, ad simpliciores decipiendos. Et Græci quidem, ut ait Apostolus²⁶, sublimitate, et suadela verborum, sophismatibusque verosimilibus suadere curant: Judæi vero dimissa divinis Scripturis, fabulis et genealogiis interminatis contendunt²⁷: Manichæi et Valentini, alique cum illis divinas Scripturas adulterantes, suis conflictis sermocinationibus fabulas narrant: Ariani vero aliis omnibus hæresibus sunt audaciores, easque minores suas esse sorores declarant, majoreque quam illæ sunt impietate, uti supra dictum est: omniumque, in primis tamen Judæorum, malitiam æmulantur. Ut enim illi Paulum obsectorum criminum reum convincere non valentes, eum continuo ad tribunal et ad præsidem adduxere: sic et isti plura quam illi excogitantes, sola judicum potestate sunt usi: ac statim atque quispiam contraxerit, is raptatus ad præsidem adducitur, vel ad ducem.

²⁶ I Cor. 11, 4. ²⁷ I Tim. 1, 4.

(30) Sic Reg., ut deest in editis.

(40) Editi, τριακοντίων, Reg. sic, τ, id est, τρια-

A του συνωμότης Στέφανος, εἰδότες, ὅτι, κὰν ἀδικῶσιν ἔχουσι πρὸς ἀπολογία τὴν αἵρεσιν· ἐπειδὴ μὴ πεπρωμένον αὐτοῖς ἐν Βάρκῃ πρεσβύτερον ἐωράκασι· Σεκοῦνδος δὲ ἐκαλεῖτο, ὁμώνυμος μὲν, οὐχ ὁμοπίστος δὲ τῷ αἱρετικῷ· ἀπέκτειναν λακτίσασιν αὐτόν. Καὶ ὁ μὲν ἀναιρούμενος ἔμιμελτο τὸν ἅγιον, λέγων· Μηδαίς με παράδικασταὶ ἐκδικεῖται· ἔχω τὸν ἐκδικούντά με Κύριον (39), δι' ὃν καὶ ταῦτα πάσχω παρ' ἀδελφῶν. Οἱ δὲ οὕτως λέγοντα ἤλθουν, οὕτως τὰς ἡμέρας ἐδυσωποῦντο· ἐν αὐτῇ γὰρ τῇ Τεσσαρακοστῇ λακτίζοντες ἀπέκτειναν τὸν ἄνθρωπον.

66. Ὡς καὶ τῆς αἵρέσεως, ὅλον ἐνδυσταμένης τὸν διόβολον ἐν ἀσεθείᾳ καὶ πράξει! ἄρτι γὰρ πρῶτον ἐπενοήθη τοῦτο τὸ κακόν. Εἰ δὲ καὶ τινες ἐδόκουν ποτὲ περὶ αὐτῆς λογίζεσθαι, ἀλλ' ἐκρυπτον καὶ ἐλάνθανον ταῦτα φρονούντες. Εὐσέβιος δὲ καὶ Ἀρειος, ὡς ὅρει ἐξεληθόντες ἀπὸ φωλεοῦ, τὸν ἰδὼν τῆς ἀσεθείας ταύτης ἐξήμεσαν· καὶ ὁ μὲν Ἀρειος τὴν τοῦ βλασφημεῖν ἐκφανερῶς τάλημν ἀνεδέξατο· ὁ δὲ Εὐσέβιος τὴν ταύτης προστασίαν! ἀλλ' οὐ πρότερον ἴσχυσε προστεῖναι τῆς αἵρέσεως, εἰ μὴ, καθὰ προείπον, βασιλεῖα εὖρε προστατὴν ταύτης. Οἱ μὲν οὖν Πατέρες ἡμῶν οἰκουμένην συνόδον πεποιήκασι, καὶ τριακόντοι (40) πλεον ἢ ἑξαττον συνελθόντες κατέκριναν τὴν Ἀρειανὴν αἵρεσιν, καὶ ἀπεφάναντο πάντες ἄλλοι τὴν αὐτὴν καὶ ξένην τῆς ἐκκλησιαστικῆς πίστεως εἶναι. Οἱ δὲ προστατὰι ταύτης, ὁρῶντες ἑαυτοὺς λοιπὸν ἀσχημονούντας, καὶ μηδὲν εὐλογον ἔχοντας, ἄλλην ὁδὸν ἐπενόησαν, καὶ διὰ (41) τῆς ἐξωθεν ἐξουσίας ἐκδικεῖν ταύτην ἐπεχείρησαν. Ἐφ' ᾧ μᾶλλον ἂν τις αὐτῶν θαυμάσειε τὸ κακὸν καὶ πονηρὸν ἐπιτηδεύμα, καὶ πῶς ὑπερβάλλουσι τὰς ἄλλας αἵρέσεις. Τῶν μὲν γὰρ ἄλλων αἵρεσεων τὰ ἐφευρήματα ἐν πιθανότητι βημάτων ἔχει τὴν μανίαν πρὸς ἀπάτην τῶν ἀκαρῶν. Καὶ Ἕλληνες μὲν, ὡς εἶπεν ὁ Ἀπόστολος, ἐν ὑπεροχῇ καὶ πειθοῇ λόγων καὶ σοφίσμασι πιθανοὶ ἐπιχειροῦσιν· Ἰουδαῖοι δὲ, ἀφέντες τὰς θείας Γραφάς, λοιπὸν, ὡς εἶπεν ὁ Ἀπόστολος, ἐν μύθοις καὶ γενεαλογίαις ἀπερδόντες ἔχουσι τὴν ἑρὶν· Μανιχαῖοι γὰρ καὶ Οὐαλεντινοὶ σὺν αὐτοῖς, καὶ ἄλλοι, καπηλεύοντες τὰς θείας Γραφάς, τοῖς ἑαυτῶν ἐπιπλάστοις λόγοις μυθολογοῦσιν· οἱ δὲ Ἀρειανοὶ τῶν μὲν ἄλλων αἵρεσεῶν εἰσι τολμηρότεροι, καὶ μικροτέρας ἑαυτῶν ἀδελφὰς ἀπέδειξαν ἐκείνας, πλεον αὐτῶν ἀσεβοῦντες, καθάπερ εἴρηται, καὶ πάντας, μάλιστα δὲ τοὺς Ἰουδαίους, ζηλώσαντες ἐν πονηρίᾳ. Ὡς γὰρ ἐκεῖνοι, μὴ δυνάμενοι τὸν Παῦλον ἐλέγχειν περὶ ὧν ἐπροφασίζοντο, εὐθὺς ἤγαγον αὐτὸν πρὸς τὸν χιλαρχον καὶ τὸν ἡγεμόνα· οὕτως οὗτοι, καὶ πλεον ἐκεῖνων ἐπισκοποῦντες, τῇ ἐξουσίᾳ μόνῃ τῶν δικαστῶν κέχρηται· καὶ μόνον τις αὐτοῖς ἀντίσκηκεν, ἔλκεται πρὸς τὸν ἡγεμόνα, ἢ τὸν στρατηλάτην.

κόσιοι: nam nominativum casum postulat series.

(41) In Reg. καὶ deest.

67. Καὶ αἱ μὲν ἄλλαι αἱρέσεις, ἐλεγχόμεναι ταῖς Α ἀποδείξεσιν ὅν' αὐτῆς τῆς ἀληθείας (43), σωπῶσι, μὴδὲν πλέον ἢ ἐντροπόμεναι τοῖς ἐλλείγουσι· ἡ δὲ νέα καὶ μυστικὴ τοῦτων αἱρέσις, ὅταν ἀνατραπῇ τοῖς λόγοις, ὅταν ὅν' αὐτῆς τῆς ἀληθείας αἰσχυρθεῖσα πίστι, λοιπὸν οὐδὲ μὴ δεδύνῃται πεῖσαι λόγοις, τοὺτους τῇ βίᾳ, καὶ πληγαῖς, καὶ δεσμωτηρίοις ἔλαειν ἐπιχειρεῖ, γνωρίζουσα ἑαυτὴν καὶ οὕτως, ὡς πάντα μᾶλλον ἔστιν ἢ θεοσεβής. Θεοσεβείας μὲν γὰρ ὄσιον, μὴ ἀναγκάζειν, ἀλλὰ πείθειν, ὥσπερ εἴπαμεν. Καὶ γὰρ ὁ Κύριος αὐτοὺς οὐ βιάζόμενος, ἀλλὰ τῇ προαιρέσει διδούς. Εἶπε πᾶσι μὲν· *Εἰ τις θέλει ὁπίσω μου ἐλθεῖν· τοῖς δὲ μαθηταῖς· Μὴ καὶ ὑμεῖς θέλητε ἀπαλθεῖν*; Αὕτη παντελῶς ἄλλοτρία τῆς θεοσεβείας ἐστὶ. Τί ποιεῖν αὐτὴν ἐχρῆν ἢ τάναντία (45) τοῦ Σωτῆρος, ὡς χριστομάχον ἡγεμόνα τῆς ἀσεβείας ἐπιγραφομένην Β Κωνσταντίον, ὡς αὐτὸν τὸν Ἀντίχριστον; Αὐτοὺς γὰρ δὲ τὴν αἵρεσιν ἐσπούδασε πρῶτον καὶ τὸν Σαούλ ἐν ὁμότητι ζηλώσαι· ἐκεῖνος μὲν γὰρ, ἐπειδὴ δεδώκασιν οἱ ἱερεῖς ἐπισιτισμὸν τῷ Δαβὶδ, καλεῖται, καὶ ἀναιροῦνται πάντες, τὸν ἀριθμὸν ὄντας τριακόσιοι καὶ πάντε (44)· οὗτος δὲ, ἐπειδὴ τὴν μὲν αἵρεσιν πάντας φεύγουσιν, ἡ δὲ ὀργαίνουσα πίστις ἡ εἰς τὸν Κύριον ὁμολογήσῃ, τριακοσίων ὄλων σύνοδον ἐπισκόπων ἀναιρεῖ· καὶ τοὺς μὲν ἐπισκόπους αὐτοὺς ἐξορίζει, τοὺς δὲ λαοὺς ἐμποδίζει μελετᾶν τὴν εὐσέβειαν καὶ εὐχεσθαι τῷ Θεῷ, κωλύων αὐτῶν τὰς συναγωγὰς. Καὶ ὥσπερ Σαούλ κατέσκαψε τὴν Νομβά (45) τὴν πόλιν τῶν ἱερῶν, οὕτως οὗτος καὶ πᾶσι τὸν κακὸν αὐξάνων, τὰς Ἐκκλησίας τοῖς ἀσεβοῦσι παραδίδωκε· καὶ ὡς ἐκεῖνος ὤληκε τὸν διαβαλόντα προτετιμῆκε τῶν ἀληθῶς ἱερῶν, τὸν τε Δαβὶδ ἰδίῳικε προσέχων τοῖς Ζιφαιοῖς· οὕτως οὗτος τοὺς μὲν αἱρετικούς προκρίνει τῶν εὐσεβῶν, τοὺς δὲ φεύγοντας αὐτὸν ἐτι διώκει, προσέχων τοῖς θλαδαῖς ἑαυτοῦ, τοῖς καὶ διαβάλλουσι τοὺς ὀρθοδόξους· μὴ συνορῶν, ὡς ὅσα δ' ἂν ὑπὲρ τῆς αἱρέσεως τῶν Ἀρειανῶν πράττῃ τε καὶ γράφῃ (46), ταῦτα κατὰ τοῦ Σωτῆρος ἔχει τὴν ἐπιχειρήσιν.

68. Οὕχ οὕτως (47) Ἀχάβ κατὰ τὸν ἱερῶν τοῦ Θεοῦ γέγονεν, ὡς οὗτος κατὰ τῶν ἐπισκόπων τετέλεμμεν. Ὅπως γὰρ ἐκεῖνος καὶ, φονευθέντος τοῦ Ναβουθαί, κατενύγη, καὶ τὸν Ἥλιαν ἑωρακὺς ἐφοβήθη· οὗτος δὲ οὐδὲ (48) τὸν τηλικούτον Ὅσιον ἠδέσθη, οὐδὲ τοὺς τοσοῦτους ἐπισκόπους ἐξορίσας, ἐνάρκησεν, ἢ καὶ (49) κατενύγη· ἀλλ' ὡς ἄλλος Φαραὼ, μᾶλλον ἐπιτριβόμενος, σκληρύνεται, καὶ χεῖρονα καθημέραν ἐπενέει. Καὶ ἔστιν αὐτοῦ τοῦτο παράδοξον τῆς πονηρίας· τῶν γὰρ ἐπισκόπων ἐξοριζομένων, συνίεσαν καὶ ἄλλους τινὰς δι' ἐγκλήματα φόνου (50), ἢ στάσεως, ἢ κλοπῆς, κατὰ τὴν τοῦ ἐγκλήματος ποιότητα, λαμβάνειν τὴν καταδίκην· καὶ τούτους

67. Et aliae quidem haereses dum sese vident demonstrationibus ab ipsa veritate convictas, silent: ideo scilicet quod sese veris argumentis confutatas erubescant: at nova et abominanda eorum haeresis, ubi rationibus confutatur, ubi ab ipsa veritate suffusa pudore, collabatur: tum quos verbis nequit ad suam adducere sententiam, hos vi, hos plagis et carceribus ad se trahere nititur: propalamque facit se quidvis potius quam religiosam esse. Religionis quippe proprium est, non cogere, sed persuadere, uti diximus. Namque Dominus non vim inferens, sed cuiusque voluntati facultatem relinquens, ait ceteris quidem omnibus: *Si quis vult post me venire*⁴³; discipulis vero suis: *Num et vos abire vultis*⁴⁴? Haec cum a pia religione prorsus sint aliena, quid eam agere par fuit, quam quae Salvatori adversantur, quippe quae sicut Constantium Christo adversarium, impietatis ducem ascripserit, veluti ipsum Antichristum? Haeresis quippe gratia id primum curavit ut Saulis crudelitatem aemularetur: ille namque cum sacerdotes Davidi alimenta praebuissent, jussit omnes numero trecentos et quinque obtruncari⁴⁵: hic vero, cum haeresim omnes fugiant, sanaque in Dominum fides promulgata sit, trecentorum synodum episcoporum irritam facit: ipsosque episcopos pellit in exilium, populos vero cohibet ne pietati vacent, neu Deum precentur, praepeditque ne conventus agant. Ac quemadmodum Saul Nobbam sacerdotum urbem diruit, sic iste multo graviore scelere ecclesias impiis tradidit. Et sicut ille Doegum calumniatorem veris sacerdotibus antetulit, sic et iste haereticos praefert piis hominibus, eos autem qui ab illo fugiunt, etiamnum insequitur: anremque praebet eunuchis calumniantibus orthodoxos. Nec advertit sum omnia pro Ariana haeresi gesta atque scripta in ipsum vertere Salvatorem.

304 68. Ne Achab quidem in sacerdotes Dei tam immanis fuit, quam hic in episcopos: ille si quidem occiso Nabotho, compunctus est, visoque Elia pertimuit⁴⁷. At hic neque tam eximiam illum Hosiam reveritus est, neque tot pulsus episcopis defatigatus, aut compunctus est: sed ut alter Pharaō, quo magis atteritur, eo magis obduratur, pejoraque molitur in dies⁴⁸. At ecce improbitatem plane stupendam: dum episcopi ablegarentur in exilium, accidit quosdam alios, caedis vel additionis, vel furti, pro sceleris modo condemnari: quos quidem post menses paucos rogatus ille, quemadmodum Barabbam Pilatus, a poena absolvit; ser-

⁴³ Matth. xvi, 24. ⁴⁴ Joan. vi, 68. ⁴⁵ I Reg. xxi, 22. ⁴⁶ III Reg. xxi, 20. ⁴⁷ Exod. ix, 35.

(42) Ita Reg. Editi, male, τὰς ἀληθείας.

(43) Ita Reg. Editi vero, ἐναντία.

(44) Sic Reg. Basil. et edit. Paris., et ita legitur I Reg. xviii, 22. Edit. Commel. male, ὁδοῦντα (sic) πάντα.

(45) Ita Reg., et sic legitur I Reg. xxii, 19. Editi Νοββά. Mox καὶ post οὕτως deest in Reg., in editis

vero legitur. Paulo post Basil. διαβάλλοντα.

(46) Reg. γράφει.

(47) Sic Reg. et Basil. Editi, male, οὐκ ὄντας.

(48) Οὐδὲ deest in Reg.

(49) Ita Reg. In editis xlv desideratur.

(50) Regius codex φόνων,

vos autem Christi nedum dimiserit, in ipsis etiam exillis gravius immaniusque condemnavit, ac immortale sese illis malum exhibuit. Illis quippe ob morum consonantiam amicus, orthodoxis vero ob pietatem erga Christum inimicus fuit. Annon hinc palam fecit omnibus, Judæos olim qui postulato Barabba, Dominum cruci affixere⁵¹, his moribus fuisse, quibus isti qui jam cum Constantio adversus Christum decertant? Et fortasse ipso Pilato acerbior iste est: ille quippe visa ejusmodi iniquitate, manus abiecit⁵²; at hic dum sanctos in exilium pellit, magis magisque dentibus stridet. τὴν ἀδικίαν· οὗτος δὲ καὶ μᾶλλον τρίζει τοὺς ὀδόντας, ἐξορίζων τοὺς ἀγίους.

69. Quid mirum autem si devius in impietatem adductus, ita in episcopos sæviat, cum ne cognatis quidem suis pro more hominum pepercerit? Patruos enim occidit, patruales sustulit: socerumque ejus jam filiam duxerat, cognatos item suos afflictos minime miseratus est: sed etiam erga omnes perjurus semper fuit. Sic jam erga fratrem sese imple gerere ausus est, cujus sepulcrum excitare se simulat: nam desponsam ejus Olympiadem barbaris tradidit, quam ille usque ad mortem apud se servavit, educavitque quasi propriam sibi uxorem. Ejus item sententiam abrogare tentavit, cujus se heredem esse gloriatur: eaque edit scripta, quæ vel modico sensu præditus homo edidisse eruerit. Equidem ejus epistolis invicem collatis, comperi eum non proprio et naturali sibi animo præditi esse, sed sola suggerentium voluntate moveri: propriam vero mentem nullatenus habere. Salomon itaque ait: *Rege auscultante verbum iniquum, omnes subditi ejus pravaricatores erunt*⁵³. Hic vero suis se factis declarat illum esse iniquum, clientesque suos legis esse pravaricatores.

70. Hic itaque qui talis est, quique talibus delectatur, quandam quid justum aut rationi consentaneum sapere valebit? Homo nequitia illigatus familiarium, incantatorum scilicet, qui revera celebrum pedibus conculcatum habent. Ideoque modo scribit, mox eum scriptorum poenitet: hinc, mutata sententia, concitatur, lamentatur postea, ac quid sit agendum eum ignoret, sese animo mentisque destitutum declarat. Ejusmodi hominem jure quis deploret, quod sub libero habitu nomineque servus sit virorum qui illam ad impiam suam trahunt libidinem. Næ ille, quod insani levissimique hominis est, ut ait Scriptura⁵⁴, dum aliis cupidulari, sese in damnationem futuri judicii, ignique absumendum tradidit: cum jam eorum arbitratu omnia agat, insidiasque episcopis parandi faculta-

τὴν ἀδικίαν· οὗτος δὲ καὶ μᾶλλον τρίζει τοὺς ὀδόντας, ἐξορίζων τοὺς ἀγίους. Ἄ μὲν μετὰ μῆνας ὀλίγους ἀξιούμενος, ὡς τὸν Βαραβδῶν (51) Πιλάτος· ἀπέλυε· τοὺς δὲ τοῦ Χριστοῦ δοῦλους οὐ μόνον οὐκ ἤφιε, ἀλλὰ καὶ μᾶλλον ἀνηλεῶς κατεδίκαζεν ἐν ταῖς ἐξορίσμοις, ἀθάναντα καὶ ἐν γινόμενος εἰς αὐτούς. Τῶν μὲν γὰρ διὰ τὸν τρόπον φίλος ἦν, τῶν ὀρθοδόξων δὲ διὰ τὴν εἰς Χριστὸν εὐσέβειαν ἐχθρὸς ἐτύγχανεν. Ἀρ' οὖν οὐ πᾶσιν ἐκ τοῦτου λευκῶς ἐδείκνυντο, ὅτι καὶ τότε οἱ Ἰουδαῖοι, τὸν μὲν Βαραβδῶν αἰτησάμενοι, τὸν δὲ Κύριον σταυρώσαντας, τοιοῦτοι ἦσαν, οἳ καὶ νῦν εἰσιν (52) οἱ μετὰ Κωνσταντίου χριστομάχοι; Καὶ τάχα πικρότερος οὗτος ἢ Πιλάτος· ὁ μὲν γὰρ καὶ ἐνέφατο συνορῶν

89. Τί δὲ θαυμαστὸν εἰ, πλανηθεὶς εἰς ἀσέβειαν, οὕτω κατὰ τῶν ἐπισκόπων ἐστὶν ὡμός, ὅπου γε οὐδὲ τῆς ἰδίας συγγενείας ὡς ἄνθρωπος ἐπέσπετο; Τοὺς μὲν γὰρ θεῖους κατέσφαξε, καὶ τοὺς ἀνέσιους ἀνέλε· καὶ πινθεροῦ (Ἰωῆς, πινθερόν) μὲν, ἐπὶ τὴν θυγατέρα γαμῶν αὐτοῦ, συγγενεὶς δὲ (53) πάσχοντας οὐκ ἠλέησεν· ἀλλὰ καὶ ὅρκων διὰ πρὸς πάντας παραβάτης γέγονεν. Οὕτω γὰρ καὶ εἰς τὸν ἀδελφὸν ἀσεβεῖν τετόλμηκε. Καὶ προσποιεῖται μὲν οἰκοδομεῖν αὐτῷ μνημεῖον, τὴν δὲ μνηστὴν αὐτοῦ τὴν Ὀλυμπιάδα βαρβάρους ἐκδέδωκεν, ἣν ἐκεῖνος μέχρι τελευτῆς ἐφύλαττε, καὶ ὡς ἰδίαν ἀνέτρεφεν αὐτῷ γυναῖκα. Καὶ τὴν γνώμην δὲ αὐτοῦ παραλύειν ἐπαγείρουν, οὐ καὶ κληρονόμος εὐχεται εἶναι, γράφων τοιαῦτα, ἐφ' οἷς καὶ (54) ὀλίγην ἀσθεσίαν ἔχον ἂν τις ἡσχύνθη. Ἐγὼ δὲ, συμβάλλων αὐτοῦ τὰς ἐπιστολάς, εὐρίσκω τοῦτον μὴ κατὰ φύσιν ἔχοντα τὰς φρένας, ἀλλὰ μόνον πρὸς τοὺς ὑποβάλλοντας κινούμενον, ἵσταν δὲ νοῦν καθόλου μὴ ἔχοντα. Ὁ μὲν οὖν Σολομὼν φησὶ· Βασιλεὺς ὑπακούοντος λόγον ἀδίκου, πάντες οἱ ὑπ' αὐτὸν παρὰ νομοί. Οὗτος δὲ ἐξ ὧν ποιεῖ, δείκνυσιν αὐτὸν ἐκείνους εἶναι τὸν ἀδικον, καὶ τοὺς περὶ αὐτὸν παρανόμους.

70. Πότε οὖν οὗτος, τοιαῦτα ὢν, καὶ τοιοῦτοις χαίρων, δύναται τι δίκαιον ἢ κατὰ λόγον φρονήσαι; ἄνθρωπος δεδαιμένος τῇ τῶν συνόντων παρανομίᾳ καὶ τούτων ὄντων ἐπαρόντων, οἵτινες τὸν ἐγκέφαλον μᾶλλον (55) ἐν ταῖς πτέρυγαις καταπατημένον ἔχουσι. Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ γράφει, καὶ γράφων μεταμελεῖται, καὶ μεταμελόμενος παροξύνεται, πάλιν τε ὀδύρεται (56), καὶ οὐκ ἔχων ὃ πράξει, δείκνυσιν αὐτοῦ τῆς ψυχῆς τὸ ἔρημον τῶν φρενῶν. Οὕτω δὲ τοῦτον ὄντα τοιοῦτον οἰκτεῖται ἂν τις μᾶλλον δίκαιος, ὅτι μετ' ἐλευθέρου σχήματος καὶ ὀνόματος δοῦλός ἐστι τῶν ἐλκόντων αὐτὸν πρὸς τὴν ἰδίαν ἡδονὴν τῆς ἀσεβείας. Ἀμφότερα τὸ ἀνέστην καὶ κάπναι, ὡς εἶπεν ἡ Γραφή, καθήκοντες (57) θέλων ἄλλους, αὐτὸν εἰς καταδίκην τῇ μελλούσῃ κρίσει τοῦ πυρὸς παρανώμια δέδωκεν· ἥδη πράττων ἃ θέλουσιν ἐκεῖνοι, καὶ ποο-

⁵¹ Matth. xxvii, 15. ⁵² ibid. 21. ⁵³ Prov. xix, 12. ⁵⁴ Prov. vii, 22.

(51) Reg. Βαραβδῶν. Paulo post Reg. οὐκ ἤφιε. Editi, οὐκ ἀφῆκεν.

(52) Ita Reg. In editis εἰσὶν deest.

(53) Ita Reg. et Basil. Editi συγγενεὶς τα. De decisis Constantii consanguineis, deque Olympiade Arsaci Armeniæ regi tradita, agimus in *Vita Athanasii*. Notarum quippe harumce brevitatis, res tantas,

ac nonnihil implicatas, capere nequit.

(54) Ita Reg. In editis vero, καὶ deest.

(55) Ita Reg. In editis μᾶλλον deest.

(56) Regius codex, ὀδύρετο.

(57) Sic editi., sed alibi iidem καθήκοντες: Reg. semper καθήκοντες.

πίνων αὐτοῖς τὴν τε κατὰ τῶν ἐπισκόπων ἐπιβουλὴν, καὶ τὴν τῶν Ἐκκλησιῶν ἐξουσίαν. Ἰδοὺ γὰρ καὶ νῦν πάλιν ἐτάραξε τὰς ἐν Ἀλεξανδρείᾳ Ἐκκλησίας, καὶ τὰς ἐν Αἰγύπτῳ καὶ Λιβύαις πάσαις· καὶ φανερώς προσέταξε τοὺς μὲν τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας καὶ τῆς (58) εὐσεβείας ἐπισκόπους ἐκβάλλεσθαι τῶν ἐκκλησιῶν, τοῖς δὲ τὰ Ἀρείου φρονούσι πάσας αὐτὰς παραδίδοσθαι. Τοῦτό τε (59) ποιεῖν ὁ στρατηλάτης ἤρξατο· καὶ λοιπὸν ἐπίσκοποι ὄσμοι, πρεσβύτεροι τε καὶ μονάζοντες σεσιδηρωμένοι, καὶ πληγαῖς κατακοπέντες ἴσα θανάτῳ, παρεπίμυθον. Πάντα τε κατὰ τόπον τετάρακται· καὶ ἡ Αἴγυπτος καὶ Λιβύη πᾶσα κινδυνεύει, τῶν λαῶν δυσανασηγούτων ἐπὶ τῷ παρανόμῳ προστάγματι τούτῳ (60), καὶ βλεπόντων τὴν τοῦ Ἀντιχρίστου παρασκευὴν, καὶ τὰ ἴδια ἀπ' αὐτῶν τζῦτα.

71. Πότε οὖν ἤκουσθη τοσαύτη παρανομία; πότε B
τι τοῦτο κἄν ἐν διωγμῷ γέγονε κακόν; Ἑλλήνες γέγονασιν οἱ πρότερον διώξαντες· ἀλλ' οὐκ εἰς τὰς ἐκκλησίας εἰσῆλθον τὰ εἰδωλα. Ἰουδαία ἦν Ζηνοβία, καὶ Παύλου προέστη τοῦ Σαμοσατεύος· ἀλλ' οὐ δέδωκε τὰς ἐκκλησίας τοῖς Ἰουδαίοις εἰς συναγωγάς. Καὶνὸν ἐστὶ τοῦτο μῦθος (62)· οὐκ ἐστὶν ἀπλῶς διωγμὸς, ἀλλὰ διωγμὸς μὲν πλεόν· προοίμιον δὲ καὶ παρασκευὴ τοῦ Ἀντιχρίστου. Ἔστω γὰρ, καὶ κατὰ Ἀθανασίου, καὶ κατὰ τῶν ἄλλων ἐπισκόπων, οὗς ἐξώρισαν, προφάσεις ἐπλάσαντο ψευδεῖς· τί πρὸς τὸ καινὸν ἐπιτήδευμα τοῦτο; ποίαν ἄρα πρόφασιν ἔχουσι κατὰ πάσης τῆς Αἰγύπτου, καὶ Λιβύης, καὶ Πενταπόλεως εἰπεῖν; Οὐδὲ γὰρ καθ' ἑκάστον ἐπιβουλεύειν ἤρξαντο, ἵνα κἄν ψεύσασθαι δυνηθῶσιν· ἀλλ' ἀθρόως πᾶσιν ἐπέθεντο, ἵνα, κἄν θέλωσι πλάσασθαι, καταγνωθῶσιν. Ἐτύφλωσε γοῦν αὐτῶν ἐν τούτοις τὴν διάνοιαν ἡ κακία, καὶ πάντας ἀπλῶς τοὺς ἐπισκόπους ἀποφασίστως ἤξλωσαν ἐκβάλλεσθαι· ἵνα δείξωσιν, οὗ κατὰ Ἀθανασίου καὶ κατὰ τῶν ἄλλων ἐπισκόπων, οὗ; ἐξώρισαν, προφάσεις ἐπλάσαντο ψευδεῖς, δι' οὐδὲν ἕτερον ἢ διὰ τὴν μιανὴν αἵρεσιν τῶν Χριστομάχων Ἀρειανῶν. Τοῦτο γὰρ λοιπὸν οὐ κέκρυπται (63), ἀλλὰ πᾶσι μάλιστα νῦν γέγονε φανερόν. Ἀθανάσιον μὲν γὰρ προσέταξεν ἐκβάλλεσθαι τῆς πόλεως, ἐκείνους δὲ παραδίδοι τὰς ἐκκλησίας. Καὶ οἱ μὲν πρεσβύτεροι καὶ οἱ διάκονοι, οἱ μετ' αὐτοῦ, ἀπὸ Πέτρου καὶ Ἀλεξάνδρου συγχρόνως, ἐκβάλλονται καὶ φυγαδεύονται· οἱ δὲ ἀληθῶς Ἀρειανοί, οἱ μὴ ἐξωθεν ἀληθῶς ὑπονοούμενοι (64), ἀλλ' οἱ ἐξ ἀρχῆς διὰ τὴν αἵρεσιν ἐκκληθέντες μετ' αὐτοῦ τοῦ Ἀρείου παρὰ Ἀλεξάνδρου τοῦ ἐπισκόπου, ἐν μὲν τῇ ἀνω Λιβύῃ Σεκουῆδος, ἐν δὲ τῇ Ἀλεξανδρείᾳ Εὐδῶτος ὁ Χαναναῖος, καὶ Ἰούλιος, καὶ Ἀμμων, Μάρκος τε, καὶ Εἰρηναῖος, καὶ Ζώσιμος, καὶ Σαραπίων ἐπὶ κλητὴν Παλύνων (65), καὶ ἐν Λιβύῃ Σινίνιος, καὶ οἱ σὺν αὐτῷ νεώτεροι συναγεθῶντες αὐτοῖς· οὗτοι τὰς ἐκκλησίας παρελήφασιν.

⁶² Sap. II, 21.

(58) Sic Reg. Editi vero καὶ τοὺς τῆς.

(59) Ita Reg. Editi autem. Τοῦτο δὲ.

(60) Sic Reg. et Basil. Editi vere, παραγομένῳ.

(61) Mēn deest in editis, sed in Reg. et Basil. legitur.

A tem illis propinet, nec non potestatem in Ecclesiis. Enimvero jam denuo Alexandrinas perturbavit Ecclesias, atque eas quæ in Ægypto in Libyisque 305 habentur. Edixitque palam, catholicæ Ecclesiæ pietatisque sectatores episcopos exturbandos ex ecclesiis, illasque tradendas omnes iis qui Ariance sentirent. Illud agere jam cepit dux exercitus: ac deinceps episcopi vinculis constricti, presbyteri et monachi ferreis calenis ligati, ad necemque fere plagis concisi, relegati sunt. Mista ubique omnia: in periculo versatur Ægyptus ac Libya tota, populis edictum ejusmodi indignissime ferentibus, et Antichristi apparatus cernentibus, idemque sua bona ab aliis direpta hæreticisque tradita. μὲν (61) ἀρπαζόμενα, τοῖς δὲ αἰρετικοῖς ἐκδοόμενα

71. Quandonam tanta audita est iniquitas? quandonam, vel tempore persecutionis, malum ejusmodi admissum est? Ethnicis erant qui antehac persequerentur: at nequaquam idola illi in ecclesias introduxerunt. Judæa erat Zenobia, et Pauli Samosatensis patrona; at nequaquam Judæis ecclesias tradidit, ut eas in synagogas converterent. Insolens sane est hæc abominatio, nec tantum persecutio, sed plus quam persecutio habenda, proœliumque et apparatus Antichristi. Eato contra Athanasium, aliosque episcopos in exsilium missos, falsas confinxerint criminationes, cur novum id facinoris admittitur? quam committentur causam adversus totam Ægyptum, Libyam et Pentapolim? Non singulos quippe insidiis suis aggressi sunt, ut hinc mentiendi locum habeant; sed una omnes adorti sunt, ut si mentiri ausint, falsi arguantur. In his itaque eorum mentem excæcavit malitia⁶²: episcopos namque omnes nulla de causa ejici postularunt: ut palam hinc facerent, se in Athanasium in aliosque episcopos, quos fecerunt extorres, falsa confinxisse crimina, nulla alia de causa quam ob execrandam Christi hostium Arianorum hæresim. Hæc quippe res non occulta, sed jam omnibus exploratissima est. Enimvero Athanasium jussit ex urbe ejici, illisque tradidit ecclesias. Ac presbyteri quidem diaconique ejus, qui a Petro et Alexandro ordinati fuerant, pelluntur profliganturque: veri autem Ariani, qui non ob externam quamdam suspitionem, sed qui ab initio cum Ario hæreses causa ab Alexandro episcopo pulsati sunt, in superiore quidem Libya Secundus, Alexandria vero Euzois Chananæus, Julius, Ammon, Marcus, Irenæus, Zosimus, et Sarapion cognomento Pelycon, et in Libya Sisinnius, et juniores quidam qui una cum illo impie sentiunt; hi, inquam, ecclesias occuparunt.

(62) Ita Reg. Editi vero μῦθος.

(63) Reg. οὐκ ἐστὶ κέκρυπται.

(64) Sic Reg. Editi vero, ἐπιννοούμενοι.

(65) Ita Reg. et Basil. Editi, Παλύνων, veritque Nannius, securicula. Hi autem presbyteri et diaconi memorantur in damnatione Arij et in Epistola en-

72. Porro Sebastianus dux exercitus litteras misit ad omnes ubique locorum prepositos militaresque prefectos: tum veri episcopi pulsi; li vero qui impie sentientes eorum vice intrusi sunt. Episcopos certe extiores fecerunt qui in clero consenserant, quique multos annos in episcopatu, ab Alexandro nimirum episcopo ordinati, transegerant: Ammonium scilicet, Hermen, Anagampum et Marcum in superiorein Oasin: Mufim, Psenosirim, Nilammonein, Plenem, Marcum et Athenodorum, in Ammoniacam, non alla mente, **306** quam ut per deserta loca transeuntes interirent. Etenim ne infirmorum quidem miseri sunt; sed dum ægre illos ob infirmitatem asportarent, impellebant tamen: sellisque deferrebantur illi, funeralibus ob vim ægritudinis a tergo subsequenteribus. Extinctus itaque est unus ex illis, cujus cadaver suis auferendum non concesserunt. Eadem de causa Dracontium episcopum ad deserta loca, circa Clyma relegarunt: Philonem, Babylonem: Adelphium in Psinabla Thebaidis: Hieracem et Dioscorum presbyteros Syenem exsules miserunt. Ammonium, Agathum, Agathodæmonem, Apollonium, Eulogium, Apollo, Paphnutium, Gaium, et Flavium, antiquos episcopos, Dioscorum, Ammonium, Heraclidem et Psaium, item episcopos, in fugam verterunt: quorum alios ad lapidinas tradiderunt, alios ad necem insecuti sunt, alios multos diripuerunt. Laicos quadraginta, virginesque igni ante admotas in exsilium miserunt: quas palmarum virgis ita conciderant, ut alie post quinque dies interirent, alie ob palmarum aculeos membris infixos medici opera egerent, mortisque graviores perferrent cruciatus. Quodque atrocius,

cylicia Alexandri, infra edendis, præter Ammonem et Marcum, qui post eam datam epistolam Ariani deprehensi et damnati videntur. Euzois autem tunc diaconus tantum erat, vocaturque hic Chananæus, forte ob morum improbitatem qua cæteros longe superabat. Exstant in iis Alexandri scriptis alii multi, qui forsitan jam obierant cum hæc Athanasius scripsit. Erantque alii ex urbe Alexandrina, alii ex Mærote. Alexandrinæ diocesis portione.

(66) Hæc, mên καὶ Ἐρμῆν, καὶ Ἀνάγαμπον, καὶ Μάρκον, in editis deerant, sed leguntur in Reg. Episcopos qui in magnam Oasin relegati sunt ex Libya fuisse ait Athanasius *Apol. ad Constant.* num. 32, sed an de omnibus, vel de quibusdam tantum loquatur, incertum: qui autem in Ammoniacam relegati sunt ait ex Thebaide fuisse. Non omnes autem exsules episcopos hic recenset; nam tredecim tantum memorantur, cum sedecim numeret ipse *Apol. ad Constant.* num. 27, et *Apol. de fuga sua*, num. 7, ubi præter istos, Gaium, Agathum et Ammonium alterum refert. Dracontium vero et Philonem invisit Hilarion dum pergeret in Ægyptum, priorem in Castro Thebato, exsilii loco: Philonem vero Babylonem, quem Philonem suspicantur quidam Luciferianis sese postea adiunxisse, quod verumne sit, disquirimus in *Athanasii Vita*.

(67) Sic Reg. et Basil. In editis καὶ deest.

(68) Reg. Σοφὴν. Editi Σοφὴν. Regii lectionem se-

A 72. Καὶ ὁ μὲν στρατηλάτης Σεβαστιανὸς ἔγραψε τοὺς κατὰ τόπον πραιποσίτους καὶ στρατιωτικὰς ἐξουσίας· καὶ οἱ μὲν ἀληθῶς ἐπίσκοποι ἐδιώχθησαν, οἱ δὲ τὰ τῆς ἀσθείας φρονούντες ἀντὶ ἐκείνων ἐσφύθησαν. Καὶ ἐξώρισαν μὲν ἐπισκόπους γηράσαντας ἐν τῷ κλήρῳ, καὶ πολυετείς ἐν τῇ ἐπισκοπῇ, ἀπὸ Ἀλεξάνδρου ὄντας τοῦ ἐπισκόπου· Ἀμμώνιον μὲν καὶ Ἑρμῆν, καὶ Ἀνάγαμπον, καὶ Μάρκον (66), εἰς τὴν ἄνω ὡσιν· Μούϊν δὲ καὶ Ψενόσιριν, καὶ Νεϊλάμωνα, καὶ Πλήνην, καὶ Μάρκον, καὶ Ἀθηνόδωρον, εἰς τὴν Ἀμμωνιακὴν, δι' οὗδεν ἕτερον ἢ ἵνα διὰ τῶν ἐρήμων διερχόμενοι τελευτήσωσι. Καὶ γὰρ οὐδὲ νοσοῦντας αὐτοὺς ἤλθεισαν· ἀλλὰ καὶ βαρέως διὰ τὴν ἀσθένειαν φέροντες ἤλαυνον, ὥστε φορεῖαις αὐτοὺς ἀποφέρεισθαι, καὶ διὰ τὴν νόσον ἐπακολουθεῖν αὐτοῖς τὰ ἐντάφια. Ἀπέθανε γοῦν εἰς ἑξ αὐτῶν, καὶ οὐδὲ τὸ σῶμα συνεχώρησαν ἀποφέρεισθαι τοῖς ἰδοῖς. Διὰ τοῦτο καὶ Δρακόντιον μὲν ἐπισκοπὸν εἰς τὰ ἔρημα περὶ τὸ Κλύσμα ἐξώρισαν, Φίλωνα δὲ εἰς Βαβυλῶνα, καὶ (67) Ἀδελφίον εἰς Ψινάβλα τῆς Θεβαίδος, Ἱεράκᾱ τε καὶ Διόσκορον τοὺς πρεσβυτέρους εἰς Σοφὴν (68) ἐξώρισαν· καὶ Ἀμμώνιον μὲν καὶ Ἀγαθὸν, καὶ Ἀγαθοδαίμονα, καὶ Ἀπολλώνιον, καὶ Εὐλόγιον, καὶ Ἀπολλῶν, καὶ Παφνούτιον, καὶ Γάϊον, καὶ Φλάβιον, ἀρχαίους ἐπισκόπους, καὶ Διόσκορον, καὶ Ἀμμώνιον, καὶ Ἡρακλείδην, καὶ Ψαῖν, πάλιν ἐπισκόπους, ἐφυγάδευσαν· καὶ τοὺς μὲν εἰς Ἰθιοῦργίαν (69) παραδίδωκας, τοὺς δὲ ἰδίῳξαν ἀναιρήσαι θέλοντες, ἄλλους τε πολλοὺς διήρπασαν. Καὶ λαίκοις μὲν μ' καὶ (70) παρθένους, πρότερον πλεῖστα πῦρ στήσαντες αὐτάς, ἐξώρισαν· οὕτω κόψαντας πληγαῖς ταῖς ἀπὸ φοινίκων ῥάβδοις, ὡς μετὰ ἡμέρας πέντε τὰς μὲν αὐτῶν ἀπαθανεῖν, τὰς δὲ χειρουργεῖσθαι διὰ τοὺς ἐμπαγένας

quimar; arbitramurque esso Syenem extremam Romani imperii urbem ad Nili fluenta, Æthiopie finitimam. Eam Σοφὴν ter vocat item Orig. in Math. p. 352, et alias. Communis tamen Σοφὴν vocatur. Proclivis est transmutatio vocalium o et u.

Episcopos plus triginta in fugam verso ait Athanasius in *Apologia de fuga sua*: quare cum tredecim tantum hic memoret, multos haud dubie omisit. Ex episcopis hic et superius nominatis permulti synodo Alexandrinæ anni 362 adfuerunt, ibi videsis. Querunt nonnulli nomen Paphnutii hic memoratus, is ipse sit qui in persecutione Maximiani oculum amiserat, et synodo Nicæænæ postea adfuit: sed veri non est simile eum ipsum esse, nam id indicaturus fuisset Athanasius: et alioqui vulgare admodum est Paphnutii nomen apud Ægyptios. Duo certe leguntur ejus nominis inter episcopos Ægyptios supra p. 169.

(69) Ita edit. Paris., et sic legit Nannius qui vertit, lapididnam. Reg. et edit. Comm. λαιουργίαν.

(70) Ita Reg., editi διήρπασαν· λαίκοις μὲν μ' καὶ, etc. Hæc vero fusius enarrantur in *Apol. de fuga*, num. 8. Sed quæ de virginibus virgines palmarum cassis hic habentur, ea de viris quadraginta comprehensis enarrat iisdem fere verbis Athanasius. At potuerunt tum viri illi, tum virgines eodem cruciatu genere laniari.

ἐν τοῖς μέλει σκόλοπας, καὶ μείζοντας θανάτου τὰς Ἀ βασάνους ὑπομένειν. Καὶ τό γε δεινότερον, παντὶ μὲν ἰσχύοντι, οἰκτεῖν δὲ τῶν ἀσεβῶν· ἐπειδὴ κοπτόμεναι τὸν Χριστὸν ἐπακαλοῦντο, μείζοντας ἔτριζον κατ' αὐτῶν τοὺς ὁδόντας. Ἀμέλει οὐδὲ τὰ σώματα τῶν ἀπογιγνομένων ἀπαδίδουν τοῖς ἰδίοις εἰς ταφὴν· ἀλλ' ἔκρυπτον, ἵνα δόξωσι λαμβάνειν τὴν ἀνδροφονίαν. Ἀλλ' οὐκ ἔλαθον· πᾶσα γὰρ ἡ πόλις εὗρακε, καὶ πάντες ὡς θημῖους, ὡς κακούργους καὶ ληστὰς ἀπεστρέφοντο. Καὶ γὰρ καὶ μοναστήρια κατέστρεψαν, καὶ εἰς πῦρ ἐμβάλειν μοναχοὺς ἐπέειραν· καὶ διήρπασαν οἴκους, καὶ παραθήκας θεείας παρὰ τοῦ ἐπισκόπου εἰς οἶκον ἐλευθέρων ἐπεισελθόντες ἤρπασαν, καὶ ἀπεστέρησαν τὰ· χήρας κατὰ πελμάτων (71) ἔκοπτον, καὶ τὰς ἐλεημοσύνας ἐκόλυον.

73. Τοιαῦτα μὲν οὖν τὰ πονηρέματα τῶν Ἀρειανῶν. Οἷα δὲ αὐτῶν καὶ τὰ τῆς ἀθεότητος ἐπιχειρήματα, τίς ἀκούσας οὐ φρίξει; Τοὺς μὲν γὰρ τηλικούτους γέροντας καὶ πολυετεῖς ἐπισκόπους ἐξορισθῆναι πεποιθήκασιν· ἀντὶ δὲ τούτων νεωτέρους ἀσελεῖς Ἕλληνας, μήτε κατηχηθέντας, δόξαντας εὐθὺς περαινέιν· καὶ ἄλλους διγυναίους, καὶ ἐπὶ μείζονσι αἰτίαις ἐγκαλούμενους, διὰ τὸν περὶ αὐτοὺς πλοῦτον, καὶ τὴν ἐκ τῆς πολιτείας δυναστείαν, χρυσίον διδόντας, ὡς ἀπὸ πωλητηρίου ἀπέστελλον αὐτοὺς ὀνομάσαντες ἐπισκόπους. Καὶ λοιπὸν τοῖς λαοῖς δεινότερα ἐγίνετο ἡ συμφορὰ· ἀποστρεφόμενοι γὰρ τοὺς μισθωτοὺς ἐκεῖνων, καὶ ἄλλοις τοῖς αὐτῶν, ἐμαστίζοντο, ἐδημιούντο, εἰς τὰ δεσποτήρια κατεκλείοντο παρὰ τοῦ στρατηλάτου. Ἐποίη γὰρ τοῦτο προθύμως Μανιχαῖος ὢν· ἵνα τοὺς μὲν ἰδίους μὴ ἐπιζητῶσιν, οὓς δὲ ἀπεστρέφοντο, δέχονται (72), ἀνθρώπους τοιαῦτα πράττοντας, οἷα καὶ πρὸ τούτου ἐν τοῖς εἰδύλοις ἐπαίξον.

74. Τίς οὖν ταῦτα βλέπων ἢ ἀκούων, τίς ὁρῶν τὴν ἀλαζονείαν τῶν ἀσεβῶν, καὶ τοσαύτην ἀδικίαν, εἰ δίκαιός ἐστιν, οὐ στενάξειεν; Ἐν τόποις γὰρ ἀσεβῶν στενόνεισι δίκαιοι. Τίς, τούτων γιγνομένων καὶ τῆς ἀσεβείας τοσαύτην ἀναισχυντίαν λαβούσης, εἰ τολμᾷ λέγειν Κοστούλλιον Χριστιανὸν (73), καὶ οὐ μᾶλλον Ἀντιχρίστου τὴν εἰκόνα; Τί γὰρ τῶν τούτου γνωρισμάτων παραλλοίπειν; Ἡ πῶς οὐ πανταχόθεν οὗτος ἐκεῖνος εἶναι νομισθήσεται, ὁ καὶ οὗτος τοιοῦτος ἂν ὑπονοηθεῖ, οἷός ἐστιν οὗτος (74); Οὐ τὰς ἐν τῇ μεγάλῃ ἐκκλησίᾳ, τῇ ἐν τῷ Καισαρείᾳ, γινομένης θεσίας, καὶ κατὰ Χριστοῦ βλασφημίας, ὡς ἐξ ἐντολῆς αὐτοῦ πεποιθήκασιν Ἀρειανοὶ τε καὶ Ἕλληνες; οὐχ ἡ θρασύς τοῦ ἀνιῆλ οὕτω σημαίνει τὸν Ἀντιχρίστον, ὅτι ποιήσει πόλεμον μετὰ τῶν ἁγίων, καὶ ἰσχύσει πρὸς αὐτοὺς, καὶ ὑπερβίσει ἐν κακοῖς πάντας τοὺς ἔμπροσθεν, καὶ τρεῖς βασιλεῖς ταπεινώσει, καὶ λόγους πρὸς τὸν Ὑψίστον λαλήσει, καὶ ὑπονοήσει τοῦ

A apud eos saltem qui mentis compotes sunt, existimetur, implis tamen consentaneum, dum illi inter verbera Christum invocarent, magis stridebant dentibus adversus illas. Næ illi neque corpora defunctorum ad humandum tradidere, sed, ut sua laterent homicidia, occularunt. At nequaquam latuere, rem quippe vidit tota civitas, universisque illos ut homicidas, improbos furesque aversabantur. Enimvero monasteria subverterunt, monachosque in ignem injicere tentarunt: domos dissipare: deposita ab episcopo in liberorum domum delata, irrumpentes abstulerunt: viduas calcibus percusserunt, eleemosynæ ne darentur cohibuerunt.

B 73. Ejusmodi sunt Arianorum scelera. Quana autem sint eorum impietatis facinora, quis si audiat non exhorrescat? Siquidem tam graves senes, tam annosos episcopos in exsillum pelli curarunt, eorum autem vice juniores petulantesque ethnicos, ne catechumenos quidem, ad summum statim gradum transira jussos: alios bigamos, majorumque criminum accusatos, quia nempe pecuniosi erant, ac civili potentia valebant, aurum modo penderent: eos, inquam, quasi a venalium foro mittebant, nominabantque episcopos. Hinc populis gravior emersit calamitas; cum enim mercenarios illos alienosque sibi viros aversarentur, tunc verberati, proscripti, carcerique a duce exercitus mancipati sunt. Quod ille utpote Manichæus libentissime agebat: ne illi suos perquirerent episcopos, et ut reciperent quos aversabantur, homines sane qui talia agunt, qualia non ita pridem inter idola luserant.

74. Quisnam his conspectis vel auditis, quis, animadversa impiorum petulantia tantaque injuria, si æquus ipse sit, non ingemiscat? nam in locis impiorum 307. justī lamentantur⁴². Quis cum ejusmodi gesta sint, cum impietas tantam sibi impudentiam arrogarit, Costyllum Christianum ultra vocare ausus fuerit, et non potius Antichristi imaginem? Quænam ex Antichristi notis ipsi deest? Aut quid est, cur non hunc illum ipsam esse arbitremur, illumque huic similem existimemus? Nonne in magna ecclesia, quæ in Cæsareo sita est, ex ejus jussu sacrificia oblata, blasphemiarum in Christum dictæ sunt ab Ariani et gentilibus? Nonne visio Danielis his indicis Antichristum significat⁴³: quod scilicet bellum sanctis illaturus est, adversusque illos prævalebit: omnes qui ante se fuerint malignitate superabit: tres reges humiliabit: contra Altissimum verba proferet: putabit se

⁴² Prov. xxviii, 28, in Gr. textu. ⁴³ Dan. vii, 25.

(71) Regius codex καταπελμάτων, unica voce. Editi κατὰ πελμάτων.

(72) Reg. δέχονται. Ibidem Reg. ἀνθρώπους. Editi, ἀνθρώποις, perperam.

(73) Ita Reg. et sic infra vocat Constantium deridendo scilicet: editi, Κωνσταντίου, prior lectio edi-

toribus meniosa visa fuit, ideoque immutata, sed recte habere putamus: nam eodem ille modo nuncupatur infra num. 80.

(74) Reg. ἢ ὡς ἐστιν. Ibidem Reg. οὐ τὰς· editi, ὅτε.

tempus atque regem mutare possat? Quis unquam alius ejusmodi res agere ausus est, præter solum Constantium? Ejusmodi quippe hic est qualis unquam ille fuerit. Verba namque profert adversus Altissimum, dum impiæ hæresi patrocinatur: adversus sanctos bellum gerit, dum episcopos pellit in exsilium; tametsi ad breve tempus in suamque perniciem ea fructur potestate. Nam ille omnes qui antehac exsistere malitia superavit, nova excogitata persecutionis ratione: ei cum tres reges Vetricianum, Magnentium et Gallum imperio abdicasset, continuo impietatis patrocinium suscepit: ac velut gigas adversus Altissimum arroganter insurgere est ausus. Hic existimavit se legem immutaturum, dum statuta Domini per apostolos tradita violavit: Ecclesiæ mores invertit, novumque adinvenit ordinationum genus. Ex aliis quippe locis, etiam quinquaginta mansionibus dissitis, episcopos militibus stipatos ad invitos populos transmittit: qui ut populis commendentur, ipsique noti fiant minas afferunt litterasque ad iudices. Ita Gregorium ex Cappadocia misit Alexandriam: ita Germinium Cyzico Sirmium transmisit: sic Cæcropsium Laodicea Nicomediam.

75. Auxentium vero quemdam litigatorem magis quam Christianum, ex Cappadocia Mediolanum transmissit, ut postquam Dionysium episcopum, religioſum hominem, ob suam erga Christum pietatem relegaverat, hunc sibi constitueret, hominem necdum Latine linguae, sed solius impietatis peritum. Nunc autem Georgium quemdam Cappadocem hominem, qui Constantinopoli penuriarum exceptior erat, quique pecunias omnes depeculatus, repetundarum reus, aufugerat, fassit cum militari pompa, ducisque auctoritate Alexandriam ingredi. Deinde repertum quemdam Epictetum neophytum, audacemque adolescentem, quod ad omnia scelera paratum cerneret, in amicis habuit: cuius opera quibus optat episcopis insidiatur: promptus quippe est ille ad omnia quæ placent imperatori peragenda. Ille itaque usus ministro, rem plane stupendam Romæ perpetravit, quæ revera Antichristi malignitatem præ se ferat. Adornato namque in ecclesiæ locum palatio, cum, populorum vice, tres sibi castratos adesse jussisset, demum improbos tres catascopos, id est exploratores, haud enim episcopi nuncupandi, adegit ut Felicem quemdam ipsorum moribus dignum hominem, episcopum ordinarent in palatio. Populi enim animadversa hæreticorum prævaricatione, 308 non concesserunt ut in ecclesias illi ingrederentur, sed procul illis abscesserunt.

(75) Ita Reg. Editi ἀλλοτρώσαι.

(76) Sic Reg., γὰρ δεest in editis.

(77) Ita Reg. Editi vero αὐτοῦ.

(78) Πρὸ πεντήκοντα μόνων, vertit Nannius: et quinquaginta sedium episcopos: sed vera sententia est quam exprimimus. Vide in *Apol. contra Arianos* pag. 117.

(79) Hunc Georgium Gregorius Nazianz. in

ἀλλοτρώσαι (75) καιρὸν καὶ νόμον; Τίς οὖν ἄλλος τότε τοιαῦτα ἐπιχείρησε πράξει ἢ μόνος Κωνσταντῖος; Οὗτος γὰρ τοιοῦτός ἐστιν, οἷος ἂν ἐκαίνος γένοιτο. Ἀλλεὶ γὰρ (76) λόγους πρὸς τὸν Ὑψίστον, προσιτάμενος τῆς ἀσεβοῦς αἰρέσεως· καὶ πρὸς τοὺς ἀγίους ποιεῖ πόλεμον, ἐξορίζων τοὺς ἐπισκόπους· εἰ καὶ πρὸς ὀλίγον ἐπὶ τῇ ἑαυτοῦ (77) ἀπειλείᾳ ταύτην τὴν ἐξουσίαν ἔχει. Καὶ γὰρ οὗτος τοὺς πρὸ αὐτοῦ νενίκηκεν ἐν κακίᾳ, καινὸν ἐπινοήσας τρόπον τοῦ διωγμοῦ· καὶ τρεῖς βασιλεῖς, Βρετανίωνα, καὶ Μαγνέντιον, καὶ Γάλλον καθελὼν, εὐθὺς προέστη τῆς ἀσεβείας· καὶ ὡς γίγας πρὸς τὸν Ὑψίστον ἐτόλμησεν ἐπαρθῆναι τῇ ἀλαζονείᾳ. Οὗτος ὑπενόησεν ἀλλοιῶσαι νόμον, παραλῶν τὴν μὲν τοῦ Κυρίου διὰ τῶν ἀποστόλων διάταξιν, τὰ δὲ τῆς Ἐκκλησίας ἀλλάττων εἶη, καὶ καινὸν αὐτὸς ἐπινοῶν τρόπον τῶν καταστάσεων. Ἐξ ἄλλων γὰρ τόπων καὶ πρὸ πεντήκοντα (78) μόνων μετὰ στρατιωτῶν ἐπισκόπους ἀποστέλλει πρὸς τοὺς μὴ θέλοντας λαοὺς· καὶ ἀντὶ γνώσεως τῆς πρὸς τοὺς λαοὺς, ἐκαίνει φέρονται διὰ ἀπειλᾶς, καὶ τὰ πρὸς τοὺς δικαστὰς γράμματα. Οὗτω Γρηγόριον ἀπὸ Καππαδοκίας ἐπέμψεν εἰς Ἀλεξάνδρειαν· καὶ εἰς μὲν τὸ Σίρμιον ἀπὸ Κυζίκου μετεπέμψατο Γερμίνιον· ἀπὸ δὲ τῆς Λαοδικείας Κεκρόπειον εἰς τὴν Νικομήδειαν ἀπέστειλεν.

75. Καὶ Ἀδξέντιον μὲν τινα φιλοπράγμονα μᾶλλον ἢ Χριστιανὸν ἀπὸ Καππαδοκίας εἰς Μεδιόλανον μετέστειλε· ἰν', ἐπειδὴ τὸν ἐπίσκοπον τὸν ἐκεῖ Διονύσιον, ἀνθρώπον εὐλαβῆ, διὰ τὴν εἰς Χριστὸν εὐσέβειαν ἐξώρισε, τοῦτον ἐκεῖ κελεύσῃ εἶναι· ἀνθρώπον μὴ πῶ μὴ δὲ τὴν Ῥωμαικὴν εἰδὸτα γλώττιαν, ἢ μόνον ἀσεβεῖν· νῦν δὲ πάλιν Γεώργιον τινα Καππαδόκην ἀνθρώπον, ὑποδέχτην ἐν Κωνσταντινουπόλει ταμιακῶν γενόμενον (79), καὶ σφετερισμένον πάντα, καὶ δι' αὐτὸ τοῦτο φυγόντα, προσέταξεν εἰς Ἀλεξάνδρειαν ἐσελθεῖν μετὰ στρατιωτικῆς φαντασίας, καὶ τῆς τοῦ στρατηλάτου ἐξουσίας. Εἶτα εὐρὼν Ἐπίκτητον τινα νεώφυτον, καὶ νεώτερον θρασύν, ἡγάγησεν, ὥρῳν αὐτὸν ἑτοιμον εἰς κακίαν (80)· καὶ δι' αὐτοῦ οἷς ἐθέλοι λοιπὸν ἐπισκόποις ἐπιβουλεύει· ἑτοιμός γὰρ ἐκαίνος ἐστὶ πάντα ποιεῖν ἃ βούλεται βασιλεὺς. Τούτῳ γοῦν ὑπηρέτῃ χρώμενος, καὶ ἐν τῇ Ῥώμῃ πεποίηκε παράδοξον, καὶ ἀληθῶς ὁμοίωμα τῆς Ἀντιχρίστου κακονομίας· ἀντὶ γὰρ τῆς ἐκκλησίας τὸ πάλαιον παρασκευάσας, καὶ ἀντὶ τῶν λαῶν τρεῖς που θλαδίας αὐτοῦ πεποίηκε παρῖναι· καὶ λοιπὸν ἠνάγκασε τρεῖς κακοήβεις κατασκόπους (οὗ γὰρ ἂν τις ἐπισκόπους εἴποι)· καταστήσαι δὴθεν ἐπίσκοπον ἐν τῷ παλατίῳ Φηλικᾷ (81) τινα ἄξιον αὐτῶν. Οἱ γὰρ λαοὶ πάντες, εἰδότες τὴν παρανομίαν τῶν αἱρετικῶν, οὔτε συνεχώρησαν αὐτοῖς εἰς τὰς ἐκκλησίας ἐσελθεῖν, ἀλλὰ μακρὰν ἀπ' αὐτῶν ἀνεχώρησαν.

orat. 21, ait fuisse ὅλιον κρείων ὑποδοχέα, exceptorem nullum carnium, quibus alebantur milites. De Georgii huius genere, patria, moribusque, fuse in *Athanasii Vita*.

(80) Reg. μανίαν. Mox idem Reg. ἐθελει. Editi ἐθελος.

(81) Reg. Φηλικα. De Felice actum jam est in *Athanasii Vita*.

76. Τί οὖν οὗτος τοῦ Ἀντιχρίστου παραλείπειν; ἢ εἰ πάλιν ἐκεῖνος ἐλθὼν τοῦτο ποιήσειεν; ἢ πῶς ἐκεῖνος ἐλθὼν οὐχ εὐρήσεται πρὸς ἀπάτην εὐκόλον προετοιμασθεῖσαν αὐτῷ παρὰ τοῦτου τὴν ὁδόν; Καὶ γὰρ πάλιν ἀντὶ τῶν ἐκκλησιῶν εἰς τὰ παλάτια πρὸς αὐτὸν τὰς κρίσεις προκαλεῖται. Καὶ τούτων μὲν αὐτὸς ἐξάρχει· τὸ δὲ θαυμαστόν, ὅτι, καὶ θεωρήσῃ τοὺς κατηγοροὺς ἀπορροῦντας, αὐτὸς ἀναδέχεται τὴν κατηγορίαν· ἵνα μὴδὲ ἀπολογεῖσθαι (82) λοιπὸν ἐξῇ τοῖς ἀδικουμένοις διὰ τὴν παρ' αὐτοῦ βίαν. Καὶ τοῦτο πέποιθεν ἐν τοῖς κατὰ Ἀθανασίου· τὴν γὰρ Παυλίου, καὶ Λουκιφέρου, καὶ Εὐσεβίου, καὶ Διονυσίου τῶν ἐπισκόπων παρβήσαν βλέπων, καὶ ὡς ἐκ τῆς μετανοίας Οὐρσακίου καὶ Οὐάλεντος (83) διηλεγχοὺς κατὰ τοῦ ἐπισκόπου λέγοντας, καὶ συνεβούλευον μὴκέτι χρῆναι πιστεῦσθαι τοὺς περὶ Οὐάλεντα μεταγρόντας ἐφ' οἷς λέγουσι νῦν, εὐθὺς ἀναστὰς εἶπεν· Ἐγὼ κατηγορὸς εἰμι νῦν Ἀθανασίου, δι' ἐμὲ πιστεύσατε οἷς ἐὰν λέγωσιν οὗτοι. Εἶτα, ἐκεῖνων λεγόντων, πῶς δύνασαι κατηγορὸς εἶναι, μὴ παρόντος τοῦ κατηγορουμένου; εἰ γὰρ σὺ κατηγοροῦς εἶ, ἀλλ' ἐκεῖνος μὴ παρὼν, οὐ δύναται κρίνεσθαι. Οὐ γὰρ Ῥωμαϊκὴ ἐστὶν ἡ κρίσις, ἴν' ὡς βασιλεὺς πιστευθῇς, ἀλλὰ περὶ ἐπισκόπου ἐστὶ τὸ κρίμα· καὶ δεῖ τὴν κρίσιν ἴσῃ εἶναι τῇ κατηγοροῦντι καὶ τῷ κρινόμενῳ. Πῶς δὲ καὶ κατηγορεῖς; συνεῖναι γὰρ οὐχ ἡδύνατο τῷ μακρὰν σου τυγχάνοντι· εἰ δὲ παρὰ τούτων ἀκούσας λέγεις, δίκαιόν ἐστὶ σε καὶ τὰ παρ' ἐκεῖνου λεγόμενα πιστεύειν· εἰ δὲ μὴ πιστεύεις ἐκεῖνον, πιστεύεις δὲ τοῖς, φαίνονται μᾶλλον οὗτοι διὰ σὲ λέγοντες ταῦτα, καὶ εἰς τὴν χάριν κατηγοροῦντες Ἀθανασίου. Ταῦτα ἀκούσας, καὶ νομίσας ὕβριν εἶναι τὸ λεχθὲν ὀρθῶς, ἐκεῖνους μὲν ἐξώρισε· κινήθει δὲ κατὰ Ἀθανασίου, ἀγριώτερον ἔγραψεν αὐτὸν τε παθεῖν τὰ γενόμενα, καὶ τοῖς Ἀρειανοῖς παραδοθῆναι τὰς ἐκκλησίας, καὶ τούτους ἐξεῖναι πράττειν ἃ βούλονται.

77. Δεινὰ μὲν οὖν καὶ πέρα δεινὸν τὰ τοιαῦτα· πρόπεσσα δὲ πρᾶξις ὅμως τῇ σχηματιζομένῳ τὰ τοῦ Ἀντιχρίστου. Τίς γὰρ, βλέπων αὐτὸν ἐξάρχοντα τῶν νομιζομένων ἐπισκόπων καὶ προκαθήμενον τῶν ἐκκλησιαστικῶν κρίσεων, οὐκ ἀκολούθως ἀν εἰποι τοῦτ' εἶναι τὸ διὰ τοῦ Δανιὴλ ὕβριν μένον βδέλυγμα τῆς ἐρημώσεως; Τὸν γὰρ Χριστιανισμόν περιβεβλημένον, καὶ εἰς τοὺς ἁγίους τόπους εἰσερχόμενον, ἐσθηκῶς τε ἐν αὐτοῖς, ἐρημοὶ τὰς ἐκκλησίας, παραλύων τοὺς τούτων κανόνας, καὶ τὰ ἴδια κρατεῖν βιαζόμενος. Ἄρα τίς ἐτι τολμᾷ λέγειν τὸν καιρὸν τούτον εἰρηνικὸν εἶναι Χριστιανῶν, καὶ οὐ μᾶλλον διωγμὸν; καὶ διωγμὸν, ὅς οὔτε πώποτε γέγονεν, οὔτε τάχα τις ποιήσει ποτὲ τοιούτου, εἰ μὴ ἄρα ὁ υἱὸς τῆς ἀνομίας, οἱ Χριστομάχοι δεικνύουσιν (84), ἀναζητοῦντες ἐν αὐτοῖς ἡδῇ. Διὸ καὶ μάλιστα προσήκει νῆφειν,

⁸² Dan. ix, 27.

(82) Sic Reg. et Basil. Editi ἀπολεῖσθαι perveram.

(83) Quae sequuntur post Οὐάλεντος, usque ad περὶ Οὐάλεντα, desunt in editis prioribus, eratque

76. Quid igitur iste quod Antichristo congruat pratermisit: aut quid amplius ille, cum veniet, noturus est? Imo potius nonne ille in suo adventu, preparatam sibi a Constantio viam inveniet? Namque ille, ecclesiarum vice, in palatium iudicia ad se transfert ecclesiastica, quibus ipse praesidet. Quodque permirum habeatur, si quando haerentes conspexerit accusatores, accusandi munus excipit ille, ut ne injuria affectis liceat criminationes depellere, ejus nempe violentia prohibitis. Idipsum egit adversus Athanasium: conspecta quippe Paulini, Luciferi, Ensebii et Dionysii episcoporum loquendi fiducia, et qua ratione illi ex Ursacii et Valentis poenitentia, viros qui episcopum insimulabant, falsi arguerent, suaderentque non ultra fidem Valenti sociove habendam esse, quos ante poenitnisset eorum quae jam dicerent: ille statim exurgens, Ego, inquit, jam sum Athanasii accusator, mei gratia eorum dictis fidem habetote. Illis respondentibus, Quo pacto accusator esse potes absente reo: nam etiamsi tute sis accusator, judicandus tamen non est ille in sui absentia? Non iudicium quippe Romanum jam instituitur, ut tibi, quamvis imperator sis, fides habeatur; sed de episcopo iudicium agitur, et pari jure cum accusatore et accusato agi oportet. Qui autem accusare tu potes? non enim praesens tibi fuit vir qui procul te versabatur: quod si ea dicis quae didicisti ab illis, aequum sane fuerit te ejus quoque dictis fidem adhibere: sin illi fidem non adhibens, his adhibes, videntur certe illi haec in tui gratiam proferre, in tui gratiam item Athanasium accusare. His ille auditis, ratus haec verba, quae recta sane erant, in suam vertere contumeliam, viros misit in exsilium: commotusque in Athanasium, efferatas misit literas, jubens illum iis affiri malis quibus affectus revera est: Arianisque tradi arbitrato suo agendi.

77. Gravia quidem et plus quam gravia sunt ista, consentanea tamen ei qui Antichristi figuram gerit. Quis enim videatis illum iis qui episcopi putantur praefici, in ecclesiasticisque iudiciis praesidere, non jure dicat hanc esse illam a Daniele praedictam abominationem desolationis⁸²? Christianismo quippe amictus ille, et in loca sancta ingressus, ibique consistens, ecclesias vastat: earumque abrogatis canonibus, vi cogit ut sua obtineant decreta. Num quis ausit dicere tempus pacis Christianis adesse, nonne potius persecutionem? Annon persecutionem qualis nunquam exstitit, et fortasse qualem nemo unquam excitaturus est, nisi filius iniquitatis, Christi oppugnatores exhibent, in suisque actis exprimunt? Quapropter nobis summo opere vigilandum est, ne haeresis isthaec quae tanta est impudentia, quae vel-

prorsus mutila sententia: quam ex Reg. et Basil. restitui.

(84) Sic Regius codex. Edit. Comm. δεικνύουσιν. Basilien. et edit. Paris. δεικνύουσιν.

uti cerastæ virus diffunditur, ut in Proverbis scriptum habetur⁸⁵, quæque sententiam docet Christo adversantem, ea ipsa sit apostasia, post quam ille, scilicet Antichristus, revelabitur, præmisso suo præcursore Constantio. Alioqui cur ita contra plures viros furit? quare quasi pro sua hæresi decernat, eumque suum dicit inimicum qui Arii insanitæ non obtemperat. Quare quæ a Christi hostibus dicuntur libentissime admittit, talesque ac tantas vilipendit synodos? quare jussit ecclesias tradi Ariani, nonne ut ille cum venerit, facultatem habeat in illas **309** introeundi: amplecteturque Constantium qui illa sibi loca præparavit? Si namque qui ab Alexandro et decessore ejus Achilla, imo hujus decessore Petro ordinati fuerant, senes episcopi pulsi sunt, intrusique hi quos indicabant qui milites sequebantur: indicarunt autem illos qui suæ fore sententiae pollicerentur.

78. Facillima res erat Meletianis: quorum plurimi, imo omnes, nequaquam religiosa institutione educati sunt, neque sanam norunt erga Christum fidem, nec quid sit Christianismus, aut quæ nobis Christianis sint Scripturæ. Nam quidam eorum, ex idolis, alii ex senatu et ex supremis magistratibus ad nos accessere, idque ut miseram immunitatem et patrocinium assequerentur: ac antiquioribus se Meletianis pecunia corruptis, ad eam pervenere dignitatem prius quam instituerentur (85): sed etiam institui essent, qualis, quæso, doctrina apud Meletianos? attamen ne specie quidem institui, desepente accesserunt: ne statim, accepto, quasi infantes, nomine, episcopi appellati sunt. Ideoque ejusmodi cum sint, rem illam nihili fecere, neque putarunt pietatem ab impietate discrepare. Libenter igitur protinusque ex Meletianis Ariani effecti sunt. Quod si quidpiam aliud jusserit imperator, in illud sese vertere sunt parati. Pietatis quippe ignorantia quam elissime illos ad consuetam et priorem, quam edocti fuere, stultitiam conjiciunt. Enimvero pro nihilo est illis omni vento et fluctu circumferri, dum immunes sint et humano fruuntur patrocinio: pro nihilo illis est sese immutare, talesque fieri quales antea erant, imo quales erant dum ethnici essent. Nec illi cum ita **D** moribus versatiles essent, rati Ecclesiam civilem esse senatum: eumque cultum idolorum sapienter, utpote ethnici, usurpato tamen præclaro Salvatoris nomine, totam contaminaverunt Ægyptum, ubi Ariam hæresim vel nominari in illa curarunt. Martenus enim in sola Ægypto libera ubique fuit sanæ fidei professio: quapropter invidiam ei quoque conflare impii illi conati sunt: imo, ut verius dicatur, non illi, sed qui eos concitavit diabolus: ut cum venerit ejus præco Antichristus, in-

⁸⁵ Prov. xiiii, 32.

(85) Id est, priusquam catechumoni essent.

(86) Sic Reg. una voce. Editi vero dixit et.

(87) Ita Reg. Editi et: et.

A μήπως ἡ αἵρεσις αὐτῇ, πολλὴν ἀναισχυντίαν ἔχουσα, καὶ διαχυομένη ὡς ὕδωρ κεράτου, καθὼς ἐν ταῖς Παροιμίαις γέγραπται, διδάσκουσά τε κατὰ τοῦ Σωτῆρος φρονεῖν, αὐτὴ ἂν εἴη ἡ ἀποστασία μετ' ἧν ἐκεῖνος ἀποκαλυφθήσεται, πάντως ἔχων τὸν πρόδρομον ἐαυτοῦ Κωνσταντίου. Ἐπεὶ διὰ τί οὕτως μαίνεται κατὰ τῶν εὐσεβῶν; διὰ τί ὡς ὑπὲρ ἰδίας αἱρέσεως ἀγωνίζεται; καὶ ἔχθρὸν μὲν ἑῶν λέγει τὸν μὴ πεῖθόμενον τῇ Ἀρείου μανίᾳ, τὰ δὲ παρὰ τῶν Χριστομάχων λεγόμενα καταθυμῶς δέχεται, καὶ τοιαύτας καὶ τοσαύτας συνόδους ἀτιμάζει; διὰ τί (86) τοῖς Ἀρειανοῖς ἐκέλευσε τὰς ἐκκλησίας παραδίδοσθαι; οὐχ ἵνα ἐκεῖνος ἐλθὼν εὖρῃ, πῶς εἰς αὐτὰς εἰσελθῇ, καὶ ἀποδείξῃται τοῦτον ἐτοιμάσαντα τοὺς τόπους αὐτῷ; Οἱ μὲν γὰρ ἀπὸ Ἀλεξάνδρου, καὶ τοῦ πρὸ αὐτοῦ Ἀχιλλᾶ, καὶ πάλιν τοῦ πρὸ τούτου Πέτρου, γέροντες ἐπίσκοποι ἐξεβάλλοντο· ἐκεῖνοι δὲ εἰσέγοντο, οὓς ἂν ἐλεγον οἱ ἀκολουθοῦντες τοῖς στρατιωταῖς· ἐλεγον δὲ τοὺς τὰ αὐτῶν φρονεῖν ἐπαγγελλομένους.

78. Εὐκόλον δὲ τοῦτο Μεletianoῖς ἦν τὸ πρόβλημα· οἱ γὰρ πλεῖστοι, μᾶλλον δὲ οἱ πάντες, οὐκ ἀπὸ θεοσεβοῦς ἀγωγῆς εἰσιν, οὐδὲ γινώσκουσι τὴν εἰς Χριστὸν ὑγιαίνουσαν πίστιν, οὐδ' ὅπως τί ἐστὶ (87) Χριστιανισμὸς, ἢ ποίας ἔχομεν ἡμεῖς οἱ Χριστιανοὶ Γραφάς. Οἱ μὲν γὰρ αὐτῶν ἐξ εἰδῶλων ἐλθόντες, οἱ δὲ ἐκ τοῦ βουλευτηρίου καὶ τῆς πρώτης πολιτείας διὰ τὴν ταλαίπωρον ἀλείτουρησιν καὶ προστασίαν· πεῖσαντές τε χρήμασι τοὺς πρὸ αὐτῶν Μεletianoὺς, εἰς τοῦτο παρήλθον, καὶ πρὶν κατηχηθῶσιν. Εἰ δὲ καὶ ἔδοξαν, ποία κατήχησις παρὰ Μεletianoῖς ἐστίν; ὅμως οὐδὲ δόξαντες κατηχεῖσθαι, ἦλθον ἅμα· καὶ εὐθὺς, ὥσπερ παῖδες ὄνομα λαβόντες, ἐκλήθησαν ἐπίσκοποι. Καὶ διὰ τοῦτο, τοιοῦτοι ὄντες, οὐδὲν ἠγάσαντο τὸ πρᾶγμα, οὐδὲ διαφέρειν εὐσέβειαν ἀσεβείας ἐνόμισαν. Προθύμως γοῦν καὶ ταχέως ἐκ Μεletιανῶν Ἀρειανοὶ γέγονασιν. Ἄν δὲ καὶ ἑτερόν τι προστάξῃ βασιλεὺς, καὶ εἰς τοῦτο πάλιν εἰσὶν ἔτοιμοι μεταβάλλεσθαι. Ἡ γὰρ τῆς εὐσεβείας ἀγνοία ταχέως ἐπὶ τὴν συνήθη καὶ τὴν ἐξ ἀρχῆς, ἣν μεμαθήκασιν (88), ἀφροσύνην καταφέρει τοῦτους. Καὶ γὰρ οὐδὲν ἐστὶν αὐτοῖς ἀνέμῳ παντὶ καὶ κλύδωνι περιφέρεισθαι, ἕως μόνον εἶναι ἀλειτούργητοι, καὶ προστασίαν ἀνθρωπίνην ἔχουσι (89)· τάχα δὲ οὐδὲ μεταβάλλεσθαι, οἷοι καὶ πρὸ τούτου ἦσαν, καὶ οἷοι ἦσαν ὅτε πάλιν Ἕλληνας ἐτύγχανον. Ἀμέλει, τοιοῦτοι τὸν τρόπον ὄντες εὐκόλοι, καὶ νομίζοντες πολιτεῖαν βουλῆς εἶναι τὴν Ἐκκλησίαν, καὶ τὰ τῶν εἰδῶλων φρονούντες, ὥσπερ ἔβην, εἰσελθόντες εἰς τὸ καλὸν ὄνομα τοῦ Σωτῆρος, ἐμίαναν τὴν Αἴγυπτον πάσαν· ποιήσαντες καὶ ὅπως ὀνομασθῆναι τὴν Ἀρειανὴν αἵρεσιν ἐν αὐτῇ. Ἐτι γὰρ ἐν ἀσκήσει μόνῃ τῇ Αἰγύπτῳ παρῆρσις τῆς ὀρθοδοξίας ἦν· καὶ διὰ τοῦτ' ἐσπούδασαν καὶ ταύτῃ φθόνον ἐπαγαγεῖν οἱ δυσσεβεῖς, μᾶλλον δὲ οὐκ αὐτοὶ, ἀλλ' ὁ κινήσας αὐτοὺς διάβολος· ἐν ἔλθῳ δὲ τούτου κῆρυξ Ἀντίχριστος εὖρῃ καὶ ἐν τῇ Αἰγύπτῳ τὰς ἐκκλησίας ἐαυτοῦ (90)

(88) Ita Reg. Editi omnes, μεμαθήκασαν.

(89) Regius codex, ἔχουσι.

(90) Ita Reg. Editi vero, αὐτοῦ.

γενομένας, τοὺς τε Μελιτιανοὺς προκατηχηθέντας ἤδη τὰ ἐκείνου, καὶ ἐπιγῆφ' αὐτὸν ἐν ἐκείνους ἤδη μορφοθέντας.

79. Τοιοῦτον μὲν οὖν ἐστὶ τὸ ἐξελθὼν παρὰ Κωνσταντίου παράνομον πρόσταγμα· τῶν δὲ λαῶν προθυμία μὲν ἦν εἰς μαρτύριον, καὶ μᾶλλον μῖσος κατὰ τῆς ἀσεβοστάτης αἰρέσεως, πένθος δὲ ὅμοις διὰ τὰς Ἐκκλησίας, καὶ στεναγμοὺς παρὰ πάντων, βούλωντων πρὸς τὸν Κύριον· *Φεῖσαι, Κύριε, τοῦ λαοῦ σου, καὶ μὴ ὄψῃς τὴν κληρονομίαν σου εἰς ὀνειδος τοῖς ἐχθροῖς σου*· ἀλλὰ καὶ τάχυνον τοῦ ἐξελεσθαι ἡμᾶς ἐκ χειρὸς ἀνόμων. Ἰδοὺ γὰρ τῶν μὲν σου θεραπεύοντων οὐκ ἐφείσαντο, τῷ δὲ Ἀντιχρίστῳ τὴν ὁδὸν παρασκευάζουσιν. Οὐ γὰρ ἀντιστήσονται ποτε Μελιτιανοὶ τούτῳ, οὐδὲ φροντισοῦσι περὶ ἀληθείας, οὐδὲ ἀρνήσασθαι τὸν Χριστὸν παῦλον ἡγήσονται· ἀνθρώποι μηδὲως γνησίως προσελθόντες τῷ Λόγῳ, πρὸς πάντα κατὰ τὸν χαμαιλέοντα σχηματιζόμενοι, καὶ μισθωτοὶ τῶν ἀνούντων αὐτῶν τὴν χρεῖαν γινώμενοι. Οὐ γὰρ πρὸς τὴν ἀλήθειαν ἔχουσι τὸν σκοπὸν, ἀλλὰ ταύτης τὴν παρανομία προκρίνουσιν ἡδονήν· καὶ μόνον λέγουσι· *Φάγωμεν καὶ πίωμεν· αὐριοὶ γὰρ ἀποθνήσκομεν*. Τῶν μὲν οὖν ὑποκριτῶν (91) Ἐπικριτιανῶν ἀντὶ Μελιτιανῶν ἡ πρόθεσις τοιαύτη, καὶ ὁ τρόπος ἀπιστος· οἱ δὲ πιστοὶ δοῦλοι τοῦ Σωτῆρος καὶ ἀληθῶς ἐπίσκοποι, οἱ γνησίως πιστεύσαντες, καὶ μὴ ταυτοῖς, ἀλλὰ τῷ Κυρίῳ ζῶντες, οὗτοι, πιστῶς εὐσεβοῦντες εἰς τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν, καὶ γινώσκοντες, καθὰ προείπον, ὡς κατὰ τῆς ἀληθείας προσπάσεις εἰσὶ ψευδεῖς, καὶ φανερῶς ἐπλάσθησαν διὰ τὴν Ἀρειανὴν αἵρεσιν· καὶ γὰρ ἐκ τῆς Οὐρσακίου καὶ Οὐάλεντος μετανοίας κατεμάνθανον τὴν κατὰ Ἀθανασίου συνταθείσαν συκοφαντίαν· ἵνα αὐτὸν μὲν ἐκποδῶν ἄρῃσι, τὴν δὲ ἀσέβειαν τῶν Χριστομάχων εἰς τὰς Ἐκκλησίας· εἰσάξωσι· ταῦτα συνωρῶντες, ὡς ἀληθείας ὄντας ὑπέρμαχοι καὶ κήρυκες, ὕβρισθῆναι καὶ ἐξορισθῆναι μᾶλλον εἴλοντο, καὶ ὑπέμειναν, ἢ κατ' αὐτοῦ ὑπογράψαι, καὶ τοὺς Ἀρειομανίταις κοινωθῆσαι. Οὐ γὰρ ἐπελάθοντο, ἀ ἐδίδαξαν· ἀλλὰ καὶ μᾶλλον (92) γινώσκουσιν, ὡς τοῖς μὲν προδόταις ἀτιμία πολλή, τοῖς δὲ ὁμολογοῦσι τὴν ἀλήθειαν, βασιλεία οὐρανῶν· καὶ τοῖς μὲν ὀλιγώροις καὶ φοβηθεῖσι Κωνσταντίον οὐδὲν ἔσται ἀγαθόν· τοῖς δὲ ὑπομεινῶσι τὰς ὡδὲ θλίψεις, ὡς ἐκ (93) χειμῶνος ναύταις εὐδίας λιμῆν, ὡς ἀθληταῖς μετὰ τὸν ἀγῶνα στέφανος, οὕτω καὶ αὐτοῖς μεγάλη καὶ αἰώνιος χαρὰ καὶ εὐφροσύνη ἐν τοῖς οὐρανοῖς γένησεται· οἳαν ἔσχειν Ἰωσήφ μετὰ τὰς θλίψεις ἐκείνας· οἳαν ὁ μέγας Δανιὴλ μετὰ τοὺς πειρασμοὺς καὶ τὰς πολλὰς ἐπιβουλὰς τῶν βασιλικῶν· οἳαν ἔχει νῦν ὁ Παῦλος στεφανοῦμενος ὑπὸ τοῦ Σωτῆρος· οἳαν προσδοκῶντες καὶ οἱ πανταχοῦ τοῦ Θεοῦ λαοί, ταῦτα βλέποντες, οὐκ ἠσθénéθησαν τῇ προαιρέσει, ἀλλὰ μᾶλλον ἐνεδυναμώθησαν τῇ πίστει, καὶ πλέον ἡύξησαν τὴν προθυμίαν. Πληροφρηθέντες γὰρ ὑπὲρ τῆς συ-

veniat in Ægypto ecclesias jam suas, Meletianos sua doctrina institutos, seque in illis jam delinquentum agnoscat.

79. Ejusmodi est impium nec eictum a Constantio datum : sed populorum magna erat alacritas martyrii subeundi, graviusque in impiissimam hæresim odium incendebatur : luctus tamen ubique in Ecclesiis, gementibus omnibus ad Dominumque clamantibus : *Parce, Domine, populo tuo, et ne des hereditatem tuam in opprobrium inimicis tuis* : sed festina, ut eripias nos de manu iniquorum. Nam famulis ecce tuis non pepercerunt, viamque muniant Antichristo. Huic enim nunquam obsistent Meletiani, nulla erit eis veritatis cura, neque nefariam rem putabunt Christum abnegare : homines sane qui non sincero animo ad verbum accesserunt, nullam non, instar chamæleonis, induti formam, mercenariique eorum qui sua utuntur opera. Nequaquam enim veritatem spectant illi, sed ei præsentem anteponunt voluptatem, et hæc solam aiunt : *Comedamus et bibamus : cras enim morimur*. Histriionum igitur Epiceritianorum, magis quam Meletianorum, est huiusmodi propositum, perfidique mores. Fideles autem Salvatoris famuli, ac veri episcopi, qui sincere credunt, et non sibi sed Domino vivunt, 310 qui piam in Dominum nostrum Jesum Christum fidem servant, probeque noscunt falsas esse illas contra veritatem criminationes, aperteque confictas in gratiam Ariane hæreseos (nam ex Ursacii et Valentis pœnitentia, conflata deprehendent adversus Athanasium sycophantiam, ut eum de medio tollerent, et Christi hostium impietatem introducerent in Ecclesias) : illi, inquam, hæc animadvertentes, utpote veritatis propugnatores atque præcones, contumelias et exsilium pati maluerunt, et perituro reipsa, quam adversus Athanasium subscribere, et cum Arianis communicare. Eorum enim quæ docuerant haud immemores fuere, quinimo proba norunt, proditoribus multum dedecus, veritatem autem consentientibus, regnum cælorum obtenturum esse : incuriosis item et Constantium reformidantibus, nihil fore boni ; illis autem qui ærumnas pertulerint, ut nautis post tempestatem, tranquillius portus, ac sicut athletis post certamen, corona datur ; ita et illis magnum æternumque in cælis fore gaudium lætitiāque, qualem Joseph habuit post illas calamitates : qualem magnus Daniel post tentationes, multasque aulicorum insidias : qualem nunc Paulus habet a Salvatore coronatus : qualem exspectantes omnes ubique populi Dei, hæc cum viderent animo fracti non sunt, quin potius in fide roborati, suam magis auxere alacritatem. Deprehensa quippe hæreti-

⁹¹ Joel II, 17. ⁹² Isa. XLII, 3 ; I Cor. XV, 32.

(91) Reg. Πικριτιανῶν ; Basil. Κριτιανῶν, editi, Ἐπικριτιανῶν. Mox Reg. τοιαύτη. Editi, αὕτη.

(92) Reg. μᾶλλα. Basil. μάλα γινώσκουσιν.

(93) Ex deest in Reg.

corum sycophantia atque impietate, persecuto-
rem damnant, cum vexatis autem, animo sen-
tentiaeque concurrent, ut et ipsi confessionis co-
rona donentur.

80. Plura dici possent adversus hanc execran-
dam, Christoque adversariam haeresim: plura anim-
adverti possent Constantii facinora, quae sint
Antichristi procemia; at cum, ut ait propheta ⁸¹,
a pedibus usque ad caput nihil in ea haeresi sa-
num sit, sed sordibus illa scateat et impietate,
ita ut vel ex solo auditu, fugientia illa sit ut vom-
itus canis; et draconum virus: cum Costyllius
adversarii imaginem palam praeferat; ut ne lon-
gius percurrat oratio, sola nobis sit divina Scri-
ptura satis, ipsique obtemperemus omnes, hoc prae-
ceptum tradentis de aliis haeresibus, ac praesertim
de ista: *Recedite, recedite, exite inde, et pollutum
nolite tangere: exite de medio eorum, et aggrega-
mini qui fertis vasa Domini* ⁸². Omnibus quippe
sufficit haec doctrina, ut si quis ab illis seductus
fuerit, is quasi e Sodomis egressus, ne sese ultra
ad illos convertat, ne forte idem ei accidat quod
uxori Lot. Quod si quis ab hac impia haeresi sese
ab initio purum conservavit, is in Christo gloriatur
haec sient: *Non expandimus manus nostras ad
Deum alienum* ⁸³: neque adoravimus opera ma-
nuum nostrarum, neque creaturam colimus locu-
tui omnium Creatoris Dei, per Verbum tuum uni-
genitum Filium Dominum nostrum Jesum Chri-
stum, per quem tibi Patri, et cum ipso Verbo, in
Spiritu sancto, gloria et imperium in saecula saecu-
lorum. Amen.

(Athanasio episcopo ad omnes ubique monachos,
de rebus gestis ab Arianis sub Constantio. Illic
totus liber adversus Constantium a papa compo-
situs est.)

311 81. CONTESTATIO SECUNDA.

Haec palam contestatur per eos qui postea subscribent,
populus Alexandrinus catholicae Ecclesiae, quae est
sub Athanasio reverendissimo episcopo.

Contestati jam sumus de nocturna in nos et in
Cyriacum facta invasione: tametsi contestatione
opus minime erat, circa rem universae civitati notam
exploratamque, Caesarum namque inventa corpora
palam exposita sunt: arma item et tela in Cyriaco
reperita scelus proclamaverunt. Quia tamen post factam
contestationem clarissimus dux Syrianus omnes vi
compellit ut secum faveantur, nullum exstisse tu-

Α κοφαντίας καὶ ἀσεθείας τῶν αἰρετικῶν, καταγινώ-
σκουσι μὲν τοῦ διώκοντος, συντρέχουσι δὲ τοῖς διωκο-
μένοις τῇ γνώμῃ καὶ τῇ ὁμοφροσύνῃ· ἵνα καὶ αὐτοὶ
τὴν τῆς ὁμολογίας ἀπολάβωσι στέφανον.

80. Πολλὰ μὲν οὖν ἂν τις δύναίτο λέγειν κατὰ τῆς
μυσταρῆς καὶ Χριστομάχου ταύτης αἰρέσεως· πολλὰ
δὲ καὶ ἀποδείξειεν ἂν τις εἶναι προέμια τοῦ Ἀντι-
χρίστου, τὰ ἐπιτηδεύματα Κωνσταντίου· ἐπειδὴ δὲ,
ὡς εἶπεν ὁ προφήτης, ἀπὸ ποδῶν ἕως κεφαλῆς οὐδὲν
ἔστιν εὖλογον ἐν αὐτῇ, παντὶς δὲ ρύπου καὶ πάσης
ἀσεθείας πεπληρωταί, ὥστε καὶ μόνον (94) ἐξ ἀκοῆς
φευκτέαν αὐτὴν εἶναι, ὡς ἐξέγραμα κυνὸς, καὶ δρα-
κόντων ἰόν· ἔστι δὲ καὶ Κοστίλλιος (95) ἐκ φανεροῦ
τὴν εἰκόνα φέρων τοῦ ἀντικειμένου· ἵνα μὴ μακρὸς ὁ
λόγος γένηται, διὰ τοῦτο καλὸν ἀρκασθῆναι τῇ θαίᾳ
Γραφῇ, καὶ πάντας αὐτῇ πεισθῆναι παραγγελλούσῃ
διὰ τε τὰς ἄλλας αἰρέσεις, καὶ μάλιστα διὰ ταύτην·
ἔστι δὲ αὐτῆς τὸ παράγγελμα τοῦτο· Ἀπόστητε,
ἀπόστητε, ἐξέλθετε ἐκεῖθεν, καὶ ἀκαθάρτου μὴ
ἀγγίζετε (96). ἐξέλθετε ἐκ μέσου αὐτῶν, καὶ ἀφ-
ορίσθητε, οἱ φέροντες τὰ σκεύη Κυρίου. Τοῦτο γὰρ
πρὸς διδασκαλίαν ἀρκεῖ πᾶσιν· ἵν', εἰ μὲν τις ἡπα-
τήθῃ παρ' αὐτῶν, ἐξελθὼν ὡς (97) ἀπὸ Σοδόμων,
μηκέτι πρὸς αὐτοὺς ἐπιστρέψῃ (98), μήποτε πάθῃ τὰ
τῆς γυναικὸς τοῦ Λώτ· εἰ δὲ τις καθαρὸς ἐξ ἀρχῆς
ἀπὸ τῆς ἀσεβοῦς ταύτης αἰρέσεως διέμεινεν, ἔχῃ τὸ
καύχημα ἐν Χριστῷ λέγων· Οὐκ ἐξεπετάσαμεν χεῖ-
ρας ἡμῶν πρὸς Θεὸν ἁλλότριον, οὐδὲ προσεκυνή-
σαμεν τοῖς ἔργοις τῶν χειρῶν ἡμῶν, οὐδὲ διατρέψα-
μεν τῇ κτίσει παρὰ τὸ ἐν κτίσαντα τὰ πάντα Θεόν,
διὰ τοῦ σου Λόγου τοῦ μονογενοῦς Υἱοῦ τοῦ Κυρίου
ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, δι' οὗ σοὶ τῷ Πατρὶ, καὶ σὺν
ἐἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

(99) (Ἀθανασίου ἐπισκόπου πρὸς τοὺς ἀπανταχοῦ
μοναχοὺς περὶ τῶν γεγενημένων παρὰ τῶν Ἀρειανῶν
ἐπὶ Κωνσταντίου. Οὗτος ὁ λόγος διόλου κατὰ Κωνσταν-
τίου συντάσσεται τῷ πάπᾳ.)

81. (1) ΔΙΑΜΑΡΤΥΡΙΑ ΔΕΥΤΕΡΑ.

Τάδε δημοσίᾳ διαμαρτυρεῖται διὰ τῶν ἐξῆς ὑπο-
γραφόντων ὁ λαὸς τῆς ἐν Ἀλεξανδρείᾳ καθ-
ολικῆς Ἐκκλησίας, ἥτις ἐστὶν ὑπὸ Ἀθανασίου
ἐν ἀδελφισμῶν ἀπὸ τοῦ ἐπισκόπου.

Ἦδη μὲν διαμαρτυράμεθα, περὶ τῆς πεπόνθαμεν
νυκτερινῆς ἐφθού, ἡμεῖς τε καὶ τὸ Κυριακόν· εἰ
καὶ διαμαρτυρίας χρεῖα οὐκ ἦν ἐφ' οἷς πᾶσα ἡ πόλις
ἔγνωκε τε καὶ γινώσκει. Τὰ τε γὰρ εὐρεθέντα σώ-
ματα τῶν ἀναιρεθέντων δημοσίᾳ προτέθη, καὶ τὰ
ἐν τῷ Κυριακῷ ἔπλα τε καὶ τόξα χέκραγε τὴν παρα-
νομίαν. Ἐπειδὴ δὲ καὶ μετὰ τὴν διαμαρτυρίαν ὁ
λαμπρότατος δοῦξ Συριακὸς βιάζεται πάντας συνθέσθαι

⁸¹ Isa. 1, 6. ⁸² Isa. LII, 11. ⁸³ Psal. XLIII, 21.

(94) Sic Reg. Editi vero καὶ μὴ μόνον. Ibid. Reg. φευκταίαν.

(95) Sic Reg. et Basil., et ita legat Nannius qui
verit Costillius. Videnturque editores suo Marte
eam vocem immutasse, mendum esse rati.

(96) Ita Reg. et Graecus Scripturae textus. Editi ἀ-
πεσθῆς. Paulo post editi τοῦ Κυρίου. In Reg. et G. S. T.
τοῦ δεστ.

(97) Ita Reg. et Basil. In editis ὡς δεστ.

(98) Sic Reg. Editi vero ὑποστρέψῃ.

(99) Solent amanuenses titulum tractatum ad
calcem subnectere. Hinc est quod haec verba repe-
riuntur in omnibus cum editis, tum manuscriptis:
sed male in editis sic posita sunt, ut subsequentis
contestationis titulus esse videantur.

(1) Prima contestatio interit, ob causam supra
allatam in Monito et num. 49.

αὐτῶν, ὡς οὐτε θορύβου γενομένου, οὐτε τινὸς ἀποθανόντος· ἐλεγχος δὲ οὗτος οὐκ ὀλίγος μὴ γεγενῆσθαι ταῦτα κατὰ γνώμην τοῦ φιλανθρωποτάτου Αὐγούστου Κωνσταντίου. Οὐκ ἂν γὰρ ἐφοβήθη ἐπὶ τοῖς ὅτι γενομένοις, εἰ ἐκ προστάξεως ταῦτα ἐπιποιήκει. Καὶ γὰρ καὶ ἀπελθόντας ἡμᾶς πρὸς αὐτὸν, καὶ ἀξιοῦντας μηδενὶ βίαν ποιεῖν, μηδὲ ἀρνεῖσθαι τὰ γενόμενα, ἐκέλευσε, Χριστιανούς ἡμᾶς ὄντας, κατακοπῆναι βόαλοις· δεικνύς καὶ ἐκ τούτων τὸν γενομένον νυκτὸς πόλεμον κατὰ τῆς Ἐκκλησίας. Διὰ τοῦτο καὶ νῦν ταῦτα διαμαρτυρούμεθα, ᾗδῃ καὶ μελλόντων τινῶν ἐξ ἡμῶν ἀποδημεῖν παρὰ τὸν εὐσεβέστατον Αὐγούστου. Ὁρκίζομεν δὲ κατὰ τοῦ παντοκράτορος Θεοῦ ὑπὲρ τῆς σωτηρίας τοῦ εὐσεβεστάτου Αὐγούστου Κωνσταντίου, τὸν τε ἐπαρχον τῆς Αἰγύπτου Μάξιμον καὶ τοὺς κουριώστους ἀνευγαλὲν πάντα ἐπὶ τὴν εὐσέβειαν τοῦ Αὐγούστου, καὶ τὴν ἐξουσίαν τῶν λαμπροτάτων ἐπαρχῶν. Ὁρκίζομεν δὲ καὶ τοὺς ναυκλήρους πάντας κηρύξαι ταῦτα πανταχοῦ, καὶ εἰς ἀκοὰς τοῦ εὐσεβεστάτου Αὐγούστου ἀνευγαλὲν, καὶ εἰς τοὺς ἐπαρχοὺς, καὶ εἰς τοὺς κατὰ τόπον δικαστάς· ἵνα γνωσθῇ ὁ γενόμενος πόλεμος κατὰ τῆς Ἐκκλησίας, καὶ ὅτι ἐν καιροῖς τοῦ Αὐγούστου Κωνσταντίου ἐποίησε Συριανὸς γενέσθαι μάρτυρας παρθένους τε καὶ ἄλλους πολλούς (2). Ἐπιφωσκούσης γὰρ τῇ πρὸ πάντε εἰδῶν φευδρουαρίων, τούτῳ τῆς αἰ τοῦ Μεχίρ μηνός, ἀγρυπνοῦντων ἡμῶν ἐν τῷ Κυριακῷ, καὶ ταῖς εὐχαῖς σχολαζόντων (συναΐξας γὰρ ἐμελλε τῇ παρασκευῇ γίνεσθαι), ἐξαίφνης περὶ τὸ μεσονύκτιον ἐπῆλθεν ἡμῖν τε καὶ τῇ ἐκκλησίᾳ ὁ λαμπρότατος θρόνος Συριανὸς μετὰ πολλῶν λεγεώνων στρατιωτῶν, ἐχόντων ὅπλα, καὶ ξίφη γυμνά, καὶ βέλη, καὶ ἄλλα πολεμικὰ σκευή, καὶ τὰς περικεφαλαίας ἐπὶ τῶν κεφαλῶν. Καὶ ἀληθῶς εὐχομένων ἡμῶν καὶ ἀναγνώσεως γινομένης, τὰς μὲν θύρας κατέαξαν· ὡς δὲ τῇ βίᾳ τοῦ πληθους ἠνεώγεισαν αἱ θύραι, ἐκέλευσε· καὶ οἱ μὲν ἐτόξευον, οἱ δὲ ἡλάλαζον, καὶ κτύπος ἐγίνετο τῶν ὅπλων, καὶ τὰ ξίφη ἀντέλαμπον τῷ ἐκ τῶν λύχνων φωτί. Καὶ λοιπὸν τὰ ἐκ τούτων, παρθένοι ἀνηρῶντο, καὶ πολλοὶ κατεπαύοντο, καὶ συνέπιπτον ἀλλήλοις, ἐπιρρομένων τῶν στρατιωτῶν, καὶ ἄνδρες τοξεύοντες ἐθανατοῦντο· ἐνιοὶ δὲ τῶν στρατιωτῶν καὶ ἐπὶ τὸ διαρπάζειν ἐτρέποντο, καὶ γυμνάς ἴστων (3) τὰς παρθένους, ὁπότε φόβος ἦν αὐταῖς μελῶν τοῦ θανάτου, τὸ καὶ ὅπως ἀπτεσθαι τινὰς αὐτῶν. Καὶ ὁ μὲν ἐπίσκοπος ἐκάθητο ἐπὶ τοῦ θρόνου, προτρέπων πάντας εὐχεσθαι· ὁ δὲ δοῦξ ἐστρατήγει, ἔχων μετ' αὐτοῦ (4) καὶ Ἰάριον τὸν νοτάριον, ἐνεργούντα τοιαῦτα, οἷα καὶ τὸ τέλος ἔδειξεν. Ὁ μὲν γὰρ ἐπίσκοπος, ἐλκόμενος, παρ' ὀλίγον διεσπάσθη. Παραλυθεὶς γοῶν μεγάλως, καὶ ὡς νεκρὸς γενόμενος, οὐκ οἶδμεν ποῦ γέγονεν ἀφανὴς παρ' αὐτῶν· ἀποκτεῖναι γὰρ αὐτὸν ἐσπούδαζον. Οἱ δὲ, ὡς

A multam, nullum occisum fuisse: quod sane haud leve argumentum est hæc præter sententiam humanissimi Augusti Constantii admissa fuisse. Nequaquam enim ob talia gesta metueret, si jussus illa egisset. Namque illo nos se adeuntes rogantesque nulli ut vim inferret, neve gesta negaret, jussit nos, licet Christianos, concidi fustibus: ea re declarans nocturnum bellum contra Ecclesiam gestum fuisse. Quapropter hæc jam iterum contestamur, quibusdam ex nobis ad piissimum Augustum proficisci jam parantibus. Adjuramus autem per omnipotentem Deum pro salute piissimi Augusti Constantii, præfectum Ægypti Maximum, et curiosos, ut omnia Augusti pietati et clarissimorum prefectorum potestati referant. Adjuramus item nauceros omnes, ut hæc ubique renuntient, et ad aures piissimi Augusti referant, ad præfectos etiam et ad omnes per singula loca judices, ut bellum adversus Ecclesias gestum compertum sit, nemoque ignoret, temporibus Augusti Constantii, Syriam, virgines aliosque multos effecisse martyres. Illucescente namque quinto Idus Februarii die, id est decimo quarto mensis Mechir, nobis in Cyriaco vigilias agentibus, et orationi vacantibus (synaxis enim die paraseves futura erat), circa mediam noctem derepente in nos et in ecclesiam irruit præclarissimus dux Syriacus cum multis legionibus militum, armis, strictis gladiis, telis galeisque instructorum. Nobis autem orantibus, peractaque lectione, januas illi confregere. Foribusque vi multitudinis patetactis, ejus jussu alii sagittas emittere, alii bellicum clamare, hinc armorum strepitus insonare, enses ad lampadam splendorem emicare. Post hæc virgines occise, multi conculcati conferim, irruentibus militibus, corruere, viri sagittis confossi cadere: nonnulli ex militibus ad prædam versi, virgines nudarunt, quibus vel minimis aliorum contactus ipsa morte acerbior erat. Porro episcopus in throno tunc sedens, omnes cohortabatur ad orandum. Dux autem agmen agebat comite sibi Hilario notario, qui illa machinabatur quæ rerum exitus declaravit. Episcopus namque raptatus, tantum non discerptus est. In magnum itaque animi deliquium lapsus, ac fere extinctus, nescimus quorsum se illorum oculis subduxerit: nam eum interficere tentabant. Deinde ubi cæsos permulta conspexerit, militibus jusserunt ut defunctorum corpora amolirentur occultarentque. Sanctissimæ porro virgines quæ mortuæ relicte 312 fuerant, in monumentis sepultæ sunt, eam gloriam adeptæ, ut ipsis piissimi Constantii temporibus martyres fuerint. Diaconi autem in ipso Cyriaco plagis concisi, ac conclusi sunt. Neque tamen hic constitit eorum facinus: nam post ea gesta quivis arbitrata suo, quam

(2) Sic Reg. Basil. et Felek. 7. In editis πολλούς deest. Quod sequitur autem, πρὸ πάντε εἰδῶν (Reg. ἰδῶν) φευδρουαρίων, Nannius veriti, quinto Kalendas Februarias, sed perperam; nam, teste Felckmanno, in Græcis codicibus, quibus usus Nannius est, eadem quæ supra lectio habetur, ut similiter pau-

lo infra. Ibid. Reg. et Basil. μέχρι· editi vero, μέχρι. Syriani irruptio equarratur item pag. 246 et pag. 264.

(3) Sic Reg. et Basil. Editi, ἴστων.

(4) Sic Reg. Editi, αὐτοῦ.

posset januam confringebat, ut aperiret, ac quæ in-
 tus erant perscrutaretur atque diriperet: imo ad
 ea usque loca penetrarunt, quo ne Christianis qui-
 dem omnibus liceat ingredi. Hæc novit ipse dux ci-
 vitatis Gorgonius, qui illic aderat. Certe haud leve
 indicium illud est hostilis ejusmodi incursus, quod
 arma, tela, ensesque eorum qui irruerant, in Cy-
 riaco relicta sint: etiamnum enim in ecclesia sus-
 pensa sunt, ut ne id illi inficias ire valeant. Nam
 sæpe exercitus Dynamium atque ducem misit qui
 ea auferrent: quod nondum concessimus, donec res
 omnibus sit explorata. Si itaque edictum illud sit,
 ut nos persecutionem patiamur, parati sumus omnes
 ad martyrium subeundum: sin hoc Augusti placitum
 non sit, rogamus Ægypti præfectum Maximum,
 magistratusque omnes, ut eum deprecantur, ne talia
 in posterum illi aggreantur. Rogamus item ut hæc
 nostra supplicatio offeratur illi: ut ne scilicet alium
 episcopum huc intrudere conentur: ad necem enim
 usque obstitimus ob desiderium reverendissimi
 Athanasii, quem ab initio nobis Deus dedit secun-
 dum successionem Patrum nostrorum: quem ipse
 piissimus Constantius cum litteris et juramentis
 huc transmisit. Speramus enim si id ejus pietati
 allatum fuerit, res eum gestas indigne laturum,
 nihilque contra juramenta admissurum, sed jussu-
 rum nobiscum ut maneat episcopus noster Athana-
 sius. Consulibus post consulatum clarissimorum
 Arthethionis et Colliani designandis, Mechir 17, quæ
 est pridie Idus Februarii.

ὃν καὶ αὐτὸς ὁ εὐσεβέστατος Αὐγούστος Κωνσταντίος μετὰ γραμμάτων καὶ ὀρκῶν ἀπέστειλε. Πιστεύομεν γάρ, ὅτι, ἐὰν μάθῃ ἡ εὐσέβεια αὐτοῦ, ἀγανακτήσει μὲν ἐπὶ τοῖς γενομένοις, οὐδὲν δὲ παρὰ τοὺς ὀρκους ποιήσει· ἀλλὰ καὶ πάλιν καλεῖται τὸν ἐπίσκοπον ἡμῶν Ἀθανάσιον μένειν μεθ' ἡμῶν. Τοῖς μετὰ τὴν ὑπα-
 τείαν Ἀρβαθίωνος καὶ Κολλιανῶ (8) τῶν λαμπροτάτων ἀποδειχθησομένοις ὑπάτοις, Μεχρ 17, ἥτις ἐστὶ
 τῇ πρὸ μιᾶς εἰδῶν Φεβρουαρίων (9).

(Epistola porro superius scripta ad omnes ubique
 monachos desinit ad ea quæ Alexandria gesta sunt
 in ordinatione Georgii Cappadocis Ariani, olim fi-
 scorum exceptoris. Sequens autem epistola, quæ res
 in synodis Arimini et Seleucia in Cappadocia gestas
 enarrat, prædictum Georgium ait Seleuciam fuisse
 damnatum. Itaque epistola ad monachos reclus
 prior posita est, quæ tamen in exemplari secunda
 habetur.)

(5) Sic Reg. et edit. Comm. Editi Paris. male, ἐστὶ. Mox edit. Par. ὁ βουλόμενος, perperam. Reg. et edit. Comm. recte, ὁ βουλόμενος. Mox Reg., ἦν ἡδύνατο. Editi ἦν ἡδύνατο.

(6) Reg. et Basiliens. μηδέ. Mox edit. Paris. δὴ-
 μιον, et ita legit Nannius qui vertit, carnificem, Edit. Basil. et Reg. Δυνάμιον. Erat Dynamius militaris
 præfectus: quæ vox memoratur item supra n. 61.

(7) Sic Reg., γὰρ deest in editis.

(8) Apud Ammianum Marcell. l. xv, c. 8, p. 93, legitur Lollianus.

Α εἶδον πολλοὺς ἀποθανόντας, προσέτατον τοῖς στρα-
 τιώταις ἀρᾶν τὰ σώματα καταστήσαι τῶν τετελευ-
 τηκότων. Αἱ δὲ καταλειφθεῖσαι νεκρὰ ἀγνίσταται
 παρθένοι ἐτάφησαν ἐν τοῖς μνήμασιν, ἔχουσαι καύ-
 χημα, ὅτι ἐν τοῖς καιροῖς τοῦ εὐσεβεστάτου Κων-
 σταντίου γεγῆνασι μάρτυρες. Διάκονοι δὲ ἐν αὐτῷ
 τῷ Κυριακῷ κατεκόπτοντο πληγαῖς, καὶ συνεκλείοντο.
 Οὐκ ἄχρι δὲ τούτων ἔστη (5) τὸ πρᾶγμα· ἀλλὰ γὰρ
 μετὰ τὰ ταῦτα γενέσθαι, ὁ βουλόμενος λοιπὸν ἦν ἡδύ-
 νατο θύραν κατεάσσωσιν ἦνοιγε, καὶ ἡρεῦνα, καὶ ἡρ-
 παζε τὰ ἔνδον· καὶ εἰς τοιοῦτους τόπους εἰσέρχοντο,
 εἰς οὓς οὐδὲ πᾶσι τοῖς Χριστιανοῖς ἔξεστιν εἰσελθεῖν.
 Οἶδε ταῦτα καὶ ὁ στρατηγὸς τῆς πόλεως Γοργόνιος·
 ἐκεῖ γὰρ ἦν. Οὐ μικρὸς γὰρ ἐλεγχος τῆς τοιαύτης
 πολεμικῆς ἐφόδου τὸ ἐν τῷ Κυριακῷ καταλιπεῖν τὰ
 παρὰ τῶν εἰσελθόντων ὄπλα καὶ βέλη, καὶ ξίφη· μέ-
 χρι γὰρ νῦν ἐκρεμάσθη ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ. ἵνα μὴ (6)
 ἀρνήσασθαι δυνήθωσι. Καὶ γὰρ πολλάκις ἀπέστειλε
 τὸν τῆς τάξεως Δυνάμιον καὶ τὸν στρατηγὸν, θάλων
 αὐτὰ ἄραι· καὶ τέλος οὐ συνεχυρήσαμεν, ἕως πᾶσι
 γνωσθῇ. Εἰ μὲν οὖν πρόσταγμά ἐστι διόχεσθαι ἡμᾶς,
 ἔτοιμοι πάντες μαρτυρησάμεν· εἰ δὲ μὴ ἐστὶ τοῦ Αὐ-
 γούστου πρόσταγμα, ἀξιούμεν τὸν ἑπαρχὸν τῆς Αἰ-
 γύπτου Μάξιμον, καὶ τοὺς πολιτευτὰς πάντας, ἀξιῶ-
 σαι αὐτὸν μηκέτι τοιαῦτα ἐπιχειρῆσαι. Ἀξιούμεν δὲ
 καὶ ταύτην ἡμῶν τὴν δέσιν ἀνενεχθῆναι· ἵνα μὴ
 ἄλλον τινὰ ἐπίσκοπον ἐπιχειρήσωσιν εἰσαγαγεῖν ὧδε·
 μέχρι γὰρ (7) θανάτου ἑστήκαμεν, αὐτὸν ἐπιθυμοῦν-
 τες τὸν αἰδεσιμώτατον Ἀθανάσιον, ὃν ἐξ ἀρχῆς ὁ
 θεὸς ἡμῖν δέδωκε κατὰ διαδοχὴν τῶν Πατέρων ἡμῶν·

ὃν καὶ αὐτὸς ὁ εὐσεβέστατος Αὐγούστος Κωνσταντίος μετὰ γραμμάτων καὶ ὀρκῶν ἀπέστειλε. Πιστεύομεν γάρ, ὅτι, ἐὰν μάθῃ ἡ εὐσέβεια αὐτοῦ, ἀγανακτήσει μὲν ἐπὶ τοῖς γενομένοις, οὐδὲν δὲ παρὰ τοὺς ὀρκους ποιήσει· ἀλλὰ καὶ πάλιν καλεῖται τὸν ἐπίσκοπον ἡμῶν Ἀθανάσιον μένειν μεθ' ἡμῶν. Τοῖς μετὰ τὴν ὑπα-
 τείαν Ἀρβαθίωνος καὶ Κολλιανῶ (8) τῶν λαμπροτάτων ἀποδειχθησομένοις ὑπάτοις, Μεχρ 17, ἥτις ἐστὶ
 τῇ πρὸ μιᾶς εἰδῶν Φεβρουαρίων (9).

(9) Reg. ἰδῶν Φεβρουαρίων. Nannius, pridie Kalen-
 darum Februarii. Vide paulo ante. Quæ sequuntur
 autem sunt amanuensis scholion, quod in Reg.
 ductu calami separatur a præcedentibus.

(10) Ἀπὸ ὑποδεκτῶν. Vide supra num. 75. Ibid.
 Reg. ἐν Ἀριμένῳ.

(11) Regius codex, Σελευκία. Post καθηρῆσθαι
 Reg. Basil. habent, φησιν. Quæ sequuntur autem
 post φησιν, in solo Reg. habentur.

ADMONITIO

In duo sequentia Alexandri archiepiscopi Alexandrini opuscula.

313-317 1. Placuit ad calcem hujusce Arianorum Historiæ opuscula duo attexere, quæ Arianismi spectant initium. Primo edimus *Kaßalpoetv* seu Depositionem Arii et sociorum : ita scilicet nuncupatam in codice Regio, unde ea desumpta est, licet propriis nihil illa sit aliud, nisi oratio, qua Alexander archiepiscopus accitos Alexandrinos Mæreticosque presbyteros atque diaconos coram hortatur ut Encyclicam suam epistolam, qua narratur Arii sociorumque damnatio, muniant suffragio suo, atque subscriptione. Hoc opusculum antea ineditum vir cl. Cotelierius suis ad PP. primi sæculi notis inseruit, pag. 317, ne scilicet prorsus interiret. Sed cum extra proprium locum ibi positum sit, et alioqui laudata Cotelierii editio, assumptis incendio exemplaribus prope omnibus, varissima evaserit, huc visum est adicere : cum præsertim implicatissimis Arianorum exordiis haud parum lucis offerat. 2. Huic adjungimus Encyclicam Alexandri epistolam, quæ ita præcedenti Depositioni cohereret, ut nullatenus debeat ab ea segregari, quare operæ pretium fuit illas invicem sejunctas hic copulare, prout jacent in eodem Regio codice. Habetur hæc Epistola apud Socratem, lib. 1, c. 6, sed multis mendis respersa : desideranturque ibi Alexandrini cleri subscriptiones. Item legitur illa apud Gelasium, lib. 11, c. 3, cum subscriptionibus, sed mendis etiam obsita : subscriptionesque adeo mutilæ ibi sunt, ut necessum prorsus fuerit novam ejus editionem parare, ut inspicienti cuius palam erit. Narrat hic Alexander res gestas in exortu Arianæ hæresis, inque Arii et sectatorum damnationem : monetque episcopos ne Eusebio Nicomediensi, Arii patrono, morem gerant, siquidem in hæresiarchæ gratiam litteras ille scripserit.

Opuscula Alexandri supra recensita jam edidimus in tomo XVIII nostræ Collectionis, quem videsis. EDIT.

ORDO RERUM

QUÆ IN HOC TOMO CONTINENTUR.

S. ATHANASIUS ALEXANDRINUS ARCHIEPISCOPUS.

PROLEGOMENA.	
Epistola nuncupatoria editioni Venetæ præfixa.	v
Monitum ad lectorem.	vi
Præfatio altera editionis Venetæ.	vii
Præfatio alia ejusdem editionis.	x
Epistola nuncupatoria editioni Benedictinorum præfixa.	xiv
Præfatio editionis Benedictinæ in universa S. Athanasii opera.	xv
I. — De manuscriptis et de veteribus Athanasii operum editis.	xvi
II. — De stylo Athanasii.	xxiii
III. — De amissis Athanasii operibus.	xxv
IV. — De doctrina Athanasii.	xxviii
V. — De hæreticis ab Athanasio impugnatis et memoratis.	xxxi
VI. — De disciplina Ecclesiæ Athanasii ævo, et ejus scriptis synopsis.	xxxvi
VII. — Varia explicantur.	xxxix
Excerptum ex præfatione Petri Nannii Alemariani.	xli
Præfatio ad lectorem in editione Commeliniana.	xlii
Præfationes veteres.	xlvi
Monitum in tabellam geographicam.	li

Tabella geographica.	liii
VITA S. ATHANASII.	liiv
ANNO 296. — Athanasii ortus, patria, parentes.	lix
ANNO 301. — Exortus Meletiani schismatis.	lix
ANNO 305. — Maximiani furor in Christianos.	lx
Ab ANNO 305 ad 311. — 1. Ariani mores et gesta. — 2. Athanasii institutio.	lx
ANNO 311. — 1. Petri martyrium. — 2. Achilles Alex. episcopus.	lx
ANNO 312. — Achilles succedit Alexander.	lx
ANNO 315. — De pueris ab Athanasio baptizatis.	lxi
ANNO circiter 315. — Antonium adit Athanasius.	lxi
ANTE ANNUM 319. — 1. Scribit contra gentes. — 2. Ariani hæreseos exordium.	lxi
3. Arius Alexandro infestus. Arii impietas. — 4. Arius doctrinam spargit suam.	lxii
ANNO circiter 320. — Alexander tentat Arium a corpore revocare.	lxii
ANNO 321. — 1. Alexander synodum cogit. — 2. Multi ad Arium desciscunt.	lxii
3. Alexandri litteræ de Arianismo. — 4. Alii Ario adjuncti.	lxiii
ANNO circiter 322. — 1. Colluthi defectio. — 2. Arius demigrat in Palestinam.	lxiii
3. Gesta Alexandri contra Arium. — 4. Arius Nico-	lxiii

mediam petit. Initium odii Arianorum in Athanasium.

Anno circiter 325. — 1. Arius et assecleæ mittunt ad Alexandrum litteras. *Thalia* Ariani.

2. Arius sibi Constantiam conciliat. — 3. Epistolæ Alexandri. — 4. Arianorum principes.

Anno 324. — 1. Constantinus de dissidio Orientalium certior factus. — 2. Alexandrina synodus. — 3. Ariani Constantini statuas lapidibus impetunt. — 4. Litteræ Ariani ad Constantinum, et Constantini ad Arium.

Anno 325. — 1, 2, 3 Synodus Nicæna convocatur.

4. Qui episcopi Arianis faverent. — 5. Libelli Constantino oblati. — 6. Imperator synodo interest. — 7. Arius suos propugnat errores. Athanasius contra Arium disputat.

8. Eusebiani libellum fidei offerunt. — 9. Quid pro hoc *apocrypho* voce statuenda actum.

10. Hosius Nicenum Synbolum adornat. — 11. Eusebianorum protervia. — 12. Demum simulate subscribunt. — 13. Arius damnatus et in exsilium pulsus. — 14. *Thalia* damnata. — 15. Theonas et Secundus cum Ario damnati. — 16. Meletiani qua conditione recepti.

17. De Paschate decretum. — 18. Canones Niceni.

19. Epistolæ Constantini et Nicænæ synodi. — 20. Celebritas Nicænæ magna. — 21. Constantini pietas.

22. Ariani et Meletiani non quiescunt.

23, 24. Eusebias et Theognius exsulant.

Anno 326. — 1. Alexandri Alexandrini obitus. — 2. Meletiani Theonem cooptant in episcopum Alexandrinum. — 3. Athanasius deligitur.

Anno circiter 327. — Initia episcopatus. Athanasii in Thebaidem iter.

Anno circiter 328. — Arius ab exsilio revocatus. Similiter Eusebius et Theognius.

Anno circiter 329. — Eustathius Antiochenus Arianos strenue oppugnat. Eusebianorum dolo pellitur.

Anno circiter 330. — 1, 2. Seditio Antiochiæ. — 3. Gesta Eusebianorum in Asc. epam Gazensem et Eutropium.

4. Abyssini Frumentio doctore Christi fidem amplectuntur. — 5, 6, 7. Frumentius ab Athanasio constituitur episcopus Abyssinorum.

Anno circiter 331. — 1. Eusebius conatur Arium Alexandriam remittere. Meletianos sibi asciscit.

2. Eusebii calumniæ in Athanasium. Arius et Euzoios libellum fidei offerunt Constantino.

Anno circiter 332. — 1. Arius Alexandriam petit. Constantinus jubet recipi Arium.

2. Athanasius negat Ario aditum. Meletianorum criminationes in Athanasium. Athanasius Nicomediam petit. — 3. Ischyre historia.

4. Arsenii historia.

Anno 333. — 1. Synodus Cæsareæ indicitur. Arsenii fabula deprehenditur.

2. Calumniæ detectæ. — 3. Arsenius delicti veniam petit.

Anno circiter 334. — Antonius Alexandriam venit.

2. Antonius curat demoniacam. — 5. Eusebius Cæsariensis inimicitias suscipit adversus Ægyptios.

Anno 335. — 1. Synodus Tyria. — 2. Eusebium arguit Potammon.

3, 4. Quæ crimina Athanasio offeruntur. — 5, 6, 7. Calumniæ deleguntur.

8, 9, 10. Historia mulierculæ suspecta. — 11. Legatio Mareotica.

12. Conquestio Athanasii et Ægyptiorum. — 13. Alexander Thessalonicensis improbat factum Eusebianorum. — 14. Ægyptii appellant imperatorem. — 15, 16. Fuga Athanasii.

17, 18, 19. Legatorum gesta Alexandriæ et in Mareote.

20. Athanasius damnatur. — 21. Ischyras episcopus constituitur. — 22, 23. Episcopi Tyrii a Constantino evocantur Hierosolymam. Synodus Hierosolymitana.

24, 25. Arius adducitur ad communionem. — 26. Eusebii Marcellum Ancyranum impetunt.

27, 28. Athanasius Constantinum adit. Constantinus evocat Hierosolymitanos presules. Nova calumniæ Eusebianorum. Athanasius in Gallias relegatur.

29, 30. Constantinus vetat alium eligi in locum Athanasii. Marcellus damnatur.

Anno 336. — 1. Athanasius Treviros concedit. — 2. Arius Alexandria pulsus Constantinopolim se confert.

3, 4. Mors Arian. — 5, 6. Antonius pro Athanasio scribit ad Constantinum.

7. Eusebius et Theognius fidei formulam edunt. — Alexandri Constantinopolitani mors. Paulus in ejus locum

subrogatur.

Anno 337. — 1. Julius in Romanum pontificem deligitur. Mors Constantini. — 2. Constantius cognatos trucidat. — 3. Eusebiani Constantium ad suas partes alliciunt.

Anno 338. — Athanasii reditus.

Anno 339. — 1. Eusebiani nova moluntur in Athanasium.

2. Eusebius, pulso Paulo, Constantinopolitanam sedem invadit. — 3, 4. Eusebiani Pistum deligunt in Alexandrinum episcopum.

Anno 340. — 1, 2. Synodus Alexandrina.

5. Legati Athanasii cum Eusebians congregantur. — 4. Athanasius libros Scripturæ sacræ mittit ad Constantem. — 5. Constantinus junior obit.

Anno 341. — 1. Synodus Antiochena. Eusebius Emisenus episcopus Alexandrinus constituitur: negat subire munus. — 2. Gregorio munus deferitur. — 3. Antonius Paulum adit.

4. Fidei formulæ Antiochiæ editæ. — 5, 6. Gregorii invasio truculenta. — 7, 8. Athanasius se fuga proripit.

9. Athanasius scribit encyclicam epistolam. Romam transmittit. — 10. Oratores Julii mittit ad Eusebianos. Monachorum in Occidente origo.

11. Oratores ad Julium mittit Gregorius. — 12. Eusebiani fidei formulam mittunt ad Constantem. — 13. Alii episcopi ab Eusebians pulsi.

Anno 342. — 1. Eusebianorum ad Julium litteræ.

2. Immania Gregorii in Ægyptio facinora. — 3. Mors Baelacii.

4. Synodus Romana. — 5. Epistola Julii synodica ad Eusebianos. — 6. Mors Eusebii. — 7. Seditio Constantinopolitana.

Anno 343. — Photinus.

Anno 344. — Ariani episcopi novam edunt fidei formulam.

Anno 345. — Synodus Mediolanensis.

Annis 346, 347. — 1. Synodus Sardicensis. — 2. Orientales reformidant iudicium Occidentalium. — 3. Fuga Orientalium.

4. Exsules depulsi criminibus restituntur. — 5. Ariani episcopi damnantur. — 6. Epistolæ synodicae. — 7. Nihil de fide Sardicæ actum. — 8. Synodus oratores ad Constantium mittit.

9. Orientalium facinora. — 10. Synodus Philippopolitana. — 11. Decem laici capite truncati, alii vexati.

12. — Alexandrinis et Ægyptiis illata mala. — 13. Mediolanensis synodus. Photinus damnatur.

Anno 348. — 1. Stephani Antiocheni factum in legatos. — 2. Stephanus abdicatur, cui subrogatur Leontius.

3. Constantius revocat exsules.

Anno 349. — 1. Gregorius ab Alexandrinis obruncatur. — 2. Athanasius Constantem convenit. — 3. Constantius Athanasium hortatur ad reditum.

4. Athanasii reditus. — 5, 6. Constantium convenit Athanasius. — 7. Epistola Constantii in gratiam Athanasii.

8. Excipitur Athanasius a synodo Hierosolymitana. — 9, 10, 11. Gaudium Alexandrinorum in adventu Athanasii.

12. Mors Pachomii. Ejus sententia de Athanasio. — 13, 14. Ursacii et Valentis penitentia.

15. Damnatur Photinus.

Anno 350. — 1. Athanasii reducis gesta in Arianos. — 2. Constans occiditur.

3. Constantius bello Persico expeditus. Magnentius oratores mittit ad Constantium. — 4. Ariani crimina reintegrant in Athanasium. — 5. Constantii litteræ ad Athanasium. — 6. Vetrasio abdicatus.

Anno 351. — 1. Sirmiensis synodus. Photinus ablegatur in exsilium. — 2. Mursina clade accise res Magnentii.

Anno 352. — 1. Libram scribit Athanasius de Niennis decretis, et de sententiâ Dionysii. — 2. Julii mors et Liberii exordium pontificatus.

3. Livor Arianorum presulum in Athanasium. — 4. Athanasius Constantium mitigare frustra tentat.

Anno 353. — 1. Magnentii mors. — 2, 3. Frans Arianorum insignis.

4. Calumniæ Arianorum in Athanasium. — 5. Synodus Arelatensis. Lapsus Vincentii Capuani.

6. Paulini Trevirensis constantia et exsilium.

Anno 354. — 1, 2. Liberii gesta Athanasii causa. — 3. Synodus Mediolanensis indicitur. — 4. Galli mors. — 5. Missus qui Athanasium deturbaret, pellitur a plebe.

Anno 355. — 1. Synodus Mediolanensis.

2. Edictum Constantii offertur subscribendum. —

3. Dionysii suffragium astu delet Eusebius. Constantius frustra tentat episcopos. Episcopi multi in exilium ablegati. CXXIX

4, 5, 6. Liberii litteræ ad confessores. — 7. Maximus sede pellitur. — 8. Martyrium Rufiniani. — 9, 10. Vexatio Catholicis per orbem illata. CXXI

11, 12. Sylvani defectio. — 13. Dracontius in episcopum allectus fugit. Revocatur ab Athanasio. — 14, 15. Constantius Liberium a proposito dimovere tentat. CXXII

16. Liberius ad imperatorem trahitur. — 17, 18. Colloquium Liberii cum Constantio. Exilium Liberii. CXXIII

19. Felix in Liberii locum adiegitur. — 20. Constantius hortatu Arianorum Hosium tentat. Hosii epistola ad Constantium. CXXIV

21. Profligatis aliis Constantius Athanasium aggreditur. CXXVI

ANNO 356. — 1. Diogenes, Hilarius et Syrianus contra Athanasium rem gerunt. CXXVI

2. Syrianus noctu ecclesiam invadit. Cædes perpetratur. Athanasius se subducit. — 3. Contestatio Alexandrinorum. CXXVII

4. Georgius Antiochiæ deligitur. — 5. Constantius nefaria Syriani gesta probat, et alia adiecit. — 6. Alia Christianorum calamitas. CXXVIII

7, 8, 9. Ultio divina in petulantes ethnicos. — 10. Quo se proripuit Athanasius. CXXIX

11. Athanasius in deserto litteras ad plebem Alexandrinam mittit. — 12. Martyrium Entychii. — 13. Eleemosynam erogare Ariani veiant. CXXX

14. Presbyteri et diaconi fugati. — 15. Martyrium Secundi. Ariani formam fidei edunt. Epistola Athanasii. — 16. Ingressus Georgii Alexandriam. Nova in Catholicos irruptio. CXXXI

17, 18. Consolatoria Athanasii epistola. — 19. Ecclesiam jussu Constantii Arianis traduntur. Episcopi vexati et pulsati. CXXXII

20. Monasteria eversa. — 21. Qui fuerint episcopi ab Arianis constituti. CXXXIII

22. Pia populi Christiani studia. — 23. Oxyrinchi laus. — 24. Athanasius Apologiam ad Constantium edit. Ut Constantium adeat iter ingreditur. Remigrat in solitudinem. CXXXIV

25, 26, 27. Regit avaritia et immanitas. A plebe pulsus in sedem restituitur. CXXXV

ANNO 357. — 1. Episcopi pulsati alii animo fracti cedunt, alii manent invicti. — 2. Liberii reditum Romanæ senatorie impetrant. — 3. Blasphema fidei formula Sirmii edita. CXXXVI

4. Hosii lapsus. — 5. Liberii lapsus. CXXXVII

ANNO 358. — 1. Athanasii Apologia de fuga sua. — 2. Epistola item et Historia ad monachos. — 3. Epistola ad Serapionem de morte Atri. CXXXVIII

4. Libri contra Arianos. — 5. Epistola ad Serapionem de Spiritu sancto. — 6, 7. Liberius Romam redit. CXXXIX

8. Athanasius ad desertum usque perquirat. Arriemius dux ad monasteria venit. — 9, 10. Athanasii iter ad monasteria Thebaidis. CXL

11. Ariani in varias divisi sectas. CXL

ANNO 359. — 1, 2. Synodus Sirmiensi. CXL

3. Synodus Ariminensis. — 4. Synodus Seleuciana. Acaciani damnantur. CXLII

5. Athanasius epistolam scribit de synodis. CXLII

ANNO 360. — 1. Synodus Constantinopolitana. — 2. Lucifer pro Athanasii defensione libros edit. Epistola Athanasii ad Luciferum. CXLIII

ANNO 361. — 1. Meletius in episcopum Antiochenum allectus ab Arianis. — 2. Ariani novam edunt fidei formulam. Constantii obitus. CXLIII

ANNO 362. — 1. Julianus inauguratur imperator. Artemii ducis martyrium. — 2, 3. Georgii et multorum Christianorum cædes. CXLIII

4. Julianus Alexandrinum cædem se indigne ferre simulat. — 5. Georgii bibliothecam transmitti sibi curat. — 6, 7. Athanasius Alexandriam regreditur. CXLIV

8. Alexandrina synodus. — 9. Acta synodi de lapsis. — 10. De hypostasibus. — 11. De Apollinari sententia. CXLV

12. De rebus Antiochenis. — 13. Lucifer Paulini promotione res Antiochenas labefactat. — 14. Athanasius partem reliquiarum S. Joannis Baptistæ recipit. CXLVI

15. Ethnici Julianum contendant in Athanasium. Epistola Juliani contra Athanasium. — 16. Athanasius se subducit. In desertum se recipit. CXLVII

ANNO 363. — 1, 2. Quid Athanasio contigit qua die carus Julianus est. — 3. Athanasius redit Alexandriam. Jovianus imperator inauguratus litteras dat ad Athanasium, et Athanasius ad ipsum. CXLVIII

4, 5, 6, 7. Athanasius ad Jovianum adit Antiochiam. CXLVIII

Arianorum querelæ in Athanasium, et responsa Joviani. CXLIX

8, 9. Lucius alloquitur imperatorem. — 10. Athanasius querit gratiam inire Meletii Antiocheni. CL

ANNO 364. — Mors Joviani. In cujus locum deligitur Valentinianus, qui sibi Valentem asciscit imperii consortem. CL

ANNO 365. — 1. Mors Theodori abbatis. — 2. Athanasius scribit Vitam Antonii. CL

3. Athanasius scribit librum de Trinitate; alium item de Trinitate et Spiritu sancto. CLI

ANNO 366. — 1. Mors Liberii, in cujus locum subrogatur Damasus. — 2. Epistola Athanasii ad Rufinianum. CLII

ANNO 367. — 1. Valens Catholicos vexat, edicit ut pellantur episcopi. Plebs Alexandrina pelli Athanasium non sinit. Athanasius se clam subducit. CLII

2, 3. Valens Athanasium revocat. CLII

ANNO 368. — Synodus Romana prior sub Damaso. CLII

ANNO 369. — Synodus Alexandrina. CLII

ANNO 370. — Synodus Romana altera. CLII

ANNO 371. — 1, 2, 3. Athanasius præfectum Libyæ Catholicorum communionem interdicat. CLII

4. Athanasius cum Meletio reconciliatur. — 5. Epistola Athanasii ad Joannem et Antiochum, et ad Palladium. Basilii de Athanasio testimonia. — 6. Siderii Historia. Siderium confirmat Athanasium. — 7. Apollinari erroris late serpunt. Athanasii epistola ad Epictetum. CLIV

8. Athanasii epistola ad Adelphium. — 9. Ad Maximum. CLV

ANNO 372. — 1. Athanasii libri contra Apollinarium, et alia opuscula. — 2. Melanise iter Alexandriam. CLV

ANNO 373. — Mors Athanasii. CLV

ANIMADVERSIONES NOVÆ IN VITAM ET SCRIPTA S. ATHANASII. CLVI

Proemium. CLVI

Animadversio I. — Num Athanasius a martyribus institutus sit. CLVII

Animadversio II. — De titulo in *Vitam Antonii*, et num Athanasius aliquandiu cum Antonio in solitudine vixerit. CLVII

Animadversio III. — Libri *Contra gentes* et *De incarnatione* quo tempore scripti. CLVIII

Animadversio IV. — Quæ sit *Historia* ab Athanasio memorata. CLVIII

Animadversio V. — De rebus Arianismi exortum et condemnationem spectantibus. CLVIII

Animadversio VI. — Quid sit *synodus*, sive totius ille quem episcopis per orbem subscribendum 'Alexander Alexandrinus misit. CLIX

Animadversio VII. — Quo tempore Athanasius in Thebaidem profectus Pachomium viderit. CLIX

Animadversio VIII. — Quo tempore Antonius Alexandriam venerit. CLX

Animadversio IX. — An vera historia mulierculæ, quæ Athanasium in synodo Tyria illati sibi stupri insinulaverit. CLX

Animadversio X. — De significato vocis *synodus*. CLX

Animadversio XI. — Ad quem missa Flavii Hemerii epistola. CLXI

Animadversio XII. — An epistola Eusebii Cæsariensis libro *De Nicanis decretis* recte subjungatur. CLXI

Animadversio XIII. — Quo anno synodus Alexandrina celebrata fuerit, an 359, an 340. CLXI

Animadversio XIV. — Probatur epistolam synodalem Romanam, a Julio papa datam, scriptam esse anno 342. CLXII

Animadversio XV. — An *synodus* *in diebus* *synodus*, quæ Constanti Augusto Athanasius misit, idem sint quod *Synopsis Scripturæ sacræ*; et an synopsis illa sit vere Athanasii. CLXII

Animadversio XVI. — An cæsi in Fabrica Adrianopolitana ecclesiastici laicive fuerint. CLXIII

Animadversio XVII. — Theodulum Trajanopolitanum tempore Sardicensis synodi defunctum esse probatur. CLXIII

Animadversio XVIII. — De significato vocis *synodus*. CLXIII

Animadversio XIX. — Num in *Historia Arianorum* ad monachos, *synodus*, *synodus*, artus sive membra, vel panes expriment. CLXIII

Animadversio XX. — An Liberii contra Athanasium epistola germana sit, necne. CLXIV

Animadversio XXI. — An epistola catholica Athanasii sit, necne. CLXIV

Animadversio XXII. — De aliis dubiis Athanasii operibus, et de quibusdam fragmentis. CLXIV

Romanorum et Alexandrinorum sacerdotum et antistitum nomina. CLXIV

VITÆ ATHANASH SCRIPTORES VARI.

Vita et conversatio S. Athanasii auctore incerto.	CCLXXV
Vita S. Athanasii ex Photio.	CCLXXVI
Vita S. Athanasii ex Metaphraste.	CCLXXVII
Vita S. Athanasii ex Arabico versa, interprete D. Renodotio.	CCLXXVIII
DISSERTATIO J. FONTANINI de anno emortuali S. Athanasii.	CCLXXIX
DE CULTU S. ATHANASII.	
Anus et dies mortis atque cultus: Vitæ scriptores posteriores.	CCLXXX
De corpore S. Athanasii Constantinopoli Venetias translato et ejus ibidem cultu.	CCLXXXI
Quomodo Constantinopoli deportatum sit corpus.	CCLXXXII
Veritas sancti corporis a patriarcha examinata et probata. Translatio ejusdem solemniter ad ecclesiam Sanctæ Crucis.	CCLXXXIII
Miracula S. Athanasii præcipue post translationem corporis.	CCLXXXIV
De cultu sacri capitis in Hispania et Gallia.	CCLXXXV
ELOGIA VETERUM.	CCLXXXVI
S. ATHANASII OPERA.	
Monitum in duos Contra gentes et De Incarnatione libros.	1
ORATIO CONTRA GENTES.	5
ORATIO DE INCARNATIONE VERBI.	
Admonitio in sequentem fidei Expositionem.	197
EXPOSITIO FIDEI.	200

Monitum in sequentem Tractatum.	207
TRACTATUS in filios, & Omnia mihi tradita sunt a Patre meo, & c.	207
Monitum in sequentem Encyclicam.	219
EPISTOLA ENCYCLICA AD EPISCOPOS.	222
Admonitio in Apologiam contra Arianos.	239
APOLOGIA CONTRA ARIANOS.	247
Admonitio in Epistolam sequentem.	411
EPISTOLA DE DECRETIS SYNODI NICÆNÆ.	415
Monitum in Epistolam sequentem.	477
EPISTOLA DE SENTENTIA DIONYSII.	479
Monitum in Epistolam ad Dracontium.	531
EPISTOLA AD DRACONTIUM.	533
Admonitio in Epistolam sequentem.	535
EPISTOLA ENCYCLICA AD EPISCOPOS ÆGYPTI ET LIBYÆ.	538
Monitum in sequentem Apologiam.	593
APOLOGIA AD IMPERATOREM CONSTANTIUM.	596
Admonitio in opus sequens.	615
APOLOGIA DE FUGA SUA.	615
Admonitio in duas sequentes epistolas.	679
EPISTOLA AD SERAPIONEM DE MORTE ARII.	685
EPISTOLA AD MONACHOS DE HISTORIA ARIANORUM.	691
HISTORIA ARIANORUM.	695
Admonitio in duo opuscula sequentia.	797
OPUSCULA DUO ALEXANDRI archiep. Alexandrini de Arianis, quæ hic tantum memorantur, utpote tomis XII jam edita.	797

FINIS TOMI VICESIMI QUINTI.

